THOMAE DE VIO CAIETANI ... OPERA OMNIA QUOTQUOT IN SACRAE SCRIPTURAE...

Tommaso De Vio, Josè Maria Fonseca de Evora, ...

Digitized by Google

INDEX
CAPITVM EVANGELIORVM

ELENCHVS CAPITVM EVANGELII ſecundum Matthæum.

CAP. I. *Genealogia Chriſti.*
II. *De magis, & pueris interfectis.*
III. *Primus Ioannes prædicat regnum cælorum.*
IV. *De tentatione Chriſti.*
De vocatione Petri, & Andreæ filiorum Zebedæi.
V. *De beatitudinibus.*
Cum proximo non contendendum.
Non mœchandum.
De vxore non repudianda.
Non iurandum.
De iniuria patienter toleranda.
Diligendos eſſe inimicos.
VI. *De eleemoſyna, oratione, ieiunio.*
De contemnenda terrenorum cura.
VII. *Quomodo nullũ contemnere liceat.*
Petendum eſſe.
Cauendos eſſe pſeudoprophetas.
VIII. *De leproſo.*
De Centurione.
De ſocru Petri.
De dæmoniacis curatis.
De adoleſcente ſequi iuſſo.
De ſedata tempeſtate maris.
De dæmoniis in porcos eiectis.
IX. *De paralytico.*
De Matthæo.
De Chriſto cum public. ſumente cibum.
De filia Archiſynagogi.
De muliere ſang. proflu. laborante.
De duobus cæcis.
De muto dæmoniaco.
X. *Inſtruit Dominus duodecim Apoſtolos, dans illis poteſtatem curandi.*
XI. *De diſcipulis à Ioan. miſſis.*
XII. *De diſcipulis ſabbato vellentibus ſpicas.*
De ſanata manu arida.
De dæmoniaco cæco, & muto.
De petentibus ſignum.
De matre, & fratribus.
XIII. *Parabolæ ſeminantis, & reg. cælorum.*
XIV. *De Ioanne, & Herode.*
De quinque panibus & duobus piſcibus.
De ambulante IESV *ſuper mare.*
XV. *De tranſgreſſione præcepti Dei propter conſtitutiones humanas.*
De Chananæa.
De turbis ſanatis.
De ſeptem panibus.
XVI. *De fermento Phariſæorum.*
De interrogatione apud Cæſaream.
De dehortatione Petri, ne IESVS, *&c.*
XVII. *De transformatione Chriſti.*
De lunatico.
De exigentibus didrachma.
XVIII. *De quærentibus quis maior, &c.*
De offendiculo abiiciendo.
De centum ouibus parabola.
De correctione proximi.
De poteſtate ligandi ſoluendique.
De eo qui debebat decem millia talentorũ.
XIX. *De interrogantibus, an liceret diuortium facere.*
De diuite interrogante Ieſum.
XX. *De mercede conductis operariis.*
De filiis Zebedæi.
De duobus cæcis.
XXI. *De aſina & pullo.*
De cæcis & claudis.
De ficu quæ exaruit.
De principibus Sacerdotum & Scribis interrogantibus Dominum.
De duobus filiis parabola.
De vinea.
XXII. *De vocatis ad nuptias.*
De cenſu Cæſaris.
De Sadducæis.
De legiſlatore Chriſtum interrogante.
De quæſtione Domini.
XXIII. *Deploratio Scribarum, & Phariſæorum.*
XXIV. *De conſummatione, die & hora.*
XXV. *De decem virginibus.*
De iis qui talenta acceperunt.
De aduentu Chriſti.
XXVI. *De ea quæ vnxit Dominum.*
De paſchate.
De typo myſtico.
De proditione Iudæ & Caiphæ.
Negatio Petri.
XXVII. *De præſide Pilato.*

De pœnitentia Iudæ.
De tormentis & pœnis Ieſu & morte eius.
De petitione corporis Domini & ſepulchri cuſtodibus.
XXVIII. De Chriſti reſurrectione.
De ſepulchri cuſtodibus teſtibus reſurrectionis.
Quomodo ſe præbuit Ieſus videndum mulieribus, & Apoſtolis in Galilæa.

ELENCHVS
CAPITVM EVANGELII
ſecundum Marcum.

CAP. I. DE Ioanne Baptiſta Chriſtum baptiZante in Iordane.
De vocatione Petri, Andreæ, & filiorum Zebedæi.
De dæmoniaco.
De ſocru Petri.
De curatis à variis morbis.
II. De leproſo.
De paralytico.
De Leui publicano filio Alphæi.
De Ieſu conueſcente publicanis.
De diſcipulis vellentibus præ fame ſpicas ſabbato.
III. De habente manum aridam.
De Apoſtolorum electione data illis varia poteſtate.
De matre & fratribus.
IV. De ſemine parabola.
De increpatione aquarum.
V. De legione dæmoniorum.
De filia Archiſynagogi.
De muliere ſanguinis profluuio laborante.
VI. Quomodo Chriſtus miſit Apoſtolos curatum varios morbos.
De Herode & Ioanne.
De quinque panibus & duobus piſcibus.
De ambulatione in mari.
VII. De diſcipulis illotis manibus prandentibus.
De tranſgreſsione præceptorum Dei.
De Syrophœniſſa.
De ſabbato.
VIII. De ſeptem panibus.
De quærentibus ſignum.
De fermento Phariſæorum.
De cæco.
De interrogatione in Cæſarea.
De dehortatione Petri.
IX. De transformatione Domini.
De lunatico.
De diſputatione quis eſſet maior.
De offendiculo tollendo.
X. De diuortio.
De diuite interrogante Ieſum.
De filiis Zebedæi.
De Bartimæo.
XI. De pullo.
De ficu quæ exaruit.
De eiectis è templo nummulariis.
De fiducia erga Deum.
De obliuione iniuriarum.
De Principibus Sacerdotum & Scribis, qui Dominum interrogabant.
XII. De vinea.
De cenſu dando Cæſari.
De Sadducæis.
De Scriba.
De interrogatione Domini.
Cauendos eſſe hypocritas.
De vidua paupercula.
XIII. De conſummatione.
De die & hora.
XIV. De ea quæ dominum vnxit vnguento.
De Paſchate.
Chriſti captiuitas.
Negatio Petri.
De iis quæ Domino Ieſu apud ſummum ſacerdotem irrogata ſunt.
XV. De iis quæ ſub Pilato Præſide paſſus eſt.
De morte.
De petitione corporis Domini.
De ſepultura.
XVI. De Chriſti reſurrectione.
Quibus poſt mortem apparuit viuus.
Quomodo diſcipulis commiſit Euangelij prædicationem.

ELENCHVS
CAPITVM EVANGELII
ſecundum Lucam.

CAP. I. DE parentibus Ioannis Baptiſtæ, eiuſque natiuitate.
Salutatur Maria ab Angelo.
Viſitatur Elizabeth à Maria.
II. De cenſu.
De partu Mariæ.
De paſtoribus.
De Simeone.
De Anna prophetiſſa.
Ieſus inuentus in medio doctorum.
III. Ioannes prædicat baptiſmum pœnitentiæ.
De iis qui Ioannem interrogabant.
De Herode, & Ioanne.
De baptiſmo Chriſti.
Genealogia Chriſti.
IV. De ieiunio & tentatione Chriſti.
Ieſus ductus in montem, ſubtraxit ſe Iudæorum conſpectui.
De dæmoniaco.
De ſocru Petri.
De curatis à variis morbis, & dæmoniis.
V. De captura piſcium.

De

Index Capitum Euangeliorum.

De leproſo.
De paralytico.
De Leui publicano.
De Ieſu prandente cum publicano.
Cur diſcipuli Ioannis ieiunant: Chriſti verò non.
VI. *Diſcipuli ſpicas vellunt ſab. præ fame.*
De habente manum aridam.
De Apoſtolorum electione.
De beatitudinibus.
Diligendos eſſe inimicos.
Cum proximo non contendendum.
Quod proximum condem. non liceat.
VII. *De ſeruo Centurionis.*
De filio viduæ.
De diſcipulis miſsis à Ioanne.
De ea quæ vnxit Dominum vnguento.
VIII. *De eo qui ſementem faciebat parabola.*
De matre & fratribus.
De increpatione aquarum.
De legione.
De filia Archiſynagogi.
De muliere ſanguinis profluxu laborante.
IX. *De duodecim Apoſtolis, & poteſtate illis data.*
Audiuit Herodes de Ieſu.
De quinque panibus, & duobus piſcibus.
De interrogatione Domini.
De transformatione Chriſti.
De lunatico.
De diſputatione quis eſſet maior.
De eo qui prohibitus fuit ab Apoſtolis eiicere dæmonia.
Prohibet ne petant vindictam ob id quod non recepti ſint hoſpitio.
X. *De deſignatis ſeptuaginta.*
De quæſtione legiſperiti.
De eo qui inciderat in latrones.
De Martha, & ſorore eius Magdalena.
XI. *De oratione.*
De habente dæmonium mutum.
De muliere quæ de turba vocem extulit.
De iis qui petebant ſignum.
De Phariſæo qui Dominum inuitauit.
De deploratione Scribarum.
XII. *De fermento Phariſæorum.*
De eo qui volebat diuidi hæredi.
De eo cuius ager ferax fuit.
De terrenorum cura deſpicienda.
Fugiendam eſſe auaritiam.
De ſeruo vigili.
Cum proximo non contenderis.
XIII. *De Galilæis & iis qui in Siloa.*
De ficu quæ fruct. non protulit.
De muliere quæ habebat ſpiritum infirmitatis.
De grano ſinapis, & fermento, parabola.
De eo qui quærebat an pauci eſſent qui ſalutem conſequerentur.
De iis qui dicebant Ieſu de inſid. Herodis.
XIV. *De hydropico.*
Non amandos primos accubitus.
Pauperes ad prandium vocandos potius quàm amicos.
De inuitatis ad cœnam.
De ædificatione turris parabola.
XV. *De centum ouibus parabola.*
De filio peregre profecto in regionem longinquam.
XVI. *De diſpenſatore iniquo.*
Ne apicem quidem à lege periturum.
Diuortium non eſt licitum.
De diuite & Lazaro.
XVII. *De offendiculo.*
Fratri remittendum delictum.
De fiducia erga Deum.
De decem Leproſis.
Ieſus interrogatus quando regnum Dei veniet.
XVIII. *Semper orandum.*
De iudice iniquo.
De Phariſæo & publicano.
Puerorum eſt regnum Dei.
De diuite, qui interrogat Ieſum.
De cæco.
XIX. *De Zachæo.*
De decem ſeruis qui minas acceperunt.
De pullo Aſinæ.
Deflet Ieſus Hieruſalem.
Eiicit Ieſus ementes & vendentes.
XX. *De ſenioribus quærentibus ex Ieſu qua poteſtate hæc faceret.*
De vinea.
De iis quæ Chriſto inſidiabantur occaſione cenſus.
De Sadducæis negantibus reſurrectionem.
De interrogat Domini aduerſus Phariſæos.
XXI. *De vidua quæ duo minuta obtulerat.*
De conſummatione.
Prædicit Ieſus exidium Hieruſalem.
De ſignis.
XXII. *De paſchate.*
De contendentibus quis maior.
Captiuitas Chriſti.
Ducitur Ieſus ad principem ſacerdotum.
XXIII. *Ducitur ad præſidẽ Pilatum.*
Contemptus Herodis.
De mulieribus Dominum plangentibus.
Crucifigitur Chriſtus.
Sepultura Chriſti.
XXIV. *Mulieres viſitant ſepulcrum.*
De Petro currente ad ſepulchrum.
De peregrinis in Emmaus.
Ieſus in medio diſcipulorum.
Aſcendit Ieſus in cælum.

Index Capitum Euangeliorum.

ELENCHVS CAPITVM EVANGELII ſecundum Ioannem.

CAP. I. *TEſtimonium Ioannis Baptiſtæ de Chriſto.*
Interrogatur Ioãnes num ipſe ſit Chriſtus.
De Andrea, Simone, Petro, Philippo, & Nathanaële vocatis.
II. *De nuptiis in Cana.*
De eiectis è templo.
De eo quod dixit, deſtruite templum hoc.
III. *De Nicodemo & Ieſu.*
Ieſus, & Ioannes baptizant.
Quæſtio de purificatione.
IV. *De muliere Samaritana.*
De filio reguli.
V. *De eo qui trigintaocto annos tenebatur morbo.*
Iudæi quærunt interficere Chriſtum.
VI. *De quinque panibus, & duobus piſcibus.*
Seceſsit Ieſus à turba, ne deligeretur in regem.
De ambulatione in mari.
Sequitur turba Chriſtum miraculis.
De turba quærente ſignum.
De pane cæleſti.
Diſcipulorum multi deſciuerunt à Chriſto.
Sententia Petri de Chriſto.
VII. *Ieſus clam aſcendit ad diem feſtum.*
Mirantur Iudæi Chriſtum ſcire literas, quas non didicerat.
Diſſenſio turbæ de Ieſu.
Contendunt principes cum miniſtris, & Nicodemo.
VIII. *De muliere adultera.*
De interrogantibus Ieſum quem ſe eſſe diceret.
Interrogant Ieſum de patre eius.
Promittitur à Ieſu libertas ſe ſequentibus.
De iis qui dicebant Ieſum habere dæmonium.
Tentant Iudæi in Chriſtum iacere lapides, eo quòd præfert ſe Abrahæ.
IX. *De cæco à natiuitate, & inter hunc, & Phariſæos diſceptatio.*
X. *De paſtore bono, & mercenario.*
Ieſus interrogatur in porticu deambulans.
XI. *De Lazaro reſuſcitato.*
Conſilium Pontificum, & Phariſæorum de Ieſu apprehendendo.
XII. *Maria vngit pedes Ieſu.*
De aſella.
De Græcis interrogantibus Philippum.
Auditur à turba vox è cælo.
XIII. *Lauat Ieſus pedes diſcipulorum.*
Exit Iudas proditurus Chriſtum.
Inculcat Ieſus vt inuicem ſe diligant.
Quærit Petrus Chriſtum quo vadat.
XIV. *Thomas quæritur ſe neſcire quo vadat Ieſus.*
Philippus petit oſtendi ſibi patrem.
Iudas Thaddæus interrogat Ieſum.
Promittit diſcipulis conſolatorem Chriſtus.
XV. *De vite vera, agricola, & palmitibus.*
Præcipit Ieſus mutuam dilect.
XVI. *Prædicit Chriſtus diſcipulis quæ ventura ſunt ipſis.*
Paracletus arguet mundum.
De eo quòd dixit, puſillum, & vi.
Patrem daturum eſſe quicquid petitum fuerit per nomen Ieſu.
XVII. *Oratio Ieſu ad Patrem pro illis quos ſibi delegit.*
XVIII. *Proditur Ieſus.*
Sternuntur in terram Iudæi verbo Chriſti.
Amputat Petrus auriculam.
Ducitur Ieſus ad Annam, ad Caïpham, inde ad Pilatum.
XIX. *Damnatur morte crucis Dominus.*
De ſtantibus iuxta crucem.
Sepelitur corpus Ieſu.
XX. *Reſurrectio Domini.*
Mariæ Magdalenæ primùm, dehinc Apoſtolis congregatis poſt Reſurrectionem præbet ſe videndum Chriſtus.
XXI. *Petro, & aliis piſcantibus apparet Ieſus ad mare Tyberiadis.*
Dicitur Petro, paſce oues meas.

DIVI

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI,

IN QVATVOR EVANGELIA PRÆFATIO,

COMMENTARIIS EIVS IN MATTHÆVM PRÆFIXA.

PLVRES fuiſſe qui Euangelia ſcripſerunt, & Lucas Euangeliſta teſtatur, dicens: Quoniam quidem multi conati ſunt ordinare narrationem rerum quæ in nobis completæ ſunt, ſicut tradiderunt nobis qui ab initio ipſi viderunt ſermonem, & miniſtrauerunt ei. Et perſeuerantia vſque ad præſens tempus monimenta declarant: quæ à diuerſis authoribus edita, diuerſarum hæreſum fuere principia: vt eſt illud iuxta Aegyptios, & Thomam, & Matthiam, & Bartholomæum, duodecim quoque Apoſtolorum, & Baſilidis atque Apellis, ac reliquorum quos enumerare longiſſimum eſt. Quum hoc tantùm impræſentiarum neceſſe ſit dicere, extitiſſe quoſdam, qui ſine ſpiritu, & gratia Dei conati ſunt magis ordinare narrationem, quàm hiſtoriæ texere veritatem. Quibus iure poteſt illud propheticum coaptari. Væ qui prophetant de corde ſuo: qui ambulant poſt ſpiritum ſuum: qui dicunt, hæc dicit Dominus, & Dominus non miſit eos. De quibus, & Saluator in Euangelio Ioannis loquitur: Omnes qui ante me venerunt, fures fuerunt, & latrones, qui venerunt, non qui miſſi ſunt. Ipſe enim ait: Veniebant, & ego non mittebam eos. In venientibus enim præſumptio temeritatis, in miſſis obſequium ſeruitutis eſt.

Eccleſia autem, quæ Domini voce ſuper petram fundata eſt, quam introduxit Rex in cubiculum ſuum, & ad quam per foramen deſcenſionis occultæ miſit manum ſuam, ſimilis damulę hinnulóque ceruorum, quatuor volumina paradiſi inſtar eructans, quatuor angulos, & annulos habet, per quos quaſi arca teſtamenti, & cuſtos legis Domini lignis immobilibus vehitur. Primus omnium Matthæus eſt publicanus cognomento Leui: qui Euangelium in Iudæa Hebræo ſermone edidit: ob eorum vel maximè cauſam qui in Ieſum crediderant ex Iudæis, & nequaquam legis vmbra ſecedente, Euangelij veritatem ſeruabant. Secundus Marcus interpres Apoſtoli Petri, & Alexandrinæ Eccleſiæ primus Epiſcopus: qui Dominum quidem Saluatorem ipſe non vidit, ſed ea quæ audierat magiſtrum prædicantem, iuxta fidem magis geſtorum narrauit quàm ordinem. Tertius Lucas medicus, natione Syrus Antiochenſis, cuius laus in Euangelio: qui & ipſe diſcipulus Apoſtoli Pauli in Achaiæ Bithyniæque partibus volumen condidit, quædam altiùs repetens, & vt ipſe in proœmio confitetur, audita magis quàm viſa deſcribens. Vltimus Ioannes Apoſtolus & Euangeliſta, quem Ieſus amauit plurimùm, qui ſuper pectus Domini recumbens, puriſſima doctrinarum fluenta potauit, & qui ſolus de cruce meruit audire: Ecce mater tua. Is quum eſſet in Aſia, & iam tunc hęreticorum ſemina pullularent Cherinthi & Hebionis & cęterorum qui negant Chriſtum in carne veniſſe (quos & ipſe in epiſtola ſua Antichriſtos vocat, & Apoſtolus Paulus frequenter percutit) coactus eſt ab omnibus penè tunc Aſiæ Epiſcopis & multarum Eccleſiarum legationibus de diuinitate Saluatoris altiùs ſcribere, & ad ipſum (vt ita dicam) Dei Verbum non tam audaci quàm felici temeritate prorumpere. Et eccleſiaſtica narrat hiſtoria, quum à fratribus cogeretur, vt ſcriberet, ita facturum ſe reſpondiſſe, ſi indicto ieiunio in commune omnes Deum deprecarentur. Quo expleto, reuelatione ſaturatus, illud proœmium è cœlo ueniens eructauit. In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum.

Hæc igitur quatuor Euangelia multò antè prædicta, Ezechielis quoque volumen probat, in quo prima viſio ita contexitur. Et in medio ignis ſimilitudo quatuor animalium: & vultus eorum facies hominis, & facies leonis & facies vituli & facies aquilæ. Prima hominis facies Matthæum ſignificat: qui quaſi de homine exorſus eſt ſcribere: Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham. Secunda Marcum: in quo vox leonis in eremo rugientis auditur: Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius. Tertia vituli: quæ Euangeliſtam Lucam à Zacharia ſacerdote ſumpſiſſe initium præfigurat. Quarta Ioannem Euangeliſtam, qui aſſumptis pennis aquilæ, ad altiora feſtinans, de Verbo Dei diſputat.

Cætera quæ ſequuntur, in eundem ſenſum proficiunt. Crura eorum recta & pennati pedes, & quocunque ſpiritus ibat, ibant & non reuertebantur, & dorſa eorum plena oculis, & ſcintillæ ac lampades in medio diſcurrentes, & rota in rota, & in ſingulis quatuor facies.

Vnde & Apocalypſis Ioannis poſt expoſitionem vigintiquatuor ſeniorum qui tenentes citharas & phialas adorant agnum Dei, introducit fulgura atque tonitrua, & ſeptem ſpiritus diſcurrentes; & mare vitreum, & quatuor animalia plena oculis dicens: Animal primum ſimile leoni: & ſecundum ſimile vitulo, & tertium ſimile homini: & quartum ſimile aquilæ volanti. Et poſt paululum: Plena (inquit) erant oculis, & requiem non habebant, die ac nocte dicentia. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt & qui venturus eſt. Quibus cunctis perſpicuè oſtenditur, quatuor tantùm debere Euangelia ſuſcipi, & omnes apocryphorum nænias mortuis magis hæreticis quàm Eccleſiaſticis viris canendas.

VITA SANCTI MATTHÆI, PER D. HIERONYMVM in Libro de Eccleſiaſticis ſcriptoribus.

MATTHÆVS qui & Leui, ex publicano Apoſtolus, primus in Iudæa propter eos qui ex Circunciſione crediderant, Euangelium Chriſti Hebraicis literis verbiſque compoſuit. Quod quis poſtea in Græcum tranſtulerit, non ſatis certum eſt. Porrò ipſum Hebraicum habetur vſque hodie in Cæſarienſi bibliotheca, quam Pamphilus martyr ſtudioſiſſimè confecit. Mihi quoque à Nazaræis, qui in Berœa vrbe Syriæ hoc volumine vtuntur, deſcribendi facultas fuit. In quo animaduertendum, quod vbicunque Euangeliſta (ſiue ex perſona ſua, ſiue ex perſona Domini Saluatoris) veteris ſcripturæ teſtimoniis vtitur, non ſequitur 70. tranſlatorum authoritatem, ſed Hebraicam. E quibus illa duo ſunt: Ex Aegypto vocaui filium meum. &, quoniam Nazaræus vocabitur.

THOMÆ

THOMÆ DE VIO CAIETANI CARDINALIS S. XISTI,

IN NOVVM TESTAMENTVM IVXTA SENSVM LITERALEM COMMENTARII.

ET PRIMO IN EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM.

POSTQVAM diuina fauente gratia, expoſuimus Pſalterium ad literam, intendimus multorum precibus acquieſcentes, Nouum Teſtamentum etiam ad literam exponere. Et inchoando à Matthæo, Titulum eius qui apud Græcos habetur (quem dicitur Matthæus ipſe appoſuiſſe) notandum duximus: ſcilicet, *Euangelium ſecundum Matthæum.*

Euangelium quid ſignificet?

Euangelium Græcè, ſignificat Latinè bonam nunciationem. Et verè hiſtoria hæc dicitur *nunciatio*: quia nuncij officio fungitur. Nec Matthæus authorem ſe, ſed nuncium auſus eſt ſignificare. In quo officio implicitè cõmetur quòd eſt Dei nũcius, dum non explicatur à quo iniuncta eſt hæc nunciatio. Et hinc authoritas operis magnificatur, dum non ab homine, ſed à Deo nuncius venit. Et propterea non dicit *Euangelium Matthæi*, ſed *ſecundum Matthæum*, ne nũciatio à Matthæo procedere ſignificetur, ſed nunciatio à Deo prout per Matthæũ executioni demãdata eſt, ſignificetur.

Nunciatio autem hæc bona dicitur, tanquam ſola ſit bona. Et verè ſic eſt, tum ex parte rei nunciatæ: quoniam ſola nunciat vera bona, felicitatem integram continentia: Tum ex parte eorum quibus nunciatur: quia ſola eſt bona omnibus hominibus, cuiuſcunque ſexus, conditionis, gradus: Tum ex parte modi: quia ſola optimo modo abſque tricis, clarè (vt ab omnibus poſſit intelligi) annunciat.

Quâ linguâ ſcripſerit Euangelium S. Matthæus?

Aduerte in hoc principio, prudens Lector, quòd Euangelium hoc non fuiſſe ſcriptum à Matthæo Hebraicè, cõſtat manifeſtè ex ipſo Euãgelij textu, nam & in primo capitulo dicit, *Emmanuel quod interpretatur nobiſcum Deus*. Et in capite 27. dicit Ieſum clamaſſe in cruce, *Eli Eli lammah hazabthani*, ſubiungendo, *hoc eſt, Deus meus, Deus meus,*

Matth. 27. 46.

vt quid dereliquiſti me? Si Hebraicè totum Euangelium ſcripſit, in qua quæſo lingua ipſe Matthæus ſubiunxit, *hoc eſt, Deus meus, Deus meus*, &c. Et cur magis hæc verba Hebræa Matthæus expoſuit in alia lingua, quàm reliqua Euangelij, ſi totum eſt Hebræum? Ex hoc igitur quòd ipſemet Matthæus exponit illa ſola verba Hebræa in Græco, conuincitur quòd Matthæus Euangelium ſcripſit Græcè: & quia illa verba retulit Hebraicè, ideò ſubiunxit illa Græcè. Nec obſtat prædictis, quòd Hieronymus in lib de viris Illuſtribus, dicit Matthæum haberi Hebræum: nam potuit ex Græco in Hebræum transferri: ſicut & liber contra gentiles Thomæ Aquinatis tranſlatus eſt è Latino in Græcum; & forte Matthæus ipſe ſcripſit in vtraque lingua. Hoc enim certum eſt ex ratione dicta, Euangelium iſtud quod habemus Græcè à Matthæo ſcriptum eſſe: quicquid ſit de illo Hebræo codice. Si quis autem dixerit adiectitias eſſe huiuſmodi interpretationes, quæ in textu Matthæi reperiuntur, & ab interprete Græco fuiſſe adiectas, facilè reijcitur; nam quòd adiectitiæ ſint, nulla authoritate fulcitum eſt: quòd autem de integritate textus ſint, omnia volumina tam Græca quàm Latina (quæ ſola inueniuntur) teſtantur.

Scripſit Caietanus ante Concilium Tridentinũ, quod vulgatam Editionem pro Canonica ab omnibus haberi decreuit.

Et quia vulgata Editio totiùs noui Teſtamenti quandoque minus fida eſt, & nos non interpretes, ſed verum textum intendimus exponere, ideò adhibuimus ſtudium noſtrum, vt textus corrigeretur iudicio peritorũ in vtraque lingua. Quod vbique facimus quando ſententiæ diuerſitas eſſet: vbi autem eadem eſt ſententia, pertranſimus: niſi apud Ioannis Euangelium & Epiſtolam ad Romanos; propter arduã enim vtriuſque materiam exactiùs ſtuduimus correctioni literæ. Et ne oporteat millies repetere, *Græcè ſic habetur*, nouerint omnes mutationes fieri appoſitã ſolã præpoſitione *pro*: & ſuperflua aut deficientia ſignificari, *ſuperfluit*, aut *deficit*, ſubintelligẽdo ſemper *iuxta textũ Græcum*.

CAPVT I.

VERS. 1. LIBER ſcribendi rationem tangit, vt perpetuæ ſeruentur memoriæ libro commiſſa. Generationis. Non Generationum. Singulare eſt, quòd Chriſtus duas generationes habuit. Alteram ſecundum diuinitatem: de qua Iſaias 53. *Generationem eius quis enarrabit?* Alteram ſecundum humanitatem: quam ſolùm intendit Matthæus deſcribere. Et propterea non dixit *generationum*, ſed *generationis*. Ieſu. Nomen eſt proprium perſonæ ex Hebraica lingua nō integrè deductum: nam qui Hebraicè dicitur *Ieſuah*, Græcè vero Ἰησοῦς, Latinè dicitur *Ieſus*. Quod & Angelo teſte interpretatur *Saluator*. Chriſti. Nomen eſt dignitatis ſeu gratiæ. Hebræorum ſiquidem reges dicuntur Hebraicè *Meſſia*; hoc eſt, *Chriſti* Græcè, hoc eſt *vncti* Latinè, ab vnctione olei ſeu vnguenti precioſi quo vngebantur: vt patet de primis regibus (Dauid, Saul & Salomone) in hiſtoria libri Regum. Et verè Ieſus Nazarenus fuit *vnctus oleo lætitiæ præ participibus ſuis*, Pſalm. 45. & *ſpiritu ſancto & virtute*, Act. 10. Et intendit ad literam per hoc declarare, quòd intendit deſcribere generationem Ieſu Nazareni veri Meſſiæ à lege & prophetis prædicati. Filij Dauid. Hinc explicat quòd de generatione carnali Ieſu Chriſti dicit, *liber generationis*: nam ſecundum generationem carnalem eſt filius Dauid. Hinc rurſum habes Euangeliſtam aſſerere Ieſum Chriſtum eſſe filium Dauidis: ita quòd etiamſi ſequens genealogia non comprobaret Ieſum Chriſtum eſſe filium Dauidis, iſte textus ſufficit ad hoc comprobandum. Filij Abraham. Horum tantùm duorum patrum meminit: quia ad hos tantùm facta eſt de Chriſto repromiſſio. Ad Abraham quidem; *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes*, Gen. 22. Ad Dauid verò, *Iurauit Dominus Dauid veritatem*, &c. *De fructu ventris tui*, &c. Pſalm. 132. Et eſt ordo rectiſſimus: conſiderando quòd generatio quæ eſt materia libri, terminatur ad filium, & propterea exactiſſimo ordine dixit: *Liber generationis Ieſu Chriſti filij*. Et quia filius refertur ad patrem, ordinem aſcendendi neceſſariò conſtituit: aſcendendo autem, priùs ad proximum patrem oportuit referri: & mediante proximo patre ad remotiorem ſeu anteriorem, hoc enim ſeruatum videmus, dicendo, *Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham*: hoc eſt, Dauidis filij Abraham.

Chriſti duæ generationes.

Iſai. 53. 8.

Ieſus, quid?

Chriſtus, quid denotet?

Pſalm. 44. 8.
Act. 10. 38.

Cur Dauidis, & Abrahæ hic præcipuè meminit Euangeliſta?

Gen 22. 18.
Pſal 131. 11.

Aduerte hîc, quòd verba hæc: *Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid, filij Abraham*, præ ſe ferunt titulum, vel primæ partis Euangelij huius: ita quòd vbi Matthæus præpoſuerat titulum totius libri dicendo *Euangelium ſecundum Matthæum*, modò proponit titulum primæ partis, dicendo *liber generationis*, &c. Vel totius libri materiam explicat in ſpecie, quam prius in genere dixerat Euangelij nomine. Ita quòd ſenſus eſt, quòd iſte eſt liber generationis Ieſu Chriſti: hoc eſt, libri iſtius materia eſt generatio Ieſu Chriſti, id eſt, Ieſus Chriſtus, inchoando ab eius generatione qua eſt filius Dauidis, filij Abraham. Et hoc ad differentiam aliorum librorum de Chriſto, aliunde Chriſtum tractantium, vt enim ſequentia monſtrant Euangelia, Ioannes ſcripſit Chriſtum Ieſum, ſed à generatione æterna, Lucas ab annunciatione præcurſoris, Marcus à prophetata præcurſione Ioannis Baptiſtæ, ita quòd ſolus Matthæus ſcripſit Euangelium Ieſu Chriſti ab illius ſecundum carnem natiuitate, ex patribus inchoans illius hiſtoriam.

Euangeliorum initia.

Verſ. 2. Abraham genuit Iſaac. Solius Iſaac inter filios Abrahæ meminit, excluſis ab hac genealogia Iſmaële & cæteris fratribus: iuxta verbū Domini ad Abraham, Geneſis 21. *In Iſaac vocabitur tibi ſemen.* Iſaac autem genuit Iacob. Et hîc quoque excluditur Eſau: qui eodem partu congenitus eſt. Scriptum eſt enim Geneſis 25. quòd *maior ſeruiet minori*: & Malachiæ 1. *Iacob dilexi, Eſau odio habui.* Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.] Iudas non fuit primogenitus, ſed electa fuit eius ſtirps à Deo, de qua naſceretur Chriſtus: iuxta illud: *Sed elegit tribum Iuda*, Pſalmo 78. Meminit non ſolius Iudæ (qui ſufficiebat ad genealogiam) ſed etiam fratrum, ad differentiam fratrum Iſaac non commemoratorum in hac genealogia: vt intelligamus hoc ideo factum ab Euangeliſta, quia fratres Iſaac non erant partes populi Dei: fratres autē Iudæ omnes fuerunt partes populi Dei electi in hæreditatem.

Gen. 21. 12.

Gen 25. 23.
Malach. 1. 3.

Pſal. 77 68.

Verſ. 3. Iudas autem genuit Phares & Zarā. Nota prudentiam Euangeliſtæ etiam hîc: nam ideo meminit non ſolius Phares (qui ſufficeret ad genealogiam) ſed etiam Zaram eodem partu congeniti: vt intelligamus differentiam inter hos eodem partu genitos, & Iacob ac Eſau vnico quoque partu genitos: quòd iſti ambo in Dei populo permanſerunt, illorum autem alter tantùm. Ita quòd ſicut deſcribendo fratres Iudæ, reddidit rationem quare excluſit fratres Iſaac, ita deſcribendo fratrem Phares, reddit rationem quare excluſit fratrem Iacob. De Thamar.] Thamar fuit nurus Iudæ. Geneſis 38. Et meminit eius Euangeliſta tum quia peccatrix; vt Chriſtum ex peccatrice originem traxiſſe deſcribat, qui omnium peccata venerat obliturus: tum vt deſcribat Chriſtum non horruiſſe originem ducere ex inceſtuoſo concubitu: & inter alias vilitates hanc quoque ignominiam in genealogia ſua elegiſſe.

Cur hic Zaram nominatur?

Cur Thamar?

Phares autem genuit Eſrom. Eſrom autem genuit Aram.]

Verſ. 4. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naaſſon. Naaſſon autem genuit Salmon.]

Verſ. 5. Salmon autem genuit Booz de Rachab. Meminit Rachab cauponæ ſeu tabernariæ eadem ratione, qua meminit etiam Ruth: vt ſcilicet deſcribat Chriſtum, non ſolùm ex ſancto genere Abrahæ, ſed etiam ex gentilibus non horruiſſe originem. Rachab enim fuit Cananæa ex Hierico, & poſtea in vxorem ducta à Salmon. Ruth autem fuit Moabitis, & ducta poſtea in vxorem à Booz. Meminit autem harum duarum vt omnem Gentilium ſtatum comprehendat: nam gentes omnes aut exterminandæ, aut tolerandæ erant. Exterminandæ quidem in Rachab; Cananæi enim exterminari iuſſi ſunt: Tolerandæ verò in Ruth continentur. Moabitas enim iuſſit Deus non moleſtari propter Loth, Deuter. 2. Intendit enim Euangeliſta ex ipſa genealogia aperire, quòd Ieſus Chriſtus etiam ex iſtis traxit originem: qui pro omnium ſalute incarnatus eſt. Booz autem genuit Obed ex Ruth. Obed autem genuit Ieſſe. Ieſſe autem genuit Dauid.] Occurrit hîc dubium quo pacto verificatur ſpatium 366. annorum à ducatu Ioſue vſque

Rahab.

Ruth.

ad

Quomodo 4 perſonæ impleuerint 366. annos?

ad natiuitatem Dauidis in his paucis generationibus videtur enim impoſſibile, q[illegible] quatuor perſonæ, Salmon, Booz, Obed & Ieſſe, conſummet tantum temporis inter dictos terminos. Tantum autem temporis interceſſiſſe inter dictos terminos, facillime patet conſiderantibus tempus ſcriptum, 3. Regum 6. ſcilicet quod anno 4[illegible]. ab egreſſu Ægypti (qui erat annus quartus regni Salomonis) fundatum eſt templum. Tollendo enim ex hoc numero 40. annos, quibus populus fuit in deſerto, & 70 annos, quibus vixit Dauid, & 4. annos regni Salomonis, reſtant 366. anni à tranſitu Iordanis vſque ad natiuitatem Dauidis. Dicitur ad hoc dubium, quòd fuerunt tres nominati Booz ſibi ſuccedentes, auus, filius & nepos; & quòd Euangeliſta prætermiſit duos eorum. Si hoc dictum inueniretur authoritate aliqua fultum, poſſet admitti: ſed vbi nulla affertur authoritas, voluntariè dicitur: & eò magis quòd in fine libri Ruth fit epilogus generationum Phares vſque ad Dauidem, & vnus tantum nominatur Booz. Similiter (quod valdè vrget) 1. Paralip. 2. referendo genealogiam Phares per Eſrom vſque ad Dauidem, vnus tantùm inuenitur Booz filius Salmon & pater Obed. Quapropter impoſſibile non eſt, quòd iſti quatuor (ſcilicet Salmon, Booz, Obed, & Ieſſe) adæquent totum prædictum tépus etiam inter dictos terminos; quandoquidem æquis portionibus diuidendo, quilibet vnum cum dimidio annum ſupra nonaginta vixiſſet. Et ſi aliquis eorum minus vixit, alius potuit tantò plus viuere. & ſic numerus adimpletur. Regem. Dauid primus rex in genealogia Saluatoris fuit: propterea Euangeliſta deſcripſit ipſum Regem.

Cur meminit Bethſabee?

Dauid autem Rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Vriæ.] Meminit mulieris adulteræ, propter quam etiam Dauid commiſit homicidium, ad manifeſtandum quòd propter illa crimina Dauidis non omiſit Deus ſeruare promiſſionem factam Dauidi de Chriſto: multi enim putabant, quòd propter talia crimina Deus mutaret ſententiam. Contra hos Euangeliſta affert genealogiam Chriſti ex illamet muliere, quæ fuerat adultera, propter quam commiſerat Dauid homicidium: vt oſtendat Ieſum Chriſtum, non ſolùm ex Dauide: ſed etiam ex illamet fœmina non horrere originem.

Verſ.7. Salomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Aſa.

Verſ.8. Aſa autem genuit Ioſaphat. Ioſaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Ozian.] Iſte Ozias nec filius, nec nepos, nec pronepos, ſed abnepos fuit Ioram: vt patet 4. Regum. Hos Matthæus ex induſtria ſe omiſiſſe inferius manifeſte teſtatur, cum numerum generationum ſupputabit. Ratio autem quare hos omiſerit, eſt pœna criminis Ioram, qui Dauidicum ſemen miſcuit impiiſſimo ſemini Achab: ita quòd in pœnam tanti criminis tollitur memoria eius vſque ad quartam generationem Et meritò: quia vxor eius nixa eſt delere ſemen regium, vt patet ibidem. Accedit ad hæc, quòd cógruum fuit tantam eſſe maledictionem filiæ Achab, quæ erat vxor Ioram: quanta fuit benedictio Iehu, qui deleuit domum Achab: ſcilicet vt ſicut Iehu electus ad delendum domum Achab, benedictus eſt vſq; ad quartam generationem, ita Ioram maledictus ſit vſque ad quartam generationem in ſemine ſuo ex filia Achab.

Cur hic alij qui prætermiſſi?

Verſ.9. Ozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

Verſ.10. Ezechias autem genuit Manaſſen. Manaſſes autem genuit Amon. Amon autem genuit Ioſiam.

Verſ.11. Ioſias autem genuit Iechoniam & fratres eius in tranſmigratione Babylonis] Tranſmigratio Babylonis non eſt menſura generationis iſtorum, ſed eſt menſura genitorum. Eſt enim ſenſus, quòd genuit Iechoniam & fratres eius qui interfuerunt tranſmigrationi Babylonis: ſeu quorum tempore fuit tranſmigratio Babylonis. Et ſcito nomen tranſmigrationis ab Ezechiele appropriatum fuiſſe primæ captiuitati Iudæ in Babylonem: quando ſcil. Ioachim Rex cũ decem millibus ductus eſt in Babylonem: vt patet Ezech. 1. Et redditur ratio nominis quia Ioachim velut ſpõte migrauit in Babylonẽ: quandoquidẽ ex conſilio Hieremiæ dedidit ſe. Meminit autẽ non ſolius Iechoniæ (qui ſufficiebat ad genealogiã) ſed fratrũ eius: ad cõmendandam memoriam Ioſiæ in multitudine filiorũ regũ: fuerunt enim tres Ioſiæ filij reges: vt qui nõ potuit cõmẽdari ex ſucceſſione pronepotũ regũ, ſaltem cõmendetur ex multitudine filiorũ regũ. Et hoc directè videtur feciſſe Euãgeliſta, ad ſignificãdũ quare ſuſtulerit memoriã Ioram in quartã generationẽ: oſtendendo quantũ illius impietas meruerit, ſupplẽdoq; memoriã pietatis Ioſiæ: dũ illi adimitur & huic ſuperadditur.

Quænam hæc tranſmigratio Babylonis?

Cur fratrum Iechoniæ meminit Euangeliſta?

Verſ.12. Et poſt tranſmigrationẽ Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Iſte Iechonias nõ eſt illemet Iechonias, qui genitus eſt à Ioſia, ſed eſt filius illius Iechoniæ. Quod cõuincitur ex hoc, quòd Iechonias filius Ioſiæ occiſus eſt extra portas Hieruſalem, & ibi ſepulturã aſini ſepultus, vt dicitur Ierem 22. & à Ioſepho lib. 10. c. 8. & filius eius etiam Iechonias cognominatus ſucceſſit ei in regnũ, paucis tamen diebus: quia ipſum tranſtulit Nabuchodonoſor cũ decem millibus in Babylonẽ, conſtituens Sedechiam patruum eius Regem: vbi patet quòd iſte Iechonias, qui poſt trãſmigrationem genuit Salathiel, eſt nepos Ioſiæ, nõ filius. Nec Euangeliſta omiſit hanc generationem: ſed ſufficienter ſignificauit, dicendo, *& poſt tranſmigrationem Iechonias genuit.* Satis enim clarè conſtat ex hiſtoria libri Regum & Paralip. quòd iſte generans poſt tranſmigrationem non eſt ille filius Ioſiæ, ſed nepos; ſub alijs tamen nominibus, quia vterque appellatur Ioachim. Quæſtio oritur hic, quo pacto Matthæus Chriſti originẽ ex Iechonia deſcribit: cùm ſcriptũ ſit Ier. 22. de hoc Iechonia: *Hæc dicit Dominus: Scribe virũ ſterilẽ: nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſoliũ Dauid.* Soluitur quæſtio: dicendo, quòd Ieremias loquitur ad literã de ſucceſſore in regno temporali eo modo, quo fuerant alij Reges ex ſemine Dauid. Chriſtus autem ſedit ſuper ſolium Dauid, nõ ſecundum regnum temporale (quod eſt ex hoc mundo) ſed ſecundùm regnum venturi mundi æterni: iuxta verbum Angeli ad B. Virginem: *Dabit ei Dominus Deus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum.* Vnde prophetia Ieremiæ non obſtat origini Chriſti ex Iechonia.

Quis iſte Iechonias?

Difficultas de hoc Iechonia.

Ier. 22. 30.

Luc. 1. 32.

Salathiel autem genuit Zorobabel. Iſte Zorobabel eſt ille qui reædificauit templum ex gratia Cyri Perſarum Regis: vt patet 1. Eſdræ, 5. & non eſt ille Zorobabel, cuius meminit primus Paralip. cap. 3. quoniam ille fuit filius non Salathiel, ſed fratris eius.

*Verſ.*13. Zorobabel autem genuit Abiud. Ab hinc vſque ad Chriſtum, nullum ex veteri Teſtamento habetur teſtimonium: ſed ſolā Matthæi authoritate has generationes credimus.

Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

*Verſ.*14. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

*Verſ.*15. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob.

*Verſ.*16. Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariæ. Si quæritur quare Matthæus appellauerit Iacob patrem Ioſeph: cùm Lucas 3. cap. dicat Heli fuiſſe patrem Ioſeph: In promptu eſt ratio: quia Matthæus patrem naturalem, Lucas verò patrem legalem deſcripſit. Vnde Matthæus dicit, *genuit*, ſignificando generationem naturalem: Lucas autem, *fuit*, ſignificando ius legale. De qua natus eſt Ieſus.

De patre S. Ioſephi.

Occurrit hîc triplex quæſtio. Prima eſt, cur Euangeliſta deduxit generationē ad Ioſeph, cùm ipſe non fuerit pater Chriſti. Secunda, cur Euangeliſta nō deduxit generationem Beatæ Virginis ex Dauid, de qua verè natus eſt Chriſtus. Tertia & principalis quæſtio eſt; quomodo Euangeliſta aſſequitur intentum, ſcilicet monſtrare natiuitatem Chriſti ex Dauid per hanc genealogiam.

Triplex quæſtio.

Ad primam quæſtionē dicitur, quòd quia Ieſus Nazarenus habebatur, vocabatur, & officio erat filius Ioſeph (nā legitimum erat matrimoniū inter Ioſeph & Mariam: & ipſamet vocabat Ioſeph patrem Chriſti. *Ecce pater tuus, & ego dolentes, quærebamus te.* Luc. 2. & Ioſeph officium patris manifeſtè exercebat) ideo humanum ſeruans morem Matthæus Euāgeliſta deducit generationē Chriſti ſecundū paternam lineam: vt per hoc ſatisfaceret Iudæis, vocantibus Ieſum Nazarenum filium Dauid, eo quòd habebant ipſum pro filio Ioſeph: oportebat enim ignorantes myſterium virginei partus noſſe quòd Ieſus eſſet ex ſemine Dauid: hoc eſt, quòd legitimus pater eius eſſet filius Dauid. Si enim Ioſeph non eſſet filius Dauid, excuſationem habuiſſent Iudæi nō credendi ipſum eſſe Chriſtum: ſicut etiam excuſabant ſe ex eo quòd Chriſtus dicebatur a Nazareth Galilææ: quia debebat naſci in Bethlehem ciuitate Dauidis.

Cur per Ioſeph hic texitur generatio Chriſti?

Luc. 2. 48.

Ad ſecundā quæſtionem dicitur, quòd ſicut ad ſatisfaciendum humanæ conſuetudini Euāgeliſta deſcripſit genealogiam Chriſti per Ioſeph, ita ad ſatisfaciendū conſuetudini Scripturarū ſacrarum, non deduxit generationē Chriſti per viam matris: non eſt enim conſuetum in Scriptura, genealogias ſcribere per fœminas. At ſi dicatur quòd poterat Euāgeliſta per maſculinā lineā ex Dauid deducere generationē Ioachim patris Mariæ, & cōcludere, *Barpather autē genuit Ioachim patrē Mariæ, de qua natus eſt*, &c. ſicut modò concluſit, *Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariæ*, &c. Reſpondetur primò, quòd non conſtat B. Virginem traxiſſe originē ex Dauide per continuam lineam maſculinam: quoniam ad veritatem fidei quòd B. Virgo ſit ex ſemine Dauid, non oportet, quòd per continuationem maſculinæ lineæ à Dauide deſcenderit; nihil enim officit veritati, ſi per multas lineas fœmininas hoc fuerit. Et fortè hoc inſinuat ſcripta conſanguinitas B. Mariæ cum Elizabeth, quam cōſtat fuiſſe ex filiabus Aaron, Luc. 1. Dicitur nihilominùs ſecundò, quòd ſi hoc feciſſet Matthæus, duplex aſſumpſiſſet opus, ſcilicet genealogiam Beatę Virginis texendi, & texendi genealogiam Ioſeph: genealogia ſiquidem Ioſeph neceſſario erat deſcribenda ad ſatisfaciendum Iudæis & humanæ conſuetudini.

Cur non per B. Virginem?

Ad tertiam quæſtionē Fauſti Manichæi (quę eſt præcipua: vtpote de re ipſa) dicitur quòd Matthęus aſſecutus eſt intentum, & voluit intelligi ſe aſſecutum intentū, ex eo quòd iſtā ſeriem generationum afferre ſe propoſuit in principio in teſtimonium, quòd Ieſus Chriſtus eſt filius Dauid: hinc enim implicitè ſignificauit, quòd Ioſeph iure propinquitatis erat vir Mariæ: ac per hoc Maria & Ioſeph erant ex vna & eadē ſtirpe. Ita quòd deducendo originem Ioſeph, declarauit ſimul identitatem ſtirpis inter Ioſeph & Mariam: ac per hoc Chriſtum eſſe verè natum ex Dauide, & non ſolū ſecundùm originem legitimi patris. Qui vocatur Chriſtus.] *Vocari* nō diſtinguitur contra *eſſe*: ſed cùm ſuperius dixiſſet Ieſum eſſe Chriſtum (dicendo *Liber generationis Ieſu Chriſti*) modò adiungit quòd etiam vocatur Chriſtus. Sic enim communiter appellabatur tempore quo ſcripſit Matthæus, & appellatur.

Quomodo Euāgeliſta aſſequitur intentū ſuum, oſtendendo Chriſtū eſſe filiū Dauid.

*Verſ.*17. Omnes itaq; generationes ab Abrahā vſque ad Dauid, generationes quatuordecim: & à Dauid vſque ad tranſmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & à tranſmigratione Babylonis vſque ad Chriſtū, generationes quatuordecim.] Hîc dicitur quòd ſunt quatuordecim generationes ab Abrahā vſq; ad Dauid: & tamen in rei veritate non ſunt niſi tredecim: tredecim enim vicibus tātùm ſcriptum eſt, *genuit*: conſtat autē quòd cuilibet generationi reſpondet vnū *genuit*. Sunt tamen 14 perſonæ, quarum prima, ſcilicet Abraham, non numeratur vt genita. Vnde ſenſus eſt, quòd omnes perſonæ ſecundū ſingulas generationes ab Abraham vſq; ad Dauid ſunt 14. Et ſimiliter a Dauid vſq; ad tranſmigrationem Babylonis (hoc eſt, vſq; ad Ioachim filium Ioſiæ) ſunt 14. Et ſimiliter omnes a tranſmigratione Babylonis (hoc eſt, à Iechonia ſeu Ioachim nepote Ioſiæ) vſque ad Chriſtum incluſiue ſunt 14. Sic enim ſupputādo ceſſant omnes ambiguitates: & inuenitur clara veritas ſignificata per Euangeliſtam. Si quæris, quare Euāgeliſta diſtinxit genealogiam Chriſti in iſtos tres ordines, primum vſque ad Dauid, ſecundū vſque ad tranſmigrationē Babylonis, & tertium à tranſmigratione vſq; ad Chriſtum? In promptu ratio eſt, hoc factum eſſe ad diſcernendū ordinem regij generis à reliquis. Tota enim progenies Regum, ex qua Chriſtus traxit originē, cōprehenditur à Dauide vſque ad tranſmigrationē Babylonis. Et quoniam Regum ſeries media inuenitur inter patres ante Dauidem, & inter filios poſt Iechoniam, ideò oportuit inter duos extremos ordines ordinē Regum mediū collocare. Hæc enim diſcretio coēgit Euangeliſtam ad iſtos tres ordines. Et hinc habes quare meminerit tranſmigrationis Babylonis, & ſimiliter quare nominauerit Dauidem Regē. Curauit quoque Euangeliſta in quolibet ordine declarare numerum, ne quiſquam putaret ipſum ex obliuione aliquid reliquiſſe: ſed quòd quicquid omiſit, ex induſtria omiſit, & ne cuilibet libera eſſet licentia addendi.

Cur hæc genealogia diſtinguitur per hos 3. generationū?

*Verſ.*18. Chriſti autē generatio. Deficit *Ieſu*. Legendum eſt: *Ieſu Chriſti autem generatio ſic erat.* Dixerat *de qua natus eſt Ieſus*: intēdit nūc declarare modū, quo de illa natus eſt Ieſus, dicēdo, *ſic erat.*

Cùm

Cùm eſſet deſponſata mater Ieſu Maria Ioſeph. Non ſponſalibus de futuro, ſed per verba de præſenti. Ita quòd iam erat legitima coniux: imò ſic conuerſabatur cum Ioſeph, quòd licitè abſque vlla nota potuiſſent ſi voluiſſent, conſummaſſe matrimonium. Quod patet ex eo, quòd aliter non fuiſſet conſultum famæ beatæ Virginis, ipsâ apparente vtero grauidâ. Et hæc eadem eſt ratio ad literam, quare Beata Virgo fuit coniugata: vt ſcilicet conſuleretur famæ eius: puella enim non coniugata inuenta grauida, infamis eſt. Ex parte quoque prolis (ſcilicet Ieſu Chriſti) oportuit ad literam beatam Virginem eſſe coniugatã: ne Ieſus ſpurius haberetur. Nec deeſt quoque tertia ratio literalis ex parte opportunorum obſequiorum ad fugam in Ægyptum, quæ per Ioſeph exhibenda erant. Antequam conuenirent: procul dubio ad conſummationem matrimonij.

Cur B. Virgo fuerit deſponſata.

Sed oritur hîc quæſtio; quia hinc apparet quòd poſtea conſummauerint matrimonium: modus enim iſte loquendi (ſcilicet *antequam conuenirent*) non conſueuit dici niſi de conuenturis quãdoque, nam de eo qui nunquam eſt pranſurus, non dicimus antequam pranderet: & ſic de ſimilibus.

Ad hoc fomentum erroris Heluidij (qui non eſt veritus dicere beatam Virginem & Ioſeph conſummaſſe matrimonium poſt natiuitatem Chriſti) reſpondetur, quòd nec veritas nec modus loquendi hunc errorem inducit. Veritati ſiquidẽ textus ſufficit negatio conſummati matrimonij tempore, quo beata Maria inuenta eſt grauida: hoc enim eſt quod intendit Euãgeliſta explicare. Modus autem loquendi congruè ſeruatur ſine ſubſecuta poſtmodum conſummatione matrimonij: nam hoc loquendi modo vtimur, non ſolũ quando poſtea ſubſequitur opus, ſed etiam ad denotandum diſpoſitionem, vel etiam ad denotandũ tempus. Dicimus enim de aliquo, quòd antequam in portu pranderet, nauigauit: vbi non ſignificatur quòd pranſus eſt in portu poſtquàm nauigauit: ſed quòd diſpoſuerat in portu prandere. Similiter dicimus de eo, qui tempore dormitionis iter arripuit, quòd antequàm dormiret, accepit fugam. Vbi non ſignificatur quòd, poſtea dormierit: ſed tempus dormitionis fuiſſe tempus fugæ. Sic enim in propoſito Euangeliſta ſignificat, quòd tempore conſummandi matrimonij inuenta eſt beata Maria grauida: & ſimiliter quòd cùm eſſet diſpoſitio ad conſummandum matrimonium, inuenta eſt grauida. Et intellige tam tempus quàm diſpoſitionem in hoc quòd erant legitimi coniuges, ſimul conuerſantes: ita quòd licitè & ſine omni nota potuiſſent (vt dictum eſt) conſummare matrimonium. Hoc enim tempus huiuſmodi & diſpoſitio ſufficit ad verificandum modum loquendi, *antequam conuenirent*; & non oportet quòd poſtea ſubſecutum fuerit opus conuentionis. Et hæc ad propoſitum dicuntur, nam abſolutè etiam verificatur, quòd iudices antequam cognoſcerent cauſam, damnauerunt N. & tamen non poſtea examinarunt. Et Medicus antequàm cognoſceret ægritudinem, dedit medicinam & occidit illum: & tamen nec poſtea cognouit ægritudinem.

Error Heluidij refellitur.

Antequam conuenirẽt exponitur.

Inuenta eſt. procul dubio à Ioſeph familiariter cum ea conuerſante. Vidit enim vterum eius tumentem. Et videtur hoc ad literam fuiſſe poſt tres menſes à conceptione Chriſti, quando beata Virgo reuerſa eſt à domo Zachariæ patris Ioannis Baptiſtæ. Vterus enim prægnantis, poſt tres menſes manifeſtè apparet. In vtero habens de Spiritu ſancto.]

Verſ. 19. Ioſeph autem vir eius cùm eſſet iuſtus. Scriptum eſt enim Prouerb. 18. *Qui tenet adulteram, ſtultus eſt & inſipiens.* Prouerb 18. 22.

Et nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam] Dictio interpretata *traducere*, propriè ſignificat *exemplificare*: hoc eſt, facere illam exemplum aliis. Quod eſt vituperare ipſam, accuſando eam adulterij: ſic enim ſpectaculum & exemplum feciſſet ipſam. Significatur enim tanta iuſtitia Ioſeph (vt iuſtitia eſt nomen veræ rectitudinis animi) vt duo vellet: ſcilicet, & conſulere ſibi ne cohabitaret adulteræ; & conſulere coniugi ne vituperaret eam; propterea enim elegit medium dimittendi eam occultè: hoc eſt recedere nihil dicendo, quòd coniux ſua eſſet grauida ex adulterio: exiſtimando namque eam adulteram, habebat violentam rationem, videndo eam grauidam, & ſciendo quòd ipſe non cognouiſſet eam.

Verſ. 20. Hæc autem eo cogitante. Tempus congruum ac neceſſarium diuinæ inſtructionis tangitur. Ante illud ſiquidem tempus non oportuit Ioſeph inſtrui: nec ante illud tempus diſpoſita erat mens eius ad percipiendam Angelicam inſtructionem, quando nihil de vtero coniugis cogitabat, ſed tunc imminebat periculum dimiſſionis, & animus iuſtus ſanctis cogitationibus fluctuans præparabatur ad diuinum lumen ſuſcipiendum: ſicut animus Nabuchodonoſor cogitans quid poſt ſe futurum eſſet, præparatus eſt ad ſuſcipiendum ſomnium, futurorum præſagium: vt dicitur Daniel. 2.

Ecce Angelus Domini in ſomnis apparuit illi dicens. Teſtatur Euangeliſta, quod in promptu opportunè Angelus Domini apparuit Ioſeph in ſomnis. Et intellige per *apparere*, quòd apparuit ſic quod manifeſtauit ſe eſſe Angelum Domini: niſi enim Ioſeph fuiſſet certificatus quòd eſſet Angelus Domini, verbis eius certam fidem non dediſſet.

Si quæritur quare beatæ Virgini Angelus apparuit in vigilia; Ioſeph autem in ſomnis. In promptu ratio eſt differentiæ ex differenti perfectione eorum. Iſte enim iuſtus, illa deſcribitur plena gratiæ. Verùm hæc apparitio in ſomnis, præſtare videtur aut æquiualere omnibus apparitionibus Angelorum in vetere Teſtamento: quoniam hæc fuit cum tanta claritate mentis, quòd nulla interuenit hæſitatio. In apparitionibus enim factis Abrahæ, ad ilicẽ Mambre, Iacob, Ioſue, & cæteris, imò etiã in apparitione facta Zachariæ patri Ioãnis Baptiſtæ interuenit ignoratio aut hæſitatio.

Angelus apparet Mariæ in vigilia, Ioſephi verò in ſomnis. Cur?

Ioſeph fili Dauid: Quia de natiuitate Meſſiæ tamdiu expectati & promiſſi ex ſemine Dauid inſtruere eum volebat, ideo eum appellat *fili Dauid*: reuocando ad mentem eius per hoc promiſſionem factam Dauidi.

Noli timere accipere Mariam. Timor reſpectu mali eſt: ac per hoc aperit Angelus quod Ioſeph timebat offendere Deum ſi acciperet adulteram: quia quaſi patronus adulterij efficeretur. Coniugem tuam. Hinc apparet quòd ita erat deſponſata, quòd erat coniux: erat enim inter eos verum coniugium: quia erat vera copula coniugalis.

At ſi ſpeculatiuè obiicitur, quomodo cum veritate coniugij ſtat continua virginitas mentis in Beata Virgine: cùm vxor poteſtatem corporis

Quomodo eſt virginitate perpetua ſtetit verum coniugium B. Virginis?

corporis ſui coniugi tradiderit? Reſpondetur quòd conſenſus in copulam coniugalem non contrariatur virginitati mentali: quoniam non eſt conſenſus in futurum actum copulæ carnalis, ſed eſt conſenſus in potentiam. Copula enim coniugalis potentiam ſignificat ad copulam carnalem: potentia ſiquidem tantum diſtat ab actu, vt quod eſt aliquid in potentia non ſit illud: qui enim eſt Rex in potentia non eſt Rex.

Quod enim in ea natum eſt. Nota *natum in ea* quoniam opus naturæ ſignificat. Et confutat errorem Valentini, dicentis Chriſtum corpus cœleſte habuiſſe, & per vterum beatæ Virginis quaſi per fiſtulam tranſiſſe. Excluditur ſiquidem hoc, dicente Angelo, *quod in ea natum eſt*: non enim naſcitur niſi opere naturali. *In ea*, in vtero eius. Et hinc habet diſtinctionem illam inter natiuitatem in vtero & natiuitatem ex vtero: natiuitas ſiquidem in vtero hic ſignificatur. Et apertè naturale opus maternum aperitur: colligendo quod prius dixerat, *cum eſſet desponſata mater eius*, & quod ſtatim ſubiungit, *pariet filium*. Ex eo enim quòd hîc dicit *in ea natum eſt*, & eam vocat matrē eius quod in ea natum eſt, & quòd pariet filium, manifeſtiſſimè ſignificat naturale opus maternum intra viſcera beatæ Virginis interueniſſe, quo eſt mater, & pariet filium. Quæ ideò ſint notata, vt naturalem matrem Chriſti beatam Mariam intelligamus, ſicut reliquę matres ſunt naturales matres ſuorum filiorum: hoc ſolo dempto, quòd non ex virili ſemine concepit. Quod Angelus ſtatim ſubdit: De ſpiritu ſancto eſt.] Directè reſpondet Angelus cogitationi Ioſeph præſupponentis adulterium: excludendo hoc, & dicendo, quòd non ex virili ſemine, ſed ex ſpiritu ſancto natum eſt in vtero beatæ Virginis id quod natum eſt in ea: hoc eſt quòd Spiritus ſanctus vice ſeminis virilis in hac natiuitate functus eſt. Nec propterea Spiritus ſanctus pater eſt Chriſti: ſicut nec ſemen virile pater eſt eius qui concipitur. Vbi nota vtrumque dictum: ſcilicet & quod naturæ & quod miraculi fuit. Dicendo enim *quod in ea natum eſt*, opus naturæ ſignificauit: dicendo autem *de ſpiritu ſancto eſt*, opus miraculi manifeſtauit. Et verè conceptio illa fuit naturalis quoad maternum opus: miraculoſa autem quoad excluſionem paterni operis, & quoad opus Spiritus ſancti.

Maternum opus B. Virginis.

Conceptio Chriſti naturalis & miraculoſa.

Verſ. 21. Pariet autem filium. Non emittet quod in ea natum eſt qualitercumque, ſed pariet, naturali opere materno per genitalia membra generabit filium maſculum. Et vocabis nomen eius Ieſum. Fungêris tu officio patris in appellatione nominis. Et reddit nominis rationem: Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum.] In quo Angelus inſtruit ipſum de officio Chriſti in primo aduentu; quòd ſcilicet venit ad ſaluandum animas à peccatis. Et implicitè Chriſti diuinitatem inſinuat: quoniam Dei proprium eſt dimittere peccata. Non enim dixit, *ſaluabit populum ſuum ne peccent*, ſed *a peccatis eorum*: hoc eſt à peccatis quæ habent, quod eſt condonare peccata. Significanter quoque dixit populum ſuum: vt Ioſeph inſtructus ex lege, quod Meſſias redempturus eſſet Iſrael, intelligeret filium hunc naſciturum, habiturum ſub ſe populum, quamuis non explicauerit quomodo.

Verſ. 22. Hoc autem totum factum eſt vt adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam dicentem.] Debebat Euangeliſta ſubiungere ſtatim obedientiam Ioſeph, ſed diſtulit illam, interponendo vaticinium Iſaiæ, vt lectores inſtrueret de myſteriis ab Angelo reuelatis, quòd non fuerunt nunc primùm reuelata, ſed olim eadem fuerunt a Domino per Iſaiam prophetam prædicta.

Verſ. 23. Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium. Aduerte hîc quòd, vt Græcus teſtatur textus, Matthæus Euangeliſta aperuit ſenſum Iſaiæ cap. 7. *Ecce alma*, dicendo *Ecce virgo in vtero habebit*, &c. Et vocabitur, pro *vocabunt*, nomen eius Emmanuel. Angelus dixit, *quod enim in ea natum eſt, de ſpiritu ſancto eſt. pariet autem filium*: Propheta dicit, *Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium*: Et vbi Angelus dixit, *Et vocabis nomen eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eorum*: Propheta dicit, *Et vocabunt nomen eius Emmanuel.* Angelus enim nomen cum nominis ratione attulit, Propheta verò rem tantùm. Non enim intendit quòd appellandus eſſet Emmanuel: ſed quòd res ſignificata per Emmanuel, attribuenda eſſet ei, quòd cognoſcendus eſſet ſecundum rem ſignificatam per Emmanuel. Quod Euangeliſta declarat ſubiungendo: Quod eſt interpretatum, pro, *quod interpretatur*, nobiſcum Deus.] In quo non minus ſignificatur diuinitas huius filij quàm ſignificata fuerit per hoc quòd ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum: imò hic filius eſt *nobiſcum Deus*, in hoc quod ſaluum facit populum ſuum à peccatis eorum. Hic eſt primus locus ex quo apparet Matthæum non ſcripſiſſe Hebraice: dum Hebraicum nomen interpretatur in alia lingua: vt prius dictum eſt.

Quomodo Chriſtus vocatur Emmanuel?

Verſ. 24. Exurgens autem Ioſeph à ſomno, fecit ſicut præcepit ei Angelus Domini. Obedientia Ioſeph deſcribitur ſine mora. Et accepit, ad perpetuam conuerſationem, Coniugem ſuam.] Quam à ſua conuerſatione cogitauerat dimittere.

Verſ. 25. Et non cognoſcebat eam donec peperit. Oritur hîc ex aduerbio *donec*, quæſtio ad fomentum erroris Heluidij. Ex eo enim quod Euangeliſta dicit quòd Ioſeph non cognoſcebat (proculdubio cognitione copulæ carnalis) coniugem ſuam, donec peperit filium, videtur quod poſtquam peperit, cognouerit eam. Sed hæc obiectio vana monſtratur & conuincitur ex eo, quòd iſta verba ſignificant quidem negationem coitus vſque ad partum, ſed non propterea ſignificant affirmationem coitus poſt partum. Fatemur ingenuè quòd hæc verba non ſignificant affirmationem aut negationem copulæ carnalis poſt partum: quia Euangeliſtæ ſolicitudo fuit, ad monſtrandum Chriſtum non ſolùm natum in virgine, ſed etiam virginem pepeiſſe Chriſtum; hæc enim duo cadere poterant ſub dubio: quoniam ambo ſupra naturæ vires ſunt & valde admiranda. Reliquum dimiſit intelligentiæ noſtræ: qui niſi deſipiamus, intelligere tenemur quod cognitis & viſis tot myſteriis à Ioſeph & Maria, nec etiā cogitauerunt de carnali inter ſe copula. Nec imprudentiæ arguendus eſt Euangeliſta tanquam imprudenter ſcripſerit, dicendo: *non cognoſcebat eam donec peperit*: niſi etiam imprudentiæ arguas Dauidem Prophetam, ſcribentem: *Dixit dominus domino meo, ſede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum*. Conſtat enim quòd non minùs ſedebit à dextris Dei Meſſias, poſtquam

Donec quomodo explicatur.

Pſal. 109. 1.

poſtquam poſiti fuerint inimici ſub pedibus eius: & tamen dicit, *ſede a dextris meis donec ponam.* Simili enim modo dicit Euangeliſta, *& non cognoſcebat eam donec peperit*: relinquens pro indubitato, quod multò minùs cognoſcebat eam poſtquam peperit. At ſi contenderis quòd non debuit Matthæus hanc anſam Hæreticis relinquere, pondera officium Matthæi. Nam aſſumpſit prouinciam ſcribendi generationem Chriſti, non vitam beatæ Mariæ. Incepit enim: *Liber generationis Ieſu Chriſti*. & rurſus, *Chriſti generatio ſic erat.* Perfectè autem narrauit generationem Chriſti ex parte matris, explicando quòd ex virgine conceptus eſt de ſpiritu ſancto, & quòd virgo ipſum peperit, reliquum tanquam impertinens ſuo officio, tacuit. Filium ſuum primogenitum. Non poſt quem alius fuerit genitus, ſed ante quem nullus eſt ab ea genitus. In hoc enim ſenſu tam in ſacris ſcripturis, quàm in communi vſu vocatur, & eſt primogenitus: alioquin iura primogeniti non haberent locū in vnigenito.

Primogenitus, quid?

Et vocauit nomen eius Ieſum.] Hoc fuit adimpletum octauo die quando circumciſus eſt puer. Aduerte hic quòd omnes Euangeliſtæ ideo vtuntur nomine Ieſu ſcribentes geſta Chriſti, quia Ieſus eſt nomen proprium perſonæ: & conſueuerunt ſcriptores hiſtoriarum vti nomine proprio perſonæ de qua loquuntur.

CAPVT II.

VERS. 1. CVm ergo natus eſſet Ieſus. Continuat Euangeliſta natiuitati Chriſti aduentum Magorum, omiſſa Circumciſione, quam implicitè ſignificauerat in fine præcedentis capituli, dicendo quòd Ioſeph vocauit nomen eius Ieſum: impoſitio enim nominis fiebat in die Circumciſionis. In Bethlehem Iudæ, pro, *Iudaæ.* Locus natiuitatis Chriſti deſcribitur Bethlehem, alio nomine Ephrata. Et fuerunt duæ ciuitates nomine Bethlehem (altera in tribu Zabulon: vt patet Ioſue 19. altera in tribu Iuda: de qua ortus eſt Dauid, & de hac eſt ſermo) ideo additur *Iudaæ*, id eſt, in ſorte tribus Iudæ quæ vocatur Iudæa. Et aduerte quòd dominus Ieſus voluit naſci in Bethlehem ad literam, quia erat ciuitas Dauid, & non in Sion, quæ vocabatur ciuitas Dauid: vt ex electo loco natiuitatis inciperet aſſumere vilitates noſtras, eligendo naſci in vili terra & non in nobili, qualis erat Sion illuſtrior pars Hieroſolymæ.

Duæ Bethlehem.

In diebus Herodis regis. Secundum hiſtorias Chriſtus natus eſt anno 42. Imperij Augusti Cæſaris: qui erat annus 34. vel circiter regni Herodis. Sed Matthæus non dixit in diebus Cæſaris Auguſti, ſed in diebus Herodis Regis: quia hiſtoria aduentus Magorum cum inde ſubſecutis, ex Herode, non ex Cæſare Auguſto pendebat. Herodes enim, non Auguſtus, inquiſiuit de loco natiuitatis Chriſti, direxit Magos in Bethlehem, occidit innocentes, fugauit Chriſtum in Ægyptum. Fuit autem ſecundum hiſtorias Herodes hic Idumæus, circumciſus tamen ob amorem vxoris. Et appellatur ſimpliciter Herodes rex, quia fuit primus rex inter Herodes, & fuit primus rex Iudæorum coronatus à Romanis: fuit enim ſenatuſconſulto decretus rex Romæ, gubernantibus mundum Cæſare Auguſto & Antonio, præſentibus tunc in illius creatione. Et eſt iſte qui ab aliis vocatur magnus Herodes, vocatur etiam Herodes Aſcalonita.

Cur hic dicitur in diebus Herodis, non in diebus Augusti Cæſaris?

Ecce magi. Nota continuationem: *Cùm natus eſſet, ecce Magi*: vt intelligas ſtatim poſt natiuitatem Chriſti veniſſe Magos. Quod etiam conuincitur ex eo quòd Magi inuenerunt Chriſtum in Bethlehem: nam conſtat quadrageſimo die præſentatum fuiſſe Hieroſolymis in templo, & poſtea in Ægyptum delatum. Et ſi rationabiliter ſupputabimus tempus, decimo fortè die à natiuitate Chriſti Magi venerunt Hieroſolymam, rationabile ſiquidem eſt, quod duo ad minus dies effluxerunt ſciſcitante Herode, vbi Chriſtus naſceretur, & tempus ſtellæ: vt ſic tertiodecimo die Magi peruenerunt ad Chriſtum in Bethlehem.

Magus.] dictio Perſica dicitur, non Latina, Græca, aut Hebræa: & idem ſignificat, quod apud Græcos philoſophus, apud Latinos ſapiens, apud Indos gymnoſophiſta: vnde ex ipſa dictione ſignificatur, quòd viri iſti fuerunt Perſæ, hoc eſt ſapientes Perſarum. Si enim Euangeliſta dixiſſet: *Ecce Gymnoſophiſtæ*, proculdubio intelligeremus quòd fuerunt ſapientes Indorum: vnde ex quo dixit, *Ecce Magi*: intelligendum eſt, quòd fuerunt ſapientes Perſarum. Nec apparet difficile, quod decem diætis camelorum, ab oriente venerint Hieroſolymam: cùm cameli diæta vna æquiualeat diætis tribus equi, vt dicitur. Et quia pluraliter dicitur *Magi*, conſtat quòd ad minus fuerunt duo: communiter tamen creditur quòd fuerint tres, quantùm ex Euangelica litera habetur, ſapientes ſeu philoſophi.

Magus quid?

Magi fuerūt Perſæ.

Ab Oriente venerunt.] Satis quadrat dictioni *Magi*, quòd venerint ab Oriente, quoniam Perſia in Oriente eſt. Et quia ter in hac hiſtoria Euangeliſta repetit illam regionem, vocando eam Orientem (nam & inferiùs dicit, *vidimus ſtellam eius in Oriente*: & rurſus, *& ecce ſtella quam viderant in Oriente*) inſinuare, imò ſignificare apertè videtur, quod terra, vnde iſti venerunt, ſit in Oriente: non ſolùm reſpectiuè ad Hieruſalem, ſed ad vniuerſam terram habitabilem: propterea enim toties repetiit ſimpliciter & abſolutè *ab Oriente*: in tali ſiquidem ſitu eſt Perſia. Hieroſolymam.] Humanâ vſi ratione Magi regem Iudæorum nouiter natum quærunt in ciuitate regia ſimul & diuina, propter templum Domini ibidem.

Verſ. 2. Dicentes: vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorum? vidimus enim ſtellam eius in Oriente: & venimus adorare eum.] Vnum quærunt, & tria affirmant. Quærunt enim ſpecialem locum, in quo manet Chriſtus natus, dicēdo *vbi eſt?* Affirmāt primò natum eſſe regem Iudæorū, dicendo: *qui natus eſt Rex Iudæorum*, & loquūtur de Iudæorū rege tam expectato & à prophetis prædicto. Affirmant ſecundò modum quo ſciunt natum eſſe Iudæorum regem: dicendo, *vidimus ſtellam eius in Oriente.* Affirmant tertiò quorſum inquirunt: dicendo, *& venimus adorare eum.* Vbi ſcito quòd, *venimus*, præteriti eſt temporis: vt textus Græcus teſtatur. Ac ſi apertè dicant: Ad hoc quærimus, vt adoremus eum: quia ad hoc venimus: Et rurſus tam certi ſumus ex ſtella, quòd natus eſt rex Iudæorum, quòd venimus nos qui ſapientes habemur & vocamur, adorare eum. Aduerte hîc, quòd ſtella iſta ex iis quæ Euangelica tradit hiſtoria, non erat ſtella aliqua cœleſtis, ſed erat ſimilitudo quædam ſtellæ: erat enim mixtum quoddam ex elementis pluribus & præcipuè igni

Vnum quærunt, & tria affirmant Magi.

Quanā hæc ſtella eſſet?

igni; ſimile ſtellæ, non in cœlo exiſtens, ſed in aëre prope nos: vt patet ex eo quòd mouebatur quaſi motu progreſſiuo, antecedendo Magos ab Hieruſalem, vſque ad diuerſorium in quo erat Chriſtus, ſupra illam domum firmiter ſtans; huiuſmodi enim motus, & quies ad demonſtrandum domunculam illam, conuincunt quòd in aëre erat tam vicino quòd demonſtraret illam paruam domunculam, ita quòd non alium demonſtrabat locum.

Sed eſt hic quæſtio difficilis, quomodo verificatur, *vidimus ſtellam eius*: Quod enim viderint oculis corporis ſtellam, clarè intelligimus: ſed quòd viderint ſtellam eius: valde difficile eſt intelligere, & tanto difficilius, quanto ſtella illa, non ſolùm monſtrauit regem Iudæorum (& propterea dicitur *ſtella eius*) ſed etiam monſtrauit tempus natiuitatis eius. Quod ex hoc patet, quòd Magi ad manifeſtandum Iudæis quòd natus eſt rex Iudæorum, dixerunt: *vidimus enim ſtellam eius in Oriente*: niſi enim ex ſtella didiciſſent Chriſtum natum, potuiſſent ex viſione ſtellæ affirmare natum eſſe regem Iudæorum. Et ratio difficultatis eſt: quia non apparet modus quo ſtella illa in Oriente exiſtens monſtrauerit Chriſtum natum.

Tria declarantur circa apparitionem ſtellæ.

Ad euidentiam huius difficultatis tria declarari oportet. Primum eſt, quæ ſit res monſtrata per ſtellam. Secundum, quis fuit modus monſtrandi rem illam. Tertium, quis fuit modus quòd Magi perceperunt ſtellam illam monſtrare Chriſtum natum.

Circa primum, in dubium vertitur, an ſtella illa monſtraret Chriſtum iam natum, an monſtraret Chriſtum naſciturum poſt tot menſes ſeu annum? Sed verba Magorum præ ſe ferunt, quòd ſtella illa monſtrauit Chriſtum natum: nam ipſi dixerũt, *vbi eſt qui natus eſt?* & ad hoc manifeſtandum adduxerunt cœleſte teſtimonium, quia *vidimus ſtellam eius*. Perſpicaciter ſiquidem conſiderando verba Magorum quorſum tendant, apparet quòd directè tendunt ad teſtificandum Chriſtum natum. Prophetæ enim prædixerant regem Iudæorum naſciturum, & hoc vniuerſi Iudæi credebant. Vnde Magi non adduxerunt ſtellam pro teſtimonio regis Iudæorum abſolutè, aut naſcituri, ſed regis Iudæorum nati. Et ſi ſtella monſtraſſet regem Iudæorum, non natum, ſed naſciturum, dixiſſent Magi: vidimus ſtellam eius in Oriente tot menſibus antè, & ſupputatis menſibus iam debet eſſe natus. Quod non dixerunt: ſed aſſeuerarunt ipſum natum ex eo quod viderant ſtellam eius, abſque ſupputatione aliqua temporum. Concludendum eſt ergo, quòd ſtella demonſtrauit Chriſtum natum. Quod etiam tanto magis rationi conſonat, quanto minùs multiplicantur miracula: monſtrare enim Chriſtum natum, eſt ſimplex miraculum: monſtrare autem Chriſtum naſciturum tali certo die, multiplicat miracula, quæ non habemus ex Scriptura.

Circa ſecundum de modo demonſtrandi, duplex modus intelligi poteſt: Alter per modum imaginis, tanquam in ſtella illa apparuerit velut pictus Chriſtus natus. Sed ſi ſic fuiſſet, non dixiſſent Magi, vidimus ſtellam eius, ſed dixiſſent, vidimus ſtellam cum imagine eius, non enim omiſiſſent imaginem, quæ erat expreſſio apparentis ſtellæ. Vnde hoc extraneum ab Euangelica apparet hiſtoria, & voluntariè dici. Alter modus eſt, quòd ortus ſtellæ monſtrauit ortum Chriſti, hoc eſt, quòd ex hoc ipſo quòd ſtella illa apparuit, tempus apparitionis fuit ſignum temporis natiuitatis Chriſti. Et hic modus conſonat verbis Magorum, & ſubſecutis quæ referuntur in Euangelio. Conſonat in primis verbis Magorum, non aliud teſtimonium afferentium Chriſti nati, niſi ſtellam eius viſam: hoc enim ſignificat viſionem ſtellæ (hoc eſt, apparitionem ipſius) ſignum fuiſſe Chriſti nati. Conſonat deinde ſubſecutæ inueſtigationi, quam fecit Herodes de tempore ſtellæ. Significanter enim Euangeliſta dicit, quòd diligenter didicit à Magis tempus ſtellæ: hoc enim ad hoc ſpectat, quòd tempus apparitionis ſtellæ, fuerat tempus natiuitatis Chriſti: tam diligens ſiquidem inueſtigatio temporis ſtellæ teſtatur, quòd Magi dixerant tempus natiuitatis Chriſti fuiſſe tempus apparitionis ſtellæ. Conſonat tertiò modo, quo ſtella demonſtrauit locum in quo Chriſtus eſt adoratus à Magis. Deſcribit enim Euangeliſta, quòd ſtella motu ſuo ducatum præbuit Magis ab Ieruſalem vſque ad domum in qua erat Chriſtus: & quòd quieſcendo ſupra domum in qua erat Chriſtus, monſtrauit Magis illic Chriſtum eſſe. Hinc enim ſecundum rectam rationem intelligimus, quòd eadem ſtella ſicut monſtrauit locum, proportionali modo monſtrauerat tempus: ac per hoc, ſicut quieſcendo in loco ſupra domum monſtrauit locum vbi erat Chriſtus, ita temporo ortus ſui monſtrauit tempus ortus Chriſti. Sic enim omnia quadrant: vt tempus fuerit ſignum temporis, & locus loci. Vnde concludendum eſt, quod ſtella illa tanquam cœleſte teſtimonium ſuo ortu monſtrauit ortum Chriſti.

Circa tertium (quomodo ſcilicet Magi cognouerunt ortum illius ſtellæ eſſe ſignum ortus Chriſti) in dubium non vertitur, quòd hoc cognouerunt ex diuina reuelatione: cùm conſtet aliter non potuiſſe hoc cognoſci: ſed dubitatur, an diuina reuelatio fuerit antiqua, an noua ipſis Magis facta? Et quidem, quòd non noua, ſed antiqua fuerit, inſinuant verba Magorum: atteſtatur & ratio. Verba quidem Magorum, quoniam non dicunt: vidimus ſtellam quamdam nouam in aëre, & fuit nobis reuelatum quòd eſſet index regis Iudæorum nati, ſed ſolum actum videndi ſtellam proferunt, dicendo: *vidimus ſtellam eius*. Hæc ſiquidem verba ſignificant in ipſis Magis ſolum actum videndi ſtellam indubiè indicem Chriſti nati. Sicut enim dicendo: vidimus vexillum eius, ſignificamus in nobis ſolum actum videndi vexillum indubitatum eius: ita dicendo: *vidimus ſtellam eius*, ſignificant in ſeipſis ſolum actum videndi indubitatam ſtellam eius ex antiqua reuelatione. Rationi quoque valde conſentaneum eſt, vt antiqua fuerit reuelatio de ortu iſtius ſtellæ: nam ſi Magi ſeipſos pro authoritate attuliſſent, quòd ipſi viderunt, quòd ipſis fuit reuelatum, deriſi fortè fuiſſent, & in iocum deducta eorum verba: vel ſaltem non fuiſſet tam vehementer cõmotus Herodes, vt inde procederet ad tantam innocentum cladem. Sed vbi authoritas patrum ab annis mille obſeruata de ortu futuro iſtius ſtellæ prolata eſt cum euentu ſubſecuto, quòd corporeis oculis vidimus ſtellam expectatam tanto tẽpore ad indicandum Chriſtum natum, & inde moti ſumus, ita quòd venimus adorare eum: rationabilem habuit Herodes cauſam credendi ortum eſſe regem Iudæorum. Incertum eſt autem cui, ſeu quibus & quando fuerit facta iſta reuelatio de ortu ipſius ſtellæ: nihil namque in ſacra

An reuelatio ſtellæ fuerit antiqua, an verò noua ipſis Magis facta?

Scriptura

Scriptura de hoc habetur. Illud enim quod legitur Numer. 24. dictum à Balaam: *Orietur ſtella ex Iacob* (vel ſecundùm Interpretes ex Hebræo, *inceſſit ſtella ex Iacob*) aſſimilat Meſſiam ſtellæ: & non ſignificat ortum ſtellæ ad indicandum natiuitatem eius: vt patet ex eo, quòd ſtellam dicit ex Iacob orituram ſeu inceſſuram. Poteſt tamen fuiſſe quòd traditiones Balaam alio, ſeu clariori modo haberentur apud iſtos, apertè ſignificantes quòd orietur ſtella ad indicandum natiuitatem Meſſiæ. Potuit quoque talis traditio fuiſſe à Iob, qui manifeſtè cognouit myſterium Meſſiæ, & fuit princeps Orientalis: vt patet Iob 1. Sed ſiue à Balaam, ſiue à Iob, ſiue à Sibylla aliqua, ſiue à quocunque alio, credendum eſt huiuſmodi antiquam traditionem fuiſſe, quòd orietur noua ſtella, nulla ex cœleſtibus ſtellis in natiuitate Meſſiæ. Et ſic Magi ſequaces huiuſmodi antiquæ traditionis, videntes nouam ſtellam, cognouerunt Chriſtum natum.

Numer. 24. 17.

Verſ. 3. Audiens autem Herodes rex, turbatus eſt. Idumæus erat: & propterea auditâ natiuitate regis tam deſiderati à Iudæis, timuit perdere proprium regnū. Et omnis Hieroſolyma cum illo.] Turbatur omnis Hieroſolyma (quæ debuiſſet lætari) timore fortè Romanorum ne ex hac occaſione opprimerentur; vel applaudens Herodi. Propter quod fortè Euangeliſta addidit, *cum illo*: ſignificans quòd imitando Herodem, omnis Hieroſolyma turbata eſt. Cum veritate tamen horum verborum ſtat, quòd multi viri iuſti lætati fuerint: quoniam omnis Hieroſolyma non comprehendit ſingulos ſigillatim, ſed populum in communi.

Cur omnis Ieruſalem in aduentu Magorum turbatur

Verſ. 4. Et congregans omnes principes Sacerdotum, & Scribas (hoc eſt, viros doctos) populi, ſciſcitabatur ab eis vbi Chriſtus naſceretur.] Non quęrit Herodes locum vbi Chriſtus natus eſt (quia dixiſſent Sacerdotes ac Scribæ, neſcimus) ſed quærit, vbi debet naſci ſecundùm prophetiam. Hoc enim ſignificat *vbi naſceretur*.

Verſ. 5. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Iudæ, pro, *Iudea*. Sic enim ſcriptum eſt per prophetam (Michæam 5. cap.)

Verſ. 6. Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux qui reget populum meum Iſraël.] In Michæa quantū ad ſententiam intentam de loco natiuitatis Chriſti habentur hæc, ſed aliis verbis. Nam ibi dicitur: *Et tu Bethlehem terra Ephrata paruulus es vt ſis in millibus Iuda: ex te mihi egredietur vt ſit dominator in Iſraël.* Vbi etiam aduerte, quòd in textu Græco habetur pronomen *mihi*, in hoc Euangelio: & defectu fortè ſcriptorum apud Latinos codices legitur: *ex te exiet dux*; deberet enim legi: *ex te mihi exiet dux*. Eſt itaque ſenſus authoritatis Prophetæ, vt refertur inducta à Scribis & Sacerdotibus, quòd Bethlehem non eſt minima inter principes (hoc eſt, in producendo principes ſeu duces tribus Iudæ) quoniam ex ipſa egredietur ille maximus dux qui reget populum Iſraël.

Mich. 5. 2.

Verſ. 7. Tunc Herodes clàm vocatis Magis, diligenter didicit, pro, *cognouit*, ab eis tempus ſtellæ quæ apparuit eis.

Verſ. 8. Et mittens illos in Bethlehem, dixit: ite & interrogate diligenter de puero. Aduerte quòd in tota hac hiſtoria vbi textus Latinus nominat Ieſum puerum, textus Græcus nominat ipſum puerulum. Et cùm inueneritis renunciate mihi, vt ego veniens adorem eum.] Fallacem animum manifeſtat ſubſecutum factum. Vbi conſidera diuino nutu actum eſſe, vt Herodes confideret in ſimplicitate Magorum, & crederet eos ad ſe reuerſuros: vt ſic neminem daret eis comitem aut exploratorem, fortè ne ſe ſuſpectum redderet.

Verſ. 9 Qui cùm audiſſent regem, abierunt. Et ecce ſtella quā viderant in Oriente. Et non dicit quæ anteceſſerat eos vſque ad loca vicina Hieruſalem, ſed ſolùm quam viderant in Oriente, hoc eſt, quam ipſi in Oriente poſiti viderant. Hinc enim inſinuatur, quòd non niſi in Oriente illam viderant. Antecedebat eos. Hinc clarè apparet, quòd tam vicina erat eis vt motus eius ſimilis eſſet motui eorum.

Vſque dum veniens ſtaret ſuprà vbi erat puer.] pro, *puerulus*. Tā propè quieuit, vt diſcretè monſtraret locum illum. Et hoc ad tollendum ſolicitudinem inquirendi, & interrogandi, & rurſus ad tollendum aliorum notitiam qui potuiſſent referre Herodi: quieſcendo enim ſupra locum illum, ſuo modo loquebatur: ecce hic eſt quem natum teſtata ſum.

Verſ. 10. Videntes autem ſtellam gauiſi ſunt gaudio magno valde,

Verſ. 11. Et intrantes domum. Stabulum vel diuerſorium. Diuino ſiquidem conſilio actum eſt vt inueniretur ibi à Magis, vt nullus remaneret teſtis in Bethlehem, quòd in tali priuata domo Magi fuerunt. Incertū eſt enim an Matthæus præſepium appellet domum, an fortè ceſſauerit multitudo hoſpitū in illa domo diuerſoria: & ſic Beata Virgo ex præſepio hoſpitata fuerit in domo diuerſoria, in qua non fuerat illi locus, cùm peperit Ieſum. Inuenerunt puerum, ſeu puerulum: hoc eſt in nullo differentem ætate, habitudine, aut quouis alio exteriori ſigno ab infante. Propter quod etiam adiungitur: cum Maria matre eius, vt in omnibus puerulus ſignificetur. Et procidentes adorauerunt eum. Maximo reuerentiæ ſigno cadentes adorauerunt; ita quòd non genu flexerunt, ſed in faciem ceciderunt, in nullo hæſitantes de teſtimonio ſtellæ. Et quoniam exteriores actus monſtrant interiores affectus, dubitandum non eſt, quòd in mente iſti Magi adorauerunt *in ſpiritu & veritate* cum maxima interna humilitate. Et apertis theſauris ſuis. Hinc apparet quòd oneraria iumenta habebant ſecum. Obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham.] Incertum eſt an ſinguli obtulerunt hæc tria, an omnes ſimul hæc tria. Incerta quoque eſt literalis ratio, quæ mouit Magos ad offerendum potius hæc quàm alia. Conſtat tamen quòd aurum congruit regiæ dignitati: thus tum deitati, tum ſacerdotali dignitati: myrrha tum infantilibus membris, tum fidei ſepulturæ eius.

Ioan. 4. 21.

Tria Magorum munera.

Verſ. 12. Et reſponſo accepto: pro *oraculo accepto*: Vnde non oportet ſolicitari ad quid refertur *reſponſo*: cùm reſponſio ex officina Interpretis prodierit, *In ſomnis*. Certiores redduntur iſti omnes, & non vnus eorum: ex eo quòd ſubiungitur, Ne redirent, pro, *ne reflecterent* iter ſuum Ad Herodem. Sicut Ioſeph certior redditus eſt in ſomno de conceptione, quòd Beata Maria conceperit ex Spiritu ſancto. Per aliam viam reuerſi ſunt in regionem ſuam.

Verſ. 13. Qui cùm receſſiſſent. Intellige de receſſu conſummato, & non de initio receſſus:

quoniam

quoniam apparitio Angeli ad Ioſeph, admonentis de fuga in Ægyptum, non fuit poſt initium receſſus Magorum, ſed multos dies poſt: medium enim fuit tempus apparitionis Chriſti in templo, quæ fuit quadrageſimo die à natiuitate Chriſti. Et rationabile eſt, quod hæc apparitio fuerit facta ipſi Ioſeph in Hieroſolymis poſt præſentationem Chriſti in templo. Quod ex eo colligitur; quia, aut fuit in Hieroſolymis, aut in Naſareth. Sed in Naſareth apparet nõ fuiſſe: quoniam ſi in Naſareth fuiſſet Ioſeph antequam iret in Ægyptum, red iens ex Ægypto, recto itinere veniſſet in Naſareth, cùm tamẽ legatur quòd intendebat venire in Iudæam. Hinc enim colligitur, quòd poſt præſentationem Chriſti in templo, intendebat Ioſeph habitare in Iudæa: puta Hieroſolymis, aut potius in Bethlehem: ſed antequam inciperet firmare habitationem, monuit Angelus vt fugeret in Ægyptum. Ecce Angelus Domini apparuit, pro, *apparet* in ſomnis Ioſeph: dicens, Surge & accipe puerum, pro, *experrectus aſſume puerulum*, & matrem eius, & fuge in Ægyptum: & eſto ibi vſque dum dicam tibi. Futurum eſt enim vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum.] Ita quòd Angelus non præcepit vt vigilet: ſed vt cùm à ſomno euigilauerit, accipiat puerum & matrem eius. &c.

Apparitio Angeli monentis de fuga in Ægyptum. quando, & vbi facta fuerit S. Ioſepho?

Verſ. 14 Qui conſurgens accepit puerum, pro, *experrectus aſſumpſit puerulum*, & matrem eius nocte & ſeceſſit in Ægyptum.]

Verſ. 15. (Et erat ibi vſque ad obitum Herodis.) Ita quod eadem nocte cum euigilauit à ſomno Ioſeph, executus eſt quod monuit Angelus, vt adimpleretur quod dictum eſt à Domino per Prophetam dicentem (Oſeæ 11.) Ex Ægypto vocaui filium meum.] Vbi aduerte, quòd hæc authoritas ad literam loquitur de populo Iſrael, quem Deus appellat filium ſuum, non ſolùm ibi, ſed Exodi 4. *Filius meus primogenitus Iſrael.* Matthæus autem Euangeliſta in myſtico ſenſu dixit impleri hanc ſcripturam de Chriſto: ſicut Ioannes Euangeliſta dicit impleri ſcripturam; *Os non comminuetis ex eo*, quia non fregerunt crura Chriſti.

Exod 4. 22.

Ioan. 19 36

Verſ. 16. Tunc Herodes videns quoniam illuſus eſſet à Magis. Facto, non intentione illudendi fefellerunt ipſum. Iratus eſt valde. Et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehẽ, & in omnibus finibus eius à bimatu & infrà. Seu, *& inferius*, vt in Græco habetur. Ex hiſtoria Euangelica certum eſt, quòd hæc Herodis iuſſio non fuit ſtatim poſt egreſſum Magorum, ſed poſt præſentationem Chriſti in templo, & fugam Ioſeph in Ægyptum: dicente tunc Angelo; *futurum eſt enim vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum.* Ex his etenim conſtat quod Herodes non eſt vſus diligentià in receſſu Magorum à Bethlehem ad ſciendum quò iuerint: nam à receſſu Magorum vſque ad tempus occiſionis Innocentium fluxerunt ad minus triginta dies: & ex rationabiliter ſuperiùs dictis fluxerunt ferè duo anni, dicente Euangeliſtâ: *à bimatu & inferius ſecundum tempus quod exquiſierat à Magis.* Hoc enim apertè ſignificat quòd ferè biennium fluxerat ab apparitione ſtellæ: alioquin non dixiſſet *ſecundum tempus quod exquiſierat à Magis.* Quare autem tanto tempore diſtulerit Herodes occiſionem infantum, neſcitur. Certa tamen eſt tanta Innocentum clades non ſolùm ex Euangelio Matthæi, ſed etiam ex libris Gentilium. Refert enim Macrobius libro Saturnalium ſecundo, quòd cùm Auguſtus audiſſet inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudæorum intra bimatum iuſſit interfici, filium quoque eius occiſum, ait: *melius eſt Herodis porcum eſſe quam filium.* Et hæc ideo attulerim, vt ſciant etiam increduli non fuiſſe ab Euangeliſta ſeu Chriſtianis confictum aduentum Magorum in Hieruſalem, inquirentium: *vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorum*: vt ſi non credunt Euangeliſtæ, credant effectui necis bimorum patratæ ab Herode: vt Macrobius teſtatur. Nec mireris nunc tiè, quòd Macrobius dixerit *in Syria*: quia Iudæa pars eſt Syriæ. Prætulit autem Auguſtus porcum filio, quia Herodes pepercitſſet porco: vtpote ſeruans ritum Iudæorum abſtinentium à porcis. Nec obſtat ætati bimatus, quòd monſtrantur oſſa eſſe illorum innocentum, tum teſtificantia ætatem maiorem; Tum quia non conſtat huiuſmodi oſſa eſſe illorum innocentum, quamuis deuotio fidelium illa veneretur. Tum quia poſſibile fuit, vt aliqui eſſent ibi innocentes futuri proceræ ſtaturæ, ac per hoc ex tunc habentes maiora oſſa, quàm communes homines.

Quandonam Herodes præceperit occidi Innocentes?

Etiam Gentiles teſtantur hanc innocentum cædem.

Secundùm tempus quod exquiſierat, pro, *exactè cognouerat*, à Magis.]

Verſ. 17. Tunc adimpletum eſt quod dictum eſt per Ieremiam Prophetam dicentem:]

Verſ. 18. Vox in Rhama audita eſt, ploratus & vlulatus multus. Rachel plorans filios ſuos: & noluit conſolari, quia non ſunt.] Hæc quoque prophetia ſcripta Ieremiæ 33. ſecundùm ſenſum myſticum introducitur ab Euangeliſta impleta: nam ſecundum ſenſum literalem refertur captiuitas decem tribuum olim facta promittendo futuram conſolationem quæ adhuc non eſt adimpleta: adhuc ſiquidem reliquiæ Iſrael non ſunt ſaluatæ. Textus enim ille perſpicuè loquitur de captiuitate Iſrael, hoc eſt, decem tribuum, quæ appellantur Ephraim. Propterea ſiquidem inducitur Rachel plorans filios ſuos, quoniam Ephraim ex Rachele deſcendit. Myſticè autem Rachel dicitur mater iſtorum infantium, quia ſepulta eſt iuxta Bethlehem: vt patet Geneſ. 35. per hoc enim dicitur mater Bethlehemitarum. Et aduerte, quòd in textu Græco habetur ſic: *Vox in Rhama audita eſt: lamentatio & ploratus, & luctus, ſeu eiulatus multus. Rachel plorans filios ſuos: & noluit conſolationem admittere, propterea quòd non ſunt:* hoc eſt, quia mortui ſunt, vel quia antequam vitæ vſum haberent, mortui ſunt. Ad literam autem apud Ieremiam ſignificatur, quòd filij ſui non ſunt: quia non ſunt ſecundùm eſſe populi, ſed diſperſi in ſeruitutem.

Cur hic de Rachele fit mentio?

Verſ. 19. Defuncto autem Herode. Mors Herodis fuit tertio anno poſt Chriſti natiuitatẽ: vt colligitur ex ſupputatione annorum. Chriſtus enim natus eſt 42. anno Imperij Cæſaris Auguſti: qui ſuperuixit annos 15. nam imperauit 57. annos, menſes ſex, & dies duos, & paulò plus: vt inquit Ioſephus: & mors Cæſaris Auguſti fuit tempore quo Annius Rufus erat gubernator Iudææ. Ita quòd oportet hos quindecim annos diſtribuere in tres gubernatores Iudææ: ſcilicet Annium Rufum, Marcum, & Coponium & vt videtur ſonare Ioſephus, etiam aliquid Cyrini, qui præſidebat toti Syriæ: & in decennium principatus Archelai, & in reliquum vitæ Herodis. Supputando ſiquidem pro rectoribus & principatu Archelai

Quo anno Herodes Aſcalonita obijt?

duodecim

duodecim annos, non niſi tres ſuperſunt vitæ Herodis poſt natiuitatem Chriſti: ſi tamen tantum vixit. Quocirca ſi Chriſtus non fuit in Ægypto, niſi vſque ad obitum Herodis, quarto ætatis ſuæ anno reuerſus eſt in terrā Iſrael. Ecce Angelus Domini apparuit, pro *apparet*, in ſomnis Ioſeph in Ægypto, dicens:

Verſ. 20. Surge & accipe puerum, pro, *excitatus aſſume puerulum*, & matrem eius & vade in terram Iſrael. Defuncti ſunt enim. Aut numerus pluralis ponitur pro ſingulari: aut defuncto Herode, alij quoque complices defuncti ſignificantur. Qui quærebant animam pueri, pro *puerulo*.

Verſ. 21. Qui conſurgens accepit puerum. pro, *excitatus autem aſſumpſit puerulum*, & matrem eius & venit in terram Iſrael.] Non explicat certam ciuitatem: ſed terram promiſſionis.

Verſ. 22. Audiens autem quòd Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre ſuo. Archelaus numquam fuit rex, ſed appellatur regnare non titulo regio, ſed poteſtate regia. Timuit illò ire. Hinc apparet quòd Ioſeph intendebat ire in Bethlehem, aut aliquam aliam ciuitatem ſortis Iudæ: computando etiam Ieruſalem in ea tanquam caput regni Iudææ, comprehendentis ſortem Iudæ & aliquid Benjamin. Et admonitus. Deeſt *oraculo*. Legendum eſt: Et oraculo admonitus in ſomnis, ſeceſſit in partes Galilææ.]

Verſ. 23 Et veniens habitauit in ciuitate

Naſareth ſcribendum per ſ.

quæ vocatur Naſareth. Nota quòd Naſareth debet ſcribi non per z, ſed per ſ, quia in Hebræo ſcribitur per ſ. Et multum intereſt Naſaræus & Nazaræus: quia Nazaræus eſt nomen religioſitatis, à ſeparatione dictum: vnde in veteri Teſtaméto appellantur Nazaræi, tanquam ſegregati Deo: de quibus ſcribitur Num. 6. Naſaræus autem nomen eſt patrium à ciuitate Naſareth, & deriuatur à flore, ſeu germine, ſeu ſtirpe: vnde Chriſtus Naſaræus appellatus eſt. Vt impleretur quod dictum eſt per prophetas. Ex quo nullum nominauit prophetam, teſtimonium ſenſus magis quàm verbi videtur afferre: Chriſtus enim ſtirps, germen & flos totius ſanctitatis fuit à prophetis prænunciatus.

Differentia inter Naſaræum & Nazaræum.

CAPVT III.

VERS. 1. IN diebus autem illis. Tranſit Euangeliſta ab infantia Ieſu Chriſti ad ætatem perfectam trigeſimi anni eiuſdem, Ita quòd dicendo *in diebus illis*, demonſtrat annum quintumdecimum Imperij Tiberij Cæſaris: vt Lucas dicit. Tacet autem conuerſationem & opera Ieſu Chriſti intermedio tempore, quia communis fuit illius conuerſatio: & habebatur tunc ſicut cæteri homines. Venit, Præſentis eſt temporis. Non à regione longinqua, ſed à ſolitaria vita. Ioannes Baptiſta. *Ioannes* nomen fuit proprium *Baptiſta* autem cognomen, ex eo quòd primus inſtituit baptiſmum. Magna Ieſu humilitas, qui Baptiſtæ nomen perpetuum detulit nuncio ſuo (ad confundendum humanum perpetui nominis appetitum) cùm tamen ipſe Ieſus eſſet pater totius mundi per baptiſmum, & Ioannis baptiſmus breuiſſimo duraturus eſſet tempore.

Prædicatio S. Ioannis Baptiſtæ.

Prædicans. Ecce ad quid venit, ad officium prædicationis. In deſerto Iudææ.] Locus prædicationis.

Verſ. 2. Et dicens: Pœnitentiam agite. Materia prædicata deſcribitur in genere, continens duo: Primò quid eſſet agendum: dum dicitur: *pœnitentiam agite*; vbi admiſſorum criminum pœnitentia præcipitur. Interpres carens Latino verbo ſimplici (ſcilicet *pœnitere*) dixit *pœnitentiam agite*. Secundò rationem pœnitendi dicendo: Appropinquabit, pro, *appropinquauit*, enim regnum cœlorum.] Regna terrena viſa ſunt & continua experientia hominibus nota: Regnum verò cœlorum (quod idem eſt cum regno Dei & regno Chriſti) quod in ſecundo Chriſti aduentu manifeſtum palam omnibus erit. valde diſtabat tempore veteris Teſtamenti. Diſtabat enim tempore, notitiâ, affectu, & acceſſu: ſed quando *Verbum caro factum eſt*, tunc incepit regnum cœlorum aperiri, tunc homo aſſumptus in Deum primò beatus fuit ſecundum partem ſuperiorem animæ. Et ideo quando Ioannes Baptiſta prædicabat, iam regnum cœlorum appropinquauerat, non tamen adhuc aduenerat: quoniam regnum Dei non venit vſque ad Chriſti mortem & reſurrectionem. In morte quidem, dicente ipſo latroni: *hodie mecum eris in paradiſo*. In reſurrectione autem: dicente ipſo: *Data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra*: & iuxta quòd prædixerat, *non bibam de hoc genimine vitis, donec vobiſcum bibam in regno patris mei*. Quando iam homo beatus etiam ſecundum corpus fuit. Et cum omnibus adhuc non aduenit palàm vniuerſis regnum Dei: ſed continuè oramus. *Adueniat regnum tuum*. Ideo pœnitentialem vitam aſſumite, quia non terrenum, ſed cœlorum regnum, manifeſtandum, diligendum acquirendum, poſſidendúmque appropinquauit. Vbi apertè ſignificat pœnitentialem vitam eſſe medium ad poſſidendum regnum cœlorum. Et percutit Ioannes Baptiſta hac noua prædicatione Iudæorum frontem. Ac ſi apertè diceret: Hactenus audiſtis Prophetas prædicantes regnum terrenum (nam & Moyſes, & alij Prophetæ, felicitatem terreni regni Iudæis ſi iuſte vixiſſent, promiſerant) nouum ego affero nuncium: prædico vobis, quòd cœlorum regnum iam appropinquauit, pœnitentiâ acquirendum.

In Lege veteri diſtabat regnum cælorum quod appropinquauit tempore Chriſti.

Luc. 23. 43.
Matth. 28. 18.
Matth. 26. 29.
Matth. 6. 10.

Verſ. 3. Hic eſt enim de quo dictum eſt per Iſaiam Prophetam dicentem. Non ſufficit Euangeliſtæ ſimplex narratio Præcurſoris: ſed ipſum probat antiquo Iſaiæ vaticinio cap. 40. Vox clamantis in deſerto. Non enſis, non ſceptrum, non clauis, non baculus aut virga, ſed *vox*. Et eſt ſenſus, quòd Ioannes quantùm ad officium eſt *vox*: hoc eſt, habet non gladij, &c. ſed vocis officium. Sed non eſt vox præconis in exercitu, aut in plateis ciuitatum, nec vox cantoris: ſed vox *clamantis*, manifeſto grandîque ſono: *in deſerto*, loco pœnitentiali: dicendo; Parate, in veſtris mentibus, affectibus, & operibus, Viam Domini, per quam ingrediatur ad veſtra corda: Rectas facite ſemitas eius.] Duo iubentur, rectificatio, & apparatus viarum. Rectitudo tollit quicquid tortuoſum eſt: apparatus facilitatem præbet itineris: ad ſimilitudinem ſiquidem viarum in terra deſcribuntur viæ animi. Vbi apparet officium Ioannis Baptiſtæ prædictum ab Iſaia, præparatorium animorum ad cognoſcendum ac ſuſcipiendum Meſſiam.

S. Ioannes Baptiſta, vox.

Verſ. 4. Ipſe verò Ioannes habebat veſtimentum

mentum de pilis camelorum, pro, *cameli*, & zonam pelliceam circa lumbos ſuos. eſca autem eius erat locuſtæ & mel ſylueſtre. Deſcribitur authoritas Ioannis, à qualitate tum veſtitus, tum victus: hæc enim voluntaria præ ſe ferunt hominem, humana omnia contemnentem.

Quibuſnam locuſtis veſcebatur Baptiſta?

Animalia quæ locuſtæ nominantur, inter munda, Iudæis computantur clarè, Leuit. 11. & propterea ex parte legis, nihil prohibet intelligere quòd illis veſcebatur Ioannes. Solùm obſtat quòd non crudæ, ſed coctæ videntur in vſum cibi aſſumi locuſtæ: coctum autem aliquid ſumere in deſerto, luxuria eſt: vt Hieronymi tempora reſtantur. Propter quod ſuſpicor æquiuocum nomen eſſe ad animalia illa & radices, vel ſummitates teneras virgultorum ſeu ramuſculorum, ſeu aliquid eiuſmodi quo crudo veſcimur. Quia tamen videmus cancros marinos paruulos manducari crudos, non eſt ab opinione alienum, vt etiam locuſtis tenellis crudis veſcerentur ibidem pauperes: ac per hoc Ioannes Baptiſta.

Concurſus populorum ad S. Ioannem Baptiſtam.

Verſ. 5. Tunc egrediebatur ad eum Hieroſolyma, & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem.] Concurſus populorum ad prædicationem & baptiſmum Ioannis deſcribitur ex tribus locis: ſcilicet ex ciuitate Hieroſolymitana, ex terra ſortis Iudæ, quæ appellatur Iudæa: & ex regione circa Iordanem, quam multarum tribuum ſortes participabant. Tota autem Iudæa & regio circa Iordanem dicitur, non quòd ſinguli, nullo excepto, ſed quia ferè omnes concurrebant.

Verſ. 6. Et baptizabantur. Remanſit apud Latinos in Eccleſiaſticis myſteriis dictio Græca: deberet dici, *& abluebantur*. Non ſolùm nouam inchoauit Ioannes prædicationem, prædicando: *Appropinquauit regnum cælorum*, ſed nouum inchoauit factum: ſcilicet baptiſmum: a quo Baptiſta cognominatur, vt dictum eſt. Ambo hæc noua attulit Ioannes. Ab illo in Iordane. Ipſemet Ioannes miniſterium abluendi exercebat in Iordanis flumine. Confitentes peccata ſua.] Profitebantur ſe peccatores, & in ſignum quòd pœnitentes eſſent, offerebãt ſe abluendos à Ioanne, tanquam exterior ablutio eſſet quædam profeſſio pœnitentiæ, & mundæ deinceps vitæ ducendæ.

Verſ. 7 Cùm vidiſſet autem. Deſcripto prædicatore & prædicationis materiã in genere, ſubiungit quantã authoritate ac libertate Ioannes prædicauerit, ex quadam materia prædicata primoribus. Multos. Non enim omnes, ſed aliqui ex Phariſæis & Sadducæis ſuſceperunt baptiſmum Ioannis. Ex Phariſæis & Sadducæis.

Errores Sadducæorum & Phariſæorũ.

Nomina ſunt ſectarum inter Iudæos. Vtraque profeſſionem facit iuſtæ vitæ; ſed Sadducæi errabant in fide immortalitatis animæ: Phariſæi autem errabant circa veritatem bonorum morum, vtpote auari, hypocritæ, & vani: vt patet in Euangelicã hiſtoria. Verùm Sadducæorum error erat ex ſecta: Phariſæorum autem ex particularium perſonarum affectibus corruptis, multi enim Phariſæi erant viri boni. Venientes ad baptiſmum ſuum, dixit eis: Progenies viperarũ. Appellat vtroſque progenies viperarum, quia vtriſque commune erat eſſe genitos ex venenoſa

Inuehitur S. Ioannes in Sadducæos & Phariſæos.

inſtructione. Quis vobis demonſtrabit pro, *demonſtrauit*, fugere à ventura ira?] Et eſt ſermo aduerſarius. Ita quòd non eſt ſenſus, quis vobis demonſtrabit: quaſi dicat, nullus: ſed eſt ſenſus, quis tantùm apud vos valuit, quòd demonſtrauit vobis, vt fugeretis à ventura ira? Loquitur Ioannes vſitato admirantium modo. Cum videmus enim homines aſſuetos malis moribus ſolitos viuere ſecundùm pertinacias ſuas, mutari ſtatim ad pœnitentiam: admirantes dicimus, quis vos ad hoc conduxit? intendentes per hoc dicere, quòd mirum eſt, quòd vos ad hoc veneritis: magnus artifex fuit, qui vos commouit ad hoc. Ad hunc ſenſum directè tendit aſſimilatio ad genus viperarum: nam ratio admirationis eſt, quòd vos qui à patribus velut naturali propagatione eſtis infecti, acquieueritis demonſtratori viæ rectæ. Ac ſi apertè diceret: apud vos genitos ſecundùm doctrinam malos, quis tantùm valuit, quòd demonſtrauit vobis, &c. Huc directè tendit, quæ ſubditur fuga à ventura ira. Neutri timebant pœnas alterius vitæ: Sadducæi quidem, quia non credebant illas: Phariſæi verò, quia iuſtos ſe exiſtimabant. Et propterea admiratur Ioannes, quis tantùm apud vos valuit, vt monſtraret vobis timendas à vobis, & fugiendas eſſe pœnas venturæ iræ? Vocatur *ira* punitio, ventura ſimpliciter & abſolutè: hoc eſt, non præſentis, ſed venturi ſeculi. Et in hoc commendatur Ioannis libera authoritas, quòd Phariſæos & Sadducæos (qui erant velut optimates & primi reſpectu aliorum) non blando ſed reprehẽſiuo ſermone monuit, arguens venenoſæ vitæ, & ſimul declarans quàm difficile ac admirabile eſt, quòd aliqui eorum conuertantur ad veram pœnitentiam.

Verſ. 8. Facite igitur fructum dignum pœnitentiæ. Ex quo veniſtis profitentes vos peccatores ſuſcipiendo baptiſmum, oportet conſequenter vos *facere*, non dicere, non monſtrare fructum humani operis dignum pœnitentiã. Si profeſſus es militiam, oportet te facere fructum dignum militiã: ſi aſcitus es in Senatorem, fac fructum dignum ſenatoriã dignitate: ſimiliter quia profitemini pœnitentiam, facite fructum dignum pœnitentiã. Eſt autem fructus pœnitentiã dignus, perſeuerare in operibus pœnitentiæ, nihil contra pœnitentiæ profeſſionem admittere, facere Deo ſatis pro peccatis commiſſis.

Verſ. 9. Et ne velitis, pro, *ne cogitetis*, dicere intra vos ipſos; patrẽ habemus Abraham. Hinc inſinuat Ioannes communem errandi occaſionem, tam Phariſæis, quàm Sadducæis, fuiſſe fiduciam in genere Abrahæ, tanquã putauerint vtrique, quòd promiſſio facta à Deo Abrahæ de cura, & ſalute filiorum non ſineret eos perire.

Fiducia in genere Abrahæ fuit communis errãdi occaſio tã Phariſæis quàm Sadducæis.

Dico enim vobis, quoniam potẽs eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ. Fides quòd Deus curã haberet filiorum Abrahæ ne perirẽt, erat quodammodo verã, & quodammodo falſa: nam erat vera quantum ad vniuerſitatem filiorum Abrahæ; falſa autem, quãtum ad ſingulos, vt patet. Rurſus erat vera quantùm ad Abrahæ filios ſecundùm ſpiritum, hoc eſt imitatores fidei Abrahæ: falſa autem, quantùm ad Abrahæ filios ſecũdum carnem: vt patet ad Rom. 4. & 6. Et propterea Ioannes ſupponit cum Phariſæis & Sadducæis veru eſſe, quòd filij Abrahæ non peribũt, ſed vos & ſimiles etiãſi omnes eſſetis tales, peribitis: & Deus ad implendam promiſſionem ſuam potens eſt ex lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ. Et intendit quod litera ſonat, & myſterium quòd vobis carnalibus filiis Abrahæ pereuntibus, Deus tanquam ex lapidibus ſuſcitabit ex Ethnicis & idololatris filios Abrahæ. Quod impletum videmus.

mus. *Abrahe*, dariui eſt caſus.

Verſ. 10. Iam enim ſecuris ad radicem arboris poſita eſt. Probat Ioannes vanam eſſe fiduciam ſalutis eorum in hoc, quòd ſunt filij carnales Abrahæ, ex imminenti excidio Hieroſolymitano. Aduerbium *iam*, aduenisſe tempus ſignificat, quo ſecuris poſita eſt ad radicem arboris, proculdubio ad excidendum illam. Metaphoricus

Securis ad radicem poſita quando?

iſte ſermo de poſita ſecuri ad excidēdum arborem, non refertur ad excidium ſingulorum hominum reproborum: quoniam ab initio ſemper fuit ſecuris ad radicem arboris huiuſmodi poſita, & non nunc de nouo imminet. Ioannes autem dicit, quòd nunc ſecuris appoſita eſt: ac ſi apertè diceret. Hactenus tolerati eſtis, expectati eſtis, velut arbor ad faciendum fructum, ſed iam tempus venit, quo velut arbor infructuoſa, excidenda eſt gloria gentis veſtræ, templum veſtrum, celſitudo veſtra: iam enim poſita eſt ſecuris ad radicem arboris, ad excidendum radicitus cultum templi Iudaici: non erit hoc excidium ſicut alterum (quod 70. tantùm durauit annis) ſed ad radicem poſita, vt in æternum non reuiuiſcat. Vnde & non dixit, & iam ſecuris incepit excidere: ſed depoſita eſt, tam propinquum eſt excidium veſtrum, quàm propinqua eſt exciſio arboris, cui ſecuris appoſita iam eſt, vt excidat non obſtante, quòd gens iſta ſit filia Abrahæ.

Omnis ergo arbor quæ non facit fructū bonum, excidetur, & in ignem mittetur. pro, *exciditur, & in ignem mittitur*. Tangit rationem imminentis excidij, ex ſimilitudine arborū: quia omnis arbor non proferens fructum bonū, exciditur, & in ignem mittitur. Communem affert conditionem arborum, ex quibus expectatur fructus: quòd ſi non faciunt fructum bonum, cōſueuerunt excidi, & in ignem mitti, vt hinc intelligant Phariſæi & Sadducæi cauſam excidij ſuæ gentis, quia non facit fructum bonum: *populus enim hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt a me.* Matth. 15. 8

Verſ. 11. Ego quidē baptizo vos in aqua in pœnitentiam: pro, *ad pœnitentiam*. Tandem principale intentum per Ioannis prædicationem aperitur: ſcilicet quòd teſtimonium perhibuit de Chriſto, Hoc enim (vt Lucas teſtatur) fuit poſtquam Ioannes in tantam emerſerat anthoritatem, ac reputationem, vt exiſtimarent ipſum eſſe Meſsiam. Comparatiuè verò Ioannes teſtatur de Chriſto, comparando perſonam ac officium. Et quoad officium ponit differentiam magnam: dicendo: Ego baptizo aquâ ad pœnitentiam, non in remiſſionem peccatorum, ſed in profeſſionem pœnitentiæ: ita quòd baptiſmus meus eſt ablutio corporalis, tanquam ſignum quoddam profitentium pœnitentiam, profitentium ſe pœnitere peccatorum ſuorum. Quoad perſonam autem. Qui autem poſt me, ordine temporis, immediatè venturus eſt, ad prædicandum, Fortior me eſt. Fortitudo ad ſuſtinendum, & ad vincendum eſt. Ioannes fortis quidem fuit. & ſuſtinendo mala, & vincendo ea, quæ mundi, & quæ Diaboli erant: ſed Chriſtus fortior, tum ſuſtinendo mala, tum debellando aëreas poteſtates, vincendo mundum, ſuperando mortem. Cuius non ſum dignus calceamenta portare. Non ſolùm fortior me eſt, ſed tantùm præſtat mihi, vt ego non ſim idoneus miniſter eius ad vile officium, ſcilicet portare calceamenta eius. Intendit enim ad literam deſcribere excellentiam

Fortitudo ad ſuſtinendum & ad vincendum eſt.

Chriſti ſupra ſe multò maiorem excellentia principis reſpectu eius, qui non eſt idoneus ad portandum eius calceos. Ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto. Inchoauerat differentiam officij: & interpoſita differentia perſonæ, modò proſequitur differentiam officij. Dixit: *Ego baptizo aquâ ad pœnitentiam, ille autem baptizabit vos* (pronomen, *vos*, declarat, quòd baptizati a Ioanne, erant baptizandi baptiſmo Chriſti) *Spiritu ſancto*. Quanta differentia eſt inter abluere exteriùs corpora, & abluere interiùs animos, tanta eſt differentia inter baptiſmum meum, & baptiſmum illius: abluere enim Spiritu ſancto, eſt abluere, mundare atque ſanctificare ſpiritum non corpus. Et igne. Duplex eſt ſenſus. Alter ſignificans ſolenne principium ablutionis totius humani generis celebratum in die Pentecoſtes, quando aduenit Spiritus ſanctus in ſpecie ignis, &c. Iſte ſenſus magnum fundamentum habet ſuper verba domini Ieſu in die Aſcenſionis, Act. 1. *Ioannes baptizauit aquâ, vos autē baptizabimini Spiritu ſancto, non poſt multos hos dies.* Hæc verba monſtrant Act. 1. 5.

Baptiſmus igneus qualis?

diſtingui contra baptiſmum Ioannis è regione baptiſmum Pentecoſtes, qui fuit in ſpiritu & igne ad ſenſum. Alter ſignificans baptiſmum tribulationis: nam ſingulariſſimus totius ablutionis modus à Ieſu Chriſto inferendus mundo deſcribitur per Spiritum ſanctum, & ignem tribulationis, dicente poſtmodum ipſo: *Qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me*, & *Ecce mitto vos ſicut oues inter lupos*; & *Eritis odio omnibus propter nomen meum*, & *Omnes qui piè volunt viuere in Chriſto, perſecutionem patiemur.* Matth. 16. 24. & c. 10. v. 16. & 22. 2. Tim. 3. 12.

Verſ. 12. Cuius ventilabrum in manu eius, & præmundabit aream ſuam & congregabit triticum in horreum ſuum, paleas, pro *paleam*, autem comburet igne inextinguibili. Non ſufficit Ioanni prædicare Chriſti officium ſecundùm primum aduentum: ſed prædicat etiam officium eius in ſecundo aduentu, ad ſimilitudinem ventilantis triticum in area, ſecernendo triticum à palea, & triticum in horreum congregantis, paleas autem comburentis. Vbi manifeſte deſcribitur officium Chriſti iudiciarium: tunc enim iuſtos ſeparabit ab iniuſtis: & illos quidem congregabit in vitæ æternæ horreum, iniuſtos autem tradet igni inextinguibili. Nota *inextinguibili* contra negantes ſupplicia iniuſtorum æterna: ignis enim inextinguibilis, æternus eſt. Et appoſuit, *inextinguibili*, ad differentiam ignis tribulationis in præſenti vita: de quo dixerat, baptizabit Spiritu ſancto & igne. Ac ſi apertè dixiſſet, iuſtos purgabit igne qui extinguitur, ſed iniuſtos comburet igne inextinguibili.

Ignis inextinguibilis probat æternitatem ſuppliciorum.

Verſ. 13. Tunc, Cùm Ioannes prædicabat pœnitentiam, & baptizabat, & annunciabat venturum poſt ſe Chriſtum: Venit Ieſus, præſentis eſt temporis. Non mittit pro Ioanne vt veniret ad ſe baptizandum, ſed ipſe Ieſus venit ad Ioannem. A Galilæa. Nomen eſt prouinciæ. Ad Iordanem, fluuium. Ad Ioannem vt baptizaretur ab eo. Ieſus nullâ indigens pœnitentiâ (quia abſque peccato omnino erat) ſicut ſuſcepit carnem ſimilem carni peccati, ita ſuſcepit baptiſmum ſimilem baptiſmo pœnitentium, fecit profeſſionem ſimilem profeſſioni pœnitentium; vnde & ſtatim poſtea cucurrit ad ieiunandum. Et hoc vltra ſecretum myſterium

Chriſtus aſſimilauit ſe pœnitentibus.

B quo

quo baptiſmo ſuo contulit aquis vim regeneratiuam, ex huiuſmodi enim tactu ſanctificatæ, hoc eſt habilitatæ ſunt aquę omnes (ita quod nō oleū, non vinum & alij liquores) ad hoc, quod ſint materia baptiſmi Chriſtiani.

*Verſ.*14. Ioannes autem prohibebat eum, dicens: Ego à te debeo, pro, *opus habeo*, baptizari: & tu venis ad me? Hinc apparet quod Ioannes etſi non prius, tamen tunc (cùm Ieſus petiit baptizari, antequam baptizaret eum) cognouit Ieſum eſſe Meſſiam filium Dei, alioquin non dixiſſet: *Ego à te debeo baptizari*, ac per hoc (vt apud Ioannem Euangeliſtam ipſe teſtatur) vidit Spiritum ſanctum in ſpecie columbæ ſupra Ieſum *tunc*, ſcilicet antequam baptizaret eum: quia in hoc ſigno aſſerit ſe cognouiſſe eum, hoc eſt, quod ille homo eſſet Meſſias filius Dei. In Græco habetur, *mihi opus eſt, vt à te baptizer*, vbi legimus, *Ego à te debeo baptizari*. Et ſecundùm vtramque literam quæſtio oritur, an fuerit executioni mandatum hoc debitum ſeu neceſſarium: an ſcilicet Ioannes aliquando fuerit baptizatus à Chriſto, vt ipſe dicit opus eſſe? Solutio eſt certum eſſe, quod Ioannes indiguit ablui ſpiritualiter à Chriſto: tum ratione originalis peccati, quod adhuc erat in Ioāne quoad reatum pœnæ: propter quod clauſa erat etiam ei ianua paradiſi: tum ratione venialis peccati, & conſtat de facto Ioannem fuiſſe baptizatum ſpiritualiter à Chriſto. Certum quoq; de eſt, quòd Ioannes non fuit exemptus ab vniuerſali lege de ſuſcipiendo baptiſmum Chriſti: ſicut non obſtante quòd fuerit ſanctificatus in vtero tam ipſe quàm Ieremias, ſubditus fuit legi Circunciſionis. Et propterea verè dixit etiā de ſacramentali ablutione; *Ego à te debeo baptizari*. Sed incertum eſt, an de facto Ioannes fuerit poſtea baptizatus in aqua à Chriſto, an præuentus carcere & martyrio migrauerit abſque baptiſmo aquæ.

An S. Ioānes Baptiſta fuerit aliquādo baptizatus à Chriſto?

*Verſ.*15. Reſpondens autem Ieſus dixit ei: ſine. Cenſuerat Ioannes dedecere vt ipſe baptizaret Chriſtum, & quia rectè iudicauerat (verè etenim indecens erat abſolutè loquendo, vt homo quicumque baptizaret Dominum Chriſtum) ideo Ieſus non dixit *fac*, ſed *ſine*, permitte hanc indecentiam, abſolutè. Modò. Dicendo *modò*, tacitè inſinuat quòd poſtea fiet quod dicis, ſcilicet tu baptizaberis à me, ſaltē effectu. Sic enim decet nos implere omnem iuſtitiam. Si diceret: *ſic enim decet me*, ſignificaret *ſic*, id eſt, humiliter: ſi diceret, *ſic enim decet te*, ſignificaret *ſic*, id eſt, parendo, vel exequendo miniſterium tuum. Sed dicendo, *ſic enim decet nos*, rationem reddit ab eo quod eſt commune vtrique, ab eo quod decet vtrumque. Et directè ſatisfacit indecentiæ exiſtimatæ à Ioanne, dicendo: *Sic* ſcilicet ſuſcipiendo à *te* baptiſmum; decet nos ambos implere opere ſtatutam à Deo iuſtitiam omnem, communem mihi & tibi. Dum baptizatur ſiquidem Chriſtus à Ioanne, impletur iuſtitia miniſterij, non verbi, ſed operis Ioannis verſus Chriſtum: quia debebat ſecundum diuinum ordinem baptizare Chriſtum. Impletur quoque iuſtitia operis Chriſti ad Ioannem: nam & ſecundum diuinam diſpoſitionem debebat Chriſtus voluntarium ſubire baptiſmum à Ioanne. Et in hoc adimpleta eſt non aliqua ſed omnis iuſtitia communis vtrique: nullum ſiquidem ſuperfuit opus iuſtitiæ conſummandum ab vtroque ſimul: quamuis ſuperfuerint officia verborum. Vel *ſic*, exequendo ſcilicet diuinam ordinationem, [illegible] me, & me, & te, *implere autem iuſtitiam*, omnino debitum: vnde & poſtea dixit: *[illegible]* *eſt de illo*. Tunc [illegible] eum. Permiſſiue Ioannes [illegible] plenè. Et propterea non dixit [illegible] *aut baptizauit*, ſed [illegible] baptizari à ſe Ioanne.

Implere omnem iuſtitiā quid ſignificat hic?

Matth. 14

*Verſ.*16. Baptizatus autem Ieſus confeſtim aſcendit de aqua. Non [illegible] per [illegible] ſionem aut deſuper effuſionem, ſed per [illegible] ſionem, ſeu ſubmerſionem corporis baptizatus eſt Ieſus à Ioanne. Et ecce aperti ſunt ei cœli, & vidit ſpiritum Dei deſcendentem ſicut columbam, & venientem ſuper ſe.

Chriſtus per [illegible] baptizatus eſt.

*Verſ.*17. Et ecce vox de cœlo dicens: [illegible] eſt filius meus dilectus. Tria hæc [illegible] (ſcilicet quòd aperti cæli, quod columba viſa, quòd vox de cœlis) declaranda ſunt prius, qualia ad literam fuerunt, & deinde quorſum.

Quòd non fuerit corporalis apertio cœlorum, declarat pronomen, *ei*, ſignificans, ipſi Chriſto non in ſeipſis cœli aperti ſunt, hoc eſt, quòd apparuerunt Chriſto cœli ad ſimilitudinem apertorum: vnde & Marcus expreſsè dicit, quòd *vidit cœlos apertos*. Formata eſt enim ſpecies ſeu ſimilitudo quædam aperturæ ſenſibilis, in quam intuens videbat cœlum tanquam apertum: ſicut de beato Stephano Actor. 7. dicitur, quòd *intendens in cœlum, dixit: Ecce video cœlos apertos*. Aperti autem apparuerunt cœli, vt appareret è cœli penetralibus deſcendere Spiritum ſanctum in ſpecie colūbæ, & vocem exire, *tu es filius meus*, &c. ſicut cœlum apertum eſt Stephano vt videret in cœlo Chriſtum ſtantem pro ipſo velut ducem prælij. Cœlum apertum nullus ſcribitur vidiſſe, niſi Chriſtus: columba ſcribitur viſa à Chriſto, & à Ioanne Baptiſta: vt patet Ioan. 1. Vox ſcribitur facta, ſed indefinitè relinquitur à quo, aut quibus audita ſit.

Cæli in baptiſmo Chriſti quomodo aperti.

Act. 7. 55.

Et de viſione quidem columbæ (ſi tam Ioannes quàm alij Euangeliſtæ ordinē rei geſtæ narrant) conſtat, quòd prius fuit viſa à Ioanne quàm à Chriſto: quia à Ioanne ſcribitur viſa ante baptiſmum: quia *qui miſit eum baptizare, dixit ei, ſuper quem videris ſpiritum vt columbam*, &c. & ipſe Ioannes in hoc cognouit primò perſonā Chriſti: *quia neſciebat eum*, ſed ex columba cognouit: conſtat autem quòd cognouit ante baptiſmum, dicendo: *Ego à te debeo baptizari*. Alij autem Euangeliſtæ ſcribunt, baptizato Chriſto viſam columbam à Chriſto. Quocirca ſi alij Euangeliſtæ non narrant poſtea illud quod prius factum eſt (quia Ioannes ordinem hiſtoriæ magis ſeruare videtur) iſta columbæ apparitio prius viſa eſt à Ioanne, inſtante à Chriſto pro baptiſmo, & deinde ab ipſo Chriſto iam baptizato. Et vterque vidit columbā ſecundùm actum deſcendendi, & terminantis deſcenſum ad manendum ſuper caput Chriſti. Et cùm omnes Euangeliſtæ vtantur dictione ſimilitudinaria (*ſicut, tanquam, quaſi*, ſeu *ſpecie columbæ*) ſignificatur quòd non fuit columba, ſed ſimilitudo columbæ: ſicut cùm apparuit Spiritus ſanctus ſuper Apoſtolos in igneis linguis, non fuerunt veræ linguæ, neque fuit verus ignis, ſed ſimilitudo igneæ linguæ. Et quia Euangelica hiſtoria ſpecificat eos qui viderunt columbam fuiſſe duos (ſcilicet Chriſtum & Ioannem) ideo intelligo quòd ipſi ſoli viderunt columbam.

Columba in baptiſmo Chriſti quādo & à quibus viſa.

Ioan. 1. 31.

Columba hæc non fuit vera columba ſed ſimilitudo columbæ.

A quibus autem audita fuerit vox, incertum eſt: nam

A quibus hæc vox Patris audita fuit

nam Marcus & Lucas dicunt vocem illam directam ad Chriſtum, *Tu es filius*, &c. Matthæus deſcribit illam in tertia perſona: *Hic eſt filius meus*: nec vtrumque, ſed alterum tantùm geſtũ eſt. Et rationi conſentaneum eſt, vt ſicut cœlum apertum eſt ei (ſcilicet Chriſto) & Spiritus Sanctus deſcendit ſuper ipſum, ita vox Patris directa quoque ſit ad ipſum: *tu es filius meus*. Ita quòd Matthæus ſenſum rei dictæ tacita directione vocis ſcripſit, dicendo: *hic eſt filius meus*, nam dicendo: *tu es*, ſignificatur etiam, quòd *hic eſt filius meus*, &c. Suppoſito igitur, quòd vox ad Chriſtum directa eſt, certũ eſt, quòd ab ipſo ſit audita, & rationabile eſt, quòd à Ioanne & à multis: differenter tamen; quia à Ioanne audita & intellecta: ab aliis autẽ audita quamuis non intellecta, niſi fortè à quibuſdã perfectioris vitæ. Quemadmodũ vox de cœlo, dicens;
Ioan. 12. v. 28.29. *Et clarificaui, & clarificabo*. Ioan. 12. a turba audita eſt vt ſonus tonitrui, non vt vox ſignificans illa; *clarificaui & clarificabo*: ab aliis vt vox Angelica, dicentibus; *Angelus locutus eſt ei*. Et quamuis tam columba quàm vox fuerit effectus totius Trinitatis, columba tamen erat ſolius Spiritus ſancti ſignum: & vox fuit ſolius Patris vt loquentis. Soli enim patri conuenit verè dicere Chriſto; *Tu es filius meus*: ſeu de Chriſto, *hic eſt filius meus dilectus*.

Chriſtus à ſuo baptiſmo incœpit exequi officium Meſſiæ.

Geſta ſunt autẽ hæc tempore baptiſmi Chriſti, ad monſtrandum officium Chriſti prædicantis & redimentis mundum. Ieſus ſiquidem vſque ad tẽpus ſui baptiſmi conuerſatus, & habitus eſt ſicut vnus de populo: à tempore autem baptiſmi incepit exequi officium pro quo venerat. Propter quod
Act. 1. 21. Petrus Apoſt. Act. 1. dixit: *Oportet vt ex his viris qui nobiſcum conuerſati ſunt toto tempore quo ingreſſus & egreſſus fuit inter nos Dominus Ieſus incipiens à baptiſmo Ioannis vſque in diem* &c. Vbi clarè patet officium Chriſti inchoaſſe a baptiſmo Ioannis. Quia itaque baptiſmus Chriſti initium erat officij Chriſti, ideo exordium tanti officij cõſecratum eſt tot myſteriis.

Ratio literalis & allegorica, aperti cœli, columba viſa, & vocis cœleſtis in Chriſti baptiſmo.

Et ſingula vtcumque tangendo, tum cœlum apertum eſt Chriſto, quia officium eius aperturum erat cœlum: tum apertum eſt illi cœlum, quia tunc officio ſuo manifeſtaturus erat ſecreta cœleſtia, & ſpecialiter myſterium ſacræ Trinitatis. quæ tunc primùm apparuit nominibus propriis Patris, Filij & Spiritus ſancti. Tunc Spiritus venit ſuper ipſum in ſpecie columbæ, quia tunc inchoabat officium ſuum in ſpiritu animalis mundi volantis non lõ-
Matth. 11. 19 ge a terra (ſuã conuerſatione, nam *venit filius hominis manducans & bibens*, mundus ab omni peccato, cœleſtibus operibus,) nec ſolùm volantis, ſed manſueti, ſine armis extrà, ſine felle
ibid. v. 29. intùs. *Diſcite*, inquit, *a me, quia mitis ſum, & humilis corde*; & Ioanni ac Iacobo dicentibus;
Luc. 9. 54. *Vis dicamus vt ignis de cœlo conſumat eos*, reſpondit: *Neſcitis cuius ſpiritus filij eſtis*: venit enim in ſpiritu manſuetudinis vſque ad mortem, nec ſolùm tam manſueti, ſed fœcundiſſimi: quia pater futuri ſæculi veniebat, vniuerſo mundo vtiliſſimus. Tunc vox de cœlo intonuit: *Tu es filius meus*: quia tunc officio ſuo Chriſtus manifeſtaturus (vt dictum eſt) erat mundo myſterium Trinitatis in propriis nominibus, vnde &
Ioan. 17. 6. ipſe ait: *Pater, manifeſtaui nomen tuum hominibus*; nomen, inquam, non quo Deus, ſed quo pater diceris: propterea enim dixit, *tu es*, ſeu, *hic eſt filius meus*, non adoptiuus, ſed naturalis, conſubſtantialis, dilectus, vere ſupra omnia dilectus.

Et quia per pronomen, *tu*, ſeu *hic*, demonſtratur *ille homo qui vocatur Ieſus*, ideo in his verbis non Ioan. 9. 11
ſolùm aperitur myſterium filij, & conſequenter Patris, & conſequenter generationis qua Pater genuit Filium: ſed myſterium Incarnationis: quoniam ille homo demonſtratur filius dei homo (quod eſt Verbum caro) qui dilectus eſt ſecundum deitatem, & ſecundum humanitatem ſupra reliquas creaturas. Et eadem ratione ſubditur, in quo mihi complacui. In textu tamen Græco non habetur pronomen, *mihi*, ſed *in quo complacui*: quia tunc officium Chriſti erat ad exequendum & manifeſtandum complacentiam diuinam in ipſo, ad redimendum, reconciliandum & renouandum mundum, & inſtaurandum omnia quæ in cœlis & in terris ſunt.

Hæc eſt ad literam ratio aperti cœli & columbæ, & vocis in Chriſti baptiſmo. Et præter hoc ratio columbæ fuit, vt perſona Chriſti quæ Ioanni erat ignota, cognoſceretur à Ioanne. Et nihilominus ſignificant hæc baptiſmum Chriſti, quem tunc contactu ſuæ carnis conſecrabat, conferre cœlum apertum, & in fide ſanctæ Trinitatis conferre (ita quod hîc opere monſtratum eſt, quod poſtea verbis à Domino explicatum eſt; *baptizantes eos in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti*) Matth. 28. 19.
& efficere ex filiis hominum filios Dei. Hæc tamen ad myſticum videntur potius ſpectare ſenſum, quàm literalem.

CAPVT IV.

TVnc ſtatim poſtquàm baptizatus eſt, VERS. 1.
Ieſus ductus eſt. Effectum Spiritus ſancti perſpice: non iuit velut ſolà humanã vtẽs ratione: ſed ductus eſt à Spiritu ſancto, inſpirante, regente, & agẽte ipſum. In deſertum. Secundum hiſtoriam ſcribitur locus ad vacandũ operibus profitentium pœnitentiam, vitam ſolitariam, vitam contemplatiuam in ieiuniis & orationibus. A ſpiritu vt tentaretur à diabolo. Coniunctio, *vt*, non ſolùm tenetur conſecutiuè (quia locum deſerti ſecutura erat tentatio) ſed etiam cauſaliter: quia ſicut ad hoc venit vt pateretur: ita ad hoc iuit voluntarius in deſertum vt tentaretur: nam nec pati, nec tentari malum eſt, ſed vtrumque pro nobis ſponte ſubiit: & ſicut Ieruſalem elegit pro loco paſſionis, ita deſertum elegit pro loco tentationis. Eſt nihilominus deſertus locus aptus tentationi: tum ex genere vitæ ſpiritualis quæ in deſerto ducitur, tum ex ſolitudine: nam dęmon ſpirituales viros maxime nititur tentare, & ſolitariis inſidiatur: vt pote quibus velut ſubacto mundo & carne, contra ſolos dæmones pugna reſtat.

Dæmon tentat Chriſtũ.

Deſertus locus tentationibus aptus

Significanter autem Chriſtus poſt baptiſmum deſertum ieiunij, orationis & tentationis petit, non ſolùm vt ſuâ actione exemplum præbeat nobis quid agendum eſt poſt profeſſionem Chriſtianæ vitæ, ſed vt præludia ſuæ prædicationis exerceat in huiuſmodi: propterea enim Euangeliſta dicit, *tunc*.

Verſ. 2. Et cùm ieiunaſſet. Ieiunium non eſt opus ex ſuo genere bonum (cùm ſit priuatio alimenti) ſed pro tanto eſt bonum, pro quanto eſt actus virtutis moralis quæ vocatur abſtinentia. Quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Quantitas tanta ieiunij excedit

Ieiunium ex ſe non eſt bonum.

rationem virtutis moralis ſecundùm humanam rationem: quia diſſonat à ratione recta humana, vt homo eligat ieiunium intolerabile naturaliter homini. Sed fuit hoc ieiunium moderatum diſpoſitione diuina: decuit enim vt Christus in ieiunij opere aſſimilaretur excellentibus prophetis Moyſi & Heliæ, quorum vterque ieiunauit ſpatio 40. dierum & noctium: & vno tanto ieiunio vniuerſam Ioannis Baptiſtæ abſtinentiam ſuperaret. Nec elegit extendere plus ieiunium, ne in dubium verteret veram ſe habere carnem. Miraculoſum autem proculdubio fuit & in Chriſto & in Moyſe & Helia tantum ieiunium: & non vt imitandum, ſed admirandum proponitur mundo.

Ieiunium Chriſti quadrageſimale fuit miraculoſum.

Poſtea eſuriit. Affirmat Euangeliſta Ieſum poſt ieiunium dierum ac noctium quadraginta eſuriiſſe: vt vnde occaſionem tentandi Diabolus ſumpſit, deſcribat. Sed an infra tempus illorum quadraginta dierum eſurierit, vel non eſurierit, nihil dicit. Si interim non eſuriit, multiplicantur miracula: nam miraculo ieiunij dierum quadraginta adiungitur miraculum, quòd tanto tempore ſeruatum ſit Ieſu corpus abſque indigentia alimenti: Eſuries ſiquidem eſt naturalis appetitus alimenti ſicci animalium, quando indigent alimento ſicco: ſicut ſitis eſt appetitus alimenti humidi. Et quod magis vrget, adiungitur implicitè quòd Ieſus ex tanto ieiunio non eſt afflictus ſecundùm corpus: quia non affligitur corpus ex ieiunio, donec deducatur ad hoc, quòd indigeat alimento, eſuriat, & careat alimento: vt experientia teſtatur. Quocirca ſi Ieſus intra tempus quadraginta dierum non eſuriit, conſequens eſt quòd non indiguerit alimento, & quòd non fuerit ex tanto ieiunio afflictus. Si interim quoque eſuriit, cur Diabolus non interim tentauit? cur Euangeliſta appoſuit aduerbium, *poſtea* eſuriit? Solutio eſt, quòd Ieſus ex ieiunio illo afflictus eſt ſecundùm corpus, indigente corpore eius alimento: ſed non eſt tantùm afflictus quantùm vis tanti ieiunij naturaliter nata erat affligere, quia nata erat perimere, ſed vſque ad certum terminum rationi conſentaneum: vt rationabile ſcilicet ſeruaretur obſequium illius ieiunij, oportet enim corporis hoſtiam eſſe rationabilem cultum: vt Apoſtolus teſtatur ad Romanos 12. Et eâdem diuinâ diſpoſitione, quâ miraculosè ſeruatum eſt corpus in tanto ieiunio, retentus eſt appetitus animalis ab actu eſuriendi & ſitiendi. Moderauit itaque diuina diſpoſitio afflictionem & indigentiam alimenti. Retinuit autem appetitum animalem ab actu eſuriendi & ſitiendi, ſicut etiam retinuit ignem ab actu comburendi tres pueros in camino ignis. Et ideo Euangeliſta dixit, *poſtea eſuriit*, ideo Diabolus non priùs tentauit: ſed vbi eſurientem vidit, ac carentem cibo, occaſionem opportunam tentandi nactus eſt.

Eſuries quid? Quid ſitis?

An Chriſtus intra tempus ſui ieiunij eſurierit?

Verſ. 3. Et accedens tentator. In humana ſpecie Diabolum aduenisse ſignificatur, dicendo, & accedens tentator: *accedere* enim progreſſiuus motus eſt. Conuincitúrque ex hoc, quòd vniuerſa quæ deſcribitur tentatio, foris fuit non intus: nam integram perfectionem Ieſu dedecebat habere intrà cogitationes aut phantaſiæ vel ſenſus motus aduerſus ſpiritum: exteriores autem ſuaſiones ad malum, audire non dedecuit, vt illas vinceret. Tentatoris autem officium recolito eſſe non ſolùm explorare ad ſciendum, ſeu experiendum, ſed etiam conari ad efficiendum. Sic enim Alchimiſtæ tentant ad efficiendum aurum: & opifices ad faciendum ſtatuam aliquam ex tali lapide. Sic Diabolus tentat ad efficiendum homines ſimiles ſibi: præter id quod explorat quid latet in voluntate & viribus internis.

Diabolus in figura hominis ad Chriſtum tentator acceſſit.

Dixit ei, Si filius Dei es. Non eſt intelligendum quòd Diabolus hæc ſola verba dixerit, quòd ex abrupto proruperit, dicendo; *ſi filius Dei es*: ſed quòd multis compoſitis verbis, neceſſitate panis ad vtriuſque ſuſtentationem allegata, ſuadendo protulerit hanc ſententiam, quæ explorationem continet an filius Dei ſit, ex miraculo quòd ſolo verbo prouideat, efficiendo de lapide panem. Audierat forte Diabolus vocem illam; *tu es filius meus dilectus in quo complacui*: vel ſaltem audierat Ioannem Baptiſtam prædicantem & teſtificantem, quòd hic eſt filius Dei: vt patet Ioannis 1. ſed cùm vidit ipſum eſurientem carere cibo, dubitauit an ipſe eſſet filius Dei. Et propterea experiri voluit hoc miraculo. Dic vt lapides iſti panes fiant. Scit Diabolus quòd ſola diuina potentia ſufficit ad hoc, quòd ſolo verbo ſubitò fiat de lapide panis. Et propterea petiit, dic vt lapides iſti panes fiant.

Verſ. 4. Qui reſpondens, dixit. Diabolus fingebat ſe hominem: Ieſus non monſtrauit ſe cognoſcere illum, ſed tanquam homini reſpondit. Scriptum eſt. Diſcamus hinc omnes arma noſtra eſſe ſacras Scripturas: ideo námque Ieſus omnes has tentationes ſolis ſacris Scripturis vicit, vt doceret nos ſic pugnare & vincere: nulla enim poterit nos ſuaſio ad malum trahere, ſi conſultis ſacris Scripturis actiones & omiſſiones noſtras direxerimus. Non in ſolo pane viuit pro *viuet*, homo, ſed in omni verbo quod procedit, pro, *egreditur*, de ore pro, *per os*, Dei. Sententia hæc ſcripta eſt Deuteron. 8. & ſunt verba Moyſi ad populum, inſtruentis illos, quòd ideo Deus pauit illos manna, vt cognoſcerent quòd *non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni re quæ procedit de ore* (hoc eſt, de imperio) *Dei*. Verè enim experti ſunt hominem viuere abſque pane, quadraginta annis nutritum non pane, ſed manna. Hic eſt ſenſus literalis illius textus, vbi patet ſermonem haberi ad literam non de cibo animæ, ſed corporis: & Dominum Ieſum tentatori ſuadenti, vt panem de lapide efficeret, attuliſſe ſacræ Scripturæ authoritatem, quòd vita corporalis hominis non indiget pane: quia *non in ſolo pane viuit* ſecundùm corpus *homo*, *ſed in omni verbo*, hoc eſt, re alia, procedente ex ore, ex imperio Dei. Et directè reſpondet Diabolo ſuadenti neceſſitatem panis, quòd panis non eſt neceſſarius: quia homo etiam abſque pane viuit ſecundùm corpus ex quacunque alia re, quam Deus imperat, diſponit, dicit fore cibum hominis. Et ſic ex hac reſponſione Diabolus nihil explorati habuit, an filius Dei eſſet: ſed totus conatus Diaboli ad ſuadendum miraculum de pane deluſus eſt, oſtensâ ex diuina Scriptura non neceſſitate panis ad vitam hominis. Ex qua Domini reſponſione inſinuatur, quòd Diabolus tentando fundauerat ſermonem ſuum ſuper neceſſitate panis ad humanam vitam, & hinc intuliſſe, *quòd ſi filius Dei es, dic vt lapides iſti panes fiant*.

Arma noſtra ſunt SS. Scriptura.

Primus conatus Diaboli eluſus.

Verſ. 5. Tunc. poſt deſcriptam tentationem, ſed quantum interfuerit temporis, incertum eſt. Aſſumpſit, pro, *aſſumit*, eum Diabolus. Non portauit ſuper humerum, ſed duxit, ſicut inferius

Dæmon non portauit Chriſtum, ſed duxit.

cap. 17. dicet Euangeliſta hic, quòd Ieſus aſſumpſit Petrum & Iacobum & Ioannem: quia ad ſe traxit ducendo. **In ſanctam ciuitatem.** Hieruſalem ſanctam, quia Deo dicatam ratione templi. **Et ſtatuit eum ſuper pinnaculum**, ſummitatem tecti, **Templi.**

Verſ. 6. **Et dixit**, pro, *& dicit*, **ei: Si filius Dei es, mitte te deorſum: ſcriptum eſt enim, quia Angelis ſuis mandauit**, pro, *mandabit*, **de te: & in manibus tollent te, ne fortè**, pro, *ne quando*, **offendas ad lapidem pedẽ tuum.**

Secunda Dæmonis tentatio.

Similis priori eſt hæc tentatio exploratiua ab actione manifeſtatiua Meſſiæ. Intellexit (& verè ſic erat) ſcriptum eſſe de Meſſia, quòd *Angelis ſuis*, &c. Et propterea Ieſum tuentem ſe ſacrâ Scripturâ, aggreditur cum armis ſacræ Scripturæ: vt vel ſic exploraret ſi filius Dei eſſet. Et Diaboli ſuaſio tendebat ad hoc, vt manifeſtaret Ieſus ſe eſſe filium Dei hoc miraculo, mittendo ſe deorſum vidente populo: quia ſacræ Scripturæ congruebat vt hoc ſigno Meſſias ſe manifeſtaret: vt citatus Pſalmus teſtatur: ſuadebat enim hoc Diabolus in ſpecie hominis deſiderantis, vt Ieſus manifeſtaret ſe eſſe Meſſiam.

Verſ. 7. **Ait illi Ieſus.** Diſſimulans ſe noſſe tentatorem, reſpondet Dæmoni vt homini. **Rurſum ſcriptum eſt.** Scripturam citaſti, ſcito hanc ſcripturam non eſſe ſolam, & oportere ſcripturam ſcripturæ conſentire, extat altera ſcriptura Deuter. 6. dicens, **Non tentabis Dominum Deum tuum.** Non eſt opus miraculo hoc, vbi iter ad deſcendendum per gradus patet: eſſet enim tentare Deum, velle experiri, an Deus me ſaluaret, ſi mitterem me deorſum. Ex hac quoque reſponſione nihil explorare potuit Diabolus, quãdoquidem Chriſtus reſpondit nullam eſſe neceſſitatem huius miraculi: ſed hominem attentare tale opus, eſſe tentare Deum, quod prohibetur in ſacra Scriptura.

Verſ. 8. **Iterum aſſumpſit**, pro, *aſſumit*, **eum Diabolus.** Hinc apparet quòd ſecunda fuit hæc aſſumptio: per hoc tentatio tertio loco à Matthęo ſcripta, verè fuit tertia ſecundùm ordinem rei geſtæ: alioquin non dixiſſet Euangeliſta *iterum aſſumit*.

Tertia.

Vnde Lucas, qui ordinem tentationum nõ ſecundùm ordinem rei geſtæ ſcripſit, nullo vſus eſt ſimili aduerbio aut coniunctione denotante ordinem rei geſtæ, ſicut Matthæus. **In montem excelſum valde.** Neſcitur quis fuerit iſte mons: & ſimiliter quantum temporis interceſſerit à ſecũda in tertiam tentationem. **Et oſtendit ei omnia regna mundi, & gloriam eorũ.** Præſentis tẽporis eſt *oſtendit*: monſtrando digito ſitus climatũ & regnorũ (ideo enim duxit ipſum *in montem excelſum valde*, vt inde poſſet monſtrare) & deſcribendo gloriam eorum.

Verſ. 9. **Et dixit** pro, *& dicit*, **ei: Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraueris me.** Græca dictio participium eſt actiuum præteritum, quo Latina lingua caret. Ita quòd ſenſus eſt: Si cecideris & adoraueris me, ſi à teipſo proſtratus adoraueris me.

Diſſimilis valde eſt hæc tentatio præcedẽtibus: nam priores fuerunt exploratiuæ, *ſi filius Dei es*, &c. hæc autem eſt, non ad ſciendum ſi filius Dei eſt, ſed ad experiendum ſi poteſt allici ad adorandum ipſum Dæmonem. Vnde colligitur, quòd in hac tentatione Diabolus in humana ſpecie loquens, manifeſtauit ſe eſſe principem mundi huius, & poſſe diſponere de regnis mundi huius: quod præſumptuosè ac mendaciter dicit.

Aſtutia Dæmonis in hac tertia tentatione.

Non intelligo ego hanc tentationem tendere ad id quod ſonat: quoniam non eſt veriſimile, vt Diabolus virum tantæ perfectionis, quantam videbat in Ieſu, quem nunquam potuit trahere ad minimum peccatum veniale, duxerit tentandum ad tam magnum ſcelus adorandi Dæmonem, credendo aut ſuſpicando, quòd fortè conſentiet: ſciuit enim quòd nemo repentè fit ſummus tam in bono quàm in malo, ſed paulatim progreditur hominis animus in ſummum bonorum, ſiue malorum. Sed intelligo quòd occultiore arte tentationem hanc intulerit ad explorandum, ſi filius Dei eſſet. Conſiderans enim tentator priores conatus à ſuggeſtione, *ſi filius Dei es*, fuiſſe vanos, cogitauit occultè idem explorare, tentando de ſupremo crimine, vt ſcilicet ſe adoraret: vt vel ſic prouocaret Ieſum ad increpandum tentatorem, & dicendum: Ego à te debeo adorari, & tu tam inſanis, vt petas adorari à me: & ſic exploraſſet ipſum eſſe filium Dei. Sed fefellit eum opinio ſua.

Verſ. 10. **Tunc dicit ei Ieſus, vade.** pro, *abi*. Et deeſt *poſt me*. Legendum eſt: *Abi poſt me Satana.* Quia Diabolus manifeſtauerat ſe eſſe principem mundi, ideo Ieſus non reſpondet illi ſicut homini vt prius, ſed expellit eum. *Satan* Hebræa dictio eſt: Latinè dicitur *aduerſarius*: & nominauit eum Chriſtus ab officio & actu aduerſandi hominis ſaluti. Aduerte pro literali ſenſu, quod bis legimus Ieſum vſum hac increpatione, *vade poſt me Satana*: ſemel expellendo Diabolum tentantem: vt tam Matthæus hîc quàm Lucas cap. 4. ſcribit: & ſemel reprehendendo Petrum, vt patet Matth. 16. Et non eſt ſenſus *vade poſt me*, hoc eſt, *ſequere me à tergo*: ſed quia *Satan* apud Hebræos ſonat aduerſarium, non qualitercunque, ſed velut obſiſtendo coram, ante faciem, ideo alludendo ad vocabulum eiicitur ad ſitum à tergo, in quo non poſſit exercere officium aduerſandi obſiſtendo.

Satan quid?

Hic eſt ſenſus literalis: qui, vt patet, eſt ſenſus ſimilitudinarius, ſumptus ſcilicet à ſimilitudine corporalium ſituum, ſeu poſitionum. Et ſignificat ad literam ſecundùm ſenſum intentum: Abi illò vnde non poſſis aduerſari. Ita quòd non ſolùm eiicitur ab actu aduerſandi, & à ſitu idoneo ad aduerſandum, ſed emittitur ad ſitum contrarium, vbi nec poſſit officium aduerſandi exercere, quod eſt totaliter eiicere aduerſarium. Ac ſi dixiſſet, abi totaliter à me aduerſarie. **Scriptum eſt enim.** Deuteronom. 6. **Dominum Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies.** Nec ex hac reſponſione potuit Diabolus aliquid habere, quòd Ieſus eſſet filius Dei: quoniam ex communibus Ieſus illum ſuperauit, tacitis iis quæ ei propria erant.

Verſ. 11. **Tunc reliquit** pro, *relinquit*, **eum Diabolus.** Conſummatâ vniuersâ tentatione reliquit eum (vt Lucas explicat) *ad tempus*, ceſſans à tentatione. **Et ecce Angeli acceſſerunt, & miniſtrabant ei.**

Angeli miniſtrãt Chriſto.

Inducuntur Angeli miniſtrantes ad teſtificandum illius excellentiam ſupra Angelos: ideo namque non vnus Angelus, qui ſufficeret ad cibandum vnum hominem, ſed Angeli in numero plurali deſcribuntur, non prouidentes, ſed miniſtrantes famulatum exhibendo. Vt quod Diabolus tot tentationibus explorare nequiuit, confuſus ac inuitus videat in Angelorum miniſterio: non ad portandum mittentem ſe deorſum (quod ipſe requiſierat) ſed ad opportuna

ſeruitia, quod ipſe non quæſierat. Decuit enim vt Dominus Ieſus manifeſtaret ſe filium Dei, quando & quomodo ipſe Ieſus diſpoſuit, & non quando & quomodo Diabolus requirebat. Verumtamen per hoc diabolus non certificabatur, quòd Ieſus eſſet Meſſias: quia non penetrabat miniſterium hoc eſſe veræ ſubiectionis Angelorum ad Ieſum: videbat quòd miniſtrabant, ſed non quòd vt ſerui.

Verſ. 12. Cùm autem audiſſet Ieſus quòd Ioannes traditus eſſet, ſeceſſit in Galilæam.] Omnia Ieſu geſta poſt ieiunium vſque ad carcerem Ioannis (quæ Ioannes Euangeliſta narrat vſque ad quartum capitulum integrum incluſiuè) tacet Matthæus, tranſiens à ieiunio ad auditum Ioannis carcerem. Et cura fuit Euangeliſtæ, vt hoc explicaret, ne falleremur putantes illa, quæ ſcripturus erat, geſta eſſe ſtatim poſt ieiunium, cùm tamen conſtet interceſſiſſe plus quàm annum: vt in Euangelio Ioannis declarabitur.

Ioannes Baptiſta traditus Herodi à Iudæis.

Igitur cum Ieſus in Iudæa conſtitutus, audiſſet traditum à Iudæis Ioannem in manus Herodis: quāuis enim hoc nō conſtet, hæc tamen Matthæi verba innuūt hoc: Quorſum namque Euangeliſta narrat auditam traditionem Ioannis fuiſſe rationem, quòd Ieſus receſſerit in Galilæam, niſi quia Iudæa in culpa traditionis fuit: & propterea relinquenda tunc fuit à Ieſu? Ex hoc enim quòd in Galilæam ſeceſſit, apparet quòd non fugiebat Herodem, qui erat Tetrarcha Galilææ. Et ſimiliter hinc apparet quòd à Iudæa ſeceſſit in Galilæam: cum nullus Euangeliſta narret alibi eum fuiſſe: & conſequenter, quòd à Iudæa traditus fuit Ioannes. Cauſa autem quare Ioannes traditus fuerit Herodi à Iudæis, in promptu eſt illa,

Cur?

quā dicit Ioſephus Ioannem ab Herode captum, ſcilicet quia ad Ioannem concurſus erat populi. Rationi namque conſentaneum eſt, quod Iudæi videntes populum concurrere ad Ioannem, & hoc in Iudęa, timuerunt nouitatem aliquam offenſiuā Romanorū, ſicut timuerunt poſtea ex concurſu ad Ieſum: & propterea cautè tradiderūt ipſum carceri tradendum ab Herode, cui huiuſmodi concurſus diſplicebat, vt Ioſephus dicit. Nec cauſa iſta contrariatur cauſæ recitatæ ab Euangeliſtis, quia ſcilicet Ioannes arguebat Herodem: poteſt enim ex vtraque cauſa prouenire effectus carceris.

Verſ. 13. Et relictâ quoad habitandum Ciuitate Naſareth. Non intelligo quòd hoc tertio reditu in Galilæam venerit priùs in Naſareth, & ibi legerit Iſaiam (quod Lucas refert) & poſtea tanquam eiectus venerit ad habitandum in Capharnaum: quia geſta illa in Naſareth præſupponunt multa facta a Ieſu miracula in Capharnaum: dicentibus tunc Naſaræis: *Quanta audiuimus facta in Capharnaum. fac & hic in patria tua.* Sed intelligo quòd poſt Ioannis carcerem, ante illa geſt. in Naſareth. Ieſus qui ſolitus erat habitare in Naſareth, relictâ ciuitate ſua, quoad habitandi officium, elegit habitare in Capharnaum Venit Præteriti eſt temporis. Et habitauit in ciuitate Capharnaum. Superfluit *ciuitate*, Maritima. Naſareth aiunt iuxta montem Tabor eſſe, non maritimam: *Capharnaum* autem (corrupto vocabulo *Capharnaum*) maritimam eſſe aiunt. Et hanc differentiam deſcripſiſſe videtur Matthæus, addens *maritima*: iuxta ſcilicet mare Galilææ: hoc eſt, lacum, qui Hebræâ conſuetudine mare appellatur. In finibus Zabulon & Neptalim.] Non ſufficit deſcriptio loci, à

Receſſus Chriſti in Galilæam.

Luc. 4. 23.

In Capharnaum.

naturali ſitu, ſed adiuncta eſt deſcriptio à ſortibus tribuum Zabulon & Neptalim: vt adiungeretur conſonantia prophetiæ.

Lacum Hebræi vocant mare.

Verſ. 14. Vt impleretur quod dictum eſt per Iſaiam Prophetam:

Verſ. 15. Terra Zabulon & terra Neptalim via maris, pro *viam maris*, trans Iordanem Galilææ pro *Galilæa* gentium] Intellige *adimpleretur* ſecundum myſticum ſenſum: quoniam ad literam Iſaias in fine octaui & principio noni capituli, vnde aſſeruntur ſubiuncta verba, dicit ſecundùm textum Hebræum, quod *non erit obſcuratio ſicut fuit primo tempore ab alleuiatore terra Zabulon, & Neptalim, & nouiſſimo ab aggrauatore via maris trans Iordanem, &c. ſed populus qui ambulabat, &c.* Quod adimpletum eſt cum Angelus Domini percuſſit centum octuaginta quinque millia: vnde & ibi aſſertur ſimilitudo, *ſicut in die Madian*: victoria ſcilicet omnibus Iudæis viuis & ſanis. Et ad hoc inſinuandum truncauit Euangeliſta verba Iſaiæ, citans ſenſum ſumptum ſcilicet, quòd terra Zabulon & terra Neptalim ac via maris trans Iordanem, appoſitiuè eſſet populus qui ſedebat in tenebris &c. Et vocatur hîc *trans Iordanem* reſpectu Moab & montis Hermon & Baſan. Ita quòd illa regio vbi locatæ ſunt duæ tribus & dimidia à Moyſe, innuitur hîc cis Iordanem: Hierico autem, Hieruſalem &c. trans Iordanem, nam conſtat Galilæam eſſe in terra, quam mortuo Moyſe Ioſue tranſito Iordane cum filiis Iſrael acquiſiuit. Et hæc oportuit hîc notare: quia aliter intelligeretur trans Iordanem reſpectu Hieruſalem, intelligitur enim terra vbi eſt mons Hermon & Baſan & Moab &c.

Iſai. 9. 1.

Trans Iordanem quomodo intelligendum?

Verſ. 16 Populus qui ambulabat, pro *ſedebat*, in tenebris vidit lucem magnam: & ſedentibus in regione vmbræ mortis pro *in regione & vmbra mortis*, lux orta eſt eis.] Sicut vmbra eſt velut veſtigium illius cuius eſt vmbra, ita vmbra mortis velut veſtigium eſt mortis. Et propriè ſignificat terrores & horrores mortis: hi enim non ſunt mors, ſed mortis vmbra. Illi namque qui ſunt in continuis timoribus mortis & tormentorum, ſunt in vmbra mortis corporis: & per metaphoram transfertur ad mortem animæ: & internę animi tenebræ (quæ ignorantia & peccata ſunt) vocantur hîc ad literam *vmbra mortis*; tanquam mors ipſa ſit æterna damnatio, quia ſine ſpe vitæ anima mortua eſt. Et ne intelligeres tenebras faciles aut ſine periculo, explicauit quales eſſent, ſcilicet *vmbra mortis*.

Vmbra mortis quid?

Verſ. 17. Exinde cœpit Ieſus prædicare. Tempus ac locum vnde cœpit Ieſus publicâ prædicatione populum docere, ſignificatur: tempus quidem poſt Ioannis carcerem, locum verò Galilæam, non quòd prius Ieſus baptizatus ſiluerit (cùm Hieroſolymis, & in ciuitate Sichar, & in terra Iuda docuerit, diſcipulóſque habuerit) ſed quia tempore illo, ſcilicet inter ſuum baptiſmum, ſeu ieiunium, & carcerem Ioannis prædicante Ioanne, Ieſus Doctoris potius quàm prædicatoris exercuit officium; docens non occultè, ſed palàm multos, & miracula faciens: vt Ioannes Euangeliſta teſtatur: ſed vbi Ioannes carceri addictus eſt, cœpit Ieſus in Galilæa publici Prædicatoris officio vti, diſcurrendo ad prædicandum per ciuitates & villas, &c. Decuit autem vt prædicante Ioanne non prædicaret Chriſtus, ne concurrere viderentur: ſed Ioannes prædicans mitteret auditores

Tempus & locus quo Chriſtus cœpit prædicare.

tores ad Chriſtum Doctorem, vt ſic inciperent guſtare verba Ieſu Chriſti. Teſtantur autem etiam principes ſacerdotum coram Pilato, quod Ieſus cœpit prædicare à Galilæa: dicendo: *Commouit populum per vniuerſam Iudæam, incipiens à Galilæa vſque huc.* Luc. 23. Et dicere, Pœnitentiam agite, appropinquabit, pro *appropinquauit*, enim regnum cœlorum.] Expoſita ſunt hæc ſuperiùs. Sed aduerte, quòd Ieſus ab eadem materia inchoat prædicationem ſuam, à qua inceperat Ioannes: tum quia Ioannes præparatoriè, Ieſus verò perfectiuè hanc materiam prædicabat, tum ad confirmandum prædicationem Ioannis: tum ad exemplum noſtrum, vt non dedignemur inchoata etiam ab aliis minoribus bona proſequi.

Luc. 23. 5.

Ioannes præparatoriè Chriſtus perfectiuè prædicabat.

Verſ. 18. Ambulans autem Ieſus iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres (Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius) mittentes rete in mare: erant enim piſcatores.] Hæc Petri vocatio, quòd non ſit illa met quæ ſcribitur Lucæ 5. patet ex eo, quòd in hac Ieſus ambulans iuxta mare vocat; in illa Ieſus erat in naui: in hac Petrus & Andreas erant mittentes rete in mare quando vocantur; in illa iam comprehenderant piſcium multitudinem. Quæ autem harum vocationum fuerit prior, ibi tractabitur.

Vocatio Petri & Andreæ ad diſcipulatum.

Verſ. 19. Et ait illis, venite poſt me. Vocantur ergo ad diſcipulatum, non qualemcunque, ſed ſequelæ etiam corporalis. Fuerunt enim multi Ieſu diſcipuli, qui non corporeà ſocietate comitabantur illum: vt patet de Nicodemo, & Ioſeph ab Arimathia. Imò omnes credentes in Ieſum, erant diſcipuli Chriſti: vt patet in Actis Apoſtolorum: & ex verbis Iudæorum, dicentium cæco nato: *Tu diſcipulus eius ſis.* Et faciam vos fieri piſcatores hominum.] Superfluit, *fieri*: Apta magnáque promiſſio, ſed veritatis plena: vt experientia comprobauit.

Varij Chriſti diſcipuli.

Ioan. 9. 28.

Verſ. 20. At illi continuò relictis retibus. Non dicit *relictis omnibus*. Deſcribitur enim non abdicatio proprietatis rerum, ſed promptitudo obedientiæ: quòd quamuis iacerent retia in mare ad piſcandum, quia piſcatores erant, nihilominus reliquerunt retia. Secuti ſunt eum.] animo & greſſu corporeo: non ita quin poſtea quandoque piſcationi vacauerint: cum incumberet illis cura domus, nec haberent vnde ſuis prouiderent de victu, niſi de piſcatione. In cuius ſignum etiam poſt reſurrectionem Domini Petrus vacabat piſcationi.

Verſ. 21. Et procedens inde, vidit alios duos fratres (Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius) in naui cum Zebedæo patre eorum: reficientes retia ſua: & vocauit eos.] Simili vocatione (ſcilicet ad diſcipulatum & ſequelam corpoream) vocantur Iacobus & Ioannes.

Vocatio Iacobi & Ioannis ad diſcipulatum.

Nec eſt mirandum, quòd iſti & illi ſtatim ſecuti fuerint Ieſum: quia interiori operatione Ieſus mouebat (motione non inuitatoriâ, ſed efficaci) corda eorum ad relinquendum omnia, & ſequendum ipſum. Tali enim attractioni interni ſpiritus nullus vnquam reſtitit, nullus etiam reſiſtet vnquam: quia efficit voluntarium ſectatorem, operarium, Martyrem, &c.

Verſ. 22. Illi autem ſtatim relictis retibus & patre, ſecuti ſunt eum.] Et ſimiliter non dicitur hic *relictis omnibus*, ſed *relictis retibus & patre*: ad commendandam promptam ſequelam. Adhuc enim & Petrus habebat domum & nauim: & iſti retia ſua, quæ paternæ curæ reliquerunt, non dicuntur à ſe abdicaſſe, ſed reliquiſſe patri.

Verſ. 23. Et circumibat Ieſus totam Galilæam.] Non ſolum vocat ad diſcipulatum aliquos, ſed officium prædicationis omnibus impendit: non in vno manebat loco, quo omnes conuenirent, ſed ipſe circumibat abundantiore charitate totam, non partem Galilææ. Docens in ſynagogis eorum, & prædicans Euangelium regni, & ſanans omnem languorem, pro, *omnem morbum*, & omnem infirmitatem in populo.] Tria exercet: *docet* inſtruendo ea quæ morum, quæ legis, quæ religionis & iuſtitiæ ſunt: *annunciat Euangelium*, bonum nuncium regni cœleſtis, non regni terreni. Hæc enim duo ſunt officia veri prædicatoris cœleſtis: annunciare quæ regni cœlorum ſunt ſine doctrina, tanquam fabuloſum habetur: docere quæ ad perfectionem vitæ moralis ſpectant abſque annunciatione fidei, ſpei, ac charitatis cœleſtis regni, inſufficiens, ac inutile eſt ad ſalutem æternam: & ideo vtrumque Ieſus exercuit. Et adiunxit tertium, ſcilicet *ſanare* miraculosè, vt inciperet manifeſtare ſe eſſe Meſſiam. Et doctrinæ quidem locus *Synagoga* (hoc eſt, locus publicus) ad opus tale deputata deſcribitur. Sanationis verò opus omnis morbus, omniſque languor dicitur (vt nulla ægritudo exempta intelligatur) non in aliqua domo, ſed in populo quocunque totius Galilææ. Vbi aduerte, quòd dictio Græca interpretata *infirmitatem*, propriè ſonaret *mollitiem*: quæ apud nos non eſt nomen ægritudinis: & propterea infirmitatis nomine (quo valetudo corporis minùs firma ſignificatur) interpretata eſt: molle enim cedit ſicut & infirmum.

Tria Chriſti munia.

Verſ. 24. Et abiit opinio pro, *auditus*, eius in totam Syriam. Effectus doctrinæ, prædicationis, & miraculorum in ſanationibus, deſcribitur fama Ieſu in tota Syria, cuius pars eſt Galilæa. Et obtulerunt ei omnes malè habentes variis languoribus, pro, *morbis*, & tormentis, pro, *cruciatibus*, comprehenſos: & qui dæmonia habebant, pro, *dæmoniacos*, & lunaticos, & paralyticos. Effectus famæ fuit, quòd auditâ tantæ nouæ gratiæ famâ, offerebant Ieſu *omnes malè habentes variis languoribus* febrium, *& tormentis*, hoc eſt, afflictionibus ſeu cruciatibus dolorum ſenſibilium, vt podagratum, iliorum, & ſimilium: *& lunaticos*, malum caducum patientes: *& paralyticos*, membrorum diſſolutione quaſſatos. Et curauit eos.] non aliquem eorum, ſed eos abſque exceptione aliqua.

Miracula Chriſti varia.

Verſ. 25. Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ de Galilæa & Decapoli, & de Hieroſolymis & de Iudæa, & de trans Iordanem.] Effectus doctrinæ, Euangelij, miraculorum, & famæ fuit, quòd *ſecutæ ſunt Ieſum turbæ multæ* ex quinque locis vt intelligamus extenſionem effectus extra Galilæam: dum vltra *Galilæam* exprimitur *Decapolis*, à numero denario ciuitatum regio nominata: & *Hieroſolyma*, in qua prius fecerat multa ſigna paſchali tempore: & *Iudæa*, in qua prius baptizauerat: & de *trans Iordanem* reſpectu Hieruſalem & Iudææ, hoc eſt, regione ſortis duarum tribuum, & dimidiæ in terra olim Seon, & Og regum, quos percuſſit Moyſes.

CAPVT V.

VERS. 1. VIdens autem Ieſus turbas, aſcendit in montem. Occaſionem loci & temporis & docendi diſcipulos deſcribit Matthæus: temporis quidem à viſis turbis: loci autem, ab aſcenſu in montem. Tempus ſiquidem congruum ad nouam promulgandam legem fuit, quàndo iam turbæ multæ concurrentes non credebantur, ſed videbantur. Locus autem congruus fuit, non templum, non ciuitas, non vallis, ſed mons ad promulgandam legem non Iudæis, aut vni genti, ſed mundo: legem autem tam excelſam, vt nec mons ipſe ſufficiat ad illius celſitudinem commendandam. Et cùm ſediſſet. Corporali etiam ſitu ſedit: vt quies & authoritas docentis etiam ſic aperiatur. Acceſſerunt ad eum Diſcipuli eius.] Hinc apparet, quòd turbæ non aſcenderunt in montem cum Ieſu, ſed diſcipuli ſoli ſecuti eum fuerint in montem: & quòd ad euitandas pro tunc turbas, Ieſus aſcendit in montem docturus ſeorſum diſcipulos: nam ſi etiam turbæ fuiſſent ſecutæ, non dixiſſet Euangeliſta. *Et acceſſerunt ad eum diſcipuli eius*: ſubdendo, *docebat eos*. non, eas.

Mons locus cōgruus promulgandæ legi.

Verſ. 2. Et aperiens os ſuum. Tum ad differentiam, quòd olim aperuit idem Ieſus ora prophetarum: propterea enim modò dicitur, quod proprium os aperuit. Tum ad differentiam huius ſermonis à reliquis Domini ſermonibus ſcriptis & ſcribendis à Matthæo: quia hic ſermo eſt velut lex Euangelica, reliqui autem ſunt particulares monitiones. Ita quòd lex Euangelica non traditur ſicut lex Moſaica: non ſolùm quia illa per Angelos & cum terroribus, hæc per ipſum Ieſum proprio ore & ſedendo: ſed etiam quia illa vni populo data fuit, & propterea toti congregato populo Iſrael data eſt: hæc autem toti mundo datur, & propterea non populo Iſrael congregato, ſed diſcipulis docturis vniuerſum mundum promulgatur. Si enim populo Iſrael fieret promulgatio, putaretur quod lex Euangelica illi populo eſſet propria, ſicut fuit lex Moſaïca: ſed vbi promulgatio fit diſcipulis in vniuerſum mundum mittendis, aptiſſimè interfuerunt perſonæ Euangelicæ legis promulgationi. Docebat eos, dicens.] Singularis excellentia Euangelicæ legis tangitur, quòd eſt doctrina, non eſt ligamen arbitrio, aut voluntate humana, quia ſic iubet princeps: ſed eſt doctrina verè bonorum & ſanctorum motum, actionum, mentium, vniuerſæque vitæ. Perlege totum ſequentem ſermonem, & nihil in eo inuenies quod iuris ſit poſitiui: quod ſcilicet antequam ſtatuatur, indifferens ſit: omnia enim & ſingula ſunt ſecundum ſe bona vel mala.

Hic Christi ſermo, eſt velut lex Euangelica.

Omnia quæ ſunt in iſto ſermone ſunt bona, vel mala ex ſe.

Verſ. 3 Beati pauperes ſpiritu. In actionibus & operationibus primum principium eſt finis: quia finis eſt agendi ratio, & ex fine ratio actionis, & operis ſumitur. Et propterea Ieſus legem Euangelicam inchoat à beatitudine, quam conſtat actionum & laborum noſtrorum omnium finem eſſe: quandoquidem vt beati ſimus, agimus & patimur omnes quicquid voluntariè agimus & patimur. Numerat autem nouem beatorum ſpecies; conuenientes quidem in beatitudine, ſed differentes in beatitudinis merito & gradu. Et ſeptem quidem meritum conſiſtit in *agere*: duarum autem, in voluntario *pati*.

Actionum & laborum omnium finis eſt beatitudo

Beati, inquit, hic in ſpe, & in futuro in re (ſic intellige in omnibus nouem) *pauperes ſpiritu*. Non dicit *pauperes ſpiritus*: manifeſte ſignificando paupertatem ſpiritus proprij, quam appellamus humilitatem cordis: ſed dicit *pauperes ſpiritu*. Quod poteſt dupliciter intelligi, ſeruata proprietate nominum. Primò vtramque dictionem in ſua integritate ſeruando, hoc eſt, quòd pauperes ſignificet verè pauperes: imò ſecundum textum Græcum mendicos, qui à ſuis rebus ceciderunt in neceſſitatem mendicandi. Ita quòd ad literam appellat Ieſus beatos eos, qui cùm res haberent, effecti ſunt mendici, non fortunâ, non violentiâ raptorum, non voluntate quacunque, ſed *ſpiritu*: hoc eſt voluntate ſpirituali. Nec dicit; beati pauperes, ſeu mendici, ſtatu, hoc eſt, profeſſione paupertatis (quales ſunt Religioſi profitentes tria vota) ſed dicit pauperes ſeu mendici ſpiritu: quoniam pauperes ſeu mendici ſtatu, multi ſunt qui nolunt ſibi aliquid deeſſe: ſtatum paupertatis profitentur, ſed ſpiritum paupertatis non habent: pauperes ſpiritu ſunt, qui reliquerunt omnia quæ habebant voluntate ſpirituali, & huiuſmodi inopiâ atque reali indigentiâ volunt & gaudent perſeuerare: timentes ſibi non à penuria, ſed ſufficientia rerum ne impediat profectum ſpiritualem, quales legimus multos ſanctos fuiſſe.

Pauperes ſpiritu, qui nam

Prædicauit Ieſus relinquenda omnia, non ſolùm affectu, ſed effectu ad ſequendum ipſum, ſi perfectio deſideratur, locat modò iſtos perſeuerantes in hoc ſpiritu in primo beatorum loco dicendo, *beati pauperes ſpiritu*. Et eſt hic ſenſus literalis ſecundum planum ſenſum textus, ſeruans proprietatem vocabulorum, & congruens Diſcipulis audientibus, eorúmque capacitati, & conſonans nouitati legis Euangelicæ. Lex enim vetus ſufficientiam opulentiamque rerum temporalium in terra promiſſionis promittebat: Euangelica autem inchoat à voluntaria paupertate ad conſequendum regnum cœlorum.

Alter ſenſus eſt, vt paupertas diminuatur per ſpiritum: ſicut cum dicitur homo pictus, ſeu homo mortuus, diminuitur homo per pictum ſeu mortuum: quia homo tam pictus quàm mortuus non eſt homo. Ita quòd pauperes ſpiritu ſignificentur, non pauperes, ſed habentes ſpiritum paupertatis: & dictum ſit *pauperes ſpiritu*, non *re*, nam pauper ſpiritu & non re, non eſt pauper. Et ſic beatificatur non paupertas, ſed voluntas ſeu affectus paupertatis, ſi & quando expediret. Propinqua eſt expoſitio hæc ſenſui literali: & ad illum ſpectat reductiuè. Quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.] Ratio quare pauperes ſpiritu prædicantur beati, eſt, quia ipſorum eſt non opulentia, ſed regnum: (quod incomparabiliter ſuperat omne paupertatis meritum) regnum autem non terrarum, ſed cœlorum. Et non dicit *erit*, ſed *eſt*: quia ius habent regni cœlorum, quamuis adhuc non adepti ſint illius poſſeſſionem, ſicut creatus Epiſcopus Mediolanenſis, iam eſt Epiſcopus Mediolanenſis, quamuis adhuc non habuerit poſſeſſionem. Pauperes ſpiritu ſunt beati, quia ipſorum eſt regnum cœlorum. Nec obſtat ſi caderent: quia ſicut perderent perfectionem, quâ ſunt pauperes ſpiritu, ita ſimul perderent ſuum regnum cœlorum.

Alia expoſitio.

Occurrit autem hîc triplex quæſtio: Prima eſt, cur potiùs beatificauit Ieſus ſanctum paupertatis vſum,

Triplex quæſtio. Prima.

vſum quàm ſanctum vſum diuitiarum:cùm tam paupertas quàm diuitiæ ſine culpa ſint, & abuſus tam paupertatis quàm diuitiarum in culpa ſit, & ſanctus vtriuſque vſus ſit laudabilis: cur ergo potius dixit, beati pauperes ſpiritu quàm beati diuites ſpiritu?

Secunda.

Secunda eſt, cur Ieſus paupertatem prætulit ſufficientiæ quoad beatitudinem: cùm conſtet accommodatius organum ad beatitudinem conſequendam eſſe non diuitias, ſed ſufficientiam rerum temporalium quàm indigentiam earumdem, quam paupertas ſignificat: quoniam indigentes neceſſariis, oportet vacare vt habeant neceſſaria, & non poſſunt ſeipſos totos impendere ad ea quæ ſunt beatitudinis: vnde & ſacri Doctores dicunt, quod ſpiritualia non poſſunt durare diu ſine temporalibus.

Tertia.

Tertia eſt, cur Ieſus mendicos ſpiritu dicat beatos: cùm ipſe totius perfectionis exemplar, non fuerit mendicus ſecundùm rei veritatem, ſed potius dans eleemoſynas mendicis: vt patet
Ioan.13.29. Ioan. 13. quando putatum eſt, quòd Ieſus iuſſiſſet Iudæ habenti loculos *vt egenis aliquid daret*. Hinc enim clarè habetur, quòd ſe & ſuos non connumerabat inter mendicos. Et idem patet
Ioan.4.8. Ioan.4. quando *diſcipuli ierant in ciuitatem*: non vt mendicarent, ſed *vt emerent cibum*. & in pluribus aliis Euangelij locis idem habetur.

Cur ſanctus pauper potius beatificatur, quàm ſanctus diues?

Ad primam quæſtionem dicitur, quòd Ieſus plus tractat, quàm differentiam inter vſum paupertatis & diuitiarum: nam beatificat efficere ſeipſum pauperem ex ſpirituali voluntate. Et hinc clarè apparet differentia, quòd non poteſt dici, *beati diuites ſpiritu*, ſicut poteſt dici *beati pauperes ſpiritu*: quia non ſubeſt ſpiritui, fieri diuitem, ſed fieri pauperem: in poteſtate enim noſtra eſt abdicare à nobis res noſtras: non autem acquirere. Et per hanc beatitudinem nihilominus declarauit Dominus, quod nullus eſt perfectior vſus diuitiarum, quàm ſpirituali voluntate abdicare illas à ſeipſo. Quod alio in loco declarauit impleri, dando illas pauperibus.

Cur paupertas beata potius quàm ſufficientia?

Ad ſecundam quæſtionem dicitur, quòd licet ad beatitudinem naturalem præſentis vitæ, organicè concurrat ſufficientia rerum temporalium, ad beatitudinem tamen infuſam in præſenti (quæ eſt quædam ſupernaturalis beatitudinis participatio) longè accommodatius organum eſt paupertas voluntaria, quàm ſufficientia rerum temporalium: paupertas enim ex ſpiritu, lætiſſima eſt, & expeditum reddens hominem ab omni ſolicitudine: quoniam etiam certum reddit hominem, quòd Deus curam ſui gerit. Et hoc experientia in multis viris ſanctis monſtrauit: quamuis impoſſibile aut difficillimum ſit collegium aliquod conſtare ex omnibus hominibus tantæ perfectionis, vnde Dominus beatitudines, quæ ſunt perfectiones ſingulorum, non perfectiones collegiorum tractat hîc: de collegiis enim apparet verificari, quod non poſſunt durare ſine temporalibus, propter multorum minorem perfectionem.

An Chriſtus fuerit mendicus.

Ad tertiam quæſtionem dicitur, quòd Ieſus non fuit mendicus: quia nunquam legitur petiſſe, niſi à Samaritana potum aquæ: quod conſtat non propriè eſſe mendicare, cùm hoc cuilibet maiori poſſit accidere: quamuis alibi ſequendo alios aliter ſcripſerimus. Sed fuit in paupertate mendicorum: quia nihil omnino habuit proprium, niſi veſtes, ex quo cœpit prædicare, &c. iuxta il-
Luc.9.58. lud, *vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, ſilius autem hominis non habet vbi reclinet caput ſuum*. Viuebat autem non ex mendicatis rebus, ſed ex oblatis à deuotis perſonis: iuxta illud Ioan.
12. *Iudas loculos habebat, & ea quæ mittebantur portabat*. Et clarè dicitur Luc.8 quod *mulieres miniſtrabant* Chriſto diſcurrenti prædicando, *de facultatibus ſuis*. Nec hîc beatificat mendicos, vt nominantur ab actu mendicandi, ſed à paupertate mendicorum, quòd ſcilicet non habent vnde viuant de ſuo: vnde nec Apoſtolos inſtituit viuere ex mendicatis, ſed ex oblatis. Ioan.12.6 Luc 8.3.

Verſ.4. Beati mites. Scito in textu Græco hanc beatitudinem tertio loco ſcribi: & eam quæ apud Latinos eſt tertia (ſcilicet *beati qui lugent*) ſcribi in hoc ſecundo loco. Latinorum autem codicum ordine ſeruato prædicantur mites beati, *Manſueti* dicuntur qui paſſionibus iræ non commouentur, & rectæ rationi illas ſubiectas tranquillè retinent. *Mites* autem præſtant manſuetis; quoniam non ſolum à paſſionibus iræ longè ſunt, ſed placidos ac vtiles ſeipſos exhibent etiam illis qui puniendi aut obiurgandi ſunt: & velut fructus arborum iam mites exhibent ſe exteriùs ſuaues, vt meritò mites tanquam poſſeſſores ſuimet beati dicantur. Quoniam ipſi poſſidebunt terram.] pro, *hæreditabunt terram*, id eſt hæreditate accipient: quod plus eſt, quàm poſſidere: nam ſignificat poſſidere hæreditaria ſucceſſione. Dicendo enim *accipient*, ſignificat *poſſidebunt*. Et dicendo *hæreditate*, ſignificat ſucceſſionem hæreditariam. Et eſt ſermo non de terra promiſſionis in veteri Teſtamento promiſſa Patribus, & diſtributa per Ioſue, ſed de terra futuri mundi: propter quod dicitur in futuro, *poſſidebunt*, ſeu *hæreditate accipient*: nam nec ipſe Ieſus qui dixit, *diſcite à me, quia mitis ſum*: poſſedit in hac vita terram quamcunque. Et verè cùm erunt hæredes Dei, cohæredes autem Chriſti, hæreditate acquirent mites terram, hoc eſt, orbem terræ futurum, qui non commouebitur. Math 11.29

Mites in quo differant à manſuetis.

Quam terrã poſſidebunt Mites?

Accommodatur autem mitibus poſſeſſio terræ: vt qui ſeipſos hîc poſſederunt, in futuro mundum poſſideant. *Hæreditariè* autem, quia mites tam familiares ſunt in hac vita Deo, vt iam ſint cum Deo non velut ſerui aut amici, ſed velut arrogati in hæredes Dei; ad hanc enim mitium prærogatiuam ſpectat, quòd ideo dicuntur beati, quia hæreditario iure poſſidebunt terram viuentium.

Qui lugentes beati?

Verſ.5. Beati qui lugent. Mira ſententia non ſolùm contra communem opinionem, vt prima beatificans pauperes ſpiritu; ſed etiam ſapientum, & ſacris documentis aduerſa apparet: *nulla* ſiquidem *vtilitas in triſtitia* agnoſcitur, Eccl.30. & Eccli.30.24.
propterea inhibita eſt triſtitia à priſcis patribus. Qua ergo nouitate modò dicitur, *beati qui lugent*? Sed ſciendum quòd luctus non ab animi triſtitia quę paſſio eſt, ſed pro volũtaria actione ſimili operibus lugentium ſumitur in propoſito: non enim beatificantur triſtes, nec luctuoſum ſtatum tenentes (quales ſunt lugentes per menſem vel annum ſuos defunctos) ſed qui conſiderantes præſentis vitæ mala ac pericula reſpectu cœleſtis patriæ, luctuoſam vitam ducunt: iuxta declarationem Apoſtoli 2. ad Corin.6 *quaſi triſtes, ſemper autem* 2.Cor 6.10.
gaudentes. Tales enim ſubactis paſſionibus, tum triſtitiæ, tum præcipuè delectationis ſenſibilis, aſſumunt voluntariè & opera, & affectus lugentium, propter mala non ſolùm contraria, ſed impedientia, ſeu differentia cœleſtem patriam: beatitudo

tudo ſiquidem iſta reſpicit directè mala hæc:quoniam materia propria luctus,eſt malum. Vnde & aptè ſubditur præmium: Quoniam ipſi conſolabuntur.] *Conſolabuntur*, in paſſiua ſumitur ſignificatione, pro *conſolationem accipient*. Interpres vſurpauit in paſſiuum,ſeu commune verbum *conſolari*: cum apud Grammaticos in actiua tantum inueniatur ſignificatione. Senſus itaque eſt, quoniam ipſi conſolatione afficientur: pro luctu enim recipient in cœleſti patria conſolationem.

Verſ. 6. Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam. Deſiderij humani perfectio(circa quam ſapientes mundi huius tantùm laborarunt) vnico verbo manifeſtatur: aperiendo quòd iuſtitia eſt propria materia deſiderij perficiens adeò ipſum, vt beatum reddat hominem, non quomodolibet deſiderantem iuſtitiam ſed tanquam eſurientem & ſitientem: ita quòd iuſtitia ſit animæ hominis, tum cibus, tum potus;& animus hominis appetat iuſtitiæ cibum vt eſuriens, iuſtitiæque potum vt ſitiens. In quibus deſcribitur non ſolum magnitudo:ſed etiam præualentia appetitus: eſuries namque & ſitis præualẽt reliquis noſtris appetitionibus: imperij ſiquidem,gloriæ,& reliquorum deſideria poſthabet eſuriens ac ſitiens. Et intendit ad literam, quòd deſiderium iuſtitiæ reliquis deſideriis antopoſiium velut eſuries & ſitis, beat hominem. Nec dicit beatos eſurientes,& ſitientes facere, aut dicere iuſtitiam: ſed ipſam iuſtitiam,hoc eſt, debitum exhiberi tam à ſe quàm à quocunque: Iuſtitia enim debiti rationem ſupponit, & eſt debiti exhibitio: beatitudo ſiquidem hæc conſiſtit in ſummo ardentique deſiderio, vt debitum Deo præcipuè, & cuique exhibeatur. Quoniam ipſi ſaturabuntur. Plena iuſtitia nõ eſt durante hoc mundi ſtatu:quandoquidẽ multæ iniuriæ Deo & hominibus irrogantur impunè hìc. Et propterea non hìc, ſed in futuro mundo *ſaturabuntur*, quando Deus erit omnia in omnibus, nihil remanebit inultum, nihil abſque ſuo præmio.

Iuſtitia animæ hominis cibus & potus.

Verſ. 7. Beati miſericordes. Quemadmodũ iuſtitia debitum,ita miſericordia gratiam reſpicit. Iſtis duabus virtutibus vniuerſa opera ad alterum perficiuntur:nam aut debitum aut gratuitum eſſe oportet quod alteri exhibendum eſt. Qui gratis igitur impendunt aliis affectum beneuolentiæ, & effectum ſecundum vires ad ſoluendos alienos defectus,veluti Dei imitatores(qui gratis omnia creauit, omnia conſeruat,omniúmque miſeretur) beati aſſeruntur ex futuro præmio. Quoniam ipſi miſericordiam. Non hanc vel illam, non quoad hoc vel illud, ſed abſolutè, omnimodam Conſequentur.] Quoad omnia quæ ſunt animæ & corporis, & exteriorum:ita vt nihil indigentiæ, nullus defectus in illis remaneat.

Miſericordes quinam?

Verſ. 8. Beati mundo corde, pro, *mundi corde*. Quia cor primum principium internum eſt vitalium operum noſtrorum, ideò cordis nomine voluntas, quæ eſt primum principium internum humanorum operum ſignificatur: iuxta illud: *De corde exeunt adulteria,furta*,&c. Mundum itaque cor munda eſt voluntas,mundum eſt principium noſtrorum operum. Et ſi apud Salomonem rariſſimum ſeu impoſſibile æſtimatum eſt mundaſſe cor (dicente ipſo Prouerb. 20. *quis poteſt dicere: mundaui cor meum*:) quàm celſioris perfectionis eſt mundum habere cor:valde enim præſtat hoc munditiæ. In excelſo itaque locantur merito pollentes corde mundo, non ſolùm à vitiis,peccatis, affectibus, paſſionibus, erroribus ac ignorantiis, ſed etiam ab impulſionibus quibuſcunque internis. Quoniam ipſi Deum videbunt.] Sublatis in hac vita omnibus animi impedimentis ad videndum Deum per cordis munditiam, conuenientiſſimum præmium apponitur (cùm etiam corporis impedimentum tolletur migrando ad patriam) videre Deum. Rationis ſiquidem ordo habet, vt qui ſtudio aſſiduo aſſecuti ſunt hìc abſolutionem ab impedientibus animum à diuina viſione,cùm liberati fuerint à corporis carcere, Dei viſionem omnino expediti aſſequantur.

Beati mundo corde.

Matth. 15. 10.

Prou. 20. 9.

Verſ. 9. Beati pacifici. Non dicit; beati pacem habentes, ſed facientes. Illud poſſet alieno ſtudio fieri, hoc autem proprio opere. Pax tranquillitas eſt ordinis, ac per hoc beati aſſeruntur, qui faciunt tranquillitatem ordinis. Magnum eſt tollere omnis immunditiæ impedimenta:ſed imperfectum eſt, niſi ſubtractis impedimentis apponatur tranquillus ordo in ſuis partibus, vt partes inferiores ſubditæ ſint ſuperioribus, & ſuperiores partes ſubditæ ſint Deo: & vtrumque cum tranquillitate,abſque pugna,abſque reluctatione. Impoſſibilis apparet tanta perfectio:impoſſibilis tamen non eſt, ſi Domini verba conſiderentur. Non enim dicit;*beati* qui fecerunt aut perficientes pacem,ſed *pacifici*,hoc eſt,facientes,ſeu factores pacis: vbi non in *facto eſſe*, ſed in *fieri* pax ſignificatur. Ita quòd beati prædicantur, quorum perfectio tanta eſt,vt adeptis iam aliis perfectionibus non remaneat apud eos ſtudium aliud quàm faciendi pacem, quàm efficiendi tranquillitatem ordinis in ſeipſo & in aliis: tales enim ſunt verè pacifici,ſunt verè factores pacis. Quoniam filij Dei vocabuntur.] Si *ordo* proprium Dei opus etiam à Philoſophis ſcribitur, aptiſſimè pacificis promittitur filiatio Dei, vt qui hìc ſimillimi fuerunt Deo in opere, faciendo tranquillitatem ordinis, in patria ad ſummam Dei perducantur ſimilitudinem, qua ſcilicet filius ſimilis eſt patri. *Vocabuntur* autem non falsò, ſed verè: ac per hoc *filij Dei* erunt. Sed plus ſignificatur dicendo, *vocabuntur*: quia ex eo quòd verè vocabuntur, ſignificatur quòd *erunt*: & ex eo quòd non ſolum erunt, ſed vocabuntur, ſignificatur quod cognoſcentur & nominabuntur ab aliis filij Dei, quod plus eſt quàm eſſe filios Dei.

Pax eſt tranquillitas ordinis.

Pacifici quinam?

Ordo proprium Dei opus.

Verſ. 10. Beati qui perſecutionem. Poſt beatitudines conſiſtentes in *agere*, ſubiunguntur beatitudines conſiſtentes in *pati*. *Perſecutionis* nomine intellige quodcunque malum pœnæ. Patiuntur. Dicit,non ſibi ipſis inferunt, vt faciunt occidentes ſeipſos, quorum damnatio iuſta eſt. Propter iuſtitiam. Non propter crimina, non propter regna,imperia,& alia huiuſmodi,ſed propter hoc quòd faciunt quod debent,& multò magis propter hoc quòd ſupererogationis opera efficiunt. Clauditur quoque in hac cauſa (ſcilicet *propter iuſtitiam*) laudabilis voluntas, imò conſtantia patiendi: quia dum propter iuſtum facere patitur, tanta eſt voluntas iuſtitiæ, vt poſthabeat pati, vt non curet pati, vt maneat iuſtitia. Hæc beatitudo communis eſt omnibus ob quamcunque virtutem patientibus.

Perſecutio quid?

Nec prætereas, quod non dixit propter caſtitatem, propter fortitudinem, propter temperantiam,aut quamcunque aliam ſpecialem virtutem,

ſed

ſed *propter iuſtitiam*, quâ homo iuſtus eſt:& dicitur in ſacra Scriptura, quia in vtroque Teſtamento *iuſtus* diſtinguitur contra ſubiectum cuicumque mortali peccato, quia non eſt beatus qui propter caſtitatem perſecutionem etiam mortis patitur,ſi alias non eſt iuſtus: & ſic de ſimilibus. Ad comprehendendum ergo vniuerſam animi integritatem,dixit *propter iuſtitiam.* Quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.] Vna atque eadem merces monſtratur agentium & patientium: dum idem præmium reperitur in principio patientium, quod fuit in principio agentium. Et per omnia idem explicatur non quòd habebunt, ſed iam eorum eſt regnum cœlorum: hic patiuntur, & patiendo acquirunt non *fore* ſed *eſſe* ſuum cœlorum regnum. quamuis poſſeſſio illius futura ſit.Et conſidera, quòd non poteſt perſecutio offerre patientibus, tot talia & tanta, quot qualia & quanta fert ſecum regnum cœlorum: *non enim ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad ſuperuenturam gloriam.*

Eadem merces agentium & patientiū.

Rom. 8. 18.

Verſ. 11. Beati eſtis cùm maledixerint pro, *opprobrauerint*, vobis homines,& perſecuti vos fuerint. Secunda pars huius beatitudo (quæ & vltima inter beatitudines eſt) ad fidem incarnati Verbi ſpectat; reliquæ namque Deum ac diuina reſpiciunt abſolute: hæc ſola myſterio incarnati Verbi propria eſt. Suprema itaque perfectio noſtræ in Ieſum Chriſtum fidei eſt, pati propter ipſum. Nouitas autem huius beatitudinis ſignificatur per hoc, quòd reliquis in tertia perſona deſcriptis, hæc ſola in ſecunda perſona promulgatur ad ipſius nouiter incarnati Verbi diſcipulos:dicendo *beati eſtis cum opprobrauerint.* Non vnico nomine paſſiones complectitur, vt in præcedenti beatitudine, ſed triplici explicat gradu: vt multitudinem paſſionum ſiguratim explicet, tum verbo, *opprobrauerint*; tum opere *& perſecuti vos fuerint.*Et dixerint omne malum, deeſt, *verbum*, aduerſus vos, mentientes. Declarat *opprobrauerint*: quod ſcilicet non veritate vitiorum aut peccatorum noſtrorum exigente,ſed falsò, ſed mentiendo *dixerint omne malum aduerſus vos.* Propter me] Ad vtrumque refertur hæc cauſa ſcilicet ad iniuriam verborum & factorum.

Suprema fidei perfectio, pati propter Christum.

Verſ. 12. Gaudete,*intùs*, & exultate,*extrà.* Magnitudo gratiæ futura in tolerando iniurias propter Chriſtum illatas, ſignificatur per præceptum gaudij in perſecutionibus. Et verè impletum legimus in geſtis Apoſtolorum & Martyrum Chriſti,propter quod in hac ſola beatitudine appoſitum eſt præceptum gaudij. Nec ſola magnitudo,ſed præſentanea,ſed ſtatim exhibenda felicitas eſt ratio ſingularis in hac beatitudine præceptiſnam nec Ioanni Baptiſtæ conceſſum eſt hoc gaudium:ſed oportuit ipſum poſt martyrium expectare tranſitum Ieſu Chriſti ad Patrem ex hac mortali vita,ad hoc vt conſequeretur beatitudinem:Martyres autem Chriſti ſtatim fiunt beati cùm moriuntur. Quoniam merces veſtra. Sub ratione debiti promittitur felicitas æterna in ſola hac beatitudine: merces enim non ex gratia datur,ſed ex iuſtitia redditur pro opere,vt intelligamus ad tantam euectos celſitudinem incarnati Verbi diſcipulos,vt etiam debita ſibi vendicent æternæ gloriæ præmia: iuxta illud;*Curſum conſummans, fidem ſeruaui:in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus index.* Copioſa eſt in cœlis.] Inexplicabilis magnitudo ac qualitas mercedis inſinuatur non explicando quæ aut qualis ſit iſta merces:ſed dicendo, *copioſa*, non in terris, ſed in cœlis, in cœleſti patria, vbi ad literam habitabunt beati corporaliter, vbi eſt modò Ieſus Chriſtus.

Præceptum gaudij in perſecutionibus.

Merces non ex gratia ſed ex iuſtitia redditur pro opere.

2. Tim. 4. 7.

Sic enim perſecuti ſunt prophetas qui fuerunt ante vos.] Non ſolum a copioſo præmio ſed ab exemplo ad hanc beatitudinem accendit diſcipulos, quia magnam & imminentem præuidebat perſecutionem. Non putetis hanc perfectionem ita nouam, vt non præceſſerint illius exempla:noua eſt cauſa patiendi(ſcilicet propter me nouiter incarnatum) ſed non eſt nouus perſequendi modus: quoniam *ſic*, ſimili modo & verbis, & factis mentiendo *perſecuti ſunt prophetas* Dei,Ieremiam,Iſaiam,&c.qui fuerunt ante vos, patres veſtros, quorum debetis imitari veſtigia. Ac ſi apertè diceret; non eſt mihi hoc proprium, ſed commune eſt mihi & patri meo Deo, quòd Prædicatores, Doctores & teſtes noſtri perſecutionem patiuntur, vt per hoc quoque ſe eſſe verum Deum monſtraret:& diſcipulos paſſuros propter ſe doceret, quòd paterentur propter Deum ſicut & prophetæ priores, & non propter purum hominem.

*Verſ.*13. Vos eſtis ſal terræ. Poſt propoſitum finem Chriſtianæ Religionis monſtrat duces ſeu capita eiuſdem quoad tria. Primum quòd ſunt *ſal terræ*; *Vos*,inquit, diſcipuli mei, quos in paſtores & duces mundi miſſurus ſum, *eſtis*, non monet ſinis, ſed eſtis: vt quod ſunt perpendant, & neceſſitatem incumbendi proprio officio cognoſcant: *Sal*, non re ſed officio condiendi omnia appetibilia terræ, à terrenis hominibus. Vniuerſa ſiquidem quæ à terrenis hominibus appetuntur(ſiue naturalia,vt proles;& delectabilia tactus aliorúmque ſenſuum:ſiue diuitiæ,honores,imperia & gloria: ſiue ſcientiarum ſeu artium notitiæ) indigent condimento veſtro,vt ſalubriter appetantur, ſalubritérque illis homines vtantur. Et verè Apoſtoli olim & poſtea ſucceſſores ſancti Paſtores, ſuâ vitâ ac conuerſatione ſal fuerunt terræ condiendo vniuerſa appetibilia, vt ſaperent guſtui animi bene diſpoſiti.

Apoſtoli Sal terræ.

Quomodo.

Quòd ſi ſal euanuerit. pro, *infatuatus fuerit*,ſeu, *deſipuerit*,in quo ſalietur? Proſequitur ſimilitudinem ſalis ex irreparabilitate ipſius ſalis:conditionalis ſiquidè iſta.*ſi ſal infatuatus fuerit,in quo ſalietur?* eſt vera,etiamſi antecedens ſit impoſſibile, ſcilicet ſalem inſulſum eſſe. Sicut etiam verè dicitur: ſi bos volat, habet alas: licet tam antecedens quàm conſequens ſit impoſſibile. Significatur enim quòd ſi effectus fuerit inſulſus, in quo ſalietur? quaſi dicat in nullo. Sal enim ſi inſulſus fuerit, nullam rem habet qua ipſe ſaliatur. Ita quòd in hoc differt ſal à rebus aliis, quòd res aliæ inſulſæ poſſunt ſale condiri: ipſe verò ſal ſi euanuerit à ſua ſalſedine, non habet quo condiatur. Ad nihilum valet vltrà, niſi vt mittatur foras, & conculcetur ab hominibus.] Potuiſſet aliquis dicere,eſto quòd ſal inſulſus caret condimento, habet tamen alias vtilitates, ob quas habendus eſt in pretio. Hoc excludit Dominus dicens, quòd ſal inſulſum ad nihilum valet vltrà, niſi vt eiiciatur foras extra cellas ſalarias,& conculcetur ab hominibus: non enim eſt vtile, ſicut ſterquilinium & lutum ad agrorum feracitatem.

Et intendit ad literam declarare diſcipulis & ſucceſſoribus,

Neceſſitas paſtoribus ſeruandi ſe in officio ſalis.

ſucceſſoribus, quos in ſalem mundi diſpoſuit, neceſſitatem ſeruandi ſeipſos in officio ſalis, quia ſi ipſi qui condire debent vniuerſa delectabilia exciderint ab officio ſalis, incurrent hæc duo: Primum, quod irreparabiles erunt; vtpote carentes paſtoribus reparantibus eos: alterum, quòd ad nihilum valent perdito condiendi officio, ad nihil ſunt vtiles, niſi vt *eiiciantur foràs*, ab interno ac ſpirituali bono, & *conculcentur*, deſpiciantur, à reuerentia capitum tranſeant in conculcationem ſuppedaneam, *ab hominibus*, quoad vitam. Impletur continuè hoc, dum Paſtorum vita meritò deſpicitur, & eorum conſequenter verba contemnuntur. Experimur & ſpeciali modo hoc nunc nos Eccleſiæ Prælati Romæ, in prædam, direptionem atque captiuitatem dati, non infidelibus, ſed Chriſtianis iuſtiſſimo Dei iudicio: quia cùm in ſal terræ electi eſſemus, euanuimus, ac ad nihilum vtiles niſi ad externas cerimonias externáque bona: conculcati etiam corporali captiuitate ſumus, cum direptione & captiuatione totius Vrbis, die 6. Maij, hoc anno 1527.

Roma direpta anno 1527 quo hæc ſcribebat Author.

Verſ. 14. Vos eſtis lux mundi. Sal ad condiendum appetibilia, Lux ad illuminandum cognoſcibilia, ſunt Chriſti diſcipuli, vt homo ſecundum vtramque ſui partem voluntatem ſcilicet & intellectum haberet à quibus perficeretur. Sal ſunt ratione vitæ: lux, ratione doctrinæ. Lux autem non vt ſol (ſcriptum eſt enim Ioan. 1. *non erat ille lux*, hoc namque eſt Chriſto proprium, dicenti: *Ego ſum lux mundi*) ſed vt lucerna: iuxta illud Ioan. 5. *Ille* (ſcilicet Ioannes Baptiſta) *erat lucerna ardens & lucens*. Vnde & ſtatim hîc ſubiungetur, *neque accendunt lucernam*, &c.

Apoſtoli Lux mundi, ratione doctrinæ: Sal, ratione vitæ.

Ioan. 1. 8.
Ioan. 8. 12.
Ioan. 5. 35.

Non poteſt ciuitas abſcondi ſuper montem poſita.] Supremis officiis paſtorum adiungit claritatem ſtatus neceſſariò comitantem duplici ratione: Primò ex celſitudine perfectionis, ſignificata per celſitudinem ſitus ciuitatis in monte poſitæ. Intendit enim per hanc ſimilitudinem, quòd ſicut ciuitas ſuper montem poſita non poteſt abſcondi: ita vos ciuitatem ſpiritualis Hieruſalem conſtituentes, ſal & lux mundi, in tam celſo perfectionis culmine eſtis, quòd non poteritis occulti manere, ſed manifeſti patebitis palam.

Claritas ſtatus paſtoralis.

Verſ. 15. Neque accendunt lucernam & ponunt eã ſub modio, ſed ſuper candelabrum vt luceat, pro, *& lucet*, omnibus qui in domo ſunt.] Altera ratio eſt ex intẽtione ipſius Chriſti, quam declarat ex ſimilitudine intẽtionis hominum accendentium lucernam. Et intendit quòd ſicut hominum accendentium lucernam, intentio eſt accendere illam, non vt ponatur ſub modio occultante illam, ſed vt ponatur ſuper candelabrum Eccleſiæ, in ſuperiori loco, vt luceat omnibus qui in domo totius mundi ſunt. Eccleſia ſiquidem Chriſti vna eſt domus totius mundi, vt Apoſtolus dicit. 1. ad Tim. 3.

Verſ. 16. Sic luceat lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent. Poſt propoſitas Diſcipulis tres ipſorum conditiones (quòd ſal, quòd lux, quòd manifeſti ſunt mundo) diligentiſſimâ curâ optimus magiſter adiecit præcepta duo neceſſaria ipſis ad ſeruandum ſeipſos in dictis conditionibus. Alterum eſt circa gloriam, non prohibendo inanem gloriam (quæ à tantæ perfectionis viris tanquam aliena ſupponitur) ſed mandando modum quo lucere debent. Oportet enim vos lucere, ſed modus lucendi ſit iſte. *Sic*, id eſt, hoc modo *luceat lux*, doctrina *veſtra coram hominibus*, non videntibus cor ſeu mentem veſtram, ſed ea quæ exterius fiunt: *vt videant*, non, audiant: *opera*, non verba: *veſtra*, non aliena: *bona*, non mala nec habẽtia ſpeciem mali, *& glorificent*. Vanus eſſet finis iſte lucendi coram hominibus, vt videant bona opera veſtra, niſi huiuſmodi viſio eſſet vtilis, niſi comitem haberet vtilitatem glorificationis. Patrem veſtrum qui in cœlis eſt. Non *vos*.

Modus quo lucere debẽt Præſules.

Vbi nota, quòd quia nouerat Dominus amabile quidem hoc bonũ eſſe, vnicuique autem proprium, ideo ſuauiter diſponens præceptum appetitus gloriæ, non trahit diſcipulos ad appetitum alienæ gloriæ, ſed temperat appetitum gloriæ propriæ, eam transferendo in gloriam patris proprij, propterea enim non dixit: & glorificent Deum omnino à nobis diuerſum, ſed *glorificent patrem veſtrum*. Patris ſiquidem proprij honor & gloria naturaliter quæritur à filiis: nec gloria noſtri patris aliena eſt à noſtra gloria: quin potius quærendo gloriam noſtri patris, proprium quærimus bonum: in filios enim redundat gloria patris *qui in cœlis eſt*, cui meritò vtpote etiam cœlis præſidenti debetur hæc gloria. In quo etiam præceptum inſinuat, vt etiam filiali amore, vt velut filij cœleſtis patris glorificationem per lucem operum noſtrorum intendamus. Ita quod non ſufficit Diſcipulis qui ſunt ſal & lux mundi, vt intendant gloriam Dei per ſua opera: ſed exigitur ab eis, vt intendant illam filiali affectu: alioquin non quærunt gloriam patris ſui qui in cœlis eſt.

Patris gloria naturaliter quæritur à filiis.

Verſ. 17. Nolite putare, pro, *ne putetis*. Alterum præceptum circa veteris Teſtamẽti tam obſeruationem quàm doctrinam eſt. Hæc enim duo (ſcilicet modus lucendi, & vetus lex) poterant diſcipulorum animos à recto deducere. Ille propter magnam inclinationem animi humani ad propriam gloriam: iſta propter authoritatem Moyſi: *ne*, inquit, *putetis*. Putauerunt multi, quòd Ieſus ſolueret legem, ex eo quod videbatur violare ſabbathum: ab hac opinione diſcipulos ſtudet ſeruare. Quoniam, pro, *quòd*, veni ſoluere pro, *diſſoluere*, legem aut prophetas. Et ſimiliter quod ſubiungitur *non veni ſoluere*, legendum eſt, *non veni diſſoluere*. Dupliciter intelligi poteſt *ſolutio*: vel pro non obſeruatione: iuxta quem ſenſum ſubditur, *qui ergo ſoluerit vnum de mandatis*: &c. Vel pro ſolutione vinculi legalis: vt ſcilicet lex non obligaret amplius homines ad ſui obſeruationem, iuxta quòd dicunt teſtes contra Stephanum, Act. 6. Iſte dixit quòd *Ieſus Nazarenus mutaret traditiones, quas tradidit nobis Moyſes*. Primus ſenſus conſonat ſequentibus ſcilicet *qui ergo ſoluerit*: tanquam exemplum ſeipſum proponat ſeruandi & docendi legem & prophetas. Alter conſonat etiam ſequentibus, ſcilicet *iota vnum aut vnus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant*. Vterque diſtinguit *ſoluere* contra *adimplere*: quia tam violando quàm reuocando legem, non adimpleret, ſed rumperet aut tolleret illam: & propterea vterque ſenſus eſt amplectendus.

Chriſtus non venit ſoluere legẽ ſed adimplere quo ſenſu.

Act. 6. 14.

Sed occurrit quæſtio Manichæa de veritate iſtorum verborum: cùm conſtet Dominum Ieſum ſoluiſſe vincula legis Moſaïcæ, tam quoad cerimonialia, quàm quoad iudicialia præcepta. Rurſus conſtat Dominum non ſeruaſſe ſabbathum, præcipiendo in ſabbatho, *tolle grabatum tuum & ambula*: vt patet Ioan. 5.

Obiectio Manichæorum.

Ioan. 5. 8.

Solutio

Solutio primæ quæſtionis eſt, quòd Ieſus ad literam negat ſe veniſſe perſonaliter in carne ad exercendum officium hoc, quod eſt ſoluere vincula legis quoad quæcunque præcepta legis. Sicut enim dixit. *Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael.* quia non erat perſonaliter prædicaturus, niſi filiis Iſrael, quamuis venerit ad ſaluandum omnes gentes; ita modò dixit, *non veni ſoluere*, quia non venit perſonaliter ad exercendũ officium abſoluendi à vinculo legis. Et hunc ſenſum monſtrat dicendo, quod *veni*: & rurſus, *non veni*. Non dixit, *non ſoluam*, ſed *non veni ſoluere*. Patet autem verba Domini ſic intellecta, eſſe vera abſque ſcrupulo, ex eo quòd diſcipulæ, & diſcipuli Ieſu ſeruabant legem, etiam poſt Chriſti mortem: dicitur enim Luc. 23. quod mulieres Sabbato ſiluerunt ſecundum mandatum, & Petrus, Act. 10. dicit, *Abſit Domine, quia omne immundum, & commune nunquam comedi.* Ex his enim habetur quòd Ieſus non abſoluit à vinculo obſeruandi legem, quamdiu viator fuit. Vnde & Actor. 6. teſtes contra Stephanum dicunt Stephanum dixiſſe, quòd *Ieſus Nazarenus mutabit traditiones, quas tradidit Moyſes: mutabit* in futuro dicunt, non *mutauit* in præterito. Solutio namque vinculi legalis vnum erat illorum, de quibus Ieſus dixit: *multa habeo vobis dicere, quæ non poteſtis portare modo.* Vnde & Samaritanæ dixit: *nec in monte hoc, nec Hieroſolymis adorabitis*: vbi futurã abſolutionẽ à cerimonialibus ſignificauit. Cum quo tamen ſtat, quod ſuapte natura legis vinculum ceſſauerit ex primo aduentu Chriſti: quia data erat lex, *donec veniret ſemen, cui promiſerat Deus*: vt ad Galat. 3. dicitur.

Math. 15. 24.
Act. 10. 14.
Act. 6. 14.
Ioan. 16. 12.
Ioan. 4. 21.
Galat. 3. 19

An Chriſtus ſoluerit Sabbathum?

Secundæ autem quæſtionis ſolutio eſt, quòd Ieſus præcipiendo tolli grabbatum, non præcepit contra reuerentiam Sabbati: tum quia opus illud fiebat ad manifeſtationem miraculi ad gloriam Dei: & propterea licitum erat in Sabbato: tum quia fiebat ad teſtificandum, quòd Ieſus erat dominus Sabbati, quòd maximè in Sabbato debebat fieri: iuxta illud: *Etiam Sabbati dominus eſt filius hominis.* Non veni ſoluere, ſed adimplere. Víqueadeò venit ad adimplendum legem & prophetas, vt pati etiam crucis ſupplicium voluerit, ad hoc vt impleret legem & prophetas.

Verſ. 18. Amen quippe dico vobis. Hebraica dictio eſt *amen*, & ſignificat *verè*. Donec tranſeat cœlum & terra. Non ſecundùm ſubſtantiam, ſed ſecundum ſtatum, quo miniſtrant generationi, corruptioni, & vniuerſaliter mutationibus. Iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant. Minima quæque per hæc duo (*iota* minimam literæ figuram, & *apicem* minimum ſignum) ſignificantur: ad manifeſtandum, quod omnia nullo prætermiſſo, etiam minimo impleri oportet, quæ ſunt in lege & prophetis ſcripta.

Verſ. 19. Qui ergo. pro, *quicumque ergo*. Ecce quorſum propoſuit ſeipſum legis adimpletorem: vt hinc ſuos cogat diſcipulos fore ſibi ſimiles. Soluerit. violauerit. Vnum. Quamuis reliqua ſeruet. De mandatis iſtis minimis. Significatis per *iota* & *apicem*. Et docuerit ſic homines Minùs malus eſſet, ſi violaret & non ſic doceret, ſed doceret ſeruanda eſſe omnia: ſed qui non ſeruat, & docet non eſſe ſeruandum aliquod minimum legis mandatum Minimus vocabitur in regno cœlorum: qui autem, pro, *quicumque autem*. fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum. Abſque æquiuocatione quacunque *regnum cœlorum* intelligit regnum quod in cœleſti patria conſummatur, in præſenti vero viâ inchoatum eſt. Vnum enim atque idem regnum eſt, quod ſtatibus diuerſis diſtinguitur. Et propterea ſacri Doctores *regnum cœlorum* modò pro militante, modò pro triumphante Eccleſia exponunt.

Regnum cœlorũ hîc inchoatum eſt, in cœlo conſummatũ.

Minimus in regno cœlorũ quomodo intelligendum.

Sed occurrit quæſtio, an ſit ſenſus, quod vocabitur minimus in regno cœlorum, an quod in regno cœlorum vocabitur minimus abſolutè: ſicut in regno cœlorum vocatur Iudas damnatus. Et eſt ratio dubij, quia hunc ordo literæ prætendit ſenſum ſecundò dictum: inde autem dura apparet ſententia; quod dicens verba otioſa, & docens alios dicenda eſſe verba otioſa, cognoſcatur, habeatur, & nominetur in regno cœlorum, tam hìc quàm in cœlo *minimus*: tum quia hoc non eſt ex ſuo genere mortale peccatum, tũ quia adulteri, blaſphemi, homicidæ, &c. ſunt longè minores iſtis: cùm tamen non detur minus minimo.

Mandatum minimum quodnam?

Solutio eſt, quòd ſicut peccatum veniale, non eſt peccatum ſimpliciter, ſed ſecundùm quid (vtpote non contra, ſed præter legem) ita mandatum circa venialia, non eſt mandatum ſimpliciter, ſed ſecundùm quid: ac per hoc appellatione mandatorum non veniunt, niſi illa, quæ ſi violentur, fit contra legem: & conſequenter appellatione mandatorum minimorum intelliguntur minima quidem legis mandata, quorum tamẽ tranſgreſſio eſſet contra legem. Et per hoc ceſſat obiectio de mandatis circa venialia contra ſecundum ſenſum qui conſonat literæ dicenti, quòd in regno cœlorum *vocabitur* id eſt, manifeſtabitur & nominabitur *minimus* inter doctores regni cœlorum, de quibus eſt ſermo. Aduertendum eſt enim, quòd Dominus duos extremos ordines Doctorum explicat, ſcilicet minimorum & magnorum: *minimos* definit à violando & docendo violari mandata minima: *magnos* definit à faciendo & docendo. Intendens per hos extremos ordines comprehendere etiam *medios*, ſcilicet facientes non docendo, & docentes non faciendo. Deſcribit autem reſpectu minimorum mandatorum: vt ſimili ordine (diuerſo tamen gradu) intelligamus etiam reſpectu magnorum mandatorum: ac per hoc vniuerſos quatuor Doctorum ordines. Et per hoc ſoluitur obiectio de adulteris & homicidis: eſt enim ſermo de minimo & magno ordine Doctorum regni cœlorum, & non de minimo abſolutè. Et intendit in minimo Doctorum regni cœlorum ordine eſſe, qui & violant, & docent violari: in magno autem qui docent & faciunt, reliquos verò medios, & in quolibet ordine dari gradus ſecundùm quantitatem mandatorum. Ita quòd inter minimos Doctores datur latitudo: inter ſe enim alij aliis minores ſunt: ſicut etiam in magnorum ordine alij aliis maiores ſunt,

Verſ. 20. Dico autem, pro *enim*, vobis: quia niſi abundauerit iuſtitia veſtra plus quàm Scribarum & Phariſæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Poſt finem, ducẽſque populi Chriſtiani, ad mandata communia omni populo deſcendit: inchoando à comparatione iuſtitiæ explicandorum mandatorum reſpectu iuſtitiæ Scribarum & Phariſæorum: & exigit ab vniuerſis maiorem iuſtitiam iuſti-

tiâ Scribarum & Phariſæorum. Iaciendo pro dicendorum fundamento, vt non mirentur ſi maiora ſunt, quàm percipiant Scribæ Iudæorum doctores, & Phariſæi religioſiores alijs: quia non poſſunt introire in cœlorum regnum, niſi fuerit ipſorum iuſtitia maior, quàm iuſtitia Scribarum & Phariſæorum. Comparatur hîc iuſtitia neceſſaria ad ingreſſum regni cœlorum, non hypocriſi, aut cuicunque vitio, ſeu peccato Scribarum & Phariſæorum: ſed eorum iuſtitiæ, dum dicit; *niſi iuſtitia veſtra abundauerit plus quam iuſtitia Scribarum*, &c. Et dicendo, *abundauerit*, apertè monſtrat oportere à iuſtitia noſtra comprehendi iuſtitiam Phariſæorum, & aliquid addere vltra illam.

Iuſtitia Scribarum & Phariſæorũ.

Nec dixit, *plus quàm iuſtitia legis & prophetarum*, ſed *Scribarum & Phariſæorum*: quia ferè cuncta præcepta, quæ Ieſus ſubiungit, erant apud legem & Prophetas, ſed non apud Scribas & Phariſæos, qui exteriorum operum iuſtitiam ſectabantur: vt patet de iuſtitia Phariſæi orantis, Lucæ

Luc. 18. 12.

18. *Ieiuno bis in Sabbato, decimas do*, &c. *non ſum adulter*, &c. Iuſtitiam itaque maiorem vocat, tum iuſtitiam non ſolùm exteriorum operum, ſed internarum affectionum; tum correctionem exteriorum permiſſorum in lege veteri, vt correctionem libelli repudij & vſuræ: tum declarationem præceptorum, vt de odio inimicorum infrà patebit.

Verſ. 21. Audiſtis. Incipit declarare iuſtitiam maiorem iuſtitiâ Scribarum & Phariſæorum, à præcepto legis prohibente homicidium. Quia dictum eſt. A Deo, *Exod.* 20. Antiquis. patribus in Sinai. Non occides. Subintellige *hominem* nam reliqua viuentia ſunt data à natura, & à Deo (Geneſ. 9.) homini in cibum, ac per hoc occidenda conceſſa: Et ſubiunge *priuatâ poteſtate*: nam publicâ poteſtate licitum eſt occidere hominem, qui ſuo crimine meretur exterminari à præſenti vita. Qui autem occiderit *propria poteſtate hominem*. Reus erit iudicio. Exod. 21. vbi non vnum, ſed varia inſtituta ſunt iudicia iuxta varios homicidij caſus: omnia autem Dominus comprehendit ſub nomine iudicij.

Verſ. 22 Ego autem dico vobis Non dicit more prophetarum, *Dominus dicit*: ſed monſtrās ſe legiſlatorem æqualem illi, qui dixit antiquis, ait: *Ego autem*, non minor Deo, *dico vobis*, nouæ legis capacibus: Quia, pro *quod* omnis qui iraſcitur fratri ſuo. Deeſt ſecundum aliquos codices *temerè*, ſeu *ſine cauſa*. Dico ſecundùm aliquos codices: quia Hieronymus negat id in vetuſtis exemplaribus repertum.

Legi de Homicidio addit Chriſtus quinque.

Circa homicidij legem addit Ieſus quinque: quorum quatuor ſunt erga fratrem, quintum autem erga aduerſarium. Omnia verò ſunt ad complementum præcepti de homicidio Primum itaque eſt, prohibens internum appetitum vindictæ.

Primum.

Omnis qui iraſcitur, non primo paſſionis iracundiæ motu, ſed perfectâ irâ quæ eſt deliberata, *fratri ſuo* non vitio, non peccato: frater enim nomen eſt coniunctionis ſecundùm naturam. Reus erit iudicio, non humano, ſed diuino, iuxta qualitatem criminis iræ.

Secundum.

Qui autem dixerit fratri ſuo. Primum (ſcilicet ira) eſt in animo: ſecundum eſt in ore, ſimiliter reſpectu fratris. Racha. Errore ſcriptorum aſpiratio, quæ debet eſſe in prima ſyllaba, ponitur in ſecunda. Reſtat ambiguitas, an dictio hîc poſita ſit interiectio, (vt quidam putant)

Racha quid.

an ſignificatiua vacui ſenſu, vt Hieronymus dicit. Siue autem indignatio interiectione ſignificatur, ſiue verbum minimæ iniuriæ, quo hebetes homines ſine intellectu, familiari conuicio vocamus, intelligatur; maius peccatum quàm ira, & minus quàm dicere *fatue*, ſignificatur. Reus erit concilio. Legendum eſt *concilio*. Significatur enim conſeſſus iudicum Non ſolùm *iudicio*, quod eſt actus iudicis, quo iudex ius dicit, ſed *concilio*, adhibendo propter maiorem exceſſum ſubijciendus eſt. Qui autem dixerit, ſupple *fratri ſuo*.

Tertium.

Fatue. Tertium, punitio dicentis fratri ſuo conuitium, potiùs quàm contumeliam: nam fatuus prudenti opponitur potiùs quàm probo. Sed grauior iniuria irrogatur, dicendo *fatue*, quàm dicendo ſine cerebro: quia hoc hyperbolicè dictum intelligitur, illud verò propriè: hoc naturæ, illud verò virtuti prudentiæ opponitur. Reus erit gehennæ ignis A valle iuxta Hieruſalem filij Ennon, dæmoniis dicatâ ad filiorum per ignem conſecrationem creditur *gehennæ* nomen deriuatum, & à Saluatore ad ſignificandum pœnam alterius vitæ aſſumptum, vnde dicens fratri ſuo *fatue*, definiti iam conſilij & iudicij pœnæ certæ (gehennæ ſcilicet ignis) reus dicitur. Et ſi notaueris fratris nomen, intelliges quòd nec Dominus dicens, *ô ſtulti*, Luc vlt. nec Paulus dicens: *ô inſenſati Galatæ*, ad Galat. 3. conuitium dixit fratri, ſed erranti.

Gehennæ nomen, vnde.

Luc. 24. 25. Galat. 3. 1.

Verſic. 23. Si ergo offers, pro, *offeras*, munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduerſum te.

Verſ. 24. Relinque ibi munus tuum ante altare: & vade prius reconciliari, pro *reconciliare*, imperatiuum eſt, fratri tuo: & tunc veniens offeres. pro, *offer* munus tuum. Subiũctiuũ eſt *offeras*. Legis præcepto de vitãdo homicidij opere, poſtquàm adiunxit Ieſus tria præcepta de vitandis initiis & occaſionibus homicidij, tum in animo, tum in ore, modò adiungit præceptum de adhibendo remedio patratæ iam in fratrem offenſæ. Sciebat enim multos non vitaturos offenſas fratrum, & propterea legem de remedio addidit, dicendo; *ſi ergo offeras*.

Quartum.

Satisfactio offenſa.

In qua lege multa ſimul bona noſtra ingerit. Sat ſiquidem pro lege remedij fuiſſet dicere; ſi offendiſti fratrem tuum, reconciliare illi: ſed optimo doctori hoc non ſuffecit; verùm neceſſitatem ſatisfaciendi fratri offenſo ex proprio damno ſuperioris ordinis (ſcilicet diuini) & ex diſplicentia diuina monſtrat: dum offenſam in fratrem monſtrat impedimentum ei eſſe ad offerendum munus Deo, vt intelligamus incumbere nobis neceſſitatem ſatisfaciendi fratri offenſo, non ſolùm vt debitum reddatur fratri, ſed vt nobiſmetipſis tollamus impedimentum offerendi Deo munera noſtra: & vt tollamus diſplicentiam diuinam, quæ tanta eſt, vt nolit noſtra munera durante offenſâ fratris: & perpendas non ſolùm contra fratrem, ſed & contra te, imò & contra Deum te eſſe, quamdiu non reconcilias fratrem.

Et cùm potuiſſet dicere; reconcilia fratrem offenſum, antequàm offeras munus Deo, non fuit contentus tali lege (ne tempus reconciliandi concedere videretur vſque ad tempus offerendi munus Deo) ſed dixit, *ſi offeras & recordatus fueris*. Intendens ſignificare, quòd olim debuiſti recõciliare fratrẽ offenſum: ſed ſi ex obliuione cõtingat

te

te irreconciliato fratre veniſſe ad altare ad offerendum,& ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduerſùs te (hoc eſt, quòd tu eum offendiſti: & ſic ipſe habet contra te cauſam,non tu contra eum) non offeras munus Deo, ſed *vade prius*.

Præceptum reconciliationis affirmatiuum.

Ex eo quòd non dicitur, *fratri tuo propè moranti*, ſed abſolutè *fratri tuo*, inſinuatur per hoc præceptum affirmatiuum, neceſſitas reconciliationis fraternæ ante oblationem ad hoc vt oblatio ſit accepta, & ſi ratio temporis permittit,cum executione exterioris itineris ad reconciliationem fratris:ſi verò prudentiæ ratio non admittit (puta quod relinquatur ante altare munus vſque ad reditum ex Perſide, vbi manet frater offenſus) ſicut cæterorum affirmatiuorum præceptorum executio exterior differri poteſt, & reconciliatio exterior. Lex enim ſpiritus ſapientiæ, intellectus, ſcientiæ & conſilij, nihil præcipit imprudenter agendum, ſed in omni executione affirmatiui præcepti ſubintelligitur circunſtantia prudétiæ. Et propterea præceptum hoc quantum ad executionem, intelligitur ſi ratio temporis permittit, quantum verò ad animum intelligitur abſolutè. Rurſus ſi ratio ſubeſſet ſcandali ſi offerret irreconciliato fratre, proculdubio debet priùs exequi reconciliationem illo quo poteſt modo ad tollendum ſcandalum: puta manifeſtare ſe petere à fratre agente in remotis veniam, &c. & ſic reconciliato fratre offerre munus Deo, cui non placent hoſtiæ eorum qui contra fratres ſuos ſunt.

Prudentia in omni executione affirmatiui præcepti intelligitur.

Ex hoc præcepto ad literam habetur, quòd ſatisfactio fratri debita,ſi fieri poteſt,præcedere debet ſacram communionem,quæ eſt munus altaris noui Teſtamenti.

Quintum.

Verſ. 25. Eſto conſentiens pro *beneuolus*, aduerſario tuo. Reliquum erat ad complementum præceptorum circa homicidium, vt ordinaretur noſter animus erga aduerſarios, qui ſcilicet offenderunt. Per legem namque veterem ordinatum eſt opus, *non occides*: per adiuncta præcepta (*ſi quis iraſcitur, ſi dixerit rhaca, ſi dixerit fatue*) ordinata ſunt interna & externa principia nocendi fratri ad euitandum: omnia enim hæc reſpiciunt euitationem futuræ offenſionis: per præceptum autem *ſi offeres*,ordinatus eſt homo poſt offenſam præteritam à ſe commiſſam in fratrem. Reſtabat ordinandus homo in altero genere offenſæ,ſcilicet acceptæ,quid ſcilicet mihi agẽdum eſt,ſi alter iam me offendit & vexat? Docuiſti me ne offendam fratrem quouis etiam in animo latẽte cogitatu;docuiſti me quid mihi agendum eſt, ſi iam fratrem offendi: ſupereſt vt doceas me, quid mihi agendum eſt ſi alter vexat me. Hoc intendit modò docere,& propterea non nominat *fratrem*, ſed *aduerſarium*: formalis enim eſt doctrina Ieſu Chriſti.

Quid agendum cùm alius nos vexat?

Eſto, inquit, *conſentiens*, hoc eſt, beneuolus in animo,ac benignus in opere, *aduerſario tuo*, homini aduerſanti tibi, quamuis tu non aduerſeris ei:hoc eſt,ne iraſcaris aduerſario,ne dicas illi *rhaca*,ne dicas illi *fatue*,ſed eſto ei beneuolus, eſto illi benignus. Citò dum es in via cum eo. Definit tempus *dum es in via*, non tu ſolus, ſed cum eo, dum ambo eſtis in via, dum negotium eſt in fieri, antequam deducatur ad tribunal iudicis: vt vtrique proſit benignitas tua. Nec totum tempus vitæ tibi conceditur: ſed vrget ad accelerationem dicendo *citò*. Ne fortè tradat te aduerſarius iudici & iudex tradat te miniſtro, & in carcerem mittaris. Præcepti rationẽ reddit ex timore proprij periculi. *Ne fortè*, dubitationis nota ſignificat ignotam nobis diſpoſitionem aduerſarij. Quia namque non ſcis an benignitas tua aduerſarium à malo auertat, ſeu etiam ad bonum conuertat: ideo ſub dubio aduerſarij malum, quod ex negata tua benignitate perſeuerauit, & auctum fortè eſt, inducitur accuſans te apud Deum iuſtum iudicem, & ex tali tuo demerito tradat te iudici, à quo tradaris miniſtro pœnarum Diabolo, & mittaris in carcerem inferni vel purgatorij.

Verſ. 26. Amen dico tibi, non exies inde donec reddas nouiſſimum quadrantem. Si in carcerem contingat te ob omiſſam benignitatem detrudi, *Amen*, verè *dico tibi*, quòd *non exibis inde donec reddas*, &c. hoc eſt, donec totum damnum cuius occaſio fuiſti, ſoluas. Aduerbium *donec*, ſignificat manifeſtè tempus carceris coæuum tempori non ſolutionis:& propterea ſi ſolutio nunquam finietur,denotat tempus æternum: vt contingit ſi iſte peccaſſet mortaliter,non exhibendo ſe beneuolum aduerſario, quod tunc eſſet, quando omitteret debitam beneuolentiam in animo,& debitum opus in locutione ſeu opere, ſi autem ſolutio finietur, denotat tempus finitum, quod tunc eſſet, quando non omitteretur aduertenter, aut minus plenè fieret:& breuiter propter imperfectionem omiſſionis eſſet peccatum veniale. Tunc enim non exibit de carcere Purgatorij,donec luendo pœnas ſoluat etiam nouiſſimum, minimum quadrantem, hoc eſt, vſque ad minima quæque, ex ſimilitudine minimi nummi ſignificata.

Carcer Purgatorij.

Verſ. 27. Audiſtis quia dictum eſt antiquis; non mœchaberis. Poſt perfectionem præcepti de homicidio vitando, ſubdit præceptum de vitanda mœchatione, perfecturus quoque illud:

Lex de mœchatione perficitur.

Verſ. 28. Ego autem dico vobis, quòd omnis qui viderit mulierem ad concupiſcendum eam,iam mœchatus eſt eam. pro *cum ea* in corde ſuo. Sicut homicidium extẽdit ad iram,ita mœchationem extendit ad concupiſcentiam mulieris. Lex vetus in hac materia prohibuit tũ exterius opus,*non mœchaberis*.Exod. 20.tum internum appetitum;*non concupiſces vxorem proximi tui*,ibidem. Ieſus autem non reſtrinxit præceptum ſuum per appetitum alienę vxoris: ſed vniuerſaliter dixit, *qui viderit mulierem non ſuam*,ſiue ſit alterius vxor, ſiue non, & propterea appoſuit:*ego autem dico vobis*.

Exod. 20. 14

Vbi etiam nota, quòd non dixit, *qui concupiſcet*, ſed *qui viderit ad concupiſcendum*: vt ſimul damnet tam internum appetitum,quàm externum viſum libidinoſum. Sicut homicidio adiunxit damnationem iræ & locutionis.

Verſ. 29. Quòd ſi oculus tuus dexter ſcandalizat te,erue eum & proiice abs te.expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum,quàm totum pro,*& non totum*, corpus tuum mittatur in gehennam.

Verſ. 30. Et ſi dextera manus tua ſcãdalizat te,abſcinde eã, & proiice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorũ tuorum,quàm totum,pro, *& non totum*. corpus eat, pro, *mittatur*, in gehennam. Sicut in homicidio ordinauit, non ſolùm internos affectus, ſed etiam homicidij occaſiones abſtulit (verba ſcilicet iniuriæ)ita in Venereis poſtquam

Quid per protectionem oculi dextri, & manus dextræ intelligendum?

damnauit affectum & viſum , tollit occaſiones concupiſcendi duas : alteram oculi dextri, alteram manus dextræ. Per quæ præcepta non intendit, quòd naturalia noſtra mēbra abſcindamus, ſi ipſa nobis occaſionem præbent ruendi (abſit hoc ab intelligentia Chriſtiana) ſed intendit quod exteriora officia , negocia, commercia & id genus reliqua de genere bonorum, tam chara ac neceſſaria nobis, vt oculus dexter, aut manus dextra, abſcindamus à nobis. ſi præbent nobis occaſionem ruinę animæ Vbi temperamentum nota præcepti, quod metaphoram inducit in membris charis quidem ac neceſſariis; non tamen ita neceſſariis, quin ſine illis poſſimus & videre , & operari manu : remaneret enim tam alter oculus, quàm altera manus. Propterea non dixit ſi oculi tui, aut ſi manus tuæ ſcandalizant, erue illos & abſcinde illas: ſed in ſingulari, alter oculorū etiam melior ſcilicet dexter (& ſimiliter de manu) inducitur , vt præceptum abdicationis intelligamus in iis bonis , quorum abdicatio ſub noſtra eſt electione , ſine quibus vita animæ ſalua eſt: abſque perplexitate ſiquidem ſunt diuina præcepta ; euenire enim non poteſt, vt illud abſcindendum ſit , quod eſt neceſſarium ad ſalutem : ſed euenire poteſt vt multa vtilia , multa delectabilia , multa ſancta negocia abſcindenda ſint , ſi occaſionem nobis præbent ruinæ ; quia melius eſt ſine iſtis vtilibus & ſanctis operibus ſaluari quàm cum tot bonis damnari. Et meminit *oculi* & *manus* , vt omnia genera vtilium comprehendat : quicquid enim eſt nobis vtile, vel ad ea quæ ſunt notitiæ, quæ per oculum: vel ad ea quæ ſunt actiones, quæ per manum ſignificantur , vtile eſt.

Abſque perplexitate ſunt Dei præcepta.

Verſ. 31. Dictum eſt autem. Inducitur hoc nō tanquā inter principalia præcepta numeratum, ſed tanquam annexum : & propterea non dicit : *audiſtis , quia dictum eſt*, ſed *dictum eſt autem* proculdubio à lege veteri. Quicunque dimiſerit, proculdubio *totaliter* vxorem ſuam, det ei libellum repudij. Vbi perpende non præcipi , quòd dimittat vxorem : ſed quòd ſi dimittat det vxori libellum repudij. In quo certum eſt & ſcriptum fuiſſe ipſum repudium: quia à ſcripto repudio tam in lege Deuter. 24. quàm hîc appellatur *libellus repudij*, & quòd dabatur vxori quæ dimittebatur, vt poſſet monſtrare ſe liberam eſſe à iugo viri. Cura enim fuit legiſlatori, vt dimiſſionem vxoris ſi qua fieret , ordinaret.

Libellus repudij apud antiquos.

Verſ. 32. Ego autem dico vobis, noui Teſtamenti tempore , Quòd omnis qui dimiſerit vxorem ſuā. Contextus inuitat ad intelligendū de dimiſſione totali , quoniam de illa conſtat legem loqui, dicentem ; qui dimiſerit vxorem , det illi libellum repudij , & illam corrigit ad literam Ieſus. Exceptâ fornicationis causâ. Lex vetus latum reliquit campum cauſis dimittendi vxorem : Ieſus reſtringit vſque adeo , vt ſolam cauſam fornicationis (proculdubio carnalis , quæ ſola directè contrariatur coniugali fidei) excipiat. Facit eam mœchari. Dādo dimiſſę abſque fornicatione occaſionem mœchandi. Et qui dimiſſam , Proculdubio , *abſque fornicationis cauſa* , duxerit , *in vxorem* , adulterat. Non maritus , ſed adulter eſt. Ita quòd dimittens vxorem abſque cauſa fornicationis, cauſat duo mala: ſcilicet quòd dimiſſa mœchetur , & quòd accipiens ipſam ſit adulter. Hic eſt planus literæ ſenſus.

Neque propter vxoris fornicationem licet dimittere illam totaliter.

Nec hinc ſequitur , quòd lex noui teſtamenti concedat viro propter vxoris fornicationem dimittere illam totaliter : quoniam textus iſte non eſt tota lex noui teſtamenti. Sed bene ſequitur, quòd ex hoc textu non eſt prohibita, nō eſt illicita dimiſſio vxoris propter ipſius fornicationem: cum quo ſtat , quòd ex alio textu ſit prohibita & illicita. Et rurſus ſequitur , quòd dimittens totaliter vxorem propter ipſius fornicationem, non eſt cauſa quòd dimiſſa mœchetur , quoniam illa iam mœchata fuerat. Sicut lex diſponens , quòd maritus occidens vxorem, niſi inuentam in actu adulterij , decapitetur , non reddit occiſionem vxoris in flagranti repertę crimine licitam, ſed impunem à decapitatione. Rurſus ſequitur , quòd in hoc textu nihil diſponitur de dimiſſa ob fornicationis cauſam: nec de ducente ipſam. Nec hoc eſt mirum quia nec de ipſa dimiſſione, quæ fiebat per libellum repudij , diſponitur an fuerit licita : ſed hoc alteri loco legis nouæ reſeruatur , ſcilicet in ſequentibus, cap. 19.

Conſidera prudens Lector Euangelij textum, & teipſum Euangelio , non Euangelium tuo accommoda ſenſui.

Verſ. 33. Iterū audiſtis. Perficit præceptū aliud legis veteris de periurio. Quia dictum eſt antiquis, non periurabis. Exod. 20. *Nō aſſumes nomen Dei tui in vanum.* & Leuit. 19. *Non periurabis in nomine Domini.* Exod. 20. 7. Leuit. 19. 12.

Reddes autem Domino iuramenta tua. Prima pars huius præcepti (ſcilicet *non periurabis*) eſt negatiua , prohibens malúm ex ſuo genere: periurium enim eſt malum ex ſe , ita quòd nulla ratione poteſt excuſari. Secunda verè pars (ſcilicet *reddes Domino iuramenta tua*) eſt affirmatiua: & non ſignificat. adimple iuramenta quæ promiſiſti (vt patet ex eo , quòd nihil hîc ſubditur de impletione promiſſionum) ſed ſignificat quòd referenda ſunt iuramenta in Deum : hoc eſt, quod iurandum eſt per Dominum , & non per creaturas : Hæc enim verba non habentur in lege : ſed ſententia eorum habetur Deuteronomij 6. *Per nomen Domini Dei tui iurabis.* Vbi iurare non præcipitur , ſed regulatur : ſcilicet quòd fiat per nomen Dei , & non per nomen creaturarum: præcepit enim lex , vt actus iſte religionis qui eſt iurare, exhiberetur Deo , non creaturis ſeu idolis quibuſcunque. Deuteron. 6. 13.

Lex vetus de non periurando perficitur.

Verſ. 34. Ego autem dico vobis. Perficit præceptū vtrumq;, duo adiungens præcepta: alterū negatiuum , alterum affirmatiuum , Non iurare omnino. Ecce præceptum negatiuum , in quo clauduntur duo : ſcilicet *Non iurare* & *omnino*: prohibet enim iurare omni modo: ſcilicet tam explicando Deum , quàm non explicando Deum: puta per cœlum , terram & reliquas creaturas. Et in hoc perficit tum præceptum de non periurando : tollendo non ſolùm periurium, ſed occaſionem periurandi : ſine iuramento enim impoſſibile eſt incurri periurium. Tum præceptum de referendo iuramentum in Deum tollendo ſolicitudinem referendi : vbi namque non iuratur, nulla eſt opus ſolicitudine referendi iuramenta in Deum. Neque per cœlum , quia thronus Dei eſt.

Præceptum negatiuum de non iurando.

Verſ. 35. Neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum eius: neque per Hieroſolymam, quia ciuitas eſt magni regis.

Verſ. 36. Neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum albū facere aut nigrum. Declarat illā particulam , *omnino*, monſtrando

monſtrando quòd iurando per creaturas, iuratur per Deum. Et monſtrat hoc in quatuor creaturis: *cælo*, *terra*, *Hieroſolyma*, & *capite hominis*. Vbi nota ex parte creaturarum explicari primò prima corpora: *cælum* ſcilicet & *terram*, hæc enim inter primas partes integrantes vniuerſum corporeum, primum tenent locum: vt patet in principio Geneſ. & apud Philoſophos in 1 *cœli*: & ſupremum locum omnium factibilium & agibilium: ſcilicet *Hieroſolymam*, in qua vtpote ciuitate regia ſimul & diuina tam moralium, quàm artium ſumma eſt: & ſupremum inter mixta *caput* humanum, vt in his quatuor vniuerſitas creaturarum collecta intelligatur. Ex parte autem dictæ relationis ad Deum, triplex modus eſſendi Dei in rebus omnibus colligitur: ſcilicet per eſſentiam, præſentiam, & potentiam: nam modus eſſendi *per eſſentiam*, tangitur ex ſimilitudinario ſermone, quo *cælum ſedes Dei*, & *terra ſcabellum pedum eius* dicitur: tanquam Dei ſubſtantia ſit in cœlo & in terra. Intendit enim per hoc ſignificare, quòd Deus eſt vbique per eſſentiam. Modus verò eſſendi *per præſentiam*, tangitur in hoc quòd *Hieroſolyma ciuitas Dei* regis magni deſcribitur: tanquam Deus ſui regiminis prouidentiâ in regia ciuitate ſit: modus enim præſentiæ ad claritatem notitiæ ſpectat. Modus autem *per potentiam*, tangitur in hoc quòd deſcribitur *caput humanum* opus non hominis, ſed Dei: vſque adeo quòd homo non poteſt mutare colorem capillorum ſuorum: per hoc enim ſignificatur diuina potentia extendens ſe ad minima. Intendit ergo Ieſus, quòd quia Deus eſt vbique per eſſentiam, præſentiam, & potentiam, ideo per quamcunque creaturam iuretur, per Deum iuratur.

Omnis creatura in his quatuor, cælo, terra Ieroſolyma, & capite hominis collecta.

Deus eſt vbique tripliciter.

Et ſi obiiciatur quòd iurans per creaturam, non intendit iurare per illam, quatenus in ea eſt Deus. Solutio eſt, quòd obiectio ignorat propriã vocem: nam iurans, in eo quòd iurat, intendit veritatem infallibilem in teſtimonium inuocare: ac per hoc non creaturam ſecundum ſe, ſed ſecundum quòd Dei eſt, qui ſolus eſt veritas infallibilis.

Qui per creaturam iurat, per Deum iurat.

Quòd autem dicitur, *non potes facere capillum album aut nigrum*, intellige ab intrinſeco: ſciebat enim quòd fucato artificio poſſumus capillos albos aut nigros facere.

Occurrit hîc quæſtio circa hoc negatiuum præceptum, quid prohibetur? Et eſt ratio dubitandi: quia iurare, non eſt de genere malorum, imò eſt de genere licitorum: vt patet ex eo quòd in ſacra Scriptura attribuitur Deo, Angelis & viris perfectis. Apoſtolus enim pluries in ſuis Epiſtolis iurauit: Angelus in Apoc. *Iurauit per viuentem in ſæcula ſæculorum*, & *Per memetipſum iuraui, dicit Dominus.*

Quid hîc prohibeatur? Iurare non eſt de ſe malum.

Apoc. 10. 6.
Gen. 21. 16.

Solutio eſt, quòd ſicut in præcepto, *non occides*, prohibetur occiſio hominis nuda, & non prohibetur occiſio hominis veſtita circunſtantiis iuſtitiæ (puta quòd homo malefactor occidatur à iudice, neceſſitate Reipub. id exigente, &c.) ita præceptum Ieſu Chriſti prohibens iurare, refertur ad iurare nudum, & non ad iurare veſtitum circunſtantiis iudicij, iuſtitiæ, & veritatis quia iurare nudè ſumptum eſt malum moraliter: quia ad irreuerentiam diuinam ſpectat, & propterea ſub præcepto ponitur negatiuo. Cùm conſtat quòd iurare veſtitum iudicio, iuſtitiâ & veritate, eſt licitum, & non contra hoc præceptum, & tale attribuitur Deo, Angelis & Apoſtolo, & à reliquis viris iuſtis exerceri poteſt.

Verſ. 37. Sit autem ſermo veſter, eſt, eſt, pro, *etiam etiam*, non non. Ecce præceptum affirmatiuum *eſt eſt, non non*: hoc eſt, affirmandum affirma, & negandum nega abſque adiectione iuramenti. Quod autem his abundantius eſt. Appellatione *abundantiorũ* non veniunt aduerbia affirmandi, puta *verè, certè*, & ſimilia: vt apparet ex eo, quòd ipſe Ieſus huiuſmodi aduerbiis vſus eſt: dicendo, *amen dico vobis*, & *in veritate dico vobis*: & ex eo, quòd huiuſmodi aduerbia non addunt, non apponunt aliam veritatem: ſicut apponeret iuramentum teſtimonium veritatis infallibilis. A malo eſt. Declarat Ieſus quòd iuramentum appoſitum quantumcunque veſtitum iudicio, iuſtitiâ & veritate, à malo eſt. Non dicit *malum eſt*, ſed *a malo eſt*, effectus mali eſt, à malo occaſionem habet: ſcilicet ab infirmitate humana, non firmiter credente, niſi appoſito iuramento. Et dicendo *a malo eſt*, inſinuauit non oportere omne iuramentum eſſe malum: quamuis ſemper occaſionem habeat à malo.

Aduerbia affirmandi non prohibentur.

Verſ. 38. Audiſtis quia dictum eſt. *Exod. 21. & Deuteron. 19.* Oculum pro oculo, dentem pro dente.] Statuit lex vetus iuſtum contra paſſum: hoc eſt talionem: hoc enim ſignificat *oculus pro oculo, dens pro dente*, &c.

Verſ. 39. Ego autem dico vobis. Perficit Ieſus legem talionis præceptis quatuor. Non reſiſtere malo. Hoc eſt primum præceptum. Quod poteſt dupliciter intelligi. Primò vt ſonat præceptum negatiuum: & ſic intenderet Dominus prohibere actum reſiſtendi malo. Quod valde diſſonat à recta ratione: nam author naturæ Ieſus non præcipit contra naturam: quia gratiam non deſtruit, ſed perficit naturam: conſtat autem naturaliſſimum eſſe rebus omnibus *reſiſtere malo*. & propterea non poteſt cadere ſub præcepto negatiuo: quod obligat ſemper & ad ſemper. Sequeretur enim, quòd numquam liceret reſiſtere malo: cùm tamen reſiſtere malo etiam nudè ſumptum nihil inordinatum ſignificet, ſed actum naturæ conformem.

Lex talionis perficitur quatuor præceptis. Primum, non reſiſtere malo.

Alio ergo modo intelligitur hoc præceptum circumlocutiuè: & per negationem reſiſtendi malo intendit præceptor affirmationem ſuſtinendi malum. Et eſt ſemper ſermo de *malo pœnæ*, hoc eſt, nociuo. Ita quòd præceptum hoc quamuis ſecundùm verba ſit negatiuum, ſecundùm tamen intentum ad literam ſenſum, eſt affirmatiuum. Et ſic intelligendum eſt ad literam præceptum hoc ac ſi dixiſſet: *Ego autem dico vobis: ſuſtinere malum*: affirmatiuo enim exiſtente hoc præcepto, ceſſat obligatio ſemper & ad ſemper, ceſſat contrarietas rectæ rationi, ceſſat diminutio vocabuli quia *reſiſtere* (quod eſt actus exterior) trahitur ad præparationem animi, quia ſuapte natura præcepta affirmatiua obligant non pro ſemper, ſed pro loco & tempore & aliis circumſtantiis rationabilibus. Præceptum ſiquidem de colendo Deum, & de honorando parentes, non obligat vt omni tempore colamus Deum & omni tempore honoremus parentes, ſed quòd pro loco & tempore & aliis circumſtantiis colamus Deum, & honoremus parentes, ac per hoc tam hoc præceptum, quàm quinque alia immediatè ſequentia, ex hoc ipſo quòd ſunt affirmatiua, obligant non pro ſemper, ſed pro loco & tempore. Quocirca non obligamur ex hoc præcepto ad recipiendum malum

Eſt affirmatiuum.

Præcepta affirmatiua nõ obligant pro ſemper.

ſeu nocinum ſemper & ad ſemper, ſed pro loco & tempore: hoc eſt cùm ratio recta id requirit, penſatis circunſtantiis omnibus. Et propterea ceſſant quæſtiones & obiectiones ex ſanctorum geſtis: puta, quòd Paulus reſtitit malo, appellando ad Cæſarem, & ſimilia: recta enim ratio ſuadebat tunc reſiſtendum eſſe, & propterea non fiebat contra hoc præceptum.

Secundū: percutienti maxillam alteram præbere.

Sed ſi quis te percuſſerit, deeſt, *alapâ*, in dexteram maxillam tuam, præbe illi, pro, *verte illi*, & alteram.] Secundum præceptum eſt præbere alteram maxillam percutienti vnam: vbi præcipitur plus quàm in primo: quia in primo præcipitur ſuſtinere malum illatum: in hoc autem præcipitur poſt ſuſceptum primum malum offerre nos ad alterum malum. Et eſt etiam præceptum affirmatiuum, non obligans pro ſemper, ſed pro tempore quo recta ratio id exigit. Ita quòd non tenemur ex hoc præcepto quotieſcumque percutimur, offerre ad ſuſtinendam alteram percuſſionem: ſed tunc tantùm, cùm omnibus circunſtantiis penſatis, recta id exigit ratio. Et propterea ceſſant obiectiones de Saluatore noſtro, qui percuſſus in maxilla non præbuit alteram, & ſimiliter de Paulo: qui percuſſus in ore, Act. 23. reprehendit Principem ſacerdotum: circunſtantię enim non exigebant præbere alteram maxillam; & propterea non eſt actum contra hoc præceptum.

Verſ. 40. Et ei qui vult tecum, *vult*, non ratione ſed voluntate mouetur. In iudicio, non viâ facti, ſed viâ iudicij, contendere, non diſcutere iuſtum. Et tunicam tuam tollere, quod eſt effectus intentus per iudicium. Dimitte ei & pallium.] Tertium eſt hoc præceptum ſimiliter affirmatiuum, & circa res neceſſarias ſcilicet tunicam & pallium. Quod ſimiliter obligat non pro ſemper, ſed quando recta ratio id exigit.

Tertium de dimittendo pallio.

Verſ. 41. Et quicumque te angariauerit, pro, *coëgerit*, mille paſſus, pro, *ad milliarium vnum*, vade cum illo & alia duo. Superfluit, *& alia*. Quartum eſt id præceptum ſimiliter affirmatiuum & ſimiliter obligans ſicut præcedentia.

Quartum.

Et nota quòd primum præceptum præcepit vniuerſaliter ſuſtinere malum in genere, reliqua autem tria præcipiunt oblationem extrinſecã ad amplius ſuſtinendum, diſtinguendo tria genera malorum. Primum *in corpore*, explicando percuſſionem maxillæ: ſecundum *in rebus exterioribus*, explicando tunicam & pallium: tertium *in operibus*, explicando ambulationem vnius milliarij, vt intelligamus ad omnia malorum genera præcipi, vt nosmetipſos offeramus.

Lex noua quàm perfectior veteri.

Vbi cernere potes, quàm perfectiorem formet animum lex noua quam vetus: illa indulgebat peti vindictam oculi pro oculo, dentis pro dente, &c. iſta præcepit non ſolùm ſuſtinere mala illata, ſed etiam offerre ſe ad ſuſtinendum alia inferenda.

Aduerte quoque hîc, quod contextus literæ continuando primum præceptum abſolutè promulgatum (ſcilicet *non reſiſtere malo*) per coniunctionem aduerſatiuam adiuncto pronomine ſingularis numeris ſcilicet *te*, cum reliquis tribus præceptis, inſinuat, quòd omnia hæc præcepta ad *priuatam* diriguntur perſonam. Ita quòd ex ipſo loquendi genere habetur, quòd præceptis his non ligatur perſona *publica*, quatenus publica eſt: hoc eſt quatenus ipſius eſt tueri, miniſtrare, efficere iuſtitiam publicam. Sed ligantur perſonæ priuatæ: ſeu etiam publicæ quatenus ſunt ſingulares perſonæ. Et verè ſic eſt: quoniam Ieſus non præcipit hic principibus & iudicibus non reſiſtere malo: immò ipſi tenentur ex officio non ſolùm reſiſtere malis ſed etiam punire. Propter quod ſignificantiùs textus (vt prædictum eſt) continuatur per coniunctionem, *ſed*, denotantem ad idem referri primum præceptum & tria reliqua. In quibus pluries repetitur, *te* & *tua*, ad oſtendendum quòd alloquitur perſonam priuatam: in cuius poteſtate eſt ſine alterius iniuria ſuſtinere propria nocumenta, & offerre ſe ad maiora ſuſtinenda.

Hæc 4. præcepta ſunt perſonæ priuatæ, non publicæ.

Verſ. 42. Qui petit à te, da ei. Paſſionibus iniuriarum ordinatis, annectit optimus magiſter præcepta actionum noſtrarum ad alterum duo: ita quòd perfecti ſimus in actionibus aliorum contra nos, & in actionibus aliorum ſupplicibus ad nos. Præceptum primum eſt gratuitæ donationis: vt ſcilicet petenti demus. Et hoc præceptum quia affirmatiuum eſt, intelligitur quando recta ratio penſatis omnibus circunſtantiis id exigit. Et hinc ſoluuntur innumeratæ obiectiones, & ſupplentur omnes ſubintellectæ conditiones: puta *rationabiliter petenti da ſi potes*, &c.

Præceptum gratuitæ donationis.

Et volenti mutuare à te, ne auertaris.] Deponens eſt actiuæ ſignificationis, ſignificans ne *auertas*. Vltimum eſt hoc præceptum de gratuito mutuo exhibendo petenti. Minus dico: quia textus dicit *volenti*, præcipimur enim mutuare non ſolùm petenti, ſed *volenti* & præ verecundia aut reſpectu aliquo non audenti petere mutuum. Et hoc præceptum proponitur ſub forma negatiua, dicendo *ne auertaris*. Significatur enim quod cum præuidemus aliquem petiturum à nobis mutuum, non diuertamus ab illo, non auertamus faciem, iter, ſermonem, ne petat mutuum. Hoc eſt quod directè præcipitur inhibendo exteriorem auerſionem à petituro mutuum, vt ſi potes non ponas obicem mutuo: ſi non potes mutuare, abſtineas ab inhumanis ſignis. Et quoniam ſigna ordinantur ad res & opera, nec exigit ſigna vana cœleſtis Magiſter, per hanc inhibitionem præcipitur tibi *mutuare* nõ ſolùm petenti, ſed *volenti* petere: vnde pro quanto eſt negatiuum, prohibentur inhumanitatis ſigna, & quoad hæc obligat ſemper & ad ſemper: quia mala ſunt moraliter. Pro quanto autem præcipit mutuare, affirmatiuum eſt, intelligendum vt præcedentia: quando ſcilicet recta id ratio exigit.

Præceptū de mutuando.

Inhibentur inhumanitatis ſigna.

Memento hîc prudens Lector, præcepta hæc obligare ad peccatum pro loco, & tẽpore ſicut & reliqua præcepta affirmatiua: & eorum tranſgreſſionem quandoque eſſe mortalem, quandoque eſſe venialem, ſicut tranſgreſſio præcepti de honore parentum quandoque eſt mortalis, quandoque venialis. Regulanda enim ſunt hæc præcepta ſicut & reliqua affirmatiua: diſcernendo quando eorum trangreſſio eſt contra charitatem, & quando præter charitatem. Eſt autem, exemplariter explicando, contra charitatem reſiſtere malo, quando fidei profeſſio incumbit, nec aliter poteſt exerceri, niſi ſuſtinendo mala corporis, rerum, &c. Et ſimiliter quando aliorum fides periclitaretur, niſi ego offerrem me paſſioni, contra charitatem ago niſi mea oblatione ſubueniam periclitanti fidei. Rurſus cùm petens caret aliunde ſubſidio neceſſario ad vitam, teneor ex neceſſitate charitatis ego dare, vel mutuare. Cùm verò confeſſio ſeu periculum fidei aut indigentia proximi extra vrgentis neceſſitatis ſunt articulum, non

Quando & quantum obligent.

Exempla

non parua tamen cauſa hæc exigit officia, præter charitatem omitterentur officia hæc. Regulare eſt enim præcepta affirmatiua obligare tempore neceſſitatis: & ad mortale ſi contra charitatem Dei aut proximi, ad veniale autem grauius & minus graue, ſi præter charitatem omittitur. Penſanda eſt ergo occurrens neceſſitas, ſi vrget contra vel præter charitatem.

Præcepta affirmatiua obligãt tempore neceſſitatis.

Verſ. 43. Audiſtis quia dictum eſt, diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.] Leuitici 19. ſcriptũ eſt: *Diliges amicum tuum ſicut teipſum*: nullibi autem in tota lege inuenitur ſcriptum, *odio habebis inimicum tuũ.* Sed Dominus Ieſus dicit hîc etiam dictum hoc fuiſſe: vel quia Iudæi intelligebant hoc dictum fuiſſe implicitè: determinando enim obiectum dilectionis eſſe *amicum*, inſinuatur *inimicum* eſſe obiectum odij, quòd contrariatur amori. Vel quia in Deuterono. inter benedictiones continetur ruina inimicorum à conſpectu populi Iſrael. Dicitur enim Deut. 28. *Dabit Dominus inimicos tuos corruentes in conſpectu tuo: per vnam viam venient contra te, & per ſeptem fugient à facie tua.* Per hoc enim & ſimilia verificatur dictum eſſe in lege, *odio habebis inimicum tuum*: perſecutio enim & proſtratio effectus eſt odij.

Leuit. 19. 18. — Deut. 28. 7.

Verſ. 44. Ego autem dico vobis. Perficit Ieſus præceptum de dilectione hominis dupliciter: prius præcepto, & deinde conſilio. Diligite inimicos veſtros, benefacite iis qui oderunt vos, & orate pro perſequentibus & calumniantibus:] pro, *offendentibus vos.*

Verſ. 45. Vt ſitis filij patris veſtri qui in cœlis eſt: qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.] Tria præcipit erga inimicos: *diligere* internum; *benefacere* externum, & *orare* intus & extrà.

Tria præcipiuntur erga inimicos.

Vbi aduerte, quòd inimicus tripliciter conſideratur. Primò *formaliter* quatenus eſt inimicus: & ſic non eſt obiectum amoris recti, ſed maximum peccatum eſt diligere inimicum formaliter. Secundò conſideratur *materialiter*: hoc eſt homo ipſe: & ſic clarum eſt, quòd poteſt diligi. Sed hoc propriè loquendo, non eſt diligere inimicum, ſed hominem. Tertiò, conſideratur inimicus, *quoad vtrumque* ſimul: hoc eſt, homo odio me habens. Et ſic textus præſens loquitur de inimicis: & præcipit quòd amemus homines, non obſtante quòd ſint nobis inimici. Hæc eſt intentio literæ, quoad obiectum.

Inimicus tripliciter conſideratus.

Diligere autem, *benefacere* & *orare* dupliciter poteſt intelligi, ſcilicet in communi vel in ſpeciali. *Diligere* inimicos in communi, eſt diligere eos ſecundum id quod eſt commune eis & aliis: & ſimiliter *benefacere* inimicis in communi, eſt non excludere eos à beneficiis communibus: & ſimiliter *orare* pro inimicis in communi, eſt non excludere eos ab orationibus communibus. *Orare* autem pro inimico in ſpeciali, eſt fundere orationem ſpecialiter pro illo: & ſimiliter *benefacere* inimico in ſpeciali, eſt cõferre inimico aliquod beneficium illi proprium: & ſimiliter *diligere* inimicum in ſpeciali, eſt habere actum amoris ſpecialiter erga inimicum. Sub præſenti itaque præcepto vterque modus comprehenditur, ſed diuerſimodè: quia primus modus (ſcilicet, diligere & benefacere in communi) explicatur ab ipſo Domino Ieſu, ſubiungendo imitationem cœleſtis patris, *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.* Hæc enim diuina beneficia non ſunt beneficia propria malis & iniuſtis, qui ſunt inimici Dei: ſed ſunt beneficia communia non ſolum inimicis & amicis, ſed etiam irrationalibus creaturis. Ex hoc enim quod Dominus declarat rationem benefaciendi inimicis ex imitatione Dei, quatenus non excludit à communibus beneficiis malos & iniuſtos, docet præceptum ſuum intelligendum eſſe de *diligere* & *benefacere* in communi. Specialiter autem diligere & benefacere non explicatur hic à Domino, ſed reliquit intelligendum ex generali regula præceptorum affirmatiuorum: quòd ſcilicet obligant tempore neceſſitatis. Ita quòd ſub præcepto de diligendo inimicos, comprehenditur benefacere inimicis, etiam in ſpeciali tempore neceſſitatis: iuxta illud Prouerb. 25. *Si eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitit, da ei aquam bibere.*

Diligite. Benefacite: Orate: — *An ſolum in communi, an verò etiam in ſpeciali?* — Prou. 25. 21.

Verſ. 46. Si enim diligitis eos qui vos diligunt. Adiungit conſilium de diligendo inimicos in ſpeciali extra articulum neceſſitatis. Quòd enim hoc ſit conſilium, ex eo patet quòd concluditur: *eſtote enim vos perfecti, ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt.* Inferendo enim perfectionem, monſtrat ſe non præcipere, ſed conſulere: quoniam eſſe perfectum, ad conſilia ſpectat: iuxta illud infrà 19. *Si vis perfectus eſſe, vade, & vende omnia quæ habes*, &c. Quòd autem de dilectione in ſpeciali tractetur, patet ex eo, quòd dicitur, *ſi ſalutaueritis fratres veſtros tantum*, actus enim ſalutandi ad ſpecialem exercetur perſonam. Triplicem autem rationem huius conſilij affert. Primò ex mercede: dicendo. Quam mercedem habebitis? pro, *habetis*, nónne & publicani hoc faciunt? Quaſi dicat, nullam: diligere enim diligentem ſe, eſt potius rependere vicem, quàm mereri mercedem: ſed diligere odientem, mercedem expectat à Deo propter quem diligitur. Quod quamuis clarum eſſet, Dominus tamen manifeſtat ex hoc, quòd diligere diligentem, eſt actus communis etiam Publicanis, qui non expectant mercedem à cœleſti patre.

Conſilium de diligendo inimicos in ſpeciali. — Matth. 19. 21. — *Triplex ratio huius conſilij. Prima.*

Alia ratio eſt ex ſupererogatione: dicendo: *Verſ.* 47. Et ſi ſalutaueritis fratres veſtros tantùm, quid amplius facitis? Quaſi dicat, nihil, niſi id ad quod tenemini naturali iure. Et hoc etiam declarat dicendo. Nónne & Ethnici, pro, *Publicani*, hoc faciunt?]

Secunda.

Verſ. 48. Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & pater veſter cœleſtis, pro, *qui in cœlis eſt*, perfectus eſt.] Publicani (qui publicum æs exigebant pro Romanis à populo) infames erant apud Iudæos zelum legis habentes: & propterea tam hîc quàm alibi in Euangelio nominantur, tanquam alieni à lege Dei, vt meretrices & ſimiles. Tertia demum ratio ex imitatione perfectionis cœleſtis patris affertur. Et hoc docens, quòd diligere & benefacere inimicis in ſpeciali extra neceſſitatis articulum, perfectionis eſt ad imitationem diuinæ perfectionis, qua inimicis ſuis ſpecialiter benefacit, vt patet in tanta & continua conuerſione peccatorum.

Publicani quinam? — *Tertia.*

CAPVT VI.

Attendite. Poſtquam Ieſus doctrinam legis perfecit declarando præcepta, tranſit ad VERS. 1.

perficiendum affectum circa ea, quæ communi deſiderio appetuntur: gloriam ſcilicet & diuitias. Præcipuum inter ſpiritualia deſideratum communiter, eſt gloria: inter corporalia autem, opulentia. Et propterea à primo inchoans, præcipit: *attendite*. Diligentia adhibenda atteſtatur periculo. Ne iuſtitiam veſtram pro, *eleemoſynam veſtram*, faciatis coram hominibus. Gloria enim humana tanquam præmium bonorum operum exiſtimatur: malis enim operibus non laus, ſed vituperium debetur. Et inchoat ab Eleemoſyna, vtpote præcipuo opere: inde ad Orationem & Ieiunium proficiſcens: Vt videamini ab eis. Non dixit cœleſtis Magiſter: *attendite ne eleemoſynam veſtram faciatis coram hominibus* abſolutè: ſed cum adiectione finis, *vt videamini ab eis*: hic enim finis prohibetur, quoniam vana gloria eſt. Alioquin mercedem non habebitis, pro, *habetis*, apud patrem veſtrũ qui in cœlis eſt. Non dixit: alioquin damnabimini, ſed quòd carerent mercede apud patrẽ cœleſtem. Et intelligitur ad literã de mercede illius operis, quod fit ob vanã gloriam. Qui enim bonũ aliquod facit (puta honorat patrem, reddit mutuum, &c.) vt videatur, hoc eſt, ad hunc finẽ vt videatur & honoretur ab hominibus, non propterea æternam damnationem incurrit: ſed priuatur mercede ſeu præmio cœleſti illius operis boni: quia non oportet interuenire ibi peccatum mortale, ſed poteſt eſſe veniale. Nam ſi humana gloria intendatur præferendo ipſam iis, quæ ſunt ex charitate neceſſariò diligenda, facienda aut vitanda, proculdubio peccatum incurritur mortale: & inde priuamur, non ſolùm illius operis mercede, ſed totaliter apud patrem cœleſtem per excluſionem à cœleſti patria. Quando verò gloria humana appetitur, vt finis quidem illius operis, non tamen contra ea, quæ ſunt de neceſſitate charitatis: veniale tantùm peccatum incurritur ex appetitu vanæ gloriæ conſequendæ ex bono opere.

Perficit hìc Chriſtus appetitum humanum circa gloriam & diuitias.

Vana gloria priuat eleemoſynã ſua mercede.

Vana gloria quale peccatum?

Verſ.2. Cùm ergo facis eleemoſynam. Poſtquam in genere prohibuit appetitum gloriæ humanæ, vt mercedem operis boni, deſcendit ad ſpecies modorum. Noli tubà canere ante te. Morem tangit antiquum, quo ſono tubæ excitabantur pauperes ad locum & tempus eleemoſynæ. Hic enim mos rationabiliter inſtitutus erat, ad tollendam vagationem incertam mendicantium, & moleſtiam erogantium eleemoſynas, ne omni horâ aut vbique moleſtarentur: ſed hypocritæ abutebantur hoc more, ſeruantes illum ad hoc vt honorificarentur ab hominibus. Sicut faciunt hypocritæ. Græca dictio eſt deriuata a perſonis in ſpectaculis Comœdiarum ſeu Tragœdiarum: homines enim illi, alij ſunt intus, & alios repræſentant foris: inde ſiquidem tranſlatum eſt nomen hoc ad ſignificandum eos qui ſimulant ſe bonos.

Pauperes olim tubà ad eleemoſynã excitati.

Vbi ſimiliter nota, quòd non præcipit, *noli tubà canere ante te* abſolutè, ſed ea ratione vt honorificeris ab hominibus. Et propterea appoſuit, *ſicut faciunt hypocritæ*, *vt honorificentur ab hominibus*: intentionem ſiquidem prohibet, non actionem. In ſynagogis & vicis. Hoc eſt, in locis publicis, tum congregationis, vt *ſynagogis*: tum tranſitus, vt *vicis*. Vt honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt pro, *recipiunt*, mercedem ſuam,] ſcilicet humanam gloriam, propter quam eleemoſynam fecerunt: ac per hoc non expectant mercedem talis eleemoſynæ à cœleſti patre, ſufficit enim operi merces propria.

Verſ.3. Te autem faciente eleemoſynã, neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua.]

Verſ.4. Vt ſit eleemoſyna tua in abſcondito. Poſſumus præceptum vel cautelam intelligere. Si præceptum eſt, ad intentionem refertur: præcipitur enim vt intentio facientis eleemoſynam aliena ſit ab hoc, vt videatur ab hominibus: hoc eſt, quòd faciens eleemoſynam, non intendat videri ab hominibus, laudari ab eis. Ita quod vbi prius præcipit vitari intentionem vanæ gloriæ in eleemoſyna publica, modo prohibet eamdem in eleemoſyna, quæ alicui particulariter fit. Si autem cautela eſt, inſtruimur vt noſtræ infirmitati conſulendo, ne obrepat in manifeſta eleemoſyna vana gloria, ſtudeamus eleemoſynas ſecretiſſimè efficere. Secretiſſimus enim modus ſignificatur per hanc metaphoram, *neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua*: periclitatur enim animus humanus in laudatis eleemoſynis propriis. Et pater tuus qui videt in abſcondito, reddet tibi.] Deeſt, *in manifeſto*.

Vel eſt hìc præceptum, vel cautela.

Verſ.5. Et cùm oratis, non eritis, pro. *Et cum oras non eris*, ſicut hypocritæ. Ordinatà intentione eleemoſynæ cum adiuncta cautela, ordinat intentionem orationis ſimili modo: ſcilicet vt non oremus, vt videamur ab hominibus. Qui amant in ſynagogis, pro, *quia amant in ſynagogis*, & in angulis platearũ. Locis publicis: altero, vbi congregantur homines ad doctrinam legis: altero, vbi congregantur homines ad negocia humana. Stantes orare. Communis orantium ſitus, tunc temporis erat ſtare: vt hinc colligitur, & ex Phariſæo & Publicano, qui ſtantes deſcribuntur oraſſe. Vt videantur, pro, *appareant*, hominibus. Amen dico vobis, recipiunt, pro, *acceperunt*, mercedem ſuam.

Intentio orãtis ordinatur.

Stantes olim orabant.

Verſ.6. Tu autẽ cùm oraueris, pro, *cum oras*, intra in cubiculum tuum, & clauſo oſtio deeſt, *tuo*, ora patrem tuum in abſcondito. & pater tuus qui videt in abſcondito, reddet tibi. Deeſt, *in manifeſto*. Cautela vitandi obrepentem vanam gloriam adhibetur, vt ſecretiſſimas habeamus orationes. Et hoc intellige de orationibus ſpontaneis: nã orationes, ſiue publicæ (quales ſunt Miſſæ & horæ Canonicæ) ſiue quas debemus in loco publico perſoluere (vt intereſſe diuinis laudibus, litaniis, & ſimilibus) non comprehenduntur ſub hac cautela: propterea enim Dominus ait; *Tu autem cum oras*: ſignificans, quòd de priuata oratione loquitur. Quod etiam ſignificatur ex eo, quòd induxit priuatas & ſpontaneas orationes hypocritarum in angulis platearum.

Verſ.7. Orantes autem. Aliud circa orãdi modũ præceptum adiũgit: ſcilicet. Nolite multum loqui, pro, *ne ſitis multiloqui*. Non dicit; nolite multũ orare. nec dicit; nolite prolixè orare, cũ ipſe prolixiùs orauerit, & in oratione pernoctauerit. Nec dicit: nolite loqui (per quod prohibetur oratio vocalis) ſed vetat *multũ loqui* orando. Vbi aduerte, quòd multa locutio non eſt per ſe appetẽda in oratione: ſecus autẽ eſt quãdo ratio recta ſuadet multã locutionem orando, ad excitandam ſeu cõtinuandã, aut augendã mentis deuotionẽ. Vnde & Dominus rationẽ ſubdit: Sicut Ethnici faciũt. Superfluit *faciũt*. Græca dictio eſt *Ethnici*, ſignificans gentiles: tanquã qui in ea qua geniti ſũt viuant natura ſine diuina lege. Putant enim quòd in multiloquio ſuo exaudientur.

Vetat Chriſtus multum loqui in orãdo.

Hinc

Hinc enim confutatur electio multiloquij, tanquam vtilis ad exauditionem. Putabant enim Gentiles, quòd ſicut multiloquium vtile eſt ad hoc vt exaudiamur à principibus, dum multipliciter loca orationis exponimus Oratorio more: ita vtilis ſit multiplicatio ſermonis, orando Deum. Quod Dominus confutat ſubiungendo:

Verſ. 8. Nolite ergo aſſimilari eis. Scit enim pater veſter cœleſtis, quid opus ſit vobis, pro, *quibus opus habetis*, antequam petatis eum. pro, *ab eo.* Ex hoc enim aperit, quòd nec multa, nec parua locutio orando vtilis eſt ad manifeſtandum Deo neceſſitates noſtras, aut rationes exaudiendi: ac per hoc non eſt multiplicandus ſermo in oratione, vt exaudiamur ſignificando Deo omnia. Cur autem non prohibeatur omnis locutio orando, alterius negotij eſt: hoc enim in loco non omnis, ſed multa locutio prohibetur ex intentione: hoc eſt, per ſe prohibetur. In promptu autem eſt ratio, quare non prohibetur locutio orando: quia ſcilicet neceſſaria eſt communi hominum conditioni. Sumus enim compoſiti ex anima & corpore, & naturali curſu excitatur animus orantis loquendo: paucorum enim perfectorum eſt ſine exteriori ſermone prouocari ad mentis ac affectus eleuationem in Deum petendo, quod eſt orare.

Oratio vocalis ad quid?

Verſ. 9. Sic ergo vos orabitis. pro, *orate.* Orandum eſſe Ieſus præſupponit, & modum orãdi docet, dicendo *ſic.* Vbi non ſolùm vitandi multiloquij in oratione, ſed etiam modum recurrendi ad Deum, & petendi à Deo, docet. Modus ſiquidem breuiloquij monſtratur, tum colligendo omnia, quæ peti à Deo poſſunt ad ſeptem: tum explicando ſingula hæc ſeptem ſummariè tanquam capita. Modus verò petendi ex parte rei petitæ, monſtratur per pronomina, *tuum*, & *noſtrum:* ex parte verò petentis, & à quo petitur, eſt ipſe modus recurrendi: ſcilicet vt filius ad patrem. Vnde incipit ſic:

Docet Chriſtus modum orandi.

Pater. Magna dignitas cuiuſlibet orantis habere patrem in cœlo. Incipiens ergo orare, euectum te recogita ad filiationẽ Dei: recurrere enim iuberis ad Deum, non vt ſeruus ad dominum, ſed vt filius ad patrem, filiali affectu, filiali reuerentiâ, filiali fiduciâ, imò ſecuritate. Noſter. Fratres te habere, fratres te recognoſcere, cùm orare incipis, iuberis, ne ſolum te filium præſumas, vt vnitatem Eccleſiaſticam omnium filiorum Dei ante mentis oculos habeas, dicendo, non *meus*, ſed *noſter*: nec tamen minus es pater meus & aliorum Qui es in cœlis. Deus vbique eſt: ſed proponitur orandus exiſtens in cœlis, vt eleuetur mens orantis ad Patris excellentiam; vtpote præſidentis cœlis, vt ſicut patris nomine ſignificatur Dei cura, & amor erga nos, ita exiſtentia in cœlis ſignificetur excellentia. Sanctificetur nomen tuum. Oratio interpres eſt deſiderij, ſecundùm ordinem deſiderabilium procedit: rectus autem charitatis ordo eſt, vt primùm petamus quæ appetimus Deo, & deinde quæ appetimus nobis. Et quia tam deſiderium, quàm petitio eſt rei non habitæ, & Deo in ſeipſo nihil poteſt aduenire, nullum bonum poteſt augeri: ideo ex amore amicitiæ ad Deum deſideramus augmentum Deo, non in ſeipſo, ſed in exterioribus ſuis: deſideramus enim ipſum Deum in nomine ſuo, in regno ſuo, in obedientia ſua augeri. Et propterea primæ tres petitiones ad Dei bonum, non in ſeipſo, ſed in nomine, regno, & obedientiâ ſeu voluntate augendum tendunt.

Oratio Dominica proponitur.

Prima petitio.

Quod vt clariùs intelligas, ſcito quòd illa particula, *ſicut in cœlo & in terra*, determinat quamlibet trium primarum petitionum. Itaquòd ſenſus eſt, *ſanctificetur nomen tuum, ſicut in cœlo & in terra:* & ſimiliter *adueniat regnum tuum ſicut in cœlo & in terra.* & demum, *fiat voluntas tua ſicut in cœlo & in terra.*

Sicut in cœlo & in terra, refertur ad tres primas petitiones.

Petendo itaque, *ſanctificetur nomen tuum*, petimus augeri ſignificationem nominis eius: dum petimus ſanctificari illud in terra ſicut ſanctificatur in cœlo. Non dicit quantum in cœlo & in terra, quia peteretur impoſſibile: ſed *ſicut*, hoc eſt illo modo, ſcilicet ex charitate. Sanctificari ſpecies eſt eius, quod eſt glorificari. Diuinum enim nomen quo Deus ipſe ſanctificatur, innoteſcit & nominatur, quamuis ex parte ſui non egeat ſanctificatione: minus tamen honoratur, & minus blaſphematur in terra. Et propterea deſideramus & petimus, vt honoretur in terra ſicut in cœlo, hoc eſt, imitando honorationem quæ illi exhibetur in cœlo, hoc eſt, habeatur in mentibus, in cordibus, & in locutionibus excelſum atque purum; hoc eſt enim ſanctificari diuinum nomen. *Sanctificetur* itaque, hoc eſt, glorificetur purum & excelſum, *nomen* non meum, non noſtrum, ſed *tuum*, in terra, ab hominibus in terra degentibus, & ſi non quantum, tamen ſicut in cœlo: hoc eſt, ex charitate imitando cœleſtes ciues.

Sanctificari quid?

Verſ. 10. Adueniat regnum tuum. Regnat in terra cupiditas, caro, mundus, Diabolus: cupimus in homine Deum regnare: & propterea *adueniat regnum tuum* ad deſtructionem horum regnorum, regna tu in terra, & ſi non quantum, tamen ſicut regnas in cœlo. Quantum enim in nobis regnat auaritia, aut luxuria, aut quoduis aliud vitium, tantùm ſubtrahitur regno Dei in terra. Vnde aduenire regnum Dei, eſt ipſum regnare per fidem, ſpem, charitatem, reliquáſque virtutes in nobis: eſt enim *regnum Dei non eſca & potus, ſed iuſtitia & pax, gaudium in Spiritu ſancto.*

Secunda.

Aduenire regnum Dei quid?

Rom. 14. 17.

Fiat voluntas tua ſicut in cœlo & in terra. Voluntas Dei velimus nolimus ſemper fit vbique: ſed non fit in terra ſicut in cœlo. Ibi enim fit ex charitate obſequentium Deo: hîc autẽ à paucis ex charitate adimpletur. Et propterea petimus, vt extendatur modus adimplendi diuinam voluntatem, vt ſcilicet *fiat voluntas* non noſtra ſed *tua*, non vbicunque, ſed in *terra*, hoc eſt, in hominibus degentibus in terra: non qualitercunque, ſed *ſicut in cœlo*, hoc eſt, ex charitate obſequendo illi.

Tertia,

Verſ. 11. Panem noſtrum. Ordo petitionum cogit me ad intelligendum, non de pane corporis, ſed animæ. Poſt petitionem ſiquidem boni diuini, manifeſtè ſubiunguntur petitiones boni noſtri, vt ipſa differentia pronominum euidenter teſtatur. Inter bona autem noſtra non tenet primum locum ſecundùm charitatis ordinem corporeus cibus, ſicut nec vita corporalis: ſed primum locum tenet vita animæ, ac per hoc cibus animæ. Primum ſiquidem quod nobis ex charitate appetimus, eſt conſeruatio, & vegetatio vitæ animæ: quæ fit per cibum animæ. At ſi ordinem confundere placet, perpende quod hæc ſola petitio eſt boni noſtri: nam priores petunt bonum diuinum; poſteriores remotionem ſeu vitationem mali noſtri, vt patet: vnica autem noſtri boni petitio, non eſt fas quod corporeum cibum petat. Amplius, prohibemur inferiùs ſoliciti eſſe de pane corporis, & propterea non congruit, vt computetur

Quarta.

Panis animæ hic petitur.

Hæc ſola petitio eſt boni noſtri.

tetur inter petitiones Dominicæ orationis, de quibus oportet nos eſſe ſolicitos, quotidie replicando petitionem. Et propterea petimus panem cibum animæ, ſub quo comprehenditur cibus diuini verbi, operis, & ſacramenti, & vniuerſaliter omne id quod alit vegetatque animam *noſtram* non meam: tum vt intelligamus nihil deperire petitioni orationis ex eo quod petitur pro ſe & alio.

Cur noſtrũ dicimus non meum.

Non eſt apud Deum effuſa petitio ſicut apud homines: apud quos minor eſt petitio communis quàm propria, apud quos faciliùs impetro petens pro me, quàm petens pro nobis, panem meum quàm panem noſtrum. Tum vt intelligamus noſipſos non eſſe ita ſingulares, quin ſimus vnum corpus Eccleſiæ: ita quod vt Eccleſiæ membra ſimus alter alterius, ſumus membra etiam orando.

Noſtrum rurſum dicit, hoc eſt, nobis filiis, agnoſcentibus te patrem, dicendo *pater noſter*, nobis inquam filiis proprium, non communem panem omnibus bonis & malis, ſed panem filiorum. Quotidianum. Quo quotidie egemus. Da. Non vende, non accommoda, ſed da. Nobis. Filiis tuis, patris enim eſt alere filios. Hodie. Tempore præſenti. Quotidianus panis quotidie petendus iubetur: vt quolibet die ſoliciti ſimus ad recurrendum ad patrem cœleſtem pro animæ pane, ſicut quotidie volumus corporeum panem. Ideo itaque adiungitur *hodie*, vt ſingulis diebus panem animæ pro illo die, pro præſentaneo tempore petamus.

Quinta.

Verſ. 12. Et dimitte nobis. Vniuerſum bonum noſtrum in oratione petendum, vnicâ petitione complexus eſt: circa malum verò tres petitiones diſtinguit. *Dimitte*, gratuitò condona, *nobis*, filiis. Debita noſtra. Tum ex tuæ deitatis natura, tum ex collatis nobis beneficiis: tum ex noſtris offenſionibus. Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Modum veniæ nobiſipſis definimus vt ſic Deus dimittat nobis, quæ illi debemus, quemadmodum nos dimittimus debitoribus noſtris: ſi duri tardìve ſumus ad remittendum, durus quoque ſit Deus aut tardus ad remittendum nobis: ſi ſemiplenè remittimus, ſemiplenè quoque remittat nobis: & ſimilia. Quæ non ideo dicimus, vt poſſint in Deo inueniri modi remittendi omnes qui poſſunt inueniri in nobis: ſed ipſa noſtra oratio monſtret nobis quod ſi non charitatiuè dimittimus debitoribus noſtris, nec Deus charitatiuè dimittet nobis debita noſtra.

Sexta.

Verſ. 13. Et ne nos inducas in tentationem. Poſtquam petiuimus dimitti nobis debita quæ contraximus, conſequenter modò petimus cuſtodiri à periculis imminentibus. Non petimus ne fac nos tentari, ſed ne tentationi ſuccumbamus, quod eſt induci in tentationem. Petimus autem à Deo: *& ne nos inducas*: vt hinc inſtruamur diuinæ permiſſionis eſſe opus, noſtrum ſuccumbere tentationi, iuxta illud: *Ego indurabo cor eius*, & diuinæ gratiæ opus eſſe quicquid nõ delinquimus, & propterea ſolicitè recurramus ad Deum, vt gratiâ ſua cuſtodiendo non inducat nos in tentationẽ.

Exod 4. 18.

Septima.

Sed libera nos à malo. Non à tali, vel tali modo, ſed ſimpliciter & abſolutè à malo. Multæ enim ſunt ſpecies malorum, à quibus non expedit nos liberari, quoniam cooperantur nobis in bonum: verùm liberari a malo, eſt ſimpliciter & abſolutè deſiderandum. Hoc enim petentes petimus, ne vita corporis, ſanitas, opulentia, aut quodcunque aliud, ſiue bonum, ſiue malum temporale cedat nobis in malum, quod eſt ſimpliciter & abſolutè malum, quod eſt malum æternæ damnationis in futuro, & diuinæ inimicitiæ etiam in præſenti. Amen, id eſt, *vere*, ſeu *fiat*. Nota enim eſt affirmatiua concluſionis.

Amen v[...] eſt affir[...] ua conc[lu]ſi[o]nis

Aduerte hîc in quibuſdam codicibus apud Græcos ante *Amen*, inueniri hæc verba. *Quia tuum eſt regnum & potentia & gloria in ſecula ſeculorum*. Sed hæc adiecta fuiſſe ipſe ſtylus orationis Dominicæ videtur teſtari, ſapiunt enim multiloquium: contra quod inſtituit Dominus hanc orationem.

Verſ. 14. Si enim dimiſeritis hominibus peccata eorum, pro *delicta ſua*, dimittet &. vobis pater veſter cœleſtis delicta veſtra.

Verſ. 15. Si autem non dimiſeritis hominibus, nec pater veſter dimittet vobis peccata veſtra, Et ſimiliter legendum eſt *delicta*, vbi ſubiungitur *peccata*. Græca enim dictio à *linquendo* dicta eſt. Legendumque eſſet *remittet*, *remiſeritis*, &c. ſi proprietas ſermonis ſeruanda eſſet. Et ſuperfluit pronomen, *vobis*, quum dicitur, *remittet vobis*.

Pro ſola miſericordia inſtat Dominus in hac oratione.

Multis virtutum officiis concurrentibus ad Dominicam orationem, fidei, ſpei, charitatis, religionis, obedientiæ, miſericordiæ, prudẽtiæ, timoris, Dominus tamen inſtat pro ſola miſericordia docens per hoc vniuerſam orationis molẽ fundari ſuper miſericordia. Inquit enim quod *ſi remiſeritis* licèt non fratribus; non proximis, ſed *hominibus*, eiuſdem vobiſcum naturæ *delicta* ſua contra vos, *remittet* conſequenter vobis filiis *pater veſter cœleſtis* longè celſioris naturæ, ita quod *ſi non remiſeritis*, *nec* ipſe quantumcunque *pater veſter remittet vobis delicta veſtra* contra ipſum. Vbi aduerte non dici, ſicut remiſeritis hominibus delicta: ita remittet pater veſter: ſed dici *ſi remiſeritis*, & ſimiliter *ſi non remiſeritis*, vt omnem ſpem auferat conſequendæ veniæ à Deo, ſi non remittimus aliis offenſas: & ſimiliter plenam præbeat fiduciam conſequendi veniam, ſi aliis remittimus offenſas.

Si hîc obiecerit quiſpiam inferendo: ergo fornicarius ſeu in alio crimine perſeuerans, ſecurus eſt de venia conſequenda à Deo, ſi remittit aliis offenſas contra ſe factas. veritas ẽnim huius affirmatiuæ conditionalis, *ſi remiſeritis hominibus delicta ſua, remittet & vobis pater veſter cœleſtis delicta veſtra*, fundat & fouet hanc illationem. Reſpondetur dupliciter. Primò, quòd ſermo Domini eſt formalis: & intelligitur niſi aliunde ponatur obex. Docet enim quod remittendo aliis meremur veniam, niſi aliunde ponamus obicem veniæ: ſicut colendo Deum & ſeruando iuſtitiam, meremur vitam æternam, niſi aliunde ponamus obicem. Hæc reſponſio ſecundum Theologici rigoris regulas procedit. Crediderim tamen ego hominem qui tanto Dei amore agitur, vt hominibus offendentibus ipſum remittat ex corde propter Deum, etiamſi in fornicatione perſeueret, tandem à Deo conuerti, ita quod Deus remittet ei omnia peccata ſua, conuertendo cor eius ad veram pœnitentiam: vnde Dominus non dicit, quod vobis remittentibus Deus remittit, ſed dicit in futuro *remittet*: ita quòd hanc ſpecialem prærogatiuam ſeu gratiam ſignificauit Dominus per hanc conditionalem, intelligendo literam vt ſonat. Nouit enim ſolus Ieſus quàm acceptum gratúmque ſit Deo remittere aliis offenſas, & ideo ipſe ſolus potuit reuelare hoc.

Quantum bonum ex offenſarum remiſſione emergit.

Cùm

[..]lentio cir[..] a ieiunium [..]rdinatur.

Verſ.16. Cùm autem ieiunatis. Sicut circa eleemoſynam & orationem ordinauit intentiones ne ferantur in vanam gloriam, ita nunc ordinat intentionem circa ieiunium. non enim præcipit hic ieiunare, ſed vanam intentionem vanumque modum ieiunandi corrigit. Nolite fieri, pro, *ne ſitis.* Proculdubio ex intentione; voluntarium eſſe quod in poteſtate noſtra eſt, prohibet. Sicut hypocritæ triſtes, pro, *ſeueri.* Hoc eſt, vultu mœſti, ad differentiam mœſtitiæ aliunde prouenientis. Quod etiam non prohibet ſimpliciter & abſolutè, ſed cum modificatione, ſicut hypocritæ: eâ ſcilicet ratione, vt appareant hominibus ieiunantes. Exterminant, pro, *obſcurant*, enim facies ſuas. Verè enim obſcurant naturalem vultum: & alterum vultum mentiuntur. Sicut enim mulieres multæ clarificant facies ſuas artificiosè, ita vt pellis earum lucere videatur: ita huiuſmodi hypocritæ obſcurabant facies ſuas arte vt apparere aut ieiunantes. Quali autem artificio vterentur, non conſtat. Vt appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis quia receperunt mercedem ſuam.

Hilaritas in ieiunio.

Verſ. 17. Tu autem cùm ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua. Sicut in eleemoſyna & oratione docuit cautelam præſtandi eleemoſynam & orandi ſecretò, ita in ieiunio cautelam docet vt ieiunium ſit ſecretum, vngendo caput & lauando faciem, hoc eſt, vtendo ſolitis lætitiæ ſignis. Vnctio enim capitis in regionibus illis iucunda erat: ablutio autem faciei, communis eſt omnibus gentibus cultus. Vnde nulla harum cautelarum eſt præcepta: neque enim ipſe Dominus legitur vnxiſſe caput ſuum cùm ieiunauit: nec intraſſe cubiculum ſuum, & clauſiſſe oſtium cùm orauit. Sed docuit nos his cautelis intelligere, vt tanto ſtudio fugienda ſit à nobis in operibus ſupererogationis Eleemoſynæ, Orationis, & Ieiunij, vitandáque vana gloria, vt occultè exerceamus huiuſmodi bona opera, vbi timor eſt ne obrepat vana gloria.

Verſ. 18. Ne videaris hominibus ieiunans ſed patri tuo qui eſt in abſcondito: & pater tuus qui videt in abſcondito, reddet tibi. Hoc eodem præmio concluſit eleemoſynam & orationem, vt intelligamus eleemoſynam, orationem, & ieiunium eſſe opera grata Deo, & meritoria, ita quod Deus reddet pro ſingulis præmia.

Verſ. 19. Nolite theſaurizare, pro, *ne recondite*, vobis theſauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur: & vbi fures effodiunt & furantur.

Verſ. 20. Theſaurizate autem vobis theſauros in cœlo, vbi nec ærugo nec tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt nec furantur. Litera iſta diligenter inſpecta, non prohibet theſaurizare, ſed locum theſauri: prohibet enim eligere terram pro loco theſauri. Nec reponatis, inquit, in poteſtate voluntatis veſtræ: eſt locus theſauri cœlum ſcilicet vel terra. Nolite reponere vobis theſauros in terra: vnde rationem aſſignat ex aduerbio loci, dicendo *vbi ærugo*, &c. de cœlo ſubdit, *vbi nec ærugo*, &c. demum pro communi ratione ſubiungit, *vbi eſt enim theſaurus*, *ibi*, &c. Hæc enim perſpicaciùs conſiderata ratione vtrinque præcepti, negatiui ſcilicet *in terra*, & affirmatiui *in cœlo*, aperiunt, ſoluuntque quæſtiones. Nam hinc habetur non prohiberi homini reponere ſibi, vel filiis, vel reipublicæ terreſtres theſauros: & Ieſu præcepta non eſſe contra morem quo ſecundum Apoſtolum, 2. ad Corinth. 12. *Patres theſaurizant filiis.* Et principes debent habere theſauros: tum vt timeant alij mouere illis bellum, tum ne cogantur populum grauare, tum ne vileſcat petendo mutuum, ſed prohiberi reponere in terra, vt terra contrariatur cœlo. Propterea namque præcepta hæc data ſunt contraria de *terra* & *cœlo*, vt nô theſaurizemus in terra, & theſaurizemus in cœlo, vt ipſa contrarietas præceptorum nominata loca ſignificet eſſe contraria, quod etiam conditiones contrariæ: ſcilicet in terra *ærugo*, *tinea*, *fures*: in cœlo autem *nec ærugo*, *nec tinea*, *nec fures* teſtantur. Soli itaque illi qui theſaurizant in terra, vt terra contraria eſt cœlo, agunt contra hoc præceptum: qui ſcilicet accumulant diuitias, confidentes in illis, intantum vt non curent prouidere ſibi in cœlo. Horũ enim ſalus & Deus, theſaurus in terra eſt. Qui verò accumulant diuitias & reponunt vt organa opportuna ad opera virtutum ſibi, filiis, reipublicæ, præferendo theſaurum in cœlo reponere pro anima, in nullo agunt contra hoc præceptum: quia non reponunt in terra, vt terra diſtinguitur contra cœlum, ſed vt terra ſubordinatur cœlo.

Non theſaurum, ſed locum theſauri prohibetur.

2. Corinth. 12.14.

Soli qui theſaurizant in terra, vt hæc contraria eſt cœlo, agunt contra hoc præceptum.

Poſtquam ergo Ieſus prohibuit intentionem vanam in ſanctis operibus eleemoſynæ, ieiunij & orationis, modò conſequenter ordinat humanum ſtudium, ne occupetur circa terrena, vt terrena abducunt à cœleſtibus, ſed occupetur circa cœleſtia. Præcipit autem ſub ſimilitudine theſauri, vt intelligamus, quòd de ſtudio ſalutis noſtræ non in præſenti, ſed in futura vita loquitur, de ſtudio ſalutis non tranſitoriæ ſed æternæ: & propterea terram contra cœlum diſtinguit: propterea illas conditiones rerum inducit quibus amiſſibiles differunt ab iis, quæ amitti non poſſunt. *Ærugo* metalla, *tinea* pannos, *fur* omnia conſumit.

Vbi theſaurus, ibi cor.

Verſ. 21. Vbi enim eſt theſaurus tuus, pro, *veſter*, ibi eſt & cor tuum, pro, *veſtrum*. Scio inquis has conditiones rerum corporales, nec repono eas, putans conſumi non poſſe, ſed vt valeant quantum valere poſſunt. Audi rationem cogentem te ad ſeruanda hæc præcepta: vbi eſt theſaurus veſter, ibi eſt cor veſtrum. Si in terra reponitis theſaurum, non ſolum theſaurum, ſed etiam cor veſtrum in terra ponitis: & ſimilter ſi theſaurizatis in cœlo, non ſolum theſaurum, ſed etiam cor veſtrum ponitis in cœlo. Attende modò, conſidera & elige, vtrùm malueris in terra cor tuum ponere, an in cœlo: valde quippe degeneras, ſi cor, hoc eſt immortalẽ animum, cuius eſt velle & prouidere de theſauro, in terra figis.

Intellectus ſeu ratio eſt oculus animæ.

Verſ. 22. Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. Superfluit *tui* & *tuus*. Ne paruipendas ſupremam tui partem habere in terra, adiungit magnitudinem damni inde conſequentis: aſſimilando ſupremam animi partem oculo corporeo: verè namque intellectus ſeu ratio perinde eſt inter reliquas animi partes, vt oculus eſt inter membra corporis. Oculum autem corporeum affirmat eſſe lucernam corporis, quia verè officio lucernæ fungitur. Lucernæ ſiquidem eſt lumen præbere: & oculus officia membrorũ noſtrorum clara reddit. Sine oculi nâque officio manuum pedúmque officia obſcura, & immanifeſta nobiſipſis ſunt: vt experientia teſtatur. *Lucerna* inquit, *corporis*, *eſt oculus*. Ita quod inchoat ſimilitudinem non a re ſed abſolutè, dicendo: *lucerna corporis, eſt oculus:* hoc eſt

Oculus lucerna.

hoc eſt, oculus reſpectu corporis, reſpectu corporeorum officiorum fungitur officio lucernæ. Et deinde applicat ad te. Si oculus tuus. Deeſt *ergo*, Legendum eſt, *Si ergo oculus tuus* fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit. Metaphora eſt. Si oculus tuus corporeus fuerit ſimplex, abſque admixtione alicuius humoris impedientis aut perturbantis viſum, totum corpus tuum, vniuerſa corporalia officia tua erunt lucida ex officio ſimplicis oculi quatenus lucerna eſt.

Verſ. 23. Si autem oculus tuus fuerit nequam pro *malus*. Id eſt male diſpoſitus oculus fuerit, Etiam totum corpus tuum tenebroſum erit. Experimur enim, quòd habentes viſum corporalem purū, videmus quid facimus, quò tendimus, quid comedimus, &c. Hoc eſt enim totum corpus noſtrum lucidum eſſe: & è conuerſo exiſtente viſu malo, nullum officium clarè exercemus, ſed ſicut in tenebris exiſtentes, hoc eſt enim totum corpus eſſe tenebroſum.

Senſus metaphoræ oculi ſimplicis. Senſus autem Metaphoræ eſt; Si ratio tua fuerit ſimplex, abſque admixtione alicuius erroris (*Errant* enim *omnes qui operantur malum*. Prouerbiorum 14.) vniuerſa opera tua lucida erunt, vtpote ſub lumine rationis rectæ: ſi autem errauerit, etiam opera tua tenebroſa erunt, vt pote lumine rectæ rationis priuata, & in tenebris peccatorum inuoluta. *Prouerb. 14. 22.*

Si ergo lumen quod in te eſt, tenebræ ſunt, ipſæ tenebræ quantæ erunt?] Concludit ex dicta metaphora magnitudinem conſequentis, ſi cor ponitur in terra. Intendit enim, quòd inde oculus, lumē, ratio vertitur in tenebras: ac per hoc reliquæ partes animi, reliqua officia noſtra quæ ſecundū ſe carent lumine, multò tenebroſiora redduntur: vt perpendere poſſimus, quòd ſi figimus in terrenis rationem noſtram, quæ oculi ac lucernæ officium habere debet, incurritur hoc damnum, quòd vertitur in tenebras: & vniuerſa opera noſtra incurrunt non ſolùm damnum tenebrarum: ſed magnitudinem, ſed immenſitatem tenebrarum. Huiuſmodi enim immenſitas ſignificatur dicendo, *ipſæ tenebræ quantæ erunt*; Et ſcito, quòd futurum, *erunt*, non eſt in textu Græco.

Verſ. 24. Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Poteris dominicis præceptis de theſauro non in terra, ſed in cœlo, obuiam ire: putando te poſſe theſaurizare vtrobique, in cœlo ſcilicet & in terra: & cor habere & in cœlo & in terra: ac per hoc non incurrere damna tenebrarum. Et propterea Dominus Ieſus hanc opinionem excludit ex ſimilitudine ſeruitutis ad plures Dominos. *Nemo* inquit *poteſt duobus dominis ſeruire*, quatenus duo ſeu diuerſi ſunt: non quatenus in vnum conueniunt, & non ſunt duo. Aut enim vnum odio habebit, & alterum diliget. Reddit rationem quare vnus non poteſt duobus dominis ſeruire: quia diuerſa iubentibus ſi ſponte ſeruit, *vnum diliget*, *alterum* verò *odio habebit*: amor enim vnius contrarij, odium eſt alterius. Si autem cogitur ſeruire, Aut vnum ſuſtinebit, pro *vni adhærebit* exequendo quod præcipit. Et alterum contemnet. alterum neceſſe eſt vt contemnat facto, non exequendo quod iubet. Non poteſtis Deo ſeruire & mammonæ. Applicat vniuerſalem regulam ad ſpeciem: ſcilicet ad ſeruitium Dei & *mammonæ*, hoc eſt, diuitiarum. Non dicit non poteſtis habere Deum & diuitias, ſed non poteſtis ſeruire Deo & diuitiis, vt hinc etiam intelligas eum qui fixit cor in terrenis theſauris, ſeruire diuitiis, & propter hoc non poteſt theſaurizare & in cœlo & in terra, ſicut non poteſt ſeruire Deo & diuitiis. *Mammona*, Chaldæa dictio dicitur, ſignificat diuitias.

Seruire duobus dominis quatenus diuerſi ſunt, impoſſibile.

Mammona quid.

Verſ. 25. Ideo dico vobis. Poſt prohibitam intentionem humanæ gloriæ in bonis operibus, ac per hoc multo magis in aliis, poſt prohibitum ſtudium theſaurizandi in terra præceptumque theſaurizandi in cœlo, prohibet conſequenter ſolicitudinem circa neceſſaria ad alimentum & veſtitum: huiuſmodi enim ſolicitudo pars non nulla eſt ſeruitutis mammonæ. pro quanto ex illa parte ſe tenet & non ex parte ſeruitutis diuinæ. Et propterea Ieſus ait: *Ideo dico vobis*. Ac ſi aperte diceret, quòd ad hoc idē genus ſpectat quod ſubiungo Ne ſoliciti ſitis. Non dicit ne operemini ne laboretis, ſed ne ſolicitemini: quia non prohibetur labor, ſed ſolicitudo: hoc eſt dubia anxiaque mens: prouenit ſiquidem ex nulla aut modica fide diuinæ prouidentiæ circa nos: homo enim faciens quod in ſe eſt, & adhuc dubius anxiusque, ac timens deficere ſibi neceſſaria ad alimentum & veſtitum, aut non credit Deum habere curam noſtri, aut parum confidit in diuina cura. Animæ veſtræ, quid manducetis: neque corpori veſtro, quid induamini. Hebræo more *anima* pro *vita* ponitur: & nihilominus intelligendo de anima, quæ eſt altera pars hominis, formalis eſt ſermo de anima quàtum ad officium animandi: ad hoc enim officium continuandum egemus alimento: vnde in litera nō dicitur, *quod anima ducet*, quod ſignificaret animam manducare: ſed, *quid manducetis*: quod ſignificat nos manducare, vt anima ſeruetur in officio animandi corpus. Significantius autem oppoſuit *animæ veſtitum*, vt tollat ſolicitudinem etiam de neceſſariis ad veſtitum: ac per hoc multò magis de neceſſariis ad ſtatum perſonæ.

Solicitudo anxia circa victum & veſtitum vetatur.

Anima pro vita.

Nonne anima plus eſt quàm eſca: & corpus plus quam veſtimentum? Ratione probat vitandam eſſe ſolicitudinem cibi & veſtimenti quia anima pluris eſt quam cibus, & corpus quam indumentum: ac per hoc qui prouidit tibi de anima & corpore, multo magis prouidet de cibo & veſtimento: qui enim præſtitit maiora, facile præſtat & minora.

Verſ. 26. Reſpicite volatilia cœli, quæ non ſerunt neque metunt, neque congregant in horrea, & pater veſter cœleſtis paſcit illa. Præcedens ratio communis fuit cibo & veſtimento. Hæc autem propria eſt cibo, manifeſte ſumpta a prouidentia Dei circa paſtum volatilium. Nonne vos magis pluris eſtis, pro, *præſtatis* illis? Prima ratio orta eſt a maiori: hæc autem oritur à minori. Si volatilia quæ longè minora ſunt vobis, pater veſter paſcit abſque hoc, quod ſerant, metant & horrea habeant: quanto magis vos qui longè pluris eſtis, abſque veſtra ſolicitudine paſcet: Communis ſiquidem eſt vobis & illis neceſſitas cibi.

Prouidentia Dei circa volatilia.

Caue ne hinc intelligas moneri à Domino, vt non ſeramus, vt non metamus, vt non congregemus in horrea, imitantes aues. Non hoc dicit, nec intendit Ieſus. Sed intendit quòd reſpiciendo prouidentiā circa paſtum auium, ſimus ſimiles volatilibus, non ſecundum ſpecies operum, ſed ſimilitudine porportionali ſecundùm excelſum noſtrū gradum: hoc eſt, quod quemadmodum volatilia

Cautela hic adhibenda.

tilia

tilia paſcuntur à Deo faciendo quod in ſe eſt, ſcilicet eundo ad locum vbi eſt cibus, & omittendo officia incompetentia illis, & excedentia vires eorum, vt ſunt metere, ſerere, & huiuſmodi: ita homo faciat quod in ſe eſt, ſua exerceat officia, omittendo ſolicitudinem; vtpote irrationabilem, & excedentem vires eius; vtpote de futurorum contingentium euentu, diuinæ proprio prouidentiæ.

Augmentū ſtaturæ ad quid ſi.?

Verſ. 27. Quis autem veſtrum cogitans pro, *ſolicitus exiſtens*, poteſt adiicere ad ſtaturā ſuam cubitum vnum? Hæc quoque ratio cibo propria eſt: ſed latet quò tendat. Poteſt enim dupliciter intelligi vel quòd tendat ad idē ex motu augmenti: ſcilicet quòd ſicut experimur ſine noſtra ſolicitudine quantitatem fieri ſtaturæ noſtræ vt patet ex hoc, quòd nullà noſtrà cogitatione poſſumus adiicere cubitum vnum ſtaturæ noſtræ, ita ſine noſtra ſolicitudine Deus qui facit noſtrum augmentum, prouidebit de cibo. Vel quod tendat ad effectum cibi. Solicitudo namque multorum de cibo, eſt ad prorogandum vitam; timent enim ne defectu cibi minuatur eorum vita. Contra hunc timorem affert Ieſus rationem ex effectu cibi in naturali motu augmenti, ſcilicet, quod ſicut vana eſt omnis cogitatio humana circa effectum cibi in motu augmenti (nullus enim quantumcunque cogitando poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum) ita vana eſt omnis ſolicitudo circa effectum cibi in motu nutritionis: quantumcunque enim prouideas de cibo & potu, non propterea potes adiicere ad dies vitæ tuæ annum vnum.

Verſ. 28. Et de veſtimentis quid ſoliciti eſtis? conſiderate lilia agri quomodo creſcunt, non laborant, neque nent.

Verſ. 29. Dico autem vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria ſua coopertus eſt ſicut vnum ex iſtis. Sicut rationem propriam cibo attulit, ita nunc rationem propriam veſtimento affert, ſatis claram.

Verſ. 30. Si enim fœnum agri quod hodie eſt, & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit: quanto magis, pro *nonne multo magis*, vos minimæ, pro, *modicæ*, fidei? In hac ratione apertè monſtrat fidelium ſolicitudinem de veſtimento ex modica fide prouenire.

Verſ. 31. Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? In hac concluſione aperit, quòd non omnem curam, ſed curam timidam circa victum & veſtitum prohibet: timidæ ſiquidem curæ eſt dicere, *quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?*

Gentiles de victu & veſtitu ſunt anxij, nō Chriſtiani.

Verſ. 32. Hæc enim omnia. Apponit duas alias rationes communes victui & veſtitui. Altera eſt, Hæc enim omnia gentes inquirunt. Hoc eſt, gentilis erroris circa diuinam prouidentiam eſt inquirere dubiâ & timidâ curâ hæc omnia. Ac ſi apertè diceret: gentilis erroris participes vos facitis ſi ſoliciti de iſtis fueritis circa victum & veſtitum.

Scit enim pater veſter, deeſt, *cæleſtis*, quia his omnibus indigetis. Altera ratio, quæ eſt radix omnium, affertur ex ſcientia diuina, non ſub nomine Dei, ſed patris veſtri. Ac ſi apertè diceret, ſuperflua eſt veſtra ſolicitudo circa res neceſſarias vobis, quia pater veſter, cuius intereſt prouidere vobis de victu & veſtitu, multo magis quàm intereſt patris veſtri terreni, notitiam habet omnium veſtrarum neceſſitatum: ac per hoc ſicut ſciente patre veſtro veſtras neceſſitates, & volente prouidere, non eſtis ſoliciti circa veſtras neceſſitates, ita non ſitis ſoliciti ſciente patre veſtro cœleſti.

Verſ. 33. Qærite ergo. pro *autem*. Poſt negatiuum preceptum prohibitiuū dubiæ timidæque curæ circa neceſſaria ad victum & veſtitum, adiungit præceptum affirmatiuum, monſtrans modum quo Chriſtiani aſſequuntur hæc omnia. *Quærite*, non dicit ſoliciti eſtote, ſed quærite: quia nec etiam circa regnum cœlorum vult nos dubiā adhibere curam, ſed ſecuram, vtpote innixam fidei ac ſpei infallibili. Primum. Non refertur primum ad ſecundum neceſſariò, alioquin non eſſet primogenitus vſquequo naſceretur ſecundus. Sed neceſſariò negat anterius ſeu prius. Et propterea hinc non habetur Dominum Ieſum præcipere vt regnum Dei quæramus primùm, ſic quòd ſecundariò quæramus hæc alia: ſed habetur quòd debemus quærere regnum Dei primùm, hoc eſt, quòd nihil ante ipſum quæramus. Regnum Dei. Ampliare, magnificare, honorare, vosmetipſos efficere. Et iuſtitiam eius. Id eſt, regni. Non poſſumus verè quærere regnum Dei, niſi ſimul quæramus iuſtitiam eius. Impoſſibile eſt enim ampliare, magnificare, & honorare, &c. regnum Dei, niſi exercendo iuſtitiam eius: hoc eſt, ea quæ ſunt debita ſecundum regnum eius. Et hæc omnia neceſſaria ad victum & veſtitum Adiicientur vobis. Non ſupputabuntur ad mercedem, ſed ſupra mercedem addentur. Et hoc atteſtatur ei quod diximus: quòd ſcilicet non præcepit Dominus hæc ſecundo loco inquiri. Si enim inquiri iuſſiſſet ſecundo loco, non diceret, *adiicientur vobis.*

Nec circa regnum cælorū vult nos dubiam adhibere curam Chriſtus.

Primum eſt ante quod nihil eſt.

Quibuſnam hæc promiſſio fiat?

Verùm aduerte, quòd hæc promiſſio non fit omnibus, ſed ſolummodo iis qui tanto amore mouentur erga Deum, vt quærant regnum Dei, & iuſtitiam eius: hoc eſt, quærant ratione Dei primùm, & non ratione proprij boni etiam ipſa bona ſpiritualia: hoc enim ſignificat formaliter *quærere regnum Dei & iuſtitiam eius.*

Cura craſtina remouetur? Quæ?

Verſ. 34. Nolite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum. Poſt præcepta prohibentia timidam curam circa neceſſaria, prohibet vniuerſaliter curam craſtinam. Et appellatur cura craſtina omnis illa cura, quæ ſecundum rectam rationem non congruit præſenti tempori, ſed futuro: ita quòd cura incumbens præſenti tempori de prouiſione futurorum etiam poſt multos annos, non eſt cura craſtina, ſed eſt cura hodierna: quia præſenti congruit tempori: verbi gratia, cura Ioſeph congregandi frumenta ad prouidendum ſterilitati ſeptem annorum, non fuit cura craſtina, ſed hodierna: quia incumbebat cognoſcenti talem temporum ſucceſſionem præparare ex tunc prouiſionem ſuccedentibus annis. Et ſimiliter non eſt illicitum ex ſe in craſtinum præparare annuas prouiſiones, & ſimilia. Nihil enim aliud hîc præcipitur, niſi quod futura cura non præoccupetur. Hoc enim ad imprudentiam ſpectat. Vnde in textu aſsignatur ratio: Quia craſtinus dies ſolicitus erit ſibiipſi. Hoc eſt futurum tempus habebit proprias curas, &, Sufficit ſecundum rectam rationem, Diei. Id eſt, cuilibet tempori. Malitia, pro afflictione, ſua. Per quod reuocat Ieſus homines à cura craſtina: vt conſulant ſibiipſis: ſtultum eſt enim futuram pœnam ſeu afflictionem anticipare. Nobis

Malitia pro afflictione.

ergo ipſis conſulimus, craſtinas curas diei craſtino reſeruando: præueniendo namque aduocamus futuras afflictiones ad præſens: cùm non ſatis ſimus præſentium curarum pœnæ. Et induxit hoc præceptum cum nota illationis, dicendo *nolite ergo*: quia ſimilis motis eſt curam craſtinam præuenire, & cura timida de neceſſariis: vtraque enim ex irrationabili timore minoréque fide diuinæ prouidentiæ procedit: & hæc poſterior eſt illa, quæ circa neceſſaria verſatur.

CAPVT VII.

VERS. 1. *Iudicium temerarium, & vſurpatũ prohibetur.*

NOlite iudicare. pro, *ne iudicate*. Ordinat hîc Dominus humanum animum quantùm ad ea quæ ſunt iudicij, prohibens duo mala iudicij: Primum malum eſt temeritas ſeu vſurpatio iudicij. Non alloquitur Dominus iudices; ſed inſtruit priuatos homines: & quemadmodum priuatis hominibus præcepit non reſiſtere malo: ita modò eiſdem priuatis hominibus præcipit, *ne iudicate*: non ſpectat ſiquidem ad ſingulares, ſed publicas perſonas iudicare alios. Eſt enim ſermo de iudicio non rerum (quod ſenſui, experientiæ, vel ſcientiæ ſubiicitur) ſed perſonarum: quod Deo quantùm ad occulta: vel publicæ poteſtati, quantùm ad manifeſta, reſeruatur. Quocirca quamuis cognoſcamus perſonas blaſphemas, adulteras, &c. prohibetur tamen priuatis iudicare illas: quia non niſi vſurpato iudicio aut temerè ius dicerent illis. Et non iudicabimini, pro, *vt non iudicemini*. Scilicet de hoc crimine ſeu peccato, quod abſque authoritate iudicatis. Nolite condemnare, & non condemnabimini Hæc verba de condemnatione non ſunt de textu: ita quod hæ quinque dictiones, *nolite condemnare & non condemnabimini*, ſuperflua ſunt.

In quo iudicio iudicas, iudicaberis.

Verſ. 2. In quo enim iudicio iudicaueritis, pro *iudicatis*, iudicabimini. Vbi declarauit euaſionem pœnæ nolentium iudicare, declarat modò pœnam ac præmium iudicantium, Tum quoad iudicium: dicendo; quo iudicio iudicatis, illo iudicabimini. Non dicit, in quali; quia non iudicabimini temerario aut iniuſto iudicio quali alios iudicaſtis. Nec dicit, iudicabit vos Deus, aut, iudicabo ego, ſed dicit *iudicabimini*: ſignificando iudicium paſſiuè. Et verè in quo iudicio iudicamus, illo met iudicabimur meritoriè: quia illudmet iudicium quod nos exercemus, erit ratio quòd iudicabimur ad pœnam, vel præmium. Tum quoad quantitatem pœnæ, vel præmij: ſubiungendo: Et in qua menſura menſi fueritis, remetietur vobis. pro, *Et in qua menſura metimini, menſurabitur vobis*. Hoc etiam eſt verum meritoriè tam in pœnis quàm in præmiis: eàdem namque menſura proportionaliter reſpondebitur homini ſiue præmiando, ſiue puniendo, quâ ipſe alios iudicando vſus eſt in bonum vel in malum. Nec dicit eamdẽ menſuram temporis, quod eſſet tempus præmij vel pœnæ, reſpondere tempori meriti vel demeriti: ſed dicit abſolutè quâ menſurâ, vt intelligamus ex noſtri menſura meriti vel demeriti oriri menſuram proportionatam præmij vel pœnæ, non deſcendendo ad has vel illas circunſtantias.

Eadem menſura remetietur tibi.

Verſ. 3. Quid autem vides feſtucam in oculo fratris tui, & trabem in oculo tuo non vides? pro, *non conſideras*? Prohibito primo iudicij malo: ſcilicet eſſe ex non officio, prohibet alterum malum: ſcilicet eſſe ab indigno ſeu hypocrita: hoc eſt, ab homine grauiori peccato ſubiecto: hoc enim ſignificat per parabolam feſtucæ & trabis. Et reprehendit tam actum interiorem dicendo, *vides feſtucam, & trabem non conſideras*: quàm actum exteriorem, dicendo, *ſine eiiciam feſtucam*.

Feſtucam in oculo arguit trabs.

Verſ. 4. Aut quomodo dicis fratri tuo; frater, ſine eiiciam feſtucam de oculo tuo, & ecce trabs in oculo tuo? Vtrumque enim reprehenſibile eſt, ſcilicet & videre in aliis minima, & in teipſo non videre magnum crimen: & monere fratrem, vt patienter ferat corripi de minimis à te, qui opprimeris magnis. Vbi nota ſermonem hunc verſari inter fratres, vt litera manifeſtat: vt intelligamus, quòd etiam ſine quacunque alia culpa indignum eſt, vt irretitus maiori crimine, ingerat ſe purgationi minorum peccatorum in fratre.

Verſ. 5. Hypocrita. Appellatur hæc indignitas hypocriſis: quia ex natura facti hypocriſis eſt præ ſe ferre officium probi viri ſtudendo correctioni proximi, & eſſe prauum habendo grauiora crimina. Eiice primùm trabẽ de oculo tuo. Non reprehendo ſtudium tuum erga correctionẽ fratris, ſed inordinationem: quia prius debes videre trabem tuam, & eiicere illam à te. Et tunc: & non ante, licitum erit tibi ſtudere ad eiiciendũ feſtucam fratris tui. Videbis eiicere feſtucam de oculo fratris tui.

Aduerte hic, quòd Ieſus à manifeſtioribus docens, manifeſtiſſima inducit inconuenientia exẽplo trabis & feſtucæ: non quòd hanc ſolam intelligamus indignitatem iudicis ſeu correctoris, ſed vt hac manifeſtiſſimâ intelligamus reliquas. Indignus ſiquidem index ſeu corrector eſt, habens trabem in oculo proprio, non ſolùm ſi feſtucam, ſed etiam ſi trabem alienam nititur leuare: iuxta illud Apoſtoli ad Romananos, capite 2. *Qui prædicas non furandum, furaris*, &c. Sed hæc Dominus à manifeſtioribus intelligi voluit. Rom. 2. 21

Verſ. 6. Nolite dare, pro, *ne detis*, ſanctum canibus: neque mittatis margaritas veſtras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus ſuis, & canes conuerſi diſrumpant vos. Prohibitis malis iudicum ac correctorum, prohibet mala diſpenſantium ſacra myſteria, duabus metaphoris. Altera, *ne detis ſanctum canibus*, ne conuerſi dirumpant vos. Altera eſt, *non mittatis margaritas veſtras ante porcos, ne fortè conculcent eas pedibus ſuis*. In prima prohibetur *ſanctum*, hoc eſt, quod Dei eſt *dari canibus*, hoc eſt, impugnatoribus veritatis. Canis enim inter omnia animalia habet vocem latratus ſui ad ſolam obiectionem, & propterea ij quorum ſtudium ac officium eſt clamare ad repellendum, ad impugnandum, ad contradicendum, *canes* appellantur. In ſecunda prohibetur *margaritas veſtras*, hoc eſt, id quod noſtrum eſt, precioſum tamen, *mitti ante porcos*: hoc eſt, homines, non ſolum carentes notitia margaritarum, ſed etiam immerſos terreno luto: quales inter cætera animalia videmus porcos.

Canes ſunt veritatis impugnatores.

Porci quinã dicantur?

Et huius quidem ſecundæ metaphoræ inconueniens clarum eſt: ſcilicet *ne fortè porci conculcent* margaritas veſtras *pedibus ſuis*: poteſt enim facilè euenire hoc inconueniens, etſi non neceſſariò euenit, quia poſſent porci aliò diuertere: & propre

propterea dicitur *forte.* In quo etiam cæſu non eſſetis immunes a culpa: quia quantum in vobis fuit, expoſuiſtis margaritas periculo conculcationis.

Ne forte canes conuerſi dirũpant vos. ſupe tiur.

Sed primæ metaphoræ inconueniens latet: nam vt apparet, non videmus canes conuerti ad dirumpendum nos, ex eo quòd damus eis ſanctum panem aut cibum: ſicut videmus porcos conculcare margaritas, ſi mitterentur ante illos. Penſentur verba textus: non dicitur ſanctum panem, neque ſanctas carnes, neque ſanctum cibum, quodcunque enim horum ſonaret compoſitum ex cibo & ſanctitate: ſed dicitur *ſanctum* ſine additione aliqua: hoc eſt mundum ac eleuatum ab vſu non ſolùm brutorum animalium, ſed etiam humano: nam *ſanctum* ſignificat mundum, competens tamen vſui diuino: ac per hoc incompetens vſui canum. Ita quod dando canibus rem incompetentem vſui canum, non obſtante quòd ſit tantæ excellentiæ, ſcilicet quod ſit ſancta, præbetur materia canibus conuertendi ſeipſos ad dirumpendum vos: videmus enim quòd canes vacantes ſibipſis ſeu occupati in aliis, ſi inuitantur dando eis aliquid inutile ipſis, irritantur quandoque aduerſus illos, qui rem illam eis iecerunt. Quamuis hoc non ſemper eueniat, propter quod in textu apponitur *forte.* Eſt itaque metaphoræ inconueniens, *ne forte conuerſi* canes ad iactum rei ſanctæ, hoc eſt, competentis Deo, non canibus, materia irritationis accepta, nullâ habitâ ratione doni ſancti, *dirumpant vos* ab inuicem ſeparando vel frangendo morſu. Intentum autem per hanc primam metaphoram eſt, quòd ſancta Dei myſteria (vt ſecreta Trinitatis, Verbi incarnati, Euchariſtiæ, & ſimilia) non declaremus impugnatoribus veritatis. Minus dixi, nam præuidit Ieſus impoſſibile eſſe ſcriptoribus & prædicatoribus occultare hæc canibus, & manifeſtare aliis: & propterea dixit, *non detis canibus*: hoc eſt, ex intentione non detis canibus. Secus autem quando ex neceſſitate panduntur ſancta canibus: quando ſcilicet in cõmuni docere oportet, & inter eos ſunt aliqui impugnatores veritatis: vel quando neceſſitas impugnantium vrget, vt aperiamus ipſis occultiora ſancta. Tunc enim non agitur contra hoc præceptum, quia prohibetur voluntaria, non neceſſaria datio ſancti canibus, quæ hîc non interuenit: quia non ipſis canibus, ſed Eccleſiæ daretur ſanctum præſentibus canibus. Periculum autem manifeſtum inde imminet: ſcilicet ne forte ſtudioſi ad contradicendum, ex prædicto *ſancto*, vbi quieſcebant, vertantur ad dirumpendum vos ſchiſmaticis & hæreticis documentis fabricatis ſuper audita ſancta. Sic enim Arrius conuerſus dirupit nos, auditis myſteriis Trinitatis ignotis & inutilibus ſibi: & ſic de aliis ſimilibus.

Sanctum canibus non dandum.

Margarita ante porcos non proiicienda.

Secundæ autem metaphoræ intentum eſt, ne exponamus precioſa nobis Eccleſiaſtica ſacramenta hominibus, qui illa non cognoſcunt, qui non æſtimant, qui terrenis ſunt dediti, quorum animus ſolis terrenis paſcitur: ne affectibus malâque vitâ conculcet illa. An non margaritæ mittuntur ante porcos, cùm paſſim ſacramentũ Ordinis, ſacræ religionis, aut caſtitatis profeſſio, ſacerdotia, & id genus alia precioſa apud Eccleſiam, exhibentur hominibus ſola cupiditate hæc ſubeuntibus? Teſtatur conſequens conculcatio tam pretioſorum ordinum, ſtatuum, graduum atque officiorum (quam vtinam non videremus) ex cœnoſis ſtudiis eorum ſic eſſe.

Verſ. 7 Petite. Docuerat ſuperius petere, orando *Pater noſter*, &c. docuerat & quærere, *quærite primum regnum Dei*, &c. Intendit modò monſtrare vtilitatem vtriuſque (ſcilicet *petere & quærere*) addicto tertio, ſcilicet *pulſare.* Et hoc ad occurrendũ putantibus vanũ eſſe petere, quærere & pulſare apud Deũ, qui omnia nouit, qui omnia ab æterno apud ſeipſum definiuit, qui immutabilis eſt: huiuſmodi enim errorem confutat, monſtrando hæc eſſe vtilia ſeu fructuoſa. Et verè non obſtat certitudini diuinæ ſcientiæ, prædeſtinationis & immutabilitatis, vtilitas petitionis, inquiſitionis & pulſationis, apud ſapientes & intelligentes: quòd cauſæ ſecundæ nõ contrariantur diuinæ prouidentiæ, ſed exequuntur illam: petitiones ſiquidem, inquiſitiones, & pulſationes, inter cauſas non putantur ſecundas. Ita quòd ſicut diuinæ prouidentiæ ordo habet vt veſcamur pane in ſudore vultus noſtri (ſerendo, colendo metẽdo, expurgando, molendo triticũ) ita habet vt petendo, inquirendo, pulſando, regnum cœlorum ingrediamur. Et propterea ſicut ſtultum eſt dicere vana eſſe media humana ad habendum panem: ita ſtultum eſt credere vana eſſe hæc media ad poſſidendum cœlorum regnum: omnia enim apud Deũ ab æterno certa & definita ſunt abſque quacunque mutatione poſſibili in ipſo Deo: ſed per cauſas ſecundas mutationi ſubiectas exequenda.

Petendum, quærendum, pulſandum.

Tria præcepta ſimul.

Et dabitur vobis.

Ierem. 15. 1.

Tria itaque præcepta ſimul dat. Primum eſt *petite*, proculdubio à Deo, à patre veſtro cœleſti. Quod præceptũ, quia eſt affirmatiuum, fert ſecum ſubintellectas circunſtantias præceptorũ affirmatiuorum: quando, vbi, ſicut, quid, &c. Et dabitur. Non dicit: & dabitur quod petitis, ſed abſolutè *dabitur*: quia vt inferiùs ipſe Ieſus declarabit, noceret aut inutile eſſet quandoque dari quod petimus. Vnde & Paulo ter Dominum rogant vt diſcederet à ſe angelus Satanæ colaphizans ipſum, non eſt datum quod petiit: ſed gratia conſeruans ipſum. Rurſus non dicit, & dabitur tunc: ſed ſine determinatione temporis, *& dabitur.* Vobis. petentibus, ad differentiam aliorum: quibus quamuis petamus, non tamen datur illis, ſed nobis obſiſtente illorum demerito. Scriptum eſt enim *Si ſteterint Moyſes & Samuel corã me, non eſt anima mea ad populum iſtum*, Hierem. 15. Semper tamen petitio redit in ſinum petentis. Quærite. Secundum præceptum affirmatiuum quoque eſt hoc. Et ipſe Dominus explicat inferiùs rem quærendam, eſſe viam ad vitam: ſubiungendo, *& pauci ſunt qui inueniant eam.* Et inuenietis: Ecce vtilitas inquiſitionis: inuenire ſcilicet viam vitæ. Pulſate. Tertium eſt hoc præceptum ſimiliter affirmatiuum. Et directè, pulſare ad oſtium regni cœleſtis præcipit, vt inferiùs ipſemet Dominus declarabit. Et aperietur vobis. Fructus pulſandi, eſt apertio oſtij ad ingreſſum regni cœlorũ: Et hæc apertio non aliis, ſed vobis pulſantibus fiet: quia nullus veſtrum meretur alteri ingreſſum regni cœlorum, ſed ſibiipſi tantum.

Fructus orationis.

Verſ. 8. Omnis enim. Ne intelligeres verba Domini dirigi ad diſcipulos in perſona iuſtorum tantùm reddit rationem fructus vtilitatis, ex vtili: omnis enim tam iuſtus quàm peccator (vt patet de Publicano) Qui petit. concurrentibus debitis circunſtantiis, Accipit: & qui quærit, inuenit, & pulſanti aperietur. Aduerte hîc duo. Alterum eſt, quòd quodlibet horum trium definitur efficax vniuerſaliter. Et verificatur ſubintelligendo quodlibet horum fieri, concurrentibus

debitis circunſtantiis. Alterum eſt, quòd vtilitas duorum primorum deſcripta eſt in textu, tum in futuro (*accipietis, inuenietis*) tum in præſenti *accipit, inuenit*. Tertij autem vtilitas in futuro tantùm deſcripta eſt: prius *aperietur vobis*, modo *aperietur*. Ad ſignificandum, quòd petere & quærere, in præſenti vita poteſt habere effectum: pulſare autem non niſi in extremo vitæ, cùm hinc ad cœlum migramus, effectum habet.

Verſ. 9. Aut quis eſt ex vobis homo, quem ſi petierit filius ſuus panem, nunquid lapidem porriget ei?

Verſ. 10. Aut ſi piſcem petierit, nunquid ſerpentem porriget ei? Intendens declarare tria hæc præcepta ſigillatim: inchoat à primo, *petite & accipietis*, & declarat ſimul duo, ſcilicet ſecuritatem accipiendi, & qualitatem rei accipiendæ: vtrumque ſiquidem manifeſtat ex ſimilitudine carnalis patris, cùm filij petunt ab eo panem vel piſcem, & metaphora eſt ſatis clara.

In qua aduerte, quòd filio petenti panem pater non porrigit lapidem inutilem, neque petenti piſcem pater porrigit ſerpentem nociuum. Intendit enim per hanc metaphoram, quòd nobis petentibus neceſſaria ſeu vtilia, Deus non dat aliquid inutile aut nociuum, vt hinc intelligamus Deum negare nobis quãdoque quæ petimus: quia ſi daret quod petimus, daret inutile aliquid aut nociuum: ita quòd nobis petentibus panem (hoc eſt, credentibus petere aliquid neceſſarium tamquam panem) daret lapidem: & ſimiliter petentibus aliquid vtile ſeu delectabile tamquam piſcẽ, daret ſerpentem. Vnde pulchrè Auguſtinus dicit: Bonus Dominus qui negat quandoque quod volumus, vt tribuat quod mallemus.

Deus negat nobis inutilia aut nociua quæ petimus.

Verſ. 11. Si ergo vos cùm ſitis mali. Tum quia eſtis ex nihilo, inde enim omnis creatura mali aliquid habet: & *Nemo bonus, niſi ſolus Deus.* Tum in actione: quia ſi dixerimus nos peccatum non habere, mentimur. Noſtis bona dare filiis veſtris, quanto magis Pater veſter qui in cœlis eſt? Si ſecuti confiditis, quod pater veſter carnalis non det vobis niſi bona: quãrò magis debetis eſſe ſecuri de patre veſtro cœleſti? cùm patres veſtri carnales ſint ex parte boni, & ex parte mali: pater autem veſter cœleſtis ſit omniquaque bonus? Dabit bona. Non dicit, dabit petita, ſed *dabit bona*: quia quandoque neſcimus quod petimus eſſe nobis inutile aut nociuum. Petentibus ſe. Pronomen, *ſe*, refert patrem cœleſtem: intendit enim quòd petentibus ab eo, dabit non vtilia & nociua, ſed bona.

Omnis creatura aliquid habet mali.

Luc. 18.19.

Verſ. 12. Omnia ergo. Declaratis ſpectantibus ad primum præceptum, declarat ſpectantia ad ſecundum præceptum, ſcilicet *quærite & inuenietis*: manifeſtando tum viam quærendam & inueniendam: tum à quibus inquirere illam debemus, ibi: *Attendite à falſis.*

Via ergo quærenda & inuenienda declaratur primò in præceptis affirmatiuis actionum noſtrarum erga homines: reducendo omnia ad vnum præceptum. Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis. Et deeſt aduerbium, *ſic*. Legendum eſt, *Omnia quæcunque vultis vt faciant vobis homines, ſic & vos facite illis.* Et eſt ſermo de voluntate naturali, ad quam ſcilicet rationalis natura nos inclinat. Per hoc enim excluduntur inordinatæ voluntates. Rurſus non præcipitur, vt omnia eadem ſecundùm ſpeciem faciamus aliis, quæ volumus nobis exhiberi, ſed *eadem proportionaliter*: non enim præcipitur dominis volentibus ſeruitia à ſubditis, vt ipſi illamet ſpecies ſeruitiorum exhibeant ſubditis, ſed proportionaliter, hoc eſt, quod ſicut volunt ſubditos efficere quod debent ſubditi, ita ipſi domini faciant ſubditis quod debent domini efficere: & è conuerſo: ſic enim impletur à dominis & ſeruis, à viro & vxore, à patre & filiis, & reliquis differentiis hominum, hoc naturale præceptum, *quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis.* Hæc eſt enim lex & prophetæ. Non dicit, *tota lex*: quia præceptum hoc non complectitur niſi dilectionem proximi: & nihil dicit de dilectione Dei: tota autem lex in his duobus pendet, vt dicitur inferiùs cap. 22. Et intendit quòd hoc præceptum non ſolùm eſt iuris naturæ, ſed legis & prophetarum, & propterea quærite hanc viam.

Præceptum naturale.

Quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos prop. ijs naturæ ſi facite illis.

Verſ. 13. Intrate per anguſtam portam. Aſcendit paulatim Dominus docendo viam. Incepit enim monſtrare viam à præcepto iuris naturæ probato diuina lege: modò monſtrat viam præceptorum fidei: monſtrauit initium viæ eſſe bene ſe habere erga homines: monſtrat modò viam ipſam eſſe in bene ſe habere erga vitam cœleſtis patriæ: quod eſt bene ſe habere erga Deum. Via enim gratiæ & fidei fundatur ſuper viam naturæ, & perficit illam, & propterea vtrinſque meminit. Declarat itaque viam vitæ cœleſtis quærendam ex ſimilitudine portæ anguſtæ & viæ arctæ. *Intrate ergo per anguſtam portam*, fidei. Fides enim eſt velut porta, quâ viam cœleſtem ingredimur, & quod Apoſtolus appellat *redigere omnem intellectum in obſequium Chriſti*, appellauit hîc Ieſus anguſtiam portæ: Quia lata porta & ſpacioſa via eſt, quæ ducit ad perditionem: & multi ſunt qui intrant per eam. Rationem reddit ex differentia inter viam ad perditionem, & viam ad vitam, penes tria: ſcilicet portam, viam, & numerum gradientium: porta enim viæ ad perditionem eſt lata, via quoque ſpacioſa: & multi ſunt qui intrant per eam ad propriam perditionem æternæ mortis. Quo contra:

Via gratiæ fundatur ſuper via naturæ, quam perficit.

Differentia viæ ad perditionem, & viæ ad vitã.

Verſ. 14 Quàm anguſta, pro, *quoniam anguſta*, porta & arcta via eſt quæ ducit ad vitam: & pauci ſunt qui inueniunt eam. Vide ſingula. Porta fidei anguſtiis articulorum fidei concluditur: porta verò perditionis, abſque fide aut fidei ratione, nullos ferè terminos habet: ſed valde lata eſt, dum vnuſquiſque per ſuæ rationis ſeu æſtimationis iudicium ingreditur ad operandum. Via vitæ, quia via charitatis & reliquarum eſt virtutum (ita vt qui in vno offenderit, omnium reus ſit) non ſolum arcta eſt, quia quælibet virtus eſt in medio: ſed etiam valde anguſta eſt, quia oportet nullius virtutis lineam in medio conſiſtentem deſerere: ſi in vna enim erratur, extra totam viam erratur. Via verò perditionis, quia per omnia extra medium hinc & inde vitia expanditur, ſpacioſa valde eſt, ſicut medium in circulo & linea per centrum, ſtricta eſt: ſuperficies autem hinc inde ſpacioſa eſt. Multos denique ire per perditionis viam, & paucos inuenire facto viam vitæ, vtinam non videremus.

Porta fidei quæ ducit ad vitã, quàm anguſta.

Via perditionis lata.

Verſ. 15. Attendite. Morale eſt quærentibus viam, interrogare alios expertos viam. Et propterea Dominus non ſolùm quærendam viam, ſed etiam illos à quibus quærenda occurrit docet,

cet, tales enim ſunt communiter doctores & perſonæ ſpirituales monſtrantes viam aliis. Ne ergo fallamur, *attendite*, inquit, diligenter cauete. A falſis prophetis. Appellatione prophetarum intellige quoſcunque officium videndi, quæ alus manifeſta non ſunt, profitentes. Qui veniunt ad vos. Ego non mitto illos, ſed ipſi ex ſe veniunt ad vos. In veſtimentis ouium. Ieiuniis, fletibus, orationibus, vilibus veſtibus, & aliis huiuſmodi exterioribus ſignis virtutum. Hæc enim ſunt velut veſtimenta ouium Chriſti. Intrinſecus autem ſunt lupi rapaces, tendentes ad perditionem ouium Chriſti, intendunt enim ſub ſpecie tot exteriorum bonorum immiſcere venenum alicuius hæreſis ſeu ſchiſmatis, aut mali moris ſeu licentiæ

Prophetæ quinam?

Verſ. 16. A fructibus eorum cognoſcetis eos. Ne excuſationem ignorantiæ haberemus, dat regulam cognoſcendi interiora hominis, vt caueamus ab eis, *A fructibus*, inquit, *eorum cognoſcetis eos*. Siſte mentis pedem, & diſcerne fructus eorum à fructibus non eorum, ſed vel officiorum, vel audientium, vel fidei, & vniuerſaliter gratiarum gratis datarum. Fructus eorum ſunt propriæ charitatis, ſiue conſiſtat in verbis, ſiue in omiſſionibus, ſiue in factis. Non ſunt autem fructus eorum concurſus populi, conuerſio hominum ad pœnitentiam mediantibus eorum prædicationibus, & ſimiles effectus: quoniam iſti ſunt fructus fidei & deuotionis audientium, & nō ſunt propria opera prophetarū. Similiter quæ dicūtur ex ore Moyſi & prophetarum, non ſunt eorū, ſed cathedræ fructus. Similiter prophetare, & dæmones eiicere, & miracula facere vera in nomine Ieſu Chriſti, non ſunt fructus eorum, ſed gratiæ gratis datæ: ſtant enim hæ gratiæ cum peccato mortali, cum inimicitia eorum ad Deum: vt in hoc capitulo Dominus ſubiungit. Non eſt igitur temeraria ratio ab operibus propriis cognoſcere animum hominis. Numquid colligunt de ſpinis vuas, aut de tribulis ficus?] Declarat hanc regulam ex ſimilitudine vegetabilium, tum in ſpecie de fructibus ſpinarum & tribulorum. Vtrumque genus ſpinæ dicitur. Tum in genere, prius de facto: dicendo vniuerſalem.

Falſi prophetæ à fructibus dignoſcendi.

Quibus?

Verſ. 17. Sic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala pro, *putris*, autem arbor malos fructus facit. Deinde à poſſibili dicendo:

Verſ. 18. Non poteſt arbor bona malos fructus facere: neque arbor mala, pro, *putris*, fructus bonos facere. Vbi non dicit, non poteſt arbor bona fieri putris: aut è conuerſo, non poteſt putris fieri bona, ſed dicit, quòd *non poteſt arbor bona* exiſtens bona *fructus malos facere*: & ſimiliter non poteſt arbor putris, exiſtens putris, fructus bonos facere. Et ſignificatur per hæc ſimul iuncta, quòd arbor bona profert fructus bonos tantùm, & non bonos & malos: & ſimiliter arbor putris profert fructus malos tantum, & non malos & bonos: alioquin arbor bona poſſet facere malos & putris bonos, cuius contrarium textus dicit.

Arbor bona non poteſt malos fructus facere, nec è contra.

Intendit autem per ſimilitudinem arboris voluntatem: & conſequenter per arborem bonam ſeu putrem, voluntatem bonam ſeu malam. Per fructus verò bonos, qui non ſunt veſtimenta ouium communia etiam lupis, illos quos Apoſtolus ad Galatas 5. dicit eſſe fructus ſpiritus, dicendo: *fructus autem ſpiritus eſt charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, manſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas*. Hæc opera ſi ſunt fructus eorum, cognoſcimus eos eſſe veros prophetas, eſſe bonas arbores, habere bonam voluntatem: ſi autem fructus hos non videmus, attendamus diligentiùs: quia vel aliquod operum carnis, quorum ibi Apoſtolus meminit, vel ſaltem humana cupiditas, aut gloria illorum fructus inuenietur.

Fructus ſpiritus.
Galat. 5. 22.

Sed occurrit difficultas applicandi integrè parabolam arboris, quantùm ad hoc, quòd putris arbor facit tantùm malos fructus, cùm falſi prophetæ malæ voluntatis faciant etiam aliqua bona opera, ieiuniorum, eleemoſynarum, &c. nam veniunt in veſtimentis ouium: & ſimiliter quantum ad hoc, quòd bona arbor, non niſi bonos fructus facit: quia nullus eſt tam ſanctus, qui non peccet in hac vita. Solutio eſt, quòd ideo Ieſus hæc dixit, vt intelligamus quòd quæcumque bona opera ex ſuo genere, procedunt à mala voluntate falſorum prophetarum, non ſunt fructus boni, ſed ſunt fructus mali: ita quòd intelligamus etiam ipſa veſtimenta ouium, ſub quibus ſe occultant, fructus eſſe malos. Et verè ſic eſt, quia ſunt effectus malæ voluntatis ordinantis hæc omnia ad malum finem. Quod autem obiicitur de peccatis ſanctorum, non obſtat ſententiæ Euangelicæ: quia nullum peccatum eſt fructus bonæ voluntatis, deficiendo enim à perfectione bonæ voluntatis peccat, quiſquis venialiter peccat.

Difficultas. Nam falſi prophetæ etiā aliqua bona opera faciūt &c.

Verſ. 19. Omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur, pro, *exciditur & in ignem mittitur*.

Verſ. 20. Igitur ex fructibus eorum cognoſcetis eos. Tacitè occurrit quæſtioni, numquid tales falſos prophetas tu manifeſtabis puniendo? Reſpondet enim, nihil manifeſtè promitto: ſed indubiè quotidie intus ſuccidiur de horto ſeu conſortio ſanctæ Eccleſiæ, & in ignem æterni cruciatus quotidie mittitur: dum quotidie aliquis eorum moritur. Non igitur aliunde, quàm *ex fructibus eorum cognoſcetis eos* in præſenti vita.

Verſ. 21. Non omnis. Declaratis ſpectantibus ad duo prima præcepta, declarat modò tertium præceptum: ſcilicet *pulſate, & aperietur vobis*. Et duo dicit, alterum negatiuum, *non omnis qui dicit*: alterum affirmatiuum, *qui facit voluntatē*, &c. per hæc enim duo declaratur, quid eſt pulſare ad ingreſſum regni cœlorum: ac per hoc diſcernuntur verè pulſantes (quibus & aperietur) à non verè pulſātibus, quibus nō aperietur. Qui dicit mihi. Quāuis nullus dicere poſſit Ieſu Domine, *niſi in Spiritu ſancto* (vt Apoſtolus primæ ad Cor. c. 12. dicit) quia veritas à Spiritu ſancto eſt, non tamen ſufficit iſte effectus Spiritus ſancti ad hoc quòd homo intret in regnum cœlorum: quia non ſufficit ad ſalutem vera fides ſine operibus. Domine, Domine. intrabit in regnum cœlorum Repetitio, vel confeſſionem vtriuſque naturæ in Chriſto ſignificat, vel ſignum eſt feruentis exterioris cultus. Ac ſi apertè dicat, non omnis qui profitetur integrè fidem meam, quamtumcunque ferueat exteriori cultu colendo me, intrabit in regnum cœlorū. Sed qui facit voluntatem patris mei qui in cœlis eſt.] Ecce affirmatiuum, non ſufficit dicere, *Domine, Domine*, integra fide & exteriori cultu: ſed oportet factis exequi voluntatem patris mei. Ipſe intrabit in regnū cœlorū. Omnes iſtæ quinque dictiones ſunt ſuperfluę.

1. Cor. 12. 3.

Vera fides ſine operibus non ſufficit ad ſalutem.

*Verſ.*22. Multi dicent mihi in illa die Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?] Declaraturus ambo propoſita, primò declarat negatiuum: ſcilicet *non omnis qui dicit mihi*, &c. Declarat autem hoc a tribus generibus hominum quorum damnatio valde admiranda apparet hominibus: vix enim perſuaderi poteſt hominibus quòd aliqui viri vere prophetent, & miracula vera faciant, & dæmones eiiciant ab obſeſſis corporibus, & cum hoc ſint viri mali inimici Dei. Hæc tria genera hominum inducit hîc Ieſus: non quòd omnes tales, ſed quòd multi eorum dicent mihi in illa die, iudicij ſcilicet, *Domine, Domine*, rectitudine fidei, *nonne in nomine tuo prophetauimus*, de occultis ſecretiſque illuminati ſumus inuocando nomen tuum: ſimiliter in nomine tuo, credito & inuocato, *dæmonia eiecimus*, ab hominibus: & ſimiliter in nomine tuo, credito & inuocato, *virtutes multas* verorum miraculorum *fecimus*.

Aliqui viri mali prophetãt, dæmonia eiciunt, miracula faciunt.

Verſ. 23. Et tunc, *in die iudicij*, fatebor illis: *reſpondendo*, quia numquam noui vos. Nota *numquam*: quoniam hinc manifeſtè patet, quòd nec tunc quando prophetabatis, quando dæmonia eiiciebatis, quando miracula faciebatis, noui vos, notitiâ filiorum. Et dixit hoc vt intelligeremus iſtos damnari, non quia poſt miracula effecti fuerint iniqui, ſed quia etiam tunc erant iniqui, propterea enim dixit, *numquam noui vos*. Diſcedite à me omnes, ſuperfluit *omnes*. Qui operamini iniquitatem. Rationem reddit, quare numquam nouit eos: quia ſcilicet cum tot gratiis exercebãt opera iniqua. Hæc enim omnia (ſcilicet facere miracula, & prophetare, & dæmones eiicere) ſpectant ad gratias gratis datas hominibus ad vtilitatem aliorum, & ſtant cum inimicitia ad Deum.

Et bene hæc nota: ne curras cum vulgo ad adorandum homines velut ſanctos, qui prophetant aut miracula faciunt. Sunt enim hæc opera communia bonis & malis: vt hîc dicit Dominus.

Miracula communia bonis & malis.

*Verſ.*24. Omnis ergo qui audit verba mea hæc, & facit ea, aſſimilabitur, pro, *aſſimilabo eum* viro ſapienti, pro, *prudenti*, qui ædificauit domum ſuam ſuper petram.]

*Verſ.*25. Et deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam & non cecidit: fundata enim erat ſuper petram.

*Verſ.*26. Et omnis qui audit verba mea, & non facit ea, ſimilis erit viro ſtulto, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam:]

*Verſ.*27. Et deſcendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & cecidit: & fuit ruina eius magna.] Declarat affirmatiuum: ſcilicet *qui facit voluntatem*, &c. Declarat autem aſſimilando facientem voluntatem patris ædificanti domum ſuper petram: non facientem verò, ædificanti domum ſuper arenam. Similitudo eſt ſatis clara. Circa quam tria ſunt notanda.

Primum, quòd ratio ſimilitudinis eſt in eo, quòd tam ſeruare quàm non ſeruare præcepta Chriſti, conſiſtit non in vna operatione, ſed in conſtructione vniuerſæ vitæ hominis. Seruans enim Chriſti præcepta ſolus ille eſt, qui vniuerſam vitam ſuam conſtruit firmam ac ſtabilem ſemper duraturam: audiens verò, & non ſeruans eſt, quicumque vniuerſæ vitæ ſuæ ſic rationem habet, vt non ſit firma. Et eſt ſermo de firmitate & duratione perpetua: & ſimiliter de non firmitate in æternum, & propterea ille prudens, ille ſtultus dicitur: ille enim, vt prudens fundamentum firmum elegit: iſte vt ſtultus infirmum admiſit fundamentum totius vitæ.

Qui ſeruat mandata, ædificat domum ſtabilẽ.

Secundum eſt, quòd tria aliter atque aliter dicuntur induci: tum vt ex numero tria contraria intelligantur: tum vt ex ſpeciebus nominatis (ſcilicet pluuia, vento & flumine) varie occurrentia mala intelligerentur. Nam pluuia deſuper obruit, flumina ſubtus eradicant, venti latera domus percutiunt.

Pluuia deſuper, flumina ſubtus, venti à lateribus impetunt.

Tertium eſt, quòd ille ſolus appellatur ſapiens, qui perſeuerat vſque in finem: huiuſmodi perſeuerantia manifeſte ſignificatur per non caſum domus ex ventis, fluminibus & pluuiis. Et vere ſic congruebat propoſito definire *facere* voluntatem, quia ſermo eſt de illo *facere*, quo pulſamus & aperitur nobis regnum cœlorum: conſtat namque ſolos illos qui perſeuerant ſeruando præcepta Chriſti, pulſare ad oſtium regni cœlorum, ita quòd aperietur eis: reliquis enim conſtat non aperiendum eſſe: & conſequenter non pulſaſſe: quia omni pulſanti aperietur.

*Verſ.*28. Et factum eſt cùm conſummaſſet Ieſus verba hæc admirabantur, pro *ſtupefiebant*, turbæ ſuper doctrina eius] Admiratio turbarum ſubiuncta hic ab Euangeliſta ſuper doctrina Chriſti intelligi poteſt dupliciter. Vel ad ſignificandum materiam ſtuporis: ſcilicet quòd verba hæc in monte dicta ſignificentur materia admirationis. Et hic ſenſus non eſt literalis: quia turbæ non interfuerant ſermoni habito à Ieſu in monte ad diſcipulos. Vel ad ſignificandum tempus admirationis: ſcilicet quod fuit poſt prædictum ſermonem. Et hic eſt ſenſus literalis. Vnde & Marcus & Lucas huius admirationis & cauſæ meminerunt abſque ſermone hoc: Mirabantur enim turbæ de doctrina quam audiebant Chriſto prædicante illis.

Admiratio turbarum dupliciter poteſt intelligi.

*Verſ.*29. Erat enim docens eos ſicut poteſtatem habens. Ratio hæc admirandi integratur ex doctrina & modo faciendi miracula. Fecerant enim olim Moyſes, Helias & Heliſæus miracula, ſed non tali modo: ſcilicet imperando, ſicut videbant Chriſtum imperare dæmonibus. Rurſus fecerant patres miracula, ſed non docendo propriam doctrinam. Chriſtus autem & docebat propriam doctrinam, & poteſtatiue miracula apponebat doctrinæ, & propterea dicitur docens ſicut poteſtatem habens. Et quia in hoc excedebat Scribas, ſubditur. Et non ſicut Scribæ eorum & Pharisæi.] Superfluunt tres vltimæ dictiones: ſcilicet *eorum & Phariſæi*.

CAPVT VIII.

VERS. I.
Cvm autem deſcendiſſet Ieſus de monte, ſecutæ ſunt eum turbæ multæ.] Matthæus inchoauit doctrinam ſermonis dominici dimiſſis turbis à Ieſu aſcendente in montem, & duo poſt facta ſubiunxit: alterum de admiratione turbarum ſuper doctrina Chriſti, alterum de ſequela multarum turbarum. Et dixit hæc quaſi redeundo ad ordinem hiſtoriæ: deſcribendo quòd poſtquam Ieſus deſcendit de monte,

in quo ſupra ſcriptum protulit ſermonem, multæ turbæ ſecutæ ſunt eum, non quòd turbæ ſubſtiterint, & expectauerint in campeſtribus, donec Ieſus deſcenderet de monte: ſed quòd licet dimiſſæ fuerint turbæ a Ieſu aſcendente in montem, & illæ ierint ad propria, nihilominus vbi audierunt ipſum iterum prædicare publicè, ſecutæ ſunt eum.

Venit leproſus ad Chriſtum.

Verſ. 2. Et ecce leproſus veniens adorabat eum. Signum ſenſibile honorationis genufle-ctẽdo exhibebat. Dicens: Domine ſi vis, potes me mundare.] Magna fides, fatetur potentiam in voluntate conſiſtere.

Verſ. 3. Et extendens Ieſus manum, tetigit eum. Vt dominum legis prohibentis tactum leproſi ſe oſtenderet: ſimulque virtutem humanæ naturæ in ſe aſtrueret, dum tactu curat lepram. Dicens, volo. Reſpondet ad id quod dixerat, *ſi vis*. Mundare. Altera oratio eſt imperatiui paſſiui. Et reſpondet monſtrando veram confeſſionem, *potes me mundare*: dum imperatiuè dicit, *mundare*, tanquam poteſtatem habens. Et confeſtim mundata eſt lepra eius.]

Cur Chriſtus leproſo mundato ſilentiũ de ſua curatione indicit?

Verſ. 4. Et ait illi Ieſus. vide nemini dixeris. Non præcipiendo, ſed humilitatis affectum explicando interdicit curatio publicationem miraculi: non quòd timeat ſibi de inani gloria, ſed quòd doceat diſcipulos, vt ſtudeant vitare humanam gloriam. Sed vade, oſtende te ſacerdoti, & offer munus tuum quod præcepit Moyſes, iuxta præceptum legis Leuit. 14. In teſtimonium illis. Declarat quorſum tendat hæc miſſio ad ſacerdotes: vt ſcilicet examinantes quomodo curatus es, intelligant ex hoc teſtimonio poteſtatem faciendi miraculi in me.

Verſ. 5. Cùm autem introiſſet Ieſus Capharnaum, acceſſit ad eum Centurio, rogans eum,

Centurio accedit ad Chriſtum rogans pro ſalute pueri ſui.

Verſ. 6. Et dicens: Domine puer meus iacet in domo paralyticus & malè, pro, *grauiter*, torquetur. Miraculum erga ſeruum Centurionis in Capharnaum narratur. Vbi aduerte, quòd ea quæ Matthæus narrat de Centurione, intelligenda ſunt non per ipſummet Centurionem dicta Domino Ieſu, ſed per internuncios: vt Lucas explicans rei geſtæ modum, teſtatur, cap. 7.

Verſ. 7. Et ait illi Ieſus: Ego veniam, curabo eum.] Hæc verba reſponſiua fuerunt petitioni Centurionis per ſeniores Iudæorum.

Verſ. 8. Et reſpondens Centurio, ait, per alios nuncios amicos, cùm audiſſet quòd Ieſus veniret ad domum ſuam: Domine non ſum dignus, pro, *idoneus*, vt intres ſub tectum meum ſed tantùm dic verbo, & ſanabitur puer meus.]

Verſ. 9. Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus habens ſub me milites, & dico huic: vade, & vadit: & alij: veni, & venit, & ſeruo meo: fac hoc, & facit.]

Admiratio in Chriſto vnde, & qualis?

Verſ. 10. Audiens autem Ieſus, miratus eſt. Non eſt dubium Ieſum ſigna exteriora admirationis effeciſſe: ita quòd exterior admiratio in eo apparuit. Interior autẽ admiratio in Chriſto quoque fuit: non ex ea parte, quà omnia ei nota erant antequam fierent (nullus enim admiratur de iis quæ iam nouerat) ſed ex ea parte qua experimentali notitia hactenus ei ignota fuerat tam noua, inſolita, & magna fides hominis Gentilis. Erat enim tanta taliſque confeſſio digna admiratione apud omnes. Et ſequentibus ſe dixit. Inter ſequentes erant ſeniores Iudæorum, qui primò miſſi fuerant a Centurione, cum quibus Ieſus ibat verſus domum Centurionis. Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in Iſrael.] Non dicit, *non inueniam*, ſed *adhuc non inueni*, ad differentiam fidei in futurum inueniendæ. Et rurſus dicit *non inueni*, ſcilicet ex tempore quo quæro fructum prædicationis meæ & miraculorum, quæ operatus ſum. Et hoc ſubintelligendum eſt ad differentiam fidei maioris inuentæ in Ioanne Baptiſta: qui confeſſus eſt in eo diuinam naturam ac paſſionem, & reconciliationem mundi per eum, &c. non enim fides Centurionis præponitur fidei Ioannis Baptiſtæ: ſed reliquorum qui ob prædicationem Chriſti vel eius miracula crediderant vſque ad tempus illud. Leproſus enim Iudæis magnam oſtenderat fidem (dicens: *ſi vis potes me mundare*) ſed maiorem oſtendit Centurio, profitens etiam modum curandi in abſentia ſolo verbo. Ex eo enim, quòd dicit, *non inueni*, ſignificat, quòd loquitur de tempore ex quo quæſiuit fidem in ſeipſum per prædicationem, & miracula tanquam fructum prædicationis & miraculorum, & non abſolutè: fides autem Ioannis Baptiſtæ fuit antequam Chriſtus prædicaret, non fuit igitur fructus prædicationis Chriſti. Vnde per hæc verba non præfertur fides Centurionis niſi Iſraelitis, qui Chriſto prædicante, &c. crediderant in eum. Poteſt quoque intelligi abſolutè, referendo ad fidem etiam Ioannis Baptiſtæ: in eo enim primùm inuenit fidem ex quo venit ad executionem officij ſui. Sed tunc eſt ſenſus: *non inueni tantam* proportionaliter *fidem in Iſrael*. Quamuis enim fides Ioannis Baptiſtæ fuerit maior, quantitatem quantitati comparando, fides tamen Centurionis fuit maior proportionaliter: quia maior fuit illa fides in viro gentili, militari, ex auditu famæ Ieſu, ferè in principio prædicationis Chriſti, quam fuerit in Ioanne Baptiſta ipſius maxima fides: quia fuerat ſanctificatus in vtero, filius ſacerdotis, educatus in vita eremitica, conuerſatus cum Spiritu ſancto, &c. Sicut viduæ oblatio fuit maior cæteris proportionaliter, quamuis minimæ fuerit quantitatis: ſcilicet duorum minutorum.

Fides Centurionis quanta?

An fuerit maior fide S. Ioannis Baptiſtæ?

Verſ. 11. Dico autem vobis, quod multi ab Oriente & Occidente venient, & recumbent cum Abraham, Iſaac, & Iacob. Occaſione ſumptâ ex tanta viri gentilis fide, prædicit futuram ſalutem gentium. In regno cœlorum.] Ideo inducit ſimul regnum cœlorum cum Patriarchis Abraham, Iſaac, & Iacob: vt declaret ex hac coniunctione regnum promiſſum Patriarchis Abraham, Iſaac, & Iacob in Meſſia, eſſe regnum cœlorum & non regnum de hoc mundo, cuius oppoſitum intelligunt Iudæi exiſtimantes regnum Meſſiæ eſſe regnum terrenum.

Filij regni ſunt Iudæi

Verſ. 12. Filij autem regni eiicientur. Iudæi appellantur filij regni, quia ex genere cui promiſſum eſt regnum naſcuntur ſecundum carnem. Verùm non dicit omnes, ſed indefinitè: quia quemadmodum non omnes, ſed multi gentiles recumbent cum Abraham, ita non omnes, ſed multi filij eiicientur. In tenebras exteriores. Internæ tenebræ ſunt tenebræ animi; exteriores autem ſunt tenebræ ſenſibilis lucis priuatiuæ: tenebroſum enim credimus eſſe locum damnatorum. Ibi erit fletus & ſtridor dentium.] Per has tres ſenſibiles pœnas (ſcilicet tenebras, fletum, &

Tres damnatorũ ſenſibiles pœnæ.

ſtridorem dentium) deſcribit ad literam vniuerſas pœnas ſenſus, quæ erunt in inferno. Quòd enim de inferno ſit ſermo, ex eo patet, quòd è regione ponitur *regni cœlorum* (in quo recumbunt Abraham, Iſaac & Iacob) locus iſte. Quòd verò pœna ſenſus ſignificetur, ipſa nomina teſtantur, & cõgruit, vt quemadmodum regnum cœlorum ſignificatum eſt ſecundùm ſtatum perfectionis, dicendo *recumbent cum Abraham*, &c. (hoc enim ad ſtatum reſurrectionis ſpectat, quando & non antè ad perfectionem veniet regnum cœlorum) ita dãnatorum quoque perfecta afflictio, in anima ſcilicet & corpore, per has ſenſibiles pœnas ſignificetur. Trinarius autem numerus quia perfectionis eſt, ad vniuerſitatem pœnarum ſignificandam inductus eſt: plures enim & maiores erunt pœnæ ſenſibiles damnatorum, quàm hæ tres explicent. Et quoniam non creditur fore ibi fletum lachrymarum, ideo ſpecies pro genere intellige: hoc eſt per has ſpecies intellige pœnas ſenſibiles non minores iſtis, ſunt enim illæ manifeſtæ nobis, & propterea per has manifeſtas nobis deſcribuntur.

Verſ. 13. Et dixit Ieſus Centurioni, non in propria perſona, ſed in eius amicis: Vade & ſicut credidiſti fiat tibi. Et ſanatus eſt puer, deeſt *eius*, ex illa hora, pro, *in illa hora*.

Curatio ſocrus S. Petri.

Verſ. 14. Et cùm veniſſet Ieſus in domum Petri, vidit ſocrum eius iacentem & febricitantem:

Verſ. 15. Et tetigit manum eius, & dimiſit eam febris, & ſurrexit, & miniſtrabat eis. Miraculum hoc circa ſocrum Petri, non in Capharnaum, ſed in Bethſaida videtur factum: quoniam domus Petri in ea creditur fuiſſe ciuitate.

Verſ. 16. Veſpere autem facto obtulerunt ei multos dæmonia habentes: & eiiciebat ſpiritus verbo: & omnes malè habentes curauit.

Verſ. 17. Vt adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiam prophetam dicentem: ipſe infirmitates noſtras accepit: & ægrotationes noſtras portauit. Aduerte hìc textum Iſaiæ capite 53. quantùm ad illa verba: *Ipſe infirmitates*

Iſai. 53. 4.

noſtras accepit & ægrotationes noſtras portauit, exponi à Matthæo Euangeliſta de cura corporalium ægritudinum, quam exercuit Chriſtus. Et ne putes (vt Porphyrius dixit) Matthæũ fuiſſe ignorantem, diſcute diligenter textum illum Iſaiæ, & perſpicies ſenſum iuſtum eſſe ſenſum literalem. Intendit enim Propheta de Meſſia in paſſione conſtituto dicere, quòd ipſe non fictè, non vulgari famâ: ſed verè miracula ſanitatum effecit alios ſanando: & tamen *nos reputauimus eum quaſi leproſum & percuſſum à Deo*, &c. Vnde principes Iudæorum illudentes Chriſto crucifixo dixerunt, *alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere*, &c. Nec modus loquendi quo vtitur Propheta, obſtat. Non quidem pronomen *noſtras*, quoniam clarè patet Prophetam dicere hæc verba in perſona populi, & tam beneficia collata populo Iudæorum, quàm peccata eiuſdem contra Chriſtum, vt communia etiam ſibi proferre: ſicut enim ait, *infirmitates noſtras, ægrotationes noſtras*, ita ſubiungit, *& nos reputauimus eum quaſi leproſum*, &c. Nec verbum *tulit* aut *portauit*: quoniam hoc loquendi modo ſignificauit facilitatem curationum exhibendarum à Chriſto abſque medicinis, abſque alteratione aliqua: ita quòd tam facilè ipſe tollit à populo noſtro ægritudines corporis, ac ſi tolleret vnam rem portabilem & veheret in alium locum. Eſt itaque literalis ſenſus prophetiæ, quòd Meſſias verè *tulit*, hoc eſt, abitulit, *infirmitates noſtras*, quæ ſcilicet ex defectu accidunt: & *ægrotationes noſtras*, quæ ſuper exceſſu proueniunt: vt omne genus ægritudinis comprehendatur in iſtis. De animæ autem languoribus quæ peccata ſunt, ſubdit poſtea Iſaias ibidem: *Deus poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrum, & ipſe peccata multorum tulit.*

Iſaias de ægrotationibus à Chriſto curatis exponitur.

Ibid.

Matth. 27. 42.

Iſai. 53 v. 6. & 12

Verſ. 18. Videns autem Ieſus turbas multas circum ſe. Multitudo turbarum, quæ non poterant ſimul doceri, occaſionem dat Domino prædicanti transfretandi cum diſcipulis ſuis. Iuſſit diſcipulos. Superfluit, *diſcipulos*. Ire trans fretum, *ire in vlteriorem ripam.*

Verſ. 19. Et accedens vnus Scriba, ait, illi: magiſter, ſequar te quocumque ieris. Scriba iſte offert ſe non diſcipulum, ſed comitem itineris, quocumque Ieſus ierit: non enim dignabatur cùm eſſet Scriba, hoc eſt, peritus in lege, ſubire Diſcipuli nomen.

Scriba vnus offert ſe ad comitandum Chriſtum.

Verſ. 20. Et dixit ei Ieſus; vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos. Reſponſio hæc accuſat animũ Scribæ: ex eo enim quod reſpõſio non cõgruit oblationi Scribæ, intelligimus quòd cõgruit animo eius. Spem lucri tollit hæc reſponſio: & propterea animus Scribæ ad quæſtum inſinuatur, meritóque repellitur à ſocietate itineris. Filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet. Appellat ſeipſum Ieſus filium hominis: tum humilitate, quia alij vocabant ipſum filium Dei: tum veritate, contra hæreticos futuros, alios negaturos quòd eſſet filius hominis, alios negaturos quòd eſſet filius virginis: tum appropriatione, quia ipſe ſolus eſt deditus homini, eſt totus hominis: ad hoc enim venit vt hominẽ ſaluaret, vt ſeipſum daret redemptionẽ pro homine, quod eſt nomen naturæ humanæ. Sicut Hebræo modo loquendi, filij nuptiarum dicuntur dediti nuptiis: filij ſponſi, dediti iis quæ ſunt ſponſi: & filij mortis obnoxij morti, & ſic de ſimilibus: propter hoc enim Ieſus appropriauit ſibiipſi hoc nomen, filius hominis.

Quo animo

Filium hominis cur ſe nominat Chriſtus.

Verſ. 21. Alius autem de diſcipulis eius ait illi. Scriba non inuitatus obtulit ſe & reiectus eſt; iſte autem diſcipulus inuitatus (vt alius refert Euangeliſta) non recuſauit ſequi Chriſtum, ſed dilationem petiit: reſpondendo enim Ieſu dicenti: *ſequere me*, ait illi, *permitte me*, &c. Domine permitte me primùm ire & ſepelire patrem meum. Non dicit patrem meum mortuum, ſed *patrem meum*: quia non petit exiguum tempus paternæ ſepulturæ, ſed petit totum tempus vitæ paternæ. Ac ſi apertè dixiſſet, dimitte me ire donec viuit pater meus: ſignificauit enim durationem vitæ paternæ ab officio ſepulchri: quemadmodum Euritia mater beatæ Luciæ dixit filiæ: Tege primùm oculos meos, & de facultatibus, fac quod volueris: ſignificando mortem ſuam ab officio tegendi oculos.

Petit Diſcipulus vnus vt permittatur ſepelire patrem ſuum.

Verſ. 22. Ieſus autem ait illi: ſequere me. Alius Euangeliſta adiungit *annuncia regnum Dei*, vt intelligamus relinquendũ eſſe etiam patrẽ propter officiũ annunciandi regnũ Dei. Et dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. Non oportet mortuos Deo eſſe, quibus dimittitur cura ſepeliẽdi mortuos ſuos, cũ officia hęc humanitatis cõmunia ſint bonis & malis: & propterea mortuos

appellat

appellat illos, quorum ſtudium eſt circa mortalia quod commune eſt malis & bonis, imperfectus tamen. Ac ſi apertè dixiſſet: dimitte curam rerum mortalium iis, quorum ſtudium eſt circa mortalia: tuum autem ſtudium ſit circa æterna. Vſus eſt autem hoc modo loquendi, *dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos*, ad ſignificandum proportionem, imò ſimilitudinem inter curatores & curandos.

Verſ. 23. Et aſcendente eo in nauiculam, pro, *nauem*, ſecuti ſunt eum diſcipuli eius.

Tempeſtas maris

Verſ. 24. Et ecce motus magnus factus eſt in mari, ita vt nauicula pro *nauis*, operiretur fluctibus. Ipſe verò dormiebat. Coram aliis, in teſtimonium veræ naturæ humanæ in ipſo: & ne motus fluctuum in mari ipſo ſpectante fieret: ſi enim ipſo ſpectante factus eſſet, aut non timuiſſent diſcipuli, aut putaſſent quòd ipſo inuito fieret: ſed vbi dormiente Ieſu ſæuiunt fluctus, terrentur diſcipuli & confugiunt ad ſuſcitandum eum.

Verſ. 25. Et acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, & ſuſcitauerunt eum, dicentes: Domine ſalua nos, perimus.

Verſ. 26. Et dicit eis Ieſus; quid timidi eſtis modicæ fidei? Hoc monſtrat diſcipulos non adhuc perfectam habuiſſe fidem: ſi enim credidiſſent eum verum Deum, non ſuſcitaſſent à ſomno: nec putaſſent plus poſſe vigilantem quàm dormientem. Tunc ſurgens. Proculdubiò à ſeſſione ſeu cubitu. Imperauit ventis & mari, pro, increpauit ventos & mare. Senſibili imperio vſus eſt, vt cognoſcerent præſentes, quòd ſolo imperio mutat creaturas: & ſic cognoſcerent ipſum eſſe verum Deum, cui proprium eſt ſolo imperio res efficere. Nec propterea venti & mare ſenſerunt aut perceperunt increpationem, ſed mutati ſunt: non enim ad hoc increpabat vt elementa ſentirent, ſed vt homines præſentes viderent, quòd ſola increpatione mutantur venti & mare. Et facta eſt tranquillitas magna. Euidentia miraculi ex ſubita tranquillitate, non modica, ſed magna, comprobatur: naturaliter enim paulatim fit tranquillitas poſt tempeſtatem.

Sedat Chriſtus.

Verſ. 27. Porrò homines mirati ſunt dicentes: qualis eſt hic, quia venti & mare obediunt ei: Proculdubio diſcipuli *modicæ fidei*, homines appellantur, non ſolùm naturâ, ſed defectu diuinæ fidei: eorum etiam fuit hæc admiratio, & non tantùm nautarum: vt patet Luc. 8.

Verſ. 28. Et cùm veniſſet Ieſus trans fretum, pro, *in vlteriorem ripam* Geraſenorum, pro *Gergeſenorum*, Occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes ſæui nimis: ita vt nemo poſſet tranſire per viam illam.

Dæmones Chriſtum alloquuntur.

Verſ. 29 Et ecce clamauerũt dicentes: quid nobis & tibi Ieſu fili Dei? Non obliuiſcitur diabolus officij ſui: tentationem enim quam in deſerto inchoauerat poſt Chriſti ieiunium ad explorandum ſi filius Dei eſſet, modò proſequitur: ex induſtria & arte exploratoria appellans Ieſum filium Dei. Non quòd iam ſciret ipſum eſſe filium Dei: quia *ſi cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent*. 1. ad Corinth. 2. Veniſti huc ante tempus torquere nos? Vox iſta triſtitiæ eſt ſentientium ſpiritualem torturam, in hoc quod cogebantur præcepto Chriſti exire inuiti ab hominibus poſſeſſis: vt patet ex verbis Luc. 9. ipſa enim coactio ad relinquendum poſſeſſa, tortura eſt ſpirituali creaturæ. Appellatur autem *ante tempus*, vel opinatum: eo modo loquendi, quo dicimus euenire ſenium, vel infortunium ante tempus, quia ante opinatum tempus occurrit: vel torturæ; nam tempus quo torquebimur, erit poſt iudicium: interim autem eſt tempus quo nos torquemus alios: & propterea ante tempus noſtræ torturæ dicunt ipſum veniſſe ad torquendum eos.

1. Corint. 2. 8.

Verſ. 30. Erat autem non longè, ſuperfluit *non*, ab illis grex multorum porcorum paſcens.

Verſ. 31. Dæmones autem rogabant eum dicentes, Si eiicis nos hinc. Superfluit *hinc*, mitte nos, pro, *permitte nobis*, abire in gregem porcorum. Eadem iniqua voluntas qua homines vexant, petitur exercenda ſaltem in porcis; vt vel ſic vexent homines in rebus eorum. Similis eſt hæc petitio petitioni Satanæ cõtra res quas poſſidebat Iob: vnde intelligimus naturalem poteſtatem dæmonum ſuper res corporeas, inhibitam alligatamque à Deo eſſe: ex eo enim quod licentiâ egent ad ſubmergendos porcos, qui non erant res alicuius viri ſancti, cùm porcus ſit animal prohibitum apud Iudæos, inſinuatur quod nec in res quantumcunque prophanas poſſunt poteſtatem ſuam exercere, licentiâ non obtentâ à Deo.

Naturalis Dæmonum poteſtas in res corporeas ligata eſt à Deo.

Verſ. 32. Et ait illis: Ite, pro, *abite*. Non vt dæmonibus rem gratam concederet: ſed vt vteretur operâ dæmonum ad manifeſtandam ſuam potentiam. At illi exeuntes abierunt in porcos: & ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare: & mortui ſunt in aquis. Vbi aduerte, quòd ideo in porcos dæmones vexantes hominem miſit ad ſubmergendum ſtatim porcos, vt pertinacia negantium dæmones vexare hominem, attribuendo vexationem ægritudini corporali, manifeſtè confutaretur, & conuinceretur ex hoc facto: fingi ſiquidem non poteſt, quòd ſtatim in vniuerſum gregem porcorum ægritudo vexati migrarit, vt præceps ſe ſubmergeret. At ſi hoc factum, hoc ſignum, hoc teſtimonium non ſufficit iſtis pertinacibus, dicant; quæſo, quo ſigno euidentiori monſtrari poteſt inuiſibilis ſpiritus opus, vt confutatos ſe agnoſcant.

Cur porcos Dæmonibus petentibus permiſit Chriſtus?

Verſ. 33. Paſtores autem fugerunt, & venientes in ciuitatem, nunciauerunt hæc omnia, & de his qui dæmonia habuerant.

Verſ. 34. Et ecce tota ciuitas exiit obuiam Ieſu, & viſo eo rogabant eum, vt tranſiret à finibus eorum. Vox timoris magni eſt: vt patet Luc. 8. Salutem namque hominum liberatorum à dæmoniis, & perditionem porcorum videntes ex aduentu Ieſu magis timuerunt augmentum damni rerum temporalium, quàm concupierint augmentum ſalutis ſpiritualis: ſalus hominum admirationem ciuitati generauit: damnum porcorum timorẽ maioris damni in ea excitauit, & ſic timore acti rogauerunt vt diſcederet ab eis. Et fortè illi porci alicuius Gentilis erant, à quo ſibi ciuitas timebat, ſi ſequaces fuiſſent Ieſu authoris talis damni: & propterea rogauerunt Ieſum, vt diſcederet ab eis.

CAPVT

CAPVT IX.

Vers. 1. Venit Ieſus in ciuitatem ſuam Quanam?

ET aſcendens Ieſus in nauiculam, pro, *nauem*, transfretauit. Redeundo in Galilæam. Et venit in ciuitatem ſuam. Poteſt intelligi dupliciter: Vel in Naſareth: ſed quid ibi fecerit, tacetur. Vel in Capharnaum, quæ poteſt dici ciuitas eius, quia iam ex toto migrauerat ex Naſareth, & tranſtulerat domicilium ſuum in Capharnaum. Dicitur enim Matth. 4. quòd

Matth 4.13. *relicta ciuitate Naſareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaum.* Ideo autem intelligimus per ciuitatem ſuam Capharnaum: quia factum ſequentis miraculi in Capharnaum patratum dicitur, Marc. 2.

Alienus fides etiam mihi proficit.

Verſ. 2. Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto. Videns autem Ieſus fidem illorum. Per tectum nudatum ſubmittentium paralyticum, Vbi nota alienam fidem etiam mihi ſubuenire apud clementiſſimum Ieſum. Dixit paralytico, confide fili, remittuntur tibi peccata tua. Quærebat paralyticus ſanitatem corporis, Ieſus autem incipit à ſanitate animæ: tum ſignificando per hoc, quòd paralyſin habebat propter peccata ſua: ad hoc enim ſpectat, quòd monet ipſum, *confide fili*, quòd curaberis ab infirmitate corporis: quia *remittuntur tibi peccata tua*, hoc eſt, quia ceſſat cauſa ægritudinis tuæ.

Triplex manifeſtatio deitatis Chriſti in ſanatione Paralytici.

Tum vt per hoc daretur occaſio faciendi, non ſimplex curationis miraculum, ſed miraculum multipliciter atteſtatiuum deitatis eius: nam tripliciter in hoc facto manifeſtauit ſe eſſe Deum: ſcilicet monſtrando ſe videre cogitationes eorum; & imperatiuè ſubitam ſanitatem largiendo; & hoc ipſum efficiendo in teſtimonium, quòd habet poteſtatem dimittendi peccata.

Verſ. 3. Et ecce quidam de ſcribis dixerũt intra ſe. Nõ idiotæ ſed in lege periti: legerant proprium eſſe Deo dimittere peccata: *Ego Deus, qui deleo iniquitates tuas*, Eſa. 43. Hic blaſphe-

Iſa. 43.25. mat. Arrogando ſibi homini, quod eſt proprium Deo.

Verſ. 4. Et cùm vidiſſet Ieſus cogitationes eorum dixit: vt quid cogitatis mala in cordibus veſtris? Scilicet me eſſe blaſphemum. Cum etiam non dixerim, remitto tibi peccata, ſed *remittuntur tibi peccata*, quod poſſet verè dici à ſciente remitti tibi peccata, etiamſi ipſe dicens hoc, non haberet poteſtatem remittendi peccata.

Cogitationes Scribarum confutat Chriſtus.

Verſ. 5. Quid eſt facilius dicere: dimittuntur tibi peccata tua: an dicere, ſurge & ambula? Cogitationes omnes Scribarum confutat. Cogitabant enim facilè eſſe dicere *remittuntur tibi peccata*: quia hoc quilibet dicere poteſt, exiſtente occultâ veritate dicti: nullus enim homo poteſt eſſe teſtis, an hoc dictum, *remittuntur tibi peccata*, ſit verum. Apparet enim quoſdam Scribas interpretatos illa verba, *dimittuntur tibi peccata*, dicta eſſe à Ieſu authoritatiuè: ac ſi dixiſſet, remitto tibi peccata & propterea dixiſſe, in corde: *hic blaſphemat.* Quoſdam autem Scribas cogitaſſe, quòd artificioſe Ieſus dixiſſet, *remittuntur tibi peccata*, & non dixiſſet, *ſurge & ambula*: quia facile eſt dicere, *remittuntur tibi peccata*, difficile autem dicere, *ſurge & ambula*: illius enim veritas occulta eſt, iſtius autem veritas oportet quòd ſit manifeſtiſſima. Et propterea Dominus Ieſus vtraque mala cogitata in cordibus Scribarum confutat: producendo in publicum cogitationes eorum de comparatione horum duorum: ſcilicet *remittuntur tibi peccata, an dicere ſurge & ambula.*

Verſ. 6. Vt autem ſciatis. Verba hæc ſunt Chriſti ad Scribas, & continuata faciunt cum verbis, quæ vertendo ſermonem ad paralyticum ſubiunxit, *ſurge*, &c. ſed Euangeliſta interpoſuit illa verba, *tunc ait paralytico*, ad demonſtrandum quòd poſtquam priorem ſermonis partem direxit ad Scribas, vertit ſe ad paralyticum dirigens ad ipſum ſermonem. Quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata. Poteſtatem ſuam manifeſtat Chriſtus. Moderatur Ieſus confutationem clarificando myſterium: non negat proprium eſſe Deo dimittere peccata, non dicit apertè; Ego ſum Deus habens poteſtatem dimittendi peccata: ſed hinc ſcitote, quòd filius hominis, non ſolùm homo, ſed filius hominis exiſtens vobiſcum in terra, habet poteſtatem dimittendi peccata: ac per hoc non eſt tantùm homo, non eſt tantùm filius hominis, ſed etiam ille qui habet poteſtatem dimittendi peccata: quod eſt eſſe Deum: vt voſmet dicitis, confitentes quod nullus poteſt dimittere peccata, niſi ſolus Deus Tunc ait paralytico: Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

Verſ. 7. Et ſurrexit & abiit in domum ſuam. Miraculi euidentia longe maior quàm expectata fuerit, apparuit: ſufficiebat miraculo quòd paralyticus iacens, ſanus ſurgeret: ſed adiunctum eſt, *tolle lectum tuum*, vt non tantùm ſanitas ſed & robur portandi lectum, in quo vectus à quatuor fuerat, appareat. Et amplius adiicitur, *vade in domum tuam*, vt non ſolum præſentes, ſed quicunque obuiantes euidentiam miraculi probent.

Verſ. 8. Videntes autem turbæ, timuerunt, pro *admiratæ ſunt*, & glorificauerunt Deum, qui dedit poteſtatem talem hominibus. Significantius explicat turbas, ad differentiam Scribarum cogitantium mala.

Verſ. 9. Et cùm tranſiret inde Ieſus Hoc eſt cùm inde ex domo eundo verſus mare (vt Marcus teſtatur) tranſiret iuxta locum vectigalium. Vidit hominem ſedentem in telonio, pro, *ad telonium.* Hoc eſt, in loco vbi ſoluebantur publica vectigalia. Matthæum nomine. Seipſum Euangeliſta proprio nomine officium infame exercentem non erubeſcit deſcribere. Et ait illi: ſequere me. S. Matthæus in telonio vocatur à Chriſto. Et ſurgens ſecutus eſt eum. Non leuitatis aut ſtultitiæ, vt Iulianus Auguſtus & Porphyrius arguunt, accuſandus eſt Matthæus, ſtatim ſequens Ieſum vocantem: non ſolùm quia tot præceſſerant miracula, ſed etiam eâ potiſſimum ratione, quia internâ inſpiratione Ieſus traxit illum ad ſe: iuxta illud: *Nemo venit ad me, niſi pater qui miſit me* Ioan 6.44.
traxerit eum.

Verſ. 10. Et factum eſt diſcumbente eo in domo. Publicani infames. Ipſius Matthæi qui conuiuiũ Ieſu parauit. Ecce multi publicani. Similes Matthæo, qui publicis vectigalibus ſeu cenſibus Romanorũ vacabant: propterea enim infames erant apud Iudæos, tanquam miniſtri gentilium in damnum populi fidelis, ſicut modò miniſtri ſecularium principum ad exigendum à clericis, infames habentur. Quamuis etiam exactioni vectigalium, & huiuſmodi communiter viri cupidi ſe immiſceant:

ceant: & rara etiam ſint vectigalia omni ex parte licita. Et peccatores venientes diſcumbebant cum Ieſu & diſcipulis eius. Admiranda humilitas: non dedignatur Ieſus omni ſanctitate maior ad propriam admittere menſam peccatores, & infames, & hoc publicè.

Verſ. 11. Et videntes Phariſæi dicebant diſcipulis eius. Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magiſter veſter?

Verſ. 12. At Ieſus audiens ait: Deeſt *illis*: Siue diſcipulis referentibus, ſiue per ipſum audierit Phariſæos impingentes eis crimen tanquam indignum magiſtrum ſequantur, qui cum publicanis & peccatoribus manducat. Intendebant enim Phariſæi non ſolùm reprehendere Chriſtum, ſed etiam auertere diſcipulos ab eo.

Phariſæorũ murmur tribus rationibus retundit Chriſtus.

Non eſt opus medico valentibus, ſed malè habentibus. Triplici ratione confutat Phariſæos. Prima eſt ex officio medici, quæ clara eſt.

Verſ. 13. Euntes autem, diſcite quid eſt, miſericordiam volo, & non ſacrificium. Secunda ratio ex diuina voluntate preferente miſericordiæ opera ſacrificiis: affert ſiquidem teſtimonium ex cap. 6. Oſeæ prophetæ: vt intelligant Phariſæi opus hoc miſericordiæ quod exerceo, alliciendo peccatores ad Deum, eſſe maius ſacrificio: hoc enim ad literam ſignificatur per illa verba Prophetæ. Intendit ſiquidem præferre miſericordiam ſacrificio, & non refutare ſacrificium:

Oſee 6. 6. vt patet ex eo quod ſubdit, *& ſcientiam Dei plus quàm holocauſtum*. Quamuis etiam verificetur quantùm ad hoc, quòd miſericordia eſt ſecundum ſe volita à Deo, ſacrificium autem non: quia miſericordia eſt virtus ſpiritualis, ac per hoc ſecundũ ſe grata Deo, ſed ratione ſpiritualitatis annexæ. Vnde quandoque Deus abominatur illa: vt patet Eſaiæ primo. Non enim veni vocare iuſtos, ſed peccatores. Tertia ratio ex proprio officio. Vbi nota, quòd non ſolùm quatenus officium medici, ſed etiam quatenus officium annunciantis verbum Dei exercet, rationem reddit. In qua inſinuat nullos iuſtos, ſed omnes peccatores eſſe: ex eo enim quod ipſe venit vocare omnes, & non venit vocare iuſtos, conſequens eſt, quod nullus ſit iuſtus. Et verè ſic eſt: quoniam vt ad Romanos probat Apoſtolus, *omnes* tam Iudæi quàm Gentiles *peccauerunt, & egent gratia Dei*, &c.

Nulli ſunt hic iuſti, ſed omnes peccatores.

Rom. 3. 23.

Et quamuis ad literam dici poſſit Matthæum tacuiſſe quod Lucas suppleuit, ſcilicet, *ad pœnitentiam*, quod etiam in Græcis Matthæi codicibus inuenitur: eadem tamen ſententia redit: quoniam venit vocare omnes ad pœnitentiam. Vnde incepit prædicare, *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum*. Ita quod ex hac Domini ſententia confutantur Phariſæi, vt ſciant omnes eſſe peccatores, & non inueniri in hominibus differentiam inter peccatores, & non peccatores: ſed quia aliqui ſunt magis, & aliqui minus peccatores in comparatione ad magis peccatores, dici aliquos iuſtos.

Verſ. 14. Tunc acceſſerunt, pro, *accedunt*, ad eum diſcipuli Ioannis dicentes. Phariſæi confuſi in eo, quod reprehenderant manducationem Chriſti cum peccatoribus, iuncti ſunt diſcipulis Ioannis, vt ſimul arguerent Ieſum. Vnde Ioãnis diſcipuli audaciores aggrediũtur ipſum Ieſum. Quare nos & Phariſæi ieiunamus frequẽter, diſcipuli autem tui non ieiunant? Arguunt Ieſum, quòd exorbitet doctrina eius à patribus exemplaribus, quales erant Phariſæi, & à Ioanne Baptiſta omni exceptione maiore: exorbitet, inquam, quoad indulgentiam ieiunij, quod conſtat eſſe opus laudabile. Nos enim diſcipuli Ioannis & Phariſæi ieiunamus frequenter, tui autem diſcipuli nequaquam. Vbi nota quòd non dixerunt, *tu autem non ieiunas*, ſed *tui diſcipuli non ieiunant*, ſciebant enim Ieſum ieiunare, diſcipulos autem eius non ieiunare.

Quæruntur Diſcipuli Ioãnis Chriſto, quod ipſius diſcipuli non ieiunẽt.

Verſ. 15. Et ait illis Ieſus: nunquid poſſunt filij ſponſi, pro, *thalami nuptialis*, lugere quamdiu cũ illis eſt ſponſus? Duplici ratione ſatisfacit quæſtioni. Altera ſe tenet ex parte temporis præſentis: quia ſcilicet tempus hoc non cõgruit ieiunio diſcipulorum, & hoc declarat ex ſimilitudine ad tempus gaudij vacantium lætitiæ nuptiali. Intendit enim per filios ſponſi ſeu thalami, non genitos à ſponſo, quoniam ſponſus ſeu thalamus nuptialis, vt ſic, non habet, ſed habiturus eſt filios, ſed Hebrææ linguæ conſuetudine vacantes ſponſalitiis gaudiis: ſicut enim tempus nuptialis lætitiæ ineptum eſt ad ea quæ ſunt luctus, de quorum numero eſt ieiunium: ita tempus hoc ineptum eſt ad hoc vt diſcipuli mei ieiunent. Et intendit per hanc ſimilitudinem non ſolùm explicare ineptitudinem temporis, ſed ſimilem rationem: quia ſcilicet præſentia eius corporalis ſe habet ad diſcipulos ſuos tanquam præſentia ſponſi, tanquam dies nuptialis. Quod erat verum non ſolùm ſecundum rem myſterij quo Chriſtus velut ſponſus venerat copulaturus ſibi Eccleſiam, iuxta verbum quod dixerat Ioannes Baptiſta propriis diſcipulis de Chriſto, *Qui habet ſponſam ſponſus eſt*, ſed etiam ſecundùm diſpoſitionem diſcipulorum Chriſti: nam hilares ſequebantur Chriſtum redempturum Iſrael, tanquam ſi irent ad nuptias. Venient autem dies quum auferetur ab eis ſponſus: & tunc ieiunabunt. Proſequendo ſimilitudinem ſponſi inchoatã ab eorum magiſtro, ſcilicet Ioanne Baptiſta, docet futurum tempus ieiunij quando ſpõſus ipſe Chriſtus auferetur ab eis ſecundum præſentiam corporalem: tunc enim, vt rei probauit euentus, ea quæ ſunt luctus, ſenſibilis tamen, ſpõte ſubierunt Chriſti diſcipuli.

Quinam filij ſponſi.

Ioan. 3. 29.

Verſ. 16. Nemo autem immittit commiſſuram panni rudis, pro, *impoliti*, in veſtimentum vetus: tollit enim plenitudinem, pro, *ſupplementum*, eius à veſtimento & peior ſciſſura fit. Et eſt *ſupplementum* nominatiui caſus: ſignificatur enim quòd particula, quæ ſupplementum eſt, tollit integritatem eius à quo abſcinditur.

Verſ. 17. Neque mittunt vinum nouum in vtres veteres, alioquin rumpũtur vtres: & vinum effunditur, & vtres pereunt. Sed vinum nouum in vtres nouos mittunt, & ambo conſeruantur. Altera ratio tenet ſe ex parte doctoris: & eſt hæc ratio extenſiua ſatisfactio ad quæſtionem, quare Chriſtus nouæ ſuæ doctrinæ executionem in operibus perfectionis, non exigit à diſcipulis quamdiu fuit cum ipſis, ſed poſtea. Monſtrat hoc autem duabus ſimilitudinibus. Prima ſimilitudo à Matthæo minùs, à Luca autem penè explicata eſt: quod ſapiens artifex non tollit à veſtimento nouo particulam panni, apponendo illam ad reficiendum veſtimẽtum vetus. Sequuntur enim duo inconuenientia:

Similitudo commiſſuræ panni rudis in veſtimentum vetus.

alterum

alterum eſt quod tollitur integritas à veſtimento nouo: alterum eſt, quòd fit maior ſciſſura in veſtimento veteri: quia particula noua trahendo veterem ſcindit eam.

Et vini noui in vtre veteri. Altera ſimilitudo eſt, quòd vinum nouum nō eſt ponendum in vtre veteri. Sequuntur enim duo inconuenientia, ſcilicet quod rumpuntur vtres, ac per hoc pereunt, & vinum effunditur, ſed vino nouo in vtres nouos immiſſo ambo conſeruantur. Et intendit per has parabolas, quòd doctrina ſua noua non eſt præcipienda viris retinētibus veterem vitam: ſed oportet prius expoliare ſe veterem hominem, & ſic induere nouum: ita quòd non poteſt fieri vt pars ſit noua & pars vetus, vt doctrina ſit noua & vita vetus. Diſcipuli ſiquidem eius erant tantæ imperfectionis, vt adhuc non eſſent capaces vitæ noui Teſtamenti: vt patet ex eo quòd Dominus eis dixit poſt reſur-
Luc.24.49. rectionem, Lucæ vltimo: *Manete in ciuitate quoadusque induamini virtute ex alto.* Et propterea ſapientiſſimè abſtinuit à præcepto ieiunij & aliorum ſpectantium ad vitam noui Teſtamenti: hæc enim non tunc ſeruanda præcepit, ſed futura prædixit.

Si has parabolas ad amuſſim vis applicare, veſtimentum nouum eſt doctrina ac vita noui teſtamenti: veſtimentum vetus eſt animus retinens ea quæ imperfectionis ſunt. Inconuenientia ſunt, quòd ſcinditur integritas noui Teſtamenti præcipiendo partem tantùm (puta perfectionem ieiunij) & id parum boni quod apud animum imperfectum eſt, periculo maioris imperfectionis feruenti charitate noui Teſtamenti exigitur adiectis animis, & perfectio non retinetur, & imperfecti animi perdunt id parum boni quod habebant. Propterea Apoſtolus tanquam paruulis in Chriſto lac dedit non eſcam.

*Verſ.*18. Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps vnus, pro, *quidam*. Scilicet ſynagogæ: erat enim Archiſynagogus. Acceſſit & adorabat eum: dicens, Domine, Filia mea modò defuncta eſt: ſed veni, impone manum tuam ſuper eam, & viuet. *Archiſynagogus orat pro filia ſua defuncta.* Matthæus breuitati ſtudens, ex duabus orationibus conficit vnam. Nam ſecundum rei geſtæ ordinem, vt patet apud Marcum 5. & Lucam 8. Archiſynagogus primò rogans dixit, quòd filia ſua in extremis laborat: deinde eundo cum Ieſu accepit nuncios, quòd mortua eſſet filia, & tunc dixit Ieſu, quod ſolus Matthæus explicat, *filia modò defuncta eſt*, & confortatus à Ieſu (*noli timere, tantùm crede*) perſeuerauit in fide cum qua venerat & petierat, *veni impone manum tuam ſuper eam & viuet*: & propterea Matthæus verba explicantia fidem prius dicta, iungit verbis ſecundò dictis. Apparet autem in eo fuiſſe fidē, quod Ieſus reſuſcitaret eam, ex eo quod reliquis non credentibus ipſe ſe credere manifeſtauit eundo cum Ieſu promittente reſurrectionem puellæ.

*Verſ.*19. Et ſurgens Ieſus ſequebatur eum, & diſcipuli eius.

Curatio ſanguifluæ. *Verſ.*20. Et ecce mulier, quæ ſanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, acceſſit retrò, & tetigit fimbriam veſtimenti eius.

*Verſ.*21. Dicebat enim intra ſe, ſi tetigero tantum veſtimentum eius ſalua ero.

*Verſ.*22. At Ieſus conuerſus, & videns eam dixit: confide filia, fides tua ſaluam te fecit. Et ſalua facta eſt mulier ex illa hora. Dum Ieſus cum Archiſynagogo pergit, mulier hæc curatur.

*Verſ.*23. Et quum veniſſet Ieſus in domum principis, & vidiſſet tibicines. Vel ad carmen lugubre, vel ad comprobationem mortis: nouiter ſiquidem defunctis multi fiebant ſoni, antequàm ſepulturæ traderentur: ſi fortè non vera mors, ſed ſopor præ ſe ferens mortem accidiſſet. *Tibicines in funeribus.* Et turbam tumultuantem, dicebat, pro, *dicit*, illis:

*Verſ.*24. Recedite, non eſt enim mortua puella, ſed dormit. Mihi, qui tam facilè poſſum eam ſuſcitare à morte, ſicut homo poteſt excitare dormientem à ſomno. Et deridebant eum.

*Verſ.*25. Et quum eiecta eſſet turba. A conſortio miraculi: vt ſcilicet non eſſet præſens in loco, vbi puella iacebat mortua & ſuſcitanda erat. Intrauit, & tenuit manum eius, & dixit: puella ſurge. Superfluunt hæ quatuor dictiones. Et ſurrexit puella.

*Verſ.*26. Et exiit fama hæc in vniuerſam terram illam.

*Verſ.*27. Et tranſeunte inde Ieſu, ſecuti ſunt eum duo cæci, clamantes & dicentes; miſerere noſtri. *Duo cæci.* Illuminatio duorum cæcorum deſcribitur, qui in via clamantes ſequendo Ieſum, quum non eſſent exauditi, venerunt vſque ad domum, & in ea illuminati ſunt. Fili Dauid. Meſſiam hac appellatione profitentur.

*Verſ.*28. Quum autem veniſſet domum, acceſſerunt ad eum cæci: & dixit eis Ieſus, creditis quia hoc poſſum facere vobis?

Illuminatio Interrogat Ieſus, non vt diſcat incognitum: ſed vt interrogando credant, & augeat fidem eorum, ſimúlque diſcant neceſſariam eſſe ſibi fidem ad conſecutionem illuminationis. Dicunt ei, vtique Domine.

*Verſ.*29. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: ſecundum fidem veſtram fiat vobis.

*Verſ.*30. Et aperti ſunt oculi eorum. Et comminatus eſt illis Ieſus dicens: videte ne quis ſciat. Non præcepti, ſed humilitatis humanæ ſunt hæc verba, ad inſtruendum ſanctos, vt, quantùm ex ſe eſt, ſtudeant declinare humanam gloriam.

*Verſ.*31. Illi autem exeuntes, diffamauerunt, pro, *diuulgauerunt*. Eum in tota terra illa.

*Verſ.*32. Egreſſis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem. *Mutus ex dæmonio.* Aduerte primò quod iſte mutus nō eſt ille cuius meminit Lucas vndecimo capite, dicendo: *Erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum*: quoniam de illo muto tractabit Matthæus inferiùs in capite duodecimo. Luc.11.14. Aduerte ſecundò dupliciter conſtrui poſſe textum, vel quod adiectiuum *mutum* determinet ſubſtantiuum *hominē*, vel quòd *mutum* ſit neutri generis, & determinet ſubſtantiuum *dæmonium*. *Eiecto dæmone loquitur.* Primâ enim conſtructione ſignificatur homo mutus & habens dæmonium. Secundâ autem ſignificatur, quòd homo erat mutus ex dæmonio. Propterea enim dicitur dæmonium mutum, quia faciebat hominem non loqui.

*Verſ.*33. Et eiecto dæmonio, locutus eſt mutus. Et miratæ ſunt turbæ dicentes: nunquam apparuit ſic in Iſrael. Verum di-

cunt

cunt turbæ vna tanquam multitudine miraculorum quæ faciebat Ieſus.

*Verſ.*34. Phariſæi autem dicebant. Cùm non poſſent negare euidentia miracula, pleni maligno ſpiritu quærunt auertere turbas à fide Chriſti interpretantes eiectionem dæmonum in malam partem. In principe dæmoniorum eiicit Dæmones. Hac vna blaſphemia vniuerſa Chriſti opera euertere nituntur. Dicendo enim, quòd in principe dæmoniorum eiicit dæmones, infamant Chriſtum eſſe maximum magum, habentem conſortium cum principe dæmoniorum. Hæc autem verba videntur dicta in abſentia Ieſu: & propterea nulla ſubditur reſponſio Domini ad confutationem tantæ calumniæ, ſicut aliâ vice Dominus confutauit eandem calumniam: vt patet inferiùs cap. 12.

…nipiſcma …arc, ſaorum …ces in …hriſtum.

*Verſ.*35. Et circumibat Ieſus omnes ciuitates & caſtella. Deſcribit Euangeliſta exercitium Chriſti circumeundo *omnes* nulli omiſſâ *ciuitates & caſtella*, parua oppida: ita quòd non dedignabatur in paruis oppidis prædicare. Docens in ſynagogis eorum. Locis deputatis ad doctrinam & prædicationem. Et prædicans euangelium regni, cœleſtis. Hoc enim proprium eſt Euangelij: ad differentiam veteris Teſtamenti promittentis temporalia bona in terra promiſſionis. Et curans omnem languorem, & omnem infirmitatem. deeſt, *in populo*. Vide quantam multitudinem miraculorum inculcat, ſummariè deſcribendo.

CAPVT X.

VERS. 36. In Biblia vulg. Edit. nunc editis incipit Caput decimum inferiùs: Et conuocatis &c.

Videns autem turbas miſertus eſt eis. Rationem mittendi Apoſtolos ad prædicandum Euangeliſta aſſignat fuiſſe miſericordiam Ieſu erga turbas. Quia erant vexati & iacentes, pro, *diſperſi*, ſicut oues non habentes paſtorem. Aſſimilantur turbæ ouibus, quia pronæ erant ad fidem. Sed defectus adiungitur paſtorum: quia doctores earum non fungebantur paſtoris officio.

*Verſ.*37. Tunc dixit Diſcipulis ſuis: meſſis quidem multa, operarij autem pauci. Non dicit ſacerdotes aut ſcribæ pauci, ſed operarij pauci: quia etſi magna eſt multitudo ſacerdotum, doctorum, prædicatorum, pauci tamen ſunt operarij: quia pauci ſunt qui vitâ & doctrinâ ſtudent ſaluti animarum. Non dixit, operarij autem nulli, ſed pauci, ſciebat enim paucos eſſe tales.

*Verſ.*38. Rogate ergo dominum meſſis. Vult Deus rogari à nobis, vt mittat paſtores vita & doctrina. Vt mittat, multiplicando. Operarios in meſſem ſuam.

CAP. X.

Verſ. 1. Et conuocatis duodecim diſcipulis ſuis. Non expectat rogari: ſed paucos operarios ex ſe mittit, tanquam multiplicaturus poſtmodum eos, cùm rogatus fuerit. Dedit illis poteſtatem ſpirituum immundorum, pro. *aduerſus ſpiritus immundos*: Vt eiicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem.

*Verſ.*2. Duodecim autem Apoſtolorum nomina ſunt hæc. Hîc non refertur electio & inſtitutio duodecim Apoſtolorum, ſed miſſio ad prædicandum: cui immiſcet Euangeliſta ordinem eorum.

Nomina 12. Apoſtolorū.

Primus Simon, qui dicitur Petrus. Solus Petrus ordine inſignitur & deſcribitur *primus* ad inſinuandum valde ſpectare ad Chriſtianam notitiam ſcire primatum Petri, nulliuſque momenti eſſe noſſe ordinem Apoſtolorum inter ſe. Ac ſi apertè dixiſſet: Scitote Petrum primum, quicquid ſit de alijs. Propter quod nullum deſcripſit ſecundum aut tertium: ex hoc ipſo ſignificans quòd primatum Petri ſuper alios intendebat Euangeliſta inſinuare. Et Andreas frater eius; Philippus & Bartholomæus:

*Verſ.*3. Iacobus Zebedei & Ioannes frater eius, Thomas, & Matthæus publicanus; Iacobus Alphæi & Thadæus. Legendum eſt, *& Lebbæus qui cognominatus eſt Thadæus.*

*Verſ.*4. Simon Cananæus, pro, *Cananites.* Aiunt denominatum Cananitem à Cana Galilææ, vbi aqua verſa eſt in vinum. Et Iudas Scariotis, pro, *Iſcariotes*. Eſt & nominatiuus. Denominatio creditur à loco vnde oriundus fuit. Qui & tradidit eum.

*Verſ.*5. Hos duodecim miſit Ieſus præcipiens eis, & dicens: In viam gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis:

*Verſ.*6 Sed potius ite ad oues quæ perierunt domus Iſrael. Deſcripto numero prædicatorum, deſcribuntur præcepta quinque illis data. *Primum* de loco quo mittuntur. Inhibentur enim ire ad gentes, & ad ciuitates Samaritanorum: quia tempus prædicandi gentibus, & Samaritanis non erat ante Chriſti conſummatum myſteriū: oportebat enim primùm Chriſtum pati, & intrare in gloriam ſuam, & mittere Spiritum ſanctum, antequam prædicaretur gentibus, quæ erant omnino infideles: & Samaritanis, qui erant fideles ſecundùm quid: circuncidebantur enim, & recipiebant libros Moyſi ſolos. Et ideo fit ſpecialis mentio de eis tanquam medijs inter Iudæos & Gentiles. Conſtat hoc præceptum ad tempus illud tantùm ſpectare: nam poſt reſurrectionem dixit; *Euntes in mundum vniuerſum*, & *Eritis mihi teſtes in Hieruſalem, Samaria & vſque ad vltimum terræ.*

Quinque præcepta Apoſtolis data.

Primum de loco euangelizandi.

Marc. 16. 15. Act. 1. 8.

*Verſ.*7. Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit, pro, *appropinquauit*, regnum cœlorum. *Secundum* præceptum eſt de materia prædicanda: eamdem namque materiam quam Ioannes Baptiſta, & quam ipſe Ieſus prædicabat, tradidit Apoſtolis prædicandam, ſcilicet: *appropinquauit regnum cœlorum:* hic eſt enim omnis prædicationis fructus, vt homines intelligant, credant, ſperent, & ament ea, quæ ſunt regni cœlorum. Quod ante Chriſti aduentum valde diſtabat, non ſolùm ab animis humanis, ſed etiam ab executione, vnde nec ſancti patres ad illud perueniebant in morte. In prædicatione autem regni cœlorum clauditur prædicatio contemptus regni terrarum, prædicatio vitiorum, & quorumcunque impedientium homines ad regnum cœlorum.

Secundum de materia prædicanda

*Verſ.*8. Infirmos curate, mortuos ſuſcitate, leproſos mundate, dæmones eiicite. *Tertium* præceptum de beneficijs miraculoſis conferendis eſt: vt qui noua prædicarent, id eſt, propinquitatem regni cœlorum ad homines, & nouis mirabilibus operibus prædicationem confirmarent. Gratis accepiſtis, gratis date.

Tertium, de miraculoſis ſanationibus.

Quartum: gratis. *Quartum* præceptum de gratuita eſt collatione ſcilicet miraculorum & verbi diuini.

Verſ.9. Nolite poſſidere aurum, neque argentum, neque pecuniam, pro, *æs*, in zonis veſtris.

Verſ.10. Non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam. *Quintum, de modo eundi.* *Quintum* præceptum de modo eundi. In quo prohibet quinque. *Quinque iterum prohibentur.* Primò pretium pro viatico, ſiue in auro, ſiue in argento, ſiue in ære. Dico autem *pro viatico:* quia non dicit abſolutè: *nolite poſſidere aurum*, &c. ſed dicit *in zonis veſtris:* quod *Pecunia.* clare ſonat aurum, ſiue argentum, ſiue æream pecuniam, quæ portatur in ſacculo ſeu crumenis. Nō enim hoc in loco priuat Apoſtolos pretio rerum & alimentis, ſed tantùm ordinat ac diſponit de itinere eorum ad prædicandum, vt clare textus ſonat. *Pera.* Secundo *peram* panis & quorumcunque pertinentium ad nutrimentum. *Duæ tunicæ.* Tertiò *duas tunicas:* ſcilicet mutatorias, non prohibet enim veſtiri pluribus indumentis: ſed prohibet deferre veſtimenta mutatoria. Nam ipſum Ieſum conſtat pluribus vſum indumentis: ex eo quòd milites diuiſerunt ſibi veſtimenta eius in quatuor partes. *Calceamenta.* Quartò *calceamenta* intellige mutatoria: quod numerus binarius non ſolùm determinat tunicas, ſed calceamenta: manifeſtè enim apud Marcum miſſi ſunt cum calceamentis ſandaliorum. *Virga.* Quintò *virgam* ad defenſionem: nam virga pro baculo ſuſtentationis, patet Marci ſexto, conceſſa Apoſtolis.

Hæc enim omnia ad literam, vt ſonant, Chriſtum ordinaſſe Apoſtolis ſeruanda, teſtatur ipſe Luc.22.35. Chriſtus Lucæ 22. dicens; *Quando miſi vos ſine ſacculo, & pera, numquid aliquid defuit vobis?* Idem ſiquidem eſt iudicium de ſacculo & pera, quod eſt de duabus tunicis & reliquis. Et intēdit ad literam Ieſus per hæc comprehendere omnia: hoc eſt, per ſpecificata, omnia quæ homines pro occurrentibus neceſſitatibus itinerantium parare conſueuerunt, excludere. Sicut enim peram alimentorum, ita lenticulam vinatiam, cuius non meminit, excluſiſſe intelligitur: cùm eadem ſit ratio, & ſic de ſimilibus. Et ſicut indumenta, calceos, baculúmque ſuſtentationis conceſſit, ita pileum conceſſiſſe intelligitur: quia eadem eſt ratio: adimit enim quæcumque ſunt pro futura fame, ſiti, defenſione ac mutatione, concedit autem in præſentia opportuna.

Nec intendit Ieſus præcipere hunc Apoſtolis modum eundi ad prædicandū: ſed duo intendit, ſcilicet, declarare, & experientiâ comprobare: *Declarare* quidem Apoſtolis modum congruum & *Duo hîc intendit Chriſtus.* expeditum, quo poſſunt licitè vti eundo ad prædicandum inter fideles: propterea namque ſubdit, *dignus eſt enim operarius cibo ſuo:* hæc enim verba monſtrant, quòd non præcipiendo, ſed manifeſtando modum licitum, diſpoſuit talem eundi modum: ſciebat enim meliorem ſupererogationis modum eſſe, vt ex proprio ære viueret prædicator, ne aliquem grauaret: vt Apoſtolus Paulus fecit: & expoſuit verba Domini eſſe non præceptum, ſed licentiam. *Experientia* autem *comprobare* mittendo tunc de facto Apoſtolos tali modo, vt facto experirentur nihil ſibi deeſſe ſic euntibus, & quàm vtile ad prædicationis officium atque fructum ſit ſeruare hunc modum.

Dignus eſt enim operarius cibo ſuo. Poterant Apoſtoli petere à Chriſto, vnde victum habebimus, ſi non portemus nobiſcum alimenta neque pretium ad emendum illa? Et propterea præueniens Dominus hanc quæſtionem, manifeſtat eis, quod eo ipſo quòd pergunt operarij, ferunt ſecum vnde viuant: quia dignus eſt operarius cibo ſuo. Vbi nota non eſſe ſenſum intentum per hanc metaphoricam locutionem, ſcilicet *dignus eſt operarius cibo ſuo*, quòd Apoſtolis tanquam operariis debeatur cibus quaſi merces operis: nam hic ſenſus aduerſatur ante dato præcepto; *Gratis accepiſtis, gratis date:* præter hoc quod valde infelix eſſet Apoſtolorum opus expectans cibum pro mercede. *Anxiam de victu curam ab Apoſtolis remouet Chriſtus.* Senſus intentus per hanc metaphoram eſt, quòd per gentes operarij, fertis vobiſcum, vnde vobis debetur cibus, multo magis quàm ſit dignus operarius cibo ſuo. Ita quod eſt locus à minori: multo enim eminentius vobis debetur cibus quàm operarius ſit dignus cibo ſuo, vt mercede. Et intendit per hoc ad literam docere Apoſtolos: ſi operarij conducti ab hominibus ſunt ſecuri de cibo & mercede ſua, quia digni ſunt illa, multò magis vos operarij Dei ite ſecuri, non ſoliciti de alimentis: ſed omnem veſtram curam iactare in illum cuius eſtis operarij.

Verſ.11. In quamcunque autem ciuitatem aut caſtellum intraueritis. Adiungit ordinato modo eundi ad prædicandum duo ſimul, ſcilicet modum victus & hoſpitij: vtrumque enim neceſſarium erat declarare. Interrogate. *Modus hoſpitij & victus Apoſtolici.* Cum poteſtate miracula faciendi non dedit Apoſtolis notitiam eligendi hoſpitij: ſed vult eos recognoſcere ſe eſſe homines, & humanâ neſcientiâ interrogare homines de fama eligendi hoſpitis. Quis in ea dignus ſit. Non quis in ea diues ſit, non quis habens bonum hoſpitium, ſed quis dignus ſit regno cœlorum: tum quia dignus cœlorum regno rationabile eſt, quòd recipiat vos hoſpitio: tum ne ex promiſcuo hoſpite prædicationis officium turpe reddatur: tū vt in veſtro hoſpitio incipiat prædicationis fructus. Et ibi manete. Vbi clarè patet, quòd Apoſtolos ſine alimentis ex pretio non ordinauit viuere, ex mendicando, aut expectando oblationes, aut promiſcuè apud omnes: ſed apud dignos regno cœlorum, & humanâ interrogatione diſcernendum eſſe quis habetur dignus.

At ſi obieceris: fortè nullus inuenietur dignus: & ſic fame peribunt, & ſic oportebit Apoſtolos fame perire. Audi Chriſtum: *Quando miſi vos ſine ſacculo & pera, numquid aliquid defuit vobis?* Luc.22.35. & ceſſabit obiectio, intellecta diuinæ curæ infallibilitate. Donec exeatis. Ex illa ciuitate, ituri ad prædicandum aliò. Non vult cœleſtis magiſter dignum hoſpitem inuentum mutari propter meliorem aut opulentiorem, ſeu propter anguſtiam hoſpitij, vel tenuitatem victus.

Verſ.12. Intrantes autem in domum ſalutate eam. *Salutandi hoſpites.* Non expectetis ſalutari ab hoſpite: ſed vos præuenite ſalutationis officio. Dicentes: Pax huic domui. Cuncta ſimul bona animi fert ſecum pax.

Verſ.13. Et ſiquidem fuerit domus illa digna. Hinc apparet quòd non de vulgari ſalutatione loquitur, non enim intendit quòd tanquam humanos ſe exhibentes ſalutent, ſed quòd ſalutatio ſit inuitatio ad pacem cœleſtem: talem enim pacem ſignificat ſubiungendo: veniet, pro, *veniat* pax veſtra, hoc eſt, pax cœleſtis, pax ſpiritus, non pax mundi. Super eam. Oſtendit non fore vanam huiuſmodi ſalutationem, ſed fructuoſam domui illi, ſi digna fuerit in veritate regno

cœlorum manifeſtant ſaltem fructuoſam vobis, dicendo: Si autem non fuerit digna, pax veſtra. Quoad fructum. Reuertetur ad vos, pro, *reuertatur ad vos*. Vobis nihil hominum erit meritoria ſanctitatio exhibita.

Puluis de pedibus excutiendus, ad quid?

Verſ. 14. Et quicunque non receperit vos, neque audierit ſermones veſtros exeuntes foras: ſuperflua eſt *foras*, de domo vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus veſtris. Ad duo. Primum ad teſtificandum illis ſigno excuſſionis, quòd ex ſua culpa relinquuntur a vobis: ſic enim Paulus Act. 18. fecit excutiendo veſtimenta in Iudæos apud Corinthum. Secundo, ad teſtificandum tali ſigno quod nihil relinquitur vobis commune cum eis: vt vel ſic exterreantur audientes ſe excluſos à conſortio regni cœlorum.

Verſ. 15. Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij quam illi ciuitati. Ne mirabile tibi videatur tolerabilius fore in die iudicij Sodomæ & Gomorrhæ, quàm ciuitati refutanti Apoſtolicam prædicationem, diſtingue duplicem grauitatem peccati: Alteram ex parte conuerſionis: & hinc grauiora non dubites fuiſſe crimina Sodomæ & Gomorrhæ. Alteram ex parte auerſionis: & hinc grauius eſt crimen refutantium Euangelium Chriſti: tanquam dicentium Domino Deo: *Recede à nobis, ſcientiam viarum tuarum nolumus.* Rurſus crimina Sodomorum conſidera eſſe contra humanum bonum: crimen autem refutantium Euangelium eſſe contra bonum diuini ordinis, ſcilicet fidei, ſpei, ac charitatis in Chriſtum.

Iob 21. 14.

Verſ. 16. Ecce ego. Non præter meam intentionem, non contra meam voluntatem, non ſupra meam potentiam patiemini tot mala: ſed ego qui vos elegi, qui dedi vobis poteſtatem etiam reſuſcitandi mortuos. Mitto vos. Non *permitto*, ſed ex electione *mitto* vos mihi charos. Sicut oues. Non ſicut leones ſed inermes omnino tam ad offendendum, quàm ad defendendum ſicut oues. In medio luporum. Non ad lupos ſed ad recuperandas oues perditas: non hinc aut inde, ſed exiſtentes in medio luporum, inimicorum veſtrorum. Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes, & ſimplices ſicut columbæ. Tres ſunt hominis partes ſcilicet corpus, affectus, & Intellectus. Quantùm ad corpus, mittit paſſuros ſicut oues: quantum ad intellectum, præcipit prudentes eſſe ſicut ſerpentes: quantùm ad affectum præcipit ſimplices eſſe ſicut columbas, vt præparent ſe ad tria: ſcilicet patientiam, prudentiam, & ſimplicitatem. Et *patientiam* quidem ouilem, hoc eſt, omnino inermem: *prudentiam* verò ſerpentinam, hoc eſt ad ſeruandum caput, ad ſeruandum id quod præcipuum eſt, fidem, ſpem, charitatemque Chriſti: ſerpentis enim prudentia eſt, totum corpus inuoluere ad protegendum caput: *ſimplicitatem* autem columbinam, hoc eſt ſine admixtione felleæ amaritudinis definiuit. Ita quòd mittit Apoſtolos *patientes*, ad iniurias omnes ſuſtinendas: *prudentes*, non ſtolidos, non inſenſatos: ſpiritus enim ſanctus, eſt ſpiritus ſapientiæ, ſcientiæ, intellectus & conſilij: & *ſimplices*, abſque omni duplicitate, verſutia, ſimulatione & amaritudine, rectam proſequentes intentionem.

Tria commendantur viris Apoſtolicis.

Patientia:
Prudentia:

Simplicitas.

Verſ. 17. Cauete autem ab hominibus. Quoniam dixerat, *eſtote prudentes*, declarat ſubiungendo actum cautelæ non a lupis, ſed ab hominibus. In medio luporum vos expono dilaniandos, ab hominibus autem cauete, vtamini prudentia ad cauendum ab humanis perſuaſionibus. homines enim appellat eos qui humanitatis officiis præterquam conſanguinitatis, amicitiæ, patriæ, & aliorum humanorum vinculorum conſulunt vt non patiamur, vt non perdamus hanc vitam propter fidem Chriſti. Tradent enim vos in concilijs. Ratio cauendi ſubiungitur, & non ſubiunguntur ea a quibus debent cauere: non enim cauere debent a flagellis, ſynagogis, regibus, &c. ſed ratio cauendi à perſuaſionibus humanis eſt præuiſio malorum ſubſequentium eorum conſtantiam, cauendo ab humanis perſuaſionibus. Ac ſi apertiùs diceret: cauete ab humanis ſuaſionibus, præſciendo quod vos cautos tradent in conciliis, &c. Et deſcribitur progreſſus Iudæorum futurus perſequendo Apoſtolos gradibus multis. Primò enim ſingulares perſonæ tradent vos in conciliis publicis examinandos & iudicandos: vt patet in Stephano. Et in ſynagogis ſuis flagellabunt vos, tanquam malefactores vt patet in Apoſtolis flagellatis, & Paulo quinquies flagellato à Iudæis.

Cautela adhibenda.

Perſecutiones prædicuntur.

Verſ. 18. Et ad præſides, vt patet de Paulo. Et dicit hæc, quia Iudæi non habebant illo tempore poteſtatem exercendi iuriſdictionem ad mortem: prout ipſi teſtantur Ioan. 18. *Nobis non licet interficere quenquam*: & propterea non contenti flagellis volentes vos occidere, ducent vos ad præſides, & reges, habentes poteſtatem occidendi. Et ad reges, vt patet de Iacobo, quem occidit Herodes rex. Ducemini propter me. quia in me creditis, quia me prædicatis. Magna accumulatio malorum in hac legatione, quando propter mittentem mala omnia imminere denunciat. In teſtimonium illis & gentibus. Omni ex parte vtilia fore mala prænunciat: nam non ſolùm ipſis Apoſtolis & acquirendis ouibus vtilem fore Apoſtolorum paſſionem, ſed etiam conferre ſignificat ad teſtificandum inimicis tam Iudæis quàm gentilibus, quòd ipſi negligant ſalutem propriam, quòd ipſi excuſationem non habebunt ignorantiæ aduentus mei: examinantes enim & audientes vos, debent cogitare & prouidere ſibiipſis de propria ſalute.

Ioan. 18. 31.

Perſecutionū vtilitas.

Verſ. 19. Cùm autem tradent vos, nolite cogitare pro, *ne ſolliciti ſitis*, quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.

Verſ. 20. Non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis. Mirabilis eſt diuina diſpenſatio: quædam donat, ſcilicet poteſtatem miracula faciendi, in quibuſdam vult eos interrogare, in quibuſdam vti prudentiâ, quædam promittit tunc, cùm tempus fuerit affutura, *dabitur vobis in illa hora quid loquamini*. Et ne hoc reputent impoſſibile, ſubiungit quòd *vos non loquimini, ſed Spiritus ſanctus in vobis.*

Verſ. 21. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & inſurgent filij in parentes, Dixerat, *cauete ab hominibus*, quia vos incautos tradēt, declarat modò homines illos eſſe fratres, patres, filióſque, vt nullum genus hominum exemptum intelligamus. Et morte eos afficient, non ſolū tradent, ſed interficiēt.

Verſ. 22. Et eritis odio. Deeſt *habiti ab* omnibus hominibus propter nomen meum, Tolerabile erat tradi, flagellari, occidi etiam à conſanguineis, ſi ſaltem amor hominum erga eos affuiſſe

aff.iſſet, ſed non ſolùm defuturus amor, ſed etiam affuturum odium omnium hominum erga eos deſcribitur. Et verè ab hominibus, hoc eſt, ſapientibus quæ hominis, non quæ Dei ſunt, odio habent Chriſti imitatores. Qui autem perſeuerauerit, pro, *ſuſtinuerit*, vſque in finem, hic ſaluus erit. Ad ſalutem non ſufficit prædicare, flagellari, & odio haberi ab omnibus, niſi adſit perſeuerantia vſque in finem.

Licitum eſt fugere in perſecutionibus.

Verſ. 23. Quum autem perſequentur vos in ciuitate iſta, fugite in aliam. Licentia eſt, non præceptum. Et appoſuit hoc, ne illicitum exiſtimaretur fugere. Amen dico vobis, non conſummabitis ciuitates Iſrael, donec veniat filius hominis. Sicut illud, *in viam gentium ne abieritis*, arctatur ad tempus illius legationis, ita hoc. Intendit enim quòd antequam diſcurrent prædicando ſeu fugiendo omnes ciuitates populi Iſrael, veniet ipſe Ieſus immortalis, reſurgendo à mortuis daturus nouam legationem. Et dixit hæc præoccupando reſponſionem Apoſtolorum: ſi expulſi fuerimus ab omnibus ciuitatibus Iſrael, ita quod nulla ſuperſit, ad quam fugiemus?

Verſ. 24. Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum: nec ſeruus ſupra Dominum ſuum.

Contra timores firmat ſuos Chriſtus. Honor & vita maximè amabilia.

Verſ. 25. Sufficit diſcipulo vt ſit ſicut magiſter eius: & ſeruo ſicut dominus eius. Datis præceptis, & prædictis malis annexis legationi, adiungit exhortationem confortando eos ad excludendum ab eis timorem ſpecialiter duorum malorum: ſcilicet tollentium honorem, & tollentium vitam: maximè enim amamus hæc duo, honorem ſcilicet & vitam. Excutit ergo timorem ab exemplo ſui, triplici comparatione adiectâ inter ſe & Apoſtolos: prima eſt, quia ipſe magiſter, illi diſcipuli: ſecunda eſt quia ipſe Dominus, illi ſerui: tertia eſt, quia ipſe paterfamilias, illi domeſtici. Quas tamen modeſtè profert non dicendo ſe Dominum & illos ſeruos &c. ſed in tertia perſona, *non eſt diſcipulus*, &c. Vt cum viderint ipsū Dominum, & magiſtrum flagellatum, crucifixum & occiſum, non timeant diſcipuli & ſerui. Si patremfamilias Beelzebub vocauerunt, quanto magis domeſticos eius?

Verſ. 26. Ne ergo timueritis eos. Tacitis iis quæ tunc futura erant circa proprij corporis paſſionem, commemorat ea quæ paſſus eſt circa honorem. Si me patremfamilias dehoneſtauerunt, imponendo quòd ſim vir diabolicus, quòd ſim Magus, vtens Beelzebub principe dæmoniorum, quantò magis infamabunt vos? Et verè præcipit Dominus quod rei probauit euentus: nam diabolici ſeu magicæ artis viri habiti ſunt ab infidelibus Chriſti ſequaces: vt teſtantur geſta Martyrū. Nihil enim opertum quod non reueletur. pro, reuelabitur; & occultum, quod non ſciatur. pro, *ſcietur*. Non ſufficit Chriſto confortare eos ad tolerandas infamias ab exemplo ſui: ſed rurſus confortat eos à finali euentu. quia tandem clara apparebit veritas veſtræ innocentiæ & virtutis, ac calumniæ & iniquitatis perſecutorum veſtrorum. In die ſiquidem iudicij omne in hoc mundo coopertū detegetur, & omne in hoc mundo occultum ſcietur: ac per hoc redibit honor ac gloria veſtra cum confuſione perſecutorum veſtrorum.

Verſ. 27. Quod vobis dico in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate ſuper tecta. Confortat tertiò ad tolerandas infamias à publica doctrina. Occaſione haberent forte infamandi vos, ſi occultam [illegible] ta docerem vos quæ vellem alios [illegible] autem non eſt ſic, [illegible] nam præceptum meum eſt quod dico vobis in tenebris, in myſteriis, in parabolis, dicatis in lumine, in manifeſto: & in aure quod auditis ad partem, prædicetis publicè non ſolùm ſuper cathedras, ſed ſuper tecta, vt ab omnibus audiri poſſitis.

Ioan. 18. 20. Docuit Chriſtus in occulto, ſed quod voluit eſſe publicum.

Si quæris quomodo ſtet ſententia horum verborum cum illa: *Ego palam locutus ſum mundo, & in occulto locutus ſum nihil*: ſcito nullam eſſe inter ſententias has contrarietatem: eo quòd nihil dixit Chriſtus ſeorſum, ſecreto, in aure, in tenebris, quod voluerit ſeruari occultum: ſed omnia voluit publicari poſt reſurrectionem ſuam. Docuit itaque quædam ſeorſum: ſed nihil quod voluerit ſeruari occultum, quod voluerit non eſſe publicum. Vnde hæc eſt gloria Chriſtianæ fidei, ob hoc ridemus de infidelibus imponentibus Chriſti imitatoribus: vt pote ſcientes nihil apud nos eſſe occultum, ſed omnia Chriſtianæ fidei myſteria tam pura, tam nitida, tamque aliena ab omni contagione eſſe, vt non vereamur publicè cuncta prædicare.

Occiſionis timorem excludit Chriſtus.

Verſ. 28. Et nolite timere eos qui occidunt corpus. Poſt excluſum timorem infamiæ excludit timorem occiſionis, Primò, quia duplici exiſtente vitâ hominis (ſcilicet corporis, & animæ) differentia inter hominem & Deum hæc eſt, quod homines poſſunt tollere tantum vitam corporis, quæ longè minor eſt quàm vita animæ, Deus autem poteſt & animam & corpus perdere in gehennam æternæ damnationis: & propterea non homo, ſed Deus timendus eſt. Animam autem non poſſunt occidere. Verum eſt hoc tū quoad vitam naturæ: quia anima eſt immortalis, & ſolus Deus poteſt occidere illam annihilando: tum quoad vitā virtutis: nullus enim homo poteſt tollere ab anima virtutem moralem ſeu gratiæ: tum quoad vitam beatitudinis: quia ſolius Dei eſt beare aut damnare animam. Sed potius timete eum. Timor ſolius mali eſt: nemo enim timet bonum: veruntamen poteſtas inferendi malum quantumcunque in ſe ſit bona, timenda eſt ratione mali cuius eſt illatiua. Et hoc modo Deus in ſe optimus, timendus dicitur. Qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam. Non dicit occidere (vt dicendum conſequenter fuerat) ſed illud quod peius eſt occiſione: ſcilicet perdere corpus & animam in gehennam æternæ damnationis.

Timor ſolius eſt mali.

Verſ. 29. Nonne duo paſſeres, pro *paſſerculi*, aſſe væneunt: & vnus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre veſtro? Confortat ſecundò ad tolerandam mortem ex cura diuina circa redintegrationem omnium etiam ſingulorum capillorum: vt ſciant ſe non ſolùm redintegrandos quoad vitam corporis & animæ ex præcedenti ratione, ſed etiam quoad minima quæque ſui quæ perdere poſſunt. Suadet autem hoc ex diuina prouidentia circa paſſeres, aſſerendo quod tanta eſt diuina prouidentia, quod quantumcunque viles ſint paſſeres (ita quod duo væneunt aſſe vno) nihilominus nullus eorum moritur ſine nutu Dei patris veſtri: quanto ergo magis veſtri curam habet Deus?

Ne minimus quidem paſſer moritur ſine voluntate Dei.

Si contra hanc diuinam curam paſſerum obiicitur illud Apoſtoli, 1. ad Corinthios capite nono

1 Cor. 9. 10. *Numquid Deo cura eſt de bobus?* Diſtingue aliud eſſe curare de irrationalibus legem ſcriptam dando, & aliud eſſe curare de prouidentia. Aſſerit enim hic prouidentiæ diuinæ curam comprehendere etiam paſſeres: negatur autem ab Apoſtolo Deum habere irrationalium curam ſic, vt ſolicitus ſit ſuperaddere legem circa ſalutem eorum, hic enim modus diuinæ curæ reſeruatur rationali creaturæ, quam quia Deus ordinauit ad æternam felicitatem, erudit atque monet ſuperadditâ lege ſpectantium ad fidem, ſpem & charitatem.

Capilli numerati ſunt. *Verſ.* 30. Veſtri autem & capilli capitis omnes numerati ſunt. Non eſt hyperbolica locutio (quoniam in veritate capillorum numerus notus eſt Deo) ſed etiam ſignificatiua diuinæ curę circa quæcumque quantumuis minima etiam ſigillatim electorum ſuorum.

Verſ. 31. Nolite ergo timere: multis paſſeribus, pro, *paſſerculis*, meliores eſtis. pro, *præſtatis*. vos, hoc eſt, multitudine vniuerſa paſſerum.

Verſ. 32. Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo qui in cœlis eſt.

Verſ. 33. Qui autem negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cœlis eſt. Exhortationi excluſiuæ timoris tam infamiæ quàm mortis adiungit neceſſitatem fidei, amoris, & confeſſionis ſuæ. Ac ſi apertiùs dicat: non putetis me hortari vos ad id quod eſt ſupererogationis, ſed ad id quod eſt neceſſitatis. *Neceſſitas confitendi Christum.* Vnde hanc neceſſitatē manifeſtat à pœna & præmio ſecundum tria: ſcilicet confuſionis & gloriæ; habendi & non habendi Chriſtum; perdendi & inueniendi animam propriam. De neceſſitate itaque confitendi Chriſtum ex futura pœna confuſionis & præmio gloriæ, ait, quòd confitentem me confitebor eum coram patre meo, & negantem negabo. Non ſufficit Chriſto interna fides aut internus amor, niſi, cùm opus fuerit, adſit exterior confeſſio fidei & factorum.

Verſ. 34. Nolite arbitrari. Neceſſitatem confitendi & amandi Chriſtum manifeſtat ex culpa. Peccatum enim ſignificat dicendo: *Qui amat patrem aut matrem pluſquam me, non eſt me dignus*, nullus enim dignus redditur Chriſto, niſi ob culpam propriam. Vbi & duo alia nota. Alterum eſt, quòd Ieſus iuſtificat pœnam antedictam futuræ confuſionis, aperiens illius cauſam eſſe proprium crimen negantiū ipſum, ne putaremus mundos illos eſſe à peccato, qui negant ipſum. Alterum eſt, quòd ſimul & ſemel declarat, & rationem criminis eſſe, quia poſtponitur amor ipſius Chriſti amori aliorum & vſque adeò exigi ad ſalutem, amorem & confeſſionem Chriſti, vt nec amor patris ſecundum carnem aut matris, fratris aut vxoris, &c. excuſet. Quia veneri m. Manifeſtat ex proprij aduentus officio culpam minus amantium ipſum. Ac ſi apertè diceret: non ſunt hæc mandata hominum, non ſunt poſitiui iuris, ſed ſunt fructus aduentus mei in mundu: ad hæc efficienda veni ego Dei filius in mundū. Pacem. omnem, mittere in terram: non veni pacem mittere. Dixerat ſuperiùs vt deferrent pacem: ne intelligerent pacem omnem, declarat modò, quòd non venit mittere in terram pacem omnem. *Non venit Chriſtus pacem mittere, ſed gladium.* Sed gladium. Metaphorica eſt locutio, deſcribens bellum à ſupremo actu eius: quo ſcilicet venitur ad vſum gladij.

Verſ. 35. Veni enim ſeparare, pro, *diſſidere facere*, hominem aduersùs patrem ſuum, & filiam aduersùs matrem ſuam, & nurum aduersùs ſocrum ſuam. Ecce gladius, ecce contrarium pacis.

Verſ. 36. Et inimici hominis domeſtici eius. Confirmat hoc bellum ex authoritate veteris teſtamenti, Mich. 7. vbi ſcribuntur hęc verba.

Verſ. 37. Qui amat patrem aut matrem plus quàm pro, *ſupra*, me. Declarat quam pacem non venit mittere in terram ſcilicet contrariā ordini charitatis, ſimul declarans ad quam ſeparationem faciendam venit, ſcilicet neceſſariam ad ordinem charitatis ſeruandum. Non ſufficit Ieſu Chriſto amari: ſed exigit vt ametur pluſquā proprius pater, mater, aut filius, &c. Non eſt me dignus: & qui amat aut filium, aut filiam ſuper me pro, *ſupra me*, non eſt me dignus. Pœna damni ſignificatur, quâ homo priuatur ipſo Deo. Et aptè indignus Deo definitur, qui pluris fecit patrem, matrē, aut filium, &c. quàm Deum.

Verſ. 38. Et qui non accepit crucem ſuam. Non patri aut filio tantùm, ſed etiam tibimet præponendus eſt Chriſtus. *Ferēda cuique ſua Crux.* Nec dicit qui non ſe crucifigit, ſed *qui non accipit*, qui refutat impoſitam ſibi crucem, hoc eſt, illatam mortem etiam diram, turpem & vilem: hæc enim in cruce clauduntur. Et ſequitur me. Apponit hoc tum confortando ab exemplo ſui crucifigendi; tum monſtrando rationem ſubeundæ crucis, ſcilicet propter Chriſtum. Non eſt me dignus. Identitas demeriti in non accipiente crucē & in plus amante patrem, monſtrat quòd de illo non accipiente crucem loquitur, qui ideo refutat crucem, quia plus amat ſeipſum, quàm Chriſtum: & non de illo cui licitum eſt fugere in aliam ciuitatem. Verba enim hæc licet ſint negatiua, ſecundum tamen ſenſum ſunt affirmatiua vinculi ad ſufferendam crucem propter Chriſtum, quod conſtat intelligi quando & vbi oportet.

Verſ. 39 Qui inuenit pro, *inuenerit*. animam ſuam. Si diceret qui amat aut ſeruat, clara eſſent verba: ſed dicendo *inuenit*, & ſubiungendo *inueniet*, expoſitionem expoſcit. *Inuenire animā quid.* Differentia itaque inter præſentē vitam & æternam eſt: quòd æterna non inuenitur hîc ſed ſperatur: præſens autē vita hîc habetur. Rurſus propoſitis humano ſtudio, hinc Chriſto, & inde vitâ propriâ, ſi homo ſtuduerit poſthabito Chriſto ad ſeruandā vitam propriā, iam *inuenit animam ſuam*, hoc eſt, vitam ſuā: quia aſſecutus eſt quod intēdebat. Ita quòd ſenſus eſt, *qui inuenit*, qui iam inuentam habet me poſthabito, *animam ſuam* vitam ſuam. Perdet eam. vitam ſuam in futuro ſæculo. Et qui perdiderit animam ſuam. Et per oppoſitum qui non inuenit, ſed ſperans perdiderit vitam ſuam Propter me. Explicare *propter me*, inſinuat contrarium eius (ſcilicet poſthabito me) ſubintelligendū eſſe cùm dictū eſt *qui inuenit animā ſuam*: vt contrariorū eadē ſit diſciplina. Inueniet eam, in futuro ſæculo.

Vbi nota etiam ad literā verificari hæc dicta de anima, quantùm ad officiū animandi corpus: quia habens vitam corporalem pro inuenta perdit corporalem vitam in æternum: poſt reſurrectionem enim vita erit eis peius quàm mors: nam *quærent mortem, & mors fugiet ab eis*. Apoc. 9. 6. Et ſimiliter voluntariè ponentes vitam ſuam corporalem propter Chriſtum, inuenient poſt reſurrectionem eamdem corporalem vitam æternam. Et dixit tertio loco hæc, vt neceſſitatem ſeruandi &

confitendi fidem Chriſti monſtraret ex periculo damni, vel lucri propriæ vitæ: vt ſi non moueremur ex timore pœnæ damni, ſaltem moueremur ex timore pœnæ ſenſus: & rurſus, vt non ſolùm traheremur amore eſſendi cum Chriſto, ſed etiam amore corporalis vitæ propriæ perpetuæ.

Verſ. 40. Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me miſit.

Verſ. 41. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit iuſtum in nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet.

Verſ. 42. Et quicumque potum dederit vni ex minimis, pro, *puſillis*, iſtis calicem aquæ frigidæ tantum, in nomine diſcipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem ſuam.] Expeditis præceptis & periculis legationis: quia inter alia ordinauerat vt viuerent apud hoſpites ſuos, & prædixerat ſimul pœnam negantium hoſpitium, conſequens fuit vt præmium hoſpitum declararet. Manifeſtat itaque præmium hoſpitum, tum à dignitate perſonæ receptæ: quia recipiendo vos recipient me: ac per hoc eum qui me miſit, ſcilicet Deum: recipientes ergo vos, recipient Deum: quod eſt maximum donum. Tum à mercede: quia recipiens prophetam non alia ratione, niſi quia propheta eſt, efficitur particeps meriti prophetæ: vtpote fouens prophetam in officio ſuo: & propterea mercedem quoque prophetæ debitam accipiet. Non dicit *tantam mercedem*: quia maius eſt meritum maiórque merces prophetæ quàm recipientis ipſum: ſed ſicut particeps fit meriti fouendo prophetam, ita particeps eſt mercedis: ſimilem ergo mercedem mercedi prophetæ accipiet, quamuis non tantam. Et eâdem ratione recipiens diſcipulum, non quia amicus aut gratus, &c. ſed habitâ tantum ratione, quia eſt diſcipulus meus, mercedem ſimilem mercedi diſcipuli accipiet. Et breuiter ſcitote, quòd nullus beneficium quantumcunque paruum alicui ex puſillis iſtis præſtabit ſine præmio: nam *qui potum* non vini, ſed *aquæ frigidæ* (vt nullum laborem aut ſumptum fecerit calefaciendo) dederit: non perdet mercedem ſuam.

Merces recipientium Apoſtolos.

CAPVT XI.

VERS. 1. ET factum eſt cùm conſummaſſet Ieſus præcipiens duodecim diſcipulis ſuis tranſiit inde, aliò tendens ipſe, & aliò mittens diſcipulos, vt doceret & prædicaret. Non ideo miſit diſcipulos ad prædicandum, vt ipſe deſereret prædicationis officium: ſed ita miſit illos, vt etiam per ſeipſum prędicaret. In ciuitatibus eorum. Seruat quod ſeruandum præcepit.

Verſ. 2. Ioannes autem. Inchoauit Matthæus prædicationem Ieſu à carcere Ioannis capite quarto commemorato: nunc narrat ſubſecutos fructus adhuc viuente Ioanne in carcere. Cùm audiſſet à diſcipulis ſuis: vt alius teſtatur Euangeliſta. In vinculis, pro, *in carcere*, opera Chriſti, mittens duos de diſcipulis ſuis,

Fructus prædicationis Chriſti.

**Verſ.* 3. Ait illi: Tu es qui venturus es, pro, *ille venturus*, ſeu *veniens*; an alium expectamus? Dictio Græca interpretata, *venturus* es, anceps eſt ad vtrumque tempus, ſed parui refert: quia vtroque ſenſu ſignificatur Meſſias. Et ſi quidem legitur in præſenti, ordo literæ eſt: Tu es veniens ille tam expectatus à Iudæis, tam acclamatus à prophetis. Si autem legitur in futuro, ordo eſt: Tu es ille venturus ſecundum dicta prophetarum & expectationem Iudæorum ad ſalutem mundi, ad regnandum in æternum tam expectatus, tam acclamatus. Et hæc lectio amplectenda: quia prima habet nescio quid duriuſculæ conſtructionis.

Legatio Ioannis ad Chriſtum.

Proponit autem Ioannes hanc interrogationem, non dubitans Ieſum fore redemptorem mundum & Regem Iſrael. ſed vt conſulat diſcipulis: vt vel ſic inſtruantur & credant Ieſum eſſe verum Meſſiam. Conſtat enim diſcipulos Ioannis minus bene ſenſiſſe de Ieſu, tum ex eo, quòd antequam Ioannes mitteretur in carcerem, liuore tacti dixerunt Ioanni de Chriſto, *Rabbi qui erat tecum trans Iordanem*. &c. Ioannis tertio: tum quia (vt ſuperiùs nono capite patuit) reprehenderunt Ieſum, *Quare nos & Phariſæi ieiunamus*, &c.

Ioan. 3.26.

Verſ. 4. Et reſpondens Ieſus ait illis: Euntes renunciate Ioanni, quæ audiſtis & vidiſtis. pro *auditis & videtis*. Reſpondet Ieſus non teſtimonio verborum: ſed factorum: vt referendo Ioanni miracula, conuincantur à Ioanne ex ipſis miraculis, & non dubitent ipſum eſſe verum Meſſiam. Auditus refertur ad miracula priùs facta, viſus autem ad miracula, quæ tunc fecit, alio Euangeliſta teſtante.

Verſ. 5. Cæci vident, claudi ambulant leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt. Ante ſiquidem hoc tempus reſuſcitauerat filium viduæ, & filiam Archiſynagogi. Pauperes euangelizantur. Inter miracula teſtificantia Meſſiam connumeratur, quòd *pauperes euangelizantur*: hoc eſt, accipiunt bonum nuncium. Græci dicunt *euangelizo te*. hoc eſt affero bonum nuncium tibi: & ſimiliter tu euangelizaris, tibi affertur bonum nuncium, tibi bonum annunciatur, tu accipis bonum nuncium. Et ſignificatur per hoc differentia inter mundanum & cœleſte regnum; inter mundana & cœleſtia bona; inter communia bona nuncia mundana, & cœleſtia quantùm ad ordinem, quia mundana bona communia annunciantur magnatibus & diuitibus mundi, & per illos deriuantur ad reliquos ac pauperes: cœleſtia autem bona communia toti generi humano, annunciantur pauperibus, piſcatoribus, & aliis huiuſmodi ſequacibus Ieſu, & per illos deriuantur ad alios etiam mundi principes: vt experientia teſtata eſt. Inter alia ergo Ieſu Chriſti admiranda operà connumeratur contrarius ordo ad ordinem mundanum circa annunciationem regni cœlorum. Et cum hoc ſignificat etiam, quòd ſoli pauperes ſpiritu, hoc eſt non affecti diuitiis, ſunt illi qui verè accipiunt bonum illis nuncium ex aduentu meo.

Pauperes euangelizantur, quid.

Verſ. 6. Et beatus eſt qui non fuerit ſcandalizatus in me. Subiunxit hoc, vt præberet occaſionem Ioanni erudiendi & præmuniendi diſcipulos ſuos, ne ſcandalizentur in Chriſti abiectione & paſſione, ſciebat enim paſſionem mortémque ſuam fore offendiculum etiam credentibus, quòd ipſe eſſet redempturus Iſrael. Vnde etiam Chriſti diſcipuli euntes in Emaus, ſcandalizati morte Chriſti, dixerunt: *nos ſperabamus, quòd ipſe eſſet redempturus Iſrael.*

Luc. 24.21.

Verſ. 7. Illis autem abeuntibus. Ne coram diſcipulis Ioannis laudans Ioannem, videretur humano reſpectu laudare. Cœpit Ieſus dicere

ad

Laudat S. Ioannem Chriſtus.

ad turbas de Ioanne. Hactenus, quia non oportuit, tacuit laudes Ioannis: modò autem quia periclitabantur in opinione turbarum tum conſtantia, tum teſtimonium redditum à Ioanne de Ieſu, inchoat laudes Ioannis. Neſciebant enim turbæ qua ratione Ioannes miſiſſet diſcipulos ad interrogandum. *Tu es Meſſias, an alium expectamus?* & propterea dubitare poterant de Ioannis conſtantia & teſtimonio: huiuſmodi ambiguitatem tollit Ieſus, laudans Ioannem dupliciter. Quid exiſtis in deſertum videre? Inchoat laudes Ioannis apud turbas ex ipſarum turbarum concurſu tali ac tanto, vt relictis ciuitatibus iuerint vſque in deſertum ad Ioannem. Ac ſi apertè

A conſtantia.

dicat: talis ac tantus veſter concurſus ad Ioannem, teſtatur de ipſo. Arundinem vento agitatam. Prima Ioannis commendatio, animi eſt conſtantia.

Verſ. 8. Sed quid exiſtis videre? hominem mollibus, deeſt, *veſtibus*, veſtitum? Ecce qui mollibus veſtiuntur pro, *qui mollia geſtant*, in domibus Regum ſunt. Secunda commenda-

Ab auſteritate.

datio eſt corporalis vitæ auſteritas, à veſtibus ſignificata.

Verſ. 9. Sed quid exiſtis videre, Prophetam? Etiam dico vobis & plus quàm pro-

A pluſquam propheta.

phetam, pro *excellentiorem propheta.*

Verſ. 10. Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Tertia commendatio donum eſt gratiæ plus quàm propheticæ. Quod declaratur ex authoritate Malachiæ prophetæ cap. 3. Et conſiſtit declaratio in hoc, quòd ideo Ioannes eſt excellentior propheta, quia prophetæ prædixerunt Meſſiam futurum: Ioannes autem fuit præparator viæ Meſſiæ præſenti. Hoc enim ſignificatur dicendo, *qui præparabit viam tuam*, non à remotis, ſed *ante faciem tuam*. Dicuntur enim hæc verba in perſona Dei ad Meſſiam.

Verſ. 11. Amen dico vobis, non ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta. Quarta Ioannis commendatio relatiua eſt,

Non ſurrexit major Ioãne.

non ad omnes homines, ſed ad omnes prophetas: nam alio Euangeliſta teſtante conſtat Chriſtum dixiſſe, non ſurrexit maior propheta: quam particulam Matthæus tacuit. Imò literalis ſenſus eſt, quòd inter prophetas nullus fuit maior Ioanne.

S. Ioannes non affirmatur major omnibus Prophetis.

Et bene nota quòd non affirmatur Ioannes maior omnibus prophetis: ſed negatur propheta maior ipſo, cum quo ſtat quòd habuerit æquales. Vnde ex hoc quòd Ioannes fuit præcurſor Chriſti (monſtrando, baptizando, præparando, &c.) habuit non ſolùm gratiam plus quàm propheticam: ſed quòd nullus prophetarum (Moyſes ſcilicet, Dauid, Ieremias, Iſaias, &c. fuit maior ipſo. Qui autem minor eſt in regno cœlorum, maior eſt illo. Ioannes relatus ad patres veteris Teſtamenti, non habet maiorem: relatus autem ad regnum cœlorum (hoc eſt ad noui tempus teſtamenti, hoc eſt, ad tempus præſens, inchoans regnum cœlorum) habet maiorem: ſcilicet Meſ-

Chriſtus vocat ſe minorem in regno cœlorum.

ſiam. Et parcens Ieſus laudi propriæ, non dicit; ego autem maior ſum illo: ſed deſcribit ſeipſum Meſſiam à minoritate in regno cœlorum. Et cùm extra propoſitum ſit loqui de regno cœlorum, hoc eſt, cœleſti beatitudine in qua tunc ſoli Angelici ſpiritus erant, conſequens eſt, quòd de regno in terra inchoato tunc, eſt ſermo. Nec in dubium vertitur, quis ſit iſte *minor in regno cœlorum*, quia conſtat quòd eſt ipſe Meſſias. Qui quamuis natura, gratia & dignitate ſit maximus, eſt tamen officiis minor: iuxta illud: *Quis maior eſt, qui recumbit, an qui miniſtrat? nonne qui recumbit? ego autem in medio veſtri ſum ſicut qui miniſtrat.* Et Luc. 22. 27.
rurſus; *filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare, & animam ſuam dare redemptionem pro* Matth. 20.
multis. Eſt itaque literalis ſenſus, quod ille *qui* 28.
in regno cœlorum iam inchoato à diebus Ioannis Baptiſtæ *eſt minor* officiis, exercet officia minoris, exercet officia humilitatis, *eſt maior Ioanne* carente maiore inter priores.

Poteſt quoque non abſolutè aliter litera exponi. Primus enim prædicator regni cœlorum fuit Ioannes Baptiſta, ſicut etiam fuit pater primus baptiſmi: Ieſus autem fuit ſecundus in vtroque, & propterea dicitur minor in regno cœlorum: ſecundus enim minoritatem à primo ſonat. Ac ſi apertè dicat: quamuis Ioannes nullum priorum habeat maiorem ſe, qui tamen poſterior eſt illo in inchoatione regni cœlorum, eſt maior ipſo.

Verſ. 12. A diebus autem Ioannis Baptiſtæ, vſque nunc regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Quinta commendatio eſt nouæ prædicationis nouus fructus. Temporibus priſcorum prophetarum promittebatur regnum terrenum in terra promiſſionis, & regna terrarum Amorræorum & Cana-

Regnũ cœlorum vim patitur: quo ſenſu?

næorum, &c. paſſa ſunt vim, & violentiâ acceperunt filij Iſrael illa: à diebus autem Ioannis Baptiſtæ incepit prædicari & promitti regnum cœlorum, cœperúntque homines ex directa intentione tendere ad regnum cœlorum, fide, & pœnitentiâ, & operibus bonis. Ita quòd commendatur Ioannes ex hoc, quòd fuit primus prædicator inducẽs homines ad tendendum directè in regnum cœlorum. Præcedentibus namque temporibus erant multi & ſancti homines: ſed non operabantur ex explicita intentione ad regnum cœlorum (quod adhuc eis non fuerat reuelatum niſi à remotis) ſed operabantur ex intentione obediendi Deo in ſpe mercedis mediante Meſſiâ venturo: manifeſtante autem Ioanne regnum cœlorum cœperunt populi explicitè tendere ad regnum cœlorum, quod audierant iam appropinquaſſe. Hoc autem *explicitè tendere ad regnum cœlorum*, appellat Ieſus metaphorico ſermone *violentiam* vtrinque: hoc eſt tam ex parte regni (dicendo quòd *regnum cœlorum patitur vim*) quàm ex parte tendentium, dicendo, *& violenti rapiunt illud.*

Et ſignificatur per *pati vim* conditionem regni cœleſtis, carere habilitate ad hoc, quòd ſit hominum: nam illud dicitur propriè vim pati, quod illud patitur ad quod nullam habet habilitatem. Et verè *regnum cœlorum vim patitur*: quia tanta eſt excellentia, vt nullam habeat habilitatem ad hoc, quòd acquiri poſſit ab hominibus: ſicut corpus cœleſte non eſt habile, quòd poſſit acquiri ab homine: vnde quia de facto acquiritur regnum cœlorum ab homine, ideo dicitur quòd vim patitur.

Et ne quæras à quibus patitur vim, ſubiungitur: *& violenti* proculdubio fide & operibus, *rapiunt illud*, non ex merito naturæ aut actionum, ſed ex vi ſpiritus habentis poteſtatem ſuper regnum cœlorum potiùs rapiunt quàm iure acquirant. Vſque nunc. Appoſuit hoc ad ſignificandum perſeuerantiam violentiæ in regnum cœlorum præ-

 dicante

dicante ipſo Chriſto. Intendit enim, quòd violentia quæ inchoauit à diebus Ioannis Baptiſtæ, non inchoauit vt terminetur me præſente, & illuminante mundum, ſed vt perſeueret: hoc enim denotat illud *vſque nunc*, vſque in tempus meum quod eſt vltimum.

Verſ. 13. Omnes enim prophetæ & lex, vſque ad Ioannem prophetauerunt. Sexta commendatio eſt, quod Ioannes eſt terminus prophetiæ legis & prophetarum: hoc eſt officium Ioannis eſt demonſtratiuum eius quod prophetauerunt lex & prophetæ omnes: quia demonſtrat Meſſiam.

Lex & Prophetæ terminantur ad Meſſiã: quomodo etiam ad Ioãnem?

Aduerte hîc, quòd lex & prophetæ quantùm ad actum prophetandi terminantur ad Meſſiam: non quòd taceant futura poſt aduentum Meſſiæ: ſed quia quæcunque dicunt futura poſt Meſſiam, dicunt vt accidentia connexa, conſequentia, & pendentia, &c. ad Meſſiam. Et cùm ita ſit, quòd intentus terminus legis & prophetarum ſit Meſſias, placuit Domino Ieſu deſcribere terminum legis & prophetarum Ioannem, hoc eſt, Ioannis officium: ad ſignificandum officium Ioannis eſſe monſtrare Meſſiam præſentem. Ita quòd Ioannis officium terminare legem & prophetas, eſt Ioannnem monſtrare Meſſiam præſentem: redundat ſiquidem Ioannis laus in approbationem teſtimonij quod perhibuit de Meſſia. *Omnes*, priores, fuerunt enim poſtea alij prophetantes.

Ioannes eſt Elias.

Verſ. 14. Et ſi vultis recipere. Septima cõmendatio, quòd Ioannes eſt Helias. Circa quã tria dicit. Primò ponit in auditorum libertate acceptationem huius commendationis: dicendo, *& ſi vultis recipere*. Et hoc ideo, quia non ſecundùm literalem ſenſum Ioannes eſt Helias. Docuit ſiquidẽ nos optimus magiſter Ieſus, vt non cogamus auditores ad ſenſus myſticos ſacræ Scripturæ: ſed ad ædificationem eorũ qui libenter audiunt & proficiũt ex ſenſibus myſticis. Ipſe Ioannes eſt Helias qui venturus eſt. Malachiæ vlt. promittit Deus: *Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam antequam veniat dies Domini magnus & horribilis*. Expectabatur propterea à Iudæis Helias præcedens Meſſiam: neſcientes enim diſtinguere inter primum & ſecundum Meſſiæ aduentum, putabant Heliam præceſſurum primum aduentum Meſſiæ: quod tamen Deus non promiſit niſi reſpectu ſecundi aduentus: vt patet in litera Malachiæ: loquente de die Domini horribili, qui eſt dies vniuerſalis iudicij. Hanc Iudæorum ignorantiam præoccupans Ieſus, ne ex hac occaſione impedirentur credere ipſum eſſe verum Meſſiam, dixit Ioannem eſſe Heliam, non identitate animæ aut hypoſtaſis, ſed proportionali identitate officij. Ioannes enim circa primum Domini aduentum illud met officium exercuit quod Helias exercitaturus eſt circa ſecundum Domini aduentum.

Malach. 4. 5.

Verſ. 15. Qui habet aures audiendi audiat. Myſterium Heliæ & Ioannis excedebat capacitatem turbarum tunc temporis, & propterea Ieſus ſummariè illud pertranſiit: adhibità tamen monitione ſecreti myſterij. Secretum namque myſterium latere in identitate & diuerſitate Ioannis & Heliæ, ſignificat monendo, *qui habes aures audiendi, audiat*. Et verè latet ibi myſterium duorum Chriſti aduentuum, quod tam occultum fuit, vt etiam Dæmones lateret: qui ſi cognouiſſent, dominum gloriæ numquam crucifixiſſent, quod vſque hodie latet Iudæos.

Secreti inſinuatio.

Verſ. 16. Cui autem ſimilem æſtimabo generationem iſtam? Similis eſt, pueris, pro, *puerulis* ſedentibus in foro, qui clamantes coæqualibus,

Verſ. 17. Dicunt. Cecinimus vobis, & non ſaltaſtis: lamentauimus deeſt *vobis*, & non planxiſtis.

Verſ. 18. Venit enim Ioannes, neque manducans, neque bibens, & dicunt: dæmonium habet:

Verſ. 19. Venit filius hominis manducans & bibens: & dicunt: Ecce homo vorax, pro, *edax*, & potator vini, Publicanorum & peccatorum amicus. Ex tot laudibus Ioannis occaſione oblata reprehendendi generationem hominum illam, increpat eam aſſumendo parabolam ex ioco puerorum. Similitudo eſt ſatis clara in litera. Aduerte tamen applicando illam duo: Primum eſt, quod generatio illa aſſimilatur non parti puerulorum iocantium, ſed toti iocantium cœtui. Ita quòd ſicut inter iocantes pueros aliqui ſunt prouocantes alios faciendo diuerſis viis quod in ſe eſt, & aliqui neutrà via prouocati: ita in generatione illa Iudæorum (quæ ſcilicet tunc temporis viuebat) erant aliqui diuerſis viis prouocantes ad regnum cœlorũ vt Ioannes & Ieſus, & aliqui nec à Ioanne, nec à Ieſu prouocati ad regnum cœlorum. Imò (quod ſecundò notandum eſt) longè deterius euenit Ioanni & Chriſto, quàm pueris prouocantibus: quia pueri fruſtrà prouocarunt: Ioannes autem & Ieſus retulerunt iniuriam ex beneficiis: nam de illo dicunt: *dæmonium habet*: de hoc quòd eſt *vorax, potator vini*, &c. Vbi cerne quòd ſimilitudo generationis illius ad iocum puerorum, inducta eſt non ad ſignificandum, quòd fruſtrà Ioannes & Ieſus prouocarunt Iudæos illius temporis, ſicut fruſtra pueri cecinerunt & lamentati ſunt: ſed ad ſignificandum quod nulla prætermiſſa eſt via prouocandi Iudæos illius temporis ad regnum cœlorum, & prouocatores Ioannes & Ieſus à multis eorum retulerunt iniurias. Quod includit apud illos fruſtrà laboraſſe, & aliquid deterius. Non manducans, cibos quibus communiter veſcuntur homines, & ſimiliter *non bibens* vinum aut ſiceram, communem hominum potum. Et per oppoſitum intellige filium hominis manducare cibos communes, & bibere communem potum.

Lvdus puerorũ inſpect.

Et iuſtificata eſt ſapientia à filiis ſuis Concluſio parabolæ eſt, quòd diuina ſapientia diſponens tam ſuauiter per vtramque viam trahere vos ad regnum cœlorum iuſtificata eſt, facta eſt apud vos iuſta, à filiis ſuis: hoc eſt, ex collatione ad iocum puerorum veſtrorũ. Puerulos illos appellat filios ſapientiæ, quia ſunt naturalis ſapientiæ indices. Vbi aduerte, quòd rude vulgus inſtruendo Ieſus vtitur hac infirma parabola ex ioco ſumpta: quia ex his turbæ magis mouentur, & huiuſmodi parabolas ſibi notas magis retinent.

Verſ. 20. Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus ſunt factæ plurimæ virtutes eius, quia non egiſſent pœnitentiam. Reprehenſâ generatione illâ Iudæorum in genere, increpat modò in ſpecie quaſdam ciuitates.

Exprobratio ciuitatum.

Verſ. 21. Væ tibi Chorozaim, væ tibi Bethſaida: quia ſi in Tyro & Sidone factæ eſſent virtutes,

virtutes, quę factæ ſunt in vobis olim in cilicio & cinere, pœnitentiam egiſſent. Tyrus & Sidon ciuitates gentilium erant, quibus non prædicabatur.

Verſ. 22. Veruntamen dico vobis, Tyro & Sidoni remiſſius, pro, *tolerabilius*, erit in die iudicij quàm vobis. Quia grauior eſt culpa infidelitatis veſtræ, quàm Tyri & Sidonis: dum viſis tot miraculis apud vos factis increduli manetis.

Verſ. 23. Et tu Capharnaum, nunquid vſque in cœlum exaltaberis, pro, *quæ vſque in cœlum exaltata es*, vſque in infernum deſcendes. Quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent virtutes, quæ factæ ſunt in te, fortè, pro, *vtique*, manſiſſent vſque in hanc diem.

Verſ. 24. Veruntamen dico vobis, quia terrę Sodomorum remiſſius, pro, *tolerabilius*, erit in die iudicij quàm tibi in illo tempore. Exprobrationi incredulorum apte adiungitur ratio conuerſionis electorum.

Verſ. 25. Reſpondens Ieſus hoc eſt, reſpondendo diſcipulis reuerſis cum gaudio à prædicatione: vt alius Euangeliſta inſinuat. Dixit: Confiteor tibi pater, Domine cœli & terræ. Exultante ſpiritu ſuo conuerſus eſt ad Patrem: dicendo *confiteor*, profeſſione veritatis, & etiam gratias agendo. Quia abſcondiſti hęc, mei aduentus myſteria, abſcondiſti autem non appoſitione operculi, ſed negatione luminis. A ſapientibus & prudentibus, Sapientia eſt circa diuina, prudentia circa humana. Et reuelaſti ea, illuſtrando lumine fidei interno, paruulis, pro, *infantibus*. Non dicit, *inſipientibus & imprudentibus*, vt ex hoc ipſo quòd contra ſapientes & prudentes è regione diſtinguit infantes, diſcernamus & penetremus non diſplicere Deo ſapientes & prudentes qualeſcunque, ſed non paruulos: hoc eſt, quos ſapientia & prudentia non ſinit eſſe paruulos in oculis propriis, non ſinit redigere intellectum in captiuitatem in obſequium fidei Chriſti tui. Et quia communiter (quamuis non vniuerſaliter) ſapientes & prudentes diſcutiunt res fidei ſecundum ſapientiam & prudentiam ſuam, & innitentes propriæ ſapientiæ & prudentiæ inflantur, ac recuſant verè captiuare intellectum, & mores in obſequium Chriſti, ideo Ieſus tangendo id quod vt in pluribus euenit, dicit *abſcondiſti hæc a ſapientibus & prudentibus.* Quod Paulus Apoſtolus explicans Corinthiis

Sapientia circa diuina, Prudentia circa humana.

Sapientes vt plurimum diſcutiunt res fidei ſecũdum ſapientiam ſuam

1. Cor. 1. 26. dicit: *Videte vocationem veſtram, quia non multi potentes,* &c. Ad literam, primi Chriſti diſcipuli non fuerunt de numero ſapientum & prudentum mundi huius: ſed homines ſimplices, piſcatores, & ſimiles paruulis infantibus ſecundum humanum ſtatum, & præcipuè in oculis propriis. Tales enim ſemper placuerunt Deo: iuxta verbum

Simplices vt paruuli placent Deo.

1 Reg. 15. 17 Samuelis ad Saulem: *nonne quum eſſes paruulus in oculis tuis, caput in tribubus Iſrael factus es.* 1. Regum 15. Meminit autem infantium potius quàm paruulorum vt maximè paruulos humilitate ſignificaret: tum vt non ab ætate, ſed a neſcientia imò ab impotentia loquendi diſcipulos ſuos deſcriberet: vtpote qui verè infantes erant ad ea quæ ſunt ſcientiarum & prudentiæ, regiminis & huiuſmodi, antequam diuina reuelatione inſtructi eſſent.

Verſ. 26. Ita pater quoniam ſic placitum, pro, *beneplacitum*, fuit ante te. Rationem reddit abſconſionis à prudentibus & reuelationis paruulis primam & in reſolutione vltimam diuinam voluntatem. Non ergo diſputare de cauſa electionis & reprobationis: cur ſcilicet Deus iſtos elegerit & non illos: hinc enim habes primam, ſupremam & vltimam cauſam eſſe, *quoniam ſic placitum* eſt Deo.

Diuina voluntas prima cauſa prædeſtinationis.

Verſ. 27. Omnia mihi tradita ſunt à patre meo. Explicat quæ ſunt illa abſcondita à ſapientibus & reuelata paruulis, quod eſt explicate demonſtrata per pronomen, *hæc*, quum dixit *abſcondiſti hæc.* Et inchoat à myſterio Trinitatis, à coæqualitate diuinarum perſonarum. Perſpiciendum ſiquidem eſt in his verbis contineri myſterium Trinitatis: tum quoad originem, originiſque ſpeciem: dicendo *a patre meo*: vbi enim pater, ibi generatio. Tum quoad æqualitatem ſubſtantialem: dicendo, *omnia mihi tradita ſunt*: nihil enim excepit, ſed omnia comprehendit tradita per generationem: ſcilicet eſſe, viuere, poſſe, & reliqua quæ Dei ſunt: illius enim Dei naſcendo accepit omnia à Patre.

Myſterium Trinitatis

Et nemo nouit filium niſi pater, neque patrem quis nouit Inter Deum & patrem tãtùm intereſt, quòd Deum naturaliter nouimus, *per ea quæ facta ſunt*, vt dicitur ad Rom. 1. & multo magis nouerunt naturaliter Angeli Deum: patrẽ autem neque Angeli, neque homines naturaliter nouerunt: quoniam myſterium Trinitatis ad quod ſpectant Pater & Filius, ſupra naturalem notitiã omnium creaturarum eſt. Et propterea ſignificantius dicitur *patrem*, & non dicitur *Deum*: intendit enim quòd notitia Trinitatis reſeruata eſt ſoli Deo, quamuis notitia Dei ſit naturaliter communicata. Niſi filius. Dum excipitur Filius, aut Pater, intelligitur quoque excipi Spiritus ſanctus: quia par eſt ratio de Spiritu ſancto, & de Patre, & Filio in eſſentialibus. Et Theologica regula eſt, quòd dictio excluſiua ſeu exceptiua addita termino perſonali in eſſentialibus, non excludit ab altera perſona diuina. Et cui voluerit. Notitia Patris & Filij ita eſt propria diuinis perſonis, quòd nulli communicatur naturaliter, ſed tantum per reuelationem.

Soli Deo nota.

Regula Theologica.

Filius reuelare. Appropriatur Filio reuelare myſterium Trinitatis: quia Filius in carne veniẽs manifeſtauit hominibus myſterium Trinitatis in ſpeciali: dicente ipſo Ioan. 17. *Pater manifeſtaui nomen tuum hominibus.* Appropriatur inquam: hoc enim non eſt ei proprium: quia indiuiſa ſunt Trinitatis opera ad extra: de quorum numero eſt reuelare: vnde nunc præmiſit, *& reuelaſti tu Pater ea paruulis.* Commune eſt ergo Patri & Filio reuelare: ſed appropriatur Filio ſicut multa alia appropriantur Filio: vt ſapientia, ars, & ſimilia. Hæc ſunt prima myſteria abſcondita à ſapientibus & prudentibus, & reuelata paruulis.

Ioan. 17. 6.

Opera Trinitatis ad extra ſunt indiuiſa.

Verſ. 28 Venite ad me. Subſequentia ſubdit myſteria inuitando, & exercendo officium ſibi appropriatum: *venite*, inquit, fide *ad me*, cui tradita ſunt omnia, in cuius voluntate eſt reuelare ſecreta Trinitatis: ad me verũ Deũ & verũ hominẽ. Omnes, nullum excipio. Qui laboratis & onerati eſtis. Duas generi humano communes neceſſitates commemorat: alteram laboris, alteram oneris; alteram actionis, alteram paſſionis. Qui *laboratis* agendo, & ex actione reliquitur in vobis ſiue onus quo onerati eſtis. Ita quòd qui ab omni labore exemptus eſt, qui nullo grauatur onere, ſolus reſtat non inuitatus a Chriſto. Et certè quum

Laborare & onerari commune hominis.

te cùm quilibet homo afflictione aliquâ, aut curâ laboret, multorumque malorum ſarcinâ oneretur, conſequens eſt vt omnes non ſolùm inuitentur, ſed etiam ex ſibiipſis moleſtis conditionibus trahantur. Et ego, non miniſtri mei, hoc eſt, per meipſum, non per meos miniſtros ſacerdotes aut pontifices, Reficiam, pro *refocillabo*, vos, Non dicit tollam laborem ſeu onus veſtrum, ſed *refocillabo vos*. Non promittit Chriſtus tollere labores & malorum onera in hac vita: ſed reficere interiori pabulo mentes animoſque hominum venientium ad eum.

Tollendum Euangelij iugum.

Verſ. 29. Tollite iugum meum, Euangelicam legem meam voluntarie ſuſcipite. Super vos. nō ſubtus vos, nec iuxta vos, ſed *ſuper vos* ſuſcipite Euangeliū, non deſpiciendo, nō æſtimando tanquā legem humanam, ſed vt rem diuinam ſuperiorem omnibus vobis. Et diſcite à me. Exemplo mei. Tertia actio ad quam inuitat eſt *diſcere*: primùm enim inuitauit ad veniendū: deinde ad ſuſcipiendum iugum: & demum ad diſcendum ab ipſo.

Chriſtus mitis & humilis.

Quia mitis ſum, plus quàm manſuetus ſum intus & extrà exterioribus moribus. Et humilis. abſque fictione in Corde. Cùm vniuerſas Ieſus habuerit virtutes, duarum tantùm virtutum ſe proponit exemplum ſcilicet *humilitatis*, tollentis ſuperbiam, cui Deus reſiſtit, & retinentis animū ne præſumat, ne arroget ſibi, ne deſpiciat: & *mititatis* tollentis non ſolùm iram ac etiam iracundiam: cuius eſt non ſolùm moderari ne iniuriam alicui irrogemus, ſed etiam reddere nos patientes, ac placidos in omnibus actionibus & verbis: quia his duobus ſtudiis vniuerſa vitæ Chriſtianæ perfectio acquiritur, & augetur continuè: per *humilitatem* ſiquidem patemus diuinæ gratiæ, per *mititatem* patemus hominibus.

Humilitate & Mititate omnis Chriſtianæ perfectio acquiritur.

Et bene nota, prudens lector, quòd Ieſus vniuerſum mundum alloquitur, inuitando omnes: & propterea non dicit: diſcite à me, quia ieiuno, quia oro, quia pedes diſcurro, quia prædico: & ſimilia à quibus poſſet ſe aliquis excuſare, allegando impotentiam, dicendo ſe inhabilem: ſed, *diſcite à me, quia mitis & humilis ſum corde*: nullus enim poteſt ſe excuſare à dominio propriæ voluntatis, à diſciplina domandi internas paſſiones: & in his internis conſiſtit diſciplina Chriſtiana communis omnibus.

Quies animi.

Et inuenietis requiem animabus veſtris. *Animabus* dixit, non corporibus: nam multa mala corporis prædixit futura ſuis ſequacibus. Fructus primæ actionis explicatus eſt refectio: reliquarum verò quarum fructus explicatur requies animi. Magnus & incredibilis fructus eſt quies animi: hanc animi quietem nemo nouit, niſi humilis & mitis, expertus ſuaue iugum Domini. Nec obſtat ſi obiiciatur illud Auguſtini; *Feciſti nos Domine ad te, & inquietum eſt cor noſtrum donec requieſcat in te.* Scito requiem hìc à Chriſto promiſſam non eſſe niſi in Deo.

S. Auguſt.

Iugum Chriſti ſuaue.

Verſ. 30. Iugum enim meum ſuaue eſt. Ne laborantes & onuſti quos inuitat putarent ſe grauandos & ad labores & ad onera ampliora vocari à Ieſu: declarat naturam Euangelici iugi, appellando illud ſuaue. Et vere ſuaue eſt: quia non tollit, non corrumpit, non violentat naturam rationalem, ſed perficit eam: omnia namque naturalia & rationalia præcepta Euangelica lex ſeruat: & quæ apponit præcepta fidei ſuauia reddit internum gratiæ donum: præter hoc quòd connaturale eſt homini vitam actionéſque ſuas ducere & dirigere non ſcientia, ſed fide. *Fide* ſiquidem tenemus patres ac matres, filios ac vxores: *fide* conuerſamur, commercia negotiaque quæque exercemus: *fide* reſpublicæ regnaque adminiſtrantur, &c. Hæc enim teſtantur ſuaue eſſe humano animo duci fide, regique præceptis fide, ab homine Ieſu Chriſto ſimulque vero Deo auctore naturæ traditis.

Et onus leue.

Et onus meum leue. Non dicit *nullum*, ſed *leue*: quia vere onus Chriſti leue eſt, tum ſecundùm ſeipſum: quia ſupernaturalis rationis onus nihil addit, niſi credere in ipſum, ſperare æternam vitam, diligere Deum ſuper omnia, & proximum propter ipſum, ac baptizari in remiſſionem peccatorum: Tum nobis: quia onus Chriſti fert ſecum donum charitatis, alleuiantis omnia, niſi tu obicem poſueris.

Onera grauia quæ imponuntur, non ſunt Chriſti.

Significanter dixit *meum*: quia onera grauia & importabilia, quæ aliqui miniſtri Eccleſiæ imponūnt in humeros hominum, non ſunt Chriſti, cuius onus eſt leue.

Collige ordinem: Primùm inuitat omnes laborantes, & onuſtos ad refocillationem: deinde vt loco laboris & oneris ſuſcipiant Euangelicum iugum, *ſuaue*, contra *laborem*, & *leue* contra *onus*: & demum vt diſcant mores ab exemplo ſui, humilitatem & manſuetudinem: quia ſic inuenient in hac vita requiem animæ, ſummè ab omnibus deſideratam.

CAPVT XII.

Verſ. 1.

IN illo tempore abiit Ieſus per ſata ſabbato, Pro, *ſabbatis*. Et ſignificatur, non quòd pluribus ſabbatis per ſata iuerit, quoniam de vno tantùm die eſt ſermo: ſed tempus feſtiuitatis conſtantis ex pluribus ſabbatis: erant enim ſecundum legem duæ ſolennitates conſtantes ex pluribus ſabbatis, ſcilicet Paſchalis & Tabernaculorum: vt patet Leuit. 23. Et hæc feſtiuitas Paſchalis erat: in cuius ſecundo die offertur manipulus ſpicarum, vt patet ibidem: nam non eſt tempus ſpicarum menſe ſeptimo, quando feſtum fit Tabernaculorum. Diſcipuli autem eius eſurientes. Neceſſitas cibi ſignificatur. Cœperunt vellere ſpicas & manducare.

Duæ ſolemnitates apud Iudæos ex pluribus ſabbatis.

Verſ. 2. Phariſæi autem videntes dixerunt ei; ecce diſcipuli tui faciunt quod nō licet eis, Superfluit, *eis*, facere ſabatis. pro, ſabbato. Phariſæi cenſebant illicitum, confricare ſpicas ſabbato: quoniam eſt ſpecies præparationis cibi: præparare enim cibos, vetitum erat in ſabbato.

Diſcipulos ſpicas vellentes ſabbato excuſat Chriſtus.

Verſ. 3. At ille dixit eis: non legiſtis quid fecerit Dauid quando eſuriit, & qui cum eo erant.

Verſ. 4. Quando intrauit in Domum Dei, & panes propoſitionis comedit, quos non licebat ei edere, neque iis qui cum eo erant, niſi ſolis ſacerdotibus. Confutat Ieſus Phariſæos increpantes diſcipulos, quod violent ſabbatum duobus exemplis: alterum ſe tenet ex parte neceſſitatis: alterum ex parte ſeruitij diuini.

Primum exemplum affertur ex facto Dauidis ſatis clarè; In quo duo nota: Alterum eſt quod exemplum affertur ex facto non ſolùm Dauidis, ſed

ſed etiam eorum qui cum ipſo erant, ad excludendum ſingularitatem Dauidis: ne ſcilicet Phariſæi dicerent licuiſſe Dauidi comedere panem ſanctum, quia erat propheta; hoc enim non poſſunt dicere de illis qui cum ipſo erant. Intendit namque Ieſus declarare quod ex neceſſitatis articulo licuit tam Dauidi quam ſuis veſci pane ſancto, alias ſolis ſacerdotibus licito, *Leuit.* 24. Alterum eſt, quod exemplum ſumptum eſt à facto maiori: nam longè maius eſt laicos veſci panibus propoſitionis, quàm operari in ſabbato: vt patet ex eo quòd operari in ſabbato, ex multis poteſt cauſis excuſari, & ſæpe accidit: laicos veſci panibus ſanctis, tantùm ſemel accidit, & ſolâ neceſſitate famis excuſari videtur: & tunc etiam ſacerdos exquiſiuit munditiam eſurientium: vt patet, 1. *Regum* 21.

Exemplo Dauidis.

Verſ. 5. Aut non legiſtis in lege, quia ſabbatis ſacerdotes in templo ſabbatum violant, & ſine crimine ſunt? Alterum exemplum ex facto ſacerdotum legis authoritate affertur: ſcilicet quòd ſacerdotes in ſabbatis occidunt animalia, detrahunt pelles, & breuiter multa opera ſeruilia ad officia templi exercent. Legis authoritas in multis habetur locis, præcipiens ſabbatis offerri huiuſmodi ſacrificia. Hoc factum appellatur violare ſabbatum, quia reuera opus ſeruile eſt ex proprio genere: ac per hoc ex proprio genere violans ſabbatum. Verumtamen ſine crimine ſacrilegij erat hæc materialis violatio: quia formaliter erat officium templi: ſacrificia enim officia templi ſunt.

Et Sacerdotũ in templo.

Verſ. 6. Dico autem vobis, quia templo maior eſt hic. Non eſt pronomen, ſed aduerbium loci, *hic*. Et nonnulli Græci codices habent non *maior*, ſed *maius*: rectior tamen lectio eſt legere *maior*. Declarat quorſum attulerit exemplum à facto ſacerdotum. Et intendit, quòd diſcipuli ſui exercebantur in officiis non minoribus officiis templi, ſequendo ipſum qui eſt maior templo. Ita quòd vbi priùs excuſauit diſcipulos ex neceſſitate famis eorum, exemplo Dauidis & ſuorum, modò excuſat eoſdem ex ſanctitate officij exemplo ſacerdotum: quia ſcilicet exercent diuiniora officia quàm ſacerdotes, dum obſequuntur mihi qui ſum maior templo.

Verſ. 7. Si autem ſciretis quid eſt, miſericordiam volo & non ſacrificium, numquam, pro, *nequaquam*, condemnaſſetis innocentes. Redditio eſt rationis primi exempli. Poterat quiſpiam reſpondere Ieſu excuſanti diſcipulos exemplo Dauidis & ſuorum quòd illud fuit factum diſpenſatiuè, & non eſt trahendum in exemplum: & propterea Ieſus reddit rationem communem facto Dauidis & diſcipulorum ſuorum, & ſimilium neceſſitatum, ex comparatione miſericordiæ ad ſacrificium reſpectu diuinæ voluntatis: Deus enim miſericordiam vult, & non ſacrificium. Oſeæ 6. Quod ſuperius expoſitum eſt, quòd Deus præfert miſericordiam ſacrificio, quia *miſericordiam* vult ſecundùm ſeipſam, vtpote virtutem animi: *ſacrificium* autem non vult ſecundùm ſe, vtpote opus corporeum, quod poteſt bene & malè fieri. Et intendit per hoc quòd ſubuenire eſurientibus, eſt gratius Deo quàm ſeruare panes propoſitionis intactos, quia paſcere eſurientes eſt miſericordia: huiuſmodi autem obſeruationes ad genus ſpectant ſacrificij.

Miſericordiã ſacrificio præfert Deus.

Meritò itaque Dominus ait Phariſæis: *Si ſciretis*, ſi penetraretis dictum Dei apud Prophetam, ſcilicet *miſericordiam volui & non ſacrificium*, non condemnaſſetis innocentes diſcipulos meos: quoniam intelligeretis opus miſericordiæ præferendum eſſe præceptis ceremonialibus ſacrificiorum & ſabbatorum, &c.

Oſeæ 6. 6.

Verſ. 8. Dominus enim eſt filius hominis etiam ſabbati. Reddita ratione exempli ex facto Dauidis, reddit modò rationem alterius exempli ex facto ſacerdorum. Poterat quiſpiam reſpondere Ieſu factum ſacerdotum non eſſe trahendum in exemplum: quia authoritate legis exercebatur. Huic obiectioni occurrere intendit Ieſus: dicendo, Dominus eſt enim etiam ſabbati filius hominis. Ac ſi apertè diceret: Sacerdotes violant ſabbatum, & ſine crimine ſunt, quia authoritate legis fulti ſunt: diſcipuli mei authoritate meâ, qui dominus ſum vniuerſorum, & in ſpecie, ſabbati, excuſantur.

Chriſtus eſt dominus ſabbati.

Verſ. 9. Et cùm inde tranſiſſet, venit. Altero ſabbato apud Lucam. In ſynagogã eorum.

Verſ. 10. Et ecce homo deeſt *erat*, manum habens aridam, & interrogabant eum dicentes. ſi licet ſabbatis curare, vt accuſarent eum, docentem violare ſabbatum.

Verſ. 11. Ipſe autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ouem vnam: & ſi ceciderit hæc ſabbatis in foueam, nónne tenebit & leuabit eam?

Verſ. 12. Quanto magis melior eſt homo oue? ſuperfluit *magis*. Omittit Matthæus prudentem Chriſti reſponſionem, quâ interrogationem Phariſæorum aliâ interrogatione retudit: petendo ab eis, *ſi licet ſabbato bene, an male facere*. Poſt hanc ſiquidem interrogationem adiunxit, quæ Matthæus ſubiungit de oue ſabbato extrahenda de fouea, vt ex communi eorum facto conuinceret Phariſæos. Itaque licet ſabbatis benefacere. Concluſio iſta reſpicit interrogationem præmiſſam, *ſi licet ſabbato bene facere, an malè facere*: concludit enim ex bene facere extrahendo ſabbato ouem, quòd licet ſabbatis bene facere.

Licet bene facere ſabbatis.

Verſ. 13. Tunc ait homini: extende manum tuam. Et extendit: & reſtituta eſt ſanitati ſicut altera.

Verſ. 14. Exeuntes autem Phariſæi conſilium faciebant aduerſus eum, quomodo perderent eum.

Verſ. 15. Ieſus autem ſciens, receſſit inde: cedendo inſidiis & odio Phariſæorum. Exemplúmque dedit diſcipulis cedendi furori: & ſimul docuit proprio facto inculpabilem eſſe quandoque fugam, nec dedecere virum ſummæ perfectionis. Et ſecuti ſunt, pro, *& ſecutæ ſunt*, cum turbæ multæ. Hinc apparet receſſum Chriſti fuiſſe opus maioris perfectionis, quàm manere: quia recedere fuit vtilius ſaluti animarum: quæ apparet in hoc quòd ſecuti ſunt eum multi.

Fuga licita.

Verſ. 16. Et curauit eos omnes, & præcepit eis ne manifeſtum ſe facerent. Non ſolùm ceſſit odio Phariſæorum, ſed vult ſeipſum non manifeſtari ad tollendum augmentum odij, ne ſcilicet Phariſæi audientes Chriſtum multiplicare miracula, arderent magis odio & inuidia.

Verſ. 17. Vt adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiam prophetam, dicentem: Authoritas Iſaiæ cap. 42. affertur ad teſtificandam Chriſti manſuetudinem in exercitatione officij prædicandi, quam monſtrauit recedendo & præcipiendo ſe non manifeſtari, cùm potuiſſet eos punire & propellere.

Verſ. 18.

Puer, nomen ſubiectionis. *Verſ.*18. Ecce puer meus Nomen ſubiectionis eſt, *puer*. Quem elegi Præ omnibus rationalibus creaturis: vtrumque enim de Chriſto homine dicitur. Dilectus meus. Hoc ſecundùm diuinam & humanam naturam verificatur iuxta illud: *Hic eſt filius meus dilectus*. In quo bene complacuit, abſque vlla admixtione diſplicentiæ: nihil enim Chriſti diſplicuit Deo, imò nihil in eo fuit quod non optimè placeret Deo. Animæ meæ. Metaphoricè in Deo dicitur *anima* ſicut ira, ad ſignificandum affectum diuinum in omnibus, & per omnia complacuiſſe ſibi in Chriſto. Ponam ſpiritum meum ſuper eum.
Iſai.11.2. Iuxta illud Iſaiæ 11. *requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini*, &c. Et iudicium gentibus nunciabit, non per ſeipſum, ſed per Euangelium ſuum.

Verſ. 19. Non contendet, cum maledicis.
Chriſti ſũma manſuetudo. Neque clamabit, clamore iræ & indignationis. Neque audiet aliquis in plateis, in publico, in plebe. Vocem eius, querulam ſeu tumultuariam.

*Verſ.*20. Arundinem quaſſatam non confringet. Quaſſata arundo populus eſt Iudæorum, iam velut arundo deiecta ſub poteſtate à
Populus Iudæus arundo quaſſata. Romanis: adhuc tamen aliquid retinebant vitæ in hoc, quòd habebant templum & ſacerdotium in Hieruſalem. Et linum fumigans non extinguet. Idem populus Hebræus ratione ſuæ deiectionis ſignificatus per arundinem quaſſatam, iterum ſignificatur per *lignum fumigans* ra-
& linum fumigans. tione tenebroſi noxiique ſtudij contra Chriſtum: ad exterminandum enim nomen Chriſti conſtat Iudæos ſtuduiſſe, etiam poſt Chriſtum crucifixum. Et aptè eorum ſtudium comparatur ligno fumiganti: & propter tenebras, & propter intentionem nocendi cum paruo nocumenti effectu.

Donec eiiciat ad victoriam iudicium. Prophetatur, quòd Chriſtus non confringet, non deſtruet temporalem ſtatum Iudæorum: & ſimiliter non extinguet iniquum eorum ſtudium contra nomen Chriſti continuè fumans, donec eiiciat ad victoriam iudicium: hoc eſt donec iudicium quo iudicatus eſt à Iudæis & Pilato deducat ad victoriam, reſurgendo à mortuis, mittendo Spiritum ſanctum, publicando Euangelium, conuertendo electos ex Iudæis ad fidem: & breuiter manifeſtando miraculis per diſcipulos ſuos ſe viciſſe mundum & mundi principem Diabolum. Hoc enim facto confregit *arundinem quaſſatam* & extinxit *lignum fumigans* per Romanos. Tunc namque deſtruxit Hieruſalem, &c.

*Verſ.*21. Et in nomine eius gentes ſperabunt. Conuictis Iudæis ex prædicatione & miraculis Apoſtolorum, quòd Chriſtus victor regnaret, conſecutum eſt, vt gentes idololatræ crederent in Chriſtum, & ſperarent in nomine eius: vt experientia teſtatur.

*Verſ.*22. Tunc oblatus eſt ei dæmonium
Dæmonium habẽs, cæcus, & mutus curatur. habens, cæcus & mutus. Triplici malo ſubiectus erat: dæmonium habebat, cæcus & mutus erat. Et curauit eum, ita vt loqueretur & videret, pro, *ita vt cæcus & mutus & loqueretur, & videret*.

*Verſ.*23. Et ſtupebant omnes turbæ, & dicebant: numquid hic eſt filius Dauid? Hoc eſt Meſſias.

*Verſ.*24. Phariſæi autem audientes dixerunt: hic non eiicit dæmones niſi in Beelzebub principe dæmoniorum.

*Verſ.*25. Ieſus autem ſciens cogitationes eorum. Hinc apparet, quòd Phariſæi non coram Ieſu, ſed ſeorſum dicebant de Ieſu, quòd in Beelzebub eiicit dæmonia. Rurſuſque apparet non ex relatione aliquorũ ſciuiſſe Ieſum quod dicebant Phariſæi, ſed ea notitia quâ ſciebat cogitationes hominum, Dixit eis: omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur: & omnis ciuitas, vel domus diuiſa contra ſe non ſtabit. *Quod Beelzebub non eiiceret dæmones, contra Phariſæorum calũniam probat Chriſtus.*

*Verſ.*26. Et ſi Satanas Satanã eiicit, aduerſus ſe diuiſus eſt. quomodo ergo ſtabit regnũ eius? Prima ratio ad manifeſtandum, quòd non eiicit dæmones in Beelzebub, ſe tenet ex parte dæmonis: ducendo ad inconueniens, ſcilicet quòd dæmones agerent ad deſolationem proprij regni: hoc ſiquidem inconueniens infertur dicendo, *quomodo ergo ſtabit regnum eius?* conſtat enim nullum quantumcunque tyrannum ſtudere ad deſolationem proprij regni: quia ſtudet ad conſeruationem proprij boni.

Verſ. 27. Et ſi ego in Beelzebub eiicio dæmones. Secunda ratio ſe tenet ex parte filiorum, Filij veſtri. Siue exorciſtæ, ſiue ille de quo dicitur Luc. 9. *Præceptor vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia, & prohibuimus eum, quia non ſequitur nobiſcum*, ſiue Apoſtoli & Diſcipuli ſequentes me, qui vobiſcum conuerſantur, quorũ facta noſtis, quos non dicitis eſſe dæmoniacos qualem me dicitis. In quo eiiciunt? Ideo ipſi iudices veſtri erunt. Si de Apoſtolis eſt ſermo, conſtat eos futuros Iudices. Si de aliis, prædicuntur iudices comparatione: dum illi à Deo recognoſcunt, quod vos dæmoni tribuitis. *Luc.9.49.*

*Verſ.*28. Si autem ego in ſpiritu Dei eiicio dæmones. Tertia ratio ex parte ipſius Chriſti ſe tenet. Et eſt vna cõditionalis: cuius antecedens eſt. *Ego in digito Dei eiicio dæmonia*. Et intendit per *digitum* ſpecialem poteſtatem diuinam: ſimili modo loquendi quo Exod. 8. Magi dixerunt ad Pharaonem: *Digitus Dei eſt hic*. Conſequens eſt. Igitur peruenit, pro, *præuenit*, in vos regnum Dei. Quod Ioannes Baptiſta prędicauit, quod ego continuè prædico, *in vos*, Iudæos, poſtea ad gentes. Et dicit *præuenit*: quia verè præuenit antequam ipſi illud quærerent: quia ex diuina præueniente gratia iam appropinquauerat regnum Dei vt tam Ioannes Baptiſta, quàm Ieſus prædicauerat. *Digitus Dei quid. Exod.8.19.*

*Verſ.*29. Aut quomodo poteſt quiſquam intrare in domum fortis & vaſa eius diripere. niſi prius alligauerit fortem? & tunc domum illius diripiet. Probatio eſt antecedentis ſcilicet: *Ego in digito Dei eiicio dæmonia*. Et eſt probatio ſumpta ab effectu ſeu fructu, introductâ tamen metaphorâ bellicæ direptionis. In negotio bellico ordo eſt, quòd dũ fortis armatus cuſtodit domum ſuã, ſalua ſunt omnia quę poſſidet: ſuperueniente autem fortiore, non prius diripit ſpolia: ſed primùm in captiuitatem redigit fortem, & eo alligato diripit bona illius. Et intendit per hanc parabolam, quòd ex hoc ipſo, quòd conſtat ipſum Ieſum diripere vaſa dæmonis, hoc eſt, animas peccatorum plenas, ac per hoc vaſa dæmonum, ad pœnitentiam reducendo, clarè liquet, quòd prius ſuperauit dæmonem & alligauit eum: ac per hoc non habet amicitiam cum eo, ſed virtute diuinâ eiicit dæmones. Et hinc etiam patet, quòd regnum Dei præuenit in vos: ad regnum enim Dei ſpectat ſuperare dæmonem.

Verſ.30.

Inter regnũ Chriſti & regnum Diaboli non datur medium.

Verſ. 30. Qui non eſt mecum contra me eſt: & qui non congregat mecum, ſpargit. Probatio eſt conſequentiæ, ſcilicet *prauenit in vos regnum Dei.* Si me eiiciente Dæmonia in digito Dei ac per hoc extrudente regnum diaboli, non præueniſſet regnum Dei, hac ſolà ratione euenire potuiſſet quia daretur medium inter regnum Dei & regnum diaboli: ſed cùm nullum inueniatur medium, quia *qui non eſt mecum contra me eſt, & qui non colligit mecum, ſpargit*, conſequens neceſſariò eſt, vt me eiiciente dæmonium in digito Dei, præuenerit regnum Dei in vos.

Verſ. 31. Ideo dico vobis. Quarta ratio tenet ſe ex parte Spiritus ſancti in ipſo Ieſu. Et tendit hæc ratio directè contra priorem iniuriam quâ dicebant quod Ieſus habet ſpiritum immundum: vt Marci tertio ſuppletur. Vbi aduerte duo: Alterũ quod hæc ratio ſignificatur cum illatione ex præcedentibus, dicendo *ideo dico vobis*: ex præcedentibus enim declaratum eſt diuino ſpiritu Ieſum eiicere dæmones. Alterum eſt, quod Spiritus ſanctus in Ieſu inducitur in hac ratione, vt offenſus verbis Phariſæorum, ſpiritum habet immundum, & in eo eiicit dæmones. Et propterea inchoat à grauitate tanti criminis ex duplici capite: tũ ex ratione actus peccandi: tum ex ratione eius in quem peccatur.

Omne peccatum, nomen eſt generis, Et blaſphemia, nomen eſt ſpeciei. Remittetur, quandoque. Hominibus, non dicit omnibus: ſufficit enim aliquibus fieri remiſſionẽ. Spiritus autem blaſphemiæ, pro, *blaſphemia.* Ita quod blaſphemia eſt nominatiuus, & ſpiritus eſt genitiuus: cuius totũ oppoſitũ apparet in textu Latino. Excipitur à genere peccati, & à ſpecie blaſphemiæ ſpiritus blaſphemia: hoc eſt blaſphemia, non ex ignorantia, qualis fuit blaſphemia Pauli, dicens de ſeipſo, qui fui blaſphemus: nec ex paſſione, vt blaſphemant iracundi: ſed ex ſpiritu, ex inclinatione, ex vitali impulſu ſupremæ partis animæ. Ita quod ſpiritus blaſphemia importat vltra blaſphemiam pro cauſa promptitudinẽ mentis ad blaſphemandum: itaq; ſpiritus humanus ſignificatur cauſa blaſphemiæ. Quod ideo dixerim, quia ſubiungitur clarè grauitas ex parte blaſphemati Spiritus ſancti. Nõ remittetur vobis. deeſt, *hominibus.* Nõn dicit irremiſſibilis eſt ſed euentũ prædicit: ſcilicet quod non remittetur. Quod intellige *regulariter*: nam nec diuina potentia, nec diuina miſericordia alligata eſt ad non remittendum ſpiritus blaſphemiã: ſed ſecundum regularem curſum eueniet non remiſſio, quia comitem ſemper habebit obſtinationem.

Spiritus blaſphemia, quænam?

Verſ. 32. Et quicunque dixerit verbũ contra filium hominis remittetur ei: qui autem dixerit verbum contra Spiritum ſanctum. Declaratâ grauitate criminis ex ratione actus peccandi, declarat modò grauitatem ex ratione eius, contra quẽ peccatur: diſtinguendo offenſam contra filium hominis ab offenſa contra Spiritum ſanctum.

Quid hic intelligatur per filium hominis & per Spiritum ſanctum.

Quid autem ſignificatur per *filium hominis*, manifeſtum eſt: nam conſtat ſignificari ipſum Ieſum, vt eſt homo: verbum enim contra filium hominis eſt, *Ecce homo vorax, potator, amicus Publicanorum.* Sed quid ſignificetur per ſpiritum ſanctum, non eſt clarum, materia tamen ſubiecta inſinuat appellatione Spiritus ſancti ſignificari Deũ, ſecundùm quòd exercet officium Spiritus ſancti: hoc eſt, ſecundùm quod ſpiritales ac ſanctos efficit animos hominum, illorumque fructus ſeu opera. Ita quod dicere verbum contra Spiritum ſanctum, eſt verbis impugnare Deum ſanctificantem homines, negando quod ſanctificet, & per iſtos patet diuinam ſanctificationem & ea, quæ patet eſſe Spiritus ſancti, attribui ſpiritui immundo. Hoc eſt enim directè ex intentione dicere cõtra Spiritum ſanctum, vt Spiritus ſanctus eſt nomen Dei eſſentiale, non curando quantũ ad hunc ſpectat textum de hoc nomine, vt eſt proprium tertiæ in Trinitate perſonæ, ideo contra filiũ hominis è regione diſtinctus eſt Spiritus ſanctus, vt contra hominem intelligatur diſtinctus Deus: non ſecundum quamcunque rationem, ſed ſecundum officium Sancti ſpiritus, quod commune eſt toti Trinitati.

Nulli deſperandum.

Non remittetur ei. Intellige, vt ſuprà. Cum quo ſimul memento, quòd miſericordia Dei eſt ſupra omnes regulares curſus: & propterea nulli eſſe deſperandum. Neque in hoc ſeculo, neque in futuro. Confutatur hinc error attributus Origeni, ſcilicet quòd omnes in futuro ſeculo cõſequentur quandoq; remiſſionẽ omniũ peccatorũ. Habetur & hinc aliquod peccatũ in futuro ſeculo remitti: nã ſi nullũ peccatũ in futuro ſeculo remitteretur, ſuperfluo ſermone vſus fuiſſet Ieſus, apponendo *neque in futuro*: ſicut ſi nullũ peccatũ remitteretur in hoc ſeculo, non dixiſſet, *neq; in hoc ſeculo*: Vtriuſque ergo ſeculi diſtinctè, ſeorſum & pari contextu mentionem faciens, ſignificauit aliqua peccata remitti in hoc ſeculo, & aliqua in futuro. Ex quo habentur duo: ſcilicet purgatorium in futuro ſeculo, & remiſſio peccati quod in hoc ſeculo non fuit remiſſum. De peccato enim aſſerit quod non remittetur: vt intelligamus comprehendi non ſolùm remiſſionem pœnæ, ſed culpæ, peccatum enim nomen eſt culpæ.

Hinc collige Purgatoriũ.

Verſ. 33. Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam, pro, *putrem*, & fructum eius malum, pro, *putrem* Ex fructu enim arbor cognoſcitur. Conſidera ordinem progreſſus. Vbi propoſuit in genere grauitatem criminalis verbi à Phariſæis dicti contra Ieſum quod dæmonium habet, & in Beelzebub eiicit dæmonia, deſcendit ad ſingularia, applicando ad ipſorum Phariſæorum verba, tum conuincendo eos quòd contra Spiritum ſanctum dicunt: tum quòd ex ſpiritu blaſphemiæ peccant. Hæc enim duo propoſuerat in genere. Et quidem, quòd contra Spiritum ſanctũ dicant, conuincit eos ex ſimilitudine arboris, dicendo, *Aut facite arborem bonam, & fructus eius bonos: aut putrem, & fructus eius putres.* Non eſt oblitus Doctor optimus doctrinæ ſuæ. Docuit ſuperiùs, miracula facere, & dæmones eiicere, poſſe conuenire etiam iniquis hominibus: ſed pro infallibili regula diſcernendi homines bonos à malis tradidit, *A fructibus eorũ cognoſcetis eos*, quia nõ poteſt arbor bona fructus malos facere, neq; poteſt arbor mala fructus bonos facere. Et propterea nũc ex eadẽ doctrina cõuincit Phariſæos, ſuiipſius animũ, & fructus proprios diſcutiendos diſcernendoſq;, proponens iuxta connexionẽ neceſſariã inter qualitatẽ arboris, & qualitatem fructuum eius. Si facitis arborẽ malam, facite etiam fructus eius malos: & ſi bonã, bonos: hoc eſt, ſi veſtro iudicio facitis animum meum malum, vt pote dæmoniacum, iudicate & monſtrate conſequenter fructus meos malos, quod non poteſtis monſtrare: nam fructus omnes meos conſtat eſſe opera & actus

Ex fructu arbor cognoſcitur.

virtutum, religionis, pietatis, miſericordiæ, gratiæ, veritatis, humilitatis, patientiæ, &c. quæ omnia Ieſus ſubintellecta tacuit tanquam notoria. Aut ergo facite opera mea mala ſimul cum animo, quod non poteſtis: aut animum ſimul & opera bona: & non ſcindentes dicatis intùs me eſſe arborem malam, & fructus proferre bonos.

Inuehitur acrius in Phariſæos Chriſtus.

Verſ. 34. Progenies viperarum quomodo poteſtis bona loqui. Conuincit eos quòd ex ſpiritu blaſphemiam, non ex ignorantia, non ex paſſione loquuntur, monſtrando quòd ex interna malitia loquuntur: nec ſolum ex interna, ſed velut congenita. *Progenies viperarum*, quantum ad malitiam animi geniti à malis præceptoribus. Quum ſitis mali. Non dicit: quum habeatis magiſtros ſeu patres malos, ſed quum ſitis vosipſi mali. Sciebat enim Ieſus quid intus in Phariſæorum illorum animis erat, & propterea aſſerit cùm ſitis mali.

Ex abundantia enim cordis os loquitur. Probat dupliciter, quòd non poſſunt mali bona loqui. Primò, quia ex abundantia cordis os loquitur. Et hæc eſt probatio ex propriis, & experientiâ comprobatur.

Verſ. 35. Bonus homo de bono theſauro profert bona: & malus homo de malo theſauro profert mala. Secundò probat ex ſimilitudine, Vbi nota, quod non tantùm theſaurum, ſed etiam hominem deſcribit malum ſeu bonum: quia de theſauro malo poſſet homo bonus non proferre mala, ſed homo malus de malo theſauro profert mala. Et ſimiliter de bono theſauro homo malus non profert bona, quia abutitur etiam bonis ad malum: ſed homo bonus de bono theſauro non profert niſi bona. Et intendit per hæc, quòd Phariſæi illi habebant internum theſaurum cordis malum, hoc eſt malis habitibus plenum: & erant mali, hoc eſt malæ voluntatis, & propterea proferebant mala.

Verſ. 36. Dico autem vobis: quoniam omne verbum otioſum: quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in

De omni verbo otioſo reddenda eſt ratio.

die iudicij. Ne putetur, quòd exaggerando & cōminando ad terrorē Ieſus dixiſſet verba Phariſæorum nunquam eſſe remittenda, pro eo quòd peccata linguæ non ſunt multùm grauia, ſubiungit Ieſus, quòd de omni verbo otioſo reddenda eſt ratio in die iudicij: vt hinc intelligamus non ad terrorem, ſed in veritate dictum eſſe peccata verborum in Spiritum ſanctum nunquàm remitti. Si enim verbum otioſum ſeruatur diſcutiendum in die iudicij, multò magis verbum blaſphemiæ in Spiritum ſanctum, punietur tunc in veritate.

Verſ. 37. Ex verbis enim tuis iuſtificaberis: & ex verbis tuis condemnaberis. Apponitur vniuerſalis doctrina de merito verborū: declarando, quòd in die iudicij examinabuntur verba ſicut & facta. Ita, quòd vnicuique reddetur ſecundum opera ſua bona vel mala: ita *ex verbis tuis* ſi fuerint bona *iuſtificaberis*, & ſi fuerint mala *condemnaberis*. Et dixit hæc ne paruipendamus merita ſeu demerita verborum.

Verſ. 38. Tunc reſponderunt ei quidam de Scribis & Phariſæis. Non pœnitentes, ſed tentantes, ſocij illorum, qui dixerant *in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmones*: vt ex Luca ſumitur. Dicentes, Magiſter, volumus à te.

Signum de cœlo petunt quidam temerarij.

Vide temeritatem. Signum videre, *De cœlo* vt Lucas ait, puta in manna, vt apud Moyſen: vel in Sole, vt apud Ioſue & Eſaiam: aut in grandine, & ſimilibus, vt apud Samuelem: aut in igne, vt apud Heliam.

Verſ. 39. Qui reſpōdens ait illis: Generatio mala & adultera ſignū quærit. Vere generatio illa erat tum in ſe *mala* ſecundùm voluntatem, & *adultera* hoc eſt falſa ſecundùm intellectū: verum Meſſiam non cognoſcens, vero ſponſo nō adhærens, ſed Scribarum, Phariſæorū & Pontificum traditionibus. Tum ſecundum originē *mala & adultera*, quia imitabatur malos & adulteros patres: qui occiderunt prophetas, qui fornicati ſunt cum idolis. Et ſignum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ prophetæ. Neuter Euangeliſtarum integre refert ſignum Ionæ: ſed Lucas quoad officium, Matthæus quoad mortem & reſurrectionem. Intendit itaque Ieſus aperire Iudæis, quòd non vult ſatiſfacere tentationi eorum: ſed dare eis ſignum & verè ſignum futuræ eorum ruinæ propter eorum obſtinationem. Et affert figuram Ionæ prædicantis Niniuitis, & in ventre ceti triduo manentis. Sic ego plus quàm Ionas prædico vobis ſalutem & pœnitentiam, &c. & ero triduo mortuus ac reſurgā: & inde veſtra ſubſequetur ruina, & obſtinationis in animo, & deuaſtationis ac diſperſionis in corporibus per Romanos.

Signum Ionæ prophetæ quodnam?

Verſ. 40. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. De tempore quo Ionas fuit in ventre ceti nulla eſt quæſtio: ſed de tempore quo Ieſus fuit in corde terræ, hoc eſt, in intimo terræ mortuus (deſcendit enim ſecundum animam ad cor terræ, hoc eſt ad inferos) ambiguitas occurrit, quomodo verificetur duratio trium dierum, & non trium noctium.

Quomodo filius hominis fuit in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus?

Solutio eſt duplex. Altera quòd per tres dies & tres noctes artificiales Euangeliſta circunloquitur tres dies naturales: cōſtat autem Ieſum fuiſſe mortuum tribus diebus naturalibus, non tamen integris. Nec integritatem illorum exigit veritas ſermonis: nam aliud eſt dicere, feci hoc tribus diebus; aliud, feci hoc tribus diebus integris: ad veritatem primi ſermonis ſufficit tres interfuiſſe dies, ſiue ſecundum totum, ſiue ſecundum partes: veritas autem ſecundi exigit integros occupatos fuiſſe dies. Fuit ſiquidem Ieſus apud inferos feriâ ſextâ, ſabbato & dominicâ.

Altera quòd licet Ieſus fuerit in corde terræ actu ab hora mortis tantùm, fuit tamen in eodem ſecundùm actionem inferentem ipſi mortem, ab hora illa qua captus eſt: dicente ipſo tunc: *hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarum*. Ex tunc enim Luc. 22. 53.
pro mortuo haberi poteſt: quia ad hoc emptus, captus, vinctus eſt vt occideretur, & indeſinenter ad hoc opera data eſt efficax. Ab illa autem hora computando conſtat inueniri artificiales tres tam noctes quàm dies: nam interuenit nox paraſceues, nox ſabbati, & nox dominicæ: & interuenit dies paraſceues, dies ſabbati, & dies dominicus: quia vt dicitur Marci vltimo, Ieſus ſurrexit manè, ac per hoc interuenit prima pars diei dominici.

Verſ. 41. Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta. Prædicit eis aliter euenturum illis quàm Niniuitis, vt vel ſic aliqui eorum trahantur ad pœnitentiam. Et condemnabunt eam, non poteſtate, ſed comparatione. Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ: & ecce plus quàm Ionas hic.

Regina

Verſ. 42. Regina Auſtri. quia Auſtrale reſpectu Hieruſalem erat regnum eius. Surget in iudicio cum generatione iſta. & condemnabit eam quia venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis. Et ecce plus quàm Salomon hic.

Verſ. 43. Cùm autem immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem & non inuenit.

Verſ. 44. Tunc dicit: reuertar in domum meam vnde exiui. Et veniens inuenit eam vacantem, ſcopis mundatam & ornatam.

Verſ. 45. Tunc vadit & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores, pro, *peiores* ſe. Et intrantes habitant ibi. Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus. Pœnam generationis illius poſtquam deſcripſit in futura vita, deſcribit modò etiam in præſenti vita. Prædixit enim eis quòd in iudicio, reſurrectionis tempore condemnabuntur: & modò prædicit, quòd etiam in præſenti vita peiora patientur quàm patres ſui paſſi fuerint. Et ad hoc affert parabolam de recidiuo ſtatu vnius hominis habitati à Dæmone. Vbi ſcito quod *loca arida* ſunt loca inepta ad hoc vt habitentur: *domus* verò *vacans*, *ſcopis mundata* & ornata, eſt domus non ſolùm præparata ad hoc vt habitetur, ſed prouocatiua ad hoc: nam ex hoc quòd eſt mundata & ornata, eſt præparata: ex hoc verò quòd vacat habitatore, inuitat ad habitandum. Deſcribitur itaque Dæmon more humano, expulſus & vagus per loca arida, & non inueniens inter arida habitaculum in quo quieſcat, propterea rediens ad propriam domum, inueniens eam præparatam ad hoc vt habitetur, & ſine habitante, cauens ne iterum inde expellatur, aſſumit ſocios peiores ſe ad cohabitandum ibi: & fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus. Hæc eſt parabola, vt ipſe Ieſus teſtatur ſubiungens, Sic erit & generationi huic peſſimæ pro, *malæ*. Vſus eſt autem in hac parabola conditionibus domus ſcopis mundatæ, ornatæ, & vacuæ: generatio illa verè inuenienda erat à Dæmone, non ſolùm apta vt habitaretur à Dæmonibus, ſed velut ſcopis mundata ab immunditiis legalibus & ornata cerimonialibus. Fuit namque gens Iudæa ætate illa munda ab idololatria, & cuſtodiens exteriora legis: vacua autem Deo per internam gratiam habitante. *Sic erit & generationi.* Longè peiora euenerunt generationi illi quàm omnibus prioribus generationibus: nã gens illa habita alias fuit à Dæmone: & vexata multis malis, curatáque eſt mediante Moyſe & prophetis, ſed poſt reſurrectionem Chriſti, & cætera habitatur vſque in hodiernum diem ab vniuerſis Dæmonibus, effecta eſt obſtinata, & in ſua perfidia contra Meſſiam perſeuerans; quod eſt peius omnibus prioribus.

Quænam Loca arida, quænam domus ſcopis mundata?

Verſ. 46. Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius & fratres. More ſcripturæ vocantur fratres, conſanguinei. Stabant foris. Prædicabat enim in domo ſynagogæ: quantum ex ſuperioribus & inferioribus ſumitur. Dictum eſt enim, quòd *intrauit in ſynagogam*, & ſubditur quòd exiit de domo. Quærentes loqui ei.

Conſanguinei vocantur fratres.

Verſ. 47. Dixit autem ei quidam: Ecce mater tua & fratres tui foris ſtant quærentes te deeſt *alloqui*.

Verſ. 48. At ipſe reſpondens dicenti ſibi ait: Quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei?

Verſ. 49. Et extendens manum in diſcipulos ſuos, dixit: Ecce mater mea & fratres mei.

Verſ. 50. Quicunque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cœlis eſt ipſe meus frater, ſoror, & mater eſt. Non ſunt hæc verba paruipendentis matrẽ & conſanguineos, ſed docentis ſeruandum ordinem: vt diuina opera præponantur humanis, vt diuina prædicatio, vt religio non omittatur, non interrumpatur propter pietatis officia. Dicit enim Euangeliſta, quòd *adhuc Ieſu loquente ad turbas* proculdubio euangelizãdo regnum Dei, importunus quidam dixit, *Ecce mater tua*, & cætera.

CAPVT. XIII.

IN illo die exiens Ieſus de domo. Egreſſus de domo ſynagogæ eodẽ die cunctis cernentibus venit ad mare, quò copioſiùs conuenire poſſent auditores. Sedebat ſecus mare. Ipſá quiete prouocans populos ad concurrendum ad certum & capacem locum. Vers. 1.

Verſ. 2. Et congregatæ ſunt ad eum turbæ multæ, ita vt nauiculam. pro, *nauim*, aſcendens. Multitudo turbarum neceſſitatem intulit aſcendendi nauim; ex qua omnes auditores coram ſe proſpiceret, & nulli poſt tergum eſſent: in qua ab omnibus videretur & tanquam in eminentiore loco Sederet. Non ſolùm diſcipulos in monte docet ſedendo, ſed etiam turbas, vt vterque ſitus ſedendi ſcilicet & ſtandi, conueniens prædicatoribus percipiatur. Et omnibus turba ſtabat in littore.

Docet Chriſtus ſedendo.

Verſ. 3. Et locutus eſt eis multa in parabolis, dicens. Non dicit, *omnia*: parabolæ enim ſolæ minus proſunt: ſed mixtæ proprietati verborum, multùm proſunt.

Ecce exiit. Demonſtrat tempus regni cœlorum: in quo ipſe Ieſus *Exiuit a patre & venit in mundum*. Qui ſeminat pro, *ſeminabat*. ſemen ſuum. Hinc apparet quod ſeipſum demonſtrat. Prophetæ enim, Apoſtoli & cæteri ſeminant ſemen non ſuum, ſed Dei: Ieſus autem vtpote verus Deus, *ſeminat ſemen ſuum*.

Parabola ſeminantis.

Verſ. 4. Et dum ſeminat quædam ceciderunt ſecus viam; & venerunt volucres cœli & comederunt ea. Non ex intentione ſator iacit ſemen ſecus viam, & in petroſa: ſed hoc contingit ex concomitantia actus ſeminandi per vniuerſum agrum. Secus viam terra eſt minus culta, in qua ſeminis grana non operiuntur terra, ſed patula iacent auibus cœli.

Verſ. 5. Alia autem ceciderunt in petroſa, vbi non habebant terram multam; & continuò exorta ſunt; quia non habebant altitudinem terræ.

Verſ. 6. Sole autem orto æſtuauerunt: & quia non habebant radicem, aruerunt. Loca ſaxea cooperta modica terra, citò vegetant ſemen in herbam ex multitudine caloris: quia calor ibi non imbibitur in profundo vt in reliqua terra: ſed reflectitur à ſaxo, ſed multiplicato calore in modica terra: ac per hoc in paruo humido, ſequitur arefactio tam intus quàm extra.

Verſ. 7. Alia autem ceciderunt in ſpinas, & creuerunt, pro, *aſcenderunt*, ſpinæ & ſuffocauerunt ea.

Verſ. 8. Alia autem ceciderunt in terram bonam: & dabant fructum. Nota ſemen diuini verbi quadripartitum, & in tribus partibus periturum, in ſola quarta fructuoſum, & tamen non propterea ceſſandum eſt a ſeminatione diuini verbi. Aliud centeſimum, pro, *centum*: aliud ſexageſimum, pro, *ſexaginta*: aliud triceſimum, pro, *triginta*. Vniuerſitas electorum ternario fructu ſignificatur, numerus enim ternarius perfectionis eſt ſignificatiuus. Et ſimiliter omnis diuerſitas graduum profectus ſpiritualis, deſignatur per hos tres numeros: trigeſimum, ſexageſimum, & centeſimum.

Electorum vniuerſitas ternario numero perfectionis ſignificatur.

Vbi & nota minimum fructum eſſe trigeſimum: quia tantæ feracitatis eſt quælibet bona cordis terra, vt ad minus reddat triginta pro vno, vbi ſemen verbi diuini ſuſceperit, & in patientia coaluerit.

Verſ. 9. Qui habet aures audiendi audiat. Non corporis, ſed mentis aures excitat, non ad aliud quam ad proprium officium ſcilicet audiendi. Sunt enim qui aures mentis non applicant ad audiendum, ad diſcendum & percipiendum verbum Dei: ſed velut per vnam (vt aiunt) aurem intrat verbum Dei, & ex altera exit.

Verſ. 10. Et accedentes diſcipuli. *Seorſum*, vt Marci quarto habetur. Dixerunt ei: quare in parabolis. Hinc apparet, quòd non tunc, quando ſedebat Ieſus docens ex nauicula, ſed poſt completas parabolas omnes, quas tunc dixit ad turbas, diſcipuli acceſſerunt ad Ieſum. Loqueris eis? Boni diſcipuli curam habent turbarum: & diſcere cupiunt non ſolùm ſenſum parabolarum, ſed cauſam quare non explicauerit Ieſus parabolarum ſenſus turbis.

Verſ. 11. Qui reſpondens ait illis, Quia vobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum: illis autem non eſt datum. Reſponſio, diſcretionis inter ipſos & alios rationem continet ex gratia, dicendo *datum* & *non datum*: quia ex gratia diuina datum eſt vobis donum hoc, ſcilicet myſterium regni Dei: illis autem non eſt hoc a diuina donatum gratia. Ac ſi apertiùs diceret: quia vos, non illi eſtis electi ad cognoſcendum myſterium regni Dei. Per hoc tamen non intellige omnes, qui de turba erant, excludi à notitia ſecretorum regni Dei: rationabile ſiquidem eſt, quòd multi in turbis illis erant viri boni & electi: ſed quoniam in turba erant multi non electi ad notitiam fidei, ideo omnes de turba in genere computantur excluſi, & ſoli diſcipuli explicantur electi. Significat enim ad literam ratio iſta ex diuinæ electionis dono prouenire, quod aliqui ad notitiam veniant myſteriorum fidei: & non contingere hoc promiſcue, ſicut promiſcuè prædicatio fit ad omnes. Vnde pronomen, *vobis*, monſtrat electos ad notitiam ſecretorum cœleſtium: & pronomen, *illis*, demonſtrat homines promiſcuè auditores verbi Dei.

Non omnibus datū eſt noſſe myſteria regni cœlorum.

Verſ. 12. Qui enim habet, dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo. Congruam diſpoſitionem ex parte hominum in communi adiungit diuinæ gratiæ dono: vt ſic intelligamus donum gratiæ, vt tamen tribuamus aliquid libero noſtro arbitrio. Habere laudabiliter, & non habere vituperabiliter, non ſunt naturæ, ſed libertatis. Quò fit, vt ille dicatur *habere*, qui rectâ exercitatione vtitur habitis; ingenio, appetitu, fide, ac reliquis bonis, ſiue naturalibus, ſiue gratuitis: & per oppoſitum ille dicitur *non habere*, qui non vtitur vt debet donis naturalibus ſeu gratuitis: nam recto vſu ſeruatur imago Dei in homine, ſeruatur donum legis diuinæ ac fidei: & non ſolum per abuſum, ſed etiam per non rectum vſum ruunt omnia. Valde igitur conſentaneum eſt rationi, vt illi qui habet rectum vſum, diuinam imaginem, diuinam legem, & quæcumque gratuita accepit dona, detur amplius diuinorum donorum: & propterea *dabitur* & *abundabit*, ad effundendum aliis: ab illo autem qui abuſus vel ocio non ſeruauit habita, *auferetur quod habet*.

Quis dicatur habere, quis non habere.

Si quæſtionem ingeris, contradictoria implicari, dicendo, *qui non habet*, & ſubdendo, *auferetur quod habet*. Solutio eſt, quòd non habet integra quæ acceperat, & reſiduum quod habet auferetur ab eo. Vbi plus concluditur quàm oportuerit: nam ſufficiebat inferre, & illi qui non habet non dabitur: hoc enim faciebat ſatis propoſito. Sed maiorem intulit pœnam ille qui præuidit reprobos non ſolùm priuari hîc nouis donis, ſed etiam acceptis: dum permittuntur etiam in naturalibus excæcari & indurari: iuxta illud Apoſtoli, *Tradidit illos Deus in* reprobū ſenſum, vt faciant quæ non conueniunt &c. Nónne hoc eſt tolli ab eis reſiduum quod habent? Rom. 1. 28.

Qui non habet quod habet auferetur. Quomodo.

Verſ. 13. Ideo in parabolis loquor eis. Præcedenti congruitate declarauit in genere quare quibuſdam datur noſſe myſteria regni Dei, & quibuſdam non: quia ſcilicet quidam habent accepta dona rectè vtendo illis, quidam non: modò declarat in ſpecie quare inter Iudæos ſit differentia. Et fuit opus deſcendere ad gentem Iudæorum: quia filij Iſrael omnes ſunt de genere electo. & credebatur quòd omnes in aduentu Meſsiæ, eſſent ſaluandi & præferendi cæteris. Hanc erroneam opinionem confutat: deſcendendo ad ſpeciem quare turbis Iudæorum occultat myſteria. & ſolis diſcipulis aperit. Quia. Rationem reddit ex parte ipſorum Iudæorum. Videntes. miracula quæ ego facio & opera mea. Non vident diuinam in me virtutem, ſuamque ſalutem. Et audientes doctrinam meam, verba mea. Non audiunt, corde neque intelligunt. Non intelligere refertur tam ad viſa quàm ad audita. Ac ſi apertius diceret: neque ex viſis miraculis & operibus, neque ex auditis verbis doctrinæ meæ & teſtimonio Ioannis, &c. intelligere volunt regnum cœlorum in me. & per me adeſſe.

Verſ. 14. Vt adimpleatur, pro *& impletur*, prophetia Eſaiæ, cap. 6. dicentis: Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis. pro, *& non perſpicietis*.

Verſ. 15. Incraſſatum eſt enim cor populi huius. Metaphora eſt ſumpta à craſſitudine corporea impediente motum & operationes. Et ſignificat oppreſſionem voluntatis ab abundanti malitia, velut à craſſitudine occupante cor. Et auribus grauiter audierunt: Ex indiſpoſitione auditus corporalis ſimilitudinariè ſignificatur mala diſpoſitio Iudæorum ad diſcendum à Chriſto: auditus enim ſenſus eſt diſciplinæ. Et oculos ſuos clauſerunt. Mentis oculos non amiſerunt, ſed clauſerunt voluntariè. Nequando videant oculis, & auribus audiant & corde intelligant: & conuertantur, & ſanem eos. Non ſignificatur

Auditus eſt ſenſus diſciplinæ.

ratio

ratio prædictorum, ſed tempus, ſed pertinacia omnium prædictorum. Significatur enim quòd clauſerunt Iudæi oculos, &c, non ad horam non ad menſem aut annum: ſed ne aliquando videant, audiant, & corde intelligant, & conuertantur ad veritatem Meſſiæ, & ſic conſequenter ſanarentur à me Deo. Verè impletam videmus prophetiam hanc vſque hodie: namque nolunt intelligere & diſcere quæ Meſſiæ ſunt. Intellige prudens Lector, negari conuerſionem Iudæorum omni tempore, non quia ſemper pertinaces perſeuerabunt: ſed quia longiſſimo tempore

Rom. 11, 25. (donec ſcilicet introeat plenitudo gentium, & omnis Iſrael ſaluus fiat) non conuertentur.

Verſ. 16. Veſtri autem beati oculi, quia vident: & aures veſtræ, quia audiunt. Perficit differentiam inter diſcipulos & alios. Vbi aduerte, quod priùs nominauit donum cognoſcendi myſteria cœleſtia modò appellari beatitudinem: vt intelligamus beatitudinem præſentis vitæ conſiſtere in aſſecutione myſteriorum cœleſtium. Hoc dono veſtri beantur oculi: quia vident, quia vtimini veſtræ mentis oculis ad videndum: & ſimiliter aures beantur, quia audiunt, quia vtimini auditu mentis ad diſcendum. Hic enim ſenſus quadrat contextui, è regione diſtinguenti diſcipulos contra alios: & rationem reddenti ex parte aliorum, quia non vident, quia non audiunt, oportet enim contraponere, quia vos videtis, quia vos auditis: & conſtat omnia hæc ad vſum videndi & audiendi referri, vt expoſitum eſt.

Verſ. 17. Amen quippe dico vobis: quia multi prophetæ & iuſti cupierunt videre quæ videtis. Explicat quare appellauerit beatos: ex eo ſcilicet quòd vobis conceſſum eſt, quod à tot iuſtis prophetis deſideratum eſt, & non adeptum. Et non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt: oculo ad oculum, præſentiâ & executione ſenſibili, vt vos videtis. Quod dico propter Abraham, qui vidit diem Chriſti, & gauiſus eſt: vidit enim ſpiritualiter, ſed non vt diſcipuli Chriſti, facie ad faciem Chriſtum, & miracula in executione: & ſimiliter audiebant verba eius ex ore proprio, interrogabant aperiri myſteria, diſcebant myſteria toto præterito æuo velata.

Verſ. 18. Vos ergo audite parabolam ſeminantis.

Verſ. 19. Omnis qui audit verbum regni. Hinc patet, quòd appellauit ſemen verbum regni cœlorum. Et non intelligit, non penetrat verbum regni cœleſtis, ita vt credat. In hoc enim primo nulla eſt omnino germinatio: vtpote deficiente intellectu, qui eſt principium fidei. Venit malus. Diabolus antonomaſticè vocatur *malus*, non naturâ, ſed voluntate immutabili à malo in bonum. Et rapit quod ſeminatum eſt in corde eius; hic eſt qui ſecus viam ſeminatus eſt. Dicimus *ſeminatum*, tum ſemen, tum agrum. Et vtroque loquendi modo Matthæus hîc vſus eſt: nam priùs dixit de ſemine, quod ſeminatum eſt in corde: modò dicit de homine, qui ſeminatus eſt velut locus ſecus viam.

Explicat Chriſtus parabolam ſeminantis.

Verſ. 20. Qui autem ſuper petroſa ſeminatus eſt: hic eſt qui verbum audit, & continuò cum gaudio accipit illud.

Verſ. 21. Non habet autem in ſe radicem, ſed eſt temporalis. Facta autem tribulatione & perſecutione propter verbum, continuò ſcandalizatur. Euangelicum verbum cum gaudio à multis ſuſcipitur (dum non ſolis verbis, ſed interno affectu credunt, ſperant, diligunt, incipiuntque operari) ad ſimilitudinem ſeminis iacti in terram modicam ſuper fundum ſaxeum: ſed in perſecutione deficit, ex eo quòd non habet radicem obſtante fundo petræ. Quanta differentia eſt inter tranquillitatem & perturbationem, inter pacemque & bellum, tanta eſt differentia inter ſemen radicatum & abſque radice; teſte Domino, explicante quòd *factâ tribulatione & perſecutione propter* Euangelicum *verbum*, continuò, non poſt multas toleratas perſecutiones ſcandalizatur. Qui igitur Euangelicam vitam à prompto animo inchoant, ſed non vſque ad vltima ſpei, timoris, triſtitiæ, delectationis, amoriſque verbum Euangelicum eos penetrauit, in ſaxeo corde modicam terram habent: hoc eſt, qui verbis, cogitationibus ac affectibus bonis in tranquillitate animi, corporis, famæ ac rerum vigent: ſed cùm ad facta infamiæ, ignominiæ, damni rerum aut cruciatus venitur, relinquunt euangelica facta, profitentur non fuiſſe radicatum euangelicum verbum in timore reſpectu factorum imminentium, in triſtitia reſpectu præſentium factorum: & ſic de aliis. Cor namque eorum relatum ad damna, velut fundus terræ ſaxeus durum ſemper fuit: & propterea aruit inchoatâ herbâ: propterea *temporales* dicuntur, vtpote ſolo tempore tranquillo durante.

Quanam petroſa corda, in quibus ſemen non habet radicem?

Verſ. 22. Qui autem ſeminatus eſt in ſpinis, hic eſt qui verbum Dei audit, & ſollicitudo ſæculi iſtius, & fallacia diuitiarum ſuffocat verbum: & ſine fructu efficitur.

Verſ. 23. Qui verò in terram bonam ſeminatus eſt, hic eſt qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert: & facit aliud quidem centeſimum, pro, *centum*: aliud autem ſexageſimum, pro, *ſexaginta*: aliud vero trigeſimum, pro, *triginta*.

Verſ. 24. Aliam parabolam propoſuit illis, dicens. Prima parabola, euangelici verbi fructificationem, & non fructificationem ex parte diuerſorum auditorum tractauit: iſta verò mixtionem electorum & reproborum vſque ad conſummationem mundi tractat. Simile factum eſt regnum cœlorum homini, qui ſeminauit bonum ſemen in agro ſuo. Regnum cœlorum pro præſenti Eccleſia hic poni teſtatur Dominus, ſubdens declarando hanc parabolam: *colligent de regno eius omnia ſcandala.*

Parabola Zizaniorum.

Regnum cœlorum, Eccleſia præſens.

Verſ. 25. Cùm autem dormirent homines, venit inimicus eius. Non dicit cuſtodes: Si enim dixiſſet cuſtodes, intelligeremus negligentiam cuſtodum accuſari, ſed dicit homines: vt inculpabiles intelligamus naturali ſomno occupatos. Deſcribuntur ſiquidem dormientes homines quoad parabolam, vt inſciis hominibus deſcribantur ſata zizania: ſi vidiſſent enim, prohibuiſſent. Quoad ſenſum verò parabolæ, vt inculpabiles ſignificentur Prælati, curſum humanæ vitæ peragentes: modò vigilando, modò dormiendo, humano more temporum actiones diſpenſando: nam & Apoſtolorum tempore, imò ipſo Ieſu præſente ſata ſunt zizania Iudæ proditoris & Simonis Magi, & cætera. Et ſuperſeminauit zizania. Bonum eſt naturaliter prius malo: nec malum aliter inueniri poteſt, quàm ſuperueniens bono: nam ſi malum fingatur integrum, deſtruit ſeipſum.

Apoſtolorum tempore, imò præſente ipſo Chriſto zizania ſata ſunt.

Studium Diaboli.

In medio tritici. Non ſufficit diabolo ſuperapponere malũ bono: ſed ſatagit, vt optimis quibuſque miſceat illud. Et abiit. Non ſatio zizaniorum deſcribitur latens dormientes: ſed ſator occultans ſeipſum recedendo, ne cognoſcatur author mali. Studium diabolicum ſignificatur quo occultare nititur, quod ab ipſo (qui hoſtis noſter eſt) proueniunt vtilia ac delectabilia contra diuina præcepta.

Verſ. 26. Cùm autem creuiſſet herba, & fructum feciſſet, tunc apparuerunt zizania.

Verſ. 27. Accedentes autem ſerui patrisfamilias, dixerunt ei: Domine, nonne bonum ſemen ſeminaſti in agro tuo? vnde ergo habet zizania? Homines Deum timentes, miniſtri iuſtitię conſulentes diuinam voluntatem introducuntur: ad explicandum tum pium eorum affectum, piam bonorum velleitatem ad extirpationem iniquorum: tum pium deſiderium ad ſciendum vnde in mundo homines mali inter bonos.

Verſ. 28. Et ait illis: inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt ei: vis imus & colligimus, pro, *vis igitur abeamus & colligamus* ea.

Verſ. 29. Et ait, non. Definitio eſt diuinæ prouidentiæ, non eſſe colligenda zizania. Ne fortè, pro, *nequando* colligentes zizania, eradiceris ſimul cum eis & triticum. Non dubitantis eſt, ſed prædicentis euentum præter intentionem ipſorum. Nouit enim ipſe paterfamilias Deus, quòd ſi homines colligerent zizania, ſimul cum zizaniis præter colligentium intentionem eradicarent & triticum.

Verſ. 30. Sinite vtraque creſcere vſque ad meſſem. Præcipit permitti vt zizania creſcant cum tritico vſque ad conſummationem ſæculi.

Aduerte hic, quòd quia Ieſus declarando hanc parabolam, expreſsè dicit per *Zizania* ſignificari filios nequam, & per *bonum ſemen* filios regni: ideo ſecundum literalem ſenſum ad nullã iniquitatis ſeu malitiæ ſpeciem arctandus eſt textus iſte. Textus non præcipit maleficos, aut homicidas, aut hæreticos, aut quoſcumque alios in ſpecie malos tolerandos: ſed præcipit in genere, quòd ex hoc quòd homines ſunt mali, non euellantur de hac vita: nam eſſe filios nequam ſeu mali, nullam ſpeciem iniquitatis ſibi vendicat. Et hoc diuinum præceptum eſt ſanctiſſimum: & neceſſariò adimplendum eſſe conſtat. Cum hoc autem conſtat ſtare, quòd relinquitur curæ miniſtrorum iuſtitiæ, euellere de hac vita in tali ſpecie criminis inuolutos: puta maleficos, homicidas, & alios huiuſmodi. Ex hoc enim quòd prohibetur ſtudium ad genus malorum extirpãdum, non ſequitur prohiberi ſtudium ad extirpandum patricidas ſeu maleficos: alia ſiquidem eſt ratio extirpandi malos omnes: & alia ratio extirpari quaſdam certas ſpecies malorum. Primum prohibendo, nulli fit iniuria: ſecundum, ſi prohiberetur, diuinum violaretur ius: quo ſcriptum eſt, *maleficos non patieris viuere ſuper terram*: & breuiter omnia iura humana confunderentur.

Mali num ex hoc mũdo euellendi?

Et in tempore meſſis dicam meſſoribus: colligite primum zizania. Non dicit, comburite prius zizania, & deinde congregate triticum: prior enim retributio bonorum, quàm punitio malorum eſt: dicente prius rege: *Venite benedicti patris mei*, quàm, *Ite maledicti in ignem æternum*. Sed dicit, *colligite primum*: hoc eſt, ſeparate primò malos à bonis. Et alligate ea in faſciculos ad comburendum. Secundum diuerſitatem iniquitatum diuerſi fient faſciculi ſimilium in crimine. Triticum autem congregate in horreum meum.

Verſ. 31. Aliam parabolam propoſuit eis, dicens. Tertia hæc parabola de ſemine vim magnam Euangelij tractat. In prima parabola ſemen eſt verbum regni: in ſecunda, ſemen ſunt filij regni: in hac tertia ſemen eſt rurſus verbum regni. Simile eſt regnum cœlorum grano ſinapis: quod accipiens homo ſeminauit in agro ſuo. Regnum cœlorum pro præſentis temporis Eccleſia ſumitur hic.

Parabola grani ſinapis.

Verſ. 32. Quod minimum quidem eſt omnibus ſeminibus, pro, *omnium ſeminum*: cum autem creuerit, maius eſt omnibus oleribus, pro, *maximum eſt olerum*, & fit arbor: ita vt volucres cœli veniant & habitent in ramis eius. Principiorum conditio eſt, parua eſſe ſecundum quantitatem, magna autem ſecundum virtutem. Et ideo granum ſinapis ſecundum vtrumque laudatur: quia ſecundum quantitatem minimum, ſecundum virtutem maximum monſtratur.

Granum ſinapis an ſit minimum omnium ſeminum?

Verùm cum dicitur ſemen ſinapis minimum omnium ſeminum, putat Albertus Magnus intelligendum non quantitatem (quoniam minus illo apparet ad ſenſum tam ſemen papaueris, quàm ſemen rutæ) ſed proportione. Semen enim ſinapis, quamuis in ſua quantitate ſit maius ſemine rutæ, eſt tamen minus illo ſecundum proportionem: hoc eſt, relatum ad producendum. Ita quòd referendo vtrumque ſemen ad ea quę producũtur, inuenitur minus ſemen ſinapis: quia inuenitur arbor ex tam paruo ſemine, excedens proportionaliter rutæ fruticem: & ſic de ſimilibus dicito. Dubito ergo ex diuerſa conditione regionum contingere, quòd ſemen ſinapis alicubi ſit maius, alicubi, minus: ſed ſimpliciter & abſolutè eſſe minimum omnium ſeminum etiam quantitate. Comparaui ſiquidem ſemina hæc in Italia, nec apparet vniformitas.

Senſus parabolæ.

Senſus parabolæ eſt. Granum ſinapis euangelium eſt, annuncians minima ſcilicet Ieſum crucifixum. Nihil minus, nihil abiectius hoc dogmate eſt: ſed idẽ maximæ virtutis in vegetatione Eccleſiæ, velut arbor inter olera apparet: ita quòd aues cœli, homines cœleſtis deſiderij, cœleſtis mentis, in iis quæ Eccleſiæ ſunt, habitant. Homo ſeminans, Ieſus eſt: qui accepit à patre Euangelicam doctrinam, & ſeminauit in agro non alieno; ſed ſuo: mundus ſiquidem eius eſt: nam *in propria venit*.

Verſ. 33. Aliam parabolam locutus eſt eis. Congruo ordine tribus parabolis de ſemine adiungitur parabola fermenti: quod ſeminis naturæ propinquiſſimum eſt. Simile eſt regnum cœlorum. Quod præſens Eccleſia in ſuis initiis eſt. Fermento. Puſillus grex Chriſti eſt, virtutem habens fermentandi totum mundum, vt enim fermentum ſpiritus naturâ penetrans, maturam ſapidámque reddit appoſitam farinam; ſic Chriſti diſcipuli prima regni cœlorum mẽbra, ſpiritu penetrarunt corda hominum, crudáque ac acerba ad maturitatem ac ſaporem cœleſtis vitæ promouerunt. Quod acceptum mulier. Infirmus ſexus impotentiam ſæcularem notat Eccleſiæ primitiuæ. Abſcondit. Vilitas, paupertas, abiectúſque

Parabola fermenti.

que ſtatus diſcipulorum Chriſti abſcondebat cœleſte in illis regnum. *In farinæ.* Materia fermentabilis pro electis ponitur. *Satis.* Menſuræ nomen *ſatum* eſt, commenſurationem fermenti ad fermentandam farinam monſtrans. *Tribus.* Hoc eſt vniuerſis: perfectionis enim numerus trinarius eſt. Sicut ſuperiùs omnes electos comprehēdit tribus fructibus, trigeſimo, ſexageſimo, & cēteſimo. Et verè electi omnes aut ſunt in ſtatu incipientium, aut proficientium, aut perfectorum. *Donec fermentatum eſt totum.* Ecce quandiu durat abſconſio fermenti: nam fermentato toto apparet clarè virtus fermenti in toto: & conuerſo mundo ad fidem Chriſti apparet clarè virtus diſcipulorum Chriſti in ſalute mundi.

Ternarius numerus perfectionis.

Verſ. 34. Hæc omnia locutus eſt Ieſus in parabolis ad turbas, & ſine parabolis non loquebatur eis. Non dicit tantùm, *in parabolis*, ſed *ſine parabolis*: ſignificans comitari parabolas doctrinam.

Verſ. 35. Vt impleretur quod dictum eſt per prophetam, dicentem: Aperiam in parabolis os meum: eructabo abſcondita à conſtitutione mundi. Tranſumptiuè Matthæus traxit verbum propheticum ex Pſalmo ſeptuageſimo octauo: nam ad litteram textus ille loquitur de ſimilitudinibus geſtorum: ſed Euangeliſta myſtico vtens ſenſu, applicat ad ſimilitudines metaphoricas: vtræque enim conueniunt in communi ratione parabolæ ſeu ſimilitudinarij ſermonis.

Verſ. 36. Tunc dimiſſis turbis venit in domum, & acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, dicentes: ediſſere nobis parabolam zizaniorum agri.

Verſ. 37. Qui reſpondens ait illis: Qui ſeminat bonum ſemen, eſt filius hominis.

Verſ. 38. Ager autem eſt mundus. Bonum verò ſemen, ij ſunt filij regni: zizania autem filij ſunt nequam, pro, *mali* & eſt genitiuus.

Verſ. 39. Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabolus. Meſſis verò conſummatio ſæculi eſt, meſſores autem Angeli ſunt.

Verſ. 40. Sicut ergo colliguntur zizania & igni comburuntur: ſic erit in conſummatione ſæculi

Verſ. 41. Mittet ergo filius hominis Angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem:

Verſ. 42. Et mittent eos in caminum ignis: ibi erit fletus & ſtridor dentium.

Verſ. 43. Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat. Hinc apparet per *bonum ſemen* ſolos electos, & per *Zizania* ſolos reprobos ſignificari: quoniam hi deſcribuntur damnati, illi autem fulgentes ſicut ſol. Reliqua ſuperiùs ſunt expoſita.

Verſ. 44. Iterum ſimile eſt regnum cœlorum. Quatuor parabolas dixerat turbis: & quatuor alias parabolas dicit domi diſcipulis. *Theſauro abſcondito in agro.* In quatuor antedictis parabolis regnum cœlorum quoad ſua initia deſcriptum eſt in ſemine & fermento, & coram omnibus: in ſequentibus verò quatuor regnum cœlorum deſcribitur in ſtatu prouecto coram diſcipulis, & propterea deſcribuntur ſtudioſi ad ea quæ perfectionis ſunt, in omnibus quatuor. Rurſus in prioribus parabolis regnum cœlorum tractatum eſt ex ea parte, qua vim habet effectiuam, tanquam ſemen ſeu fermentum: modo in his duabus tractatur ex ea parte, quà vim habet finis, quà eſt deſiderabile, & propterea aſſimilatur theſauro ac margaritæ. Vnde in prioribus electi ſignificati ſunt per fructus conſequentes: in iſtis autem per rationalem conatum, inquiſitionem, &c.

Quatuor aliæ parabolæ.

Appellatione itaque regni cœlorum, Euangelica vita intelligitur: iuxta illud Apoſtoli ad Romanos 14. *Regnum Dei non eſt eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in Spiritu ſancto.* Euangelica itaque ſeu cœleſtis vita vel perfectio ſimilis eſt theſauro abſcondito in agro: hoc eſt poſſibilis haberi ac poſſideri ab inuentore, magno tamen interueniente pretio: huiuſmodi enim poſſibilitatem circumloquitur per eſſe abſconditum in alieno agro. *Quem qui inuenit homo abſcondit: & præ gaudio illius vadit, & vendit vniuerſa quæ habet.* Quantitatem theſauri longè, imò incomparabiliter maiorem vniuerſis, quæ habet inuentor, deſcribit: ponendo gaudium theſauri eſſe cauſam vendendi vniuerſa quæ habet.

Regnum cœlorum Euangelica vita.
Rom. 14. 17.

Parabola theſauri inuenti.

Et emit agrum illum: vt agro exiſtente ſuo, theſaurus in proprio agro exiſtens ſit ſuus: in alieno enim inuentus diuideb..tur inter inuentorem & dominum agri. *Vendere vniuerſa* habita ad emendum Euangelicam vitam, eſt proprias abiicere voluntates ac paſſiones propter integritatem vitæ aſſequendam: ſed *vendere vniuerſa* habita ad emendum Euangelicam perfectionem, eſt relinquere non ſolum paſſiones, ſed impedimenta quæque perfectionis. Et hoc ſecundum literali ſenſui quadrat: conſiderando, quòd ad diſcipulos parabolas has dirigit, quos ad perfectiorem vitam vocauit: & quòd tantam perfectionem exigit, vt non ſolum vendant, ſed ex gaudio theſauri cœleſtis vendant vniuerſa temporalia. Ager in quo abſcondita eſt Euangelica perfectio, Eccleſiaſticum eſt ſtudium: continens in intimis cœleſtis vitæ perfectionem, conuerſationem in cœlis.

Vendere vniuerſa, quid?

Verſ. 45. Iterum ſimile eſt regnum cœlorum homini negociatori quærenti bonas margaritas. Non ſuffecit optimo magiſtro prouocare diſcipulos ad perfectionis ſtudium ex theſauro quaſi caſu inuento (hoc eſt diuinitùs monſtrato) ſed vigiles docet eos eſſe ac ſolicitos ad quærendum vt inueniant. Ita quòd præcedente parabola pretioſitatem perfectionis & ſtudium aſſequendi oblatam perfectionem deſcripſit: in hac verò addit ſtudium quærendi margaritam. Et ſicut per theſaurum perfectio Euangelica, ita per *margaritam* (quæ pars ſolet eſſe theſauri) vna aliqua perfectionis ſpecies ſignificatur: puta exercere ſe in vita actiua, vel contemplatiua, & rurſus curam gerere ægrorum, vel alij operi miſericordiæ vacare, rurſus prædicationis, vel lectionis officio incumbendo prodeſſe & ſic de aliis. Hæ enim ſunt margaritæ bonæ, quas quærunt negociatores cœleſtes.

Parabola margaritarum.

Margarita, quanam?

Verſ. 46. Inuenta autem vna pretioſa margarita abiit: & vendidit omnia, quæ habuit, & emit eam. Nemo enim omnibus poteſt vacare pretioſis ſtudiis: ſed vnum ſtudium pretioſum congruit vni, & aliud alij. Pro quacumque tamen perfectionis ſpecie adipiſcenda ſibi commenſurata (ad quam emendam ſufficiunt opes propriæ)

Nemo poteſt vacare omnibus, ſed vni.

propriæ) vendit cœleſtis negotiator omnia ſua, & emit eam: tanto chariorem illam habens, quanto nihil ſibi reliquit propter illam habendam.

Verſ. 47. Iterum ſimile eſt regnum cœlorum. Poſtquam duabus parabolis dupliciter inueniri in regno cœlorum ſtudium perfectionis deſcripſit (ſcilicet vel tanquam oblatum proſequendo, vel more negotiatoris inquirendo) quia in vtraque ad proprium bonum ſingularis hominis tenditur, ſupererat vt ad aliorũ bonum officia perfectorum deſcriberentur, & hoc fit his reliquis duabus parabolis. Sagenæ miſſæ in mare & ex omni genere piſcium congreganti, ſuperfluit *piſcium*. Duo in hac parabola ſignificantur. Alterum eſt officium Eccleſiæ in ſuis prædicatoribus quod aſſimilatur ſagenæ quantùm ad congregationem tam bonorum quàm malorum. Alterum eſt officium diſcernendi bonos à malis, quod eſt officium Chriſti per eius Angelos exercendum. Et hoc eſt ad quod terminatur ſagenæ congregatio.

Parabola ſagenæ.

Verſ. 48. Quam cùm impleta eſſet educentes & ſecus littus ſedentes. Legendum eſt, *educentes in littus & ſedentes*. elegerunt bonos in vaſa, pro, *collegerunt bona in vaſa*, malos, pro *mala*, autem foras miſerunt.

Verſ. 49 Sic erit in conſummatione ſæculi. Exibunt Angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum:

Verſ. 50. Et mittent eos in caminum ignis, Ibi erit fletus & ſtridor dentium. Aduerte hîc diuerſos Eccleſiæ ſtatus à Domino Ieſu deſcribi. In prioribus enim parabolis regnum cœlorum ſemini aſſimilatum (hoc eſt Eccleſia in ſuis principiis conſtituta) malos habuit cum bonis: tum ex indiſpoſitione auditorum, tum ex ſuperſeminatis à Diabolo zizaniis: in hac autem parabola, quando Eccleſia iam prouecta eſt, malos habet mixtos bonis, tanquam captos ſimul cum bonis: hoc eſt, inuoluntarios, & coactos ſe profiteri Chriſtianos. Innumerabilis eſt multitudo hominum, qui baptiſmo in infantia, aut timore ſuſcepto, tanquam captos ſe retinent Chriſtianos, qui ſi eſſent omnino liberi etiam quoad famam, honorem, &c. non expectarent exituros Angelos ad ſeparandum eos à iuſtis, ſed à ſagena exirent. Verùm Dominus ſagenam præuidit congregaturam captos bonos & malos.

Diuerſi Eccleſia ſtatus.

Si miraris aut putas non decere Eccleſiam exercere ſagenæ officium, quia voluntarij ſoli in Eccleſia eſſe deberent: conſidera captos eſſe non ſolos malos, ſed etiam bonos: melius eſt autem quoſdam electos ſic ſaluare cùm admixtione malorum, quàm nullum capere: cùm omnia quæ in mundo fiunt, fiant propter electos, quibus omnia cooperantur in bonum. Multitudo igitur electorum qui tanquam capti ad Eccleſiam congregari inueniuntur, laudabilem reddit ſagenam Eccleſiaſticam capientem bonos & malos.

Verſ. 51. Intellexiſtis. Legendum eſt: *Dicit illis Ieſus, intellexiſtis* hæc omnia? Dicunt ei: etiam, deeſt *Domine*.

Verſ. 52. Ait illis: ideo omnis Scriba doctus in regnò pro, *ad regnum*, cœlorum, ſimilis eſt homini patrifamilias. Quarta ad diſcipulos parabola, definitiua eſt ſcientiæ ac ſufficientiæ requiſitæ ad Doctores Eccleſiaſticos. Paterfamilias plenè prudens deſcribitur, qui ſeruauit vetera non ſolùm vſque ad noua, ſed etiam in tanta copia, vt ſimul cum nouis habeat vetera. Scriba autem doctus ad hoc cœlorum regnum ſimilis tali patrifamilias definitur: non ſolùm ad ſignificandũ quòd debet plenè theſaurizaſſe opportuna ad paſcendũ Chriſti familiam, ſed ad definiendum in ſpecie, quòd debet ſcire nouũ & vetus Teſtamentum: ideo enim attulit parabolam explicantem in patrisfamilias theſauro recondita noua ſimul, & vetera. Qui profert de theſauro ſuo noua & veter. Non dicit, qui habet, aut qui poteſt proferre, ſed *qui profert*: quia ſi non profert, perinde eſt, ac ſi non eſſet doctor apud cœlorum regnum: in quo non habitibus, ſed actibus meremur.

Scientia requiſita ad Doctores Eccleſiaſticos.

Verſ. 53 Et factum eſt cùm conſummaſſet Ieſus parabolas iſtas, tranſiit inde.

Verſ. 54. Et veniens in patriam ſuam, hoc eſt, in Naſareth, docebat eos in ſynagogis, pro, *ſynagoga*, eorum: ita vt mirarentur, pro, *ſtuperent*, & dicerent, vnde huic ſapientia hæc & virtutes?

Admiratio conciuium Chriſti.

Verſ. 55 Nónne hic eſt fabri filius? nónne mater eius dicitur Maria: & frater eius, Iacobus & Ioſeph pro, *&* *Ioſes*. Simon & Iudas?

Verſ. 56. Et ſorores eius nónne omnes apud nos ſunt? vnde ergo huic omnia iſta? Admiratio conciuium teſtificatio eſt, quòd Ieſus non vacauerit literis, non ſtuduerit ſcientiis acquirendis, mirantur enim non ſolùm de virtutibus miraculorum, ſed de ſapientia. *Faber* genericum nomen eſt, nullam determinans artem in ſpecie: nam faber ærarius, lignarius, ferrarius, & muri dicitur. Vnde incertum reſtat, qua fabri ſpecie faber fuerit Ioſeph. Fratres ſecundum Scripturæ morem conſanguinei appellantur.

Incertũ qua fabri ſpecie faber fuerit S. Ioſeph.

Verſ. 57. Et ſcandalizabantur in eo. Verè donum Dei eſt credere, nec datum omnibus. Conciues vident cum aliis in Ieſu ſapientiam & miracula, & teſtantur non humanitùs acquiſita: confeſuntque cum vilitate artis, fratrum ac ſororum, & vnde incitari deberent ad diuinam credendum virtutem inde ſcandalizantur, offendiculum fit illis quod occaſio deberet eſſe ſalutis.

Ieſus autem dixit eis: Non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua & in domo ſua. Manſueta reſponſio: non refert iniuriam iniuriæ, ſed communem conditionem prophetarum cum patriis ſuis ad memoriam reuocat vt vel ſic reſipiſcant. Ratio quare non honoratur propheta in ſua patria eſt, quia morale eſt animis ſubiectis paſſionibus minùs libenter præferre ſibi ipſis pares vel inferiores: conciuilitas autem repræſentat conciues velut pares aut viliores: & communiter homines (paucis virtute præditis exceptis) aguntur paſſionibus: & propterea renuunt honore præferre ſibi prophetam conciuem aut domeſticum.

Cur Propheta ſine honore in patria ſua?

Verſ. 58. Et non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorum. Indignitas exprimitur conciuium ad ſuſcipienda miracula. Lege Euangelium, & inuenies fidem indigentium miraculorum ope concurrere ad miracula. Et propterea incredulitas, contraria diſpoſitio aſſignatur ad ſuſceptionem miraculorum multorum: paucorum enim fides pauca meruit miracula: communiſque incredulitas indignos reddidit multitudine miraculorum.

Fides concurrit ad miracula.

CAPVT

CAPVT XIV.

VERS. 1. IN illo tempore. *Poſt multa à Chriſto patrata miracula, poſt concurſus turbarum ad Chriſti doctrinam.* Tempus namque hoc auditæ famæ fuit poſt decollationem Ioannis: vt Herodis verba clarè teſtantur. Conſtat autem Ioannē decollatum fuiſſe prope feſtum Paſchale, quo ſatiauit Dominus quinque millia hominum ex quinque panibus: inter quod & baptiſma Chriſti à Ioanne plus quàm biennium fluxit, vt adiuncto Ioannis Euangelio patet, ſupputando numerum ſolennitatum paſchalium, quarum Ioannes meminit, quæ ſuper Ioannem clarius aperientur. Audiuit Herodes Tetrarcha. Ad differentiam Herodis regis patris iſtius, cuius ſuperius meminerat deſcribendo tempus natiuitatis Chriſti. Ille fuit rex ac pater Archelai & Herodis iſtius: qui tetrarcha, & non rex, dicitur & erat: quia ſine regio titulo princeps erat partis regni patris ſui. Et iſte eſt qui poſtea illuſum Ieſū veſte ſplendidā, remiſit ad Pilatum. Famam Ieſu.

Quis hic Herodes tetrarcha?

Verſ. 2. Et ait pueris ſuis. Nomen eſt non ætatis, ſed conditionis: hoc eſt, ſeruis ſuis. Hic eſt Ioannes Baptiſta, ipſe ſurrexit à mortuis. Putauit Herodes animam Ioannis Baptiſtæ introiſſe in Ieſum: hunc enim ingreſſum appellat reſurgere à mortuis: non corporis eiuſdem reſumptione, ſed quòd denuò ſpiritus Ioannis ad hanc vitam venerit in alio corpore. Et propterea dicit hic Ioannes: non ſecundùm corpus, ſed ſecundùm ſpiritum: à principali parte, ſcilicet ſpiritu, denominans totum, ſcilicet Ioannem. Et ideo virtutes operantur in eo. Ioannes Baptiſta antequam decollaretur, nullum miraculum fecerat; vt dicitur Ioannis vndecimo: poſt decollationem autem exiſtimatus quòd redierit ad vitam creditur maioris eſſe virtutis: tanquam attulerit ex alia vita, & ex prioribus meritis virtutem faciendi miracula quam priùs non habuerit.

Puer nomen non ætatis ſed conditionis.

Putat Herodes Chriſtum eſſe Ioannem Baptiſtam, quomodo?

Verſ. 3. Herodes enim. Incidenter Euangeliſta inſerit mortem Ioannis. Tenuit Ioannem: & alligauit eum: & poſuit in carcerem propter Herodiadem vxorem, Deeſt, *Philippi* fratris ſui.

Verſ. 4. Dicebat enim illi Ioannes: Non licet tibi habere eam. Vera cauſa, ſed non ſola: teſtatur enim Ioſephus, quòd propter multum populi concurſum ad Ioannem, Herodes addixit Ioannem carceri.

Quanam hæc Herodias?

Dubium eſt apud nos huius Herodiadis genus: tradente Ioſepho quòd fuit filia Ariſtobuli fratris Archelai, Herodis & Philippi: teſtante autem Hieronymo ſecundum veterem hiſtoriam fuiſſe filiam regis Aretæ. Ioſephus certus eſt author, vetus hiſtoria incerta: præter hoc quòd repudiata ab Herode, filia fuit regis Aretæ. Rurſus Ioſephus dicit hanc Herodiadem vxorem fuiſſe non Philippi, ſed alterius Herodis, fratris quoque Herodis Tetrarchæ, ſed ex alia matre. Vnde binomius videtur fuiſſe ille alter Herodes, vel vocabatur compoſito nomine Herodes Philippus, vel Philippus Herodes.

Verſ. 5. Et volens illum occidere timuit populum, quia ſicut prophetam eum habebant. Hinc apparet voluntas Herodis ad necem Ioannis, abſque impulſu Herodiadis ſubſecuto.

Verſ. 6. Die autem natalis, *pro cùm autem agerentur natalitia*, Herodis ſaltauit filia Herodiadis in medio. Ad differentiam alterius vxoris aut concubinæ Herodis, explicatur quod erat filia ipſius Herodiadis. Et placuit Herodi.

Verſ. 7. Vnde cum iuramento pollicitus eſt ei dare quodcunque poſtulaſſet ab eo.

Verſ. 8. At illa præmonita à matre ſua: da mihi, inquit, hic in diſco caput Ioannis Baptiſtæ. Auditā tanta talique Regis promiſſione, concurrit puella ad matrem conſulendo quid peteret. & ſic præmonita à matre ſua dixit Regi, da, &c.

Petitur caput Ioannis.

Verſ. 9. Et contriſtatus eſt Rex. Regem vocat quantùm ad poteſtatem, non quantùm ad titulum. Optimè pinxit contriſtatum non Herodem (qui affectabat occidere Ioannem) ſed regem: quia exteriori ſigno officium contriſtati regis egit. Propter iuſiurandum autem, & propter eos qui pariter recumbebant, iuſſit dari. Conſidera verba Domini Ieſu de Herode (quòd ſcilicet appellauit eum vulpem) & intelliges hæc omnia fuiſſe ſimulationes. Monſtrat Herodes ſe inuitum coactum à religionis vinculo, & à reuerentia conuiuarum, tanquàm etiam ipſis teſtibus fieret iniuria, ſi non ſeruaret promiſſa: vt ſic populus audiens quod inuitus occidiſſet Ioannem, minus ægrè ferat Ioannis necem, & ferè excuſatum habeat Herodem.

Simulatio Herodis.

Verſ. 10. Miſitque, & decollauit Ioannem in carcere.

Verſ. 11. Et allatum eſt caput eius in diſco: & datum eſt puellæ, & illa attulit matri ſuæ.

Verſ. 12. Et accedentes diſcipuli eius, tulerunt corpus eius, & ſepelierunt illud: & venientes nunciauerunt Ieſu. Ecce Ioannis diſcipuli, iuncti ſignificantur Ieſu: dum veniunt ad Ieſum nunciantes geſta circa Ioannem.

Diſcipuli Ioannis iunguntur Ieſu.

Verſ. 13. Quod cùm audiſſet Ieſus. Non erat opus vt auditu diſceret mortem Ioannis, qui omnia nouerat: ſed hominem verum ſeipſum exercens, non mouetur antequam audiat geſta. Seceſſit inde in nauicula, pro, *naui*. in locum deſertum ſeorſum, Secedendo docet non eſſe imperfectionis cedere furori principum, ſubtrahere ſeipſos materiam ſæuiendi. Et ſimul atteſtatur, quòd non ſolùm propter Herodiadem, ſed propter concurſum populi occiderat Ioannem Herodes; nam ſi communis cauſa Ieſu & Ioanni non fuiſſet, non ſeceſſiſſet Ieſus auditā Ioannis morte. Cauſa autem Herodiadis propria erat Ioanni: ſed cauſa concurſus populi, communis erat Ieſu & Ioanni. Et tantò magis incitabat Herodem contra Ieſum, quantò multitudo miraculorum maiorem prouocabat concurſum. Et cùm audiſſent turbæ, ſecutæ ſunt eum pedeſtres de ciuitatibus.

Cedendum furori Principum.

Verſ. 14. Et exiens de ſolitudine deſerti, vidit turbam multam: & miſertus eſt eis & curauit languidos eorum.

Verſ. 15. Veſpere autem facto acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, dicentes, deſertus eſt locus, & hora iam præterijt: dimitte turbas, vt euntes in caſtella emant ſibi eſcas.

Verſ. 16. Ieſus autem dixit eis. Non habent neceſſe ire: date illis vos manducare.

Verſ. 17.

Verſ. 17. Reſponderunt ei, Non habemus hic niſi quinque panes & duos piſces.

Verſ. 18. Qui ait eis. Afferte mihi illos huc. Omittit Matthæus locū mōtanū & interrogationem Philippi, & cætera, quæ Ioannes explicat.

Verſ. 19. Et cum iuſſiſſet turbam, pro, *turbas*, diſcumbere ſuper fœnum, acceptis quinque panibus & duobus piſcibus aſpiciens in cœlum. Vt exterioribus actibus teſtaretur ſe omnia à Deo habere & recognoſcere: & ſimul intuentium animos ad Deum prouocaret. Benedixit & fregit, & dedit diſcipulis panes: diſcipuli autem dederunt turbis.

Satiat Christus 5000 viros quinque panibus.

Verſ. 20. Et manducauerunt omnes, & ſaturati ſunt, & tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos. Ne putes phantaſma fuiſſe, teſtes ſunt reliquiæ.

Verſ. 21. Manducantium autem fuit numerus quinque millia. Deeſt, *fere*. Legendum eſt. Fere quinque millia virorum: exceptis mulieribus & paruulis.

Verſ. 22. Et ſtatim compulit Ieſus diſcipulos aſcendere in nauiculam. Inuiti enim à Ieſu recedebant. Et præcedere eum trans fretum donec dimitteret turbas.

Verſ. 23. Et dimiſſa turbâ, aſcendit in montem ſolus orare. Veſpere autem facto ſolus erat ibi.

Verſ. 24. Nauicula autem. Deeſt, *iam*, in medio mari iactabatur fluctibus. Erat enim contrarius ventus.

Verſ. 25. Quartâ autem vigiliâ noctis venit, pro, *abiit*, ad eos ambulans ſuper mare.

Verſ. 26. Et videntes eum, Deeſt, *diſcipuli*, ſuper mare ambulantem. Non ſolùm vident Ieſum ſuper mare, ſed ambulantem ſuper mare, quamuis fluctuoſum. Turbati ſunt, dicentes quia phantaſma eſt: & præ timore clamauerunt. Laborant remigando contra ventum diſcipuli, & non timent: ſed vbi phantaſma hominis ambulare ſuper mare propè ſe nocturno tempore vident, timuerunt, ita vt clamore vocis confuſo magnitudinem timoris exprimerent.

Ambulat ſuper mare.

Timent diſcipuli.

Verſ. 27. Statímque Ieſus loquutus eſt eis. Vt quem viſu non cognoſcebant, auditu ſolitæ vocis diſcernerent. Dicens: Habete fiduciam, ego ſum, hoc eſt, *ego* magiſter veſter quē ſolita hæc vox præ ſe fert, *ſum*, & non ſum phantaſma. Nolite timere.

Verſ. 28. Reſpondens autem Petrus dixit. Vniuerſam non timendi, ſed confidendi rationem aſſignauerat Ieſus, quia *ego ſum*: & propterea Petrus nihil dubitans de potentia Ieſu, ſed adhuc non plenè certus an ille loquens cum eis eſſet Ieſus, certificari quærit de hoc. Et ideo reſpondendo verbis Ieſu, petit certificari, dicendo, Domine ſi tu es. Niſi crederet illum eſſe Ieſum non diceret, *Domine*: & niſi certificari quæreret an ille ſit Ieſus, non diceret, *ſi tu es*. Credulitas itaque in Petro erat, ſed non certitudo, quòd ille ambulans ſuper aquas eſſet Ieſus. Quærebat autem certificari tactu corporeo, aut propinquitate tanta, vt clarè videre poſſet faciem, manus, veſtes, & reliquum corpus ſolito more quo quotidie cum eo conuerſabatur: ſic enim totaliter excluſa fuiſſet omnis ſuſpicio quòd eſſet phantaſma. Verùm cum iſta approximatio dupliciter fieri potuiſſet (vel ipſo Ieſu veniente ad Petrum qui erat in naui, vel Petro eunte ad Ieſum) non auſus fuit Petrus petere: Domine ſi tu es, veni ad me: tum ob ſolitam reuerentiam, tum fortè quia viderat Ieſum nolentem venire ad ipſos, vt Marcus refert. Sed rogauit vt ipſe Petrus iret ad Ieſum.

Petrus adhuc dubius Christum alloquitur.

Nec petendo hoc nouum miraculum tentat Petrus Deum: quoniam licita erat illa tunc in Petro incertitudo illius indiuidui (cum Satanas quandoque transformet ſe in Angelum lucis) & nullo reuerentiori modo excludenda occurrit quàm humiliter petere, vt accumulatione miraculi certitudinem efficeret quòd ipſe eſſet. Iube me venire ad te ſuper aquas.

Nec tentat Deum quanuis nouum petat miraculum.

Verſ. 29. At ipſe ait, veni. Et deſcendens Petrus de nauicula, ambulabat ſuper aquâ, pro, *aquas*, vt veniret ad Ieſum. In nullo dubitat Petrus de potentia Ieſu: dum confitetur quòd ſi ipſe eſt, ſolo iuſſu poteſt ipſum facere ambulare ſuper aquas.

Ambulat Petrus ſuper aquas.

Sed conſiderandus ſupereſt ſenſus huius petitionis. Non enim intendit petere ſola iuſſionis verba: quia per hoc nihil peteret diſcretiuum inter phantaſma & Ieſum: iuſſionis namque verba proferre poterat etiam phantaſma, ſed intendit petere efficaciam veniendi ſuper aquas ſolo iuſſu. Sed quo opere, quo effectu mediante, efficacia iſta habenda, & cognoſcenda erat à Petro, habitáque & cognita fuit à Petro, ſcrutandum eſt. Petrus enim certificari quærens de perſona Ieſu, nec petebat (vt dictum eſt) ſola verba iubentis *veni*: nec temerè audito *veni* deſcēdit de naui ad aquas ſed certificatus de eo quòd ambulaturus eſſet ſuper aquas. Quærimus ergo vltra verba iuſſionis *veni*, effectum certificantem Petrum quòd ambulaturus eſſet ſuper aquas. Oportuit autem concurrere ad hoc opus tria. Primum ex parte Ieſu iuſſionem diuinam, quâ dixit & facta ſunt omnia. Et hæc clarè in Euangelij textu habetur: tum Petro petente *iube*: tum Ieſu iubente *veni*. Secundum ex parte animi Petri: ſcilicet ſecuritas veniendi. Et hæc etiam in Euangelio inuenitur: dum timens Petrus cœpit mergi, & audiuit, *modica fidei quare dubitaſti?* Hinc enim apparet, quòd iubente Ieſu Petro *veni*, effecta eſt in animo Petri tanta fides, vt non dubitaret ſe tutum iturum ad Ieſum ſuper aquas. Tertium ex parte corporum: quod dupliciter potuiſſet fieri, vel ex parte maris ſolidando ipſum mare, vt tanquam terra ſolida fieret: ſicut in mari rubro tranſeuntibus filiis Iſrael aquæ erant pro muro à dextris & à ſiniſtris. Sed mare non fuiſſe redditum ſolidum, in hac ambulatione Euangelium teſtatur: deſcribens mare fluctuoſum ex vento, qui ambulante Petro erat validus, & non ceſſaſſe quouſque Ieſus ingreſſus eſt nauiculam. Vel ſuſpendendo graue corpus Petri à grauitando ſuper aquas. Et effectum hunc fuiſſe, ex re geſta infertur. Ex eo enim quod conſtat Petrum ambulaſſe ſuper aquas, & aquas non fuiſſe ſolidatas, reſtat quòd corpus Petri non grauitabat ſuper aquas. Si namque naturalis ſuæ grauitatis actum exercuiſſet, fuiſſet merſum.

Quâ via potuit Petrus eſſe certus de perſona Ieſu?

In hac ambulatione ſuper aquas mare non redditur ſolidum, ſed corpus Petri nō grauitat.

Et bene intellige quòd non dicimus corpus Petri non fuiſſe graue: ſed dicimus illud graue non grauitaſſe tunc ex diuinæ iuſſione virtutis, ſuſpendentis graue à grauitatione: ſicut ſuſpendit ignem ab actione ſua ne læderet tres pueros in fornace. Vnde Petrus audito iuſſu Ieſu, *veni*, non ſenſit corpus ſuum mutatum de graui in leue: ſed tanta eſt in animo eius diffuſa fides atque ſecuritas, vt tutiſſimum ſe ſciret ambulaturum ſuper aquas

Nec tamen deſinit eſſe graue.

aquas. Ita quod ſolum ſecuritatis donum in animo Petri medium fuit ad excludendam temeritatem à Petro, vt auderet egredi nauem ad ambulandum ſuper aquas: quia in Euangelio hæc ſecuritas, hæc fides tota deſcribitur conſeruans ambulationem Petri ſuper aquas. Tamdiu ſiquidem ſcribitur ambulaſſe ſuper aquas, quouſque non perdidit ſecuritatem timendo, & fidem dubitando: ſtatim enim vt dubitauit & timuit, cœpit mergi.

Verſ. 30. Videns verò ventum validum, commouentem vndam procelloſam. Timuit. O *Timet Petrus ſibi relictus.* Petre ſecurus ambulas in præſenti ſuper aquas fluctuantes, & futuram times à vento validiore procellam? Diuina diſpenſatione temperauit Ieſus miraculum: vt experiretur Petrus ſine diuinæ gratiæ aſſiſtentia proprium defectum in vtendo diuinis donis. Non enim ſubtraxit Ieſus tunc à Petro donum fidei infuſæ, quia *ſine pœnitentia ſunt dona Dei*, vt dicitur ad Romanos cap. *Rom. 11. 19.* 11. ſed ſubtraxit gratuitam aſsiſtentiam à Petri animo, quoad hoc quod reliquit Petrum ſibiipſi, quantùm ad actum vtendi fide conceſſa: & Petrus conſiderans imminentem ex valido vento procellam, actualiter dubitare cœpit, & timere *Mergendus* ſubmerſionem. Et cum cœpiſſet mergi. Sicut prius Petrus confiſus eſt in Ieſu, & poſtea ambulauit ſuper aquas, ita prius perdidit in animo ſecuritatis actum timendo, & poſtea cœpit mergi, vt intelligamus ſecundum animæ merita aſſiſtere *Erigitur.* diuinam opem corpori. Clamauit dicens, Domine ſaluum me fac.

Verſ. 31. Et continuò Ieſus extendens manum apprehendit eum: & ait illi: modicæ fidei, quare dubitaſti?

Verſ. 32. Et cùm aſcendiſſet, pro, *aſcendiſſent*: Scilicet Ieſus & Petrus. Certificat Ieſus non ſolum Petrum, ſed omnes, quòd non phantaſma, ſed ipſe eorum magiſter eſt. In nauiculam ceſſauit ventus.

Verſ. 33. Qui autem in nauicula erant, venerunt & adorauerunt eum, dicentes: Verè filius Dei es. Profitentur, quòd non ſecundùm opinionem, ſed ſecundùm veritatem eſt Meſſias. Circumloquuntur enim Meſſiam nuncupatione filij Dei: ſicut & Nathanael in principio quo venit ad Ieſum, dixit: *Tu es filius Dei*. Ioan- *Ioan. 1. 49.* nis 1. neſciens tunc Trinitatis myſterium, quod Ieſus poſtea manifeſtauit.

Verſ. 34. Et cum transfretaſſent, vene- *Alij Geraſeni, alij Geneſareni.* runt Geneſar. pro, *Geneſareth*. Alij ſunt Geraſeni, qui etiam Gergeſeni: de quibus ſuperiùs cap. 8. alij Geneſareni: de quibus hic.

Verſ. 35. Et cùm cognouiſſent eum viri loci illius, miſerunt in vniuerſam regionem illam: & obtulerunt ei omnes malè habentes. Conſentaneum rationi eſt, quòd multi eorũ interfuerint alibi prædicationi Chriſti, vltra notitiam ex fama: & propterea dicitur, quòd cognouerunt eum eſſe illum Ieſum, prædicantem regnum Dei & miracula facientem.

Verſ. 36. Et rogabant eum, vt vel fimbriam veſtimenti eius tangerent. Non intelligo legalem fimbriam in quatuor angulis pal- *Quamnam veſtimenti Chriſti fimbriam tangerent?* lij præceptam à lege, Numer. 15. Ne in fimbria legali fiduciam petentium miraculoſam opem interpretemur: ſed extremitatem quamcunque veſtimentorum Chriſti: confidebant enim non in legali fimbria communi omnibus Iudæis, ſed in ipſo Ieſu Chriſto: & indignos ſe iudicantes tactu manus Ieſu, rogant vt ad infimam partem veſtis eius tangendam admittantur. Et hunc ſenſum Euangeliſta præ ſe fert, apponendo, *vel*: dum dicit, *vel fimbriam*. Deſcribit enim petentes, quòd ſaltem extremitatem veſtis tangerent: & non quòd illam particulam veſtis in qua erat fimbria legalis, tangerent. Si enim hoc petiiſſent, non dixiſſet *vel fimbriam*, tanquam minimam rem deſcribens. Et quicunque, pro, *quotcunque*, tetigerunt, ſalui facti ſunt. Poterat ſine tactu veſtis ſanare: ſed vt ſecundum fidem rogantium petentium tactum veſtis, & ipſe ſanaret, & illi cognoſcerent ſe ſanari omnes, & ſoli tangentes curati ſunt.

CAPVT XV.

TVNC acceſſerunt ad eum, pro, *accedunt ad Ieſum*, ab Hieroſolymis. VERS. 1.
Deeſt *qui*: legendum eſt, *Qui ab Hieroſolymis*. eminentiores aliis Scribæ & Phariſæi, dicentes:

Verſ. 2. Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditiones ſeniorum? Non inquirendo, *Querela Scribarum & Phariſæorum ad Ieſum, de tranſgreſſis traditionibus ſeniorũ.* ſed arguendo, non ſolùm diſcipulos, ſed retorquendo in Ieſum tranſgreſſionem, inuehuntur. Non enim lauant manus ſuas, cùm panem manducant. Vt Marcus ſupplet, non eſt quæſtio de lotione manuum ex decentia hominibus ſolita, qua ſolent homines ante prandium & cœnam manus lauare: ſed de lotione manuum ex ſtatuto ſeniorum, quæ erat crebra: puta quòd ter aut quater eodem prandio lauabant manus. Quã etiam Matthæus tacitè inſinuauit: dum arguentes non allegant turpitudinem immunditiæ, ſed quia tranſgrediuntur traditiones ſeniorum.

Verſ. 3. Ipſe autem reſpondens, ait illis: *Retunditur.* quare & vos. Clauum clauo retundit. Si Scribæ interrogaſſent cauſam, reſpondiſſet ad cauſam: ſed vbi non quærunt ſcire quare, ſed criminantur, ſed inuehuntur in magiſtrum innocentem, prætermiſſa cauſa quare diſcipuli non ſeruant illam traditionem, reſpondet directè ad criminationem, monſtrando illis magnum ipſorum crimen in tanto ſtudio circa traditiones ſeniorum. Monſtrat autem hoc, arguendo illos eodem modo, ſed non eodem animo quo illi ipſum arguerunt. Tranſgredimini mandatum Dei propter traditionem veſtram? Magnitudo ſtudij veſtri circa traditiones veſtras, tanta ſcilicet, quod redundat in tranſgreſſionem præceptorum Dei, quare eſt, qua ratione excuſari poteſt? Ac ſi apertè diceret: non ex zelo iuſtitiæ inſurgitis ad arguendum, ſed ex amore propriæ authoritatis: cùm mandata veſtra præponatis mandatis Dei. Si vos amor iuſtitiæ plenioris moueret, ſtuderetis primùm circa obſeruationem diuinorum, & poſtea humanorum præceptorum: ſed vbi excandeſcitis circa friuola humana, poſthabentes diuina mandata, apparet quòd propriæ amor authoritatis vos mouet. Nam Deus dixit, pro, *præcepit*.

Verſ. 4. Honora patrem & matrem. Exodi 20.

Verſ. 5. Et qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur, Leuit. 20. vos autem dicitis: quicunque dixerit patri vel matri, munus quodcunque eſt ex me, tibi proderit.

rit. Senſus eſt: quicquid ego offero Deo, quamuis tibi patri egenti non tribuam, proderit tibi.

Religio anteponenda pietati.

Ad euidentiam huius particulæ aduerte, quod aliud eſt loqui de religione & pietate, & aliud eſt loqui de vſu materiæ illius quæ non poteſt ſimul eſſe materia religionis & pietatis in caſu neceſſitatis pietatis: nam ſi religio pietati cōparetur, conſtat religionem eſſe anteponendam pietati, quanto honor diuinus præferendus eſt cuicunque debito humano. Et in hoc fundamento non errabant Phariſæi: imò hoc frequenter Ieſus docuit, dum patrem & matrem relinquendos propter Deum prædicauit. Si verò ad vſum materiæ in articulo neceſſariæ pietatis ſpectetur, inuenitur oppoſitū: ſcilicet, quòd materia neceſſaria pietati, non ſolùm pietati potiùs quàm religioni applicari debet, ſed etiamſi voto dedicata ſit Deo, debet in materiam pietatis transferri. Et hoc conſurgit ex parte materiæ, quæ in tali caſu eſt effecta materia debita pietati. Declaro exēplariter ſingula. Filius tenetur ſubuenire patri indigenti: ac per hoc bona filij cōſtituuntur debita neceſſariæ pietati, & propterea ſi filius eſt impotens ad vtrumque ſimul: ſcilicet ad munus Deo offerendum, & ad ſubueniendum patri, omittenda eſt oblatio, & ſubueniendum eſt patri; quia non eſt facienda oblatio Deo de debitis, de neceſſariis ad pietatem. Et ſimiliter, ſi filius vouiſſet illa bona Deo, debet ſuperueniente neceſſitate paterna, ſubuenire patri, & omittere executionem voti: quia materia illa ex eo quod deuenit ad ſtatum quo eſt neceſſaria patri, mutata eſt, & effecta eſt debita paternæ pietati: ac per hoc ſicut modò non poſſet voto obligari ita ex hoc deſinit eſſe materia voti. Sicut abſtinentia à concubitu habentis votum caſtitatis, & poſtea effecti cōiugis deſinit eſſe materia voti ex hoc quod mutata eſt: & concubitus effectus eſt materia iuſtitiæ qua tenetur reddere debitum coniugi. Phariſæi itaque errabant, neſcientes aut nolentes diſcernere id quod religionis eſt ab eo quod ex parte materiæ relatæ ad humanas neceſſitates cōſurgit. Et propterea docebant, vt filij dicerent parentibus, munus quodcunque ego obtulero Deo omiſſo te proderit tibi: quia datur Deo patri communi, quia Deus acceptat munus etiam pro te. Si non quieſcit mens tua, Lector, recole quod ex hac eadem radice Dominus Ieſus dixit panes propoſitionis, non voto promiſſos, ſed iam oblatos Deo, & facto oblationis ſanctificatos, licitè tranſiſſe in vſus Dauidis & ſuorum: quia panes illi relati ad neceſſitatem Dauidis & ſuorum, effecti ſunt habiles ad laicorum vſum. Horum autem & ſimilium ratio eſt vna: ſcilicet, quòd diuinæ ordo gratiæ ſuperadiunctus eſt à Deo, non ad deſtruendum, ſed perficiendum naturæ ordinem: ac per hoc neceſſitas ſeruandi ſanctificationem appoſitam rebus, locis, ac temporibus, non tollit neceſſarium naturæ vinculum, quo res & loca & tempora neceſſaria ſunt vitæ humanæ: hinc enim fit, vt eueniente articulo neceſſitaris abſque prophanationis crimine, vtamur diuinis rebus, locis & temporibus.

Non tamen pietati neceſſaria, ex parte materia.

Exemplo declaratur.

Confirmatur ex facto Dauidis.

Gratia non deſtruit ſed perficit naturam.

Subſidium erga parentes præceptum.

Verſ. 6. Et non honorificabit patrem ſuū aut matrem ſuam: & irritum feciſtis mandatum Dei propter traditionem veſtram. Hinc clarè apparet quòd in præcepto de parentum honore, non ſola reuerentia, ſed officia ac ſubſidia præcipiuntur. Quod quantùm ad ſubuentionem intellige tempore indigentiæ: quoniā naturaliter pater filiis theſaurizat, & non è conuerſo.

Verſ. 7. Hypocritæ. Hinc apparet, quòd non ex ignorantia errabant: ſed quod ſub ſpecie religionis docebant, quæ in ſacerdotum redundabant vtilitatē, quamuis impia eſſent ſecundū rem. Bene prophetauit Eſaias dicens, capite 29.

Verſ. 8. Populus hic labiis me honorat. pro, *appropinquat mihi populus hic ore ſuo, & labiis me honorat.* Dicendo illa, quæ religionis ſpeciem habent. Cor autem eorum longè eſt à me. pro, *abeſt à me.*

Verſ. 9. Sine cauſa, pro, *fruſtra*, autem. Quantùm ad aſſecutionem veri finis reſpondentis diuino cultui, Colunt me docentes doctrinas, & mandata hominum. Superfluit, *&c.* Quia Lutherani ex hoc textu exauthorant Eccleſiam, & ſuper hunc textum fundant nullitatem mandatorum Eccleſiæ, vtpote reprobatorum ab vtroque Teſtamento: veteri ſcilicet apud Eſaiam, & nouo hîc à Domino Ieſu: ideo diligentiùs textum hunc diſcutere oportet, vt illius veritas, non commentum eluceſcat. Neuter textus damnat mandata hominum, ſed vterque reprobat cultum, ſeu timorem Dei ſuſtentari mandatis doctriniſque hominum. Et textus quidem Eſaiæ clarè hoc ſonat, dicendo in perſona Dei: *Timuerunt me mandato hominum & doctrinis.* Vbi clarè vides Deum damnare, quòd Iudæi timuerunt ipſum, non in mandatis Dei, ſed in mandatis hominum: non in doctrina Dei, ſed in doctrinis hominum. Si enim timuiſſent ipſum ſeruando mandata Dei & hominum, doctrinam Dei & hominum, non reprehenderentur, cùm ſeruare non ſolùm Dei, ſed etiam hominum mandata ſit amplioris iuſtitiæ: ſed ex hoc ipſo, quòd damnat timorem ſui in mandatis doctrinâque hominum: monſtrat quòd illi timorem Dei conſtituerunt in mandatis hominū, & ſimiliter in doctrina hominum. Quod intellige, non quòd explicitè contemnerent doctrinam & mandata Dei: ſed quia tanto ſtudio circa obſeruationem mandatorum humanorum ſoliciti erant, tanquam timor Dei conſiſteret in obſeruatione humanorum præceptorum: redundabat ſiquidem ſtudium hoc in poſtergationem diuinorum mandatorum.

Hinc Lutherani inferunt nullitatem mandatorum Eccleſiæ.

Iſai. 29. 13

Explicatur textus Iſaiæ.

Textus quoque Euangelicus eandem continet ſententiam dicendo, *colunt me docentes mandata hominum.* Non dicit; ſine cauſa colunt me, & docent mandata hominum, diuidendo orationes: ſed vnam continuam, conſtruit orationem, adiungendo participium, *docentes* mandata. Significat enim per hoc quòd cultum Dei conſtituerunt in doctrina mandatorum humanorum, &c. Et eſt illamet ſententia, quæ in textu Eſaiæ habetur.

Et Euangelij.

Vide quæſo, prudens Lector, quanta differentia eſt inter damnare mandata hominum, & damnare ſuſtentationem timoris ſeu cultus Dei in mandatis hominum: & percipe quantus error eſt ex textibus iſtis damnare mādata hominū. Non ſunt à Domino damnata mandata hominum quæ malum non mandant: ſed damnatum eſt quod ipſa in loco illo qui mādatis Dei eſt proprius, habeantur: quod circa ipſa tantum ſtudiū ſit, ac ſi in ipſis timor, cultúſque Dei ſuſtentaretur, quòd ſtudium debitum ſeruandis mandatis Dei adhibeatur humanis: quod ſecundùm veritatem facti eſt humana mandata diuinis præferre: hoc eſt enim colere Deum docendo mandata hominum. Venerare igitur Lutherane Eccleſiæ mandata, non vt diuina: ſed ſecundo loco, ſcilicet poſt diuina: quoniam ſic oportet nos implere omnem iuſtitiam.

Damnare mandata hominum & damnare ſuſtentationem cultus Dei in mandatis hominum, longè differunt.

Verſ. 10.

Verſ. 10. Et conuocatis ad ſe turbis, pro, *conuocat ad ſe turba*, dixit eis: Audite, & intelligite.

Quod intrat per os non coinquinat hominem. *Verſ.* 11. Non quod intrat in os coinquinat hominem: ſed quod procedit ex ore hoc coinquinat hominem. Senſus dictorum ex ratione dicendi hauriendus eſt. Ratio dicendi in propoſito eſt crebra manuum ablutio pro cibo præcepta à ſenioribus: præ ſe fert autem tanta circa huiuſmodi munditiam ſolicitudo, quòd niſi ſic mundè ſumatur cibus inquinat hominem: alioquin vana eſſet tanta ſolicitudo múditiæ ad ſumptionem cibi. Contra hoc directè tendunt verba Ieſu, dicendo quòd cibus intrans per os, non eſt inquinatiuus moraliter hominis. Non dicit appetitus eius quod intrat per os, ſed quod intrat per os: quia appetitus culpabilis poteſt eſſe. Et breuiter nihil morale adiunctum cibo explicat, ſed nudum cibum nudumque naturæ officium, dicendo in genere, non quod intrat per os. Per hoc enim excluditur obiectio de cibis vetitis à lege Moyſi: nam & de illis quoque verum eſt, quod ſecundum ſubſtantiam quâ intrant per os, non coinquinant morali maculâ hominem ſed ratione inobedientiæ adiunctæ inquinabant hominem.

Scandalum Phariſaicũ. *Verſ.* 12. Tunc accedentes diſcipuli eius, dixerunt ei: Scis quia Phariſæi audito verbo hoc ſcandalizati ſunt? Tanquam impingentes in offendiculum pedis fuerunt audito hoc tuo verbo: commoti enim & turbati ſunt in verbo tuo ſicut impingentes in lapillum ſuppedaneú cauſantem caſum: ita quod verbum tuum habuerunt pro offendiculo.

Verſ. 13. At ille reſpondens, ait: Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cœleſtis, eradicabitur. Diſcipuli curam habebant, ne Phariſæi qui ceſpitauerant ruerent: Ieſus autem ſciens illos non ex ignorantia, ſed ex probo ſenſu ſcandalizari: reſpondet directè illorum nequitiæ, quòd non ſolùm ſcandalizari, ſed etiam eradicari merentur, quia non ſunt plantæ cœleſtis patris. Plantatio non plantata à patre cœleſti eſt, quæ ſpiritualis munditiæ (quæ cœleſtibus iungit) fructũ non profert, ſed carnalis, ſed apparentis exteriùs, quales erant Phariſæi iſti. Vnde eradicanda deſcribitur, vtpote nullatenus remanſura, quæ in ſola apparentia conſiſtebat. Nec alieni à cœleſti plantatione cenſendi ſunt illi, de quibus dicitur,
1. Corin. 3. 6. *Ego plantaui, Apollo rigauit*: quoniam eoſdem Paulus externi miniſterij officio, & cæleſtis pater poteſtate ad intima penetrante plantat.

Pharisæi duces cæcorum. *Verſ.* 14. Sinite illos. Non ſit vobis curæ ſcandalum illorum: quod ipſi acceperunt, non ego dedi. Cæci ſunt &, Superfluit &, priuati lumine veræ fidei, excæcante illos malitiâ eorum. Duces cæcorum. Cæcus autem ſi cæco ducatum præſtet, ambo in foueam cadunt. Scribæ & Phariſæi præerant aliis exemplo fidei, vitæ, & doctrinâ, iuxta illud: *Nunquid aliquis ex principibus credit illi?* & rurſus: *Nunquid verè cognouerunt principes noſtri, quod hic eſt Chriſtus?* Et propterea appellantur *duces cæcorum*: verè enim fuerunt duces cæcorum populorum, qui in Iudaica permanſerunt perfidia. Vnde & ſecutum eſt, quod videmus ambos in foueam cecidiſſe, & præſentis ſeruitutis, & æternæ damnationis.
Ioan. 7. 48.
Ioan. 7. 26.

Petrus petit ſibi explicari ſermonem Chriſti quẽ credebat parabolicũ. *Verſ.* 15 Reſpondens autem Petrus, dixit ei: Ediſſere nobis parabolam iſtam. Putauit Petrus verba Ieſu quæ dixerat, *non quod intrat in os*, &c. fuiſſe dicta parabolicè, non propriè & propterea petit ſub parabolæ nomine declarari ſibi ſenſum parabolæ.

Verſ. 16. At ille dixit: Adhuc & vos ſine intellectu eſtis? Tanto tempore verſati eſtis ſub lumine doctrinæ meæ, & adhuc nõ perueniſtis ad acumen intelligẽdi non eſſe parabolam, ſed doctrinam ſecundum proprietatem verborũ, quod dixi.

Quàm parũ alimenti vertatur in ſubſtantiam hominis. *Verſ.* 17. Non, deeſt *dum* intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit, & in ſeceſſum emittitur? Tam parum alimenti conuertitur in ſubſtantiam hominis, vt dicat Hippocrates, quantitatem excrementorum debere eſſe æqualem quantitati alimenti in corpore ſano. Cùm igitur modicum pro nihilo reputetur, abſq; veritatis læſione dici poteſt, quòd totus cibus in ventrem vadit, & in ſeceſſum emittitur. Et tamen Ieſus non dicit totum, ſed omne, diſtribuens pro partibus ſubiectiuis, & non pro partibus integralibus, vt diſtribuit totum. Conſtat enim quod quilibet cibus & potus in ſeceſſum emittitur, quamuis non ſecundum aliquid. Et dixit hoc ad declarandum, quod intrans per os non inquinat hominem. Declarat enim per hæc quò tendit cibus, ſcilicet in ventrem & ſeceſſum: & non in animum hominis, vt poſſit inquinare illum.

Omne quod in os intrat, in ſeceſſum emittitur quomodo explicandum. Sciebat Ieſus aliquid cibi conuerti in corpus hominis: & poterat dicere quod intrans per os, ſecundum aliquid puriſſimum pergit ad corpus, & ſecundum reliqua emittitur in ſeceſſum. Sed conſulto tacitâ conuerſione puriſſimæ particulæ in corpus hominis dixit emiſsionem in ſeceſſum: tum quia illud minimum eſt, hoc autem eſt ferè totum: tum quia hoc eſt manifeſtum, illud occultum & præcipuè turbis & ineruditis in phyſicis, quibus loquebatur. Tum quia hoc directè ſeruiebat propoſito de cibo ſumpto illotis manibus: dum hinc explicatur, quòd quicquid impurum eſt in cibo, totum in ſeceſſum emittitur. Tum demum quia ex hac parte clariùs manifeſtatur, quòd non inquinat hominem: quamuis enim ſecundum veritatem alimentum ex neutra parte inquinet hominem, manifeſtatur tamen magis hoc ex ea parte, qua emittitur in ſeceſſum; vtpote non remanente in homine: quàm ex illa, qua conuertitur in corpus hominis: fuiſſet enim fortè rudibus occaſio cogitandi, quòd conuerſum in ſubſtantiam hominis conferret ad inquinationem hominis.

Verſ. 18. Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, & ea coinquinant hominem. Declarat quo ſenſu dixerit quod procedit ex ore, ſcilicet pro quanto procedit à corde, hoc eſt voluntate. Non enim intendebat loqui de ſputo aut vomitu qui procedit ex ore ſed de illo procedente ab ore, quod exit à corde hoc enim inquinat animum hominis.

De corde exeunt omnia mala. *Verſ.* 19. De corde exeunt cogitationes. malæ Meminit cogitationum, vel intellige per cogitationes, machinationes malas prodeuntes in opus: & propterea numerantur inter procedentia ex ore. Vel rationem inquinandi ex corde intendens aſſignare, omnia inquinantia inducit procedere ex corde: vt hinc intelligamus etiam non procedentia per os à corde inquinare hominem. Homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falſa teſtimonia, blaſphemiæ. Tam furta quàm homicidia, adulteria & fornicationes non ſunt peccata oris, ſed operis, numerantur tamen inter procedentia ex ore, quoniam naturali ſuo progreſſu

prius dicuntut quàm fiant, & mediante ſermone fiunt.

Non lotis manibus manducare, non coinquinat hominē.

Verſ. 20. Hæc ſunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem. Concludendo redit ad propoſitam quæſtionem applicando. Quia non ablutis manibus manducare redundat forte in impuritatem eius quod intrat in os, & non quod intrat in os inquinat hominem, conſequens eſt, vt non lotis manibus manducare non coinquinet hominem.

Verſ. 21. Et egreſſus inde Ieſus ſeceſſit in partes Tyri & Sidonis. Ciuitatum Gentilium.

Verſ. 22. Et ecce mulier Cananea, à finibus illis egreſſa, clamauit, dicens ei: Miſerere mei Domine fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur.

Verſ. 23. Qui non reſpondit ei verbum. Confundit Matthæus loca. Primùm namque apud Marcum mulier hæc ingreſſa eſt domum in qua erat Ieſus, & non habito ibi reſponſo a Ieſu ſecuta eſt Ieſum egreſſum de domo, clamans poſt eum: & nec ſic meruit reſponſum. Et accedentes diſcipuli eius, rogabant eum dicentes: dimitte eam: quia clamat poſt nos.

Verſ. 24. Ipſe autem reſpondens ait: Non ſum miſſus corporali præſentiâ niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael.

Verſ. 25. At illa venit & adorauit eum. Genuflectendo, ſeu aliàs iuxta morem illorum reuerentiale ſignum monſtrauit. Dicens, Domine adiuua me.

Verſ. 26. Qui reſpondens ait: non eſt bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus.

Verſ. 7. At illa dixit: Etiam domine: Nam & catelli edunt de micis quæ cadunt de menſa dominorum ſuorum.

Cananea fidem laudat Chriſtus.

Verſ. 28. Tunc reſpondens Ieſus ait illi, ô mulier magna eſt fides tua. Putaſſes debuiſſe dici, magna eſt conſtantia tua, perſeuerans non ſolùm pluries habita indigna reſponſione, póſtque repulſos interceſſores Apoſtolos, ſed etiam nuncupata canis. Sed Ieſus qui intuetur cor, fidē commendat magnam: quia fides in ipſum Ieſum, ſuâ magnitudine ſuperauit negatas reſponſiones, repulſas & ignominias. Fiat tibi ſicut vis: & ſanata eſt filia eius ex illa hora.

Verſ. 29. Et cùm tranſiſſet inde Ieſus, venit ſecus mare Galilææ, & aſcendens in montem ſedebat ibi.

Ægri curati

Verſ. 30. Et acceſſerunt ad eum turbæ multæ: habentes ſecum mutos, cæcos, claudos, debiles, pro, *mutilos*, & alios multos: & proiecerunt eos ad pedes eius. Et curauit eos.

Verſ. 31. Ita vt turbæ mirarentur: videntes mutos loquentes, deeſt, *mutilos incolumes*, claudos ambulantes, cæcos videntes, & magnificabant, pro, *glorificabant*, Deum Iſrael.

Miſericordia quid? An in Chriſto?

Verſ. 32. Ieſus autem conuocatis diſcipulis ſuis dixit: Miſereor turbæ. Miſericordia, propriè eſt paſſio animi: & eſt triſtitiæ ſpecies: condolentia ſcilicet alienæ miſeriæ velut propriæ. Sicut autem in Ieſu fuit timor & triſtitia, ita fuit miſericordia ad verificandum verum animum humanum in ipſo. Quia iam triduo perſeuerant mecum. Multa deuotio illius turbæ erga prædicationem & miracula Chriſti monſtratur in triduana mora in deſerto cum Ieſu. Et non habent quod manducent & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.

Verſ. 33. Et dicunt ei diſcipuli: vnde ergo nobis in deſerto panes tantos, pro, *tot*, vt ſaturemus turbam tantam.

4000. viros cibat Chriſtus ſeptem panibus.

Verſ. 34. Et ait illis Ieſus: quot panes habetis? At illi dixerunt, ſeptem & paucos piſciculos.

Verſ. 35. Et præcepit turbæ, pro, *turbis*, vt diſcumberent ſuper terram.

Verſ. 36. Et accipiens ſeptem panes & piſces, & gratias agens, fregit & dedit diſcipulis ſuis: & diſcipuli dederunt populo. pro, *turba*.

Verſ. 37. Et comederunt omnes, & ſaturati ſunt. Et quod ſuperfuit de fragmentis, tulerunt ſeptem ſportas plenas.

Verſ. 38. Erant autem qui manducauerunt quatuor millia hominū, pro, *virorum*, extra, pro, *præter*, paruulos & mulieres.

Verſ. 39. Et dimiſsâ turbâ pro *dimiſſis turbis*. Semper Ieſus refectâ miraculose turbâ, licentiat illam: nam & ſimiliter fecit ſatiatis quinque millibus capite præcedente: exemplum præbens fugiendi publicas laudes ex communi beneficio ſequentes, & ſimul ſubtrahens Herodi ac inuidis occaſionem ſuſpicandi in ipſo quamcunque ambitionem. Aſcendit in nauiculam: & venit in fines Magedan. pro, *Magdala* Nomen eſt regionis.

CAPVT XVI.

ET acceſſerunt ad eum Phariſæi & Sadducæi tentantes. Sadducæi eſt nomen ſectæ aliæ a ſecta Phariſæorum. Qui licet inter ſe diuiſi ſint & contrarij, vniuntur tamen contra Ieſum. Et rogauerunt eum vt ſignum de cœlo oſtenderet eis. Quantùm ex Ioannis Euangelio colligitur, iſti non petunt ſignū de cœlo abſolutè, ſed in teſtimonium quòd ipſe Ieſus eſt Meſſias: volentes ſic explorare an ſit Meſſias: vel potius quid reſpondeat, quid faciat poſt hoc quæſitum. **VERS. 1.**

Rubor cœli ſignum & ſerenitatis, & tempeſtatis.

Verſ. 2. At ille reſpondens ait illis: Facto veſpere dicitis: ſerenum erit: rubicundum eſt enim cœlum.

Verſ. 3. Et manè: hodie tempeſtas, rutilat, pro, *rubet*, enim triſte cælum. Intellige ſigna hæc tam veſpertini quàm matutini ruboris iuxta regulam naturalium ſignorum: quæ non ſemper, ſed ſæpe verificantur.

Verſ. 4. Faciem ergo, deeſt, *hypocritæ*: legendum eſt, *Hypocritæ faciem quidem* cœli diiudicare noſtis: ſigna autem temporum non poteſtis ſcire. Huc tendit antè dictus ſermo, redargutionem eorum infert: dicendo quod ex præcedentibus cœli ſignis didiciſtis iudicare futuram pluuiam, vel ſerenitatem, & ſigna præſentia temporum Meſsiæ non ſolùm neſcitis, ſed non poteſtis ſcire ob veſtram malitiam. Et dixit hoc, quòd ſigna temporum Meſsiæ certiora & clariora erant, quàm ſigna pluuiæ & ſerenita

ſecreto natis, ad ſignificandum eorum incredulitatem.

Pluries ſub doceat. Generatio mala & adultera ſignum quærit: & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ. Hæc ſuperius expoſita ſunt in capite duodecimo. Duo tamen nota. Alterum, quod non dedignatur Dominus eadem diuerſis temporibus pluries docere: Ecce hic repetit ſignum Ionæ. Alterum, quod dando illis ſignum Ionæ, quod eſt dare ſignum ſuæ mortis, ſepulturæ & reſurrectionis, monſtrat quod ſignum de cœlo quærebant in teſtimonium Meſſiæ: ad hoc enim directe tendit ſignum Ionæ, mors namque ac reſurrectio Ieſu, teſtimonium locupletiſſimum fuit & eſt, quod ipſe eſt Meſsias. Et relictis illis abiit.

Verſ. 5. Et cum veniſſent diſcipuli eius trans fretum, pro, *in ulteriorem ripam*, obliti ſunt panes accipere.

Verſ. 6. Qui dixit illis: Intuemini, pro, *videte*, & cauete, pro, *attendite*, à fermento Phariſæorum & Sadducæorum. Fermentum metaphorice modò ad malum, modò ad bonum transfertur. Superius regnum cœlorum fermento abſcondito aſſimilatur, propter ſpiritualē penetrationem ad bene reddendum totam farinam: hic peſtifera doctrina Phariſæorum & Sadducæorum aſſimilatur fermento, propter hoc quòd occulta eleuat ad ſimilitudinem fermenti abſconditi ſub farina conſperſa eleuantis totam maſſam: erat enim doctrina inflatiua cordis: vt ipſorum vana gloria atteſtatur.

Fermentum modò bonū modò malū ſignificat.

Verſ. 7. At illi cogitabant inter ſe, dicentes, quia panes non accepimus.

Verſ. 8. Sciens autem Ieſus, dixit: quid cogitatis inter vos modicæ fidei, quia panes non habetis? pro, *non accepiſtis*?

Verſ. 9. Nondum intelligitis, neque recordamini quinque panum in quinque millia hominum, & quot cophinos ſumpſiſtis?

Verſ. 10. Neque ſeptem panū in quatuor millia hominū, & quot ſportas ſumpſiſtis?

Verſ. 11. Quare, pro, *quomodo*, non intelligitis, quia non de pane dixi vobis, cauete, pro, *attendite*, à fermento Phariſæorum & Sadducæorum.

Verſ. 12. Tunc intellexerunt quia non dixerit cauendum à fermento panum, pro, *panis*, ſed à doctrina Phariſæorum & Sadducæorum.

Verſ. 13. Venit autem Ieſus in partes Cæſareæ Philippi. Ad differentiā Cæſareæ Herodis patris. Et hic quidem in honorem Auguſti, quæ olim dicebatur turris Stratonis, Cæſaream: ille in honorem Tiberij vrbem Paneam nuncupauit Cæſaream, quæ cognominatur Philippi. Et interrogabat diſcipulos ſuos, dicens. Quem dicunt. deeſt *me*. legendum eſt, *Quem me dicunt* homines eſſe filium hominis. Exemplum dedit Ieſus prælatis, vt non negligant ſcire quid de ipſis dicitur.

Cæſarea Philippi vnde dicta.

Verſ. 14. At illi dixerūt: Alij Ioannē Baptiſtam, Herodiani hoc putabant, putantes ſpiritum Ioannis occiſi ingreſſum in Ieſum. Alij autem Heliam. Venturum enim expectabant Heliam, iuxta verbum Malachiæ prophetæ. Alij vero Hieremiam, aut vnum ex prophetis. Regreſſum animarum in corpora omnes iſti præſupponebant: exceptâ opinione Heliæ.

Varia de Chriſto opiniones.

Verſ. 15. Dicit illis Ieſus: Vos autem quem me eſſe dicitis? Quiuntur profecto ſequendo ipſum, audiendo doctrinam, videndo miracula, experiendo vitam & mores ipſius, &c.

Verſ. 16. Reſpondens autem Simon Petrus dixit. Licet omnes ſe cum ipſo, non tamen omnes reſpondent, nec Petrus conſenſit cum aliis reſpondentibus, ſed vt poſtea Dominus teſtatur, ex interna reuelatione Patris reſpondet. Tu es Chriſtus. Profitetur ipſum eſſe Meſſiam verum hominem, Regem vnctum à Deo. Filius Dei viui, pro, *viuentis*. Non ſat fuit profiteri ipſum eſſe Meſſiam, ſed explicite ipſum eſſe Deum ait, profitendo filium naturalem Dei. Ideo namque non dixit filium Dei omnipotentis aut benedicti: ne filiatio adoptiua ex omnipotentia aut benedictione Dei facta ſignificaretur: ſed dixit filium Dei viui: ad explicandum, quod eſt naturalis filius Dei, vtpote ex Deo quatenus viuente procedens: naturaliſſimum ſiquidem eſt opus viuis omnibus, inquantum viua ſunt, generare alia, qualia ipſa ſunt, vt Philoſophi tradunt. Non dixit Petrus; Tu es Chriſtus; Tu es filius Dei, quemadmodum dixit Nathanael neſciens myſterium Trinitatis, accumulando excellentias Meſsiæ: ſed naturalem generationem filij continuā oratione, explicata ratione gignendi in nomine *viui* profitetur.

Profitetur ſ. Petrus Ieſū eſſe Meſſiam.

Verſ. 17. Reſpondens autem Ieſus dixit ei: Beatus es. Verè beatus, cùm vniuerſà naturæ facultate calcatā ad notitiam diuinæ generationis eleuatus eſt. Simon Bar Iona. Non eſt vna dictio *Bar Iona*, ſed duæ ſunt dictiones, ſcilicet *Bar*, & *Iona*. *Bar* enim idem eſt quod filius; *Iona* nomen eſt patris naturalis ipſius Petri. Nuncupauit eum nomine proprio *Simon*, & cognominauit *filium Ionæ*, tū vt intelligeremus, quod non ad Apoſtolum, non ad omnes diſcipulos, ſed ad ipſum ſingularem hominē vocatum Simonem genitum à Iona, ſermonem dirigit præſentem. Hæ enim circunſtantiæ diſcretiuæ ſunt ipſius ab aliis, ideo ſunt nominatæ: Tum vt intelligeremus profeſsionem Petri ſcilicet *filius Dei viui*, eſſe de filiatione non adoptiuā, non excellentiæ, ſed naturali intelligendam. Ac ſi aperte diceret: Ita ego ſum filius Dei, ſicut tu es filius Ionæ: ad hoc enim introducit Simonem Bar Iona, vt ſenſum reuelatæ diuinæ filiationis etiam ipſe Petrus in exemplo propriæ filiationis clarius intelligat.

Beatificatur D. Petrus.

Bar Iona. filius Ionæ.

Quia caro & ſanguis non reuelauit. Si Ioannes aut alius conſanguineus Ieſu dixiſſet, aut docuiſſet hanc profeſsionem, attributa fuiſſet carni & ſanguini: ſed vbi Petrus nullā neceſsitudine carnis & ſanguinis coniunctus Ieſu, nulla cum conſanguineis Ieſu collatione habitā prorupit in profeſſionē hanc, meritò audit quod non à carne & ſanguine hanc habet. Tibi. Non dicit *vobis*: ſoli enim Petro ſignificatur reuelatio hæc facta. Sed pater meus qui in cœlis eſt. Non dicit; ſed ego docui te; non enim adhuc myſterium Trinitatis eos docuerat: ſed interna reuelatione Petrum didiciſſe hoc ſignificat, deſcribendo reuelationem patris. Patet enim ſpiritus eſt, & aptè ſpirituali operatione in mente hominis operari deſcribitur.

Confeſſionem Petri non carni & ſanguini.

Sed Pater cœleſtis reuelauit.

Verſ. 18. Et ego. Præuentus tu à Patre meo reuelatione dixiſti mihi, *tu es*, &c. & ego proſequēdo cœpta à patre, & ego viciſſitudinē tibi reddēdo,

Dico tibi. Non *vobis*, Quia tu, non vos, Es. non ſolum vocaris Petrus ſaxum. Et ſuper hanc petram. Ecce ad quid es petrus, ad quid es ſaxũ: ad officium ſcilicet fundamenti. Pronomen ſiquidem, *hanc*, demonſtrat ſaxum de quo eſt ſermo: de nullo autem ſaxo præmiſſus eſt, aut ſequitur ſermo niſi de Petro. Ipſe igitur Petrus ſecundùm planum contextum literæ demonſtratur per pronomen, *hanc*: ac ſi apertiùs diceret: Tu es ſaxum, & ſuper hoc ſaxum. Ædificabo Eccleſiam meam. Et qui iam es ſaxum, efficiam fundamentum in ædificando Eccleſiam meam ſuper te. Principatum Eccleſiæ ſe Petro daturum promittit, qualem fundamentum obtinet in ædificio. Fundamentum Eccleſiæ Petrum facturum ſe Ieſus promittit: quia ſuſtentandam prædeſtinauit Eccleſiam ſuper firmitatem ſedis Petri. Vide huius lectionis myſteria per nos latiùs diſcuſſa in opuſculo *de inſtitutione pontificatus a Ieſu Chriſto*, ne eadem repetamus. Et portæ inferi non præualebunt. Vt intelligamus ædificium Eccleſiæ nullis contrariis concutiendum, ac per hoc non humanâ, ſed diuinâ virtute conſiſtere, declarat vanum conatum omnium contrariorum ad deſtructionem illius. Non dicit, & hæreſes, & tyranni, & perditi moribus, ſed *portæ inferi*: vt ſignificet non ſolùm humanas vires ſecundum ſeipſas, ſed etiam quatenus ſunt portæ inferi, hoc eſt, quatenus diaboli vtuntur humanis ſtudiis ac viribus velut portis inferni per quas ſcilicet aditus ſit ad inferos, per quas pateat infernus omnibus. Ita quòd per hoc excluduntur vires non ſolùm humanæ, ſed diabolicæ, omnes ſiquidem ſuccumbent Eccleſiæ: quantumcunque enim conentur euellere Eccleſiam, nunquam præualebunt. Aduerſus eam. Non dicit, aduerſus delicias, diuitias, temporaléſque potentatus eius, ſed *aduerſus eam*: quæ conſtat ex congregatione fidelium in vna fide, ſpe, & charitate. Imò quanto contra Eccleſiæ temporalia magis præualuerunt, tanto magis Eccleſia aucta eſt numero, vel merito: vt patet in actibus Apoſtolorum, geſtis Martyrum, & comparatione Eccleſiæ diuitis ad olim pauperem. Diſcurre per ſingulos ſtatus Eccleſiæ.

Petrus fundamentum Eccleſiæ.

Eccleſia ædificium quàm firmum, quã ſtabile.

Verſ. 19. Et tibi. Non *vobis*, Dabo. Modò promittit; poſtquam reſurrexit dedit, Ioannis vltimo, *Paſce oues meas.* Claues. Multis metaphoris deſcribit Ieſus principatum Petri: prius enim deſcripſit ex ſimilitudine petræ fundamentalis in ædificio: modò deſcribit a ſimilitudine clauium. Conſuetudo teſtatur, quòd Principibus primùm venientibus ad regnum, ſeu acquirentibus regnum offeruntur claues, in ſignum ſupremi dominij ſuper illo regno, ciuitate, ſeu arce. Huius moris inſtar claues Petro daturum ſe promittit: ſignificando quod ſupremam poteſtatem in Eccleſia ſua illi daturus eſt. Pluraliter autem dicit *claues*: quia ſuprema poteſtas conſtat ex duabus rebus: Altera eſt authoritas diſcernendi, iudicandi ac definiendi ea quæ ſunt regni cœlorum, ſiue pro, ſiue contra. Et hæc clauis appellata eſt clauis ſcientiæ. Altera eſt authoritas faciendi ſeu exequendi definita, & hæc appellatur clauis potentiæ. Regni cœlorũ. Non dicit *regni terrarum*. Sicut enim ipſe Ieſus abſtinuit & abſtinet a ſenſibili regimine regni terrarum, quia adhuc non accepit poſſeſsionem, quamuis acceperit poteſtatem regni terrarum: ſed ſedet à dextris dei donec veniat tempus iudicij vniuerſalis, quo accipiet poſſeſsionem regni terrarum: ita nec Petro promiſit claues regni terrarum, ſed regni cœlorum. Tota Petri poteſtas refertur ad regnum cœlorum, ad gubernandum mundum in ordine ad regnum cœlorum, in ordine ad ſalutem animarum, in ordine ad ea quibus regnum cœlorum in hominibus ſeruatur ac augetur, quæ conſtat eſſe bona ſpiritualia. Quo fit vt temporalia non comprehendantur ſub poteſtate Petri, niſi relata ad ſpiritualia.

Ioan 21.

Claues regni cælorum promittuntur D. Petro.

Clauis ſcientiæ.

Clauis potentiæ.

Tota Petri poteſtas refertur ad regnum cælorum.

Et quodcunque. Si clauium officia propria explicare intenderet, *aperueris & clauſeris* diceret: ſed vbi ad ligandum & ſoluendum tranſit, tacitis officiis clauiu adiungit officia poteſtatis promiſſæ in collatione clauium. Ita quod *ſoluere* eſt non ſolùm à vinculis peccatorum, pœnarum, præceptorum, iuramentorum, votorumque liberare, ſed à nodis emergentium difficultatum circa ea quæ ſunt fidei, declarando abſoluere. Et ſimiliter *ligare* non ſolum eſt præceptis aſtringere ad ea quæ ſunt regni cœlorum, ſed etiam definiendo errores ac hæreſes arcere, ne dãnata credantur. Quodcunque, non aliquid ſic, & aliquid non, ligaueris. Non dicit putabis aut pronunciabis ligare, ſed ligaueris ſecundum rei veritatem.

Poteſtas ſolutiua.

Et ligandi.

Super terram. Limitatur hinc poteſtas Petri ad ea quæ ſuper terram liganda aut ſoluenda ſunt, ad differentiam eorum quæ ſunt ſub terra: qualia ſunt quæ ſunt apud inferos ſeu purgatorium: illa enim ſicut exempta ſunt a cognitione Petri (non enim poteſt Petrus cognoſcere cauſas eorum) ita exempta ſunt a iuriſdictione Petri: tranſierunt ſiquidem à foro militantis Eccleſiæ ad forum Ieſu Chriſti regnantis in cœlo. Erit ligatum &, ſuperfluit *&*, in cœlis: & quodcunque ſolueris ſuper terram, erit ſolutum &, Superfluit *&*, in cœlis. Admiranda efficacia, vt ligatio à Petro facta ſuper terram, penetret cœlos, ſed tam ſtupendâ efficaciâ, quemadmodum terribilis eſt ligatio a Petro, ita liberanda traditur ab ipſo Petro. Colligere ſiquidem hinc poteſt, & debet quòd non ad libitum ligat ſuper terram: ſed tunc tantùm quando vinculum ratificatur in cœlis: & ſimiliter non ad libitum ſoluit, ſed tunc tantùm, quando ſolutio rata eſt in cœlis: alioquin voluntarias, imò etiam malas Petri ligationes & ſolutiones cœleſtis cogeretur curia approbare: quod eſt non ſolum ſtultum, ſed blaſphemum. Et explicauit Ieſus per huiuſmodi, efficaciam eius quod prius dixerat, ſcilicet claues regni cœlorum: nam per hoc aperuit Petri actiones ligãdo & ſoluendo pertingere ad cœlos.

Super terrã.

Non tamen ad libitum.

Verſ. 20. Tunc præcepit diſcipulis ſuis, vt nemini dicerent quia ipſe eſſet Ieſus Chriſtus. Non erant capaces homines ante Chriſti glorificationem tanti myſterij: ſcilicet quòd ille homo eſſet Meſſias filius Dei viui, & propterea prohibet Dominus Apoſtolis, qui tunc hoc à Petro audierant, à Ieſu non ſolùm approbatum, ſed teſtificatum quòd ex diuina reuelatione prodierit, ne publicent myſterium hoc. Ac ſi apertè dicat: Sufficit pro nunc vt prædiceris quòd appropinquauit regnum Dei, vt vobis præcepi: reſeruate myſterium hoc prædicandum futuro poſt meam glorificationem tempori. Præcipit etiam hoc ſilentio interim ſupprimendum, ne ambitioni regij tituli aut honoris ſtudere videretur. *Chriſtus* enim regium eſt nomen; ſciebat enim quòd hac cauſa crucifigendus erat: ſed nolebat, dare occaſionem, nolebat præuenire tempus prædefinitum.

Cur præcipiat Ieſus, ne dicant ipſum eſſe Chriſtum.

Exind

Verſ.21. Exinde cœpit Ieſus oſtendere diſcipulis ſuis. Non prius promulgat diſcipulis myſterium paſſionis & reſurrectionis ſuæ, quam promulgauerit eiſdem ſe eſſe Meſſiam, verum hominem & verum Deum: vt ex monſtrata prius vtraque natura ipſius, capaciores reddantur paſſionis & reſurrectionis. Quia oporteret eum ire Hieroſolymam: & multa pati à ſenioribus & Scribis & principibus ſacerdotum, & occidi, & tertia die reſurgere. Oportet, inquam, ad ſalutem humani generis, ad intrandum in propriam ipſius Chriſti gloriam, ex diuina prędeſtinatione ipſum pati, occidi, & reſurgere. Et dixit hæc inſtruendo diſcipulos de modo & tempore quo ipſe propriam Meſſiæ gloriam habiturus eſſet, qui modo tam abiectus conuerſabatur: expectabatur enim Meſſias rex glorioſus redempturus Iſrael.

Paſſionem & mortem ſuã prædicit Chriſtus.

Verſ.22. Et aſſumens, ſeorſum ducens, ne coram aliis videretur arguere magiſtrum, eum Petrus, cœpit increpare illum dicens. Imperfecta increpatio ſignificatur: amoris enim non ſolùm affectu, ſed ſignis Petrus quamdam increpationis ſpeciem præ ſe ferebat. Abſit à te, pro, *propitius tibi ſis*, Domine. Horrentis eſt paſſionem & occiſionem Domini. Non erit tibi hoc. Multus amor præſagire facit falſum.

Petri amor impatiens paſſionis Chriſti.

Verſ.23. Qui conuerſus dixit Petro. Corpoream faciem verſus Petrum vertit, cùm collateralis audiſſet ipſum. Vade, pro, *abi* poſt me. Eadem increpatione emittit Petrum, qua emiſerat Diabolum tentantem: ſed non eodem affectu. Diabolum enim eiecerat totaliter & abſolutè: Petrum verò ſolùm eiicit ſecundum officium aduerſarij: propter quod ſubiungit rationes. *Scandalum mihi es, & non ſapis ea quæ Dei ſunt.* Per hæc enim ſignificat differentiam inter vtriuſque eiectionem: dum diabolus eiectus eſt ſine adiunctis rationibus, tanquam eiectus abſolutè: Petrus verò cum adiunctis rationibus, tanquam eiectus ſecundùm quid. Vide expoſitionem horum verborum ſuperius cap. 4. Satana. Non eſt Diaboli nomen proprium Satanas: ſed in genere ſignificat aduerſarium. Omnis enim qui aduerſatur, Satanas eſt. Et quia Petrus aduerſabatur diuinæ propoſitioni, quam audierat ex ore Ieſu Chriſti, qua oportebat ipſum in Hieruſalem pati & occidi, ideo meritò appellatur Satanas, hoc eſt, aduerſarius. Scandalum es mihi. Quantùm eſt ex parte tua: offendiculum enim te mihi exhibes, ſub ſpecie boni ſuadens impedimentum ſalutis mundi: quamuis ego alienus ſim à patiendo ſcandalum, ab offendendo in quodcunque. Et hæc ratio ſumitur ab exteriori locutione ſcandaloſa. Quia non ſapis ea quæ Dei ſunt, ſed ea quæ hominum. Ratio erroneæ ſuaſionis in Petro aperitur, quia adhuc non ſapiebat quæ Dei ſunt, adhuc non guſtauerat quod poſteà guſtauit, cùm iuit gaudens à conſpectu concilij flagellatus, quia fuit dignus pro nomine Ieſu contumeliam pati. Sed humano vigente adhuc affectu ſapiebat quæ hominum ſunt: vitare paſſiones, fugere mortẽ, & ſimilia. Hæc eſt altera ratio ſumpta ab interiori malâ ſeu minus bonâ diſpoſitione Petri. Confer Petrum Satanam, ſcandalum, & non ſapientem diuina, ſed humana, cum Petro beato, cui Pater reuelauit quòd Ieſus eſt Chriſtus filius Dei viui: & diſcernes Petrum ſecundum ſeipſũ à Petro diuina fulto gratia: & intelliges non ſuffragari percepta diuinæ gratiæ dona, ſi poſtea non perſeuerat aſſiſtentia eiuſdem diuinæ gratiæ.

Increpat Petrũ Chriſtus.

Satanas eſt qui aduerſatur.

Confer Petrũ Petro.

Verſ.24. Tunc, occaſione accepta ex Petri affectu ad hæc humana, Ieſus dixit diſcipulis ſuis: Si quis vult poſt me venire. Dixerat Petro: *vade poſt me*: declarat modò quid eſt ire poſt eũ. Abneget ſeipſum. Alibi dixit, *niſi quis renunciauerit omnibus quæ poſſidet*. hic dicit, vt abneget nõ ſua, non ſuos, ſed ſemetipſum, hoc eſt, proprium velle. Hoc enim eſt præcipuum in homine: quo homo de ſeipſo diſponit, quo ſeipſum fouet: quod poteſt abnegari, ſubmittendo illud diuino velle diuinoque conſilio. Et tollat crucem ſuã. Non ſufficit volenti ire poſt Ieſum optima animæ diſpoſitio abnegando ſuum velle: ſed oportet vt etiam ſecundum corpus ſit optimè diſpoſitus, voluntariè portando cruciatus ſuos. Et ſequatur me. Nihil prodeſt negare propriam voluntatem, nihil prodeſt tollere libenti animo crucem propriam, niſi ſequatur me, niſi imitando me hæc fiant, quæcunque ſiquidem alia ratione hæc fiant, vana ſunt.

Luc. 14. 33. *Abnegatio ſui.*

Verſ.25. Qui enim. Dixerat, *ſi quis vult venire*, monſtrans voluntarium eſſe ire poſt Chriſtum: ac ne putares ſic voluntarium, vt non ſit etiam neceſſarium ad ſalutem animæ, adiungit neceſſitatẽ non coactionis, ſed finis, ſcilicet, quòd ſequendo ipſum peruenitur ad vitam, & non ſequendo perditur vita. voluerit, propriam voluntatẽ adimplendo. Animam ſuam, vitam ſuam ſaluam facere, non abnegando ſeipſum, non tollendo crucem ſuam, non ſequendo me. Perdet eam. quia amittet ipſam tranſeundo de hac vita ad mortem æternam. Qui autem perdiderit propter me. In quo comprehenduntur illa tria: ſcilicet abnegare ſeipſum, tollere crucem ſuam, & ſequi me. Animam ſuam, vitam ſuam, inueniet eam, tranſeundo de hac vita in vitã æternã.

Eũdum poſt Chriſtum neceſſitate nõ coactionis, ſed finis

Verſ. 26. Quid enim prodeſt, pro, *proderit*, homini, ſi vniuerſum mundum lucretur. Ne paruifaceres damnum aut lucrum vitæ poſt mortem monſtrat incomparabilitatem vitæ ad totius mundi lucrum. Animæ verò ſuæ, hoc eſt, vitæ ſuæ, quæ ſimpliciter eſt vita: non vitæ temporalis, quæ partim eſt mors. Detrimentum patiatur? priuatione illius. Aut quam dabit homo commutationem. Non ſufficit Saluatori declarare damnum vitæ non poſſe conferri cum lucro totius mundi: ſed declarauit etiam quod non poteſt redimi tale damnum quacunque humanâ compenſatione. Pro anima ſua? pro vita ſua, quæ ſimpliciter eſt vita: quaſi dicat, nihil. Ex quibus habes neceſſarium eſſe abnegare ſeipſum, &c. ſi inuenienda eſt vita poſt hanc vitam: alioquin perditur.

Totius mundi lucrum nihil eſt ad verã vitam.

Verſ.27. Filius enim. Dixerat ſequaces ſuos inuenturos moriendo vitam, ſaluantes autem vitam ſuam perdituros illam: declarat modò quomodo, quando, quibus meritis, & à quo erit vita & perditio poſt mortem. Filius hominis. Ecce *author*, venturus eſt. Ecce *quando*. In gloria patris ſui cum Angelis ſuis. Ecce *quomodo* ex parte authoris. Et tunc reddet. Ecce *quomodo* ex parte actionis: modus ſiquidem iuſtitiæ ſignificatur per *reddere*. Vnicuique ſecundum opera eius. Ecce *merita*.

Vita poſt mortem.

Verſ.28. Amen dico vobis. Dixerat indeterminatè tempus, & ne longum putes, determinat tam proximum eſſe, vt illâ ætate futurum ſit. Sunt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem, donec videant filium hominis

hominis venientem in regno ſuo. Proculdubio omnes qui viderunt Ieſum poſt ipſius reſurrectionem, viderunt ipſum in regno ſuo: ipſo Domino atteſtante, qui in cœna dixit: *Non bibam vobiſcum donec bibam vobiſcum in regno patris mei.* (Math. 26. 29.) Reſurgens enim venire cœpit in regno ſuo: datâ ſibi omni poteſtate in cœlo & in terra, adeptâ immortalitate & corporis gloriâ, non tranſitoriè (vt in Transfiguratione) ſed immobili permanentiâ. Non omnes autem, ſed quoſdam dixit aſtantium viſuros, propter Iudam Iſcariotis. Et fortè alij interterant diſcipuli qui non perſeuerauerunt cum ipſo.

CAPVT XVII.

Vers. 1. Concordia Euangeliſtarum.

ET Poſt dies ſex. Lucas dicens ferè dies octo, non contrariatur huic textui: quia ſolos intermedios dies computauit Matthæus: Lucas autem etiam extremos dies, hinc verborum, inde Transfigurationis: conſtat enim quòd octo exiſtentibus diebus computando extremos, tantùm ſex ſunt intermedij. Et curam ordinis rei geſtæ habuit Euangeliſta ſpecialem: quia prælibatio quædam regni Chriſti fuit hæc Transfiguratio: & in hac cœpit adimpleti promiſſio, *ſunt quidam de hic ſtantibus*: pro quanto ſimilitudo quædam ipſius Ieſu glorioſi monſtrata eſt. Aſſumpſit, pro, *aſſumit*, Ieſus Petrum ac Iacobum & Ioannem fratrem eius: & duxit, pro, *ſubducit*, illos in montem excelſum ſeorſum. Nullus Euangeliſta explicat quis mons fuerit: ſed quòd ad orandum aſcenderit, & orando transformatus eſt.

Verſ. 2. Et transfiguratus eſt ante eos, (Transfiguratur Chriſtus.) non mutatione lineamentorum, ſed qualitate gloriæ; erat enim & apparebat etiam tunc Ieſus eiuſdem non mutatæ figuræ, ſed mutatæ qualitatis. Et reſplenduit, pro, *ſplenduit*, facies eius ſicut ſol. Declarat Transfigurationem. Si conſideremus quòd Transfiguratio hæc facta eſt in teſtimonium glorioſi aduentus Chriſti, conſentaneum apparebit, quòd ſplendor hic ex gloria interna animæ Chriſti coæua ab initio creationis ſuæ, (Vnde ſplendor hic vultus Chriſti.) diuinâ diſpenſatione emanauit: & non ab extrà aduenit, vt ſplendor faciei Moyſi: nam ſic eadem videtur gloria corporis, quæ poſt reſurrectionem erit, quamuis non eodem modo: quia tunc erit tanquam connaturalis corpori, in Transfiguratione autem tanquam paſſio tranſitoria. Veſtimenta autem eius facta ſunt alba ſicut nix, pro, *lux*, ſeu *lumen*. Vt ſplendorem non ſpiritualem, ſed corporeum intelligamus, candor veſtimentorum ex ſplendore corporis conſurgens teſtatur.

Verſ. 3. Et ecce apparuerunt, pro, *viſi ſunt*, illis Moyſes & Helias, vt in ipſis teſtimonia legis & prophetarum de Ieſu Apoſtoli cernerent. Cum eo loquentes, vocali non intellectuali aut imaginario ſermone. Loquebantur autem (vt Lucas refert) de paſſione & morte Ieſu Chriſti.

Verſ. 4. Reſpondens autem Petrus, dixit ad Ieſum: Domine, bonum eſt nos hic eſſe: ſi vis, faciamus hic tria tabernacula: tibi vnum, Moyſi vnum, & Heliæ vnum. Reſpondet Petrus non loquenti ſecum, ſed diſceſſui Moyſi & Heliæ. Cùm enim Moyſes & Helias diſcedere vellent (vt ex Luca patet) Petrus obuiare volens diſceſſui, & ſiſtere illos cupiens ſibi cum Ieſu, dixit: *bonum eſt nos*, &c. Nec mirum: quia neſciens quid diceret, loquebatur.

Verſ. 5. Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obūbrauit eos. Et ecce vox de nube (Vox de nube) dicens, Hic eſt filius meus dilectus in quo bene complacui: ipſum audite. In baptiſmo paterna vox non dixit, *ipſum audite*: ſed modò hoc addidit propter myſterium: tunc enim regeneratio, modò doctrina ſignificatur. Et propterea tunc ſatis fuit teſtificari quòd eſt filius: modò oportuit teſtificari etiam quòd eſt doctor audiendus à mundo, præſertim de futuris in alia vita: quæ Ieſus prædicabat, propter quæ Transfiguratio iſta patrata eſt.

Verſ. 6. Et audientes diſcipuli, ceciderunt in faciem ſuam & timuerunt valde.

Verſ. 7. Et acceſſit Ieſus, & tetigit eos: dixítque eis: Surgite, & nolite timere.

Verſ. 8. Leuantes autem oculos ſuos, neminem viderunt niſi ſolum Ieſum.

Verſ. 9. Et deſcendentibus illis de monte præcepit Ieſus, dicens: nemini dixeritis viſionem donec filius hominis à mortuis reſurgat.

Verſ. 10. Et interrogauerunt eum diſcipuli, dicentes. Petrus, Iacobus, & Ioannes viſo Helia cum Ieſu, mouent in deſcenſu montis quæſtionem de aduentu Heliæ. Quid ergo Scribæ dicunt. Piſcatores autem neſcientes legem & prophetas, niſi ex auditu à doctoribus legis, qui Scribæ vocantur. Quòd Heliam oporteat primum venire? (Scribæ erant doctores legis.) Ante Meſſiæ aduentum ex Malachiæ vlt. cap. audierant iſti contraria: nam à Scribis intellexerant quòd Helias præcederet aduentum Meſſiæ: ab ipſo vero Helia & Moyſe audierant Ieſu Meſſiæ paſſionem & mortem iminere, & viderant Heliam receſſiſſe: vnde perceperant quòd non eſſet Helias tunc venturus. Et proptereà quærunt quomodo hæc verificantur.

Verſ. 11. At ille reſpondens ait illis. Solutio quæſtionis ſubditur: diſtinguens de Helia in propria perſona, & Helia in ſpiritu & virtute: (Elias venturus eſt.) & quòd ille venturus eſt: iſte iam venit incognitus & occiſus. Helias quidem in propria perſona de quo loquuntur Scribæ. Venturus eſt, deeſt *primo*, vt Malachias prophetauit, ante aduentum meum ad iudiciū mundi. Reſtituet omnia, Iſrael, in prædam abducta ab Antichriſto: quia tunc omnis Iſrael ſaluabitur: reddet omnes fidei veri Meſſiæ: reſtituet omnia Iſrael, in regnum cælorum reducendo omnes illos.

Verſ. 12. Dico autem vobis, tanquam ſpiritualis ſenſus capacibus. Quia Helias, in ſpiritu & virtute: vt Angelus Gabriel dixerat. Iam venit, & teſtimoniū perhibuit de me. Et non cognouerunt eum. Ne diſcipuli intelligerent Dominum dicere, quòd Helias tunc, cùm apparuit in Transfiguratione, ſubiungit: *Et non cognouerunt*, Iudæi, *eum*: vt patet tum ex eo quòd dixerunt, *dæmonium habet*: tum ex eo quòd dixerunt ſe neſcire vnde fuerit baptiſmus eius, è cœlo, an ex hominibus. Sed fecerunt in eo, pro, *ei*, quæcumque voluerunt. Non dicit & dixerunt (quod ex Euangelio conſtaret) ſed fecerunt: quod ex Euangelij hiſtoria non habetur, niſi quia primates Galilææ conuiuæ in natali Herodis, concauſæ deſcribuntur decollationis Ioannis: dum ſcribitur, quòd etiam propter ſimul diſcum-

diſcumbentes iuſſit Herodes caput Ioannis afferri. Cùm enim Dominus ſignificet Iudæos, dicendo, *non cognouerunt. ſed fecerunt*, & Herodes ac Herodias non fuerint Iudæi, ſed proſelyti, oportet aut propter dictam concauſalitatem, aut propter aliam non ſcriptam intelligere Iudæos concurriſſe ad necem Ioannis.

Cur hic de Ioanne meminit Chriſtus?

Sic & filius hominis paſſurus eſt. Ratio quare Ieſus miſcuit quæſtioni de Helia Ioannem inſinuatur: vt ſcilicet diſcipuli intelligerent, quòd non myſticè, ſed in veritate ipſe eſſet paſſurus mortem, ſicut Ioannes paſſus eſt mortem: tam alieni ſiquidem erant diſcipuli à Paſſione Chriſti, vt oportuerit Ieſum toties repetere, & exemplo Ioannis Baptiſtæ ſuadere: vt intelligerent quod verè eſſet paſſurus & occidendus. Ab eis, à quibus paſſus eſt Ioannes. Sed pronomen, *eis*, non exercet demonſtrationem perſonalem, ſed ſimplicem: hoc eſt, non demonſtrat eaſdem perſonas à quibus paſſus eſt Ioannes, ſed eadē genera perſonarum: paſſurus enim erat à Iudæis, à gentilibus proſelytis. Quamuis etiam ab eodem Herode Ieſus paſſurus erat ignominiá illuſionis.

Verſ. 13. Tunc intellexerunt diſcipuli, quia de Ioanne Baptiſta dixiſſet eis. Ecce capacitas ſpiritualis ſenſus in diſcipulis.

Lunaticus

Verſ. 14. Et cùm veniſſet, pro, *veniſſent*, de monte, ad turbam, acceſſit ad eum homo genibus prouolutus ante eum, pro, *genua flectens ei*, dicens: Domine, miſerere filio meo, quia lunaticus eſt. Ægritudinis naturalis nomen eſt: ſed adiunctum habebat hic dæmonium, ſurdum & mutum illum reddentem apud alium Euangeliſtam. Et malè patitur: nam ſæpè cadit in ignem, & crebrò in aquam.

Verſ. 15. Et obtuli eum diſcipulis tuis: & non potuerunt curare eum.

Verſ. 16 Reſpondens autem Ieſus, ait: O generatio. Non indignati, ſed arguentis ſunt verba: non contra homines, ſed contra vitia incredulitatis & peruerſitatis perſeuerantia inter tot miracula tanto tempore, quo apud eos prædicabat. Incredula. Ecce vitium in intellectus aſſenſu. Et in hoc tangitur ratio quare puer ille non eſt curatus à diſcipulis, ſcilicet propter modicam fidem diſcipulorum, & patris pueri. In genere tamen increpatio fit, quia commune erat vitium. Et peruerſa, pro, *diſtorta* in affectu. quouſque. Perſeuerantiam illorum in his malis ſignificat à longo tempore præſentiæ ſuæ. Ero vobiſcum conferens vobis beneficium præſentiæ meæ: prædicando, exempla præbendo, & miracula faciendo, tanquam in vanum. Vſquequo patiar vos. Eandem perſeuerantiam in vitiis exaggerat, ex eo quòd inferunt Ieſu paſſionem vitia illorum tamdiu perſeuerantia. Ac ſi apertè diceret: quando finietur tempus tolerandi vos in iſtis vitiis? quaſi dicat, tempus iam eſſe deberet mutationis veſtræ. Afferte huc illum ad me. Ne putaretur increpatione diuertere curam difficilem, non obſtante incredulitate & peruerſitate impartitur beneficium ſanitatis.

Poſt Chriſti increpationem

Verſ. 17. Et increpauit Ieſus illum, dæmonem, arguentis officium exercens. Et exiit ab eo dæmonium: & curatus eſt puer ex illa hora.

Curatur.

Verſ. 18. Tunc, non ibi, ſed poſtquam venit domum. Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum ſecretò, pro, *ſeorſum*, & dixerunt: Quare nos non potuimus eiicere illum, pro, *illud?*

Verſ. 19. Dicit illis Ieſus: Propter incredulitatem veſtram, non propter defectum poteſtatis à me, vobis traditæ ſuper dæmonia: poteſtas illa non deficit, ſed fides veſtra deficit: quæ neceſſaria eſt ad vſum poteſtatis ſuper dæmonia. Amen quippe dico vobis. ſi habueritis fidem ſicut granum ſinapis, hoc eſt, fidem magnam in virtute: multam enim efficaciam ad ſenſum habet ſinapis granum. Dicetis monti huic: tranſi hinc, deeſt *illuc*, & tranſibit: & nihil impoſſibile erit vobis.

Verſ. 20. Hoc autē genus. Inſtruxit Apoſtolos quòd ad vsū poteſtatis faciendi miracula, neceſſaria eſt perfecta fiducia facturi miraculum: modò inſtruit oportere quādoque concurrere orationē & ieiunium, quia opus ipſum hæc exigit. Non dicit, *hoc genus ægritudinis*: ſed dicendo: Non eiicitur, pro, *egreditur*, ſeu *in nullo poteſt exire*, (vt Marcus habet) ſignificat quòd demonſtrat genus dæmonij reddentis hominem ſurdum & mutum agētiſque illū ab infantia modò in ignem, modò in aquā. Nouit ipſe Ieſus ſolus quare hoc genus dæmonij exigit orationem & ieiunium ad hoc vt egrediatur: ſed cuius orationem ac ieiunium exigat, non explicatur. Suadet tamen ratio, quòd vexati curandi requiritur oratio ac ieiunium illo medio tempore quo quieſcit, & non vexatur: quoniam ex parte operis ſignificatur hæc exactio, dicendo, hoc genus non eiicitur, ſeu in nullo poteſt exire. Ita quòd ex parte miniſtrorum exigitur perfecta fides: ex parte verò curandi exigitur oratio cum ieiunio. Et intellige hoc regulariter: quoniam potentia diuina non eſt alligata his regulis: vnde ipſe Dominus abſque concurſu orationis & ieiunij curauit illum. Niſi per orationem, quâ animus offertur Deo. Et ieiunium quo corpus ieiunantis offertur Deo. Perpende hinc quanti fiat à Deo ieiunium: ex hoc quòd ad opera ardua ieiunij concurſum requiri explicauit.

Oratio & ieiunium quādoque cum fide ad miracula concurrunt.

Verſ. 21. Conuerſantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Ieſus: Filius hominis tradendus eſt in manus hominum:

Verſ. 22. Et occident eum, & tertia die reſurget. Repetit Ieſus ſermonem de paſſione, morte, ac reſurrectione ſua. vt crebrò audita imprimantur duris ad hæc diſcipulorum animis. Et contriſtati ſunt vehementer. Diſcipuli non penetrantes verba Ieſu, contriſtabantur dum crebrò hæc audirent tam triſtia: & non intelligentes ſic futurum in veritate, timebant interrogare explanationem: ita quòd inde crebrior ſermo de paſſione hinc non intelligentia cum timore, triſtitiam cauſabant magnam.

Verſ. 23. Et cùm veniſſent in Capharnaum, acceſſerunt qui didrachmā, pro, *didrachma*. Drachma ponderis nomen eſt, ſcilicet octaua pars vnciæ, vnde per didrachmā duplex drachma ſignificatur. Accipiebant. Publicani. Ad Petrum. Reuerebantur Ieſum prædicatorem tanti nominis: & nihilominus volebant cenſum à Ieſu: & ideo conſultò adeunt Petrum, familiarem Ieſu, priorémque aliis diſcipulis. Et dixerunt ei: Magiſter veſter non ſoluit, præſentis temporis, didrachmam, pro, *didrachma?*

Drachma quid?

Verſ. 24. Ait, Etiam. Affirmantis eſt illius quod Publicani dixerant ſcilicet quòd Ieſus non ſoluit didrachma. Et cùm intraſſet in domum,

mum præuenit eum Ieſus, dicens. Hinc apparet Petrum conclusiſſe cum Publicanis, quod ſuggereret domini Ieſu de cenſu ſoluendo: nam niſi Petrus futuſſet allocuturus domi Ieſum de cenſu, non diceret Euangeliſta quòd veniens domum præuenit Petrum. Quid tibi videtur Simon? Reges terræ à quibus accipiũt tributũ pro, *tributa*, quod ſubiectæ terræ, quæ tributariæ ſunt effectæ, ſoluunt: quod Pompeius dicitur primus inſtituiſſe in Iudæa. Vel cenſum, quod quilibet pro ſuo capite ſoluit, quod Auguſtus primo dicitur impoſuiſſe eiſdem. Vtrumque ſoluere, ſubiectionis non negociationis, aut rerum erat. A filiis ſuis, an ab alienis?

Pompeius tributum, Auguſtus cenſum Iudæis impoſuere.

Verſ. 25. Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Ieſus: ergo liberi ſunt filij, regis in quolibet regno. Ex eo quòd reges non ſunt ſoliti à propriis filiis accipere tributum, aut cenſum, ſed ab aliis, infert Ieſus in genere: *ergo liberi ſunt filij*: ita quod ex differentia dicta à Petro infert Ieſus libertatem filiorum: ad ſubintelligendum vlteriorẽ concluſionem, ergo liber ſum ego. Appellatione ſiquidem regis, non ſolus proximus Rex (puta Herodes) ſed ſupremus potiùs puta Cæſar intelligitur. Ita quòd ex eo quod liberi ſunt filij regis, abſque vlla contradictione habetur quod filij ſupremi Regis ſunt liberi; ac per hoc ego qui ſum naturalis filius æterni regis qui vniuerſum regit ſum liber. Noluit autem inferre, ergo liber ſum ego: ſed in genere, ergo liberi ſunt filij: quia ſatis erat rationem libertatis ſuæ monſtraſſe conſiſtere in filiatione Regis.

Vers. 26. Vt autem non ſcandalizemus eos. Non dixit, vt autem non ſcandalizem, ſed *ſcandalizemus*: quia Petrus erat mediator, & ſi per Petrum negaſſet cenſum, non ſolus, ſed cum Petro ſcandalizaſſet eos. Rurſus non dicit, vt autem non ſcandalizentur, ſed dicit, *vt autem non ſcandalizemus eos* ad ſignificandum quòd de ſcandalo actiuo vitando loquitur. Vbi perpende differentiam: Superiùs Phariſæos ſcandalizatos, dimittendos cenſuit: quia non datum, ſed acceptum fuerat ſcandalum, hic curat ne ſcandalizemus: quia ſcandalum actiuum imminebat negando cenſum. Ieſus enim non adhuc cognoſcebatur filius Dei, adhuc non habebatur liber, quamuis eſſet, & propterea ſi negatio cenſus fuiſſet, actiui ſcandali rationem habuiſſet. Hæc namque conditionalis eſt vera quamuis impoſſibile fuerit quòd Ieſus ſcandalizaſſet aliquem. Vade ad mare, & mitte hamum: & eum piſcem qui primus aſcenderit tolle: & aperto ore eius, inuenies ſtaterem. Crediderim ego ſtaterem à pondere quidem denominatum quatuor drachmarum (hoc eſt ſemunciæ) ſed ſpeciẽ fuiſſe numiſmatis. Quod ex eo coniicio, quòd Ieſus præcipit illum dandum Publicanis. Si enim pondus argenti non monetati fuiſſet, non dixiſſet, *da illum*: ſed vende, aut permuta illum. Illum ſumens, da eis pro me & te. Hinc præter beneficentiam ſingularem exhibitam Petro non petenti, notandum eſt quòd Ieſus quamuis loculos communes habuerit penes Iudam, noluit tamen communibus vti ad proprium perſonaléque debitum perſoluendum: exemplum præbens Prælatis, vt communibus Eccleſiæ bonis non vtantur ad propria, ſed ad communia.

Scandalum datum & acceptum.

Stater quid?

Soluit tributũ Chriſtus.

Notent Prælati.

CAPVT XVIII.

Vers. 1

In illa hora. Occaſionem æmulationis cuiuſdam acceperunt diſcipuli de primatu, videndo tres tantùm diſcipulos ductos à Ieſu in montem, audiendo tot promiſſiones factas à Ieſu Petro, *Tibi dabo claues*, &c. & demum videndo quòd Ieſus pro ſe & Petro tantùm ſoluit cenſum. Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes. Tacet Matthæus diſputationem diſcipulorum de primatu, tacet quòd interrogati à Ieſu qua de re diſputaſſent, tacuerunt præ verecundia: & tranſit ad vltimò geſta. Quis putas, pro, *quiſnam*, maior, pro, *maximus*, eſt in regno cœlorum? Diſcipuli hinc erubeſcentes loqui de primatu inter ſe, inde ſtimulante paſſione, mutant ſeu honeſtant quæſtionem: & non quærunt, quis eſt maximus inter nos, ſed in regno cœlorum, & in ſtatu viæ, & in ſtatu patriæ.

Æmulatio inter diſcipulos de primatu.

Verſ. 2. Et aduocans Ieſus paruulum, ſtatuit in medio eorum. Rudibus diſcipulis reſpondet, non ſolis verbis, ſed exemplo ſenſibili ante oculos eorum propoſito. Et dixit:

Verſ. 3. Amen dico vobis, niſi conuerſi fueritis. Reſpondet Dominus cordibus eorum: percutiens enim eos his verbis, ſignificat illis ſe intelligere vnde prouenit hæc quæſtio: ſcilicet ex paſsione animi circa primatum: eo atteſtante ipſos non eſſe perfectè conuerſos ad regnum Dei ſed adhuc aliquid auerſionis ab illo habere. Quãtum enim homo habet tumoris, quantum habet ſuperbiæ, tantum habet auerſionis à regno cœlorum. Neceſsitas itaque indicitur dicendo, *niſi* &c. Et efficiamini ſicut paruuli, non ſenſu, ſed malitia: hoc eſt ſine malitia, ſine ſuperbia. Non intrabitis in regnum cœlorum. Ecce ad quid neceſſarium eſt effici ſimiles paruulis. Manifeſtè excluditur à regno cœlorum quiſquis non efficitur ſicut paruulus, alienus à malitia & ſuperbia, &c. Superbis enim Deus reſiſtit.

Sicut paruulus hic paruulo intrare in regnum cœlorum.

Verſ. 4. Quicumque ergo. Prius docuit diſcipulos humilitatem neceſſariam ad regnum cœlorum: modò reſpondendo ad quæſitum docet humilitatem meritoriam maioritatis. Humiliauerit ſe. Non verba, non geſtus, non honores, non laudes, non ſigna ſua, ſed ſe: proprium enim humilitatis ſuperbiæque obiectum eſt ipſemet. Superbus magnificat ſeu exaltat ſe: humilis paruificat ſeu humiliat ſe. Sicut paruulus iſte. Exemplum eſt vt intelligant internam animi humilitatem ex quantitate paruuli, & ex qualitate animi in ætate non ambiente, non contraria regno cœlorum: vt hinc intelligamus humilitatem commendari, & præferri ex parte contrarij: hoc eſt, ad remouendam ſuperbiam contrariam & ingreſſui, & profectui in regno cœlorum. Hic maior, pro, *maximus*, eſt in regno cœlorum. Secundùm correſpondentiam debetur humilitati maioritas, ſicut luctui conſolatio, & paupertati regnum.

Obiectum humilitatis & ſuperbiæ eſt ipſemet humilis & ſuperbus.

Verſ. 5. Et qui ſuſceperit vnum paruum talem in nomine meo, me ſuſcipit. Tertiam viri humilis dignitatem aperit, quòd perſonam ipſius Ieſu Chriſti agit apud ſuſcipientes ipſum virum humilem in nomine Chriſti.

Verſ. 6. Qui autem ſcandalizauerit. Quarta humilium dignitas ex pœna ſcandalizantis co

eos penſanda deſcribitur. Non dicit *fecerit ſcandalizari*, ſed *ſcandalizauerit*. quia quamuis ille non ſcandalizetur, non ruat, tu tamen qui ſcandalum das, ſcandalizas, & crimen ſcandalizantis non euadis. Vnum. Non exigitur ad hanc pœnam, vt ſcandalizes populum aut multos: ſed ſi vnum tantùm ſcandalizaueris, locus eſt pœnæ. De puſillis iſtis qui in me credunt, expedit ei vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Piſcatoribus & iuxta mare conuerſatis diſcipulis pœnā à ſubmerſione violenta deſcribit: vt intelligant peius morte violenta & ineuaſibili malum paratum ſcandalizanti vnum paruum Chriſti.

Verſ. 7. Væ mundo à ſcandalis. Magnum mundi malum inueniri ex ſcandalis adiungit: vt ex magnitudine mali perpendamus iuſtam eſſe pœnam prædictam: ex magnitudine ſiquidem nocumenti penſantur peccata contra proximum, quale eſt ſcandalum. Neceſſe eſt enim. Inter loquendum de ſcandalo, occaſione humilium, inſerit vtilis doctor doctrinam de ſcandalo quoad tria. Et primò declarat neceſſitatem ſcandalorum *Neceſſe eſt*, non neceſſitate coactiua, aut cauſarum neceſſariarum, ſed neceſſitate moralis curſus. Vt veniant ſcandala, ſicut neceſſe eſt neceſſitate naturalis curſus vt ſint ægritudines, & claudi & cæci, &c. proni ſunt enim ſenſus hominum ad malū morale. Veruntamen væ homini illi per quem ſcandalum venit. Inexcuſabilitas ſcandalizantium ſecundò ſubditur: aperiendo non quia neceſſe eſt in genere fieri ſcandala, ideo excuſantur ſinguli ſcandalizantes: quia non eſt neceſſe, vt tu ſcandalizes, ſed ſuâ voluntate ſcādalizat quicunque ſcandalizat: & propterea *væ homini illi per quem ſcandalum venit.* Hanc Ieſu Chriſti doctrinam habeto ante mentis oculos tu qui fundas excuſationem tuam ſuper hoc, quòd omnino malum opus illud ſit & oportet fieri: quia væ tibi qui facis illud.

Tria docet circa ſcandalum.

Verſ. 8. Si manus tua, vel pes tuus ſcandalizat te, abſcinde eum, & proiice abs te: bonum eſt tibi ad vitam ingredi debilem, pro, *mancum*, vel claudum. quàm duas manus, vel duos pedes habentem mitti in ignem æternum.

Verſ. 9. Et ſi oculus tuus ſcandalizat te, erue eum & proiice abs te: Bonum eſt tibi cum vno oculo in vitam intrare, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis. Tertiò cautela eorum quibus inferuntur ſcandala, ſubinfertur conſiſtens in hoc, quòd ſi aliquid eſt tibi occaſio peccandi, quamuis illud ſit tibi ſicut altera manus, alter oculus, aut alter pes, ſepara illud à te,

Vbi aduerte, quòd non proprius, ſed metaphoricus eſt ſermo iſte Dominicus: nam non docet naturalia membra abſcindere: ſed ea quæ ſunt nobis neceſſaria ſeu vtilia, vt membra naturalia. Ideo autem membra gemina (manus, pedes & oculos,) in metaphoram attulit. & non caput, nec ambas manus, ambóſque pedes ſeu oculos euellendos cenſuit: vt ſignificaret, quod poſsibiles ac tolerabiles abdicationes præcipit. Si enim quod ſcandalizat te non potes à te ſeparare (vel quia caput tuum eſt: vel quia non membrum tuū eſt, vt in poteſtate tua ſit ſeparatio: vel quia vtraque manu carere oporteret) non indicitur tibi à Domino abſciſsio. Sed nec perplexus relinqueris: ſed ſupereſt remedium: attende tibi & caue ne

Metaphoricus eſt hic ſermo.

ſcandalizans te, habeat effectum in te: caue ne tu conſentias [illegible] tuæ altero ſtimulante.

Verſ. 10. Videte ne contemnatis vnum ex his puſillis. Non ſolùm prohibet ſcandalizare paruulos ſuos, ſed deſpicere. Vtrumque enim crimen facile in humiles exercet humanum genus: nam & offendicula ponere ad ruinam humilium ſeu abiectorum hominum, pro nihilo habetur: & deſpicere humiles ſeu abiectos, morale eſt. Et propterea ſapientiſsimus magiſter volens ſuos diſcipulos eſſe pauperes & humiles, præcipit vniuerſis: *videte ne contemnatis etiam vnum ex iſtis.* Dico enim vobis quia Angeli eorum in cœlis ſemper vident faciem patris mei qui in cœlis eſt. Quinta dignitas humilium apponitur ex Angelico miniſterio prompto pro ipſis. *Quia Angeli eorum*, iuxta proprietatem vocabuli dicitur, *quia nuncij eorum*: *Angeli* enim Græcè, *nuncij* Latinè dicuntur. Et ſignificatur quòd humilium nuncij promouentes cauſas illorum apud Deum, ſunt ſemper præſentialiter videntes faciem Dei, ita, quòd nec egent vt eant ad Deum, aut ingreſſum ad colloquendum Deo petant: nec diſtrahuntur auiditate redeundi ad videndum Deum: ſed talis tantæque felicitatis ſunt, vt ſemper videant faciem Dei; & ſimul ſint Angeli eorum, hoc eſt, humilium nuncij apud Deum ad promouendas illorum cauſas, quòd contemnuntur, quòd opprimuntur, &c.

Angeli miniſtrant humilibus.

Angelus id eſt nuntius

Cum hac tamen proprietate verborum poteſt etiam exponi, quòd Angeli eorum cuſtodes: quia iidem Angeli ſunt eorum cuſtodes, & ſunt eorum Angeli, qui & ſunt Dei Angeli: ſed Dei ſunt Angeli famulando: humilium autem ſunt Angeli ex charitate patrocinando.

Angeli cuſtodes.

Et bene nota, quòd non dicit, Angeli ſinguli eorum, ſed dicit *Angeli eorum*. Ex hoc enim textu non habetur ſingulos homines aut etiam ſingulos puſillos credentes in Chriſtum (de quibus loquitur textus ad literam) habere ſingulos Angelos: ſed ſolùm eos habere Angelos beatos, ad cuius verificationem non exigitur ſingulos ſingulorum eſſe Angelos: ſed ſufficit multos eſſe Angelos eorum, hoc eſt multitudinis eorum.

Verſ. 11. Venit enim filius hominis ſaluare quod perierat. Sexta dignitas humilium ex aduentu Chriſti propter eorum ſalutem apponitur: vt magnifaciamus humiles non ſolùm ex Angelico patrocinio, ſed ex ipſius Ieſu Chriſti ſtudio circa eorum ſalutem.

Venit Chriſtus propter humiles.

Verſ. 12. Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oues, & errauerit vna ex eis, nonne relinquit nonagintanouem in deſerto, & vadit quærere eam quæ errauit? Apponit ad hoc parabolam claram.

Verſ. 13 Et ſi contigerit, vt inueniat eam, amen dico vobis quia gaudebit ſuper ea magis. actuali lætitiâ, non habituali. Certum eſt enim, quod plus gaudij in habitu habet de nonagintanouem, quàm de vna. Sed plus actualis lætitiæ habet de illa vna: quia ſpecialis ratio actualiter gaudendi de illa occurrit (ſcilicet inuentio perditæ) quæ non occurrit de nonagintanouem. Quàm ſuper nonagintanouem quæ non errauerunt.

Parabola de centeſima oue errante.

Verſ. 14. Sic. Ecce ad quid eſt inducta parabola. Non eſt voluntas ante patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. Priùs dixerat *venit filius hominis*: modò dicit, *voluntas ante patrem veſtrum qui in cœlis eſt*, vt officium Ieſu Chriſti hominis,

hominis & voluntatem diuinam erga salutem humilium [illegible] vt pereat. [illegible] *saluare quod perierat*, modo dicit, *non est voluntas vt pereat*, quia [illegible] loquitur de interitu peccati: modò de interitu æternæ mortis seu damnationis: prius descripsit quod perierat quantum est ex suo peccato: modo ne pereat simpliciter relictus suo errori. Vnus de pusillis istis. Concluditur sermo in salute singulorum pusillorum, hoc est, humilium, quia ipsi omnes, & soli sunt electi: ad quos saluandos efficaciter venit Christus, quos Deus vult non perire.

Quomodo nos gerere debeamus erga proximum peccantem.

Verſ. 15. Si autem. Hactenus humiles commendauit multipliciter: modò extendit doctrinam respectu fratrum peccantium: vt qualiter ad confratres errantes nos gerere debeamus, sciamus. Postquam enim docuit te non peccare in fratrem tuum, superbiendo, scandalizando, despiciendo: modò docet qualiter te geras si frater peccauerit in te. Peccauerit in te. ad differentiam peccati in alium: nam peccatum contra te, tuum est condonare, tuum est accusare. Frater tuus. ad differentiam Ethnicorum, quorum correctio non speratur. Et rursus ad differentiam patris tui, contra quem non est fas ad vlteriora, quæ sequuntur, procedere. Vade. non expectes vt veniat ad petendum veniam à te, aut vt priùs ipse veniat ad te, aut vt obuiet tibi, sed tu vade. Et corripe eum. Non sufficit vt parcas ei, vt benigno oculo, placatâ linguâ ac bonis factis tractes eum: sed iniungitur tibi, vt cures salutem illius qui te offendit, correctionis fraternæ verba adhibendo.

Præceptum de correctione affirmatiuum.

Aduerte quòd mandatum hoc est affirmatiuũ, obligans pro loco & tempore. Et propterea tunc intelligitur exequendum, quando creditur opus esse ad salutem fratris.

Inter te & ipsum solum. vt vtilis sit correctio, vt ex modo monendi percipiat qui offendit charitatem monentis. Si enim coram aliis incipis monere, existimabit qui corrigitur, quòd tuo studeas honori aut illius confusioni, aut quòd vindictam sic exerceas: sed vbi inter te & ipsum solum verba salutis eius solo funduntur, soli charitati rationabiliter attribuitur monitio. Si te audierit. pœnitendo. Non oportet ad hoc vt vadas monitum, certum te esse quòd fructuosa erit monitio: dubius enim significaris dicendo, *si te audierit.* Lucratus eris, pro, es, fratrem tuũ. Ecce fructus speratus finisque intentus per hoc præceptum. Nec dicit: saluus erit frater tuus, sed lucratus es fratrem tuum: vt fratris salutem tuum lucrum æstimes, ac non secus quàm tuum lucrum inquiras, & de illo gaudeas.

Ordo correctionis.

Verſ. 16. Si autem te non audierit, abhibe tecum adhuc vnum vel duos. Hinc apparet quòd non arctatur sermo iste dominicus (*si peccauerit in te frater, &c.*) ad peccata secreta: quoniam secretis peccatis non correctis non possunt adhiberi testes correctionis. Et rursus in secretis non est ad vlteriora procedendum contra impœnitentem. Nam non dicitur; si recidiuauerit adhibe tecum, sed *si te non audierit adhibe tecum*: vt intelligamus quòd absque recidiuo contra impœnitentem monitum prius secretò, procedendum mandat ad vlteriora. Vt in ore duorum vel trium testium stet, pro, *consistat*, omne verbum. Hinc apparet quòd ad bonum publicum transitur. Ex quo non potuisti solus prodesse fratri, adhibe tecum testes ad hoc, vt prosis communi bono: si non vales curare fratrem, serua ne læ-datur publica [illegible]. Testes [illegible] sunt propter iudicium publicum, [illegible] ordine, vt vtaris testibus ad [illegible], scilicet & ad tentandum si [illegible] salutem fratris: & si non profuerint, ad procedendum coram Ecclesiæ iudicio, pro communi, publico, & aliorum bono.

[illegible]

Verſ. 17. Quod si non audierit eos, Hinc clare constat testes ad correctionem [illegible]. Dic Ecclesiæ. Nec ratio nec vsus suadet congregandam esse Ecclesiam ad corrigendum fratrem impœnitentem solius peccati in me commissi, sed tam ratio quàm vetustissimus mos habet, vt dicatur capiti Ecclesiæ. Ac per hanc appellatione Ecclesiæ hoc in loco non solum Ecclesia (non acephala) sed etiam prælatus Ecclesiæ, qui ordinarius iudex est fratris impœnitentis, intelligitur. Dic, iudicialiter denunciando, seu accusando & procedendo. Si autem Ecclesiam non audierit. Vtrique, fratris scilicet & communi bono fit satis, si Ecclesiam audierit resipiscendo ac pœnitendo: si autem nec Ecclesiam [illegible] ad pœnitentiam, quia iam trina correctio [illegible] est (prima a te solo, secunda a testibus tecum, tertia ab Ecclesia) & nulla profuit, nulla restat tibi via procurandi salutem fratris obstinati. Et propterea. Sit tibi sicut. Non habebis eum amplius vt fratrem: sed de reliquo sit tibi sicut Ethnicus. hoc est, gentilis: qui inter credentes in Deum non computantur. Et publicanus. infame hominum genus apud fideles. Recole hunc ordinem procedendi in Ecclesia Dei sub affirmatiua lege statutum: & propterea non ligare, nisi quum oportet ad salutem fratris & commune bonum.

Dic Ecclesia[illegible]

Trina correctio.

Libenter viderem seruari hanc definitam a Iesu Christo pœnam non audientium Ecclesiam: quod scilicet sufficeret eos haberi vt ethnicos, hoc est, vt ipsi quidem ex vi excommunicationis haberentur vt ethnici & publicani, & non inuoluerentur innocentes alij loquentes cum eis, qui nullum peccatum incurrunt loquentes & comedentes cum ethnicis.

Verſ. 18. Amen dico vobis: quæcumque alligaueritis super terram, erunt ligata &, superfluit *&* in cœlo, & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta &, superfluit *&* in cœlo. Quam potestatem soluendi ac ligandi promiserat Petro, hanc eandem omnibus discipulis communicat. Et propterea expone vt suprà in capite decimosexto, vt non solum timeatur sententia Petri, sed quilibet sui prælati suæque Ecclesiæ sententiam timeat.

Potestas ligandi & soluendi Apostolis datur.

Verſ. 19. Iterum dico vobis. Promiserat Petro, declarauerat Ecclesiæ cuiusque potestatem iudiciariam: declarat modò accumulando dona Ecclesiæ, potestatem impetrandi à Deo omnia. Ac si apertè diceret: Dixi vobis potestatem vestram circa iudicia: iterum dico non eandem, sed aliam vestram communem potestatem. Quia si duo ex vobis, proculdubio discipulis meis, fidelibus meis. Non dixit *si omnes*: ne de vniuersali Ecclesia tantùm intelligeretur: non dixit *si multi*: ne ad magnarum Ecclesiarum gratiam sermo restrictus videatur. Sed dixit, *si duo*: vt etiam minimi numeri fidelium quanta sit vis, explicetur. Consenserint super terram. Non frustrà apposuit *super terram*: sed quemadmodum declarando potestatem iudicialem apposuit *super terram*, ad declarandum materiam ligandam aut soluendam esse illa quæ sunt super terram: ita declarando

Consensus duorum.

clarando poteſtatem, impetrandi apponit *ſuper terram*, ad declarandum materiam conſenſus eſſe illa quæ ſunt ſuper terram. Differentia tamen eſt in modo; quia ſuperius tenetur reſtrictiue, hic accumulatiuè: nam ſenſus eſt: Si conſenſerint etiã ſuper terram: hoc eſt, ſi eundem ſenſum habuerint non ſolùm circa ea quæ ſunt in cœlis & in inferno, & breuiter circa credenda, ſed etiam in iis, quæ ſunt ſuper terram: hoc eſt, circa agenda, ſuſtinenda, patienda, & huiuſmodi occurrentia in terra. Ita quòd plenitudo concordiæ ſignificatur per plurium conſenſum ſuper terram. De omni re nulla excipitur. quamcunque petierint. Hic apparet, quòd de virtute petitoriæ precationis eſt ſermo. Fiet. Non dicit facient: quia non de poteſtate factiua miraculorum, ſed impetratiua tractat. Illis, non contra aut præter illos. vt intelligas non promitti exauditionem, niſi ſecundum voluntatem petentium, quam haberent ſi cuncta noſſent quæ Deus nouit. Bonus enim eſt Dominus, negans quod volumus & petimus, vt tribuat quod mallemus, ſi omnia videremus, quæ Deus videt. A patre meo qui in cœlis eſt. Ecce à quo petunt. Et dixit hæc, vt vim propriam communis orationis doceret conſiſtere in plena concordia orantium: & hinc diſcerent quàm grata ſit Deo concordia fidelium: atque ſcirent duorum petentium vnanimitati conceſſum etiam quicquid exemptum eſt ab Eccleſiæ iudicio.

in petendo

exauditur.

Vis orationis conſiſtit in concordia orantium.

Verſ. 20. Vbi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo. Ratio tantæ efficaciæ in vnanimitate orantium, redditur præſentia ipſius Ieſu in medio talium. Ac ſi apertè diceret, quia ego ſum præbens tantam efficaciam petitioni talium: ita quòd ipſi iam non ipſi petunt, ſed ego in ipſis peto. Et non dicit *vbi ſunt duo vel tres congregati*, ſeu vnanimes, ſed apponit *in nomine meo*: ad differentiam concordiæ mundanæ, ſeu etiam humanæ amicitiæ: quæ licet ſit laudabilis, non tamen gaudet hoc priuilegio diuinæ præſentiæ. Non ſunt enim in Ieſu Chriſti nomine vnanimes, quibus aliud viuere eſt quàm Chriſtus. Ibi ſum in medio eorum. Non dicit *ero*: quia neſcit futurum Deus, qui æternitate ſuâ ſemper adeſt omnibus. Sum autem non communi modo per eſſentiam, præſentiam, & potentiam: ſed ſpecialis aſſiſtentiæ gratia, operans intus in eis, & extra pro eis. Neque enim minus efficit præſens in medio congregatorum in nomine ſuo, quàm effecerit præſens in carne cum diſcipulis: de quibus dicit Ioannis 17. *Cum eſſem cum eis: ſeruabam eos in nomine tuo: quos dediſti mihi, ego cuſtodiui.*

Deus ſemper præſens neſcit futurum.

Ioan. 17. 12.

Verſ. 21. Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus & dimittam ei? vſque ſepties? Occaſione ſumptâ ex verbis Domini, *ſi peccauerit in te frater tuus*, monetur Petrus ad interrogandum.

Verſ. 22. Dicit illi Ieſus. Non dico tibi vſque ſepties: ſed vſque ſeptuagies ſepties. Numerus finitus ponitur pro infinito.

Verſ. 23. Ideo aſſimilatum eſt. Ne putaretur, quòd perfectionis non neceſſitatis eſt remittere fratri peccanti in te, ſubiungit Ieſus parabolam ad declarandum neceſſarium ad ſalutem eſſe, remittere offenſam fratri qui peccauit in te. Regnum cœlorum. quod in præſenti inchoatur vita fidelium, & in futuro conſummatur ſeculo. Homini regi. Non intelligo cœlorum regnum aſſimilari homini regi ſoli, ſed homini regi exigenti rationes a ſeruis ſuis, & cætera. hoc eſt negocio ſeu officio, in quo homo Rex voluit rationem ponere, & reliqua: huic enim negocio ſeu officio aſſimilatur regnum cœlorum in ſimilibus actionibus. Meminit autem *regis*. ad ſignificandum quòd in parabolam affert non patremfamilias aut iudicem, aut quemlibet dominum, ſed regem, ſupremam inter homines habentem poteſtatem. Qui voluit rationem ponere, pro, *conferre*, cum ſeruis ſuis.

Parabola Regis exigentis rationem à ſeruis ſuis.

Verſ. 24. Et cùm cœpiſſet rationem ponere, pro, *conferre*, oblatus eſt ei vnus qui debebat ei decem millia talenta. Tota parabola clara eſt.

Verſ. 25. Cùm autem non haberet vnde redderet, iuſſit eum venumdari, & vxorem eius, & filios, & omnia quę habebat, & reddi. Si miraris præceptum regium vt crudele, recole quod antiquo tempore rigor iuſtitiæ admittebat venditiones hominum fieri pro ſoluendis debitis: vt patet quarti Regum quarto.

Verſ. 26. Procidens autem ſeruus ille rogabat, pro, *adorabat*, eum. dicens: patientiam, Deeſt, *Domine*. Legendum eſt, *Domine patientiam* habe in me, & omnia reddam tibi.

Verſ. 27. Miſertus autem dominus ſerui illius, dimiſit eum: & debitum, pro, *mutuum* dimiſit ei.

Verſ. 28. Egreſſus autem ſeruus ille, inuenit vnum de conſeruis ſuis, qui debebat ei centum denarios: & tenens ſuffocabat eum, dicens: Redde quod debes. *Conſeruus crudelis*

Verſ. 29. Et procidens conſeruus eius, rogabat, pro, *obſecrabat*, eum, dicens: Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi.

Verſ. 30. Ille autem noluit, ſed abiit, & miſit eum in carcerem donec redderet debitum.

Verſ. 31. Videntes autem conſerui eius quæ fiebant, contriſtati ſunt valde: & venerunt & narrauerunt domino ſuo omnia quæ facta fuerant.

Verſ. 32. Tunc vocauit eum dominus ſuus: & ait illi: ſerue nequam. pro, *male*, omne debitum dimiſi tibi, quoniam rogaſti me.

Verſ. 33. Nonne ergo oportuit & te miſereri conſerui tui, ſicut & ego tui miſertus ſum?

Verſ. 34. Et iratus Dominus eius tradidit eum tortoribus quoadúſque redderet vniuerſum debitum. Deſunt duæ dictiones, *illud ſibi*. Quæſtio occurrit de hac ſententia: quia non videtur lata ab homine rege ſecundum humanam iuſtitiam. Nam in materia debitarum pecuniarum (in qua conſtat parabolam proponi) non tenetur ex debito legali, ſed ex debito honeſtatis, ille cui donatur quod debet fiſco ſeu regi, donare ſuis debitoribus pecunias ſibi ab aliis debitas: vt patet. Quâ ergo humanâ iuſtitiâ rex iſte iudicat quòd oportuit iſtum facere, ſicut factum fuit ei: nec ſolùm iudicat, ſed damnat, & repetit vniuerſum debitum?

Traditur tortoribus.

An ſententia hæc ut Domini ne et fuerit iuſta?

Solutio eſt, quòd duo rex effecerit: Primum miſertus eſt ſerui illius, dimiſitque eum: alterum quod omne debitum remiſit ei. Non iudicauit autem oportuiſſe ſeruum illum donaſſe debitum conſeruo, ſed miſereri: nam non dicit, oportuit

te donare

te donare conſeruo tuo debitum ſicut & ego donaui tibi: ſed dicit, oportuit te miſereri conſerui tui ſicut & ego tui miſertus ſum. Ac ſi apertè diceret: etſi nolebas imitari me in liberalitate, oportuit tamen me imitari in miſericordia, ſaltem expectando ſupplicantem pro dilatione temporis.

Tenebatur ad miſericordiam conſeruus ille, duplici ratione.

Tenebatur autem ad miſericordiam ſeruus ille, quamuis non ex debito legali, tamen ex debito morali, duplici ratione. Primò ex ipſa impotentia debitoris ad ſoluendum tunc. Secundò ex beneficio ſimili (imò longè maiori) in ſimili materia & ſupplicatione ſibi tunc præſtito à communi domino. Ita quòd non de conſilio & honeſtate, ſed de debito (morali tamen) tenebatur ad miſericordiam: nam ſicut honeſtas moralis non admittit hominem impotentem ſoluere debitum pecuniarium, vexari in perſona & libertate, ita non admittit vexari in eiſdem impotentem pro tunc, ſuppliciter rogantem dilationem cum promiſſione ſoluendi omnia: iſte autem vexabat & in perſona, ſuffocando tenens, & in libertate, mittendo in carcerem. Rurſus in nonnullam iniuriam communis Domini redundat tractare ſic conſeruum ſtatim poſt acceptum tantum beneficium: tanquam pro nihilo æſtimetur exemplum Domini, & etiam pro nihilo æſtimetur conſerui ſeruitus reſpectu eiuſdem communis Domini. Quod autem ſtatim deſcribatur caſus iſte, ſignificatur ex illo verbo, *egreſſus autem ſeruus ille inuenit vnum de conſeruis ſuis*, &c. Hoc enim ſignificat, quòd egreſſo à facie regis occurrit debitor: vel quòd egreſſus quæſiuit, & ſic inuenit debitorem quod peius fuiſſet: tanquam egreſſus fuerit ad quærendum debitorem, &c. Quamuis autem inferiores iudices, quorum eſt legalia debita iudicare non damnent talem inhumanitatem & ingratitudinem, Rex tamen (in quo plenitudo reſidet poteſtatis non alligatæ legibus) poteſt huiuſmodi inhumanitatis, ingratitudinis ac contẽptus crimen cognoſcere ac punire; propter quod parabola inducta eſt de homine rege, non de inferiore aliquo Domino. Et quoniam arbitraria erat pœna, arbitratus eſt Rex, vt vniuerſum debitum priſtinum ſoluat. & inſuper torqueatur interim. Hæc eſt parabola.

Verſ. 35. Sic & pater meus cœleſtis faciet vobis. Senſus per parabolam intentus aperitur, non per ſingulas partes, ſed quoad tria, ſcilicet modum faciendi, dicendo, *ſic*: & quoad perſonam regis, *pater meus cœleſtis*: & quoad perſonas ſerui & conſerui, *ſi non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo*. Vide ſingula: non aliquis, ſed vnuſquiſque diſcipulus eſt ſeruus debitor decem millium talentorum Deo: & ſimiliter quilibet frater eſt conſeruus, cui remittere oportet centum denarios. Ita quòd tanta eſt differentia inter debita noſtra Deo, & debita noſtra hominibus, quanta eſt diſtantia inter decem millia talentorum & centum denarios. Quilibet igitur deſcribitur debitor Deo tantorum, vt non poſſit ſatisfacere, & poſſit cogi ad vendendũ omnia ſua, & ſeipsũ: hoc eſt nihil eſt eius exemptum ab hoc debito, ſi iuſtitiæ rigor exerceatur, & tamen conſequens ſola humili ſupplicatione & intentione ſatisfaciendi ampliſſimã pluſquam petierit veniam à Deo: at ſi fratri petenti à nobis veniam non remittimus offenſam in nos, efficimur ſerui nequam, & tradimur in mortem: tunc enim cœleſtis pater iudicium exercet, tradens dæmonibus tortoribus ad per-

Senſus parabolæ.

ſoluendum vniuerſum debitum quod debebamus Deo. Si non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo de cordibus veſtris. Deeſt *delicta eorum*. Non vult ſimulatam remiſſionem, ſed ex intimo corde, qui cordium ſcrutator & iudex eſt Deus.

Quæſtio occurrit hîc *quomodo ſine pœnitentia ſunt dona Dei*, vt Apoſtolus dicit ad Roman. 11. ſi debita ſemel donata à Deo, poſtea repetuntur. Solutio eſt, quòd repetuntur non vt fuerant prius debita: ſed vt modò effecta ſunt materia ingratitudinis tam inhumanæ: ingrata ſiquidem hæc inhumanitas tanto magis penſanda eſt, quanto maius fuit beneficium donationis tantorum debitorum. Altera occurrit quæſtio, quomodo verificatur, quòd ſic faciet pater cœleſtis torquendo quoadvſque reddat: cùm torqueat poſt mortem in æternum ſine termino aliquo. Solutio eſt, quòd torquendus quouſque reddat, ſi nunquam reddit, nunquam euadit tormenta. Tales ſunt damnati in inferno, qui ideò nunquam deſinunt torqueri, quia nunquam reddunt, nunquam pœnitet eos offenſæ diuinæ, nunquam ſatisfaciunt. perſeuerant enim in voluntate impœnitente obſtinata in malo.

Rom. 11. Duæ quæſtiones circa præcedentem parabolam.

CAPVT. XIX.

Verſ. 1 ET factum eſt cum conſummaſſet Ieſus ſermones iſtos, migrauit à Galilæa & venit in fines Iudææ trans Iordanem. Hæc migratio videtur illa cuius meminit Ioan. c. 10. deſcribendo ſpecialiter locum trans Iordanem, vbi Ioannes baptizauerat.

Verſ. 2. Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ: & curauit eos ibi.

Verſ. 3. Et acceſſerunt ad eum Phariſæi tentantes eum. & dicentes. Non diſcendi, ſed accuſandi cauſâ interrogant: ſi fortè contra legem aut populi libertatem in diuortiis aliquid dixerit. Si licet homini dimittere vxorem ſuam quacunque ex cauſa? hoc eſt. quòd quælibet cauſa ſit ſufficiens ad hoc vt licitè poſſit quis dimittere vxorem. Erat tunc ſicut vſque hodie eſt inter Theologos quæſtio tractata in quarto ſenſu de cauſa libelli repudij: an quælibet cauſa reddens vxorem exoſam viro ſufficeret ad licitè dimittendum vxorem. Moyſes enim Deuteron. 24. vtitur verbis generalibus: dicendo, *ſi non inuenit gratiam in oculis viri*. Et propterea Phariſæi in quæſtione hac tentant Ieſum.

Quæſtio Phariſæorum de dimiſſione vxoris.

Deuter. 24. 1.

Verſ. 4. Qui reſpondens ait eis: Non legiſtis. Reuocat Phariſæos ad ſacram ſcripturam, vt intelligant diuinam ſententiam in lege ſcriptã, qui quæſtionem de lege mouent: nec audiant ipſum Ieſum reſpondentem, ſed legem ipſam. Quia qui fecit hominem. Superfluit *hominem*, ab initio, maſculum & fœminam fecit eos. Lege in principio Geneſis creationem rerum: & cùm non inueneris in productione piſcium, auiũ & iumentorum, mentionem fieri de maſculo & fœmina, ſed in ſola productione hominis dici, *maſculum & fœminam fecit eos*, percipies myſterium quod Ieſus hîc declarauit: ſcilicet quod ideo ſcriptum eſt in ſolo homine *maſculum & fœminam creauit eos*: quia per hoc ſignificatur Deum inſtituiſſe coniugium, quod in ſolo homine locũ habet. Inchoat itaque Ieſus reſponſionem ab hoc ſcripto in lege; ſcilicet quod Deus inſtituit coniugium:

Coniugium in ſolo homine locum habet.

iugium, ad hoc enim ſignificandum explicauit Moyſes, quòd *maſculum & fœminam fecit eos*. Et dixit. In Geneſi legimus quòd Adam dixit ſequentia verba: ſed Ieſus ſciens diuino motu Adam illa dixiſſe, attribuit illa Deo: verba enim quæ diuinitus Adam protulit, abſque vlla ambiguitate conſtat verba Dei eſſe.

à Deo inſtitutum.

Verſ. 5. Propter hoc ſcilicet coniugium, dimittet homo patrem & matrem. Non ſolum inſtituit Deus coniugium, ſed inſtituit perſonas habiles ad coniugium, eximendo à coniugio patrem & matrem. Contra ius diuinum atque naturæ eſt, vt homo iungatur coniugio cum patre aut matre: & propterea dicitur quòd dimittet homo, à coniugio patrem filia, & matrem filius. Et adhærebit, non mulieri, ſed vxori, non cuiuſcunque, ſed ſuæ. per hoc ſignificans omnes alias perſonas eſſe habiles vt ſint coniuges. Ex eo enim quòd ſolos patrem & matrem excluſit, reliquos (ſcilicet fratres & ſorores, nepotes & neptes, &c.) liberos ſignificauit, vt ſint viri & vxores. Et erunt duo in carne vna. pro, *in carnem vnam*. Inſtitutioni coniugij & idonearum perſonarum, adiungit ipſum coniugium. Conſiſtit enim idonearum perſonarũ coniugiũ in hoc quòd duo ſunt in carne vna: antè ſiquidẽ quàm ſint vna caro, non eſt perfectũ coniugium. Non loquimur nunc de ſacramẽto Eccleſiæ, ſed de coniugio abſolutè, de quo loquitur textus. Et põdera quòd hæc ſunt verba Dei, cõcludentis coniugij naturã ex ipſius Dei inſtitutione, nõ ex humana adinuẽtione: propterea enim verba hæc Ieſus attribuit Deo. Eſt itaque cõcluſio diuina, *& erunt duo in carne vna*. Nec eſt opus vagando quærere ſenſũ horum verborũ: quoniam in promptu eſt clarus, ſcilicet quòd duo erũt in carne vna vnitate communitatis. Sicut enim ponentes res ſuas in communi, ſunt duo ſeu multi in re vna communi illis, ita maris & fœminæ (excluſis patre & matre) coniugium in hoc conſiſtit, quòd ponunt carnes ſuas in cõmuni inter ſe: ita quòd ſunt duo in carne vna communi vtrique vt patet. Et ſi aduerteris quòd non dicit, erunt ad horam, neque ad tempus, ſed ſimpliciter & abſolute erunt in carne vna: percipies non conuenire commixtioni meretriciæ, adulterinæ aut concubinariæ, eſſe duos in carne vna: quia inter eos non eſt communitas carnis ſimpliciter & abſolutè, ſed ſecundùm quid, ſcilicet ad horam, ad tempus. Propter cõmunitatem enim ſecundùm quid & de facto, dixit Apoſtolus 1. ad Corinth. 6. *Qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur cum ea*: eſt enim de facto ſecundùm quid verum illos eſſe duos in carne vna: & non ſimpliciter & abſolutè, vt patet.

Erunt duo in carne vna.

1. Cor. 6. 16.

Verſ. 6. Itaque. Hactenus retulit Ieſus verba legis in principio Geneſis ſcripta: modò exponit verba Dei vltimò inducta. Iam. ex quo iuxta diuinam inſtitutionem iunguntur in carne vna. Non ſunt duo. ſecundùm carnem. Ita quòd qui priùs erant duo, qui priùs erant diſtincti ſecundum proprias carnes: iam deſinunt eſſe duo, iam deſinunt eſſe diuiſi ſecundum carnem. Sed vna caro. Non dixit, ſed vnus: non dixit, ſed vnus ſpiritus, aut vnus animus, ſed *vna caro*: vt intelligamus coniugium non tollere diuerſitatem perſonarum, non conſiſtere in cõmunitate animæ aut ſpiritus (ſed cuilibet coniugum proprius reſtat ſpiritus propriuſque animus) ſed in communitate carnis. Neutrius enim caro remanet propria, ſed cõmunis vtrique reddita eſt: & propterea non duo ſecundum carnem, ſed vna caro ſunt.

Coniugatis ſolus animus reſtat proprius.

Significantius autem dixit, *ſunt*, ad differentiam communicantium in rebus. Qui enim ſuas res communes habent, non ſunt ſecundum aliquid ſui indiuiſi: ſed exteriorem rem habent indiuiſam. Qui verò carnes proprias habent communes, non hîc aut nunc, ſed abſolute: quia caro pars altera eſſentialis eſt hominis compoſiti ex anima & carne, ideo per verbum ſubſtantiuum, ſignificantur indiuiſi: dicendo *non ſunt duo, ſed vna caro*. Ex hoc enim quod adiungitur, ſed vna caro, ſignificatur quòd non ſunt duo ſecundũ carnem, quæ eſt altera pars ſubſtantialis eorum.

Nec prætereas, quòd niſi Dominus Ieſus declaraſſet verba Geneſis intelligi de carne coniugum, intellexiſſemus de carne prolis ſcriptum ad literam: & erunt duo in carne vna generandâ. Quod ergo Deus coniunxit, homo non ſeparet. Declarans verbis Dei in lege ſcriptis (vnde habetur Deum duos, ſcilicet coniuges feciſſe carnem vnam) infert concluſionem reſponſiuam ad quæſtionem Phariſæorum, dicendo, *quod ergo*. Non dicit, *quos*: ſed, *quod*: ſcilicet coniugium, *Deus*, non homo, *coniunxit*, inſtituendo cõmunitatem corporum in duabus perſonis idoneis, *homo non ſeparet*. Ac per hoc directè reſpondetur quęſtioni, ſi licet homini dimittere vxorẽ: conſiſtit enim reſponſio in negatiua: quia ex eo quòd Deus coniungit coniugium, homo non tantæ temeritatis eſſe debet, vt ſeparet coniunctum à Deo.

Quod Deus coniunxit, homo non ſeparet.

Aduerte hîc, quòd Dominus Ieſus inſeparabilitatem coniugij probat ex inſtitutione diuina ab initio mundi, ſeclusâ ratione ſacramenti Eccleſiaſtici. Oportebit enim hæc recolere in expoſitione epiſtolæ Pauli ad Corinthios: *Si infidelis diſcedit, diſcedat*, &c. Dicunt illi. Nouâ ac inopinatâ, & ſecundum legem reſponſione auditâ, Phariſæi ad ſe conuertunt.

1. Cor. 7. 15.

Verſ. 7. Quid ergo Moyſes mandauit dari libellum repudij, & dimittere? Legem legi obiiciunt. Si deus inſtituit coniugium inſeparabile ab homine, quo pacto Moyſes ſtatuit legem de libello repudij? Deuteron. 24.

Obiiciunt Phariſæi libellum repudij.

Verſ. 8. Et ait illis: quoniam Moyſes Legiſlator ad duritiam cordis veſtri. non ſponte: ſed corde veſtro non credente, ſed exiſtente duro ad diuinam legem recipiendam. Duritia hæc ex hoc ipſo, quòd non niſi duritia appellatur, intelligitur Iudæorum firmatus animus in hoc, quòd volebant ſicut aliarum nationum mariti, habere facultatem dimittendi vxores: nam conſtat etiam Romanos maritos hac facultate vſos. Permiſit vobis. non mandauit, dimittere vxores veſtras. Moyſes dimiſſionem vxoris permiſit: ſed libellum repudij dari mandauit, ſi dimitterent vxores. Ab initio autem non fuit ſic. Ratio redditur declaratiua, quòd Moyſes permiſit: quia ab initio inſtituti coniugij non fuit ſic, non fuit libellus repudij, non fuit dimiſſio vxoris, non fuit ſic ſeparabile coniugium, ſed inſeparabile ab homine: vt declaratum eſt ex verbis Dei ab initio inſtitutionis coniugij. Ex eo enim quòd ab initio inſtituti coniugij à Deo, fuit inſtitutum non ſic ſeparabile, ſed inſeparabile: conſequens eſt vt iſta nouitas declinatio quædam à lege primæua ſit, ac per hoc permiſſio.

Inter Theologos occaſione horum verborum, quæſtio indeciſa propter opinionum diuerſitatem eſt, an in lege veteri diuortium cum libello repudij fuerit licitũ. Crediderim ergo nec omnino licitum, nec mortaliter illicitum fuiſſe. Quòd

An diuortium in lege veteri licitũ?

enim non fuerit totaliter licitum ex parte virorum, & textus iſte ſignificat, dicens eſſe permiſſionem factam viris, hoc eſt maritis, ob duritiam cordis (permiſſio enim malorum eſt, & pœna definita maritis dimittentibus vxores, Deuteron. 24. ſcilicet non poſſe eaſdem viduas aut repudiatas iterum ducere in vxores, inſinuat. Quod verò non fuerit mortale peccatum, colligitur tum ex modo legis: ſic enim data eſt lex iſta dimittendi vxorem, & libellum dandi, ſicut aliæ leges: vt patet ibi. Tum ex eo quòd Malach. 2. dicitur: *Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Iſrael*, nefas enim apparet attribuere Deo dicere, dimitte vxorem, ſi crimen eſſet. Tum ex eo quòd licitum erat vxori dimiſſæ nubere alteri: vt patet ibidem in Deuteron.

Malach. 2. 16.

Quomodo legale diuortium ſoluebat coniugium?

Sed maior quæſtio inſurgit. Si quod Deus coniunxit, homo non poteſt ſeparare: quomodo diuortium illud legale ſoluebat coniugium? Solutio eſt, quòd lex iſta diuortij quamuis permiſſiua: non humanâ, ſed diuinâ erat facta authoritate: vt verba Malachiæ prophetæ, & contextus Deuteronomij teſtantur. Oſtendit ergo Dominus coniugium ex diuina inſtitutione coniunctum, non niſi cum obliquitate aliqua ſeparatum eſſe in diuina lege veteri.

Prohibetur dimiſſio vxoris.

Verſ. 9. Dico autem vobis. Promulgat iterum nouam legem, quam coram diſcipulis promulgauerat in monte. Quòd quicunque dimiſerit. totaliter. De tali enim dimiſſione erat ſermo: nam vxorem dimittere abſque additione aliqua, ſignificat non dimittere ſecundùm quid (puta quoad thorum) ſed ſimpliciter & abſolutè: quòd eſt dimittere totaliter: conſtatque de dimiſſione abſoluta motam eſſe quæſtionem à Phariſæis, & loqui Moyſen. Vxorem ſuam niſi ob fornicationem, & aliam duxerit, in vxorem, mœchatur. Textus iſte clare conſtituit mœchum facientem hæc duo, ſcilicet dimittere vxorem non fornicariam, & aliam ducere. Et in promptu ratio mœchiæ eſt: quia ducat coniugiũ cum prima dimiſſa. Quid autem ſit de dimittente vxorem fornicariam, & aliam ducente: textus iſte nihil dicit.

Niſi ob fornicationem.

At ſi vrgens obieceris verba Ieſu non eſſe ſuperflua, & propter exceptionem fornicationis aliquid ſignificare diuerſum ab aliis cauſis; fateor ſic eſſe. Et ſi inſtes, illud diuerſum nihil aliud eſſe niſi quòd propter fornicationem dimittens vxorem & aliam ducens, non mœchatur: reſpondeo ſic ſonare textum ſecundum planum literæ ſenſum: ſed quoniam non audeo opponere me contra torrentem doctorum, & iudiciorum Eccleſiaſticorum, ideo dixi textum nihil diſponere de dimittente fornicariam. Intelligo igitur ex hac Domini Ieſu Chriſti lege, licitum eſſe Chriſtiano dimittere vxorem ob fornicationem carnalem ipſius vxoris, & poſſe ducere aliam vxorem, ſaluâ ſemper Eccleſiæ definitione, quæ hactenus non apparet: nam Decretales Pontificiæ de hac materia, non ſunt definitiuæ fidei, ſed iudiciales facti. Profitentur autem ipſimet Pontifices (vt patet in capite *quanto*, de diuor. & in capite *lucet*, de ſponſalib. duorum) Romanos Pontifices aliquando in his iudiciis matrimoniorũ erraſſe. Nec ex his intelligas vxorem quoque poſſe dimittere virum fornicantem: quoniam Ieſus qui eſt verus Deus, non hoc conceſſit: nec eſt par ratio, vt patet. Nec etiam in veteri lege vxor poterat repudiare virum. Nec ego ſum primus qui ſic intellexi Euangelij textum: quoniam ante annos mille beatus Ambroſius ſic intelligens, idem docuit ſuper ad Corinthios 7.

Vxor non poteſt dimittere virum fornicantem.

Aduerte quòd hinc Innocentius tertius, in ca. de diuor. cap. *gaudemus*, accepit, quòd non licet habere plures vxores. Nam ſi liceret habere plures vxores, qui dimiſſa non fornicaria acciperet aliam, non mœcharetur, ſed coniugio cum ſecunda vteretur: in textu autem dicitur quòd mœchatur. Et niſi Marcus appoſuiſſet *in eam*, ſcrupulo careret argumentũ Innocentij. Et qui dimiſſam, non fornicariam: nulla enim alia dimiſſa nominata eſt. Duxerit, in vxorem. mœchatur. quia ducat dimiſſæ coniugium cum illo qui dimiſit eam.

Verſ. 10. Dicunt ei diſcipuli eius: Si ita eſt cauſa hominis cum vxore, non expedit nubere. pro, *nuptias inire*. Diſcipuli audientes nouam de matrimonio doctrinam, timent nuptias.

Verſ. 11. Qui dixit illis: Non omnes capiunt verbum iſtud. In carne præter carnẽ viuere non eſt commune. Sed quibus datum eſt. Non dicit, ſed qui voluerint: quoniam *non eſt volentis neque currentis, ſed miſerentis Dei*: à quo datur donum virginitatis ſeruãdæ: virginitatis enim cuſtodia, intelligitur in abſtinentia à nuptiis.

Tria Eunuchorum genera.

Verſ. 12. Sunt enim eunuchi qui de matris vtero ſic nati ſunt: & ſunt eunuchi qui facti ſunt ab hominibus. Tria eunuchorum genera clare deſcribuntur, vt declaret ſententiam dictam: nam eunuchi à natura, imò à naturæ defectu nati priuati officio genitalium: & ſimiliter eunuchi à violentia extrinſeca, non ſunt de quibus loquitur Ieſus, ſed tertij. Et ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt, non membrorum abſciſsione, ſed abdicatione officij generandi, ſeu potius voto virginitatis: caſtratio enim ſignificat non ſolùm abdicationem vſus, ſed etiam poteſtatis; & propterea inſinuat votum quo homo ſe priuat poteſtate vtendi ſeipſo ad officium generandi. Propter regnum cœlorum. In hoc conſiſtit vis & ratio perfectionis: non enim placet Deo negatio naturalis officij nuptiarum, niſi cùm ordinatur ad regnum cœlorum expeditiùs aſſequendum. Innupti enim *cogitant quæ Domini ſunt*, & ſoliciti integro ſtudio ſunt, *quomodo placeant Deo*, quod non poſſunt alligati coniugiis: quia oportet eos cogitare quomodo placeant coniugi, & ſoliciti ſunt de mundanis, &c.

1. Corinth. 7. 32.

Qui poteſt capere, capiat. Non præcipio hanc tantam perfectionem: ſed vnumquemque in ſua libertate relinquo: Non dicit, *qui vult*: ſed *qui poteſt*: quia etſi velles, & non ſentis te tantæ conſtantiæ vt poſsis capere tantæ perfectionis munus, non es de numero eorum qui poſſunt capere.

Verſ. 13. Tunc oblati ſunt ei paruuli, vt manus eis imponeret & oraret. Diſcipuli autem increpabant eos: Ieſus verò ait eis:

Paruuli ſeruantur Chriſto, quorum manus imponeret.

Verſ. 14. Sinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me venire. Talium eſt enim regnum cœlorum. Non dicit, *iſtorum* ſed *talium*, ad ſignificandum regnum cœlorum eſſe qualitatis exiſtentis in paruulis, ſcilicet innocentiæ (nihil enim inquinatum intrabit in regnũ cœlorum) vel qualitatis ſignificatæ per paruulos: hoc eſt, humilitatis: iuxta ſuperiùs dicta, *niſi efficiamini ſicut paruuli*. Ac ſi apertè diceret, quia regnum cœlorum eſt talium: hoc eſt innocentum, quales ſunt paruuli: & rurſus talium

hoc

hoc eſt humilium animo, ſicut iſti ſunt parui corpore.

Verſ. 15. Et cùm impoſuiſſet eis manus, abijt inde.

Verſ. 16. Et ecce vnus, adoleſcens vt infrà paret. accedens, ait illi: Magiſter bone, quid boni faciam vt habeam vitam æternam?

Verſ. 17. Qui dixit ei: quid me interrogas de bono. pro, quid me dicis bonum? vnus eſt bonus, Deus. pro, *nullus bonus, niſi vnus, deus.* Intellige omniquaque: omnis enim creata res admixtionem habet mali, naturæ vel moris. Et dixit hoc ad docendum exemplo ſuo, quòd cùm laudamur, aut doctores aliorum recognoſcimur, retorquere debemus proprias laudes in diuinam laudem: & reuocare ad memoriã noſtrum & laudantium communem defectum. Sic enim & nobis ac laudantibus proſumus humilitate, & Deum honoramus: in quo & à quo eſt omne bonum. Si autem vis ad vitam ingredi, ſerua mandata.

Laudes in Deum retorquendæ.

Quid faciendũ, vt habeamus vitam æternam?

Verſ. 18. Dicit illi, Quæ? Ieſus autem dixit: Non homicidium facies: non adulterabis: non facies furtum: non falſum teſtimonium dices:

Verſ. 19. Honora patrem tuum & matrem: & diliges proximum tuum ſicut teipſum.

Verſ. 20. Dicit illi adoleſcens, Omnia hęc cuſtodiui à iuuentute mea: quid adhuc mihi deeſt?

Verſ. 21. Ait illi Ieſus: Si vis perfectus eſſe. Nota differentiam volentis ad vitam ingredi, & volentis perfectionem. Volenti vitam dictum eſt, *ſerua mandata*, ad quæ lex diuina te obligauit. Volenti perfectionem dicitur: *vende omnia*, &c. hoc eſt, ſerua conſilia paupertatis, miſericordiæ, & ſequelæ meæ.

Vide ſingula. Non dicit, *ſi perfectus es*, ſed *ſi vis eſſe perfectus*, ſi intendis perfectionẽ vitæ aſſequi. Vade, & vende omnia, ſuperfluit *omnia*. quæ habes, & da pauperibus. Non dicit, *renuncia omnibus quæ poſſides*, ſed *vende, & da pauperibus*: vt ſimul vtramque virtutem ingerat, ſcilicet paupertatis voluntariæ, abdicando à ſe omnia; & miſericordiæ, dando illa pauperibus. Et habebis. Interiecta eſt hæc particula: nam locus eius eſt vltimus: ſed ideo Euangeliſta interpoſuit eam, vt præmium proprium effuſarum rerum pauperibus ſignificaret. Et habebis theſaurum in cœlo. ex venditione & erogatione rerum tuarum pauperibus. Vltra hoc quòd inchoas perfectionis iter, ſcito te reponere theſaurum in cœlis loco theſauri terreſtris. Et veni. expeditus atque ſolutus à curis ſeculi huius. Sequere me, euangelizantẽ regnum Dei ſequere vita, moribus & officijs: in hac enim ſequela perfectionem aſſequeris. Ac ſi apertius dixiſſet: in vendendo omnia & dando ea pauperibus, repones tibi theſaurũ in cœlo: in imitatione verò mei implebitur deſiderium quo vis perfectus eſſe. Attende prudens lector, quòd nullum indicitur à Ieſu votum volenti perfectionem vitæ aſſequi: quia non in vinculis votorum, ſed in operibus conſiſtit perfectionis aſſecutio. Laudabilia ſunt vota religionis, ſed non illorum profeſſione, ſed operibus, quibus imitamur Ieſum Chriſtum, acquiritur perfectio. Infinitus eſt hodie numerus eorum qui acquirunt perfectionis ſtatum profitendo religionis vota, ſed rari

Via ad perfectionem.

Non in votorum vinculis, ſed in operibus conſiſtit perfectionis aſſecutio.

ſunt, qui volunt eſſe perfecti imitando Ieſum factis humilitatis, patientiæ, manſuetudinis, charitatis, &c.

Verſ. 22. Cum audiſſet autem adoleſcens verbum, abiit triſtis: erat enim habens multas poſſeſſiones.

Verſ. 23. Ieſus autem dixit diſcipulis ſuis, Amen dico vobis quia diues difficile intrabit in regnum cœlorum. Non quia diuitiæ ſecundum ſe impedimenta ſint ad regnũ cœlorum (cùm dentur à Deo ad hoc, vt ſint adminicula ad regnum cœlorum) ſed affectus hominis minus ordinatus ad diuitias habitas, qui valde frequens eſt, difficilem reddit aditum diuitis ad regnum cœlorum. Propterea enim ſcriptum eſt: *diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere.*

Diuitũ ſalus difficilis.

Pſalm. 61.

Verſ. 24. Et iterum dico vobis. Stupentibus diſcipulis (vt Marcus ſupplet) de difficili ſalute diuitum, addidit Ieſus ſententiam maioris difficultatis. Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum cœlorum. pro, *in regnum Dei*. Si foramen acus ſecundum proprietatem nominum intelligitur, non maior difficultas, ſed impoſſibilitas ſignificaretur: quia enim impoſſibile eſt camelum tranſire per foramen acus, ſenſus eſſet: facilius eſt fieri impoſſibile quàm diuitem intrare in regnum cœlorum. Si autem verum eſt, hoc in loco foramen acus eſſe nomen proprium portæ (ita quòd quædam porta anguſta nominata *foramen acus* ſignificetur) explicatur magnitudo difficultatis: valde enim difficilis debebat eſſe tranſitus cameli per illam portam. Et ſi iſte eſt ſenſus, dixit hoc quia valde difficile eſt hominem diuitem non confidere in diuitiis, non ſuperbire iuxta illud: *Beatus diues qui poſt aurum non abiit*: & ſubditur, *quis eſt hic & laudabimus eum?* Eccleſiaſt. 31. Apparet autem ex duobus hunc eſſe ſenſum literalem. Primò ex eo, quòd Ieſus non dicit *poſſibilius*, ſed *facilius*: facilitas enim modum executionis ſignificat, & præſupponit poſſe fieri: ac per hoc non niſi vſurpatiue dicitur de impoſſibili. Secundò ex eo quòd ineptè accommodatur tranſitus cameli foramini acus, quæ eſt inſtrumentum ſutorium: debuiſſet enim dici, facilius eſt funem tranſire foramen acus. Vnde ex eo quòd tranſitum cameli per foramen acus affert pro difficiliore, ſignum eſt: quòd porta vel anguſtus locus vulgari nomine appellatus, *foramẽ acus*, ſignificetur: non enim eſt fas ſentire, quòd Ieſus ineptas ſtruxit ſimilitudines.

Foramen acus, quid?

Eccli. 31. v. 8. 9.

Verſ. 25. Auditis autem his, diſcipuli mirabantur valde: dicentes, Quis ergo poterit ſaluus eſſe? Intulerunt hoc diſcipuli, computantes ſub periculo diuitum non ſolum qui ſunt diuites, ſed etiam qui quærunt & qui appetunt eſſe diuites: quoniam eadem eſt eorum damnatio. Illi enim ſunt diuites in re, iſti ſunt diuites in ſtudio & in animo. Et propterea omnes ſub diuitum appellatione comprehendi intelligentes diſcipuli, admirantes inferunt, *quis ergo poterit ſaluus fieri?* Quaſi dicant, rarus, aut nullus. Sciebant enim omnes ferè homines comprehendi nomine diuitum, in re vel in ſpe ſeu affectu.

Verſ. 26. Aſpiciens autem Ieſus, dixit illis: Apud homines hoc impoſſibile eſt. Hoc (ſcilicet ſalus multitudinis hominum ab effectu inordinato diuitiarum eſt impoſſibile apud homines, cõſiderata ſolis humanis viribus. Apud Deum autem. Relata autẽ humanæ multitudi-

nis ſalus ad diuinam gratiam. *Omnia poſſibilia ſunt*, non ſolùm ſaluare diuites in ſtudio & in affectu, ſed etiam diuites in re, & confidentes in diuitiis poſſibile eſt: quoniam diuina gratia tollit ab illis omnem inordinatum affectum & vſum.

Verſ. 27. Tunc reſpondens Petrus, dixit ei. Dixerat Ieſus adoleſcenti duo: Primum relinquenda omnia non quomodolibet, ſed dando pauperibus: & appoſuit præmium, *Habebis theſaurum in cœlo*. Secundum, *ſequere me*, non appoſito præmio. Occaſione hinc acceptâ Petrus reſpondet his Domini verbis: reſpondet autem interrogatoriè. Ecce nos reliquimus omnia. Non vendidimus dedimuſque pauperibus, ſed reliquimus omnia vt ſequeremur te. Et ſecuti ſumus te. Ac ſi apertè dicat: Ecce quòd nos non fecimus totum quod exigis ab adoleſcente ſi vult eſſe perfectus(quia non vendidimus noſtra ad dandum pauperibus) ſed fecimus duo: ſcilicet reliquimus omnia propter te, & ſecuti ſumus te. Quid ergo erit nobis? Adoleſcenti dixiſti *habebis theſaurum in cœlo*, & quòd perfectionem aſſequeretur: nobis autem quid erit præmij?

Merces relinquentium omnia & ſequentium Chriſtum.

Verſ. 28. Ieſus autem dixit illis: Amen dico vobis quòd vos. Directè reſpondet quærentibus, quid erit nobis. Qui ſecuti eſtis me. Non dicit, qui reliquiſtis omnia: monſtrans per hoc non exigi relinquere omnia niſi propter ſequelam ipſius. Ac ſi apertè diceret: non conſiſtit aſſecutio perfectionis in relinquendo omnia, ſiue dando illa pauperibus, ſiue non dãdo pauperibus, ſed in hoc, quòd ſequimini me. Et eſt ſermo de ſequela quoad fidem, vitam ac mores. Et per hoc excluditur Iudas: de quo ipſe Dominus teſtatur, *vnus ex vobis diabolus eſt*. non ſequebatur enim Ieſum animo, ſed corpore. In regeneratione. non per Baptiſmum, ſed per reſurrectionem. Illa enim erit verè regeneratio hominum eorumdem ſecundum ſuamet corpora, quæ ante mortem habuerant: ita quòd ſicut modò generantur homines in eſſe naturali. ita tunc regenerabuntur in eſſe ſpiritali. Baptiſmus autem eſt ſpiritualis tantum regeneratio animæ.

In die iudicij ſedebunt.

Cùm ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ. Glorioſum regiumque ſtatum ſuum futurum deſcribit. Sedebitis & vos. Ecce præmium dignitatis & honoris, glorioſa ſeſſio: Eritis participes gloriæ meæ, intantum quòd me ſedente in maieſtate, vos non ſtabitis, ſed vos quoq; ſedebitis. Super ſedes duodecim. Explicatio eſt dignitatis, nõ ſedebitis confusè, aut in cõmuni multis ſedili, ſed ſinguli ſuper ſingulas ſedes. Duodenarius enim numerus ad diſtinctionẽ ſingulorũ ſimul & cõprehenſionem vniuerſorũ inductus eſt, propter numerũ Apoſtolorum & tribuũ Iſraël: nõ quòd præcisè duodecim tantùm ſint futuri aſſeſſores. Iudicantes. Dignitati adiungit officium: vt & in dignitate ſedendi, & in officio iudicis aſſimilemur Chriſto: ita quòd non ſolum comparatiuè iudicabitis (vt Niniuitæ & regina Auſtri) ſed etiam tanquam aſſeſſores regis. Duodecim tribus Iſraël. Ad cumulum honoris ſpectat eſſe iudicem populi proprij, præſertim totius, & propterea non vnius ſed omnium tribuum Iſraël Apoſtoli Iſraelitæ promittuntur futuri iudices: vt ex hoc intelligamus, quòd multo magis erunt iudices omnium aliarum nationum.

& iudicabunt cum Chriſto.

Verſ. 29 Et omnis qui reliquerit domum, vel fratres aut ſorores, au patrem, aut matrem, aut vxorẽ, aut filios, aut agros. Petrus petierat *quid erit nobis*, ex duplici capite, ſcilicet quia *reliquimus omnia*, & quia *ſecuti ſumus te*. Ieſus primùm reſpondit ratione præcipui capitis ſcilicet ſequelæ ſuæ: modò reſpondet ratione alterius capitis, ſcilicet dimiſsionis omnium propter ipſum. Propter nomen meum. Ratio meritoriæ dimiſsionis conſiſtit in hoc quòd propter nomen Dei fiat dimiſsio, hoc eſt quòd neceſſaria, aut expediens ad honorem Dei fiat dimiſsio, non ſtulta, non irrationabilis, non contra aut præter charitatem Dei aut proximi. Centuplum. pro, centupla, accipiet. Etiam in hac vita verificandum ſupplet Marcus: & propterea bonum ſpirituale centuplum ad bonum temporale dimiſſum, promittitur in hac vita. Centuplum autem ex parte rerum quia minimum ſpirituale pluſquam centuplum (vtpote incõparabiliter excedens) eſt ad maximũ bonum temporale. Et non dixit, ſpirituale bonum accipiet, ſed centupla, ad explicandum maximum exceſſum ſpiritualis boni ſupra tẽporale: ne paruifaceremus bona ſpiritus promiſſa in præmium hîc, ſed æſtimaremus illa vt centupla reſpectu temporalium bonorum quorumcunque. Et vitam æternam poſſidebit.

Centupla accipiend quomodo.

Verſ. 30. Multi autem erunt primi nouiſſimi, & nouiſſimi primi. Dixerat, centupla accipiet: ac per hoc ſonuerat, quòd plus relinquens plus eſſet accepturus: & ſic melior eſſet conditio diuitum, & vniuerſaliter relinquentium plura quàm relinquentium pauca vel ferè nulla: quia pauca vel nulla habent: de quorum numero erat Petrus cum multis aliis Apoſtolis. Ideò ad obuiandum huic intelligentiæ, ſubiungit, quòd *multi nouiſſimi* in hac vita quoad res, honores, & reliqua temporalia, *erunt primi* in alia vita: & è conuerſo multi primi hîc in honoribus, rebus & reliquis temporalibus, erunt nouiſsimi in alia vita: quia non cenſum, ſed affectum, non quantum, ſed ex quanto offertur, penſat Deus.

Primi nouiſſimi, & nouiſſimi primi.

CAPVT XX.

Simile eſt regnum cœlorum. Concluſerat Ieſus reſponſionem Petro datam in ſententia illa, *erunt nouiſſimi primi, & primi nouiſſimi*. Cuius duæ ſunt rationes: altera ex parte noſtri, quam nos exponendo explicauimus: altera ex parte diuinæ gratiæ, & hanc Ieſus intendit per hanc parabolam explicare. Appellatione *regni cœlorum* intellige ipſum in vtroque ſtatu: viæ ſcilicet & termini: nam *operari* ſpectat ad regnum cœlorum in hac via: *merces* verò ad idem in termino. Homini patrifamilias. Intellige aſsimilari cœlorum regnum non ſoli patrifamilias, ſed negotio parabolæ huius quã paterfamilias exiit primo manè, & reliqua. Paterfamilias perſonam Dei tenet, qui licet Dominus ſit omnium, reſpectu tamẽ electorum patremfamilias ſe exhibet: quoniam ſunt domeſtici Dei. Qui exiit. Exire Deum, eſt operari ad extrà. Primo manè. à principio congrui temporis ad operandum. Conducere. Ecce operatio ſpecificatur, quam in genere ſignificauit *exire*. Conducere autem Dei eſt ſub ſpe præmij inducere homines. Operarios. paratos ad operandum. In vineam ſuam. hoc eſt, Eccleſiam ſuam, aſsimilatam pluries in ſacra Scriptura vineæ.

Parabola patrisfamilias conducentis operarios in vineam ſuam.

Vinea eſt Eccleſia.

Verſ.2 Conuentione autem facta cum operariis. Non ſolum ſpem præmij,ſed certum præmium promiſſum à Deo , & acceptatum ab operariis, ſignificat conuentio hæc. Ex denario diurno , miſit eos in vineam ſuam.

Denarius, quid?

Quantùm ad parabolam denarius diurnus dicitur denarius vnus valens decem numos, dandus pro opera totius diei. Quantùm ad ſenſum verò intentum, eſt certus beatitudinis gradus,qui ſecundum iuſtitiæ diuinæ rationem debetur labori totius diei.

Verſ.3. Et egreſſus circa horam tertiam. Iſti quinque exitus patrisfamilias ad mittendum operarios,ſolicitudinem diuinam diuerſis temporibus congruis ad conuertendum homines ſignificat.

Solicitudo Dei ad conuertendos homines

Potuiſſet componi parabola deſcribendo patremfamilias continuè manentem in foro ad conducendum operarios:ſed non deſcribitur continuus,ſed certis horis, omnibus tamen quibus ſolicito cuique homini patrifamilias congruere poteſt:ſcilicet primo manè,horâ tertiâ,ſextâ,nonâ,& ad cumulum ſolicitudinis etiam vndecimâ, cùm non ſupereſſet niſi vna operandi hora. Significatur enim per hoc : quòd non continuè, ſed frequentiſſimè(tamen ſecundum ſapientiæ ſuæ diſpoſitionem) Deus conuertit efficaci nouâque conuerſione ad operandum in veritate charitatis, communiter, eſt enim Deus agens non naturale, ſed à propoſito.

Nec ſententia hæc aduerſatur illi: *In quacumque hora ingemuerit peccator*, &c. quoniam cum hoc, quòd Deus omni horâ conuertit ſingulos peccatores ad gemendum,ſtat quòd certis tẽporibus tantùm , tanquam publicus conductor & excitator hominum communiter prouideat & conuertat homines : puta prouidendo de bonis paſtoribus viâ ætate;aliâ ætate de ſanctis exemplaribus: aliâ de nouis religionibus ad vtilitatem populorum: & ſic de aliis eiuſmodi mediis.

Vidit alios ſtantes in foro otioſos. Quantùm ad parabolam , tam locus congruus, quàm diſpoſitio congrua explicatur:nam in loco negociorum publicorum, & non occupati,ſed vacantes deſcribuntur:ſi enim iam eſſent occupati, non conducerentur ad operandum in vinea. Quantùm ad ſenſum verò intentum , ſignificatur , quòd Deus conuertit quos videt non reſiſtere, non ponere obicem conuerſioni.

Deus cõuertit non reſiſtentes.

Verſ.4. Et dixit illis:Ite & vos in vineam meam,& quod iuſtum fuerit dabo vobis.

Verſ.5. Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa ſextam & nonam horam,& fecit ſimiliter.

Verſ.6. Circa vndecimã verò exiit,& inuenit alios ſtantes,deeſt *ocioſos*, & dicit illis; Quid hic ſtatis tota die ocioſi? Deſcribitur interrogatio cauſæ tanti otij : vt ex reſponſione operariorum ſciatur cauſam otij eſſe caruiſſe conductore. Vnde intelligimus hos quoque eſſe de numero eorum, qui non ponunt obicem diuinę gratiæ conuertenti.

Verſ.7. Dicunt ei , quia nemo nos conduxit. Dixit illis.Ite & vos in vineam meam, deeſt, *& quicquid fuerit iuſtum accipietis.*

Verſ.8. Cùm ſero autem factum eſſet. In fine diei,mercedis tempus deſcribitur : vt *non maneat opus mercenarij* apud patremfamilias *vſque manè*. Et ſignificatur tempus mercedis reddendæ : quod ſingulis eſt in morte, vniuerſis autem in fine mundi.

Leuit.19.13.

Dicit Dominus vineæ procuratori ſuo, voca operarios,& redde illis mercedẽ. Ieſus Chriſtus eſt hic procurator redditurus vniuerſis mercedem in fine mundi. Incipiens à nouiſſimis,vſque ad primos. De induſtria hunc ordinem imponit paterfamilias apud parabolam : vt hinc oriatur occaſio diſputandi de iuſtitia & gratia. Et ſignificatur per hunc ordinem præponi gratiam iuſtitiæ in conſpectu Dei : nam gratia in nouiſſimis,iuſtitia in primis exercebatur.

Procurator eſt Chriſtus

Verſ.9. Cùm veniſſent ergo qui circa vndecimam horam venerant,acceperunt ſingulos denarios,pro, *ſinguli denarium*. Hoc eſt tantum præmij,quantũ debetur toti labori vnius diei. Vbi manifeſtè liquet gratia patrisfamilias dans nouiſſimis ſupra condignum : ſignificans Deum ſic facientem ex ſua gratia. Si exemplum quæris facti, habes latronem nouiſſima horâ vocatum:& cum hoc dicitur illi ; *Hodie mecum eris in paradiſo*. Quod enim alij ſancti tot laboribus acquirunt , ipſe ſtatim ex ampliſſima gratia conſecutus eſt.

Merces redditur operariis.

Luc.23.43.

Verſ.10. Venientes autem & primi. Non explicantur qui tertià , ſextà , & nonâ conducti fuerant , ſed nouiſſimi & primi: quia duæ tantùm ſunt rationes retribuendi,ſcilicet gratia & iuſtitia: quarum altera,ſcilicet gratia,in nouiſſimis(& cõſequenter in reliquis qui non toto die laborarunt) relucet:iuſtitia autem in primis. Arbitrati ſunt quòd plus eſſent accepturi. Quantùm ad parabolam ſimpliciter & abſolutè exiſtimauerunt quòd plus eſſent accepturi. Sed quantùm ad ſignificatum non *ſimpliciter* & abſolutè hoc arbitrati ſunt : quia nulli electi falluntur *tunc* (ſcilicet tempore mercedis) in æſtimatione ſuæ mercedis: ſed *ſecundum quid*, hoc eſt ſecũdùm rationem inferiorem , qua de gratia Dei iudicatur ſecundùm labores noſtros; conferendo enim diuinam gratiam labori, rectè arbitrati ſunt quòd plus eſſent accepturi. Sed ſecundum rationem ſuperiorem , quæ ſupremam cauſam gratiæ (diuinum ſcilicet beneplacitũ) conſiderat, aliter eſt arbitrãdũ:quia licet ei facere quod vult,& cui vult,&c. Et hoc tãtùm eſt iudicare ſimpliciter & abſolutę.

Duæ tantùm rationes retribuendi, gratia, & iuſtitia.

Acceperunt autem & ipſi ſingulos denarios, pro , *ſinguli denarium*. Eamdem præmij menſuram quam alij acceperant , acceperunt primi. Sed illi ex gratia,iſti ex iuſtitia:quia laborauerant totâ die & conuentum fuerat de denario:ita quòd ſoli primi deſcribuntur exempti à gratia,& ſecundum puram iuſtitiam mercedem accepiſſe.

Sed tunc inſurgit quæſtio, quo pacto ſignificantur iſti in numero electorum ac ſanctorum: cùm vita æterna non iuſtitia , ſed gratia Dei habeatur, iuxta illud: *Gratia Dei vita æterna*. Soluit hoc Apoſtolus dicens. *Gratia Dei ſum id quod ſũ*, & , *Bonum certamen certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui:in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ,quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus iudex.* Intellige itaque ex diuina gratia vocatos & miſſos etiam primos ad operandum in vinea : ex iuſtitia autem redditã eſſe mercedem promiſſam.

Rom 6.23.
1 Cor.15.10.
2.Tim.4.7.

Sed adhuc reſtat dubium , quo pacto verificatur , quòd Deus præmiat omnes ſupra condignum,ſi iuſtos primos præmiat ſecundum purã iuſtitiam. Solutio eſt , quòd id quod promittit Deus velut iuſtam mercedem,eſt ſupra condignũ noſtri operis : *non enim ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad ſuperuenturam gloriam*. Ita quod ſignificatur

Iuſta merces eſt ſupra condignum.

Rom. 8. 18.

ſignificatur per denarium, eſt ſupra condignum totius operæ diurnæ: quia tamen promiſſum eſt vt merces totius diurni laboris, ſignificatur vt iuſta merces reddita primis & ex gratia data aliis.

Verſ. 11. Et accipientes murmurabant aduerſus patremfamilias. Sicut Saluatoris oratio, *Pater tranſeat à me calix iſte*, explicat naturalem appetitum fugientem mortem, ita murmur ſanctorum iſtorum explicat velleitatem amplioris gloriæ ſecundum rationem inferiorem inſurgentem.

Math. 26. 39
Murmur operariorum quale?

Verſ. 12. Dicentes: Hi nouiſſimi vnâ horâ fecerunt, & pares illos nobis feciſti, qui portauimus pondus diei & æſtus, pro, *æſtum*. Non ſunt inuidiæ verba, ſed rationis inferioris, deteſtantis parem mercedem longè imparibus laboribus: ſicut deteſtatur mortem iuſtorum. Ita quòd electi iſti non abſolutè murmurant, non abſolutè deteſtantur pares ſibi factos in præmio, impares in labore: ſed ſecundum rationem inferiorem loquuntur, & velleitatem ſecundum illam explicant, quoad ſenſum ſignificatum: ſecundùm parabolam enim abſolutè murmurant & inuident paribus.

Verſ. 13. At ille reſpondens vni eorum dixit: Amice non facio tibi iniuriam. Nónne ex denario conueniſti mecum?

Verſ. 14. Tolle quod tuum eſt, & vade. Volo autem huic nouiſſimo dare ſicut & tibi.

Verſ. 15. Aut, pro, *an*, non licet mihi quod volo facere: deeſt, *in rebus meis*? Verum dicit in materia de qua eſt ſermo: hoc eſt in gratuitis: ſecus eſt in debitis. An oculus tuus nequâ, pro, *malus*, eſt quia ego bonus ſum? Non aſſerit oculum iſtius eſſe malum: ſed cauſas vndique excludendo murmuris & querelæ: cùm priùs ex parte conuentionis; deinde ex parte propriæ libertatis in gratuitis; tertiò ex relatione ſuæ gratię, qua vſus eſt ad nouiſſimos, ad oculos eius, conuincit eum: An (quod abſit) oculus mentis tuæ efficitur malè videns ex obiecto bono, quia ego bonus ſum nouiſſimis largiendo? Et dixit hæc paterfamilias: quia ſi murmur ex conuentione non ſeruata, aut ex illicito facto occaſionem habuiſſet, rationabile eſſet: ſed ſi ex iniqua viſione boni, damnabile eſſet. Significatur autem per hęc Deum ita ſeruare iuſtitiam retribuendo multis, vt aliis gratioſè retribuat ſine priorum offenſa: quam ex his capitibus excludi deſcribitur.

Querelam operariorum excludit paterfamilias.

Verſ. 16. Sic, hoc modo, ſcilicet aliquibus exhibendo gratiam, & aliquibus ſeruando iuſtitiā. Erunt in futura vita. Nouiſſimi, in labore & vniuerſaliter in exhibitionē temporalium. Primi, in præmio. Et è conuerſo primi nouiſſimi. Optimè quadrat concluſio reſponſioni datæ Petro: quòd non beatior erit qui plura reliquit, ſed quem gratia Dei priorem conſtituet. Compoſita ſiquidem eſt hæc parabola ad aperiendum quòd gratia Dei, abſque iuſtitiæ præiudicio, non datur ſecundum opera, labores, temporalia bona, & ſimilia, ſed ſecundùm diuinam voluntatem: vt nec Apoſtolos qui minima reliquerunt, nec illos qui modicum habent ſpatium aut modum operandi, poſt habeamus: nec illos qui multum laborant, qui multa largiuntur, præponamus in gratia Dei.

Nouiſſimi primi.

Multi enim ſunt vocati, pauci verò electi. Non miremini ſic diſponi differentiam electorum, quia ſic quoque diſponitur differentia inter vocatos & electos. Subauditur repetendum aduerbium, *ſic*. Et eſt ſenſus, quia *ſic multi ſunt vocati, pauci verò electi*: hoc eſt, quia ſic, ſcilicet gratia & iuſtitia interuenientibus, ſit vt multi ſint vocati, & pauci electi, ad vitam æternam. Cogor ad repetendum aduerbium, *ſic*, ex coniunctione cauſali *enim*, textus ſiquidem ſubiungit, *multi enim ſunt*, &c. Nec video quo pacto hæc ſententia reddit rationem prioris ſententiæ, vt cauſalis coniunctio denotat, niſi repetendo aduerbium, *ſic*, vt expoſuimus: quoniam omnes operarij electi deſcribuntur ex accepto denario ab omnibus, & ex paritate mercedis omnium, & propterea inter illos locum non habet differentia vocatorum & electorum. Conſtat autem ſic gratuitè & iuſtè fieri, vt multi ſint vocati, & pauci electi: nam in electis gratia, in vocatis iuſtitia ſeruatur & ſeruabitur.

In electis gratia in vocatis iuſtitia ſeruatur.

Verſ. 17. Et aſcendens Ieſus Hieroſolymam, aſſumpſit duodecim diſcipulos ſuos ſecretò pro, *ſeorſum ab aliis*. Et deeſt, *in via*. Seorſum explicat Apoſtolis ſpeciem paſſionis & mortis: quia alij ſufficere non poſſent tantam ignominiam audire ſine ſcandalo. Et ait illis:

Verſ. 18. Ecce, in præſenti tempore. Aſcendimus. Situs viæ ſignificatur: aſcenditur enim à Galilæa in Hieruſalem. Hieruſalem. Locum futuræ paſſionis & mortis ſignificat. Et filius hominis tradetur principibus ſacerdotum & ſcribis. Repetit Ieſus ea quæ ſunt futuræ paſſionis & mortis ſuæ, non ſolùm vt crebrā repetitione firmet animos diſcipulorum ne ſcandalizētur: ſed vt ſciant quòd voluntariè vadit ad paſſionē & mortē, explicat illis, quòd modò vado ad mortem, dicendo; *Ecce aſcendimus*: & ſimiliter vt cognoſcant quòd voluntariè non ſolùm paſſionem, ſed ſpeciem paſſionis ſubit, prædicit ſpecies, vbi prius in genere tantùm dixerat. Et quidē ſuperius in cap. 17. dixerat traditionem in genere, dicendo: *filius hominis tradendus eſt in manus hominum*: modò explicat quòd tradetur principibus ſacerdotum & Scribis, tacendo à quo tradetur. Reſeruauit vſque ad vltimam cœnam reuelationem diſcipuli à quo tradendus erat principibus: quia nec adhuc Iudas qui hæc audiebat, propoſuerat ipſum tradere. Et condemnabunt eum morte. Hoc ſuperiùs non dixerat: & impletum eſt quando Caiphas & omnes cum eo dixerunt; *reus eſt mortis*.

Paſſionem ſuam prædicit Chriſtus

Verſ. 19. Et tradent eum Gentibus. Ordinatè prædicit paſſionem ſuam ſicut fuit res geſta: nam Pontifices & ſeniores non potentes exequi ſententiam ſuam de morte Ieſu, tradiderunt eū Gentibus: curiæ ſcilicet gentilium, in qua præſidebat Pilatus. Ad illudendum & flagellandum, & crucifigendum. Superiùs dixerat in genere, quòd erat paſſurus & occidendus: modò in ſpecie explicat ſpecies paſſionum; ſcilicet illuſionem & flagellationem, & ſpeciem mortis, ſcilicet in cruce. Vbi aduerte quòd tertium horum (ſcilicet crucifixio) fuit petita à Iudæis: duo autem prima (ſcilicet illuſio & flagellatio) fuerunt effectus ſubſecuti non procurati à Iudæis: & propterea præpoſitio *ad illudendum & flagellandum*, denotat conſecutionem effectus, non intentionem tradentium Principum & Scribarum, intendentium peiora illuſione & flagellatione. Et in tertia die reſurget. Quamuis ignominioſa & acerba futura ſit tam paſſio quàm mors, conſtantes eſtote, non longa ſpe, ſed breuiſſima expectatione: quia tertia die reſurget à mortuis.

Et reſurrectionem.

Verſ. 20. Tunc, auditâ propinquâ reſurrectione

Ieſu Chriſti. Acceſſit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis ſuis, inſtructa & inducta à filiis Iacobo & Ioanne, qui hanc tam propinquam reſurrectionem audierant. Adorans & petens aliquid ab eo. Mulier prius genuflexa ſupplicat in genere petens vnam gratiam.

Petitio matris filiorum Zebedæi.

Verſ.21. Qui dixit ei: quid vis? vt ipſamet explicet petitionem ſuam in ſpeciali. Ait illi: Dic vt ſedeant hi duo filij mei, vnus ad dexterã tuam, & vnus ad ſiniſtram pro, *vnus à dextris tuis, & vnus à ſiniſtris*, in regno tuo. Putauerunt filij cum matre Ieſum poſt reſurrectionem illico regnaturum, neſcientes quòd hoc differendum eſt vſque ad ſecundum aduentum: tunc enim, & non ante, ſenſibile regnum Chriſti erit in vniuerſo mundo & ideo petit ea quæ ſunt regni,

Cur petiũt ſeſſio tam promiſſa?

Sed occurrit quæſtio quâ ratione petunt ſedere in regno Chriſti à dextris & ſiniſtris eius: cùm iam Ieſus promiſerit illis hoc in præcedenti cap. dicendo: *cùm ſederit filius hominis in maieſtate ſua, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim*, &c. Solutio eſt, quòd per dexteram & ſiniſtram ſignificant primas ſedes hinc & inde: & hoc denotat pronomen *tuis*. Non volebant eſſe ad dexteram Petri, nec ad ſiniſtram Andreæ, ſed ad dexteram & ſiniſtram ipſius Ieſu Chriſti. Primas itaque ſedes inter duodecim prius promiſſas petunt, nec volunt alter ſub altero ſedere, ſed vnus ad dexteram, & alter ad ſiniſtram Chriſti: vt ex vtroque latere ſint primi.

Verſ.22. Reſpondens autem Ieſus dixit: Neſcitis quid petatis. Ex hoc quòd Ieſus reſpondet Iacobo & Ioanni filiis Salomæ matris petentis, patet quòd filij petebant per os matris. Non dicit, ambitioſè petitis, reſeruans reprehenſionem ambitionis poſt indignationem aliorum, vt communis defectus affectus communiter reprehendatur: ſed defectum intellectus corrigit, dicendo *neſcitis*. Sed non dicit, *quid petitis*, ſed *quid petatis*: reprehenduntur enim quòd ignorãt quid petendum eſt, ſupple acquirendum poſt reſurrectionem meam. Et verè neſciebant quid appetendum petendumque ſibi eſſet poſt Chriſti reſurrectionem: quia errabant tum tempore regni, putantes regnum Chriſti ſenſibile ſecuturum ſtatim reſurrectionem Chriſti: tum in modo regnandi: quia conſequenter putabant ſe ſic viuentes ſenſibiliter regnaturos cum Chriſto. Si ſciuiſſent regnum Chriſti tanto tempore differendum poſt reſurrectionem, & ſe poſt Chriſti reſurrectionem oportere per paſſiones & mortes proprias tranſire ad regnum Chriſti, ſciuiſſent quid ſibi petendum eſſet, acquirendum in reſurrectione Chriſti ſcilicet gratia Spiritus ſancti ad robur confirendi & prædicandi regnum Chriſti.

Poteſtis bibere calicem, pro, *poculum*. Rationem quare neſciunt quid petant, inſinuat eſſe, quia neſciunt quid ſibi immineat poſt Chriſti reſurrectionem. Ac ſi apertè diceret: Ideo neſcitis quid petatis in mea reſurrectione, quia putatis vos peruenturos ad regnum meum ſic viuentes, cùm ego ſurgam à mortuis, ſed longe aliter eſt: quia modus perueniendi ad regnum meum eſt per paſſionem & mortem: & propterea examinate vires veſtras ſi poteſtis bibere calicem paſſionis & occiſionis. Quem ego bibiturus ſum, pro, *quod ego bibo*. Verùm deſunt hæc: *Et baptiſmo quo ego baptizor baptizari?* Dicũt ei poſſumus. Inexperti, animæquiores ſe exhibent: nã fugerunt & ipſi cum Ieſus captus eſt à Iudæis.

Calix paſſionis bibendus ei qui Chriſti regnũ cupit.

Verſ.23. Ait illis, Calicem, pro, *poculum*, quidem meum bibetis. Deſunt hæc: *& baptiſmo quo ego baptizor, baptizabimini*: quamuis non mecum, tandem tamen firmati virtute ex alto. Et de Iacobo conſtat: quia calicem occiſionis bibit occiſus ab Herode gladio. De Ioanne autem conſtat quod bibit calicem paſſionis: nam flagellatus cum aliis fuit in Actibus Apoſtolorum: & à Proconſule Epheſi tempore Domitiani in feruentis olei dolium miſſus: & in exilium actus ad inſulam Patmos. Calicem verò occiſionis ſolo ſpiritu bibit. Sedere autem ad dexteram meam vel ſiniſtram, pro, *à dextris meis & ſiniſtris meis* etſi non poſt reſurrectionem meam vt putatis, ſed cùm aduenerit regnum meum. Non eſt meum dare vobis. Superfluit, *vobis*. Intellige ſecundum præſentem meum ſtatum: non veni nunc ad diſtribuendas ſedes regni. Sed quibus paratum eſt à Patre meo. Sed ſcitote ab æterno à patre meo diſtributas eſſe primas ſedes: vnde non ſitis de his ſoliciti tanquam vacantibus.

Paſſionis calicẽ biberunt Iacobus & Ioannes.

Verſ.24. Et audientes decem. Reſponſionem Ieſu, quâ reprehendit Iacobum & Ioannem, & non exaudiuit eos. Indignati ſunt. Non prius indignati ſunt, quàm audirent reſpõſionem Domini: & vt carnales adhuc nõ ſunt compaſſi ignoranter petentibus: ſed indignati ſunt, ægrè ferentes quòd illi duo voluerint omnibus præferri. De duobus fratribus. Non inſurgunt contra mulierem quæ petiit, ſed contra filios ambientes primas ſedes: quia non ægrè ferunt peccatum aut ignorantiam, ſed poſtponi.

Indignantur 10 Apoſtoli de duobus fratribus.

Verſ.25. Ieſus autem vocauit eos ad ſe, & ait. Vocauit eos decem (alij enim duo erant prope ipſum, vt omnes ſimul propius familiarius ac magis benignè reprehendat: duos quidem ambitionis, decem autem indignationis. Vna tamen & eadem ratione: quia vna erat radix peccati omnibus, ſcilicet appetitus primatus: nã illi duo manifeſtè petierunt primas ſedes: & iſti decem indignati ſunt, quòd omnes ipſi poſtpoſiti ſint ab illis duobus: ex eodem ſiquidem more prouenit velle primatum, & nolle poſtponi. Et propterea Ieſus eandem medicinam exhibet omnibus dicendo: Scitis, vtpote rem notoriam. Quia principes gentium dominantur eorum, pro, *eis*. Non purus dominandi actus, ſed finis ſignificatur. Eſt enim ſenſus, quòd principes gentium ordinant principatum ſuum ad dominandum. Et qui maiores, pro, *magni*, ſunt in mundo, poteſtatẽ exercent in eos pro, *in eas*. Similiter non purus vſus poteſtatis, ſed finis ſignificatur. Et eſt ſenſus, quòd qui magni ſunt, ordinant celſitudinem ſuam ad vſum poteſtatis: hoc eſt ad præcipiendum, ad compellendum, & huiuſmodi quæ ſunt poteſtatis. Ambo hæc notoria ſunt omnibus.

Duorũ ambitionem & decem indignationẽ vnâ ratione corrigit Chriſtus.

Verſ.26. Non ſic erit inter vos. Ordinat Ieſus principatum & maioritatem in Eccleſia ſua: definiendo & ſtatuendo: *non ſic erit inter vos*, principatus veſter non erit ad dominandum & præcipiendum, cogendum &c. Sed quicunque; non aliquis ſic, & aliquis non, Voluerit inter vos maior, pro, *magnus*, fieri. Non dicit facere ſeipſum: quia nullus debet aſſumere ſibi honorem. Sed ſi vult ab iis ad quos ſpectat, fieri magnus ſecundum gradum celſiorem. Sit pro, *erit*, veſter miniſter. Magnitudo mundi eſt ad exercendum poteſtatem, magnitudo veſtra erit ad exercendum miniſterium.

Principatus gentium ad dominandũ: principatus Apoſtolicus ad ſeruiendum.

Verſ. 27. Et qui voluerit primus eſſe, primatu fungi, erit, iam primus, veſter ſeruus. Principatus gentium eſt ad dominandum: principatus veſter erit ad ſeruiendum.

Aduerte hic, quòd quamuis litera prima facie præ ſe ferat viam ad magnitudinem & primatum (dicendo, *qui voluerit fieri, qui voluerit eſſe*) ſecundùm tamen veritatem ſignificat terminum: hoc eſt, qualitatem primatus, & celſitudinis Eccleſiaſticæ, vt expoſuimus. Et habetur ſenſus ex ambobus extremis: nam primùm propoſuit principes gentium, & qui magni ſunt, non qui quærunt principes & magni fieri: & ſimiliter pòſt ſubiunget, *ſicut filius hominis non venit miniſtrari*, &c. Ex eo enim quod vtrobique inducit vt præmiſſas actiones eorum qui ſunt, & non quærentium aut volentium fieri aut eſſe, conſequens eſt vt intenta concluſio intelligatur, etiam de ipſo primatu, & de ipſa celſitudine, de ipſis primis, de ipſis magnis. Intendit enim Dominus ad literam declarare differentiam inter principes mundi, & principes Eccleſiaſticos: ad hoc ſiquidem directè tendunt vtrinque inducta. Vtitur autem tali loquendi modo, ad curandum ægritudinem animi Apoſtolorum, qui volebant primatum: monſtrando illis quid ſit illud quod volunt volendo primatum: quòd ſcilicet volunt miniſtrandi ac ſeruiendi, non præcipiendi ac dominandi officium. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Quicumque voluerit fieri, aut eſſe magnus, & primus inter vos, ſciat quòd erit veſter miniſter & ſeruus.

Chriſtus non venit miniſtrari ſed miniſtrare.

Verſ. 28. Sicut filius hominis. Tum vt intelligant modum miniſterij & ſeruitutis, tum vt ab exemplo ipſius Ieſu diſcant quod ſit principatis in Eccleſia officium, proponit propria officia. Non venit miniſtrari, hoc eſt, vt ei miniſtretur. Nota quòd non dicit, ſicut filius hominis refutat ſibi miniſtrari: quia non ſolùm Martha miniſtrauit illi, ſed mulieres multæ miniſtrabant Ieſu de facultatibus ſuis: vt patet Luc. 8. Sed dicit, non venit vt ſibi miniſtretur, ſicut Domini & principes mundi ad hoc ſunt Domini, vt illis miniſtretur. Intentionem itaque aduentus ſui in carne, manifeſtat eſſe non ad hoc vt ſibi miniſtretur, quamuis miniſteria exhibita recipiat. Sed miniſtrare. Hinc apparet, quòd de miniſterio in ſpiritualibus ſtatuit magnates Eccleſiaſticos miniſtrare: ſicut ipſe Ieſus venit vt miniſtraret ſpiritualia, corporali exercitio & fatigatione interueniente, prædicando, diſcurrendo per ciuitates & caſtella. Non eſt enim æquum (explicauit poſtea Petrus Apoſtolus) nos relinquere verbum Dei, & miniſtrare menſis. Et dare animam ſuam. Hoc eſt, vitam ſuam. Eccleſiæ Prælatis ſtatuit, vt miniſtrarent & ſeruirent, & quantùm ad miniſterium propoſuerat ſeipſum exemplum, modò proponit ſeipſum exemplum quantùm ad ſeruitutem. Et quia ſeruus quicquid eſt, Domini eſt: maximam ſuam ſeruitutem ſignificat ex hoc quòd venit ad dandum vitam ſuam. Et dixit hoc: vt ſicut qualitatem miniſterij ſtatuti Prælatis declarauerat ab exemplo miniſterij ſui: ita qualitatem ſeruitutis ſtatutæ Prælatis declararet ab exemplo ſeruitutis ſuæ: ſcilicet vſque ad exponendum vitam propriam pro multitudine cui præſunt. Redemptionem. Aptiſſimè pro libertate noſtra ſe ſeruum vſque ad mortem incluſiuè declarat. Pro multis. Quantùm ad ſufficientiam multitudo hæc comprehendit multitudinem humani generis: quantùm verò ad libertatis fructum comprehendit multitudinem electorum.

Verſ. 29. Et egredientibus illis ab Hiericho, ſecuta eſt eum turba multa.

Duo cæci clamant Ieſu tranſeunti.

Verſ. 30. Et ecce duo cæci ſedentes ſecus viam, audierunt, ab interrogatis, quidnam eſſet in hoc ſtrepitu turbæ tranſeuntis. Quia Ieſus tranſiret. & clamauerunt, dicentes: Miſerere noſtri Domine fili Dauid. Meſſiam vocant à genere Dauidis: quia vulgatum erat apud Hebræos, Meſſiam fore filium Dauidis.

Verſ. 31. Turba autem increpabat eos, vt tacerent. Non petebant iſti mendici aliquid in ſpecie, ſed in genere tantùm: *miſerere noſtri*, & propterea putabatur quòd peterent eleemoſynam à Ieſu: & ideo tanquam importuni increpantur, & dicitur eis vt taceant: vel quia ſciebant Ieſum pauperem, vel quia indignum putabant vt talis propheta vexaretur clamore mendicorum. At illi magis clamabant, dicentes: Miſerere noſtri, Domine fili Dauid.

Verſ. 32. Et ſtetit Ieſus, & vocauit eos. Sciens Ieſus quòd non pro eleemoſyna, ſed pro viſu clamabant, ſtetit vocans illos: vt ſic cæci illi copiam haberent alloquendi Ieſum. Et ait: Quid vultis vt faciam vobis? Quamuis Ieſus ſciret omnia, quia tamen ipſi cæci non explicauerant in ſpecie petitionem ſuam, interrogabat illos: vt ſpecificent quid petunt, vt profiteantur quam habent de ipſo fidem.

Verſ. 33. Dicunt illi: Domine, vt aperiantur oculi noſtri. Non petimus argentum, ſed viſum. In qua petitione profitentur ſe credere, quòd Ieſus poſſet facere hoc miraculum.

Sanatur.

Verſ. 34. Miſertus autem eorum Ieſus. Signum aliquod compaſſionis monſtrauit, & propterea deſcribitur miſertus. Tetigit oculos eorum. Non ſolo iuſſu, ſed tactu interueniente ſanat, ad confirmandam profeſſionem cæcorum. Sicut quia pluries clamauerant, *miſerere*, miſertus eſt eis: ita quia profeſſi fuerant potentiam miraculorum in filio Dauidis vtitur tactu carnis ex genere Dauidis: monſtrando per hoc humanitatem ſuam eſſe organum deitatis facientis miracula. Et confeſtim viderunt, pro, *viſum receperunt oculi illorum*, & ſecuti ſunt eum. Hinc apparet, non ſolùm corporeum, ſed internum lumen illos recepiſſe.

CAPVT XXI.

Vers. 1. *Bethphage eſt viculus iuxta montem Oliueti.*

ET cùm appropinquaſſent Hieroſolymis, & veniſſent Bethphage ad montem Oliueti. Bethphage viculus dicitur iuxta montem Oliueti. Tunc Ieſus miſit duos diſcipulos.

Verſ. 2. Dicens eis: Ite in caſtellum. Incertum eſt nomen proprium huius caſtelli: quia nullus Euangeliſta explicat illud oppidulum. Quod contra vos eſt, hoc eſt quod è regione ad vos ſitum eſt. Multis enim exiſtentibus ibi oppidulis ſeu vicis, deſcripſit Ieſus caſtellum ſeu oppidulum illud à ſitu reſpectu eorum: monſtrando illud è directo contra facies eorũ, & propterea nõ nominauit illud. Et ſtatim inuenietis.

Hoc

Mittit diſcipulos Chriſtus pro aſina & pullo.

hoc eſt, ingredientes caſtellum non diſcurretis quærentes, ſed ſtatim inuenietis: vt alij ſupplent Euangeliſtæ. Aſinam alligatam, non communem, ſed habentem donmyum. vt Lucas explicat. Et pullum cum ea: ſoluite, & adducite mihi.

Verſ. 3. Et ſi quis vobis aliquid dixerit, dicite. pro, *dicetis*, quia Dominus his opus habet: & confeſtim dimittet eos. aſinam ſcilicet & pullum. Præuidebat Ieſus obſtaculum futurum, & propterea remedium dat, prædicendo efficaciam authoritatis ſuæ, cùm primùm audita fuerit: vt ſecuri exequerentur iuſſa.

Verſ. 4. Hoc autem totum factum eſt, vt adimpleretur quod dictum eſt. Ne putares ſubleuandi laboris in itinere, aut attentandæ alicuius nouitatis cauſa miſiſſe Ieſum pro aſina & pullo, curauit Euangeliſta rationem interſerere facti, vt Ieſus impleret ſcripturas prophetarum. Per prophetam. Zachariam cap. 9. dicentem:

Verſ. 5. Dicite filiæ Sion, Matthæus non ſolicitus de verbis prophetæ, vbi Zacharias dicit, *Exulta filia Sion, iubila filia Hieruſalem*, dicit, *Dicite filiæ Sion*. Ille inuitat filias Sion nobiliores, & filias Hieruſalem ad gaudium: iſte exponit inuitationem illam eſſe acclamationem turbarum dicentium filiæ Sion, hoc eſt, ciuitati Hieroſolymitanæ: *Ecce rex*, &c. Appellatur Hieruſalem *filia Sion*, quia proregitur ab arce Sion tanquam filia à matre. Ecce rex tuus. hoc eſt, Meſſias ille quem expectas. Venit tibi, ad tuam ſalutem. Manſuetus. In Zacharia dicitur *pauper*. veruntamen verum eſt vtrumque: quia & manſuetus & pauper venit. Et ſedens ſuper aſinam, non elephantem, non camelum, non equum, non mulam: ſed aſinam. Et pullum. vt ex his manifeſtis iudiciis tanto tempore ante prædictis nullus relinqueretur excuſationi Hieroſolymitarum locus. Filium ſubiugalis. non indomitæ aſinæ.

Zachar. 9. 9.

Verſ. 6. Euntes autem diſcipuli fecerunt ſicut præcepit illis Ieſus.

Verſ. 7. Et adduxerunt aſinam & pullum, & impoſuerunt ſuper eos. aſinam & pullum. Vnde habetur, quòd ſicut propheta prædixerat Meſſiam venturum in Hieruſalem ſuper vtrumque animal (aſinam & pullum) ita Euangeliſta narrat impletum. Succeſſiuè enim vectus eſt ſuper vtrumque: ſed an priùs ſuper pullum quàm aſinam, an è conuerſo, neſcitur. Veſtimenta ſua, & eum deſuper. pro, *ſuper illa*, ſcilicet veſtimenta. ſedere fecerunt. *Facere* hoc ad ſeſſionem terminatum, corporale officium diſcipulorum ad locandum Ieſum ſuper animal ſignificat: more miniſtrorum adiuuantium aliquem ad equitandum.

Ingreſſus Chriſti in aſinâ equitantis in Ieruſalem.

Verſ. 8. Plurima autem turba ſtrauerunt veſtimenta ſua in via. Alij autem cædebant ramos de arboribus, & ſternebant in via.

Verſ. 9. Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ ſequebantur, clamabant, dicentes. Collige quatuor officia. Primum diſcipulorum, propria pallia ſuper aſinam & pullum ſternentium. Secundum turbæ multæ ſternentis pallia propria in via, honore regio viam calcandam præparantis, quod fuit valde mirabile: numquam Dauidi triumphanti, aut Salomoni talis honor exhibitus eſt. Et tanto mirabilius, quòd ex improuiſo factum eſt, Deo inſtigante turbam ad hoc. Tertiū eſt aliorum cædentium ramos de arboribus, & ſternentium ſimiliter in via. Illi fortè non habebant pallia, & ſupplebant ramis arborum. Quartum, laudis nouæ & priùs inauditæ, atque maximæ. Et hoc commune fuit præcedentibus & ſequentibus, & etiam pueris in templo.

In quibus omnibus vide concurſum turbarum, vide gaudium & exultationem: & perpende teſtimonia Meſſiæ, non ſolùm in aduentu ſuper aſinam & pullum, ſed in modo veniendi: cum honore ſcilicet pluſquàm regio, cum honore regis diuini, & cum profeſſione turbarum clara & publica quòd eſt Meſſias. Oſanna. Corruptum hoc (ſcilicet *Oſanna* apud Latinos, & *hos anna* apud Græcos) poteſt dupliciter intelligi. Et ideo ambiguus reſtat ſermo, ſed non ſenſus. In Pſal. 118. apud Hebræos, verſu vigeſimoquarto, inuenitur bis *anna*, & bis inuenitur *na*, & vtrumque eſt eiuſdem ſignificati: & eſt aduerbium obſecrandi (loco cuius dicimus *obſecro* aduerbialiter) & aduerbium temporis præſentis, loco cuius dicimus *nunc*. Et in eodem verſu ſemel inuenitur *Hoſihah*: hoc eſt, ſaluifica: & imperatiuum *Hoſihah* non iungitur ibidem cum *anna*, ſed cum *na*, ita quòd legitur *Hoſihah na*: hoc eſt, *ſaluifica obſecro*, ſeu *nunc*. Crediderim ego Matthæum ſcripſiſſe *hoſihah na*, & non *hoſihah anna*: ſed à Græcis ac Latinis ſcriptoribus & prolationibus corruptionem tantam factam, vt Græci duabus dictionibus *hos anna*, & Latini vna *oſanna* dicant, quod in Hebræa lingua neſcitur. Ratio credulitatis meæ eſt, tum quia propinquior eſt corruptionibus his *hoſihah na*, quàm *hoſihah anna*: tum quia ex Pſalmo illo ſumptum apparet totum hoc, *Benedictus qui venit in nomine Domini hoſihah na*, vbi non inuenitur *hoſihah anna*. Filio Dauid. Explicabant ipſum eſſe illum filium Dauidis, qui expectabatur, ſcilicet Meſſiam ex genere Dauidis. Benedictus qui venit in nomine Domini. in laude, honore, gloriâ, famâ, non propria, ſed Domini. *Ego*, inquit, *veni in nomine patris mei: alius veniet in nomine ſuo*. Oſanna. Repetunt deſiderium, ac ſupplicationem ſalutis.

Oſāna quid.

Pſal. 117. 24.

Ioan. 5. 41.

In excelſis. Profitentur, à Spiritu ſancto acti, aduentum Meſſiæ ſaluiferum, nō in infimis (qualia ſunt mundana omnia) ſed in excelſis: qualia ſunt ſola ſpiritualia ac cœleſtia.

Verſ. 10. Et cum intraſſet Hieroſolymā. Inceperat ſiquidem magnitudo laudis circa principium deſcenſus montis Oliueti verſus Hieruſalem. Commota eſt vniuerſa ciuitas. Augebatur turba laudantium, volabat fama per ciuitatem, excitantur vniuerſorum animi ob hanc nouitatem.

Commouetur omnis Ieroſolyma ad ingreſſum Chriſti.

Dicens, Quis eſt hic? Tempus hoc definitum erat à Deo eſſe tempus laudis communis in Hieruſalem. Et propterea commotionem vniuerſæ ciuitatis ſecundum motum admirationis intelligendam eſſe explicat Euangeliſta: narrando verba eorum admiratiua: *quis eſt hic*, tanto dignus honore? Videntes enim tantum concurſum, audientes tot, taléſque laudum voces, admiratiuè interrogant, *quis eſt hic*, cui talia exhibentur?

Verſ. 11. Populi autem. pro, *turba autem* comitantes Ieſum. Dicebant; Hic eſt Ieſus. Nomine proprio reſpondent quærentibus, quis eſt. Propheta. Et rationem aſſignant tanti cōcurſus: quia ſcilicet propheta Dei eſt: & deſcribunt ſimul quis eſt, ſcilicet Ieſus ille qui eſt propheta,

pheta, prædicator faciens tot miracula. A Naſareth Galilææ. A patria quoque deſcribunt: vt admirantes omnes vtriuſque ſexus intelligant quis eſt hic.

Eiicit iterũ vendentes in templo Chriſtus.

Verſ. 12. Et intrauit Ieſus in templum Dei. Non iuit ad plateam aut arcem, ſed ad templum Dei terminat celebrem aduentum. Templi autem nomine intellige atria templi: in quæ licebat Iudæis non ſacerdotibus ingredi, in quibus morabantur orantes Deum: in ipſum enim templum non erat fas ingredi niſi ſacerdotibus. Et eiiciebat. Secundò nunc eiicit: quia non ſe correxerunt eiecti iterum biennio antè. Omnes vendentes & ementes. Pari pœna inſequitur vendentes & ementes: & abſque exceptione. In templo. hoc eſt, in atriis templi, vt dictum eſt. Locus vbi venditur & emitur, in cauſa deſcribitur. Et menſas Non ſolùm contra homines vendentes & ementes: ſed & contra inanimatas res præparatas ibidem ad ſeruitium negociatorum, vindictam exercet. Numulariorum. qui reſidebant ibi ad commutationes numorum, lucrando, vt fieri ſolet in cambiis: numularij enim negociatores ſunt numorum, vendendo & emendo numos. Et erat hic locus illis commodus: quia empturi animalia pro ſacrificiis, & vniuerſaliter venientes in Hieruſalem deuotionis cauſâ, ibant ad templum: & egentes commutatione numorũ, inueniebant ibidem reſidentes numularios: ſicut videmus Romæ in gradibus ſancti Petri: & ſimiliter ementes & vendentes etiam in intimo atrio ante fores beati Petri (ita quod extrà in parietibus ipſius Eccleſiæ appenduntur venalia) videt mundus totus abſque eiectore. Et cathedras vendentium columbas. Meminit ſpecialiter ſedium in quibus reſidebant vendentes columbas: vt à ſummo negotio numulariorum vſque ad minimum negocium vendentium columbas (quæ erant minimæ res tum ibidem venales) deſcribãt etiam in ipſas inſenſibiles res vindicaſſe. Euertit. Non dedignatur manibus propriis Ieſus hæc euertere. Euertit autem vt monſtraret non eſſe redeundum ad huiuſmodi illic negocia exercenda.

Etiam minimum venale eiicitur à tẽplo.

Verſ. 13. Et dixit eis, Scriptum eſt, Eſa. 56. Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. Primâ vice reprehenderat illos honeſto vocabulo, increpando negotiationem illic: modò actiùs arguit induratos, producendo in lucem, quòd non ſolùm negotiationis, ſed rapinæ domum effecerunt domum Dei. Quemadmodum enim ſpelunca occultat latrones ad ſpoliandum tranſeuntes, ita ſub ſpecie commoditatis exhibẽdæ diuino cultui in domo Dei, pallhiantur iſti oppreſſores peregrinorum: nam hinc apparet, quòd aggrauando pretia expilabant peregrinos, quos oportebat ab illis emere, & cum illis commutare: alioquin non aſsimilarentur latronibus.

Verſ. 14. Et acceſſerunt ad eum cæci & claudi in templo: & ſanauit eos. vt etiam miraculorum teſtimonio tunc fidem honorantium confirmaret, & aduerſantes confutaret.

Verſ. 15. Videntes autem Principes ſacerdotum & Scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes: Oſanna filio Dauid, indignati ſunt. Principes ſacerdotum & doctores legis non ſolùm abſtinent à laudando Ieſum viſis etiam miraculis, ſed indignantur, impotentes occultare venenum internum.

Verſ. 16. Et dixerunt ei: audis quid iſti dicunt? Interrogant Ieſum ſi audit, vt crimen aut læſæ maieſtatis aut vſurpantis Meſsiæ nomen in ipſum Ieſum retorqueant, tanquam ipſe ſe acclamari Meſsiam procuret. Ieſus autem dixit eis: vtique. Nunquam legiſtis, quia ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem? Prudens & confutatiua reſponſio: monſtrando cauſam puerilis dicti non eſſe hominem aliquem procurantem aut excitantem, ſed Deum implentem antiquas prophetias ſic. Ex his enim ſcriptis in Pſalmo octauo verbis confutati ſunt ſacerdotes & doctores: & firmata eſt fides credentium, audiendo etiam teſtimonia prophetarum in vocibus puerorum impleri.

A[illegible] Chriſti [illegible] diuina indignatur [illegible]ia.

Verſ. 17. Et relictis illis abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam. Caſtellum quaſi ſtadiis quindecim diſtans à Hieruſalem. Ibique manſit. pro, *diuerſatus eſt*. Significatur enim, quod velut hoſpitatus eſt ibi. Significauit namque per hoc Euangeliſta, quòd poſt tantum honorem in Hieruſalem, diuerſorium non habuit in Hieruſalem: proculdubio quia noluit: & hoc vt omnis calumniandi occaſio tolleretur pontificibus. Completo ſiquidem myſterio ſolemnis aduentus, rediit Ieſus ad ſolitum ambulandi modum cum diſcipulis ſuis, & ad ſolitum prædicandi officium, ad ſolita hoſpitia. Et vltra hoc noluit tunc hoſpitari in Hieruſalem, ne redderet hoſpitem ſuſpectum, tanquàm conſcium tantæ nouitatis, quâ Ieſus acclamatus eſt rex.

Ho[illegible] Chriſtus in Bethania.

Verſ. 18. Manè autem. die ſequenti: quæ tunc fuit vigeſima prima dies Martij more Romano; octauo namque Calendas Aprilis crucifixus eſt: & quinto die antè venit Ieſus ſuper aſinam in Hieruſalem. Reuertens in ciuitatem eſuriit. in veritate: vtpote tantæ ſobrietatis, vt etiã mane eſuriret. Et ſignum eſurientis monſtrauit propter myſterium: nam totum hoc factum circa ficum, res geſta fuit non propter rem ipſam, ſed in figuram: ita quòd ſicut parabolas verbis, ita geſtis iſtis compoſuit figuram deſitutæ ſynagogæ Iudæorum ſecundum diuinum cultum.

Eſurit Chriſtus.

Verſ. 19. Et videns fici arborem vnam ſecus viam. pro, *in via*, venit ad eam. Sciebat quòd non erat tempus ficuum: ſed venit, componens figuram actu venlendi. Et nihil inuenit in ea niſi folia tantum Et ait illi: nunquam. pro, *non vltra*. ex te fructus naſcatur in ſempiternum. Et areſacta eſt continuo ficulnea. Maledictio iſta manifeſtat, quod figuram componebat. Arbor enim non dabat occaſionem maledictioni (quia non erat tempus fructus) ſed figurata ſynagoga per arborem, merebatur maledictionem.

Maledicit fici.

Ad literam geſta hæc ſignificant deſiderium Ieſu Chriſti paſcendi ſe ſalute Hebræi populi in cultu diuino ſeruientis Deo, & aduentum ipſius ad percipiendos fructus bonorum operum in ipſo ſed quia inuenit populum colentem Deum foliis tantùm, hoc eſt exterioribus tantùm verbis & oblationibus (*populus enim hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt à me*) ideo maledicit illi, ita quòd non ad tempus, ſed in æternum non proferat fructum. Nunquam enim fructificaturus eſt Iudaicus cultus: qui ſtatim vt maledictus eſt ab ipſo, aruit: eſt enim illius maledicere malum facere. Quod ſecundum rem fuit in Ieſu Chriſti morte ac reſurrectione adimpletum: quia ex tunc legalia mortua fuerunt, quamuis ſecundum

Matth. 1[illegible]

dum apparentiam vſque ad Hieroſolymitanum excidium tolerata fuerint.

Verſ. 20. Et videntes diſcipuli mirati ſunt dicentes: quomodo continuò aruit?

Verſ. 21. Reſpondens autem Ieſus, ait eis: Amen dico vobis, ſi habueritis fidem & non hæſitaueritis. pro, *diiudicaueritis*, hoc eſt, non diſcreueritis inter facile & difficile opus apud Deum: tanquam confidentes, quod opus facile faciet & non faciet difficile. Non ſolùm de ficulnea. pro, *id quod accidit ficui*, facietis, ſed & ſi monti huic dixeritis, tolle & iacta te. pro, *tollere & iactare*, in mare. Paſſiua imperatiua ſunt *tollere* & *iactare*. Et conſonat executioni. Fiet. Non dicit, *& faciet*: quia non intendit dicere, quòd mons tollet ſe & mittet ſe in mare, ſed quod tolletur & mittetur in mare.

Fides in oratione omnia obtinet.

Verſ. 22. Et omnia. nullà exceptione factà. Quæcunque petieritis. Non velleitate, non conditionaliter, ſed ſimpliciter & abſolutè. In oratione. in mentis ad Deum eleuatione in qua nullus abſolutè petit niſi ad quod abſolutè petendum Spiritus ſanctus mouet. Credentes ne modica fides obicem ponat aut impediat. Accipietis.

Verſ. 23. Et cum veniſſet in templum, acceſſerunt ad eum docentem principes ſacerdotum & ſeniores populi, dicentes: In qua poteſtate hæc facis? & quis tibi dedit hanc poteſtatem? Non dicunt in qua poteſtate hæc dicis, doces, aut prædicas, ſed *facis*: quia de authoritate faciendi non docendi quærunt. Duo autem operum genera fecit Ieſus in templo: alterum miraculoſum: quoniam tunc curauit in templo cæcos & claudos: alterū eiectionis vendentium & ementium, euerſionis menſarum, &c. Tertium quoque factum tunc fuit quòd ſedens ſuper aſinam venit cum tanto comitatu, concurſu, & honore in templum.

Principes ſacerdotum & ſeniores Chriſtū interrogāt in qua poteſtate operetur.

Sed cum non tunc inceperit Ieſus miracula facere, ſicut nec tunc inceperat docere populum, ſed continuè miracula fecerit, minus quadrat, quòd de authoritate faciendi miracula inquirant, & tanto minus conſonat, quanto quærunt, quis dedit tibi hanc authoritatem? Vnde relinquitur, quòd ad literam quærunt: quà authoritate eiicis vendentes & ementes, euertis menſas & ſedes, vetas ferri vaſa per templum: Quà authoritate commoues totum populum ad huiuſmodi concurſus gratià honorandi te tanto faſtu? Conſonant huic ſenſui perſonæ interrogantium ſcilicet Principes ſacerdotum, & ſeniores populi: tanquam ad ipſos ſpectet & cura templi & cura ne huiuſmodi nouitates fiant in ciuitate. Conſonāt verba, *quis dedit tibi hanc poteſtatem*? Cæſar, Pilatus, Magiſtratus, Pontifex, &c. Conſonat euitatio reſponſionis: quòd ſcilicet Ieſus noluit dicere quà authoritate hæc faceret, cum conſtet quòd aperuit quà poteſtate faciebat miracula, quando dicebant, quòd in Beelzebub eiicit dæmonia.

Verſ. 24. Reſpondens autem Ieſus, dixit eis: Interrogabo vos & ego vnum ſermonem: quem ſi dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua poteſtate hæc facio.

Sentū Chriſti reſpōſum.

Verſ. 25. Baptiſmus Ioannis vnde erat? è cœlo an ex hominibus? At illi cogitabant inter ſe dicentes:

Verſ. 26. Si dixerimus è cœlo, dicet nobis: quare ergo non credidiſtis illi? Si autem dixerimus ex hominibus, timemus turbam. Siue *inter ſe*, ſiue *intra ſe*, ſiue *ſecum*, ſiue *apud ſe* legas, vna communis reſponſio præ ſe fert collationem habitam inter illos de reſponſione danda, ſignificati per illa verba *inter ſe dicentes*: quod confirmatur ex numero plurali *ſi dixerimus*: conferentium enim hic ſermo eſt. Omnes enim habebant. pro, *habent* Ioannem ſicut prophetam. Continuatio eſt collationis ſacerdotum, conſiderando; quid ſentit populus de Ioanne.

Verſ. 27. Et reſpondentes Ieſu, dixerunt: neſcimus. Ait illis & ipſe: nec ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio. Noluit Ieſus dicere ſe Meſſiam, ad explicandum quà authoritate hæc facit: quia non erat adhuc tempus mortis eius; vſque ad vltimum enim diem hoc reſeruauit quia ſciebat illos dicturos: *Blaſphemauit, reus eſt mortis.*

Verſ. 28. Quid autem vobis videtur? Homo quidam habebat duos filios: & accedens ad primum dixit: fili vade hodie operari in vineam meam. pro, *in vinea mea*.

Parabola duorum filiorum, quorum alter verbo paret, alter facto.

Verſ. 29 Ille autem reſpondens ait, nolo: poſtea autem pœnitentià motus, abiit.

Verſ. 30. Accedens autem ad alterum, dixit ſimiliter: at ille reſpondens ait: eo domine. ſiue *abeo domine*, vel ſecundum alios, *ego domine*, imperfecto ſermone. Significatur *præſto ſum*, promptus ſum ad parendum. Et non iuit.

Verſ. 31. Quis ex duobus fecit voluntatem patris? Et dicunt ei: primus. Dicit illis Ieſus. Amen dico vobis. Parabola horum duorum filiorum clāra eſt in ſe, ſenſum autem illius literalem ipſe Ieſus manifeſtat, applicando perſonam primi filij Publicanis & meretricibus: vtpote manifeſtè profeſſione ſuæ vitæ repugnantibus Deo patri, ſicut ille dixit patri *nolo*: & poſtea pœnitentibus, ſicut ille pœnitentià ductus iuit ad operandum in vinea patris. Perſonam verò ſecundi filij Sacerdotibus, Scribis ac Senioribus: vtpote officiorum ſuorum profeſſione exhibentibus ſe promptos ad opera Dei, ſicut ille dixit, *ego ſeu eo domine*, ſed facto nihil exequentibus, ſicut ille non iuit ad operandum in vinea. Et hic ſenſus literalis non ſolùm verificatur in genere, ſed in ſpecie de ipſis tunc, ad quos loquebatur. Quia Publicani & meretrices præcedent, pro, *præcedunt*, ad præſentes enim applicat parabolam. Vos in regno Dei.

Verſ. 32. Venit enim ad vos Ioannes. Non dicit: *veni ego* (vt non ſeipſum illis exoſum proponat) ſed venit Ioannes, vt baptiſmum pœnitentiæ Ioannis, de quo mouerat quæſtionem, approbaret, ſanctumque monſtraret: quod illi dixerant ſe neſcire. In via iuſtitiæ, tam exercita quàm prædicata. Et non crediditis ei. Publicani autem & meretrices crediderunt ei: vos autem videntes, nec pœnitentiam habuiſtis poſtea vt crederetis ei. Peiores cōcludit illos quàm parabola pinxerat: dum eos etiam poſt viſam pœnitentiam Publicanorum & meretricum obſtinatos dicit.

Verſ. 33. Aliam parabolam audite. Præcedente parabola ſacerdotum ac primatum impœnitentiam ac pertinaciam, hæc verò eorundem ex crimine committendo contra ipſum Ieſum perditionem deſcribit. Homo erat pater familias, qui plantauit vineam, & ſepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim: & locauit eam agricolis:

Parabola agricolarum malè excipientium ac etiam occidentium ſeruos & filium domini ſui.

lis: & peregrè profectus eſt.

Verſ. 34. Cum autem tempus fructuum appropinquaſſet, miſit ſeruos ſuos ad agricolas, vt acciperent fructus eius.

Verſ. 35. Et agricolæ apprehenſis ſeruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidauerunt.

Verſ. 36. Iterum miſit alios ſeruos plures prioribus: & fecerunt illis ſimiliter.

Verſ. 37. Nouiſſimè autem miſit ad eos filium ſuum. Parabola eſt clara. Senſus verò intentus eſt: Homo paterfamilias eſt Deus, Vinea eſt domus Iſrael, teſte Eſaiâ capite quinto, plan-
Pſal. 79. 9. tata in terra promiſſionis: iuxta illud; *Vineam de Aegypto tranſtuliſti, eieciſti gentes & plantaſti eam.* Seps, turris & torcular ſicut omnia, quæ oportet & expedit habere, vineam optimam ſignificant: ita omnia opportuna & ſpectantia ad bonum populi Iſrael ſignificant data à Deo: munitiones ſcilicet ab extraneis tam ſpirituales quàm corporales, & ſecuram habitationem velut in turri, & neceſſaria quæque inſtrumenta ad omnia, velut torcular reſpectu vineæ. Agricolæ, primates ſunt: peregrinatio ſubtractio eſt gratuiti auxilij ſeruantis illos à malo. Tempus fructuum, tempus bonorum operum diuerſis ætatibus populi eſt. Serui miſſi, prophetæ ſunt. Tres factorum iniuriæ (ſcilicet cædere, lapidare, & occi-
Explicatur de Chriſto. dere) vniuerſæ ſunt iniuriæ illatæ ſanctis Dei à Iudæis. Miſsio filij eſt miſſio Meſſiæ, nouiſsimè facta: quia poſt ipſum non expectatur vlterius Propheta, ſed ipſe eſt legis & prophetarum finis. Dicens, verebuntur fortè filium meum. Aduerbium, *fortè*, non eſt de textu. Non ſignificatur quod erit, ſed quod eſſe debet ex conditione perſonæ quæ mittitur.

Verſ. 38. Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra ſe. hoc eſt, colloquendo inter ſeipſos in ſecreto conſilio. Hic eſt hæres. Auditâ ſuſcitatione Lazari Pontifices & Phariſæi
Ioan. 11.47. collecto concilio dixerunt: *quid facimus, quia hic homo ſigna multa facit: ſi dimittimus eum ſic, omnes credent in eum.* Quod hîc ſub parabola dicunt, *hic eſt hæres*, ibi ſub proprietate verborum dicunt, *omnes credunt in eum*, eſſe enim vineæ Iſrael hæredem, eſt omnes Iſraelitas credere in ipſum. Venite. Colloquium manifeſtè apparet inter ſe: in concilio enim illo Caiphas inuitauit alios. Occidamus eum. ab illo namque die definierunt occidere Ieſum. Et habebimus. pro, *occupemus*, hæreditatem eius. gentem ſcilicet & locum
Ioan. 11.48. primum: *Venient Romani, & tollent locum noſtrum & gentem.* Quod parabola ſub lucri ſpecie ſcribit, res geſta ſub euitatione damni implet: idem eſt enim non perdere vineam & habere illam.

Verſ. 39. Et apprehenſum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt. Totum hoc ad literam eſt impletum, dum Ieſus comprehenſus à principibus ſacerdotum eiectus eſt à domo Iſrael, tanquam ſeductor, in manus gentilium, & per eorum manus occiderunt illum.

Verſ. 40. Cùm ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

Verſ. 41. Aiunt illi, aliqui auditores recti iudicij: malos malè perdet, & vineam ſuam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus ſuis.

Verſ. 42. Dicit illis Ieſus: Nunquam legiſtis. Saltat Matthæus, omittens quæ Lucas refert in ſcripturis, Pſalmo centeſimo decimo octauo apud Hebræos. Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. Plus ſubiungit quam parabola pateretur: parabola enim vſque ad vindictam duxit: ſed hac additione ſuppletur, quod occiſio filij non priuauit filium hæreditate: hoc enim ſignificat adiuncta prophetia de Meſsia ſub metaphora lapidis. Lapis namque Chriſtus eſt, qui reprobatus ab ædificantibus, à primatibus, ſacerdotibus, Phariſæis, ſenioribus (qui velut conſtructores vineæ fabricæ erant inter Iudæos) factus eſt, per reſurrectionem à mortuis, in caput, in ſummum locum anguli, iungendo vtrumque populum Iudæum & gentilem in vnum: vt rei probauit euentus. A domino. non ab homine, non à cœlo. Factum eſt iſtud & eſt mirabile in oculis noſtris.

Verſ. 43. Ideò, propter veſtrum hoc crimen, & mei exaltationē futuram. Dico vobis quia auferetur à vobis regnum Dei. Impletum eſt hoc ad literam excidio Hieroſolymitano ſubſecuto per Romanos, quantùm ad cultum diuinum: quantùm autem ad virtutem cultus, qua ſortiebatur rationem regni dei, impletum eſt morte Chriſti: nam ex tunc ceſſauit in veritate eſſe regnum Dei vetus cultus. Et dabitur genti. Vbi aduerte, quod inter hanc parabolæ de vinea concluſionem, & parabolam ipſam interpoſuit Ieſus ſermonem de lapide reprobato ab hominibus & exaltato à Deo, vt ordinem venturæ hiſtoriæ texeret: monſtrando, quòd ipſe quidem eſſet occidendus reprobatus ab ipſis, ſed à deo exaltandus, & ſic ab ipſis auferendum regnum dei, & dandum nouæ genti, Facienti fructus eius.

Verſ. 44. Et qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur: ſuper quem verò ceciderit, conteret eum. Duo genera caſus Duo [illegible] cadentium ſuper [illegible] per quos [illegible]
deſcribit. Alterum cadentium ſuper lapidem: tanquam ab excelſo loco, ruendo, vel impingendo ſuper lapidem. Alterum ſuper quos lapis iſte cadat, tanquam ruens vel demiſſus ab excelſo loco. In primo caſu confractio, in ſecundo contritio deſcribitur: ad ſignificandum, quòd quantò id quod conteritur ſeu contritum eſt, deterioris eſt conditionis, quàm illud quod confringitur ſeu confractum eſt, tantò maius malum imminet ſecundis quàm primis. Rurſus in primo caſu homines concurrunt actiuè & paſſiuè, ad eorum ſiquidem actionem pertinet, *qui ceciderit ſuper lapidem iſtum*: nullus namque cadit ſuper Chriſtum, niſi peccando: ad paſsionem verò ſpectat *confringetur*: pœna namque eſt confractio: caſus verò culpa. In ſecundo autem homines concurrunt tantùm paſsiuè, & lapis actiuè: & ſignificat caſus lapidis actionem punitiuam. Et ſignificatur per hæc differentia inter pœnam quam incurrit homo peccans in Chriſtum ex ſua culpa, & pœnam quam infert ipſe Chriſtus iratus: quòd illa eſt velut confractio, hoc eſt, curabilis: iſta autem eſt velut contritio, hoc eſt, incurabilis. Et verè ſic eſt: quoniam quantumcunque homo peccet, curari poteſt, niſi Deus iratus ſubtrahat gratiam, induret cor, & cætera. Et hic ſenſus directè monſtrat pœnam Iudæorum irreparabilem: quoniam ipſe lapis cadet ſuper illos, quoad ſpiritualia ſubtrahendo gratiam; quoad temporalia mittendo Romanos ad excidium.

Ver. 45. Et quum audiſſent principes ſacerdotum & Phariſæi parabolas eius, cognouc

cognouerunt quòd de ipſis diceret.

*Verſ.*46. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam ſicut prophetam eum habebant.

CAPVT XXII.

VERS. 1. ET reſpondens Ieſus. Cogitationi ſacerdotum & Scribarum affectantium ipſum capere: Dixit iterum in parabolis eis:dicens. Primæ parabolæ de vinea & lapide, deſcripſerant primates puniendos eiectione & perditione: hæc parabola non ſolùm eos ſed populum puniendum ſimul cum ciuitate, & ſpeciem pœnæ, incendio & exercitu deſcribit: declarando ſubrogandos eſſe bonos & malos, non impunè tamen mali ibi erunt.

Parabola inuitatorum ad nuptias filij regis.

Verſ. 2. Simile eſt regnum cœlorum. Secundùm præſentem ſtatum vſque ad præſentis ſtatus terminum incluſiuè: nam ad terminum præſentis ſtatus ſpectat damnatio hominis ſine veſte nuptiali. Homini regi. Non ſolùm homini regi, ſed toti negotio recitando, quod incipit ab homine rege, aſsimilari intellige regnum cœlorum. Parabola clara eſt. Et intendit per hominem regem, Deum: qui rex eſt vniuerſi. Qui fecit nuptias filio ſuo. Nuptiæ filij Dei, myſterium eſt Incarnationis:tunc Deus fecit nuptias filio ſuo, cùm Verbum caro factum eſt ad habitandum in nobis:hoc eſt, ad copulandum ſibi eiuſdem naturæ ſponſam Eccleſiam fidelium hominum. Ieſu Chriſti namque ſponſam eſſe Eccleſiam, Paulus ſæpe teſtatur ad Epheſios & Corinthios: vnde nuptiæ iſtæ durant vſque ad conſummationem ſeculi.

Nuptiæ Chriſti.

Verſ. 3. Et miſit ſeruos ſuos. Primò Magos, deinde Ioannem Baptiſtam, poſtea Apoſtolos, inter quos computat Ieſum, qui quatenus homo, ſeruus Dei & propheta habebatur. Vocare inuitatos. Proculdubio Iudæos iam per prophetas inuitatos. Magi enim facto vocauerunt inuitatos, *vbi eſt*, &c. Ioannes Baptiſta, ipſe Ieſus, & dicipuli miſsi per caſtella, &c. vocauerunt inuitatos Iudæos tantùm. Ad nuptias. Regni cœlorum. Et nolebant venire. Pauci enim credere voluerunt in Ieſum, prædicantibus Ioanne, Ieſu & diſcipulis.

Verſ. 4. Iterum. Poſt reſurrectionem. Miſit alios ſeruos. Verè alios actos ex dono Spiritus ſancti. Dicens: Dicite inuitatis. Iudæis:diſcipuli enim Chriſti poſt Pentecoſtem Iudæis prædicauerunt, Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia occiſa ſunt, & omnia parata, venite ad nuptias. Primò miſſi ſerui, ſolummodò vocauerunt Iudæos ad nuptias. Secundò autem miſſi, habent in mandatis non ſolùm vocare Iudæos: ſed explicare illis quòd omnia ſunt parata: quia diſcipuli edocti à Spiritu ſancto miſſi ſunt prædicare Iudæis Meſſiam veniſſe, crucifixum, mortuum, reſurrexiſſe: & breuiter omnia quæ pro ſalute eorum facienda erát, parata eſſe: nihil ſupereſſe, niſi vt ipſi veniant fide ad Eccleſiam Ieſu Chriſti.

Si ſingulorum ſignificationes exiguntur, quod tamen non oportet, prandium paratum Eccleſia in Chriſti fide & ſacramentis eſt. Tauri & altilia mactata, vtriuſque Teſtamenti patres in cibũ harum nuptiarum, hoc eſt fidei Chriſtianæ, ſunt: Prophetæ ſcilicet, & Ioannes Baptiſta, ipſáque mors Ieſu. *Huic* (inquiunt Apoſtoli prædicantes) *omnes prophetæ teſtimonium perhibent, remiſſionem peccatorum accipere credentes in nomine eius.* Act. 10. 43.

Verſ. 5. Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam ſuam, alius verò ad negotiationem ſuam. Negligentes Iudæi venire ad fidem Chriſti, in duas ſecantur partes, ſcilicet euntium in villam, hoc eſt, agrum ſuum ad colendum illum, & euntium ad negociandum. In quibus vniuerſæ negligentiæ cauſæ comprehenduntur: nam aut occupatione velut neceſſariá, quæ per culturam agri ſignificatur; aut occupatione non neceſſariá, ſed lucri causá, negligimus. Tertia autem cauſa, ſcilicet vacare delectabilibus, non patit negligentiam, ſed reddit impotentem ad veniendum: & ideo non computatur inter cauſas negligentiæ.

Tribus his excuſationibus omnes negligentiæ cauſæ continentur.

Verſ. 6. Reliqui verò tenuerunt ſeruos eius. Iudæorum multi velut affecti & occupati ſuis, neglexerunt credere in Chriſtum poſt Pentecoſten: ſed aliqui primates inter illos, excanduerunt contra Chriſti diſcipulos, & ad literam tenuerunt Apoſtolos, & contumelijs affecerunt communiter, quando ibant à conſpectu concilij gaudentes quoniam digni fuerant pro nomine Ieſu contumeliam pati Et contumelijs affectos occiderunt. Stephanum, Iacobum fratrem Ioannis, & Iacobum fratrem Domini.

Verſ. 7. Rex autem, Deus, cum audiſſet. Tempus vindictæ ſcribitur ob crimen in Chriſtum, inchoatum, dum Chriſtus per ſeipſum prædicaret, & conſummatum ob crimina in ipſum prædicantes poſtea Apoſtolos. Totum enim hoc tempus fuit tempus viſitationis eius, quod non cognouit Hieruſalem. Iratus eſt. Iuſtitiam vindicatiuam exercuit. Et miſſis exercitibus ſuis. Romanorum exercitus vocat exercitus Dei: quia Deus dirigebat illos ad vindictam Iudæorum. Perdidit homicidas illos. Hieroſolymitanos, ſacerdotes, ſcribas, & cæteros. Et ciuitatem illorum. Hieruſalem. ſuccendit. Igne enim quoad templum combuſta eſt.

Verſ. 8. Tunc exploſis Iudæis. Ait ſeruis ſuis, Nuptiæ quidem paratæ ſunt: ſed qui inuitati erant. Iudæi ſcilicet, quibus dicunt Apoſtoli: *Vobis oportebat primum prædicari regnũ Dei. ſed quia indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.* Non fuerunt digni. Act. 13. 46

Verſ. 9. Ite ergo ad exitus viarum. Loca congrua ad vocandum tranſeuntes. Et quoſcũque, pro, *quotquot*, inueneritis, vocate ad nuptias. Ad literam ſignificatur vocatio gentium non prius inuitatarum ad regnum Dei, facta per Chriſti diſcipulos. Et deſcribuntur vocari in viis, & non in ciuitate aliqua: vt ſignificetur vocatio omnium abſque delectu: viæ enim communes ſunt tranſeuntibus cuiuſcunque nationis.

Verſ. 10. Et egreſſi ſerui eius in vias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos. Hoc eſt, abſque delectu: nulli enim volenti baptizari, ſiue verè, ſiue fictè accedat, negatur baptiſmus. Et impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium. Ecce quamdiu durat vocatio, quouſque impletæ ſint nuptiæ diſcumbentibus. Quod non erit vſque ad conſummationem ſæculi, quamuis ſingulis ætatibus humanis impleantur nuptiæ ſecundùm definitam à Deo plenitudinem illius temporis.

Verſ. 11. Intrauit autem rex, vt videret diſcumbentes. Hactenus de ſolicitudine regis ad vocandum parabola tractauit, proſequendo illam vſque ad finem mundi: modò de cura regis circa ingreſſos ad nuptias incipit tractare. Ita quòd non intendit dicere, neque dicit quod poſtquam impleræ ſunt nuptiæ, intrauit rex, ſed intendit & dicit, quòd poſt vocationem & ingreſſum vocatorum intrauit rex. Intrat deus iudició, qui foris manet tolerando: intrat autem diſcutiendo & iudicando ſingulos, cùm morte viſitat, & iudicio ſuo diſcutit merita cuiuſque morićtis.

Ingreſſus Dei hic qualis & quando?

Et vidit ibi hominem. Subtilis diſcretio in tanta multitudine deſcribitur. quia enim ita omnes deus videt, vt ſingulorum ſingillatim curam habeat, ideo vnus deſcribitur viſus homo. Non veſtitum veſte nuptiali, hoc eſt, charitate, quæ ſola diuidit inter filios regni & perditionis: vt Apoſtolus declarauit primæ ad Corinthios decimotertio.

Verſ. 12. Et ait illi, Amice, officio conuiuæ propter fidei profeſſionem. Quomodo huc intraſti non habens veſtem nuptialem? Indignè enim conuiuam ſe exhibuit, irreuerentiam exhibendo nuptiali conuiuio abſque condigna veſte.

Nota prudens lector duo: Primum quòd non contumelioſè increpat: non dicit, *indigne, præſumptuoſe, imprudens*, ſed *amice*: non *quomodo auſus es*, ſed *quomodo huc intraſti*: proponendo interrogatiuè factum ſimplex, vt ipſe ſeipſum damnet, ad erudiendum nos, vt etiam in notorio facto non iudicemus inauditum, & examinemus abſque contumelia, abſque conuicio, cum dilectione hominum, & odio vitiorum. Secundum eſt, quid ſi eum veſte ſordida vidiſſet conuiuam, quando ſolam negationem veſtis condignæ animaduerterit?

Documentum Iudicibus.

At ille obmutuit. Coram diuino iudicio nulla eſt exceptio: ipſa namque veritas palam accuſat, conuincit, confundit.

Verſ. 13. Tunc, non expectato vniuerſali iudicio. Dixit rex miniſtris: ligatis manibus & pedibus eius. Pœna inferni, prima eſt obſtinatio in malo: *ligatis manibus*, ne poſſit operari ad bonum morale: *& pedibus*, ne poſſit affectum habere ad bonum morale. Mittite eum, pro, *tollite eum*, & iacite eum in tenebras exteriores. Intellectus etiam priuatus lumine non naturali interno, ſed gratuito ac externo, quo ab extrà illuminari poſſet, deſcribitur cum materialibus tenebris inferni.

Obſtinatio, prima pœna Inferni.

Ibi erit fletus, & ſtridor dentium. Pœnis damni apponuntur pœnæ ſenſus: in oculis quidem fletus: in vniuerſis autem membris rigor tantus, vt ad dentium ſtridorem perueniat. Et metaphorico hoc ſermone deſcribuntur omnes pœnæ ſenſus: tanto propinquiùs, quanto ad fidem reſurrectionis corporum corporales pœnæ ſpectant.

Pœna ſenſus.

Verſ. 14. Multi autem, pro, *enim*, ſunt vocati: pauci verò electi. Hæc concluſio aperit, quòd nec inuitati omnes, hoc eſt Iudæi, recuſarunt, quamuis ferè omnes: nec cæteris veſte nuptiali fuit vnus, ſed ſub illo multitudo deſcripta eſt fidelium, qui indignos Chriſtiano conuiuio ſeipſos exhibent.

Verſ. 15. Tunc abeuntes Phariſæi, conſilium inierunt vt caperent, pro, *illaquearent*, eum in ſermone. Illaquearent autem non in vinculis ligando, ſed laqueo quæſtionis comprehendendo: ſicut aues aut animalia incidunt in laqueos venatoris.

[illegible] laqueorum.

Verſ. 16. Et mittunt ei diſcipulos ſuos cum Herodianis. Vt teſtes non ſuſpecti adeſſent: cognoſcebãt enim ſeipſos fore ſuſpectos teſtes cõtra Ieſum: quia inimicabãtur ei. Dicentes: Magiſter, ſcimus quia verax es & viã Dei in veritate doces, & nõ eſt tibi cura de aliquo: non enim reſpicis perſonam hominum. Vniuerſa hæc laus ex adulatoria officina, ad prouocandũ Ieſum ne timeat præferre Deum Cæſari, procedit.

Verſ. 17. Dic ergo nobis: quid tibi videtur; licet cenſum dari Cæſari, an non? Non quærunt an debeant dare, ſed an licitum ſit in foro conſcientiæ dare: Hæc enim interrogatio, & Ieſu Chriſti reſponſio ſignificat, quod in dubium vertebatur apud Iudæos, an liceret ſoluere cenſum Cæſari. Et vt Ioſephus ait libro decimooctauo Antiquit. Iudas Gaulonites introduxit hanc quæſtionem tempore natiuitatis Chriſti ſub Octauio Auguſto. Et erat ratio dubij: quia populus dicatus Deo, nõ debebat profiteri ſe ſubditum homini infideli: ſolutio enim cenſus erat profeſſio ſubiectionis perſonalis. Intendebant ergo Phariſæi reddere Ieſum minùs gratum populo, ſi diceret licere dari cenſum Cæſari, tanquã non zelantem quæ Dei ſunt: vel tradere eum curiæ Pilati, ſi diceret non licere: tanquam auertentem populum à Cæſare.

De cenſu Cæſari dando.

Solutio cenſus erat profeſſio ſubiectionis.

Verſ. 18. Cognitâ autem Ieſus nequitiâ, pro, *malitiâ*, eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ? Illi laudant: Ieſus laudantes vituperat, manifeſtando quod ſimulant ac tentant, ſi fortè aliquod diſſonum reſponſum daret.

Verſ. 19. Oſtendite mihi numiſma cenſus. At illi obtulerunt ei denarium.

Verſ. 20. Et ait illis Ieſus: Cuius eſt imago hæc & ſuperſcriptio?

Verſ. 21. Dicunt ei Cæſaris: Tunc ait illis. Reddite ergo quę ſunt Cæſaris Cæſari. Illata iſta concluſio eſt ex principatu Cæſaris ſuper ipſos, quem imago cum ſcriptione in numo conteſtatur: Principum enim eſt proprium numiſma conficere in patria ſibi ſubdita. Ex eo itaque quòd profitemini in denario Principem veſtrum eſſe Cæſarem, conſequens eſſe oportet, vt reddatis quæ ſunt (hoc eſt iura) Cæſaris Cæſari.

Quæ ſunt Cæſaris, Cæſari.

Et quæ ſunt Dei, Deo. Hinc apparet quòd prætextu Dei fiebat illa quæſtio, tanquam cederet in dedecus Dei, dare cenſum Cæſari: propter hoc enim excludendum Ieſus addidit, *& quæ ſunt Dei*, hoc eſt iura Dei, Deo. Et docuit per hoc; quòd ſoluere tributa, cenſus, vectigalia. & quæcunque huiuſmodi principibus infidelibus, non contrariatur ad reddendum quæ ſunt Dei Deo: ſed vtrumque poteſt ſimul fieri. Vnde & ipſe Ieſus ſoluit pro ſe & Petro: & Paulus docet, *cui tributum, tributum*, &c.

Quæ ſunt Dei, Deo.

Verſ. 22. Et audientes mirati ſunt. de tam irreprehenſibili ſimul & ſatisfactoria reſponſione. Fecit enim ſatis & iuribus Cæſaris. & iuribus dei. Et relicto eo abierunt.

Verſ. 23. In illo die acceſſerunt ad eum Sadducæi. Nomen eſt ſectæ. Apud Iudæos enim tres erant ſectæ, ſcilicet Phariſæorum, Sadducæorum, & Eſſæorum: de quibus Ioſephus libro decimooctauo Antiq. Qui dicunt non eſſe reſurrectionem: & interrogauerunt eum, dicentes,

Tres ſectæ Iudæorum.

dicentes, Magiſter, Moyſes dixit, ſi quis mortuus fuerit non habens filium, vt ducat frater eius vxorem illius, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo.

Verſ.25. Erant autem apud nos ſeptem fratres: & primus vxore ductâ defunctus eſt, non habens ſemen, reliquit vxorem ſuam fratri ſuo.

Verſ.26. Similiter ſecundus & tertius vſque ad ſeptimum.

Verſ. 27. Nouiſſimè autem omnium & mulier defuncta eſt.

Quæſtio Sadducæorum de reſurrectione.

Verſ.28 In reſurrectione ergo cuius erit de ſeptem vxor? Omnes enim habuerunt eam.

Verſ.29. Reſpondens autem Ieſus ait illis: Erratis. Abſque contumelia aperit illis dogma eorum eſſe errorem ex ignorantia. *Erratis*, inquit, à veritate, docendo nó fore reſurrectionem mortuorum. Neſcientes. Ecce cauſa erroris. Scripturas. Tum interpretari, tum diſcernere. Sadducæi enim non admittebant Scripturas ſacras niſi Moyſi: & in hoc neſciebant Scripturas diſcernere: quoniam etiam Scripturæ prophetarum reputandæ erant inter admittendas: propterea enim dicitur eis, *neſcientes Scripturas:* hoc eſt, quæ ſunt Scripturæ ſacræ admittendæ. Rurſus non intelligebant ipſas Moyſi ſcripturas: & in hoc errabant neſcientes interpretari ſenſum ſcripturarum Moyſi. Neque virtutem Dei. Sadducæi (vt illorum hæc quæſtio, quam reputabant inſolubilem, manifeſtat) non ſciebant alium viuendi, modum niſi quem in hoc mundo videbant inter homines: ſcilicet comedendo, bibendo, generando, &c. & non ſciebant virtutem Dei potentem corpora humana tranſmutare in gloriam impaſſibilitatis ſine cibo & potu, & reliquis huiuſmodi. Et propterea dicitur illis, *neſcientes virtutem Dei.*

Coniugium poſt reſurrectionem nullum.

Verſ.30. In reſurrectione enim neque nubent, neque nubentur, pro, *neque ducunt vxores, neque nubunt.* Dixerat duas radices erroris, ſcilicet ignorantiam virtutis Dei & Scripturarum. Vtramque proſequitur, & primò *virtutem Dei:* manifeſtando alium viuendi modum in reſurrectione, ſcilicet abſque coniugiis, abſque actibus venereis. Sed erunt, pro, *ſunt*, ſicut angeli Dei. Non ſolùm erunt abſque venereis, ſed abſque partis vegetatiuæ & ſenſitiuæ paſſionibus & indigentiis: hoc enim totum ſignificat, ſicut angeli Dei: non comedentes, non bibentes, nulli ægritudini aut paſſioni ſubiecti. Et rurſus *erunt ſicut angeli Dei*, felices in contemplatione Dei.

Sadducæi negabant Angelos & Spiritus.

Sadducæi non ſolùm negant reſurrectionem, ſed etiam Angelos & ſpiritus: vt patet Actor. 23. Et propterea Ieſus reſpondendo quæſtioni eorum, meminit Angelorum: & ſoluit illorum quæſtionem inexcogitato ab illis modo. In cælo. ad differentiam Angelorum damnatorum, qui vocantur Dæmones: deſcribit ſiquidem reſurrectionem mortuorum in ſtatu beato, hoc enim ſufficiebat quęſtioni Sadducæorum, qui omnino reſurrectionem negabant.

Verſ. 31. De reſurrectione autem mortuorum. Contra quam directè tendebat argumentum Sadducæorum. Non legiſtis quod dictum eſt, Deeſt *vobis*, à Deo dicente vobis. Superfluit, *vobis*. Exod.3. Proſequitur alteram radicem, ſcilicet Scripturarum ignorantiam: & affert textum ex ſcripturis Moyſi, quas Sadducæi recipiunt.

Verſ.32. Ego ſum Deus Abraham. Deus Iſaac, & Deus Iacob. Non dicit *Ego fui*: vt intelligas quòd non loquitur de tempore, quo Abraham, Iſaac, & Iacob viuebant in hac mortali vitâ: ſed de præſenti tempore quo alloquitur Moyſen poſt tot annos à morte Abrahæ, Iſaac, & Iacob. Non eſt Deus. Bis legatur *Deus:* ita quod legẽdum eſt, *Non eſt Deus, Deus* mortuorum, ſed viuentium. Non dicit, *non eſt Dominus* quia eſt Dominus & viuentium & mortuorum: ſed dicit, *non eſt Deus mortuorum:* quia eſſe Deum alicuius, ſeu aliquorum, eſt coli, haberi, æſtimarique Deum ab illo, ſeu illius: conſtat autem mortuorum, quatenus mortui ſunt, nullum eſſe Deum: quia ſunt mortui corpore, ſine ſenſu, ſine intellectu, ſine æſtimatione. Et propterea Ieſus ex hac authoritate conuincit Sadducæos, quod Abrahæ, Iſaac, & Iacob viuerent ſpiritus, quando Deus, ſcilicet, tempore Moyſi, dixit hæc verba: *Ego ſum Deus Abraham, Iſaac, & Iacob:* appellans eorum animas ipſorum nominibus, more Scripturæ & Eccleſiæ: *Sancte Petre, ora pro nobis*; per ſynecdochen partẽm, animam ſcilicet, pro toto ponendo: quia anima eſt quodammodo totum quod eſt homo: vtpote non ſolùm præcipua eſſentiæ pars, ſed ratio omnis vitæ & operum hominis.

Non eſt Deus mortuorum, ſed viuentium.

Quo pacto hinc euincatur reſurrectio mortuorum?

Sed occurrit dubium: quia ex hac authoritate quamuis conuincantur Sadducæi quòd animæ Abrahæ, Iſaac, & Iacob ſint immortales, vtpote viuentes longè poſt mortem Abrahæ, Iſaac, & Iacob: non tamen apparet quomodo hinc habeatur reſurrectio mortuorum: ad quam tamen comprobandam Ieſus inducit hanc Scripturam, dicendo: *de reſurrectione autem mortuorum non legiſtis*, &c.

Ad hoc dicitur primò, quod hæc authoritas affertur ad hominẽ, ſcilicet Sadducæum: quia radix negandi reſurrectionem apud Sadduceos, erat interitus animæ ſimul cum corpore: vnde euellendo hanc radicem, conuincit ipſos de reſurrectione. Secundò, quòd licet immortalitas animæ non conuincat Philoſophos, quod futura ſit reſurrectio mortuorum: conuincit tamen cultores Dei expectãtes cæleſtis patriæ beatitudinem perfectam: quia non eſſent perfectè beatæ animæ, niſi vnitæ corporibus bearentur: maneret enim pars ſeparata ſemper à ſuo toto: vnde in Apocalypſ. acceptis ſingulis ſtolis clamant expectando corpora ſua. Et propter hanc rationem ſcriptura iſta continet non ſolùm animas mortuorum viuentes, ſed animas colentes Deum, dicendo: *Ego ſum Deus Abraham*, &c. vt ex ipſo cultu, reſurrectionis fides, quæ ex vita animarum initium habet, compleatur.

Verſ.33. Et audientes turbæ, mirabantur. pro, ſtupebant. de doctrina eius.

Verſ.34. Phariſæi autem audientes quòd ſilentium impoſuiſſet. pro, *os obturaſſet*. Sadducæis Hinc apparet quàm fructuoſa fuerit Domini Ieſu reſponſio data Sadducæis: argumentum enim quod garrulâ voce tanquam inſolubile iactabant, excluſum videntes, non ſunt conuerſi ad veritatis lumen, ſed confuſi ſiluerunt, neſcientes quid replicarent. Conuenerunt in vnum:

Interrogatio Doctoris legis de maximo mãdato.

Verſ. 35. Et interrogauit eum vnus ex eis legis doctor. pro, *legalis* hoc eſt exercitatus in iis quæ ſunt legis. tentans eum:

Verſ. 38. Magiſter, quod eſt mandatũ magnum

gnum in lege? Explorare intendebat, quod mandatum cenſebat Ieſus eſſe præcipuũ in lege Moyſi.

Verſ. 37 Ait illi Ieſus: Diliges. Reſpondet ex ipſa lege Deuter. 6. Præceptum charitatis, quæ eſt ſuprema omnium virtutum, antepoſuit. *Diliges*, hic eſt actus præceptus, non reſpectu cuiuſcunque obiecti, ſed Dominum Deum tuum. Ecce obiectum ſummum. Ex, pro, *in*, toto. Non in parte. Tuo corde. hoc eſt voluntate: cuius proprius actus elicitus eſt diligere. Totalitas autem dupliciter poteſt exponi, vel *poſitiuè*, quòd omnis vis voluntatis apponatur ad diligendum Deum. Et ſic non præcipitur exequendum viatori: quia impoſſibile eſt, ſed implebitur in patria cœleſti. Vel *negatiuè*: hoc eſt: ſic dilige Deum, vt nihil in tuo corde ſit contrarium dilectioni Dei. Si enim diligeres hinc Deum, & inde aliquid contrarium Deo (puta conſulere dæmones) non obedires præcepto huic: quia non diligeres in toto corde, ſed in parte. Et ſimiliter intellige totalitatem in ſequentibus. Et in tota tua anima. hoc eſt, vitâ animali: quæ complectitur partem ſenſitiuam & vegetatiuam. *Diligere autem in anima* (hoc eſt in animali vita) eſt opera omnia ad animalem vitam ſpectãtia dilectioni Dei ſubiicere, ad dilectionem Dei ordinare, in omnibus huiuſmodi operibus dilectioni Dei obſequi: non ſufficit enim vt voluntate diligamus Deum, ſed oportet in ſenſualibus delectationibus nihil admittere contrarium dilectioni Dei. Et in tota tua mente. hoc eſt, intellectu. Diligere autem Deum intellectu, eſt intellectum à dilectione Dei motum ſeu imperatum aſſentire iis quæ ſunt fidei, & nihil contrarium diuinæ dilectioni admittere in intellectu.

Deus quomodo diligendus?

Verſ. 38. Hoc eſt maximum. pro, *magnum*, & primum mandatum. Eſt enim primum in intentione legiſlatoris, quia hoc præcipuè intendit: & magnum quantitate virtutis in genere mandatorum, vtpote excedens reliqua, & virtualiter continens reliqua.

Verſ. 39. Secundum autem. non æquale, ſed poſterius ac minus. Simile eſt huic. Dilectio enim ſimilis eſt dilectioni. Diliges. Ecce actus præceptus, ſimilis actui primo præcepto. Proximum tuum, naturâ rationali, capace beatitudinis & miſeriæ. Sicut, vel *vt*, teipſum. Non dicit quantum teipſum: quia quadrat ordini naturæ motus ac charitatis (de qua ſcriptum eſt, *Ordinauit in me charitatem*) vt plus diligam me, quàm proximum. Sed dicit, *ſicut*: hoc eſt eo modo quo diligis teipſum.

Cantic. 2. 4.

Aduerte prudens lector, quod ſicut in præcepto primo præcipiuntur duo (ſcilicet diligere Deum, & modus diligendi in toto corde, &c.) ita in hoc ſecundo præcipiuntur duo, ſcilicet diligere proximum, & modus diligendi, ſicut teipſum. Quo fit vt in hoc ſecundo contineantur quatuor: quorum duo præcipiuntur, & duo præſupponuntur. Dicendo namque, *dilige proximum ſic*, duo præcipiuntur: & definiendo *vt teipſum*, duo ſupponuntur, ſcilicet, diligere teipſum ſic: nam proximum diligere ſic, præcipitur ad exemplum dilectionis propriæ & modi eius.

Proximus quomodo diligendus præcipiatur?

Et hinc ſequitur primò, quòd præceptum hoc ſecundum non eſt de dilectione charitatis. Ex eo enim quòd præceptum hoc præſupponit dilectionem propriam, & conſtat quòd poteſt impleri ſine charitate (vt patet apud ſeruantes omnia præcepta ſecundæ tabulæ ſine charitate) conſequens eſt quòd non præſupponit dilectionem propriam ex charitate, nec præcipit dilectionem proximi ex charitate. Rurſus dilectio proximi præcipitur hic ab exemplo dilectionis propriæ, certæ & indubitatæ: niſi enim præſupponeretur tui ipſius certam & indubitatam dilectionem, non diceretur: *dilige proximum ſicut teipſum:* conſtat autem quòd dilectio propria ex charitate, non eſt certa & indubia: non ergo eſt de illa ſermo. Et confirmatur: quia ſi præciperetur hoc præcepto dilectio proximi ex charitate, dicendum fuiſſet: Diliges proximum tuum propter Deum, & non ſicut teipſum. Et ſi dilectio propria ex charitate ſupponeretur, dicẽdum fuiſſet, ſicut debes teipſum diligere, & non de facto, ſicut teipſum: alioquin quicunque non diligit ſeipſum ex charitate, exemptus eſſet ab hoc ſecundo præcepto, quod eſt ridiculum.

Sequitur ſecundò, quod dilectio naturalis, quâ ſcilicet naturali inclinatione quilibet inclinatur ad diligendum ſeipſum, præſupponitur, dicendo *ſicut teipſum:* & præcipitur ſimilis dilectio proximi. Manifeſtatur hoc tripliciter: Primò ex hoc, quod non præcipitur dilectio ſuiipſius, ſed ſupponitur. Tria enim tãtùm quum ſint diligibilia amore amicitiæ: hoc eſt, vt quibus volumus bonum, ſcilicet *Ego, Deus, & Proximus:* ideo de dilectione Dei & proximi dantur præcepta, & de dilectione propria non datur præceptum: quia ego naturaliter amo me, nec egeo virtute aliquâ in voluntate ad volendum mihi bonum, ſed ad diligendum Deum: & ſimiliter ad diligendum proximum virtute egeo & præcepto: quia nec ad volẽdum quæ Dei, nec ad volẽdum quæ proximi ſunt, ſufficientem habeo à natura inclinationem: opus eſt enim ad diligendum Deum charitate, & ad diligendum proximum iuſtitiâ.

De dilectione ſui propria non datur præceptum.

Secundò ex eo, quòd præceptum de dilectione charitatis, ſufficienter vnico præcepto continetur. Præcipiendo enim quòd diligatur Deus ſic, vt nec in mente, nec in anima, nec in viribus admittatur aliquod contrarium Deo: implicat diligi non ſolùm meipſum & proximum propter Deum, ſed omnia quomodolibet referenda in Deum dilectum: quoniam quæcunque & quoſcunque diligere propter Deum, non eſt aliud quàm diligere Deum: ſicut diligere alia & alios propter meipſum, non eſt niſi diligere meipſum. At ſi præcipienda fuiſſet alio præcepto dilectio proximi ex charitate, pari aut maiori ratione præcipiendum explicitè fuiſſet, *dilige teipſum propter Deum:* quum hoc magis vrgeat, & magnam habeat difficultatem.

Diligere propter Deum, eſt diligere Deum.

Tertiò ex eo quòd (vt iam aliqualiter dictum eſt) dilectio non gratuita, ſed quam debeo proximo, ſeclusâ charitate ſufficienter impletur ſeruando præcepta iuſtitiæ & partium eius: puta honorando parentes, non occidendo, non rapiendo, non adulterando: & breuiter ius ſuum vnicuique reddendo, & quæcumque volumus vt faciant nobis alij, hæc eadem illis faciendo. Hæc autem ſecundæ tabulæ, comprehenſa ſub vno præcepto dilectionis proximi ſunt: ſicut omnia primæ tabulæ comprehenſa ſunt ſub præcepto dilectionis Dei: vt ſic omnia quadrent. Eſt igitur literalis ſenſus huius præcepti: *diliges proximum tuum ſicut teipſum.* Volito bonum naturalium, moralium, exteriorúmque rerum, honoris, famæ, pecuniarum, agrorum, &c. proximo tuo, naturâ rationali: *ſicut* hoc eſt, illo modo quo vis tibiipſi bonum.

Seruando iuſtitiam impletur præceptum dilectionis proximi.

Si

Modus quo proximus diligendus. Si quæris, quis eſt ille modus, reſpondeo *amice, amicabiliter.* Præcipitur enim vt diligas proximum propter bonum ipſius proximi, & non propter tuam vtilitatem, ſicut diligis teipſum propter teipſum. Diligere enim proximum propter teipſum, non eſt diligere proximum, ſed eſt diligere teipſum. Eſt enim dilectio concupiſcentiæ non amicitiæ. Dicendo itaque ſicut teipſum, præcipit vt amore amicitiæ diligas proximum, ad inſtar amoris quo diligis teipſum. Amicabilia enim quæ ſunt ad alios, veniunt ex amicabilibus ad ſeipſum.

Verſ. 40. In his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & prophetæ. pro *tota lex pendet & prophetæ pendent.* Patet namque, quòd omnia ſtatuta in lege & quæcunque tradunt prophetæ, ordinantur, vel ad diligendum Deum ex charitate, in quo clauduntur omnia, quæ ſunt fidei, ſpei, religionis & morum: vel ad diligendum proximum, & in hoc clauduntur quæ ſunt iuſtitiæ, obſeruantiæ, veritatis, amicitiæ, miſericordiæ, & ſimilium.

Verſ. 41. Congregatis autem Phariſæis, interrogauit eos Ieſus,

Verſ. 42. dicens: quid vobis videtur de Chriſto. cuius filius eſt? Dicunt ei, Dauid.

Occludit Chriſtus os Phariſæis. *Verſ.* 43. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in ſpiritu vocat eum Dominum, dicens;

Verſ. 44. Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.

Verſ. 45 Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius eſt? Vera ſolutio quæſtionis eſt, quòd Meſſias habet vtramque conditionem, ſcilicet quòd eſt filius Dauidis, & quòd eſt Dominus Dauidis: ſed filius eſt ſecundum quòd homo, Dominus ſecundùm quod Deus. Phariſæi autem ignorabant Meſſiam conſtare ex duabus naturis, diuina ſcilicet & humana, in vna perſona.

Verſ. 46. Et propterea nemo poterat ei reſpondere verbum. Quia carebant potentiâ reſpondendi, quæ eſt ſcientia illius ſcripturæ. Neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum amplius interrogare. Ecce Phariſæi ſimiles redditi ſunt Sadducæis: quorum occluſum fuerat os.

CAPVT XXIII.

Vers. 1. TVnc Ieſus locutus eſt ad turbas, & ad diſcipulos ſuos,

Verſ 2. dicens, Super cathedram Moyſi. Super ſedem docendi & iudicandi in lege Dei, ſuper quã Moyſes primus ſedit, & propterea ab ipſo nominatur. Sederunt. Authoritatẽ habuerũt, præſidentes vt iudices. Scribæ. Doctores legis diuinæ Et Phariſæi. Diuiſi a communi populo tanquam religioſiores. Non de omnibus itaque Scribis & Phariſæis, ſed de ſedentibus ſuper ſedem Moyſi tractat. Nec dicit *ſederunt Sacerdotes aut Pontifices*, propter reuerentiam ordinis ſacerdotalis. *Documentũ Concionatoribus.* Lege Euangelium: nunquam inuenies Ieſum nominaſſe Sacerdotes aut Pontifices arguendo aut reprehendendo, ſed Scribas & Phariſæos, profeſſores ſcientiæ & morum, inſtruendo Prædicatores, vt non prædicent cõtra Sacerdotes aut Põtifices in ſpecie, propter reuerentiã ordinis.

Verſ 3. Omnia ergo quæcunque. Ex cathedra Moyſi, nõ aliunde. Dixerint vobis ſeruare. Hoc infinitum deficit Latinis codicibus: vt Græcis teſtatur. Alia dicuntur facienda, alia credenda, alia ſeruanda: *ſeruare* autem commune eſt præceptis negatiuis & affirmatiuis. Seruate. Parendo præceptis negatiuis & facite. Parendo præceptis affirmatiuis. Secundùm opera verò eorum nolite facere. Obedite dictis, ſed nolite imitari facta eorum. Dicunt enim. Ecce ratio obedientiæ: quia dicunt quæ ſunt legis diuinæ, quæ ſunt ſanctimoniæ, quæ ſunt bonorum morum. Et nõ faciunt. Ecce ratio non imitandi facta. Et hoc niſi eſſet peccatum, nequaquam inter alia iſtorum peccata numeraretur à Domino Ieſu, nec ſolùm numeratur ſed primo loco nominatur.

Turpe enim eſt Doctori cum culpa redarguit ipſum:

& qui prædicas non furandum furaris, qui prædicas non mœchandum mœcharis, inquit Apoſtolus: *Rom. 2. 21. Dicere & non facere monſtrũ eſt.* monſtrum eſt in moralibus dicere & non facere, vita contraria doctrinæ. Et quia magis mouent exempla quàm verba, inde eſt, quòd infructuoſe præſunt ij, quorum vita non præeſt, ſed authoritas, vel doctrina. Nunquam mundum conuertiſſent ad Chriſti fidem Apoſtoli ac eorum proximi ſucceſſores, ſi dixiſſent & non feciſſent: nunquam Eccleſiæ tot fuiſſent donatæ temporalibus bonis, ſi patres priſci quorum temporibus fuerunt data, dixiſſent & non feciſſent.

Verſ. 4. Alligant autem. De contentis in lege Moyſi, *dicunt & non faciunt*: de adiunctis ſtatutis ſeu ordinationibus, quas ſcilicet ipſi ſedentes ſuper cathedram Moyſi addunt: modò dicit quòd ligant non vnum aut duo, ſed multitudo ſignificatur vinculo ligationis. Onera. præcepta oneroſa. Grauia. non leuia ſecundùm ſeipſa. Et importabilia. hoc eſt, vix portabilia. Si enim eſſent omnino importabilia, non dixiſſet, *quæcunque dixerint vobis facite.* Et imponunt in humeros hominum: digito autem ſuo nolũt ea mouere. *Imponunt onera grauia & importabilia, quæ ne digito quidem tangant.* Cogunt homines ad humeros ſupponendos illis oneribus, ad quæ ferenda nec etiã digitum ipſi volunt applicare: vt vel ſic æqualiter eſſent inter ferentes onera. Et deſcripſit per hoc ſecundum peccatum iſtorum eximentium ſeipſos ab oneribus, quæ imponunt aliis, & explicauit grauitatem ferè intolerabilem onerum: vt diſcipuli & turbæ diſcerent etiam in iſtis obedire ſedentibus ſuper cathedram Moyſi: niſi enim hæc explicaſſet ſtatim cùm dixiſſet *omnia, quæ dixerint facite*, crederes forte te non teneri ad obediendum in huiuſmodi grauibus & difficilibus ad exequendum, quæ Prælati mandant.

Vtinam hæc verba Domini Ieſu, in ſedentibus ſuper cathedram Moyſi finem habuiſſent: vtinam hodie non verificarentur. Tot iam onera ſunt ſuper vtriuſque Teſtamenti honeſtiſſima præcepta, impoſita ſuper humeros hominum, vt Chriſtiani facilè ſe ſeruire Chriſto credant, ſi tot laqueis non ſubiicerentur: & Confeſſores felices ſe arbitrarentur, ſi de ſolis diuinis præceptis ſoliciti eſſe deberent. Cum his tamen omnibus parendum eſt Ieſu dicenti, *omnia quæ dixerint ſeruare, ſeruate & facite.* Et ipſi quidem ſedentes ſuper cathedram Ieſu Chriſti, damnationem ſuam cognoſcant multiplicando onera: & tu Lutherane damnationem tuam abiiciendo illa.

Verſ. 5. Omnia verò opera ſua faciunt vt videantur ab hominibus. Tertium peccatum

Vana gloria Scribarum & Pharisæorum.

carum iſtorum eſt inanis gloria, quam ipſe Ieſus videns corda, ſciebat regnare in animis eorum, ita vt omnia opera ſua ordinarent ad gloriam humanam. Quod eſt peſſimum: vtpote intentionem maculans etiam in bonis ex ſuo genere operibus. Dilatant enim. pro, *autem*, phylacteria ſua. Declarat in multis exterioribus actibus bonis aut non malis, apponi à Scribis & Phariſæis circunſtantias malas ſuperbiæ ſeu inanis gloriæ. Et incipit ab obſeruantiis legalibus. Mandatum erat

Deuter. 6. 8. Deuter. 6. *Ligabis verba mea quaſi ſignum in manu tua: eruntque & mouebuntur inter oculos tuos.* Hoc mandatum Phariſæi iuxta ſonum literæ ſeruare volentes, præcepta legis (ſcilicet *diliges Dominum Deum tuum*, &c. & *Dominus Deus tuus vnus eſt.* hęc enim duo ibi pręcipiuntur) ſcripta ligabant, vt dicitur in manu ſeu brachio, & vt alij dicunt etiã in fronte: vt inter oculos haberentur. Et hæ ſchedulæ appellantur *phylacteria* Græco vocabulo: phylacterium enim ſonat conſeruatorium: quia ad conſeruandum memoriam legis erant. Phariſæi itaque phylacteriis communibus non contenti, dilatabant ea, faciendo illa latiora, vt magis apparerent. Et magnificant fimbrias, deeſt, *veſtimentorum ſuorum.* Sicut phylacteriis latioribus, ita fimbriis maioribus vtebantur. Erant autem fimbriæ, hyacinthinæ vittæ poſitæ in quatuor angulis palliorum, mandatæ à lege Numer. decimoquinto, ad recordationem mandatorum omnium. Ita quòd *phylacterium* erat pro memoria ſpecialiter mandati de vnius Dei dilectione ex toto corde, &c. *fimbriæ* autem pro generali memoria mandatorum Dei: vt textus ipſi ſonant.

Phylacteria, quid?

Fimbriæ Scribarum quænam?

Vers. 6. Amant autem primos recubitus in cœnis: & primas cathedras in ſynagogis:

Amor primatus in Phariſæis.

Vers. 7. & ſalutationes in foro. pro. *foris:* & vocari ab hominibus Rabbi. Quartum peccatum Phariſæorum eſt. Non vti primis locis, ſed amare prima loca in conuiuiis: & ſimiliter nõ vti primis cathedris, non ſalutari in foro, non vocari Rabbi, peccatum eſt, ſed amare hæc. Amor enim primorum locorum ad præſidendum cæteris, affectus eſt qui ſuperbiæ eſt: amor autem ſalutationum & nominis Rabbi, affectus eſt inanis gloriæ.

Vers. 8. Vos autem nolite vocari Rabbi. Quamuis textus Græcus careat, *nolite vocari*, ſed habeat, *ne vocemini* & bis habet *Rabbi:* ita quod ſonat *ne vocemini Rabbi, Rabbi:*) quia tamen vocari non eſt in poteſtate noſtra, ſed vocantium, ſenſus præcepti eſt, nolite velle vocari. Non enim prohibetur mihi aliena actio, ſed propria, ac per hoc non vocari, ſed affectus vt vocer, affectus ad gloriam nominis.

Non prohibetur vocari Rabbi, ſed velle vocari.

Et dicit *Rabbi Rabbi*; ad explicandum affectũ ſingularioris honoris in duplicato nomine ſicut hodie duplicamus *Domino, Domino*, ſcribentes magnis Prælatis. Quia vocari *Rabbi* ſeu quouis alio titulo, non eſt actus vocati, ſed vocantis, ideo Dominus Ieſus non prohibet vocari, ſed velle vocari, dicendo *ne vocemini*, ſicut non reprehenderat Scribas & Phariſæos quod vocarentur, ſed quòd amarent vocari Rabbi.

Vnus eſt enim magiſter veſter. Ratio quare affectus ad nomen Rabbi prohibetur, eſt, quia vnus eſt Doctor noſter qui eſt Chriſtus. Vis iſtius rationis ſi intelligatur conſiſtere in communitate (ſcilicet, quia ſolus Chriſtus eſt magiſter veſter, hoc eſt, communis omnibus: reliqui enim ſunt Doctores particulares) inſtantiam habet: quia Apoſtoli erant doctores communes vniuerſi orbis: & non habetur neruus rationis: quia hinc non ſequitur quod particulares doctores non debeant velle nominari doctores: nullum enim præiudicium fit vniuerſali doctori, ſi particulares quoque appellantur doctores. Sed ſi vis rationis intelligatur conſiſtere in hoc quod ſolus Chriſtus eſt doctor noſter authoritate (reliqui enim ſunt doctores miniſterialiter tantum) & intellectum ſimul fuerit quod volens vocari Rabbi, affectat honorem ac gloriam doctoris pro ſeipſo, habetur neruus rationis: nam affectans ſeipſum honorari vt doctorem, non exhibet ſeipſum doctorem vt miniſtrum alterius (miniſter enim quærit honorem ac gloriam illius, cuius eſt miniſter) ac per hoc exhibet ſe vt doctorem authoritatiuè, quod manifeſtè præiudicat Chriſto, qui ſolus eſt doctor noſter authoritatiuè.

Chriſtus eſt doctor authoritatiuè, cæteri miniſterialiter tantùm.

Et vt vno verbo dicatur, quia affectus nominis transfert Rabbi miniſtrum, in quaſi Rabbi authoritate, ideo iniuria fit Chriſto, qui ſolus eſt authoritatiuè Rabbi. Hæc eſt vis rationis huius & ſequentium duarum ſimilium. Et hanc eſſe vim harum rationum teſtatur ipſe Ieſus, ſubiungendo poſt has rationes ſtatim iſta duo capita. Alterum de miniſterio, *Qui maior eſt veſtrum, erit miniſter veſter.* Alterum de affectu propriæ exaltationis, *Qui ſe exaltat, humiliabitur.* Super hæc enim duo fundantur hæ rationes: vt patet ex dictis. Vbi intellige amantes vocari *Rabbi, pater, magiſter*, non ex intentione velle ſibi vſurpare nomen, honorem aut gloriam Chriſti vel Dei, ſeu (quod idem eſt) doctoris, patris, aut magiſtri authoritatiuè (non enim oportet ipſis tantam ſuperbiam imponere) ſed facto interni affectus ad honorem & gloriam propriam ex nomine doctoris, patris, aut magiſtri, non referendo honorem & gloriam in illum cuius ſunt miniſtri, vſurpant ſibi honorem & gloriam doctoris, patris, ſeu magiſtri authoritatiuè: afficitur enim ad honorem huiuſmodi tanquam non ſit miniſter: iuxta illud, *Quid gloriaris, quaſi non acceperis?* Qui enim gloriatur, affectum habet ad gloriam quaſi non acceperit, quamuis hoc non habeat in intellectu aut in intentione.

Aduerte hîc quod in Latinis codicibus deficit hæc clauſula, *qui eſt Chriſtus.* In Græco enim habetur: *vnus eſt enim magiſter veſter, qui eſt Chriſtus.* Et ſumitur magiſter pro doctore, ſeu magiſtro in docendo: quia Rabbi doctorem, ſeu magiſtrum officio docendi ſignificat.

Omnes autem vos fratres eſtis. Particula iſta non cum præcedente, ſed cum ſequente, quæ de patre vnico tractat, iungenda eſt, ita quòd hinc incipit mandatum aliud ſimile primo. Occaſione ſiquidem oblatâ ex prohibitione affectus ad nomen *Rabbi*, extendit ſimilem prohibitionem ad nomen *patris*, inchoans ab hoc, quòd omnes vos fratres eſtis, quamuis multi veſtrum multos hîc habeant filios. Et verè omnes ſumus fratres, pro quanto ſumus filij vnius communis patris, qui Deus eſt: ſumus omnes fratres ſecundùm animam rationalem (quæ præcipua eſt pars noſtri) quam non dat carnalis pater, ſed ſolus Deus omnibus: ſumus omnes fratres ſecundum vitam gratiæ, quam ſola Trinitas dat.

Omnes ſumus fratres.

Verſ. 9.

Rabbi vetat vocari, Patrē verò vetat vocare.

Verſ. 9. Et patrem nolite vocare. pro *ne voceris*, vobis. Circa nomen *Rabbi* & *magiſtri* inhibet vocari, quatenus pendet ex noſtro affectu: circa nomen verò *patris* vetat vocare. Ita quod ipſa differentia monſtrat illic interuenire peccatum ex parte vocati: hîc verò etiam ex parte vocantis. Et vere ſic eſt: nam vocantes Doctores & gubernatores, *Rabbi* & *magiſter*, non peccant: vocantes autem *patrem* hominum ſecundùm animam (tam in eſſe naturali quàm gratuito) aliquem alium à Deo, peccant. Super terram. Ad excludendum etiam Chriſtum ſecundùm quod homo (qui tunc erat ſuper terram) ratione humanæ naturæ. Vnus enim eſt pater veſter qui in cœlis eſt. Non dicit vt in aliis duobus, *qui Chriſtus eſt*, ſed *qui in cœlis eſt*: quia eſſe hominum ſecundùm animas in eſſe naturæ, & in eſſe gratiæ patrem per creationem non conuenit Chriſto homini, ſed ſoli Deo: creatione ſiquidem fit tam anima rationalis quàm gratia. Cum his tamen ſtat, quòd licitè vocamus patres ſecundùm carnem illos, qui nos genuerunt: & patres ſecundum curam ſpiritualem prælatos: & ſic de ſimilibus.

Verſ. 10. Nec vocemini. Quia vocari (vt iam dictum eſt) non eſt in poteſtate noſtra, intellige prohibitionem cadere non ſuper *vocari* abſolutè, ſed pro quanto proficiſcitur à voluntate vocatorum. Perinde ac ſi dixiſſet, nec velitis vocari: affectus enim nominis vetatur. Magiſtri.

Differentia inter Rabbi & Magiſtrū.

Inter *Rabbi* & *magiſtrum* hoc intereſt, quòd omnis Rabbi eſt magiſter, ſed non è conuerſo. Rabbi enim ſecundùm officium docēdi magiſter eſt: ſed magiſter etiam dicitur magiſter equitum, magiſter domus, &c. Vnde magiſtratus dicuntur qui præſūt reipublicæ. In hoc textu *magiſter* nomē eſt moderatoris in moribus: ita quod priùs doctoris reſpectu partis intellectiuę, modò moderatoris reſpectu partis affectiuæ nomen vſurpari prohibet: nomen verò patris dantis eſſe ſpirituale, communicari prohibet cuicunque creaturæ.

Quia magiſter veſter vnus eſt Chriſtus. Reperit ſimilem rationem quam attulit de nomine *Rabbi*. Vnde eodem modo hanc intellige quo & illam. Et verè ſolus Chriſtus eſt authoritatiue non ſolùm doctor noſter, ſed etiam magiſter morum noſtrorum: reliqui enim homines miniſtri eius ſunt ad docendum & moderandum, ſi vere docent & moderantur: aut fures ſunt & latrones ſi aliud docent, ſi alios mores inducunt. Totus ſiquidem ſermo iſte eſt de doctrina fidei & moribus, & vita ſpiritus: & non de doctrina Geometriæ, de patribus carnalibus, & huiuſmodi.

Maior veſtrū ſit miniſter.

Verſ. 11. Qui maior eſt veſtrûm gradu ſeu officio docendi aut moderandi. Erit miniſter veſter. exhibebit ſe ad miniſtrandum vobis: recognoſcendo ſe in veritate accepiſſe maioritatem ad miniſtrandum vobis doctrinam, bonos mores, & vniuerſaliter quæ ſunt ſpiritus. Et ſubiunxit hoc ad declarandum ſtatus officiáque maiorum in ſua Eccleſia: vt hinc intelligamus rationem præceptorum, ne vocemini Rabbi & magiſtri.

Verſ. 12. Qui autem ſe exaltauerit. Superbus acutiſſime deſcribitur per proprium obiectū, dicendo *ſe*: nam obiectum ſuperbi non eſt honor aut gloria, ſed ipſemet: & per propriam actionem circa obiectum, dicendo *exaltauerit*. Affectus, ſtudium, officiumque ſuperbi totum tendit ad exaltandum ſeipſum. Humiliabitur tandem

Totus affectus ſuperbi tendit ad ſui exaltationē.

à Deo. Et qui ſe humiliauerit, exaltabitur. Similiter intellige de obiecto & actione humilis, vt humilitas eſt nomen virtutis contrariæ vitio ſuperbiæ.

Si non intelligis quomodo actus virtutis ſit humiliare ſe, diſtingue te hinc ſecundum quod tuus es, inde ſecundum quòd Dei es, & diſcernendo inter *te tuum*, & *te Dei*, vt ſcias congruere virtuti vt deiicias te tuum, non autem te Dei. nam humiliare *te Dei*, eſt deiicere quæ Dei ſunt in te, ſiue naturalia ſiue gratuita bona: humiliare autem *te tuum*, eſt deiicere quæ aliunde quàm à Deo in te ſunt. Affectus itaque ad ſe ſecundum quòd quiſque ſuus eſt, per pronomen, *ſe*, ſignificatur in humilitate & ſuperbia. Nec hanc virtutem, nec hoc vitium inuenis in Ariſtotele, ſed in Euangelio; quia Euangelica, quia Chriſtiana virtus eſt, non humana: moralis tamen eſt.

Te tuū humilia, non te Dei.

Et ſubiunxit hoc, tum ad declarandum damnabilem affectum Scribarum & Phariſæorum in ſupraſcriptis, ex pœna à Deo diſpoſita exaltantibus ſertum ad declarandum laudabilem affectum obſequentium in nolendo vocari Rabbi, &c. ex præmio repoſito iis qui ſeipſos humiliant.

Verſ. 13. Væ autem vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, ad differentiam Scribarum & Phariſæorum non hypocritarum. Hac enim adiectione explicat, quòd non omnes Scribas & Phariſæos alloquitur, non omnes reprehendit: ſed illos tantùm, qui erant hypocritæ. Erant enim inter illos multi boni: vt Nicodemus & Simon Leproſus. Qui, pro *quia*. Rationem reddit: Clauditis regnum cœlorum ante homines. Ego aperio regnum cœlorum, patefaciendo doctrina & exemplo ea quæ credenda, quæ ſperanda, quæ amanda in illo ſunt: vos illud clauditis, docentes non eſſe credendum in me, qui ſum oſtium regni cœlorū. vos enim non intratis. vos non creditis mihi: hoc enim eſſet intrare per fidē. Nec introeuntes. hoc eſt, volentes introire, venientes ad prædicationem meam. Sinitis intrare. loquendo contra me, ſtatuendo quòd extra ſynagogam fiat qui fatetur me Chriſtum.

Inuehitur Chriſtus in Phariſæos, quorū arguit

elocutionē in ſe.

Verſ. 14. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: qui, pro, *quia*, comeditis domos viduarum. Auaritiam ſub hypocriſi arguit. Orationes longas orantes. In Græco habetur, *prætextu longum orantes*. Et clarè ſignificatur orationes longas fieri non affectu multum orandi, ſed *prætextu*: hoc eſt monſtrando multum orare, vt viduæ confidant in vobis tanquam in viris ſpiritualibus & ſanctis, & recurrant ad vos in ſuis neceſſitatibus, vt deponant apud vos pecunias & ſimilia: & ſic exhauriatis opes earum. Propter hoc amplius. pro, *abundantius*, accipietis iudicium. Duplex iniquitas (ſimulatæ ſcilicet religionis & iniquī quæſtus) duplicem exigit pœnam.

Simulatam religionem, auaritiam.

Verſ. 15. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: qui. pro, *quia*, circumitis mare & aridam vt faciatis vnum proſelytum. Appellabatur proſelytus qui ex gentibus tranſibat ad ritum Iudæorum, ſuſcipiens circunciſionem, & cætera. Et cùm fuerit factus, facitis eum, veſtrâ culpâ & malâ vita veſtra. Filium gehennæ duplo, deeſt *magis*, quàm vos. quia vos rei eſtis malæ vitæ, illos autem veſtro exemplo facitis male viuentes: & præter hoc rei ſunt idololatriæ quam commiſerant. Ingratitudo enim recepti doni fidei, ob malam

Proſelytus quis?

vi am constituit eum debitorem omnium præteritorum. Et nihilominus facile accidere poterat vt proselyti conuersantes cum magistris suis malæ vitæ fierent duplo peiores: quia nec erant Iudæi nec Gentiles, sicut modò Marani multi nec Iudæi nec Christiani sunt. Si autem verum est quod textus Græcus sonat vtrosque esse dupliciter reos, sed proselytos magis, verificatur ex eo quòd Scribæ & Pharisæi hypocritæ, erant rei & infidelitatis in Christum, & malæ vitæ: & eiusdem duplicis iniquitatis reos faciebant proselytos, & magis reos propter prædictas causas.

Vers. 16. Væ vobis duces. Ex eo quòd inter ista octo *væ*, in solo isto tacentur Scribæ & Pharisæi, & ad duces dicitur, *væ vobis*, insinuatur quòd ad Sacerdotes seu Pontifices dirigitur sermo iste, quos pro reuerentia ordinis sacerdotalis non nominat Sacerdotes aut Pontifices, sed communis illis & aliis officij nomine duces aliorum, ad vitam sanctam, ad obseruationem legis, & cætera. Cæci. Ignorantia affectata seu crassa & supina significatur. Qui, pro *quia*, dicitis: quicunque iurauerit per templum, nihil est. iuramentum est nullum. Quicunque autem iurauerit in auro templi, debitor est. seruandi iuramenti. Ratio quæ fefellit istos, debuit esse differentia propinqui & distantis. Putauerunt quòd templum non esset sanctum, nisi in superficie, quæ aurata erat: & similiter altare non esse sanctum, sed oblationem. Ita quòd substantia templi apud istos erat materia remota sanctitatis, & similiter altare tanquam vas longè distans ab oblatione quę est sancta: vtpote quę Deo offertur.

Ordinem sacerdotalem reueretur Christus.

Vers. 17. Stulti & cæci: quid enim maius est, aurum, an templum? Narrato errore ducum, confutat rationibus duabus illum. Altera sumitur ex maioritate templi supra aurum, & altaris supra munus. Quod sanctificat aurum. Probatio maioritatis est, quia templum sanctificat aurum, & non è conuerso. Cùm enim non omne aurum sanctum sit, sed illud quod ad ornamentum est templi, consequens est vt ex templo sanctitatem contrahat aurum. Templum enim ipsum siue cum auro, siue sine auro sanctum est: & simile est de altari & dono: nam altare siue cũ dono, siue sine dono sanctum est: quia altare Dei est: donum autem sanctificatur ex altari: quia non poterat nisi in altari offerri.

Templum sanctificat aurum non contrà.

Vers. 18. Et quicunque iurauerit in altari, nihil est: quicunque autem iurauerit in dono quod est super illud, debet.

Vers. 19. Cæci, quid enim maius est, donum, an altare, quod sanctificat donum?

Vers. 20. Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quæ super illud sunt. Duo dicebant isti duces. Primùm præferebant aurum templo & oblationem altari in sanctitate. & contra hoc militauit prima ratio. Secundum, quòd iuramentum per altare aut per templum erat nullum, & contra hoc tendit hęc ratio, procedens circa altare ex inclusione: quia in iuramento per altare clauditur iurare per oblationem quæ super illud offertur. Et in promptu est ratio veritatis huius. Et repetitur *stulti & cæci* quid maius est: quia iurans in altari, iurat in illo secundum quòd altaris officium habet: constat autem altaris officium esse quòd offerant super ipsum Deo sacrificia &c. Iurans igitur in altari, iurat in omnibus quæ sunt super altare quatenus altare est: ac per hoc in oblationibus super altare.

Iurans in altari, iurat in omnibus quæ sunt super illud.

Vers. 21. Et quicunque iurauerit in templo, iurat in illo, & in eo qui habitat in ipso. Prosequitur applicando rationem ad templum: quia iurare per templum, includit iurare per Deum. Et similiter in promptu veritas est, quia templum vt templum est habitaculum Dei, est domus Dei.

Vers. 22. Et qui iurat in cælo. Vel ad vlteriorem doctrinam affertur hoc simile, vel errabant quoque in hoc quòd putabant iuramentum per cælum non esse iuramentum: quod hic confutatur. Iurat in throno Dei, & in eo qui sedet super eum. Adverte in verbis Domini explicari tria: cœlum thronum Dei, & Deum sedentem in eo: ad docendum nos, quòd non solùm iurare per templum Dei, per altare Dei, & similia quæ immediatam habent relationem Dei, est vere iurare, sed etiam iurare per creaturas quę per medium dicuntur Dei. Cœlum enim secundùm seipsum res naturalis est; sed vt induit rationem sedis diuinæ, ingreditur ordinem diuinorum: & ratione huius intelligitur assumi in iuramentum.

Cælum de se naturale, est sedes Dei ingreditur ordinem diuinorum.

Et ratio quare Dominus Iesus interpretanda sic docet iuramenta, fundatur super naturam iuramenti. Iurare namque est inuocare in testem Deum: ac per hoc quicunque iurat conuincitur ex hoc quod iurat, quòd Deum inuocat in testem: ac per hoc per quamcunque rem iurat, vtitur illa re, vt diuina est, vt Dei est, vt Deus in illa, seu per illam, seu ex illa, seu cum illa, & vt testis sit. Et propterea iurare per creaturas est obligatorium. Et hoc ignorabant duces isti cæci.

Iurare per creaturas obligatorium.

Vers. 23. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ: qui, pro *quia*, decimatis mentham & anethum & cyminum: decimam soluitis horum minimorum. Et reliquistis quæ grauiora sunt legis Ecce peccatum in magnis. Iudicium. in iis quæ sunt debita alteri. Et misericordiam. in iis quæ sunt necessaria, licet non debita pauperibus & vniuersaliter indigentibus. Et fidem. hoc est, veritatem seu veracitatem in verbis, in promissis, in factis. hanc enim virtutem directè, & primò relinquunt hypocritæ: hypocrisis enim vitium est virtuti huic contrarium. Hæc oportuit facere. misericordiam, iudicium, & fidem. Et illa non omittere. decimare mentham, anethum & cyminum. Et dixit hæc, ne putares Iesum reprehendisse obseruationem minimorum. Non vituperat seruantes minima, sed simulantes se obseruatores legis seruando minima. Et conuincitur simulatio: quia si studio seruandæ legis seruarent minima, multo magis seruarent maiora, quorum transgressio eneruat legem.

Non æque seruantes minima & simulantes.

Vers. 24. Duces cæci. Scribas & Pharisæos hypocritas, appellat duces aliorum: illos doctrinâ, istos professione sanctimoniæ: cæcos verò in opere proprio, non euitando incurrere in tam manifestam peruersitatem. Excolantes culicem. Metaphoricus est sermo à potu sumpto. Culicem excolare, est vinum in quo apparet culex colare per linteum: ita quòd culex cum omni sua immũditia extrà restet in linteo, vt sic vinum mundum bibatur. Vbi summa diligentia describitur ad euitandam minimam immunditiam in potu Cõsueuimus enim si quando culicem in cyatho videmus, contenti esse simplici extractione eiusdem: sed hîc describitur colatio adhibita Camelum autem glutientes. Nihil commune est camelo & glutitioni nullaque consonantia respondet excolationi

Culicem excolare, quid.

Quid, camelum glutire?

excolationi culicis, glutitio cameli. Propter quæ crediderim ego tam Græcum quàm Latinum textum corruptum haberi in nomine proprio iſtius animalis. Contextus metaphoræ exigit, vt animal aliquod magnum ſignificetur quod deglutiri bibendo poteſt: alioquin non quadrat metaphora. Sonat enim parabola hæc, quòd bibendo hinc euitatis tantâ diligentiâ minimam culicis immunditiam, ita quòd excolatis eum, inde autem glutitis (proculdubio, bibendo) animal magnum immundum: puta muſcam magnam, quam vulgariter dicimus *muſconem*. Si diceretur *œſtrum* apud Græcos, *aſilum* apud nos, ſenſum clarum haberemus, quamuis *aſilus* non currat ad vinum aut aquam, ſed infeſtus ſit bobus. Certiores autem eſſe poſſumus quòd hic eſt literalis ſenſus quem diximus, ex eo quòd ſic & non aliter quadrant omnia: & directè ſignificatur peruerſitas Scribarum & Phariſæorum in ſeruando minima contemnendo grauiora, ſicut euitantes in potu culicis minimam immunditiam tantâ diligentia, & glutiendo in potu aſilum, aut veſpam, aut *muſconem*, ſi dici licet.

Verſ. 25. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: qui, pro, *quia*. mundatis quod foris eſt calicis & paropſidis: intus autem pleni eſtis, pro, *plena ſunt*, rapinâ & immunditiâ. pro *iniuſtitia*. Corruptū eſſe textum teſtatur textus Græcus, teſtatur & ipſe contextus ſermonis: nam ſubiungendo, *munda prius quod intus eſt calicis & paropſidis, vt fiat & id quod foris eſt mundum*, clarè manifeſtat quod prius dixerat, quòd plena ſunt calix & paropſis rapinâ & iniuſtitiâ.

Cibus & potus Phariſæorū ex rapina.

Eſt ergo ſenſus literalis, quòd Phariſæi mundabant vaſa potus & ciborum, ſed contenta in vaſis vtriſque erant immunda: vtpote malè acquiſita, ſcilicet ex rapina. Et propterea dicitur quòd mūdent quod eſt intùs: hoc eſt, contenta in vaſis. Et intendit ad literam, quòd cibus & potus Phariſæorum erat ex rapina. & tamen quaſi viri mundi non comedebant, neque bibebant niſi in vaſis mundis. Et per *calicem* intellige omne poculum: & per *paropſidem* omne catinum cibi: Græca eſt enim dictio: Latinè patina, ſeu catinum dicitur.

Verſ. 26. Phariſæe cæce, munda prius quod intus eſt calicis & paropſidis: vt fiat & quod foris eſt mundum.

Phariſæorū hypocriſis acriùs inſectatur Chriſtus.

Verſ. 27. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: qui, pro, *quia*, ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis: quæ à foris, pro *foris*, parent, pro, *apparent*, hominibus ſpecioſa, intus verò plena ſunt oſſibus mortuorum, & omni ſpurcitiâ.

Verſ. 28. Sic & vos à foris, pro, *foris*. quidē paretis, pro, *apparetis*, hominibus iuſti: intus autem pleni eſtis hypocriſi & iniquitate.

Verſ. 29. Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ: qui, pro, *quia*, ædificatis ſepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorum:

Verſ. 30 & dicitis, ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non eſſemus. pro, *non fuiſſemus*. ſocij eorum in ſanguine prophetarum.

Verſ. 31. Itaque teſtimonio eſtis vobiſmetipſis quia filij eſtis eorum qui prophetas occiderunt. Aduerte quòd ædificare & ornare ſepulchra prophetarum, ſi conſideratur vt ſit affectu religionis, actus eſt laudabilis, nec eſt teſtificatio mali: ſed ſi conſideratur vt eſt conſummatio operis circa mortuos, ſic eſt actus conſummatorius occiſionis, prius enim occidunt, deinde ſepeliunt. Ex eo itaque quòd patres occiderunt, & ipſi ſepeliunt, conſummant facto (quamuis non intentione) opus paternum. Ita quòd *teſtimonio eſtis* & verbo (dicendo quòd patres noſtri interfecerunt) & facto ſepulturæ, conſummando opus paternum, quòd eſtis filij homicidarum.

Ædificare & ornare ſepulchra prophetarum, quomodo malū?

Et merebantur Phariſæi hanc retortionem ſuorum operum in malum: quia non religioſo animo, ſed ex hypocriſi ædificabant & ornabant ſepulchra prophetarum vt monſtrarent ſe horrere crimina patrum ſuorum contra prophetas: & tamen perſequebantur Ieſum caput omnium prophetarum.

Verſ. 32. Et vos implete menſuram patrum veſtrorum. Deus olim dixit Abrahæ, *Nondum ſunt completæ iniquitates Amorrhæorum*. ſic modò Ieſus dicit implendas eſſe iniqui- Gen. 15. 16.

tates patrum. Sub menſura namque iniquitatum Iudæorum, quæ iam inceperant in patribus, comprehendebatur occiſio Chriſti, & perſecutio diſcipulorum eius: & propterea Scribis & Phariſæis dicitur: *Implete menſuram patrum veſtrorum*.

Implete mēſuram patrum, quo ſenſu.

Nec imperando, ſed permittendo futura, dicit, *implete*: ſecundùm conſuetum loquendi modum, quo dicimus perſecutoribus noſtris, facite totum quod concepiſtis.

Verſ. 33. Serpentes, morſu. genimina, ſeu germina, progenies, viperarum, ex parentibus venenoſis geniti, vndique venenum habentes. Et dixit hoc, monſtrans ipſos mendaciter dixiſſe: *ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non fuiſſemus ſocij eorum in ſanguine prophetarum*. Quomodo fugietis à iudicio gehennæ: Quamuis habeatis hic modos fugiendi iudicia hominum: nullus tamen erit vobis modus fugiendi à iudicio gehennæ; hoc eſt, pœnæ infernalis.

Verſ. 34. Ideo dico vobis. Superfluunt hæ duæ dictiones: ad conuincendum vos eſſe ſimiles patribus, qui occiderunt prophetas. Ecce, Demonſtrat tempus inſtans, ſcilicet ſuæ reſurrectionis. Ego. in cœlis reſidens. Mitto, in Pentecoſte. Ad vos, Iudæos. Extendit ſermonem ad omnes, qui hactenus allocutus eſt Scribas & Phariſæos. Prophetas. Actuum 13. *Erant in Eccleſia* Act. 13. 1.
Antiochiæ prophetæ. Et Sapientes, circa diuina. Et Scribas, doctos in lege: Apoſtolos ſcilicet & diſcipulos meos. Et ex illis occidetis & crucifigetis: & ex eis flagellabitis in ſynagogis veſtris: & perſequemini de ciuitate in ciuitatem.

Verſ. 35. Vt cauſam meritoriam denotat. Veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus. hoc eſt, pœna debita pro effuſione omnis ſanguinis iuſti. Non magna, ſed maxima eſt pœna iſta, continens in ſe pœnas cuiuſque occiſoris cuiuſcunque iuſti. Non ſignificatur quòd iſti dabunt pœnas pro Cain, & pro alijs homicidis (nō enim bis punit Deus) ſed quòd luent pœnam æquiualentem pœnis omnium homicidarum, non quorumcunque, ſed iuſtorum. Et ſignificatur per hoc enormitas grauiſſima criminis Iudæorum. Et verè ſic fuit: quia patres ſæuierunt in homines, iſti in Chriſtum Deum & hominem. Vnde ipſe dixit:
Saule, Saule, quid me perſequeris? Qui effuſus Act. 9. 4.
eſt ſuper terram à ſanguine Abel iuſti,

vſque

Duplex hic ſenſus. Reſtrictiuus.

vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ. Hæc particula dupliciter poteſt apponi præcedenti: vel *reſtrictiuè*: vt ſcilicet non loquatur Ieſus de effuſo ſanguine iuſto omni ſimpliciter & abſolute; ſed vſque ad certũ tempus, ſcilicet à principio mundi (quo occiſus eſt Abel à fratre ſuo Cain) vſque ad tempus Ioas Regis Iuda: quo occiſus eſt Zacharias filius Ioiadæ, qui nuncupatur Barachias (hoc eſt, benedictus Domini) propter eius ſanctitatem; vel erat bigomius, ita quòd vocabatur Ioiada, & Barachias: ſicut pater Dauidis vocabatur Ieſſe & Iſai. Hic ſenſus nullam habet contradictionem, ſed quæſtionem quare vſque ad illud tempus tantùm, & non amplius: cùm poſtea fuerit occiſus tam Eſaias, quàm Hieremias à Iudæis.

Et explicatiuus.

Alter ſenſus eſt, vt apponatur *explicatiuè*: vt ſcilicet declaret omnem iuſtum ſanguinem effuſum ab his duobus, ſcilicet Abel & Zacharia. Sed tunc etiam inſurgit quæſtio, quare ab his duobus explicatur *omnis ſanguis iuſtus*? Ad hoc dicitur, quòd hi duo inducti ſunt tanquam extremi inter iuſtos occiſos, quos ſacra Scriptura veteris Teſtamenti nominat. Extremos autem non ſecundùm iuſtitiam aut ſanctitatem, ſed dignitatem. Alter enim eſt ſummum extremum, ſcilicet Zacharias Pontifex, vtpote filius Ioiadæ Pontificis: alter eſt infimum extremum, ſcilicet Abel paſtor ouium. Vel (quod potiùs crediderim) ideò hi ſoli inducuntur: quia in his tantùm Scriptura petitionem vindictæ explicat. In Abel: *Ecce ſanguis fratris tui clamat ad me de terra.* In Zacharia: *videat Dominus & requirat.* 2. Paralipom. 24. Quia enim de vindicta ſanguinis iuſti Ieſus loquebatur, par fuit vt illorum iuſtorum ſanguinem commemoraret, quorum vindicta petita traditur in ſacra Scriptura: vt ex his duabus vltionibus petitis, intelligantur ſimiliter petitæ vindictæ coram Deo omnium aliorum iuſtorum: ac per hoc rationabiliter dictum ſit: *vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus*, tanquam petens vindictam, *a ſanguine Abel iuſti*, cuius ſanguis clamauit ad eum *vſque ad ſanguinem Zachariæ*, qui moriens dixit, *videat Dominus & requirat*. Quem occidiſtis, lapidando ad imperium Regis Ioas.

Abel & Zacharias cur hic nominati.

Gen. 4. 10.
2. Paralip. 24. 22.

Locus inter templum & altare.

Inter templum & altare. In atrio templi erat altare holocauſtorum: ita quòd inter templum & altare holocauſtorum erat ſpatium quoddam in quo erat lauatorium. Latitudo illius ſpatij ſignificatur dicendo, inter templum & altare.

Verſ. 36. Amen dico vobis venient hæc omnia mala pœnæ, debita pro vniuerſo iuſtorum ſanguine effuſo. Super generationem iſtam. Infra quadraginta ſiquidem annos mala hæc ſuperuenerunt. Quæ fuerunt tanta, vt incredibilia videantur: præter obdurationis perſeuerantis pœnam, quæ eſt maior omnibus quas paſſi ſunt, & patientur miſeriis: vt non immeritò dictum ſit venturum ſuper eos omnem ſanguinem iuſtum, &c.

Verſ. 37. Hieruſalem, Hieruſalem. Stringit ſermonem, alloquendo nominatim ciuitatem Hieroſolymitanam. Conduplicat autem nomen, exaggerando conditionem ciuitatis, tot dignitatibus, gratiis & beneficiis donatæ. Quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt. Non dicit, *occidiſti, & lapidaſti*, tanquam perfecerit iam ſua crimina: ſed *occidis & lapidas*, perſeuerans in criminibus iſtis, verè enim perſeuerauit, occidendo Chriſtum, lapidando Stephanum, deinde Iacobum. Quoties volui. voluntate ſigni: præcipiendo, monendo, viſitando per prophetas, & demum per meipſum. Hæc enim omnia ſigna ſunt congregare volentis. Congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos ſub alas. hoc eſt, congregare non qualitercunque, ſed ſub protectione mea habiturus vos materno affectu, more gallinæ reſpectu pullorum. Et noluiſti, pro *noluiſtis*, congregari ſub me. Deus licèt non habeat niſi vnam voluntatem, & vnum velle, quod eſt ſubſtantia eius: velle tamen diuinum relatum ad præcepta, monita, conſilia, prohibitiones & ſimilia, appellatur à Theologis *voluntas ſigni*: contra quam volumus quoties peccamus, non obediendo præceptis Dei. Et de hoc *velle* eſt ſermo, cùm dicitur; *quoties volui, & noluiſtis*. Relatum verò ad illa quæ ab æterno diſpoſuit executioni mandari, vocatur *voluntas beneplaciti*. De qua ſcriptum eſt: *Omnia quæcunque voluit fecit, & voluntati eius quis reſiſtit*, &c. Aduerte hîc, quòd Ieſus dicendo *quoties volui*, monſtrat ſe eſſe Deum: vtpote qui toties tempore præteritorum prophetarum voluit congregare filios Hieruſalem.

In Deo voluntas ſigni.

Voluntas beneplaciti.

Verſ. 38. Ecce, Demonſtrantis eſt pœnam deſtructionis. Relinquetur, pro *relinquitur*. Demonſtrat ſiquidem tanquam præſentem deſtructionem Hieruſalem, infra quadrageſimum annum ſubſecutam: cùm propter breuitatem temporis, tum propter cauſam deſtructionis præſentem, nam infra illam hebdomadam crucifixerunt Chriſtum: propter quod meruerunt, quòd relinqueretur ciuitas deſerta. Vobis domus veſtra deſerta.

Verſ. 39. Dico enim vobis, non me videbitis amodo. Tempus demonſtrat non ſermonis illius, ſed mortis ſuæ imminentis. Donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine Domini. hoc eſt, vſque ad meum aduentum glorioſum, quando conuerſi ad veritatem, credentes in me, dicetis, confitendo me verum Meſſiam, *Benedictus qui venit*, &c.

CAPVT. XXIV.

ET egreſſus Ieſus de templo ibat: & acceſſerunt diſcipuli eius vt oſtenderent ei ædificationes templi. Quia audierant, *Ecce relinquetur domus deſerta*, monſtrare volunt Ieſu ædificium templi, prouocaturi ad miſericordiam: vel vt clarè intelligant, ſi deſertio hæc erit cum deſtructione templi. VERS. 1.

Verſ. 2. Ipſe autem reſpondens. pro *Ieſus autem*. Superfluit, *reſpondens*. Dixit illis: Videtis. Deeſt *nónne*. Legendum eſt, *Nónne videtis hæc omnia*? Amen dico vobis: non relinquetur hîc lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur. Totalis deſtructio templi clarè prædicitur.

Deſtructionē Templi Ieroſolymitani prædicit Chriſtus.

Verſ. 3. Sedente autem eo ſuper montem Oliueti, acceſſerunt ad eum diſcipuli eius ſecretò, pro *ſeorſum*, dicentes: Dic nobis. Nota peti tria: quando hæc erunt? quæ dixiſti de ciuitate & templo. Petunt dici ſibi tempus

deſolationis

Tria à Chriſto quærunt Diſcipuli.

deſolationis Hieruſalem & templi. Et quod ſignum aduentus tui. Ecce ſecundum, quo petunt ſcire ſignum aduentus Chriſti ad iudicium. Et conſummationis ſeculi? Tertium quod petunt ſibi dici, eſt ſignum conſummationis mundi huius.

Verſ. 4. Et reſpondens Ieſus, ad ſingula quæſita ſigillatim. Dixit eis, Videte. Inchoat reſpondendo ad tertium quæſitum, ſcilicet de ſigno conſummationis mundi. Et circa duo monet eſſe cautos. Ne quis vos ſeducat. Ecce primum, ſpectans ad partem hominis intellectiuam.

Multi Antichriſti.

Verſ. 5. Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego ſum Chriſtus. Periculum ſeductionis explicat ex multitudine Antichriſtorum: ſignificans ad literam, quòd non vnus tantùm, ſed multi Antichriſti futuri eſſent ante conſummationem mundi. Et multos ſeducent. Non vanè vſurpabunt nomen Chriſti, ſed cum effectu deceptionis multorum: tantò ergo magis videte, ne vos ſitis in numero eorum qui ſeducentur.

Signa conſummationis mundi.

Verſ. 6 Audituri enim eſtis prælia & opiniones præliorum. pro, *bella & rumores bellorum*. Ordo præpoſterus: ſententia enim incipit ibi, Videte ne turbemini. Et eſt ſecundum cauendum, ſpectans ad partem hominis affectiuam. Et monet vt ſtudium adhibeant ne turbentur, timore, audiendo prælia quæ committuntur, & rumores præliorum futurorum. Oportet enim, deeſt *omnia*, hæc fieri, ex neceſſitate humanorum appetituum. Sed nondum eſt finis. hæc non ſunt ſigna conſummationis mundi.

Verſ. 7. Conſurget enim gens contra gentem, & regnum in regnum. Ne aliqua pauca prælia intelligerent: extendit ſermonem ad gentes & regna diuerſa. Et erunt peſtilentiæ, & fames, & terræmotus per loca. Malis quæ ſibi inuicem homines inferunt, adiungit mala prouenientia non ab homine: vt intelligant nec etiam iſta mala futura eſſe ſigna conſummationis mundi: Vnde & ſubdit:

Verſ. 8. Hæc autem omnia. ſcilicet bellum fames, peſtis, terræmotus & ſimilia. Initia ſunt dolorum. non termini.

Verſ. 9. Tunc, inter hæc tempora tot viciſſitudinibus malorum ſubiecta. Tradent vos, diſcipulos meos. in tribulationem, & occident vos: & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Non dicit *omnibus hominibus*, ſed *omnibus gentibus*. Hoc neſcio an adimpletum adhuc: ſed non dubito implendum. Et intendit per hæc Ieſus cumulare rationes vtriuſque monitionis. Prius enim ex communibus, & modò ex propriis malis futuris monet ne ſeducantur, ne turbentur.

Verſ. 10. Et tunc ſcandalizabuntur multi, & inuicem tradent: & odio habebunt inuicem. Auget rationem cauendi ex multiplici ratione ruinæ futuræ multis Chriſtianis. Prima ratio eſt ſcandalum: nam multi quaſi impingent in varias occaſiones peccandi, & præcipuè in exempla aliorum. *Et ſcandalizabuntur*: hoc eſt, impingendo cadent.

Multi pſeudoprophetæ.

Verſ. 11. Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos. Superius dixerat multos Antichriſtos: modò adiungit multos pſeudoprophetas. Et eſt ſecunda ratio ruinæ per viam ſeductionis: ſub quibus omnes hæreſum doctores cum reliquis ſimulata ſanctitate ſeductoribus comprehendi poſſunt.

Verſ. 12. Et quoniam abundabit iniquitas. Tertia ratio ruinæ eſt, abundantia iniquitatis, tum multitudine ac magnitudine, tum præualendo, afflictiones ac oppreſſiones varias inferendo. Et ſic per viam timoris & laſſitudinis. Refrigeſcet charitas multorum. Charitas ſignificat vel amorem ipſum, vel formam amandi, quæ virtus Theologalis eſt infuſa. Frigere poteſt charitas, hoc eſt amor erga Deum, & erga proximos propter Deum: ſed charitas quæ eſt amoris huius forma, non compatitur ſe frigere, ſi eſt, nam operatur magna ſi eſt: ſed hanc ipſam charitatem frigeſieri, eſt ipſam deſinere, eſt animum charitatem habentem oppreſſionibus ſeu timoribus ſuccumbere, & charitatem perdere, non ex quibuſque ſed ex abundanti iniquitate, excellentibus cauſis. Et ſignificatur iſte modus perdendi charitatem per *frigere*: quia licet infuſa charitas perdatur, acquiſita tamen vſu charitas (quæ eſt ipſe amor) frigeſcit, dum non ex intentione, ſed paſsione deficit ab integro amore Dei: reſtat enim animus amans Deum, ſed frigide: quia non ex toto corde.

Charitatem frigeſieri, quid?

Verſ. 13. Qui autem perſeuerauerit vſque in finem hic ſaluus erit. Hæc aduerſatiua particula, monſtrat frigus charitatis inferre priuationem ſalutis. Et intendit, quod inter tot mala aliqui ruent ſcandalo, aliqui ſeductione, aliqui victi ab afflictionibus ſeu timoribus: & ſolus perſeuerans vſque in finem vitæ propriæ (non ob ſcandala, non ob ſeductiones, non ob paſſiones deſiſtens) erit ſaluus, vt bene videant ne ſeducantur, ne turbentur.

Prædicatio Euangelij in vniuerſo orbe ſignum vltimum conſummationis mundi.

Verſ. 14. Et prædicabitur hoc Euangelium. Hoc eſt vltimum ſignum conſummationis mundi. Regni ſupple cœlorum, Non eſt Euangelium Chriſti Euangelium ſeruitutis, pœnarum, tormentorum, aut virtutum abſolutè, ſed *regni*, non terreni, ſed cœlorum: reliqua enim ad hoc vt regnemus cum Chriſto, bene annunciantur. In vniuerſo orbe. non in parte, in teſtimonium. ad teſtimonium perhibendum de regno cœlorum, reuelato & aperto per Ieſum Chriſtum, Omnibus, non aliquibus, Gentibus. ita quòd ſic prædicabitur in vniuerſo orbe, vt nulla gens exempta relinquatur à teſtificatione regni cœlorum per Chriſtum factâ, &c. Et intendit per hoc, quòd non ſola fama perueniet ad omnes gentes de Euangelio Chriſti, ſed quòd ſic prædicabitur, vt perueniat ad omnes gentes teſtimonium Euangelicum: ita vt ſint inexcuſabiles ſi noluerint credere.

Hanc prædicationem neſcio adimpletam, ſed non dubito adimplendam Ætate noſtrâ audimus multas nationes ignotas patribus noſtris, inueniri à nauigatione Hiſpana: nauigatur ſiquidem ſub polo Antarctico eleuato ſupra quadraginta gradus. Quod prioribus ſeculis non fuit auditum: quibus ſub Æquinoctiali habitatio vix comperta fuit.

Et tunc. omnibus prædictis adimpletis & non antè. Veniet conſummatio. Non dicit conſummatio huius vel illius, ſed abſolutè *conſummatio*: quia de conſummatione mundi huius loquitur, directè concludens reſponſionem ad quæſitum diſcipulorum, *dic nobis quod ſignum conſummationis ſeculi*.

Si omnia hæc Domini dicta colliges haſtries

Dominum

Dominum pinxiſſe tempus vſque ad conſummationem mundi habiturum mala quidem communia præliorum, &c. pro initiis æterni mali, non pro ſignis conſummationis: mala verò propria propter nomen eius, pro meritis æternæ ſalutis: & multos Antichriſtos, multos pſeudoprophetas, multorum ſeductionem, ſcandalum, frigentem charitatem, odium Chriſtianorum pro meritis æterni mali: prædicationem autem Euangelij apud omnes gentes, pro ſigno infallibili conſummationis mundi ex definitione diuina. Sic vt diſcipuli diſcerent ſigna neceſſariò præcedentia conſummationem ſeculi: & non ſigna monſtrantia conſummationem mundi quaſi in ianuis, ſeu ad certum tempus poſt ſigna hæc.

Verſ. 15. Cùm ergo. Quia reſpondet principali quæſito de tempore deſtructionis Hieruſalem & templi, ideo notâ illationis vtitur, quâ non inferuntur dicenda ex dictis: ſed quòd accedit ad reſpondendum ad præcipue quæſitum, ſcilicet quando hæc erunt? Videritis. Multi enim illius ætatis vixerunt vſque ad tẽpus deſolationis: & videre potuerunt hæc. Abominationem deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele propheta.

Abominatio deſolationis. Dan. 9. 27.

Danielis 9. ſcribitur. *Et erit in templo abominatio deſolationis: & vſque ad conſummationem & finem perſeuerabit deſolatio.*

Nota prudens lector, quòd Ieſus afferens hanc Danielis prophetiam, adiunxit, *qui legit intelligat:* proculdubio ad reddendũ nos cautos ne fallamur in ſenſu prophetiæ huius, & conſequenter in verbis ipſius Ieſu. Videbat ſiquidem multos *abominationis* nomine intelligere aut intellecturos ſimulacrum aliquod futurum in templo: ſicut fuerat tempore Antiochi, vt dicitur 1. Macha. 1. quod author illius libri interpretatus eſt *idolum deſolationis*, applicando prophetiam Danielis ad illud. Et præueniens monet, *qui legit intelligat.* Nullus melior interpres Luca Euangeliſtâ eſt qui exercitum Romanorum docuit intelligendũ nomine *abominationis deſolationis.* Et verè ipſa Danielis verba hoc ſignificant: nam non dicit, *erit abominatio in templo.* ſed ſpecificauit abominationem, adiungendo *deſolationis.* Ac ſi apertè diceret; non dico *erit abominatio*, hoc eſt abominandum ſimulacrum, ſed erit *abominatio deſolationis.* Significando, quòd non terræmotu, non diluuio, non cœleſti igne deſolatio templi erit, ſed ex abominabilibus idololatris: vt rei probauit euentus. Lucam autem Euangeliſtam hunc docuiſſe ſenſum, apparet 21. capite, ex eo quòd eadem verba ſubiuncta hîc & ibi (ſcilicet, *tunc qui in Iudæa ſunt fugiant ad montes*, & reliqua) monſtrant hæc apud Matthæũ verba de abominatione deſolationis, intelligi ad literam de deſtructione Hieruſalem: ac per hoc præcedentia apud Lucam verba (ſcilicet, *cùm videritis circumdari ab exercitu Hieruſalem*) explicatiua eſſe verborum Ieſu apud Matthæum, *cum videritis abominationem deſolationis.* Et conuincitur quodammodo hic ſenſus ex ſubiunctis *tunc qui in Iudæa ſunt, fugiant*, &c. Tempus namque fugiendi fuit ad literam tempus illius exercitus: & nullum legitur tempus ſimulachri ſic ceſſiſſe, quo fuerit fugiendum. Stantem in loco ſancto: qui legit intelligat. Verè ſtetit in loco ſancto Romanus exercitus: qui non cecidit: ſed perſeuerauit deſolando & ſanctam ciuitatem & ſanctum templum.

Abominatio deſolationis fuit exercitus Romanorũ.

Verſ. 16. Tunc quando appropinquabit ciuitati Hieroſolymitanæ hæc abominatio exercitus circa ciuitatem ſanctam. Qui in Iudæa. in ſorte tribus Iudæ: illa enim pars circa Hieruſalem affligetur, Sunt fugiant ad montes:

Verſ. 17. Et qui in tecto, non deſcendat tollere aliquid de domo ſua. Non dicit, *non deſcendat*, ſed non deſcendat ad tollendum res ſua domeſticas, ſed ad fugiendum dimiſſis omnibus.

Verſ. 18. Et qui in agro, non reuertatur tollere tunicam ſuam. pro, *veſtimenta*, ſeu *pallia ſua.*

Verſ. 19. Væ autem prægnantibus. non valentibus fugere propter onus ventris. Et nutrientibus. pro, *lactantibus*: quæ nequeunt dimittere infantulos ſuos, & expeditè fugere. Propterea enim tam prægnantibus quàm lactantibus dixit *væ*: quia non poſſunt expeditè fugere, ſicut in tecto vel agro occupati, qui poſſunt relinquere res domeſticas & veſtimenta. In illis diebus.

Væ iis qui non poſſunt fugere.

Verſ. 20. Orate autem. Impedimenta [illegible] monuit relinquenda, impedimenta filiorum compatiendo prædixit: impedimenta temporum oratione tollenda docuit Vt non fiat fuga veſtra in hyeme. incommoda ad iter fugæ, vel ſabbato. in quo non licet iter longum agere. Nec per hoc intelligat peccatum fuiſſe, ſi ſabbato longum peregiſſent iter fugiendo (quoniam neceſſitatis articulus excuſaſſet à peccato toto) ſed intellige animos eorum ratione ſabbati turbandos: hinc timore ne fortè violetur ſabbatum, inde causâ fugæ impellente: animo enim fluctuante ſi cauſa fugiendi ſit tanta, vt non ſit habenda ratio ſabbati, impeditur homo ab expedite fugere. Et dixit tot de fuga, ad ſignificandum quòd ſolâ fuga prouidendum cuique tunc erit.

Cur orandum ne fiat fuga in hyeme [illegible] ſabbato.

Verſ. 21. Erit enim. Particula hæc non eſt pars reſponſionis ad primum quæſitum de tempore deſolationis templi, ſed eſt principium reſponſionis ad ſecundum quæſitum, ſcilicet *quod ſignum aduentus tui* Et cõtinuatur cum dictis ad quæſitũ de conſummatione ſeculi. Ita quòd coniunctio, *enim*, rationem reddit non dictorũ circa deſtructionẽ Hieruſalem & templi, ſed dictorum circa conſummationẽ mundi ex aduentu glorioſo Ieſu. Et per modum interpoſitionis intelligendus eſt Matthæus, interponens ſigna deſtructionis templi inter ea, quæ ſunt conſummationis ſeculi, & ea quæ ſunt aduentus Ieſu glorioſi: vt finitâ interpoſitione continuet *enim.*

Hanc ſiquidem particulam non tractare de tribulatione Hieruſalem, apparet tum ex eo quòd non conſtat tribulationem Hieruſalem fuiſſe maiorem omnibus præteritis ab initio mundi: vel rectius loquendo fuiſſe talem, qualis non fuit ab initio mundi, &c. textus enim non dicit quanta non fuit, ſed qualis non fuit.

Hæc tribulatio non intelligitur de Hieroſolymitana ſed de futura in fine ſeculi.

Tum ex eo quòd non conſtat nullam pòſt futuram talem. Sed hic eſt ſcrupulus, quia interpres Latinus tranſtulit, *neque fiet*: Græcus autem textus habet, *neque fiat*, ita quod optatiuè dicitur per modum abominantis, *neque fiat deinceps talis tribulatio*: & ſic in idem redit qualitas. De tribulatione itaque futura tẽpore Antichriſti eſt ſermo, credimus enim illam futuram maiorem in quantitate & qualitate, quàm fuerit Hieroſolymitana.

Tum præcipuè quia textus clarè loquitur de ſalute omnis carnis, & non alicuius carnis, ſcilicet exiſtentis in Hieruſalem. Et hæc ratio meum cogit intellectum.

Tum

Tum quia textus dicit breuiandos dies illos propter electos ſimpliciter & abſolute: & non dicit propter electos hos vel illos: aut in tali loco, puta in Hieruſalem.

Tum quia inferiùs nullâ aliâ tribulatione deſcriptâ ſubiungitur, *ſtatim autem poſt tribulationem illorum dierum Sol obſcurabitur*, cum reliquis clare ſpectantibus ad aduentum Chriſti glorioſum, vt intelligamus tribulationem, quæ hic deſcribitur eſſe illam, poſt quam ſtatim Sol obſcurabitur, &c.

Ex his itaque apparet particulam hanc ad literam tractare de tribulatione futura ante aduentum Chriſti ad iudicium: & Matthæum tacuiſſe, quam Lucas explicauit tribulationem Hieruſalem magnam.

Tunc, inter ſigna aduentus mei. Tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vſque modò. Non dicit, *quamia non fuit*: quia tanta, imò maior fuit in diluuio vniuerſali. Neque fiet, pro, *fiat*, futuro tempore.

Verſ. 22. Et niſi breuiati, numero, fuiſſent dies illi, non fieret. pro, *eſſet*, ſeu *fuiſſet*, ſalua, à morte corporis. omnis caro, humana, omnis homo: iuxta morem Scripturæ, *omnis caro fœnum*, & rurſus, *videbit omnis caro ſalutare Dei*. Dicendo, *omnis caro*, ipſis nominibus ſignificat, quod de ſalute corporis loquitur: & quòd de periculo communi hominibus bonis & malis loquitur. Nam ſi de ſalute animæ eſſet ſermo, non periclitaretur omnis caro, quamuis multitudo malorum ſit magna valde. Vnde etiam apparet, quòd tribulatio hæc non erit ab hominibus: nam ſi ab hominibus iniquis inferretur, non periclitaretur ex illius duratione omnis caro. Ex eo igitur, quòd niſi truncati fuiſſent quoad numerum dies illi, non ſeruata eſſet omnis caro (hoc eſt, nulla caro ſeruata eſſet) apparet quòd diuinum erat flagellum ac vniuerſale illa futura tunc tribulatio.

Iſai.40.6.

Et hinc habes, quòd non oportet reſtringere *omnem carnem* ad hominem: quia nihil prohibet intelligi abſolutè, vt ſonat litera, *omnem carnem*, vt ſignificetur plaga communis etiam omnibus animalibus.

Sed propter electos breuiabuntur dies illi. Benignus Deus maluit erga promiſcuâ multitudinem propter electos clementiâ vti, quàm ſolos electos à plaga illa ſeruare: quod facillimè poſſet.

Verſ. 23. Tunc ſi quis vobis dixerit. Prædicta tantâ talique tribulatione vniuerſali ante ſuum aduentum, prædixit modò modum aduentus ſui penès differentiam occultè, vel manifeſtè quantùm ad locum. Et priùs excludit incertitudinem loci. Ecce hic, in hoc loco eſt Chriſtus, aut illic, nolite credere.

Verſ. 24. Surgent enim Pſeudochriſti & pſeudoprophetæ: & dabunt ſigna magna & prodigia. quæ diabolicâ poteſtate fieri poſſunt: quæ ſecundùm veritatem non excedunt facultatem naturalium agentium: niſi pro quanto dæmon & mouere poteſt aliqua, quæ naturalia agentia non mouent, vel ad mixtionem, vel ad locum: & celeriùs agere, aut ad contraria ſtatim, aut applicando ad effectus ad quos natura nunquam applicaret, & huiuſmodi. Et propterea apparebunt mirabilia, & exiſtimabuntur vera miracula. Facilè enim eſt tantæ multitudini dæmonum liberæ in ſuo poſſe (quod modò ligatum eſt) ſanare ægros etiam quos incurabiles appellamus quaſi ſubitò, & curare vulnera incurabilia à nobis quaſi ſubitò: mouendo quæ intùs ſunt in corpore, & vtendo intus ſecretis viribus naturalium corporum, tanquam atomorum, quæ non percipimus. & ſic de ſimilibus.

Dæmones poſſunt ſanare ægros nobis incurabiles, & vulnera ſubitò curare, &c.

Ita vt in errorem inducantur: ſi fieri poteſt, ſeu *poſſit*, etiam electi. Recole conditionalē eſſe veram tam antecedente quàm conſequente exiſtente impoſſibili: vt, ſi leo volat habet alas. Vnde cum hoc quod non poteſt fieri vt electi ducantur in errorem, veriſſimè dicitur, ſi fieri poſſet ducerentur in errorem electi. Dixit enim hoc ad ſignificandum magnitudinem fallaciæ comitantis magna ſigna & prodigia, quæ tunc fient, nō ab vno, ſed à multis pſeudochriſtis & pſeudoprophetis.

Fallacia magna in ſignis & prodigiis.

Verſ. 25. Ecce prædixi vobis.

Verſ. 26. Si ergo dixerint vobis: ecce in deſerto eſt, nolite exire. Quod in genere dixerat, ecce hic aut illic, modò in ſpecie dicit in deſerto, loco remoto à communi habitatione: vt Ioannes Baptiſta. Ecce in penetralibus, loco ſecreto ſeu occulto: Nolite credere.

Verſ. 27. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & paret, pro, *apparet*, vſque in Occidentē: ita erit aduentus filij hominis Excluſis locis incertis, declarat locum manifeſtum: prædicendo aduentum fore manifeſtum ab Oriente in Occidentem, in aëre coram omnibus, ad ſimilitudinē fulguris coruſcantis à parte Orientali in partem Occidentalem. Suſpicor ego minus bene interpretatum hunc textum: & debere legi, *ſicut enim fulgor*. Ita quòd ſimilitudo affertur de fulgore Solis apparente manè ab Oriente in Occidentem: & non de fulgure: nuſquam enim fulgur apparuit extenſum ab Oriente in Occidentem, ſed per modicum aëris ſpatium coruſcans deſinit, vt ad ſenſum videmus.

Comparat Chriſtus aduentum ſuū fulguri ſiue fulgori.

Verſ. 28. Vbicunque enim fuerit corpus, pro, *cadauer*. illuc congregabuntur & aquilę. Ne putares aduentum eius in aëre eſſe phãtaſma aliquod, adiungere curauit quòd ad ſe in aëre conuenient ſancti homines velut aquilæ conuolant ad cadauer comedendum.

Ex qua ſimilitudine duo intelligimus quæ ad literam erunt vera. Alterum eſt, quòd ſancti concurrent ad Chriſtum, non ambulando ſuper terrā, ſed velut volando in aëre: quia vt dicitur 1. ad Theſſal. 4. *Nos qui viuimus in aduentu Domini, rapiemur obuiam Chriſto in aëra*. Alterū eſt quod auidi velut ad olfactum cibum congregabuntur ad Chriſtum: qui ſolus præſtat quicquid cibo & potu haberi poteſt.

Sancti velut aquilæ ad Chriſtū conuolant.

1. Theſſ. 4. 16.

Verſ. 29. Statim autem poſt tribulationē dierum illorum. Redit ad ſigna præcedentia aduentum ſuum. Vbi clarè videre potes *tribulationem dierum illorum* non aliam reperi quàm paulò ſuperiùs deſcriptam, *& niſi breuiati eſſent dies illi*, &c. Sol obſcurabitur. non intelligo per interpoſitionem Lunæ vt cōſueuit, ſed miraculoſâ obſcuratione. Et Luna non dabit lumen ſuum. Hinc ſignificatur, quòd Luna habens lumen ſuū, non dabit illud: vt intelligamus, quòd nō loquitur de eclipſi, ſed de miraculo: quia in eclipſi Luna priuatur lumine: Luna non habet lumen: hic autē non dicitur *Luna nō habebit*, ſed *non dabit* lumen ſuū. Et ſtellæ cadent de cœlo. Contextus cum Sole & Luna, cogit ad intelligendū de veris ſtellis quæ ſunt in cœlo: ſed caſum earum intelligo eſſe

Sol & Luna obſcurantur.

Stellæ cadent à lucendo.

caſum à lucendo, ita quòd ſicut Sol obſcurabitur, & Luna non illuminabit, ita & ſtellæ non lucebunt nobis. Et hoc metaphoticè vocatur *cadere de cœlo*, ex eo enim quòd ſemotis nubibus ſtellæ non videbuntur, videbuntur non eſſe amplius in cœlo; quod eſt ſecundùm fulgere ſuum cadere de cœlo.

Virtutes cœlorum mouebuntur.

Et virtutes cœlorum mouebuntur. Per virtutes cœlorum intelligo vires ſeu poteſtates corporum cœleſtium, quia non dicitur *virtutes*, ſed *virtutes cœlorum*. Mutabuntur enim potentiæ actiuæ cœleſtium corporum à ſolitis actionibus. hoc ſiquidem cognatum eſt mutationibus dictis circa Solem, Lunam & ſtellas, quæ à ſolitis actionibus impedientur.

Verſ. 30. Et tunc apparebit, pro *parebit*, ſignum filij hominis in cœlo. Teſtatur Eccleſia ſignum crucis eſſe ſignum filij hominis, cantando, *Hoc ſignum crucis erit in cœlo, cum Dominus ad iudicandum venerit.* Teſtatur idem vniuerſa religio Chriſtiana: vtens ſigno crucis in omnibus tanquam ſigno proprio Ieſu Chriſti. Et aptè vexillum crucis præcedet Ieſum in humana natura venientem: tanquam in quo vicit mundum & Diabolum, moriendo, &c.

Signum crucis in cœlo.

Et tunc plangent omnes tribus terræ. Non pœnitendo nec timendo, ſed triſtes redditi: quia certi iam ſunt expectantes propriam damnationem *tunc*. Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cœli. Non occultantibus ipſum, ſed velut obſequium præbentibus. Cum virtute, pro *poteſtate*, multa, & maieſtate. pro *gloria*.

Verſ. 31. Et mittet Angelos ſuos. Si ordo actionum erit ſecundùm ordinem hunc, ſcilicet quòd filius hominis veniens cum gloria, mittet angelos ſuos ad congregandum electos, non parum durabit ſolennitas Chriſti apparentis glorioſè mundo, in aëre. Cum tuba & voce magna. pro, *in tuba vocis magnæ*. Vel, *in tuba voce magna*. Ita quòd non ſignificantur duo ſoni, alter tubæ & alter vocis, ſed vnicus: vel vocis magnæ quaſi tubæ, vel tubæ magnæ vocis.

Angelorum tuba.

Exod. 19. v. 16.19.

Exodi decimonono, & viceſimo ſcribitur, quòd deſcendente Deo in monte Sinai, *clangor buccinæ vehementer perſtrepebat, & ſonitus buccinæ paulatim creſcebat in maius*, & audiebatur ab omni populo. Multò ergo magis adueniente corporaliter Chriſto homine ad homines vniuerſos, qui ſunt, erunt & qui fuerunt, interueniet ſenſibilis ſonus ſimilis ſono tubæ, non perſtrepentis, vt olim ad terrorem. ſed velut vocantis: vel interueniet formata ac dearticulata vox ſenſibilis magna quaſi tubæ. Primum tamen apparet verius, ex eo quod non ſubditur quid dicet illa vox: nam ſi vox ſignificaretur, explicandum fuiſſet quid diceret. Sed ſi ſignificatur tuba vocans, non oportet aliud apponere: quoniam clarè intelligitur tuba vocans ad congregationem electorum.

Et congregabunt electos eius à quatuor ventis. Nominat quatuor mundi partes, Orientem & Occidentem, Septentrionalem & Auſtralem, à quatuor principalibus ventis, comprehendens in illis medios. A ſummis cœlorum vſque ad terminos. pro, *ſumma eorum*. Ita quòd textus eſt, *à ſummis cœlorum, vſque ad ſumma cœlorum*: ſeu ab extremis vſque ad extrema. Significantur enim per hæc, ambo hemiſphæria, quorum neutrum eſt altero ſuperius aut inferius, ſed ambo ſumma, ambo ſuprema, ambo extrema. Et intendit per hoc explicare quòd congregabuntur electi: non ſolum ab hac ſuperficie orbis terrarum, quam inhabitamus, ſed etiam ab extremis vſque ad extrema cœlorum: ad comprehendẽdum loca omnia vbicunque poſſunt inueniri animæ ſeu corpora electorum: multi ſiquidem electi, ſecundùm animam ſunt in cœlis: multi tunc animâ & corpore erunt in terra viuentes: multorum animæ fortè in purgatoriis locis, multorum corpora ſub aquis, multorum ſub terra, &c. cœli enim ipſi & omnia intermedia comprehenduntur hac extenſione, *à ſummis cœlorum vſque ad ſumma cœlorum*. Ita quòd vbi priùs omnia loca deſcripſerat à quatuor ventis, ne intelligeres loca tantùm ſubiecta ventis, declarauit intelligenda eſſe omnia loca tam cœleſtia quàm quæ infra cœlos inueniuntur, adiungendo *à ſummis cœlorum vſque ad ſummâ cœlorum*.

Summa cœlorum, ambo hemiſphæria

Electi vndique congregabuntur

Verſ. 32. Ab arbore fici diſcite parabolã. pro *ſimilitudinẽ*. Cùm iam ramus eius tener fuerit & folia nata, ſcitis quia prope eſt æſtas. Prædictis ſignis & modo aduentus ſui, declarat relationem ſignorum ad aduentum, tam ſecundùm rem quam ſecundùm effectum in hominibus. Et relationem ſignorum præuenientem aduentum ſuum glorioſum ſecundùm rem, declarat eſſe ſicut gemmantium arborum fici & ſimilium ad æſtatem: hoc eſt, relationem propinquitatis: hanc enim relationem clarè explicat textus.

Filius gemmans ſignum æſtatis.

Verſ. 33. Ita & vos cùm videritis hæc fieri, ſcitote quia prope eſt in ianuis. Subaudi regnum dei, ſeu aduentum Chriſti glorioſum.

Verſ. 34. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc. Tum electorum, tum hominum. Præteriret ſiquidem generatio electorum ante iſta ſigna, ſi completo numero electorum adhuc differentur ſigna, adhuc differretur aduentus Chriſti remanente generatione reproborum ſola. Rurſus præteriret hæc vnica hominũ generatio inchoata à tempore diluuij, ſi completo numero hominum generationis huius differrentur hæc omnia, inſtitutâ aliâ generatione poſt conflagrationem orbis: vt tempore Noe inchoauit alia generatio poſt diluuium aqueum, vt poſſent hæretici fingere. Abſoluit itaque nos à timore dilationis aduentus ſui vltra completum numerum electorum ſecundùm generationem illâ, tam in eſſe naturæ, quàm in eſſe gratiæ per Euangelium & Baptiſmum. Et opportunè adiecit hoc: ne vagaremur per multas æſtates, & redeuntes ſingulis annis gemmantes arbores. Donec omnia. deeſt, *hæc*, fiant. Et demonſtrantur per pronomen, *hæc*, tam ſigna præcedentia quàm ſimultanea. & aduentus ipſe glorioſus.

Verſ. 35. Cœlum & terra tranſibunt. Non ſecundùm ſubſtantiam, ſed ſecũdùm ſtatum: nam à ſtatu motus, generationis & huiuſmodi, tranſibunt ad ſtatum quietis & gloriæ. Verba. Nõ ſecundùm vocalem prolationem, quâ irreuocabile verbum deſinit prolatum, ſed ſecũdùm res dictas. autem mea non præteribunt. Sed perpetuâ immutabilitate perſeuerabunt. Hic ſenſus directè, & è regione reſpondet ad *cœlum & terra tranſibunt*, conſiderando res ipſas. Et addidit hoc ne relinqueret locum ſuſpicandi quòd regnum ſuum glorioſum ad quod tunc congregabit electos, alicui mutabilitati ſubiectum foret.

Cœlum & terra tranſibunt, quo ſenſu

Poſſunt & alterum gignere ſenſum ſecundùm ſimilitudinẽ proportionalem, & ſignificare quòd

cœlum

cœlum & terra trāſibunt à ſtatu ſuo; verba autem mea non tranſibunt a ſtatu ſeu proportionaliter. Status enim verborum prædicentium futura, eſt veracitas: & tranſirent ſeu præterirent ſi veracitatem perderent, ſi non adimplerentur vt ſignificant. Et addidit hoc ad declarandum, quòd omnino & infallibiliter fient & erunt hæc omnia vt dicit. Et hic eſt ſenſus literalis: tum quia tranſitus verborum prædicentium futura eſt hic: tum quia promiſſorio ſermoni magis quadrat immobilis veracitas verborum.

Diem iudicij nemo ſcit.

Verſ. 36. De die autem illa, & hora nemo ſcit. Dixerat ſigna præcedentia ſuum aduentum, præmonſtrare illum proximum ſicut arbores emittentes frondes monſtrant propinquam æſtatem: ne autem errares intelligendo hanc ſimilitudinem, non ſolùm quantùm ad propinquitatem, ſed etiam quantùm ad certitudinem temporis: & intelligeres quod ſicut à tempore quo arbores gemmant & frondeſcunt vſque ad æſtatem, ſcitur ſpatium temporis determinari, puta trium menſium, ita ab iſtis ſignis vſque ad diem aduentus Chriſti ſciri poſſet certum tempus, ideo hanc opinionem excludit. Neque angeli cęlorum. Notitia naturali. Niſi pater meus ſolus. Ex Marco clarè apparet, quòd dictio excluſiua in hoc textu excludit à filio, non ſecundùm diuinitatem, ſed ſecundùm humanitatem. Et eſt ſermo de notitia naturali. Solus enim Deus nouit ex ſua naturali notitia, tempora, & momenta quæ poſuit in ſua poteſtate. Nullus ſiquidem naturali notitia nouit conſilium Dei, niſi ſpiritus Dei.

niſi Chriſtus.

Cum hac tamen veritate ſtat, quòd Ieſus etiam ſecundùm quòd homo ſciat notitiâ ſupernaturali diem illum. Nec eſt dubitandum quòd ſciat illum & ſcierit illum ab inſtanti quo conceptus eſt in materno vtero: quoniā fuit perfectè beatus ſecundùm partem ſuperiorem animæ, & vidit in diuina eſſentia omnia ſingula quæ ſunt, erunt & fuerunt. An etiam aliquibus ſuperioribus Angelis hæc notitia communicata ſit, neſcimus, hoc certum eſt, quod naturali notitiâ neſciunt diem illum.

Verſ. 37 Sicut autem in diebus. pro, *dies*, Noë. Et eſt *dies* nominatiuus pluralis. Ita erit & aduentus filij hominis.

Verſ. 38. Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes & bibentes, nubentes. pro, *ducentes vxores*, & nuptui tradentes vſque ad eum diem quo intrauit Noë in arcā. Declarat quem fructum facient præuiſa ſigna: declarando quòd non facient communiter fructum, ſed erit tunc ſicut fuit in diebus Noë: tum quoad officia comedendo, bibendo, nubendo, & alia huiuſmodi faciendo: tum quoad impœnitentiam.

Tempus præcedens Iudicium ſimile tempori diluuij.

Verſ. 39. Et non cognouerunt donec venit diluuium & tulit omnes: ita erit & aduentus filij hominis. In hoc conſiſtit tota vis: quia ſicut tunc non cognouerunt, quamuis Noë pararet arcam pro diluuio, ita non cognoſcet mundus aduentum Chriſti imminentem, quamuis ſigna præcedentia viderint. Culpa itaque nolentium credere ſignis, inſinuatur.

Verſ. 40. Tunc duo erunt in agro: vnus aſſumetur, pro, *aſſumitur*. & vnus relinquetur. pro, *relinquitur*.

Verſ. 41. Duæ molentes in mola: vna aſſumetur, pro, *aſſumitur*. & vna relinquetur: pro, *relinquitur*. Duo in lecto: vnus aſſumetur, & alter relinquetur. Superfluit, *duo in lecto: vnus aſſumetur, & alter relinquetur*. In his duabus combinationibus ſignificatur gratia diuinæ electionis futuræ tempore aduentus Chriſti, cum multis myſteriis. Gratia ſiquidem diuinæ electionis exprimitur in hoc, quòd vtriuſque combinationis alter eligitur ad regnum Chriſti, alter relinquitur ſibiipſi.

Vnus aſſumitur, alter relinquitur.

Myſteria autē ſunt multa valde. Neutra combinatio meminit bonorum aut malorum, ſed indifferentium moraliter: vt non meritis electio, nec demeritis relictio, ſed gratiæ diuinæque libertati totum aſcribatur. Diuerſæ conditionis homines ſignificantur (& molentes, artificialibus operibus vacantes; & agrum colentes, ruſtici omnes) vt non paucos ex vna familia vt tempore Noë, ſaluandos intelligas, ſed multos ex diuerſo hominum genere. Vtriuſque ſexus meminit: vt hinc intelligamus fœmineum ſexum in regno Chriſti manſurū. Ideo enim duarum molentium vnam aſſumendam deſcribit.

Verſ. 42. Vigilate ergo: quia neſcitis quâ horâ dominus veſter venturus ſit. Dixerat, *de die autem illa & hora*, & cætera. & proſecutus eſt ea quæ ſpectant ad incertitudinem diei: modò proſequitur ſpectantia ad incertitudinem horæ.

Verſ. 42. Illud autem ſcitote quoniam ſi ſciret paterfamilias quâ horâ fur venturus eſſet, vigilaret vtique, & non ſineret perfodi domum ſuam. pro. *quod ſi ſciuiſſet paterfamilias qua hora fur venturus fuiſſet, vigilaſſet vtique, & non ſiuiſſet*. & cætera. Adiungit parabolam de patrefamilias. Sed quorſum hæc parabola? videtur enim diſſonare propoſito: nam excuſatoria apparet patrisfamilias, & conſequenter noſtri: vtpote qui neſcimus quâ horâ filius hominis veniet. Reſpondetur quòd parabola hæc affertur ad manifeſtandum duo; ſcilicet periculum noſtrum ex ignota hora, & neceſſitatem continuæ vigiliæ. Periculum quidem quia ſi ſciremus horam, vigilaremus illâ horâ: ſicut paterfamilias ſi ſciuiſſet horam, &c. non incurriſſet damnum. Neceſſitas proinde continuæ vigiliæ, neceſſaria illatione concluditur, dicendo:

Ad quid hæc patrisfamilias parabola?

Verſ. 44. Ideo & vos eſtote parati. Non infert vigilare continuè (ne intolerabile quid præcipere videatur) ſed eſtote parati, ad ſignificandum continuam vigilantiam fore, eſſe paratum. Quia neſcitis. pro, *non putatis*. Et legendum eſt. *Quia qua hora non putatis* filius hominis venturus eſt.

Verſ. 45. Quis putas. Præcedenti ſimilitudine omnes ad vigilandum continuè, monuit: iſtâ monet prælatos in ſpecie. Vnde & deſcribit prælati conditiones. Et quia rari ſunt tales: ideo inchoat dicendo: *quis putas?* ſignificando raritatem, talis eſt. Eſt fidelis. Ecce vna conditio fides, veracitas: vt non fallat. Seruus. Alia conditio ſubiectio ad Dominum ſuum: non recalcitret, non eleuetur, &c. Et prudens. Tertia conditio vt non fallatur, &c. Quem conſtituit Dominus. Quarta conditio: non aſſumat ſibiipſi gradum honoris, ſed conſtitutus ſit à Domino. Super. Ecce gradus. Familiam ſuam. Domini, non ſerui prælati: vt charorum Domino famulorum curam commiſſam intelligamus. Vt det. Ecce officium, ecce finis prælati. Illis. non ſibi ipſi. Cibum. cuique neceſſarium, non flagellum. In tempore: iuxta diuerſitatem temporum (æſtatis & hyemis, veſpere & mane

Quatuor boni Prælati conditiones.

quantùm ad parabolam. Sed quantùm ad intentum ſenſum, dare cibum illis in tempore, eſt paſcere animas temporibus, quibus oportet: vt nullo vnquam tempore quando opus eſt, omittat Prælatus dare cibum indigentibus animabus.

Verſ. 46. Beatus ille ſeruus. Explicat beatitudinem talis Prælati: vt magnitudinem meriti apud Deum intelligamus. Quem cùm venerit Dominus eius, inuenerit ſic facientem. Non dicit, *inuenerit vigilantem*, quod commune debet eſſe omnibus, ſed *ſic*, cum ſeruitute, fide, prudentia dantem illis cibum in tempore, perſeuerando vſquequo venerit Dominus, quantumcunque ex improuiſo, quantumcunque tardet.

Verſ. 47. Amen dico vobis, quoniam ſuper omnia bona ſua conſtituet eum. Ecce ſpecialis gradus beatitudinis, reſpondens officio: vt qui ſuper diſpenſando cibo familiæ bene ſe geſſit, conſtituatur ſuper omnes res quaſcunque habet Dominus. Non dicit, ſuper omnes ſuos, ſed ſuper omnes res ſuas, vt intelligas non hyperbolice id dictum: & illud promitti quod multis poteſt conferri ſimul, quibus vna omnino eſt voluntas immutabilis.

Verſ. 48. Si autem dixerit malus ille ſeruus in corde ſuo. Vitia malorum prælatorum ſubduntur. Moram facit Dominus meus venire. Ratio peccandi tarditas diuini iudicij aſſignatur. Et verè æſtimatur tardum iudicium, ex eo quòd non niſi poſt hanc vitam apparet.

Vitia mali Prelati.

Verſ. 49. Et cœperit percutere conſeruos ſuos. Peccata contra proximos, hoc vno comprehenduntur. Manducet autē & bibat cum ebrioſis. Peccata contra ſeipſum intemperatè viuendo, per hoc deſcribuntur.

Verſ. 50 Veniet Dominus ſerui illius in die qua non ſperat, pro, *expectat*, & horâ qua ignorat:

Verſ. 51. Et diuidet. pro, *diſſecabit*, id eſt, in partes duas ſecabit. Eum. Significauit mortem per diuiſionem ſeu ſectionem, ad differentiam mortis hominum a morte aliorum animalium. Mors enim hominum, eſt ſeparatio partium remanentium, ſpiritus ſcilicet immortalis & materiæ. mors verò aliorum, eſt etiam animæ extinctio. Et hinc apparet, quòd tranſtulit ſermonem Ieſus ab aduentu ſuo ad iudicium vniuerſale, ad aduentum ſpiritualiter quotidie per iudicium ſingulare in morte cuiuſlibet: tum quia eiuſdem ſunt rationis quantùm ad periculum noſtrū: tum quia qualis in hoc ſingulari iudicio quiſque iudicabitur, talis in vniuerſali iudicio cōparebit. Partemq; eius. Cogitat ea quæ in mundo ſunt diuidi & vnicuique portionem ſibi debitam dari: & intelliges partem mali Prælati definitam eſſe id quod in æternum habebit ſuppliciorū. Ponet cū hypocritis. Ideo cum hypocritis mali prælati deputantur: quia verè hypocritæ ſunt ſtatum profitentes ſanctum, & facta exercentes iniqua: dum prætextu ſancti ſtatus velari impunitate ſaltem volunt iniquitates ſuas. Illic erit fletus & ſtridor dentium. Pœna inferni deſcribitur, ſuperiùs expoſita.

Tranſit de iudicio vniuerſali ad particulare.

CAPVT XXV.

VERS. 1. **T**Vnc. tempore aduentus ad iudicium vniuerſale, & etiam ad iudicia ſingularia, vſque enim iam memini. Simile erit regnum cœlorum. quod hic inchoatur, & in futuro ſtatu conſummatur. Decem virginibus. Decem virgines, vniuerſi fide integra Chriſti fideles ſunt. Quæ accipientes lampades ſuas. ſua ſtudia exteriorum operum bonoru ex ſuo genere: vt ieiunare, eleemoſynas facere, audire miſſas, & ſimilia. Exierunt obuiam ſponſo & ſponſæ. In textu Græco non habetur, *& ſponſæ*. Profeſſio conatus ad eundum in cœleſtem patriam ſignificatur per ire obuiam ſponſo Ieſu Chriſto.

Parabola decem virginū

Vnde habes, quòd parabola iſta ad literam tractat, non de omnibus Chriſtianis (nam multorum extrinſeca opera manifeſte ſunt mala) ſed de illis tantum, qui profitentur ſe ſtudere factis ad continuum progreſſum verſus patriam cœleſtem: horum enim lampades exteriorum operum, lucentes apparent. Et ideo deſcribuntur euntes obuiam, non iudici, ſed ſponſo: ad ſignificandum quòd vniuerſi iſti profitentur ſe ex amore procedere ad Ieſum, tanquam ad amicè & honorabiliter ſuſcipiendum ſponſum.

Verſ. 2. Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Terribilis ſententia: quâ media tantum pars fidelium, quorum lucent tam bona opera, quam ſtudia ad obuiandum ſponſo, prudens ac per hoc ſaluanda deſcribitur.

Verſ. 3. Sed quinque fatuæ. Vera inter iſtas differentia comprobatur: quia prudentes prouiderunt de medijs opportunis ad finem: fatuæ autem (& hinc fatuæ) non curauerunt prouidere de neceſſarijs medijs ad finem. Acceptis lampadibus, non ſumpſerunt oleum ſecum. hoc eſt, ſumpſerunt oleum in lampadibus tantùm, & non ſumpſerunt oleum ſecum: hoc eſt, in vaſis ſuis vltra illud quod erat in lampadibus: prudentes autem vltra oleum in lampadibus, acceperunt in vaſis ſuis. Iſtæ enim cogitauerunt id quod euenit: ſcilicet quòd oleum lampadum non ſufficeret. Illæ autem confiſæ ſunt in oleo lampadum tanquam ſufficiente. Et ſignificatur per oleum teſtimonium bonitatis ſeu charitatis. In hoc differunt operantes bona opera, quòd aliqui habent teſtimonium ſuæ bonitatis foris tantùm in ipſis operibus bonis: intus enim non ſentiunt ſe diligere Deum in toto corde, ſe pœnitere peccatorum, quia ſunt offenſæ Dei, ſe diligere proximum propter Deum. Alij autem operantur ſic bona, vt & ipſa opera lucentia teſtimoniū foris reddant boni animi, & intus in cōſcientia propria ipſe Spiritus ſanctus teſtificetur ſpiritui eorū quòd filij Dei ſunt. Sentiunt enim in corde toto ſe diligere Deum, pœnitere propter Deū, diligere proximum & ſeipſum propter Deum, & breuiter Deum eſſe ſibi rationem amandi, ſperandi, timendi, gaudendi, triſtandi, & breuiter operandi intùs & extrà: hoc eſt enim oleum in vaſis proprijs.

Prudentes prouident de medijs neceſſarijs ad finē: ſecus fatuæ

Duo bene operantium genera.

Verſ. 4. Prudentes verò acceperunt oleum in vaſis ſuis cum lampadibus.

Verſ. 5. Moram autem faciente ſponſo. Mora ſponſi totum tempus vitæ huius eſt, conceſſum ad progreſſum & pœnitentiam. Dormitauerunt omnes, & dormierunt. Hinc apparet, quòd non ſponte dormierunt, ſed dormitando incurrerunt dormitionem expectantes ſponſum. Significantur enim per hæc duo: Alterū eſt, quòd in hac vita inter hæc bona opera obrepunt multæ paſſiones: & incurruntur multæ negligentiæ, &

Dormitatio huius vitæ.

vniuerſa

vniuerſaliter peccata infirmitatis humanæ : quæ per dormitationem & dormitionem ſignificantur, tanquam quodammodo inuoluntaria. Alterum eſt, quod per hæc peccata non eſt mutatus ſtatus expectantibus : quia talia ſunt, quòd non mutant ſtatum: non enim ſunt peccata mortalia, in eodem namque ſtatu ſunt ſurgentes à ſomno, in quo erant cùm inceperunt dormire.

*Verſ.*6. Medià autem nocte, quando minùs creditur, quando quietis tempus putatur. Clamor, vel ſignum nuncians iudicium vniuerſale; vel ægritudo, vel caſus mortalis in iudiciis particularibus. Factus eſt: Ecce ſponſus. Ieſus Chriſtus. Venit, ad iudicium vniuerſale vel particulare. Exite, de corpore, vel de mundo hoc. Obuiam ei, amicè ac honorabiliter ſuſcipite illum:

Clamor de ſponſi aduentu.

Verſ. 7. Tunc ſurrexerunt, à ſomno negligentiarum conſiderando ſeipſas. Omnes virgines illæ : & ornauerunt lampades ſuas, diſpoſuerunt opera ſua bona, præſentanda diuino occurſui tanquam meritoria.

*Verſ.*8. Fatuæ autem ſapientibus dixerunt: Date nobis de oleo veſtro, quia lampades noſtræ extinguuntur. Quantùm ad parabolam in lampadibus vſque ad mediam noctem accenſis conſumptum eſt oleum, quod in eis erat, & propterea fatuæ non habentes reconditum in vaſis ſuis oleum, dicunt quòd lampades noſtræ extinguuntur, & petunt oleum à prudentibus: & illæ reſpondent rationabiliter, &c.

Quinam petant ab aliis oleum?

Quantùm verò ad intentum ſenſum : audito aduentu iudicis, illi qui internum non habent teſtimonium ſuæ bonitatis, ſed extrà tantùm (quia ſcilicet bona opera fecerunt) recurrunt ad conſueta ſibi teſtimonia, hoc eſt, exteriora: conſiderantes enim in extremo vitæ ſuæ opera propria extingui coram examine ſummi iudicis, recurrunt ad ſanctorum virorum teſtimonia: Nónne bonus ego fui, ieiunando, eleemoſynas dando, miſſas audiendo, ſingulis annis confitendo & communicando? Nónne ego vixi ſicut alij reputati boni? & ſimilia. Et iſte recurſus, ſiue fiat diſcurrendo ſecum, ſiue alloquendo ad literam viros ſanctos, ſeu conferendo cũ aliis, parui refert.

Verſ. 9. Reſponderunt, deeſt, *autem*, prudentes dicentes. Ne fortè, pro, *nequando*, non ſufficiat nobis & vobis. Nullus eſt in hac vita, qui ſufficiens teſtimonium dare poſſit alienæ bonitatis: & propterea viri ſancti reſpondent, quòd teſtimonium proprium vix ſufficit ſibiipſis, & propterea negant teſtificari. Ite potius. Conſilium ſanctorum, quod in extremo datur pœnitentibus, quando iam clamor factus eſt, *ecce ſponſus venit*, eſt vt prouideant ſibi de oleo, eundo ad emendum. Ad vendentes, Doctores, Confeſſoréſque, qui non poſſunt donare, ſed vendere oleum teſtimonij : nam quaſi vendere, eſt exigere veram pœnitentiam pro pretio olei. Et emite vobis, pretium veræ pœnitentiæ internæ, amoris interni appendite.

Quinam vendant?

*Verſ.*10. Dum autem irent emere. Velleitas veræ charitatis, ſeu veræ pœnitentiæ ſignificatur, potiùs quàm vera voluntas. Venit ſponſus. Hinc apparet, quòd omnia geſta & dicta hactenus in hac parabola, ſpectant ad præſentem vitam : nam aduentus ſpiritualis ſponſi eſt in morte ſingulorum : aduentus autem corporalis ad iudicium erit, completo tempore pœnitendi. Ita quòd tempus aduentus illius erit ſicut mors quantùm ad terminum viæ : nam ſi viui tunc poſſent pœnitere, omnes verè ad pœnitentiam redirent. Et quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, cœleſtis patriæ. Et clauſa eſt ianua. Clauſura ianuę, definitio eſt negandæ gratiæ.

Mirum apparet, quòd exiſtentibus adhuc in hac vita virginibus claudatur ianua cœleſtis regni : firmetur negatio ingreſſus : Vbi eſt illa promiſſio: *In quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius non recordabor?* Sed ceſſat admiratio, intelligendo quòd clauſio ianuæ, non eſt negatio veniæ pœnitentibus in veritate, ſed eſt negatio gratuiti auxilij diuini ad verè pœnitendum: quia etiam hac animaduerſione, inquit Auguſtinus, percutitur peccator vt moriens obliuiſcatur ſui, qui dum viueret, oblitus eſt creatoris ſui. Fundatúrque hoc in dictis Apoſtoli ad Hebræos 12. monentis ab exemplo Eſau, *Scitote quoniam poſtea non inuenit locum pœnitentiæ, quanquam cum lachrymis quæſiuiſſet illam.* Quando autem & cum quibus Deus vtatur hac iuſtitia, neſcitur. Hoc vnum hinc habetur, quòd pœnitentia dilata vſque ad extremum, cùm auditur, ecce ſponſus venit, non eſt ſecura : imò deſcribitur non vera pœnitentia.

Concluſio ianuæ qualis & quando.

Hebr. 12. 17.

Pœnitentia dilata vſque ad extremũ nõ eſt ſecura.

At ſi obieceris non eſſe in textu iſto ſermonem de pœnitentia : aduerte quod ad rem loquor: nam ſi ſecundùm textum iſtum homini fulto bonis operibus exterioribus non datur locus inueniendi oleum internum, multo minùs dabitur homini carenti oleo intùs & extrà. Noli tamen ſpem veniæ cuicumque & quandocunque negare: memor quod latro iam in cruce audierat: Ecce non ſponſus, ſed iudex venit (vtpote in extremis conſtitutus) & tamen dicendo : *Memento mei Domine*, &c. veniam pleniſſimam conſecutus eſt.

Verſ. 11. Nouiſſimè, pro, *deinde*, ſeu *poſtea*, verò veniunt & reliquæ virgines. Clauſâ ianuâ veniunt adhuc in vita hac exiſtentes reliquæ virgines. Non dicit, quòd veniunt cum oleo in vaſis ſuis: quia cum oleo in lampadibus tantùm veniunt cum ſolis bonis operibus exterioribus: quæ coram Deo extinguuntur, coram hominibus lucent. Dicentes : Domine, Domine, aperi nobis. Adorant, ac ſupplicant (ſed abſque interno Spiritus ſancti oleo) pro ingreſſu ad cœleſtes nuptias.

*Verſ.*12. At ille reſpondens, ait: Amen dico vobis neſcio vos, notitiâ amicitiæ : quæ enim non eſt de amicitia, non poteſt ſciri.

*Verſ.*13. Vigilate itaque, quia neſcitis diẽ neque horam. Concluſio parabolæ: quia ideo quinque virgines excluſæ ſunt, quia horâ quâ venit ſponſus, non erant paratæ : & ideo quinque admiſſæ, quia horâ aduentus ſponſi erant paratæ. Oportet ergo ſemper eſſe paratos, ex quo neſcimus quando veniet. Vbi ſcito in Græcis codicibus adiungi: *In qua filius hominis veniet* : quod in Latinis non habetur, ſed ſubintelligitur.

Concluſio Parabolæ.

*Verſ.*14. Sicut enim homo. Præcedens parabola diſcreuit inter iuſtos apud nos: hæc parabola diſcernit inter vtiles & inutiles Chriſto. Peregrè proficiſcens. Saluator noſter ſuam carnem cœlo inferens, ad peregrina loca iuit : quia carnis locus eſt, non cœlum, ſed terra. Vocauit, per fidem. Seruos ſuos : & tradidit illis bona ſua, res ſuas ad negotiandum. Dona ſiquidem omnia dedit, non ad habendum aut fruendum, hìc, ſed negotiandum.

Parabola talentorum ſeruis à Domino traditorũ.

Verſ. 15. Et vni. Per tres iſtos intendit omnes comprehendere, ternario perfectionis numero. Dedit quinque talenta: alij autem duo, alij verò vnum. Per talenta quinque, duo & vnum, diſparitatem omnem donorum comprehendit: ſimiliter ternario numero diſparitatis donorum. Vnicuique ſecundum propriam virtutem, pro, *facultatem*. Ratio diſparis doni redditur diſparitas virium: vnicuique enim dedit ſecundum proprias vires: hoc eſt proportionaliter ad proprias vires. Diſponit ſiquidem Ieſus in Eccleſia ſua ſuauiter omnia: neminem onerat ſupra vires, nulli negat donum congruum eius viribus.

Diſparitas doni ex diſparitate virium.

Et profectus eſt ſtatim. Ordinatâ Eccleſiâ, ſtatim aſcendit in cœlum.

Verſ. 16. Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus eſt in eis & lucratus eſt alia quinque.

Verſ. 17. Similiter qui duo acceperat, lucratus eſt alia duo.

Verſ. 18. Qui autem vnum acceperat, abiens fodit in terra: & abſcondit pecuniam Domini ſui. Iſte non ſimpliciter abſcondit, ſed fodit & abſcondit. Abſcondere enim eſt abſtinere ab vſu: fodere verò terram ad abſcondendum, eſt ex puſillanimitate non vti: nam ſicut animi magni eſt tendere ad ardua, ita puſilli eſt tendere ad infima, puſillus enim cogitationibus & affectibus, quaſi foſſa ſit occultatoria doni Dei exiſtentis in ipſo.

Animi magni eſt tendere ad ardua.

Verſ. 19. Poſt multum verò temporis. Ab Aſcenſione vſque ad ſecundum aduentum differt rationem exigere ab omnibus. Venit, præſentis eſt temporis. Dominus ſeruorum illorum, & poſuit, pro, *ponit*, rationem cum eis.

Verſ. 20. Et accedens qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talenta tradidiſti mihi, ecce alia quinque ſuperlucratus ſum.

Verſ. 21. Ait illi Dominus eius: Euge ſerue bone in ſtudioſa negociatione. Et fidelis, integrâ relatione omnium ad me. Quia ſuper pauca, temporalis vitæ, fuiſti fidelis, ſuper multa, æternæ vitæ. Te conſtituam, intra in gaudium Domini tui.

Verſ. 22 Acceſſit autem & qui duo talenta acceperat, & ait: Domine duo talenta tradidiſti mihi, ecce alia duo ſuperlucratus ſum.

Verſ. 23. Ait illi Dominus eius: Euge ſerue bone & fidelis: quia ſuper pauca fuiſti fidelis, ſupra multa te conſtituā, intra in gaudium Domini tui. Tam magnum eſt gaudium cœleſtis patriæ de Deo, vt non poſſit concludi in homine: & ideo homo intrat in gaudium illud incomprehenſibile: & non intrat gaudium illud in hominem, velut comprehenſum ab homine.

Par autem præmium redditur ambobus lucra referentibus, quia meritum fuit æquale, nam quantum ſtuduit alter negotiando in quinque, tantum alter ſtuduit negociando in duobus, vterque enim ſecundú vires ſuas duplicauit ſibi data.

Par præmiũ æquali ſtudio.

Verſ. 24. Accedens autem, & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine, ſcio quia homo durus es. Non ſolùm ſe iuſtificare intendit, ſed rationem ſuæ iuſtificationis in Domini crimen retorquet & intendit dicere, quòd tu in exigendo rationem geſtorum negotiorum non vis perdere, ſed ſolùm lucrari: & ſi lucrum non affertur, tollis res eorum, qui negociati ſunt, afferendo cauillationes: hoc propter hoc, & hoc propter illud: & ita metis etiam agros pauperis negociatoris, vt lucrum habeas intentum. Metis vbi non ſeminaſti. Tanquam ibi ſeminaueris, tanquam debitum tibi. Et congregas vbi non ſparſiſti. Tanquam ibi ſparſeris, tanquam debitum tibi.

Quæritur de Domino ſeruum negligẽt.

Nec eſt quærendum quomodo hæc propriè verificentur de Deo: cùm falſæ æſtimationes ſint. Conſiderandum tamen eſt, quòd puſillanimibus iſtæ phantaſiæ de Deo occurrunt: ſcilicet quòd exactè rigorem iuſtitiæ requiret de negociationibus, hoc eſt, de cura animarum, de audientia confeſſionum, & huiuſmodi, quæ ad lucra ſpiritualia exercentur, & quòd tot occurrunt in huiuſmodi pericula perdendi, vt tutum ſit non ſubire has negociationes.

Et ſi accuratiùs perſpectum fuerit, verba hæc de Deo licet falſa ſint prout ſonant, vera tamen inueniuntur, ſed malè applicata: nam Deus homo durus hoc eſt inexorabilis dicitur: pro quanto nullum malum dimittit impunitum, & metit vbi non ſeminauit pro quanto metit gloriam ſuam ex vitiis, quæ non ſeminauit in animis noſtris: & ſimiliter congregat gloriam ſuam in peccatis, quæ non ſparſit: ordinando tum vitia, tum peccata noſtra in gloriam ſuam. Ita quòd Deus in omnibus vult lucrari gloriam ſuam, ſiue lucremur, ſiue perdamus negociando: exigit enim pœnas ſi perdamus.

Deus quomodo durus metens vbi non ſeminauit?

Verſ. 25. Et timens abij. Ecce puſillanimitas: afficiens animum timore perdendi, & non ſolùm adimens ſpem lucri. Et abſcondi talentum tuum in terra. Foſſa, in infimis me cum dono tuo conti.nui. Ecce habes quod tuum eſt. Talentum mihi datum. Hinc apparet, quòd iſte timens rigorem Domini, abſcondit non vtendo, & ſeruauit talentum integrum, imò & timuit perdere talentum: & hoc abſcondit vt ſeruaret illud.

Quantùm ad parabolam clarus eſt ſenſus. Sed quomodo verificetur in propoſito, non facilè apparet: nam difficile eſt coniungere hæc duo: ſcilicet quòd abſcondatur donum Dei: & quòd ſeruetur reddendum Deo integrum; *Ecce habes quod tuum eſt.* At ſi per ſpectum fuerit quòd parabolæ veritati ſufficit ſimilitudo, apparebit vtrũque ſimul: nam velut integrum donum Dei ſe ſeruare arbitratur, qui illud à contrariis actionibus cuſtodit ſeruando præcepta negatiua: nulli ſcilicet iniuriam faciendo, & à reliquis actionibus, quæ præceptis negatiuis inhibentur, abſtinendo. Quamuis ſecundum rei veritatem non ſeruetur integrum donum Dei, niſi etiam affirmatiua præcepta de vſu donorum Dei ſeruentur: quia dono Dei contrariatur non ſolùm contraria actio, ſed etiam negatio vſus, quando, vbi, & ſicut oportet: non ſic autem eſt in argenti talento, quod per non vſum conſtat non minui. Ad ſimilitudinem ergo integri talenti exiſtimat ſeruus puſillanimis ſe ſeruare donum Dei, ſi abſtinet ab actionibus malis, quamuis non vtatur donis Dei: & propterea dicit: Ecce quod tuum eſt.

Quomodo abſconditur donum Dei, & ſeruatur integrũ reddendum?

Verſ. 26. Reſpondens autem Dominus eius, dixit ei: Serue male, in animo: puſillanimitas eſt maius vitium, quàm nimia animoſitas.

Et

Et piger, ad operandum, ad vtendum donis Dei. Sciebas quia meto vbi non ſemino, pro, *ſeminaui*, & congrego vbi non ſparſi. hoc eſt, ſciebas ſeueritatem iuſtitiæ meæ: quòd non ſolùm volo gloriam ex donis meis, ſed etiam ex vitiis & peccatis, quæ non proceſſerunt ex me.

Exore ſuo cõdemnatur ſeruus nequam. *Verſ.* 27. Oportuit ergo, verè conſequens fuit, quòd debebas conſiderare peccatum omiſſionis, omittendo negociationem doni à me tibi dati. Te committere pecuniam meam nummulariis, hoc eſt, tuto ferè lucro exponere: parum enim aut nihil periculi hîc interueniſſet: quia ſolùm periculum decoctionis eſt in huiuſmodi. Et intendit per hoc, quòd ſi non auſus fuit vti dono Dei, in actionibus multi periculi, vti tamen debuit illo in actionibus in quibus eſt lucrum cum paruo periculo. Et veniens ego recepiſſem vtique quod meum eſt cum vſura. Conſiderando ſubſecutam damnationem iſtius ſerui, quia nec etiam commiſit pecuniam nummulariis ad lucrum vſurarium, dicendum eſt, quòd vel loquitur ſecundùm tempus illud quo vſura cum extraneis habebatur licita: ac per hoc quia licito lucro non vacauit, damnatur: vel loquitur conſequenter ad exiſtimationem ipſius ſerui. Ac ſi apertiùs diceret: Quia tu exiſtimabas, quòd meterem, quæ non ſeminaui, &c. debebas conſequenter exiſtimare, quòd acciperem lucrũ vſuræ: vt vel ſic lucrum aliquod attuliſſes ex pecunia mea. Et hæc expoſitio quadrat contextui, ex ore proprio damnationem ſerui deſcribenti Et ſignificatur per hoc, quòd omnino ſeruus debebat vti dono Dei, ſaltem alicui ferè tuto lucro exponendo, ſocietatem ſaltem ineundo cum aliis, qui certo lucro operam dant: hoc enim ſignificat committere pecuniam nummulariis: vt opus quod non audet aggredi ſolus, aggrediatur cum ſocio negotiatore, ſaltem vſurariè: hoc eſt, cum certo paruo lucro.

Verſ. 28. Tollite itaque ab eo talentum. Ecce ſententia tollens donum quoad gaudium de illo. Et date ei Non quoad vſum: quia non eſt amplius tempus meriti, ſed quoad gaudium. Gaudebunt enim iuſti in cœleſti patria non ſolùm de donis Dei in ſeipſis, ſed de donis Dei col-
Apoc. 3. 11. latis aliis: iuxta illud Apocalyp. tertio. *Tene quod habes: vt nemo accipiat coronam tuam.* Qui habet decem talenta.

Verſ. 29. Omni enim habenti. Proculdubio
Omni habẽti dabitur. dignè. Hinc apparet talentum illud datum non ſoli habenti decem talenta, ſed etiam habenti quatuor: ex hoc enim quòd *omni habenti dabitur*, ſequitur quòd etiam habenti quatuor talenta dabitur. Et verè ſic eſt: quia ita datur vni, quòd dabitur omnibus, communio enim gaudij de vno & eodem, nihil minuit gaudij à ſingulis. Dabitur & abundabit: ei autem qui non habet, dignè, & quod videtur habere pro, *& quod habet*. Et eſt ſenſus: & quod habet indignè. Auferetur ab eo, quoad gaudium.

Verſ. 30. Et inutilem ſeruum eiicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & ſtridor dentium. Altera pœna inferni, ſuperiùs declarata.

Verſ. 31. Cùm autem venerit filius hominis. Nulla fit mentio parabolæ, nulla nota ſimilitudinis puta *ſicut*. hoc in loco habetur: quia non parabola, ſed hiſtoria gerendæ rei prædicitur. In maieſtate, pro, *gloria*, ſua, & omnes, deeſt, *ſancti*, Angeli cum eo: tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis, pro, *gloriæ*, ſuæ. An ad literam Chriſtus ſedens corporali ſitu iudicabit, incertum habeo; humani enim forma iudicij id ſuadet: alioquin ſedes gloriæ, authoritas eſt *Sedes maieſtatis, quænam?*
quieta regnandi & iudicandi mundum, tunc primum incipiens quoad poſſeſſionem ſenſibilem vniuerſi totius, & propterea appellatur ſedes gloriæ eius.

Verſ. 32. Et congregabuntur ante eum omnes gentes: & ſeparabit eos ab inuicem, ſicut paſtor ſegregat oues ab hœdis. In actu ſegregandi affertur ſimilitudo, monſtrans facilitatem ſegregandi bonos à malis: ſicut facilè paſtor ſegregat oues ſine cornibus, manſuetas ab hœdis, non ab agnis. Separare enim matres à filiis, habet quandam difficultatem: ſed ab hœdis, filiis caprarum paruulis, imbellibus, non.

Verſ. 33. Et ſtatuet oues quidem, electos & manſuetos, viles, &c. A dextris ſuis: hœdos autem, reprobos, fœtidos. A ſiniſtris. *Iudiciũ finale Chriſti.*

Verſ. 34. Tunc dicet rex iis, qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, poſſidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi.

Verſ. 35. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare; ſitiui, & dediſtis mihi bibere: hoſpes eram, & collegiſtis me:

Verſ. 36 Nudus & operuiſtis me: infirmus, & viſitaſtis me: in carcere eram, & veniſtis ad me.

Verſ. 37 Tunc reſpondebunt ei iuſti Occaſionem reſpondendi habebunt ex tanta dignatione, quòd ſibiipſi adſcribit exhibita hæc beneficia. Dicentes; Domine quando te vidimus eſurientem, & pauimus te: ſitientem. Deeſt coniunctio, *aut*, legendum eſt, *Aut ſitientem*, & dedimus tibi potum?

Verſ. 38. Quando autem te vidimus hoſpitem, & collegimus te? aut nudum & cooperuimus te?

Verſ. 39. Et quando te vidimus infirmum aut in carcere, & venimus ad te?

Verſ. 40. Et reſpondens rex dicet illis: Amen dico vobis: quamdiu feciſtis vni de his fratribus meis minimis, mihi feciſtis. Non dicit quamdiu feciſtis vni pauperi: quia benefacere homini pauperi, officium eſt naturalis *In pauperẽ Chriſtus conſiderandus.*
miſericordiæ, commune fidelibus & infidelibus: ſed benefacere fratri Ieſu Chriſti, officium eſt Chriſtianæ miſericordiæ, quæ in pauperibus Chriſtum conſiderat, & propter Chriſtum exercet hæc opera. Conſidera quoque, quòd quamuis rex in ſede maieſtatis tantæ, non dedignatur tamen appellare fratres ſuos, pauperculos ſuos.

Verſ. 41. Tunc dicet rex & iis qui à ſiniſtris eius erunt. Diſcedite à me maledicti in ignem æternum. An ignis inferni corporeus ſit, non eſt certà fidei definitione firmatum. Credimus tamen rationabiliter ipſum eſſe corpo- *Ignis inferni.*
reum, quia Scriptura vocat ipſum ignem: & propriè intelligere ignem, nullum habet obſtaculum, nullum ſiquidem inconueniens ſequitur ex conceſſo igne corporeo, ſicut ſequuntur inconuenientia ſi approbarentur multæ aliæ pœnæ corporeæ: puta fletus corporalis, & contritiones corporales, & huiuſmodi. Veruntamen ſi ignis corporeus non eſt ſupplicium illud, appellatum

eſt ignis propter vehementiam. Ignis enim inter omnia corpora vehementiùs cruciat:& quia pœna illa eſt maxima ex ſuo genere, ideo ignis nominata eſt nobis, quibus alterius vitæ pœnæ ignotæ ſunt.

Qui paratus eſt Diabolo & Angelis eius. Hinc apparet eundem ignem paratum hominibus reprobis, & Angelis reprobis:communéque eſſe ſupplicium vtriſque. Et propterea difficultates inſurgunt quale ſit ſupplicium illud: ignis enim corporeus non poteſt affligere Diabolum & Angelos eius: quorum ſubſtantia eſt incorruptibilis.

Quomodo cruciat ſpiritus

Verùm in Theologia ſpeculatiua dicitur, quòd ignis cruciat ſpirituales ſubſtantias non comburendo, ſed alligando illas. Eſt enim ignis, vt inſtrumentum diuinæ iuſtitiæ detentiuus ſpiritus damnati, ita quòd eſt velut carcer ſpirituum. Nec ſolo carcere priuatiuo libertatis localis, ſed ademptione liberi vſus tam intellectus, quàm voluntatis, quâ etiam ſuæ potentiæ cruciabuntur. Detinebitur enim illorum intellectus ad conſiderandum, & voluntas ad deteſtandum ſupplicium illud: ac per hoc ad continuam triſtitiam actualem. Hæc enim omnia intelliguntur appellatione pœnæ ſenſus: quæ nomine ignis ſignificatur, etiamſi non ſit corporeus ignis. Vnde clarè patere poteſt intelligenti & penetranti hæc, quòd eſt maxima afflictio:& tantò maior omnibus ſenſibilibus malis, quantò intellectus eſt velut fons, ſenſus verò omnes ſicut riuuli quoad cognitionem:& voluntas eſt ſicut fons, appetitus verò ſenſitiui (quorum eſt triſtari, delectari, &c. ſecundum ſenſum) ſunt velut riuuli in appetendo, delectando, triſtando, amando, & reliquis eiuſmodi.

*Verſ.*42. Eſuriui enim, & non dediſtis mihi manducare: ſitiui & non dediſtis mihi potum:

*Verſ.*43. Hoſpes eram, & non collegiſtis me: nudus, & non operuiſtis me: infirmus, & in carcere eram, & non viſitaſtis me.

*Verſ.*44. Tunc reſpondebunt ei & ipſi, dicentes: Domine quando te vidimus eſurientem, aut ſitientem, aut hoſpitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non miniſtrauimus tibi? Aduerte differentiam. Iuſti ſingillatim ſingula repetunt: reprobi autem omnia ſimul inculcant: quia illi quieto animo gaudent recolere ſingula cum ſuis actionibus: iſti turbata conſcientia, cum faſtidio repetunt, quæ aduerſus ſeipſos militare ſentiunt.

Turbata conſcientia reproborum.

*Verſ.*45. Tunc reſpondebit illis, dicens: Amen dico vobis, quamdiu non feciſtis vni de minoribus, pro, *minimis*, his, ſcilicet fratribus meis. Nec mihi feciſtis.

*Verſ.*46. Et ibunt hi in ſupplicium. Quod priùs vocauit ignem, modò appellat ſupplicium. Æternum. Obmuteſcat dogma tradentium Deum quandoque miſerturum damnatorum.

Tria omiſſionum genera damnantur.

Siſte prudens lector: & nota in his tribus documentis huius capituli damnari in inferno tria genera omiſſionum: nam in parabola virginum damnantur imparati ex omiſſione interni teſtimonij: in parabola verò talentorum damnantur puſillanimes ex omiſſo vſu diuinorum donorum: hîc autem damnantur omittentes opera miſericordiæ Chriſtianæ. Quid cum illis aget æternus iudex qui commiſſione malorum operum peccauerunt, ſi illi damnantur qui omiſerunt bona opera? Iuſti autem in vitam æternam.

CAPVT. XXVI.

ET factum eſt cum conſummaſſet Ieſus ſermones hos omnes, dixit diſcipulis ſuis. VERS. 1.

*Verſ.*2. Scitis quia poſt biduum paſcha fiet, pro, *fit*, & filius hominis tradetur pro, *traditur*, vt crucifigatur. Et poſſunt hæc duo ſimul & ſeparatim intelligi. *Simul* quidem explicando vtrumque præſens pro tempore poſt biduum: quia tunc fit paſcha (hoc eſt immolatio agni paſchalis pro memoria exitus de Ægypto) & traditur Ieſus vt crucifigatur. *Separatim* autem, explicando paſcha fieri poſt biduum, ſeipſum verò tradi nunc: quia Iudas duobus diebus ante paſcha (vt inſinuat ſtatim Euangeliſta) vendidit Chriſtum. Agnus namque paſchalis immolatus illo anno fuit die Veneris: incipiente tamen in præcedenti veſpere: Iudas autem vendidit Ieſum die Mercurij, & ſic duo intercesſerunt dies (ſcilicet Mercurij & Iouis) ante Paſcha. Hæc enim verba dicta apparent à Ieſu in manè diei Mercurij.

Die Mercurij manè hæc à Ieſu dicta ſunt.

*Verſ.*3. Tunc, eodem manè. Congregati ſunt principes ſacerdotum, deeſt, *& Scribæ*, & ſeniores populi in atrium principis ſacerdotum qui dicebatur Caiphas:

*Verſ.*4. Et conſilium fecerunt vt Ieſum dolo tenerent & occiderent. Apud Ioannem ab illo die quo communi conſilio definitum eſt, vt occideretur Ieſus, conſultabant deinceps de executione: inter quæ conſilia hæc congregatio fuit ad ſpecialem modum exequendi deſcendens: vt ſcilicet dolosè Ieſum caperent. Exiſtimabant enim nimis difficile eſſe capere illum apertâ violentiâ propter turbam;& propterea intendebant miſcere violentiæ fraudes.

Concilium principum ſacerdotũ & ſeniorum populi in Ieſũ.

*Verſ.*5. Dicebant autem: non in die feſto, ne fortè. Superfluit, *fortè*. Tumultus fieret, pro, *fiat*. Verba enim hæc omnia ſunt ſacerdotum, ſcribarum, & ſeniorum. In populo.

*Verſ.*6. Cùm autem Ieſus eſſet. Commemoratio hæc vnctionis factæ ſabbato præcedenti, fit ad inſinuandum occaſionem quâ motus eſt Iudas ad vendendum Ieſum. In Bethania caſtello prope Hieruſalem, vbi reſuſcitauerat Lazarum. In domo Simonis. Hoc fuit ſabbato præcedente in cœna, in qua Lazarus reſuſcitatus erat vnus ex diſcumbentibus, & Martha miniſtrabat: vt patet apud Ioannem. Leproſi. Olim. creditur enim hunc à Ieſu curatum fuiſſe à lepra, & pluries inuitaſſe Ieſum ad conuiuium.

*Verſ.*7. Acceſſit ad eum mulier. Maria ſoror Lazari, quæ cognominatur Magdalena. Habens alabaſtrum. Pyxidem ex alabaſtro. Vnguenti pretioſi: & effudit. Tacet Matthæus, quòd mulier hæc tunc priùs vnxit pedes Ieſu ex illo vnguento, & de reliquo vnguento dicit, non quòd vnxit, ſed effudit verſando pyxidem. Super caput ipſius recumbentis. Primâ vice quando

Magdalena effundit vnguentum in caput Ieſu.

venit

erat peccatrix, vnxerat pedes tantum: modò autem æque munere reddita ex conſecuta venia, ex multis ſignis beneuolentiæ Ieſu erga illam, audet tangere caput Ieſu.

Vnde indignatur quidã diſcipuli.

Verſ. 8. Videntes autem diſcipuli indignati ſunt. Iudas præcipue, vt patet apud Ioannem. Dicentes vt quid. pro, *ad quid*. perditio hæc?

Verſ. 9. Potuit, pro, *poterat* enim iſtud. Deeſt, *vnguentum*, venundari multo, & dari pauperibus. Vſitato loquendi modo perditum dicunt vnguentum tanti pretij, quod poterat eſſe vtile multis pauperibus.

Verſ. 10. Sciens autẽ Ieſus ait illis: Quid moleſti eſtis huic mulieri? opus enim bonum operata eſt in me. Diſcipuli fremebant in mulierem tanquam operatam opus malum: vt quæ conſumpſerat quaſi deliciando vnum pauperem, quod multis erat tribuendum pauperibus. Et propterea Ieſus excuſat illam, aſſerendo quòd bonum opus operata eſt erga me.

Magdalenam defendit Chriſtus.

Verſ. 11. Nam ſemper pauperes habebitis, pro, *habetis*, vobiſcum, me autem non ſemper habebitis. pro, *habetis*. Hanc rationem bene pondera: quia hinc docemur, in ratis poſſe multo ſumptu vti abſque remorſu cõſcientiæ quod melius fuiſſet dare pauperibus. Et hoc directè dixit contra rationem eorum de vtilitate pauperum.

Verſ. 12. Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum, ad ſepeliendum me fecit. Priùs dixit opus fuiſſe bonum: modò dicit intentionem fuiſſe bonam, vtpote religioſam, imò probat fuiſſe opus bonum: nam non ad delicias corporis mei, ſed velut corpori ſepeliendo adhibuit hoc vnguentum: conſtat enim quòd cadaueri non adhibetur vnguentum ad delicias.

Chriſtus & Magdalena aliena à delicijs.

Et dixit hoc tum ad declarandum tam mulieris quàm ſuum animum, quòd neutrius animus erat ad delicias. Sed illa non dubitabat adhibere vnguentum homini diuino, merenti hoc & longè maiora: vtpote vero Meſſiæ, alieno ab omni ſenſualitate, ſicut corpus ſepeliendum: & ipſe vtebatur hac vnctione ſine omni ſenſualitate, ſicut cadauer quod vngitur vt ſepeliatur. Verba ſiquidem illa, *ad quid perditio hæc*, tam aduersùs mulierem quàm aduersùs Ieſum ſuſcipientem in corpore proprio talem vnctionem procedebant, quamuis non auderent fremere in magiſtrum, ſed in illam. Tum ad declarandum, quòd quemadmodum opus bonum ac conſuetum apud Iudæos eſt adhibere vnguenta pretioſa corporibus ſepeliendis, & nullus dicit *ad quid perditio hæc*, &c. ita opus bonum fecit hæc mulier, vngendo me viuũ eo officioſo ac religioſo animo, quo me ſepeliendum vnxiſſet. Vt taceam quòd fortè mulier hæc, auditâ proximâ Chriſti morte, dubitans quòd non poſſet ſepeliendo corpori officium exhibere vnctionis (ſicut de facto euenit) præuenit vngere ipſum viuum velut ſepeliendum.

Vnguentum ſepulturæ apud Iudæos.

Verſ. 13. Amen dico vobis, vbicunque prædicatum fuerit hoc euangelium, in toto mundo dicetur quod hæc fecit in memoriam eius. Non ſat fuit Ieſu declarare, quòd mulieris opus bonum, quòd intentio bona fuit, ſed declarauit quòd tam laudabiliter fecit, vt in toto mundo in memoriam illius commemorandum ſit hoc quod fecit. Et quia hoc Eccleſia commemorat in laudem Mariæ Magdalenæ, habes hinc aliud argumentum vltra collecta in breuiculis noſtris, quòd Maria Magdalena eſt illamet, quæ eſt Maria ſoror Lazari de qua textus iſte loquitur.

Magdalena ſoror Lazari.

Verſ. 14. Tunc. Dixerat Euangeliſta quòd cum Ieſus dixit, *ſcitis quod poſt biduum Paſcha fit. tunc congregati ſunt Sacerdotes & Scribæ in atrio Caiphæ:* & interpoſuit commemorationem vnctionis priùs factæ in Bethania, quia occaſio fuit mouendi animum Iudæ: modò redit ad ſeriem facti, dicendo, *tunc* non quando hæc vnctio fuit facta, ſed quando congregati ſunt Sacerdotes & Scribæ in atrio Caiphæ. Abijt vnus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scariot, pro, *Iſcariotes*. Nomen villæ vnde erat oriundus creditur. Ad principes ſacerdotum, congregatos in atrio Caiphæ.

Auaritia cauſa proditionis Chriſti.

Verſ. 15. Et ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam? Auaritiam Euangeliſta ſcribit cauſam proditionis, ad redimendum vnguẽtum pretio magiſtri, ſufferre enim non poterat quòd tanta materia furti ſibi ſubtracta eſſet.

Aduerte hîc, quòd Euangeliſta narrat ſubſtantialia: prætermittens circumſtantias palliantes. Sicut enim narrando tentationes Chriſti, ſcripſit nudas concluſiones, *ſi filius dei es, dic vt lapides iſti panes fiant*, &c. Ita modò ſcribit nudam petitionem, *quid vultis mihi dare*, &c.

Mala opinio Iudæ de Chriſto.

Rationi conſentaneũ eſt, vt Iudas ſe ſcandalizatũ dixerit de magiſtro ſuo, & quod hactenus putauerit ipsũ eſſe ſpiritualem virũ, ſed quòd nunc perdidit bonam opinionẽ de illo: quia vidit ipſum in tanta ſenſualitate quòd vnguento precioſiſſimo muliebribus manibus vſus eſt, non ſolùm in capite, ſed etiam in pedibus. Naturale ſiquidẽ eſt hominibus, ſub aliquo colore palliare factum iniquitatis propriæ, & præcipue talis, ſcilicet offerendo proditionem proprij magiſtri. At illi conſtituerunt ei triginta argenteos.

Verſ. 16. Et exinde quærebat opportunitatem vt eum traderet.

Verſ. 17. Prima autem die azymorum. Præcepto legis Moſaicæ Exod. 12. ſeptem erant dies azymorum: in quorum primo immolabatur agnus paſchalis, manducandus cum azymis panibus. &c.

Celebrauit Chriſtus paſcha lunâ 14. non 13.

Ex hoc textu clarè apparet Ieſum celebraſſe paſcha quartadecimâ lunâ, & non tertiadecimâ: (vt quidam Græci fingunt) primus enim dies azymorum eſt quartadecima luna. Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes, Vbi vis paremus tibi. Ieſus hoſpitabatur Bethaniæ, & non Hieroſolymis: Paſchalis autem agnus immolandus omnino erat in Hieruſalem: quia extra illam nõ poterat immolari: & propterea diſcipuli quærunt in quo loco, in qua domo intra Hieruſalem vult parari ſibi paſcha. Comedere Paſcha, hoc eſt paſchalem agnum. *Paſcha* enim Græca dictio eſt: & ſignificat tranſitum, quem apud Hebræos ſignificat *Paſcha*. Feſtiuitas ſiquidem Paſchalis celebratur à Iudæis diebus ſeptem in memoriam tranſitus Domini ad occidendum primogenitos Ægyptiorũ nocte, quâ egreſſus eſt populus Iſrael de Ægypto: translatumque eſt nomen facti memorabilis (ſcilicet, illius tranſitus) ad feſtiuitatem illorum dierum ſeptem: & ad agnum qui primo die immolabatur: & ad azymos panes: nullo enim fermẽtato pane licebat diebus illis ſeptẽ vti. Sumitur itaque hîc *Paſcha* pro agno Paſchali.

Agnus paſchalis extra Ieruſalem non poterat immolari.

Paſcha quid?

Verſ. 18.

Verſ. 18. At Ieſus dixit: Ite in ciuitatem ad quemdam. Non nominauit hominem iſtum Ieſus: ſed circunſtantiis quas tacet Matthæus (ſed non Marcus & Lucas) deſcripſit. Et dicit ei: Magiſter dicit, Tempus meum prope eſt: apud te facio Paſcha cum diſcipulis meis.

Verſ. 19. Et fecerunt diſcipuli ſicut conſtituit illis Ieſus, & parauerunt paſcha.

Vltima cœna Chriſti.

Verſ. 20. Veſpere autem facto diſcumbebat cum duodecim diſcipulis ſuis:

Verſ. 21. Et edentibus illis dixit, Amen dico, quia vnus veſtrum me traditurus eſt. Pluries dixerat imperſonaliter, *filius hominis tradetur*: modò deſcendit ad ſpeciem, non tamen ad indiuiduum, vt cognoſcant quòd ſponte paſſionem adit, quòd omnia prænouit antequam fiant: ne occaſionem habeant perdendi fidem, cùm viderint ipſum pati & mori.

Vnus Apoſtolorum Chriſti proditor indicatur.

Verſ. 22. Et contriſtati valde, cœperunt ſinguli dicere: Nunquid ego ſum Domine?

Verſ. 23. At ille reſpondens ait, Qui intingit, pro, *intinxit*, mecum manum in paropſide. pro, *catino*, hic me tradet. Dixerat *vnus ex duodecim*, determinans Apoſtolicum ordinem: modò dicit *qui intinxit mecum*, determinans actionem ſocialem in menſa. Et determinat per hoc, quòd vnus ſedentium prope ipſum Ieſum eſt. Cùm enim vnum catinum aceti, in quo intingebantur lactucæ agreſtes, non commune fuerit tredecim comedentibus ſimul: ſed rationi conſentaneum ſit duo aut tria catina fuiſſe (ſingula ſcilicet inter quatuor aut ſex) propterea Ieſus catinum commune ſibi, & quatuor aut ſex aliis, demonſtrat dicendo *qui intinxit mecum*: ac per hoc deſcendit ad magis ſpecialia, non tamen ad indiuiduum. Dixi *catinum aceti cum lactucis agreſtibus*: quia agnus erat aſſus, nec locum in eo habet intinctio: & in lege mandabatur manducari agnum cum lactucis agreſtibus.

Verſ. 24. Filius quidem hominis vadit ſicut ſcriptum eſt. Occurrit tacitæ obiectioni: ſi ſcis te tradendum, cur non euitas proditionem? Reſpondet, quia volo implere Scripturas. Væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur. pro, *traditur*, Excludit excuſationem proditoris implentis ſcripturas: ne quiſquam putaret, quòd ſicut ipſe Ieſus bene facit eundo ſicut ſcriptum eſt de ipſo, ita Iudas excuſetur faciendo ſicut ſcriptum eſt de illo: propterea enim ait, *væ homini illi per quem traditur*. Bonum erat ei, ſi natus non fuiſſet homo ille. quia mortuus in vtero matris incurriſſet ſolam pœnam damni, cum incircuncisis infantibus in limbo: modò autem incurret etiam pœnam ſenſus, & talem ac tantam in inferno.

Væ proditori.

Verſ. 25. Reſpondens autem Iudas qui tradidit, pro, *tradebat*, eum, dixit, Nunquid ego ſum Rabbi? Iudas vnus eorum qui prope Ieſum ſedebant, vnus eorum qui intingebant in catino prope Ieſum, audita reſtrictione ad ſex vel quatuor communicantes in catino Ieſu, petit *nunquid ego*: ne tacendo (& non dicendo ſicut alij dixerant, *nunquid ego*) accuſaret ſeipſum. Ait illi, Tu dixiſti. Anceps verbum eſt: nam & affirmanti rem dictam & affirmanti dictionem commune eſt: poteſt enim intelligi quòd *tu dixiſti* quod eſt, vel quòd ego non dixi, ſed *tu dixiſti* te eſſe proditorem.

Verſ. 26. Cœnantibus autem eis. Tacet hîc Matthæus, quòd demum Ieſus ſubmiſſè declarauit in indiuiduo proditorem Ioanni interroganti ſubmiſſa voce.

Euchariſtia inſtituitur.

Inter comedendum itaque ſacramenta Euchariſtiæ celebrantur: tum ad tollendum errorem quo Euchariſtia negaretur non ieiunis, tum ad inſtruendum temperantiam cœnæ talem debere eſſe, vt ſacramentis etiam cœnantes, imò in fine cœnæ (vt alij Euangeliſtæ teſtantur) ſimus idonei. Accepit Ieſus panem & benedixit. benedictione laudis non benedictione conſecrationis: vt patet ex eo quòd tam Lucas quàm Paulus primæ ad Corinthios vndecimo, loco benedictionis ponit, gratiarũ actionem (quæ eſt benedictio laudis) ante fractionẽ. Ac fregit: deditque diſcipulis ſuis, & ait, Accipite & comedite. In textu Græco non eſt copula, &. Hinc habetur Euchariſtiam non eſſe tribuendã infantibus, quibus non poteſt dici: *accipite, comedite*. Sicut enim quia Dominus dixit, *niſi quis natus fuerit denuo ex aqua & ſpiritu*, negatur baptiſmus infantibus in materno vtero, quia nõ poteſt denuò naſci qui non eſt natus: ita dicẽte Domino in cõmunione Euchariſtię *accipite comedite*, negatur Euchariſtia illis qui adhuc non poſſunt accipere, qui adhuc non poſſunt comedere.

Euchariſtia infantibus non tribuenda.

Aduerte hîc quòd ſicut Eccleſia laudabiliter pro reuerentia Euchariſtiæ non vtitur Euchariſtiæ cibo niſi ieiuna (excepto extremæ ægritudinis articulo) licet Dominus inter cœnandum communicauerit diſcipulos, ita laudabiliter pro reuerentia Euchariſtiæ abſtinet ab iſto modo manducandi, ſcilicet *accipite, comedite*: vt non niſi ſacris manibus tangatur Euchariſtia. Verùm ad imitationem Chriſti communicare tali modo in articulo neceſſitatis, non eſſet inconueniens: ſicut etiam non ieiunos (vt dictum eſt) in articulo neceſſitatis communicamus. Eſſet autem neceſſitatis articulus, ſi tempore epidimiæ non haberetur ſacerdos communicans more Eccleſiæ ſolito, ſed haberetur ſacerdos qui propè offerret Euchariſtiam: & locando ſuper præparato loco diceret communicaturis prope expectantibus & adorantibus: *accipite, comedite*: poſſent enim reuerenter accipere & comedere: ſicut fecerũt Chriſti diſcipuli qui acceperunt à Ieſu non manu ad manum, ſed ex menſa: cùm ſederent multi in tanta diſtantia, vt manus Ieſu manibus eorum non poſſet iungi. Crediderim ego quòd ſicut vnum calicem communem omnibus tradidit, ita in vna patina panem in duodecim buccellas fractũ manibus propriis tradiderit: & quòd hinc Eccleſia vſum patinarum Apoſtolicâ traditione acceperit. Ita quòd ſicut calicem vnus diſcipulus dedit alij, ita patinam cum pane ſancto propinquiores Ieſu, remotioribus ſucceſſiuè porrexerunt.

Tempore peſtis poſſit infectis reuerenter accipere Euchariſtiã, & ſe communicare

Vſus patinæ.

Hoc. Non dicit *hic*, id eſt, in hoc loco, ſed dicit *hoc*: quod eſt pronomen demonſtratiuũ ſubſtantiæ. Et eſt propriiſſimus non metaphoricus ſermo, vt hæretici interpretantur. Demonſtratur autem per pronomen, *hoc*, non panis nec corpus Chriſti, ſed ſubſtantia ſine qualitate: id eſt, nõ demonſtrando certæ ſpeciei naturam: pronominis enim officium eſt monſtrare ſubſtantiam ſine qualitate. Eſt itaque propriiſſimus & veriſſimus ſenſus, *hoc*, id eſt, hæc ſubſtantia demonſtrando id quòd habebat in manibus Eſt. non *apparet*, non *ſignificat*, ſed *eſt* Corpus meum. nõ, *corpus panis*.

Eſt hic ſermo proprius, non metaphoricus.

Vbi ſcito quòd ſermo iſte dominicus eſt non ſolùm enunciatiuus veritatis (veriſſimum enim eſt

quòd

Sermo factiuus.

quod hæc ſubſtantia eſt corpus Chriſti) ſed eſt etiam factiuus veritatis ſignificatæ: fecit enim quod enunciat. Et propterea pronomen, *hoc*, non demonſtrat panem neque corpus Chriſti, ſed hanc ſubſtantiã. Nam veritati enunciatæ repugnat demonſtratio panis: falſum eſt enim quod panis eſt corpus Chriſti. Efficientiæ autem repugnat demõſtratio corporis Chriſti: falſum eſt enim quod efficiatur, quòd corpus meum eſt corpus meum: nulla ſiquidẽ eſt opus efficientia ad hoc vt corpus meũ ſit corpus meum: vt clarè patet. Sed tam veritati enunciatæ, quàm efficiẽtiæ quadrat demonſtratio ſubſtantiæ, non demonſtrando ſpecialem naturam: quia & verum eſt quòd hæc ſubſtantia (non hoc accidens) eſt corpus meum: & verum eſt quòd fit, quòd hęc ſubſtantia eſt corpus meum hoc eſt enim quod fit per hunc ſermonem.

Tranſubſtãtiatio non eſt adinuentio Eccleſiæ.

Vnde apparet non eſſe ab Eccleſia adinuentam transſubſtantiationem panis in corpus Chriſti, vt hæretici fingunt: ſed Eccleſia à veritate per hæc Domini propriè intellecta verba ſignificatã, cogitur ad confitendum efficientiam: non enim aliter verificatur nunc & non priùs, *hoc eſt corpus meũ*, niſi quia nunc & non prius factum eſt, vt hoc ſit corpus meum. Ex vtroque autem (ſcilicet veritate ſignificatã & effectã) cogitur ad confitẽdum tranſſubſtantiationem panis in corpus Chriſti, neque enim aliter fieri potuit, quòd hæc ſubſtãtia ſit corpus Chriſti, quàm per tranſſubſtantiationẽ: nam ſi tranſſubſtantiatio non interuenit, non verificatur quòd hoc demonſtratum quando Chriſtus profert pronomen *hoc* (id eſt, illamet ſubſtantia quam pronomen demonſtrat in ſui prolatione) ſit corpus Chriſti: ſed illa ſubſtantia, quæ tunc demonſtratur, ſi, qualis eſt tunc, remanet in fine conſecrationis, non eſt corpus Chriſti, ſed eſt panis: ſi annihilatur, nec eſt panis, nec eſt corpus Chriſti, ſed eſt nihil. Omnes itaque hæreſes excludunt hæc verba (*hoc eſt corpus meum*) ſecundum proprietatem ſermonis intellecta. At ſi verbis propriis, ſi proprietate ſermonis non habetur veritas fidei, ruit tota fides Trinitatis, ruit vniuerſa certitudo ſacræ Scripturæ.

Panis non annihilatur, ſed transſubſtantiatur.

Verſ. 27. Et accipiens calicem. Interpres poſuit ſpeciem pro genere, nam in Græco non habetur *calix*, ſed *poculum*. Gratias egit, & dedit illis, dicens: bibite. Hinc apparet quod nec ſanguis Chriſti infundendus eſt in os infantum: qui bibere adhuc nequeunt, ſed ſugere. Ex hoc omnes.

Verſ. 28. Hic eſt enim. Interpres addit coniunctionem, *enim*. Sanguis meus noui teſtamenti. Cùm teſtamentum diſpoſitio ſit hæreditatis, dicitur ſanguis Chriſti *noui teſtamenti*, ad differentiam ſanguinis in veteri lege aſperſi. Exod. cap. 24. Ille enim ad firmandum pactum inter Deum & populum accepturum terram promiſſionis felicitatemq; terrenarum opum; hic autem diſpoſitio eſt hæreditatis & hæredum cœleſtis regni: & propterea appellatur *nouum teſtamentum*. Sanguis namque Chriſti eſt effector nouæ, antea non habitæ, & quæ nunquam veteraſcit, diſpoſitionis hæredum & hæreditatis regni cæleſtis. Soli enim illi hæredes ſunt cæleſtis regni, qui Chriſti ſanguinis ablutione ſunt ad illud adſciti. Qui pro multis effundetur. pro *effunditur*. Tempus ſiquidem paſſionis eius iam inceperat. Sciebat enim quid tunc fiebat à Iuda & Iudæis ad effundendum eius ſanguinem. In remiſſionem peccatorum. pro omnibus quantùm ad ſufficientiam: ſed pro multis tantùm quantum ad effectam remiſſionem peccatorum.

Sanguis Chriſti, cur dicitur noui teſtamenti.

Verſ. 29. Dico autem vobis: non bibam amodo de hoc genimine vitis vſque in diem illum, cùm illud bibam vobiſcum nouum. hoc eſt, nouo modo: nam nunc bibo indigens alimentis: tunc autem bibam impaſſibilis, non indigens cibo aut potu. In regno patris mei. Statum immortalitatis etiam corporalis, quem reſurgendo adeptus eſt, vocat *regnum patris*: quia totaliter in illo regnat Deus: nihil eſt ibi inobedientiæ, nihil paſſibilitatis, nulla indigentia. Et intendit per hoc, quòd non erat amplius biburus vinum, donec reſurgeret à mortuis, manducaturus & biburus tunc cum diſcipulis; vt rei probauit euentus.

Verſ. 30. Et hymno dicto. Interpres imperſonaliter tranſtulit: quòd tamen in Græco attribuitur pluribus, dicendo, *cum dixiſſent laudes*, vt intelligamus non ſolùm Ieſum, ſed diſcipulos quoque hymnum dixiſſe. Exierunt in montem Oliueti.

Verſ. 31. Tunc. Non demonſtrat tempus ambulationis verſus montem Oliueti, ſed tempus quo adhuc ſedebant in cœna, poſtquam Iudas ſurrexerat & receſſerat: vt ex Euangelio Ioannis habetur: nam poſt hæc dicta dixit Ieſus diſcipulis vndecim: *Surgite, eamus hinc*. Matthæus itaque compleuit cœnam in gratiarum actione, inchoans egreſſum in montem Oliuarum: & redit ad dicta, perfectã quidem cœnã, ſed adhuc ſedentibus Ieſu & diſcipulis, Dicit illis Ieſus: Omnes vos. Hinc apparet, quod Iudas non erat ibi. ipſe enim non fuit ſcandalum paſſus nocte illã, ſed fecit ſcandalum omnibus. Scandalum patiemini in me. cæſpitabitis velut impingendo in me patientem: videndo enim me capi, ligari, &c. timebitis, fugietiſque à me ſicut ab offendiculo, ne cadatis, ne incidatis in manus capientiũ me. In iſta nocte. Scriptum eſt enim. Zachariæ 13. Percutiam paſtorem. Si miraris Euangeliſtam mutaſſe verbum Prophetæ dicentis, *percute*, ſcito Euangeliſtam declaraſſe hac mutatione Prophetam: nam clarè explicat percuſſionem paſtoris eſſe actionem Dei: quod illic non clarè ſignificatur, vbi Deus alloquitur frameam, ſeu gladium, præcipiendo, *percute paſtorem*. In idem ſiquidem reditur, Deum percuſſurum eſſe paſtorem, & Deum præcipere gladio Iudæorum vt percutiat paſtorem Ieſum: ad literam namque framea, ſeu gladius præſidis percuſſit Ieſum: & cum gladiis venerunt miniſtri iuſtitiæ ad capiendum eum. Et diſpergentur oues gregis.

Ioan. 14. 31.

Scandalum Apoſtolis præbuit Chriſtus.

Verſ. 32. Poſtquam autem reſurrexero. Ne diſperſi deſperent, & pro eo quòd fugerunt, putent ſe non reintegrandos ad Ieſu Chriſti gratiam & regnum, promittit poſt ſuam reſurrectionem ſe venturum ad illos. Præcedam vos in Galilæam, Magna conſolatio, antequam vos fugientes redeatis in Galilæam veſtram patriam ad veſtras domos, ego ibo illuc videndus à vobis.

Verſ. 33. Reſpondens autem Petrus, ait illi: Etſi omnes ſcandalizati fuerint in te, ego numquam ſcandalizabor. Petre, nimis de te præſumis, præferendo conſtantiam tuam cæteris condiſcipulis.

Verſ. 34. Ait illi Ieſus. Amen dico tibi. Vobis omnibus communiter dixi, quod ſcandalizabimini: tibi autem qui præfers te cæteris, dico peiùs futurum. Quia in hac nocte antequam gallus

Et maximè Petro.

gallus cantet, negabis me ter. quod longè peius eſt, quam ſcandalizari, quam fugere.

Verſ. 35. Ait illi Petrus: Etiam ſi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes diſcipuli dixerunt. Bona ac vera pro tunc animi diſpoſitio communis Petro, & aliis diſcipulis ſignificatur.

Verſ. 36 Tunc. completo ſermone domi. Venit Ieſus cũ illis. Præſentis temporis eſt, *venit*. In villã pro, *prædium*, quod dicitur Gethſemani. Dictio Hebræa eſt: & nomen proprium loci ad radices montis Oliueti: Hieronymo teſte: Et dixit diſcipulis ſuis: Sedete hîc, donec vadam illuc. Locus monſtratur diſtans, quantum iactus eſt lapidis apud Lucam. Et orem.

Gethſemani ad radices montis Oliueti.

Verſ. 37. Et aſſumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit contriſtari. In poteſtate Ieſu ſignificatur fuiſſe tempus & propaſſionem triſtitiæ: cùm narratur quod non priùs coram omnibus diſcipulis, ſed coram tribus cœpit contriſtari. Et verè voluntarium fuit in Ieſu triſtari, ſicut & mori. Triſtitiam in Ieſu intellige veram triſtitiam internam tam in voluntate, quàm in appetitu ſenſitiuo, ſed non præuenientem, neque impedientem rationem rectam. Fuit enim verus homo, paſſibilis non ſolùm ſecundum corpus, ſed etiam ſecundùm animam quandiu fuit viator: quamuis fuerit etiam ſimul comprehenſor ſecundum ſuperiorem animæ partem. Et mœſtus eſſe. pro, *grauiter angi*. In Ieſu ſicut triſtitia non impediebat rationem, ita è conuerſo ratio non mitigabat triſtitiam: ſed (vt in Theologia ſpeculatiua docetur) vnicuique virium permiſſiuum eſt quod ſuum erat, & propterea in Ieſu fuit maxima triſtitia, propterea ſcribitur quod grauiter angebatur. Quod vt pleniùs intelligas, ſcito Dominum Ieſum ſubiiſſe voluntariè non ſolùm cruciatum corporalis paſſionis in flagellis, cruce & morte, ſed etiam cruciatum internæ propaſſionis. Voluntariè enim propoſuit ante internos oculos, quæ, qualia, quanta, à quibus, qualiter, &c. paſſurus tunc erat, & cùm hæc cogitata & propoſita, ſint contraria appetitui naturali tam voluntatis humanæ quàm appetitus ſenſitiui hominis, ſequebatur triſtitia magna & quædam animi conſtrictio inter tot prementia mala, quam vt dictum eſt, nõ ſubleuabat ratio ad Deum ſpectans: ſicut in aliis Sanctis & Martyribus ſubleuauit.

Triſtitia Chriſti.

Voluntaria.

Verſ. 38. Tunc ait illis: Triſtis eſt anima mea. Quod intus ſentit, ſermone manifeſtat: vt ipſo teſte cognoſcamus quòd verè habuit animã paſſibilem, quòd vtitur animo non Stoïco ſed paſſibili. Vſque ad mortem. intenſiuè propter magnitudinem triſtitiæ, & extenſiuè: quia ſicut continuè vſque ad horã mortis paſſus eſt in corpore, ita continuè triſtatus eſt in animo. Et hic ſenſus apparet literalis. Ac ſi apertiùs dixiſſet: ex nunc vſque ad mortem meam triſtis eſt anima mea. Suſtinete. pro, *manete*. hîc, & vigilate mecum. Octo diſcipulis dixerat, *ſedete:* iſtis tribus tamquam magis familiaribus præcipit vt vigilent ſecum, proculdubio orationi vacando.

Verſ. 39. Et progreſſus puſillum. Etiam ab iſtis ſe orantem ſeparat. Procidit in faciem ſuam. Non orat ſtans nec genu flexo: ſed procumbens. Orans, & dicens: Pater mi. Oratio hæc affectum naturalem hominis (quo nolumus mala penè contraria nobis) cum adiuncto moderamine rationis ſuperioris Deo præſentat. Si poſſibile eſt. Moderamen primùm potentiam reſpicit, non abſolutam, ſed ordinatã. Modus autem conditionalis propter inferiorem rationem appoſitus eſt. Non enim ideo dicit conditionaliter, quia ipſe Ieſus ignoret *ſi poſſibile eſt* (ipſe enim omnia nouit) ſed quia ratio inferior in ipſo neſcit ordinem definitum à diuina ſapientia. Neſcit autem, quia eius non eſt ſcire ſupremas rationes, ſed conſiderare rationes inferiores: hoc eſt, illas quæ ſecundùm res creatas cõgruunt aut diſſonant. Tranſeat à me calix iſte. Veruntamen non ſicut ego volo. Non voluntate deliberatã, ſed velleitate naturalis affectus. Sed ſicut tu vis, voluntate beneplaciti. Ecce moderamen referens totum in diuinam voluntatẽ. Hinc contra Hæreticos habes duas in Chriſto voluntates, alteram humanam, non ſicut ego volo: alteram diuinam communem ſibi & patri, ſed ſicut tu vis.

Oratio Chriſti.

Duæ in Chriſto voluntates.

Verſ. 40. Et venit ad diſcipulos ſuos: & inuenit eos dormientes. Præſentis temporis ſunt *venit* & *inuenit*. Et dicit Petro: ſic non potuiſti. pro, *potuiſtis*, vnâ horâ vigilare mecum?

Verſ. 41. Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma. Neceſſitatem orandi & petendi ne intrent in tentationem, aperit ex periculo infirmæ carnis: hoc eſt, carnalis affectus. Ac ſi apertiùs diceret, non ſufficit vobis quod habeatis ſpiritum promptum ad vitandum peccatum, ſed oportet vos orare ne intretis ſuccumbendo in tentationem: quia periculum eſt ex parte carnalis affectus qui non eſt firmus ſub ſpiritu, ſed mutatur ad præſentiam obiecti. Quod vtinam quotidie non experiremur: quod & ipſi Apoſtoli tunc experti ſunt, cum præſentes affuerunt lictores curiæ.

Verſ. 42. Iterum ſecundò abiit & orauit, dicens: Pater mi, ſi non poteſt hic calix tranſire. Deficit præpoſitio cum pronomine, in Latino textu debet legi. *Tranſire a me*, niſi bibam illum. Et eſt ſermo metaphoricus, aſſimilans paſſionem, mortémque eius calici amari liquoris. Quem tranſire à ſe, eſt non pati, non mori: quẽ bibere, eſt pati, eſt mori. Fiat voluntas tua.

Verſ. 43. Et venit iterum, & inuenit eos dormientes: erant enim oculi eorum grauati.

Chriſtus venit ad Apoſtolos dormientes.

Verſ. 44. Et relictis illis, iterum abiit: & orauit tertiò, eundem ſermonem dicens.

Verſ. 45. Tunc venit ad diſcipulos ſuos, & dixit illis: Dormite iam. pro, *poſthac*, ſeu de cetero, & requieſcite. Hæc Domini verba permiſſiua eſſe ſomni ad tollẽdam quam patiebantur grauedinem oculorum, teſtatur Marcus: ſubiungens, *ſufficit*. Ecce appropinquabit. pro, *appropinquauit*, hora. Hæc verba non dixit Ieſus ſimul cum ante dictis, *dormite iam:* ſed interuallo ſomni indulto illis, excitauit eos dicendo, *ſufficit:* quod Matthæus tacuit. Ecce appropinquauit hora, definita ab æterno. Et filius hominis tradetur. pro, *traditur*, in manus peccatorum.

Verſ. 46. Surgite. Sedentes enim potiùs quàm cubantes putandi ſunt dormiſſe. Eamus obuiam quærentibus me. Ecce appropinquabit, pro, *appropinquauit*, qui me tradet. pro, *tradit*.

Verſ. 47. Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit: & cum eo turba multa cum gladiis & fuſtibus miſſi. Interpres addidit

addidit dictionem, *miſſi*: quæ in Græco non habetur. A principibus ſacerdotum & ſenioribus populi.

Oſculo à Iuda proditur.

Verſ. 48. Qui autem tradidit eum, dedit illis ſignum, dicens: Quemcumque oſculatus fuero, ipſe eſt: tenete eum.

Verſ. 49. Et confeſtim accedēs ad Ieſum, dixit: Aue Rabbi. Et oſculatus eſt eum. Hinc colligitur maximam à Ieſu indultam diſcipulis eum ipſo familiaritatem.

Verſ. 50. Dixítque illi Ieſus: Amice, ad quid veniſti? pro, *venis*, ſeu *ades*. Quamuis ſciret Ieſus ad quid adeſſet (ſcilicet ad prodendum ipſum) non tamen appellauit eum proditorem, ſed amicum ab officio oſculi. Et interrogat *ad quid*, cuius rei gratia adſit, quid ſibi velit aduentus iſte amicus: vt nec tantâ proditione commotum Ieſum intueamur. Tunc acceſſerunt, & manus iniecerunt in Ieſum: & tenuerunt eum.

Verſ. 51. Et ecce vnus, Petrus, ex iis qui erant cum Ieſu, extendens manum, exemit gladium ſuum: & percutiens ſeruum principis ſacerdotum, amputauit auriculam eius.

Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt.

Verſ. 52. Tunc ait illi Ieſus: Conuerte gladium tuum in locum ſuum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt. Duplicem hæc verba ingerunt quæſtionem. Altera eſt de illorum verificatione: quia non apparet verum, quòd omnes accipientes gladium, moriantur gladio. Altera eſt de applicatione ad factum Petri: quia iuſtæ defenſionis cauſâ gladio vtens, non merebatur audire pœnam homicidarum.

Quomodo verificetur?

Solutio primæ eſt: quod accipere gladium, eſt propriâ temeritate vſurpare ſibi gladij vſum contra hominem: & quòd non ſignificatur euentus ſecuturus dicendo *in gladio morientur*, ſed ſignificatur meritum pœnæ. Ita quod ſenſus & veritas eſt: quòd omnis vſurpans ſibi gladij vſum contra hominem, meretur mori gladio, quod caret quæſtione.

Solutio verò ſecundæ eſt, quod quia Petrus reprehenſione dignus erat (vtpote non expectatâ magiſtri reſponſione, præceps vtens gladio) ideo meruit, vt ad memoriam illius reuocaretur communis lex, olim inter alias leges à Moyſe promulgata: *Omnes qui gladium acceperint, in gladio morientur*. Eſt enim talionis, ſeu iuſti contrapaſſi.

Corripit Petrum Chriſtus.

Verſ. 53. An putas quia non poſſum rogare patrem meū, & exhibebit mihi modò. Aduerbium *modò*, in Græco iungitur cum prima particula orationis, & non cum ſecunda. Ita quod legendum eſt. An putas quia non poſſum modò rogare patrem meum, & exhibebit mihi plus quam duodecim legiones angelorum? Significauit per hæc quod modò horâ ac tempore paſſionis) non minuitur facultas mea, ſed quidquid haſtenus potui, poſſum: ita quod non ex impotentia patior.

Verſ. 54. Quomodo ergo implebuntur ſcripturæ: quia. pro, *quòd*. ſic oportet. neceſſitate diuinæ definitionis. Fieri.

Verſ. 55. In illa hora dixit Ieſus turbis: Tanquam ad latronem exiſtis cum gladiis & fuſtibus comprehendere me, quotidie apud vos ſedebam docens in templo, & non me tenuiſtis. Intuere Ieſum inter Iudæ, oſculum, lictores & diſcipulos, ſingulis attendere, ſingulis proſpicere, & nihil omittere ſuauiſſimis tum verbis, tū factis: vt intelligamus nihil in ipſo turbulentum fuiſſe, ſed ſereniſſimum ſemper ſeruaſſe animum, ſermonem, geſtum, motum, ac vniuerſum ſuum opus.

Verſ. 56. Hoc autem totum factum eſt, vt adimplerentur ſcripturæ prophetarum. Tunc diſcipuli omnes. nullo excepto, experientiâ comprobante verbum Chriſti, *caro autem infirma*; præſentibus perſecutoribus ſubducens à ſpiritu Relicto eo fugerunt.

Fugiunt diſcipuli omnes.

Capitur Chriſtus.

Verſ. 57. At illi tenentes Ieſum, duxerunt ad Caipham principem ſacerdotum: vbi Scribæ & ſeniores conuenerant. Tacet Matthæus intermedia geſta in domo Annæ ſoceri Caïphæ: quæ ſolus Ioannes explicauit.

Verſ. 58. Petrus autem ſequebatur eum à longè vſque in atrium principis ſacerdotum. Petrus ſic fugiſſe omnibus diſcipulis fugientibus intelligitur, vt in manus capientium non incideret: non tamen ad latibula aut ad remota ſe contulit: ſed ita temperauit fugam, vt tutus tanquam homo impertinens ſequi poſſet Ieſum, à longè tamen. Et ingreſſus intrò, ſedebat cum miniſtris, vt videret finem.

Verſ. 59. Principes autem ſacerdotum, & omne concilium quærebant falſum teſtimonium contra Ieſum, vt morti eum traderent: & non inuenerunt. Et cùm multi. Deeſt in textu Latino coniunctio, &, & repetitio particulæ, *non inuenerunt*. Legendum eſt:

Verſ. 60. *Et nō inuenerunt: & cùm multi* falſi teſtes acceſſiſſent non inuenerūt. Significatur enim, quòd principes quærebant falſum teſtimonium, non qualecunque, ſed ſufficiens ad occidendum Ieſum, & non inuenerunt inter ſe tale falſum teſtimonium: & quod nec accedentibus multis falſis teſtibus inuenerunt tale teſtimonium. Nouiſſimè autem venerunt duo falſi teſtes:

Falſi teſtes in Chriſtū.

Verſ. 61. & dixerunt, Hic dixit: Poſſum deſtruere templum Dei, & poſt: pro, *per*, triduū reædificare pro, *ædificare*, illud. Aduerte iſtos falſos appellari & eſſe teſtes, quia verba Ieſu mutauerunt, ita quod mutatio verborum mutat ſenſum literalem verborum Chriſti: nam Ieſus (vt habetur Ioannis 2.) dixerat, *ſoluite templum hoc*: & iſti referunt, *poſſum deſtruere tēplum Dei*. Rurſus Ieſus dixerat, *& triduo excitabo illud*: iſti verò referunt, & *per triduum ædificare illud*. Magna differentia eſt inter *excitare* & *ædificare*, magna differentia eſt inter affirmationem potentiæ deſtructiuæ & pronunciationem ſolutionis efficiendæ ab ipſis Iudæis. Vnde & mutatur ſententia: verba enim Ieſu ſignificant actionem circa naturale templum: futuram ſcilicet ſolutionem corporis per ſeparationem animæ à corpore (quam effecerunt Iudæi occidentes ipſum) & excitationem à ſomno mortis per reſurrectionem: verba verò iſtorum ſignificant actiones circa ædificium artificialis templi: deſtructionem ſcilicet & ædificationem, vt patet.

Verſ. 62. Et ſurgens princeps ſacerdotū, ait illi, Nihil reſpondes ad ea, quæ iſti aduerſum te teſtificantur? Interpres ex duabus orationibus interrogantis confecit vnam: nam iuxta Græcum altera oratio eſt, *nihil reſpondes*; altera eſt, *quid iſti contra te teſtificantur* ſeu teſtimonium dicunt? Loco *quid*, poſuit interpres, *ad ea quæ*.

Verſ. 63. Ieſus autem tacebat. Et ſurgens princeps ſacerdotum, ait illi: Adiuro te per Deum viuum, vt dicas nobis, ſi tu es Chriſtus filius Dei.

Chriſtus adiuratur à Capha.

Verſ. 64. Dixit illi Ieſus, tu dixiſti. Ex Marco intelligimus verba hæc aſſerentia ſic eſſe, vt Caiphas dixit. Ita quòd ſenſus eſt: *tu dixiſti* quod eſt. Veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis Dei. interpres appoſuit *Dei*. Et venientē in nubibus cœli. Hoc adiunxit Ieſus ad declarandum Pontificibus, Sacerdotibus & Senioribus myſterium occultum vſque hodie Iudæis, de duplici aduentu Meſſiæ: altero humili, altero glorioſo, ne fallerentur in ipſius deiectione, ſubiectione, &c.

Verſ. 65. Tunc princeps ſacerdotum ſcidit veſtimenta ſua. in ſignum execrationis irrogatæ Deo iniuriæ. Dicens, Blaſphemauit? quid adhuc egemus teſtibus? ecce nunc audiſtis blaſphemiam. In Græco additur pronomen, *eius*: audiſtis blaſphemiam eius.

Damnatur à Pontificibus.

Verſ. 66. Quid vobis videtur? At illi reſpondentes dixerunt: reus eſt mortis. Qui debebant auditā diſtinctione duorum aduentuū Meſſiæ interrogare à Ieſu (quem ſciebant multa ſigna feciſſe: ſpecialiter illuminaſſe cæcum à natiuitate, ac reſuſcitaſſe Lazarum) vnde diſtinctio iſta duorum aduentuum Meſſiæ habetur authenticè in prophetis, & ſeruari veritatem, erumpunt cæci ad damnandum doctorem veritatis. Vbi aduerte Ieſum elegiſſe damnari à Pontificibus, Doctoribus legis & ſenioribus, non velut tortū aut confeſſum, ſed velut committentem coram ipſis crimen in diuinam maieſtatem: in quo caſu iidem ſunt iudices & teſtes: vt & turpiſſimo modo cum tanta execratione & facti euidentia damnaretur à talibus: & extremam ſubiret infamiam apud Iudæos, ſpectantes ad id quod primates ſentiunt de Meſſia.

Verſ. 67. Tunc expuerunt in faciem eius: & colaphis eū ceciderunt. Alij autem palmas in faciem eius dederunt,

Colaphizatur.

Verſ. 68. dicentes. Prophetiza nobis Chriſte, quis eſt qui te percuſſit?

Verſ. 69. Petrus verò ſedebat foris in atrio. Ieſus erat intus, hoc eſt in aula: Petrus verò non erat in aula, ſed extra aulā in atrio. Et acceſſit ad eum vna ancilla, dicens: Et tu cum Ieſu Galilæo eras.

Verſ. 70. At ille negauit coram omnibus, dicens: neſcio quid dicis.

Verſ. 71. Exeunte autem illo ianuam. pro, *egreſſum autem illum in veſtibulum*, vidit eum alia ancilla. Interpres addidit *ancilla* in Latinis codicibus. Locus alter & mulier altera ſignificatur. Et ait iis, qui erant ibi: Et hic erat cum Ieſu Nazareno.

Verſ. 72. Et iterum negauit cum iuramento quia non noui hominem.

Negatur à Petro.

Verſ. 73. Et poſt puſillum acceſſerunt qui ſtabant: & dixerunt Petro, verè & tu ex illis es; nam & loquela tua manifeſtum te facit.

Verſ. 74. Tunc cœpit deteſtari & iurare. Conſidera & treme vir iuſte. Petrus paulò antè ipſo Ieſu atteſtante mundus, ac per hoc in charitate exiſtens, ſacramentis corporis & ſanguinis Chriſti dignè communicans, præmonitus de futura hac tentatione, paratus potiùs mori quàm negare Chriſtum, ad vnius ancillæ vocem illum negauit, & ſucceſſiue addidit periurium. Quare hoc? quia magna eſt differentia inter charitatis gratiam habitualem & vſum illius: quia non ſumus ſufficientes ex nobis ad vſum charitatis & gratiæ, quam habemus in anima infuſam à deo, ſed egemus ad vtendum illa continuò gratuito Dei auxilio: quo quia Petrus caruit tunc (quia Deus reliquit Petrum tunc ſibiipſi prædito charitate & gratiā habituali) ideo cecidit & perdidit charitatis gratiam. Sic Moyſes, ſic Dauid cecidit. Quia non nouiſſet. pro, *non noui*. verbum enim Petri recitatur. Hominem. Et continuò gallus cantauit.

Verſ. 75. Et recordatus eſt Petrus verbi Ieſu quod dixerat, pro, *qui dixerat ei*. Interpres & relatiuum referens Ieſum, mutauit: & omiſit pronomen, *ei* demonſtrans Petrum. Prius quàm gallus cantet, ter me negabis. Et egreſſus foras, fleuit amarè.

CAPVT XXVII.

MAnè autem facto. Alter eſt hic conuentus conſilij. Primò enim conuenerant in prima parte noctis, quā poſt cœnam captus eſt Ieſus: & tunc iudicarunt ipſum reum mortis tanquam blaſphemum, & redierunt conſiliarij ad propria, Ieſu ſubiecto irriſionibus, alapis, colaphis & ſputis: manè autem facto conuenerunt iterum. Conſilium inierunt. Non ſolùm à diuerſitate temporis, ſed ab inchoatione conſilij deſcribitur nouus conuentus. Omnes principes ſacerdotū & ſeniores populi aduerſus Ieſum, vt eum morti traderent. Decreuerant ſiquidem prius Ieſum occidere, iudicantes ipſum reum mortis, ſed non executionis modum. Executio ſiquidem non erat in poteſtate eorum: quia Romani reſeruauerant Præſidi cauſas ſanguinis, vt ipſimet Iudæi teſtantur apud Ioannem & propterea conſilium inierunt de modo exequendi. Erat autem opus conſilio: quia Præſes erat Ethnicus, & paruipendebat cauſas Iudæorum de tranſgreſſionibus legis Moyſi. Cogitabant enim Iudæi volentes vt Pilatus occideret Ieſum: ſi petemus à præſide mortem Ieſu tanquam blaſphemi, non exaudiet nos, paruipendens hæc noſtra: & propterea oportet inuenire modum quo Præſidē inducamus ad occidendum Ieſum. Hæc fuit ad literam ratio noui huius conſilij, vt Ieſum morti traderent.

Conſilium initur in Ieſum.

Calumnia in Chriſtum.

Quæ autem fuerit conſilij huius concluſio, ſubſecuta ipſorum primatum facta manifeſtant. Concluſerunt enim imponere Ieſu multa crimina, ſcilicet quòd prohiberet tributa dari Cæſari, quòd eſſet ſeductor populi à Cæſare, &c. ſed, præcipuè reum eſſe læſæ maieſtatis. Quod fundabant ſuper hoc, quòd fecerat Ieſus ſe regem: dicendo ſe eſſe Meſſiam, & veniendo ante quinque dies in Hieruſalem cum turba multa acclamante ipſum regem.

Pilatus quis.

Verſ. 2. Et vinctum. tanquam notoriè dignum morte. Adduxerunt eum: & tradiderunt Pontio Pilato præſidi. Si vera ſunt quæ de patria Pilati dicuntur, nomen proprium eſt hominis illius qui præſes erat: ita quòd neutrum eſt nomen patrium: ſed vel (vt ſæpe contingit) nominabatur nomine compoſito: vel alterum (fortè Pilatus) eſt cognomen. Dicitur enim natione Burgundio, patriā Lugdunenſis.

Lugdunenſis

Verſ. 3. Tunc cum publicè Ieſus vinctus traditus eſt Præſidi vt occideretur. Videns. oculis corporeis Iudas qui eum tradidit quòd dānatus eſſet Ieſus ad mortem à principibus ſacerdotum & ſenioribus. Iuxta hunc enim loquendi modum dicitur Lucæ vltimo, *quomodo tradiderunt eum principes noſtri in damnationem mortis.* Pœnitentiā ductus. Hinc apparet quòd Iudas putauerat tradere Ieſum caſtigandum à principibus Iudæorum & non occidendum. Et ideo cùm vidit, quòd Ieſus damnatus eſſet à principibus ad mortem (videndo eum vinctum tradi Præſidi) pœnituit eum facti. Retulit triginta argenteos. quos pro proditione illa nocte receperat. Principibus ſacerdotum & ſenioribus, a quibus illos receperat.

Iudas [illegible]

Refert 30. argenteos.

Si obijcitur quòd principes ſacerdotum erant tunc coram Pilato, ac per hoc non erant in templo in quo Iudas adiuit illos. Reſpondetur quod principes ſacerdotum non ſoli Annas & Caiphas (qui erant ſupremi) ſed etiam alij primates inter ſacerdotes appellantur. Ita quòd aliqui primores occupabantur circa procurandam Ieſu mortem, & alij primores etiam erant in templo: cùm eſſet primus dies Paſchæ ſicut alij ſeniores erant ibi, & alij ſeniores erant in templo. Vtrique enim verbis commemorantur.

Verſ. 4. Dicens, Peccaui. Fatetur Iudas peccatum ſuum, & offert reſtitutionem pretij ad exonerandum conſcientiam ſuam & ad excitandum principes & ſeniores, vt retractent damnationem Ieſu. Tradens ſanguinem iuſtum. pro, *innocentem*, Hinc apparet quòd Iudas impoſuerat Ieſu crimen deliciarum, tradendo ipſum tanquam virū ſenſualem. * Reſtituendo enim ei famam, reddit rationem proprij peccati, quia Ieſus eſt innocens. At illi dixerunt: quid ad nos? tu videris. Futurum eſt actiui verbi.

[illegible]

Verſ. 5. Et proiectis argenteis in templo, receſſit. Hinc apparet quòd principes recuſarunt per præcedentem reſponſionem (*quid ad nos, tu videris*) recipere à Iuda triginta argenteos, tanquam pro exoneratione ipſius Iudæ & aggrauatione ipſorum principum relatos à Iuda: recuſantibus ſiquidem eis recipere, Iudas proiecit triginta argenteos ibi coram eis, tanquam omnino volens ſe exonerare.

Et abiens laqueo ſe ſuſpendit. Pœnitentia humani animi ſine gratia Dei, quantò maior eſt, tantò periculoſior: abſorbet ſiquidem hominem abundantiori triſtitiā, & deſperationem inducit: talem enim fuiſſe pœnitentiam Iudæ, hic exitus comprobat.

Verſ. 6. Principes autem ſacerdotum acceptis argenteis. Quos ab ipſo Iuda recuſauerant accipere, poſtea proiectos acceperunt, Dixerunt: non licet. Verè colantes culicem & glutientes aſinum. Eos mittere in corbonam. Hebræa dictio eſt, & ſignificat ſacrum theſaurum: vt Ioſephus cap. 8. lib. 2. de bello Iudaico teſtatur, dicens, Erat apud eos ſacer theſaurus, quem *corbonam* dicunt. Quia precium ſanguinis eſt.

Corbona erat ſacer theſaurus.

Verſ. 7. Conſilio autem inito, emerunt ex illis agrū figuli in ſepulturam peregrinorū.

Verſ. 8. Propter hoc vocatus eſt ager ille Acheldemach, hoc eſt, ager ſanguinis vſque in hodiernum diem. Interpres Hebræā & Latina linguā protulit, quod Matthæus ſcripſit Græcā: nam ſuperfluunt tres dictiones: *Acheldemach hoc eſt.*

Verſ. 9. Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Hieremiam prophetam, dicentem. & acceperunt triginta argenteos precium appreciati, quē appreciauerūt à filiis Iſrael:

Verſ. 10. & dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus. Quia hæc in Hieremia noſtro non habentur, ſi Euangeliſta ſcripſit, vt litera ſonat, credēdum eſt in Hieremia non apocrypho, ſed canonico ſcripta fuiſſe hæc, quæ citātur quamuis ad nos nō peruenerint: multa enim prophetarum ſcripta perdita fuiſſe conſtat ex hiſtoria librorum Regum & Paralip. Si autem malignitate aut errore aliorum pro Zacharia ſcriptus eſt Hieremias (quod credi poteſt: quia ſententia horum verborum in illo inuenitur) habemus verba Zachar. cap. 11. hæc. *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos: & dixit Dominus ad me proijce illud ad ſtatuarium decorum precium, quo appreciatus ſum ab eis: & tuli triginta argenteos, & proieci illos ad ſtatuarium.* Hæc verba occultæ prophetiæ Matthæus exponendo attulit: cogendo omnes actiones, quæ interuenerunt circa pretium quo traditus eſt Ieſus in vnam, & vtendo effectibus actionum pro actionibus.

Multa prophetarum ſcripta perdita.

Zachar. 11. 13.

Vide ſingula. Matthæus loco illorum verborum, *& tuli triginta argenteos, & proieci illos in domo Domini* exponendo explicat affectum huius proiectionis, dicens, *& acceperunt triginta argenteos.* Loco illorum verborum, *decorum precium quo appreciatus ſum ab eis* (omiſſā ironia quā Deus vtitur appellando illud precium *decorum*) dicit, *pretium appreciati quem appretiauerunt à filijs Iſrael.* Loco illorum verborum, *ad ſtatuarium*, exponendo dicit, *& dederunt eos in agrum figuli.* Loco illorum verborum, *& dicit Dominus ad me, proijce illud ad ſtatuarium*, abbreuiando dicit, *ſicut conſtituit mihi Dominus.* Vbi potes prudens lector perſpicere eandem eſſe ſententiam Prophetæ, & Euangeliſtæ, ſed altero ordine dictam: quoniam apud prophetam poſtquam Deus narrauit appenſos pro ſe eſſe triginta argenteos, præcipit prophetæ, vt proijciat tam turpe pretium in domo Domini ad formatorem, ad figulum formatorem vaſorum, quod Matthæus exponit ad emendum agrum figuli: & propheta tulit huiuſmodi argenteos, & proiecit in domo Domini ad ſtatuarium: hoc eſt ad dictum effectum, ſcilicet ad emēdum agrum figuli. Et ſignificatur per præceptum Domini factum Prophetæ, diuina ordinatio de pretio illo conuertendo in emptionem agri figuli: per executionem verò ſubſecutam, aperitur quòd de facto erat adimplendum præceptum. Per hoc autem quòd cui præcipitur, & qui exequitur eſt perſona Prophetæ, ſignificatur quod miniſtri operum horum (ſcilicet Iudas qui proiecit, & principes ſacerdotum, qui dederunt pretium illud pro agro figuli) non ex ſe, ſed diuinā acti ordinatione hæc fecerunt: ſicut etiam Caiphas prophetauit apud Ioannem: propter hoc enim vtrumque attribuitur Prophetæ, ſcilicet & proijcere argenteos in templo, & intentio ad agrum figuli, quæ non fuit in Iuda, ſed in principibus ſacerdotum. Apud Euangeliſtam verò Deus explicat primò actionem Principum ſacerdotum, ſcilicet quòd acceperunt triginta argenteos, explicando quales commemoratione prioris facti ab eiſdem, *precium appretiati*, Meſſiæ, *à filiis Iſrael*, principibus ſacerdotum, ſenioribus, & Iuda, non à Gentilibus Pilato & ſuis: quem Meſſiam, appretiauerunt, pretio æſtimauerunt prædicti

Zacharia verba cum Euangeliſtis conciliatur.

prædicti vendendo & emendo. Deinde actionem eorundem alteram, & dederunt eos in agrum figuli. Et demum ſubiunguntur verba Prophetæ de diuina ſuper his actionibus ordinatione factâ ei: hoc eſt, miniſtris Dei in his, reſeruatâ notitiâ diuinæ ordinationis apud Prophetam..

Interrogatur Chriſtus a Præſide.

Verſ. 11. Ieſus autem ſtetit ante præſidem: & interrogauit eum præſes, dicens. tu es Rex Iudæorum? In textu Græco apponitur articulus, ſignificans *ille Rex*. ad ſignificandum quòd Pilatus interrogabat de illo Rege qui expectabatur à Iudæis: hoc eſt, Meſſia. Et hinc apparet concluſio conſilij Iudæorum, quòd ſcilicet concluſerunt imponere ei crimen læſæ maieſtatis apud Pilatum. Dixit illi Ieſus, tu dicis. Tacet Matthæus multa quæ Ioannes explicat. Verba hæc (vt ſuperiùs diximus) duplicem habent ſenſum ſcilicet affirmationis dicti vel dictionis.

Accuſatus ſiles.

Verſ. 12. Et cùm accuſaretur à principibus ſacerdotum & ſenioribus, nihil reſpōdit. Prior interrogatio fuerat intus in Prætorio, Principibus ſacerdotum expectantibus extra prætorium ne contaminarentur: hæc autem accuſatio fuit extra Prætorium, ducto illuc Ieſu coram accuſatoribus.

Verſ. 13. Tunc dicit Pilatus: non audis quanta. pro, *quot*, ſeu *quàm multa*, & breuiter, quanta numero, non mole. Aduerſum te dicunt teſtimonia?

Verſ. 14 Et non reſpondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur præſes vehementer.

Verſ. 15. Per diem autem ſolennem conſueuerat præſes populo dimittere vnum vinctum quem voluiſſent:

Verſ. 16. Habebat tunc vnum vinctum inſignem, qui dicebatur Barrabas.

Verſ. 17. Cōgregatis ergo illis dixit Pilatus: Quem. pro, *vtrum*, vultis dimittam vobis, Barrabam an Ieſum qui dicitur Chriſtus?

Verſ. 18 Sciebat enim quòd per inuidiam tradidiſſent eum. Hoc dixit Euangeliſta ad ſignificandum quòd Pilatus ex induſtria propoſuit populo liberationem Ieſu, vt ſcilicet populus peteret liberationem Ieſu, quem primates inuidiâ acti tradiderant in manus curiæ.

Vxoris Pilati ſomnium de Ieſu, à dæmone.

Verſ. 19 Sedente autem illo pro tribunali, miſit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi & iuſto illi. multa enim paſſa ſum hodie per viſum. pro, *in ſomnis*, propter eum. Afflictio huius mulieris ſomniando (ita vt cognoſceret ſe terreri aut pati propter Ieſum) cùm non fuerit à ſanctis Angelis, qui myſterium redemptionis humanæ non impediebant, à dæmone videtur immiſſa: qui ab initio tentauerat ſcire, ſi Ieſus eſſet filius Dei. Aliquantulum enim timuit tunc, & ideo excitauit per ſomnium vxorem Pilati ad liberandum Ieſum.

Vbi nota, quòd nullus nulláve expendit minimum verbum in fauorem Ieſu toto tempore paſſionis, niſi vxor Pilati & ipſe Pilatus. Quorum neuter credebat in Ieſum, ſed ambo erant gentiles. Et neuter incitatus fuit ab aliquo aut aliqua pro Ieſu: ſed vxor à ſomnio, Pilatus ab ipſa iuſtitia & nota inuidia primarum.

Verſ. 20. Principes autem ſacerdotum & ſeniores perſuaſerunt populis, pro, *turbis*, vt peterent Barrabam: Ieſum verò perderent. Non ſuffecit Principibus & ſenioribus ſuadere turbæ, vt liberarent Barrabam ſeditioſum ac homicidam, ſed etiam ſuaſerunt vt peterent & inſtarent pro occiſione Ieſu.

Verſ. 21. Reſpondens autem præſes, ait illis: quem. pro, *vtrum*, vultis vobis de duobus dimitti? Tacet Matthæus petitionem turbæ cui Pilatus reſpondet. Turba enim prius rogabat fieri ſibi gratiam ſolitam: & obtenta gratiâ in genere, petebat in indiuiduo vnū. Hac autē vice turbæ rogāti pro ſolita gratia, reſpondit Pilatus dado illi optionē Ieſu vel Barrabæ. Turba autē non ſtatim optauit: ſed cùm cogitarēt vter eſſet optādus, principes & ſeniores ſuaſerunt illis cōtra Ieſum. Primæ itaque petitioni turbæ differentis optionem, reſpondit replicando optionē: tanquam ſolicitans optionem. At illi dixerunt Barrabā. Conſidera quòd Ieſus elegit etiā pati hanc ignominiam, quòd optaretur Barrabas latro, ſeditioſus & homicida contempto ipſo auctore vitæ, pacis, & omnium largitore bonorum.

Barabbas præfertur Chriſto

Verſ. 22 Dixit illis Pilatus: quid igitur faciam de Ieſu, qui dicitur Chriſtus? Pilatus auditâ optione Barrabæ, vbi vidit quòd per viam optionis non liberaret turba Ieſum, propoſuit per viam interrogationis & velut conſilij: vt vel ſic turbæ liberationem Ieſu peterent.

Verſ. 23. Dicunt omnes. Tanta erat efficacia perſuaſionis à principibus & ſenioribus vt nullo diſcrepante omnes contra Ieſum verterentur. Crucifigatur. Turbæ quæ ad opus miſericordiæ, ad liberandum, ſcilicet vnum à morte, conuenerant coram præſide (quæ ſaltem debebant tractare Ieſum ſicut alios vinctos. & dicere: fac iuſtitiam: noſtrum non eſt niſi petere gratiam ſolitam, quia ad hoc tantùm conuenimus) vertuntur ad crudelitatem, ad petendum mortem innocentis, & non ſolùm mortem, ſed crudele ac ignominioſum mortis genus. Ait illis præſes: quid enim mali fecit? Ad retrahendum turbam à tam iniuſta petitione, inquirit cauſam, qua mereretur Ieſus crucifigi. At illi magis clamabāt. Loco cauſæ clamores augent Dicens. crucifigatur.

Stupenda turbarum in Chriſti necem conſpiratio.

Verſ. 24. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret. ſtudium ſuum in turba ad liberandum Ieſum. Sed magis tumultus fieret. Tantus excitatus erat furor in turbis contra Ieſum, vt tumultum timeret præſes. Acceptâ aquâ lauit manus coram populo, in ſignum publicum innocentiæ Ieſu, & exonerationis propriæ, & reiectionis culpæ in Iudæos. hæc enim tria explicant verba ipſius; exonerationem propriam, Dicens, innocens ego ſum. innocentiam Chriſti, dicendo: A ſanguine huius iuſti. reiectionem culpæ in Iudæos, dicendo, Vos videritis. eſt enim futurum actiui verbi ſubiunctiui.

Dānationē Chriſti in ſe ſuſcipiunt Iudæi.

Verſ. 25 Et reſpondens vniuerſus populus, dixit: ſanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros. Præceps furor turbarum, ſuper ſe ac filios ſuos ſuſcipit damnationem eius quem innocentem iudex pronunciat. Et ſicut dixerunt, ita experiuntur factum ſubſecutum: quoniam vſque in hodiernum diem dant pœnas ſanguinis Chriſti diſperſi per vniuerſum mundum, exoſi omnibus..

Verſ. 26. Tunc dimiſit illis Barrabam. Ieſum autem flagellatum. Matthæus non ſcribit res geſtas ordinatè: ſed infrà ſignificat Ieſum ante definitionem fuiſſe flagellis cæſum. Flagellauit Ieſum Pilatus, arbitrans ipſum non eſſe dignum morte, ſed flagellis corripiendum, pro eo quòd ſe feciſſet Meſſiā. Tradidit eis vt crucifigeretur. Pronomen *eis*, non eſt de textu. Factum hoc mon-

ſtrat

ſtrat non ſolùm inſtabilitaté turbarũ (quæ quinto die ante acclamauerant Ieſu, *Benedictus qui venit in nomine Domini*: & deinceps quotidie concurrebant ad illius prædicationem audiendam in templo) ſed monſtrat nullis artibus, nullis attractionibus, nullis medijs vſum fuiſſe Ieſum ad captandum fauorem hominum tam magnatum quàm plebis: tot ſiquidem horis decurſis à tempore comprehenſionis vſque ad mortem inclusiuè, nullus diues aut pauper comparuit in fauoré eius, nullus inter turbas inuentus eſt qui non fuerit contra ipſum. Elegit namque Ieſus à turbis vnanimi voto & nullo ſibi fauente, pati ſic: vt cognoſcat mũdus ex ipſo facto, quod ipſe nõ fuit author ſectæ ſicut alij homines capita ſectarũ, vt teſtimonia diuinitatis eius credibilia redderẽtur.

Eſuali quàta inſtabilitas.

Vers. 27. Tunc. Non monſtratur tempus poſt condemnationem: ſed redit Euangeliſta ad geſta prius: illudo enim hæc fuit ante definitiuam ſententiam. Pilatus ſiquidem intellectis quæ dicta & geſta ſunt à Ieſu & ſequacibus eius circa regni negotium, ſcilicet quòd dixit ſe Meſſiam, & quòd quinto die antè ingreſſus eſt ſuper aſinam cum turbis acclamantibus ipſum Meſſiam: & comperto quòd nihil aliud eſt ſubſecutum ex hoc tam in ciuitate quàm extra, & videns quòd nullus pro eo loquitur, & alia huiuſmodi humilitatis Ieſu teſtimonia, arbitratus eſt ſicut & Herodes, Ieſum eſſe puniendum vt fatuum: vtpote qui tam fatuis medijs aſpiraret ad regium titulum. Et propterea derideri illum fecit in habitu regio: vt flagellis caſtigatus tanquam aliqualiter peccaſſet, & irriſionibus vituperatus vt fatuus, abſtineret à profitendo ſe Meſſiam, & perderet deinceps authoritatem coram turbis: & tam principes ſacerdotum & ſeniores, quàm etiam turbæ videndo illum iam caſtigatum & vituperatũ, ceſſarent à petẽdo mortem Ieſu. Hæc ſunt ad literã cauſæ ex parte Pilati. Sed intuere tu lector, quòd Pilatus cuius intererat, locupletiſſimus eſt teſtis, quòd Ieſus non aſtutus mundi vſus, non prudentiis hominũ ambitioſorum vſus eſt: ſed talibus quæ à ſapientibus huius mundi ſtulta iudicantur. Et elegit ſimiliter hæc Ieſus ad tollenda impedimenta credendi in ipſum ab animis hominum: vt teſtimonia diuinitatis ſuæ credibilia redderentur. Milites præſidis ſuſcipientes Ieſum in prætorio, congregauerunt ad eum vniuerſam cohortem:

Quid ſignauerat de Chriſto Pilatus.

Vers. 28. Et exuentes eum, chlamydem, pallium militare, coccineam, purpuream, circumdederunt ei:

Irridetur & ſpinis coronatur Chriſtus.

Vers. 29. Et plectentes coronam de ſpinis, impoſuerunt ſuper caput eius, & arundinem in dextera eius: & genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorum.

Verſ. 30. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem: & percutiebant caput eius.

Verſ. 31. Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt eum chlamydem: & induerunt eum veſtimentis eius: & duxerunt eum vt crucifigerent.

Verſ. 32. Exeuntes autem inuenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem, hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius. Hinc apparet quòd Ieſus non poterat continuare portationem ſuæ crucis, & propterea coegerunt Simonem illum ad ſupplendum: erat enim tantæ ignominiæ portare in illo ſpectaculo crucem: vt nullus inueniretur qui pretio hoc onus ſubiret. Hinc quoque apparet rationi conſonanum eſſe, quòd Ieſus ſub onere crucis caderet nimio preſſus onere vt prædicatur.

Verſ. 33. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha. Aiunt *Golgotha* non Hebræam, ſed Syram eſſe dictionem. Quod eſt Caluariæ locus. In Græco habetur Quod eſt interpretatum Caluariæ locus, quia ibi damnatorum capita iacebant. Locus ad ſupplicia deputatus ſignificatur: vt etiam hanc ignominiam Ieſus eligeret pati. Et hic eſt alius locus ex quo patet Matthæum non ſcripſiſſe Hebraicè, ſed Græcè: propterea enim dictionem *Golgotha* vſu patrã ab Hebræis ex Syra lingua, interpretatus eſt Græcè.

Verſ. 34. Et dederunt ei vinum bibere. Non conſtat an vinum, an acetum Matthæus ſcripſerit, propter diuerſitatem codicum. Cum felle mixtum. O crudelitatem: etiam tam afflicto eruci figendo addunt afflictionem potus amari. Et cùm guſtaſſet, noluit bibere.

Chriſto crucifigendo vinum cũ felle offertur.

Verſ. 35. Poſtquam autem crucifixerunt eum, clauis perforantes manus & pedes. Quamuis etiam funis monſtretur vſque hodie, quo ligatus in cruce fuit Ieſus dum crucifigeretur clauis. Diuiſerunt ſibi veſtimenta eius, ſortem mittentes. Vt impleretur quod dictum eſt per prophetam dicentem: Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem. Tota hæc citatio prophetici teſtimonij, inſerta dicitur Matthæo: eo quòd non habetur in multis Græcis codicibus. Prophetia tamen clara eſt in Pſalmo vigeſimoſecundo.

Verſ. 36. Et ſedentes ſeruabant eum. In textu Latino deficit aduerbium, *ibi*. Legendum eſt. *Et ſedentes ſeruabant eum ibi*, ad ſignificandum quòd non illinc receſſerunt ad procul cuſtodiendum, ſed manſerunt ibi iuxta crucem.

Verſ. 37. Et impoſuerunt ſupra caput eius cauſam ipſius ſcriptam: Hic eſt Rex Iudæorum. Affixerunt ſupremæ parti crucis tabellam continentem cauſam damnationis ipſius: vt omnibus publicâ authoritate innoteſceret quare crucifixus eſt. Niſi enim ſupra crucem cauſa damnationis fuiſſet ſcripta, quis crederet Chriſtianis quòd Ieſus pro hac cauſa fuiſſet à Pilato damnatus? cui non daretur licentia fingendi quodcunque crimen pro cauſa damnationis Ieſu? cum etiam cum toto hoc auſi fuerint nonnulli (Maximini Galerij tempore) hæc fingere.

Titulus crucis.

Verſ. 38. Tunc crucifixi ſunt, pro, *crucifiguntur*, cum eo duo latrones: vnus à dextris, & vnus à ſiniſtris. Et hoc ad cumulum ignominiæ Ieſu: vt inter ſceleratos punitus, ſceleratus haberetur ab omnibus.

Chriſtus crucifixus inter duos latrones.

Verſ. 39. Prætereuntes autem. Non ſolùm à turbis & miniſtris curiæ, ſed etiam à tranſeuntibus patitur, cùm tamen mos ſit quòd tranſeuntes & ſpectantes commiſerentur crucifixos. Blaſphemabant eum. Hinc habes quod iniuriæ verborum quæ illatæ aliis hominibus ſunt detractiones, contumeliæ, irriſiones & huiuſmodi, cùm irrogantur Chriſto ſunt blaſphemiæ: quia Ieſus erat Deus. Mouentes capita ſua.

A prætereuntibus illuditur.

Verſ. 40. Et dicentes: vah qui deſtruis templum Dei, & in triduo illud reædificas, pro, *ædificas*, ſalua temetipſum: ſi filius Dei es, deſcende de cruce. Non eſt in textu Græco interiectio *vah*, ſed continuatur oratio, includendo ſalua teipſum, ita quòd verbum principale eſt imperatiuum

ſalua. Exprobando enim quòd poſſit ædificare templum in triduo, dixerunt: Salua teipſum modo, qui templum Dei gloriabaris poſſe deſtruere & triduo ædificare.

Verſ. 41. Similiter & principes ſacerdotum illudentes cum Scribis & ſenioribus, dicebant:

Verſ. 42. Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere: ſi Rex Iſrael eſt deſcendat nunc de cruce, & credimus ei, pro, *& credimus in eo.*

Verſ. 43. Confidit in Deo: liberet eum nūc, ſi vult: dixit enim quia filius Dei ſum.

Eiâ Primoribus populi.

Tantus erat in primatibus ad Chriſti necem furor, vt non erubeſcerent ſpectaculo crucifixorum intereſſe & inſultare crucifixo. ipſi volebant intereſſe vſque ad mortem Ieſu, timentes ne aliquod obſtaculum adueniret.

Verſ. 44. Idipſum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant, pro, *exprobrabant* ei.

Verſ. 45. A ſexta autem hora tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram vſque ad horam nonam.

Tenebræ ſuper vniuerſam terram.

Quòd tenebræ fuerint ſuper terram vniuerſam non partem terræ, Euangeliſta teſtatur. Modus autem quo factæ ſunt, incertus eſt: quia nullâ authenticâ authoritate conſtat. Nullus apparet mihi modus communis vniuerſæ terræ euidentiùs mirabilior, quàm ſine interpoſito aliquo corpore ſubtractos ſolis radios à tota hemiſpherij diurni terra fuiſſe, in terra enim alterius hemiſphærij erat tunc nox, nec oportebat ibi tenebras fieri.

Verſ. 46. Et circa horam nonam clamauit Ieſus voce magna, dicens: Eli Eli lamah haſabthani. Duæ dictiones Hebrææ ſunt: altera *lamah*, id eſt, *quid* ſeu *quare*, altera *haſabthani*, quadriſyllabū. Et hęc æquiualet duabus ſcilicet verbo *dereliquiſti*, & pronomine *me.* Vbi apparet quòd Latini confundunt duo in vnū h. Hoc eſt Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquiſti me?

Clamor Chriſti in cruce.

Hinc apparet Matthæum non ſcripſiſſe Euangelium in lingua Hebraica: nam ſcribendo in lingua Hebraica, locum non habet interpretatio (*hoc eſt, Deus meus*) in alia lingua. Si enim totus textus eſt in Hebraica lingua ſcriptus, ita hæc particula ſicut cæteræ interpretanda aliis linguis relinquebatur. Quocirca interpretatio appoſita teſtatur, quòd totum textum ſcripſit aliâ linguâ, ſcilicet Græca, quòd hanc particulam retulit iuxta linguam Hebræam, vt intelligeremus occaſionem erroris putantium quòd Eliam vocaret: & ſubiunxit interpretationem in lingua Græca, in qua totum textum ſcribebat. Nec obſtat ſi Hieronymus viderit Matthæum in Hebræo: quia ſicut liber contra Gentiles diui Thomæ inuenitur tranſlatus ex Latino in Græcum, ita poteſt Matthæus fuiſſe ex Græco in Hebræum tranſlatus.

Hinc conſtat Matthæū nō ſcripſiſſe Hebraicè.

Verſ. 47. Quidam autem illic ſtantes & audientes, dicebant: Eliam vocat iſte. Gentiles audientes Eli, ignari Hebrææ linguæ, putarunt quòd vocaret Eliam.

Verſ. 48. Et continuò currens vnus ex eis, acceptam ſpongiam impleuit aceto, & impoſuit arundini: & dabat ei bibere, ad afflictionis cumulum. Omittit hîc Matthæus vocem Ieſu dicentis, *ſitio*: propter quam datum eſt ei acetum.

Verſ. 49. Cæteri verò dicebant, ſine videamus an veniat Elias liberans eum. Tam ille qui acetum dedit, quàm iſti gentiles erant ignari Hebrææ linguæ.

Verſ. 50. Ieſus autem iterum clamans voce magna emiſit ſpiritum. Interpres in principio actiuo preterito temporis, dixit *clamans*. Certum eſt enim quòd implicatur eſt, ſcilicet, *clamando emiſit ſpiritum*: quia dum clamat quis, viuit. Sed ad ſenſum quo dicitur, verificatur pro quanto terminus clamoris fuit emiſſio ſpiritus: & hoc in textu Græco ſignificatur. Tacet Matthæus quid clamando dixit, ſcilicet: *In manus tuas*, &c.

Clamās voce magnâ moritur Chriſtus

Vocem autem magnam emittendo expirauit: vt intelligerent etiam præſentes ibi quòd in poteſtate eius eſt miracula facere, quòd voluntariè moritur qui tanto aſſumpto robore expirat, qui paulò ante adhuc non crucifixus portare nequiuit crucem.

Confutantur & hinc hæretici omnes negantes Ieſu mortem in cruce.

Verſ. 51. Et ecce velum templi ſciſſum eſt in duas partes, à ſummo vſque deorſum. Inter ſanctuarium & ſanctum ſanctorum in templo erat velum: ſignificans nondum eſſe propalatam ſanctorum viam durante ſtatu illo: vt dicitur ad Hebr. 9. Et hoc ſciſſum eſt non ſolùm vt Pontifices & ſacerdotes ſtuperent nouo miraculo: ſed intelligerent ceſſare per mortem Chriſti veterem ſtatum, apertam iam eſſe ſanctorum viam: eodem ſiquidem die ſancti patres ingreſſi ſunt paradiſum, in quo fuit cum Ieſu etiam latro. Et terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt. Sol, aer tenebroſus, velum templi, terræmotus, petrarum ſciſſio: teſtimonium reddunt Ieſu Chriſto.

Velum ſciſſum ... aperta ... rum viam

Terra mota. Petra ſciſſa.

Verſ. 52. Et monumenta aperta ſunt. Neſcio ſi hoc præueniendo narret Euangeliſta, ſicut ſequens miraculum. Et multa corpora ſanctorum qui dormierant, ſurrexerunt. Hoc procul dubio præueniendo narrat: nam iſti ſurrexerunt poſtquam ſurrexit Ieſus, & non tunc cùm expirauit Ieſus.

Monumenta aperta

Verſ. 53. Et exeuntes de monumentis, poſt reſurrectionem eius. Hæc particula temporis ſignificatiua, refertur non ſolùm ad exitum de monumentis, ſed etiam ad reſurrectionem corporum. Ita quòd ſecundum ſententiarum ordinem ordinanda eſt litera ſic: & poſt reſurrectionem eius, multa corpora ſanctorum &c. Venerunt in ſanctam ciuitatem, hoc eſt, in Hieruſalem. Quæ ſancta dicitur, quia electa erat à Deo ad cultum diuinum in ipſa perſoluendum. Et apparuerunt multis, teſtimonium reddendo reſurrectionis Ieſu, & quòd ipſe Meſſias.

Scito quod iſti ſancti ſurrexerunt à mortuis non vt Lazarus (qui iterum mortuus eſt) ſed immortales. Quod patet ex differentia vitæ: nam Lazarus ſuſcitatus eſt ad officia ac conuerſationem vitæ præſentis cum aliis hominibus: & propterea ſurrexit mortalis: ſicut filius viduæ reſtitutus matri ſuæ, & ſimiles: iſti autem non ſunt ſuſcitati ad officium & conuerſationem præſentis vitæ. Propter quod ſignificantiùs Matthæus explicauit quòd *apparuerunt multis*: & non quòd conuerſati ſunt cū multis. Significatur enim per hoc quòd ſurrexerunt ad officia & conuerſationē alterius vitæ: ſed ad multos mortales venerūt per modum apparitionis. Hoc ſiquidem modo ad mortales quandoque veniunt immortales ſpiritus & immortales homines, quorum conuerſatio continua non eſt nobiſcum. Vnde & de Ieſu Chriſto poſtquam ſurrexit à mortuis, idem modus

Sancti qui cum Chriſto ſurrexiſſe dicūtur hîc, ſurrexerunt immortales.

[illegible] ſignificatiue [illegible] ad homines: dicendo [illegible] *per dies quadraginta apparens eis.*

[illegible] 54. Centurio autẽ & qui cum eo erãt cuſtodientes Ieſum, viſo terræmotu & ijs quæ fiebant, pro, *facta fuerant*, timuerunt valde, dicentes: vere filius Dei erat iſte.

Verſ. 55. Erant ibi mulieres multæ à longe, [illegible] quæ ſecutæ erãt Ieſum à Galilæa miniſtrantes ei. Dubium eſt an referatur *à Galilæa*, ad mulieres, ſignificando mulieres Galilæas, an ad ſequelam, ſignificando mulieres, quæ tunc ſecutæ ſunt Ieſum à Galilæa venientem in Hieruſalem [illegible]. Hoc ſecundum eſt certum: primum autem non eſt certum: imò diſſonat à contextu Lucæ, qui ait, *Stabant noti eius à longe, & mulieres quæ ſecutæ eum erant à Galilæa* & paulò poſt. *ſubſecutæ autem mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa.* Si nationem mulierum Euangeliſta [illegible] ſignificare, non repereret infra [illegible] nationem: ſed quia ſequaces illius [illegible] ſignificare, ideo deſcribunt Matthæus & Lucas eas ſemper à ſequela ex Galilæa. Fuiſſe ſiquidem multas e[illegible] Hieroſolymitanas, [illegible] Ieſu verba: *filiæ Hieruſalem nolite flere ſuper me.*

Verſ. 56. Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi. Non dicit *quarum*, vt etiamſi [illegible] expoſitioni concederetur gregem illum mulierum fuiſſe Galilæum, non intelligatur ſingulas fuiſſe Galilæas: ſed inter illas erat Maria Magdalena, quæ erat Iudæa, non Galilæa. Et Ioſeph, pro, *Ioſe*, mater, & mater filiorum Zebedæi. Vnam enim mulier intelligitur mater Iacobi minoris qui dicitur frater Domini, & Ioſe ſeu Ioſeph, nomine Maria. Ita quòd tres tantùm mulieres nominantur, quamuis tertiæ nomen proprium ſileatur hic: quod alibi explicatur Salome.

Verſ. 57. Cum autem ſerò, pro, *ſerum*, factum eſſet pro, *fieret*. Significatur enim tempus diei tardum hoc eſt, veſpertinum. Venit quidam homo diues ab Arimathia. Nomen proprium ciuitatis eſt Arimathia, & dicitur quod eſt Ramatha, vnde oriundus fuit Samuel. Nomine Ioſeph. Hic in Græco etiam habetur Ioſeph. Qui & ipſe diſcipulus erat Ieſu.

Verſ. 58. Hic acceſſit ad Pilatum: & petiit corpus Ieſu. Iuxta humanam rationem iſte Ioſeph, quamdiu Ieſus ſub iudice fuit (pontificibus cauſam mortis procurantibus) non fuit auſus opponere ſe torrenti: vbi autem Ieſum mortuum cognouit, putauit non ſibi imputandum ad crimen contra Pontifices, opus humanitatis in mortuum, & propterea petiit corpus Ieſu. Secundùm autem diuinam definitionẽ motus eſt nunc animus eius ad obſequium ſepulturæ exhibendum Chriſto & non priùs, ne impediretur redemptio humani generis, ne hoc impedimentum ad credendum Chriſti paſſionem voluntariam præberetur hominibus: qui dixiſſent quòd adiuuit ſe cum amicis quantùm potuit ne pateretur. Tunc Pilatus iuſſit reddi corpus.

Verſ. 59. Et accepto corpore, Ioſeph inuoluit illud in ſindone munda:

Verſ. 60. Et poſuit illud in monumento ſuo nouo, quod exciderat in petra in rupe, in monte ſaxeo. Hoc enim propenſioris fuiſſe cõſilij intelligitur non humani ſed diuini, vt immobile eſſet ſepulchrum Ieſu Chriſti, ad perennem etiam ex illo [illegible] loco memoriam. Quæ perſe[illegible] gloria iuxta Eſaiæ cap. 11 vaticinium, *& erit ſepulchrum eius gloriosum.* Vere glorioſum [illegible] ſub poteſtate infidelium plus quàm ſepulchrum cuiuslibet alterius, inter tot [illegible] & mutationes in teſtimonium [illegible] Ieſu. Et aduoluit ſaxum magnum ad oſtium monumenti, & abiit. Iſai 11.10

Verſ. 61. Erant autem ibi Maria Magdalene & altera Maria ſedentes contra ſepulchrum. Tres mulieres quas ſpecificauerat, duas tantùm nominando, ſcilicet Mariam Magdalenam & Mariam matrem Iacobi & Ioſe, deſcribit non ampliùs ſtantes, ſed ſedentes è regione ſepulchri.

Verſ. 62. Altera autem die, quæ eſt poſt paraſceuem, conuenerunt principes ſacerdotum & Phariſæi ad Pilatum.

Verſ. 63. Dicentes: Domine recordati ſumus quia ſeductor ille dixit adhuc viuens, poſt tres dies reſurgam, pro, *reſurgo.*

Verſ. 64. Iube ergo cuſtodiri. pro, *muniri.* hoc eſt tutum reddi ſepulcrum vſque in diem tertium: ne fortè veniant diſcipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, ſurrexit a mortuis: & erit nouiſſimus error peior priore. Hinc apparet odium primatum non ſolùm contra Ieſum ad mortem, ſed contra fidem in ipſum: hanc enim extinguere conabantur, timentes ne à diſcipulis propagaretur. *Petunt Iudæi à Pilato vt Chriſti ſepulchrũ muniri & cuſtodiri iubeat.*

Verſ. 65. Ait illis Pilatus, habetis cuſtodiam. Incertum aiunt eſſe in Græco, *habetis* vel *habete*. & vtrumque poteſt congruere: vt vel indicet habere eos in promptu cuſtodiam, vel præcipiat vt accipiant cuſtodiam. Et eſt in hoc loco *cuſtodia* nomen ſocietatis militum deputatorum ad cuſtodiam ciuitatis vel palatij ſeu præſidis. Illa enim ſocietas in promptu erat: & ex illa volebat Pilatus aſſumi milites ad munimen ſepulchri. Ite cuſtodite, pro, *munite*, ſigillo & militibus cuſtodiæ. Sicut ſcitis.

Verſ. 66. Illi autem abeuntes munierunt ſepulchrum, ſignantes, pro, *ſigillantes*, lapidem cum cuſtodibus, pro, *cuſtodia*. Totum hoc diuina prouidentia diſpoſuit ad maius teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti.

CAPVT. XXVIII.

Vers. 1.

VEſpere autem ſabbati quæ luceſcit in prima ſabbati. Aduerte prudens lector quòd Latinus textus non reddit Græcum. Latinus ſiquidem in tribus diſſonat à Græco. Primùm in dictione *veſpere*: nam Græca dictio aduerbium eſt: & ſonat vel *veſperi* aduerbialiter, vel *ſerò* ſeu *tardè*. Deinde in dictione *ſabbati*, bis: nam vtrobique eſt pluralis numeri apud Græcum, ſcilicet *ſabbatorum*. Et demum in dictione *prima*, nam in Græco habetur *vna* cum præpoſitione *in*. Ita quòd textus Græcus ſonat, *ſerò* ſeu *veſperi autem ſabbatorum, quod luceſcit in vnam ſabbatorum.* Et ſignificatur nox media inter ſeptimum diem & diem ſequẽtem, ab vtroque extremo: à veſpertino & diluculo, ita tamen quòd veſpertino vt terminatur per diluculum. Perinde ac ſi dictum fuiſſet: *nocte autem ſabbatorum illuceſcente in vnam ſabbatorũ.* Omnino enim oportet intelligere horã diluculi: *Textus Latinus hic à Græco diſſonat.*

nam apud Marcum veſpere ſabbati occupatæ fuerunt ambæ illæ mulieres circa emptionem aromatum:& cum reliqui Euangeliſtæ teſtentur veniſſe mulieres ad ſepulchrum mane, ſi horâ veſpertina ſabbati veniſſent ad monumentum, inueniſſent ibi cuſtodes & monumentum ſigillatum: & non auſæ fuiſſent venire ſequenti mane ad monumentum cum aromatibus vt vngerent Ieſum. Sciebant namque quòd hoc non poſſent efficere, tum propter cuſtodes, tum propter ſigillum: vtrumque enim ſe neſcire profitentur, tum opere, tum verbis, dicendo; *Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti?*

Quâ horâ venerũt mulieres ad monumentum cum vnguẽtis.

Nominauit autem Matthæus diluculum illud à veſpertino ſeu tardo tempore: vt noctem immediatè ſequentem ad diem ſeptimum, ex relatione ad ipſum diem ſeptimum præcedẽtem deſcriberet: nox enim illa pars erat ſequentis non præcedentis diei apud Hebræos, à veſpera in veſperam celebrantes ſabbata ſua. Et cum hoc quòd erat pars ſequentis diei naturalis, vocabatur communiter veſpertinum ſeu tardum tempus diei artificialis præcedentis, vt patet ex eo, quòd ieiunium illius diei in illam horam differebatur. Vt igitur relatiuè ad diem ſeptimum immediatè præcedentem, diluculum illud deſcriberet Matthæus, vſus eſt tali modo deſcribendi tempus illud. Intentio ſiquidem Matthæi fuit deſcribere certum diem & certam horam. Et hora quidem ſic definita eſt dicendo, quòd illuceſcit, certus autem dies (hoc eſt quòd non dies Lunæ, nec dies Martis, nec dies Mercurij, nec dies Iouis, aut Veneris, aut Sabbati, ſed dies qui à nobis vocatur Dominicus, hic fuit) deſcribitur vtrinque ex ſabbatis in plurali numero: hoc eſt, ex ſeptima die.

Dies Dominicus hic deſcribitur.

Si dixiſſet *veſperi autem ſabbati*, genitiuus *ſabbati* non arctaretur ad diem ſeptimum: quia apud Hebræos quilibet dies feſtus, in quo operari non licet appellatur ſabbatũ, quocunque die venerit. Sed dicendo, *veſperi autem ſabbatorum*, ſignificatur determinatè dies ſeptimus: quia ſoli ſeptimi dies erant ſemper ſabbata. Ita quòd ſenſus eſt: *veſperi autem ſabbatorum*, hoc eſt, dierum ſabbatorum non quandoque ſic & quandoque non, ſed ſemper: hæc enim eſt ſola dies ſeptima.

Apud Hebræos quilibet dies feſtus vocatur ſabbatum.

Similiter ſi dixiſſet quòd luceſcit in vnam ſabbati, ſignificaſſet quòd luceſcit in vnam diem feſtiuam: ſed vbi repetiit ſabbatorum, repetiit diem ſeptimum, qui ſemper eſt dies ſabbatorum. Matthæus ſiquidem imitatus eſt Moyſen, qui illum diem quem Dominicum vocamus, appellauit nõ diem primum, ſed diem vnum, dicendo de die creationis cœli & terræ: *factum eſt veſpere & manè dies vnus*: propterea enim Matthæus non dixit *in primam*, ſed *in vnam*, ſignificando diem illam, quæ procedendo ad dies ſabbatorum appellatur vna in lege Moyſi. Dicendo itaque in vnum ſabbatorum, dixit in diem, quæ appellatur vna procedendo ad dies ſabbatorum: hoc eſt ad ſeptimum quemque diem.

Dies Dominicus vocatur dies vnus.

Cernis itaque prudens lector, quòd Euangeliſta vtrinque ex die ſabbatorum definiuit diem quem Dominicum appellamus, in ipſius diluculo: vt ex Euangelio ſuo Matthæus certum redderet mundum quo die Ieſus reſurrexit.

Venit Maria Magdalene & altera Maria. Illaſmet repetit quas ſedentes contra ſepulchrum dixerat, ſcilicet Magdalenam & matrem Iacobi & Ioſe. Videre, pro, *ad videndum*, ſepulchrum. Minus dicit & plus ſignificat: non enim ad curioſitatem explendam vano viſu, ſed ad adhibendum vnctionis officium ſepulcro veniebant.

Verſ. 2. Et ecce, tunc cùm mulieres appropinquarent ad monumentum. Terræmotus factus eſt magnus. Angelus enim Domini deſcendit de cœlo. Ratio ergo terræmotus fuit deſcenſus Angeli. Et accedens reuoluit lapidem. Deeſt, *ab oſtio*: nam ad oſtium monumenti aduoluerat ſaxum magnum Ioſeph; ad ſignificandum, quòd non fregit terræmotus lapidem, ſed illum reuoluit Angelus ab oſtio. tum vt mulieribus ingreſſum ad monumentum patefaceret, tum vt cuſtodes oculis cernerent ad quid venerit: & inexcuſabiles redderentur tam ipſi quàm Pontifices, quibus retulerunt quod viderant. Et ſedebat ſuprà eum. Quantumcunque reuoluiſſet lapidem, niſi ſediſſet ſupra illum, attributa fuiſſet reuolutio lapidis terræmotui: ſed ſedendo ſupra illum, aufert omnem obliquam interpretationem: ce[illegible], quòd Ieſu miniſter eſt, & reſurrectionis ipſius miniſtrator.

Angelus reuoluit lapidẽ ſepulchri.

Verſ. 3. Erat autem aſpectus, pro, *ſpecies*, ſeu *forma*, eius ſicut fulgur, micans ſplendore igneo. Et veſtimenta, pro *veſtimentum*, eius. Deficit in Latino textu *album*: ita quòd legendum eſt: *Veſtimentum eius album* ſicut nix. Viſibili forma Angelus apparuit, qui corporalem reſurrectionem, qui Ieſum in corpore verè ſenſibili reſurrexiſſe teſtabatur.

Verſ. 4. Præ timore autem eius exterriti, pro, *commoti* ſeu *concuſſi*, ſunt cuſtodes & facti ſunt velut mortui. Cuſtodes indigni vt viderent Angelum, terræmotu ſimul & coruſcatione (non nubium, ſed formæ Angeli) intus timent, exteriùs concutiuntur, & tam intùs quàm extrà exanimes ferè redduntur.

Cuſtodes terrentur.

Verſ. 5. Reſpondens autem Angelus, tum ad corda mulierum trepidantium, tum ad verba inter ſe dicta, *quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti.* Dixit mulieribus: Nolite timere vos. Hinc apparet deſcenſum Angeli fuiſſe præſentibus mulieribus, quæ neſcientes illic adeſſe cuſtodes, veniebant ad monumentum: nullâ enim aliâ ratione Angelus appoſuit pronomen, *vos*, niſi ad differentiam cuſtodum. Scio enim quòd Ieſum qui crucifixus eſt, quæritis. Angelus ad confortandum mulieres, aperit ſe noſſe quid quærunt; hinc enim animæquiores reddebantur.

Confortat mulieres Angelus.

Verſ. 6. Non eſt hîc: ſurrexit enim. Voluit diuina prouidentia Ieſu reſurrectioni (quæ facta eſt non coram hominibus videntibus cadauer eius reſurgere, ſed ſepulchro clauſo) teſtimonium primum perhiberi ab Angelis: vt illi quibus certiſſimè conſtabat Ieſum reſurrexiſſe, annunciarent, & teſtificarentur hominibus. Sicut dixit. Affert Angelus verificationem dictorum Ieſu, quæ erant nota mulieribus: vt fidem adhibeant tã læto nuncio ac teſti. Venite. Inuitat ad perficiendũ cœptũ iter: ſubſtiterant enim. Videte locũ. Etiam vacuitatẽ ſepulchri affert in teſtimoniũ. Quod ſufficiebat ad comprobandum primũ dictũ, ſcilicet *non eſt hîc*, & credibile reddebat ſecundũ, ſcilicet *ſurrexit*: quia inuenerant illic cuſtodes ne Ieſu corpus inde tolleretur; hinc enim credibile fiebat verbum Angeli, *ſurrexit*. Vbi poſitus erat Dominus. Non dicit *Dominus veſter*

aut

Diuinitas non fuit ſeparata à corpore Chriſti ſepulto.

aut *meus*, ſed *Dominus* abſolute: vtpote dominus vniuerſorum. Et hinc habes, quod diuinitas non fuit ſeparata à corpore Ieſu ſepulto. Nam cùm in loco illo non fuerit poſitum, niſi corpus Ieſu, ſi hypoſtaſis illius corporis non fuiſſet Deus, non eſſet verum verbũ hoc Angeli, ſcilicet *vbi poſitus erat Dominus*: nõ enim Dominus, ſed corpus quod fuerat Domini, fuiſſet tunc in illo loco poſitum.

Verſ. 7. Et citò euntes. poſtquã videritis locum vacuũ. Efficit Angelus mulieres nuncias reſurrectionis ad diſcipulos Ieſu: vt magis trahat illas ad credendum ſibi. Dicite diſcipulis eius quia ſurrexit. Deficit in Latinis codicibus, *a mortuis*. Legendũ eſt enim, *Quia ſurrexit a mortuis*. Et ecce præcedet, pro, *præcedit*, vos in Galilæam. hoc eſt, antequã vos eatis in Galilæã, ipſe illuc vadit. Meminit autem ſpecialiter Galilææ: quia illic apparitio fuerat promiſſa à Ieſu antequam diſcipuli diſperſi irent ad propria.

Varia reſurrectionis Chriſti teſtimonia.

Collige loca quibus fidem exigit Angelus à mulieribus: Miraculis apparitionis ſuæ, terræmotus, aduolutionis ſaxi ab oſtio, exterritionisque cuſtodũ, adiunxit confortationẽ earum: & vbi narrauit quid quærerẽt, à vacuo ſepulchro, à propria teſtificatione, à verificatione verborum Ieſu, ab affutura Ieſu præſentia in loco promiſſo (ſcilicet Galilææ) nititur eas & diſcipulos per illas inducere ad credendũ Ieſum reſurrexiſſe. Et cum toto hoc, nec iſtæ nec illi propterea crediderunt tunc.

Ibi eum videbitis. Non detinebimini in ſolo teſtimonio meo, ſed oculis corporeis videbitis eũ illic. Crediderim ego ideo ad Galilæã remitti: quia ibi omnes ſimul erant Ieſum viſuri, alibi autẽ nũc iſtis nũc illis erat appariturus. Ecce prædixi, pro, *dixi*, vobis. Ego quidẽ feci officiũ meum annunciãdo vobis: reliquum eſt vt vos credatis.

Verſ. 8. Et exierunt citò de monumento. Paruerunt enim verbis Angeli inuitantis, *venite, videte locum*. Intellige hoc in loco Angelum finitis verbis omnibus diſparuiſſe: vt mulieres auderent ipſo abſente venire in monumentum & vidiſſe, & exiſtentibus in monumento mulieribus mãdatum fuiſſet ab Angelo, *citò euntes dicite*, &c. & ſic parentes exierunt citò de monumento. Cũ timore & gaudio magno. Afficiuntur ſimul timore & gaudio, vt timor gaudium temperet, & gaudiũ timentes ſubleuet. Perſeuerabat adhuc timor viſi Angeli: aderat gaudiũ audire reſurrectionis, quãuis nõ plenè creditæ. Currẽtes. Intellige tamen velocem ambulationẽ, quę in muliere (graui) appellatur curſus. Nunciare diſcipulis eius.

Exeunt è monumento mulieres cũ timore & gaudio.

Verſ. 9. Et ecce. Deficiunt in Latino textu ſex dictiones, ſcilicet, *dum autem irent renunciatũ diſcipulis eius*. Legendũ eſt: *Dum autẽ irent renunciatum diſcipulis eius, & ecce*. Matthæus extrema iungit tacitis mediis. Primum ſiquidem aduentũ mulierum deſcripſit, quando Angelus aduoluit ſaxum; & tacito reditu earum ad diſcipulos, & aduentu Petri & Ioannis ad monumentum, ac reditu, & apparitione Ieſu in ſpecie hortulani Mariæ Magdalenæ, tranſit ad vltimum reditũ mulierũ: quo Maria Magdalena etiã verba, quæ audierat à Ieſu nũciatura ibat; altera autẽ quæ ab Angelis firmata viderat. Viderant ſiquidẽ vltra hunc Angelum ſedentem ſuper ſaxum extra monumentum, alios Angelos alloquentes etiã illas & teſtificãtes Ieſum reſurrexiſſe: vt Lucas & Marcus ſcribunt.

Mulieribus occurrit Chriſtus ſuſcitatus.

Ieſus occurrit illis, dicens: Auete. In propria ſpecie apparuit iſtis, & ſolitã voce ſalutauit eas, & propterea ſtatim cognouerũt eum eſſe Ieſũ, & abſq; vlla hæſitatione adorauerunt eum. Illæ autẽ acceſſerunt, & tenuerunt pedes eius, ad oſculum adorationis, vt loca vulnerum, quæ in pedibus Ieſu apparebant, oſcularentur. Maria Magdalena paulò antè fuerat repulſa à contactu Ieſu, quia in amplexum eius ruebat, & propterea modò prudẽtior ac reuerentior ad contactũ pedũ tendit, nec repellitur. Tũc ſtans amplexura neſciẽs quid faceret, repellitur: nunc cõſiderãs, adoratura procumbens admittitur. Et adorauerunt eum.

Verſ. 10. Tunc ait illis Ieſus, nolite timere. Quamuis Ieſus tam amatus, quamuis adoratus, quamuis tactu corporali tentus eſſet, nihilominus quia mortuus fuerat & apparuit illis, timore affectæ ſunt. Ite, nunciate fratribus meis. O confuſionem humanæ ſuperbiæ. Ieſus effectus immortalis, acceptã omni poteſtate in cœlo & in terra, ſeruos ſuos (eõſq; piſcatores) quos olim humilis vocarat amicos, modò appellat fratres: & nos eleuati ad ſuperiorẽ gradũ, quos priùs habebamus fratres, dedignamur habere amicos.

Chriſtus Dominus immortalis & omnipotens vocat Diſcipulos ſuos fratres quãuis piſcatores.

Vltra morale autem exemplum, veritas carnis Ieſu ſignificatur, Ideo enim appellauit diſcipulos fratres ſuos Ieſus immortalis, vt eiuſdem naturæ ſe & illos eſſe teſtaretur: ne crederes eum noua immortalitate & gloria nouam adueniſſe naturã. Vt eant in Galilæam: ibi me videbunt.

Verſ. 11. Quæ cum abiiſſent, ecce quidam de cuſtodibus venerunt in ciuitatem. extra ciuitatem enim erat monumentum, in quo ſepultus fuerat Ieſus. Et nunciauerũt principibus ſacerdotum, à quibus fuerant quaſi conducti ad cuſtodiendum ſepulchrum Ieſu. Omnia quæ facta fuerant.

Reſurrectionem Chriſti emendari conantur Iudæi.

Verſ. 12. Et congregati cum ſenioribus conſilio accepto pecuniam copioſam dederunt militibus.

Verſ. 13. Dicentes: dicite quia diſcipuli eius nocte venerunt, & furati ſunt eum, nobis dormientibus.

Verſ. 14. Et ſi hoc auditum fuerit à præſide, pro, *ſub præſide*. Significatur enim tribunal præſidis. Nos ſuadebimus ei: & ſecuros vos faciemus.

Verſ. 15. At illi acceptã pecuniã, fecerũt ſicut erant edocti. Et diuulgatum eſt verbũ iſtud apud Iudæos vſq; in hodiernũ diem.

Verſ. 16. Vndecim autem diſcipuli. ſed non ſoli: vt ſequentia teſtantur. Abierunt à Hieruſalem, in Galilæam. Quando hoc fuerit neſcitur: niſi quantum ad hoc, quòd non fuit infra octo dies: nam poſt dies octo, diſcipuli vndecim in Hieruſalem erant quando Thomas vidit & credidit. In montem vbi conſtituerat illis Ieſus. Incertum nobis eſt montis huius nomen.

Seceſſus Apoſtolorum in Galilæam.

Verſ. 17. Et videntes eum adorauerunt. deeſt *eum*: quidam autem dubitauerunt. Hinc apparet cum vndecim alios veniſſe adhuc dubios, etiam viſo Ieſu: nam vndecim iam erant certificati in Hieruſalem.

Et hinc conjicitur, quòd hæc apparitio fuit communis omnibus diſcipulis Ieſu, & non ſolis vndecim cum ſeptuaginta. Hæc enim apparitio (vt ſuperiùs dixi) videtur illa maxima, de qua Apoſtolus 1. ad Corinth. 15. dicit, quòd viſus eſt plus quàm quingentis fratribus ſimul, & poſtea Iacobo, & poſtea Apoſtolis omnibus. Et ſignum eius eſt, quòd iſta ſola ab Angelis, iſta ſola à Ieſu promittitur, ita ſola à Matthæo narratur: hæc enim omnia ſignificantur, quod iſta fuit maxima & cõmunis

Quibus apparet Chriſtus.

munis omnibus diſcipulis: puta Ioſeph, Nicodemo & ſimilibus, etiam qui non ſequebatur Ieſum diſcurrentem & prædicantem.

Verſ. 18. Et accedens Ieſus. Viſus & non creditus appropinquat dubitantibus, vt certos illos reddat. Locutus eſt eis. vt quibus non ſat eſt videre, propinquúmque habere, allocutio ſatisfaciat. Dicens: Data eſt mihi. tum quoad ſtatū tum quoad modum: nam qui hactenus ſtatum quo ſubiectus fui elemētorum calori ac frigori, hominum flagellis, clauis, crucique aſſumpſi, modò ſtatū adeptus ſum regni, quo præſum cœlo & terræ. Et ſimiliter qui priùs quatenus homo, poteſtatē habebam ſuper omnia ex ſimplci dono diuino, modò etiam ex merito paſsionis & mortis meę adeptus ſum poteſtatē ſuper cœleſtia & terreſtria. Omnis poteſtas in cœlo & in terra.

Omnis poteſtas data Christo, quo ſenſu?

Verſ. 19. Euntes ergo. Interpres appoſuit *ergo*: quod in Græco non habetur. Declarato potentatu ſuo, mittit ad ſalutem mundi diſcipulos. Docete ea quæ ſunt credenda, ſperanda, ac chara ſuper omnia habenda, Hinc Eccleſia præmittit catechiſmū baptiſmo. Omnes gentes. Olim mādauerat, *in viam gentiū ne eatis*: quia non erat tempus tunc prædicandi Iſraelitis: modò mandat vt omnes (nulla exceptâ) nationes doceant: quia tempus aduenerat propagandæ ſalutis in vniuerſis gentibus.

Miſſio Apoſtolica.

Baptizantes. Dictio vſurpata a Latinis ex Græco eſt: & ſonat *abluentes*: in quo ſacramentū Baptiſmi pręcipit miniſtrari. Et dicendo *abluētes*, ſubintelligitur *aquâ*, alibi expreſſa. *Eos.* Hinc ſumitur ratio, quòd nullus poteſt baptizare ſeipſum. Dicit enim *eos*, non dicit *voſmet*: ſignificando diuerſitatem perſonarū abluentium & abluendarū. In nomine. non in nominibus: ad ſignificandū vnitatem Dei. Patris & Filij & Spiritus ſancti. Oportet multos libros implere ad declarandum Patrem & Filium & Spiritum ſanctum. Habes ſymbolum Athanaſij, habes innumeros Theologorum libros.

Nullus poteſt baptizare ſeipſum.

Tamen hîc aduerte, quòd hinc habetur regularis forma baptiſmi: *Ego te baptizo* (ſeu *baptizatur iſte*) *in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti.* Inſtituit autem Ieſus omnes baptizari: vt effectus paſſionis, mortis, ac reſurrectionis ſuæ, mediante ſacramento Baptiſmi, applicaretur ſingulis ſaluādis merito ipſius ſeu Chriſti. Confertur enim per Baptiſmum interior ablutio animæ: ita vt nulla immunditia, nulla macula, nullus reatus ad pœnā aliquam in anima baptizati remaneat, niſi ponat obicem ipſemet. Ita quòd ſi ſtatim migraret ex hac vita, in cœleſtem beatitudinem ex Chriſti merito admitteretur.

Forma Baptiſmi.

Baptizatus ſi ſtatim moreretur, euolaret in calū.

Verſ. 20. Docentes eos ſeruare. Poſt baptiſmum docendi ſunt operanda. Non ſufficit ſcire credenda, ſperanda & diligenda ex charitate: ſed etiam ſcire quæ ſunt operanda, & à quibus eſt abſtinendum. Hæc enim ſunt quæ ſeruare oportet.

Omnia quæcunque. non aliqua ſic, & aliqua non. Mandaui, ego, non *mandabitis vos*, non *adinuenietis vos*: mea enim mandata ſeruare, eſt neceſſarium ad ſalutem: veſtra autem poſſunt eſſe mortifera. Vobis. Imponit neceſſitatem mundo credendi Ieſu Chriſti diſcipulis de mandatis Ieſu. Nam non dicit, quæcunque ſcripſi, ſed *quæcunq; mandaui vobis*; vt ipſi diſcipuli ſint ſimul doctores & teſtes mandatorum Ieſu Chriſti.

Quæcunq; mandaui, non quæ mandabitis.

Aduerte hîc, quòd aliud eſt deſcribere partes, ex quibus conſtat Baptiſmus, aliud eſt deſcribere comites Baptiſmi. Et intelligo per partes ea quæ neceſſariò concurrunt ad baptiſmum, ita quòd ſine illis non eſt Baptiſmus. Dominus hoc in loco deſcribit comites non partes Baptiſmi. Et quidem quòd deſcribātur comites, textus ipſe Euangelicus teſtatur: aſſocians officio baptizandi duo officia docendi: alterum antecedens Baptiſmum, alterum conſequens eundem. Quòd verò non deſcribantur partes, ex eo patet, quòd ſi baptiſmum non ſequitur alter comes (*docentes eos ſeruare quæcunque mandaui vobis*) nihilominus verus baptiſmus præceſſit, & ſimiliter ſi præceptetam baptizans quam baptizandus abſque præmiſſa doctrina concordant, & ſic minimè inſtructus baptizatur, verus datur ac ſuſcipitur baptiſmus. Quocirca nullum ex hoc loco argumentum contra baptiſmum infantium habetur: quandoquidem ſine his comitibus verus datur ac ſuſcipitur baptiſmus.

Deſcribuntur comitantia Baptiſmum.

At ſi quæris quorſum Dominus hos comites adiunxerit, in promptu eſt ratio. Tradit ſiquidem Dominus Eccleſiaſticum baptizandi officium, iunctum duobus aliis Eccleſiaſticis officiis: quoniam tradit baptizandi officium relatiuè ad perfectè ſuſceptiuos baptiſmi. Conſtat autem illos ſolos perfectè ſuſcipere Baptiſmum, qui & propriâ voluntate, & ſufficienter inſtructi, & parati ſunt ſeruare mandata Chriſti. Reliqui enim prout deficiunt ab aliqua harum conditionum, deficiunt quoque à perfectè ſuſceptiuo baptiſmi. Vnde illi qui non ſunt parati ſeruare mandata Chriſti (ſed perſiſtere in concubinatu aut aliquo alio peccato) quamuis recipiant ſacramentum ſi baptizantur, minùs tamen perfectè ſunt ſuſceptiui baptiſmi: & ſimile eſt de defectu aliarum conditionum. Quia igitur Dominus tradit officium baptizandi ſecundum ritum omni ex parte perfectum, ideo tradit ipſum relatiuè ad perfectè ſuſcipientes illum: & propterea adiungit dictos duos comites.

Quinam perfectè ſuſcipiunt Baptiſmum.

Nec ex his inferas duplicem baptiſmum (perfectum vel imperfectum) ſed multiplicem diſpoſitionem ſuſcipientium baptiſmum: perfectè, ſcilicet vel imperfectè: & hoc multipliciter.

Et ecce ego. Non ita mitto vos, vt relinquam vos, vt abſens ſim à vobis. Vobiſcum. Non exercer pronomen demonſtrationem perſonalem: hoc eſt, non demonſtrantur illi homines præcisè, ſed demonſtrantur in perſona omnium diſcipulorum Ieſu tam præſentium quam futurorum, quatenus diſcipuli Ieſu ſunt: vt patet ex eo quod alloquitur duraturos vſque ad conſummationem ſeculi. Cōſtat namque quòd illi homines qui tunc ibi erant, non vixerunt vſque ad conſummationem ſeculi. Sum. Non dicit *ero*, tum vt ſignificet ſe eſſe verum Deum: qui ſemper eſt, nunquam fuit, nunquam erit: tum vt intelligamus promitti nobis per hoc non præſentiam Ieſu corporalem, ſed diuinam. Omnibus diebus. Nullum excipit diem à ſua nobiſcum præſentia, nullam admittit interpolationem. vſque ad conſummationem ſeculi. Non eſt ergo timenda extinctio fidei Chriſtianæ: ſed ſemper erit in aliquibus veris Ieſu diſcipulis vſque ad finē mundi. Amen. Laus Deo. Caietæ in Die ſancti Britij, anno Domini 1527.

Præſentiam ſuam ſuis vſque ad cōſummationem ſeculi promittit Chriſtus.

Hinc Eccleſia Chriſtiana perpetuitas habetur.

Commentarij Thomæ de Vio Caietani, Cardinalis ſancti Xiſti in Euangelium ſecundum Matthæum, finis.

THOMÆ DE VIO CAIETANI

CARDINALIS S. XISTI COMMENTARII

IN EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

VITA S. MARCI PER D. HIERONYMVM in lib. de Scriptoribus Illuſtribus.

M*ARCVS diſcipulus & interpres Petri, iuxta quòd Petrum referentem audierat, rogatus Romæ à fratribus, breue ſcripſit Euangelium. Quod cùm Petrus audiſſet, probauit, & Eccleſiæ legendum ſuâ authoritate edidit: ſicut Clemens in ſexto ὑποτυπώσεων libro ſcribit. Et Papias Hieroſolymitanus Epiſcopus meminit huius Marci. Et Petrus in Epiſtola prima (ſub nomine Babylonis figuraliter Romam ſignificans)* Salutat vos, *inquit*, quæ in Babylone coëlecta, & Marcus filius meus. *Aſſumpto itaque Euangelio quod ipſe confecerat, perrexit Ægyptum, & primus Alexandriæ Chriſtum annuncians, conſtituit Eccleſiam tantæ doctrinæ & vitæ continentiâ, vt omnes ſectatores Chriſti ad exemplum ſui cogeret. Denique Philo diſertiſſimus Iudæorum, videns Alexandriæ primam Eccleſiam adhuc Iudaizantem, quaſi in laudem gentis ſuæ, librum ſuper eorum conuerſatione ſcripſit: & quomodo Lucas narrat, Hieroſolymæ credentes omnia habuiſſe communia: ſic ille quod Alexandriæ ſub Marco fieri doctore cernebat, memoriæ tradidit. Mortuus eſt autem 8. Neronis anno, & ſepultus Alexandriæ: ſuccedente ſibi Aniano.*

DIVI HIERONYMI
(vt nonnulli putant) in Euangelium ſecundùm Marcum
PRÆFATIO.

S. Marcus Leuita S. Petri ſpiritualis filius, Euãgelium in Italia ſcripſit.

MARCVS Euangeliſta Dei electus, & Petri in Baptiſmate filius, atque in diuino ſermone diſcipulus, ſacerdotium in Iſraël agens, ſecundùm carnem Leuita, ad fidem Chriſti conuerſus, Euangelium in Italia ſcripſit: oſtendens in eo quid & generi ſuo deberet & Chriſto. Nam initium principij in voce propheticæ exclamationis inſtituens, ordinem Leuiticæ electionis oſtendit: prædicans prædeſtinatum Ioannem filium Zachariæ, in voce Angeli annunciantis emiſſum, non ſolùm Verbum carnem factum, ſed & corpus Domini in omnia per Verbum diuinæ vocis animatum, in initio Euangelicæ prædicationis oſtenderet: vt qui hæc legeret, ſciret cui initium carnis in Domino, & Ieſu aduenientis habitaculum caro deberet agnoſcere: atque in ſe verbum vocis, quod in conſonantibus perdiderat, inueniret. Denique perfecti Euangelij opus intrans, & à baptiſmo Domini prædicare Deum inchoans, non laborauit natiuitatem carnis, quam in prioribus viderat, dicere, ſed totius exprimens expoſitionem deſerti, numerum ieiunij, tentationem Diaboli, congregationem beſtiarum & miniſterium protulit Angelorum: vt inſtituens nos ad intelligendum, ſingula in breui compingens, nec authoritatem factæ rei demeret, & perficiendi operis plenitudinem non negaret.

Amputaſſe ſibi pollicẽ dicitur S. Marcus ne fieret Sacerdos.

Denique amputaſſe ſibi poſt fidem pollicem dicitur, vt ſacerdotio reprobus haberetur: ſed tantùm conſentiens fidei prædeſtinata potuit electio, vt nec ſic in opere Verbi perderet, quod priùs meruerat in genere. Nam Alexandriæ Epiſcopus fuit, cuius per ſingula opus fuit ſcire, & Euangelij in ſe dicta diſponere, & diſciplinam legis in ſe agnoſcere, & diuinam in carne Domini intelligere naturam. Quæ in nobis primùm requiri oportet: dehinc inquiſita volumus agnoſci, habentes mercedem exhortationis: quoniam qui plantat & qui rigat, vnum ſunt: qui autem incrementum præſtat, Deus eſt.

COMMEN

COMMENTARII THOMÆ DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI,

IN EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

FInito Matthæo, occurrit Marcus exponendus breuiori ſermone, ne repetantur eadem, quæ in Matthæo dicta ſunt à nobis.

Titulus itaque apud Græcos eſt *Euangelium ſecundum Marcum.* Qui expoſitus eſt in titulo Euangelij ſecundùm Matthæum: ſed tamen aduertendum, quòd Marcus licèt in

Marcus Græcè ſcripſit. Italia ſcripſerit Euangelium, Græcè tamen ſcripſit: propter quod corrigendus eſt textus ex Græcis exemplaribus.

CAPVT I.

VERS. 1. INitium Euangelij. Aperit intentionem ſuam, vnde intendit incipere Euangelicam hiſtoriam atque doctrinam, ſcilicet ab initio Euangelij: hoc eſt, publicæ annunciationis bonæ. Et hoc ad differentiam aliorum, qui inceperunt aliunde: nam Matthæus incepit à generatione Chriſti:

Cur à prædicatione S. Ioannis incepit S. Marcus. Lucas à natiuitate Ioannis Baptiſtæ. Et intendit initium Euangelij fuiſſe prædicationem Ioannis Baptiſtæ, quia tunc primum euangelizatus eſt Ieſus Chriſtus. Nec obſtat quòd priùs fuerat à Gabriele Archangelo Beatæ Virgini, ab Angelis Paſtoribus, à Simeone & Anna iis qui in templo, euangelizatus: quoniam priuatæ fuerunt huiuſmodi annunciationes: non enim publicè ad

Prima euangelizatio publica fuit à S. Ioanne Baptiſta. populum fiebant. Sed prima euangelizatio publica fuit à Ioanne Baptiſta: & propterea Marcus aſſeruit initium Euangelij à prædicatione Ioannis Baptiſtæ.

Ieſu. Specificat de quo Euangelio loquitur, apponendo materiam euangelizatam. Simile quid fecit ad Roman. 1. dicendo, *in Euangelium Dei de filio ſuo qui factus eſt ei*, &c. *Ieſus* igitur

Ieſus, nomen proprium. Chriſtus nomen dignitatis. nomen proprium eſt. Chriſti. Nomen dignitatis eſt: hoc eſt, *Meſſias* Hebraicè; Latinè autem *vnctus* in Regem & Sacerdotem oleo Spiritus ſancti & virtutis. Filij Dei. Totam materiam Euangelij proponit in his tribus Euangeliſta, *Ieſu*, *Chriſti*, *filij Dei*. Nam vniuerſum Euangelium nihil aliud tradit, quàm Ieſum Nazarenum eſſe verum Meſſiam: in quo verus homo & Rex ille promiſſus à Prophetis redempturus Iſraël, &c. compre-

Materia Euangelij. henditur, & eundem eſſe filium Dei: in quo verus Deus explicatur: filius enim eiuſdem eſt naturæ cum patre: ac per hoc filius Dei eſt diuinæ naturæ, eſt verus Deus: ſicut filius hominis eſt verus homo. Aduerte ſubintelligi verbum ſubſtantiuum, *eſt*.

Verſ. 2. Sicut ſcriptum eſt in Eſaia propheta. pro, *ſicut ſcriptum eſt in Prophetis.* Magna Euãgelij authoritas, magnúmque fidei Chriſtianæ teſtimonium adhibetur: dum non noua adinuentio, ſed à Prophetis longè antè prænunciatum eſt Euangelium quod credimus. *Euangelium à Prophetis prænunciatum.* Duo autem Prophetæ afferuntur teſtes initij à Ioanne Baptiſta. Alter eſt Malachias c. 3. Ecce mitto. Deeſt Latinis pronomen, *ego*. nam & in Græco Euangelio & in Hebræo Propheta habetur, *ecce ego mitto.* Et loquitur Deus. Angelum meum. Angelus Græcè, Latinè *nuncius*, ita quòd nomen officij eſt, non naturæ, quo officium Ioannis Baptiſtæ ſignificatum eſt. *Angelus nomen officij non naturæ.* Ante faciem tuam. In Propheta Hebræo habetur pronomen, *meam, ante faciem meam*: ita quòd mittens teſtatur ſe eſſe Deum qui venit. Sed Euangeliſta mutauit pronomen, ad exponendum quòd ſecundùm naturam humanam Meſſiæ conueniebat habere nuncium præcedentem, habere Ioannem Baptiſtam præcurſorem ante faciem ſuam: hoc eſt, annunciantem populis vt cognoſcant Ieſum Chriſtum filiũ Dei: facie enim propriâ cognoſcitur & diſcernitur homo ab aliis: *Homo facie dignoſcitur.* ad hoc namque præuenit Ioannes vt appareret, vt innoteſceret Ieſus propriâ facie in propria perſona.

Qui præparabit viam tuam. Euangeliſta appoſuit pronomen *tuam*, ad exponendum viam rectam, viam Dei, eſſe viam propriam Chriſti. Et deſcribitur officium Ioannis eſſe præparare viam Chriſto: quia ad hoc auſteritates vitæ, baptiſmum, & prædicationis officium aſſumpſit, vt in mentibus hominum viam ad credendum Chriſto præpararet. Ante te. Non longe à te, ſicut alij Prophetæ, ſed *antè*, coram, ſeu à fronte tua.

Verſ. 3. Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius. Alter Propheta, id eſt, Eſaias cap. 40. affertur: appellans Ioannem vocem clamantem in deſerto, *parate viam Domini.* Quorum expoſitio Matth. 3 habita non eſt repetenda.

Verſ. 4. Fuit Ioannes. Mõſtrat Prophetarum dicta adimpleta eſſe in Ioanne Baptiſta. In deſerto. Verificat locum Prophetarum. Baptizans. Verificat præparationem: baptiſmus

Baptiſmus Ioannis, baptiſmus pœnitentiæ.

enim Ioannis præparatorius erat ad Chriſtum. Et prædicans. Non ſolùm facto baptiſmi, ſed doctrina prædicationis præparauit viam Domini Baptiſmum pœnitentiæ. Prædicatione declarat Ioannes, qualis eſſet ſuus baptiſmus, & quorſum tendebat: erat enim in ſignum pœnitentiæ: & ad hoc tendebat vt accipientes ipſum, profiterentur ſe pœnitere. In remiſſionem peccatorum. Particula hæc non determinabat baptiſmum, ſed pœnitentiam: nam non ſignificatur quòd Ioannis baptiſmus eſſet baptiſmus in remiſſionem peccatorum (hic enim effectus reſeruabatur baptiſmo Chriſti) ſed quòd pœnitentia eſſet in remiſſionem peccatorum: ita quòd qualitas pœnitentiæ explicatur. Nec mirum quòd hoc de pœnitentia dicitur: cùm idem ſcriptum ſit de ſalutis ſcientia in cantico Zachariæ, *Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius in remiſſionem peccatorum eorum.*

Luc. 1. 77.

Confluxus populi ad Baptiſtam

Verſ. 5. Et egrediebatur ad eum omnis Iudææ regio, & Hieroſolymitæ vniuerſi. Superfluit *vniuerſi.* Et baptizabantur. Deeſt Latinis illa dictio, *omnes.* Et eſt ſenſus, non quòd omnes egredientes ad eum audiendum, baptizarentur (multi enim non receperunt eius baptiſmum) ſed quòd omnes egredientes ad ſuſcipiendum baptiſma, baptizabantur non à diſcipulis Ioannis, ſed Ab illo, Ioanne. In Iordanis flumine: confitentes peccata ſua. quæ commiſerant. Confitentes autem non in ſpecie, ſed in genere profitendo ſe peccaſſe, computando ſeipſos non inter iuſtos, ſed inter peccatores.

Verſ. 6. Et erat Ioannes veſtitus pilis cameli, & zona pellicea circa lumbos ſuos: locuſtas & mel ſylueſtre edebat. De cibo Ioannis dictum eſt Matth. 3. Et prædicabat dicens: Præcipua prædicationis materia modò ſubiungitur.

Chriſtus fortior Ioanne: & in quibus?

Verſ. 7. Veniet fortior me poſt me. Erat Ioannes fortis in ſuſtinendo aſperitates victus & veſtitus, & in aggrediendo correctionem vitiorum: ſed Ieſum fortiorem prænunciat, quia & fortior Ioanne veniebat tum in ſuſtinendo iniurias & perſecutiones vſque ad crucem incluſiuè, tum in aggrediendo debellationem mundi, imò & dæmonum: tum in robore operandi miracula: quia Ioannes nullum ſignum fecit: Chriſtus autem robur ſuæ virtutis monſtrauit innumeris miraculis: tum in penetrando vſque ad intima animarum: quia Ioannes ſuadere tantum poterat & exteriùs abluere: Chriſtus autem interiùs ablurus veniebat animas. Hoc enim ideo dixit Ioannes, ne reuerentes ipſum, exiſtimarent ipſum eſſe Meſſiam: ſed intelligerent ab eo quòd Ieſus eſſet Meſſias, qui ſtatim poſt ipſum venturus eſſet. Cuius non ſum dignus. Dixerat *fortior me*: ne hinc intelligeres comparationem inter ipſum & fortiorem venturum, ſubiunxit ſe non eſſe dignum ad minimum ſeruitium illi exhibendum: dicendo, Procumbens ſoluere corrigiam calceamentorum eius. Apud Matthæum, Ioannes dicit, *cuius non ſum dignus portare calceamentum*: apud Marcum longè viliori officio & actu ſe indignum dicit. Vtrumque enim dixit Ioannes augendo orationem: ſed neuter Euangeliſtarum vtrumque retulit. Poterat Ioannes dicere: cuius non ſum dignus oſculari veſtigia pedum: ſed miniſterium quod de facto exhiberi Ieſu poterat, maluit exprimere miniſter ad baptizandum & parandam viam. Vnde Ieſum non nudipedem, ſed calceatum pedes intelligimus. Quod etiam habetur ex hoc quòd communem vitam elegit. Ego baptizo. Deeſt Latinis coniunctio opportuna Legendum eſt enim:

Chriſtus non nudipes, ſed calceatus.

Verſ. 8. Ego quidem baptizaui vos aquà. ille verò baptizabit vos Spiritu ſancto. Deeſt vtrobique præpoſitio, *in*: nam textus Græcus habet, *in aqua, in Spiritu ſancto.* Declarat enim per hoc excellentem fortitudinem illius, de quo dixit, *veniet fortior me*: declarando vim ſui baptiſmi & vim baptiſmi Meſſiæ: manifeſtat enim per hoc, quòd baptiſmus ſuus non penetrat ad animas, ſed aquæ tantùm vim habet, quamuis ſit ſignum pœnitentiæ: baptiſmus autem Chriſti vim habebit penetratiuam ad abluendum intima animarum à ſordibus & maculà peccatorum: quia abluet in Spiritu ſancto, penetrante ſpiritus noſtros & purgante ac mutante & eleuãre illos in amorem Dei diuinorumque omnium. Et ſignificauit per hoc quidem Meſſiam eſſe verum Deum, nam ſolius Dei eſt abluere in Spiritu ſancto. Hanc ablutionem exercuit Chriſtus: ſpiritualiter quidem, quoties remiſit peccata: cum viſibili autem ſigno in die Pentecoſtes: dicente ipſo ad Apoſtolos cùm aſcenderet in cœlum. *Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto non poſt multos hos dies.* Exercet quoque quotidie Chriſtus hanc ablutionem mediante ſacramento Baptiſmi in omnibus non ponentibus obicem.

Differentia baptiſmi Chriſti & Ioannis.

Act. 1. 5.

Verſ. 9. Et factum eſt in diebus illis, venit Ieſus à Nazareth Galilææ. vbi habitabat & habitauerat continuè. Et baptizatus eſt à Ioanne in Iordane. Sicut non dedignatus eſt circũcidi, ita non dedignatur baptiſmum pœnitentium ſuſcipere: vt quemadmodum habebat carnẽ non peccati, ſed ſimilem carni peccatrici, ita haberet non pœnitentiam ſed ſimilitudinem pœnitentium, exteriùs: intrinſecùs autem ſanctificabat tactu carnis ſuæ aquas, vt idoneæ eſſent ad ſanctificandum nos in ſacramento Baptiſmi.

Baptizatur Chriſtus.

Verſ. 10. Et ſtatim aſcendens de aqua, vidit cœlos apertos. pro, *ſcindi.* In Græco enim præſentis eſt temporis participium; loco cuius puto interpretem poſuiſſe, *apertos*, non pro participio præteriti temporis, ſed nominaliter. Et ad literam deſcribitur cœlum aperiri, tanquã hinc & inde cedendo vt ſpiritus in ſpecie columbæ deſcenderet. Et quoniam ſpecies columbæ corporea fuit (vt clarè Lucas teſtatur) conſequens eſt, quòd tam deſcenſus quàm diuiſio cœli fuerit quoq; ſecundùm corpoream ſpeciem: diſponit enim & facit omnia ſuauiter diuina Sapientia: ac per hoc quòd oculis corporeis viſa ſint hæc, non ab omnibus tamen: cùm etiam corpora glorioſa præſentia non ab omnibus videantur. Et ſicut non colũba, ſed ſimilitudo columbæ fuit (vtentibus omnibus Euangeliſtis aliquo ſimilitudinis aduerbio) ita nõ ſciſſio cœlorũ, ſed ſimilitudo apertionis: & ſimilitèr non deſcenſus de cœlo, ſed ſimilitudo deſcenſus de cœlis fuit. Nec propterea fallacia aliqua interuenit. nec deceptus eſt viſus: ſicut abſque vlla fallacia & deceptione viſæ ſunt linguæ in ſpecie ignis ſuper Apoſtolos in die Pentecoſtes: formata ſiquidem eſt in aëre ſimilitudo columbæ cum ſimilitudine deſcenſus ex cœlo aperto: & cum hoc fuit realis deſcẽſus illius ſpeciei in aëre ad Ieſum.

Cœli apertio.

Columba deſcenſus.

Et Spiritum ſanctum. Superfluit Latinis dictio, *ſanctum*, quamuis non ſit dubium, quod de Spiritu ſancto ſit ſermo. Tanquam

columbam

columbam deſcendentem & manentem in ipſo. Non ſunt in Græco textu duæ dictiones. *In ipſo*. pro, ſuper ipſum, ſeu ſuper ſe.

Vox de cœlis.

Verſ. 11. Et vox facta eſt de cœlis. hoc eſt à ſuperioribus tanquam de cœlis ſonans. Tu es filius meus. Hinc apparet totius myſterium Trinitatis: nam patri ſoli conuenit dicere Chriſto, tu es filius meus, & ſoli Chriſto verè debetur à Deo Patre, tu es filius meus, Spiritus autem ſanctus in ſpecie columbæ apparuit. Dilectus. ſingulariſſimâ dilectione: vt pote quem conſtitui hæredem vniuerſorum, &c.

Myſterium Trinitatis.

In te complacui. pro, *in quo mihi bene cõplacui*, ſeu *in quo mihi bene complacitum eſt*. Priùs explicauit Chriſtum eſſe verum Deum, dicẽdo *tu es filius meus*: deinde immenſum gratiarum pelagus in eodem vero homine, dicendo *dilectus*, & demum explicat opera eiuſdem omnia gratiſſima Deo, dicendo; *in quo mihi bene complacitum eſt*.

Omnes Chriſti actiones fuerunt materia diuinæ complacentiæ.

Opera ſiquidem Chriſti omnia & ſingula fuerunt materia diuinæ complacentiæ, pro quanto fuerunt digna vt delectarent Deum, propter quod additur aduerbium, *bene*, ſignificans modum complacentiæ: non ex parte Dei (à quo nullus actus poteſt non bene exire) ſed ex parte rerum quæ poſſunt bene & malè adimplere diuinam voluntatem: nam & Iudas & crucifigentes Chriſtum adimpleuerunt diuinam volũtatem, ſed non *bene*. Chriſtus autem in omnibus ſuis operibus non ſolùm adimpleuit, ſed *bene* adimpleuit diuinam voluntatem, & propterea ad ipſum, dicitur, *in quo mihi bene complacitum eſt*.

Verſ. 12. Et ſtatim ſpiritus expulit. pro, *emittit*, eum in deſertum. Et ſignificatur quòd Spiritus ſanctus ſtatim poſt baptiſmum mouebat animum Ieſu tanquam pellens ad eundum in deſertum.

Tentationes Chriſti in deſerto.

Verſ. 13. Et erat in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Hæ tres dictiones non habentur in Græco. Et tentabatur à ſatana. Tacet Marcus tentationes ipſas. Erátque cum beſtiis. vt non deſertum domeſticum, ſed verè deſertum intelligeremus. Et Angeli miniſtrabant illi. ſuperatâ tentatione.

Verſ. 14. Poſtquam autem traditus eſt Ioannes, venit Ieſus in Galilæam: prædicans Euangelium regni Dei. Vniuerſa materia Euangelij hoc verbo comprehenſa eſt. Et dicens.

Euangelizatio regni Dei in quatuor partes ſecatur.

Verſ. 15. Quoniam impletum eſt tempus. In quatuor ſecatur partes euangelizatio regni dei.

Prima eſt veniſſe plenitudinem temporis prædicti à lege & Prophetis: quo ſcilicet miſit deus filium ſuum in mundum.

Et appropinquabit. pro, *appropinquauit*. regnum Dei. Secunda eſt appropinquaſſe regnum cœlorum: ad differentiam veterum, qui annunciabant regnum terrenum: promittentes felicitatem regni in terra promiſſionis. Et per hoc declarat regnum Dei eſſe idẽ quod regnum cœlorũ Et ſicut in prima particula pręđicat veritatẽ legis & prophetarum, ita in hac ſecunda prædicat ſpem non terrenæ felicitatis, ſed regni cœlorum, quòd tunc dicitur appropinquaſſe, quia veniebat introductor hominum in regnum cœlorum.

Pœnitemini. pro, *pœniteat vos*. Tertia pars ad malè actæ vitæ pœnitentiam inducit, ſine qua vana eſt ſpes regni cœlorum: in quod nihil coinquinatum poteſt introire.

Et credite Euangelio. Fides quarto loco prædicatur adhibenda non ſolùm veteri Teſtamento, ſed nouo: quod Euangelium appellatur. Conſidera has quatuor partes: & perſpice primam & quartam comprehendere differentiam veteris & noui teſtamenti: ſecundam autem & tertiá comprehendere differentiam boni & mali.

Vocatio Simonis & Andreæ.

Verſ. 16. Et præteriens. pro, *ambulans* autem, ſecus mare Galilææ Lacum Hebraico more appellat mare. Vidit Simonem & Andream fratrem eius, ſcilicet, Simonis. mittentes retia in mare; erant enim piſcatores.

Verſ. 17. Et dixit eis Ieſus: venite poſt me: & faciam vos fieri piſcatores hominum.

Verſ. 18. Et protinus relictis retibus. deeſt. *ſuis*, ſecuti ſunt eum.

Iacobi & Ioannis.

Verſ. 19. Et progreſſus inde puſillum, vidit Iacobum Zebedæi & Ioannem fratrem eius; & ipſos componentes. pro, *reficientes*, ſeu *ſarcientes*. retia in naui.

Verſ. 20. Et ſtatim vocauit illos. & relicto patre ſuo Zebedæo in naui cum mercenariis, ſecuti ſunt eum.

Verſ. 21. Et ingrediuntur Capharnaum. Et ſtatim ſabbatis. diebus congruis populo ad audiendum verbum Dei. Ingreſſus in ſynagogam. locum congruum & deputatum ad doctrinam diuini verbi. Docebat eos. Pronomen, *eos*, non eſt in Græco.

Docet Ieſus in Synagoga.

Verſ. 22. Et ſtupebant ſuper doctrina eius. Erat enim docens eos quaſi, pro, *tanquam*, poteſtatem habens. doctrinam confirmando miraculis. Et non ſicut Scribæ. qui doctrinam miraculis non confirmabant.

Verſ. 23. Et erat in ſynagoga. Subiungit Euangeliſta factum, monſtrans quòd Ieſus docebat vt poteſtatem habens. Homo in ſpiritu immundo: & exclamauit,

Perditio dæmonum quænam hic?

Verſ. 24. Dicens: quid nobis & tibi Ieſu Nazarene? querula vox eſt, Veniſti ante tempus. Vel opinatum vel perditionis noſtræ futuræ, cùm claudemur in inferno: vt Matth. 8. expoſuimus. Perdere nos? Appellant dæmones perditionem ſuam, vel perditionem regni ſui in hominibus, vel coactionem ſpiritualem, quâ ſentiebant ſe cogi à Chriſto ad exeundum ab hominibus. Scio quòd ſis, pro, *noui te quis es*, Mentitur dæmon, & fingit ſe ſcire ad tentandum vt ſciat: prout in deſerto tentauerat. Sanctus Dei. In Græco habetur articulus, inſinuans, ac ſi diceretur, *ille ſanctus Dei*. Et eſt oppoſitiuè iungenda hęc particula præcedenti. *noui te quis es*, appoſitiuè *ille ſanctus* Dei, ſcilicet prædictus à lege & prophetis, expectatus à Iudæis.

Silentium dæmoni imponit Chriſtus.

Verſ. 25. Et comminatus eſt ei. pro, *increpauit eum*, Ieſus, dicens, obmuteſce. Imponit ſilentium dæmoni, refutans teſtimonium illius: inſtruens per hoc homines, vt teſtimonia dæmonum etiam oblata refutent. Et exi de homine.

Verſ. 26. Et diſcerpens eum ſpiritus immundus & exclamans voce magnâ, exiit ab eo. Præterita ſunt *diſcerpens & exclamans*, ſignificantia diſcerpto illo & clamore emiſſo. Per diſcerptionẽ non intellige ſciſſionẽ alicuius mẽbri (quoniam teſtatur Lucas cap. 4. quòd dæmon proiecit hominem illum in medium, & nihil ei nocuit) ſed ſciſſionem virium: ita quòd diſcerptio non membrorum, ſed virium corporalium ſignificatur: quam Lucas ab effectu proiectionis in terram abſque membrorum læſione ſignifi-

Diſcerpit Energumenum Dæmon quomodo?

cauit. Permiſit autem Ieſus hominem illum affligi in modo exeundi: tum vt diſcerneretur ſpiritus immundus à ſpiritu hominis & cognoſceretur, quòd non homo ille ex ſpiritu proprio, ſed ex dæmone dixerat quæ dixit: tum vt cognoſceretur a quanto malo liberauerit eum.

Verſ. 27. Et mirati ſunt omnes: ita vt conquirerent inter ſe, dicentes. Quidnam eſt hoc? quænam doctrina hæc noua? quia in poteſtate ſpiritibus immundis imperat, & obediunt ei. Hinc apparet quare dictum ſit, quòd erat docens *vt poteſtatem habens*. Reddunt enim rationem doctrinæ nouæ ex poteſtate imperatiua dæmonibus, imò etiam dæmonibus: nam in Græco præponitur coniunctio, *&*, dicendo, quia in poteſtate & ſpiritibus immundis imperat. Summum enim imperij genus apparet imperare dæmonibus: & propterea cum Emphaſi dicunt *& ſpiritibus immundis*.

Verſ. 28. Et proceſſit rumor. pro, *fama*, eius ſtatim in omnem regionem. pro: *in totam circum iacentem regionem*. Galilææ Datiui caſus eſt *Galilææ*. Et hinc apparet, quòd intendit Euangeliſta dicere, in totam regionem finitimam Galilææ.

Verſ. 29. Et protinus egredientes de ſynagoga, venerunt in domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Ioanne.

Verſ. 30. Recumbebat autem ſocrus Simonis febricitans: & ſtatim dicunt ei de illa.

Socrus Simonis febricitans curatur.

Verſ. 31. Et accedens eleuauit eam apprehenſâ manu eius: & continuò dimiſit eam febris, & miniſtrabat eis. Cùm ciuitas Simonis fuerit Bethſaida, cura ſocrus in Bethſaida videtur facta.

Verſ. 32. Veſpere autem facto cùm occidiſſet Sol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia habentes. Dies ille ſabbatum ſignificatur: ex eo, quòd poſt ſolis occaſum afferebant ægros, quos in die ſabbati vehere non licebat.

Verſ. 33. Et erat omnis ciuitas, id eſt, tota ciuitas. congregata ad ianuam. domus Petri.

Curantur varij languores.

Verſ. 34. Et curauit multos. Non dicit, nec excludit omnes. Qui vexabantur. pro, *malè habentes*, variis languoribus: & dæmonia multa eiiciebat: & non ſinebat ea loqui, quoniam ſciebant eum. In multis Græcis exemplaribus adiunguntur duæ dictiones, ſcilicet *Chriſtum eſſe*. Sed aduerte diligentiſſimè in Græco haberi coniunctionem, *quòd*. Non ſunt enim hæc verba Euangeliſtæ reddentis rationem quare non ſinebat ea loqui (vt Latinus textus ſonat: ſignificans Euangelium affirmare dæmones ſcire eum eſſe Chriſtum) ſed ſunt verba explicantia ſermonem inhibitum, ſermonem non permiſſum dæmonibus. Ita quòd ſenſus eſt: non ſinebat dæmones dicere quòd ſcirent eum eſſe Chriſtum. Dæmones enim iſti dicebant, quòd ſciebant eum eſſe Chriſtum: ſicut etiam clare dixerat dæmon excluſus ab homine in ſynagoga. Et hos ſermones non permittebat Ieſus, refutans eorum teſtimonia: & nihilominùs mentiendo & perſeuerantes tentando dæmones hoc dicebant.

Verſ. 35. Et diluculo valde ſurgens, egreſſus abiit in deſertum locum: ibique orabat.

Verſ. 36. Et proſecutus eſt. pro, *proſecuti ſunt*, eum Simon & qui cum illo erant. Hinc apparet, quòd Ieſus ſummo manè ſolus receſſit è domo in deſertum ad orandum: exemplum prædicatoribus præbens rapiendi tempus aliquod ad orandum, ad mentem in deum eleuandam, precando quæ ſunt ſalutis, &c & poſtea Petrus & alij diſcipuli venerunt ad eum.

Dat Chriſtus exemplũ prædicatoribus vt orent.

Verſ. 37. Et cùm inueniſſent eum, dixerunt. pro, *dicunt*, ei, quia omnes quærunt te.

Verſ. 38. Et ait illis: eamus in proximos vicos & ciuitates. pro, *municipia*. Quod tamen non propriè reſpondet Græcæ dictioni, ſignificanti potius ruſticana oppida. Vt & ibi prædicem: adhoc enim veni.

Verſ. 39. Et erat prædicans in ſynagogis eorum, & in omni Galilæa: & dæmonia eiiciens.

Verſ. 40. Et venit ad eum leproſus, deprecans eum: & genu flexo dixit: ſi vis potes me mundare.

Leproſus mundatur.

Verſ. 41. Ieſus autem miſertus eius, extendit manum ſuam: & tangens eum. vt Dominũ ſe legis oſtenderet, tactu leproſi non inquinatus, ſed mundans lepram. Hæc de leproſo declarata ſunt Matthæi octauo. Ait illi: volo, mundare.

Verſ. 42. Et cùm dixiſſet: ſtatim diſceſſit ab eo lepra, & mundatus eſt.

Verſ. 4[illegible]. Et comminatus eſt ei. more comminantis inhibuit. Statimque eiecit illum. inuitum iuſſit abire.

Chriſtus humilis vanã gloriã fugam docet.

Verſ. 44. Et dixit ei, vide nemini. deeſt, quicquam, dixeris. Nec vlla præcepti diſſimulatio interuenit: ſed intimi affectus virtute humilitatis prædití, deſiderium verum & vrgens ad fugandum quantùm ex parte ſua eſt fomenta humanæ gloriæ: huius enim veracis deſiderij verba ſunt, vide ne cui quicquam dixeris: & ideo non obligatoria erant mandati ad peccatum inobediendi, ſed manifeſtabant quid ex intimo corde humili Ieſus deſiderabat. Sed vade, oſtende te principi ſacerdotum. pro, *oſtende te ſacerdoti*: & offer pro emendatione tua, quæ præcepit Moyſes, in teſtimoniũ illis. vt cognito miraculo moueantur ad credendum: & ſi non crediderint, reddantur inexcuſabiles: vtpote accipiendo munus duorum agnorum & ouis (Leuit. cap. 14. præceptum) profitentes te mundatum, & non credendo negantes me qui curaui.

Non fuit inobediens hic leproſus.

Verſ. 45. At ille egreſſus cœpit prædicare. deeſt *multùm*, cœpit enim ille prædicare multùm. Et diffamare. pro, *diuulgare*, ſermonem. infamare ſiquidem in malam partem ſonat. Non intelligas propterea leproſum hunc reum fuiſſe inobedientiæ, intellexit enim Ieſum prohibuiſſe ne diceret factum, ad euitandam humanam gloriam: & quòd officij ipſius curati erat publicare diuinum miraculum, & gratum ſe exhibere Ieſu prædicando & extendendo famam ipſius. Ita vt iam non poſſet manifeſtè introire in ciuitatem, ſed foris in deſertis locis eſſe. pro, *erat*: & conueniebant. pro, *veniebant*, ad eum vndique. Quod verbo ſignificauerat Ieſus (ſcilicet fugere ſe gratiam humanam) facto monſtrauit: dum extenſa ſua fama vitabat manifeſtum ingreſſum in ciuitatem, in quam non poterat manifeſtè ingredi ſine multa gloria: ſed erat foris in locis deſertis.

* * *

CAPVT

CAPVT. II.

VERS. 1. ET iterum introiuit Capharnaum poſt dies octo. In Græco non habetur *octo*. nec habetur *poſt*, ſed *per*. Et videtur ſignificari, quòd Ieſus intrauit Capharnaum manſurus per dies aliquot.

Verſ. 2. Et auditum eſt, quòd in domo eſſet: & conuenerunt, pro, *& congregati ſunt* multi: ita vt non caperent neque ad ianuam, pro, *ita vt non amplius caperent ne ea quidem, quæ ad ianuam.* Et eſt ſenſus, quòd neque loca domus neque loca circa ianuam caperent plures. Et loquebatur eis verbum.

Verſ. 3. Et venerunt, pro, *veniunt*, ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

Verſ. 4. Et cùm non poſſent offerre eum illi, pro, *appropinquare illi*, præ turba. Significatur quod portatores paralytici, turbâ occupante etiam loca ianuæ, non poterant appropinquare ad Ieſum. Nudauerunt tectum vbi erat. Hinc apparet domum illam non habuiſſe ſolarium, ſed opertam fuiſſe tegulis: quas auferendo detexerunt tectum. Et patefacientes, pro, *fodientes*. Vnde apparet, quòd domus illa ſub tegulis habebat neſcio quid quod oportuit frangi: quod crediderim fuiſſe lignum. Submiſerunt, pro *ſubmittunt*, grabbatum in quo paralyticus iacebat. Non proiiciunt, neque portant, ſed funibus lectulum in quo iacebat, ſubmittunt: hoc enim ſignificari per ſubmiſſionem patet Act. 27. & *ſubmittentes bolidem, inuenerunt paſſus* 20.

Paralyticus à tecto demittitur ante Ieſum.

Act. 27.

Verſ. 5. Cùm autem vidiſſet Ieſus fidem illorum. Magna Dei gratia, etiam alienis meritis hominis miſereri, & quoad animam & quoad corpus: vt hinc diſcamus, tum magnipendere aliorum ſuffragia pro nobis ad Deum: tum confidenter orare pro aliis. Ait paralytico. Fili, dimittuntur, pro, *dimittantur.* Imperatiuè enim peccatorum dimiſſio ſignificatur. Tibi peccata tua.

Peccata dimittuntur Paralytico qui

Verſ. 6. Erant autem illic quidam de Scribis ſedentes & cogitantes in cordibus ſuis.

Verſ. 7. Quid hic ſic loquitur? Duo horrebant Scribæ: & rem ſcilicet & modum, imperatiuum, & propterea apponunt aduerbium *ſic.* Blaſphemat, pro, *blaſphemias.* Eſt enim vnica oratio, *quid hic ſic loquitur blaſphemias?* Quis poteſt dimittere peccata niſi ſolus, pro, *vnus*, Deus?

Scribis murmurantibus

Verſ. 8. Quo ſtatim cognito Ieſus ſpiritu ſuo, quia ſic cogitarent intra ſe, dicit illis? Quid iſta cogitatis in cordibus veſtris?

Verſ. 9. Quid eſt facilius, dicere paralytico: Dimittuntur tibi peccata tua: an dicere; Surge tolle grabbatum tuum & ambula?

Verſ. 10. Vt autem ſciatis quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata ait paralytico:

Verſ. 11. Tibi dico: ſurge, tolle grabbatum tuum, & vade in domum tuam.

Verſ. 12. Et ſtatim ſurrexit ille. & ſublato grabbato, abiit inde coram omnibus, ita vt mirarentur, pro, *ſtuperent*, omnes, & honorificarent, pro *glorificarent*. Deum, dicentes, quia numquam ſic vidimus. Hæc de cura illius leproſi declarata ſunt Matthæi nono.

Sanatus.

Verſ. 13. Et egreſſus eſt rurſus ad mare: omniſque turba veniebat ad eum: & docebat eos.

Verſ. 14. Et cùm præteriret, vidit Leui Alphæi, ſcilicet filium. Significatur enim Matthæus alio nomine Leui, filius Alphæi. Sedentem ad telonium: & ait illi: Sequere me. Et ſurgens ſecutus eſt eum.

Matthæus à telonio vocatur.

Verſ. 15. Et factum eſt cùm accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores ſimul diſcumbebant cum Ieſu & diſcipulis eius. Erant enim multi qui ſequebantur, pro, *ſecuti ſunt*, eum.

Verſ. 16. Et Scribæ & Phariſæi videntes quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, dicebant diſcipulis eius: Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magiſter veſter?

Verſ. 17. Hoc autem audito, Ieſus ait illis. Non neceſſe habent ſani medico, ſed qui malè habent. Non enim veni vocare iuſtos, ſed peccatores, deeſt, *ad pœnitentiam.* Hæc circa vocationem & conuiuium Matthæi ſcripta, expoſita ſunt Matth. 9.

Verſ. 18. Et erant diſcipuli Ioannis & Phariſæi, pro, *Phariſæorum.* Hæc tamen correctio non eſt vſquequaque certa. Ieiunantes, & veniunt. Vtrique nominati ſcilicet diſcipuli Ioannis & Phariſæi, ſeu & diſcipuli Phariſæorum, qui etiam ipſi Phariſæi erant. Et dicunt illi: Quare diſcipuli Ioannis & Phariſæorum ieiunant. De ſeipſis loquuntur tanquam de tertiis perſonis. Tui autem diſcipuli non ieiunant?

Quod Chriſti diſcipuli non ieiunent queruntur diſcipuli Ioannis & Phariſæi.

Verſ. 19 Et ait illis Ieſus. Numquid poſſunt filij nuptiarum quandiu, pro, *filij Thalami nuptialis in quo*, ſponſus cum illis eſt ieiunare? Vbi aduerte, quòd loco thalami interpres poſuit *nuptiarum*, & loco *in quo*, interpres poſuit *quamdiu*. Et ſignificatur non ſolum thalamus (hoc eſt nuptiale cubiculum) ſed etiam communitas illius, ſponſo & feſtiuantibus nuptias: tales enim Hebraico more (quo vtebatur Ieſus loquendo) appellantur, filij thalami nuptialis. De tempore autem ſubiungitur. Quanto tempore habent ſecum ſponſum, non poſſunt ieiunare.

Verſ. 20. Venient autem dies cùm auferetur ab eis ſponſus: & tunc ieiunabunt in illis diebus.

Verſ. 21. Nemo aſſumentum, pro, *immiſſuram*, panni rudis. Hac metaphora ſignificauit interpres pannum nondum a fullone curatum & politum: hoc eſt, omnino nouum. Aſſuit veſtimento veteri: alioquin aufert ſupplementum, deeſt, *eius*, nouum à veteri. & maior, pro, *deterior*, ſciſſura ſit.

Verſ. 22. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin dirumpet vinum, deeſt, *nouum*, vtres & vinum effundetur & vtres peribunt, ſed vinum nouum in vtres nouos mitti debet. Declarata ſunt ſimiliter hæc omnia Matth. 9.

*Verſ.*23. Et factum eſt iterum. In Græco non eſt *iterum*. Cùm Dominus ſabbatis non pluribus, ſed in feſtiuitate conſtante ex pluribus ſabbatis: erat enim ſolemnitas paſchalis. Ambularet, pro, *tranſiret*, per ſata, & diſcipuli eius cœperunt progredi, pro, *iter agere*. Significatur enim, quòd diſcipuli cœperunt antecedere, vt ſic viam quâ incederet Ieſus inter culmos aperirent. Et dixit hoc Euangeliſta ad ſignificandum, quòd diſcipuli ante oculos Ieſu vellebāt ſpicas: arguentibus Phariſæis coram ipſo hoc fieri: dicendo: *Ecce quid faciunt?* Non eſt enim in Græco, *diſcipuli tui*, ſed interpres appoſuit. Et vellere ſpicas.

Excuſat diſcipulos ſuos Chriſtus quòd ſabbato vellerent ſpicas.

*Verſ.*24. Phariſæi autem dicebant ei: Ecce quid faciunt diſcipuli tui ſabbatis quod non licet?

*Verſ.*25. Et ait illis, Numquid legiſtis quid fecerit Dauid, quando neceſſitatem habuit & eſuriit ipſe & qui cum eo erant:

*Verſ.*26. Quomodo introiuit in domum Dei ſub Abiathar principe ſacerdotum. Primi Regum vigeſimoprimo hiſtoria hæc narratur ſub Achimelech, nullâ factâ mētione Abiathar. Sed non eſt diſſonantia: quoniam vterque ibi erat: nam Abiathar filius erat Achimelech. Appellatur autem princeps ſacerdotum, non quòd tempore illius facti fuerit princeps ſacerdotum: ſed quia fuit primus princeps ſacerdotum; antea enim non erat iſte titulus (ſcilicet *Princeps ſacerdotum*) ſed initium habuit tempore regni Dauidis. Vnde ſicut Matthæus dixit, Ieſſe autem genuit Dauid regem, non quia genitus fuit rex, ſed quia fuit primus rex in genealogia Chriſti: ita Abiathar nominatur princeps ſacerdotum, quia fuit primus princeps ſacerdotum, ordinato & diſtributo ſacerdotio per gradus & vices in ſolemni cultu exhibendo in templo. Hæc enim conſtat tempore Dauidis diſpoſita eſſe. Et manducauit panes propoſitionis, quos non licebat manducare niſi ſolis ſacerdotibus, & dedit eis & qui cum eo erant, pro, *& dedit etiam iis qui cum eo erant*. Significatur enim Dauidem non ſolùm comediſſe panes ſacros, ſed etiam dediſſe iis qui cum eo erant.

Titulus Principis ſacerdotum incepit regnāte Dauide Abiathar primus Princeps ſacerdotum.

*Verſ.*27. Et dicebat eis: ſabbatum propter hominem factum eſt. Hoc eſt, ad vtilitatem hominis ſpiritualem. Ad hoc enim vt homo ſanctus fiat mente & animo, ſanctificantur dies & loca, & non è conuerſo: inanimatorum namque omnium ſanctitas ad hominis ſanctitatem ordinatur. Et non homo propter ſabbatum.

*Verſ.*28 Itaque Dominus eſt filius hominis etiam ſabbati. Infert Ieſus ſeipſum filium hominis eſſe Dominum ſabbati ex eo, quòd ſabbatum eſt propter hominem, in virtute vniuerſalis dominij ſuper omnia, quæ ſunt propter hominem, ex eo enim, quòd filius hominis eſt Dominus omnium, quæ ordinantur ad ſalutem humanam, optimè infertur, quòd eſt etiam Dominus ſabbati ordinati ad humanam vtilitatem: Et aptè congruit propoſito: ad ſignificandum, quòd ſabbatum ordinatum ad hominis vtilitatem, non debet verti in damnum hominis: verteretur enim in damnum hominis ſi ob ſabbatum ſeruandum homo priuaretur neceſſario alimento. Reliqua ſpectantia ad factum diſcipulorum vellentium ſpicas, expoſita ſunt Matth. 12.

Chriſtus eſt dominus ſabbati.

Sabbatū ordinatum ad hominis vtilitatem, non debet verti in eius damnum.

CAPVT. III.

Vers. 1.
ET introiuit iterum in ſynagogam, & erat ibi homo habens manum aridam:

Verſ. 2. Et obſeruabant eum ſi ſabbatis curaret, deeſt, *eum*, vt accuſarent illum.

Verſ. 3. Et ait homini habenti manum aridam: ſurge in medium.

Verſ. 4. Et dixit eis: Licet ſabbatis benefacere, an malè, deeſt, *facere*. Et ſignificatur per benefacere prodeſſe: & per malefacere lædere. Animā ſaluare, an perdere. pro, *occidere*? Proponit enim Ieſus vtrùm ſabbatis liceat prodeſſe an nocere: & augendo orationem, vtrùm liceat ſabbatis vitam ſeruare an occidere: vitam enim nomine animæ ſignificauit. Tacet ſiquidem Marcus exemplum de oue, quæ cecidit in foueam: dictum tunc à Ieſu ad declarandum & benefacere & ſeruare vitam licitum eſſe ſabbatis ex exemplo ouis.

Vita pro anima.

Verſ. 5. At illi tacebant. Et circunſpiciens eos cum ira. Sicut in Chriſto fuit vera triſtitia, ita etiam vera ira, non enim aſſumpſit animum Stoicum, ſed verè naturalem. Fuit tamen ira in Chriſto, non paſſio rationem turbans, ſed propaſſio, non redundans in alias vires, non impediens nec turbans alias actiones animæ. Contriſtatus, pro, *condolens*. Ita quod duabus propaſſionibus vſus eſt Ieſus: ira cōtra vitium; condolentiâ ad homines, vt intelligas non iratum ſæuiendo ſed condolendo: quod perfectæ virtutis eſt. Super cæcitate cordis eorum, non mentis, vt cæcitatē affectatā intelligamus: dū hinc non poſſunt negare fas eſſe ſabbatis extrahere ouem quæ cecidit; inde autē illicitū putant, quòd Ieſus reſtituit homines ſanitati ſabbatis. Magnitudo enim inuidiæ & odij in Ieſū excæcabat eos. Dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit: & reſtituta eſt manus illi pro, *illius ſana vt altera*.

In Chriſto fuit vera ira: Non tamen paſſio, ſed propaſſio.

Verſ. 6. Exeuntes autem Phariſæi, ſtatim cum Herodianis conſilium faciebant aduerſus eum quomodo, pro, *vt*, eum perderent. Magna obſtinatio Phariſęorum ſignificatur: quòd nec conuicti reſipiſcunt, ſed quod per viam accuſationis apud Eccleſiaſticam curiam efficere nequibant, tentant vt per curiæ ſæcularis non iuſtitiam, ſed potentiam & impunem iniquitatem perdere poſſint Ieſum. Hoc enim ſignificat conſilium cum Herodianis ad occidendum Ieſum. Herodes namque ſæcularis princeps erat.

Concilium Phariſæorum & Herodianorū ad perdendum Ieſum.

Verſ. 7. Ieſus autem cum diſcipulis ſuis ſeceſſit ad mare. Quia nondum erat tempus paſſionis eius, diuertit Ieſus à malignitate illorum. Et multa turba à Galilæa & Iudæa ſecuta eſt eum:

Verſ. 8 Et ab Hieroſolymis, & ab Idumæa & trans Iordanem, & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum. Conſidera hîc tres ordines. Primò cateruam diſcipulorū comitantem Ieſum: deinde turbam multam Galilæorum & Iudæorum ſequentem: & demum multitudinem magnam ex diuerſis patriis venientem.

Tres turmæ ſequentes Ieſum.

Vbi etiam aduerte multos inter hos veniſſe non Iſraelitas, ſed Idumæos filios Eſau, & Gentiles circa Tyrum & Sidonem, Tyrios & Sidonios: hi

enim

enim fortè erant proſelyti: aut ſicut mulier illa Cananea ad famam miraculorum Ieſu cucurrerunt. Vnde Euangeliſta dicit *audientes quæ faciebat*, & fortè multos eorum curioſitas mouebat ad videndum oculis propriis, fieri miracula, ad comprobandum ſi vera erant quæ audierant.

Verſ. 9. Et dixit Ieſus diſcipulis ſuis, vt in nauicula ſibi deſeruirent, pro, *vt nauicula inſeruiret ſibi*. propter turbam, ne comprimerent eum. Petit non ſeruitium diſcipulorum in nauicula, ſed ſeruitium nauiculæ: hoc eſt, vſum nauiculæ ad ſedendum in ea in aqua, ne turbæ exiſtentes in terra, premerent eum.

Verſ. 10. Multos enim ſanabat: ita vt irruerent in eum vt illum tangerent quotquot habebant plagas. pro, *flagella*. Ægritudines Euangeliſta appellauit flagella, quia ſunt flagella Dei.

Verſ. 11. Et ſpiritus immundi cùm illum videbant, procidebant ei: & clamabant, dicentes.

Spiritus immundi procidunt Ieſu, quem nominant filium Dei.

Verſ. 12. Tu es filius Dei. Non deſinunt dæmones tentare ad ſciendum ſi Ieſus eſſet filius Dei. Propterea enim velut adorantes procidunt & clamant, *tu es filius Dei*: tentant namque ſi poſſent his profeſſionibus & reuerentiis, certi aliquid haurire. Et vehementer comminabatur eis. pro, *increpabat eos*, ne ſe manifeſtum facerent. Ieſus quoque perſeuerat increpando dæmones, & refutando teſtimonia eorum, vt nihil poſſent ex propriis profeſſionibus dæmones proficere: & mundum doceat repellere teſtimonia dæmonis, quantumcunque cum reuerentia veritatem profiteantur.

Verſ. 13. Et aſcendens, in montem, vocauit ad ſe, pro, *aduocat*. Tranſit Marcus ad inſtitutionem Apoſtolorum factam à Ieſu in monte, non ipſis petentibus, ſed à Ieſu vocatis. Quos voluit ipſe. Nulla enim ratio meritorum aut prioris ſequelæ, aut cuiuſuis alterius reſpectus, ſed ſolius voluntatis Ieſu redditur. Et venerunt ad eum.

Inſtitutio Apoſtolorū.

Verſ. 14. Et fecit vt eſſent duodecim. Certū decreuit numerū iuxta numerum filiorum Iſrael: dicente ipſo Domino alibi: *Sedebitis ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael.* Cum illo, pro, *ſecum*, velut collaterales ſui. Et vt mitteret eos prædicare, pro, *ad prædicandum*. Ad duo itaque inſtituuntur Apoſtoli, & vt ſint collaterales Ieſu, & vt mittantur ad prædicandum. Ex primo familiaris conuerſatio, familiariùs diſcere, ſanctos Ieſu mores familiariùs haurire, & vniuerſaliter eorum profectus datur: ex ſecundo verò ad populorum vtilitatem ſpectatur.

Ad duo.

Verſ. 15. Et dedit illis poteſtatem curandi infirmitates, & eiiciendi dæmonia. In Græco habetur *& vt haberent poteſtatem*. Ita quòd tota eſt vna oratio: *fecit vt eſſent duodecim ſecum, & vt mitteret eos ad prædicandum, & vt haberent poteſtatem curandi*. Hoc enim tertium (ſcilicet poteſtas faciendi miracula) vt annexum ſecundo intelligendum: quoniam huiuſmodi poteſtas ad aliorum vtilitatem datur, & ad confirmationem Euangelicæ prædicationis data eſt Apoſtolis.

Quibuſdam Apoſtolis nomina impoſuit Chriſtus.

Verſ. 16. Et impoſuit Simoni nomen Petrus. Hic apparet impletum eſſe nunc, quòd priùs futurum dixerat Ieſus apud Ioannem, *tu vocaberis Cephas*, clarè enim dicitur hîc, quòd impoſuit illi nomen Petrus quando inſtituit Apoſtolos.

Verſ. 17. Et Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi: & impoſuit eis nomina Boanerges: quod eſt filij tonitrui. Dictio Hebraica eſt *Boanerges*, quā Euangeliſta interpretatus eſt *filij tonitrui*. Et Ioannes ſolus filius tonitrui clarè patet: cùm per ipſum intonuerit mundo: *In principio erat Verbum, & Verbum caro factum eſt*, &c. Ambo quoque ſimul filij tonitrui ideo fuerunt, quia tonitruum diuinæ maieſtatis gloriſ Chriſti in Transfiguratione videntes audierunt.

Verſ. 18. Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi. Sicut ſuperiùs dixit *& Iacobum Zebedæi*, ita modò dicit *& Iacobum Alphæi*: ac per hoc diſtinctionem Iacoborum ex diuerſitate patrum ſignificat. Sicut etiam Simonem Cananæum diſtinguit à Simone Petro. Et Thadæum, & Simonem Cananæum. Aiunt Cananæum dictum, à Cana Galilææ cognominatum.

Verſ. 19. Et Iudam Scariot. pro, *Iſcariotem*: qui & tradidit illum. Aduerte quòd quamuis non eodem ordine nominentur Apoſtoli à Marco & Matthæo, apud vtrumque tamen primus eſt Simon Petrus: tanquam noſſe vel neſcire aliorum ordinem nihil referat, noſſe autem oporteat Petrum primum.

Simon Petrus primus Apoſtolorum.

Verſ. 20. Et veniunt ad domum, & conuenit iterum turba: ita vt non poſſet neque panem manducare. Præſentis eſt temporis *conuenit*: & ſignificatur Ieſum quamuis inſtitutis Apoſtolis, prædicationi vacare: ita, vt etiam hora comedendi, cibum potius quàm doctrinam omitteret.

Verſ. 21. Et cùm audiſſent ſui, hoc eſt, illi qui ad Ieſum pertinebant: vt agnati. Exierunt tenere eum, pro, *vt comprehenderent eum*, hoc eſt, vt manuum iniectione tenerent eum & compeſcerent tanquam fatuum. Dicebant enim quoniam in furorem verſus eſt. pro, *quoniā extra ſe eſt*, hoc eſt, quoniam mente captus eſt. Conſanguinei Ieſu putabant ipſum verſum in amentem, conferendo priorem vitam Ieſu cum tam repentina nouitate. Viderant ſiquidem ipſum vſque ad annum trigeſimum mechanicis artibus occupatum (vacabat enim arti fabrili: vt inferiùs Euangeliſta dicet) & ſciebant operā literis nunquam dediſſe, & propterea audientes quod prædicabat cum concurſu populi, putauerunt ipſum verſum in inſaniam: & velut fatuum garriendo diſcurrere: & ideo proceſſerunt ad comprehendendum eum, ne cum infamia cognationis vagaretur garriendo.

Conſanguinei Chriſti putātes eum amentem, volunt eum tenere.

Et hinc prudens lector habes teſtimoniū, quòd Ieſus nō didicerat ſacras literas à Scribis ſeu ſacerdotibus, nō vacauerat Philoſophiæ aut aliis ſciētiis: nam ſi priùs ſtuduiſſet ſcientiis ſeu ſacris literis, nō putaſſent ſui, quòd verſus eſſet in furorem: conſentaneū ſiquidem cognouiſſent eſſe vt homo priùs doctus prædicaret quandoque aliis.

Chriſtus non dedit operam literis.

Verſ. 22. Et Scribæ qui ab Hieroſolymis deſcenderant. Nota peſſimos Doctores deſcribi ab Hieroſolymis deſcēdiſſe: vt vnde optimi debebant prodire, inde peſſimi deſcribantur: & maior authoritas Hieroſolymitani ſupercilij militaret contra Ieſum. Dicebant quoniam Beelzebub habet: & quia in principe dæmoniorum eiicit dæmonia. Marcus tacet miraculum quod Matthæus & Lucas hîc referunt.

Verſ. 23. Et conuocatis eis. ſcilicet Scribis, ad cor eorum locuturus: dixerant enim non in

 faciem

faciem Ieſu ſuperiores blaſphemias. In parabolis. Parabolas appellat rationes ſubiunctas ex ſimilitudinibus: tum regni in ſe diuiſi: tum domus in ſe diuiſæ: tum fortis direpturi domum. Quæ omnia Matth. 12. expoſita ſunt. Dicebat illis. Quomodo poteſt Satanas Satanam eiicere?

Verſ. 24 Et ſi regnum in ſe diuidatur, pro, *in ſeipſum diuiſum fuerit*, non poteſt regnum illud ſtare:

Verſ. 25. Et ſi domus ſuper ſemetipſam diſpertiatur, non poteſt domus illa ſtare.

Verſ. 26. Et ſi Satanas conſurrexerit in ſemetipſum, diſpertitus eſt, &c. Aduerte quòd iſta coniunctio *&*, tranſpoſita eſt, debet enim præcedere participium *diſpertitus eſt*: legendo. *Et diſpertitus*, ſeu diuiſus eſt. Et non poterit, pro, *non poteſt* ſtare. ſed finem habet.

Verſ. 27. Nemo poteſt vaſa fortis ingreſſus in domum, deeſt, *eius*, diripere, niſi fortem alliget: & tunc domum eius diripiet.

Verſ. 28. Amen dico vobis Confutatis Scribis, grauitatem criminis eorum ſubiungit. Quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata & blaſphemiæ, quibus, pro, *quibuſcunque*, blaſphemauerunt.

Blaſphemia in Spiritum ſanctum non remittitur.

Verſ. 29. Qui autem blaſphemauerit in Spiritum ſanctum. Hoc eſt in Deum quatenus ſanctificans eſt ſpiritum humanum, vt diffusè hęc expoſita ſunt Matth. 12. Non habet remiſſionem in æternum, ſed reus erit pro, *reus eſt*, æterni delicti, pro, *iudicij*. Significatur enim iudicium æternæ damnationis.

Verſ. 30. Quoniam dicebant, ſpiritum immundum habet. Clarificat Euangeliſta, quorſum Dominus meminerit blaſphemiæ in ſpiritum ſanctum: ſignificans per hoc, Phariſæos blaſphemaſſe Spiritum ſanctum: dicendo quòd Ieſus immundum ſpiritum habet. Et verè ſic eſt: nam per hoc negabant Spiritum ſanctum in Ieſu, negabāt ſanctificatum ſpiritum Ieſu à Deo: quod redundabat in negationem ſanctificationis omnis ſpiritus: nam ſi ſpiritus Ieſu, cuius omnia opera ac verba erant ſancta, non erat ſanctificatus à Deo, facilè poteſt negari Spiritus ſanctus in cæteris hominibus: quod eneruat vniuerſam fidem.

Verſ. 31. Et veniunt mater eius & fratres: & foris ſtantes miſerunt ad eum, vocantes eum. Legatio iſta vocantium, non renuentium ire ad eum, ſed impotentium ingredi ad eum impediente turbâ, intelligenda eſt: tum propter matrē Domini, tum propter verba ſubiuncta, *quærunt te*, quærentes enim eum, non ſubſtitiſſent foris extra domum, ſi potuiſſent ingredi domum. Vocabant autem eum compatientes illi ob longam inediam. Superiùs enim dictum eſt, quòd adeò occupabatur à turbis, vt nec cibum capere poſſet.

Verſ. 32. Et ſedebat circa eum turba: & dicunt ei: Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te.

Verſ. 33. Et reſpondens eis ait. Quæ eſt mater mea & fratres mei? Et circunſpiciens eos qui in circuitu eius ſedebant, pro, *& cùm circunſpexiſſet in circuitu eos qui circum ſe ſedebant*, ait: Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus, & ſoror mea, & mater mea eſt. Vide Matthæi duodecimo verborum Domini rationem.

CAPVT IV.

Et iterum. In præcedenti capitulo, retulerat Ieſum ne premeretur à turba, nauiculæ officio alia vice vſum, & propterea dicit, iterum. Cœpit docere ad mare. pro, *iuxta mare*. Et congregata eſt ad eum turba multa: ita vt in nauim aſcendens, ſederet in mari: & omnis turba circa mare ſuper terram erat. VERS. 1.

Verſ. 2. Et docebat eos in parabolis multa: & dicebat illis in doctrina ſua. *Parabola ſeminantis*

Verſ. 3. Audite. Ecce exiit ſeminans ad ſeminandum:

Verſ. 4 Et dum ſeminat, aliud cecidit ſecus viam: & venerunt volucres cœli & comederunt illud.

Verſ. 5. Aliud verò cecidit ſuper petroſa: vbi non habuit terram multam, & ſtatim exortum eſt: quoniam non habebat altitudinem terræ:

Verſ. 6. Et quando exortus eſt ſol, exæſtuauit, pro, *exuſtum eſt*, ſiue, æſtu periit. Et eo quòd non habebat radicem, exaruit.

Verſ. 7. Et aliud cecidit in ſpinas: & aſcenderunt ſpinæ & ſuffocauerunt illud: & fructum non dedit.

Verſ. 8. Et aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum aſcendentem & creſcentem: & afferebat vnum trigeſimum, & vnum ſexageſimum, & vnum centeſimum. pro, *& afferebat in triginta, & in ſexaginta & in centum.*

Verſ. 9 Et dicebat: Qui habet aures audiendi audiat.

Verſ. 10. Et cùm eſſet ſingularis. pro, *ſolitariè*, ſeu *ſolitarius*. Significatur enim quòd cùm eſſet ſine turbis. Interrogauerunt eum qui cum eo erant duodecim. Nonnulli codices Græci habent, ij qui circa illum erant cum duodecim. Parabolam exponere. Spectantia ad hanc parabolam dicta ſunt Matthæi 13. & propterea corrigimus tantùm textum Latinum.

Verſ. 11. Et dicebat eis: vobis datum eſt noſſe myſterium regni Dei: illis autem qui foris ſunt, pro, *exteris*, in parabolis omnia fiunt.

Verſ. 12. Vt videntes videant & non videant pro, *& non perſpiciant*: & audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata. Aduerte hîc quòd hæc verba apud Matthæum clarè inducuntur ex Iſaiæ *6.* cap. ſignificantia pertinaciam audientium & videntium: vt ibi expoſitum eſt: apud Marcum verò aliter ſonant. Et propterea textus iſte intelligendus eſt vtendo coniunctione, *vt*, non cauſaliter, ſed conſecutiuè: non enim ad hunc finem Ieſus loquebatur in parabolis, vt non perſpicerent, vt non intelligerent: ſed loquebatur in parabolis, ad quas conſequens erat impleri prophetiam Iſaiæ, dicentis, videntes viſuros opera & miracula Chriſti, & non perſpecturos diuinam illius virtutem: & ſimiliter audituros doctrinam & teſtimonia illius, & non intellecturos ipſum eſſe Meſſiam. Poteſt nihilominus coniunctio, *vt*, intelligi cauſaliter: referendo tamen eam non ad rem, ſed ad prophetiam

ſubintelle

ſubintellectam. Ac ſi apertè dixiſſet: ideo in parabolis omnia fiunt exteris, vt impleatur ſcriptura prophetica. Reliqua expoſita ſunt Matthæi 13.

Verſ. 13. Et ait illis: neſcitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoſcetis?

Explicatur. *Verſ.* 14. Qui ſeminat, verbum ſeminat.

Verſ. 15. Hi autem ſunt qui circa viam, vbi ſeminatur verbum: & cùm audierint, confeſtim venit Satanas, & aufert verbum quod ſeminatum eſt in cordibus eorum.

Verſ. 16. Et hi ſunt ſimiliter qui ſuper petroſa ſeminantur: qui cùm audierint verbum, ſtatim cum gaudio accipiunt illud:

Verſ. 17. Et non habent radicem in ſe, ſed temporales ſunt: deinde orta tribulatione & perſecutione propter verbum, confeſtim ſcandalizantur.

Verſ. 18. Et alij ſunt qui in ſpinis ſeminantur, hi ſunt qui verbum audiunt:

Verſ. 19. Et ærumnæ, pro, *ſolicitudines*, ſeculi, deeſt *huius*, & deceptio diuitiarum. & circa reliqua concupiſcentiæ introeuntes ſuffocant verbum: & ſine fructu efficitur.

Verſ. 20. Et hi ſunt qui ſuper terram bonam ſeminati ſunt: qui audiunt verbum & ſuſcipiunt & fructificant, vnum triceſimũ, vnum ſexageſimum, & vnum centeſimũ, pro, *& fructificant in triginta, & in ſexaginta, & in centum.*

Verſ. 21. Et dicebat illis, nunquid venit lucerna pro, *incenditur lucerna*, vt ſub modio ponatur aut ſub lecto? nonne vt ſuper candelabrum ponatur? Hæc eſt alia parabola ad declarandum, quòd tam ſermo parabolicus non intellectus ab exteris, quàm ſermo proprius cõmunicatus Apoſtolis publicandus erat. Ac ſi apertè diceret: non ideo loquor in parabolis, non ideo communico ſeorſum vobis myſterium regni Dei, vt velim hæc occulta eſſe: volo enim omnia quandoque publicè prædicari, & manifeſtari nõ ſolùm dicta, ſed facta mea. Ad hoc enim affert ſimilitudinem de accenſione lucernæ: ſignificando ſeipſum hominem per lucernam, accenſam lumine diuinitatis ad hoc vt luceat mundo ſuper cãdelabrum Eccleſiæ: non eſt enim aliquid mei, meorum verborum & factorum, quod non manifeſtandum ſit.

Vult Chriſtus publicari ſua dicta & facta.

Verſ. 22. Non eſt enim aliquid abſconditum, quod non manifeſtetur, nec factum eſt occultum: aliquid à me, quod non veniat in palam. pro, *ſed vt in propatulum veniat.* Vnde liquet quòd de factis propriis loquitur: ſignificãdo quòd nihil fecit, vt eſſet occultũ: ſed quicquid fecit, fecit vt publicetur. Et propterea ſubdit.

Verſ. 23. Si quis habet aures audiẽdi, audiat. Dixerat quòd vult publicari ſua dicta & facta: & quia intendebat hoc adimplendum eſſe per diſcipulos, ideo monet eos ad conſiderandum quicquid audient, procuIdubio ab ipſo: tum vt mente penetrent quod audierint: tum ne aliud prædicent quàm quod audierint ab ipſo: tum ne aliquid omittant prædicare eorum quæ audierint.

In qua menſura. Periculum tacendi, omittendi, ſeu negligendi prædicationem integram auditorum apponitur: explicando quod quâ menſurâ commenſurauerint audita aliis, eâdem menſurâ fiet eis retributio: & vltra hoc aliquid ſuperaddetur. Sed corrige textum. Menſi fueritis. pro, *metiemini*, remetietur. pro, *menſurabitur*, vobis & adiicietur vobis. Deeſt. *qui auditis.* Quod autem dicit, *& adiicietur vobis*, intelligitur tam in bono quàm in malo: hoc eſt, tam in præmio quam in pœna. Sicut etiam menſura intelligitur tam abundans quàm deficiens. Ad hæc enim explicanda ſubiungitur quoad præmium.

Verſ. 25. Qui enim habet, dabitur illi. Et quoad pœnam. Et qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo. Et per eum qui habet, & eum qui non habet, ſignificatur habens ſeu non habens ſecundum debitum vſum: vt Matthæi decimotertio diffusè expoſitum eſt.

Verſ. 26. Et dicebat, Sic eſt regnum Dei. Parabola hæc apud ſolum Marcum inuenitur: & affertur conſequenter ad declarandum modum, quo Apoſtolica prædicatio fructificat. Et intendit quod diſcipulorum eſt prædicare ad ſimilitudinem ſeminantis: ita quòd germinatio & fructificatio expectatur aliunde, ſcilicet à cordibus auditorum, ſicut germinatio & fructificatio ſeminis expectatur à terra: & quemadmodum tempore meſſis apponitur falx, ita producto prędeſtinato fructu, ſucciduntur viri iuſti ex hac vita. Hæc eſt intentio parabolæ huius. Regnum dei in militanti Eccleſia incipiens. Quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram.

Regnum Dei comparatur ſemini germinanti & creſcenti nocte & die, etiam dum homo ſuis vacat negotiis.

Verſ. 27. Et dormiat & exurgat nocte & die. Refertur hæc ad hominem qui ſeminauit. Et ſignificatur per hæc, hominem occupari ſuis naturalibus neceſſitatibus, & vacare ſuis exercitiis. Nam ordinata eſt litera applicando ſingula ſingulis. ſcilicet noctem dormitioni, & diem exurrectioni. Ac ſi apertè dixiſſet, & vacet negociis ſuis. Significatur enim per hoc, quòd non opera hominis prædicantis efficitur fructificatio ſeminis iacti in terram. Et ſemen germinet & increſcat. Priùs deſcripſit diſpoſitionem hominis qui ſeminauit, modò deſcribit diſpoſitionem ſeminis ſeminati. Dum neſcit ille. Neſcit ſiquidem homo qui ſeminauit quid ſub terra fiat, donec ſemen germinet. Et ſimiliter neſciunt prædicatores quid verbum Dei ſeminatum per prædicationem hominis operetur, donec prodeat in opus.

Verſ. 28. Vltro enim terra fructificat. Significatur enim per vltroneam fructificationem, ex libero arbitrio prodire fructum auditi diuini verbi: ita tamen vt ſubintelligas ſimul diuinam gratiam: ſicut in terra ſubintelligitur concurſus ſuperiorum cauſarum, ſcilicet caloris ſolaris, pluuiæ, & huiuſmodi, concurrentibus enim his intelligitur terra fructificans. Et ſignificatur per progreſſum fructificationis terræ, progreſſus fructificationis cordis ſuſcepto ſemine diuini verbi. Et deſcribitur ordo, quia nemo repentè fit ſummus, ſed primum exercetur operibus incipientiũ, deinde proficientium, & demum perfectorum. Primùm herbam deinde ſpicam, deinde plenum frumentum in ſpica.

Verſ. 29. Et cum ex ſe produxerit. pro, *cùm autem productus fuerit fructus.* Significatur enim quòd cum prædeſtinatus fructus regni cœlorum (hoc eſt pręſentis Eccleſię) productus fuerit,

rit, ſtatim erit finis. Poteſt nihilominus intelligi de producto fructu cuiuſque electi: quoniam tunc eſt meſſis particularis per mortem illius. Statim mittit falcem: quoniam adeſt meſſis. Quantùm ad parabolam ille met homo ſignificatur mittens falcem, qui ſeminauit: quantùm verò ad ſenſum, principalis ſeminator (ſcilicet Ieſus Chriſtus) ſignificatur: ipſe enim qui in prædicatoribus iacit ſemen verbi diuini in terram, per Angelos metet.

Verſ. 30. Et dicebat: Cui aſſimilabimus regnum Dei aut cui parabolæ. pro, *in qua parabola*, comparabimus illud. Alia recitatur parabola de grano ſinapis: quæ expoſita eſt Matthæi 13. Et apponitur vt declarato modo fructificandi, declaretur vis Euangelici ſeminis quod prædicatur.

Verſ. 31. Sicut granum ſinapis: quod cùm ſeminatum fuerit in terra, minus eſt omnibus ſeminibus, quæ ſunt in terra.

Verſ 32. Et cùm natum fuerit, aſcendit in arborem. Neſcitur quis appoſuerit has duas dictiones, ſcilicet *in arborem*. Et fit maius omnibus oleribus, & facit ramos magnos: ita vt poſſint ſub vmbra eius aues cœli habitare. pro, *nidificare*.

Proponebat Chriſtus parabolas ſecundum capacitatem audientium.

Verſ. 33. Et talibus multis loquebatur eis verbum. Habes apud Matthæum multas parabolas quas Marcus ſub his verbis cóprehendit. Prout poterant audire. Quamuis Dominus parabolicè loqueretur, proponebat tamen eas ſecundùm capacitatem audientium, vt fructuoſæ eſſent. Multis ſiquidem fructuoſæ erant, quamuis multi indigni eſſent: de quibus dictum eſt, vt videntes non videant, &c.

Verſ. 34. Sine parabola autem non loquebatur eis. Non dicit omnem ſermonem fuiſſe parabolicum, ſed quod habebat parabolam comitem: docebat enim multa ſub propriis verbis & annectebat parabolas. Seorſum autem. Declarat Euangeliſta quod etiam parabolas habentes aliquid difficultatis declarabat diſcipulis ſeorſum à turba. Diſcipulis ſuis diſſerebat. pro, *diſſoluebat omnia*. Significatur enim quòd ſoluebat dubia ſeu nodos difficultatum.

Verſ. 35. Et ait illis in die illa, cum ſerò eſſet factum, tranſeamus contra. pro, *in vlteriorem ripam*.

Verſ. 36. Et dimittentes turbam, aſſumũt eum ita vt erat in naui: & aliæ naues erant cum illo. Promptam ac celerem executionem deſcribit ab inchoata à nautis nauigatione, antequam Ieſus ſedens in nauicula mutaret ſitum, & antequam diſiungeretur nauicula illa ab aliis nauiculis. Identitas ſiquidem ſitus Ieſu ſignificatur dicendo, *ita vt erat in naui*: coniunctio autem adhuc aliarum nauicularum ſignificatur dicendo, *& aliæ nauiculæ erant cum illa*. Aduerbium, *ita*, ad ambo refertur, ſcilicet ad ſitum Ieſu, & ad cõiunctionem nauicularum. Et legendum eſt *cum illa*, ſcilicet naui: & non *cum illo*: erant enim nauiculæ multæ iunctæ naui, in qua erat Ieſus docens.

Mari agitato ſilentium indicit Chriſtus.

Verſ. 37. Et facta eſt. pro, *fit* procella magna venti: & fluctus mittebat. pro, *immittebat*, in nauim: ita vt impleretur nauis.

Verſ 38. Et erat ipſe in puppi, ſuper ceruical dormiens. Et excitant eum. proculdubio diſcipuli. Et dicunt illi, Magiſter non ad te pertinet. pro *non eſt tibi curæ*, quia *quod* perimus?

Verſ. 39. Et exurgens comminatus eſt vento. pro, *& excitatus* increpauit ventum & dixit mari: Tace, obmuteſce. Increpat ventum cauſantem fluctus, & ſilentium imponit mari ſonanti: non vt ventus & mare perciperent, ſed ad oſtendendũ hominibus præſentibus, quòd ſolo imperio ceſſare facit ventum & fluctus maris. Et ceſſauit ventus: & facta eſt tranquillitas magna. Repente fieri non tranquillitatem, ſed tranquillitatem magnam, teſtatur opus eſſe excedens totius naturæ facultatem.

Verſ. 40. Et ait illis. Quid timidi eſtis? Deeſt aduerbium, *ſic*: non enim reprehenditur ſimplex timor, ſed timor ſic: hoc eſt adeò magnus, vt præſente Ieſu timeant perire. Necdum habetis fidem? Increpatiuè legenda ſunt. Obiurgat enim diſcipulos, quòd adhuc non habeant fidem, cùm viderint tot miracula facta ab eo. Monſtrauerunt enim minus credere, tum magnitudine timoris, tum excitando Ieſum à ſomno: tanquã non poſſet dormiens ſaluare eos. Et timuerunt timore magno: & dicebant ad alterutrum: quis putas eſt iſte, quia ventus. Deeſt Latinis copula præcedens ventum: legendum enim eſt, *Quia & ventus* & mare obediunt ei. An ſoli diſcipuli nautarum officium exercentes, an etiam nautæ alij interfuerint qui hæc dixerint, incertum eſt. Hoc tamen eſt certum, quòd nec diſcipuli plenam in Ieſu fidem habebant: illis enim dictum eſt, necdum fidem habetis: vt patet Matthæi 8.

CAPVT V.

VERS. 1. ET venerunt trans fretum, pro, *in vlteriorem partem*, maris, in regionem Geraſenorum. pro *Gadarenorum*. Aduertendum eſt enim, quod apud Matth. cap. 8. regio hæc appellatur regio Gergeſenorum: apud Marcum autem & Lucam Gadarenorum. Nec aliquid certi comperio propter hoc, quòd diuerſi diuerſa ſentiunt: ſed parui refert ſcire nomina locorum, ſeu habitatorum. Si tamen verum eſt quòd regio hęc ſit trans Iordanem, nomẽ Gadarenorum quadrat: pro quanto trans Iordanem Gaditæ acceperunt a Moyſe portionem ſuam.

Verſ. 2. Et exeunti ei de naui ſtatim occurrit de monumentis homo ſpiritu immundo. Quamuis duo fuerint apud Matth. cap. 8. Marcus tamen tacens vnum, non contradicit. ſæuioris enim creditur mentionem facere.

Dæmon ſæuus habitãs in monumẽtis occurrit Ieſu.

Verſ. 3. Qui domicilium habebat in monumentis. Et neque catenis iam quiſquam poterat eum ligare:

Verſ. 4. Quoniam ſæpe compedibus & catenis vinctus: dirupiſſet catenas, & compedes comminuiſſet: & nemo poterat eum domare.

Verſ. 5. Et ſemper die ac nocte in monumentis & in montibus erat clamans: & concidens ſe lapidibus.

Verſ. 6. Videns autem Ieſum à longè, cucurrit & adorauit eum. Dæmon, aut coactus, aut ad malum aliquod tendens, virtutis actum exercet: propter quod magis iſte religionis actus proceſſiſſe videtur ab animo explorandi, an Ieſus

Explorat an Ieſus ſit filius Dei.

ſit

ſit filius Dei: expertus namque in deſerto quod tentando Ieſum, *hæc omnia tibi dabo ſi cadens adoraueris me*, non potuit cognoſcere an ſit filius Dei, tentat modò contrariam viam, ſcilicet adorando ipſum Ieſum. Vnde & aſſertiuè nominat eum filium Dei: ſicut etiam eum tanta reuerentia adorat.

Matth. 4.

Verſ. 7. Quid mihi & tibi Ieſu fili Dei altiſſimi? Fingit dæmon nihil commune eſſe ſibi & Chriſto: hoc eſt nihil negocij habere cum eo: cum tamen multum negocij cum eo haberet tentando. Adiuro te per Deum. Verba hæc fuerunt dicta à dæmone, poſtquam Ieſus dixerat ei, *Exi ſpiritus immunde*: vt manifeſte ſubiungit Euangeliſta. Ne me torqueas. Impetium Ieſu vt dæmon exeat, tormentum eſſe dæmonis ipſemet dæmon teſtatur: inuitum enim oportere exire, eſt tormentum ſuperbo & pertinaci in proprio velle.

Imperium Ieſu erat tormentum dæmoni.

Verſ. 9. Et interrogabat eum: quod tibi nomen eſt? Ieſus interrogat, vt ipſemet Dæmon fateatur innumus multitudinem: ad hoc vt magnitudo miraculi innoteſcat. & ad hoc vt cognoſcatur quamcunq; multitudinem dæmonum ei ſubiici. Et dicit ei: legio mihi nomen eſt: quia multi ſumus.

Verſ. 10. Et deprecabatur eum multùm, ne ſe expelleret extra regionem. Hinc apparet affectus diuerſorum dæmonum ad diuerſas regiones: niſi enim multitudo hæc affecta fuiſſet regioni illi, non petiiſſet extra regionem non mitti.

Affectus dæmonum ad regiones.

Verſ. 11. Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus paſcens in agris. Superfluit, *in agris*.

Verſ. 12. Et deprecabantur eum ſpiritus. pro, *omnes dæmones*, dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

Verſ. 13. Et conceſſit. pro, *permiſit*, eis ſtatim Ieſus. Hinc habes poteſtatem naturalem dæmonum ligatá teneri, in pœnam ſui peccati: ſi enim liberè vti poſſent ſua potentia, non indiguiſſent licentiâ Ieſu ad inuadendum porcos: & intolerabilia mala facerent. Et exeuntes ſpiritus immundi, introierunt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus eſt in mare ad duo millia. pro, *erant autem fere bis mille*, proculdubio porci. Et ſuffocati ſunt in mari.

Naturalis dæmonum poteſtas ligata.

Verſ. 14 Qui autem paſcebant eos, fugerunt: & nunciauerunt in ciuitatem & in agros. Et egreſſi ſũt videre quid eſſet facti, pro, *quid eſſet quod factum eſt*: & venerunt. pro, *veniunt ad Ieſum*. Et vident illum qui à dæmonio vexabatur, ſedentem veſtitum & ſanæ mentis. In Græcis codicibus ſubiungitur hæ quatuor dictiones, *eum qui habuerat legionem*. Et ſignificatur per hoc magnitudo facti: vt non ſolùm ſignificetur dæmonio vexatus, ſed legione dæmonum oppreſſus, iam ſedens & veſtitus & ſanæ mentis, qui priùs nudus diſcurrebat & furioſus. Et timuerunt.

Verſ. 16. Et narrauerunt illis. egreſſis ex ciuitate, Qui viderant, qualiter factum eſſet ei qui dæmonium habuerat: & de porcis:

Verſ. 17. Et rogare cœperunt eum vt diſcederet de finibus eorum. Illi qui egreſſi fuerant de ciuitate, timentes ne peius aliquid iacturâ porcorum ſubſequeretur, rogant venerando tantam authoritatem monſtratam in curatione illius furioſi, vt diſcedat a regione illa.

Verſ. 18. Cumque aſcenderet. pro, *& ingreſſo eo*, nauim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, vt eſſet cum illo.

Verſ. 19. Et non admiſit eum, ſed ait illi: Vade in domum tuam ad tuos: & annuncia illis quanta tibi Dominus fecerit. Non dicit, quanta ego fecerim tibi, ſed in Deum refert: quem Hebræorum more appellat Dominum. Vnde apparet Hebræum fuiſſe illum hominem, in quo fuerat legio. niſi enim fuiſſet Hebræus, non Hebræo more nuncupaſſet Deum Ieſus, illi mandata dando. Et miſertus ſit tui. Ordo præpoſterus: nam ſenſus eſt, annuncia, quod Dominus miſertus tui fuerit, & quanta tibi fecerit. prior enim eſt ſubleuatio à miſeria, quam collatio bonorum.

Energumenum ſanatũ non admiſit ſecum Ieſus

Subleuatio à miſeria prior collatione bonorum.

Verſ. 20. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli quanta ſibi feciſſet Ieſus, & omnes mirabantur.

Verſ. 21. Et cùm tranſcendiſſet. pro, *& cum traieciſſet*. Ieſus in nauim ruſus trans fretum. pro *in vlteriorem ripam*, conuenit turba multa ad eum: & erat circa mare.

Verſ. 22. Et venit quidam. pro, *& ecce venit vnus*, de Archiſynagogis nomine Iairus: & videns eum procidit ad pedes eius,

Verſ. 23. & deprecabatur eum multùm, dicens quoniam filia mea in extremis eſt. Quod apud Matthæum dicitur, *modò moriebatur*, hic dicitur, *in extremis eſt*. Veni impone manum tuam. pro, *manus*, pluraliter, & ſuperfluit *eam*. Super eam vt ſalua ſit, & viuat. pro, *viuet*. Affirmat enim Archiſynagogus, quòd ſi Ieſus impoſuerit filiolæ ſuæ manus, ſequetur vita: hoc eſt, quòd non morietur, quamuis ſit in extremis.

Verſ. 24 Et abiit cum illis: & ſequebatur eum turba multa: & comprimebant eum,

Verſ. 25. Et mulier, quæ erat in profluuio ſanguinis annis duodecim,

Hæmorrhoiſſa tãgẽs veſtimentũ Ieſu ſanatur

Verſ. 26. & fuerat multa perpeſſa à compluribus medicis. & erogauerat omnia ſua, nec quicquam profecerat ſed magis deterius habebat:

Verſ. 27. Cùm audiſſet de Ieſu, venit in turba retrò, & tetigit veſtimentum eius. Dicebat enim,

Verſ. 28. quia ſi vel veſtimentum eius tetigero, ſalua ero.

Verſ. 29. Et confeſtim ſiccatus eſt fons ſanguinis eius: & ſenſit corpore quia ſanata eſſet à plaga. pro, *à flagello*. Ægritudinem enim appellat flagellum Dei.

Verſ. 30. Et ſtatim Ieſus in ſemetipſo cognoſcens virtutem, quæ exierat de illo. pro, *de ſe*. Intellige virtutem de Ieſu exire non migratione, ſed effectu. Conuerſus ad turbam aiebat, Quis tetigit veſtimenta mea? non corpore ſed fide. De quo tactu ſi intellexiſſent diſcipuli, non admirati fuiſſent verba Ieſu.

Verſ. 31. Et dicebant ei diſcipuli ipſius vides turbam comprimentem te, & dicis: quis me tetigit?

Verſ. 32. Et circumſpiciebat videre. pro, *vt videret*, eam quæ hoc fecerat. Volebat Ieſus manifeſtari miraculum factum non ſolùm ob diuinam gloriam ex illo miraculo, ſed ad vtilitatem fidei in Archiſynagogo. Sciebat enim ipſe affuturos ſtatim nuncios mortis puellæ: & oportere augeri fidem Archiſynagogi ad credendum, quòd

quòd etiam mortuam filiam poſſet ſuſcitare.

*Verſ.*33. Mulier verò timens & tremens, ſciens quod factum eſſet in ſe, venit & procidit ante eum: & dixit omnem veritatem. pro, *omnem cauſam ſuam.*

*Verſ.*34. Ille autem dixit ei, Filia fides tua te ſaluam fecit, vade in pace: & eſto ſana à plaga tua. pro, *flagello tuo.* Manifeſtat Ieſus fidem mulieris meruiſſe ſalutem, vt augeatur fides Iairi præſentis.

Verſ. 35. Adhuc eo loquente, veniunt nuncij ad Archiſynagogum. In Græco non habetur dictio, *nuncij:* nec habetur *ad Archiſynagogum,* ſed *ab Archiſynagogo.* Significatur domeſticos veniſſe à domo Archiſynagogi: hos enim deſcribit dicendo, quòd veniunt ab Archiſynagogo: hoc eſt, domeſtici à domo Archiſynagogi, proculdubio ad ipſum Iairum Archiſynagogum. Dicentes. ſcilicet Archiſynagogo. Quia filia tua mortua eſt, quid vltrà vexas magiſtrū? Non credebant iſti Ieſum poſſe ſuſcitare mortuam: & propterea vanam dicebant eſſe ſolicitationem Ieſu ad veniendum domum.

Nuncij de morte filiæ Archiſynagogi.

*Verſ.*36. Ieſus autem. deeſt, *ſtatim,* audito verbo quod dicebatur, ait Archiſynagogo, Noli timere. Hinc apparet Iairum in periculo fuiſſe timendi iacturam filiæ eſſe irreparabilem. Tantummodo crede. Nihil aliud à te exigitur, niſi vt ſicut credidiſti me poſſe ſanare filiam tuam in extremis conſtitutam, ita credas me poſſe tibi illam quamuis mortuam reſtituere viuam ac ſanam.

*Verſ.*37. Et non admiſit. pro, *permiſit,* quenquam ſe ſequi, niſi Petrum & Iacobum, & Ioannem fratrem Iacobi. Intellige hæc de ſequela ad ingrediendum domum Iairi: reliquit enim turbam & diſcipulos reliquos, cùm eſſet propè ſeu iuxta domum.

*Verſ.*38. Et veniunt, pro, *venit,* ſcilicet Ieſus, in domum Archiſynagogi & vidit. pro, *videt,* tumultum, & flentes & eiulantes multum.

*Verſ.*39. Et ingreſſus ait illis, Quid turbamini. pro, *tumultuamini,* & ploratis? puella non eſt mortua, ſed dormit. Sciebat Ieſus illam eſſe mortuam: nec tamen falſum dixit: intendens non eſſe mortuam ſibi, ſed dormire ſibi Deo: cui tam facilè erat ſuſcitare illam à morte, quàm facilè fuiſſet homini excitare illam à ſomno.

Verſ. 40. Et irridebant eum. deeſt *ſcientes, quod eſſet mortua.* Et ſcripſit hoc Euāgeliſta ad firmandum teſtimonium veræ mortis: & conſequenter veræ reſuſcitationis ſubſecutæ. Ipſe verò eiectis omnibus. Noluit coram turba hoc miraculum facere, qui tamen alios publice ſuſcitauit: ad inſtruendum vtrumque quandoque oportere ſeruari pro loco & tempore. Aſſumit patrem & matrem puellæ: & qui ſecum erant. ſcilicet Petrum, Iacobum & Ioannem. Et ingrediuntur. pro, *ingreditur.* vbi puella erat iacens:

Suſcitatur à Chriſto.

*Verſ.*41. & tenens manum puellæ, ait illi: Thabita. Græci ſcribūt Talitha, cumi, quod eſt interpretatum puella (tibi dico) ſurge. Nota hîc duo. Alterum eſt quod illæ duæ dictiones, *tibi dico,* non ſignificantur verbis Ieſu (*talitha cumi*) ſed interpoſitæ ſunt ab Euangeliſta vel ad maiorem expreſſionem authoritatis verbi Ieſu, quod ſolo dicere ſuſcitauit eam: vel (quod magis crediderim) accentus, articulus ſeu modus proferendi a Chriſto, expreſſus eſt ab Euangeliſta per has dictiones, *tibi dico.* Alterum eſt, quòd imperatiuum *ſurge,* ſignificatur per dictionem Hebraicam *cumi:* puella autem, vel non ſignificatur per dictionem *talitha* directe, ſed tanquam genus, ſi *Talitha* nomē erat proprium illius puellæ: quia enim ſignificauit tunc indiuiduum puellæ, ideo Euangeliſta interpres dixit, *puella ſurge.* Vel Chaldaica dictione ab Hebræis vſurpata *talitha.* puella ſignificatur. maior enim eſt authoritas Euangeliſtæ interpretantis *talitham* puellam, quàm quorumcunque aliter ſentientium.

Talitha cumi exponitur.

*Verſ.*42. Et confeſtim ſurrexit puella & ambulabat. Vt intelligas non ſolum vitam, ſed ſanam. Erat autem annorum duodecim: & obſtupuerunt ſtupore magno.

Verſ. 43. Et præcepit illis vehementer: affectu humilitatis & vitandæ humanæ gloriæ. Vt nemo id ſciret. Perſpice differentiam temporum: miraculum mulieris curatæ a fluxu ſanguinis latens, voluit manifeſtari, quia tempus vrgebat ad augendam fidem Archiſynagogi: hoc autem miraculum vult latere, quia non imminebat neceſſitas tunc manifeſtandi. Vtroque autem opere docuit diſcipulos, vt pro loco & tempore quandoque manifeſtarent miracula, quæ facturi erant, & quandoque procurarent manere occulta. Et iuſſit illi dare manducare, Ad cumulum teſtimonij veræ reſurrectionis: vt obſtupeſcentes parentes & diſcipuli, comprobarent non eſſe phantaſma id quod videbatur. Reliqua circa hæc miracula, expoſita vide Matth. 9.

Miracula ſua quandoque manifeſtari, quandoque occultari vult Chriſtus.

CAPVT VI.

VERS. 1.

ET egreſſus inde abiit in patriam ſuam. Hoc eſt, in Nazareth. Et ſequebantur. pro, *ſequuntur,* cum diſcipuli ſui.

*Verſ.*2. Et facto ſabbato cœpit in ſynagoga docere, & multi audientes admirabantur in doctrina eius. In Græco nihil aliud eſt quàm obſtupeſcebant: ita quòd nihil dicitur de doctrina. Dicentes, vnde huic hæc omnia? In Græco non eſt, *omnia.* Et quæ eſt ſapientia, quæ data eſt illi: & virtutes tales, quæ per manus eius efficiuntur?

Verſ. 3. Nonne hic eſt faber. Apud Matthæum dicitur *fabri filius:* apud Marcum verò *faber* cum articulo, ſcilicet *ille faber:* vt intelligamus vtrumque eſſe dictum: & quòd erat filius fabri, & quod erat faber: perſonáque certa fabrilis artis ſignificatur per articulum.

Chriſtus faber filius fabri.

Hinc autem habemus vnde ſatisfiat curioſis quærentibus, quid fecerit Ieſus vſque ad trigeſimum annum. Vacabat enim exercitio fabrili. Et hoc valde congruit teſtimonio humano, quod non vacauit literis, non ſcientiis, non doctrinæ legis: vt certā cognitione ſcirent omnes compatriotæ, quod ſcientia eius non erat humanitùs acquiſita. Vnde conciues obſtupeſcunt, non ſolùm de miraculis, ſed de ſapientia (hoc eſt de ſcientia diuinorum) quæ apparebat in Ieſu.

Quid fecit Ieſus vſque ad annum trigeſimum?

Filius Mariæ, & frater Iacobi & Ioſeph. pro, *Ioſe,* & Iudæ & Simonis? Nonne & ſorores eius hic nobiſcum ſunt? Et ſcandalizabantur in illo. Qui aliis erant teſtes de viſu, quòd

quòd ſcientia Ieſu non erat humano ſtudio acquiſita, videntes eum plenum ſapientiæ & gratiæ miraculorum: vnde debebant moueri ad credendum & laudandum Deum, inde moti ſunt ad cadendum, inde ruerunt

Verſ. 4. Et dicebat illis Ieſus, quia non eſt propheta. Superfluit *quia*. Sine honore. pro, *inhonoratus*. Quod peius eſt. Significat enim eſſe contemptum. Niſi in patria ſua, & in domo ſua, & in cognatione ſua. Quamuis etiam extra patriam prophetæ quandoque deſpiciantur: quia tamen communiter contemnuntur prophetæ apud ſuos, ideo Dominus dixit, *niſi in patria, cognatione & domo ſua*. ad ſpecialiora ſemper deſcendens.

Propheta inhonoratus in patria ſua.

Verſ. 5. Et non poterat virtutem vllam facere. Non ex defectu potentiæ, ſed ex impedimento, imò repugnantiâ obiecti: eſt enim ſermo de potentia non abſolutâ, ſed ordinariâ. Nam ſicut potentiæ naturales non poſſunt proprios effectus producere, niſi in patiente diſpoſito: ita potentiæ ordinariæ ad curationes & miracula, non poſſunt producere effectus, niſi in patiente diſpoſito per fidem: quæ quia iſtis Nazarenis deerat, ideo dicitur quòd non poterat virtutem vllam facere. Niſi. Addenda eſt coniunctio, *quòd*. Paucos infirmos impoſitis manibus curauit.

Non poterat ibi Ieſus virtutem vllam facere ex impedimento & repugnantia obiecti.

Verſ. 6. Et mirabatur. verâ admiratione cauſatâ ex ignota ſibi experimentaliter infidelitate compertâ in Nazarenis contra omnem rationem. Propter incredulitatem. pro, *infidelitatem*, eorum. Refertur hæc cauſa ad vtrumque, ſcilicet *non poterat*, & *mirabatur*. Et ſignificatur ſimul indiſpoſitio Nazarenorum ad recipiendum effectus miraculorum. Et circuibat caſtella in circuitu, docens. Expertus incredulitatem Nazarenorum, quærit fructum facere in caſtellis per circuitum, ne culpa Nazarenorum iſti poſthabeantur. Reliqua circa geſta in Nazareth expoſita, vide Matth. 13.

Verſ. 7. Et conuocauit duodecim: & cœpit eos mittere binos: & dabat illis poteſtatem ſpirituum immundorum. ſcilicet ordinariam: hoc eſt, efficacem tunc, ſi tam ex parte Apoſtolorum, quàm ex parte curandorum, ſeu agentium pro ipſis concurrerent, quæ concurrere debent. Ex parte enim aliorũ debebat concurrere fides, ex parte autem Apoſtolorum debebant etiã concurrere quædam: puta oratio & ieiunium. Vnde non potuerunt eiicere dæmonium: de quo Dominus dixit, *Hoc genus dæmoniorum non eiicitur niſi in oratione & ieiunio.*

Binos mittit 12. Apoſtolos, quibus dat poteſtatẽ ſpirituum immundorũ.

Verſ. 8. Et præcepit illis, ne quid tollerent in via niſi virgam tantum. Matth. 10. dicitur, *nec virgam*. Solutio eſt, quòd virga ad officium defenſionis (ſicut & cætera arma defenſiua) inhibita eſt: virga autem ad officium ſuſtentationis in itinere, conceſſa eſt. Non peram, non panem, neque in zona æs:

Virga ad defenſionem inhibetur; ad ſuſtentationẽ conceditur.

Verſ. 9. Sed calceatos ſandaliis. Matth. 10. dicitur *neque calceamenta*. Solutio eſt, quòd apud Matth. duplicata calceamenta inhibentur: hic vero mittuntur calceati ſandaliis: iuxta illorum morem. Non enim fecit eos vendere calceos & emere ſandalia cùm ab vniuerſa Euangelica doctrina diſcrepet ſolicitudo circa figuram calceorum, veſtis & cuiuſcunque operimenti, indigna ſiquidem tali tantóque doctori eſt huiuſmodi cura: à quo nullum ſimile præceptum inuenitur. Nullum enim de colore, quantitate, aut figura veſtium, nullum de barba, aut capillis, & vniuerſaliter nullum de huiuſmodi indifferentibus corporeis præceptum inuenitur à Ieſu datum: ſicut nec de differentia cibi aut potus: vt etiam per hoc cognoſcamus ipſum eſſe Deum qui fecit omnia, cui omnia ſeruiunt: cui nihil horum diſplicet, qui vniuerſis in toto orbe nationibus leges dabat, omnibus & ſingulis congruas, nulliſque incommodas, nullâ exceptione alicubi aut aliquando egentes. Ex induſtria itaque Marcus dixit, quod miſit eos calceatos ſandaliis, prout erant calceati: ne erraremus in Matth. intelligendo Ieſum prohibuiſſe calceamenta.

Solicitudo circa figuram calceorum, colorem, quãtitatem, figuram veſtium barbam, capillos in Euãgelio non cõtinetur.

Et ne induerentur duabus tunicis. Ne deſipias intelligendo iuſſiſſe Ieſum diſcipulis, vnicâ tantùm veſte indui, ſed prohibet indui veſtibus mutatoriis, & propterea eiuſdem ſpeciei veſtes duplices inhibuit, ſcilicet tunicas, alteram induendo, & alteram ſeruando ad induendum loco prioris.

Verſ. 10. Et dicebat eis: Quocunque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde: ſcilicet de illo oppido, ciuitate ſeu villa: mutationem enim hoſpitij prohibet.

Verſ. 11. Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, exeuntes inde, excutite puluerem de pedibus veſtris, in teſtimonium illis. hoc eſt, in ſignum teſtimonij: tum quòd non ex vobis, ſed illis procedit priuatio diuinæ gratiæ apud illos: tum quod nihil commune vobiſcum habebunt in regno cœlorum, ſicut vos nec puluerem habetis eorum.

Scito apud Græcos poſt hæc verba ſubiungi: *Amen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis aut Gomorrhis in die iudicij, quam ciuitati illi.* Hæc in textu Græco: quæ Matth. 10. cum reliquis expoſita ſunt.

Verſ. 12. Et exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent:

Verſ. 13 Et dæmonia multa eiiciebant: & vngebant oleo multos ægros. Credendum eſt præcepto Ieſu eos hoc feciſſe: non enim fas eſt credere ex proprio ſenſu vſos fuiſſe vnctione. Verùm hæc vnctio non ſacramentalis intelligitur (qualis eſt vnctio extrema qua vtitur Eccleſia) ſed ritium quoddam. Et ſanabantur. pro, *& ſanabat*. Et refertur ad oleum: ſignificatur enim quod oleum ſanabat ægrotos. Vnde apparet, quòd oleo vtebantur ad ſanandum, non ad ſacramentum miniſtrandum. Apparet quoque quòd ſtatim ſequebatur ſanitas: alioquin non fuiſſet cognita virtus olei ſanantis.

Vnctio infirmorum.

Oleum ægros ſanabat.

Verſ. 14. Et audiuit rex Herodes. Iſte Herodes titulo non erat rex, ſed poteſtate; erat enim tetrarcha Galilææ. Manifeſtum enim factum eſt nomen eius: & dicebat quòd Ioannes Baptiſta reſurrexit à mortuis: & propterea virtutes operantur in illo.

Verſ. 15 Alij autem, ſupple, nonnulli. dicebant quia Helias eſt. Alij verò dicebant, quia Propheta eſt, quaſi vnus ex prophetis. Harum trium opinionum de Ieſu, prima ſuper migrationẽ ſpiritus de corpore in corpus fundatur. Et neſcio vnde ortum habuerit migratio talis, ſcilicet in hominem contemporaneum. Secunda autem ſuper prophetiam Malachiæ de aduentu Heliæ. Tertia ancipitem habet ſenſum an ſignificetur vnum ex prophetis rediiſſe:

Tres opiniones Herodis & cæterorũ de Chriſto.

N iuxta

iuxta traditiones quorundam Philoſophorum de circulo animarum, an ſignificetur, quòd Ieſus eſt propheta ſimilis antiquis prophetis. Et ſi hoc ſignificatur rationabilior cæteris hæc opinio fuit.

Verſ. 16. Quo audito, Herodes ait, Quem ego decollaui Ioannem, hic à mortuis reſurrexit. Deſunt Latinis duæ dictiones: altera verbum, *eſt*: altera pronomen, *ipſe*: puncto tamen intermedio. Ita quòd legendum eſt: *quem ego decollaui Ioannem, hic eſt*: & deinde ſubiungitur, *ipſe à mortuis reſurrexit*. Et hæſitando, non definiendo dixit Herodes hæc verba: vt patet apud Lucam.

Verſ. 17. Ipſe enim Herodes miſit ac tenuit Ioannem & vinxit eum in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris ſui: quia duxerat eam. Deeſt, *vxorem*.

Verſ. 18. Dicebat enim Ioannes Herodi, non licet tibi habere vxorem fratris tui.

Verſ. 19. Herodias autem inſidiabatur illi: & volebat occidere eum, nec poterat.

Verſ. 20. Herodes autem. pro, *enim*. Redditur enim ratio quare Herodias non poterat Ioannem occidere. Metuebat Ioannem, ſciens eum virum iuſtum & ſanctum: & cuſtodiebat, pro, *obſeruabat*, eum: & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat. Hi actus virtutum qui narrantur de Herode, intelligendi ſunt ficti: iuxta verbum Domini appellantis Herodem vulpem, & teſtimonium Matthæi, quòd Herodes volens Ioannem occidere, *timuit populum*. Fictè itaque Herodes exercebat hos virtutum actus erga Ioannem: ob quam fictionem non poterat Herodias occidere Ioannem vt volebat. Marcus enim refert apparentes actus.

Simulatio Herodis erga S. Ioannem Baptiſtam.

Verſ. 21. Et cum dies opportunus accidiſſet, Herodes natalis ſui. In Græco habetur: *Quando Herodes in natalitiis ſuis*, cœnam fecit. pro *faciebat*, principibus pro, *primatibus*, & tribunis. qui præſunt mille. & primis Galilææ:

Verſ. 22. Cúmque introiſſet filia ipſius Herodiadis, & ſaltaſſet, & placuiſſet Herodi ſimúlque recumbentibus, pro, *accumbentibus*, rex ait puellæ: Pete à me quod vis, & dabo tibi.

Filia Herodiadis petit caput Baptiſtæ.

Verſ. 23. Et iurauit illi: quia quicquid petieris, dabo tibi licet dimidium regni mei.

Verſ. 24. Quæ cùm exiſſet, dixit matri ſuæ: Quid petam? At illa dixit, Caput Ioannis Baptiſtæ.

Verſ. 25. Cùmque intraſſet ſtatim cum feſtinatione ad regem, petiuit, dicens: volo vt protinus Superfluit, *protinus*. des mihi in diſco caput Ioannis Baptiſtæ.

Verſ. 26. Et contriſtatus rex, propter iuſiurandum, & propter ſimul recumbentes noluit eam contriſtare. pro, *reiicere*.

Verſ. 27. Sed, pro, *& protinus* miſſo, deeſt *rex*. Legendum eſt, *Rex miſſo* ſpiculatore, præcepit afferri caput eius in diſco. Superfluit, *in diſco*, ſed deſunt tres aliæ dictiones: *ille autem abiit*, Significatur enim quòd ſpiculator abiit ad exequendum mandatum. Et decollauit eum in carcere.

Decollatur in carcere S. Ioannes.

Verſ. 28. Et attulit caput eius in diſco: & dedit illud puellæ: & puella dedit matri ſuæ.

Verſ. 29. Quo audito, diſcipuli eius venerunt: & tulerunt corpus. pro, *cadauer*. eius: & poſuerunt illud in monumento. Geſta hæc expoſita vide Matthæi decimoquarto.

Verſ. 30. Et conuenientes Apoſtoli ad Ieſum, renunciauerunt ei omnia quæ egerant & docuerant. Nota Apoſtolos ſingula tam quæ egerant quam quæ docuerant, referre ad Ieſum: vt hinc diſcant prædicatores ad Prælatum referre, & quæ egerint & quæ docuerint.

Verſ. 31. Et ait illis, venite ſeorſum in deſertum locum: & requieſcite puſillum. Erant enim qui veniebant & redibant multi: & nec ſpatium manducandi habebant. Prouidet pius ac prudens magiſter diſcipulis de aliquantula quiete: inſtruens prælatos quid agere debeant eum miniſtris ſuis.

Verſ. 32. Et aſcendentes in nauim, abierunt. In Græco non habentur hæ tres dictiones, *aſcendentes in nauim*: nec habetur, *abierunt*, ſed *abiit*. Ita legendum eſt, Et abiit. Significatur enim de Ieſu quòd abiit. In deſertum locum. Deeſt. *naui*, ſeorſum. Significatur quòd Ieſus abiit nauiculâ in locum deſertum, qui erat in territorio ciuitatis Bethſaidæ: vt Lucas dicit.

Verſ. 33. Et viderunt eos abeuntes: & cognouerunt. Deeſt *eum*, ſcilicet Ieſum. multi: & pedeſtres de omnibus ciuitatibus cucurrerunt. pro, *concurrerunt*, illuc: & præuenerunt eos. pro, *conuenerunt ad illum*. Vbi patet, quòd non ſignificatur iſtos concurrentes ad Ieſum, præueniſſe deſcenſum Ieſu de nauicula: ſed quòd conuenerunt ad Ieſum iam exiſtentem in deſerto.

Verſ. 34. Et exiens de ſecretiore loco in quo erat: vnde & Lucas dicit, quòd excepit eos. Significatur enim, quòd Ieſus quamuis ſequeſtrauerit ſe & ſuos diſcipulos à turbis, videns tamen tot ad ſe concurriſſe in deſertum, non diuertit ab eis, ſed exiuit ad eos, ſed excepit eos. Vidit turbam multam Ieſus, & miſertus eſt ſuper eos: quia erant ſicut oues non habentes paſtorem. Magna indigentia ſignificatur per hanc ſimilitudinem: oues enim valde egent paſtore.

Miſeretur Chriſtus turbarum ſequentium, quibus vult prouidere de cibo.

Verſ. 35. Et cum iam hora multa fieret. pro, *facta eſſet*. Significatur enim tarda diei hora, ad quam protractus fuerat ſermo doctrinæ. Acceſſerunt diſcipuli eius, dicentes: Deſertus eſt locus hic: & iam hora præteriit. Deeſt. *multa*:

Verſ. 36. Dimitte illos, vt euntes in proximas. pro, *circumiacentes*, villas & vicos, emant ſibi cibos. pro, *panes*, quos manducent. pro, *quod enim manducent non habent*. Rationem enim reddunt ſuæ ſolicitudinis.

Verſ. 37. Et reſpondens ait illis: Date illis manducare. Præcepit hoc ſciens futuram executionem, quam diſcipuli impoſſibilem reputabant. Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denariis panes: & dabimus, pro, *demus*, illis manducare? Reſponſio hæc diſcipulorum legenda eſt interrogatiue: non ad ſignificandum interrogationem, ſed impoſſibilitatem, conſueto enim modo loquendi ſignificant, non habere modum prouidendi tantæ turbæ, quia carent tanta pecunia: cum

cùm tamen debuiſſent exhibere ſe promptos ad exequendum iuſſa, ſupplicando vt Ieſus prouideret.

Verſ. 38. Et dixit eis, Quot panes habetis? ite & videte. Et cum cognouiſſent, dicunt: Quinque & duos piſces.

Verſ. 39. Et præcepit illis vt accumbere facerent omnes ſecundum contubernia. In Græco habetur *conuiuia conuiuia*. Et ſignificatur, per diuerſa conuiuia. Super viride fœnum. pro, *ſuper viridem herbam.*

Verſ. 40. Et diſcubuerunt in partes. In Græco habetur *areolæ*. Et ſignificatur per diuerſas areolas. Per centenos & quinquagenos.

Triplex ordo diſcumbentium ſuper fœnum.

Ordinē diſcumbentium deſcribit Marcus tripliciter: ſcilicet *à disiunctione locorum* per diuerſas areolas: hoc eſt, diuerſas partes prati disiunctas propriis ſulcis, quemadmodum areolæ hortorum diſtinguuntur; & *à diuerſitate conuiuiorum.* hoc eſt, quòd erant diſtincti velut per diuerſas menſas: & demum *à diuerſitate numeri*: hoc eſt, quòd aliquæ areolæ erant capaces centum, & aliquæ capaces quinquaginta, vel potiùs quòd aliquod conuiuium erat centum, & aliquod quinquaginta. Et deſcripſit hæc Euangeliſta vt cognoſcamus coram Ieſu non fuiſſe confuſam comeſtionem: ſed ordinatè diſpoſitos ſedentes ac quieſcentes omnes comediſſe.

Coram Ieſu comeſtio non confuſa ſed ordinata.

Verſ. 41. Et acceptis quinque panibus & duobus piſcibus, intuens in cœlum. vt omnes viderent à Deo fieri miraculū, Benedixit & fregit panes. propriis manibus meliùs ſcindendo quàm gladio. Et frangendo multiplicabat, & hoc ad euidentiam miraculi. Vnde etiam & piſces ipſos ipſemet diuiſit. Et dedit diſcipulis ſuis vt ponerent ante eos.

Verſ. 43. Et ſuſtulerunt reliquias. Superfluit *reliquias*. Fragmentorum duodecim cophinos plenos: & de piſcibus. Ad cumulum teſtimonij patrati miraculi voluit Ieſus tot cophinos fragmentorum ſupereſſe.

Verſ. 44. Erant autem qui manducauerant. deeſt *ferè*, quinque millia virorum. Aduerbium *ferè* ad numerum quinque millium refertur. Reliqua vide expoſita circa hoc miraculum Matthæi decimoquarto.

Diſcipulis ſuis cauet Chriſtus à conſortio mulierum.

Verſ. 45. Et ſtatim coëgit diſcipulos ſuos. Inuiti enim diſcipuli recedebant ab eo, quibus tamen cauebat à conſortio nocturno tot mulierum poſtquam ſaturata erat turba. Aſcendere nauim, vt præcederent ſe trans fretum ad Bethſaidam. Erat enim aliquanta diſtantia à deſerto Bethſaidæ ad ipſam Bethſaidam, verſus quam iubet diſcipulos ire. Dum ipſe dimittit populum pro, *turbam.*

Ciuilis Chriſti comitas etiam ad ruſticos.

Verſ. 46. Et cùm dimiſiſſet eos. Græca dictio non ſignificat ſimplicem dimiſſionē: ſed dimiſſionem benignam, quâ amicis recedentibus quaſi vale dicimus. Significat enim, quòd Ieſus more celebrantiū conuiuia beneuolè eos emiſit: in quo maxima Ieſu comitas etiam ad ruſticos commendatur. Abiit in montem orare, pro, *vt oraret.* Verum hominem ſe monſtrat orando: exemplumque aliis præbet poſt prædicationem, mentem ad Deum leuandi.

Verſ. 47. Et cùm ſerò eſſet pro, *factum eſſet*. Vnde ſignificatur, quòd ante ſolis occaſum dimiſit Ieſus turbam. Erat nauis in medio mari. Non ſignificatur medium per æquidiſtantiam à ripis, ſed profundum mare: erant enim viginti-

quinque ſeu triginta ſtadiis longè à terra apud Ioannem. Et ipſe ſolus in terra:

Verſ. 48. Et videns eos laborantes. Niſi viſionem corporalem ſignificaret Euangeliſta, non dixiſſet, quòd ipſe erat in terra, *videns eos laborantes.* quoniam intuitu diuino videbat non ſolùm eos, ſed vniuerſa quæ fiunt in cœlo & in terra. Nec obſtat quòd nox eſſet: quoniam etiam nocte in monte exiſtens videmus nauiculas in mari prope laborantes. In remigando. Dictio Græca non ſpeciem remigationis, ſed genus ſignificat commune remigationi & actioni, qua agimus naues & currus: verùm interpres quia Ioannes explicat *cùm remigaſſent ſtadia quaſi viginti quinque*, ideo ſpeciem expreſſit. Erat enim ventus contrarius eis. Et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans ſuper mare, & volebat præterire eos. hoc eſt, diſpoſuit greſſus ſuos ad ſimilitudinem volentis præterire. talem enim exhibebat ſe in ambulatione, qualis apud eos erat in mente, ſcilicet non fixus, non firmâ fide.

Ambulat Chriſtus ſuper mare.

Verſ. 49. At illi vt viderunt eum ambulantem ſuper mare, putauerunt phantaſma eſſe: & exclamauerūt. timentes à phantaſmate.

Verſ. 50. Omnes enim viderunt eum, & conturbati ſunt. Et ſtatim locutus eſt cum eis: & dixit eis, confidite, ego ſum, nolite timere.

Verſ. 51. Et aſcendit ad illos in nauim: & ceſſauit ventus. Omittit hîc Marcus verba & geſta inter Ieſum & Petrum. Et plus magis. pro, *valde ex abundanti*, ſeu *valde ſupra modum.* Intra ſe ſtupebāt. Magnitudo enim ſtuporis ſignificatur: vnde in Græco ſubiungitur *ſtupebant & admirabantur*, ordine præpoſtero.

Verſ. 52. Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum. Nota etiam in Chriſti diſcipulis poſt tot miracula viſa adhuc obcæcatum cor: & diſce diuinæ gratiæ tribuere donum fidei, non viſioni miraculorum.

Fides diuinæ gratiæ tribuenda, non miraculis.

Verſ. 53. Et cùm transfretaſſent, venerunt in terram Genezareth. Hinc apparet terram Genezareth communem eſſe Bethſaidæ & Capharnaum, quo apud Ioannem venerunt: nam verſus Bethſaidam præceperat Ieſus vt irent. Et applicuerunt. deeſt *in portum.*

Verſ. 54. Quumque egreſſi eſſent de naui, continuò cognouerunt eum. pro, *agnouerunt eum.* Significatur enim, quòd incolæ recognouerunt eum vt pote priùs eis notum.

Verſ. 55. Et percurrētes vniuersā. Deeſt, *circumiacentem*, regionem illā. Nō ſufficit incolis agnoſcentibus Ieſum propria conſolatio: ſed per vniuerſam regionem diſcurrunt annunciando, quòd Ieſus qui facit miracula, adeſt. Cœperunt in grabbatis eos qui ſe malè habebant, circunferre. Non ſolùm annunciant: ſed inchoant circunferre ægrotos in grabbatis, ad prouocādum alios tum ad continuandum cœptas lationes, tum ad inchoandum aliorum lationes ægrotorum. Vbi audiebant eum eſſe Non manebat Ieſus in vno loco, ſed per regionē diſcurrebat. Et propterea circunferebantur in grabbatis ęgroti, vt ante eum locarentur.

In grabbatis ægroti circumferantur ad Ieſum.

Verſ. 56. Et quocunque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebāt infirmos: & deprecabantur eum, vt vel fimbriam veſtimenti eius tangerent.

Opus erat prece: quoniam decumbentes in lectulis, non valebant attingere ad Ieſum, niſi ſubſtitiſſet aut appropinquaſſet ad eos, vel è conuerſo. Et quotquot tangebant eum, ſalui fiebant. Quamuis tangerent non carnem, ſed veſtimentum Ieſu. Euangeliſta tamen deſcribens rationem miraculi, dicit quod tangebant eum, ipſe enim erat (non veſtis eius) ſanitatem donans, mediante tactu ſuæ veſtis. Et conſidera hîc quantam multitudinē curatorum Euangeliſta ſimul ſignificat.

CAPVT. VII.

Vers. 1. ET conuenerunt ad eum Phariſæi & quidam de Scribis, venientes ab Hieroſolymis.

*Verſ.*2. Et cùm vidiſſent quoſdam ex diſcipulis eius communibus manibus (id eſt, non lotis) manducare panes, vituperauerunt. pro, *incuſauerunt*. Significatur enim, quod reprehenderunt.

Phariſæi ſcandalizantur de diſcipulis Chriſti quòd non lauent manus.

*Verſ.*3. Phariſæi enim & omnes Iudæi niſi crebrò lauerint manus, non manducant: tenentes traditionem ſeniorum.

Verſ. 4. Et à foro venientes, niſi baptizentur non comedunt, Et alia multa ſunt quæ tradita ſunt illis ſeruare: baptiſmata calicum & vrceorum, & æramentorum & lectorum.

*Verſ.*5. Et interrogabant. pro, *deinde interrogant*, eum, procul dubio arguendo. Phariſæi & Scribæ: Quare diſcipuli tui non ambulant iuxta traditionem ſeniorum, ſed communibus manibus manducant panem?

*Verſ.*6. At ille reſpondens dixit eis: Bene prophetauit Eſaias de vobis hypocritis, ſicut ſcriptum eſt. Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longè eſt à me.

*Verſ.*7. In vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum. Superfluit coniunctio, *&*. Significatur ſiquidem, quòd doctrinæ eorum ſunt præcepta hominum: appoſitiuè enim legendum eſt.

*Verſ.*8. Relinquentes enim mandata Dei tenetis traditionem hominum: baptiſmata vrceorum & calicum: & alia ſimilia his facitis multa.

Verſ. 9. Et dicebat illis: Bene irritum fecistis, pro, *reiecistis*, præceptum Dei vt traditionem veſtram ſeruetis.

Verſ. 10. Moyſes enim dixit. Nota idem appellari a Ieſu præceptum Dei, & dictum Moyſi: vt hinc intelligamus dicta Moyſi eſſe dicta Dei. Honora patrem tuum & matrem tuam: &, qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.

*Verſ.*11. Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri vel matri corban (quod eſt donum) quodcunque ex me, tibi proderit. Aiunt *corban* non quodcunque donum, ſed Deo dicatum ſignificare.

Verſ. 12. Et vltrà non dimittitis eum quicquam facere patri ſuo aut matri. Vniuerſa hæc materia expoſita eſt Matthæi decimoquinto diffuse. Sententia tamen horum verborum non tam clara eſt apud Matthæum: quoniam illic dicitur, *& non honorificabit patrem ſuum aut matrem ſuam*: hîc verò dicitur, *& vltrà non dimittitis eum quicquam facere patri ſuo aut matri ſuæ*. Significatur enim hîc, quod [illegible] debitam a filio, [illegible] relinquebant filio vnde ſubueniret patri aut matri.

*Verſ.*13. Reſcindentes, pro, [illegible], verbum Dei per traditionem veſtram quam tradidiſtis: Et ſimilia huiuſmodi multa facitis. Hinc habes quod non in hoc ſolo errabant.

Verſ. 14. Et aduocans iterum turbas, dicebat illis. Audite me omnes & intelligite

*Verſ.*15. Nihil eſt extra hominem, introiens in eum, quod poſſit eum coinquinare: ſed quæ de homine procedunt, illa ſunt quæ coinquinant hominem.

Verſ. 16. Si quis habet aures audiendi, audiat.

*Verſ.*17. Et cùm introiſſet in domum à turba, interrogabant eum diſcipuli eius parabolam.

*Verſ.*18. Et ait illis: Sic & vos imprudentes, pro, *ſine intelligentia*, eſtis? Non intelligitis quia omne extrinſecus introiens in hominem, non poteſt eum coinquinare:

*Verſ.*19. Quia non intrat in cor eius, ſed in ventrem vadit & in ſeceſſum exit purgans omnes eſcas?

Verſ. 20. Dicebat autem, quoniam quæ de homine exeunt, illa coinquinant hominem.

*Verſ.*21. Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt. Primus effectus malæ voluntatis (quæ cor appellatur) deſcribitur mala cogitatio: tum vt intelligamus omnem malam cogitationem eſſe aliquo modo voluntariam: in cuius ſignum fatemur in Chriſto, nullam tentationem fuiſſe intus. Si enim cogitationes malæ inuenirentur inuoluntariæ, non dixiſſet Ieſus, *de corde procedunt cogitationes malæ*. Tum vt intelligamus inquinari homines ſolis malis cogitationibus, etiamſi nullum exterius opus malum, nullus exterior ſermo malus adſit. Adulteria, fornicationes, homicidia.

Mala cogitatio primus malæ voluntatis effectus.

Verſ. 22. Furta, auaritiæ, nequitiæ. Nomine generis ſignificantur vel vniuerſi mali habitus, appellati *nequitiæ*, quia reddunt hominem nequeuntem continere ſe à malis operibus: vel vitia ad luxum vitæ ſpectantia quæ ſpecialiter reddunt homines impotentes ad ea quæ ſūt virtutis. Dolus, impudicitiæ, oculus malus, blaſphemia, ſuperbia, ſtultitia. Imprudentia nō defectu naturalis ſagacitatis, ſed contrarietate ad virtutem prudentiæ) ſignificatur.

Nequitia quid & vnde

Verſ. 23. Omnia hæc mala ab intus procedunt: & coinquinant hominem.

*Verſ.*24 Et inde ſurgens abiit in fines Tyri & Sidonis: & ingreſſus domum, neminem voluit ſcire. Tanquā non venerit prædicaturus Gentilibus. Et non potuit latere. Non ſignificatur impotentia Ieſu, ſed impotentia ſilentij: quamuis enim Ieſus veniſſet non vt publica perſona, non potuerunt tamen ſilere qui cognoſcebant ipſum: ſuperiùs namque cap. 3. dictum eſt, quòd multi ex Idumæa & partibus circa Tyrum & Sidonem conuenerant ad Ieſum.

*Verſ.*25. Mulier enim ſtatim vt audiuit de eo (cuius filia habebat ſpiritum immundum) intrauit in domum in qua erat Ieſus. Et procidit ad pedes eius.

*Verſ.*26. Erat autē mulier Gentilis Syrophœni

phœniſſa genere. Dictio interpretata *Gentilis* propriè ſignificat Græca. ſed interpres quia eadẽ dictio tráſlata videtur in libris noui Teſtamenti quandoque ad ſignificandum Ethnicum, ideo tranſtulit Gentilis. quod eſt certius, quam quòd fuerit Græca: cum genere dicatur Syra, non cuiuſcunq; partis Syriæ ſed Phœnicis. Et rogabat eum vt dæmonium eijceret de filia ſua.

Syrophœniſſa vocat pro ſa lute filiæ ſua dam nia ca.

Verſ. 27. Qui dixit illi: Sine priùs ſaturari filios: non eſt enim bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus.

Verſ. 28. At illa reſpondit, & dixit illi: vtique domine. nam & catelli comedunt ſub menſa de micis puerorum.

Verſ. 29. Et ait illi: Propter hunc ſermonem vade, exijt dæmonium à filia tua.

Verſ. 30. Et cùm abiiſſet domum, inuenit puellam, pro *filiam*. iacentem ſuper lectum, & dæmonium exijſſe. Vide expoſita circa hæc Matthæi 15.

Verſ. 31. Et iterum. Alium aduentum Ieſu ad mare Galilææ ſignificat. Exiens de finibus Tyri venit per Sidonem. pro, *de finibus Tyri & Sidonis venit*, ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos. Decapolis nomen eſt regionis decem vrbium.

Decapolis nomen regionis decem vrbium.

Verſ. 32. Et adducunt ei ſurdum & mutum. pro, *ſurdum impeditæ lingua.* Significatur enim non mutus, ſed vix valens loqui. Narraturque à ſolo Marco hoc miraculum in ſpecie. Et deprecabantur eum vt imponat illi manũ.

Verſ. 33. Et apprehendens eum de turba ſeorſum, miſit digitos ſuos in auriculas eius. In Græco habetur ſic: *miſit digitos ſuos expuens in aures eius.* Et expuens tetigit linguam eius:

Surdum & mutum ſanat Ieſus.

Verſ. 34. Et ſuſpiciens in cœlum, ingemuit. Inter ſpeciales modos, quibus quandoque vſus eſt Ieſus ad curandum, admiratione dignus eſt iſte, cum tot circumſtantiis nullâ neceſſitate, ſed ſolâ voluntate adhibitis: nam ducit illum ſeorſum, tangit loca ægritudinum, vtitur ſputo, in vtriſque adhibet gemitum, eleuat oculos in cœlum: ad ſupplendum quæ deerant ex parte aliorum, ad efficaciam ordinariæ poteſtatis, quæ appellatur gratia curationum. Noluit enim Ieſus vti excellenti poteſtate ſuâ, ſed illâ ordinariâ poteſtate quam dederat diſcipulis: quæ diſpoſitionẽ exigit ex parte aliorum: nihil ſiquidem de huius ſurdi fide aut deuotione apparet: offerentium autem illum minor fides ſignificatur, cum deſcribuntur precantes vt imponat illi manum. Vndique ergo deficiente fide, ſupplet Ieſus gemitu, ſuſpectione in cœlum, & applicatione propriæ carnis ac ſputi, tanquam ſancta inſtrumenta adhibendo: nam ſancta erant omnia quæ Ieſu erant. Et inſtruxit per hoc diſcipulos ad ſupplendum quandoque orationibus & adhibitione ſacrarum rerum, ea quæ deſunt ex parte aliorum. Et ait illi, Ephphatha: quod eſt, adaperire. Hebraica dictio eſt *Ephphata*: quam ipſemet Euangeliſta interpretatus eſt per imperatiuum paſſiuum, *aperire*. Et dirigitur iſte ſermo non ad aures, ſed ad hominem: cui dicitur, fias apertus.

Adhibitis multis circunſtantiis Cur.

Orationibus & adhibitione rerum ſacrarum ſupplenda quæ deſunt ex parte aliorum.

Verſ. 35. Et ſtatim apertæ ſunt aures eius: & ſolutum eſt vinculum linguæ eius: & loquebatur rectè. Hinc firmatur, quòd non erat mutus: non enim dixit, *& loquebatur*: ſed dixit, *& loquebatur rectè*. Vnde etiam conſequenter habetur, quòd nõ erat ſurdus à natiuitate: ſurdi enim à natiuitate, neque rectè, neque non rectè ſciunt loqui.

Verſ. 36. Et præcepit illis. humilitatis affectu. Vide quam crebrò vtitur Ieſus humilitatis affectu. Ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabãt:

Verſ. 37. Et eo amplius admirabantur. pro, *ſtupebant*, dicentes, Bene omnia fecit, & ſurdos fecit. pro, *facit*, audire, & mutos loqui. Græca dictio non ſignificat mutos, ſed elingues, ſeu non potentes loqui. Directe enim reſpondet hoc ei, quod in principio huius narrationis dictum eſt, *ſurdum impeditæ linguæ*. Nec mireris pluraliter dici: quia numerus pluralis pro ſingulari ſæpè vſurpatur.

CAPVT VIII.

IN diebus illis, iterum cùm turba multa eſſet cum Ieſu, nec haberent quod manducarent, conuocatis diſcipulis, ait illis:

VERS. I. *Miſericordia eſt condolentia alienæ miſeriæ tanquam propriæ.*

Verſ. 2. Miſereor ſuper turbam. Miſericordia propriè, paſſio eſt: eſt enim condolentia quædam alienæ miſeriæ tanquàm propriæ. Verúmque humanum animum ſe habere monſtrauit miſerendo. Quia ecce iam triduo ſuſtinent me. pro, *manent apud me*, nec habent, quod manducent. Non eſt putandum illos triduo ieiunaſſe: ſed conſumpſiſſe quicquid habebant alimenti duobus diebus, & tertio die nihil habuiſſe ad manducandum.

Verſ. 3. Et ſi dimiſero eos ieiunos in domum ſuam, deficient in via: quidam enim ex eis de longè venerunt.

Verſ. 4. Et reſponderũt ei diſcipuli eius, Vnde iſtos quis poterit hîc ſatiare panibus in ſolitudine? Diſcipuli minoris fidei ſe eſſe monſtrant: quamuis viderint prius miraculum quinque panum & duorum piſcium.

Verſ. 5. Et interrogauit eos, quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem.

Miraculum ſeptem panũ.

Verſ. 6. Et præcepit turbæ diſcumbere ſuper terram. Et accipiens ſeptem panes, gratias agens fregit: & dabat diſcipulis ſuis vt apponerent. Et appoſuerunt turbæ.

Verſ. 7. Et habebant piſciculos paucos, & ipſos benedixit. Pronomen *ipſos*, ſuperfluit hîc. Legendum eſt enim, *Et benedixit* & iuſſit apponi & ipſos. ſcilicet piſciculos.

Verſ. 8. Et manducauerunt & ſaturati ſunt, & ſuſtulerunt quòd ſuperfuerat de fragmentis ſeptem ſportas.

Verſ. 9. Erant autem qui manducauerant quaſi. pro, *fermè*, quatuor millia, & dimiſit eos. Vide Matthæi 15. expoſita circa hoc miraculum.

Verſ. 10. Et ſtatim aſcendens nauim cum diſcipulis ſuis, venit in partes Dalmanutha. Idem locus eſt qui a Matthæo nominatur Magdala.

Dalmanutha & Magdala idem.

Verſ. 11. Et exierunt Phariſæi: & cœperunt conquirere. hoc eſt, diſputare. Hæc diſputatio videtur illa, quæ deſcripta eſt Ioannis ſexto: conſonat enim tempus: conſonat & petitio ſigni de cœlo. Cum eo, quærentes ab illo ſignum de cœlo: tentantes eum. Non ad hoc vt crederent petebant ſignum de cœlo, vel ſimile mannæ in deſerto, vel aliquid maius, de cœlo tamen.

Signum de cœlo quærũt Phariſæi.

Verſ. 12. Et ingemiſcens ſpiritu. deeſt, *ſuo.* Condolentiam Ieſu ſuper Phariſæorum incredulitate, non inſurgentem ex ſeſe, ſed excitatam à proprio ipſius ſpiritu deſcribit. Ait: Quid generatio iſta ſignum quærit? Amen dico vobis, ſi dabitur generationi iſti ſignum. Sermo mutilus eſt, conſonans ingemiſcenti. Vtuntur enim ingemiſcentes ſermone truncato, quemadmodum & irati. Et propterea ſicut Deus iratus deſcribitur dicens; *ſi introibunt in requiem meam*: ita Ieſus ingemiſcens dicit, *ſi dabitur generationi iſti ſignum*: vbique enim mutilo ſermone ſignificatur negatiuus ſenſus hoc modo prolatus.

Pſal. 94. 11.

Verſ. 13. Et dimittens eos, aſcendit iterum nauim: & abiit trans fretum.

Verſ. 14. Et obliti ſunt panem ſumere & niſi vnum panem non habebant ſecum in naui.

Verſ. 15. Et præcipiebat eis, dicens, Videte & cauete. Superfluit, *&*. A fermento Phariſæorum & fermento Herodis. Sicut fermentum Phariſæorum appellat ſimulatam doctrinam, ita fermentum Herodis appellat ſimulatam religionem. Fermenti enim vſus in abſconſione ſub farina eſt: & virtutem eleuatiuam ad inanem gloriam ſignificat.

Simulata & doctrina & religio dicitur fermentum.

Verſ. 16. Et cogitabant ad alterutrum. pro, *& diſputabant inter ſeſe*, dicentes, quia panes non habemus.

Verſ. 17. Quo cognito, ait illis Ieſus: Quid cogitatis quia panes non habetis? nondum cognoſcitis nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor veſtrum? Prouidâ diſpenſatione diuinâ effectum eſt, vt diſcipuli Ieſu viſis tot miraculis, adhuc cæcatum cor haberent: ad tollendum à modo ſuſpicionem omnis humanæ artis in Ieſu & diſcipulis eius, per quos poſteà mundus conuerſus eſt ad fidem Ieſu.

Verſ. 18. Oculos habentes non videtis: & aures habentes non auditis: nec recordamini.

Verſ. 19. Quando quinque panes fregi in quinque millia, quot cophinos fragmentorum plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei, duodecim.

Verſ. 20. Quando autem ſeptem panes in quatuor millia, quot ſportas fragmentorum tuliſtis? Illi autem dixerunt ei, ſeptem.

Verſ. 21. Et dicebat eis, Quomodo nondum intelligitis?

Verſ. 22. Et veniunt Bethſaidam, & adducunt ei cæcum: & rogabant eum vt illum tangeret.

Cæcus illuminatur.

Verſ. 23. Et apprehensâ manu cæci, eduxit eum extra vicum: & expuens in oculos eius impoſitis manibus ſuis, interrogauit eum ſi quid videret. In huius cæci curatione vtitur quoque Ieſus ſimili modo quo vſus fuerat in curatione ſurdi impeditæ linguæ. Et cùm hic non fuerit cæcus à natiuitate, ſicut nec ille natus ſurdus, apparet quòd in iis quæ erant faciliora miracula, Ieſus difficiliùs curat: mortuos enim ſuſcitat ſolo verbo: & his minimis adhibet tot media, vt cognoſcamus, quòd non ex impotentia Ieſu hoc prouenit: ſed quia defectum alienæ fidei ſupplet ad efficaciam poteſtatis ordinariæ: nam & huius cæci nulla legitur fides: & rogantes petunt vt imponat illi manum, non credentes illos in perſe poſſe cæcum curari.

Verſ. 24. Et aſpiciens. pro, *recepto viſu*, ait, Video homines velut arbores ambulantes. Deſunt in hac oratione duæ dictiones. In Græco enim habetur: *video homines, quoniam velut arbores video ambulantes*, Ita quod cæcus aliquantulum videns fatetur ſe videre homines, non quia viſu diſcerneret ipſos, quos videt eſſe homines (videbat enim homines velut arbores) ſed quia videbat eos ambulantes, ita quod ex ambulatione diſcernebat illos, quos ſic confuſe videbat, eſſe homines.

Cæcus videt homines velut arbores ambulantes.

Verſ. 25. Deinde iterum impoſuit manus ſuper oculos eius: & cœpit videre. pro, *& fecit eum videre.* ſupple denuò. & reſtitutus eſt, ita vt clarè videret omnia. pro, *& vidit clarè omnes*, ſupple homines. Eſt in hoc miraculo ſingulare, quòd paulatim Ieſus cæco viſum reſtituit: primò imperfectè & deinde perfectè: tum vt intelligamus quantus erat defectus alienæ fidei; tum vt diſcerent diſcipuli etiamſi imperfectum opus miraculoſe facerent, non deſiſtere, ſed iterū orare, ſacra adhibere, & huiuſmodi: tum vt diſceremus non eſſe à miraculis exemptas curationes imperfectas, & quæ paulatim procedendo de imperfecto ad perfectum fierent: cùm ad Deum ſeu ſanctos confugeremus ſupplicātes pro ſanitate, emiſſis vel non emiſſis votis.

Curationes imperfectæ non à miraculis exemptæ.

Verſ. 26. Et miſit illum in domū ſuam, dicens: Vade in domum tuam. Superfluit *vade in domum tuam.* Et ſi in vicum. Diſſonāt inter ſe Græci codices: dum quidam ſic habent: alij autem, *& neque in vicum.* Introieris, nemini dixeris. Deeſt, *in vico.* Ex quo apparet, quòd præcedens litera legenda eſt vt textus noſter habet, *& ſi in vicum introieris.* Si enim prohibuiſſet ingreſſum in vicum, non ſubiunxiſſet, neque dixeris in vico, ſed optime quadrat vt poſtquam dixerit, *& ſi in vicum introieris*, ſubiunxerit, *nemini dixeris in vico.* Pluries expoſitum eſt præcepta hæc ex affectu prodire humilitatis.

Verſ. 27. Et egreſſus eſt Ieſus & diſcipuli eius in caſtella Cæſareæ Philipi, & in via interrogabat diſcipulos ſuos, dicens eis, Quem me dicunt homines eſſe?

Verſ. 28. Qui reſponderunt illi dicentes. Superfluit *illi dicentes.* Alij Ioannem Baptiſtam, alij Heliam, alij verò quaſi. Superfluit *quaſi.* vnum de prophetis.

Verſ. 29. Tunc, pro, *& ipſe*, dicit illis: vos verò, quem me dicitis eſſe? Reſpondens Petrus ait ei, Tu es Chriſtus.

Verſ. 30. Et interminatus eſt eis, ne cui dicerent de illo. pro, *de ſe.* Circa hæc dicta (latiùs Matth. 16. ſcripta) vide quæ ibi ſcripſimus. Et adde, quòd ideo Ieſus noluit ante mortem ſuam prædicari à diſcipulis, quòd ipſe eſſet Meſſias, ne impedimentum præſtaret Euangelio regni cœlorum: ne ſcilicet ſuſpicarentur, quòd ambiret regnum. Meſſias enim expectabatur Rex magnus. Fuiſſe autem hanc ſuſpicionem tollendam euentus ſubſecutus teſtatur. quinto enim die poſtquàm acclamatus fuit Meſſias, Pontifices & ſeniores tanquam reum læſæ maieſtatis fecerunt ipſum crucifigi a præſide. Noluit itaque ante electum paſſionis ſuæ tempus hoc publicari, ſed congruo reſeruari tempori.

Noluit Chriſtus ante mortem prædicari quòd eſſet Meſſias, ne ſuſpicio eſſet de eo quòd ambiret regnum.

Verſ. 31. Et cœpit docere eos. Poſt tot miracula, poſt fidē, profeſſionemque diſcipulorū, quòd

ipſo

ipſe eſſet Meſſias, incipit aperire diſcipulis myſterium paſſionis & mortis ſuæ. Quoniam, pro, *quod*, oportet filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus & à ſummis Sacerdotibus & Scribis, & occidi. & poſt tres dies reſurgere.

Verſ. 32. Et palam. pro, *liberè*, verbum loquebatur. Significatur, quòd Ieſus ea, quæ erant paſſionis & mortis ſuæ, liberè ſeu audacter ſine verborum inuolucro, ſine timore prænunciabat.

Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum.

Verſ. 33. Qui conuerſus & videns diſcipulos ſuos, comminatus eſt Petro, pro, *increpauit Petrum*, dicens. Vade retro me Satana: quoniam non ſapis quæ Dei ſunt, ſed quæ ſunt hominum. Vide hæc omnia expoſita Matth. 16.

Verſ. 34 Et conuocata turba cum diſcipulis ſuis, dixit eis, ſi quis vult me ſequi, deneget, pro, *abneget*, ſemetipſum: & tollat crucem ſuam: & ſequatur me.

Verſ. 35 Qui, pro, *quicunque*, enim voluerit animam ſuam ſaluam facere, perdet eam: qui, pro, *quicunque*, autem perdiderit animam ſuam propter me & Euangelium. deeſt, *hic*, ſaluam faciet eam.

Verſ. 36. Quid enim proderit homini ſi lucretur mundum totum, & detrimentum animæ ſuæ faciat?

Verſ. 37 Aut quid dabit homo commutationis. pro, *aut quam dabit homo commutationem*. pro anima ſua? Hæc omnia fuerunt expoſita Matthæi 16.

Verſ. 38. Qui enim me confeſſus fuerit & verba mea. Corrupti ſunt codices (vt creditur) à ſcriptoribus. debet legi, *erubuerit*. In generatione iſta adultera. Appellatur generatio illa Iudæorum adultera, quoad effectum: quoniam relicto affectu Dei tanquam proprij viri, adhærebat ſibiipſi, ſeipſam ſolam amans: ex hoc enim poſteà occiderunt Chriſtum, teſtantibus ipſis: *ne fortè veniant Romani, & tollant locum noſtrum*. Et peccatrice. Ex prædicto enim adulterio multitudo oriebatur peccatorum. Et filius hominis confitebitur. pro, *erubeſcet*, eum. Similiter enim corruptus eſt hic textus. Cùm venerit in gloria patris ſui cum Angelis ſanctis. Conueniens deſcribitur retributio, vt qui verecundatur in hac vita fateri aut imitari Chriſtum, Chriſtus quoque cùm venerit in gloria, verecundetur habere ipſum inter ſuos.

CAPVT IX.

VERS. 39. ET dicebat illis: amen dico vobis, quia ſunt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem, donec videant regnum Dei veniens. pro, *veniſſe*, in virtute. Hæc Marci verba, ſcilicet veniſſe in virtute (quæ Matth. 16. non habentur) fauent intelligentibus Dominum loqui de reſurrectione ſua, cùm dicit, *donec videant regnum Dei veniſſe in virtute*. Tunc enim & non ante venit regnum in virtute immortalitatis corporalis, & in plenitudine poteſtatis Ieſu, cùm *data eſt ei omnis poteſtas in cœlo & in terra*: & victâ morte, etiã totum corpus Ieſu in regnum Dei tranſlatum eſt,

Regnũ Dei venit in virtute in Reſurrectione Chriſti

nullâ paſſibilitate animi, vel corporis remanente. Hæc enim ex regno peccati venerunt & excluduntur a regno Dei.

Verſ. 1. Et poſt dies ſex aſſumpſit. pro, *aſſumit*, Ieſus Petrum, & Iacobum, & Ioannem: & duxit. pro, *abducit*. illos in montem excelſum ſolos. In Græco habetur *ſeorſum ſolos*. Videtur enim ſignificari, quod non cum aliis, ſed ſegregatos ab aliis ſeorſum in loco ab aliorum diſcipulorum loco remoto, duxit illos tres ſolos. Et transfiguratus eſt. pro, *transformatus eſt*. Non enim figura, ſed forma exterior mutata eſt. Coram ipſis. CAP. 9.

Transfiguratio Chriſti.

Verſ. 2. Et veſtimenta eius facta ſunt ſplẽdentia &. ſuperfluit *&*, candida nimis velut nix: qualia fullo non poteſt ſuper terram candida facere.

Verſ. 3. Et apparuit. pro, *viſus eſt* illis Helias cum Moyſe: & erant loquentes cum Ieſu.

Verſ. 4. Et reſpondens Petrus ait Ieſu; Rabbi, bonum eſt nos hic eſſe: & faciamus tria tabernacula: tibi vnum, Moyſi vnum, & Heliæ vnum.

Verſ. 5. Non enim ſciebat quid diceret: erant enim timore exterriti.

Verſ 6 Et facta eſt nubes obumbrans eos: & venit vox de nube, dicens: hic eſt Filius meus chariſſimus. pro, *dilectus*, audite illum.

Verſ. 7. Et ſtatim circumſpicientes, neminem amplius viderunt, niſi Ieſum tantum ſecum.

Verſ. 8. Et deſcendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quod. pro, *quæ*, vidiſſent narrarent: niſi cùm filius hominis à mortuis reſurrexit. Spectantia ad hanc Domini transfigurationem, vide expoſita Matthæi decimoſeptimo.

Verſ. 9. Et verbum continuerunt apud ſe conquirentes quid eſſet cùm à mortuis reſurrexerit. pro, *illud a mortuis reſurgere*. Significatur enim, quòd iſti tres diſcipuli inter ſe diſputabant illud a Ieſu dictum, ſcilicet *a mortuis reſurgere*. Dixerat enim niſi cùm filius hominis à mortuis reſurrexerit: & non penetrantes reſurrectionem ſeu reſurrectionis ſtatum immortalem & glorioſum, diſputabant inter ſe, non quid ſignificaretur, ſed quid eſſet, *Ieſum a mortuis reſurgere*.

Verſ. 10. Et interrogabant eum dicentes, Quid ergo. Superfluit, ergo, dicunt Phariſæi & Scribæ. Superfluunt duæ dictiones, ſcilicet *Phariſæi &*. Legendum eſt enim interrogatiuè: *Quid dicunt Scribæ*, quia Heliam oporteat venire primum? Ratio interrogandi de aduentu Heliæ & reſponſio Ieſu, expoſitæ ſunt Matthæi 17. diffuſè

Interrogatio diſcipulorum de aduentu Meſſiæ.

Verſ. 11. Qui reſpondens, ait illis: Helias cùm venerit primò. reſtituet. pro, *reſtituit*, omnia. Præſentis temporis eſt *reſtituit*. Quoad ſenſum autem nihil refert. quod nobis enim futurum eſt, hoc præſens erit tempore Heliæ. Et quomodo ſcriptum eſt in filium. pro, *de filio*, hominis, vt multa patiatur & contemnatur.

Verſ. 12. Sed dico vobis quia & Helias venit, & fecerunt illi quæcunque voluerunt: ſicut ſcriptum eſt de eo. Tam alieni ſiquidem erant diſcipuli à fide paſſionis & mortis

Ieſu, vt fidei de aduentu Heliæ interſerat Ieſus fidem paſſionis & mortis ſuæ: propterea cùm comprobaſſet dictum Scribarum ab aduentu Heliæ, ſtatim adiungit, *& quomodo ſcriptum eſt de filio hominis*, vt contemnatur, &c. vt vel ſic ex conſortio ſimilis credibilis incipiant credere futuram paſſionem & mortem ipſius.

Vbi etiam perſpice, quòd priùs prænunciauit paſſionem & mortem ſuam abſolute: modò autem repetendo prænunciat prophetatam in ſacris Scripturis mortem paſſionémque ſuam. Et quoniam neſcientibus ſacras Scripturas loquebatur, muniuit hoc credendum duplici teſtimonio, ſcilicet ſimili fide venturi Heliæ, & morte Ioannis Baptiſtæ, ſimiliter prophetatâ: vt ſicut credunt prophetatum Heliam venturum, & ſciunt Ioannem Baptiſtam mortuum, ita credant verè futuram paſſionem & mortem ipſius iam prophetatam in Scripturis.

Verſ. 13. Et veniens ad diſcipulos ſuos. alios: tres enim cum eo veniebant. vidit turbam magnã circa eos: & Scribas conquirentes cum illis. hoc eſt, diſputãtes cum diſcipulis Ieſu.

Turba viſo Ieſu obſtupeſcit. Cur?

Verſ. 14. Et confeſtim omnis populus, pro *turba*, videns Ieſum, ſtupefacta eſt: & expauerunt. Superfluit *& expauerunt*. & accurrentes ſalutabant eum. Ratio ſtupefactionis turbæ, aut inopinatus Ieſu aduentus illuc, aut neſcio quid inſolitum in Ieſu ex transformatione deſcendente apparuit turbæ: ſicut Moyſi deſcendentis à colloquio diuino, facies apparuit fulgens. Vnde & ſubiungitur inſolitus actus turbæ, ſcilicet quòd accurrentes ſalutauerunt Ieſum. Accurſus enim ſignificat deſiderium præſentiæ Ieſu: ſalutatio autem reuerentiam, vt ex hoc facto intelligamus attractiuum aliquid in Ieſu apparuiſſe.

Verſ. 15. Et interrogauit eos. pro, *Scribas*. quid inter vos. pro, *aduerſus illos*, ſeu *cum illis*, conquiritis? Vt enim dictum eſt, diſputabant Scribæ cum diſcipulis Ieſu. Et quamuis Ieſus ſciret omnia, interrogat tamen Scribas, qua de re diſputant cum diſcipulis ſuis: vt reſponſio, occaſio fiat miraculi ſequentis.

Diſputant Scribæ cum diſcipulis Ieſu.

Verſ. 16. Et reſpondens vnus de turba, dixit: magiſter, attuli filium meum ad te, habentem ſpiritum mutum:

Verſ. 17. Quia vbicunque eum apprehenderit, allidit illum: & ſpumat, & ſtridet dentibus, & areſcit: & dixi diſcipulis tuis vt eiicerent illum: & non potuerunt. Hinc apparet materiam diſputationis fuiſſe impotentiam diſcipulorum Ieſu ad curandum puerum lunaticum oppreſſum à dæmonio, niſi enim de hoc diſputaſſent, quærenti Domino à Scribis quid conquiritis cum illis; non diceret Marcus: *& reſpondens vnus*, proferens dictam diſcipulorum impotentiam, &c. Rationabile autem eſt, quòd Scribæ imputarent diſcipulis mali aliquid: puta quòd vanè ſequerentur Ieſum, aut aliquid huiuſmodi, ex quo non poterant illum curare.

Verſ. 18. Qui reſpondens eis, dixit: O generatio incredula, quamdiu apud vos ero, quamdiu vos patiar? Apparet hinc incredibilitatem illorum obſtitiſſe curationi iſtius. Afferte illum ad me.

Dæmoniacus ad Chriſtum adducitur.

Verſ. 19. Et attulerunt eum. Et cùm vidiſſet. ſupple, Ieſus, eum, ſcilicet *lunaticum*, ſtatim ſpiritus conturbauit. pro, *diſcerpſit*, illum. Et intellige diſceptionem non membrorum, ſed virium. Et eliſus, pro, *lapſus*, in terram, volutabatur ſpumans.

Verſ. 20 Et interrogauit patrem eius. non vt diſceret ignotum, ſed vt difficultatem curationis pater pueri confiteretur: & hac occaſione proficeret in fide. Quantum temporis eſt, ex quo ei hoc accidit? At ille ait, ab infantia:

Verſ. 21. Et frequenter eum in ignem & aquam miſit, vt eum perderet. Sed ſi quid potes, adiuua nos miſertus noſtri. Magna differentia inter hunc & leproſum: ille dixit: *Domine ſi vis potes me mundare*: iſte non credit poteſtatem in Ieſu, dicendo, *ſi quid potes*.

Verſ. 22. Ieſus autem ait illi, ſi potes credere. Deeſt præcedens articulus, *hoc ſi potes credere*. Apta obiurgatio, aperiens non ex defectu potentiæ curatiuæ, ſed ex defectu fidei difficultatem curæ prouenire. Omnia poſſibilia ſunt credenti. Ex parte petentis fides reddit omnia poſſibilia, & non ſolùm hoc.

Verſ. 23. Et continuò exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat: credo Domine: adiuua incredulitatem meam. Fatetur ipſemet ſemifidem ſuam: & paulatim proficit, petendo vt ſuppleat Ieſus id incredulitatis, quod in ſe recognoſcit.

Verſ. 24. Et cùm vidiſſet Ieſus concurrentem turbam, comminatus eſt ſpiritui immundo. pro, *increpauit ſpiritum immundum*, dicens illi: Surde & mute ſpiritus. Hinc habes & quòd dæmon reddit quandoque hominem ſurdum & mutum: ſimiliſque eſt ratio de aliis ægritudinibus: & quòd non ſunt audiendi Philoſophi deridentes eos qui dicunt, quòd dæmon cauſat quandoque huiuſmodi ægritudines, eò quòd cauſas naturales habent. Falluntur enim ex affirmatione cauſarum naturalium intrinſecarum, inferendo negationem extrinſecæ cauſæ, qui dæmon eſt: non enim dicimus dæmonem ſine mediis cauſis ſurdum & mutum efficere: ſed applicando actiua paſſiuis: ex induſtria ſiquidem Ieſus alloquitur dæmonem, *ſurde & mute ſpiritus*: ad confutandum negantes huiuſmodi ægritudines a ſpiritu malo quandoque eſſe. Ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum. Ad cumulum teſtimonij, quòd ſpiritus ſit efficiens illum ſurdum & mutum ac lunaticum (vt alius Euangeliſta teſtatur) præcepto cogit illum ad exeundum: præcepta enim intelligentibus diriguntur.

Ægritudines à ſpiritu immundo.

Verſ. 25. Et exclamans & multum diſcerpens eum, exiit ab eo. Et factus eſt ſicut mortuus: ita vt multi dicerent quia mortuus eſt.

Eiicitur dæmon.

Verſ. 26. Ieſus autem tenens manum eius, eleuauit eum & ſurrexit. Si non credis verbis Ieſu, conſidera facta: & vel ſic crede fuiſſe ſpiritum: ægritudo ſiquidem pura non curatur clamando, diſceptionem patiendo, ita vt fiat velut mortuus: imò tunc maxima ægritudinis vis: & tamen tunc Ieſus eleuauit eum, & ſurrexit ſanus. Et dæmon quidem torſit puerum, quia inuitus exibat, faciens peius quod potuit: Ieſus autem permiſit hæc fieri, vt euidentia miraculi magis eluceſceret.

Verſ. 27. Et cùm introiſſet in domum, diſcipuli eius ſecretò interrogabant eum: quare nos non potuimus eiicere eum?

Diſcipuli interrogant cur nõ potuerint eiicere dæmonium.

Verſ. 28. Et dixit illis: hoc genus in nullo poteſt exire niſi in oratione & ieiunio.

Paulò

Paulò antè Ieſus fidem requiri ex parte patientium docuerat, modo ieiunium & orationem ex parte curantium requiri docet, vt intelligamus miracula quandoque impediri ex parte agentis, & quandoque ex parte patientis.

Verſ. 29 Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam. Deeſt in medio præpoſitio, pro, *prætergrediebantur per Galilæam.* Significatur cum celer tranſitus per Galilæam abſque commoratione. Nec volebat quenquam ſcire.

Verſ. 30. Docebat autem diſcipulos ſuos, & dicebat illis: quoniam filius hominis tradetur. pro, *traditur.* in manus hominum, & occident eum, & occiſus tertia die reſurget. Ecce tertiò Ieſus prædicit diſcipulis ſuis ſuam paſſionem & mortem: prædicit autem tanquam præſentem, vt intelligant quòd in ianuis eſt.

Verſ. 31. At illi ignorabant verbum, & timebant eum interrogare. Omnes iſtæ octo dictiones ſunt ſuperfluæ.

Verſ. 32. Et venerunt Capharnaum. Qui cùm domi eſſet, interrogabat eos: quid in via. deeſt *inter vos ipſos,* tractabatis, pro, *diſputabatis?*

Verſ. 33. At illi tacebant. Inter ſe ſiquidem diſputauerant in via quis eorum maior eſſet. In Græco habetur *quis maior:* cætera addidit interpres pro claritate.

Diſputatio diſcipulorũ, quis eorum maior eſſet.

Verſ. 34. Et reſidens vocauit duodecim. Hinc inſinuatur, quòd priorem interrogationem (*quid in via diſputabatis*) dixerat communiter ad diſcipulos antequam ſederet: poſtquam autem ſedit, non vocauit omnes diſcipulos, ſed duodecim: qui accedentes ad eum, dixerunt id quod Matth. 16. legitur, *quis putas maior eſt in regno cælorum?* quod Marcus tacet: ita quòd qui prius tacuerant præ verecundia fateri diſputationem ſuam propriæ ambitionis, poſtquam vocati fuerunt, non tanquam reſpondentes, ſed potius tanquã inuertentes materiam interrogando petunt, non, quis maior, ſed *quis maior in regno cælorum?* timuerũt enim cum ſe viderunt vocatos deprehendi & reprehendi. Et ait illis, ſi quis vult. Monſtrat Ieſus quòd vidit cogitationes eorum ambitioſas, quamuis verba eorum ambitionem non ſonarent: docendo quòd quicunque appetit primatum, oportet eſſe vltimum. Primus eſſe. non videri, non haberi. Erit omnium nouiſſimus & omnium miniſter. Pondera ordinem: appetitum primatus fundat ſuper *eſſe*, non ſuper appetitum ſed ſuper *eſſe* vltimum ac minimum, aperte docens ſi vis eſſe primus, eſto omnium vltimus ordine, & minimus ſubiectionis officio.

Arguuntur à Chriſto.

Verſ. 35. Et accipiens puerum, ſtatuit eum in medio eorum. Quem cùm complexus eſſet. pro, *cum poſuiſſet in vlnis.* Vnde ſignificatur puer hic infantiis ætatis. Et ordine præpoſtero ſcripta ſunt: quia priùs tenuit ipſum in vlnis: & deinde ſtatuit in medio. Ait illis.

Propoſito illo paruulo.

Verſ. 36. Quiſquis vnum ex huiuſmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit. Per demonſtratum puerum intendit repræſentatum per puerum: hoc eſt humilem corde: tales enim ſignificantur per huiuſmodi pueros. Et quicunq; me ſuſceperit, nõ me ſuſcipit, ſed eum qui me miſit. In Deum reſoluit receptionem cuiuſcunque minimi: tum vt meriti ratio ex relatione ad eum cognoſcatur: tum vt omnis gloria in Deum referatur.

Verſ. 37. Reſpondit illi Ioannes. Quia dixerat Ieſus, *quiſquis receperit vnum in nomine meo*, intellexerat Ioannes verbum Ieſu non de ſola receptione ad hoſpitium aut ad conſortium, ſed ampliſſime de quacunque acceptatione ſeu approbatione: & occaſionem inde accepit reſpondendi, an is qui in nomine Ieſu eiicit dæmonia, & tamen non eſt de conſortio diſcipulorum ſequentium Ieſum, ſit probandus an reprobandus. Et hanc conſultationem proponere intendit narrando factum. Dicens: Magiſter vidimus quẽdam in nomine tuo eiicientem dæmonia. Hinc apparet, quod diſcipuli Ieſu miracula faciebant interiecta inuocatione nominis Ieſu. Qui non ſequitur. Legendum eſſet. & prohibuimus eum, quia non ſequitur nos. Zelo vnitatis moti videntur diſcipuli prohibentes illum.

Verſ. 38. Ieſus autem ait: nolite prohibere eum. Nemo eſt enim qui facit virtutem in nomine meo, & poſſit cito malè loqui de me. Prima hæc ratio ex parte vitandæ detractionis ſumitur: ideo enim non prohibendum mandat, quia vtens nomine Ieſu ad facienda miracula, non facilè detrahit ipſi Ieſu: non detrahere autem Ieſu vtile eſt Chriſtianæ fidei. Et hinc habetur, quòd iſte, qui eiiciebat dæmonia in nomine Ieſu, non plene credebat, ſed erat ſicut illi qui dicent, *nonne in nomine tuo virtutes multas fecimus?* erat ſicut illi deſcripti in Actibus Apoſtolorum capite decimonono, quibus dixit dæmon: *Ieſum noui & Paulum ſcio, vos autem qui eſtis?*

Non vult Chriſtus vt prohibeatur is qui in eius nomine dæmonia eiiciebat.

Act. 19. 15.

Verſ. 39. Qui enim non eſt aduerſum nos, pro nobis eſt. Altera ratio ex negatione medij inter *pro* & *contra* ſumitur, ita quòd declarat Ieſus non dari medium in religioſis & moralibus: ſed eſſe tã religioſos, quàm morales actus, aut contra ipſum Ieſum aut pro ipſo. Et vere ſic eſt: quoniam ſi recti ſunt mores, ſi recta eſt religio, pro Ieſu eſt, pro fide Chriſtiana eſt: non recta autem religio, & ſimiliter non recti mores, contra Ieſum ſunt. Quocirca iſte qui in nomine Ieſu dæmones eiiciebat, cùm ſanctæ religionis actum exerceret, non contra Ieſum, ſed pro ipſo erat. Et ex hoc claro ſenſu habes conſonantiam huius dicti ad illud Matthæi duodecimo, *qui non eſt mecum, contra me eſt:* eadem enim eſt ratio veritatis vtriuſque.

In moralibus & religioſis nõ datur medium.

Verſ. 40. Quiſquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo (quia Chriſti eſtis) amen dico vobis non perdet mercedẽ ſuam. Manifeſtat quod dixerat, ſcilicet eiicientem dæmonia in nomine Ieſu eſſe pro eis, argumento à minori: quia quiſquis in nomine meo dederit vobis calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedem ſuam: vt per hoc intelligant, quòd multo magis mercedem ſuam recipient, qui vobis hoc præſtant, quòd nomen meum inuocant ad expellendum dæmones: quanto longè minus eſt præbere vobis calicem aquæ frigidæ. Et docuit nihilominus per hoc, quòd quantumcunque minimum officium intuitu Ieſu factum, dignum eſt mercede apud ipſum. Et rurſus quòd quilibet quantumcunque pauper, poteſt aliquod opus miſericordiæ exhibere, ſaltem calicem aquæ frigidæ.

Calix aquæ frigidæ in nomine Chriſti mercedem meretur.

Verſ. 41. Et quiſquis ſcandalizauerit. pro,

ſcan

Scandalum cauetur.

ſcandalizat, vnum ex his puſillis credentibus in me. Interciſus fuerat ſermo Ieſu de paruulis occaſione verborum Ioannis, & propterea modò redit ad priorem ſermonem de magnipenſione paruulorum cum extenſione doctrinæ de ſcandalis: vt etiam habetur apud Matthæum decimooctauo, vbi hæc quæ ſequuntur expoſita vide. Bonum eſt ei magis ſi circumdaretur mola aſinaria. pro, *ſaxum molare*, collo eius, & in mare mitteretur.

Verſ. 42. Et ſi ſcandalizauerit. pro, *ſcandalizat*, te manus tua, abſcinde illam: bonum eſt tibi debilem. pro, *mancum*, introire in vitam, quàm duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem. Appellatur inferni ignis inextinguibilis, aut quia perpetuus eſt, aut quia (quod potius crediderim) alterius eſt naturæ ab igne qui apud nos eſt.

Verſ. 43. Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Affert Saluator authoritatem ex Eſaiæ prophetæ cap. vlt. de pœnis inferni. Ex qua rationabiliter coniicitur, quod ſicut vermis damnatorum non eſt naturalis vermis, ita ignis eorumdem non eſt naturalis ignis: ſed vterque metaphoricè. Et vermis quidem appellatur intrinſeca pœna ſenſus, velut corrodens internus morſus: ignis autem exterior pœna tam vehemens quàm ignis nos cruciat. Et attulit teſtimonũ Eſaiæ, vt intelligerẽt à Prophetis eſſe prędictas pœnas inferni, quas ipſe Ieſus prædicabat.

Vermis inferni qualis?

Verſ. 44. Et ſi pes tuus te ſcandalizat amputa illum: bonum eſt tibi claudum introire in vitam æternam, quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis. pro, *in ignem inextinguibilem*.

Verſ. 45. Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

Verſ. 46. Et ſi oculus tuus ſcandalizat te, eiice eum, bonum eſt tibi luſcum introire in regnum Dei, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.

Verſ. 47. Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

Verſ. 48. Omnis enim homo igne ſalietur. Docuerat abſcindendam manum, eruendum oculum, præcidendúmque pedem, ſi ſcandalo nobis eſſent, ad euitandum ignem æternum. Et quia per abſciſſionem huiuſmodi non ſignificabantur ipſæ abſciſſiones membrorum, ſed abdicatio cõmodorum, vtilium ac delectabilium quæ afflictio eſt, ac per hoc nonnullus ignis eſt: ideo ſub ſpecie ignis genus totum afflictionum & tribulationum voluntariarum comprehendit. Et docet, quòd omnis electus igne tribulationis ſaliendus eſt: hoc eſt, igne huiuſmodi vtetur ad ſeruandum ſeipſum à malo: igne enim ſaliri eſt igne vti ad ſalitionem: hoc eſt, ad ſeruandum ne putreſcat. Docemur ſiquidem per hoc, quod electus quiſque eget voluntario tribulationis igne ad ſe ſeruandum, ne corrumpatur vitio aliquo. Vnde & Paulus caſtigabat corpus ſuum, & accepit ſtimulum carnis ne extolleretur. Et docuit per hoc diſcipulos tum neceſſitatem amplectendi afflictiones: vtpote neceſſarias ad ſeruandum eos: quia non ſolùm ſunt neceſſariæ patientibus ſcandala, ſed vniuerſaliter omnibus electis: tum ad vtendum afflictionibus rationabiliter: iuxta illud Apoſtoli, *rationabilem cultum veſtrum*. Salitio ſiquidem vtrúque habet officium: & ſeruandi & condiendi. Et omnis victima ſale ſalietur. Firmat Saluator dictum ſuum authoritate legis veteris: exponendo myſtice, quòd ideo in lege præceptum eſt, quòd omnis victima ſale condiatur, vt figuretur quòd omnis electus viua Dei victima, ſaliẽdus eſt.

Ignis tribulationes quaſcunque voluntarias ſignificat.

Afflictiones neceſſaria.

Verſ. 49. Bonum eſt ſal, quod ſi ſal inſulſum fuerit, in quo illud condietis? Quia documẽtum de abſciſſione manus, &c. datum eſt & cuilibet priuato homini (vt eiiciat à ſe omnes occaſiones peccandi) & perſonis publicis, vt tollant à gregibus ſibi creditis occaſiones peccandi: ideo poſtquam declarauit illud reſpectu ſingulorum, modò declarat reſpectu paſtorum Eccleſiæ. Et intendit per *ſal* rationem, vt exercet officium tum ſeruandi ſubditos à malo, tum condiendi opera regiminis, vt ſuauiter cuncta diſponantur. Et ſal quidem verè bonum eſt: vt pote valens ad ſeruandum & condiendum omnia alimenta: & ſi inſulſum fuerit, irreparabile eſt: nihil enim habemus quo condiamus illud. Et ſimiliter ratio bona eſt & ad ſuauitatem regiminis & ad ſeruandũ populum à malo: ſed ſi ratio ſtulta eſt, irreparabilis eſt: vtpote defectus principij & regulæ. Habete in vobis ſal. Ex parabola ſalis infert intentum: *habete*, vos quos elegi in paſtores mundi, *ſal*, rationem, *in vobiſipſis*, non in libellis: ad condiendum opera regiminis, ad ſeruãdum commiſſos vobis à contagione & occaſione peccatorum. Et dixit hoc ne præcipites tollerent ſcandalizantes, ſed vtantur ſale rationis. Et pacẽ habete. Quamuis multa conſideranda ſint à ratione procedente ad tollendum occaſiones peccandi in populos, Ieſus tamen vnius quod præcipuum eſt, meminit, ſcilicet pacis: vult enim ſeruari pacem: ſine qua nihil boni eſt in populo. Et per hoc prohibet rationis zelum ad tollendum ſcandala, ſi ſimul cum ſcandalis tollitur pax. Et eſt ſermo de pace ipſius Eccleſiæ in ſeipſa. & non de pace Eccleſiæ cum perſecutoribus ipſius: propter hoc enim adiunxit, Inter vos.

Sal inſulſũ irreparabile.

Pacem habete inter vos.

CAPVT X.

VERS. 1.

ET inde exurgens venit in fines Iudææ vltra Iordanem. Deſunt quatuor dictiones. Legendum enim eſt, *Per locum qui eſt* vltra Iordanem. Significatur enim quà venerit in fines Iudææ, ſcilicet per locum qui eſt vltrà Iordanem. Et conueniunt iterum turbæ ad eum: & ſicut conſueuerat iterum docebat illos. Significat Euangeliſta per conuentum turbarum *iterum*, & ſimiliter per Chriſti doctrinam *iterum*, quòd alias Ieſus ibidem docuerat turbas, quod Ioan. 3. inſinuatur.

Verſ. 2. Et accedentes Phariſæi interrogabant eum, ſi licet viro vxorem dimittere: tentantes eum. De hac quæſtione & reſponſione Domini, diffusè ſcripſimus Matthęi decimonono.

Quæſtio Phariſæorum de libello repudij.

Verſ. 3. At ille reſpondens, dixit eis: quid vobis præcepit Moyſes?

Verſ. 4. Qui dixerunt, Moyſes permiſit libellum repudij ſcribere, & dimittere.

Verſ. 5. Quibus reſpondens Ieſus, ait: Ad duritiam cordis veſtri ſcripſit vobis præceptum iſtud:

Verſ. 6. Ab initio autem creaturæ maſculum & fœminam fecit eos Deus.

Verſ. 7. Propter hoc relinquet homo patrẽ

ſuum

tuum & matrem, & adhærebit ad vxorem ſuam.

Verſ. 8. Et erunt duo in carne vna. pro, *& erunt qui duo fuerant in carnem vnam.* Itaque iam non ſunt duo ſed vna caro.

Verſ. 9. Quod ergo Deus coniunxit. pro, *coniugauit*, homo non ſeparet.

Verſic. 10. Et in domo iterum diſcipuli eius, de eodem interrogauerunt eum.

Verſ. 11. Et ait illis, Quicunque dimiſerit vxorem ſuam, & aliam duxerit, adulterium committit ſuper eam, pro, *in eam.* Aduerte quòd Marcus non refert omnia quæ Ieſus dixit, omittens exceptionem, quam Ieſus appoſuit ſcilicet *exceptâ fornicationis cauſâ*: vt clarè patet Matthæi decimonono, vbi hæc eadem narrantur. Nec mirum: quia quod vnus Euangeliſta dicit, alius quandoque tacet: & quod vnus tacet, alius ſupplet. Vnde è conuerſo quod Matthæus tacuit (ſcilicet *ſuper* ſeu *in eam*) Marcus ſuppleuit. Matthæus ſiquidem dixit abſolutè, *mœchatur.* Marcus autem ſupplet, *mœchatur in eam*: ne cogamur intelligere, quod mœchatur abſolutè, ſed quòd mœchatur in illam, dimiſſam. Multum enim refert, *mœchari*, vel *mœchari in illam*: mœchatur enim abſolutè, qui fornicationem cõmittit: mœchatur autem in illam, qui fornicationem committit in iniuriam illius: hoc eſt, loco illius cognoſcens aliam. Hîc apparet planus literæ ſenſus, quem ideo exactè explicauerim, vt intelligatur verum eſſe quod Theologi dicunt, ſcilicet legem de vnitate vxoris, nullibi in Canonicis libris eſſe ſcriptam.

Quod vnus Euangeliſta dicit, alius tacet; vel quod vnus tacet, alius ſupplet.

Verſ. 12. Et ſi vxor dimiſerit virum ſuum: & alij nupſerit mœchatur. Nullam exceptionem dat Dominus vxori. Impares ſiquidem cenſet maritum & vxorem quoad cauſam dimittendi, marito enim conceditur dimittere vxorem cauſâ fornicationis: vxori autem non permittitur dimittere virum, dare libellum repudij viro. Vnde & abſolutè ſubiungitur quod mœchatur: cùm de viro iniuſtè dimittente vxorem & ducente aliam, non dixerit, *mœchatur*, ſed, *mœchatur aduerſum illam dimiſſam.*

Verſ. 13. Et offerebãt illi paruulos, pro, *pueros*, vt tangeret eos: diſcipuli autem comminabantur offerentibus. pro, *increpabant offerentes.*

Verſ. 14. Quos cùm vidiſſet Ieſus, indignè tulit, & ait illis: Sinite paruulos venire ad me: & ne prohibueritis eos: talium eſt enim regnum Dei. Non dicit *horum* ſed *talium*: qualitatem ſignificans innocentiæ exiſtentis in paruulis. & humilitatis ſignificatæ per eorum paruitatem.

Paruulos cõplexatur Chriſtus.

Verſ. 15. Amen dico vobis: quiſquis non receperit. fide & opere. regnum Dei velut paruulus. pro, *puellus*, quoad humilitatem & puritatem. Non intrabit in illud. Nihil enim inquinatum ingredietur regnum cœlorum, & propterea oportet recuperare puritatem puerilem.

Verſ. 16. Et complexans. pro, *& ponens in vlnis*, eos. Vnde apparet paruulos iſtos infantilis fuiſſe ætatis. Et imponens manus ſuper illos, benedicebat eos, oratione ſeu ſanctâ aliquâ imprecatione: offerebant enim eos vt oraret ſuper eos, apud Matth.

Verſ. 17. Et cùm egreſſus eſſet in viam, procurrens, pro, *accurrens*, quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens: magiſter bone quid faciam vt vitam æternam percipiam?

Perfectionis viam petit à Chriſto adoleſcens.

Verſ. 18. Ieſus autem dixit ei: Quid me dicis bonum: nemo bonus niſi vnus Deus. Quare Ieſus retulerit bonitatem in ſolum Deum (qui ſolus eſt omniquaque bonus) ſcripſimus Matth. 19. vbi hæc quoque ſcripta ſunt.

Verſ. 19. Præcepta noſti: ne adulteres, ne occidas, ne fureris, ne falſum teſtimonium dixeris, ne fraudem feceris, honora patrem tuum & matrem.

Verſ. 20. At ille reſpondens, ait illi: magiſter, hæc omnia obſeruaui à iuuentute mea.

Verſ. 21. Ieſus autem intuitus eum, dilexit eum. Signum dilectionis vultu monſtrauit: vt adoleſcens petens perfectionis viam non terreretur reſponſione dandâ, ſed occaſionem haberet aggrediendi eam. Et dixit ei, vnum tibi deeſt: vade, quæcunque habes vende, & da pauperibus: & habebis theſaurum in cœlo. Non dixit: & affer pretium ad me, aut ad Eccleſiam, ſeu conuentum diſcipulorum, nec da templo, ſed *da pauperibus*: nec diuidi iuſſit (vt partem ſcilicet daret pauperibus, & partem daret Conuentui) ſed quæcunque habes da pauperibus. Et veni ſequere me. Deeſt, *ſublata cruce.* Nolo tua ſed te, nec qualitercumque, ſed tollentem crucem: hoc eſt, ſubeuntem cruciatus famis, ſitis, perſecutionum, &c.

Non dicit Ieſus: Da Eccleſiæ, da Conuentui, templo; ſed da pauperibus.

Verſ. 22. Qui contriſtatus in verbo, abiit mœrens: erat enim habens multas poſſeſſiones.

Verſ. 23. Et circumſpiciens Ieſus ait diſcipulis ſuis: quàm difficile qui pecunias habent in regnum Dei introibunt.

Verſ. 24 Diſcipuli autem obſtupeſcebant in verbis. pro, *ſuper verbis*. eius hoc eſt, ſuper dicto de difficultate ingrediendi regnum Dei reſpectu habentium pecunias. At Ieſus rurſus reſpondens ait illi: filioli. pro, *filij*, quàm difficile eſt confidentes in pecuniis in regnum Dei introire. Explanat hîc Ieſus quod dixerat, intelligi de confidentibus in pecuniis.

Verſ. 25. Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire. pro, *ingredi.* Et hinc firmatur quòd Matthæi 19. exponendo hæc ſcripſimus, foramen acus eſſe nomen proprium portæ, vel certi anguſti tranſitus. huic enim conſonat vocabulum, ingredi. Quàm diuitem intrare in regnum Dei. Non ſolùm confidentes in pecuniis ſed vniuerſaliter diuites explicat Ieſus difficilè ingredi in regnum cœlorum: quia rarus eſt diues, *qui poſt aurum non abiit nec ſperauit in pecunia theſauris*: vt dicitur Eccleſiaſtici 3. ſubiungendo, quis eſt hic & laudabimus eum: præmiſerat enim *beatus diues qui poſt aurum non abiit.* Eccli. 3.

Foramen acus, nomen proprium alicuius anguſti tranſitus.

Verſ. 26 Qui magis admirabantur, pro, *amplius ſtupebant*: dicentes ad ſemetipſos, Et quis poteſt ſaluus fieri? Intulerunt hoc diſcipuli intelligentes tali appellatione non ſolùm diuites in re, ſed diuites in affectu: quorum plenus eſt mundus: idem enim periculum vtrorumque intelligebant.

Verſ. 27. Et intuens illos Ieſus, ait: apud homines impoſſibile eſt, ſed non apud Deum: omnia enim poſſibilia ſunt apud Deum.

Salus diuitũ quàm difficilis.

Ad

Ad intellectum diſcipulorum reſpondet Ieſus: conſentiens quòd ſecundùm humana ſtudia impoſſibilis eſt ſalus tam diuitum quàm affectorum ad diuitias: ſed ſecundùm gratiam Dei abſtrahentem affectus humanos à diuitiis vtrique ſaluari poſſunt.

Verſ. 18. Et poſt hæc cœpit ei Petrus dicere: Ecce nos dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te.

Verſ. 29. Reſpondens autē Ieſus ait, Amē dico vobis, nemo eſt qui reliquerit domū, aut fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem. Deeſt *aut vxorem*, aut filios, aut agros, propter me & propter Euangelium.

An propter perfectionem liceat dimittere vxores

Occurrit hîc quæſtio, quo pacto hæc doctrina Domini verificetur: cùm non liceat alligatū vxori dimittere illam propter affectum perfectioris vitæ: cōſtat enim quòd Petrus de huiuſmodi perfectione propoſuerat, *ecce nos reliquimus omnia, & ſecuti ſumus te.* Solutio eſt, quòd licèt Petrus cauſam propriam propoſuerit, Ieſus tamen quemadmodum extendit reſponſionem ſuam reſpectu omnium (dicendo, *& nemo eſt qui reliquerit*, &c.) ita extendit doctrinam ad dimiſſionem non ſolùm propter frugem melioris vitæ, ſed etiam propter ipſam vitam ſpiritualem. Dupliciter enim contingit relinquere ſuos & ſua. Vel propter frugem melioris vitæ, & ſic non comprehendit dimittere vxorem, imò nec filios, ſi paternâ indigent curâ. Vel propter ipſam vitam ſpiritualem, & ſic etiam vxor dimittenda eſt impediens fidem Chriſti, quâ viuit anima. Quocirca textus iſte in communi loquens de dimiſſione, intelligendus eſt ſeruatis ſeruandis ſecundum rectæ rationis iudicium.

Dupliciter contingit relinquere ſuos & ſua.

Verſ. 30. Qui non accipiet centies tantum nunc in tempore hoc domos & fratres & ſorores & matres & filios & agros cum perſecutionibus: & in ſeculo futuro vitam æternam.

Verſ. 31. Multi autem erunt primi nouiſſimi, & nouiſſimi primi. Fabella mille annos promittens in hac vita cum centuplis agris, fratribus, domibus, & id genus reliquis excluditur: tum quia impoſſibile erit habere matrem niſi vnam: & tamen inter cētupla textus numerat matres: tum quia expreſsè dicitur *cum perſecutionibus*. à quibus tamen illos mille annos fabulantur exēptos. Senſus itaque literalis eſt, quod quicquid boni ex patre, matre, vxore, filiis, domibus, agris, in hac vita carnaliter à nobis habetur, centuplum etiam in hac vita relinquentibus hæc propter Chriſtum, promittitur. Et verificatur, quia in hac vita datur iſtis à Chriſto ſpirituale bonum centuplum ad bonum corporeum, quod ex patre, matre, agris, &c habetetur: vt diffuſius Matthæi 19. explanauimus, cum reliquis huius particulæ.

Fabella de centuplis agris, fratribus, &c. in hac vita reddendis explicitur.

Applica tamen propoſito: quòd ſicut quoad opes centuplum comprobantur recepiſſe, qui ſunt verè tanquam nihil habentes & omnia poſſidentes: ita quoad patrem, matrem, &c. qui verè iuncti ſunt facientibus voluntatem cœleſtis patris, centuplum receperunt: dum quilibet eorum eſt cuiuſque ſoror, frater, mater, ac pater: vt Saluator dixit.

Verſ. 32. Erant autem in via aſcendentes Hieroſolymam: & præcedebat illos Ieſus. Et ſtupebant. Non mittebat diſcipulos ante ſe quaſi timens, ſed antecedebat, monſtrans per hoc ſe ſponte ad paſſionem & mortem progredi propter quod ipſi diſcipuli ſtupebant videndo tam promptè ire ad locum paſſionis & mortis. Et ſequentes timebant. Non quòd prædictum fuerit eis ipſos paſſuros aliquid: ſed incipiunt timere tanquam adhærentes Ieſu. Et aſſumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ eſſent ſibi ventura.

Chriſtus ſuos ad paſſionem antecedit.

Verſ. 33. Quia ecce aſcendimus Hieroſolymam: & filius hominis tradetur principibus ſacerdotum & Scribis & ſenioribus: & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus,

Verſ. 34. & illudent ei, & conſpuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum: & tertia die reſurget. Quartò prædicit eis ſuam paſſionem, explicans ſingula.

Verſ. 35. Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi, dicentes: non per ſeipſos, ſed per os matris: vt Matthæi 20. dicitur: Magiſter, volumus vt quodcunque petierimus, facias nobis.

Petitio filiorum Zebedæi.

Verſ. 36. At ille dixit eis: quid vultis vt faciam vobis?

Verſ. 37. Et dixerunt, da nobis vt vnus ad dexteram & alius ad ſiniſtram tuam ſedeamus in gloria tua.

Verſ. 38. Ieſus autem ait eis, neſcitis quid petatis. poteſtis bibere calicem, quem ego bibo, aut. pro, *&*, baptiſmo quo ego baptizor, baptizari? Et intendit de baptiſmo ſanguinis, per metaphoram enim potus & baptiſmi, paſſionem mortémque ſuam ſignificat.

Baptiſmus ſanguinis: mors.

Verſ. 39. At illi dixerunt ei: poſſumus. Ieſus autem ait eis: calicem quidem quem ego bibo bibetis, & baptiſmo quo ego baptizor baptizabimini:

Verſ. 40. Sedere autem ad dexteram meam vel, pro, *&*, ad ſiniſtram, non eſt meū dare vobis. Superfluit *vobis*. ſed quibus paratum eſt. Spectantia ad hanc particulam & ſequentem de indignatione diſcipulorum, expoſita vide Matthæi 20.

Verſ. 41. Et audiētes decem indignati ſunt. pro, *cœperunt indignari*, de Iacobo & Ioanne.

Verſ. 42. Ieſus autem vocans eos ait illis: Scitis quia ij qui videntur principari, pro, *imperare*, gentibus, dominantur eis. pro, *in eas*, & principes. pro, *magni*, eorum, poteſtatem habent ipſorum. pro, *poteſtatem exercent in eis.*

Verſ. 43. Non ita eſt, pro *erit*, autem in vobis: ſed quicunque voluerit fieri maior. pro, *magnus*. Deeſt, *in vobis*, erit miniſter veſter.

Verſ. 44. & quicunque voluerit in vobis, pro, *ex vobis*, eſſe primus, erit omniū ſeruus.

Verſ. 45. Nam & filius hominis non venit vt miniſtraretur ei: ſed vt miniſtraret, & daret animam ſuam redemptionem pro multis.

Verſ. 46. Et veniunt Hiericho: & proficiſcente, pro, *egrediente*, eo de Hiericho, & diſcipuli eius & plurimâ multitudine, filius Timæi Bartimæus cæcus. Quamuis idem ſonet Hebraicè *Bartimæus* quod filius *Timæi*, ſicut *Bar Iona*, *filius Ionæ*, Euangeliſta tamen vtrumque dixit: vt intelligeremus, quòd erat nomen proprium illius hominis: ita quòd vocabatur Bartimæus, & erat filius Timæi: ſicut Bartholomæus idem ſignificat quòd filius Ptolomæi, & tamen eſt nomen proprium. Et ſi aliquis

Bartimæus, id eſt, filius Timæi.

Bartholomæus, id eſt, filius Ptolomæi.

vocaretur

vocaretur Bartholomæus,& eſſet filius Ptolomęi, diceremus Bartholomæus filius Ptolomæi. Apud Matth. duo ſcribuntur cæci hoc in loco:quorum alterius tantùm meminit Marcus, fortè quia notior, & magis clamabat. Sedebat iuxta viam mendicans.

Verſ. 47. Qui cùm audiſſet quia Ieſus Nazarenus eſſet,cœpit clamare,& dicere,Ieſu fili Dauid miſerere mei.

Verſ. 48. Et comminabantur. pro,*increpabant*, illi multi vt taceret. At ille multo magis clamabat: fili Dauid miſerere mei.

Verſ. 49. Et ſtans Ieſus,præcepit, pro,*dixit*. illum vocari. Et vocant cæcum, dicentes ei:animæquior,pro,*bono animo*, eſto: ſurge, vocat te.

Verſ. 50. Qui proiecto veſtimento ſuo, exiliens venit ad eum.

Verſ. 51. Et reſpondens dixit illi Ieſus, quid vis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei:Rabboni vt videam pro,*viſum recipiam*.

Verſ. 52. Ieſus autem ait illi,vade,fides tua ſaluum te fecit. Et confeſtim vidit, pro,*viſum recepit*:& ſequebatur eum in via.Expoſitam hanc hiſtoriam habes Matthæi 20.

CAPVT XI.

VERS. 1. ET cùm appropinquarent Hieroſolymæ. Deeſt *ad Bethphage*, & Bethaniæ. pro,*Bethaniam*. Colligit Marcus aduentum Chriſti in Bethaniam Sabbatho, & ad Bethphage die ſequenti: vt patet ex Euangelio Ioannis. Ad montem oliuarum. Locus eſt ad inſinuandum ſitum tam Bethaniæ quàm Bethphage. vtraque enim iuxta montem oliuarum ſita dicitur. Mittit duos ex diſcipulis ſuis,

Bethania & Bethphage iuxta montẽ Oliuarum.

Verſ. 2. Et ait illis,Ite in caſtellum.hoc eſt, in oppidum.quod contra vos eſt.hoc eſt,è regione ad aſpectum veſtrum eſt. Non enim miſit eos in Hieruſalem, ſed in caſtellum,quod erat in proſpectu eorum: & propterea non aliter nominauit ipſum: ſed velut digito monſtrauit.Et ſtatim vt introeuntes illuc. Intus illuc oppidum non longè à porta,ſed ſtatim deſcribitur inueniẽdus aſellus.Inuenietis pullum. Marcus ſolius pulli meminit, Matthæo pullum & aſinam ſcribente. Ligatum. Intelligo ligatum pullum,pro quanto erat cum matre ligata.Super quem nemo adhuc hominum ſedit, ſoluite illum, & adducite.

Verſ. 3. Et ſi quis vobis dixerit,quid facitis. Deeſt pronomen, *hoc*:aduerbialiter enim ſumitur *quid*, pro *cur*. Dicite quia Domino neceſſarius eſt:& continuò illum mittet huc.

Verſ. 4. Et abeuntes inuenerũt pullum ligatũ ante pro, *ad*, ianuam foris.hoc eſt,extra ſtabulum in biuio:& ſoluunt eum.

Verſ. 5. Et quidam de illic ſtantibus dicebant illis:quid facitis ſoluentes pullum?

Verſ. 6. Qui dixerunt eis ſicut præceperat eis Ieſus:& dimiſerunt eis.

Verſ. 7. Et duxerunt pullum ad Ieſum:& imponunt illi veſtimenta ſua, & ſedit ſuper eum. Matthæus dicit Ieſum ſediſſe ſuper aſinam & pullum. Marcus qui ſolius pulli meminit, dicit quòd ſedit ſuper pullum. Et vtrumque verum eſt, quamuis incertum ſit ſuper quem priùs ſederit.

Ingreditur Chriſtus in Ieruſalem pullo aſinæ inſidens.

Verſ. 8. Multi autem veſtimenta ſua ſtrauerunt in via. alij autem frondes cædebant de arboribus,& ſternebant in via.

Verſ. 9. Et qui præibant & ſequebantur, clamabant dicentes,Oſanna

Verſ. 10. Benedictus qui venit in nomine Domini:benedictum quod venit regnum, Deeſt, *in nomine Domini*. patris noſtri Dauid, Oſanna in excelſis. Turbæ tam præcedentes quàm ſequentes duo benedicunt, ſcilicet ipſum Ieſum *benedictus qui venit*: & regnum promiſſum, *benedictum quod venit regnum*.Motæ enim à Spiritu ſancto acclamauerunt Ieſum eſſe verum Meſſiam & regem illum promiſſum Dauidi regnaturum in æternum:repetendo *hoſihah na*. Vide expoſita Matth.21.

Verſ. 11. Et introiuit Hieroſolymam in templum,& circunſpectis omnibus cùm iam veſpera. pro, *veſperæ*,genitiui caſus. eſſet hora, exiit in Bethaniam cum duodecim. Significatur quòd veſpertinâ horâ illius diei,nullus in ciuitate Hieruſalem inuitauit eum: hoc enim inſinuare videntur, quòd circumſpectis omnibus exiuit & iuit in Bethaniam.

Nullus in Ieruſalem inuitat Chriſtũ ad hoſpitiũ.

Verſ. 12. Et aliâ die. pro, *poſtero die*, cùm exirent à Bethania,eſuriit.

Verſ. 13. Cúmque vidiſſet à longè ficum habentem folia,venit,ſi quid fortè.pro,*vtique*,inueniret in ea. Significatur quòd Ieſus exercuit actum quærentis fructum in ficulnea: non quòd dubitaret aut crederet eſſe in ea fructum (cùm non eſſet tempus)ſed quia totum hoc negotium vt parabola exercebatur, ideo actionẽ ſuam exercuit, tanquam perſonæ quærentis fructum. Conſiderandum eſt enim, quòd ſicut Ieſus verba metaphorica dicebat proponendo parabolas, ita modò factis vſus eſt metaphoricè. Significabat enim aduentum ſuum eſſe ad quærendum fructũ ſpiritus in Synagoga,in populo Iudæorum, quem repræſentabat ficulnea habens tantùm folia:vt latiùs expoſita hæc ſunt Matth.21.Et cùm veniſſet ad eam, nihil inuenit niſi folia: non enim erat tempus ficorum.

Facta Chriſti metaphorica, vt & verba.

Verſ. 14 Et reſpondens. Vel alicui fortè dicenti non eſſe ibi ficus: vel demeritis Synagogæ ſignificatæ per ficulneam,vt Euangeliſta de induſtria dixerit *reſpondens* ad inſinuandum,quòd demeritis Hebræi populi reſpondebat maledicendo ficulneæ. Dixit ei:iam non amplius in æternum ex te fructum quiſquam manducet. Verificatum eſt ad literam inchoando à tempore mortis Chriſti: quoniam cum eo mortua ſint legalia ita quòd ex eis non eſt amplius perceptus fructus,nec percipietur in æternum. Et audiebant diſcipuli eius,

Chriſtus maledicit ficulneæ.

Verſ. 15. Et veniunt Hieroſolymam. Et cùm introiſſet in templum, cœpit eiicere vendentes & ementes in templo:& menſas nummulariorum & cathedras vendentium columbas euertit. Matthæus & Lucas referunt eiectionem vendentium & ementium factam fuiſſe in die Palmarum:Marci verò verba ſonare videntur factam fuiſſe in die ſequenti. Creditur autem rem geſtam fuiſſe in die Palmarum:à Marco autem commemoratam in contextu geſtorum die ſequenti, ad declarandum quò tenderet res geſta circa ficulneam:propterea enim

Eiicit è templo vendẽtes & ementes.

Qua die?

poſt geſta circa ficulneam ſtatim commemoratur hæc geſta in templo. Ac ſi apertè diceret, ficulneam figuram templi geſſiſſe: ad literam enim figurabat cultum cæremonialem, qui in templo exhibebatur. Quamuis inconueniens nullum ſit, quòd iterum Ieſus eundem actum exercuerit: & maiorem, pro quanto die Lunæ adiunxit hoc, quòd non ſinebat portari vas per templum, ita quòd alij Euangeliſtæ deſcribant eiectionem factam die Palmarum: Marcus verò alteram factam die Lunæ. Et præter has Ioannes deſcripſit tertiam, ante omnes iſtas factam: adhuc viuente Ioanne Baptiſtâ.

Non ſinebat vas transferri per templum. *Verſ.* 16. Et non ſinebat vt quiſquam transferret vas per templum. Aut vaſa ipſa erant venalia, aut ponitur continens pro contento: prohibebat enim transferri venalia in vaſis contenta per templum. Vide hæc expoſita Matthæi 21.

Verſ. 17. Et docebat dicens eis: nonne ſcriptū eſt, quia dómus mea domus orationis vocabitur omnbuis gentibus? Vos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum.

Verſ. 18. Quo audito Principes Sacerdotum & Scribæ quærebant quomodo eum perderent. Modum inquirebant: iam enim deliberauerant perdere eum. Timebant enim eū. Ne turbas contra eos concitaret: propterea enim expectabant opportunum modum ſine turba capiendi eum. Quoniam vniuerſa turba admirabatur ſuper doctrina eius.

Verſ. 19. Et cùm veſpera facta eſſet, egrediebatur de ciuitate.

Verſ. 20. Et cùm manè tranſirent Marcus diſtinguit tempora: & ſignificans manè diei Martis. *Areſactio ficulneæ.* Viderunt ficum aridam factam à radicibus. Non diſſonat Marcus à Matthæo dicente, quòd ficus aruit ſtatim: non enim oppoſitum dicit Marcus. Areſactio ſiquidem ſtatim ſubſecuta eſt, ſed viſa fuit à diſcipulis manè ſequenti: quia ſtatim non ceciderunt folia, non ſtatim apparuit arida radicitus, ſed manè ſequenti viderūt ipſam aridam factam à radicibus Et tunc dixerunt *quomodo ſtatim aruit*? Et tunc Petrus recordatus verborum Ieſu, dixit ad Ieſum ea, quæ refert Marcus.

Verſ. 21. Et recordatus Petrus dixit ei, Rabbi ecce ficus cui maledixiſti, aruit.

Verſ. 22. Et reſpondens Ieſus ait illis; Habete fidem Dei:

Verſ. 23. Amen dico vobis quia quicū que dixerit huic monti, tollere: & mittere in mare. imperatiua paſſiua ſunt. Et non hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit, quia quodcunque dixerit fiat ei. pro, *quod quæ dici fiant, erit illi quicquid dixerit.*

Fides in oratione omnia impetrat. *Verſ.* 24. Propterea dico vobis, omnia quæcunque orātes petitis, credite quia accipietis. & euenient vobis. Non dicit quæcūque petitis, ſed quæcunque orantes petitis: ſignificans quæcunque eleuatâ in Deum mente petitis ſimpliciter & abſolutè: nullus enim ſapiens eleuatâ in Deum mente petit abſoluè, niſi ad quæ petenda à Spiritu ſancto mouetur. Siue petātur ea, quæ ſunt noſtræ ſalutis æternæ (ad quæ petenda certum eſt nos moueri à Spiritu ſancto) ſiue petantur quæcunque alia; ad quæ Spiritus ſanctus aliquos ſpecialiter mouet.

Stantes orabant. *Verſ.* 25. Et cùm ſtabitis ad orandum. Signum quod ſtātes orabant illo tempore. Dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquem: vt & pater veſter qui in cœlis eſt, dimittat vobis peccata veſtra:

Verſ. 26. Quòd ſi vos non dimiſeritis, nec pater veſter qui in cœlis eſt dimittet vobis peccata veſtra. Diſpoſitionem adiungit neceſſariam ex parte orantis ad efficaciam petitionis æternæ ſalutis.

Verſ. 27. Et veniunt rurſus Hieroſolymam. Et cùm ambularet in templo. Matthæus dicit acceſſiſſe principes ad Ieſum docentem. Vnde colligitur quòd ambulando in templo docebat. Accedunt ad eum ſummi ſacerdotes & Scribæ & ſeniores: *Ambulando docet Chriſtus in templo.*

Verſ. 28. Et dicunt ei, In qua poteſtate hæc facis: & quis dedit tibi hanc poteſtatem, vt iſta facias? Vide expoſita Matth. 21.

Verſ. 29. Ieſus autem reſpondens ait illis, Interrogabo & ego vos vnum verbum: & reſpondete mihi, & dicam vobis in qua poteſtate hæc faciam pro, *facio.*

Verſ. 30. Baptiſmum. pro, *baptiſmum*, Ioannis de cœlo erat, an ex hominibus? reſpondete mihi.

Verſ. 31. At illi cogitabant ſecum, dicentes: Si dixerimus, de cœlo, dicet nobis, quare ergo non credidiſtis ei?

Verſ. 32. Si dixerimus ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Ioannem, quia verè Propheta eſſet.

Verſ. 33. Et reſpondentes dicunt Ieſu, neſcimus, & reſpondens Ieſus ait illis: neque ego dico vobis in qua poteſtate hæc faciam. pro. *facio.*

CAPVT XII.

Vers. 1 ET cœpit illis in parabolis loqui: Vineam paſtinauit, pro, *plantauit*, homo, & circumdedit ſepem, & fodit lacum, in quo excipitur vinum fluens ex vuis tritis ſeu tortis. Et ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregrè profectus eſt.

Verſ. 2. Et miſit ad agricolas in tempore ſeruum, vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ: *Parabola heri mittentis ſeruos ac etiā filium ſuum ad agricolas ſuos, qui filium occiderunt, &c.*

Verſ. 3. Qui apprehenſum eum ceciderunt, & dimiſerunt vacuum.

Verſ. 4. Et miſit ad illos alium ſeruum: & illum in capite vulnerauerunt. pro, *& illi &c. iactis lapidibus caput percuſſerunt*, & contumeliis affecerunt. pro, *remiſerūnt affectum contumeliâ.*

Verſ. 5. Et rurſum alium miſit, & illum occiderunt. & plures. pro, *multos*, alios: quoſdam cædentes, alios verò occidentes.

Verſ. 6. Adhuc ergo vnum habens filium chariſſimum. pro, *dilectum.* Et deeſt *ſuum*, & illum miſit ad eos nouiſſimum, dicens, quia reuerebuntur filium meum.

Verſ. 7. Coloni. pro. *agricolæ.* autem dixerunt ad inuicem. Hic eſt heres, venite, occidamus eum, & noſtra erit hæreditas.

Verſ. 8. Et apprehendentes eum occiderunt, & eiecerunt extra vineam.

Verſ. 9. Quid ergo faciet dominus vineæ? veniet & perdet colonos. pro, *agricolas*, & dabit vineam aliis.

Verſ. 10.

*Verſ.*10. Nec ſcripturam hanc legiſtis? lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli:

*Verſ.*11. A Domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris.

*Verſ.*12. Et quærebant eum tenere, & timuerunt turbam, cognouerunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit. Parabola hæc vineæ expoſita eſt Matthæi vigeſimoprimo, cum annexo lapide reprobato. Et relicto eo abierunt.

Verſ. 13. Et mittunt ad eum quoſdam ex Phariſæis & Herodianis, vt eum caperent in verbo.

Quæſtiones capioſæ Phariſæorum.

Verſ. 14. Qui venientes dicunt ei: Magiſter, ſcimus quia verax es, & non curas quenquam, nec enim vides in faciem hominum, ſed in veritate viam Dei doces. Licet dari tributum. pro, *cenſum*, Cæſari, an non dabimus? In Græco habetur, Licet cenſum Cæſari dare an non? dabimus, an non dabimus? vbi duo interrogant. Primum circa ius, an ſit licitum vel illicitum dare cenſum Cæſari: alterum circa factum, an à nobis dandus ſit cenſus, vel non? vt multiplicatis quæſtionibus & vrgeant ad reſpondendum, & in aliqua eorum dicat aliquid reprehendendum & accuſandum.

Verſ. 15. Qui ſciens verſutiam. pro, *ſimulationem*, illorum, ait illis: Quid me tentatis? afferte mihi denarium vt videam.

Verſ. 16. At illi obtulerunt ei. & ait illis, Cuius eſt imago hæc & inſcriptio: Dicunt ei: Cæſaris.

Verſ. 17. Reſpondens autem Ieſus, dixit illis, Reddite igitur. Superfluit *igitur*. quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt Dei Deo. Aduerte reſponſionem datam à Ieſu vtrique quæſtioni facere ſatis Nam dicendo *reddite*, reſpondet ſecundæ: & dicendo *quæ ſunt*, ſatisfacit primæ. Significantur enim iura. Vide expoſita Matthæi vigeſimoſecundo. Et mirabantur ſuper eo.

Et Sadducæorum.

Verſ. 18. Et venerunt. pro, *veniunt*. ſuper eum Sadducæi: qui dicunt reſurrectionem non eſſe. & interrogabant eum dicentes.

Verſ. 19. Magiſter, Moyſes nobis ſcripſit, vt ſi cuius frater mortuus fuerit, & dimiſerit vxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater eius vxorem ipſius, & reſuſcitet. pro, *exuſcitet*. ſemen fratri ſuo.

Verſ. 20. Septem fratres erant, & primus accepit vxorem, & mortuus eſt non relicto ſemine.

Verſ. 21. Et ſecundus accepit eam, & mortuus eſt, & nec iſte reliquit ſemen: & tertius ſimiliter.

Verſ. 22. Et acceperunt eam ſimiliter ſeptem, & non reliquerunt ſemen: nouiſſima autem omnium mortua eſt & mulier.

Verſ. 23. In reſurrectione ergo cùm reſurrexerint, cuius de iis erit vxor? ſeptem enim habuerunt eam vxorem.

Verſ. 24. Et reſpondens Ieſus, ait illis: Nonne ideo erratis, non ſcientes ſcripturas neque virtutem Dei. Dicit & eos neſcire ſcripturas, & ideo errare quia neſciunt ſcripturas, declarat enim cauſam erroris Sadducæorum eſſe ignorantiam interpretandi ſcripturas.

Verſ. 25. Cùm enim à mortuis reſurrexerint, neque nubent neque nubentur. Græca dictio vtrobique communis eſt maſculis & fœminis; & propterea interpres vſus eſt hoc modo loquendi, neque nubent neque nubentur: intendens negare vtrinque coniugium. Sed ſunt ſicut angeli Dei in cœlis.

Verſ. 26. De mortuis autem, quòd reſurgant non legiſtis in libro Moyſi ſuper rubum, quomodo dixerit illi Deus: inquiens: Ego ſum Deus Abraham & Deus Iſaac & Deus Iacob.

Verſ. 27. Non eſt Deus mortuorum, ſed viuorum. vos ergo multum erratis. Circa hanc Sadducæorum quæſtionem vide expoſita Matthæi vigeſimoſecundo.

Scriba quærit, quodnam ſit primum mandatum?

Verſ. 28. Et acceſſit vnus de Scribis qui audierat illos conquirentes. pro, *diſputantes*, & videns quoniam bene illis reſponderit, interrogauit eum, quod eſſet primum omnium mandatum.

Verſ. 29. Ieſus autem reſpondit ei, quia primum omnium mandatū eſt: Audi Iſrael, Dominus Deus tuus. pro, *Dominus Deus noſter*. Dominus vnus eſt. Et punctandum eſt ſic, *Dominus Deus noſter, Dominus*. Aduerte hîc Ieſum ex Deuteronomij ſexto, explicate non ſolum præceptum ſupremum dilectionis Dei, ſed obiectum ipſum (hoc eſt Deum diligendum) præponendo vnitatem Dei: ad ſignificandum, quòd præcipitur dilectio conſequens fidem Dei vnius, qui ſolus eſt Dominus, qui ſolus colitur à nobis, ne intelligeremus diligendum Deum vagè, quaſi genus deorum, aut aliquid quomodolibet pendens, quomodolibet ſubditum: ſed illum qui adoratur à populo Iſrael, creator cœli & terræ. Verùm circa hoc præceptum eſt ſequens ſumptum ex Leuitici decimonono, vide expoſita Matthæi vigeſimoſecundo.

Verſ. 30. Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Hoc eſt primum mandatum.

Verſ. 31. Secundum autem ſimile eſt illi. pro, *hoc*. diliges proximum tuum ſicut teipſum. Maius horum. pro, *his*. aliud mandatum non eſt.

Verſ. 32. Et ait illi Scriba, Bene magiſter in veritate dixiſti, quia vnus eſt Deus, & non eſt alius præter eum.

Verſ. 33. Et vt diligatur. pro, *diligere ipſum*. ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine, & diligere proximum tanquam ſeipſum, maius. pro, *plus*. eſt omnibus holocauſtomatibus & ſacrificiis.

Scriba hic non longè à regno Dei.

Verſ. 34. Ieſus autem videns, quòd ſapienter reſpondiſſet, dixit illi: non es longè à regno Dei. Scriba iſte tentando interrogauerat (vt Matthæus dixit) ſed auditâ reſponſione Ieſu, dedit honorem veritati: & propterea propinquus fiebat regno Dei quod euangelizabatur à Ieſu, propinquus fiebat ad hoc, vt eſſet pars regni Dei: vt Deus (non peccatum, non mundus) regnaret in illo per fidem in Ieſum Chriſtum. Et nemo iam audebat eum interrogare. Ratio excluſæ audaciæ interrogandi tentando erat: quia colligendo ſupradicta apparet, quòd ſatisfecerat Herodianis, Sadducæis, Phariſæis ac Scribis.

Verſ. 35. Et reſpondens Ieſus. Apud Mat-

thæum apparet, quòd Phariſæis reſpondit, non percunctantibus de hac ſubiuncta materiâ, ſed qui interrogauerant tentando, quod eſt mandatum magnum in lege? Ita quòd reſpondere, eſt mouentibus priùs quæſtionem, poſtquam reſponſum eſt reddere quæſtionem, interrogando illos. Vel forte intercellit ſermo de Meſſia aliquis tacitus ab Euangeliſta, cui reſpondiſſe deſcribitur Ieſus. Vide etiam hæc Matth. 22. Dicebat docens in templo. Quomodo dicunt Scribæ Chriſtum filium eſſe Dauid?

Verſ. 36. Ipſe enim Dauid dixit in Spiritu ſancto: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.

Verſ. 37. Ipſe ergo Dauid dixit eum Dominum, & vnde eſt filius eius? Et multa turba eum libenter audiuit.

Verſ. 38. Et dicebat iis in doctrina ſua, Cauete à Scribis. Hæc quæ ſequuntur, habentur Matth. 23. præter hoc. Qui volunt in ſtolis ambulare. Per quod ſignificatur affectus ad veſtem longam vſque ad imos pedes. Et ſalutari in foro. pro, foris. Significatur enim quòd non in certo foro, ſed in omnibus amabant ſalutari.

In ſtolis ambulare quid?

Verſ. 39. Et in primis cathedris ſedere. pro, *& præſidentias*, in ſynagogis, & primos diſcubitus in cœnis.

Verſ. 40. Qui deuorant domos viduarum ſub obtentu prolixæ orationis. pro, *ſub prætextu prolixe orantes*. Significatur enim quod prolixè orabant, non deuotione orandi, ſed oſtentando prolixam orationem, ad hoc vt deciperent viduas. Hi accipient prolixius. pro, *abundantius*, iudicium. Significatur enim maior damnatio ex diuino iudicio.

Verſ. 41. Et ſedens Ieſus contra gazophylacium, aſpiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium, & multi diuites iactabant multa.

Verſ. 42. Cùm veniſſet autẽ vna vidua pauper miſit duo minuta: quod eſt quadrans.

Vna vidua pauper mittens duo minuta in gazophylacium commendatur.

Verſ. 43. Et conuocans diſcipulos ſuos, ait illis: amen dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus miſit, qui miſerunt in gazophylacium.

Verſ. 44. Omnes enim ex eo quod abundabat illis miſerunt: hæc verò de penuria ſua omnia, quæ habuit miſit totum victum ſuum. Intellexiſſes plus omnibus quantum ad effectum, non quantùm ad rem, niſi Dominus declaraſſet plus omnibus etiam ſecundum rem: quia iſta dedit totum, alij partem: iſta dedit totum victum ſuum, alij ſuperfluum proprio victui. Hæc enim declarant plus omnibus ex parte rei, non abſolutè, ſed proportionaliter: plus enim erat illi viduæ quadrans, quàm reliquis offerentibus quicquid dabatur.

CAPVT. XIII.

VERS. I. ET cùm egrederetur de templo, ait illi vnus ex diſcipulis eius: Magiſter, aſpice quales lapides & quales ſtructuræ.

Verſ. 2. Et reſpondens Ieſus, ait illi: vides has omnes. Superfluit *omnes*. magnas ædificationes? non relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non deſtruatur.

Deſtructio Templi prædicitur.

Verſ. 3. Et cùm ſederet in monte oliuarum contra templum, interrogabant eum ſeparatim Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas:

Verſ. 4. Dic nobis quando iſta fient. pro, *erunt*. & quod ſignum erit quando hæc omnia incipient conſummari. pro, *conſummanda ſunt*. Duo petunt. Primùm, tempus deſtructionis templi. Secundò ſignum conſummationis mundi, vt claré patet apud Matthæum cap. vigeſimoquarto.

Verſ. 5. Et reſpondens Ieſus, cœpit dicere illis, videte ne quis vos ſeducat.

Verſ. 6. Multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego ſum: & multos ſeducent. Incipit reſpondere primò Ieſus ſecundæ quæſtioni: monendo diſcipulos priùs quoad partem intellectiuam ne ſeducantur à multis venturis profitendo ſe Chriſtos.

Verſ. 7. Cùm audieritis autem bella & opiniones pro, *rumores*, bellorũ, ne timueritis. pro, *ne turbemini*. Monet deinde quoad partẽ affectiuam, ne turbentur timentes propinquam conſummationem mundi, cùm audierint bella & rumores bellorum. oportet enim, neceſſitate humanorum morum. Hæc fieri: ſed nondum finis.

Signa conſummationis mundi.

Verſ. 8. Exurget enim gens contra gentem, & regnum ſuper. pro, *contra*, regnum, & erunt terræmotus per loca & fames. deeſt, *& turbationes*. Declarat hæc omnia, quæ communiter accidunt, non eſſe ſigna conſummationis mundi propinquæ ne putaretur quòd hæc emergentia poſt primum Chriſti aduentum eſſent ſigna ſecundi aduentus. Initium. pro, *initia*, dolorum hęc. Vniuerſa ſiquidem hæc non ſunt mala ipſa, quæ ventura ſunt in conſummatione ſeculi: ſed ſunt initia eorum.

Verſ. 9. Videte autem voſmetipſos. Neſcio quare vertendũ cenſetur *videte* in *cauete*. Aſſerunt enim in Græco haberi *videte*: & tamen mutandum eſſe, & dicendum, *cauete autem vos vobiſipſis*. Euangelicæ ſiquidem monitioni magis quadrat, *videte autem voſmetipſos*. nam vbi priùs monuerat ſpectandum tum ad ſeductores extrinſecos, tum ad bella extrinſeca, modò monet ſpectandum ad propria corpora: hoc enim ſignificant, quæ ſubiunguntur, *tradent enim vos in concilia*, &c. Et monet, vt ſicut aduertere debent ne ſeducantur, & ne putent ex terræmotibus & bellis propinquũ eſſe finem mundi: ita aduertere debent ne propter flagella & paſſiones inferendas propriis corporibus, ſemetipſos perdant. Tradent enim vos in concilia & in ſynagogas, vapulabitis: & ante præſides & reges ſtabitis, pro, *ſtatuemini*. propter me, in teſtimonium illis, tum perhibendum à vobis de me, tum inexcuſabilis damnationis illorum principum perſeuerantium in infidelitate ſua poſtquàm vos adierint.

Verſ. 10. Et in omnes gentes primùm oportet prædicari Euangelium. Quarto loco ponitur diuturnitas temporis ante conſummationem mundi: explicando quòd oportet primum prædicari Euangelium in omnes gentes. Non dicit oportet audiri famam Euangelij, ſed prædicari Euangelium in omnibus nationibus mundi. Quod adhuc non apparet adimpletum: dum quotidie inueniuntur gentes nouæ, quæ nihil vnquam audierunt de Chriſto.

Oportet primùm prædicari Euangelium in omnes gentes.

Et

*Verſ.*11. Et cùm duxerint vos tradentes, nolite præcogitare, pro, *ne antè ſoliciti ſiue anxij ſitis*, quid loquamini, deeſt, *neque meditemini*. Ita quòd prohibet tum anxietatem ſeu ſolicitudinem anteriorem, tum meditationem: volens illos loqui quod tunc datum fuerit à Spiritu ſancto. Et in hoc monſtrat ſe eſſe Deum: promittens per Spiritum ſanctum daturum ſe toties, quoties loquantur. Sed quod, pro, *quicquid*, datũ vobis fuerit in illa hora, id loquimini. Non enim vos eſtis loquentes, ſed Spiritus ſanctus.

*Verſ.*12. Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & conſurgent filij in parentes, & morte afficient eos. Dixerat, *tradent enim vos*: declarat modò à quibus tradentur, ſcilicet patribus, fratribus, filiis.

Verſ. 13. Et eritis odio omnibus, hominibus ſecundùm hominem ſapientibus. Propter nomen meum. Qui autem ſuſtinuerit, pro, *perſeuerauerit*, in finem, hic ſaluus erit. Declarat fructum tantarum paſſionum fore ſalutem æternam: ſi tamen vſque in finem propriæ vitæ perſeuerauerint in fide & confeſſione nominis Ieſu: vt hinc intelligerent tum perſeuerantium felicitatem, tum non perſeuerantium miſeriam, quantumcunque priùs multa paſſi fuiſſent: nulla enim virtus ſine perſeuerantia coronatur.

*Verſ.*14. Cum autem videritis abominationem deſolationis, deeſt, *quæ dicta eſt à Daniele propheta*, ſtantem vbi non debet, pro, *non oportet*, qui legit, intelligat. Tranſit ad primam quæſtionem de tempore deſtructionis templi: Tunc qui in Iudæa ſunt fugiant in montes.

Abominatio deſolationis.

*Verſ.*15. Et qui ſuper tectum, non deſcendat in domum, nec introeat, vt tollat quid de, domo ſua.

Verſ. 16. Et qui in agro erit, non reuertatur retrò tollere veſtimentum ſuum.

*Verſ.*17. Væ autem prægnantibus & nutrientibus, pro, *lactantibus*, in illis diebus.

Verſ. 18. Orate verò, vt hyeme non fiant, pro, *fiat*, deeſt, *fuga veſtra*. Vide hæc expoſita Matthæi vigeſimoquarto.

Verſ. 19. Erunt enim dies illi tribulationis tales, quales, non fuerunt, pro, *talis qualis non fuit*, ab initio creaturæ, quam condidit Deus vſque nunc: neque fient, pro, *neque fiet*. Aduerte, quòd particula hæc non ſpectat ad deſtructionem Hieruſalem (vt diffusè declarauimus Matth. 24.) ſed ad præcedentia conſummationẽ mundi. Ita quòd ſermo Ieſu de conſummatione mundi interceptus eſt à Matthæo & Marco interponentibus ſigna ſpectantia ad deſtructionem templi: continuatur ſiquidem hæc particula poſt illa, *qui autem perſeuerauerit in finem, hic ſaluus erit*, ſubiungendo, *erunt enim dies illi*. Et manifeſtatur ratio difficilis perſeuerantiæ ex tribulatione, quæ numquam habuit parem. Et directè adiungitur hæc particula ad declarandum & proſequẽdum verba illa, *initia dolorum hæc*: explanatur enim terræmotus & bella, fames, & reliqua mala conſueta, eſſe initia quædam dolorum: quia erunt dies illi omnino inſolitæ tribulationis. Nec prætereas notare nomina *talis qualis*, non dixit tribulationis tantæ, quanta non fuit: ſed *tribulationis talis qualis non fuit*: maior enim tribulatio fuit omni carni ſuper terram in diluuio vniuerſali. In quo autem conſiſtet hæc tribulatio, neſcio: niſi quòd mortifera erit, niſi enim eſſet mortifera, non dixiſſet, *non fuiſſet ſalua omnis caro*.

Signa deſtructionis templi inſeruntur ſignis cõſummationis ſæculi.

Verſ. 20. Et niſi breuiaſſet. pro, *decurtaſſet*, Dominus dies, non fuiſſet ſalua omnis caro ſed propter electos quos elegit, breuiauit. pro, *decurtauit*, dies. Significat enim amputationem dierum, quoad numerum. Vbi nota tribulationem hanc non eſſe inferendam ab hominibus, ſed à Deo: quia nõ periclitaretur omnis caro, ſi eſſet ab hominibus. Rurſus quòd propter electos Deus ſtatuit amputare dies illos, vt etiam bene ſit aliis propter electos. Vide hæc diffusè expoſita Matthæi vigeſimoquarto.

Tribulatio hæc à Deo, non ab hominibus.

Verſ. 21. Et tunc. Tempus demonſtrat non arctatum ad dictam tribulationem, ſed comprehẽdit totum medium tempus à primo aduentu vſque ad ſecundum. Subiungit enim hanc particulam ad declarandum id quod in principio huius ſermonis dixerat: *videte ne quis vos ſeducat, multi enim venient in nomine meo*. Explicauerat enim hoc ſolum, quòd multi venturi in nomine ſuo, & quòd multos ſeducent: modò autem complet ſermonem illum, monendo à diuerſitate locorum (*ecce hic, ecce illic*) & à prophetis falſis: vbi inſinuatur etiam quòd Pſeudochriſti habebunt Pſeudoprophetas quaſi teſtes: & à ſignis & prodigiis ita efficacibus, vt ſeducant etiam electos ſi fieri poſſet. Si quis vobis dixerit, ecce hîc eſt Chriſtus, ecce illic: ne credideritis.

Pſeudoprophetæ in prodigiis efficacibus.

*Verſ.*22. Exurgent enim Pſeudochriſti & pſeudoprophetæ: & dabunt ſigna & portenta, ad ſeducendos ſi fieri poteſt etiam electos.

Verſ. 23. Vos ergo videte: ecce prædixi vobis omnia. Vide & hæc diffusè declarata Matthæi vigeſimoquarto.

*Verſ.*24. Sed in illis diebus, poſt tribulationẽ illam. Sol contenebrabitur, abſque eclipſi & nubibus. & luna non dabit ſplendorem ſuum. Non dicit *non habebit*: quia ſimiliter abſque eclipſi & nubibus ſubtrahetur ſplendor eius.

Obſcuratio Solis, Lunæ: Stellarum.

Verſ. 25. Et ſtellæ cœli erunt decidentes. à lucendo nobis aëre ſereno. Et virtutes quę in cœlis ſunt mouebuntur. pro, *quatientur*. Significatur enim, quòd actiuæ poteſtates corporum cœleſtium ad influendũ in inferiora, & mutandũ illa, impedientur ab actionibus ſuis: & propterea metaphoricè dicuntur concutiendæ. Latiùs ſcripſimus de his Matthæi vigeſimoquarto.

Verſ. 26. Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa & gloria.

Verſ. 27. Et tunc mittet Angelos ſuos: & congregabit electos ſuos à quatuor ventis, à ſummo terrę vſque ad ſummum cœli. Hæc omnia quoque declarata ſunt Matthæi vigeſimoquarto, exceptis illis verbis, *à ſummo terræ*: quoniam Matthæus ibi dicit *à ſummis cælorum vſque ad ſumma eorum*. Idem autem intelligo per alia verba ſignificatum à Marco: ita quòd intendit vtrumque hemiſphærium ſignificare per hæc verba. Et hemiſphærium quidem appellatum inferiùs, ſignificat *à ſummo terræ*: denominauit ſiquidem ipſum à terra: ſicut & denominauit ipſum inferius, cùm tamen ſit ſuperiùs ſicut & alterum. Quia enim nobis videtur inferius, appellatur hemiſphærium inferius: & ſimiliter quia ex parte ſubiectæ nobis terræ apparet ſe tenere, denominatur ſummum terræ: hemiſphærium autem ſuperius appellat *ſummum cœli*. Apparet autem hunc eſſe ſenſum literalem: tũ ex conſenſu ad Matthæum: tum quòd ſic & non aliter comprehenditur totum vniuerſum corporeum: includendo etiam infimas terræ partes, in quibus

Iudicium extremum.

A ſummo terræ vſque ad ſummum cœli, quid.

forte multi electi erunt : & quæcunque abſtruſa, in quibus fortè corpora electorum erunt.

Verſ. 28. A ficu autem diſcite parabolam.pro,ſimilitudinem.Cùm iam ramus eius tener fuerit,& nata fuerint folia,cognoſcitis quia in proximo ſit æſtas.

Verſ. 29.Sic & vos cùm videritis hæc fieri,ſcitote quod in proximo ſit in oſtiis,pro, *foribus*.

Verſ. 30. Amen dico vobis,quoniam non tranſibit,pro, *præteribit*, generatio hæc, donec omnia iſta fiant.

Verſ. 31. Cœlum & terra tranſibunt,pro, *præteribunt :* verba autem mea non tranſibunt,pro,*præteribunt*.Eſſent multa hic dicenda: niſi fuiſſent hæc verba declarata Matthæi vigeſimoquarto.

Verſ. 32.De die autem illa,vel hora nemo ſcit.Ne putares ex ſimilitudine gemmantis ficus ad æſtatem, certum ſignificari ſpatium temporis inter ſigna & diem aduentus Chriſti, ſubiungit incertitudinem illius diei. Neque Angeli in cœlo.Græcè habetur, *qui ſunt in cœlo :* vt clarè intelligas de Angelis beatis. Neque filius niſi pater. Intellige neque filius ſecundum humanam naturam naturali notitia. Solus enim Deus nouit ex ſua naturali ſcientia tempora & momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Et propterea ſubiungit, *niſi pater :* ſignificans per patrem Deum.

Incertitudo temporis vltimi Iudicij.

Verſ. 33. Videte, vigilate & orate. Colligit tria neceſſaria,*videte*, mentis oculis: *vigilate*, ſtudio : nihil enim prodeſt videre niſi adhibeatur ſtudium ad exequendum vel cauendum : & *orate*, recurrendo ad Deum , recognoſcentes vires proprias non ſufficere , recognoſcentes non ſufficere veſtrum videre , veſtrumque vigilare. Neſcitis enim quando tempus ſit. Vera eſt hæc neſcientia tam de tempore vniuerſalis iudicij, quàm de tempore ſingularis ac proprij iudicij reſpectu ſingulorum.

Verſ. 34. Sicut homo qui peregrè profectus. Parabolam adiungit, reliquit domum ſuam : & dedit ſeruis ſuis poteſtatem cuiuſque operis, pro, *& vnicuique opus ſuum*. Significatur enim , quòd dedit ſeruis ſuis duo, ſcilicet poteſtatem & opus : diſtribuendo vnicuique ſuum opus, hoc eſt ſuum officium. Et ianitori præcepit vt vigilet.

Cuique vigilandum.

Verſ. 35. Vigilate ergo : neſcitis enim quando dominus domus veniat : ſerò an media nocte , an galli cantu,an manè.

Parabola domini peregrè proficiſcentis &c.

Verſ. 36.Ne cùm venerit repentè,inueniat vos dormientes.

Verſ. 37.Quod,pro,*quæ*, autem vobis dico, omnibus dico, vigilate.In hac parabola relata ad vniuerſale iudicium homo peregrè profectus eſt Ieſus : qui in cœlum aſcendit, & carnem velut ad peregrina loca in cœlum tranſtulit.Domus eius, Eccleſia eſt, quam in hoc mundo reliquit. Serui eius,Chriſtiani ſunt, quibus dedit poteſtatem filios Dei fieri.Opus eius quod diſtribuit vnicuique, eſt quod dedit quoſdam quidem Apoſtolos, quoſdam autem Euangeliſtas , quoſdam Paſtores, quoſdam Doctores : & breuiter ſingulis ſui corporis membris ſua diſtribuit officia. Ianitor autem , paſtor eſt Eccleſiæ, cui præcipitur vt vigilet ſuper domum Chriſti. Vbi aduerte , quòd ſi ſoli ianitori præciperetur vt vigilet,non ſubiungeretur, *vigilate ergo:*& non concluderetur , *omnibus dico vigilate*. Vigilia itaque primùm præcepta ſignificatur ianitori, cui pro ſe & pro aliis incumbit vigilare : & deinde ſingulis pro ſeipſis. Quatuor noctis partes, vniuerſas temporis differentias ſignificant : Et ſignificatur totum tempus nocturnum, propter tenebras ignorantiæ noſtræ ſimul & peccatorum : propter has enim opus eſt vigilantià.

Exponitur

Si referatur autem hæc parabola tota ad ſingulare iudicium vniuſcuiuſque , myſticus apparet ſenſus, ad ſingulos pertinere vigilantiam, quæ in ipſa concluditur parabola. Et proculdubio vniuſcuiuſque vigilantia,ne inueniatur dormiens tempore,quo ad ſingulare iudicium in ſua morte oportebit conueniri , redundat in eſſe paratum tempore vniuerſalis iudicij:vt patet. Et propterea vigilia ſingulorum poteſt etiam intelligi ad literam diſtincta per quatuor differentias noctis, ad comprehendendum omnes differentias temporis,& ætatis cuiuſlibet hominis.

CAPVT XIV.

ERat autem paſcha ſolemnitas Iudæorum in memoriam exitus de Ægypto.Et azyma.Pluralis eſt numeri.Significantur enim panes azymi : quibus veſci licebat ſeptem diebus Paſchæ. Et addidit Marcus azyma, ad ſignificandum initium ſolemnitatis Paſchalis. Paſcha enim vocabatur totum illud tempus ſeptem dierum. Poſt biduum, hoc eſt diem Mercurij & diem Iouis illo anno. Significat enim Euangeliſta manè diei Mercurij,in quo congregatis ſummis ſacerdotibus apud Caipham,conuentum fuit cum Iuda proditore. Et quærebant ſummi ſacerdotes & Scribæ quomodo cum dolo tenerent & occiderent.Non ſolùm conferebant de modo,ſed quærebant modum quo doloſè Ieſum comprehenderent & occiderent : non enim audebant vim manifeſtam illi infetre palàm.

VERS. 1.

Paſcha quid. Azyma quid.

Verſ. 2.Dicebant autem,non in die feſto, pro, *feſtiuitate*. Significatur enim reſpectus non ſolùm ad primum diem paſchæ feſtiuum , ſed ad ipſam feſtiuitatem paſchalem. Ne fortè tumultus fieret in populo,pro, *fiat populi*. Timebant enim ne populus tumultuaretur contra ipſos, ſi vim publicè in Chriſtum intuliſſent.

Verſ. 3. Et cùm eſſet Bethaniæ in domo Simonis leproſi,& recumberet,venit mulier habens alabaſtrum vnguenti nardi ſpicati, pro, *piſtici:* vel vt alij volunt *piſticæ* fœminini generis. Sed niſi textus Græcus compellat, melius legitur neutri generis : quoniam quadrat vt referatur ad vnguentum:& ſit ſenſus quòd vnguentum erat piſticum(hoc eſt, fidele) ac pretioſum. Minùs autem conſonat quòd nardus fuerit piſtica,hoc eſt fidelis:non enim adulterina timetur herba nardi,ſed timetur adulterinum vnguentum nardi.Pretioſi : & fracto alabaſtro: hoc eſt ,aperta pyxide alabaſtri. Effudit ſuper caput eius. Commemorat Marcus vnguentum effuſum ſuper caput Ieſu in Bethania ſabbato præcedenti, ad inſinuandam rationem quâ motus fuit Iudas ad vendendum Ieſum ſummis ſacerdotibus: propterea enim hîc hoc commemorat, vt denotet diem proditionis fuiſſe biduo ante paſcha,& continet hiſtoriam ſubiungendo aditum

Piſticum, id eſt, fidele.

Alabaſtrum vnguenti effunditur ſuper caput Ieſu.

Iudæ ad ſummos ſacerdotes congregatos deſcriptos quærere modum, quo doloſè comprehenderent Ieſum.

Verſ. 4. Erant autem quidam indignè ferentes intra ſemetipſos. pro, *apud ſeſe*. Significatur enim quod non corde tantum, ſed ore colloquebantur inter ſe. Et dicentes, vt quid pro, *ad quid*, perditio illa vnguenti facta eſt?

Vade quidã indignantur.

Verſ. 5. Poterat enim vnguentum iſtud venundari plus quàm trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam. Non audebant fremere in Ieſum conſentientem, imò admittentem, cùm tamen verba & Ieſum & mulierem carperent: vtpote concurrentes ad perditionem illius vnguenti pretioſi.

Verſ. 6. Ieſus autem dixit. Sinite eam: quid illi moleſti eſtis? bonum opus operata eſt in me.

Verſ. 7. Semper enim pauperes habebitis, pro, *habetis*, vobiſcum. & cùm volueritis, poteſtis illis benefacere, me autem non ſemper habebitis, pro, *habetis*.

Verſ. 8 Quod habuit, hæc fecit: prævenit vngere corpus meum in ſepulturam.

Verſ. 9. Amen dico vobis: vbicunque prædicatum fuerit Euangelium iſtud in vniuerſo mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam, pro, *monumentum*, eius. Vide hæc explanata Matth. 26.

Verſ. 10 Et Iudas Scariotis, pro, *Iſcariotes*, nomen enim creditur patrium. Vnus de duodecim, abiit ad ſummos ſacerdotes, vt proderet, pro, *traderet*, eum illis. Redit ad ordinem hiſtoriæ narrando aditum Iudæ ad ſummos ſacerdotes, proculdubio congregatos in atrio Caiphæ.

Verſ. 11. Qui audientes gauiſi ſunt: & promiſerunt ei pecuniam ſe daturos. Et quærebat quomodo eum opportunè traderet.

Verſ. 12. Et primo die azymorum. Appellat Marcus diem Iouis, in quo poſt ſolis occaſum incipiebat ſolemnitas paſchalis, primum diem azymorum. Quæ appellatio non fuiſſet vſquequaque vera, niſi adiunctum fuiſſet *quando paſcha immolabant*: hæc enim adiunctio explicat, quòd non loquitur de primo die azymorum abſolutè more Hebraico: quoniam primus dierum azymorum abſolutè erat dies ſequens, incipiens tamen ab occaſu ſolis diei Iouis: ſed loquitur de primo die azymorum quoad veſperam illius diei in qua paſcha immolabant. Et vſus eſt hoc modo loquendi, quia cœna, quæ fit in prima noctis parte, appellatur cœna illius diei qui finitus eſt: immolatio ſiquidem paſchæ erat cœna agni Paſchalis. Quando Paſcha immolabant, proculdubio Iudæi contra quoſcunque dogmatizantes Ieſum præueniſſe diem quo Iudæi immolabant Paſcha. Dicunt ei diſcipuli, deeſt, *ſui*. Quò vis eamus, & paremus tibi comedere Paſcha?

Verſ. 13. Et mittit duos ex diſcipulis ſuis: & dicit eis: Ite in ciuitatem: & occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans. Lagena, vas eſt fictile commune aquæ & vino: ſed in propoſito erat aquæ. Sequimini eum:

Lagena vas fictile commune aquæ & vino.

Verſ. 14. Et quocunque introierit, dicite domino domus, quia magiſter dicit, vbi eſt refectio mea, pro, *diuerſorium*, & ſuperfluit, *mea*. Vbi Paſcha cum diſcipulis meis manducem: Aduerbium *vbi*, manifeſtat quòd non refectio ſed locus quærebatur.

Verſ. 15. Et ipſe vobis demonſtrabit cœnaculum grande ſtratum, deeſt, *paratum*. Significatur enim locus non nudus, ſed cum opportuna ſupellectili: ita quòd non deerat niſi parare cibos. Et illic parate nobis.

Verſ. 16. Et abierunt diſcipuli eius: & venerunt in ciuitatem: & inuenerunt ſicut dixerat illis, & parauerunt Paſcha.

Vltima Chriſti cœna.

Verſ. 17. Veſpere autem facto venit cum duodecim:

Verſ. 18. Et diſcumbentibus eis & manducantibus, ait Ieſus: Amen dico vobis quia vnus ex vobis tradet me, qui manducat mecum.

Verſ. 19. At illi cœperunt contriſtari: & dicere ei ſingulatim, numquid ego? Deeſt, & alius, *numquid ego?*

Verſ. 20. Qui ait illis: vnus ex duodecim. Soli duodecim leguntur ibi interfuiſſe, & ideo non ad diſtinguendum, ſed ad exaggerandum crimen ex beneficio electionis ad Apoſtolatum repetit *vnus de duodecim*. Qui intingit manum mecum in catino. Superfluit *manum*. Priùs dixerat ſermonem communem omnibus duodecim: modò reſtringit ſermonem ad eos, cum quibus communis erat ei catinus quos rationabile eſt fuiſſe quatuor diſcipulos propinquiùs ſedentes: inter quos erat Iudas.

Verſ. 21. Et filius quidem hominis vadit ſicut ſcriptum eſt de eo: væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur, pro, *traditur*, bonum erat ei ſi natus non fuiſſet homo ille.

Verſ. 22. Et manducantibus illis accepit Ieſus panem & benedicens. benedictione laudis, non conſecrationis: vt in Matthæo eàdem dictione vtente declarauimus & probauimus. Fregit & dedit eis: & ait, ſumite. Deeſt. *comedite*: hoc eſt corpus meum.

Inſtitutio Euchariſtiæ

Verſ. 23. Et accepto calice gratias agens dedit eis. Et biberunt ex illo omnes:

Verſ. 24. Et ait illis, Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti, qui pro multis effundetur. pro, *effunditur*. Iam enim venditus erat, & incepta erat paſſio eius. Et propterea dixit, *effunditur*.

Verſ. 25. Amen dico vobis, quòd iam non bibam de hoc genimine vitis, vſque in diem illum cùm illud bibam nouum in regno Dei. Vide expoſita Matth. 26.

Verſ. 26. Et hymno dicto. pro, *cùm hymnũ dixiſſent*. Significatur enim, quòd non ſolus Ieſus dixit hymnum. Exierunt in montem oliuarum.

Verſ. 27. Et ait eis Ieſus, omnes ſcandalizabimini in me in nocte iſta. Quia ſcriptum eſt: percutiam paſtorem, & diſpergentur oues.

Verſ. 28. Sed poſtquam reſurrexero, præcedam vos in Galilæam. Vide Matth. 26.

Verſ. 29. Petrus autem ait illi: Et ſi omnes ſcandalizati fuerint, ſed non ego.

Verſ. 30. Et ait illi Ieſus: Amen dico tibi quia tu hodie in hac nocte priùs quàm bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus. Solus Marcus numerum vocis galli explicauit: quia ſolus refert prima Ieſu verba, alij autẽ Euan-

Petro trinã negationem prædicit Chriſtus.

geliſtæ poſteriùs dicta. Ita quòd Ieſus priùs dixit Petro; antequam gallus cantet bis, negabis me ter: deinde Petro nimis ſibi arrogante conſtantiam, Ieſus peiora prænunciauit dicens: Antequam gallus cantet, negabis me ter: quod tres alij Euangeliſtæ retulerunt tanquam vltimam concluſionem prædictam.

*Verſ.*31. At ille amplius loquebatur. pro, *ex abundanti dicebat*, & ſi, pro, *imo ſi*, oportuerit me ſimul. Superfluit *ſimul*: commori tibi, hoc eſt, quod ex abundanti dicebat, imò ſi oportuerit me mori tecum. Non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant.

*Verſ.*32. Et veniunt in prædium cui nomen Gethſemani: & ait diſcipulis ſuis: ſedete hîc donec orem.

Timor & triſtitia Chriſti.

*Verſ.*33. Et aſſumit Petrum & Iacobum & Ioannem ſecum: & cœpit pauere & tædere, pro, *cœpit expaueſcere & grauiter angi*. Cruciatus propaſſionis hic incipit à duabus paſſionibus: timoris ſcilicet & triſtitiæ tam vehementis, vt animus angeretur. Collegit ſiquidem Ieſus coram interno ſuo aſpectu (tum intellectus vt rationis inferioris officium exercet, hoc eſt, vt conſiderantis res has inferiores: tum cogitatiuæ & phantaſię) pœnas quas paſſurus erat. Et propterea cauſabatur expaueſcentia quædam talium tantorumque imminentium malorum: & triſtitia anguſtans animũ tanquam impotentem euadere: nulla enim (vt dictum eſt apud Matthæum) redundabat conſolatio ex ratione ſuperiori. Et ſimiliter nulla iſtarum paſſionum perturbabat rationem: non reddebatur ſiquidem Ieſus attonitus ex his: quoniam vnicuique virium eius permittebatur exequi ſuum officium.

Verſ. 34 Et ait illis: Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem: ſuſtinete, pro, *manete*, hîc & vigilate.

*Verſ.*35. Et cùm proceſſiſſet paululum, procidit ſuper terram: & orabat, vt ſi fieri poſſet, tranſiret ab eo hora. Paſſionem & mortem à tempore ſignificauit, tranſitu enim horæ vitatio paſſionis ſignificatur.

Abba, id eſt, Pater.

Oratio Chriſti in horto.

*Verſ.*36. Et dixit: Abba pater. *Abba* Syra dictio dicitur & idem ſignificat quòd pater Duplicatio enim magnitudinem affectus & fiduciæ filialis ſignificat in Ieſu orante. Omnia tibi poſſibilia ſunt: transfer calicem hunc à me: ſed non quod ego volo, ſed quod tu.

*Verſ.*37. Et venit, & inuenit eos dormientes. Et ait Petro, Simon dormis? non potuiſtis vna hora vigilare?

*Verſ.*38. Vigilate & orate, vt non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus eſt, caro autem infirma.

*Verſ.*39. Et iterum abiens, orauit, eundem ſermonem dicens.

Verſ. 40. Et reuerſus, denuo inuenit eos dormientes. *Denuo* in textu Græco refertur ad *inuenit*, & non ad *reuerſus*. Significatur enim quòd iterum inuenit eos dormientes. Erant enim oculi eorum grauati: & ignorabant quid reſponderent ei.

*Verſ.*41. Et venit tertiò: & ait illis; dormite iam & requieſcite. Sufficit. Apparet hinc paululum indulſiſſe ſomno, poſtquam tertiò venit: & poſt indultum ſomnum excitaſſe eos dicendo: ſufficit, quia hora eſt traditionis meæ. Circa orationem Chriſti vide expoſita Matth.26. Venit hora: ecce filius hominis tradetur, pro, *traditur*, in manus peccatorum:

*Verſ.*42. Surgite, eamus: ecce qui me tradet, propè eſt.

*Verſ.*43. Et adhuc, deeſt, *continuò*, poſt copulam. Ita quòd legendum eſt. Et continuò adhuc eo loquente venit Iudas Scariot. Superfluit *Scariot*. Vnus de duodecim. & cum eo turba multa cum gladiis & lignis miſſi. Superfluit *miſſi*. A ſummis ſacerdotibus & Scribis & ſenioribus.

*Verſ.*44. Dederat autem traditor eis ſignum, dicens: Quemcunque oſculatus fuero, ipſe eſt: tenete eum, & ducite cautè, pro, *abducite tutò*.

Iudas oſculo prodit Chriſtum.

*Verſ.*45. Et cùm veniſſet, ſtatim accedens ad eum, ait, deeſt, *illi*. Aue Rabbi Rabbi. Duplicatur *Rabbi Rabbi*, in ſignum maioris reuerentiæ & affectus vt perfecta eſſet ſimulatio. Et oſculatus eſt eum.

*Verſ.*46. At illi manus iniecerunt in Ieſum: & tenuerunt eum.

Verſ. 47. Vnus autem quidam de circunſtantibus, pro, *aſtantibus*, educens gladium, percuſſit ſeruum ſummi ſacerdotis: & amputauit illi auriculam.

*Verſ.*48. Et reſpondens Ieſus, ait illis. Reſponſio refertur ad tacitas à Marco voces Iudæorum, dicentium ſe quærere Ieſum Nazarenum: tunc enim Ieſus dixit illis quæ ſubiunguntur: Tanquam ad latronem exiſtis cum gladiis & lignis comprehendere me:

Verſ. 49. Quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuiſtis. Sed vt impleantur ſcripturæ. Truncata oratio eſt, ſubaudiendum eſt, ſic fit.

*Verſ.*50. Tunc diſcipuli eius. Superfluit *diſcipuli eius*, & deeſt coniunctio *&*. Ita quòd legendum eſt: *Tunc &* relinquentes eum, omnes fugerunt,

Iunior Apoſtolorum annum ſaltem 30. attigerat in morte Chriſti.

Quis iſte adoleſcẽs amictus ſindone?

*Verſ.*51. Adoleſcens, pro, *adoleſcentulus*. Vnde apparet quòd iſte non fuit Apoſtolus: nullus enim Apoſtolus erat adoleſcentulus: cùm qui creditur minoris fuiſſe ætatis inter omnes, conuincatur ex tempore mortis eius collato cum tempore mortis Chriſti tranſiſſe annum ætatis propriæ trigeſimum, vt in quodam Ientaculo deduximus. Veriſimile autem eſt adoleſcentulum hunc fuiſſe fortè filium Hortulani: qui exurgens ex lecto, linteamine ſuper nudũ coopertus (ad videndum fortè quidnam eſſet auditus ſtrepitus cohortis & miniſtrorum) tanquam non diſcipulus nihil ſibi timens, ſequebatur Ieſum. Autem quidam ſequebatur eum, amictus ſindone ſuper nudum: & tenuerunt eum, deeſt, *adoleſcentuli*. Significatur enim quòd adoleſcentuli miniſtri Diaboli, adoleſcentulum tenuerunt ſequentem Ieſum. Erant enim cum cohorte illa & miniſtris etiam adoleſcentuli, vt moris eſt ad ſeruitia, ad referendas lucernas, & faces, &c. vt ſic etiã Ieſus à cuiuſque ætatis hominibus pateretur.

*Verſ.*52. At ille relictâ ſindone, nudus profugit ab eis.

*Verſ.*53. Et adduxerunt Ieſum ad ſummũ ſacerdotem, & cõuenerunt, pro, *conueniunt*: & deeſt, *ad eum*. Scilicet ſummũ ſacerdotem. Omnes, deeſt, *ſummi* ſacerdotes. Deſcribũtur enim cõuenire ad ſummũ ſacerdotẽ omnes ſũmos ſacerdotes & Scribas & ſeniores. Vnde apparet quòd licet vnus fuerit apud Iudęos, qui exerceret officiũ ſũmi ſacerdotis anno illo, plures tamen erãt ſũmi ſacerdotes,

Plures erant ſummi Sacerdotes.

ſacerdotes, ſuis annis ſucceſſiuè ſummi ſacerdotis officio fungentes, qui hic appellantur ſummi ſacerdotes, quorum tamen præcipui diuitiis & authoritate erãt Annas & Caiphas: & propterea ſpecialiter appellantur ipſi à Luca principes ſacerdotum.

Et bene aduerte quòd ad Caipham conuenerunt omnes ſummi ſacerdotes: vt intelligas & ſummos ſacerdotes fuiſſe coram Pilato contra Ieſum, & ſummos ſacerdotes alios tunc quoque fuiſſe in templo, coram quibus Iudas dixit: *Peccaui*, &c. vt in Matthæo diximus, & non ex proprio commento, ſed ex authoritate huius Euangeliſtæ proficiſci tot ſummos ſacerdotes. Et Scribæ & ſeniores.

Verſ. 54. Petrus autem à longè ſecutus eſt eum vſque intrò in atrium ſummi ſacerdotis: & ſedebat cum miniſtris ad ignẽ. Superfluit *ad ignem*, & calefaciebat ſe. pro, *& calefiebat ad lucem.* hoc eſt, ad flammam ignis lucentem, ad differentiam carbonum ignitorum.

Romani reſeruauerant ſibi iudiciũ mortis.

Verſ. 55. Summi verò ſacerdotes & omne concilium quærebant aduerſus Ieſum teſtimonium, vt eum morti traderent. Quia non poterant Ieſum damnare ad mortem cum executione, reſeruato iudicio mortis Romanis, ideo quærebant teſtimonia, quibus poſſent apud Præſidem obtinere mortem Ieſu. Nec inueniebant.

Verſ. 56. Multi autem, pro, *enim*, falſum teſtimonium dicebant aduerſus eum: & cõuenientia. pro, *æqua* ſeu *æqualia.* teſtimonia non erant. Significantur teſtimonia prolata non eſſe æqualia ad mortem obtinendam à Præſide, hoc eſt, non eſſe apud Præſidem iuſta ad dãnationem mortis cauſandam: offenſiones enim legis Iudæorum, de quibus ferebantur teſtimonia, non erant cauſæ apud Præſidem æquales pœnæ mortis.

Falſi teſtes in Chriſtum.

Verſ. 57. Et quidam ſurgentes, falſum teſtimonium ferebant aduerſus eum, dicentes:

Verſ. 58. Quoniam nos audiuimus eum dicentem: Ego diſſoluam templum hoc manu factum: & poſt, pro *per*, triduum aliud non manu factum ædificabo. Multa ſunt in hoc teſtimonio reddentia ipſum falſum. Tum *ego diſſoluam*, dixerat enim Chriſtus, *ſoluite*: tum *manu factum*, quod nunquam dixerat Chriſtus: tum *aliud*, quod ſimiliter non dixerat, tum *ædificabo*, Chriſtus enim dixerat, *illud excitabo.*

Verſ. 59. Et non erat, pro, *& ne ſic quidem erat*, conueniens teſtimonium illorum.

Verſ. 60. Et exurgens ſummus ſacerdos in mediũ, interrogauit Ieſum, dicens: Non reſpondes quicquam ad ea quæ tibi obiiciuntur ab his. pro, *quid iſti aduerſum te teſtificantur?* Ita quòd ſunt duæ orationes: altera, *non reſpondes quicquam?* altera, *quid* (ſeu cur) *iſti aduerſum te teſtificantur?*

Verſ. 61. Ille autem tacebat: & nihil reſpondit. Rurſum ſummus ſacerdos interrogabat eum: & dixit ei: Tu es Chriſtus filius Dei benedicti?

Fatetur Chriſtus ſe Meſſiam.

Verſ. 62. Ieſus autem dixit illi, Ego ſum. Clarè confeſſus eſt Ieſus ſe eſſe Meſſiam. Et videbitis filium hominis ſedentem à dextris virtutis Dei Superfluit *Dei.* Significatur enim, quòd videbunt ipſum *ſedentem*, hoc eſt, regnantẽ *à dextris*, hoc eſt, in optimis bonis. *virtutis*, hoc eſt poteſtatis, non huius aut illius ſed abſolute: vt intelligamus regnaturũ ipſum in optimis bonis cuiuſcunq; poteſtatis: hoc eſt ad quæcunque poteſtas ſe extendit. Prædicit enim ſe futurũ regem vniuerſi, & venturum iudicem vniuerſalẽ in nubibus cœli, vt non deſpiciant modò humilem: vt ſic intelligant ſcripta de Meſſia, in eo verificari ſecundùm diuerſos aduentus. Et venientem cum nubibus cœli.

Scindere veſtes in ſignũ deteſtationis, erat eas aperire ſupra pectus quamuis ſine fractione.

Verſ. 63. Summus autem ſacerdos ſcindens veſtimenta ſua. In ſignum deteſtationis blaſphemiæ conſueuerant aperire veſtimenta ſupra pectus. hoc enim appellatur ſcindere veſtimentum, etiamſi nulla ſciſſio propriè interueniſſet. Ait, Quid adhuc deſideramus teſtes? pro, *opus habemus teſtibus*: ecce nos omnes ſumus locupletiſſimi teſtes.

Verſ. 64. Audiſtis blaſphemiam: quid vobis videtur? Qui omnes condemnauerunt eum eſſe reum mortis.

Conſpuitur & alapis cæditur Chriſtus.

Verſ. 65 Et cœperunt quidam conſpuere eum, & velare faciem eius, & colaphis eum cædere, & dicere ei: prophetiza. Et miniſtri eum alapis cædebant.

Verſ. 66. Et cùm eſſet Petrus in atrio deorſum. Hinc apparet Ieſum fuiſſe non ſolùm in aula interiori, ſed etiam ſuperiori: niſi enim Ieſus fuiſſet ſuperiùs, non deſcripſiſſet Marcus Petrum deorſum. Venit vna ex ancillis ſummi ſacerdotis:

Verſ. 67. & cùm vidiſſet Petrum calefacientem ſe, aſpiciens illum ait, Et tu cum Ieſu Nazareno eras.

Verſ. 68. At ille negauit, dicens: Neque ſcio, neque noui. Permutatæ ſunt particulæ. Legendum eſt, *Neque noui*, prius, *neque ſcio* nunc quid dicas. Et exiit foras antè atrium, pro, *in veſtibulum*: & gallus cantauit. Non tamen mutauit Petrum.

Verſ. 69. Rurſus autem cùm vidiſſet illum ancilla, cœpit dicere circunſtantibus, quia hic ex illis eſt.

Petrus negat Chriſtum.

Verſ. 70. At ille iterum negauit. Et poſt puſillum rurſus qui aſtabant, dicebant Petro: verè ex illis es: nam Galilæus es. deeſt, *& loquela tua aſſimilatur*, ſupple Galilææ locutioni.

Verſ. 71. Ille autem cœpit anathematizare. pro, *deteſtari.* Deteſtatio iſta execrationem ſeu imprecationem eo modo, quo ſolemus imprecationes malorum in iuramentum aſſumere, ſignificat. Significatur enim, quòd Petrus non ſimplici iuramento iurauit, ſed appoſitis huiuſmodi imprecationibus. Et iurare quia neſcio. pro, *non noui*, hominem iſtum quem dicitis.

Verſ. 72. Et ſtatim gallus iterum cantauit: & recordatus eſt Petrus verbi, quod dixerat ei Ieſus: prius quam gallus cantet bis, ter me negabis. & cœpit flere. pro, *& prorupit in fletum.* Cerne diuinæ gratiæ repentinum impetum prorumpentem in fletum. De his Petri negationibus dicetur tandem ſuper Ioannem, qui vltimò ſcripſit: circa reliqua verò ſupradicta vide expoſita Matthæi vigeſimo ſexto.

* * *

CAP.

CAPVT. XV.

VERS. 1. ET confeſtim manè conſilium facientes ſummi ſacerdotes cum ſenioribus & Scribis & vniuerſo concilio. Deſcripſerat Marcus Ieſum damnatũ à ſacerdotibus & ſenioribus (*reus eſt mortis*) ſubiectũ fuiſſe nocte illâ ſputis, colaphis & illuſionibus: & tacito regreſſu Scribarum & ſeniorum ad propria, deſcribit modò alterum conſilium celebratum manè confeſtim: vt excluſâ omni negligentiâ & pigritiâ feſtinos intelligamus concurriſſe ad conſilium primâ diei horâ: neceſſitas autem huius cõſilij declarata eſt, Matth. 27. Vincientes Ieſum. Priùs ligatus fuerat à miniſtris, cùm comprehenſus fuit in horto: ſed hinc habetur, quòd in domo ſummi ſacerdotis ſolutus fuerat: & propterea nunc iterum ligauerunt eum: vt publicè duceretur vinctus ad præſidem in ſignum quòd erat damnatus ad mortem. Duxerunt. non miſerunt: quia ſacerdotes, Scribæ & Seniores ibant ſimul, tanquam authorizantes factum, ne plebeij auderent attentare aliquid pro libertate Ieſu. Et ad hoc etiam elegerunt primam diei horam: in qua populus adhuc non eſt congregatus. Et tradiderunt Pilato. habenti poteſtatem inferendi mortem.

Concilium matutinum in Chriſtum.

Sacerdotes Scribæ & Seniores ducũt Ieſum ad Pilatum.

Verſ. 2. Et interrogauit eum Pilatus, Tu es rex Iudæorum? Hinc apparet quòd ſacerdotes & reliqui tradiderunt Pilato Ieſum tanquam reum læſæ maieſtatis, vſurpando ſibi titulum regium. Ait ille reſpondens ait illi, Tu dicis.

Verſ. 3. Et accuſabant eum ſummi ſacerdotes in multis. Tacet Marcus multa geſta, quę alij explicant Euangeliſtæ.

Verſ. 4. Pilatus autem rurſus interogauit eum, dicens: Non reſpondes quicquam? vide in quantis te accuſant. pro, *quanta aduerſum te teſtificantur.*

Verſ. 5. Ieſus autem amplius nihil reſpondit: ita vt miraretur Pilatus.

Verſ. 6 Per diem autem feſtum ſolebat dimittere illis vnum ex vinctis quemcunque petiſſent.

Verſ. 7. Erat autem qui dicebatur Barrabas. qui cùm ſeditioſis erat vinctus: qui in ſeditione fecerat, pro, *fecerant*, homicidium. Significatur enim quòd ſeditioſi fecerant homicidium.

Verſ. 8. Et cùm aſcendiſſet. pro, *acclamaſſet*, turba, cœpit rogare. pro, *petere*. Et eſt locutio incompleta. ſubaudiendum eſt enim, vt faceret, & tunc ſubiungendum. Sicut ſemper faciebat illis. Eſt enim ſenſus, quòd turba incepit petere à Pilato vt ſeruaret conſuetudinem donandi ſibi vnum vinctum quem maluiſſent.

Barabba poſtponitur Chriſtus.

Verſ. 9 Pilatus autem reſpondit eis, & dixit: vultis dimittam vobis regem Iudæorum?

Verſ. 10. Sciebat enim quòd per inuidiam tradidiſſent eum ſummi ſacerdotes.

Verſ. 11. Pontifices autem concitauerunt turbam vt magis, pro, *potius* Barrabam dimitteret eis.

Verſ. 12. Pilatus autem iterum reſpondens, ait illis: Quid ergo vultis faciam regi Iudæorum. pro, *quem dicitis regem Iudæorum?* Et ſubaudiendum eſt pronomen, *ei*, vt congrua ſit conſtructio.

Verſ. 13. At illi iterum clamauerunt, Crucifige eum.

Verſ. 14. Pilatus verò dicebat illis, Quid enim mali fecit? Pilatus Ethnicus horrens crucifigere hominem ſine culpa, quærit maleficium, ſciens nullum eſſe: vt vel ſic retrahat Iudæos à tanto ſcelere. At illi magis clamabant, crucifige eum.

Verſ. 15. Pilatus autem volens populo ſatisfacere, dimiſit illis Barrabam & tradidit Ieſum flagellis cæſum, vt crucifigeretur.

Verſ. 16. Milites autem duxerunt eum in atriũ prætorij. pro, *quod eſt prætorium*, Ipſum enim atrium ſignificatur eſſe prætorium: hoc eſt locum vbi cognoſcebantur cauſæ, & ferebantur ſententiæ in domo Pilati. Et conuocant totam cohortem.

Verſ. 17. Et induunt eum purpurâ, & imponunt. pro, *circumponunt*, ei plectentes ſpineam coronam:

Purpurâ, ſpineâ coronâ.

Verſ. 18. Et cœperunt ſalutare eum: Aue rex Iudæorum.

Verſ. 19 Et percutiebant caput eius arundine: & conſpuebant eum: & ponentes genua adorabant eum.

arundine deridetur Chriſtus.

Verſ. 20. Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum veſtimentis ſuis: & educunt illum vt crucifigerent eum.

Verſ. 21. Et angariauerunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenæum de villa, patrem Alexandri &. Superfluit, &, Rufi. vt tolleret crucem eius. Ratio coactionis huius Simonis & illuſionis Ieſu, dicta eſt Matthæi vigeſimoſeptimo.

Verſ. 22. Et perducunt illum in Golgotha locum: quod eſt interpretatum Caluariæ locus.

Verſ. 23. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum. Clarè Marcus explicat fuiſſe vinum, quod apud Matthæum dubium eſt. Et ibi mixtum felle, à Marco autem myrrhatum dicitur: vt vel vtramque mixtionem fuiſſe, vel tantummodò myrrhatum: ſed ratione amaritudinis à Matthæo appellatum mixtum cum felle intelligamus: vt omnis crudelitas in Ieſum exerceretur. Et non accepit. Vt etiam ſic impleretur quod dixerat, ſe non bibiturum vinum donec reſurgeret à mortuis.

Vinum myrrhatum offertur Chriſto.

Verſ. 24. Et crucifigentes eum. pro, *& cùm crucifixiſſent eum*, diuiſerunt, pro, *diuidunt*, veſtimenta eius: mittentes ſortem ſuper eis, quis quid tolleret.

Verſ. 25. Erat autem hora tertia, & crucifixerunt eum. Credimus errore ſcriptorum mutatum ſextam in tertiam propter characterum ſimilitudinem deſignantium trinarium & ſenarium. Conſtat enim ex Euangelio Ioannis Ieſum crucifixum hora ſexta.

Verſ. 26. Et erat titulus cauſæ eius inſcriptus. Non fuit hoc ſpeciale in Chriſto: ſed laudabilis mos erat, vt cauſa cuiuſque crucifixi apponeretur ſuper crucem eius. Rex Iudæorum. Hinc clarè apparet mundo Pilatum damnaſſe Ieſum tanquam reum læſæ maieſtatis, quia regem ſe Iudæorum (hoc eſt Meſſiam) profeſſus eſt.

Verſ. 27. Et cùm eo crucifigunt duos

latro

latrones : vnum à dextris, & alium à ſiniſtris eius.

Verſ. 28. Et impleta eſt ſcriptura, quæ dicit. Eſaiæ quinquageſimotertio. & cum iniquis reputatus eſt.

Verſ. 29 Et prætereuntes blaſphemabant eum, mouentes capita ſua, & dicentes, Vah qui deſtruis templum Dei,& in tribus diebus reædificas:

Verſ. 30. Saluum fac teipſum, deſcendens de cruce.

Verſ. 31. Similiter & ſummi ſacerdotes illudentes, ad alterutrum cum Scribis dicebant, Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere.

Verſ. 32. Chriſtus rex Iſrael deſcendat nunc de cruce, vt videamus & credamus. & qui cum eo crucifixi erant, conuitiabantur ei.

Tenebræ in tota terra. *Verſ.* 33. Et factâ horâ ſextâ, tenebræ factæ ſunt. Quando crucifixerunt eum, incipiebat hora ſexta: completâ autem ſextâ horâ factæ ſunt tenebræ. Per. pro, *ſuper*, totam terram vſque in horam nonam.

Verſ. 34. Et horâ nonâ exclamauit Ieſus voce magna,dicens.Elohi,Elohi. Si textus tam apud Græcos quàm Latinos non eſt corruptus, Marcus vſus dicitur dictione Chaldæa, *Elohi*, hoc eſt, Deus meus, ab *Eloha*, quod eſt Deus. Matthæus autem dictione Hebræa, *Eli:* ab *El :* quod eſt Deus. Lamah hazabthani: quod eſt interpretatum, Deus meus, Deus meus,vt quid. pro, *ad quid*, me dereliquiſti. Vox iſta querula, vox eſt Ieſu veri hominis ſecundùm partem inferiorem (hoc eſt,corpus, & animum prout ad externas res refertur) valde patientis, vſqueadeò quòd nihil conſolationis interiùs recipiebat ex parte ſuperiori: ita quod derelictus erat non ſolùm exteriùs, in vituperiis, in ignominiis,in afflictionibus clauorum & reliquis, ſed etiam intùs. Et ad hoc declarandum vocem hanc querulam magno clamore expreſſit: ne putaremus animum eius tanquam Stoicum quodammodo non ſentire aut non ponderare ea, quæ patiebatur; vel internâ conſolatione refici ſecundum gratiam,quæ poſtea apparuit in Apoſtolis & Martyribus. Et dicit *ad quid*, non quòd Ieſus ignoraret ad quid : ſed quia nec ſenſus,nec rationis inferioris erat noſſe, ad quid ſecundum diuinæ ſapientiæ ordinem derelictio hæc ordinabatur.

(Margin: Clamor Chriſti in cruce.)

Verſ. 35. Et quidam de circunſtantibus. pro, *aſtantibus*. audientes dicebant, Ecce Eliam vocat. Et ſignificantur Gentiles linguæ Hebrææ ignari putantes vocari Heliam.

Verſ. 36. Currens autem vnus & implens ſpongiam aceto, circumponénſque calamo, potum dabat ei: dicens, Sinite videamus ſi veniat Helias ad deponendum eum.

Mors Chriſti. *Verſ.* 37. Ieſus autem emiſsâ voce magna expirauit.

Verſ. 38. Et velum templi ſciſſum eſt in duo, à ſummo vſque deorſum.

Verſ. 39. Videns autem Centurio, qui ex aduerſo ſtabat, quia ſic clamans. pro, *quum ſic clamaſſet*, expiraſſet. Intellexit Centurio miraculoſam expirationem, ex eo quod iuncta fuit clamoroſæ voci ipſius Ieſu. Ait: verè hic homo filius Dei erat. Hinc apparet non ignoraſſe Gentiles milites Pilati, quæ dicebantur de Ieſu: ſcilicet quod erat Meſſias, qui cognominabatur à Iudæis filius Dei. Vnde & Caiphas etiam adiurauit Ieſum, ſi eſſet Chriſtus filius Dei benedicti. Et Nathanael primò veniens ad Ieſum dixerat:tu es filius Dei. Singularem enim quandam excellentiam Meſſiæ per hoc intelligebant, non penetrantes adhuc Scripturam, quod Meſſias erat naturalis filius Dei.

(Margin: Centurio fatetur Ieſum eſſe filiũ Dei.)

Verſ. 40. Erant autem & mulieres de longè aſpicientes : inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi minoris. pro, *parui*. Fortè cognomen erat Iacobi : ita quod vocabatur *Iacobus paruus*, & dicitur ad differentiam Iacobi filij Zebedæi. Et Ioſeph. pro, *Ioſe*, mater, & Salome. nomen eſt mulieris vxoris Zebedæi. Et quum eſſet deeſt relatiuum, *quæ*, pluralis numeri. Ita quod legendum eſt. *Quæ*.

Verſ. 41. Et cùm eſſet in Galilæa ſequebãtur eum, & miniſtrabant ei:& aliæ multæ, quæ ſimul cum eo aſcenderant Hieroſolymam. Ita quòd deſcribuntur mulieres iſtæ ab officio ſequelæ, etiam quum Ieſus diſcurreret prædicando per Galilæam.

Verſ. 42. Et quum iam ſerò eſſet factum, pro, *& quum iam ſerum fieret*, quia erat paraſceue, quæ eſt ante ſabbatum.

Verſ. 43. Venit Ioſeph ab Arimathia nobilis decurio. pro, *honeſtus Conſul*, ſeu *ſenator*. Deſcribitur tum à moribus, honeſtus: tum à gradu ſeu officio, Conſul ſeu Senator. Qualis eſſet magiſtratus Conſulis aut Senatoris tunc temporis ibidem, non eſt perſpicuum: nomen ſiquidem ipſum ſonat magiſtratum. Qui & ipſe erat expectans regnum Dei. Et audacter. pro, *& ſumptâ audaciâ*. Timuerat enim quamdiu Ieſus captus, & ſub Pilati iudicio ac in cruce viuus fuit, loqui pro Ieſu: ſed cognitâ morte eius, ſumpſit audaciam ad officium ſepulturæ: putans hoc pietatis officium erga mortuum non ſibi imputandum à pontificibus, ſacerdotibus, &c. Introiuit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſu.

(Margin: Ioſeph Arimathæus Conſul, ſeu Senator.)

Verſ. 44. Pilatus autem mirabatur ſi iam obiiſſet. Ad certificandum Ieſu mortem vtilis fuit admiratio Pilati. Et accerſito Centurione interrogauit eum ſi iam. pro, *dudum*, mortuus eſſet.

(Margin: Petit à Pilato corpus Ieſu.)

Verſ. 45. Et quum cognouiſſet à Centurione,donauit corpus Ioſeph. Et per hoc occaſiones abſtulit perſecutoribus Ieſu, ignominiosè tractandi corpus eius mortuum.

Verſ. 46. Ioſeph autem mercatus ſindonem vt nouis linteaminibus ac ſudariis inuolueret corpus Ieſu. Vide Matthæi vigeſimoſeptimo reliqua expoſita. Et deponens eum, inuoluit ſindone : & poſuit eum in monumento, quod erat exciſum de petra: & aduoluit lapidem ad oſtium monumenti.

Verſ. 47. Maria autem Magdalene, & Maria Ioſeph. pro, *Ioſe*, aſpiciebant vbi poneretur.

CAPVT XVI.

ET quum tranſiſſet ſabbatum. hoc eſt, VERS. 1. poſt occaſum ſolis ſabbati. Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata.

Neſciebant hæ mulieres vnctum corpus Ieſu à Ioſepho & Nicodemo.

aromata. Tres iſtæ mulieres poſt ſolis occaſum ſabbati emerunt aromata, quia durante ſabbato illicitum erat emere. Et hinc apparet, quòd mulieres iſtæ quamuis viderint locum monumenti, in quo Ioſeph & Nicodemus cum ſuis miniſtris ponebant corpus Ieſu, non tamen viderunt, quòd vnxerint corpus Ieſu aromatibus: quia ſi vidiſſent hoc, non poſtea ſolicitæ fuiſſent, vt emerent aromata ad vngendum corpus Ieſu: verecundiâ ſiquidem muliebri & optimo more aſſuetæ, procul eſſe à conſortio virorum, non auſæ ſunt appropinquare ad videndum quid facerent circa corpus Ieſu, Ioſeph & Nicodemus cum ſuis miniſtris, & tanto minus potuerunt hoc videre, quanto vnctio facta fortè fuit intus in monumento, quod erat velut quædam domuncula, intra quam erat ſepulchrum. Vt venientes. non tunc, ſed ſequenti manè. Vngerent Ieſum.

Verſ. 2. Et valde manè vna ſabbatorum. hoc eſt die illâ, quæ relata ad dies qui ſemper ſunt ſabbata, appellatur vna: vt enim diffuſiùs declarauimus Matthæi vltimo, deſcribitur certus dies qui nunc vocatur dies Dominicus. Veniunt ad monumentum orto iam ſole. Auroræ hora deſcribitur ab orto ſole: quia reuera incipit oriri nobis ſol per ſplendorem auroræ.

Verſ. 3. Et dicebant ad inuicem, Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti? Hinc habetur latuiſſe mulieres iſtas quòd monumentum ſigillatum fuiſſet, & quòd cuſtodes fuiſſent appoſiti. Si enim hæc ſciuiſſent, non dixiſſent adinuicem: *Quis reuoluet nobis lapidem,* ſolius fœmineæ imbecillitatis rationem habentes: imò nec cogitaſſent venire ad monumentum. Hinc quoque haberetur quòd ante illam horam auroræ, nulla earum venerat ad monumentum. Si enim veſpere præcedenti aut nocte ad monumentum priùs veniſſent, ſciuiſſent manè quòd erant ibi cuſtodes, quòd ſepulchrum erat ſigillatum: & non rediſſent.

Verſ. 4. Et reſpicientes viderunt. pro, *vident*, reuolutum lapidem, proculdubio ab Angelo. Erat enim magnus valde.

Angelum in ſepulchro vident mulieres.

Verſ. 5. Et introeuntes ad mandatum Angeli, quem Marcus tacet. In monumentum, viderunt iuuenem. pro, *adoleſcentulum*, ſedentem in dextris. Iſte Angelus aut non eſt ille, qui apud Matthæum ſedebat ſuper reuolutum lapidem: aut ſi eſt illemet, poſtquam euanuit ab oculis mulierum (cedens eis vt introirent liberè in monumentum) iterum apparuit eis intus in monumento ſedens à dextris ſepulcri: hoc eſt, in illa parte verſus quam dextra pars corporis Ieſu iacuerat, vel in dextris ipſarum mulierum. Coopertum. pro, *amictum*. Deſcribitur enim indutus. Stolâ candidâ. veſte longâ vſque ad pedes. Et obſtupuerunt. Tum ob Angeli præſentiam, tum ob abſentiam corporis Ieſu, tum ex perſeuerante timore qui priùs eas inuaſerat.

Verſ. 6. Qui dixit illis, Nolite expaueſcere. Ieſum quæritis Nazarenum crucifixum, ſurrexit: non eſt hic: ecce locus vbi poſuerunt eum. Eadem dicit quæ dixerat Angelus ſedens ſuper reuolutum lapidem: vt duplicato teſtimonio & reſipiſcant à timore, & credant Ieſũ ſurrexiſſe.

Verſ. 7. Sed ite, dicite diſcipulis eius & Petro. Negauerat Petrus Ieſum: & propterea Angelus neminem nominat niſi Petrum: tum vt magnam Dei erga peccatores gratiam commendet: tum vt Petrus auditâ ex ore mulierum Angelicâ voce animæquior fiat. Quia præcedet vos in Galilæam: ibi eum videbitis ſicut dixit vobis.

Verſ. 8. At illæ exeuntes fugerunt de monumento. Inuaſerat. pro, *habebat*, enim. Significatur perſeuerantia tremoris & ſtuporis. Eas tremor & pauor. pro, *ſtupor*. Et nemini quicquam dixerunt: timebant enim. Silentes deſcribuntur rediſſe domum, nulli in via audentes dicere quod viderant aut audierant.

Dubitat de hoc capitulo S. Hieronymus.

Verſ. 9. Surgens autem Ieſus. Aduerte hîc prudens lector Hieronymum habere dubium hoc capitulum. In epiſtola ſiquidem ad Hedibiam ſuper duodecim quæſtionibus, ſoluendo quæſtionem tertiam recitatis his verbis (*ſurgens autem Ieſus prima ſabbati, apparuit Mariæ Magdalene,* &c.) ſubiungit hæc verba: *Aut enim non recipimus Marci teſtimonium, quod in raris fertur Euangelijs: omnibus Græcis libris pene hoc capitulum in fine non habentibus: præſertim cùm diuerſa atque contraria Euangeliſtis cæteris narrare videatur.* Hæc ille. Rurſus in ſecundo dialogo contra Pelagianos ait idem Hieronymus: *In quibuſdam exemplaribus, & maximè in Græcis codicibus iuxta Marcum in fine eius Euangelij ſcribitur: Poſtea cùm accubuiſſent vndecim, apparuit eis Ieſus: & exprobrauit incredulitatem & duritiam cordis eorum, quia iis qui viderant ipſum reſurgentem, non crediderunt. Et illi ſatis faciebant, dicentes: Seculum iſtud iniquitatis, incredulitatis ſubſtantia eſt. quæ non ſinit per immundos ſpiritus veram dei apprehendi virtutem: idcirco iam nunc reuela iuſtitiam tuam.* Hæc ibi.

S. Hieron.

Idem.

Quæ ideo attulerim, vt intelligamus quàm variè habeatur capitulum hoc. Et reuera nonnulla ſunt in hoc capitulo, quæ in nullo alio Euangeliſta habentur: nihil tamen ego video contrarium manifeſtè aliis Euangeliſtis. Nec quiſquam mentis cõpos aſſerere, aut credere poteſt, hoc vltimum quod habetur apud Marcum capitulum totum adiectitiũ eſſe, niſi aliud quo caremus perditum fuerit: quia ſequeretur Euangelium Marci terminari in ſepultura Chriſti, ita quòd nihil penitus de reſurrectione Ieſu Marcus ſcripſerit. Quod non ſolùm ſtultum, ſed perfidum eſt cogitare: nam tota fides Euangelij ex reſurrectione Chriſti pendet: dicente Paulo: *Si Chriſtus non reſurrexerit, inanis eſt fides noſtra, inanis eſt prædicatio noſtra.* Crediderim ego ſuſpectum apud multos Græcos habitum hoc capitulum propter admixtionem à neſcio quibus illotorum verborum, quæ Hieronymus retulit in Dialogo: & etiam propter promiſſionem ſubiunctam. *Signa autem eos qui crediderint, hæc ſequentur: in nomine meo dæmonia eiicient.* &c. Quicquid autem ſit de veritate, ſuſpicionum tamen iſtarum effectus eſt, quòd hæc ſcripta non ſunt ſolidæ authoritatis ad firmandam fidem ſicut ſunt reliqua Marci indubitata.

1. Corinth. 15. 14.

Manè. A putantibus Ieſum ſurrexiſſe mediâ nocte: refertur *mane* non ad participium *ſurgens*, ſed ad verbum *apparuit*. Sed præter hoc, quod conſtructio hæc duriuſcula eſt, tollit certitudinem primæ apparitionis: nam ſecundum hanc cõſtructionem ſenſus eſt, quòd manè primâ ſabbati apparuit primò Magdalenæ: per quod non excluditur quin priùs antequam eſſet manè apparuerit alteri: & ſic tollitur certitudo primæ apparitionis. Amplectenda eſt igitur ſuauis conſtructio literæ:

referendo *manè* ad participium *ſurgens*: ita quòd hinc habeamus horam reſurrectionis Chriſti fuiſſe in aurora. Et valde congruè dies æternitatis glorioſorum corporum incipit cum aurora: reſurrectio enim Chriſti eſt initium vniuerſalis reſurrectionis omnium corporum, ſicut aurora eſt initium diei. Prima ſabbati. Quam ſuperius appellauit *vnam ſabbatorum*, modò appellat *primam ſabbati*: eo quòd dies Dominicus, dies prima eſt relata ad ſabbatum, quæ ſeptima dies eſt: in ordine ſiquidem ad ſeptimam lex Moyſi numerabat dies. Apparuit primò Mariæ Magdalenæ.

Chriſtus apparet primò Magdalenæ

Hæc apparitio eſt quæ ſcribitur à Ioanne, cùm in ſpecie hortulani apparuit. De qua eiecerat ſeptem dæmonia. Magna Dei gratia erga peccatores ſignificatur: quòd primò voluit peccatrici, & tali peccatrici (ſcilicet quæ fuerat ſubiecta omnibus peccatis, ſignificatis per ſeptem dæmonia) apparere.

Verſ. 10. Illa vadens nunciauit iis, qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus. Iſta annunciatio ſcripta quoque eſt à Ioanne.

Verſ. 11. Et illi audientes quia viueret & viſus eſſet ab ea, non crediderunt. Hoc ſcriptum eſt à Luca, dicente: *adhuc autem illis non credentibus.*

Verſ. 12. Poſt hæc autem duobus ex eis ambulantibus oſtenſus eſt in alia effigie, pro, *forma*, euntibus in villam. Hæc apparitio ſcripta eſt à Luca, narrante diſcipulos euntes in caſtellum nomine Emmaus.

Verſ. 13. Et illi euntes nunciauerunt cæteris: nec illis crediderunt. Hoc quoque ex dictis verbis apud Lucam apparet.

Verſ. 14. Nouiſſimè autem pro *poſtea*. Non ſignificatur vltima apparitio in vero textu, ſed poſterior. Recumbentibus illis vndecim apparuit: & exprobrauit incredulitatem illorum & duritiam cordis: quia iis qui viderant eum reſurrexiſſe, pro, *reſuſcitatum*, non crediderunt. Collatis ſimul iis quæ referuntur in hac apparitione: apparet quod iſta apparitio eſt quæ fuit die octauo quando erat Thomas cum eis: nam expreſsè hic dicitur, quòd erant vndecim, & quòd vndecim incredulitas & duritia cordis ad credendum iis qui viderant ipſum reſuſcitatum increpata eſt: tunc enim increpatus fuit Thomas, ne ſis incredulus: & rurſus *quia vidiſti me, credidiſti.* Et vel ipſa increpatio Thomæ, quia tacita fuit increpatio aliorum, appellatur à Marco increpatio eorum: vel occaſione ſumpta ex increpatione Thomæ, explicitè increpauit alios: reuocando ad memoriam incredulitatem & duritiam cordis ad credendum tum mulieribus, quæ eum viderant, tum diſcipulis redeuntibus ab Emaus, tum Petro qui etiam viderat Ieſum: vt clarè Lucas explicat: nam poſt hæc omnia Lucas dicit, *adhuc illis non credentibus.* Et intellige increpatos eos communiter.

Ioannes non fuit incredulus.

Ioannes enim exemptus videtur ab huiuſmodi incredulitate: quia cum vidit linteamina poſita, credidit. Petrus quoque non fuit incredulus diſcipulis, ſed forte mulieribus. Actus autem recumbendi, à ſolo Marco deſcribitur, nec hoc eſt mirum: cùm pluries quod vnus Euangeliſta tacet, alius ſuppleat.

Verſ. 15 Et dixit eis. Verba illa, quæ refert Hieronymus in dialogo, tanquam manifeſtè adiecta ab aliis, habentur. Euntes. Deſcribitur mandatum ad prædicandum in vniuerſo mundo: quod ab aliis quoque Euangeliſtis deſcribitur. In mundum vniuerſum.

Iubet Chriſtus prædicari Euangelium omnibus

Finitum per hoc oſtendit tempus prioris mandati: *in viam gentium ne abieritis & in ciuitates Samaritanorum*, &c. Sed aduerte quod illis dicit, *euntes in mundum vniuerſum*, quibus apud Matthæum dixit: *Ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi*: non enim Apoſtolis & illis diſcipulis ibi præſentibus præcepit vniuerſum peragrare mundum per ſeipſos: ſed præceptum factum ad illos, intelligitur factũ ipſis & ſucceſſoribus eorum: ita quòd ipſi inchoarent, & ſucceſſores perficerent. Prædicate Euangelium omni creaturæ. omni nationi, omni hominum conditioni, ſtatui, nullam exceptionem faciendo. Et omnem hominum nationem, conditionem, ſtatum, ſexum, &c. appellat *creaturam*, ad explicandum quare eſt illis prædicandum: ratione ſcilicet illius quod habent à creatore, & non ratione peccatorum quæ appoſuerunt ipſi. Ac ſi apertiùs dixiſſet: prædicate Euangelium omnis conditionis, ſexus, ſtatus, nationis, &c. hominibus: non ſpectantes ad eorum peccata & merita: ſed ad conditiones creatas in illis, ſed ad opus Dei in illis.

Verſ. 16. Qui crediderit. Ecce fides neceſſaria. Et baptizatus fuerit. Ecce ſacramentum fidei neceſſarium. Saluus erit. Ecce præmium æternæ ſalutis. Qui verò non crediderit condemnabitur. Ne putares conſilium non præceptum, & præmium acquieſcentibus non pœnam renuentibus: adiungitur quod *qui non crediderit condemnabitur.* Non dicit *iudicabitur* (quia *qui non credit, iam iudicatus eſt*) ſed *damnabitur*, in æternam ibit damnationem.

Verſ. 17. Signa autem eos qui crediderint hæc ſequentur: In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur nouis.

Signa eorum qui credunt in Chriſtum.

Verſ. 18. Serpentes tollent: & ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit: ſuper ægros manus imponent, & bene habebunt. Suſpecta apparet hæc clauſula ſignorum: eo quòd ſecundum Euangelicam doctrinam ſigna hæc non ſunt fidei, ſed magnitudinis fidei, ſed donorum fidei: vt patet in pluribus locis Euangelij: textus autem iſte ſignificat ſigna hæc conſequi fidem ſufficientem ad ſalutem: nam eiſdem præciſè vtitur verbis dicendo, *qui crediderit & baptizatus fuerit.* & dicendo, *ſigna autem eos qui crediderint, hæc ſequentur.* Hæc tamen apparentia non ſolidum habet fundamentum: quoniam Ioan. 14. ſimilis ſententia habetur: *Qui credit in me, opera quæ ego facio, ipſe faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado.* Ioan. 14. 12. Intelliguntur igitur promiſſa ſigna conſequentia fidem, quantum eſt ex parte virtutis fidei: ſequentia quando & vbi opus fuerit. Cum cuius veritate promiſſionis ſtat, quòd ex parte habentis fidem defectus accidat, ſeu impedimentum præſtetur: ita quòd fides ipſa non deeſt ſignis, ſed homo deeſt fidei ad efficaciam ſignorum.

Verſ. 19. Et Dominus quidem Ieſus. Superfluit. *Ieſus.* Poſtquam locutus eſt eis.

Aſcendit Chriſtus in cœlum.

Non dicit *ſtatim* (non enim ſignificatur quòd ſtatim poſt hæc verba aſcendit in cœlum) ſed tantummodò quod poſt hæc verba aſcendit in cœlum, non explicando quanto tempore pòſt.

Aſſumptus eſt : non alieno adminiculo, ſed propria virtute. In cœlum & ſedet. pro, *ſedit*. à dextris Dei. Non ſignificatur poſitio corporis : quoniam Ieſus in cœlo ſtat, non ſedet : *ſtare* enim eſt naturalis ſitus hominis perfectus : *ſedere* autem imbecillitatis eſt.

Et propterea ſicut per dexteram Dei metaphorice ſignificantur optima quæque bona, ita per ſeſſionem ſignificatur quiete poſſidere, quietè regnare : & perinde dictum eſt, *ſedit a dextris*, ac ſi dictum fuiſſet, & quietè poſſedit optima quæque bona Dei, poſſeſſurus in ſecundo aduentu etiam reliqua minus bona; tunc enim accipiet poſſeſſionem iſtorum inferiorum.

Verſ. 10. Illi autem profecti prædicauerunt vbique. non affirmatione omnium locorum, ſed negatione certorum locorum.

Non enim tempore, quo ſcripſit Marcus, prædicatum fuit Euangelium in ſingulis locis mundi : cùm poſtea multæ gentes quibus prædicatum non fuerat, inuentæ ſint : ita quòd noſtra etiam ætate inueniuntur. Sed diſcipuli Ieſu non arctauerunt prædicationes ſuas ad hæc vel illa loca : ſed prout facultas affuit, extenderunt prædicationes ſuas ad omnes mundi partes.

Domino cooperante. internis inſpirationibus trahendo auditores.

Et ſermonem confirmante, ſequentibus ſignis. pro, *per ſubſequentia ſigna*. Hæc enim tria (ſcilicet prædicatio Apoſtolica, & interna inſpiratio diuina, & miracula ad confirmationem Euangelij) conuerterunt mundum ad fidem Ieſu Chriſti : cui eſt honor & gloria in ſecula ſæculorum. Amen.

Caietæ die 2. Decembris. M. D. XXVII.

Commentariorum in Euangelium Marci, Finis.

THOMÆ DE VIO CAIETANI CARDINALIS S. XISTI COMMENTARII

IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

VITA S. LVCÆ PER D. HIERONYMVM in lib. de Scriptoribus Illuſtribus.

LVCAS Medicus Antiochenſis (vt eius ſcripta indicant) Græci ſermonis non ignarus, ſectator Apoſtoli Pauli, & omnis peregrinationis eius comes, ſcripſit Euangelium: De quo idem Paulus: Miſimus 2. Cor. 8.
(inquit) cum illo fratrem, cuius laus eſt in Euan- 18.
gelio per omnes Eccleſias. *Et ad Coloſſenſ.* Salutat vos Lucas Me- Coloſſ. 4.
dicus chariſſimus. *Et ad Timoth.* Lucas eſt mecum ſolus. *Aliud* 14. 2. Tim. 4.
quoque edidit volumen egregium, quod titulo πράξεις ἀποστόλων præ- 11.
notatur, cuius hiſtoria vſque ad biennium Romæ commorantis Pauli peruenit: id eſt, vſque ad quartum Neronis annum. Ex quo intelligimus in eadem vrbe librum eſſe compoſitum. Igitur περιόδους Pauli & Theclæ, & totam baptiZati Leonis fabulam, inter Apocryphas ſcripturas computamus. Quale enim eſt, vt indiuiduus comes Apoſtoli, inter cæteras eius res hoc ſolum ignorauerit? Sed & Tertullianus vicinus eorum temporum, refert Presbyterũ quemdam in Aſia σπουδαστὴν Apoſtoli Pauli, conuictum apud Ioannem, quòd author eſſet libri, & confeſſum ſe hoc Pauli amore feciſſe, & ob id excidiſſe. Quidam ſuſpicantur, quotieſcumque in Epiſtolis ſuis Paulus dicit, iuxta Euangelium meum, *de Lucæ ſignificare volumine. Et Lucam non ſolum ab Apoſtolo Paulo didiciſſe Euangelium (qui cum Domino in carne non fuerat) ſed à cæteris Apoſtolis. Quod ipſe quoque in principio ſui voluminis declarat, dicens:* Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipſi Luc. 1. 2.
viderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis. *Igitur Euangelium ſicut audierat, ſcripſit: Acta vero Apoſtolorum, ſicut viderat, compoſuit. Vixit octoginta & quatuor annos, vxorem non habens. Sepultus eſt Conſtantinopoli, ad quam vrbem viceſimo Conſtantij anno oſſa eius cum reliquiis Andreæ Apoſtoli tranſlata ſunt de Achaia.*

DIVO HIERONYMO
INSCRIPTA IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM,
PRÆFATIO.

LVCAS cùm iam ſcripta eſſent Euangelia, per Matthæum quidem in Iudæa, per Marcum autem in Italia, ſancto inſtigante Spiritu in Achaiæ partibus hoc ſcripſit Euangelium, ſignificans etiam ipſe in principio, ante ſuum alia eſſe deſcripta. Gui extra ea quæ ordo Euangelicæ diſpoſitionis expoſcit, ea maximè neceſſitas laboris fuit: vt primùm Græcis fidelibus omni prophetatione venturi in carnem Chriſti Dei manifeſtatâ humanitate, ne Iudaicis fabulis attenti, in ſolo legis deſiderio tenerentur, vel ne hæreticis fabulis & ſtultis ſollicitationibus ſeducti, exciderent à veritate, elaboraret. Dehinc vt in principio Euangelij, Ioannis natiuitate præſumptâ, cui Euangelium ſcriberet, & in quo electus ſcriberet, indicaret: conteſtans in ſe completa eſſe, quæ eſſent ab aliis inchoata. Cui ideo poſt baptiſmum Filij Dei, à perfectione generationis in Chriſto impletæ, repetendæ à principio natiuitatis humanæ poteſtas permiſſa eſt, vt requirentibus demonſtraret, in quo apprehendens erat per Nathan filium Dauid (introitu recurrentis in Deum generationis admiſſo) indiſſeparabilis Dei: vt prædicans hominibus Chriſtum ſuum, perfecti hominis opus redire in ſe per Filium faceret, qui per Dauid patrem venientibus iter præbebat in Chriſto.

COMMEN

COMMENTARII THOMÆ DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI,

IN EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

COMPLETO Marco, Lucas occurrit. In cuius Euangelij titulo repetenda eſſent quæ dicta ſunt in titulo Matthæi.

CAP. I. VERS. 1. *Solus Lucas præfationem Euãgelio præfixit.*

QVoniam quidem. pro, *quandoquidem*. coniunctio enim cauſalis eſt. Solus Lucas a præfatione incipit Euangelium: in qua & cauſas ſcribendi & conditiones declarat; inchoans ab exemplo multorum qui ſcripſerant Euangelia: & excludens per hoc temeritatem ſeu audaciam, ne ipſe primus videatur auſus ſcribere.

Plura Euangelia.

Multi. In genere tangit diuerſos ſcriptores Euangelij: aiunt enim multa ſcripta fuiſſe Euangelia: nomine Bartholomæi, Andreæ, Matthiæ, Nicodemi, & aliorum. Conati ſunt. pro, *aggreſſi ſunt*, Ordinare narrationem, in ordinem aliquem redigere res geſtas. Quæ in nobis completæ ſunt. pro, *pleniſſimè ſcita ſunt*, rerum. Hæ ſunt res geſtæ, quarum narrationem ordinare alij aggreſsi ſunt: quæ ſcilicet nobis manifeſtiſsimæ ſunt. Et hoc propenſioris modeſtiæ fuit: vt non argueret ſcriptores alios manifeſte, ſed aperiendo pleniſſimam notitiam earum rerum apud ſe eſſe, inſinuans per hoc non plenè fuiſſe cognita ab alijs ſcriptoribus. Et in hoc tangitur vera ſcribendi cauſa, nam quòd alij ſcripſerint, occaſio potius fuit.

Ex Traditione Apoſtolica ſcripſit Euangelium ſuum S. Lucas.

Verſ. 2. Sicut tradiderunt nobis. Originem pleniſſimæ ſcientiæ declarat traditionem Apoſtolicam. Vnde clarè apparet Lucam ſcripſiſſe ex auditu ab Apoſtolis, & non ex diuina reuelatione ſibi immediatè facta: diuinâ tamen gratiâ dirigẽte & ſeruante ne in aliquo erraret. Qui ab initio. Vnde habetur quòd non à Paulo, ſed à diſcipulis Ieſu, qui ab initio fuerunt cum Ieſu, ſe didiciſſe Lucas dicit hæc quæ ſcripſit. Paulus enim nunquam fuit cum Ieſu diſcurrente & prædicante. Et intellige ab initio, quo Ieſus cœpit docere:

Act. 1. 2. iuxta verbum Petri Act. 1. *Oportet ex his viris qui nobiſcum ſunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Ieſus, incipiens à baptiſmate Ioannis*. Ipſi viderunt. A teſtibus de viſu didicit. Et miniſtri fuerunt ſermonis. pro *verbi*: non ſolùm viderunt, ſed etiam fuerunt miniſtri verbi. Quod dupliciter exponitur. Vel quod fuerunt miniſtri Verbi incarnati, quod verificatur quia Ieſus vtebatur diſcipulis vt miniſtris ad prædicandum. Vel quòd fuerunt inſtituti miniſtri verbi, id eſt, ſermonis Euangelici: ita quòd deſcribuntur non ſolùm à viſu rerum, ſed ab officio miniſtrandi Euangelij. Et hoc ad commendandam authoritatem eorum, à quibus didicit. Omnis enim ratio habet, vt fides adhibeatur iis qui non ſolùm viderunt, ſed quibus iniũctum eſt officium teſtificandi aliis quæ viderunt. Hic eſt ſenſus literalis.

Verſ. 3. Viſum eſt & mihi aſſecuto. pro, *aſſectato*, omnia. Non deſcribit Lucas ſe conſecutũ omnia, ſed ſtudioſum fuiſſe ad ſciendum omnia. Et hanc ſuam ſtudioſitatem deſcribit à ſimilitudine eius, qui ſectatur aliquem velut comes indiuiduus. Ac ſi dixiſſet: mihi qui in ſtudio poſt omnia. Et hoc etiam ad modeſtiam Lucę pertinet, vt non ſe conſecutum, ſed aſſectatum omnia ſcribat. Et dixit hoc, ne putares eum neglexiſſe aliqua. Et fac punctum poſt dictionem *omnia*. A principio. pro, *à ſummo*, diligenter. pro, *exactè*. Tres conditiones ſcribendi Euangelij promittit. Prima eſt *à ſummo*, incepit enim Euangelium ab annuntiatione Ioannis Baptiſtæ, quę fuit velut ſummum initium materiæ Euangelicæ. Secunda eſt *exactè*, ſcribit enim ita vt exigit Euangelica hiſtoria, & non pro arbitrio. Tertia eſt. Ex ordine: ordinatè enim intendit tradere Euangelium. Tibi ſcribere. ad firmum & perpetuum teſtimonium. Optime pro, *præſtantiſſime*, moribus ac fide. Theophile. nomen proprium eſt.

Tres cõditiones ſcribendi Euangelij.

Verſ. 4. Vt cognoſcas. pro, *agnoſcas*. Iam enim nouerat hæc Theophilus, ſed legens Euangelium Lucæ agnoſcebat quæ prius nouerat: ſicut videndo faciem hominis, olim notum agnoſcimus. Eorum verborum de quibus eruditus es. pro, *inſtitutus es*. vocali inſtructione. Veritatem, pro *certitudinem*. Hinc apparet quòd multitudo Euãgeliorum incertitudinem generabat rerum verarum: propterea enim Lucas cauſam finalem ſcribendi à ſe Euangelij, aſſignat certitudinem rerum Euangelicarum.

CAPVT I.

FVit in diebus Herodis regis Iudææ. Inter Herodes ſolus iſte fuit rex Iudææ, & propterea non oportuit Lucam aliter ipſum deſcribere, & eſt illemet Herodes Idumæus, cuius meminit VERS. 5.

Matthæus in aduentu Magorum. Sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia. Hinc apparet quòd ex ſtirpe Aaron deſcenderat Zacharias. nam 1. Paralip. 24. Abias numeratur inter filios Aaron. Et dicitur *de vice Abia*, quia (vt ibidem patet) Dauid rex diſtinxit filios Aaron ſortibus, ad miniſtrandum per vices ſacerdotalia in templo Domini: & octaua ſors contigit Abiæ. Et vxor illius de filiabus Aaron. Iuxta legis præceptum vxorem habebat de pontificia ſtirpe. Et nomen eius Eliſabet.

De vice Abia, quid?

Verſ. 6. Erant autem ambo iuſti ante Deum. v. ex iuſtis parentibus velut hæreditario iure Ioannes Baptiſta ſanctus naſceretur. Incedẽtes in omnibus mandatis, moralibus. Et iuſtificationibus, ceremonialibus. Domini ſine querela. pro, *irreprehenſibiles*. Et hoc quoad iudicialia: quibus ad proximos bene ordinamur.

Verſ. 7. Et non erat illis filius. pro, *proles*. Significatur enim, quòd nec filius nec filia eſſet eis. Eo quòd eſſet Eliſabet ſterilis. Ne putares mortuos eſſe filios aut filias, reddit rationem ex ſterilitate vxoris: vt intelligamus eos nũquam habuiſſe prolem. Et ambo proceſſiſſent in diebus ſuis. Deſperationem & impoſſibilitatem habendi amplius prolem ſignificat ex ſenectute vtriuſque.

Zacharias an fuerit ſummus Sacerdos?

Verſ. 8. Factum eſt autem cùm ſacerdotio fungeretur Zacharias. Quæſtio eſt, an de ſimplici ſacerdotio, an de ſummo ſacerdotio ſit ſermo. Contextus autem (vt patebit) aperit, quòd de ſacerdotio ſummi Sacerdotis, quo fungebatur in feſto Expiationis decimâ die menſis ſeptimi, loquitur. In ordine vicis ſuæ ante Deum. Per hoc apparet quòd Zacharias non erat ſummus Sacerdos quantùm ad principatum: ſi enim Princeps Sacerdotum fuiſſet, non dixiſſet Lucas, in ordine vicis ſuæ, ſed erat vnus ex 24. paribus. Dicitur enim 1. Paralipom. 24. vbi diſtinguuntur 24. ſortes filiorum Aaron, quòd erant principes Sanctuarij & principes domus Dei, tam de filiis Eleazar, quàm de filiis Ithamar: qui erant duo filij Aaron: quilibet enim horum in ordine vicis ſuæ poterat fungi officio ſummi Sacerdotis. Vnde Marc. 14. conuentus ſummorum Sacerdotum ad Principem Sacerdotum deſcribitur. Princeps ſiquidem Sacerdotum conſtituebatur à Regibus: & mutabatur prout Regi videbatur. Dauid enim cõſtituit Principem Sacerdotum Abiathar, qui deſcenderat ab Aaron per Ithamar vltimum filium. Salomon autem amouit eum, & inſtituit Sadoch: qui deſcenderat ab Aaron per Eleazar. Vnde apparet quòd etiam illo tempore non ſeruabatur ſtatutus ordo in lege Moyſi de ſucceſſore in ſummo Sacerdotio.

Princeps Sacerdotum cõſtituebatur à regibus.

Verſ. 9. Secundùm conſuetudinem ſacerdotij. Hinc quoque apparet conſuetudine introductum fuiſſe, vt quilibet horum poſſet fungi officio ſummi Sacerdotis in die Expiationis. Sorte exiit. pro, *ſortitus eſt*. Explicatur conſuetudo vt ſorte definiretur quis ſũmi Sacerdotis officio fungeretur. An autem ſortes renouarentur tunc ſingulis annis, an ſemel per aliquot annos, puta 24. (vt videmus diſtribui magiſtratus in pluribus Italiæ ciuitatibus) non explicatur. Vt incenſum. Incenſum pro thymiamate incendendo ſumitur.

Sorte definiebatur quis ſummi Sacerdotis fungeretur officio?

Vbi prudens lector ſcito duplicem fuiſſe in veteri ſacerdotio vſum thymiamatis: alterũ quotidianum, imò bis ſingulis diebus: alterum ſemel in anno die Expiationis. Quotidianus vſus (vt patet Exod. 30.) vocatur adolere thymiama ſuper altare, quod in textu vocatur altare incenſi: & filiorum Aaron tantùm erat hoc officium. Vſus verò thymiamatis in die Expiationis, vocatur in lege ponere incenſum ſeu thymiama: vt patet Leuit. 16. Et ponebatur in Sancto Sanctorũ in thuribulo à ſolo ſummo Sacerdote, ad hoc vt nebula conſurgens ex tali fumo operiret propitiatorium ad hoc vt ſummus Sacerdos non moreretur. Hæc enim omnia clare habentur in illo textu, quæ idcirco retuli, vt prudens lector diſcernere poſſit, de quo vſu incenſi loquitur Lucas.

Thymiamatis vſus duplex.

Poneret. Non dicit *adoleret*, hoc enim verbum manifeſtat quod non de *adolere*, ſed *ponere thymiama*, loquitur. Ingreſſus in templum Domini. Si locum tantùm incenſi intẽderet explicare, ſat fuiſſet nominare templum, ſed ex quo nominauit ingreſſum in tẽplum, cauſam explicat ponendi incenſum: ne ſcilicet Sacerdos ingreſſus moriatur. Hæc enim cauſa in præallegato capitulo dicitur. Et dixit *in templum* non in partem vnã tantùm templi, ſed *in templum* abſolutè: vt inſinuaret ingreſſum in totum templum: in quotidiano enim vſu Sacerdotes adolentes thymiama, nõ ingrediebantur in templum abſolutè, ſed in primam tantùm partem templi: & ideo non imminebat eis timor moriendi. Sed in feſto Expiationis ingrediebatur ſummus Sacerdos in templum abſolutè, ad expiandũ totum templum ab iniquitatibus filiorum Iſrael. Et propterea imminebat ei periculum mortis: vt pluries clarè dicitur in eodem capitulo. Et ad euitandum periculum mortis iuſſerat Deus fieri nebulam ex thymiamate incenſo: vt dictum eſt.

Ponebat incenſum Sacerdos ne ingreſſus moreretur.

Verſ. 10. Et omnis multitudo populi. Hinc apparet quòd ſolennitas erat, ad quam concurrebat omnis multitudo populi. Erat orãs foris. Videtur quòd ex induſtria Euangeliſta explicauerit *foris*, ad monſtrandum obſeruatam legem ibidem mandantem; *nullus hominum ſit in tabernaculo quando Pontifex ſanctuarium ingreditur*. niſi enim hoc intenderet ſignificare, ſuperfluè videretur adiunctum *foris*: cùm conſtaret multitudinem populi ſemper extra templum orare in atriis templi. Horâ incenſi. Tãtus apparatus deſcriptus ab Euangeliſta circa hoc incenſum, manifeſtat quòd ſingulare illud incenſum in feſto Expiationis deſcribit, tanquam enim horâ raram deſideratam ac promulgatam ad orandum deſcribit, & meritò: quia communis cauſa Expiationis omnium iniquitatum totius populi agebatur.

Leuit. 16. 17

Hora incenſi celebris.

Verſ. 11. Apparuit. pro, *viſus eſt*, autem. Significatur enim nõ phantaſtica apparitio, ſed corporalis viſio. Illi Angelus Domini, ſtans à dextris. Corporali ergo ſpecie viſum eſſe Angelum, ſitus localis teſtatur: non enim ſedens, ſed ſtans, non à ſiniſtris, ſed à dextris. Altaris incenſi. Altare enim hoc, erat altare aureum, intus in medio inter candelabrum & panes propoſitionis: & eſt illud altare in quo Sacerdotes quotidie manè & veſperi adolebant thymiama.

Verſ. 12. Et Zacharias turbatus eſt videns: & timor irruit ſuper eum. Naturale eſt nobis timere & turbari in huiuſmodi tam raris viſionibus.

Verſ. 13. Ait autem ad illum Angelus: Ne timeas Zacharia. Confortat Angelus Zachariam, fortè timentem mori ex viſione Angeli. Quoniam exaudita eſt. Hinc firmatur Zachariam officio ſummi Sacerdotis tunc functum

Angelus apparet Zacharia.

eſſe:

eſſe: quoniam ſummo ſacerdoti mandatum eſt Exodi 30. preces effundere coram Deo ſuper altare incenſi. Clare enim altare incenſi ad hæc d.o deſcribitur factum, ſcilicet & ad hoc vt adoleretur quotidie thymiama ſuper ipſum. & ad hoc, vt ſemel in anno ſummus ſacerdos precaretur Deum ſuper cornua eius. Quocirca apparitio iſta fuit facta poſtquam Zacharias poſuerat iam incenſum & expiauerat ſanctum ſanctorum, & erat in oratione expiando altare incenſi, orantem enim monſtrant verba Angeli, dicentis exauditam eſſe deprecationem eius. Deprecatio tua de aduētu Meſsiæ. Quòd enim precaretur pro aduentu Meſſiæ, teſtatur concluſio verborum Angeli. Et vxor tua Elizabet. Si pro prole habenda Zacharias fuiſſet precatus, ſubiunxiſſet Angelus *quia vxor tua*: ſed vbi ſubiunxit copulatiuam, monſtrat aliò tendiſſe preces Zachariç quàm ad partum vxoris. Incipit autem Angelus explicare aduentum Meſsiæ in foribus eſſe, annunciando quòd filius eius erit præcurſor Meſsiæ. Pariet tibi. non alteri viro: concipiet ex te, non ex alio: & ſic pariet. Tibi filium. Et vocabis nomen eius Ioannem. Specialis cura de nomine, monſtrat qualis futurus ſit filius ille. nomen enim *Ioannes* ſonat *Domini donum*, ſeu Domini miſericordia.

Ioannes, id eſt, Domini donum, ſeu miſericordia.

Verſ. 14. Et erit gaudium tibi & exultatio, & multi in natiuitate eius gaudebunt. Hoc non ſolum impletum fuit tunc cùm natus eſt Ioannes: ſed vſque hodie impletur anniuerſariâ celebritate natiuitatis eius: ex hoc enim textu celebrat natiuitatem Ioannis Baptiſtæ Eccleſia.

Verſ. 15. Erit enim magnus coram Domino. Reddit rationem nominis quare vocādus eſt Ioannes: quia erit magnus corā Domino, etſi non coram hominibus: hoc eſt, in ſpiritualibus bonis erit magnus, etſi non in temporalibus: illa enim ſola eſt vera magnitudo coram Domino: temporalia enim hæc nō ſunt partes magnitudinis apud Dominum, ſed apud homines. Et vinum & ſiceram non bibet. Dictio Hebraica eſt *ſicera*: ſignificans omnem potū alium à vino valentē inebriare. Et Spiritu ſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ. Hinc claté apparet Ioannem ſanctificatum in ventre matris: ita quòd non ſolùm fuit ab originali peccato mundatus, ſed Spiritu ſancto repletus per infuſam gratiam donorum Spiritus ſancti, vſque adeo vt nulla pars animæ eius caruerit gratia Spiritus ſancti.

Sicera, omnis potus inebrians, alius à vino.

Baptiſta ſanctificatus in vtero.

Verſ. 16. Et multos filiorū Iſrael conuertet ad Dominū Deum ipſorum. Fructus prædicationis Ioannis, prædicitur conuerſio multorum filiorum Iſrael ad Deum.

Verſ. 17. Et ipſe præcedet. Ecce officium Præcurſoris. Ante illū Non dicit *ante Meſsiam*, ſed *ante illum*: vt intelligamus Angelū reſpōdere Zachariæ qui preces fuderat pro aduentu Meſſiæ, ante illū pro cuius aduentu precatus es. In ſpiritu, non in perſona, non in anima ſeu naturali ſpiritu, ſed in ſpiritu gratiæ. Et virtute. pro, *fortitudine* Eliç. Prædicit Angelus Ioannē præceſſurū Meſſiā in gratuito ſpiritu Eliæ, non eodē, ſed ſimili: & ſimiliter in fortitudine Eliæ, non eadē ſed ſimili. Et fortitudo quidē Eliæ clara apparet tū in ſuſtinēdo perſecutiones, tum in aggrediendo ardua, quā nō minor apparuit in Ioanne: & in aggrediēdo ardua reprehenſionis officia: & in ſuſtinendo vſque ad mortē, etiam Herodiadis inſidias. Spiritus autem peculiaris Eliç fuit, vt ſecundū Spiritus ſancti motionem dirigeret greſſus ſuos, ita quod videbatur magis agi a Spiritu ſancto quàm agere ſeipſum. Similis in Ioanne ſpiritus prædicitur, quoniam (vt ipſemet teſtatur) miſſus eſt a Spiritu ſancto ad baptizandum populum, & ad cognoſcendum Ieſum facie corporea, & ad monſtrandum ipſum. Significatur enim per hæc, quòd Ioannes præcedet Meſſiam, actus non à ſeipſo, ſed actus à Spiritu ſancto, non ſegniter, ſed forti animo exequens officium præceſſionis, ſicut Elias vtroque dono (fortitudinis & ſpiritus) polluit.

Ioannes in ſpiritu & virtute Eliæ.

Et hæc dicimus referendo ad ſpiritum & fortitudinem in Elia præterito. Si autem intelligantur verba Angeli de eodem Elia venturo ante glorioſum Ieſu aduentum, tunc ſenſus eſt quòd Ioannes præcedet Ieſum in hoc humili aduentu in promiſſo ſpiritu & promiſſa fortitudine Eliæ venturi ante glorioſum Ieſu aduentum. Et promiſſus in Elia ſpiritus, vt patet Malachiæ vltimo, eſt ad conuertendum corda patrum in filios & è conuerſo: hoc eſt, ad concordandum fideles veteris & noui Teſtamenti in vnam vtriuſque veritatem, ne imparati inueniantur à iudice. Hic idem ſpiritus apparuit in Ioanne: qui ad Ieſum (patrem noui teſtamenti) corda Iudæorum præparauit, vt apparati ſuſciperēt fidē Ieſu. Et quoniam Angelus expreſsè ſubiungit officium hoc, ideo iſte amplectendus eſt ſenſus literalis. Et huic conſonat, quòd Ioannes dicitur *Elias in ſpiritu.*

Elia aduentus ante Chriſtū Iudicē ad quid?

De fortitudine autem futura in Elia, nihil ſcio ſcriptum. Sed tamen conſtat quòd erit fortitudo ad aggrediendum tam arduum officium: & ad ſuſtinendū quæcunq; immmentia propter hoc pericula, etiā mortis, quæ in Ioāne manifeſtè apparuit.

Vt conuertat corda patrum. Declarat ad quid ſpiritus & fortitudo Eliæ in Ioannis præcurſione erunt: ſcilicet vt conuertat corda patrum, hoc eſt, hominum veteris Teſtamenti. In filios. hoc eſt, homines noui Teſtamenti. Et meritò illi vocantur patres & iſti filij: quia nouum Teſtamentum genitum eſt ex veteri. Et declarat per hoc Angelus non ſolùm officium Ioannis, ſed etiam ſimilitudinem ad officium Eliæ: de Elia enim ſcriptum eſt Malachiæ vltimo, quòd præcedet aduentum Meſſiæ ad iudicium vt conuertat corda patrum in filios & è conuerſo: ſed hîc tacetur ſecundum. Et incredulos. Non ſolùm ad conuertendum corda patrum proborum hominum veteris Teſtamenti ad fidem Ieſu Chriſti, ad gratiam noui Teſtamenti, ſed etiam ad conuertendum incredulos Iudæos, incredulos reſpectu Ieſu. Ad prudentiam iuſtorum per fidem Ieſu Chriſti. Qui enim apud Iudæos, increduli erant Ieſu Chriſto, indigebant vt reducerentur ad rectam rationem eorum qui iuſti erant: ſicut Ioannesmet conuertebat diſcipulos ſuos incredulos ad rectam rationem ſequacium Ieſu, tum dum inuidiâ mouebantur, tum in carcere. Parare. pro, *vt pararet*. Finis deſcribitur prioris operationis, ſcilicet conuerſionis: ad hoc enim conuertet & corda patrum & incredulos vt pararet Domino plebem perfectam. pro, *apparatam*. Non ſignificatur quòd Ioannes ſtudebit ad hoc, vt plebem reddat perfectam, ſed ad hoc vt reddat eam adornatam, apparatam ad ſuſcipiendum Ieſum, apparatam procuidubio pœnitentiâ peccatorum, & diſpoſitione ad credendum Ieſum eſſe verum filium Dei.

Nouum Teſtamentum genitum ex veteri.

Verſ. 18. Et dixit Zacharias ad Angelum:

Signum quærit Zacharias è promiſſo ſibi filio.

vnde hoc ſciam pro, *in quo hoc cognoſcam* ? Signum quærit certificans ipſum de filio ſibi promiſſo ex Elizabet, futuro Præcurſore, &c. Ego enim ſum ſenex : & vxor mea proceſſit in diebus ſuis Rationem reddit incredulitatis ſuæ.

Verſ. 19. Et reſpondens Angelus dixit ei, Ego ſum Gabriel. Certificat Zachariam Angelus ex authoritate propriæ perſonæ : explicans ſe ipſum ex nomine quo ſignificatur *fortitudo Dei* ad faciendum hæc & longè maiora. Qui aſto ante Deum. Simul ſum hîc & aſto ante Deum: non ſum Angelus eiectus à facie Dei, ſed qui ſemper aſto, videndo fruendóque ipſo. Et miſſus ſum. nuncius eius ſum Authoritati propriæ adiungit authoritatem Dei, vt indubie credat. Miſſio Angeli non impedit viſionem fruitionémque continuam quam habet de Deo : quoniam nulla loci differentia impedit intellectualem viſionem ac fruitionem Dei vbique præſentis. Loqui ad te & hæc tibi euangelizare.

Mutus fit in ſignum quæſitum.

Verſ. 20. Et ecce eris tacens : & non poteris loqui vſque in diem quo hæc fiant. Petiiſti ſignum, ecce ſignum pœnale in promptu. Pro eo quod non credidiſti verbis meis. Niſi Zacharias peccaſſet non credendo, nequaquam Angelus mutum prædixiſſet eo quòd non crediderit. Non tamen per hoc intelligas peccatum mortale, paruitas enim pœnæ monſtrat peccatum veniale. Quæ implebuntur. Incredulitas tua non impediet impleri quæ dixi, non obſtante enim tuâ incredulitate implebuntur verba mea. In tempore ſuo. quo adimplenda ſunt, Natiuitas enim filij adimpleta fuit eodem anno, ante quam per aliquot menſes repletus eſt infans Spiritu ſancto in materno vtero. Et aliqua ſucceſſiuè impleta ſunt : quædam in deſerto, quædam in Iordane, &c.

Verſ. 21. Et erat plebs expectans Zachariam. Et atteſtatur hæc plebis expectatio ſummi ſacerdotij officio. Et mirabantur, quod tardaret ipſe in templo. quia nulli licebat intrare in templo ſummo ſacerdote ibi exercente officium: ac per hoc nullus poterat reddere rationem quare tardabat.

Verſ. 22. Egreſſus autem non poterat loqui ad illos. quia ſtatim fuerat effectus mutus. Et cognouerunt quod viſionem vidiſſet in templo. aut ex hoc ipſo quod non poterat loqui, aut ex adiuncta aliqua innuitione : puta quòd Zacharias manu aut oculis innuebat deſuper obueniſſe ſibi impedimentum loquendi. Et hoc videtur inſinuare Euangeliſta ſubiungendo: Et ipſe erat innuens illis. tanquam reddens rationem ſui ſilentij : ne putarent eum ægritudine aliqua repentina effectum elinguem : alioquin non cognouiſſent quòd viſionem vidiſſet in templo, ſed dubitaſſent de repentina ægritudine. Et permanſit mutus, ad verificandum verbum Angeli, Nec dicit & permanſit impotens loqui, ſed *mutus* : vt ſignificetur perfecte mutus: hoc eſt vt ſignificetur per hoc, quòd non ſolùm fuit mutus, ſed ſurdus, vt clariùs apparet inferius, ex eo quòd cùm imponendum eſſet nomen nato infanti, non loquebantur, ſed innuebant illi quem vellet vocari eum.

Et ſurdus.

Verſ. 23. Et factus eſt, vt impleti ſunt dies officij. pro, *miniſterij*, eius. Dies multi miniſterij ſacerdotalis conuenientis Zachariæ, teſtantur ipſum non ſolùm ſummi ſacerdotis proſecutum officium in die Expiationis quantumcunque eſſet mutus, ſed etiam exercuiſſe officium non ſummi ſacerdotis, ſed ſacerdotis ex ſtirpe Aaron aliquot certis diebus : quorum numerum neſcimus. Paucos tamen dies fuiſſe, teſtatur natiuitas Ioannis Baptiſtæ octauo Kalendas Iulij: nam poſt illos dies concepit Elizabet : vt textus ſubiungit. Abiit in domum ſuam.

Concepit Elizabeth.

Verſ. 24. Poſt hos autem dies concepit Elizabet vxor eius & occultabat ſe menſibus quinque. Erubeſcebat enim in ſenili ætate dediſſe operam amplexibus virilibus, vt vterus teſtabatur, Dicens. Quamuis ſe occultaret grauidam hominibus, gratias tamen agebat Deo.

Verſ. 25. Quia ſic fecit mihi Dominus in diebus quibus reſpexit auferre. pro, *vt auferret*. opprobriũ meũ inter homines. ob ſterilitatem: maledicta enim erat ſterilis in lege. Et nonnulla ignominia eſt mulieri prolem non habuiſſe. cùm non ob aliud ſexus muliebris legatur à Deo creatus.

Sterilitas ignominioſa.

Miſſio Gabrielis ad B. Virginem.

Verſ. 26. In menſe autem ſexto. Poſt conceptionem Ioannis Baptiſtæ certa temporis diſtantia ſignificatur ad conceptionem Meſſiæ. Miſſus eſt angelus Gabriel. Idem Angelus qui Zachariæ prædixerat aduentum Meſſiæ, mittitur modò ad beatam Virginem ad annunciandum conceptionem Meſſiæ. Et denominatur *a fortitudine Dei*: tum quia in myſterio incarnationis Verbi Dei, tota ratio facti eſt fortitudo ſeu potentia facientis: nullum ſiquidem opus comparabile eſt operi quo Verbum caro factum eſt. Tum quia annunciabat Meſſiam non ſolùm fortiſſimum ad debellandum quæ ſunt carnis, quæ ſunt mundi, & quæ ſunt dæmonum, ac ipſos etiam dæmones, ſed partem totius veræ fortitudinis. Chriſtianorum ſiquidem virtus propria, vera fortitudo eſt, quæ apparuit in Apoſtolis & Martyribus: & apparere cõtinuè debet in veris Chriſti ſequacibus. A Deo in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazaret.

Gabriel, id eſt fortitudo Dei.

Fortitudo virtus Chriſtianorum.

Verſ. 27. Ad Virginem deſponſatam viro cui nomen erat. Superfluit, *erat*, Ioſeph. Explicauit virginem, ad teſtificandum, quòd virgo concepit: *deſponſatam* autem ne infamis redderetur extumeſcente vtero, & ſimiliter ne proles illegitima haberetur.

Ætas B. Virginis tempore Annunciationis ad minus 19 annorum, vel etiam 24.

Virginem deſponſatam intelligimus non ſolùm integritate carnis ſed etiam ætate nubili : qua ſcilicet ſecundum rectæ rationis ordinem, virgines habiles ſunt ad nuptias, quæ ætas exigit ſaltem completum motum augmenti: quia naturalis ordo habet vt prius perficiatur perſona quàm detur opera ad conſeruandum ſpeciem. Et dico *ſaltem*: quia ratio ſuadet, quòd natura exigit plus ætatis: videlicet vſquequo firmata ſint oſſa : ad quod quartum ſeptenniũ dicitur requiri in viris. Quocirca certum eſt beatam Virginem fuiſſe tunc ad minus annorum decem & nouem, & hoc ſi mulieris tertio ſenario annorum completur augmentum ; ſicut ſecundo ſenario pubeſcit. Et rationabile eſt vt fuerit tunc annorum vigintiquatuor: vt perfecta etiam ſecundum oſſa mulier, perfecta mater, perfectum gigneret filium. De domo Dauid. vt legitimâ ſucceſſione filius Dauidis haberetur Ieſus. Et nomen Virginis Maria.

Verſ. 28. Et ingreſſus Angelus ad eam. Hinc incipit deſcribi corporalis ſpecies Angeli, *ingreſſus* enim corporalem motum ſignificat: ita quòd non

non apparuit tanquam ex improuiſo in aula, ſed gradiens ad Virginis aulam introiuit. Ex hoc itaque quòd deſcribitur *ingreſſus*, ambulatio; ex hoc verò quòd *ad eam*, locus propriæ manſionis ſignificatur: hoc eſt quòd nó in via occurrit, non in ſynagoga moranti apparuit, ſed ad eam intus in propria manſione manentẽ ingreſſus eſt. **Dixit: Aue.** Dictio Græca ſignificat *gaude*, vel *ſalue*, vel *vale*: interpres autem elegit medium (ſcilicet *ſalue*) eà ratione quia hæc ſignificatio propria eſt ſalutanti. Angelum enim ſalutantis officio intellexit fungi. Et verè à ſalutatione incepit, quam nihil refert ſignificare per *ſalue* ſeu *aue*: vtraque enim dictio propria eſt ſalutanti.

Corporea ſpecies Angeli.

Salutatio Angeli.

Vbi aduerte, quòd nuſquam aliàs inuenitur in ſacra Scriptura Angelum huiuſmodi ſalutationis verbo vſum fuiſſe: reſeruata ſiquidem eſt hæc Angelica veneratio beatæ Virgini. **Gratiâ plena.** In Græco habetur vna ſola dictio quæ eſt participium præteriti temporis paſſiuum: quam interpres carens vocabulo Latino expoſuit. Potuiſſet tamẽ fingi participiũ paſſiuum & dici *gratificata*, hoc enim paſſiuè acceptũ ſignificat dictio Græca, quod Latinè dicitur *gratioſa facta*. Et ſignificatur per hoc, quòd erat facta gratioſa, eo ſolito loquendi genere quo perſonã multum dilectam ab aliquo dicimus gratioſam illi, ſeu apud illum: ſalutauit ſiquidẽ Angelus Virginem non ſolũ gratioſam (hoc eſt acceptam, placentẽ & dilectam) ſed effectam gratioſam: vt donum Dei ſignificaretur quo reddita eſt gratioſa: non enim ex ſeipſa erat gratioſa, ſed ex diuinæ gratiæ dono effecta erat gratioſa. Et propterea interpres non falsò expoſuit *gratiâ plena*, ſed explicauit illud quo effecta eſt gratioſa: ex plenitudine enim donorum diuinæ gratiæ in ipſa, effecta eſt gratioſa. Nec explicat Angelus apud quem aut quos reddita ſit gratioſa: tum quia ſecundum veritatem effecta erat gratioſa abſolutè, & non apud hunc, vel illum: tum quia hoc reſeruabat ſequentibus verbis explicandum.

Gratiâ plena quid?

Et recole, quòd propriè loquendo *gratioſi* nomen paſſiuè intelligitur, non actiuè: quamuis in Pſalterio nouo coacti fuerimus vſurpare illud actiuè: nam propriè ſignificat eum non qui facit gratiam, ſed qui acceptus eſt apud alios: qui vulgariter dicitur habere apud alios gratiam.

Gratioſa ſumitur hic paſſiuè.

Dominus tecum. Imprecatoriè dicitur ſalutantis more, *Dominus ſit tecum*: intendens tamen ſingulariſſimo modo: hoc eſt per incarnationem in vtero tuo: ſed modum explicandum poſtea reſeruauit. Et nota differentiam: dum gratioſam aſſeruit factam, *Dominus* autem *tecum*, non dixit *fuit* aut *eſt*: quia ſecundum rei veritatem iam erat effecta gratioſa apud oculos diuinæ maieſtatis, vſque adeò vt mitteret ad eam Angelum annunciantem incarnationem filij Dei ex ea: niſi enim apud Deum fuiſſet tam gratioſa, non miſiſſet Deus Angelum ad hoc, non elegiſſet eam tunc in matrem. Sed Dominus adhuc non erat illo ſingulariſſimo modo cum beata virgine. **Benedicta tu in mulieribus.** pro, *inter mulieres*. Et hoc quoque imprecatoriè dictum eſt: benedicta ſis tu inter mulieres. Et ſignificat, quòd laudata erit ſupra omnes mulieres. Quod implendum eſſe ex conceptione filij Dei, ipſamet beata Virgo poſtea explicauit, dicens: *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.*

Verſ. 29. **Quæ cùm audiſſet.** pro, *vidiſſet*. Senſus viſus deſcribitur ſicut de Zacharia ſcripſerat quòd vidit Angelũ. Et ex ſenſu viſus corporalis ſpecies Angeli alloquentis Virginem deſcribitur. **Turbata eſt in ſermone eius.** Adiungitur viſui auditus ſermonis ad comprobandam corporalem ſpeciem Angeli. *Turbata* autem deſcribitur in ſermone Angeli, aut quia complemẽtum turbationis inchoatæ ex viſo Angelo fuit ſermo: aut quia non turbata eſt ex viſo Angelo, ſed ex ſermone eius. Primum tamen rationabilius apparet: quoniam virginis eſt ad inſoliti viri ingreſſum nonnihil mutari. **Et cogitabat qualis eſſet.** Ratio inquietæ commotionis internæ aſsignatur prudentia virginis cogitantis qualis (bonúsne an malus) eſſet huiuſmodi ſermo. Suppetebat ſiquidem ratio cogitandi ad vtrãque partem: nam verbum medium, ſcilicet (*dominus tecum*) ſonabat bonum: extrà autem verba communia erant & bono & malo. Poteſt enim adulatoriè dici *benedicta tu inter mulieres*: & ſimiliter blandiendo dici, *Aue gratioſiſſima*. **Iſta ſalutatio.** Hinc habetur, quòd verba hactenus ab Angelo dicta, ſalutatoriè ſunt intelligenda vt expoſuimus.

Turbata eſt Cur?

Verſ. 30. **Et ait Angelus ei.** Nihil reſpondit beata Virgo Angelicæ ſalutationi: ſed cogitatione circa qualitatem ſalutationis occupata, timebat ne quid mali accideret. **Ne timeas.** Videbat Angelus Virginis animum pauentem & timentem malam eſſe ſalutationem. Et propterea confortat eam, monendo ne timeat: vt etiam ex hoc ipſo, quòd virgo perciperet, affectum ſuum internum cognoſci ab Angelo nunciante, ſecura fieret. **Maria.** Proprium adiicit nomen, ad maiorem propulſationem timoris & fiduciam habendam, ex hoc ipſo quòd velut à familiari, nomine proprio appellatur. **Inueniſti enim gratiam apud Deum.** Reddit rationem Angelus verborum quæ dixerat ſalutando: vt ſatisfaciat Virgini cogitanti qualis eſſet iſta ſalutatio, monſtrando quòd eſt bona. Et quia primò dixerat, *aue gratificata* ſeu *gratioſa facta*, nec dixerat apud quos aut quem, modò hoc explicat. Quo explicato conſtat ſalutationem fuiſſe bonam: *inueniſti enim*, ideo non eſt tibi timendum, quia inueniſti *gratiam*. Quod dixerat ſuperiùs *gratioſa facta*, hoc modò dicit *inueniſti gratiam*: idem enim ſignificát. Sed modò explicat *apud Deum*: non apud hominem aliquem te concupiſcentem, ſed apud Deum: ſed ideo dixi, *Aue gratioſa effecta*, quia facta es gratioſa apud Deum, quia inueniſti gratiam coram oculis Dei, quia valde grata, quia valde accepta es apud Deum

Verſ. 31. **Ecce.** Poſtquam ſecuram reddidit beatam Virginem de qualitate ſalutationis, progreditur ad principale intentum, quod imprecando dixerat, *Dominus tecum*. *Ecce* demonſtrantis eſt, nunc nunc. **Concipies in vtero.** non in mente, non in corde (vt nouellus error ſomniauit) ſed in loco naturali conceptionis prolis. **Et paries:** tempore ſuo paries, inquit, non emittes per os, ſed naturali partu gignes. **Filium:** non filiam. Rurſus ex hoc quòd dicit *filium*, excluduntur omnes hæreſes putantium beatam Virginem non veram matrem Ieſu, ſed in ea velut in vaſe Ieſum fuiſſe, & per eam quaſi per fiſtulam tranſiſſe. Hęc enim omnia confutat Angelus, materna beatæ virginis officia explicans, non ſolùm *conceptionis & partus* nominibus, ſed explicãdo *filium*: vt hinc intelligamus concepturam & parituram filiũ veris maternis officiis in generatiua parte ipſius beatę Virginis: alioquin nó verificaretur quòd conciperet & pareret filium. **Et vocabis nomen eius.**

Hinc excluduntur omnes hæreſes circa veram maternitatem Virginis.

eius. Inſtruit quoque Angelus Virginem de nomine filij. Ieſum. Hebraicè Latinè *Saluatorem*: eo quòd ſaluator eſſet populi a peccatis: vt alibi Angelus expoſuit.

Verſ. 32. Hic erit magnus. Declarat Angelus conditiones filij generandi. Prima conditio eſt magnitudo, non mole corporis, ſed virtute. Ita quòd ſub magnitudine comprehenditur, quòd erit potens in opere & ſermone, in faciendis miraculis, in debellando mundum, & reliqua huiuſmodi. Et filius altiſſimi. Eundem dicit filium altiſſimi quem dixerat filium virginis: vt duas illius naturas, duaſque natiuitates vnius ſignificet, alteram ſecundum naturam humanam qua eſt filius virginis: alteram ſecundum naturam diuinam quâ eſt filius altiſſimi. vocabitur. Et quia non falsò *vocabitur*, habetur hinc quòd verè filius beatæ virginis eſt *filius Altiſſimi*. Nec dixit *erit*, ne intelligeres nouiter futurum filium altiſſimi: quia ab æterno eſt filius altiſſimi: ſed dixit *vocabitur:* quoniã appellatio futura erat. Et dabit illi Dominus Deus: Deſcribit tertiò adimpletiones ſcripturarũ & deſideriorum omniũ expectantium promiſſum Dauidi Meſſiam ex ipſius ſtirpe. Et *dabit* inchoatiuè tẽpore reſurrectionis eius, completè autem in ſecundo aduentu. *Dabit* inquam cùm dicet *data eſt mihi omnis poteſtas, in cœlo & in terra*, dabit bene meréti per paſſionem & mortem ſuam. Sedem Dauid. regnum promiſſum Dauidi in proprio ſemine. Et dicit hoc Angelus ad declarãdum, quòd filius iſte eſſet verus Meſſias promiſſus Dauidi. Patris eius. Hinc claiè apparet beatam Virginem ex Dauide deſcendiſſe: aliquoquin falſum eſſet verbum Angeli, *patris eius*: non enim aliter Dauid eſt pater Ieſu quàm ſecundum carnem ex beata Virgine ſumptam. Et dixit *patris eius*, ad declarandum quòd Ieſu ſecundum quod homo prout erat filius Dauidis, danda erat regia authoritas, & non ſecundum quod erat filius altiſſimi. Et regnabit in domo Iacob. Non ſuper ſolam tribum Iuda, ſed ſuper vniuerſam domum Iacob: pro, *ſuper domum Iacob* (comprehendentem omnes tribus Iſrael) regnaturus deſcribitur: ad explicandum adimpletionem ſcripturarum. In æternum: pro, *in ſecula*. Hæc duo (ſcilicet promiſſus ex proprio ſemine Dauidi rex, & regnum integrum totius Iſrael) expectabantur communiter ab omnibus in Meſſia adimplenda: & propterea horum duorum Angelus meminit, ſpecialiter deſcribens Meſſiam regnaturũ in ſecula, & non ſicut quilibet alius rex regnat ſuo tãtum ſeculo. Et hæc (vt dictum eſt) de regno Ieſu in domo Iacob, & ſuper ſedem Dauidis non ſunt adhuc impleta, ſed inchoata fuerunt in reſurrectione Chriſti, implenda in ſecundo aduentu: tunc enim veniet rex qui in primo venit ſubditus.

Matth. 28. 18.

B. Virgo ex Dauide deſcendit.

Regnum Meſſia

in ſecundo aduentu implendum.

Verſ. 33. Et regni eius non erit finis. Ne dubitares amedicta ſecula quãdoque finiẽda, explicat Angelus quòd nullus erit finis regni Ieſu.

Verſ. 34. Dixit autem Maria ad Angelum. Quomodo fiet. pro, *erit* iſtud. Non dubitat Maria, non quærit ſignum ſicut Zacharias, ſed quærit modum quo erit iſtud, ſcilicet concipere nunc in vtero. Et ex hoc ipſo quòd inquirit modum, non quo fieri poteſt, ſed quo erit, manifeſtat ſe credere, fide quæ præbetur auditis. Ac ſi apertè diceret: credo quæ dicis, ſed modum quo hoc erit non audio, neſcio, noſſe velim. Quoniam virum non cognoſco. Rationem quare quærit modum ſubiungit quia expers ſum virilis commercij. Non dixit non cognoſcam, ſed *non cognoſco*: quia intellexerat verba Angeli tunc implenda: dicente Angelo: *Ecce concipies*. Mixin im affero rationem inquirendi modum quo nunc concipiam: quoniam vſque in præſens viri cognitionem non habeo: hoc eſt, quia virgo ſum.

B. Virgo non quærit ſignũ ſed modum.

Verſ. 35. Et reſpondens Angelus dixit ei: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te. Ecce modus quo nunc concipies in vtero. Spiritus ſanctus non ſpiritus humani ſeminis. Aptè enim Spiritum ſanctum loco humani ſeminis poſuit: quoniam prolificum ſemen ſpiritnale valde eſt, hoc eſt ſpiritibus plenum: vt Philoſophi tradunt. Loco ergo humani ſeminis ſuperuenitẽtis in alias mulieres ad hoc vt concipiant, ſuperueniet in te ſpiritus ſanctus: hoc eſt, nullam habens immunditiam cuiuſcũque generis (hoc eſt, neq; corporis, neque animæ) ſed omnino eleuatus ab omni immũditia.

Spiritus ſanctus aptè loco ſeminis.

Et virtus altiſſimi obumbrabit tibi. Ad hoc, quòd mulier concipiat, requiritur, non ſolum ſemen virile, ſed actio virtutis generatiuæ mulieris. Et quia ad hanc concurrunt duo, ſcilicet applicatio digeſtorum humanorũ ex corpore mulieris ad ſubſtantiam prolis, & delectatio ſenſibilis cõcomitans huiuſmodi applicationem) ideo ratione vtriuſq; dicitur *obumbrabit tibi*. tanquam præſeruando quidem velut vmbra ab æſtu & ardore cõcupiſcentiæ, quoad ſecundum: tanquam verò fouendo & trahendo velut tegens in vmbra, quoad primum. Sicut enim in ſeminibus terræ mandatis videmus requiri quaſi vmbram tegmen terræ (ſub quo vires terræ colliguntur & attrahuntur ad concipiendum quodammodo ex ſemine, & ſic terra germinat) ita in mulieris vtero præter virile ſemen velut obumbratio quædam generatiuę partis mulieris cum virili ſemine ſit, fotiua & attractiua naturalium humorum & virium mulieris ad concipiendum. Ita quòd intendit Angelus dicere, quòd vltra Spiritum ſanctum loco ſeminis, virtus diuina dabit tibi actualem efficaciam concipiendi, ſeruando te à delectatione Venerea.

Obumbrabit tibi. quid?

Ideoque: ex hoc ſingulariſſimo modo generandi. Et quod naſcetur. Cum hoc quòd ſupernaturalis erit modus, ipſum tamen fieri erit naturale. Et verè naturalis fuit productio Ieſu ex virgine: quoniam in naturali loco, naturali materia, naturalibus actionibus partis vegetatiuæ beatæ Virginis productus eſt, & propterea verè dicitur natus, propterea Angelus verè dixit *naſcetur*. Ex te. Supe fl nt. Non limitauit verbum ſuum Angelus ad natiuitatem ex ea: vt comprehenderet natiuitatem in ea iuxta verbum Angeli ad Ioſeph Matth. 1. *quòd enim in ea natum eſt*. Satis fuit Angelo dicere *naſcetur*: ad declarandum naturalitatem *fieri*, poſtquam declarauerat ſupernaturalitatem modi.

Naturalis Chriſti ex Virgine productio.

Sanctum. Non ſolùm ſignificatur ſanctitas prolis, ſed ſignificatur modus ſanctitatis: quòd ſcilicet naſcetur *ſanctum*, ad differentiã cuiuſcunque alterius naſcentis, quilibet enim naſcitur obnoxius originali peccato ac pœnis concomitantibus, etiamſi in eodem inſtanti diuinâ gratiâ ſanctificaretur: Ieſus autem naſcitur ſanctus: nulli obnoxius culpæ aut pœnæ. Vocabitur filius Dei. Non vocabitur tantùm filius hominis, ſed *filius Dei*, Et ad hoc directè refertur coniunctio *ideo*, ex ſingulari enim modo, (ſcilicet quòd de Spiritu ſancto cõceptus eſt) cõgruiſſimâ ratione ſubſecuta eſt appellatio filij Dei. Talis enim & nõ alia natiuitas congruit filio Dei, talis enim modus

admi

Naturā di-uinā & hu-manam in vna perſona ſignificat An-gelus.

adminiculatur ad cognoſcendum, credendum, atque conferendum filium Mariæ eſſe filium Dei. Repetiit autem Angelus vtramque in Ieſu naturam, non vt magis imprimeret vtriuſque naturæ fidem B. Virgini: ſed vt explicaret quod ab initio conceptionis vnio fieret naturarum (diuinæ & humanæ) in vna perſona: hoc enim ſignificatur dicendo, *quod naſcetur vocabitur filius Dei.* Niſi enim ab initio quo naſcitur, eſſet filius Dei, falsò appellaretur filius Dei quod naſcitur.

Verſ. 36. Et ecce Eliſabet. Supernaturalem modum generandi cōfirmat Angelus teſtimonio alterius modi ſupernaturalis quamuis minus. Supernaturale ſiquidem fuit Elizabet ſterili & ſeni habere vim generandi: quamuis naturalis fuerit vſus conceſſa ei vi generandi, quoniam ex viro concepit. Nec hæc in teſtimonium attulit Angelus ad tollendum à beata Virgine aliquid ambiguitatis: ſed ad etiam ſuauiter humano more per exemplum ſenſibile firmandam integram beatæ Virginis fidem. habet enim hoc ſuauis diuinæ ſapientiæ diſpoſitio, vt hominem naturaliter per ſenſibilia cognoſcentem, ſenſibiliter quoque exēplis inſtruat, firmet, conſoletur. Cognata tua. Certa eſt cognatio inter Mariam & Eliſabet: ſed incertum eſt quo modo. Genealogias enim earum ſecundùm vtrumque ſexum certas neſcio. Hoc tamen certum in ſacra Scriptura eſt, quòd domus Dauidis mixta erat cum domo Aaron: vxor enim Ioiadæ Pontificis fuit ſoror Ochoziæ regis Iuda: vt patet in 4. libro Reg. Vnde nihil obſtat huic cognationi quòd Elizabet fuerit de tribu Leui ac filiabus Aaron, beata autem Virgo de tribu Iuda ac filiabus Dauidis. Et ipſa concepit filium in ſenectute ſua. Vna miraculi ratio. Et hic menſis eſt ſextus illi. Explicat patentem ad ſenſum vterum grauidum. Quæ vocatur ſterilis. Altera miraculi ratio.

Exemplum affert S. Eli-ſabethæ.

Domus Da-uidis mixta erat cum do-mo Aaron.

Verſ. 37. Quia non erit impoſſibile apud Deum. Hinc clare apparet quòd ad ſuauiter firmandam per ſenſibilia integram beatæ Virginis fidem, Angelus adduxit prædictum teſtimonium: ad hoc enim refertur ratio Angeli, *quia non erit,* refertur namque ad demonſtratum teſtimonium ſenſibile per aduerbium *ecce.* Et eſt ſenſus: Ecce teſtimonium ſenſibile, quia non erit impoſſibile apud Deum omne verbum. Intendit enim Angelus ex hoc teſtimonio ſenſibili inſtruere quòd omne poſſibile eſt apud Deum: vt ſuauiter confirmet poſſibilem eſſe apud Deum etiam mirabilem modum quem annunciauit Virgini. Omne verbum. Nihil excipitur, niſi quod implicat contradictoria, quod etiam non excipitur, ſed nō includitur: quia non comprehenditur ſub verbo aliquo: vtpote quod non poteſt intelligi.

Deo nil im-poſſibile.

Verſ. 38 Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini. Non plus interrogat, ſed promptam ſe exhibet: & quanto magis ſe audiuit eleuandam in matrem Meſſiæ filij Dei, tantò magis ad humilitatis gremium confugit: & ſe ancillam recognoſcit & offert. Fiat mihi. Non ſolùm aſſenſum præbet, ſed preces adiungit ad tantum donum conſequendum. Secundùm verbum tuum. Prudentia ſimul & modeſtia loquendi comprehenditur in hoc, quòd breuiſſimo ſermone & vniuerſa nūciata complectitur, & Angelum qui nunciauit, honorat. Vbi ſcito nos credere quòd ſtatim prolatis his verbis concepit in vtero filium Dei: & impletum eſt verbum Angeli, *ecce concipies in vtero.* Quod etiam apparet ex eo quod octauo Calendas Aprilis Annunciatio hæc fuit: & octauo Calend. Ianuarij Ieſus eſt natus. Et nihilominus in promptu eſt ratio: quia nulla erat differendi ratio, completà Angelicà Annunciatione & virginei atque humilis aſſenſus oblatione conſummata. Et diſceſſit ab illa Angelus.

Aſſenſus B. Virginis.

Verſ 39. Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana. pro, *in montanam,* ſupple regionem. Cum feſtinatione. tum ad celeriter viſitandam cognatam ſenem, tum vt in itinere non moraretur: inſtruens exemplo virgines feſtinas eſſe in itinere, & non moroſo gradu ſpectandas ſe exhibere. In ciuitatem Iuda:

B. Virgo feſtina in iti-nere vadit

Verſ. 40 Et intrauit in domum Zachariæ & ſalutauit Elizabet.

Verſ. 41. Et factum eſt vt audiuit ſalutationem Mariæ Elizabet, exultauit. pro, *ſaliit,* ſeu *ſubſiliit.* Deſcribitur enim motus infantis ſaltantis in vtero. Deſcribit Euangeliſta ordinem effectuum. Et primùm effectum auditæ ſalutationis ex ore beatæ Virginis, explicat eſſe ſaltum Ioannis Baptiſtæ in vtero. Tunc enim impletum eſt quod dixerat Angelus ad Zachariam de illo: *& Spiritu ſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ.* Ieſus enim qui conceptus matris carnem ſtatim ſanctificauerat (extinguendo in ea fomitem) modò incipit exterius operari, ſanctificando Præcurſorem ſuum. Hæc ſiquidem ſanctificatio cauſa fuit quòd ſaliret Infans in vtero eius. Et repleta eſt Spiritu ſancto Elizabet. Poſtquam repletus eſt Ioannes Spiritu ſancto, repleta quoque eſt Elizabet Spiritu ſancto: vt ordine quodam diſtributus intelligatur Spiritus ſanctus ex voce Mariæ.

ad Elizabe-tham

Sanctificatio D. Ioannis Bapt. in vte-ro.

Verſ. 42. Et exclamauit voce magnâ. Intellige tamen, modeſtia ſeruatâ: quoniam Spiritus ſanctus nullius immoderaminis cauſa eſt. Et dixit: Benedicta tu inter mulieres. Non imprecatiuè, ſed aſſertiuè dicuntur hæc verba: iam enim conceperat filium Dei: & erat ſuper omnes mulieres benedicta meritò, etſi non adhuc aliorum vocibus. Et benedictus. Hoc addidit Spiritus ſanctus per Elizabet ad verba Angeli: non ſolùm ipſam beatam Virginem benedictam, ſed Ieſum in vtero eius manentem benedictum clamat. Sed vide differentiam: nam Mariam benedictam cum limitatione (ſcilicet inter mulieres) dicit, Ieſum autem benedictum abſolute abſque vlla limitatione. Fructus ventris tui. Vtitur naturali vocabulo *fructus,* vt vere productum fructum ventris naturalibus officiis ſignificaret.

Maria bene-dicta cum li-mitatione; Ieſus verò abſolutè.

Verſ. 43. Et vnde hoc mihi. Vbique apparet Spiritus ſanctus, ſpiritus humilis cordis. In beata Virgine apparuit, *ecce ancilla* & poſtea in ſubmiſſione ad viſitandā Elizabet, & modò apparet in ipſa Elizabet, recognoſcente ſe indignam, vt ad eam veniat B. Virgo. Vt veniat. cum ego debuiſſem præuenire. Mater. Hinc apparet beatam Virginem veram ac naturalem genitricem iam tunc fuiſſe: & cognitam eſſe reuelante Spiritu ſancto ab Elizabet, Domini mei ad me? Cognouit etiam cuius eſſet mater, didicit à Spiritu ſancto, quòd erat mater Dei & hominis. propter naturam enim humanam dixit *fructus ventris tui:* propter diuinam, *Domini mei.* Hinc habetur quòd in principio quo cōcepit beata Virgo, Verbum caro factum eſt. Si enim imperfecta quædā inchoatio prolis fuiſſet tunc in vtero Virginis (quemadmodum in aliis mulieribus eſt informis materia)

Cognouit S. Elizabeth ex reuelatione Mariam eſſe Deiparam

materia) non dixiſſet Elizabet, imò Spiritus ſanctus per eam, *mater Domini mei*: quia adhuc tunc non fuiſſet mater Dei. Dicta ſunt enim hæc verba paucis diebus poſt annunciationem. Fundatam itaque hîc habent doctrinam formati corporis Ieſu Chriſti (& conſequenter infuſæ animæ intellectiuæ in principio conceptionis) Theologi: quia ex tunc verè fuit mater Domini noſtri.

Corpus Chriſti formatum, & anima ipſi infuſa in ipſa conceptione.

Verſ. 44. Ecce enim vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis. Teſtem affert dictorum ſuorum ſaltationem filij ex ſalutatione beatæ Virginis. Ac ſi aperte diceret: non ſolùm ego ex aduentu tuo cognoui hæc Spiritu ſancto reuelante ſed etiam infans in vtero meo hæc ſenſit: quoniam vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, antequam mihi reuelarentur hæc, infans in vtero meo ſaltauit in gaudio. Exultauit in gaudio. pro, *ſaltit in exultatione*, quæ effectus eſt lætitiæ ſeu gaudij. Duo dicit quod *ſaltit*: & quòd *in exultatione*.

Saltus S. Ioannis in vtero ad præſentiam Deiparæ.

Ex quibus iunctis cum prædictis ab Angelo (quòd in vtero matris replendus eſſet Spiritu ſancto) apparet quod exultatio hæc exultatio Spiritus ſancti fuerit, cauſantis ſaltū illum corporalē ad ſenſibiliter modo quo poterat, teſtificandum matri, & per ipſum mundo vniuerſo, quanto repletus ſit interno gaudio ob præſentiam Ieſu Chriſti geſtati in vtero à beata Virgine: ac per hoc quòd Ioannis Baptiſtæ anima donata tunc fuerit cognitione actuali Ieſu Chriſti, & actuali lætitiā de illius præſentia. An autem donū hoc collatum ei fuerit per modum paſſionis tranſitoriæ, an per modum doni permanentis (hoc eſt quòd ex tūc perſeuerauerit in ſoluto vſu mentis) incertum habeo. Quòd enim tunc hoc donum habuerit, ratio Spiritus ſancti indicat, nam Spiritus ſanctus primò & directè reſpicit mentem, & per diffuſionem partem ſenſitiuam: ac per hoc non prius cauſauit lætitiam in parte ſenſitiua (vt more pecudis Ioannes exultaſſet) quàm in parte intellectiua. Rurſus nulla ratio lætitiæ in parte ſenſitiua hîc interuenit, quemadmodum blandum aliquid lætificare videmus infantulos, ſed tota lætitiæ ratio, præſentia Ieſu Chriſti tanquàm ſonans per os Virginis in auribus Elizabet fuit: conſtat autem huiuſmodi præſentiæ perceptionem non ad ſenſum, ſed ad intellectum pertinere. Denique ſi Ioannes non fuiſſet gauiſus de cognita præſentia Domini, non attuliſſet Elizabet in teſtimonium dictorum ſuorum, tanquam infantis in ſuo vtero lætitiam. infans in vtero meo.

S. Ioannes in vtero cognouit actu Chriſtum & gauiſus eſt.

Verſ. 45. Et beata quæ credidiſti, pro, *credidit*. Alloquitur beatam Virginem in tertia perſona, meritum fidei (dicendo *quæ credidit*) & præmium beatitudinis futuræ explicans. Vnde apparet fuiſſe reuelatum Elizabet non ſolùm beatam Virginem eſſe matrem Dei, ſed etiam dicta ab Angelo, & fidem beatæ Virginis. Quoniam perficientur ea quæ dicta ſunt tibi. pro, *ei*. Virgini. Rationem beatitudinis reddit: prophetans & ipſa, complenda eſſe omnia nunciata ei per Angelum. A Domino. explicat nunciata per Angelum proceſſiſſe a Domino, Domini nomine & authoritate fuiſſe dicta. Et hoc ad ſignificandum infallibilē veritatē dictorum: vtpote quæ a Domino emanarunt. Ex hoc quòd Elizabet mutat perſonā ſecundā in tertiam, dicendo *& beata quæ credidit*, &c. apparet quòd aliæ perſonæ erant præſentes huic colloquio: ad quas conuerſa Elizabet dixit de beata Virgine, *& beata quæ credidit*, &c.

Salutatio Angeli & fides B. Virginis reuelata S. Elizabet.

Verſ. 46. Et ait Maria. Tempus iam erat vt proderet etiam in ſermonē diuinitas quā repleta erat Maria. Vnde laudata ab Elizabet, cognoſcēs verba illius verba eſſe a Spiritu ſancto, non reſpōdet Elizabet, ſed prorumpit ad gratiarum actiones Deo: laudando illum ob beneficia ſibi, timentibus Deum, humili corde, populo Iſrael ac vniuerſo præſtita. Magnificat. hoc eſt, extollit, ſeu tangendo radicem, magnifacit: ex magnifacere enim oritur magnificare, pro extollere. Anima mea. Manifeſtat internam animæ ſuæ actionem. Dominum. non ſeipſam, non me, ſed eum qui eſt vniuerſorum Dominus: hac enim appellatione nominare conſueuerant Hebræi Deum.

Canticum Virginis.

Verſ. 47. Et exultauit. *Magnifacere* & extollere internum, cognoſcitiuæ partis eſt: *exultare* autem volitiuæ ſeu affectiuæ. Eſt enim exultatio plus quam lætitia: exundans ſiquidem lætitia velut in geſticulationem exultatio eſt. Spiritus meus. Ne intelligeres exultationem corporalem, remotiſſimo à corpore animæ nomine vtitur: dicendo *Spiritus meus*: anima enim ſpiritus rationem habet vt corpus ſupergreditur: vnde & ſtatū ſpiritus ſeparata à corpore ſortitur. Et diſcerne quòd *anima magnificat* & *ſpiritus exultat*: quia res illa quæ eſt anima vtrinque ſignificatur, & vt reſpicit hæc inferiora, & vt reſpicit ſuperiora: nam vt eſt *anima*, vt exercet viuificandi officium, non æſtimat, non extollit aliquid eorum quæ ſpectant ad viuere niſi Dominum: vt verò eſt *ſpiritus*, vt officium exercet ſpiritus, vt ſuperioribus intendit, non ſolùm amat, deſiderat, delectatur & gaudet, ſed exultat. In deo. non in ſeipſo ſpiritu, ſed in Deo qui puriſſimus ſpiritus eſt. Salutari. pro, *ſaluatore*. Quamuis enim Deus ex quo mundum condidit, ſemper fuerit ſaluator, officium tamen ſaluandi perſonaliter tunc aſſumpſit, cùm caro factus eſt, & propterea hoc ſpeciali modo ſaluator ſignificatur. Et verè *in Deo ſaluatore*, ſpiritus beatæ Virginis exultauit: quia exultauit in Deo incarnato. *Saluatore* autem non huius vel illius: ſed mundi. Meo. poſſeſſionem ſignificat Saluatoris tanquam proprij. Verè enim meus, inquit Maria: quoniam totum corpus eius mediante quo ſaluat mundum, meum eſt: nullam in eo partem habet vir aliquis.

Magnifacere cognoſcitiua, exultare affectiuæ partis eſt.

Differentia animæ & ſpiritus.

Verſ. 48. Quia reſpexit. pro, *aſpexit*. Rationem magnificationis & exultationis & proprietatis reddit ex parte Dei quia aſpexit. Humilitatem. pro, *ad humilitatem*, id eſt, exiguitatem ſeu paruitatem. Ancillæ ſuæ. Dictio Græca interpretata *humilitatem* non eſt nomen illius virtutis animi quam Humilitatem appellamus: ſed eſt nomen conditionis qua aliquid eſt imum ſeu exiguum ſeu paruum. Eſt enim ſenſus, quia aſpicere dignatus eſt ad exiguitatem ſeu infimitatem (ſi dici licet) ancillæ ſuæ. Nec propterea interpres arguendus eſt: quia ſecundum nominis proprietatem, *eſſe humilem* non eſt habere virtutem, ſed eſt eſſe imum, quamuis Theologi vſurpauerunt Humilitatem pro virtute animi.

Humilitas hic eſt exiguitas ſeu infimitas.

Et aduerte quòd in his beatæ Virginis verbis, virtus humilitatis non ſignificatur voce, ſed exercetur opere: nam hic eſt intimæ humilitatis actus, æſtimare ſe infimam, exiguam, paruam, &c. Et hoc magis quadrat humilitati maximè beatæ Virginis quàm cantare virtutem humilitatis ſuæ eſſe aſpectam à Deo: hoc enim ſonat ad meritum propriæ virtutis reſpexiſſe Deum: quòd dicere procul eſt ab humilibus: illud autem, cordis

Virtus humilitatis hic non ſignificatur voce, ſed exercetur opere.

humili

humilitas eſt in actu exercito. Magnitudinem igitur beneficij diuini erga ſe explicat, dicendo *quia aſpexit ad exiguitatem ancillæ ſuæ:* ita quod non ſatis fuit dicere, quia aſpexit ancillam ſuam: ſed appoſuit *ad exiguitatem ancillæ ſuæ.* Et intelligere *exiguitatem* quoad merita, æſtimabat ſiquidem ſe nullius meriti nulliúſque virtutis. Nec in hoc ait falſo: quoniam conſiderabat ſeipſam ex parte ſui, non ex parte donorum Dei in ipſa, hæc enim conſideratio mater eſt humilitatis cordis, cùm in anima radicata eſt.

Ecce enim ex hoc Deeſt, *nunc.* Manifeſtat ab effectu magnitudinem beneficij diuini in ſe: quia ex iſto *nunc* & demonſtratur *nunc* quo concepit filium Dei) quo tantum beneficium contulit mihi Deus. Beatam me dicent omnes generationes. Prophetat beata Virgo felicem ſe habendam ab omnibus generationibus. Quod verificatur tum comprehenſione omnium nationum, tum ſucceſſione cuiuſque futuræ generationis.

Verſ. 49. Quia fecit. Explicat quare beatam illam dicent omnes generationes. Mihi magna, pro, *magnalia*, hoc eſt ingentia, admiratione digna. Tanquam inexplicabilia ſigillatim, hoc nomine cuncta comprehendit. Qui potens eſt, pro, *ille potens.* Deum nominat à potentia, tanquam excellentiſſimè ſeu ſolus potens: reliqua enim omnia mendicant poſſe ab eo. Et denominauit Deū à potentia, quia tota ratio facti in myſterio Incarnationis eſt potentia facietis. Et ſanctum. Laudat ſecundò Deum à celſitudine naturæ. *Sanctum* enim eleuatum ab omni impuritate ſignificat Deum, qui ſolus eſt actus purus: Nomen eius. Nullum nomen Deo conuenit niſi *ſanctum*: hoc eſt niſi infrà latitudinem actus puri. Et propterea omne nomen Dei eſt ſanctū & ideo proprium eſt Deo habere nomē ſanctum: & propterea beata Virgo à Spiritu ſancto edocta, deſcripſit Deū ex hoc quòd *ſanctum* eſt nomen eius.

Deus ſolus potens.

Verſ. 50. Et miſericordia eius. Laudat tertiò Dei miſericordiam: Ita quòd tria ſpecialiter laudat Dei: *potentiam, naturam & miſericordiam.* Et *naturam* quidem laudauit nominatam: hoc eſt prout cognoſci nominarique poteſt: *potentiam* verò abſolutè: *miſericordiam* autem cum extenſione ſubiecta. A progenie in progenies, pro, *in generationem & generationem.* Extenſio miſericordiæ ad quamlibet ſucceſſionem generationis ſignificatur. Eſt enim ſenſus, in generationem & generationem ſine defectu: ita quòd nulli generationi deficit. Timentibus eum. Quiuis miſericordia Dei diffuſa ſit ſuper omnia opera eius, & ſecundùm aliquos effectus communis ſit timentibus & non timentibus Deum: ſecundū tamē effectum ſubleuationis à vera miſeria quæ eſt ſola miſeria æternæ damnationis, propria eſt timentibus eum timore filiali: & talis miſericordia cantatur indeficiens cuilibet generationi. Nec arctatur textus ad generationes futuras, ſed abſque limitatione aliqua comprehendit omnem generationem, præteritam præſentem, & futuram. Laudat enim beata Virgo benefactorem ſuum ab huiuſmodi æterna miſericordia.

Potentiam, naturam, & miſericordiã Dei laudat.

Verſ. 51. Fecit potentiam, pro, *robur*, ſiue *imperium:* vtrumque enim Græca dictio ſignificat. Ab hinc proſequitur vtriuſque attributi (ſcilicet potentiæ & miſericordiæ) opera reſpectu rationalium creaturarum, vt referuntur ad beatitudinem vel miſeriam æternam.

Vbi aduerte quòd ſi opera hæc intelligantur in ſua latitudine & præterita vt ſonant, pro ratione *ſuperborum & humilium, diuitum & eſurientium*, non ſolum comprehenduntur homines, ſed etiā Angeli mali & boni. Angeli ſiquidem ſuperbi fuerunt primò diſperſi & deiecti ex ſedibus & emiſſi inanes, & per oppoſitum, Angeli humiles & eſurientes diuinam gloriam exaltati ſunt & repleti ſunt bonis. Ante aduentum quoque Chriſti, ſuperbos eiectos legimus etiā de temporali ſtatu, vt Nabuchodonoſor & Saul. Sed hæc extra propoſitum eſt æternæ felicitatis, vel miſeriæ niſi pro quanto hæc ſigna quædam ſunt teſtimonia quantùm Deo ſuperbia diſpliceat, quantùmque humilitas placeat. Directè tamen præſenti cantico cōgruit vt intelligantur hæc opera facta in myſterio Incarnationis: ita quòd cantantur hæc opera vt fructus Verbi incarnati, & aſſeruntur facta quia iam erant facta inchoatiuè, erant facta in radice. Intendit ſiquidem beata Virgo declarare quid in hoc myſterio Incarnationis fecit (hoc eſt faciendum in radice ſtabiliuit) erga genus humanum: quod ſemper decreuit vti potentiā contra ſuperbos, primates & diuites; exaltare autem humiles & replere bonis eſurientes. Hæc enim eſt diſpoſitio propria nouo Teſtamento; nam in Teſtamento veteri diuitiæ promittebantur: in nouo nulla habetur diuitiarum ratio, ſed pauperrimi piſcatores exaltati ſunt.

Etiam hic comprehenduntur Angeli boni & mali.

Intelligūtur hæc de operibus factis in Incarnatione.

Vide ſingula iuxta hunc ſenſum, quem literalē credimus. Primum itaque opus potentiæ eſt, quòd *fecit robur.* In brachio ſuo. Verbum incarnatum, brachium diuinum appellatur: iuxta illud Iſai. 53. *Et brachium Domini cui reuelatum eſt?* eſt enim velut brachium quo operatur Deus. Perſpicacitùs autem appellatur *brachium* ratione humanæ naturæ: quæ eſt velut organum coniunctum Dei, ſicut brachium eſt organum coniunctum hominis. eſt enim organum iunctum in perſona, ad differentiā organi ſeparati, quale eſt quodcunque inſtrumētum artificiale: puta ſerra, malleus, &c. *Fecit* inquā Deus in homine aſſumpto *robur*, tum fortitudinis meritoriæ, tum potentiæ, opere & ſermone: ſed præcipuè robur vniuerſalis dominij, robur efficiendi omne opus tam naturæ quàm gratiæ.

Verbum incarnatum brachiū Dei.

Iſai 53.

Diſperſit ſuperbos. Ecce opus robuſti brachij, ad corporei brachij robuſti diſpergentis conantes ipſum ſuperare, ſimilitudinem. Cùm enim cætera vitia fugiant, ſola ſuperbia ſe opponit Deo: & propterea actio Ieſu Chriſti in totum genus perſeuerantium in iniquitate, deſcribitur à capitibus eorum ſuperbis, quos diſpergit in æternos cruciatus. Mente pro, *cogitatione*, cordis ſui. Significatur non diuina, mens, ſed cogitatio cordis ſuperborum, & diſperſio robuſta declaratur actio iuſtitiæ. Eſt enim ſenſus quòd diſperſit ſuperbos merito cogitationis cordis eorum. Quamuis poſſit etiam ſignificari vnde diſperſi ſunt: ſcilicet à cogitatione cordis eorum, diſperſi ſunt enim à celſitudine & gloria cogitata & affectatā corde eorum. Vterque ſiquidem ſenſus quadrat propoſito.

Sola ſuperbia Deo ſe opponit.

Verſ. 52. Depoſuit potentes de ſede, pro, *detraxit primores à ſedibus.* Significat enim ad literam, quòd deiecit eos qui poteſtate funguntur publicā, à ſedibus ſuis. Quod ad literā verificatū eſt cum deiecti ſunt magiſtratus Iudæorū quia occiderūt Chriſtū: & exaltati ſunt humiles, Chriſti diſcipuli, vniuerſo orbi euangelizātes. Poteſt nihilominus vniuerſalius intelligi de eiſdē ſuperbis, vt non ſolum ſint diſperſi à cogitatis & affectatis celſitu

celſitudinibus, ſed etiam detractis a ſedibus quas habebant: omnibus enim bonis priuati ſunt. Et exaltauit humiles, eadem. Exaltauit inquam ad cœlorum regnum. Et hinc apparet eoſdem appellatos ſuperbos & potentes diſperſos & eiectos: nam ſolos humiles corde è regione apponit. Et propterea ſecunda expoſitio amplectenda tanquam literalis inſinuatur.

Quinam hic eſurientes, & diuites?

Verſ. 53. Eſurientes, non corporis cibum, ſed iuſtitiam, ſed panem cœleſtem. Impleuit bonis, regni cœlorum, quæ ſola ſunt verè bona. Et diuites, mente & animo: qui ſe non recognoſcunt indigentes diuina gratia, Euangelicâ doctrina, exiſtimantes ſe abundare diuitiis ingenij, ſapientiæ, prudentiæ, ſagacitatis, cognitione & acquiſitione fœlicitatis abſque Chriſto. Dimiſit, pro, *emiſit*, inanes, eiecit à ſe vacuos veris bonis. Et nihilominus cum his intellige quòd elegit pauperes & infimos ſecundum mundum homines, ſignificatos per *eſurientes* hoc eſt, indigentes pane: magnos autem ſecundum mundum nominatos diuites non elegit, ſed emiſit vacuos: pro quãto nec electi ſunt ad Apoſtolatum, & rari ſunt qui ſaluantur iuxta verbum Domini: *facilius eſt camelum tranſire per foramen acus, quam diuites intrare in regnum cælorum.*

Matth. 19. 24.

Verſ. 54. Suſcepit, more ſuccurrentis ac manum porrigentis. Poſtquam opera declarauit gratiæ & iuſtitiæ noui Teſtamenti, adimpletionem ſubiungit Teſtamenti veteris perfectam in hoc myſterio Incarnationis. Iſrael puerum ſuum, populum Iſraelitam ſeruum ſuum. Memorari, pro, *vt recordaretur.* Loco cuius, neſcio quis in Eccleſia introduxit cantandum *recordatus*: cùm interpres tranſtulerit *memorari*, & textus Græcus habeat *recordari*. Miſericordiæ ſuæ. Superfluit *ſuæ.* Et eſt ſenſus, quòd ſuccurrit populo Iſrael ad hoc vt recordaretur opere & effectu miſericordiæ exhibendæ Abrahæ & ſemini eius in ſæculum, ſicut locutus eſt ad patres noſtros. Iſte eſt verus ordo conſtructionis literæ: nam *Abraham* datiui caſus eſt: nec poteſt conſtrui cum *patres noſtros.* Rurſus etiam non quadrat *ſicut locutus eſt ſemini eius* in ſæculum: ſed bene quadrat quòd ſuſcepit populum Iſrael per myſterium Incarnationis ſuccurrendo, ad hoc vt recordaretur miſericordiæ exhibendæ Abrahæ & ſemini eius in ſæculum. Promiſerat enim Deus exhibiturum ſe miſericordiam Abrahæ & ſemini eius in æternum, & propterea per modum recordationis exhibenda deſcribitur miſericordia. Expectabat quoque & Abraham miſericordiam Ieſu Chriſti liberaturam ſe de limbo. Semini quoque Abrahæ non quodam tempore, ſed in æternum exhibetur miſericordia: dum ad cœlorum regnum pro parte perductum eſt, & reliquum perducetur per Ieſum cùm intrauerit plenitudo gentium, & nihilominus quotidie aliquis eorum perducitur.

Verſ. 55. Sicut locutus eſt ad patres noſtros. Prophetas qui ſcripſerunt de Meſſia & gratia eius. Abraham & ſemini eius in ſæcula. pro, *in ſæculum.*

Verſ. 56. Manſit autem Maria cum illa quaſi pro, *ferè*, menſibus tribus, & reuerſa eſt in domum ſuam. Vnde apparet quòd non interfuit beata Virgo natiuitati Ioannis Baptiſtæ: nam cum octauo Calendas Aprilis audierit ab Angelo: *Ecce Elizabeth cognata tua*, & in illis diebus ſurrexerit & venerit ad Elizabeth, ſi fuiſſet cum Elizabeth in natiuitate Ioannis, procul dubio perſtitiſſet per aliquot dies: ſaltem donec Elizabet plenè conualuiſſet ex partu & ſic fuiſſet cum ea tribus menſibus & amplius, cuius oppoſitum Euangeliſta dicit: qui videtur ex induſtria hoc dixiſſe, vt ſignificaret Mariam non interfuiſſe partui Elizabeth.

B. Virgo non interfuit partui S. Elizabethæ.

Verſ. 57. Elizabeth autem impletum eſt tempus pariendi, & peperit filium.

Verſ. 58. Et audierunt vicini & cognati eius quia magnificauit Dominus miſericordiam ſuam cum illa Non ſolum tollendo opprobrium ſterilitatis in ſenectute, ſed donando filium maſculum. Et congratulabantur ei.

Natiuitas S. Ioannis Baptiſtæ.

Verſ. 59. Et factum eſt in die octauo, iuxta legis præceptum. Venerunt circuncidere, pro, *vt circumciderent*, puerum, & vocabant eum nomine patris ſui Zachariam.

Verſ. 60. Et reſpondens mater eius, dixit: nequaquam, ſed vocabitur Ioannes. A Spiritu ſancto didicerat Elizabeth hoc nomen imponendum filio. Zacharias enim mutus non poterat ei hoc dixiſſe.

Verſ. 61. Et dixerunt ad illam, quia nemo eſt in cognatione tua qui vocetur hoc nomine.

Verſ. 62. Innuebant autem patri eius quem vellet pro, *quid vellet*, vocari eum. Ita quod non oſtendebant diuerſos homines quærentes ſi vellet vocari eum nomine iſtius vel illius, ſed nutibus quærebant quod eſſet nomen imponendum infanti.

Verſ. 63. Et poſtulans pugillarem, hoc eſt, nutibus petita tabella in qua ſcribitur, huiuſmodi enim tabella *pugillaris* vocatur quæ fortè tunc temporis erat cerea. Scripſit dicens. Mutus erat: & ſcribere quidem poterat, dicere autem non, & propterea *dicens*, caſus eſt accuſatiui. Et eſt ſenſus: ſcripſit ſcripturam dicentem. Ioannes eſt nomen eius. Ac ſi apertè diceret: Non ego illi impono nomen, ſed *Ioannes eſt nomen eius*: vtpote impoſitum ab Angelo. Et mirati ſunt, de conuenientia patris & matris in nomine nouo cognationi illi. Vniuerſi.

Ioannis nomen in pugillari ſcribit Zacharias.

Verſ. 64. Apertum eſt autem illico. Tunc enim completa ſunt, quæ dicta ſunt per Angelũ de natiuitate Ioannis: ante diem ſiquidem octauũ quo in circũciſione nominabatur infãs, quia anonymus erat, ferè vt non natus habebatur. Os eius & lingua eius, & loquebatur benedicens Deũ. An præter ſubiunctũ canticum aliqua prius dixerit Zacharias gratias agendo Deo, incertũ eſt.

Verſ. 65. Et factus eſt timor ſuper omnes vicinos eorum: & ſuper omnia montana, pro, *in tota montana*, ſcilicet regione, Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc.

Verſ. 66. Et poſuerunt omnes qui audierant, in corde ſuo, dicentes, quis putas puer iſte erit? Timor Dei, diuulgatio geſtorum, & expectatiua admiratio dicentium, quiſnam puer iſte erit, poſt canticum Zachariæ fuerunt ſecundum ordinem hiſtoriæ: imò canticum ipſum, vnum erat eorum, quæ diuulgabantur: & magna erat pars teſtimonij, quòd *manus Domini erat cum illo* puero. Etenim, ſuperfluit coniunctio *enim.* Non redditur ratio quare illi dicebant, quiſnam puer iſte erit, ſed vbi Euangeliſta geſta deſcripſit natiuitatis, circuncиſionis & nominationis pueri, ordinarè deſcribit quid eſt ſubſecutum in audientibus, quid in ipſo infante, quid in patre. Et auditoribus quidem dixit timorem, &c. de

infante

infante verò ſubdit: Et manus Domini erat cum illo. ſignificans ſpecialem curam diuinam de infante, velut ſub manu Dei. De patre autem ſubiungit.

Canticum Zachariæ.

Verſ. 67. Et Zacharias pater eius repletus eſt Spiritu ſancto, & prophetauit. tum de Meſſia: tum de Ioanne. Dicens:

Verſ. 68. Benedictus. benedictione laudis. Dominus Deus Iſrael. per gratiam ſpecialis cultus. Quia viſitauit. mittendo. & fecit redemptionem. ad differentiam priorum viſitationum quibus viſitauerat mittendo Prophetas: modò enim viſitauit faciendo redemptionem myſterio incarnationis. Plebis ſuæ. pro, *populo ſuo*. hoc eſt ad libertatem populi ſui.

Meſſias eſt cornu ſalutis.

Verſ. 69. Et erexit cornu ſalutis nobis. non ſolùm libertatem dedit, ſed *erexit cornu*, potentiam. Ipſum Meſſiam appellat *cornu ſalutis*: quia verè fuit potentia ſaluationis noſtræ. In domo Dauid. quia ſecundum carnem ex domo Dauid ortus eſt. Pueri ſui.

Verſ. 70. Sicut locutus eſt per os ſanctorum qui à ſeculo ſunt prophetarum eius. pro, *fuerunt prophetarum ſuorum*.

Verſ. 71. Salutem ex inimicis noſtris: & de manu omnium qui oderunt nos. Declarat cuius ſalutis cornu erectum eſt. Vnde ſecundum grãmaticam legendum eſſet *ſalutis*, referendo ad id quod dixerat *cornu ſalutis*. Ac ſi dictum fuiſſet, *ſalutis* inquam *ex inimicis noſtris*. Vbi etiam ſcito, quòd Græca dictio tam hic quàm ibi & inferius, potius ſignificat *ſaluationis* quàm *ſalutis*: & optimè quadrat vt ſit *cornu ſaluationis*, *ſaluationis*, inquam *ex inimicis noſtris*: primum quoad ſpiritum, & demum quoad omnia. Et ſimiliter intellige *de manu*, hoc eſt de poteſtate odientium. In primo ſiquidem aduentu ſaluati ſumus ab iis qui aduerſantur ſpiritui: in ſecundo autem ab omnibus quomodolibet contrariis.

Verſ. 72. Ad faciendam miſericordiam cum patribus noſtris. *Miſericordiam* dicit non iuſtitiam: quia non ex meritis patrum, ſed ex diuina gratia miſericorditer patres noſtri & nos liberati ſumus per Incarnationis myſterium. Et memorari. pro, *& ad recordandum*, teſtamenti ſui ſancti. Priùs dixerat *miſericordiam*. modò adiungit iuſtitiæ ſpeciem in executione teſtamenti. Vbi nota appellari hic primùm *Teſtamenti* nomine, promiſſionem factam Abrahæ à Deo de benedicto ſemine, in quo omnes gentes benedicentur.

Verſ. 73. Iuſiurandum. Explicat teſtamentum ſcriptum Geneſis 22. Et Grammaticè ſimiliter legendum eſſet *iuſiurandi*, appoſitiuè ad *teſtamenti ſui ſancti*. Quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum, daturum, pro, *vt daret ſe*. Superfluit *ſe*. Nobis. Iungi debet hæc clauſula cum ſequenti: & eſt ſenſus, vt daret nobis hæc ſequentia, ſcilicet.

Verſ. 74. Vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi.

Verſ. 75. In ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris. Vbi colligere potes ſeptem conditiones gratuitas. Prima eſt libertas: *liberati de manu inimicorum noſtrorum*. Secunda eſt diuina ſeruitus, *ſeruiamus illi*. Tertia eſt excluſio timoris ſeruilis. *ſine timore*. Quarta eſt munditia. *in ſanctitate*. Quinta eſt iuſtitia fidei, dando vnicuique quod ſuum eſt. Sexta eſt veracitas, *coram ipſo*. vt excludatur omnis fictio: & ſimul ſignificetur reuerentia tãquã præſente Deo. Septima eſt perennitas ſeu iugis continuatio, *omnibus diebus noſtris*. Hæc enim omnia per Incarnationis myſterium olim promiſſa, adimpleta ſunt intrinſecus: exterius autem conſummabuntur in ſecundo aduentu.

Septem conditiones gratuitæ in Incarnatione adimpletæ.

Verſ. 76. Et tu puer pro, *puelle*. Prophetat apoſtrophando ad infantem. Vnde nonnullum ſumitur argumentum, quòd donum ſolutæ mentis perſeuerauerit in Ioanne Baptiſta. Et propterea tanquam ad intelligentem paterna verba Zacharias conuertit ſermonem. Propheta. imò etiam pluſquam propheta. Altiſſimi vocaberis. præibis enim ante faciem Domini parare. pro, *ad parandum*, vias eius. Dono prophetię adiungit officium Præcurſoris. Et vtrumque ad literã impletum eſt: nam & pluſquã propheta fuit monſtrando Ieſum: & velut ante faciem iuit præparando viam, prædicando & & baptizando, ad hoc vt diſponeret auditores ad Chriſtum ſtatim ſubſequentem.

Verſ. 77. Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi. pro, *populo*, eius, in remiſſionem peccatorum eorum. Superfluit *eorum*. Particula *in remiſſionem peccatorum*, poteſt conſtrui cum *ſalutis*: vt determinetur qualis ſalus: ſcilicet interna, in remiſſionen peccatorum. Et poteſt conſtrui cum *ſcientiam* ſeu *cognitionem*: ad ſignificandum cognitionem ſalutis tendere in remiſſionem peccatorum.

Verſ. 78. Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri in quibus viſitauit nos. Apoſtrophat hîc ad ipſum ſaluatorem Meſſiam. Ita quòd ordo literæ ſecundùm conſtructionem eſt iſte: *Oriens ex alto per viſcera miſericordiæ Dei noſtri in quibus viſitauit nos, illuceſce in tenebris & vmbra mortis ſedentibus, ad dirigendum pedes noſtros in viam pacis*. Incipit itaque apoſtrophatio literæ ad ſaluatorem, ab obſecratione, *per viſcera*, hoc eſt intima, *miſericordiæ Dei noſtri*: *in quibus*, viſceribus, *viſitauit nos* Deus noſter. Obſecrat per intimum affectum diuinum monſtratum in tam miſericordi viſitatione per myſterium Incarnationis factã.

Oriens. ſubſtantiuum eſt: & caſus vocatiui ex ſubſequente imperatiuo inſinuatur. Quamuis careat articulo ſeu aduerbio vocatiuo: nam non ſemper hoc aduerbium apud Græcos præponitur: vt patet apud Ioannem, *Domine oſtende nobis patrem*: & iterum; *Philippe qui videt me*. Et ille ſignificatur de quo ſcriptum eſt Zachariæ ſexto: *Ecce vir, Oriens nomẽ eius*. & Zachariæ tertio: *Ecce adducam ſeruum meum Orientem*. Ex alto. Perinde dicitur, ô *Oriens ex alto* ac ſi diceretur, ô Sol ex alto, ex excelſo, nempe patris ſinu: in quo Ieſus erat velut ſol, latens tamen: & propterea ſubiungitur petitio. Ioan. 14. 8. 9. Zachar. 6. 12. Zachar. 3. 8.

Verſ. 79. Illuminare. pro, *illuce*, ſeu *illuceſce*. iis qui in tenebris. ignorantiæ. Et vmbra mortis. Peccata præ ſe ferentia mortem æternã, *vmbra mortis* ſunt: tum quoad rem, quia ſe habent ad mortem æternam ſicut vmbra ad corpus: tum quoad officium terrendi: quia terrent cultores Dei, vt exiſtimatæ vmbræ mortuorum exterrere ſolent. Similitudo hæc ſũpta eſt ex ſenſibilibus tenebris ita horribilibus, vt ſi non mors, vmbra mortis tamen appareant. Sedent. pro, *ſedentibus*. in textu Græco habetur: *Illuceſce in tenebris & vmbra mortis ſedentibus*. At ſi contendatur non

Peccatum mortale eſt vmbra mortis.

poſſe transferri infinitiuum in imperatiuum, facilis eſt conſtructio: omiſſa apoſtrophatione ad Saluatorem, & legendo *oriens* in nominatiuo, vt illuminet & cætera. Ad dirigendos pedes. hoc eſt, affectus. noſtros in viam pacis. ſpiritus, quæ vere eſt pax: non pacis mundanæ, plenæ immunditia & malis moribus.

Verſ. 80. Puer. pro, *puellus*, autem creſcebat & confortabatur. pro, *potens fiebat*, ſpiritu. Atteſtantur hoc libero vſui mentis in puello: fieri enim potentiorem ſecundum ſpiritum, meriti eſt: quod non eſt ſine libero vſu mentis. Et erat in

Ioannes Bapt. puer in deſertis moratur.

deſertis. vt non ab homine, ſed a Deo inſtructus cognoſceretur: vt à pueritia iugum domini portaret ac contemplationi vacaret, Vſque in diem oſtenſionis ſuæ ad Iſraël. hoc eſt, vſque ad annum vigeſimumnonum ſuæ ætatis: tunc enim manifeſtatus fuit populo Iſrael qualis eſſet.

CAPVT I.

Factum eſt autem in diebus illis. ſcilicet anno quadrageſimoſecundo, vel circiter Imperij Octauij, qui cognominatus eſt Auguſtus. Exiit edictum à Cæſare Auguſto, vt deſcriberetur, per capita, vniuerſus orbis. Secundum veritatem ſubintelligitur, ſubiectus Romano Imperio: ad differentiam vniuerſi orbis ſimpliciter: nam vniuerſus orbis ſimpliciter non erat ſubditus Romano Imperio: quamuis Auguſtus ad gloriam ſui Imperij ſcriberet abſolutè vniuerſum orbem deſcribendum, tanquam eſſet Dominus vniuerſi orbis: cuius tamen nullus vnquam Imperator fuit Dominus. Conſtat enim omnes quartas, terræ nulli vnquam fuiſſe ſubditas: præter hoc quod ſcriptores tradunt multas nationes iſtius noſtræ quartæ non fuiſſe tunc ſubditas Auguſto.

Edictum Auguſti de deſcribendo orbe.

Nullus vnquam Imperator fuit Dominus quarta partis totius terra.

Iudæa pars Syria.

Verſ. 2. Hæc deſcriptio prima. ad differentiam ſubſequentium. Facta eſt à præſide. pro, *agente præſidem*. Syriæ. Iudæa enim comprehendebatur ſub Syria, vt pote pars eius: nec tunc temporis habebat Præſidem proprium. Herodes enim erat Rex Iudææ. Cyrino.

Verſ. 3. Et ibant omnes vt profiterentur. propria nomina & cognomina: & fortè ſubiectionem. Singuli in ſuam ciuitatem. Ignoræ ſunt nobis conditiones decreti illius: quantùm tamen ex relatis à Luca coniicitur, quilibet ibat in ciuitatem vnde erat oriundus, quamuis alibi natus fuiſſet: hoc enim inſinuatur aſſignando rationem quare Ioſeph venerit in Bethlehem, *eò quòd eſſet de domo & familia Dauid*: nec dicitur, eò quòd natus eſſet in Bethlehem. Quia ergo ſtirps eius Bethlehemitica erat, ideo Bethlehem ciuitas eius dicitur. Similis eſt autem ratio de cuiuſlibet ciuitate ſua.

Verſ. 4. Aſcendit autem & Ioſeph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam, ciuitatem. Deeſt præpoſitio *in*: primò enim deſcribitur regio, & deinde ciuitas: dicendo *In Iudæam in ciuitatem* Dauid quæ vocatur Bethlehem. Dixit hoc Lucas ad differentiam Sion, quæ appellata eſt ciuitas Dauid: vt patet 2. Regum 5. Bethlehem enim fuit ciuitas Dauid ſecundum originem: Sion autem ſecundum regiam habitationem. Eo quòd eſſet de domo & familia Dauid. Deſcendentes per mulieres à Dauide

Bethleem ciuitas Dauid ſecundum originem. Sion verò ſecundum regiam habitationem.

De domo & familia, quid?

erant de domo, ſed non de familia Dauidis: deſcendentes autem per lineam maſculinam, erant de domo & familia Dauidis: ideo vt ſignificaretur Ioſeph per lineam maſculinam deſcendiſſe à Dauide, dicitur de domo & familia Dauid.

Verſ. 5. Vt profiteretur cum Maria. Hinc etiam habetur alia conditio decreti, quòd etiam mulieres deſcribebantur: alioquin nō ducta fuiſſet beata Virgo tā vicina partui in Bethlehem, Deſponſatā ſibi vxore. Non ideo quòd traducta adhuc non fuiſſet in viri domum (Ioſeph enim monitus ab Angelo acceperat iam eam in coniugem) ſed ideo vt ſecundum rem non vxor, ſed vxore deſponſata, hoc eſt incognita ſignificetur. Prægnante. pro, *quæ erat prægnans*.

Verſ. 6. Factum eſt autem cum eſſent ibi, impleti ſunt dies vt pareret,

Natiuitas Chriſti.

Verſ. 7. Et peperit. naturali viâ per genitalia membra genuit: alioquin non peperiſſet. Filium ſuum primogenitum. ante quem nullum aliū genuit ſiue ſequatur alius ſiue non. Quod diffuſius Matthæi primo declaratum eſt. Et pannis eum inuoluit. pro, *& eum infaſciauit*. Nullus dolor matris, nulla obſequia obſtetricis, aut alterius mulieris, nullum balneum, ſed ſola faſciatio maternis manibus interuenit. Et reclinauit, eum in præſepio: quia non erat ei. pro *eis*, ſcilicet Mariæ & Ioſeph. Ratio quare non erat eis locus in diuerſorio, neſcitur an fuerit paupertas ſoluendi, an multitudo hoſpitum. Locus in diuerſorio. Hinc apparet, quòd præſepium erat extra diuerſorium, hoc eſt, hoſpitium: ex eo enim quod dicitur, quòd *non erat eis locus in diuerſorio*, ſignificatur quod non erat eis locus in hoſpitio; ex eo autem quòd hinc redditur ratio quare poſuerit infantem in præſepio, ſignificatur quòd præſepium erat extra hoſpitium. Si enim intra diuerſorium fuiſſet, non dixiſſet, *non erat eis locus*, ſed non erat eis locus alius in diuerſorio. In loco itaque non hominum, ſed animalium brutorum erant beata Virgo & Ioſeph: & ideo reclinatus eſt Ieſus in præſepio (hoc eſt, in loco in quo pabulum apponunt animalibus) vt in fœno quietius eſſet Infans, & minus frigus ſentiret: aptior ſiquidé locus in ſtabulo non eſt. Abſtinuit autem ab hoſpitij nomine, quia ciuis, non hoſpes erat Ioſeph Bethlehem: ſed vſus eſt diuerſorij nomine ad ſignificandum, quòd domum propriam non habebat Ioſeph in Bethlehem: & (quod amplius eſt) in publico hoſpitio non poterat habere locum in quo commorarentur per aliquos dies.

Præſepe Chriſti erat extra diuerſorium.

An autem ſtabulum hoc fuerit intus in Bethlehem an extra muros, incertum habeo. Hinc enim textus dicit eos aſcendiſſe in Bethlehem, & dum eſſent ibi, peperiſſe Mariam: inde difficile apparet Magos intus in ciuitate adoraſſe Ieſum & obtuliſſe munera apertis theſauris, & latuiſſe Herodem: qui diligenter inquiſiuit vbi fuerant Magi, vt veriſimile eſt. Hæc autem difficultas ceſſat ſi extra muros adoratus eſt Ieſus in ſtabulo, ſine arbitris Bethlehemitis. Nec propterea contradicitur textui: quia ad hoc iuerunt vt morarentur intùs: ſed quia non erat eis locus, morabantur foris: tum quia etſi eſſent foris, non erant foris vt eſſent foris; ſed vt deſcriberentur intùs tanquam oriundi ex ciuitate, & propterea erant ibi in ciuitate quantum ad officium profeſſionis & per ſe: quamuis per accidens, præter intentionem morarentur extra muros.

An ſtabulū in quo natus eſt Chriſtus fuerit extra Bethleem?

Verſ. 8. Et paſtores erant in regione

Paſtoribus Natiuitatem Chriſti nunciat Angelus

eadem vigilantes. pro, *in agro ſtabulantes* Significatur enim quòd morabantur circa ouile agreſte. Et cuſtodientes vigilias. pro, *cuſtodias*, noctis ſuper gregẽ ſuũ. In diuerſas enim cuſtodias diſtribuebantur, à lupis, & id genus reliquis.

Verſ. 9. Et ecce Angelus Domini ſtetit iuxta illos. Aiunt dictionem Græcam ſignificare magis Angelum eminuiſſe ex alto ſupra illos quàm ſteriſſe iuxta illos: ita quòd in aëre corporali ſpecie tanquam ex cælo deſcendens ſtetit Angelus eminentiùs iuxta illos. Et claritas. pro, *gloria*, Dei circunfulſit illos. Duo nominat, ſcilicet gloriam Dei, & actionem circumfulgendi. Ex hoc ſecundo apparet corporalis ſplendor circumcirca illos: ex primo autem apparet quòd ſpecies quædam corporea apparuit quæ fulgebat: & quòd illa ſpecies erat ſpecies gloriæ Dei: hoc eſt, erat res quædam præ ſe ferens ſtatum glorioſum Dei. Qualis autem fuerit illa ſpecies. Euangeliſta non dicit, ſed ſolùm dicit quòd erat gloria Dei, ne intelligeremus lumen ſydereum, aut ſolare, aut lunare, aut igneum fulſiſſe, ſed rem velut gloriam Dei, velut glorioſam apparitionem Dei: ad differentiam apparitionum non ſecundum ſtatũ glorioſũ. Hæc eſt prima in tota ſacra Scriptura apparitio Angelica cum ſplendore: reſeruata iure natiuitati filij Dei. Et timuerũt timore magno. Recolẽdo omnes ſupradictas Angelicas apparitiones, ſemper inuenitur timor in hominibus: timuit Zacharias, timuit Maria, timent modò paſtores. Inſolita enim & diuina, tremẽda adueniunt nobis: & nihilominus timor ipſe, reuerentiæ ſignum eſt.

Hæc fuit prima apparitio Angelica cum ſplendore

Verſ. 10. Et dixit illis Angelus; Nolite timere. Confortat eos Angelus. Ecce enim euangelizo vobis. non Pontificibus, non Sacerdotibus, non Scribis, non Phariſæis, non optimatibus: vt hinc percipiamus quàm chari ſint Deo etiam viliſſimi homines: vtpote ad quos dirigit Angelos, quibus primùm manifeſtat myſterium nati filij. Gaudium magnũ quod erit omni populo. Vobis quidem annuncio, ſed non erit proprium vobis, ſed commune omni populo gaudium magnũ. Nec dixit omni populo Bethlehem aut Iſrael, ſed abſolutè: vt intelligamus omni populo mundi: in omni enim mundi populo ſaluantur aliqui habentes gaudium magnum de natiuitate Chriſti.

Verſ. 11. Quia natus eſt vobis. pro veſtra ſalute. Hodie. Vnde apparet nocte eâdem natum fuiſſe Ieſum, & non ante mediam noctem: quia tempus ante mediam noctem conputatur ſecundum communem morem loquendi, cum die præcedenti vt teſtatur cœna nocturna. Si enim ante mediam noctem diei vigeſimiquinti Decembris natus fuiſſet, non hodie ſed heri natus fuiſſet: ſicut heri cœnauit qui tunc cœnauit. Nec obſtat quòd apud Hebræos dies inciperet à veſpera, quia hoc erat ſpeciale quantùm ad celebrationem feſtorum: nunc autem ſermo de communi ſuppuratione & non quoad feſta eſt.

Chriſtus poſt mediam noctem natus.

Saluator. Meritò dixit *natus eſt vobis ſaluator*: quia non erat natus ſaluator Angelorum ſed hominum: ſaluator ſiquidem Angelorum natus erat non hodie, ſed ab æternitate. Quamuis etiam ideo dixerit *natus eſt vobis hodie*, vt ſignificaret natiuitatem ſecundum carnem. Si enim dixiſſet *natus eſt vobis hodie*, anſam dediſſet hæreticis putandi quòd hodie incepiſſet eſſe: ſed adiungendo *vobis*, reſeruauit locum intelligendi priùs fuiſſe natum in æternitate. Nec dixit *ſaluator ab hoc vel illo malo*, ſed abſolutè: ad ſignificandũ quòd ſaluator eſt ab omni malo: vt in reſurrectione vniuerſali manifeſtabitur. Qui eſt Chriſtus. Explicat Angelus infantem natum eſſe Meſſiam. Dominus. explicat ipſum eſſe verum Deum. In ciuitate Dauid. hoc eſt, in Bethlehem. Et cognominauit ipſam ciuitatem Dauid, quia omnes expectabant Meſſiam ex Dauid: vt etiam paſtores capaciores redderentur annunciandæ veritatis.

Verſ. 12. Et hoc vobis ſignum. Verè omnia diſponit ſuauiter diuina ſapiẽtia: naturalibus ſiquidem hominibus ſignum dedit ſenſibile, quòd in promptu comperirent quod dicebatur. Inuenietis infantem. quem dixi natum hodie. Pannis inuolutum. pro, *infaſciatum*, non purpurâ aut auro tectum, ſed ſimplicibus faſciis inuolutum. Et poſitum in præſepio. non in cunis. Hinc inſinuatur quòd præſepe illud notorium erat, vnicum ac commune: alioquin Angelus aliquam particularem conditionem addidiſſet ad diſtinguendum illud præſepe ab aliis. Ex eo enim quòd nullam aliam conditionem appoſuit apparet quòd ſolum erat, notorium & commune: alioquin dicendum fuiſſet, in præſepio talis domus aut talis domini quoniam non eſt veriſimile non fuiſſe multa præſepia in ciuitate Bethlehem. Et hoc fortè atteſtatur quòd hoc erat vnicum, publicum, iuxta muros notoriũ, quod velut per antonomaſiam appellabatur ibidẽ *præſepe* ſeu *præſepium*: & ideo Angelus more illorũ loquens, dixit *in præſepio* abſolutè.

Præſepium in quo poſitus eſt Chriſtus, erat notoriũ & commune.

Verſ. 13. Et ſubitò facta eſt cum Angelo multitudo militiæ cœleſtis, laudantium Deum & dicentium. Hìc apparet quòd in corporali ſpecie affuit multitudo cœleſtis militiæ. Et notando verbum Euangeliſtæ dicentis *cũ Angelo*, firmatur quod diximus Angelum in aëre ſubſtitiſſe: & completâ euangelizatione ſubitò ſimul cum ipſo apparuiſſe multitudinem Angelorum dicentium:

Verſ. 14. Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. In Græco ſic habetur: *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas*. Ita quòd tria beneficia, tres effectus incarnati Verbi ſignificantur: gloria, pax, & bona voluntas: *gloria* in excelſis, *pax* in terra, *bona voluntas* in hominibus. Et quælibet *Deo*: ita quòd *Deo* ſemper ſubintelligitur repeti. Et eſt ſenſus quòd myſterium hoc eſt ad efficiendum, in ſuperioribus quidem *gloriam* Dei, in terra verò (hoc eſt in infimis) *pacem*, id eſt, tranquillitatem ordinis Deo, etſi non ipſis, in hominibus autem *bonam voluntatem* Deo, ac per hoc reliquis. *Bonam* autem dicit, non vtilem quia voluntas vtilis plerumque mala eſt: teſtante Scriptura de conſilio Achitophelis ſecundo Regum. 17.

Gloria in excelſis, Pax in terra, bona voluntas in hominibus, tres incarnati Verbi effectus.

Et ſi perſpicaciter conſideraueris, inuenies in his tribus vniuerſum Incarnationis effectum cõprehendi. Ordinatur ſiquidẽ Incarnationis myſteriũ primò ad *gloriam* Dei in ſuperioribus, vbi comprehẽdũtur omnes beati. Deinde ad tranquillitatẽ ordinis in inferioribus, nomine terræ ſignificatis, eo quòd terra infima eſt vniuerſi pars vbi cõprehenditur vniuerſa diſpoſitio inferiorũ, etiã dãnatorũ: qui etſi nõ glorificabunt Deũ, velint tamen nolint, vniuerſa inordinatio criminũ ad trãquillũ ordinẽ per pœnas reducetur, & propterea trãquillus ordo inferiorũ qui *pax* vocatur, licet nõ ipſis, attamẽ Deo erit. Ordinatur tertiò ad *bona voluntatẽ* in hominibus; quâ genus humanũ ſine Chriſto

In his tribus omnis Incarnationis effectus continetur.

carebat & caret, & ſingula Deo: quia finis incarnationis eſt, *vt Deus ſit omnia in omnibus*: vt dicitur 1. ad Corinth. 15. Hunc eſſe literalem ſenſum huius Angelici tituli, apparet ex eo quòd ſic cauſæ vniuerſali inſtaurandi mundi (qualis eſt myſterium Incarnationis) intelliguntur aſſignati effectus vniuerſales, comprehendentes totum vniuerſum.

Cor. 15. 28

Vbi etiam aduerte: Tum quòd nõ interponitur coniunctio & inter *terram* & *homines*, ſicut interponitur inter *excelſa* & *terram*: dicendo & *in terra*, nec dicendo & *in hominibus*, ad ſignificandum ad eandem vniuerſi partem (inferiorem ſcilicet) pertinere vtrumque, ſcilicet tam pacem quàm bonam in hominibus voluntatem. Tum quòd diuerſa eſt præpoſitio præpoſita *altiſſimis* & præpoſita *terra*: nã dicitur *in altiſſimis*, & *ſuper* vel *in terra*: præpoſitio ſiquidem ſecunda potius ſignificat *ſuper*, quàm *in*. Et inſinuatur per hanc diuerſitatem, quòd gloria quidem in altiſſimis hinc eſt Deo: pax autem non tam in terra quàm ſuper terram: eo quòd pax eſt eminens totius terræ viribus.

Diuerſæ præpoſitiones notandæ.

Pax eminet totius terræ viribus.

Verſ. 15. Et factum eſt vt diſceſſerunt ab eis Angeli in cœlum, paſtores loquebantur ad inuicem: Tranſeamus vſque Bethlehem: & videamus hoc verbum, id eſt, hanc rem. Verbum enim pro re geſta in Scriptura poni conſtat 2. Reg. 1. 4. interrogante Dauide, *Quod eſt verbum quod factum eſt, indica mihi*. Quod factum eſt quod fecit Dominus & oſtendit nobis. Multæ ſunt hic particulæ ſuperfluæ: nam in Græco habetur, *quod Dominus notificauit nobis*.

Verbum pro re geſta.
2. Reg. 1. 4.

Verſ. 16. Et venerunt feſtinantes: & inuenerunt Mariam & Ioſeph, & infantem poſitum in præſepio.

Verſ. 17. Videntes, pro, *cùm vidiſſent*, autem cognouerunt, pro, *diuulgauerunt*, ſeu *notificauerunt*, de verbo quod dictum erat illis de puero hoc. Significatur quòd manifeſtauerunt Angelica verba illis dicta de hoc puero.

Verſ. 18. Et omnes qui audierunt, mirati ſunt & de iis quæ dicta erant à paſtoribus ad ipſos. Superfluit ſecundum &. Significatur enim quod audientes mirati ſunt de iis quæ dicebantur à paſtoribus ad ipſos audientes. Qui autem aut quot fuerint iſti (præter Ioſeph & beatam Virginem) neſcitur.

Verſ. 19. Maria autem conſeruabat omnia verba hæc, relatura poſt glorificationem Ieſu Apoſtolis. Conferens in corde ſuo. Officium contemplationis exercebat, conferendo dicta ſibi cum dictis à paſtoribus. Et rurſus conferendo vilitatem præſepij cum celſitudine Angelorum annunciantium Chriſti natiuitatem.

Verſ. 20. Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes & laudantes Deum in omnibus, pro, *ſuper omnibus*. quæ audierant ab Angelis, & viderant in præſepio, ſicut dictum eſt ad illos.

Verſ. 21. Et poſtquam conſummati ſunt dies octo vt circunciderertur puer. Conſummatio non refertur ad octauum diem: quia non ſignificatur quòd poſt conſummatum octauum diem: fuiſſet enim dies nonus, ſed refertur ad numerum dierum. Vnde non dixit poſtquam conſummatus eſt dies octauus, ſed *poſtquam conſummati ſunt dies octo*. vt conſummatum octonarium dierum numerum ſignificaret. Impletus ſiquidem eſt numerus octonarius, ſtatim vt octauus incepit dies. Propter quod Euangeliſta apponit *vt circunciderertur puer*: vt ſi conſummatos dies octo ſignificaret vt exiguntur ad circuncisionem, quod eſt aduenisſe diem octauum: quia die octauo ſecundum legem præcepta erat circunciſio. Vocatum eſt nomen eius Ieſus. Deeſt coniunctio &. Vnde apparet quod textus conciſus eſt. nam ſubintelligitur *circunciſus eſt*: & poſtea ſubditur & *vocatum eſt nomen eius*. Circunciſus eſt Ieſus, vt ex tunc inciperet ſeruare legem. Quod vocatum eſt ab Angelo priuſquam in vtero conciperetur.

Poſt octo dies circunciditur Chriſtus.

Verſ. 22. Et poſtquam impleti ſunt dies purgationis eius. Varia eſt lectio apud Græcos codices: aliis in ſingulari, aliis in plurali habentibus pronomen *eius*. Referendo, purgationis eorum, ad matrem & filium. Secundum legem Moyſi. Leuit. 12. vbi quadraginta dies purificationis aſſignantur genito maſculo. Tulerunt illum in Hieruſalem vt ſiſterent eum Domino.

Verſ. 23. Sicut ſcriptum eſt in lege Domini: quia omne maſculinum adaperiens vuluam. Alterum præceptum in lege erat, Exod 13 de præſentando Domino primogenitum. Præſentabatur enim Domino propter interfectionem primogenitorum in Ægypto & redimebatur pretio: vt ibidem habetur. Et ratione huius præcepti exhibitus fuit Domino in tẽplo infans Ieſus, velut redditus Deo tanquam debitus. A quo tamen præcepto etiam ſecũdum verba legis exemptus erat Ieſus: quoniam lex non comprehendit niſi maſculinum *quod aperit vuluam*, hoc eſt matricem. Ieſus autem ſicut natus clauſo genitali membro matris, ita etiam clauſa vulua eſt. Et propterea non erat ſubiectus legi illi: quam tamen voluit obſeruare qui non venerat ſoluere legem ſed adimplere. Sanctum, hoc eſt conſecratum, ſeu dicatum, Domino vocabitur.

Cur primogenitus offerebatur Domino?

Verſ. 24. Et vt darent hoſtiam ſecundum quod dictum eſt in lege Domini. Alia lex erat de ſacrificio offerendo, ſcripta Leuit. 12. Par turturum aut duos pullos columbarum. Dicit lex quòd offerat agnum & turturem aut pullum columbæ: ſubiungendo quòd ſi pauper fuerit ita quod non poſſit offerre agnum, offerret par turturum aut duos pullos columbarum. Et hanc pro pauperibus legem refert Lucas: ſignificans per hoc paupertatem Ioſeph & Mariæ. Vbi cernere potes prudens lector ſeruatam vtramque legem: tum hanc communemque mulieribus parientibus ſiue maſculum ſiue fœminam: tum illam propriam primogenitis maſculis.

Et ſcito quòd etiam ſecundum verba legis non tenebatur beata Virgo ad oblationem huius ſacrificij: quia expreſsè lex dicit, *mulier ſi ſuſcepto ſemine*, &c. Conſtat enim exemptam eſſe beatam Virginem, quæ cõcepit abſque ſuſcepto ſemine. Nec eſt dubium à Spiritu ſancto fuiſſe appoſita illa verba in lege, ad excipiendum beatam Virginem: alioquin ſuperflua eſſent. Manifeſtum enim erat mulieres reliquas non aliter poſſe parere quàm ſuſcepto ſemine.

B. Virgo non tenebatur ad hanc legem.

Verſ. 25. Et ecce homo erat in Hieruſalem cui nomen Simeon. Et homo iſte iuſtus & timoratus; pro, *pius*, ſeu *religioſus*. Deſcribitur enim Simeon non ſolum iuſtus ſecundum communem iuſtitiam, ſed pietate flagrans erga commune patriæ bonum. Expectans conſolationem

Simeon iuſtus

nem Iſrael. Inſtante Meſſiæ tempore Simeon aut intellectis hebdomadibus Danielis, aut ſolo Spiritusſancti inſtinctu, *expectabat conſolationem Iſrael:* hoc eſt Meſſiam ad conſolandum populum Iſrael. Et hæc eſt tertia virtus Simeonis. Et Spiritus ſanctus erat in eo, pro *ſuper eum.* *Ducente Spiritu ſancto* Significatur quartò quod Simeon habebat Spiritum ſanctum velut ſuperintendentem, gubernantem & fouentem ipſum.

Verſ. 26. Et reſponſum acceperat Simeon à Spiritu ſancto non viſurum ſe mortem niſi prius videret Chriſtum Domini. Vnde apparent ſupplices preces expectantis, tam dignæ Dei auribus vt reſponſum meruerint promiſſiuum vitæ corporalis vſquequo videret Chriſtum.

Verſ. 27. Et venit in ſpiritu, hoc eſt, actus à Spiritu ſancto, non vocatus nec excitatus ab homine. In templum. Et cùm inducerent puerum Ieſum parentes eius vt facerent ſecundum conſuetudinem legis pro eo. *Venit in templum.* Certæ ſignificantur actiones ceremoniales conſuetæ ſeruari in huiuſmodi oblatione primogeniti.

Verſ. 28. Et ipſe. Simeon ſacerdos. Accepit eum in vlnas ſuas: & benedixit Deum, & dixit.

Verſ. 29. Nunc. Spiritu ſancto reuelante cognouit Ieſum eſſe Meſſiam: & exhibito iam ei *Canticum Simeonis.* quod promiſſum fuerat, nihil vltrà expectans videre, offert ſe morti. Dimittis ſeruum tuum Domine. Detentum ſe in hac vita ſignificat, qui *mori* appellat *dimitti*. Secundum verbum tuum, hoc eſt, promiſſionem tuam. In pace, ſatiato iam appetitu meo.

Verſ. 30. Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum. Ieſum ab officio ſaluandi denominat eo quòd venit vt ſaluum faceret quod perierat.

Verſ. 31. Quod paraſti ante faciem omnium populorum. Ieſus prout ſalutaris eſt, propoſitus eſt à Deo non iis vel illis, ſed in conſpectu omnium populorum. Salutem ſiquidem attulit omnibus populis: & publicè manifeſtatus eſt in conſpectu omnium populorum quòd ipſe eſt Saluator mundi, quòd ipſe eſt quem Deus præparauit gratiâ vnionis perſonalis & gratiâ virtutum omnium & meritorum ad hoc vt ſalutaris ſit mundo.

Verſ. 32. Lumen. Non ſolum Saluator ſed lumen appellatur Ieſus, qui verè eſt lux mundi. Ad reuelationem gentium, hoc eſt, non concluſum infra populum Iſrael, ſed extenſum ad reuelationem gentium, hoc eſt, ad reuelatæ veritatis fidem in gentibus quæ modò ſunt infideles. Et gloriam plebis tuæ Iſrael. Cerne differentiam. *Salutare* dicit commune omnibus populis: *lumen* appropriat gentibus quibus non fuerat reuelata diuina veritas per prophetas, *gloriam* *Meſſias gloria Iſraelis.* appropriat populo Iſrael: quia gloria illius populi eſt Meſſias, ortus ex illo, promiſſus illi, & perſonaliter in primo aduentu tantummodo inter illos.

Verſ. 33. Et erant pater, pro, *Ioſeph*, & mater eius mirantes ſuper iis quæ dicebantur de illo. Digna enim erant admiratione etiam apud Ioſeph & matrem ſcientes illum eſſe Meſſiam: tum quia magna erant: tum quia ad ſenſum audiebant quæ in particulari neſciebant. Et refertur hæc admiratio etiam ad ea quæ ſubiungit Euangeliſta dicta à Simeone & Anna.

Verſ. 34. Et benedixit illis Simeon. Hinc apparet quod Simeon fuit ſacerdos: nam ſacerdotibus in lege mandatum erat benedicere filiis Iſrael, Num. 6. Et hoc tanto magis ſignificatur, quòd *Simeon fuit ſacerdos.* in templo benedixit, imo ſignificatur quod pars ceremoniarum erat huiuſmodi benedictio, ex hoc quod vtrique parenti benedixit. Intendit enim Euangeliſta dicere quod vſus eſt formâ benedictionis ſtatutâ in dicto capitulo. Et propterea non aliter explicat quomodo benedixit eis. Et dixit ad Mariam matrem eius: Ecce poſitus eſt hic in ruinam & in reſurrectionem. Prophetat Simeon de Ieſu contrarios effectus: *ruinam*, ſcilicet & *reſurrectionem*. Et quia reſurrectio ſpiritualis eſt (ſcilicet à peccatis) conſequens eſt vt ruina ſpiritualis quoque intelligatur, in cæcitatem & interitum æternum. Nec dicit quod Ieſus ſit facturus ruinam, ſed quod *poſitus eſt in ruinam*: occaſionem enim accepit ruina ex Ieſu. Multorum in Iſrael. Dixerat *& gloriam plebis tuæ Iſrael*: ne autem intelligeremus ſaluandos omnes Iſraelitas per Ieſum, explicauit ruinam multorum Iſraelitarum ſequendam ex Ieſu. Et in ſignum. Reconciliationis humani generis ad Deum. Cui contradicetur, pro, *contradicitur.* *Chriſtus ſignum cui contradicitur.* Explicat modum quomodo Ieſus poſitus eſt in ruinam: quia ſcilicet poſitus eſt *in ſignum cui contradicitur.* Ieſus pauperculus tot & tanta miracula faciens, poſtea crucifixus ac reſurgens ex mortuis, appellatur *ſignum*: non quòd non fuerit vera res, ſed quia fuit etiam ſignum: quia ſignificat adimpletas eſſe ſcripturas prophetarum, quia ſignificat pacem inter Deum & humanum genus perfectam, quia ſignificat immenſam Dei gratiam erga mundum iam exhibitam. Vnde & tunc dixit: *Conſummatum eſt*. Contradicitur autem huic ſigno à Iudæis dicentibus Ieſum Nazarenum crucifixum, crucifixum quidem fuiſſe, ſed non eſſe ſignum adimpletarum ſcripturarum, diuinæ cum hominibus pacis, ac gratiæ cum mundo. Et hic eſt modus, hæc eſt ratio ruinæ. Nec dixit *contradicetur*, ſed *contradicitur*, quia iam contradictio inchoata erat: iam aduenerant Magi, & turbata fuerat omnis Hieroſolyma cum Herode contra Ieſum.

Verſ. 35. Et tuam ipſius. Sonaret litera, *& ipſius*, ſcilicet Ieſu, *gladius pertranſibit tuam animam*, niſi *ipſius* generis fœminini eſſet. Et perinde ſonat ac ſi diceretur, *& tuammet*: Animam, non corpus: ne hinc intelligeretur corporeo gladio *Quo gladius animam virginis pertranſiuit?* ipſam feriendam. Pertranſibit, hoc eſt, penetrabit gladius. Metaphoricè *gladius* appellatur cruciatus compaſſionis quem ſuſtinuit vſque ad intima beata Virgo in paſſione filij. Significat enim per hoc Simeon Chriſti futuram paſſionem ac mortem talem ex magnitudine cruciatus matris. Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Status mundi ſequens Chriſti mortem (ſignificatâ in cruciatu matris) prophetatur futurus in exteriori profeſſione interiorum cogitationum: hoc eſt, in profeſſione fidei Chriſtianæ vel profeſſione incredulitatis Chriſto. Ante mortem ſiquidem Chriſti, ſoli Iudæi exteriori profeſſione manifeſtabant cogitationes cordis ſui erga Deum ſalutemque animæ, alij autem ſi verè fuiſſent iuſti apud Deum, nullum habebant vinculum alicuius exterioris profeſſionis. Sed vbi Chriſtus exaltatus eſt in cruce, & omnia ad ſeipſum traxit, conſtituit vt reuelentur exteriori profeſſione fidei in Sacramento Baptiſmi ex multi-

tudine omnium humanorum cordium cogitationes de Deo, deque propria ſalute. Neceſſaria ſiquidem fidei profeſſio exterior reuelat cogitationes omnium hominum: dum manifeſtat profitentes rectè ſentire de Deo & ſalute propria, & non profitentes malè ſentire de Deo, ac propria ſalute. Comprehendit itaque Simeon non ſolum curſum vitæ Ieſu cum contradictione & mortem crudelem, ſed & Iſraelitarum multorum ruinam, & ſtatum humani generis in profeſſione fidei Chriſtianæ.

Verſ.36. Et erat Anna prophetiſſa filia Phanuel de tribu Aſer. Hinc apparet multos Iſraelitas ex decem tribubus, quæ numquam reuerſæ ſunt, in Iudæa habitaſſe. Hæc proceſſerat in diebus multis: & vixerat cum viro ſuo annis ſeptem à virginitate ſua.

Anna vidua 84. annorum laudat Deū in præſentatione Chriſti in Templo

Verſ.37. Et hæc vidua vſque ad annos, pro, *circiter annorum,* octogintaquatuor. Non ſignificatur, quòd erat annorum 84 ſed circiter. Quæ non diſcedebat de templo ieiuniis & obſecrationibus, pro, *deprecationibus*. ſeruiens nocte ac die. Hinc apparet quòd erat vna mulierum de quibus ſcribitur primi Regum ſecundo, quòd obſeruabant ad oſtium tabernaculi Domini.

Verſ.38. Et hæc ipſa hora ſuperueniens, pro, *aſſiſtens*, confitebatur Domino. Deeſt vna particula ſignificans, quòd *reſpondendo confitebatur.* Quod quidam interpretati ſunt *viciſſim confitebatur*: hoc eſt, poſtquam Simeon laudauit Deum, confeſſuſque eſt myſteria Ieſu, Anna proſecuta eſt confeſſionem Simeonis reſpondendo illi, confirmando dicta illius, apponẽdo confeſſionem propriã confeſſioni Simonis. Et eſt ſermo de confeſſione Meſſiæ laudando Deum. Et loquebatur de illo omnibus Subaudi, præſentibus. Qui expectabant redemptionem Iſrael, pro, *in Hieruſalem.* Et ſignificatur, quòd per Meſſiam redemptio expectabatur in Hieruſalem: quoniam in Hieruſalem erat templum & ſolium regni Dauidis, ſuper quod regnaturum omnes expectabant Meſſiam.

Verſ.39. Et vt perfecerunt omnia ſecundũ legem Domini. Narrauerat ſolam oblationem primogeniti: nihil dixerat de hoſtia, tum holocauſti, tum pro peccato. Et propterea modò omnia perfecta dicit. Nec mireris hoſtiam pro peccato oblatam vbi nullum erat peccatum: quoniam communi lege & remediis peccatorum vti voluerunt mater & filius, tum ad euitandum ſcandalum, tum ad exemplum humilitatis nobis præbendum.

Maria & Ioſeph reuerſi ſunt in Nazareth quando?

Reuerſi ſunt in Galilæam in ciuitatem ſuam Nazareth. *Suam* dicit quantùm ad habitationem. An iſta reuerſio in Nazareth, fuerit tunc immediatè poſt præſentationem in templo, an interceſſerit fuga in Ægyptum, Euangeliſta non dicit. Ex iis tamen, quæ refert Matthæus (ſcilicet quòd Ioſeph rediens ex Ægypto, timuit ire in Iudæam, audiens quòd Archelaus ibi regnaret) coniicimus quòd volebat tunc ire in Iudæam ad habitandum ibi: quod eſt ſignum quòd ex Iudæa receſſerat iens in Ægyptum: & conſequẽnter non regreſſus fuerat in Nazareth Galilææ poſtquam inde iuit in Bethlehem. Si enim ex Nazareth iuiſſet in Ægyptum, rediens ex Ægypto veniſſet recto tramite in Nazareth: & non intendiſſet ire in Iudæam, vbi domum nullam habebat. Præcipuè quòd in Nazareth habebant domum propriam iuxta illud præcedentis capituli, *reuerſa eſt in domum ſuam.* habebant & ſorores matris, &c.

Verſ.40. Puer autem creſcebat & confortabatur, pro, *corroborabatur*, ſpiritu. Ita quòd in textu noſtro deficit *ſpiritu.* Creſcebat corpore & non ſpiritu, ſed robore ſpiritus: hoc eſt robore ad officia ſpiritus, vt intelligamus Ieſu ſenſus in puerili ætate proceſſiſſe ad exercenda officia ſpiritus. Plenus ſapientia. Apte roborationi ad officia ſpiritus, adiungitur plenitudo ſapientiæ: vt nulla pars expers ſapientiæ intelligatur, vt non profeciſſe eum in ſapientia ſed iam plenum eſſe ſapientia deſcribat. Et gratia Dei erat in illo, pro, *ſuper illum*, tanquam ſuperintendens, gubernans ac fouens illum.

Verſ.41. Et ibant parentes eius per omnes annos, pro, *annue* ſeu *quotannis*, in Hieruſalem in die ſolemni paſchæ.

Chriſtus duodennis remanet in tẽplo, parentibus diſcedentibus.

Verſ.42. Et cùm factus eſſet annorum duodecim, aſcendentibus illis Hieroſolymam ſecundum conſuetudinem diei feſti. Proculdubio ſolemnitatis paſchalis: ex eo quòd dixerat parentes eius ſingulis annis ſolitos aſcendere in Hieruſalem paſchali tempore, & nunc dicit ſecundum conſuetudinem

Verſ.43. Conſummatiſque diebus, ſeptem paſchatis. Cùm redirent illi, remanſit puer Ieſus in Hieruſalem: & non cognouerunt parentes eius pro, *Ioſeph, & mater eius.*

Verſ.44. Exiſtimantes autem illum eſſe in comitatu, venerunt iter diei. Aiunt fuiſſe conſuetudinem vt ſeorſum viri & ſeorſum mulieres iter agerent in ſolemnitatibus: puerósque impuberes licitè cum vtriſque iuiſſe. Quo factum eſt vt beata Virgo exiſtimaret illum eſſe in comitatu Ioſeph, & Ioſeph exiſtimaret eſſe in comitatu mulierum Et propterea peregerunt iter vnius diei, exiſtimantes illum eſſe in comitatu. Et requirebant eum inter cognatos & notos.

Verſ.45. Et non inuenientes, deeſt, *enim.* Veſpere ſiquidem cùm hoſpitarentur & colloquerentur mutuò Ioſeph & Maria, cùm neuter ex altero cognoſceret vbi eſſet Ieſus, requirebant illum non ſolum *inter cognatos*, ſed etiam *inter notos:* nec inuenerunt illum. Regreſſi ſunt, ſequenti die. In Hieruſalem requirentes eum, per viam & in hoſpitio aut vicinia vbi hoſpitati fuerant in Hieruſalem. Oportuit enim alterum diem occupari itinere regreſſus.

Inuenitur Chriſtus in medio Doctorum.

Verſ.46. Et factum eſt poſt triduum. Non poſt diem tertium, ſed poſt ternarium numerum dierum Tertio enim die manè, horâ ſcilicet quâ doctores reſidebant docendo. Inuenerunt eum in templo ſedentem. Vt grauitatem pueri intelligas. In medio doctorum, vt omnes doctores audiret. Audientem. Deeſt coniunctio *&*, Legendum eſt Et audientem illos & interrogantem eos. Priùs audiebat, & ſuper auditis interrogationes formabat.

Verſ.47. Stupebant autem omnes qui eum audiebant ſuper prudentia, pro, *intelligentia.* Monſtrabat enim magnam intelligentiam eorum, quæ audiebat, formando interrogationes. Et reſponſis eius Hinc habemus quòd doctores non ſolum interrogabantur à Ieſu, ſed viſâ tantâ eius intelligentiâ interrogabant eum: alioquin non adiunxiſſet Euangeliſta, *& reſponſis eius.*

Verſ. 48.

Verſ. 48. Et videntes. deeſt, *eum.* admirati ſunt. pro, *attoniti facti ſunt.* hoc eſt, ad ſimilitudinem attonitorum valde obſtupuerunt, præter opinionem videntes in illa ætate Ieſum in medio doctorum incipere monſtrare ſapientiam ſuam. Sciebat enim Ioſeph & mater eius ipſum eſſe filium Dei: ſed non putabant in ætate illa ipſum ſic ſe demonſtraturum. Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid feciſti nobis ſic. Non arguit, ſed querulam neſcientiæ propriæ vocem depromit: nec quærit cauſam cur fecerit, cur intulerit eis dolorem, ſed affectũ manifeſtat. Vnde & ſubiungit: Ecce pater tuus. non generatione, ſed legitima appellatione. Erat enim maritus beatæ Virginis. ac per hoc legitimus pater Ieſu meritò appellabatur, præter hoc quod officio curæ pater erat. Et ego dolentes quærebamus te.

Ioſeph dicitur Pater Chriſti.

Verſ. 49. Et ait ad illos. Quid eſt quod me quærebatis? Non reprehendendo quærendi officium quod exercuerant, ſed manifeſtando id quod erat ex parte ſui (ſcilicet quod non egebat vt inquireretur) ſuperfluam inquiſitionem dicit. Et hunc ſenſum ſequentia verba porrigunt. Neſciebatis quia in iis, quæ patris mei ſunt, oportet me eſſe. Non aſſertiuè, ſed interrogatiuè dicitur: habebant enim rationem ſciendi, etſi non illud particulare, tamen in genere ſciendi quod non poterat eſſe niſi in iis quæ Dei ſunt, & quod oportebat ipsũ eſſe in iis, quæ Dei ſunt: ſed neſciebãt quòd in iſto exercitio (ſcilicet audiendi & interrogandi Doctores) eſſet tunc futurus. Vnde & Ieſus non dixit, neſciebatis quod in iſtis ſpecialibus nunc oportuit me eſſe: ſed in genere *in iis, quæ patris mei ſunt, oportet me eſſe.* hoc enim oſtendit ex parte ſui non oportuiſſe ipſum inquirere: tanquam difficilem ad inueniendum.

Vbi etiam nota, quod ab ætate puerili incepit Ieſus appellare Deum patrem ſuum: vt hinc hæreticos confundat audientes ex ore matris de Ioſeph, *ecce pater tuus.* *Patris mei* dicit, non *patris noſtri* quia ſolius ipſius Deus eſt pater naturalis.

Verſ. 50. Et ipſi non intellexerunt verbum quod locutus eſt ad eos. Si parentes monſtrantur, intellige verum per ſynecdochen: quia Ioſeph non penetrauit hæc: beata autem Virgo intellexit, quæ plenius didicerat diuinitùs incarnati Verbi myſterium. Si autem audientes monſtrantur, patet ſenſus: quoniam non intellexerunt ipſum eſſe naturalem filium Dei.

Verſ. 51. Et deſcendit cum eis, & venit Nazareth: & erat ſubditus illis. Quamuis ad horam Ieſus exemerit ſe à parentibus, vt velut præludium quoddam futurorum oſtenderet: ſtatim tamen regreditur ad ſolitam ſubiectionem parentibus debitam à filiis illius ætatis. Nec mirum, quòd puer ſubditur parentibus: cum tot claris miraculis reſuſcitans mortuos, ſubdiderit ſe principibus Sacerdotum & Herodi atque Pilato. Et mater eius conſeruabat omnia verba hæc in corde ſuo. Hinc apparet quod intellexerat verba Ieſu: & frequenti meditatione contemplabatur & conſeruabat illa.

Ieſus erat ſubditus parentibus.

Verſ. 52. Et Ieſus proficiebat ſapientiâ & ætate, & gratiâ. Non eſt immemor ſuorum verborum Euangeliſta: vt quem paulò ſuperiùs dixerat plenum ſapientiâ, modò oblitus dicat proficere ſapientiâ. Plenus ſiquidem fuit ſemper habitu ſapientiæ: proficiebat autem actibus ſapientiæ, procedendo de ſapientibus actibus ad ſapientiores. Et ſimiliter intellige de profectu gratiæ. Apud Deum & homines. quoniam erat in veritate progreſſus ad ampliora merita apud Deũ, & apparebant apud homines.

Proficiebat ſapientiâ & gratiâ.

CAPVT. III.

ANNO autem quintodecimo imperij Tiberij Cæſaris, procurante. Vers. 1.
pro, *præſidem agente.* quamuis etiam Procurator diceretur, Pontio Pilato Iudæam. Sublato enim Archelao ab Octauio Auguſto, & in exilium miſſo ad Viennam Galliæ ciuitatem, Iudæa tributaria facta eſt, & ſubiecta diſpenſationi Syriæ: & non amplius per principem aliquem, ſed per procuratorem ſeu præſidem gubernata. Poſt multos autem procuratores ſucceſſiue miſſos, Pontius Pilatus miſſus eſt à Tiberio Cæſare ad gubernandam Iudæam. Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarchâ Iturææ & Trachonitidis regionis. & Lyſania Abilinæ. ſubaudi regionis. Tetrarcha. Tetrarchia nomen eſt principatus (vt teſtatur Plinius libro quinto cap. 18. & 24.) ad inſtar regni. Vnde & Tetrarcha nomen eſt principis ſicut rex. Pilatus enim non erat Tetrarcha (hoc eſt princeps) ſed præſes. Iſti autem tres fratres (ſcilicet Herodes, Philippus, & Lyſanias) erant Tetrarchæ: quia erant principes velut reges. Et vere quoad poteſtatem erant reges: propter quod quandoque appellantur reges, titulum autem regium non habebant.

Iudæa per Procuratorem ſeu Præſidem gubernata.

Tetrarcha quid?

Herodes, Philippus, & Lyſanias tres fratres Tetrarchæ.

Verſ. 2. Sub principibus ſacerdotum Anna & Caipha. Non quòd eſſent ſimul principes ſacerdotum Annas & Caiphas, ſed alternatim iuxta illud, *cum eſſet Pontifex anni illius* Factum eſt verbum Domini ſuper Ioannem Zachariæ filium in deſerto. More antiquorum prophetarum à tempore Principum, & (quod plus eſt) Pontificum deſcripſit Lucas initium prædicationis Ioannis Baptiſtæ. Niſi enim Lucas tempus hoc ſignificaſſet fluctuaremus circa tempus prædicationis Ieſu Chriſti: cum tantummodò hic à ſacra Scriptura habeatur. Appellatur autem diuina inſpiratio, inſtructio atque miſſio *verbum Domini.* Omnia ſiquidem ſub hoc nomine comprehendit: ſignificans quòd tunc Deus miſit Ioannem ad prædicandum, inſtruendo eũm de prædicatione, baptiſmo & demonſtratione Ieſu.

Verbum Domini eſt diuina inſpiratio, inſtructio &c.

Verſ. 3. Et venit. Manifeſtat ad quid factum eſt verbum: vt veniret. In omnem regionem Iordanis. pro, *circa Iordanem.* prædicans. Ecce primum officium. Baptiſmum. Plus intenditur quàm ſignificetur: quoniam baptiſmus non ſolùm prædicabatur, ſed exercebatur. Quod eſt ſecundum Ioannis officium. Pœnitentiæ. Qualitas baptiſmi ſignificatur. Baptiſmus ſiquidem Ioannis erat baptiſmus pœnitentiæ, hoc eſt quoddam initium pœnitentiæ: ad differentiam baptiſmi Chriſtiani, in quo ſine aliqua pœnitentiali ſatiſfactione remittuntur peccata merito Chriſti. In remiſſionem peccatorum. Non refertur ad *baptiſmum*, ſed ad *pœnitentiam.* Explicat enim pœnitentiam non qualemcunque, ſed in remiſſionem peccatorum.

Baptiſmus Ioannis, baptiſmus pœnitentiæ.

Verſ. 4.

Ioannes, vox, Cur?

Verſ. 4 Sicut ſcriptum eſt. cap. 40. in lib. ſermonum Eſa. prophetæ. Deeſt, *dicentis*. Vox. Ioannis officium appellatur *vox*: quia non Scripturæ prophetiam ſuam commendabat ſicut alij Prophetæ, ſed miſſus erat ad hoc, vt viuâ tantùm voce prædicaret. Clamantis. Non ſola magnitudo affectus perſonæ Ioannis, ſed publica declamatio ſignificatur: ita quòd non vox dicentis priuatim, ſed publice prædicantis ſignificatur per clamorem. In deſerto. Etiam locus deſcribitur vnde ad literam incepit prædicare. Parate viam Domini. Ecce quid clamat vox. *parate viam Domini*, in cordibus veſtris ad hoc vt Dominus veniat ad corda veſtra: *parate*, proculdubio actibus virtutum. Rectas facite ſemitas eius. Ordo præpoſterus: priùs eſt rectificare vias, & deinde parare. Vel pro explicatione apparatus ſubiungitur rectitudo. Ac ſi apertè diceret: parate non corporeis ornatibus, ſed rectitudine ſemitatum Dei noſtri. Lucas enim loco *Dei noſtri*, poſuit pronomen *eius*.

Quatuor viarum difformitates corrigendæ.

Verſ. 5. Omnis vallis implebitur: & omnis mons & collis humiliabitur. Quatuor difformitates viarum, per quas corporaliter gradimur, corrigendas dicit Propheta ad hoc vt via ſit omnino ſuauis. Difformitas enim viarũ eſt vel propter montes ſeu colles quos oportet aſcendere. Et hanc difformitatem corrigit dicendo, *quòd omnis mons & collis humiliabitur*. Vel propter valles in quas oportet deſcendere. Et hanc difformitatem corrigit dicendo, *omnis vallis implebitur*. Montibus enim & collibus depreſſis, & vallibus impletis, reducitur via ad æqualitatẽ. Vel propter obliquitatem viarum: & hanc difformitatẽ corrigit dicendo; Et erunt praua in directa. pro, *& erunt obliqua in directam*, ſubaudi viam. Vel propter aſperitatem viæ. Et hanc difformitatem corrigit dicendo: Et aſpera in vias planas. ſeù *lenes*, directè enim lene opponitur aſpero, ſicut rectum obliquo. Significatur autem per huiuſmodi metaphoras tollenda omnis difformitas morum, tollenda puſillanimitas, ſuperbia, iniuſtitia, & aſperitas morum. Prophetantúrque hæc tunc fore cùm Meſſias venerit: vt ex his materialibus diſpoſitionibus viæ intelligamus neceſſarias nobis diſpoſitiones ad recipiendum Meſſiam: quæcumque enim harum conditionum defuerit, non erit in nobis parata via vt Meſſias veniat ad nos. Et meritò: quia gratia præſupponit naturam, & bonitas meritoria præſupponit bonitatem moralem.

Verſ. 6. Et videbit omnis caro. Ecce aduentus Meſſię omnibus carnalibus oculis manifeſtus: & propterea dicit, *omnis caro*. Venit enim Meſſias in vero corpore viſibili: & ſic publicè conuerſatus eſt vt potuerit (quantùm eſt ex parte ſui) ab vniuerſis carnalibus oculis videri. Et propterea dicit, *& videbit omnis caro*. Salutare Dei. In Propheta habetur quòd *os Domini locutum eſt*: Lucas exponendo dixit, *ſalutare Dei*. Ieſum appellauit *ſalutare Dei*, quia venit diuinam afferens ſalutem.

Ieſus dicitur ſalutare Dei.

Verſ. 7. Dicebat ergo ad turbas, quæ exibant vt baptizarentur ab ipſo: Genimina viperarum. Prædicatio Ioannis recitatur quoad partem reprehenſiuam & comminatiuam. Et appellat (vt Matthæus cap. 3. explicat) Phariſæos & Sadducæos genimina viperarum. Et ne eadem repetantur, vide hanc particulam totam expoſitam ibidem. Quis oſtendit. præteritum eſt, vobis fugere à ventura ira?

Prædicatio vehemens S. Ioannis Baptiſtæ.

Verſ. 8. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: & ne cœperitis dicere. deeſt *in vobiſipſis*. patrem habemus Abraham. Dico enim vobis: quia potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ. Datiui caſus eſt *Abrahæ*.

Verſic. 9. Iam enim. pro, *iam vero*, & ſecuris ad radicem arboris. pro, *arborum*. poſita eſt. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum: excidetur. pro, *exciditur*, & in ignem mittetur. pro, *mittitur*. Parabola enim dicitur non applicaturi, ſed qui iam applicauit ſecurim ad radicem, non vnius, ſed multarum arborum. Vnde infertur, quòd omnis arbor infructuoſa non excidenda eſt, ſed exciditur; non eſt mittenda, ſed mittitur in ignem: vt in promptu hæc omnia eſſe ſignificentur.

Varia documenta S. Ioannis Bapt.

Verſic. 10. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: quid ergo faciemus? Dixerat in genere Ioannes, *facite fructus dignos pœnitentiâ*. Et propterea turbæ interrogant in ſpecie, quid faciemus?

Verſ. 11. Reſpondens autem dicebat. pro, *dicit illis*. Qui habet. Opera miſericordiæ explicat exercenda. Duas tunicas. Non dixit, tres, quatuor, aut decem, ſed *duas*: ad ſignificandum vt ſis contentus vnâ, vt ſis contentus ſufficienti tibi veſtimento: Det. pro, *impartiatur*, Non habenti. hoc eſt, indigenti: non hiſtrioni, & aliis huiuſmodi. Et qui habet eſcas, ſimiliter faciat. Non dicit, eſcam (ne neceſſarius tibi cibus, tribuendus alteri prædicetur) ſed *eſcas* pluraliter, vt tibi non neceſſariam indigenti tribuas.

Verſ. 12. Venerunt autem & publicani. exactores tributorum, vectigalium & huiuſmodi. Vt baptizarentur, & dixerunt ad illum: Magiſter quid faciemus?

Verſ. 13. At ille dixit ad eos: Nihil amplius quàm quod conſtitutum eſt vobis, faciatis. pro, *exigatis*. Non prohibet officium, ſed iniuſtam exactionem: vt ſcilicet non plus exigant quàm ſtatutum fuit.

Verſ. 14. Interrogabant autem eum & milites dicentes: quid faciemus & nos? Et ait illis, Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti eſtote ſtipendiis veſtris. Tria præcipit militibus, concernentia eorum ſtatum. Primò prohibet violentiam inferre, *neminem concutiatis*. Deinde fraudem, *neque calumniam faciatis*, ſiue facto, ſiue verbo, imponendo alicui crimen. Et demum vt ſint contenti ſtipendiis ſuis.

Tria militibus præcipiũtur contra tria eorum vitia.

In his enim tribus genus militum peccare conſueuit, nam & crebras violentias inferunt ruſticis, & hominibus humilibus viribus: calumniantur quoque imponentes aliis quæ non fecerunt; & rariſſimus eſt qui propriis ſtipendiis ſit contentus. Et ſi perſpicaciter hæc tria conſiderantur, ordinatur animus militum in tertio: & vterque modus iniuriandi (ſcilicet manifeſtè vel occultè, vi vel dolo) tollitur.

Verſ. 15. Æſtimante. pro, *expectante*, ſeu *ſperãte*. autẽ populo, & cogitãtibus omnibus in cordibus ſuis de Ioanne, ne fortè ipſe eſſet Chriſtus. Significatur quòd populus expectabat videre

videre euentum ſe ſucceſſum aliquem pro cognoſceretur, quòd Ioannes eſſet Meſſias. dubitant namque an ipſe eſſet Meſſias.

Verſ. 16 Reſpondit Ioannes. Inſtructus Ioannes à Spiritu ſancto de cogitationibus & expectatione populi reſpondit. Dicens omnibus. Non aliquibus ſed publicè coram omnibus. Ego quidem. Differentiam inter ſe & Meſſiam manifeſtat ex differentia baptizandi. Aquâ baptizo vos. Incepit differentiam à baptiſmo, quia nouitas baptiſmi non parua erat occaſio cogitandi, quòd Ioannes eſſet Meſſias. Nullus enim venerat Propheta cum hac aut ſimili nouitate: nam nec Moyſes ſimilem nouitatem induxit. Circumciſio enim non fuit ex Moyſe, ſed ex Abraham, inchoata non in populo, ſed in familia domeſtica. Ioannes autem nouitatem baptizandi populo attulit: vnde & Baptiſtæ cognomen accepit. Ne itaque ex hac nouitate putarent ipſum eſſe Meſſiam, vilificat ſuum baptiſmum reſpectu baptiſmi Chriſti: dum ſe abluere eos dicit ſolo corporeo elemento aquæ. Ac ſi apertè diceret: Ego abluo vos ſolùm corporaliter. Veniet, pro, *venit*. Et eſt præſentis temporis. Non eſt venturus, ſed in præſenti venit tempore. Autem, fortior me. Verè fortior: tum ad debellandum mũdum & diabolicas poteſtates, tum ad ſuſtinendum ignominias, paſſionem & mortem, &c. Poſt me. Vtraque dictio ſuperflua eſt. Cuius non ſum dignus. Dixerat *fortior me*: ne intelligeretur comparationem aliquam eſſe inter ipſum & Meſſiam (tanquam ipſe ſit fortis & Meſſias aliquantò fortior) ſed intelligeretur maximum eſſe, & incomparabilem exceſſum Meſſiæ ad ipſum, declarat ſe indignum eſſe ad minimum miniſterium (vtpote ſoluendi corrigiam calceamentorum) exhibendum illi. Soluere corrigiam calceamentorum eius. Ad literam calceatus incedebat Ieſus: vt textus iſte ſignificat, & ratio comprobat: quia ſicut manducauit & bibit ſicut cæteri Iſraelitæ, ita etiam veſtitus ac calceatus intelligitur more Iſraelitarum ſuæ conditionis. Ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto. Explicatâ diſtantiâ perſonali maximâ inter ſe & Meſſiam, explicat conſequenter alteram inchoatam differentiam quoad officium baptizandi: de quo dixerat, *aquâ baptizo vos*: de Chriſto modò dicens, *ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto*. Quãta ergo eſt differentia inter aquam & Spiritum ſanctum, tanta eſt differentia inter baptiſmum meum & baptiſmum Chriſti. Et per hoc ſignificat, quòd ego abluo corpora, ille autem abluet animas: Spiritu enim ſancto anima abluitur. Et ſignificatur per hoc poteſtas Chriſti ad abluendum animas à peccatis, quod manifeſtè eſt ſolius Dei. Per hæc enim Ioannes ſignificabat Chriſtum eſſe verum Deum.

Ex baptiſmi nouitate Ioannes poterat credi Meſſias.

Calceatus incedebat Chriſtus.

Differentia inter baptiſmum Chriſti & Ioannis.

Et igni. Ad literam prædicit Ioannes miſſionem Spiritus ſancti, quæ poſt Chriſti reſurrectionem in die Pentecoſtes facta eſt declarans quod illam faciet Meſſias, declarans illam miſſionem eſſe Chriſti ablutionem Spiritu ſancto. Tunc enim in corporali ignis ſpecie Spiritu ſancto abluit Chriſtus homines: atteſtante ipſo Ieſu, Actuum 1. *Ioannes quidem baptizauit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto, non poſt multos hos dies*. Vbi clarè vides Chriſtum expoſuiſſe iſta Ioannis verba. Et ex tunc Ieſus baptizauit non ſolum Iudæos, ſed totum humanum genus Spiritu ſancto: dicitur enim Ioan. 7. quòd *nondum erat Spiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus.* Ioan. 7. 39.

Baptiſmus ignis ſeu Spiritus ſancti.

Act. 1. 5.

Et diſpoſuit Deus, vt Ioannes Baptiſta prædicaret miſſionem Spiritus ſancti à Ieſu Chriſto in viſibili ſpecie ignis, vt ex viſibiles hi et non credentes Chriſto, poſtquam viderint Apoſtolos baptizatos Spiritu ſancto in ſpecie ignis, prædicantes Ieſum glorificatum, vt vel tunc poſtquam crucifixerunt ipſum, credant in eum, qui noluerunt credere in ipſum prædicantem & miracula facientem. Vnde ſignificanter dicit *vos* demonſtratione ſimplici monſtrando Iudæos illius ætatis, quamuis etiam multos credimus illic affuiſſe, qui poſteà fuerunt inter Ieſu diſcipulos baptizatos Spiritu ſancto & igne in die Pentecoſtes.

Verſ. 17. Cuius ventilabrum in manu eius. Tertium quod Chriſto dicit Ioannes, eſt aduentus ad iudicium, ita quòd qui de primo aduentu dixerat, *venit fortior me*, & de ipſo per reſurrectionem glorificato dixerat, *ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto & igni*. modò de aduentu ad iudicium dicit, *cuius ventilabrum in manu eius*. Metaphoricè à ventilabro ſegregatiuo palearum à granis, ſeparationem reproborum à iuſtis deſcribit in manu, in poteſtate & officio Chriſti eſſe. Et purgabit aream ſuam. Eccleſiam ſuam (in qua mali bonis mixti ſunt) purgabit tunc eiectis paleis. Et congregabit triticum, hoc eſt, electos, in horreum ſuum. In locum congruum ad hoc paratum: hoc eſt, in regnum cœlorum paratum electis à conſtitutione mundi. Paleas, pro, *paleam*, autem. Hebræo more multitudinem ſignificat numero ſingulari. Reprobi paleis aſſimilantur: vt cognoſcamus eos fuiſſe propter electos, ſicut paleæ ſunt propter grana, & intelligamus verum eſſe quod poſteà ſcripſit Apoſtolus. *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.* Rom. 8. 28.

Aduentum Chriſti ad iudiciũ prædicit S. Ioannes.

Reprobi paleis comparantur.

Comburet igni inextinguibili. Duo dicit: combuſtionem & inextinguibilitatem, vt combuſtionem non finiri, ſed in perpetuum durare intelligamus: ita quòd abſque conſumptione aliqua combuſtionem ſentiant in perpetuum Pœna enim inferni ad literam deſcribitur per hanc metaphoram.

Verſ. 18. Multa quidem alia exhortans euangelizabat populo.

Verſ. 19. Herodes autem tetrarcha cùm corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris ſui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes. Solus Lucas meminit, quòd Ioannes reprehenderit Herodem de aliis criminibus. Matthæus cap. 14. & Marcus 6. cap. tractant de correctione propter inceſtum cum Herodiade. Quæ autem fuerint iſta alia Herodis crimina, neſcimus. Fuiſſe tamen ipſum virum malum, non ſolum ex Domini verbis (appellantis ipſum vulpem inferius cap. 13.) ſed ex pœna priuationis Tetrarchiæ, & exilij perpetui apud Lugdunum à Caio Imperatore inflicta, haberi poteſt.

Herodes Tetrarcha Lugdunũ in exilium miſſus à Caio Imp.

Verſ. 20. Adiecit & hoc ſuper omnia & incluſit Ioannem in carcerem.

Verſ. 21. Factum eſt autem cùm baptizaretur omnis populus & Ieſu baptizato & orante. Hoc ſolus Lucas explicat, alij quidem confitebantur peccata ſua: Ieſus autem ſine peccato orationi vacauit. Apertum eſt cœlum Qualiter apertum ſit diximus Marc. 1. & Matth. 3. Vbi etiam de qualitate columbæ & voce paterna ſcriptum eſt.

Verſ. 22.

Verſ.22. Et deſcendit Spiritus ſanctus corporali ſpecie, ſicut columba in ipſum: & vox de cœlo facta eſt, deeſt *dicens*: Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi.

Verſ.23. Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi, pro *ferme*, annorum triginta. Ætas Ieſu tempore baptiſmi à ſolo Luca deſcribitur, quod erat prope inchoationem trigeſimi anni. Non enim dicit quòd erat incipiens trigeſimum annum, ſed quòd erat incipiens fere (ſeu vt alij dicunt) circiter annorum triginta. Vt putabatur filius Ioſeph, qui fuit Heli. Obiectio de diuerſitate patrum Ioſeph apud Matthæum & Lucam (vt Matth.1. dictum eſt) ſoluitur per hoc, quòd Iacob fuit pater Ioſeph ſecundum carnem, Heli autem ſecundum legem. Qui fuit Mathat,

Iacob fuit pater Ioſephi ſecundū carnem: Heli verò ſecundùm legem.

Verſ.24 Qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioſeph,

Verſ.25. Qui fuit Mathatiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nau, qui fuit Eſli, qui fuit Nagge,

Genealogia Chriſti.

Verſ.26. Qui fuit Maath, qui fuit Matathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioſeph, qui fuit Iuda,

Verſ.27. Qui fuit Ioanna, qui fuit Rheſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

Verſ.28. Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Coſā, qui fuit Elmada, qui fuit Her,

Verſ.29. Qui fuit Ieſu, qui fuit Heliezer, qui fuit Iorā, qui fuit Mattha, qui fuit Leui,

Verſ.30. Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioſeph, qui fuit Ionam, qui fuit Heliachim.

Verſ.31. Qui fuit Melea, qui fuit Menam, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid. Maior eſt hæc quæſtio, quòd Matthæus Ioſeph filium Dauidis per Salomonem, Lucas autem filium Dauidis per Nathā dicit: conſtat enim Nathan filium legitimum ac naturalem fuiſſe Dauidis ex Berſabee genitum. 1. Paral.3. Nec veritas huius ſcripturæ, quæ etiam habetur ſecundo Reg.5. vbi Nathan inter filios natos Dauidi in Hieruſalem computatur, vertenda eſt in diſputationem, propterea quòd Prouerb.4. dicit Salomon: *Ego filius fui patris mei tenellus, & vnigenitus coram matre mea, & docebat me.* Tum quia *vnigenitus* pro *primogenitus* intelligitur, Hebraico more, *vnum* non pro ſolo, ſed pro *primo* ponendo: iuxta illud: *Factum eſt veſpere, & manè dies vnus.* Tum quia ſecundùm tempus ætatis tenellæ quo inſtruebatur à matre, loquitur: ſtat autem quòd tunc fuerit vnigenitus, & poſtea geniti ſint fratres eius, & ſoror: vt liber Paralip. clarè dicit. Tum quia ſecundum affectum, & diligentiam curæ maternæ erga ipſum tanquàm ſi eſſet vnigenitus loquitur: nam non dicit *vnigenitus matris meæ*, ſed *coram matre mea*, de inſtructione materna tractans.

Quomodo Ioſeph deſcenderit à Dauide per Nathā cum ex Matthæo per Salomonem deſcendat?

Prou.4.3.

Geneſ 1.

Sed quomodo deducatur ſtirps iſta non conſtat. Diuerſi enim diuerſa ſentiunt: & tādem nihil certi habetur. Putant nonnulli Ioſeph ſecundum carnem fuiſſe filium Salomonis iuxta Genealogiam apud Matthæum, eundémque ſecundum legalem patrem qui eſt Heli, deſcendiſſe ſecundum carnē à Nathan: hoc eſt, quòd pater eius legalis deſcendit ſecundum carnem à Dauide per Nathan, iuxta hanc apud Lucam Genealogiam. Et addūt, quòd hęc eſt carnalis generatio beatæ Virginis: ita quòd Ieſus ſecundum carnem deſcendit à Dauid per Nathan: ſecundum verò legalem patrem (Ioſeph ſcilicet) deſcendit à Dauide per Salomonem. Et hæc opinio ſi conſtaret, amplectenda eſſet: quoniam nulla apparet inter ipſam & ſacram Scripturam contradictio. Reliquas prætereo opiniones, eo quòd à ſacra Scriptura diſſonare videntur. Conſilio tamen Pauli Apoſtoli ad Tit.vlt. quæſtiones de genealogijs vitabimus.

Verſ.32. Qui fuit Ieſſe, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naaſon,

Verſ.33. Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Eſrom, qui fuit Phares, qui fuit Iuda,

Verſ.34. Qui fuit Iacob, qui fuit Iſaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor,

Verſ.35. Qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Saleh,

Verſ.36. Qui fuit Cainan. Confer tā cum vulgata editione quàm cū Hebraica veritate: & inuenies hanc generationem ſuperfluā eſſe: nam inter patrem Heber & Arpachſad nulla eſt media generatio: ſed Arpachſad genuit Saleh qui fuit pater Heber. Excuſatur tamen Lucas, qui recenſuit Genealogias, vt inuenit eas ſcriptas à Septuaginta, apud quos ſcripta légitur hæc genealogia ſuperflua: & meritò excuſatur, quia tunc tēporis interpretatio Septuaginta erat magnæ authoritatis apud Græcos & nationes alias. Prouiditq; per hoc Spiritus ſanctus, ne ſanctis doctoribus imputaretur, quòd expoſuerunt textū ſacræ Scripturæ iuxta interpretationē communiter receptā & vſu communi probatā, quandoquidem Lucæ Euangeliſtæ hoc idem feciſſe licuit abſque proprio errore.

Videtur hic vna generatio ſuperflua.

Et hæc dixerim ſi verè iſta generatio abundat. Poſſet namque dici textus Hebræos modernos eſſe mancos, & textum interpretatū à LXX. fuiſſe integrum. Et hoc credibilius eſt, præſertim quòd apud LXX. ſcribuntur etiam anni quibus vixit Cainan, medius inter Arpachſad & Saleh patrem Heber: tam antequam genuit Saleh quā poſt. Rationi ſiquidem conſentaneū eſt vt credātur potiùs manci moderni codices, quàm vt tot viri inſignes ſtuduerint ad figmentum hoc conſtruendū. Qui fuit Arpachſad: qui fuit Sem: qui fuit Noë:

Verſ.37. Qui fuit Mathuſalæ: qui fuit Enoch: qui fuit Iared: qui fuit Malalael: qui fuit Cainan:

Verſ.38. Qui fuit Enos: qui fuit Seth: qui fuit Adam: qui fuit Dei.

CAPVT IV.

VERS. 1.

IESVS autem plenus Spiritu ſancto egreſſus eſt, pro, *regreſſus eſt*, à Iordane: & agebatur in ſpiritu in deſerto, pro, *in deſertum*. Significatur enim Ieſum actum fuiſſe à Spiritu ſancto quo erat plenus in deſertum.

Verſ.2. Diebus quadraginta. Tempus moræ in deſerto, non tempus ductionis ſignificatur. Veruntamen quia ſub actione Spiritus ſancti intendit comprehendere tum dictionem, tum moram quadraginta dierum, ideo Lucas ſub eodem conſtruxit verbo: ac ſi dixiſſet, Spiritu ſancto agebatur in deſertum ad morandum ibi quadraginta diebus. Apponitur autem præpoſitio *in*, dicendo *in ſpiritu*: ad ſignificandum quòd non velut

Ducitur Ieſus à ſpiritu in deſertum.

velut neſciens agitatus, ſed *in ſpiritu* vel in ſpirituali inſpectione, intellectu ac ratione. Et tentabatur poſt quadraginta dies. A diabolo Græca dictio eſt, ab infamando ſeu criminando denominans dæmonem: eo quòd vnum ſit intentio eius tendet ad criminandum homines apud Deum, ad nihil enim aliud conatur, niſi vt poſſit reddere homines vituperabiles apud Deum. Et nihil manducauit in diebus illis: & conſummatis illis, Deeſt *poſtea.* eſuriit. Dixerat quòd tentabatur: explicat modo occaſionem tentandi.

Diabolo etymum.

Verſ. 3. Dixit autem illi diabolus, Si filius Dei es, dic lapidi huic vt panis fiat. Hinc apparet intellectum dæmonum ligatum ſeu impeditum eſſe a Deo in pœnam ſui peccati, ita quòd non ſolùm potentia eorū eſt ligata, ſed etiam intellectiua vis: vt nō poſſint cognoſcere quæ ex vi naturalis ſui luminis cognoſcere poſſent. Ex eo enim quòd poſt verba Gabrielis ad beatam Virginem, poſt verba Angeli ad Paſtores, poſt verba de cælo in baptiſmo, Diabolus non cognoſcit Ieſum eſſe filium Dei, & hoc tentat cognoſcere ex miraculo, *dic vt lapis iſte panis fiat*, habetur quòd non intellexit tot teſtimonia: nam non maiorem habuiſſet certitudinem ex illo miraculo quòd Ieſus eſſet filius *Dei* quàm ex illis teſtimoniis intellectis habetur: ſciebat enim Diabolus Angelos cæleſtes non mentiri.

Intellectum Dæmonum ligatum.

Verſ. 4. Et reſpondit ad illum Ieſus: ſcriptum eſt, quia non in pane ſolo viuit. pro, *viuet*, homo ſed in omni verbo Dei.

Verſ. 5. Et duxit illum diabolus in montem excelſum, & oſtendit illi omnia regna orbis terræ in momento. pro, *puncto*, temporis. Metaphorica eſt locutio à Mathematico puncto ſumpta, ad ſignificandum breuiſſimum tempus.

Verſ. 6. Et ait illi. Deeſt, *diabolus.* Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam & gloriam illorum: quia mihi tradita ſunt, & cui volo do illa. pro, *illam*, ſcilicet vniuerſam poteſtatem ac gloriam. Iactabat ſe diabolus de dominio orbis terræ, vſque adeo quòd daret illud cuicunque vellet: ſed mendaciter. Et hoc ipſum arte dicebat, vt ſic magis prouocaret Ieſum ad manifeſtandum ſeipſum. vt Matth. 4. diffuse vniuerſa hæc tentatio tractata eſt, & ad euitandam repetitionem, vide ibi.

De dominio orbis mendaciter iactauit ſe Dæmon.

Verſ. 7. Tu ergo ſi adoraueris procidens coram me, erunt tua omnia. pro, *erit tua omnis*, ſcilicet potentia ac gloria regnorum terræ.

Verſ. 8. Et reſpondens Ieſus, dixit illi. Deeſt, *vade poſt me Satana.* Quod etiā Matth. 4. expoſitum eſt. Scriptum eſt enim: Dominū Deum tuū adorabis, & illi ſoli ſeruies.

Verſ. 9. Et duxit illum in Hieruſalem: & ſtatuit eum ſuper pinnaculum templi: & dixit illi: Si filius Dei es, mitte te hinc deorſum.

Verſ. 10. Scriptum eſt enim quòd Angelis ſuis mandauit. pro, *mandabit*, de te, vt conſeruent te:

Verſ. 11. Et quia. Superfluit *quia.* in manibus tollent te, ne fortè, pro *nequando*, offendas ad lapidem pedem tuum.

Verſ. 12. Et reſpondens Ieſus ait illi: dictum eſt, non tentabis Dominum Deum tuum.

Verſ. 13. Et conſummatâ omni tentatione, diabolus receſſit ab illo vſq; ad tēpus. Quando autem redierit ad tentandū per ſeipſum, non ſcriptum eſt: pluries tamen dæmones tentaſſe ipſum per ora dæmoniacorum, legimus.

Verſ. 14. Et regreſſus eſt Ieſus in virtute ſpiritus in Galilæam. Venerat a Galilæa ad Ioannis baptiſmum, nihil virtutis ſuæ monſtrans: regreſſus autē eſt prædicans & miracula faciens, & propterea dicitur regreſſus *in* virtute Spiritus ſancti, ad prædicandum, ad miracula faciendum, ad trahēdum homines ad Deum & ſui ſequelam.

Chriſtus ſecedit in Galilæam.

Vbi ponderando verbum *regreſſus eſt* apparet quòd poſt ieiunium 40. dierum Ioanne Baptiſtā adhuc baptizante, aduentus iſte in Galilæam fuerit. Et conſonat hoc tam ſcriptis a Ioanne quàm verbis Petri Apoſtoli, Act. 1. *Oportet ex his viris qui nobiſcum conuerſati ſunt.* &c. *incipiens a baptiſmate Ioannis.* Ibi enim clarè apparet quòd paulo poſtquam Ioannes incepit baptizare, Ieſus congregauit diſcipulos: alioquin non oportuiſſet teſtem reſurrectionis eius eligere ab illo tempore. Et fama exiit per vniuerſam. deeſt. *finitimam*, regionem de illo. Hoc fuit in ſecundo anno, poſtquam ſcilicet conuertit aquam in vinum: poſtea enim exiit fama eius in finitimas vndique nationes Galilææ, & non ſolùm per ipſam Galilæam.

Act. 1.

Verſ. 15. Et ipſe docebat in ſynagogis eorum, & magnificabatur: pro, *glorificabatur*, ab omnibus.

Verſ. 16. Et venit Nazareth vbi erat nutritus: & intrauit ſecundum conſuetudinem ſuam die ſabbati: pro, *ſabbatorum*, in ſynagogam. Inter *diem ſabbati & diem ſabbatorum* hæc eſt differentia, quòd omnis dies ſabbatorum eſt dies ſabbati, ſed non è diuerſo: nam dies ſabbati ſignificat quemcunque diem feſtum: dies autem ſabbatorum ſignificat ſolùm diem ſeptimum, qui ideo vocatur dies ſabbatorū, quia ſemper eſt dies ſabbati, ad differētiam diei ſexti, quinti, quarti &c. quorum nullus eſt ſemper, ſed quandoque ſic, quandoque non dies ſabbati, hoc eſt, quietis. Et ſurrexit. Corporalis ſitus deſcribitur, ſederat enim cum aliis. Legere: pro, *vt legeret*,

Differentia inter diem ſabbati & diem ſabbatorum.

Verſ. 17. Et traditus eſt illi liber Eſaiæ prophetæ: & vt reuoluit: pro, *explicuit*, librum, inuenit. Primus occurſus ſignificatur dicendo, vt explicuit inuenit. Locum vbi, ſcilicet Eſa. 61. ſcriptum erat.

Chriſtus in ſynagoga legit Iſaiam Prophetam.

Verſ. 18 Spiritus Domini ſuper me. gubernando, mouendo, dirigendo me hominem. Propter quod. Subſequentium cauſa ſignificatur. Et eſt ſenſus: *propterea vnxit me*, ſcilicet *ſpiritus Domini*, *vt euangelizarem*, *vt ſanarem* & reliqua. Vnxit me. Hinc nomen *Meſſiæ* apud Hebræos, & *Chriſti* apud Græcos. De hac vnctione inquit Petrus Apoſtolus Act. 10. *vnxit eum Deus ſpiritu ſancto & virtute.* Vnctus fuit oleo vnionis perſonalis & omnis gratiæ ac veritatis. Euangelizare, pro, *vt euangelizarem.* pauperibus. hoc eſt, etiam pauperibus. Miſit me. priùs vnxit, poſtea miſit ad euangelizandum. Vnctus, cùm Verbum caro factum eſt; miſſus ad euangelizandum fuit anno triceſimo. Sanare. pro, *vt ſanarem*, ſeu *medicarem.* Contritos corde. hoc eſt, pœnitentes verè peccatorum ſuorum: attulit enim pœnitentibus ſalutarē medicinā fidei in ſe.

Act. 10. 38.

Verſ. 19. Prædicare: pro, *vt prædicarē*, captiuis. ſub ſeruitute peccati & diaboli. Remiſſionē. à captiuitate. Hāc enim prædicauit Chriſtus futurā: *Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi*

Ioann. 12. 31. *mundi eiicietur foras.* & rurſus: *Liberi eritis ſi filius* Ioann. 8. 36. *liberabit vos.* Et cæcis. mente. Viſum. Dictio Græca propriè ſignificat redditum viſum: humanum enim genus priuatum erat ſpirituali viſu: quem Ieſus prædicabat reſtituendum, imò & reſtituit, aperuit enim illis ſenſum vt intelligerent Scripturas: & venit lux mentium, quamuis homines dilexerint magis tenebras quàm lucem. Dimittere. pro, *vt dimitterem*, confractos. magno pondere legis Moſaicæ. In remiſſionē. pro, *in remiſſione*, ab oneribus legalibus. Quod fuit adimpletum per paſſionem Chriſti. Prædicare pro, *vt prædicarem.* annum Domini acceptum. tempus gratiæ noui Teſtamenti. De quo Apoſtolus, *Ecce nunc tempus acceptabile.* Et diem retributionis. ſuperfluunt hæ tres dictiones.

Verſ. 20. Et cùm plicuiſſet librum, reddidit miniſtro. non proprio (Ieſus enim non habebat ſeruitores. quia *non venit miniſtrari, ſed miniſtrare*) ſed miniſtro Synagogæ. Et ſedit. Stans legit omnibus audientibus textum Eſaiæ, ad reuerenter legendum publicè Prophetam: & deinde ſedit docturus & prædicaturus ſuper verba prophetæ. Et omnium in ſynagoga oculi erant intendentes in eum.

Verſ. 21. Cœpit autem dicere ad illos, quia hodie impleta eſt hæc ſcriptura in auribus veſtris.

Prædicat Ieſus populo admirante.

Verſ. 22. Et omnes teſtimonium illi dabant. Multa narrantur de omnibus præſentibus in Synagoga: Primum, attentio, cùm dictum fuit quòd oculi omnium erant intendentes in eum. Secundùm, acceptio dictorum Ieſu, vſque adeò vt ſignis teſtarentur quòd Ieſus verum diceret dicendo quòd *hodie completa eſt ſcriptura hæc.* Et ſignificat Euangeliſta, dicendo quòd *omnes teſtimonium illi dabant*: & propterea non dicit dicebāt, ſed dabant. Deſcribit enim Lucas per hoc quòd fuit tam acceptus, vt monſtrarent ſe aſſentire illi. Et mirabantur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipſius: Tertium eſt admiratio de tanta gratia eloquij: hoc eſt, de gratioſo apud omnes ſermone. Et dicebant. Ratio admirationis quarto loco ſubiungitur.

Quomodo bona turba de Chriſto opinio tam citò mutata?

Quia autem ſequentia verba contemptiuè & cum ſcandalo dicta ſunt vt patet Matth. 13. & Marc. 6. ſubintelligendum reliquit Lucas, quòd poſtquàm tam acceptus fuerat Ieſus omnibus in ſynagoga exiſtentibus, mutati ſunt & verſi ad deſpiciendum Ieſum fabrum filium fabri, vilem ſcilicet perſonam. Ratio autem mutationis non ſcribitur. Fortè fuit quòd ſubiunxit Ieſus prædicando aliqua reprehenſiua, vel quòd aliqui ſuperuenerunt inuidi, qui ex duobus capitibus mutauerunt animos præexiſtentium in ſynagoga: primò ex vilitate perſonæ, quia erat faber, filius fabri: ſecundò calumniando miracula, dicendo quòd non verè faciebat miracula: quia ſi vera eſſent quę narrantur miracula ab ipſo facta, faceret in patria ſua. Et hæc videtur vera ratio mutationis prædictæ, ex eo quòd hæc duo tanguntur ab Euangeliſta, & nihil de prædicatione reprehenſiua dicitur: & expreſsè dixerat quòd omnes teſtimonium dabant illi. Ex his enim ſimul iunctis apparet quòd inuidi ſuperuenerunt dicentes hæc duo, & ſic mutantes animos bene diſpoſitos. Nónne. contemptiuè dicitur ab inuidis. Hic eſt filius Ioſeph. perſonæ vilis: vtpote fabri.

Verſ. 23. Et ait illis. Vtique. pro, *omnino* dicetis mihi hanc ſimilitudinem. Hinc apparet quod non ſolùm dixerant verba deſpectiua ſed etiam verba calumniantia miracula: niſi enim illi hanc calumniam dixiſſent, non diceret Ieſus cum aduerbio confirmandi, *omnino, dicetis mihi.* Hęc enim confirmatio præſupponit eorum dictum. Medice cura teipſum. Medico patienti ægritudinem quam patiuntur alij, & non curanti ſeipſum, non creditur quòd poſſit curare alios: ſed ad conuitium ſcientiæ eius dicitur illi, *medice cura teipſum.* Iuxta hanc ſimilitudinem dicebant Nazareni ad Ieſum, ſi potes facere miracula in aliis, fac in teipſo: hoc eſt, in ciuitate tua.

Quanta, pro *quæ* (ſiue *quæcunque*) audiuimus. Et explanat ſimilitudinē: *medice cura teipſum.* Facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Nō enim iuit Ieſus ad Nazareth in principio prędicationis ſuæ, ſed poſt multa alibi facta miracula: vt vel ſic diſponerentur conciues ad credendum, ſed præualuit inuidia. Hæc enim verba quātum ad ſenſum fuerant Nazarenorum: tractata autem à Ieſu ſub hac ſimilitudinis forma.

Verſ. 24. Ait autem. Interponit hæc Euangeliſta ad ſignificandum verba præcedentia, relata tantùm à Ieſu, dicta autem a Nazarenis: ſequentia verò eſſe reſponſionem Ieſu. Amen dico vobis quia nemo propheta acceptus eſt in patria ſua. Reſpondet Ieſus ad verba contemptiua, *nonne hic eſt filius Ioſeph*: Et quia directè dicta fuerant in deſpectionem perſonæ eius, ideò directè reſpondet manſuetiſſimè, non eſſe hoc nouum: quia commune eſt quòd nemo Propheta acceptus eſt in patria ſua, propter velut connaturalem inuidiam inter conciues.

Nemo Propheta acceptus in patria ſua.

Verſ. 25. In veritate. Deeſt *autem*, dico vobis. Reſpondet calumniæ miraculorum ſecundo loco obiectæ, *quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua.* Et directè declarat duobus exemplis ſacræ Scripturæ hoc prouenire, non ex ſua impotentia, ſed quia ipſi non merebantur, quia indigni erant propter ſuam incredulitatem, & tamen hæc eorum demerita ſine contumelia, ſolâ allatione hiſtoriarum ſacræ Scripturæ profert. Multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Iſrael quando clauſum eſt cœlum annis tribus & menſibus ſex. Metaphoricè deſcribitur negatio pluuiæ per *clauſum cœlum*: quia apparet pluuiam deſcendere de cœlo, ac per hoc impediri ne deſcendat ex clauſura cœli: quo contra quando multum pluit, dicimus quòd apertæ ſunt cataractæ cœli. Cùm facta eſſet fames magna in omni terra:

Verſ. 26. Et ad nullam illarum miſſus eſt Elias, niſi in Sarephtha Sidoniæ. pro, *Sidonis*, ad mulierem viduam. Hanc hiſtoriam habes 3. Reg. 17.

Verſ. 27. Et multi leproſi erant in Iſraël ſub Eliſæo Propheta: & nemo eorum mundatus eſt niſi Naaman Syrus. Hiſtoria hæc ſcribitur 4. Reg. 5.

Verſ. 28. Et repleti ſunt omnes in ſynagoga irâ, hæc audientes. Vide mirabilem mutationem, non aliquorum ſed omnium ægrè ferentium alios ſibi anteponi, & hoc velut ex diuinâ electione: ſicut diuinitus electa fuit vidua Sidonia, & ſanatus Naaman Syrus.

Verſ. 29. Et ſurrexerunt: ex furore. Et eiecerunt illum. ducentes illum eiiciendo. Extra ciuitatem: & duxerunt illum vſque ad ſupercilium montis ſuper quem ciuitas

Chriſtum è Synagoga eiectum ducunt in ſupercilium montis ad eum præcipitandum Nazareni conciues ſui.

illorum

illorum erat ædificata. Si verum eſt quòd Nazareth ſit ædificata ad latera ſeu radices montis Tabor, mons iſte Tabor eſt. Vt præcipitarent eum. Lege vniuerſam Scripturam Euangelicam: & nullibi inuenies fuiſſe Ieſu injuriam facti irrogatam vſque ad tempus mortis ſuæ, niſi a propriis conciuibus, imò nec tempore paſſionis ſæuierunt in Ieſum niſi mediantibus miniſtris curiæ: conciues autem proprij furiis acti, ad præcipitandum eum de ſupercilio montis concurrunt, factóque ducunt: & non ſolùm attentant, vt Hieroſolymitę poſtea bis attentarunt lapidare. Et Gerazeni quidem quamuis paſſi fuerint damnum duorum millium porcorum, non tamen auſi ſunt attentare aliquid contra Ieſum, ſed rogauerunt eum vt diſcederet ab eis: Nazareni verò nullam paſſi iacturam, præcipitare Ieſum conantur.

Inuiſibilem ſe reddit Chriſtus.

Verſ. 30. Ipſe autem tranſiens, per medium illorum ibat. Inuiſibilem illis ſe reddit poſtquam fuit in ſupercilio montis: & ſic per medium tranſiens, iuit quò voluit, remanentibus illis deluſis: vt vel ſic occaſionem reſipiſcendi haberent. Noluit Ieſus tunc, nec tali morte, nec ibi mori: & propterea ſic euaſit.

Verſ. 31. Et deſcendit in Capharnaum ciuitate Galilææ: ibique docebat illos ſabbatis.

Verſ. 32. Et ſtupebant in doctrina eius: quia in poteſtate erat ſermo ipſius. hoc eſt quòd ſolo ſermone faciebat miracula: hoc eſt enim ſermonem eſſe in poteſtate. Et huiuſmodi poteſtas conceſſa ſermoni, reddebat doctrinam eius ſtupendam: non ſic enim prophetæ alij docuerant.

Verſ. 33. Et in ſynagoga erat homo habens dæmonium immundum. pro *ſpiritum dæmonij immundi*. Dæmonium ſecundùm proprietatem nominis, eſt commune bonis & malis ſpiritibus: nam ſignificat *ſcientem*. & propterea Lucas addidit *immundi* ad diſtinctionem à ſpiritibus mundis. Vſus tamen Chriſtianorum appropriauit *dæmonij*, & *dæmonis* nomen ſpiritibus malis. Et exclamauit voce magna,

Dæmon, id eſt ſciens.

Verſ. 34. Dicens, ſine. Græca dictio, aduerbium ſeu interiectionem ſonat exclamantis ſeu dolẽtis, loco cuius interpres poſuit imperatiuum *ſine*: ad ſignificandum affectum eius qui torquetur, deſiderantis vt Ieſus qui torquebat ipſum deſiſteret à tortura. Huiuſmodi enim effectui atteſtantur ſequentia verba. Quid nobis & tibi Ieſu Nazarene? veniſti perdere nos? Ac ſi apertè dicerent: nos te non offendimus; tibi non nocemus, nulla inter nos & te eſt lis, quare veniſti perdere nos. Scio te quia ſis, pro. *ſcio te quis es*. Tentando mentitur dicendo ſe ſcire quis eſt: intendebat enim vel ſic explorare quod in deſerto non valuit. Sanctus Dei. Punctandum eſt inter præcedentia verba & hæc: ſunt enim hæc verba aſſertiua, velut appoſitiuè adiecta. Cùm ſiquidem dixiſſet *ſcio te quis es*, adiungit explicationem aſſertiuam, quòd eſt *ſanctus Dei*: hoc eſt, ille ſanctus Dei qui expectatur à Iudæis: Meſſias ſcilicet filius Dei.

Tentando Chriſtum mentitur Dæmon.

Verſ. 35. Et increpauit illum Ieſus, dicens, obmuteſce. Iubet ſilere, nolens teſtimonium à dæmone. Et exiit ab eo. Et cùm proieciſſet illum dæmonium in medium, exiit ab illo: nihilque ei nocuit. ſcilicet proiectio in terram: intendit enim quòd quamuis proiecerit eum in terram diſcerpendo ipſum (vt Marci 7. dicitur)

ipſa tamen proiectio in terram nihil illi nocuit.

Verſ. 36. Et factus eſt pauor in omnibus. pro, *ſuper omnes*. Deſcribitur ſuperueniens paſſio quædam maior tum timore, tum admiratione: velut ſtupor ex viſo miraculo imperatiuè facto à Ieſu. Et colloquebantur adinuicem, dicentes quod eſt hoc verbum: quia in poteſtate & virtute imperat immundis ſpiritibus & exeunt?

Socrum Simonis febricitantem

Verſ. 37. Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis. pro, *finitimæ regionis*.

Verſ. 38. Surgens autem Ieſus de ſynagoga, introiuit in domũ Simonis, Socrus autẽ Simonis tenebatur magnis febribus. pro, *febre magnâ*. & rogauerunt illum pro ea.

Verſ. 39. Et ſtans ſuper pro, *ſupra*. Non enim erat ſuper illam contingendo. Imperauit febri. pro, *increpauit febrem*. Significatur enim quòd velut percipientem rem eiecit febrem increpando velut puerum moleſtum. Et dimiſit illam: & continuò ſurgens miniſtrabat illis.

Verſ. 40. Cùm autem ſol occidiſſet. pro, *occideret*. omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille ſingulis manus imponens, curabat eos.

& varios infirmos ſanat Chriſtus

Verſ. 41. Exibant autem & dæmonia à multis, clamantia & dicentia: quia tu es. deeſt, *Chriſtus*. filius Dei. Et increpans non ſinebat ea loqui, quia. pro, *quòd*. ſciebant ipſum eſſe Chriſtum. Non ſunt hæc verba Euangeliſtæ reddentis rationem quare non ſinebat ea loqui: ſed ſunt verba eiuſdem ſignificantis quid non permittebantur loqui. Eſt enim ſenſus: non ſinebat ea loqui hoc, ſcilicet quòd ſciebant ipſum eſſe Chriſtum: tum quoniam dicebant mendacium quoniam dicebant ſe ſcire quod neſciebant: tum quoniam nolebat teſtimonium ab illis; tum quoniam ſciebat quòd tentando hoc dicebant, ad explorandum an ipſe eſſet verè Chriſtus.

Verſ. 42. Facto autem die, egreſſus ibat in deſertum locum. Ad exemplum aliorum doctorum, poſt tot miracula petit locum deſertum: tum propter quietem orationis, tum ob fugam gloriæ humanæ. Et turbæ requirebant eum: & venerunt vſque ad ipſum: & detinebant illum ne diſcederet ab eis.

Verſ. 43. Quibus ille ait: quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei. Et hoc quoque ad aliorum exemplum doctorum, vt non quieſcant ibi vbi ſe acceptos conſpiciunt, imò quòd nec permittant ſe detineri ab illis, ſed memores ſint aliorum locorum. Quia ideo. pro, *ad hoc*. miſſus ſum.

Verſ. 44. Et erat prædicans in ſynagogis Galilææ.

CAPVT V.

FActum eſt autem cum turbæ irruerent in eum vt audirent verbum Dei: & ipſe ſtabat ſecus ſtagnum Genezareth. VERS. 1

Verſ. 2. Et vidit duas naues ſtantes ſecus ſtagnum: piſcatores autem deſcenderant.

deeſt, *ex illis*: & lauabant retia.

Verſ. 3. Aſcendens autem in vnam nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere puſillum: & ſedens docebat de nauicula: pro, *naui*: turbas. Nullus locus ineptus ad docendum, quæ Dei ſunt, cenſetur: modò in ſynagoga, modò in campo, modò de naui ſecus ſtagnum prædicat Ieſus.

De nauicula docet turbas Chriſtus

Verſ. 4. Vt ceſſauit autem loqui, dixit ad Simonem: duc in altum: & laxate retia veſtra in capturam.

Verſ. 5. Et reſpondens Simon dixit illi, Præceptor: pro, *præfecte*. Quamuis non omnino ſonet præfectum: ſed honorabiliori nomine quàm præceptoris vſus eſt Petrus. Per totam noctem laborantes nihil cepimus. Hinc apparet quòd Petrus adhuc non erat aſſiduus ſequax Ieſu, ſed piſcationi vacabat. In verbo autem tuo laxabo rete.

Verſ. 6. Et cùm hoc feciſſent, concluſerunt piſcium multitudinem copioſam. Rumpebatur autem rete eorum.

In verbo Chriſti capitur piſcium multitudo magna.

Verſ. 7. Et annuerunt ſociis qui erant in alia: pro, *altera*, naui, vt venirent & adiuuarent eos: pro, *ſe*, & venerunt: & impleuerunt ambas nauiculas, pro, *naues*, ita vt penè. Superfluit, *pene*: mergerentur. Non ſignificatur naues fuiſſe adeo plenas vt ſubmergerentur, ſed vt mergerentur: hoc eſt quòd vſque ad ſummitatem laterum naues erant ſub aquis.

Verſ. 8. Quod cùm videret Simon Petrus, procidit ad genua Ieſu, dicens: Exi à me domine, quia homo peccator ſum. Indignum ſe recognoſcit præſentiâ Ieſu: & conferens peccata ſua cum ſanctitate quam conſpiciebat in Ieſu ex tanto miraculo, timet ſibi à propinquitate tam ſancti viri. Sacrilegium æſtimabat proximitatem ſuam ad virum tam ſanctum.

Verſ. 9. Stupor enim circundederat eum & omnes qui cum illo erant, in captura piſcium quam ceperant.

Verſ. 10. Similiter autem Iacobum & Ioannem filios Zebedæi: qui erant ſocij Simonis. Et ait ad Simonem Ieſus, Noli timere. Confortat Petrum Ieſus annuncians ei bonum hunc ipſi futurum. Ex hoc iam: pro, *ex hoc nunc*, ac ſi dixiſſet, poſthac. Homines eris capiens: pro, *viuos capiens*. Et ſignificanter Ieſus vſus eſt vocabulo ſignificante capturam viuorum: quoniam ad vitam ac libertatem non ad mortem ac ſeruitutem capturus erat homines Petrus: piſces enim capiuntur ad mortem, & homines in bello capiuntur ad ſeruitutem: Ieſus autem miſit Petrum ad capiendos viuos homines, hoc eſt, ad liberam vitam.

Verſ. 11. Et ſubductis ad terram nauibus: relictis omnibus, ſecuti ſunt eum. Ecce fructus miraculi.

Verſ. 12. Et factum eſt cùm eſſet in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra: & videns Ieſum, procidens in faciem ſuam rogauit eum, dicens: Domine ſi vis, potes me mundare. Mirum eſt quod leproſus in ciuitate veneretur Ieſum: cùm leproſi, ab vrbibus excluderentur ſecundum legem Moyſi. Verum lex excluſionis quantùm ad habitandum intelligenda eſt: nec tam arctè excludebantur ab vrbibus quin per modum tranſitus viâ publica incedere potuerint: ſicut etiam hodie permittitur. Vnde leproſus ille non in domo, ſed in publica occurrit via: non quòd habitaret in ciuitate.

Leproſi per vrbes incedere poterant non verò commorari.

Verſ. 13. Et extendens manum, tetigit eum, dicens: volo, mundare. Imperatiuum paſſiuum eſt hîc *mundare*. Et confeſtim lepra diſceſſit ab illo.

Verſ. 14. Et ipſe præcepit illi vt nemini diceret: ſed vade, oſtende te ſacerdoti: & offer pro emundatione tua, ſicut præcepit Moyſes, in teſtimonium illis. De cura huius leproſi dictum eſt Matth. 8. & Marci 1. Vide expoſita ibi.

Verſ. 15. Perambulabat autem magis ſermo de illo, & conueniebant turbæ multæ, vt audirent & curarentur ab infirmitatibus ſuis.

Verſ. 16. Ipſe autem ſecedebat. Ratio ſeceſſus erat fuga humanæ gloriæ, vt clariùs habetur Marci 1. In deſertum: *in deſerta*, ſupple loca. Et orabat. Verum hominem ſe exhibebat orando: & exemplum prædicatoribus dabat, non ita vacandi prædicationis officio, vt obliuiſcantur recurrere ad contemplationis quietem, eleuando in Deum mentem; vtriuſque enim vitæ (Actiuæ ſcilicet & Contemplatiuæ) actiones iungi oportere in Prædicatore aſtruit exemplo proprio.

Orat Chriſtus in deſerto, exemplum dans Prædicatoribus.

Verſ. 17. Et factum eſt in vna dierum: & ipſe ſedebat: pro, *erat*, docens. Et erant Phariſæi ſedentes & legis doctores qui venerant ex omni caſtello Galilææ & Iudææ & Hieruſalem. Et virtus domini erat ad ſanandum eos. Intellige quoad executionem: quoniam quantùm ad poſſe, ſemper virtus Domini eſt ad ſanãdum, ſed tũc exequebatur ſanationes.

Verſ. 18. Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre & ponere ante eum.

Verſ. 19. Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba: aſcenderunt ſupra tectum: & per tegulas ſubmiſerunt, pro, *demiſerunt*, cum funibus Eum cum lecto, pro, *lectulo*: in medium ante Ieſum.

Verſ. 20. Quorum fidem vt vidit, dixit, deeſt, *ei*: homo remittuntur tibi peccata tua.

Verſ. 21. Et cœperunt cogitare Scribæ & Phariſæi, dicentes: Quis eſt hic qui loquitur blaſphemias? quis poteſt dimittere peccata niſi ſolus Deus.

Paralyticum ſanat.

Verſ. 22. Vt cognouit autem Ieſus cogitationes illorum, reſpondens dixit ad illos: Quid cogitatis in cordibus veſtris:

Verſ. 23. Quid eſt faciliùs dicere, dimittuntur tibi peccata, an dicere, ſurge & ambula?

Verſ. 24. Vt autem ſciatis quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico: tibi dico ſurge, tolle lectum, pro *lectulum* tuum, & vade in domum tuam.

Verſ. 25. Et confeſtim ſurgens coram illis, tulit lectum in quo iacebat: & abiit in domum ſuam, magnificans. pro, *glorificans*, Deum. De geſtis & dictis in cura huius paralytici, Matth. 9. & Marcus cap. ſecundo, latiùs ſcripſit. vide ibi expoſita.

Verſ. 26. Et ſtupor apprehendit omnes: & magnificabant. pro, *glorificabant*, Deum. Et repleti ſunt timore. Significantur iſti primò magna admiratione ſtupentes: & deinde repleti timore: vt intelligatur fructus miraculi in aſpicientibus. Dicentes quia vidimus mirabilia.

bilia, pro, *inopinabilia*, hodie. Valde enim ab humana opinione ſunt ambo viſa; ſcilicet ſolo imperio curatum eſſe paralyticum tam perfectè vt tolleret & portaret ipſemet lectum proprium, & hoc fuiſſe factum in teſtimonium quòd Ieſus habet poteſtatem in terra dimittendi peccata.

Verſ. 27. Et poſt hæc exiit, verſus mare. Et vidit publicanum nomine Leui, ſedentem ad telonium. Pro reuerentia Euangeliſtæ & Apoſtoli, Lucas Matthæum nominat *Leui*, , ne Matthæum publicanum dicat: erat enim infame officium apud Iudæos. Et ait illi, ſequere me. Geſta quoque in vocatione Matthæi expoſita ſunt Matthæi nono.

Matthæum vocat.

Verſ. 28. Et relictis omnibus, negotiis. Surgens ſecutus eſt eum.

Verſ. 29. Et fecit ei conuiuium magnum Leui in domo ſua. Ex hoc quòd Matthæus & domum propriam habebat, & fecit ei conuiuium magnum proprio ſumptu, patet quòd quando dictum eſt *relictis omnibus*, ſermo fuit non de rebus ſed de negotiis. Et erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis erant, diſcumbentes.

Verſ. 30. Et murmurabant Scribæ & Phariſæi aduerſus diſcipulos eius, dicentes: quare cum peccatoribus & publicanis manducatis & bibitis?

Verſ. 31. Et reſpondens Ieſus dixit ad illos: non egent qui ſani ſunt medico, ſed qui malè habent.

Verſ. 32. Non enim veni vocare iuſtos, ſed peccatores in pœnitentiam.

Querela Phariſæorũ aduerſus diſcipul. Chriſti, quòd non ieiunarent.

Verſ. 33. At illi dixerunt ad eum. Confer hæc cum ſcriptis Marci ſecundo & Matthæi nono, & cognoſces Phariſæos & Scribas diſcipulóſque Ioannis conueniſſe ad hanc quæſtionem: ſed Lucas introducit verba hæc prolata à primatibus Phariſæorum & doctoribus, directè contra Ieſum quòd malè inſtruat diſcipulos ſuos. Quare diſcipuli Ioannis ieiunant frequenter. Non interrogando ſed reprehendendo dicũt. Et obſecrationes faciunt. Solus Lucas adiungit obſecrationem, Matthæus enim & Marcus ſolum ieiunium proferunt. Similiter & Phariſæorum: tui autem edunt & bibunt. Non dicunt *non orant*, ita quòd cùm duas virtutes diſcipulorum Ioannis & Phariſæorum propoſuiſſent (ſcilicet ieiunium & orationes) contra *ieiunium* dicunt quòd diſcipuli Ieſu edunt & bibunt, hoc eſt, non ieiunant: contra *obſecrationes* verò nihil dicunt: vt intelligamus non fuiſſe reprehenſibiles Ieſu diſcipulos etiam apud Phariſæos & Scribas circa orationem: ſed ad oſtentandam ſanctitatem ſuorum diſcipulorum, Scribæ & Phariſæi appoſuerunt illorum ieiunio etiam obſecrationes.

Verſ. 34. Quibus ipſe ait: numquid poteſtis filios ſponſi, pro, *thalami nuptialis*, dum cum illis eſt ſponſus, facere ieiunare?

Verſ. 35. (Venient autem dies) & cùm ablatus fuerit ab illis ſponſus, tunc ieiunabunt in illis diebus. Nota Ieſu manſuetudinem, quòd reſpondendo excuſat quare diſcipuli ſui non ieiunant, & tacet quòd vacant orationi. Vniuerſa hęc doctrina expoſita eſt Matth. 9. diffuse exceptis vltimis.

Verſ. 36. Dicebat autem & ſimilitudinem ad illos: quia nemo commiſſuram à veſtimento nouo, pro, *immiſſuram veſtimenti noui*, immittit in veſtimentum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit immiſſura ex nouo.

Verſ. 37. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpit, pro, *rumpet*, vinum nouum vtres: & ipſum effundetur, & vtres peribunt.

Verſ. 38. Sed vinum nouum in vtres nouos mittendum eſt: & vtraque conſeruantur.

Verſ. 39. Et nemo bibens vetus, ſtatim vult nouum: dicit enim vetus melius, pro, *ſuauius*, eſt. Hæc in Matthæo non habentur. Præcedens doctrina ex ſimilitudinibus veſtium & vtrium, ex parte doctoris monſtrat, & rationem continet claram quare Ieſus non faciebat diſcipulos tunc ieiunare: hæc autem parabola ex parte affectus diſcipulorum ſe tenet. In prioribus ſiquidem parabolis ex parte temporis nuptialis, & ex parte imperfectionis diſcipulorum, ſapientia magiſtri commendatur: in hac autem explicatur indiſpoſitio diſcipulorum, ex conſuetudine. Sicut enim guſtus aſſuetus vino veteri recuſat ſtatim mutationem in vinum nouum (eo quòd ſuauius guſtatur vetus) paulatim autem aſſuefactus ad nouum, ſentit ſuauitatem noui, ita diſcipuli aſſueti veteri legi non guſtant adhuc ſuauitatem nouæ legis quam ego mecum fero, ſed veniet tempus quando guſtabunt ſuauitatem noui Teſtamenti.

Suauitatem nouæ legis nondum guſtabãt Chriſti diſcipuli.

Conſidera prudens lector Ieſum per has parabolas non tantùm voluiſſe reddere rationẽ quare diſcipuli ſui non ieiunabant tunc, ſed quòd occaſione ſumptà ex verbis Scribarum & Phariſæorũ, extendit doctrinam ſuam ad declarandum quare ea quæ ſunt nouæ legis non exigebat à diſcipulis ſuis. Imo per hanc vltimam parabolam, rationem reddit literalem quare etiam poſt miſſionem Spiritus ſancti non ſtatim abſtraxit fideles ſuos à legalibus ceremoniis. Suauiter ſiquidem aſſuetos homines veteri legi diſponens, paulatim & non ſtatim abſtraxit à legalibus: quoniam (vt parabola iſta dicit) aſſuetis veteri vino, non ſtatim ſapit nouum.

CAPVT VI.

Factum eſt autem in ſabbato ſecundoprimo cùm tranſiret per ſata, vellebant diſcipuli eius ſpicas: & manducabant, confricantes manibus. Dictio vna compoſita eſt *ſecundoprimo*, ſignificans *ſecundoprimum*, & Hebræum quid ſonat, Græcá tamen dictione. Et quoniam in libris Moyſi non inuenitur ſabbatum aliquod ſic nominatum, non facilè eſt diuinare quid ſignificetur per ſabbatum *ſecundoprimum*. Conferendo autem hunc textum cum textu Matth. 12. & Marc. 2. (vbi tranſitus per ſata, deſcribitur non ſabbato, ſed *ſabbatis*: hoc eſt in feſtiuitate conſtante ex multis ſabbatis, vt ibidem declaratum eſt) apparet quòd ſabbatum *ſecundoprimum* appellatur vltimus dies feſtiuitatis conſtantis ex multis ſabbatis. Vltimus ſiquidem dies erat ſabbatum (hoc eſt dies feſtus) ſicut & reliqui illius ſolemnitatis dies: & quod plus eſt, erat præcipuum ſeu principale ſabbatum: quoniam erat celebrior, & ſanctior reliquis diebus poſt primum. Et quia erat æqualis primo diei,

VERS. 1.

Sabbatum ſecundoprimum quid.

dies, ideo dicitur *ſecundoprimum* hoc eſt præcipuum ſeu principale. Primus enim dies ſolemnitatis erat ſabbatum *primoprimum*, hoc eſt, primò principale: vltimus autem erat ſabbatum *ſecundoprimum*, id eſt ſecundo principale. Et in propoſito ad literam ſignificatur vltimus dies ſolemnitatis Paſchalis: tunc enim non adhuc perfectè maturis ſpicis, oblato iam ſecundo die ſolemnitatis Paſchalis manipulo primitiarum ſecundum legem veſci licebat ſpicis confricatis.

*Verſ.*2. Quidam autem Phariſæorum dicebant illis. quid facitis quod non licet, deeſt, *facere*, in ſabbatis? Apud Matthæum & Marcum alloquuntur Ieſum contra diſcipulos: hîc verò arguunt diſcipulos, nulla tamen eſt diſſenſio: quia vtrumque verum eſt; nam & diſcipulos arguerunt (quod Lucas refert) & Ieſu dixerunt: *Ecce quid faciunt diſcipuli tui*, quod alij Euangeliſtæ referunt. Reliqua circa rem hanc vide expoſita Matth. 12. & Marc. 2.

*Verſ.*3. Et reſpondens Ieſus ad eos. dixit: nec hoc legiſtis quod fecit Dauid cùm eſuriret ipſe & qui cum eo erant:

*Verſ.*4. Quomodo intrauit in domum Dei, & panes propoſitionis ſumpſit & manducauit, & dedit, deeſt, *etiam*, iis qui cum ipſo erant, quos non licebat manducare, niſi tantum ſacerdotibus?

*Verſ.*5. Et dicebat illis, quia Dominus eſt filius hominis etiam Sabbati.

*Verſ.*6. Factum eſt autem & in alio ſabbato, vt intraret in ſynagogam & doceret. Et erat ibi homo: & manus eius dextera erat arida. Curatio iſtius habentis manum aridam, Marc. 3. & Matth. 12. expoſita eſt.

Manum aridam ſabbato cõuictis Phariſæis ſanat Chriſtus.

*Verſ.*7. Obſeruabant autem Scribæ & Phariſæi ſi in ſabbato curaret: vt inuenirent vnde accuſarent eum, pro, *accuſationem eius*, tanquam ſacrilegi violatoris ſabbati.

*Verſ.*8 Ipſe verò ſciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat, manum aridam: Surge & ſta in medio. Et ſurgens ſtetit.

*Verſ.*9. Ait autem, pro, *ergo*, ad illos Ieſus Interrogo, pro, *interrogabo*, vos. Facto enim conſtitutionis ægri in medio, & verbo mouendæ quæſtionis attentos omnes reddit: vt vel ſic Scribæ & Phariſæi reſipiſcant, aut ſaltem ceſſent ab huiuſmodi obſeruatione: videndo quòd non occultè, ſed palam & ratione adiunctâ curat Ieſus ſabbato. Si liceat. pro, *vtrùm liceat*, id eſt, quid horum duorum liceat. Sabbatis benefacere an malè. Deeſt *facere*. animam ſaluam facere an perdere, pro, *occidere*.

*Verſ.*10. Et circunſpectis omnibus, deeſt, *illis*, ſi aliquis vellet aliquid reſpondere. Dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit, pro. *ille autem fecit ſic*, id eſt, extendit manum ſuam. Et reſtituta eſt manus eius, deeſt, *ſana vt altera*.

*Verſ.*11. Ipſi autem repleti ſunt inſipientiâ, pro, *amentia*, quæ deterior eſt inſipientia. Et colloquebantur adinuicem quidnam facerent de Ieſu. Superfluit præpoſitio *de*. Machinabantur enim quid facerent contra Ieſum, vt eum occiderent. Ita quòd repleti (quoad partem intellectiuam) dementiâ &: (quoad partem affectiuam) odio, malignitas eorum prodiit in colloquium ad tractandum de morte Ieſu.

*Verſ.*12. Factum eſt autem in illis diebus, exiit in montem orare, pro, *vt oraret*. Deſcribitur Ieſus electurus duodecim ex diſcipulis ſuis in Apoſtolos, prius ad orationem recurrens in loco ſolitario: in monte ſcilicet. Et erat pernoctans in oratione Dei. Non ſolum orauit, ſed nocte tota in oratione perſeuerauit: docens Eccleſiam ſuam, promotura aliquos, orationem præmittat, non pro ceremonia, ſed verè recurrendo pro diuinæ gratiæ inſpiratione & aſpiratione: Ieſus enim non indigebat vt oraret, ſed ad noſtram inſtructionem pernoctauit in oratione.

Chriſtus 12. Apoſtolos electurus pernoctat in oratione.

*Verſ.*13. Et cum dies factus eſſet, vocauit diſcipulos ſuos: & elegit duodecim. Ipſe eos elegit & nõ è conuerſò: ipſe eos promouit & non è conuerſò. Ex ipſis. Vt diſcamus, quòd ex gremio Eccleſiæ eligendi ſunt præpoſiti. Quos & Apoſtolos nominauit. Solam ac primam Apoſtolatus dignitatem a Ieſu inuenimus nominatam in Eccleſia eius, quam non à gradu aliquo nominauit, ſed à paſſiua miſſione: quæ ſubiectionem ſonat. *Apoſtolus* enim Græcè, Latinè dicitur *miſſus*.

*Verſ.*14. Simeon, quem cognominauit, pro, *quem & nominauit*, Petrum. Vnde nominatio ſortita eſt effectum: dum iam communiter non appellatur Simon Petrus, ſed Petrus. Et Andream, fratrem eius, Iacobum & Ioannem, Philippum & Bartholomæum,

Apoſtolus, id eſt, miſſus.

*Verſ.*15. Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi & Simonem qui vocatur Zelotes,

*Verſ.*16. Iudam Iacobi, & Iudam Scariot, pro, *Iſcariotem*, qui fuit proditor.

*Verſ.*17. Et deſcendens cum illis de mõte. Hîc apparet, quòd Apoſtolos elegit in monte, vt ex loco celſitudo Apoſtolatus ſignificaretur. Stetit, non ſedit: ad differentiã ſermonis relati Matth. 5. 6. & 7. quem habuit Ieſus ſedens. In loco cãpeſtri: ad differentiam montis: in quo dictum ſermonem apud Matth. habuit. Et turba diſcipulorum eius, & multitudo copioſa plebis. ad differentiam dicti ſermonis ad quem audiendum deſcribuntur tantum accedentes diſcipuli eius. Ab omni Iudæa & Hieruſalem, & maritima, & Tyri, & Sidonis. Superfluit coniunctio *&*, ante dictionem *Tyri*. Significatur enim ora maritima Tyri & Sidonis. Et eſt ſermo non de mari Galilææ, quod eſt lacus: ſed de vero mari mediterraneo.

*Verſ.*18. Qui venerant vt audirent eum & ſanarentur à languoribus ſuis. Non ſolùm venerant vt audirent Ieſu doctrinam, ſed vt ſanarentur à ſuis ægritudinibus. Et qui vexabantur à ſpiritibus immundis curabantur, deeſt, *etiam*. Legendum eſt, *Etiam curabantur*. Ita quòd non ſolùm ſauabantur ægritudines ex naturalium agentium exorbitantia cauſatæ: ſed etiam vexationes hominum ab immundis ſpiritibus.

*Verſ.*19. Et omnis turba quærebat eũ tangere. Quandoque Ieſus curat ſolo imperio, quãdoque tactu: vt monſtret & authoritatem diuinã, & ſanctitatem humanitatis ſuæ: propterea enim tactu vtitur ad curandum, vt cognoſcamus naturã humanam in ipſo eſſe organum coniunctũ Deitatis: ſicut manus mea eſt organum coniunctum perſonæ meæ, ſeu ſicut lingua eſt organum coniunctum intellectus humani; coniunctum autem nõ organicè, ſed perſonaliter. Quia virtus de illo exibat, quoad a ctionem; ſanationem ſcilicet

Quandoque ſolo imperio, quandoque tactu ſanat Chriſtus.

&

& curationẽ. Et ſanabat omnes, nullo excepto.

Verſ. 20. Et ipſe eleuatis oculis in diſcipulos ſuos. Si dixiſſet *in cælum*, clara eſſet neceſſitas eleuationis oculorum, ſed dicendo *in diſcipulos*, inſinuat quòd demiſſis oculis Ieſus prædicabat: & propterea eleuare dicitur oculos à ſolita modeſtia demiſſorum oculorum. In diſcipulos ſuos. Vt intelligamus principium ſermonis ſubiuncti, dirigi ad diſcipulos eius. Dicebat:

Modeſtia oculorum Chriſti.

Beati pauperes. Diſcipulos ſuos quos ad voluntariam paupertatem quantùm ad bona temporalia, & à carnalibus commoditatibus quantùm ad corpus, & à delectabilibus mundi quantùm ad animum abſtraxerat, & ad patiendũ mala omnia propter ſe Ieſum aſſtiuerat, alloquitur: & beatos fore ex ſingulis horum prænunciat. Vnde non dicit; *Beati pauperes ſpiritu* (vt in monte dixerat) ſed *beati pauperes*: vt ad literam intelligamus de paupertate oppoſita diuitiis. Proculdubio tamen loquitur de paupertate voluntaria, ſed hoc non explicauit, quia diſcipulos alloquebatur voluntariè pauperes. Eſt enim ſenſus; Beati vos mei diſcipuli pauperes: iam enim dixerat Euangeliſta eleuatis oculis in diſcipulos ſuos. Beati autem modò in ſpe, & demum in re. Et rurſus perſpicaciùs, beati inchoatione cœleſtis beatitudinis. Significatur enim tanta virtutis perfectio, vt inchoatio quædam ſit æternæ felicitatis, ſicut gemma arboris inchoatio eſt fructus. Summa enim virtutis celſitudo in hac vita, per beatitudines tã apud Matthæum quàm Lucam ſcriptas ſignificatur, quæ perfectiſſimis à Deo conceditur: ita quòd eorum amor contemplatio & agendi patiendique ratio, in confinio eſt beatorum & viatorum.

Beatitudines diſcipulorũ Chriſti.

Quia veſtrum. Clarè patet ad diſcipulos eius dirigi ſermonem. Eſt. Non dicit *futurum eſt*, ſed iam *eſt*. propter celſitudinem virtutis, in qua inchoatum eſt regnum Dei. Regnum. Non dixit, quia veſtræ ſunt diuitiæ, paruipendens reddere diuitias pro paupertate: ſed redditum regnum pro paupertate declarat. Dei. Apud Matthæum dicitur *regnum cælorum*: hic verò *regnum Dei*. Quod quamuis idem ſit regnum, excellentior tamen denominatio eſt à Deo quam à cœlis: ad ſignificandum ſummos eſſe qui ad perfectionem diſcipulorum ſuorum perueniunt.

Verſ. 21. Beati qui nunc eſuritis. Non dicit *eſuritis iuſtitiam* (vt in monte dixerat, *beati qui eſuriunt iuſtitiam*) ſed dicit, *qui nunc eſuritis* ad literam loquens de corporali fame. In qua comprehendit voluntariam abſtractionem ab iis quæ ſunt carnis. Similiter enim non oportuit exprimere *voluntariè eſuritis*: quia ad diſcipulos ſuos loquitur, qui voluntariè amplexi ſunt ſtatum eſuriendi. hoc eſt, ſubeundi neceſsitates qualcunque neceſſariorum ad corpus; quorum quia maximè neceſſarius eſt cibus, ideo in eſurie omnia comprehenduntur. Quia ſaturabimini. Non dicit quia *ſaturamini*, ſicut dixerat, *quia veſtrum eſt regnum*: ſed *quia ſaturabimini*: nulla enim quantacunque inchoatio cœleſtis felicitatis in hac vita ſaturat: ſed cœleſti patriæ ſatietas reſeruatur.

Beati qui eſuriunt.

Satietas in cœleſti patria reſeruatur.

Beati qui nunc fletis. Gradatim poſt abdicationem rerum per voluntariam paupertatem: adiunxit mortificationem carnis per voluntariam eſuriem: & nunc tertiò ad animum aſcendit, cuius eſt tam ridere quam flere, & ſimili ratione de voluntario fletu, ſubiugante quæcunque mundi oblectamenta: famam, honorem, gloriam, amari, & reliqua huiuſmodi. Congruit autẽ huiuſmodi perfecti flere: tum propter impedimentum carnis iuxta illud. *Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?* tum propter dilatam gloriam cœleſtem; *ſpes enim quæ differtur, affligit animam*: tum propter infinitos laqueos mundanorum omnium, & his ſimilia. Quia ridebitis. Sicut metaphoricè riſu ſignificatur gaudium, ita fletu ſignificata eſt interna ſecundum Deum triſtitia. Rom 7.24

Verſ. 22. Beati eritis. Quarto loco beatitudo in patiendo propter ipſum Ieſum deſcribitur. vt intelligamus Chriſti diſcipulos beatos non ſolum voluntariis actionibus, ſed etiam voluntariè ſuſtinendo paſſiones illatas ab aliis. Cùm vos oderint homines. Ecce primum malum, odio haberi ab hominibus. Et cum ſeparauerint vos. Ecce ſecundum malum ſequeſtrationis, carceris, exilij. Et exprobrauerint, pro, *probris affecerint*, & eiecerint nomen veſtrum tanquam malum propter filium hominis. Quemadmodũ duo mala (odij ſcilicet & ſeperationis) contra ipſos diſcipulos, ita duo mala contra nomen eorum prædicit, ſcilicet affectionem probri, & eiectionem. Et primum quidem experimentum probauit: quoniam nominati ſunt ſuperſtitioſi, magicæ artis, &c. Eiectum quoque Chriſtianum nomen tanquam malum, antiquorum geſta teſtantur.

Suos in perſecutionibus beatos aſſerit Chriſtus.

Verſ. 23. Gaudete in illa die & exultate: ecce enim merces veſtra multa eſt in cœlo. Secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum. Conſolatur diſcipulos paſſuros à Iudæis, ab exemplo Prophetarum priſcorum: inſinuando eis, quòd ſuccedunt priſcis Prophetis in patiendo, & Iudæi qui perſequentur eos, ſuccedent patribus ſuis perſecutoribus Prophetarum. Acſi apertè diceret: non eritis primi patientes hæc à veſtris, quoniam Iudæi etiam antiqui ſimiliter perſecuti ſunt Prophetas.

Verſ. 24. Veruntamen væ vobis diuitibus. Conſidera prudens lector hæc quatuor *væ*: & clara luce comperies literalem ſenſum antedictarũ beatitudinum eſſe quem diximus. Claré ſiquidem contra pauperes, è regione ponit diuites: contra eſurientes, ſaturatos: contra flentes, ridentes: contra exoſos & ſeparatos, laudatos ab hominibus cum exemplo Pſeudoprophetarum. *Væ diuitibus.*

Iuxta quatuor itaque rationes beatorũ, quatuor quoque rationes reproborum ſubiunguntur per quatuor *væ*: & vbi prius allocutus fuerat diſcipulos ſuos, modo vertit ſermonem ad filios perditionis. Sicut pauperes voluntarij dicti ſunt beati, ita *væ* æternæ damnationis prædicitur diuitibus: hoc eſt, affectis ad diuitias, qui ſeruiunt diuitiis. Qui habetis, pro, *quia recipitis*, conſolationem veſtram. Ideo erit vobis *væ* in alia vita, quia in hac vita recipitis conſolationem veſtram, id eſt, recipitis à Deo quicquid conſolationis vobis debetur, nullàque ſupereſt vobis in alia vita debita conſolatio. Vbi prudens lector indicium hinc habes æternæ damnationis in proſperis ſucceſſibus iniquorum: recipiunt enim hic mercedem aliquorum bonorum operum quæ faciunt ſeu fecerunt.

Quatuor beatorũ rationibus, quatuor væ opponit.

Iniquorum proſperitas eſt illorum merces pro bonis quæ faciunt.

Verſ. 25. Væ vobis qui ſaturati eſtis. Intellige etiam affectu: quorum ſcilicet deſideria carnalia in hac vita adimplentur. Quia eſurietis. Væ vobis qui ridetis nunc, hoc eſt, qui fruimini hoc mundo. Quia lugebitis & flebitis.

Verſ. 26 Væ cùm benedixerint vobis. Cõtra omnia mala inferenda diſcipulis ſuis ponit

vnum, ſcilicet benedici: hoc eſt, laudari, commendari. Omnes homines. Vt diſtinguantur contra Deum: mundani enim homines non laudant niſi mundanos. Secundum hæc enim faciebant Pſeudoprophetis patres eorum. Vt nihil deſit huic contrapoſitioni, ſicut diſcipulos aſſimilauerat in patiendo veris prophetis, ita laudatos ab hominibus aſſimilat Pſeudoprophetis priſcis: dicendo quòd ſimiliter antiqui Iudæi approbauerunt laudaruntque Pſeudoprophetas: vt patet in 4. lib. Reg.

Diligendos inimicos præcipit Chriſtus.

Sed vobis dico qui auditis. Poſt ſpecialem ſermonem priùs ad diſcipulos ſuos de ſecuritate æternæ beatitudinis, & deinde ad contrarios de certitudine æternæ damnationis, ad omnes auditores dirigit ſermonem. Diligite inimicos veſtros. Inchoat ab actu charitatis erga inimicos. Nec eſt ſermo de inimicis inquantum inimici ſunt: ſed de ipſis hominibus qui ſunt inimici, vt non obſtante inimicitiâ illorum ad nos diligamus. Et huiuſmodi *diligere*, aliquo modo eſt præceptum, & aliquo modo eſt conſultum: *præceptum* quidem in genere: hoc eſt, vt à generali dilectione quâ diligimus omnes homines, omnes Chriſtianos, omnes conciues, omnes conſanguineos, non excludamus inimicum, hominẽ, Chriſtianum, conciuem, conſanguineum, & ſic de aliis generibus eis cõmunibus. *Conſilium* autẽ in ſpeciali, ſub conſilio enim diuinæ charitatis comprehenditur vt diligam in particulari inimicum, ſicut ſiquidem non teneor in particulari diligere ſingulos homines, nec ſingulos Chriſtianos, conciues aut conſanguineos, ita nec teneor in particulari diligere inimicum.

Incepit autem Ieſus à dilectione inimicorum: quia internus actus diligendi ad ſolos amicos aut non inimicos, naturalis eſt: ad inimicos autem diuini præcepti ſeu conſilij eſt: nullà enim ratione ducimur ad diligendum inimicos niſi propter Deum.

Benefacite iis qui oderunt vos.

Benedicite iis qui oderunt vos. Non ſufficit intùs diligere, ſed oportet exteriùs benefacere. Quod cum prædicta diſtinctione intelligendum eſt cum hac ſubdiſtinctione de *diligere* & *benefacere* in particulari, vel regulariter vel in articulo vrgentis neceſſitatis: nam regulariter conſilij non præcepti eſt tam diligere quàm benefacere in particulari: ſed ſi articulus vrgentis neceſſitatis contingeret, ſub præcepto teneor eſurientem paſcere, ſitientem potare, ſubmergendum erigere: & ſic de ſimilibus.

Benedicite maledicentibus vobis.

Verſ. 28. Benedicite maledicentibus vobis. Præceptum hoc (ſicut præcedentia & ſubſequentia) quia affirmatiuum eſt, non obligat pro ſemper & pro vbique, ſed pro loco & tempore: quando ſcilicet oportet: extra tempus ſiquidem neceſſitatis quandoque conſilij eſt, quandoque imprudentiæ eſſet. Vnde & Dominus Ieſus non benedixit (ſiue imprecando ſiue laudando) eos qui tempore paſſionis eius illi maledicebant: quia nec oportebat nec expediebat. Benedicite ergo cùm oportet vel expedit. Et orate pro calumniantibus vos. Et hoc quoque affirmatiuum eſt præceptum: & cum diſtinctione ſuperiùs dicta (in genere vel in ſpecie) intelligendum eſt. Conſilij ſiquidem eſt diuini orare in ſpeciali pro calumniantibus nos; præcepti autem vt à communibus orationibus non excludamus eos: vt declaratum eſt de benefacere & diligere.

Alterã maxillam percutienti præbe, &c.

Verſ. 29. Et qui te percuſſerit in maxillam vnam, præbe illi alteram. Poſt charitatem ea quæ ſunt patientiæ, ſubiungit. Præceptum hoc quia affirmatiuum eſt, non obligat niſi cùm oportet: neque conſulit niſi cùm expedit. Vnde & ipſe Ieſus quia nec oportebat nec expediebat, percuſſus in maxilla non præbuit alteram: ſed dixit, *ſi male locutus ſum*, &c. Et ab eo qui aufert tibi veſtimentum. pro, *tuum pallium*. Pallium enim eſt ſumma veſtis ſub qua eſt tunica. Etiam tunicam noli prohibere. pro, *ne prohibeas*. Præceptum eſt negatiuum: & propterea obligat ſemper & ad ſemper. Sed bene nota quid præcipitur. Sola enim voluntaria prohibitio inhibetur ad differentiam prohibitionis rationabilis. Cùm enim ratio cogit aut conſulit ad prohibendum, non eſt voluntas quæ prohibet, ſed ratio, non fit contra hoc præceptum. Porrò cùm nec oportet nec expedit prohibere, præcipitur vt voluntatem noſtram non expleamus prohibendo, nam peccatum eſſet prohibere ſicut & mentiri.

Petẽti tribue.

Verſ. 30. Omni autem petenti te, tribue. Hoc affirmatiuum eſt, & ad miſericordiam ſpectat: nec obligat niſi cùm oportet, nec conſulit niſi cùm expedit quod omni petenti à te tribuas quod petit. Et qui aufert quæ tua ſunt, ne repetas. Præceptum hoc negatiuum eſt: & conſequenter obligans ſemper & ad ſemper: ſobriè tamen intellectum. Conſiderandum eſt enim quòd non repetere ſuum, non eſt negatio actus ex proprio genere mali, ſicut non furari & mœchari: nam repetere ſuum, nullum crimen eſt ex proprio genere: cùm iuſtitiæ innitatur. Sicut autem omnia affirmatiua præcepta & conſilia dantur de ſolis actibus virtutum, ita nullum negatiuum tam præceptum quam conſilium datur contra virtutem, & propterea præceptum ſiue conſilium hoc nouæ legis (quæ eſt lex gratiæ, quæ non aduerſatur naturæ, ſed perficit illam) intelligitur de non repetere ſuum citra præiudicium virtutis. imò virtuoſo. Et quoniam repetere ſuum implicitam habet negationem relinquendi ſuum in poteſtate eius qui abſtulit ſeu qui habet: conſequens eſt quòd quandocunque negatio iſta occurrit neceſſaria aut expediens ſecundum rectam rationem, non præcipitur neque conſulitur non repetere ſuum: quia tunc præceptum ſeu conſilium militaret contra virtutem. Tunc ergo præcipitur aut conſulitur non repetere ſuum cùm rectæ rationi conſonat vt neceſſarium aut expediens, vt neceſſarium quidem præcipitur: vt expediens autem conſulitur. Sicut ieiunare tunc præcipitur aut conſulitur cùm virtuoſum eſt: & non cùm comedere infra diem, neceſſarium aut expediens eſt ſecundum rectam rationem.

Tua ne repetas, quæ tibi ſunt.

Iuri naturali nõ aduerſantur Euangelica præcepta.

Verſ. 31. Et prout vultis vt faciant vobis homines. Præceptum hoc affirmatiuum generale eſt, comprehendens omnia: & eſt iuris naturalis. Quod ideo ſubiunxit Ieſus, vt manifeſtaret præcepta ſua, præcepta Euangelica non aduerſari præceptis naturalis iuris, ſed perficere illa. Cùm autem audis *quæcunque vultis*, intellige de voluntate regulata naturali iure rectæ rationis. Et vos facite illis ſimiliter, ſimilitudine proportionali. Non enim præcipitur dominis qui rectâ ratione volunt ſeruiri ſibi à ſubditis, vt ſubiiciantur illis: ſed proportionaliter exhibeant ſeipſos illis ſubditis, vt quemadmodum volunt ſubditos facere quod debent, ita ipſi quod debent ſubditis, faciãt, hoc eſt enim ſimiliter facere.

Et

Et quod diximus de dominis & ſubditis, intellige ſimiliter de viro, vxore, & reliquis diſparibus conditionibus.

Verſ. 32. Et ſi diligitis eos qui vos diligunt. Reddit rationem præceptorum ſuorum. Et ratio vrgens ad reddendam rationem, eſt: quia præcepta hæc erant noua. In veteri ſiquidem lege dictum erat, *diliges amicum tuum & odio habebis inimicum tuum*, ſimiliter dictum erat, *mutua fratri tuo, ab extraneo autem accipies vſuram.* Reddit itaque rationem ſuorum præceptorum ex parte meriti. Et intendit quòd diligere amicos, & benefacere ac mutuare rependentibus, actio communis eſt merentibus & non merentibus cœleſtem beatitudinem. Diligere autem inimicos, & benefacere ac mutuare omnibus, actio eſt propria merentibus vitam æternam. Quæ vobis eſt gratia, reddenda à Deo? quaſi dicat, nulla. Nam & peccatores diligentes ſe diligunt. Hoc eſt, quia communis eſt huiuſmodi dilectio vobis ac peccatoribus: ac per hoc non eſt meritoria. Et per hoc patet ſenſus ſequentium.

Reddit Chriſtus rationē præceptorum ſuorum.

Verſ. 33. Et ſi benefeceritis iis qui vobis benefaciunt, quę vobis eſt gratia: ſiquidem & peccatores hoc faciunt.

Verſ. 34. Et ſi mutuum dederitis iis à quibus ſperatis recipere, ſcilicet aliâ vice mutuū. quæ gratia eſt vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerantur. pro, *mutuum dant.* vt recipiant æqualia. hoc eſt, non vltra ſortem, ſed æquum beneficium.

Verſ. 35. Verumtamen diligite inimicos veſtros. Poſt rationem redditam repetit præcepta ſua tanquam ex ratione meriti illata. Benefacite. Deeſt coniunctio &. Legendum eſt, *& benefacite*, & mutuum date, nihil inde ſperantes. Subintellige ab hominibus quibus benefaciris, & quibus mutuatis. Patem Dominus legem ſtatuit benefacientibus & mutuantibus quoad hoc, quòd nihil inde ſperent: quia ad literam loquitur de benefacere, & mutuare meritoriè. Et propterea vult nihil ſperari inde: hoc eſt, ex mutuo, ex beneficio. Et bene nota quòd etiam internam ſpem aliquid inde habendi prohibet, & non ſolùm pactum: quia ſpes aliquid inde habendi ab hominibus, tollit meritum tam in beneficio quàm in mutuo, & præter hoc in mutuo conſtituit peccatum vſuræ mentalis.

Mutuū date nihil inde ſperantes.

Et erit merces veſtra multa. Quia dixerat, ſi dilexeritis amicos, ſi benefeceritis & mutuaueritis rependentibus, quæ vobis eſt gratia? & intulerat diligendos inimicos, benefaciendum & mutuandum omnibus ſine vlla ſpe humanæ retributionis, declarat non ſolùm manere eos gratiam ſed mercedem: vt intelligamus debitam fore talibus retributionem æternam: merces enim debita eſt. Propterea dicebat Paulus, *Repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi iuſtus Iudex.* Et eritis filij Altiſſimi. non ſolùm merces multa, ſed dignitas filialis promittitur altiſſimi Dei. Quia ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos. Rationem filiationis diuinæ ex aſſimilatione ad Deum reddit: ex hoc enim quòd Deus benignus eſt ſuper gratos & ingratos, & vos diligendo inimicos, benefaciendo & mutuando omnibus, aſſimilamini illi, ideò filij eritis Altiſſimi.

2 Tim. 4.

Verſ. 36. Eſtote ergo miſericordes. Infert vniuerſale præceptum miſericordiæ ex hoc quòd in filios Dei aſſciti eſtis. Sicut & pater veſter miſericors eſt. Ex iure imitationis paternæ tenemini ad miſericordiam, quia pater veſter miſericors eſt. Et eſt præceptum hoc affirmatiuum: obligans pro quando oportet, & conſulens pro quando expedit, etiamſi non oporteat.

Vniuerſale miſericordiæ præceptum.

Verſ. 37. Nolite iudicare. pro, *ne iudicate.* Prohibet iudicium voluntarium, hoc eſt, non ex ratione ſed voluntate procedens, quod iniquum valde eſt. Vnde & præceptum hoc negatiuum eſt (obligans ſemper & ad ſemper) tam de iudicio publico quàm priuato. Et non iudicabimini. hoc eſt, hinc non merebimini iudicari. Nolite condemnare. pro, *ne condemnate.* Prohibet cōdemnationem ex voluntate non ex recta ratione procedentem: quia hoc eſt iniquiſſimum, & ideo præcepto negatiuo prohibetur. Et non condemnabimini. hoc eſt, & hinc non merebimini condemnari. Dimittite. offenſas & iniurias veſtras, offendentes & iniuriantes vobis. Sed præceptum hoc affirmatiuum eſt: obligans pro loco & tempore quando oportet: & conſulens quando expedit, etiamſi non oporteat. Aduerte tamen quòd in hoc præcepto clauduntur duæ negationes, ſcilicet non habere odio offendentes & iniuriantes, & non iudicare priuata poteſtate iniurias & offenſas acceptas. Et quoad vtrumque præceptum hoc obligat ſemper & ad ſemper: quoad tertium autem quod affirmatiue faciendum præcipitur (ſcilicet parcere ſeu donare) obligat pro quando oportet, & conſulit pro quando expedit vt dictum eſt. Et dimittemini. hoc eſt, & merebimini vt dimittantur vobis iniuriæ & offenſæ veſtræ.

Ne iudicetis.

Ne condemnetis.

Dimittite.

Verſ. 38. Date bona fortunæ, doctrinæ & miniſterij gratię. Et hoc ſimiliter quia affirmatiuum eſt, obligat pro quando oportet, & conſulit pro quando expedit. Et dabitur vobis. Ecce merces, & merebimini vt detur vobis. Menſuram bonam & confertam & coagitatam & ſupereffluentem. Quatuor cōditiones materialis menſuræ deſcribuntur, primò quòd non ſit auara, ſeu ad amuſſim iuſta, ſed bona. Secundò, quod ſit *conferta*: hoc eſt, preſſa: cùm menſurantur enim arida non numero aut pondere, ſed vaſe continente, preſſio eorum quæ menſurantur, auget bonitatem menſuræ. Tertiò, quòd concutiatur vas inter menſurandum: poſt preſſionem ſiquidem ſi agitetur vas, maiorem quantitatem capit, & hoc ſignificat *& coagitatā.* Quartò quòd ſupereffluat, dicēdo *& ſupereffluentem.* Dabunt. veſtra merita, veſtrum dimittere, veſtrum dare, & ſimiliter veſtra demerita, veſtrum voluntarium iudicare, veſtrum voluntarium condemnare. *Dabunt*, inquit, non dabit Deus, nec dabunt iudicati, condemnati, dimiſſi & donati (cùm iſtos non oporteat eſſe de numero electorum) ſed *dabunt* meritoriè veſtra bona opera & mala opera: propterea enim omnes retributiones paſſiue ſunt dictæ (*non iudicabimini, non condemnabimini, dimittemini, dabitur vobis*) vt omnia hæc ad merita referri intelligamus, vt meritoriè intelligantur. Merita itaque datura ſignificantur menſuram bonam, &c. Intendit enim ad literam deſcribere ac declarare tam præmia quàm pœnas futuræ vitæ reſpectu earum quæ ſunt in præſenti pœnarum & ſimiliter præmiorum, fore ad ſimilitudinem menſuræ bonæ, confertæ, coagitatæ & ſupereffluentis: incōparabiliter ſiquidem exceduntur hæc bona & mala pœnæ præſentis vitæ à bonis & malis futuræ vitæ In ſinum veſtrum.

Date & dabitur vobis.

Quatuor cōditiones bonæ menſuræ.

Merita veſtra ipſa dabunt vobis mercedem.

Eadem

Eadem quippe menſura, quâ menſi fueritis, remetietur vobis. Ne crederes puniendos aliquos ſupra condignum, declaratur quòd menſura quâ menſi fueritis bene vel malè operando, eadem proportionaliter fiet retributio tam pœnę quàm præmij. Ita quòd iuſtitia menſuræ ſeruabitur, hoc eſt, iuxta quantitatem meriti vel demeriti, reſpondebit proportionaliter præmium & pœna. Sed res pœnales & ſimiliter res præmij in alia vita erunt velut menſura bona, conferta, coagitata & ſupereffluens, relatæ ad pœnas & bona præſentis vitæ.

Iuſtitia menſura ſeruatur.

Verſ. 39. Dicebat autem illis & ſimilitudinem: Numquid poteſt cæcus cæcum ducere, nónne ambo in foueam cadunt? pro, *cadent*. Tribus ſimilitudinibus contiguis declarat tria crimina eorum qui alios regunt. Et primâ quidem ſimilitudine declaratur ignorantia præſumens regere alios cum damno vtrorumque. Et clamare eſt, de cæco cæcum ducente.

Tres ſimilitudines eorũ qui alios male regunt.

Verſ. 40. Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum. deeſt, *ſuum*. Secundâ ſimilitudine declaratur crimen nimis ſapiendi: quod incurrunt rectores illi, qui dum plus volũt ſapere quàm oportet, non ſeruant leges, ſed detrahunt illis. Contra hoc enim affertur ſimilitudo, quòd non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum ſuum. Perfectus autem omnis, ſupple diſcipulus, erit, ſi ſit. ſuperfluunt duæ dictiones, *ſi ſit*. Legendum eſt. Erit ſicut magiſter eius. Et eſt clariſſima ſententia, quòd tunc omnis diſcipulus erit perfectus cùm erit ſicut magiſter eius: diſcipulus enim inquantum diſcipulus, non poteſt peruenire ad maiorem perfectionem quàm ſui magiſtri. Vnde hîc reprehenduntur qui volunt nimis ſapere, tam ſuper leges quàm ſupra Prælatos ſuos, nam tam leges quàm Prælati, magiſtri locum tenent.

Verſ. 41. Quid autem. Tertiâ ſimilitudine damnat crimen hypocriſis facto, tum in actu interiori, dicendo: *quid vides feſtucam?* & non vides trabem: tum in actu exteriori, ſubiungendo: *quomodo potes dicere, ſine eiiciam feſtucam*. Clarè ſiquidem per hanc ſimilitudinem damnantur inuoluti maioribus criminibus, qui vident ſeu corrigunt minora in fratribus. Vides feſtucam in oculo fratris tui. Non eſt ſermo de videre, id eſt, ſcire, ſed de videre, id eſt, ponderare. Damnantur enim qui magnipendunt parua aliorum crimina, cùm ipſi habent magna. Trabem autem quæ in oculo tuo eſt non conſideras?

Videre hic, eſt ponderare.

Verſ. 42. Aut quomodo potes dicere fratri tuo: frater, ſine eiiciam feſtucam. deeſt *quæ*. in oculo tuo eſt, ipſe in oculo tuo trabem non vides? Hypocrita. Appellat crimen hoc hypocriſim, quia facto exercet officium boni viri, ponderando & corrigendo peccata fratris, & ſimiliter facto eſt malus vir: vtpote habens in ſe maiora crimina. Quia itaque officio ponderandi & corrigendi alienos defectus agit virum bonum & non eſt vir bonus, ideo hypocrita dicitur. Eiice primùm trabem de oculo tuo. Ordinem damnat cœleſtis magiſter, dicendo *eiice primùm*. Ita quòd non damnat reprehenſionem aliorum, ſed ordinem reprehendendi: quia primùm debes videre & purgare teipſum, & deinde videre & purgare alios. Et tunc perſpicies vt educas. pro, *eiicias*, feſtucam quæ eſt in oculo fratris tui.

Verſ. 43. Non eſt enim arbor bona. Subiungit demum tria generalia documenta. Primum de connexione inter bonam voluntatem & bonum opus, ex ſimilitudine arboris & fructus. Quæ facit fructus malos. pro, *fructum malum*, neque arbor mala faciens fructum bonum. Per arborem intelligi voluntatem ipſemet Dominus exponit ſubiungens theſaurum cordis: per fructum autem intelligi non ſolum exteriorem operationem, ſed etiam locutionem exponit, ſubiungendo: ex abundantia cordis os loquitur.

Tria generalia documenta.

Primum.

Arbor eſt voluntas.

Et aduerte vt diſtinguas inter fructum & effectum conſequentem fructum, inter operationem & effectum conſequentem ex illo opere: nam mala voluntas non poteſt bonum fructum tam operationis, quàm locutionis producere: cum quo tamen ſtat quòd ex illa operatione ſeu locutione ſequatur bonus effectus. Verbi gratiâ: euangelizans propter inanem gloriam, malum fructum producit, quia prædicatio ipſa peccatum eſt: effectus tamen concomitans (puta conuerſionis auditorum ad pœnitentiam) bonus eſt: ſed non à mala voluntate prædicantis, ſed à bonæ voluntate audientis. Et ſimiliter cùm aliquis dat eleemoſynam propter inanem gloriam, eleemoſyna ipſa peccatum eſt, releuatio autem pauperis ſubſequens bona eſt, ſed non eſt fructus malæ voluntatis dantis, ſed eſt fructus rei, quæ datur. Manet ergo ſemper ſolida Ieſu Chriſti regula: quod non poteſt mala voluntas bonum opus facere, neque bona malum. Vnde cùm ad bonum finem malas operationes proprias homo ordinat, non eſt hic fructus bonæ voluntatis.

Diſtingue inter fructum, & effectum conſequẽtem fructum.

Verſ. 44. Vnaquæque enim arbor ex fructu ſuo cognoſcitur. Non ſolùm quantum ad eſſe, ſed etiam quantum ad cognitionem: regulam infallibilis connexionis inter bonam voluntatem & bonam operationem, malam voluntatem & malam operationem tradit Dominus. Ita quòd non eſt temerarium iudicium à propria operatione iudicare voluntatem. Neque enim de ſpinis colligunt ficus: neque de rubo vindemiant vuam.

Voluntas ab operatione iudicanda.

Verſ. 45. Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum: & malus homo de malo theſauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Legendum eſt, *loquitur os eius*.

Verſ. 46. Quid autem vocatis me Domine, Domine, & non facitis quæ dico? Secundum generale documentum eſt de vanitate profeſſionis fidei ſine opere. Eſt enim ſenſus, quòd fruſtra vocatis me *Domine, Domine* (hoc eſt profitemini me Dominum, duplicãdo orationem orationibus, precibus, exteriori cultu, & ſimilibus) ſi non facitis quæ dico.

Secundum.

Verſ. 47. Omnis qui. Tertium generale documentum eſt de ſtabili propoſito benefaciendi, fundato ſuper Chriſtum. Intendit ſiquidem declarare quis eſt benefaciens apud Deum. Dixerat enim priore documento quòd profeſſio fidei ſine facere ea quæ Ieſus dicit, vana eſt: nunc autem declarat quòd non quilibet modus faciendi præcepta Chriſti, ſufficit ad hoc vt ſit benefaciens apud Deum: ſed requiritur, quòd habeat cor fundatum, firmum, & quantum eſt ex ſe immutabile ad facienda præcepta Ieſu Chriſti. Et docet hoc diſtinguendo inter benefacientes quoad hoc quòd aliqui bona opera faciunt ſine deliberato immutabiliter propoſito perſeuerandi contra tentationes mundi, carnis, & dæmonis: aliqui autem

Tertium.

tem bona opera faciunt cum deliberato propoſito perſeuerandi & pugnandi contra tentationes. Primi enim aſſimilantur ædificanti domum ſuper terram ſine fundamento: alteri autem aſſimilantur ædificanti domum ſuper petram. Venit ad me, fide, & audit, ſtudio, ſermones meos & facit eos, verè coram Deo: oſtendam vobis cui ſimilis ſit.

Similitudo domus fundatæ ſuper petram.

Verſ. 48. Similis eſt homini ædificanti domum, qui fodit in altum. Legendum eſſet, *qui fodit & profundauit*. Significatur enim quòd fodit in profundum pro fundamento ponendo. Per quod intelligitur hominis propoſitum ad intima cordis penetrare debere. Et poſuit fundamentum ſupra, pro, *ſuper*, petram. Per quod ſignificatur ſoliditas ac firmitas propoſiti manendi in Chriſto innixi Chriſto. Vbi aduerte in ſimilitudine hæc tria dici de fundatione domus, ſcilicet foſſionem, profundationem, & petrarum poſitionem pro fundamento. Inundatione autem facta, illiſum eſt flumen domui illi. Vniuerſæ tentationes per hoc ſignificantur. Et non potuit eam mouere, (fundata enim erat ſuper petram.) Bene nota dici, quòd exterior illiſio non potuit eam mouere, ad differentiam caſus ſeu ruinæ prouenientis deſuper. Et hoc dicimus propter Petrum, Dauidem, Moyſen, & ſimiles, qui deferente eos diuinâ gratiâ, ceciderunt, quamuis enim ædificaſſent domos ſuas ſuper petram, & ab exterioribus tentationibus non fuiſſent moti, deferente tamen modicum eos diuinâ gratiâ, ceciderunt. Cuius ſignum eſt quòd minimis occaſionibus non magnis tentationibus ceciderunt.

Verſ. 49. Qui autem audit & non facit. cum firmo propoſito omnia ſeruandi, quamuis velleitatem habeat omnia ſeruandi. Similis eſt homini ædificanti. pro, *qui ædificat*, domum ſuam ſuper petram ſine fundamento in quam illiſus eſt fluuius: & continuò cecidit: & facta eſt ruina pro, *fractura*, Domus illius magna. Vbi e regione deſcribi vides ruinam hominis qui congeriem operum ſuorũ ædificauit ſuper non integrum ſeu non firmum vſque ad intima cordis penetrans propoſitum perſeuerandi in omnibus: vel propoſitum non fundauit ſuper Chriſtum: hoc eſt, non eſt fiducia eius innixa ſuper Chriſtum, ſed ſuper viribus proprij animi. Vtroque enim modo deeſt verum fundamentum. Propter primũ ſiquidem deeſt profunditas: & propter ſecundum deeſt petra. Nec aliunde ruina domus deſcribitur quàm ex impetu fluuij: imò adiungitur quòd continuò cecidit ex fluuij illiſione, vt intelligamus ex defectu fundamenti prouenire ruinam: cuius oppoſitum eſt in domo fundata ſuper petram. At ſi duriuſculam fortè putas hanc expoſitionem, conſidera diligentius textum: & vbi comperetis auditores Ieſu diſtinctos penès facere vel non facere (quæ ſunt extrema contradictionis, inter quæ nullum poteſt etiam fingi medium) & omnes qui faciunt comprehenſos explicet ſub iis qui ædificarunt ſuper petram, perpendes reliquos omnes appellari non facientes, & comprehendi ſub iis qui ædificarunt ſuper terram ſine fundamento; nec miraberis ſi magna multitudo Chriſtianorum ſub hoc membro à Ieſu deſcribitur: quoniam pauci ſunt electi.

CAPVT VII.

Vũm autem impleſſet omnia ver- *Vers. 1.*
ba ſua in aures plebis, intrauit Capharnaum.

Verſ. 2. Centurionis autem cuiuſdam. Hæc geſta & dicta circa curationem ſerui Centurionis, expoſita vide Matth. 8. Ordo tamen rei geſtæ hic explicatur. Seruus. Clarè hinc conſtat non filium fuiſſe Centurionis, ſed ſeruum ſeu famulum. Malè habens, erat moriturus. hoc eſt, periculo mortis. Qui illi erat precioſus. hoc eſt, charus & in precio habitus.

Mittit Centurio ad Chriſtum pro ſalute ſerui.

Verſ. 3. Et cùm audiſſet de Ieſu. miracula & aduentum eius in Caphatnaum. Miſit ad eum. Hæc prima miſsio à Matthæo ſignificatur acceſſus Centurionis: quia verè acceſſit per ſeniores Iudæorum ad Ieſum, quamuis non per ſeipſum. Seniores Iudæorum. Centurio gentilis recognoſcens ſeipſum inferiorem Iudæis electis à Deo ad cultum vnius Dei, arbitratus eſt ſe non eſſe dignum ad hoc vt accederet ad Ieſum: & propterea miſit ad eum ſeniores Iudæorum tanquam perſonas idoneas. Vnde non acceſſit ſed plus quàm acceſſit ad Ieſum, & propterea Matthæus dicit quòd acceſſit, intentionem deſcribens Centurionis. Rogans eum, vt veniret & ſanaret ſeruum ſuum. Quia non quadrat intentioni & verbis Centurionis ſubiunctis iſtam petitionem iniunctam fuiſſe à Centurione, ideo intelligendum eſt Lucam ſcripſiſſe petitionem Centurionis ſecundum ſenſum, quo intellecta eſt à ſenioribus Iudæorum qui erant nuncij. Centurio ſiquidem miſit ſeniores ad Ieſum: nec aliud eis iniunxit niſi quod Matthæus refert à Centurione dictum, ſcilicet *puer meus iacet in domo paralyticus & malè torquetur*: ſed ſeniores Iudæorum neſcientes magnitudinem fidei & humilis cordis Centurionis intellexerunt Centurionem cupere vt Ieſus veniret, & ſanaret illum, cùm tamen Centurio non cuperet niſi vt ſanaret. Et propterea Lucas deſcribit petitionem Centurionis ſecundum ſenſum quem intellexerunt & executi ſunt ſeniores, dicendo: rogans eum vt veniret & ſanaret.

Verſ. 4. At illi cùm veniſſent ad Ieſum. rogabant eum ſollicitè. pro, *ſtudioſè*, ſeu *ſedulo* dicentes ei, Superfluit *ei*. quia dignus eſt vt hoc illi præſtes, Appoſuerunt ſeniores rationes tum ex parte animi:

Synagoga quid.

Verſ. 5. Diligit enim gentem noſtram. In quo aperitur quòd Centurio non erat Iudæus. Tum ex parte operis religioſi. Et ſynagogam ipſe ædificauit nobis. erat enim ſynagoga locus publicus dicatus ad doctrinam diuinæ legis & orationem.

Verſ. 6. Ieſus autem ibat cum illis. Et cùm iam non longè eſſet. pro, *abeſſet*, à domo, miſit ad eum Centurio. Altera hæc miſſio ſcribitur a Matthæo ſub forma reſponſionis: quia verè reſponſio fuit ad verba & aduentum Ieſu ad domum Centurionis. Annuerat enim Ieſus ſenioribus, & veniebat cum illis verſus domum Centurionis: quo audito, Centurio miſit iſtos amicos ad obuiandum ne veniret: quod fuit verè reſpondere oblato & inchoato aduentui. Amicos. proculdubio etiam Iudæos. Dicens: Domine noli vexari (non enim ſum

ſum dignus. pro, *idoneus*, ſeu *ſufficiens*, vt ſub tectum meum intres: propter quod & meipſum non ſum dignum arbitratus vt venirem ad te. Hinc clare apparet quod ſupra diximus, ſcilicet quod Centurio non petiit vt veniret, manifeſtat enim ex his verbis quod a principio quo rogauit, arbitratus eſt ſe non eſſe dignum vt compareret coram Ieſu: & propter eandem rationem arbitrari ſe indignum tanto hoſpite. Sed dic verbo & ſanabitur puer meus. Profitetur Centurio, non ſolum quòd poteſt ſanare (quod etiam leproſus profeſſus fuerat) ſed quod ſolo imperio poterat abſens ſanare.

Centurionis humilitas.

Verſ. 8 Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus habens ſub me milites: & dico huic: vade, & vadit: & alio, pro, *alii*. veni, & venit: & ſeruo meo, fac hoc, & facit.

Verſ. 9. Quo audito, Ieſus miratus eſt. Deeſt, *eum*. Significatur enim materia admirationis ipſe Centurio per amicos tantam profitens fidem & humilitatem. Et conuerſus ſequentibus ſe turbis. pro, *ſequenti ſe turbæ*, dixit: amen. Superfluit *amen*. dico vobis, nec in Iſrael tantam fidem inueni.

Verſ. 10. Et reuerſi qui miſſi fuerant domum, inuenerunt ſeruum qui languerat, ſanum. Tacet hic ſignum Lucas, multa Ieſu verba à Matthæo relata, inter quæ continetur quod dixit Ieſus Centurioni per amicos illos: *vade, ſicut credidiſti, fiat tibi*. Secundùm rem Ieſus dixit, *vadite* (quoniam amicos Centurionis remiſit) ſed Matthæus coactus eſt vti numero ſingulari, quia introducit Centurionem acceſſiſſe: ita quòd Centurioni in amicis dictum intellige, *vade*. Reliqua (vt diximus) expoſita ſunt Matthæi 8.

Verſ. 11. Et factum eſt deinceps, ibat Ieſus in ciuitatem quæ vocatur Naim. Ciuitas dicitur in Galilæa in ſorte Zabulon, ſita ſub monte Tabor. Et ibant cum eo diſcipuli eius. Deeſt *multi*, & turba copioſa.

Naim ciuitas vbi ſita?

Verſ. 12. Cùm autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus. pro, *vnigenitus*, matris ſuæ, & hæc vidua erat: & turba ciuitatis multa cum illa.

Verſ. 13. Quam cùm vidiſſet Dominus, miſericordia motus ſuper eam. Materia miſericordiæ manifeſta eſt: vidua ſcilicet priuata vnigenito filio adoleſcentulo: ita quòd ex ætate apparet, quòd non relinquebat matri nepotem. Dixit illi, noli flere. quia nunc reſtituetur tibi filius.

Verſ. 14. Et acceſſit: & tetigit loculum. Ij autem qui portabant, ſteterunt. Et ait: adoleſcens. pro, *adoleſcentule*, tibi dico, ſurge. Conſidera modum reſuſcitandi: non ſicut Elias aut Eliſeus, precãdo aut incumbendo ſuper puerum, ſed imperando, ſolo verbo, non tangendo etiam adoleſcentulum: ſolum enim loculum tetigit; ſtatim reſuſcitauit, non adhuc iacentem in lecto, ſed extra portam ciuitatis iam delatum vt ſepeliretur.

Filiũ viduæ reſuſcitat Chriſtus.

Verſ. 15. Et reſedit. vt clara pateret reſurrectio. Qui erat mortuus. pro, *qui fuerat mortuus*: & cœpit loqui. vt clarè omnes perciperent verè viuum. Et dedit illum matri ſuæ. Fructus miraculi, fructus miſericordiæ ſignificatur per hoc quod datur matri.

Verſ. 16. Accepit autem omnes timor Dei. Hic eſt fructus miraculi in aliis, intus timor, & foris glorificatio Dei. Et magnificabant. pro, *glorificabant*. Deum, dicentes, quia propheta magnus, promiſſus a Moyſe Deuteronomij decimooctauo. ſurrexit in nobis. & quia Deus viſitauit ratio propheta, plebem ſuam.

Verſ. 17. Et exiit hic ſermo in vniuerſam Iudæam de eo & omnem circa regionem. pro, *& omnem circumiacentem regionem*. Miraculum ſiquidem hoc tam publice patratum eſt, & tam ſtupendum fuit, vt non ſit admiranda diuulgatio eius.

Verſ. 18 Et nunciauerunt Ioanni in vinculis conſtituto. diſcipuli eius de omnibus his.

Ioannes Baptiſta mittit duos de diſcipulis ſuis ad Ieſum.

Verſ. 19. Et conuocauit duos de diſcipulis ſuis Ioannes: & miſit ad Ieſum, dicens: tu es qui venturus es. pro, *qui venturus erat*, ſeu *ille veniens*, an alium expectamus?

Verſ. 20. Cùm autem veniſſent ad eum viri, dixerunt: Ioannes Baptiſta miſit nos ad te, dicens: tu es qui venturus es. pro, *ille venturus*, ſeu *veniens*, an alium expectamus?

Verſ. 21. In ipſa autem hora multos curauit à languoribus ſuis, & plagis. pro, *flagellis*. Significantur enim morbi flagella diuina. Et ſpiritibus malis: & cæcis multis donauit viſum.

Morbi flagella Dei.

Verſ. 22. Et reſpondens dixit illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audiſtis & vidiſtis: quia cæci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt, pauperes euangelizantur.

Verſ. 23. Et beatus eſt quicunque nõ fuerit ſcandalizatus in me.

Verſ. 24. Et cùm diſceſſiſſent nuncij Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas: Quid exiſtis in deſertum videre, arundinem vento agitatam?

Verſ. 25. Sed quid exiſtis videre, hominem mollibus veſtimentis indutum? Ecce qui in veſte pretioſa. pro, *glorioſa*. & delicijs ſunt, in domibus regum ſunt.

Baptiſtam laudat Chriſtus.

Verſ. 26. Sed quid exiſtis videre, Prophetam? vtique dico vobis & plus quàm Prophetam.

Verſic. 27. Hic eſt de quo ſcriptum eſt: Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.

Verſic. 28. Dico enim vobis: maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptiſta, nemo eſt: qui autem minor eſt in regno Dei, maior eſt illo. Hiſtoria hæc cum omnibus hic dictis, Matthæi 11. expoſita ſunt: & propterea non repetenda duximus.

Verſ. 29. Et omnis populus audiens & publicani. Interrumpit Lucas ſermonem Ieſu vt reddat rationem ſequentium verborum Ieſu: interrumpit autem declarando quàm acceptæ fuerint laudes Ioannis Baptiſtæ apud populum & publicanos baptizatos à Ioanne: diſtinguendoque eos à Phariſæis & legiſperitis non baptizatis à Ioanne. Contra hos enim Phariſæos & legiſperitos non acquieſcentes Ioanni, nec ipſi Ieſu, tendunt directè verba ſequentia, ſcilicet: *cui ergo aſſimilabo*. Iuſtificauerunt Deum baptizati baptiſmo Ioannis. Id eſt, iuſtum (hoc eſt, veracem) laudauerunt Deum ſuper baptiſmo Ioannis: audientes

dientes enim Ioannem ſic laudari à Ieſu, laudauerunt Deum tanquam veraciter adimpleturum promiſſa baptizatis à Ioanne.

Verſ. 30. Phariſæi autem & legiſperiti conſilium Dei ſpreuerunt in ſemetipſos. hoc eſt, aduersùs ſemetipſos, hoc eſt, in malum proprium. Significatur enim quòd ſpernendo baptiſmum Ioannis, ſpreuerunt conſilium Dei in ſuum proprium malum. Non baptizati ab eo.

Verſ. 31. Ait autem Dominus. Iſtæ tres dictiones non ſunt de textu: ſed interpoſitæ ſunt ab interprete ad claritatem continuationis. Euágeliſta enim interiectâ diſtinctione legiſperitorum à plebe, continuat ſermonem Ieſu. Cui ergo ſimiles dicam. pro, *aſſimilabo.* homines generationis huius: & cui ſimiles ſunt?

Similitudo puerorum ludentium in foro.

Verſ. 32. Similes ſunt pueris ſedentibus in foro, & loquentibus. pro, *acclamantibus*, ad inuicem & dicentibus: Cantauimus vobis tibiis & non ſaltaſtis: lamentauimus. Deeſt, *vobis*, & non ploraſtis.

Verſ. 33. Venit autem. pro, *enim.* Ioannes Baptiſta neque manducans panem neque bibens vinum: & dicitis: dæmonium habet.

Verſ. 34. Venit filius hominis manducans & bibens: & dicitis, ecce homo deuorator. pro, *edax*, & bibens vinum. pro, *vini potor*, amicus publicanorum & peccatorum.

Verſ. 35. Et iuſtificata eſt ſapientia ab omnibus filiis ſuis. Explicatâ Phariſæorum & legiſperitorum generatione malâ, explicatur generatio acquieſcentium Ioanni Baptiſtæ & Ieſu, appellando eam quòd ſunt filij ſapientiæ. Eſt enim ſenſus, quòd quamuis repulſa ſit diuina ſapientia per Ioannem & Ieſum prædicata, eſt tamen *iuſtificata*, hoc eſt, verax facta, *ab omnibus filiis ſuis*, ab omnibus, (nullo excepto) filiis ſapientiæ: hoc eſt, electis, verè filiis diuinæ ſapientiæ dum credentes Ioanni & Ieſu, exercent opera ſecundùm diuinæ ſapientiæ diſpoſitionem, regulas & ordinem. Reliqua vide expoſita Matthæi vndecimo.

Verſ. 36. Rogabat autem illum quidam de Phariſæis. Nomen huius Phariſæi inferiùs explicatur Simon. Vt manducaret cum illo. Et ingreſſus domum Phariſæi, diſcubuit.

Peccatricis nomen ob honorem tacet Lucas.

Verſ. 37. Et ecce mulier. Nomẽ mulieris huius tacetur à Luca propter honorem mulieris, cùm deſcribitur *peccatrix*: quam tamen Ioannes duodecimo nominat Mariam, deſcribendo eam à laudabili officio, quòd vnxerit Dominum, & exterſerit pedes eius capillis ſuis: vt ibi declarabitur. Lucas enim ſicut tacuit nomen vſitatum *Matthæi* deſcribendo eum publicanum, ita modò tacet nomen *Mariæ*, deſcribendo eam peccatricem. Quæ erat in ciuitate. Nomen ciuitatis tacetur, fortè quia in partibus illis appellatione *ciuitatis* intelligebatur Hieruſalem. Ex eo enim quòd ciuitatis mentionem facit, & nullam nominat, videtur principalem ciuitatem ſignificare, ſicut etiam inferiùs cap. 22. dicitur: *Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem occurret vobis homo.* Et conſtat quod de Hieruſalem loquebatur.

Ieruſalẽ dicitur ciuitas antonomaſticè.

Aduerte tamen plus poſſe ex textu Græco intelligi, nam legitur, *Et ecce mulier in ciuitate quæ erat peccatrix*: vbi *in ciuitate*, poteſt iungi tam cum antecedentibus quàm cum ſequentibus. Et ſi quidem ſequentibus iungatur (vt interpres iunxit) expoſitum eſt. Si autem antecedentibus, demonſtrando mulierem in ciuitate, ſignificatur quòd non peregrina nec ruſticana, ſed ciuilis erat hæc mulier.

Peccatrix. Genus peccati non explicatur: ſed cùm mulier abſolute dicitur *peccatrix*, peccata carnis intelliguntur: vtpote mulieribus propria quoad infamiam. Vt cognouit, quòd Ieſus accubuiſſet in domo Phariſæi. Nacta commoditas mulieri huic ſignificatur ex accubitu Ieſu in domo Phariſæi, aut ex vicinitate, aut quod in eadem domo, in alia tamen contignatione habitaret: & fortè ſanguine iuncta erat Phariſæo: omnino enim neceſſitudo aliqua inter eos coniicitur, ex eo quòd mulier hæc auſa eſt Phariſæi domum introire tanquam commodam: præcipuè cùm Phariſæi huiuſmodi conſortia horrerent, aut horrere ſe ſimularent. An autem domus hæc Phariſæi fuerit in ciuitate Hieroſolymitana an in caſtello Bethaniæ, incertum habeo: textus iſte non dicit domum iſtam fuiſſe in ciuitate, ſed mulierem peccatricem in ciuitate: ſignificans quòd erat peccatrix in ciuitate Hieroſolymitana, & non explicans an tunc fuerit in Bethania, an in ciuitate. Attulit alabaſtrum. pyxidem ex alabaſtro, vnguenti.

Quomodo in domum Phariſæi ingredi auſa fuerit hæc mulier peccatrix?

Verſ. 38. Et ſtans. Corporalis ſitus ſignificatur. Retrò. ne inuerecundam putares & impudentis audaciæ. Idemque ſignificatur ex eo quòd non iuxta caput aut latus, ſed iuxta pedes Ieſu ſe locauit. Secus pedes eius. Deeſt *flens.* lachrymis cœpit rigare pedes eius: & capillis capitis ſui tergebat, & oſculabatur pedes eius, & vnguento vngebat. Non dicit *rigauit*, ſed *cœpit rigare*: quia ſtans in tantum prorupit fletum, vt antequam ſe inclinaret, inciperet rigare lachrymis pedes eius. Quatuor officia hic conſpice: abluere lachrymis pedes Ieſu, capillis tergere, oſculari eoſdem, & demum vnguento vngere. Nouum & inauditum genus oblationis ac ſacrificij pro peccatorum venia adinuenit hæc mulier, proculdubio à Spiritu Sancto inſpirata.

Quatuor Magdalenæ officia in Chriſtum.

Verſ. 39. Videns autem Phariſæus qui vocauerat eum, ait intra ſe, dicens: hic ſi eſſet propheta, ſciret vtique quæ & qualis eſt mulier quæ tangit eum: quia peccatrix eſt. Ignorantiæ perſonæ aſſcribit Phariſæus quòd Ieſus permittat pedes ſuos tangi à peccatrice: putans quòd ſi ſciret Ieſus illam eſſe peccatricem, non permitteret ſe tangi ab illa. Et hinc minorẽ concipit de Ieſu opinionem, non arbitrans etiam eum eſſe prophetam. Cum tamen etiam in hoc erraret Phariſæus: quia etiam veri prophetæ ignorant aliqua quæ ſunt facti: vt patet de Eliſeo, dicente: *Anima illius in amaritudine eſt, & Dominus celauit à me.* 4.Reg.4 27.

Phariſæum murmurantem

Verſ. 40. Et reſpondens Ieſus, dicit ad illum: Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait, Magiſter, dic.

Verſ. 41. Duo debitores erant cuidam fœneratori pro, *creditori*: vnus debebat denarios quingentos, & alius. pro, *alter*, quinquaginta.

Inſtruit Chriſtus.

Verſ. 42. Non habentibus autem illis vnde redderet, donauit vtriſque. Quis. pro, *vter* ergo. Deeſt *ipſorum.* Ita quòd legendum eſt, *vter ergo ipſorum dic* plus eum diligit pro, *diliget?*

Verſ. 43. Reſpõdens Simon dixit: æſtimo.

pro, *exiſtimo*. quia is cui plus donauit. At ille dixit ei, rectè iudicaſti.

Verſ. 44. Et conuerſus ad mulierem, dixit Simoni: vides hanc mulierem? intraui in domum tuam: aquam pedibus meis non dediſti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis ſuis. pro, *capillis capitis ſui*, terſit.

Verſ. 45. Oſculum mihi non dediſti: hæc autem ex quo intrauit, non ceſſauit oſculari pedes meos.

Verſ. 46. Oleo caput meum non vnxiſti: hæc autem vnguento vnxit pedes meos. propter quod dico tibi:

Verſ. 47. Remittuntur ei. pro, *eius*, peccata multa, quoniam dilexit multùm. Inuerſa concluſio infertur, nam ex dictis inferendum erat, quoniam remittũtur peccata eius multa, ideo diligit multum: & tamen infertur, quòd quia dilexit multum, ideo dimittuntur peccata eius multa. Solutio eſt, quòd hæc duo conuertibiliter ſeſe conſequuntur. Et propterea licet vtrumque inferre, & vtrumque Ieſus intulit: multa remiſſio, & multa dilectio, mutuò ſe inferunt: & ſimiliter parua remiſſio & parua dilectio. Sed vltra hoc docuit Ieſus in his verbis rationem cauſalitatis: quòd ſcilicet dilectio, eſt cauſa remiſſionis velut perficiens: remiſſio autem eſt cauſa dilectionis velut diſponens: diſponimur enim ad amandum benefactorem ex accepta remiſſione debiti: ſed non perficitur in nobis peccatorum remiſſio, niſi charitate diuinâ infusâ. Ne itaque intelligeremus ſimilitudinem de remiſſione debitarum pecuniarum, per omnia currere cum remiſſione peccatorum, mutauit Ieſus cauſalitatem. In remiſſione enim debitarum pecuniarum, ex remiſſione ſic diſponimur ad amandum, vt amor non perficiat remiſſionem: ſed ſequatur ad eam ex noſtra voluntate: In remiſſione autem peccatorum aliter eſt; nam remiſſio non perficitur niſi in dilectione, quæ etiam magis ex Deo eſt quàm ex nobis: quia infunditur gratuitò a Deo. Et propterea Dominus intulit, *remittuntur eius peccata multa, quoniam dilexit multùm*.

Dilectio & remiſſio ſunt ſibi mutuò cauſa.

Vnus dilectionis actus delet innumera peccata.

Vbi etiam nota quòd non dixit, *quia dilexit multoties*, ſed *multùm*: vt hinc diſcas non oportere ad delendum centum peccata, exigi centum actus diligendi, exigi centum contritiones: quoniam ſemel diligere multum, delet innumerabilia peccata.

Cui autem minus. pro, *parum*, ſeu *paululum*, dimittitur, minus. pro, *parum* diligit. Ecce altera concluſio adæquans dilectionem remiſſioni.

Quæſtio incidens.

Vbi magna occurrit quæſtio: quia ſequitur quòd Ioannes Baptiſta, cui parum dimittitur, parum diligat, ſi verum eſt vniuerſaliter, quòd *cui parum dimittitur, parum diligit*. Solutio eſt quòd ſermo Ieſu eſt formalis: hoc eſt, de debitoribus quatenus debitores ſunt, de peccatoribus inquantum peccatores ſunt: infra ſiquidem hanc latitudinem ſolam loquendo, vniuerſaliter verum eſt, quòd cui parum dimittitur, parum diligit: quod eſt dicere, quòd quantùm eſt ex beneficio remiſſionis parua remiſſio parit paruam dilectionem. Cum quo tamen ſtat quod aliunde cui parum dimittitur, maximè diligit, & ſic Ioannes Baptiſta maximè dilexit aliunde quàm ex remiſſione peccatorum eius.

Verſ. 48. Dixit autem ad illam, remittuntur tibi peccata.

Verſ. 49. Et cœperunt qui ſimul accumbebant, dicere intra ſe: quis eſt hic? Paulò ante Simon nec Prophetam reputabat Ieſum: modò autem ſtupens cogitat *quis eſt* [hic]. Et verè ſtupendum erat: quia non homo tantum ſed Deus erat hic. Qui etiam peccata dimittit?

Verſ. 50. Dixit autem ad mulierem: Fides tua te ſaluam fecit. Præter officia exteriora, duas in hac muliere internas virtutes habes ex verbis Ieſu: fidem ſcilicet & charitatem. Spes enim in officiis eius ſatis patebat: niſi enim ſperaſſet veniam, non tot feciſſet. Fides igitur per dilectionem operans, te ſaluam fecit.

Deus remittit peccata cooperantibus.

Signũ remiſſionis peccatorum.

Vbi prudens lector collige diuinam miſericordiam remittentem peccata, non remittere peccata nobis dormientibus, ſed cooperantibus fide, ſpe ac dilectione: ſine qua nulla eſt remiſſio, quantacunque ſit fides ac ſpes: Et ſignum in nobiſipſis hinc datum, ad cognoſcendum ſi nobis dimiſſa ſunt peccata multa, ſcilicet ſi diligimus multùm: nam ſi non diligimus multùm, non remittuntur peccata noſtra multa: & ſi remittuntur nobis multa noſtra peccata, diligimus multùm, iuxta has Domini regulas. Vade in pace, Sentiebat intùs mulier fructum magnum ex præſentia Ieſu, & propterea perceptâ veniâ peccatorum & commendatâ eius fide, non recedebat, niſi Ieſus ſuaui præcepto receſſum imperaſſet. Vnde non abſolutè dixit, *vade*, ſed addidit *in pace*: tum ad continuandum internam mulieris conſolationem, tum futurum illius ſtatum præſigendo pacificum: quod poſtea rei probauit ſucceſſus.

CAPVT VIII.

ET factum eſt deinceps: & ipſe iter faciebat per ciuitates. Deeſt *ſingulas* Legendum eſt: *Per ſingulas ciuitates*. vt intelligamus ſigillatim viſitari ciuitates à Ieſu, & non in genere prædicaſſe ipſum ciuitatibus. Et caſtella, prædicans & euangelizans regnum Dei. Materia prædicationis & annunciationis ſignificatur regnum Dei, non regnum mundi. In quo comprehenduntur omnes virtutes in hac vita: & omnis felicitas in futura. Et duodecim cum illo Comitantur Ieſum prædicantem vt diſcant omnia & vbique duodecim Apoſtoli. VERS. 1.

Hinc colligitur peccatricem præcedentis capituli eſſe Magdalenam.

Verſ. 2. Et mulieres aliquæ. Fœmineus ſexus non repellitur à ſocietate Ieſu. Quæ erant curatæ. dupliciter. Quoad animam. A ſpiritibus malignis Et quoad corpus. Et infirmitatibus. Intelligo tamen hæc reſpectiuè, non quòd omnes fuerint ægrotæ. Maria quæ vocatur Magdalene. Magnum argumentum hinc habetur quòd hæc Maria eſt illa peccatrix deſcripta in præcedenti capitulo: quoniam in appellatione nominum vſus præfertur, conſtat autem communi vſu nominum appellari Mariam Magdalenam peccatricem illam, ſic enim accepimus à Patribus noſtris, & illi ab auis, & illi ab atauis, &c. ita quòd vſus iſte ab Apoſtolorum tempore videtur incepiſſe. Propter quod Lucas tanquam à notiſſima appellatione deſcribit eam, quæ vocatur Magdalene. Dicitur autem quòd vocatur

Magda

Magdalena Etymon.

Magdalene à Magdalo Galilææ oppido, cuius erat domina: nullam enim aliam communis vſus vocat Magdalenam. De qua ſeptem dæmonia exierant. Perſeuerat Lucas in abſtinentia à turpibus adiectiuis huius mulieris. Noluit dicere quæ ſubiecta fuerat vniuerſis vitiis, ſed excuſando quodammodo eam & dæmones accuſando, dicit *de qua exierant ſeptem dæmonia*, ſeptem vitia quibus poſſidebatur à dæmoniis. Septenarius enim numerus vniuerſitatis eſt index Hebræo more: vnde & ſeptem Angeli, & ſeptem candelabra, &c. deſcribuntur, quia ſeptem dies apud Moyſen vniuerſa comprehendunt.

Septenarius numerus vniuerſitatē ſignificat.

Verſ. 3. Et Ioanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis. Non ſine myſterio Euangeliſta etiam coniugatam mulierem deſcribit ſequacem Ieſu: non quod inuito viro hoc faceret (quoniam Ieſus non venit ad dirimendum coniugia, qui venit ad implendum legem) ſed vt deuotionē mulieris ſimul & viri hoc concedentis, ad aliorum exemplum ſcriberet. Et Suſanna & aliæ multæ, quæ miniſtrabant ei. Morem fuiſſe aiunt apud Hebræos vt honeſtæ mulieres ſequerentur ſpirituales Doctores, qui diſcurrebant prædicando, & miniſtrarent eis de facultatibus ſuis. Et propterea antiquum ſectantes morem mulieres iſtæ ſequebantur Ieſum. De facultatibus ſuis. Hinc apparet quod non erant pauperes. imò ſi quæ pauperes quandoque comites erant (vt Salome mater filiorum Zebedæi) quæ non ad hoc ibant vt miniſtrarent de ſuis facultatibus, ſed ſolum vt audirent verbum Dei, viuebant vt veriſimile eſt ſumptibus iſtarum diuitum.

Honeſtæ mulieres apud Hebræos ſequebantur Doctores ſpirituales.

Verſ. 4. Cùm autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus. pro, *& de ſingulis ciuitatibus*, properarent ad eum, dixit per ſimilitudinem.

Parabola ſeminis.

Verſ. 5. Exiit qui ſeminat ſeminare. pro, *vt ſeminaret*, ſemen ſuum. Et dum ſeminat. pro, *ſeminabat*, aliud cecidit ſecus viam, & conculcatum eſt: & volucres cœli comederunt illud.

Verſ. 6. Et aliud cecidit ſupra. pro, *ſuper* petram: & natum aruit, quia non habebat humorem.

Verſ. 7. Et aliud cecidit inter ſpinas: & ſimul exortæ ſpinæ ſuffocauerunt illud.

Verſ. 8. Et aliud cecidit in terram bonam: & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat.

Verſ. 9. Interrogabant autem eum diſcipuli eius, quæ eſſet hæc parabola.

Verſ. 10. Quibus ipſe dixit. Vobis datum eſt noſſe myſteriū. pro, *myſteria*, regni Dei: cæteris autem in parabolis: vt videntes nō videant, & audientes non intelligant. Hæc verba vide expoſita Marc. 4. Reliqua ſpectantia ad hanc parabolam vide expoſita Matth. 13.

Verſ. 11. Eſt autem hæc parabola: Semen eſt verbum Dei.

Verſ. 12. Qui autem ſecus viam, hi ſunt qui audiunt: deinde venit diabolus & tollit verbum de corde eorum, ne credentes ſalui fiant.

Verſ. 13. Nam qui ſupra. pro, *qui autem ſuper* petram: qui cùm audierint cum gaudio ſuſcipiunt verbum: & hi radices. pro, *radicē*, non habent: quia. pro, *qui*, ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.

Verſ. 14. Quod autem in ſpinas cecidit: hi ſunt qui audierunt, & à ſolicitudinibus, & diuitiis, & voluptatibus vitæ euntes ſuffocantur, & non referunt fructum.

Verſ. 15 Quod autem in bonam terram: hi ſunt qui in corde bono, & optimo. pro, *honeſto, & bono.* Significatur enim cor honeſtum à morali virtute, bonum autem ab exercitio vtili. Diuerſitas ſiquidem cordium diuerſis gradibus electorum ſignificatur: alij etiam ſibiipſis tantùm, alij ſibi, & aliis boni ſunt in ſtudiis ſuis: dum alij cor applicant contemplatiuæ vitæ, aut ſoli propriæ ſaluti, alij vitæ actiuæ aut aliorum incumbunt ſpirituali ſaluti. Audientes verbū retinent & fructum afferunt in patientia. Non ſufficere cor honeſtum & vtile niſi adſit patientia in ſuſtinendo aduerſa & iniurias quaſcunque edocet Dominus à ſimilitudine terræ, quæ quantumuis optima non affert fructum niſi patiendo aratrum & ſimilia.

Diuerſitas cordium, diuerſitas electorum.

Verſ. 16. Nemo autem lucernam accendens, operit eam vaſe, aut ſubtus. pro, *ſubter*. lectum ponit: ſed ſuper candelabrum ponit vt intrantes videant lumen. Dixerat, *vobis datum eſt noſſe myſteria regni Dei*: ne intelligerent ſibi ſolis credita hæc myſteria, ſed ad hoc manifeſtata vt prædicent mundo, monſtrat ex triplici capite quod debent hæc prædicare aliis. Primum caput penès intentionem ipſius Ieſu attenditur: & declaratur ex ſimilitudine accendentis lucernam. Sicut enim accendens lucernam, non accendit vt occultet, ſed vt luceat; ita ego non accendo lucernam, Euangelicam lucem in vobis ad operiendam eam ſed ad ponendum ſuper candelabrum Eccleſiæ meæ: vt intrantes in Eccleſiam meam, videant Euangelicum lumen.

Ex triplici capite ſuos ad manifeſtandum mūdo credita ſibi myſteria hortatur Chriſtus.

Verſ. 17. Non eſt enim occultum quod non manifeſtetur: nec abſconditum quod non cognoſcatur, & in palam. pro, *apertum*, ſeu *propatulum* veniat. Secundum caput penes naturam ſeu conditionem rerum euangelicarum attenditur: quia ex natura ſunt honeſta, neceſſaria & vtilia ad ſalutem humani generis: hæc enim ratio ſignificatur dicendo, *non eſt enim occultum*, Euangelicum aliquid, *quod non manifeſtetur*, &c.

Verſ. 18. Videte ergo quid. pro, *quomodo* audiatis: Hinc clarè apparet quòd de doctrina ſua, de myſteriis Euangelij dixit, *non eſt aliquid occultum quod non manifeſtetur*: alioquin non intuliſſet monitionem hanc, *videte igitur quomodo audiatis*, ad prædicandum aliis & non pro vobis ſolis. Qui. pro, *quicunque*, enim habet, dabitur illi: & quicunque nō habet, etiam quod putat ſe habere, auferetur ab illo. Tertium caput penès eorum proprium damnum & lucrum attenditur. Et intendit quòd quicunque myſteriorum notitiam habet recto vſu [illegible]ſtabitur: dabitur enim rectè vtenti habitis, amplior adhuc notitia: ab eo autem qui non habet per rectum vſum, qui habitis non rectè vtitur (quod perinde eſt ac non habere) etiam quod putat ſe habere, auferetur ab illo: datur enim in reprobum ſenſum vt abutatur habitis aut etiam naturalibus: vt latius Matthæi c. 13. declarauimus.

Auferetur ab eo qui non habet.

Verſ. 19. Venerunt autem ad illum mater & fratres eius. Hic aduentus matris clariùs deſcribitur Marc. 3. Intellige autem fratres Hebraico more conſanguineos. Et non poterant adire eum præ turba.

Fratres intellige conſanguineos.

Verſ. 20. Et nunciatum eſt illi, Mater tua & fratres tui ſtant foris, volentes te videre.

Verſ. 21. Qui reſpondens, dixit ad eos; mater mea & fratres mei hi ſunt, qui verbum Dei audiunt & faciunt. Prædicabat actu Ieſus dum hoc ei diceretur: vt Matthæus, 12. teſtatur. Et propterea ſecundùm naturam negotij diuini, matrem & fratres appellauit audientes & facientes verbum Dei.

Verſ. 22. Factum eſt autem in vna dierum: & ipſe aſcendit in nauiculam. pro, *nauim*, & diſcipuli eius: & ait ad illos, transfretemus trans ſtagnum. Et aſcenderunt. pro, *receſſerunt*. Significatur enim executio nauigationis, non conſcenſus diſcipulorum in nauim.

Verſ. 23. Nauigantibus autem eis, obdormiuit: & deſcendit procella venti in ſtagnum: & compellebantur. pro, *complebatur*, ſupple aquis, & periclitabantur.

Verſ. 24. Accedentes autem ſuſcitauerunt eum, dicentes, præceptor. Repetendum eſt: & legendum: *Præceptor, præceptor, perimus*. Timor & inſtantia ſuſcitantium duplicatione ſignificatur. At ille ſurgens. pro, *expergeſactus*, increpauit ventum & tempeſtatem aquæ: & ceſſauit: & facta eſt tranquillitas.

Motum maris ſedat Chriſtus.

Verſ. 25. Dixit autem illis, vbi eſt fides veſtra? Qui timentes, mirati ſunt, adinuicem dicentes: Quis putas hic eſt? quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei. Vide Matth. 8. & Marc. 4. expoſita circa hoc miraculum in nauicula.

Verſ. 26. Et nauigauerunt ad regionem Geraſenorum. pro, *Gadarenorum*. quæ eſt contra Galilæam.

Verſ. 27. Et cùm de naui egreſſus eſſet ad terram, occurrit illi vir. Deeſt, *è ciuitate*. Significatur enim homo ciuilis. Qui habebat dæmonium. pro, *dæmonia*, iam. Deeſt, *à*. Legendum enim eſt: *iam à* temporibus multis. vt antiqua ſignificetur vexatio, & veſtimento non induebatur, neque in domo manebat, ſed in monumentis.

Verſ. 28. Is vt vidit Ieſum, procidit ante illum: & exclamans voce magna, dixit: quid mihi & tibi eſt Ieſu fili Dei altiſſimi? obſecro te ne me torqueas.

Verſ. 29. Præcipiebat enim ſpiritui immundo vt exiret ab homine. Hinc claré patet præceptum Ieſu ad exeundum fuiſſe tormentum Diaboli: erat enim compulſiuum ad exeundum contra libertatem tum potentiæ, tum voluntatis ipſorum dæmonum: & propterea torquebat eos. Multis enim temporibus arripiebat. pro, *corripuerat*, illum. & vinciebatur catenis, & compedibus cuſtodiebatur: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deſerta.

Præceptum Ieſu vt exeat dæmon eſt ipſum tormentum.

Verſ. 30. Interrogauit autem illum Ieſus. Non interrogat vt cognoſcat ignotum aliquid, ſed vt magnitudo miraculi cognoſcatur: & humana miſeria, quâ vnus homo multitudini ſubiectus erat dæmonum, perpendatur ex hac occaſione. Dicens: quod tibi nomen eſt? At ille dixit: Legio: quia intrauerant dęmonia multa in eum.

Verſ. 31. Et rogauerunt illum ne imperaret illis: experiméto enim ſentiebant quòd ſolo imperio poterat illos compellere. Vt in abyſſum irent. Nó quod timerent ſubmergi aut ſuffocari in aquis: ſed ne in locum carceris, vbi omnino ligata eſſet eorum potentia, mitterentur.

Verſ. 32. Erat autem ibi grex porcorum multorum paſcentium in monte. Marci 5. dicitur *circa montem*: vt intelligamus in infima parte montis porcos fuiſſe. Et rogabant eum vt permitteret eis in illos ingredi. Hinc clare apparet poteſtatem dæmonum ligatam eſſe non ſolùm reſpectu hominum, ſed etiam rerum aliarum: alioquin non rogaſſent Ieſum vt permitteret eis ingreſſum in porcos. naturali ſiquidem ſua potentiâ hoc poſſunt. Et permiſit illis.

Verſ. 33. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abiit grex per præceps in ſtagnum: & ſuffocatus eſt. Si rationem damni quæris, nulla eſt quæſtio: quia Dominus vniuerſorum eſt Ieſus. Si verò rationem facti ad literam quæris, apparet hoc ideo permiſſum vt cognoſcamus quantum debet humanum genus diuinæ prouidentiæ, quæ non permittit homines qui à dęmoniis vexantur, occidi ab illis: facillimè enim potuiſſent hominē illum quem tanto tempore vexauerant, occidere, qui tam facilè potuerunt duo millia porcorum ſubmergere. Vt diuinæ itaque gratiæ tribuamus quicquid non patimur à dæmoniis, docere voluit hoc facto.

Dæmones intrant in porcos Chriſto permittente.

Verſ. 34. Quod vt viderunt factum qui paſcebant, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem & in villas.

Verſ. 35. Exierunt autem videre. pro, *vt viderent*, quod factum eſt: & venerunt ad Ieſum: & inuenerunt hominem ſedentem, à quo dæmonia exierant. veſtitum, ac ſanâ mente, ad pedes eius: & timuerunt.

Verſ. 36. Nunciauerunt autem illis: qui venerant ex ciuitate. Et qui viderant quomodo ſanus factus eſſet à legione. pro, *à dæmoniis agitatus*.

Verſ. 37. Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Geraſenorum. pro, *circumiacentis regionis Gadarenorum*, vt diſcederet ab ipſis. Vide differentiam inter iſtos & Nazarenos: iſti enim quamuis damnum paſſi, rogant Ieſum vt recedat: illi autem nullo damno affecti, ad præcipitandum eum concurrerunt. Quia magno timore tenebantur. ne iacturam maiorem incurrerent. Reliqua circa geſta in hac regione Gadarenorum, vide expoſita Matth. 8. & Marc. 5. Ipſe autem aſcendens nauim, reuerſus eſt.

Verſ. 38. Et rogauit illum vir à quo dæmonia exierant vt cum eo eſſet. Dimiſit autem eum Ieſus, dicens,

Verſ 39. Redi in domum tuam: & narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per vniuerſam ciuitatem, prædicans quanta illi feciſſet Ieſus.

Verſ. 40. Factum eſt autem cùm rediſſet Ieſus, excepit illum turba, erant enim omnes expectantes eum. Deuotio populi Galilæi (non Phariſæorum & Scribarum) ſignificatur.

Verſ. 41. Et ecce venit vir cui nomen Iairus: & ipſe princeps ſynagogæ erat: &

cecidit

cecidit ad pedes Ieſu, rogans eum vt intraret in domum eius:

Verſ. 41. Quia vnica filia erat ei ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit. Superfluit *& contigit.* Dum autem ipſe iret, à turbis comprimebatur. pro, *turba ſuffocabant eum.* Deſcribit Euangeliſta iuxta humanum morem loquendi concurſum turbarum, ita conſtringentium, vt in ſimilibus conſtrictionibus ſolemus dicere, quòd ſuffocant illum.

Æquale tempus puellæ morientis & fluxus ſanguinis mulieris ſanatæ.

Verſ. 43. Et mulier quædam. pro, *quæ*, erat in fluxu ſanguinis ab annis duodecim. Æquale tempus ætatis puellæ & ægritudinis huius mulieris, non caſu narratur, ſed ex intellecto ab Euangeliſta myſterio quare diuina prouidentia miracula hæc ſecundum hanc temporis æqualitatem diſpoſuit: ad myſterium enim myſtici ſenſus hæc ſpectare cognouit. Quod claré manifeſtatum eſt à ſacris doctoribus: ſed à nobis tacetur, quia ſolus ſenſus literalis ſub noſtri propoſiti intentione comprehenditur. Quæ in medicos erogauerat, pro, *inſumpſerat*, non enim donauerat, ſed ſumptu conſumpſerat. Omnem ſubſtantiam ſuam, nec ab vllo potuit curari,

Verſ. 44. Acceſſit retrò, & tetigit fimbriam veſtimenti eius: & confeſtim ſtetit fluxus ſanguinis eius.

Verſ. 45. Et ait Ieſus: quis eſt qui me tetigit? Negantibus autem omnibus. Horum negatio referenda videtur ad contactum ex propoſito ad differentiam contactus ex impulſu: ita quòd omnes negarunt ex propoſito illum contigiſſe. Petri autem & diſcipulorum verba de contactu quouis modo intelligenda ſunt: vt ſic veriqué verum dixerint. Dixit Petrus & qui cum illo erant: Præceptor, turbæ te comprimunt & affligunt pro, *affligunt*. Crebra enim afflictio ſignificatur. Et dicis quis me tetigit?

Verſ. 46. Et dixit Ieſus, tetigit me aliquis. Aſſertiuè legenda ſunt: affirmat enim Ieſus quòd aliquis tetigit eum tactu ex propoſito. Quod & manifeſtat, ſubiungens: Nam & ego noui virtutem ſanatiuam de me exiſſe, exequendo effectum ſanationis.

Verſ. 47. Videns autem mulier quia non latuit, tremens venit & procidit ante pedes eius: & ob quam cauſam tetigerit eum, indicauit coram omni populo: & quemadmodum confeſtim ſanata ſit. Quia miracula ſua Ieſus ordinabat magis ad propagandam fidem noui Teſtamenti quàm ad ſalutem corporum, & ſciebat futurum tunc eſſe vt nunciaretur Iairo mors filiæ, & propterea oportere Iairi fidem confortari, ideo miraculum hoc manifeſtari voluit præſente Iairo, vt fides illius roboraretur & augeretur.

Verſ. 48. At ipſe dixit ei. filia. Deeſt, *confide*. Legendum eſt, *Confide filia*. Tremebat enim mulier illa: & propterea confortatur à Ieſu. Fides tua te ſaluam fecit. Etiam verbo manifeſtat coram Iairo quò tendit ſua intentio, & quomodo obtinentur miracula. Audientes enim quod fides illius mulieris in ipſum Ieſum ſanauit eam, diſcere debebant credendum eſſe in ipſum. Vade in pace.

Miracula ſua Chriſtus ordinabat magis ad propagandam fidem noui Teſtamenti, quàm ad ſalutem corporum.

Verſ. 49. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem. pro, *à principe*, ſynagogæ. Non quòd ab alio principe nuncius veniret ad Iairum, ſed quòd à domo ipſius Iairi principis nuncius veniebat. Et ſignificatur per hoc quòd erat certus nuncius mortis, domeſticus & non caſu nuncians mortem puellæ. Dicens ei: quia mortua eſt filia tua, noli vexare illum. pro, *magiſtrum*. Sperabant enim quod poſſet fortè illam ſanare dum viueret: ſed poſtquam mortua eſt, nullam habebant ſpem quòd poſſet ipſam reſuſcitare, & propterea dicunt: noli vexare magiſtrum. Ac ſi dicant, negotium eſt deſperatum.

Verſ. 50. Ieſus autem audito hoc verbo, reſpondit patri puellæ: Noli timere. Inuaſerat enim eum timor irreparabilis vitæ propriæ filiæ. Crede tantùm. Ecce propter quid voluit manifeſtari miraculum curatæ mulieris. Et ſalua erit.

Verſ. 51. Et cùm veniſſet ad domum, non permiſit intrare ſecum quenquam. in aulam in qua iacebat mortua puella. Niſi Petrum & Iacobum & Ioannem, & patrem & matrem puellæ.

Verſ. 52. Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit: nolite flere: non eſt mortua puella. mihi, ſeu apud me, quamuis verè ſit mortua. Sed dormit. quoniam tam facilè poſſum eam ſuſcitare à morte quam excitatur aliquis à ſomno.

Verſ. 53. Et deridebant eum. non intelligentes myſterium verborum Ieſu. Et hæc deriſio ad cumulum ſpectat teſtimonij veræ reſuſcitationis ſubſecutæ. Scientes quia mortua eſſet.

Verſ. 54. Ipſe autem. deeſt, *eiectis foras omnibus*. Eiecit ſiquidem omnes quos inuenit in aula in qua iacebat puella mortua: & remanſit cum iis qui cum eo ingreſſi erant quinque perſonis, in textu nominatis. Tenens manum eius, clamauit, dicens: puella ſurge. Imperando ſuſcitat ac ſi à ſomno excitaret, tenendo manum & clamando: vt experimento cognoſcerent myſterium verborum quæ dixerat, *non eſt mortua puella ſed dormit.*

Filiam Iairi ſuſcitat Chriſtus.

Verſ. 55. Et reuerſus. pro, *conuerſus*, eſt ſpiritus eius. Deſcribit enim Lucas ſpiritum puellæ ad ſimilitudinem conuerſi ad corpus: tanquam prius auerſus fuerit à corpore. Et verè quadrat ſimilitudo: nam in morte ſpiritus auertitur à corpore deſinendo animare ipſum: in ſuſcitatione autem quaſi conuertitur ad viuificationem corporis. Et ſurrexit continuò. Vt perfectum miraculum non ſolum reſtitutæ vitæ, ſed valetudinis monſtraretur. Surrexit enim & ambulauit: vt alter Euangeliſta teſtatur. Et iuſſit illi dari manducare. pro, *ad manducandum*. Vt omniquaque veritas miraculi comprobaretur: & nullus relinqueretur locus ſuſpicandi phantaſma eſſe.

Verſ. 56. Et ſtupuerunt parentes eius. Quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat. Semper prudens magiſter inuenitur Ieſus: cùm oportuit manifeſtari miraculum curatæ fœminæ voluit non latere: modò autem quia non imminebat ibi neceſſitas firmandi fidem præſentium, indicit ſilentium, humilitatis affectu vero: vt alias declarauimus.

CAPVT IX.

VERS. 1.

Apoſtolos data illis ſuper dæmonia & languores poteſtate, ad prædicandū mittit Chriſtus.

Conuocatis autē Ieſus duodecim Apoſtolis dedit illis. Verè Deū ſe eſſe comprobat, dando aliis poteſtatem ſuper dæmones & ægritudines: vix enim inuenti sūt aliqui qui haberent huiuſmodi poteſtatem: Ieſus autem non ſolùm habet, ſed dat aliis. Virtutem & poteſtatem. pro, *poteſtatem & authoritatem.* Data poteſtas, clarè monſtrat conceſſum Apoſtolis vt ex poteſtate miracula facerent, & non ſolùm precando. Data verò authoritas monſtrat dignitatem ac præſidentiam quandam, Super omnia dæmonia & vt languores curarent. Crediderim ego diſtribuendas poteſtatem & authoritatem ſic, vt authoritas intelligatur ſuper omnia dæmonia, poteſtas verò ſuper curandos languores. Quadrat ſiquidem hic intellectus illi ſententiæ, quā Dominus dixit: *Hoc genus dæmoniorum non eiicitur niſi in oratione & ieiunio.*

Verſ. 2. Et miſit illos prædicare. Hactenus duxerat ſecum duodecim Apoſtolos, vt diſcerent à doctrina & exemplo ipſius: modò inſtructos mittit ad prædicandum. Regnum Dei. Illud idem quod ipſe prædicat, mandat ab Apoſtolis prædicandum: non reſeruans ſibi altius aliquid. Et ſanare infirmos. Non ſolùm dedit poteſtatem curandi: ſed etiam præcepit vſum poteſtatis.

Verſ. 3. Et ait ad illos. Poſt iniunctum officium, poſt datam poteſtatem, modum eundi diſponit expeditum. Nihil tuleritis in via. pro, *in viam*, hoc eſt, pro via, pro viatico. Vniuerſa enim ſolita deferri à viatoribus, prohibet. Et vt clariùs intelligatur, deſcendit ad ſpecies quinque vt ex his alia quæ non nominatur, intelligamus: puta poculum, cuius nulla fit in ſpecie mentio. Neque virgam. pro, *virgas*, hoc eſt, arma quæcumque etiam minima: qualia ſunt virgæ. Neque peram. cum cibariis: neque panem: Non ſolùm diuerſa cibaria ſed etiam panem portandū prohibet. Neque pecuniam. pro ſumptu occurrente Neque duas. pro, *binas* tunicas habeatis. Duplicata prohibet veſtimenta: hoc eſt vnam tunicam pro itinere & alteram pro quiete: non enim prohibet veſtiri diſcipulos pluribus veſtimentis, ſed mutatoria prohibet indumenta.

Quinque prohibentur Apoſtolis.

Verſ. 4. Et in quamcunque domum intraueritis, ibi manete, & inde ne exeatis. Legendum eſt affirmatiuè, *& inde exite.* Non præcipit Ieſus clauſos manere domi, ſed præcipit non mutari domum, quamdiu in eadem eſſent ciuitate. Hoc enim ſignificatur dicendo: *Et inde*, hoc eſt, non ex alia domo, *exite*, cùm migrabitis in aliam ciuitatem. Si enim mutata fuiſſet domus non manſiſſent in eadem, donec exirent ex ciuitate: & ſic non inde exirent.

Verſ. 5. Et quicumque non receperint vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum veſtrorum. pro, *è pedibus veſtris*, excutite in teſtimonium ſupra. pro, *aduersùs.* illos. tanquam indignos regno cœlorum, tanquam nihil commune habentes cum ciuibus cœleſtibus.

Verſ. 6. Egreſſi autem circumibant per caſtella, euangelizantes & curantes vbique. Efficaciam poteſtatis acceptæ, executione curationum non in vno loco, ſed vbique circumeundo caſtella, comprobant.

Verſ. 7. Audiuit autem Herodes Tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæſitabat. Hinc apparet quòd verba Herodis relata Matth. 14. (ſcilicet, *hic eſt Ioannes Baptiſta, ipſe ſurrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo*) non aſſerendo ſed conferendo cum ſuis domeſticis dicta ſunt: vt dubiæ mentis homines ſolent in aliquam partem argumentando declinare. Et quòd diceretur

Varia apud Herodē opiniones de Chriſto.

Verſ. 8. A quibuſdam quia Ioannes ſurrexit à mortuis: à quibuſdam vero quia Elias apparuit: ab aliis autem quia propheta vnus de antiquis ſurrexit.

Verſ. 9. Et ait Herodes, Ioannem ego decollaui: quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. vulpino conſilio, non ſtudio vitæ aut doctrinæ bonæ.

Verſ. 10. Et reuerſi Apoſtoli narrauerunt illi quæcumque fecerunt. Ideo hoc ſcriptum eſt vt inde diſcant miſſi referre geſta, & Prælati ſtudioſos ſe exhibere ad audiendum, quæ Prædicatores eorum dicunt. Et aſſumptis illis ſeceſſit ſeorſùm in locum deſertum qui eſt Bethſaidæ. pro, *ciuitatis quæ vocatur Bethſaida.* Significatur enim quòd eſt locus infra diſtrictum ſeu territorium illius ciuitatis.

Studioſi ſint Prælati ad audiendum quæ prædicatores eorum dicunt & faciunt.

Verſ. 11. Quod cùm cognouiſſent turbæ, ſecutæ ſunt illum. Et excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei. Quamuis ſeorſum quietis causâ ſeceſſiſſet, deuotione tamen turbarum vincitur: & omiſsâ orationis quiete, ſuſcipit benignè turbas, docens eas de regno Dei. Et eos qui curâ. pro, *curatione*, indigebant ſanabat.

Verſ. 12. Dies autem cœperat declinare: & accedentes duodecim, dixerunt illi. Dimitte turbas, vt eūtes in caſtella villaſque quæ circa ſunt diuertant, & inueniant eſcas: quia hîc in loco deſerto ſumus

Verſ. 13. Ait autem ad illos, vos date illis manducare. At illi dixerunt: Non ſunt nobis plus quā quinque panes & duo piſces, niſi fortè. Superfluit. *forte.* nos eamus & emamus in omnem hanc turbā eſcas Hæc verba ad monſtrandā impoſſibilitatem dandi ad manducandum turbæ illi, apponuntur ab Apoſtolis: primùm enim excuſarunt ſe quia non habent niſi quinque panes & duos piſces: & modò apponunt rationem omnimodæ impoſſibilitatis: quia nec habent vnde poſſint emere. Hoc enim reuerenter ſignificant, ſubiungendo *niſi nos eamus & emamus*: ſubaudientes quod tu noſti eſſe nobis impoſſibile. Vnde etiam Lucas ſubiungit magnam multitudinis quantitatem: vt intelligamus impoſſibilitatem ſignificatam tali loquendi modo hominibus referentibus conſueto.

Miraculum quinque panum in quinque millia hominum.

Verſ. 14. Erant autem ferè virorum quinque millia. Ait autem ad diſcipulos ſuos; Facite illos diſcumbere per conuiuia. pro, *per diſcubitus.* quinquagenos. Significatur enim quòd diſtributi ſunt ſic quòd quinquaginta in ſingulo erant diſcubitu: omnia enim ordinatè Ieſus diſponebat.

Verſ. 15. Et ita fecerunt & diſcubuerunt. pro *fecerunt diſcumbere*, omnes. Effectus ſubiectus præſidentibus diſcipulis ſignificatur.

Verſ. 16. Acceptis autem quinque panibus & duobus piſcibus reſpexit. pro, *ſuſpexit.* in cœlum

in cœlum. vt omnes viderent diuina virtute fieri ſubſequutum miraculum. Et benedixit illis.

Benedictio ad multiplicationem ſpectat.

hoc eſt, multiplicauit: benedictionem enim ad multiplicationem ſpectare ſacra Scriptura in multis teſtatur locis. Et fregit, propriis manibus: vt etiam ſic virtutem naturæ aſſumptæ monſtraret. Et diſtribuit diſcipulis ſuis vt ponerent ante turbas.

*Verſ.*17. Et manducauerunt omnes & ſaturati ſunt. Et ſublatum eſt quod ſuperfluit illis, fragmentorum cophini duodecim. Vt ſuperflua fragmenta comprobarent etiam non fuiſſe phantaſma, ſed veros panes & veros piſces.

*Verſ.*18. Et factum eſt cùm ſolus. pro, *ſolitarie*, hoc eſt, ſine turba: nam diſcipuli erant cum eo. Eſſet orans, erant cum illo & diſcipuli, & interrogauit illos. Hinc apparet quòd non de actuali oratione dixit, *cùm ſolitarie eſſet orans*, ſed de tempore & loco electo ad vacandum orationi: nam ſtultum eſt intelligere, quòd cùm actualiter oraret, interrogauit diſcipulos: ſed deſcribitur quòd in loco & tempore electo ad orationis quietem ſine turba, medio tempore quo repetenda intermittitur oratio, interrogauit Ieſus diſcipulos ſuos de ſeipſo. Et aptè orationis tempori miſcetur huiuſmodi interrogatio: vt inde incipiat manifeſtare eis myſterium paſſionis & mortis ſuæ, ſimul & accendat eos ad martyrium: hæc enim omnia intermedio orationum tempori congruunt. Dicens: Quem me dicunt eſſe turbæ?

Turbarũ de ſe opinionem à diſcipulis ſuis inquirit Chriſtus.

*Verſ.*19. At illi reſponderunt & dixerunt, Ioannem Baptiſtam: alij autem Eliam: alij verò quia vnus propheta de prioribus ſurrexit.

*Verſ.*20. Dixit autem illis, vos autem quẽ me eſſe dicitis? Reſpondens autem Simon Petrus, dixit, Chriſtum Dei. Lucas nec Petri reſponſionem integre, nec verba Domini ſubiuncta narrat: & propterea vide hæc Matth. 15. integrè & diffusè ſcripta.

*Verſ.*21. At ille increpans illos. pro, *interminatus illis*. Significatur enim comminatio quędam adiecta præcepto. Præcepit ne cui dicerent hoc. ſcilicet, quòd ipſe eſſet Meſſias. Sciebat enim hoc non eſſe prædicandum vſque poſt reſurrectionem: quoniam (vt rei probauit euentus) ſtatim vt acclamatus eſt Meſſias, fuit delatus ad Pilatum tanquam reus læſæ maieſtatis & crucifixus. Verùm conſidera, quòd Ieſus prædicabat factis miraculorum & nouæ doctrinæ regni Dei, & doctrinæ diuinitatis ſuæ, ſe eſſe Meſſiam: quamuis nec prædicaret, nec vellet prædicari ſub titulo Meſſiæ. Cùm hoc tamen priuatis ſermonibus aſſerebat ſe Meſſiam.

Statim vt Ieſus acclamatus eſt Meſſias delatus eſt ad Pilatum.

*Verſ.*22. Dicens: quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus & principibus ſacerdotum, & Scribis, & occidi, & tertià die reſurgere. Poſtquam diſcipulos inſtruxerat, & illi crediderant ipſum eſſe verum Meſſiam, incipit eis aperire futuram paſſionem & mortem ſuam: vt abſtraheret eos ab appetitu gloriæ humanæ, & aliorum temporalium honorum comitantium humana regna: expectabatur enim Meſſias rex magnus, redintegraturus regnum Iſrael. Ne itaque intrent in ambitioſas, aut mundanas appetitiones, proponit eis ſtatim ignominias paſſionis & mortis ſuæ.

*Verſ.*23. Dicebat autem ad omnes. Tacet Lucas hoc in loco verba Petri (*abſit à te Domine*) & reſponſionem Ieſu ad eum: & tranſit ad ſubiuncta verba Ieſu ad omnes diſcipulos & non ad ſolum Petrum. Si quis vult. Non ſufficit cœleſti magiſtro prædicere eis mortem propriam, ſed adiunxit neceſſitatem imminentem cuique ſuo diſcipulo patiendi: vt non ſolum abſtraherentur ab appetitu vanorum, ſed præpararent ſe ad perpeſſionem malorum. Poſt me venire. Dixerat quòd tertia die eſſet reſurrecturus, proculdubio ad immortalem vitam & regnum æternum. ſciebátque omnes cupere participes fieri tantæ felicitatis, & propterea viam veniendi ad corregnandum ſecum, intendit declarare: proponens ſub conditionali, quòd ſi quis vult poſt me reſuſcitatum & regnantem venire, oportet, opus eſt vt faciat hæc.

Neceſſitatem patiendi ſuis edicit Chriſtus.

Abneget ſemetipſum. Ecce primum. Magnum eſt hominem abdicare a ſe exteriora bona, ſed longe maius eſt abdicare à ſe ſeipſum: hoc eſt, proprium velle, proprium ſapere, & alia huiuſmodi ſpectantia ad interiorem animi partem: & tamen hoc eſt primum quod exigitur ad perueniẽdum ad Ieſum regnantem. Et tollat crucem ſuam quotidie. Superfluit *quotidie*. Secundum quod exigitur, ad corporis cruciatus ſpectat: quos oportet vel voluntarios ſubire exercitationibus pœnitentialibus, vel illatos ab aliis ſuſtinere: regulare enim eſt electos pati in hac vita. Et omnes paſſiones appellatione crucis comprehenduntur. Et ſequatur me. Non corporali greſſu, ſed quòd ratio actionum & paſſionum eius ſim ego: alioquin fruſtra abnegaret ſeipſum & tolleret crucem ſuam.

Abnega temetipſum.

& ſequere Chriſtum.

*Verſ.*24. Qui. pro, *quicunque*. enim Rationem neceſſitatis horum trium reddit ex lucro & damno. Et inchoat à ſecundo: ſcilicet *tollat crucem ſuam*, quæ contrariatur vitæ corporali. Voluerit. ſine me. Animam ſuam. hoc eſt, vitam ſuam. ſaluam facere. ſimpliciter & abſolute, nõ hîc aut nunc, non certo loco, aut certo tempore, vt Dei cultores intendunt ſaluare fidem ſuam: ad fideles enim loquitur, credentes & ſperantes veram ſalutem in alia vita. Perdet illam. æternaliter. Nam qui. pro, *quicunque autem*, perdiderit animam ſuam. hoc eſt, vitam ſuam. Propter me. Hic prudens lector perpendere potes quod ex iſta particula *propter me*, habetur quòd cùm dixit; *quicunque enim voluerit*, intelligitur *ſine me*. Saluam. Præponi debet pronomen *his*: & legi. Hic ſaluam faciet illam. ad emphaſim faciendam eius quod inopinabile apparet: vt qui perdit vitam ſuam, ipſemet ſaluet eam, in æternum. Hæc enim eſt noua Ieſu Chriſti doctrina ſaluberrima.

Anima pro vita.

*Verſ.*25. Quid enim proficit homini ſi lucretur vniuerſum mundum. Reddit rationem primi, ſcilicet *abneget ſemetipſum*: comparando lucrum totius mundi ad damnum ſuiipſius, ſatis clarè: ſupponendo (vt eſt) quòd abnegans ſeipſum hîc, ſeruat ſeipſum, non abnegans autem ſeipſum, perdit ſeipſum aut iacturam ſui facit. Seipſum autem perdat & detrimentum ſui faciat. pro *aut iacturam ſuiipſius faciat*: Vterque modus ruinæ propriæ ſignificatur: vel tanquam incurrendo ſeu patiendo iacturam ſuiipſius. Altero enim iſtorum modorum reprobi omnes damnantur. Et alludit hic ſermo ad negotiatores, qui ob ſpem magni lucri aut ſponte nonnulla à ſe abdicant, aut non curant incurrere

Quid prodeſt homini lucrari mundum, & ſeipſum perdere.

illorum iacturam. Similiter enim reprobi, vel tanquàm voluntarie poſtponunt ea quæ ſunt ſpiritus, vel appetitiones malas proſequentes, incurrunt æternæ damnationis iacturam.

Verſ. 26. Nam qui me. pro, *quicunque enim me:* & meos ſermones. Reddit rationem tertii (ſcilicet *& ſequatur me*) ex pœna & præmio. Et pœna quidem clare ſignificatur in litera: præmium autem per locum ab oppoſito intelligendum reliquit. Erubuerit. Non dicit, quicunque non crediderit, ſed, *qui erubuerit me*, hoc eſt, erubuerit confiteri fidem meam, laudem meam, doctrinam meam, & huiuſmodi: eſt enim de neceſſitate ſalutis exterior confeſſio: quam omittit erubeſcens. Intellige concurrentibus debitis circūſtantiis: quia eſt præceptū affirmatiuum. Erubeſcere tamen Chriſtum, importat actum ſemper vitioſum: quoniam importat actum poſitiuæ erubeſcentiæ de re optima. Et propterea erubeſcere Chriſtum ex ſuo genere, peccatum mortale eſt, poſſet tamen propter imperfectionem actus, eſſe peccatum veniale. Hunc filius hominis erubeſcet. Metaphorica eſt locutio, ſicut Deus dicitur iraſci. Ieſus enim erubeſcet quoad effectum, illum qui erubuit Chriſtum hîc: quia non agnoſcet eum inter ſuos, abiiciet illum à ſuis, indignum ſuis habebit illum. Cùm venerit in maieſtate. pro, *gloria:* ſua & patris & ſanctorum Angelorum.

Exterior Chriſti confeſſio eſt de neceſſitate ſalutis.

Verſ. 27. Dico autem vobis verè: ſunt aliqui hîc ſtantes qui non guſtabunt mortem donec videant regnum dei. Ne putaretur longiore ſpe expectandum eſſe promiſſum in præmium regnum Dei, ſubiunxit tam propinquum eſſe, vt aliqui ex illic ſtantibus viſuri ſint regnum Dei antequam moriantur. Et verè adimpletum eſt: quoniam multi ex illis viderunt Chriſtum poſt reſurrectionem, & aſcendentem in cœlum. Conſtat autem regnum Dei glorioſum, in Chriſti reſurrectione inchoaſſe, cum mortale corpus induit immortalitatem: teſtante ipſo Domino inferiùs dicente: *non bibam de generatione vitis donec regnum Dei veniat.*

Regnum Dei glorioſum in Chriſti reſurrectione incepit.

Verſ. 28. Factum eſt autem poſt hæc verba ferè dies octo. Non diſcrepat numerus iſte à numero ſex dierum ſcripto ab aliis Euangeliſtis: nam alij poſt diem illum quo loquebatur Ieſus numerauerunt dies ſex: & ſic poſt ſex dies octauus illuceſcebat dies, cuius meminit Lucas. Meminerunt autem Euangeliſtæ numeri horum dierum non eâ ratione quòd in Transfiguratione Chriſti adimpleta deſcribatur promiſſio antedicta de regno Dei videndo à quibuſdam, ſed eâ ratione quia in Transfiguratione Chriſti monſtrata eſt quædam ſpecies regni Dei, fuit enim velut quædam prælibatio viſus regni Dei.

Et aſſumpſit Petrum & Iacobum & Ioannem, & aſcendit in montem vt oraret.

Verſ. 29. Et facta eſt dum oraret. vt etiam animus totus in diuina actualiter tenderet. Species vultus eius altera. Propriiſſimè locutus eſt, accidentalem mutationem ſignificans dicendo *altera*: ſubſtantiæ enim vultus figura eadem perſeuerauit, ſed qualitas altera fuit: quoniam ſplendida facta eſt facies eius. Et veſtitus eius albus & refulgens: pro, *fulgurans.* Tam temperata fuit lux illa, vt colorem permitteret, & fulgorem ſimul emitteret: alioquin non potuiſſent diſcipuli in tantam lucem figere oculos.

Transfiguratio Chriſti.

Verſ. 30. Et ecce duo viri loquebantur cum illo, Erant autem Moyſes & Elias.

Verſ. 31. Viſi in maieſtate pro, *gloria.* Deſcribitur enim quòd apparuerunt glorioſi Moyſes & Elias. Et dicebant exceſſum. pro, *exitum eius*: hoc eſt, mortem: loquebantur enim de morte Ieſu quâ exiturus erat de hoc mundo. Quem completurus erat in Hieruſalem.

Verſ. 32. Petrus verò & qui cum illo erant, grauati erant ſomno. Hinc apparet aut nocte aut matutina hora octaui diei hæc geſta fuiſſe: & propterea Lucas dixit *fere dies octo.* Ieſu ſiquidē orante, Petrus, Iacobus & Ioānes a prolixa oratione repentè ſomno retrahuntur: propter quod veriſimilius eſt, quòd poſt aliquas noctis horas hoc fuerit. Et euigilātes. Non ſolùm fuerunt grauati ſomno, ſed dormierunt Ieſu orante. Viderunt maieſtatē eius. hoc eſt, *gloriam eius.* Et duos viros. ſcilicet Moyſen & Heliam. Incertum eſt de Moyſe an cum naturali corpore, an cum aëreo corpore apparuerit: vtroque enim modo verè appellantur duo viri, Helias quidem integer; Moyſes autem ſecundum id quod præcipuum eſt in viro, ſcilicet ſecundum animam, ſi corpus ſuum naturale non habuit. Qui ſtabant cum illo. Corporalis ſitus deſcribitur. Et dixit hoc Euangeliſta, ne intelligeres euigilaſſe Apoſtolos, & vidiſſe Moyſen & Heliam venientes vel in fine rei geſtæ.

Moyſes & Elias apparent: quomodo?

Verſ. 33. Et factum eſt cùm diſcederent ab illo: cùm valefacerent: ait Petrus ad Ieſum: Præceptor, bonum eſt nos hîc eſſe, & faciamus tria tabernacula: vnum tibi, & vnum Moyſi, & vnum Heliæ. Hinc clarè apparet, quòd antequam diſcederent cùm eſſent diſceſſuri Moyſes & Helias, Petrus dixit hęc verba pręoccupans diſceſſum, vt impediret licentiam.

Si quæris quomodo Petrus cognouit illos eſſe Moyſen & Heliam: reſpondetur quòd vel ex verbis eorum vel ex ſimilitudine ad pictos Moyſen & Heliam, agnouit eos. Teſtatur enim Ambroſius, cùm reuelata ei fuerunt corpora Geruaſij, & Protaſij, apparuiſſe ſibi Paulum Apoſtolum qualem eum pictura docuerat. Neſciens quid diceret. Verè neſciebat *quid diceret*: proponens habitandum in monte tribus tabernaculis.

Quomodo Petrus cognouerit Moyſen & Eliam?

Verſ. 34. Hæc autem illo loquente, facta eſt nubes lucida, & obumbrauit eos. diſcipulos. hoc eſt, temperamentum præſtitit diſcipulis vmbræ ſuæ, ne à multitudine lucis ſplendentis in facie Ieſu ſicut ſol, opprimerentur oculi corporei. Et timuerunt intrantibus illis in nubem. Quia nubes non obumbraret diſcipulos, niſi media eſſet inter lucem & ipſos: ideo explicando vndique rem geſtam ſubditur quòd illi tres viſi in gloria (ſcilicet Ieſus, Moyſes & Helias) intrarunt in nubem. Et quia non dicitur, quòd nubes deſcendit ad eos, ſed quòd ipſi intrarunt in nubem (quæ teſte Petro Apoſtolo in primo capite 2. epiſt. ſupereminens deſcribitur, dicendo *de cælo*: niſi enim fuiſſet eminentior, non ſonuiſſet vox de ipſa exiens tanquam de cœlo) ideo intelligendum eſt, quòd illi eleuati ſunt à terra paulùm vſque ad nubem illam incluſiuè: & hoc ſignificatur per hoc quod dicitur *illis intrantibus in nubem.* Vnde hinc dicit Lucas cauſarum timorem diſcipulorum. Et meritò: timebant enim ſe relinqui videndo Ieſum cum Moyſe & Helia intrare in nubem.

Ieſus, Moyſes & Elias intrant in nubem, timentibus Apoſtolis tribus.

Vox è nube.

Verſ. 35. Et vox facta eſt de nube. non à Moyſe, non ab Helia, ſed ab obumbrante ſuperiùs nube.

nube. Dicens: Hic eſt filius. Perſona patris manifeſtè hic loquitur, dicendo de Ieſu, hic eſt filius naturalis. Meus. mei ſolius. dilectus. omniquaque. Ipſum audite. Præcedentia verba dixerat quoque Pater in baptiſmo: hæc antè primum dixit quando iam Ieſus docendi officium exercebat, quando Doctorem ſe mundi iam manifeſtauerat. Præceptum diuinum datur primis Apoſtolis de audiendo Ieſum. Vnde & Petrus Apoſtolus poſtea ſcripſit, quòd *non indoctas fabulas ſecuti, manifeſtam facimus Ieſu virtutem: quoniam nos audiuimus cœleſte teſtimonium, cùm eſſemus in monte ſancto cum ipſo.* 2. Pet. 1.

Vox è nube. *Præceptum diuinum datur hic de audiendo Chriſtum.* 2. Pet. 1. 16.

Verſ. 36. Et dum fieret vox. pro, *& dum facta eſſet vox.* Significatur enim quòd ſtatim completà voce cœleſti. Inuentus eſt Ieſus ſolus. hoc eſt, ſine Moyſe & Helia. Vnde habetur quòd Apoſtoli nec viderunt incipere gloriam Ieſu, nec deſinere illam, ſicut nec viderunt venire, nec recedere Moyſen & Heliam. Et ipſi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex iis quæ viderant.

Verſ. 37. Factum eſt autem in ſequenti die. Et hoc atteſtatur quòd nocte facta eſt transfiguratio: & ſequens dies eſt dies artificialis. hoc eſt, ab ortu ſolis: non enim eſt veriſimile quòd totâ illâ die & nocte ſequenti perſeuerauerint ſoli in monte. Deſcendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa.

Transfiguratio nocte facta eſt.

Verſ. 38. Et ecce vir de turba exclamauit, dicens, magiſter, obſecro te reſpice in filium meum. quia vnicus eſt mihi.

Verſ. 39. Et ecce ſpiritus apprehendit eum: & ſubitò clamat & elidit. Superfluit, *& elidit.* Et diſſipat eum cum ſpuma: & vix diſcedit. Deeſt *ab eo.* dilanians. pro, *conterens,* eum.

Verſ. 40. Et rogaui diſcipulos tuos vt eiicerent illum: & non potuerunt.

Verſ. 41. Reſpondens autem Ieſus, dixit: O generatio. Hinc apparet, quòd ex defectu eorum proueniebat, quòd filius eius non curaretur. Infidelis. Ecce defectus fidei, non in vno, ſed in multis, per generationem ſignificatis. Et peruerſa. pro, *diſtorta.* Non ſolùm deficiunt in intellectu, ſed etiam in affectu: vtpote non recto, ſed diſtorto: à rectitudine ſiquidem regulæ diuinæ declinabant, tum non credendo in Ieſum: tum non ſectando ſanctorum patrum mores. Vſquequo. Non ſunt hæc impatientis, aut irati animi verba: ſed arguentis tarditatem Iudæorum ad credendum, & rectâ viâ incedendum. Ero apud vos & patiar vos? Magna enim afflictio eſt ſanctorum virorum iniquitas eorum apud quos conuerſantur: ſicut vniuerſaliter contrarium à contrario iuxta poſito patitur. Et dixit hoc vt vel hinc reſipiſcant, vt tantùm tolerantiam agnoſcant. Adduc huc filium tuum.

Diſcipuli Chriſti non potuerunt ſanare dæmoniacum vnû.

Verſ. 42. Et cum accederet, eliſit illum dæmonium & diſſipauit. pro, *laniauit.* Illum dæmonium & concerpſit. Et intelligo ſciſſionem referri non ad membra, ſed ad vires. Ita quòd tunc cum duceretur ad Ieſum, dæmonium apprehendit illum, ex integro ſcindendo interiores vires: & ſic proiecit in terram, ita vt volutaretur ſpumans: vt Marcus refert. cap. 9.

Quem ſanat Chriſtus.

Verſ. 43. Et increpauit Ieſus ſpiritum immundum. Qualis fuerit increpatio, à Marco recitatur. Et ſanauit puerum: & reddidit illum patri eius. Eleuauit enim puerum propriâ manu Ieſus de terra, qui erat velut mortuus: & propterea dicitur: & reddidit illum patri. Vide hiſtoriam hanc latius Marci 5. Et dicta ſubſecuta circa hoc Matth. 17.

Verſ. 44 Stupebant autem omnes in magnitudine. pro, *magnificentia,* Dei. Significantur enim magnifica facta diuina per Ieſum. Omnibuſque mirantibus in omnibus. pro, *ſuper omnibus,* quæ faciebat, dixit ad diſcipulos ſuos. Exemplum ſe Ieſus humilis cordis monſtrat: dum mirantibus atq; ſtupentibus omnibus ſuper operibus eius mirabilibus, ipſe ſermonem conuertit ad humilitatem paſſionis ſuæ futuræ. Ponite vos. Non dico hæc ad turbas, ſed vobis electis ad notitia myſteriorum regni Dei. In cordibus veſtris. pro, *in aures veſtras,* ſermones iſtos. applicate aures veſtras non ad humanas laudes, quibus omnes me commendant, ſed ad ſermones quos dicā de paſſione mea. Attentos enim ſtuduit reddere diſcipulos ad verba paſſionis: ſciēs eos valdè remotos eſſe ab intellectu paſſionis eius. Filius enim hominis futurum eſt, vt tradatur in manus hominum: Prædicit ſecundò paſſionem ſuam, vt quum viderint eum crucifixum, recordentur verborum eius.

Chriſtus de Paſſione ſua locuturus attentos reddere ſtudet diſcipulos ſuos

Verſ. 45. At illi ignorabant verbum iſtud. Quamuis Ieſus clare loqueretur, diſcipuli tamen non intelligebant: dubitantes quòd parabolicè loqueretur de ſeipſo, & non ſecundum proprietatē verborum. Et erat velatum ante eos, pro, *ab eis,* vt non ſentirent illud. Explicat Euangeliſta quare non intelligebant: ſcilicet non ex parte verborum Chriſti, ſed ex parte diſcipulorum. Et ratio quidem ex parte intellectus eorū iam dicta eſt: ex parte autem affectus erat. quia adhuc carnales non ſapiebant ea quæ myſterij crucis ſunt. Verùm ſuper hæc omnia præcipua ratio erat negatio diuini luminis, & diuini ſpiritus interiùs in eorum anima operantis: relinquebantur enim à Deo ſibi ipſis quoad notitiam & affectum huius myſterij: & propterea Euangeliſta dicit, *& erat abſconditum ab eis, vt non ſentirent illud.* Sentire enim non puræ notitiæ, ſed notitiæ affectæ eſt: iuxta illud ad Philipp. 2. *Hoc ſentite in vobis quod & in Chriſto Ieſu.* Et timebant. ne fortè audiren: quod nollent: ſcilicet repeti ſermonem de morte: ſciebant enim quòd Petrus cum ægrè tulit futuram mortem Ieſu, reprehenſus fuerat. & idem retulit. Eum interrogare de verbo hoc.

Crucis myſterium nondum percipiunt Chriſti diſcipuli. Philipp. 2.

Verſ. 46. Intrauit autem cogitatio in eos quis eorum maior eſſet. Marc. 9 latiùs narratur non ſolùm cogitatio, ſed diſputatio inter diſcipulos de maioritate. Audierant Petro dictum, *Tibi dabo claues regni cælorum,* viderant Ieſum ſoluiſſe cenſum pro ſe & Petro, & cum hoc viderant tres diſcipulos (Petrum, Iacobum & Ioannem) ductos in montem: vnde humanæ ambitionis paſſio orta eſt, prorumpens etiam in diſputationem.

Ambitionem diſcipulorum ſuorum

Verſ. 47 At Ieſus videns cogitationes. pro, *cogitationem,* cordis illorum. Vna communis ambitioſa cogitatio ſignificatur. Significantiúſque Euangeliſta dicit Ieſum vidiſſe cogitationem cordis eorum, vt intelligamus quòd ad cor eorum loquitur, quamuis ipſi verba inuenerint, ſcripta Matth. 18. Apprehendit puerum. pro, *puellum:* & ſtatuit illum ſecus ſe:

Verſ. 48. Et ait illis: Quicunque ſuſceperit puerum, pro, *puellum:* iſtum in nomine meo, me recipit: & quicunque me receperit, recipit eum qui me miſit. Idiotas diſcipulos à

Oblato paruulo retundit Chriſtus

parua

parua quantitate pueruli inſtruit,& monet ad affectum humilium miniſteriorũ: vt non appetãt magna & celſa,ſed parua & humilia,vt corde ſint nõ clari & magni, ſed humiles & parui. Et ad hoc affert rationẽ:quia quicunq; eſt ſic paruulus,vices meas gerit, ac per hoc vices Dei qui me miſit. Nam qui minor eſt inter vos omnes, maior, pro, *magnus*, eſt. Rationem quã adduxerat ex parte ſui habitantis in paruulo, confirmat ex parte eorum, ſoluendo eis quæſtionem de qua diſputauerant. Declarat enim quis eorum eſt maior: dicendo quòd qui minor eſt inter vos, ille eſt magnus. Et loquitur proculdubio de minore ſecundum cor, hoc eſt, de affectante minoritatem:talis enim ſecundum veritatem eſt magnus apud Deũ.

Verſ. 49. Reſpondens autem Ioannes. Dixerat Ieſus, *quicunque receperit puellum iſtum in nomine meo*: & intellexerat Ioannes (& bene) non de ſola receptione ad hoſpitium, ſed in inſtructorem aut doctorem,aut etiam quomodolibet approbando,& propterea inquirit de eiiciente dæmonia in nomine Ieſu, an ſit prohibendus an approbandus. Dixit: Præceptor, Vidimus quemdam in nomine tuo eiicientem dæmonia: & prohibuimus eum. Petit poſt factum edoceri;quoniam ex his verbis Ieſu incepit dubitare, bene an malè fecerit: In quo oſtenditur & quòd bono animo fecerit, & quòd paratus eſt corrigi. Quia non ſequitur nobiſcum. Videbatur Ioanni quòd ille eſſet velut ſchiſmaticus, quódque vſurparet inuocationem nominis Ieſu:eo quòd corporali conuerſatione non ſequebatur Ieſum ſicut alij diſcipuli.

Eyciens dæmonia in nomine Ieſu an ſit prohibendus, an approbandus?

Verſ. 50. Et ait ad illos.pro,*ad illum*, ſcilicet Ioannem Ieſus Nolite prohibere. Non dixerat Ioannes, *prohibus*, ſed *prohibuimus*: multos prohibentes ſignificans, & propterea Ieſus pluraliter reſpondet. Qui enim non eſt aduerſum vos,pro, *nos*, pro vobis, pro, *nobis*, eſt. Nullus eſt medius inter eos qui ſunt pro Chriſto & inter eos qui ſunt contra Chriſtum, tam in moralibus quàm in religioſis actibus: & propterea qui non eſt contra nos, pro nobis eſt. Quilibet exercens rectos actus moris aut religionis, vt ſic eſt pro Chriſto, & propterea iſte qui ſanctæ religionis actum exercebat, pro Chriſto erat.

Verſ. 51 Factum eſt autem dum complerentur dies aſſumptionis eius. Futuram paſſionem & mortem vocat *aſſumptionem*, quia per eam aſſumendus erat ex hoc mundo. Et deſcribitur tempus non ſolùm propinquum paſſioni eius,ſed prædefinitum, dicendo:dum complerentur dies aſſumptionis eius.Et ipſe faciem ſuam firmauit vt iret in Hieruſalem. Magnanimitatem quam monſtrabat etiam exteriùs Ieſus volendo ire in Hieruſalem non obſtante quòd Iudęi in Hieruſalem vellent ipſum occidere deſcribit Euangeliſta à firmitate faciei: prætendebat enim etiam in facie animi conſtantiam & magnitudinem.

Paſſio & mors Chriſti vocatur aſſumptio.

Verſ. 52. Et miſit nuncios ante conſpectum ſuum. ad diſponendum animos hominum vt audirent verbum Dei ex ore tanti magiſtri,Et euntes intrauerunt in ciuitatem.pro, *caſtellum*. erat enim oppidum Samaritanorum, Qui nec gentiles nec Iudæi erant, ſed ſimul colebant Deum verum & propria idola: vt patet in 4. lib. Reg. vt pararent illi. populum auditorem.

Verſ. 53. Et non receperunt eum. *noluerunt ipſum audire*. Quia facies eius erat euntis pro, *ſens*, in Hieruſalem. Indignatio Samaritanorum eã ratione ſignificatur, quia Ieſus tendebat in Hieruſalem, erat enim lis ſpecialis inter Samaritanos & Iudæos de loco adorandi Deum: vt patet ex verbis Samaritanæ, Ioann. cap. 4. *Patres noſtri in monte hoc adorauerunt, vos autem dicitis quòd in Hieroſolymis eſt templum in quo oportet adorare.* Ieſus enim ibat tunc ad ſolennitatem paſchalem ad adorandum in Hieruſalem, & propterea tanquam directè euntem contra ipſos Samaritanos, noluerunt recipere eum.

Samaritani nolunt recipere Chriſtum.

Cur?

Ioan. 4. 20.

Verſ. 54 Cùm vidiſſent autem diſcipuli eius Iacobus & Ioannes, dixerunt: Domine,vis dicimus. pro, *dicamus*,vt ignis deſcendat de cœlo, & conſumat illos? Deſunt quatuor dictiones. *Sicut & Elias fecit*. Iacobus & Ioannes zelo accenſi vindictæ, afferunt exemplum Eliæ ſcriptum 4. Reg. 1. & magna fide credentes ſe ſolo verbo poſſe ſimile efficere ſi Ieſus vult, conſulunt voluntatem Ieſu.

Zelus vindictæ Iacobi & Ioannis.

Verſ. 55. Et conuerſus increpauit illos. Non ſimpliciter reſpondit, ſed increpando. Dicens: neſcitis cuius ſpiritus eſtis vos. Hic apparet intellectum in culpa fuiſſe, non diſcernendo ſpiritum gratiæ in nouo Teſtamento à ſpiritu conceſſo in veteri Teſtamento. Ac ſi apertè diceret, adhuc non diſcernitis differentiam inter impulſum conſonum gratiæ quam ego affero mundo, ab impulſu gratiæ conceſſæ Eliæ & patribus veteris Teſtamenti:in illis enim fuit impulſus ad iuſtitiam vindicatiuam: ſic enim congruebat illi tempori; modò autem vniuerſus impulſus eſt ad miſerendum & ſaluandum.

Increpatur à Chriſto.

Verſ. 56. Filius hominis non venit animas perdere ſed ſaluare. Declarat ſpiritum noui Teſtamenti à proprio ſpiritu, à proprio officio. Et abierunt in aliud caſtellum.

Verſ. 57. Factum eſt autem ambulantibus illis in via. Nota tria hæc genera circa ſequelam Chriſti. Dixit quidam, non plebeius, ſed Scriba, ſed doctor fuit iſte: vt apud Matth. 8. patet. Ad illum:Sequar te quocunque ieris.

Verſ. 58. Dixit illi Ieſus: Vulpes foueas habent & volucres cœli nidos, filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet. Hinc apparet quòd lucri gratiã Scriba iſte offerebat ſe ad ſequendum Ieſum: niſi enim lucro ſtuderet, non repelleretur allegando quòd ipſe Ieſus cum tot officiis & laboribus prædicando tam alienus eſt à lucro,vt pauperior vulpibus & auibus ſit: Et exemplum reliquit poſteris prælatis & prædicatoribus, non admittendi ad conſortium ſuũ homines lucri cupidos. Multò ergo magis non ſunt ad prędicandũ mittendi inhiantes lucris,cùm repellantur à cõſortio prædicatorum.

Scribam lucri cupidum ſecum non admittit Chriſtus.

Verſ. 59. Ait autem ad alterum. Hic diſcipulus erat, Matthæo teſte. Sequere me. Scribam cupidum, quamuis offerentem ſe repellit: diſcipulum inuitat ad corporalem ſequelam, ad indiuiduum conſortium. Ille autem dixit: Domine permitte mihi primùm ire, & ſepelire patrem meum. Ab officio ſepulturæ inducias petit temporis totius vitæ paternæ: ſicut Euthitia Luciæ mater ab officio tegendi oculos petebat etiam inducias temporis totius vitæ ſuæ: Tege,inquit, primùm oculos meos. Affectus enim carnalis ad patrem ſignificatur. Veriſimile autem eſt quòd patrem haberet ſenem: & propterea non videbatur ſibi petere moram multi temporis.

Alium verò ad ſui ſequelam inuitat.

Verſ. 60.

Quinam per mortuos his ſignificati?

Verſ. 60. Dixit autem ei Ieſus: ſine vt mortui ſepeliant mortuos ſuos. Metaphorico ſermone intendit dicere: Sine vt ſimiles ſimilium curam habeant. Et accepit metaphoram à morte, appellãdo homines mundanos mortuos: eo quòd ſtudium eorum circa mortalia eſt. Vnde non intendit per mortuos, reprobos, ſed homines mundanis curis occupatos: omnium enim horum cura circa mortalia eſt, diuerſo tamen affectu: nam aliqui citra præiudicium diuinorum præceptorum occupantur circa mortalia: aliqui contemptis ſeu neglectis diuinis præceptis. Quia tamen commune iis omnibus eſt ſtudere & laborare circa hæc mortalia, ideo communi nomine appellantur mortui. Tu autem vade, & annuncia regnum Dei. E regione contra mortuos diſtinguitur ordo perfectorum: quorum ſtudium totum eſt ad annunciandum aliis regnum Dei: vt hinc cognoſcas non reprobos, ſed (vt diximus) ſtudentes mortalibus, apellatos mortuos. Et optimè quadrat vt relictâ curâ temporalium & mortalium omnium, officium exerceatur prædicandi regnum Dei.

Habetur quoque hinc quòd non erat ſermo de modico tempore occupando in officio ſepulturæ patris iam mortui, ſed (vt dictum eſt) de toto tempore vitæ paternæ: quia de tempore impediente officium annunciandi regnum Dei eſt ſermo: conſtat autem modicum illud ſepulturæ tempus pro nihilo reputari: ac per hoc non eſſe inter impedimenta computandum.

Tertius Chriſti diſcipulus petit tempus componendi negotia ſua.

Verſ. 61. Et ait alter. Iſtius tertij conditio ſcripta non eſt. Sequar te Domine. Proculdubio de ſequela corporali ad indiuiduam ſocietatem more diſcipulorum ſequacium, loquitur promittendo ſequelam. Sed permitte mihi primum renunciare, pro, *vt vale dicam* iis qui domi ſunt. Dictio Græca ſignificat non ſolùm dicere vale, ſed datis mandatis dicere vale. Vnde intelligimus quòd iſte petiit tempus cõponendi negotia ſua domi, ſeu cum domeſticis: & compoſitis negociis ſecuturum ſe Ieſum pollicebatur.

Verſ. 62. Ait ad illum Ieſus: Nemo mittens, pro, *qui miſit*, manum ſuam ad aratrum & aſpiciens retrò. Ex hac reſponſione apparet primò hunc fuiſſe de numero diſcipulorum: alioquin non aſsimilaretur ei qui applicauit manum ſuam ad aratrum. Apparet ſecundò quod diximus, ſcilicet velle prius componere negocia ſua, & non tantùm dicere vale: alioquin non dixiſſet de eo Dominus, *& aſpiciens retro.* Intendit enim per hanc metaphoram: quòd qui applicauit ſe ad officium prædicandi, ſi affectu reuertitur ad mundana negocia, ineptus fit ad euangelizandum regnum Dei. Et in promptu ratio eſt: quia vincitur ab affectu mundano, intantum quòd non afficitur ad Euangelium propter mundana negotia. Secundùm enim metaphoram, habens manum ad aratrum & retro aſpiciens, ineptus eſt ad arandum: quia arandi opus exigit applicationem non ſolùm manus, ſed oculi ad arandum. Quantùm verò ad ſenſum intentum, *aſpicere retro*, eſt mentem affectũmque habere ad impertinentia & contraria euangelizandi ſtatui & officio: qualia ſunt mundana negocia. Aptus eſt regno Dei, ſubaudi euangelizando (ad hoc enim diſcipuli eligebantur ad ſequelam Ieſu) ſicut non eſt aptus ad arandum proſequendo metaphoram.

Aſpicere retrò, quid?

CAPVT X

Vers. 1. *Septuaginta duos mittit Chriſtus.*

Poſt hæc autem deſignauit Dominus & alios ſeptuagintaduos. Superfluit dictio *duos*. Quis autem ipſam addiderit tam hic quàm inferius, neſcimus. Et miſit illos binos. Mutuum teſtimonium, mutuam cuſtodiam morum, mutuamque conſolationem ſtatuit Ieſus in ſuis diſcipulis peregrinantibus: exemplum præbens poſteris, ſimilibus officiis addictis. Ante faciem ſuam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipſe venturus. Et hoc ad cumulum vrgentis ſtimuli ad recte exequendum iniunctum officium: ſcientes enim diſcipuli quòd ſubſequeretur magiſter, cogebantur omni ſtudio bene exequi iniuncta ſibi.

Prædicatio Euangelica meſſi comparatur.

Verſ. 2. Et dicebat illis: meſſis quidem multa. Metaphorica eſt locutio, aſſimilans prædicationem Euangelicam meſſi ratione fructus: non enim euangelizatur niſi ad referendum fructum ex fidelium cordibus: ſicut metitur ad referendũ fructum granorum tritici, hordei, & ſimilia. *Multa* autem dicitur ex parte metendorum: quia multitudo magna humanorum cordium ex quibus Euangelica prædicatione quærendus eſſet fructus, erat, & eſt. Et aptè officium euangelizandi vt exercetur per diſcipulos, aſſimilatur meſſioni: vt autem diuina in eo operatur virtus, aſſimilatum eſt ſeminationi: vt intelligamus quòd ſicut metens, fructus non ſuos ſed ſeminis refert, ita diſcipuli fructum non ſuum ſed diuini ſeminis in cordibus auditorum vegetati referunt. Operarij autem pauci. Non dicit prædicatores ſed operarij: vt intelligamus paucos eſſe qui opere ſe exhibent prædicatores, quamuis exercitatione vocis multi prædicent. Rogate ergo Dominum meſſis. Primum præceptum quod datur prædicatoribus eſt vt orent pro ſeipſis & pro populo in ordine ad Deum. Vt mittat pro, *emittat*. Significatur enim non ſimplex miſſio, ſed cum celeritate vel impulſione. Operarios. Ecce preces pro ſeipſis, vt mittat euangelizantes non verbo ſed opere: hoc eſt, vt & faciat ipſoſmet operarios & multiplicet operarios. In meſſem. Ecce vtilitas populi: corda enim populorum fructificantia ſunt meſſis. Suam. Ecce relatio ad Deum: vt totum ſtudium & intentio operis referatur ad Deum cuius ſunt, cuique debentur humana corda.

Operarij pauci.

Primum præceptum prædicatorum, eſt, vt orent.

Vbi prudens lector aduerte duo: Primum quòd Deus vult rogari à nobis pro meſſe ſua: contra incuriam dicentium de Deo, res eius agitur: propterea enim in oratione Dominica primas petitiones docuit de iis quæ Dei ſunt. Alterum quòd hoc rogare neceſſariò incumbit nobis: nam huiuſmodi neceſſitas ſignificatur ex nota illationis, dicendo *rogate ergo*. Ex hoc enim quòd multitudo magna populorum diſpoſita eſt ad fructum diuinæ gratiæ, & verè operarij ſunt pauci, coguntur veri diſcipuli Chriſti (qui verè amant & quærunt non quæ ſua ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti) rogare Deum vt emittat operarios in meſſem ſuam ne pereat.

Deus vult rogari etiam pro iis quæ ſpectant ad ipſum.

Verſ. 3. Ite: ecce ego mitto vos ſicut agnos. manſuetos ſine offenſione & defenſione. Inter lupos. pro, *in medio luporum*. Parum erat mittere ſicut agnos: ſed addendo *in medio luporum*, declarauit quòd votandos eos deſtinabat. Et verè præparatos ad martyriũ oportet eſſe eos qui à Chriſto mittuntur ad prædicandum.

Qui à Chriſto mittuntur, parati ſint ad martyrium.

Nolite

Verſ. 4. Nolite portare. pro, *ne portate.* Optimè explicat Lucas præcepta ſequentia, dicendo, *ne portate.* Voluntaria enim portatio prohibetur, eo ipſo quòd præcepta ad electionem referuntur: nihil enim præcipitur quod in electione hominis non conſiſtat. Et hinc habetur quòd gratiâ materiæ ſecundum ſe indifferentis, in hoc & ſimilibus præceptis excluditur vrgens neceſſitas. Sacculum. locum pecuniæ. neque peram. cum cibariis. neque calceamenta. mutanda. Non prohibet enim calceamenta quibus erant calceati, vt clarè patet apud Marc. Et neminem per viam ſalutaueritis. Qui iubet diligere inimicos & benefacere illis, non prohibet ne ſalutemus homines: ſed ad literam, otioſa verba inuia (vtpote familiaria viatoribus) prohibet à ſalutationibus, quæ videntur minùs otioſæ & humanitate quadam excuſari. Ita quòd prohibendo vanas ſalutationes in via, vult intelligi quòd multo magis prohibeant omnem vanam fabulationem.

Præcepta varia 72. diſcipulis data.

Verſ. 5. In quamcunque domum intraueritis, primum dicite. Prohibuit in via ſalutationes vanas: præcipit autem ante omnia, in ingreſſu domus ſalutare: vtpote congruum loco & hoſpitibus. Pax huic domui. Optima ſalutatio, imprecatiua omnis boni ſub vno nomine pacis: pax enim fert ſecum omne bonum: quoniam fert ſecum tranquillitatem animorum etiam deficientibus rebus.

Pax fert ſecum omne bonum.

Verſ. 6. Et ſi ibi fuerit. Hinc apparet quòd vanas ſalutationes vanáque verba prohibuit in via: dum tanto ſtudio declarat fructum verborum quæ præcepit dicere ſalutando: niſi enim ad hoc tenderet, quòd omnia diſcipulorum verba eſſent fructuoſa, non tanto ſtudio declararet iuſſam ſalutationem, in omnem euentum fructuoſam fore. Filius pacis. Hebraico more ſicut dicitur filius nuptiarum, filius mortis, & huiuſmodi, ita dicitur filius pacis, dignus pace, vacans paci. Requieſcet ſuper illum pax veſtra. Ecce fructus ſalutationis. Sin autem. pro, *ſin minus.* Hoc eſt, ſi non fuerit dignus pace in quo poſſit quieſcere pax veſtra. Ad vos reuertetur. ſupple, pax veſtra, quoad meritum: hoc eſt, non perdidiſtis meritum ſalutationis, quamuis non acquiſieritis fructum in ſalutatis.

Verſ. 7. In eadem autem domo manete. Præcipit diſcipulos non diuidi quoad hoſpitium: ſed ſicut bini eunt: ita bini hoſpitentur. Edentes & bibentes quæ apud illos ſunt. pro, *quæ ab illis ſunt.* Vult cœleſtis magiſter vt comedant & bibant quæ à dominis domus offerũtur. Per quod vetat eos inquirere hoc vel illud: ſed contenti ſint iis quæ illis offeruntur. Dignus eſt enim operarius mercede ſua. declarat per hoc quòd iuſte veſci poſſunt iis quæ ab illis offeruntur. Dico autem *iuſtè*, non vt diſtinguitur contra illicitum, ſed vt diſtinguitur contra gratuitum. Docet enim debita eſſe ſuis diſcipulis alimenta ab iis quibus prædicant. Et ad hoc affert metaphoram de operariis mercenariis: & propterea adiunxit *mercede ſua*, vt debiti rationem clarè ſignificet.

Et bene nota, quòd parabolica ſeu metaphorica doctrina eſt hæc. Abſit enim vt operarij Chriſti pro mercede habeant alimẽta: non eſt hic ſenſus intentus ad literam, ſed à ſimilitudine mercedis debitæ operariis intelligi vult deberi operariis alimenta, non tamen tanquam mercedem, ſed tanquam neceſſaria adminicula vitæ. Prædicatores enim operarij ſunt ad vtilitatem audientium: ſicut operarij in vinea, agris, & huiuſmodi, operantur ad vtilitatem conducentium eos. Nolite tranſire. pro, *ne tranſite*, de domo in domum. Mutationem hoſpitij in eadem ciuitate prohibet. Verùm prohibetur hic voluntarius tranſitus de domo in domum, non autem neceſſarius: poſſent enim multi euenire caſus vrgentes ad tranſitum ad aliam domum. Vnde & Paulus Actuum decimooctauo mutauit hoſpitium Corinthi.

Alimenta operariis Euangelicis debentur non tanquam merces ſed tanquam neceſſaria adminicula vitæ.

Verſ. 8. Et in quamcunque ciuitatem intraueritis, & ſuſceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis. Nullam cibi ſpeciem Ieſus prohibet.

Verſ. 9. Et curate infirmos qui in illa ſunt. in teſtimonium Euangelij. Et dicite illis. Materiam porrigit prædicandam. Appropinquabit. pro, *appropinquauit.* Ecce materia prædicanda, propinquitas regni Dei: appropinquauit, inquam, per aduentum Ieſu, quod ab initio mundi vſque modò diſtans fuit. in vos. non ad veſtras res, non ad veſtras opes, ſed ad vôs, ad veſtra corda. Regnum Dei. non regnum humani principis aut humani potentatus: hoc eſt, quòd Deus regnet in humano genere, in humanis mentibus & cordibus, in quibus regnauit & regnat peccatum, regnat Diabolus, regnant vitia, &c. Hoc regnum per aduentum Chriſti factum eſt propinquũ hominibus, fide, ſpe, ac charitate Ieſu Chriſti propinquum illud reddente, & ita propinquum vt ſtatim poſt mortem fruantur homines regno Dei, niſi obicem ponant quod præteritis ante Chriſtum ſeculis conceſſum non erat.

Materiam prædicandã præſcribit Chriſtus.

Verſ. 10. In quamcumque autem ciuitatem intraueritis, & non ſuſceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite:

Verſ. 11. Etiam puluerẽ qui adhæſit nobis de ciuitate veſtra, extergimus in vos. Cerne differentiam. In ciuitate ſuſcipiente diſcipulos manducant, curant infirmos, & prædicant regnum Dei appropinquaſſe illis: in ciuitate autem non ſuſcipiente, non manducant, non curant infirmos: ſed publicè proteſtantur nihil illis ſecum commune, non ſolùm verbo, ſed opere exterſionis pulueris de pedibus. Tamẽ. pro, *veruntamen*, hoc ſcitote. Benignus Dominus non vult non obſtante repulsâ priuare eos notitiâ eius quod repellunt: vult eis manifeſtari materiam quæ erat illis prædicanda, vt ſic vel reſipiſcant, vel ſibiipſis imputent inexcuſabiliter propriam damnationem. Quia appropinquabit. pro, *appropinquauit*, regnum Dei. Non additur *in vos*, quod additum eſt in ciuitate ſuſcipiente. Et in promptu eſt ratio diſparitatis: quia ciuitas ſuſcipiens diſpoſita eſt ad fructificandum regno Dei; ciuitas autem repellens indiſpoſita eſt.

Puluis extergendus in non ſuſcipientes Apoſtolos.

Verſ. 12. Dico vobis, quia Sodomis in illa die remiſſius. pro, *tolerabilius*, quantum ad genus peccati. Erit quàm illi ciuitati. Ciuitas enim Sodomorum rea eſt peccatorum in proximum: ciuitas autem repellens Apoſtolos, rea eſt peccati in Deum: vtpote repellens altitudinem diuini conſilij circa ſalutem humani generis per fidem Ieſu Chriſti.

Verſ. 13. Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaida. Ad demonſtrandum grauitatẽ criminis repellentium Euangelicam prædicationem, ſubiungit ſimilem grauitatem in ciuitatibus impœnitentibus poſt tot miracula in eis facta ab ipſo. Quia ſi in Tyro & Sidone Nomina ſunt ciuitatum gentilium. Factæ fuiſſent virtutes

Væ Corozaim, Bethſaida, Capharnaum.

hoc

hoc eſt, miraculoſa opera. Quæ factæ ſunt in vobis, olim in cilicio & cinere ſedentes pœniterent. pro, *pœnituiſſent.*

Verſ. 14 Verumtamen Tyro & Sidoni remiſſius. pro, *tolerabilius*, erit in iudicio quã vobis. Et clara eſt ratio: quia impœnitentia Tyri & Sidonis non eſt rea obdurationis ad miracula & prædicationem Chriſti, quorum rea eſt impœnitentia Bethſaidę & Chorozaim ciuitatum Iſraelitarum.

Verſ. 15. Et tu Capharnaum. Meminit ſpecialiter Capharnaum, quia ciuitatem illam elegerat in ſuam habitationem. Vſque ad cœlum exaltata. Præſentiâ mea, doctrinâ mea, miraculis meis & tamen impœnitens. Vſque ad infernũ demergeris. Pœna reſpondens ingratitudini tantæ exaltationis, congruit enim vt ſummè exaltata, ad imum demergatur.

Verſ. 16. Qui vos audit, me audit, & qui vos ſpernit, me ſpernit: qui autem me ſpernit, ſpernit eum qui miſit me. Reddit rationẽ dictorum omnium in vtráque partem. Et cõſiſtit ratio in hoc quòd tam auditus quam iniuria præſtatur Deo. Graduat enim diſcipulos, ſe & Deum: ita quòd à diſcipulis ad ſe, à ſe in Deum omnia refert. Et vere ſic eſt: quoniam diſcipuli non niſi Chriſti nomine, qui non niſi in Dei nomine venit.

Reditus 72. diſcipulorũ.

Verſ 17. Reuerſi ſunt autem. Narratur reuerſio 70. diſcipulorum: non ſolùm propter ſubiuncta, ſed etiam vt intelligamus omnia ab illis ad magiſtri examen relata. Septuagintaduo. Superfluit *duo.* cum gaudio. Humani aliquid paſſi videntur gaudendo de eo de quo non oportebat. Dicentes: Domine etiam dæmonia ſubiiciuntur nobis in nomine tuo. Deeſt coniunctio *&*. Legendum eſt: *Subiiciuntur nobis & in nomine tuo.* Emphaſis enim quædam nominis Ieſu ſignificatur: eſt ſenſus quòd non ſolùm languores corporum, ſed etiam dæmonia ſubiiciuntur nobis: & hoc eſt in nomine tuo, hoc eſt, in inuocatione nominis tui.

Verſ. 18. Et ait illis: videbam: Non mihi rem nouam dicitis: olim enim ego videbam. Satanam ſicut fulgur de cœlo cadentem. Caſum diaboli a ſua celſitudine quam obtinebat in mundo cauſatum ab aduentu Chriſti, aſſimilat caſui fulguris de cœlo: quia de ſumma celſitudine repentè eiectus ſic eſt vt euanuerit. Experientia enim teſtatur poſt aduentum Chriſti corruiſſe cultum idololatriæ, defeciſſe tantam multitudinem obſeſſorum à dæmoniis: ita vt non appareat cadentium dæmoniorum, niſi quædam micatio.

Caſus diaboli fulguri comparatus.

Verſ. 19. Ecce dedi. pro, *ecce do*, vobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones & ſuper omnem virtutem inimici. Dederat priùs eis poteſtatem curandi languores: dat modò eis explicitè poteſtatem ſuper animalia venenoſa & ſuper omnem virtutem dæmonis. Aptéque iungit venenoſa animalia cum diabolo: quia diabolus maximè venenoſus eſt humano generi. Et nihil vobis nocebit. Securos eos reddit inter animalia venenoſa & dæmones: vt ſecuri de ſeipſis, audeant alienæ dare operam ſaluti.

Verſ. 20. Veruntamen in hoc nolite gaudere. pro, *ne gaudete.* Vere dulcis magiſter, non priùs reprehendit diſcipulos de gaudio quam accumulauerit poteſtatem: vt reprehenſionem ſuauiter ſuſcipiant. Et culpabile gaudium tollendum ſignificat, ſubdendo *ne gaudete*, ad differentiam naturaliter gaudij de bono. Quia ſpiritus vobis ſubiiciuntur. In hoc conſiſtit tota reprehenſionis ratio: non enim erat culpabile gaudium quod ſpiritus ſubiicerentur nomini Ieſu: ſed quòd ſubiicerentur eis, culpabile gaudium erat. Gaudete autem. Transfert gaudium in aliam materiam Quod nomina veſtra ſcripta ſunt in cœlis. Ac ſi apertè diceret, ſpiritus ſubiici vobis non ſpectat ad veſtram ſalutem, non eſt initium, neque pars materiæ duraturi in ſempiternum gaudij: nomina autem veſtra ſcripta eſſe in cœlis (hoc eſt vos eſſe prædeſtinatos) ſpectat ad veſtram ſalutem, & initium & prima pars & ratio duraturi in æternum veſtri gaudij: & propterea de hoc gaudete.

Gaudendum non de poteſtate ſuper dæmones, ſed quod nomina ſcripta ſint in cœlis.

Significatur autem prædeſtinatio ipſorum per ſcripturam nominum in cœlo. Scriptura ſiquidem firmitatem electionis ſignificat: cœli autem cœleſtem patriam ad quam aſcripti ſunt (proculdubio ab eo qui in cœlis regnat) ſignificant, nomina verò propria explicant illos non in communi ſed ſingulariter ſingulos (velut nominatim) ſcriptos eſſe electos. Vtitur autem hoc modo loquendi, vt humano more diuina explicet: conſueuerunt enim principes ſcribere nominatim electos ad tractandum ſecum propria, quæ præcipua & ardua ſunt. Ex hoc textu clarè habetur omnes 70. diſcipulos eſſe ſanctos: meliuſque quoad hoc fuiſſe collegium ſeptuaginta quàm duodecim Apoſtolorum, quorum vnus fuit damnatus.

Omnes 70. diſcipuli fuere ſancti.

Verſ 21. In ipſa hora exultauit in Spiritu ſancto. Superfluit *ſancto*: & deeſt *Ieſus.* Exultatio iſta actuale gaudium ſpirituale, etiam foris oſtenſum ſignificat. Et dixit confitebor, pro, *confiteor.* confeſſione laudis, tibi domine pater. pro *pater Domine*: nam *pater* refertur ad ipſum Ieſum, *confiteor tibi pater*: quod autem ſubditur *domine*, refertur ad ſequentia, ſcilicet, Cœli & terræ. Et iunxit vtrumque, vt intelligerent diſcipuli quòd Pater Ieſu eſt dominus cœli & terræ: vt intelligeremus nos quòd naturalis pater Ieſu eſt ille qui ſolus eſt dominus cœli & terræ: hoc eſt totius vniuerſi. Quòd abſcondiſti hæc. negatiuè: hoc eſt, non reuelaſti hæc fidei myſteria. A ſapientibus & prudentibus. pro, *intelligentibus.* Duo genera hominum ſignificantur (ſapientes & intelligentes) ambo ſecundum ſupremam animæ partem. Intelligere ſiquidem, tam ſupremus eſt actus noſtræ animæ vt parum valde participet anima intelligere: vniuerſa ſiquidem actio animæ in ratiocinatione conſiſtit: & non niſi in principiis participamus intelligere: vtpote ſuperioribus ſpiritibus propriũ. Sapientes autem, iudicio maximè vigent: & ſimpliciter hi ſunt qui ſecundum ſuperiores cauſas optimè iudicant: quales Philoſophi reputantur. Vigentes itaq; naturali acumine ingenij, & exercitatione effecti ſapientes, hic ſignificantur materia diuinæ laudis quod eis non ſunt reuelata myſteria fidei. Et meritò: tum quia conſtat eos abuti naturalibus & acquiſitis bonis; nam *cum Deum cognouiſſent, non ſicut Deum glorificauerunt*: &c. vt dicitur ad Rom. 1. tum quia non apparuiſſet diuinum opus, ſed humanæ ſapientiæ opus, conuerſio mundi ad fidem, ſi reuelata eſſent hæc ſapientibus & intelligentibus.

Intelligere ſuperioribus ſpiritibus proprium.

Rom. 1.

Et reuelaſti ea paruulis. Dictio Græca ſignificat vel *infantes* vel *inſipientes.* Et quia dixerat

rat *abſcondiſti hæc à ſapientibus & intelligentibus*, conſequenter è regione appoſitum creditur, *& reuelaſti ea inſipientibus*. Interpres autem credidit opponi, *& reuelaſti ea infantibus*: & propterea tranſtulit *paruulis*. Sed parui refert quoad ſenſum Euangelij: quoniam vtrumque eſt verum, & in idem redit. Reuelauit ſiquidem Deus myſteria fidei inſipientibus: dicente Paulo Apoſtolo 1. ad Corinth. 1. *quæ ſtulta ſunt mundi, elegit Deus vt confundat ſapientes*, & rurſus: *quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus*. Reuelauit itaque inſipientibus, non mente captis aut dementibus, ſed ineruditis & qui habentur velut ſtulti vtpote docentes diuina non inſtructi. Iidem quoque appellantur *infantes*: tum ab impotentia loquendi: cùm ſint ex ſe ignorantes: tum propter figuram infimi ſtatus per ætatem & quantitatem infantium repræſentati: reuelauit enim Deus myſteria fidei piſcatoribus (& id genus reliquis infimi ſtatus hominibus) ignorantibus, nihil ſcientibus diuinorum myſteriorum: qui velut inſipientes & ſtulti ad diſſerendum & docendum diuina erant quantùm eſt ex ſe & mundi opinione. Et meritò hæc eſt materia diuinæ laudis vt per infimos & ignorantes propagauerit fidem in vniuerſo mundo, ſubiecerit iugo fidei ſapientes, principes & magnates mundi.

1. Corinth. 1 v. 27. 25.

Paruulis & infimis diuina myſteria reuelantur.

Etiam pater. Confirmantis eſt, vt ſubiungat rationem. Quoniam ſic placuit. pro *quoniam ſic fuit bona voluntas*, ſeu *beneplacitum ante te*. Tota ratio quare diſcreuit inter ſapientes & infimos idiotas, quare iſtis & non illis reuelauit, redditur ex parte diuinæ voluntatis non qualiſcunque, ſed bonæ. Non dicit, quoniam ſic fuit voluntas, ſed *voluntas bona*, & cùm omnis voluntas Dei ſit bona (tam ſi referatur ad actum volendi quàm ad volitum) ſpecialiter hæc voluntas bona dicitur, ad ſignificandum vtilitatem magnam huius voluntatis. Eſt enim hæc voluntas valde bona humano generi. Non facilè ſiquidem eſſet credere myſteria Chriſti, ſi Apoſtoli fuiſſent viri docti & ſapientes huius mundi, ſi ipſe Ieſus fuiſſet vir eruditus in ſcientiis humanis: putaſſemus enim humanis artibus Chriſtianam religionem mundo illatam: ſed vbi Ieſus faber, filius fabri qui numquam literas didicit, Apoſtoli piſcatores & huiuſmodi fuerunt, valde bene conſultum agnoſcimus noſtræ fidei.

Cur paruulis ſua myſteria reuelauit Deus?

Verſ. 22. Omnia mihi. Deſunt hîc quinque dictiones ante dictionem, *omnia*. Legendum enim eſt: *Et conuerſus ad diſcipulos, dixit: omnia mihi* tradita ſunt à patre. Hactenus allocutus fuerat Deum: modò conuertit ſermonem ad diſcipulos: *omnia mihi*, &c. Dixerat Ieſus alloquendo Patrem audientibus diſcipulis, quòd ipſe Pater diſcreuerat inter ſapientes, &c. ita quòd totum opus attribueret Patri: ne autem hinc putarent diſcipuli minus aliquid de diuinitate ipſius Ieſu, ad tollendum hunc errorem, ſubiungit æqualitatem ſui ad Patrem: cum authoritate tamen originis in Patre. Dicendo enim *omnia*, æqualitatem ſignificat: vtpote nihil excludens, inchoando ab ipſa deitatis natura: nam pater generando filium, dedit illi naturam diuinam: cum natura autem diuina tradidit ei omnipotentiam, & quicquid Dei eſt. Dicendo autem *tradita ſunt*, origo ipſa ſignificatur. Dicendo verò *mihi à patre meo*, diſtinctio perſonarum cum authoritate originis in Patre ſignificatur. Meo. mihi proprio, ſolius mei naturali patre. Et nemo ſcit quis ſit filius niſi pater, & quis ſit pater niſi filius. Declaratâ in genere æqualitate Patris & Filij, declarat modò in ſpecie æqualitatem eorumdem: tum quoad ſcientiam, tum quoad naturam incognoſcibilem à quocunque intellectu creato. Et æqualitas quidem ſcientiæ ſignificatur dicendo, *& nemo ſcit niſi pater*: & ſimiliter *niſi filius*. Naturæ autem incognoſcibilitas ab aliis, ſignificatur ſubiungendo, *quis ſit filius & quis ſit pater*. *Quis* enim eſt relatiuum ſubſtantiæ. Et cui voluerit filius reuelare. Quamuis Deus aliqualiter cognoſcatur naturali cognitione ab Angelis & ab hominibus, à nullo tamen creato intellectu clare videtur ſicuti eſt, trinus in perſonis & vnus in ſubſtantia: ſed per reuelationem communicatur huiuſmodi notitia altior notitiâ naturali. Et propterea de notitia clara loquendo, poſtquam dixit quòd nemo nouit quis ſit filius, niſi pater, & è diuerſò, ſubiungit *& cui voluerit filius reuelare*. In quibus etiam verbis æqualitas filij ad patrem quoad voluntatem inſinuatur, declarando in voluntate filij conſiſtere reuelare myſterium Trinitatis. Dubium enim nõ eſt hoc pendere ex voluntate patris: ſed vt eadem voluntas Patris & Filij ſignificaretur, explicauit ſpecialiter de Filio: *& cui voluerit filius reuelare*.

Filius æqualis Patri ſignificatur.

Verſ. 23. Et conuerſus ad diſcipulos ſuos. Superfluit *ſuos*. & deeſt *ſeorſum* dixit. Vbi aduerte verba quæ ſubiunguntur, non fuiſſe continuata à Chriſto cum prædictis: ſed tranſit Lucas ad alia: nam Matthæi 13. ſubiuncta verba dicta ſunt à Ieſu diſcipulis petentibus, vt declararet eis parabolam ſeminis. Et quoniam Marci 4. clare dicitur hoc fuiſſe cùm eſſet ſeparatus à turbis, propterea Lucas introducens hæc, dicit: *& conuerſus ad diſcipulos ſeorſim*. Significatur enim quòd ſeorſim à turbis, quadam affabili conuerſione vultus ad diſcipulos dixit ſubiuncta verba: Beati oculi qui vident quæ vos videtis. Duo videnda propoſita ſunt, docente & miracula faciente Ieſu. Alterum quod viſum eſt a bonis & malis, ſcilicet ipſa miracula, ipſa perſona Ieſu. Alterum quod viſum eſt à bonis tantùm, ſcilicet credibilitas quòd ipſe eſſet Meſſias, quòd eſſet filius Dei, quòd eſſet ſaluator mundi, & huiuſmodi. Non dicit beatos oculos qui vident primum (cùm hoc viderint etiam multi iniqui) ſed qui vident vtrumque: propter hoc enim limitando dixit, *quæ, vos* electi & boni *videtis*. Videbant enim ipſum eſſe filium Dei, & cætera: non in ipſis rebus creditis, ſed in ipſa credibilitate: hoc eſt, videbant ipſum eſſe credibilia, & ideo credebant.

Verba ſequentia non fuêre continuata cum prædictis.

Verſ. 24. Dico enim vobis, quòd multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis & non viderunt: & audire quæ auditis & non audierunt. Deſiderauerũt Reges & Prophetæ videre in actu exercito tam manifeſta teſtimonia præſentis perſonaliter filij Dei, & non viderunt: ſed à longè futurorum reuelationem acceperunt: & ſimiliter deſiderauerunt audire ex ore Meſſiæ doctrinam Euangelicam, & non audierunt. Vnde beantur interni oculi diſcipulorum, tum ex viſis, tum ex eo quòd præfertur tot regibus & prophetis: imò quòd ipſis vltro occurrit quod illis deſiderantibus negatum eſt.

Beati diſcipulorum oculi. In quo?

Verſ. 25 Et ecce. Non dicit *tunc*: non enim ſignificatur continuatio ſequentium geſtorũ cum præcedentibus; tranſit enim ad alia. Quidam legiſperitus ſurrexit. Hinc clarè apparet quòd hoc nõ fuit tunc cùm Ieſus ſeorſum erat ſed cùm

communicaret ſe populo: & doctoribus ſedentibus iſte ſurrexit. Tentans illum explorando quid reſpondeat. Et dicens, Magiſter quid faciendo vitam æternam poſſidebo?

Legiſperitus quidã Chriſtum interrogat de via ſalutis.

*Verſ.*26. At ille dixit ad eum, in lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis?

*Verſ.*27. Ille reſpõdens, dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus. pro, *totis*, viribus tuis, & ex omni, pro, *tota*, mente tua. Hæc de dilectione Dei ſcripta ſunt Deuter. 6. & declarata Matth. 22. Et proximum tuum ſicut teipſum. Hoc præceptum habetur Leuit. 19. expoſitum vbi ſuprà.

*Verſ.*28. Dixitque illi: rectè reſpondiſti. quoniam in his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & Prophetæ. Hoc fac. non cogita, non dic, non ſcribe, ſed *fac*. Nec dixit *hac*, ſed *hoc*: quoniam vnum ſine altero fieri nequit. Et viues. proculdubiò in æternum. Interrogauerat enim Legiſperitus, *quid faciendo vitam æternam poſſidebo?* Et Dominus directè reſpondit, *hoc fac & viues.*

*Verſ.*29. Ille autem volens iuſtificare ſeipſum. hoc eſt, intendens ſeipſum declarare iuſtum. Declarauerat ſiquidem ſe doctum: laudante Ieſu eius reſponſionem ſecundùm legem: ſupererat vt declararet etiam ſe iuſtũ. Viderat hic, quòd interrogatio tentatiua ſucceſſerat ſibi ad gloriam doctrinæ: & propterea cogitans quòd etiam hæc interrogatio ſucceſſura ſit ſibi etiam ad laudem vitæ ſeu affectus, nouam proponit quæſtionem. Dixit ad Ieſum: & quis eſt meus proximus? Putauit iſte appellari proximos, ſolos viros iuſtos aut Iſraëlitas: & hoc reſponſurum Ieſum, & quia præferebat ſe amicum iuſtorum ſeu Iſraëlitarum, ideo hac interrogatione intendebat iuſtificare ſeipſum.

Quis ſit proximus quærit.

Verſ. 30. Suſpiciens. pro, *ſuſcipiens*, autem Ieſus Non ſignificatur, quòd Ieſus oculos in cœlum leuauit, ſed quòd acceptauit quæſtionem, & reſpondentis perſonã ſuſcepit. Et dixit hoc Euangeliſta ad differentiam ipſiuſmet Ieſu, in prima quæſtione, nam in prima quæſtione nõ fuit ſuſcipiens: ſed reiiciens eam in interrogantem, efficiẽdo de interrogante reſpondentem. Dixit: Homo quidam deſcẽdebat ab Hieruſalem in Hierico, & incidit in latrones: qui etiã deſpoliauerunt eum: & plagis impoſitis abierũt, ſemiuiuo. pro, *ſemimortuo*, relicto.

Parabola illius qui deſcendens ab Ieruſalem in Iericho incidit in latrones.

Verſ. 31. Accidit autem vt Sacerdos quidam deſcenderet eàdem viâ: & viſo eo, præteriit,

*Verſ.*32. Similiter & Leuita cùm eſſet ſecus locum & videret eum, pertranſiit.

Verſ. 33. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ſecus eum: & videns eum, miſericordiâ motus eſt. Quia declarare intendit proximum definiri naturâ, non iuſtitiâ, genere aut affectu, ideo à naturæ nomine inchoat parabolam, dicendo *Homo*. Parabola ſecundùm ipſum parabolicum ſenſum clara eſt. Et quantum ad loca itineris deſcripta congruitatem habet: quia ab Hieruſalem in Hiericho deſcenditur. Congruunt quoque perſonæ Sacerdotis. Leuitæ & Samaritani: ad ſignificandum eos, qui maximè erant perſonæ communes (Sacerdotes ſcilicet & Leuitas, qui viuebant ex communibus toti populo decimis, oblationibus, &c.) non eſſe proximos: & vterque ordo (maiorum in Sacerdote & minorum in Leuita) inhumanus ſignificetur: extraneus autem & reprobi generis Samaritanus, proximus monſtretur: ad confutandum arrogantiam legiſperiti, qui ſolos iuſtos aut Iſraëlitas expectabat declarari proximos.

Verſ. 34. Et appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum. Et imponens illum in iumentum ſuum duxit in ſtabulum. pro, *hoſpitium*. Et ſignificatur hoſpitium meritorium non gratuitum. Et curam eius egit.

*Verſ.*35. Et altera die. Deeſt *egrediens*, protulit duos denarios, & dedit ſtabulario. pro, *hoſpiti*. & ait ei: Curam illius habe, & quodcunque ſupererogaueris, ego cum rediero reddam tibi.

*Verſ.*36. Quis. Deeſt, *igitur*, horum trium tibi videtur proximus fuiſſe illi qui incidit in latrones?

*Verſ.*37. At ille dixit: qui fecit miſericordiam in illum. pro, *cum illo*. Et ait illi Ieſus vade. Honeſtè percutit legiſperiti intentionem, quã volebat iuſtificare ſeipſum, Ac ſi apertè dicat: recede à tua intentione, noli proſequi cœptum propoſitum, ſed vade. Et tu fac ſimiliter. Vtere miſericordiâ in hominem obuium indigentem, non diſcernendo genus, mores, aut affectus. Aduerte hic prudens lector, quòd quantum ad ſatisfaciendum motæ quæſtioni hæc ſufficiunt ad literalem ſenſum parabolæ: quoniam hinc habetur quòd omnis homo eſt proximus: cùm Samaritanus (plus exoſus Iudæis quàm Gentiles) proximus iudicatus ſit. Tam accurata tamen fictio huius parabolę meretur, vt ferè literalis ſenſus parabolæ ſit myſtica interpretatio de Chriſto: quam ſacri doctores diffusè proſequuntur.

Omnis homo eſt proximus.

Verſ. 38. Factum eſt autem dum irent, & ipſe intrauit in quoddam caſtellum. hoc eſt, paruum oppidum. Et mulier quædam Martha nomine, excepit illũ in domũ ſuã.

Martha excipit Chriſtum in domum ſuam.

Verſ. 39. Et huic erat ſoror nomine Maria: Quę etiam ſedens ſecus pedes Domini. pro, *Ieſu*, audiebat verbum illius. Ex Euangelio Ioannis clarè patet Martham & Mariam fuiſſe ſorores Lazari, propter quod caſtellum hoc videtur eſſe Bethania: quam etiam Ioannes vocat caſtellum. Et ſi Lucas ordinem inchoati itineris in fine capitis non ſeruat, hiſtoria hæc geſta eſt paulò ante ſolemnitatem Paſchalem in qua Ieſus crucifixus eſt.

*Verſ.*40. Martha autem ſatagebat, pro, *diſtrahebatur*. Significatur enim diſtractio animi ad multa adtendentis. Circa frequens miniſterium. pro, *multam miniſtrationem*. Quę ſtetit. Hoc eſt, ſubſtitit, ægrè ferens oportere ſe ſolam diſtrahi, volebat enim partem curæ ſororem ſubire: vt ſic non imminueret ſibi tanta diſtractio. Et ait: Domine non eſt tibi curæ quòd ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare? Ad cõpaſſionem ſui Martha intendit prouocare Ieſum: vt adiunctâ ſorore, releuetur in parte à multitudine operarum. Dic ergo illi vt me adiuuet. Ex cura erga ipſam Martham à Ieſu habenda, infert vt præcipiat ſorori vt illam adiuuet. Sciebat enim ſororem non niſi dominico præcepto auelli poſſe ab auditione verbi.

Verſ. 41. Et reſpondens dixit illi Dominus. pro, *Ieſus*. Martha, Martha. Duplicauit nominationem Ieſus in ſignum beneuolentiæ. Videtur enim conſuetum tunc fuiſſe ad maiorem affectus explicationem, duplicatione huiuſmodi

Duplicatio nominis, beneuolentiæ ſignum.

vti. Vnde & Iudas dixit, *Rabbi, rabbi*, magnam beneuolentiam ſimulans. Et Ieſus dicit, *Non omnis qui dicit mihi Domine, Domine*, ad cumulum affectus hominum. Duplicauit Ieſus nominationē propter myſterium doctrinæ ſubiunctæ de vita Actiua & Contemplatiua. Actiuæ enim vitæ vacantes, egent repetitione doctrinæ ad hoc vt imbibant illam: eo quòd diſtracti interius ſunt. Et hinc prudentes viri bis repetunt mandata occupatis & diſtractis. Solicita es. Ad literam myſterium vitæ actiuæ deſcribit. Primò in parte cognoſcitiua. Solicitudo enim pars eſt intellectus practici, circa exequenda inquietam vigilantiam adhibens. Et turbaris erga plurima. pro, *circa multa*. In parte affectiua turbatio comitatur non culpabilis, ſed ſubſeruiēs multiplici actioni. Quēadmodum enim paſſio iræ ſubſeruit actiuæ reprehenſioni vitiorum, ita turbatio ſubſeruit actiuo miniſterio circa multa. Et ſicut iram ſubſeruientem, moderatam intelligimus, ita moderatam intellige huiuſmodi turbationem.

Mandata occupatis bis repetenda.

Solicitudo quid?

Circa multa autem deſcribitur actiua vita, quia obiectum eius multiplex eſt: tum quoad genera: vt paſcere eſurientem, potare ſitientem, veſtire nudum, & ſimilia. Tum quoad executiones: quoniam multis opus eſt occupationibus ad huiuſmodi exequenda: vt experientia teſtatur.

Actiua vita circa multa occupatur.

Verſ. 42. Porro vnum eſt neceſſarium. pro, *vno autem eſt opus*, ſeu *vnius autem eſt neceſſitas*. E regione diſtinguit contra multa vnum, ſignificans per hoc obiectum contemplatiuæ vitæ. Deſcriptā vitā Marthæ actiuā, ſubiungit aduerſatiuè communem omnium ſaluti neceſſitatem conſiſtere in acquiſitione vnius. Ac ſi apertiùs diceret: vita hæc tua quamuis bona, non tamen ipſa eſt quæ eſt de neceſſitate ſalutis omnibus: quoniam ipſa eſt circa multa: ad ſalutem verò omnium neceſſarium eſt acquirere vnum: ac per hoc etiam vita tua tendit ad vnum: nec ipſa vita tua bona eſt niſi quia ducit ad vnum quo eſt opus, quod eſt neceſſe acquirere. Ex differentia itaque inter *multa* & *vnum* intendit tria. Primum quòd communis neceſſitas omnibus incumbit acquirendi non *multa* ſed *vnum*. Secundum quòd etiam ipſa vita actiua neceſſitatem habet *vnius* acquirendi. Tertium quòd hinc vita contemplatiua Mariæ præfertur vitæ Marthæ.

Contemplatiua circa vnum.

Vnum commendatur.

Et deſcribit ſub nomine & ratione *vnius*, æternam felicitatem. Ex parte quidem ipſius felicitatis, quia conſiſtit in *vno*, immò ſummè vno obiecto, Deo ſcilicet, & in vna applicatione mentis ad videndum & fruendum Deo, abſque multiplicatione & ſucceſſione quacunque: illa ſiquidem vna applicatio, continua æterno perſeuerabit actualiter, & in adunatione omnium virium hominis ſub illa felicitate: ita quòd nulla erit diſtractio. Quorum trium oppoſita deſcripta ſunt in vita Marthæ: nam *circa multa*, inquieta mens & diſtractus animus deſcriptus eſt. Et hinc patet ratio ex parte materiæ de qua erat ſermo, quare ſub nomine & ratione *vnius*, felicitatem deſcripſit æternam: ita quòd occaſio materiæ & conditionis ipſius felicitatis effecerunt vt ſub nomine & ratione *vnius* felicitatem deſcriberet omnibus neceſſariam.

Vnum eſt æterna felicitas.

Maria optimam, pro, *bonam*. Veruntamen articulus appoſitus neſcio quid plus quam bonam ſignificat: tanquam dictum ſit *illam bonam*, demonſtrando affectatam ab omnibus partem. Propter quod interpres poſuit *optimam*. Deſcripſerat vitam vtriuſque: & adiunxerat quò tam Marthæ quam Mariæ vitam tendere oportet: reſpondet modò querelæ Marthæ, non ſolum excuſando, ſed laudando Mariam contemplationi verbi Dei audiendo vacantem: & conſequenter ad neceſſarium omnibus *vnum* æternæ felicitatis laudat Mariæ vitam: quia illud elegit quod perſeuerabit cum ea in æternum. Vide tamen ſingula. Illa bonam bonitate honeſti, delectabilis ac vtilis ſpiritui. Partem. non totum. Marthæ enim ſua pars relinquitur: contemplatiua ſiquidem vita diſtinguitur contra Actiuam, vt pars a parte. Refert is partem ad differentiam vitæ Apoſtolicæ & paſtoralis: hæc enim non eſt pars: ſed totum, ſed integra vita conſtans ex vtraque parte, Contemplatiua ſcilicet & Actiuā. Vacat ſiquidem contemplationi & contemplata impertiuntur aliis: quod eſt vacare operibus miſericordiæ ſpiritualibus: prædicando, monendo, corrigendo, &c. Vnde & Petrus in Actibus Apoſtolorum vtramque vitam ſuam eſſe clarè deſcribit, Actuum ſexto dicens: *Nos verò orationi* (ecce vita contemplatiua) *& miniſterio verbi* (ecce vita actiua) *inſtantes erimus*.

Maria pars optima.

Contemplatiua vita diſtinguitur ab Actiua, vt pars a parte.

Act 6.4.

Elegit. vt viam & medium ad illud *vnum*: electio enim eſt eorum quæ ſunt ad finem. Quæ non auferetur ab ea, Directè hoc dixit ad differentiam vitæ Marthæ, quæ auferetur ab ipſa: cùm peruenerit enim ad *vnum*, ceſſabit occupatio *circa multa*: Maria autem perueniente ad vnū non ceſſabit contemplatio electa: quamuis definet imperfectio cōtemplationis. In præſenti enim vita contemplatur per ſpeculum & in ænigmate: in patria autem contemplatur videndo facie ad faciem. Modus itaque contemplandi tolletur ab ea: ſed contemplatio non auferetur ab ea, ſed perſeuerabit cum ea in æternum.

Actio auferetur, nō verò Contemplatio, ſed perficietur.

Et cum hoc alia tangitur differentia in hac vita inter Actiuam & Contemplatiuam: quoniam vita Actiua poteſt tolli ab inuito: poteſt enim multipliciter quis impediri vt non vacet operibus miſericordiæ: puta rapinis, direptionibus & huiuſmodi. Sed contemplatio non poteſt tolli ab inuito: quoniam omnia ſecum portat contemplatiuus, & inter tormenta maximè contemplatur: vt geſta Sanctorum teſtantur. Quocirca Maria quæ timuerat ne ad preces ſororis Ieſus præciperet ſibi vt ſurgeret, iam ſecura ſedet ſecus pedes Domini audiendo verbum illius.

Actiua ab inuito tolli poteſt, non Contemplatiua.

CAPVT XI.

ET factum eſt cùm eſſet in quodam loco orans. vt verum hominem ſe monſtraret, & formam vitæ Apoſtolis præberet. Vt ceſſauit, dixit vnus ex diſcipulis eius ad eum: Domine doce nos orare, ſicut docuit Ioannes diſcipulos ſuos. VERS. 1.

Verſ. 2. Et ait illis: Cùm oratis, dicite: Pater, ſanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum. Orationem Dominicam Lucas refert non totam vt Matthæus, ſed parui refert: quoniam tertia petitio tacita, in præcedentibus duabus quodammodo continetur. Et ſimiliter vltima continetur in præcedentibus.

Diſcipulos ſuos orare docet Chriſtus.

Verſ. 3. Panem noſtrum quotidianum da nobis

nobis hodie, pro, *quotidie*. Et certè ſatis quadrat vt quotidianum panem petamus dari quotidie, ne aliquando deſit, & ſuo detur tempore.

Verſ.4. Et dimitte nobis peccata noſtra: ſiquidem & nos dimittimus omni debenti nobis. Explicat Lucas ſenſum illius particulæ apud Matthæum, *ſicut & nos dimittimus*: declarando ſuper hoc firmari quod nos dimittendo debitoribus, petimus dimitti nobis. Neceſſitas ergo inducitur oranti & petenti dimitti ſibi debita, parcendi aliis: alioquin fruſtra orat, vanè petit.

Qui non dimittunt offenſas, orationem Dominicam in perſona Eccleſiæ verè dicunt.

At ſi inſtes dicendam non eſſe orationem Dominicam, ab iis qui non remittunt offenſas. Reſpondetur quòd in perſona Eccleſiæ poteſt illam verè dicere, in propria autem perſona peteret cõtra ſeipſum quantùm ad illam particulam *ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris*: & mentiretur dicendo *ſiquidem dimittimus omni debenti nobis*.

Non pœnam iuſtam, ſed odium tenemur dimittere.

Et intellige obligari hominem ad dimittendum, non pœnam, non vindictam pro offenſa & iniuriâ ei illatâ, debitam illi qui offendit: quoniam poteſt petere & exigere à iudice vt vindicet puniendo, &c. ſed teneri ad dimittendum odium & appetitum vindicandi ſe per ſeipſum: quoniam vtrumque eſt iniquum. Et ne nos inducas in tentationem.

Verſ.5. Et ait ad illos: Quis veſtrum habebit amicum: & ibit ad illum media nocte, & dicet illi: Amice commoda mihi tres panes.

Verſ.6. Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum.

Verſ.7. Et ille de intus reſpondens dicat, Noli mihi moleſtus eſſe, iam oſtium clauſum eſt, & pueri mecum ſunt in cubili: non poſſum ſurgere & dare tibi. Poſtquam docuit ipſam orationem, declarat vtilitatem orationis: & hoc ad confutandum errorem putantium vanum eſſe petere aliquid à Deo, qui omnia nouit, ab æterno definiuit, quorum confutationem vide Matth.7. Affert autem parabolam ſatis claram ad manifeſtandum fructum petitionis perſeueranter quærentis: talis enim oratio fructuoſa eſt.

Verſ 8. Et ſi ille perſeuerauerit pulſans, Quamuis hæc verba in nonnullis codicibus Græcis non habeantur, ipſe tamen contextus mõſtrat codices illos in hac parte deficere. Sicut etiã aliqui Græci codices abundant, habendo integram orationem Dominicam in textu Lucæ.

Importunæ petitionis fructus.

Dico vobis etſi non dabit illi ſurgens eo quòd amicus eius ſit, propter improbitatem, pro, *propter impudentiam*. Significatur enim inuerecunda perſeuerantia in pulſando quam non ineptè interpres *improbitatem* appellauit. Tamen eius, ſurget, & dabit illi quotquot habet neceſſarios. Vide fructum importunitatis. Petierat tres panes mutuo, victus importunitate amicus non mutuat, ſed dat; non tres, ſed quotquot indiget panes.

Verſ.9. Et ego dico vobis. Ecce quorſum attulit parabolam Petite, à Deo orando. Et dabitur. Ecce fructus proprius directè reſpondens petitioni.

Sed bene nota quòd non dicit *& dabitur quicquid petitis*, ſed abſolutè dicit *dabitur*: quoniam inferiùs declarabit quid dabitur.

Vobis. Ad differentiam petentium pro aliis, non enim promittitur dari aliis, ſed vobis petentibus. Quærite. *Petere*: orantis eſt: *quærere* facientis: petere namque ad orationẽ ſpectat, quærere factorum eſt, quærimus enim factis, quando verè quærimus. Et inuenietis. Ecce fructus proprius inquiſitionis. Et hoc quoque inferiùs explicandum ſecundum materiam relinquitur.

Oratione petimus: factis quærimus.

Pulſate. Ad perſeuerantiam ſignificandam adiunctum eſt: imo deductum ex parabola: in qua petiit, quæſiuit, & pulſando vt petitum ac quæſitum haberet, tandem obtinuit. Perinde itaque dictum eſt *pulſate*, ac ſi dictum fuiſſet, perſeuerate petendo & quærendo. Et aperietur. Proprius pulſationis fructus redditur Vobis, ad differentiam aliorum. Nullus enim niſi Chriſtus perſeuerando ad oſtium regni cœlorum, meretur aperiri illud aliis, ſed ſibi tantùm.

Verſ.10. Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit: & pulſanti aperietur. Ne intelligeremus diſcipulis iuſtis ſolis hæc dici, ſubiungit vniuerſalem propoſitionem comprehendentem iuſtos, & peccatores. Nec eget adminiculo gloſſatum: quoniam ipſemet ſaluator ſubiungit expoſitionem. Verba textus veriſsima ſunt, abſolutè vt iacent intellecta: vt in ipſo textu exponuntur.

Omnis qui petit, accipit: quomodo intelligendũ.

Verſ.11. Quis, pro, *quem*, autem ex vobis patrem. Alloquitur patres in multitudine auditorum. Petet. Deeſt, *filius*, panem, numquid lapidem dabit, pro, *porriget*, illi? aut piſcem, numquid pro piſce ſerpentem dabit, pro, *porriget*, illi?

Verſ.12. Aut ſi petierit ouum, numquid porriget illi ſcorpionem? Dixerat, *petite & dabitur*, & *omnis qui petit accipit*: nec declarauerat quid. Et propterea declarat primò negatiuam ſcilicet quòd non quodcunque petitum. Hanc enim negatiuam ex hac parabola ad literam ſignificat. Intendit enim quòd ſicut nullus veſtrum carnalis pater exiſtens, petenti filio panem, piſcem aut ouum, dat lapidem, ſerpentem, aut ſcorpionem; ita Deus homini petenti quæ ſibi videntur neceſſaria, vtilia aut delectabilia, non dat inutilia aut nociua, aut contriſtantia. Vbi ſubaudit quòd ea quæ petimus quantumcunque nobis videantur bona (vt panis, piſcis & oua) Deus tamen qui videt quæ petimus ſi darentur, fore nobis inutilia (vt lapides) aut nociua & contriſtantia (vt ſerpentes & ſcorpiones) ideo paterno affectu negat quandoque ea quæ petimus: quæ ſi noſipſi cognoſceremus, non peteremus. Cùm ergo dictum eſt, *petite & dabitur*, & *omnis qui petit accipit*, non intelligitur de omni petito: quia inutile aut nociuum eſſet quandoque.

Cur panis, piſcis, & oui hic meminit?

Si quæris cur panis, piſcis & oui mentionem fecit? Scito quod trinario numero omnia petibilia quæ in malum verti poſſent, comprehendit: eo quòd trinarius perfectionis eſt numerus. His autem tribus omnia ad eſum hominis ſpectantia comprehenduntur: ſub pane quidem omnia vegetabilia: ſub piſce verò omnia animalia: ſub ouo autem intermedia quæque. Et quoniam Galilæos alloquebatur pauperes, ideo conſueta peti ab eorum filiis nominauit, panem, ouum, & piſcem paruulum.

Verſ.13 Si ergo vos. Infert ex parabola manifeſtiorẽ ſenſũ. Cùm ſitis mali. Tum *conditione*: quia creati ex nihilo: tũ *voluntate*; quia *ſi dixerimus quia peccatũ non habemus, ipſi nos ſeducimus*. Noſtis bona data, pro, *dona*, ſeu potiùs *bonas dationes*, non mala dona, non malas donationes.

1 Ioann. 1. 8.

Date filiis veſtris: quanto magis pater veſter. Superfluit, *veſter*, & ſimiliter ſuperfluit, *de cœlo*. Ita quod legendū eſt, *Quanto magis pater cœleſtis* dabit, qui non ex parte eſt bonus, & ex parte malus, ſed omniquaque bonus. Spiritum bonum pro, *Spiritum ſanctum*. Non ſufficiebat declaratam eſſe negatiuam, ſed oportebat ſubiungi affirmatiuam: non quieſcebat mens audiendo nō quodcunque petitum dandum eſſe petentibus niſi determinatum fuiſſet quid eſt illud petitum quod dandum eſt. Et propterea hoc hic determinatur, dicendo *Spiritum ſanctum*. Cùm itaque dictum eſt, *petite*, intellige *Spiritum ſanctum*, & dabitur vobis, & ſimiliter *quærite, Spiritum ſanctum*, & inuenietis illum. Et demum *pulſate* ad oſtium Spiritus ſancti, & aperietur vobis, regnum cœlorum. Quia omnis, tam iuſtus quàm peccator, qui petit Spiritum ſanctum, accipit illum: & qui quærit Spiritum ſanctum, inuenit illum: & pulſanti pro Spiritu ſancto ad cœleſte oſtium, aperietur. *Spiritus* autem *ſanctus* propriè loquendo, non eſt hîc nomen tertiæ perſonæ Trinitatis, ſed participatio illius, ſed participationis diuinæ ſpiritualitatis ac ſanctitatis, imò ſanctæ ſpiritualitatis in ſpiritu noſtro: vt non ſit ſpiritus noſter ad carnalia & mundana promptus aut affectus, ſed ad ſpiritualia bona, & hoc ſanctè: hoc eſt mundè & eleuatè ab omni contagione humanæ terrenæ famæ, laudis, gloriæ & huiuſmodi. Pater de cœlo, tribus ſeilicet pronomen *ſe*, demonſtrat patrem cœleſtem. Ceteris iam prudens lector non opus eſt gloſſis: quoniam infallibiliter vera hæc ſecundum contextum intellecta. Et continent omnes conditiones neceſſarias ad obtinendum Spiritum ſanctum, ſcilicet orare mente, quærere factis, & perſeuerare in vtriſque: & explicitè dicitur *vobis*, & declaratur quòd omnia quæ docuit peti in oratione Dominica, comprehenduntur in hac vna petitione quâ petitur Spiritus ſanctus.

Omnis qui petit Spiritū ſanctum, accipit illum.

Verſ. 14. Et erat eiiciens dæmonium. Miraculum hoc ſcribitur etiam Matth. 12. Et illud erat mutum. Intellige cauſaliter: hoc eſt, efficiebat hominem mutum. Et cùm eiecisſet, pro, *exiſſet*, dæmonium, locutus eſt mutus: & admiratæ ſunt turbæ, ſimplici corde facta penſantes admiranda vt erant.

Verſ. 15. Quidam autem ex eis, ſcilicet Phariſæi: vt patet Matth. 12. Et Scribæ qui à Hieroſolymis deſcenderant: vt patet Marc. 3. Hi enim malignitate pleni nitebantur inuertere ſancta opera in Diabolica. Dixerunt: in Beelzebub. Deo Accaron principe dæmoniorum eiicit dæmonia. Vt colorarent dicta ſua, dicunt quòd virtute principis dæmonum eiicit inferiores dæmones. Et faciunt Ieſum non ſolùm virum malum, ſed peſſimum magum: diuináque opera fingunt diabolica.

Verſ. 16. Et alij, de Scribis & Phariſæis: vt ex Matth. 12. & Marc. 8. colligitur. Tentantes, non ad credendum, ſed ad tentandum potentiam Ieſu an extenderetur ad ſuperiora. Videbant enim ipſum in inferioribus multa miracula operari. Signum de cœlo quærebant ex eo. Si per cœlum intelligebant ſuperiorem aërem, ad Eliam & Moyſen ſpectabat: ille enim ignem, iſte manna de cœlo attulit. Si verò de cœlo propriè loquebantur, ad Iſaiam & Ioſue ſpectant: ille enim Solem per quindecim lineas retroduxit, iſte autem ſolem fixit in cœlo contra Gabaon.

Verſ. 17. Ipſe autem vt vidit pro, *ſciuit*. Significatur enim quòd non exterioribus ſignis vidit, ſed internis mentis oculis cognouit cogitationes eorum: tam tentantium qui ab ipſo petebant ſignum de cœlo, quam blaſphemantium qui ipſo non audiente dicebant: *In Beelzebub eiicit dæmonia*. Cogitationes eorum, dixit eis. Omne regnum. Prima ratio ex ſimilitudine regni & domus ſumitur. Et clare ponitur in litera. In ſeipſum diuiſum, deſolabitur, pro, *deſolatur*: ipſa enim diuiſio deſolat illud. Et domus ſupra domum pro, *ſuper domum*, cadet. Eſt enim ſenſus: & domus aduerſus ſeipſam diuiſa, ruet ſuper domum; hoc eſt, ſuper ſeipſam. Nec legendum eſt *cadet* ſed *cadit* eadem ratione: quia diuiſio domus contra ſeipſam, eſt illius caſus.

Similitudo domus & regni diuiſi.

Et ſimile adiungitur Matth. 12. de ciuitate. Ita quòd Dominus induxit ſimilitudinem à regno, ciuitate & domo: vt ab his tribus declararet quòd omnis congregatio diuiſa in ſeipſam, ruit.

Omnis congregatio in ſeipſam diuiſa, ruit.

Verſ. 18. Si autem & Satanas in ſeipſum, hoc eſt, contra ſeipſum, diuiſus eſt, vt vos dicitis quòd princeps dæmoniorum expellit alios. Quomodo ſtabit regnum eius? Hoc eſt totum inconueniens ad quod deducit: ſcilicet quòd princeps dæmoniorum ageret contra regnum proprium: quod eſt manifeſtè inconueniens. Quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia.

Verſ. 19. Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filij veſtri in quo eiiciunt? Prima ratio ſumpta eſt ex parte principis dæmoniorum & regni eius, hæc verò ſecunda ſumitur ex parte propriorum filiorum ipſorum Iudæorum. Et conſiſtit in hoc quòd ſi ego accuſor à vobis, filij veſtri quos non accuſatis, teſtantur quòd non in Beelzebub eiicio dæmonia. Et appellat *filios veſtros*, diſcipulos ſuos, qui eiiciebant dæmonia, tamen non reputabantur magi. Ideo ipſi, filij veſtri diſcipuli mei Iudices veſtri erunt. Tum comparatione: quia ipſis credentibus vos non creditis. Tum aſſeſſoria dignitate: quia ſedebunt iudicantes & condemnantes vos.

Verſ. 20. Porrò ſi in digito Dei eiicio dæmonia. Tertia ratio ab effectu diuinæ operationis ſumitur. Vbi prudens lector aduerte quòd Dominus procedit contra iſtos in virtute ſubintellectæ diſiunctionis talis: Aut eiicio dæmonia in principe dæmoniorum: aut in digito Dei. Et prius proſecutus eſt alterum membrum (ſcilicet *ſi eiicio in principe dæmoniorum*) dupliciter vt patuit. Modò proſequitur reliquum membrum: ſcilicet, *ſi eiicio dæmonia in digito Dei*. Et intendit per digitum Dei ſpecialem & exactam operationem diuinam, qualis fit digito proprio ipſius artificis. Ab hac enim metaphora propriâ ſibi filio Dei poteſtatē eiiciendi dæmonia ſignificat: vt intelligatur digitū Dei eſſe indigitū ipſius Ieſu, nec alium eſſe digitum Dei, & alium digitum ipſius. Profectò peruenit in vos, pro, *ad vos*, regnū Dei. Cerne illationem: ſi eiicio in digito Dei dæmonia, iam aduenit ad vos, Iudæos, Iſraelitas, regnum Dei, à prophetis prædictum regnum Meſſiæ. Et aptè contra regnum diaboli (quod deſolari intulerat, ſi Satanas in ſeipſum diuiſus eſt) è regione infert regnum Dei ex hoc quod in digito Dei eiicit dæmonia. Ac ſi apertè diceret. ab effectu cognoſcite me in digito Dei eiicere dæmonia,

Dilemma Chriſti in Phariſæos.

Digitus Dei quid.

monia, quia attuli ad vos regnum Dei: non enim aliud annuncio per me & per diſcipulos meos, niſi regnum Dei, non ſtudeo & laboro ad aliud niſi ad regnum Dei: hoc eſt, ad hoc quòd excluſo regno peccati, regno carnis, regno mundi à cordibus hominum, regnet Deus in illis.

Verſ.21. Cum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt ea, quæ poſſidet. Probat conſequentiam ex ſimilitudine ſumptâ ab homine forti armato cuſtodiente atrium ſuum. Et parabola quidem duorum fortium quorum alter [illegible] poſſidens & cuſtodiens vincitur, exarmatur & perdit ſpolia, clara eſt. Intendit autem per hanc ſimilitudinem quòd dum diabolus fortis & armatus cuſtodiuit regnum mundi huius ſibi vel [illegible] atrium ſuum, quietè poſſedit genus [illegible]: ſed poſtquam Ieſus fortior [illegible] nit & vicit illum propriis meritis & propria fortitudine ſuſtinendo tot mala & tandem crucem, tollit in primis arma quibus armatus erat diabolus (quæ proculdubio vitia ſunt, ſicut arma Chriſti ſunt virtutes) & demum ſpolia eius diſtribuit: quæ homines ſunt, velut res poſſeſſæ à dæmone. Hinc enim clarè patet quòd ipſo in digito Dei eiiciente dæmonia vincendo illa, deſtruitur regnum diaboli (in vitiis hominum conſiſtens) & introducitur regnum Dei, diſtribuendo ſpolia in regnum Dei.

Fortis armatus eſt diabolus: fortior illo eſt Chriſtus.

Verſ.22. Si autem fortior eo ſuperueniens vicerit eum vniuerſa arma eius auferet, pro, *aufert*, in quibus confidebat, & ſpolia eius diſtribuet, pro, *diſtribuit*. Conficit ſiquidem parabolam eorum quæ fiunt inter armatos cùm alter vincit.

Verſ.23. Qui non eſt mecum, contra me eſt. Quarta ratio à negatione medij inter ſe & contra ſe, ſumitur. Et directè tendit contra calumniantes fingendo adhibitionem malorum mediorum ad bonum finem tanquam Ieſus adhibeat opera dæmonum ad regnum Dei. Contra hoc inquit, *qui non eſt mecum*, qui non conuenit mecum in bona voluntate & actione, *contra me eſt*, non ſolum non ſuffragatur mihi nec adiuuat me, ſed eſt contra me: ac per hoc dæmon qui non eſt mecum in bona voluntate & bona actione, contra me pugnat & non adiuuat regnum Dei. Et qui non colligit mecum. Et ſimiliter *qui non colligit*, qui non congregat & adiuuat regnum Dei *mecum*, concordi mecum voluntate. Diſpergit, non ſolum non adiuuat ad colligendum, ſed etiam contrariatur diſpergendo. Ita quòd non datur medius inter colligentem mecum & diſpergentem: ac per hoc cùm dæmon ſit diſpergens homines à regno Dei, non poteſt fieri vt me adiuuet qui colligo ad Dei regnum homines.

Qui non eſt mecum, contra me eſt.

Verſ.24. Cùm immundus ſpiritus exierit ab homine ambulat per loca inaquoſa, quærens requiem: & non inueniens, dicit: reuertar in domum meam vnde exiui.

Verſ.25. Et cùm venerit, inuenit eam ſcopis mundatam, deeſt, *&* *ornatam*.

Verſ.26. Et tunc vadit & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores, pro, *malignio-res*, ſe: & ingreſſi habitant ibi. Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus, pro, *primis*. Parabola hæc ad pœnam ſignificandam generationis illius Iudæorum affertur: vt expreſsè patet Matth.2. excluſà ſiquidem calumniâ, ſubiungit Ieſus pœnam ſpiritualem quam incurret illa Iudæorum generatio refutans Chriſtum. Deſcribitur autem quantùm ad parabolam dæmon egreſſus ab homine & diſcurrens per loca inepta ad habitandum (hæc enim ſignificantur per loca inaquoſa, ſunt enim hæc loca humano more inhabitabilia) & ſic non inueniens vbi habitet, reuerſus ad hominem inuenit illum paratum imò prouocatiuum ad hoc vt inhabitetur, talis enim homo ſignificatur per domum ſcopis purgatam & ornatam: nam domus ſcopis mundata & ornata, prouocat ad hoc vt habitetur, &c. Et intendit per hanc ſimilitudinem quod diabolus qui exiit à gente Iudæorum per Patriarchas & Prophetas, non inueniens requiem in gentilibus, in quibus per Euangelium regnabit Deus reuertetur ad nationem Iudæorum tanquam domum ſcopis purgatam & ornatam tanquam prouocatiuam dæmonis ad hoc vt inhabitetur. *Et erunt nouiſſima* nationis Iudææ *peiora primis*: vt experientia teſtatur: ſunt enim Iudæi longè peiores modò repugnando Chriſto quàm fuerint à principio antequam illuminarentur per Prophetas, quoniam effecti ſunt pertinaces contra veritatem Meſſiæ.

Parabola domus ſcopis mundatæ in quam reuertitur immundus ſpiritus.

Iudæi modò peiores quàm à principio.

Verſ.27. Factum eſt autem cum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi. Superfluit *illi*. Quamuis ſermonem mulier direxerit ad Ieſum (vt pronomen *te* ſignificat) non tamen vt alloqueretur Ieſum, ſed vt laudaret, extulit vocem. Beatus venter qui te portauit & vbera quæ ſuxiſti. Aptiſſimè mulier laudat ventrem & vbera: quæ muliebria ſunt, beatificat matrem à fructu ventris & vberum quæ talem ac tantum filium aluerunt.

Venter & vbera Chriſtipara laudantur.

Verſ.28. At ille dixit. Quinimo. Non negat verè dictum beatum ventrem & beata vbera: ſed hoc affirmans adiicit formalem ad communem beatitudinis rationem. Dictum eſt enim *quinimo*, perinde ac diceretur *quin potius*: vbi affirmatur dictum & adiicitur potior beatitudinis ratio. Beati in ſpe. qui audiunt verbum Dei & cuſtodiunt illud. hoc eſt, curam habentes verbi Dei ne in vanum audierint, ſed in corde in ore & in opere ſeruetur: in hoc enim conſiſtit forma beatitudinis in ſpe. Et eſt hæc beatitudinis ratio communis omnibus electis: & maxime conueniens beatæ Virgini. Ita quòd magis commendata eſt beata Virgo (in genere tamen) per hæc filij verba quàm fuerit in ſpecie commendata per verba mulieris: quoniam verbis Ieſu laudata eſt ex parte animæ, in verbis verò mulieris laudata eſt ex parte corporis. Illa ſiquidem laudauit naturalia corporis officia: Ieſus autem liberi arbitrij (diuinâ affecti gratiâ) officia commendauit: in qua commendatione aduerte, quòd non dicit qui audierunt & cuſtodierunt, ſed *qui audiunt & cuſtodiunt*: vt intelligamus ſolos perſeuerantes audiendo & cuſtodiendo eſſe beatos.

Beati audientes verbum Dei, & cuſtodientes illud.

Verſ.29. Turbis autem concurrentibus. hoc eſt, condenſantibus ſe circa Ieſum. Cœpit dicere: generatio hæc. Directè reſpondet ad alios Phariſæos, & Scribas, qui tentantes ſignum de cœlo quærebant, poſtquam confutauit illos qui dicebant *in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia.* Generatio nequam eſt. Superfluit *generatio*. Et ſignificatur quòd generatio Phariſæorum & Scribarum tentantium, & calumniantium peior eſt quàm creditur eſſe. Signũ quærit: & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ.

Signum Ionæ prophetæ

Verſ. 30. Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis. Modus quo Ionas fuit ſignum diuinæ legationis ipſius ad Niniuitas, conſtat ex factis & verbis. *Factis* quidem in eo, quod mirabiliter triduo in ventre ceti ſeruatus, eiectus in terram eſt viuus & incolumis ad ſalutem Niniues. *Verba* autem in prædicatione ipſius apparuerunt. Sic erit & filius hominis generationi iſti. Non dicit, *ſic eſt*, ſed *ſic erit*: quoniam modus ſimilis modo Ionæ, futurus erat in morte & reſurrectione ipſius. Triduo enim mortuus, & immortalis reſurgens, ſignum fuit diuinæ ſuæ miſſionis ad pœnitentiam & ſalutem generationis illius: quam non poſtea vt Ionas per ſeipſum, ſed per diſcipulos ſuos prædicauit. Vnde dicunt Apoſtoli in die Pentecoſtes Iudæis compunctis quærentibus quid facerent, *pœnitentiam agite & baptizamini*, &c. & acceſſerunt die illo animæ circiter ter mille.

Regina Auſtri,

Verſ. 31. Regina auſtri ſurget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos, comparatiuè. Quia venit à finibus terræ audire ſapientiam Salomonis: & ecce plus quam Salomon hîc. Non eſt pronomen, *hîc*, ſed aduerbium loci. Et ſimiliter cùm ſubiungitur *plus quàm Ionas hîc*, aduerbium eſt loci. Et vtriuſque condemnationis ſenſus eſt comparatiuus: hoc eſt quòd Niniuitis pœnitentibus vos pœnitentiam non agitis: & ſimiliter reginâ veniente ad audiendum, vos non auditis me plus quàm Salomonem, ſic enim, & non authoritatiuè, condemnabunt.

& Niniuitæ condemnabunt vos.

Verſ. 32. Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt in prædicationem Ionæ: & ecce plus quàm Ionas hîc.

Verſ. 33. Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit, neque ſub modio, ſed ſuper candelabrum: vt qui ingrediuntur, lumen videant. Parabola hæc inducitur ad mõſtrandum finem & fructum Euangelicæ doctrinæ per os ipſius Chriſti. Quia enim dixerat ſe fore in ſignum generationi iſti quemadmodum Ionas fuit in ſignum Niniuitis, & ſubiunxerat effectum contrarium in generatione iſta & in Niniuitis (nam illi egerunt pœnitentiam, iſti autem impœnitentes condemnandi deſcripti ſunt) ideo fructum aduentus ſui modò ſubiungit: ne putares ipſum veniſſe in damnationem generationis illius. Monſtratur enim hac ſimilitudine lucernæ quòd ipſe eſt lucerna Euangelica lucens doctrinâ & diuinis operibus, ideo accenſa non vt lateat, ſed vt ſuper Eccleſiæ candelabrum ſit: ad hoc vt qui ingrediuntur Eccleſiæ domum, videant lumen, non in tenebris ſe inueniant, ſed videant quid operentur, quo eant in lumine fidei & Euangelicæ doctrinæ. Hic eſt enim finis & fructus in præſenti vita intentus per aduentum Chriſti: & non damnatio, quæ ex demeritis impœnitentiam ſubſequitur.

Chriſtus lucerna accenſa ſuper Eccleſiæ candelabrum.

Verſ. 34. Lucerna corporis tui. Superfluit *tui*, & ſimiliter ſuperfluit pronomen *tuus*, cùm ſubiungitur, *eſt oculus tuus*. Legendum enim eſt. *Lucerna corporis, eſt oculus.*

Altera lucerna parabola.

Altera parabola penes lucernam affertur. Vbi diligenter aduerte quòd priùs locutus eſt de lucerna communi cùm dixit, *nemo accendit lucernam*, &c. de lucerna accenſa ad illuminationem aliorum ingredientium domum, modò verò loquitur de lucerna vnicuique propriè, non relata ad aliorum illuminationem, ſed ad proprij corporis claritatem. Nec ſolùm in hoc differt lucerna hæc à prius dicta: ſed etiam in hoc quòd lucerna illa non eſt niſi lux, lucerna autem hæc poteſt eſſe lumen & tenebræ. Et ambæ differentiæ in textu clarè patent.

Oculus eſt corporis inſtar lucerna.

Eſt itaque parabola hæc ſumpta à membris humani corporis, inter quæ oculus habet officiũ lucernæ. Sicut enim lucerna facit nos videre quod facimus, quod comedimus, quò imus, ita oculus facit nos videre exercitia aliorum membrorum: hoc enim ſignificatur dicendo, *lucerna corporis, eſt oculus*: hoc eſt, officium lucernæ, in exercitiis corporalibus gerit oculus. Et hinc conſequenter fit, vt oculo exiſtente ſimplici, hoc eſt puro & mundo ab omni lippitudine & huiuſmodi, vniuerſa corporis officia, clara reddantur, & per oppoſitum ſi oculus fuerit malè diſpoſitus, officia quoque membrorum corporalium tenebroſa redduntur, hoc eſt velut in tenebris fiunt: dum homo malè videt quod facit.

Internus oculus quis?

Verùm Dominus ad rem parabolæ feſtinans, ad interiorem oculum transfert ferè ſtatim ſenſum. Et intendit per internum oculum, naturalem rationem etiam ſcientia præditam. Hæc enim pars animi eſt velut lucerna in homine. Et hanc ad literam intendit ſignificare Ieſus per hanc parabolam: hæc eſt enim vniuerſi corporis, hoc eſt vniuerſæ congeriei operationum humanarum, lucerna: hæc poteſt eſſe lux & tenebræ, bona & mala quoad vſum. Et propterea ſubditur;

Naturale lumen ex ſe tendit ad bonum.

Si, pro, *cum igitur*, oculus tuus fuerit ſimplex. A genere (*lucerna corporis eſt oculus*) deſcendit applicando ad te, *cum igitur oculus tuus*. Et integram rectitudinem huius mentis ac ſcientiæ appellat ſimplicitatem, dicendo, *fuerit ſimplex*: vt intelligamus omnem abuſum, omnémque malitiam ſpectare ad admixtionem alicuius contrarij tam naturali lumini, quàm cuicunque virtuti intellectuali: nam tam naturale lumen quàm adiunctum per virtutes intellectuales, ſuâ ſimplicitate tendunt ad bonum: & ſi conformiter ad eorum ſimplicitatem vteremur eis, non niſi rectè vteremur illis, non niſi lumen eſſent. Totum corpus tuum lucidum erit. Deeſt coniunctio &. Legendum eſt enim: *Et totum corpus tuum lucidum erit.* Et ſumitur &, pro, *etiam*, hoc eſt vniuerſa quoque congeries humanorum operum tuorum lucida erit. Qualiter autem intelligatur lucida, inferiùs declarabit.

Si autem nequam fuerit, pro *Poſtquam autem nequam fuerit*. Significatur enim vtrobique ordo originis: & quòd ex oculo ſimplici emanat vniuerſa congeries operum lucida, & quòd ex oculo nequam (hoc eſt, malo) prouenit corpus tenebroſum. Contra *ſimplex* non diſtinxit *duplex* aut *compoſitum* aut *mixtum* ſed *malum*: vt intelligamus omne à ſimplicitate alienum malum eſſe. Et eſt ſermo de malo culpabili, quod in poteſtate tua eſt: vt ſubiuncta teſtantur.

Omne à ſimplicitate alienum, malum eſt.

Etiam corpus tuum. Non dicit, *etiam totum* vt priùs dixerat: quoniam malum non eſt integrum quemadmodum bonum: bonum enim oportet conſtare ex cauſa integra (hoc eſt ex vniuerſis partibus bonis) alioquin bonum non eſt: malum autem conſurgit ex quocunque particulari defectu. Tenebroſum erit. Aptè contra lucidum opponit tenebroſum: ſignificans quòd congeries quoque operationum tuarum erit tene-

Bonum ex integra cauſa, malũ ex quocunque defectu.

broſa

broſa hoc eſt inhabilis vt videatur. Per quod ſignificatur operum deformitas ſeu iniquitas: *omnis enim qui male agit, odit lucem.*

Verſ. 35. Vide ergo. Niſi in poteſtate liberi arbitrij tui eſſet, non diceretur tibi, *vide ergo.* Ne lumen quod in te eſt. Quod prius appellauit lucernam ac oculum, modò appellat lumen: rationem naturalem, ſcientiam, fidem & vniuerſam intellectus ſupellectilem. Et meritò appellatur lumen: quia ſuapte natura lumen eſt intra te.

Lumen quod in te eſt, quid?

Tenebræ ſint. quoad vſum. In poteſtate tua eſt quod eſt in mente tua ſuapte natura lumen, efficere tenebras, abutendo illo ad ea quæ ſunt tenebrarum, ad ea quæ ſunt inhabilia ſeu inepta vt videantur: qualia ſunt culpabilia & reprehēſibilia omnia. Sic enim lumen tuum it in tenebras quoad officiū: reddit enim & ſeipſum & opera ſua obſcura.

Verſ. 36. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit. hoc eſt, ſi vniuerſa congeries humanorum operum tuorum erit lucida. Non habens aliquam partē tenebrarum. pro, *tenebroſam.* Non ſat fuit dicere *totum lucidum*, ſed addidit ſingulas partes exemptas à tenebris: ad differentiā corporis quod totum dicitur lucidum ratione totius, nō ratione ſingularum partium; ſicut luna tota dicitur lucida in plenilunio, quāuis pars tenebroſa appareat: deſcribit enim corpus lucidū & totū & ſecundum ſingulas partes. Erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit, pro, *vt cum lucerna fulgore illuminat*, te. Inducitur vna conditionalis ad declarandum id quod dictū fuerat, *totū corpus tuum lucidum erit*: hoc eſt, ad declarādum qualiter lucidū erit. Et antecedens huius cōditionalis eſt: *ſi totum corpus tuum lucidum fuerit non habens aliquam partē tenebroſam*: conſequens verò eſt, *erit lucidum totum vt cùm lucerna fulgore illuminat te*, Et eſt ſenſus quòd non erit lucidum vt lucens, vt illuminans alios, ſed erit lucidum vt clarum quod videtur ſub fulgore lucernæ. Hic eſt ſenſus literalis: hunc enim ſenſum clarè ſignificat adiecta ſimilitudo, *vt cùm lucerna fulgore ſuo illuminat te*. Et dixit hoc declarando officium propriæ cuiuſque hominis lucernæ non eſſe lucere aliis, ſed clarificare vniuerſa propria opera. Et dixit hoc deſcribendo quales ſunt illi de quibus dixerat, vt qui ingrediuntur, lumē videant: qui ſcilicet ingreſſi Eccleſiā, in lumine Chriſti ſe reperiunt; lumine Chriſti vtuntur, vt hinc perciperemus quales ſunt ad quorum fructum Euangelica lucerna accenſa eſt. Nā tales quorum tota congeries humanorum ſuorum operū eſt clara, nihil habent culpabile quod indignum ſit luce, ſed vniuerſa opera eorum ſunt habilia & apta, vt ab omnibus videantur, vt coram omnibus appareant: hoc eſt enim eſſe lucida ſicut tu es lucidus quando lucerna fulgore ſuo illuminat te.

Officium proprium lucernæ cuiuſque hominis, non eſt lucere aliis, ſed ſua opera clarificare.

Verſ. 37. Et cùm loqueretur. hoc eſt, antequam recederet à loco locutionis. rogauit illum quidam Phariſæus vt pranderet apud ſe. Et ingreſſus recubuit. hoc eſt, ſtatim vt ingreſſus eſt domum, abſque lotione recubuit.

Verſ. 38. Phariſæus autem cœpit intra ſe reputans dicere, quare non baptizatus eſſet. pro, *cum vidiſſet, admiratus eſt quod non prius lotus eſſet*. Et eſt ſermo de lotione manuum. Ante prandium.

Verſ. 39. Et ait Dominus ad illum. Nunc vos Phariſæi. Occaſione ſumpta ab admiratione Phariſæi quòd non ſeruaſſet Ieſus traditionem patrum, omittendo ablutionem manuum, reprehendit Phariſæos multipliciter. Et dicit: *vos Phariſæi*, ad ſignificandum quòd loquitur genus Phariſæorum, & non alloquitur perſonas Phariſæorum ibi præſentes: ita quod totus iſte futurus ſermo, eſt ſermo in genere ad Phariſæos. Quod autem dicit *nunc*, innuit peccatum eſſe apud præſentis temporis Phariſæos: ac per hoc non reprehendit ſectam, ſed multos ex eis modernos.

Occaſione ſumpta ex Phariſæo mirante quòd manus non lauiſſet ante prandium, in Phariſæos inuehitur Chriſtus.

Quod deforis eſt calicis & catini, mundatis. Non intelligo exteriora poculi & catini mundari, interiora autem poculi & catini non mundari: ſed intelligo id quod deforis eſt appoſitiuè poculi & catini mundari: vt per id quod deforis eſt, intelligamus totum catinum & totum poculum intùs & extrà, quod extra hominem eſt. Quod autem intus eſt veſtrum, pro, *veſtri*. hoc eſt, animus ſeu cor. Plenum eſt rapina & iniquitate. pro, *malignuate*.

Hæc eſt prima peruerſitas Phariſæorum: curam habere munditiæ exterioris, intus autem immunditiā malignitatis & rapinæ repleti. Vnde Ieſus non reprehendit exteriorem munditiam, ſed hanc peruerſitatem quod curam habent exterioris.

Verſ. 40. Stulti. pro, *imprudentes*. Non contumelioſè, ſed rationem erroris proponendo, appellat eos imprudentes, ad diſcernendum inter immunditiam interiorem, & exteriorem. Nónne qui fecit quod deforis eſt, etiam id quod deintus eſt fecit? Hinc apparet ratio mandati de mūditia exteriori. Docebant enim quòd ideo abluenda eſſent pocula & catina & manus, quia corpus humanum factum eſt a deo mundum: & propterea cum omni munditia ſeruandum eſſet. Ita quòd curam munditiæ exterioris referebant in ſolicitudinem operis diuini: ſi enim hac ratione fulcirent Phariſæi hæc mandata, non afferret Dominus contra eos hanc rationem quòd idem Deus fecit quod foris eſt, & quod intus eſt. Inuenitur ſiquidem confutare eos ex identitate factoris: quòd ſi propter opus diuinum tanta eſt vobis cura exterioris munditiæ, non minor debet eſſe cura interioris munditiæ: cùm idem Deus qui fecit exterius corpus, fecerit internum animum: propterea enim appellauit eos imprudentes ſeu ſtultos, curando de minimo & non curando de maximo opere eiuſdem factoris: imò mundando minimū, & fœdando maximum opus Dei.

Munditiam exteriorem cur præſtabantur Phariſæi.

Verſ. 41. Veruntamen quod ſupereſt. pro, *quæ adſunt*, date. pro. *datis*, eleemoſynam: & ecce omnia munda ſunt vobis. Aduerte hîc Græcam dictionem interpretatam, *datis* ancipitem eſſe ad indicatiuum & imperatiuum modum: ad *date* vel *datis*. Contextus ipſe apud me ſonat indicatiuum: complet enim Ieſus peruerſitatem Phariſaicam circa curam munditiæ his verbis, quibus ſignificat, quòd vos Phariſæi pleni malignitate & rapinā, datis quæ adſunt per fas & nefas eleemoſynam: & hoc adiuncto ad exteriorem munditiam, *omnia* tam intùs, quàm extrà *munda ſunt vobis*: hoc eſt, apud vos, non munda in veritate. At ſi legitur *date*, ad eundem ſenſum reducendus eſt textus. Et eſt increpatiuè & ironicè dictum: *Veruntamen date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis*. Secundùm enim eorum doctrinam omnia erant munda poſt datam eleemoſynam, quamuis pleni eſſent rapinā & iniquitate. Et vtinam non perſeueraret doctima hæc in hodiernum vſque diem.

Increpatio Ironica.

Cogor

Cogor autem ad intelligendum textum hunc in malam partē: quia licet verba iſta abſolutè bene ſonent, contextus tamen clare explicans quod plenis rapina dicuntur, eſſi it vt non bene ſonēt: conſtat enim diabolicū eſſe conſiliū plenis rapinâ, *date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis.*

Verſ.42. Sed væ vobis Phariſæis. Alia peruerſitas arguitur. Qui pro, *quia*, decimatis, decimum offertis. mentham & rutam, & omne olus. Ecce curam minimorum: menthæ, rutæ, & huiuſmodi. Et præteritis. Ecce peruerſitas, cum tanta minimorum moralium cura, tanta trangreſſio maximorum præceptorum. Iudicium. quo ius dicitur, in quo violatio iuſtitiæ ad proximos ſignificatur. Et charitatem Dei. ita quòd nec præceptorum erga Deum, nec præceptorum erga proximum curâm habetis. Hæc autem oportuit facere & illa non omittere. ne errares intelligēdo reprehendi curam minorum præceptorum moralium: ſubiungit quòd oportuit hæc maiora facere, & illa minora non omittere: peruerſitas enim curæ eſt quæ reprehenditur.

Maiora facienda, & minora non omittenda.

Verſ.43. Væ vobis Phariſæis quia diligitis. Tertio loco vana gloria affectata reprehenditur. Non dicit *qui præſidetis*, ſed *qui diligitis*. & ſimiliter non dicit *qui ſalutamini*, ſed *qui diligitis*: quoniam affectus eſt culpabilis, non præſidere aut ſalutari. Primas cathedras. pro, *præſidentiam*, in ſynagogis, & ſalutationes in foro. pro, *foris*.

Verſ.44. Væ vobis. Deſunt quatuor dictiones. *Scribæ & Phariſæi hypocritæ.* Hactenus locutus eſt ad genus Phariſæorum tribus *væ*: modò loquitur ad Scribas & Phariſæos ſimul. Genus enim Scribarum, genus doctorum eſt: quorum multi erant de ſecta Phariſaica & multi non. Quia eſtis vt monumenta quæ non parent. pro, *apparent*. Per ſepulchra non apparentia ad literam deſcribit ſepulchra ita operta terrâ quòd non diſcernitur eſſe ibi ſepulchra. Et hunc eſſe ſenſum literalem, ex eo patet quod ſubditur. Et homines ambulantes ſuprà neſciunt. Hinc enim liquet quòd locus ille ſepulcrorum exiſtimatur ab ambulantibus ſicut reliqua terra. Et aſſimilat Ieſus Scribas & Phariſæos hypocritas talibus non apparentibus ſepulcris: quia tales in veritate ſunt vaſa fœtidorum vitiorum ſicut ſepulcra ſunt vaſa mortuorū, ſed non apparent coram hominibus, latet apud homines eos eſſe intus plenos vitiorum, & conuerſantes cum eis, ita cum illis ſe habent ſicut cū reliquis hominibus, qui ſi ſcirent, cauerent ab eis: ſicut ambulantes ſupra ſepulcra non apparentia, exiſtimāt ſe ambulare ſuper communem terram: & ſi ſcirēt eſſe ſepulcra, non ambularēt ſupra ipſa.

Scribarum id eſt Doctorū quidam erāt de ſecta Phariſaica. quidam non.

Verſ.45. Reſpondens autem quidam ex legiſperitis, ait illi. Magiſter. hæc dicens, etiam nobis contumeliā facis. Scriba iſte quāuis verba Ieſu dicerentur in genere, arrogat ſibi iniuriam, conſcientiâ forte accuſante ipſum.

Verſ.46. At ille ait; Et vobis legiſperitis væ. Tribus *væ* conuertit ſermonem ad Scribas. Quia oneratis homines oneribus. mandatorum: vt multi etiam inter Chriſtianos doctores faciunt multiplicando doctrinas præceptorū. Quæ portari non poſſunt. pro, *difficilibus portatu*: & ipſi vno digito veſtro non tangitis. pro, *non attingitis*, ſarcinas. Similitudo eſt ſumpta à portantibus onera ſuper humeros: & tamen alter nec digito attingit ad ſupportandum. Tales ſunt Prælati intolerabilia ferè præcipientes, a quibus ſe eximunt,

Et Legiſperitis væ:

Onera grauia imponentibus.

Verſ.47. Væ vobis, quia ædificatis monumenta prophetarum. Matth. 23. expoſita eſt ratio quare Ieſus retorquet opus religioſum ex ſuo genere in malum. Patres autem veſtri occiderunt illos.

Verſ.48. Profectò teſtificamini. complemento facti: mors enim cōpletur ſepultura. Quod conſentitis. pro, *comprobatis*, opera patrū veſtrorum quoniam ipſi quidem eos occiderūt, vos autem ædificatis eorū ſepulcra.

Verſ.49. Propterea & ſapientia Dei. Ipſemet Ieſus ſecundum diuinam naturam ſapientia Dei eſt. Dixit. definiuit. Mittam. Apud Matthæū ipſe dicit *mitto*: quia ipſe homo exequitur quod diuina ſapientia definiuit, *mittam*. Ad illos Iudæos. Crediderim aliquam Scripturam authenticam citari hîc à Ieſu quæ non habetur à nobis: alioquin non allegaſſet in præterito *dixit*, & in futuro *mittam*: textus enim ſignificat hæc verba fuiſſe olim dicta à diuina ſapientia. Prophetas & Apoſtolos. Prophetæ ad tempus ſpectāt ante Chriſtum: Apoſtoli ad tempus Chriſti. Et ex illis occident & perſequentur.

Forte aliquā Scripturam citat hic Chriſtus, quam non habemus.

Verſ.50. Vt inquiratur. pro, *vt requiratur*. Et coniunctio *vt* meritoriam cauſam ſignificat. Sanguis omnium prophetarum. quātùm ad pœnam, qui effuſus eſt. pro, *qui effunditur*. Significatur enim quòd perſeuerant effundendo. A conſtitutione mundi, à generatione iſta. Iudæorum.

Verſ.51. A ſanguine Abel vſque ad ſanguinem Zachariæ. Vide expoſita circa hæc Matthæi 23. Et adde quòd ideo etiam horū duorum meminit, quia ſunt primus & vltimus nominati in ſacra Scriptura pro religione interfecti. Quamuis enim multi fuerint interfecti à Manaſſe rege Iuda poſt iſtum Zachariam, & Hieremias dicatur poſtea obrutus lapidibus à Iudæis in Ægypto, authentica tamen ſcriptura nullum nominatim tradit occiſum pro religione poſt Zachariam filium Ioiadæ. Qui periit inter altare & ædem. hoc eſt, domum Dei. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. Confirmando repetit certè requirendū eſſe ab hac natione ſanguinem omnium prophetarum. Et verè ſic meruerunt: quoniam maius crimen commiſerunt occidendo Chriſtum & perſequendo fidem Chriſtianam, quàm fuerint crimina commiſſa contra omnes præteritos Prophetas: vt ſubſecuta pœna ſpiritualis & corporalis teſtatur.

Abel & Zacharias primus & vltimus in Scriptura pro religione occiſi.

Verſ.52. Væ vobis legiſperitis, quia tuliſtis, id eſt, *abſtuliſtis*, clauem ſcientiæ. Scientia recondita in lege & prophetis ſignificatur: clauis autem ſcientiæ metaphoricè eſt eruditio, inſtructio ac doctrina apertiua & manifeſtatiua ſcientiæ clauſæ in lege & prophetis. Tunc autem tollitur *clauis ſcientiæ*, cùm tollitur eruditio, inſtructio ſeu doctrina, aperiens ſenſum legis & prophetarum. Quod tunc quidem effecerunt legiſperiti, introducentes mandata hominum, & non docentes ea quæ legis & prophetarum ſunt. Poſtea verò hoc idem efficiunt qui prædicationes & eruditiones populi in fabellas, in humanas leges, in Poëtas & Philoſophos conuerterunt. Ipſi non introiſtis. Vtrumque malum feciſtis. Qui tollunt clauem materialem, etſi aliis vetant ingreſſum, ſibi tamen ipſis conſulunt ad ingrediendū: vos autem nec vobis conſuluiſtis (quia ipſi non introiſtis in ſcientiam legis & prophetarum) & prohibuiſtis alios. Et eos qui introibāt, prohibuiſtis.

Clauis ſcientiæ quænam.

Iudæi

Iudæi appetentes & conantes diſcere, & ſcire legem & Prophetas. introëuntes appellantur: quia quantum ex eis erat, veniebant ad templum, ad ſynagogas, vt diſcerent legem & Prophetas: ſicut hodie populus vadit ad prædicationem, vt diſcat Euangelicam ſcientiam, ſed doctorum culpâ prohibentur intrare, conuerſâ doctrinâ Euangelicâ in impertinentia.

In Chriſtum grauiter inſiſtunt Phariſæi & Legiſperiti.

Verſ. 53. Cùm autem hæc ad illos diceret, cœperunt Phariſæi & legiſperiti grauiter inſiſtere. pro, *imminere*, ſiue *vrgere*. Significatur enim quòd cœperunt ſimul tendere ad hoc vt Ieſum veluti in anguſto ſtringerent, non quoad corpus, ſed quoad locutionem: & hanc intentionem non mediocriter, ſed grauiter cœperunt exequi. Modus autem ſubiungitur. Et os eius opprimere de multis. pro, *& os eius tentare de multis*. Ecce modus grauiter vrgendi. Nec ſignificatur quòd cœperint obturare os eius, ſed quòd tentauerint interrogando ſimul multa: vt multis interrogationibus ſimul pulſatus, confunderetur, & aliquid falſi ſeu mali diceret.

Verſ. 54. Inſidiantes ei. Qualia interrogauerint non ſcribitur: ſed quoniam inſidiando interrogabant, perplexa aliqua videntur fuiſſe. Et cerne malignitatem quòd quamuis multis interrogationibus vacarent, ab inſidiando tamen non recedebant. Et quærentes aliquid capere, pro, *venari* de ore eius, vt accuſarent eum. Venatoriam autem & operam Lucas deſcribit in iſtis. Nam ſi rectè conſideres, Ieſum more feræ cœperunt vrgere multis interrogationibus, velut multis canibus appoſitis inſidiis: & quærendo venari aliquid ex ore eius dignum accuſatione.

CAPVT XII.

VERS. 1. MVltis autem turbis concurrentibus pro, *myriadibus autem turbæ ſimul aggregatis*. Et deſcribitur numerus infinitus à finito. *Myrias* enim decem millia ſignificat: & vt aiunt, Græci met vtuntur huiuſmodi locutione ad ſignificandum innumeram multitudinem. Vnde non dicit duabus vel tribus myriadibus, ſed indefinitè *myriadibus*. Ita vt ſe inuicem conculcarent, cœpit dicere ad diſcipulos ſuos. Deeſt *primum*. Anceps tamen eſt conſtructio huius aduerbij cum ſequentibus vel cum præcedentibus. Et aptiùs videtur conſtrui cum ſequentibus, dicendo: Primùm attendite. Vbi etiam deeſt *vobiſipſis*. Ita quòd legendum eſt, *Primum attendite vobiſipſis* à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis. Niſi id Ieſus explicaret quid nomine *fermenti* intelligit, quærendum eſſet ſignificatum: ſed vbi explicauit quòd eſt hypocriſis, non opus eſt gloſsâ. Monet itaque vt ante omnia caueant ne imitentur Phariſæorum hypocriſim, quam *fermentum* appellat, eo quòd latens virtutem habet eleuatiuam ad ſimilitudinem fermenti: modicum enim fermentum eleuat totam maſſam. Phariſæi ſiquidem ſub ſpecie religionis inflati erant ſtudentes auaritiæ. Primùm ergo cauendum à diſcipulis eſt interdum malum hypocriſis: quia præcipua & perniciofiſſima doctorum plaga, eſt hypocriſis,

Myrias decē millia, vel numerū innumerum ſignificat.

Fermentum eſt hypocriſis.

Cur?

Verſ. 2. Nihil enim opertum. Affert rationem vitandæ hypocriſis ex euentu contrarij: ideo enim ſubiiciunt ſe homines hypocriſis vitio, quia putant latere ſuum vitium, & propterea contra hoc directè prædicit eis, quod nihil eſt opertum in præſenti vita. Quod non reueletur. pro, *reuelabitur*, hoc eſt, diſcooperietur in futura. hoc enim directè contrariatur ad *opertum*. Et tangit naturam hypocriſis operientis ſub religionis ſpecie vitium. Neque abſconditum. A ſpecie procedit ad genus: vt vnico verbo omne occultum in hac vita comprehendat. Quod non ſciatur. pro, *ſcietur*. ſimiliter in futura vita.

Nihil opertum quod nō reueletur.

Verſ. 3. Quoniam quæ in tenebris dixiſtis, in lumine dicentur. pro, *audientur*. Et quod in aure. pro, *aurem*, locuti eſtis in cubiculis, pro *penetralibus*, prædicabitur in tectis. Rationem reddit dicti ſui ex oppoſitione luminis ad tenebras & tectorum ad penetralia: ad ſignificandū quòd nec tenebræ nec modus dicēdi ſecretus (ſcilicet *in aurē*) nec locus (ſcilicet *in penetralibus*) retinebit aliquid occultū, ſed omnia in lumine, hoc eſt, in manifeſto audientur, & prædicabuntur ſuper tecta: hoc eſt, in locis patulis & publicis. In tectis. Alludit ad morem patriæ illius in qua domus tabulatis tectis finiuntur ſub dio. Huiuſmodi enim tecta loca patula erant. Et propterea diſtinguuntur contra penetralia domus.

In tectis olim loca patula.

Verſ. 4. Dico autem vobis amicis meis. Seruos ſuos (quos in diſcipulos admiſit) dignatur appellare amicos tunc cùm ad martyrium eos accendit: vt intelligamus præſentis vitæ mala (tormenta mortémque) parari amicis eius, & talia eſſe amicitiæ eius pignora. Ne terreamini ab ijs qui occidunt corpus. Abſque timore necis corporalis vult eſſe amicos ſuos: quia ſciebat vltimum terribilium dici mortem. Hanc anſam timoris humani intendit excludere ſubiungendo. Et poſt hæc non habent amplius quid faciant. Ac ſi aptius diceret: non eſt vltimum terribilium occidi, ſed eſt vltimum eorum quod poteſt inferri ab occiſoribus corporis: quoniam poſt occiſionem corporis non habent amplius quid mali vobis faciant.

In necem firmat ſuos Chriſtus.

Verſ. 5. Oſtendam autem vobis quem timeatis. Ad ſenſum apparet vltimum terribilium eſſe mortem: quia nihil ex ſenſibus percipimus eorum quæ ſuccedunt morti: & propterea Ieſus docens vltimum terribilium non eſſe mortem, dicit, oſtendam vobis, ſub lumine fidei, quem timeatis. Timete eum qui poſtquam occiderit, habet poteſtatem mittere in gehennam. Ecce vltimum terribilium in veritate. Appellatione autem gehennæ, conſtat intelligi pœnam inferni.

Mortem non eſſe vltimum terribilium docet Chriſtus.

Aduerte hìc quòd cùm timor ſit mali, vt eius quod timetur incurrendum: extenditur tamen ad potentem inferre malum, vt cum quo timetur. Et ſecundum huiuſmodi relationem dicitur hic *ne terreamini ab iis qui occidunt*, & *quem timeatis* & *timete eum*, & in ſacra Scriptura ſæpe reperitur quòd timeamus Deum. Ita, id eſt, profectò, certè, pro aduerbio enim valde affirmantis ſumitur. Dico vobis, hunc timete. Repetit monitionem timendi, vt ſolus hic timor imbibatur.

Verſ. 6. Nonne quinque paſſeres. pro, *paſſerculi*. Tam hìc quam inferiùs diminutiuum eſt. Væneunt dipondio. pro, *aſſiculis duobus*, eſt enim diminutiuum, & vnus ex illis non eſt in obliuione coram Deo: Dixerat vt nō timerēt occidi, immò plus vt non timerēt ab iis qui poſſunt occidere: quod eſt nō timere quæcūque mala

Nec vnus paſſer eſt in obliuione coram Deo.

aut

aut tormenta antecedentia occiſionem. Et ſciebat magnipendi huiuſmodi damna ab hominibus: ideo declarat diſcipulis, Deum omnium & ſingulorum curam habere, omniaque damna ponderare. Et ad hoc arguit à minori: ab auibus ſcilicet minimi precij. Nec hyperbolice dictum intelligas, nec vnum paſſerem obliuioni dari coram Deo: quoniam Deus ſecundùm veritatem (quamuis nobis mirabilem) curam habet de ſingulis paſſeribus, non ſolùm in genere aut in ſpecie, ſed etiam in indiuiduo. Spectat enim ad immenſitatem prouidentiæ eius & videre ſingula quæque indiuidua, & curam illorum habere, ſine vlla mutatione aut multiplicatione actuum videndi, volendi, diſponendi, curandi, &c. in ipſo. Nec hoc eſt vertendum in dubium apud Chriſtianos, quamuis Philoſophi hoc non credant: metientes Dei prouidentiam ex iis quæ apud nos cognoſcimus.

Capillorum numerus apud Deum.

Verſ. 7. Sed & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt. Cerne quod dixi, non eſſe hyperbolem ſed veritatem Euangelicam, capillorum omnium numerum eſſe apud Deum: ita quòd non ſolùm cognoſcit quot capillos habemus, ſed curam habet ne capilli vnius iacturam retineat amicus eius. Nolite ergo timere. Meritò infert non timendum, ex quo nullius damni periculum eſt: ſed omnia in integrum reſtituentur. Multis paſſeribus. pro, *paſſerculis*, pluris eſtis vos. Applicat ad propoſitum quòd multò magis curam veſtri Deus habet qui præſtatis non quinque ſed vniuerſæ multitudini paſſerum.

Verſ. 8. Dico autem vobis: omnis quicunque. Parum erat prætuliſſe amicos ſuos paſſeribus & declaraſſe reſtitutionem in integrum à Deo, niſi gloriam quam ipſe Ieſus homo rependet, adiungeret. Confeſſus fuerit me. pro, *in me*, hoc eſt, confeſſus fuerit, quæ in me ſunt, diuinam humanamque naturam, virtutem, dignitatem, &c. & quæ in me fuerunt, mortem, paſſionem: & vniuerſaliter quæ mea ſunt. Et eſt ſermo de confeſſione fidei & laudis. Coram hominibus, & filius hominis confitebitur illum. pro, *in illo*. hoc eſt, quæ in illo fuerunt merita & quæ in illo ſunt partes omnes, laudabit, glorificabit. Coram Angelis Dei. Longè præſtantior retributio eſt pro confeſſione coram hominibus, confeſſio coram Angelis: præter hoc quòd confeſſio tua, ſerui eſt: filij autem hominis, confeſſio regis erit vniuerſorum.

Quàm præſtantior confeſſio Dei, confeſſione hominis.

Verſ. 9. Qui autem negauerit me coram hominibus. Ne crederes promitti præmium confitenti abſque pœna neganti, ſubiungit paratam pœnam negantibus eum coram hominibus: vt hinc intelligeremus non qualiſcunque virtutis, ſed virtutis neceſſariæ ad ſalutem, eſſe confiteri Ieſum coram hominibus: alioquin pœna neganti ipſum non eſſet parata. Et appellatione *negationis* intellige non ſolùm negatiuam vocem, ſed & negatiua facta (qualia ſunt eorum *qui confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant*) & omiſſionem confitendi quæ ſunt fidei aut morum quando oportet. Negabitur. Sicut confeſſio Chriſti, approbatio eſt electorum: ita negatio, reprobatio eſt eorum qui eum hîc negauerunt verbo vel facto. Coram angelis Dei. ad plenitudinem confuſionis.

Tit. 1. 16.

Confeſſio Chriſti, approbatio eſt, negatio verò reprobatio.

Verſ. 10. Et omnis qui dicit, pro, *dicet*. Duo dederat præcepta. Alterum ad euitandum fermentum Phariſæorum: alterum ne timerent ab occiſoribus corporis. Et primum præceptum firmauerat ex vanitate hypocriſis: proſequitur modò illud ex alio capite: ſcilicet ex irremiſſibilitate criminis: quia fermentum Phariſæorum vſque adeo in corruptionem prorupit, vt incurrerit irremiſſibilitatem. ad hoc enim propoſitum ſubiunguntur hæc verba. Et omnis qui dicet verbum in filium hominis, remittetur illi: ei autem qui in Spiritum ſanctum blaſphemauerit, non remittetur. Quorum ſenſus declaratus eſt Matth. 12.

Verſ. 11. Cùm autem inducent. pro, *adducunt*. vos in ſynagogas & ad magiſtratus, & poteſtates, nolite ſolliciti eſſe qualiter, aut quid reſpondeatis, aut quid dicatis.

Verſ. 12. Spiritus enim ſanctus docebit vos in ipſa hora, quid oporteat vos dicere. Proſequitur ſecundum præceptum, quod vſque ad confeſſionem coram hominibus deductum erat: adiungendo ſecuritatem affuturæ reſponſionis tunc à Spiritu ſancto. Et in hoc monſtrauit ſe eſſe Deum: promittens Spiritum ſanctum in quacunque hora oportebit coram principibus loqui.

Verſ. 13. Ait autem ei quidam de turba: Magiſter dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem.

Verſ. 14. At ille dixit ei. homo, quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem ſuper vos? Docet hoc exemplo Dominus prædicatores vt euitent ſecularia negotia, vt etiam quantumcunque requiſiti non ſe immiſceant negotiis ſecularibus. Et rationem explicat verbis ſuis: quia ſcilicet impertinentia ſunt hæc ad officium prædicatoris: huiuſmodi enim impertinentia ſignificatur dicendo; *quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem?*

Exemplo ſuo prædicatores docet Chriſtus ne ſe negotiis ſecularibus immiſceant.

Verſ. 15. Dixitque ad illos. Subaudi, turba. videte & cauete. *Videte*, mentis eſt: *cauete*, executionis. Ab omni auaritia. Superfluit *omni*. Quia non in abundantia cuiuſquam vita eius eſt ex iis quæ poſſidet. Ordo literæ eſt: quia vita eius non eſt in abundantia cuiuſquam ex iis quæ poſſidet. Et eſt ſenſus: quia vita hominis corporalis non eſt in facultate abundantiæ cuiuſcunque rei poſſeſſæ.

Verſ. 16 Dixit autem ſimilitudinem ad illos. clare monſtrantem prædictum ſenſum: vniuerſa enim hæc parabola manifeſtat quòd quantumcunque res abundent, non tamen ſufficiunt ad ſeruandam vitam, ſed cum ſumma abundantia, repentina accidit mors. Dicens: Hominis cuiuſdam diuitis vberes fructus ager attulit.

Nulla rerum abundantia vitam protogare poteſt.

Verſ. 17. Et cogitabat intra ſe, dicens: quid faciam quòd non habeo quo congregem fructus meos.

Verſ. 18. Et dixit: hoc faciam: deſtruam horrea mea, & maiora faciam: & illuc congregabo omnia quę nata ſunt mihi, & bona mea.

Parabola diuitis auari.

Verſ. 19 Et dicam animæ meæ: Anima, habes multa bona poſita in annos plurimos. pro, *multos*. requieſce, comede, bibe, epulare. pro, *lætare*.

Verſ. 16. Dixit autem illi Deus. *Dicere* Dei, facere eſt: ac per hoc initia repentinæ mortis facta, ſunt *dicere* Dei: quoniam ferunt ſecum ſubiunctam increpationem, & propterea tanquam à locutio Dei inducitur. Stulte. pro, *imprudens*. Ecce ſignificata increpatio. Et verè imprudens: quia non

Dicere Dei, facere eſt.

prouidit

prouidit ſibi de neceſſariis ad ſalutem animæ. Hac nocte. Ecce mors repentè inopinata. Animam tuam repetunt à te. miniſtri diuinæ iuſtitiæ exigunt à te animam tuam velut depoſitam apud te. Non dicit: hac nocte morieris (quod ſignificat finem vitæ) ſed *animam tuam a te repetunt*; quod ſignificat requirere & cogere ad reddendam animam tuam immortalem, ad ſtandum iuri. Significatur enim clare per hoc ſtatus alterius poſt corporis mortem vitæ pro qua iſte nihil ſibi prouiderat. Quæ autem paraſti, pro præſenti vita, cuius erunt, pro, *cui erunt*? Tibi enim non erũt vtilia: cui ergo præparaſti? Et propterea vndique imprudenter egiſti.

Verſ. 21. Sic eſt. Vniuerſale infert ex parabola documentum. Qui ſibi theſaurizat, & non eſt in Deum diues. Non damnat theſaurizantem ſibiipſi, niſi ſimul adiunctam habeat alteram conditionem, ſcilicet non eſſe diuitem in Deum; ad differentiam eorum qui theſaurizant ſibi, & cum hoc ſunt diuites in Deum: hoc eſt, vtuntur diuitiis ſuis ad ea quæ Dei ſunt. Qui enim vtrũq; facit, expers eſt huius damnationis. Poſſunt ſiquidem homines licite & ſibi, & filiis theſaurizare, dummodo vtantur etiam diuitiis ſuis in iis quæ Dei ſunt: paſcendo pauperes Chriſti, & reliqua quæ pietatis ac religionis ſunt exequendo. Qui autem ſibi tantùm theſaurizat, ſimilis eſt diuiti hîc deſcripto.

Qui ſibi theſaurizat, & eſt in Deum diues, nõ habet culpam.

Verſ. 22. Dixitque ad diſcipulos ſuos. Præcedens ſermo de auaritia vitanda communis fuit turbæ: ſubſequens autem ad diſcipulos dirigitur, quos ad profeſſionem perfectioris vitæ vocauerat. Ideo dico vobis. Proportionaliter doctrina ſubſequens reſpicit diſcipulos, ſicut doctrina præcedens reſpicit communiter homines, & propterea dixit: *ideo dico vobis* diſcipulis. Nolite ſolliciti eſſe animæ veſtræ quid manducetis: neque corpori quid induamini.

Solicitudinẽ victus & veſtitus à diſcipulis ſuis remouet Chriſtus.

Verſ. 23. Anima plus eſt quàm eſca: & corpus plus quàm veſtimentum. Doctrina hæc declarata eſt Matth. 6. Vnde hîc tantùm diſtinguentur rationes. Prima itaque ratio ſumitur ex eo quod Deus prouidit de maiori (ſcilicet de anima & de corpore) ſine veſtra ſollicitudine.

Variis rationibus. *Prima.*

Verſ. 24. Conſiderate coruos, quia non ſeminant neque metunt, quibus non eſt cellarium. pro, *penu*, neque horreum: & Deus paſcit illos. Quanto magis vos pluris eſtis illis. pro, *volucribus*? Secunda ſumitur ex parte auium clara.

Secunda.

Verſ. 25. Quis autem veſtrûm cogitando, pro, *ſolicitudine*, poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum vnum?

Verſ. 26. Si ergo neque quod minimum eſt poteſtis, quid de cæteris ſoliciti eſtis? Tertia ratio ex impotentia ſolicitudinis ad augendum ſtaturam ſumitur.

Tertia.

Verſ. 27. Conſiderate lilia quomodo creſcunt, non laborant neque nent. Dico autem vobis, quòd nec Salomon in omni gloria ſua veſtiebatur ſicut vnum ex iſtis.

Quarta.

Verſ. 28. Si autem fœnum, pro, *herbam*, quæ hodie eſt in agro & cras in clibanum mittitur, Deus ſic veſtit, quanto magis vos puſillæ fidei? Quarta ratio ex floribus ſumitur.

Verſ. 29. Et vos nolite quærere. pro, *ne quæratis* Superius internam anxietatem prohiberat dicendo, *ne ſoliciti ſitis*: modò externam etiam inquiſitionem prohibet. Sed de *voluntaria* vt diſtinguitur contra *neceſſariam* inquiſitionem eſt ſermo: hoc eſt de quærere ex appetitu, non ex rectæ rationis iudicio: nam ſoli actus à virtute deuij, ſub prohibitione communi omnibus Chriſti diſcipulis comprehenduntur. Quid manducetis aut quid bibatis. Parui refert qualis futurum ſit: ſed quod item poteſt intelligi & de cibo & potu abſolutè (vt paulò ſuperius, *quid manducetis*) & de ſpecie cibi & potus ita quòd & ſpecies cibi prohibeatur dicendo, *quid comederitis*, & ſpecies potus dicendo, *quid biberitis*. Ita quòd prohibetur diſcipulis per hoc mandatum, vt voluntatẽ ſuam non flectant ad quærendum ſpeciem cibi quem appetunt, aut quã appetunt ſpeciem potus. Dedecet enim valde Chriſti diſcipulos conſentire huiuſmodi appetitionibus: & multò magis dedecet quærere, niſi ægritudinis neceſſitas cogat.

De inquiſitione ex appetitu nõ ex recta ratione eſt hic ſermo.

Et nolite in ſublime tolli. pro, *ne in ſublime tollamini.* Græca dictio interpretata *ſublime*, ſignificat ea quæ ſunt in nubibus, ſeu in ſublimi aëris regione, propter quod exiſtimatur inſeri hîc præceptum ne diſcipuli curent de iis, quæ ſupra nos fiunt impreſſionibus in aëre. Magis tamen ad contextum & propoſitum materiæ ſpectat & præcipi hic vt cum hæc omnia ſeruauerint & laudari plurimùm fuerint, tanquam ſublimiorem vitam ducentes, non conſentiant ſe tolli in ſublime. Nec ſolus conſenſus ſed etiam occaſio prohibetur: ne ſcil. occaſionẽ dent vt in ſublime tollantur opinionibus & laudibus humanis: iuxta illud Pauli: *parco autem ne quis me exiſtimet ſupra id quod videt in me aut audit aliquid ex me.* 2. ad Cor. 12.

Nolite in ſublime tolli, quid ſignificet?

2 Cor. 12. 6.

Verſ. 30. Hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Quinta ratio ex differentia inter ipſos & Ethnicos ſumitur. Pater autem veſter ſcit quoniam his indigetis. Sexta ratio ſumitur ex patris ſcientia. In qua ratione nota ſingula, ſcilicet, indigentiam noſtram & ſcientiam Dei & paternitatẽ: in qua clauditur amor & cura prouidendi filiis de iis quibus indigent. Et hæc ſola ratio ſufficit ad confidendum de diuina prouiſione illis filiis qui contenti ſunt iis quibus indigent: quales vult Ieſus ſuos eſſe diſcipulos.

Quinta. *Sexta.*

Verſ. 31. Veruntamen quærite primùm. Superfluit, *primum*, regnum Dei & iuſtitiam eius. Superfluit, *& iuſtitiam eius*. Ita quòd legendum eſt: *quærite regnum Dei*, & hæc omnia adiicientur vobis. Septima ratio ſumitur ex eo, quod tanquam adiectitia bona temporalia dantur à Deo quærentibus, non quæ ſua ſunt, ſed quæ Dei ſunt: quærentibus quòd Deus regnet per fidem, ſpem & charitatem hîc in hominibus, & per gloriam demum in futura vita in eiſdem: hoc eſt enim regnum Dei quærere.

Septima. *Quærere regnum Dei, quid?*

Verſ. 32. Nolite timere puſillus grex. pro, *paruus greguls.* Ardua dederat mãdata: & propterea radicem quærendi huiuſmodi bona temporalia eradicare volens, adiungit: nolite timere mali aliquid ex non ſolicitudine & inquiſitione temporalium. Et deſcribit eos à paucitate numeri, vnde timendum magis illis erat. Ac ſi apertiùs diceret, non obſtante quòd ſitis tam pauci, nolite tamen timere. Quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum. Magna ratio excludendi timoris: ex hoc quod complacuit patri dare vobis non patria aliqua aut diuitias magnas, ſed regnum comprehendens omnia bona.

Verſic. 33. Vendite quæ poſſidetis & date

Vendere quæ poſſident & dare eleemoſynam, diſcipulis ſuis mandat Chriſtus.

dare eleemoſynam. Ad perfectionem diſcipulorum ſpectat mandatum hoc. hinc enim diſcipuli poſt Pentecoſten vendebant agros, & pretium ponebant ad pedes Apoſtolorum pro eleemoſyna diſſoluenda. Facite vobis ſacculos qui non veteraſcunt, theſaurum non deficientem in cœlis. Fructus eleemoſynæ deſcribitur ad ſimilitudinem recondentium pecuniam in ſacculis & congregantium theſaurum. Iuxta has enim ſimilitudines meliores deſcribit ſacculos, quia ſacculi pecuniarum conſumentur, eleemoſynarum verò non veteraſcunt: & ſimiliter theſaurus terreſtris deficiens eſt, theſaurus autem eleemoſynarum indeficiens: quia tam ſacculi quàm theſaurus eleemoſynarum in cœlis fiunt. Quò fur non appropiat, neque tinea corrumpit. Proſequitur contrarias conditiones ad terreſtria. Quæ enim hîc reconduntur, aut à tinea læduntur, aut furem timent. Per quæ duo, internæ & externæ omnes cauſæ damni ſignificantur: per tineam internæ, per furem externæ: neutræ autem contra recondita in cœlis militant.

Vbi theſaurum, ibi cor.

Verſ. 34. Vbi enim theſaurus veſter eſt, ibi & cor veſtrum erit. Ratio quare gratus eſt Deo deſcriptus neglectus temporalium propter cœleſtia ſubiungitur, non ex parte rerum ſed ex parte affectus: quia cor comitatur theſaurum. Ita quòd locus theſauri trahit ad ſe cor: hinc enim fit vt theſaurizantes in terra, habeant cor affectum terrenis: & theſaurizantes in cœlis, habeant cor affectum cœleſtibus, vbi enim res amata, ibi eſt cor amantis.

Lumbos præcingere, quid?

Verſ. 35. Sint lumbi veſtri præcincti. Adiungit parabolam declaratiuam quales eſſe debemus reſpectu cœleſtium & præparatione lumborum. Si ad iter tenderet parabola præcinctio lumborum aptè deſcriberetur: ſed cùm ad expectationem domini redeuntis à nuptiis parabola tendat, præparatio lumborum non pro ſimilitudine ſed pro ſignificato propoſita eſt. Significant enim ad literam præparatio corporalium officiorum: vt ſcilicet ſint ad corporalia officia præparati. A præcinctione autem lumborum huiuſmodi præparatio deſcribitur: quantùm ad metaphoram quidem, quia præcinctio lumborum vltimum eſt inter ſpectantia ad induendum hominem promptum ad officia corporalia. Tanquam ſi dixiſſet, ſitis induti, ita quòd etiam ſint lumbi veſtri præcincti. Nocturno enim tempore (de quo loquitur) ſolemus nos exuere, & nec lumbos præcinctos, nec etiam indumenta habere.

Quod ad ſignificatum verò, quia maximum impedimentum præſtant venerea exercitia quæ in lumbis vigent, ideo à præparatione circa principale officium corporale deſcribit præparationem ad vniuerſa corporalia officia: qualia ſunt comedere, bibere, & reliqua exercitia corporalia.

Et lucernæ ardentes in manibus veſtris. Superfluit *in manibus veſtris.* Quantum ad parabolam, nocturnum tempus deſcriptum quo expectatur dominus reuerſurus à nuptiis, exigit lucernas accenſas ne in tenebris offendantur adueniente domino. Quantum verò ad ſenſum parabolæ, lucernæ (quæ vaſa lucis ſunt) partes cognoſcitiuæ ſunt, quæ tunc ſunt accenſæ, cùm claritate fulgent ſcientiæ eorum quæ ſpectant ad ſalutem.

Lucernæ ſibi partes cognoſcitiuæ.

Verſ. 36. Et vos. Non ſufficit vobis præparata habere tam ſpectantia ad corporalia officia quàm ſpectantia ad intellectum & ſcientiam ſalutis, hæc enim ſunt partes quæ ſanctæ Ecclesiæ (qui eſtis velut totum) eſſe paratas, ſecundum genium partem affectiuam appellauimus quo etiam in illa conſiſtit ſalus. Similes hominibus expectantibus dominum ſuum quando reuertatur à nuptijs, vt cum venerit & pulſauerit, confeſtim aperiant ei. Ex ſimilitudine ad expectantes tales, tria ſignificantur. Primò vigilantia: deinde deſiderium aduentus domini: & tertiò intentum, ſcilicet confeſtim aperire. Homines enim expectantes, oportet primum vigilare, & quoniam expectant redeuntem à nuptiis, iucundum ac lætum dominum expectant, ac per hoc ipſi quoque læti & cupidi illius aduentum expectant: tertium autem manifeſte in litera ſcribitur.

Tria expectantibus neceſſaria.

Vbi ſi collegeris hæc, videbis mandari diſcipulis vt expediti quoad ea quæ ſunt carnis, & fulti ſcientia ſalutis, læti expectent Ieſum redeuntem à cœleſtibus nuptiis ad domum animarum ſuarum: vt cum venerit circa tempus mortis; & pulſauerit, ægritudine, tormento ſiue repentino interitu, confeſtim aperiant ei, hoc eſt, confeſtim ianuis cordis apertis in animabus ſuis puris gaudeant recipere eum. Et verè qui ſic expectant, non timent aperire, non timent aliſque quocunque velamine quæ ſunt in animabus ſuis Deo patefacere.

Aduentus domini, eſt tempus mortis.

Verſ. 37. Beati ſerui illi. Verè beati quos cùm venerit dominus. Quantum ad parabolam non eget expoſitione: quantum ad ſenſum, iam dictum eſt quòd de aduentu mortis tempore eſt ſermo. Inuenerit vigilantes. Amen dico vobis, quòd præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere. Ad parabolam ſpectant hæc officia domini erga ſeruos vigilantes. Ita quòd rationem beatitudinis aſſignat quia dominus eorum *præcinget ſe* (præparando ſeipſum ad miniſtrandum illis) *& faciet illos diſcumbere* tanquam dominos. Et tranſiens miniſtrabit illis. Quantùm ad parabolam ſpectat, *miniſtrare tranſeundo* dicitur, ad differentiam fixorum ad miniſtrandum. Deſcribitur enim dominus tanquam ſuperintendens miniſterio quod fit tranſeundo de menſa ad menſam, ne aliquid alicui deſit. Quantum verò ad ſenſum intentum, ſignificatur æternum conuiuium in quo diſcumbent electi: ad quod ipſe Ieſus ſe præcinxit immortalitatis corporalis gloriâ, & ſuperintendens miniſtrat omnibus beatitudinem.

Tranſiens miniſtrabit, quid?

Verſ. 38. Et ſi venerit in ſecunda vigilia, & ſi in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi. Per vigilias intellige cuſtodiarum nocturnarum tempora. Et deſcribuntur tres tantùm: quia ternarius numerus perfectionis eſt, vt omnes cuſtodiæ tribus comprehendantur: & ad literam parabolæ, vltra tertiam cuſtodiam noctis non conſueuit differri reditus à nuptiis. Significantur autem per has tres cuſtodias, omnes differentiæ ætatis humanæ: & quòd in quacunque ætate inuenti fuerint vigilantes, beati ſunt ſerui illi: vt nullus deſperet qui in ſenectute inceperit vigilare.

Tres noctis vigiliæ ſunt omnes differentiæ ætatis humanæ.

Verſ. 39. Hoc autē ſcitote. Adiungit parabolæ parabolā declaratiuam periculi. Præcedente enim parabolā declaratum eſt præmium ſeruorum vigilantium: ſubſequente autem declaratur damnū ac periculum non vigilantium. Quoniam ſi ſciret paterfamilias qua horâ fur veniret, vigilaret vtique, & non ſineret perfodi

domum

domum ſuam. Omnia hæc præterita imperfecta ſubiunctiui modi (*ſciret, veniret, vigilaret, ſineret*) præterita ſunt: *ſciuiſſet, venturus fuiſſet, vigilaſſet, ſiniſſet*. Deſcribitur enim perfoſſa domus à fure: quæ perfoſſa non fuiſſet ſi paterfamilias ſciuiſſet horam quâ fur venturus fuiſſet. Vbi damnum ex non vigilantia ratione ignoræ horæ deſcribitur.

Semper vigilat, qui ſemper eſt paratus. *Verſ.* 40. Et vos eſtote parati. Quod ſuperiùs appellauerat vigilare, modò appellat eſſe paratum: ne impoſsibilis homini continua vigilantia præcepta intelligatur: is enim continuè vigilat qui continuè eſt paratus. Quia qua hora non putatis. Incerta eſt enim mortis hora, & ſæpe inopinata. Filius hominis veniet. tum ad vniuerſale iudicium, tum ad ſingulare cuiuſque iudicium tempore mortis.

Verſ. 41. Ait autem ei Petrus: Domine ad nos dicis hanc parabolam, an etiam ad omnes? Dixerat Ieſus parabolam de ſeruis expectantibus dominum, adiunctâ alterâ parabolâ de patrefamilias non vigilante. Petrus autem ſciens ſe & condiſcipulos electos ad officium patrisfamilias, dubitabat an hæc parabola quæ pro vltima parte ſpectat ad patremfamilias, ſit eis propria, an ſit communis omnibus.

Verſ. 42 Dixit autem Dominus. Non directè reſpondet ad quæſtionem, ſed plus dicit: quoniam inſtruit Petrum de differentia inter ipſos electos ad paſtorale officium, & alios, & quoad meritum, & quoad præmium, & ſimiliter quoad crimen & pœnam: ex quibus facile intelligere poſſet dictam parabolam ſecundum proportionem, communem eſſe omnibus cum differenti præmio ac pœna. Quis putas. Inchoat ab iis quæ

Parabola diſpenſatoris fidelis conſtituti à domino ſuper familiam. ſunt propria paſtoribus ſeu præpoſitis. Et quoniam rari ſunt habentes omnes requiſitas conditiones, ideo dicit *quis putas* (ſeu *quiſnam*) ſignificando raritatem. Eſt fidelis. vt non fallat. diſpenſator. non dominus. Officium præpoſiti a diſpenſatione nominauit: vt intelligant Prælati, officium ſuum, non in agendo pro libito, ſed in diſpenſando conſiſtere. Diſpenſatio enim rationis rectè diſtribuentis actio eſt. Et prudens. vt non fallatur, quem conſtituit. pro, *conſtituet*, dominus. Nō ipſe vſurpabit aut aſſumet diſpenſandi officium, ſed conſtituetur à domino. Super familiam ſuam. pro, *famulitium ſuum*. Significatur enim præpoſitus ſuper minores, quantùm ad parabolā. Quantùm verò ad rem, tangitur neceſſitas cōſtituendi diſpenſatorē: maiores enim nō egent præpoſito: quoniam ipſi ſibi ſunt lex, ſed imperfecti & minus boni ſimiles famulitio egent curatore. vt det illis. Ecce quorſum ſuperior conſtituitur non vt accipiat ab illis, ſed vt det illis. Dare enim ſpiritualia, officium eſt propter quod directè inſtituta eſt à Chriſto ſuperioritas in Eccleſia: accipere autem temporalia, introductum eſt tanquam quiddam conſequens: vnde & hìc coniunctio cauſalis apponitur, dicendo, *vt det illis*. In tempore. congruo. tritici menſuram. Dictio Græca compoſita dicitur non à tritico, ſed à frumento & menſura, ſeu à cibo & menſura. Propter quod interpretes non omnino conueniunt: ſed alij a cibo & menſura intelligentes interpretantur *demenſum*, alij *frumenti menſuram*. Magis tamen quadrat legere *demenſum*: nam hoc nomine propriè ſignificatur id quod ſeruis dabatur pro alimento: & vt aiunt, menſibus ſingulis. Quod quia quædam menſura erat frumenti, ideo neutra lectio a[illegible] videtur. Intentus tamen ſenſus clarus eſt: quoniam ſignificatur [illegible]menſuratus famulis cibus. Debent enim præpoſiti doctrinam, correctionem, cu[illegible]atque adhibere iuxta propoſitionem ſubditorum: iuxta quod ſcriptum eſt: *Ego Dominus docens te vtilia*. Iſai. 48

Verſ. 43. Beatus ille ſeruus quem cum venerit dominus. Deſcripto bono diſpenſatore, ſubditur eius præmium: deſcribē[illegible] eum beatum, in re, tunc cum venerit dominus mortis tempore: Inuenerit ita facientem. Non quòd ita fecerit, ſed quòd ita perſeueret faciendo: hoc eſt, eum prædictis conditionibus paſcentem Chriſti famulos minimos.

Verſ. 44. Verè dico vobis, quòd ſuper omnia, quæ poſſidet, conſtituet illum. Vide *Fidelis diſpenſatoris ſiue Prælati merces.* diſparitatem præmij præparati ad confeſtim aperiendum. Diſcūbunt enim & ſuperintendente domino præcincto miniſtratur illis: fidelis autem & prudens diſpenſator conſtituitur in alia vita ſuper omnia quæ dominus poſſidet. Et verè ſuper omnia conſtituitur, non ſolum quoniam omnia in bonum illius cedunt (quod commune eſt omnibus electis) ſed ſpeciale quoddam gaudium ſuperioritatis rectè adminiſtratæ habebunt tanquam conſtituti etiam in cœlis ſuperiores ſuper res domini. Deſcribit enim Chriſtus ſpiritualia illa præmia à ſimilitudine ſenſibilium quæ nouimus.

Verſ. 45. Quòd ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo. Declaratis merito & præmio boni diſpenſatoris, ſubiiciuntur crimina cū pœna mali diſpenſatoris. Seruus enim ille eſt qui conſtitutus eſt ſuper famulitium. Moram facit dominus meus venire. Ex mora domini ad iudicandum & puniendum, licentiam accipiunt Prælati malè operandi. Et cœperit percutere ſeruos & an- *Mali Prælati crimina.* cillas. Ecce crimen iræ & iniuſtitiæ: in quo intellige omne crimē in proximos. Et comedere & bibere & inebriari. Ecce crimen gulæ, in quo intellige omne crimen in ſeipſum cuiuſcunque intemperantiæ.

Verſ. 46. Veniet. per mortem illius ignotam quoad diem & horam. Dominus ſerui illius in die quâ non ſperat, & hora quâ neſcit. Et diuidet. pro, *diſſecabit*, eum. Significatur enim *Et punitio.* quòd ſcindet eum in duas partes: in animam ſcilicet & corpus ſeorſum: quod conſtat fieri per mortem. Partémque eius. Miſerum ſtatum *partem eius* appellat: quoniam ex toto vniuerſo miſeria eſt pars ei debita ex propriis meritis. Cum infidelibus ponet. quorum damnatio manifeſta eſt. Et meritò: quoniam infidus fuit domino ſuo.

Verſ. 47. Ille autem ſeruus qui cognouit voluntatem domini ſui, & non ſe præparauit, & non fecit ſecundùm voluntatem eius, vapulabit multis:

Verſ. 48. Qui autem non cognouit, & fe- *Qui voluntatem domini ſciuit, plus punietur quā is qui ignorauit.* cit digna plagis, vapulabit paucis. Hactenus reſpondit Petro quid proprium eſt ipſis aſſectis in diſpenſatores: modò ſubiungit quod modò commune eſt vnicuique ſecundùm proportionem ſuam, ſecundùm differentiam ſcientiæ & ignorantiæ. Docet enim quòd duorum malefacientium, quorum alter cognouit voluntatem domini ſui, & alter non, plus punietur ſciens, quàm ignorans. Quod intellige cæteris paribus. Et ſententia clara eſt in litera.

Omni autem cui multum datū eſt, multum quæretur ab eo: & cui commendauerunt multum, plus petent ab eo. Vniuerſalior

Cui multum datum est, multu quæretur ab eo.

ratio dicti redditur. Dico autem *vniuerſaliter:* quoniam extenditur doctrina hæc non ſolùm ad donum ſcientiæ, ſed ad quodcumque donum. Et explicatur tum in datis, qualia ſunt quæ naturalia dicimus dona: tum in commendatis, qualia ſunt adiecta dona, ſiue gratiarum quæ dicuntur gratis datæ, ſiue poteſtatum, ſeu officiorum, ſiue etiam bonorum temporalium. *Cui enim multum datum eſt* donorum naturalium, *multum quæretur ab eo:* & per oppoſitum cui parum datum eſt, parum quæretur ab eo. Et ſimiliter *cui commendauerunt multum* (ſiue bonorum exteriorum ſiue bonorum interiorum) *multum etiam petent ab eo.* Hæc ènim ſunt quæ ſunt communia omnibus.

Ignis eſt amor Spiritus ſancti.

Verſ. 49. Ignem veni mittere in terram. Parabola hæc declaratiua eſt officij eius ſcilicet ipſius Chriſti: officio ſiquidem diſcipulorum par eſt, vt adiungat officium proprium magiſter. Et ſignificatur ſimilitudine ignis amor Spiritus ſancti, quem ipſe attulit mundo tanquam ignem arſurum in cordibus humanis. Et quid volo niſi vt accendatur, pro, *& quid volo ſi iam accenſus eſt?* Et eſt ſermo imperfectus: relinquens ſubintelligendum quid ipſe deſiderat ex quo iam accenſus eſt. Vnuſquiſque enim ſubintelligit, quid deſiderat, qui venit ad mittendum ignem, quando videt iam accenſum: deſiderat enim vt creſcat & extendatur: accenſio enim eſt principium, & proculdubio deſiderat complementum. Significatur autem per hoc, quod ex quo inceperat accẽdi ignis amoris ſpiritualis in diſcipulis, deſiderabat vt extenderetur ad vniuerſum mundum. Vbi declarat non ſolùm ſuum officium, ſed fructum quem expectat mediantibus officiis diſcipulorum.

Baptiſmus hic ſignificat mortem.

Verſ. 50. Baptiſmo autem habeo baptizari. Aliud ſuum officium Ieſus adiungit: ſignificans illud à ſimilitudine lauacri. Et Hebrææ linguæ conſuetudine deſcribit ſe abluendum ablutione. Significatur enim hoc loquendi modo perfectio negotij, de quo eſt ſermo: puta vt eſt in propoſito perfecta ablutio. Significatur autem per huiuſmodi ablutionem mors eius, in qua ablutus eſt proprio ſanguine, iuxta id quod aliàs filiis Zebedæi dixit: poteſtis baptizari baptiſmo quo ego baptizor? Et quomodo coarctor donec perficiatur? Deſideriũ propriæ paſſionis & mortis ſignificatur, diuerſá tamen expoſitione. Nã vel ſignificatur affirmatione afflictionis: iuxta illud *ſpes quæ differtur, affligit animã.* Et ſic affirmatur coarctatio, id eſt, afflictio: & ſub admiratione ponitur modus *quomodo:* quia incredibili modo affectabat perfectioné paſſionis ſuæ. Vel ſignificatur à negatione anguſtiæ ſeu cõſtrictionis, & eſt ſenſus: & quomodo velut inuitus, ſeu impotens inuadere, coarctor, angor, ſtringor? Quaſi diceret, nullo modo, ſed deſidero ablutioné ſanguinis mei perfici. Et hæc expoſitio magis conſonat, tum verbo coarctationis: amoris enim non eſt coarctare, ſed magis dilatare. Tum ſimilitudini lauacri: quæ ideo appoſita eſt vt ſignificaretur res deſiderata: & quadrat vt propoſitâ re deſideratâ, ſubiungatur tanquam manifeſtè conſequens excluſio anguſtiæ animi donec compleatur deſiderium: protenditur enim continuè deſiderium, & non arctatur. Tum interrogatiuo modo quo in textu hæc proponuntur. Et ſenſus planior eſt, expecto lauacrum deſideratum & quomodo interim donec perficiatur anguſtor?: quaſi dicat, nullo modo conſequens eſt, vt anguſter, ſed vt propenſior ſim ad ablutionem.

Paſſionem ſuam vt deſideret Chriſtus.

Prouerb. 13.

Amoris eſt dilatare, non coarctare.

Verſ. 51. Putatis quia pacem veni mittere. pro, *vt mitterem.* in terram? non dico vobis ſed ſeparationem. Non ſignificatur tertium officium Ieſu, ſed effectus duorum præcedentium deſcribitur: declarando quòd effectus ſuæ paſſionis, & ſui ignis non erit pax mundana aut carnalis, ſed ſeparatio à carnalibus & mundanis hominibus. Et aptè contra pacem poſuit ſeparationem: quia pacis eſt iungere.

Pacis eſt iungere non ſeparare.

Verſ. 52. Erunt enim ex hoc. deeſt, *nunc.* Significatur enim tempus Euangelicæ doctrinæ. Quinque in domo vna diuiſi: tres in duos, & duo in tres. Imparitatem vtrinque ſignificauit: quandoque enim duo conuertentur, & tres contra illos inſurgent: quandoque autem tres conuertentur, & duo contra illos inſurgent.

Verſ. 53. Diuidentur. pro, *diuidetur.* Continuatur enim hoc verbum cum ſequentibus: legendo. Diuidetur pater in filium, & filius in patrem ſuum: mater in filiam, & filia in matrem: ſocrus in nurum ſuam, & nurus in ſocrum ſuam.

Verſ. 54. Dicebat autem & ad turbàs. Subiuncta verba indicant, quòd turbas alloquitur ratione hominum peritorum. Cùm videritis nubem orientem ab occaſu, ſtatim dicitis, nimbus. pro, *imber*, venit, & ita fiet. pro, *fit.*

Signa temporum.

Verſ. 55. Et cùm auſtrum flantem, dicitis quia æſtus erit, & fit.

Verſ. 56. Hypocritæ, faciem cœli & terræ noſtis probare. Hinc apparet quòd non ex ignorantia, ſed ex malo affectu peccabant, arguuntur enim quòd cùm ſciant prognoſtica tam pluuiæ quàm æſtus cognoſcere ex apparentibus in aëre nubibus, & in terra vento, noſſe quoque deberent aduentus eius tempus. Et propterea ſubdit: Hoc autem tempus quomodo non probatis? Id eſt, præſens aduentus mei Meſſiæ tempus quo pacto deſcriptis certis argumentis, imò manifeſtis indiciis non poteſtis cognoſcere? Et arguit eos ab euidentioribus, manifeſtiora enim & certiora ſigna habebant, quòd hoc eſſet tempus aduentus Meſſiæ, quam quòd nubes oriẽs ab occaſu ſignificaret pluuiam. Et propterea ex hypocriſi eorum proueniebat, quòd hoc nolebant cognoſcere.

Verſ. 57. Quid autem & à vobiſipſis, pro, *cur autem & ex vobiſipſis*, non iudicatis quod iuſtum eſt? Cæcitatem electionis maiorem in iſtis peritis ſubiungit. Dixerat increpatiuè *quomodo ſigna temporis huius non probatis*, qui ſigna temporis pluuiæ & æſtus probatis? Peius quid modò ſubiungit, cur non ex internis veſtris iudicatis quòd iuſtũ eſt: longè ſiquidem peius eſt habere apud ſe intùs exemplaria & errare, quam errare circa cognitionem pendentem ab exterioribus ſignis. Habemus enim apud nos ſynderesim & virtutum ſemina, naturæ iura, ex quibus debemus quod iuſtũ eſt, iudicare: à quorũ ſequela nullus poteſt ſe excuſare. Et propterea arguendo, quòd etiã in moribus errabant hypocritæ iſti, dicit: cur non ex vobiſmetipſis (hoc eſt ex iis quæ intus habetis virtutum ſeminibus ac principiis) quod iuſtum eſt iudicatis? Ac ſi apertè diceret: non eſt mirum ſi hypocriſis veſtra abducit vos à probatione tẽporis aduentus mei: cùm ipſamet abducat vos à iuſto iudicio circa moralia, & ea quæ ſunt ad proximum, quorum tamen rationem habetis intus.

Verſ. 58. Cùm autem vadis. pro, *cùm enim vadis.* Sequens ſiquidem parabola ſignificatur ſpectans ad præcedentia. Vbi aduerte & diſcerne, quòd

quod hæc parabola ſubiuncta ſeruatur etiam Matthæi 5. ſed ibi aſſeruntur ad materiam iræ & præcepti, *non occides*: hic autem aſſeruntur ad materiam longè alienam. Et quantum contextus inſinuat, aſſeritur ad materiam litis inter ſtimulum rationis & malum affectum: præcedens ſiquidem ſermo increpat hypocritas peritos, quòd habentes euidentia ſigna temporis Meſſiæ, non curant examinare illa: & ſimiliter habentes in ſeipſis rationes iuſtitiæ moralis, non ſequuntur illas, ac per hoc ſignificat litem inter rationem (tum naturalem, tum euidentium ſignorum aduentus Chriſti) ex vna parte, & malum affectum hypocritarum ex altera parte. Et propterea ſubiungit benignus magiſter optimum conſilium per parabolam euntis cum aduerſario in via. Et parabola quidem clara eſt: & in propoſito applicatur ad hominem, cuius affectus, cuius electio atque operatio contrariatur rationi. Ita quòd aduerſarij nomine intelligitur ſynderesis: quæ continuè aduerſatur mordendo, ſtimulando animum prauè agentis, præcipuè extantibus in promptu rationibus malæ actionis: vt patet contigiſſe iſtis. Propter quod ſignificantiùs deſcribitur ire ſimul cum illo in via: quoniam eſt indiuidua comes remordens ratio, ſtimulanſque conſcientia.

Parabola euntis cum aduerſario in via.

Aduerſarius eſt ſynderesis

Cum aduerſario tuo ad principem, hoc eſt, ad magiſtratum, ad habentem officium iudicis. In via da operam liberari, pro, *vt libereris*, ab illo. Optimum ac ſolum conſilium eſt, vt dum is in via huius vitæ, libereris à conſcientiæ remorſu. Ne fortè. Sub dubio euentus futurus ſignificatur: quia etſi non ex tua cautela, ex diuina tamen gratia poſſet euenire contrarium. Trahat te ad iudicem: & iudex tradat te exactori, pœnarum: qui diabolus eſt miniſter diuinæ iuſtitiæ. Et exactor mittat te in carcerem.

In via huius vitæ liber ſis à conſcientiæ remorſu.

Verſ. 59. Dico tibi, non exies inde donec etiam nouiſſimum minutum reddas. Aduerbium *donec*, determinat tempus carceris coæuum tempori non ſolutionis, & non determinat certum tempus: ac per hoc ſi numquam ſoluis, numquam exibis de carcere: & quia in inferno numquam ſoluitur, ideo numquam carcer finitur. Oportuit autem ſic ſignificari hoc in loco perpetuum inferni carcerem, propter parabolam de lite, quæ terminatur ad carcerem donec ſoluatur vniuerſum debitum vſque ad minima.

CAPVT XIII.

Verſ. 1. Aderant autem quidam ipſo in tempore nunciantes illi de Galilæis. Nihil certi inuenio de cauſa quare iſti Galilæi occiſi fuerint à Pilato. Quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificiis eorum. Incertum eſt an de legitimis ſacrificiis in Hieruſalem ad quæ offerenda venerant iſti Galilæi, an de propriis eorum ſacrificiis extra templum Domini, ſit ſermo. Admixtio enim ſanguinis proprij cum ſacrificiis eorum, ſignificat quòd inter ſacrificandum occiſi ſunt.

Occaſione ſumptà à Galilæis occiſis monet de pœnitentia Chriſtus

Verſ. 2. Et reſpondens, dixit illis. Occaſione ſumptà ex facto nunciato, prædicit eis ſimilem futuram eis ruinam, niſi pœnitentiam agant. Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia paſſi ſunt?

Verſ. 3. Non dico vobis. Declarat primò quòd tam horrida mors non accidit Galilæis illis ex hoc, quod peccauerint magis quam alij Galilæi. Ita quòd non excuſat eos à peccato, ſed à maiore peccato: vt diſcant poſſe quoque ſibi ſimile euenire. Sed niſi pœnitentiam habueritis, pro, *egeritis*, ſeu vt aliis placet niſi reſipueritis. Omnes ſimiliter peribitis. Pœnitentiam eis neceſſariã demonſtrat ad euadendum à ſimili interitu. Vnde apparet, quòd alloquitur iſtos in perſona populi Hebræi: quorum ſimilis fuit interitus, ex quo non reſipuerunt infra quadraginta annos: nam fuerunt in ſolemnitate Paſchali à Romanorum exercitu interempti.

Verſ. 4. Sicut. pro, *aut*, illi decem & octo. Exemplo Galilæorum adiungit exẽplum Hieroſolymitanorum. Supra, pro, *ſuper*, quos cecidit turris in Siloa. & occidit eos. Naratoria Siloe conſtat fuiſſe in Hieruſalem: hiſtoria autem huius caſus tantùm hîc ſcripta apparet: vnde neſcitur modus: modernus tamen caſus tunc fuiſſe videtur. Putatis. Similem ſententiam ſubiungit, referendo illos decem & octo ad reliquos habitantes in Hieruſalem: & eandem ruinam prædicit. Vnde & ipſa repetitio, ſignum firmitatis eſt, quòd eueniet eis ſimilis interitus, quod rei probauit euentus. Quia & ipſi debitores fuerint præter omnes homines habitantes, pro, *præ omnibus hominibus habitantibus*, in Hieruſalem? Non dicit *qui habitauerunt*: hinc enim apparet quòd modernus erat tunc caſus turris.

Turris Siloe cadens occidit 18 homines.

Verſ. 5. Non dico vobis: ſed ſi pœnitentiam non habueritis, pro, *non egeritis*, ſeu *niſi reſipueritis*. Omnes ſimiliter peribitis.

Verſ. 6. Dicebat autem & hanc ſimilitudinem. Adiungit parabolam declaratiuam pœnæ, niſi pœnitentiam agant. Arborem fici. Parabola clara eſt. Senſus autem intentus eſt explicare futurum excidium Iudæorum poſt expectationem tanti temporis ad fructificandum Deo: qui tamen fructum non produxerunt. Vnde per ficum cultum diuinum in ſacrificiis & cærimoniis legis ſignificat. Habebat quidam plantatam in vinea ſua. *Vinea Domini ſabaoth, domus Iſrael eſt* apud Iſaiam: in qua plantatus eſt diuinus cultus. Et venit, Perſonaliter ille quidam innominatus verus Deus innominabilis. Quærens fructum in illa. Ad hoc enim venit Ieſus, vt quæreret fructum in Iudæis cultoribus Dei. Et non inuenit, quoniam *populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me.*

Parabola ficus non ferentis fructū.

Iſai. 5.

Verſ. 7. Dixit autem ad cultorẽ vineæ. Michael Archangelus (qui Danielis decimo. præpoſitus eſt populo Iudæorum) nomine cultoris vineæ, congruè intelligitur. Ecce anni tres ſunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea, pro, *ficu*, hac. & non inuenio. Vniuerſum expectationis tempus perfectum iam eſſe, trinario annorum numero ſignificat. Et congruè in ficulnea tres anni abſque fructu, perficiunt tempus expectationis. Succide ergo illam. Meritum Iudaici populi ſignificatur præcepto ſuccidendi: hoc eſt, iam meretur ſuccidi, & exterminari cultus iſte. Vt quid etiam terram occupat, pro, *onerat*? Significatur enim quòd ad onus eſt terræ, ſugens illam & tamen fructum non reddens. Et verè non ſolùm cultores templi, ſed Iudæi habitantes in terra promiſſionis, ſugebant bona temporalia terræ Dei, & fructum bonorum operum non reddendo tanquam onera erant terræ.

Michael Archangelus eſt cultor vineæ

*Verſ.*8. At ille reſpondens dixit, pro, *dicit*, illi-Michael Archangelus intercedit pro populo, petens adhuc ſpatium fructum ferendi. Domine dimitte illam & hoc anno. Spatium quadraginta annorum *hoc anno* ſignificatur. Vſque dum fodiam circum illam & mittam ſtercora, pro, *fimum*. Non enim ſignificantur excrementa animalium, ſed fimus: hoc eſt lætamen. Et ad literam ſignificatur per foſſionem & ſtercorationem adhibitio omniũ opportunorum & quæ accommoda ſunt ad hoc vt arbor fructificet. Et verè infra illud quadraginta annorum ſpatium, miſſo Spiritu ſancto prædicauerunt Apoſtoli, facta ſunt tot miracula in populo illo, vt nihil prætermiſſum ſit eorum quæ ad prouocandum populum illum ad ferendum fructum bonorum operum ſpectarent, & tamen multos Apoſtolos occiderunt, & Eccleſiam Chriſti perſecuti ſunt.

*Verſ.*9. Et ſi quidem fecerit fructum Defectiua locutio eſt, & ſubauditur, non eſt ſuccidenda. Si enim fructum boni operis Iudæa reddidiſſet, non fuiſſet per Romanum exercitum ſucciſa & exterminata. Sin autem, pro, *ſin minus*, in futurum ſuccides eam. Et ita euenit quòd infructuoſa ſucciſa eſt.

*Verſ.*10. Erat autem docens in ſynagoga, pro, *in vna ſynagogarum*, eorum ſabbatis, hoc eſt die ſeptimo, qui ſemper eſt ſabbatum: & ideo pluraliter ſignificatur.

Mulieri inclinatam à ſpiritu maligno ſanat Chriſtus.

Verſ. 11. Et ecce mulier quæ habebat ſpiritum infirmitatis. Significatur infirmitatis cauſa malignus ſpiritus. Annis decem & octo, & erat inclinata, pro, *deflexa*, nec omnino poterat ſurſum reſpicere, pro, *reflecti*. Significatur enim diſpoſitio corporis huius mulieris, talis quòd erat ex toto corpore deflexa verſus terram, ita quòd non poterat reflecti: hoc eſt, illum geſtum corporis habere quo vtuntur ſurſum aſpicientes.

*Verſ.*12. Quam cùm videret Ieſus vocauit eam ad ſe: & ait illi: Mulier dimiſſa es ab infirmitate tua.

*Verſ.*13. Et impoſuit illi manus, hoc eſt, quòd offendit Archiſynagogum hypocritam. Et confeſtim erecta eſt: & glorificabat Deum.

*Verſ.*14. Reſpondens autem Archiſynagogus Reſpondere dicitur Archiſynagogus ad factum Ieſu. Indignans quia ſabbato curaſſet Ieſus, dicebat turbæ: Sex dies ſunt in quibus oportet operari: Hinc apparet quòd ſeptimus erat. In iis ergo venite & curamini, & non in die ſabbati.

Indignatur Archiſynagogus quòd ſabbato curaſſet.

Verſ. 15. Reſpondens autem ad illum Dominus, dixit: Hypocrita, ſub verbis religionis diuina opera arguens, ſub prætextu obſeruationis legis auertens populum à vera fide. Vnuſquiſque veſtrum ſabbato non ſoluit bouem ſuum aut aſinum à præſepio, & ducit adaquare, pro, *aquatum?*

*Verſ.*16. Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit ſatanas ecce decem & octo annis. Hinc clarè apparet ægritudinem mulieris à dæmone fuiſſe. Non oportuit ſolui à vinculo iſto, die ſabbati?

Verſ. 17. Et hæc cùm diceret, erubeſcebant omnes aduerſarij eius: & omnis populus, pro, *turba*, gaudebat in vniuerſis quæ glorioſè fiebant ab eo.

*Verſ.*18. Dicebat ergo, pro, *autem*. Cui ſimile eſt regnum Dei: & cui ſimile æſtimabo, pro, *faciam*, illud? Duæ ſubiunguntur parabolæ: altera de grano ſinapis: altera de fermento abſcondito. Quarũ expoſitiones vide Matth. 13.

Parabola ſinapis & fermenti.

Verſ. 19 Simile eſt grano ſinapis: quod acceptum homo miſit in hortum ſuum: & creuit, & factum eſt in arborem magnam: & volucres cœli requieuerunt, pro, *nidificauerunt*, in ramis eius.

*Verſ.*20. Et iterum dixit: cui ſimile æſtimabo, pro, *faciam*, regnum Dei?

*Verſ.*21. Simile eſt fermento quod acceptum mulier abſcondit in farinæ ſata tria, donec fermentatum eſt totum.

*Verſ.*22. Et ibat per ciuitates & caſtella docens, & iter faciens in Hieruſalem.

*Verſ.*23. Ait autem illi quidam: Domine ſi, pro, *an*, pauci ſunt qui ſaluantur? Ipſe autem dixit ad illos.

An pauci ſunt qui ſaluentur?

*Verſ.*24. Contendite, pro, *certate*, intrare per anguſtam portam. Quærenti an pauci ſint qui ſaluantur, reſpondet Ieſus vt admitantur omni conatu ingredi per anguſtam portam: ex anguſtia portæ ſignificans paucos eſſe qui ſaluantur. Et appellatur anguſta porta via virtutis media inter extrema vitia: extrema ſiquidem ſphæræ ſeu circuli, lata & ſpatioſa ſunt medium autem anguſtum: ſic enim ſe habet virtus ad vitia. Et ſignificantiùs dicit, *certate*: vt feſtinent quodammodo alter alterum præuenire, dum tempus eſt introeundi. Quia multi (dico vobis) quærent intrare, & non poterunt. Ecce ratio feſtinandi, quia multi quærent intrare & non poterunt. Illi deſcribuntur qui non ſuper opus ſed fidem, exteriores cærimonias & verba, fundant merita ſua: his enim meritis quærent in fine vitæ intrare in ſalutem, & non poterunt.

Feſtinandum vt ingrediamur.

*Verſ.*25. Cùm autem intrauerit, pro, *ex quo vſque ſurrexerit*, paterfamilias. Per hanc parabolam ſignificatur tempus ſecundi aduentus. Ieſus enim paterfamilias totius domus Eccleſiæ, ſedet modò à dextris Dei, velut expectans in domo ingredientes per anguſtam portam. Et propterea durante iſtâ ſeſſione, durante expectatione, adnitendum nobis eſt & feſtinandum vt ingrediamur: quia cùm ſurget ad iudicandum, Et clauſerit oſtium. Simul ſurgit & claudit oſtium: quia quando tempus tam iudicij vniuerſalis quàm iudicij ſingularis aduenit, claudit oſtium gratiæ.

Et incipietis foris ſtare. Qui ante clauſum oſtium gratiæ per bona opera ingreſſi ſunt, inueniuntur intus in regno cœlorum, in domo Chriſti: qui autem vſque ad illud tunc diſtulerunt pœnitentiam veram, incipient foris ſtare: hoc eſt incipient cognoſcere quòd ſtant foris extra domum Dei: vel incipient ſe habere ſicut foris ſtantes qui hactenus non exiſtimabant ſe foris remanſuros, ſed cum aliis communiter progredi.

Et pulſate oſtium, precibus, dicentes: Domine. Deeſt repetitio. Legendum eſt: *Domine, Domine*, aperi nobis. Confidentia in profeſſione fidei & exterioris cultus diuini per hoc ſignificatur. Et reſpondens dicet vobis. Paterfamilias Ieſu reſpondebit in iudicio: reſpondet quotidie huiuſmodi impœnitentibus. Neſcio vos vnde ſitis. Scientia approbationis, ſcientia gratiæ quã nouit electos ſuos, negatur reſpectu horum.

Neſcio vos: ſcientia approbationum.

Verſ. 26. Tunc incipietis dicere. Allegatio meritorum tanquam manifeſtantium vnde ſint, ſubiungitur: Manducauimus coram te & bibimus.

bimus. Cultus exterior in ſacrificiis iuxta morem illius temporis ſignificatur. Sacrificantes enim manducabant & bibebant coram Domino: hoc eſt, in loco dicato ad diuinum cultum & ſecundum legis ritum. Et in plateis noſtris docuiſti. Publica profeſſio fidei cum publico conuentu ad audiendum diuinum verbum ſignificatur.

Verſ. 27. Et dicet vobis, deeſt, *dico*. Legendum eſt: *Et dicet: dico vobis*, neſcio vos vnde ſitis. Repetit Ieſus primam reſponſionem firmando illam, neſcio vnde ſitis: quia non ex ipſo eſt iniquitas, ex qua ſunt ſecundum opera. Diſcedite à me. Eiicit eos à ſe: hoc eſt, à ſuo conſortio. Omnes operarij iniquitatis. Hic clarè apparet quòd quamuis fide & cultu exteriori Chriſtiani fuerint, operibus tamen Chriſtiani non fuerunt.

Pœna inferni.

Verſ. 28. Ibi erit fletus & ſtridor dentium. Pœnæ inferni ſignificantur in triſtitia animi cauſa fletus, & in concuſſione totius corporis vſque ad ſtridorem dentium: vt pœna animi & corporis comprehendatur. Cùm videritis Abraham & Iſaac & Iacob & omnes prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. Multiplicantur pœnæ. Prima enim fuit eiectio à conſortio Ieſu, quæ eſt pœna damni. Secunda fuit fletus & ſtridor: hoc eſt pœna ſenſus in animo & in corpore. Tertia ſubiungitur, degeneres ſe experiri à patribus, Abraham, Iſaac, &c. Et addidit hoc Ieſus Iudæos alloquens, vt vel ſic reſipiſcant: conſiderando patres ſuos in regno Dei, ſeipſos autem expelli foras.

Verſ. 29. Et venient ab Oriente & Occidente, & Aquilone & Auſtro: & accumbent in regno Dei. Ad cumulum demum pœnæ adiicitur ſalus futura omnium nationum mundi.

Nouiſſimi, primi.

Verſ. 30. Et ecce ſunt nouiſſimi, modò, qui erant, pro, *erunt*, primi. Cùm venient ab Oriente & Occidente, &c. gentiles, qui modò ſunt nouiſſimi, erunt primi. Et ſunt primi, modò, qui erant, pro, *erunt*, nouiſſimi, hoc eſt Iudæi modò ſunt primi (vtpote pollentes fide & cultu diuino) qui tunc erunt nouiſſimi, vel quia vltimò conuertentur poſt plenitudinem gentium, vel propter damnationem incredulorum.

Verſ. 31. In ipſa die acceſſerunt quidam Phariſæorum, dicentes illi. Vt terrerent Ieſum Phariſæi inimici Chriſti, hoc dicunt. Exi & vade hinc. Sub ſpecie charitatis volebant quod Ieſus à Galilæa recederet, in qua dominabatur Herodes. Quia Herodes vult te occidere, Non vſquequaque mentiebantur, ſi Ioſepho creditur dicenti quòd Herodes Ioannem Baptiſtam interfecit propter eius prædicationem valde gratam populo: eadem quippe (imò maior) ratio militabat contra Ieſum.

Herodem Chriſtus vocat vulpem.

Verſ. 32. Et ait illis: Ite, dicite vulpi illi. Hinc manifeſtè apparet ſimulatus animus Herodis verſus Ioannem Baptiſtam, libenter eum audiendo, &c. Doloſus enim ſignificatur appellatione vulpis. Ecce eiicio dæmonia & ſanitates perficio. Declarat ſe Ieſus non timere interrumpi ab Herode opus ſuum: quod deſcribit ab eiectione dæmonum & collatione ſanitatum. Vbi etiam poteſtatem ſuam tantam vt ſibi timendum non ſit ab Herode, manifeſtat: qui enim eiicio dæmonia, qui ſanitates confero, qua ratione timebo Herodem: Hodie, & cras & tertiâ die conſummor. Per *hodie & cras & tertiam diem*, vniuerſi temporis requiſiti ad opus ſuum perfectio ſignificatur. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Ecce perficio vniuerſum tempus definitum pro opere meo. Diſſentiunt autem interpretes circa dictionem, *conſummor*, aliis legentibus *conſumor* per ſimplex m, aliis *conſummor* per duplex m: quibus etiam videtur actiuè dicendum fuiſſe *conſummo*. Græcam ſiquidem dictionem aiunt eſſe verbum medium: quemadmodum ſunt verba communia apud nos.

Conſummor quid.

Triplex huius loci ſenſus.

Poteſt itaque eſſe triplex ſenſus. Primus, *conſummo*, hoc eſt, perficio, & ſignificatur quòd non ante, ſed completo tempore perficio ſeu abſoluo opus meum. Vel *conſummor*: hoc eſt, perficior ſecundum omnia quæ ſcripta ſunt de me. Vnde in cruce poſitus, clamauit *conſummatum eſt*. & ſimiliter ſignificatur quod non antè, ſed completo tempore perficitur ſecundum omnia ſcripta. Vel *conſumor* morte, & ſimiliter ſignificatur quod non ante ſed completo tempore, morior.

Verſ. 33. Veruntamen oportet me hodie & cras & ſequenti die ambulare. Quamuis nō propter Herodis timorem, verumtamen oportet me hinc abire itinere trium dierum: hoc eſt, vſque Hieruſalem: hoc enim ſignificatur dicendo, hodie & cras & ſequenti die ambulare. Quia non capit, pro, *non contingit*. Habet enim Græca dictio vim imperſonalis. Et eſt ſenſus quòd oportet Prophetam perire in Ieruſalem. Ratio ſiquidē quare oportet ipſum triduanum iter verſus Ieruſalem ſubire, eſt, quia non contingit vt Propheta pereat extra Hieruſalem: ac per hoc oportet me perire in Hieruſalem. Et dixit hoc, quia tanta erat iniquitas Hieroſolymitana vt crimen occidendi prophetas non permitterent aliis, ſed ipſi occidebant omnes prophetas, ex hoc enim conſequens erat, vt eſſent etiam occiſuri Ieſum Dominum prophetarum tanquam vnum ex prophetis. Prophetam perire extra Hieruſalem.

Non capit prophetam perire extra Ieruſalem.

Verſ. 34. Hieruſalem, Hieruſalem. Ad maiorem exaggerationem duplicat. Quæ occidis, pro, *occidit*, prophetas, & lapidas, pro, *lapidat*. Non dicit in præterito *occidit & lapidauit*, ſed in præſenti *occidit & lapidat*: quia perſeuerat in ſtatu occidendi & lapidandi. Et priùs quidem repleta fuerat ſanguine prophetarum: poſtea autem occidit Dominum & Apoſtolos, lapidauitque Stephanum. Eos qui mittuntur ad te, pro, *ad ſe*. Et explicat per hæc verba id quod dixerat: ſcilicet, non contingit Prophetam perire extra Hieruſalem. Quotiens volui congregare filios tuos, Alloquitur Hieruſalem in ſecunda perſona, & interiectâ ipsâmet cum relatiuo in tertia perſona, proſequitur ſermonem ad ſecundam. Sic enim iacet in textu Græco. Non eſt hic ſermo de voluntate propria (de qua ſcriptum eſt: *omnia quæ voluit fecit*) ſed de velle metaphoricè. Et eſt ſenſus: *quotiens volui*, hoc eſt ad ſimilitudinem volentis me habui, mittendo prophetas, monendo, præcipiendo, comminando. Et per hoc declarat ſe eſſe verum Deum: vtpote curam habentem populi & congregandi in vnitatem veræ charitatis filios Hieruſalē, quæ erat caput regni. Quemadmodum auis, pro, *gallina*. Anceps tamen eſt dictio Græca ad *auem* & *gallinam*: ſed gallinæ conuenit congregare ſub pennis nidi ſui pullos, potiùs quàm aliis auibus. Nidum ſuum ſub pennis. & noluiſti, pro, *noluiſtis*. Significat in-

Volūtas propria & metaphorica.

obedientiam, crimina & obicem, quem toties Hieroſolymitæ oppoſuerunt bono proprio.

Verſ.35. Ecce relinquetur, pro, *relinquitur*. In proximo monſtrat deſertionem Hieruſalem: & propterea vt præſentem demonſtrat. Vobis. Verè poſt paſſionem Chriſti tunc imminentem relicta eſt domus Dei Iudæi, non Deo amplius fructificans. Domus veſtra. Templum Dei non iam Dei: ſed domum eorum appellat. Vnde & velum templi in paſſione Chriſti ſciſſum eſt. Deſerta. Dico autem vobis. An ſermo iſte dirigatur ad Hieroſolymitas an communiter ad Iſraelitas, non clarè conſtat. Et de Hieroſolymitis quidem conſtat verificari hæc verba ſubiuncta quoad viſionem corporalem: quia non viderunt Ieſum vſque ad diem Palmarum quo dixerunt: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Quoad Iſraelitas verò verificatur de viſione ſpirituali. Et verè dicitur quòd numquam videbunt eum oculis fidei, donec dicant: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Et hic ſenſus videtur magis quadrare textui dicenti tanquam quiddam ſpeciale, *dico autem vobis*: ad præſentes enim videtur conuertere ſermonem, poſtquam allocutus fuerat Hieruſalem abſentem. Quia non videbitis me, oculis fidei, donec veniat, ſupple tempus, cùm dicetis: benedictus qui venit. Et eſt præſentis temporis, *venit*. In nomine Domini. *Ego* inquit ipſe, *veni in nomine patris mei*. Et ad literam videtur deſcribere & prædicere tempus quo Iſraelitæ poſt deſertam Hieruſalem ſuſcepturi ſunt fidem Chriſti & dicturi de Chriſto: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Quod tempus (inquit Apoſtolus) erit tunc cùm intrauerit plenitudo gentium.

CAPVT XIV.

VERS. 1. *Chriſtum obſeruant Pharisæi.*

ET factum eſt cùm introiſſet Ieſus in domum cuiuſdam principis Phariſæorum ſabbato manducare panem, & ipſi obſeruabant eum. Phariſæi deſcribuntur obſeruantes Ieſum tum quoad verba, tum quoad facta, ſi in aliquo offenderet.

Verſ.2. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum, non audens petere ſanitatem. Timebat fortè offendere Phariſæos petendo curationem ſabbato: præſentauit ſe tamen conſpectui Ieſu: petens facto vt ſe curaret.

Verſ.3. Et reſpondens Ieſus, non ad verba, ſed ad obſeruationem Phariſæorum. Dixit ad legiſperitos & Phariſæos, dicens: ſi licet ſabbato curare?

Verſ.4. At illi tacuerunt, timentes contra ſe militare vtramque reſponſionis partem. Nam dicendo quòd licet, loquerentur contra ſuam obſeruationem: dicendo verò quod non licet, timebant confundi à Ieſu: vt de facto euenit. Ipſe verò apprehenſum ſanauit eum, ac dimiſit. Ex induſtria Ieſus manibus hydropicum apprehendendo ſanauit: vt ſtultitiam Phariſæorum ſic confutaret.

Hydropicus ſabbato curatur.

Verſ.5. Et reſpondens ad illos, tanquam ſcandalizatos de corporali apprehenſione factâ. Dixit: Cuius veſtrum aſinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet eum die ſabbati? Confutat eos Ieſus ab opere corporeo quod ipſimet exercebant ſabbato: quod longe minus erat neceſſarium curatione hominis.

Verſ.6. Et non poterant ad hæc reſpondere illi.

Verſ.7. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam. Hinc manifeſte apparet quòd ſequens doctrina (quæ ſecundùm literam morale ſonat documentum) aliò tendit quam ad docendum morem ſeruandum circa accubitus in conuiuio. Intendens quomodo primos accubitus eligerent. Occaſio parabolæ deſcribitur attentio Ieſu ad modum quo eligebant primos accubitus. An autem iſte modus fuerit interior affectus, an exterius aliquod ſignum, non explicatur. Dicens ad illos.

Non eligendi primi accubitus.

Verſ.8. Cum inuitatus fueris ad nuptias, non diſcumbas in primo loco: ne fortè honoratior te ſit inuitatus ab illo:

Verſ.9. Et veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi, da huic locum: & tunc incipias cum rubore nouiſſimum locum tenere.

Verſ.10. Sed cùm vocatus fueris, vade, recumbe in nouiſſimo loco: vt cum venerit qui te inuitauit, dicat tibi: Amice aſcende ſuperiùs: tunc erit tibi gloria coram ſimul diſcumbentibus. Parabola ſatis clara eſt.

Verſ.11. Quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur. Ecce quò tendit parabola, ad pœnam ſuperbiæ & præmium humilitatis. Propriiſſimè autem ſuperbum deſcribit ex proprio actu, dicendo *qui ſe exaltat*: obiectum enim ſuperbi non eſt exterior gloria aut honor, aut quæcunque res alia, ſed ipſemet. Et ſimiliter obiectum humilis, eſt ipſemet. Propter quod humilitatis virtus & ſuperbiæ vitium latuerunt Philoſophos: Euangelica ſiquidem eſt virtus humilitas: & diabolicum vitium ſuperbia. Quod enim alij laudant (hominem ſcilicet exaltare ſeipſum quantùm poteſt) Euangelica doctrina deteſtatur: vt latiùs Matthæi vigeſimotertio declarauimus.

Humilitas, virtus Euangelica: Superbia vitium diabolicum.

Verſ.12. Dicebat autem & ei qui ſe inuitauerat. Priùs ad inuitatos, modò ad inuitantem doctrinæ beneficium dirigit. Cùm facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos, neque diuites. Superfluit vltimum *neque*. Legendum eſt: *Neque vicinos diuites*. Sermo præſens non eſt de prandio aut cœna morali (hoc eſt, ad morem gerendum iis quibus conuiuitur) ſed de conuiuio meritorio æternæ vitæ. Non enim prohibet Ieſus conſuetos tam nuptiarum quàm aliorum conuiuiorum mores (vocando fratres, cognatos, amicos, &c.) ſed declarat non eſſe hæc conuiuia ex ſuo genere meritoria: conuiuia autem exhibita pauperibus propter Deum, eſſe ex ſuo genere meritoria æternæ vitæ. Hæc eſt ad literam ſententia huius doctrinæ. Ne fortè, pro, *nequando*, & ipſi te reinuitent, & fiat tibi retributio.

Pauperes ad conuiuium inuitandi.

Verſ.13. Sed cùm facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos.

Verſ.14. Et beatus eris, in ſpe, quia non habent, pro, *non poſſunt*, retribuere tibi. Retribuetur enim tibi in reſurrectione iuſtorū.

Verſ.15. Hæc cùm audiſſet quidam de ſimul diſcumbentibus, dixit illi. Beatus qui manducabit, pro, *manducat*, panem in regno Dei.

Verſ.16.

Verſ. 16 At ipſe dixit ei. Occaſione ſumptâ ex verbis ſimul diſcumbentis, affert parabolam diſcretiuam primò inuitatorum ad cœleſtem cœnam ab aliis.

Vbi diligenter aduerte in hac parabola, omnes primò inuitatos deſcribi recuſantes venire horâ cœnę ad conuiuium & reprobatos: dicente patrefamilias, *nemo illorum qui vocati ſunt, guſtabit cœnam meam.* Et quantùm ad parabolam quidem homo iſte inuitauit diuites ſeu communes ciues: quibus recuſantibus horâ cœnę venire, iuſsit vocari pauperes, ac debiles, & reliquos huiuſmodi, in ciuitate tamen manentes, quibus non ſufficientibus ad conuiuium, iuſsit peregrinos compelli per vias & ſepes.

Etiam reprobi inuitati.

Quantùm verò ad ſenſum parabolæ, deſcribuntur in primis inuitatis non omnes reprobi (cũ nullus deſcribatur homicida, blaſphemus, fornicarius) ſed illud reproborum genus qui humanis negociis licitis ex ſuo genere impediuntur à cœleſti conuiuio ex inordinato affectu ad humana negocia ſeu officia licita: tales enim deſcribuntur inuitati ad cœleſte conuiuium: quia ſecundùm exteriora opera nihil præ ſe ferunt indignum cœleſti beatitudine, & tamen cùm hora cœnæ venit, inordinatus affectus manifeſtatur. Et hæc parabola directè contra Phariſæos exteriorem iuſtitiam ſectantes tendit. Vide itaque ſingula.

Homo quidam. Ieſus eſt. fecit cœnam magnam. æternæ beatitudinis. Et vocauit multos. Multi enim ſunt vocati per fidem.

Verſ. 17. Et miſit ſeruum ſuum. Angelicum miniſterium ad incitandum homines ad cœleſte conuiuium. Horâ cœnæ. Tempus migrandi ex hac vita ad cœleſtem patriam, hora cœnæ eſt. Dicere. pro, *vt diceret* excitãdo eos ad amorem cœleſtis conuiuij. Inuitatis. hominibus bonorum operum exteriorum tantum. Vt venirent. pro, *venite*, quia iam parata ſunt omnia. Tempus noui Teſtamẽti ſignificatur: in quo iam per Chriſtum parata ſunt omnia ſpectantia ad cœleſte conuiuium.

Mors eſt hora cœnæ.

Verſ. 18. Et cœperunt ſimul omnes excuſare. pro, *recuſare.* Hinc apparet quòd non de omnibus inuitatis ad cœleſte conuiuium, ſed de omnibus huius generis tractat: nam non omnes inuitati recuſant, ſed omnes huius generis inuitati recuſant. Apparet etiam hinc quòd ternario numero recuſantium ſubiuncto, omnes intelliguntur. Et quantum ad parabolam quidem, recuſatio fit verbo (vt patet in ſingulis ſubiunctis) quantùm autem ad ſignificatum, recuſatio fit facto: fit enim affectu præponente humana officia cœleſti beatitudini. Primus dixit ei. ſeruo dicenti *venite.* Hoc *dicere* eſt affectu inordinato præponere villam amori cœleſtis conuiuij. Villam emi. In hoc ordine ſunt occupati maioribus negociis humanis licitis: non enim malum eſt emere villam, ſed inter magna negocia eſt: eſt ſiquidem emere dominatum quemdam. Et neceſſe habeo exire & videre illam. Ecce perſeuerans affectus inordinatus vrgens ad præponendum villam cœleſti conuiuio. Rogo te habe me excuſatum. Quanquam iſti habeant affectum inordinatum, commendant tamen ſe Angelis & Deo, tanquam putantes acceptandam eſſe excuſationem ſuam. Vnde & moriuntur acceptis omnibus ſacramentis Eccleſiæ tanquam iactantes ſe diuinæ miſericordiæ.

Ternario hoc numero omnes intelliguntur.

Excuſationes inuitatorum.

Verſ. 19. Et alter dixit Iuga boum emi quinque & eo probare illa: rogo te, habe me excuſatum. Non differt hic à primo niſi ſecundum maius & minus. Ille circa maiora negotia, iſte circa minora occupatur. Ille enim emit villam: iſte autem quinque iuga boum. Vnde & ſimiliter rogat rationem ſuæ cauſæ acceptari: perſeuerans in affectu inordinato ad probandum iuga boum, tanquam ſi tunc inciperet.

Verſ. 20. Et alius dixit. carnalibus delectationibus (licitis tamen) ſubiectus. Hic tertius eſt qui vxorem duxit. Vxorem duxi: & ideo non poſſum venire. Non rogat iſte, ſed impotentiam veniendi pro ratione affert: quia animus carnalibus delectationibus deditus, tam eſt à ratione alienus, vt non roget rationem ſui haberi, omnino elongatur à ſpiritualibus: hoc enim ſonat, *& ideo non poſſum venire.* Vbi collige prudens lector nullum iſtorum trium vacaſſe malo operi ex genere: ſed omnes & ſingulos præpoſuiſſe ſua (ſcilicet villã, iuga boum, vxorẽ) conuiuio cœleſti.

Nota nullum horum excuſantium vacaſſe malo operi ex ſe.

Verſ. 21. Et reuerſus ſeruus nunciauit hæc Domino ſuo. Angelicus ordo humano more ad Deum reuertitur, cùm merita hominum qui opere exteriori ſunt boni, affectu autem inordinati, diuino offerunt iudicio. Tunc iratus paterfamilias. Ira Dei, punitio eſt iuſta, quam merita iſtorum exigebant. Dixit ſeruo ſuo. Angelico ordini. Exi citò. accelera miniſterium. In plateas, & vicos ciuitatis. tanquam in viciniora loca. Intra gremium Eccleſiæ ſurrogari alios iubet. Et pauperes ac debiles & cæcos & claudos introduc huc. Intelligo per hos omnes defectum aliquem patientes, peccatores in operibus exterioribus: tales enim tanquam manifeſtè indigni cœleſti conuiuio, non computantur inter primò inuitatos, ſed tanquam ſurrogati in locum priorum introducuntur: iuxta aliam clariorem Domini ſententiam: *Meretrices & publicani præcedent vos in regno cælorum.*

Quinam hi pauperes cæci, claudi, &c.

Matth. 21. 31.

Verſ. 22. Et ait ſeruus, Domine factum eſt vt imperaſti: & adhuc locus eſt. Rurſus Angelici ordinis ſolicitudo de implendo numero electorum deſcribitur, proponendo quòd adhuc locus non eſt plenus.

Verſ. 23. Et ait Dominus ſeruo. Angelico ordini. Exi in vias & ſepes. Non ſolum peccatores intra Eccleſiam exiſtentes, ſed etiam ex iis qui extra Eccleſiam vagantur & qui ſepti legibus aut dogmatibus contrariis Eccleſiæ ſunt, vult Deus cœleſte intrare conuiuium. Et compelle intrare. Modus quodammodo violentus conuertendi iſtos ſignificatur. Conſidera conuerſionem Pauli: & videbis compellere intrare. Si ſciremus quibus viis Deus aliquos conuertit, videremus pluries impleri quod compelluntur intrare: non quod compellatur voluntas, ſed mutantia voluntatem talia ſunt vt compellatur quis mutare voluntatem: vt vides in exemplo Pauli. Vt impleatur domus mea. hoc eſt, vt compleatur numerus electorum.

Etiam compelluntur intrare.

Quomodo?

Verſ. 24. Dico autem vobis. Ad propoſitum reducit parabolam. Quia nemo virorum illorum qui vocati ſunt, guſtabit cœnam meam. Hic clare apparet omnes illos vocatos eſſe in numero reproborum. Et vt dictum eſt, dixit ad diſcũbentes Phariſæos ne præponant affectui cœleſtis conuiuij affectum terrenorum quantumcunque licitorum officiorum.

Verſ. 25. Ibant autem turbæ multæ cum eo: & conuerſus dixit ad illos.

Verſ. 26

Vers. 16. Si quis venit ad me. *fide* & non odit patrem ſuum & matrem & vxorem & filios & fratres & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Intellige hæc de odio patris, matris, &c. non abſolutè ſed quatenus impedirent adhæſionem ad Chriſtum: gratia enim non deſtruit ſed perficit naturam: qua naturaliter diligimus patrem, matrem & vitam propriam. Odium autem etiam animæ ſuæ (hoc eſt etiam propriæ vitæ) retrahentis ab obſequio Chriſti, conſtat eſſe de neceſſitate ſalutis. Et propterea meritò dicitur: *non poteſt meus eſſe diſcipulus.*

Odium patrum, matris, &c. imò & animæ ſuæ, quale?

Vers. 17. Et qui. pro, *& quiſquis*, non baiulat crucem ſuam. Non ſufficit ad ſalutem internus amor Chriſti tantus vt odio habeantur pater, mater, filij, fratres, ac etiam vita propria pro quanto impedirent Chriſti amorem: ſed quia probatio dilectionis, exhibitio eſt operis, oportet exterioribus tum paſſionibus, tum actionibus quæ ſunt charitatis diuinæ exequi. Et propterea quantùm ad exteriores paſſiones ſubditur, *& qui non baiulat crucem ſuam.* Baiulare ſiquidem propriam crucem cum ſit portare proprium ignominioſum ſupplicium, (erat enim tunc mos vt crucifigendus portaret ſibiipſi crucem) poſitum eſt ad ſignificandum paſſiones omnes inferendas Chriſtianis, tam contra honorem quàm contra vitam & integritatem corporis. Oportet enim Chriſtianum quemque pro Chriſti nomine hæc ſi inferantur ſufferre. Quoad actiones autem ſubiungitur. Et venit poſt me. imitando vitam meam, mores meos, gradiendo ſecundum doctrinam meam. Non poteſt meus eſſe diſcipulus. Quodcunque enim horum trium defecerit, non poteſt eſſe Chriſtianus: non nomine ſed re.

Probatio dilectionis, exhibitio eſt operis.

Vers. 28. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, nónne priùs ſedens computat ſumptus qui neceſſarij ſunt, ſi habeat ad perficiendum:

Parabola turris ædificandæ.

Vers. 29. ne poſtquam poſuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui viderint, incipiant illudere ei,

Vers. 30. Dicentes: quia hic homo cœpit ædificare & non potuit conſummare. Communi doctrinæ neceſſariæ omnibus Chriſtianis adiungit doctrinam propriam Apoſtolis hoc eſt, diſcipulis perfectioris vitæ ſtatum profitentibus) tribus parabolis. Prima eſt de homine volente ædificare turrim: quæ ſatis clara eſt. Quoad ſignificatum autem ædificatio turris, profeſſio eſt perfectioris vitæ meritò turri ſuâ celſitudine comparatæ. Sumptus autem opportuni (vt ipſemet Dominus dignatus eſt declarare) ſunt, abrenunciare omnibus quæ homo poſſidet. Debet itaque antequàm quiſquam profiteatur perfectioris vitæ ſtatum, ſedens quietâ mente cogitare & diligenter atque exactè examinare affectus ſuos an ſint alieni ab omnibus, quæ poſſidet, an in veritate renunciet non ſolum rebus, ſed affectibus rerum exteriorum: computando inter poſſeſſa non ſolum agros, ſed etiam honores. Si enim hi ſumptus deſunt, melius eſt non incipere quàm poſtquam poſuerit fundamentum profeſſionis carẽdo ſumptibus perfectæ renunciationis, non poſſe perficere ædificium turris vitæ celſioris. Fieret enim tunc ludibrio videntibus dæmonibus & etiam hominibus. Et meritò: tanquam demens inchoans ædificium quod non poteſt perficere.

Vers. 31. Aut quis rex iturus committere bellum. pro, *vt congrediatur prælio*, aduerſus alium regem, nonne ſedens priùs cogitat ſi poſſit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit ad pro, *contra* ſe.

Parabola regis parantis bellum contra alium regem.

Vers. 32. Alioquin adhuc illo longè agẽte, legationem mittens rogat ea quæ pacis ſunt. Secunda parabola ad idem, ſimilitudine regis ſatis claram affert. Et ſignificatur regis nomine ſimiliter profeſſurus ſtatum perfectioris vitæ tanquàm aliis celſior ducatum belli ſuſcepturus. Bellum aduerſùs alium regem, eſt perfectior vita ad ſuperandum mundum quantùm ad licita communiter aliis: puta habere agros, vacare humanis negociis & officiis & reliqua huiuſmodi, hominibus quidem licita, Apoſtolicæ autem perfectioni interdicta. Debet enim ſimiliter hic quietâ mente priùs cogitare, ſi affectus ſui vires (per decem millia hominum ſignificatæ) ſufficiunt ad occurrendum mundo venienti contra ipſum cum viginti millibus, cum dupla fortitudine. Et deſcribitur mundus duplicata potentia aduerſus profitentem vitam perfectiorem: quia & pugnat communi impugnatione, trahendo ad illicita cõmuniter omnibus: & pugnat ſpeciali impugnatione, trahendo ad interdicta Apoſtolicæ vitæ. Si enim conſiderata proprij animi diſpoſitione, imparem ſe videt tanto prælio, ſapienter præuenit antequam bellum inchoet, rogans ea quæ pacis ſunt: hoc eſt non aggreditur ſtatum perfectioris vitæ, non vult bellum ad ſuperandum licita communiter aliis, ſed velut pacem rogans, contentus eſt ſtatu communis vitæ.

Vers. 33. Sic ergo omnis ex vobis qui non renunciat. pro, *valefacit*, omnibus quæ poſſidet. Hinc clarè apparet quòd quoad profeſſos perfectiorem vitam, attulit vtramque parabolam: renunciare ſiquidem omnibus quæ poſſidemus, non mandatur a Chriſto omnibus Chriſtianis, ſed profitentibus Apoſtolicæ vitæ perfectionem. Et intelligo renunciare facto, quicquid ſit de voto: illa enim eſt vera renunciatio quam in Actibus legimus Apoſtolorum & in ſanctis Patribus antiquis, Ambroſio, Antonio, Paulo, Benedicto. Non poteſt meus eſſe diſcipulus. quales erant tam duodecim quam ſeptuaginta.

Vers. 34 Bonum eſt ſal. Tertia parabola perfectioris vitæ homines comparans ſali. Sal namque bonum eſt ad cibos omnes condiendos & ſeruandos. Si autem ſal euanuerit. pro, *infatuatum fuerit*. Significatur enim ſi fuerit inſulſum: huiuſmodi ſiquidem inſipida fatua dicimus. In quo condietur? hoc eſt, per quid condietur ipſum ſal? Quaſi dicat: nihil reſtat quo poſſit condiri. Et hinc iuncta Matthæi 5. apparet quòd de propoſitis aliis loquitur: nam illis dictum eſt: *vos eſtis ſal terræ*, cum reliquis hîc ſubiunctis.

Parabola ſalis infatuati.

Vers. 35 Neque in terram. hoc eſt, neque ad officium terræ Neque in ſterquilinium. ad officium ſtercorationis agrorum. Vtile. pro, *accommodum*, eſt. Et verè qui perfectioris vitæ gradum tenent ſine ſapore vitæ & doctrinæ, nihil proſunt Eccleſiæ Dei. Sed foras mittetur. pro, *ſed foras proiiciunt illud.* Incorrigibiles enim per alios ſunt, & propterea tanquam omnium inutiles foras merentur proiici.

Qui habet aures audiendi audiat. Sciebat Ieſus de Prælatis Eccleſiæ ſe loqui, quos nullus corrigit: & propterea præueniendo ſaltem in

ſcriptis,

[illegible] excitat aliquem, quamuis tamen ad reſipiſcendum. Propter [illegible] enim dicit, qui habet aures ad audiendum: habent enim omnes aures mentis, ſed non ad audiendum Spiritus ſancti vocem vt faciant mandata eius.

CAPVT XV.

Vers. 1. ERant autem appropinquantes ei. Deeſt *omnes* Publicani & peccatores. Significatur quòd omnis generis Publicani & peccatores ſine delectu appropinquabant ad Ieſum. Vt audirent illum. Sanctus finis ac impertiendus omnibus.

Verſ. 2. Et murmurabant Phariſæi & Scribæ, dicentes: quia hic peccatores recipit & manducat cum illis. Magna Ieſu comitas relata ad fructum diuini verbi ſignificatur. Ad hoc enim vt publicani & peccatores traherentur ad fructum verbi diuini, recipiebat eos comiter, & exhibebat ſe eis conuiuam.

Verſ. 3. Et ait ad illos. Phariſæos & Scribas. parabolam iſtam, dicens:

Verſ. 4. Quis ex vobis homo qui habet centum oues: & ſi perdiderit vnam ex illis, nónne dimittit nonagintanouem in deſerto. & vadit ad illam quæ perierat donec inueniat eam?

Parabola paſtoris imponentis in humeros ouem errantem inuentam.

Verſ. 5. Et cum inuenerit eam, imponit in humeros ſuos gaudens:

Verſ. 6. Et veniens domum, conuocat amicos, & vicinos: dicens illis: congratulamini. pro, *congaudete*, mihi quia inueni ouem meam quæ perierat. Parabola ſatis clara eſt, & ſignificat ipſum Ieſum filium Dei habentem centum oues, hoc eſt, vniuerſos electos quarum vna perdita, natura eſt humana: nonaginta verò nouem dimiſſæ in deſerto, omnes ſunt electi Angeli, quibus deeſt ad perficiendum electorum numerum genus humanum. Deſertū autem cœlum eſt ſeparatum omnino à nobis. Aduentus ad quærendum ouem perditam, incarnatio eſt filij Dei. Impoſitio ouis in humeros, redemptio eſt humani generis in proprio corpore. Et hoc quia ſponte fecit, ideo gaudens deſcribitur. Reditus domum, reſurrectio & aſcenſio eſt in cœlum. Conuocatio amicorum & vicinorum, aſſociatio eſt Angelica gaudens de reparatione humana.

Verſ. 7. Dico vobis. Concluſio parabolæ directè percutiens Phariſæos & Scribas: ſimúlque prouocans publicanos & peccatores ad pœnitentiam. Quòd ita gaudium erit in cœlo ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, quàm ſuper nonagintanouem iuſtis, qui non indigent pœnitentiâ. Specialis ratio gaudij, eſt pœnitentia vnius peccatoris, quæ specialis ratio non habet locum in iuſtis non egentibus pœnitentiâ. Nec propterea pœnitentia iſtius præfertur iuſtitiæ illorū: ſicut ſpecialis ratio gaudendi de eo, qui euaſit periculum aut recuperauit ſanitatem, non præferri eum aliis qui ſemper fuerunt ſani, qui non fuerunt in periculo: noua ſiquidem ratio gaudendi ſignificatur, non maior.

Pœnitentia vnius peccatoris eſt ſpecialis ratio gaudij in cœlo.

Verſ. 8. Aut quæ mulier habens drachmas decem. Secunda parabola ad idem affertur de drachma perdita. Et ipſa quidem clara eſt: ſignificatum autem ſimile præcedenti. Nam mulier, diuina eſt ſapientia. Decem drachmæ, nouem ſunt ordines Angelorum & humana natura, imaginem habentes Dei: ſicut numiſmata quæ drachmæ appellantur, imaginem habent principis. Drachma perdita, eſt humana natura. Lucerna accenſa, myſterium eſt Incarnationis, Verbum in carne tanquam lux in teſta. Amicæ & vicinæ, Angelicæ mentes ſunt. Et concluſio eſt eadem. Et ſi perdiderit drachmam vnam. nónne. pro, *non*. Quod quia interrogatiuè ſumitur, ideo interpres ad claritatem maiorem explicauit dicendo, *nonne*. Accendit lucernam & euertit domum. Errore ſcriptorum mutatum eſt r in t. Legendum eſt *euerrit*: quod eſt purgare ſcopis: hoc enim officio vtuntur quærentes nummum perditum in aula. Et hoc officio vſa eſt diuina ſapientia, purgando mundum per Ieſum. Et quærit diligenter donec inueniat eam:

Parabola drachmæ perditæ.

Verſ. 9. Et cùm inuenerit, conuocat amicas & vicinas, dicens: Congratulamini. pro, *congaudete*. mihi quia inueni drachmam quam perdideram.

Verſ. 10. Ita dico vobis: gaudium erit. pro, *fit*, coram angelis Dei ſuper vno peccatore pœnitentiam agente.

Verſ. 11. Ait autem: Homo quidam. Tertia parabola ad idem de filio prodigo habetur. Habuit. *habebat*, duos filios. Parabola hæc in ſe clara eſt: ſed ſignificatum eius ad literam eiuſdem propoſiti habet aliqua obſcura ſeu difficilia. Homo igitur quidam, Deus eſt. Duo filij, genus iuſtorum perſeuerantium in tota vita ſine peccato mortali, & genus lapſorum (pœnitentium tamen) ſunt. Et propterea vterque appellatur filius, non ſolùm naturâ, ſed adoptione.

Parabola filij prodigi. Quoſnam ſignificant perſonæ huius Parabolæ?

Verſ. 12. Et dixit adoleſcentior ex illis patri. Meritò adoleſcentior ad peccandum pronior deſcribitur. Pater, da mihi portionem ſubſtantiæ. Velle ſuipſius curam habere, eſt petere portionem ſubſtantiæ. Quæ me contingit. pro, *quæ mihi obuenit*. Nolebat enim ſub paterna cura viuere in communi cum fratre. Hoc petit qui confidit in propriis viribus ad vtendum donis naturæ & gratiæ: *confidit* dico non deliberando huiuſmodi confidentiam: ſed ita procedendo ad opera ſua, ac ſi confideret in propriis viribus abſque ſpeciali nouo gratuito Dei auxilio. Quod tunc fit cum non recurritur ad curam Dei vt patris, vt gratuitâ curâ ſpecialiter cuſtodiat, ſeruet, illuſtret, & cætera, ſed animæquior eſt homo ad occurrentia, ſciens ſe habere bonam voluntatem, prudentiam & reliqua: & cum hoc credens ex coniecturis ſe eſſe in ſtatu charitatis.

Portio ſubſtantiæ.

Et diuiſit illis ſubſtantiam. Ne aliquid ſubtractum intelligamus petenti filio, ne putemus actum ſicut egit Abraham (filiis concubinarum largiendo munera, & ſolum Iſaac faciendo hæredem) explicatur diuiſio. Dedit enim petenti integram partem donorum naturalium & gratiarum, ſed non remanſit ſub cura patris ſicut remanebat alter: quia ipſe petiit eximi à paterna cura petendo portionem ſibi obuenientem.

Verſ. 13. Et poſt non multos dies congregatis omnibus. Confidentia in omnibus donis naturæ, animi, & corporis, & gratiæ eſt cōgregatio. Adoleſcentior filius peregrè profectus eſt. non ſolùm à paterna domo, ſed ab vſu gratiæ citò receſſit. In regionem longinquā. deformitatis ac diſſimilitudinis à forma tam naturalis

turalis

Diſſipatio ſubſtantiæ. turalis quàm gratuitæ rectitudinis. Et ibi diſſipauit ſubſtantiam ſuam, viuendo luxurioſè. Diſſipatio ſubſtantiæ, eſt donorum tam ſpectantium ad intellectum quàm ad effectum continua diminutio : nam hæc luxuriosè viuendo, hoc eſt indulgendo appetitui delectabilium, minuuntur : ea enim quæ ſunt ſcientiæ benè viuendi, & ea quæ ſunt affectus ad rectitudinem, continuè debilitantur.

Verſ. 14. Et poſtquam omnia conſummaſſet. pro, *conſumpſiſſet*. Ad ſimilitudinem eius qui exteriora bona omnia conſumplit, peccator eſt qui ſuperfluis delectationibus (non ſuperbis aut contumacibus) in profundum culparum venit, malis habitibus iam habilitatus totaliter ad delectabilia : conſumpſiſſe enim omnes inclinationes ad bonum, tunc eſt cùm habitus ſunt geniti ad delectabilia.

Facta eſt fames valida in regione illa. *Fames valida.* Minor penuria eſt in regione diſſimilitudinis, quamdiu partim peccatores inclinantur ad delectabilia, & partim inclinantur ad actus virtutum ſed cùm totaliter inclinantur ad delectabilia, valida penuria eſt diuini verbi & virtutis actuum. Et ipſe cœpit egere. Ad ſimilitudinem egentis deſcribitur quando etiam naturale lumen in agibilibus minus inuenitur. Videmus enim ſubiectos luxui, etiā malè ſe habere circa humana negotia.

Verſ. 15. Et abijt. amplius elongando ſe à ſeipſo. Et adhæſit vni ciuium regionis illius. ſubiecit ſe totaliter dæmoni, qui verè eſt ciuis regionis peccati. Et miſit illum in villam ſuam. pro, *villas ſuas*, vt paſceret porcos. Ab vrbanis luxibus degenerat ad rurales ac brutales : vt maior miſeria interioris partis ſignificetur, ita quòd rationis officia abſorpta deſcribuntur, in hoc quòd ad paſcendos porcos (non ſolùm bruta, ſed immunda animalia) mittitur. *Miſeria peccatoris paſcentis porcos.*

Verſ. 16. Et cupiebat implere ventrem ſuum de ſiliquis quas porci manducabant: & nemo illi dabat. Poſtquam diabolus in ſeruitutem redegit hominem, inuidit ei, hoc quòd ſatiet ſuum appetitum delectabilibus, propter quod vt augeat peccatum, immittit cupiditates vanorum delectabilium : vt autem non ſatientur, priuat eos concupitis delectabilibus. Hæc enim eſt diſpoſitio iſtius, cupientis ſatiari de ſiliquis (hoc eſt vanis) & tamen nemo illi dabat. Quieto ſiquidem dominio iam poſſidentes dæmones hominem, inuident illi (vt dictum eſt) ſatietatem appetitus : quam tamen procurabant quouſque illum plenè ſibi ſubiecerunt.

Reuertitur in ſe prodigus. *Verſ.* 17. In ſe autem reuerſus. Hinc clarè appatet, quòd à ſe ipſo abierat, à forma naturalis rectitudinis procul fuerat in deformitatem naturę animæ : & rurſus à forma doctrinæ fidei (quam infuſam ex diuina habuerat gratia) procul abierat, exercens contraria diuinis præceptis. Reuerſio autem ad ſe, per actum intellectus facta deſcribitur : inchoando à memoria & relatione domus paternæ, & relatione ſui ad mercenarios, ſuæ egeſtatis ad abundantiam eorum.

Dixit : Quanti. pro, *quot*, ſeu *quàm multi*. Apte non ſola memoria ac collatio ſui cum mercenariis iam dictis verbis, ſed ſuſpirium in modo dicendi intelligitur. Ita quòd ſuſpirando dixit, *quam multi*. Ecce quid in ſe conſiderauit, gradum ſcilicet ſuum reſpectu mercenariorum: hoc eſt conſiderauit ſe filium tanti patris, ſcilicet Dei. Memor fuit domus paternæ, hoc eſt ſpiritualis gratiæ : mens eius fuit magnæ abundantiæ ſpiritualium donorum in iis qui apud patrem ſunt: hoc eſt, qui diuinis vacant obſequiis & ſeruitiis.

Mercenarij in domo patris mei abundant panibus. Collatio hæc congruit iis qui à magnis donis ceciderunt. Habent ſe enim alij ad alios ſicut filij ad mercenarios : qui enim magna ſunt à Deo ſortiti dona, velut filij ſunt: qui autem parua, velut mercenarij ſunt. Vnde illi tanquam perfectiores non tam beatitudinem quam patrem conſiderant : iſti autem tanquam imperfecti beatitudinis mercede alliciuntur : vtrique tamen grati in domo Dei abundant panibus ſpiritualibus.

Ego autem hic fame pereo ? Superfluit *hic* Nota ſingula. Ego filius, illi mercenarij : fame pereo, non eſurio : illi abundant panibus, nec eſt vnus abundans mercenarius, ſed quàm multi? Hæc conſideratio intus habita, parturit propoſitum ſequens.

Verſ. 18. Surgam. qui deiectus iaceo, eleuabo mentem & animum à tanta miſeria. Et ibo. affectibus, ab hac conſuetudine malè operandi. *Bonum pœnitentis propoſitum.* Ad patrē meum. ad Deum qui me creauit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. Et dicam ei. Adhuc non dicit, ſed proponit dicere : iuxta illud Pſalmiſtæ : *Dixi, confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam Domino.* Pater. Certe iam incipere Pſalm. 31 affectum velut filij ad patrem. Peccaui. fateor me peccaſſe. In cœlum & coram te. Hominem alloquens, dicit ſe peccaſſe in primis in cœlum : hoc eſt in Deum habitantem in cœlis : & deinde coram te, homine patre. Vnde referendo ad Deum, idem eſt peccare in cœlum & coram te : quamuis iuxta proprietatem ſeruorum augeatur oratio priùs dicendo : *peccaui contra te*, & poſtea adiungendo *& coram te*, in conſpectu tuo, iuxta illud : *Tibi ſoli peccaui & malum coram te feci.* Pſalm. 50. 6

Verſ. 19. Etiam non. pro, *& non poſt hac*: ſum dignus vocari filius tuus. Proponit non ſolùm fateri ſe peccaſſe, ſed etiam adeò degeneraſſe, vt ſit indignus vocari filius eius. Et verum dicit. Fac me ſicut vnum de mercenariis *Pœnitentis humilitas.* tuis. Tertium proponit petitionem humilem, ita quòd ex gratia petit tractari ſicut mercenarium: hoc eſt, non audebo petere redingrationem in ſtatum filij, in priſtina dona grandia, ſed petam dona incipientium, qui amore æternæ mercedis ſeruiunt Deo.

Verſ. 20. Et ſurgens. Hinc apparet quòd non velleitate, quòd non cogitando vellem, ſed voluntate deliberatā propoſuit, *ſurgam*, *& ibo*, *& dicam*, &c. effectus enim hoc teſtatur. Et ſurgens, à conſuetudine malè operandi. Venit, deſideriis & precibus, ad patrem ſuum, Deum. Cum autem *Venit ad patrem.* adhuc longè eſſet. pro, *abeſſet*. Nulla exurrectio humana, nullus conatus humanus ad veniendum ad Deum, ſufficit ad reddendum propinquum hominem Deo. Et propterea quamuis peccator ſurrexerit & venerit ad Deum, adhuc tamen longè abeſſe deſcribitur : *vniuerſæ enim iuſtitiæ noſtræ, quaſi pannus menſtruatæ.*

Vidit illum pater ipſius. Paternis oculis vtitur Deus, cum videt ad non permittendum amplius elongationem filij. Viſus ſiquidem & priùs erat, ſed oculis iuſtitiæ permittentis elongationē. Et miſericordiā motus eſt. Ecce affectus hu- Iſai. 64. 6 mano more compaſſionis diuinæ, filij miſeriam

tanquam

Amplexus cum oſculo eſt gratia reconcilians.

tanquam propriam æſtimans. Et accurrens. Ecce affectus miſericordiæ: acceleratio veniæ, accurſus eſt. Cecidit ſuper collum eius, & oſculatus eſt eum. Amplexus cum oſculo, ipſa gratia reconcilians eſt, his ſignis deſcripta ad ſignificandum magnitudinem effectus & effectus diuinæ benignitatis erga pœnitentem. Multò enim maior eſt quàm amplexus & oſculum ſignificent, ſed ſpiritualia per hæc ſenſibilia ſignificantur: oſculo enim amor amicitiæ redditus, amplexu autem collata gratia ſignificatur.

Verſ. 21. Dixitque ei filius. Suſcepta gratia non excludit, ſed exequitur ſanctum propoſitum. Pater. Ecce affectus filialis. Peccaui in cœlum & coram te. Fatetur ſe peccaſſe vt propoſuerat. Et iam non. pro, *& non poſthac.* ſum dignus vocari filius tuus. Fatetur quoque ſe indignum eſſe nomine filij, ſed non ſubiungit petitionem quam tertio loco propoſuerat: ſcilicet *fac me ſicut vnum de mercenarijs tuis*: quia non eſt in eodem ſtatu nunc in quo erat quando propoſuit hoc petere: nam tunc vrgente fame anhelabat ad panem, hoc eſt, recognitâ miſeriâ proprij ſtatus, mouebatur affectu ad proprium bonum: nunc autẽ amplexus & oſculatus à patre occurrente ad ipſum, tanquam abſorptus à paterna benignitate, tanquã iaciens ſe totum in paternam gratiã, nihil petit, ſed ſolùm confitetur peccatũ & indignitatẽ.

Verſ. 22. Dixit autem pater ad ſeruos ſuos. Non reſpondet pater filio verbis, ſed factis, conuertendo ſermonem ad ſeruos Eccleſiæ paſtores. Citò proferte. Superfluit *cito.* ſtolam

Stola quid?

primam. Stola, veſtis longa vſque ad pedes vniuerſum tegens corpus, *prima*, hoc eſt præcipua. Vnde & in Græco habetur articulus, quaſi ſignificans ſtolam illam primam, demonſtrando certam & inſignem quandam notam ſeruis ſtolam: quia noua vita eſt, non qualiſcunque ſed præcipua, hoc eſt, condigna, non ſolùm ad bonum ſed etiam ad ſatisfaciendum pro præteritis. *Stola prima*, eſt quæ alibi ſignificatur dicendo, *facite fructus dignos pœnitentiæ.* Hanc proferendam pœnitenti iubet à ſeruis: quia verè pœnitentium, Paſtores Eccleſiæ debent vniuerſam vitam dirigere in bonum, nullâ parte neglectâ: alioquin ſtolam non proferunt, nec ſolùm debent dirigere ad bonã vitam, ſed ad præcipuã, hoc eſt, etiã ſatisfactoriam pro præteritis: alioqui non proferunt primã.

Et induite illum. Parum eſſet quòd paſtores proferrent ſtolam primam, dicendo & inſtruendo, niſi induerent illum, niſi ſic ad hoc attenderent vt applicarent ſtolam primam ad pœnitentem. Magnum ergo ſtudium Prælatis indicitur, cùm induendi officium eis iubetur: oportet enim in hac indutione vti magnâ prudentia & ſuauitate.

Annulus, operum ornamenta ſignificat.

Et date annulum in manu eius. Annulus in manu, ornamentum eſt manus: ac per hoc ornamenta operum ſignificantur. Et hoc quoque ornamentum à paſtoribus dandum iniungitur: oportet enim vt efficiant (quantùm in ipſis eſt) vt pœnitentium opera exteriora per *manum* ſignificata, non ſolùm ſint bona ſed ornata: alioquin nõ ſunt condigni fructus pœnitentiæ: oportet enim opera talium non ſolùm ab omni ſpecie mali eſſe aliena, ſed palàm velut decora & ornata apparere, ſicut turpia apparuerunt præterita.

Calceamenta ſunt exempla mortificationis.

Et calceamenta in pedes. Pedes pro affectibus ſumuntur: calceamenta autem quæ ex pellibus mortuorum animalium fiunt, exempla ſunt mortificationis præcedentium pœnitentium: huiuſmodi enim exempla exhibenda ſunt à paſtoribus affectibus pœnitentium.

Vbi nota quod deſcribendo quæ debeant à paſtoribus erga pœnitentem effici, deſcribitur quæ debeat pœnitens complecti, deſcribitur quid filius iſte pœnitens ſuſceperit: ſuſcepit enim de manu ſeruorum ſtolam primam in vniuerſa vita: & ſpecialiter ornamenta in operibus exterioribus, & exempla aliorum verè pœnitentium in affectibus ſuis. Hæc eſt enim optima pœnitentiæ forma.

Chriſtus eſt vitulus ſaginatus.

Verſ. 23. Et adducite vitulum ſaginatum. Aduerte in textu Græco haberi articulum: quaſi diceretur, *illum vitulum.* Vitulus hic inſignis valde eſt: vt pote Chriſtus ipſe pinguis ad ſatietatem & delicias totius mundi ſufficiens. Et occidite. pro *mactate.* Myſteriũ mortis Chriſti ad memoriã reuocandum præcipitur talem, vt ſit cibus ac deliciæ animi pœnitentis. Et manducemus & epulemur. pro, *lætemur.* Commune conuiuium communiſque lætitia patri, filio & ſeruis deſcribitur: quia fructus paſsionis Chriſti in pœnitente, materia eſt gaudij non ſolùm ipſi pœnitenti & Eccleſiæ paſtoribus, ſed etiam ipſi Deo: cuius gaudium quamuis non poſſit augeri, materia tamen gaudij multiplicatur in nouis fructibus gratiæ eius. Metaphoricéq; Deus quoq; dicitur cõuiua: quoniã ad ſimilitudinẽ conuiuæ dignatur concurrere, cùm nos paſcimur bonorũ operũ fructib. Perinde enim gratum habet ac ſi ipſe paſceretur.

Epulum & gaudium in conuerſione peccatoris.

Verſ. 24. Quia hic filius meus. creatione, redemptione & adoptione. Mortuus erat. quoad vitam gratiæ quæ eſt vita æterna. Et reuixit. vitã gratiæ. perierat. mors erat ipſi filio, *perierat* autem mihi: perdiderã enim filiũ. Et inuẽtus eſt. nobis. Metaphora eſt, ſumpta à rebus perditis, ab ouib. perditis & ſimilib. quę poſtea inueniũtur. Et cœperũt epulari. pro, *lætari*, ſonis & cantib.

Aduerte prudens lector omnes iſtas tres parabolas concludere lætitiam communem ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, tum ad confundendum Scribas & Phariſæos murmurantes quòd Ieſus cum peccatoribus manducaret: tum ad declarandum humano generi quàm grata deo & Angelis, & quàm grata eſt veris Eccleſiæ paſtoribus cõuerſio cuiuſcũq; peccatoris ad pœnitentiã.

Filius ſenior quid?

Verſ. 25. Erat autem filius eius ſenior. Hic alter filius non pro toto iuſtorum genere ponitur: ſed illorum iuſtorum perſonam gerit, qui in timore Dei perſeuerantes, ſpiritualibus conſolationibus interni gaudij non reficiuntur in hac vita. In agro. Agriculturæ ſuperintendens, perſonam iuſtorũ vitæ actiuæ repræſentat. Et cum veniret & appropinquaret domui. Aduentus ex agro & appropinquatio ad domum paternam, vacatio eſt ad ea quæ in Eccleſia gerũtur. Audiuit ſymphoniam & chorum. pro, *choros.* An ſolus cõcentus chororũ ſaltantium, an etiã ſonus muſicus per ſymphoniam ſignificetur, certum non eſt: deſcribitur enim chorea cum muſica audita foris. Et ſignificatur audita lætitia in Eccleſia.

Verſ. 26. Et vocauit vnum de ſeruis. hoc eſt, de famulis domus, doctorem aliquẽ Eccleſiæ. Et interrogauit quid eſſent hæc. Videntes enim actiui iuſti, peccatores cum magna lætitia, in Eccleſia, petunt à Doctoribus vnde hæc tanta lætitia. & audiunt diuinæ eſſe gratiæ erga aliquem quamuis ſceleratum pœnitentem.

Verſ. 27. Iſque dixit illi: frater tuus venit, & occidit pater tuus vitulum ſaginatum, quia ſaluum illum recepit.

Indignatus eſt autem & nolebat introire. Primi motus humanarum paſſionum in hoc uſ...um...ere deſcribuntur, tum in indignatione, tum in recuſatione intrandi domum. Conferendo quidem merita propria meritis nouiter pœnitentium, & conſolationes ſpiritualis gaudij quibus ipſi carent collatis nouiter pœnitentibus, inſurgunt indignationis motus & recuſandi communicare cum huiuſmodi feſtiue ſe habentibus. Pater ergo illius egreſſus cœpit rogare. pro, *rogabat*, illum. Hinc apparet quod primi motus, non deliberati actus fuerunt, indignatio, & nolle intrare: maior ſiquidem Dei beneuolentia erga hunc ſeniorem filium deſcribitur, in eo quòd ſtatim audita eius indignatione non ſolum egreditur, ſed rogat vt ingrediatur: quod nõ fecerat alteri filio. Et ſignificatur per hunc egreſſum & rogationem diuinæ collatio gratiæ ad reprimendum & ſuperandum hos malos motus inſurgentes.

Primi motus humanarum paſſionum.

Verſ. 29. At ille reſpondens dixit patri ſuo: Ecce tot annis. Hæc quæ filius dicit, rationes ſunt ex quibus inſurrexerunt illi motus mali: cõſiſtunt enim in collatione meritorum ſuorum ad merita pœnitentis filij, & conſolationum negatarum ſibi, conceſſarum autem pœnitenti. Vide ſingula. Seruio tibi. in cura rerum tuarũ in actiua vita. Et nunquam mandatum tuum præterijui. Alteram partem iuſtitiæ (ſcilicet *facere bonum*) adimpleui, tot annis ſeruiendo tibi: alteram autem (ſcilicet *declinare a malo*) etiam adimpleui, nunquam mandatum tuum tranſgrediendo. Nec intelligas omnimodam innocentiam per hanc negationem: quoniam *ſi dixerimus quod peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus*) ſed innocentiã à peccatis mortalibus: hoc enim propriè ſignificat, *nunquam mandatum tuum præterijui.* Nam propriè loquendo, peccata venialia non ſunt peccata niſi ſecundùm quid: ac per hoc peccando venialiter, nõ tranſgrediuntur mandata Dei ſimpliciter & abſolutè, ſed ſecundùm quid. Verum ergo dixit iſte (quamuis venialiter peccauerit:) *nunquam mandatum tuum præterijui*: quia ſimpliciter & abſolutè loquitur.

Rationes ex quibus inſurrexerunt primi motus.

1. Ioan. 1. 8

Peccata venialia ſunt peccata ſecundum quid non ſimpliciter.

Et nunquam dediſti mihi hœdum. Poſt narrata propria merita, ſubiungit negatum internarum conſolationum gaudium, conferendo cum tot meritis hanc negationem, Vt cum amicis meis epularer. pro, *lætarer*. Amicos eius intelligo partes animi inter ſe concordes ad bene operandum: in viro ſiquidem iuſto amicitia eſt interna inter partes animi: ſicut per oppoſitum, iniuſtorum animus à ſeipſo diſcordat.

Amicitia interna viri iuſti.

Verſ. 30. Poſtquàm autem filius tuus hic. Conferendo merita propria meritis fratris ſui, nominat fratrem *filius tuus hic* contemptiuè: vt merita eius vitæ exigebant. Qui deuorauit ſubſtantiam ſuam, pro, *tuam*. Et verè dicit *tuam*, quia Dei dona conſumpſerat. Cum meretricibus. Luxurioſam vitam à præcipua parte nominatam. Vide merita quæ contraponit. Venit. pœnitens. occidiſti illi vitulum ſaginatum. Et hic quoque habetur articulus, ſignificans *vitulum illum ſaginatum*. Mihi nunquam dediſti hœdum & huic occidiſti vitulum, non qualemcunque ſed optimum, pinguem: hoc eſt repleſti cum conſolationibus interni gaudij tam affluenter, & mihi nec minimam partem dediſti. Hæc merita & hæc velut præmia collata, in cauſa ſunt motuum inſurgentium.

Verſ. 31. At ipſe dixit illi. ... ratione. Fili. Alteri non reſpondit, ſed huic reſpondet, filium quem appellat: vt filiali nomine paternam recognoſcat beneuolentiam. Tu ſemper mecum es. Duo hinc apparent. Alterum quòd iſte ſemper iuſtus perſeuerauit: alioquin non dixiſſet, *ſemper mecum es*. Alterum, quòd ratio exhibitæ lætitiæ fratri, non habet locum in te, quoniam ... ratio gaudij ſignificatur, dicendo huic, *tu ſemper*, nulla eſt in te ratio nouitatis, quæ eſt ratio gaudij ſpecialis de fratre tuo. Et omnia mea tua ſunt. Non ſolùm hœdus aut vitulus ſed *omnia mea tua ſunt*, nihil habeo quin iam hæreditatio iure tuum ſit. Minus dixit & plus ſignificauit: nam non ſolùm mea omnia, ſed ego met tuus ſum. in cœli enim patria me fruètis: & vniuerſa mea bona non minus tibi communicabuntur quàm ſi ſolius tui eſſent. Omnia ſiquidem cœleſtis patriæ bona, ſunt ita communia omnibus, ac ſi eſſent propria ſingulorum.

Filio ſeniori reſpondet pater.

Cœli bona ita ſunt omnibus communia, ac ſi eſſent ſingulorum.

Verſ. 32. Epulari. pro, *lætari*, autem & gaudere oportebat. Rationem reddit ſpecialis lætitiæ & gaudij ex noua ſpeciali ratione gaudendi. Et è regione contraponit ad id quod dixerat, *tu ſemper*. Quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perierat & inuentus eſt. quod ſuperiùs expoſitum eſt.

Aduerte hic prudens lector Deum quandoque nouiter pœnitentes afficere magnâ conſolatione interni gaudij donec firmentur in via Dei: vt patet de Paulo Apoſtolo rapto ad tertium cœlum. & de Auguſtino qui non ſatiabatur diebus conuerſionis conſiderare altitudinem diuini conſilij ſuper ſalutem generis humani: huiuſmodi enim conſolationes ſignificãtur exhibitæ huic filio prodigo pœnitenti in vitulo ſaginato & feſtiuitate. Hæc autem non ſunt maioris perfectionis fructus: ſed deliciæ quædam ſeu blanditiæ cœleſtis patris quæ perfectioribus multis negantur.

CAPVT XVI.

Dicebat autem & ad diſcipulos ſuos: Homo quidam erat diues qui habebat villicum. pro, *œconomum*. Significatur enim præpoſitus diſpenſationi vniuerſæ domus, & non curam habens villæ tantùm: propter quod Latino vocabulo *diſpenſationis* vtemur in reliquo huius parabolæ. Et hic diffamatus eſt. pro, *delatus eſt*, *denunciatus eſt*. apud illum, quaſi diſſipaſſet. pro, *velut diſſipans*, bona. pro, *facultates*. illius. VERS. 1.

Parabola villici apud dominum ſuum diffamati.

Verſ. 2. Et vocauit illum. Hinc Canoniſtæ regulam ſumunt non eſſe à iudice præcipitandam ſententiam contra delatum, ſed priùs eſſe vocandum. Et ait illi. Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis. pro, *diſpenſationis*, tuæ. Parabola hæc clara eſt: ſed applicatio eius per ſingula, valde difficilis ſi non impoſſibilis eſt. Prima tamen hæc pars facilè applicatur ad hominem diuitem, cui credita eſt à Deo diſpenſatio facultatum temporalium, hoc eſt, rectus vſus illarum, qui tamen abutitur illis: cuius merita cùm à deo diſcutiuntur (vel per internam inſpirationem, vel per ægritudinem, vel per prædicatores, vel per aliorum exempla) quodammodo citatur ad reddendam rationem qualiter vſus eſt diuitijs, poteſtate & reliquis huiuſmodi. Iam enim

Reus citandus.

Applicatio huius parabolæ difficilis.

enim non poteris. pro, *non enim poteris poſt hac.* villicare. pro, *diſpenſare*. Comminatio eſt hæc ſignificant comminationem mortis, qua Deus mouet hominem quandoque ad reſipiſcendum. finitur enim vſus harum rerum temporalium ſimul cum hac vita.

Verſ. 3. Ait autem villicus. pro, *œconomus*, ſeu *diſpenſator*, intra ſe. Ecce effectus diuinæ comminationis, redire ad ſeipſum, & cogitare vt prouideat vitæ ſuæ æternæ. Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem. pro, *diſpenſationem*? Fodere non valeo, mendicare erubeſco. Negatio harum duarum viarum viuendi (ſcilicet vel labore vel mendicitate) ſignificat conſilium hominis de æterna vita non quærenda labore ieiuniorum nec mēdicitate orationum. Et verè cum comminatio mortis adeſt, ieiunare non valemus: & orare erubeſcimus, conſcij malè actæ totius vitæ: nulla enim ſuppetit ratio quòd exaudiamur.

Laborare ieiuniis, mendicare orationibus.

Verſ. 4. Scio. pro, *noui*. quid faciam. Conſilium optimum init, deliberando tertiam viam ſcilicet eleemoſynarum. Vt cum amotus fuero à villicatione. pro, *diſpenſatione*, recipiant me in domos ſuas,

Verſ. 5. Conuocatis itaque. pro, *& accerſitis*, ſingulis debitoribus domini ſui, dicebat primo: quantum debes domino meo?

Batus nomen menſuræ liquidorū.

Verſ. 6. At ille dixit, centum cados. pro, *batos*, olei. Hebræa dictio eſt *batus*: & eſt nomen menſuræ liquidorum. Dixitque illi, accipe cautionem. pro, *literam*, tuam: & ſede. pro, *& cum ſederis*. Quies ſignificatur: immò ſilentium videtur indici, vt nec verbo nec ſigno aliquid monſtretur huius fraudis. Citò ſcribe quinquaginta.

Corus menſura ſolidorum.

Verſ. 7. Deinde alio. pro, *alij*, dixit: tu verò quantum debes? Qui ait centum coros tritici. *Corus*, menſura quoque eſt ſolidorum. Ait illi, accipe literas tuas. pro, *literam tuam*: & ſcribe octoginta. Hæc pars parabolæ ad amuſſim inapplicabilis apparet ad propoſitum conſequenter loquendo. Verùm non ad hoc affertur, vt ſic applicetur: ſed quid inde hauriendum ſit, Dominus ipſe explicabit.

Verſ. 8. Et laudauit dominus villicum. pro, *œconomum*, iniquitatis. Vtrumque explicatur: & quòd iniuſtè facit, & quòd laudatus eſt à domino ſuo. Quia prudenter feciſſet. Non laudatur de iniuſtitia ſed de prudentia. Et appellatur prudentia, non recta ratio abſolutè, ſed recta ratio ad ſuam vtilitatem. Quia filij huius ſeculi, hoc eſt, habentes pro fine quæ ſunt ſeculi huius: horum enim rationes, affectus & opera quia procedunt ex fruitione huius ſeculi tanquam ex fine qui eſt pater & principium in moralibus, ideo *filij huius ſeculi* Hebraico more dicuntur.

Filij huius ſeculi, quinam?

Prudentiores. non abſolutè. filijs lucis. hoc eſt, habentibus pro fine bona æterna lucis. In generatione ſua ſunt. Ex hoc quòd iſti dicuntur *filij lucis* & illi *huius ſeculi*, congruè intelligimus generationem filiorum huius ſeculi coincidere cum generatione tenebrarum; contra lucē enim tenebræ diſtinguuntur. Quo fit vt filij huius ſeculi ſint filiis lucis prudentiores, non abſolutè: ſed in natione tenebrioſa: ſicut nocturnæ melius vident in tenebris animalibus diurnis. Et experientia teſtatur hanc Domini ſententiam eſſe veram: innumeras enim aſtutias & verſutias exercent filij huius ſeculi pro hac vita, quas filij lucis ignorant, ſi ſimpliciter gradientes in luce diuinæ gratiæ. Coniunctio autem cauſalis *quia* non denotat quòd hoc non feciſſet diſpēſator filius lucis, quod ſcit diſpenſator iniquus. propter quod prudentior dicitur filiis lucis.

Verſ. 9. Et ego dico vobis. Declarat applicationem huius parabolæ. Facite vobis amicos de mammona iniquitatis. *Mammona*, Chaldaica dictio eſt, in vſum Syrorum deducta: & ſignificat diuitias. Nec *mammona iniquitatis* intelligas diuitias iniuſtè acquiſitas: quoniam repugnat diuinis præceptis eleemoſynæ ſacrificium offerre de rapina. Sed diuitiæ in genere appellantur *diuitiæ iniquitatis*, hoc eſt, inæqualitatis: eo quòd inæqualiter diuiſæ ſunt: ita quòd non à vitio ſed à relatione inæqualitatis appellantur diuitiæ iniuſtæ ſeu iniquæ. Poſſunt nihilominus à vitio iniuſtitiæ denominari: eò quòd raræ vel nullæ ſunt diuitiæ in quarum congregatione ſeu conſeruatione non interuenerit peccatum, vel habentium, vel miniſtrorum, vel patrum ſeu auorum. Facere autem amicos ex diuitiis nobis à Deo creditis, nihil aliud eſt quàm eleemoſynam dare. Vt cum defeceritis. à præſenti vita. recipiant vos. amici ex eleemoſynis facti. In æterna tabernacula. non in temporalia. Et vtitur hoc modo loquendi, vt concludat concluſionē ſimilē parabolæ: vt ſicut diſpenſator fecit ſibi amicos ſe recepturos in domos ſuas, ita vos facite vobis amicos eleemoſynis, vt merita diuinæ amicitiæ per elemoſynas cōparate, recipiāt vos in æterna tabernacula. Et hoc eſt primū deductū ex hac parabola.

Mammona quid?

Diuitiæ iniquitatis, id eſt, inæqualitatis.

Facere amicos ex mammona eſt dare eleemoſynam.

Verſ. 10. Qui fidelis eſt in minimo, & in maiori. pro, *multo*, fidelis eſt: & qui in modico. pro, *minimo*, iniquus eſt, & in maiori, pro, *multo*, iniquus eſt. Intendens alterum ex eadem deducere parabola documentum de pœna ſcilicet mali diſpenſatoris temporalium facultatum) præponit vniuerſales regulas duas. Altera eſt: fidelis in minimo, eſt quoq; fidelis in multo. Altera eſt: iniquus in minimo, eſt quoque iniquus in multo. Et ambæ ſunt veræ per ſe intellectæ: hoc eſt qui ex fide rectè ſe habet in diſpenſatione rerum quātumcūq; paruarū, multò magis rectè ſe habet ex eadē fide, diſpenſando res magnas: & ſimiliter qui ex iniquitate male ſe habet diſpenſando minima, multò peiùs ſe haberet ex eadem iniquitate diſpenſando maiora.

Duæ regulæ vniuerſales.

Verſ. 11. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuiſtis. Infert in virtute illarum regularum vniuerſaliū, ex antedicta parabola pœnā mali diſpenſatoris, applicādo ad auditores. Et intendit per iniquum mammona temporales diuitias tanquàm minimū quid. Ita quod ſenſus eſt: Si in facultatibus ſecularibus (quę ſunt minimū quid) non fuiſtis fideles. Quod verum eſt, hoc eſt, facultates ſpirituales quę ſunt multò maiores ſecularibus facultatibus. Quis credet vobis. diſpenſandas: quaſi dicat, nullus. Significatur ergo pœna malè diſpenſantis tēporalia quòd indignus eſt vt committatur ei diſpenſatio ſpiritualium.

Verſ. 12. Et ſi in alieno fideles non fuiſtis. Idem ſub alia ratione repetitur: quod prius dixit *iniquum mammona*, modò appellat *alienum*: quia quicquid ſeculare eſt, alienum eſt à perfectione animi, alienum eſt [illegible] ab inimico auferri. Et propterea *ſi in alieno* (hoc eſt in ſecularibus quæ poſſunt ab inimico auferri, quæ minima ſunt) *fideles non fuiſtis*. Quod veſtrum eſt. genus ſpiritualium *quod veſtrum eſt*, quod non poteſt à vobis inuitis

Alienum mammona quod?

inuitis auferri, quod ad perfectionem veſtri animi ſpectat, quod multò maius eſt toto genere ſecularium. Quis dabit vobis? quaſi dicat, nullus.

Diuitiæ non ſunt vera bona, ſed apparentia.

Vbi nota prudens lector quòd contra *iniquum mammona* (hoc eſt diuitias ſeculares) è regione poſuit *quod verum eſt*: ſignificando per hoc non eſſe vera bona, ſed apparentia, ſed inſtrumenta veri boni temporales diuitias: & ſimiliter contra *alienum* è regione poſuiſſe, *quod veſtrum eſt*: ſignificando per hoc aliena extranea eſſe (ſicut verè omnia corporea extranea ſunt à perfectione animi) & tantummodo ſpirituale bonum eſſe proprium. Et dixit hæc omnia ad inſtruendum humanum genus, ne paruipendamus malam rerum temporalium a Deo nobis conceſſarum adminiſtrationem. Hæ enim pœnæ teſtantur quòd huiuſmodi abuſus temporalium, indignum reddūt hominem ſpiritualibus, indignum reddunt hominem vt dentur illi à Deo ſpiritualia dona.

Ad quid præcedens parabola inducta?

Cerne quoq; hic prudens lector, ad quæ & quot parabola inducta fuerit. Inducta ſiquidem eſt primò vt ſicut diſpenſator prouidit ſibi de amicis recepturis ſe priuatum diſpenſatione, ita homo cui Deus diſpenſandas dedit diuitias, comparet ſibi eleemoſynis cœleſtem amicitiam profuturam ſibi poſt mortem. Inducta eſt ſecundò ad ponderandum malam diſpenſationem quā diſpenſator diſſipauit bona domini ſui: adiiciendo pœnam quæ inde incurritur. Et in hoc clauditur tertium implicitè: quòd Deus eſt ille dominus qui temporalium adminiſtrationem diuitibus dat, quòd ipſe idem eſt negans malè diſpenſantibus quod verùm & proprium bonum ipſorum eſſet.

Nemo poteſt duobus dominis ſeruire.

Verſ. 13. Nemo ſeruus. Adiungit aliam parabolam magis vrgentem contra auaritiam: prædicta enim parabola magis ſonat contra prodigalitatem: militat tamen in veritate contra abuſum diuitiarum per auaritiam: nam contra auaritiam eleemoſyna eſt. Hæc parabola de ſeruo non valente duobus dominis ſeruire, Matth. 6. tractata eſt. Poteſt duobus dominis ſeruire. quatenus duo, hoc eſt diuerſi ſunt; nam inquantum cōueniunt in vnum, non ſolum duobus ſed decem dominis poteſt vnus ſeruus ſeruire. Aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Odium & dilectio, interni affectus ſunt: adhæſio autem & contēptus, ad exteriores ſpectant actiones. Et eſt ſenſus quòd aut intus vnum diliget & alterum odio habebit: aut ſaltem vni ſeruiet, obediendo illi, & alterum facto contemnet, non exequendo quod alter iubet: cum impoſſibile ſit vtriuſque iuſſa exequi. Non poteſtis. Ecce applicatio parabolæ ad duos dominos: Deum & mammona. Deo ſeruire & mammonæ. Non dicit non poteſtis Deo ſeruire & mammona habere: ſed dicit quòd *non poteſtis ſeruire Deo & mammonæ*, hoc eſt, diuitiis: quoniam contraria iubent: Deus enim vult præponi ſpiritualia omnibus rebus: diuitiæ autem volunt ſe præponi ſpiritualibus.

Verſ. 14. Audiebant autem hæc omnia. Oportet hîc facere pūctum: eſt enim ſenſus, quòd hæc omnia audiebāt pariter diſcipuli & alij. Deinde adiungenda eſt coniunctio &. Legendum eſt enim. Et Phariſæi qui erant auari. Ita quòd inter audientes annumerantur etiam Phariſæi: & non ſoli ipſi deſcribuntur audientes.

Verſ. 15. Et deridebant. pro, *ſubſannabant*, illū. Significatur enim ſpecies deriſionis quæ naſo fit: geſtu enim vultus monſtrabant irriſionem, non omnes audientes ſed ſoli Phariſæi auari. Et ait illis, ſcilicet Phariſæis auaris, vos eſtis qui iuſtificatis vos. Oporteret quòd Deus iuſtificaret vos, qui cognoſcit corda veſtra, ſed vos iuſtificatis voſmetipſos. Coram hominibus, qui non vident corda veſtra auara. Deus autem nouit corda veſtra. Quia quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante Deum. Dixerat iuſtificationem Phariſæorum eſſe coram hominibus, non coram Deo: probat modo hoc: quia *quod hominibus* (ſubintellige *tantummodo*) *altum* pro *excelſum, eſt, abominatio eſt coram Deo*: ſuperbia etiam eſt, vana gloria eſt quod in ſolis hominum oculis excelſum eſt.

Quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante Deum.

Verſ. 16. Lex & prophetæ. Hinc inſinuatur ratio quâ iuſtos ſe dicebant coram hominibus Phariſæi palliantes auaritiā ſuam: inſinuatur enim quod ex cōditione ſtatus promiſſi in lege & prophetis, Iudæis, debebant eſſe diuites, & abundare valde in tēporalibus diuitiis viri iuſti: vnde quantò magis erant diuites, tantò magis prædicabant ſe iuſtos: tanquā diuinæ promiſſiones iuſtis factę adimplerentur in ipſis. Contra hoc enim tendunt hæc verba Domini. Lex & prophetæ vſque ad Ioannem, hoc eſt, ſtatus veteris Teſtamenti, ſtatus legis & prophetarum vſque ad Ioannis Baptiſtæ tempora durauit. Ex eo, pro, *ex tunc*, hoc eſt, à tempore Ioannis, regnum Dei euangelizatur. Durante ſtatu veteris Teſtamenti, annunciatum eſt à lege & prophetis regnū terrenum, opulentia rerum temporalium: a tempore autē Ioannis Baptiſtæ euangelizatur regnum Dei, regnum cœlorum, non terrenum. Vnde & Ioannes Baptiſta incepit prædicare, *pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum*. Et ſimiliter idem incepit prædicare Ieſus: & in toto Euangelio continuè de regno cœlorum tractat. Ac ſi apertiùs dixiſſet, finitum eſt tempus opulentiæ ſæcularis promiſſæ in ſtatu veteris Teſtamenti: & iam venit tempus regni Dei, regni ſpiritualis, quo Deus regnum ſuum propagare vult in cordibus totius humani generis.

Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem.

Et omnis in illud vim facit, hoc eſt, & quilibet appetens regnum Dei, exercet ſuas vires, adnititur vniuerſo ſuo conatu ad participandum illud regnum Dei: tanquam violentiam inferens. Metaphorico ſiquidem vtitur ſermone, à ſimilitudine vtentium omni quā poſſunt vi ad aſſequendum regnum terrenum: multò enim maiore vi vtendum eſt ad aſſequendum regnum cœlorum, ad corregnandum in regno Dei: cùm terrenum quamuis difficile, poſſibile tamen ſit vt humanâ vi aſſequatur, cœleſte autem ſuperat omnem vim humanam. Et tamen quia euangelizatur quodammodo rapiendum magnâ violentiâ omnis conatus appetentium illud, ideo quilibet appetens illud, vim facit affectibus & operibus in illud.

Maiore vi opus eſt ad regnum cælorum, quàm ad regnum terrenum.

Verſ. 17. Facilius eſt autem cœlum & terram præterire quam de lege vnum apicem cadere. Ne intelligeres legem & prophetas ſic finiri, vt à tempore Ioannis euanuerint, ſubiungit, hunc erroneum intellectum tollendo, quòd faciliùs eſt cœlum & terram præterire (perdendo eſſe ſuum) quàm minimum apicem à lege & prophetis cadere: hoc eſt, deficere ab eſſe ſuo, hoc eſt fieri quin impleatur, fieri quin duret in æternum. Et verum eſt, quòd faciliùs eſt naturæ nexus, vinculaque ſolui quàm ordinem diuinæ prædeſtinationis: vtpote ſuperiorem naturæ ordinem: cœlum

autem

autem & terra ad ordinem ſpectant naturæ: lex verò & prophetæ ad ordinem diuinæ prędeſtinationis.

Verſ. 18. Omnis qui dimittit Ne errares iterum malè intelligendo hæc dicta verba de lege & prophetis, adiunxit vnum ex quo ſanus intellectus prædictorum verborum inſinuatur.

Chriſtus legem ad vnũ apicem impleuit: quomodo?

Quod vt intelligas, aduerte primò ſenſum perpetuitatis legis, & prophetarum etiam in minimo apice eſſe, quòd Ieſus non ſoluit, ſed implet legem & prophetas. Quod quantùm ad promiſſiones, in dubium non vertitur: quantùm verò ad præcepta de quibus poteſt dubitari, declaratur modò in hoc textu, quòd tunc implentur cum ſublatis imperfectionibus ad perfectionem reducuntur: hoc eſt enim quod in hoc vno præcepto de dimittente vxorem ſignificatur.

Propter quod recole ſecundò quòd in lege & prophetis conceſſus erat libellus repudij: ac per hoc præcepta circa coniugium imperfectionem huiuſmodi habebant annexam. Ieſus autem noui Teſtamenti author, hanc imperfectionem tollit à præceptis circa coniugium: & ſic non ſoluit, ſed perficit legem & prophetas. Et quod dicitur in hoc præcepto, intellige vniuerſaliter ab hoc exemplo in vniuerſis præceptis legis & prophetarum. Significat ergo Ieſus ſubiungendo hoc exemplo, quòd præcepta legis implenda omnino ſunt quemadmodum iſtud: hoc eſt ſublatis imperfectionibus. Vide præceptum.

Omnis qui dimittit vxorem ſuam, & alteram ducit, mœchatur. Manifeſtè hic tollitur licentia dimittendi vxorem per libellum repudij Et omnis qui dimiſſam à viro ducit, mœchatur. Manifeſtè tollitur licentia nubendi, conceſſa à lege repudiatæ vxori.

Diuitis epulonis narratio, an parabola an verè hiſtoria?

Verſ. 19. Homo quidam. An hiſtoria ſit vel parabola narratio hæc de diuite & Lazaro mendico, non clarè conſtat. Lucas enim parabolæ titulum, non ſolùm huic negauit, ſed etiam paulò antè propoſitæ de homine diuite habente œconomum. Nomen tamen proprium Lazari argumentum eſt pro hiſtoria, non tamen vrgens, quoniam Ieſus parabolæ conſtructor, ex induſtria mendicum nominauit, diuitem autem ſine nomine deſcripſit (*homo quidam*) ad monſtrandum contrarium eſſe ordinem ſpiritus ordini mundano. Apud mundanos ſiquidem diuitum nomina ſciuntur, & cùm de eis verba fiunt, nominatim explicantur: pauperum autem nomina nec ſciuntur, nec ſi ſciuntur, digna exiſtimantur propriâ appellatione: ſed ſi de aliquo eorum ſermo accidit, dicitur, quidam pauper. Totum oppoſitum eſt ſecundum ordinem ſpiritus: & propterea diues appellatur *homo quidam*: pauper autem nominatim appellatur *Lazarus*. Et hæc eſt literalis ratio, ſiue ſit hiſtoria ſiue ſit parabola.

Erat diues. In quo abundantia temporalium facultatum ſignificatur. Qui induebatur purpurâ. Peccatum luxus in immoderato veſtitu exteriori ſignificatur: purpura enim regum non cuiuſque diuitis eſt. Et byſſo. Luxus in camiſia deſcribitur: eſt enim byſſus lini molliſſimi genus, reginarum deliciis fortè commodum, non cuicunque diuiti. Et epulabatur quotidie ſplendide. Tertius hic eſt luxus: congruit enim quandoque epulari, ſed *quotidie*, nimis eſt. Hæc autem non ideo commemorantur, vt ſignificentur peccata eſſe mortalia ſecundum ſe, ſed ſigna animi dediti totaliter vitæ ſenſuali quæ iuncta cum in-

Purpura regum eſt. Byſſus lini molliſſimi genus.

humanitate verſus Lazarum, teſtantur quòd diues ſeipſum tantùm amabat, quod eſt manifeſte mortale peccatum.

Verſ. 20. Mendicus autem e regione ad diuitem, quidam erat nomine Lazarus: de quo iam dictum eſt, qui iacebat: pro, *porrectus erat*. Significatur enim quòd non qualitercunque iacebat, ſed iacebat extenſus: velut qui ſe non poteſt mouere. ad ianuam. pro, *veſtibulum*, eius. Vt nullam poſſet diues ignorantiam prætendere Lazari. Vlceribus plenus. pro, *vlceroſus*. Abundantia enim vlcerum ſignificatur magis quàm plenitudo: hæc enim contra purpuram & byſſum.

Vrgens Lazari neceſſitas.

Verſ. 21. Et cupiens ſaturari de micis quæ cadebant de menſa diuitis: contra epulas quotidie ſplendidas. In quo apparet vrgens neceſſitas iſtius mendici. Et nemo illi dabat. Superfluunt hę quatuor dictiones. Sed & canes veniebant, & lingebant vlcera eius. Nuditas Lazari deſcribitur ex hoc, quòd canes lingebant vlcera eius. Et ſimul inhumanitas cõfutatur ex officio canũ, non nihil boni præſtantiũ lingendo.

Mors Lazari.

Verſ. 22. Factum eſt autem vt moreretur mendicus, & portaretur ab angelis. Metaphora eſt ad ſimilitudinem portantium mortuum ad ſepeliendum: nihil enim deſcribitur de ſepultione Lazari. Significatur autem per hoc, meritorum Lazari oblatio coram diuino iudicio: rationabile ſiquidem eſt Angelorum officio merita iuſtorum colligi in morte: cùm hìc neſciamus qui actus noſtri fuerint meritorij. Congregatio itaque meritorum Lazari Angelico miniſterio producta, portatio eſt Lazari ad quietis locum. In ſinum Abrahæ. Sinus Abrahæ tunc temporis erat limbus patrum. Qui ideo Abrahæ ſinus dicitur, eo quòd merito fidei Ieſu Chriſti, qui primò promiſſus eſt Abrahæ, quietem illam iuſti aſſequebantur. Mortuus eſt autem & diues, & ſepultus eſt.

Mors diuitis.

fiat hìc punctum. Ad cumulum bonorum præſentis vitæ diues deſcribitur ſepultus, quod de Lazaro non eſt dictum: non quia inhumatus relictus fuit: ſed quia non fuit cum honore ſepultus. In inferno. Deeſt coniunctio præcedens. Ita quòd legendum eſt:

Verſ. 23. *Et in inferno* eleuans oculos ſuos. Superfluit enim coniunctio *autem*, poſt *eleuans*. Vbi duo deſcribuntur: ſcilicet locus animæ infernus, & eleuatio oculorum. Ordinatio intellectus animæ diuitis ad Abraham & Lazarum, eleuatione oculorum metaphoricè ſignificatur.

Quomodo animæ torqueantur in inferno.

Cùm eſſet in tormentis. Torqueri animas in inferno dubium non eſt: modus autem quo torquentur, quoad deteſtationem voluntatis facilè patet: perſeuerant ſiquidem cum eodem velle iniquo quod hìc habebant: & dum experiuntur ſe priuatas beatitudine, quam potuiſſent adipiſci, valde hanc priuationem deteſtantur: & propterea valde affliguntur de pœna damni. Et quia etiam experiuntur ſe deputatas ad locum inferni (non circumſcriptiuè, ſed definitiuè) ita quòd adimitur eis libertas abſoluendi ſe ab illa definitione, deteſtantur tam viliſſimum carcerem: & propterea valde hinc affliguntur de hac pœna ſenſus. Rurſus experiuntur vires animæ (intellectum ſcilicet & voluntatem) cogi illum ad actualem conſiderationem pœnarum ſuarum, iſtam ad actualem renitentiam contra pœnas. Ita quòd non poſſunt paululùm quietis, velut dormientes aut nõ cogitãtes percipere: ſed ſemper oportet eas ſic ſentire intellectu & voluntate pœnas ſicut à prin-

cipio.hæc enim maximè affligunt animum. Inter pœnas quoque dánatorum computa vincula intellectus: hoc eſt, quod non permittitur eis vti intellectu ad intelligendum quæcumque poſſent naturaliter intelligere. Et præter hoc in dæmonibus eſt alia pœna: ſcilicet alligatio poteſtatis, vt non poſſint vti illâ ad omnia ad quæ ſe extendit naturalis eorum poteſtas. Omnia enim impedimenta deteſtantur, & inuiti ſuſtinent damnati omnes. Et propterea affliguntur: triſtitia enim eſt de iis quæ nolentibus inſunt nobis. Hæc ſunt tormenta animarum & vniuerſaliter ſpirituum damnatorum. De pœna autem corporum poſt reſurrectionem, non eſt præſentis propoſiti.

Ligatio poteſtatis naturalis in dānatis.

Quomodo Abrahamū cognouit Diues dānatus.

Vidit, pro, *videt*, Abraham. Si quæris quomodo agnouit Abraham, non facilè certa redditur reſponſio: quoniam etſi anima diuitis videt alias animas, qualiter tamen diſcreuerit hanc fuiſſe animam Abrahæ, & illam Lazari ex naturalibus, non patet. Præſenti tamen propoſito, deſcripta eleuatio oculorum (hoc eſt ordinatio intellectus ad Abraham & Lazarum) intelligi poteſt diuinitus facta: ac per hoc patet modus quo agnouit Lazarum & Abraham: ordinatio ſiquidem diuina effectrix eſt huius diſcretionis: vt in Theologia ſpeculatiua declaratur.

A longè, non ſolùm diſtantia locali, ſed magis diſtantiâ ſtatus. Et Lazarum in ſinu, pro, *ſinibus* eius. Tanquam complexus vtrâque ſinus parte deſcribitur Lazarus: vt valde charus ſignificetur Abrahæ.

Verſ. 24. Et ipſe clamans, dixit: Pater Abraham. Iſraelita erat ex ſemine Abrahæ. Et propterea patrem eum appellat. Miſerere mei Ex affectu amoris proprij prodit vniuerſa hæc precatio. Et mitte Lazarum vt intingat extremum digiti ſui in aquam, vt refrigeret linguam meam: quia crucior in hac flamma. More ſenſibilium deſcribit ſpiritualia. Non habet anima corpoream linguam, non eget corporea aquâ: nec anima Lazari habebat digitos. Et ſimiliter ibi non erat cruciatus flammæ: ſed per maximam pœnam apud nos (qualis eſt cruciari flammâ ignis) ſignificatur multò maior pœna, imò incomparabiliter maior pœna ſpiritus Et ſimiliter ſignificatur aliquantula remiſſio per refrigerationem quæ fieret per guttæ aquæ infuſionem. Et ſpecialiter deſcribitur cruciatus linguæ: quia in guſtu ſpecialiter peccauerat, & alimentum Lazaro negauerat.

Spiritualia hic more corporeorum deſcribūtur.

Aduerte prudens lector verè impeditum intellectum iſtius diuitis apparere in hac petitione: dum petit Lazarum mitti ad ſui refrigerationem cui meminit ſe tam inhumanum fuiſſe.

Verſ. 25. Et dixit illi Abraham: Fili. Recognoſcit filium naturâ. Recordare quia recepiſti bona, deeſt, *tua*, in vita tua. *Commemorat præteritam mercedem. Ac ſi apertè dicat: recordare quòd ſi quid meruiſti boni, recepiſti antequam morereris: vnde non ſupereſt tibi boni aliquid recipiendum. Significantiùs autem dicit* bona tua, *hoc eſt à te concupita: ad differentiam bonorum ſimpliciter. Et ſimiliter dicit* in vita tua, *in vita à te concupita: in qua finem tuum tu conſtituiſti.* Et Lazarus ſimiliter mala. *Lazarus non recepit mercedem ſuam in priori vita, ſed recepit mala: hoc enim ſignificat* ſimiliter: *ſicut tu recepiſti bona, ita iſte recepit mala: vnde ſupereſt vt meritis eius reddantur nunc bona.*

Nunc autem hîc. *Hic* non eſt pronomen, ſed aduerbium loci: continuatur ſiquidem oratio de Lazaro quod olim ſuſcepit mala: *nunc autem* (hoc eſt poſt mortem in hoc loco, in ſinu meo. Conſolatur. In paſſiua ponitur ſignificatione. In limbo patrum erat conſolatio, tum ſecuritatis æternæ beatitudinis, tum ſanctæ ſocietatis, tum exemptionis ab omni pœna ſenſus. Tu vero cruciaris.

In limbo patrum triplex conſolatio.

Verſ. 26. Et in his omnibus, pro, *& ſuper omnia hæc*, inter nos & vos chaos magnum, pro, *hiatus magnus*. Non enim ſignificatur confuſio denotata per chaos: ſed apertura, vorago magna ſimilis hiatui terræ. Firmatum eſt. Conſequenter legendum eſt, *firmatus eſt*. Inacceſſibilitas hinc inde firmata ſignificatur per huiuſmodi magnam voraginem intermediam, immutabilitas vtriuſque ſtatus per hoc deſcribitur ſtabilita & firmata. Et hæc manifeſte declaratur per impotentiam hinc illuc eundi & è conuerſo.

Vt ij qui volunt hinc tranſire ad vos. Non ſignificatur voluntas deliberata, ſed voluntas naturalis affectus velut ad miſerandum. In limbo enim quamuis confirmatam habuerint voluntatem in bono, non tamen adhuc erant beati: ac per hoc naturalis voluntas ad miſerendum aliquibus damnatis non videtur eos dedecere. Non poſſint. Non eſt impotentia hæc pœna aliqua, non eſt ademptio libertatis animabus exiſtentibus in limbo: ſed eſt immutabilitas voluntatis firmatæ in conformitate ad voluntatem diuinæ iuſtitiæ. Neque inde huc tranſmeare.

Verſ. 27. Et ait: Rogo ergo te pater vt mittas eum in domum patris mei. Non proueniunt hæ preces ex bono affectu ad ſalutem fratrum (quoniam damnati habent voluntatem firmatam ad malum) ſed proueniunt ex affectu ſuperbiæ. Superbus enim videns ſe deiectum in miſeriam, quamuis omnes vellet eſſe miſeros ſimiles ſibi, aut miſeriores ſe, videns tamen aliquos euaſuros miſeriam, appetit ſuos eſſe qui euadant miſeriam: vt vel ſic (hoc eſt in ſuis) exaltetur. Ex hoc affectu procedunt illæ preces. Videbat enim diues multos ſaluari: & propterea appetebat ſuos fratres euadere miſeriam, vt vel ſic in ſuis fratribus exaltaretur.

Solicitudo diuitis epulonis damnati de ſalute fratrum ſuorum vnde?

Verſ. 28. Habeo enim quinque fratres. *Si hiſtoria non eſt: ad cumulum felicitatis temporalis iſtius diuitis deſcribitur fultus quinque dilectis fratribus, ſuperſtitibus, adultis, inter tot diuitias, delicias & pompas.* Vt teſtetur illis, ne & ipſi veniant in hunc locum tormentorum, pro, *tormenti*.

Verſ. 29. Et ait illi Abraham, Habent Moyſen & Prophetas, audiant illos. *Optima reſponſio ſecundum ordinem diuinæ prouidentiæ.*

Verſ. 30. At ille dixit: non, pater Abraham: ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent *Hic apparet imprudens iſtius petitio: petit reſuſcitationem vnius mortui ad ſuam inſtantiam fieri: & quod dementius eſt, audet docere Abraham, dicendo:* Non pater Abraham, ſed ſi quis ex mortuis, &c.

Stolida petitio diuitis damnati.

Verſ. 31. Ait autem illi: Si Moyſen & prophetas non audiunt, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credent. *Nota ſententiam hanc incredule, qui dicis: ſi viderem reſuſcitari vnum mortuum, facerem & dicerem, &c. Ecce*

Abrahæ

Abrahæ ſententia contra te: quòd ſi Moyſen & Prophetas non audis, neque ſi qui ex mortuis reſurrexerit, credes. Et verè ſic eſt: quoniam credere, donum Dei eſt; quoniam pœnitere peccatorum, donum Dei eſt. Et verè ſic de facto fuiſſe apparet in Euangelio Ioannis: ſcribentis quod præſentium in reſuſcitatione Lazari aliqui crediderunt, & aliqui iuerunt ad Phariſæos: & inde collegerunt concilium Pontifices, & concluſerunt occidere Ieſum.

CAPVT XVII.

Vers. 1. Dixit autem ad diſcipulos ſuos: Impoſſibile eſt vt non veniant ſcandala. Non impoſſibilitate Logicà, ſed impoſſibilitate morali: tam proni enim ſunt homines ad malum, vt ineuitabilis ſit euentus ſcandalorum. Væ autem illi per quem veniunt.

Væ illi per quem ſcandalum venit. Quamuis in genere impoſſibile ſit vitari ſcandala: quilibet tamen ſcandalizans, voluntariè ſcandalizat. Et propterea non excuſatur ex impoſſibilitate in genere: ſed *væ illi per quem ſcandalum venit.* Imputatur enim ei ad pœnam ſcandali culpa.

Verſ. 2. Vtilius eſt illi, pro, *expedit illi*, ſi lapis molaris, pro, *mola aſinaria*. In idem tamen redit: niſi quòd magnitudo molæ deſcribitur, ad quam aſinus deputatur. Imponatur circa collum eius & proiiciatur in mare, potiùs quàm vt ſcandalizet. Ratio huius dicti eſt: quoniam quæcunque atrociſſima huius temporis pœna, minor eſt pœnâ debitâ ſcandalizanti: præter hoc quòd omnis pœna expedit ad euitandam culpam ſcandali. Vnum de puſillis iſtis. Appoſuit hoc ad differentiam ſcandali Phariſæorum: quod alibi negligendum docet.

Verſ. 3. Attendite vobis. hoc eſt, cauete ne incidatis in ſcandala. De ſcandalis enim tractans, tria dicit. Primùm neceſſitatem ſcandalorum in genere: deinde culpam ac pœnam ſcandalizantis: & nunc demum cautelam ne ſcandalizemur quantumcunque alij offendicula ponant. Hoc enim eſt attendere nobiſipſis: cauere ſcilicet ne impingamus in huiuſmodi offendicula. Et de his vide ſcripta Matth. 18. Si peccauerit in te. Non dicit in Deum aut in proximum, ſed contra te. Frater tuus. Non dicit ſuperior tuus, ſed *frater*: relatio enim æquiparantiæ ſignificatur. Increpa illum, prouoca illum dulci reprehenſione vt reſipiſcat, noli negligere ſalutem illius. *Præceptum fraternæ correctionis.* Intellige hoc præceptum fraternæ correctionis pro loco & tempore: ſuppoſitâ ſcilicet ſpe fructus, & ſeruatis congruis circunſtantiis. Et ſi pœnitentiam egerit, pro, *pœnituerit*. Non enim ſumitur hìc pœnitentiam agere, pro ſatisfacere, ſed pro pœnitere ſeu reſipiſcere. Dimitte, pro, *remitte*, illi, non ſolùm offenſam, ſed ſatisfactionem quam tibi deberet pro offenſa.

Verſ. 4. Et ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die. Significatur per numerum ſeptenarium *toties quoties*: ponitur enim numerus finitus pro infinito. Conuerſus fuerit ad te. Superfluit, *ad te*, dicens: Pœnitet me. Sapiens præceptor Ieſus vult vt homo videns quæ foris ſunt & non cor alterius dicentis: *pœnitet me*, vt pœnitentem ſuſcipiat. Dimitte, pro, *remittes*, illi Recole hìc quòd tractatur de remiſſione offenſæ non in Deum aut in proximum, ſed in te: in cuius libera poteſtate eſt remittere quod tibi debetur. Et propterea vult Dominus quòd potiùs fallaris remittendo fratri dicenti: *pœnitet me*, quàm fallaris non remittendo. Secus autem eſt cùm de offenſis publicis agitur: quæ non ex tuo libero pendent arbitrio: oporteret enim attendere ne fallaris. De his vide ſcripta Matth. 17.

Verſ. 5. Et dixerunt Apoſtoli Domino. Tranſit Lucas ad aliam materiam. Adauge, pro, *adauce*, nobis fidem. Reſponſio Domini aperit ſenſum petitionis Apoſtolicæ. *Apoſtoli petunt augmẽtum fidei: Cuius?* Audierant enim Apoſtoli ſæpe Ieſum magnificantem fidem, attribuendo fidei miracula & ſalutes: & conſiderantes in ſeipſis non ita vigere fidem, petunt hoc donum, *adauce nobis fidem*. Fidem petendo, fidem magnam ſe habere monſtrant: credendo quòd Ieſus poſſit infundere in animis eorum donum fidei. Nec fidei nomine ſignificatur credere ea quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem (quoniam hanc fidem habebant) ſed confidentia in Deo ſeu in ipſo Ieſu, ad virtutes & miracula operandum, ad exercendum quæcunque incumbunt circa prædicationis officium, & alia Chriſti mandata: hanc enim fidem adiici ſibi petunt ſuper eam quam habent.

Verſ. 6. Dixit autem Dominus: Si habueritis, pro, *habetis*, fidem ſicut granum ſinapis, diceretis, pro, *dixiſſetis*, huic arbori moro, pro, *ſycamino*, eradicare & tranſplantare in mare: pro, *plantare in mari*, & obediet, pro, *obediſſet*, vobis. Contemplare textum: & vide mirum loquendi modum. *Si habetis fidem* in præſenti, *dixiſſetis*, in præterito: & ſimiliter *obediſſet*. Ineptus apparet loquendi modus & abſque nexu. *Conſtructio huius loci.* *ſi habetis dixiſſetis*: reſponderi ſiquidem poteſt nullam eſſe ſequelam, *ſi nunc habeo dixiſſem.* Sed Dominus minus dicit & plus ſignificat: Dicendo enim *ſi habetis*, negat eos habere fidem ſicut granum ſinapis. Et in hac negatione de præſenti ſignificat negationem pro vniuerſo quoque tempore præterito: ita quòd negationem temporis præteriti durantem vſque ad tempus præſens incluſiuè, ſignificat à negatione præſentis. Et eſt ſenſus Si vſque in præſens habuiſſetis fidem ſicut granum ſinapis (ſignificando quòd nec habuiſtis nec habetis fidem ſicut granum ſinapis) hoc eſt, fidem in minima quantitate, multæ tamen virtutis: ſicut granum ſinapis minimum eſt quantitate, magnum tamen virtute. Et dixit hoc, vt recognoſcerent Apoſtoli maiorem defectum fidei in ſe quàm putarent: & magis accenſi deſiderio doni fidei, capaciores ac idonei redderentur ad ſuſcipiendum tantum donum.

Dixiſſetis huic ſycamino. Virtutem minimæ fidei ſicut grani ſinapis (hoc eſt paruæ in quantitate, magnæ tamen in virtute confidentiæ in Deo) explicat ab effectu quem potuiſſent efficere ſolo verbo circa vegetabilia: vt ab hoc exemplo mirabili & incredibili diſcant quanta ſit virtus fidei ſicut grani ſinapis. Nec intendit quòd ſi habuiſſent talem fidem, dixiſſent hoc: ſed quòd potuiſſent dicere, & effectum fuiſſet quod dixiſſent. *Arbor Sycamini peculiaris Syriæ.* Et quia præſens erat arbor illa ſycamini (quæ arbor dicitur peculiaris Syriæ, nobis ignota) ideo dicit *huic ſycamino*.

Eradicare. Ecce primum factum mirabile. Et plantare in mari. Ecce ſecundum mirabilius. Et ſunt hæc imperatiua paſſiua. Et obediſſet vobis, tanquam ſubdita imperio veſtro. In quo

X 4 ſignificatur

ſignificatur homo confidens in Deo, ſic Deo vnitus vt eius imperio obediat creatura inſenſibilis ſicut Deo.

Verſ.7. Quis autem veſtrum habens ſeruum arantem. Petierant Apoſtoli adiungi ſibi donum confidentiæ: quod & eis collatum ſubintelligitur. Et quoniam ſuperbia etiam bonis operibus inſidiatur vt pereant, ideo Ieſus adiungit parabolam conſeruatiuam eorum in vera recognitione ſuimet, ne extollantur. Et tum parabola, tum applicatio eius clara habetur in litera. Aut paſcentem boues. Superfluit *boues*. Deſcribitur enim ſeruus paſcens, ſed non deſcribuntur animalia quæ paſcit, nihil namque refert, an ſit paſtor ouium, an caprarum. Qui regreſſo de agro dicat illi, pro, *dicet*. & ſuperfluit *illi*, ſtatim tranſi & recumbe.

Verſ.8. Et non dicit, deeſt, *ei*, para quod cœnem: & præcinge te, & miniſtra mihi donec manducem & bibam: & poſt hæc tu manducabis & bibes?

Verſ.9. Numquid gratiam habet ſeruo illi, tanquam pro gratuito beneficio recepto. Quia fecit quæ ei imperauerat?

Serui inutiles ſumus.

Verſ.10. Non puto. Sic & vos. Hæc eſt concluſio parabolæ, cùm feceritis omnia, non quædam ſic, & quædam non, quæ præcepta ſunt vobis, dicite, ſerui inutiles ſumus, vtpote debita tantùm perſoluentes & nihil vtilitatis ſuperaddentes: hunc enim ſenſum teſtantur ſequentia verba. Quod debuimus. pro, *debebamus*, facere, fecimus. Nota parabolam pro memoria, & concluſionem pro documento. Si ſeruando omnia præcepta ſumus inutiles, nec habemus vnde ſuperbiamus, quid ſentiendum de nobiſipſis eſt qui non omnia ſeruamus, qui multorum rei ſumus; ſed quid de nobis dico: cùm nullus dicere poſſit, *quod debebam feci*, niſi qui exemptus eſt à dicendo, *dimitte nobis debita noſtra*. Quod ergo dicitur *cùm feceritis omnia*, non ideo dicitur quòd facturi eſſent omnia: ſed quòd ſi etiam facerent omnia, ſed quòd cùm merita haberint facientium omnia præcepta, recognoſcant ſe ſeruos inutiles: vt à fortiori recognoſcant ſe minus quàm inutiles hoc eſt debitores & reos multorum quæ debebant ſeu debent facere.

Verſ.11. Et factum eſt dum iret in Hieruſalem, tranſibat per mediam Samariam & Galilæam.

Decem leproſos mundat Chriſtus.

Verſ.12. Et cùm ingrederetur quoddam caſtellum, occurrerunt ei decem viri leproſi, qui ſteterunt à longè.

Verſ.13. Et leuauerunt vocem, dicentes, Ieſu præceptor miſerere noſtri.

Verſ.14. Quos vt vidit, dixit; Ite, oſtendite vos ſacerdotibus. Et factum eſt, dum irent, mundati ſunt. Iuxta præceptum legis Leuit.14. ſacerdotum erat iudicare de vera mundatione à lepra, & propterea Ieſus non mundatos ſed mundandos mittit ad ſacerdotes cenſores veræ mundationis. Vbi nota fidem leproſorum confidentium in verbis Ieſu quòd inueniendi eſſent mundi, coram ſacerdote. Dicendo enim. *Ite, oſtendite vos ſacerdotibus*, mundos futuros promittit: vt clarè patet ex eo quòd dum irent, mundati ſunt.

Verſ.15. Vnus autem ex illis vt vidit quia mundatus eſt, regreſſus eſt cum magna voce magnificans, pro, *glorificans*, Deum.

Verſ.16. Et cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens, deeſt, *ei*. Et hic erat Samaritanus, genere, non fide & cultu: vt patet ex eo quòd ibat vt oſtenderet ſe ſacerdoti: erat ſiquidem proſelytus.

Verſ.17. Reſpondens autem Ieſus, dixit: nónne decem mundati ſunt? nouem autem vbi ſunt?

Verſ.18. Non eſt inuentus qui rediret & daret, pro, *non ſunt reperti qui redierint vt darent*, gloriam Deo, niſi hic alienigena.

Verſ.19. Et ait illi: ſurge, vade: quia fides tua, Superfluit, *quia*, te ſaluum fecit.

Quærunt Phariſæi, quando veniet regnum Dei

Verſ.20. Interrogatus autem à Phariſæis quando venit, pro, *veniet*, regnum Dei. An in veritate, an irriſoriè interrogauerint Phariſæi de tempore quando veniet regnum Dei, certum non eſt: reſponſio tamen Domini tanquam verè interrogantibus quadrat: prædicante enim Ieſu & ſæpe repetente regnum Dei propinquum petunt (ſiue irridendo, ſiue verè inquirendo) quando veniet.

Regni Dei duplex ſtatus.

Reſpondit eis, & dixit: Non veniet regnum Dei. Regnum Dei duplicem habet ſtatum. Alterum ſpiritualem in præſenti vita in cordibus fidelium: regnat enim Deus per fidem, ſpem & charitatem Ieſu Chriſti in cordibus hominum. Alterum non ſolùm ſpiritualem ſed etiam corporalem regnante Deo non ſolùm in animabus ſed etiam in corporibus hominum iam glorificatorum in anima & corpore. Quærentibus itaque Phariſæis *quando veniet regnum Dei*, reſpondet primò Ieſus de aduentu regni Dei abſolutè vt commune eſt vtrique ſtatui. Cum obſeruatione, temporis: neuter enim ſtatus eget obſeruatione temporis: quia ſpiritualis, ſemper; ſenſibilis autem publicus ac repentinus erit.

Verſ.21. Neque dicent, verè euangelizantes regnum Dei. Ecce hic aut ecce illic. Superfluit *aut*. Sicut non veniet cum obſeruatione temporis, ita nec cum obſeruatione loci: omnis enim locus, eſt locus regni cœlorum ſecundum ſtatum ſpiritualem & vbique clarus apparebit Chriſtus in ſecundo aduentu.

Regnum Dei intra vos eſt: quomodo verè dictum de Phariſæis.

Ecce enim regnum Dei intra vos eſt. Ratio excludens tam certum tempus quàm certum locum, quantùm ad ſtatum ſpiritualem ſubiungitur: & eſt, quia regnum Dei ſpirituale eſt in ſpiritibus veſtris, intra vos eſt. Ita quòd ſpecificat hac ratione regnum Dei ſecundum ſtatum ſpiritualem, incipiendo deſcendere ad ſingulos regni ſtatus: hoc namque teſtatur coniunctio, *enim*. Et ſi quæſitum fuerit quomodo Phariſæis verè dicitur: *Ecce enim regnum Dei intra vos eſt*. Reſpondetur quòd erat in eis per veram vnius Dei fidem, per quam inchoatur regnum Dei ſecundum ſtatum ſpiritualem: vel demonſtratur proximè futurum regnum Dei intra illos poſt miſſionem Spiritus ſancti. Et pronomen *vos*, non oportet exercere demonſtrationem perſonalem (hoc eſt demonſtrare illos ad quos loquitur) ſed in illis fideles omnes, fide non mortua ſed viuâ.

Verſ.22. Et ait ad diſcipulos ſuos. Reſponſurus de regno Dei quoad ſtatum manifeſtum etiam in corporibus (qui erit in aduentu Chriſti glorioſo) conuertit ſermonem ad diſcipulos ſuos: tum quia intendit eis declarare multa præcedentia ante talem aduentum regni Dei: tum quia ad vtilitatem diſcipulorum non Phariſæorum ſciebat hæc profutura.

Venient

Vnum diem filij hominis, quis?

Venient dies quando deſideretis. pro, *deſiderabitis*, videre vnum diem filij hominis. Non clare conſtat an per vnum diem filij hominis ſignificetur dies quietis pacificæ qualem habebant Ieſu diſcipuli tunc cùm conuerſabantur cum eo, an ſignificetur dies aduentus glorioſi Ieſu Chriſti. vtrumque enim ſenſum textus admittit.

Et iuxta priorem ſenſum prædicitur diſcipulis: veniēt dies tribulationis & anguſtiæ veſtræ ante aduentum manifeſtum filij Dei, & tantæ tribulationis, quòd deſiderabitis naturali deſiderio habere hanc quietem quam modò habetis. Ac ſi apertiùs diceret: paupertas & reliqua quæ modò ſuffertis, relata ad ea quæ paſſuri eſtis, deſiderabilia reddentur vobis: peiora paſſuri eſtis his quæ modò ſuffertis, ita quòd hæc deſiderabuntur à vobis tanquam bona. Nec ſola magnitudo perſecutionum futurarum ſed continuitas ſignificatur dicendo, quòd deſiderabitis videre vnum diem: ſuſpirabitis enim ad vnum diem horum, nullum habentes diem quietum.

Iuxta alterum verò ſenſum prædicitur eis futura magna tribulatio cum deſiderio aduentus glorioſi ipſius Chriſti abſque ipſo aduentu. Ac ſi apertiùs dixiſſet: præcedent manifeſtum aduentum regni Dei, dies tribulationum veſtrarum, dies vitæ veſtræ, ita quòd deſiderabitis videre diem vnum: hoc eſt diem illum glorioſum, qui non eſt niſi vnus: quoniam erit dies æternitatis. Et non videbitis. quia priùs moriemini quàm veniat regnum Dei manifeſtum, & ſimiliter non habebitis requiem quam nunc habetis.

Verſ. 23. Et dicent vobis, pſeudoprophetæ & pſeudoapoſtoli. Hinc clare apparet quòd pronomen *vobis*, facit demonſtrationem ſimplicem: demonſtrantur enim diſcipuli in genere. Ecce hîc & ecce illic. eſt Chriſtus afferens regnum Dei. Nolite ire. ad videndum talem Chriſtum annunciatum in certo loco. Neque ſectamini. talem Chriſtum. Vtrumque prohibet & ire ad ipſum, & oblatū ſectari. Et intendit per hoc quod manifeſtum regni Dei aduentū non ſolùm præcedent tribulationes diſcipulorū, ſed etiam multi Antichriſti cum multis eorum nunciis.

Aduentus glorioſus Chriſti comparatur fulguri.

Verſ. 24. Nam ſicut fulgur. Ratio redditur excludens omnia loca terræ: & ſimiliter omnem occultationem glorioſi aduentus Chriſti. Coruſcans de ſub cœlo. pro, *de ea regione quæ ſub cœlo*, in quæ. pro, *in eam quæ*, ſub cœlo ſunt. pro, *ſub cœlo eſt*, fulget. Aſsimilatur aduentus ſecundus Chriſti fulguri coruſcanti de regione Orientalis aëris in regionem aëris Occidētalem: quia ad literam in aërem deſcendet Ieſus: vt clarè explicatur 1. ad Theſſal. 4. & ſic in aëre apparebit vt manifeſtus ſit vniuerſis vndecunque. Hæc enim duo ſignificantur per hanc ſimilitudinem: per quæ duo manifeſtè excluditur *ecce hîc, aut ecce illic*: quoniam omnibus apparente in aëre manifeſto, non erit ratio dicendi; *ecce hîc, aut illic*. Ita erit filius hominis in die ſua. Seipſum nominat filiū hominis, quia in forma humana veniet. Diem autem ſuam appellat humano more diem expectatam & valde deſideratam, diem gloriæ in qua veniet ad accipiendum poſſeſsionem ſenſibiliter totius vniuerſi.

Verſ. 25. Primùm autem oportet illum multa pati. Inter alia præcedentia manifeſtum aduentum regni Dei, connumerat paſſionem propriam: par enim fuit vt ſicut prædixit paſſiones diſcipulorum ante illum aduentum, ita prædicat & ſuam. Et reprobari a generatione hac. ſcilicet Iudæorum.

Tempus ante iudicium finale ſicut dies Noë, & dies Lot.

Verſ. 26. Et ſicut factum eſt in diebus Noë, ita erit & in diebus filij hominis.

Verſ. 27. Edebant & bibebant, vxores ducebant & dabantur ad nuptias, vſque in diem quâ intrauit Noë in arcam: & venit diluuium & perdidit omnes.

Verſ. 28. Similiter & ſicut factum eſt in diebus Lot: edebant & bibebant, emebant & vendebant plantabant & ædificabant

Verſ. 29. Qua die autem exiit Lot è Sodomis: pluit ignem & ſulphur de cœlo: & omnes perdidit.

Verſ. 30. Secundùm hæc erit qua die filius hominis reuelabitur. pro, *reuelatur*. Subiungit inopinatum mundo futurum aduentum illum à duobus exemplis: altero diluuij: altero incendij Sodomæ. Et omnia clara ſunt in litera.

Verſ. 31. In illa hora qui fuerit in tecto & vaſa eius in domo, ne deſcendat tollere illa: & qui in agro, ſimiliter non redeat retro. pro, *ad ea quæ retro*.

Verſ. 32. Memores eſtote vxoris Lot. Poſtquam declarauit aduentum ſuum glorioſum futurum inopinatum, ſubiungit modò monitionem ad celerem animum ad ea quæ ſunt ſpiritus: docendo hoc ſub duabus metaphoris. Altera eſt: exiſtens in tecto & habens vaſa ſua, res ſuas in domo, ne deſcendat ad ſumendum res ſuas. Altera eſt: exiſtens in agro, non redeat ad ea, quæ retro reliquit tollenda.

Eadem hic dicuntur quæ apud Matth. 24. ſed ad aliud propoſitum.

Vbi aduerte quòd Ieſus Matth. 24. hæc eadem dicit, ſed ad aliud propoſitum: nam ibi ad monſtrandam celeritatem fugæ neceſſariæ volentibus euadere ab excidio Hieruſalem: hîc verò de tempore ante aduentum Chriſti glorioſum loquitur, ad ſignificandum non celeritatem fugæ ſed celeritatem affectus neceſſarij ad ſpiritualia Intendit enim per hæc aperire quod tunc non erit commoditas temporis differendi affectum ad ſpiritualia, ſed quàm celerrimè abſque quacunque minima dilatione etiam prætextu cuiuſcunque neceſſariæ occupationis, adhibendus eſt animus ad ſpiritualem vitam. Hunc eſſe literalem ſenſum teſtantur ſubiuncta verba: *memores eſtote vxoris Lot*: quæ cùm vertiſſet ſe retro, non habuit tempus vertendi ſe ad ante. Quocirca monet quòd nec prætextu tam paruæ moràlæ quæ occuparetur ad tollendum ea quæ domi ſeu retrò relicta ſunt, differenda eſt ſpiritualis vita: ſiue tanquam poſtea recuperanda ab habentibus & deſerentibus illam, ſiue tanquam poſtea acquirenda à non habentibus illam. Vnde cùm dixit *in illa hora*, nō tempus aduentus ſui ſignificauit (quoniam aduētus eius terminus erit viatorum: nec erit tunc tempus quo monitio poſſit prodeſſe) ſed ſignificat tempus propinquum aduentui. Vnde nomine *horæ* illud appellauit: velut tempus ita propinquum quòd infrà horam eſſet aduentus Chriſti. Tunc enim monitio prodeſſe poteſt: ſed nulla interpolatio admittenda eſt propter temporis anguſtiam ſimul & incertitudinem, quam exemplum vxoris Lot teſtatur.

Ad quid meminiſſe vxoris Lot?

Verſ. 33. Quicunque quæſierit animam ſuam. Quid eſt *retro aſpicere*, quid eſt *deſcendere ad tollendum vaſa in domo*, quid eſt *redire ad ea quæ retro*, declaratur hac ſubiunctione quòd eſt ſtudere vitæ animali: hoc eſt, quærere vnumquē-

que

Nimius amor vitæ eſt ratio damnationis hominum.

que quæ ſua ſunt non quæ Ieſu Chriſti. Ideo autem declarauit per *quærere* ſaluare animam propriam, id eſt, vitam propriam: quia ſecundũ communem curſum humanorum affectuum ratio damnationis hominum eſt nimius amor vitę propriæ: & rarus eſt qui vitam propriam poſtponit futuræ vitæ. *Quicunque* igitur *quæſierit*, quouis modo per fas & nefas, *animam ſuam*, vitam ſuam. Saluam facere, perdet illam. vitam ſuam æternaliter. Et quicunque perdiderit illam. vitam ſuam, ſubaudi propter me. viuificabit eam. pro, *viuam generabit eam*, in æterna vita. Perdendo hic, generat illam in vita æterna.

Aduentus Christi glorioſus erit in die.

Verſ. 34. Dico vobis, in illa nocte. Paulò antè dixerat, *in die ſua*: modò dicit, *in illa nocte*. Secundùm enim hiſtoriam aduẽtus glorioſus Chriſti erit in die: vtpote tempore congruo ad hoc vt videatur ab omnibus. Deſcribitur autem in nocte propter ſimilitudinem ad occurrentia nocte: quia veniet ex improuiſo quando non creditur. ſicut ea quæ occurrunt intempeſta nocte. Et in propoſito noctis mentio fit, propter occultam rationem diuinæ electionis ac reprobationis quæ deſcribitur. Erunt duo in lecto vno. Genus hominum quieſcentium ſignificatur. vnus, mas. aſſumetur diuinâ electione. Et alter relinquetur. ſibiipſi: quod eſt reprobari.

Verſ. 35. Duæ erunt molentes in vnum. pro, *ſimul*. Genus operantium labore manuum ſignificatur. vna, mulier. aſſumetur. ſimiliter diuinâ electione. Et altera relinquetur. ſibiipſi. Duo in agro: vnus aſſumetur, & alter relinquetur. Tota hæc particula de duobus in agro, ſuperflua eſt. Duo tantum hominum genera Lucas refert: quieſcentium ſcilicet & operantium: in his enim vniuerſum humanum genus comprehenditur. Vtriuſque ſexus meminit, ſic quòd vtriuſque ſexus pars aliqua eligitur, & pars relinquitur: vt vtrunque ſexum diſcamus aſſumẽdum. Ita quòd vterque ſexus remanebit in regno Chriſti: propterea enim dixit, *vna aſſumetur*. Et ſimiliter etiam vterque ſexus erit in inferno. Diuinæ quoque electionis gratia deſcribitur, dicendo *aſſumetur*: deſcriptâ præſertim paritate ſtatus, quietis in lecto & laboris molendo. Similiter quoque meritum reprobationis ſignificatur, dicendo *relinquetur*: non poteſt qui relinquitur ſibiipſi, imputare relinquenti niſi negationem gratiæ: ſed ſuis imputet meritis quicquid ſibi euenerit.

Tres conditiones requiſita ad vniuſcuiuſque ſalutem.

Aduerte prudẽs lector quòd potuiſſet multipliciter vniuerſa hæc monitio fieri: maluit Ieſus hanc conſtare ex his tribus partibus ſcil. ex cautela ne retro redeant: ex ſtudio vitæ futuræ plus quam vitæ propriæ: & ex diuinæ electionis gratia: vt hinc diſceremus conditiones tres requiſitas ad ſalutem cuiuſque æternam. Prima eſt amor vitæ futuræ plus quàm præſentis: qui declaratur in ſecunda particula, *quicunque quæſierit*, &c. Secunda, eſt conſtantia in hoc ſtudio: ſiue contemplatiuam ſiue actiuam vitam quis agat. Et hæc deſcribitur in prima particula de exiſtentibus in tecto contemplationis, vel agro operis exterioris. Et hæ duæ conditiones ſe tenent ex parte noſtra: & periculum inconſtantiæ illorum qui non ex intentione perdendi vitam futuram, ſed ex occaſionibus occurrentibus peccant mortaliter, tanquam habituri poſtea ſpatium pœnitendi, declaratur ex eo, quòd euenit vxori Lot: quæ credidit ſe poſſe ad priſtinum ſitum redire, & interim punita eſt. Tertia ex parte diuinæ gratiæ ſe tenens (quæ eſt vtriuſque radix) eſt electio diuina: quæ vt omnino gratuita ſignificetur & non ex meritis, deſcribitur circa omnino pares ac iunctos ſexu, occupatione, loco & tempore: duo ſcilicet in lecto vno, & duas molentes ſimul.

Verſ. 36. Et reſpondentes dicunt illi, vbi Domine? Non explicauerat Ieſus locum quò ducendi ſunt aſſumendi & aſſumendæ. Et propterea diſcipuli reſpondendo quærunt, *vbi Domine?*

Verſ. 37. Qui dixit illis: vbicunque. pro, *vbi*, fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ. Aliqui codices loco dictionis *corpus*, habent *cadauer*, & omnino corpus pro corpore mortuo ponitur. Similitudine enim ſumpta ab aquilis concurrentibus ad cadauer vt paſcantur, declarat non ſolum locum ſed etiam modum & affectum & fructum. Intendit ſiquidem quòd electi diuinâ electione ſic aſſumentur, quòd velut volantes (hoc eſt per aërem meantes) & tanquam eſurientes ad fruendum Chriſto, congregabuntur ad locum in aëre, vbi erit Chriſtus ad fruendum ipſo: quemadmodum aquilæ congregantur ad comedendum corpus mortuum. Vnde & Paulus dicit: *Rapiemur obuiam Christo in aëra, & ſic ſemper cum Domino erimus.* 1. Timoth. 4.16.

Vbi fuerit corpus Chriſti, illuc congregabuntur & aquilæ, eſt, electi.

CAPVT XVIII.

Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam: pro, *ad hoc quod*. oportet ſemper orare, & non deficere. pro, *ſegneſcere*, ſeu *defatigari*. Explicat Euangeliſta quorſum tendit parabola ſequens. Quod autem dicitur, oportet ſemper orare abſque vlla defatigatione, non continuum orandi exercitium indicit (cùm hoc homini ſit impoſſibile) ſed horis omnibus congruis abſque vlla pigritia neceſſitas orandi ſignificatur. Et hoc de oratione quæ eſt actualis mentis eleuatio, loquendo: extenſo tamen orationis nomine ad omnem actum meritorium apud Deum, abſque vlla exceptione oportet ſemper orare: quoniam oportet omni tempore gratum Deo obſequium exhibere. Ita quòd qui comedit, Domino comedat: & qui dormit, Domino dormiat: & ſic de reliquis. Sic enim ſemper oratur: & nunquam defatigatio interuenit, niſi cùm peccatur. De neceſſitate autem orandi, ſuperiùs dictum eſt eà ratione neceſſarias eſſe orationes ad vitam æternam conſequendam, quâ neceſſariæ ſunt reliquæ cauſæ ſecundæ ad proprios effectus, quâ oportet agros colere vt fructus agrorum percipiamus: & ſic de ſimilibus. VERS. 1

Oportet ſemper orare.

Parabola viduæ importunæ apud iudicem.

Verſ. 2. Dicens: Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, & hominem non reuerebatur. Parabola ſatis clara eſt.

Verſ. 3. Vidua autem quædam erat in ciuitate illa: & veniebat ad eum, dicens: vindica me de aduerſario meo.

Verſ. 4. Et nolebat per multum tempus. pro, *ad tempus*. Significatur enim quòd aliquandiu nolebat facere iuſtitiam. Poſthac autem dixit intra ſe: etſi Deum non timeo, nec hominem reuereor,

Verſ. 5. Tamen quia moleſta eſt mihi hęc vidua, vindicabo illam: ne in nouiſſimo,

pro,

pro, *tandem*, veniens ſuggillet me. Motus dicitur iudex iſte ex importunitatis moleſtia & timore propriæ maculæ, qui nec propter Deum nec propter homines mouebatur: ne ſcilicet viduæ illius tanta importunitas tandem vituperaret eum, & ſic infamiæ notam incurreret.

Verſ. 6. Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquitatis dicit. Ad concluſionem parabolæ excitat audientes, quia parabola hæc non eſt introducta vt diſcerent audientes aliquid imitandum, ſed vt ex ea argumentum ducerent ad credendam diuinam iuſtitiam.

Verſ. 7. Deus autem non faciet vindictam electorum ſuorum. Concludit parabolam: arguendo quòd ſi iudex iniquus victus frequentia precum viduæ, diſpoſuit tandem vindicare viduam, quanto magis Deus iuſtiſſimus faciet vindictam electorum ſuorum.

Clamor continuus electorum, qualis.

Clamantium ad ſe die ac nocte. Clamor continuus electorum, non eſt formaliter petitio vindictæ (quamuis vindicta, iuſtitia ſit punitiua, & ſanctè poſſit deſiderari) ſed eſt formaliter petitio quòd adueniat regnum Dei, eſt formaliter deſiderium beatitudinis perfectæ (in anima ſcilicet & corpore) quæ erit cùm aduenіet regnum Dei. Et quia aduentus regni Dei annexam habet vindictam (hoc eſt iuſtitiam punitiuam iniuriarum illatarum electis Dei) ideo clamor iſte eſt virtualiter petens vindictam. Et quoniam electi continuè ſuſpirant ad regnum Dei, ideo continuè dicuntur clamare petendo vindictam die ac nocte. Et conformis eſt hæc ſententia clamori Martyrum ſcripto Apoc. 6. Vnde patet quòd non contrariatur ſententia hæc alteri Domini doctrinæ:

Pro vindicta orant electi.

orate pro perſequentibus vos. Electi enim pro perſecutoribus ſuis orant, affectu veniæ eorum: & cùm hoc orando pro aduentu regni Dei, orant affectu pro vindicta, non contra hunc aut illum, ſed in genere: quæ fiet in iudicio vniuerſali.

Et patientiam habebit in illis. pro, *& longanimis ſuper illis?* Aduerte hic quoſdam codices Græcos loco *&*, habere *etiam*. ita quòd in eis legitur, *etiam longanimis ſuper illis*. Et eſſet ſenſus, quòd quamuis longanimis ſit ſuper illis, nihilominus faciet vindictam. Legendo autem *&*, negatur longanimitas, & eſt ſenſus quòd Deus non protrahet in longum vindictam: interrogatiuè enim tota hæc clauſula legitur. Hic autem ſecundus ſenſus, hæc lectio ſcilicet cum coniunctione *&*, quadrat ſequentibus Ieſu verbis.

Verſ. 8. Dico autem vobis, quia citò faciet vindictam illorum. Subiungendo affirmationem celeris vindictæ, declarat quòd non protrahet in longum vindictam. Similis ſententia

Apoc. 6. 11.

ſcribitur Apoc. 6. *Et dictum eſt illis vt requieſcerent adhuc tempus exiguum.* Quod enim hic dicitur *citò*, ibi dicitur *exiguum tempus*. Quod licet procul dubio verum ſit reſpectu æternitatis quà durabit æternum Chriſti regnum, ad literam tamen dicitur ad excludendum veram tarditatem quæ in apparẽtia videtur hominibus tarditas: quia in veritate non interuenit tarditas aliqua, ſed ſuauis diſpoſitio quà conſtat citò fieri quod quamprimùm congruo ſeruato ordine fit.

Veruntamen filius hominis veniens putas pro, *an*. inueniet fidem in terra? Aduerſatiua hæc ſententia contra officium Dei ad citò faciendam vindictam electorum ſuorum, è regione contraponit diminutionem tantam fidelium, vt vix inueniantur aliqui veri fideles tempore aduentus Chriſti glorioſi. Ac ſi apertius dixiſſet, quamuis Deus tantam curam habeat electorum vt quàm citò fiet vindictam eorum, nihilominus numerus fidelium diminuetur, nó recognoſcent homines tantum beneficium: ſed vbi deberent creſcere, minuentur, ita vt vix inueniantur veri fideles veniente filio hominis ad iudicandum mundum.

Diminutio fidei Chriſtianæ an reſtauranda?

Ex hoc loco timeo diminutionem Chriſtianæ fidei quam videmus, non ſolum inchoatam ſed valde extenſam, non eſſe reſtaurandam ſed potius extendendam. Non ſum tamen Propheta neque filius Prophetæ: ſed video viam valde frequentatam ad verificationem huius textus. Magna ſiquidem mundi pars Mahometana eſt: & parua pars Chriſtianis relicta, tot hæreſibus & ſchiſmatibus ac prauis vſibus repleta eſt, vt exiguus vere fidelium numerus iam apparere videatur. Verè autem fideles dico profeſſores Chriſtianæ fidei verbis & factis.

Verſ. 9. Dixit autem & ad quoſdam. Frequenter Ieſus ſuperbiam damnat & humilitatem approbat propter maximum damnum quod ſuperbia infert, & bonum magnum quod humilitas affert. Qui in ſe confidebant tanquam. pro, *quod eſſent*, iuſti. Significantur enim ſuperbi putantes ſe iuſtos. Et aſpernabantur cæteros, parabolam iſtam: dicentes:

Parabola Phariſæi & Publicani orantium in templo.

Verſ. 10. Duo homines aſcendebant in templum vt orarent: vnus Phariſæus & alter Publicanus. Parabola hæc modicâ eget intuitione magis quàm expoſitione.

Verſ. 11 Phariſæus ſtans, hæc apud ſe orabat. Deus gratias ago tibi. Recognoſcit hic Phariſæus iuſtitiam ſuam eſſe Dei donum, gratias agendo. Quia non ſum. Prima iuſtitiæ pars (ſcilicet declinare a malo) recognoſcitur. Sicut cæteri homines. Hinc apparet in Phariſæo hoc, illa ſuperbiæ ſpecies quæ ſingularitas appellatur. Vbi debuiſſet reſpicere ad negationẽ vitiorum in ſeipſo, & dicere: Gratias tibi ago quia non ſum raptor, iniuſtus, adulter (quandoquidem diuinæ gratiæ munus eſt quicquid non deliquimus) reſpexit ad ſe relatum ad alios; quod eſt officium ſuperbiæ, quod eſt ſingularitatis tumor: ex relatione ſcilicet ad alios ſe præferre. Nec intelligo per *cæteros homines*, reliquos homines: multi enim erant Phariſæi ſimiles huic: nec tam deſipiens putandus eſt iſte vt ſe reliquo humano generi præferret ſed determinantur *cæteri homines*, per ſubſequentia ſcilicet. Raptores, iniuſti, adulteri. Ita quòd ſenſus eſt: non ſum ſicut alij homines qui ſunt raptores, &c. Velut etiam. pro, *aut etiam*, vt hic Publicanus. Vide quò tumor Phariſæum hunc adduxerit: non ſufficit ei præferre ſe in genere raptoribus, iniuſtis, adulteris, ſed præfert ſe etiam Publicano religionis officio vacanti & hoc deſpectiuè, dicendo *hic Publicanus*.

Singularitas ſuperbiæ ſpecies in Phariſæo.

Verſ. 12. Ieiuno. Altera iuſtitiæ pars, (quæ eſt facere bonum) in materiam gratiarum actionis aſſumitur. Ieiunium contra adulteros (hoc eſt peccata carnis) refert. Bis in ſabbato. hoc eſt in hebdomada: integritas ſeptem dierum à ſabbato eorum termino nominatur. Decimas do omnium quæ poſſideo. Contra rapinam & iniuſtitiam, iuſtitiam decimarum apponit.

Sabbathum ſumitur pro hebdomada.

Verſ. 13. Et Publicanus à longè ſtans. Clarè hinc apparet quòd ſtantes olim orabant. Nam tam Phariſæus quàm Publicanus deſcribitur ſtans, ſed

Publicanus à longè ab altari, per quod inſinuatur quod Phariſæus erat prope. Et hæc eſt prima differentia inter eos. Nolebat nec oculos ad cœlum leuare. Hæc eſt ſecunda differentia, qua ſe indignum cenſebat Publicanus aſpecta ad Deum tanquam habitantem in cœlo. Et hinc inſinuatur quòd Phariſæus erat oculis eleuatis in cœlum. Et conicio quod eleuatis etiam ad cœlum manibus Phariſæus orabat, ex modo narrandi, cùm dicitur, nec oculos ad cœlum leuare. Adiunctio enim quædam ſignificatur dicendo, *nec*. Sed percutiebat pectus ſuum. Ex coniunctione aduerſatiua *ſed*, clariùs apparet ſignificatum eſſe, quòd nec manus nec oculos audebat leuare ad cœlum, ſed manu percutiebat pectus ſuum. Et hæc eſt tertia differentia. Percuſſio autem pectoris, in ſignum fit redargutionis cordis: quod pro voluntate conſueuit poni. Dicens: Deus propitius eſto. Vide differentiam inter orationes horum. Ille nihil petit, ſed tumens deſpiciendo alios, gratias egit: iſte petit veniam, & propriè loquendo, longinquum a Deo ſe profitetur, dum petit, *propitius eſto*: hoc eſt, ego non poſſum tibi appropinquare, tu prope me veni: non appropinquatione locali, ſed collatione veniæ. Mihi peccatori. Superbia Phariſæi efficiebat vt reſpiceret ſe relatum ad alios: humilitas Publicani efficiebat vt reſpiceret ſe ſecundùm ſeipſum, & non reſpectiuè ad alios peiores ſe aut æquales.

Phariſæus eleuatis in cœlum oculis ac manibus orabat.

Verſ. 14. Dico vobis. Ecce concluſio parabolæ. Deſcendit hic, Publicanus, iuſtificatus, effectus iuſtus: in domum ſuam ab illo. pro, *magis quàm ille*. Iuſtior effectus ſignificatur Publicanus ſolà humili oratione, quàm Phariſæus fuerit ex vtraque iuſtitiæ parte in ſe exiſtente. Quia omnis qui ſe exaltat, humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur. Ratio tantæ iuſtitiæ ſtatim acquiſitæ à Publicano vt præferatur iuſtitiæ Phariſæi, redditur ex humilitate Publicani & ſuperbia Phariſæi. Superiùs autem expoſita eſt hæc vniuerſalis regula, cuius experientia apparet in exemplo iſtorum. Verè enim Phariſæus ſeipſum exaltauit, ſingularitate delectatus, ſimul & deſpectione aliorum: & Publicanus quantum ſeipſum intus humiliauerit, exteriora ſigna teſtantur.

Publicanus ob humilitatem iuſtificatur.

Verſ. 15. Afferebant autem ad illum & infantes vt eos tangeret. Hiſtoria hæc de infantibus, tractata eſt Matthæi 19. & Marc. 10. Quod cùm viderent diſcipuli, increpabant illos.

Verſ. 16. Ieſus autem conuocans. pro, *aduocans*. illos, ſcilicet infantes. dixit: Sinite pueros pro, *puellos*. venire ad me, & nolite vetare eos. Coniicitur quòd Ieſus nutu vel ſigno ſimul aduocauit puellos, & allocutus eſt diſcipulos vt non impedirent aduentum paruulorum ad ſe. Talium eſt enim regnum Dei. Non dicit horum, ſed talium, ſignificans non ætatis, ſed ſimilitudinis eſſe regnum Dei.

Infantes ad Chriſtum afferuntur, vt eos tangat.

Verſ. 17. Amen dico vobis: quicunque non acceperit regnum Dei ſicut puer. hoc eſt, ſimili ſimplicitate, perſuaſibilitate ac fide: pueri enim documenta paterna ſuſcipiunt ac imbibunt abſque contradictione, purè & ſimpliciter credunt. Tales autem oportet eſſe homines ad ſuſcipiendum doctrinam regni Dei fructuosè: alioquin non intrant in illud. Et nihilominus ſimilitudo ad paruulos, etiam ſecundùm humilitatem intelligitur ratione paruæ quantitatis: vt ſimiles paruis corpore, dicantur humiles parui animo. Non intrabit in illud.

Verſ. 18. Et interrogauit eum quidam princeps. Ratione diuitiarum forte generis appellatur hic, adoleſcens apud Matthæum 19. *princeps*. Fortè etiam primatum aliquem in ciuitate habebat. Dicens, Magiſter bone, quid faciẽs vitam æternam poſſidebo?

Verſ. 19. Dixit autem ei Ieſus: Quid me dicis bonum? Non negat ſe bonum: ſed laudatus laudem retorquet in Deum, recognoſcendo ſeipſum inquantum homo erat, bonitatem habere à Deo, ac per hoc laudem deberi Deo à quo pendet vniuerſæ creaturæ bonitas: hoc enim ſignificant ſubiuncta verba. Nemo bonus niſi ſolus Deus. pro, *vnus Deus*. Sicut enim ſolus Deus eſt (quia ſolius Dei *eſſe* eſt proprium, reliqua enim *eſſe* habent communicatum, & pendens continuè à Deo) ita ipſe vnus tantummodo eſt bonus: quia bonitas eſt ipſius, reliqua autem bonitatem non niſi communicatam & pendentem continuè à Deo habent. Docuit itaque Ieſus omnes nos vt cùm laudamur, reflectamus oculos mentis noſtræ ad defectum noſtrum, & ad eius quod in nobis laudatur dependentiam a Deo: & ſic laudem nobis exhibitam, in Deum cui debetur, retorqueamus, dicendo cum ipſo: quid me dicis bonum aut iuſtum aut ſapientem? mea non ſunt niſi quæ ad defectum ſpectant: Deus autem ſolus eſt cuius ſunt quæ ad perfectionem quamcunque ſpectant. Hic eſt enim literalis ſenſus huius reſponſionis.

Solus Deus bonus.

Laudes in Deum retorquendæ.

Verſ. 20. Mandata noſti: Non occides, nõ mœchaberis, non furtum facies, non falſum teſtimonium dices, honora patrem tuum & matrem.

Verſ. 21. Qui ait: Hæc omnia cuſtodiui à iuuentute mea.

Verſ. 22. Quo audito, Ieſus ait ei: Adhuc vnum tibi deeſt. Subaudi ad perfectionem vitæ: & Matthæus explicat. Omnia quæcunque habes, vende & da. pro, *& diſtribue*. Significatur enim cum ratione largitio. Pauperibus. Reliqua ad hanc hiſtoriam ſpectantia, & ſubiuncta à Petro cum reſponſione Domini, diffusè declarata vide Matthæi 19. & Marci 10. ne repetantur. Et habebis theſaurum in cœlo: & veni, ſequere me.

Verſ. 23. His ille auditis, contriſtatus eſt: quia diues erat valde.

Diuitiæ ſaluti quàm difficile.

Verſ. 24 Videns autem Ieſus illum triſtem factum, dixit: quàm difficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt.

Verſ. 25. Faciliùs eſt enim camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem intrare in regnum Dei.

Verſ. 26. Et dixerunt qui audiebant: Et quis poteſt ſaluus fieri?

Verſ. 27. Ait illis: quæ impoſſibilia ſunt apud homines, poſſibilia ſunt apud Deum.

Verſ. 28. Ait autem Petrus: Ecce nos dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te.

Verſ. 29. Qui dixit eis: Amen dico vobis: nemo eſt qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut filios propter regnum Dei,

Verſ. 30. Et non, pro, *qui non*, recipiat multò plura in hoc tempore, & in ſæculo futuro vitam æternam.

V. 31. Aſſumpſit autẽ hoc eſt, ſeorsũ duxit in

duxit in ſpecie vt Matthæi vigeſimo apparet. Ieſus duodecim, & ait illis: Ecce aſcendimus Hieroſolymam. Iterum prædicit diſcipulis ſuis paſſionem ſuam, determinando locum, Hieroſolymam ſcilicet. Et conſummabuntur omnia, quæ ſcripta ſunt per prophetas de filio hominis. Non ſolùm prædicit paſſionem & mortem ſuam, ſed rationem patiendi & moriendi, ſcilicet vt impleantur ſcripturæ prophetarum, vt minus mirentur & magis credant.

Paſſionem ſuam iterum prædicat Chriſtus.

Verſ.32. Tradetur enim gentibus. à Iudæis. Et prædicit eis in ſpecie, quòd in manus Gentilium tradetur. Et illudetur & flagellabitur. pro, *& illudetur & contumeliis afficietur*, & conſpuetur. Singula ſingulariter explicat futura: vt & perſuaſibiles redderentur: vt cognoſcant quòd ipſe ſcit ſingulariter ſingula quæcunque paſſurus eſt, & non ſolùm in genere quod paſſurus eſt.

Verſ.33. Et poſtquam flagellauerint, occident eum. Violentam mortem ſe paſſurum ſignificat. Et die tertia reſurget. Et hoc quoque ad conſolationem & ſoliditatem fidei prædixit: ne cum occiſum viderint, deſperent, ſed credant reſurrecturum, & expectent reſurrectionem eius.

Verſ. ; 4. Et ipſi nihil horum intellexerunt. Non quod verba Ieſu non intelligerent: ſed quia ſenſum verborum exiſtimabant aut dubitabant eſſe ſicut ſenſus ſermonis parabolici. Audiebant enim Ieſum ſæpe loqui ſermone metaphorico: & quem credebant Meſsiam regnaturum in mundo, non poterant credere paſſurum talia, vt verba ſignificabant ſecundum ſenſum literalem. Et erat verbum iſtud abſconditum ab eis: & non intelligebant quæ dicebantur. Non ſolùm non intellexerunt, ſed etiam perſeuerauerunt non intelligentes hæc.

Hiſtoria hæc de cæco, non eſt eadē quæ à SS. Matthæo & Marco narratur.

Verſ.35. Factum eſt autem cùm appropinquaret Hierico. Hinc apparet quòd hiſtoria hæc de ſanatione huius cæci, non coincidit in hiſtoriam tam narratam à Matthæo de duobus cæcis, capite 20. quàm à Marco de vno, cap. 10. quoniam Lucas deſcribit rem geſtam appropinquante Ieſu ad ingreſſum Hierico, ſubiungendo ingreſſum: Matthæus autem & Marcus ſcribunt rem geſtam egrediente Ieſu ab Hierico. Iſte itaq; cæcus ante portam quâ ingreſſus eſt Ieſus erat: illi autem extra Hierico portam quâ egreſſus eſt Ieſus verſus Hieruſalem, erant. Similitudo autē geſtorum hic & ibi, occaſio eſt putandi quòd eadē eſt vtrobique narrata hiſtoria, cùm in veritate non idem, ſed ſimile fuerit factum. Cæcus quidam ſedebat ſecus viam mendicans.

Verſ.36. Et cùm audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc eſſet.

Verſ. 37. Dixerunt autem ei quòd Ieſus Nazarenus tranſiret.

Verſ.38. Et clamauit dicens: Ieſu fili Dauid. hoc eſt, ille fili Dauidis qui promiſſus eſt Dauidi regnaturus in æternum, quem expectat populus Iſrael redempturum ſe de ſeruitute. Miſerere mei.

Verſ. 39. Et qui præibant, increpabant eum vt taceret. Ipſe vero multo magis clamabat: Fili Dauid miſerere mei.

Verſ. 40. Stans autem Ieſus iuſsit illum adduci ad ſe. Et cùm appropinquaſſet, interrogauit illum,

Verſ.41. dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit: Domine vt videam,

Verſ.42. Et Ieſus dixit ei: reſpice, fides tua te ſaluum fecit.

Verſ 43 Et confeſtim vidit: & ſequebatur illum, magnificans. pro, *glorificans*, Deum. Et omnis plebs vt vidit, dedit laudem Deo.

CAPVT XIX.

Vers. 1.

ET ingreſſus. Manifeſtè hiſtoriam proſequitur Lucas: poſtquam narrauit illuminationem cæci cùm appropinquaret Hierico, ſubiungens *& ingreſſus*. Perambulabat Hierico. Hierico, ciuitas eſt inter Iordanem & Hieruſalem: quæ tempore Ieſue deſtructa fuit, ſed poſtea reædificata, 3. Reg. 16.

Hiericho ciuitas inter Iordanem & Ieruſalem.

Verſ. 2. Et ecce vir nomine Zachæus. Tam grata eſt Deo conuerſio peccatorum vt mereatur proprio nomine caput Publicanorum nominari. Et hic princeps erat publicanorum. caput erat publicis exactionibus vacantium. Et ipſe diues.

Verſ.3. Et quærebat videre Ieſum quis eſſet: & non poterat præ turba, quia ſtatura puſillus erat.

Verſ.4. Et præcurrens. Deeſt *ante*. Significatur enim quòd tempus præoccupauit antequā à turba impediretur ad conſcendendum in arborem, prius quam Ieſus illac tranſiret. Aſcendit in arborem ſycomorum. pro, *in ſycomoream*. Eſt autem ſycomorus ficus fatua, dicúntque eſſe arborem magnam ſimilem arbori ficuum, quæ profert fructum non ramis ſicut ficus, ſed ex ipſo caudice. Vt videret eum: quia inde. pro, *illac*, erat tranſiturus.

Sycomorus quid?

Verſ. 5. Et cum veniſſet ad locum, ſuſpiciens Ieſus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe feſtinans deſcende, quia hodie in domo tua oportet. neceſſitate fructus quem quæro: non enim deerant Chriſto hoſpitia, ſed ad ſalutem peccatorum efficiendam, oportebat ipſum ſuaui comitate exhibere ſe conuiuam peccatoribus. Me manere.

Verſ.6. Et feſtinans deſcendit, & excepit illum gaudens.

Apud Zachæum hoſpitatur Chriſtus.

Verſ.7. Et cùm viderent omnes, murmurabant. Omnes quidem viderunt Ieſum hoſpitantem apud Zachæum, ſed non omnes murmurauerunt: indefinite enim Euangeliſta dicit quod murmurabant. Dicentes quod ad hominem peccatorem diuertiſſet. pro, *quod apud virum peccatorem ingreſſus eſſet ad diuertendum*. Hæc verba murmuris manifeſtant qui fuerint murmurantes: illi ſcilicet qui profitebantur ſe iuſtos, quales erant Phariſæi: peccatores enim gaudebant (non murmurabant) videntes Ieſum hoſpitari apud peccatorem.

Inde Phariſæorum murmur.

Verſ.8. Stans autem Zachæus, dixit ad Ieſum. Inter prandendum ſtetit Zachæus profitens publicè ſe pœnitentem. Ecce dimidium bonorum meorum Domine. Eleemoſynis commiſſa peccata interno Spiritus ſancti conſilio redimit. Do pauperibus. Non dicit *dabo*: quia in promptu erat vt daret. Et ſi quid aliquē defraudaui, reddo quadruplum. Perfecta forma ſatisfactionis, eſt reſtituere male ablata, non ſimpla, ſed quadrupla (ad ſatisfaciendum damnis quæ potuerunt incurrere damno affecti) & de proprio eleemoſynis redimere peccata. Ex quibus Zachæi verbis apparet quòd non

Zachæus nõ erat diues ex male partis. male acquiſitus erat diues: aſſerendo enim ſe dimidium bonorum propriorum daturum eleemoſynaliter, & ſubdubio ponendo fraudem quam etiam in quadruplo reſtituit, manifeſtat ſe non ex male partis diuitem eſſe.

Verſ. 9. Ait Ieſus ad eum, quia hodie ſalus huic domui facta eſt. Ecce fructus propter quem oportuit diuertere ad domum Zachæi. Manifeſtat his verbis Ieſus veram & ex corde eſſe pœnitentiam Zachæi: quã publice profeſſus eſt, qui officio publice infami vacabat. Domui huic facta eſt. Non demonſtratur ædificium, ſed familia Zachæi. Et ſignificatur facta ſalus non ſoli Zachæo, ſed familiæ eius. Sciebat enim Ieſus fructum ſecutum in cordibus familiæ. Et dixit hoc ad manifeſtandum magnitudinem fructus ſuę diuerſionis ad domum Zachæi. Eo quod & ipſe filius ſit Abrahæ. Hinc apparet Zachæum, quamuis princeps fuerit Publicanorum, fuiſſe genere Iſraelitam: alioquin non dixiſſet Dominus: *eo quod ipſe filius ſit Abrahæ*, aſſerens originem Zachæi pro confutatione murmurantium quòd apud virum peccatorem hoſpitatus eſſet. Reſpondet enim quòd ad ſalutem filij Abrahæ hoſpitatus eſt: vt & dignitas generis & promiſſio ſalutis facta Abrahæ reſponderent murmuri Phariſæorum. Nec minuitur vis reſponſionis huius ſi legatur (vt legi etiam poteſt) in fœminino genere, *eo quod & ipſa filia ſit Abrahæ*: quoniam ſignificatur non ſolus Zachæus ſed tota familia filij Abrahæ ſecundùm carnis originem.

Verſ. 10. Venit enim filius hominis quærere & ſaluum facere quod perierat. Ex parte Zachæi reſpondet Ieſus murmuri, citans filiationem Abrahæ: ex parte verò ſui Ieſu reſpondet, citans proprium officium: quia ad hoc venit filius hominis vt ſaluet & quærat quod perierat humanum genus, & perſonali conuerſatione quod perierat Iſraelitarum filiorum Abrahæ.

Verſ. 11. Hæc illis audientibus, adjiciens dixit parabolam. Deſcribitur ſubiuncta parabola de dilato ſeu de differendo regno: dicta publice vt poſt Chriſti reſurrectionem memores Zachæus & alij huius parabolæ credant Apoſtolis prædicantibus futurum regnum Dei, nec putent propter Chriſti mortem euanuiſſe prædicationem & promiſſionem Chriſti de regno Dei. Et quòd eſſet prope Hieruſalẽ, & quia exiſtimarẽt quòd cõfeſtim regnũ Dei manifeſtaretur.

Quò tendit ſequens parabola. Ne ambigui quæreremus quorſum tendit ſubiuncta parabola, declarat Euangeliſta quò tendit, ſcilicet ad tollendam falſam exiſtimationem, quam habebant diſcipuli de manifeſtatione regni Dei quantùm ad tempus: putabant enim quòd ſtatim poſt illum in Hieruſalem aſcenſum, manifeſtandum eſſet regnum Dei: hoc eſt regnum Chriſti: idem eſt enim regnum Dei, regnum Chriſti & regnum cœlorum in Euangelio prædicatum. Quod in veritate non manifeſtabitur publice vſque ad ſecundum Chriſti aduentum: & tamen illi (vt dictum eſt) putabant tunc eſſe manifeſtandum Chriſti regnum. Ad hanc itaque erroneam exiſtimationem tollendam explicat Lucas ſubiunctam dici parabolam.

Verſ. 12. Dixit ergo. Homo quidam. Ieſus filius Dei verus homo. Nobilis. clarus genere. Et verè clarus, tum paterna origine: quia verus Deus ex vero Deo: tum materna, quia ex regali Dauidis progenie. Abiit. ex hac vita mortali per mortem. In regionem longinquam. hoc eſt, in alteram vitam, quæ longiſſime diſtinguitur ab hac rerum conditione. Accipere ſibi regnum. pro, *vt acciperet ſibi regnum*. Iſtius mortis Chriſti ſignificatur: ad hoc enim mortuus eſt vt acciperet regnum quod iam erat ſuum, ſed non acceperat poſſeſſionem eius, quam regni poſſeſſionem meruit per mortem iuxta quod dicitur, *oportuit pati Chriſtum & ita intrare in gloriam ſuam*. Sibi dicit, non alij, non procuratorio nomine, ſed ſibiipſi. *Regnum* demum dicit, ad differentiam regni ſanctorum qui hinc tranſeunt ad proprium beatitudinem. Chriſtus enim ad hoc tranſiit vt regnaret ſuper vniuerſum, verus rex totius vniuerſi. Et reuerti. pro, *& reuerteretur*. ſenſibiliter ad hunc mundum, ad vniuerſos mundi huius homines. Quæ reuerſio erit in ſecundo aduentu.

Verſ. 13. Vocatis autem decem. hoc eſt, vniuerſis. Quia enim denarius numerus ſecundùm conſuetudinem numerandi omnes numeros continet, & ipſo quicquid ſuperadditur menſuratur, ideo per decem vniuerſa ſignificantur. Seruis ſuis, dedit eis decem mnas. *Mna*, Græca dictio eſt quæ Latinè dicitur mina: ſignificans pondus 12. vnciarum & dimidiæ centum drachmis appenditur. Et ſimiliter intellige per decem minas vniuerſa dona quæ Ieſus diſtribuit Eccleſiæ ſuæ. *Mna ſignificat pondus 12. vnciarum & dimidia.* Et ait ad illos: Negotiamini. Finis donorum Chriſti non eſt vt habeamus illa otioſa: ſed vt negotiemur, vt vtamur ad lucrum, ad augmentum, proculdubio ſpirituale. Dũ venio. pro, *donec venio*, ſeu *veniam*. Anceps ſiquidem eſt Græca dictio ad vtrumque tempus. Totum tempus vſque ad ſecundum Chriſti aduentum tempus negotiationis eſt, tempus meriti eſt. Et hinc habes quòd ſecundus Chriſti aduentus terminum imponit ſtatui meritorio: ita quòd homines illi viui in hoc mundo, adueniente Chriſto, non poterunt mereri aut demereri amplius: ſed aduentus Chriſti terminum imponit vitæ illis ſicut mors nobis.

Verſ. 14. Ciues autem eius. Iudæi ſub eadem lege Moyſi viuentes, & in vno, eodémque templo communicantes, ab eodem patre (Iacob) deſcendentes, & in eadem patria cohabitantes, *ciues eius* dicuntur, propter has ciuium conditiones. Oderant eum. Et verè oderunt eum vſque ad crucis mortem incluſiuè. Vnde & ipſe alibi dicit: *nunc autem viderunt & oderunt me & patrem meum*. Et miſerunt legationem poſt illum. Legatio hæc poſt mortem Chriſti miſſa à Iudæis, perſecutio eſt Chriſtianæ fidei facta à Iudæis. Dicentes, nolumus hunc regnare ſuper nos. Ecce quò tendit perſecutio, nolumus Ieſum Nazarenum in Meſſiam. Significantiúſque dicitur *nolumus*, quoniam voluntate non ratione primates Iudæorum perſecuti ſunt fidem Chriſtianam, renuerunt recognoſcere Ieſum in Meſſiam.

Verſ. 15. Et factum eſt vt rediret accepto regno. Incepit accipere regnum in reſurrectione ſua, quando dixit, *data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra*, accepit poſſeſſionem cæli in Aſcẽſione ſua: accipiet poſſeſſionem terræ in ſecundo aduentu: qui hîc appellatur reditus pro regno: quia redibit iam rex in gloria regia abſque vlla contradictione. Et iuſſit vocari. Deeſt, *ad ſe*. Iuſſa vocatio, miſſio eſt Angelorum ad congregandũ homines ad iudicium. Seruos. Deeſt, *illos*, quibus dederat pecuniam: vt ſciret. hoc eſt, vt ſciri faceret: ipſe enim Ieſus præſcit iſta: ſed ad ſimilitudinem quærentis ſcire deſcribitur quãtùm

ad

ad effectum: hoc eſt, manifeſtationem: vt manifeſtet enim, iubebit vocari ſeruos ſuos. Quantùm quiſque, pro, *quis quid*, negociatus eſſet.

Parabola hæc decem mnarum nõ eſt eadẽ quæ quinque talentorũ apud Matthæum.

Verſ. 16. Venit autem primus, dicens: Domine, mna tua decem mnas acquiſiuit. Non dicit, ego ſuperlucratus ſum decem minas, ſed mina tua acquiſiuit decem minas. Gratiæ Dei attribuit totum lucrum vir ſanctus: iuxta illud Apoſtoli: *Deus autem incrementum dedit.* Hominis ſiquidem eſt rigare aut plantare, & vniuerſaliter operas proprias adhibere: ex diuina autem gratia eſt fructus. Hinc quoque apparet quòd hęc parabola non coincidit in illã quam refert Matthæus 25. cap. de quinque talentis: nã ibi duplicatum lucrum quilibet bonus negotiator retulit: hic autem primus retulit lucrum decuplum, alter verò quintuplum. Et ſignificanter dicitur quòd mina minas acquiſiuit: quia ſpirituale donum non niſi ad ſpiritualia dona multiplicanda tendit: ſenſibilia enim bona vt ſtercora arbitratur.

Verſ. 17. Et ait illi. Euge bone ſerue. Internam lætitiam quam Ieſus habet de profectu electorum interiectione applaudentis ſignificat, adiunctis verbis laudis: vt intelligamus quàm feſtiuè ſuſcipiet Chriſtus electos ſuos. Quia in modico. pro *minimo*. Reſpectiuè ad dona futuræ vitæ, dona etiam ſpiritualia præſentis vitæ minima dicuntur. Fuiſti fidelis, eris. pro, *eſto*, poteſtatem habens ſupra decem ciuitates. Spirituale præmium nobis ignotum ſimilitudine ſenſibilium ſignificatur. Et intendit: eſto in regno meo quemadmodum in mundano regno eſt qui præſidet decem ciuitatibus ex lucro decem librarum: ignotæ enim nobis præeminentiæ cœleſtis patriæ per has ſenſibiles ſignificantur.

Verſ. 18. Et alter venit, dicens: Domine mna tua fecit quinque mnas. Eadem gratia conceſſa priori fecit decem mnas, quæ conceſſa huic alteri fecit quinque mnas: non ex defectu gratiæ aut vtentis, ſed ex conditione hominum apud quos diuerſi ſe exercent; aut etiam ex conditione officiorum quæ diuerſi exercent, maiorem vel minorem fructum diuina gratia efficit: quæ operatur omnia ſuauiter.

Verſ. 19. Et huic ait: & tu eſto ſupra quinque ciuitates.

Verſ. 20. Et alius venit, dicens, Domine ecce mna tua quam habui repoſitam in ſudario.

Verſ. 21. Timui enim te: quia homo auſterus es: tollis quod non poſuiſti, & metis quod non ſeminaſti. Tertius iſte integram refert minam. De quo multa exponenda, vide Matthæum 25. quoniam nulla eſt differentia inter iſtũ tertium apud Lucam referentem minam & illum etiam tertium apud Matthæum referentem talentum: niſi quòd iſte repoſuit minam in ſudario, & ille in foſſa: ſed hæc ad officium puſillanimis relata non differunt.

Verſ. 22. Dicit ei: de ore tuo te iudico ſerue nequam. pro, male. Sciebas quòd ego homo auſterus ſum, tollens quod non poſui, & metens quod non ſeminaui,

Verſ. 23. Et quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, & ego veniens cum vſuris. pro, vſura. vtique exegiſſem illud? pro, *illam*, ſcilicet pecuniam.

Verſ. 24. Et aſtantibus dixit: auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet.

Verſ. 25. Et dixerunt ei: Domine habet decem mnas.

Verſ. 26. Dico enim vobis quia omni habenti dabitur, & abundabit. Superfluit *& abundabit*. ab eo autem qui non habet, & quod habet, auferetur ab eo.

Verſ. 27. Veruntamen. pro, *quin*, inimicos meos illos qui noluerunt me regnare ſuper ſe. Non ſolùm in ſecundo ſuo aduentu reddet præmia iuſtis & pœnas negligentibus, ſed etiã acriùs puniet inimicos Iudæos qui perſecuti fuerunt Chriſtianã fidem: ad hoc enim ſignificandum meminit eorum in ſpecie: & corã ſe iugulari iubet proculdubio æterna morte, quæ nunquam finitur. Adducite huc & interficite. pro, *iugulate*. Species enim occiſionis ſignificatur ex membro vitali, hoc eſt, iugulo: vt ſupplicium expeditum ſignificetur. Ante me. Plenitudo vindictæ humano more ſignificatur, quantùm ad parabolam ſpectat: quantùm verò ad rem, maior Iudæorum confuſio & ſumma Chriſti felicitas coram ſe habentis etiam ſupplicia hoſtium ſignificatur.

Verſ. 28. Et his dictis, præcedebat deſcendens Hieroſolymam. Quod parabolà dixerat facto adimplet: dum præcedens deſcribitur, ſponte iens ante alios ad locum paſſionis, ad ſubeundam mortem in Hieruſalem.

Quod in parabola dixerat Chriſtus, facto implet.

Verſ. 29. Et factum eſt cùm appropinquaſſet ad Bethphage & Bethaniam. Bethania, caſtellum eſt quindecim ſtadiis diſtans à Hieruſalem: Bethphage autem vicus propinquior Hieruſalem. Meminit autem vtriuſque: quia in Bethania dormierat nocte illã, cuius die artificiali ſequente ad Bethphage venit, & inde miſit pro aſino. Ad montem qui vocatur Oliueti pro, *oliuarum*: ad radicem enim ſeu latus montis Oliueti eſt Bethphage Miſit duos diſcipulos ſuos,

Verſ. 30. Dicens: Ite in caſtellum quod contra vos eſt. hoc eſt, quod è regione veſtri eſt: monſtrabat enim caſtellum illud è regione, ad differentiam aliorum caſtellorum. In quod introeuntes, inuenietis pullum aſinæ alligatum cui, pro, *in quo*, nemo vnquam hominum ſedit, ſoluite illum & adducite.

Verſ. 31. Et ſi quis vos interrogauerit quare ſoluitis, ſic dicetis ei, quia Dominus operam eius deſiderat. pro, *eo opus habet*.

Mittit Chriſtus pro aſino.

Verſ. 32. Abierunt autem qui miſſi erant: & inuenerunt ſicut dixit illis ſtantem pullum. Superfluit *ſtantem pullum*.

Verſ. 33. Soluentibus autem illis pullum, dixerunt domini eius ad illos. Hinc patet fabellam eſſe quòd erat aſina communis: ſicut etiam fabella eſt quòd erat aſina Hieruſalem: oppidulum enim innominatum eſt. Quid ſoluitis pullum?

Verſ. 34. At illi dixerunt: quia Dominus eum neceſſarium habet. pro, *eo opus habet*.

Verſ. 35. Et duxerunt illum ad Ieſum. Et iactantes veſtimenta ſua ſuper pullum, impoſuerunt Ieſum.

Verſ. 36. Eunte autem illo, ſubſternebant veſtimenta ſua in via.

Verſ. 37. Et cùm appropinquaret iam ad deſcenſum montis Oliueti, cœperunt omnes turbæ deſcendentium. pro, *omnis multitudo diſcipulorum*. Et nomine *diſcipulorum* intelligendi videntur non ſolùm duodecim & ſeptuaginta, ſed etiã alij multi adhærentes doctrinę Ieſu. Gaudẽtes laudare Deum voce magna

Acclamatio-nes Christo factæ.

ſuper omnibus quas viderant virtutibus. Diſcipuli enim innumera viderant miracula patrata à Ieſu, voces extollunt occaſione tot viſorum miraculorum: quamuis turba quæ venit obuiam, mota fuerit occaſione reſuſcitationis Lazari.

Verſ. 38. Dicentes: Benedictus qui venit rex. Meſſias acclamatur. Et hinc læſæ maieſtatis poſtea habitus eſt reus. Acclamant autem regem à Spiritu ſancto moti, ad conteſtandum publicè impleri tunc prophetiam Zachariæ prophetæ: *Ecce rex tuus venit tibi manſuetus ſedens ſuper aſinam.* In nomine Domini: pax in cœlo. hoc eſt, redditur per hunc regem pax inter cœlum & mundum: fuerat enim tantum bellum vt nullus quantumcunque iuſtus admiſſus ſit in cœlum: ſed rex iſte pacem cœleſtem effecit aduentu ſuo. Et gloria in excelſis. pro, *altiſſimis*, in ſupremis. Quem etiam Angeli in natiuitate cecinerunt.

Verſ. 39. Et quidam Phariſæorum de turbis, pro, *de turba*. Phariſæi iſti de turba quæ venit obuiam, videntur fuiſſe. Dixerunt ad illum: magiſter increpa diſcipulos tuos. Aut inuidentes gloriæ, aut inexcuſabilē reddere Ieſum volentes ſi non increparet diſcipulos, dicunt hoc Phariſæi.

Monitū Phariſæorum.

Verſ. 40. Quibus ipſe ait: dico vobis quia ſi hi tacuerint, lapides clamabunt. Sciebat Ieſus tempus illud definitum eſſe à diuina prouidentia ad conteſtandum publice & acclamandum ipſum eſſe Meſſiam, & oportere impleri diuinam prædeſtinationem: & propterea dixit conditionalem. *ſi iſti tacuerint lapides clamabunt*, dicendo quæ iſti dicunt, ad adimplendam diuinam prædeſtinationem, Et verè ſi oportuiſſet ad adimplendam diuinam prædeſtinationem, lapides clamaſſent. Et dixit hoc vt intelligerent impoſſibile eſſe vt iſti taceant.

Flet Chriſtus ſuper Ieruſalem.

Verſ. 41. Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit ſuper illam. Vide Phariſæe, quam charam habeat Ieſus huiuſmodi gloriam. Inter tot honores ſedens ſuper aſinum flet: non extollitur, non magnificat honores qui fletum non continet compaſſionis. Dicens:

Verſ. 42. Quia ſi cognouiſſes & tu. Duplex eſt verborum horum ſenſus. Alter eſt: ſi cognouiſſes mala tibi superuentura, fleres. ſupple quæ modò frueris bonis quæ ſunt ad pacem tuam: bonis temporalibus. Alter ſenſus eſt: ſi cognouiſſes quæ ad pacem tuam (hoc eſt, mea geſta, meum aduentum, mea bona quæ ſunt ad tuam veram pacem (quæ modò ſunt abſcondita ab oculis tuis internis. Et iuxta hunc ſenſum oportet punctare literam ſic. *Quia*. Refertur hoc *quia* ad fletum: reddendo enim rationem fletus, inchoat à *quia*. Quod autem ſubdit, *ſi cognouiſſes*, concupiſcentis eſt: *& tu*, ad emphaſim ſpectat coniunctio *&*, ſignificans locum ab ipſa ciuitate electa à Deo ad diuinum cultum. Et quidem in hac die tua. Altera eſt emphaſis tangens alterum locum ex tempore illius diei quo ipſe iuxta Zachariæ vaticinium apertè manifeſtabatur Hieroſolymitanis Meſſias. Ita quòd intendit: vtinam cognouiſſes & tu electa ciuitas & in hac die tua, tibi quidem peculiariter directa à propheta Zacharia. Deinde ſubiunguntur cognoſcenda, dicendo: Quæ ad pacem tibi, pro, *tuam*. nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis. Vtinam cognouiſſes mea, quæ quidem ad pacem tuam veram directa ſunt: ſed nunc abſcondita ſunt hæc mea, quæ ſunt ad pacem tuam ab oculis tuis internis.

Euerſionem Ieruſalem flens prædicit Chriſtus

Verſ. 43. Quia venient dies in te. Ad fletum etiam refertur hoc ſecundū *quia*: rationem enim fletus prius aſsignauit ex concupiſcentia noti[illegible] quâ carebat & indigebat electa Dei ciuitas in die illa: modò autem eiuſdem fletus alteram rationem reddit ex excidio Hieroſolymitano, quod præuidet & prædicit futurum à Romanis ob culpam dictæ cæcitatis. Et à tempore inchoat proximo, deſcribendo illud non per annos ſed per dies. Et circumdabunt te inimici tui vallo. Obſidio prædicitur futura conſtruendo vallum circumcirca. Et circumdabunt te. Multitudo exercitus tanta deſcribitur vt ſufficiat ad circumdandam ciuitatem: ita quòd non ſolùm vallum, ſed exercitus circumcirca futurus deſcribitur. Et coanguſtabunt te vndique. Primus effectus, reſtrictionis vndique deſcribitur ex vtraque præmiſſa circumdatione. Quanta autem fuerit anguſtia, à Ioſepho & Egeſippo deſcribitur.

Verſ. 44. Et ad terram. pro, *ſolum*, proſternent te & filios tuos qui in te ſunt. Ex eo quòd homines quoque proſternendos ad ſolum dicit, metaphotica monſtratur locutio: nam de materiali ædificio ſubiungetur. Hæc verò verba ſignificant omnimodam & Reipub. & ſingulorum deſtructionem à ſimilitudine deiectionis vſque ad fundamentum. Et non relinquent in te lapidem ſuper lapidem. Hoc directè prædicitur de deſtructione corporeorum ædificiorum. Et quòd non cognoueris tempus viſitationis tuæ. Cauſa tantæ pœnæ ſignificatur culpa cæcitatis quâ non cognouit tempus hoc, quo Ieſus illam viſitauit perſonaliter cum tot euidentibus & claris teſtimoniis quòd ipſe eſſet Meſſias.

Cæcitas cauſa excidij Ieroſolymitani.

Verſ. 45. Et ingreſſus in templum. Non pergit ad plateam ſed ad templum. Cœpit eiicere vendentes. deeſt, *in ipſo*, & ementes. Vide hæc & reliqua ſpectantia ad hunc diem Palmarum, ſcripta Matthæi vigeſimoprimo.

Verſ. 46. Dicens illis: Scriptum eſt quia domus mea, domus orationis eſt: vos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.

Verſ. 47. Et erat docens quotidie in tēplo. A die dominico quo ingreſſus eſt Hieruſalem cum tanto honore, vſque ad feriam ſextam quâ comprehenſus & occiſus eſt, erat quotidie docens in templo.

Tria genera maiorū contra Ieſum.

Principes Sacerdotum, & Scribæ, & Principes. pro, *primores*, plebis. Tria genera maiorum deſcribuntur: capita ſcilicet Sacerdotum, & doctores, & capita plebis. Quærebant illum perdere. Non ſolum odio habebant, ſed operam dabant ſtudioſam ad hoc vt occiderent Ieſum.

Verſ. 48. Et non inueniebant quid facerent illi. Non ex defectu voluntatis & ſtudij, ſed quia non inueniebant quod poſſent illi inferre, omittebant illius occiſionem. Omnis enim populus ſuſpenſus erat. pro, *pendebat*, audiens illum. velut inhians erat audiendo Chriſtum docentem. Magna deuotio populi ad doctrinam Ieſu, ratio redditur quare non inueniebant primates quid mali facerent Ieſu: quia contra populum non audebant facere.

CAPVT

CAPVT XX.

Verſ. 1. ET factum eſt in vna dierum, deeſt, *illorum*. Explicatur enim quod fuit poſt aduentum honorabilem in Hieruſalem. Docente illo populum in templo & euangelizante, conuenerunt, pro, *adfuerunt* principes Sacerdotum, & Scribæ cum ſenioribus.

Verſ. 2. Et aiunt: præteritum eſt, ad illum, dicentes: Dic nobis in qua poteſtate hæc facis, aut quis eſt qui dedit tibi hanc poteſtatem?

Verſ. 3. Reſpondens autem Ieſus, dixit ad illos: Interrogabo vos & ego vnum verbum: reſpondete, pro, *dicite*, mihi.

Interrogant Ieſum Principes in qua poteſtate hæc facias.

Verſ. 4. Baptiſmus Ioannis, de cœlo erat an ex hominibus?

Verſ. 5. At illi cogitabant intra ſe, dicentes: quia ſi dixerimus de cœlo, dicet, quare ergo non credidiſtis illi?

Verſ. 6. Si autem dixerimus ex hominibus, plebs vniuerſa lapidabit nos. Certi ſunt enim, pro, *perſuaſa eſt enim*. Ioannem prophetam eſſe. Verba hæc ſunt Scribarum & Primatum ſcientium quòd plebs perſuaſa iam eſt ad credendum Ioannem Baptiſtam eſſe Prophetam. De hac aggreſſione principum & reſponſione Ieſu, tractatum eſt diffusè Matthæi vigeſimoprimo, vide ibi expoſitionem horum omnium. Vbi etiam vide expoſita circa ſequentem parabolam: quoniam eadem eſt apud Matthæum ibi, & apud Lucam hîc. Paucula tamen verba quæ hic adiunguntur, explicabimus

Verſ. 7. Et reſponderunt ſe neſcire vnde eſſet.

Verſ. 8. Et Ieſus ait illis: neque ego dico vobis in qua poteſtate hæc facio.

Verſ. 9 Cœpit autem dicere ad plebē parabolam hanc: Homo quidam plantauit vineā, & locauit eam colonis: & ipſe peregrè fuit multis temporibus. Apud Matthæum deſcribitur *peregre*: hic adiungitur *multis temporibus*. Deus enim multis temporibus à tempore plantatæ vineæ domus Iſrael, velut peregrè fuit quouſque Verbum caro factum eſt. Alienus ſiquidem omnino & naturâ & perſonâ fuit: ſed cùm Verbum caro factum eſt, iunctus nobis eſt in perſona, quoniam vna eadémque perſona ex tunc eſt Dei & hominis.

Verſ. 10. Et in tempore illo miſit ad cultores ſeruum, vt de fructu vineæ darent illi: Qui cæſum dimiſerunt eum inanem.

Verſ. 11. Et addidit alterum ſeruum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes & afficientes contumeliâ, dimiſerunt inanem.

Verſ. 12. Et addidit tertium mittere. Qui & illum vulnerantes, eiecerunt. Tribus ſeruis perfectus numerus prophetarum & bonorum paſtorum ad populum Iſrael ante Chriſtum miſſorum, aptiſſimè deſcribitur: quoniam ternarius numerus eſt perfectionis, conſtans ex principio, medio & fine.

Numerus ternarius eſt perfectionis: conſtat enim ex principio, medio, & fine.

Verſ. 13. Dixit autem Dominus vineæ, quid faciam? Mittam filium meum dilectum: forſitan cùm hunc viderint, verebuntur.

Verſ. 14. Quem cum vidiſſent coloni, cogitauerunt intra ſe, dicentes: Hic eſt hæres, occidamus, deeſt, *venite*. Legendum eſt *venite occidamus* illū vt noſtra fiat hæreditas.

Verſ. 15 Et eiectum illum extra vineam occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ?

Verſ. 16. Veniet & perdet colonos iſtos: & dabit vineam alijs. Quo audito, Apud Matthæum auditores dixerunt auditam ſententiam de perditione colonorum: hîc autem Ieſus deſcribitur dicens illam ſententiam: quæ fuit ab auditoribus dicta à Ieſu approbata. & Matthæus primum, Lucas ſecundum refert. Dixerunt illi. Scribæ & alij qui aderant contra Ieſum. Abſit. Horrendum eſt tantam pœnam.

Verſ. 17. Ille autem aſpiciens eos, ait: Quid eſt ergo hoc quod ſcriptum eſt: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.

Verſ. 18. Omnis qui ceciderit ſuper illum lapidem, conquaſſabitur: ſuper quem, pro, *quemcunque*, autem ceciderit, comminuet illum.

Verſ. 19. Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ mittere in illum manus hora illa: & timuerunt populum. Cognouerunt enim quòd ad ad ipſos dixerit ſimilitudinem hanc.

Verſ. 20. Et obſeruantes miſerunt inſidiatores qui ſe iuſtos, deeſt, *eſſe*, ſimularent: vt caperent eum in ſermone. pro, *vt caperent eius ſermonem*. Hiſtoria hæc recitatur à Matthæo cap. 22 & ibi expoſitam vide. Et traderent illum principatui & poteſtati præſidis. Hanc clauſulam adiecit Lucas ſupra Matthæum quòd ideo miſerunt diſcipulos ſuos cum Herodianis, vt cauſam haberent tradendi Ieſum puniendum à curia præſidis, Pilati ſcilicet qui Cæſaris nomine præſidebat Iudææ. Ideo enim cauſam contra Cæſarem proponunt.

Principes ſacerdotum & Scribæ inſidiatores mittunt ad Ieſū.

Verſ. 21. Et interrogauerunt eum, dicentes: Magiſter ſcimus quia rectè dicis & doces: & non accipis perſonam, ſed viam Dei in veritate doces.

Verſ. 22. Licet nobis tributum dare Cæſari, an non?

Verſ. 23. Conſiderans autem dolum, pro, *aſtutiam*, illorū, dixit ad eos: quid me tētatis?

Verſ. 24. Oſtendite mihi denarium: Cuius habet imaginem & inſcriptionem: Reſpondentes dixerunt: Cæſaris.

Verſ. 25. Et ait illis: Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris Cæſari: & quæ ſunt Dei Deo.

Verſ. 26. Et non potuerunt verbum eius reprehendere, coram plebe: & mirati in reſponſo eius, tacuerunt.

Verſ. 27. Acceſſerunt autem quidam Sadducæorum qui negant eſſe reſurrectionem, pro, *qui contradicendo dicunt reſurrectionem non eſſe*. Hæc quoque Sadducæorum quæſtio, cum Domini reſponſione & doctrina ſcripta & expoſita eſt Matthæi vigeſimoſecundo. Vide ibi. Et interrogauerunt eum.

Verſ. 28. Dicentes: Magiſter, Moyſes ſcripſit nobis: ſi frater alicuius mortuus fuerit habens vxorem, & hic ſine liberis fuerit, deeſt, *mortuus*, vt accipiat eam frater eius vxorem, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo.

Quæſtio Sadducæorum.

Verſ. 29. Septem ergo fratres erant: &

primus accepit vxorem & mortuus eſt ſine filiis.

Verſ. 30. Et ſequens, pro, *ſecundus*, accepit illam & ipſe mortuus eſt ſine filio.

Verſ. 31. Et tertius accepit illam ſimiliter & omnes ſeptem. Supple, *omnes*, & non reliquerunt ſemen, pro, *liberos*, & mortui ſunt.

Verſ. 32. Nouiſſime omnium mortua eſt & mulier.

Verſ. 33. In reſurrectione ergo cuius eorum erit vxor? ſiquidem ſeptem habuerunt eam vxorem.

Verſ. 34. Et ait illis Ieſus. Filij huius ſæculi nubunt, pro, *ducunt vxores*, & traduntur ad nuptias, pro, *dantur nuptui*.

Verſ. 35. Illi verò qui digni habebuntur ſæculo illo & reſurrectione ex mortuis, neque nubent neque ducent vxores, pro, *neque ducent vxores neque dantur nuptui*.

Verſ. 36. Neque enim vltra mori poterunt, pro, *poſſunt*. Æquales enim Angelis ſunt: & filij ſunt Dei. Non ſolùm pares Angelis, quod Matthæus explicauit, ſed etiam filios Dei Lucas explicat propter conſortium diuinæ naturæ communicatæ beatis. Sunt enim aſſecuti in Deiformitatem ſupra omnem participatam & participabilem naturaliter Dei ſimilitudinem, eleuantur ſiquidem ad diuinam ſimilitudinem diuini ordinis: hoc eſt, incommunicabilis naturaliter. Et propterea filij Dei, eiuſdem cum Deo naturæ dicuntur, eiuſdem ſiquidem naturæ ſunt filij cuius eſt pater.

Beati in cælis ſunt filij Dei: Quo modo?

Cum ſint filij reſurrectionis. Apponuntur hæc ad reddendam rationem quare non erunt nuptiæ: & è regione diſtinguit filios reſurrectionis à filiis huius ſæculi, à quibus inchoauerat dicendo, *filij huius ſæculi ducunt vxores*. Et intendit quia non ſunt filij huius ſæculi, quia non ſunt filij primæuæ generationis quâ generantur homines ad vitam animalem: hoc eſt indigentem alimento: nuptiæ enim ſequuntur alimentum, generatiua ſiquidem pars alimento vtitur. Vnde & primi parentes quamuis in ſtatu innocentiæ, quia tamen erant filij huius ſæculi, quia ad animalem vitam producti erant: quod eſt eſſe filios primæ generationis: quoniam prius eſt animale quàm ſit ſpirituale vt dicitur 1. ad Corinth. 15. à nuptiis non fuerunt exempti: ſed dictum eſt eis, *Creſcite & multiplicamini*. Sed ſunt filij reſurrectionis: quæ (vt ipſum aſtruit nomen regeneratio eſt non ad animalem vitam, ſed ſpiritualem: hoc eſt, ad vitam non indigentem alimento: & conſequenter exemptam à nuptiis.

Verſ. 37. Quia verò reſurgent mortui, & Moyſes oſtendit ſecus rubum: ſicut dicit Dominum, Deum Abraham & Deum Iſaac & Deum Iacob.

Verſ. 38. Deus autem non eſt mortuorum, ſed viuorum, omnes enim viuunt ei. Hoc eſt quantumcunque homines ſint mortui nobis, & ſint mortui corpore, omnes tamen viuunt ſecundum animam, non nobis nec cadaueribus, ſed Deo ſcilicet qui ſpiritus eſt. Ac ſi apertius diceret, quòd omnes homines mortui viuunt ſecundum ſpiritum: & propterea Deus qui ſpiritus eſt, dicitur Deus eorum, non mortuorum, ſed viuorum.

Omnes Deo viuunt.

Verſ. 39. Reſpondentes autem quidam Scribarum dixerunt ei. Magiſter bene dixiſti.

Verſ. 40. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.

Verſ. 41. Dixit autem ad illos Ieſus. Plura ex his vt Matthæus explicat habentur vigeſimo ſecundo. Vbi etiam hæc vide expoſita, ne eadem repetamus. Quomodo dicunt Chriſtum filium eſſe Dauid:

Verſ. 42. Et ipſe Dauid dicit in libro Pſalmorum. Dixit Dominus Domino meo: ſede à dextris meis.

Verſ. 43. Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum?

Verſ. 44. Dauid ergo dominum illum vocat: & quomodo filius eius eſt?

Verſ. 45. Audiente autem omni populo dixit diſcipulis ſuis:

Verſ. 46. Attendite, pro, *cauete*, à Scribis qui volunt ambulare in ſtolis, hoc eſt, veſtibus demiſſis vſque ad talos. Reliqua expoſita vide Matthæi vigeſimotertio, quæ etiam habentur Marci duodecimo. Et amant ſalutationes in foro, pro, *foris*, & primas cathedras in ſynagogis, & primos diſcubitus in conuiuiis.

Verſ. 47. Qui deuorant domos viduarum, ſimulantes longam orationem, pro, *& prætextu prolixæ orationis*. Hi accipient damnationem maiorem, pro, *abundantius iudicium*, ſubaudi ad puniendum eos.

CAPVT XXI.

Reſpiciens autem vidit. Ex induſtria ſpectans deſcribitur, non enim curioſè ſed propter ſubſequentem doctrinam tradendam, eos qui mittebant munera ſua in gazophylacium diuites. Gazophylacium, eſt dictio compoſita ex Perſica & Græca dictione, capſam ſignificans in qua conduntur opes. VERS. 1

Gazophylacium quid.

Verſ. 2. Vidit autem & quamdam viduam pauperculam mittentem illuc æra minuta duo.

Verſ. 3. Et dixit, verè dico vobis quia vidua hæc pauper plus quàm omnes miſit.

Verſ. 4. Nam omnes hi ex abundanti ſibi miſerunt in munera Dei: hæc autem ex eo quod deeſt illi, pro, *ex penuria ſua*, omnem victum ſuum, pro, *ſubſtantiam* & ſuperfluit, *ſuum* quàm habuit miſit. Hiſtoria huius viduæ expoſita eſt Marci duodecimo. Vbi eadem ferè verba habentur: vide ibi.

Verſ. 5. Et quibuſdam dicentibus de templo. Diſcipuli ſignificantur: vt Matthæus & Marcus explicant. Quod bonis lapidibus & donis ornatum eſſet. Lapides, partes ſunt ædificij: dona autem ornamenta applicata ſeu appenſa, aurea, argentea & gemmata: quæ in columnis ſeu parietibus aut potiùs in facie & atriis templi quæ appellatur templum, erant ſuſpenſa iuxta illud primi Machabæorum quarto: *Ornauerunt faciem templi coronis aureis*. Hæc enim coram populo palam erant: ipſum autem templum ſolis ſacerdotibus patebat. Dixit.

Templum ſecundum ornamentum dona. *1. Machab. 4. 57.*

Verſ. 6. Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non deſtruatur.

Verſ. 7.

Verſ. 7. Interrogauerunt autem illum. ſubaudi in monte Oliuarum Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas vt Marcus explicat, dum ſederet in regione templi. Dicentes Præceptor quando, deeſt, *igitur*. Significatur enim interrogaſſe tanquam illata ex auditis. A [illegible] xiſſent dixiſti nobis futura, ſupereſt vt dicas nobis tempus futurorum. Hæc erunt, & quod ſignum cum fieri incipient, pro, *dum hæc futura ſunt*. Duo petunt, tempus & ſignum temporis. Et ex reſponſione Ieſu tam de deſtructione Ieruſalem quàm de aduentu ſuo ſecundo habetur quod numerus pluralis *hæc*, demonſtrat vtraque [illegible] deſtructionem templi & conſummationem: ita quod implicite Lucas pronominibus ſignificauit interrogata quæ Matthæus explicauit cap. vigeſimoquarto.

Triplex Chriſti monitio. *Verſ.* 8. Qui dixit. Reſpõſio in tres diſtinguitur partes. Prima admonitio eſt, tum ne fallantur, tum ne timeant: ne fallantur autem & a falſis prophetis ſeu Chriſtis, & à falſis ſignis. Videte ne ſeducamini, à falſis prophetis ſeu Chriſtis. Multi enim venient. Non vnus tantùm Antichriſtus ſed multi prædicuntur: dum dicitur: In nomine meo, hoc eſt, vſurpantes ſibi nomen meum quod eſt Chriſtus. Dicentes quia ego ſum, ſcilicet Chriſtus. Et tempus appropinquauit: non ſolum dicent: Ego ſum Chriſtus, ſed etiam dicent quod tempus conſummationis ſæculi appropinquauit. Nolite ire, pro, *ne ite*, poſt eos. Priùs monuit ſpectantia ad fidem, *videte ne ſeducamini*: modò monet ſpectantia ad voluntaria opera, dicendo *ne ite poſt eos*.

Verſ. 9. Cùm autem audieritis prælia & ſeditiones. Poſt monitionem ne fallantur ab Antichriſtis adiungit monitionem ne fallantur terrore ſignorum falſorum: præliorum ſcilicet quæ cum externis committuntur, & ſeditionum quæ inteſtina ciuitatum ſcindunt. Nolite terreri exiſtimantes hæc eſſe ſigna conſummationis mundi. Oportet enim primùm hæc fieri. Ex humanorum morum corruptione neceſſitas oritur præliorum & ſeditionum, non ex coactione voluntatum. Primum autem refertur ad tempus conſummationis mundi. Significatur enim quod antequam veniet tempus illud, ex corruptis moribus hominum oportet præcedere & bella & ſeditiones. Sed nondum ſtatim finis. Superfluit, *dum*. Ne intelligeremus poſt bella & ſeditiones ſtatim finem mundi, excludit hunc errorem.

Verſ. 10. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, & regnum aduerſus regnum:

Verſ. 11. Et terræmotus magni erunt per loca, & peſtilentiæ, & fames. Bella, terræmotus, peſtes, fames, terriculamenta & ſigna in aere magna prædicuntur: non eâ ratione vt noua aliqua, aut inſolita denuncientur futura, ſed vt deſcribatur mundus ſolitum curſum habiturus, vt intelligerent Chriſtiani hæc ſpectare ad conſuetum mundi curſum, & non ad ſpecialia ſeu propria ſigna conſummationis mundi. Niſi enim Dominus hoc docuiſſet, quotidie adeſſent prophetantes finem mundi, cùm hæc patimur. Terroréſque, pro, *& terriculamenta*. Significantur non ipſi terrores, ſed ea quæ incutiunt terrorem. De cœlo & ſigna. præpoſterus eſt ordo. Legendum eſt: *Et ſigna de cœlo* magna erunt, qualia ſunt ea quæ apparent in regione aeris: vt trabes igneæ, cometes, & ſimilia.

Bella, terræmotus, peſtes, fames, ſigna in aere &c. ſecundum conſuetum mundi curſum.

Verſ. 12. Sed ante hæc omnia inijcient vobis manus ſuas. Adiungit [illegible] ne fallantur ab Antichriſtis, aut terrore malorum belli, [illegible], &c. [illegible] quæ circa ipſos Apoſtolos [illegible] quoad intellectum [illegible] quoad affectum. Secundum hiſtoriam itaque [illegible] quod ante huiuſmodi prædicta mala [illegible] cœperunt nocere [illegible] in Chriſti diſcipulos: nam [illegible] inieceruntmanus in Apoſtolos: vt patet Act. 4. Et [illegible] runt eos. vt patet Act. 5. Et [illegible] Stephanum, Act. 7.

Perſ[illegible] Chriſtus.

Et perſequentur tradentes in ſynagogas, & cuſtodias trahentes, pro, *cum* [illegible] ad reges & præſides propter nomen meum. In Actibus Apoſtolorum impleta hæc leguntur: in Iacobo occiſo ab Herode, & Petro [illegible] ab eodem, & Paulo ſub Præſide.

Verſ. 13. Continget autem vobis in teſtimonium. Tum mei: *Eritis*, inquit alibi, *mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria, & vſque ad vltimum terræ*. Tum inexcuſabilis infidelitatis illorum coram quibus eritis. Act. 1.

Verſ. 14. Ponite ergo in cordibus veſtris non præmeditari quemadmodum reſpondeatis. pro, *defenſionem*. Superfluit *quemadmodum* vel (vt alij placet) *reſpondeatis*. Conſtat enim Ieſum tollere à diſcipulis ſolicitudinem meditandi defenſiuam reſponſionem cùm ducerentur coram magiſtratibus.

Verſ. 15. Ego enim dabo vobis. Ecce ratio ſecuritatis. Et in hac promiſſione manifeſtat ſe Deum. ſolius enim Dei eſt adimplere hoc promiſſum. Os, gratias ſpectantes ad linguæ officium. Et ſapientiam, quantùm ad ea quæ dicenda ſunt, ſcientiam prudentiam iudicium, ordinem. Cui non poterunt reſiſtere neque contradicere omnes aduerſarij veſtri.

Verſ. 16. Trademini autem à parentibus, & cognatis, & amicis. Dixerat *perſequentur tradentes* declarat modo à quibus tradentur. Et enumerat coniunctiores omnes tum carne, tum amoris vinculo, vt prænoſcant ſe nec in domo propria fore ſecuros; & ſimul intelligant fidem Chriſti ſuſcipiendam quandoque à filio & non à patre; ab vno fratre & non ab altero, & ſic de ſimilibus: & cum hoc non ſuſcipientes illam vertendos in perſecutores veſtros.

Et morte afficient ex vobis. Non ſolùm perſecutiones patiemini, ſed etiam multi veſtrum interficientur: vt intelligant etiam vitam ſe perdituros propter Ieſum.

Verſ. 17. Et eritis odio omnibus, pro, *odio habiti ab omnibus*, propter nomen meum. Non ſignificantur per hoc reliquorum vniuerſi generis humani hominum ſingulorum actualia odia erga Chriſtianos (cùm multi homines ſint qui numquam odium huiuſmodi habuerint in Chriſtianos;) ſed ſignificatur contrarietas profeſſionis Chriſtianæ ad vitam & profeſſionem omnium aliorum, quæ eſt fundamentum odij in alijs erga Chriſtianos. Et nihilominus ſignificatur, quòd odio ſunt habendi ab omni genere hominum: quod experientia teſtata eſt & teſtatur, nam ab omni ſexu, conditione, profeſſione, natione, &c. habiti ſunt odio.

Verſ. 18. Et capillus de capite veſtro non peribit. pro, *non peril*. Securitas omnis [illegible] tatis magis ſignificatur per præſens quàm per futurum: per hoc enim ſignificatur quod nihil

penitus damni ſuſtinebunt, ſed omnia ſeruantur in integrum reſtituendi. Et ad literam non ſolum non nihil corporis, ſed etiam vniuerſa quæ ſunt decoris, in reſurrectione integra erunt.

Verſ. 19. In patientia veſtra. Sumitur hîc patientia pro tolerantia: hoc eſt, pro virtute qua libenter tolerantur mala. Poſſidebitis, pro, *poſſidete*. Præcipit enim non prædicit. Animas veſtras. Eximium documentum poſſidendi, non opes, non regna, ſed (quod maius eſt omnibus) proprium animum virtute patientiæ. Quod ſi non penetras, perſpice ad quæ & quot adducit impatientia: & vel ſic videbis maximam vim tolerantiæ ad hoc vt homo poſſideat ſeipſum. Et hoc quidem in hac vita: nam præter hoc largitur etiam poſſeſſionem animæ in futura vita: perdunt enim proprias animas pro futura vita, qui hîc nolunt mala tolerare pro Chriſto.

Signa deſtructionis Templi Ieroſolymitani.

Verſ. 20. Cùm autẽ videritis. Excluſis falſis ſignis & inſtructis diſcipulis circa ventura eis mala, reſpondet quæſito de tempore deſtructionis tẽpli. Circumdari ab exercitu, pro, *ab exercitibus*. Multitudo enim Romani exercitus (propter diuerſitatem fortè nationum, & copiam æquiualentem multis exercitibus) appellatur *exercitus* in numero plurali. Hieruſalem, tunc ſcitote quia appropinquauit deſolatio eius. Non credatis tunc quòd liberabitur Hieruſalem, ſed ſcitote quòd tunc erit tempus deſolationis eius.

Verſ. 21. Tunc qui in Iudæa ſunt, fugiant ad montes. Incipiente obſidione, qui in regione Iudææ ſunt, non eant in Hieruſalem ſed fugiant ad montes. Et qui in medio eius, ſcilicet, Hieruſalem, diſcedant: & qui in regionibus, & non intrent in eam:

Verſ. 22. Quia dies vltionis ij ſunt, vt impleantur omnia quæ ſcripta ſunt, à prophetis de pœnis Hieruſalem. *Verſ.* 23. Væ autem prægnantibus & nutrientibus, pro, *lactantibus* in illis diebus, tũ quia impedietur fuga vtrarũque: prægnantes enim impediuntur vtero, & lactantes infante. Tum quia tales egent duplici alimentorum quia incumbit eis duplex cura. Erit enim preſſura pro, *vis*, ſeu *neceſſitas*, ſeu (vt aliis placet) *afflictio*. Magna. Violentia enim magna ſignificatur. Super terram. Hieroſolymitanam. Et ira vindicta diuina. Populo huic. Hieroſolymis manenti.

In bello Ieroſolymitano mortui ſunt 1100000. captiui vero 96000.

Verſ. 24 Et cadent in ore, id eſt, acie gladij. Dicit Ioſephus decem centena millia mortuorum tunc fuiſſe. Et captiui ducentur. Ioſephus dicit nonaginta ſex millia captiuorum, in omnes gentes, vt diuina iuſtitia apud omnes nota fiat. Et Hieruſalem calcabitur à Gentibus donec impleatur. Calcanda deſcribitur Hieruſalem ab idololatris donec impleantur tempora idololatrarum. Et verè ſic fuit: quia excluſa idololatria per hoc quòd conuerſæ ſunt Gentes ad fidem Chriſti, deſiit calcari Ieruſalem ab idololatris, habitata à Chriſtianis. Tempora nationum, pro, *Gentium*. Conſtat enim appellatione Gentiũ idololatras intelligi: & tunc impleta eſſe earum tempora cùm ceſſauit idololatria.

Signa conſummationis mundi.

Verſ. 25. Et erunt ſigna. Reſpondet alteri quæſito de tempore & ſigno finis mundi aduentuſque ſui ſecundi. In Sole, & Luna, & ſtellis. Matthæi vigeſimoquarto explicantur iſta: *ſol obſcurabitur, luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo*, quę ibi vide expoſita. Et in terris, pro, *terra* preſſura, pro, *coarctatio*, gentium. Non ſupponit *gens* pro Ethnicis, vt paulo ſuperius: ſed communiter pro hominibus peccatoribus, tam Chriſtianis quàm non Chriſtianis. Præ confuſione, pro, *in perplexitate*, ſonitus maris pro, *reſonantis maris* & fluctuum. Ex quibus colligitur ſignificari, quòd tantus taliſque erit terror reſonantis maris fluctuoſi, quòd homines coarctabunt ſe, perplexi, neſcientes euentum ſeu potius locum quò tendit ſonans mare. Non enim erit mare ſonans, & fluctuans more ſolito verſus vnam plagam, ſic enim non cauſaret perplexitatem: ſed eo ipſo quòd perplexitas deſcribitur, tam anceps erit, vt neſciant ſe homines reſoluere.

Verſ. 26 Areſcentibus hominibus. Exteriùs erit coarctatio: interiùs areſcent. Præ timore. In intellectu perplexitas. in affectu timor. Et expectatione. Non ſignificatur ſpes, ſed mora euentus. Quæ ſuperuenient, pro, *eorum quæ ſuperuenient*, vniuerſo orbi, pro, *orbi terrarum*. Nam virtutes cœlorum mouebuntur, pro, *agitabuntur*. Ad ſimilitudinem eorum quæ apud nos à locis pelluntur ſeu quatiuntur, deſcribitur deordinatio velut confuſio quædam corporalium virtutum cœleſtium in ſuis effectibus: tanquam virtus partis Orientalis agitetur ad Meridiem, & virtus Meridionalis agitetur ad Septentrionem, & è diuerſò. Confuſio itaque effectuum ſignificatur ex irregularitate cœleſtium virtutum. Etſi enim virtutes illæ corporales non mutabunt tunc ſitus ſuos, mutabuntur tamen a regularitate quam nunc habent. Ita quòd ſicut Sol, Luna, & ſtellæ ſubtrahent luces ſuas, ita virtutes corporum cœleſtium ſubtrahent regularitates ſuas: quas totaliter perdent ceſſante motu cœli. Et huiuſmodi regularitatis ſubtractio meritò aſſignatur pro ratione corporalium malorum, quæ in elementis apparebunt: nam regularitate cœleſtium virtutum ſeruatur elementaris ſphæra in diſpoſitione congrua animalibus & vegetabilibus.

Virtutes cælorum quomodo mouebuntur?

Verſ. 27. Et tunc. Tunc ad excluſionem prioris temporis, ac ſi diceretur *poſt hæc*. Non enim ſignificatur aduentus Chriſti, tunc cùm iſta ſigna prædicta apparebunt, ſed poſt hæc. Videbunt, vniuerſi homines. Filium hominis venientem in nube. An vera nubes, an denſa lux quaſi nubes ſit, neſcio: propter hoc quòd in Aſcenſione Domini vera nubes videtur fuiſſe, quæ ſuſcepit ipſum ab oculis eorum. Et ſcriptum eſt; *ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem*. Et rationabile eſt vt ſit vera nubes, ad temperandum fulgorem corporis Chriſti: ad hoc vt clarè videri poſſit ſplendidus & diſcerni ab hominibus, & non ſicut videtur ſol: in quem non poſſunt oculi hominum figi. Cum poteſtate magna. Superfluit, *magna*. Non ſicut primâ vice venit cum ſubiectione. Et in hoc ſignificantur ſigna potentatus, quæ tunc videbuntur ab hominibus. Et maieſtate, pro, *gloria*. Et deeſt, *multa*. Ita quòd *multa* refertur tam ad gloriam quàm ad poteſtatem: apparebit enim in ſtatu multùm glorioſo & multi potentatus.

Chriſtus veniet in nube.

Act. 1.

Verſ. 28. His autem fieri incipientibus. Poſtquam deſcripſit ſigna præcedentia aduentũ eius ſecundum, & ipſum aduentum ſimul cum terroribus peccatorum, confortat diſcipulos, vt cùm inceperint hæc ſigna apparere, non terreantur, non timeant, non coarctentur, non areſcant: ſed Reſpicite, pro, *ſuſcipite*, non oculis corporis ſed mentis. Et leuate capita veſtra,

hoc

hoc eſt, eleuate ſuperiores partes animi veſtri. Ad ſuperna bona monet erigere & cogitationes & affectus tunc cum alij conſtantur & areſcunt. Quoniam appropinquat redemptio veſtra. hoc eſt bonum deſideratæ à vobis libertatis à ſeruitute mortis & corporis, & reliquorum quæ mundi ſunt.

Verſ. 29. Et dixit illis ſimilitudinem. Adiungit parabolam vt memoriæ melius mandetur. Videte. Dictio Græca anceps eſt ad indicatiuum vel imperatiuum, Ficulneam. pro, *ficum*, & omnes arbores.

Verſ. 30. cùm producunt iam ex ſe fructum. pro, *cùm iam proruperint*. Significatur enim ſtatus arborum gemmantium. Scitis quoniam propè. Deeſt, *iam*, eſt æſtas

Verſ. 31. Ita & vos cum videritis hæc fieri, ſcitote quoniam propè eſt regnum Dei. Ad hoc allata eſt ſimilitudo gemmantium arborum, vt ſignificetur relationem ſignorum dictorum ad regnum Dei, manifeſtum in aduentu Chriſti eſſe relationẽ propinquitatis: quemadmodum gemmæ arborum monſtrant propinquam æſtatem. Et aſſimilatur regnum Dei æſtati reſpectu electorum, ratione lucis ac quietis deſideratæ ac delectabilis: vt meritò omnia deſideria eleuare tunc debeant ad cœleſtia regna ab eis deſiderata.

Arborum gemmæ propinquã æſtatem nuntiãt.

Verſ. 32. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. Non ſolùm relationem propinquitatis inter ſigna & aduentum ſuum, ſed coniunctionem aduentus cum generatione hac aſſeuerat. Et demonſtratur generatio electorum iſta, ad excludendam generationem renouandam, quemadmodum renouata fuit tempore Noë poſt diluuium. Ita quòd per hæc verba duo excluduntur: alterum eſt quòd finito electorum numero non remanebit generatio reproborum: alterum eſt quòd finitâ hac generatione terminanda in mundi conflagratione, non ſuccedet alia generatio media vſque ad aduentum Chriſti: ſed completo numero electorum generationis huius, veniet Chriſtus. Et hæc diffuſiùs dicta ſunt Matth. 24.

Duo his verbis excluduntur.

Verſ. 33. Cœlum & terra tranſibunt. Non ſecundùm ſubſtãtiam, non ab eſſe ſuo ſubſtantiali: ſed cœlum à ſtatu motus quem nunc habet, & terra à ſtatu generationis, quo nunc profert vegetabilia. Verba autem mea non tranſibunt. à veracitate ſua, ſed implebuntur omnino.

Cœlum trãſibit à ſtatu motus: Terra à ſtatu generationis.

Verſ. 34. Attendite autem vobis. Electis perfectioribus dixerat, *his fieri incipientibus ſuſpicite & leuate capita veſtra*: modò autem mediocri Chriſtianorum generi dicit; *attendite vobis*. Ne fortè. pro, *nequando*, grauentur. A declinatione mali incipit monitio. Corda veſtra in crapula & ebrietate. Crapula & ebrietas, grauamina corporum ſunt: Ieſus autem monet attendendum eſſe ne corda, ne animæ, grauentur vitiis crapulæ & ebrietatis. Et ad literam adiecit *corda*: quoniam vtrumque ſi ſine vitio fieret, quamuis grauaret corpus, non tamen grauaret cor: vt ſi medicinæ ratio vrgeret ad crapulam aut ebrietatem.

Crapula & ebrietas grauamina corporum & animarum.

Et curis huius vitæ. Non ſolùm prohibemur incurrere deiectionem animi ob crapulam & ebrietatem: ſed etiam ob curas ad procurandum ea quæ ſunt ad victum. Et benè nota nullum tempus eximi: eo quòd dictum eſt *nequando*, ne vnquam grauitatem cordis (hoc eſt, deiectionem animi ad inferiora) incurramus. Et ſuperueniat pro, *ingruat*, in vos. hoc eſt, contra vos. repentina dies illa. Ad literam deſcribitur dies aduentus Chriſti repentinus, inopinatus, incognitus; non creditus pro tunc. Et appellatione *diei illius* intelligo totum tempus aduentus illius ab initio à quo incipient ſigna ſimultanea: hoc eſt, quæ vnico contextu fient cum aduentu ipſius quoniam in initio illorum erit terminus viatorum, & erit ſicut repentina mors: & propterea Dominus monet ne improuiſi reperiamur ſuperueniente die illo.

Dies iudicij repentinus & inopinatus.

Verſ. 35. Tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem omnis terræ. Similitudinem apponit ad ſignificandum diem illum fore repentinum & periculoſum, & affert ſimilitudinem laquei venatorij, qui ex improuiſo repentè ſuperuenit animalibus. Et dixit hæc ne erraremus ex priore parabola gẽmantium arborum monſtrantium æſtatem: ne ſcilicet intelligeremus determinatum tempus (puta trium menſium) inter illa ſigna antecedentia & aduentum Chriſti, quemadmodum determinatum eſt tempus inter gemmãtes arbores & æſtatem: ad tollendum enim hunc erroneum intellectum, dicit quòd ſuperueniet dies ille repentinus tanquam laqueus repentinus, non reſpectu aliquorum ſed reſpectu omnium habitantium in terra.

Verſ. 36. Vigilate itaque, omni tempore orantes. Concludit vigilandum ſimul atque orandum omni tempore hoc eſt congruis orationi & vigiliæ temporibus: præceptum enim affirmatiuum eſt. Vel vigilandum & orandum merito indeſinenter eſſe: ſemper enim vigilat & orat qui perſeuerat in boni operis merito. Vt digni habeamini. pro, *reddamini*, fugere iſta omnia quæ futura ſunt. & ſtare ante filium hominis. Materia petenda in oratione, non, fugere mala & aſſequi bonum, ſed dignum effici fugà mali & aſſecutione boni. Hinc Eccleſia accepit morem orandi *vt digni efficiamur promiſſionibus Chriſti*. Gratia Dei radicanda in nobis petitur, petendo vt digni reddamur. Soli enim illi in quibus firmatur & radicatur diuina gratia, digni ſunt euitatione futurorum malorum, & fixa ac ſtabili præſentia coram Chriſto.

Vigilandum & orandum omni tempore.

Semper vigilat & orat qui in bonis operibus perſeuerat.

Verſ. 37. Erat autem diebus docens in templo. Dixerat ſuperiùs quòd *erat quotidie docens in templo*: aperit modò quo ſenſu intelligendum ſit, ne intelligeres ipſum continuè manſiſſe in templo à die Palmarum. Diſtinguit enim dies à noctibus: dicendo quòd diebus quidem erat in templo docens. Noctibus verò exiens morabatur, pro, *diuerſabatur*, in monte qui vocatur Oliueti. Hinc inſinuatur quòd Bethania vbi Ieſus hoſpitabatur nocte aliquá illarum noctium (vt Marcus dicit) infra ambitum montis Oliueti erat.

Verſ. 38. Et omnis populus manicabat. pro, *manè ibat* ad eum, in templo audire eum. Solicitudo populi ad audiendum illius prædicationem ſummo manè ſignificatur.

CAPVT XXII.

VERS. 1.

Dies azymorum.

APpropinquabat autem dies feſtus azymorum. Septem dies continui erant dies azymorum (hoc eſt, quibus illicitum erat veſci pane fermentato) ſed primus

eorum

eorum erat dies feſtus, hoc eſt dies celebris. Et propterea primi diei ſpecialiter meminit narrando appropinquationem illius. Qui dicitur paſcha. Quamuis tota hebdomada denominaretur Paſcha à primo die, primus tamen dies propriè dicebatur Paſcha. Dictio *paſcha*, non eſt Græca dictio in propoſito: ſed eſt dictio Hebræa corrupta apud Græcos & Latinos, deriuata à *paſach*, quod ſignificat *tranſire*. Ad literam enim à tranſitu Domini occidentis primogenita Ægypti dictum eſt paſcha: vt patet Exod. 12.

Paſchatis Etymon.

Verſ. 2. Et quærebant principes ſacerdotum & Scribæ quomodo eum interficerent. Deliberauerant interficere: ſed modum quærebant quo poſſent illum habere ſeu tradere Præſidi occidendum. Timebant verò. pro, *enim*, plebem. Ratio redditur quare inquirebant modum: quia ſcilicet timebant plebem, ex hoc enim timore quærebant aliquem modum ſecretum à plebe.

Verſ. 3. Intrauit autem Satanas in Iudam. Qui priùs tanquam foris ſtans ſuggerebat Iudæ furta, modò tanquam intus ingreſſus deſcribitur: vtpote aditu ei patente ad animum Iudæ. Coniunctio itaque velut domeſtica inter dæmonem & Iudæ animum, ſignificatur per introitum in ipſum. Qui cognominabatur Scariot. pro. *Iſcariotes*, vnum de duodecim. Deeſt, *numero*. Legendum eſt: *vnum de numero duodecim*.

Satanas intrauit in Iudam.

Verſ. 4. Et abiit & locutus eſt cum principibus ſacerdotum & magiſtratibus. pro, *ducibus*. Significantur ij qui ducebant alios: quorum ſcilicet nutu res gerebantur. Quemadmodum illum traderet eis. Directè Iudas deſideratum offert modum quem quærebant principes, declarando eis ſe proditurum Ieſum. Talis enim modus vltrò oblatus, ſatisfecit deſiderio quærentium modum, & propterea Lucas dicit quòd dixit eis modum quo traderet eum illis, ſcilicet proditoriè.

Verſic. 5. Et gauiſi ſunt. adinuento imò vltrò oblato modo meliori quàm deſiderarent. Et pacti ſunt pecuniam illi dare. firmarunt pretio pacto.

Verſ. 6. Et ſpopondit. Iudas. Et quærebat opportunitatem vt traderet illum. Deeſt, *eis*. Non enim aliud promiſit quàm dare eum in manus eorum. Sine turbis. pro, *ſine turba*. Sic enim conuenerat cum principibus timentibus turbam.

Verſ. 7. Venit autem dies azymorum. Diem quartædecimæ lunæ (qui tunc fuit dies Iouis,) appellat Lucas diem azymorum in qua immolabatur agnus paſchalis: nō quòd in ipſa quartadecima luna immolatio agni fieret aut fermentata eſſent prohibita, ſed quia in veſpera illius diei incipiebat dies azymorū, incipiebat quintadecima luna: & tunc immolabatur paſcha: ita quòd veſpera quartædecimæ lunæ erat initium diei azymorum. Et quia cœna veſpertina computatur cum die quem terminat (quoniam appellatur cœna illius diei) ideo Lucas illum diem Iouis appellauit diem azymorum: intendens ſignificare quòd erat primus dies azymorum ratione cœnæ illius diei. In qua neceſſe erat occidi. pro, *immolari*. paſcha. Appellatur hîc paſchalis agnus *paſcha*, qui immolabatur inchoante die azymorum primo. Ipſe enim eſus agni paſchalis cum tot cerimoniis ſcriptis Exod. 12. immolatio erat in memoriam beneficij recepti nocte illâ, quâ Deus tranſiuit occidendo primogenitos Ægyptiorum, & populus exiit de Ægypto.

In veſpera diei 14. Lunæ incipiebat dies azymorum.

Verſ. 8. Et miſit Petrum & Ioannem, dicens: Euntes parate nobis paſcha vt manducemus. Hinc clarè apparet appellari diem azymorum ratione futuræ cœnæ, quam iubet præparari.

Miſit Chriſtus Petrum & Ioannem ad parandū paſcha.

Verſ. 9. At illi dixerunt: Vbi vis paremus? Non erat licitum comedere paſcha niſi in Hieruſalem, in qua Chriſtus non fuerat illis diebus hoſpitatus: & propterea diſcipuli quærunt vbi parandum eſt paſcha. Ac ſi apertius dixiſſent; hoſpitium non elegiſti in Hieruſalem in qua oportet comedere paſcha, dic ergo locum vbi parandum eſt.

Verſ. 10. Et dixit ad eos: Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ. pro, *lagenam*. Significatur enim teſtea hydria quam lagenam vulgo appellamus. Portans: Sequimini eum in domum in quam intrat.

Verſ. 11. Et dicetis patrifamilias domus: dicit tibi magiſter, vbi eſt diuerſorium vbi paſcha cum diſcipulis meis manducem?

Verſ. 12. Et ipſe oſtendet vobis cœnaculum magnum ſtratum: ibi parate.

Verſ. 13. Euntes autem inuenerunt ſicut dixit illis: & parauerunt paſcha.

Verſ. 14. Et cùm facta eſſet hora. à lege Moyſi ſtatuta: hoc eſt, poſt ſolis occaſum, incipiente alterâ die ab occaſu ſolis diei præcedentis. Diſcubuit. Inter cerimonias legis non erat quòd comederent ſtando: vt patet Exod. 12. Et duodecim Apoſtoli cum eo.

Verſ. 15. Et ait illis, Deſiderio deſideraui. Hebræo more magnitudinem deſiderij ſignificat. Hoc paſcha manducare vobiſcum. Quia hoc paſcha vltimum erat veteris Teſtamenti paſcha, & initium tranſitus ad veritatem figuratam paſchali tranſitu, ideo Ieſus dicit, *deſiderio deſideraui manducare hoc paſcha*. Summo enim deſiderio concupierat venire ad imponendum finem ſacrificiis veteribus, tranſeundo ex hoc mūdo ad regnum Dei. Vnde & adiungit. Antequam patiar. ad ſignificandum hoc eſſe vltimum. Et apponit ſe non manducaturum ampliùs paſcha donec impleatur in regno Dei: ad ſignificandum inchoari nunc tranſitum ipſius ad regnum Dei.

Verſ. 16. Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud. pro, *non vltra edam ex eo* ſcilicet paſchate. Explicat enim hoc paſcha eſſe ſibi vltimum: cùm implicitè dixiſſet quòd erat vltimum abſolutè, dicendo *antequam patiar*. Donec impleatur. paſcha, paſchalis figura, paſchalis tranſitus. In regno Dei. in mea reſurrectione: quod eſt principium regni Dei tamdiu expectati & prophetati. Regnum ſiquidem Dei quod in ſecundo aduentu manifeſtabitur, in Chriſti reſurrectione inchoauit: quoniam ex tunc regnauit Deus per gloriam etiam in corpore humano, & impleuit Chriſti reſurrectio figuralia ſacrificia veteris Teſtamenti, & ſpecialiter tranſitum ſacrificio paſchali ſignificatum. Completus ſiquidem eſt tunc tranſitus de ſeruitute in libertatem plenam, & de morte in plenitudinem vitæ immortalis, &c.

Regnum Dei in Chriſti reſurrectione inchoauit.

Quòd autem dicitur *donec*, non ad præfigendum terminum, ſed ad excludendum intermedium tempus, appoſitum eſt: ſicut dicitur in Pſal. *Sede a dextris meis donec ponam inimicos tuos.*

Donec. quid hic ſignificet:

Nam

Nam non ſignificatur quòd in regno Dei Ieſus eſt comeſturus paſcha, quod compleri in regno Dei dicit: cùm ridiculum ſit hoc intelligere, verbis etiam ipſis repugnantibus: quod enim ſit completum eſt, reſumẽdum non eſt, ſed ſignificatur quod intermedio tempore inter cœnam illam & regnum Dei, non eſſet comeſturus paſcha.

Verſ. 17. Et accepto calice. Quamuis nulla fiat mentio ſpecialis de libamine in immolatione agni paſchalis, veriſimile tamen eſt libamen aliquod interueniſſe, ſicut in reliquis ſacrificiis. Vnde ad complementum immolationis paſchalis agni poculum a Ieſu accipitur. Gratias egit. Quæ verba dixerit, neſcimus: pro terminatione tamen veterum ſacrificiorum, gratias egit. Et dixit, Accipite & diuidite inter vos. Vnum poculum voluit commune eſſe omnibus terminando vetera, ſicut inchoando noua: vt alij dicunt Euangeliſtæ: ſolus enim Lucas meminit huius calicis ſpectantis ad vetera ſacrificia.

Poculum unum terminans vetera ſacrificia vult Chriſtus commune eſſe omnibus.

Verſ. 18. Dico enim vobis quod non bibam de generatione vitis donec regnum Dei veniat: Ad literam dicit ſe poſthac non biburum vinum donec veniat regnum Dei in ſua reſurrectione: poſt reſurrectionem enim manducauit & bibit cum Apoſtolis: dicente Petro *qui manducauimus & bibimus cum illo poſtquam ſurrexit a mortuis.* Act. 10. 41.

Vbi nota quòd non dicit (ſicut dixerat de paſchate) *donec impleatur in regno Dei*: ſed abſolutè dicit, *donec veniat regnum Dei.*

Verſ. 19. Et accepto pane. Finitis veteris legis ſacrificiis, inſtituit ſacrificiũ nouæ legis: non aſſumẽs agnũ aut carnes quaſcunque, ſed panem pro propria Euchariſtiæ materia. Gratias egit. pro initio ſacrificij noui Teſtamenti. Et fregit. in tot buccellas quot erãt diſcipuli. Et dedit eis. comedendũ. dicens, Hoc eſt corpus meum. Quorum expoſitionem vide Matth. 26. Quod pro vobis datur. Ne intelligerent myſticum aut metaphoricum corpus, verum ac naturale explicat, dicendo, *quod pro vobis datur*, ipſummet corpus eſt quod datur morti crucis. Et non dicit *dabitur*, ſed *datur*: quia iam inceptum erat dari, iam venditus erat. Pro vobis. non pro mea culpa, ſed pro veſtri redemptione. Hoc facite. Non dicit *hoc dicite*, ſed *facite*: quia mãdat fieri quod ipſe fecit ſcilicet accipere panem, gratias agere, frangere, conſecrare, ſumere ac dare. In mei commemorationem. Paſſio enim mea qua pro vobis corpus meum datur, tranſibit in præteritum: & propterea *in mei commemorationem*, in memoriam tanti beneficij quod vobis confero, facite hoc ſacrificium.

Inſtitutio Euchariſtiæ.

Verſ. 20. Similiter & calicem poſtquam cœnauit. Si non alter eſſet calix iſte a prius cõmemorato, non dixiſſet Lucas *ſimiliter*: quoniam tam explicatum fuiſſet quòd accepit calicem, quòd gratias egit, quòd dedit diſcipulis diuidendum inter eos. Vnde ex hoc ipſo quod calicem iſtum introducit cum aduerbio *ſimiliter*, ſignificat ſimilem modum ſeruatum qui ſeruatus eſt in pane, ſcilicet quòd accepit calicem, quòd gratias egit, quòd dedit diuidendum in ſingulos. Et ad maiorem expreſſionem, imò ad differentiam prioris adiunxit tempus: dicendo *poſtquam cœnauit.* Ac ſi aperte dixiſſet priorem calicem accepit cœnando, hunc autem accepit poſtquàm cœnauit.

Duplex calix.

Nec vim aliquam facias in nomine *calicis*: quoniam ex interpretis officina calix nominatur: in textu enim non calix in ſpecie, ſed poculum in genere nominatur.

Dicens, hic eſt calix. Alij Euangeliſtæ inter verba Chriſti non ponunt calicem: quia intendebant ſignificare virtutem ſanguinis Chriſti effuſi in cruce reſpectu noui Teſtamenti. Lucas autem calicem explicatum a Chriſto commemorat: quia intendit etiam explicare vim vſus Euchariſtiæ ſub ſpecie potus: calix enim (ſeu poculum) vas pro vino bibendo ſonat. Nouum teſtamentum in ſanguine meo. Appoſitiua conſtructio eſt: ad ſignificandum poculum Euchariſtiæ non eſſe poculum ſacrificiorum veteris Teſtamenti, ſed poculum ſacrificij noui Teſtamenti. Et eſt conſtructio cauſalis, dicendo, *calix nouum teſtamentum*: eſt enim calix ex nouo Teſtamento ſanguine Chriſti firmato. Ex nouæ ſiquidem & æternæ hæreditatis diſpoſitione, Chriſti ſanguine in cruce firmatâ, poculum Euchariſtiæ prouenit: inde enim ſacrificium hoc emanauit. Qui pro vobis fundetur. pro *funditur*. Sicut enim inceperat dari corpus, ita inceperat fundi ſanguis: venditio ſiquidem inchoauerat ipſius mortem ſanguinis effuſione ſecuturam.

Calix cur dicitur nouum Teſtamentum?

Verſ. 21. Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum eſt in menſa. quamuis corpus meum & ſanguinem pro vobis ponam, nihilominus ecce vnus veſtrum tradet me.

Verſ. 22. Et quidem filius hominis ſecundum quod definitum eſt. à Deo in ſacris ſcripturis. vadit: veruntamen væ homini illi per quem tradetur. Non excuſatur qui me tradet propter hoc quod definitum eſt me eſſe tradendum & occidendum, ſed væ æternæ damnationis illi: quia voluntariè crimen hoc committet.

Verſ. 23. Et ipſi cœperunt quærere, inter ſe, quis eſſet ex eis qui hoc facturus eſſet. Alij Euangeliſtæ narrant diſcipulos quæſiſſe à Ieſu, *nunquid ego ſum rabbi?* Lucas explicat quòd inter ſeſe etiam quæſierunt quiſnam eſſet hoc facturus. Significatur enim per hoc, quod mutuo ſe reſpiciebant inquirendo quis eſſet hoc facturus.

Verſ. 24. Facta eſt autem & contentio inter eos, quis eorum videretur eſſe maior. Poſt turbationem diſcipulorum audito quòd vnus eorum foret proditor obrepſit ambitio occaſione acceptâ ex eo quòd inceperunt tunc cognoſcere quòd in veritate Ieſus eſſet occidendus: nam vſq; ad illam horam non intellexerant verba Ieſu de ſua paſſione & morte: ſed audito quod vnus diſcipulorum erat ipſum proditurus, inceperunt intelligere quod non parabolicè ſed propriè intelligenda eſſent verba Ieſu prius dicta de paſſione & morte ſua. Et propterea contendunt de primatu poſt mortem Ieſu.

De primatu contendunt Chriſti diſcipuli.

Verſ. 25. Dicit autem eis: Reges gentium dominantur eorum. pro, *eis*, & qui poteſtatem habent ſuper eas, benefici vocantur. Reprimit ambitionem ex differentia inter principatum mundanũ & Eccleſiaſticum; petens hoc quòd finis regum, eſt dominari: & ſimiliter finis habentium poteſtatem diſtribuendi cõmunia bona (puta honores, dignitates, &c.) eſt vocari beneficium, hoc eſt gloria. Ita quòd finis principatuum in hoc mundo eſt dominari & gloria.

Verſ. 26. Vos autem non ſic. Vtrumque finem abdicat à ſuis. Vos Apoſtoli, vos capita Eccleſiæ *non ſic*, non tendetis ad dominium aut ad humanam gloriam. Sed qui maior eſt in vobis, fiat ſicut minor. pro, *iunior.* Maioribus honor

Humilitate docet Christus.

honor & debetur & communiter exhibetur à iunioribus, contra appetitum itaque gloriæ humanæ mandat maiorem fieri ſicut iuniorem: hoc eſt habere ſe circa honores ſicut iuniorem: cuius eſt non honorari, ſed honorare. Et qui præceſſor. pro, *dux*, ſicut miniſtrator. Contra appetitum humani dominij mandat eum qui ducis officio fungitur, fieri ſicut miniſtrum. Ducis ſiquidem eſt imperare, & miniſtri eſt ſeruire. Ieſus autem mandat eum qui dux eſt, habere ſe ſicut eum qui miniſtrat: quod eſt habere ſe non vt dominum ſed vt ſeruum. Et vtrumque horum præcipitur quantùm ad appetitum & rationem operis: debet enim Eccleſiaſticus prælatus appetitu ſeruiendi Chriſti membris, & honorandi Chriſti membra (Chriſtianos ſcilicet) & ea quæ ſunt dignitatis & ea quæ ſunt operis exercere: & non vt ipſe dominetur & honoretur.

Verſ. 17. Nam quis maior eſt, qui recumbit, an qui miniſtrat: nónne qui recumbit? Prouocat eos ad ſeruandum præceptum hoc ab exemplo ſuo. Vbi nota quòd vniuerſo orbi propoſuit ſe exemplum humilitatis internæ Matthęi vndecimo, *diſcite a me quia mitis & ſũ humilis corde*: diſcipulis autem primatibus proponit ſe etiã exemplum humilitatis exterioris miniſterij: vt ab exteriori etiam exemplo diſcant & intus & extrà humilia ſapere de ſeipſis. Ego autem in medio veſtrum ſum ſicut qui miniſtrat. Affirmat Ieſus ſe eſſe in medio diſcipulorum ſicut qui miniſtrat: tum quia lauit pedes diſcipulorum ad hunc effectum, vt ab exemplo diſcerent humilitatem: tum quia quamuis ſcriptum non ſit, ex ſcriptis tamen coniicitur ſolitum fuiſſe Ieſum in mẽſa officium miniſtri exercere, frangendo illis panem. Et ex hoc textu habetur ſolitum fuiſſe miniſtrare Apoſtolis: propter quod dicit, *in medio veſtrum*. Et nihilominus vniuerſæ Chriſti actiones, miniſteria fuerunt: curare enim infirmos, prædicare, diſcurrere pro ſalute animarum & huiuſmodi, quid aliud ſunt quàm miniſteria?

Chriſtus ſolitus erat miniſtrare Apoſtolis.

Verſ. 28. Vos autem eſtis qui permanſiſtis mecum. Repreſſit ambitionem primùm ex differentia Apoſtolici gradus ad principatum mũdi: reprimit modò eandem à perſeuerantia ſecum in malis. Reuocat ſiquidem ante eorum oculos quod ſecum perſeuerauerint. Ac ſi apertius diceret: Conſiderate tanti temporis laborem perſeuerando mecum: & hinc perpendite quàm dedeceat vos in ambitionis vitium modò incidere. Tanti ergo temporis meritum ante mentis oculos ponit, dicendo, *vos eſtis qui permanſiſtis mecum*: magnam enim vim habet locus huiuſmodi ad exhortandum. In tentationibus meis. hoc eſt, in perſecutionibus & paſsionibus meis. Paſſus eſt enim perſecutionem, primò in Nazareth, quando voluerunt ipſum præcipitare: oportuit quoq; ipſum declinare Herodis faciem auditá Ioannis nece: pluries quoque voluerunt ipſum lapidare in Hieruſalem. Has ſiquidem perſecutiones, ſuas appellat tentationes, quia ex ſuo genere tentationes ſunt iuſtorum, ad experientiã comprobandum iuſtorum fortitudinem.

Perſecutiones vocantur Tentationes.

Verſ. 29. Et ego diſpono vobis ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnum. Retrahit demum eos ab ambitione ex præmio præparato eis in cœleſti gloria: vt non ſolùm ex tanti temporis merito ſed ex præparato tam excelſo præmio, erubeſcant ambire. Vos mecum permanſiſtis in meis perſecutionibus: & ego pro hoc merito diſpono vobis regnum æternum ſicut pater meus diſpoſuit mihi: ſimiles mihi diſpono vos futuros in regno, qui perſeueraſtis mecum in afflictionibus.

Verſ. 30. Vt edatis & bibatis. Metaphorica eſt locutio: intellectum ſignificans per *edere*, & delectationem per *bibere*. Satietatem ſiquidem cibi ſapientiæ & intellectus & fruitionem annexam, ſignificat per manducare & bibere: ſpiritualia enim cœleſtis patriæ, ſenſibilium ſimilitudine explicantur. Super menſam meam in regno meo. Superfluit, *in regno meo*. Et per menſam, æternæ beatitudinis ſignificatur conuiuium. Et ſedeatis ſuper thronos, iudicantes duodecim tribus Iſrael. Non ſolùm commenſales ſuos, ſed etiam iudices diſponit futuros in ſuo regno. Et ne intelligeres quòd iudicaturi eſſent quemadmodum Niniuitæ & Regina Auſtri (ſcilicet comparatiuè) dicit *& ſedeatis ſuper thronos iudicantes*. explicatur enim per hoc quod authoritatiuè tanquam acceſſores principis iudicabunt.

Iudas iam exierat cùm prædicta dixit Chriſtus.

Creditur Iudam iam exiſſe quando Dominus hæc verba dixit abſque exceptione. Et rationabiliter creditur: quia in lotione pedum pręſente Iudã, cum dixiſſet dominus, *vos mundi eſtis*, appoſuit exceptionem *ſed non omnes*, vnde nunc ex eo quod abſque exceptione dicit hæc, creditur quod Iudas iam exierat.

Verſ. 31. Ait autem Dominus Simoni. Nõ ſuffecit optimo magiſtro tollere a diſcipulis ambitionem: ſed occaſionem recidiuæ contentionis auferre ſtuduit: inſinuando eis quis futurus eſſet caput eorum: propter hoc enim conuertit ſermonem ad Petrum. Simon: pro, *Simon, Simon*. ad excitandum tam Petrum quàm alios vt attente audiant dicenda, conduplicat nomen. Et meritò: quia hinc tollitur occaſio recidiuæ contentionis, declarato Petri officio: & ſimul ratio humilitatis ingeritur Petro, declarato eius caſu futuro. Ecce ſatanas expetiuit. pro, *depopoſcit*, Vbi nota non ſolùm ad nocendum ſed etiam ad tentandum ligatam eſſe poteſtatem dæmonum. Si enim ſine licentia diuina tentare poſſent vt vellent, non diceret Ieſus dæmonem depopoſciſſe. vos. non te ſolùm, ſed te & alios coapoſtolos. vt cribraret ſicut triticum. ad ſimilitudinem cribrantis triticum commoueret, ventilaret, excuteret. Quod aliquo modo aſſecutus eſt: quoniam omnes fugerunt, & fidem aut fidei profeſsionem perdiderunt.

Poteſtas dæmonum ad tentandum ligata eſt.

Verſ. 32. Ego autem rogaui pro te. Non dicit *rogaui pro vobis* (cùm tamen pro eis rogauerit dicendo, *pater ſancte ſerua eos a malo*) ſed *pro te* ratione officij: quoniam rogaſſe pro te, redundat in rogaſſe pro fratribus tuis, quos confirmaturus es. Ego itaque rogaui pro te, non ſingulariter excluſis aliis, ſed præcipuè tanquam aliorum futuro capite. Vt non deficiat fides tua. Non dicit, vt non deficiat charitas tua: non dicit, vt non deficiat confeſſio fidei tuæ; ſed *fides tua*, quæ eſt in corde:
corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſ- Rom.10 10.
ſio fit ad ſalutem, ad Romanos decimo. Defecit ſiquidem Petri charitas, defecit & confeſſio fidei cùm Chriſtum ter negauit: ſed non defecit fides, quoniam timore negauit, non incredulitate. Et tu aliquando conuerſus. Hîc manifeſtè caſum Petri prædicit: niſi enim auerſurus ſe eſſet, non ei diceretur, & *tu aliquando conuerſus*: auerſus ſiquidem eſt, etſi non à fide, tamen à confeſſione fidei,

Petri charitas & confeſſio fidei defecit, [illegible] fides.

fidei, à charitate Dei falſum iuramentum incurrendo eum iurauit ſe non noſſe Chriſtum. Sed prædicendo auerſionem, prædicit quoque conuerſionem ſubſecuturam. Vtramque autem rei geſtæ probauit euentus. **Confirma fratres tuos.** Officium confirmandi fratres prædicit futurum Petri. Et hinc tollit occaſionem recidiuæ contentionis. Sed vide quòd non ſubditos, ſed fratres vult haberi reliquos à Petro: vide quòd officium non dominandi, ſed confirmandi in bono fidei, ſpei, & charitatis prænunciat ac mandat.

Verſ. 33. **Qui dixit ei: Domine tecum paratus ſum & in carcerem, & in mortem ire.** Audierat Petrus, *& tu aliquando conuerſus*, & intellexerat caſum prædici ſuum: conſciuſque bonæ mentis bonique animi proprij, velut obuians verbis Ieſu, dicit ſe eſſe paratum ad carcerem & ad mortem pro ipſo & cum ipſo Ieſu.

Verſ. 34. **Et ille dixit: dico tibi Petre.** Dixi implicitè, dico modò explicitè tibi quem appellaui iam ſolidum ſaxum. **Non cantabit hodie gallus donec ter abneges noſſe me. Et dixit eis.** Omnes alloquitur diſcipulos.

Verſ. 35. **Quando miſi vos.** proculdubio ad prædicandum. **Sine ſacculo**, pecuniæ. **&** **pera.** alimentorum. Et in his duobus intellige reliqua, ſcilicet ſine baculo, &c. **Et calceamentis, nunquid aliquid defuit vobis?**

Verſ. 36. **At illi dixerunt, nihil. Dixit ergo eis, Sed nunc.** Contra tempus prædicationis tempus perſecutionis diſtinguit: ita quòd per *nunc*, intelligit perſecutionis tempus. **Qui habet ſacculũ tollat, ſimiliter & peram.** Non dicit *tollite*, ſed in tertia perſona qui habet marſupium pecuniæ, portet ſecum. Nec propterea mutat mandata, nec reuocat libertatem eundi prædicatum ſine ſacculo & pera: ſed declarat quandoque licitum fore portare ſacculum & peram. Et quia hoc communiter imperfectioris vitę diſcipulis declarabat, ideo Apoſtolis qui perfectiores erãt nõ dixit *tollite*, ſed in genere in tertia perſona dixit *qui habet tollat*. Libertates ſunt tam iſtæ quàm illæ, *quando miſi vos ſine ſacculo*, & declarantur illæ congruæ prædicationis tempori: iſtæ verò congruæ quandoque perſecutionis tempori, cùm diſcipuli iniqui reputabuntur. **Et qui non habet.** ſupple, gladium, **vendat tunicam ſuam & emat gladium.** Sicut de ſacculo & pera materiali conſtat locutum fuiſſe, ita ambigendum non eſt de gladio quoque materiali loqui. Verùm maiorem neceſſitatem gladij ſignificat quàm ſacculi & peræ, dicendo vendendam eſſe tunicam vt ematur gladius defenſiuus. Et intendit per hoc ad literam declarare quòd non tam patientur ex penuria ſumptus & alimẽtorum quàm ex perſecutione violenta in corpus: hoc enim apertè monſtrat deſcripta maior neceſſitas gladij defenſiui quàm ſacculi & peræ. Et declaratur per hoc libertas vtendi armis defenſiuis cùm expedit: materiali enim gladio omnia defenſiua arma ſignificantur. Illiſque vt erãt imperfectiores poſſe, hîc declaratur: perfectioribus autem ſeipſum exemplum dedit imitandum: qui Petro dixit, *conuerte gladium tuum in vaginam*, qui potens rogare patrem ſuum vt exhiberet ſibi duodecim legiones Angelorum, noluit, ſed tanquam agnus occidendus proceſſit.

Sacculum & peram portare, Apoſtolis liberum.

Vti armis defenſiuis cùm expedit, licitum.

Verſ. 37. **Dico enim vobis quòd adhuc hoc quod ſcriptum eſt, oportet impleri in me: & cum iniquis deputatus eſt.** Meminit ſpecialiter ignominiæ quâ cum iniquis deputandus erat: vt hinc intelligamus tempus demonſtratum per aduerbium *nunc*, eſſe præcipuè tempus quando diſcipuli eius non admittentur ad prædicationis officium, ſed tanquam iniqui habebuntur. **Etenim ea quæ ſunt de me, finẽ habent.** Quamuis valde admirandum erat apud diſcipulos quòd occidendus eſſet, multò tamen admirabilius reddebatur audiendo quòd cum iniquis deputandus eſſet: & propterea Ieſus ſcripturæ authoritatem affert: & ad terminum iam deduci declarat omnia quæ ſunt de eo ſcripta: inter quæ erat hoc.

Verſ. 38. **At illi dixerunt, Domine ecce duo gladij hic,** De materiali gladio intellexiſſe Apoſtolos, textus iſte manifeſtat: Nec dixerunt, ecce duo gladij nobiſcum, ſed in hoc loco: fortè demonſtrabant gladios patrisfamilias illius domus qui ibidem erant. Et dicunt hæc verba non penetrantes ſenſum verborum Ieſu Chriſti: putantes ſe dicere aliquid pertinens ad neceſſitatem gladij cùm tamen ſecundum veritatem impertinens hoc eſſet ad ſenſum verborum. **At ille dixit eis, ſatis eſt.** Non dixit, ſatis ſunt: vt ſignificet impertinentem fuiſſe reſponſionem diſcipulorum, & ideo poſthabitam à Ieſu, dicendo, *ſatis eſt*: hoc eſt, ſufficit præſenti doctrinæ habitus ſermo. Humano enim more ſilentium imponentes ſermoni de aliquo negotio, dicimus, *ſatis eſt*: & iuxta hunc morem dixit, *ſatis eſt*.

Verſ. 39. **Et egreſſus ibat ſecundùm conſuetudinem.** ſuam ſeruatã illis diebus, **In montem oliuarum. Secuti ſunt autem illum, & diſcipuli.**

Verſ. 40. **Et cum perueniſſet ad locum, dixit illis: Orate ne intretis in tẽtationem.** Et materia orandi, eſt non intrare in tentationem; & remedium nõ intrandi in tẽtationem, ipſa oratio eſt: quoniam actualiter eleuando mentem in Deum, non ſolùm deuiamus & auertimus animũ à tentationibus, ſed ſub præſidio diuino ponimus illum: & petimus gratiæ diuinæ opem, ne delectatione aut timore intret animus in ea quæ tentando à dæmonibus, à mundo, ſeu à carne ingeruntur. Et non dicit: Ne tentatio intret ad vos, ſed, ne vos intretis in illam: quoniam primum inuoluntarium eſt, ſecũdum autem voluntarium, ſicut introire te in aliquam domum, ex voluntate tua pendet.

Oratio, remedium non intrandi in tentationem.

Verſ. 41. **Et ipſe auulſus eſt ab eis quantũ iactus eſt.** pro, *ferè ad iactum*, **lapidis.** Non ſignificatur præciſè ſpatium loci tantùm, quamuis iactus eſt lapidis, ſed prope quantitatem illam. **Et poſitis genibus orabat.** Vt ſuperiùs dictum eſt, ſtando antiquitùs orabatur communiter: ſed Ieſus poſitis genibus erat ad vrgentis articuli neceſſitatem conteſtandam. Verè enim paſſibilem humanum animum ſe habere per hoc declarauit.

Chriſtus orat flexis genibus.

Verſ. 42. **Dicens: Pater ſi vis transfer calicem iſtum à me.** Non Ieſu ignorantis euentum aut putantis poſſe aliter euenire, eſt hæc petitio: ſed agentis inferiorem partem animi, quæ pati horrebat, cui repręſentabatur paſſio futura ab ipſo Ieſu cogitante quæ ſuperuentura erant ſibi. Ad huius enim partis officium affectus euadendi proprium malum ſpectat: quem hæc petitio repræſentat.

Duo ſimul in hoc opere Ieſus effecit. Alterum eſt quòd ſe verum hominem eſſe, verum animum

animum paſſibilem habere. & animum facere in eo ſuum officium conteſtatus eſt. Alterum eſt, quòd cruciatum propaſſionis adijcere cruciatui paſſionis ſuæ voluit, ita quod voluit non ſolum pati exteriùs crucem & mortem, ſed etiam interiùs prouenire cruciatum meditationis, triſtitiæ & timoris futuræ paſſionis ac mortis: vt omnia noſtra mala experiretur. Veruntamen non mea voluntas. naturali appetitu fugiens malum corporis. Sed tua fiat. Hinc clarè apparet in Ieſu fuiſſe non ſolùm diuinam voluntatem, ſed etiam humanam, de qua dicit, *non mea voluntas fiat*. Vbi etiam apparet regulatio naturalium motuum inferioris partis animi, dum ſubmittitur totum diuinæ voluntati: exemplumque nobis & orandi & modi orandi, cùm in timoribus aut tribulationibus ſumus, hoc facto præbuit Ieſus.

Diuina & Humana voluntas in Chriſto.

Verſ. 43. Apparuit autem illi Angelus de cœlo confortans eum. In Chriſto nulla erat redundantia partis inferioris ad ſuperiorem aut è conuerſo: ita quòd motus timoris & triſtitiæ non pertingebant ad ſuperiorem partem animæ: & è conuerſo delectatio continua ſuperioris partis de diuina eſſentia viſa, non tollebat neque mitigabat triſtitiam aut timorem inferioris partis: & propterea magnitudo triſtitiæ ac pauoris tanta deſcribitur in inferiori parte animi Chriſti, vt indiguerit mitigatione: quæ quoniam ab intrinſeco non erat (quia inuiolatus perſeuerabat dictus ordo) facta eſt ab extrinſeco: aduenit enim Angelus tanquam homo, exteriore colloquio cófortans eum. Sicut namque olim in deſerto non fuit intus tentatus, ſed diabolus exteriori ſuggeſtione tantùm tentauit eum, ita modò exteriore tantùm colloquio Angelus confortauit eum: ſicut amicos ſolemus confortare. Et hac confortatione opus fuit, ne abſorberetur nimia triſtitiâ, ne plus pateretur tunc quàm congruum erat.

Angelus Chriſtum conſolatur.

Aduerte quod Hieronymus nó reputat omnino certam hanc Angeli apparitionem, eo quòd non inuenitur in omnibus codicibus Euangelij ſecundum Lucam. Sunt autem verba Hieronymi in 2. lib. Dialogi contra Pelag. hæc: In quibuſdá exemplaribus tá Græcis quàm Latinis inuenitur, ſcribente Luca; *Apparuit illi Angelus de cœlo confortans eum.* Et factus in agonia. hoc eſt, in horrore: magnitudo ſiquidem triſtitiæ & timoris ſignificatur. Prolixiùs orabat.

Hanc Angeli apparitionem non omnino certam reputat D. Hieronymus.

Verſ. 44. Et factus eſt ſudor eius ſicut guttæ ſanguinis decurrentis. pro, *decurrentes*, in terram. Quamuis naturaliter accidere poſſit ſudor ſanguineus, & Ariſtoteles fateatur id iam accidiſſe: quia tamen indigeſti ſanguinis, & minus bonæ complexionis hoc accidens ſecundum naturam eſt apud eundem, Ieſus optimæ complexionis ſanguineum ſudorem emiſit, ſicut natura in parte generatiua deficiente ſemine, miniſtrat ſanguinem. Simili namq; modo, deficiente aquoſitate ſanguinis, quæ eſt materia ſudoris, nónihil quoque ſanguinis emiſit. Erat enim corpus Ieſu exhauſtum, & magnitudo paſſionum pellens violente ſudorem, pepulit ſimul aliquid ſanguinis deficiente ſudoris materiâ. Et quamuis non deſcribatur ſanguis decurrens, deſcribuntur tamen guttæ ſanguineæ decurrentes, vt multitudo earum ſignificetur.

Sudor Chriſti ſanguineus.

Verſ. 45. Et cum ſurrexiſſet ab oratione, & veniſſet ad diſcipulos ſuos, inuenit eos dormientes præ triſtitia.

Verſ. 46. Et ait illis: Quid dormitis? Surgite, orate, ne intretis in tentationem.

Verſ. 47. Adhuc eo loquente ecce turba, & qui vocabatur Iudas, vnus de duodecim, antecedebat eos: & appropinquauit Ieſu, vt oſcularetur eum.

Verſ. 48. Ieſus autem dixit illi: Iuda oſculo filium hominis tradis?

Verſ. 49. Videntes autem ij qui circa ipſum erant quod futurum erat, dixerunt ei: Domine ſi. pro *num*, percutimus in gladio? Hinc clarè apparet diſcipulos non intellexiſſe ex verbis Ieſu ſuperioribus (*qui non habet gladium, emat*) mandatum ſibi eſſe vt ſumant arma ad defenſionem ipſius. Si enim hoc intellexiſſent, non petiſſent modò licentiam percutiendi.

Verſ. 50. Et percuſſit vnus ex illis ſeruum principis ſacerdotum. Non expectatâ reſponſione Ieſu, Petrus percuſſit vnum. Et amputauit auriculam eius dexteram.

Petrus amputat auriculam ſerui Principis ſacerdotum,

Verſ. 51. Reſpondens autem Ieſus. diſcipulis interrogantibus, *num percutiemus in gladio?* Ait: Sinite vſque huc. pro, *hucuſque*. Ita quòd aduerbium temporis ſonat dictio Græca. Et eſt ſenſus: permittite eos in me ſæuire vſque in hanc eorum horam: hæc eſt enim hora eorum & poteſtas tenebrarum. Ita quòd non dixit abſolutè, *ſinite*, ſed appoſuit tempus: ad ſignificandum rationem non impediendi eſſe, quia hæc eſt hora eorum, & non ad ſuſpendendum permiſſionem, tanquam poſtea non ſint permiſſuri. Non enim aduerbium temporis determinat permiſſionem, ſed rem permiſſam: illorum ſcilicet ſæuitiam. Ac ſi apertiùs dictum fuiſſet: permittite ſæuire vſquequo durat hæc hora eorum. Significantiùs autem dicitur, *ſinite*: vt intelligamus conatum eorú ad non ſinendum fuiſſe licitum, & Ieſum mandare eis vt permittant illicitam illorum ſæuitiam. Et cum tetigiſſet auriculam eius ſanauit eum. Euangeliſta duo ſimul enarrauerat, ſcilicet interrogationem diſcipulorum, & factum Petri. Et propterea explicatá reſponſione ad diſcipulos, ſubiungit factum Ieſu: tangendo percuſſum ſeruum ad ſanandum eius vulnus. Tactu autem ſanat, ne putares carnem eius perdidiſſe virtutem curandi tempore paſſionis.

qui à Chriſto ſanatur.

Verſ. 52. Dixit autem Ieſus ad eos qui venerant ad ſe principes ſacerdotum & magiſtratus templi & ſeniores. Quamuis eſſe potuerit quòd aliqui horum affuerint ibi, rationabiliùs tamen intelligitur iſtos non per ſeipſos, ſed in ſuis miniſtris affuiſſe. Hoc enim quadrat & narratis ab aliis Euangeliſtis, & naturæ negotij. Tanta tamen erat iſtorum maiorum cæcitas, vt incredibile non ſit ex quolibet ordine (ſcilicet primorum ſacerdotum, magiſtratus templi & ſeniorum) aliquem perſonaliter adueniſſe, & non horruiſſe talem vilitatem. Siue itaque ad præſentes per ſeipſos, ſiue ad præſentes per miniſtros dirigitur ſermo, ad ſignificandum eos eſſe authores tanti ſceleris. Quaſi ad latronem exiſtis. Ignominioſus modus explicatur: vt penſemus beneficium, quòd non ſolùm comprehendi, ſed ignominiosè comprehendi voluit tanquam latro. Cùm gladiis & fuſtibus. Gladij cohortis erant præſidis: fuſtes autem, miniſtrorum Pontificis. Vnde forte inoleuit vt etiam Romani Pontificis miniſtri fuſtibus vtantur.

Hinc fortè Papæ miniſtri fuſtibus vtuntur.

Verſ. 53. Cùm quotidie vobiſcum fuerim in templo, non extendiſtis manus in me.

Sed

Sed hæc eſt hora veſtra. non facto, ſed diuinæ definitionis permiſſu. Et poteſtas tenebrarum. Dæmones tenebras appellat, tum propter ſtatum eorum in perpetuis tenebris: tum propter tenebras quæ erant rationes agendi: quoniam ſi cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent. Libertati itaque propriæ permiſſa tunc poteſtas Dæmonum ſignificatur, ad faciendum contra Ieſum quæ ſcripta erant de illo.

Dæmones. Tenebræ.

Verſ. 54. Comprehendentes autem eum, duxerunt. Deſunt duæ dictiones. Legendum eſt: *Duxerunt & induxerunt* in domum principis ſacerdotum. Significatur enim triplex actio ſcilicet comprehenſio, ductio, & inductio in domum principis ſacerdotum. Petrus verò ſequebatur eum à longè.

Verſ. 55. Accenſo autem igne in medio atrij. pro, *aulæ*. locus ignis ſignificatur non atrium ſed aula quædam. Et circumſedentibus illis. Pronomen *illis*, demonſtrat prius dictos: comprehendentes, ducentes, & inducentes. Erat. pro, *ſedebat*. Petrus in medio eorum.

Verſ. 56. Quem cum vidiſſet ancilla quædam ſedentem ad lumen. hoc eſt, ad flammam ignis illuminantem. Quamuis etiam intelligi poſſit è regione luminis candelæ ſeu lucernæ ipſum ſediſſe: vt clarius apparens prouocauerit intuitum mulieris ad ſe, tanquam cognitum non eſſe de familia ſeu de illis qui miſſi fuerant ad comprehendendum IESVM: nam illi reuerſi deſcribuntur circumſedentes. Et cum fuiſſet intuita. pro, ſixis in eum oculis. dixit: Et hic cum illo erat.

Chriſtum negat Petrus.

Verſ. 57. At ille negauit eum dicens: Mulier non noui illum.

Verſ. 58. Et poſt puſillum alius videns eum dixit: Et tu de illis es. Petrus verò ait: O homo non ſum.

Verſ. 59. Et interuallo facto quaſi horæ vnius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè & hic cum illo erat: nam & Galilæus eſt.

Verſ. 60. Et ait Petrus: homo neſcio quid dicis. Et continuò adhuc illo loquente, cãtauit gallus.

Verſ. 61. Et conuerſus Dominus reſpexit Petrum. Non oculis corporeis (cum Ieſus eſſet in aula ſuperiore, Petrus verò in aula inferiore: vt Marcus teſtatur) ſed oculis gratiæ ſuæ. Conuerſúſque deſcribitur, quoniam tanquam auerſus à Petro ſubtractione gratiæ fuerat. Commendatque Lucas per hæc præuenientem gratiam, ita quòd prima gratia fuit ad ſimilitudinem videntis, eo modo quo ſolemus intuendo aliquem ſolo intuitu excitare illum verſus nos. Vnde ſequitur: Et recordatus eſt Petrus verbi Domini. Ecce effectus præuenientis diuinæ excitationis gratuitæ. Sicut dixerat. pro, *quomodo dixiſſet ei*, Quòd priuſquam gallus cantet, ter me negabis. Ita quòd non ſolùm eſt recordatus verborum IESV, ſed eſt etiam recordatus modi quo dixerat, vt magis commoueretur ad pœnitentiam. Et hinc inſinuatur quod in modo dicendi, affectus nonnullus apparuerat: qui ad memoriam veniens, cooperatus eſt ad Petri pœnitentiam.

Chriſtus reſpicit Petrum non oculis corporis, ſed gratiæ.

Verſ. 62. Et egreſſus foras Petrus fleuit amarè. Et fletus extra, & amaritudo intus, magnitudinem triſtitiæ teſtatur.

Verſ. 63. Et viri qui tenebant illum, illudebant ei cædentes.

Verſ. 64. Et velauerunt eum & percutiebant faciem eius. Et interrogabant eum: Prophetiza quis eſt qui te percuſſit. Prophetiæ ſi erant, in deriſum dederunt Meſſiæ nomen in Ieſu.

Velatur facies Chriſti percutienda.

Verſ. 65. Et alia multa blaſphemantes dicebant in eum. Hoc habet quod iniuriæ verborum quæ contra alios homines ſunt irriſiones, detractiones, contumeliæ, & ſimilia, illatæ Chriſto ſunt blaſphemiæ: quia Chriſtus eſt verus Deus.

Verſ. 66. Et vt factus eſt dies. Aduerte hic quòd duo fuerunt concilia: alterum nocte, alterum mane: illud ad examen Ieſu, illud ad modum quo tradendus eſſet Pilato vt occideretur Ieſus. Lucas autem matutini tantum concilij meminit: Matthæus autem vtrunque narrat concilium.

Duo concilia in Ieſum.

Ita quòd Ieſus bis fuit ductus in concilium: primum nocte quando aduenerunt tot falſi teſtes. & tandem adiuratus à ſummo ſacerdote, apertè confeſſus eſt ſe eſſe Meſſiam (vt Marcus explicat) & ſummus ſacerdos ſcidit veſtimenta ſua, &c. Et hoc fuit ante illuſionem: ita quòd illuſio confeſſionem quòd eſſet Chriſtus, ſubſecuta eſt. Et propterea dixerunt: *Prophetiza nobis Chriſte quis eſt qui te percuſſit*. Et hoc concilium penitus tacetur à Luca. Secundò autem ductus eſt in concilium mane facto: quia in hoc ſecundo concilio affuit vniuerſus Senatus, quorum aliqui tantum affuerant in primo concilio: & æquum videbatur vt vniuerſo Senatui præſentaretur. Eius concilij meminit tam Matthæus quam Marcus quoad tractatum de modo tradendi Ieſum Pilato, vt occideretur: ſed Lucas diffuse illud narrat quoad præſentationem Ieſu tacitam ab aliis Euangeliſtis. Vnde in hoc concilio nulla fit mentio teſtium, nec loquitur aut adiurat ſummus ſacerdos, ſed concilium loquitur. Conuenerunt ſeniores. pro, *congregatus eſt Senatus*, plebis & principes ſacerdotum & Scribæ: & duxerunt illum in concilium ſuum. In nocturno concilio quamuis ſeniores affuerint, non tamen congregatus eſt cœtus ſeniorum plebis, hora enim inepta erat ad hoc: ſed manè congregatus eſt cœtus ſeniorum plebis ſimul cum Principibus ſacerdotum & Scribis. Dicentes: Si tu es Chriſtus, dic nobis. Audierat Senatus ab iis qui interfuerant nocturno concilio quòd Ieſus confeſſus erat ſe eſſe Chriſtum. & volentes hoc ex proprio ore Ieſu audire, interrogant vt dicat.

Interrogatur Chriſtus in concilio ſeniorum plebis, Principum ſacerdotum & Scribarum.

Verſ. 67. Et ait illis. Si vobis dixero, non credetis:

Verſ. 68. Si autem interrogauero non reſpondebitis mihi, neque dimittetis. Sciens Ieſus malignitatem eorum, aperit ei vnam eſſe declarationem veritatis apud eos: quia ſi ſimplici verbo affirmauero me eſſe Meſſiam, non ſequetur fructus credulitatis in vobis, & ſi non ſimplici verbo ſed interrogando vos inſtruere voluero (deducendo ſic ad agnitionem veritatis, formando interrogationes iuxta dicta prophetarum de Meſſia) nullus etiam fructus ſequetur: quia vos non reſpondebitis interroganti, & ſiue reſpondero, ſiue interrogauero, non propterea dimittetis me: vana eſt ergo vtraque via apud vos. Aduerte prudens lector ex iſtis Ieſu verbis ad ſenatum Iudæorum, argumentum haberi magnum quòd perſecutores Ieſu Chriſti quamuis maiores inter Iudæos non nouerint ipſum eſſe Meſſiam:

Chriſti perſecutores neſciebant ipſum eſſe Meſſiam.

[illegible], *non* [illegible]. Et [illegible] [illegible] vel [illegible].

Verſ. [illegible] [illegible]. Et [illegible] [illegible] & [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] tanta [illegible]. Erit filius hominis ſedens, hoc eſt regnans [illegible]. A dextris [illegible], [illegible] ſuprema [illegible] & [illegible]. Virtutis Dei. Hoc eſt, ad [illegible] omnia efficienda, quæ [illegible] diuinæ virtuti. Et [illegible] quod tum in [illegible] ſecundo [illegible] Ieſus declarat [illegible], & regni [illegible] futuri, vt occaſionem præberet eis interrogandi [illegible] duorum aduentuum Meſſiæ, quos non [illegible], feſellit etiam [illegible] & vt nolentes [illegible] inexcuſabiles redderentur.

Myſterium ſecundi ſui aduentus in vtroque cœlo declarat Chriſtus.

Verſ. 70 Dixerunt autem omnes, tu ergo es filius Dei? [illegible] hoc quod dixerat, ſedens à dextris virtutis Dei inferunt: *tu ergo es filius Dei?* Meſſiam appellantes filium Dei. Qui ait, vos dicitis quia, pro, *quod*, Ego ſum. hoc eſt, vos dicitis me eſſe filium Dei, Indignos eos iudicauit magis explicite audire.

Verſ. 71. At illi dixerunt: Quid adhuc deſideramus teſtimonium. pro, *quid inſuper opus habemus teſtimonio?* ipſe enim audiuimus ex ore eius. Iuncta enim verba Ieſu, manifeſtabant [illegible] quod eſſet Meſſias: & propterea aſſecutus intentum ſuum Senatus, dicit non eſſe opus teſtimonio.

CAPVT XXIII.

VERS. 1. ET ſurgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum. Tacet hic Lucas tractatum de modo tradendi Ieſum in manus præſidis ad hoc vt occideretur [illegible] non tacet concluſionem tractatus: immo [illegible] voto concluſum fuiſſe ſignificat, dicendo quod omnis multitudo eorum ſurgens, duxit Ieſum ad Pilatum.

Ducitur Chriſtus ad Pilatum.

Et ex factis colligendo tractata in concilio liquet quod tractauerunt de crimine [illegible] imponendo coram Pilato: & quod non mittere [illegible] ad Pilatum, nec aliqui coram irent, ſed [illegible] concurrerent ad hoc. Tum ne Pilatus [illegible] Ieſu [illegible] in [illegible] cauſam. Tum ne aliquis [illegible] auderet Ieſu ipſis omnibus [illegible].

Verſ. 2. Cœperunt autem illum accuſare, dicentes; [illegible] ſubuertentem gentem noſtram. & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum regem eſſe. Tria crimina [illegible]: ſubuerſionem [illegible], [illegible] Meſſiæ. [illegible] duo, ſcilicet blaſphemia, vſurpando ſibi filiationem Dei. & [illegible], [illegible] regium [illegible], & [illegible] explicatum Chriſti [illegible].

Tria crimina Chriſto obijciuntur.

Verſ. 3. Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex Iudæorum? Poſthabet Pilatus [illegible] ab [illegible] inuidia accuſationem [illegible], [illegible] tamen maieſtate [illegible] interrogat Ieſum, [illegible] perſonam [illegible] Pilatus [illegible] Ioannes [illegible]. At ille reſpondens ait, tu dicis. Tacet Lucas [illegible] Ioannes [illegible] ſolum refert [illegible] verbum medium [illegible] & [illegible]. Et [illegible] ad [illegible] hominis.

De [illegible] Chriſtus interrogat Pilatus.

Verſ. 4. Ait autem Pilatus ad principes ſacerdotum & turbas [illegible] Pilatus [illegible] Nihil inuenio cauſæ. Quum audiſſet [illegible] a Ieſu quod [illegible] Meſſiæ non eſt de hoc mundo, [illegible] opinione quam habebat [illegible] & [illegible] regno [illegible] Iudæis [illegible] cauſæ ad condemnandum [illegible] inuenio in eo. In homine hoc, Ac ſi [illegible] dixiſſet: in accuſationibus veſtris [illegible] cauſam, [illegible] non inuenio cauſam. [illegible] verbis pertinet [illegible] Euangeliſta intelligendum eſt Pilatum [illegible] quæ dixerat Ieſus, [illegible] quod non eſt [illegible] de regno huius mundi. Euangeliſta enim [illegible] ſummam [illegible] narrat.

Verſ. 5. At illi inualeſcebant, dicentes, Commouet. pro, *commouit* populum. Dicente Pilato [illegible] ex ore Ieſu non eſſe quæſtionem de regno mundano, [illegible] Iudæi quod Ieſus aſtruit in terris [illegible], & quod [illegible] de mundano regno probant, [illegible] commotionem populi [illegible]. Et propterea dicunt, [illegible] *commouet* [illegible]. Docens. [illegible] a veritate, non [illegible] *commouet populum* armis [illegible] et vniuerſam Iudæam. [illegible] regioni quæ vocabatur Iudæa. Incipiens. pro, [illegible], à Galilæa vſque huc. [illegible] Iudæa [illegible] cepit à Galilæa & peruenit commotio vſque huc [illegible] in Hieruſalem. Commouerat enim [illegible] ante quinque dies vniuerſam ciuitatem [illegible] admirationem dicendo, *quis eſt hic?* & turba multa commota eſt cùm ingreſſus eſt Hieruſalem ſuper aſinum. Hæc enim omnia explicatur accuſantes [illegible].

Verſ. 6. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit, ſi homo Galilæus eſſet.

Verſ. 7. Et vt cognouit quòd de Herodis poteſtate. pro, *ditione* eſſet, remiſit eum ad Herodem. Malè libenter Pilatus miſcebat ſe [illegible] cauſæ: & [illegible] auellere illam a ſe. Et propterea audito Galilææ nomine (quæ ſub [illegible] Herodis erat) quamuis Herodes eſſet ei inimicus, occaſionem accepit excutiendi à ſe cauſam iſtam: & remiſit ad Herodem tanquam ad iudicem ordinarium Galilæorum. Et Pilatus quidem hac ratione [illegible]: ſed diuina prouidentia diſpoſuit hanc remiſſionem, vt incredulis occaſio tolleretur calumniandi, quod ſi cauſa affectati regni ſub Meſſiæ nomine fuiſſet cognita a iudice habente notitiam Iudaicæ legis, fuiſſet Ieſus damnatus & non excuſatus: vt Pilatus ignarus legis putauit. Herodes igitur legem Iudæorum & Meſſiæ pondus ſciens, iudex adiungitur: vt videant quid ille cenſuerit de Ieſu cauſa, & ſimul videant ex parte Ieſu quomodo ſe coram tali iudice habuerit: putantes quod coram Pilato Ieſus ſe excuſabat.

Nulla occaſione excutiendi à ſe cauſam [illegible], ſunt remittit ad Herodem Pilatus.

Qui & ipſe Hieroſolymis erat illis diebus. Venerat forte Herodes ad celebrandum paſcha: erat enim proſelytus, filius primi Herodis

dis qui interfecerat innocentes, & frater Archelai & Philippi, &c.

Verſ. 8 Herodes autem viſo Ieſu, gauiſus eſt. Non eſt opus rationem reddere gaudij: quia Euangeliſta explicat illam fuiſſe curioſitatem, qualis ſolet in principibus parum credulis regnare, ſunt enim audi ad videndum aliquod miraculum: eo quòd parum credunt. Erat enim cupiens ex multo tempore videre eum: eo quod audiret multa de eo, & ſperabat ſignum aliquod videre ab eo fieri.

Verſ. 9. Interrogabat autem eum multis ſermonibus. Non ſola curioſitas erga miracula, ſed etiam erga ambigua deſcribitur. At ipſe nihil illi reſpondebat. Ex parte Herodis in promptu eſt meritum: quia curioſitate mouebatur ad interrogandum: ex parte autem Ieſu ratio fuit ne impediret propriam paſſionem. Si enim reſpondiſſet ſicut Ioannes Baptiſta reſponderat Herodi, impedita aut dilata fuiſſet paſſio eius comperta ipſius ſapientiâ ab Herode. Vnde elegit ſilere coram Herode habente notitiam legis Moſaicæ: vt hinc etiam cognoſceremus quam voluntariè pateretur: nam hinc diſcernendum à nobis eſſe monſtrauit, quòd non ideo Pilato reſpondit, *regnum meum non eſt de hoc mundo*, vt euaderet: cùm coram Herode cum gaudio ſuſcipiente ipſum & prouocante multis ſermonibus, facultas euadendi oblata fuerit & noluerit eâ vti. Imò ad cumulum paſſionis ſuæ elegit ſilentium: vt non ſolùm minor Ioanne Baptiſta (noto Herodi) haberetur, ſed etiam fatuus exiſtimaretur.

Cur Herodi, nihil reſpondit Chriſtus?

Verſ. 10. Stabant autem principes ſacerdotum & Scribæ conſtanter, pro, *intentè*, ſeu *acriter*, accuſantes eum. Vide ſpectaculum. Timebant principes ſacerdotum & Scribæ (videntes Herodem cum gaudio videre Ieſum, & pulſare multis quæſtionibus) ne Ieſus ſapienter reſpondendo euaderet: ſed vbi vident Ieſum tacere, & Herodem exiſtimare illum ſtolidum, tranſeunt in alium timorem: ne ſcilicet Ieſus tanquam fatuus punitus euadat. Et propterea inſtant acrius accuſando, tendentes ad hoc ne tanquam fatuus abſolueretur. Aiebant enim ipſum, fingere, & eſſe hominem dicacem coram turbis, non coram regibus: & latère in eo malitiam, quam (ſi abſolueretur) iterum exerceret in periculum ſubuerſionis populi.

Sacerdotes & Scribæ acrius accuſant Ieſum coram Herode.

Verſ. 11. Spreuit autem illum Herodes. Scribæ & ſacerdotes Ieſum vt malum, Herodes autem vt fatuum non ſolùm habet ſed tractat. Exiſtimauit enim illum eſſe hominem loquacem coram vulgaribus, neſcias turbas ſequi illum: & propterea ſpreuit illum. Cum exercitu ſuo, pro, *cum exercitibus ſuis*. Diuerſorum exercituum homines qui cum Herode erant, ſignificantur, vt à multis nationibus ſpretus inſinuetur. Et illuſit, pro, *& cùm illuſiſſet*, indutum veſte albâ, pro, *ſplendida*, & remiſit. Superfluit, *&*. Ita quòd legendum eſt: *Et cùm illuſiſſet indutum veſte ſplendida remiſit*. ad Pilatum. Non quòd remiſerit ad Pilatum indutum veſte ſplendidâ: ſed poſtquam indutum veſte ſplendidâ illuſit, remiſit ad Pilatum. Significatur enim quòd veſte ſplendidâ indutus, multis ludibriis affectus eſt & punitus vt fatuus: & poſtea remiſſus ad Pilatum. Ex ſplendida autem veſte inſinuatur quòd Meſſiæ dignitas illuſa in eo eſt.

Veſte albâ indutus ab Herode Ieſus illuditur.

Voluit autem Ieſus ab Herode primò, & poſtea a Pilato propriis iudiciis puniri vt infamis, non ſolum vt his ignominias ſuſtineret pro ſalute noſtra & exemplo: ſed ad excludendum a mentibus hominum incredulorum, quòd ipſe viſus fuerit malis aut humanis artibus ambiendo principatum: locupletiſſimi ſiquidem teſtes [illegible] dunt Herodes & Pilatus factis illuſionum: teſtantur enim hi, ad quos ſpectabat negocium principatus, quòd geſta Ieſu ad principatum digna erant ludibrio ſecundum humanum iudicium. Et vere digna fuiſſent ludibrio, ſi per hæc intendiſſet ambire principatu.

Verſ. 12. Et facti ſunt amici Herodes & Pilatus ipſa die, nam antea inimici erant adinuicem. Hinc coniectura eſt quæ ratio inimicitiæ fuerat, quia Pilatus occiderat Galilæos inconſulto Herode, quando miſcuit ſanguinem cũ ſacrificiis eorum, vt ſuperiùs cap. 13. dicitur. Miſſio ſiquidem Ieſu ad tribunal Herodis, ideo amicitiam inter Pilatum & Herodem reſtituit, quia erat agnitio iuriſdictionis Herodis, erat tanquam profeſſio Pilati quòd non ex propoſito violat iuriſdictionem Herodis, erat quaſi pœnitentia olim facti.

Vnde Pilatus & Herodes erant inimici?

Verſ. 13. Pilatus autem conuocatis principibus ſacerdotum & magiſtratibus & plebe.

Verſ. 14. Dixit ad illos: Obtuliſtis mihi hunc hominem quaſi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans, nullam cauſam inuenio in homine iſto, ex his in quibus eum accuſatis.

Verſ. 15. Sed neque Herodes. nam remiſi vos ad illum: & ecce nihil dignum morte, ſed dignum fatuo, actum eſt ei.

Verſ. 16. Emendatum, pro, *correptum*, ergo, hoc eſt, caſtigatum flagellis. Illum dimittam. Putauit Pilatus Ieſum non morte dignum, ſed iunctis flagellis illuſioni factæ ab Herode dimittendum, vt vel ſic accuſantibus ſatisfieret.

Verſ. 17. Neceſſe autem habebat dimittere eis per diem feſtum, pro, *ſingulis feſtis*, hoc eſt, ſingulis annis in feſto paſchatis. Vnum. Videns Pilatus accuſatores non eſſe contentos flagellis (flagellauerat enim iam Ieſum) tentauit an poſſet cum fauore populi liberare Ieſum à principibus & magnatibus accuſantibus eum. Neceſſitas autem ſeruatæ conſuetudinis ſignificatur aſtringens eum ad concedendum populo vnum quem petiſſent.

Tentat Pilatus an ex fauore populi Ieſum liberare poſſit.

Verſ. 18 Exclamauit autem ſimul vniuerſa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam. Hac reſponſione vult Lucas intelligi propoſitionem factam à Pilato, vtrùm vellent Ieſum an Barabbam.

Verſ. 19. Qui erat propter ſeditionem quandam factam in ciuitate & homicidium, miſſus in carcerem. Et hanc quoque ignominiam elegit Ieſus pati, vt homicida auctori vitæ, & ſeditioſus auctori pacis præferretur.

Verſ. 20. Iterum autem Pilatus locutus eſt ad eos, volens dimittere Ieſum.

Verſ. 21. At illi clamabant, dicentes. Crucifige, crucifige eum.

Verſ. 22. Ille autem tertiò dixit ad eos: quid enim mali fecit iſte? nullam cauſam mortis inuenio in eo, corripiam ergo illum & dimittam. Altera hæc correptio, irriſio fuit, quâ veſte purpureâ, coronâ ſpineâ & percuſſionibus arundinis, &c. illuſus eſt.

Verſ. 23. At illi inſtabant vocibus magnis poſtulantes vt crucifigeretur. Et hoc ad cumulum reſtim iniquitatis procreſſus Ieſu ſpectat, vt vniuerſa plebs quam ſacerdotes ſciebant libenter audire prædicationem Ieſu, quamque Pilatus tanquam deuotam Ieſu excitabat in fauorem Ieſu, acclamaret eum crucifigendum. Ita quòd nullus eſt inuentus qui obſtaret, qui faueret Ieſu, quamuis toties prouocati fuerint à Pilato. Hinc enim manifeſtè habetur quòd Ieſus non fecerat ſibi amicos aliquos velut factioſos, ſed ſimplici doctrina fidei & morum inſtruebat omnes: vt incredulis nullus relinqueretur locus obijcendi humanas artes fidei Ieſu. Et inualeſcebant voces eorum, deeſt, *& principum ſacerdotum.*

Nullus eſt inuentus qui faueret Ieſ.

Verſ. 24. Et Pilatus adiudicauit, tandem ſententiam protulit. Fieri petitionem, pro, *vt fieret petitio*, eorum, quâ petebant ipſum crucifigi.

Verſ. 25. Dimiſit autem illis eum qui propter homicidium & ſeditionē miſſus fuerat in carcerem, quem petebant. Ieſum verò tradidit voluntati eorum. Non dicit *manibus*: quoniam non eſt crucifixus à Iudæis ſed à Gentilibus miniſtris ipſius Pilati. Et ſignificatur per hoc, initium executionis poſt ſententiam: aſſignauit ſiquidem Ieſum executoribus, vt ducerent eum ad crucifigendum ſecundùm voluntatem Iudæorum, & non ſecundùm rectæ rationis iuſtitiam.

Chriſtus à Gentilibus miniſtris Pilati crucifixus eſt, non à Iudæis.

Verſ. 26. Et cùm ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenenſem venientem de villa, pro, *agro*, & impoſuerunt illi crucem portare, pro, *vt portaret*, poſt Ieſum. Hinc apparet quòd Ieſus tam debilis redditus erat quòd non potuit continuare portationem crucis propriæ: propter hoc enim compulerunt hunc Simonem ad hanc ignominioſam ſarcinam. Quam tamen non ſolus portabat, ſed poſt Ieſum, ne videretur Simon crucifigendus.

Verſ. 27. Sequebatur autem illum multa turba populi & mulierum: quæ plangebant & lamentabantur eum.

Verſ. 28. Conuerſus autem ad illas Ieſus, dixit: Filiæ Hieruſalem. Quamuis eſſent ibi mulieres Galilææ ſimul cum turba populi, Ieſus tamen ad ſolas Hieroſolymitanas vultum vertit: quia turba quæ petierat ipſum crucifigi, indigna erat ſermone Ieſu, ad Galilæas autem non ſpectabat deſtructio Hieruſalem futura quam eis prædicit. Nolite flere ſuper me: ſed ſuper voſipſas flete, & ſuper filios veſtros. Non intendit prohibere fletum compaſſionis, qui erat actus virtutis, ſed aperire eis pœnam ſecuturam, quæ erat afflictura illas & filios earum longè magis quàm iſta compaſſio.

Mulieres lamentantes alloquitur Chriſtus.

Verſ. 29. Quoniam ecce venient dies. Intra quadraginta annos venerunt iſti dies quando fuit deſtructa Hieruſalem à Romanis. In quibus dicent. Beatæ ſteriles, propter afflictionem & cædem filiorum. Et ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

Verſ. 30. Tunc incipient dicere montibus: cadite ſuper nos, & collibus operite nos. Deſperatarum verba prædicantur deſiderantium opprimi à montibus & collibus, vt liberentur à tot afflictionibus.

Verſ. 31. Quia ſi in viridi, pro, *humido*, ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Parabolam adhibet quâ ſeipſum comparat ligno humido, Ieroſolymitanos autem ligno arido. Et eſt ſermo de lignis relatis ad combuſtionem: ligna enim humida (vtpote aquoſa) difficilè ardent: arida autem facillimè. Et eſt argumentum à difficiliori: quòd ſi lignum humidum comburunt, multò facilius aridum conſument. Et intendit per hoc quòd ſi ipſum Ieſum in quo eſt innocentia repugnans pœnæ, affligunt ſic, quid fiet in Ieroſolymitis idoneis ex ſuis criminibus ad hoc vt puniantur?

Verſ. 32. Ducebantur autem. Et hoc ad cumulum ignominiæ adiectum eſt: vt ſimul cum flagitioſis duceretur ad crucem. Et alij duo nequam, pro, *malefici*, ſeu *facinoroſi*, cum eo, vt interficerentur.

Verſ. 33. Et poſtquam venerunt in locum qui vocatur Caluariæ, ibi crucifixerunt eum. Ad augmentum ignominiæ ſpectat quòd in loco vbi communiter malefactores interficiebantur, Ieſus crucifixus eſt. Crucifixus autem manibus & pedibus perforatis clauis: tribus autem an quatuor certum non eſt. Et latrones, pro, *malefactores*, vnum à dextris, alterum à ſiniſtris.

Crucifixus Chriſtus

Verſ. 34. Ieſus autem dicebat: Pater. Quod docuerat verbo, docet modo exemplo orans pro crucifixoribus. Et tanto affectu pro illis orat vt paternum imploret amorem. Dimitte illis. Veniam pro illis petit. Non enim ſciunt. Tanquam aduocatus illorum excuſat crimen ab ignorantia. Quid faciunt. Et verè neſciebant circunſtantiam *quid*: neſciebant enim quis eſſet ille quem crucifigebant: *ſi enim cognouiſſent, numquam Dominum gloriæ crucifixiſſent.* Et fuit hæc Chriſti oratio exaudita: quoniam (vt inferiùs ſubditur) reuerſi ſunt percutientes pectora ſua, & magna multitudo conuerſa eſt in die Pentecoſtes: dicente illis Petro, *ſcio quod per ignorantiam feciſtis.* Diuidentes verò veſtimenta eius, miſerunt ſortes, pro, *ſortem.*

Orat pro inimicis ſuis

Verſ. 35. Et ſtabat populus expectans, pro, *ſpectans.* Deridebant autem eum & principes cum eis. Non ſoli primates ſed etiam plebeij deridebant Ieſum geſtibus. Dictio enim Græca irriſionem quæ facie fit, ſignificat: puta *ſubſannare.* Dicentes: Alios ſaluos fecit. Geſtibus verba adiungunt: & ex beneficiis & miraculis blaſphemiam conficiunt Se ſaluum faciat. Blaſphemant eum, dicentes eum impotentem ſaluare ſeipſum. Si hic eſt Chriſtus Dei electus. Commemorare intendunt vſurpationem nominis Meſſiæ filij Dei.

Variè irridetur in cruce Chriſtus.

Verſ. 36. Illudebant autem ei & milites, accedentes & acetum offerentes ei.

Verſ. 37. Dicentes: ſi tu es Rex Iudæorum, ſaluum te fac. Non ſolùm à Iudæis cuiuſque ordinis ſed à gentilibus miniſtris iuſtitiæ illudi voluit: tum facto, oblatione aceti: tum verbo, *ſaluum te fac.*

Verſ. 38. Erat autem & ſuperſcriptio ſcripta ſuper eum literis Græcis & Latinis & Hebraicis: Hic eſt Rex Iudæorum.

Verſ. 39. Vnus autem de iis qui pendebant latronibus, blaſphemabat eum, dicens, ſi tu es Chriſtus, ſaluum fac teipſum & nos. Vt nihil deeſſet, etiam à latronibus concrucifixis blaſphematur.

Vbi aduerte à Matthæo & Marco in numero plurali dici crucifixos latrones cõuitiatos eſſe Ieſu: Lucas autem vnum eorum dicit blaſphemaſſe.

An vterque latro Ieſum blaſphemauerit.

Vnde

Vnde certum non eſt, an priùs vterque blaſphemauerit Ieſum, & poſtea alter pœnitens increpauerit alterum impœnitentem, an, quod potius crediderim, tam Matthæus quàm Marcus numero plurali vſus fuerit pro ſingulari: hoc enim magis conſonat narratæ à Luca increpationi quam exercuit in alterum, dicendo: *neque tu times Deũ.* Hæc namque verba ſonant non pœnitentem conuitij proprij, ſed increpantem alterum quòd nec ipſe timeat Deum, ſed ſimul cum alijs inſultet Ieſu. Quod & amplius manifeſtatur, ſubiungendo quòd nos iuſtè patimur, digna factis recipiendo: & non accuſat ſe, quòd conuitium aliquod dixerit in Ieſum.

Verſ. 40. Reſpondens autem alter, increpabat eum, dicens: neque tu times Deum, qui in eadem damnatione es?

Verſ. 41. Et nos quidem iuſte: nam digna factis recipimus. Hic verò nihil mali, pro, *abſurdi*, geſſit. Significatur enim quòd non ſolum immunis eſt à malo opere, ſed etiam a quocunque inconueniente, à quocunque dedecente.

Mira latronis fides & profeſſio.

Verſ. 42. Et dicebat ad Ieſum, Domine. Vide Spiritum ſanctum in animo latronis operantem agnitionem Domini in Ieſu, quem videbat crucifixum & tam ignominioſe derideri. Memento mei. Pro ſalute animæ propriæ ſupplicat. Cùm veneris in regnum tuum. Non ſolùm in præſenti Dominum fatetur, ſed regẽ euntem ad accipiendum regnum proprium & credit & profitetur. Mirabilis valde eſt tam fides interior quam profeſſio exterior, tunc temporis quando ab Apoſtolis & Diſcipulis tanto tempore eruditis derelictus eſt.

Duo prius inaudita à Christo audiuit Latro.

Verſ. 43. Et dixit illi Ieſus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo. Duo inaudita priùs, nouiter manifeſtantur. Alterum eſt *paradiſi* nomen tranſlatum ad ſignificandum æternæ beatitudinis felicitatem. *Paradiſus* autem, Græca eſt dictio: & ſignificat hortum non olerum ſed arborum: ex ſenſibilibus enim declarantur nobis ſpiritualia & intelligibilia bona: ex loco delectabili ſignificatur felicitas beatitudinis. Alterum eſt, quòd remiſſio culpæ & totius pœnæ hîc primum habetur, peccatrici ſiquidem mulieri remiſſa ſunt peccata multa ſed nihil dictum eſt de remiſſione pœnæ: latroni autem ex hoc ipſo quòd illo die promittitur ei beatitudo, dimiſſa eſt non ſolùm culpa ſed pœna omnis.

Tenebræ ſuper totam terram per tres horas.

Verſ. 44. Erat autem hora ferè ſexta, & tenebræ. Non dicit & nubes, nebulæ aut caligo, ſed *tenebræ*: quæ ſolâ priuatione luminis ſunt. Factæ ſunt in, pro, *ſuper*, vniuerſam terram. Sicut pro vniuerſo orbe patiebatur Ieſus, ita totus terrarum orbis obtenebratus eſt meridie. Vſque in horam nonam. Tribus horis immediatè ſequentibus meridiem deſcribuntur tenebræ ſuper vniuerſam terram.

Verſ. 45. Et obſcuratus eſt ſol. Ratio tenebrarum redditur, ex hoc quòd obſcuratus eſt Sol. Non dicit eclipſatus eſt, ſed *obſcuratus eſt*: vt intelligamus miraculoſam ſubtractionem radiorum ſolis abſque aliquo corpore interpoſito. Quod etiam teſtari videtur duratio trium horarum ſuper totam terram: nulla enim interpoſitio Lunæ videtur ad hoc ſufficere. Et velum templi ſciſſum eſt medium.

Verſ. 46. Et clamans voce magnâ Ieſus, ait: Pater in manus tuas commendo, pro, *commendabo*, ſeu *deponam*, ſpiritum meum. Dictio Græca interpretata *commendabo*, ſignificat commendationem depoſiti reſumendi. Et eſt futuri temporis. Et ſignificat ad literam certitudinem ſuæ reſurrectionis, nam affirmando quod deponeret moriendo ſecundùm corpus ſpiritum in paternis manibus, ſimul affirmat reſumpturum ſe depoſitum de paternis manibus: alioquin vanè deponeret.

Spiritum ſuũ vt depoſitum reſumendum commendat Christus.

Vbi nota quod perſona Ieſu eſt illa quæ loquitur, eſt illa quæ deponit: quoniam ipſa met eſt quæ reſumit depoſitum. Humano more diuinam cuſtodiam ſignificat ſimilitudine manuum. Solemus enim depoſitum commendantes charum, in manus proprias amici aſſignare.

Futuro autem vtitur: quoniam cùm loquebatur, adhuc non aſſignabat rem deponendã, ſed in morte ſubſecuta aſſignaturus erat eam. Et aſſerere futuram depoſitionem in morte, proprium fuit Chriſto: quilibet enim moriens poteſt dicere in præſenti: *In manus tuas commendo*, ſed non poteſt aſſerere *commendabo*: quia neſcit quid futurum poſt mortem ſit de ſpiritu ſuo, quamuis credat, &c. Et rurſus quilibet alius moriens deſinit per mortem eſſe ipſemet: ac per hoc non poteſt aſſerere quòd ipſemet deponet ſpiritum ſuum in manus alterius. Chriſtus autem ſolus per mortem non deſijt eſſe ipſemet: quoniam hypoſtaſis eadem perſeuerauit poſt mortem, & propterea ſolus potuit verè dicere, *commendabo ſpiritum meum.*

Quilibet moriens deſinit eſſe ipſemet.

Spiritum autem non *animam* appellat: quia vſque ad mortem res quæ eſt anima, ſtatum animæ habet: quoniam animat ſeu viuificat corpus: in morte autem tranſit in ſtatum ſpiritus: quoniam exiſtit illo modo quo puræ ſpirituales ſubſtantiæ exiſtunt.

Nec prætereas quòd ſicut prima ſcripta in Euangelio verba Ieſu, à Patris nomine initium ſumpſerunt cùm dixit duodennis in templo; *Neſciebatis quia in his quæ patris mei ſunt oportet me eſſe*: ita vltima Ieſu in cruce in patrem finita ſunt, dicendo nunc: *Pater in manus tuas*, &c. vt intelligamus ab extremis media verba tendere ad declarandam & propagandam fidem æternæ proceſſionis ſuæ à Patre. Et hæc dicens. Hinc apparet hæc fuiſſe vltima verba Ieſu in cruce. Expirauit. Hinc confutantur hæretici omnes qui negant veram Chriſti mortem in cruce.

Prima Chriſti verba in Euangelio à Patre inceperunt vt & vltima in Patrem finita ſunt.

Verſ. 47. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum. Ecce fructus orationis Chriſti in gentili, qui præerat militibus. Dicens, verè hic homo iuſtus erat.

Fructus orationis Chriſti.

Verſ. 48. Et omnis turba eorum qui ſimul aderât pro, *Et omnes quæ ſimul aduenerant turbæ*, ad ſpectaculum iſtud, & videbant quæ fiebant percutientes pectora ſua reuertebantur. Ecce alter fructus in turbis Iudæorum, non in primatibus eorum.

Verſ. 49. Stabant enim noti eius à longè, & mulieres quæ ſecutæ eum erant à Galilæa, hæc videntes.

Verſ. 50. Et ecce vir nomine Ioſeph qui erat decurio, vir bonus & iuſtus. Non eſt hoc in loco *decurio*, nomen militaris officij, ſed nomen dignitatis: puta *Senator*. Decurionis enim nomen in Senatores aliarum vrbium & in præfectos aliis, tranſlatum eſt.

Verſ. 51. Hic non cõſenſerat conſilio. Hinc apparet quod Senator erat: & noluit conſentire iniquitati aliorum. Et actibus, pro, *actui*, ſeu *facto*,

corum Ita quòd neque conſenſerat conſilio neque operi aliorum Et hoc nota contra conſiliarios, qui etſi non conſentiunt conſilio, conſentiunt tamen actibus executionis concluſæ ab alijs. Non enim euadunt crimen, ad hoc ſiquidem Lucas ſcribit de Ioſeph quòd nec conſilio nec actibus conſenſerat. Ab Arimathia ciuitate Iudææ, pro, *Iudæorum*, qui expectabat & ipſe regnum Dei.

Nolens Conſiliarij.

Verſ. 52. Hic acceſſit ad Pilatum, poſt mortem Ieſu. Et petijt corpus Ieſu. Non enim licitum erat abſque Præſidis authoritate tollere corpora damnatorum.

Verſ. 53. Et depoſitum inuoluit in ſindone & poſuit eum, pro, *illud*, ſcilicet corpus, in monumento exciſo, hoc eſt, non fabricato, non mobili, ſed in ipſa rupe exciſo. Et hoc propenſio is diuinæ prouidentiæ fuit: vt monumentum Ieſu eſſet immobile, ad perpetuam loci memoriam In quo nondum quiſquam poſitus fuerat. Et hoc tum dignitati Ieſu, tum teſtimonio reſurrectionis congruebat.

Verſ. 54. Et dies erat paraſceues, pro, *paraſceue*. Nominatiui caſus. Dictio Græca eſt *paraſceue*, à præparatione dicta. Quamuis enim dies ille eſſet primus paſchatis, ac per hoc dies feſtus, quia tamen ſequens dies erat dies ſeptima longè ſanctior (vtpote in qua nec coquere aliquid licitum erat) ideo dies ille erat præparatorius alimentorum pro ſabbato. Et propter hoc ſubiungit Lucas quod illuceſcebat ſabbatum immediatè poſt illum diem. Et ſabbatum illuceſcebat. Morem Moyſi ſecutus Lucas, à termino noctis luce, deſcribit noctem inchoantem ſabbatum.

Paraſceues Etymon.

Verſ. 55. Subſecutæ autem mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum & quemadmodum poſitum erat corpus eius. Non dicit, & quemadmodum vnctum fuit aromatibus, ſed *quemadmodum poſitum*. Viderunt enim modum quo corpus portatum fuit in monumentum, ſed non viderunt illud vngi: vnctio ſiquidem intus in monumento facta videtur quam ipſæ non audentes ingerere ſe Nicodemo & Ioſeph miniſtriſque eorum, videre nequiuerunt.

Mulieres nō viderūt vngi corpus Ieſu.

Verſ. 56. Et reuertentes, pro, *reuerſæ autem*, parauerunt aromata & vnguenta, illomet die Vnde apparet quòd ipſæ non viderunt corpus Ieſu vngi: nam ſi vidiſſent, non præparaſſent aromata pro vnctione corporis. Et ſabbato quidem ſiluerunt, pro, *quieuerunt*, ſecundum mandatum. Aduenit enim Solis occaſus in quo inchoauit ſabbatum, & propterea quieuerunt ſeruantes legem: & non venerunt ad vngendum Ieſum.

Aduerte hic bis mulieres paraſſe aromata: ſemel ipſa die Veneris ante Solis occaſum, cuius Lucas meminit: & aliâ vice tranſacto ſabbato horâ veſpertinâ, cuius meminit Marcus Et ratio numeri fuit aut quia non inuenerunt in promptu illa horâ tardâ die Veneris ſufficientiam, vel quia putauerunt ſufficere quæ poſtea cenſuerunt non ſufficere. Reliqua ad prædicta ſpectantia vide apud Matthæum & Marcum expoſita.

Bis aromata parauerunt mulieres.

CAPVT XXIV.

VERS. 1.

VNa autem ſabbati, pro, *ſabbatorum*, hoc eſt, die immediate ſequente diem ſeptimum vt diximus, & expoſuimus apud Matthæum, & iterum apud Marcum: Valde diluculo, pro, *diluculo profundo*, hoc eſt, cùm adhuc multum ſupereſſet diluculi. Tempus ſiquidem diluculi ſignificatur, ſed multu adhuc diſtans ab ortu Solis, tunc enim diluculum dicitur profundum: ſicut dicitur aqua profunda quæ multum habet aquæ Nec contrariatur Marco dicenti, *orto iam ſole*. quoniam diluculum, initium ortus ſolis eſt. Venerunt ad monumentum, portantes quæ parauerant aromata. Deſunt quatuor dictiones: *Et quædam cum ipſis*. Significatur enim quòd non ſolæ mulieres ſecutæ Ieſum à Galilæa quæ viderant monumentum, ſed etiam quædam aliæ mulieres cum ipſis venerunt.

Diluculū eſt initium ortus Solis.

Verſ. 2. Et inuenerunt lapidem reuolutum à monumento.

Verſ. 3. Et ingreſſæ non inuenerunt corpus Domini Ieſu.

Verſ. 4. Et factum eſt dum mente conſternatæ eſſent, pro, *dum perplexæ eſſent*, de hoc, hoc eſt, dubitantes quid actum eſſet de corpore Ieſu non inuento ibi. Ecce duo viri. Angeli in forma virorum Steterunt. Corporalis ſitus ſignificatur. Secus illas. Extra monumentum videtur locus iſte tum propter multitudinem mulierum, tum quia intus monumentum ſedentem Angelum in dextris viderunt, vt Marcus teſtatur. Iſti ergo duo ſtantes ſecus illas, extra monumentū intelliguntur apparuiſſe poſtquam viderant non eſſe corpus Ieſu ibi. In veſte fulgenti, pro, *veſtibus fulgentibus*. Significantur enim veſtes fulgentes, ad ſimilitudinem fulguris ſplendentes, ille autem qui intus in monumento viſus eſt ſedens, indutus erat ſtolâ candidâ.

Verſ. 5. Cùm timerent autem pro, *cùm territæ autem eſſent illæ*, ex præſentia Angelorum. Et declinarent vultum in terram, tum modeſtiâ ſolitæ verecundiæ, tum præ fulgore veſtium. Dixerunt ad illas: Quem quæritis viuentem cum mortuis? Arguunt Angeli mulieres de ſtudio quod adhibent ad quærendum Ieſum tanquam mortuum: quia debebant credere ipſum viuum.

Verſ. 6. Non eſt hìc. Arguunt eaſdem à loco. Ita quòd priùs arguerunt eas à morte, modò à loco. Sed ſurrexit à mortuis. Non eſt ablatus, ſed ſurrexit & abijt. Recordamini qualiter locutus eſt vobis. Reuocant ad memoriam verba Ieſu: vt vel ſic credant Ieſum reſurrexiſſe. Cùm adhuc eſſet in Galilæa. Locum nominat vbi dicta ſunt verba, vt reminiſcerentur.

Verſ. 7. Dicens quòd oportet, diuinâ definitione ad implendas ſcripturas pro ſalute humani generis. Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum & crucifigi, & die tertia reſurgere. Per ſingula reuocat ad memoriam quæ dixerat Ieſus: vt per hoc redderentur credulæ.

Verſ. 8. Et recordatæ ſunt verborum eius. Ecce effectus primus.

Verſ. 9. Et regreſſæ à monumento. Non dicit *& egreſſæ*: ne ſignificaretur eas intus monumentum audiſſe hæc Angelorum verba. Nuntiaue

Nun[illegible]ūt hæc [illegible] illis [illegible] decim & cæteris [illegible]. [illegible] quo [illegible] ille [illegible] nominatur [illegible] [illegible].

Verſ. 10. Erat autem Maria Magdalene & Ioanna & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apoſtolos hæc.

Verſ. 11. Et viſa ſunt ante illos ſicut deliramentum verba iſta. pro, [illegible]. Dum [illegible] diſ[illegible]poſitione [illegible] ſunt, vt Apoſtoli [illegible] cum reliquis [illegible] tam [illegible] quam [illegible] hoc [illegible] per[illegible] non fuiſſe [illegible] & quod verba mulierum vt [illegible] deputabant. Et non crediderunt illis. Tot mulieres [illegible] de viſu, & tamen non crediderunt illis quod vidiſſent Angelos qui dicerent eis hæc [illegible]. Fuit autem tanta [illegible] hæc [illegible], vt [illegible] ipſis dubius [illegible] de [illegible] reſurrectione: vt patet [illegible] quod [illegible] fuit mulieres ad monumentum adhuc [illegible] Ieſum. Sed non [illegible] quod [illegible] tam inſtabilis eſt.

Apoſtoli verba mulierū ut muliebria parvi pendebant.

Verſ. 12. Petrus autem ſurgens cucurrit ad monumentum. [illegible] Lucas de Ioanne qui ſi[illegible] cucurrit cum Petro. Et procumbens. pro, *& demiſſo capite proſpiciens.* Significatur [illegible] diligentia Petri exiſtentis in monumento adhibendo inclinationem [illegible] ad locum in quo iacuerat corpus Ieſu: vt ſcrutaretur oculis veritatem. Vidit. pro, [illegible] linteamina ſola poſita. pro, *iacentia.* D[illegible] linteamina abſque corpore, non complicita, ſed iacentia. Et abiit ſecum mirans quod factum fuerat. Non dicit *credens*: quoniam adhuc non credebat, ſed mirabatur comperta veritate eorum quæ dixerant mulieres quantum ad hoc quòd corpus Ieſu non erat ibi. Nec erat ratio ſuſpicandi quod fuerit furatum: quoniam non fuiſſent ibi relicta linteamina iacentia, ſed cùm illis eſſet inuolutum corpus Ieſu tollentes corpus, non nudaſſent illud, ſed inuolutum abſtuliſſent vt erat.

Verſ. 13. Et ecce duo ex illis diſcipulis Ieſu ibant ipſa die in caſtellum quod erat in ſpatio ſtadiorum ſexaginta ab Hieruſalem, nomine Emaus:

Hiſtoria duorum diſcipulorum euntium in Emmaus.

Verſ. 14. Et ipſi loquebantur adinuicem de his omnibus quæ acciderant.

Verſ. 15. Et factum eſt dum fabularentur & ſecum quærerent, & ipſe Ieſus appropinquans ibat cum illis.

Verſ. 16. Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoſcerent. De oculis internis eſt ſermo: quia de illis oculis loquitur, qui poſtea [illegible] fuiſſe apertos: conſtat autem internos fuiſſe apertos [illegible], non exteriores: non enim ibant oculis clauſis. Modus autem quo tenebantur interni oculi, ſimilis eſt [illegible], quod quandam eſſentias ſpeciem ex ſua [illegible] in[illegible] in [illegible] ſuorum [illegible]. Simile apparuit in Petro [illegible] non [illegible] cauſa cùm eductus ab Angelo de Herodis carcere, non diſcernebat quòd in veritate ambularet, ſed exiſtimabat ſe viſum videre. Simile apparet in homine [illegible] qui valde intentus ad aliquid, [illegible] diſcernit [illegible] alia occurrentia. Tali modo detinebantur [illegible] [illegible] q[illegible] apprehendit intellectum & exteriores ſenſus conſentaneum rationi eſt. In cuius ſignum non im[illegible]

Quomodo oculi eorum tenebantur?

[illegible] poſſibilitate [illegible] quod [illegible] quod [illegible] [illegible].

Verſ. 17. Et ait ad illos: Qui ſunt hi ſermones quos confertis ad inuicem ambulantes & eſtis triſtes. [illegible] ap[illegible] erat in [illegible]. [illegible] ob [illegible].

Verſ. 18. Et reſpondens vnus cui nomen Cleophas, dixit ei. Tu ſolus peregrinus es in Hieruſalem, & non cognouiſti quæ facta ſunt in illa his diebus. [illegible] expoſitam formam quam in genere d[illegible] Marcus [illegible] quod [illegible] *eſt in alia forma* [illegible] [illegible] ſignificatur [illegible] quod [illegible] [illegible] ſeu [illegible] eius eſt. Non quòd mutata fuerint lineamenta faciei Ieſu, nec quod fuerit mutatus color: ſed in proprio colore & propriis lineis faciei, & magnitudine [illegible] ipſe corporis erat: ſed in apparentia [illegible] forma: propter quod ſignificanter Marcus dicit *oſtenſus eſt in alia forma.*

Chriſtus in alia forma viſus.

Modus autem quo alia apparebat forma, ex parte immutationis erat. Lineamenta enim & colores Chriſti ſecundùm aliquid ſui immutabant viſum diſcipulorum: & ſecundum aliquid non immutabant, ſcilicet ſpecies [illegible], non repræſentabat faciem Ieſu qualis erat: ſed qualem ſpeciem illa præ ſe ferebat. Et ſic *oſtenſus eſt in alia effigie.* [illegible] talem immutandi modum [illegible] quod corpus Chriſti erat [illegible] in ſeipſo: & tamen non immutabat ſecundum quod erat [illegible], viſum diſcipulorum. Sicut itaque in poteſtate eius erat non immutare ſecundum quod erat [illegible], ita in poteſtate eius erat immutare ſecundùm aliquid [illegible] & [illegible] aliquid [illegible].

Qua ratione forma eius immutata?

Et quod Euangeliſtæ [illegible] de aliena forma, ſimile intelligendum eſt de aliena voce. Non vox Chriſti [illegible] eſt cognita a diſcipulis, ſimili ratione: quia [illegible] vox eius ſecundum [illegible] quod ſui (puta modum proferendi) ſoli[illegible] Chriſto, ſiue [illegible] proprium Chriſto, ſeu accentus aliquos [illegible] Chriſto, non immutabat auditum diſcipulorum. Quamuis etiam hoc potuerit eſſe alio modo, ſcilicet quod Chriſtus locutus fuerit non conſueto ſibi modo. Prior tamen dicendi modus magis conſonat [illegible] circa viſum, vt pote non ponens varietatem ex parte ipſius Ieſu, nec in obiecto viſus, nec in obiecto auditus. Certum eſt enim quod inter ea quæ ſenſibus diſcipulorum de Ieſu percipiebantur, non erat illud ſenſibile per accidens quod erat Ieſus: quia per ſenſibilia tam propria quam communia conſueuerat ab ipſis percipi internis ſenſibus & intellectu: quoad hoc enim percipiendum & diſcernendum ſenſibile per accidens, oculi interni detinebantur: vt nec videndo, nec audiendo, illud haurirent in parte cognoſcitiua interna.

Vt alia Chriſti forma, ita alia vox.

Interrogatur autem admirando [illegible] ſunt hæc verba Cleophæ, & conſtruenda ſic: *Tu ſolus* habes hæc duo, ſcilicet quod *peregrinus es in Hieruſalem,* & quod *non cognouiſti ea quæ facta ſunt in illa his diebus*: Quaſi dicat, quomodo poteſt eſſe quod tu ſolus habes hæc duo. Videbatur enim Cleophæ multum difficile ſeu impoſſibile quòd ille ſolus inter aduenas in Hieruſalem neſcierit hæc.

Meminit autem *aduenæ* ſiue *peregrini*, vel quia ignorando nomen ipſius ab habitu nominauit, vel quia aduenis præcipue incumbebat hoc ſcire, tum

quia

quia à [illegible] omnia [illegible] erat, [illegible] Ie-
ſum [illegible] adueniſſe in Hieruſalem, non quia
[illegible] ad prædicationem
Ieſu in [illegible]. Vnde ſcriptum eſt, quòd
manè [illegible] ad prædicationem ipſius quotidie.

Verſ. 19. Quibus ille dixit: quæ? Ieſus omnium omnia ſciens interrogat: vt ex proprio ore argumenta contra ſeipſos proferant, & inde inſtruantur. Et dixerunt: De Ieſu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & ſermone, coram deo & omni populo.

Verſ. 20 Et quomodo eum tradiderunt ſummi ſacerdotes & principes noſtri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum.

Tam ſpem quàm fidem perdiderant hi duo.

Verſ. 21. Nos autem ſperabamus, Spem ergo perdiderant. Quia ipſe eſſet redempturus. pro, *quod ipſe eſſet qui redempturus eſſet*, Iſrael. Fatentur Ieſum fuiſſe propheram potentē in opere miraculorum & ſermone doctrinæ: & dicunt ſe ſperaſſe quòd ipſe eſſet ille qui à Prophetis promiſſus eſt redempturus populum Iſraël de ſeruitute & captiuitate. In quo manifeſtant ſe crediſſe quòd Ieſus eſſet Meſſias, & quòd in illo aduentu eſſet redempturus populum Iſraël, iam longè antè in captiuitatem redactum, qui non rediit, & pro parte quæ rediit ſeruientem Romanis: & nunc perdidiſſe tam fidem quàm ſpem de Ieſu Meſſia. Et nunc ſuper hæc omnia, tertia dies eſt hodie quòd hæc facta ſunt.

Verſ. 22. Sed & mulieres quædam ex noſtris terruerunt. pro, *ſtupefecerunt*, nos. Non enim ſignificatur illatus timor, ſed illata admiratio magna velut ſtupor quidam. Quæ ante lucem fuerunt ad monumentum,

Verſ. 23. Et non inuento corpore eius venerunt dicentes, ſe etiam viſionem Angelorum vidiſſe, qui dicunt eum viuere.

Verſ. 24. Et abierunt quidam ex noſtris. Petrus, ſcilicet & Ioannes. Ad monumentum, & ita inuenerunt ſicut mulieres dixerunt: ipſum verò non inuenerunt. pro, *non viderunt*.

Verſ. 25. Et ipſe dixit ad eos: O ſtulti. pro, *amentes*, & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti ſunt Prophetæ. Sicut amentes abſolutè dicuntur homines deficientes in iudicando, & rationabiliter operando, ita amentes reſpectu fidei ſunt deficientes in iudicio credendi. Nec dixit Ieſus amentes abſolutè, ſed, *ô amentes ad credendum*. Vterque enim defectus (ſcilicet amentiæ & tardi cordis) refertur ad credendum, & non aliter tantùm. Arguit enim eos amentiæ in parte cognoſcitiua, & tarditatis in parte affectiua: hoc eſt voluntate, nomine *cordis* ſignificatâ.

Tres horum diſcipulorum defectus.

Collige hîc prudens lector, tres defectus diſcipulorum; ſcilicet deſperationem priùs dictam, amentiam, & tarditatem (non operis, ſed voluntatis) ad credendum. Et iunge hæc demerita, has malas diſpoſitiones cum duabus ſupradictis pœnis (altera ex parte alienæ immutationis ſenſuum, altera ex parte quaſi eſtaſis oculorum mentis) & videbis meritò pœnas illas illatas his diſcipulis.

Verſ. 26. Nonne oportuit. pro, *oportebat*. Quod priùs declaratum eſt. Pati Chriſtum: & ita. Superfluit, *ita*. intrare in gloriam ſuam? Duo dicit, alterum eſt, quòd oportuit paſſionis merito intrare in gloriam. Alterum eſt, quòd gloria paſſionis merito parta, erat ipſius: vt intelligamus non ſolo paſſionis merito gloriam eſſe ipſius: nam eius erat hæreditario iure, & ſemel vno modo, ſemel etiam alio modo.

Paſſionis merito intrauit Chriſtus in gloriam & rediturus in re ſuam.

Verſ. 27. Et incipiens à Moyſe & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus ſcripturis quæ de ipſo erant. Non dicit omnia quæ de ipſo erant. in omnibus enim Scripturis de ipſo ad propoſitum tractantibus aliquid interpretabatur.

Verſ. 28. Et appropinquauerunt caſtello quò ibant: & ipſe ſe finxit longiùs ire. hoc eſt, compoſuit geſtus & motus ſuos tanquam iturus longiùs: non ad ſimulandum proſecutionem itineris non futuram, ſed ad excitandum amorem diſcipulorum erga ſe: vt tali merito diſponerentur ad hoc, vt aperirentur oculi eorum.

Non inuitandi ſolùm, ſed etiam cogendi ad hoſpitium peregrini.

Verſ. 29. Et coegerunt illum. Ecce ſubſecutum meritum hoſpitalitatis, non inuitantis, ſed cogentis: vt hinc etiam diſcamus non ſolùm inuitandos, ſed cogendos peregrinos ad hoſpitium. Dicentes: Mane nobiſcum, quoniam adueſperaſcit, & inclinata eſt iam dies. Et intrauit. Deeſt, *vt maneret*, cum illis.

Manibus panem frangebat Chriſtus, ſicut alij cultello ſcindunt.

Verſ. 30. Et factum eſt dum recumberet cum eis, accepit panem & benedixit ac fregit, & porrigebat illis. Quatuor actiones Ieſu circa panem deſcribuntur: acceptio, benedictio, fractio & porrectio: & tamen in ſola fractione agnitus dicitur *inferius*: vt intelligamus fractionem fuiſſe miraculoſam: hoc eſt, quòd frangebat panem manibus ſicut alij incidunt cultello. Solitum autem hunc frangendi modum fuiſſe credimus: & propterea diſcipuli ex conſueto Ieſu modo cognouerunt eum.

Verſ. 31. Et aperti ſunt oculi eorum, & cognouerunt eum. Duæ rationes concurrerunt ad cognitionem hanc: ex parte Ieſu, fractio panis conſueto modo mirabili: ex parte autem diſcipulorum, apertio internorum oculorum. Adempta eſt enim pœna quâ detinebatur pars eorum cognoſcitiua velut in eſtaſi, quoad elongationem ab agnitione Ieſu: & velut reuerſi ad ſeipſos agnouerunt eum eſſe Ieſum. Et ipſe euanuit. pro, *diſparuit*, ex oculis eorum. pro, *ab ipſis*.

Verſ. 32. Et dixerunt ad inuicem. Nonne cor noſtrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via, & aperiret nobis ſcripturas? Teſtimonium ab interna inflammatione cordis in ſeipſis cauſata ex ſermone Ieſu in via, proferunt, vt etiam ab ipſo intimo effectu agnoſcendum Ieſum, ſibi inuicem pandant.

Verſ. 33. Et ſurgentes eâdem horâ, regreſſi ſunt in Hieruſalem: & inuenerunt congregatos vndecim: & eos qui cum illis erant,

Verſ. 34. Dicentes quòd ſurrexit Dominus verè. Apoſtoli & diſcipuli mulieribus non crediderunt, ſed crediderunt Petro. Et propterea audito Petro dicunt, quòd *ſurrexit Dominus verè*, non optatiuè. Et apparuit Simoni. Vbi aut quâ horâ neſcitur: ſed hoc ſcitur quòd illo die apparuit ei.

Chriſtus agnitus in fractione panis.

Verſ. 35. Et ipſi narrabant quæ geſta erant in via: & quomodo cognouerūt eum. pro, *& quomodo agnitus fuit eis*, in fractione panis. Hinc duo habemus. Alterum eſt quòd fractio panis, fuit (vt dictum eſt) ratio agnitionis, alioquin non

non magis dixiſſent in *fractione*, quàm in porrectione. Alterum eſt, quòd modus ille frangendi tanquam ſolitus Ieſu coram diſcipulis ſuis, inſinuatur: dum iſti duo affirmant ſe agnouiſſe eum hoc modo, ſcilicet in fractione panis, appoſitiuè enim adiungitur fractio panis ad modum agnitionis. Hoc ſiquidem teſtimonium præſuppoſuit notorium fuiſſe apud diſcipulos, hunc modum frāgendi panem fuiſſe proprium ac conſuetum Ieſu: alioquin nullum agnitionis teſtimonium afferrent dicendo, *quomodo agnitus fuiſſet eis in fractione panis?*

Verſ. 36. Dum autem hæc loquuntur, ſtetit Ieſus in medio eorum: & dixit: pax vobis, ego ſum, nolite timere. Superfluunt hæ quatuor dictiones, ſcilic. *ego ſum, nolite timere.* Tantummodo ſalutauit eos, dicendo, *pax vobis*: vt etiam ipsâ ſalutatione agnoſcerent ipſum eſſe qui docuerat eos hanc ſalutandi formam.

Verſ. 37. Conturbati. pro, *ſtupefacti*, verò & conterriti. Deſcribuntur diſcipuli conterriti & ſtupefacti. Et terroris quidem paſſio conſueta videtur hominibus in apparitione vmbrarū quæ exiſtimantur ſpiritus dæmonum vel mortuorum: paſſio autem ſtuporis ex nouitate rei tam inſolitæ & admiratione dignæ conſurgebat. Exiſtimabant ſe ſpiritum videre. hoc eſt, ſpiritualem aliquam ſubſtantiam aërei corporis.

Verſ. 38. Et dixit eis: Quid turbati eſtis. exteriùs & interiùs: nam exteriori habitu faciei, territos ſe demonſtrabant. Et cogitationes aſcendunt in corda veſtra? Videbat Ieſus intima diſcipulorum & cogitationibus internis laborare. Quales autem eſſent cogitationes, Euangeliſta declarauit, ſcilicet quòd exiſtimabant ſe ſpiritum videre.

Chriſtus ſuis apparens ſe palpandum exhibet.

Verſ. 39. Videte manus meas & pedes. Deeſt *meos*, quia ego ipſe ſum. Confoſſas manus & confoſſos pedes in teſtimonium producit quòd ipſemet eſt qui crucifixus fuit. Palpate. Deeſt *me*, & videte. Eiuſdem naturæ caro Chriſti poſt reſurrectionem fuit cuius erat priùs: non eſt mutata in carnem ſpiritualem quæ palpari poteſt. Quod autem dicit *videte*, non ſpectat ad oculos corporis, ſed ad certificationem ſenſus, perinde ac dictum fuiſſet: palpate me & certificate vos ipsâ palpatione. *Videre* enim, vſurpatur frequenti vſu ad ſignificandam certificationem cuiuſque ſenſus.

Videre eſt cuiuſuis ſenſus.

Quia ſpiritus. quem exiſtimatis videre: ſiue bonus, ſiue incorporeus, ſiue corpus habens aëreum. carnem & oſſa non habet. quamuis aſſumant quandoque ſimilitudines carnis & oſſium, vt cùm Angeli (ſiue boni ſiue mali) in ſimilitudine hominum apparent, non enim tunc habent vera oſſa & veram carnem, ſed ſimilitudinem oſſium & carnis. Sicut me videtis habere.

Verſ. 40. Et cùm hæc dixiſſet, oſtendit eis manus & pedes.

Verſ. 41. Adhuc autem illis non credentibus & mirantibus præ gaudio. Legendum eſt ſic: *adhuc autem illis non credentibus præ gaudio, & mirantibus.* Significatur tanta gaudij paſſio, vt non applicarent mentem ad credendum illum eſſe Ieſum. Ita quòd non ex cordis duritia, ſed ex velut ecſtaſi cauſatâ ex multo gaudio viſis manibus & pedibus, non applicabant mentem ad credendum: ſed erant velut in ecſtaſi admirantes.

Poſt reſurrectionem ſuā manducat Chriſtus.

Dixit: habetis hîc aliquid quod manducetur? Teſtimonio oculorum & tactus adiungit comeſtionem: vt ex omnibus vitalibus operibus inducantur ad credendum.

Verſ. 42 At illi obtulerunt ei partem piſcis aſſi, & fauum mellis. pro, *& de apiario fauo.* Ad differentiam fauorum aliorum animalium, dicit quòd obtulerunt fructum faui mellis ex operibus apum.

Verſ. 43. Et cùm manducaſſet coram eis, ſumens reliquias dedit eis. pro, *& cum accepiſſet coram eis manducauit.* Nihil ſignificatur de reliquiis: ſed quòd acceperit oblatum piſcem cum fauo & manducauerit coram eis.

Facta, Hebraico more dicūtur verba.

Verſ. 44 Et dixit ad eos. Hæc ſunt verba. hoc eſt, hæc ſunt facta. Hebraico enim more geſta appellantur verba. Quæ locutus ſum ad vos. Ad confirmandam veritatē ſuæ reſurrectionis adiungit teſtimonium eorum quæ ante mortem dixerat eis: vt vndique cōprehendant ipſummet eſſe qui fuit eorum magiſter. Nec commemorat quæcunque priùs dicta, ſed ſpectantia ad propoſitum: declarat enim hæc quæ modò vident in ipſo, eſſe illa quæ olim eis prædixerat. Cùm adhuc eſſem vobiſcum. hoc eſt cùm communis mihi & vobis eſſet mortalis vita, cùm conuerſabar vobiſcum ſimilis vobis paſſibilis: Quali communione nunc non erat cum eis: quoniam ipſe tranſierat ad vitam immortalem & impaſſibilem. Quoniam neceſſe eſt impleri. Ad locutionem præteritam Ieſu ſpectat hoc quod in præſenti dicitur, *quoniam neceſſe eſt impleri:* commemoratio eſt enim quòd priùs dixerat hæc quæ facta vident circa ipſum, quoniam neceſſe eſt impleri ſcripturas. Omnia quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi & Prophetis & Pſalmis de me. Scripturas de ſe diſtinguit in tres partes: Legem, Prophetas & Pſalmos: ſub his reliquas ſcripturas comprehendens.

Mētem ſuorum aperit Chriſtus, vt intelligant Scripturas.

Verſ. 45. Tunc aperuit illis ſenſum. pro, *tunc aperuit illorum mentem.* vt intelligerent ſcripturas. Hactenus manifeſtauerat ſe eſſe verum eundem hominem (ſcilicet Ieſum) ab humanis: modò manifeſtat à diuinis, agendo & operando in eorum mentes: hoc enim diuinum eſt opus donare piſcatoribus ſtatim vt intelligerent ſcripturas Prophetarum: non hominis ſed Dei eſt opus.

Verſ. 46. Et dixit eis. Summariè colligit ſcripta ad propoſitum. Quoniam ſic ſcriptum eſt. Non ſolùm dicit *ſic ſcriptum eſt*, ſed aſſumit pro ratione, dicendo, *quoniam ſic ſcriptum eſt.* Et ſignificatur per *ſic* diſpoſitio, modus & ordo geſtarum & gerendarum rerum quæ ſubiunguntur. Et ſic oportebat. Conſequentiæ vis ſignificatur coniunctione vim affirmationis habente: ac ſi dictum fuiſſet, *& conſequenter ſic oportebat.* Ita quòd ſenſus eſt: quoniam ſic ſcriptum eſt, conſequenter ſic oportebat: hoc eſt, oportebat illum ordinem, illum modum, illam diſpoſitionem ſeruare quæ ſeruata eſt, quia ſic ſcriptum erat. Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertia die,

Quinque capita ſummantur.

Verſ 47. Et prædicare in nomine eius. Quinque capita ſummat: primum de paſſione Chriſti ſic: ſecundum de reſurrectione eius à mortuis tertia die ſic: tertium de prædicatione in nomine eius.

Vbi nota quòd cùm dicitur, *ſic oportebat prædicari*, præteritum *oportebat*, non reſpicit prædicationem præteritam (cùm de futura ſit ſermo) ſed reſpicit diſpoſitionem futuræ prædicationis per Apoſtolos: eſt enim ſenſus quòd *oportebat ſic*: hoc eſt, talem diſpoſitionem, ordinem ac modum

ad

ad prædicandum efficere. qualis modus, qualis ordo, qualis diſpoſitio effecta eſt: vt ſcilicet colligeret Ieſus diſcipulos teſtes miraculorum, vitæ, prædicationis, paſſionis & reſurrectionis ſuæ.

Pœnitentia opus eſt humanum: remiſſio peccatorum, opus Dei.

Pœnitentiam & remiſſionem peccatorum. Pœnitentia, opus eſt humanum: remiſſio peccatorum opus eſt Dei: ſed pœnitentia nihil valet ſine remiſſione peccatorum; nec remiſſio peccatorum datur ſine pœnitentia. Significatur enim oportere prædicari vtramque, ſcilicet malè actæ vitæ pœnitentiam non quacunque ratione, ſed in nomine Ieſu, & tunc in eodem nomine conſequentem remiſſionem peccatorum. Et intendit per hoc prædicandum eſſe quòd in inuocatione Ieſu, pœnitentes & baptiſmum ſuſcipientes conſequerentur remiſſionem peccatorum.

In omnes gentes. Ecce quartum caput, extenſio prædicationis ad vniuerſas mundi gentes. Incipientibus ab Hieroſolyma. Quintum caput initium Apoſtolicæ prædicationis definit Hieruſalem, ita quòd deſcriptà materià ac termino prædicationis, deſcribitur modò initium locale.

Verſ. 84. Vos autem teſtes eſtis horum. Anceps eſt dictio Græca ad *eſtis* vel *ſitis*. Declarat qui erunt iſti prædicatores, dicendo eos eſſe ſeu fore teſtes horum, quia interfuerant, audierant & viderant modum, ordinem & diſpoſitionem rerum geſtarum.

Verſ. 49. Et ego mittam. Tranſit Lucas à die Reſurrectionis ad diẽ Aſcenſionis quo dixit Ieſus hæc verba: vt patet Act. 1. Aptè quoq; iungit hæc verba antedictis: nam poſtquam prædicatores eos & teſtes futuros deſcripſit, aptè ſubiungit dona neceſſaria ad huiuſmodi officium. Et ego mittam. Hinc, Theologe ſpeculatiue, authoritatem originis reſpectu Spiritus ſancti in Filio inſinuari intellige: dum Filius dicit, *Ego mittam*. Promiſſum. proculdubio Spiritum ſanctum. Patris mei in vos. Et hîc eamdem Filij & Patris operationem intellige: dum promiſſum Filij, promiſſum Patris dicitur: Filius enim promiſerat: Vos autem ſedete. hoc eſt, quieſcite. in ciuitate.

Hinc authoritatem originis in Filio reſpectu Spiritus ſancti intellige.

Deeſt, *Hieruſalem*. Mandauit enim eis in die Aſcenſionis ne diſcederent à Hieruſalem. Quoaduſque induamini virtute ex alto. hoc eſt, quoaduſque adueniens Spiritus ſanctus iam à vos virtute repleat vt virtus diuina ſit vobis tanquã indumentum. Et verè apparuit in Apoſtolis tanquam indumentum: quoniam exteriùs virtus diuina manifeſtè apparebat in eis ſicut indumentum apparet, & regebat eorum quaſi naturalis ignorantiæ nuditatem: erant enim idiotæ.

Verſ. 50. Eduxit autem eos foras. In die ſiquidem Aſcenſionis mandauit eis vt extra Hieruſalem in montem irent Oliueti ſecum ibi futuri. In Bethaniam. pro, *vſque in Bethaniam*. Locus Aſcenſionis in monte Oliueti iuxta Bethaniam ſignificatur: ex eo quòd non in Bethaniam ſed vſque in Bethaniam excluſiuè educti dicuntur. Et eleuatis manibus ſuis. vt exteriori etiam ſigno ad cœleſtia mentes diſcipulorum erigeret. Benedixit eis. Quæ verba dixerit, ſcriptum non eſt: ſolùm hoc ſcimus quòd verba benedictionis protulit.

Aſcendit Chriſtus in cœlum ex monte Oliueti.

Verſ. 51. Et factum eſt dum benediceret illis, receſſit ab eis. Videntibus & attendentibus diſcipulis receſſit verſus cœlum. Et ferebatur in cœlum. Hinc apparet quòd non per modum gradientis aut volantis, ſed per modum lati totius ſimul mouebatur ſurſum verſus cœlum: hoc enim ſignificat, *ferebatur in cœlum*.

Verſ. 52. Et ipſi adorantes. pro, *adorato eo*. Hinc diſcimus adorandum eſſe Ieſum. Regreſſi ſunt in Hieruſalem cum gaudio magno.

Verſ. 53. Et erant ſemper in templo, laudantes & benedicentes Deum. Amen. Vt præceptum Ieſu adimplerent, *erant ſemper* (hoc eſt horis congruis indeſinenter) illis diebus vſque ad Pentecoſten *in templo* vacantes diuinæ laudi & gratiarum actioni: vt ſic idonei magis redderentur ad recipiendum promiſſum Spiritum ſanctum. Cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum Amen.

Caietæ die vigeſimaquinta Ianuarij. M. D. XXVIII.

Commentariorum Thomæ de Vio, Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in Euangelium ſecundùm Lucam,

F I N I S.

THOMÆ

THOMÆ DE VIO CAIETANI, CARDINALIS S. XISTI, COMMENTARII *IN EVANGELIVM SECVNDVM IOANNEM.*

VITA S. IOANNIS APOSTOLI ET Euangeliſtæ, per D. Hieronymum in libro de Illuſtr. Eccleſiaſticis Scriptoribus

IOANNES Apoſtolus quem Ieſus amauit plurimùm, filius Zebedæi, frater Iacobi Apoſtoli, quem Herodes poſt paſſionem Domini decollauerat, nouiſſimus omnium ſcripſit Euangelium rogatus ab Aſiæ Epiſcopis, aduerſus Cerinthum aliósque hæreticos: & maximè tunc Ebionitarum dogma conſurgens, qui aſſerunt Chriſtum ante Mariam non fuiſſe: vnde & compulſus eſt diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam cauſam huius Scripturæ ferunt: quòd cùm legiſſet Matthæi, Marci & Lucæ volumina, probauerit quidem textum hiſtoriæ, & vera eos dixiſſe firmauerit: ſed vnius tantùm anni (in quo & paſſus eſt) poſt carcerem Ioannis, hiſtoriam texuiſſe. Prætermiſſo itaque anno cuius acta à tribus expoſita fuerant, ſuperioris temporis antequam Ioannes clauderetur in carcere, geſta narrauit: ſicut manifeſtum eſſe poterit iis qui diligenter quatuor Euangeliorum volumina legerint: Quæ res etiam διαφωνίαν *quæ videtur Ioannis eſſe cum cæteris, tollit.*

Scripſit autem & vnam Epiſtolam cuius exordium eſt, Quod fuit ab initio, quod audiuimus & vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ. *Quæ ab vniuerſis Eccleſiaſticis & eruditis viris probatur. Reliquæ autem duæ (quarum principium eſt,* Senior electæ Dominæ & natis eius, *& ſequentis,* Senior Caio chariſſimo quem ego diligo in veritate) *Ioannis Presbyteri aſſeruntur. Cuius & hodie alterum ſepulchrum apud Epheſum oſtenditur, & nonnulli putant duas memorias eiuſdem Ioannis Euangeliſtæ eſſe: ſuper qua re cùm per ordinem ad Papiam auditorem eius ventum fuerit diſſeremus.*

Quartodecimo igitur anno ſecundam poſt Neronem perſecutionem mouente Domitiano, in Patmos inſulam relegatus, ſcripſit Apocalypſim: quam interpretantur Iuſtinus Martyr & Irenæus. Interfecto autem Domitiano, & actis eius ob nimiam crudelitatem à Senatu reſciſſis, ſub Pertinace principe redijt Epheſum: ibique vſque ad Traianum principem perſeuerans, totas Aſiæ fundauit rexitque Eccleſias, & confectus ſenio, ſexageſimo octauo poſt paſſionem Domini anno mortuus, iuxta eandem vrbem ſepultus eſt.

DIVO AVGVSTINO ATTRIBVTA IN EVANGELIVM SECVNDVM IOANNEM,

PRÆFATIO.

OMNIBVS diuinæ Scripturæ paginis Euangelium excellit: quia quod Lex & Prophetæ futurum prædixerunt, hoc completum dicit Euangelium. Inter ipſos autem Euangeliorum ſcriptores, Ioannes eminet in diuinorum myſteriorum profunditate. Qui à tempore Dominicæ Aſcenſionis per annos ſexagintaquinque verbum Dei abſque adminiculo ſcribendi, vſque ad vltima Domitiani prædicauit tempora. Sed occiſo Domitiano, cùm permittente Neruâ, de exilio rediſſet Epheſum, compulſus ab Epiſcopis Aſiæ, de coæterna Patri diuinitate Chriſti ſcripſit aduerſus hæreticos, qui, eo abſente, irruperant in eius Eccleſias: qui Chriſtum ante Mariam fuiſſe negabant. Vnde meritò in figura quatuor animalium, Aquilæ volanti comparatur: quæ volat altiùs cæteris auibus, & Solis radios irreuerberatis aſpicit luminibus. Cæteri namque Euangeliſtæ, qui temporalem Chriſti natiuitatem & temporalia eius facta quæ geſſit in homine ſufficienter exponunt, & de Diuinitate pauca dicunt, quaſi animalia greſſibilia cum Domino ambulant in terra. Hic autem pauca de temporalibus eius geſtis ediſſerens, ſed Diuinitatis potentiam ſublimiùs contemplans, cum Domino ad cœlum volat: qui enim ſuper pectus Domini in cœna recubuit, cœleſtis hauſtum ſapientiæ cæteris excellentiùs de ipſo Dominici pectoris fonte potauit. Legerat ſiquidem Euangelia trium Euangeliſtarum, & approbauerat fidem eorum & veritatem: in quibus deeſſe vidit aliqua geſtarum rerum hiſtoriæ: & ea maximè quæ Dominus geſſit primo prædicationis ſuæ tempore: ſcilicet antequam Ioannes Baptiſta clauderetur in carcere. Hæc ergo (quaſi dimiſſa ab illis) ſcribit Ioannes quæ fecit Ieſus antequam Ioannes clauderetur, ſed maximè diuinitatem Chriſti & Trinitatis myſterium commendare curauit Tres ſiquidem alij Euangeliſtæ dicta & facta Domini temporalia quæ ad informandos mores vitæ præſentis maximè valent, copioſiùs proſecuti, circa actiuam vitam ſunt verſati: in qua laboratur, vt cor mundetur ad videndum Deum. Ioannes verò pauca Domini facta dicit, verba verò Domini quæ Trinitatis vnitatem & vitæ æternæ felicitatem inſinuant, diligentiùs conſcribit. Et ſic in contemplatiua vita, virtute commendandâ, intentionem ſuam & prædicationem tenuit: in qua contemplatiua vacatur vt Deus videatur. Iſte enim eſt Ioannes quem Dominus de fluctiuaga nuptiarum tempeſtate vocauit: & cui Matrem Virginem virgini commendauit.

S. Ioannes Aquila.

COMMEN

COMMENTARII THOMÆ DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI,

IN EVANGELIVM SECVNDVM IOANNEM.

EVangelium ſecundùm Ioannem. Ioannes vltimus Euangeliſta (de diuinitate Ieſu Chriſti tractans) occurrit. Et titulus quidem declaratus eſt in principio Matthæi. *S. Ioânes circumſtantias etiam minutulas narrat.* Singularis autem modus huius Euangeliſtæ eſt quòd narrat etiam minutulas circunſtantias rerum geſtarum: ne quiſpiam putaret quòd ipſe fuerit author doctrinæ talis ac tantæ circa quam liber hic ferè ex integro occupatur: quemadmodum Plato fingit Socratem aut Parmenidem docentem, quæ tamen ipſe Plato docet. Ad excludendum, inquam, hunc errorem à mentibus legentium hoc Euangelium, & ſignificandum quòd Ieſus in veritate hæc docuit, refert per ſingula minutiſſimas circunſtantias hiſtoriæ: vt quâ occaſione, vbi, quando, quo interrogante, &c. ſecundùm veritatem hiſtoriæ Ieſus docuerit, ſignificet. Propter quod fortè illas ſolas res geſtas Euangeliſta narrat quæ ſpectant vel ad continuationem temporum, occaſionum, &c. vel ad omiſſa ab aliis Euangeliſtis.

CAPVT I.

VERS. 1. *Principium relatiuum nomen eſt, non ſubſtantia.*

IN principio. *Principium* non ſubſtantiæ ſed relationis nomen eſt: & intelligi nequit ſine illo cuius eſt principium. Directè itaque Ioannes inchoat Euangelium contra Hebionitarum errorem: *Ebionitarũ error.* dicentium Ieſum Chriſtum non fuiſſe ante matrem ſuam. *Geneſ 1.1.* *In principio* inquit: ſubaudi, durationis. Moyſes deſcribens generationem mundi, inchoauit à principio temporis: dicens: *In principio*: temporis, *creauit*, &c. Creatus eſt enim mundus ad literam in principio temporis. Ioannes verò vt comprehendat etiam principium æuiternitatis, inchoat à principio durationis: quæ communis eſt tempori & æuiternitati, & cuicunque alteri imaginabili durationi.

Cur dicit erat, non fuit? Erat. Moyſes dixit, *in principio creauit*, ſcribens actionem creationis menſuratam inſtanti principio temporis: Ioannes autem ſcribit non actionem ſed *eſſe*: non menſuratum initio durationis, ſed præcedens initium durationis: & ita præcedens quòd tamen non deſinit in initio durationis, ſed eſt perſeuerans. Et propterea non vtitur præterito perfecto (non dicit *fuit*, tanquam iam deſierit) ſed præterito imperfecto, dicendo *erat*. Præteritum enim imperfectum conſignificat ita tempus præteritum, quòd ſimul conſignificat perſeuerare in illa duratione de qua eſt ſermo. Vnde dicendo, *in principio erat*, ſignificatur quòd præceſſit initium ſic quòd perſeuerans erat cum initio.

Hæc duo ſimul iuncta, eſſe æternum *à parte antè* ſignificant: nam ex hoc quòd res aliqua in initio durationis erat, optimè infertur nunquam incepiſſe eius durationem. Si enim incepiſſet ipſius duratio, ergo in principio nõ durationis erat: quia non præceſſiſſet initium durationis quâ incepit. *Ab æternitate à parte antè incipit S. Ioannes.* Ab æternitate ergo *à parte antè*, contra dicentes Ieſum inchoaſſe ex tempore: directè incipit Ioannes. Et deſcribit eam non à negatione ſed ab affirmatione (ſcilicet *in principio erat*) tam breuiter & tam formaliter vt verè monſtretur Spiritus ſanctus locutus in Ioanne.

Verbum. Vbi ſcito quòd in textu Græco præponitur articulus, ac ſi dicerent *illud verbum*. Significatur enim per articulum quòd non de verbo in genere, neque de quocunque verbo. ſed de inſigni ac ſingulari Verbo eſt ſermo. Vnde patet quòd non de ſenſibili verbo ſed de intelligibili ac ſupremo Verbo loquitur.

Et quoniam ad intelligibilium notitiam manuducimur per ſenſibilia, ideo ex ſenſibilibus verbis ad intelligibile Verbum erigendus eſt intellectus. Senſibilia *verba* frequenti vſu appellamus ſiue omnes dictiones ſignificatiuas (nomen, verbum, participium, pronomen) ſiue ſermonem ex multis conſtantem dictionibus. *Verbũ quid.* Dicimus enim, audi verba mea. Sæpè in ſacra Scriptura dicitur, *factum eſt verbum Domini* ad talem Prophetam: & Beata Virgo dixit Gabrieli, *fiat mihi ſecundùm verbum tuum*. Sicut itaque verbum ſenſibile (ſiue ſimplex ſiue compoſitum) eſt id quod dicitur, ita intelligibile verbum eſt id quod intellectus apud ſe dicit, intelligendo aliquid: loquitur enim ſibiipſi intelligens, dum explicat actuali intellectione aliquid. Ita quòd conceptus ille quem intellectus intelligendo format de re quam cognoſcit, appellatur verbum intelligibile: appellatur quoque ratio. Et quia dictio Græca hîc poſita ſignificat verbum, ſermonem & rationem; & ſermo ſpecies eſt verbi (nam eſt verbum conſtans ex ſimplicibus verbis) magis quadrat propoſito *verbum* quàm *ſermo*. Compoſitum enim minùs quadrat quàm abſtrahens à compoſitione. At ſi inter

interpres ſicut tranſtulit *verbum* tranſtuliſſet *ratio* (dicendo *in principio erat ratio*) non erraſſet: immo propinquiori vocabulo vſus fuiſſet: quoniam ratio non niſi intelligibilis generis eſt, verbum autem per tranſlationem ab ſenſibilibus intelligibile genus ingreditur. Conſultò tamen credimus amplexam hanc fuiſſe ſignificationem, vt verbi potiùs quàm rationis nomine vteremur in propoſito: quia explicatur verbi nomine ordo originis, qui non explicatur nomine rationis: verbum enim intelligi nequit niſi à dicente: ratio autem intelligitur ratio, abſque hoc quòd intelligitur excogitata. Multis itaque exiſtentibus intelligibilibus verbis (nam homo intelligens format ſuum intelligibile verbum rei quam intelligit, & Angeli formant ſua verba eorum quæ intelligunt: & Deus ipſe intelligendo ſeipſum & omnia alia in ſeipſo, dicit vnum verbum ipſius Dei & omnium aliorum) Ioannes de ſupremo Verbo ait, *In principio erat Verbum*: deſcribens illius æternitatem.

Verbi nomine ordo originis explicatur.

Significantiúſque dicit *verbum* in ſingulari numero: ad ſignificandum illud eſſe vnicum & ſimplex non conſtans ex multis verbis: vnico enim verbo dicitur à Deo totus Deus, ſimul cum toto vniuerſo & quocunque poſſibili, & quouis modo intelligibili. Et ad hanc ſummam excellentiam verbi denotandam tendit articulus in idiomate Græco præpoſitus ab ipſo Ioanne qui Græcè ſcripſit. Ac ſi aperte dixiſſet: *in principio erat illud verbum*, quod eſt verbum omnium ſcilicet Dei & omnium rerum, ſenſibilium & intelligibilium, & poſſibilium & imaginabiliũ. De hoc enim verbo affirmat eſſe æternum: dicendo, *in principio erat verbum*. Et (vt dictum eſt) idem quantùm ad rem ſignificaretur dicendo, *in principio erat ratio*.

Verbum Dei & omnium rerum.

Et verbum. In textu Græco præponitur iterum articulus: ad ſignificandum quòd de eodem verbo ſubiunguntur hæc Erat. Comprehendit præteritum abſque deſitione. Apud Deum. In textu Græco præponitur articulus dictioni *Deum*: ad ſignificandum Deum qui eſt verè Deus, non participatione aut nominatione.

Deſcriptà æternitate Verbi, quia nec verbum, nec ſermo, nec ratio intelligi poteſt ſolitariè (oportet enim tam verbum ſimplex quàm compoſitum ab aliquo dici, & rationem eſſe alicuius intelligentis rationem) ideo cõſequenter ſubiungit cuius eſt ratio illa, à quo dicitur verbũ illud: aperiendo quòd verus Deus eſt ille cuius eſt verbum ſeu ratio. Vbi vltra hanc originis implicitè ſignificatam conditionem, aliæ duæ eiuſdem conditiones ſimul deſcribuntur. Altera eſt quòd non ſeparatur à Deo dicente ipſum: Altera eſt quòd eſt diſtinctum à Deo dicente ipſum. Vide ſingula. Ex hoc quòd verbum quatenus verbum (formalis enim eſt locutio intelligenda in tam ſublimi re) erat apud Deum, infertur quòd Deus erat dicens illud verbum: alioquin non in quantum verbum eſſet apud Deum: verbum enim quatenus verbum, non eſt apud aliquem niſi dicentem illud. Ruſus ex hoc quòd verbum eſt apud Deum, ſignificatur quòd non diſtat & quòd non ſeparatur à Deo: qui enim eſt apud Regem, iuxta Regẽ eſt: & qui eſt apud Cæſarem, iuxta Cæſarem eſt. Et demum quia nullus propriè eſt apud ſemetipſum (nã præpoſitio *apud*, diſtinctionẽ extremorum ſecum fert ſimul cum cõtiguitate eorũ) ideo hinc deſcribitur diſtinctio Verbi à Deo dicente.

Duæ Verbi conditiones.

Apud quid ſignificet.

Scito quòd dictio interpretata *apud*, ſonat principali ſua ſignificatione *ad*, quamuis vtãtur etiam illa Græci pro *apud*, & propterea tam particula hæc (*& verbum erat apud Deum*) quam ſubiuncta (*hoc erat in principio apud Deum*) poteſt legi dupliciter: vel *apud Deum*, vel *ad Deum*. Et ſi quidem legitur *apud Deum*, ſenſus iam dictus eſt. Si verò legitur *ad Deum* ſenſus non minùs altus eſt: & magis proprius habetur. Et eſt quòd poſtquã ſcripſit Ioannes Verbum eſſe ab æterno, ſcribit quòd Verbum quatenus verbum habet eſſe relatiuum ad Deum. Relatio enim non ſignificatur propriè & formaliter dictione quacunque quemadmodũ ſignificatur dictione *ad*: nã formalis ac propria ratio eſſentialis relationis conſiſtit in hoc quod ſignificat *ad*: pater enim eſt ad filiũ, & filius ad patrẽ; æquale eſt ad æquale, & ſimile ad ſimile: & ſic de reliquis formaliter ſumptis relatiuis. Ex hoc enim quod *ad*, verbo ſubſtantiuo adiungitur in hac litera (dicendo *& Verbũ erat apud Deum*) docemur quòd Verbum quatenus verbum non faciebat, nõ dicebat, non pendebat, ſed erat ad Deum: hoc eſt quod eſſe Verbi erat eſſe ad Deum. Et hoc ad differentiam cuiuſcunque creati verbi, cuiuſcũque creatæ ſubſtantiæ: nã de nullo verbo creato, de nulla ſubſtantia creata verificari poteſt quòd eſt ad Deum: ſed quòd pẽdet à Deo. Nullius enim creati verbi aut ſubſtãtiæ creatæ eſſe eſt relatio ad Deum: ſed hoc eſt eminentiſſimæ deitati proprium quòd perſona diuina cum hoc quod eſt Deus, eſt ad Deum, eſt relatio ad Deum. Huiuſmodi igitur eminentia ſignificatur dicendo *& verbum erat ad Deum*.

Formalis ratio relationis conſiſtit in eſſe ad.

Nullum verbum creatũ eſt ad Deũ, ſed à Deo.

Manifeſtatur nihilominus per præpoſitionem *ad* diſtinctio Verbi à Deo cuius eſt Verbum: nam dicendo *verbum erat ad Deum*, excludit relationẽ relationis, & ſignificat relationem realem. Nõ dicit & Verbum dicebatur ad Deum, ſed *erat ad Deum*: vt *ad*, non ſecundùm intelligi, ſed ſecũdùm eſſe, vt non rationis ſed reale manifeſtetur: relationem autem realem inter vnam & eandem rem nullus admittit, ſed rationis tantum. Quocirca realem diſtinctionem Verbi à Deo dicente Verbum, Ioannes per hæc verba manifeſtat.

Realis diſtinctio Verbi à Deo dicente ipſum.

Ita quòd ex hac particula *& verbum erat ad Deum*, duo reuelantur. Alterum quòd eſſe Verbi, ac per hoc omnium perſonarum diuinarum, eſt res relatiua: imò vt rectius loquar, eſt relatio realis. Alterum quòd Verbum diſtinguitur realiter à Deo dicente ipſum: ac per hoc quòd perſonæ diuinæ omnes diſtinguuntur inter ſe realiter.

Perſonæ diuinæ realiter inter ſe diſtinguuntur.

Et Deus erat Verbum. Deſcriptà æternitate Verbi & contiguitate eiuſdem ad Deum dicentẽ, deſcribit modò quiditatem Verbi declarando quid eſt, & dicendo quòd erat Deus. Et dixit hoc, ne erraremus, malè intelligendo diſtinctionem Verbi à Deo dicente: ne intelligeremus æternum Verbum eſſe quidem apud Deum, non tamen eſſe Deum. Ad hoc enim excludendum ſubiungit, quòd Verbum erat Deus: apertè dicens: ita Verbum erat apud Deum quòd etiam erat Deus.

Sed occurrit hîc occaſio magna erroris Arrianorum: eo quòd in Græco textu in hac tertia propoſitione nõ præponitur articulus dictioni *Deus*, ſed dictioni *Verbum*: ita quòd ſignificatur quòd illudmet Verbum erat Deus, ſed non explicatur quòd erat ille Deus qui per articulum ſignificatur verus Deus. Hinc enim hæretici dicunt Verbum ſummum, eſſe Deum participatione: ac per hoc minorem Deo vero.

Occaſio erroris Arrianorum.

Duæ ingeruntur difficultates, altera de diuinitate

Duplex diſ-ficultas. tate verbi, altera de hoc textu. Illam nunc ſuppo- namus: quoniam alibi in Teſtamento nouo clarè ponitur, appoſito articulo dictioni *Deus*: vt inferiùs patebit. Ad hanc autem de hoc textu, reſpondetur dicendo non valere argumentum ex non appoſito articulo: quoniam in hocmet capitulo bis Euangeliſta ſummum Deum nominat ſine articulo ſcilicet dicendo *fuit homo miſſus à Deo*, & dicendo *Deum nemo vidit vnquam*: conſtat enim vtrobique ſermonem eſſe de vero per eſſentiam Deo, & non de Deo per participationem. Nullius ergo efficaciæ eſt argumentum Arrianum, ſumptum ex non præpoſito articulo dictioni *Deus*, dicendo *& Deus erat verbum*.

Cur articulū de quo eſt hic quæſtio, omiſit Euangeliſta? Ratio autem quare non præpoſuit Euangeliſta hoc in loco articulum, eſt, quòd coactus fuit Ioānes ne præponeret articulum ad euitandam confuſionē diuinarum perſonarum. Cùm enim dixiſſet Verbum eſſe apud Deum dicentē, demonſtrādo Deum cum articulo, ſi ſubiunxiſſet Verbū eſſe Deum cum articulo, ſignificatū fuiſſet quòd Verbum eſſet illemet Deus dicens: quod eſſet cōfundere perſonas Dicentis & Verbi. Hac itaque neceſſitate compulſus abſtinuit ab articulo: & non ad ſignificandum aliquid minus vero Deo. Niſi enim de vero Deo intenderet loqui, vanè ſubiunxiſſet, *& Deus erat verbum*: nam ex hoc quòd deſcriptū erat æternum à parte antè, & apud verū Deum dicentem ipſum, ſatis conſtabat quòd erat ferè Deus. Vnde addendo quòd erat Deus, ſignificat quòd erat verus. Non enim ſemper verus Deus in textibus Græcis ſignificatur cū articulo: vt monſtratum eſt: quamuis quandoque hoc fiat.

Vers. 2. Hoc erat in principio apud Deum.
Per apud intellige apud, ſeu ad. Iam dictum eſt quòd præpoſitio interpretata *apud*, ſonat potiùs *ad*: & propterea in tota expoſitione ſequenti, per *apud*, intellige *apud* ſeu *ad*. Ne intelligeremus tria antedicta vera eſſe ſingillatim, & non ſimul, ad excludendas omnes cauillationes ſubiungit colligendo omnia declaranda ea eſſe ſimul vera. Et eſt ſenſus, *hoc* ſcilicet Verbū Deus, *apud Deum erat in principio*. *Verbum Deus* fuerat tertio loco dictū, *apud Deum* ſecundo loco: *erat in principio*, primo loco. Et oportuit hanc collectionem effici ad declarandum quòd Verbum erat in principio Deus, & quòd erat in principio apud Deum: ne erraremus intelligendo quòd Verbum erat quidem in principio, ſed non erat in principio apud Deum, ſed non erat in principio Deus. Cuncta ergo æterna eſſe *à parte antè* deſcribit hac collectione,

Circa dicta aduerte erudite lector, diſtinguendum eſſe inter ea quæ cognoſcimus de Deo lumine naturalis rationis, & illa quæ sūt de Deo tradita lumine diuinæ reuelationis Nam ſi intra latitudinē notorum de Deo lumine naturali ſiſtatur, *De Deo lumine naturali ſola eſſentialia cognoſcimus, notionalia verò per fidē.* ſola *eſſentialia*, hoc eſt pertinentia ad ſubſtantiam Dei abſolutè) cognoſcimus: puta quòd Deus eſt actus purus, intelligens ſeipſum, & omnia alia in ſeipſo, quòd eſt volens, ſummè felix, à nullo pendens: & reliqua omnia, quæ ſunt perfectionis ſimpliciter. Nihilq; cognoſcimus de vocatis *notionalibus* ſeu perſonalibus: hæc enim naturale lumen intellectus excedunt: & lumine fidei credimus. In hoc cognoſcibilium ordine ſunt hæc, quæ Ioannes de Verbo tradit. Scribit enim Euangelium non Philoſophis incredulis, ſed fidelibus Chriſti, & propterea reuelata aſſerit.

Non ergo putes ratione naturali cognoſci Verbum à Deo dici, apud ipſum permanens: ſed reuelatione diuinâ hoc habemus: nam lumen rationis naturalis non ducit nos ad cognoſcendū Verbum perſonaliter diſtinctum à Dicente: ſed ad cognoſcendum quòd in Deo idem eſt intelligens & intellectum, dicens & dictum, omnibus modis abſque vlla omnino diſtinctione: quoniam (vt dictum eſt) eſſentialia tantū nouimus, hoc quod cognoſcimus, eſt verum infra eſſentialia ſiſtendo.

Vers. 3. Omnia per ipſum facta ſunt. Declaratâ æternitate, diuinitate, origine, & diſtinctione Verbi, declarat modò ad factorem omnium *Verbum non eſt factum.* æqualitatē Verbi reſpectu factorum, quod eſt declarare ipſum Verbū non eſſe factum, & eſt ſupplere id quod minus explicatum fuerat, dicendo Verbū eſſe Deū ſine articulo: ex hoc enim quòd ſubiungit Verbum non eſſe factum, manifeſtè infertur quòd eſt Deus non factus: manifeſtatur rurſus per hoc quòd Verbum non eſt factum, quòd origo Verbi à Dicente non eſt factio: ita quòd licet dicatur, non tamen fit: licet dictum fuerit, non tamen factum fuit.

Declarat autem hāc negatiuam (ſcilicet, Verbū non eſſe factum) per affirmatiuā, *omnia per ipſum facta ſunt*. Non dicit *quædā*, ſed *omnia*. Rurſus non *Cur dicitur per ipſum omnia facta ſunt, nō verò ipſum omnia fecit?* dicit, *omnia ipſum fecit*, ſed *per ipſum facta ſunt*. vt faciendi omnia cōmunicatio, ei ab alio ſignificetur, in hoc enim quòd dicitur *per ipſum*, conſignificatur alius à quo per ipſū facta ſunt omnia. Vna itaque atque eadē factio ſignificatur prodiens per ipſum ab alio: vt intelligamus communem eſſe actionem quâ facta ſunt omnia, Verbo & Dicēti. *Communem* autem ordine quodam: quoniā authoritas originis ſignificatur in Dicente: & deriuatio cauſandi ad Verbum, dicendo *per ipſum*. Et verè ſic eſt: quoniam Verbum non ſolùm cauſalitatem, ſed & Deitatem habet à Dicente.

Significantiùs autem dicit *per ipſum facta ſunt* & non dicit *per ipſum fecit omnia*, quod tamen dicitur ad Hebr. 1. ad explicandū quod ibi ad Hebr nō *Verbum eſt ratio & ars rerum factarum.* explicatur, ſcilicet Verbū eſſe rationē rerū factarum, non ex parte facientis, ſed ex parte rerum factarum. Verbum enim non tenet locum formæ qua factor facit: quia Verbum non eſt Dicenti velut ars qua artifex agit: nihil enim prima Trinitatis perſona accipit à ſecunda, ſed rerum factarum ratio & ars omnis Verbum eſt: appropriatè quidē ex eo quod eſt Verbum, propriè autem ſecundum quòd eſt ratio & ars dicta, ſicut etiam propriè eſt Deus dictus: ita tamen vt intelligas dictū vt Verbum dicitur, non vt res verbo dicta. Vnde dicendo, *omnia per ipſum facta ſunt* ſignificatur quòd factio rerū omniū deducta eſt, exēplata eſt à productione Verbi: iuxta illud ad Epheſ. 3. *Flecto genua mea ad patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, ex* *Epheſ. 3. v. 14. 15.* *quo omnis familia in cælis & in terra nominatur.*

Et ſine ipſo factum eſt nihil, pro, *neque vnum*, quod factum eſt. Ita quòd textus eſt: *Et ſine ipſo factum eſt neque vnum quod factum eſt.* *Ex hac lectione ceſſant omnes difficultates circa punctationem.* Ex quo textu clarè apparet ceſſare omnes difficultates quæ fiunt circa punctationem ſeu terminationem ſententiæ, legendo *nihil*. Ecce quanti refert interpretari ad verbum, & interpretari iuxta interpretis intellectum.

Dixerat itaq; omnia facta per Verbū Et quoniā conſtat falſū eſſe vt verba ſonant omnia facta fuiſſe per Verbum: quia Deus non eſt factus per Verbum, qui tamen comprehenditur ſub *omnia*, ideo hæc oportuit ſubiungere. At ſi dixiſſes intelligi diſtributionem accommodam, materia præbetur hæreticis excipiendi: & ſicut tu accommodas *omnia*

Omnia hæc pro quibus distribuat? Genes. 1. 31.

omnia ad reliqua citra Deum & Verbum, ita Arrius accommodabit ad opera ſex dierum: de quibus dicitur, *Et vidit Deus cuncta quæ fecerat*, & ſic ruet Ioannis doctrina. Ad declarandum igitur pro quibus diſtribuit *omnia*, ſubiungit *& ſine ipſo factum eſt, neque vnum quod factum eſt*: apertè declarans quòd diſtribuit pro omnibus factis, apertè excludens omnem exceptionem, apertè monſtrans Verbum non eſſe factum. Ex hoc enim quòd omnia facta, ſunt facta per Verbum, conſtat Verbum ſignificari alienum eſſe à factis, nec oportere excipere Deum aut Verbum: quia omne non factum exceptum eſt ab ipſo Ioanne dicendo, *& ſine ipſo*, Verbo, *factum eſt nihil*, ſeu *neque vnum quod factum eſt*, hac enim ſubiunctione clarè cõprehendit omnia facta: ſiue viſibilia, ſiue inuiſibilia, ſiue inter opera ſex dierum, ſiue extrà, aut ante illa, adiecta enim hæc vniuerſalis negatiua cuiuſque facti abſque ipſo Verbo, omnem tollit ambiguitatem & exceptionem. Si adiecisset *& ſine ipſo factum eſt nihil*, non apponendo *quod factum eſt*, adhuc ſub dubio ſeu exceptione reliquiſſet diſtributionem affirmatiuam & negatiuam, & ideo appoſuit *quod factum eſt*: vt claram diſtributionem redderet, & nullum ambiguitati aut exceptioni locum relinqueret: aperiendo quòd de factis omnibus ac ſolis loquitur.

Præpoſitio ſine ſocietatē Verbi cum faciente ſignificat.

Vbi etiam ſignificantiùs apponitur præpoſitio *ſine* ſiue *abſque*, ſocietatem ſignificans ipſius cum faciente. Quia enim dixerat *omnia per ipſum facta*, ne ex modo loquendi minoritatem aliquam aut velut organum aliquod Verbum intelligeres concurrere ad factionem rerũ, curauit Euangeliſta adiungere præpoſitionem denotantem ſocietatem: vt vel ſic tolleret occurrentem fortè tuæ phantaſiæ minoritatẽ Verbi ad faciendũ res.

Verſ. 4. In ipſo vita erat. Ordinatè Euangeliſta progreditur, poſtquam declarauit Verbi eſſe, declarans Verbi vitam: ad excludendum illorum dogmata qui ſeparant vitam à primo rerum principio, tanquam aliud ſit principium eſſendi, & aliud principium viuendi. Hanc fictionem excludens dicit: *in ipſo*, Verbo, *vita erat*. Inferiùs enim dicet Ieſus; *Sicut pater habet vitam in ſeipſo,*

Ioan. 5. 26.

ſic dedit & filio vitam habere in ſemetipſo. Inductus eſt autem Euangeliſta ad ſubiungendum quòd in Verbo erat vita, non ſolùm propter ordinem antedictum inter eſſe & viuere, ſed etiam ad explicandum quod priùs dixerat *omnia per ipſum facta ſunt*. Declarat enim nunc in Verbo eſſe vitam: ac per hoc Verbum eſſe exemplar vitæ omnium viuentium, ne errares intelligendo omnia per ipſum facta quantùm ad eſſe, & non quantùm ad viuere. Hinc enim explicatur quòd eſt ſufficiens exemplar non ſolùm vniuerſi eſſe, ſed etiam vniuerſæ vitæ factorum.

Verbum eſt exēplar vitæ omnium viuentium.

Et vita erat lux hominum. In textu Græco præponitur articulus dictioni *vita*: ad ſignificandum non ſolùm quòd de eadem vita loquitur ſed quòd vita, quam dixit eſſe in Verbo eſt vita illa ſuprema, eſt vita per eſſentiam. De vita itaque Verbi quæ ſuprema eſt, dicit quod *erat lux hominum*: ad differentiam lucis corporeæ quam oculis corporeis videmus, quæ eſt lux brutorum & non hominum ſecundùm quòd homo præſtat cunctis ſenſibilibus, quamuis ſit hominum ſecundum quòd homo communicat cum aliis animalibus in natura ſenſitiua. Ad differentiam itaque iſtius corporeæ lucis, illa ſuprema vita Verbi dicitur lux hominum ſecundùm quod homo: hoc eſt ſecundum partem intellectiuam hominis: ex qua homo eſt homo: quoniam ex ipſa reponitur in ſpecie hominis.

Cur lux hominũ potiùs quàm lux Angelorum?

Deſcribit autem ſupremam lucem intelligibilem per hoc quòd eſt lux hominum potiùs quàm per hoc quòd eſt lux Angelorum: tum vt ex iis quæ nobis ſunt nota, lucem illam nobis manifeſtaret: Euangelium ſiquidem hominibus non Angelis ſcribebat, & nos quidem lucem intelligibilem participare cognoſcimus experientiâ in noſtro intellectu: Angeli autem nobis ignoti ſunt. Tum quia homo infima eſt creatura inter omnes creaturas intellectum habentes: ac per hoc dicendo quòd ſuprema *vita eſt lux hominum*, comprehendit quòd eſt multò magis lux aliarum ſuperiorum creaturarum intelligentium: conſequens eſt enim quòd ſi ſuprema lux eſt lux infimi intellectus, multo magis ſit lux intermediorum intellectuum. Si autem dixiſſet quòd eſt lux Angelorum, clauſiſſemus illatione quòd eſſet etiam lux hominum: quoniam conditiones & ſtatus Angelicæ naturæ longè diſtant à natura hominis: & multa conueniunt eis quæ non conueniunt nobis. Tum ad excludẽdum illorum dogma, qui negant primam lucem extendi per ſeipſam ad intellectum humanum, putantes intellectum noſtrum illuminari ab infimo lumine, hoc eſt ab infima intelligentia, ab infimo Angelo: tanquam prima lux non per ſeipſam poſſit ſe extendere ad intellectum noſtrum, ſed mediantibus cauſis ſecundis.

Et dixit *lux hominum*, non hominum iuſtorum ſeu ſanctorum: vt intelligamus quod de hominibus quatenus homines ſunt (hoc eſt ſecundùm eſſe naturale, ſecundùm primæuum eſſe quod habent) loquitur. Qui enim eſt lux hominum ſecundum eſſe ſubſtantiale hominum, multò magis eſt eorundem lux ſecundùm eſſe ſuperadditum, ſecundùm eſſe gratiæ. Adiunxit autem lucem vitæ Verbi dicendo *& vita erat lux*: eiſdem rationibus quibus priùs dixerat *in ipſo vita erat*: hoc eſt tum ad conſequenter progrediendum, poſt eſſe & vitam perueniendo ad lucem intelligibilem, vt explicetur vna atque eadem res Verbum, vita & lux intelligibilis: ne eſſe, viuere & intelligere ſeparata intelligantur, ſed in vnam ſimpliciſſimam rem coire. Tum vt exemplar rerum factarum deſcribatur perfectum: præhabens in ſe non ſolùm eſſe ad vitam ſed etiam cognoſcere: vt hinc intelligamus omnia per ipſum facta non ſolùm quatenus ſunt & quatenus viuunt, ſed etiam quatenus cognoſcunt, ab ipſo eſſe exemplata.

Verbum, vita, lux, vnū & idem.

Omnes creaturæ in quatuor rerum gradus diſtributa.

Vbi perſpicaciùs nota erudite lector, quòd cùm in quatuor rerum gradus diſtribuatur vniuerſitas factorum (ſcilicet in ea quæ ſunt tantùm, in viuentia, in ſenſitiua, & in intellectiua, Euangeliſta omnia quidem facta dicit per Verbum, ſed tamen in Verbo non locat niſi tria, ſcilicet, eſſe, viuere & intelligere. Et ipſum *intelligere* non ſub nomine intellectionis, ſed ſub nomine lucis intelligibilium deſcribit: ea proculdubio ratione quod fons intelligibilis luminis præhabet in ſe eminentiſſimo modo quicquid eſt cognitionis ſenſitiuæ: cognitio enim ſenſitiua propter ſuam imperfectionem non eſt formaliter in Verbo. Et ſicut non vita vegetatiua, ſed vita formaliter eſt in Verbo, ita non cognitio ſenſitiua, ſed cognitio quam lux ſignificat eſt in Verbo: ita quod ex illa luce, exemplata eſt omnis facta cognitio tam intellectiua quam ſenſitiua.

Verſ. 5.

Verſ. 5 Et lux in tenebris lucet. Dixerat quod ſuprema illa lux eſt lux hominu proculdubio quia videri poteſt ab intellectu hominis: ſicut tamen lux ſolis videri poteſt ab oculo noctuæ, quoad cognitionem naturalem quam experimur. Secus autem eſt de viſione quam ſperamus, tunc enim illa lux, clarè erit lux, clarè viſa ab homine) declarat modò quare dixerit *hominum*, ex differentia inter homines & alia ſenſibilia reſpectu ſummæ lucis. Appellatione itaque tenebrarum ſignificat res omnes ſenſibiles: quia priuatæ ſunt lumine intelligibili: nam tenebræ non ſignificant naturam aliquam, ſed priuationem luminis: & conſtat quòd lux illa non lucet in nihilo, in iis quæ non ſunt, ſed in rebus: ac per hoc in tenebris: hoc eſt in rebus priuatis lumine intelligibili, ſignificatur lux lucens. Et ſignificanter dicit *lux lucet in tenebris*, & non dicit *lux illuminat tenebras*, quoniam intendit ſummam lucem ita lucere in ſenſibilibus rebus, vt tamen ab eis non tollat tenebroſitatem, vt tamen eas relinquat priuatas lumine intelligibili, ad ſimilitudinem lucis corporeæ lucentis in tenebris, ſic quòd ipſa quidem lucet, tenebræ autem non tolluntur: vt experientia teſtatur in quibuſdam corporibus lucidis, quæ videntur nocte in tenebris. Iuxta hanc ſiquidem ſimilitudinem excelſa dei vt poſſumus balbutiẽdo reſonamus: quum hoc longè diſſimile ſit à relucentia diuini Verbi in rebus ſenſibilibus. Sed hac ſimilitudine volumus intelligi quod lucet in tenebris & non tollit tenebras. Ad hoc enim ſignificandum Euangeliſta dicit vtrumque ſcilicet quòd *lucet*, & quòd *in tenebris*. Si enim tenebras tolleret, non diceret quòd *lucet in tenebris*: quia non luceret in tenebris, ſed in claro, ſed in iis quæ fuerunt tenebræ. Quod manifeſtiùs etiam ſubiungitur dicendo:

Tenebris hic ſignificantur res omnes ſenſibiles.

Et tenebræ eam non comprehenderunt. pro, *apprehenderunt*. Ecce manifeſtè remanentes tenebræ ſignificantur. Nec dixit, & tenebræ eam non cognouerunt, ſed *non apprehenderunt*: hoc eſt, non attigerunt ad eam. Potuiſſet Euangeliſta eandem ſententiã explicare, dicendo & lux quidem in tenebris lucet, ſed non eis quia non transfert res ſenſibiles in ordinem intelligibilium) ſed ex induſtria noluit imputari luci quòd tenebræ remanent tenebræ: hoc eſt, quòd res ſenſibiles non attingunt ad ordinem intelligibilium, in quo lux ſumma & lucet & illuminat. Sed curauit explicare quod hoc prouenit ex naturali impotentia ipſarum tenebrarum: hoc eſt, rerum ſenſibilium, propter hoc enim vtitur dictione *apprehenderunt*. Tenebras ſiquidem non apprehendere lucem in eis lucentem eſt non attingere ad participationem luminis ipſius, eſt non illuminari ab ipſa.

Quòd tenebra maneãt, non imputandum luci.

Et cùm dicat *lucet* in præſenti, propter perſeuerantiam lucendi in ſenſibilibus, dicit in præterito *non apprehenderunt*: ad ſignificandum quòd ex ipſa ſua natura quam ex ſui creatione ſortitæ ſunt res ſenſibiles, habuerunt vt non attingerent ad lucem hanc.

Significatur itaque per hæc quod lux ſumma lucet in rebus ſenſibilibus, quamuis res ſenſibiles non illuminentur àb ipſa: quia nec quatenus ſentientes eriguntur in cognitionem illius, nec quatenus ſenſatæ illius pariunt cognitionem, ſed ſic in ſenſibilibus lucet vt teſte Apoſtolo ad Rom. 1. quatenus intellecta ducant in illius cognitionem: ex quibus patet declaratum eſſe qualiter lux illa ſumma propriè eſt lux hominum, rerum autem ſenſibilium eſt tanquam tenebrarum: in quibus ſic lucet quod ab eis non attingitur.

Poteſt aliter particula hæc intelligi, vt cùm dictum eſt *& vita erat lux hominum*, intelligatur de luce ſpirituali vniuerſaliter: quia verè erat lux hominum tam in eſſe naturæ quam gratiæ: cùm autem dicitur *& lux in tenebris lucet*, de lucere lumine gratiæ intelligatur. Etenim diuina lux inter tenebras peccantium indefeſſè lucet reuelata mundo fide per Patres & Prophetas internis inſpirationibus, multis teſtimoniorum radiis, per miracula, &c. *& tenebræ*, hoc eſt mentes capaces luminis gratiæ propter peccatum tenebroſæ, *eam* quatenus lucem gratiæ *non attigerunt*. Verè non attigerunt: quia non peruenerunt ad tangendum illam tactu fidei formatæ, quamdiu tenebræ ſunt.

Lux in tenebris poteſt intelligi de lumine gratiæ.

Prima expoſitio conformior eſt antecedentibus quæ de Verbo abſolutè loquuntur, hæc autem conformior eſt ſequentibus: quæ de Verbo relatiuè ad eſſe gratiæ tractant, inchoando à teſtificatione Ioannis Baptiſtæ.

Verſ. 6. Fuit homo. De Ioanne Baptiſta loquitur. Deſcriptis ſiquidem iis quæ ad diuinitatem Verbi ſpectant, deſcendit ad deſcribendum Incarnationis myſterium. Et ſignificantius dicit *fuit homo*: ad excludendum errorem illorum qui Ioannem putant fuiſſe naturâ Angelum: eo quòd à Malachia propheta appellatur Angelus. *Ecce ego mitto Angelum meum*: & declaratur Matth. 11. & Marc. 1. Hominem itaque fuiſſe Ioannem deſcribit: ſed officio Angelum, ſubiungens. Miſſus à Deo. Eſſe enim nunciũ Dei, eſt eſſe Angelum, officio. Quando miſſus ſit, ſcribit Lucas ſcilicet anno quintodecimo Imperij Tiberij Cæſaris. Sed modus quo miſſus eſt, nulla authenticâ ſcriptura habetur: an ſcilicet viſibili apparitione, an ſola internâ inſtructione & deſtinatione. Ipſe enim Ioannes inferiùs dicet, *qui me miſit baptizare, ille mihi dixit*, &c. Cui nomen erat Ioannes. Superfluit *erat*. Ioannes ſiquidem eſt nomen eius: ſed Baptiſta cognomen à baptiſmo cuius fuit author.

S. Ioannes Baptiſta vocatur Angelus, ſcilicet officio.

Malach 3.1.

Verſ. 7. Hic venit in teſtimonium. Officium Ioannis deſcribitur quòd venit teſtis. In quo ſignificantur omnes conditiones requiſitæ ad idoneum ac omni exceptione maiorem teſtem vtpote à Deo miſſum in teſtem. Et dicendo *venit in teſtimonium*, deſcribit quod ex intentione ſpecialis officij venit ad teſtandum. Et hoc ad differentiam aliorum ſanctorum, qui quamuis vitâ, operibus, ſcripturâ & verbo teſtimonium reddant diuinæ luci vt glorificetur Deus: non tamen ſpiritualiter miſſi ſunt à Deo vt proprium eorum officium ſit teſtari, ſed ad hoc vt bene viuant & doceant communi ratione electi ſunt à Deo Ioannes autem ad hoc miſſus ſignificatur à Deo vt veniat teſtis.

Ioannes ex officio Meſſiæ teſtis.

Vt teſtimonium perhiberet de lumine, pro, *de luce*. Ne vagaremur quærendo ad quid teſtandum venit Ioannes, explicat materiam teſtificandam eſſe lucem proculdubio illam quæ ſuperiùs dicta eſt lux hominum. In quo ſignificatur tum Ioannem habuiſſe certam claramque notitiam de luce illa: alioquin non veniſſet idoneus teſtis: *quod enim ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur*: vt inferiùs cap. 3. dicitur. Tum aliis ignotam fuiſſe lucem illam: nam ſi

fuiſſet lux illa manifeſta reliquis,non opus fuiſſet, imò ridiculus fuiſſet teſtis:ſicut ridiculũ eſt adhibere teſtẽ ad teſtificandum de luce ſolis. Vt omnes crederent per illum. Finis officij Ioannis (ſcilicet teſtificationis)deſcribitur fides omnium.

Sed aduerte primò quod pronomen interpretatum *illum*,in textu Græco anceps eſt ad maſculinum vel neutrum genus,& propterea duplex poteſt eſſe ſenſus. Alter vt pronomen demonſtret Ioannem : & ſignificetur vt omnes crederent per Ioannem teſtem. Alter vt pronomen demonſtret lucem, Græcis neutri generis: & ſignificetur vt omnes crederent per illam lucem à Ioanne teſtatam. Et hic ſenſus magis conſonat veritati : quoniam Ioannes non venit ad teſtandum vniuerſo mundo de ſumma luce, ſed ad teſtificandum Iudæis,& iis qui in terra promiſſionis erant : ac per hoc non venit vt omnes crederent per ipſum teſtem. Neque nos etiam credimus propter Ioannis teſtimonium : quoniam vt ipſe Ieſus inferiùs dicet. *Ego non habeo teſtimonium maius Ioannis*. Ampliùs,Ioannes non docuit omnia credenda, ſed Ieſus. Quocirca ad hoc Ioannes teſtatus eſt de luce vt lux haberetur lux,crederetur lux, vt tranſmitteret homines ad lucem, per quam omnes inſtruerentur in fide,per quam omnes ducerentur ad credendum. Hoc enim facto comprobari legimus:nam conſtat Ioannem tranſmiſiſſe ad lucem,etiã cùm in carcere eſſet,vt per lucem inſtruerentur in fide, vt per lucem crederent. Non enim dedignata eſt lux miniſterium prædicationis exercere, miracula adhibere , diſcurrere,&c.vt per ipſam omnes crederent. Hoc experimur:nam per Euangelium non Ioannis ſed lucis nos credimus

Vt omnes crederent per illum: Quem illũ?

Aduerte ſecundò quòd dicendo *omnes*, non deſcribit fructum ſed finem intentum voluntate antecedente : ſicut dicit Apoſtolus 1.ad Timoth. 2 *Deus vult omnes homines ſaluos fieri,& numquid voluntatis mea eſt mors impij dicit Dominus Deus,& non vt conuertatur a viis ſuis & viuat?* Ezech.18. Et nihilominus teſtatæ lucis ſufficiẽtia explicatur ad hoc vt non aliqui ſed omnes crederent per illam euangelizantem,miraculiſque coruſcantem.

1.Tim 2.4.

Ezech 18. 23.

Aduerte tertiò quòd non dicit *vt ſcirent* ſed *crederent*. Aptè ſiquidem teſtimonio reſpondet fides non ſcientia,non enim ſcientia innitur teſti, ſed demonſtrationi , ſed euidentiæ : fides autem eſt quæ teſtimonio innititur. Lux autem à Ioanne teſtata non docuit ſcienda ſed credenda:vtpote ea quæ excedunt capacitatem ſcientiæ noſtræ, & neceſſaria ſunt ad ſalutem æternam. Quæ in hac vita nobis tanquam diſcentibus oportet proponi credenda(quia oportet diſcentem credere) videnda poſtea in alia vita cùm euacuabitur imperfectio noſtra.

Scientia innititur demõſtrationi: Fides teſtimonio.

*Verſ.*8. Non erat ille lux. In textu Græco præponitur articulus dictioni *lux :* ad ſignificandum quòd Ioannes non erat illa lux ſumma. Et hinc excluditur obiectio opponentium quòd Ieſus dixerit Apoſtolis *vos eſtis lux mundi* : pari ſiquidem ratione Ioannes verè poteſt appellari lux. Liquet enim nullum patere aditum obiectioni, ex eo quod non negatur lux communiter ſed lux cum articulo:hoc eſt ſuprema lux. Et dixit hoc Euangeliſta : quoniam lux teſtata à Ioanne erat etiam homo : ipſe nempe Ieſus. Ad declarandum itaque diſparitatem maximam inter Ioannem & teſtatam lucem , ſubiunxit *non erat ille lux*. Sed vt teſtimonium perhiberet de lumine,pro, *de luce*. Reperit officium Ioannis circa materiam teſtificanda vt intelligamus teſtificationem Ioannis non aliò tendere quàm ad teſtandam diuinitatem Ieſu Chriſti, hoc eſt enim teſtari de luce latente in Ieſu Chriſto : imò de luce quæ erat Ieſus Chriſtus: ſed quia carne velata(vt inferius explicabit)ideo teſtimonio Ioannis opus fuit:Magna ſiquidem authoritas tanti viri qui prædicauit quod eſſet ipſe Meſſias,extitit ad ſuadendum hominibus,quòd nõ ipſe,ſed Ieſus erat lux ſumma.

Ioannes non erat lux, nimirum ſuprema.

*Verſ.*9. Erat lux vera. In textu Græco præponuntur duo articuli, alter dictioni *lux*:alter dictioni *vera*.

Vbi erudite lector nota ordinem ſubiunctorum : intendit enim ſingula declarare quæ præpoſuit circa officium Ioannis. Et inchoat à materia teſtata , quam appellauerat lucem , explicando quod teſtata à Ioanne lux non erat quæcumque lux,ſed erat cum articulo (hoc eſt : lux illa ſuprema)ac illa vera.

Cùm dixit *in ipſo vita erat* , non appoſuit *vera* , ſed cùm dicit *erat lux* , apponit *vera* · quia non ideo addidit *vera* vt excluderet ſuſpicionem falſitatis aut defectum aliquem (quoniam pari ratione dicendum fuiſſet vita vera) ſed ad explicandum apertiùs quod de ſumma luce intelligibili loquitur. *Verum* enim proprium eſt obiectum intellectus homogeneũmque eſt intelligibili : perindeque dictum eſt quod lux à Ioanne teſtata erat illa lux vera, ac ſi dictum fuiſſet quod erat ſumma lux ſummè intelligibilis. Et per hoc diſtinguit hanc lucem non ſolùm à luce ſenſibili, verùm etiam ab omni luce intelligibili citra ſupremam.

Quæ illuminat omnem hominem. Superiùs appellauit eam lucem hominum, & in tenebris lucentem non tamen illuminantem tenebras : modò conſequenter dicit quod præbet lumen omni homini. Non dicit, alicui homini ſic, & alicui non , ſed vniuerſaliter quod *illuminat omnem hominem :* vt intelligamus naturale lumen intellectus agentis quo videmus immediatè abſque ſtudio veritatem primorum principiorum, quibus intercedentibus conſurgimus etiam ad vidẽdũ *inuiſibilia Dei per ea quæ facta ſunt intellecta*: hoc enim lumẽ præbet omni homini lux ſuprema.

Naturali lumine ex veritate primorum principiorum conſurgimus ad inuiſibilia Dei.

Rom 1 20.

Venientem in hunc mundum. Superfluit pronomen *hunc* Et in textu Græco præponitur articulus dictioni *mundum :* ad ſignificandum quod loquitur non de parte ſed de integra vniuerſitate rerum quæ mundus appellatur.

Tempus itaque illuminationis exprimitur , dicendo *venientem in mundum*, ita quòd omnis homo tunc illuminatur quando venit in mundum. Venit autem in mundum quando fit:imò ipſum eius fieri eſt eius venire in mundum. Nam ſi prius fuiſſet , iam eſſet pars mundi : fuiſſet enim pars aliqua vniuerſæ creaturæ : & ſic non veniſſet in mundum. Et rurſus fuiſſet priùs,ſcilicet ante illuminationem à ſumma luce : quoniam illuminatur veniens in mundum. Contra hæreſes ergo quotumcunque dogmatizantium animam hominis præextitiſſe ante ipſum hominem cuius eſt, dicit Ioannes quod *illuminat venientem* (& non antè)*in mundum:* hoc eſt in vniuerſitatem creaturarum.

Significatur animam hominis non præextitiſſe ante ipſum hominem.

At ſi quæris cur non dixit *qui fit* , ex quo venire in mundum eſt idem quod fieri in mundo? In promptu ratio eſt : ad ſignificandum ſcilicet quòd anima hominis venit ab extrinſeco:hoc eſt,

fit

fit non eductione ipſius de potentia materiæ (ſicut fiunt animæ reliquorum animalium) ſed fit ſimplici emanatione à Deo non priùs quàm infundatur corpori : ſed creando & infunditur & infundendo creatur. Ad deſcribendum ergo ſingulariſſimum modum fiendi quo anima cuiuſlibet hominis fit, dixit *venientem in mundum.*

Et ſi rurſus quæſieris cur dixit *omnem hominem*, & non dixit omnes animas hominum? In promptu quoque ratio eſt : ne erraremus ſaltem ſuſpicando animas præexiſtere aut præilluminari antequam homo exiſtat & illuminetur. In mundum itaque omnẽ hominem venientẽ ratione ſuę animę quàre ponitur in ſpecie hominis, deſcribit illuminari : vt omni ambiguitate excluſâ intelligamus tunc intellectum animæ noſtræ illuminari cùm homines ſimus : quòd eſt dum anima creando infunditur corpori & infundendo creatur. Et dixit hoc ad deſcribendum illam ſummam lucem à Ioanne teſtatam, eſſe illam quæ eſt creatrix animarum intellectiuarum ſingulorum hominum : vt ex opere diſceremus quod eſt ſumma lux ſummè intelligibilis. Dixi autem *creatrix*: quia non aliter illuminat omnem hominem venientem in mundum, quàm creando animas noſtras cum lumine intellectus agentis.

Anima dum creatur corpori infunditur.

Verſ. 10. In mundo erat. Dixerat *vt crederent*, & propterea modò aperit neceſſitatem credendi, ex hoc quod Verbum præſens in mundo non fuit cognitum: ex hoc enim quod cognitum non fuit, oportuit vt vel fide cognoſceretur : ne omnino remaneret ignotum. Præſentiam ergo Verbi in mundo deſcribit, dicendo *in mundo erat:* ne eius abſentiæ imputaretur quod non eſt cognitum.

Et ſcito quod cùm quater nominetur *mundus* (ſemel dicendo *venientem in mundum* : & nunc, *in mundo erat* : & tertiò, *& mundus per eum factus eſt* : & demum, *& mundus eum non cognouit*) ſemper dictioni *mundus* præponitur articulus in textu Græco : ad ſignificandum quòd non diuerſimodè *mundi* nomine vtitur his quatuor vicibus, *In mundo* itaque, hoc eſt, in vniuerſo, *erat Verbum* : quod ſecundum ſuam naturam eleuatum eſt ſupra totum vniuerſum.

Mundus quater eâdê ſignificatione nominatur.

Et mundus per ipſum factus eſt. Ne errares intelligendo quòd Verbum erat in mundo ſicut pars aliqua vniuerſi, ſubiunxit modum quo erat in mundo, dicendo *& mundus per ipſum factus eſt* Non enim ad explicandum quòd mundus factus eſt per Verbum, hoc ſubiunxit (quia iam hoc prædixerat apertè, dicendo *omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt*) ſed ad declarandum modum quo Verbum erat in mundo, ſubiunxit *& mundus per ipſum factus eſt*: vt hinc intelligamus quòd Verbum erat in mundo ſicut exemplar in exemplato, & non ſicut aliquid clauſum in mundo.

Verbum erat in mundo ſicut exemplar in exemplato.

Et mundus eum non cognouit. *Eum* pro *ipſum*. Neutro enim genere Latinâ linguâ interpretandum fuit : vt congrua Grammaticâ referatur ad *verbum*.

Cogor ex identitate ſignificari mundi, intelligere quod & verum eſſe conſtat, ſcilicet quòd mundus non cognouit diuinum Verbum: hoc eſt nulla creatura cognouit diuinum Verbum, quãuis exiſtens in mundo facto per ipſum : quia nec homines nec Angeli cognouerunt diuinum Verbum in creaturis repræſentatum : quia omnes latet myſterium Trinitatis: quia myſterium Trinitatis excedit naturalem cognitionem & hominum & Angelorum. Vnde & ipſe Ieſus dicit, *nemo nouit patrem niſi filius, neque filium quis nouit niſi pater.* Matth. 11. 27.

Vbi, erudite lector, perſpice Euangeliſtam reddere rationẽ quare oportet credere, ex hoc quòd myſterium Trinitatis incognitum fuit naturali notitiâ non ſolùm hominibus, ſed etiam vniuerſis creaturis: hoc enim clare ſignificatur dicendo, *& mundus ipſum* (Verbum) *non cognouit.* Verbum namque perſonam ſignificat Trinitatis.

Verſ. 11. In propria. pro, *in ſua*, venit. Dixerat, *vt teſtimonium perhiberet de luce* & ſubiunxit poſtea quæ eſſet illa lux, ſed adhuc non dixerat veniſſe illam. Et propterea modò ſub Verbi nomine deſcribit veniſſe : ad declarandum quòd Ioannes venit vt teſtimonium perhiberet de luce poſtquam lux venit in ſua. Sed caue ne erres neſciendo iungere & verificare hæc duo ſimul, ſcilicet *in mundo erat*, & eum hoc *venit in ſua.* Diuerſus enim modus eſſendi, veritatem aperit. *In mundo* ſiquidem *erat* & eſt ſemper tanquam exẽplar in exemplato : *venit* autem alio modo ſcilicet perſonaliter formam ſerui accipiens. Et dicit *in ſua*, non ſolùm ad ſignificandum quòd facta omnia ipſius ſunt, ſed ad explicandam rationem quare venit, ſcilicet ob ſua. Conſentaneum ſiquidem humanæ rationi eſt vt Dominus quandoque veniat ad ſua, viſitet ſua, reſtaurẽt ſua quæ reparatione indigent. Et hanc fuiſſe rationem aduentus Verbi Dei in mundum, dubium nullum eſt.

Et ſui eum non receperunt. Dixerat *vt omnes crederent*: ne errares intelligendo fructum aduentus Verbi eſſe fidem omnium, declarat modò Euangeliſta quòd non omnes crediderunt. Sui. Non dicit, omnes ſui, ſed indefinitè *ſui*, hoc eſt homines: quos iam definierat ſuos, dicendo *illuminat omnem hominem venientem in mundum*: nam nullius magis proprij ſunt, quàm illius qui creauit eos. Eum. pro *ipſum* vt congrua Grammatica referatur ad *verbum*. Non receperunt. fide. In qua etiam clauſula redditur ratio opportuni teſtimonij Ioannis Baptiſtæ: nam ſi accedente officio Ioannis Baptiſtæ adhuc homines non crediderunt Verbo quod venit in mundum, multo pauciores crediâiſſent ſine Ioannis officio.

Verſ. 12. Quotquot autem receperunt eum. Dixerat *vt crederent* : & poſtea ſubiunxit neceſſitatem credendi : explicat modò vtilitatem credendi : vt cognoſcamus quantùm eſt vtile nobis credere. Dicendo *quotquot autem*, manifeſtat quòd indefinite dixit *ſui ipſum non receperunt* : è regione diſtinguens alios qui receperunt. Aperit quoque nullam eſſe diſparitatem ſexus, ætatis, ſtatus, gentis, &c. inter recipientes ipſum : nullamque eſſe limitatum hominibus numerum recipientium qui poſſint fieri filij Dei, ſed quotquot receperint, omnes poſſe fieri filios Dei. Et dixit hoc, ne quis putaret ſe tardè recipere, completo iam numero: aut ſe non idoneum ex conditione, ſtatu, ſexu, gente, &c. Receperunt eum pro, *ipſum.* refertur enim *verbum*. *Receperunt*, inquit, in præterito, non *recipient*, ad ſignificandũ quòd de fidelibus loquitur ſuſceptâ iam fide Chriſti.

Vtilitas credendi.

Dedit eis poteſtatem filios Dei fieri. pro, *vt filij Dei fierent*. Non dicit, dedit eis poteſtatem vt filios Dei ſe facerent, ſed, vt fierent filij Dei.

Sicut

Quaenam hæc poteſtas filios Dei fieri?

Sicut enim in naturalibus elementis eſt poteſtas non vt ſe moueant ſurſum aut deorſum, ſed vt moueatur terra deorſum, & ignis ſurſum, ita Chriſti fidelibus data eſt poteſtas non efficiendi ſeipſos filios Dei (actio enim hæc omnem creatam facultatem excedit) ſed vt fierent filij Dei: poteſtas autem hæc, donum gratiæ gratum facientis eſt, illa enim poſſumus potentia propinquâ, potentia quæ eſt velut inchoatio eiuſdem generis, fieri filij Dei. Et eſt ſermo de filiis Dei adoptione conſummatâ: hoc eſt in ſtatu gloriæ, hanc enim ſupremam vtilitatem fidei intendit fidelis proponere: vt patet ex ſubiunctis.

Iis qui credunt in nomine. pro, *in nomen*, eius. Exponit quibus dedit dictam poteſtatem: ne errares intelligendo datam eſſe omnibus qui fidem receperunt Chriſti. Adiungit ſiquidem receptæ fidei duo: Alterum eſt, perſeuerantia in fide: ſignificata dicendo *iis qui credunt*, & propterea non dicit, iis qui crediderunt, ſed *qui credunt*: hoc eſt, perſeuerant credendo. Alterum eſt ſtudium ad diuinam gloriam: ſignificatum dicendo *in nomen eius*. Multi enim perſeuerant credentes: ſed non tendendo *in nomen*, in gloriam, famam, laudem Dei. Sed qui credunt in nomen Verbi, non quærunt quæ ſua ſunt: ſed tendunt ad ea quæ ſunt nominis (hoc eſt famæ, laudis, gloriæ) Ieſu Chriſti Verbi Dei.

Duæ conditiones ad dictam poteſtatem.

Et ex iſta clauſula apparet quòd loquitur de glorioſa adoptione filiorum Dei: ad quam ſuſpirat Apoſtolus ad Romanos octauo: nam filios Dei fieri & eſſe per gratiam in præſenti vita, collatum eſt etiam iis qui non perſeuerant credentes in nomen eius.

Verſ. 13. Qui. Hoc relatiuum non refert eos qui credunt, ſed refert filios Dei. Poſtquam enim expoſuit illam particulam *quotquot receperunt eum*, adiungendo *iis qui credunt in nomen eius*, exponit modò reliquam particulam, ſcilicet *filios Dei fieri*: declarando modum quo naſcuntur filij Dei. Non ex ſanguinibus. Non naſcuntur filij Dei ex commixtione ſeminum, ex coniunctione maris & fœminæ, ex actione & paſſione partis vegetatiuæ. Sanguines appellauit ſemina humana, maſculi & fœminæ: quoniam maſculinum ſemen ſanguis eſt cauſaliter: fœmineum autem fortè eſt ſanguis etiam formaliter. Sine dubio autem eſt cauſaliter: appellando mulieris ſemen, quod vt materiam præbet mulier generationi.

Ex ſanguinibus, quid?

Neque ex voluntate carnis. Filij huius ſeculi, deliciis vacantes, ducentes in bonis dies ſuos, ſunt illi ad literam qui nati ſunt *ex voluntate carnis*: hoc eſt, ex voluntate carnalibus affecta: neque ſic naſci filios Dei, Ioannes deſcribit.

Neque ex voluntate viri. Heroici homines, ex ſtudio ad ardua euecti quodammodo in deos apud opinionem hominum, ad literam dicuntur nati *ex voluntate viri*: hoc eſt, ex voluntate affecta ad ſupremum virilitatis. Et neque ſic naſci filios Dei Ioannes ſcribit.

Et in his tribus modis comprehendit omnes modos, quibus homines fiunt tam ſecundùm *eſſe* naturæ quàm ſecundum *eſſe* moris & ſtatus cuiuſque. Fieri quidem quoad naturalia, primo membro comprehenditur. Fieri autem ſecundùm mores & ſtatus, aut eſt ſecundùm voluntatem affectam iis quæ ſunt corporis: quæ in ſecundo membro deprehenduntur: aut ſecundùm voluntatem affectam iis quæ ſunt animi quæ tertio membro comprehenduntur. In quo magna eſt latitudo: alij enim militiâ, alij ſcientiis ſpeculatiuis, alij inuentionibus artium, alij morali rigore, affecti ad ea quæ ſunt animi ſunt. Omnes itaque humani modi excluduntur à *fieri filios Dei*.

Tres modi quibus homines fiunt.

Sed ex deo nati ſunt. Non dicit, facti ſunt, ſed *nati ſunt*: & ſimiliter non dicit à Deo (velut ab extrinſeco) ſed *ex Deo* velut homogenio: ad ſignificandum filios Dei ſpectare ad genus diuinũ: hoc eſt ordinem incommunicabilem vt ſit naturalis quibuſcunque ſubſtantiis aliis à Deo, quantumcunque excellentibus, tam factis quàm factibilibus. Eſt enim ille rerum æternę felicitatis, ordo rerum ſupernaturalium, non reſpectu huius vel illius, ſed ſimpliciter & abſolute: quia eſt cõſtitutiuus in iis quæ propria ſunt Deo: quale ſunt videre Deum ſicuti eſt trinum & vnum, frui ipſo Deo immediatè & inamiſſibiliter. Hoc eſt enim eſſe filios Dei conſummatè, & propterea ex ipſo Deo naſci oportet: vtpote ad diuinum genus inamiſſibiliter eleuatos. Hæc eſt vtilitas fidei Chriſtianæ.

Filij Dei ſpectant ad genus diuinum.

Verſ. 14. Et Verbum caro factum eſt. In textu Græco præponitur articulus dictioni *Verbũ*: ad ſignificandum quòd de illo Verbo loquitur de quo tot & tanta dixit.

Dixerat quòd Ioannes venit vt teſtimonium perhiberet de luce ipſi Ioanni notâ, aliis occultâ: & ſubiunxerat quod *in ſua venit*. Aperit nunc & modum quo venit, in quo latuit lux: & ſimul declarat non eſſe incredibile quod dixerat (ſcilicet homines fieri filios Dei ita quod ex Deo nati ſunt) dicendo: *& verbum caro factum eſt*. Hęc enim omnia per hoc explicat. Nam & modũ quo venit explicat, dicendo quòd factũ eſt caro: ne enim errares vagando ad quærendũ modũ veniendi: explicat quòd Verbum veniſſe in ſua, eſt Verbũ factum eſſe carnem. Ac ſi apertiùs dixiſſet: *in ſua venit* ſic ſcilicet quòd *Verbum factum eſt caro*. In quibus verbis ſimul dicit quòd lux in carne latuit. Et ex quo hoc ſuperans omnia mirabilia immò omnia excogitabilia verum eſt (ſcilicet quòd *Verbum caro factum eſt*) facile credendum eſt homines aliquos ex Deo naſci filios Dei. Et quoniam in his verbis definitur Incarnationis myſterium, oportet diligentiſſimè ac perſpicaciſſimè hæc intelligere. Intellige igitur ante omnia Verbum non dici factum. Non enim dicit *& verbum factum eſt* (hoc ſiquidem eſſet contra ſuperiùs dicta, *omnia per ipſum facta ſunt & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt*) ſed dicit *Verbum factum eſt caro*. Non enim ſignificatur quòd Verbum incepit eſſe, ſed quòd Verbum incepit eſſe caro: non ſignificatur quòd Verbum factum eſt, ſed quòd Verbum factũ eſt caro.

Venit in ſua Verbum ut caro factum eſt.

Verbum non eſt factum.

Et quoniam Verbum Deus, eſt alienum ab omni mutabilitate, oportet intelligere quòd Verbum abſque quacunque ſui mutatione factum eſt caro, ita quòd nulla alteratio, nulla mixtio, nulla conuerſio in Verbo ſignificetur. Non enim alteratione aliquâ alteratum eſt Verbum vt fieret caro: nec mixtio aliqua Verbi cum carne interceſſit, nec Verbum verſum eſt in carnem. Hæc ſiquidem omnia ſomnia potius quàm dogmata appellanda ſunt: quoniam conſtat immutabile omnino eſſe Verbum quod erat in principio Deus. Verè itaque ac propriè & tamen abſque ſui mutatione Verbum factum eſt caro. Et quoniam *fieri* terminatur ad *eſſe*, & eſſe carnem eſt eſſe ſubſtantiam, oportet quoque intelligere quod Verbum factum eſt caro ita quòd iam eſt caro.

Verbum caro factum eſt abſque ulla ſui mutatione.

Et

Verbum caro factum eſt non ſolâ relatione, aut negatione, aut quocunque eſſe accidentali:

Et hinc excluduntur errores quorumcunque dicentium quòd Verbum iunctum eſt carni relatione, aut negatione, aut quocunque eſſe accidentali. Nulla enim relatio, nulla negatio, nullumq; eſſe accidentale ſufficit ad verificandum *Verbum eſt caro*, vt patet: quamuis ſufficeret ad verificandum, *Verbum inhabitat carnem*, aut *Verbum eſt carneum*, & ſimilia: eſſe enim carnem, eſt eſſe ſubſtantiam, & non eſt denominari a ſubſtantia. Propter quod Ioannes non dixit, *Verbum factum eſt carneum*, ſed dixit *Verbum factum eſt caro*: expreſsè ſonans quòd Verbum incepit eſſe caro: quæ eſt ſubſtantia, & non denominatio, non relatio, non negatio, non accidens aliquod à ſubſtantia. Et ſi perſpicaciùs conſiderentur hæc verba (quibus ſignificatur quod Verbum in ſua integritate remanens Verbum, factum eſt caro, non carneum) apparebit Euangeliſtam excluſiſſe ab hoc facto, omnem modum quo apud nos vna res præexiſtens fit alia. Aër enim qui fit aqua, non remanet aër: homo qui fit albus, non fit albedo: & vniuerſaliter materia non fit forma: Verbum autem factum eſt caro, factum eſt alterum extremum: & vt dictum eſt abſque omni ſui mutatione.

Sed vnione hypoſtaticâ.

At ſi inſtas quomodo ergo intelligemus quod Verbum factum eſt caro? Reſpondemus quòd Verbum factum eſt hypoſtaſis carnis: Verbum ſiquidem ab æterno ſuapte natura erat hypoſtaſis diuina: & vbi venit plenitudo temporis, factum eſt hypoſtaſis carnis: ita quod illamet hypoſtaſis quæ erat hypoſtaſis deitatis, eſt modò etiam hypoſtaſis carnis: & propterea verè dicitur & eſt caro: nam hypoſtaſis carnis verè eſt caro: ſicut hypoſtaſis naturæ bouinæ verè eſt bos: & ſic de aliis.

Cùm autem dupliciter intelligi poſſit Verbū fieri hypoſtaſim carnis (vel quod carnis præexiſtentis propriam hypoſtaſim abiecerit, & loco illius ſubintrauerit: vel quod cum caro fieret, præuenerit Verbum carnis hypoſtaſim propriam) ne errares putando quod Verbum præexiſtentem carnem aſſumpſerit & hypoſtaſim carnis corruperit, dixit quòd Verbum factum eſt caro. Ex hoc enim quod Verbum factum eſt caro, habetur & quod Verbum nihil carnis abiecit (nam cum homo fit albus, nihil albi abiicit: & cum aër fit aqua, nihil aquæ abiicit, & vniuerſaliter nihil termini *ad quem* abiicitur in factionibus) & quod caro non præextiterit, ſed tunc facta eſt quando Verbum factum eſt caro: nam terminus in omni factione túc fit quando factio terminatur, cùm enim homo fit albus, tunc noua eſt albedo: cùm aqua fit aër, tunc nouus eſt aër: & ſic de aliis. Quando itaque Verbum factum eſt caro, tunc caro illa facta eſt, imò in hoc ipſo quòd Verbum factum eſt caro, facta eſt caro, non in ſeipſa, ſed in hypoſtaſi Verbi: vt ſuaui diſpoſitione (non inferendo corruptionem) intelligatur quòd Verbum factum eſt caro. Præter hoc quòd fas non eſt à corruptione inchoare Verbum eleuationem naturæ noſtræ in diuinam hypoſtaſim renouatricem mundi.

Nihil carnis Verbum abiecit.

Cur dicitur, Verbum factum eſt caro: non verò, factum eſt homo?

Et quamuis appellatione *carnis* intelligatur homo, cùm dicitur quòd Verbum factum eſt caro, Euangeliſta tamē non dicit *Et verbum factum eſt homo*, ſed *factum eſt caro*:

Tum ad explicandam diuinam dignationem, in hoc quòd Verbum factū eſt id quod eſt infimū in homine ſcilicet caro: maxima ſiquidē deſcribitur Dei benignitas, dum vſque ad infimum deſcendiſſe deſcribitur.

Tum ad excludendum erroneum ſenſum qui fuiſſet acceptus, ſi dixiſſet *Et verbum factum eſt homo*: non homo eſt homo ratione animæ intellectiuæ: ac per hoc intellectum fuiſſet quòd Verbum iunctum eſt homini ratione animæ intellectiuæ per gratiam, per operationem intelligendi & amandi, & non ſecundum eſſe ſubſtantiæ. Sed dicendo quòd factum eſt caro (quæ non eſt capax gratiæ, non intelligit, non amat) intelligendum expreſſit quòd Verbum iunctum eſt carni ſecundum eſſe ſubſtantiæ.

Tum quia *homo* nomen eſt perſonæ: hoc eſt, rationalis naturæ hypoſtaſis, & non hypoſtaſis abſolutè: & potuiſſet intelligi quòd Verbum factum eſt perſona hominis, & non hypoſtaſis ſubſtantiæ: vt quidam textum hunc non penetrantes intellexerunt, dicendo vnionem factam in perſona, non hypoſtaſi. Dicendo autem quòd Verbum factum eſt caro, manifeſtè explicat quòd Verbum factum eſt hypoſtaſis carnis, quæ eſt hypoſtaſis ſubſtantiæ abſolutè.

Tum ad explicandum diuinæ omnipotentiæ efficaciam: ex hoc quòd pertingit ad faciendum Deum eſſe etiam hypoſtaſim ſubſtantiæ non ſolùm rationalis ſed irrationalis, ſed inanimatæ. Quis enim auderet dicere Verbum diuinum eſſe hypoſtaſim corporis Chriſti mortui in illo triduo mortis, niſi Ioannes dixiſſet *& Verbum caro factum eſt*?

Tum ad declarandum naturas ſenſibiles (de quarum numero eſt caro) quas appellauerat tenebras, non eſſe malas, vt Manichæi fingunt. Ex hoc enim ipſo quod Verbum factum eſt caro, ſignificatur quòd caro non eſt res mala: non enim eſt fas cogitare, quòd ſupremum illud Verbum factum eſt res mala. Si diceretur autem *homo*, omnia interpretarentur ratione partis intellectiuæ: per quam homo reponitur in ſpecie hominis.

Nec propterea omiſit Euangeliſta ſignificare quòd Verbum factum eſt homo: quoniam dicendo *factum eſt caro*, cointelligitur quòd factum eſt homo. Tum quia caro non eſt caro, niſi ſit animata: caro enim mortua non eſt caro niſi æquiuocè, & ſimiliter non eſt caro humana niſi ſit animata animâ hominis: conſtat autem eſi non dici, tamen ſignificari & intelligi carnem humanam cùm dicitur, *& Verbum factum eſt caro*. *Caro mortua non eſt caro niſi æquiuocè.*

Tum quia hypoſtaſis carnis in homine, eſt hypoſtaſis hominis. Quamuis enim in homine ſint plures partes, & à multis dicantur plures formæ: nullus tamen fingit plures hypoſtaſes in vno homine. Vnde ex hoc quòd Verbum factum eſt caro, ex hoc quòd Verbum eſt iam hypoſtaſis carnis illius humanæ aſſumptæ, habetur quòd factum eſt homo, quòd eſt hypoſtaſis hominis.

Tum quia explicato eo quod poſſet verti in dubium, reliqua illius myſterij vt certa cointellecta relinquuntur. Poterat autem in hoc myſterio dubitari an Verbum, vſque ad hoc infimum deſcendiſſet vt fieret caro, & propterea explicando quòd factum eſt caro, conſignificata vt certa reliquit, quòd factus eſt homo, quòd factus eſt ſenſitiuus, quòd factus eſt rationalis, & reliqua quæ ſuppoſito quòd factum eſt caro, in nullam debent ambiguitatem deduci.

Et habitauit in nobis. Pronomen *nobis*, monſtrat quòd non de habitatione in aſſumpta natura eſt ſermo: nam aſſumpſit vnam ſingularem humanitatem, & non multas. Præpoſitio verò in (dicendo *in nobis*) monſtrat quòd non de habitatione locali ſeu exterioris conuerſationis eſt

ſermo;

ſermo: dicendum enim foret *& habitauit inter nos*, vel *nobiſcum* ſi localis habitatio ſignificaretur. De habitatione itaque in cordibus noſtris eſt ſermo, cùm dicitur *& habitauit in nobis*.

Verbum ita caro factum eſt, quod tamen ſpiritualiter habitauit in nobis ſecundum animam.

Et dixit hoc: ne errares exiſtimando Verbum ex hoc quòd factum eſt caro, impeditum eſſe ab habitando ſpiritualiter in animis noſtris, & docuit quod Verbum ita factum eſt caro quod tamen habitauit ſpiritualiter in nobis ſecundum animam. Vnde & ſignificantiùs dicit *habitauit*: ad excludendum impedimentum carnis, quæ habitare non poteſt in ſpiritu qui eſt anima noſtra.

Et dicit *habitauit*, non dicit contulit nobis gratiam fidei, ſpei, charitatis, &c. ad ſignificandam differentiam inter dona diuinæ gratiæ & virtutes animi: nam virtutes tã intellectuales quã morales ſunt ad perfectionem congeniti animi: dona autem gratiæ ſunt ad hoc vt ab extrà veniens Verbũ Deus, non hoſpes, ſed habitator in animis noſtris ſit, vtens continuè & iis quæ ſunt animi, & iis quæ ſunt corporis noſtri: ſicut habitator vtitur domo in qua non hoſpitatur, ſed habitat. Vnde &

Epheſ. 3. 17 Paulus dicebat, *habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris*, & de ſeipſo, *An experimentum quæ-*

2. Corin. 13. 3. *ritis eius qui in me loquitur Chriſti*. Dicendo itaq; *& habitauit in nobis*, explicat quòd fuit intus in animis noſtris, cõtinuè vtens intellectu, voluntate, affectibus, viribus, ſtudio, operibúſque noſtris ad ſeipſum: hoc eſt ſiquidẽ Verbũ habitare in nobis: habitator enim ad proprium vſum domo vtitur.

Et vidimus. pro, *& ſpectauimus*. Significatur enim plus quàm *videre* ſcilicet diligentiùs ac fixè intueri. Gloriam eius. Cùm dixiſſet quòd Verbum caro factum eſt, occurrit modò tacitæ quæſtioni quid ſcis tu de hoc? Et ſatisfacit quæſtioni dicendo, *& ſpectauimus gloriam eius*, ſcimus hoc quia vidimus. Nec dicit *& ſpectaui*, ſed *ſpectauimus*: quia non ſolus fuit ſpectator. *Gloriam eius*.

Gloriam Chriſti vidit S. Ioannes.

Non dicit *miracula eius*, ſed *gloriam*. Quam ſpectauit Ioannes cum aliis poſt Chriſti reſurrectionem, præcipuè in die Aſcenſionis: tunc enim ſpectarunt gloriam eius. Quã etiam ſpectauit Ioannes cum Petro & Iacobo in transfiguratione Ieſu. His enim modis directè verificatur, *& ſpectauimus gloriam eius*: quoniam vtrobique ſpectatus eſt in forma glorioſa.

Gloriam quaſi vnigeniti à Patre. *Quaſi* aduerbium ſimilitudinis eſt, non fruſtrà appoſitum: ſed ad explicandam veritatem putam, ad explicãdum quòd non ſpectauimus gloriam vnigeniti. Illam enim neque Ioannes, neque alij diſcipuli viderunt: ſed reſeruatur vidẽda in cœleſti patria. Et propterea non dixit *gloriam vnigeniti*, ſed *gloriam tanquam* ſeu *velut vnigeniti*: hoc eſt, gloriam ſimilem gloriæ vnigeniti, hoc eſt, gloriam repræſentantem vnigenitum. Et verè talem gloriam ſpectarunt tam in Transfiguratione quàm in Aſcenſione. Viderunt enim gloriam decentem vnigenitum, gloriam manifeſtantem vnigenitum: & non ipſam vnigeniti gloriam, quam in ſemetipſo habet ab æterno.

Et ſcito, quòd dictio *vnigeniti*, eſt nomen, & nõ participium: & propterea duplex poteſt reddi cõſtructio literæ. Altera: gloriam à Patre tanquã vnigeniti, & tunc ſignificatur gloria collata à Patre, & ad literam ſonat gloriam Transfigurationis, in qua glorioſus viſus eſt: dicente Patre, *hic eſt filius meus dilectus*, &c. Iuxta quod Petrus Apoſtolus

2. Petri. 1. v. 16. 17. etiam dixit in primo cap. ſecundæ Epiſtolæ: *Speculatores facti illius magnitudinis: Accipiens enim à Deo patre honorem & gloriam, voce delapſâ ad eum à magnifica gloria, hic eſt filius meus dilectus*, &c. Quia tamen duriuſcula eſt hæc conſtructio, ideò qua plana eſt: vt *à Patre*, referatur ad *vnigeniti* reſpectu cuius conſtat dici patrem.

Duo rerum nobilia genera in vniuerſo.

Sed aduerte, erudite lector, quòd Euangeliſta tranſit in aliud genus rerum: hactenus enim nunquam nominauit Patrem aut Filium, ſed Verbum, Deum, lucem, vitam. Duo rerum genera nobilia in vniuerſo ſunt: alterum rerum quæ cognoſcunt: alterum rerum quæ viuunt. Inter quæ tanta eſt diſtantia quòd in rebus cognoſcentibus quatenus cognoſcentes ſunt, non inueniuntur pater & filius: nullus ſiquidem Angelus eſt pater alterius, nullus homo ſecundum quòd cognoſcit eſt pater alicuius: & ſimiliter nullum aliud animal ſecundum quòd cognoſcit, filium generat. In rebus autem viuentibus tantum, inueniuntur pater & filius. ſic quòd naturaliſſimum opus viuentium quatenus viuentia ſunt, eſt generare ſibi ſimile.

Summus rerum gradus eſt intellectualis.

Cùm declaraſſet itaque Ioannes naturam intellectualem Verbi, ac per hoc deſcripſiſſet Verbum in ſupremo rerum gradu (ſummus enim rerum gradus eſt gradus intellectualis) ne erraremus intelligendo naturam intellectualem Verbi quemadmodum eſt intellectualis natura in vniuerſo, ſcilicet abſque patre & filio, ſubiungere curauit verbum ſic eſſe verbum, hoc eſt, intellectualis naturæ, quòd etiam eſt filius vnigenitus à Patre: vt per hoc doceret quòd hæc duo (ſcilicet eſſe intellectualis naturæ, & eſſe naturæ habentis patrem & filium) quamuis in vniuerſo non coëant,

Verbum ſic eſt verbum quod tamen verè eſt filius.

ſed ſint diſparata, in Deo tamen vniuntur: immò abſque omni diſtinctione cum ſumma ſimplicitate præhabentur. Ita quòd non metaphoricè aut ſolâ appellatione, ſed verè & propriè ſunt in diuina natura Pater & Filius: immò Pater & Filius vnigenitus: ita quòd Verbum verè & propriè eſt filius vnigenitus: & Dicens Verbum eſt verè & propriè pater, à quo genitus eſt Filius vnigenitus. Hæc ſiquidem omnia clarè ſignificant hæc Euangeliſtæ verba, explicantia Verbum eſſe vnigenitum à Patre: nam dicendo *Patre*, conſignificat correlatiuum eius, Filium: dicendo *vnigenitum*, explicat vnicum genitum filium à Patre. Ita quòd plus explicat dicendo *vnigeniti à patre*, quàm ſi dixiſſet *filij à patre*: nam explicatur etiam natiuitas & vnitas filij: vt patet.

Quod verè ac propriè in diuina natura ſint pater & filius, ac vera natiuitas, probatur.

Quod autem verè ac propriè in diuina natura ſint Pater & Filius, ſitque verè ac propriè natiuitas (ſic quòd Verbum propriè eſt Filius; & Dicẽs Verbum eſt propriè Pater; & dicere Verbum propriè generare Filium; & Verbum dici, eſt propriè Filium naſci; & Verbum dictum eſſe, eſt propriè Filium vnigenitum eſſe) declarari poteſt, monſtrando conditiones omnes requiſitas ad patrem & filium, & ad natiuitatem, inueniri in deo dicendo Verbum. Quod ſi cupis intelligere, oportet vt priùs in communi loquendo penetres omnes & ſolas conditiones requiſitas ad productionẽ illam quã filius à patre gignitur: penetrabis autem illas ſi eleuabis intellectum ad expoliandum generationem quã aliquis homo eſt à patre ſuo genitus, à modo quo genitus eſt. Quia enim homo qui eſt filius, corporeæ ſenſibiliſque eſt naturæ, ideo à patre ſuo productus eſt tali modo ſcilicet mediãte ſemine corporeo, mediante fœminâ, mediante tranſmutatione, & intercedente tempore quo educitur de potentia materiæ ad actum, &c. Sed ſi intellectualis

[illegible] eſſet natura vterque (ſcilicet producens & productus) vel non eſſet perfectum, nulla mutatio, nullum tempus interueniret, ſed ſola cōmunicatio eiuſdem viuæ naturæ ſpecificæ qua viuit producens, ex vi talis productionis fieret producto, ac per hoc non minus eſſet ille pater & ille filius quam modò eſt tali modo: hoc eſt, cum tot mediis & modis, ad imperfectionem pertinentibus.

Tres conditiones requiſitæ vt ſit verè filius.

Conditiones itaque omnes & ſolæ requiſitæ ad veram ac propriè productionē filij à patre, ſunt tres. Prima eſt, quod ſit productio hypoſtaſis viuentis ab hypoſtaſi viuente: vt ignis enim productus ab igne non eſt filius eius, nec Eua eſt filia Adæ: quia non per actionem vitalem producta eſt de Adam. Secunda, quod ſit ſecundùm ſimilitudinem in natura ſpecifica quā eſt & viuit producens: vermis enim, pulex, &c. geniti ex homine non ſunt filij hominis. Tertia, quod ex vi illius productionis ſit productus ſimilis in ſpecie producenti. Et hæc in ſecunda formaliter intellecta continetur, ponitur tamen explicitè propter minus eruditos: vt explicitè hinc intelligant differentiam inter productionem Filij & Spiritus ſancti: vt inferiùs declarabitur.

Conueniunt Verbo.

Quia itaque Deo dicente Verbum, inueniuntur omnes iſtæ conditiones, meritò, verè, & propriè Dicēs eſt Pater, & Verbum Filius. Deus enim dicens eſt hypoſtaſis viuens: & quatenus viuens dicit: nam dicere actus vitalis eſt. Verbum quoque dictum hypoſtaſis viuens eſt (nam *in ipſo vita erat*) & à Deo dicente productū. Similitudo quoque inter eos eſt naturæ ſpecificæ: quia Dicens eſt Deus, & Verbum eſt Deus. Et hoc ex vi productionis: quoniam non voluntate ſed naturā producitur vt ſimilitudo ipſius Dei, ſicut quilibet intelligens ſeipſum, profert Verbum ſimilitudinem ſui ipſius. Vnde meritò verbum dicitur, & eſt genitum a Patre, nec ſolùm genitum ſed vnigenitū: quia perfectum omnino eſt adæquans totum dicentem. Non enim ideo eſt vnigenitus, quia exhauſta eſt natura aut potentia Dei dicentis & generantis: ſed quia vnus genitus accipit quicquid poteſt communicari per *dicere*, quicquid poteſt communicari per *generare*, quia adæquat *dicere*, quia adæquat *generare*. Concludit itaque quòd ideo Euangeliſta poſt deſcriptum Deum Verbum, nominat illudmet *vnigenitum a Patre*: ad aperiendum quòd non accidentalis ſed ſubſtantialis, non voluntaria, ſed naturalis, non imperfecta ſed perfecta eſt illa Verbi productio, præhabens in ſe & quicquid perfectionis eſt in productione verbi intelligibilis, & quicquid perfectionis eſt in productione vnigeniti filij, non à matre, ſed à patre: tam eminens ſiquidem eſt productio illa diuina vt non poſſit explicari aliquā vnā productione illarum quæ in creaturis inueniūtur. Et propterea ad explicandum quòd productio diuina eſt non ſolùm immaterialis, ſed etiam quòd eſt per actionem non tranſeuntem in aliam naturam (qualis eſt productio quā Deus Angelum creat) ſed immanentē, primò deſcripſit ſub re & nomine Verbi: ad explicandum verò quod productio eadē eſt ſubſtantialis, naturalis, vitalis, communicatiua diuinæ naturæ perfectè vt ſimili, ſubiunxit quòd Verbum eſt vnigenitum à Patre. Plenum gratiæ & veritatis.

Verbum quomodo vnigenitum?

Subſtantialis, naturalis, & perfectiſſima Verbi productio.

Conſtructio textus.

Verſ. 15. Ioannes teſtimonium perhibet de ipſo. Aduerte quòd dictio *plenum*, eſt caſus nominatiui in textu originali: ac per hoc nō poteſt conſtrui cum verbo *ſpectauimus*, ita quòd nō ſignificatur, ſpectauimus plenum gratiæ & veritatis, quoniam oporteret fuiſſe caſus accuſatiui. Et eadem ratione non poteſt conſtrui appoſitiue ad *gloriam*, ſpectauimus gloriam eius: vt exponendo *gloriam*, ſubiungatur *plenum gratiæ & veritatis*: quoniam hæc conſtructio requireret caſum accuſatiuum. Et ſimiliter non poteſt apponi ad dictionem *vnigeniti*: quoniam huiuſmodi conſtructio requireret caſum genitiuum: & dicendum fuiſſet *pleni gratiâ & veritate*. Relinquitur igitur quod conſtituatur vel cum dictione *verbum*: dicendo *& Verbum caro factum eſt plenum gratia & veritatis*: ſeu dicendo *& habitauit in nobis plenū gratiæ & veritatis*. Sed conſtructio hæc quamuis veriſſimam contineat ſententiam, minùs tamē quadrat contextui: non enim ſeruatur ſuauitas textus: ſed tracta conſtructio eſt, vt interpoſitis *& vidimus gloriam eius gloriam quaſi vnigeniti a patre*, dilata ſit appoſitio adiectiui prioris orationis. Parentheſim ſiquidem excludit coniunctio copulatiua *&*, dicendo *& vidimus*: parentheſis enim abſque coniunctione *&*, ſignificata fuiſſet ſi parentheſis interceſſiſſet. Propter quod ſuauis contextus literæ debuit interpretes mouere ad iungendum hæc verba non cum præcedentibus, ſed cum ſequentibus: nam dictio interpretata *plenum* eſt maſculini generis: cuius generis eſt in Græco tam *Verbum* quàm *Ioannes*, & ex quo minùs quadrat cum præcedentibus, & ſuauiſſime quadrat cū ſequentibus, debuit transferri: *plenus gratiæ & veritatis Ioannes teſtimonium perhibet de ipſo*.

S. Ioannes Baptiſta dicitur plenus gratia & veritatis.

Nec eſt mirum quòd Ioannes Baptiſta dicatur plenus gratiæ & veritatis: cùm Stephanus Actor. cap. 6. dicatur plenus fide, Spiritu ſancto, gratiâ, & fortitudine; & Angelus Gabriel dixerit de Ioanne quòd replebitur Spiritu ſancto ex vtero matris. Dixerat itaque Euangeliſta, *fuit homo miſſus à Deo*, &c. & cùm deſcriptum Verbum manifeſtaſſet à teſtimonio ſuo & Apoſtolorum (dicendo *& ſpectauimus gloriam eius*) proſequitur modò inchoata de Ioannis teſtimonio: & præponit qualitatem teſtis. Superiùs enim nullam Ioannis qualitatem dixerat: ſed tantummodo ſubſtantiam naturæ, *fuit homo*: ſubſtantiam legationis diuinæ, *miſſus a Deo*: ſubſtantiámque officij, *vt teſtimonium perhiberet de luce*. Vnde oportuit modò qualitatem Ioannis teſtis tantæ rei deſcribere. Et vnico verbo deſcribit eum *plenum gratiæ & veritatis*: vt plenitudine gratiæ monſtretur qui miſſus eſt à Deo: Donatus ſecundùm omnem ſui partem gratiâ ſic, quod nihil Ioannis gratiâ vacaret: minus dico; imò quòd nulli Ioannis parti aliquid gratiæ deeſſet: plenum enim eſt cui nihil deeſt eius cuius capax eſt. Plenitudo autem veritatis ad veritatem teſtimonij directè ſpectat, ſicut plenitudo gratiæ ad diſpoſitionem teſtis in ſeipſo.

Plenum eſt cuius capacitati nihil deeſt.

Cum his tamen eleua mentis oculos, & perſpice Euangeliſtam ſignificantiſſime deſcribere qualitatem teſtis, talis tantíque myſterij. Sciebat enim quòd omnis homo mendax: ac per hoc teſtimonium Ioannis hominis, ex ſuo genere fallax. Et propterea ſimul qualificatum cauſâ & effectu deſcribit: plenitudo ſiquidem gratiæ cauſa eſt plenitudinis veritatis. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Quamuis Ioannes quia homo, potuerit deficere à veritate; quia tamen plenus gratiæ, ac per hoc plenus veritatis, perhibet teſtimoniū de ipſo Verbo, exemptus eſt ab omni ſuſpicione fal-

ſitam: a pleno enim gratiæ ac veritatis, non poteſt exire niſi verum diuinæ gratiæ teſtimonium, niſi verum Verbi (quod eſt fons gratiæ & veritatis) teſtimonium. Significanter quoque dicitur perhibet in præſenti: ad ſignificandum perſeuerantiam teſtificationis, non enim ſemel aut bis, ſed ſæpe, ſed perſeueranter modo communi Ioannes perhibebat teſtimonium de Ieſu: ſciens ſe ad hoc miſſum vt frequenti teſtificatione induceret filios Iſraël ad credendum Ieſu.

Et clamat. pro, *& clamauit.* Hæc mutatio temporum à præſenti in præteritum, innuit quod diximus, ſcilicet priorem ſententiam fuiſſe *plenus gratiâ & veritate Ioannes teſtimonium perhibet de ipſo.* Et inchoat à modo teſtificandi, dicẽdo *& clamauit* non in latebris, non ſecretò, non ſubmiſſâ voce, ſed clamando, hoc eſt, publicè, cũctis audientibus teſtificatus eſt. Qui enim clamando teſtatur, publicè & abſque delectu auditorum manifeſtè teſtatur.

Quatuor teſtimonia Ioannis Bapt. de Chriſto in hoc cap. referuntur.

Dicens: Hic. Quatuor teſtimonia prolata à Ioanne, in hoc capitulo referuntur: non ordine quo Ioannes illa protulit, ſed manifeſtè dicit Euangeliſta hoc quod primò refert teſtimonium ſubſecutum fuiſſe aliud: vt ipſa etiam verba Ioannis Baptiſtæ clarè ſonant. Dicendo *hic* ſignificatur quòd hoc teſtimonium protulit Ioannes Baptiſta demonſtrando ad ſenſum Ieſum. Pronomen enim *hic* demonſtrationem ſignificat ad ſenſum præſentis eius quem prædixerat venturum. Erat quem dixi. Cùm expectares dicentem, *hic eſt quem dixi*, non dixit *hic eſt*, ſed *hic erat*: ad ſignificandum quod non de nouo eſt is qui eſt, ſed erat.

Quod vt clariùs penetres, recole ſuperiùs dictũ eſſe quod Ioannes venit *vt teſtimonium perhiberet de luce quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.* Et hoc primum teſtimonium quod hîc refertur, directè eſt de diuinitate Ieſu Chriſti quæ eſt illa lux. Et propterea dicit *hic erat*: vtẽdo eodem ſubſtantiui verbi tempore quo deſcripta ſunt diuina: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum*, &c. Dicendo *quem dixi*, clarè monſtrat Ioannes Baptiſta tempore huius teſtificationis demonſtrantis Ieſum præſentem, iam prædixiſſe venturum.

Hæc verba quia pluries repetuntur vt continentia magna myſteria, ideò perſpicaciùs inſpiciuntur.

Qui poſt me venturus eſt. Recitat Ioannes Baptiſta propria verba olim dicta de Ieſu ſub nomine relatiuo. Et quoniam pluries repetuntur hęc verba vt magna myſteria continentia, ideo perſpicaciùs oportet illa intelligere. Tria enim explicant ordine reſolutorio. Primum officia gratię ad quæ exercenda venturus erat tunc Ieſus. Inceperat ſiquidem prius Ioannes Baptiſta prædicare antequam Ieſus inciperet prædicare. Et propterea aduentum Ieſu ad officia gratiæ, ad prædicandum, deſcribit poſteriorem ſe. Eſt enim ſenſus: qui poſt me venturus eſt ad officia gratiæ, ad prædicandum, ad baptizandum, ad [illegible] ortendum mundum. Ante me factus eſt. [illegible] non ſignificat tempori[illegible] ſtram qua factus eſt: ſed ſignificat [illegible] ad quem terminatur factus eſt. [illegible] factus eſt ante me, factus eſt anterior [illegible]. Ita quod non ſignificatur priùs tempore factus (cum hoc ſit falſum de Ieſu, & ſecundùm quod eſt Deus, quia non eſt factus; & ſecundùm quòd homo, quia non fuit prius factus homo quàm Ioannes: cùm fuerit factus homo ſextum menſem Ioanne iam in vtero agente) ſed ſignificatur quòd factus eſt anterior in ordine gratiæ ſecundũ quod homo. Et hoc eſt ſecundũ myſteriũ, quo declaratur quòd Ieſus ſecundũm humanam naturã eſt factus anterior in ordine gratiæ, ſecundum dona gratiæ, quam Ioannes. Et verè hoc anterior factus eſt, & gratiâ vnionis perſonalis & gratia capitali, &c.

[illegible]

Quia prior me erat. Ratio quare factus eſt anterior in ordine gratiæ, redditur *quia prior me erat.* Et in textu Græco habetur ſuperlatiuũ: puta *primus* Vbi ratio redditur ex diuinitate, quâ erat prior & primus. & duratione, cũ eſſet æternus: & non ſolùm perfectione, ſed omni perfectionis genere prior erat, imò primus incomparabiliter. *Prior me.*

Et hoc eſt tertium myſterium, quo declaratur Ieſu diuinitas ex hoc quod prior, imò primus erat antequam Ioannes eſſet. Et hoc teſtimonium Ioánnis Baptiſtæ directè confutat Hebionitas, negãtes Ieſum fuiſſe antequã cõciperetur in vtero matris.

Verſ. 16. Et de plenitudine eius. Hæc dicta (ſcilicet *qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt quia prior me erat*) recitando Ioannes Baptiſta olim à ſe dicta repetiit cùm demonſtrauit Chriſtũ, & adiunxit hæc quæ ſequuntur, explicantia vltimam particulam, ſcilicet *quia prior me erat* explicantia diuinitatem Ieſu Chriſti demonſtrati: quæ implicitè continebatur in illis verbis, *quia prior me erat.* Declarat autem diuinitatem Ieſu Chriſti: ab effectu, *& de plenitudine.* Dixerat ſuperiùs Verbum eſſe Deum, vitam, lucem illuminantem omnem hominẽ, &c & per ipſum facta omnia: ex quibus immenſa plenitudo Verbi patet. Et propterea nunc dicit, *& de plenitudine eius*, Ieſu Chriſti ratione diuinitatis. Nos omnes accepimus. Demonſtrat Ioannes Baptiſta vel ſeipſum cum reliquis prædeceſſoribus Prophetis: conteſtans ſe cum omnibus aliis Prophetis accepiſſe de plenitudine Ieſu Chriſti; quod eſt manifeſtè teſtari ipſum eſſe verum Deum: cùm omnes Prophetę acceperint de plenitudine Dei ſolius. Vel (quod potius ſonat litera) ſeipſum cum aliis filiis Iſraël: pronomen enim *nos*, præſentes monſtrat Iſraëlitas, quos alloquebatur: & apponendo *omnes*, extendit ad genus Iſraëliticum. In cuius ſignum ſubdit de data lege per Moyſen. *De plenitudine.*

Significantius quoque dicit de plenitudine accepiſſe: ad explicandã participationẽ ac ſimilitudinem eorum qui accipiunt aliquid de pleno. Et comprehendit *omnes*, ad explicãdum plenitudinẽ Ieſu Chriſti eſſe illam quæ in principio erat Verbum apud Deum, ex hoc ipſo quòd extendit ſe ad omnes, prædeceſſores & præſentes. Et dicit *accepimus*: vt teſtimonium proferat ex expertis, ex experta acceptione in ſeipſo.

Nec explicat quid acceperint: ad ſignificandum quod quæcũq; acceperũt Iſraëlitæ prę aliis nationibus, acceperunt de plenitudine Ieſu Chriſti. Per quod manifeſtè teſtatur ipſum eſſe verum Deum.

Et gratiam pro gratia. Ne erraremus intelligendo quod accepimus de plenitudine eius per modum effluentis redundantiæ (ſicut nonnulli Philoſophi putant Deum plenum omnis perfectionis communicare bonitatem ſuam rebus, [illegible] naturali neceſſitate, velut quadam redundantia [illegible] ſeu effluentiã tantæ ſuæ bonitatis) adiungendo explicat, *& gratiam.* Dicendo enim *gratiam*, excludit communicationem per modum redundantiæ ſeu effluentis. Et ſignificat communicationem voluntariam: gratia enim niſi voluntariè conferatur, gratia non eſt. Verùm ſæpe accepimus gratuita Dei beneficia, ſed non accepimus ea vt gratuita: ſed velut noſtro ſtudio, aut caſu, aut hominum ſeu cœlorum vel *Gratia niſi voluntariè conferatur, non eſt gratia.*

naturæ ope collata. Et hoc eſt accipere gratiam non pro gratia, ſed pro ſorte vel virtute, &c. Contra hoc Ioannes Baptiſta dicit quod accepimus gratiam ſub ratione gratuiti beneficij. Accipere namque gratiam pro gratia, eſt accipere gratiam ſub ratione gratiæ: ſicut accipere aurum pro auro, & non pro aurichalco, & margaritam pro margarita, & non pro lapillo, &c.

Et adiunxit hæc ad ſignificandum quod ex plenitudine Ieſu Chriſti, non ſolùm diuina dona ſecundùm illorum ſubſtantiam accepimus, ſed etiam accepimus gratuitò illa collata, ita quòd recognouimus & accepimus vt gratuita. Dicendo enim *de plenitudine eius accepimus*, ſignificatur donorum ſubſtantia: dicendo, & gratiam, ſignificatur collatio gratuita: dicendo *pro gratia*, ſignificatur ſub ratione gratuiti acceptio.

De plenitudine Chriſti acceperunt omnes Iſraëlitæ.

Et intendit per hæc explicare quod quæcunque accepit populus Iſraël vt gratuita à Deo beneficia, accepit de plenitudine Ieſu Chriſti. Hoc enim ſignificatur dicendo quod *nos omnes accepimus & gratiam pro gratia*, non aliunde quàm de plenitudine eius. Siue intelligamus quòd omnes Iſraëlitæ affirmentur accepiſſe etiam gratiam pro gratia: quia hoc verificatur de omnibus Iſraëlitis fidelibus, etiam fide informi. Siue non intelligamus affirmari omnes Iſraëlitas accepiſſe gratiam pro gratia, ſed affirmari quòd de plenitudine Ieſu Chriſti habuerint hoc beneficium (ſcilicet vt acciperent gratiam pro gratia) omnes qui tale conſecuti ſunt beneficium, & propterea Ioannes Baptiſta dixerit in prima perſona *nos omnes*: ad ſignificandam ſcilicet Iſraëlitas ſimiles ſibi in veri vnius Dei cultu. Et ſic non fieret diſtributio ſimpliciter ſed accommoda, dicendo *nos omnes*.

Vbi conſidera erudite lector, ſignificatam plenitudinem Ieſu Chriſti eſſe illam de qua omnes acceperunt Prophetæ & Iſraëlitæ: nec ſolum acceperunt ſed recognouerunt gratuitam illius voluntatem, ſuſcipiendo gratiam pro gratia. Hæc enim manifeſta ſunt teſtimonia deitatis.

Verſ. 17. Quia lex per Moyſen data eſt. Pondera coniunctionem cauſalem *quia*. Reddit enim Ioannes Baptiſta rationem quare *nos omnes de plenitudine eius accepimus, & gratiam pro gratia*. Et conſiſtit ratio in hoc, quia *gratia & veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt*. Introducit autem hanc rationem non ſimpliciter, ſed cum relatione Ieſu Chriſti ad Moyſen, & gratiæ & veritatis ad legem, non ſine magno myſterio: ad ſignificandum ſcilicet tum quòd Ieſus Chriſtus eſt author legis datæ per Moyſen: tum quòd Ieſus Chriſtus venit lator nouæ legis, quæ eſt lex gratiæ: tum præcipuè quòd exteriora mandata data ſunt per Moyſen & Prophetas: interna verò dona gratiæ & veritatis facta ſunt per Ieſum Chriſtum: vt hac comparatione magis eluceſcat excellentia efficaciæ Ieſu Chriſti.

Chriſtus eſt author legis datæ per Moyſen.

Vide ſingula. *Lex* exterior, *per Moyſen* miniſtrum Dei *data eſt*. Non dicit *condita eſt*: quoniam à Deo condita, à Deo dictata, ſed Moyſi miniſterio data eſt populo.

Et lege hoc non vt partem rationis ſignificatæ per *quia*: ſed perinde ac dictum, quia lex quidem per Moyſen data eſt: vt hinc proficiſcatur oratio ad neruum rationis ſubiunctum.

Gratia & veritas. Sub his quidem duobus cóprehenduntur vniuerſa opera Dei: iuxta illud,
Pſal. 24. 11. *Vniuerſæ viæ domini gratia & veritas*. In propoſito tamen *gratia* ſignificat gratuitum Dei donũ ſupra naturalia dona conceſſum: *veritas* explicat veritatem ſupernaturalium quæ credenda propoſita ſunt. Quamuis enim de omni dono Dei & de omni veritate hæc verificentur: directa tamen intentio Ioannis Baptiſtæ dicentis tendit ad ſupernaturale donum, quod ſolùm conſueuit appellari gratia, & ad veritatem ſupernaturalem, non Geometricam & reliquarum ſcientiarum.

Gratia & veritas quid hic ſignificent.

Per Ieſum Chriſtum. Non dicit *per Verbum*, non dicit *per Deum*: quoniam non intendit teſtificari de Verbo, de Deo ſecundùm ſe, ſed quod Ieſus Chriſtus eſt Verbum, eſt Deus, eſt lux quæ illuminat omnem hominem.

Facta eſt. Non dicit *fit* aut *fiet*, ſed *facta eſt*, non nuper ſed ſimpliciter & abſolutè facta eſt: hoc eſt, quia quæcunque veritas & quæcunque gratia facta eſt, per Ieſum Chriſtum facta eſt.

Et hinc clarè patet quadrare rationem: nam ex hoc quòd per Ieſum Chriſtum facta eſt gratia & veritas, optimè infertur quòd nos omnes de plenitudine eius accepimus. Et cùm hoc ſimul declaratur quòd lex per Moyſen data, fuit per Ieſum Chriſtum facta: cùm lex ipſa gratuita fuerit, & veritas legis quædam veritas ſupernaturalis ſit, & vt ſupernaturalis data & accepta etiam quoad veritates naturaliter notas. Ad hoc enim meminit ſpecialiter legis & Moyſi, vt à ſuprema Scriptura & ſupremo Prophetarum explicet reliquas Scripturas & reliquos Prophetas, à Ieſu Chriſto pendere: ſicut omnes Scripturæ & omnes Prophetæ comprehenduntur ſub gratia & veritate, quæ per Ieſum Chriſtum ſunt factæ, per illos autem datæ.

Vbi etiam aduerte quòd eodem loquendi modo vtitur quo ſuperiùs dictum fuit, *omnia per ipſum facta ſunt*, nam ſic dicit, per Ieſum Chriſtum gratia & veritas facta eſt.

Verſ. 18. Deum nemo vidit vnquam. Modus quo per Ieſum Chriſtum facta eſt veritas, ſubiungitur. De gratia enim iam dixerat quòd accepimus gratiam pro gratia. Et primò monſtrat neceſſitatem vt fieret veritas per Ieſum Chriſtum dicendo quòd *Deum nemo vidit vnquam*. Si enim Deus viſus fuiſſet ab aliquibus aliis à Ieſu Chriſto, non eſſet neceſſe vt veritas fieret per Ieſum Chriſtum, ſed facta eſſet per alios qui viderunt Deum, ſed ex quo nullus alius vidit vnquam Deũ niſi filius, oportet vt veritas fiat per filiũ Ieſum Chriſtum. Et hinc apparet quòd non de quacunque veritate ſed de veritate illorum quę non ſciũtur niſi à vidente Deum, dixit *veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt*: alioquin extra propoſitum ſubiungeret, *Deum nemo vidit vnquam*. Et eſt vera hæc ſententia de cognitione naturali cuiuſcunque creaturæ, nulla enim creatura ex propriis viribus vidit vnquam Deum. Et hoc dicimus propter Angelos beatos: qui tempore quo Ioannes Baptiſta dixit hæc verba, iam videbant Deum: vnde & Dominus dicit, *Angeli eorum ſemper vident faciem patris*. Matth. 18. 10.

Deum nemo vidit vnquã ex propriis viribus.

Et hic videtur germanus ſenſus huius literæ: vt ſicut Ieſus dixit: *nemo nouit patrem niſi filius, neque filium*, &c. ita Ioannes Baptiſta dicat quòd Deum nemo vidit vnquam: vterque enim loquitur de cognitione & viſione poſſibili cuicunque creaturæ ſecundum proprias vires. Et patet hunc eſſe ſenſum literalem, ex eo quòd hinc manifeſte ſequitur indigentia diuinæ reuelationis, quæ vtrobique ſubiungitur. Matth. 11.

Ex ſinu coniunctio Filij ad Patrem intelligitur.

Vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris. Metaphora *ſinus*, ad ſignificandum coniunctionem inſeparabilem inter filium & patrem inducta eſt: in ſinu enim complexus filij infantis ſignificari ſolet. Quo contra de filio ſubiungit quòd *ipſe enarrauit*: vt ex hoc non infans ſignificetur, ſed ex ſinu coniunctio ad patrem intelligatur: vt ex hoc quòd eſt coniunctus, ſignificetur videns Deum: longéque ſupra alios qui non poſſunt videre Deum intelligatur ipſe ſolus vnigenitus filius. Vbi quoad myſterium Trinitatis potes, erudite lector, perſpicere diſtinctionem Patris à Filio ipſis nominibus Patris & Filij: conſubſtantialitatem autem ex exiſtentia in ſinu.

Ipſe enarrauit quàm multa ſignificet.

Ipſe enarrauit. Ecce modus quo veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt, ipſe narrauit, narrando communicauit veritatem. Et ſignificatur narrationis modo tum voluntaria communicatio: narratio enim actus eſt voluntarius. Tum communicatio abſque euidentia: narratio enim non facit euidentiam narratorum, ſed dicit narrata. Tum electionem auditorum quibus narrauit: qui enim voluntariè dicit aliquid, eligit cui dicat: & non oportet quòd narret omnibus. Omnes autem hæ conditiones inueniuntur reſpectu veritatis eorum quæ ſunt fidei: nam Ieſus Chriſtus quatenus Verbum, communicauit voluntariè ea quæ ſunt Dei, abſque euidentia, & quibus voluit. Et propterea dicitur quòd ipſe narrauit: non ſermone vocis ſenſibilis, ſed reuelatione & luminis interni infuſione.

Verſ. 19. Et hoc eſt teſtimonium Ioannis quando miſerunt. Duo Ioannis de Ieſu teſtimonia tetigerat Euangeliſta: alterum quo monſtrauit Ieſum præſentem; alterum quo recitauit ſe olim perhibuiſſe de futuro. Subiungit autem tempus teſtimonij quod recitauit Ioannes Baptiſta: ita quòd pronomen *hoc* (dicendo *& hoc teſtimonium*) monſtrat teſtimonium recitatum à Ioanne Baptiſta quando illud perhibuerit: dicendo *qui poſt me venit*: quando ſcilicet miſerunt. Et hinc inſinuatur verba omnia antedicta fuiſſe Ioannis Baptiſtæ. Ipſa enim continuatio teſtimonij Ioannis Baptiſtæ ad teſtimonium eiuſdem, monſtrat cuncta hæc fuiſſe Ioannis Baptiſtæ teſtimonia. Quamuis etiam hoc pateat ex eo quòd alioquin non fuiſſet in hoc capitulo allatum teſtimonium Ioannis Baptiſtæ de luce, niſi valde in communi dicendo *prior me erat*, & *cuius non ſum dignus vt ſoluam corrigiam calceamenti*, & quòd eſt *filius Dei*, quod erat cognomen Meſſiæ: vt verba Nathanaëlis & Caiphę teſtantur. Et non ſignificabatur verus Deus: hæc ſiquidē valde remota ſunt ab explicito teſtimonio deitatis. Sed in antedictis verbis manifeſta eſt teſtificatio deitatis & lucis veræ per quam facta eſt omnis veritas. Rurſus per hoc *quando*, ſignificat Euangeliſta hoc prędictum teſtimonium tam clarum de deitate Ieſu Chriſti, fuiſſe vltimum inter omnia teſtimonia in hoc capitulo inferiùs ſcripta (quæ tribus diebus continuis perhibita ſunt à Ioanne Baptiſta) ac inter omnia teſtimonia ſcripta ab aliis Euangeliſtis: vt patet conferenti.

Filius Dei erat cognomē Meſſiæ, nec ſignificabat verū Deum.

Legatio Iudæorum ad S. Ioannem Baptiſtam.

Iudæi ab Hieroſolymis. Secundum Ioannis Baptiſtę teſtimoniū (quod tamen fuit prius antedicto) introducitur. Legatio in primis deſcribitur: & legantes quidem fuerunt non Galilæi, ſed Iudæi, qui nobiliores erant & tanto inſigniores quanto ab Hieroſolymis primariâ ciuitate. Sacerdotes & Leuitas ad eum. Superfluit *ad eum*. Legati, Sacerdotali & Leuiticâ dignitate fulgentes deſcribuntur. Vt interrogarēt eum. Ecce officium legatorum. Tu quis es? Tanti habebatur Ioannes vt inſignes Legati mitterentur ad interrogandum ab ipſomet *tu quis es*? Nō quòd lateret eos ipſum eſſe filium Zachariæ ſacerdotis: ſed vt tali interrogatione cognoſcerent ex ore eius, an ipſe eſſet Chriſtus ſeu Elias, quem expectabant præcurſorem Chriſti.

Verſ. 20. Et confeſſus eſt. Quid confeſſus eſt, Euangeliſta aperiet. Et non negauit. Quid non negauit, Euangeliſta non aperiet, ſed ſubiunget: referendo Ioannem non negaſſe ſe eſſe quod eſt, non negaſſe officium ſuum. Et confeſſus eſt quia. pro. *quod*, non ſum ego Chriſtus. Hinc apparet legatos primâ interrogatione quæſiſſe ſi ipſe erat Chriſtus: hanc enim interrogationem Euangeliſta non aliter explicat quàm explicando reſponſionem, quæ præſupponit interrogationem: nullam ſiquidem interrogationem prædeſcripſit: ſed ſolam materiam legationis deſcripſerat, dicendo quòd miſſi ſunt vt interrogarent *tu quis es*? Omiſit enim Euangeliſta verba interrogatoria quibus Legati vſi ſunt: ſicut & omiſit multa verba quibus interrogationem ſonerunt.

Verſ. 21. Et interrogauerunt eum, Quid ergo? Inferendo ſubinterrogant: eo quòd expectantes Meſſiam, & audientes quòd ipſe non eſſet Meſſias, facilè ſuſpicari potuerunt quòd eſſet præcurſor Meſſiæ: inſtabat enim tempus aduentus Meſſiæ. Elias es tu? Mirum eſt quòd quærunt an ſit Elias, cùm ſcuerint ipſum eſſe filium Zachariæ, & Eliam fuiſſe tranſlatum viuum. Crediderim ego iſtos ſcientes ſcriptum eſſe Malachiæ vltimo de aduentu Eliæ ante Meſſiam, dubitaſſe de modo quo implenda eſſet illa promiſſio: & propterea quæſiſſe an ipſe eſſet Elias promiſſus ante aduentum Meſſiæ. Et dicit: non ſum. Verè Ioannes non erat Elias promiſſus ante aduentum ſecundum Meſſiæ, & propterea ad interrogata directè reſpondit veritatem. Quamuis in ſpiritu & virtute Eliæ venerit: & propterea Elias appellatus fuerit à Domino Matthæi vndecimo. Propheta es tu? In textu Græco præponitur articulus dictioni *Propheta*: ad ſignificandum quòd non quærunt an ſit Propheta, ſed an ſit ille Propheta promiſſus Deuter. 18.

Cur an Ioannes ſit Elias quærunt?

Et hinc apparet Iudæos iſtos tunc temporis non intellexiſſe quòd Meſſias & Propheta ille coinciderent in vnum hominem. Si enim intellexiſſent nomine illius Prophetæ Meſſiam, non interrogaſſent ſeorſum *Propheta es tu*, poſtquam Ioannes negauerat ſe eſſe Meſſiam.

Et reſpondit, non. Non enim erat Propheta ille.

Verſ. 22. Dixerunt ergo ei, Quis es: vt reſponſum demus iis qui miſerunt nos: quid dicis de teipſo?

Verſ. 23. Ait: Ego vox clamantis in deſerto, dirigite viam Domini: ſicut dixit Eſaias Propheta. Ecce executio eius quod dixerat Euangeliſta, *& non negauit*. Poſtquàm enim confeſſus eſt ſe non eſſe Chriſtum, non eſſe Eliam, non eſſe Prophetam illum, non negauit ſe eſſe eum qui eſt, non negauit officium ſuum ſcilicet ſe præcurſorem Meſſiæ ad hoc vt pararetur via Meſſiæ.

Cur ſe dicit vocem S. Ioannes.

Dicit autem *ego vox*: ad ſignificandum officium ſuū nō ſcripturæ ſed vocis teſtimonio exequendū, ad

ad ſignificandum quòd non ad poſteros (propter quos ſcribuntur libri) ſed ad præſentes vocis officio miſſus eſt. Et hoc ſuum tale officium, iam olim prophetatum ab *Iſaia* teſtatur: ne minus ei credant iam perdita opinione quòd eſſet Meſſias. Reliqua ſpectantia ad hæc verba, vide expoſita ſuperiùs in aliis Euangeliſtis.

Phariſæi multum ſibi arrogabant.

Verſ. 24. Et qui miſſi fuerant, erant ex Phariſæis. Sacerdotes & Leuitas legatos, deſcribit modò fuiſſe ex ſecta Phariſæorum: ea ratione vt inſinuet eorum arrogantiam in ſubſequentibus. Arrogabant enim multùm ſibipſis Phariſæi authoritatis, freti religioſitate ſuæ ſectæ.

Verſ. 25. Et interrogauerunt eum. Addidit hoc Euangeliſta: vt intelligeremus quod non ex commiſſione mittentium, ſed ex proprio ſenſu ſubiunctam interrogationem fecerunt. Commiſſum enim erat eis vt interrogarent eum *tu quis es?* & non vt arguerent eum de baptiſmo. Et dixerunt ei: Quid ergo baptizas, ſi tu non es Chriſtus, neque Elias, neque propheta? Cerne arrogantiam: arguunt Ioannem, inferendo quòd non debet baptizare ex quo non eſt Chriſtus, neque Elias, nec ille propheta. Tantum propriæ tribuunt ſcientiæ & authoritati vt decernant non licere baptizare, niſi alicui iſtorum trium: nec ſolùm decernunt ſed reprehendere audent Ioannem.

Verſ. 26. Reſpondit eis Ioannes, dicens: Ego baptizo aquâ. Profitetur Ioannes baptiſmum ſuum eſſe imperfectum: vtpote in aqua ſolùm ac per hoc non vſurpare ſibi aliquid indecens, ſeu ſupra vires. Medius autem veſtrum ſtetit, hoc eſt, in medio veſtri conuerſatus eſt ſicut vnus veſtrum. Quem vos neſcitis, ſupple quis ſit De Ieſu loquitur.

Verſ. 27. Ipſe eſt qui poſt me venturus eſt. Ad prædicandum, ad baptizandum, &c.

Nota hîc teſtimonium hoc Ioannis Baptiſtæ eſſe de futuro, & non de præſenti: quale fuit ſuperiùs ſcriptum teſtimonium. Qui ante me factus eſt. Expone vt ſuprà qui factus eſt anterior me ordine gratiæ: quamuis adhuc non appareat vobis dignitas authoritáſque eius.

Hoc eſt teſtimonium quod ipſemet Ioannes Baptiſta pluries reſumpſit, citãdo hæc ſua verba: vt patet tam in teſtimonio ſuperiùs ſcripto, quàm in alio teſtimonio immediatè inferiùs ſubiuncto.

Cuius ego non ſum dignus vt ſoluam eius corrigiam calceamenti. Relationem ſui ad Ieſum (non tamen adhuc nominatum aut monſtratum) explicat: dicendo ſe indignum ad minimum ſeruitium, explicatum per ſolutionem corrigiæ calceamenti.

Aduerte hîc quòd cæteri Euangeliſtæ (Matthæus tertio, & Marcus primo, & Lucas tertio) explicant quòd cùm Ioannes Baptiſta dixit: *Ego baptizo in aqua*, & ſubiunxit alium venturum ſe maiorem, adiecit quòd ille baptizabit in Spiritu ſancto. Quòd Ioannes Euangeliſta hîc tacuit integram reſponſionem Ioannis Baptiſtæ, cùm dixit *Ego vox clamantis in deſerto, dirigite viam Domini.* Sciens enim hæc ſcripta ab aliis Euangeliſtis, cenſuit ſufficere quòd capita reſponſionum ſcriberet: reliqua ſubintelligenda ex aliis relinquens.

Bethania, pro Bethabara.

Verſ. 28. Hæc in Bethania, pro, *in Bethabara*, facta ſunt. Errore ſcriptorum apud Latinos & apud multos Græcos codices, mutatum eſt nomen Bethabara in Bethania. Trans Iordanem. Vbi Moyſes ſortes dederat duabus tribubus & dimidiæ. Et tam accuratè deſcribit Euangeliſta locum, vt rei geſtæ hiſtoriam omnes eſſe percipiant. Vbi erat Ioannes baptizans.

Verſ. 29. Altera, pro, *poſtera*, die. Hinc clarè apparet quòd hoc quod tertio loco ſubiungitur teſtimoniũ, fuit poſt teſtimoniũ immediatè antè ſcriptum. Et inſuper apparet quòd die immediatè ſecuto poſt reſponſionem datam legatis Iudæorum, hoc fuit quod modò ſubiungitur: alioquin non dixiſſet poſtera die. Vidit, pro, *videt.* Ioannes Ieſum venientem ad ſe. Quantùm ſubiuncta porrigunt, aduentus iſte Ieſu ad Ioannem, non fuit quando Ieſus venit ad Ioannem vt baptizaretur ab eo: ſed poſtquam Ieſus ieiunauit in deſerto poſt baptiſmum. Et ait. Ex participio *venientem*, intelligitur tempus quando Ioannes dixit ſubiuncta verba: habetur ſiquidem ex illo participio quòd videndo ipſum venientem ad ſe, dixit quæ ſequuntur.

Chriſtus cur dicitur Agnus.

Ecce Agnus Dei. Demonſtratio exterita ſignificatur per aduerbium *ecce*. Et in textu Græco præponitur articulus dictioni *agnus*: ad ſignificandum inſignem certúmque illum expectatum agnum. Agnus autem metaphoricè demonſtratur: eo quòd immolandus eſſet, eo quod eſſet iuge ſacrificium Agnus, qui occiſus eſt ab initio mundi. Apocalypſis decimotertio. Et adiungitur *Dei*: vt determinetur tam hypoſtaſis diuina humanitatis immolandæ, quàm Deus qui immolandus eſt. Ecce qui tollit. Superfluit *ecce*. Ad declarandum quorſum monſtratur Agnus, quare immolandus dicitur, ſubiungit effectum tantæ hoſtiæ dicendo qui tollit. Peccata, pro, *peccatum*. mundi, Ecce effectus tollere peccatum non alicuius aut mille hominum: non populi Iſrael, ſed mundi.

Cur dicit peccatum in ſingulari?

Et dicit in ſingulari *peccatũ*. vt cauſæ vniuerſali aſſignet effectum vniuerſalem. Immolatio Chriſti vniuerſalis cauſa eſt: peccatũ cõmune toti mundo tollere, vniuerſalis effectus eſt. Et verè ablatum eſt in paſſione Chriſti, peccatum mundi, tum quoad reatum pœnæ communis toti mundo: quoniam tunc & non antè patuit ingreſſus ad beatitudinem æternæ felicitatis, qui clauſus erat ex peccato originali communi toti mundo: tum quoad culpam, ſatisfaciente ipſo pro tota natura humana. Et hinc fit vt quibuſcunque applicatur hæc vniuerſalis cauſa per baptiſmum, nullà ſit opus pœnitentiâ: quoniam Chriſtus iam abſtulit peccatum.

Verſ. 30. Hic eſt Non ſolo aduerbio, ſed etiam pronomine demonſtrat Ieſum. De quo dixi, poſt me venit vir qui ante me factus eſt, quia prior me erat. Et reuocat ad memoriam audientium priùs à ſe dicta de Ieſu ſine nomine proprio: ad monſtrandum perſeuerantiam teſtimonij, & tanto efficaciùs quanto propinquiùs.

Ioannes non cognoſcebat Ieſum ſenſibili cognitione.

Verſ. 31. Et ego neſciebam eum, hoc eſt, & ego non cognoſcebam ipſum Ieſum ſenſibili cognitione: explicat enim Ioannes Baptiſta ſe non cognouiſſe ſenſibiliter Ieſum conuerſatione aut indice aliquo humano. Quomodo autem cognouerit ipſum, inferiùs explicabit.

Et dixit hoc tum vt intelligerent auditores nullà affectione, nullà conuerſatione aut humanâ quauis notitià ipſum Ioannem motum ad dicendum *qui poſt me venit*, &c. tum vt non mirarentur quare tot annis incognitus Ieſus fuerit & à Ioanne non monſtratus.

Sed vt manifeſtetur in Iſrael. pro, *Iſraeli.* Ita quod legendum eſt: *Sed vt manifeſtetur Iſraeli.* Refertur autem coniunctio aduerſatiua *ſed*, ad inſcitiam. Et eſt ſenſus: Ego quidem neſciebam eum, ſed tamen vt manifeſtaretur Iſraeli, veni non cognoſcens eum. Propterea veni ego in aqua baptizans Declarat ipſemet Ioannes quare officium baptizandi aſſumpſerit, ſcilicet ad hoc vt Ieſus manifeſtaretur filiis Iſrael. Baptizãs enim Ioannes, nouúmque & inſolitum ritum ingerens cum tanta authoritate ſancti nominis congregabat populum ad timorem Dei excitans vniuerſos, & ſic commoditatem nanciſcebatur teſtificandi de Ieſu filiis Iſrael, & ſic mediante baptiſmo manifeſtabat Ieſum.

Verſ. 32. Et teſtimonium perhibuit Ioannes, dicens quia, pro, *quod* vidi. Hactenus teſtimonia Ioannis quæ per reuelationem intellectualem nota illi fuerunt, relata ſunt: modò adiungit teſtimonium eiuſdem Ioannis probatum ad ſenſum viſus *Quia vidi*, oculis corporeis. Spiritum deſcendentem quaſi columbam de cœlo. Apparuit enim corporea ſimilitudo columbæ cum motu deſcenſionis de cœlo: hoc eſt ita deſcendens ex ſuperiori ſitu tanquam deſcenderet de cœlo. Et manſit ſuper eum. Non ſolùm vidit ſpeciem columbæ deſcendentem, ſed vidit terminum quò deſcendit: quòd ſcilicet manſit, quieuit, ſuper eum. Quorſum autem viderit, explicat iungendo:

Ex columba è cœlo deſcendente Chriſtum cognouit Ioannes.

Verſ. 33. Et ego neſciebam eum. id eſt, non cognoſcebam ipſum ſenſibiliter. Sed qui miſit me baptizare in aqua, pro, *vt baptizarem in aqua*, hoc eſt, Deus. Ille mihi dixit: Super quem videris ſpiritum deſcendentem & manentem ſuper eum, ſupple ſicut columbam. Hic eſt qui baptizat in Spiritu ſancto. Ex quibus verbis claret quòd Ioannes Baptiſta ex diuina reuelatione comprobatâ ſigno ſpecie columbæ, cognouit Ieſum ad ſenſum: nam intelligibiliter nouerat eum ſine hoc ſigno: venit enim ad baptizandum & teſtificandum de Ieſu venturo, ad prædicandum & baptizandum, ſciens intelligibiliter quòd Meſſias erat iam in medio populi Iſrael, & quòd erat verus vnigenitus filius, &c. ſed neſciebat ad ſenſum hominem qui vocabatur Ieſus Nazarenus eſſe Meſſiam, &c. Et hoc cognouit per ſignum columbæ, prædictum ſibi à Deo ad hoc.

Et ſignificantiùs dicit *baptizat in Spiritu ſancto:* ad differentiam ipſius Ioannis qui baptizat in aqua. Abluere enim in Spiritu ſancto, proprium eſt Dei: quoniam huiuſmodi ablutio non eſt ablutio corporis, ſed ſpiritus, quem ſolus Deus abluere poteſt.

Verſ. 34. Et ego vidi, ſcilicet columbam deſcendentem & manentem ſuper eum. Aduerte hic quòd collatis inter ſe iis quæ dicuntur in hoc capitulo & à Matthæo, apparet quòd Ioannes Baptiſta viderit columbam deſcendentem & manentem ſuper Ieſum antequam baptizaret ipſum Ieſum: & conſequenter iſta apparitio columbæ altera eſt ab illa apparitione columbæ quæ facta eſt Ieſu baptizato: dicente etiam Patre, *hic eſt filius meus*, & cætera. Patet autem quod dicimus ex hoc quòd Ioannes Baptiſta dicit *& ego neſciebam eum*, ſed ex ſigno columbæ cognoui eum. Nam cõnſtat ex Matthæi tertio, quòd antequam baptizaret eum cognouit eum: quoniam dixit; *Ego à te debeo baptizari & tu venis ad me:*

Iſta apparitio columbæ non eſt eadē quæ in Chriſti baptiſmo.

hæc enim verba manifeſte teſtantur, quòd tunc cognouit eum eſſe qui baptizat in Spiritu ſancto: alioquin non dixiſſet: *Ego à te debeo baptizari.*

Et teſtimonium perhibui Ex eo quod in præterito dicit, *& teſtimonium perhibui*, innuitur quod hoc non fuit primum teſtimonium de Ieſu iam nominato ſeu demonſtrato. Quamuis dici poſſit quod hæc fuerunt vltima verba primi teſtimonij de Ieſu demonſtrato ſeu nominato: & propterea potuit vti verbo præteriti temporis ratione iam dictorum. Quia, pro, *quod*, hic eſt filius Dei. Quamuis in veritate Ieſus ſit naturalis filius Dei: ad literam tamen appellatio filij Dei apud Hebræos tunc temporis non ſonabat explicitè verum Deum (ſicut apud Chriſtianos ſonat) ſed ſonabat Meſſiam, quem tam digna appellatione dignum cenſebant Vnde & inferius in hoc eodem capitulo Nathanael dicet, *tu es filius Dei*, cui tamen adhuc nota non erat Ieſu vera Deitas: & Caiphas pontifex adiurauit Ieſum vt diceret ſi eſſet Chriſtus filius Dei benedicti: qui tamen myſterium Trinitatis ignorabat. Propter quod dum hîc dicit Ioannes Baptiſta ſe teſtimonium perhibuiſſe de Ieſu quòd eſt filius Dei, explicat quòd Ieſus eſt Meſſias: hoc enim populus intelligebat, dicente Ioanne quod hic (ſcilicet Ieſus) eſt filius Dei.

Filij Dei appellatio non ſonabat verū Deum ſed Meſſiam.

Verſ. 35. Altera. pro. *poſterâ* die, ſeu poſtridie: hoc eſt die immediatè ſubſecuto. Et hinc apparet quòd non fuit deſcriptus à Ioanne Euangeliſta aduentus Ieſu ad baptiſmum in præcedente teſtimonio Ioannis Baptiſtæ: quoniam expreſsè Marcus capite primo dicit quòd poſt baptiſmum Ieſu, ſtatim ſpiritus expulit eum in deſertum. Ex hoc enim quòd ſtatim iuit in deſertum ad ieiunandum quadraginta diebus & quadraginta noctibus ibi, conſequens eſt vt hæc quæ ſcribit Ioannes poſtero die geſta, non fuerint geſta immediatè poſt baptiſmum Ieſu. Iterum ſtabat Ioannes, & ex diſcipulis eius duo. Hinc apparet quòd etiam præcedenti die Ioannes ſtans demonſtrauit Chriſtum: alioquin non dixiſſet, *iterum ſtabat.*

Hinc apparet aduentum Chriſti ad baptiſmum non fuiſſe deſcriptum in præcedenti Ioannis teſtimonio.

Verſ. 36. Et reſpiciens pro, *& intuitus*, quod plus eſt quàm reſpicere. Ieſum ambulantem. Corporeis enim oculis deſcribitur intuitus Ieſum corporaliter ambulantem. Et explicat Euãgeliſta hæc minutula: vt referens quartum teſtimonium Ioannis, circunſtantias etiam minutulas explicet: more eorum qui referunt circunſtantias teſtimoniorum. Dixit, Ecce agnus Dei. In textu Græco præponitur articulus dictioni *agnus*: ad ſignificandum quòd eſt ille prophetatus agnus, manſuetus, ducendus ad victimam, qui velut coram tondente ſe ſilebit; iuxta vaticinium Eſaiæ.

Verſ. 37. Et audierunt eum duo diſcipuli loquentem: & ſecuti ſunt Ieſum.

Verſ. 38. Conuerſus autem Ieſus. Secundum hiſtoriam Ieſus anteibat, & duo Ioannis diſcipuli poſt tergum ſequebantur taciti: propter quod ſciens Ieſus eorum animos, corporaliter vertit ſe ad eos. Et videns eos ſequentes ſe, dixit eis, Quid quæritis? Interrogat non vt diſcat, ſed vt ad familiaritatem trahat. Qui dixerunt ei: Rabbi, quod dicitur interpretatum magiſter. Hebræa dictio eſt, & propterea Euangeliſta Græcè ſcribens, & dictione Hebræâ vtens appoſuit interpretationem. Ex eo autem quòd Ioannis diſcipuli appellant Ieſum *Rabbi*, inſinuatur quòd iam Ieſus inceperat docere,

Iam Chriſtus inceperat docere, cùm eū vocāt Rabbi.

quod

quòd iam erat notus doctor. Completo enim ieiunio, quamuis ſcriptum aliter non ſit, ex hoc tamen verbo ſcribitur quod docere incepit: alioquin eum Rabbi non appellaſſent. Et rationi conſentaneum eſt vt vnum annum qui inter baptiſmum & nuptias interceſſit, exegerit docendo priuatim & conuerſando ſæpe cum Ioanne: vt frequens de ipſo teſtimonium Ioannes redderet, & ipſe inchoaret docendo priuatim monſtrare qui erat, vt vtrinque mouerentur ad credendum.

Vbi habitas, pro, *vbi manes?* Quod communius eſt quàm habitare: nam manemus etiam in diuerſorio, Interroganti Ieſu *quid quæritis*, reſpondent quærendo *Rabbi, vbi manes?* ad explicandum quòd quærebant noſſe locum vbi maneret, ad hoc vt frequenter poſſent ad ipſum venire ad diſcendum: propterea enim appellauerunt ipſum *Rabbi*. Non dicunt quærimus à te doceri, ſed ſolùm noſſe locum manſionis tuæ: quia erat hora tarda, vt Euangeliſta clare ſubiungit. Verebantur enim eſſe illi impedimento ſi tali horâ petiſſent doceri.

Verſ. 39. Dicit eis: Venite & videte. Dulcis Ieſus non deſcribit eis locum in quo manet: ſed cupiéres diſcere & verentes impedire, familiariter allicit inuitando, *venite & videte.* Venerunt & viderunt vbi maneret: & apud eum manſerunt die illo. Diſcipuli Ioannis ſolam domus notitiam pro tunc quærebant: ſed Ieſus retinuit eos domi in qua manebat die illa vt magis eos familiares redderet. Hora autem erat quaſi decima. Deſcribitur hora tarda diei (hoc eſt ante occaſum ſolis paulò plus quàm per duas horas) tum ad reddendam rationem quare diſcipuli non petierunt diſcere, ſed notitiam loci: tum ad commendandam Ieſu comitatem, quâ retinuit illos illo die non obſtante hora tardi, docendo eos. Suauitas enim diuinæ diſpoſitionis inducit vt intelligamus doctrinâ retentos qui diſcere cupiebant.

Chriſti comitas duos hos diſcipulos apud ſe ad hoſpitium recipientis.

Verſ. 40. Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant à Ioanne, & ſecuti fuerant eum.

Verſ. 41. Inuenit hic primum fratrem ſuum Simonem. Ad differentiam aliarum inuentionum narratarum ab aliis Euangeliſtis (ſcilicet quando Petrus inuentus eſt à Ieſu in mari Galilææ) dicit Ioannes quod primùm Andreas inuenit Simonem fratrem ſuum. Et dicit: Inuenimus Meſſiam. Hinc apparet fructus perceptus ab Andrea illo diei ſpatio, quo fuerat apud Ieſum: quòd ſcilicet credidit Ieſum eſſe Meſſiam. Et per hoc explicatur quòd ibi apud Ieſum didicerat fidem. Quod eſt interpretatum Chriſtus. Dictio Hebræa eſt *Meſſia*: & propterea Euangeliſta vtens ipſa ſcribens Græcè, ponit Græcam interpretationem ſcilicet *Chriſtus*, Latinè vnctus.

Meſſias dictio Hebræa, id eſt Chriſtus.

Verſ. 42. *Et* adduxit eum ad Ieſum. Intuitus autem eum Ieſus, dixit. Tu es Simon. Significanter Euangeliſta dicit quòd intuitus Ieſus illum, dixit illius nomen proprium & originem cum nomine proprio patris eius vt intelligamus Ieſum abſque indice homine, Simoni ignoto indicaſſe proprium ipſius nomen & patris: & non ſolùm occaſione mutandi nomen eius. Filius Ioanna pro, *filius Iona*. Pater Simonis Petri non vocabatur Ioannes, ſed Ionas. Corruptione ſiquidem ſcriptorum nomen Ioannis appoſitũ eſt, & hic & alibi Quod clarè patet Matth. 16. vbi Petrus appellatur *Bar Iona*. hoc eſt filius Iona.

S. Petrũ proprio nomine, abſque vllo indicante, appellas Chriſtus.

Tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. Dictio non Hebræa, ſed Syra ſecundum Hieronymum eſt *Cephas*, ſignificans ſolidum. Vel potius à dictione Chaldæa *Cepha*, quæ ſignificat petram, ſeu à dictione Hebræa *Ceph* (ſimiliter ſignificante petram ſeu ſaxum) deriuatum videtur Cephas in vſu Hebræorum. Quod Euangeliſta interpretatum dicit Petrus Græcâ linguâ in qua ſcribebat, Latinè autem ſaxum.

Cepha Etymon.

Nota, erudite lector, duo. Alterum eſt, quòd ab initio quo Simon Petrus venit ad Ieſum, nouum nomẽ lucratus eſt ab ore ipſius Ieſu: ad ſignificandũ futurum illius officium: ſcilicet quòd futurus erat petra, ſuper quam ædificanda eſſet Eccleſia Chriſti. Vt hinc intelligamus diuinæ gratiam electionis, non Petri merita in cauſa fuiſſe. Alterum eſt, quòd de futuro dicit *tu vocaberis*: non dicit, ex nunc vocare: poſtea ſiquidem impoſuit ei hoc nomen Marci tertio, quod modò prædicit. Ex induſtria autem videtur Euangeliſta interpretationem nominis appoſuiſſe apud Græcos, vt occurreret errori in quem etiam poſt Euangeliſtæ interpretationem impactum eſt: ſcilicet quòd *Cephas* caput ſignificaret, quia κεφαλὴ *Cephale* apud Græcos ſignificat caput, ad hunc enim errorem excludendum ait quod interpretatur *Petrus* non *caput*.

Verſ. 43. In craſtinum, pro, *poſtridie*, ſeu *poſtero die*. Idem enim hîc ſignificatur quod iam bis interpres tranſtulerat *alterâ die*.

Sed aduerte in hac ſupputatione dierum quòd quamuis dies duo priùs ſignificati ſic iuncti fuerint quòd dies quo Ioannes primum demonſtrauit *Ecce agnus Dei*, fuerit immediatè poſt diem reſponſionis datæ legatis Iudæorum, & dies quo iterum Ioannes dixit *Ecce agnus Dei*, fuerit immediatè poſt diem alterius ſimilis demonſtrationis *Ecce agnus Dei* (ita quòd illi tres dies fuerunt continui) iſte tamen dies de quo nunc dicitur poſtero die, non fuit immediatè poſt illos tres dies: vt patet ex eo quòd Andreas illo tertio die manſit apud Ieſum: ac per hoc poſt illum diem inuenit Simonem Petrum & adduxit illum ad Ieſum. Iſte autem dies appellatur poſtridie reſpectu diei: quo Simoni dictum eſt, *tu vocaberis Cephas* (vt contextus literæ clarè ſonat) & non reſpectu illius diei, quo Andreas & alius diſcipulus manſerunt apud Ieſum. Quot autem dies interceſſerint, ſcriptum non eſt. Intendit itaque Euangeliſta ſignificare quòd die immediatè ſubſecuto ad diem quo Petrus venit ad Ieſum, geſtum eſt quod ſequitur.

Quemnam diem ſignificat illud in craſtinum.

Voluit, deeſt, *Ieſus*, exire in Galilæam. Tempus quo Ieſus cœpit congregare ſequaces diſcipulos, deſcribitur fuiſſe quando diſpoſuit exire à Iudæa, in qua commoratus fuerat ferè annum: à tempore ſcilicet quo baptizatus eſt: nam iſti dies de quibus eſt ſermo, proximi erant anniuerſario diei baptiſmi Chriſti: vt inferiùs ſubiuncta manifeſtant. Significanter autẽ dicitur *voluit*: ad explicandum quòd ex libera electione diſpoſuit exire à Iudæa in Galilæam. Et dicit *exire* & non dicit *redire*: ad explicandum quòd diſpoſuerat ire in Galilæam manifeſtus, hoc eſt ire ad manifeſtandum ſeipſum quis eſſet: hoc enim ſignificat *exire*. Propter quod Euangeliſta non appoſuit terminum *à quo*, ſed tantummodo terminum *ad quem*: quia ſecundum veritatem

exitus erat ab intimo, à penetralibus latentibus ad manifeſtandum ſe in Galilæa. Sicut enim inferius dicet. *Exiui à patre & veni in mundum*, ita modò deſcribitur quòd voluit in Galilæam exire (ab occultis Deitatis ſuæ) ad manifeſtandum ſeipſum in Galilæa: ibi enim elegit inchoare manifeſtationem ſui ipſius ad literam.

Et inuenit Philippum. Præſentis temporis eſt *inuenit* & debuiſſet dici potius *& reperit*: vt ſignificaretur obuius inuentus. Et ſignificatur quòd obuius fuit Philippus antequam exiret Iudæam: ex hoc quòd dicit quod voluit exire, & reperit (in præſenti) Philippum. Et dicit ei Ieſus

Qui fuerit primus diſcipulus à Chriſto vocatus.

Superfluit *Ieſus*, ſequere me. Primus diſcipulus vocatus à Ieſu ad ſequelam eius ſcribitur Philippus, ſi verborũ forma ſpectata fuerit. Secundùm rem tamen priùs vocati à Ieſu fuerunt illi duo Ioannis diſcipuli: aut ſaltem Andreas. De altero enim nihil aliud ſcimus: ſed de Andrea ſcimus quod non ſolum effectus tunc eſt diſcipulus Ieſu, ſed quod etiam traxit, ad eum fratrem ſuum Simonem. Conſtat autem Ieſum eos vocaſſe, ex eo quòd inferiùs dicet eis *non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos*. Quamuis etiam ex iis quæ Ioannes Euangeliſta hic refert idem habeatur. Nam illis duobus diſcipulis ſequentibus Ieſum vt viderent vbi maneret, niſi interceſſiſſet vocatio Ieſu (non ſcripta ſed ſignificata ex ſubſecuto fructu) Andreas non traxiſſet Petrum ad Ieſum. Ipſa quoque mutatio nominis reſpectu Petri, applicationem ipſius Petri ad ſeipſum ſequendum monſtrat.

Verſ. 44. Erat autem Philippus à Bethſaida ciuitate Andreæ & Petri. Inſinuat per hoc Euangeliſta Philippum monitum fuiſſe ab Andrea: propter hoc enim conciuem illius dicit, ne miraremur abſque aliqua monitione Philippum ſecutum fuiſſe Ieſum. In cuius ſignum de Nathanaelis ciuitate nihil dicit, quoniam monitio eius explicatur.

Bethſaida oppidum Galilææ prope ſtagnum Genezareth.

Bethſaida autem oppidum eſt Galilææ, vicinum ſtagno Genezareth.

Verſ. 45. Inuenit Philippus Nathanael. Similiter hic reperit veluti obuium Nathanaelem Philippus. Perſpice fructiferos diſcipulos. Andreas trahit Petrum: Philippus trahit Nathanaelem. Et dixit: Quem ſcripſit Moyſes in lege & prophetæ. Hinc apparet tam Philippum quàm Nathanaelem eruditos fuiſſe: vtpote qui de lege & prophetis loquuntur. Et ab expectata promiſſione Moyſi & prophetarum excitat Philippus Nathanaelem: vt homo eruditus, ex lege & prophetis moueatur. Inuenimus Ieſum. A nomine proprio ſignificat. Filium Ioſeph. Ab origine paterna deſcribit. Habebatur enim filius Ioſeph: quia erat maritus matris eius. A Nazareth, hoc eſt Nazarenum. A ciuitate vnde oriundus putabatur (quia ibi erat nutritus, & Nazarenus vocabatur) deſcribit. Ex quibus innuitur, Philippum habuiſſe cognitionem Ieſu quando ſecutus eſt eum.

Et Philippus & Nathanael eruditi erant.

Verſ. 46. Et dixit ei Nathanael: A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe? Interrogatiuè ſeu admiratiuè prolata hæc verba fuiſſe apparet, tum ex eo quod homo eruditus in lege & prophetis, noſſe debebat quod non à Galilæa ſed à Iudæa Meſſias originem duceret: & quòd Meſſias non Nazarenus ſed Bethlehemita expectabatur. Tum ex ſubſecutis Philippi verbis.

Dicit ei Philippus: Veni & vide. Non eſt fractus Philippus ad narratione Nathanaelis de Nazareth: ſed nihilominus inuitat vt veniat & videat: hoc eſt experimento comprobet Ieſum eſſe Meſſiam.

Verſ. 47. Vidit Ieſus Nathanaelem venientem ad ſe: & dicit de eo. Antequam Nathanael cum Philippo appelleret ad Ieſum, teſtificatur Ieſus de illo. Ecce verè Iſraelita in quo dolus non eſt. Nota hic duo. Alterum quod non eſt verè Iſraelita, ſed ficte, ſed falsò, is in quo dolus eſt. Alterum quod cognitorem cordis ſe eſſe declarauit Ieſus teſtificando quod in Nathanaele non erat dolus: nam dolus internum eſt peccatum.

Cordis inſpectorem ſe declarat Chriſtus.

Verſ. 48. Dicit ei Nathanael: Vnde me noſti. Audiens ſe laudari Nathanael, prudenter interrogat: vnde me noſti quod ſic me laudas? Reſpondit Ieſus: & dixit ei: Priuſquam te Philippus vocaret. Inceperat Ieſus manifeſtare ſe Nathanaeli, teſtificando de præſenti occulto in animo proprio: modò ampliùs manifeſtat ſeipſum, teſtificando de præterito. Cum eſſes ſub ficu, vidi te. Locus in quo Nathanael erat ſub ficu immediate antequam fuerit repertus à Philippo, erat tali ſeu tanto interuallo ſegregatus à loco in quo erat Ieſus, vt non potuerit corporeis oculis videri a Ieſu. & propterea hoc miraculo prætcrito manifeſtat ſe Ieſus. Manifeſtat autem explicando locum in quo erat tunc ſcilicet ſub ficu: ad hoc enim explicat *ſub ficu*, vt ex hoc teſtimonio explicati loci cognoſcat Nathanael verum eſſe quod viderit tunc illum Ieſus. Philippus ſiquidem non poterat hoc retuliſſe: quia ſimul venerant ad Ieſum, & venientibus adhuc illis incepit iſte ſermo. Vnde & Nathanael ſtatim cognouit, miraculosè ſe viſum à Ieſu, ex eo quod audiuit locum determinatum ſcilicet ſub ficu.

Verſ. 49. Reſpondit ei Nathanael: & ait: Rabbi Iam incipit magiſtrum appellare, qui priùs abſolutè dixerat, *vnde me noſti*. Tu es filius Dei, hoc eſt, tu es Meſſias. Non enim confitetur ipſum verum Deum: ſed filium Dei adoptione præcipuâ: talem enim expectabant Meſſiam. Et propterea ſubdit. Tu es Rex Iſrael. Multiplicat nomina dignitatis Meſſiæ. Expectabatur ſiquidem Meſſias cognominandus filius Dei, futurus Rex Iſrael: vtrumque enim Prophetæ prædixerant de Meſſia.

Verſ. 50. Reſpondit Ieſus: & dixit ei: Quia dixit tibi, vidi te ſub ficu, credis, ſcilicet me Meſſiam. Maius, pro, *maiora*, his videbis, & longè maiora teſtimonia mei quàm ſit hoc, videbis.

Verſ. 51. Et dicit ei. Amen, Amen dico vobis. Ioannes Euangeliſta conſueuit repetere *amen* in verbis Chriſti propter excellentiã materiæ: tractat enim myſteria valde magna. Et ad maioris certitudinis explicationem conduplicat *amen*: vt dicendo *verè verè*, omnem tollat ambiguitatem in myſteriis excedentibus humani ingenij vires. Videbitis. deeſt, *amodo*. Ita quod legendum eſt: *Amodo videbitis*. Ecce tempus electum ad manifeſtandum ſeipſum, poſt hac videbitis. Manifeſtauerat ſe Nathanaeli quoad præſens & quoad præteritum, promittit modò manifeſtationem quoad futura, non audiendo ſed videndo. Cœlum apertum, hoc eſt, cœlum velut apertum. Et Angelos Dei aſcendentes & deſcendentes

In verbis Chriſti Amen repetit S. Ioannes ob materiæ excellentiam.

dentes ſuper filium hominis. Hinc apparet Euangeliſtas omnes prætermiſiſſe quando hoc fuit adimpletum: nullibi enim legitur diſcipulos Chriſti vidiſſe cœlum apertum & Angelos Dei (non Angelum Dei) vtroque fungi officio ſcilicet aſcendendi & deſcendendi ſuper Ieſum. Quamuis legamus vnum Angelum confortaſſe eum in horto ante paſſionem: & poſt reſurrectionem multos Angelos apparuiſſe, ſed non *ſuper filium hominis*, & in Aſcenſione Angeli apparuerunt diſcipulis, ſed *non ſuper filium hominis aſcendentes & deſcendentes*. Et breuiter certum eſt quòd hoc viderunt Chriſti diſcipuli: imò hic textus ſignificat quod pluries hoc viderunt, dicendo *amodo videbitis*: ſignificatur enim nunc incipere tempus ex quo viſuri eſſent hæc. Quando autem & quotiens ex tunc viderint, ſcriptum non eſt.

Quando Angeli aſcendentes & deſcendentes ſuper filium hominis viſi fuerint, non legitur.

CAPVT II.

VERS. 1. ET die tertia. à die quo venit Nathanael. Hinc diem anniuerſarium eſſe diem baptiſmi Chriſti, teſtatur Eccleſia in celebratione feſti Epiphaniæ. Et deſcripſit Euangeliſta tam accuratè propinquitatem dierum quibus Ieſus congregauit diſcipulos ad diem nuptiarum anniuerſarium baptiſmi: vt intelligamus Ieſum vſque ad calcem anni manſiſſe in Iudæa, & conuerſatum cùm Ioanne: circa finem autem anni incepiſſe congregare diſcipulos, veniſſeque in Galilæam ad manifeſtandum ſeipſum.

Dies harum nuptiarum fuit anniuerſarius baptiſmi Chriſti.

Nuptiæ factæ ſunt in Cana Galilææ. Aiunt duas ciuitates appellari Canas, & propterea ad differentiam alterius Canæ adiunctum eſt Galilææ. Et eſt in tribu Aſer in Galilæa gentium: vt Hieronymus dicit.

Cana Galilææ vbi ſita.

Et erat mater Ieſu ibi. Hinc apparet conſanguinitas matris Ieſu ad ſponſum ſeu ſponſam: creditur tamen conſanguinitas ad ſponſum Ioannem ſcilicet Euangeliſtam nepotem eius.

S. Ioannes ſponſus.

Verſ. 2. Vocatus eſt autem & Ieſus. Ideo præmiſit matrem: vt intelligamus quòd ratione matris vocatus eſt & Ieſus, tanquam conſanguineus. Et diſcipuli eius. Vt intelligamus ratione ipſius Ieſu (non ratione conſanguinitatis) inuitatos etiam diſcipulos Ieſu ſcilicet Andream, Petrum, Philippum & Nathanaelem. Quintus autē fortè erat ipſe Ioannes ſponſus: qui ſeipſum comitem Andreæ tacuit, Sed ex hoc quod inuitati dicuntur diſcipuli innuitur quòd ſponſus familiaris erat diſcipulis, & propterea ſatis veriſimile eſt quod fuerit ille vnus comes Andreæ.

Ad nuptias. Niſi Ieſus veniſſet ad nuptias, quis ſanctus nuptialia conuiuia non reprehenderet? quis etiam hæreticos prohibentes nubere argueret? Ad confirmandam itaque fidem coniugij, & ad approbandum nuptialia conuiuia, inuitatus ad nuptias venit Ieſus.

Ad nuptias venit Chriſtus, vt has confirmet.

Verſ. 3. Et deficiente vino. Et paupertas celebrantium nuptias aperitur, & quod vinum non penitus defecerat. Non enim dicit *& cùm defeciſſet vinum*, ſed *deficiente*: ad ſignificandum inchoatum defectum, non conſummatum. Dixit mater Ieſu ad eum. Hinc apparet pertinuiſſe ad beatam Virginem ſponſum, cuius erat prouidere de vino, nec habebat modum prouidendi. Vinum non habent. Iunge hæc cum tempore deficientis vini: & vide quod ideo non dixit *vinum non eſt*, vinum nullus habet, ſed *vinum non habent*, quia vinum deficiebat ſic, vt cùm bibendū eſſet, multi conuiuæ non haberent vinum. Vnde cum hoc quod aliquid vini haberetur, verum quoque erat quod vinum non habent multi quod bibant.

Et perpende modeſtiam ſimul & ſecuritatem. Non dicit: Rogo te conſule honori conſanguinei tui, & ſimilia: ſed tantummodo defectum vini proponit, neceſſitatem ſolam vini proponit. Non vt filius ſciat ipsā proponente: ſed vt ordinem diuinæ diſpoſitionis ſeruet, quo ſtatuit recurrere nos debere in neceſſitatibus ad ipſum Deum, hac enim ratione neceſſitatem proponit.

Modeſtia & ſecuritas B. Virginis.

Verſ. 4 Et dicit ei Ieſus: Quid mihi & tibi eſt mulier? Sic habetur in textu Græco. Et non ſunt verba obiurgantis ſeu arguentis aut repellentis matrem: ſed inſtruentis quod neutrius intererat pro tunc. Eſt enim ſenſus: quid mea & tua intereſt defectus vini? Tu enim es mulier: ac per hoc non tibi imputabitur defectus vini: intereſt ſiquidem ſponſi prouidere: & non pertinet ad te quæ es mulier. Vnde Architriclinus ſponſum vocauit (tanquam eum ad quem ſpectabat de vino) & non mulierem aliquam. Ego autem expecto tempus faciendi hoc miraculum: huiuſmodi enim expectatio ſignificatur, dicendo:

Hæc Chriſti verba non ſunt arguentis, ſed inſtruentis.

Nondum venit hora mea. Ac ſi apertiùs dixiſſet: quamuis ſit hora deficientis vini, adhuc tamen non eſt hora congrua operi meo miraculoſo: quia adhuc non defecit vinum, vt manifeſtetur miraculum. Mater enim non expectauit vt vino carerent: ſed deficiente vino præuenit, ne ſubſequeretur defectus.

Hanc autem eſſe germanum ſenſum iſtius literæ teſtatur intellectus matris: nam intellexit petitionem ſuam fuiſſe exauditam & adimplendam, ſed cum aliquanta dilatione: donec ſcilicet deficeret vinum: alioqnin non ſubiunxiſſet præceptum miniſtris *quodcunque dixerit*, &c. Apparet quoque hunc eſſe literalem ſenſum: ex eo quod ſingula verba ſic referuntur ad propoſitum deficientis vini & miraculi patrati.

Quare autem non apertā negatione inſtruxerit matrem (dicendo: neque tua intereſt mulier neque mea: quia nondum venit hora mea) ſed interrogatiuo modo loquendi vtens, dicendo *quid mihi & tibi eſt?* In promptu eſt ratio filialis reuerentiæ: modeſtius enim negationem damus interrogando (tanquam relinquendo iudicium illi quem alloquimur) quam formali negatione. Vnde etiam in templo inuentus, ſimili loquendi modo vſus eſt: *quid eſt, quod me quærebatis neſciebatis*, &c.

Filialis Chriſti erga matrem reuerentia.

Et hinc patet etiam quare appellauerit matrem mulierem: ad ſignificandum ſcilicet rationem qua non imputandus illi eſſet defectus vini: non enim eſt muliebre officium prouidere de vino in nuptiis. Nec mulier eſt nomen corruptionis ſed ſexus. Claret ſiquidem Geneſ. 2. cùm producitur Eua virgo, appellatur *mulier*; dicendo; *& ædificauit dominus coſtam quam tulerat de Adam in mulierem*. Nec igitur ſecundum proprietatem nominis (quia mulier nomen eſt mollis ſexus) nec ſecundum ſcripturam ſacram mulier nomen eſt corruptionis. Et hæc dicta ſint contra Heluidium, negantem perpetuam virginitatem beatæ Mariæ.

Cur matrem vocat Chriſtus mulierem?

Geneſ. 2. 22.

Mulier non eſt nomen corruptæ.

Verſ. 5. Dicit mater eius miniſtris. Quodcunque

cunque dixerit vobis facite. Hæc verba manifeſte teſtantur beatam Virginem intellexiſſe verba Ieſu in ſenſu explicato: propterea enim mandat miniſtris vt faciant quodcunque dixerit Ieſus: videns ſiquidem in promptu defectum vini, præparat miniſtros ad exequendum quicquid præceperit Ieſus.

Verſ. 6. Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ. Græca dictio eſt *hydria*, ab aqua deriuata: Latine aquales dicuntur. Secundum purificationem Iudæorum. Conſueuerant Iudæi multis purificationibus vti: vt patet Marc. 7. & propterea erant ibi aquales cum aqua munda, ad purificationem idonea. Capientes ſingulæ metretas binas vel ternas. Græca dictio eſt *metreta* à menſura, deriuata. Et deſcribuntur aquales illæ non æquales: ſed aliæ binas, aliæ ternas metretas capientes.

Hydria & Metreta Græca dictiones.

Verſ. 7. Dicit eis. ſcilicet miniſtris. Ieſus, implete hydrias aquâ. Vt euidentius eſſet miraculum, voluit hydrias impleri aquâ. Et impleuerunt eas vſque ad ſummum.

Verſ. 8. Et dicit eis Ieſus. Haurite nunc. Impletis hydriis aquâ vſq; ad ſummũ, iubet hauriri nullâ dilatione interpoſitâ: vt intelligamus ſtatim aquam conuerſam in vinum. Et ferte Architriclino. hoc eſt, præfecto apparando conuiuio. Græca dictio eſt Architriclinus, denominata à loco trium lectorũ in quibus comedebatur: eò quod ternario huiuſmodi lectorũ numero, perfectum conuiuiũ ſignificatur. Et tulerunt.

Architriclini Etymon.

Verſ. 9. Vt autem guſtauit Architriclinus aquam vinum factam. Non dicit bibit ſed guſtauit: ad ſignificandum officium Architriclini. Et non ſciebat vnde eſſet: miniſtri autem ſciebant qui hauſerant aquam: vocat ſponſum Architriclinus:

Verſ. 10. Et dicit ei: Omnis homo primùm. pro: *prius*, bonum vinum ponit. Hinc apparet perfectum opus patrati miraculi. Et cùm inebriati fuerint, tunc id quod deterius eſt: tu autem ſeruaſti bonum vinum vſque adhuc: pro, *vſque nunc*. Magna ſiquidem pars conuiuij peracta hinc monſtratur.

Verſ. 11. Hoc fecit initium ſignorum Ieſus. Quamuis ſubiunctus locus, Scilicet in Cana Galilææ. torquere poſſit apparenter ſenſum intentum ab Euangeliſta per hæc verba: dicendo quòd non deſcribitur initium ſignorum abſolutè ſed in illo loco ſcilicet in Cana Galilææ: ipſa tamen in primis ratio reprobat hunc ſenſum: quia pari ratione debuiſſet Euangeliſta narrando alibi facta miracula, dicere: hoc fecit initium ſignorum in Hieruſalem, & ſimiliter hoc fecit initium ſignorum in Capharnaum: & ſimiliter, in monte, &c. quod eſt ridiculum. Taceo quòd Euangeliſta nulla alia miracula ſubiunget facta in Cana Galilææ: quæ tamen ſubiungenda fuiſſent, ſi hoc fuiſſet primum factorum in cana Galilææ & non primum abſolutè.

Hoc fuit primum Chriſti ſignum abſolutè.

D[illegible] ſequentia verba manifeſtant extortum eſſe hunc [illegible]m. Nam ſubiungitur, *& manifeſtauit gloriam ſuam.* Si priùs feciſſet ſigna, ſi hoc non eſſet initium ſignorum abſolutè, non ſubiunxiſſet Euangeliſta, *& manifeſtauit gloriam ſuam:* quoniam iam priùs manifeſtaſſet eam. Rurſus cùm expreſsè deſcripſiſſet Euãgeliſta locum nuptiarum eſſe Canam Galilææ, ſuperfluè repeteret modò Canam Galilææ ſi locum huius miraculi deſcriberet: vnde ex ipſa repetitione non ſuperflua, explicauit non locum ſigni ſed locum initij ſignorum: Et hoc clare ſonant etiam ipſa verba, dicendo, *hoc fecit initium in Cana Galilææ.* Solicitus enim fuit Euangeliſta ad explicandum quòd Cana Galilææ, quæ erat locus illius miraculi, fuit etiam locus initij ſignorum quæ fecit Ieſus: vt hinc confutarentur apocryphæ traditiones de miraculis Ieſu antea factis.

Traditiones de miraculis Ieſu antea factis apocryphæ.

Et manifeſtauit gloriam ſuam. Quam intus habebat, quâ intùs fulgebat, & propterea dicit *ſuam*. Fulgebat enim intus deitatis gloria, fulgebat gloria beatitudinis in anima, fulgebat intus gloria diuinæ potentiæ, &c. & conuertendo ſic tantam aquam in vinum perfectum, manifeſtauit latentem in ſe gloriam diuinæ potentiæ.

Et crediderunt in eum diſcipuli eius. Non caret quæſtione quid noui crediderint diſcipuli, qui iam crediderant ipſum eſſe Meſſiam: vt ex calce præcedentis capituli apparet. Solutio eſt quòd diſcipuli credentes ipſum eſſe filium Ioſeph, & deſtinatum regem Meſſiam, ad futurum fide tendebant, habentes ipſum pro tunc in magiſtrum: viſo autem hoc miraculo, crediderunt in præſẽti in ipſo latere diuinã potẽtiam: & propterea dicitur quod diſcipuli eius crediderunt in eũ.

Quid noui de Chriſto crediderũt eius diſcipuli, qui iam credebant?

Verſ. 12. Poſthæc deſcendit Capharnaum, ipſe. Deſcenſus iſte in Capharnaum, non eſt ille cuius alij Euangeliſtæ meminerunt: quoniam iſte fuit ante Ioannis carcerem ante multa miracula patrata: alij autem Euangeliſtæ aduentum Ieſu in Capharnaum, multorum miraculorum tempore deſcribunt poſt Ioannis carcerem. Vnde deſcenſus iſte non eſt ille quo reliquit patriã ſuam Nazareth, & venit ad habitandum in Capharnaum: quoniam cum mutauit habitaculum, multa iam fecerat in Galilæa miracula: vt alij narrant Euangeliſtæ. Et mater eius. quæ ad nuptias venerat. Et fratres eius. Conſanguinei fratres appellantur more ſcripturæ. Et diſcipuli eius. Non dicit, & Apoſtoli: adhuc enim non elegerat Apoſtolos: ſed quinque habebat diſcipulos, quantùm ex Euangelio habetur. Et ibi manſerunt non multis diebus. Hoc dictum eſt ad ſignificandum quod non habitandi gratiá venerunt.

Fratres, id eſt, conſanguinei.

Verſ. 13. Et propè erat paſcha. Hinc apparet fulciri Euangelica authoritate nuptias celebratas fuiſſe tempore Epiphaniæ. Propinquitas enim ad Paſcha (quod in prima oppoſitione Lunæ ad Solem exiſtentem in Ariete celebratur, inſinuat propinquitatem temporis: ac per hoc anniuerſarium tempus baptiſmi: & conſequenter hoc paſcha non eſſe primum paſcha poſt baptiſmum Ieſu à Ioanne ſuſceptum, ſed ſecundum. Hoc enim clarè ſequitur ex eo quòd dies nuptiarum fuit anniuerſarius dies baptiſmi, Quod Eccleſiæ celebritas teſtatur, & Euangelicis dictis conſonat: vt patet ſupradicta diligentiùs intuent. Iudæorum. Scribebat Ioannes Euangelium Chriſtianis pluſquam ſexaginta annis elapſis à paſſione Domini, & iam deſtructâ Hieruſalem in qua ſola celebratur paſcha Iudæorum. Et propterea ad differentiam paſchatis Chriſtianorum dicit paſcha Iudæorum. Et aſcendit Ieſus Hieroſolymam. adimplens legem, mandantem: *Ter in anno apparebit omne maſculinum coram me.* Exo. 23.

Hæ nuptiæ tempore Epiphaniæ celebratæ ſunt.

Poſt 60. annos & amplius à Chriſti paſſione elapſos Euangelium hoc ſcripſit S. Ioannes.

Exod. 23. 17

Verſ. 14. Et inuenit in templo. Appellat templum atria templi: in quibus & ſacrificia offerebantur, & orationi vacabatur & doctrinæ legis: nam in ipſum tabernaculum quod ſtrictiori vocabulo templũ appellatur, non ingrediebantur

niſi

E Templo vendentes & ementes facto è funiculis flagello euerti Chriſtus.

niſi ſacerdotes. Vendentes oues & boues & columbas. Non videbantur iſti niſi opportunitati ſacrificiorum, & propterea excuſari videbantur à venditione in tali loco. Sicut hodie etiam in atriis Eccleſiarum & vtinam non in Eccleſiis videmus vendentes candelas & imagines ſanctorum. Et nummularios ſedentes. Ad commutandum nummos aliqui aderant: vt peregrini in promptu haberent commutationem. Sicut etiam hodie in gradibus ſancti Petri videmus nummularios ad commutationem minutam.

Verſ. 15. Et cùm feciſſet quaſi flagellum, Superfluit *quaſi*. De funiculis. Non dicit *de funiculo* ſed *de funiculis*: vt intelligas funiculos inuentos ibi vbi erant oues & boues, coëgiſſe flagellum. Omnes eiecit de templo. Non refertur ad homines dictio *omnes*, ſed ad oues & boues: non enim legendum eſt (vt Latinus codex habet) *oues quoque*, ſed. Oueſque & boues. Ita quod explicat comprehenſas res ſub nomine *omnes*, dicendo *omnes eiecit de templo*, expoſitiuè *oueſque & boues*: hoc eſt, tum oues tum boues, ad declarandum quòd nec ouem nec bouem reliquerit in templo. Et nummulariorum effudit æs. Dictio interpretata *æs*, pecuniam minutulam ſignificat. Quæ ex vaſe aliquo in quo continebatur effuſa ſignificatur, dicendo *effudit æs*. Et menſas ſubuertit. Non ſat fuit effundere pecuniam, ſed & menſas numulariorum propriis manibus dignatus eſt euertere.

Verſ. 16. Et ijs qui columbas vendebant dixit. apparet quòd non abegit homines, ſed oues & boues: hoc enim teſtatur manſio eorum qui vendebãt columbas. Flagello vſus fuerat ad eiiciendum oues & boues: ſed ad columbas eiiciendum, inutile erat flagellum: concluſæ ſiquidem erant in ligneis caueis in quibus ſolent ſeruari columbæ venales in foro: & propterea verbo monet vendentes columbas. Auferte iſta hinc. Oues & boues ego eieci vt vidiſtis, vos tollite iſta hinc. Et nolite facere: pro, *& ne facite*, domum patris mei. Domum Dei, domum patris ſui appellat: ingerens ſemper veritatem illam quòd eſt naturalis filius Dei. Quamuis non intelligeretur tunc in hoc ſenſu ipſum loqui, ſed Deum appellare patrem iuxta propheticas monitiones: *Patrem vocabis me.* Hieremiæ tertio. Domum negotiationis. pro, *mercatus* ſeu *emporij*. Erat enim locus ille redactus vt eſſet velut quædam domus in emporio ad vendendum: quòd quantum reprehenſibile ſit geſta Domini teſtantur.

Non homines, ſed oues & boues è Templo eiecti.

Ierem. 3. 19.

Hæc fuit prima è templo eiectio.

Et aduerte quòd iſta eiectio fuit prima inter ſcriptas ab Euangeliſtis: nam iſta facta eſt paulò poſt miraculum in nuptiis, antequam tot miracula in Galilæa faceret: alij autem Euangeliſtæ narrant geſta ſimilia paulò ante paſſionem Chriſti.

Verſ. 17. Recordati ſunt verò diſcipuli eius, quia ſcriptum eſt. Subdit Euangeliſta hoc quod poſt Ieſu Chriſti reſurrectionem, poſt acceptum Spiritum ſanctum occurrit diſcipulis circa hęc geſta, ſcilicet quia rationem facti ex Scriptura ad memoriam reuocarunt. Tanquàm enim ſcientes in habitu & docti à Spiritu ſancto deſcribuntur, dicendo *recordati ſunt quia ſcriptum eſt* Pſalmo 68. hoc eſt recordati ſunt rationis ſcriptę, ratio enim ſignificatur in coniunctione *quia*. Zelus domus tuæ. hoc eſt, amor impatiens conſortij in domo tua: vt ſcilicet domus tua communis ſit prophanis. Comedit me. Metaphorico ſermone, conſumi ſe amore domus Dei ſignificat.

Verſ. 18. Reſponderunt ergo. Operi potius quàm verbis Ieſu. Iudæi. cõmoti ex tali facto. Et dixerunt ei: Quod ſignum oſtẽdis nobis. Nouerant enim & modum faciendi authoritatẽ mõſtrantem in Iſrael: & propterea ſignum petũt poteſtatis eius: tum quia ſolitum erat Iudæis ſigna quęrere: vt Apoſtolus dicit 1. ad Cor. 1. Tum quia cùm Moyſes authoritatẽ educendi populum ex Ægypto prætenderet, ſignum oſtẽdit authoritatis ſuę: vt patet Exodi quarto. Quia hęc facis: hoc eſt poteſtatis ſeu authoritatis quia hæc facis. Dicendo *quia*, cauſam poteſtatis in ſignificant: & non dicunt quia hęc dicis, ſed facis, eiiciẽdo & euertendo, &c.

Signum à Chriſto quærunt Iudæi

Verſ. 19. Reſpondit Ieſus & dixit eis: Soluite. pro, *ſoluitote*. Futurum eſt enim imperatiui. Templum hoc. Petentibus ſignũ poteſtatis eius, prædicit ſignum dandũ poſt reſurrectionem ſuã: & propterea prædicit eis ſub metaphora templi quod occiſuri ſunt priùs ipſum. Minus dico, quod non ſolum occiſuri ſunt, ſed velut ex debito ſunt ipſum occiſuri: hoc enim ſignificat futurum imperatiui.

Et ſignificatur per hoc id quod explicatur aliàs de debito implendi ſcripturas. Et in tribus diebus excitabo illud. Vos quidem deſtruetis templum hoc corporis mei, ego autem in tribus diebus excitabo illud è ſomno mortis: & tunc habebitis ſignum quia hæc facio. Poſtquam enim Ieſus reſurgendo à mortuis glorificatus eſt, miſit Spiritum ſanctum ſignum poteſtatis ſuæ. Non meruerunt Iudæi claram reſponſionem, & propterea ſub hac metaphora Ieſus reſpondit.

Verſ. 20. Dixerunt ergo Iudæi: Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc. Inchoatum à Zorobabele, à primo Cyri anno vſque ad ſextum annũ Darij filij Hydaſpis ædificatum eſt, ita quod fluxerunt anni 46. ſeu circiter: ſi computantibus Hebræis creditur: & propterea iſti dicunt 46. annis duraſſe ædificationem templi: intelligentes verba Chriſti de templo manufacto. Et tu in tribus diebus excitabis illud?

46. annis ſ. à primo Cyri ad ſextum Darij ædificatum eſt templum.

Verſ. 21. Ille autem dicebat de tẽplo corporis ſui. Inſinuat Euangeliſta quòd Ieſus nihil reſpõdit huic obiectioni Iudæorũ: & ſimul declarat ſenſũ verborum intentum à Ieſu, quòd ſcilicet metaphoricè corpus ſuũ appellauit tẽplum. Quod tamen erat verius templum quàm templũ manufactum: quia in corpore eius habitabat plenitudo diuinitatis perſonaliter, non autem in templo manufacto.

Verſ. 22. Cùm ergo reſurrexiſſet, pro, *excitatus fuiſſet*, à mortuis, recordati ſunt diſcipuli eius quia. pro, *quod*, hoc dicebat. Subiungit Euangeliſta diſpoſitionem diſcipulorum poſt reſurrectionem Chriſti circa hoc dictum: quòd ſcilicet reuocarunt ad memoriam hoc dictum. Et crediderunt ſcripturæ. ſupple prophetarum de reſurrectione Ieſu. Non quòd tunc inceperint credere ſcripturæ: ſed quia tunc in ſpecie & explicitè crediderunt impletas eſſe ſcripturas prophetarum in reſurrectione Ieſu Nazareni, aperuit enim Ieſus poſt reſurrectionem ſenſum illorum vt intelligerent ſcripturas. Et ſermoni huic metaphorico penetrato in ſenſu intento. Quem dixit Ieſus.

Verſ. 23. Cùm eſſet Hieroſolymis in paſcha. hoc eſt in ſolẽnitate paſchali, cõtinente ſeptẽ dies. In die feſto. Tam primus quã ſeptimus dies feſtus dicebatur: quo populus cõueniebat ad ſermonẽ, & propter

& propter hoc meminit ſpecialiter diei feſti. Aut fortè ſabbatum illud quòd infra ſolennitatem paſchæ erat, ſignificat appellatione diei feſti: quia ſabbatum illud erat totaliter dies feſtus: in quo nec coquere etiam licebat: quod tamen licitum erat reliquis diebus ſolennitatis paſchalis. Multi crediderunt. Ecce fructus In nomine. pro, *in nomen*, eius. hoc eſt, crediderunt eum eſſe qui nominabatur. Qui niſi vere crediſſent, non aſſertiue dixiſſet Euangeliſta, multi crediderunt in nomine eius. Videntes ſigna eius quæ faciebat. Duo ſimul ſignificantur. Alterum eſt quod Ieſus fecit ſigna ibi tunc: alioquin non dixiſſet Euangeliſta *videntes*, Immò (quod plus eſt) non ſolùm quod fecerat ſed quòd perſeuerabat, faciendo ſigna, ſignificatur dicendo *quæ faciebat* & non dicit *quæ fecit* aut *fecerat*. Qualia autem fuerint hæc ſigna, ſcriptum non eſt: multa tamen facta fuiſſe tunc ibi miracula, non eſt vertendum in dubium. Alterum eſt quòd viſio, non auditio miraculorum induxit multos ad credendum in nomen eius.

Multa miracula fecit Chriſtus quæ non ſunt ſcripta.

Verſ. 24. Ipſe autem Ieſus non credebat ſemetipſum Non dicit myſteria ſua, ſed *ſeipſum*. Significatur enim quod non fallebatur, putando illos bonum animum erga ſe habere. Eis. Pronomen *eis*, non demonſtrat illos qui crediderunt in nomen eius: ſed in genere illos qui in ſolemnitate paſchali Hieroſolymis fuerunt. Dixerat enim, *cùm autem eſſet Hieroſolymis*, & multos quæſiſſe ab eo ſignum poteſtatis, & multos credidiſſe in nomen eius, modò autem dicit in genere quòd eis Ieſus non credebat ſemetipſum, hoc eſt, non confidebat de vita propria in eis. Et hoc dicit non ad ſignificandum timorem: ſed ad excludendum, falſam confidentiam. Propter quod & ſubiungit. Eo quod ipſe noſſet omnes. pro, *omnia*. Ratio non credendi ſemetipſum, non timor ſed notitia omnium aſſignatur.

Verſ. 25. Et quia opus ei non erat vt quis teſtimonium perhiberet de homine, Non ſufficit Euangeliſtæ dicere quòd Ieſus notitiam habebat omnium rerum: ſed voluit in ſpecie explicare quòd Ieſus non egebat teſtimonio ad cognoſcendum intima hominis. Habet enim quamdam ſpecialem difficultatem noſſe corda hominum, & propterea ſpecialiter de notitia cordis humani hæc ſubiungit. Ipſe enim ſciebat. pro, *cognoſcebat*, quid eſſet in homine. in intellectu, in voluntate, in cogitatione, in affectu hominis, & propterea non erat ei opus teſtimonio. Et ſignificatur per hæc quòd ex tunc inceperunt aliqui cõcipere odium ſeu inuidiã aduerſùm Ieſum: huc enim tendunt hæc Euangeliſtæ verba, huc tendit Ieſum non credere ſemetipſum eis. Niſi namque malè diſpoſiti fuiſſent multi eorum, iniuriam quodammodo intuliſſet Ieſus eis ſciens omnia, nõ credendo ſemetipſum illis. In promptu autem cauſa malæ erga Ieſum diſpoſitionis erat facta eiectio ouium & boum, & euerſa menſa numulariorum, redundabat enim in ſacerdotum infamiam.

Eiectio ouium & boum è templo fuit cauſa odij & inuidiæ in Chriſtum.

CAPVT III.

VERS. 1. Erat autẽ homo ex Phariſæis. Nicodemus nomine princeps Iudæorũ. hoc eſt vnus inter primates Iudæorum.

Verſ. 2. Hic venit ad Ieſum nocte Timor ſui reſpectus humani detinuit Nicodemum a manifeſto diſcipulatu Chriſti, ſignificatur ex tempore nocturno. Et dixit ei, Rabbi ſcimus quia. pro, *quod*, à Deo veniſti magiſter. Nominatiui caſus eſt *magiſter*. Ita quod non ſolum appellat eum *Rabbi*, ſed profitetur ſe & alios noſſe quod magiſter à deo deſtinatus fuerit. Et dixit hoc, quia veniebat diſcendi cauſa vt hac profeſſione inuitaret Ieſum ad ſe docendum. Nemo enim poteſt hæc ſigna facere quæ tu facis, niſi fuerit Deus cum eo. Declarat vnde ſciunt ſcilicet ex miraculis quæ faciebat.

Verſ. 3. Reſpondit Ieſus. Intellexerat petitionem Nicodemi, ſummariè ſignificatam ab Euangeliſta recitatis verbis, *veniſti magiſter*: & incepit ipſum inſtruere, inchoans a lege regenerationis per baptiſmum. Quod enim mandaturus erat Apoſtolis (ſcilicet *docete omnes gentes, baptizantes, &c.*) incepit facere, docendo Nicodemum de fide ſacramenti Baptiſmi.

Nicodemum inſtruens Chriſtus à Baptiſmo incipit.

Et dixit ei, Amen amen dico tibi. Legem mundo promulgans de baptiſmo, non dicit *hæc dicit dominus* (vt Moyſes & prophetæ dicebant) ſed authoritatiuè loquitur dicendo *Dico*: incipiens hinc excitare Nicodemum ad maiorem de ſe fidem. Minus ſiquidem de Ieſu ſentiebat Nicodemus, qui pro ſummo titulo profeſſus eſt Ieſum magiſtrum deſtinatum à Deo: hic enim titulus communis erat Chriſto & reliquis prophetis. Per hoc autem quòd dicit *dico*, maiorem ſe prophetis cunctis ex modo loquendi aperit.

Niſi quis renatus. pro, *natus*, fuerit denuo. Dictio interpretata *denuo*, anceps eſt ad *denuo* vel *supernè*. Verba autem Nicodemi ſubiuncta (*quomodo poteſt homo naſci, & nunquid poteſt in ventrem matris ſuæ introire*) teſtantur quòd optimè ac verè interpretata eſt *denuo*. Nam ſi Ieſus dixiſſet, oportet vos naſci ſupernè, non obieciſſet Nicodemus ea quæ ſunt generationis carnalis: vt patet ex hoc quod poſtquam Ieſus explicauit quod oporteret vos naſci ex aqua & ſpiritu, nihil oppoſuit de modo generationis carnalis; hinc enim habetur quòd ſi in primis verbis Ieſus dixiſſet *oportet vos naſci ſupernè*, iam intellexiſſet Nicodemus quòd non de carnali generatione loqueretur: ac per hoc non obieciſſet quæ obiecit, audiendo ſimpliciter & abſolutè, oportet vos naſci iterum.

Et nota legem: quia neceſſitatem imponit, dicendo *niſi quis*.

Regni Dei duplex ſtatus.

Non poteſt videre regnum Dei. Regnum Dei duplicem habet ſtatum. Alterum in præſenti vita in mentibus fidelium. Secundum quem ſtatum inquit Apoſtolus ad Rom. 14. *non eſt regnum Dei eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in Spiritu ſancto.* Alterum in futura vita æternæ felicitatis. Vnde videre regnum Dei in ſtatu felicitatis, eſt proprium beatis: quia ſoli beati vident felicitatem illam in ſeipſa. Videre autem regnum Dei ſecundùm præſentem ſtatum, nullis aut paucis electis conceditur: fide enim & non euidentiã regni ambulamus. Quum ergo dicitur: *non poteſt videre regnum Dei*, de expectata & deſiderata ac præparata cunctis electis viſione regni Dei ſecundùm ſtatum felicitatis eſt ſermo. Et ſignificatur quòd niſi quis iterum natus fuerit, non poteſt peruenire ad expectatam viſionem felicitatis regni Dei.

Rom. 14.

Verſ. 4. Dicit ad eum Nicodemus: Quomodo poteſt homo naſci, cùm ſit ſenex?

Audiens

Audiens Nicodemus quòd oportet iterum naſci: obiicit primò ab ætate: obiicit autem interrogatiue, reuerentiam ſeruans. Et citat ſenectutem: vt ab ætate omnino contraria naſcenti, obiectio ſit euidentior.

Nunquid poteſt in ventrem matris ſuæ iterato introire. Obiicit ſecundò à modo naturali naſcendi: vt tanto rationabilitet appareat admiratio. Et renaſci. pro, *& naſci?*

Lex de ſuſcipiendo Baptiſmo.

Verſ. 5. Reſpondit Ieſus. admirationi Nicodemi. Amen amen dico tibi, niſi quis renatus. pro, *natus*, fuerit ex aqua & Spiritu ſancto. Superfluit *ſancto*. Explicat ſenſum verborum dictorum: declarando quòd non loquitur de natiuitate carnali, ſed de natiuitate ex aqua & Spiritu. Vbi attente nota ſingula verba. Nam dicendo *niſi quis*, omnes comprehendit, omnibus neceſſitatem imponit, nullumque excipit, nullam ætatem, nullum ſexum, nullam conditionem excipit, cuiuſque differentię hominem comprehendit dicendo *quis*.

Dicendo *natus*, nouam naturam in illo ſignificat: omnis enim natiuitas, alicuius eſt naturæ. Et hoc ad differentiã eorum qui baptizantur, ſed non naſcuntur filij Dei, quia obicem ponunt.

Diuina voluntas, ratio propria cuiuis legis

Quod autem dicit *ex aqua* (non ex vino, non ex oleo, aut quacunque re alia ſenſibili) ſtatutum eſt ipſius Ieſu Chriſti, qui eſt verus Deus. Et ſicut reliqua iura velut poſitiua diuina, pro propria ratione habent diuinã voluntatem, ita & hoc. Potuiſſet enim Ieſus nouam natiuitatem ſtatuere ſine aqua & ſine omni elemento ſenſibili: ſed placuit ſic maieſtati eius. Non tamen ſine multa ratione ex parte noſtri: qui per ſenſibilia naturaliter ducimur in ſpiritualia, qui compoſiti ſumus ex natura corporis & ſpiritus, vt intelligamus ex ablutione exteriori internam animi ablutionem: vt percipiamus quòd ſicut aqua mater eſt omnium viuentium, ita ſacramentum hoc initium eſt nouæ vitæ: vt credamus, hoc ſacramẽto in eam nos naſci naturam quæ beatitudo eſt non ſolùm animæ, ſed etiam corporis: hinc enim corpora noſtra erunt glorioſa.

Aqua mater omnium viuentium.

Quod demum dicit *& ſpiritu*, formale eſt & id in quo ſumma totius conſiſtit: & eſt velut naturale ius diuinum. Naſci ſiquidem ex ſpiritu, neceſſariũ eſt ſimpliciter, & abſolutè ad conſequendum regnum Dei ex ipſa extremorum natura: nã regnum Dei non carnale, ſed ſpirituale eſt: & non caro, ſed ſpiritus eſt qui meretur regnum Dei. Et cùm humani ſpiritus vires ad hoc non ſufficiant oportet diuino ſpiritu humanum fulciri, oportet in diuinum ſpiritum humanum eleuari ad hoc vt mereatur regnum Dei.

Non poteſt introire in regnum Dei. Quod ſuperiùs dixerat *non poteſt videre*, modò explicat *non poteſt introire*: vt intelligamus coincidere *videre regnum Dei*, & *introire in regnum Dei*. Aduerte hic quòd lex iſta quoad naſci ex ſpiritu, non eſt noua: ſed communis eſt omnium temporum non ſolùm hominibus, ſed creaturis rationabilibus vniuerſis. Sed ex ea parte quã exigitur naſci ſimul ex aqua: lex noua eſt, non ligans præteritos: quoniam nulla lex obligat præteritos. Et propterea non oportet eſſe ſolicitum de iuſtis, antiquis, qui non ſũt geniti ex aqua & ſpiritu.

Naſci ex aqua & ſpiritu in re vel in voto, neceſſarium.

Si autem obiicitur quòd etiam poſteriorũ multi ingrediuntur regnũ Dei non nati ex aqua & ſpiritu, ſed ex ſpiritu tantũ: vt qui catechumeni morte occupãtur, & qui in ſanguine martyrij baptizãtur: in promptu eſt reſponſio, quòd omnes ſunt nati ex aqua & ſpiritu, quamuis non re, tamen voto.

Verſ. 6. Quod natum eſt ex carne, caro eſt: & quod natũ eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt. Declarato ſenſu quod dictum eſt oportere naſci denuo, declarat quid eſt id, quod hac natiuitate naſcitur. Declarat autem ex ſimilitudine carnalis generationis: dicendo quòd quemadmodum quod natum eſt ex carne, hoc eſt, ex carnali principio productiuo, aſſimilatur ſuo productiuo principio (ac per hoc caro eſt, vt patet in omnibus quas videmus generationibus animalium: omnia enim genita, carnalia ſunt, quia naſcuntur à principiis carnalibus) ita & quod natum eſt ex ſpiritu vt à productiuo principio, aſſimilatur ſpiritui, ac per hoc ſpiritus eſt.

Declarat quid hac natiuitate naſcitur.

Verſ. 7. Non mireris quia dixi tibi: oportet vos naſci denuo. Concludit ex declaratione tam generantis quàm geniti debere ceſſare admirationem Nicodemi, de hoc quòd dixerat *oportet naſci denuo*.

Verſ. 8. Spiritus vbi vult ſpirat. Dixerat hominẽ oportere naſci denuo: & declarauerat huius natiuitatis effectiuũ principiũ eſſe ſpiritum, & ſimiliter terminum eſſe ſpiritum. Et quoniam conſtat hominem non eſſe ſpiritum, nec poſſe fieri ſpiritum, ideo manifeſtat quo ſenſu dictum eſt quòd oportet hominem ex aqua & ſpiritu naſci ſpiritum. Manifeſtat autem hoc, declarando conditiones ſpiritus in quibus homo natus ex ſpiritu aſſimilatur ſpiritui: vt hinc intelligamus hominem naſci ſpiritum participando has ſpiritus conditiones.

Quomodo poteſt naſci ſpiritum?

Conditiones ſpiritus generantis.

Prima itaque conditio ſpiritus generantis eſt, quòd *vbi vult ſpirat*. Ex qua conditione ad literam ſignificatur quòd de Spiritu ſancto, qui habet proprium velle eſt ſermo. Niſi enim haberet actum voluntatis, falsò de eo diceretur *vbi vult*. Hic eſt ſiquidem ſpiritus de quo Apoſtolus inquit: *Et hæc operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout vult*. Nec ſolum ſignificatur quòd vult, ſed quod vult liberâ electione, dicendo *vbi vult*. Electio enim loci ſignificatur dicendo *vbi vult*. Sed locus ſuſceptiuus ſpirationis non corpus eſt, ſed animus. Et intellige per *ſpirare* propriam ſpiritus operationem. Ita quòd ſenſus eſt; ſpiritus operationem propriã exercet in quo vult. Si dictio interpretata *vbi* poteſt interpretari *quo* (quod nonnulli affirmant) magis congrueret legere, *ſpiritus quò vult ſpirat*: propter aduerſatiuam ſubiunctam, *ſed neſcis vnde veniat aut quò vadat*: hæc enim aduerſatiua ſupponere videtur vt dictum ſit ſpiritum aliquò tendere: quod ſignificatur dicendo, *ſpiritus quò vult ſpirat*. Et eſt ſenſus quod per operationem ſuam propriam tendit quò vult: electione liberâ.

Prima.

1. Corinth. 12. 11.

Spirare, eſt propria ſpiritus operatio.

Et vocem eius audis. Secunda conditio generantis ſpiritus eſt, quòd *vocem eius audis*. In qua ſignificatur ſpiritum generantem habere vocem ſenſibilem dicendo: *& vocem eius*: & quòd vox eius auditur etiam ab iis qui imperfectè credunt: qualis erat Nicodemus: & propterea in ſecunda perſona dicit *audis*.

Secunda.

Eſt autem vox ſpiritus generantis tum illa de qua ſcriptum eſt: *non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis*. Tum illa quę ſcripta eſt in libris prophetarũ: iuxta illud ſymboli, *qui locutus eſt per prophetas*. Et vtramq;

Vox ſpiritus generantis quænam?

ſpecialiter audiebat Nicodemus: quoniam doctor erat, ſæpe voces prophetarum audiens: & audiendo verba Chriſti, actualiter audiebat vocem ſpiritus.

Tertia.

Sed neſcis vnde veniat aut. pro, *&*, quò vadat. Tertia conditio eſt inſcitia vtriuſque termini: ſcilicet *a quo*, vnde veniat, & *ad quem*, quò vadat. Et eſt ſermo de *venire* & *ire* per operationem. Eſt enim ſenſus, quòd neſcimus *vnde veniat*, hoc eſt, ex qua ratione procedat in tale opus & ſimiliter neſcimus *quò vadat*: hoc eſt proprium finem, quem intendit per talem ſpirationem. Nam & rationes propriæ diuinorum operũ apud Deum, ignotę ſunt nobis: & proprij fines quò intendit Deus, ignoti quoque ſunt nobis, præter hoc quod tam vltimus finis quàm prima origo procul eſt à ſcientia noſtra.

Rationes propriæ diuinorum operum ignota ſunt nobis, ſicut & fines proprij.

Sic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu. Non dicit: ſic eſt natiuitas ſpiritus: ſed *ſic eſt*, nõ aliquis, ſed *omnis qui natus eſt ex ſpiritu*, vt intelligamus manifeſtè ſignificari ſic eſſe genitum ex ſpiritu, quemadmodum eſt ſpiritus: perpendamus genitum aſſimilari generanti in iſtis tribus deſcriptis conditionibus ſpiritus: hoc enim clarè ſignificat aduerbium *ſic*.

Et intendit per hæc inſtruere Nicodemum, quòd homo natus ex ſpiritu, eſt ſpiritus quantùm ad has conditiones, quod ſub aliis verbis dicimus quòd eſt ſpiritualis habens has ſpiritus conditiones.

Homo natus ex Spiritu, ſpiritus eſt ſecundùm has tres conditiones.

Participat in primis quòd *vbi vult ſpirat*, ne erraremus intelligendo natos ex ſpiritu, veluti furioſos impetu agi (vt multi intelligunt) tanquam non ſint domini ſui impetus. Ne inquam has inſanias attribueremus natis ex ſpiritu, explicauit magiſtrorum optimus, quòd omnis qui natus eſt ex ſpiritu, ſic eſt vt ſpiritus, qui vbi (ſeu quò) vult ſpirat: ad ſignificandum quòd natiuitas ex ſpiritu, fert non tollit libertatem liberæ electionis proprij operis ſpiritualis: ſed nati ex ſpiritu, tendunt ſpirituali opere quò liberè volunt, operantur in quo volunt exercitio. Propter quod & Apoſtolus dixit, quòd ſpiritus prophetarum ſubiecti ſunt eis. Hanc conditionem diligentiſſimè nota: contra illos qui ſpirituales eſſe creduntur, excuſantes ſe ab aliquo indecenti quòd non poſſint aliter facere: tales enim ſpiritus neſcit Euangèlica atque Apoſtolica doctrina.

Hæc ſpiritualis natiuitas libertatem non tollit.

Participat ſecundò quod vocem ex ſpiritu profert ſenſibilem: *ex abundantia* enim *cordis os loquitur*. Eius ſiquidem qui ex ſpiritu natus eſt, vox quidem præcipuè, ſenſibiles tamen omnes operationes ex ſpiritu procedunt: quoniam ſpiritus præeſt animo, & dirigit operationes omnes: ita audiamus vocem talium tanquam vocem ſpiritus: hoc eſt, cognoſcere poſſimus ex ſignis viſis & auditis internum ſpiritum.

Participat & tertiò quod ignoratur ab aliis *vnde veniat & quò vadat*. Quamuis enim vocem & opera audiant & videant, neſciunt tamen euidenti cognitione diuinum principium vnde venit, & ſimiliter diuinum terminum quò vadit. Et cùm legis, *ſic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu*, intellige *ſic* actu vel habitu: ne infantes baptizatos neges natos ex ſpiritu, propterea quòd non habent actu velle vt tendant quò volunt. Rurſus intellige *ſic*, quantùm eſt ex natura ſpiritus ex qua homo naſcitur. Quod ideo etiam intelligendum eſt: quia multi naſcuntur in baptiſmo ex ſpiritu imperfectè propter ipſorum indiſpoſitionem, vel corporalem; vt infantes: vel ſpiritualem; vt adulti qui minus deuotè baptizantur. Par autem fuit vt diuina ſapientia explicaret effectum proprium baptiſmo in recipientibus ipſum perfectè ſcilicet ſecundum actum volendi, &c. vt relatiue ad perfectè recipientes, intelligeremus & metiremur imperfectè recipientes baptiſma. Talis ſiquidem eſt cuiuſque doctrinæ modus, vt actus doceat relatiuè ad recipientia perfectè diſpoſita: vt facilè patet diſcurrendo per ſingulas.

Sic intellige actu vel habitu.

Verſ. 9. Reſpondit Nicodemus: & dixit ei: quomodo poſſunt hæc fieri? Auditâ natiuitate hominis ex ſpiritu, & auditis conditionibus quas habet homo natus ex ſpiritu, mouetur Nicodemus (qui venerat vt diſceret) ad inquirendum modum quo poſſunt hæc fieri. Et demonſtrat pronomen *hæc*, tum natiuitatem hominis ex ſpiritu, tum efficaciam huius natiuitatis, tum neceſſitatem huius natiuitatis: hæc enim tria Ieſus dixerat. Nam non ſolùm dixerat homines naſci ex ſpiritu, ſed dixerat neceſſitatem, *niſi quis natus fuerit*; *oportet vos naſci*: & efficaciam videndi & introeundi in regnum Dei. Modum itaque diſcere quærit quo hæc fieri poſſunt.

Modum quærit quo hæc fieri poſſint Nicodemus.

Verſ. 10. Reſpondit Ieſus: & dixit ei: Tu es magiſter in Iſrael. pro, *Iſraelis*, Hinc apparet Nicodemum non ſolùm inter primarios fuiſſe Iudæorum, ſed etiam fuiſſe legis diuinæ doctorem: propterea enim dicitur magiſter Iſraelis. Et hæc ignoras? Admiratiuè legenda ſunt: ſonántque nonnihil reprehenſionis, quòd doctor populi fidelis ignoret hæc. Et verè non debebat vſquequaque ignorare hæc: quoniam noſſe poterat multos prophetas natos ex ſpiritu, ſpirituales, expectantes regnum Dei, &c.

Verſ. 11. Amen amen dico tibi. Reſponſurus Dominus Nicodemo ad quæſita, præponit tria opportuna ad propoſitum. Primum eſt commune dicendis & dictis: & eſt clara euidentia apud ipſum Ieſum omnium dictorum & dicendorum, vt per hoc intelligat Nicodemus quòd Ieſus non loquitur ex auditu aut exiſtimatione, aut etiam ex certa fide, ſed ex certa ſcientia & euidentia: hoc enim ſignificatur dicendo: Quia quod ſcimus. Non dicit credimus ſed *ſcimus*, certâ notitiâ cognoſcimus. Loquimur. quibuſcunque loquimur. Et quod vidimus. Non dicit, quod audiuimus. Teſtamur. quibuſcunque teſtamur. Vtitur autem numero plurali primæ perſonæ, propter duplicem notitiam, vtramque claram & euidentem: creatam ſcilicet & increatam. Anima ſiquidem Chriſti ab initio creationis ſuæ ſciuit & vidit omnia: præter hoc quod Chriſtus erat verus Deus, ſciens & videns omnia. Ita quod dicendo quòd *ſcimus*, Deum & hominem refert: nam Deus & homo ſciuerunt, viderunt, locuti ſunt, teſtati ſunt. Non quod in Chriſto duæ ſint perſonæ Deus & homo: ſed pluralis numerus ad pluralitatem refertur naturarum. Quamuis hoc poſſit etiam propter Spiritus ſancti perſonam quæ ſimul cum Filio loquebatur & teſtificabatur (de qua erat ſermo) dictum intelligi.

Cur in plurali loquitur hic Chriſtus.

Anima Chriſti ab initio creationis ſuæ ſciuit & vidit omnia.

Et teſtimoniũ noſtrum non accipitis. Secundum quod præmittit eſt quòd modus dicendi *quomodo poſſunt hæc fieri*, eſt non modus cognoſcendi euidenter, ſed credendo. Ad hoc enim ſpectat quod dicitur, *& teſtimonium noſtrum non accipitis*: teſtimonium namque ad fidẽ, non ſcientiam faciendã ordinatur. Et intendit per hoc inſinuare Nicodemo, quod ſi vult noſſe quomodo poſſũt hæc fieri

Teſtimonium ad fidem ordinatur, non ad ſcientiam.

fieri, præparet ſe ad credendum ipſi Chriſto: & non perſeueret in hac duritia non accipiendi teſtimonium noſtrum. Vbi nota quod dicendo *non accipitis* in plurali numero, inſinuatur Nicodemum non ſolum inſtrui, ſed alios cum eo eſſe ſimiles ei in credulitate imperfecta. Quod etiam ſuperiùs inſinuatum eſt in primis Nicodemi verbis: licẽdo pluraliter *ſcimus quia a Deo veniſti*. Quia tamen Nicodemus caput eorum erat, & ipſe ſolus loquebatur, ad eum ſermo dirigitur.

Si quis tamen hæc verba aliter exponeret (vt ſcilicet Ieſus, ſe & Prophetas monſtrauerit, dicendo *quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur*: & modò dicendo *non accipitis*, demonſtrauerit Iudæos minùs credulos ſibi & Prophetis) non erraret. Verificatur enim proportionaliter de Chriſto & omnibus Prophetis, *quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur*: & de Iudæis *quod teſtimonium noſtrum non accipitis*. Vos enim, inquit Stephanus, ſemper reſtitiſtis Spiritui

Act. 7. ſancto. Et eſt hic ſenſus planior: & magis confutans ignorantiam Nicodemi.

Verſ. 12. Si terrena dixi vobis & non creditis, quomodo ſi dixero vobis cœleſtia credetis? Tertium opportunum eſt quòd valde ardua ſunt, quòd ſuprema ſunt ea ex quibus dicendum eſt, quomodo poſſunt hæc fieri. Et declarat excellentiam quæſitorum reſpectu dictorũ, excellentiã cœleſtium reſpectu terreſtrium. Non enim intendit terrena cœleſtibus comparare: ſed metaphorico ſermone per *terrena* ſignificat inferiora quæ dixit, & per *cœleſtia* intelligit ſuprema dicenda: optimo vtens argumento, quòd ſi ea quę dixi, inferiora velut terrena, non creditis, quomodo ſi dixero vobis ſuprema elongata ab inferioribus ſicut cœleſtia à terrenis, credetis? Et dixit hoc ad accendendum Nicodemum & alios ad credendum.

Comparat dicta terrenis, dicenda verò cœleſtibus. Cur?

Verſ. 13. Et nemo. Intendit Ieſus reſpondere ad principale quæſitum Nicodemi: quomodo poteſt homo naſci ex ſpiritu: & dicere quòd modus eſt credendo in ipſum Ieſum perfectè. Et propterea inchoat à credendis, & primò ab vtraque ſua natura: diuinã ſcilicet & humanã, non qualitercunque ſed beatã. Inchoat autem à coniunctione *&* propter emphaſim: ad excitandum mentem ad celſitudinem myſteriorum: vnde & repetit eandem coniunctionem, ſubiungendo aliud credendum de myſterio mortis ſuæ (quem ſubiunget, *& ſicut Moyſes*) ad repetendam emphaſim.

Aſcendit in cœlum. Quia præteriti temporis eſt *aſcendit*, cogimur non intelligere textum hunc de Aſcenſione Chriſti quã poſt reſurrectionem aſcendit in cœlum; quoniam illa non erat præterita. Et quia aſcẽdere in cœlum, non diuinæ ſed humanæ eſt naturæ, nullaq; apparet tũc præterita Aſcenſio Chriſti ad cœlũ niſi aſcenſus animæ ad viſionem & fruitionem beatam (à principio ſiquidem conceptionis ſuæ in vtero matris Chriſtus ſecundum animam aſcendit in cœlum: hoc eſt, ad beatam Dei viſionem & fruitionem: fuit enim Chriſtus verus cõprehenſor ſecundum partem ſuperiorem, & verus viator ſecundum partem inferiorem) ideo de hac aſcenſione intelligendus eſt textus iſte ad literam.

Aſcendere in cœlum hic, quid?

Chriſtus fuit verus comprehenſor, & verus viator.

Et veriſſimè dixit *nemo aſcendit in cœlum*: quia ſolus ipſe inter homines aſſecutus fuerat beatitudinem cœleſtis patriæ. Quamuis etiam ponderando verbum *aſcendit*, etiam Angeli excludantur quantũcunque beati: quia nullus Angelus ex vi ſuæ hypoſtaſis aſſecutus eſt beatitudinem: Chriſtus autem ex vi ſuæ propriæ perſonæ peruenit ſecundum animam ad cœleſtis patriæ beatitudinẽ. Et hic modus ſignificatur verbo *aſcendit*. Sicut enim Chriſtus ſolus aſcendit in cœlum ſecundum corpus (reliqui enim ſancti velut rapiuntur in cœlum) ita ſolus ſecundum animam aſcendit in cœleſtem felicitatem.

Niſi qui deſcẽdit de cœlo filius hominis. Duo dicuntur, ſcilicet quod idẽ deſcendit de cœlo, & quod deſcẽdit filius hominis: nec vnu ſine alio intelligi poteſt. Intellexiſſet fortè Nicodemus localem deſcenſum, niſi declaraſſet terminum deſcenſus non eſſe locum ſed eſſe filium hominis: nihil enim eſt aliud Dei filium deſcendiſſe de cœlo, quàm effectum eſſe filium hominis.

Et apriſsime deſcribit myſteriũ Incarnationis, dicendo *deſcendit de cœlo filius hominis*: nam effectũ eſſe filiũ hominis, non ſolũ claudit in ſe quòd Deus effectus eſt homo (quod potuiſſet fieri in cœlo) ſed quòd effectus eſt filius hominis, quod eſt effectum eſſe hominẽ natum ex homine: hoc eſt ex matre. Quod quia in terra, vbi erat mater, factum eſt, meritò vtitur verbo *deſcendit*: vt etiã inferior locus verificetur. Cœlum autẽ pro cœleſti habitatione ſumitur. Deus enim ab omnibus exiſtimatur habitator cœli. Et verè ſic eſt: non per excluſionem habitandi vbique, ſed per extenſionem quod etiam habitat in cœlo & ibi manifeſtiùs propter clariores ibidem effectus.

Myſterium Incarnationis apriſſimè deſcribitur.

Hunc veriſsimum ſenſum ſi Valentinus hæreticus voluiſſet intelligere, non finxiſſet deſcendiſſe de cœlo filium hominis eo quòd attulit cœleſte corpus, quod ridiculum eſt.

Qui eſt in cœlo. Ne intelligeret Nicodemus deſcenſum hunc fuiſſe deſerendo terminum, *a quo* (quemadmodum eſt deſcenſus localis) ſubiunxit ſe ſic deſcendiſſe filium hominis vt tamen remanſerit in cœlo: vt hinc intelligeret Nicodemus ipſum Ieſum eſſe verum Deum & verum filium hominis: qui ita de cœlo deſcendit filius hominis, vt tamen ſit in cœlo: hoc enim impoſsibile eſt alteri quàm Deo.

Collige quatuor credẽda in his verbis propoſita. Primũ eſt quòd filius hominis eſt verus Deus. Secundum quod eſt verus filius hominis. Tertium quod aſcendit in cœlum ſecundum animam; & quartum quod ſolus ipſe aſcendit ſecundùm animam in cœlum, qui ſolus deſcendit filius hominis & eſt in cœlo.

Quatuor credenda in his verbis propoſita.

Verſ. 14. Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentem in deſerto. Adiungit (vt dictũ eſt) repetens emphaſim, ſecundum credendũ: quod eſt myſteriũ Paſsionis eius. Quod ex figura ænei ſerpentis declarat, Num. 21. ſcribitur res geſta: quòd cùm à ſerpentibus igniris morderentur in deſerto filij Iſrael, Moyſes præcepto Dei fecit ſerpentem æneum, & poſuit eum in ligno excelſo pro ſigno: ita quod quicunque percuſſus a ſerpentibus aſpiciebat ſerpentem æneum, non ſolùm viuebat ſed ſanabatur. Declarat Ieſus ſe eſſe exaltandum ſimili modo. Et ad literam intendit ſe eſſe crucifigendum ad ſimile beneficium.

Paſſionem ſuam ex figura ænei ſerpentis declarat Chriſtus.

Ita exaltari. Quòd exaltatio ſignificet crucifixionem, inferius cap. 12. clarè patet. Vbi Chriſto dicente: *& ego ſi exaltatus fuero a terra omnia traham ad me ipſum*: explicat Euangeliſta: *hoc autem dicebat ſignificans quâ morte eſſet moriturus*. Et ad ſenſum quidem exaltabantur crucifixi: pro quanto eleuati a terra, in cruce pendebant.

Exaltari hic eſt crucifigi.

debant. Verùm Ieſus myſterium intendit ſignificare exaltationis quoad meritum: quoniam ex morte crucis meruit exaltari: *propter quod*, inquit Apoſtolus, *Deus exaltauit illum & dedit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen.*

Philipp. 2.

Aſſimilat autem Ieſus ſeipſum in cruce ſerpenti æneo in ligno pendenti: eò quod caro eius non caro peccati, ſed ſimilis carni peccati erat: ſicut ſerpens æneus non venenoſus, ſed ſimilis venenoſo animali erat. Atque *ita*, in ligno, *ita* in ſignum, *ita* ſalutiferè. Et *in ligno* quidem patet, quia in cruce lignea; *in ſignum* verò dicitur: quia crucifixum corpus eſt ſignum latentis filij Dei & excellentiſſimæ charitatis quâ redemptio mundi per crucifixum facta eſt. Quod autem *ſalutiferè*, explicatur in textu: ſubiuncta vita æterna habenda per crucifixi fidem.

Oportet. neceſſitate tum diuinæ ordinationis, tum humanæ ſalutis ſubiunctæ. Filium hominis. Eundem quem dixit deſcendiſſe de cœlo filium hominis, modò dicit oportere crucifigi: & quem dixerat aſcendiſſe in cœlum, modò dicit oportere pati, vt intelligeremus quod ſecundum animam quidem aſcenderat in cœlum, ſecundum corpus autem erat adhuc paſſibilis.

Verſ. 15. Vt omnis qui credit in ipſo. pro, *in ipſum*. Proſequitur figuram ſerpentis ænei quãtum ad fructum. Ibi enim ſtatutum erat vt omnis qui aſpiceret in illum; hîc autem vt omnis qui credit in ipſum: ibi oculis corporis erat aſpectus; hic oculis mentis eſt non viſio ſed fides, non videre ſed credere. Significantérque dicitur *in ipſum*: ad differentiam credentium ipſum ſed non in ipſum. Qui enim credunt ſed factis negant, credunt quidem ipſum ſed non in ipſum: qui autem fide quæ per dilectionem operatur credunt, ita credunt quod credendo tendunt in ipſum.

Aliud credere Chriſtum aliud credere in Chriſtum.

Non pereat. Morſi enim à ſerpentibus ignitis, peribant niſi aſpectu ſerpentis ænei ſanarentur, & nos omnes morſi ab ignitis ſerpentibus (dęmonibus ſcilicet) perimus niſi credamus in filium hominis exaltatum in cruce. Sed habeat vitam æternam. Duo hîc ſignificantur. Alterum, quòd non ſolùm beneficium liberationis à malo (ſcilicet ne pereamus) ſed etiam conſecutionis boni ex fide in Ieſum crucifixum, conſequimur. Alterum quod non de carnali hoc interitu neque de carnali hac vita eſt ſermo, ſed de vita æterna.

Verſ. 16. Sic enim Deus dilexit mundum. Propoſitis credendis cum fructu fidei credẽtium procedit ex propoſitis Ieſus ad reſpõdendum quæſitis à Nicodemo, *quomodo poſſunt hæc fieri.* Procedit autem reddendo rationem propoſitorum credendorum ex diuinæ charitatis authoritate. Et quoniam primum à Deo dilectum apud legiſlatores & ſapientes eſt mundus (ſingula enim fecit Deus bona, mundum autem fecit valde bonum: vt dicitur Geneſ. 1) ideo Nicodemum legiſlatorem inſtruens Deus, à modo quo Deus dilexit mundum, rationem reddit dictorum. Et intendit quod magnitudo dilectionis diuinæ erga mundum, fuit ratio vt filium ſuum vnigenitum daret mundo ad hoc vt omnes credentes in eum non perirent ſed haberent vitam æternam.

Singula fecit Deus bona: mundum verò valde bonum.

Hanc ſententiam intendit, quæ quoniam profunda valde eſt, eleua lector mentem. Rationem, in primis vtriuſque propoſiti credendi, ſe reddere ſignificat per coniunctionem *enim*. Aduerbium autem *ſic*, ineffabilem magnitudinem amoris, ineffabilem modum amandi, ex parte rei amatæ ſignificat: nam ex parte Dei amantis omnis amor, omnis modus eſt immenſus. *Deus* explicatur, vt intelligat Nicodemus quod non ab vnitate Dei quem Iudæi colunt receditur: ſed ille met Deus citatur qui creauit mundum.

Magnitudo amoris diuini erga mundum ineffabilis.

Dilexit. Ratio omnis collati boni, dilectio ſignificatur: vt voluntariam collationem diuinam intelligamus, non naturali neceſſitate factam: & conſequenter ineffabilis modus diligendi, ratio ſignificatur eorum quæ ſubiunguntur. Mundũ: *mundum* dicit, non hominem: non quia non dilexit hominem, ſed quia homo pars eſt mundi, & bonum partis pars eſt boni totius: párque fuit vt Creatori mundi aſſignaretur potius dilectio totius quam dilectio partis. Et dixit hoc ad ſignificandum quod non velut ex conſequenti, non velut ex quadam redundantia ceſſit in bonũ vniuerſi myſterium Incarnationis: ſed ex directa & primaria intentione ipſius Dei, myſterium Incarnationis factum eſt propter bonum vniuerſi.

Cur dicat mundum, non hominẽ.

Et ſi altiùs fueris contemplatus intelliges hinc quod ſicut Deus creando, ſingula creat vt partes vniuerſi (quod eſt creare ipſa propter bonum vniuerſi, quod eſt creare ipſa vt congruunt vniuerſo) ita reſtaurando ſingula facit ad bonum vniuerſi, ſingula facit conſona vniuerſo: vt intelligamus quòd ordo gratiæ non deſtruit, non maculat, non deturpat vniuerſum ſed perficit ipſum: imò plus vt intelligamus vniuerſum indiguiſſe myſterio Incarnationis: ne in multis ſuis partibus detrimentũ pateretur, quæ per myſteriũ Incarnationis reſtauratæ ſunt. Vt filium ſuum vnigenitum daret. pro, *dederit*. Manifeſtè coniunctio *vt*, explicat dilectionem mundi rationem fuiſſe vt Deus dederit filium ſuum vnigenitum: dederit autem proculdubio mundo.

Ordo gratiæ non deſtruit ſed perficit vniuerſum.

Dilectio mundi fuit ratio cur Deus filium ſuum dederit.

Et meritò dicit *dederit*: quoniam tam Deus dans quàm Deus datus vnigenitus filius eius non concludebatur in vniuerſo: nam etiam ſecundum Philoſophos Deus eſt ſupra totum vniuerſum, & nulla pars eſt vniuerſi. Sed hoc ipſum quod eſt dediſſe filium ſuum vnigenitum, eſt feciſſe filium ſuum vnigenitum patrem vniuerſi: factus eſt enim homo: quem conſtat vniuerſi patrem eſſe.

Deus non eſt pars vniuerſi eſt ſupra vniuerſum.

Et non ſat fuit vt diceret *filium ſuum*, ſed appoſuit *vnigenitum* vt myſterium Trinitatis aperiret legis doctori. Nam filius Dei, nomen poteſt eſſe commune multis: ſed filius Dei vnigenitus cogit intelligere filium Dei naturalem, & non aliquâ adoptione. Propter quod etiam non dicit *filium ſuum primogenitum*: quoniam appellatio hæc iam indulta erat populo Iſrael Exod. 4. *filius meus primogenitus. Iſrael.* Vnde in his verbis inſinuauit duas Trinitatis perſonas: filium ſcilicet & Patrem: nam filius ſine patre intelligi nequit. Tertiam autem Trinitatis perſonam, priùs innuerat dicendo, *Spiritus vbi vult ſpirat.*

Exod. 4.

Tres hic Trinitatis perſonæ.

Vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam. Dilectio mundi non ſolùm explcatur ratio vt filium ſuum vnigenitum dederit, ſed etiam vt dederit ad hoc vt omnis qui credit in eum non pereat ſed habeat vitam eternam: quoniam (vt dictum eſt) dilectio totius, ratio eſt dilectionis partium: quoniam ſalus credentium diligitur à Deo vt pars boni vniuerſi.

Nec propterea minus diligitur (ſicut non minus diligitur manus quæ diligitur & curatur vt pars hominis, propter ipſum hominem) ſed vt

intelligamus

intelligamus quòd etiam vita æternæ beatitudinis diligitur à Deo vt pars vniuerſi: & ſ euertremus non fieri monſtrum aliquod, non fieri mundum alium, ſed perfici vniuerſum per Incarnationis myſterium, per ordinem gratiæ & gloriæ ſupernæ felicitatis.

Significantius autem repetit *vt omnis qui credit in eum*, & reliqua prius dicta: ad reddendam rationem quare ſaluiferum eſt credere in filium hominis exaltatum in cruce. De filio enim hominis loquens dixerat, *vt omnis qui credit in ipſum non pereat ſed habeat vitam æternam*. Reddit ſiquidem modò rationem, ex hoc quòd idem ipſe eſt vnigenitus filius Dei. Ac ſi apertiùs dixiſſet: ideo eſt ſaluiferum credere in filium hominis, quia credendo in ipſum creditur in filium vnigenitum Dei, datum vniuerſo à Deo ad hoc *vt omnis qui credit in ipſum non pereat ſed habeat vitam æternam*.

Verſ.17. Non enim miſit Deus filium ſuum in mundum. Expectabant Iudæi filium Dei regem magnum, iuxta tot prophetarum vaticinia. Et quoniam hoc verum quidem erat, ſed differendum vſque ad ſecundum filij Dei aduentum, ne erraret Nicodemus, ne iterum in admirationem conſurgat præoccupat Ieſus & inſtruit eum de myſterio huius primi ſui aduentus.

Nicodemum inſtruit Chriſtus de myſterio primi ſui aduentus.

Et fuit hoc neceſſarium: quia dixerat ſe exaltandum in cruce. Facilè enim potuiſſet errare Nicodemus, aut ſaltem percũctari quomodo tu es ille promiſſus filius Dei ad ſalutem mundi, & tamen moriturus es in cruce, cùm ille promiſſus ſit rex mundi? Hanc inquam tacitam obiectionem excludendo, declarat aduentum hunc ſuum non eſſe ad iudicandum ſed ad ſaluandum: vt hinc intelligat Nicodemus quòd venit ad ſaluandum per propriam mortem mundum per viam fidei.

Coniunctio *enim*, refertur ad duo: tum ad id quod ſuperiùs dixerat, *ita exaltari oportet filium hominis*: tum ad id quod immediatè dixerat, *vt omnis qui credit in eum*. Quia enim credimus ea quæ non apparent, ex hoc ipſo quòd ſalus ordinata eſt penes credere, ſignificatum eſt quòd non in ſua manifeſta gloria miſſus eſt vnigenitus filius: vtriuſque ſiquidem ratio redditur: & quare non glorioſus venerit, & quare crucifigendus.

• Significanter dicit *miſit*: vt intelligamus quòd de præterita miſſione loquitur, hoc eſt, de primo aduentu: ad differentiam ſecundi aduentus quo mittet iterum Deus filium ſuum. Vbi etiam nota quod ſuperiùs appellauit *dare*, modò appellari *mittere*: vtroque tamen verbo myſterium Incarnationis ſignificatur.

Vt iudicet. Iudicare eſt ius dicere: quod proprium eſt iudicis officium. Et propterea ex negatione exercendi officij iudicis, declarat ſe non miſſum in glorioſa forma quæ exigitur à iudice mundi. Mundum. Par eſt vt vnigenitus filius iudex ſit non horum aut illorum tantùm, ſed mundi: prout verè in ſecundo aduentu veniet vt iudicet mundum, vt ius dicat mundo in omnibus partibus ſuis, quibus dicendum erit ius: vt reddat quibuſque ſecundùm ſua merita, vt reddat ſingulis quæ illis debentur, ſiue bona ſiue mala: manifeſtum ſiquidem eſt quòd ad hoc non venit in primo aduentu. Væ enim mundo ſi in primo aduentu veniſſet ad iudicandum mundum, ſi reddidiſſet vnicuique ſecundum merita quę inuenit.

Iudicare eſt ius dicere.

Sed vt ſaluetur mundus per ipſum, credendo in ipſum. Et proſequitur ſermonem ſemper de mundo, perſeuerando in prima intentione boni totius vniuerſi. Et eſt ſenſus: vt mundus in ſuis partibus quæ aliter perirent, ſaluetur per ipſum. Hic eſt fructus intentus per primum aduentum. Et eſt ſermo de ſalute ab æterna morte ad æternæ vitæ felicitatem.

Verſ.18. Qui credit in eum non iudicatur. Declarat quòd officium ſuum ad ſaluandũ mundum per fidem, non eſt officium iudicis, non eſt iudicare. Et oportuit hoc declarare: ne errares exiſtimando quòd licet Ieſus non venerit iudex ad exercendum publicum iudicium, venit tamen ad exercendum occultum iudicium. Et hinc ſequeretur magnus error quòd donum fidei eſſet actus iudicis, quòd credentes à non credentibus diſtinguerentur meritis: ita quod ex meritis crederent credentes, & nõ credentes ex illata pœna nõ crederent. Ad hunc errorem excludendum declarat Ieſus ex natura ipſorũ actuũ credendi & non credendi, nullum interuenire iudicium ipſius in quẽ creditur vel nõ creditur. Et incipit à credere dicẽdo *qui credit in eum non iudicatur*. Non dicit *non iudicabitur* ſed *non iudicatur*. quia intendit declarare quòd credere in eum, non eſt ius dici illi qui credit, ſed eſt gratuitam ſalutem conſequi. Qui enim credit in eum, non iudicatur de commiſſis antea peccatis: quoniam credendo conſequitur remiſſionem eorum & gratiam, non ex iure ſeu ex debito, ſed gratuitè quia credit. Hoc eſt enim dicere *non iudicatur*.

Qui credit in Chriſtum, nõ iudicatur. Quo ſenſu.

Qui autem non credit. Declarat idem ex actu non credendi, vtitur enim loco diuiſiuo. Et ideo vbi primò declarauit quòd in actu credendi ipſe Ieſus non iudicat, declarat idem modò in altero oppoſito: ſcilicet in actu non credendi. Iam iudicatus eſt, ac per hoc non credens non iudicatur à me, qui enim iudicatus eſt, non iudicatur.

Et ne hæſites quærendo à quo iudicatus eſt, ſubiungit. Quia non credidit in nomine, pro, *in nomen*, vnigeniti filij Dei. Ecce iudex ipſemet qui non credidit: eo enim ipſo quòd non credidit, iudicatus eſt, ius ſibi dixit excluſionis à ſalute & vita credentium. Sicut enim refutans ciuitatem vrbis, ius ſibi dicit excluſionis à gratiis ciuium vrbis, ita qui non credit in nomen vnigeniti filij Dei, ius ſibi dicit, excluſionis à ſalute & vitâ credentium.

Qui non credit in Chriſtum iam iudicatus eſt.

Verſ.19. Hoc eſt autem iudicium. Dignatur Dominus per ſeipſum declarare (adiunctâ ſimilitudine ſenſibili) quòd ipſe non iudicat, ſed non credentes ſibiipſis inferunt pœnam. Et pronomẽ *hoc*, demonſtrat ſubiunctam electionem non credentium. Quæ *iudicium* appellatur quo non credentes ius ſibiipſis dicunt, quia eſt ipſum iudicium in executione: eligendo enim non credere, eligendo tenebras excludunt ſe à luce & vitâ credentium. Cùm dixiſſet itaque quòd *qui non credit iam iudicatus eſt*, declarat modò iudicium hoc eſſe iudicium in executione electionis. Et demonſtrat illud, dicendo *hoc eſt autem iudicium*.

Quia, pro, *quòd* lux. Sermo iſte ſemipropriuſ & ſemimetaphoricus eſt. Transfert enim nomina ſenſibilium lucis & tenebrarum in ſpiritualem & intelligibilem lucem: & iuxta differentiam hominum in ſuis actionibus præferentium lucem tenebris vel tenebras luci, declarat non credentes, electionis iudicio inferre ſibiipſis malũ quod credẽtes euaſerunt. Lux, nõ corporalis ſed ſpiritualis, nõ ſenſibilis ſed intelligibilis. Seipsũ quẽ priùs nominauerat filiũ Dei vnigenitũ, modò nominat lucẽ.

Sermo ſemiproprius, & ſemimetaphoricus.

Veniſſe, ipſū eſt Incarnationis myſterium.

Venit. Ipſum Incarnationis myſterium *veniſſe* eſt. Per quod ſignificat ſe ſic datum ac miſſum à Patre vt etiam ipſe eâdem voluntate venerit. In mundum. Quemadmodum in intentione dilectio mundi prælata eſt,(dicendo *ſic Deus dilexit mundum*) ita in executione mundus præfertur, dicendo *lux venit in mundum*: vt quæ priùs ſupra mundum exiſtens lucebat in mundo quemadmodum exemplar in exemplato, luceret mundo tanquam vna mundi pars. Lux enim diuina incarnata luxit vniuerſo mundo, iam pars mundi effecta, luxit autem Euangelica doctrina, innumeris miraculis, &c.

Et dilexerunt. Libera electio ſignificatur. Et directè deſcribitur contrarium diuinæ rationi, nam ratio aduenientis lucis deſcripta eſt diuina dilectio mundi: & modò ex oppoſito ratio non credendi, ratio refutandi lucem diuinam, deſcribitur dilectio humana. Homines. Tangitur ratio diligendi *homo*, compoſitus ex duabus naturis intellectuali & ſenſitiua: vt intelligamus homines ſequentes ſenſibilia bona, quod commune valde eſt, quod ratio eſt mali moralis inueniri communiter in genere humano. Magis tenebras, hoc eſt, bona ſenſibilia. Quæ *tenebræ* appellantur quia priuata ſunt lumine ſpiritus. Et inter bona ſenſibilia ſupputa etiam humanam gloriam, famam, & alia huiuſmodi, quoniam hæc à ſenſibilibus hominibus pendent, & in ſenſu hominum conſiſtunt. Quàm lucem, ſpiritualis intelligentiæ, quàm lucem fidei. Vbi vides iudicium in executione diligendi magis ſenſibilia bona quàm ſpiritualem lucem mentium, & ſic iſti præferendo tenebras luci, ſeipſos excluſerunt à lucis beneficiis. Erant enim mala eorum opera. Redditur ratio quare homines dilexerunt magis tenebras quàm lucem. Non dicit fuerunt ſed *erant*: ad ſignificandum perſeuerantiam eorum in malis operibus. Ex hoc enim quod homines perſeuerant in malis operibus, diligunt magis tenebras quàm lucem.

Tenebræ, ſignificant bona ſenſibilia.

Verſ. 20. Omnis enim qui malè, pro, *mala*, agit, odit lucem. Probat rationem inductam ex iſta vniuerſali, quòd omnis qui mala agit, odit lucem. Quæ eſt vera intelligendo formaliter: hoc eſt quatenus mala agit. Multi enim mala agendo, appetunt lucem volunt in manifeſto mala agere, ſed non quatenus mala agunt, ſed quatenus vindictã exercent, quatenus potentiam, gloriam aut excellentiam ſuam manifeſtare ſic intendunt: quatenus enim mala agunt, vellent latêre.

Omnis qui malè agit odit lucem formaliter.

Et non venit ad lucem. Duo dicit, & quod odit interno affectu lucem: & quòd non venit exteriori opere ad lucem, ad manifeſtum, ad publicum. Quod etiam intellige formaliter. Vt non arguantur opera eius, quare omnis qui mala agit, odit & non venit ad lucem, explicatur vt non reprehenſibilia appareant opera eius illa mala.

Non dicit vt non arguatur ipſe. Multi enim ſunt exempti ab hoc timore (qui ſcilicet non timent reprehendi) ſed nullus eſt cuius opera manifeſta ſi ſunt, mala non arguantur: nullus eſt qui non appetat & naturali & rationali appetitu opera ſua exempta eſſe à reprehenſione.

Opera ſua exēpta à reprehenſione omnes appetunt.

Verſ. 21. Qui autem facit veritatem, venit ad lucem. Non dicit: qui autem facit bona opera (quod tamen expectabas dicendum) ſed è regione perſeuerantium in malis operibus diſtinguit facientes veritatem. Nec dicit, qui loquitur aut meditatur, ſed *qui facit veritatem*: vt intelligamus quod de opere loquitur.

Et intendit per *facere veritatem*, facere opera conformia veritati: tum naturaliter inſitæ mentibus humanis: tum euangelizatæ. Et deſcribit per hoc venientes ad fidem, in hoc differre à non venientibus, quòd non venientes perſeuerant in malis operibus: & propterea non veniunt ad lucem fidei: venientes autem, faciunt veritatem: quia ex hoc ipſo quòd faciunt conformiter ad veritatem naturaliter inſertam, ad ſynderesim & ad veritatem euangelizatam, veniunt ad lucem fidei. Propter quod ſignificanter dicit *qui facit*, non *fecit*: nam quamuis multi multa mala opera fecerint, ex quo tamen non cogitatione aut verbo, ſed facto conformant ſe veritati, veniunt ad lucem fidei.

Facere veritatem eſt facere opera conformia veritati.

Vbi erudite lector, perſpicere potes in quo Euangelicus iſte textus diſcernit inter venientes & non venientes, quantùm ad rationem veniendi vel non veniendi ad lucem: iuxta illud quod inferiùs coram Pilato dicit: *Omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam.*

Vt manifeſtentur opera eius. Agentes mala, vitant lucem, vt non arguantur opera eorum: quo contra, facientes veritatem, veniunt ad lucem, veniunt ad manifeſtandum, ad publicum vt opera eorum manifeſtentur: hoc eſt, manifeſtabilia appareant, nulla reprehenſione digna. Et ad literam prodeunt in publicum, profitentes ſe publicè Chriſtianos, vt manifeſtentur opera eorum.

Non dicit vt manifeſtentur ipſi: quoniam non docet Ieſus Chriſtianos quærere propriam gloriam, ſed quærere manifeſtationem operum Chriſtianorum.

Chriſtiani gloriam propriam non quærant, ſed manifeſtationem operū Chriſtianorum.

Quia in Deo facta ſunt. Ratio quare ad manifeſtandum opera Chriſtiana venitur, per hæc verba ſignificatur: vt ſcilicet cognoſcatur quia opera Chriſtiana ſunt facta, non innitendo homini ſed innitendo Deo: ac per hoc vt manifeſtetur Deus in ipſis operibus, & non vt glorificetur homo. Et in hac concluſione percutit Nicodemum: qui volebat venire ad lucem, & tamen veniebat nocte, volebat manere occultus.

Collige erudite lector reſponſionem Ieſu ad quæſita Nicodemi, *quomodo poſſunt hæc fieri?* Tria enim quæſiuit ſcilicet modum naſcendi ex ſpiritu, efficaciam natiuitatis ex ſpiritu, & neceſſitatem eiuſdem. His tribus ſatisfactum eſt à Ieſu ex dictis: nam modus naſcendi declaratus eſt credere in filium Dei vnigenitum, eumdemque filium hominis exaltandum in cruce pro ſalute mundi. Efficacia declarata eſt ex diuina dilectione, ex meritóque mortis vnigeniti, ad hoc vt credentes in ipſum non pereant, ſed habeant vitam æternam. Neceſſitas demum monſtrata eſt, ex hoc quòd non credentes iam iudicati ſunt à ſeipſis & excluſi à luce. Hinc enim clarè apparet quòd oportet credendo in vnigenitum naſci ex ſpiritu.

Tribus à Nicodemo quæſitis ſatisfecit Chriſtus.

Verſ. 22. Poſt hæc venit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram. Ex Ieruſalem (quæ eſt in ſorte Benjamin, vt patet Ioſue 18.) venit in terram ſortis Iudæ. Quamuis enim appellatione Iudææ quandoque comprehendatur etiam Ieruſalem cum ſorte Benjamin (vt cùm dicitur *procurante Pontio Pilato Iudæam*: eo quòd Hieruſalem à Dauide erecta eſt in caput regni & in principatum tribus Iudæ de qua ipſe erat) proprie

Ieruſalem licet fuerit in ſorte Benjamin, à Dauide tamen erecta eſt in caput regni, & in principatum tribus Iuda.

priè tamen etiam poſt tempora Dauidis Hieruſalem diſtinguebatur à terra Iudææ:vnde 2.Paralip. 20. Iahaziel propheta dicit, ò *Iuda & Ieruſalem nolite timere*,&c.

Et illic demorabatur cum eis,& baptizabat. Niſi Euangeliſta in principio ſequentis capituli repetens hoc, exponeret quòd non per ſeipſum ſed per diſcipulos ſuos Ieſus baptizabat: intelligendum eſſet quòd propriis manibus baptizabat: ſed ex quo Euangeliſta negatiuam appoſuit, excluſi ſumus à tali intelligentia.

*Verſ.*23. Erat autem & Ioannes baptizans in Ænon iuxta Salim. Nomina propria ſunt locorum. Quia aquæ multæ erant illic: & veniebant & baptizabantur.

*Verſ.*24. Nondum enim miſſus fuerat Ioannes in carcerem. Narrans Euangeliſta ſimul baptizare in diuerſis locis Ieſum & Ioannem (quod nullus alius Euangeliſta narrauerat (excludit cauſam admirandi quare alij Euangeliſtæ hoc tacuerint,ex parte temporis: quia hoc fuit geſtum antequam Ioannes mitteretur in carcerem: viderat enim reliquos Euangeliſtas inchoaſſe prædicationem Chriſti poſt carcerem Ioannis.

Quintum Ioannis Baptiſtæ de Ieſu teſtimonium.

*Verſ.*25 Facta eſt autem quæſtio. Adiiciens Euangeliſta quintum teſtimonium Ioannis Baptiſtæ de Ieſu, narrat occaſionem teſtificandi fuiſſe controuerſiam inter diſcipulos Ioannis & Iudæos. Ex diſcipulis Ioannis. Origo quæſtionis à diſcipulis Ioannis ſignificatur. Cum Iudæis. Non dicit *cum Galilæis* quos ſuperiùs numerauerat diſcipulos Ieſu qui interfuerant nuptiis: ſed cum Iudæis, qui viderant miracula facta à Ieſu in Hieruſalem, & propterea credebant. De purificatione, hoc eſt, de baptiſmo ſeu ablutione. Diſcipuli ſiquidem Ioannis præferebant baptiſmum Ioannis baptiſmo Ieſu: Iudæi autem è conuerſo.

*Verſ.*26. Et venerunt ad Ioannem arbitrum quæſtionis. Et dixerunt ei: Rabbi qui erat tecum trans Iordanem. Hinc habetur quòd Ieſus poſt ieiunium in deſerto reuerſus eſt ad Ioannem Baptiſtam, & erat cum eo. Nam poſt baptiſmum immediatè iuit in deſertum: & inde rediit ad Ioannem: vt monſtraretur ab eo, vt populus cognoſceret Ieſum, & circa finem illius anni cœpit Ieſus congregare ſequaces, Andream, &c.

Quatuor hic dicuntur Ioanni ad excitandum eum in Chriſtum.

Et nota quatuor quæ dicunt Ioanni, tendere omnia ad excitandum Ioannem aduerſùs Ieſum. Et inchoant à priſtino ſtatu humiliori Ieſu reſpectu Ioannis. Talis enim humilior ſtatus ſignificatur dicendo *qui erat tecum*, non tu cum eo, ſed ipſe tecum, velut ſub vmbra tua. Cui tu teſtimonium perhibuiſti. Ecce ſecundum, commemoratio beneficij: vt velut ingratus Ieſus haberetur, qui fauore teſtimonij tui cognitus eſt. Ecce hic baptizat. Tertium eſt vſurpatio officij Ioannis à Ieſu, tam citò. Celeritas enim ſignificatur dicendo *ecce*: vſurpatio autem officij dicendo *baptizat*. Et omnes veniunt ad eum. Hoc eſt quartum quod indignè ferebant, quod cruciabat eos: concurſus ſcilicet non aliquorum ſed omnium pœnitentium ad Ieſum: nam tam venientes ad Ioannem quàm non venientes ad Ioannem (pœnitentes tamen) veniebant ad Ieſum: quia Ioannes mittebat omnes ad Ieſum, quia ad ad hoc venerat.

*Verſ.*27 Reſpondit Ioannes. Nota reſponſionem Ioannis ad ſingula. Et inchoat à repreſſione paſſionis ſeu affectus nimij diſcipulorum ſuorum erga ſe. Et dixit: Non poteſt homo accipere quicquam niſi fuerit ei datum de cœlo. Suauis magiſter Ioannes, ab vniuerſalibus à communibus quæ nota erant diſcipulis reprimit affectum eorum: & ex hoc ſcilicet quòd *non poteſt* licitè, *homo*, quicunque *accipere quicquam*, officij, tituli, dignitatis, gradus, &c. *niſi fuerit ei datum à Deo*, habitante in cœlis: vt per hoc intelligerent ſeruandam eſſe menſuram in appetitu officiorum & graduum & ſimul intelligerent ipſummet cognoſcere officium ſibi deſuper datum: & rationabiliter menſurare ſeipſum, continereque ſeipſum in inferiori gradu reſpectu Ieſu.

Ad ſingula reſpondet Ioannes.

Menſura in appetitu graduum & officiorum ſeruanda.

Et ſignificanter dicit *non poteſt*: ad exponendum diſcipulis quòd non ex reuerentiali quadam humilitate ſed ex debito (quo non poteſt licitè aliter facere) continet ſe ſub Ieſu.

Diſcipulorũ Ioannis indignatio, vnde.

*Verſ.*28. Ipſi vos mihi teſtimonium perhibetis quod dixerim, non ſum ego Chriſtus. Diſcipulorum indignatio ex hoc erat quòd Ioannes qui maior Ieſu fuerat authoritate & famâ, imò qui fuerat velut exaltator Ieſu, modò fiat minor authoritate, famâ & concurſu populi, & propterea Ioannes poſtquam communia propoſuit de vniuſcuiuſque hominis temperantia ad propriam menſuram ſecundum Deum, explicat quòd non de nouo ſed ſuapte naturâ Ieſus eſt ipſo maior & ipſe minor: & quòd ex debito ſui officij ipſe teſtimonium perhibuit Ieſu: quòd non exaltauit Ieſum, ſed executus eſt debitum ſuum.

A verbis eorum inchoat propria. Dixerunt enim *cui tu teſtimonium perhibuiſti*, & propterea vos, inquit, ipſi teſtamini quòd olim dixerim: non ſum ego Chriſtus: quòd meipſum recognoui ac confeſſus ſum me non eſſe Chriſtum, ſed Ieſum eſſe Chriſtum. Sed quia, pro, *quòd*. miſſus ſum. Non de nouo inferior ſum illo: ſed diuinâ diſpoſitione tanquam inferior miſſus ſum. Ante illum, hoc eſt, ad parandam viam pro illo.

Chriſtus ſponſus, Ioannes amicus ſponſi.

*Verſ.*29. Qui habet ſponſam, ſponſus eſt. Adiicit olim dictis de ſeipſo & Ieſu, non modò declarare diſtantiam inter Ieſum & ſe. Et facit declarando propria vtriuſque officia, intendens quòd officium Ieſu eſt officium ſponſi: officium autem ſuum eſt officium amici ſponſi. Significatur enim per hoc quòd multitudo fidelium diſpenſanda eſt fide, non ei, ſed Ieſu: ac per hoc ipſe Ieſus eſt ſponſus: quia habet multitudinem fidelium non qualitercunque, non ſicut ego habeo, ſed ſicut ſponſam. *Deſpondi enim vos* (inquit Apoſtolus) *vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto*, 2.Cor.11.2. non mihi. Eccleſia ſiquidem (quæ multitudo eſt fidelium) amatur, tractaturque à Ieſu non vt ſerua, ſed vt ſponſa. Et directè percutit, imò inſtruit diſcipulos Ioannes de officio baptizandi aſſumpto à Ieſu. Ac ſi apertiùs dixiſſet: ille baptizat vt ſponſus, vt generet filios ſuæ ſponſæ: ego autem baptizo vt amicus ſponſi, præparans homines ad hoc vt fiant filij ſponſæ.

Et ſignificanter vtitur nominibus ſponſi & ſponſæ, non viri & vxoris: vt intelligamus generationem ſpiritualem: quâ ſic generantur filij vt maneat virginitas ſponſæ.

Amicus autem ſponſi. Quamuis dignitate aliàs appellauerit ſe indignum ad minimum

miniſterium (ſoluendi ſcilicet corrigiam calceamenti) officio tamen & affectu amicum ſe modò appellat: vt intelligant diſcipuli quòd amore amicitiæ quo bonum quæritur amato, ipſe proſequitur Ieſum, & vane conantur inſerere diſſenſionem inter ipſum & Ieſum. Qui ſtat, qui perſeuerat amicus. Et audit eum, præſentem perſonaliter loquentem. Gaudio gaudet. Hebraico more loquitur, ad exprimendam magnitudinem gaudij. Propter vocem ſponſi. Metaphoricus eſt ſermo hic, introducens amicum ſponſi qui præmiſſus eſt ante illum ad ſponſam: & vbi ſponſus aduenit & ſponſam alloquitur, amicus ſtans & audiens, valde gaudet propter vocem ſponſi præſentis.

Et intendit ad literam quòd ipſe gaudet propter vocem prædicationis Ieſu. Et propterea non dixit propter præſentiam ſponſi, ſed *propter vocem ſponſi*: ad ſignificandum gaudium de manifeſtatione Ieſu, quod voce propriæ prædicationis, quòd voce ſuorum miraculorum manifeſtatur. Et pinxit per hoc coram diſcipulis ſuis ſeipſum intus: vt & ipſi gauderent de voce Ieſu, ſicut & ipſe Ioannes gaudet. Et nihilominus explicauit magnitudinem gaudij ſibi conceſſi, negatam priſcis patribus: quibus non eſt datum vt ſtarent, & audirent vocem ſponſi corporali præſentiâ alloquentis ſponſam. Hoc ergo gaudium meum. Hinc clarè apparet quæ ſub metaphora ſponſi & amici dicebat, de Ieſu & ſeipſo intendere. Impletum eſt. Diu enim deſideratum modò impletum eſt.

Chriſtum oportet creſcere, Ioannem minui.

Verſ. 30. Illum oportet creſcere. Poſtquam reſpondit diſcipulis, tam ad id quod dixerant *cui tu teſtimonium perhibuiſti*, quàm quoad illud *ecce hic baptizat*, modò reſpondet ad illud *omnes vadunt ad eum. Illum* inquit *oportet creſcere*, authoritate, fama, gloriâ, diſcipulis, &c. Et dicit *oportet*, neceſſitatem diuinæ definitionis ſignificans.

Quomodo.

Me autem minui. Non ſolùm oportet illum creſcere, ſed etiam oportet me minui (quoad concurſum populi, quoad congregationem diſcipulorum) ſecundùm rem, & non ſolùm relatiuè: ſicut lux ſtellæ minuitur præſentiâ ſolis. Paulatim enim ceſſauit concurſus populi ad Ioannem: & poſito in carcere ablatus eſt, vt omnes concurrerent ad Ieſum.

Verſ. 31 Qui de ſurſum venit. Ratio redditur quare oportet illum creſcere: quia, *qui de ſurſum venit*, hoc eſt, de ſumma natura quæ Deitas eſt. Supra omnes eſt. Dictio Græca interpretata *omnes*, anceps eſt ad *omnes* vel *omnia*: tam hîc quàm in ſequenti verſiculo, *qui de cœlo venit ſuper omnes eſt*. Vtrobique enim legi poteſt in maſculino vel neutro genere. Et legendum eſt non *ſuper*, ſed *ſupra*: vt eminens ſignificetur, & non quaſi innixus rebus. Et hîc quidem quadrat maſculinum genus: vt reddatur ratio, quare illum oportet creſcere quia de ſupernis veniens non ſolùm eſt ſupra me, ſed ſupra omnes: inferiùs autem quadrat vt legatur in neutro genere: quia explanando dicetur: *& omnia dedit in manu eius*.

Qui eſt de terra. Aduerte quoad literam, repetendum eſſe *eſt de terra*. Ita quòd legendum eſt: Qui eſt de terra, de terra eſt, & de terra loquitur. Et eſt ſenſus: qui venit ſeu proficiſcitur ex terra, originem habet ex terra: & ſermo eius oritur ex terra. Ita quòd ſemper præpoſitio *de*, ſignificat originem: tum perſonæ, tum ſermonis.

Qui de terra eſt, de terra loquitur.

Quid autem intendatur per hæc verba, monſtratur per ſubiuncta, e regione appoſita: ſcilicet *qui de cœlo venit*, &c. Eſt itaque vt ſubiuncta porrigunt, ſenſus: Qui eſt de terra, propriiſſimè loquitur: & nomen relatiuum hypoſtaſim refert. Perſona, hypoſtaſis è terra originem habens, & de terra eſt: hoc eſt ſimpliciter & abſolutè orta eſt ex terra. Ita quòd ſignificatur quòd ille cuius perſona ortum habet à terra, ſimpliciter & abſolutè ortus eſt ex terra: ab origine hypoſtaſis ſubiungens originem totius ſimpliciter & abſolutè. Et conſequenter etiam de terra loquitur: hoc eſt & ſermo eius è terra originem habet: quia intelligere quod ſermone ſignificatur, è terrenis ortum habet. Et hæc omnia communia ſunt omnibus hominibus, & ſecundum ſubſtantiam & ſecundum intelligere: naturale quidem omnino, quia intelligere humanum ortum habet a ſenſu: per reuelationem autem, pro quanto reuelata omnia reuelantur pendentia à phantaſmatibus: & ſic etiam ex terra quodammodo venit intelligere prophetarum. Præſens tamen textus ad literam de cognitione naturali videtur tractare: quia ponit differentiam inter Chriſtum & alios ſecundum eſſe hypoſtaticum & ſecundum naturale cognitionemm.

Qui de cœlo venit. E regione ad illud *qui eſt de terra*, dicit *qui de cœlo venit*. Hypoſtaſim ſignificat diuinam, verum Deum vnigenitum filium Dei: hic enim ſolus eſt qui de cœlo venit ad prædicandum, ad baptizandum. Quia enim *venit* præſentis eſt temporis: aduentum ſignificat Ieſu Chriſti filij Dei præſentem ad baptizandum, ad prædicandum. Super omnes eſt. Pro *ſupra omnia eſt*. E regione ad illud *de terra eſt*, dicit *ſupra omnia eſt*, vt ex eo quòd perſona diuina eſt quæ venit, ipſe Ieſus ſupra omnia deſcribatur. Et verè ſupra omnia inferiùs probabitur quia *omnia dedit ei pater in manu*. Quamuis Ieſus actualiter prædicans non appareret quòd eſſet ſupra omnia: in rei tamen veritate erat ſupra omnia non ſolùm quatenus Deus, ſed etiam quatenus homo, quoad poteſtatem. Et hoc hominem Ieſum habuiſſe ex gratia vnionis perſonalis: ex hoc, quòd erat diuina perſona, manifeſtant hæc Ioannis Baptiſtæ verba: dicentis ipſum ideo ſupra omnia, quia de cœlo venit.

Chriſtus de cœlo veniens eſt ſupra omnia, etiam quatenus homo.

Verſ. 32. Et quod vidit & audiuit. E regione ad tertium (ſcilicet *& de terra loquitur*) dicit *& quod vidit & audiuit*.

Naturalis notitia diuinorum in Chriſto ſignificatur per viſum & auditum.

Naturalis notitia diuinorum quam habuit Ieſus Chriſtus filius Dei, ſignificatur per viſum & auditum. Per viſum quidem ad explicandum euidentiam: per auditum verò ad explicandum ordinem originis: quod enim audiuimus, ab alio ad nos deriuatur. Filius ſiquidem Dei ita omnium habet viſionem, vt tamen ſuum videre habeat à Patre. Et propterea dicitur *& quod vidit & audiuit*. Hoc teſtatur, prædicando, docendo, &c. Et intendit Ioannes Baptiſta per hæc omnia, tum excludere à diſcipulis opinionem comparandi ſe ad Chriſtum: vtpote cùm ipſe de terra ſit, & non niſi ex terrenis loqui poſſit: Ieſus autem de cœlo veniat verus Deus ſupra omnia, & quæ vidit & audiuit à Patre teſtetur. Tum excludere erroneum intellectum amicitiæ inter ſe & Ieſum (appellauerat enim ſe amicum ſponſi) ne putarent amicitiam velut inter pares aut propinquos. Tantùm ſiquidem ſe diſtare ab illo ſignificat, quantùm perſona ex terra (hoc eſt infinitè creata) diſtat à perſona diuina.

Neceſſitatem credendi Ieſu innuit S. Ioannes.

Et teſtimonium eius. *Poſtquam* Ioannes Baptiſta decl rando Ieſum & ſe ſatisfecit quæſtioni diſcipulorum: adiungit neceſſitatem credẽdi Ieſu, vt intelligerent diſcipuli non eſſe liberum credere vel non credere Ieſu (ſicut liberum erat ſuſcipere vel non ſuſcipere baptiſmum Ioannis) ſed neceſſarium eſſe ad ſalutem credere Ieſu: & alioquin incurri damnationem æternam. Nemo accipit. Vel quia nullus perfectè adhuc accipiebat teſtimonium eius: nullo adhuc credente ex eius prædicatione ipſum eſſe verum Deum. Vel propter raritatem credentium, hyperbolicâ figurâ dicitur quòd nemo accipit teſtimonium eius.

Et in hoc etiam percutit diſcipulos querulos de multo concurſu ad Ieſum, dicendo *& omnes veniunt ad eum*: contra hoc enim dicit quòd nemo accipit teſtimonium eius. Ac ſi apertiùs dixiſſet adeò pauci ſunt vt nullus mereatur dici cõcurſus ad eum. Vel quamuis multi concurrant, nemo tamen perfectè accipit teſtimonium eius. Primus tamen ſenſus magis quadrat ſequentibus.

Verſ. 33. Qui autem acceperit. pro, *qui accepit*, eius teſtimonium. Hinc apparet nonnullos ſed valde paucos intendiſſe dicẽdo *nemo*. Subiungit enim aliquos accepiſſe eius teſtimonium: hoc eſt credidiſſe ei. Signauit pro *ſigillauit*. Ad ſimilitudinem ſigillantis affirmationem ſeu confirmationem acceptantis, teſtimonium Ieſu deſcribit. Quia. pro, *quòd*, Deus verax eſt. Intendit Ioannes Baptiſta duplicem fructum deſcribere fidei in Ieſum: alterum relatiuè ad Deum: alterum relatiuè ad ipſummet credentem. Et fructus quidem in ordine ad Deum, deſcribitur dicendo quòd acceptans teſtimonium Ieſu, *ſigillat*, confirmat quod Deus eſt verax: ſicut enim qui proprio ſigillo approbat ſcripturam aliquam, firmitatem dat illi quantùm eſt ex parte ſua, ſic qui acceptat teſtimonium Ieſu ſuâ profeſſione confirmat, & tanquàm ſigillum imprimit ad hoc quòd Deus verax eſt. Quomodo autem hoc ſequatur, declarat ſubiungendo:

Duplex fructus fidei in Chriſtum: Prior.

Verſ. 34. Quem enim miſit Deus, verba Dei loquitur. Ecce ratio quare acceptans teſtimonium Ieſu, confirmat Deum eſſe veracem: quia verba Ieſu ſunt verba Dei. Hinc enim manifeſtè ſequitur quòd acceptans verba Ieſu, ſubſcribit verba Ieſu eſſe vera: ac per hoc verba Dei; ac per hoc Deum eſſe veracem.

Prophetæ etiam miſſi à Deo quandoque loquuntur ex proprio ſpiritu.

Non enim ad menſuram dat Deus ſpiritum. Reſtabat adhuc obiectio: quia prophetæ etiam miſſi à Deo non ſemper loquuntur verba Dei, ſed quandoque loquuntur ex proprio ſpiritu: vt patet de Nathan propheta, quando dixit Dauidi quòd ipſe ædificaret templum; ſecundo Regũ ſeptimo. Et ſic non ſequeretur quòd acceptans teſtimonium Ieſu ſubſcribit verbis Dei: excipiendo quòd Ieſus quandoque loquitur propria non Dei verba.

Contra hanc tacitam exceptionem ſeu obiectionem ſubdit Ioannes Baptiſta Ieſum ſemper verba Dei loqui: reddendo rationem quare Ieſus verba Dei loquitur, quia non ad menſuram dat Deus ſpiritum: Ac ſi apertiùs dixiſſet. Ideo dixi ſingulariter *quem miſit Deus*: quia non de quocũque miſſo à Deo, ſed de illo ſingulariter miſſo loquor, dicens quòd verba Dei loquitur, non quandoque ſic, & quandoque non; ſed abſolutè & ſimpliciter: quia Deus dat ſpiritum huic ſingulariter miſſo, non ad menſuram: Dare ſpiritum ad menſuram, eſt diſtribuere diuerſis diuerſa dona ſpiritus: eſt dare dona ſpiritus ad limitatos actus, ad certum terminum, tum donorum ſpiritus, tum recipientis. Et per oppoſitum dare ſpiritum non ad menſuram, eſt dare vniuerſa ſecundum ſummum gradum dona ſpiritus, & afficere huiuſmodi donis ſpiritus totam capacitatem recipientis. Hoc enim eſt dare ſpiritum ſine menſura, tam ex parte donorum quàm ex parte recipientis. Poteſt nihilominus intelligi de ſpiritu dato quòd ſit ſimpliciter & abſolute immenſus, pro quanto diuina hypoſtaſis data homini Ieſu per gratiam vnionis, ſpiritus eſt immenſus. Excluſa eſt ergo obiectio: quia non datur Ieſu ſpiritus ad menſuram, vt quandoque loquatur verba Dei & quandoque non: ſicut datur aliis prophetis.

Dare ſpiritum ad menſuram, quid?

Verſ. 35. Pater diligit filium. Non apponitur hîc coniunctio *enim*: quia non referuntur hæc verba ad immediatè præcedentia, ſed ad illa, *qui de cælo venit ſupra omnia eſt*.

Contextus huius loci.

Et vt penetres contextum aduerte quod cum dixiſſet illa duo (ſcilicet *qui de cælo venit ſupra omnia eſt & quod vidit & audiuit hoc teſtatur*) proſecutus eſt priùs ſecundùm: ſubiungendo & teſtimonium & reliqua ſpectantia ad teſtimoniũ eius, & modò proſequitur primum: ſcilicet *qui de cælo venit ſupra omnia eſt*. Et aſſignat rationem quare Ieſus qui de cœlo venit ſupra omnia eſt, ex paternâ dilectione. *Pater*, inquit, *diligit filium*. Nota extrema ad ponderandum quod ſumma dilectio ſignificatur, quaniò maior eſt dilectio patris erga filium quàm erga reliqua.

Et omnia dedit in manu eius. Formalis ſermo cogit ad intelligendum quod de filio incarnato eſt ſermo: nam dilectio quâ Pater diligit Filium ratio eſt quod incarnato omnia tradita ſunt, & non eſt ratio quod Filio prout eſt ab æterno genitus tradita ſint omnia: quoniam non dilectione, ſed generatione omnia tradita ſunt vnigenito Deo, ſed eidem vnigenito filio hominis, ex paterna dilectione omnia tradita ſunt.

Et ſignificanter dicitur *in manu eius*, hoc eſt, in poteſtate eius; ad differentiam poſſeſſionis & vſus. Poſſeſſionem namque & vſum omnium tanquam ſubditorum, diſtulit accipere propter noſtram ſalutem: voluit enim ſubiici vt nos redimeret.

Verſ. 36. Qui credit. Eandem fidem priùs ſignificatam ſub ratione acceptantis teſtimonium, modò ſub proprio nomine ſignificat: dicendo *qui credit*. In filium. Vt ſuperiùs declaratum fuit, non ſiſtit credere in hominem aut filium hominis, ſed oportet quod penetret *in filium*: alioquin fides non eſt ſalutifera.

Alter fructus fidei in Chriſtum.

Gratia eſt ſemen æternæ vitæ.

Habet vitam æternam, Ecce alter fructus in relatione ad credentem: habere enim vitam, bonum eſt credentis. Et dicitur quod credens habet vitam æternam, quia habet eam velut in ſemine. Gratia ſiquidem Dei eſt velut ſemen æternæ vitæ, ita certi fructus vt Paulus dicat gratia Dei vita æterna: propriam cauſam aſſignando. Qui autem incredulus eſt filio. Neceſſitas credendi Ieſu, explicatur ſubiungendo pœnam incredulorum. Et primò proponit rationem culpæ: explicando irreuerentiam quæ fit filio non credendo illi. Hæc enim ſignificatur dum adiungitur *filio*. Non videbit vitam. Ecce pœna damni. Et non dicit *non habebit vitam*, ſed *non videbit*: tum vt intelligamus quod de vita quæ in viſione conſiſtit eſt ſermo: iuxta illud: *Hæc eſt vita æterna vt videant te ſolum verum Deum*. Tum

Pœna dãni.

ad

ad ſignificandum quod nec videbunt vitam incelestia. Et vere ſic erit : quoniam non videbunt felicem illam vitam, etſi certi erunt quòd regnantes cum Chriſto, felicem habent vitam Sed ira Dei. Pœna ſenſus ſignificatur per iram Dei ſecundùm ſimilitudinem effectus : hoc eſt punitio. Manet. pro, *manebit*. Perſeuerantia pœnæ ſignificatur per hoc futurum. Super eum. Dominium pœnæ ſignificatur ex præpoſitione *ſuper*. Dominabitur enim pœna in damnatis, ita quod non erit in poteſtate eorũ diuertere cogitationem actualem & deteſtationem actualem affligentes, ſicut poſſumus in hac vita : vt latiùs declaratum eſt Lucæ 16.

Pœna ſenſus.

CAPVT IV.

VERS. 1. Vt ergo cognouit Ieſus. pro: *Dominus*. Quia Ioannes Euangeliſta ſtuduiſſe videtur ſermoni formali, ſignificanter non dicit *Ieſus* ſed *Dominus* : ad ſignificandum quod non ex audito, ſed ex ea quam ſecum attulit notitiã cognouit hoc factum in loco diſtante.

Sermoni formali ſtuduit S. Ioannes Euang.

Et ſi non intelligis quo pacto fuit noua cognitio ſi fuit notitia congenita, recolito modum quo Angeli de nouo cognoſcunt ſingularia per ſpecies congenitas. Quando enim ſingularia ad actum exiſtentiæ veniunt, tunc cognoſcuntur per antiquas ſpecies: quia de nouo aſſimilantur ſpeciebus antiquis. Sic autem Ieſus de nouo cognouit ſingularia geſta apud Phariſæos ſecundùm ſcientiam ſibi congenitam: quæ à Theologis appellatũr ſcientia infuſa. Quia. pro, *quod*. audierunt Phariſæi Res de nouo cognita eſt auditio Phariſæorum : quæ ſingulare quoddam eſt. Quod Ieſus plures diſcipulos facit & baptizat quam Ioannes. Res auditæ (materia inuidiæ Phariſææ) multitudo maior diſcipulorum Ieſu quàm Ioannis & officium baptizandi explicantur. Non quod Phariſæi zelarent pro Ioanne (cùm ipſi non receperint Ioannis baptiſmum, ſed perſiſterent in ſecta propria) ſed pro ſecta propria inuidebant Ieſu : timentes quòd Ieſus faceret nouam ſectam quæ offuſcaret ſectam Phariſæam. Et tanto faciliùs quanto videbant ipſum clarere miraculis: quod non videbatur in Ioanne.

Quomodo Angeli ſingularia de nouo cognoſcunt?

Inuidia Phariſæorum in Ieſum

Si iunxerimus hæc cum dictis Matth. 4. & Marc. 1. (quod Ieſus ex Iudæa venit in Galilæam tradito Ioanne) perpendemus quod Euangeliſta tractans hic eundem Ieſu aduentum in Galilæam ex Iudæa, quamuis non explicet Ioannem traditum, inſinuat cauſam traditionis Ioannis : quam nullus alius Euangeliſta narrauerat, & inſinuat Phariſæorum inuidiam tradidiſſe Ioannem Herodi. Quod etiam verba Domini Matth. 17. teſtantur de Ioanne : *Elias iam venit & non cognouerunt eum, ſed fecerunt in eo quæcunque voluerunt, ſic & filius hominis paſſurus eſt ab eis*. Hæc enim verba ſignificant quod illi à quibus ipſe Ieſus erat paſſurus, fecerunt in Ioanne quæcunque voluerunt : conſtat autem Ieſum Phariſæorum inuidiã maximè vexatum & tandem occiſum. Inſinuat itaque Euangeliſta, quod Ioanne tradito Herodi ab inuidia Phariſæorum, vt cognouit Ieſus occaſionem maioris erga ſeipſum inuidiæ Phariſææ, quia audierãt Phariſæi quod Ieſus plures facit cõtinuè diſcipulos quàm Ioannes fecerit.

Math. 17. 12.

Modus quo Phariſæi tradiderunt Ioannem Herodi, ſcriptus non eſt, ſecretus enim fuit. & forte ſuadendo quod huiuſmodi congregationes non expediunt regno eius, quod ſunt periculoſæ, & ſimilia. Ratio inuidiæ in promptu eſt : quia ſecta Phariſæorum offuſcabatur ex noua baptizatorum profitentium pœnitentiam ſchola. Multòque maiorem inuidiam ſignificat Euangeliſta ex maiore multitudine diſcipulatum Ieſu.

Verſ. 2. Quanquam Ieſus non baptizaret ſed diſcipuli eius. Interponit Euangeliſta expoſitionem verborum bis dictorum : ſcilicet quòd Ieſus baptizabat : declarando quòd non per ſeipſum ſed per diſcipulos baptizabat.

Si quæris quare non per ſeipſum? In promptu eſt ratio ab Apoſtolo ſumpta : *non miſit me Chriſtus baptizare ſed euangelizare*. Et Petrus Apoſtolus in domo Cornelij Centurionis non baptizauit ſed iuſſit eos baptizari. Quia vacabat itaque Ieſus prædicationi, baptiſmum exercebat per diſcipulos

Cur Chriſtus non per ſeipſum baptizabat? *1. Corin. 1. 17.*

Verſ. 3. Reliquit Iudæam. Ecce effectus cognitæ inuidiæ Phariſææ. Ceſſit inuidiæ, ceſſit machinationibus Phariſæis : eò quòd non erat adhuc tempus patiendi. Exemplum quoque præbens aliis, cedendi quandoque odiis. Et abiit iterum in Galilæam. Iſte ſecundus aduentus Ieſu in Galilæam, eſt ille cuius meminerunt alij Euangeliſtæ. Et propterea Ioannes appoſuit: vt iterum erudiret lectores aliorum Euangeliſtarum quòd de primo reditu in Galilæam non meminerunt ſed de hoc ſecundo : qui fuit tradito Ioanne carceri.

Inuidiæ & machinationibus Phariſæorum cedit Chriſtus.

Verſ. 4. Oportebat autem eum tranſire. Vt non de induſtria ſed ex neceſſitate viæ Ieſum ad Samaritanos declinaſſe intelligamus, dicit *oportebat*. Per mediam Samariam, Superfluit *mediam*. Et eſt *Samaria* nomen non ciuitatis ſed regionis in propoſito. Samaria enim fuit ciuitas ædificata ab Amri rege Iſraël. 3. Reg. 16. quæ poſtmodum deſtructa & reædificata appellata eſt Sebaſte. A ciuitate ergo illa capite regni, appellata eſt regio Samaria: per quam oportebat Ieſum tranſire.

Samaria hic regio. *Samaria vrbs dicta poſtea Sebaſte.*

Verſ. 5. Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sichar. Eadem eſt quæ dicitur *Sechem* & *Sichem*. Et erat præcipua ciuitas Samaritanorum ſecundum Ioſephum. Iuxta prædium quod dedit Iacob Ioſeph filio ſuo. De hoc agro ſcribitur Geneſ. 48. dicente Iacob ad Ioſeph: *Do tibi partem vnam extra fratres tuos quam tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo*.

Sichar eadẽ vrbs quæ Sichem. *Geneſ 48. 22.*

Verſ 6. Erat autem ibi fons Iacob Deſcribit Euangeliſta ſingula : quoniam hæc ad claritatem ſubſequentium ſermonum inter Samaritanam & Ieſum ſpectant. Retinuit autem appellationem à Iacob puteus ille tanto tempore, propter memoriam Patriarchæ.

Fons Iacob.

Ieſus autem fatigatus ex itinere. Vt verè humanam naturam in Ieſu agnoſcamus, fatigatus deſcribitur ex itinere. Sedebat ſic. hoc eſt, illo modo quo ſedent laſſi. Supra. pro, *ſuper* fontem. hoc eſt innixus fonti. Significatur enim quòd non ſolum ſedebat, ſed quòd ſedebat more fatigati innixus fonti : puta applicato brachio ſuper labium fontis ad ſuſtinendum caput. Sic enim ſolent fatigati ſedere.

Hora autem erat quaſi ſexta. Ad explicandum tempus acti itineris per tot horas diei

deſcribit

deſcribit horam quaſi ſextam: tanto enim ſpatio iter peragere ieiunium fatigationem inducit.

Verſ. 7. Venit mulier de Samaria. Non vnde venit (nam in Samaria erant) ſed vnde oriunda erat deſcribitur. Haurire. pro, *vt hauriret*, Aquā. Dicit ei Ieſus. Da mihi bibere. Occaſione oblatâ quanquam fatigatus vacat inſtructioni, euangelizare intendit mulieri. Et ſuauiter volens eam trahere ad ſpiritualem doctrinam, petit potū: non ratione quòd bibere vellet, ſed vt inuitet illā ſic ad Euangeliū: vt rei ſucceſſus monſtrauit.

A Samaritana Chriſtus potum petit.

Verſ. 8. Diſcipuli enim eius abierant in ciuitatem. Ratio redditur quare Ieſus remanſerit ad fontem: quia ſcilicet decreuerat ibi prādere iuxta fontem: hoc enim ſignificatur dicendo quod diſcipuli iuerant ad emendum cibos. Et nihilominus redditur etiam ratio quare à muliere petiit potum: quia ſcilicet diſcipuli aberant. Vt cibos emerent. Hinc apparet quod Ieſus non ibat mendicando: ſed pretio cibos emendo. Apparet rurſus quod proprium (in communi tamen) habebat: non enim de alieno ſed proprio emebant cibos. Habetúrque hinc non eſſe imperfectionis habere proprium: niſi quis blaſphemet, dicēdo in Chriſto inueniri imperfectionē moralē.

Chriſtus pretio cibos ſuos emebat, vnde proprium in communi habebat.

Verſ. 9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana; Quomodo tu Iudæus cum ſis. Ex habitu cognouit mulier Ieſum eſſe Iudæum. Numer. ſiquidem 15. præcipitur Iudæis vt deferant fimbrias & hyacinthinas in quatuor angulis veſtis, ad diſtinctionem aliarum nationum. Bibere à me poſcis, quæ ſum mulier Samaritana. Quarti Reg. 17. habes qui ſūt Samaritani. Ethnici enim erant, & colebant ſimul Deum Iſrael & idola; vt ibi dicitur. Erántque exoſi Iudæis pluſquam illi qui erant totaliter gentiles: ſicut hæretici ſunt Chriſtianis magis exoſi quàm Pagani. Non enim coütuntur. pro, *commercium habent*, Iudæi cum Samaritanis. Rationem interponit Euangeliſta verborum mulieris ad Ieſum: quia ſcilicet Iudæi nolebant habere commercium dandi & accipiendi cum Samaritanis. Ita quòd ex Iudæis hoc proueniebat, non ex Samaritanis, qui libenter commercium habuiſſent cum Iudæis: vt patet 1. Eſdræ 4.

Ex veſte cognoſcebantur Iudæi.

Samaritani quinam?

Verſ. 10. Reſpondit Ieſus: & dixit ei. Si ſcires donum Dei. Hinc clarè apparet quòd Ieſus non vt biberet ſed vt occaſionem acciperet inſtruendi, petiit potum à Samaritana. Incipit Ieſus docere mulierem, occaſione ſumptâ ab admiratione imò repulſione Samaritanæ. Huiuſmodi enim quæſtio repulſiua erat.

Quatuor autem proponit; Primum eſt: *ſi ſcires donum Dei*. Vbi non explicando rem dono datam, inſinuare videtur donum mundo datum, donum commune non ſolùm generi humano ſed etiam toti vniuerſo à Deo datum. De quo ſuperiùs dictum eſt: *ſic Deus dilexit mundum vt filium ſuum vnigenitum dederit*. Liberalem itaque collationem vnigeniti filij ſignificat, intendēdo quòd ſi ſcires liberalitatem diuinam quâ contulit vnigenitum ſuum mundo.

Quatuor Samaritana proponit Chriſtus.

Et quis eſt qui dicit tibi, da mihi bibere. Quod appellauerat *donum Dei*, ſignificat adiungendo propriam perſonam: Ac ſi apertiùs diceret, ſi ſcires donum Dei in me, ego enim ſum illud Dei donum.

Relatiuo *quis*, propriam perſonam ſignificauit, quam conſtat eſſe diuinam hypoſtaſim.

Tu forſitan. pro, *vtique* petiſſes ab eo. Ecce tertium: Tu negas mihi potum aquæ velut vindictam exercens in Iudæos: & tamen, ſi tu ſcires duo prædicta, non ſolum dares mihi potum aquæ, ſed certe tu petiſſes à me. Et dediſſet tibi aquam viuam. Declarat ſimul quòd petiſſes (ſcilicet aquam viuam) & quòd dediſſet tibi aquā viuam: & non repulisset te obiurgando, ſicut tu obiurgaſti me. Et Ieſus quidem in his verbis non loquitur de aqua corporea, ſed de aqua ſpirituali: hoc eſt, de ſpirituali gratia, quam inferius declarabit. Quæ appellatur aqua metaphoricè, propter multas aquæ conditiones: hoc eſt mundare, refrigerare, ſitimque tollere. Et ratione huius tertiæ directè in propoſito gratia Spiritus ſancti appellatur aqua: vt inferiùs Ieſus explicat. Appellatur autem non qualiſcunque aqua, ſed aqua viua cōtinuè ſcaturiens (ad differentiam aquarum quæ reconduntur in ciſternis & lacunis) propterea quod continuè ſcaturit verſus vitam æternam, vt inferiùs declarabitur.

Gratia aquæ comparatur.

Verſ. 11. Dicit ei mulier, Domine. Auditâ manſuetâ ac placidâ reſponſione Ieſu, incipit honorare Ieſum. Priùs enim dixerat *quomodo tu*: modò dicit *domine*. Neque in quo haurias. pro, *neque hauſtrum*. habes. Vas velut inſtrumētum ad hauriendum aquam ſignificatur. Et puteus altus. pro, *profundus*. eſt. Qui priùs appellatus fuit fons Iacob, modò appellatur puteus, ne ciſternam crederes, nec fontem in ſuperficie terræ ſcaturientem ſed in profundo. Vnde ergo habes aquam viuam. Intellexerat mulier verba Ieſu de corporea aqua, & propterea infert interrogatiuè: *vnde ergo habes aquam viuam*: Nunquid tu. Poſtquam mulier obiecit verbis Ieſu pro quāto dixerat *& dediſſet tibi aquam viuam*, modò obiicit pro quāto dixit *ſi ſcires quis eſt qui dicit tibi*.

Fons Iacob erat puteus.

Verſ. 12. Nunquid tu maior es Quaſi dicat, non. Patre noſtro Iacob. Patrem appellat Iacob non origine carnis ſed religione: pro quanto Samaritani Deum Iſrael colebant in loco in quo adoratus eſt Iacob. Qui dedit nobis puteum. Succeſſiua fama acceperat puteum illum foſſum à Iacob. Et dicit *dedit nobis*: tanquàm filiis quoad religionem & habitationem loci. Et ipſe ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius. Bonitatem & abundantiam aquę illius declarat ex vſu ipſius, filiorum & pecorum.

Iacob patrē vocat Samaritana, non origine carnis, ſed religione.

Verſ. 13. Reſpondit Ieſus: & dixit ei: Omnis qui bibit ex hac aqua, ſitiet iterum. Differentiam inter aquam illam & aquam ſuam declarat Ieſus: penes hoc quòd aqua illa etſi tollit ſitim ad tēpus, non tamē tollit ſitim abſolutè: hoc eſt quin iterū ſitiatur. Et hoc eſt per ſe manifeſtū.

Qui. pro, *quicunque*, autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non ſitiet in æternum. Duplex occurrit circa hæc verba quæſtio. Altera eſt de ſiti eorum qui perdiderunt gratiam: tales enim biberunt ex aqua ſpiritualis gratiæ, & tamē poſtea iterum ſitierunt. Altera eſt de ſiti proficiētium in gratia: nam tales quanto magis bibunt ex aqua ſpiritualis gratiæ, tanto magis ſitiunt: iuxta illud Eccleſiaſt. 24. *Qui bibunt me, adhuc ſitient*. Eccl. 24 29.

Duplex quæſtio de hac ſiti.

Solutio primæ quæſtionis eſt, quòd quantùm eſt ex parte aquę ſpiritualis gratiæ: tollitur ſitis nō ad tempus ſed ſimpliciter & in perpetuum: *ſine pœnitentia* ſiquidem *ſunt dona Dei*: vt dicitur ad Romanos vndecimo. Sed ex defectu liberi arbitrij euacuantis ſe aquâ ſpiritualis gratiæ, prouenit noua ſitis. Differentia inter corpoream aquam & aquam gratiæ in propoſito: & quòd quantùm eſt Rom. 11.

ex parte

Aqua corporea tollit ſitim ad tempus, aqua verò gratiæ in perpetuum.

ex parte ipſarum aquarum, aqua corporea tollit ſitim ad tempus: & propterea qui bibit eam iterum ſitit: aqua verò gratiæ tollit ſitim in perpetuum: & propterea qui bibit eam, non ſitit in æternum.

Solutio verò ſecundæ quæſtionis eſt, quòd æquiuocatur de ſiti: nam hic eſt ſermo de ſiti alimenti humidi, hoc eſt, de ſiti gratiæ: proficientes verò non ſitiunt gratiam (cum illam habeant) ſed ſitiunt vitam æternam.

Verſ. 14 Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons. Duo dixerat ſcilicet *aquam*, & *viuā*. Et propterea poſtquàm declarauit ſuam aquam ex tam excellenti conditione quòd tollit ſitim in æternum, declarat modò *viuam*: dicendo quòd aqua ſua fiet in bibente fons. Aquæ ſalientis. non aquæ deſcendentis. In vitam æternam. Ecce quò aſcendit. Et intendit per hunc ſermonem ſemimetaphoricum, quòd gratia in anima fit indeficiens (quantùm ex ſe eſt) principium operū proficientium in vitam æternam, proficientium autem meritoriè quidem ſecundum omnia gratiæ opera: emergendo autem ſecundum charitatis actus remanentes in vita æterna.

Gratia ſemper de nouo ſcaturit.

Et declarat per hoc quòd gratia non eſt in anima ſicut aqua manens, ſicut res dormiens: ſed ſicut aqua ſemper de nouo ſcaturiens, ſemper vigilans, ſemper proferens noua opera ſpiritualia.

Verſ. 15. Dicit ad eum mulier: Domine da mihi hanc aquam: vt non ſitiam, neque veniam huc haurire. Quantumcunque Ieſus diceret ea quæ non poterant intelligi corporaliter (puta quod aqua ſua in bibente illam fieret fons aquæ) & expreſsè nominaret vitam æternam; mulier tamen non ſolùm muliebris ſed & craſſi ingenij de corporea aqua intelligit: appetens hanc aquam vt non ſitiat, neque oporteat ipſam venire ad hauriendum aquam ex illo puteo. Ieſus tamen paulatim traxit mulierem quò volebat: ſcilicet ad petendum ab ipſo aquam. Dixerat enim in principio locutionis, *tu vtique petiſſes ab eo*: nec adhuc mulier voluerat petere: modò autem auditā tantā virtute huius aquæ, petit.

Verſ. 16. Dicit ei Ieſus, vade voca virum tuum: & veni huc. Quia moralis honeſtas habet vt mulieri nuptæ non donetur niſi conſcio viro, ideo Ieſus antequam donet aquam petitam, dicit mulieri vt vocet virum ſuum: tanquàm affuturum præſentem dono, tanquam teſtem pudici doni. Hæc eſt ratio conſequentis reſponſionis: vt ſcilicet petenti aquam illam, Ieſus reſponderit *voca virum tuum*.

Mulieri nuptæ honeſtè nil datur niſi conſcio viro.

Interius autem intendebat ipſam trahere ad ſpiritualem notitiam hac viâ. Sciebat enim illam non habere virum, ſed quia nupta apparebat, dixit *voca virum tuum*.

Verſ. 17. Reſpondit mulier: & dixit, Non habeo virum. Dicit ei Ieſus, Bene dixiſti, quia. pro. *quod*. non habeo virum.

Verſ. 18 Quinque enim viros habuiſti: & nunc quem habes non eſt tuus vir. Hoc verè. pro, *hoc verum*, dixiſti. Reſpondenti mulieri *non habeo virum*, aperit Ieſus geſta mulieris à principio adoleſcentiæ eius: incipiens illi monſtrare quis eſt ipſe Ieſus, per hoc quòd ſcit abſentia & ea quæ humanâ notitiâ erant ei ignota.

Verſ. 19. Dicit ei mulier, Domine video quia. pro, *quòd*, Propheta es tu. Tandem tracta eſt mulier, etſi non ad notitiam aquæ ſpiritualis, tamen ad aliqualem notitiam Ieſu. Et ex propriis geſtis, ab eo ſibi commemoratis, profitetur ipſum Prophetam.

Verſ. 20. Patres noſtri in monte hoc adorauerunt. Reperto Propheta, mouet mulier quæſtionem tritam ac omnibus notam inter Samaritanos & Iudæos: curioſa vt ſciat à Propheta quid ſentiat de hac quæſtione. Appellat *patres noſtros* fortè omnes Patriarchas, quos famâ tradente acceperat ibi in monte illo coluiſſe Deum. Explicitè tamen de ſolo Iacob cum familia ſua legitur Gen. 33. quod reuerſus de Meſopotamia, iuxta vrbem Sichimorum erexit altare, & inuocauit ſuper illud fortiſſimum Deum Iſraël. Vnde hinc verificatur ad literā, *patres noſtri*: hoc eſt, Iacob & patres tribuum. Et vos dicitis quia, pro, *quod*, Hieroſolymis eſt locus vbi adorare oportet. Quæſtio erat de loco: Iudæis dicentibus locum diuini cultus eſſe templum in Hieruſalem: Samaritanis autem montem illum.

Quæſtionem tritam inter Samaritanos & Iudæos mouet hæc mulier.

Verſ. 21. Dicit ei Ieſus. Mulier crede mihi. Reſpōdens Ieſus quæſtioni, reddit primò mulierē ſuaſibilem ad credendū. Quia. pro, *quod*, veniet hora. Futurū tempus gratiæ noui Teſtamēti euacuantis vtrūque locum, imò omnem locum, prædicit: per hoc ſoluens quæſtionē quòd iam ſuperflua erit. Quando neque in monte hoc. Ecce excluſio huius loci. Neque in Hieroſolymis. Ecce excluſio cultus in tēplo. Et per hæc duo excluſa loca, intelliguntur excluſa omnia alia loca. Adorabitis patrē. Tantâ notitiâ ac fiduciâ adorabitis Deum quòd adorabitis eum vt patrem.

Verſ. 22. Vos adoratis quod neſcitis, nos autem adoramus quod ſcimus. Poſt cōmunem excluſionem locorum, ſubiungit Ieſus diſparitatem adorantium, tū quantùm ad notitiam, præferendo Iudæos Samaritanis: in hoc quòd Samaritani adorant neſciendo rem adoratam; Iudæi autem adorant ſciendo rem adoratam. Et eſt ſermo de ſcientia fidei. Iudæi enim certâ fidei cognitione adorabant vnum ſolum Deum creatorem cœli & terræ, &c. Samaritani autem adorabant quidem eumdem Deum, ſed non cognoſcendo certâ fide ipſum ſolum eſſe verum Deum: adorabant enim alios Deos, & ſimul cum aliis Diis etiam Deum Iſraël. Vnde nec cognoſcebant nec credebant verum Deum: ſed in quodam confuſo adorabant ipſum ſicut & alios Deos, tanquam Deum illius terræ: vt patet 4 Reg. 17. & propterea veriſſimè dicitur, *vos adoratis quod neſcitis*.

Iudæi Samaritanis præferuntur. In quo?

Quia ſalus ex Iudæis eſt. Ratio hæc mōſtrat quòd de ſcientia fidei fuit ſermo: nā ſalus ex Iudæis orta, eſt ſalus ex fide vnius Dei: quæ in Iudæis inchoauit & ex eis propagatur. Et intendit ab effectu hoc (quia ſalus animarum ex fide Iudæorum orta eſt) manifeſtare quòd Iudæi ſciūt quod adorant. Ex hoc enim quod fides Iudæorum ſalutifera eſt, habetur quòd Iudæi habent certam fidei notitiam de Deo adorato: alioquin nō eſſet ſalutifera.

Salus ex Iudæis.

Verſ. 23. Sed venit. pro, *veniet*, hora, & nunc eſt. Dicit *veniet*, ratione perpetuæ perſeuerantiæ ſtatus noui Teſtamenti. Dicit ſimul *& nunc eſt*. propter initium gratiæ temporis ſtatus noui Teſtamenti. Quando veri adoratores. ad differētiam illorum qui labiis adorant, & cor eorum longè eſt à Deo. Adorabunt patrem: adorabunt Deum vt patrem. In ſpiritu. non in monte, non Hieroſolymis, non in loco aliquo, non cultu temporali, non linguâ, ſed interiore cultu conſiſtente in ſpiritu: hoc eſt in animo quatenus ſpiritus officium habet, quatenus ſpiritualibus intendit. Et

Veri adoratores in ſpiritu & veritate.

veritate.

[illegible] quod [illegible] in [illegible] & [illegible]. Et [illegible] vtrumque [illegible] sub [illegible] intellectus [illegible].

Nam & pater tales quærit. Probat ex duplici capite [illegible] adorationis. Primum ex parte qualitatis adorantium, gratæ patri: [illegible] a patre [illegible]. Tam grata enim Deo describitur qualitas [illegible] ipsum integra mente, vt dicatur quod pater non solum amat, non solum gratos habet, sed quærit tales: scilicet mente integra, in spiritu & veritate. Qui adorent eum. pro, *se*. Et significantius [illegible] patrem quærere ad significandum paternam [illegible] Dei ad habendum tales per prædicationes & miracula Christi & Apostolorum, per passionem & mortem Christi, per Euangelium, &c. hæc enim omnia sunt patrem quærere tales qui adorent se.

Vers. 24. Spiritus est Deus. Prima ratio reddita est ex parte sollicitudinis patris: hæc autem secunda redditur ex parte naturæ ipsius Dei: quia scilicet natura eius est non corpus, non corporeum aliquid, sed spiritus res omnino incorporea & immaterialis. Et eos qui adorant eum, in spiritu & veritate oportet adorare hoc est, & propterea oportet adorantes eum adorare in spiritu & veritate, vt adoratio conformis sit adorato. Hinc habes erudite lector, quod exterior cultus non propter seipsum gratus est Deo: sed pro quanto ordinatus ad interiorem, qui fit in spiritu & veritate.

Exterior cultus nõ eſt Deo gratus, niſi quantum ordinatur ad interiorem.

Vers. 25. Dicit ei mulier, Scio, quia. pro, *quod*, Messias venit. Samaritana mulier exclusa a quæstione, nec capax nouæ doctrinæ, recusansque institui à Propheta Iudæo, remittit se ad Messiam. Instructi enim erant Samaritani de aduentu Messiæ, & propterea mulier certa fide credens, dicit *ſcio quia Meſſias venit*. Non quod intendat affirmare ipsum in præsenti venire: sed cõfuse tempore præsenti vtitur pro tempore incerto. Qui dicitur Christus. Hæc interpretatio verbum est Euangelistæ, non mulieris: interpretatur enim Hebræum nomen Græce: quia Græcè scribebat. Cùm ergo venerit ille annuntiabit nobis omnia. Hinc apparet quod recusabat mulier discere à Iesu.

Vers. 26. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tibi. Mira gratia: vrgentibus namque Iudæis, *quouſque animam noſtram tollis: ſi tu es Chriſtus dic nobis palam*, distulit palàm dicere se esse Messiam, imò & discipulis prohibuit hoc publicare: & tamen nunc sponte Samaritanæ dicit se esse Messiam. Et ratio est: quia hæc manifestatio non erat periculosa ad præueniendum passionem eius: & vt non solùm Iudæos sed etiam primitias gentilium dignas efficeret manifestatione tanti mysterij ore proprio, imò digniores quodammodo reddidit: quoniam prius manifestauit ore proprio se esse Messiam illis quàm Iudæis.

Samaritanæ Chriſtus dixit palàm ſe eſſe Meſſiam quì Iudæis vrgẽtibus vt id diceret, noluit. Cur?

Vers. 27. Et continuò. pro, *& in hoc*, hoc est, inter loquendum. Venerunt discipuli eius: & mirabantur quod cum muliere loquebatur. Nulla in textu huius admirationis ratio redditur alia, nisi locutio Iesu cum muliere. Et dixit hoc Euangelista ad significandum insolitam fuisse locutionem Iesu cum muliere [illegible] enim insolita. Nemo tamen dixit: quid quæris aut quid loqueris cum ea: Reuerentiam

Inſolitũ Chriſti cum muliere locutio.

discipulorum [illegible] admirationi [illegible] explicauit [illegible] qualitatem [illegible] præsumpserunt quærere [illegible] facta.

Vers. 28. Reliquit ergo hydriam suam mulier: & abijt in ciuitatem. Audito quod ipse esset Messias, [illegible] gestorum, [illegible] est [illegible] adeò quod reliquit hydriam [illegible] aqua, & abijt in ciuitatẽ ad excitandum [illegible]. Et dixit illis hominibus:

Vers. 29. Venite & videte. Supersluit [illegible] hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci. Incitat homines ciuitatis vt veniant ad videndum hominem qui reuelauit sibi totam vitam suam. Numquid ipse est Christus? pro, *nonne ipſe eſt Chriſtus*. Ad assertionem vsque adeo declinabat mulier, vt exigit ab alijs [illegible] & visum ad confirmandum suam assertionem.

Vers. 30. Exierunt ergo de ciuitate & veniebant ad eum.

Vers. 31. Interea, Interim quod veneruerant & veniebant Samaritani. Rogabant eum discipuli. Affectus discipulorũ ad hoc vt Iesus corpore reficeretur, explicatur precibus Dicẽtes, Rabbi, manduca. Appositi cibi intactio significatur.

Vers. 32. Ille autem dixit eis. Ego cibũ habeo manducare quem vos nescitis. Nec fatigatio, nec hora sexta, retinens Iesum à docendo describitur: vt discamus omittere cibum corporis quacunque hora imminet spiritualium cura exercenda Sicut Samaritanam traxerat ex haustu aquę occasionem suamens, ita discipulos eleuat ex oblati cibi occasione: instruens de illorum officio sub metaphora cibi.

Cibus corporis omittendus pro ſpiritualium cura.

Vers. 33. Dicebant ergo discipuli ad inuicem: Numquid aliquis attulit ei manducare. Discipuli sicut & Samaritana, carnaliter intelligentes loquuntur de cibo corporeo.

Vers. 34. Dicit eis Iesus: Meus cibus est vt faciã. Aperit Iesus quod de cibo animæ loquitur: qui est vt faciam, non vt dicã aut cogitẽ: patescit enim anima factis. Volũtatem eius qui misit me, vt. pro, *&*, perficiam opus eius. Duo dicit: facere voluntatẽ Dei, & perficere opus eius. Primũ refertur ad obedientiam: vt impleret voluntatem Dei factus est obediens in omnibus vsque ad mortem crucis. Alterum autem refertur ad gratiam perficientem naturã: effectus enim obedientiæ Iesu Christi, est opus gratiæ perficiens opus creationis. Vnde primũ subordinatur huic secundo: dicendo *meus cibus eſt vt faciam voluntatem eius*, & apponendo rationem istius facere, *vt perficiam opus eius*. Opus enim Dei est opus creationis, quod per Christi obedientiam perfectionem gratiæ acquisiuit: iuxta illud ad Ephesios primo, *inſtaurare omnia quæ in cælis & quæ in terris ſunt*. Ephes. 1

Chriſtus perfecit opus creationis.

V. 35. Nõne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit? Hinc supputari facilè potest quòd Iesus nouem menses, vel circiter post Pascha mansit in Iudæa, vacans prædicationi, baptismo, & propagationi discipulorũ: nam quadrimestre ante messem hyemale tempus est. Et quia in regionibus illis præcoces sunt fructus terræ, computando messem Sole existente in Geminis, consequens est quòd Sole existente in Aquario vel circa, hæc dicta fuerint à Iesu: ac per hoc cum Pascha celebraretur Sole existente in Ariete consequens est vt duobus saltem mensibus verni totoque æstate ac toto autumno, partéque hyemis Iesus manserit in Iudæa.

Tẽpus quadrimeſtre ante atatem quodnam?

Ecce dico vobis. Samaritanis exiſtentibus primitiis Gentilium, annunciat Ieſus in promptu eſſe [illegible] annunciat im germinum. Vbi notandum quòd quemadmodum occaſione ſumpta ex fonte Iacob ſuperius de ſpirituali gratia ſub metaphora aquæ [illegible]: ita nunc occaſione ſumpta ex manducatione oblatã à diſcipulis, ſalutem ſpiritualem annunciat ſub metaphora colligendarum frugum ad cibum hominum. Ex hac etiam occaſione metaphoram meſſis aſſumpſit. Et de meſſe quidem corporali dicit quòd diſtat adhuc per quatuor menſes: de meſſe autem ſpirituali ſubiungit quòd præſens, quod in promptu eſt, demonſtrando *ecce.*

Leuate oculos veſtros. Iuxta metaphoram leuantium oculos corporis ad videndum regiones iam albas ad meſſem (quando enim ſunt maturæ tunc videmus eas albas) intendit *leuate oculos* mentis. Et videte regiones. Non regionem Samaritanorum, aut Iudæorum: ſed regiones vniuerſis vniuerſorum populorum gentes. Quia albæ ſunt iam. maturæ, præparatæ ſunt & in promptu vt metantur. Sciebat Ieſus hoc eſſe verum non ſecundùm diſpoſitionem exiſtentem in ipſis gentibus, ſed ſecundùm diſpoſitionem diuinæ prædeſtinationis. Et (vt dictum eſt) dixit hoc occaſione ſumpta ex Samaritanis primitiis gentium: qui tunc erant metendi. Ad meſſem. Metaphora meſſis aliter applicatur Matthæi 13. (vbi dicitur: meſſis conſummatio eſt ſeculi: cuius meſſis meſſores ſunt Angeli) aliter applicatur hic. Vbi meſſis eſt collectio fidelium: cuius meſſores ſunt & ipſe Chriſtus & eius diſcipuli.

Quanã hæc meſſis, & qui meſſores.

Verſ. 36 Et qui metit. Metentis opera, meritoria deſcribitur & fructuoſa: ad inſtruendum diſcipulos meſſores de illorum officio. Mercedem accipit. Ad ſimilitudinem corporaliter metentis, dicit *mercedem accipit*: vt intelligant diſcipuli quòd vacando collectioni fidelium, mercedem ſibi ipſis acquirunt: non temporalem ſed illam, *Ego merces tua magna nimis.* Geneſ. 15. Et congregat fructum in vitam æternam. Meſſores corporaliter, ad hoc metunt vt congregetur fructus pro vita temporali. Meſſis autem ſpiritualis ad congregandum fructum in vitam æternam: non ad propria metentium ſeruitia, non ad eorum gloriam, non ad ipſorum implendas burſas. Vt & qui ſeminat ſimul gaudeat & qui metit. Differentia inter æternam & temporalem vitam eſt: quòd temporalis vita non ſemper eſt commune gaudium ſeminanti & metenti: contingit enim eum qui ſeminauit mortuum eſſe tempore meſſis, aut congregari fructus alteri quam ſeminanti: & propterea non ſimul gaudet qui ſeminat & qui metit. Vita autem æterna commune eſt gaudium ſeminanti & metenti etiam ſi ſeminans longe antè mortuus corpore fuerit: & propterea dicitur, vt ſimul gaudeat qui ſeminat & qui metit.

Geneſ. 15.

Verſ. 37. In hoc enim eſt verbum verum, quia alius eſt qui ſeminat, & alius eſt qui metit. Affert Ieſus ad cumulum beneficij collati diſcipulis, verificationem vulgati prouerbij ſcilicet *alius ſeminat & alius metit.* Vt cognoſcant magis beneficium ſibi collatum. Sumitur itaque *verbum* pro *prouerbium.* Erat enim tum temporis prouerbium infortunatorum, quibus eueniebat quod labores eorum comedebantur ab aliis. Dicebãt ſiquidem quod vnus ſeminat & alius metit: ad ſignificandum quod vnus laborat, & alius vtitur fructu laborum. Hoc prouerbium applicat ad propoſitum: dicens illud verificari in [illegible] diſcipulis.

Verbum ſumitur pro prouerbio.

Verſ. 38. Ego miſi vos. Hinc habemus quòd Ieſus inſtruxit illos nouem menſes quibus prædicauit & baptizabat per diſcipulos, [illegible] diſcipulos ſuos ad prædicandum. *Ego,* inquit, *miſi.* Non dicit *mitto* aut *mittam,* ſed *miſi.* Et hæc præterita miſſio à ſolo Ioanne hic commemoratur: nam alij Euangeliſtæ non meminerũt miſſionis [illegible] cerem Ioannis: hæc autem miſſio fuit Ioanne adhuc baptizante in Æhon. Metere gladio diuini verbi colligere fideles. Quod vos non laboraſtis. hoc eſt, Iudæos: quos vos non inſtruxiſtis in fide, ſed à Moyſe & prophetis ſeminata eſt eorum fides. Alij laborauerunt. ſcilicet Moyſes & prophetæ docendo & inſtruendo [illegible] nando & colẽdo agrum. Et vos in labores, pro, *laborem,* eorum, introiſtis. colligendo fructum fidei ſeminatæ ab eis. Diſcipuli enim Chriſti erãt idiotæ & nõ erant prophetæ, neque doctores qui laboraſſent inſtruendo Iudæos: & propterea cum Ieſus miſiſſet ad prædicandum Iudæis, miſit eos ad colligendum fructus laborum prophetarum.

Diſcipuli Chriſti [illegible] gebant [illegible] ctum [illegible] Prophetarum.

Et ſignificanter hanc prærogatiuam dat diſcipulis: quia omnis labor Prophetarum ad hoc tendit, vt Iudæi ingererentur Meſſiæ; lex enim & prophetæ vſque ad Meſſiam erant. Tam expectatus ac deſideratus itaque fructus conceſſus diſcipulis ſignificatur: dicendo *& vos in laborem eorum introiſtis.*

Verſ. 39. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum. Ecce fructus ſermonis habiti cum Samaritana, ecce primitiæ gentiũ, ecce *quotquot autem receperunt eum.* Propter verbum mulieris, teſtimonium perhibẽtis quia. pro, *quod.* dixit mihi omnia quæcunque feci. Hinc apparet quòd mulier credens, abijt in ciuitatem ad inuitandum alios etiam ad credendum.

Fructus ſermonis habiti cum Samaritana.

Verſ. 40. Cùm veniſſent ergo ad illum Samaritani, credentes propter verbũ mulieris. Rogauerunt eum, vt ibi. pro, *apud ſe,* maneret. Effectus fidei, ſupplex inuitatio eſt ad manendum in ciuitate: ita quòd non ſolùm venerunt ad videndum, ſed ad rogandum vt apud ſe maneret. Et manſit ibi. Benignus Ieſus non negat ſe Samaritanis: quibus negant ſe Iudæi. Duos dies. Temperat manſionem: vt & ſalutaris ſit Samaritanis, & occaſionem ſubtrahat Iudæis diuertendi ab eo tanquam à Samaritano: quam habuiſſent ſi diu cum Samaritanis manſiſſet.

Verſ. 41. Et multo plures crediderunt. Ecce fructus ex tam parua mora ſubſecutus. Propter ſermonem eius. ſcilicet Ieſu. Ecce exercitium Ieſu illis diebus. Et ſignificatur ſimul promptitudo Samaritanorum credentium ſine miraculis ad ſolam prædicationem Ieſu. Erat enim ſermo Ieſu viuus: & magis penetrans quàm gladius.

Verſ. 42. Et mulieri dicebant quia. pro, *quod,* non propter tuam loquelam credimus. Fructus ſermonis Ieſu fuit, non ſolùm quòd multo plures crediderunt: ſed quòd illi qui prius crediderant propter verbum mulieris, in tantum profecerunt prædicante Ieſu quòd mulieri dicebant ſe credere iam non propter teſtimonium mulieris.

Ipſi enim audiuimus. Ecce quare credimus: quia nos ipſi non per te, ſed ex ore Ieſu proprio audiuimus.

Fides ex auditu verbi Dei. audiuimus Fidei ſiquidem ex auditu [illegible] Dei. Et ſcimus [illegible] quia [illegible] tatem [illegible] ſ[illegible] Iudæis [illegible] et ſermonem Ieſu non ſ[illegible] ſed [illegible] ſpiritualia, & [illegible] fide con[illegible]. Quia hic eſt verè Saluator mundi. Deeſt Chriſtus. Clara profeſſio: continens & quòd eſt [illegible] quòd [illegible] Saluator non Iudæorum vel Samaritanorum, ſed mundi. Et quoniam dicũt ipſi enim audiuimus & ſcimus, manifeſtant quòd Ieſus euangelizauerat eis ſe eſſe Meſſiam Saluatorem mundi, quod nunquam publicè euangelizauit Iudæis quoad illam particulam quòd eſſet Meſſias: propter rationem ſuperius dictam.

Verſ. 43 Poſt duos autem dies exiit inde: & abiit in Galilæam. Regionis nomen explicatum contra [illegible] patriæ, [illegible] cuncta verba ſignificant. Ac ſi apertius dixiſſet, abiit non in Nazareth, ſed in Galilæam.

Verſ. 44. Ipſe enim Ieſus teſtimoniũ perhibuit: quia pro, *quod*, Propheta in ſua patria honorem non habet. Ratio redditur quare nõ in Nazareth abiit: quia ipſe Ieſus teſtimoniũ perhibuit Prophetã in ſua patria honorẽ non habere. *Propheta in ſua patria honorem non habet.* Quale fuerit hoc teſtimonium, ſcriptum non eſt, nam quod ſcribitur Luc. 4. teſtimonium in Nazareth, fuit poſt multa miracula facta in Capharnaum (nam ibi dicitur *quanta audiuimus facta in Capharnaum*) hoc autem fuit prius. Poſſet tamen intelligi quod ipſum factum Ieſu (hoc eſt, ipſum non ire in Nazareth) fuit patrarum in te teſtimonii quod Propheta non honoratur in patria ſua. Clarius tamen eſt ſi intelligamus quod Ieſus dixerit tunc ſe non ire in Nazareth, quia Propheta non honoratur in patria ſua. Et hoc ſonant Euangeliſtæ verba dicendo, quòd teſtimonium perhibuit, facto & verbo. Quare autem nemo Propheta, acceptus eſt in patria ſua, vide Luc. 4.

Cur Chriſtus vitat locum vbi non erat honorandus? Si quæris quare Ieſus vitauit locũ vbi non eſſet honorandus, venit in Galileã honorandus, in promptu ratio eſt: quoniã tũc initia erant prędicationis eius in Galilæa, & requirebatur ad fructum prædicationis vt honorabiliter haberetur. Nõ itaque honorari voluit propter ſuum honorem, ſed propter fructum prædicationis: requiritur enim in principiis authoritas veneranda prædicatoris.

Verſ. 45. Cùm ergo veniſſet in Galilæam, exceperunt eum Galilæi. Gratus aduẽtus eius Galilæis ſignificatur. Cùm omnia vidiſſent quæ fecerat Hieroſolymis in die feſto. Et ipſi enim venerant ad diem feſtũ. Ratio redditur gratioſæ exceptionis ex viſis miraculis quæ fecerat Ieſus Hieroſolymis in Paſchate: nam & ipſi Galilæi interfuerant ſolennitati Paſchali. Et narrat hæc Euangeliſta: vt intelligamus deſcribi aduentũ ſecundũ Ieſu in Galilæam antequã multitudinem miraculorũ faceret in Galilæa, quæ recitantur ab aliis Euangeliſtis. Si enim apud ipſos Galilæos multa iam feciſſet Ieſus miracula, non diceret Euangeliſta quod ideo exceperunt eum, quia viderunt quæ fecerat Hieroſolymis: ſed quia viderunt quæ fecerat apud ipſos. *Aduentus ſecundus Chriſti in Galilæam.*

Verſ. 46. Venit ergo iterũ. Deeſt, *Ieſus*. Priùs venerat ferè ante annum cũ inuitatus fuit ad nuptias. In Cana Galilææ, vbi fecit aquã vinũ.

Quis hic Regulus? Et erat quidam regulus pro, *regius*. Incertũ eſt autem an eſſet regius genere vel officio. Potuit enim eſſe & quod fuerit de genere regio Herodis, & quod fuerit regius Conſiliarius, vel aliquid huiuſmodi. Herodes ſiquidem Tetrarcha velut rex Iudæorum; cùm tetrarchæ ad inſtar regis eſſet. [illegible] vtpote [illegible] in his primus.

Cuius filius infirmabatur Capharnaum

Verſ. 47. Hic cum audiiſſet quòd Ieſus adueniret à Iudæa in Galilæam, abiit ad eum. in Cana Galilææ [illegible]. Et rogabat eum vt deſcenderet. Minus credebat [illegible] rer Ieſum poſſe ſanare filium ſuũ, [illegible] tamen opus eſſe præſentia corporali ipſius Ieſu ad filium ægrotum, & propterea petiit vt deſcenderet à Cana in Capharnaum. Et ſanaret filium eius. non ſeruum. Incipiebat enim mori pro, *erat enim moriturus*: hoc eſt, in promptu erat vt moreretur. Sicut de eo qui in promptu erat vt comederet aut vt recederet, dicimus. erat enim comeſturus, erat enim receſſurus Et ſignificatur per hæc quod tam grauiter ægrotabat vt eſſet prope mortem.

Verſ. 48. Dixit ergo Ieſus ad eum. Niſi ſigna & prodigia videritis, non creditis. Arguitur ille velut relatus ad Samaritanos, qui crediderunt ſine ſignis & prodigiis. Et meritò arguitur qui tam imperfectè credebat. Imò per hæc Domini verba explicatur quod non credebat: & quod recurſus ad eum pro ſanitate filij non procedit ex fide, ſed ex opinione & affectu ad filium. *Regulus pro ſanitate filij non ex fide ſed ex affectu ad filiũ, Chriſtum orabat.*

Verſ. 49. Dicit ad eum regulus. pro, *regius*. Domine deſcende priuſquam moriatur. Hic clarè apparet quòd erat in periculo mortis: imò quòd erat in portis mortis. Et rurſus apparet quòd non verè credebat: ſed opinione quadam mouebatur ad petendum. Filius meus. pro, *puerulus meus*. Ætas filij deſcribitur.

Verſ. 50. Dicit ei Ieſus, vade. Duo petierat, ſcilicet *vt deſcenderet & vt ſanaret filium*. Ieſus primum negat, dicendo *vade*. ſecundum concedit ſubiungendo: Filius tuus viuit. Non dicit *viuet* ſed *viuit*: vt præſentia potentiæ eius in Capharnaum in lecto ægritudinis filij vnius ſignificetur. Minúſque dicit quàm ſignificet, nam dicit: *viuit*: & ſignificat *ſanus eſt*. Credidit homo ſermoni quem dixit ei Ieſus. Et iſte quantuis immeritus conſecutus eſt non ſolùm beneficium ſanitatis filio, ſed donum fidei ſibiipſi: venerat namque non credens & recedit credens: donum enim Dei fides eſt. Et ibat. *Filium Reguli ſanat Chriſtus.*

Verſ. 51. Iam autem eo deſcendente, ſerui occurrerunt ei: & nunciauerunt dicentes quia. pro, *quod*, filius eius viueret. pro, *puer tuus viuit*. Verba ſunt ſeruorum.

Verſ. 52. Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius. pro, *commodius*, habuerit. Vt cognoſceret ex hora certitudinem miraculi, petit à ſeruis horam ſanitatis. Et dixerunt ei, quod heri horâ ſeptimâ reliquit eum febris. Perfecta ſanitas deſcribitur: quod cùm eſſet in portis mortis, liberatus ſtatim eſt a febre. Et ſimul deſcribitur genus ægritudinis.

Verſ. 53. Cognouit ergo pater quod illa hora erat in qua dixit ei Ieſus; filius tuus viuit. Et credidit ipſe, & domus eius tota. Prius crediderat ſermoni Ieſu quem dixerat, *filius tuus viuit*: modò credit abſolute in Ieſum comperto miraculo. Nec ſolus credit, ſed ad fidem ducit totam domum ſuam, narrando quomodo res eſt geſta.

Verſ. 54. Hoc iterum ſecundum ſignum fecit Ieſus cùm veniſſet à Iudæa in Galilæam.

læam. Duo dicuntur hic non multum clara. Alterum eſt ad quid refertur *iterum*: alterum, ad quid refertur *ſecundum*. Duo verba in hoc ſermone ponuntur ſcilicet *fecit* & *veniſſet*. Si aduerbium *iterum* determinaret verbum *fecit*, ſenſus eſſet, quòd iterum fecit hoc ſecundum ſignum: quod vix eſt intelligibile. Sed ſi determinat verbum *veniſſet*, ſenſus eſt clarus: quod cùm iterum veniſſet in Galilæam, fecit hoc ſecundum ſignum: prius enim venerat in Galilæam quando venerat ad nuptias. Et hinc via habetur ad intelligendum quare hoc ſignum appellatur ſecundum: quia ſcilicet fuit ſecundum miraculum factum in Galilæa. Fecerat enim alia miracula Hieroſolymis: ſed in Galilæa primum miraculum fuit conuerſio aquæ in vinum: ſecundum autem fuit hæc ſanitas filij regij.

Secundum fuit hoc miraculum factum in Galilæa.

Et dixit hæc Euangeliſta: vt intelligeremus etiam hoc miraculum fuiſſe factum à Ieſu ante omnia miracula quæ narrantur ab aliis Euangeliſtis facta à Ieſu in Galilæa. Et finitur ſuppletio geſtorum Ieſu, inuenta ab hoc Euangeliſta: quæ ſcilicet geſſit ante geſta narrata ab aliis Euangeliſtis.

CAPVT V.

VERS. 1. POſt hæc erat dies feſtus Iudæorum. Quantùm temporis interceſſerit, certum non eſt: neſcimus enim de quo feſto ſit ſermo. Suppoſito autem quod hoc feſtum fuerit inter Paſcha quo eiecit vendentes & ementes de templo (cuius mentio facta eſt cap. 2. & Paſcha cuius mentio fiet in capite ſequenti in miraculo de multiplicatione panum oportet conſequenter intelligere hunc diem feſtum fuiſſe feſtum temporis hyemalis: quoniam hoc fuit poſt ſecundum in Galilæam aduentum, qui fuit quatuor menſes ante meſſem: vt ipſa Ieſu verba in præcedenti capitulo teſtantur.

Quiſnam hic dies feſtus?

Et aſcendit Ieſus Hieroſolymam. Secundus hic eſt aſcenſus Ieſu in Hieruſalem ex Galilæa, à Ioanne ſcriptus.

Verſ. 2. Eſt autem Hieroſolymis probatica. pro, *ad* ſeu *ſuper probaticam*. Græca dictio eſt *probatica*: Latinè *pecualis*. Et ſignificat locum ouium, vt creditur pro ſacrificio manentium. Singulis enim diebus duo agni immolabantur, & propterea oportebat habere in ciuitate locum idoneum ad continendum oues, ſaltem pro hoc iugi ſacrificio. Piſcina. pro, *natatorium*. Iuxta locum ouium erat lauacrum *natatorium*: eo quod in eo natando abluebantur animalia, vt munda viuerent. Quæ cognominatur Hebraicè Bethſaida. pro, *Betheſda*. Apponit Euangeliſta Græcæ dictioni cognomen Hebraicum. Quod non eſt cognomen probaticæ, ſed cognomen natatorij. Aiunt quod *Betheſda* ſignificat *domum defluxionis*, eo quòd defluentes pluuiales aquæ ibi colligantur. Et *domus* nomen ratione porticum conſonat. Ita quòd *defluxio* dicitur ratione ipſius natatorij: *domus* autem ratione porticuum, quas ſubdit Euangeliſta eſſe quinque. Quinque porticus habens.

Probatica quid?

Betheſda, id eſt domus defluxionis.

Verſ. 3. In his iacebat multitudo magna languentium (cæcorum, claudorum, aridorum) expectantium aquæ motum.

V. 4. Angelus autẽ Domini. Superfluit *domini*, & legendum eſt, *Angelus enim*. Redditur ratio quare iacebat ibi multitudo languentium: ſcilicet propter beneficium ſanitatis quod expectabatur ex deſcenſu Angeli. Deſcendebat ſecundum tempus in piſcinam. Quo tempore deſcendebat neſcitur: certum tamen tempus ſignificari videtur, dicendo *ſecundum tempus*. Et mouebatur aqua. pro, *& turbabat aquam*. Et qui prior. pro, *qui igitur primus*, deſcendiſſet in piſcinam. Superfluit *in piſcinam*. poſt motionem aquæ. pro, *poſt turbationem aquæ*. ſanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate. pro, *morbo*. Non enim à debilitate ſed à morbo deſcribitur ſanatio.

Angelus deſcendebat certo tempore, & mouebat aquam piſcinæ.

Quare Deus Angelico miniſterio aquam turbaret & ſanaret primum deſcendentem, ſcriptum non eſt authenticè, & propterea ignoratur.

Verſ. 5. Erat autem quidam homo ibi, & triginta & octo annos habens in infirmitate ſua. Superfluit *ſua*.

Verſ. 6. Hunc cùm vidiſſet Ieſus iacentem, & cognouiſſet quòd iam multum tempus haberet, dicit ei: vis ſanus fieri: Non petit vt cognoſcat voluntatem infirmi (quæ cuilibet erat per ſe nota) ſed vt excitet eum ad aliqualiter petendum opem ab ipſo: vt vel ſic diſponatur ad perceptionem beneficij.

Verſ. 7. Reſpondit ei languidus: Domine hominem non habeo, vt cùm turbata fuerit aqua, mittat me in piſcinam. Non audet languidus explicitè petere à Ieſu, vt velit ſibi opẽ ferre mittendo eum in piſcinam ſeu natatorium: ſed tacitè hoc petit, manifeſtando id quo indiget, ſcilicet quòd indiget homine mittente ipſum in natatorium. Per hoc enim implicitè petit quod prouideat ſibi de homine, ſeipſo vel alio. Dum venio enim ego, alius ante me deſcendit.

Verſ. 8. Dicit ei Ieſus: Surge. Imperat non ſolùm homini ſed naturæ: quoniam non erat in voluntate aut poteſtate languidi ſurgere. Sed dicendo *ſurge*, morbum abſtulit, vim ſurgendi contulit. Tolle grabatum tuum. Perfectio ſanitatis ſignificatur: vt ita ſanus effectus eſſet vt qui non poſſet vſque ad natatorium deſcendere, tolleret lectulum ſuum. Et ambula. Non ſolùm vires ad ſurgendum & tollendum grabatum, ſed ad ambulandum portando onus, collatæ ſunt.

Verſ. 9. Et ſtatim ſanus factus eſt homo ille: & ſuſtulit grabatum ſuum & ambulabat. Subdit Euangeliſta effectum ſubſecutum ſecundùm ſingula præcepta. Vbi conſidera quod ſolo præcepto ſubſecuta eſt perfecta ſanitas ſtatim: vt ex modo diuina virtus eluceſcat. Erat autem Sabbatum in die illo. Non ſolùm naturæ dominus, ſed etiam Sabbathi narratur, ex hoc quod præcepit portari grabatum in die Sabbathi.

Paralyticum ad piſcinam ſanat Chriſtus die Sabbati.

Verſ. 10. Dicebant ergo Iudæi. Communi generis nomine ſignificantur illi Iudæi qui aduerſabantur Ieſu. Illi, qui ſanatus fuerat: Sabbatum eſt: non licet tibi tollere grabatum tuum.

Verſ. 11. Reſpondit eis, Qui me ſanum fecit, ille mihi dixit, tolle grabatum tuum & ambula. Curatus homo citat authoritatem eius qui miraculosè ipſum ſanauit: vt hinc oſtendat non illicitè ſe portare grabatum ſuum. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Non violo Sabbatum, quia

authoritate

authoritate illius hoc facio qui miraculosè me ſanauit.

Verſ. 12. Interrogauerunt ergo eum: Quis eſt ille homo qui dixit tibi, tolle grabatum tuum & ambula? Hinc apparet malignitas horum Iudæorum, nam cùm ſanatus dixiſſet duo (ſcilicet & quòd ſe ſanum fecit, & quòd dixit *tolle grabatum tuum & ambula*) non interrogant iſti Iudæi quis eſt ille homo qui te ſanum fecit: ſed tantummodo *quis eſt ille homo qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula*. Hinc enim apparet quod machinabantur ad malum.

Verſ. 13. Is autem qui ſanus fuerat effectus, neſciebat quis eſſet. Fuerat enim tãto tempore velut immobilis conſtitutus quòd non interfuerat prædicationibus Ieſu, & propterea non eſt mirum ſi non cognoſcebat quis eſſet Ieſus. Ieſus enim declinauit à turba conſtituta in loco, pro, *Ieſus enim declinauit, turbâ exiſtente in loco.*

Ieſus ſanato paralytico declinat à turba.

Non enim ſignificatur explicitè quòd Ieſus abierit à turba: ſed quod turbâ exiſtente in loco illo Ieſus declinauit ſeu ſe ſubduxit. Et ſignificantur duo: ſcilicet quod Ieſus ſanato infirmo abiit, & quod propter turbam ibi exiſtentem abeundo mixtus turbæ eſt.

Et dixit hoc Euangeliſta: ad explicandum quare ille ſanatus non manifeſtauit tunc quis eſſet qui eum ſanum fecerat: quia ſcilicet nec cognoſcebat ipſum Ieſum, nec Ieſus erat amplius ibi præſens, nec aduerterat quâ viâ diſceſſerat propter turbam ibi exiſtentem: ita quod non potuit diſcerni & inſinuari ab illo ſanato.

Verſ. 14. Poſtea inuenit eum Ieſus in templo: & dixit illi: Ecce ſanus factus es: iam noli peccare. Hinc inſinuatur quod infirmitas illa propter peccatum acciderat. Ne deterius tibi aliquid contingat. Tum recidiuum peccatum, tum noua ingratitudo deterius aliquid mereretur.

Infirmitas Paralytico acciderat propter peccatum.

Verſ. 15. Abiit ille homo: & nunciauit Iudæis. Hinc apparet quod non quicunque Iudæi, ſed primores aliqui erant iſti qui vexauerat & interrogauerant ſanatum: nam Hieruſalem plena erat Iudæis: & niſi aliqui certi Iudæi fuiſſent, non dixiſſet Euangeliſta, *abiit ille homo & nunciauit Iudæis*. Quod Ieſus eſſet qui fecit eum ſanum. Hinc apparet quod bono animo rectâque intentione iſte retulit Iudæis: ad hoc enim ſignificandum Euangeliſta narrat non retuliſſe quod interrogauerant (ſcilicet *quis eſt ille qui dixit tibi, tolle grabatum tuum & ambula*) ſed annunciaſſe quod non interrogauerant beneficium receptum. Annunciauit enim quod Ieſus eſſet qui ſe fecit ſanum, annunciauit opus miraculoſum affectu gratitudinis & ad Dei gloriam.

Verſ. 16. Propterea perſequebantur Iudæi Ieſum. Deſunt hîc quatuor dictiones, *Et quærebant ipſum interficere*. Tanquam tota hæc hiſtoria propter hanc concluſionem relata fuerit ab Euangeliſta, hinc incipit rationem doctrinæ ſubſequenter datæ à Ieſu. Quia hæc faciebat in ſabbato. Prima itaque culpa quam imponebant Iudæi Ieſu, erat violatio ſabbati.

Violatio ſabbati prima erat culpa quam Chriſto imponebant Iudæi.

Verſ. 17. Ieſus autem reſpondit eis. Dicendo *reſpondit*, aut ad animos refert, aut ſubintelligi vult Iudæos arguiſſe fortè ſignis eum quod ſabbatum violaret curando in ſabbato.

Pater meus vſque modò operatur. Ratione reddit Ieſus quod licitè operaretur in ſabbato, ex imitatione Dei.

Et conſiſtit vis rationis in directa percuſſione rationis ſabbati. Ratio ſiquidem ſabbatizãdi erat, quia die ſeptimo, *requieuit Deus ab vniuerſo opere quod patrarat*. Quod non ſic intelligitur, quod die ſeptimo inceperit eſſe otioſus. ſed quod ceſſauit condere noua genera creaturarum. Et propterea Moyſes non dixit quòd Deus requieuit die ſeptimo: ſed appoſuit à quo requieuit ſcilicet, *ab vniuerſo opere quod patrarat*. Falſum ergo intellectum diuinæ quietis Ieſus tollens dicit, *Pater meus vſque modo operatur*. Ac ſi apertius dixiſſet: quamuis quieuerit die ſeptimo à creando noua genera creaturarum: non tamen quieuit abſolutè, ſed vſque modò operatur, ſed continuè operatur.

Vera ſabbati ratio. Geneſ. 2.

Si quæris quid operatur? In promptu eſt conſeruatio continua rerum omnium, quæ in nihilũ redirent niſi eas manus omnipotentis conſeruaret. In promptu eſt gubernatio vniuerſi: & ſpecialiter creaturarum rationalium. In promptu ſunt illuminationes, inſpirationes, miracula, & id genus reliqua: quæ Deus vſque modò operatur, tam in ſabbatis quàm in aliis diebus.

Pater cœleſtis, quid vſque modò operatur?

Et ego operor. Ex hoc ipſo quod Deus operatur diebus omnibus, infert quod ipſe quoque operatur diebus omnibus. Perinde ac ſi dixiſſet: Non eſt ratio cur me arguatis quod operor in ſabbatis, quoniam aſſimilor Patri meo: ipſe enim abſque diſcretione dierum operatur, & ſimiliter ego omnibus diebus licitè operor. Hic enim ſenſus directè reſpondet tacitæ obiectioni Iudæorum de violatione ſabbati. Nec excludit quòd hæc verba ſint vera abſolutè de ipſo Chriſto inquantum Deus, quòd operatur, ſicut operatur pater eius continuè: propter quod Euangeliſta præmiſit quòd reſpondendo ad perſecutionem ratione ſabbati, dixit hæc verba.

Vbi etiam aduerte quòd alij Euangeliſtæ narrauerunt Ieſum, calumniantibus ipſum quod ſabbatum violaret, reſpondiſſe confutando illos ex geſtis à Dauide, à ſacerdotibus, ab ipſiſmet extrahentibus aſinum ex fouea aut ducentibus bouem ad aquam: hic verò Euangeliſta narrat Ieſum reſpondiſſe ex operatione Dei Patris etiam in ſabbatis: quoniam intendit diuinam Ieſu naturam manifeſtare.

Verſ. 18. Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere. Accumulat Euãgeliſta cauſas quare Iudæi perſequebantur Ieſum. Quia non ſolum ſoluebat ſabbatum. Hinc apparet quod refert Euangeliſta cauſas prout habebantur à Iudæis. Ieſus enim non ſoluebat ſabbatum: ſed Iudæi calumniabantur eum quod ſoluebat ſabbatum. Sed & patrem ſuum dicebat Deum, æqualem ſe faciens Deo. Hoc eſt alterum quod imponebant Ieſu: quòd ſcilicet faceret ſe æqualem Deo: cùm in veritate ipſe non ſe faceret, ſed naturâ eſſet æqualis Deo.

Secundum quod Ieſu imponebant Iudæi, eſt quod æqualem ſe faceret Deo.

Vtriuſque tamen calumniæ occaſionem ex factis & dictis prænarratis acceperant Iudæi. Nã ex hoc quòd præceperat tolli in die ſabbati grabatum, & portari, occaſionem habebant dicendi quòd violauit ſabbatum: ex hoc verò quòd reddens rationem quare non violaſſet ſabbatum, dixit quòd faceret ſicut Pater ſuus Deus qui ſemper operatur, occaſionem habebant dicendi quòd faceret ſe æqualem Deo: volens ſe æquiparare Deo, vt ſicut Deus ſemper operatur, ita ipſe ſemper operetur.

Significantiúſque apponebant hanc æqualitatis clauſulam: vt intelligeremus quòd Iudæi non perſequebantur Ieſum ex eo quòd diceret ſuum patrem Deum (cùm hoc eſſet licitum cuilibet fideli) ſed ex hoc quòd appellabat Deum patrem ſuum tali modo quòd ſeipſum faceret æqualem Deo. hoc eſt cum præſumpta æquiparantia ad Deum.

Et dixit hæc Euangeliſta non ſolum vt narret cauſas perſecutionis, & ſenſum quo Iudęi intelligebant verba Ieſu: ſed vt manifeſtet quò tendunt ſequentia Chriſti verba, dicta reſpondendo ad hunc ſenſum Iudæorum.

Calumnias Iudæorũ refutat Ieſus.

Reſpondit itaque Ieſus. Sequentia verba, reſponſiuè dicta ſignificantur, reſponſiuè autem ad Iudæos, impugnantes eum de his duobus ſubordinatè. Inchoauerunt enim impugnationem ab operatione in die ſabbati: ſed reſpondente Ieſu ſe ſemper operari ſicut patrem ſuum Deum, aſcenderunt impugnando hanc æquiparantiam ad Deum allegatam pro ratione operis in ſabbato. Et dixit eis:

Verſ. 19. Amen, Amen dico vobis. Iudæis reſpondet impugnantibus eum. Non poteſt filius. Quæſtio erat de æqualitate filij ad patrem, occaſionata ex opere. Et propterea Ieſus intendens monſtrare æqualitatem filij ad patrem ex opere, procedit ex parte ſpectantium ad opus.

Æqualitatẽ ſuam ad Patrem tripliciter declarat Ieſus.

Et hinc intendit declarare æqualitatem filij ad patrem tripliciter: primò ex concurſu filij ad omnia quæ facit Pater: ſiue creando, ſiue gubernando, &c. Secundò ex hoc quòd Filius incarnatus facit ſupernaturalia opera in genere humano: ſcilicet ſuſcitare mortuos, viuificare animas, iudicare mundum. Tertiò ex hoc quòd Filius incarnatus adorandus eſt ſicut Pater: adoratio enim eſt fructus operum, & propterea adiungitur cum ſpectantibus ad opus.

Procedit autem primò ex identitate facti. Et quia opus ad operantem ſpectat, ideo vt ſermo eſſet formalis, monſtrat æqualitatem Filij ad Patrem quatenus vterque eſt opifex, propterea enim non ex ratione conſubſtantialitatis ſed ex identitate facti æqualitatem hanc docet. Rurſus formaliſſimus ſimul & ſuauiſſimus doctor Ieſus, ſic ex parte operis docet æqualitatem Filij ad Patrem, vt & auditores intelligant, & nihilominus veritas tanti myſterij à proprietate non labatur ſermonis. Deſcribit itaque æqualitatem filij opificis ad patrem opificem ſub formali ratione opificis agentis à propoſito. Opificis enim actus eſt facere: & æqualitas opificis ad opificem, in duobus per ſe conſiſtit, ſcilicet, in videndo quæ facit alter opifex, & in faciendo eadem. Si enim opifex vnus videat quæcumque facit opifex alter, & omnia illamet faciat, æqualis eſt illi opifex: niſi ſiquidem videret omnia quæ facit alter, non per ſe adæquaretur illi: ſed aut non adæquaretur in iis quæ laterent ipſum, aut à caſu adæquaretur. Et rurſus niſi videret, non adæquaretur vt opifex, opifici, opifex enim in quantùm opifex, non adæquat alterum opificem ſecundum rationem operandi niſi videndo: quoniam vterque eſt agens à propoſito.

In quo vnus opifex æqualis eſt alteri?

Hæc in communi ſunt vera. In ſpeciali autem materia (ſcilicet de Patre opifice & Filio opifice) ſcito quòd ſi filius poſſet facere aliquid quod non videret facere patrem, non eſſet maioris potentiæ ſed minoris: quia hoc ex defectu naturæ & potentiæ eius oriretur. Et propterea à negatione huius potentiæ inchoat, dicendo:

Non poteſt filius à ſe facere quicquam niſi quod viderit patrem facientem. Et lege *quod viderit* pro *quid viderit*. Negatur de filio opifice potentia duorum. Alterum eſt faciendi quicquam niſi quod Pater facit: alterum eſt modus faciendi, ſcilicet à ſe. Et primum quidem ſpectat ad terminum faciendum: ſecundum autem ad faciendi principium. Poſſe quidem Filium facere à ſe vt diſtinguitur à Patre, eſſet ſi Filius haberet naturam aliam à natura Patris: nam ex propria natura, ac per hoc à ſeipſo, ex ſua non Patris potentia poſſet exequi aliquid quod non exequitur per ſeipſum Pater: vt patet de omni rationali creatura: omnis enim creatura rationalis quia habet aliam naturam à Dei natura, poteſt aliquid à ſe exequi quod non per ſeipſum exequitur Deus. Vnde per hoc quòd Filius non poteſt à ſe facere, excluditur diuerſitas naturæ Filij à natura Patris. Ita quòd æqualitatem filij ad patrem ex parte operis declarat, tum ex negatione potentiæ faciendi à ſe: quod ex negatione diuerſæ potentiæ diuerſæque naturæ in ſe & Patre: tum ex negatione potentiæ faciendi aliud quàm Pater. Quæ duo ſe mutuò inferunt: quoniam negatio diuerſæ naturæ infert negationem diuerſi faciendi & è conuerſo. Et clara eſt doctrina, ex principio & termino aperiens veritatem.

Ex parte operis æqualitas Filij ad Patrem oſtenditur docte.

Dicit ergo *non poteſt*, non dicit *non licet*: ad declarandum identitatem potentiæ Filij & Patris. Vt hinc audiant Iudæi quòd non eſt iunctus Patri ſicut alij filij iunguntur patribus ſuis, aut ſicut filij adoptiui per gratiam iunguntur Deo: qui etſi imitantur patrem, poſſunt tamen aliud facere quàm facit pater: ipſe enim eſt talis Filius Patris ſui Dei quòd omnino non poteſt facere niſi quod facit Deus Pater. Et ſimiliter alij filij quia alterius ſunt naturæ, etiamſi non facerent, tamen poſſunt à ſe facere aliud: ipſe verò talis eſt filius quòd omnino non poteſt à ſeipſo (prout à Patre diſtinguitur) facere aliud quàm Pater. Vt hinc habeatur manifeſtè quòd potentia faciendi in Filio eſt illamet, quæ eſt potentia faciendi in Patre: nam ſi eſſet alia, penès principium faciendi vel terminum faciendum differret.

Filius omnino non poteſt facere niſi quod facit Pater.

Et dicit *niſi quid viderit*: ad ſignificandum liberum concurſum ad faciendum, ad differentiam agentis naturalis. Facere enim videndo, proprium eſt agentis à propoſito: & quod facimus videndo alium facere, facimus liberè: Filius autem non naturaliter ſed liberè facit quicquid facit. Et propterea, dicitur *niſi quid viderit*: vt per hunc modum faciendi (ſcilicet videndo quid facit Pater) intelligamus Filium ita non poſſe aliud facere, quòd cum hac impotentia liberè facit, liberè concurrit ad faciendum. Ne errares: intelligendo patrem quidem liberè facere, filium verò non liberè ſed naturali neceſſitate facere quod facit Pater.

Filius liberè facit quicquid facit.

Et non dicit *didicerit* ſed *viderit*, vt intelligamus quòd non diſciplina ſed penetratiuus intuitus Filij interuenit in hoc quòd filius facit idem quod Pater facit. Ita quòd dicendo *niſi quid viderit*, ſignificatur niſi ad quod concurrerit tanquam agens à propoſito, penetrando Patrem facientem. Rurſus dicit *viderit*, ne notionalem actum ſed eſſentialem intelligamus ſignificari (*videre* enim actus eſt ad ea quæ ſunt ſubſtantiæ non

Cur dicit viderit non didicerit.

non ad ea quæ ſunt relationis in diuinis ſpectans) & intelligamus prout eſt, quòd filius clarè videns vniuerſum diuinum facere, liberè facit illud idem quod facit Pater.

Nulla ſubordinatio Filij ad Patrem reſpectu operationis.

Et dicit *facientem*, non *feciſſe* aut *facturum*: vt intelligamus filium ſimul facere. Dicit *facientem*, non *imperantem* aut *ordinantem*: vt nulla ſubiectio, nulla ſubordinatio filij ad patrem reſpectu operationis ſed ſolus concurſus liber ſignificetur ad faciendum (hoc eſt ad exequendum) illud idem quod exequitur Pater: facere enim exequentis eſt. Et dicit *quid*: vt intelligamus vnum atque idem eſſe illud quod facit Filius & quod facit Pater.

Nec dicit, *niſi quid viderit fieri à patre*: ne ex parte paſſi intelligatur concurſus filij & patris. Sed tam ex parte Patris quàm Filij dicit *facere*: vt intelligamus concurſum Patris & Filij ad faciendum vnum & idem ex parte actionis. Significantiúſque dicit ſeorſum Filium facere & ſeorſum Patrem facere, nullam mentionem faciens de concurſu amborum niſi videndo: ne errares intelligendo Patrem & Filium concurrere ad facere idem ſicut cauſam ſuperiorem & inferiorem, aut ſicut cauſas partiales, aut ſicut agens & inſtrumentum, aut ſicut patrem & matrem, & ſi quid eſt aliud huiuſmodi: ſed intelligeres (ſi potes) Filium facere liberè illud idem quod facit Pater, vnâ omnino indiuisâ actione, vnâ ratione agendi: quia ſunt vnum faciendi principium.

Probatio antedictorum.

Quæcunque enim ille fecerit, pro, *facit*, hæc & filius ſimiliter facit. Duo continentur in antedictis verbis: ſcilicet Filium non poſſe niſi idem quod facit Pater facere, & Filium videre Patrem facientem: & ambo probat. Et priùs primum: ex hoc quòd tam terminus ad quem terminatur *facere* Filij adæquat terminum ad quem terminatur *facere* Patris (hæc enim adæquatio clarè ſignificatur dicendo, quòd quæcunque Pater facit, hæc & Filius facit) quàm qualitas faciendi in Filio, ſimilis eſt qualitati faciendi in patre: aduerbium namque *ſimiliter*, vnam qualitatem actionis in vtroque ſignificat. Quia igitur ex adæquatione faciendorum cognoſcitur æqualitas potentiæ, & ex identitate faciendorum cognoſcitur identitas potentiæ: ideo probatur à poſteriori (ſcilicet ex facere omnia quæ facit Pater) æqualitas ſiue identitas potentiæ factiuæ in filio ad potentiam factiuam in patre. Et multò magis manifeſtatur, adiunctâ ſimilitudine faciendi.

Opera Trinitatis ad extra indiuiſa & quoad rationē faciendi, & quoad ſubſtantiam &c.

Vera autem hæc eſſe conſtat: quia indiuiſa ſunt opera Trinitatis ad extra: quæ ſola ſignificantur per facere, indiuiſa autem & quoad rationem faciendi & quoad ſubſtantiam modúmque faciendi: & non ſolum quoad terminum.

Verſ. 20. Pater enim diligit filium: & omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit. Poſtquam declarauit primum (ſcilicet non poſſe facere niſi quod facit Pater) declarat ſecundum: ſcilicet niſi quid viderit Patrem facientem. Declarat autem hoc ex parte rei viſæ: ſcilicet quia Pater monſtrat Filio omnia quę Pater facit: ideo enim filius videt patrem facientem: quia pater monſtrat filio omnia quæ facit. Et hoc declarat à priori, quia pater diligit filium: ita quòd dilectio eſt ratio monſtrationis, & monſtratio eſt ratio viſionis. Hic eſt planus & formalis ſenſus literæ.

Vbi aduerte quod patrem monſtrare filio omnia quæ facit, eſt patrem facere in manifeſto filij omnia quæ facit: ita quod non actio aliqua quæ ſit monſtratio, ſed modus quo facit pater omnia, deſcribitur, ſcilicet in manifeſto filij. Quemadmodum enim deſcripſit modum quo filius facit, dicendo *quid viderit*, ita deſcribit modum quo pater facit, dicendo *monſtrat filio omnia quæ facit*.

Pater demõſtrat filio omnia quæ facit: Quid?

Et dixit hoc: quia hic modus faciendi, eſt ex parte rei viſæ ratio quòd filius videat. Ex hoc enim quòd pater in manifeſto filij omnia facit, infertur quòd filius videt patrem facientem quicquid facit. Non quòd inter hæc interueniat cauſalitas aliqua: ſed quia ſi videre filij cauſaretur à re viſa, cauſaretur ex hoc quòd pater in manifeſto filij omnia facit: ſicut æternitas non cauſatur ab immutabilitate; ſed quia ſi cauſaretur, cauſaretur ab immutabilitate, dicimus Deum æternum quia immutabilem. Et ſimili modo intellige quòd quia pater diligit filium, facit quæ facit in manifeſto filij. Hæc ſiquidem tria (ſcilicet filium videre, & patrem in manifeſto filij facere, & patrem diligere filium) naturalia ſunt in Deo: & conſequenter ſe habent ſicut cauſa & cauſatum ſi cauſarentur.

Nulla hic interuenit cauſalitas.

In carnalibus patribus clarè patet quòd ex vehementi dilectione quâ pater aliquis afficitur filio, nihil facit occultè à filio. ſed vtrumque eſt liberum: quia carnalis pater & liberè diligit filium, & liberè facit quæ facit in manifeſto filij. Verum ſi carnalis patris erga filium amor tam vehemens, eſſet non liber ſed naturalis, cauſaretur quoque quòd naturaliter nihil occultaret eorum quæ facit filio: ſicut enim ex amore libero cauſatur liberè nihil occultare, ita ex naturali amore cauſaretur, naturaliter non occultare. Aſcende hinc ad diuina & percipe quod Pater diligit Filium quantùm diligibilis eſt, amore naturali: vult enim naturaliter Pater Filio, non hoc vel illud bonum ſed omne ac ſummum ſimpliciter & abſolutè: & hinc naturaliter facit in manifeſto Filij quicquid facit.

Quamuis Pater liberè faciat non tamen liberè reſpectu manifeſtationis vel occultationis à Filio.

Et bene nota quòd quamuis patrem facere ſit liberè: modus tamen iſte faciendi (ſcilicet in manifeſto filij) eſt naturalis. Quamuis enim in libertate patris ſit facere vel non facere, non tamen eſt in libertate patris modus iſte faciendi, (ſcilicet in manifeſto filij vel occultè à filio: ſed naturale eſt quòd ſi facit, faciat in manifeſto filij & propterea ex naturali amore patris erga filium infertur in textu. Naturalia enim in Deo, ex naturalibus in ipſo formaliter declarantur tanquam vnum cauſetur ex altero: vt voluntas ex intellectu ex eſſentia, & ſimilia. Ordinat itaque Ieſus naturalia patris & filij quatenus ſunt opifices, formali ordine: declarans Iudæis humani intellectus more ſecundum ordinem formalem, quomodo Pater & Filius conueniunt ad faciendum idem, ex hoc quòd pater diligit filium quantùm diligi poteſt: & conſequenter omnia quæ facit monſtrat filio: hoc eſt in manifeſto filij facit. Hinc enim declaratur prius dictum ſcilicet quòd filius videt patrem facientem: quod declarandum erat.

Declaratur æqualitas Filij ad Patrem ex parte operis nobis manifeſti.

Et maiora his demonſtrabit ei opera, vt vos miremini. Declaratâ æqualitate filij ad patrem ex parte operis longè eleuati à noſtra notitia, operis ſcilicet diuini communis toti Trinitati: quod ab initio exercuit, creando mundum, &c. declarat modò æqualitatem filij ad patrem etiam ex parte operis, ſed operis nobis manifeſti: quod ſcilicet exercet ipſe filius factus homo. Et propterea vbi hactenus vſus eſt verbo præſentis

temporis ſpectantis ad continuam operationem diuinam communem patri & filio (dicendo *facit, monſtrat*) modò vtitur verbo futuri temporis: quia tranſit ad opera à filio Dei ſimúlque filio hominis exercenda. Et appellat *maiora his*, reſuſcitationem mortuorum, viuificationem animarum, iudicium mundi & huiuſmodi. Quæ verè ſunt maiora opera illis operibus quæ fecerat ſcilicet, curare infirmos, eiicere vendentes & ementes de templo, præcipere, vt quis tolleret grabatum ſuum in ſabbato. *Demõſtrare* autem ſignificat in manifeſto facere, ſicut ſuperiùs. Sed addit: quia ſuperiùs ſumitur pro *in manifeſto filij facere*; hîc autem ſumitur non ſolũ pro *facere in manifeſto filij* (vt teſtatur pronomen *ei*) ſed etiam cũ ſenſibili ſigno apud alios: vt teſtantur ſubiuncta verba, *vt vos miremini*. Ita quòd opera hæc maiora faciet pater in manifeſto filij, quia filius clarè videbit Deum facere hæc opera: in aliorum autem admirationem de filio: quia videbunt ipſa opera, ſed non videbunt patrem operantem.

Tria genera maiorũ operũ explicat. Primum: Viuificare.

*Verſ.*21. Sicut enim pater. Explicat tria genera operum maiorum his, demonſtranda à patre filio cum admiratione Iudæorum. Primum habet duos ramos, ſcilicet ſuſcitare mortuos ad vitam corporis, & viuificare animas; vtrumque ſiquidem eſt magnũ opus & proprium Deo. Propter hæc enim duo dicit: Suſcitat mortuos, quoad vitam corporis. Et viuificat, quoad vitam animæ quæ eſt per gratiam. Niſi enim de viuificatione animarum loqueretur, ſuperfluè addidiſſet *& viuificat:* quoniam ſuſcitare mortuos, nihil aliud eſt quàm eos ad vitam reducere. Sic & filius. Ecce æqualitas quoad modum faciendi quòd ſicut pater facit ſic & filius. Quos vult. Ecce æqualitas quoad libertatem: & ex parte voluntatis explicat filium concurrere cum patre ad faciendum vt agens à propoſito, quod ſuperiùs explicauerat ex parte intellectus, dicendo *quod viderit*. Viuificat, tam ſuſcitando mortuos quam viuificando animas: vt ſignificetur æqualitas in vtroque opere.

Secundum: Iudicare.

*Verſ.*22. Neque enim pater iudicat quemquam. Secundum genus operis explicatur. Ita quòd coniunctio *enim* non eſt redditiua rationis immediatè prius dictæ viuificationis: ſed refertur ad explicandum maiora opera, & accumulat opus iudicij operi viuificationis.

Quomodo Pater non iudicat quemquam?

Sed nota differentiam inter opus viuificandi & iudicandi relatiuè ad patrem. Nam ſuſcitare & viuificare deſcriptum eſt commune patri & filio, dicendo *ſicut pater ſuſcitat & viuificat, ſic & filius*: iudicare autem deſcribitur aliter patris quam filij. Deſcribitur enim pater non iudicare, eâ ratione quia non exercet perſonam ſenſibilis iudicis: quia pater non eſt homo, non eſt iudex ſenſibilis: de illo enim iudicio eſt ſermo quo mundus eſt iudicandus.

Sed omne iudicium dedit filio. *Iudicium omne* appellatur iudicium vniuerſale. Dare autem gratuitam collationem ſignificat factam filio Dei in myſterio Incarnationis: tunc enim dedit Deus filio opus iudicij cùm factus eſt homo: hoc eſt tunc conſtituit eum iudicem mundi.

Tertium: Adorari.

*Verſ.*23. Vt omnes honorificent filium ſicut honorificant patrem. Tertium opus (quod vt fructus præcedentium proponitur) eſt debitus honor filio ſicut patri. Demonſtrauit enim Deus hæc opera, vt Ieſus Chriſtus filius Dei adoretur latriâ ſicut adoratur pater Deus. Et huiuſmodi adoratio eſt tertium genus operis, maius illis.

Qui non honorificat filium, non honorificat patrem. Duo priora genera operum quia exercenda ſunt per filium, ſine contrarietate deſcripta ſunt: honoratio verò quia per homines exercenda eſt, cum contrarietate deſcribitur inter honorantes & non honorantes.

Et ne errares intelligendo fructum honoris eſſe ex quadam decentia & non ex neceſſario debito, ideo ſubiungit rationem neceſſarij debiti ad honorandum filium ſicut patrem, ex hoc quòd non honorare filium eſt non honorare patrem. Hinc enim manifeſtè ſequitur quòd ſicut debitum eſt honorare patrem ita & filium. Qui miſit illum. Adiunxit hoc ad explicandum quòd de filio miſſo (hoc eſt de filio incarnato, de filio Dei qui eſt etiam filius hominis) loquitur: & ſimul explicat rationem redundantiæ inhonorationis ſuæ in inhonorationem patris, ex eo quòd pater miſit ipſum: iniuria enim quæ fit legato, fit leganti. Et ſignificanter non dicit qui dehonorat filium, ſed qui non honorat: vt intelligamus non ſolum iniuriam dehonorationis, ſed negationem honoris culpabilem eſſe.

Iniuria quæ fit legato, fit leganti.

Verſ. 24. Amen Amen dico vobis. Conſidera ordinem. Prius dixit, *maiora his demonſtrabit*. Deinde explicauit proponendo quæ ſunt illa maiora, & explicauit eſſe tria genera operum ſcilicet viuificare, iudicare, & adorari. Modò manifeſtat ſigillatim ſingula ſecundum ſingulos ramos. Et incipit à viuificatione, ita quòd declarat quod ſicut pater viuificat ſic & filius viuificat.

Explicat modum quo Filius viuificat.

Quia qui verbum meum audit. Explicat modum quo filius viuificat. Duo ſiquidem concurrunt ad hunc modum: nam ex parte filij concurrit verbum Euangelicum: & propterea dicit *quia qui verbum meum*. Ex parte autẽ viuificandorum concurrit primò auditus verbi Chriſti: & propterea dicit *audit*. Concurrit ſecundò fides, & propterea ſubiungit. Et credit ei qui miſit me. Fides ipſa explicatur, dicendo *credit*. Credenda autem ſummariè traduntur, dicendo *ei qui miſit me*: nam & myſterium Trinitatis, & myſterium Incarnationis in his verbis continetur, pronomina enim *ei* & *me*, Patrem & Filium monſtrant, miſſio autem myſterium Incarnationis ſignificat. In his enim reliqua credenda clauduntur. Habet vitam æternam. Ecce viuificatio animarum, quam facit Chriſtus euangelizando, in iis qui credunt Euangelio. Dicendo enim *habet vitam æternam*, manifeſtat ſe loqui de vita animæ.

In myſterio Trinitatis & Incarnationis omnia credenda clauduntur.

Et dicit *habet*: quia in præſenti vita habetur inchoatiuè vita æterna. Gratia enim ſeu charitas, viuere in æternum perſeueraturum inchoat in anima.

Modus quo anima viuificatur.

Et in iudicium non venit, pro, *veniet*. Modus explicatur quo anima credendo viuificatur, ſecundùm duo. Alterum eſt plena remiſſio peccatorum. Et quoad hoc dicitur quòd *in iudicium non veniet*: quoniam commiſſa peccata ita delentur quòd non veniet iudicandus pro illis, non dicetur ei ius quod mereretur pro illis: quia omnia ſunt ei condonata. Sed tranſiet, pro, *tranſiuit*, à morte in vitam. Alterum eſt tranſitus à ſtatu æternæ mortis, in ſtatum æternæ vitæ. Vt intelligamus ſtatum ante fidem, eſſe ſtatum mortis æternæ: & in viuificatione animarum interuenire reſuſcitationem animæ de morte æterna in vitam æternam.

*Verſ.*25.

Verſ. 25. Amen amen dico vobis. Declarato modo quo filius viuificat animas, conſequenter declarat modum quo reſuſcitat mortuos corpore: vtrumque enim propoſuerat. Quia venit. pro: *veniet*, hora & nunc eſt. Dicit *veniet*, propter futuram reſuſcitationem. Et dicit *hora*, non dies, aut annus, propter breue tempus ſuæ prædicationis. Et dicit *& nunc eſt*: quia imminebat tunc. Humano enim more loquitur: quo conſueuimus cum qui iam appropinquat, nunciare dicendo: veniet & nunc eſt hic. Quando mortui. corpore. Non dicit omnes; ſed indefinitè: quia aliqui tantùm ſignificantur reſuſcitandi in imminenti hora: Lazarus ſcilicet, filius viduæ, & filia Archiſynagogi. Audient. Hoc eſt ad ſimilitudinem audientium obedient. Mortui enim non poſſunt audire, propriè loquendo: ſed tamen ſurrexerunt omnes hi tres ad literam, ac ſi audiſſent. Vocem. ſenſibilem: *Lazare veni foras. Adoleſcens dico tibi ſurge*; *Talithacumi*: Ad literam enim deſcribitur modus quo mortui erant ab ipſo reſuſcitandi: ſenſibili ſcilicet vocatione interueniente, ac ſi mortui audirent. Filij Dei. virtutem vocis ad ſignificandum ſignificat ex diuinitate: vox enim formabatur à filio hominis: ſed virtutem habebat ex hoc quòd erat vox filij Dei. Et qui audierint. modo dicto. Quos audientes non legimus niſi tres fuiſſe. Viuent. Ecce reſuſcitatio: non ad vitam æternam, ſed ad vitam præſentem. Vbi nota, erudite lector, quod nullum aliud corporeum opus miraculoſum Ieſus affert in teſtimonium ſuæ æqualitatis ad patrem (hoc eſt, ſuæ veræ deitatis) niſi reſuſcitationem mortuorum, & illam per modum imperij ſolâ voce. Ad hunc enim imperij modum explicandum dicitur quod *mortui audient vocem & qui audierint viuent*. Vnde habes quòd Antichriſtus etſi faciet mirabilia, nunquam tamen faciet hæc quæ ſunt Dei propria, ſcilicet viuificationem animarum & reſuſcitationem mortuorum.

Tres mortuos ſenſibili vocatione interueniente, ac ſi audiſſent, ſuſcitauit Chriſtus.

Nullum opus miraculoſum aliud quàm ſuſcitationem mortuorum affert Ieſus in teſtimonium ſuæ deitatis.

Verſ. 26. Sicut enim pater. Declaratis modis vtriuſque viuificationis à Filio, declarat poteſtatem viuificandi in ipſo ſicut in patre: ad reddendam rationem dictorum circa vtrumque opus, & propterea apponitur coniunctio *enim*, dicendo *ſicut enim*. Habet vitam in ſemetipſo. Habere vitam in ſemetipſo, eſt habere vitam ſine dependentia ab alio. Qui enim habet vitam dependentem ab alio, quantùm eſt ex ſe poteſt deficere à vita: ac per hoc non in ipſomet ſed in alio conſiſtit conſeruatio vitæ eius: & partim habet, partim non habet in ſe vitam. Qui autem habet ſimpliciter & abſolutè in ſemetipſo vitam, ſine dependentia ab alio habet illam. Sic autem eſt in Trinitate: quia & Pater habet vitam ſine dependentia ab alio, & Filius habet vitam ſine dependentia ab alio. Et hoc eſt quod hic dicitur. Sic dedit. non gratuito dono, ſed naturali generatione. Et dixit hoc: vt intelligamus propriâ poteſtate Filium viuificare tam animas quam corpora, ſicut & Patrem. Et filio habere vitam in ſemetipſo.

Verſ. 27. Et poteſtatem dedit ei. Explanatis iis quæ ſpectabant ad æqualitatem ex parte operis viuificatiui filij incarnati, explanat modò ſpectantia ad opus iudicij vniuerſalis, quod ſecundo loco propoſuerat: dicendo *neque enim pater iudicat quemquam, ſed omne iudicium dedit filio*. Explanando ſiquidem dicta verba propoſita, ſubiungit hæc. Significantérque dicit *& poteſtatem*: ne executionem iudicij intelligeres. Quod autem dicit *dedit*, gratuitum ſignificat donum Iudicij. Deeſt coniunctio. Legendum eſt &, ſeu *etiam*. Iudicium facere. Et eſt ſermo de iudicio vniuerſali, quo mundus iudicabitur. Quia filius hominis eſt. *Nō dicit, & poteſtate dedit filio hominis* (ne parentationem inferres de quolibet filio hominis) ſed dicit quòd poteſtatem dedit ei, filio Dei, quia eſt filius hominis, vt intelligamus poteſtatem iudiciariam datam coniunctim ſcilicet filio Dei iam filio hominis. Ita quòd ratio quare conſtitutus eſt filius Dei Iudex eſt, quia ipſe eſt etiam filius hominis.

Si quæris quare oportuit filium Dei eſſe filium hominis ad hoc vt conſtitueretur iudex mundi? In promptu eſt ratio: quia ſcilicet iudex dum ius dicit oportet quòd videatur a iudicandis: Deus autem ipſe purus non poteſt videri à iudicandis: cum magna pars iudicandorum ſit reproba, qui non poſſunt videre Deum: viſio enim Dei beatos eos efficeret. Deus autem in natura humana aſſumpta videri poteſt ab omnibus iudicandis, tam bonis quàm malis. Et propterea quia filius Dei eſt filius hominis, conſtitutus eſt iudex mundi, quod eſt patrem dediſſe ei poteſtatem faciendi iudicium: hanc enim habuit Ieſus ab inſtanti conceptionis ſuæ, & propterea dicit *dedit* in præterito.

Iudiciaria poteſtas data eſt Chriſto quatenus eſt filius hominis.

Cur?

Verſ. 28. Nolite mirari hoc. ſcilicet quòd filius conſtitutus eſt iudex quia filius hominis eſt: audientes factum, neſciendo quare. Quia venit. pro, *veniet*, hora in qua omnes qui in monumentis ſunt. Rationem facti reddit ex modo iudicij futuri. Et intendit quòd quia congregatio iudicandorum erit ſenſibilis, & iudicium erit ſenſibile, ideo dedit ei poteſtatem iudicium facere quia filius hominis eſt, ideo non eſt mirandum. Vide ſingula. Deſcribitur in primis hora ventura futuri vniuerſalis iudicij. Et dicitur quod *omnes*, non aliqui, non indefinitè (vt ſuperiùs) ſed vniuerſaliter tam boni quàm mali, qui in monumentis ſunt corpore mortui. Audient vocem filij Dei. pro, *vocem eius*. Modus quo ſuſcitabuntur omnes mortui, idem omnino deſcribitur cum modo quo reſuſcitati ſunt illi tres. Eadem enim verba repetuntur ſcilicet *audient vocem eius*: quia ad ſenſibilem vocem Ieſu Chriſti tanquam audientes ſuſcitabuntur tanquam ſi à ſomno ſurgerent: imperij ſiquidem vis deſcribitur.

Ad vocem ſenſibilem Chriſti ſuſcitabuntur omnes mortui.

Significanter autem Euangeliſta non repetit *filij Dei*, ſed pronomine vtitur monſtrante filium Dei eundemque filium hominis, quem poſtremò nominauerat: quia in ſuſcitatione illorum trium à Ieſu homine paſſibili, explicanda fuit deitas illius: & propterea dictum eſt *vocem filij Dei*: in ſuſcitatione autem omnium mortuorum à Ieſu homine immortali glorioſo, non oportuit explicari deitatem: quoniam ipſa forma glorioſa cum maieſtate, præ ſe feret filium hominis eſſe filium Dei.

Verſ. 29. Et procedent qui bona fecerunt. Ecce iudicium, ius dicetur iuxta merita, & propterea fit mentio operum. Non dicit *& procedent qui crediderunt*, ſed *qui bona fecerunt*: quia fides ſine operibus mortua eſt, quia operibus ius dicetur. In reſurrectionem vitæ. Ecce præmium bonorum operum. Quod vt intelligas, vide in litera quod procedere in reſurrectionem commune erit mortuis, bonis & malis: quoniam vtrique per reſurrectionem habebunt vitam corporalem, ſed differentia erit quòd bonorū reſurrectio erit

ad

ad vitam, malorum autem erit ad iudicium. Vtro- [illegible] ad iudicium. Vtroque [illegible] secundum veritatem erit ad [illegible] omnes astabunt ante tribunal Christi, sed iudicium quod fiet bonis, describitur non iudicij nomine a termino, a præmio, à vita: ad significandum quod non tam iure [illegible] eis dabitur vita. Et describitur vniuersum [illegible] præmium a *vita*: quia quicquid perfectionis est [illegible] erit eorum præmium: quia [illegible] toti vita, nihilque mortalitatis in eis locum habebit. Quo contra pœna reproborum non describitur in seipsa sed describitur in *iudicio*: ad significandum quod non aliunde quàm ex iure iuxta eorum mala opera punientur: & propterea non dixit *procedent in resurrectionem pœnarum* sed *iudicij*: vt resurgere significentur non ad pœnas sed ad iustitiam: non enim delectatur Deus pœnis damnatorum sed iure. Perpende hinc quod superiùs diximus iudicem dictum tam bonis quàm malis: & propterea oportere esse Deum hominem. Qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij.

Vers. 30. Non possum ego. Declarato modo iudicij, declarat iustitiam iudicij. Et quoniam triplici ex capite potest iudicium a iusto declinare (vel ex parte potentiæ, vel ex parte intellectus, vel ex parte voluntatis) ideo ex his tribus capitibus ostendit iudicium suum esse iustum. Et inchoat a potentia: non possum ego, quamuis filius hominis sim. A meipso facere quicquã. Non solum non possum declinare a iusto iudicio & facere alicui violentiam: sed nec quicquam possum facere à meipso: hoc est quod non faciat Deus, quod non faciat Pater. Et in promptu ratio est: quia non sum à meipso, sed à Patre. Sicut audio iudico. Exclusa violatione iudicij possibili ex parte potentiæ, excludit modò ex parte scientiæ, *sicut audio*. Auditus, sensus est disciplinæ, & propterea disciplinam quâ doctus est filius hominis a Deo, significat dicendo *audio*. Et intendit quòd quamuis sim homo, iudico tamen sicut audio à Deo, secundùm regulam diuinæ scientiæ. Et propterea hinc non potest violari iudicium. Et iudicium meum iustum est. Conclusio & præcedentium & sequentis partis in medio locata est. Quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me. Deest, *patris*. Excluditur tertiò violatio ex parte voluntatis. Voluntas enim humana declinare potest, & propterea quicunque quærit facere voluntatem propriam, facilè errat in iudicio. Voluntas autem diuina, lex est omnis iudicij, & proptorea qui conformat se voluntati diuinæ, non errat iudicando.

Quòd autem sermo sit de voluntate Christi humana, cùm dicitur: *non quæro facere voluntatem meam*, testantur verba subiuncta de eius missione, Missio enim ad mysterium Incarnationis spectat.

Et nota quòd conclusio in medio posita, quantùm ad formam conclusionis ponitur, vt conclusio istius tertij scilicet conformitatis ad voluntatem diuinam. Non quin sit conclusio etiam præcedentium: sed quoniam non est conclusio præcedentium nisi mediante hoc tertio: hoc enim tertium est immediatum conclusioni. *Posse* siquidem & *scire*, exiguntur quidem ad iudicium: sed nihil sunt nisi sequatur voluntas recta ad iudicandum. Voluntas enim recta est quæ infert iudiciũ, præsuppositis iis quæ sunt potentiæ & scientiæ.

Vers. 31. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. Explanatis spectantibus ad opera [illegible] ficationis & iudicij, æqualitatem filij Dei manifestantium, explicat modò tertium [illegible] propofuerat, de debito honore [illegible] patri. Hoc enim propofuerat dicendo *vt omnes honorificent filium sicut patrem*, &c. Et quoniam [illegible] tus honor filio exhibendus est [illegible] autem innititur testimonio, proptereа [illegible] sibi debitum tractat explicando testimonia quæ sunt de ipso: vt sic [illegible] testimonia honorent: & inhonorantes [illegible] inhonorare Deum repellendo testimonia [illegible]. Circa testimonia autem de seipso primò excludit testimonium proprium: deinde affert testimonium humanum, & postea testimonia diuina. Et quoniam testimonium proprium ipsius Christi secundum rem erat verum (qui nec secundum quod Deus, nec secundum quod homo poterat mentiri) ac per hoc non poterat categoricè excludere testimonium propriũ tanquam non verum, ideo hypotheticè conditionaliter excludit testimoniũ proprium. Conditionalis enim est vera si tam antecedens quàm consequens est impossibile.

Verum occurrit hic quæstio de veritate ipsius conditionalis: quia eius contradictoria ab ipsomet Iesu asseritur inferius cap. 8. Solutio est quod hîc loquitur de seipso *secundum quid*, ibi verò *simpliciter*. Quod enim hîc loquatur de seipso *secundum quid*, ex præcedentibus insinuatur. In verbis immediate præcedentibus tria dixit, distinguentia quodammodo ipsum a seipso: dum dixit *non possum a meipso facere quicquam*, & *sicut audio iudico*, & *non quæro voluntatem meam, sed voluntatem patris*. Sic itaque subiungens *si ego testimonium*, quid [illegible] insinuat nisi quod pronomen ego demonstrat ipsum non absolutè sed secundùm quid. hoc est demonstrat ipsum secundùm se tanquam vnum hominem: demonstrat ipsum secluso auditu a Patre, demonstrat ipsum secluso quærere voluntaté patris. Ac si apertius dixisset: Si ego affectãs ea quæ testimonij proprij sunt, testimoniũ perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum: pro quanto non ex ratione veri sed ex affectu proprio procederet.

Vers. 32. Alius est qui testimonium perhibet me. Contra proprium [illegible] monium inducit alienum. Et quoniam infe[illegible] xplicat duos alios (scilicet Ioannem Baptistam [illegible] Patrem) ideo cùm indefinitè dicatur *alius est*, potest indefinitè intelligi absque determinatione ad alterum eorum. Sat enim est præsenti proposito quod non ego testimonium perhibeo de meipso, sed *alius est qui testimonium perhibet de me*. Et scio quia verum est testimonium quod perhibet de me. Quamuis ego non perhibeam testimonium mihi ipsi, scio tamen certâ scientiâ & fateor, quia verum est testimonium quod ille alius perhibet de me, tam Pater quàm Ioannes. Et dixit hoc, ad explicandum quod ea quæ dicit de seipso, dicit ex certa scientia ad verificandum testimonium quod de ipso perhibetur. Ac si apertiùs diceret: non dixi hæc ad testificandum, sed ad verificandum testimonium tam Ioannis quàm patris.

Vers. 33. Vos misistis ad Ioannem. Explicat alium, testimonium perhibentem de ipso. Explicat autem ab authoritate Ioannis apud illos dicendo *vos misistis ad Ioannem*, tanquam

ad

Bonis ad vitam [illegible] ad [illegible] erit, [illegible] quo sensu.

Iudicium ex tribus capite potest à iusto deuiare.

Voluntas diuina est lex omnis iudicij.

Testimonia de seipso affert Christus.

[illegible] debuit [illegible] contradictoria [illegible] inferius.

Testimoniũ ab autoritate S. Ioannis Baptistæ.

[illegible] maximè apud [illegible]. Et testimonium perhibuit veritati. Non dicit: & testimonium perhibuit mihi, sed veritati quia Ioannes testificatus est veritatem non solum de Iesu, sed etiam de ſeipſo. Dixit enim ſe non eſſe Chriſtum, &c. vt [illegible] teſtimonium Ioannis ineffragabile eſſet ex parte [illegible] veritatem [illegible] propriæ gloriæ.

Verſ. 34. Ego autem non ab homine teſtimonium accipio. Verba hæc valde obſcura eſſent, niſi aduerſatiua ſubiuncta explanaret illa. Nam & ipſe Ieſus dicit alibi [illegible], *Eritis mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria & vſque ad vltimum terræ*, quod ſonat oppoſitum eius quod modò dicitur, *teſtimonium ab homine non accipio*: Sed ſenſus eſt quod non accipio teſtimonium humanum vt teſtimonium neceſſarium mihi, vt teſtimonium propter me: hunc enim ſenſum manifeſtat aduerſatiua ſubiuncta. Sed hæc dico vt vos ſalui ſitis. Ecce quare teſtes Apoſtolos, ecce quare teſtimonium Ioannis ſcilicet propter noſtram ſalutem. Et verè ſic eſt: indignum eſt enim vt Ieſus Chriſtus verus Deus veritas infallibilis, vtatur ex parte ſui teſtimonio humano, quod conſtat eſſe fallibile. Et propterea veriſſimè dicit: Ego non ab homine teſtimonium accipio, ex parte mei: ſed vtor teſtimonio humano *vt vos ſalui ſitis* ex parte veſtri, vt vos credatis more veſtro per humana teſtimonia.

Act. 1. *Teſtimoniũ humanum non accipit Chriſtus: quo ſenſu?*

Verſ. 35. Ille erat. Qualitatem Ioannis (qui perhibuit de ipſo teſtimonium) declarat ex ſimilitudine lucernæ. Tempus præteritum *erat*, inſinuat quod Ioannes iam erat in carcere aut occiſus, Ieſu dicente hæc. Lucerna ardens & lucens. Vas ignis & lucis Ioannes deſcribitur: vt ardore interior charitas, luce verò exterior doctrina verbo & exemplo ſignificetur. Vos autem voluiſtis ad horam exultare in luce eius. Quamuis Ioannes fuerit lucerna ardens & lucens, vos tamen non credidiſtis ei: ita miſiſtis ad eum, quòd non perſeueranti voluntate, ſed ad horam, ad modicum tempus voluiſtis exultare ſub luce eius: hoc eſt, voluiſtis læto animo ipſum ſuſcipere. Nam cùm Ioannes negaſſet ſe Chriſtum, & teſtimonium perhibuiſſet veritati de ſe & de me, noluiſtis amplius exultare ſub luce eius: imò increpaſtis eum, *quid ergo baptizas ſi tu non es Elias*, &c. Et dixit hoc ad aperiendum quod non ſolum verba ipſius Ieſu ſed etiam verba Ioannis paruipenderunt.

Ioannes Baptiſta, lucerna ardens & lucens

Verſ. 36. Ego autem habeo teſtimonium maius Ioanne. pro, *Ioannis*. Subauditur enim *teſtimonio*. Non accipio ab homine teſtimonium ex parte mei: ſed ex hac parte habeo teſtimonium maius teſtimonio Ioannis. Opera enim. Primum teſtimonium maius eſt genus operũ mirabilium quæ fecit. Quæ dedit mihi pater. collatione gratuitâ, mihi Verbo incarnato. Vt perficiam ea. Non dicit vt aliqualiter diſponam, vt rogem pro illis, ſed *vt perficiam*, vt ex integro faciam illa: ad differentiam aliorum ſanctorum. Solus enim Ieſus Chriſtus virtutem habuit perficiendi mirabilia opera: quia ſolus fuit Deus.

Teſtimoniũ operum.

Solus Chriſtus habuit virtutem faciendi miracula.

Ipſa opera quæ ego facio. Nota eruditè lector eadem opera deſcribi, data ei à Patre, & eadem quæ ipſe facit: vt intelligamus ſic conceſſa eſſe incarnato Verbo, vt ipſe filius authoritatiuè & propriâ poteſtate faciat illa: eâdem ſcilicet poteſtate quâ Pater. Teſtimonium perhibent de me, quia. pro, *quod*. Pater miſit me. Explicat [illegible] opera [illegible] *quod pater miſit me* [illegible] eſt in [illegible] Trinitatis & [illegible] in his verbis [illegible] eſt.

Verſ. 37. Et qui miſit me pater. Secundum teſtimonium [illegible] eſt [illegible]. Ipſe teſtimonium perhibuit de me. Conſtat quod pater perhibuerat teſtimonium [illegible] Ieſus fuit baptizatus, *hic eſt filius meus* [illegible]. Quamuis non oporteat reſtringere [illegible] pertinere ad teſtimonium [illegible] Petro ſcriptum eſt, *caro & ſanguis non reuelauit tibi ſed Pater meus qui eſt in cælis*. Vnde paternum teſtimonium [illegible] ſenſibile [illegible] ſpirituale [illegible] intelligitur. Conſtat enim multos [illegible] tractos ad Ieſum acceſſiſſe. [illegible] ſpiritualis tractus teſtimonium eſt paternum.

Teſtimoniũ Patris.

Neque vocem eius vnquam audiſtis. Sicut aperuerat quod non crediderunt teſtimonio Ioannis, ita modò aperit quod non acceperunt teſtimonium patris: excludendo tres modos quibus paternum teſtimonium accipi poteſt à nobis. Primus eſt per ſignum ſenſibile, & hic excluditur dicendo, *neque vocem eius vnquam audiſtis*. vt appellatione *vocis*, omne ſenſibile ſignum intelligatur.

Tres modi quibus teſtimonium diuinum percipi poteſt à nobis.

Neque ſpeciem eius vidiſtis: Secundus modus eſt per claram viſionem, Et hic excluditur dicendo *neque ſpeciem eius vnquam vidiſtis*.

Verſ. 38. Et verbum eius non habetis in vobis manens. Tertius modus eſt per internã inſpirationem ſeu reuelationem: qui eſt communis omnibus verè fidelibus. Et hic excluditur dicendo *& verbum eius* ſcilicet Dei patris reuelatum per prophetas, *non habetis*, deliberatione & ſtudio, *in vobis*, non in codicibus, non in [illegible]; in vobis, non ſecundùm quid, non in [illegible] veſtra, ſed *in vobis* abſolute, in intellectu voluntate & opere *manens*, non tranſitorium quantùm eſt parte diuini teſtimonij, ſed permanens ſine pœnitentia enim ſunt dona Dei: ita quod verbum ex ſe manens non habetis vt manens in vobis: quia deliberatione & ſtudio perſeuerandi non habetis verbum Dei. Et deſcribit teſtimonium internæ inſpirationis ſeu reuelationis ab effectu (ſcilicet habendi verbum prophetarum perſeuerans in animis) vt intelligamus & ſciamus diſcernere interna teſtimonia de Ieſu ab hoc indiuiduo effectu: quia ſine iſto effectu non ſunt. Cornelij Centurionis geſta teſtantur quod diuinum teſtimonium remiſit ipſum ad verbum Dei per Petrũ. Saulus ab ipſo Chriſto vocatus remittitur ad verbum Dei exequendum ſuſceptione baptiſmi ab Anania. Et breuiter ſi hæretici, ſi Iudæi verbum Dei in ſeipſis manens haberent, non fallerentur ſuis internis motibus.

Teſtimoniũ diuinæ reuelationis ab effectu quali agnoſcendum?

Quia quem miſit ille, huic vos non creditis. Ratio quare teſtimonium Patris internum habens verbum ſuum manens in animis non percipitis, eſt quia non creditis mihi quem pater miſit. Erat tunc tempus credendi non ſolum Deo ſed etiam Meſſiæ, Dei filio miſſo à Deo patre. Et propter hoc incredulitatis peccatum merebantur quod verbum diuinum non haberet manſionem in animis eorum.

Verſ. 39. Scrutamini ſcripturas. Tertium teſtimonium maius, eſt ſcripturarum authoritas. Vere amice eſt veritas veritati. Remittit Ieſus ad ſcripturas nulla ſacrarum ſcripturarum teſtimonia, nullam mendoſam, fallam aut ſuſpectam dicens.

Teſtimoniũ ex Scripturarum authoritate.

Cuius

Cuius oppoſitum faciunt hæretici, cuius oppoſitum fecit Mahometes. Quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere. Quales ſunt ſcripturæ de quibus loquitur, explicat illas ſcilicet in quibus vos putatis vitam æternam habere: ſimulque hic aperitur quòd Iudæi illius temporis putabant in ſacris ſcripturis promitti ſibi vitam æternam, & non ſolùm temporale regnum. Neque enim aliter ſcripturæ habent vitam æternam quam promittendo.

Nec reddit rationem ſcrutandarum ſcripturarum propter ſeipſum Ieſum, ſed propter vitam æternam ipſorum Iudæorum: ad hoc enim ſpectat coniunctio *quia vos putatis.* Rationem itaque ex propria ipſorum opinione affert ad eorum vtilitatem.

Et illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me. Scripturæ quæ etiam iudicio veſtro promittunt vitam æternam, ſunt illæ quæ teſtimonium perhibent de me ſcilicet quod ego ſum donator vitæ.

Quantum hoc teſtimonium?

Magna Chriſtianæ fidei authoritas habetur ex hoc quod non credit nouo, ficto, adinuentóque Deo incarnato, ſed ſcripturarum ſacrarum antiquo teſtimonio longè antè perhibito: nec ſunt ſcripturæ à nobis conditæ, ſed ab aduerſariis vſque hodie ſeruatæ: nec ſolùm ſeruantur ab eis, ſed expectantur toto animo implendæ.

Verſ. 40. Et non vultis venire ad me. In ſingulis teſtimoniis culpantur Iudæi quod non acquieſcunt illis. Nec dicit *& non poteſtis* aut *neſcitis*, ſed *non vultis*: vt inexcuſabilis culpa monſtretur. Vt vitam habeatis. Quæretis vitam ex ſcripturis: & tamen auctorem vitæ teſtificatum à ſcripturis præſentem refutatis: ita quòd voluntate & facto contradicitis vitæ promiſſæ in ſcripturis.

Verſ. 41. Claritatem: pro, *gloriam* ab hominibus non accipio. Totus iſte ſermo de teſtimoniis (vt prædictum eſt) ordinatur ad honorem debitum Filio ſicut Patri, & propterea explanatis ampliſſimis teſtimoniis de ſeipſo quòd debeant ſibi credere, ſubiungit honorem ipſum qui credendo eſt ei debitus. Et ne putetur ambire honorem, explicat & qualiter ipſe ad huiuſmodi honorem ſe habet, & vnde prouenit quod ipſi Iudæi non ipſum honorant. *Gloriam* inquit *ab hominibus non accipio,* vt gloriam: quoniam indigna eſt me gloria humana: quoniam nihil eſt humana gloria mihi, qui gloriam habeo æternam apud Patrem. Sicut enim nox eſt quæ claritatem accipit à candelis accenſis, dies autem non accipit claritatem ab eis (quia clarus eſt Sole) ita Ieſus clarus gloriâ diuinâ non accipit claritatem gloriæ ab hominum laudibus.

Totus ferme præcedens de teſtimoniis ordinatur ad honorem debitum Filio ſicut Patri.

Verſ. 42. Sed cognoui vos. More principis cùm non offeruntur ei munera reuerentialia loquitur Ieſus. Conſueuerunt enim principes dicere: non æſtimo accipere munera à vobis (vtpote quæ nihil mihi ſunt) ſed vobis non offerentibus cognoui vos quod non diligitis me. Sic Ieſus dicit quod gloriam ab hominibus pro nihilo habet: ſed cognouit experimentaliter Iudæos.

Quia, pro, *quod*, dilectionem Dei non habetis in vobis. Nō dicit, ſed expertus ſum quòd me non diligitis, ſed quòd non diligitis Deum, tum ad explicandum quòd propoſuerat ſcilicet *qui non honorificat filium non honorificat patrem*, explicat ſiquidem hîc quòd ex eo quòd non diligunt deum non honorificant filium. Tum ad per[illegible] directè rationem [illegible] Iudæi [illegible]cebant ſe perſequi ipſum Ieſum ex zelo Dei: ut præmiſerat Euangeliſta. Hoc enim directè excludit: dicendo quòd non honorando me, [illegible] quòd dilectionem Dei non habetis. Et ſignificanter dicit *in vobis*: ac ſi apertius diceret, [illegible] dilectionem Dei habetis in veſtris verbis, ſed non in vobis.

Verſ. 43. Ego veni in nomine patris mei. Manifeſtat quod dixerat ſcilicet [illegible] diligere deum: tum quoad amorem amicitiæ, tum quoad amorem concupiſcentiæ. Et de amore quidem amicitiæ manifeſtat dicendo: *Ego veni in nomine patris mei*. hoc eſt, vt nominetur & [illegible] pater meus, non vt glorificer ego. Et non accepiſtis me. pro, *& non accipitis me.* In quo manifeſtatur quod non diligitis Deum amore amicitiæ: dum non vultis [illegible] gloriam pro qua ego veni. Et quod peius eſt: Si alius venerit in nomine ſuo. hoc eſt, pro gloria propria, non pro gloria Dei: vt Antichriſtus & quicunque alius nó quærens quæ Dei ſunt

Iudæi non diligere Deum manifeſtat Chriſtus.

Illum accipietis. Ecce deteſtanda peruerſitas, quòd non amatis gloriam Dei; & amabitis gloriam hominis: amor enim amicitiæ vult bonum alteri. Et ſignificat hanc peruerſitatem ſub conditione, *ſi alius venerit*: ad ſignificandum pronitatem illorum Iudæorum ad amorem amicitiæ erga homines potiùs quàm Deum. De amore verò concupiſcentiæ ſubdit:

Verſ. 44. Quomodo vos poteſtis credere. Vbi nota quòd non ſolùm declarat in eis defectum amoris, ſed ſimul defectum fidei ex amore concupiſcentiæ: quo ſcilicet concupiſcentes ſibiipſis bonum gloriæ, non concupiſcunt gloriam à Deo ſed ab hominibus. Hinc enim manifeſte apparet quòd amore amicitiæ gloriā hominis præponunt gloriæ Dei: & amore concupiſcentiæ gloriam ab homine præponunt gloriæ à Deo. Et ex hoc ſecundo capite declaratur etiam defectus fidei dicendo *quomodo poteſtis credere?* Et valet ratio: quia credere eſt actus intellectus moti à voluntate: hinc enim fit vt quorum voluntas non eſt affecta ad quærendum gloriam à Deo ſed eſt affecta ad gloriam humanam, penitus autem nihil moueat intellectum ad credendum: quoniam voluntas mouet propter bonum quod amat. Et dicendo *quomodo poteſtis*, ſignificatur quod nullo modo aut vix poſſunt credere tales.

Defectus fidei ex [illegible] amore Concupiſcentiæ.

Qui gloriam abinuicē accipitis. Ecce affectus concupiſcentiæ humanæ gloriæ, ex delectatione ſignificatus, quâ accipitur humana gloria, vt gloria, vt vera gloria: cum tamen in veritate parum valde quid ſit, & indignum veræ virtutis affectu. Et gloriam quæ à ſolo Deo eſt. hoc eſt, quæ conſiſtit ſubſtantialiter in ſola claritate apud Deum, etiamſi coram toto vniuerſo lateat: talis eſt enim vera gloria, quæ à ſolo Deo eſt quoad ipſam ſubſtantiam gloriæ. Gloria namque ſanctorum ab aliis, accidentale quid eſt ad gloriam quæ eſt à Deo: ſicut beatitudo ſanctorum ex aliorum ſocietate, accidentale quid eſt: quia in ſolō Deo conſiſtit ſubſtantialis eorum beatitudo. Non quæritis. Non dicit, non concupiſcitis, non vultis (dixiſſent enim, vellemus) ſed dicit *non quæritis*, culpans eorum electionem ac ſtudium, quod non ſtudent ad acquirendum gloriam quæ eſt à ſolo Deo.

Vera gloria & vera beatitudo à ſolo Deo.

Et nota ex hoc textu, erudite lector: quantam vim habet contra non ſolum dilectionē, ſed fidem

Chriſtia

Affectus ad humanam gloriam, quã multos dãnat.

Chriſtianam affectus ad humanam gloriam ſine ſtudio ad quærendum gloriam quæ à ſolo Deo eſt. Hic enim affectus magnus omnes qui damnantur, ad damnationem præcipuè adducit.

Verſ. 45. Nolite putare. Punitionem futuram dicti criminis quo inhonorarunt patrem, Deum ſubiungit. Simulque percutit alteram rationem quâ Iudæi dicebant ſe perſequi Ieſum ſcilicet ex zelo legis Moyſi, quæ violabatur violando ſabbatum, nam & hanc quoque rationem Euangeliſta ſuperius attulerat. Vnde inducit punitionem eorum futuram, ab accuſatione illam ſignificans, accuſatio enim directè ordinatur ad punitionem accuſati. In cuius ſignum leges ſtatuerunt legem talionis accuſanti.

Rationem verò eorum excludit ex iniuria quam ipſi inferunt Moyſi. Quam ſignificat ex eo quòd Moyſes accuſat eos, ita quod ſicut accuſatio monſtrat punitionem accuſatorum, ita accuſator monſtrat iniuriam ſibi factam. Dicit itaque Ieſus: *nolite putare* Quia pro, *quod* ego accuſaturus ſum vos. hoc eſt, nolite putare quòd reſeruetur mihi accuſatio veſtri, quòd retardetur accuſatio veſtri vſquequo accuſem in futurum vos. Apud patrem. de hoc quòd non honoratis me, quòd non creditis mihi, Eſt qui accuſat vos, Iam præſens eſt accuſatio contra vos, non expectans futuram meam accuſationem. Moyſes. Non *accuſabit* ſed *accuſat*, laceſſitus ipſe iniuriâ à vobis. In quo vos ſperatis. Scitote quòd illum habetis accuſantem vos de hoc vno, eodemque crimine, *in quo vos ſperatis*, ſed non creditis illi.

Quomodo Moyſes accuſet Iudæos?

Si quæris quid eſt Moyſen accuſare Iudæos: in promptu eſt reſponſio quòd eſt punibiles eos ex ſuis ſcriptis monſtrare, in hoc quòd non credebant Ieſu.

At ſi quæris quo pacto Iudæi ſperabant in Moyſe & tamen non credebant illi: reſponſio eſt quòd ſperabant in promiſſis Moyſi: & credebant Moyſi in genere, non credebant autem in ſingulari: hoc eſt, credebant quòd illa quæ Moyſes ſcripſit, eſſent vera, & ſperabant ſe conſequi illa: ſed non credebant promiſſiones in iſto ſingulari, quod erat Ieſus, impleri, quod tamen tenebantur credere ex tot teſtimoniis.

Verſ. 46. Si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitan. pro, *vtique*, & mihi. Superfluit coniunctio *&*. Iſta conditionalis manifeſtat quod credere Moyſi, infert neceſſariò credere Ieſu. Et dicit hæc, ad manifeſtandam iniuriam quam inferunt Moyſi, ad manifeſtandam rationem quare Moyſes accuſat eos de hoc quòd non credunt Ieſu. Vtrumque enim horum hinc manifeſtatur. Vnde & primò probat conſequentiam conditionalis: ſubdendo: De me enim ille ſcripſit. Dicendo *de me*, ſeipſum in ſingulari demonſtrat. Si quæris vbi eſt ſcriptum; lege Deuteronom. 18. capitulum.

Verſ. 47. Si autem illius literis non creditis. Arguit à maiori, grauiorem eſſe incredulitatem eorum in Moyſen quàm in ipſum: ſimúlque manifeſtat aliam radicem in Iudæis quare non credebant Ieſu ſcilicet ex defectu fidei in Moyſen.

Tres cauſæ cur Iudæi non credebant Ieſu.

Itaquòd colligere potes tres cauſas in Iudæis quare non credebant Ieſu: prima eſt quia non diligebant Deum tam amore amicitiæ quàm concupiſcentiæ. Secunda eſt affectus ad humanam gloriam. Tertia eſt imperfecta fides erga Moyſen: & eadem ratione prophetas. Significanter itaque dicit *literis*: ad exaggerandum incredulitatem erga Moyſen. Nam ſicut firmius eſt quod mandatur literis quàm quod dicitur verbis, ita culpabilius eſt non credere literis quàm verbis. Et propterea optimè ex eo quod non credunt literis Moyſi, infertur quòd non credunt verbis Ieſu. Imò hinc declaratur maior grauitas peccati in Moyſen: meritò vrgens vt Moyſes accuſet eos.

Quomodo verbis meis credetis? Differentia inter Ieſum & Moyſen (quoad hoc quòd Moyſes ſcripſit, Ieſus verò nihil ſcripſit) inſinuatur. Et in hoc etiam monſtrauit ſe eſſe Deum: cuius non eſt ſcribere in membranis ſed in rebus, ſed in cordibus, & reuelare ſcribenda per alios, vt & in hoc æqualis eſſet Filius Patri.

CAPVT VI.

Oſt hæc abiit Ieſus. Ratio quòd Ieſus P iuerit nunc, ex Matthæi 14. habetur quòd fuit audita occiſio Ioannis Baptiſtæ, hac enim ratione Matthæus deſcribit Ieſum abiiſſe nauigio in hunc locum deſcriptum à Ioanne. Vnde habetur quòd cùm Ieſus exiſtens in Galilæa audierit mortem Ioannis (vt pote qui illinc nauigio venit trans mare) & verba in præcedenti cap. relata, Hieroſolymis dicta appareant (ex eo quòd miraculo ibidem facto adiunguntur, non purè ſed vt reſponſiuè dicta, non ad Galilæos ſed ad Iudæos, perſequentes Ieſum quia operabatur in ſabbato) geſta hæc quæ ſubiunguntur non immediatè iuncta fuerunt geſtis in præcedenti cap. Quantùm autem temporis interceſſerit neſcitur: hoc tamen Euangeliſta aſſerit quòd poſt illa geſta & dicta fuit hæc nauigatio. Ex eadem coniunctione Euangeliſtarum habetur quòd Ioannes fuit occiſus parum ante miraculum multiplicationis panum quod ſubiungitur. Et propterea verè dicitur quòd Ioannes fuit occiſus propè paſcha illud cuius mentionem faciet Euangeliſta nunc. VERS. 1.

Quæ ſubiunguntur non immediatè iuncta fuerunt præcedentibus.

Trans mare Galilææ. Lacus eſt: ſed Hebraica conſuetudine appellatur mare Galilææ, à prouincia. Quod eſt Tiberiadis. Ora maris declaratur ad quam abiit Ieſus, non quæcunque ſed ea quæ eſt Tiberiadis. Diuiſæ enim erant oræ maris illius iuxta diſtrictus proprios ciuitatibus: ſicut communiter accidit. Tiberias namque nomen eſt ciuitatis.

Narrata ab aliis Euangeliſtis miracula ſolum nominat S. Ioannes.

Verſ. 2. Et ſequebatur eum, pedeſtri itinere, vt Marcus 6. capite refert. Multitudo magna quia videbant ſigna. Deeſt *eius*. Legendum eſt. Quia videbant eius ſigna quæ faciebat ſuper ijs qui infirmabantur. Euangeliſta narrata ab aliis Euangeliſtis miracula ſolum nominat. Ratio enim concurſus ad Ieſum erat deſiderium ſanitatum quas conſequebantur miraculosè ab eo: vnde & tunc etiam curauit ægritudines eorum.

Verſ. 3. Subiit ergo. pro, *autem*. Propoſuit Euangeliſta iter Ieſu & iter multitudinis, proſequitur modò iter Ieſu. In montem Ieſus. Vt pa-

ter Luc. 9. Ieſus deſcendens ex naui, ingreſſus eſt deſertum quod erat in territorio ciuitatis Bethſaidæ: ac per hoc mons iſte cuius Ioannes meminit, in deſerto illo erat. Ita quod pars illa trans mare in quam venit Ieſus, quoad oram maritimam erat ciuitatis Tiberiadis, quoad locum verò interiorem deſertum, erat ciuitatis Bethſaidæ. Et ibi ſedebat cum diſcipulis ſuis. Sedere non tam ſitum corporalem quàm quietem ſignificat nam & ideo illuc diſcipulos duxerat vt aliquantulum quieſcerent. Significanter enim narratur ſedens cum diſcipulis ſuis: vt intelligamus turbas ad ipſum non aſcendiſſe, ſed ipſum Ieſum cum ſolis diſcipulis aliquantulum quieuiſſe. Vnde & Marcus refert quod Ieſus exiuit ad turbam.

Hoc eſt ſecundum paſcha poſt miraculum nuptiarum in Cana.

Verſ. 4. Erat autem proximum paſcha dies feſtus Iudæorum. Hoc eſt ſecundum paſcha narratum à Ioanne Euangeliſta poſt miraculum nuptiarum. Et deſcribit Euangeliſta tempus miraculi ſubiuncti: vt ſuppleat omiſſum ab aliis Euangeliſtis tempus quo occiſus fuit Ioannes & ſupputationem annorum quibus prædicauit Ieſus poſt nuptias habeamus.

Verſ. 5. Cùm ſubleuaſſet ergo oculos Ieſus. Vt etiam ex inferiùs narratis habetur, Ieſus deſcendit de monte (quòd alij Euangeliſtæ appellant exiſſe ipſum ad turbam) & curauit infirmos & prædicauit eis cum tanta modeſtia oculorum quod non vidit quantitatem multitudinis: ſed poſtmodum horâ tardâ pulſantibus diſcipulis vt dimitteret turbam, ad hoc vt prouiderent ſibi ipſis de cibo, ſubleuauit oculos Ieſus, & vidit ingentem multitudinem. Et vidiſſet quia multitudo maxima. pro, quòd *multa turba*, venit ad eum. pro, *ad ſe*, dicit ad Philippum. Pulſatus à diſcipulis Ieſus vt dimitteret turbas, vbi vidit multitudinem magnam dicit Philippo. Vnde ememus panes vt manducent hi? Non quærit locum ſed pretium, non ignarus paupertatis, ſed

Modeſtia oculorum Chriſti.

Verſ. 6. Hoc autem dicebat tentans eum. Experimento manifeſtare volens modicam Philippi fiduciam: vt intelligamus quales erant etiam tunc diſcipuli eius. Ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus.

Verſ. 7. Reſpondit ei Philippus. Ducentorum denariorum panes non ſufficiunt eis. Hinc apparet quod quærendo vnde ememus, de pecunia pro pretio erat ſermo. Vt vnuſquiſq; deeſt, *eorum*, modicum quid accipiat. Verè manifeſtat Philippus ſuâ reſponſione ſe nullam habere fiduciam futuri miraculi. Solam enim paupertatem citat.

Verſ. 8. Dicit ei vnus ex diſcipulis eius Andreas frater Simonis Petri. Poſt reſponſionem Philippi Ieſus interrogauit diſcipulos, *quot panes habetis?* Et cùm vidiſſent quid haberetur. Andreas reſpondit.

Miraculum quinque panum hordeaceorum & duorum piſcium.

Verſ. 9. Eſt puer, pro *puelius*, Vnus hîc qui habet quinque panes hordeaceos & duos piſces: ſed hæc quid ſunt inter tantos. pro, *inter tot?* Nec Andreas fiduciam habebat futuri miraculi, & propterea reſpondendo addidit, *ſed hæc quid ſunt inter tot?*

Verſ. 10. Dixit autem Ieſus, facite homines diſcumbere. Erat autem fœnum multum. pro *herba multa* in loco. Locum congruum ad ſedendum deſcribit. Diſcubuerunt ergo viri. Exceptis mulieribus & paruulis. Numero quaſi quinque millia.

Verſ. 11. Accepit ergo Ieſus panes. Propriarum manuum miniſterium deſcribitur. Et cum gratias egiſſet. Eleuatis in cœlum oculis: ad monſtrandum quòd à Deo fiebat miraculum. Significanterque deſcribitur gratiarum actio in narratione miraculi: ad erudiendum nos quod petitio futurorum ex gratitudine præteritorum conſurgere debet. Diſtribuit. Deſunt hîc tres dictiones: *diſcipulis: diſcipuli verò*. Legendum eſt: *Diſtribuit diſcipulis, diſcipuli vero* diſcumbentibus. Officium ipſius Ieſu & officia diſcipulorum deſcribuntur. Similiter & ex piſcibus quantum volebant. Putant aliqui legendum eſſe *quantum volebat* Ieſus. Crediderim ego ſignificari quòd tam panes quàm piſces Ieſus multiplicabat quantum volebat diſcipulis ad diſtribuendum turbis: quemadmodum principalis diſpenſator dat præpoſitis menſarum quantum petunt: illi autem petebant ad affluenter dandum.

Verſ. 12. Vt autem impleti ſunt, dixit diſcipulis ſuis, colligite quæ ſuperfuerunt fragmenta ne pereant.

Verſ. 13. Collegerunt ergo & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis & duobus piſcibus. Superfluit *& duobus piſcibus*. Quæ ſuperfuerunt iis qui manducauerant. Vide reliqua expoſita in aliis Euangeliſtis in locis prædictis.

Verſ. 14. Illi ergo homines cùm vidiſſent quod Ieſus fecerat ſignum, dicebant quòd hic eſt verè propheta. In textu Græco præponitur articulus dictioni *propheta*: ad ſignificandum quod non de quocunque propheta ſed de illo inſigni propheta (Meſſia ſcilicet) intendunt. Qui venturus eſt in mundum. Dictio Græca interpretata *venturus eſt*, eſt anceps ad *venturus eſt*, vel *venturus erat*. Parui tamen refert. Nam *venturus eſt*, ad definitionem legis & prophetarum refertur: *venturus erat*, ad profeſſionem ipſorum, aſſerentium ipſum eſſe qui venturus erat.

Verſ. 15. Ieſus ergo cùm cognouiſſet. Duo effectus illius miraculi narrantur. Alter profeſſionis fidei, alter commotionis turbæ ad volendum facere Ieſum regem. Quam commotionem Ieſus cognouit præſentem in animis eorum. Et ratione nouæ præſentiæ obiecti, notitia Ieſu ſignificatur noua: erat enim noua ex parte rei cognitæ: ac per hoc erat noua actualis notitia humana. Quia. pro, *quod*, venturi eſſent. Non dicit quòd tunc facturi erant ipſum regem, ſed quod venturi eſſent: ſignificans quòd illi diſpoſiti erant ad tractandum cum aliis, & redituri ad hoc vt facerent eum regem. Vt raperent eum & facerent eum regem. pro, *& raperent ſe vt facerent ſe regem*. Significat enim Euangeliſta diſpoſitionem illorum ad cogendum per modum raptus Ieſum ad hoc vt acceptaret regnum. In quo monſtratur magnus affectus illorum ad faciendum Ieſum regem: motorum ex eo quòd pauerat eos. Simúlque monſtratur quòd cognoſcebant Ieſum alienum eſſe ab appetitu regni; vtpote quem oportebat rapere. Fugit iterum. Superfluit *iterum*. Et non eſt legendum *fugit*, ſed *ſeceſſit*. In montem ipſe ſolus. Hinc clarè apparet quòd Ieſus deſcenderat de monte ad docendum, ad ſanandum, & demum paſcendi panibus & piſcibus

Duo huius miraculi effectus.

Turba volunt rapere Chriſtum ad faciendũ eum regem.

bis turbam. Nec interuenit fuga: quoniam dimiſſa ſeu licentiatâ turbâ (vt Matthæus teſtatur) aſcendit in montem: tum ad orandum, tum ad ſecedendum à loco quò venturi erant, vt facerent ipſum regem.

Verſ. 16. Vt autem ſerò, pro, *ſerum*, factum eſt. Hoc factum diſcipulorum non fuit poſt ſeceſſum Ieſu in montem, ſed antè: præcipiente imò compellente Ieſu diſcipulos, vt conſcenſa naui, ſe præirent ad Bethſaidam donec licentiaret turbas. Sed Ioannes Euangeliſta prius narrauit integrum progreſſum Ieſu vſque ad montē: & deinde narrat progreſſum diſcipulorum. Deſcenderunt diſcipuli eius ad mare. A deſerto Bethſaidæ aliquantulum remoto à mari deſcenderunt ad illam forte maris partem in qua reliquerant nauem.

Verſ. 17. Et cùm aſcendiſſent nauim venerunt. pro, *veniebant*, trans mare in Capharnaum. Relatiuum eſt *trans mare*. Et ſicut ora maris Tiberiadis erat trans mare reſpectu loci vnde Ieſus venerat cum diſcipulis; ita Capharnaum erat trans mare reſpectu iſtius loci vnde modò ſoluebant diſcipuli.

Sed ſtatim occurrit hic quæſtio: quia Ieſus præceperat vt ſe præcederent ad Betſaidam: apparet enim quòd inobedientes fuerint diſcipuli euntes ad Capharnaum. Solutio eſt quòd (quantum ex ſcriptis colligitur) Capharnaum eſt ciuitas non ad littus maris, ſed aliquantulum à mari remota: ita quòd portus non erat portus Capharnaum, ſed portus Bethſaidæ, propterea coincidunt nauigare ad Capharnaum & ad portum Bethſaidæ, quò appulerunt. Et quoniam portus ille in regione Genezareth erat, aut fortè Genezareth vocabatur, ideo terminus iſte *ad quem* huius nauigationis appellatur & Genezareth & Bethſaida & Capharnaum ab Euangeliſtis, diuerſis rationibus. Et nota quòd non dicit *venerunt*, ſed *veniebant*, inchoata enim nauigatio verſus Capharnaum ſignificatur, non perfecta.

Nauigare ad Capharnaũ & ad portũ Bethſaidæ, idem. Cur?

Et tenebræ iam factæ erant: & non venerat ad eos Ieſus. Ratio redditur receſſus diſcipulorum ſine Ieſu. Significaturque diſcipulos expectaſſe vſque ad tenebras nocturnas Ieſum, ſi forte licentiatâ turbâ veniret ad eos: qui iam præceſſerant & præparauerant nauim.

Verſ. 18. Mare autem vento magno flante exurgebat. Tempeſtas maris deſcribitur ex vēto, quam alij Euangeliſtæ diffuſiùs proſequuntur.

Verſ. 19. Cum remigaſſent ergo quaſi ſtadia vigintiquinque aut triginta. Rem geſtam humano more Euangeliſta deſcribit, velut ignotâ menſurâ ſtadiorum: vt intelligamus quòd hiſtoriam ſcribit humanæ hiſtoriæ more, vidēt Ieſum ambulantem ſuper mare; & proximum naui fieri. Circa quartam vigiliam noctis hoc fuiſſe teſtatur Marcus, ita quod tanto tempore tam parum nauigauerant. Et timuerunt. putantes phantaſma eſſe.

Verſ. 20. Ille autem dicit eis: ego ſum, nolite timere. Tacet Euangeliſta ſcripta ab aliis de Petro qui iuit ad Ieſum, &c.

Verſ. 21. Voluerunt ergo accipere eum in nauim. Scrupuloſa ſunt hæc verba: quoniam præ ſe ferunt quod Ieſus non ingreſſus eſt nauim: quod tamen conſtat ex aliis Euangeliſtis eſſe falſum. Solutio eſt quod Euangeliſta non dicit Ieſū non eſſe ingreſſum in nauim (quod eſſet contrarium narrato ab aliis) ſed dicit quod voluerunt eum accipere in nauim: ſignificans quod diſcipuli putantes ſe more ſolito nauigaturos vſque ad portum, voluerunt ipſum accipere in nauim. Sed quia opinio ſolitæ nauigationis fefellit eos, ideo ſubiungitur non negatio ingreſſus Ieſu in nauim, ſed negatio ſolitæ nauigationis: ſubiungendo. Et ſtatim nauis fuit ad terram. pro, *in terra*, in quam ibant. Ita quod ſecundum hiſtoriam Ieſus ingreſſus eſt nauim: & ſtatim non ſolito curſu nauigationis nauis fuit in portu illo ad quem tendebant, vt vltra miracula ab aliis recitata, intelligamus etiam hoc miraculum factum quòd ſtatim nauis appulit ad terram ad quam ibant, Et quia non eſt ingreſſus Ieſus nauim ad finem ſolitæ nauigationis ad quem volebant ipſum accipere, ideo Euangeliſta vſus eſt tali modo loquendi.

Difficultas de ingreſſu Chriſti in nauim.

Subitus & mirus nauis in portum appulſus.

Verſ. 22. Altera die. pro, *poſtero die*. Significatur enim dies immediatè ſequens. Turba quę ſtabat trans mare. In illa parte maris vnde diſceſſerant diſcipuli ſine Ieſu. Vidit quia nauicula alia non erat ibi niſi vna. Deſunt ſex dictiones. *Illa quam ingreſſi ſunt diſcipuli eius*, & quod non introiſſet cum diſcipulis ſuis Ieſus in nauim. pro, *nauiculam*, ſed ſoli diſcipuli eius abiiſſent.

Verſ. 23. Aliæ verò ſuperuenerunt. pro, *venerunt*, naues à Tiberiade. Illa maris ora erat quidem Tiberiadis: ſed diſtabat à Tiberiade, à qua in illum locum venerunt naues poſtero die. Iuxta locum vbi manducauerant panem, Miraculum panis non fuit patratum in ora maris: ſed (vt dictum eſt) in loco deſerto Bethſaidæ, iuxta quem locum erat hæc pars maris ad quam venerunt à Tiberiade naues. Et propterea Euangeliſta dicit, iuxta locum vbi manducauerant panē. Gratias agentes Deo. pro, *gratias agente Domino*. Non enim deſcribitur quòd comedentes gratias egerint, ſed quòd Ieſus donator panis gratias egerit.

Et dixit hoc Euangeliſta, ad explicandum de qua manducatione panis loquitur: ſcilicet de illa qua manducauerunt panem datum a Domino gratias agente.

Significantérque non nominat *Ieſum*, ſed *dominum* appellat, ad explicandum vtramque naturam: diuinam, dicendo *dominum*: humanam, dicendo quòd *gratias egit*. Vtriuſque enim opus in miraculo illo apparuit.

Verſ. 24. Cum ergo vidiſſet turba quod Ieſus non eſſet ibi neque diſcipuli eius, aſcenderunt. Deeſt, *Et ipſi*, in nauiculas: & venerunt Capharnaum quærentes Ieſum. Supradicta omnia argumenta narrauit Euangeliſta, ad explicandam rationem quare turba venerit ad quęrendum Ieſum in Capharnaum: quoniam hinc pendet occaſio ſequentis doctrinæ. Et nihilominus ſignificatur quod venientes in Capharnaum quærebant vbi erat Ieſus: non enim inuenerunt ipſum in littore, aut in porta ciuitatis.

Verſ. 25. Et cum inueniſſent eum trans mare. Synagoga Capharnaum: vt inferius explicatur. Dixerunt ei: Rabbi quando huc veniſti? Cum debuiſſent petere quomodo huc veniſti trans mare, ruſticano modo petunt quando huc veniſti? confundentes *quando* & *quomodo*. Euangeliſta ſiquidem recitat ruſticorum verba: qui non diſtinguunt aduerbia interrogatiua.

Quando pro quomodo dicunt hic ruſtici.

Verſ. 26. Reſpondit eis Ieſus. Sequens doctrina reſponſiue data ſignificatur. Et dixit: Amē

amen dico vobis, quæritis me. Non reſpondet Ieſus interrogationi ruſticorum: ſed facto eorum quo quærebant eum. Non quia vidiſtis ſigna. Quærere Ieſum ex miraculis viſis fructus eſt æternus per miracula. Eſt enim quærere Ieſum affectu imitandi ipſum diſcendique ab ipſo, quod in iſtis non erat. Sed quia manducaſtis ex panibus & ſaturati eſtis. Affectus ad corporeum cibum manifeſtatur trahens illos ad quærendum Ieſum.

Vt Samaritanam occaſione potus inſtruxerat de potu ſpirituali, ſic occaſione cibi corporis hic inſtruit de cibo animæ Chriſtus.

Verſ. 27. Operamini. Occaſione acceptâ ex eo quòd iſti quærebant Ieſum propter cibum corporis, inſtruit eos Ieſus de cibo animæ, quemadmodum Samaritanam occaſione aquæ inſtruxerat de potu. Et incipit ab opere: tum vt de cibo animæ tractet ad ſimilitudinem cibi corporis, qui operando acquiritur: tum vt intentionem ſpiritualis cibi explicet non ſufficere ſine opere, ſed oportere intendentem ſpiritualem cibum acquirere, exercere ſe operando ad hoc vt acquirat illum. Non cibum qui perit. Cibus corporis appellatur *cibus qui perit*: quia eſt ad ſuſtentationem vitæ mortalis. Et quoniam Ieſus mandat operari, & vetat operari propter cibum corporeum, ideo hinc erroris occaſionem ſumpſerunt qui non laborandum credunt vt manducemus corporaliter. Neſciebant enim diſtinguere inter finem intentum, & id quod conſurgit ex neceſſitate materiæ. Cibus enim corporis non eſt finis intentus ab homine: ſed ex neceſſitate mortalis naturæ conſurgit indigentia cibi: appetitus cibi: & conſequenter operari propter cibum. Cibus autem animæ eſt intentus vt finis, toto appetitu, ſtudio & opere acquirendus. Ita quòd cùm dicitur *operamini non cibum qui perit*, ſenſus eſt: intendite per opera veſtra non cibum qui perit, quod eſt prohibere cibum qui perit vt finem. Hunc enim ſenſum manifeſtat ſubiuncta aduerſatiua. Sed qui permanet in vitam æternam. Cibum namque permanentem in vitam æternam vt finem intentum per opera acquirendum eſſe conſtat. Animæ autem cibus conſtat ex vero & bono: quia anima conſtat ex intellectu & voluntate: & intellectus paſcitur vero: voluntas autem bono. Vnde cibus qui permanet in vitam æternam, conſtat ex vero & bono nutriente vitam animæ æternam. Appellatur enim cibus animæ permanens in vitam æternam, quia officium eius eſt ſuſtentare vitam immortalem: quæ eſt vita æternæ gloriæ futuræ. Et directè contra cibum qui perit, diſtinguit cibum permanentem in vitam æternam.

Intellectus vero, voluntas bono paſcitur.

Inferiùs autem explicabitur quid eſt iſte cibus: nunc ſatis eſt noſſe quod quemadmodum cibus corporis ſuſtentat vitam corporalem mortalem, ita cibus animæ ſuſtentat vitam in æternum manſuram ipſius animæ. Ita quòd non de quocunque cibo animæ eſt ſermo, ſed de permanente in vitam æternam: vt intelligamus hunc cibum non ſolùm diſtingui à cibo corporis, ſed etiam à quocunque cibo animæ non nutriente illam ad vitam æternæ felicitatis, qualis eſt bonum humanæ gloriæ, & veritas quæcunque non ducens ad æternam felicitatem.

Homines à corruptibilibus ad æterna eleuare ſtudet Chriſtus.

Et inchoauit à præcepto operandi non propter cibum pereuntem, ſed æternum: quia intentio cœleſtis magiſtri eſt auertere homines à ſolito fine ſtudiorum humanorum, & conuertere ac eleuare homines ad dirigendum ſtudia, & opera ſua pro quanto tendunt ad proprium bonum ipſorum, ad cibum æternum vt finem concupiſcibilium reliquorum.

Vbi & aduerte quòd in præcedenti capite affectum præponentem gloriam humanam [illegible] impedire fidem: hic verò ſtudium [illegible] plus quàm ad æternum prohiberi. Illud [illegible], hoc corpus præſtat impedimentum [illegible]. Quem filius hominis dabit vobis. Ne erraremus intelligendo poſſe per nos [illegible] acquirere cibum permanentem in vitam æternam abſque eo quod daretur nobis ab [illegible] mine, ſubiunxit proprium poſſeſſorem [illegible] largitorem cibi permanentis in vitam [illegible] filium hominis: vt intelligamus non [illegible] nos acquirere cibum quàm ex dono [illegible]. Simul quoque intelligamus ad habendum [illegible] oportere concurrere: alterum ex parte [illegible] cet *opus*: alterum ex parte filij [illegible] *dare*. Hunc enim. Pronomen *hunc* [illegible] Græco demonſtrat non cibum ſed [illegible] quoniam eſt maſculini generis, & [illegible] ta *cibum* eſt fœminini generis. Pater ſignauit pro, *ſigillauit*, Deus. Coniunctio [illegible] quòd hæc ſententia reddit rationem [illegible]. Redditur ſiquidem ratio quare filius hominis [illegible] nobis panem permanentem in vitam æternam, quia ipſum pater Deus ſigillauit, hoc eſt, quia ipſe eſt filius Dei.

Incarnationis myſterium ſigillatione filij hominis a patre Deo, ſignificatur eo quòd quemadmodum ſigillando figura ſigillantis ſigilli imprimitur ſigillato, ita filio hominis impreſſus quodammodò eſt filius Dei qui eſt figura Dei: iuxta illud ad Heb. 1. *qui cum ſit ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ eius*, eſt enim filius Dei ſimilis Patri in ſubſtantia. Et propter hoc ſignificantiùs in litera non dicitur *pater* ſed *pater Deus*, quod eſt nomen ſubſtantiæ diuinæ.

[illegible]

Verſ. 28. Dixerunt ergo ad eum. Non dicit, reſponderunt, aut dixerunt illi, ſed *dixerunt ergo*: vt intelligamus non illos ruſticos qui dixerant *quando huc veniſti*, ſed homines eruditos in lege occaſione acceptâ ex verbis Ieſu, dixiſſe hæc quæ ſubiunguntur: præ ſe ferunt enim loquentes eruditos, qui præſentes erant in Synagoga. Quid faciemus. pro, *facimus*, vt operemur opera Dei? Intellexerant iſti verba Ieſu (ſcilicet *operamini cibum qui permanet in vitam æternam*) mouere ad opera Dei: percipientes quod operari opus Dei eſt id quod dat vitam æternam. Et propterea eruditè petunt quod eſt illud factum noſtrum in quod conſiſtit operari opus Dei. Sicut enim alias petierunt quod eſt mādatum magnum in lege, ita modò petunt quod eſt factum noſtrum quod nos oportet operari, in quo conſiſtit operari opus Dei præbens vitam æternam. Factum ſiquidem noſtrum ſignificatur, dicendo in præſenti facimus.

Verſ. 29. Reſpondit Ieſus & dixit eis, Hoc eſt opus Dei. Illi quæſierant de operibus, Ieſus reſpondet de opere: ſignificans vnum eſſe opus velut ſubſtantiale. Et dicit *Dei*, non *legis*: contra opera ſiquidem legis diſtinguitur ab Apoſtolo fides, & non contra opus Dei. Vt credatis in eum quē miſit ille. Credere eſt opus noſtrum & eſt opus Dei: & propterea directè reſpondet quæſito: aſſignans opus noſtrum voluntarium, ſimul & diuinum. Credere ſiquidem in Ieſum, cōtinet in ſe & id quod eſt intellectus (ſcilicet

Credere eſt opus noſtri, & opus Dei.

credere

credere Ieſum, quod commune eſt voluntariis & inuitis natu & dæmones credunt inuiti myſterium Incarnationis & Trinitatis, ex euidentia factorum, & id quod eſt voluntatis ſcilicet confidere, tendere in Ieſum (hoc enim præpoſitio *in*, adiungit. Credere ſiquidem Deum aut Deo, actus eſt ſolius intellectus: ſed credere in Deum, eſt credendo confidere ſeu tendere in Deum, quod continet in ſe actum intellectus & voluntatis: actus fidei, & charitatis.

Credere in Deum continet actum intellectus & voluntatis.

Et ſignificanter complectitur myſterium Trinitatis & Incarnationis: dicendo *in eum quem miſit ille* ſcilicet Deus. Vbi aduerte quod credere in Verbum incarnatum, appellatur opus Dei non ſolùm, quia eſt donum Dei in opere noſtro, ſed quia eſt opus primum exactum à Deo, & vniens hominem Deo. In hoc enim opere conſiſtit ſubſtantialiter vnio hominis ad Deum in hac vita: & eſt illud quod præbet vitam æternam.

Verſ. 30. Dixerunt ergo ei. Rurſus eruditi in Synagoga occaſione accepta alterius quæſtionis ex eo quòd ad hoc peruenerat doctrina Ieſu quod credere in ipſum miſſum à Deo conferebat vitam æternam. Quod ergo tu facis ſignũ, vt videamus & credamus tibi? Non petunt quodcunque ſignum, ſed tale ſignum quòd habeat duas conditiones. Prima eſt quòd videatur à nobis: altera eſt quòd ſufficiens ad faciendum nos credere tibi quæ dicis de teipſo. Et propterea magis explicando intentionem quæſtionis, ſubiungunt: Quid operaris? ſcilicet ſufficiens ad hoc.

Signum maius etiam iis quæ fecit Moyſes quærunt à Chriſto Iudæi.

Verſ. 31. Patres noſtri mãducauerũt manna. Arguté petunt, proponendo ſignum monſtratum cùm miſſus eſt Moyſes: clarè ſignificantes quòd quia tu maiorem te dicis Moyſe (dicendo quod credere in te miſſum à Deo confert vitam æternã) oportet quòd tu opereris ſignum maius quàm illud quod fuit tempore Moyſi: quo tempore patres noſtri manducauerunt manna. Ac ſi apertiùs dixiſſent; non aliqua turba, ſed vniuerſus populus, qui tunc erant patres noſtri, manducauerunt manna, non panes hordeaceos. In deſerto. In quo quadraginta annis fuerunt. Et intendunt per hoc quòd ſigna quæ fecerat non erant ſufficientia, ſed oportebat ſignum maius monſtrare. Sicut ſcriptum eſt. Hinc clarè apparet quòd non erant ruſtici, ſed eruditi in lege (in Synagoga præſentes) qui mouebant has quæſtiones. Panem de cœlo dedit eis manducare. Communis panis, ex terra generatur: manna autem ex quo conficiebatur panis, non generabatur in terra, ſed ad modum roris de ſupernis deſcendebat: & propterea ſicut ros dicitur de cœlo deſcendere, ita & panis ille dicitur de cœlo datus.

Doctrinã de ſeipſo quatenus eſt panis vitæ aggreditur Chriſtus.

Verſ. 32. Dixit ergo eis Ieſus. Occaſione natâ ex quærentium verbis, aggreditur Ieſus doctrinam de ſeipſo quatenus eſt panis vitæ. Et primò tractat de ſeipſo vt eſt panis vitæ. Deinde de paſſione ſua futura, ſecundum quam eſt cibus & potus vitæ. Amen Amen dico vobis, non Moyſes dedit vobis panem de cœlo. In textu Græco præponitur articulus dictioni *panem*. Ex quo patet quòd non negat Ieſus Moyſen dediſſe patribus eorum panem de cœlo, ſed negat Moyſen dediſſe illum panem de cœlo: hoc eſt inſignem illum panem de cœlo qui præbet vitam æternam. Ita vt hinc duas differentias intelligamus, alteram inter datores, Moyſen & patrem Ieſu, alteram inter datos panes de cœlo ſcilicet manna & panem illum: hæ enim duæ differentiæ monſtrantur ex dictis ſtatim ſubiunctis. Sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Et ſignificanter apponit *verum*: ad declarandum quod illum panem permanentem in vitam æternam, pater Ieſu dat, non fictum, non præſumptum, ſed verum, ſed voce exiſtentem talem quod permanet in vitam æternam.

Verſ. 33 Panis enim verus. pro, *Dei*, eſt. Dictioni *panis* præponitur articulus: vt intelligamus quod de eodem inſigni pane loquitur: & quem prius appellauerat panem verum, modò appellat illum panem Dei.

Et per coniunctionem *enim*, reddit rationem vtriuſque differentiæ prædictæ, ex duabus conditionalibus. Altera eſt: Qui de cœlo deſcendit. hoc eſt, qui non ſolum datus dicitur de cœlo, ſed verè deſcendit de cœlo. *Deſcendere* ſiquidem actus eſt voluntarius, qui non competit inanimatis, quæ mouentur quidem deorſum, ſed non verè deſcendunt. Rurſus de vero cœlo, de ſumma celſitudine deſcendere, non competit cuicunque inanimato Et propterea etiam hinc apparet differentia panis veri ſeu Dei. Altera eſt: Et dat vitam mundo. Et hæc quoque differentia duo complectitur: ſcilicet dare vitam, & mundo, non populo Iſrael tantum. Et intendit per *dare vitam*, dare vitam ſimpliciter & abſolutè, & non ad tempus. Ex hoc enim quod ille panis Dei habet has conditiones (ſcilicet quod verè deſcendit de cœlo, & verè dat vitam mundo) manifeſtè infertur quòd Moyſes non dedit illum.

Deſcendere propriè non competit inanimatis.

Verſ. 34 Dixerunt ergo ad eum. Occaſione acceptâ ex tam præclaris conditionibus deſcripti panis prorumpunt auditores ad petendum. Domine ſemper da nobis panem hunc. Quemadmodum Samaritana petiit, *da mihi hanc aquam vt non ſitiam neque veniam huc haurire*, ita iſti carnaliter petunt. Signum autem quod carnaliter petunt, habetur ex eorum verbis, iunctis cum hoc quòd Ieſus ſubiungit eos non credere.

Verſ. 35. Dixit autem eis Ieſus: Ego ſum panis vitæ. Hactenus dixerat in tertia perſona credendum eſſe in eum quem miſit pater Deus: modò explicat in prima perſona, tanquam prius de ſeipſo velut in indiuiduo vago locutus fuerit, & modò in indiuiduo ſignato, dicendo *Ego ſum*. Ita quod petentibus da nobis hunc panem, reſpondet: Ecce hic panis, *ego ſum panis vitæ*.

Qui venit ad me, non eſuriet: & qui credit in me non ſitiet. Declarat ſe eſſe panem vitæ ex effectu: quia ſcilicet præſtat non eſurire neque ſitire vnquam. Ac ſi apertiùs diceret: panis quicunque alius non eſt panis vitæ abſolutè, ſed eſt panis vitæ ad horam. quia non tollit famem & ſitim abſolutè ſed pro tunc: ego autem tollo famẽ & ſitim in æternũ. Et ratio differentiæ eſt; quia reliqui cibi ſunt trãſitorij: & propterea redit fames, redit ſitis: ipſe autẽ ſolus eſt permanens, ita quod numquã deſinit. Et cùm debuiſſet dicere *qui mãducat me*, vt conſequenter loqueretur ad panem) dixit *qui venit ad me, qui credit in me*: vt abſtraheret auditores à cogitatione panis corporei, à cogitatione manducãdi & bibendi corporaliter, & eleuaret eos ad cogitandum & intelligendum quòd de pane ſpiritus loquitur. Dicit autẽ *venit* & *credidit*: vt vtriuſque partis animæ officia explicet: credere ſiquidẽ partis eſt intellectiuæ: venire autẽ partis affectiuæ Voluntas enim tendit ad obiectũ in re: intellectus autem trahit obiectum in ſe. Propter quod dicunt Philoſophi quòd bonum &

Panem vitæ ſe eſſe declarat Chriſtus ex effectu.

Voluntas tendit ad obiectum in re: intellectus trahit obiectum in ſe.

malum eſt in rebus ; verum autem & falſum in anima. Et cùm dixiſſet ſe eſſe panem vitæ, declarat nihilominus quod tollit non ſolum famem ſed ſitim: vt eleuemur ad intelligendum & penetrandum quod quæ ſunt diuiſa in inferioribus alimentis (nam alimenti ſicci eſt tollere famem, humidi verò tollere ſitim) vniuntur in rebus ſuperioris ordinis : nec ibi eſt diſtinctio huiuſmodi alimentorum ſed plenam vtriuſque appetitus ſatietatem panis vitæ fert ſecum.

Quãto magis appropinquamus Christo, tanto magis eũ eſurimus & ſitimus.

Et verificatur tam non eſurire quàm non ſitire (vt in cap. 4. declaratum eſt) ſimpliciter & abſolutè Cum quo ſtat quòd quanto magis credimus in Ieſum & venimus ad eum , tanto magis eſurimus & ſitimus augmentum & perfectionem. In æternum, pro, *vnquam*. Satietas non ad horam ſed perpetua ſignificatur.

Verſ.36. Sed dixi vobis : quia & vidiſtis me & non crediditis. pro, *creditis*. Tacitæ obiectioni reſpondet, vtendo hac aduerſatiua. Poterant enim obiicere quod oportebat facto monſtrare ſeipſum panem vitæ , & non verbis. Huic inquam obiectioni reſpondet, *ſed dixi vobis*, ſed verbo explicaui me eſſe panem vitæ , quia vidiſtis me factis & tamen non creditis. Ita quod neceſſitas dicendi eſt quia facta viſa non ducunt vos ad credendum : verba enim adiuncta factis plus valent.

Verſ.37. Omne quod dat mihi pater ad me veniet. Petentibus panem hunc reſponderat Ieſus Ecce ego ſum hic panis : & ſubiunxerat veniendum eſſe ad ſe. Declarat modò modum habendi hunc panem: qui eſt modus veniendi ad eum.

Et intendit quod habere hunc panem pendet primò ex dono patris ſibi infallibili. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Vos petitis *da nobis hunc panem:* ſcitote quod modus habendi eſt iſte, quod pater dat mihi habituros hunc panem: & ita dat quod infallibiliter ad me venient, oportet ergo vos volentes hunc panem, eſſe datos mihi à patre meo, datos ſic quod infallibiliter ad me veniatis: Et per hoc excluditur omnis via ſalutis ſi non itur ad Chriſtum.

Dare prædeſtinatiuum.

Et eſt ſermo de *dare* non ſecundùm quid (hoc eſt , ſecundùm præſentem iuſtitiam (ſed de dare ſimpliciter & abſolutè : quod vocatur dare per prædeſtinationem. Quod enim Deus abſolutè dat Chriſto , proculdubio ſortietur effectum: quod ſcilicet ad eum veniet ex tali dare.

Et eum qui venit ad me. Non ſola patris datio, ſed liberum hominis arbitrium ad habendum hunc panem concurrit & propterea deſcripto infallibili euentu ex ordine diuini doni , ſubiungitur liber concurſus hominis dicendo *& eum qui venit:* venire enim actus eſt voluntarius. Non eiiciam foras. Tertium concurrens ad habendum hunc panem , eſt conſecutio ipſius Ieſu. Ad quam ſe concurrere Ieſus , tertio loco deſcribit : ad ſimilitudinem acceptantis venientem ad ſe domi. Non acceptans ſiquidem venientem: eiicit eum foràs : acceptans autem retinet eum intus. Duo ergo dicit. Primum quod ſeipſum concurrere ad hoc, declarat: vt ſeipſum obiectum beatitudinis declaret. Alterum eſt quòd eiectio, eſt eiectio ab intimis : alioquin nõ terminaretur ad *foras*. Vt hinc intelligamus veniẽtes ad Ieſum, admittendos ab ipſo ad intima, ad ea quæ ſunt internæ felicitatis. Et dixit hoc: ad declarandũ qualis vitæ eſt panis: ſcilicet vitæ ſpiritus, vitæ

Non acceptãs venientem, foràs eiicit.

quæ conſiſtit in intimis. Sicut dixit *non eiiciam*. ad declarandum ſe quantum eſt ex ſe, venientes omnes recipere.

Collige prudens lector quod tribus concurrentibus ad habendum hunc panem (ſcilicet patre dante , homine veniente & Ieſu admittente) cum ipſe Ieſus dicat ſe nullum eiicere venientem, relinquuntur duo reliqua tanquam non ad ipſum Ieſum ſpectantia , ſed ad patrem & ad homines: ac per hoc ſatisfactum eſt petitioni *da nobis hunc panem*. Ac ſi apertius dixiſſet : Ego quidem ſum ille panis, & nullum eiicio venientem ad me : ſed patris dono & veſtrâ voluntate opus eſt vt ad me veniendo panem hunc habeatis.

Verſ.38. Quia deſcendi de cœlo. Simul reddit rationem quod ipſe non eiicit datos ſibi à patre, & declarat ſe habere conditiones ſuperiùs deſcriptas panis Dei. Prima enim conditio erat quod deſcendit de cælo: & hanc in ſe verificari explicat: dicendo *quia deſcendi de cœlo* non corporeis greſſibus ſed vniendo mihi carnem humanam. Ipſa enim carnis in terra aſſumptio , deſcenſus eſt de cœlo , de ſumma celſitudine Non vt faciam voluntatem meam , ſed voluntatem eius qui miſit me. Duas eſſe in Chriſto voluntates hic patet : humanam ſcilicet (de qua dicit *voluntatem meam*) & diuinam , quam dicit voluntatem patris.

Voluntas humana Chriſti conſideratur vel ſecundum ipſam, vel vt regulæ diuinæ voluntatis ſubiacet.

Dupliciter autem de voluntate humana Ieſu loqui poſſumus , vel ſecundum ſeipſam : vel vt ſubiacet regulæ diuinæ voluntatis. Voluntas enim Ieſu ſecundum ſeipſam , ſecundum ſuam naturam, nudè accepta, non habet bonitatem infallibiliter: quoniam eiuſdem eſt naturæ cum voluntate quæ fuit in Adam ante peccatum. Prout autem inhæret regulæ diuinæ voluntatis , declinare non poteſt ad malum. Vtriuſque autem conditionis textus meminit: nam dicendo *non vt faciam voluntatem meam* , de voluntate humana nudè accepta loquitur : veriſſimum ſiquidem eſt quod non venit ad habendum pro regula operum ſuorum voluntatem humanam ſecundum ſe. Dicendo autem *ſed vt faciam voluntatem eius qui miſit me* , ſignificat voluntatem ſuam faciendi conformiter ad voluntatem diuinam.

Verſ.39. Hæc eſt enim, pro, *autem*, voluntas eius qui miſit me patris. Explicat voluntatem paternam quam ipſe eſt adimpleturus. Et primò quoad datos ſibi à patre, dicendo. Vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo. Ratio quare non eiicio, eſt voluntas patris vt non perdam aliquid eorum quæ dedit mihi. Sed reſuſcitem illud. Duo conſtituit mihi pater erga datos à ſe mihi. Alterum eſt negatiuum : vt ſcilicet non perdam aliquem eorum. Alterum poſitiuum , vt reſuſcitem illos. Primum ſpectat ad ſalutem ſpiritus, ſecundum ad ſalutem corporis, vtrumque tamen ad ſtatum æternæ felicitatis. Et declarat per hæc duo officia ſua ſe miſſum eſſe ad ſeruandum ea quæ ſunt ſpiritus, & ad reſuſcitandum corpora: quæ manifeſtè ſunt officia ſolius Dei. In nouiſſimo die. Tempus reſuſcitationis deſcribitur finis temporis, non enim eſſet nouiſſimus dies niſi eſſet finis temporis: iuxta illud Apocalyp. 10. Iurauit per viuentem in ſæcula quod tempus non erit vltra. Apocal. 10.

Duo Chriſto à Patre erga datos ſibi conſtituta.

Verſ. 40. Hæc eſt autem voluntas patris mei qui miſit me. Repetit voluntatem patris: vt explicet eandem reſpectu venientium quam explicauerat reſpectu datorum. Ita quod vbi

prius

prius explicauit voluntatem patris ad explicandum officia propria ſibi conſtituta erga datos ſibi à patre, modò explicat eandem ad explicandum effectus ſeu fructus acquirendos à venientibus ad Ieſum. Vt omnis qui videt filium & credit in eum. Vere credentes deſcribuntur duobus actibus, ſcilicet videndi filium, & credendi in eum. Et hic quidem ſecundus iam declaratus eſt. Primus autem continet quòd filius videtur credendus. Non enim dicit quòd omnis qui videt me (quod poſſet intelligi de viſu corporali) ſed *qui videt filium* quod non poteſt intelligi niſi de viſu ſpirituali. Et cùm conſtet quòd non eſt ſermo de viſione beata (quoniam iungitur *videre* cum *credere*) conſequens eſt quòd de illa ſpirituali viſione filij eſt ſermo quæ ſtat cum credere: imò quæ eſt ratio credendi: nam præponitur videre filium ad credere in eum. Huiuſmodi autem viſio filij eſt quâ mente videmus filium credendum: vel ex euidentia miraculorum, vel ex teſtimonio ſcripturarum, vel ex interno lumine fidei. Hæc enim ſufficiunt ad videndum filium ſub ratione credibilis, quàm *credibilis* rationem explicant ſubiuncta verba *& credit in eum*. Niſi enim de viſione filij ſub ratione credibilis eſſet ſermo: & eſſet implicatio in adiecto, adiicere viſioni filij credere in ipſum (quoniam quod videtur non creditur) & non ſubiunxiſſet *& credit in eum*. Adiiciendo itaque *& credit in eum*, explicat quòd de videre filium ſub ratione credibilis loquitur.

Verè credentes duobus actibus deſcribuntur.

Videre filiũ, hic, quid?

Et hinc habes erudite lector modum rationémque credendi, eſſe viſionem credibilium. Nō enim ſpeciale aliquid de filio explicatur: ſed quod commune eſt omnibus quæ ſolà fide habentur: credimus enim myſterium Trinitatis, myſterium Incarnationis & reliquos articulos fidei, quia videmus non illa quæ credimus, ſed illa eſſe credibilia. Sicut credimus remotiſſimas partes terræ conditionéſque earum quas numquam vidimus, quia habemus tot teſtimonia quòd vidimus illas eſſe credibiles.

Modus & ratio credendi eſt viſio credibilium vt ſic.

Habeat vitam æternam. Ecce fructus primus, ſpectans ad felicitatem ſpiritus. Et ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Ecce ſecundus fructus, ſpectans ad felicitatem corporis. Vbi aduerte quòd non repetendo dicit *& ego reſuſcitabo*: ſed ad ſignificandum ſe executurum conſtitutum ſibi à patre vt reſuſcitet, executurum autem reſpectu credentium in eum.

Verſ. 41. Murmurabant ergo Iudæi de illo. Hinc apparet quòd non ruſtici, non Galilæi ſed Iudæi qui ab Hieroſolymis venerant (vt alij teſtantur Euangeliſtæ) erant mouentes has quæſtiones, increduli & omnia perturbantes. Quia dixiſſet, ego ſum panis viuus. Superfluit *viuus*. Qui de cœlo deſcendi. Et dicebant, nónne hic eſt filius, deeſt, *Ieſus*. Legendum eſt:

Murmur Iudæorum in Chriſtum.

Verſ. 42. Nónne hic eſt filius Ioſeph, cuius nos nouimus patrem & matrem? A nomine proprio & à genere ſimul deſcribunt ipſum: apponentes etiam notitiam patris & matris. Et habes hinc coniecturam quod Ioſeph viuebat tunc temporis, ſicut & mater. Dico autem coniecturam: quia poſſet dici quòd paulò ante mortuus eſſet & tamen notus erat iſtis.

Verſ. 43. Quomodo ergo dicit hic quod de cœlo deſcendi? Ratio murmuris conſiſtit in hoc quòd Ieſus erat homo genitus ſicut & alij: quod incompoſſibile apparebat verbis Ieſu, quibus dicebat ſe deſcendiſſe de cœlo: venit enim ex matris vtero ſicut & cæteri.

Reſpondit ergo Ieſus: & dixit eis. Huic murmuri occurrit Ieſus: primò compeſcendo. Nolite murmurare, pro, *ne murmurate*, in inuicem. Superfluit præpoſitio *in*. In quo apparet quòd non dicebant hæc Ieſu, ſed inter ſe.

Verſ. 44. Nemo poteſt venire ad me. Explicat deinde rationem quare murmurant: quia ſcilicet carent dono Dei quo trahantur ad Chriſtum. Nec dicit *nemo venit ad me*, ſed *nemo poteſt venire*: vt intelligamus negari non ſolum actum veniendi ſed potentiam veniendi. Et eſt ſermo de potentia propinqua, quæ ſcilicet elicitiua eſt actus, cui ad operandum non deeſt niſi executio. Niſi pater qui miſit me traxerit eum. Non violentiâ, ſed reuelatione, inſpiratione, inſtinctu, executione mentis. Nec propterea excuſatur non veniens ad Ieſum, ſi non trahitur à patre cœleſti: quoniam non excuſatur ab obice impediente ipſum vt trahatur à patre.

Nemo poteſt venire ad Chriſtum niſi Patre trahente.

Explicat ergo Ieſus clarè quod ſuperiùs occultè dixerat, *omne quod dat mihi pater*, &c declarando ſimul quòd ideo iſti murmurabant quia non erant tracti à patre. Ita quòd ordo veniendi ad Ieſum, eſt quòd primò eſt tractus internus: & propterea attribuitur patri inuiſibili: deinde eſt poſſe ad domum acceptum venire: & tertiò eſt venire. Et ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die. Non eſt repetitio ſed explicatio eiuſdem gratiæ reſuſcitationis, conferendæ ab ipſo venientibus ad eum. Quam etiam à ſe conferendam dixerat credentibus in ſe: vt idem intelligamus præmium vtrorumque ſcilicet venientium & credentium. Quę autem ſit differentia inter venire & credere, iam declaratum eſt.

Verſ. 45. Eſt ſcriptum in prophetis. Authoritate ſcripturæ declarat tractum paternum. Nec nominatur propheta aliquis: quoniam ſententia prophetarum inducitur. Et erunt omnes. Non diſtribuit pro ſingulis generum, ſed pro generibus ſingulorum: hoc eſt, non ſignificantur omnes homines, ſed omnes cōditiones hominū: maſculi, fœminæ, ſenes & pueri, diuites & pauperes, barbari, & reliquę hominum differētiæ. Intendit enim quòd cuiuſque conditionis homines erunt. Docibiles, pro, *dociles*. Dei. Hic eſt modus quo pater trahit ſcilicet docendo intus. Ad hoc affertur prophetarum ſententia quòd cuiuſque conditionis homines erunt dociles, facilè ſuaſibiles reſpectu Dei docentis. Hinc enim facilè apparet vniuerſalis extenſio diuini tractus ad ruſticos, ad mulieres, &c. ita quòd nemo venit niſi tractus diuinâ doctrinâ interiori.

Omnis qui audiuit à patre & didicit. Efficacia tractus ſimul cum modo diſcendi à Deo declaratur. Ac ſi apertiùs diceret: Ex parte quidem patris concurrit docere trahendo, ſeu trahere docendo quorum alterum pertinet ad intellectum, alterum ad voluntatem: ex parte verò eorum qui docentur & trahuntur, concurrit primò audire internum: & propter hoc dicitur, *audiuit à patre*: concurrit ſecundò diſcere.

Humano more ſpiritualia deſcribuntur. Diſcipulus primum audit à magiſtro, & per hoc diſcit: ſed auditus perceptio eſt eorum quæ dicuntur: diſcere autem continet in ſe & credere & proficere: oportet enim addiſcentem credere præceptori: & quamuis credat non diſcit, niſi in auditis

Spiritualia humano more deſcribuntur.

 proficiat.

proficiat. Proportionaliter ſiquidem credentes ad Deum oportet primum audiſſe, hoc eſt percepiſſe quæ Deus docet: deinde didiciſſe, hoc eſt credendo profeciſſe in auditis. & ſic tertio, Venit ad me, non corporali greſſu ſed affectu, ſed operibus. Hæc eſt enim efficacia diuini tractus.

Verſ. 46. Non quia patrem vidit quiſquam. Ne intelligeres audiri patrem, ſicut auditur ſenſibilis doctor (qui videtur dum auditur) & putares ſpirituali viſione videri patrem à ſpiritualiter audientibus, occurrit huic falſæ exiſtimationi: declarando quòd ſolus ipſe vidit patrem. Et excluditur non ſolum quilibet homo, ſed etiam quicunque Angelus. Sed eſt ſermo de quocunque ſecundùm vires naturales, & propterea ſubiungit: Niſi is qui eſt à Deo, hic vidit patrem. Solus enim Deus naturali facultate videt Deum. Vnde & per hoc non ſolum excludit erroneum intellectum, ſed & ſimul declarat ſeipſum eſſe verum Deum: vtpote qui ſolus vidit Deum patrem. Nec propterea excluditur Spiritus ſanctus: quia videre eſt actus eſſentialis, reſpectu cuius excluſiua ſeu exceptiua adiuncta termino perſonali (puta patri aut filio) non excludit aliam perſonam diuinam: vt in Theologia ſpeculatiua declaratur.

Solus Deus naturali facultate videt Deum.

Verſ. 47. Amen Amen dico vobis, qui credit in me. Tertiò reſpondet quoad materiam de qua murmurabant ſcilicet *Ego ſum panis qui de cœlo deſcendi.* Reſpondet autem priùs diuiſim: hoc eſt priùs quantùm ad illud *Ego ſum panis,* deinde quantùm ad illud *qui de cœlo deſcendi:* & demum coniungit vtrumque ſimul. Confirmat quod dixerat *Ego ſum panis:* declarando qualis panis eſt ab effectu & modo edendi illum. Dicendo enim *qui credit in me,* manducationem panis ſignificat. Subiungendo autem. Habet vitam æternam. Præſentaneum effectum manducationis huius panis ſignificat. Et verificatur quod habet vitam æternam virtualiter & in ſui initio. Charitas enim ſeu gratia initium eſt vitæ æternæ: ſicut ſemen continet fructum. Et declaratur per hoc quòd nullâ opus eſt morâ ad hoc quòd panis iſte cauſet vitam æternam: ſed dum manducatur, efficit quod manducans habet vitam æternam in ſeipſo.

Ad id de quo murmurabant Iudæi reſpondet Ieſus.

Verſ. 48 Ego ſum panis vitæ. Ratio quare qui credit in me habet vitam æternam, eſt quia *ego ſum panis vitæ:* hoc eſt ſum cibus conferens vitam abſolutè (& non ad tempus) manducanti me.

Verſ. 49. Patres veſtri manducauerunt manna in deſerto, & mortui ſunt. Declarat illam particulam *qui de cœlo deſcendi,* ex differentia inter manna appellatum panem de cœlo, & hunc panem de cœlo: penès hoc quòd manna à manducantibus ſe non tollebat mori, panis autem iſte manducantibus ſe, confert non mori. Vbi perſpicaciùs attende quòd differentia iſta non eſt penès omnino idem, hoc eſt, penès mori corpore: puta quod alter permiſerit mori corpore, alter verò tollat mortem corporis: vel quòd alter permiſerit mori ſpiritu, alter verò tollat mortem ſpiritus. Neuter enim ſenſus eſt literalis. Sed differentia iſta eſt penès idem proportionaliter: ſcilicet penès comedentes reſpectiuè. Eſt enim ſenſus quòd manna ſe manducantibus non conferebat non mori corpore, cum manducantes ipſum ederent ad vitam corporis: iſte autem panis manducantibus ſe confert non mori illâ vitâ ad quam ſeruandam manducatur: manducatur enim propter vitam ſpiritus. & confert non mori ſpiritu. Stat itaque ſolida differentia, relata ad manducantes & mortem proportionaliter ſeu reſpectiuè.

Differentia inter manna & hunc panem de cœlo.

In qua differentia conſidera etiam quid reſpondet dicentibus: Quid operaris tu pluſquam Moyſes? *patres noſtri manducauerunt manna in deſerto: ſicut ſcriptum eſt, panem de cœlo dedit eis.* Reſpondet enim, ecce quid operor magis quoniam manna cibus fuit non tollens mortem, iſte autem panis eſt cibus tollens mortem.

Si quæris quo pacto verificatur quòd iſte panis tollat mortem, cùm multi poſtquam comederunt hunc panem mortui fuerint ſpiritu: alioquin in errorem illorum laberemur qui dicunt charitatem ſemel habitam non poſſe perdi. Solutio eſt quod quantum eſt ex parte cœleſtis panis ſufficiens eſt ad conferendum comedenti numquam mori ſpiritu: hoc eſt, numquam peccare mortaliter: ſed ex defectu ex libero arbitrio habentis vitam quæ duraret in æternum, prouenit mors ſpiritus. Abiicit enim à ſe vitam ſpiritus ille qui peccat: & non ex defectu panis aut vitæ prouenit mors ſpiritus. Non ſic autem erat in manna: quoniam cibus erat corporeus, impotens ad præſtandum vitam corporis ſine morte.

Quomodo iſte panis tollat mortē.

Verſ. 50. Hic eſt panis de cœlo deſcendens: vt ſi quis ex ipſo manducauerit non moriatur, pro, *vt quis ex eo & edat non moriatur.* Plus continet hæc litera quàm vt comedens hunc panem, non moriatur, quoniam cum hoc ſignificat etiam quòd panis iſte deſcendit de cœlo ad hoc vt edatur: hoc enim clarè ſignificatur dicendo, *de cœlo deſcendens vt quis ex eo edat.*

Verſ. 51. Ego ſum panis viuus. Declarans ſigillatim ſingulis particulis, iungit vtrumque ſimul *Ego ſum panis viuus,* quoad primam. Qui de cœlo deſcendi, quoad ſecundam. Vbi aduerte quod priùs dixit *ego ſum panis vitæ,* modò autem *ego ſum panis viuus:* vt intelligamus ipſum eſſe panem vitę, ſeruatiuum vitæ aliorum in æternum, & panem in ſeipſo formaliter viuum: & differre à manna, non ſolum quia eſt panis tollens mortem, ſed etiam quia eſt panis in ſeipſo viuus. Ita quòd deſcendit verè de cœlo viuus: & non cecidit de cœlo vt manna res non viua.

Cur panis vitæ, & panis viuus.

Verſ. 52. Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Priùs ablationem mortis dixerat effectum huius panis: modò collationem vitæ æternæ dicit effectum eiuſdem panis. Vt vtrinque, ex vtroque contrario (morte ſcilicet & vitâ) declaretur effectus huius panis. Et intellige *viuet in æternum,* quantùm eſt ex parte panis: vt expoſitum eſt. Vbi perſpice efficaciam huius panis non ſolum ad tollendam famem, ſitim & mortem, & ad conferendum ſtatim vitam: ſed ad efficiendum quòd viuat in æternum.

Et panis quem ego dabo. Poſtquam declarauit ſeipſum ratione ſuæ Deitatis panem viuum qui de cœlo deſcendit, tranſit modò ad declarandum ruſus ſeipſum etiam ſecundùm humanam naturam aſſumptam eſſe panem viuum, & incipit à morte paſſionéque ſuâ: dicens eſſe ſimiliter cibum mundi. Ita quòd non ſolum ipſe Verbum eſt cibus & vita mundi, ſed etiam ipſe crucifixus, mortuus, &c. eſt panis & vita mundi. Quod eſt dictu, oportere mundum paſci credendo, non ſolum Deum in ipſo Ieſu homine,

Chriſtus etiā in quantum homo, eſt panis viuus.

mine, ſed etiam hominem paſſurum ac moriturum pro ſalute mundi. Propterea enim hactenus ſeipſum dixit panem, modo autem carnem coniunctione copulatiua, accumulando autem ſignificationem. Significanterque dicit *dabo*, & non dedi aut do: quoniam futura erat donatio eius. Sicut ſupra per orationem *da nobis hunc panem*, ſignificat qualis eſt panis quem ipſe dabit. Caro mea eſt. Deſunt hic dictiones ſcilicet, *Quam ego dabo*. Et ſequitur, Pro mundi vita. Manifeſtiſſime explicat panem hunc fore paſſionem & mortem ſuam: dicendo quod *panis quem ego dabo eſt caro mea*, non myſtica, non ſpiritualis, ſed quam ego dabo pro mundi vita: conſtat enim quòd in paſſione & morte ſua daturus erat carnem ſuam naturalem pro mundi vita. Et dicendo *dabo*, ſignificat voluntario dono ſe paſſurum ac moriturum. Et dicendo *pro mundi vita*, manifeſtat cauſam patiendi & moriendi non pro aliquorum ſed pro mundi vita. Si vita ſpiritus intelligitur, gloſſa opus eſt diſtinctiua de ſufficientia vel efficientia. Mors enim Chriſti ſufficiens fuit pro ſpirituali vita mundi: quamuis non effecerit illam in omnibus propter impedimentum ex parte multorum. Quamuis etiam ſecundum efficientiam poſſit verificari mors Chriſti pro mundi vita ſpirituali, pro quanto ſpiritualem vitam efficit non alicuius partis aut ætatis mundi, ſed in omni parte & ætate mundi. Sed ſi vita in ſua amplitudine intelligitur, non eſt opus gloſſa limitatiuã: quoniam vitam corporalem etiã iniquorum, efficit mors Chriſti, reſtaurauit enim naturam non in aliquibus ſed in omnibus: vt potentius ſit donum Chriſti quàm peccatum Adæ.

Pro mundi vita: Quanam?

Verſ. 53. Litigabant pro, *pugnabant* ergo Iudæi adinuicem. Occaſione ſumptà ex hoc quod Ieſus dixerat carnem ſuam eſſe panem quem eſſet daturus, inter ſe certabant Iudæi, non Galilæi. Dicentes: Quomodo poteſt hic. Impoſſibilẽ modum exiſtimabant. Nobis carnem ſuam. Superfluit *ſuam*: ſed ſubintelligitur. Dare ad manducandum?

Verſ. 54. Dixit ergo eis Ieſus. Occaſione ſumptà ex hac verborum pugna inter Iudæos, procedit ad explanandum ordinate manducationem carnis ſuæ. Et inchoat à neceſſitate manducandi illam.

Amen amen dico vobis: niſi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius ſanguinem. Neceſſitas manducandi carnem & bibendi ſanguinem filij hominis, explicat ex priuatione vitæ, procul dubio ſpiritualis. Non habebitis. pro, *non habetis*. Significatur enim præſens priuatio, non futura tantum. Vitam in vobis.

Et quoniam textus iſte ſimilis præcepto baptiſmi ſuperius 3. cap. deſcripto (*niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu, non poteſt introire in regnum Dei*, pari quidem neceſſitate ac modo hic dicitur, *niſi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius ſanguinem non habebitis vitam in vobis*) occaſio diuerſarum factionum ſeu ſectarum fuit & eſt, ideo perſpicacius diſcutiendus eſt: vt clare habeatur ſenſus literalis, ex quo ſolo trahitur efficax argumentum.

Textus iſte occaſio eſt diuerſarum ſectarum.

Triplex igitur ſenſus dicitur huius literæ. Primus eſt de fide mortis Chriſti. Et eſt ſenſus: niſi vſi fueritis morte filij hominis tanquam cibo & potu, non habebitis vitam ſpiritus in vobis, Et hic ſenſus eſt in ſe verus & neceſſario intentus. *Verus* quidem quoniam niſi anima hominis ſic credat mortem Chriſti quod ſuſtentetur per illam velut cibo, & delectetur in illa velut potu, non habet vitam gratiæ in ſeipſa. *Neceſſario* autem *intentum*, tum quia ſeparatio carnis & ſanguinis manifeſtè mortem Chriſti in qua ſeparatus eſt ſanguis a carne, explicat: tum quia expreſſe dixit, *caro mea eſt quam dabo pro mundi vita*: quod conſtat mortem eius explicare. immò ad declarandum hoc (ſcilicet *quam dabo pro mundi vita*) ad reſpondendum Iudæis *quomodo poteſt hic nobis dare*, manifeſtat modum: ſcilicet per ſeparationem carnis & ſanguinis: hoc eſt, per mortem talem in qua ſanguis ſeparabitur à carne, qualem conſtat eſſe mortem crucis. Secundus ſenſus eſt de fide ſacramenti Euchariſtiæ, quod eſt memoriale mortis Chriſti iuxta illud Apoſtoli: *quotieſcunque manducabitis panem hunc & calicem bibetis, mortem domini annunciabitis*. Calix enim & hoſtia ſeparationem realem carnis & ſanguinis quæ fuit in cruce, ſignificant. Et eſt ſenſus, niſi ſpiritualiter manducaueritis & biberitis ſacramentum Euchariſtiæ, non habebitis vitam in vobis. Et hic ſenſus eſt verus in ſe: quoniam ſpiritualiter manducare & bibere ſacramentum Euchariſtiæ quoad rem ſacramenti, nihil aliud eſt quàm manere in Chriſto & Chriſtum manere in eo, ſine qua manſione conſtat non eſſe vitam ſpiritus.

Triplex dicitur huius literæ ſenſus 1. de fide mortis Chriſti.

2. de fide ſacramenti Euchariſtiæ

1. Corinth. 11. 25.

An autem ſit intentus, non clarè apparet: imò ſi perſpicaciter fuerit conſideratus, apparet quòd ſermo formalis non eſt de ſacramento ſed de re ſacramenti, ſed de fonte ſacramenti: quoniam formaliter loquendo ſi manducare & bibere ſpiritualiter ſacramentum Euchariſtiæ neceſſarium eſt ad vitam, ſequitur quòd ſacramentaliter manducare & bibere idem ſacramentum eſt neceſſarium ad vitam. Et patet ſequela: ex eo quòd præceptum cogens ad ſacramentũ, formaliter loquẽdo cogit primò & directe ad ſacramentalem perceptionẽ: vt in præcepto baptiſmi: ad ſpiritualem autem perceptionẽ (quæ conſiſtit in voto) cogit tanquam ad initiũ ſacramenti. Vnde dicere quòd hic præcipitur ſpiritualis perceptio Euchariſtiæ & non ſacramẽtalis, formaliter loquendo eſt contraria implicare. Nec propterea intelligas arguendos doctores exponentes hoc de ſpirituali manducatione: quoniam ad rem ſacramenti referunt.

Tertius itaque ſenſus eſt de manducatione ſacramentali, digne tamen. Et eſt ſenſus: niſi realiter manducaueritis carnem filij hominis in ſacramento hoſtiæ, & biberitis in ſacramento calicis eius ſanguinẽ, non habetis vitam ſpiritus in vobis. Ita quòd iuxta hunc ſenſum neceſſarium eſt ad ſalutem non ſolùm ſacramentum Baptiſmi, ſed etiam Sacramentum Euchariſtiæ ſub vtraque ſpecie. Ex hoc ſenſu orta paulò antè eſt ſecta Bohemorum communicantium etiam infantes ſub vtraque ſpecie. Huic ſenſui contrariatur Eccleſiæ conſuetudo, non communicans infantes, nec communicans populum ſub vtraque ſpecie. Nec ſola conſuetudo, ſed doctrina: quoniam docet ſufficere ad ſalutem communicare ſub ſpecie panis. Et quamuis hæc authoritas ſufficiat ad manifeſtandum quòd textus iſte non tradit præceptum de perceptione ſacramenti ſub vtraque ſpecie, & conſequenter quòd non tradit præceptum de mãducando & bibendo ſacramentum Euchariſtiæ, ſectatoribus tamen illorum dogmatum non ſatis fit, ſed textũ hunc pro ſe afferunt contra noſtram conſuetudinẽ & doctrinam, dicendo quòd niſi de perceptione ſacramẽti tractaret Dominus in his

3. de manducatione ſacramẽtali dignè.

verbis

verbis, non diſtingueret inter manducare & bibere, & rurſus non diſtingueret inter manducare carnem & bibere ſanguinem, ſed ex hoc quòd tam accuratè diſtinguit inter hæc, inſinuat quòd de perceptione ſacramenti Euchariſtiæ tractat. Præterea ſubiungendo *caro mea vere eſt cibus, & ſanguis meus verè eſt potus*, non poteſt negari quin de ſacramento carnis & ſanguinis loquatur: eadem autem materia tractatur hîc monſtrando neceſſitatem, quæ tractatur ſubiungendo veritatem. De ſacramenti ergo Euchariſtiæ manducatione & bibitione eſt hic ſermo.

Sed hæc facilè reiiciuntur: perſpiciendo quòd in hoc eodem capitulo paulò ſuperiùs Ieſus dixit, *qui venit ad me non eſuriet, & qui credit in me non ſitiet vnquam*. Clare enim in his verbis quæ conſtat non ſpectare ad ſacramentum Euchariſtiæ, Dominus diſtinguit eſurire & ſitire: quod æquiualet ad diſtinguere inter manducare & bibere: nam eſurire ad manducationem & ſitire ad bibitionem pertinent. Non poteſt itaque ex diſtinctione inter manducare & bibere, trahi argumentum efficax ad inferendum quòd de ſacramento Euchariſtiæ eſt ſermo. Similiter diſtinctio inter carnem & ſanguinem non adiuuat, ſed potiùs ad contrarium ducit: quoniam caro non qualitercunque deſcribitur diſtincta à ſanguine, ſed ſeparatione, vt cibus à potu: conſtat autem quòd realis ſeparatio carnis & ſanguinis Chriſti in ſacramento, eſt repræſentatiuè tantum: in morte autem Chriſti fuit ſecundum rem.

Ex diſtinctione inter manducare & bibere non trahitur argumentum efficax quod loquatur de Euchariſtia.

Et ſi inſtetur quòd hîc eſt ſermo de carne & ſanguine ſub ratione cibi & potus, & non ſecundum quòd in eſſe ſuo naturali erant: ac per hoc de carne in ſacramento & ſanguine in ſacramento ſeparatis. Solutio habetur ex iam dictis: quòd ſuperiùs Dominus tractauit de ſeipſo vt tollit famem, & vt tollit ſitim: & tamen non propterea infertur quòd tractauit de ſeipſo ſub ſpecie ſacramenti, quâ tollit famem, & ſpecie ſacramenti, quâ tollit ſitim. Tractat enim de carne & ſanguine partibus mortis ſuæ, vt complectendis mente vt cibo & potu animæ: quia niſi ſuſtentetur ſpiritus morte Chriſti vt cibo, delectetur illâ vt potu, non eſt vita ſpiritus in nobis. Quod demum dicitur *caro mea verè eſt cibus*, &c. ad literam (vt patebit) eandem materiam tractat: & mortem ſuam habere verè rationem cibi ac potus ſignificat: vt ibi declarabitur. Quamuis extenſiuè verificetur etiam de carne & ſanguine ſub ſacramento: ſicut etiam caro naturalis & ſanguis naturalis Chriſti extenduntur ad ſacramentum Euchariſtiæ: pro quanto verè continentur ſub ſpeciebus panis & vini in illo ſacramento.

Ineptè autem applicari hinc neceſſitatem communicandi omnibus, ex eo deprehenditur quòd manducare ſacramentum præſupponit manducationem naturalem: ſicut naſci ſacramentaliter præſupponit naſci naturaliter. Nullus naſcitur ex aqua & ſpiritu niſi natus ſecundum carnem, ſimiliter nulli impotenti exercere actum mãducandi naturalem imponitur neceſſitas manducandi ſacramentum. Infantes ergo qui adhuc manducare non poſſunt, ſed ſugere, ineptè concluduntur ſub hoc præcepto: dato ſed non conceſſo quòd de manducatione ſacramenti textus loqueretur. Quod enim ſub actu manducandi imponitur, ſolis potentibus manducare indici intelligitur ſecundum planam legum omnium intelligentiam. Sed non oportet ex datis arguere iſtos, quia ex

Hinc neceſſitas communicandi omnibus ineptè infertur.

textu conuinci poſſunt: nam de illo manducare & bibere tractat textus iſte, de quo immediatè ſubditur.

Verſ. 55. Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem. Conſtat enim quòd manducare & bibere ſacramentum, non eſt hoc manducare & bibere, quoniam manducare & bibere ſacramentum commune eſt ad dignè & indignè manducare & bibere: vt Apoſtol. clarè docuit 1. ad Cor. 11. hoc autem de quo textus loquitur, non eſt commune ad dignè & indignè: quia eſt habere vitam æternam, vt textus dicit. Non enim dicit: qui manducat dignè carnem meam & bibit dignè ſanguinem meum, ſed qui manducat & bibit: vt intelligamus quòd de ipſo manducare & bibere loquitur quòd non eget modificatione dignè, quod non eſt commune ad dignè vel indignè. Clarè igitur apparet quòd non eſt ad literam ſermo de manducare & bibere ſacramentum Euchariſtiæ, ſed de manducare & bibere mortem Ieſu.

De manducare & bibere ſacramentum Euchariſtiæ non eſt his ſermo.

Declaratâ itaque neceſſitate manducandi carnem & bibendi ſanguinem (alioquin non habetur vita ſpiritus in nobis) declarat modum quo hoc manducare & bibere ſe habet ad vitam: Multipliciter ſiquidem contingere poteſt aliquid eſſe neceſſarium ad vitam. Poſſumus enim dicere: niſi pecuniam habeas non ſanaberis, niſi medicum habueris non ſanaberis, niſi tali balneo aut cibo vſus fueris non ſanaberis, & hæc diuerſimodè verificantur. Et propterea cùm dixiſſet Ieſus, *niſi manducaueritis carnem, & biberitis ſanguinem non habebitis vitã in vobis*, quia multipliciter intelligi poterat manducatio neceſſaria ad vitam, declarat quomodo concurrit manducare carnem & bibere ſanguinem eius ad vitam: dicendo. Habet vitam æternam. Ecce de quo manducare loquor: de illo ſcilicet quod eſt habere vitam æternam, quod fert ſecum vitam æternam, quod ponit in manducante & bibente vitam æternam.

Quomodo hoc manducare & bibere ſe habet ad vitam.

Vbi patet qualiter ſe habet hoc manducare & bibere ad vitam æternam: quòd non ſicut aliquid accidentale aut extrinſecum, ſed eſt ipſum habere vitam æternam. Dicendo enim poſt promulgatam neceſſitatem manducandi ad vitam, qui manducat habet vitam, ſignificat quòd manducare eſt habere vitam. Et verè ſic eſt: quandoquidem paſci morte Ieſu, eſt habere vitam æternam.

Et ego reſuſcitabo eũ in nouiſſimo die. Non eſt repetitio, ſed explicatio eiuſdem præmij manducantium carnem & bibentium ſanguinem filij hominis: quod promiſſum eſt tam venientibus quàm credentibus in filium Dei, miſſum à Deo.

Verſ. 56. Caro enim mea. Coniunctio *enim* teſtatur quòd ad reddendam rationem præcedentium inducuntur hæc verba. Redditur ſiquidem ratio eius quod dixerat, *Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem: habet vitam æternam.* Et incipit ratio ab hoc quòd caro eius eſt cibus & ſanguis potus. Caro mea naturalis, quam dabo pro mundi vita. Verè eſt cibus, Non dicit eſt cibus corporis, ſed abſolutè eſt cibus: ne arctares ſenſum ad cibum corporis. Vnde ſufficit ad verificandum hunc textum quòd ſit cibus animæ: transfertur enim cibi nomen & ratio à cibo corporis ad cibum animæ. Cibus autem nomen eſt officij cibandi ſignificans proportionem rei quæ manducatur ad cibandum manducanté. Vnde panis qui eſt cibus hominis, eſt venenũ accipitri.

Caro Chriſti verè eſt cibus.

Panis eſt venenum accipitri.

Ad

Ad ſignificandum itaque quòd caro ſua non falſò, non opinione, ſed ſecundum veritatem cibat animam, dicit *vere eſt cibus*: ad differentiam gloriæ humanæ, quæ reputatur cibus animæ: ad differentiam ſpeculatiuæ contemplationis, quæ reputatur cibus animæ, & vniuerſaliter ad differentiam reliquorum quæ reputantur cibare animam, quoniam nihil horum verè eſt cibus animæ, quoniam nihil horum viuificat animam. verus enim cibus ſolus ille eſt qui viuificat.

Et ſanguis meus. naturalis qui effundetur pro mundi vita. Verè eſt potus. non venenum. Eſt enim non falsò, non opinatiuè officium habens potus animæ: eſt namque viuificans animam ſicut potus corporeus viuificat corpus. Et dixit hæc, ad manifeſtandum quòd mors ſua eſt alimentum perfectum animæ: conſtat enim alimentum perfectum ex cibo & potu.

Verſ. 57. Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem, in me manet & ego in illo. Proſequitur rationem: declarando modum quo tam caro quàm ſanguis ſuus viuificat alendo animam. Et affert ambas veri cibi & veri potus conditiones, verificari inter carnem ac ſanguinem ſuum & manducantem ac bibentē. Tamdiu res manducata eſt cibus corporis, quādiu manet in manducante & manducans in illa, & ſimile eſt de potu. Alimentum enim corporis oportet quòd ſit in illo qui alitur: alioquin non aleret, & rurſus oportet quòd qui alitur ſit in re quæ alit, *ſit* dico per operationem naturæ. Niſi enim natura eius qui alitur attendat alimento, iam non alitur: rurſus ſi alimentum tranſiuit ſiue in eum qui alitus eſt, ſiue in quamcunque aliam materiam, iam non eſt amplius alimentum, iam non eſt cibus aut potus.

Duæ veri cibi & veri potus conditiones.

Dicendo itaque *in me manet & ego in illo*, omnes conditiones alimenti deſcribit ſibi conuenire reſpectu manducantis carnem & bibentis ſanguinem eius. Nam dicendo *manet*, excludit tranſitum: dicendo *in me*, ponit attentionem manducantis ad ipſum; & dicendo *& ego in illo*, ponit ſe intus in manducante. Coniunctionem ergo mutuam ac permanentem intùs, ſignificat inter manducantem & ipſum. Conſtat autem coniunctio ita mutua in anima, ex charitate: iuxta illud, *Qui manet in charitate, in Deo manet & Deus in eo.* Et eſt animum manere in Ieſu vt amato & deſiderato: & ſimiliter Ieſum manere in animo vt amato & trahendo ad ſe.

Si hæc latius intelligere vis, conſidera quomodo amans eſt in amato ſecundum amorem veræ amicitiæ, ſimul & concupiſcentiæ cogitando de illo, deſiderando illi bona (glorię, famæ, diuitiarum) ſperando ab illo, *&c.* & intelliges hæc. Significantiùs autem dicit *in me & ego in eo*, & non dicit, manet in carne aut in ſanguine meo, & ſanguis aut caro mea in illo: vt aſcendat à carne & ſanguine ad ſeipſum: vt declaret quòd manducare carnem & bibere ſanguinem, coniungit manducantem & bibentem non tantùm carni & ſanguini, ſed ſibiipſi, vt intelligamus quòd qui paſcitur morte eius, non coniungitur tantùm humanæ meę naturæ, ſed coniungitur mihiipſi, qui ſum non ſolùm homo, ſed verus Deus.

Qui manducat carnem Chriſti, coniungitur Chriſto.

Verſ. 58. Sicut miſit me. Pedetentim inducit concluſionem. Incepit enim ex hoc quod caro & ſanguis meus eſt verum alimentum animæ: & inde ſubiunxit quod hoc alimentum præſtat mādūcanti & bibenti, manere in me & me in illo, modò autem adiungit, & manere in me & me in illo, dat manducanti viuere propter me, vt ſic de primo ad vltimum illatio pateat eius quod propoſuerat, ſcilicet *qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternam.* Ad declarandum itaque hoc quod manere me in māducante & manducantem in me conferat viuere propter me, immò ſit ipſum viuere propter me, affert ſimilitudinem modi quo ipſe Ieſus viuit. Et dicendo *miſit me*, vtramque naturam ſuam ſignificat. Nam miſſus eſt filius Dei: miſſio autem eſt ipſa incarnatio.

Viuens pater. Quia intendit reſoluere effectum qui eſt vita manducantium, in ſupremam cauſam propriam, ideo non dicit *ſicut miſit me pater*, ſed adiungit *viuens*: vt effectus vitæ reducatur in primum viuentem tanquam propriam vitæ cauſam. Et ego viuo. Ecce cauſa media, ſimiliter ſecundùm latitudinem vitalem. Propter patrem. Ex eo quod meminit miſſionis, & propoſitio *propter* dependentiam ſignificare videtur, de vita Ieſu ſpirituali, quà verus homo viuit ſpiritu propter patrem viuentem tum effectiuè, tum exemplariter, tum finaliter eſt ſermo.

Et qui manducat me, & ipſe viuet propter me. Hoc eſt ſicut miſſio à patre viuente facit me viuere propter patrem, ſic conſequenter māducatio mei viui facit manducantem viuere propter me. Ita quod miſſioni reſpondet manducatio, & viuere propter patrem viuum, reſpondet viuere propter me. Et miſſio quidem filij à patre viuente, eſt veriſſima, & propria ratio quòd filius ſecundùm humanitatem viuat totaliter propter patrem: nam myſterium Incarnationis eſt ratio quòd filius ſecundùm quòd homo totaliter viuat propter patrem: tota enim vita Chriſti fuit ſemper propter Deum. ita quòd nihil penitus declinauit ab eſſe propter Deum: manducare verò Ieſum viuum (hoc eſt paſci in intellectu & affectu de Ieſu viuo) ratio eſt quod manducans viuat non totaliter, ſed ſecundùm ſpiritum propter Ieſum viuum non mortuum cibū. Vt intelligamus quòd à patre viuente deriuatur vita in filium viuum, & à filio viuo deriuatur vita in nos: ſed à patre deriuatur per miſſionem, à filio verò deriuatur per manducationem: & percipiamus non ſolùm in Ieſu vt filius eſt Dei, ſed etiam vt eſt filius hominis, eſſe virtutem cauſatiuam vitæ noſtræ: non ſicut in primo principio vitæ, ſed ſicut in media cauſa tali qualis deſcripta eſt, ſcilicet vnita filio Dei per gratiam vnionis perſonalis, quàm ipſius miſſio ſignificat. Simúlque percipiamus contrarium eſſe ordinem in manducatione hac ſpirituali & in manducatione corporali quoad rationem vitæ. In cibatione enim corporis, ratio viuendi ex parte manducantis ſe tenet, & ex ipſo prouenit quod cibo communicetur vita, vt patet: in manducatione autem hac, vita communicatur manducanti ex cibo manducato: ita quòd vita ſe tenet ex parte Ieſu qui manducatur viuus; Et ad hoc explicandum attulit aduerbium ſimilitudinis dicendo *ſicut miſit me*; ſignificatur enim aſſimilari modo viuendi propter patrem, ex miſſione cauſato, modum viuendi noſtrum ex manducatione ipſius.

Qui manducat me, viuet propter me, explicatur.

Mutila autem apparet ſimilitudo: quia poſt *ſicut* non ſubiungitur *ſic*: perfecta enim locutio exigebat vt diceretur *ſic & qui manducat me*. Sed propter myſterium Euangeliſta tacuit ſic: ad ſignificandum quod non tam ſimilitudo quàm cau

Cur hic Euangeliſta omiſit ſic?

cauſalitas intenditur, per hæc verba vt intelligamus quod quia pater viuens miſit filium viuentẽ propter ipſum Deũ patrem, ideo effectũ eſt vt qui manducat Ieſum viuat propter Ieſum. Hinc enim ſenſus intentus eſt: reddens rationem veram & propriam quare manducans carnem & bibens ſanguinem Ieſu habet vitam æternam, & propterea non ſubiunxit *ſic*: ſed tacito hoc aduerbio ſubiunxit coniunctionem copulantem effectum ſuæ propriæ cauſæ.

Verſ. 59. Hic eſt panis. Recole quòd ſermo iſte de carne eius vt cibo incepit, dicendo *& panis quẽ ego dabo caro mea eſt* quam dabo pro mundi vita: quia itaque à pane incepit, ad panem redit. Nec ad repetendum dicuntur iterum verba hæc: ſed ad explicandum ea ſcilicet cõpetere filio hominis quæ dicta ſunt de filio Dei. Superiùs de ſeipſo ratione naturæ diuinæ exiſtentis in ipſo miſſo à Deo, in ipſo Verbo incarnato dixerat: *hic eſt panis qui de cœlo deſcendit*, & reliqua de differentia ad manna in deſerto: modò hæc eadem dicit de carne ſua ratione tamen hypoſtaſis. Vnde pronomen *hic*, demonſtrat panem carnem ſuam dandam pro mundi vita.

Qui de cœlo deſcendit. Et eſt præteriti temporis *deſcendit*. Vt intelligamus non eſſe aliã carnis ſuæ hypoſtaſim & aliam hypoſtaſim filij Dei, ſed vnam & eandem dicit de pane carnis ſuæ quod deſcendit de cœlo. Et verè hypoſtaſis carnis Ieſu deſcendit de cœlo, quando Verbum caro factum eſt.

Caro Chriſti tollit mortẽ, & in hoc differt à mãna.

Non ſicut manducauerunt patres veſtri manna & mortui ſunt. Non eſt repetitio ſed explicatio quòd etiam panis qui eſt caro ſua habet hanc conditionem quòd tollit mortem, & differt à manna dato in deſerto: in hoc quod mãducantes manna mortui ſunt, perdiderunt vitam pro qua ſeruanda manducabant manna: non ſic autem contingit manducantibus hunc panem, ſed Qui manducat hunc panem. carnis meæ. viuet in æternum. illà vitâ pro qua ſeruanda manducat hunc panem. Quod verum eſt quantùm eſt ex parte manducati panis: quoniam ſufficit ad ſeruãdum vitam ſpiritus in æternum. Quia tamen non tollit libertatem arbitrij humani, ex parte hominis contingere poteſt quòd manducato hoc pane homo poſtea moriatur morte ſpiritus, morte peccati mortalis, abijciendo à ſe vitam æternam quam panis hic præſtat.

Verſ. 60. Hæc dixit in ſynagoga docens in Capharnaum. Locus deſcribitur, vt hiſtoria explicetur.

Durus ſermo Chriſti videtur multis ex eius diſcipulis.

Verſ. 61. Multi ergo audientes ex diſcipulis eius, dixerunt: Durus eſt hic ſermo. Accuſant ſermonem Ieſu quod impenetrabilis ſit ad ſimilitudinem duri: quod non cedit tangenti. Et quis poteſt eum audire? Superfluit coniunctio *&*. Non ſolum ſermonem accuſant, ſed auditorem non poſſe inueniri dicunt.

Verſ. 62. Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum. Vt intelligamus quòd murmur diſcipulorum non audiebatur Ieſu: ſed diuinitùs ſciebat Ieſus diſcipulorum murmur. Quod murmurarent de hoc diſcipuli eius, dixit eis: Hoc vos ſcandalizat? Interrogatiuè legendum eſt. Intelligens ſiquidem Ieſus ex ſermone ſuo ſcandalizatos diſcipulos, intendit ſedare eorum ſcandalum: & interrogatiuè manifeſtat eis quæ inter ſe dixerant murmurando. Pronomen *hoc* demonſtrat ſermonem dictum de ſeipſo quod erat panis cœleſtis, &c. Et non expectatâ illorum reſponſione tollit rationem ſcandali, ſubiungendo.

Rationem ſcandali ex ſuo ſermone malè accepti tollit Chriſtus.

Verſ. 63. Si ergo videritis filium hominis. Duo dixerat Ieſus quæ videbantur dura. Alterum fuit, *ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi*. Vnde & contra hoc dixerant Iudæi, *nònne hic eſt Ieſus filius Ioſeph*, &c. Alterum fuit, *Niſi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius ſanguinem non habebitis vitam in vobis*, cum reliquis huiuſmodi. Contra quod dixerant Iudæi, *quomodo poteſt hic nobis dare carnem ſuam ad manducandum*? Et propterea quoad vtrumque ſedat Ieſus ſcandalum. Et quantùm ad primum (ſcilicet *Ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi*) dicit, *ſi ergo videritis filium hominis*, Aſcendentem vbi erat prius. Supple videbitis veritatem verborum meorum ſonantium quòd deſcendi de cœlo. Et verè conuincit diſcipulos conditionalis iſta: quòd ſi viderint ipſum aſcendentem in cœlum, certi erunt quòd deſcenderit de cœlo: viſus enim conteſtans aſcenſum, ſufficiens eſt teſtimonium de priori deſcenſu. Subintelligitur autem categorica, quòd videbitis filium hominis aſcendentem: ac per hoc manifeſtum tunc erit quòd deſcendi de cœlo. Dixit autem hæc conditionaliter eo quòd multi illorum diſcipulorum non erant viſuri ipſum aſcendentem in cœlum. Propter hoc enim non dixit *videbitis*: ſed conuicit eos ex conditione *ſi videritis*: multi ſiquidem illorum erant viſuri & multi non: vt patet ex eo quòd multi remanſerunt & multi abierunt. Et dicit, *vbi prius erat*, propter veritatem vtriuſque naturæ: erat enim prius ſecundùm naturam diuinam in cœlo, & aſcendebat ſecundùm naturam humanam: vna tamen & eadem hypoſtaſis vtriuſque naturæ. Et propterea ratione vnius erat ibi: ratione alterius erat aſcenſurus.

Verſ. 64 Spiritus eſt qui viuificat. Quantùm ad ſecundam occaſionem ſcandali (ſcilicet manducationem carnis ſuæ) ſedat ſcandalum acceptum, prius aſſignando rationem vitæ abſolutè, & deinde applicando ad propoſitam materiam. Et abſolutè quidẽ dicit, *ſpiritus eſt qui viuificat*, vita quæ ſola eſt vera vita ſine admixtione mortis, qui viuificat animam, qui dat & ſeruat vitam æternam. Caro non prodeſt quicquam. hoc eſt, caro inquantum caro inquantum diſtinguitur è regione ſpiritus, non prodeſt quicquam ad dandum ſeruandumque vitam æternam. Sicut Nicodemo impoſſibile reputanti quod homo iterum naſcatur, dixerat *quod natum eſt ex carne, caro eſt, & quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt*. ita modò diſcipulis ſcandalizatis de manducatione carnis ſuæ & potu ſanguinis ſui ad habendum vitam æternam, dicit: *Spiritus eſt qui viuificat*, vita æterna: *caro non prodeſt quicquam* ad vitam æternam. Et eſt ſermo iſte formalis de ſpiritu & carne: & verus ſic vt nullam habeat contradictionem ſi penetretur. Non dicit, *caro mea non prodeſt quicquam* (hoc enim contrariaretur antedictis *qui manducat meam carnem habet vitam æternam*) ſed dicit *caro*, vt intelligamus in pronomine *mea*, ſignificari ſpiritum iunctum carni: ex quo caro mea prodeſt multum ad vitam æternam, ex quo caro mea manducata ſeruat vitam æternam. Propter quod reddidit rationem quare caro ſua confert vitam æternam, ex hoc quòd ipſe viuit propter patrem, & manducans ipſum viuit propter ipſum: quæ ambo conſtat ſpectare ad ſpiritum. Vnde

Caro non prodeſt quicquam non addidit mea.

hinc

hinc habetur quòd etiam caro Chriſti inquantum caro è regione ſpiritus, nec crucifixa nec mortua prodeſt quicquam ad vitam mundi: ſed confert vitam mũdo inquantum caro Chriſti crucifixa, mortua, &c. quoniam dicendo caro Chriſti inquantum caro, dicitur id quod commune eſt omni carni: dicendo autem inquantum caro Chriſti, dicitur id quod eſt proprium Chriſto: ſcilicet caro iuncta filio Dei & ſpiritui charitatis in anima Ieſu Chriſti.

Verba quæ ego locutus ſum. pro, *loquor*, vobis. Res ſignificatæ per verba quæ ego loquor vobis in hac mea doctrina de carnis & ſanguinis mei manducatione & bibitione. Spiritus & vita ſunt. Tum ex parte rei manducandæ & bibendæ: quia caro mea & ſanguis meus habent rationem cibi & potus, ex ſpiritu & vita: ex ſpiritu quidem deitatis meæ & charitatis meæ: ex vita verò ſimiliter diuina & ſpirituali in me exiſtente. Tum ex parte actus manducandi & bibendi: quia manducare & bibere non ſunt actus carnales, ſed ſpirituales & vitam veram ſecum ferentes. Tum ex parte manducantium: quia non ſecundùm carnalem partem ſed ſecundùm eam partem hominis quæ ſpiritus eſt, & ad quam ſpectat vita vel mors æterna, exercenda eſt manducatio carnis meæ & bibitio ſanguinis mei. Tum ex parte effectus: quia non ſeruatur per hoc manducare & bibere caro, ſed ſpiritus: & confertur non vita opinata aut ſecundum quid, ſed vita quæ vera & æterna vita eſt. Omni ergo ex parte quæ dixi ſunt ſpiritus & vita.

Vbi prudens lector conſidera quod cum duo in re hac dixerit (ſcilicet manducare & bibere, & vitam æternam habere manducando & bibendo) primum declarat eſſe ſpiritum, hoc eſt ſpirituale, alterum autem confirmat eſſe vt dixerat: ac per hoc inſtruit eos quod verba ſua ſpiritualiter intellecta (hoc eſt de ſpirituali cibo, de ſpirituali potu, de ſpirituali manducare & bibere) habent ſecum vitam æternam, vt prius dixerat. Et quia tota ratio ſcandali erat ratione manducationis & bibitionis carnalis, ideo ſufficientiſſime ſublata eſt. Et certo hoc in loco antiquum errorem negantem in Euchariſtiæ ſacramẽto verum Chriſti corpus contineri, modernis temporibus fundatum eſſe ſuper hũc textum, *caro non prodeſt quicquam*. Conuincuntur autem ex hocmet textu, intellecto ſecundùm eos de ſacramento Euchariſtię: ex eo quod manifeſtè dictum eſt, *qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternam*. Si namque de ſubſtantia carnis Chriſti eſt ſermo, caro multum prodeſt: vtpote qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternam, & modò dicitur quod non prodeſt quicquam: ergo propriam ignorant vocem hæretici iſti.

Error negans in Euchariſtia verum Chriſti corpus, ſuper hunc textũ fundatus eſt, ex quo tamẽ conuincitur.

Planus literæ ſenſus iam explicatus eſt ſcilicet, quod eſt ſermo de carne vt caro diſtinguitur cõtra ſpiritum, eſt ſermo de carne abſolutè non de carne Chriſti, quæ eſt caro iuncta ſpiritui qui eſt Deus. Sed ſi etiam condeſcendendum eſt iſtis hebetioris intellectus, in promptu eſt altera expoſitio: ſcilicet quòd cum dicitur quod *caro non prodeſt quicquam*, caro non eſt nomen ſubſtantiæ ſed officij: hoc eſt carnalis tam cibus quam potus. Hic enim ſenſus directè reſpondet ſcandalo diſcipulorum, & nulli prius dictorum aduerſatur: quoniam cum hoc ſenſu eſt ſimul verum quod qui ſpiritualiter manducat carnem naturalem Chriſti & ſpiritualiter bibit naturalem ſanguinem Chriſti (credendo, confidendo, & amando carnem datam pro mundi vita & ſanguinem ſimiliter fuſum pro mundi vita) habet vitam æternam. Perinde eſt autem aſſerere quòd caro naturalis Chriſti non prodeſt quicquam ad vitam ſpiritus, & aſſerere quòd caro crucifixa, ſanguis effuſus Ieſu Chriſti nihil nobis prodeſt ad ſalutem æternam, quia caro non prodeſt quicquam quod eſt non eſſe Chriſtianum.

Vers. 65. Sed ſunt quidam ex vobis qui non credunt. Redditâ ratione doctrinæ ſuæ Ieſus declarat ſcandalum diſcipulorum non ex duro ſermone ſed ex eorum incredulitate procedere. Et ad hoc ſignificandum aduerſatiua vtitur coniunctione: dicendo, *ſed ſunt quidam ex vobis*. Ac ſi apertiùs dixiſſet. Non eſt duritia ſermonis occaſio ſcandali, ſed incredulitas quorundam ex vobis. Sciebat enim ab initio Ieſus. Interponit Euangeliſta rationem verborum Ieſu non eſſe ſcientiam nouam, ſed ſcientiam ab initio conceptionis ſuæ. Qui eſſent credentes. Duo explicat præſcita. Alterum commune multis: quo diſtinguuntur credentes a non credentibus. Alterũ proprium Iudæ proditori: dicendo. Et quis traditurus eſſet eum. Quo diſtinguitur Iudas ab aliis vndecim Apoſtolis.

Non ex duro ſermone Chriſti, ſed ex incredulitate Diſcipulorum oriebatur ſcandalum.

Verſ 66. Et dicebat: ex ſcientia prædicta. Propterea dixi vobis. Non ſolum docet originem ſcandali eſſe ex eorum incredulitate, ſed originem incredulitatis eorum declarat: *propterea*, quia ſunt quidam ex vobis qui non credunt, *dixi vobis*, paulò ante. Quia. pro, *quod*. Nemo poteſt venire ad me, niſi fuerit ei datum à patre meo. Ecce origo incredulitatis veſtræ, negatio tractus à patre meo: hoc enim ſuperiùs dixerat, *nemo poteſt venire ad me niſi pater meus traxerit eum*.

Verſ. 67 Ex hoc. pro, *ex eo*. Subaudi tempore. multi diſcipulorum eius abierunt retrò. pro, *abierunt ad ea quæ retro*. Incredulorum pertinaciam ſubiungit Euangeliſta: quod non obſtãtibus his ſermonibus Ieſu, multi diſcipuli abierunt ad ea quæ retrò. Profectum vitæ ſpiritualis ſignificari per progreſſum ad anteriora, defectum verò per ire ad ea quæ retrò, teſtatur Apoſtolus ad Philipp. 3. *Ea quæ retro ſunt obliuiſcens, ad ea vero quæ ſunt priora meipſum extendens*. Vnde Euangeliſta deſcribit illos ad defectum vitæ ſpiritualis abiiſſe. Et iam non cum illo ambulabant. ſequelâ corporali. Vnde apparet quod & corpore & ſpiritu deſeruerunt Ieſum: & quòd abire retrò, ſpectat ad ſpiritum: ſicut non ambulare ſpectat ad ſocietatem corporalem.

Multi diſcipulorum Chriſtũ deſerunt.

Philipp. 3. 14.

Verſ 68. Dixit ergo Ieſus ad duodecim, Nunquid & vos vultis abire? Occaſione acceptâ ex receſſu multorum diſcipulorum, interrogat Ieſus duodecim: non inuitando ad receſſum, ſed tum ad explicandum eos eſſe in ſua libertate, tum ad cauendum ne putarent Ieſum indigere eis, & arrogarent ſibi quòd remanendo cum Ieſu, conferrent beneficium ipſi Ieſu.

Verſ. 69. Reſpondit ergo ei Simon Petrus. Significanter Euangeliſta apponit *ergo*: vt intelligamus Petrum plenum fidei & feruoris, occaſione acceptâ ex hac propoſitione Ieſu prorupiſſe in hanc reſponſionem. Domine ad quem ibimus? Nota particulas reſponſionis. Inchoat à perſona Ieſu tanquam ab eo cui

Egregium D. Petri reſponſum.

cui nullus eſt comparabilis, dicendo *ad quem ibimus*, ſcilicet ſimilem tibi? Quaſi dicat. nullus eſt qui poſſit tibi comparari ad quem ire poſſemus. Verba vitæ æternæ habes. Dixerant alij diſcipuli, *durus eſt hic ſermo*: & propterea Petrus poſt commendatam perſonam, commendat ſermonem Ieſu. Commendat autem ad communem mundi vtilitatem, non diuitiarum ſed vitæ, non temporalis ſed æternæ.

Verſ. 70. Et nos credimus. pro, *credidimus*, & cognouimus. Vtrumque eſt præteritum. In perſona collegij duodecim Apoſtolorum Petrus putans ſe verum dicere, putans alios vndecim eſſe tales qualis ipſe erat, tertio loco à communi Apoſtolorum fide perſeuerantiam aſſerit, & dicit duos actus: ſcilicet credidiſſe (& hic eſt actus intellectus moti à voluntate ad credendum) & cognouiſſe: & hic eſt actus intellectus moti a teſtimoniis tot miraculorum. Quod tu es Chriſtus filius dei. deeſt ſecundum quoſdam codices Græcos, *viuentis*. Quod ſi in omnibus non eſt, adiunctum ab aliquo videtur. Si autem de textu eſt, dicta videntur hæc à Petro poſtquam in partibus Cæſareæ Philippi dixerat ex patris cæleſtis reuelatione, tu es Chriſtus filius Dei viui. Matth. 16. vbi hæc expoſita ſunt.

Verſ. 71. Reſpondit ei Ieſus, Nonne ego vos duodecim elegi? Corrigit Ieſus reſponſionem Petri: aperiendo quòd occaſio dicendi *nunquid & vos vultis abire*, non ex diffidentia aut ignorantia fuit ſed ex iniquitate vnius eorum.

Nec dicit abſolutè *vnus ex vobis diabolus eſt*. ſed commemorando electionem *nonne ego elegi vos duodecim*: ad explicandum grauitatem criminis, quòd cum tanto beneficio (ſcilicet quòd *ego elegi vos*) vnus ex vobis eſt diabolus: & ad inſinuādum nouitatem huius criminis in illo ſcilicet quòd poſt electionem eſt effectus diabolus. Dicendo namque, nonne ego elegi vos, inſinuat quòd bonos elegit duodecim ex vniuerſo numero diſcipulorum, immò ad hoc ſignificandum, pronomen emphaſim exercens appoſitum apparet. Ac ſi apertiùs dixiſſet, ex eo quòd non obſtante quòd ego elegerim vos bonos ad gradum Apoſtolatus, vnus ex vobis ex ſua libertate eſt diabolus, occaſio mihi data eſt interrogādi omnes *nunquid & vos vultis abire*, vtendo malè veſtrâ libertate ſicut ille vnus vtitur. Simúlque declarat Petro & aliis non verificari verba Petri *ad quem ibimus*, de ſingulis eorum: nam ille vnus habebat alium ad quem iret: ſcilicet ad propria commoda. Et ex vobis vnus diabolus. Dictionem Græcam interpres reliquit: debebat transferre hanc vt alias: & dicere *calumniator* ſeu *delator*: explicat ſiquidem Ieſus ſpeciem criminis. Et verè Iudas calumniator ſeu delator fuit: quoniam detulit Ieſum & calumniatus eſt Ieſum tanquàm malum, quando vendidit ipſum. Quod quamuis alibi non ſit ab Euangeliſtis explicatum, conſtat hoc in loco explicari: expreſſe ſubiungente Euangeliſta quòd propter Iudam proditurum Ieſum, dixerit Ieſus hæc de Iuda. Eſt. Non dicit *erat* aut *fuit*, ſed *eſt*: vt intelligamus crimen præſens, non in vno actu ſed in vſu: calumniator enim ſeu delator non poteſt propriè dici, qui ſemel tantum calumniatur aut defert, ſed qui in vſum ducit calumniari ſeu deferre. Ita quòd hinc habemus quòd Iudas iam erat calumniator, etiam antequam calumniaretur Ieſum quòd ſenſualis eſſet: vtpote qui vnguēti pretioſi vnctionibus delectaretur: & hoc à muliere pulchra: hanc enim calumniam implicitè elicimus ex Euangelio.

Vnus ex Apoſtolis diabolus.

Calumnia Iuda in Ieſum.

Verſ. 72. Dicebat autem de Iuda Simonis Scariotis. pro, *Iſcariote*, Legendum eſt omni in caſu ablatiuo: quia refertur non ad Simonem ſed ad Iudam, vt ipſius cognomen Hic enim erat traditurus, eum, cùm eſſet vnus ex duodecim.

CAPVT VII.

Poſt hæc autem. Ordo hiſtoriæ ſignificatur. Ambulabat. prædicando. Ieſus in Galilæam. pro, *in Galilæa*. Erat enim in Galilæa. Non enim volebat in Iudæam. pro, *in Iudæa*, ambulare. hoc eſt, non volebat diſcurrere per Iudæam prædicando, ſed diſcurrebat per Galilæam. Quia quærebant eum Iudæi interficere. Ad literam ideo declinabat Iudæam, quia nolebat adhuc capi & occidi: agens quod erat hominis. Vers. 1.

Verſ. 2. Erat autem in proximo. pro, *in propinquo*, dies feſtus Iudæorum ſcenophegia. pro, *ſcenopegia*. Et eſt dictio Græca, a fixione tentoriorum dicta: ſignificans feſtum tabernaculorum: quod à quintodecimo die menſis ſeptimi à Iudæis ſeptem diebus celebrabatur, in memoriam quòd fixerant tabernacula quadraginta annis in deſerto, aliti à deo: vt dicitur Leuit. vigeſimotertio. Et deſcribit tempus Euangeliſta: vt intelligamus ſex menſes defluxiſſe inter relata in præcedenti capitulo & quæ referuntur in hoc: nam illa fuerant geſta, cùm propè eſſet paſcha, quod celebrabatur ad primam oppoſitionem Lunæ ad Solem in Ariete: hoc autem feſtum celebrabatur Sole exiſtente in Libra cùm eſſet in oppoſitione Lunæ menſis ſeptimi: vt geſta interim, ab aliis Euangeliſtis ſcripta, non repetat.

Scenopegia quoddam feſtum.

Verſ. 3. Dixerunt autem. pro, *ergo*. Occaſionem dicendi priùs præmiſit Euangeliſta fuiſſe quia Ieſus declinabat Iudæam: declinans perſecutiones Iudæorum. Et propterea dicit, *dixerunt ergo*: hoc eſt, ex hac occaſione. Ad eum fratres eius. Scripturæ conſuetudine, conſanguinei appellantur fratres. Tranſi hinc. id eſt ex Galilæa. & vade in Iudæam. Vbi eſt metropolis Hieruſalem. Vt & diſcipuli tui videant opera tua quæ facis. Seipſos eximunt à numero diſcipulorum: cupientes vt diſcipuli Ieſu qui erant in Iudæa, qui non ſequebantur ipſum ſed audiebant ipſum, viderent miracula quæ faciebat Ieſus.

Verſ. 4. Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipſe in palam. pro, *in libertate*, eſſe. Rationem aſſignant tranſeundi in Iudæam ad hoc vt diſcipuli eius videant miracula ipſius, ex communi ratione quærentium liberari à perſecutionibus. Nullus enim quærens liberari à perſecutionibus, facit miracula ſua in occulto; ſed in publico: vt ſic viſis miraculis habear fautores & liberetur à timore perſecutionum.

Vbi duo conſidera: Alterum eſt quòd iſti ſupponebant Ieſum quærere liberari à perſecutionibus Iudæorum, quærere vt ipſe eſſet in libertate eundi per Iudæam & Hieruſalem, & liberè prædicandi & docendi ibidem abſque timore perſecutionum Iudæorum. Et hoc putabant quia vide

Conſanguinei Chriſti ſupponebant eum quærere liberari à perſecutionibus Iudæorum.

videbant quòd Ieſus nolebat in Iudæam ire, quia quærebant ipſum Iudæi interficere.

Alterum eſt quòd locus Galilææ reſpectu Iudææ exiſtimabatur ab illis locus occultus reſpectu Iudæorum: propter hanc enim exiſtimationem, dicunt Ieſum facientem miracula in Galilæa facere in occulto reſpectu Iudæorum. Et habet non nihil veritatis dictum iſtorum: quoniam miracula quamuis publice fierent in Galilæa, quia non fiebant in Iudæa, non credebantur à Iudæis narrata audientibus: propterea erant Iudæis occulta quantùm ad certitudinem ſcientiæ, quantùm ad viſum.

Si hæc facis. Sub dubio dicunt Ieſum facere miracula: vt ex eorum verbis cognoſcamus ipſorum incredulitatem. Manifeſta teipſum mundo. Primùm hortati ſunt vt iret in Iudæã ad faciendum ibidem miracula, ad acquirendum libertatem à perſecutionibus Iudæorum: modò hortantur ipſum ad idem ad acquirendam gloriã humanam. Et manifeſtationem in Iudæa appellant manifeſtationem mundo, tum quia ibi erant ex omni natione mundi, propter templum ad quod confluebant Iſraelitæ ex omni parte mundi: tum quia ibi erant principes Sacerdotum & Scribæ ac ſumma totius populi Iſrael. Et propterea quod ibi erat manifeſtum, redundabat in manifeſtationem toti mundo: per quem diſperſi erant Iſraelitæ. Ibi étiam erat Cæſaris nomine Præſes: quo mediante poterat ipſe manifeſtari Cæſari: ac per hoc mundo.

Manifeſtationem in Iudæa appellant manifeſtationem mundo. Curi

Verſ. 5. Neque enim fratres eius credebãt in eum. Interponit Euangeliſta rationem verborum: quia ſcilicet nec ipſi credebant in Ieſum, ſed exiſtimantes ipſum eſſe purum hominem, ad ea quæ mundi ſunt hortabantur: libertatem ſcilicet & gloriam: vnde clarè apparet hos Ieſu conſanguineos non eſſe illos qui erant electi in eius Apoſtolos, ſed alios.

Verſ. 6. Dicit ergo eis Ieſus. occaſione acceptâ ex eorum verbis. Tempus meum nondum aduenit. Reſpondet ordine retrogrado ad ſingula. Et primò ad tertium, *ſi hæc facis manifeſta te ipſum mundo*: dicendo quòd tempus manifeſtandi ſeipſum ita publicè in Iudæa, nondum aduenit. Significans per hoc quòd ſingula opera ſua agebat definitis temporibus, & nõ prout occurrebat, vt faciunt alij homines. Et in hoc continetur quòd nondum aduenerat tempus eundi in Iudæam, vt illi ſuadebant. Tempus autem veſtrum ſemper eſt paratum. Adiungit differentiam inter tempus ſuum & tempus illorum: ad ſignificandũ impedimentũ non eſſe commune ſibi & illis: ſed differri tempus ſuũ non autem tempus illorum ad eundum manifeſtè in Hieruſalem.

Verſ. 7. Non poteſt mundus odiſſe vos. Reſpondet ſecundo dicto: ſcilicet vt viſis miraculis in Iudæa, liber ſit à perſecutionibus Reſpondet autem declarando cauſam perſecutionum non eſſe ignorantiam miraculorum, ſed odium ex eo quòd teſtimonium reddit de malis operibus eorum. Et ſimul explicat impedimentum temporis ſui non habere locum in fratrum ſuorum tempore. Ita quòd vtrumque intendit; ſcilicet & reddere rationem quare tempus ſuum nondum aduenit, & tempus illorum ſemper eſt paratum: quia mundus me odio habet, vos autem non: & declarare quòd non ignorantia miraculorum ſed odium eſt ratio quòd Iudæi quærunt ipſum interficere.

Quia autem fratres eius meminerãt mundi dicendo *manifeſta te ipſum mundo*, ideo Ieſus etiam mũdi meminit dicendo *non poteſt mundus*, intendens appellatione mundi vniuerſitatem affectorum mundo vt ſic. Propter quod ſignificanter dicit *non poteſt*, naturale ſiquidem eſt vnicuique diligere quod ſuum eſt, ac per hoc naturale eſt mundo diligere quod ſuum eſt, diligere vos qui eſtis affecti mundo.

Naturale eſt cuique diligere quod ſuum eſt.

Et per hoc ſoluitur obiectio opponentium quòd poterant iſti odio haberi ab aliis mundanis hominibus: vt continue videmus odia mundanorum hominum inter ſe. Nam hinc apparet quòd non mundus, non ipſa vniuerſitas mundanorum contrariatur mundanis: ſed contrarietas eſt inter aliquos particulares mundanos hinc inde ex particularibus cauſis. Inter Ieſum autem & mundum (hoc eſt vniuerſitatem mundanorum) erat contrarietas: quoniam ipſe contrarius erat non aliquibus: ſed omnibus mundanis vt ſic, Vnde & ſignificanter Ieſus loquitur de mundo tanquam de aliquo vno ſubiungendo.

Inter Ieſum & mundum contrarietas.

Me autem odit, quia ego teſtimonium perhibeo de illo. non quia neſciat miracula mea, ſed quia ego tum operibus tum verbis teſtimonium perhibeo de illo. Quia. pro, *quòd*, opera eius mala ſunt. Ecce res de mundo teſtificata à me: ſcilicet quòd opera mundi (quorumcunque affectorum mundo) mala ſunt. Et hæc eſt vera ratio odij Iudæorum contra me.

Verſ. 8. Vos aſcendite ad diem feſtum hunc. Reſpondet primo, *tranſi hinc & vade in Iudæam*. Reſpondet autem ſimul concludendo ex præmiſſis *vos aſcendite nunc*. Ego enim non aſcendam. pro, *Ego nondum aſcendo*, ad diem feſtum iſtum. Non negat ſe aſcenſurum: ſed negat ſuum tunc aſcenſum. Sciebat enim ſe paulò poſt aſcenſurum. Quia meum tempus nondum impletum eſt. Quod priùs dixerat *nondum aduenit*, modò dicit *nondum impletum eſt*: inchoauerat enim ſed non aduenerat quoad terminum.

Verſ. 9. Hæc cùm dixiſſet, ipſe manſit in Galilæa. exequendo quod dixerat, *Ego nondum aſcendo*.

Verſ. 10. Vt autem aſcenderunt fratres eius, tunc & ipſe aſcendit ad diem feſtum. Quot dies interceſſerint quibus moratus eſt in Galilæa poſt illa verba neſcitur, ſed hoc tamen ſcitur quòd poſt aſcenſum cognatorum ſuorum ipſe aſcendit. Non manifeſtè, ſed quaſi in occulto. Non enim aſcendit prædicando, præmittendo diſcipulos ad præparandos auditores, &c. ſed velut perſona priuata.

Verſ. 11. Iudæi ergo. de quibus dictum eſt quòd quærebant eum interficere. Quærebant eum in die feſto, vt caperent. & dicebant, Vbi eſt ille? Non aperiebant venenum ſuum turbis: ſed non videntes eum more ſolito, interrogabant *vbi eſt ille*, volentes inueſtigare, vbi eſſet.

Iudæi quærunt Chriſtum in die feſto.

Verſ. 12. Et murmur multus. pro, *multum*, erat in turba. pro, *in turbis*, de eo Quidam enim dicebant quod bonus eſt, alij autem dicebant non, ſed ſeducit turbas. pro, *turbam*. In turbis quidem erat murmuratio: & de turba erant dicentes quòd bonus eſt, dicentes autem quòd ſeducit turbam, inter turbas quidem erant, ſed non de turba. Niſi fortè increduli aliqui de turba: arrogantes ſibi exemptionem à turba, tanquam prudentiores aliis.

Verſ. 13. Nemo tamen palàm. pro, *liberè*, loquebatur de illo. Quamuis diuerſæ eſſent opiniones de Ieſu, . . i tamen qui rectè ſentiebant, non liberè loquebantur quod ſentiebant. Propter metum Iudæorum. Turbæ erant diuerſarum tribuum: & exiſtentes in Hieruſalem timebant Iudæos, qui principabantur & perſequebantur Ieſum.

Verſ. 14. Iam autem die feſto mediante. pro, *circa feſti dimidium*. Feſtum ſcenopegiæ durabat ſeptem dies: vnde quarta dies videtur ſignificari. Aſcendit in templum. Dixerat priùs Euãgeliſta quòd aſcendit Ieſus ad diem feſtum: modò autem dicit quòd quartà die aſcendit in templu. An autem iſta ſit explicatio temporis quo appulit Ieſus Hieroſolymis, an triduo fuerit ibidem quaſi in occulto, certum non habeo. Et docebat. more ſolito in templo.

Verſ. 15. Et mirabantur Iudæi. Quamuis quærerent eum interficere, & Ieſus agens quod eſt hominis ad tempus declinauerit eos, modò agens quod eſt Dei, compeſcebat eos ne ſe caperent: & in motum admirationis eos vertit.

Mirantur Iudæi quomodo Ieſus literas ſciret.

Quomodo hic literas ſcit. Manifeſtant ipſimet Iudæi duo. Alterum eſt quòd doctrina Ieſu erat talis quæ ex notitia ſcripturarum procedebat, & tali notitiã quæ non poterat haberi, niſi à viro literato: alioquin non dixiſſent, *quomodo hic literas ſcit?* Alterum eſt quòd ſciebant Ieſum non didiciſſe literas: alioquin non dixiſſent: Cum non didicerit? Vbi aduerte quòd non Galilæi, ſed Iudæi erant iſti: vt intelligamus Iudæos diligentiùs examinaſſe anteactam vitam & exercitationem Ieſu in pueritia, in adoleſcentia & in iuuentute, & inueniſſe quòd fabrili arti operam dederat, non literis.

Verſ. 16. Reſpondit Ieſus, & dixit. Occaſione ſumptâ ex admiratione Iudæorum, declarat Ieſus quomodo literas ſcit. Mea doctrina. quam auditis. Non eſt mea. hoc eſt, non eſt à me. Quod veriſſimum eſt: quia eſt à patre. Ita quòd pronomen *mea* cùm dicitur *mea doctrina*, ſimplicem poſſeſſionem ſignificat: cùm verò dicitur *non eſt mea*, originem negat à ſe, quoniam nec ipſe eſt à ſe, ſed à patre. Sed eius qui miſit me. Sed eſt originaliter eius, patris, qui miſit me, per myſterium Incarnationis.

Mea doctrina non eſt mea quo ſenſu?

Verſ. 17. Si quis voluerit. Declarauerat quomodo literas ſcit, dicendo quòd ſuum docere erat in ſe à patre qui miſit illum, declarat modò qui ſunt cognoſcentes hoc: ſcilicet quòd doctrina eius eſt ex Deo. Nec exigit vt litteras didicerint aut diſcant, non magnitudinem ingenij, non longum ſtudium: ſed ſolam voluntatem, dicendo *ſi quis voluerit*. Voluntatem eius facere. Ecce quod exigit volendum: ſcilicet facere voluntatem Dei factis exequi quod vult Deus. Cognoſcet. Ampliſſima ſchola ad cognoſcendum, omnibus patet ſolâ bona voluntate. De doctrina. ſupple, mea. Vtrùm ex Deo ſit, an ego à meipſo loquar. pro, *loquor*. Bona voluntas confert intellectui diſcernere doctrinam quæ ex Deo eſt, ab ea quæ non eſt ex Deo: quia *ſpiritualis homo omnia diiudicat, animalis autem non percipit ea quæ Dei ſunt*. Sicut enim bona diſpoſitio guſtus dat guſtui diſcernere differentias ſaporum, ſic bona diſpoſitio voluntatis ſi verè eſt bona (hoc eſt quantùm eſt ex ſe, ex executione diuinæ voluntatis ſuam bonitatem comprobans) dat intellectui diſcernere doctrinam ex Deo à doctrina quæ non eſt ex Deo: hæc enim vt contraria verè bonæ diſpoſitioni ſentitur, illa autem vt conſona.

Bona voluntas confert intellectui diſcernere doctrinam quæ ex Deo eſt ab ea quæ non eſt ex Deo.

Et dixit hoc ſuauiſſimus Doctor: vt declararet in Iudæorum voluntate conſiſtere, vt cognoſcant ſi doctrina eius eſt ex Deo an ipſe loquatur à ſeipſo ſecluſo Deo. Et excluſit per hoc tacitam interrogationem, quomodo poſſumus nos cognoſcere verum eſſe quòd doctrina tua ſit ex Deo? modus enim iam dictus eſt.

Verſ. 18. Qui à ſemetipſo loquitur gloriam propriam quærit. Declarat nihilominus benigniſſimus magiſter ſignum commune omnibus etiam non facientibus voluntatem Dei, quo poſſit cognoſci doctrinam eius eſſe à Deo. Et conſiſtit ſignum in hoc quod qui loquitur à ſemetipſo ſecluſo Deo, tendit ad propriam gloriam, quærit quæ ſunt mundanæ gloriæ, qui autem non quærit propriam gloriam, ſed gloriam Dei, monſtrat quòd doctrina ſua eſt à Deo. Gloria enim eſt præcipuum appetibile ex doctrina, & propterea qui non quærit propriam, ſed Dei gloriam docendo, ex Deo docet, non à ſeipſo. Hanc tamen ſecundam partem latius proſequitur, dicendo:

Gloria eſt præcipuum appetibile ex doctrina.

Qui autem quærit gloriam eius qui miſit eum, hic verax eſt. Quoad officium fideliter quærens quæ ſunt mittentis, veraciter exercet officium miſſi. Et iniuſtitia in illo non eſt. Eſſet iniuſtitia ſi gloriam ſibi vſurparet. Vbi conſidera quòd abſolutè hæc ſunt vera de quolibet doctore diuinorum: quòd qui quærit propriã gloriam non à Deo, ſed ex ſeipſo loquitur: qui autem quærit gloriam Dei, & verax eſt in officio docendi, & iniuſtitiam non committit vſurpando ſibi gloriam quæ Deo debetur. Immò & conſignificatur quòd qui loquitur à ſeipſo, non ſolum iniuſtus eſt quærendo propriam gloriam, ſed etiam non verax eſt: vtpote qui à ſemetipſo (hoc eſt non ex Deo) loquitur: omnis enim homo mendax.

Qui propriã gloriam quærit, non à Deo ſed ex ſeipſo loquitur.

Singulariſſimè autẽ dicit hæc Ieſus de ſeipſo in tertia perſona verificata: quoniam & omnino verax, & ſine vlla iniuſtitia quærens gloriam Dei cum confuſione propria, vixit, docuit, & conuerſatus eſt.

Verſ. 19. Nonne Moyſes. Dixerat *ſi quis voluerit*, declarando in voluntate eorum conſiſtere quòd cognoſcant doctrinam eius: ſubiungit modò ipſos non eſſe tales: eo quòd non ſeruant legem Dei. Et hinc reddit rationem quare non cognoſcunt doctrinam eius eſſe ex eo. Aggrauat autem tranſgreſſionem eorum, dicendo *nonne Moyſes*. Commemorando enim datorem legis, quem ipſi venerabantur, inexcuſabiles eos monſtrat: nónne Moyſes, quem vos veneramini. Dedit vobis legem, Dei, & nemo ex vobis facit legem? Quamuis ſermo iſte verificaretur de omnibus, pro quanto nullus perfectè ſeruabat legem (iuxta illud Act. 15. *neque nos, neque patres noſtri portare potuimus*) directè tamen ad Iudæos quærentes Ieſum interficere, ſermo iſte dirigitur. Vnde & ſubiungitur: Act. 15.

Verſ. 20. Quid me quæritis interficere? Contra legem directè agitis, quærentes me interficere. Scriptum eſt Exod. 13. *Inſontem & iuſtum ne occidas*: quænam cauſa eſt in me cur quæratis me interficere. Reſpondit turba. Ieſus in communi loquebatur, ad Iudæos intendens: turba autem neſciens Iudæorum conſilium arrogauit ſibi verba omnibus dicta. Et propterea reſpondit: Exod. 13.

Et

Turba prorũpit in verba contumeliosa & blaſphema in Ieſum.

Et dixit: Dæmonium habes. Prorumpit in contumelias, imo blaſphemiam: vere contreſtans quod non ſeruabat legem: ac per hoc non cogitabat doctrinam Ieſu eſſe ex Deo, ſed attribuebat eam dæmoni. Neſciens inſana turba vnde Ieſus doctrinam haberet, attribuit illam dæmonio: & dæmoniacum aſſerit Ieſum. Quis te quærit interficere? Attribuit mendacium Ieſu, dicenti *quid me quæritis interficere?* Et hoc quia turba neſciebat conſilium Iudæorum: ſed temeritas turbæ monſtratur negando quod neſcit.

Verſ. 21. Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Vnum opus feci. Non reſpondet contumeliis, ſed cauſæ quam imponebant ei Iudæi, ſcilicet quod eſſet violator ſabbati: propter quam cauſam dicebant ſe perſequi illum: vt in capite quinto dictum eſt. Vbi & narrauit Euangeliſta curationem languidi trigintaocto annos: cuius nunc meminit Ieſus, dicendo *vnum opus feci.* Commemorat enim illud opus quo curauerat hominem illum in ſabbato, & præceperat vt tolleret grabatum ſuum, hoc ſiquidem fuerat opus factum ab ipſo in Hieruſalem. Et omnes miramini. Cùm multa feciſſem miracula in Ieruſalem non eſtis admirati omnes, niſi de hoc vno. Apparebant enim in hoc vno quaſi contraria: hinc diuina operatio miraculi, præſertim quia cura facta fuerat ſolo imperio: inde violatio ſabbati. Et propterea mirabantur omnes neſcientes cauſas vtriuſque facti iungere.

Verſ. 22. Propterea Moyſes. Hoc eſt vt non miremini opera mea in ſabbato, vt intelligatis licita eſſe opera mea in ſabbato, ideo Moyſes circunciſionem præcepit fieri etiam in ſabbato: intēdit enim Ieſus inſtruere eos quòd ex hoc quòd ſecundum legem circumciſio licita eſt in ſabbato, inſinuatum eſt quòd opera quæ fiunt diuinâ authoritate, in ſabbato licita ſunt: talia autem erāt opera eius. Dedit vobis circumciſionem. Dupliciter dedit. Primò ſcribendo mandarũ Dei factum ad Abraham de circumciſione. Secundò præcipiendo illud ſeruari, Leuitici duodecimo.

Ex circumciſione defendit Chriſtus miraculũ quod fecerat in Sabbato.

Non quia ex Moyſe eſt, ſed ex patribus, prioribus Moyſe. Et interpoſuit hoc ne malè intelligerent quòd Moyſes dedit circunciſionem. Et in ſabbato circuncidit is hominem. Factum ſubiungit ex ſuo genere illicitum in ſabbato, quod tamen facitis.

Verſ. 23. Si circunciſionem, quæ non eſt curare ſed vulnerare. Accipit homo in ſabbato vt non ſoluatur lex Moyſi, præcipiens octauo die circuncidi. Mihi, miſſo à Deo. Indignamini, contra me inſurgitis. Quia totum hominem ſanum feci in ſabbato? E regione circunciſionis ponit ſanare totum hominem. Circunciſio enim integritatem hominis tollit, auferendo particulam pellis: vulnuſque infert, egens medicinâ. Et propterea dicit *ſanum feci*, contra ægritudinem vulneris: & dicit *totum*, contra diminutionem integritatis, ad conuincendum eos quòd ſi in ſabbato licet facere opus violans ſanitatem & tollens integritatem hominis, multò magis licet facere opus ſanitatis integræ.

Verificatur autem integritas ſanitatis in illo homine curato, quia ſanauerat eum non ſolum in corpore, ſed in anima. Quod apparet ex eo quòd illi dixit: *noli amplius peccare ne deterius tibi aliquid contingat:* ad hanc enim integritatem ſignificandam dixit, *totum hominem ſanum feci.*

Nolite iudicare ſecundum faciem.

Verſ. 24. Nolite iudicare ſecundum faciem, pro, *aſpectum.* E regione circunciſionis locauerat, ſanum facere totum hominem: e regione Moyſi locauerat ſeipſum. Et propterea ad occurrendum iis qui poterant dicere: Tu te æquiparas Moyſi, dicit: Nolite iudicare ſecundum aſpectum, exteriorem, quo aſpicior à vobis pauper & vnus de populo, & non dux populi ſicut Moyſes. Sed iuſtum iudicium iudicate. Conſiderate merita cauſæ, conſiderate me patratorem miraculi ſolo imperio: & ſic iuſtum iudicium iudicate, mihi licere facere hæc in ſabbato non minùs quàm Moyſi circuncidere in ſabbato: imò ex parte operis multo magis.

Verſ. 25. Dicebant ergo quidam ex Hieroſolymis, pro, *Hieroſolymitis.* Ciues Hieroſolymitani deſcribuntur. Nonne hic eſt. Hieroſolymitæ iſti quamuis increduli, & ſcientes conſilium Iudæorum contra Ieſum nihilominus non erant in numero quærentium interficere Ieſum. Et propterea in tertia perſona aiunt. Quem quærunt, ſcilicet Iudæi. Interficere?

Verſ. 26. Ecce palam. pro *liberè.* Et deeſt coniunctio. Ita quòd legendum eſt. *Et ecce liberè* loquitur. In quo apparet quòd vtebatur Ieſus virtute Deitatis ſuæ quando volebat liberè loqui & non capi. Teſtantur enim iſti quòd non ſolùm non audebant facere, ſed nec dicere. Et propterea ſubdunt: Et nihil ei dicunt: Numquid verè cognouerunt. Suſpicantur mutaſſe ſententiam principes ſuſpicione collatiuâ diſcurrendo, non credendo. Principes. Primates notitiam habentes legis & prophetarum, principes appellant: & ex eis pendere populum quoad notitiam Meſſiæ ſignificant, referendo cognitionem ad principes ſpectare. Quia, pro, *quod*, hic eſt Chriſtus: Deeſt, *verè.* Legendum eſt, quòd hic eſt verè Chriſtus? Ieſus enim erat ſecundum multorum opinionem Chriſtus, & propterea iſti dicunt, ſi cognouerunt quod eſt verè Chriſtus non ſecundum opinionem.

Primates, habentes notitiam legis & prophetarum Principes appellantur.

Verſ. 27. Sed hunc ſcimus vnde ſit. Hinc apparet incredulitas iſtorum: & quod nec ipſi credebant in Ieſum, nec putabant principes mutaſſe ſententiam. Excludunt ſiquidem his verbis Ieſum eſſe Chriſtum, propterea quòd ſciebant originem eius: ſcilicet natum ex Maria & Ioſeph, vt ipſi putabant. Chriſtus autem cùm venerit nemo ſcit vnde ſit. Mira cæcitas. Sciebant Meſſiam ex ſemine Dauid promiſſum: & cum hoc nemo ſcit vnde ſit: quod eſt manifeſtè confiteri duas origines Chriſti: alteram notam ex Dauid: & alteram ignotam. Et tamen ex eo quod cognoſcebant originem ſecundum carnem, negant ipſum eſſe Chriſtum: confundentes origines, confuſum habentes intellectum, ſicut & confuſum habebant affectum.

Mira Iudæorum cæcitas.

Clamat Chriſtus docens in Templo.

Verſ. 28. Clamabat ergo Ieſus in templo. Occaſione acceptâ ex verbis Hieroſolymitarum Ieſus duplicem originem ſuam ſignificat. Clamor autem tum ad libertatem ſermonis, tum ad magnitudinem materiæ ſignificandam fiebat. Docens & dicens: Et me ſcitis, ſecundum carnem, & vnde ſim ſcitis, ſecundùm carnis originem: vt vos dicitis. Et à meipſo non veni, hoc eſt, & cum hoc quòd de me ſcitis, verum eſt etiam aliud quod neſcitis: ſcilicet quod à meipſo non veni. In hoc enim ſignificatur myſteriũ

tum Deitatis, tum Incarnationis eius. Nam venit Deus incarnatus non à ſeipſo ſed à patre. Sed eſt verus, ſeu verax. Deum ſignificat appellatione veri ſeu veracis: quia vt dicitur ad Romanos tertio, Deus verax, omnis verò homo mendax. Nam ſicut ſuperiùs in cap. 6. quia ſe auctorem vitæ dicebat, appellauit Deum viuentem (*miſit me pater viuens*) ita modò quia ſe auctorem veræ doctrinæ tradit, appellat Deum verum: doctrina enim à veritate procedit. Qui miſit me. Miſſio, Incarnatio eſt, explicando enim illam negationem *a meipſo non veni*, dicit ſe miſſum ab eo qui eſt fons veritatis. Quem vos neſcitis. Et hæc eſt origo Meſſiæ quam vos neſcitis: de qua dicitis: *Chriſtus cum venerit nemo ſcit vnde ſit.*

Verſ. 29. Ego ſcio eum. Hieroſolymitæ dixerant, *nemo ſcit* Ieſus diſtinguit, declarando quòd vos quidem neſcitis vnde ſit, quia neſcitis eum qui miſit Meſſiam: ego verò ſcio eum, quod eſt ſcire originem diuinam Meſſiæ, quod eſt ſcire vnde ſit.

Et ſi dixero quia neſcio eum, ero ſimilis vobis mendax: ſed ſcio eum. Omnes iſtæ tredecim dictiones ſuperfluæ ſunt. Quia ab ipſo ſum. Rationem reddit quare ſcit illum veracem, hoc eſt, Deum: *quia ab ipſo ſum*. Non dicit, quia ab ipſo ſum hoc vel illud, huius vel illius naturæ, in hoc vel illo gradu, ſed abſolutè *quia ab ipſo ſum*: ad ſignificandum natiuitatem ſuam diuinam, quà eſt à Deo patre. Sufficiens enim ratio ſciendi Deum, eſt *quia ab ipſo ſum* abſolutè: quoniam hoc importat eſſe Deum. Et ipſe me miſit, in carnem. Ex primo eſt ſcientia diuina: ex ſecundo eſt ſcientia humana, beata tamen quam habuit anima Chriſti ab inſtanti conceptionis ſuæ ex gratia vnionis perſonalis quam ſignificat miſſio.

Verſ. 30. Quærebant ergo eum apprehendere. Accenſos animos Iudæorum ex dictis Ieſu verbis (quibus duas origines ſuas manifeſtauerat) Euangeliſta ſignificat: deſcribens eos hac occaſione quærentes eum apprehendere. Intelligebant enim Ieſum loqui de origine ſua diuina præter humanam, & propterea accendebantur ad apprehendendum eum tanquam blaſphemum. Et nemo miſit in illum manus, quia nondum venerat hora eius. Hoc eſt ab ipſo definita vt apprehenderetur. In hoc enim diuinam ſuam virtutem monſtrabat.

De turba multi credidere in Chriſtum.

Verſ. 31. De turba autem multi crediderunt in eum. Quamuis pertinaces fuerint Iudæi, non tamen infructuoſa fuit Chriſti doctrina tunc: quoniam multi de turba crediderunt in illum. Et dicebant. Illi de turba qui credebant. Chriſtus cùm venerit, numquid plura ſigna faciet, quàm quæ hic facit? Recitat Euangeliſta argumentum quo vtebantur credentes in Ieſum, ad firmitatem ſuæ fidei. Et eſt argumentum à multitudine miraculorum: quia promiſſus Chriſtus non faciet plura miracula quàm fecit Ieſus: ac per hoc non eſt expectandus venturus Chriſtus, ex quo præſens eſt faciens tot miracula. Ac ſi apertiùs dicerent. In quo cognoſcendus eſt Meſſias, ſi non cognoſcitur ex tanta multitudine miraculorum quà maiorem non faciet Chriſtus? Vtuntur autem modo loquendi tanquam Chriſtus ſit venturus, dicendo: *Chriſtus cum venerit numquid plura ſigna faciet?* vel communicando in modo loquendi cum non credentibus Ieſum eſſe Meſſiam: vel referendo futurum ad promiſſionem factam patribus & ſcriptam à prophetis. Ac ſi dixiſſent: Chriſtus ſecundum prophetas venturus, numquid plura ſigna proculdubio eſt facturus his quæ hic facit? Vbi aduertendum eſſe, *Plura ſigna his faciet*. Ita quòd in noſtro textu deeſt pronomen *his*. *Quam* Superfluit, *quæ hic facit* vel *fecit*.

Verſ. 32. Audierunt Phariſæi turbam murmurantem de illo hæc. Subiungit Euangeliſta occaſionem ſubſequẽtis doctrinæ narrando quòd Phariſæi audiente, turbam non liberè loquentem hæc prædicta de Ieſu, ſed murmurantem, tanquam magis ſonarent quam proferrent. Et miſerunt principes & Phariſæi, pro, *& miſerunt Phariſæi & principes ſacerdotum*, miniſtros vt apprehenderent Ieſum. Phariſæi quidem audierunt turbã ſonantem hæc de Ieſu: ſed non ſoli, ſed ipſi ſimul cũ principibus ſacerdotum (apud quos ſũma authoritas erat) miſerunt miniſtros vt apprehenderent Ieſum. Ecce prouiſio quam fecerunt ne creſceret multitudo credentium in Chriſtum.

Mittũt Principes & Phariſæi miniſtros vt apprehendant Ieſum.

An autem miſſio miniſtrorum fuerit illo die quarto quo aſcendit Chriſtus in templum, an altero die, hîc non clarè dicitur. Rationi tamen conſentaneum eſt quòd altero die hoc fuerit: & quòd doctrina illius diei ſoluta ſignificata ſit in pertinacia quærentium apprehendere eum & in fructu multorum credentium in ipſum: quorum verba Phariſæi audientes poſt prædicationem concurrerunt ad principes ſacerdotum: & cum eis poſtea miſerunt miniſtros. Et hoc ſine dubio amplectendum apparet: ex eo quod inferiùs altera turbæ diſſenſio ex nouis Ieſu ſermonibus ſubiungitur.

Verſ. 33. Dixit ergo eis Ieſus. Superfluit *eis*. Tacet Euangeliſta executionem: hoc eſt aduentum miniſtrorum ad hoc vt apprehenderent Ieſum. Et illorum aduentu ſubintellecto narrat quid dixerit Ieſus: ſciens miſſos miniſtros vt ſe apprehenderent. Adhuc modicum tempus vobiſcum ſum: Aperit Ieſus ſe nolle adhuc cõprehendi dicendo ſe adhuc modico tempore cum illis permanſurum. Ac ſi apertiùs dixiſſet: non eſt adhuc tempus quo ego volo apprehendi: ſupereſt enim modicum tempus. Quod fuit ſpatium ſex menſium hoc eſt vſque ad paſcha.

Aperit Ieſus ſe nolle adhuc comprehendi.

Elegit autem Ieſus modico tempore prædicare, vt etiam hinc monſtraret ſe eſſe verum deum: vtpote qui tam modico tempore monſtrans ſeipſum perſonaliter ſufficeret ad mutandum totum mundum: vt rei probauit euentus.

Cur modico tempore elegit Ieſus prædicare.

Et vado ad eum qui me miſit. Voluntariã mortem ſuam ſignificat, dicendo *vado*: nam de ire per mortem ad literam loquitur. Intercedente enim morte iuit ad Deum qui miſit illum: iuit autem moriendo, reſurgendo & aſcendendo in cœlum. Et ſignificanter explicat *qui me miſit*: vt intelligamus quòd vadit ſecundùm naturam humanam, quam miſſio explicat.

Verſ. 34. Quæritis me. Poſtquam iuero ad patrẽ quęretis me ad retinendum. Et non inuenietis. me reſurgente. Cuſtodia enim quam procurarunt poni in ſepulchro Ieſu Chriſti (ne fortè venirent diſcipuli eius & furarentur eum) fuit quærere Ieſum ad retinendum corpus eius, vt confunderent diſcipulos Ieſu de promiſſa reſurrectione infra triduum: ſed non inuenerunt eum tertio die retinendum: quoniam ſurrexit. Perſecutionem itaque ſui à Iudæis, non finiendam morte ſuã prædicit: dicendo, quæretis me etiam in ſepulchro

chro retinere, & non inuenietis, retinendum illo tempore quo quæretis me retinere.

Et vbi ſum ego. in gloria patris mei. Non dicit *vbi ero* ſed *vbi ſum*: vt intelligamus ipſum iam eſſe ibi, quò vadit: *eſſe* quidem vt deus: *quo vadit* autem vt homo. Vos non poteſtis venire. Non ſolùm non venietis, ſed nec poteſtis venire: tum quia facultas naturæ non extendit ſe ad hoc: tum quia malitia veſtra impedimentum præſtat, & efficit vt non poſſitis venire.

Verſ. 35. Dixerunt ergo Iudæi ad ſeipſos. Subiungit Euangeliſta cogitationes Iudæorum cauſatas ex dictis verbis. Quò hic iturus eſt. Intellexerant verba Ieſu, non de ire per mortem, ſed de ire de loco ad locum in hac vita: & propterea diſcurrunt, incerti quò hic iturus eſt. Quia non inueniemus eum. Anguſtia Iudæorum erat, ne Ieſus euaderet perſecutionem ipſorum. Nunquid in diſperſionem gentium. pro, *Græcorum*, iturus eſt, & docturus Gentes. pro, *Græcos*. Dubitauerunt iſti an Ieſus iturus eſſet ad docendum Iſraëlitas diſperſos in regno Græcorum: vbi non poterant poteſtatem ſuam exercere principes Iudæorum: fuerant enim Iſraëlitæ longo tempore ſub regno Græcorum; & magna videtur multitudo eorum diſperſa inter Græcos, & propterea dicunt in diſperſionem Græcorum. Iſraëlitæ ſiquidem diſperſi in Græcia. Græci vocabantur: & diſperſi Romæ, Romani vocabantur: vt patet Act. 2.

Iſraëlitæ fuerunt lõgo tempore ſub regno Græcorum.

Verſ. 36. Quis eſt hic ſermo quem dixit, quæretis me & non inuenietis: & vbi ego ſum, vos non poteſtis venire?

Verſ. 37. In nouiſſimo autem die magno feſtiuitatis. Ad inſinuandum quod continuabat Ieſus illis diebus exercitium docendi, extremos dies commemorauit Euangeliſta: inchoando à medietate feſti vſque ad vltimum. Et quoniam addit diem illum nouiſſimum eſſe magnum, octauus dies deſcribi videtur: qui erat dies ſolennis. Dicitur enim Leui. 23. de die primo & octauo quòd erit celeberrimus atque ſanctiſſimus: eſt enim cœtus atque collectæ. Hic ſiquidem erat terminus feſtiuitatis. Stabat Ieſus, & clamabat. vt ab omnibus audiretur, vt magis excitaret ad magnitudinem promiſſi, Dicens, Siquis ſitit. Dixerat malis, *quò ego vado vos non poteſtis venire*: inuitat modò non omnes ſed ſitientes, ſed appetentes ſpiritualia bona, & propterea dicit *ſi quis ſitit*. Explicat autem appetitum boni ſpiritualis nomine *ſitis*, quia ſub ſimilitudine aquæ ſpirituale bonum promiſſurus erat. Veniat ad me. Nemo excipitur: ſed cuilibet ſitienti ſpirituale bonum, monſtratur fons, monſtratur iter ad fontem. Dicendo *veniat*, voluntarium ire ſignificat: dicendo *ad me*, fontem demonſtrat. Et bibat. quod eſt etiam actus voluntarius. Non ſufficit venire ad fontem, ſed oportet bibere, ſi leuanda eſt ſitis: non ſufficit venire ad Ieſum fide, ſed oportet incorporare ſibi Ieſum hauſtu amoris.

Sitis ſignificat appetitũ boni ſpiritualis.

Verſ. 38. Qui credit in me. Quod dixerat *veniat ad me & bibat*, exponit dicendo *credit in me*. Actus enim fidei & amoris ſignificatur dicendo credit in me: vt ſuperius declaratum eſt. Sicut dixit ſcriptura. Duplex poteſt eſſe conſtructio citatæ ſcripturæ: vel cum præcedenti particula; & eſt ſenſus: qui credit in me quemadmodum ſcripturæ prophetarum dicunt in me eſſe credendum. Vel cum ſequenti particula, & eſt ſenſus; quemadmodum dicit ſcriptura ſacra, flumina aquæ viuæ fluxura de ventre eius. Primus ſenſus indubie eſt verus. Alter autem incertus eſt: eo quòd in ſacra ſcriptura quã habemus non inuenitur hoc dictum. Dico autem quam habemus: quoniam multos libros prophetarum non habemus qui forte tempore quo Ieſus erat in terra habebantur, apparet ex libro Paralip. vbi fit mentio librorum Nathan, Gad, Ahiæ, Addo, Semciæ, & Ozai. Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Plus dicit hîc Ieſus quàm dixerat Samaritanæ. Tunc enim dixerat, *Aqua quam ego dabo fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam*, nunc autem dicit quòd flumina fluent de ventre eius. Et dicit *flumina*, tum ad ſignificandum alterum flumen ad ſalutem propriam, alterum ad ſalutem aliorum: tum ad ſignificandum diuerſa flumina gratiarum diuerſarum ad ſalutem aliorum. Vtroque enim modo apparet in Apoſtolis flumina fluxiſſe aquæ viuæ poſt receptum ſpiritum ſanctum in Pentecoſte.

Multos ſcripturæ libros nõ habemus, qui fortè tẽpore Chriſti habebantur.

Flumina aquæ viuæ.

Verſ. 39. Hoc autem dixit de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eum. Declarat Euangeliſta ſermonem Ieſu metaphoricum. Nondum enim erat ſpiritus datus. pro, *ſanctus*. Explicat Euangeliſta ſignificanter ſe dixiſſe in futuro *accepturi erant*: quia Spiritus ſanctus de quo eſt ſermo, nondum erat: vt intelligamus quòd non de ſpiritu ſancto quomodolibet, ſed illo modo quo nondum datus erat, ſed dandus, eſſe ſermonem.

Vbi aduerte duo eſſe hîc obſcura. Alterum circa verba textus. Non enim dicit *nondum erat ſpiritus datus*, ſed *nondum erat ſpiritus ſanctus*: quod ſecundùm ſonum verborum blaſphemia eſt, ſonat enim Spiritum ſanctum ſecũdùm ſubſtantiam nondum fuiſſe. Sed ratio dicendi manifeſtat quod non loquitur de eſſe in ſe, ſed de eſſe in credentibus. Dixerat enim *de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eum* & reddendo rationem quod accepturi erant credentes, dicit *nondum enim erat Spiritus ſanctus*, ſupple in credentibus in eum.

Duo hic obſcura. Primum.

Et tunc ſurgit alia obſcuritas circa hanc ſententiam: ex eo quod conſtat in quocunque eſt charitas eſſe Spiritum ſanctum: ac per hoc non apparet verum quod nondum erat Spiritus ſanctus in credentibus in eum. Solutio eſt quod hic eſt ſermo de Spiritu ſancto ſub ratione Spiritus ſancti communis ſenſibiliter credentibus in Ieſum. Tria dico: Primum *ſub ratione Spiritus ſancti*: hoc eſt, ſub ratione Spiritus ſimpliciter & abſolutè ſancti: ad differentiam Spiritus ſancti quoad hoc vel illud, puta quoad donum prophetiæ vel quoad gratiam miraculorum & ſimilia. Secundum *communis credentibus in Ieſum*: quãuis enim Ioannes Baptiſta repletus fuerit Spiritu ſancto, communis tamen non fuit Spiritus ſanctus ante feſtum Pentecoſtes. Tertium *ſenſibiliter*. Ita quòd Spiritus ſanctus abſolutè & communiter & cum hoc ſenſibiliter (hoc eſt, cum hoc ſignis ſenſibilibus) non erat tunc in credentibus in Ieſum. Et de hoc ad literam Euangeliſtam loqui, apparet ex duobus. Tum ex eo quod dicit *quem accepturi erant credentes in eum*, per hoc enim ſignificat quòd de futuro dono communi credentibus in eum loquitur ſicut per hoc quod nominat Spiritum ſanctum ſignificat quòd loquitur de Spiritu ſancto abſolutè. Tum ex ratione ſubiuncta de glorificatione Ieſu: cùm dicit, Quia Ieſus nondum

Alterum.

dum erat glorificatus. Hæc enim ratio clarè ſignificat quod de Spiritu ſancto communiter & ſenſibiliter dato credentibus in Chriſtum poſt Aſcenſionem Domini eſt ſermo.

Et dicitur Ieſus nondum glorificatus, quia non totaliter fuit glorificatus ante Reſurrectionem ſuam: imò ante Aſcenſionem ſuam, nam ante Reſurrectionem habuit tam corpus quam animam paſſioni alicui ſubiectam & ante Aſcenſionem adhuc non habebat extrinſecam gloriam cœleſtis habitaculi.

*Verſ.*40. Ex illa ergo turba, pro, *multi ergo è turba*. Non ſuperiùs nominatâ ſed alia, vnde & diſſenſiones proprias huic turbæ ſubiungit. Cùm audiſſent hos ſermones eius, dicebant: Hic eſt verè propheta. Pars turbæ etſi non perfectè credit, ſentit tamen Ieſum non fictè, non falsò ſed verè eſſe prophetam: ſicut fuerunt alij veri prophetæ.

*Verſ.*41. Alij dicebant: Hic eſt Chriſtus. Pars turbæ melius diſpoſita rectè ſentiens de Ieſu, aſſerit ipſum eſſe Meſſiam. Quidam autem dicebant: Numquid à Galilæa venit, pro, *venturus eſt*, Chriſtus.

Varia de Chriſto opiniones in turba.

*Verſ.*42. Nónne ſcriptura dicit quod ex ſemine Dauid & Bethlehem caſtello vbi erat Dauid, venit Chriſtus? Pars turbæ malè diſpoſita obiicit à patria: eo quòd Ieſus Galilæus reputabatur. Et quoniam iſti ſcripturam citant, eruditiores in turba videntur fuiſſe.

*Verſ.*43. Diſſenſio itaque facta eſt in turba propter eum. Vniuerſum hoc capitulum narratiuum eſt diſſenſionum: vſque adeo vt ſi ſupputentur, ad ſeptenarium numerum aſcendant. Tanquam ex intentione Euangeliſta collegerit diſſenſiones cum propriis occaſionibus, quas alij Euangeliſtæ prætermiſerant: quæ tamen omnes in feſto illo vel occaſione illius feſti obortæ ſunt. Intendit ſiquidem Euangeliſta deſcribere quæ erant de Ieſu opiniones in Iudæa: poſtquam alij Euangeliſtæ deſcripſerant, in Galilæa, *Quem dicunt homines eſſe filium hominis*.

Diſſenſiones ſeptem in hoc capitulo.

*Verſ.*44. Quidam autem ex ipſis volebant apprehendere eum. Pertinaces non ſolum in incredulitate, ſed in propoſito capiendi Ieſum etiam in illa turba deſcribuntur: longè peiores miniſtris miſſis ad capiendum Ieſum. Nam miniſtri abſtinuerunt voluntariè ab executione mandati: iſti autem iniuſſi volebant eum capere. Sed nemo miſit ſuper eum manus. Hinc clarè apparet aliam turbam fuiſſe hanc ab illa ſuperiùs nominata. Quia enim bis in illis diebus voluerunt eum capere, ideo Euangeliſta iterum dicit quòd *nemo apprehendit eum*: eadem proculdubio ratione, qua nondum venerat hora definita ab ipſo.

*Verſ.*45. Venerunt ergo miniſtri ad Pontifices & Phariſæos. Ordo narrationis inſinuat quòd miniſtri die vltimo feſtiuitatis interfuerunt prædicationi Ieſu. An autem pluribus diebus venerint & tamen diſtulerint tam exequi quàm referre, an vltimo tantum die venerint ad capiendum, incertum eſt. Potuit enim eſſe quòd Phariſæi & Pontifices priùs ordinauerint vt miniſtri irent ad capiendum Ieſum (& propterea Euangeliſta ſuperiùs narrauit quòd miſerunt miniſtros) & tamen miniſtri non iuerint vſque ad vltimum diem, & potuit eſſe quòd penultimo die miſerunt, ita vt vltimo irent. Diuerſis enim modis potuit accidere interuallum temporis. Et dixerunt eis illi: Quare non adduxiſtis illum?

*Verſ.*46. Reſponderunt miniſtri: Numquam ſic locutus eſt homo ſicut hic loquitur, Superfluit *loquitur*: & deeſt *homo*. Legendum eſt, *ſicut hic homo*. Ex modo loquendi, ex gratia ſermonis fatentur miniſtri ſe victos & mutatos: hoc enim ſignificant aduerbia *ſic* & *ſicut*.

Miniſtri miſſi ad capiendum Chriſtum ab ipſius victi & mutati ſunt.

*Verſ.*47. Reſponderunt ergo eis Phariſæi: Numquid & vos ſeducti eſtis? Inſurgunt in miniſtros arguentes eos ex ſermonibus Ieſu ſeductos à veritate legis.

*Verſ.*48. Numquid ex principibus aliquis credidit in eum, aut ex Phariſæis? Non ſufficit arguere eos tanquam ſeductos: ſed ab exemplo nituntur illos conuincere: ab exemplo inquam maiorum, tum primatum, apud quos eſt authoritas & ſcientia: tum Phariſæorum, apud quos vigebat religio.

*Verſ.*49. Sed turba hæc. Ne ſequantur turbam, ne ſeducantur cum turba, monent miniſtros ſuos. Quæ non nouit legem. Ex ignorantia legis turbam ſeduci dicunt, & quod peius eſt ſubdunt. Maledicti ſunt. Deuter. vigeſimoſeptimo dicitur, *maledictus qui non permanet in ſermonibus legis*, & propterea appellant eos de turba credentes in Ieſum maledictos: tanquam recedentes a lege. *Deut. 27.*

*Verſ.*50. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte: qui vnus erat in ipſis. Vltima diſſenſio inter ipſos principes ex verbis Nicodemi deſcribitur.

*Verſ.*51. Numquid lex noſtra iudicat hominem. Videns Nicodemus furorem collegarum præcipitum contra Ieſum, quia damnabant iam ipſum inauditum, non opponit excuſando Ieſum tanquam innocentem (nolebat enim ſe manifeſtare eſſe diſcipulum Ieſu) ſed obiicit quod damnatur inauditus, obiicit modum quo proceditur contra Ieſum: & hoc non ex meritis Ieſu ſed ex vi legis. Niſi priùs audierit ab ipſo & cognouerit quid faciat: Excludit Nicodemus iudicium ex aliorum relatione: & oportere ipſum audiri qui iudicandus eſt dicit: tum vt opponat ſe torrenti: tum vt audirent Ieſum loquentem: ſperans quòd ſi audirent illum mutarent ſententiam ſaltem aliqui eorum.

Sapiens Nicodemi conſilium.

*Verſ.*52. Reſponderunt & dixerunt ei: Numquid & tu Galilæus es? Excæcante illos furore, non reſpondent obiectioni: ſed inſurgendo in collegam, quòd hanc ſuaſionem non zelo legis ſed affectu ad Ieſum protulerit, ſuſpectum eum proferunt tanquã Galilæum: hoc eſt, imitatorem Ieſu Galilæi. Hic enim mos eſt magnatum nolentium audire ſana conſilia: reddere ſcilicet ſuſpectos eos qui ſanè conſulunt, tanquam factioſos aut affectos. Scrutare ſcripturas. Superfluit *ſcripturas*. Inter doctos erat ſermo: & propterea diuertendo à iuſto modo ſuaſo, diuertunt Nicodemum ad ſcrutandum hiſtorias. Et vide quia, pro, *quòd*, à Galilæa propheta non ſurgit, pro, *non ſurrexit*. Arguebant iſti ex præteritis (ex eo ſcilicet quòd nullus fuerat propheta ex Galilæa) quòd Ieſus non ſolum non eſſet Meſſias ſed nec propheta: ac per hoc quòd eſſet Pſeudopropheta: & conſequenter quòd iuſtè eum perſequebantur. Sed ſicut falſum dixerunt dicendo quòd nullus ex principibus credebat Ieſu (vt patet de Nicodemo) ita fortè falſum dixerunt in hoc. Sed quicquid ſit de falſitate aut veritate præteritorum,

Vnde in eum inſurgunt Collegæ.

Magnates nolentes ſana conſilia, ſuſpectos eorũ auctores reddunt.

ritorum, conſtat temerarium eſſe iudicium propterea indicare quod nullus Galilæus poſſet eſſe propheta, conſtat furorem eſſe propterea perſequi Ieſum.

Verſ.53. Et reuerſi ſunt vnuſquiſque in domum ſuam. Diſſenſio hæc peperit bonum fructum diſſoluendo congregatos principes & Phariſæos contra Ieſum.

CAPVT VIII.

VERS.1. Hiſtoria mulieris adulteræ.

IEſus autem perrexit. Aduerte quòd hæc prima pars huius capituli cũ tota hiſtoria adulteræ, non eſt omnino authentica quoniam non conſtat ipſam eſſe partem Euangelij. Vnde & Hieronymus in 2. lib. Dialogi aduerſus Pelagianos dicit: *In Euangelio ſecundum Ioannem in multis & Græcis & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere quæ accuſata eſt apud Dominũ.* Dicendo *in multis*, monſtrat non eſſe authenticam hanc hiſtoriam ſicut reliquæ partes Euangelij ſecundum Ioannem. Quia tamen in Eccleſia legitur tanquàm pars Euangelij, exponemus illam. In montem Oliueti, pro, *oliuarum*, hoc eſt, in Bethaniam intra diſtrictum montis Oliueti exiſtentem. Ibi enim hoſpitabatur nocte, vt patet ex aliis Euangeliſtis.

Verſ.2. Et diluculo iterum venit in templum & omnis populus venit, pro, *veniebat*, ad eum, & ſedens docebat eos.

Verſ.3. Adducunt autem Scribæ & Phariſæi, deeſt *ad ipſum*, mulierem in adulterio deprehenſam: & ſtatuerunt eam in medio:

Verſ.4. Et dixerunt, pro, *dicunt*, ei: Magiſter hæc mulier modò deprehenſa eſt in adulterio. Superfluit *modo*: & deſunt aliquæ dictiones. Ita quòd legendum eſt: *Deprehenſa eſt in ipſo facto cum adulteraretur.* Proponunt patratum crimen inexcuſabile.

Verſ.5. In lege autem Moyſes mandauit nobis huiuſmodi, pro, *eas quæ ſunt huiuſmodi*, lapidare. Tu ergo quid dicis?

Verſ.6. Hoc autem dicebant tentantes eum. Exponit Euangeliſta quorſum proponerent hanc quæſtionem. Vt poſſent accuſare eum. Vel quòd contrarius eſſet legi, ſi contra legem Moyſi diceret non lapidandam: vel de inclementia, ſi diceret lapidandam. Et ſi quidem contra legem diceret, accuſarent eum iudicialiter: ſi autem contra clementiam, accuſarent eum apud populum, manifeſtando ipſum inclementem.

Dolus Scribarum & Phariſæorũ.

Ieſus autem inclinans ſe deorſum, digito ſcribebat in terra. Quid ſcripſerit, neſcitur. Cur autem ſcripſerit, ad literam puto vt hoc facto oſtenderet ſe eſſe Deum: qui olim digito ſcripſerat in tabulis lapideis mandata decalogi. Scribit non in lapide ſed in terra, & non calamo ſed digito: vt ex modo ſcribendi ſe eundem Deum, ex differentia autem inter terram & lapidem, differentiam ſtatus noui Teſtamenti à ſtatu veteris Teſtamenti ſignificaret. Niſi enim hoc factum ad ſignificandum feciſſet, inutile apparet.

Cur in terra ſcribebat Ieſus.

Verſ.7. Cùm ergo perſeuerarent interrogantes eum. Hinc conijcitur quòd non ſcripſit verba quæ poſtmodum protulit vt legerentur à Scribis & Phariſæis, tanquam prius reſponderit ſcripto, & poſtea protulerit quæ ſcripſerat. Non enim perſeuerauiſſent petentes reſponſum. Erexit ſe, & dixit eis: Qui ſine peccato eſt veſtrum, primus in illam lapidem mittat. Prudentiſſima reſponſio, nec legi contraria, nec à clementia aliena, ſed vna ad clementiam ſine offenſione legis, cum confutatione malignantium.

Prudentiſſima Chriſti reſponſio.

Verſ.8. Et iterum ſe inclinans ſcribebat in terra.

Verſ.9. Audientes autem hæc. Superfluit *hæc*: & deſunt aliquæ dictiones. Legendum eſt: *At illi cum audiſſent, & a conſcientia redarguerentur.* Totum enim explicat Euangeliſta. Vnus poſt vnum exibant incipientes à ſenioribus. Deſunt tres dictiones. *Vſque ad poſtremos.* Et remanſit, pro, *& relictus eſt.* Significatur enim quòd illi abeuntes reliquerunt Ieſum. Solus Ieſus, non per excluſionem diſcipulorum, ſed tentantium. Et mulier in medio ſtans, hoc eſt immota à loco medio in quo ſtatuerant eam Scribæ & Phariſæi.

Verſ.10. Erigens autem ſe Ieſus. Deſunt hîc multæ dictiones. Cùm neminem vidiſſet præter mulierem. Intellige neminem illorum qui contra mulierem venerant. Dixit ei: Mulier, vbi ſunt qui te accuſabant, pro, *vbi ſunt illi accuſatores tui?* nemo te condemnauit?

Verſ.11. Quæ dixit; Nemo Domine. Dixit autem Ieſus: Nec ego te condemnabo, pro, *condemno*. Ecce clementia ſine legis iniuria. Eſt enim ſenſus, nec ego condemno te ad hoc vt lapideris. Vade & iam amplius noli peccare. Officium iudicis recuſauit exercere, quia non venit vt iudicet mundum, officium verò ſaluatoris exercet monens vt amplius non peccet.

Clementia Chriſti ignoſcentis adulteræ.

Vbi etiam relucet magna manſuetudo: non enim eam aſperitate verborum corripuit, ſed ſolâ monitione cauendi in futurum à peccato.

Verſ.12. Iterum ergo locutus eſt eis Ieſus. Nulla continuatio præcedentis facti ad hæc ſubiuncta, teſtatur adiectitiam eſſe præcedentem particulam: nec inmerito ab illuſtribus doctoribus prætermiſſam.

Poſtquam ergo in nouiſſimo feſtiuitatis die dixerat Ieſus, *ſi quis ſitit veniat ad me*, & *iterum locutus eſt eis*, ſcilicet Iudæis: Dicens: Ego ſum lux mundi. Aptè ſermoni de veritate doctrinæ & de Spiritu ſancto, adiungitur ſermo de luce; ne intelligerent ſpiritum quem accepturi erant diſcipuli, fore ſpiritum impetus & furoris quo Poëtæ ſcribunt homines agi, quem Philoſophi maniæ tribuunt, declarat venientes ad ſe, ita replendos ſpiritu quòd ſimul replebuntur lumine: propterea enim adiungit, *Ego ſum lux mundi.* Proculdubio de ſeipſo diuinâ hypoſtaſi ſecundum diuinam naturam loquitur: appellando ſe lucem mundi. Eſt enim lux non ſenſibilis ſed intelligibilis: cuius iſta lux ſenſibilis participatio quædam eſt. eſt lux, non lumen: quoniam eſt fons luminis, non participatio lucis. Eſt lux mundi non hominum tantum ſed vniuerſorum, ab vniuerſis diuerſimodè participata: nam à creaturis intellectum habentibus participatur intelligendo: diuerſimode tamen, tum ſecundum diuerſos naturæ gradus & diſpoſitiones, tum ſecundum diuerſitatem meritorum: à creaturis verò ſenſum habentibus diminute participatur ſentiendo, ſunt enim

Chriſtus lux mundi.

Chriſtus eſt lux vniuerſorũ ab omnibus diuerſimodè participata.

enim ſenſus velut riuuli intellectus. A creaturis demum infimis, veſtigio quodam potius quam imitatione luminis illius participatio habetur.

Qui ſequitur me, non corporali greſſu, ſed fide, charitate, imitationeque operum. Non ambulat, pro, *non ambulabit*, in tenebris. Lucem ſine occaſu ſe eſſe manifeſtat: promittendo ſequentem ſe lucem, non ambulaturum in tenebris. Si enim ipſe eſſe lux quandoque deficiens, contingeret quòd ſequens ipſum lucem quandoque ambularet in tenebris quando ſcilicet lux deficeret ſeu occideret. Sed ex hoc quod non eſt ambulaturus in tenebris ſequens ipſum, manifeſtat quòd ipſe eſt lux indeficiens, non ſolum in ſeipſo, ſed etiam in ſequente ipſum, ſimulque declarat nullum ambulantem in tenebris, eſſe ſequacem ſuum. Et eſt ſermo de tenebris ignorantiæ, oppoſitæ ſcientiæ ſalutis: & tenebris peccatorum, quæ contrariantur ipſi ſaluti.

Sed habebit lumen vitæ. Lumen participatio eſt lucis: & dicitur *vitæ*, ad differentiam luminis ſcientiæ eorum quæ non requiruntur ad vitam animæ. Et declarat per hoc quòd non promittit ſequacibus ſuis participationem ſuæ lucis ad ſciendū ſpeculabilia Philoſophiæ & ſimilium, ſed lumen vitæ, hoc eſt lumen directionis ſuæ vitæ in vitam: vnde & dicitur *lumen vitæ* tum illuminandæ, tum conferendæ: illuminat enim vitales actiones noſtras (quales ſunt omnes actiones voluntariæ) & confert vitam gratiæ, quæ eſt initium vitæ æternæ. Duplex itaque fructus in ſequacibus lucis deſcribitur: ſcilicet negatio ambulationis in tenebris, & aſſecutio luminis vitæ. Vterque proprius lucis effectus eſt.

Verſ. 13. Dixerunt ergo ei Phariſæi. Religionis profeſſores ex ſua profeſſione audaciores cæteris loquuntur: qui humiliores eſſe deberent. Tu de teipſo teſtimonium perhibes: teſtimonium tuum non eſt verum. Prorumpunt Phariſæi in reprehenſionem Ieſu, occaſione ſumptâ ex eo quod proprium teſtimonium non habet rationem veri teſtimonij. Quod verum eſt de teſtimonio puri hominis vt ſic.

Verſ. 14. Reſpondit Ieſus: & dixit eis. Et ſi ego teſtimonium perhibeo. Pronomen *ego*, non demonſtrat Ieſum ſecundùm quòd homo ſecluſo Deo (vt in capitulo quinto demonſtrauit) ſed demonſtrat hypoſtaſim vtriuſque naturæ, diuinæ ſcilicet & humanæ: vt ſequentes rationes manifeſtant. De meipſo, quoad ea quæ de me credenda ſunt, quæ videri ab hominibus non poſſunt: cuiuſmodi ſunt quòd Deus ſum, quòd Verbum ſum factum caro. Verum eſt teſtimonium meum. Directè contrarium eius quod dixerāt Phariſæi aſſerit in hac conditionali. Non dicit verus eſt ſermo meus, verum eſt dictum meū, ſed *verum eſt teſtimonium meum*. Plus enim requiritur ad verum teſtimonium quàm ad verum ſermonem. Sermo namque verus, contentus eſt ſic eſſe vt ſignificat, ad teſtimonium autem verum requiruntur tria. Primò quòd ſic ſit vt ſignificat. Secundò quòd ſit iuſtum, non ex paſſione prolatum: ſuſpecti enim teſtimonium non habetur pro vero teſtimonio. Tertiò quòd ſit legitimum. Quicquid horum deſit, non eſt verum teſtimonium: vtpote non conſtans ex iis quæ requiruntur ad integram rationem teſtimonij, ſicut non eſt verum aurum, ſi aliquid deſit ex requiſitis ad integram rationem auri. Et propterea ſubiungit Ieſus probationem ſequelæ in conditionali propoſita, quantum ad hæc tria.

Plus requiritur ad verū teſtimonium, quàm ad verum ſermonem.

Quia ſcio. Prima conditio requiſita ad veritatem teſtimonij ſcilicet veritas ſermonis pendet ex ſcientia, oportet enim ſcire ſic eſſe qui teſtatur ſic eſſe. Et propterea quantum ex parte ſcientiæ manifeſtat teſtimonium proprium eſſe verum, dicendo *quia ſcio*. Vnde veni & quo vado, vniuerſa materia teſtificata conſiſtit in myſterio Incarnationis & fructu ipſius. Et propterea vtriuſque ſe plenam habere notitiam explicat. Myſterij quidem Incarnationis, dicendo *vnde veni*: nam in his verbis continetur vtraque natura. Dicendo *vnde*, Deitas ſignificatur cum origine à Patre iuxta illud. *Exiui a patre.* Dicendo *veni*, myſterium Incarnationis explicatur. Fructus verò dicendo, *& quo vado*. Totus enim progreſſus eius ad ſalutem humani generis, ſignificatur dicendo *vado*: adiuncto termino paternæ dexteræ ad quam vadit ducendo ſecum membra ſua.

Tres conditiones ad verum teſtimonium requiſita. Prima: quod ſit in eo veritas ſermonis.

Vos autem neſcitis vnde venio aut quò vado. Differentia inter me, & vos penes ſcire & neſcire *vnde venio & quo vado*, ratio eſt quòd vos dicatis mihi, *teſtimonium tuum de teipſo non eſt verum*, & quòd ego dicam eſſe verum. Acſi apertiùs dixiſſet: Si vos ſciretis vnde venio & quò vado, non diceretis mihi, teſtimonium tuum de teipſo non eſt verum.

Verſ. 15. Vos ſecundum carnem iudicatis. Secunda conditio veri teſtimonij eſt iuſtitia, eſt quòd non procedat ex paſſione ex affectu, ſed ex iuſtitia. Differentia inter vos & me penès iuſtitiam, eſt quod vos *ſecundum carnem iudicatis*. Iudicare enim proprius eſt actus iuſtitiæ: cùm ſit ius dicere, quod tunc in veritate eſt cùm ius dicitur animo, verbo & opere: quod complectitur omnem iuſtitiæ actum. Vnde iudicare ſecundum carnem, eſt ius dicere ſecundum carnalem affectum.

Secunda quod ſit iuſtum.

Ego non iudico quenquam. Non dicit ego non iudicabo, ſed dicit *ego non iudico*: quia quamuis futurus eſſet iudex, in præſenti tamen tunc vita non iudicauit, non ius dixit, ſed gratiam ſalutis impendebat.

Verſ. 16. Et ſi iudico ego. Iuſtitiam ſuam Ieſus (quam non exercitatione iudicij monſtrabat) aperire volens, manifeſtat eam conditionali: propterea enim præmiſit ſe non exercere iudicium, vt locum pararet conditionali. Intendit ſiquidem contra id quod dixerat *vos ſecundum carnem iudicatis*, è regione apponere iuſtitiam ſuam, ſicut fecit de ſcientia. Et quia categoricè non poterat aſſerere, Ego autem iudico iudicium verum (eo quòd ipſe non exercebat iudicium) ideo negando ſe iudicare, ad conditionalem deuenit. Iudicium meum verum eſt. Contra iudicium ſecundùm carnem diſtinguit iudicium verum: contra iudicium illorum (monſtratorum per pronomen *vos*) diſtinguit iudicium ſuum: ſignificans quòd illi iudicant non ex iuſtitia ſed affectu: ipſe autem iudicat ex iuſtitia.

Et intendit per hanc differentiam in præcipuos iuſtitiæ actus inter ſe & illos, manifeſtare differentiam in ſecundariis iuſtitiæ actibus, de quorum numero eſt ferre teſtimonium. Ac ſi apertiùs dixiſſet: *Vos ſecundum carnem iudicatis*, ſecundum carnem teſtimonium perhibetis: & propterea inter vos teſtimonium proprium non eſt verum ex parte iuſtitiæ, ego autem licet non iudicem, quia tametſi iudico, iudicium meum ſecundum veritatem iuſtitiæ eſt: ideo etiam

teſtimonium

teſtimonium meum de meipſo, verum eſt etiam ex parte iuſtitiæ.

Quia ſolus non ſum. Ratio quare iudicium meum verum eſt, eſt quia non ſum purus homo, ſed Deus. Deum ſe eſſe ſignificat dicendo *quia ſolus non ſum*. Quælibet creatura habet hoc quòd eius *eſſe* non eſt niſi ipſa: ac per hoc ſola eſt ſuo *eſſe*: cuilibet autem & ſoli hypoſtaſi diuinæ conuenit verè dicere *ſolus non ſum*: quoniam vno eodémq; *eſſe* quo eſt vna hypoſtaſis diuina, eſt & alia. Vnde & ſubiungit. Sed ego. quod eſt pronomen hypoſtaſis. Et qui miſit me pater. quod eſt etiam nomen hypoſtaſis. Et meminit miſſionis, vt intelligamus eandem eſſe hypoſtaſim vtriuſque naturæ: diuinæ ſcilicet communis ſibi & patri, & humanæ ſecundùm quam eſt miſſus.

Verſ. 17. Et in lege veſtra ſcriptum eſt. Tertia conditio veri teſtimonij eſt eſſe legitimũ. Et ideo hanc etiam conuenire teſtimonio proprio de ſeipſo manifeſtat citans legem Moyſi, quã illi profitebantur. Quia, pro, *quòd* duorum hominum teſtimonium verum eſt. Quantùm eſt ex parte legis numerus binarius teſtium ad legitimam veritatem ſufficit.

Tertia, quod ſit legitimũ.

Verſ. 18. Ego ſum qui teſtimonium perhibeo de me ipſo. Si duorum hominum teſtimonium legitimè verum eſt, multo magis teſtimonium duarum perſonarum quæ ſunt Deus. Ego enim ſum vna perſona diuina. Et teſtimonium perhibet de me qui miſit me pater. Ecce alia perſona diuina. Sed diligentiùs nota quòd vis huius probationis conſiſtit in hoc quòd me perhibente teſtimonium de meipſo, pater ſimul perhibet teſtimonium de me: ita quod teſtimonium meum de meipſo eſt teſtimonium duorum teſtium: ſcilicet meum & patris. Ex hoc enim directè probat quòd teſtimonium ſuum de ſeipſo eſt verum legitimè: quia eſt teſtimonium duarum perſonarum. Et per hoc manifeſtat indiuiſa eſſe opera diuinarum perſonarum: ſicut in præcedenti probatione manifeſtauit indiuiſum *eſſe* diuinarum perſonarum. Vnde non eſt quærendum quid eſt illud teſtimonium paternum: quoniam de eodem teſtimonio loquitur.

Duo teſtes ad legitimã veritatem ſufficiunt.

Verſ. 19. Dicebant ergo ei. Occaſione toties introducti patris nouam quæſtionem mouent. Vbi eſt pater tuus? De loco quærunt Dei quem credebant vbique eſſe, & propterea non meruerunt reſponſionem ad quæſitum, ſed ad ignorantiam. Reſpondit Ieſus. monſtrando eis rationem ignorantiæ. Neque me ſcitis neque patrem meum. Et verum dicit: quia neutram hypoſtaſim diuinam cognoſcebant. Si me ſciretis, forſitan. pro, *vtique*. & patrem meũ ſciretis. Ecce via ſciendi patrem, ſcire me. Et eſt verum non ſolum de notitia certæ fidei (qua qui indubitatâ fide cognoſcit filium, indubitatâ quoque fide cognoſcit patrem) ſed etiam de ſcientia euidentiæ: nam qui videt filium videt & patrem: vt inferiùs dicetur Philippo.

Quærunt à Chriſto Iudæi, vbi eſt pater tuus?

Verſ. 20. Hæc verba locutus eſt Ieſus in Gazophylacio. Specialem templi locum Euãgeliſta explicat: in quo erat capſa theſauri, ſeu potiùs oblationum quæ ſeruabantur pro ærario diuinorum. Docens in templo. Et nemo apprehendit eum. Sicut nec durante feſto apprehenſus eſt, ita nec tranſacto feſto apprehendi potuit nolens, eâdem ratione repetitâ. Quia necdum venerat hora eius. Verè *eius*, vtpote ab ipſo liberè definita.

Verſ. 21. Dixit ergo iterum eis Ieſus. Ne intelligeremus Euangeliſtam repetere in præcedenti narrata capitulo, appoſuit *iterum*. Subiunguntur enim ſimilia immò eadem ſecundum partem. Ego vado. Totus progreſſus meus tam vitæ quàm mortis, eſt voluntarium ire. Et quæretis me, tum in ſepulchro retinendum: tum in meis membris perſequendo, *Saule, Saule quid me perſequeris?* Et in peccato veſtro moriemini, hoc eſt, & in peccato perſecutionis meæ, in peccato pertinaciæ veſtræ moriemini corpore. Quod vſque in hodiernum diem verificari videmus: moriuntur enim Iudæi in peccato infidelitatis ſuæ erga Ieſum. Quò ego vado: ad dexteram ſcilicet patris mei. Vos non poteſtis venire, impediente vos infidelitatis crimine.

Verſ. 22. Dicebant ergo Iudæi, non Galilæi: Numquid interficiet ſemetipſum quia dicit: quò ego vado vos non poteſtis venire? Priùs audientes hæc eadem verba, dixerant, *numquid in diſperſionem Græcorum iturus eſt?* nunc peiora cogitant, *numquid interficiet ſemetipſum?* exiſtimantes ad omnem locum quò iret Ieſus poſſe quoque ſe ire (de locis huius mundi loquendo) & ſolâ morte poſſe ire illò quò ipſi non poſſent ſequi: ſupponebant enim quod nullus eorum ſe vellet interficere.

Verſ. 23. Et dicebat eis. Interpoſitis verbis Iudæorum circa ſenſum verborum Ieſu, proſequitur Euangeliſta doctrinam Ieſu explicatiuam illius particulæ, *& in peccato veſtro moriemini*. Vos de deorſum. pro, *ex iis quæ deorſum*, ſeu *ex infernis*. Eſtis: ego de ſupernis ſum. Intendens declarare fidem ſuam ſolam eſſe remediũ quòd non moriantur in peccatis ſuis, inchoat à duplici differentia inter ſe & illos: quâ manifeſtatur hinc eorum neceſſitas, inde ipſius virtus. Prima differẽtia eſt, *vos ex infernis eſtis, ego de ſupernis ſum.* Quæ vera eſt tum quoad eſſe perſonale: quia vos conſtatis ex infimis, quæ ſunt ex nihilo: ego autem ſum de ſupernis, quæ ſunt diuina. Tũ quoad eſſe moris ſeu ſpiritus: vos enim habetis affectum ex infimis, ego autem repletum habeo affectum de ſupernis, quæ diuina ſunt. Vos de mundo hoc, ſcilicet ſenſibili, eſtis: ego non ſum de hoc mundo. Altera differentia etiam vtroque modo verificatur: quia & perſona mea non eſt de mundo ſenſibili, perſonæ autem veſtræ ſunt de mundo ſenſibili: & mores veſtri ſunt de ſenſualitate huius mundi, mores autem mei non inde ſunt. Et hæc ſecunda differentia eſt velut ſpecies primæ, quæ eſt velut genus: eſſe enim ex infimis, commune eſt omnibus creaturis: eſſe autem de mundo ſenſibili, ſolis ſenſibilibus conuenit. Et habetur ex iis differentiis quòd vos indigetis me: vtpote qui eſtis ex infernis, qui eſtis de mundo ſenſibili: indigetis me qui ſum de ſupernis, qui non ſum de hoc mundo.

Duplicẽ differentiam inter ſe & Iudæos aſſert Chriſtus.

Verſ. 24. Dixi ergo vobis. Infert ex his differentiis vtrumque. Et primò mortem eorum in peccatis. Quia, pro, *quòd*, moriemini in peccatis veſtris. Ex hoc enim quòd vos eſtis ex infernis, manetis in peccatis veſtris: & ex hoc quòd vos eſtis de hoc mundo (ſcilicet ſenſibili) moriemini in ſtatu in quo eſtis. Si enim non credideritis, quia, pro, *quòd* ego ſum. Ecce ſecundũ: ecce remedium, in poteſtate eorum poſitum, quòd ego de ſupernis ſum, quòd non ſum de hoc mundo, ſi non credideritis quòd ego ſum. Moriemini in peccato veſtro, pro, *in peccatis*

veſtris,

veſtrus, ſignificanter autem non repetit *de ſupernis*: ſed dicit abſolutè quòd *ego ſum*: vt intelligamus oportere credere ipſum eſſe verum Deum. Nulla enim creatura poteſt abſolutè dicere, *ego ſum*: cum plus habeat de non eſſe quàm de eſſe, ſicut qui plus habet nigredinis quam albedinis, non poteſt abſolutè dicere ego ſum albus. Solus autem Deus eſt qui eſt ſine quacunque permixtione non eſſendi: eſt enim ſolus actus purus, nullam omnino compatiens in ſe potentialitatem: omnis autem creatura permixta eſt potentiæ: vt in Philoſophia patet.

Nulla creatura poteſt abſolutè dicere, Ego ſũ.

Verſ. 25 Dicebant ergo ei. Occaſione ſumptâ ex eo quod dixerat *ego ſum*, abſque additione aliqua, interrogabant Iudæi Ieſum. Tu quis es? Adiectionem petunt, non intelligentes quòd ſe Deum diceret. Dixit. Deeſt coniunctio. Legendũ eſt. Et dixit eis Ieſus. Principium qui, pro, *quia*, & loquor vobis. Dictio interpretatiua *principium*, in textu Græco aut eſt caſus accuſatiui, aut eſt aduerbium. Et in caſu quidem accuſatiuo conſtruere hunc textum fateor me neſcire, propter quod aduerbialiter hunc textum intelligo. Duo enim in hac prima reſponſione Ieſus de ſeipſo reſpondet quærentibus *tu quis es?* & poſtea addit tertium. Reſpondet enim in primis ſe poteſtatem habere iudiciariam: quod eſt ipſum eſſe iudicem eorum. Et deinde ſe eſſe miſſum à verace ad annunciandum mundo quæ ab illo audiuit, & demum ſubiungit notitiam ſui futuram poſt mortem ſuam. Se autem eſſe iudicem non qualitercunque, ſed commemorando eorum demerita, eorum crimina, in hoc quòd audiunt ipſum Ieſum loquentem ſibi, & non credunt, reſpondet dicendo: proprium, hoc eſt primum quidem dico vobis, quia & loquor vobis.

Verſ. 26 Multa habeo, pro, *poſſum*, de vobis loqui & iudicare. Hoc eſt in primis quia & ego perſonaliter loquor vobis prædicando (manifeſtando myſterium ſalutis mundi) ideo poſſum multa de vobis tum loqui teſtificando iniurias quas mihi infertis, tum iudicare damnando. Inferius dicetur, *ſi non veniſſem & locutus eis non fuiſſem, peccatum non haberent*: hoc idem hic ſignificatur quòd quia Ieſus locutus eſt eis: ideo multa de ingratitudine & pertinacia eorum poteſt loqui & iudicare.

In quo vides quòd commemorando eorum demerita explicat ſe iudicem, non actu iudicantem, ſed potentem, ſed habentem poteſtatem iudiciariam. Et hoc eſt primum quod reſpondet quærentibus, *tu quis es?* Sed quoniam iudicium in futurum ſeruabatur, ad ſecundum ſcilicet aduentum, ideo modus explicandi ſe iudicem tanquam officij veri quidem ſed futuri introducitur cum aduerbio *primum* & coniunctione aduerſatiua *ſed* tranſeunte ad officium præſens.

Chriſtus cõmemorando Iudæorum demerita explicat ſe iudicem.

Sed qui me miſit verax eſt. Aduerſatiua, vt dictum eſt, coniunctio, ad ipſum dicere potius quàm ad rem dictam refertur: ſicut & aduerbium *principium* ad *dicere* quoque refertur. Ita quòd continuatio literæ eſt hæc. Primum dico quia & loquor vobis, multa poſſum de vobis dicere & iudicare: ſed quoniam hoc ſeruatur in futurum, dico præſens officium meum *qui me miſit verax eſt*. Deſcribit præſens ſuum officium, prius ex parte mittentis: deſcribendo mittentem eſſe veracem. Deum mittentem appellat veracem, quia de miſſione ad docendum eſt ſermo: doctrina enim procedit à veritate. Et dicendo qui me miſit verax eſt, dicit, miſſus ſum à verace.

Deum appellat veracem, quia de miſſione ad docendum iſt ſermo.

Et ego quæ audiui ab eo hæc loquor in mundo. Non ſolùm mittens eſt verax, non ſolùm miſſus ſum à verace, ſed etiam ego ſum verax: quia quæ audiui ab eo, & non alia loquor in mundo. Ita quod petentibus Iudæis *Tu quis es* reſpondet quoad præſentia quod ſum miſſus à verace verax ad loquendum mundo.

Significanter autem dicit *audiui*, & non dicit *vidi*: quoniam quæ ipſe Ieſus etiam ſecundum animam vidit in Deo veritatis fonte, non ſunt ſermone explicabilia: quæ autem audiuit, ſicut vocibus ſignificantur audita, ita ſermone quoque poſſunt mundo explicari. Ad ſignificandum itaque quod nõ omnia quorum notitiam habuit à Deo, ſed ea tantum quæ vt explicabilia nouit hæc docuit, dicit quæ audiuit ab eo. Significanter quoque dicit *loquor in mundo: loquor*, inquit, non *ſcribo*: & *in mundo*. non in angulo, non in vno regno, non in Aſia, ſed in mundo: quoniam doctrinam ſuam ſic tradebat in vno loco quod intendebat eam tradere mundo: quoniam miſſus eſt doctor mundi, & non Iſraelitarum tantum.

Cur dicit audiui, non vidit

Verſ. 27. Et non cognouerunt quia, pro, *quod*. patrem eius. pro, *eis*, dicebat Deum. Superfluit *Deum*. Intendit enim Euangeliſta dicere quod non cognouerunt quod loquendo illis ſupradicta, patrem appellaret veracem qui miſit ipſum: & à quo audiuit hæc quæ docet & teſtatur in mundo, explicanda mundo. Oportebat enim ad hoc cognoſcendum quod iungerent hæc verba cum verbis à Ieſu ſæpe dictis: ſcilicet *pater meus miſit me*, his namque adiunctis cognouiſſent quòd de patre ſuo loqueretur: quòd reſpondiſſet quærentibus *tu quis es*, ſum filius veracis qui miſit me verax annuncians mundo quæ à patre meo audiui. Hoc enim officium cõmunè exercebat Ieſus.

Verſ. 28. Dixit ergo eis Ieſus. Occaſione ſumptâ ex eo quòd non intellexerant Iudæi reſponſionem Ieſu quoad hoc quod dicebat ſe filium veracis, adiunxit ſequentia.

Cum exaltaueritis filium hominis. in cruce (mortem enim ſuam vt inferiùs Euangeliſta exponet, ſignificat exaltatione filij hominis) hoc eſt poſt mortem meam in cruce. Tunc cognoſcetis. quod modò non cognoſcitis, quod modò non intelligitis tunc cognoſcetis. Et dixi hoc: quia multos eorum qui crucifixuri ipſum erant, præuidebat pœnitentiam acturos, & ad fidem venturos: eoſdem enim alloquitur dicendo *cum exaltaueritis*. & dicẽdo *cognoſcetis* Lege Actus Apoſtolorũ: & inuenies hæc impleta ad literam poſt miſſionem Spiritus ſancti, Act. 2. Quia ego ſum. Reſpondet directè petentibus *Tu quis es?* ex eo quòd dixerat *quia ego ſum*, non eſtis modò capaces ad cognoſcendum, *quia ego ſum*, abſque quacunque permixtione non eſſendi, hoc eſt, Deitatem meã: ſed tunc cognoſcetis me eſſe Deum, notitiâ certæ fidei. Et à meipſo facio nihil. Nõ ſolùm cognoſcetis quòd *ego ſum* (quod eſt Deitatis) ſed etiã cognoſcetis me eſſe filium Dei: quod eſt originis diuinæ. Hæc enim ſignificatur dicendo, *& à meipſo facio nihil*, ſed eſſe & facere meum, oritur ab alio, ſcilicet patre. Sed ſicut docuit me pater, deeſt, *meus*, hæc loquor. Explicat patrem quem non intellexerant. Et quemadmodum ſuperiùs dixerat *audiui ab eo*, ita modò dicit *docuit me pater*: ad idem ſcilicet ſignificandum: nam neque proprie eſt ibi auditus, neque docere: ſed

Exaltatione mortem ſuã ſignificat Chriſtus.

Patrem ſuũ quem nõ intellexerant, explicat.

vtrumque

verumque aſſumptum eſt ad limitandum expli-candum: quia enim homo dixit, poteſt quoque lo-qui. Cognoſceretis ergo tunc etiam hoc quòd *ſicut docuit me pater, hæc loquor*: hoc eſt ſermones meos procedere à Deo patre meo.

Verſ. 29. Et qui me miſit. Cognoſceretis etiam myſterium Incarnationis, quo ego miſſus ſum. Cognoſcetis inquam me non eſſe miſſum ſicut alij prophetæ miſſi ſunt à Deo, ſed ſicut filium proprium ipſius Dei: dum cognoſcetis quòd *& qui me miſit*, Mecum eſt. Minus dicit & plus ſignificat: quoniam ſignificat mecum eſt inſeparabiliter. pater enim inſeparabilis eſt à filio incarnato. Et non reliquit me ſolùm. Deeſt *pater*. Significanter dicit non reliquit: quoniam de continuata gubernatione diuina in omnibus, & per omnia quæ erant filij hominis eſt ſermo. Ita quòd ſenſus eſt: cognoſceretis quòd pater non reliquit deſiſtendo à continuata ſeruatione me hominem ſolùm: hoc eſt ſeclu ſo Deo. Quia ego quæ placita ſunt ei, facio ſemper. Meritum continuatæ gubernationis deſcribitur: ex hoc quòd non quandoque, ſed abſque vlla interpolatione ſemper fecit quæ placita ſunt patri, meruit continuè gubernari, continuâ diuinâ curâ ſeruari in omnibus ſuis actionibus & paſſionibus, &c.

Nec obiicias contra hoc meritum quòd ipſemet erat Deus, ſeruans ſeipſum hominem ſine vllo merito: voluit enim etiam hoc modo (ſcilicet merendo,) continuam habere gubernationem diuinam: ita quòd non ſolùm iure diuinæ perſonæ ſed etiam alio modo (ſcilicet iure meriti) habere voluit continuitatem diuinæ curæ. Quemadmodum voluit intrare in gloriam ſuam etiam merito mortis ſuæ.

Verſ. 30. Hæc illo loquente multi crediderunt in eum. Fructus prædicationis Ieſu ſubiungitur ab Euangeliſta.

Verſ. 31. Dicebat ergo Ieſus ad eos qui crediderunt ei Iudæos. Duas conditiones horum deſcribit Euangeliſta. Alteram generis, ſcilicet Iudæos, qui maximè aduerſabâtur Chriſto. Galilæi enim minus erant illi contrarij. Alteram fidei informis: nam non dicit crediderunt in eum (quod ſignificat fidem formatam charitate) ſed crediderunt ei: quod eſt actus fidei informis. Si vos manſeritis in ſermone meo. Præuidebat iſtos non perſeueraturos, & propterea à conditionali incipit. Nec dicit ſi vos deliberaueritis manere: ſed *ſi vos manſeritis*, quod ad ipſam perſeuerantiæ executionem ſpectat. Manere autem in ſermone Ieſu, eſt perſeuerare in fide & opere prædicatis atque præceptis ſermone Ieſu. Verè diſcipuli mei eritis. pro, *eſtis*. Ad differentiam diſcipulorum ad tempus (qui ſcilicet *ad tempus credunt, & in tẽpore tentationis recedunt*) apponit *vere*: declarans per hoc quòd diſcipuli ſui ad tempus, non ſunt verè diſcipuli ſui. Propter hoc enim dicit in præſenti *eſtis*: apertè ſignificando quòd diſcipuli non manſuri, non ſunt verè diſcipuli ſui: quia non ſunt diſcipuli abſolutè ſed ſecundùm quid, ſcilicet ad tempus.

Iudæi maximè aduerſabantur Chriſto, Galilæi minus.

Verſ. 32. Et cognoſcetis veritatem. Pondera conditionalem: cuius antecedens eſt, *ſi vos manſeritis in ſermone meo*. Cuius conſequẽs multas habet partes: primam de præſenti: *verè diſcipuli mei eſtis*: ſecundam de futuro, *& cognoſcetis veritatem*. Perſeuerantia ergo in ſermone Ieſu, infert non ſolùm eſſe diſcipulum Ieſu abſolutè ſed etiam futuram cognitionem veritatis. Non dicit & credetis, ſed *cognoſcetis*. vt claritatem notitiæ ſignificet. Nec dicit cognoſcetis quæ dico, quæ propono mundo vt credantur, ſed *veritatem*: tum quia diſcipuli Ieſu perſeuerantes ſuperueniente lumine Spiritus ſancti cognouerunt veritatem fidei, quamuis non viderint illa quæ credebant: tum quia perſeuerantes omnes in fide formata, adipiſcuntur fructum fidei, cognitionem veritatis fidei. Vident enim credenda eſſe ea quæ ſunt fidei, non vt opinabilia, non vt probabilia, ſed vt vera. Hoc eſt ſiquidem cognoſcere veritatem: quod eſt videre credibilia ſub ratione veri credibilis, non opinabilis aut probabilis.

Cognoſcere veritatem hic, eſt videre credibilia ſub ratione veri credibilis.

Et veritas liberabit. pro, *liberos faciet* vos. Hæc eſt tertia pars conſequentis, quæ eſt fructus ſecundæ: ſcilicet quòd veritas fidei cognita faciet vos liberos à ſeruitute peccati, à ſeruitute paſſionum mundanarum. Vide diſcipulos Chriſti ſuſcepto Spiritu ſancto à timore & reſpectibus humanis liberos: & intelliges hanc promiſſionem. Conſpice quotidie electos Dei liberos à ſeruitute mundanarum paſſionum, & videbis veritatem huius promiſſionis. Præter hoc quòd veritas fidei formatæ liberat à ſeruitute peccati, quantùm ad maculam.

Verſ. 33. Reſponderunt ei. Iudæi ſcilicet qui ei crediderunt. Semen Abrahæ ſumus. Cùm multa audiſſent, nihil magis eos offendit quàm imputata ſeruitus. Et propterea omiſſis reliquis, ſuperbi diſcipuli impatientes quòd appellati fuerint ſerui, non ſolùm liberum ſed nobile genus ſuum ex Abraham proferunt. Carnales enim erant: & de corporali libertate intellexerãt verba Ieſu, & propterea liberum citant genus. Et nemini ſeruiuimus vnquam. Non ſolùm genere ſed etiam ſecundum proprias perſonas liberos ſe affirmant: dicendo ſe nunquam ſeruiſſe alicui. Artificioſe loquuntur, libertatem ab extremis tuentes (ſcilicet ex Abraham primo patre & à propriis perſonis) omittendo intermedios parentes: quos conſtabat multiplici ſeruitute affectos tum in Ægypto, tum in Babylone, tum in variis ſubiectionibus & direptionibus: vt patet in libro Iudicum. Dicebant autem iſti perſonas ſuas eſſe liberas, quia adhuc non erant in ſeruitutem Romanorum redacti, ſed erant tributarij: & non vt liberi ſub Cæſare gubernari per præſidem. Quomodo tu dicis, liberi eritis? Futura enim libertas ſeruitutem ſupponit. Hinc clarè apparet diſcipulos iſtos parum revereri magiſtrum: dum ſe ſic opponunt contra eum.

Non patiuntur Iudæi ſe vocari ſeruos.

Nondum erant Romanorum ſerui, ſed tributarij.

Verſ. 34. Reſpondit eis Ieſus. manſuetiſſimus magiſter ordine præpoſtero. Nam prius reſpondet explicando de qua libertate & ſeruitute loquitur, & deinde ad id quod dixerant *ſemen Abrahæ ſumus*. Amen amen dico vobis quia. pro, *quod*, omnis qui facit peccatum ſeruus eſt peccati. Ecce de qua ſeruitute loquor. Et eſt ſenſus: omnis nullo excepto faciens peccatum, incurrit ſeruitutem peccati. Conſiſtit autem ſeruitus peccati in duobus: vnum eſt in non poſſe abiicere illud à ſe. Quamuis in poteſtate facientis peccatum ſit facere vel non facere peccatum: factum tamen peccatum abiicere à ſe, non eſt in poteſtate eius. Hanc ergo ſeruitutem incurrit, quòd oportet ipſum ſubiici peccato facto: remanet enim peccatum maculâ & reatu in anima inſeparabiliter: Quamuis actio peccati tranſitoria ſit ſicut & delectatio.

Seruitus peccati in duobus.

Secundum eſt quod peccatum remanens dominatur in animo, trahendo ad aliud peccatum tantâ & tali efficaciâ vt oporteat hominem ſubiectum peccato niſi pœniteat, denuo peccare: quia iam animus auerſus eſt ab incommutabili bono retinente hominem ne peccet. Nec propterea excuſatur peccator à nouis peccatis, tum quia voluntariè committit ſingula, licet non poſſit vitare omnia, tum quia voluntariè ſe poſuit in ſtatu talis ſeruitutis, tum quia poteſt quod in ſe eſt facere vt pœniteat.

Merito autem qui facit peccatum incurrit ſeruitutem peccati: quia faciendo peccatum exorbitat a vera libertate: quia abutitur libertate, vtendo eâ contra rectam rationem, vtendo eâ contra præcepta Dei largitoris libertatis, iuſtū eſt enim vt qui ſeipſum ab ordine rationis rectæ deiecit, tortæ rationis ſeruituti ſubiiciatur. Et eſt ſermo de peccato ſimpliciter & abſolutè, quod eſt ſolum peccatum mortale: peccatum enim veniale non eſt peccatum niſi ſecundum quid.

Peccatum veniale non eſt peccatum niſi ſecundum quid.

Verſ. 35. Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet æternum. Declarata ſeruitute: declarat liberatorem à ſeruitute, & ex differentia inter ſeruum & liberum in genere deſcendit ad propoſitum in ſpeciali. Aſſumit autem differentiam inter filium & ſeruum abſolutè, penès hoc quod eſt manere, vel nō manere in domo. Et intēdit quòd ſeruus non habet ius manendi in domo in ęternū: quoniam nullum habet ius perſeuerandi in domo domini ſui, ſed ex nutu domini pendet quod vendatur, quòd nunquam ad domum redeat: filius autē ius habet manendi in domo patris in æternum: eo ipſo quod filius eſt. Significantiuſque dicitur *filius* in numero ſingulari: vt plenum ius manendi in domo patris explicetur, ne vlla diuiſio cum fratre impediens obiiciatur.

Et cùm multæ ſint differentiæ inter filium & ſeruum, hanc ſolam ſuauiſſimus Doctor aſſumpſit, quoniam hæc differentia directè manifeſtat fructum libertatis. Dixerat enim quòd veritas liberos vos faciet: nec vlteriorem fructum ſubiecerat, & propterea modò fructum libertatis ſubiungit: qui eſt manere in domo in æternum. Quem dependere à filio, ex hac differentia inferr ſubiungendo.

Verſ. 36. Si ergo vos filius liberauerit. pro, *liberos faciet*, verè liberi eritis. pro, *eſtis* Ex hoc quod filius manet in domo in æternum poteſtatem liberum faciendi ſeruum habet. Et ſi hac poteſtate vſus fuerit filius æterni patris erga vos ſeruos peccati, ſubiungendum erat, manebitis in domo in æternum. Sed radicem manendi in domo in æternum ſubiunxit: *verè liberi eſtis*: hoc eſt, non eſtis amplius ſerui peccati, ſed verè liberi, ad differentiam eorum qui ſunt liberi ad tempus: & conſequenter manebitis in domo patris mei in æternum, in qua ſerui peccati ad tempus quidem manere poſſunt. non autem in æternum. Domus enim Dei (vt patet 1. ad Timo. 3.) eſt congregatio fidelium, in qua multi ſerui peccati ſunt, ſed non perſeuerabunt in æternum in ſocietate iuſtorum, quod eſſet manere in domo Dei in æternum. Conſidera quòd prius dixerat, veritas vos liberos faciet: & modò dicit, ſi filius vos liberos faciet, vt intelligamus libertatem nō pendere ex ſola cognitione veritatis, non pendere ex ſolis actibus noſtris quos numerauerat (ſcilicet permanere in ſermone eius, & cognoſcere veritatem) ſed etiam ex gratia filij. Et verè ſic eſt, quoniam ex parte noſtra requiritur & id quod eſt intellectus & id quod eſt operis: ex parte autem Dei requiritur donum filij ad noſtram libertatem.

Libertas gratiæ vnde?

Cōſidera ruſus quòd libertas a paſſionibus, a reſpectibus mūdanis & huiuſmodi, oritur a libertate ſpiritus, quæ eſt per veritatem fidei: & per oppoſitum eſſe ſeruum paſſionum & reſpectuum humanorum, ex ſeruitute peccati prouenit: & propterea Ieſus contra libertatem gratiæ quæ eſt per veritatem fidei e regione locat ſeruitutem peccati.

Verſ. 37. Scio quia. pro, *quod*, filij. pro, *ſemen*, Abrahæ eſtis. Occaſione accepta ex eo quod dixerant diſcipuli Iudæi, *ſemen Abrahæ ſumus*, arguit eos, intendens quod licet naturâ deſcenderint ex Abraham, imitatione tamen morum ex alio ſunt patre quam Abraham. Aſſentit itaque generi ſecundum naturalem originem ex Abraham: & opponit contrarium morem dicendo. Sed quæritis me interficere. In quo apparet quod iſti qui crediderunt ei, iam mente recidiuauerant. Quia ſermo meus non capit. pro, *non habet locum*, in vobis. Ne excuſarēt vnquam iuſtam intentionem occidendi ipſum, ſubiungit innocentiam ſuam. Ac ſi apertius dixiſſet, quæritis me interficere non ob aliquod meum crimen, ſed quia ſermo meus non habet locum in vobis. Et verè ſermo eius non habet locum in animis paſſionibus ſubiectis: quales eſſe illorum animos, & præcedentia & ſequentia teſtantur. Ex eo enim quod ſermo Ieſu non habebat locum ſuum in animis Iudæorum, procedebat quod ipſum vt blaſphemum ac legis violatorem ſabbati perſequebantur, paſſio ſiquidem animi impedit mentem à diſcretione veri.

Verſ. 38. Ego quod vidi apud patrem. Deeſt, *meum*, loquor. Arguit rationem arguendi, ad conuincendum eos quod habent alium patrem quàm Abraham. Et arguit ab exemplo ſuo, ego loquor quæ vidi apud patrem meum. & vna eadémque ſententia ab exemplo ſuo arguit & inſtitiam doctrinæ ſuæ explicat, dicendo ſe loqui viſa apud patrem ſuum Deum.

Nec te moueat quòd ſuperius dixerat ſe loqui audita & docta a patre. Eadem ſiquidem ſunt viſa, audita & docta, diuerſis rationibus diuerſimodè ſignificata. Hic enim ſignificantur vt viſa, ad teſtificandum euidentem notitiam illorum ſe habere. Et quia argumento ab exemplo congruit, vt congruè inferat, ſubiungit:

Et vos. deeſt, *igitur*, quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis. Quemadmodum ego loquor quæ vidi apud patrem meum, ſic conſequens eſt vt vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrū faciatis. Quod eſt dicere quod quærendo me interficere, facitis quæ vidiſtis apud patrem veſtrum vt hinc intelligerent ſe alium patrem habere quàm Abraham.

Verſ. 39. Reſponderunt & dixerunt ei: pater noſter Abraham eſt. Audientes ſe facere quæ viderunt apud patrem ſuum, & non intelligentes quid Ieſus intenderet, perſtant in carnali origine, ruſus aſſerēdo ſuum patrē eſſe Abraham: Ac ſi apertiùs dixiſſent: hoc ſcimus quòd pater noſter Abraham eſt: quid autem tu intendas dicendo quòd facimus quæ vidimus apud patrem noſtrum neſcimus. Dicit eis Ieſus: Si filij Abrahæ eſtis. pro, *eſſetis*, opera Abrahæ facite. pro, *faceretis vtique*. Non de filiis ſecundùm carnem ſed ſecūdùm imitationem fidei & morū loquitur, dicendo:

Si filij Abrahæ eſtis, opera Abrahæ facite.

dicendo: *ſi filij*, imitatione, *eſſetis Abrahæ*, faceretis vtique opera Abrahæ. Nec eget probatione hæc conditionalis.

Verſ. 40. Nunc autem quæritis me interficere. Procedit à deſtructione Conſequentis ad deſtructionem Antecedentis, opus veſtrum eſt quærere occidere me, non virum iniuſtum ſeu malum, ſed Hominem qui veritatem vobis locutus ſum. Nota ſingulas particulas. Primò *hominem*: in quo nullum ſonat meritum vt occidatur, ſed potius vt non occidatur. Deinde *qui veritatem locutus ſum*: ad excludendum crimen quodcunque tam mendacij quàm falſitatis. Quam audiui à Deo. ad excludendum crimen pſeudoprophetæ. Et per hoc excludit vtramque cauſam quæ ſecundùm legem erat contra prophetas, ſcilicet, ſi vel falſum dixiſſet, vel propheta eſſet non veri Dei ſed idolorum ſeu dæmonum, &c. Hoc Abraham non fecit. Pronomen *hoc*, demonſtrationem ſimpliciter exercet, demonſtrat enim genus operis: & non hoc opus indiuiduale. Intendit ſiquidem quòd ſimile opus nunquam fecit Abraham. Et in hoc completur deſtructio Conſequentis.

Verſ. 41. Vos facitis opera patris veſtri. Vbi concludendum erat, vos non eſtis Abrahæ filij imitatione, concludit non dictam negatiuam ſed affirmatiuam continentem in ſe virtualiter illam: dicendo: *vos facitis opera patris veſtri*, Intendit enim inferre concluſionem pendentem etiam ex antedictis, vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis. Excluſo namque quòd non facerent opera Abrahæ, perſiſtit in concluſione priore, vos facitis opera alterius quàm Abraham patris veſtri: non ſecundùm carnem ſed ſecundùm morem. Dixerunt itaque ei. Tandem intellexerunt quòd non de patre carnali, ſed de patre fidei ac morum Ieſus loquebatur, & propterea inchoãt nouam reſponſionem. Nos ex fornicatione non ſumus nati. Fornicationem appellant idolatriam: eo quòd in ſacra Scriptura filij fornicationum appellantur Iſraëlitæ idololatræ. De patre ergo fidei, religionis, & conſequenter morum, reſpondent ſe non eſſe ſecundum cultum & mores natos ex idololatria. Vnum patrem habemus Deum. Non ſumus vt Samaritani, habentes plures patres religionis: colentes plures Deos, ſeu colentes Deum verum & cum hoc aliũ Deum: hi enim habent plures patres, nos verò vnũ tãtum patrẽ religionis habemus Deum, qui ſolus eſt Deus. Et dicunt hoc vt reiiciant verba Ieſu, vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis. Non enim poſſent argui ſi facerent quæ vidiſſent apud patrem ſuum Deum.

Fornicatio eſt idololatria.

Verſ. 42. Dixit ergo eis Ieſus. Conſequenter ad eorum verba dicit: Si Deus pater veſter eſſet, diligeretis vtique me. hoc eſt, ſi Deus amore & honore haberetur à vobis pater, diligeretis ſaltem me. Et non dixit *diligeretis & honoraretis*: quoniam ab honorando poterant excuſari ex ignorantia quòd ipſe eſſet Deus: ſed à diligendo nulla poterant palliatione ſe excuſare: debebant enim ipſum diligere ſaltem vt Dei nuncium ſeu prophetam: conſequens namque eſt vt diligens aliquem vt patrem, diligat omnem nuncium illius vt rem patris. Propter quod ſubiungit: Ego enim ex Deo proceſſi. Deus de Deo æterna natiuitate, & homo miſſione. Et veni. pro *venio*, ad prædicandum, ad redimẽdum mundum. Ecce ratio conſequentiæ: quòd ſi Deus pater veſter eſſet, diligeretis me, quia ego ab illo proceſſi & veni, quia ſum res Dei & nuncius eius. Neq; enim à meipſo veni. pro, *venio*, hoc eſt non venio ad prædicandum ex proprio conſilio, ſecluſo Deo. Sed ille me miſit. ad euangelizandum.

Ab honorando Chriſtum poterant excuſari Iudæi non verò à diligendo.

Verſ. 43. Quare loquelam meam non cognoſcitis? Interrogatiuè legendum eſſet. Et eſt ſenſus, quare non cognoſcitis loquelam meam eſſe diuinam ex ipſa loquela? Sicut enim Petrus Galilæè loquens: ex loquela agnitus eſt (cum dictum eſt illi: *Galilæus es, nam & loquela tua manifeſtum te facit*) & communiter hominum patriæ loquelis agnoſcuntur, ita Ieſus loquelam ſuã diuinam habens dicit, *quare loquelam meam non cognoſcitis*? Quemadmodum enim miracula ſua faciebat non ſicut alij prophetæ, ſed modo diuino (ſcilicet imperando) & quemadmodum docebat tanquàm poteſtatem habens, ita modus loquẽdi diuinus erat, & diuinitatem ſonabat. Quod miniſtri Pontificum in præcedenti capitulo teſtati ſunt: qui miſſi vt eum caperent, ex modo loquẽdi Ieſu mutati retulerunt, *nunquam ſic locutus eſt homo ſicut loquitur iſte homo*. Quia non poteſtis audire ſermonem meum. Reddit ipſemet Ieſus rationem quare loquelam ſuam non cognoſcerent. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Dicam ego vobis quare loquelam meam non cognoſcitis: ratio eſt quia non poteſtis audire ſermonem meũ: tanto me odio habetis, tantã inuidiã me proſequimini vt non poſſitis audire ſermonem meũ: hinc enim fit vt non poſſitis cognoſcere loquelam faſtidio habentes ſermonem meum, non cognoſcitis loquelam. Et dixit hoc, ad explicandum quòd ignorantiæ ſuæ cauſa ſunt ipſimet, eſt eorum malitia, paſſio tanta vt nec audire quidem poſſint ſermonem eius. Redditque ſimul veram cauſam non cognoſcendi loquelam: oportet enim ad diſcernendum loquelam attentè audire ſermonem loquentis.

Verſ. 44. Vos ex patre diabolo eſtis. Quod pluries in genere dixerat *patrem veſtrum* demum explicat illum. Diabolus (vt dictũ eſt) Græca eſt dictio: & ex vi ſermonis ſignificat calumniatorem ſeu delatorem: tranſlatum autem eſt ad ſignificandum dæmonem tam apud Græcos quàm apud Latinos. Ita quòd hoc in loco nomen eſt dæmonis. Patrem autem non naturâ, ſed exemplo dicit. Vnde & ſubiungit: Et deſideria patris veſtri vultis facere. Quòd habeatis diabolum vt exemplar quod imitamini, hinc patet quia deſideria illius vultis facere: filij enim eſt adimplere deſideria paterna. In quo oſtendit eos obſequentiſſimos eſſe filios diaboli, vt pote qui non expectant præcepta patris, ſed ſpontanei ſunt ad implendum deſideria patris.

Iudæi ex patre Diabolo. Diaboli Etymon.

Ille homicida erat ab initio. Probat quòd ipſi deſideria patris diaboli volunt facere quoad duo, ſcilicet homicidium & elongationem à veritate. Vtrumque enim horum erat in iſtis quærentibus interficere Ieſum, & elongatis valde à veritate quam euangelizabat Ieſus. Et propterea vtrumq; horum manifeſtat eſſe in diabolo: vt cõuincãtur quòd volendo hæc facere, volunt adimplere deſideria diaboli. Ille diabolus, homicida erat. Verè *homicida*: qui occidit hominem animâ & corpore: abſtulit enim vitam animæ & vitam corporis, non ab vno homine, ſed ab homine, ab humano genere. Verè homicida; quoniam ex intentione occidendi animam & corpus

Diabolus homicida.

corporis hominis, tentauit & ſuaſit homini. Et dicit *ab initio*: quia in initio mundi quo creatus fuit homo, homicidium fecit.

Et in veritate non ſtetit. Declarat alterum crimen dæmonis, quod fuit prius quam homicidium. Et eſt ſermo de veritate fidei. In principio ſiquidem omnes Angeli illuminati ſunt veritate fidei ſupernaturalis beatitudinis, ad quam peruenire poſſent propriis meritis: ſed aliqui perſeuerarunt in veritate fidei reuelatæ beatitudinis, appetentes & petentes illam ex diuina gratia: aliqui autem non perſeuerarunt in veritate conformantes ſe gratiæ reuelatæ beatitudinis: & propterea dicuntur in veritate non ſteiiſſe.

Quia non eſt veritas in eo. hoc eſt, quia non eſt in eo amor veritatis. Et conſidera quòd vbi debuiſſet dici, quia non fuit in eo veritas, dixit *quia non eſt in eo veritas*: vt plus ſignificaret: vt ſcilicet manifeſtaret perſeuerantiam non veritatis in diabolo. Ita quòd quia ex tunc non eſt in eo veritas vt amata in amante, ideo *in veritate non ſtetit*: vera enim & propria ratio non perſeuerandi in veritate reuelatæ beatitudinis, eſt negatio amoris ad veritatem. In hoc namque primùm diſcreti, ſunt Angeli boni à malis: quòd illi amauerunt veritatem reuelatam vt regulam & finem actionum ſuarum, iſti autem non amauerunt illam nec amant.

Non eſt in Dæmone veritas:

Quænam veritas?

Et aduerte quòd quamuis ſit ſermo de veritate iuſtitiæ fidei reuelatæ, non tamen dicitur & in veritate iuſtitiæ fidei, ſed *in veritate non ſtetit*: & ſimiliter non dicitur quia non eſt in eo veritas iuſtitiæ, ſed quia *non eſt in eo veritas*, ad ſignificandum quòd veritas iuſtitiæ fidei, eſt veritas ex qua pendet omnis veritas quæ eſt in libera poteſtate cuiuſcunque creaturæ. Ita quòd ideo dicitur abſolutè *in veritate* & *veritas*: eò quod eſt ſermo non de hac vel illa, ſed abſolutè in qua liberum eſt ſtare, quæ poteſt amari & non amari. Quod dicimus propter veritatem naturalem intellectus: quæ non ſubeſt libertati creaturæ rationalis: quæ & remanſit in diabolo. De hac enim non eſt ſermo, ſed de veritate in qua ſtare vel non ſtare poſitum eſt in libertate rationalis creaturæ: vt textus ipſe clarè ſonat.

Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur. Veritatem reuelatam reliquit, naturalem autem habet non propriam ſed communicatam à Deo, ſed cum mendacium loquitur, non ex communicatis ſibi à Deo. Quia mendax eſt & pater eius. ſcilicet, mendacij. Non ſolùm eſt mendax, ſed etiam primus qui dixit mendacium. Primum enim mendacium in ſacra ſcriptura cõmemoratum, eſt mendacium quod dixit Diabolus Euæ, *nequaquam moriemini*.

Dæmonem imitari Iudæi.

Verſ.45. Ego autem ſi pro, *quia* veritatem dico, non creditis mihi. Duarum conditionum quas deſcripſit in dæmone, alteram (ſcilicet homicidij) ſuperiùs deſcripſerat iſtos imitari, dicendo *quæritis me interficere*: alteram (ſcilicet auerſionis à veritate) ſubiungit modò iſtos imitari: dicendo quòd quia dico veritatem ideo non creditis mihi. Verè comprobatur inimica vobis veritas, ex eo quòd non creditis mihi quia dico veritatem: hoc enim eſt comprobare vos eſſe filios diaboli, qui contrarius eſt veritati, vtpote pater mendacij.

Verſ.46. Quis ex vobis arguet. pro, *arguit*. me de peccato? Ne Iudæi ſe excuſarent, dicendo quòd ideo non credunt ei quia peccator eſt, innocentiam ſuam ab omni peccato proponit dicendo: *Quis ex vobis arguit*, hoc eſt habet rationem arguendi, me de peccato? quaſi dicat: nullus, quia nullum peccatum habeo. Si veritatem. Deeſt *autem*. Legendum eſt, *Si autem veritatem* dico. Partitione vtitur. Si non poſſum argui de peccato, ſed veritatem dico. Quare vos non creditis mihi? Et intendit probare quòd dicerat ſcilicet quia veritatem dico non creditis mihi. Ac ſi apertiùs diceret: Si non ex odio veritatis, nec ex meo peccato, reddite vos rationem quare vos non creditis mihi, ex quo ego dico veritatem.

Innocentiam ſuam proponit Chriſtus.

Verſ.47. Qui ex Deo eſt. Adiungit alteram rationem quare non credunt ſibi, dicendo *qui ex Deo eſt*, non loquendo de eſſe naturæ, ſed de eſſe moris. Et eſt ſenſus: Qui ex Deo eſt ſecundùm affectũ, Verba Dei audit. id eſt, ſuſcipit. Verba quidem Dei neceſſaria ad ſalutem, ſuſcipit vt neceſſaria ad ſalutem: verba autẽ Dei exhortatoria, ſuſcipit vt expediẽtia; illa vt præcepta, hæc vt cõſilia. Propterea vos non auditis. Hinc apparet quòd non de auditione corporali, ſed de auditione interna (hoc eſt ſuſceptione) Ieſus loquitur: nam ad literam illis loquebatur verba diuina qui audiebãt. Ex hoc enim quòd dicit in præſenti *non auditis*, ſignificat quod de interna locutione loquebatur. Quia ex Deo non eſtis. ſecũdùm affectum. Conſidera in hac illatione affirmatũ *eſſe ex Deo*, inferre affirmationẽ audiendi verba Dei: & negatum *eſſe ex Deo*, inferre negationem audiendi verba Dei, vt intelligamus propriã afferri cauſam: nam in cauſis propriis affirmatio eſt cauſa affirmationis & negatio negationis. Et verè ex dono Dei in affectu (ſiue donum illud ſit gratuita motio, ſiue quodcunque aliud gratuitum) inde prouenit interna auditio verborum Dei, ſiue exterius ſiue interius proponantur.

Non auditis quia ex Deo non eſtis.

Vbi etiam nota quòd non repetit verba Dei, dicendo propterea vos non auditis (non enim dicit Propheta vos non auditis verba Dei) vt intelligamus eadem eſſe verba ipſius & verba Dei: vt intelligerent Iudæi quòd idem erat non credere verbis Ieſu & non audire verba Dei. Quod Iudæi intellexiſſe ſe mõſtrant in ſubiuncta reſponſione.

Verſ.48. Reſponderunt ergo Iudæi. Hactenus Euangeliſta non aliter nominauit reſpondentes, vt intelligeremus illos locutos Iudæos qui crediderunt Ieſu: modò nominat Iudæos reſpondentes: ad inſinuandum quod docente Ieſu in tẽplo illos Iudæos qui crediderunt Ieſu, conuenerunt interim ad eos alij Iudæi. Ita quòd reſponſio iſta non adſcribitur illis qui crediderunt vt propria, ſed communis ſignificatur Iudæis ibi præſentibus, tanquam laceſſitis iniuriâ duplici: tum ex Deo non eſtis, tum ex patre Diabolo eſtis.

Et dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos. Vbi manifeſtant ſe hæc quidem dixiſſe, ſed modò agnoſcere quòd bene dicunt, modò approbant dicta. Nec aiunt nonne bene dicunt, ſed *bene dicimus nos*: manifeſtantes ſe eſſe illos qui perſeuerant dicendo hæc. Quia. pro, *quid* Samaritanus es tu. non genere ſed more. Samaritani enim & contrarij erant Iudæis, & partim ſeruabant ritum Iudæorum & partim non, & propterea quia Ieſus videbatur contrarius eis, & videbatur partim ſeruare legem, & partim ſoluere violando ſabbatum, ideo contumelioſè appellant eum Samaritanum moribus. Et dæmonium habes. Nolentes credere Ieſum miracula facere diuinâ virtute, doctrinamque

Chriſtum Samaritanũ & Dæmoniacum contumelioſe vocant Iudæi.

namque habere à Deo, attribuunt vtrumque dæmoni. Et intendunt quod Ieſus dæmonis à virtute, & miracula faceret & doceret: propterea que tot arrogaret ſibi ipſi.

Verſ. 49. Reſpondit Ieſus. Non ad contumeliam propriam, quâ appellatus eſt Samaritanus: ſed ad iniuriam Dei, quâ dictum eſt *dæmonium habes*. Hæc enim directè tollebat fidem credentium, tollebat veritatem doctrinæ, tollebat populo: præter hoc quod erat directè contumelia diuina, vt filius Dei diceretur dæmoniacus. Ego dæmonium non habeo. Maximâ manſuetudine iniuriam declinat ſimplici negatione. Sed honorifico patrem meum: Probat ab opere ſe non habere dæmonium: quia opus facit contrarium dæmonio: ſcilicet *honorifico patrem meum*. Dæmon enim contra honorem Dei pugnat: ego autem Deum patrem meum honorifico, verbo & opere. Et vos inhonoraſtis. pro *inhonoratis*, me. Et vos hæc verba non dicitis, vt credatis me eſſe talem: ſed ad inhonorandum, ad contumeliâ afficiendum me.

Maxima Chriſti māſuetudo iniuriā ſimplici negatione declinantis.

Verſ. 50. Ego autem non quæro gloriā meam. Quamuis quòd vos inhonoratis me, non tamen propterea ego homo quæro gloriā meam præſentem. Rurſus quamuis dicam de meipſo quòd ex Deo proceſſi, & alia huiuſmodi, non tamen per hæc quæro gloriam meam: hoc eſt, non quæro per hæc honorari & laudari ego homo, ſed quæro obedire, declarare veritatem, euangelizare vobis quæ ſunt ad Dei gloriam & veſtram ſalutem: & breuiter non intendo, nec quæro præſentem gloriam meam: ſed opera obedientiæ, ſed merita, ſed vt laudetur & glorificetur Deus. Eſt qui quærat. Licet ego non quæram gloriam meam, ſcitote tamen mihi eſſe debitam, & quòd extat Deus qui quærat gloriam meam. intentio mea ſecundum quòd ſum homo, non tendit ad hoc vt ego homo in præſenti glorificer à vobis: intentio tamen Dei tendit ad hoc vt vos glorificetis me. Deus enim vult vt homines honorent in præſenti vita ſanctos ſuos (ſicut præcipit honorari parentes) quamuis ſancti viri non quærant vt glorificentur in præſenti vita.

Deus vult vt homines honorent in præſenti vita ſanctos ſuos.

Nec dicit, eſt qui quærit, ſed *quærat*: vt intelligamus Deum non tam quærere quam quæſiturū: hoc eſt præcipere quidem vt glorificetis me, non tamen effectum facere velut ſtudioſè quærēs, ſed quæſiturum poſtea eos qui glorificauerint & qui non, examinando merita hominum. Et iudicet. Non aduerſatur hæc ſententia ſuperiori, *pater nō iudicat quemquam*: quoniam ibi eſt ſermo de iudicio ſenſibili & vniuerſali. hic eſt ſermo de iudicio quod quotidie exercetur à Deo, & in vita, & in morte hominum. Non ſolùm itaq; extat qui inquirat, ſed etiā qui ius dicat non glorificātibus & glorificātibus me: illos puniēdo, iſtos præmiando.

Verſ. 51. Amen amen dico vobis: ſi quis ſermonem meum ſeruauerit. Laceſſitus iniuria Ieſus non deſiſtit a prædicatione: inſtruens ab exemplo prædicatores, & quod dixit verbo ſe non quærere gloriam propriam, monſtrat Euangelio: proponendo ea quæ erant ſalutis humani generis. Simúlque conteſtatur à potentia ſermonis ſui, non dæmoniacum, ſed diuinum eſſe ſuum ſermonem: docendo quòd ſi quis ſermonem ſuū opere ſeruauerit. Mortem non videbit in æternum. Dicit *in æternum*, ad differentiam mortis temporalis: mors enim æterna eſt mors animæ: mors verò temporalis eſt mors corporis.

Ieſus iniuriā laceſſitus nō deſiſtit à prædicatione, dans exēplum Prædicatoribus.

Nec dicit *non morietur*, ſed *non videbit mortē*: vt intelligere poſſent quod de morte illa loquebatur quæ conſiſtit in videre, quæ priuat non vita naturæ, ſed vitā quæ conſiſtit in viſione: quæ eſt vita fœlicitatis æternæ Ita quod videre mortem, eſt habere mortem in actibus animæ, viſione ſignificatis.

Verſ. 52. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nunc cognouimus. Vide furorem Non ſolùm à contumelia inchoant reſponſionē, cùm tamen Ieſus eis manſuetiſſimè proponeret eorum ſalutem, ſed proprij honoris obliuiſcuntur, manifeſtantes ſe temerè hactenus dixiſſe, *dæmonium habes*. Non enim dicunt, nunc etiam cognouimus, ſed *nunc cognouimus*: prius igitur non cognouerant, & tamē dixerant. Quia, pro, *quod*, dæmonium habes. Impoſſibilem reputabant veritatem verborum Ieſu, & propterea dicūt ſe nunc cognouiſſe quòd dæmonium habet: vtpote loquens manifeſtè falſa & impoſſibilia. Abraham mortuus eſt & prophetæ. Excæcati odio non ſolum errant intelligendo verba Ieſu de morte corporis: ſed præcipites non dubitant, non quærunt quo ſenſu illa verba dixerit, ſed definiunt de morte corporis dicta, & propterea obiiciunt mortem Abrahæ & prophetarum, quos conſtabat ſermonem Dei ſeruaſſe. Et tu dicis: ſi quis ſermonē meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum. Ieſus dixerat, *non videbit*: mortem ſpiritus ſignificans actione ſpiritualiſſimâ qualis eſt viſio: iſti verò paſſionibus excæcati, de morte corporis intelligentes, actionem materialiſſimam inter ſenſationes (qualis eſt guſtare) repetunt.

Verſ. 53. Numquid tu maior es patre noſtro Abraham qui mortuus eſt, & prophetæ mortui ſunt. Debebant conſequenter dicere: numquid tu maior es Deo (cuius ſermo ſeruatus non abſtulit mortem Abrahæ & Prophetarum: cùm dicas, *ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, non videbit mortem in æternum*) ſed paſſio non ſolùm impedit cognitionem, ſed etiam ordinem, conſequentiámque ſermonis. Simúlque manifeſtant quam de illo opinionem habebant poſt tot miracula: quòd ſcilicet non eſſet maior nec Abraham nec prophetis: Quem teipſum facis? Sicut à contumelia inchoarunt, ita in contumeliam terminant. Non dicunt *quis es* ſed *quem te facis?* ſignificando quòd ſeipſum exaltaret, quòd ſibiipſi arrogaret perſonam quæ non eſſet: dicendo tantam eſſe vim ſermonis ſui vt ſeruet à morte.

Verſ. 54. Reſpondit Ieſus, ordine præpoſtero, nec ad ſingula, ſed ad duo vltima. Omittit enim reſpondere ad primum, (ſcilicet *dæmonium habes*) quia iam reſponderat. Si ego glorifico meipſum. Dixerant vltimò, *quem teipſum facis?* imponentes ei quòd non eſſet, ſed faceret ſeipſum perſonam tam excelſam. Et propterea ad hoc primum reſpondet. Si ego, homo ſecluſo Deo, facio meipſum glorioſum, vt vos dicitis. Gloria mea nihil eſt, tum quia vana, tum quia falsò eſſet gloria quam ego mihi vſurparem. Eſt pater meus qui glorificat me. Ecce vnde veniunt verba glorioſa de me, ſcilicet à patre meo. Quem vos dicitis quia, pro, *quod*. Deus veſter eſt. Clarè aperit eis quòd pater ſuus eſt Deus, non alius Deus quàm ille quem Iudæi dicunt Deum ſuum: vt manifeſtè intelligas quòd ipſe homo non glorificat ſeipſum, ſed Deus eſt qui glorificat illum Deus eſt

Clarè aperit Chriſtus, quòd pater ſuus eſt Deus.

qui mandat ei dicere illa, Deus eſt qui dedit ei vnde illa glorioſa verba vera ſint, nam Deus pater generando filium dedit ei Deitatem, ex qua glorificabatur.

Significanter autem non dicit, *pater meus Deus veſter*, ſed apponit *quem vos dicitis Deum veſtrum*: quia in veritate non erat Deus eorum, vtpote quem non colebant corde, ſed ore: iuxta illud: *Hic populus labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me.*

Verſ. 55. Et non cognouiſtis eum. Differentiam ſubiungit inter ſe & illos, penès notitiam patris Dei. Si pronomen *eum*, monſtrat patrem, planus eſt ſenſus: quia non cognouerunt Deum ſub ratione patris æterni filij. Si autē pronomen *eum* demonſtrat Deum, tunc ſcrupulus occurrit, quia *notus in Iudæa Deus*. Solutio eſt quòd ſi eſt ſermo de notitia fidei, intelligitur de notitia affectiua & effectiua, quâ iſti carebant. Et huic ſenſui fauent ſubiuncta è regione verba Ieſu, *ſcio eum & ſermonem eius ſeruo*. Si autem eſt ſermo de notitia euidentiæ, planus eſt ſenſus quòd Iudæi non habebant euidentem notitiam Dei ſui. Quamuis enim potuiſſent habere euidentiam per creaturas (vt dicitur ad Romanos primo) euidentiam tamen Dei ſecundum ſpecialem prouidentiam quâ nominabatur Deus eorum, non habebant.

Ego autem noui eum, tam vt filius Dei notitiâ diuinâ, quàm vt filius hominis notitiâ beatâ. Et ſi dixero quia, pro, *quòd*, non ſcio eum, ero ſimilis vobis mendax. In hoc ero ſimilis vobis, quòd ero mendax, ſi dixero quòd non noui eum. Mendaces erant, dicentes nunc cognouimus quod dæmonium habes, quod enim non eſt non poteſt ſciri. Et quamuis impoſſibile fuerit tam antecedens quàm conſequens huius conditionalis, ipſa tamen conditionalis eſt vera, ſicut ſi diceremus, ſi leo volat habet alas, cōditionalis eſt vera: & tamen tam antecedens quàm cōſequens eſt impoſſibile. Sed ſcio eum. Exaggerat Ieſus ſe noſſe Deum patrem ſuum, & illos ignorare, vt hinc manifeſtet tum ſe ſcire quòd pater ſuus glorificat eum, quod ipſi nolunt ſcire, tum vt manifeſtet coniunctionem ſui cum Deo patre, ad excludendum coniunctionem cum dæmone. Propter quod etiam adiungit. Et ſermonem eius ſeruo. Verus homo obedio ſermoni Dei, quod directè contrariatur habentibus dæmonium.

Verſ 56. Abraham pater veſter. Reſpondet ad id quod dixerant, *numquid tu maior es patre noſtro Abraham* Exultauit vt videret. Deſiderium Abrahæ ad videndum, deſcribitur ab exultatione: vt qualitas ac quantitas deſiderij ſignificetur. Quod enim deſideratur exultando tum magnum, tum lætum valde deſideriū eſt. Diem meum, hoc eſt claritatem diuinitatis meæ. Et vidit & gauiſus eſt. Non viſione per eſſentiam, ſed viſione certæ notitiæ. Et gauiſus eſt. Textus iſte ſufficit ad teſtificandum quòd ſic fuit: nec oportet teſtimonium ex Geneſi quærere. *Abraham vidit diem Chriſti.*

Verſ. 57. Dixerunt ergo Iudæi ad eum: Quinquaginta annos nondum habes. Vt in tuto verba proferrent, dicunt *quinquaginta annos*, cùm Ieſus duos ſupra triginta annos haberet. Et Abraham vidiſti? Hinc apparet quòd Ieſus dicendo quòd Abraham vidit diem meū, non de die futuro reſpectu temporis Abrahæ, ſed præſenti loquebatur. Ita quòd verba quibus vſus eſt Ieſus, ſignificabant præſentiam ſuam Abrahæ: alioquin non intellexiſſent Iudæi quòd Abraham vidiſſet, nec Ieſus conſequenter reſpondiſſet de diuinitate ſua vt reſpondit, dicens:

Verſ. 58. Dixit eis Ieſus, Amen Amen dico vobis, antequam Abraham fieret ego ſum. Non dicit *ego fui*, vt Deum ſe eſſe profiteretur: qui ita eſt quod non nouit præteritum aut futurum. Et hinc clare apparet quòd de die æternitatis ſuæ dixit, *vidit diem meum*. Ad manifeſtandum ſiquidem illam veritatem, dicit *antequam Abraham fieret ego ſum*: ex eo enim quòd Deitatem ſuam manifeſtè aſſerit, ſignificat quòd de die Deitatis ſuæ locutus eſt.

Verſ. 59. Tulerunt ergo lapides vt iacerent in eum. Tanquam non ferentes blaſphemiam, cucurrerunt ad lapides: vt pœnâ legis ſtatutâ contra blaſphemos eum occiderent. Vbi apparet manifeſtus furor, ſine proceſſu, ſine authoritate iudicis, ſine ſententia procedere ad lapidationem: non habitâ etiam ratione loci, templi ſcilicet. Ieſus autem abſcondit ſe, pro, *abſconditus eſt*. Non ſub aliquo latibulo, ſed ſuâ poteſtate Redditus eſt enim inuiſibilis ab eis, & propterea dicitur abſconditus. Et exiuit de templo. Deſunt hîc ſeptem dictiones: *Tranſiens per medium illorum, & præteriit ſic*. Quatuor ſiquidem narrantur de Ieſu. Primum, quòd abſconditus eſt, inuiſibilitate. Secundum. quòd exiuit de templo. Et hinc explicatur locus in quo ſupradicta docuerat. Tertium, via qua exiuit dicendo *tranſiens per medium illorum*. ne intelligeremus per diuerticula exiſſe de templo. Quartū, modus quo ambulauit, ſcilicet quod ſic abſconditus inuiſibilitate pertranſiuit in medio, dicendo quòd *præteriit ſic* ſcilicet inuiſibiliter. Et in hoc Ieſus id quod verbis dixerat (ſcilicet ſe eſſe Deū) facto comprobauit: Deitatis namque opus erat, inuiſibilem ſe reddere coram ipſis ſtatim. *Ieſum vt blaſphemum volunt lapidare Iudæi.* *Inuiſibilem ſe reddit Chriſtus.*

Quanto autem ſpatio inuiſibilis iuit extra templum non eſt aliter ſcriptum: inſinuatur tamen tanto ſpatio ſic iuiſſe quanto opus fuit ad euitandum illum furorem: tantum enim ſpatium inſinuat Euangeliſta, dicendo *& præteriit ſic*. Quod tamen non negamus potuiſſe eſſe ſolum ſpatium infra ſepta templi: quoniam Euangeliſta nihil de hoc manifeſtat.

CAPVT IX.

ET præteriens Ieſus. Non eſt certum an iſtud tranſire fuerit ſtatim poſt hiſtoriam narratam. Ex eo enim quòd deſcribuntur diſcipuli Ieſu cum eo, apparet quòd non fuerit tunc. Nam ſolus abſconditus exiuit de templo, & præteriit in medio illorum. Vidit hominem cæcum à natiuitate. Niſi fixiſſet intuitum erga illum, non attuliſſet Euangeliſta occaſionem quæſtionis ſubiunctæ à diſcipulis quòd Ieſus vidit illum cæcum. Vers. 1.

Verſ. 2. Et interrogauerunt eum diſcipuli eius dicentes: Rabbi quis peccauit, hic aut, pro, *an*, parentes eius vt cæcus naſceretur? Supponunt diſcipuli ex peccato prouenire mala pœnæ. Et quia in hoc eos erraſſe manifeſtat Ieſus, non eſt mirum quòd ſomniauerint alteram quæſtionis partem ſcilicet peccatum illius, verè enim aſſimilatur ſomnio: cùm fuerit

natus

natus cæcus, nec potuerit peccare antequam naſceretur.

Verſ. 3. Reſpondit Ieſus: Neque hic peccauit neque parentes eius. Subintellige vt cæcus naſceretur. Non negat eum aut parentes peccaſſe, ſed negat peccatum eorum fuiſſe cauſam cæcitatis. Sed vt manifeſtentur opera Dei in illo. Diſcimus hinc mala pœna à Deo infligi quandoque ad manifeſtandum gloriam ipſius Dei. Nec in hoc iniuriam facit Deus alicui, vt pote qui nulli debet & qui propter maius bonum diſponit res ſuas ſic. Significanter autem dicit *opera Dei*, & non dicit *opus Dei*. vt intelligamus non ſolùm opus miraculoſæ ſanitatis manifeſtandum in illo, ſed quòd opera Ieſu ſint à Deo manifeſtanda in illo, ad hoc enim directè ordinata eſt miraculoſa hæc curatio.

Peccatum nõ fuit cauſa cæcitatis nati cæci.

Verſ. 4. Me oportet operari. Diuerſis occurrentibus occaſionibus, multiplicat Ieſus documenta. Vnde & nunc occaſione oblatâ cæci qui non petebat curari, docet quâ ratione & quanto tempore operaturus eſt. Dicendo enim *oportet*, manifeſtat quòd etiam non rogatus facturus eſt opera, ad hoc vt adimpleat quod ſibi adiunctum eſt à patre. Huiuſmodi enim neceſſitatem clarè ſignificat, dicendo *me oportet operari opera eius qui miſit me.* De ſeipſo ſiquidem miſſo loquitur: conſtat autem ipſum oportere adimplere iuſſa à mittente. Opera eius. Significanter dicit *operari opera eius*, vt indiuiſum ſignificetur operari filij & patris, imò vt vnum & idem operari intelligamus eſſe filij hominis, filij Dei & patris. Qui miſit me. Non ſolùm ad ſignificandum rationem neceſſitatis, ſed ad explicandum quæ ſunt opera quæ oportet illum operari, dicitur *qui miſit me*. Significatur enim per hoc quòd ſunt opera ad quæ facienda miſſus eſt in primo ſuo aduentu: ita quòd omnia opera ſpectantia ad primum aduentum, comprehenduntur. Donec dies eſt. Ecce quanto tempore oportet ipſum facere ea ad quæ miſſus eſt. Et appellat totum tempus ab initio primi aduentus vſque ad tempus ſecundi aduentus *diem*, ad ſimilitudinem diei ſenſibilis. Conſueuimus enim noſtra opera exercere donec dies eſt: iuxta illud, *ortus eſt ſol, exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſque ad veſperam.* Ratione itaque temporis idonei ad operandum appellatur totum tempus vſque ad iudicium *dies*: eo quòd vſque ad tempus illud liberum eſt operari meritoriè vel demeritoriè. Et vſque ad tempus illud extenduntur opera Ieſu ſpectantia ad primum eius aduentum, continua enim gubernatio Eccleſiæ, ad primum eius ſpectat aduentum. Vnde & ipſe dixit: *Ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſaculi.* Veni nox quando nemo poteſt operari. Hinc clarè apparet quòd de die cui ſuccedit nox, locutus eſt, & quod noctem appellat tempus in quo non poteſt aliquis operari, proculdubio meritoriè. Vnde non dicit. venit nox in qua ego non poſſum operari ſed dicit in qua nemo poteſt operari. ſignificans apertè quod de die & nocte aliorum loquitur: hoc eſt de tempore quo alij poſſunt operari meritoriè vel demeritoriè, & de tempore quo neutrum poterunt. Quod erit tempus ſecundi aduentus, tunc enim erit cõpleta dies merendi vel demerendi, & veniet nox: hoc eſt tẽpus nõ amplius merendi aut demerẽdi.

Totum tempus vſque ad iudicium vocatur dies.

Matth. 28. 20.

Verſ. 5. Quandiu ſum in mundo, lux ſum mundi. Ne intelligeres diem & noctem ſuccedere ſibi Ieſu, néve intelligeres noctem propter abſentiam ipſius Ieſu, declarat præſentiam ſuam in mundo eſſe ſicut præſentiam luminis ſolaris, quæ ſemper eſt clara, nullamque habet in ſe viciſſitudinem diei & noctis, ſed ſemper eſt lux mundi: diuiſio autem diei & noctis, eſt partibus terræ. Ac ſi apertiùs dixiſſet: non dixi diem & noctem niſi veſtrum diem & veſtram noctem, nam vobis eſt dies & vobis nox, non mihi: quia ego quamdiu ſum in mundo ſiue in primo ſiue in ſecundo aduentu, ſemper ſum lux mundi, ſemper luceo luce intelligibili. Vnde non definitur certum tempus dicendo, quamdiu futurum ſit tempus quo non ſit in mundo: ſed ſignificatur coæuitas lucendi mundo ad eius eſſe in mundo, & quia eſſe in mundo erit æternum, ipſe quoque erit lux mundi in æternum. In cuius ſignum non dicit *quamdiu ero*: nec dicit lux ero, ſed vtitur præſenti tempore (quod eſt proprium Deitatis & æternitatis) dicendo vtrobique *ſum*.

Verſ. 6. Hæc cùm dixiſſet, expuit in terrã: & fecit lutum ex ſputo. Non accepit puluerem ex terra, & in vola manus fecit lutum, ſed expuit in terram & ibi fecit lutum. Et liniuit lutum. Non ſolum poſuit lutum, ſed vngendo, illud ſuper oculos extendit. Super oculos eius, pro, *cæci.*

Verſ. 7. Et dixit ei: Vade, laua in natatoria Siloë, quod interpretatur miſſus. Quia dictione Hebraica vtebatur ſcribens Græcè (quamuis eſſet nomen proprium) apponit interpretationem: ad ſignificandum myſterium virtutis illuminatiuæ in illo lauacro eſſe non ex natura, ſed ex ſignificato, hoc eſt ex miſſo: hoc eſt Verbum caro factum eſt. Abiit ergo & lauit: & venit, ex lauacro illo. Videns.

Facto luto ex ſputo, & oculis vnctis mittit cæcũ ad natatoriũ Siloë, qui ſanatus vidit.

Verſ. 8. Itaque vicini & qui viderant eum prius quia mendicus, pro, *quòd cæcus*, erat, dicebant: nónne hic eſt qui ſedebat & mendicabat? Alij dicebant quod hic eſt:

Verſ. 9 Alij autem, nequaquam ſed ſimilis. Superfluunt duæ dictiones: *nequaquam ſed.* Legendum eſt, *Alij autem ſimilis* eius. pro, *ei.* eſt. Ille verò. Superfluit *verò.* Dicebat quia, pro, *quod*, ego ſum.

Verſ. 10. Dicebant ergo ei: quomodo aperti ſunt tibi oculi?

Verſ. 11. Reſpondit ille. Deſunt duæ dictiones. Et dixit: Homo qui dicitur Ieſus lutum fecit, & vnxit oculos meos. Si quæris quomodo cognouit cæcus quòd Ieſus lutum fecerit, cùm hoc non viderit? Reſpondetur quod ſpuere illum in terram, ſenſu auditus percepit: facere autem lutum, relatione ipſius aut aſſiſtentium diſcipulorum cognouit. Non enim res geſta eſt concurrentibus ſolis nudis verbis quæ recitat Euangeliſta: vt conuincitur ex eo quòd non recitatur promiſſio recipiendi viſum. Non enim recitatur dictum; Vade, laua in natatoria Siloe & recipies viſum, quod tamen conſtat fuiſſe ei dictũ. Quẽadmodum ergo hoc non eſt recitatum, ita non ſunt recitata verba quæ interuenerunt inter cæcum & Ieſum ſeu diſcipulos: oportet enim ſubintelligere quod aut cæcus dixerit: quid vultis mihi facere? aut quod ei ſine interrogatione dictum fuerit: Bono animo eſto, permitte luto quòd facit ſeu fecit Ieſus vngi oculos tuos. A ratione ſiquidem humana alienum eſt quod res ſic nudè geſta ſit, cum ſolis verbis Euangeliſtæ.

Quomodo cæcus ſciuit Ieſum feciſſe lutum ex ſputo?

Et dixit mihi: Vade ad natatoriam Siloe

& laua Et abij & laui, & video, pro, *et autem abij & laui, vidi, non recepi*.

Verſ. 12. Et dixerunt, pro, *dixerunt igitur* ei, vbi eſt ille? Ait: neſcio.

Verſ. 13. Adducunt ad Phariſæos eum qui, deeſt *dudum*, cæcus fuerat.

Verſ. 14. Erat autem ſabbatum quando lutum fecit Ieſus, & aperuit oculos eius.

Verſ. 15. Iterum ergo interrogabant eum & Phariſæi quomodo vidiſſet. Ille dixit eis lutum poſuit mihi ſuper oculos. & laui & video.

Interrogant Phariſæi cæcum illuminatum.

Verſ. 16. Dicebant ergo ex Phariſæis quidam non eſt hic homo a Deo, qui ſabbatum non cuſtodit. Alij autem dicebant: quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere: Et ſchiſma erat inter eos.

Verſ. 17. Dicunt ergo. Superfluit *ergo*. Cæco iterum: Tu quid dicis de illo qui, pro, *quia*, aperuit oculos tuos? Interrogant Phariſæi illum qui fuerat cæcus, quid dicis de Ieſu, propter hoc quod aperuit tibi oculos? Ille autem dixit quia, pro, *quod*, propheta eſt.

Verſ. 18. Non crediderunt ergo Iudæi de illo quòd cæcus fuiſſet & vidiſſet, donec vocauerunt parentes eius qui viderat.

Verſ. 19. Et interrogauerunt eos, dicentes? Hic eſt filius veſter quem vos dicitis quòd cæcus natus eſt? quomodo ergo nunc videt?

Verſ. 20. Reſponderunt eis parentes eius: & dixerunt, Scimus quod hic eſt filius noſter, & quod cæcus natus eſt.

Verſ. 21. Quomodo autem nunc videat neſcimus: aut quis eius aperuit oculos, nos neſcimus. Ipſum interrogate: ætatem habet. Tranſpoſitæ ſunt particulæ. Legendum eſt: *Ipſe ætatem habet, ipſum interrogate*. ipſe de ſe loquatur pro, *loquetur*.

Verſ. 22. Hæc dixerunt parentes eius quoniam timebant Iudæos. Iam enim conſpirauerant Iudæi, vt ſi quis eum confiteretur eſſe Chriſtum, extra Synagogam fieret.

Verſ. 23. Propterea parentes eius dixerunt, quia, pro, *quod*, ætatem habet, ipſum interrogate.

Verſ. 24. Vocauerunt ergo rurſum hominem qui fuerat cæcus: & dixerunt ei: Da gloriam Deo nos ſcimus quia, pro *quod*, hic homo peccator eſt. Non valentes Phariſæi inficiari factum, procurant vt illuminatus non adhæreat Ieſu, nec publicet miraculum in laudem Ieſu, & hoc ſub ſpecie diuinæ gloriæ. Intendunt enim dicere quòd gloria miraculorum danda eſt Deo, non homini peccatori: quòd det gloriam Deo, affirmando cum eis veritatem ſcilicet quod Ieſus eſt peccator, & quòd Deus illuminauit eũ.

Verſ. 25. Dixit ergo eis ille: Si peccator eſt neſcio, vnum ſcio quia, pro, *quod*, cæcus cùm eſſem, modo video

Verſ. 26. Dixerunt ergo ei. Deeſt, *rurſus*. Iterum interrogant, ſi fortè variaret narrãdo factũ Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos?

Verſ. 27. Reſpondit eis. Dixi vobis iam: & Deeſt, *non*, audiſtis. Intendit qui fuerat cæcus arguere eos quòd non audierant interno auditu, quòd non erant ſurdi corde. Ita quòd de auditu interno loquitur Cùm autem ſubdit. Quid iterum vultis audire? de auditione exteriore loquitur. Numquid & vos vultis diſcipuli eius fieri? Inſinuat ſe iam diſcipulum Ieſu eſſe.

Conuitiatur Phariſæi cæco illuminato.

Verſ. 28. Maledixerunt pro, *conuitiati ſunt*. Non enim imprecatio ſignificatur, ſed conuitiũ. Ergo ei: & dixerunt Tu diſcipulus illius ſis, pro, *es*. Intellexerant Phariſæi iſtum ſe profiteri diſcipulum Ieſu, & hoc ipſum in conuitium illi dicunt: ſicut conuitiando dicimus, tu es indiſciplinabilis, & ſimilia. Erant enim iſti de numero illorum de quibus ſcriptum eſt, *væ qui dicitis bonum malum*: eſſe namque diſcipulum Chriſti in contumeliam vertunt. Nos autem Moyſi diſcipuli ſumus. Tanquam conuitij rationem reddentes, Ieſum contrarium Moyſi ponunt: occaſione illâ quia ſabbatum non cuſtodit, inſtitutum à Moyſe.

Verſ. 29. Nos ſcimus quod Moyſi locutus eſt Deus: hunc autem neſcimus vnde ſit. Quantùm ad doctrinam. Fatebantur enim ſe neſcire vnde ſit doctrina Ieſu, ſcientes doctrinam Moyſi eſſe à Deo: ſed nolebant ſcire.

Verſ. 30. Reſpondit ille homo & dixit eis: In hoc enim mirabile eſt quia, pro, *quod*, vos neſcitis vnde ſit: & aperuit meos oculos. Eorum ignorantiam iunctam miraculo illuminationis ſuæ, vertit iſte homo in cumulum miraculi. Et intendit quòd ſi vos ſciretis vnde ſit (puta à Deo) minus miraremini de operibus eius: ſicut minus mirabantur de miraculis Chriſti illi qui pro certo tenebant ipſum eſſe filium Dei, ſed veſtrum neſcire accumulat admirationem: vtpote latentiorem conteſtans cauſam euidentis facti quo aperuit oculos meos.

Verſ. 31. Scimus autem quia, pro, *quòd*, peccatores Deus non audit, Secundùm communem regulam communiter à fidelibus creditam: loquitur iſte homo. Regulare ſiquidem eſt peccatores non exaudiri à Deo: hoc eſt, perſeuerantes in animo peccandi. Tales namque ſoli dicuntur peccatores communiter, qui enim non perſeuerant vocantur pœnitentes. Nec obſtat ſi perſeuerantes in peccatis quandoque exaudiantur: quoniam hoc eſt prætertregulare & rarum. *Peccatores Deus nõ audit regulariter.*

Sed ſi quis Dei cultor eſt, & voluntatem eius facit, hunc exaudit, pro, *audit*. Et eſt ſermo de audire cum effectu: quod dicimus exaudire. Et dixit hæc ad redarguendum aliud dictum Phariſæorum, ſcilicet *nos ſcimus quòd hic homo eſt peccator*: ex hoc enim quòd Ieſus exaudiebatur à Deo, arguit quod non erat peccator.

Verſ. 32. A ſæculo non eſt auditum quia, pro, *quod*, quis aperuit oculos cæci nati. Procedit ad vlteriora ex nouitate facti: ex hoc quòd numquam aliàs legitur factum à quocunque Propheta ſimile miraculum. *Optima recuperatio cæci nati.*

Verſ. 33. Niſi eſſet hic à Deo. Non ſuffecit iſti homini cõcluſiſſe negatiuam (ſcilicet quòd Ieſus nõ erat peccator) & communem conditionẽ iuſtorum ſcilicet quòd cultor Dei eſt, & voluntatẽ eius facit: ſed ex nouitate miraculi infert ipſũ eſſe à Deo: ad confutandum tertium Phariſæorũ dictum, *hunc autem neſcimus vnde ſit*: apertiùs dicẽs quòd ex ipſo facto apparet hunc Ieſũ eſſe à Deo, & quoad miracula & quoad doctrinã. Non poterat, pro, *non poſſet* facere quicquam. Verum dicit iſte olim cæcus ſecundum doctrinam legis, in qua eruditus erat. Homines nãque eſſe à Deo, cognoſcebant ex miraculis: ſic enim cognoſcebant Moyſen, Eliam, ſic Eliſeum. Nondum intellexerat cæcus iſte nouam Chriſti doctrinam: quã docuit quod etiã gratia miraculorum concreditur

peccato

peccatoribus, & propterea dixit, *niſi iuſtus eſſet hic à Deo non poſſet facere quicquam.* Et nihilominus regulariter loquendo gratia miraculorum non niſi iuſto conceditur. Et hæc intellige exponendo verba iſtius cæci dicta ab eo. Quod ideo dixerim: quia conferendo primam reſponſionem quam dederat Phariſæis dicentibus: nos ſcimus quod hic homo peccator eſt, cum iis quæ modò dixit, apparet ſuperueniſſe intus diuinum lumen quo protulit hæc verba de Ieſu. Nam primâ reſponſione dixerat, *ſi peccator eſt neſcio:* modò verò probat quod non eſt peccator, ſed Dei cultor & faciens eius voluntatem: & (quod plus eſt) probat quod eſt à Deo, ex nouitate tanti miraculi. Vnde exponendo tanquam ex interno lumine præcedentia, dicta de hoc ſingulari, veriſſima ſunt quòd niſi eſſet hic à Deo miſſus non poſſet facere quicquam mirabilium operum quæ facit.

Verſ. 34. Reſponderunt: & dixerunt ei. In peccatis, Deeſt, *tu* Contemptiuè appoſitum videtur pronomen. Natus es totus. Cæcitatem pœnam peccati interpretantes, dicunt eum natum totum in peccatis. Et refertur *totum* ad animam & corpus. Omnes namque ſecundum animam naſci in peccato, didicerant à Dauide: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum,* &c. Sed quia iſte etiam in corpore cum pœna peccati natus fuerat, ideo dicunt, in peccatis tu natus es totus: hoc eſt ſecundum vtramque partem, animam & corpus. Et tu doces nos? Repetunt pronomen contemptiuè: & indignum dicunt vt doceat. Præſumptionis eum arguunt, tanquam immerſum peccatis, præſumentem officium iuſti: docere ſiquidem diuina, officium eſt iuſtorum. Significantérque adiungunt *nos*: ac ſi apertè dicerent: Si doceres infimos aut pares, tolerabile fortè eſſet: ſed quod tu doceas nos (Phariſæos profitentes religionem & iuſtitiam) intolerabile eſt.

Docere diuina, officium eſt iuſtorum.

Et eiecerunt eum foras. hoc eſt extra Synagogam decreuerunt eum eſſe: hoc eſt, excommunicauerunt eum. Quod enim modò eſt excommunicare, hoc tunc erat ab eorum congregatione ſeparare: quod eſt extra Synagogam facere. Qui autem eſſent actus à quibus priuabantur ſeu ſeparabantur illi, non eſt ſcriptum.

E ſynagoga iectus eſt cæcus natus.

Verſ. 35. Audiuit Ieſus quia. pro, *quòd* eiecerunt eum foras, & cum inueniſſet eum. Non dicit reperiſſet, tanquam fortuitò obuium: ad ſignificandum quod ex intentione inuenit eum. Quod ideo dixit Euangeliſta: vt inſtrueret Paſtores Eccleſiæ, vt eſſent ſtudioſi erga repulſos ab aliis propter nomen Ieſu Dixit ei: Tu credis in filium Dei? Non interrogat *tu credis in me*, ſed *in filium Dei*, latentem in homine: fidem enim diuinitatis ſuæ exigit.

Verſ. 36. Reſpondit ille: & dixit: Quis eſt Domine. ſupple filius Dei. Vt credam in eum? Quamuis cæcus iſte agnoſceret Ieſum eſſe illum qui ſe illuminauerat, non tamen didicerat quod ipſe eſſet filius Dei, & propterea credens Ieſu, ab ipſo petit quis eſt filius Dei: exhibens ſe paratum ad credendum.

Verſ. 37. Et dixit ei Ieſus. Et vidiſti eum. ſcilicet filium Dei in corpore. Et qui loquitur tecum, ipſe eſt. Pronomen *eum* & relatiuum *qui*, ſignificant hypoſtaſim filij Dei eſſe hypoſtaſim illam quæ videbatur, quæ loquebatur ad confutationem hæreticorum diſtinguentium plures hypoſtaſes in Chriſto.

Credit in Chriſtum.

Verſ. 38. At ille ait: Credo Domine. Et procidens adorauit eum. Superfluit *procidens.* Verbis dixit *credo domine*: & facto adorationis confeſſam fidem executus eſt opere religionis.

Verſ. 39. Et dixit ei Ieſus. Superfluit *ei.* Non dicit Euangeliſta ſubiuncta verba dicta illi qui fuerat cæcus: ſed abſolutè dicta à Ieſu in communi. In iudicium ego in hunc mundum veni. Non eſt contraria hæc ſententia illi ſuperiùs dictæ capite 3. *non miſit Deus filium ſuum in mundum vt iudicet mundum*: quoniam ibi de officio ſuo loquitur, hic autem de effectu qui conſurgit ex officio eius. Vnde ibi negauit ſe iudicare, quod ſonat officium: hîc verò non affirmat ſe veniſſe ad iudicandum, ſed veniſſe in iudicium, tanquam conſurgens ex ſuo officio. Subiuncta enim verba hunc ſenſum manifeſtant.

Vt qui non vident videant, & qui vident, cæci fiant. Ex officio prædicandi, docendi, miracula faciendi, & demum redimendi mundum per crucem, conſecutum eſt hoc iudicium tum diſcretiuum tum punitiuum: vt qui non vident, tam gentiles qui modò non vident, quàm Iudæi qui non arrogant ſibi videre, videant (& eſt ſemper ſermo de viſione ſalutis fidei) & per oppoſitum qui vident, hoc eſt qui arrogant ſibi videre, cæci fiant.

Chriſtus in iudicium in hunc mundum venit vt qui non vident videant: & qui vident cæci fiant.

Nec dicit *non videant* (quod importat priuationem actus videndi) ſed dicit *cæci fiant*, quod importat priuationem poſſe videre, quoniam arrogantes ſibi quòd ſine Ieſu videant ea quæ ſunt ſuæ ſalutis, incurrunt iuſto Dei iudicio talem mentis diſpoſitionem vt nec poſſint videre ſalutem fidei. Quamuis diuina gratia non ſit alligata huiuſmodi pœnis, ſed multos horum conuertat ad ſe: vt patet de Paulo Apoſtolo, & multis Iudæis induratis poſtea verè conuerſis. Hæc diſcretio, hæc pœna, ſubſecuta ex aduentu Chriſti manifeſtè apparet.

Verſ. 40. Et audierunt quidam ex Phariſæi. deeſt *hæc*, qui cum ipſo erant. Inter multos auditores deſcribuntur etiam quidam ex Phariſæis: qui non diſcendi ſed notandi ac accuſandi gratiâ cum ipſo erant. Et dixerunt ei, Nunquid & nos cæci ſumus? Scientes ſe non credere in Ieſum & audientes appellari cæcos incredulos Ieſu, petunt explicari in ſpecie de ſe, *nunquid & nos cæci ſumus?*

Verſ. 41. Dixit eis Ieſus: Si cæci eſſetis. Non interrogauerunt iſti Phariſæi *numquid & nos cæci ſimus*, vt debebant interrogare, interrogando conſequenter ad verba dicta à Ieſu: dixerat enim *& qui vident cæci fiant*: & non dixerat *cæci ſunt*. ſed interrogauerant *numquid & nos cæci ſumus*: quod longè diſtat à verbis Ieſu. Nam Ieſus locutus fuerat de fieri cæcum cæcitate quæ eſt pœna peccati: vt qui arrogant ſibi videre, puniantur cæcitate, iſti autem interrogant non de pœna incurrenda: ſed quid ſentit & dicit de præſenti ipſorum diſpoſitione in mente, quoad hoc quod eſt videre vel cæcum eſſe. Et propterea Ieſus directè & propriè reſpondet interrogationi eorum, non de cæcitate quæ eſt pœna peccati, ſed de diſpoſitione mentis eorum abſolutè, dicendo ſi cæci eſſetis: hoc eſt ſi priuati eſſetis notitiâ ſcripturarum, notitiâ doctrinæ meæ, notitiâ miraculorũ meorum. Non haberetis peccatum. infidelitatis in me: eſſetis enim excuſati ab hoc peccato. Hinc ſiquidem clarè patet quòd non de

cæcitate

cæcitate illa quæ eſt pœna peccati (de qua dixerat, *cæci fiant*) loquitur nunc: illa enim non excuſat à peccato infidelitatis. Nunc verò dicitis quia, pro, *quòd*, videmus. Non dicit, nunc verò videtis (quod eſt contrarium cæcitati) ſed dicit, nunc verò dicitis quòd videmus: hoc eſt nunc verò arrogatis vobis videre. Et per hoc explanat quod ſuperiùs dixerat, *& qui vident cæci fiant*. Hic ſiquidem explicatur quòd appellantur qui vident, qui dicunt quòd videmus, arrogantes ſibi videre: quod commune eſt omnibus ſuperbis & ſapientibus huius mundi, & Iudæis incredulis Chriſto: vt patet. Peccatum veſtrum. Deeſt *ergo*. Legendum eſt: *Peccatum ergo veſtrum* manet. Arrogantia videndi myſteria diuina, videndi ea quæ ſunt propriæ ſalutis, optimè infert peccatum veſtrum manere. Duo infert: tum peccatum veſtrum: ſcilicet infidelitatis in me: tum perſeuerantiam infidelitatis veſtræ, ſignificatam dicendo *manet*.

CAPVT X.

VERS. 1. Amen amen dico vobis. Minùs perſpicaciter qui diſtinxit textum Euangelij per capita, inchoauit hic caput decimum. Debuerat ſiquidem inchoare vbi dictum eſt: *Et dixit Ieſus: in iudicium ego in hunc mundum veni*. Inde enim ex priuato cum olim cæco ſermone tranſiit Euangeliſta ad narrandum ſermonem publicum. Vbi & deſcripſit inter auditores etiam Phariſæos: ad quorum interrogationem cùm declaraſſet Ieſus qui ſunt videntes incurſuri cæcitatem, modò declarat qui ſunt non videntes viſuri, declarando eſſe oues: & illiſmet auditoribus continuato ſermone ait, *Amen amen dico vobis*. Qui non intrat per oſtium. Parabolam proponit differentiæ inter furem & paſtorem, penès non intrare per oſtium, vel intrare per oſtium: ſubiungendo conditiones Paſtoris & ouium. In ouile. pro, *in ſtabulum*. Plus enim ſignificatur quàm ouile: ſignificatur nanque locus ſeptus intra quem ſeruantur oues. Ouium. non camelorum, non boum, non aſinarum, non equarum, non caprarum. Minimis infimiſque ac vtilioribus & inermibus quadrupedibus gregalibus indigentibus paſtoris curâ, aſſimilat electos ſuos Ieſus, reliqua enim maiora, capræ autem & minus vtiles & armatæ ſunt cornibus.

Duabus conditionibus ingreſſus furis deſcribitur.

Sed aſcendit aliunde. Duas conditiones ingreſſus deſcribit, alteram negatiuam ſcilicet non intrare per oſtium: alteram affirmatiuam ſcilicet aſcendere aliunde. Vt duabus his conditionibus concurrentibus deſcribatur ex modo ingrediendi fur. Et ſignificanter dicit *aſcendit*, & non dicit *intrat*: ad ſignificandum quod nõ qualitercunque intrat fur ſed aſcendendo: hoc eſt altiorem gradum vſurpando. Doctores enim capita ſectarum & pſeudoprophetæ deſcribuntur. Ille fur eſt & latro. Et appellatur fur ſimul & latro: quia & occultè & violentè accepturus eſt non ſuum. Fures enim ſunt, occultando doctrinam ſuam ſub ſpecie veritatis: latrones autem adiiciendo tot media vt tanquàm vim inferant mentibus hominum quos ſeducunt. Vel qui priùs ſunt fures, poſtea emergunt latrones, cogendo manere in falſa doctrina.

Quinam hic fures & latrones?

Verſ. 2. Qui autẽ intrat per oſtium, paſtor eſt ouium. Ecce differentia inter furem ouium & paſtorem earum, penès viam intrandi, paſtor enim intrat per oſtium: fur autem aſcendit aliunde.

Verſ. 3. Huic oſtiarius aperit. Ratio differentiæ eſt: quia oſtiarius aperit paſtori ouium, non autem furi.

Vniuerſa hæc parabola inferiùs exponitur ab ipſo Ieſu: exceptâ hac clauſula, & eâ quam iam expoſuimus, *ſed aſcendit aliunde*. Et propterea ſcito oſtiarium intelligi Spiritum ſanctum: qui aperit vero paſtori ingreſſum ad oues, & non aperit furi ingreſſum ad oues. Nullus enim illuſtratione Spiritus ſancti ſeducitur ab huiuſmodi doctoribus: & ſoli illuſtrati à Spiritu ſancto, ſuſcipiunt verum paſtorem.

Oſtiarius eſt Spiritus Sanctus.

Et oues vocem eius audiunt. Sex cõditiones veri paſtoris deſcribit. Tres conſiſtentes in actionibus ouium, ſcilicet audire, ſequi & ſcire: & tres conſiſtentes in actionibus paſtoris, ſcilicet vocare, educere, & præcedere. Sed in textu non hoc ordine nominantur, ſed interſecantur: inchoando ab actione ouium quæ eſt audire. Et eſt ſermo non de auditione exteriori (quoniam tali auditione oues audiunt etiam fures) ſed de auditu velut ſpontaneo. Læto enim animo audiunt vocem paſtoris.

Sex veri paſtoris conditiones.

Et proprias oues vocat nominatim. Hæc eſt conditio prima ex parte paſtoris, in qua ſimul deſcribitur vocare nominatim: & eius ratio ſcilicet quia oues ſunt eius propriæ. Et educit eas. Secunda paſtoris conditio, eductio eſt ouium ex ſtabulo ad paſcua.

Verſ. 4. Et cùm proprias oues emiſerit, ante eas vadit. Antedictæ conditiones quadrant paſtoribus ouium corporaliter: hæc autem tertia minus quadrare videtur: quoniam paſtores corporei ſoliti ſunt ſequi greges: iuxta illud: *& ſuſtulit eum de gregibus ouium, de poſt fœtantes accepit eum*, Poſſet tamen intelligi quòd cuſtodes ſequuntur gregem: paſtor autem cuius ſunt propriæ oues præcedit. Et hunc puto eſſe ſenſum parabolæ.

Pſalm. 77. 70.

Et oues illum ſequuntur. Adiungitur ſecunda conditio conſiſtens in actu ouium ſequendo paſtorem. Quia ſciunt vocem eius. Tertia conditio conſiſtens in actu ouium (ſcilicet cognoſcere vocem paſtoris) deſcribitur vt ratio ſecundæ. Et eſt etiam ratio primæ: ideo enim & audiunt & ſequuntur, quia cognoſcunt vocem paſtoris. Vnde apparet quòd non quemcunque greſſum ouium, ſed illum qui fit ad vocem paſtoris, parabola hæc tractat, & propterea deſcribit paſtorem præcedere. Si enim paſtor ſequeretur gregem, quantumcunque grex graderetur, non tamen graderetur tali ratione ſcilicet verſus vocem paſtoris.

Verſ. 5. Alienum autem nõ ſequuntur. pro, *ſequentur*. Quem priùs dixerat furem & latronem, eundem modò appellat alienum. Qui enim fur eſt, aſcendendo aliunde quàm per oſtium, idem alienus eſt ouibus, cùm vocat oues vt ſequantur ſe, & propterea oues non ibunt poſt eum. Sed fugiunt pro, *fugient*, ab eo. Et hoc quoque verum cernitur. Quia non nouerunt vocem alienorum. Propria ratio ſequelæ eſt notitia vocis: & propterea propria ratio non ſequelæ, eſt notitia vocis.

Verſ. 6. Hoc prouerbium dixit eis Ieſus. Appellauit Euangeliſta parabolam hanc *prouerbium*: eo quòd loco doctrinæ inferiùs explanãdæ propoſita

propoſita eſt. Illi autem non cognouerunt quid. pro, *quæ eſſet quæ*. Diminute enim interpres tranſtulerat. Loqueretur eis

Verſ. 7. Dixit ergo eis iterum Ieſus: Amē amen dico vobis, quia ego ſum oſtium ouium. Non intelligentibus auditoribus parabolam quò tenderet, incipit declarare eam, inchoans ab initio, ſcilicet *qui non intrat per oſtium, ille fur eſt & latro*: explicando ſe eſſe oſtium, & quotquot venerunt fures & latrones.

Chriſtus eſt oſtium ouiū.

Inchoat autem à coniunctione cauſali, dicendo *quia ego ſum oſtium*. vt ex hoc quòd ipſe eſt oſtium, inferat reliquos eſſe fures & latrones. Non dicit oſtium ouilis ſeu ſtabuli, ſed *oſtium ouium*: vt intelligamus ipſum eſſe oſtium proprium ouium, hoc eſt, prædeſtinatorum: & intelligamus per ipſum tantum aditum haberi ad oues, hoc eſt, prædeſtinatos: nullaque aliâ viâ ingreſſum patere ad eas.

Verſ 8. Omnes quotquot venerunt. Subaudi *ideo*. Eſt enim ſenſus: quia ego ſum oſtium ouium, ideo omnes quotquot venerunt. Quod ſuperiùs deſcripſit non intrare per oſtiū ſed aſcēdere aliunde, modò deſcribit dicendo *omnes quotquot venerunt*. Quibus verbis multitudo ſignificatur dicendo *quotquot*: propria autem præſumptio, ſignificatur dicendo *venerunt*: vt per hoc quòd non miſſi ſunt à Deo ſed venerunt præſumptione propriâ, & per hoc quòd multi tales ſunt, ſignificentur non intrare per vnum oſtium quod ego ſum, ſed aſcendere aliunde.

Et eſt ſermo ad literam de omnibus capitibus ſectarum, qui præſumpſerunt duces ſe exhibere hominum ad veram beatitudinem.

Fures ſunt & latrones. Ex hoc ipſo quòd per ſeipſos venerunt, & non per me oſtium, fures ſunt, ſtudentes ad tollendum homines qui eorum non ſunt occultata doctrina ſub ſpecie veritatis: & latrones, velut violentiam inferentes multiplicatis mediis ad trahendum ſeu retinendum homines.

Oues ſunt prædeſtinati.

Sed non audierunt eos oues. Hinc in primis clarè patet appellatione ouium intelligi prædeſtinatos: hi enim ſunt ſoli qui non audiunt interno auditu fures & latrones. Apparet ſecundò declarari hîc illam particulam parabolæ, *alienum autem non ſequuntur quia non nouerunt vocē*, &c. Apparet tertiò ratio quare ſe dixerit oſtium ouiū, & non dixerit ſe oſtium ouilis ſeu ſtabuli: quoniam hîc manifeſtatur quòd quamuis iſti quotquot venerunt ingreſſi fuerint ſtabulum ſeu ouile ad furandum, non tamen aditum habuerunt ad oues, quarum ipſe eſt oſtium. Hæc enim negatio aditus ſignificatur dicendo *ſed non audierunt eos oues*: vt per hoc intelligamus quòd per aliam viam quàm per oſtium poteſt iri ad ouile ſeu ſtabulum, ſed non ad oues. Capita enim ſectarum & hæreſum, per aliam viam quàm per Chriſtum ingrediuntur congregationem fidelium, aggrediuntur Eccleſiam, ſed non ingrediuntur ad oues, non furantur eas.

Verſ. 9. Ego ſum oſtium. Aſſumpſerat pro ratione declarandi fures & latrones ſe eſſe oſtium: nec hoc probauerat & propterea modò probat illud: reaſſumendo abſolutè *Ego ſum oſtium*. Et eſt ſenſus: ego creditus. officium habeo oſtij reſpectu ouium. Vnde & ipſemet expreſſè dixit, *Ego ſum oſtium ouium*: vt intelligamus non oportere nos eſſe ſolicitos ad inueſtigandum quomodo ipſe Ieſus eſt oſtium reſpectu ſuiipſius. Ex eo enim quòd declarando parabolam explicat ſe eſſe oſtium ouium, exemit nos ab hac ſolicitudine. Vnde probando ſe eſſe oſtium, non probat niſi reſpectu aliorum.

Per me ſi quis introierit. Officium oſtij eſt quòd per ipſum introeatur & exeatur: finis autem oſtij eſt ſalus ex ingreſſu & egreſſu: ad hoc enim fit oſtium vt ingrediantur ſeruandæ oues, & egrediantur ad paſcua. Et propterea ex officio & fructu probat ſe oſtium. Officium quidem tangitur dicendo, *per me ſi quis introierit*. Et eſt ſenſus quòd ſi quis per fidem in me, introierit in meipſum, in intima Dei, in vnitatem Eccleſiæ. Saluabitur. Ecce præcipuus fructus ingreſſus per ipſum. Et eſt ſermo de æterna ſalute.

Fructus introeuntiū per Chriſtum.

Et ingredietur & egredietur. Secundarius fructus deſcribitur, ſpectans ad præſentem vitam. primus namque ſpectat ad futuram. Dicere enim *& ingredietur & egredietur*, perinde eſt ac dicere exercebitur in iis quæ intus, & in iis quæ foris; in iis quæ ſunt animæ, & in iis quæ ſunt corporis, conuerſabitur cum fidelibus qui ſunt intus, & cū infidelibus qui ſunt foris; vacabit ſpiritualibus & tēporalibus. Non quod prænūcietur quēlibet electum hæc omnia facturum: ſed quòd libertatem faciendi hæc cum ſecuritate fructus ſubiuncti habet. Et paſcua inueniet. Magna oſtij commendatio, quod indeſinenter dat ingredi & egredi variis occupationibus ſemper cum fructu, ſemper cum inuentione paſcui, proculdubio animæ: hoc eſt ſemper cum inuentione alimenti animæ propriæ, diligentibus ſiquidem deum qui ſecundum propoſitum vocati ſunt ſancti, omnia cooperantur in bonum.

Verſ. 10. Fur nō venit. Duo dixerat: alterū *quia ego ſū oſtiū ouiū*, alterum, *omnes quotquot venerunt fures ſūt & latrones*. Et propterea poſtquā declarauit primum, modò declarat ſecundum ex contraria intentione furis & ſuâ. Ac ſi apertiùs diceret: ex intentione patet omnes non per me intrantes eſſe fures: quia fur non venit ad oues, Niſi vt furetur. oues ſibi. Et mactet. tollendo vitam ouiū. Et perdat. æternâ damnatione. Ad tria hæc mala ordinatur doctrina ſectarum: nam primò ad tollendum oues à veritate, ſecundò ad tollendum vitam ſpiritus, & tertiò ad æternam damnationē ouium tendunt. Quo contra, Ego veni vt vitam habeant. ſpiritus in præſenti tempore. Et abundantius habeant. in æternitate. Vbi nota prudens lector duo. Alterum eſt quòd Ieſus probat ſe oſtium ouium non ſolùm ex officio fructuoſo oſtij, ſed etiam ex intentione vtili ouibus: vt intelligamus ipſum eſſe oſtium intellectuale, habens propriam intentionem. Alterum eſt quòd deſcribendo conditiones ſuas quatenus eſt oſtiū ouium, deſcribit eas dupliciter: ſcilicet ex fructu, dicendo *ſaluabitur*, &c. & ex intentione, dicendo *ego veni*. &c. Furem autem deſcribit non ex fructu ſed ex intentione tantum dicendo *fur non venit niſi vt furetur*, &c. vt intelligamus ipſum oſtium aſſequi intentum ſuum: furem verò nequaquam quoad oues quarum ipſe Ieſus eſt oſtiū: quoniam licet fur veniat vt furetur, mactet & perdat oues, non tamen furatur, mactat aut perdit aliquam ouium prædeſtinatarum.

Fur deſcribitur ex intentione.

Verſ. 11. Ego ſum paſtor bonus. Declarat conſequenter propoſitæ parabolæ ſequentem particulam: ſcilicet *qui autem intrat per oſtium paſtor eſt ouium*, declarando quis eſt iſte paſtor: & dicendo *ego ſum paſtor bonus*.

Et in

Et in textu Græco præponitur articulus dictioni *paſtor*, & alter articulus dictioni *bonus*: vt intelligamus quòd explicat ſe eſſe non paſtorem ſed illum paſtorem: & ſi ambigeres quis eſt ille paſtor, ſubiungitur *ille bonus*, ad ſignificandum quòd eſt ſummus paſtor ſumme bonus, quod eſt ille expectatus paſtor, expectatus bonus. Hæc enim ad ſignificandum ſe eſſe verum Meſſiam optimo officio paſcendi animas, dicta ſunt.

Bonus paſtor. Antequam declaret quod dixit *ego ſum paſtor bonus*, multiplicat parabolam ſuperius inchoatam: adiungendo differentiam inter paſtorem bonum & mercenarium ac non paſtorem. Ita quòd ab hoc loco vſquequo reſumatur *ego ſum paſtor bonus* parabola eſt. Et primò deſcribit bonum paſtorem ab opere. Animam ſuam ponit pro ouibus ſuis. Super eſt *ſuis*, hoc eſt vitam ſuam corporalem exponit periculo pro ſeruandis ouibus. Sicut enim homines pro ſeruandis rebus à latronibus vitam ſuam periculo exponunt, pugnando pro ſeruatione rerum, ita boni paſtores vitam ſuam exponunt periculo, pugnando contra lupum pro ſeruandis ouibus. Vnde & Dauid oppoſuit ſe contra leonem & vrſum pro ſeruando grege: vt dicitur 1. Reg. 17.

Differentia boni Paſtoris & Mercenarij.

Verſ. 12. Mercenarius autem. Supple paſtor: ita quod è regione boni paſtoris locat paſtorem mercenarium: qui ſcilicet mercede conductus paſcit alienas oues. Et qui non eſt paſtor. Non ſolum mercenarium, ſed etiam eum qui non eſt paſtor locat è regione paſtoris boni, cum ſubiuncta explicatione. Cuius non ſunt oues propriæ. Tum quia contingere poſſet vt is qui non eſt paſtor, eſſet dominus ouium, & præſens veniente lupo, qui ſe opponeret contra lupum pro ſeruandis ouibus propriis, & propterea ad excludendum à ſermone ſuo non paſtorem dominum ouium, dicit *cuius non ſunt oues propriæ*. Tum ad explicandum verum paſtorem eſſe ſolum illum qui paſcit oues proprias.

Duas itaque perſonas contra bonum paſtorem diſtinguit, ſcilicet paſtorem mercenarium (qui vocatur paſtor, ſed non bonus) & eum qui non eſt paſtor: ita quòd nec eſt dominus ouium vt eſt cuſtos, famulus, & quicunque alius cui deeſt vtrumque. Et appoſuit hoc: vt intelligamus vim rationis conſiſtere in proprietate ouium & non in officio mercenarij vel non paſtoris. Et vere ſic inter homines apparet: quod ſiue officium habeat ſiue non, ſi oues non ſunt ipſius, fugit quilibet tam paſtor ſeu cuſtos, quam non paſtor non cuſtos. Et ordo literæ eſt: Mercenarius autem & vniuerſaliter qui non eſt paſtor, cuius, &c. Ita quòd à ſpecie aſcendit ad genus, à mercenario ad omnem non paſtorem: ita quòd nec ſit dominus ouium: mercenarius enim ſpecies eſt non paſtoris.

Videt lupum venientem. Vtriuſque ex vna parte differentia ad bonum paſtorem ex altera parte deſcribitur in aduentu lupi (ſiue exemplo ad corrumpendum mores, ſiue doctrina ad errores fidei, ſiue ſæuitia contra credentes) venientis contra oues. Et dimittit oues. eueniat illis quicquid eueniat. Et fugit: timore ſeu ſilentio. Et lupus rapit. Hinc claré apparet quòd parabola eſt, nam ſecundum veritatem inferius dicetur quod nemo rapiet oues. Vnde gloſſæ lupi & huiuſmodi, dictæ ad ſupplendum ſenſum inferiùs non expoſitorum intelligendæ ſunt. Secundùm parabolam autem tantum intelligendum eſt quod lupus rapit & ſimiliter quod ſequitur. Et diſpergit oues. Non enim diſperguntur ſpiritualiter oues prædeſtinatæ vere et re lupo.

Verſ. 13. Mercenarius autem fugit quia mercenarius eſt. Reddit rationem quare mercenarius fugit dimittendo oues ex intento lucro, quia ſcilicet propria intentio eius eſt ad mercedem. Et non pertinet ad eum de ouibus pro, *& non eſt illi cura ouium*. Cura mercenarij eſt circa lucrum ſuæ mercedis, & non circa ſalutem ouium. Vbi aduerte quod quamuis duas perſonas dixerit fugientes (ſcilicet tam mercenarium quam eum qui non eſt paſtor cuius non ſunt oues propriæ) tantummodo tamen rationem reddit quare mercenarius fugit vt intelligamus eamdem militare rationem circa illum quemcunque cuius non ſunt oues propriæ & mercenarium.

Occurrit hîc non diſſimulanda quæſtio ex eo quòd ſecundum huius intimæ intelligentiæ ſenſum quilibet ſolo Ieſu excepto deſcribitur hoc in loco mercenarius ſeu non paſtor: quia nullius ſunt oues propriæ niſi Chriſti. Et ne hoc quiſpiã gloſſet, ipſe Ieſus teſtatur inferiùs dicens, *Petre, paſce oues meas*, non tuas. Tam Petrus igitur quã quicunque ſucceſſor & Epiſcopus cuiuſcunque Eccleſiæ deſcribitur hinc videns lupum venientem, & dimittens oues & fugiens, cuius tamen oppoſitum euentum geſta multorum teſtantur. Solutio eſt quod verum eſt hinc haberi quòd ſolus Chriſtus eſt verus paſtor cuius ſunt oues propriæ: reliquos autem omnes non eſſe ſecundum ſeipſos paſtores, ſed pro tanto eſſe paſtores pro quanto poſſunt cum Paulo vere dicere: *viuo ego iam non ego, viuit autem in me Chriſtus*, cuius ſunt oues propriæ.

An ſolus Ieſus ſit verus paſtor?

Verſ. 14. Ego ſum paſtor bonus. Præpoſita parabola, reſumit probandum adhibiturus probationes. Et cognoſco meas. Prima probatio à cognitione affertur. Propoſitum fuerat inter conditiones paſtoris quòd proprias oues vocat nominatim, & quòd oues cognoſcunt vocem paſtoris, & propterea probat ſe eſſe paſtorem ex his duabus conditionibus, alterâ actiue *& cognoſco meas*: alterâ paſſiuè, Et cognoſcunt me meæ. pro, *& cognoſcor à meis*, ſupple ouibus. Vbi aduerte non ſolum notitiæ, ſed proprietatis mentionem fieri vt probet ſe paſtorem non mercenariũ, non eum cuius non ſunt oues propriæ. Quum autem dicit *& cognoſco meas*, explicat quòd cognoſcit ea quibus ſuæ oues diſtinguũtur à nõ ſuis; quod eſt cognoſcere prædeſtinatas, effectuſq; prędeſtinationis in eis, quod eſt cognoſcere intima earũ præſentia & futura. Rurſus ſignificat quòd notitiã habet infirmitatũ reliquarumq; conditionũ earum non minùs quàm paſtor corporeus cognoſcit conditiones pecudum ſuarum. Et ſimiliter cùm dicit *cognoſcor à meis* ſignificat ſe à prædeſtinatis agnoſci, vt eorum paſtorem, curatorem, viuificatorem, &c. eſt enim in prædeſtinatis internum lumen faciens in eis huiuſmodi notitiam.

Verſ. 15. Sicut nouit me pater. Similitudo proportionalis apponitur ad declarandum modũ vtriuſque notitiæ & prius primæ. Supplendum eſt enim ad *ſicut nouit me pater, ita cognoſco meas*. Et eſt ſenſus quod ſicut pater nouit me filium notitiã practicã (intima quæque mea, actiones, paſſiones, euentus noſcendo curans) ita proportionaliter

naliter ego cognoſco oues meas, vt oues meas, omnium quæ illarum ſunt curam habendo. Et ego agnoſco patrem. Repete *ſicut* & ſupple. Ita quòd ſenſus eſt, Et ſicut ego agnoſco patrem, ita cognoſcor à meis. Quod ſimiliter intelligendum eſt de notitia affectiua. Et eſt ſenſus quòd ſicut ego homo agnoſco patrem vt patrem, referendo omnia mea ad patrem, recognoſco ipſum vt à quo omnia habeo, ita proportionaliter agnoſcor à meis ouibus vt curator, paſtor & viuificator earum ita ad me recurrunt in ſuis omnibus.

Qualem notitiam habet Chriſtus de ſuis ouibus.

Et attulit hanc ſimilitudinem ad declarandum quòd non extrinſeca, & infra terminos propriæ vtilitatis notitia eſt inter ipsũ & oues eius, quẽadmodum eſt inter paſtores & pecudes eorum: ſed eſt notitia intellectualis & veræ amicitiæ, quemadmodum eſt inter ipſum & patrem. Et eſt ſermo de notitia intellectuali affectiua, vt dictum eſt. Et cum hoc ad declarandum ordinem ſalutis humanæ decretum à Deo mediante myſterio Incarnationis filij Dei. Ad hunc enim ordinem ſpectat recognoſcere Ieſum ſicut ipſe recognoſcit patrem, & Ieſum curam noſtri habere ſicut pater curam ipſius habet.

Et animam meã pono pro ouibus meis. Superfluit *meis*. Altera probatio directè redit ad probandum quòd eſt bonus: ita quod prius probauit ſe paſtorem: modò probat ſe paſtorem bonum: immo illum ſummum paſtorem ſummè bonum. Et appellatione animæ intellige vitam corporalem. Quod vt formali ſenſu penetres, conſidera quod idem eſt anima vt habet officium animæ, & vita corporalis: nã anima nõ eſt anima niſi animãdo corpus: in qua animatione conſiſtit vita corporalis, & propterea appellatione animæ nõ intelligitur res quæ eſt anima: ſed officiũ animæ quod eſt animare corpus. Et idem eſt ponere animam formaliter loquendo, & ponere vitam corporalem. Nec dicit *pro ouibus meis*, ſed *pro ouibus*, quæ tamen ſunt ipſius: ad ſignificandum tum quòd non pro propria ſua vtilitate, ſed pro vtilitate ouium ponit vitam. Et per hoc manifeſtat differentiam ſui à corporeis paſtoribus bonis pecudum ſuarum: quoniam illi exponunt vitam ſuam ad ſeruandum pecudes pro vtilitate ipſorum paſtorum: Ieſus autem pro vtilitate ouium, pro ouibus ſaluandis, propter ipſarum ouium ſalutem. Tum vt intelligamus præfectos in paſtores, debere hanc vitam ponere pro ouibus eiſdem.

Ponere animam, quid?

Verſ. 16. Et alias oues habeo. Declarat ſingulas particulas verborum, quæ dixit, *& animam meam pono pro ouibus*. Et inchoat ab ouibus excludendo à mentibus Iudæorum quòd ſoli Iudæi eſſent oues, quod poterant intelligere ex eo quòd ſcriptum erat. *Nos autem populus eius & oues paſcuæ eius*. Hoc inquam excludit, declarando ſe alias oues habere. Vbi etiam aduerte hoc ſubiungi poſtquam dixerat, *& animam meam pono pro ouibus*: ad inſinuandum fructum mortis ſuæ, futurum adducere alias oues. Et dicit *habeo*, non, habebo: quia iam prædeſtinatione habebat oues ex Gentilibus. Quæ non ſunt ex hoc ouili. pro, *ſtabulo*. hoc eſt quæ non ſunt ex ritu cultus Iſraelitici, quæ non ſunt ex hoc ſtabulo legis Moſaicæ. Et illas oportet. neceſſitate diuinæ diſpoſitionis. Me adducere ad veritatem fidei. Nec meminit Apoſtolorum ſuorum per quos cõuertendæ erant Gentes, ſed tantum ſuimet: ad ſignificandum quòd ipſe fuit internus ductor, & non Apoſtoli. Et vocem meam audient. Ecce modus adducendi, ecce executio. Et dicit vocem meam procul dubio internã: prædicantibus enim Apoſtolis nunquam adductæ fuiſſent oues, niſi in illorum prædicationibus & miraculis internam Chriſti vocem audiſſent. Et fiet vnum ouile. pro, *grex ex vtriſque ouibus*. Et vnus paſtor. Superfluit coniunctio *&*.

Vnum ouile, & vnus paſtor.

Si quæris quo pacto verificatur quòd paſtor vnus fiet, cùm iam eſſet ipſe Ieſus paſtor vnus, cõſidera quòd quemadmodum iam erat vnus grex tot ouium ex Iſraël, & tamen adductis ouibus ex populo Gentili dicitur fieri gregem vnum (quia ex adductione illarum non erat conſtituendus alter grex, ſed prior grex ampliandus) ita ex adductione aliarum ouium non erat conſtituendus alter paſtor, ſed vnus præexiſtens paſtor extenſurus erat ſeipſum ad paſcendum omnes.

Verſ. 17. Propterea me diligit pater quia ego pono animam meam. Declarata illã particulã *ouibus*, declarat illam particulam *pono animam meam*, quadrupliciter. Primò explicando quàm gratum eſt patri hoc ſuum opus Et hoc ad differentiam carnalium patrum: qui ægrè ferunt filios ponere animas ſuas pro ouibus.

Verùm ante omnia aduerte ordinem literæ: quoniam ſic ordinanda eſt: quia ego pono animã meã, propterea me diligit pater vt iterum ſumam eam. Ita quòd non eſt ſermo de paterna dilectione ſimpliciter & abſolutè, ſed ad hoc, ſcilicet vt iterum ſumam eam. Eſt enim ſenſus quòd tam gratum eſt patri me ponere animam meam, hoc eſt, voluntariè mori, vt quia ego pono animam meam, propterea ex hoc merito diligat me ad tantum beneficium, ſcilicet vt iterum ſumam eam: hoc eſt vt reſuſcitẽ meipſum. Vbi longe plus dicit quàm Paulus dixerit: *factus obediens vſque ad mortem, propter quod & Deus exaltauit illum* &c. Nam hic explicatur quod datum eſt ei vt ipſemet reſuſcitet ſeipſum.

Significanter autem dicit *diligit me*: vt intelligamus quòd non loquitur de ſeipſo quatenus eſt filius Dei purè, ſed quatenus eſt Verbum caro factum. Nam quamuis verum ſit in opere creationis quòd tam Pater, quàm Filius, quàm Spiritus ſanctus ex dilectione creat, non tamen propriè dicitur quod pater diligit ſe aut filium ad hoc vt creet: ne ſignificetur aliqua vtilitas adueniens Deo in hoc quod creat. In opere tamen reſuſcitationis Ieſu Chriſti ex mortuis, Verbum factum caro vtilitatem aſſecutum eſt vitæ corporalis immortalis, & propterea dicit, *diligit me vt iterum ſumam eam*. Vnde apparet quod pronomen *me* demonſtrat Verbum carnem factum. Et ratio meriti ac præmij quadrat.

Ex creatione nulla vtilitas Deo aduenit.

Vt iterum ſumam eam. Hinc quoque apparet quòd appellatione *animæ* intelligit vitam corporalem, quam moriendo poſuit, & reſurgendo iterum ſumpſit. Hypoſtaſis ſiquidem diuina etiam in morte iuncta tum corpori tum rei, quæ fuerat anima, ſumpſit iterum corporalem vitam: quod eſt ſumere iterum animam animantem corpus. Deſierat enim morte animatio: in qua conſiſtit vita corporalis.

Verſ. 18. Nemo tollit eam à me. Secundò declarat quod ponit animam ſuam non inuitus: dicendo quod *nemo tollit eam a me*, inuito. Ita quod crucifixores abſtulerunt quidem vitã à Ieſu, ſed nõ ab inuito. Sed ego pono eã à meipſo. hoc eſt, ſpontaneè. Et adiunxit hoc ad differentiã

Chriſtus non inuitus poſuit animam ſuam, ſed ſpontanee.

corporei paſtoris qui exponit periculo vitam ſuam ad ſeruandum pecudes, ſed non ſponte moritur, nec ſponte exponit ſe tali periculo, ſed coactus neceſſitate mutuandum. Propter hoc enim declarat quòd non inuitus, non coactus violentia perſecutorum ſed ſpontanee moritur. Et hoc eſt vſque adeo verum, vt voluntarium fuerit mori ſicut voluntarium fuit eſurire, ſitire, & reliquæ actiones ac paſſiones Ieſu, poterat enim ab his omnibus ſe ſeruare ſi voluiſſet. Poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam. Tertiò declarat modum voluntariæ mortis, ad differentiam aliorum qui ſponte ſe offerunt morti. Declarat autem ſingulariſſimum modum voluntarij in ſe ex poteſtate. Nullus namque aliorum habet in ſua poteſtate mori & iterum reſumere vitam. Non enim in poteſtate alicuius Prophetæ ſeu Martyris fuit mori, vnde & precabantur, Domine tolle animam meam, ſed Ieſus habebat in ſua libera poteſtate ſuum mori quando volebat. Et ſimiliter habebat in ſua poteſtate reſuſcitare ſeipſum, quod conſtat nulli alteri conceſſum. Et per hoc apparet quod ſingulariſſimo modo voluntariè poſuit vitam ſuam.

Chriſtus habebat in ſua poteſtate ſuum mori & reſuſcitare.

Hoc mandatum accepi à patre meo. Declarat quartò quòd ex obedientia ponit animam ſuam: hoc mandatum, ſcilicet ponendi animam meam, accepi à patre meo. Et ſic declarauit verba illa *& animam meam pono*, quod non inuitus ſeu coactus, ſed ſpontaneè (vtpote habens poteſtatem ponendi & ſumendi eam) & quod ex obedientia ponit eam, faciens gratiſſimum opus Patri: ita quod propterea diligitur ad hoc vt iterum ſumat eam.

Verſ. 19. Diſſenſio iterum. Deeſt *igitur*. Legendum eſt, Diſſenſio igitur iterum facta eſt inter Iudæos propter ſermones hos. Poſt diſſenſiones ſuperius narratas, noua refertur diſſenſio inter Iudæos propter hæc verba.

Verſ. 20. Dicebant autem multi ex ipſis: dæmonium habet & inſanit: quid eum auditis?

Verſ. 21. Alij dicebant. Hæc verba non ſunt dæmonium habentis: nunquid dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire? Hinc apparet aliquos Iudæorum rectè ſenſiſſe & dixiſſe de Ieſu: nec infructuoſum fuiſſe ſermonem Ieſu ad Iudæos.

Encænia quid.

Verſ. 22. Facta ſunt autem encæniain Hieroſolymis. Dictio Græca eſt *encænia*: ſcribenda per diphthongum in ſecunda ſyllaba: ne mutetur ſignificatio, & ſignificat apud nos initialia. Hoc autem loco ſignificat feſtum dedicationis templi ſeu altaris. Et hyems erat. Hinc claré apparet quòd non erat anniuerſarium feſtum dedicationis templi factæ tempore Salomonis: quoniam conſtat illum fuiſſe non hyeme ſed menſe Septembris: vt patet 3. Regum. 8.

Quodnam feſtum.

Sed an fuerit feſtum anniuerſariū dedicationis ſecundi templi tempore Zorobabel factæ vel dedicationis altaris factæ tempore Machabæorum, non claré patet prima facie. Si tamen proprietas ſermonis conſideretur (quæ cùm in cæteris, tum præcipue in hoc Euangeliſta penſanda eſt) apparet quòd non ſignificatur feſtum Machabæorum: quoniam dedicatio illa altaris fuit facta non in Hyeme ſed in fine Autumni: ſcilicet vigeſimoquinto die menſis noni, 1. Machabæorum 4. Septimus enim menſis erat principium Autumni: & tribus menſibus durat. Dedicatio autem templi ſub Zorobabel, fuit facta in hyeme: quia fuit in die tertia menſis duodecimi, qui vocatur *Adar*: vt patet 1. Eſdræ 6. Hyems enim menſe decimo inchoans comprehendit menſem duodecimum. Et hoc tanto magis liquet, quanto geſta hæc deſcribuntur in ſequenti capitulo valde propinqua tempori reſuſcitationis Lazari: quæ fuit prope paſcha.

Verſ. 23. Et ambulabat Ieſus in templo. Non intelligas Ieſum ambulare intus in domo Dei quæ propriiſſimè templum vocabatur (quoniam in illud ſoli ſacerdotes intrabant) ſed appellatione templi intelliguntur atria & porticus & reliqua quæ erant infra ſepta templi. In porticu Salomonis. Locus erat, Salomonis cognomine appellatus: propter quid autem non conſtat. Certum eſt enim quod porticus illa non fuit a Salomone conſtructa: quoniam vt patet 4. Reg. vltim. combuſta fuerunt a Chaldæis quæ Salomon ædificauerat.

Templi appellatione intellige atria & porticus.

Verſ. 24. Circundederunt ergo eum Iudæi. Ex condicto aduerſus Ieſum ſe conuenire, etiam circundatione monſtrant: tanquam facto mentem exponentes. Et dicebant ei, Quouſque animam noſtram tollis? Fingunt ſe cruciari obſcuritate verborum Ieſu: vt pote affectantes ſequi ipſum ſi manifeſte loqueretur. Cruciatum enim ſuſpenſi animi ad affectatam rem ſeu notitiam ſignificant, exaggerando vſque ad periculum vitæ: dicentes *vſquequo animam noſtram tollis?* Si tu es Chriſtus, dic nobis palam. pro, *liberè*. Malignè interrogant *ſi tu es Chriſtus*. Audierant ſiquidem ipſum dicentem ſe filium Dei, & ſe miſſum à Deo, & alia huiuſmodi ſpiritualia, ſed nunquam dicentem manifeſte ſe Chriſtum: & ſciebant quod dicere ſe Chriſtum erat dicere ſe regem: ac per hoc offendi Cæſarem, & poſſe accuſari apud Pilatum læſæ maieſtatis. Et propterea nituntur inducere Ieſum ad hoc vt liberè dicat ſe eſſe Chriſtum, tanquam credituri verbo eius: vtpote qui tãtopere affectãt hoc noſſe.

Ieſum malignè interrogant Iudæi an ipſe ſit Chriſtus.

Verſ. 25. Reſpondit eis Ieſus. Nec nunc liberè voluit eis dicere, Ego ſum Chriſtus (quia adhuc non erat tempus paſſionis eius ab eo definitum) ſed reſpondet ad intima eorum: manifeſtans quòd intelligit corda eorum quod ficte interrogant eum. Loquor. pro, *dixi*, vobis. Directè percutit petentes, *dic nobis*: dixi vobis de me quis ſim. Et non creditis. Non ſolùm non credidiſtis, ſed nec creditis, verbis meis: nec ergo nunc crederetis ſi dicerem me eſſe Chriſtum, ſed fingitis *vſquequo animam noſtram tollis*. Opera quæ ego facio. Non ſolum verbis ſed nec operibus meis teſtimonium perhibentibus de me, creditis: qui modò fingitis ſolis verbis vos credituros. In nomine patris mei. hoc eſt, ad teſtificandum nomen patris mei, ad teſtificandum deum eſſe patrem meum, ad teſtificandum me eſſe filium Dei. Hæc teſtimonium perhibent de me. Miracula demonſtrantur, atteſtantia quod ipſe eſt filius Dei.

Verſ. 26. Sed vos non creditis, *nec verbis nec operibus*. quia non eſtis ex ouibus meis. Deſunt tres dictiones: ſcilicet: *Quemadmodum dixi vobis*. Ratio quare non creditis tam verbis quàm operibus meis, eſt quia non eſtis ſecundum animam oues meæ. Ex parte eorum ratio redditur, quia non ſunt ſuaſibiles vt ſunt oues eius: quia tamen claré ſubiunguntur conditiones ouiũ prædeſtinatatũ, ideo textus iſte ad literam de prædeſtinatis

prædeſtinatis ouibus loquitur: reddens rationem quare non credunt, ex origine ouium prædeſtinatarum, non quantùm ad naturam, ſed quantùm ad dona gratuita: credere enim gratuitum donum Dei eſt.

Credere gratuitū donū Dei eſt.

Quod autem dicit *quemadmodum dixi vobis*, ad id videtur referri quod octauo dictum eſt capitulo, *vos ex patre diabolo eſtis.*

Aduerte hic quod quia iſti Iudæi qui circumdederant eum non credebant verbis Ieſu, abſque periculo deſperationis eorum potuit illis dici quòd non erant prædeſtinati: cùm & hoc non poſſit trahi in exemplum ab aliis: quoniam nullus poteſt alicui dicere; tu non es prædeſtinatus, niſi Chriſtus.

Nullus poteſt alteri dicere: Tu non es prædeſtinatus.

Verſ. 27. Oues meæ vocem meam audiunt. Deſcribit ſimul oues ſuas, & monſtrat conditiones quæ deſunt Iudæis qui non erant oues eius: vt per hoc ſe recognoſcant.

Vbi etiam aduerte Ioannem Euangeliſtam iunxiſſe hæc geſta & dicta in feſto dedicationis antedictis in parabola ouium, paſtoris, furis & mercenarij: quoniam hæc ſupplent declarationem illius parabolæ. Vnde illam particulam in parabola poſitam *& oues vocem eius audiunt*, prius applicauerat quoad oues ex populo Gentili, dicendo in futuro *& vocem meam audient:* modò autem applicat ad oues ex populo Iſrael, dicendo in præſenti *vocem meam audiunt*. Et eſt ſermo de auditu interno. Sicut & priuilegium ouium ſuarum quale quantúmque eſt, aperuit ex differentia inter oues ſuas & alios: dicendo *propterea non creditis quia non eſtis ex ouibus meis.*

Et ego cognoſco eas. Ipſæ quidem intus percipiunt vocem meam: & ego intima eorum cognoſco notitiâ practicâ, curam eorum habendo; quoniam notitia ſpeculatiua tam oues quam non oues intimè cognoſcit. Et ſequuntur me. Hæc particula in parabola poſita, hactenus non fuerat explicitè applicata. *Et ſequuntur me*, imitando veſtigia mea, exempla vitæ meæ.

Verſ. 28. Et ego vitā æternā do eis. Non dicit *dabo* ſed *do:* vt intelligamus quod de dono in præſenti vita loquitur: iuxta id quod ſuperiùs dixit: *qui credit in me habet vitam æternam*, in ſemine præſentis gratiæ, in pignore charitatis. Sicut enim tanquam præmium auditæ vocis attulerat curam ouium, ita tanquam præmium ſequelæ affert donum vitæ æternæ in ſemine & pignore certo.

Ouiū Chriſti ſecuritas.

Et non peribunt in æternum. Præcedentes conditiones ad præſentia dona ſpectant: hæc autem ad futura: illa ad virtutes & dona quæ ſunt in animabus, iſta ad gratuita auxilia ſpectant. *Et non peribunt*, ægritudine, paſſione, negligentia, & aliis quibuſcunque internis occaſionibus, *in æternum*, quamuis ad tempus cadere poſſint: vt de Petro, Paulo, Dauide, Moyſe appatet.

Et non rapiet eas quiſquam. Omnem modum deficiendi excludit: nam primò excluſit modos ab intus & modò excludit modos ab extrà, dicendo *& non rapiet eas quiſquam*. Vnde manifeſtè apparet quod de ouibus prædeſtinatis loquitur: de iis enim ſolis verum eſt quod vltra gratiā, charitatem & virtutes in anima, tot, talia & tanta adhibentur à Deo gratuita auxilia vt in æternum non pereant, vt non rapiat eas violentia cuiuſcunque ſæuitiæ, cuiuſcunque pœnæ, &c.

Et dixit hæc ad declarandum illam parabolæ particulam: ſcilicet quod *fur aliunde aſcendit & venit vt furetur mactet & perdat*. Ad declarandum inquam quod non ſortietur effectum quoad oues ſuas) quod hactenus non declarauerat) dicit quod quamuis latro veniat vt rapiat oues eius, nemo tamen rapiet oues meas. De manu mea. ſeruatoria, de poteſtate, de cura, de poſſeſſione mea.

Verſ. 29. Pater meus quod dedit mihi, maius. pro, *pater meus qui dedit mihi*, maior omnibus eſt. Probat vltimam particulam (ſcilicet *nemo rapiet de manu mea*) ex magnitudine patris: quia ſcilicet pater Deus qui dedit ei oues, maior eſt potentiā, prouidentia, ſolicitudine & reliquis, non iſto vel illo, ſed omnibus, hominibus, dæmonibus & rebus. Et nemo poteſt rapere de manu patris mei. Magnitudinem paternam applicat ad excludendum quamcunque potentiam ad præualendum contra manum paternam.

Verſ. 30. Ego & pater vnum ſumus. Vbi directa ſubſumptio expectabatur, manus mea & manus patris mei eſt vna (ſic enim concluſum directè fuiſſet, ergo nemo poteſt rapere de manu mea: quod erat probandum) ſubſumpſit *Ego & pater vnum ſumus*, ſubſumpſit non vnitatem membri vnius (ſcilicet manus) ſed vnitatem totius. Ego enim & pater, ipſas totas hypoſtaſes ſignificant: & eſſe vnum, vnitatem eſſentialem non ſecundum partem ſed ſimpliciter & abſolutè ſignificat. Ita quòd dicendo *Ego & pater ſumus*, diſtinctas hypoſtaſes ſignificat: dicendo autem *vnum* ſine additione aliqua, vnitatem eſſentiæ ſignificat.

Vnitas eſſentia Patris & Filij.

Et quod hoc intēdat ſignificare, ex eo patet quòd aliter non concluderet eandem eſſe manum ſuam & manum patris: quod hinc intendit inferre, vt concludat quòd nemo poteſt rapere de manu ſua. Et confirmatur ex intellectu Iudæorum qui cum hoc audiſſent, concurrerunt ad lapides, vtpote audientes hominem dicentem ſe eſſe vnius eſſentiæ cum Deo.

Verſ. 31. Suſtulerunt ergo. Deeſt *rurſus*, lapides Iudæi vt lapidarent eum. Ne intelligeremus repeti attentatam lapidationem in cap. 8. addidit Euangeliſta *rurſus*: occaſione ſiquidem tam manifeſtæ apparentis blaſphemiæ lapidare illum volebant ſine proceſſu, ſine iudice, acti furore.

Lapidaturi Chriſtum Iudæi cohibentur ab eo.

Verſ. 32. Reſpondit eis Ieſus. Verè monſtrat Ieſus in poteſtate ſua eſſe cohibere perſecutores ſuos: nam etſi Iudæi ſuſtulerunt lapides vt lapidarent eum, & nihil deerat niſi actus lapidandi, quia tamen ipſe lapidari nolebat, cohibet eos diuinitatis ſuæ virtute: & velint nolint continent ſe à lapidatione, & audiunt Ieſum ipſos alloquentem. Multa bona opera oſtendi vobis ex patre meo. Ab operibus incipit confutare eos eo quod Iudæi ex abrupto ad lapidandum procedere volebant, non dicentes, an propter opera, an propter verba vellent ipſum lapidare: vtraque enim propoſuerat; verba quidem dicendo, *dixi vobis & non creditis*: opera verò dicendo, *opera quæ ego facio*, &c. Et Iudæi calumniabantur tam opera quàm verba Ieſu: vt ſuperius Euangeliſta dixit cap. 5. Perſequebantur ſiquidem eum ratione operum, quia curabat in ſabbato; ratione verò verborum, quia æqualem ſe dicebat Deo. Propter quod eorū operū me lapidatis? Non dicit *vultis lapidare*, ſed lapidatis: vt intelligamus quod erāt in procinctu lapidādi. ino

quod quantum ex ipſis erat, lapidabant: diuina autem virtute inuiti continebantur a lapidando.

Verſ. 33. Reſponderunt ei Iudæi. Deeſt, *dicentes*. De bono opere non lapidamus te: ſed de blaſphemia. Fatentur quod ratione verborum perſequuntur ipſum. Et quia tu homo cum ſis. Emphaſis eſt, non coniunctio alterius criminis. Ac ſi apertius dixiſſent: *ſed de blaſphemia* & tam enormi blaſphemia. Facis teipſum Deum. Vſitato modo loquendi dicunt facere ſeipſum Deum intendentes quod aſſerebat ſeipſum eſſe Deum, quod ingerebat ſe pro Deo.

Nomine legis libros Canonicos intellige.

Verſ. 34. Reſpondit eis Ieſus. Ad ſingula reſpondet: & primò ad id quod calumniabantur: ſcilicet *de blaſphemia*. Nónne ſcriptum eſt in lege veſtra. Nomine legis appellat omnes libros canonicos, pari authoritate habitos apud Iudæos cum libris Moyſi: liber ſiquidem Pſalmorum hic citatur. Quia. Superfluit *quia*. Ego dixi dij eſtis. Propheta nominat deos in allato textu homines: verè enim poſſunt homines aliqui nominari dij, non naturâ ſed participatione diuinæ poteſtatis, viſionis ſeu gratiæ.

Aliqui homines Dij quomodo vocentur?

Verſ. 35. Si illos dixit deos ad quos ſermo Dei factus eſt. Arguit explanando ſcripturam: explanat enim dicendo *ad quos ſermo Dei factus eſt*: declarando quod ratione diuini ſermonis facti ad homines, homines nominati ſunt dij, quod eſt ratione diuinæ notitiæ participatæ audiendo Deum homini loquentem, communicari homini diuinum nomen. Arguit verò, prædijciendo irrefragabilitatem ſcripturæ ſacræ. Et non poteſt ſolui ſcriptura. hoc eſt, non poteſt negari aut deſtrui quin ſcriptura ſacra vera ſit.

Verſ. 36. Quem pater ſanctificauit & miſit in mundum. Aduerte perſpicaciſſimè quòd formalis eſt ſermo Ieſu reſponſiuus ad Iudæos. Dixerant Iudæi quòd Ieſus blaſphemaret, dicendo ſeipſum hominē eſſe deum: ita quòd blaſphemia tam enormis conſiſtebat in hoc quod homo eſſet deus. Ad hoc directè Ieſus reſpondet, non ſolum monſtrando quòd ſecundum ſcripturam poteſt ſine blaſphemia dici homo deus: ſed argumento monſtrando quòd ſi ſecundum ſcripturam ex minori dono nominatur homo Deus, nulla eſt blaſphemia ex patris ſui ſingulariſſimo dono ſanctificationis & miſſionis in mundum dicere ſe hominem eſſe deum ſeu filium Dei. Hic eſt ſenſus literalis: directè confutans Iudæos, & clarè manifeſtans veritatem rationis quare Ieſus Chriſtus homo cùm ſit, eſt verus filius Dei & verus Deus.

Directè Iudæis reſpondet Chriſtus, eoſque confutat.

Vide ſingula. Arguit in primis ab hominem eſſe Deum ex facto ad hominem ſermone Dei, ad hominem eſſe Deum ex ipſo ſanctificato à patre & miſſo in mundum: vt ponderemus differentiam inter factum ad hominem ſermonem & ſanctificatum ipſum hominem, vt intelligamus quod eſſe Deum ex ſermone ad hominem facto eſt eſſe accidentale (ſermo enim non niſi accidentale eſſe confert audienti) eſſe verò hominem Deum ex fieri ipſum ſanctum à patre, eſt eſſe ſubſtantiale. Significatur enim non quòd ipſe homo priùs extiterit auditurus aut viſurus, ſed quòd cùm factus eſt, non eſt qualitercunque factus, ſed eſt factus ſanctus à patre: hoc eſt, factus eſt ſanctus filius: pater enim in quantum pater ad filium refertur. Et veriſſimè ac propriiſſimè ſignificatur donum gratiæ vnionis: ex dono ſiquidem gratiæ vnionis & non ex natura homo eſt filius Dei, perſonaliter, homo eſt Deus perſonaliter.

Ieſus an ex natura, an verò ex dono ſit Deus?

Iterum dico, bene nota quòd aliud eſt loqui de hypoſtaſi Ieſu quare eſt Deus, & aliud de homine Ieſu quare eſt Deus. Prima quæſtio quærit de natura diuina reſpectu hypoſtaſis, & reſpondendum eſt quòd non ex dono ſed ex natura eſt Deus, ex æterna generatione eſt Deus & non ex ſanctificatione. Altera verò quæſtio quærit de indiuiduo humanæ naturæ reſpectu naturæ hypoſtaſis diuinæ: & reſpondetur quod ex dono gratiæ vnionis perſonalis, ex dono ſanctificationis non ex natura homo habet quòd ſit Deus: eſt enim Ieſus homo verus Deus vnitate perſonæ. Et hinc directè quadrat tam calumniæ Iudæorum, *quia tu homo cum ſis, facis teipſum Deum*, hinc enim manifeſtat quòd ipſe homo cum ſit, factus eſt a patre ſanctus filius (quod eſt hominem factum eſſe Deum) quàm ſuauitati argumentationis: quoniam ex hominem eſſe Deum propter maius gratiæ donum, ſuauiſſimè procedit argumentum ad hominem eſſe Deum ex maximo & ſingulariſſimo dono gratiæ.

Appareteque nihilominus hinc quod Ieſus non declinauit, non ſubterfugit, non palliauit veritatem quam dixerat de ſua vera diuinitate: ſed Iudæis impoſſibile reputantibus quod homo ſit verè Deus, manifeſtauit (manuducendo ex ſcripturæ authoritate) quod homo ex ſingulari dono gratiæ vnionis eſt verè & ſecundum eſſe ſubſtantiale Deus filius Dei perſonaliter. Vnde & ceſſant Atrianæ obiectiones.

Solus Deus eſt extra mundum vniuerſum.

Quamuis autem dicendo *quem pater ſanctificauit*, manifeſtauerit hominem factum ſanctum filium Dei patris, ad explicandum tamen veram illius hypoſtaſis diuinitatem (vt omnis hæreticorum praua extorſio tolleretur) ſubiunxit *& miſit in mundum*. Conſtat enim ſecundum veram Philoſophiam ſolum Deum eſſe extra mundum vniuerſum: omnes autem ſubſtantias reliquas tam intellectualis quam ſēſibilis ordinis eſſe partes vniuerſi. Quocirca ex hoc quòd filius iſte deſcribitur miſſus in mundum, ſignificatur clarè quòd erat ſecundum ſe extra mundum: nullus enim mittit illuc vbi eſt: ac per hoc quod eſt verus Deus miſſus in mundum, hoc eſt, factus pars vniuerſi. Per myſterium enim Incarnationis (quod ſignificat miſſio) filius Dei verus Deus, factus eſt homo: ac per hoc pars vniuerſi, quod ſignificat mundus. Vos dicitis quia. pro, *quod*, blaſphemas, quia dixi filius Dei ſum. Dicendo *ego & pater* (quem omnes intelligebant Deum) dicebat ſe filium Dei. Si enim dico Deum patrem meum, dico me Filium Dei.

Verſ. 37. Si non facio. Poſtquam excluſit quòd blaſphemet (monſtrando ex ſcriptura quòd hominem dicere Deum ex dono gratiæ diuinæ, non eſt blaſphemia: & aperiendo quod ipſe homo cùm ſit, ex ſingulari dono paternæ ſanctificationis eſt filius Dei perſonaliter) ſubiungit conſequenter argumentum conuincens Iudæos ad credendum ipſum eſſe filium naturalem, ipſum & patrem eſſe vnum eſſentialiter. Et arguit à diſtinctione contradictoriorum: inter quæ nullum conſtat eſſe medium. Et incipit à membro negatiuo, dicens: *ſi non facio*. Opera patris mei. Ad probandum quòd *ego & pater vnum ſumus*, oportuit ſignificare eadem eſſe opera ſua & patris, & propterea ſignificanter dicit *opera patris mei*. Et illamet tractat aut ſe non facere aut facere: apertè proponendo ex identitate

(non

(non ex ſimilitudine) operum patris & ſuorum cognoſcendum quod ipſe & pater ſunt vnum. Sunt autem Dei patris opera, ſolo imperio reſuſcitare mortuos expellere dæmones, curare omnia genera morborum. Nolite credere mihi. Si opera non teſtantur veritatem verborum, licentiam habetote non credendi verbis meis.

Verſ. 38. Si autem facio. Ecce alterum contradictionis membrum: quod eſt affirmatiuum: Si facio opera patris mei. Et ſi mihi non vultis credere, pro, *non creditis*, operibus credite mihi. Duo debentur Ieſu ex hoc quod facit opera patris ſui. Alterum eſt fides verbi eius, alterum eſt fides operibus eius. Nam ex huiuſmodi operibus & debebant credere vera eſſe verba quæ dicebat (quoniam Deus non eſt teſtis mendaciorum: miracula autem eius ſiebant ad teſtificandum verba eius: iuxta illud *vt autem ſciatis quod filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, ſurge & ambula*) & debebant credere factis quæ monſtrabant diuinitatem facientis. Et propterea Ieſus vtriuſque credulitatis meminit. Et ad ſecundam ſaltem conuincit illos: dicendo, *& ſi mihi non creditis*, dicenti me filium Dei patris, me eſſe vnum cum patre, ſaltem *operibus credite*. Opera enim ipſa teſtantur me facientem opera patris mei, eſſe vnum cum patre meo.

Et verbis & operibus Chriſti credendum.

Vt cognoſcatis & credatis, hoc eſt, vt ex operibus ipſis cognoſcatis, non quòd ego in patre & pater in me eſt, ſed credendum eſſe quòd ego in patre & pater in me eſt, & propterea cognitioni adiungit fidem, *& credatis*. Ita quòd me eſſe in patre & è conuerſo, eſt cognoſcendum & credendum, & prius cognoſcẽdum ex operibus, & poſtea credendum: eſt enim cognoſcendum quod eſt credendum, eſt autem credendum quod eſt ſic: eſt cognoſcendum & cognitum ſub ratione credibilis: eſt credẽdum & creditum ſub propria ratione. Quia, pro, *quod*, Pater in me eſt & ego in patre. Conſubſtantialitas Patris & Filij (propoſita ſub aliis verbis, dicendo *Ego & Pater vnum ſumus*) explicatur modò per *mutuum ineſſe*. Diſcurre omnis generis patrem & filium in toto vniuerſo, & numquã inuenies hoc *mutuum ineſſe*: quanquam inuenies mutuum amorem, mutua officia, & id genus ſimilia, vt ex hoc quòd pater eſt, non intelligit, amat aut quouis alio opere iungitur, ſed *eſt* (ſecundum eſſe proculdubio ſubſtantiale: cùm in Deo nullum ſit accidens) *in me* & ego ſimiliter in Patre, identitas eſſe ſubſtantialis in patre & me ſignificetur. Hæc enim idem ſola identitas verificare poteſt quòd ego in patre & pater in me eſt, ſecundùm eſſe ſubſtantiale.

Cognoſcendũ eſt quod eſt credendum.

Ineſſe mutuum Patris & Filij.

Verſ. 39. Quærebant ergo, pro, *rurſus*. Quãuis retracti fuerint à furore lapidandi, verterunt tamen furorem in aliquid minus malum. Et quoniam aliàs quæſierant apprehendere Ieſum, ideo dicitur rurſus Eum apprehendere, vt ſic ſatisfacerent & ſuo furori & principibus ſuis tradendo illis Ieſum comprehẽſum. Et exiuit de manibus, pro, *manu*, eorum. Dicendo *de manu*, inſinuat quòd iam ad apprehendendum eum non ſolum animum adiecerant ſed & manus extendebant. Modus autem quo exiuit non explicatur: intelligendum tamen videtur quòd fuit ſimilis alteri deſcripto in cap. 8. quando reddidit ſe inuiſibilem illis.

De manibus Iudæorum exit Chriſtus.

Verſ. 40. Et abiit iterum trans Iordanem in eum locum vbi erat Ioannes baptizans primum. Ideo in hunc locum venit Ieſus vt occaſio [illegible] teſtimonii Ioannis de ipſo daretur, [illegible] firmationem [illegible] in ipſum, multum enim proderat perſecutionis tempore [illegible] priſtinam teſtificationem. Et manſit illic, commoditatem præbens tam credentibus quàm [illegible], aut curari adeundi eum ad certum locum & ſolum ſanctis doctoribus.

Verſ. 41. Et multi venerunt ad eum. Ecce fructus commodi loci. Et dicebant, ſiue incolæ loci illius ſiue venientes, occaſione accepta commemorandi teſtimonia Ioannis ex loco: hic eſt enim fructus electi loci. Quia, pro, *quòd* Ioannes quidem ſignum fecit nullum. Duo dicunt. Alterum eſt comparatiuum inter Ioannem & Ieſum quoad miracula, quòd Ioannes nullum fecit miraculum, vbi ſubaudi: Ieſus autem fecit tot miracula. Et hæc comparatio excitata, fructus eſt loci electi. Et vtilis eſt: vt ſciamus Ioannem Baptiſtam ſine miraculis traxiſſe ad ſuam doctrinam, ad ſuum baptiſma populos: Ieſum autem cum tot miraculis tot perſecutionibus publicis vexatum. Alterum eſt:

S. Ioannes Baptiſta ſine miraculis traxit populos ad ſuam doctrinam.

Verſ. 42. Omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant. Ecce firmitas fidei ex verificatione omnium de Ieſu prædictorum à Ioanne. Ita quòd teſtimonium duplex de Ieſu ex hoc loco prolatum eſt: alterum quòd prælatus eſt Ioanni in virtute ſignorum, alterum quòd verificata ſunt omnia de ipſo dicta à Ioanne. Et crediderunt multi, deeſt, *ibi*, in eum. Ecce fructus vltimus & principalis ex loco illo ex teſtimoniorum collatione, quod illic crediderunt. Negatus fructus in porticu Salomonis in templo deſcribitur in loco deſerto, in templi enim porticu nullus credidit: hic autem multi crediderunt in eum.

CAPVT XI.

Erat autem quidam languens, pro, *qui infirmabatur*, Lazarus à Bethania. Oppidum vnde originem habebat Lazarus ſignificatur. De caſtello Mariæ & Marthæ. Appoſitiuè ad Bethaniam; exponitur Bethania fuiſſe oppidum harum mulierum: vt conditio nobilis ſororum eius deſcriberetur: vtpote quæ dominæ eſſent oppidi illius. Dicit enim Euangeliſta caſtellum eſſe illarum, non ipſas eſſe de caſtello: quod ſignificaret ipſas inde oriundas. Sororum eius, pro, *ſororis eius*. Et pronomen *eius* eſt fœminini generis, refertur enim non *Lazarus* ſed *Maria*, dicendo Martham eſſe ſororem Mariæ. Per hoc autem quòd Martha introducitur vt ſoror Mariæ, inſinuatur quòd Maria erat maior, quòd erat principalior. VERS. 1.

Maria & Martha dominæ Bethaniæ.

Maria erat maior Marthâ.

Verſ. 2. Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento. Ex hoc quoque quòd reſolutio deſcriptionis fit ad Mariam, inſinuatur quòd Maria erat perſona præcipua.

Non dicit quæ poſtea vnxit aut quæ vnctura erat, ſed *vnxit*: vt intelligamus Mariam fuiſſe illã quæ vnxerat. Et ſi huic deſcriptioni iunxerimus quòd deſcriptio communiter fit à notioribus, & quòd nulla alia inuenitur de qua verum fuerit

Maria ex vnctione Chriſti deſcribitur.

fuerit tunc quòd vnxit pedes Ieſu, apparebit quid illa eſt: dicit Mariam quæ Luc. 7. ſine nomine deſcribitur vnxiſſe pedes Domini: imo ex indicijs ſcriptis quæ legerat Euangelium Lucæ, explanat hanc eſſe illam. Atteſtatur huic ſenſui non ſolum quod planus ac ſuauis eſt iuxta literam, ſed etiam mos huius Euangeliſtæ, qui eodem modo a præteritis actionibus deſcribit tam Caipham quam Nicodemum inferius.

Nec quadrat anticipatiuè dictum hoc fuiſſe ab Euangeliſta: eo quòd anticipatio habet locum quando non narratur res geſta in ſuo loco, aut occaſio præoccupandi vrget: in propoſito autem hicmet Euangeliſta narrat in proprio tempore ſubſecutam vnctionem: & nulla ſeſe obtulit occaſio præoccupandi futuram vnctionem, vt patet. Extorqueri igitur videtur litera huiuſmodi anticipatione. Deſcribitur itaque Maria maior ac præcipua, ex notiſſimo actu præterito quo vnxerat pedes Ieſu: ad quem meruit admitti ſola.

Maria etiã Lazaro fratri præſtabat.

Et exterſit pedes eius capillis ſuis. Officia & verba Lucæ Euangeliſtæ refert: vt illa intelligatur. Cuius frater Lazarus infirmabatur. Etiam Lazarus deſcribitur relatiuè ad Mariam: ad ſignificandum Mariam non ſolum ſorori ſed fratri præſtare.

Verſ. 3. Miſerunt ergo. Inferendo inſinuat quorſum ſunt hæc deſcripta. Non iuerunt, occupatæ circa curam fratris graui ægritudine laborantis, ſed *miſerunt*. Sorores eius ad eum. Superfluit *eius*. Ambæ miſerunt. Dicentes, per nuncium ſeu nuncios. Domine ecce quem amas infirmatur. Sciunt non oportere ab amante petere, ſed ſignificare ſufficit neceſſitatem: & propterea non explicitè petunt *ſana eum:* ſed ſolum ſignificant ægritudinem. Et citant non merita propria aut Lazari, ſed meritum amoris Ieſu erga Lazarum: prouocando per hoc vt amoris ſui erga Lazarum officia exerceat, quod eſt plus quam ſimplici petitione ſupplicare ſana eum.

Amanti ſignificare neceſſitatem ſufficit.

Verſ. 4. Audiens autem Ieſus, dixit eis. Superfluit *eis:* ex eo tamen quòd audiens dixit, proculdubio coram nuncio ſeu nunciis dixit. Simultas enim temporis audiendi & dicendi, ſignificat illis aut coram illis dictum. Infirmitas hæc non eſt ad mortem. De infirmitate illa poteſt dupliciter haberi ſermo. Vel ſecundùm ſe; & ſic erat ad mortem; nam verè Lazarus ex illa infirmitate mortuus eſt. Vel vt erat ſub ordine diuinæ prouidentiæ: & ſic verum eſt quòd non erat ad mortem: hoc eſt ad hoc vt Lazarus maneret mortuus, ſicut alij homines mortui. Et hic eſt ſenſus literalis: vt aduerſatiua ſubiuncta teſtatur. Sed pro gloria Dei. Et verè fuit pro gloria Dei: quoniam fuit ordinata ad hoc vt Lazarus moreretur reſuſcitandus. Vt glorificetur filius Dei per eam. Explicat modum gloriæ Dei: vt ſcilicet glorificetur filius Dei per ipſam infirmitatem. Addidit hoc, ad explicandum filium Dei eſſe Deum, ex eo enim quòd poſtquam dixerat *pro gloria Dei*, ſubiungit gloriam fore filij Dei, apertè ſignificat ipſum filium eſſe Deum, pro cuius gloria eſt hæc infirmitas.

Quomodo Lazari infirmitas non erat ad mortem?

Verſ. 5. Diligebat autem Ieſus Martham & ſororem eius Mariam. Superfluit *Mariam*. Et Lazarum. Ne putares quòd Ieſus ex minore erga has mulieres aut Lazarum amore tardauerit ire ad curandum ſeu reſuſcitandum Lazarum, excludit huiuſmodi cauſam Euangeliſta, narrans amorem Ieſu erga ſingulos.

Verſ. 6. Vt ergo audiuit quia, pro quòd, Infirmatur. Sicut excluſit negationem amoris fuiſſe cauſam moræ, ita excludit quòd præoccupatus ſit a morte Lazari ne ſanitati eum: deſcribendo voluntariam moram Ieſu ab auditione ægritudinis, ne cogitares quòd ideo non potuit ſe ad eundum, ſed morte Lazari præuentus non fuit in tempore.

Voluntaria Chriſti mora audita Lazari ægritudine.

Tunc quidem manſit in eodem, pro *in quo erat*, loco, vbi audierat quòd Lazarus infirmatur. Immotus ab illo loco in quo tunc deſcribitur, vt omnino voluntariam intelligeres moram.

Duobus diebus. Non ſolùm mora ſed quantitas moræ electa ſignificatur, vt inueniret quatriduanum mortuum: quo tam euidens fieret miraculum vt nulla poſſet calumnia adhiberi.

Verſ. 7. Deinde poſt hæc pro *hoc*, ſcilicet geſtum, dicit diſcipulis ſuis. Superfluit *ſuis*. Eamus in Iudæam iterum. Ideo hac vice ſpecialiter dicit diſcipulis, *Eamus in Iudæam:* quia euidens fuerat periculum lapidationis eius paulò antè in Iudæa, vt intelligerent diſcipuli quòd voluntariè ibat, non obſtantibus periculis.

Verſ. 8. Dicunt ei diſcipuli: Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare. Hinc apparet primò, paulò antè fuiſſe feſtum Encæniorum in quo quæſierunt Ieſum lapidare in porticu Salomonis: ac per hoc fuiſſe in menſe duodecimo: cùm hæc circa reſuſcitationem Lazari, geſta fuerint prope paſcha.

Apparet ſecundò quòd vltimus aſcenſus Ieſu in Hieruſalem ex Galilæa (cuius meminerunt alij Euangeliſtæ, *Ecce aſcendimus Hieroſolymam & filius hominis tradetur*, &c.) fuit aduentus ille quo Ieſus venit tempore feſti Encæniorum. Ita quòd pluſquam per menſem præuenit tempus Paſchatis: nam vt hæc Ioannis hiſtoria ſonat, poſt feſtum Encæniorum Ieſus non rediit in Galilæam, ſed iuit trans Iordanem, vbi Ioannes Baptiſta primùm baptizauerat, & inde eum non receſſiſſe vſquequo venit ad Lazari reſuſcitationem, patet ex tanta propinquitate ad feſtum Encæniorum, vt diſcipuli tanquam præſens nominent illud tempus, dicendo *nunc quærebant Iudæi te lapidare*. Supplet enim Ioannes geſta omiſſa ab aliis Euangeliſtis poſt vltimum ex Galilæa aſcenſum in Hieroſolymam.

Vltimus aſcenſus Chriſti ex Galilæa in Ieruſalem fuit is quo venit ad feſtum Encæniorum.

Et iterum vadis illuc? Diſcipuli amore amicitiæ erga magiſtrum moti auertere nituntur magiſtrum à malo lapidationis, à malo mortis, à malo periculorum, cauendo abire illuc.

Verſ. 9. Reſpondit Ieſus. Duo dixerant diſcipuli, & ad ambo reſpondet ſatisfaciendo. Nónne duodecim ſunt horæ diei. Ad id quod dixerant *nunc quærebant*, reſpondet ex diuerſitate horarum in vno eodémque die artificiali, qui tempore veris conſtat ex duodecim: quia tunc eſt æquinoctium. Et intendit per hoc dicere quòd mutantur quæ geruntur non ſolùm de hebdomada in hebdomadam & de die in diẽ, ſed etiam de hora in horam vniuſmet diei, non ſemel ſed multoties: ſicut multæ (puta duodecim) ſunt horæ in vno & eodem die, vt per hoc intelligerent quòd licet paulo antè quæſierint Iudæi ipſum lapidare, modò eſt aliud tempus & non quærent hoc. Si quis ambulauerit, pro, *ambulat*, in die, non offendit: quia lucem huius mundi videt.

De hora in horã omnia hic mutãtur.

Verſ. 10. Si autem ambulauerit, deeſt, *quis*, & legendum

luce mundi eſt in præſenti. Si autem quis ambulat in nocte, offendit, quia lux non eſt in eo. Dixerant ſecundo, & iterum vadis illuc, reſpondet ad hoc Ieſus quod ſecurus vadit, abſque periculo quod offendat in aliquid, quod impingat in aliquid impedimenti: quia vadit in claritate ſui diuinæ omnia videntis. Hoc enim directe ſatisfacit timori diſcipulorum ne magiſter incidat in lapides aut manus Iudæorum. Et hoc ſignificat ex metaphora differenter ambulantium in die, & ambulantium in nocte. illi enim non offendunt quia vident in claritate diei quæcunque occurrunt: iſti autem impingunt vel in lapides, vel in parietes, vel in gradus, &c. quia non vident in clara luce ſolis.

Securus ambulat Chriſtus à periculo impingēdi.

Vbi diſcerne quod per hæc non dicit Ieſus ſe ire ſecurum à morte aut perſecutione Iudæorū, ſed ſe ire ſecurum ab offendendo, ab impingendo: hoc eſt ab incurſu alicuius incogniti, alicuius non clarè viſi, quod eſt timenus. Quem timorem diſcipuli incutiebant Ieſu, hortantes vt caueret à Iudæa.

Verſ. 11. Hæc ait, & poſt hæc, pro, *dicit eis*, Clare ſignificatur ex duplicata ſignificatione ordinis poſt deſcriptam manſionem ibi duobus diebus, quod verba vtraque (ſcilicet *Eamus in Iudæā iterum.* & *Lazarus amicus*, &c.) dixit Ieſus poſt illud biduum. Vnde conijcitur quod infra illud tempus Lazarus eſt mortuus, & ex induſtria nō receſſit inde donec eſſet mortuus: ne (vt dictum eſt) præoccupatus morte Lazari in itinere videretur. Lazarus amicus noſter dormit. Mortem appellat Ieſus ſomnum: quia Lazarus quamuis in ſeipſo mortuus eſſet, dormiebat tamen Ieſu. Vnde & ſubdit: Sed vado vt à ſomno excitem eum. Explicat ſimul cauſam quare vadit in Iudæam, & iam facile ſibi eſſe ſuſcitare Lazarum à morte, quàm facilè eſt hominem dormientem excitare à ſomno: propterea enim mortuum dixit dormire.

Mors eſt ſomnus.

Verſ. 12. Dixerunt ergo diſcipuli eius, Domine ſi dormit, ſaluus erit.

Verſ. 13. Dixerat autem Ieſus de morte eius: illi autem putauerunt quia, pro, *quòd*, de dormitione ſomni diceret.

Verſ. 14. Tunc ergo Ieſus dixit eis manifeſtè: Lazarus mortuus eſt.

Verſ. 15. Et gaudio propter vos vt credatis quoniam non eram ibi. Ordo huius literæ eſt, & gaudeo quoniam non eram ibi, propter vos vt credatis. Conſtat enim non poſſe cōſtrui *vt credatis quoniam non eram ibi*: quia hoc (ſcilicet Ieſum non fuiſſe ibi) viderant & non erat eis credendum. Et eſt ſenſus: Et gaudeo de abſentia mea corporali ab ægritudine Lazari: præſentia enim mea interpellata, curaſſet eum & ſeruaſſet à morte Gaudeo inquam de mea abſentia ex qua ſecuta eſt mors Lazari, propter vos, propter veſtrum bonum inde prouenturum ſcilicet vt credatis. Magnum ſiquidem eſt bonum, & ad ſalutem neceſſarium credere.

Hinc apparet quòd pronomen *vos*, non demōſtrat diſcipulos ſecundum ſeipſos (qui iam credebant) ſed in perſona aliorum. Vel *vt credatis*: hoc eſt vt habeatis teſtimonium euidentiſſimum ad credendum: reſuſcitatio enim Lazari ſola, eſt ſufficiens ac euidentiſſimum teſtimonium ad credendum ea quæ ſunt Chriſtianæ fidei. Et ſic pronomen *vos*, demonſtrat diſcipulos credentes. Sed eamus ad eum.

Vel ſola reſuſcitatio Lazari teſtimonium eſt ſufficiens ad credendum Chriſto.

Verſ. 16. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus. Dictio Græca eſt *didymus* latinè *geminus* ſeu *gemellus*: natus ſcilicet ſimul cum altero. Neſcio an à Græcis Thomas hoc nomen acceperit, an etiam inter Hebræos *geminus* appellabatur. Qua quoque ratione dictus ſit geminus, fateor me neſcire diuinare. Ad condiſcipulos. Superfluit *con.* Eamus & nos & moriamur, pro, *vt moriamur*, cum eo. Magni feruoris impauidiq; animi verba ſunt hæc Thomæ, adhortantis alios diſcipulos non *ire*, ſed *eamus* cum Ieſu, vt cum ipſo Ieſu ſimul moriamur, ſimul lapidemur, ſimul occidamur. Et dixit hæc Thomas: quia videbat Ieſum ire in Iudæam, & ſponte offerre ſe periculo perſecutionis Iudaicæ, quam manifeſte viderant fuiſſe: & cognoſcens illorum nequitiam arbitrabatur (ſicut veritas erat) quòd non deſiſterent à perſecutione Ieſu Chriſti.

Didymus id eſt geminus.

D Thomas feruens & impauidus.

Verſ. 17. Venit itaque Ieſus, & inuenit eū quatuor dies iam in monumento habentem. Hinc apparet quòd ſi Ieſus tunc dixit diſcipulis: *Lazarus mortuus eſt*, quando expirauit, iter illud à loco vbi Ioannes baptizauerat vſque ad Bethaniam quatuor diebus Ieſum peregiſſe. Ita quod Lazarus biduo vixit poſtquam Ieſu nunciatum eſt, *ecce quem amas infirmatur*, rationi enim conſentaneum eſt ex eo quod Ieſus biduo pôſt dixit, *Lazarus mortuus eſt*, tunc dixiſſe quando expirauit. Et confirmatur: quia tempore quo nunciatum eſt Ieſu, *ecce quem amas infirmatur*, Lazarum adhuc vixiſſe indicant verba Ieſu, infirmitas hæc non eſt ad mortem: ex hoc enim quod infirmitatem præſentem demonſtrat viuū adhuc ſignificat. Imò ſi perſpicaciùs aduerterimus, intelligemus verba illa dicta nuncio ſeu nuncijs pro reſponſione: ex quo nihil aliud narratur reſpondiſſe: & ipſe non eſt motus de loco illo per biduum, & rationi conſonat vt nuncius nullam audiens promiſſionem quòd Ieſus veniret, auditâ hac bonâ reſponſione (ſcilicet *infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria Dei*) reuerſus fuerit lætus nuncius ad ſorores, quòd Lazari infirmitas non eſſet ad mortem. Sed ſenſum verborum Ieſu, nec penetrauit ipſe, nec penetrarunt alij qui audierunt.

Verſ. 18. Erat autem Bethania iuxta Hieroſolymam quaſi ſtadiis quindecim. Stadiū octaua pars eſt milliarij Romani: hoc eſt conſtātis ex mille paſſibus. Minus itaque duobus milliaribus (& vt Lucas teſtatur, ſabbati itinere) diſtabat Bethania ab Ieruſalem. Et deſcribitur propinquitas ad Ieruſalem, tum vt commoditas Hieroſolymitarum nobilium ad viſendum Mariam & Martham, tum vt reſuſcitatio Lazari prope Ieruſalem & præſentibus Hieroſolymitis nobilibus intelligatur. De quibus ſubditur:

Stadium eſt octaua pars milliarij, cōſtans 125. paſſibus.

Verſ. 19. Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt conſolarentur eas de fratre ſuo. Multitudo Iudæorum ex Hieroſolymis affutura miraculo deſcribitur. Et hæc eſt ad literam vna rationum quare Ieſus diſtulit vſque ad quartum diem mortis Lazari venire: vt interim ſcilicet & mors Lazari publica eſſet in Ieruſalem, & Iudæi conuenientes ad cōſolandum ſorores, teſtes eſſent tanti miraculi.

Cur diſtulit Chriſtus vſque ad quartum diem mortis Lazari venire.

Verſ. 20. Martha ergo vt audiuit quod Ieſus venit. Curam domus geſſiſſe Martham teſtantur Euangeliſtæ multi, deſcribendo illam multis vicibus miniſterio occupatam, & propterea modò tanquam curæ domus vacanti primum

annunciatum eſt Ieſum venire. Occurrit illi. Promptitudo explicatur: Maria autem domi ſedebat. Hinc apparet tum quòd Martha per domum diſcurrebat (ad hoc enim ſpectat differentia inter Mariam domi ſedentem, & Martham audientem aduentum Ieſu) tum quòd Maria erat præcipua in domo: vtpote quæ domi ſedebat cum Iudæis qui venerant ad conſolandum eas, Martha circa curam domus occupata.

Verſ. 21. Dixit ergo Martha ad Ieſum: Domine ſi fuiſſes hic, frater meus non fuiſſet mortuus. Fides quidem explicatur de

Martha nõdũ credebat Ieſum eſſe verũ Deum.

poteſtate Ieſu ad ſeruandum fratrem ne moreretur, ſed minor quàm oportuit ex eo apparet quòd abſentiæ corporali attribuit negationem gratiæ. Vnde clarè apparet quòd non credebat adhuc explicitè Ieſum eſſe verum Deum.

Verſ. 22. Sed & nunc ſcio quia, pro, *quod*. quæcunque popoſceris à Deo, dabit tibi Deus. Hæc verba addidit Martha, tum ad temperandum verba antedicta: *Domine ſi fuiſſes hic, frater meus non fuiſſet mortuus.* Sonabant enim querulum aliquid tanquam tarditas Ieſu ad veniendum fuiſſet cauſa non habitæ gratiæ. Ac ſi apertiùs dixiſſet, non propterea perdo fidem in te, ſed ſcio quòd *quæcunque popoſceris* & cætera. Tum ad conſequenter loquendum (in genere tamen) iuxta reſponſionem Ieſu relatam à nuncio: *infirmitas hac non eſt ad mortem, ſed pro gloria Dei vt glorificetur filius Dei per illam.* Videns enim Martha fratrem mortuum ante aduentum Ieſu, & credens ipſum eſſe veracem: conferendo hinc mortem fratris ſui ſecutam, inde verba Ieſu, neſciuit meliùs dicere quàm explicare ſortem ſuam malam ex abſentia Ieſu, & ſubiungere quòd indubiè credit quòd *quæcunque popoſcerit.* Non quòd per hoc intenderit petere aut credere futuram fratris reſuſcitationem in ſpecie, ſed fateri in genere integram in ipſo & verbis eius, quæ non intellexerat, fidem. Et hæc quoad intentionem Marthæ, ſed mota proculdubio fuit à Spiritu ſancto vt in genere fateretur ſpem futuri tunc miraculi.

Verſ. 23. Dixit illi Ieſus: Reſurget frater tuus. Reſpondet Ieſus prædicendo miraculum tunc futurum: vt per hoc explanet ſenſum verborum ſuorum, *Infirmitas hæc*, &c.

Verſ. 24. Dixit ei Martha: Scio quia. pro, *quòd*, reſurget in reſurrectione in nouiſſimo die. Ieſu nõ dicente *reſurget nunc* ſed *reſurget*, intellexit Martha de reſurrectione cõmuni.

Verſ. 25. Dicit ei Ieſus: Ego ſum, reſurrectio, mortuorum corpore. Et eſt ſermo cauſalis:

Chriſtus reſurrectio & vita.

hoc eſt qui reſuſcito mortuos. Et vita, animarum: hoc eſt qui viuifico animas, vtriuſque enim vitæ (corporis ſcilicet & animæ) ſe eſſe auctorem primum ſignificat. Qui credit in me, qui credendo tendit ſpe atque charitate in me. Etiam ſi mortuus fuerit, corpore, viuet, etiam corpore tandem vitâ beatâ, vitâ quæ verè eſt vita: non illa communi malis, quâ quærent mortem, & mors fugiet ab eis.

Et per hoc diſcernit inter reſurgentes in nouiſſimo die. Hîc enim habetur quòd ſoli qui credunt in Ieſum, tunc viuent, proculdubio vitâ beatâ. Alij namque viuent, vitâ pœnali, vitâ miſerâ, vitâ exoſâ ipſiſmet. Et hoc dixit declarando, *Ego ſum reſurrectio*: ſequentia verò dicit declarando, *Ego ſum vita.*

Verſ. 26. Et omnis qui viuit, corpore, & credit in me, fide formatâ, non morietur in æternum, morte animæ. Quod veriſſimum eſt quantum eſt ex ſufficientia vitæ, quam habet ex fide formata in me. Alioquin *credit*, perſeuerantiam ſignificat coniungentem fidem vitæ corporis. Ita quod ſenſus eſt, *& omnis qui viuit & credit in me*: hoc eſt, in quo *credere in me*, coniungitur cum illius *viuere* in corpore. Per hoc namque excluditur omnis non perſeuerans vſque in finem vitæ: quia talis in fine viuit & non credit in Ieſum. Et ſic abſque alia gloſſa indubie verificatur quòd *non morietur in æternum*, hoc eſt, morte animæ, quæ ſola eſt mors æterna ſecundum veritatem.

Credis hoc. Non dubitat ſed prouocat interrogando ad credendum altiora quam confeſſa fuerat ad credendum non ſolum hominem ſanctum potentem impetrare à Deo quæcunque, ſed verum Deum. Eſſe enim reſurrectionem & vitam, proprium eſt Deo.

Verſ. 27. Ait illi: vtique Domine. Verum dicit, ſed in genere. Credidit enim vera eſſe quæ Ieſus dicebat, & credidit ita eſſe vt Ieſus dicebat, ſed non penetrabat quòd hæc ſignificarent ipſum eſſe verum Deum. Et propterea ſubdit. Ego credidi quia, pro, *quod*, tu es Chriſtus. Hinc clarè apparet ſenſus dictus ſcilicet quòd Martha credidit ita eſſe vt dicebat Ieſus, ſed non penetrabat vim verborum; nõ propterea ex-

Fides Marthæ de Ieſu qualis?

plicitè in ſpecie credidit Ieſum eſſe Deum qui creauit cœlum & terram, ſed credebat explicite in ſpecie Ieſum eſſe illum Chriſtum qui prophetatus eſt venturus ad ſaluandum mundum: ac per hoc omnia, quæ de ſeipſo dicebat, eſſe vera: nam reddens rationem quòd credat Ieſum eſſe reſurrectionem & vitam, &c. affert ſuam iam olim fidẽ quòd ipſe eſſet ille Meſſias. Filius Dei viui. Superfluit *viui*. Quia *Chriſtus* commune nomẽ

Chriſtus commune nomẽ erat regibus Iudæorum.

erat regibus omnibus Iudæorum, ideo propria adiectiua illius expectati Chriſti ſubiunguntur. Quorum primum eſt filius Dei. Vnde & Caiphas etiam dixit *adiuro te vt dicas nobis ſi tu es Chriſtus filius Dei.* Ita quòd per hoc quòd dicebant Chriſtum filium Dei, non intelligebant ſecundam in Trinitate perſonam: ſed excellens donum diuinæ gratiæ. Qui in hunc mundũ veniſti, pro, *venturus erat* & ſuperfluit *hunc*. Alterum adiectiuum expectati Chriſti erat, quòd à Prophetis prædictus erat venturus in mundum ad ſalutem mundi. Et propterea Martha plenè fatetur explicitè & in ſpecie Ieſum eſſe verum illum Chriſtum hac ſua profeſſione.

Verſ. 28. Et cùm hæc dixiſſet, abiit. Omittit Euangeliſta quòd Ieſus vocandam iuſſit Mariam: ſubintelligendum hoc relinquens ex ſubiunctis Marthæ verbis ad Mariã. Et eadem ratione ſimul omittit quòd Ieſus monuit Marthã dicentẽ ſe credere quòd ſi credet videbit gloriã Dei: intendens quòd videret gloriã Dei in miraculo reſuſcitationis fratris ſui: nam & hoc ſubintelligendum reliquit Euangeliſta in ſubiunctis poſtea verbis Ieſu ad Martham, *nónne dixi tibi.* Et vocauit Mariã ſororem ſuã ſilentio, pro, *clãculum*, hoc eſt occultâ voce. Dicens: Magiſter adeſt, & vocat te. Hinc clarè apparet quòd vult ſubintelligi Euangeliſta Ieſum iuſſiſſe vt vocaretur Maria.

Verſ. 29. Illa vt audiuit. Promptitudo ſignificatur, ſurrexit, pro, *ſurgit*, citò, cum celeritate, & venit. Præſentis eſt temporis; actus enim præſentes deſcribuntur. Ad eum.

Verſ. 30.

Verſ. 30. Nondum enim venerat Ieſus in caſtellum : ſed erat adhuc in illo loco vbi occurrerat ei Martha. Ex propoſito ſiquidem Ieſus ſubſtitit expectans Mariam. Superfluit *illo*, & *adhuc*.

Iudæi nobiles venerant ad conſolandam Mariã dominam oppidi.

Verſ. 31. Iudæi ergo qui erant cum ea in domo & conſolabantur eam. Hinc conijcitur quòd perſonæ nobiles erant Iudæi iſti: vtpote qui venerant ab Hieruſalem ad hoc & erant in aula cũ Maria domina oppidi ad conſolandum eam. Cùm vidiſſent Mariam quia. pro, *quòd*, citò ſurrexit & exijt, ſecuti ſunt eam : dicentes quia. pro, *quòd*, vadit ad monumentum vt ploret ibi. Diuinâ prouidentiâ diſponebatur vt omnes qui in domo erant conuenirent ad videndum miraculum, & etiam inuiti teſtes fierent tanti miraculi & virtutis Ieſu: propter hoc enim Ieſus iuſſit vocari Mariam, propter hoc & ſubſtitit in loco vbi occurrerat ei Martha.

Verſ. 32. Maria ergo cùm veniſſet vbi erat Ieſus, videns eum cecidit ad pedes eius. Ex hoc quod videns Ieſum cecidit ad pedes eius inſinuatur vel quòd tam demiſſis oculis Maria venit vſque ad locum vbi erat Ieſus, vt non niſi proxima illi viderit eum, vel quod locus extra oppidum in quo ſubſtiterat Ieſus ex obliquo erat viæ quâ veniebat Maria: ita vt à via recta torquendo iter verſus locum illum, ſimul concurrerent proximum eſſe & videre : vnde & Euangeliſta Mariam appuliſſe vbi erat Ieſus deſcribit, quando vidit Ieſum. Cecidit ad pedes eius. Locum proprium Maria agnouit pedes Ieſu, & ita agnouit vt non iaceret ſe, ſed caderet, tanquam impotens ſe continere iuxta pedes Ieſu à quibus veniam conſecuta fuerat.

Maria cadit ad pedes Ieſu nempe ad locum ſibi propriũ.

Et dixit ei : Domine ſi fuiſſes hic, non eſſet mortuus frater meus. Verba ſunt deplorantis infelicem ſortem ſuam abſentiæ Ieſu in tempore ægritudinis fratris : indubiè credendo quod ſi affuiſſet, tum amore proprio, tum precibus motus ſeruaſſet Lazarum à morte. Communis hæc querela, communis & minor fides fuit Mariæ & Marthæ : dum vtraque corporali præſentiæ tribuit gratiam. Verificatur, *non inueni tantam fidem in Iſrael.*

Verſ. 33. Ieſus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes. Non otioſe Euangeliſta deſcribit Ieſum motum ad lachrymas, ex hoc quòd vidit Mariam & Iudæos plorantes. Ita enim tendit ad narrandum Ieſu diuinitatem ex verbis & factis vt deſcribat eundem eſſe verum hominem : moueri namque ad compaſſionem videndo alios flere, humanæ eſt commiſerationis. Infremuit ſpiritu & turbauit ſeipſum. Tam fremitus quàm turbatio nomen eſt paſſionis. Et fremitus quidem ad accenſionem ſeu feruorem animi ad arduum aggrediendum ſpectat : turbatio autem ad triſtitiam. Neutra in Ieſu ſurrexit ex carne concupiſcente aduerſus ſpiritum, ſed ex ſpiritu. Et propterea Euangeliſta paſſiones in Ieſu deſcribens humanas (ne Ieſum non hominem aut hominem Stoicum putaſſemus) ſimul deſcribit ex ſpiritu non carnali affectu originem habuiſſe illas : ita quod *ſpiritu* refertur ad *infremuit* & *turbauit*: Et fremere quidem voluit intùs ſicut exterius clamare, reſpectu ardui operis reſuſcitationis Lazari quatriduani, vt interior motus paſſionis appareret in facie conformis operi; omnia enim ſuauiter diſpoſuit Ieſus. Turbari autem voluit, quia triſtitia in turbatione conſiſtit. ex hoc enim quòd delectatio quies eſt animi, patet quod triſtitia inquietudo (quæ in turbatione conſiſtit) eſt animi. Simul itaque turbationem ad condolendum & fremitum ad remedium conferendum, in ſe fecit ſecundum rectam ſpiritus rationem Ieſu.

Chriſtus infremuit ſpiritu & turbauit ſeipſũ.

Delectatio quies eſt animi. Triſtitia verò inquietudo animi.

Verſ. 34. Et dixit. pro, *dicit*. Significatur enim tempore præſenti quòd inter has propaſſiones Ieſus protulit ſequentia verba. Vbi poſuiſtis eum ? Ecce fremendo inquirit de loco reſuſcitandi mortui : vt intelligamus ipſum fremere ad tam arduum opus reſuſcitandi Lazarum ſepultum. Dicunt ei: Domine veni & vide.

Verſ. 35. Et lacrymatus eſt Ieſus. Effectus turbationis internæ, ſunt lachrymæ compaſſionis humanæ. Nullus ergo reprehendat moderatas lachrymas funeris: quas Ieſus propriis lachrymis approbauit.

Moderatas funeris lacrymas ſuis lacrymis approbauit Ieſus.

Verſ. 36. Dixerunt ergo Iudæi : Ecce quomodo amabat eum ?

Verſ. 37. Quidam autem ex ipſis dixerunt: Non poterat hic qui aperuit oculos cæci nati. Superfluit *nati*. Et legendum eſſe admiratiuè ſeu interrogatiuè aſſertio quòd aperuit oculos cæci manifeſtat. Conferebant iſti, hinc potentiam quá illuminauit cæcum, inde lachrymas pro morte Lazari : atteſtantes quòd mors Lazari diſplicuit Ieſu : ac per hoc quod Ieſu nolente mors Lazari euenit, triſtitia enim eſt de iis quæ nobis nolentibus accidunt. Et propterea vel dubitantes inquirendo dicunt *non poterat ?* vel admirando dicunt *non poterat* ? Ac ſi apertius dixiſſent mirum eſt quod non potuit, ex quo aperuit oculos cæci. Facere vt hic. Deeſt, *&*. Legendum eſt : facere vt & hic non moreretur.

Verſ. 38. Ieſus ergo rurſum fremens in ſemetipſo venit ad monumentum. Hinc apparet quod fremitus propter arduum reſuſcitationis opus erat. Nam hoc ſignificatur dicendo quod venit ad monumentum iterum fremens: hoc eſt, actum fremendi feruore animi exercens non aduerſus Iudæos contrarios ſibi (quos nouerat ibi eſſe) ſed in ſemetipſo. Fremitum ſiquidem monſtrabat, ſed non contra aliquem ſed in ſeipſo diſpoſitionem animi ad opus arduum proportionatum in ſeipſo iterans : vt magnitudinem operis penſemus.

Erat autem ſpelunca : & lapis ſuperpoſitus erat ei. Hinc apparet quòd ſpelunca illa excauata verſus partem inferiorem (hoc eſt ſub terra) erat : alioquin non deſcriberetur lapis ſuperpoſitus ſpeluncæ. Si enim fuiſſet ſpelunca concaua in directum ſuper ſuperficiem terræ non diceretur lapis ſuperpoſitus ſpeluncæ, ſed appoſitus vel aduolutus : ſicut de monumento Ieſu ſcribitur.

Sepulchrum Lazari in ſpelunca.

Verſ. 39. Ait Ieſus, tollite lapidem. Magnitudo lapidis inſinuatur, ex eo quòd non vni ſed multis dicitur : *tollite lapidem.*

Verſ. 40. Dicit ei Martha ſoror eius qui mortuus fuerat. Domine iã fœtet. pro, *olet*. Quamuis Græca dictio anceps ſit ad malè vel benè olere, materia tamen ſermonis teſtatur quòd de malè olere (quod fœtere vocamus) eſt ſermo. Quatriduanus eſt enim. Vt nulli calumniæ poſſit miraculum hoc ſubeſſe, quatriduanus in monumento aſſeritur. Et vt ſimul intelligamus

Martham

Martham non ſperaſſe tale miraculum, ipſa eſt quæ obſtat ne aperiatur ſpelunca: ne fœtore offendatur Ieſus cum aſtantibus.

Dicit ei Ieſus. Nónne dixi tibi quoniã. pro, *quod*. ſi credideris, videbis gloriã Dei? Hinc habetur quod prius diximus: ſcilicet Ieſum Marthæ aſſerenti ſe credere, dixiſſe *ſi credideris, videbis gloriam Dei*, inſinuans & hoc futurum miraculum, & minorem Marthæ fidem, ex conditionali *ſi credideris*. Et dixit modò Ieſus *nónne dixi tibi*, ad declarandum quorſum dixit ei hæc: vt vel nunc erigatur Martha cum auditoribus in fidem & ſpem futuri miraculi ad gloriam Dei.

Verſ. 41. Tulerunt ergo lapidem. Deſunt ſeptem dictiones: *Vbi erat is qui mortuus fuerat poſitus*. Confirmatur magnitudo lapidis in executione, ex hoc quod multi tulerunt illum, & deſcribitur executio non obſtante fœtore.

Remouentur his circumſtantiis calumnia omnes à miraculo ſuſcitationis Lazari.

Voluit autem Ieſus tolli lapidem quo claudebatur ſepulchrum vt ab omnibus præſentibus euidentiſſimè videretur Lazarus reſurgens. Si enim clauſo ſepulchro exiſſet, exiſtimatum fuiſſet ſpectrum aliquod. Si autem reſuſcitatus pulſaſſet aut clamaſſet vt aperiretur ſibi, exiſtimatum forte fuiſſet quod non tunc primò clamaſſet, ſed quod pluties antè clamauit & non fuit auditus & quod non verè fuiſſet mortuus. Sed vbi aperto ſepulchro, omnibus patuit mortuus ac viuus, fugantur calumniæ omnes.

Ieſus autem eleuatis ſurſum oculis dixit.

Cur Chriſtus hic orat?

Tum vt verum hominem ſe eſſe teſtetur orat Deum; tum vt Iudæi videant quòd non ad dæmonem, ſed ad Deum conditorem cœlorum recurrit; tum vt magnitudinem operis ſignificet; tum vt internam mentis eleuationem etiam exteriori eleuatione oculorum doceat. Pater. Nomen Iudæis exoſum explicat: vt vel hoc opere cognoſcant quod verus eſt filius Dei. Gratias ago tibi. In gratiarum actione conſiſtit hæc oratio: vt gratias agentem intelligamus hominem gratum Deo, & non petentem reſuſcitationem Lazari ſed imperantem, vt Iudæi penetrent eſſe Deum. Quoniã audiſti me. hominem in omnibus ad te recurrentem.

Verſ. 42. Ego autem ſciebam quod ſemper me audis. Non ideo gratias ago pro exauditione quia nouiter nouerim me exaudiri: quoniam hoc mihi notum erat. Sed propter populum. pro, *turbam*, quæ circumſtat dixi. Ecce quare publicè tibi gratias ago. Vt credant quia. pro, *quod*, tu me miſiſti. Non quæro gloriam meam, non vt honorent me, ſed propter ſalutem eorum vt credant quod tu me miſiſti.

Verſ. 43. Hæc cum dixiſſet. Deeſt, *&*. Legendum eſt: *Et hæc cum dixiſſet*. Totum tempus quo Ieſus orauit, conceſſum eſt omnibus & videndi mortuum & ſentiendi fœtorem. Voce magnâ clamauit. Tum vt vox proportionata eſſet magnitudini operis: tum vt nulla poſſet calumnia verbis ſecretò dictis tanquam magicæ artis inferri: tum ad figmentum illorum confutandum qui animas mortuorum circa mortuos eſſe dicunt, ad quas vtpote propinquas, non erat opus magnâ voce clamare. Lazare. Multis ibidem ſepultis, vnus erat nominandus vt ille vnus reſurgeret. Veni foras. Non ſolùm ſurge à morte ſed veni extra ſpeluncam. Non petit, non obſecrat, ſed præcipit: vt hinc velint nolint, cogantur videntes credere ipſum eſſe filium Dei vt ſe prædicabat eſſe.

Suſcitatur Lazarus.

Verſ. 44. Et ſtatim prodiit. Superfluit *ſtatim*. Et ſignificatur quod exiuit extra ſpeluncam, vt ei fuerat imperatum dicendo, veni foras. Qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes inſtitis. pro, *faſciis ſepulchralibus*: & facies eius ſudario erat ligata. Non ſolum geminum deſcribitur miraculum (ſcilicet & quod reſuſcitatus eſt, & quòd ligatus exiuit extra ſpeluncam) verùm etiam ad omnes tollendas calumnias deſcribitur tot vinculis ligatum exiſſe. Si ſolutus inuentus fuiſſet aut exiſſet, non mortuus ſed ſtupefactus maxima contractione ſpiritus, ſepultus forte diceretur. Aiunt enim aliquos quandoque tales exiſtimatos mortuos fuiſſe ſepultos. Sed tales redeuntes ad opera vitæ, non ſolum ſe ſoluunt, ſed clamant ac corrodunt quicquid poſſunt, facientes vltimum de potentia vt redeant ad terram viuentium. Lazarus verò manſuetiſſimus, ligatus non ſolum tam manus quam pedes faſciis ſolitis adhiberi mortuis ſepeliendis (quas facillimum eſt ſoluere) ſed etiam faciem ſudario, vt mos erat Iudæorum, exiuit extra ſpeluncam coram omnibus. Omittit hîc Euágeliſta quanta admiratio, quantuſque ſtupor apprehenderit circumſtantes.

Dixit eis Ieſus, Soluite eum. Vult Ieſus vt alij ſoluant faſcias Lazari: vt tangendo Lazarum, etiam ſenſu tactus cognoſcant veritatem miraculi, & alij hoc videntes firmentur. Et ſinite abire. Hinc apparet quod miraculoſum fuit, ligatum exiſſe foras, non poterat ſiquidem modò ambulare niſi ſolueretur. Et hoc ad perfectionem notitiæ ſpectat, vt videant Lazarum ambulare: vt non ad momentum putent reſtitutam vitam Lazaro, ſed ſicut prius antequam moreretur: imò antequam ægrotaret. Ad hoc enim ſpectat *ſinite abire*, propriis pedibus, vt ſani ambulare conſueuerunt.

Verſ. 45. Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam & Martham, Superfluit *& Martham*, & viderant quæ fecit Ieſus, crediderunt in eum. Ecce primus miraculi iſtius fructus in Iudæis.

Ex hoc miraculo quidam credũt, quidam deteriores efficiuntur.

Verſ. 46. Quidam autem ex ipſis. Nota aduerſatiuam & pronomen, & percipe quod quidam illorum qui venerant ad conſolandum Mariam & viderant Ieſum reſuſcitaſſe Lazarum, deteriores effecti ſunt ex tanto viſo miraculo. Percipe verum eſſe quod dixit Abraham diuiti, quòd *neq; ſi quis ex mortuis reſurrexerit credent*, percipe verum eſſe quod dicit Apoſtolus, quod credere, donum Dei eſt. Abierunt ad Phariſæos. perſecutores Ieſu. & dixerunt eis quæ fecit Ieſus. Narrauerunt quidem facti veritatem: ſed quorſum, ſed quanto dolore, quantâ malignitate, non ſolum aduerſatiua præpoſita ab Euangeliſta ſed effectus ſubiunctus teſtatur.

Verſ. 47. Collegerunt. pro, *congregauerunt*, ergo Pontifices. pro, *principes ſacerdotum*, & Phariſæi concilium. Ecce effectus, ecce quorſum dixerunt Phariſæi quæ fecit Ieſus: ad conſilium habendum quid facto opus eſſet contra Ieſum. Phariſæi autem non ſoli ſed cum principibus ſacerdotum, de congregando concilio tractant: definiuntque congregandum ac congregãt. Et quoniam non dicit concilium inter ſeſe, ſignificat quòd concilium ciuitatis publicum congregauerunt: vocando Senatores, & breuiter eos qui de concilio erant.

Concilium Phariſæorũ & Pontificũ in Chriſtũ.

Et dicebant, Quid facimus? Arguendo legendum eſt. Materia tractata in concilio non nuda deſcribitur, ſed cum modo quo tractabatur:

ſcilicet

ſcilicet arguendo proprias moras ad occurrendum tanto periculo. Quia hic homo multa ſigna facit:

Verſ. 48. Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum. Ratio arguendi moras eſt, quia ex parte Ieſu continue creſcit cauſa attrahendi populum ad ſe: quoniam non ſolum fecit ſed facit multa ſigna: & ſi ex parte noſtra non occurritur, non apponitur impedimentum ipſi Ieſu, conſequens erit quòd omnes credent in eum.

Significanter dicunt *ſi dimittimus eum*, tractãdo quod oportet apponere impedimentum ex parte ipſius Ieſu impediendo ipſum: quia iam experti erant quòd impedimentum appoſitum ex parte populi, ſcilicet quòd ſi quis confiteretur Ieſum eſſe Chriſtum, extra ſynagogam fieret, non ſufficiebat, vincebatur enim hoc impedimentum à magnitudine miraculorum. Quod etiam timent omnes credere in Ieſum, intellige credere Ieſum eſſe Meſſiam: hoc eſt enim quod prohibuerant.

Excæcatur hoc conciliũ ab amore proprio.

Et venient Romani. & tollent noſtrum locum & gentem. Amor proprius, amor propriæ authoritatis excæcauit illos vt timerent gẽti à Romanis. Proponunt iſti cæci quòd continuato concurſu populi ad Ieſum vt Meſſiam, Romani videntes Iudæos regem proprium profiteri, venient cum valida manu: & tollent ſacerdotium cultúmque templi Iudæorum, & transferent Iudæos in alienum ſolum. Sed verè cæci erãt: quoniam ſi Deus miraculorum ſignis ducet omnes ad Ieſum vt Meſſiam, ipſemet Deus proteget à Romanis & ab omnibus. Et tantò magis debebant hoc conſequenter procedendo credere, quanto ipſi expectabant Meſſiam ſecundùm regnum mũdi huius quem adoraturi erant omnes reges terræ, reducturum vniuerſum Iſraelem de captiuitate & diſperſione.

Patet itaque quòd non cohærebant ſibiipſis Senatores iſti: excæcauit enim illos malitia eorum, & amor propriæ authoritatis quam ſciebant ſe non habituros ſub Meſſia rege iuſtiſſimo: conſcientia namque propria teſtificabatur ipſiſmet quod perdituri erant locum authoritatis ſuæ ſi omnes crederent in Ieſum iuſtum: Mirum itaque non eſt quòd aduerſus Ieſum cæci fuerunt: quorum conſilia ſibiipſis non conſtabant.

Verſ. 49. Vnus autem ex ipſis Caiphas nomine. Superfluit *nomine* Inter tractandum, inter arguendum, inter inquirendum quid facto opus eſſet in propoſito periculo. Caiphas in ſpecie nominatur. Cum eſſet Pontifex. Ecce ſuprema dignitas. anni illius. Venalem fuiſſe pontificatum Ioſephus teſtatur, & eadem auaritia, frequẽs erat mutatio Pontificis: & non ſeruabatur lex Moyſi de perpetuitate Pontificis. Dixit eis. Vos neſcitis quicquam. Hæc verba inſinuant quòd conſiliarij ambigebant: & in varias declinabant opiniones, varia tractantes remedia citra mortem Ieſu: & propterea reprehendit illos Caiphas imprudentiæ.

Opinio Caipha.

Verſ. 50. Nec cogitatis quia pro, *quod*. expedit vobis. pro, *nobis*. Quia prudentia ex adinuentione & iudicio vtilis ad proprium & commune bonum conſtat, ideo vtile medium non animaduerti ab iſtis arguit. Vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gẽs pereat. Præſtat vt moriatur vnus & ſaluetur tota gens quàm vt viuat vnus & pereat tota gens. Palliatũ iudicium ſpecie communis boni præponendi bono particulari, nullà mentione facta de iuſtitià deque innocentia: non admittit recta ratio vt occidamus iuſtum innocentemque vnum vt ſaluetur libertas aut vita totius gentis.

Verſ. 51. Hoc autem à ſemetipſo non dixit: ſed cum eſſet Pontifex anni illius prophetauit quia. pro, *quod*. Ieſus moriturus erat pro gente. Exponit Euangeliſta quòd hæc verba, Caiphas quantum ad id quod veritatis continebant, dixit actus à Spiritu ſancto ratione officij Pontificalis, quamuis quantum ad iniquæ occiſionis conſilium intentum à Caipha, dixerit à ſeipſo. Ita quòd Caiphas prophetauit: hoc eſt verba dixit quæ ſecundum quòd erant vera (non ſecundum quòd erant intenta ab ipſo) erant prophetica: vtpote prædicentia mortem Ieſu pro populo.

Verba Caipha prophetica.

Verſ. 52. Et non tantum pro gente ſed vt filios. Deeſt *&*. Legendum eſt. *ſed vt & filios* Dei. per prædeſtinatam adoptionis gratiam. Qui erant diſperſi per varios ritus in toto terrarum orbe. Congregaret in vnum. non locum, ſed in vnitatem fidei, ſpei ac charitatis: in vnam communionem meritorum, in vnum baptiſma.

Verſ. 53. Ab illo ergo die. Concluſum fuiſſe ſecundùm iudicium Caiphæ, Euangeliſta narrat à ſubſecuta executione. Cogitauerunt. pro, *conſultauerunt*, vt interficerent eum. hoc eſt, vt executioni mandarent occiſionem Ieſu. Priùs enim deliberauerant Iudæi & quæſierant Ieſum interficere (vt Euangeliſta ſuperiùs in capite ſeptimo dixit) ſed deliberationem illam fuiſſe aliquorum & non communis conſilij teſtatur tractatus nunc poſt Lazari reſuſcitationem congregati concilij, nam tractatum fuit quid faciendum eſt: & inter varias opiniones Caiphas cenſuit Ieſum eſſe occidendum, arguendo alios imprudentiæ: hæc enim omnia non fuiſſent dicta, ſi iam communi conſilio prædefinitum fuiſſet quòd Ieſus eſſet interficiendus. In hoc itaque conſilio primum definitum fuit à communi conſilio vt Ieſus interficiatur, & propterea ab hoc die conſultare cœperunt communi conſilio circa executionem occiſionis concluſæ. Priùs enim velut priuatæ fuerant conſultationes aliquorum primatum.

Decretum concilij de Ieſu interficiendo.

Verſ. 54. Ieſus ergo non iam palam. pro, *liberè*. ambulabat. Ex occaſione huius concilij Ieſus quamuis reſuſcitaſſet Lazarum, non ambulabat liberè. Apud. pro, *inter*. Iudæos. vtpote ſciens habere ſe illos perſecutores ad mortem. Sed abiit. deeſt *illinc*, ſcilicet ex Bethania, cedens ad tempus furori, fiduciam præbens futuris Chriſtianis declinandi quandoque perſecutiones. In regionem iuxta deſertum in ciuitatem quæ dicitur Ephrem, & ibi morabatur cum diſcipulis ſuis.

Verſ. 55. Proximum. pro, *propinquum*, autem erat paſcha Iudæorum. Addidit hoc Euãgeliſta ad ſignificandum quòd breui tempore declinauit furorem: & vt intelligamus reſuſcitationem Lazari fuiſſe factam propè paſcha: imò tam propè vt iam inciperet purificatio hominum pro paſchate. Vnde & ſubditur: Et aſcenderunt multi Hieroſolymam de regione ante paſcha vt ſanctificarent ſeipſos. hoc eſt mundi fierent iuxta ritum legis adhibitis ceremonialibus legitimis, ad hoc vt mãducarent paſcha. Solis enim mundis licitũ erat manducare paſcha.

Verſ. 56. Quærebant ergo Ieſum. Incertum eſt an ſacerdotes ſtantes in templo vacando purificationi

ficationi aduenientium ad hoc vt mundi fierent, an ipſi aduentantes quærerent Ieſum an compareret in templo vel ciuitate more ſolito. Et colloquebantur. pro, *dicebant*, adinuicem in templo ſtantes: Quid putatis.. pro, *quid videtur vobis*. quod non venit ad diem feſtum? Ratio autem quare ambigebant de aduentu Ieſu ad Paſcha, ſubiungitur dicendo. Dederant autem Pontifices. pro, *principes ſacerdotum*, & Phariſæi mandatum: vt ſi quis cognouerit vbi ſit indicet, vt apprehendant eum. Rationabile ſiquidem erat humano iudicio quod non veniret: ſciens tale mandatum contra ſe emanaſſe.

CAPVT XII.

Vers. 1. Ieſus ergo ante ſex dies Paſchæ venit Bethaniam. Vt litera ſonat intelligendum eſt: hoc eſt quòd feria ſexta (quæ ſabbatum immediate præcedit) venit Ieſus in Bethaniam. Illa enim dies Veneris fuit anno illo ante ſex dies Paſchæ: vt patet ſupputando dies vſque ad veſperam diei Iouis immediatè ſequentis in qua veſpera immolatum eſt Paſcha, Vbi Lazarus fuerat mortuus, quem ſuſcitauit. deeſt, *à mortuis*. Ieſus. Explicat Euangeliſta factum.

Chriſtus ante ſex dies Paſcha venit in Bethaniam.

Verſ.2. Fecerunt autem. pro, *igitur* ei cœnam. Infert quorſum tendit narratio aduentus Ieſus in Bethaniam ſcilicet ad narrandum geſta in illa cœna. Nec explicatur qui ſunt qui fecerunt cœnam vt collatis narratis ab omnibus Euangeliſtis intelligamus cœnam fuiſſe factam communiter à Maria, Martha & Simone leproſo. Ibi. hoc eſt in Bethania. Alij Euangeliſtæ explicant etiam domum Simonis leproſi. Non dicit, fecerunt tunc, ſeu illo die, ſed *ibi*: quia cœna hæc fuit facta ſabbato. Ita quòd Ieſus die Veneris venerat, & cœna hæc fuit facta ſabbato, nam ſabbato non licebat iter agere: nec ſabbatum illud fuit ante ſex, ſed ante quinque dies Paſchæ anno illo. Et Martha miniſtrabat. Hinc conijcitur domum illam fuiſſe communem Simoni leproſo & Mariæ ac Marthæ, diſtinctam contignationibus: vt in altera Simon, in altera illæ habitarent. Sanguine enim iunctos illos crediderim, ex eo quòd Martha miniſtrabat ibi: & ex eo quod Maria ibi veniam olim promeruit. Lazarus verò vnus erat ex diſcumbentibus cum eo. Adiunxit hoc Euangeliſta: vt veritatem reſuſcitationis Lazari confirmet perſeuerantiâ vitæ Lazari, & actionibus communibus comedendi & bibendi cum aliis continuatis.

Verſ.3. Maria ergo, Quoniam hinc occaſio modi quo Ieſus in manus traditus eſt Iudæorum pendet, ideo Euangeliſta cum nota illationis officium Mariæ intulit deſcriptis officiis Marthæ & Lazari. Et ſororum quidem officia gratitudinis refert: Lazari autem teſtimonij, non verbo ſed facto diſcubitus in cœna. Accepit. Et hic actus inſinuat in domo propria Mariam eſſe: tanquam non aduexerit, ſed acceperit ibidem exiſtentem. Libram. Quantitas non modica ad tale opus narratur. Vnguenti nardi piſtici. pro, *piſtica*, Nardum determinat eſſe non adulterinam, ſed fidelem. Græca enim dictio eſt *piſtica*. Latinè *fidelis*. Pretioſi, Et vnxit pedes Ieſu. Non eſt contraria actio vnctionis pedum effuſioni vnguenti ſuper caput quam alij Euangeliſtæ tradunt, Vtrumque ſiquidem opus Maria fecit, prius vnxit pedes: & deinde totum reſiduum effudit ſuper caput verſando pyxidem, imò demum frangendo illam, ne aliquid ſupereſſet vnguenti. Suppleuit namque Ioannes omiſſam ab aliis vnctionem pedum. Et exterſit capillis ſuis pedes eius. Hinc inſinuatur hanc fuiſſe peccatricem quæ olim ſimili capillorum officio veniam promeruit. Ordo præpoſterus, prius exterſit ab immunditia pedes Ieſu, capillis ſuis mundans illos: & deinde mundos iam pedes vnxit vnguento, non enim extergendum erat vnguentum. Et domus impleta eſt ex odore vnguenti.

Nardus piſtica, id eſt, fidelis.

Verſ.4 Dixit ergo vnus ex diſcipulis eius Iudas Scariotis. Deeſt *Simonis*. Et caſus eſt nominatiui *Iſcariotes*, determinat enim non Simonem Iudæ patrem, ſed ipſum Iudam. Legendum itaque eſt: *Iudas Simonis Iſcariotes* qui erat eum traditurus.

Verſ.5. Quare hoc vnguentum non veniit trecentis denariis & datum eſt egenis? Non contrariatur Ioannes aliis Euangeliſtis dicentibus non vnum, ſed multos diſcipulos hoc dixiſſe: quoniam Ioannes præcipuo in hoc murmure tanquam capiti Iudæ attribuit. Et rectè: quoniam alij non malo animo ægrè tulerunt factum hoc, ſed pietatis intentione: Iudas autem tam maligno animo vt inde occaſionem ſumpſerit vendendi Ieſum.

Murmur Iudæ proditoris in Magdal. nam

Verſ.6. Dixit autem hoc non quia de egenis pertinebat ad eum. pro, *quia de egenis cura illi eſſet*. Non negatur pertinuiſſe ad Iudam dare egenis de communi marſupio: ſed negatur curam illi fuiſſe de pauperibus: multa enim ad nos ex officio pertinent quæ non ſunt nobis curæ. Sed quia fur erat, & loculos. pro, *marſupium*, habens. Hinc apparet non derogare perfectioni vitæ, habere commune marſupium pro ſumptu opportuno: nihil enim imperfectionis Ieſus fecit in tota vita ſua. Ea quæ mittebantur portabat.

Occurrit quæſtio, quomodo Ieſus diſcipulos mittebat ad prædicandum ſine marſupio, & ipſe per Iudam marſupium portabat: Ieſus enim non ſolùm verbo, ſed exemplo inſtruebat diſcipulos. Solutio eſt, quod alia eſt ratio vnius collegij ſeu multitudinis, & alia eſt ratio duorum. Ieſus mittens diſcipulos binos ad prædicandum, noluit quod ferrent pecuniam, facile eſt enim inuenire hoſpitem pro duobus. Sed vnum collegium, vnam multitudinem tot diſcipulorum euntium cum Chriſto, honeſtas morum non habet mitti ſeu ire ſine pecunia, in grauamen notabile hoſpitis. Quocirca non fecit Ieſus contrarium eius quod præcepit diſcipulis.

Quomodo Chriſtus diſcipulos ad prædicandũ ſine marſupio miſit, cũ ipſe marſupium per Iudam portaret

Verſ.7. Dixit ergo Ieſus. Sinite. pro, *ſine*, illam. Ad ſolum Iudam ſermo dirigitur, ratione dictâ. Vt in diem. Superfluit *vt*, Sepulturæ meæ ſeruet. pro. *ſeruauit*, illud. Ratio quare non vexanda non arguenda, ſed ſinenda in ſua pace eſt Maria, redditur à Ieſu: quia ſeruauit vnguentum illud in diem ſepulturæ eius.

Non dicit *in ſepulturam meam* ſed *in diem ſepulturæ meæ*: intendendo declarare quod dies ille erat dies non ſuarum deliciarum ſed dies ſuæ ſepulturæ, quod Maria non ſeruauerat hoc vnguentum pro deliciis Ieſu, ſed pro puro pietatis ſeu religionis officio, non ſecus quàm ſi in die ſepulturæ eius hoc faceret. Dies ſiquidem ſepulturæ quoad

Quàm alienus à deliciis Chriſtus.

quoad vnctionem, eſt dies non deliciarum, ſed humanitatis communiter, vel pietatis ad coniunctos, vel religionis ad ſanctos Prophetas. Et eſt puræ pietatis ſeu religionis: quoniam nulla ſenſualitatis ratio in ſepultura locũ habet: & propterea hoc eſt poſtremi officij dies, vt patet. Significatur itaque hæc ex parte Mariæ quod ipſa ſeruauit vnguentũ illud in diem ſepulturæ Ieſu, hoc eſt in officiu puræ pietatis ſeu potius religionis, quale exerceretur in die ſepulturæ Ieſu, & non ad ſenſuale obſequiũ. Ex parte verò Ieſu quòd ipſe vnguentum ſuſcipiebat tanquã ſepeliendus, & nõ ad delicias: vt Iudas interpretatus eſt. Et præter hoc ſignificatur quòd illa vnctio erat poſtrema Mariæ reſpectu Ieſu. Et hoc ſecundũ factũ non ſecundũ intentionẽ intellige mulieris. Quia itaq; & ex facto & ex intentione Mariæ & ex intẽtione Ieſu, ſeruauit Maria vnguentum illud in diem ſepulturæ Ieſu, ideo ſinenda eſt in quiete ſua, & non eſt arguenda.

Verſ. 8. Pauperes enim ſemper habebitis. pro, *habetis*, vobiſcum, me autem non ſemper habebitis. pro, *habetis*. Reddit rationem quare ſinenda eſt Maria relicto opere eius ad eleemoſynam pauperum: reſpectu cuius arguebãt opus Mariæ Et cõſiſtit ratio in hoc, quòd pauperum cura eſt continuata, huius autem pietatis cura eſt tẽpori ſpecialis occurrens ratio. Et propterea ſicut filio innocẽti dictũ eſt: *fili tu ſemper mecũ es, epulari autẽ & gaudere oportuit quia modo hic frater tuus reuixit*, ita modò dicitur, pauperes ſemper vobiſcum ſunt, ego autem modò tantùm, manifeſtans per hoc quòd continua incumbens cura pauperum & ſimilium, non debet impedire curam occurrentium bonorum operum quæ ex ſpeciali aliqua occurrenti occaſione exercenda ſunt. Vbi etiam aduerte quòd Euangeliſta miſcendo ſermonem Ieſu directum ad multos (dicendo *habebitis, non habetis*) inſinuat quod diximus: Iudam quidem caput, alios verò diſcipulos acceſſiſſe ad murmur.

Verſ. 9. Cognouit ergo turba multa ex Iudæis quia pro, *quòd*, illic eſt: & venerunt non propter Ieſum tantum. Hinc etiã apparet quod Ieſus feriã ſextã venit in Bethaniam: quoniam ſi veniſſet ſabbato, nõ interceſſiſſet tantum temporis, vt turba quæ extra Bethaniam erat, cognouerit Ieſum eſſe in Bethania, & venerit ad videndũ ipſum. Sed vt Lazarum. Deeſt *&*. Legendum eſt, *ſed vt & Lazarum* viderent, quẽ ſuſcitauit à mortuis. Hinc appatet quòd turba iſta Iudæorum nõ erat de Bethania: quoniam habitantes in Bethania, viderant Lazarum tot diebus, quibus Ieſus fuerat in Ephrẽ.

Verſ. 10 Cogitauerunt. pro *conſultauerunt*, autem principes Sacerdotum vt & Lazarum interficerent,

Principes Sacerdotum de Lazaro interficiendo cogitant.

Verſ. 11. Quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebãt in Ieſum. Cerne iniquitatẽ Pontificum. Iam non ſufficit eis vt vnus moriatur pro populo, ſed etiam Lazarum (quem diuina potentia reſuſcitauerat) nituntur occidere: vt cognoſcamus quantã excitate mentis tenebantur ex propria malitia. Forſan Lazarum vocabant, vt de alia vita interrogarent, vt de veritate Ieſu certiores redderentur.

Verſ. 12. In craſtinum autem. pro, *poſtero die*, & ſuperfluit *autem*. Non ad diem aduentus Ieſu in Bethaniam, ſed ad diem cœnæ narratæ refertur dies poſterus, qui anno illo fuit dies poſt ſabbatum: hoc eſt dies Dominicus, quem quotannis veneramur diem Palmarum. Turba multa quæ venerat ad diem feſtum, cùm audiſſent quia. pro, *quòd* venit Ieſus Hieroſolymam. Sciens Euangeliſta hunc Ieſu [illegible] ſolemnem in Hieruſalem deſcriptum ab alijs Euangeliſtis, perſtringit illum: ſupplendo multa omiſſa ab alijs. Et primo diem explicat quintum ante Paſcha: dicendo *die poſtero*. Deinde explicat turbam quæ venit obuiam Ieſu, non fuiſſe Hieroſolymitanam, ſed illam quæ aliunde venerat ad diem feſtum Paſchatis dicendo *quæ venerat ad diem feſtum*.

Turba Chriſto Ieroſolymam venienti cum ramis palmarum occurrunt.

Verſ. 13. Acceperunt ramos palmarum. Hoc eſt tertium quod ſupplet. Alij ramos oliuarum. Ioannes adiungit ramos palmarum, quod maioris fuit honoris. Et proceſſerunt obuiam ei, & clamabant: Oſanna. Vide dicta apud Matthæum. Benedictus qui venit in nomine Domini rex Iſraël. Verum Meſſiam fatentur Ieſum: appellando ipſum regem Iſraël, benedictum, venientem in nomine Domini, non in nomine proprio, non ad gloriam propriam, ſed ad gloriam Domini: adiunctã ſupplicatione expectatæ ſalutis,

Verſ. 14. Et inuenit Ieſus aſellum. mittendo diſcipulos pro illo, vt alij referunt. Et ſedit ſuper eum. Ecce modus quo venit. Sicut ſcriptum eſt:

Verſ. 15. Noli timere filia Sion, ecce Rex tuus venit ſedens ſuper pullũ aſinæ. Appoſuit vaticinium prophetæ Zachariæ nono, ad ſignificandum quare Ieſus hac vice iuerit in Hieruſalem ſedens ſuper aſinum, & cum honore regio ſcilicet vt adimpleret ſcripturam, vt vel ſic Iudæi agnoſcerent ipſum eſſe Meſſiam promiſſum per Prophetas, ex tam publico & ſingulariſſimo teſtimonio olim prophetato.

Verſ. 16. Hæc non. Deeſt *autem*. Legendum eſt, *Hæc autem non* cognouerunt diſcipuli eius primum. Fatetur Euangeliſta quòd ipſe & alij diſcipuli non intellexerunt tunc, quæ gerebantur eſſe adimpletionem prophetiæ. Sed quando glorificatus eſt Ieſus, tunc recordati ſunt, quia pro, *quòd* hæc erant ſcripta de eo: & hæc fecerunt ei. Non dicit tunc cognouerunt, ſed *tunc recordati ſunt*. Et propterea quæſtio ſurgit quomodo recordati dicuntur eius quod non cognouerunt, expreſſè enim dixit, quòd primùm non cognouerunt: hæc memoria ſiquidem non eſt niſi priùs cognitorum. Solutio eſt, quòd recordatio iſta refertur ad ſcripta de Ieſu, & ad facta eiuſdẽ (vt clarè textus ſubiungit) & quòd ambo fuerant nota diſcipulis quando recordati ſunt. Facta ſiquidem fuerant illis nota ad ſenſum, dum fiebant: quia præſentes erant, & ipſimet inter facientes erant. Scripta verò fuerant illis nota docente illos Spiritu ſancto omnia in Pentecoſte. Poſtmodum enim recordati deſcribuntur amborum ſimul: applicando notam iam ſibi ſcripturam ad facta quæ viderant & pro parte geſſerant.

Quomodo recordati dicuntur diſcipuli eius quod non cognouerunt.

Verſ. 17. Teſtimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo quando Lazarum vocauit de monumento, & ſuſcitauit eum à mortuis. Hoc eſt quartum ſuppletum.

Verſ. 18. Propterea & obuiam venit ei turba. Hoc eſt quintum ſuppletum. Quia audierant eum feciſſe hoc ſignum. Hinc apparet duas fuiſſe turbas. Alteram perhibentem teſtimonium de viſu quòd reſuſcitauit Lazarum; alteram audientẽ quòd Ieſus reſuſcitauit Lazarum. Prima iuit cum Ieſu, altera obuiam venit. Prima diſcipulorum Ieſu & habitantium Bethaniæ fuit: nam talium turba

interfuit reſuſcitationi Lazari, præter nobiles. Altera fuit eorum qui venerant ad Paſchalem ſolennitatem, vt clare Euangeliſta dixit.

Verſ. 19. Phariſæi ergo dixerunt ad ſemetipſos Videtis quia. pro, *quod*, nihil proficimus. pro, *proficitis*. Ex eo quod non dicit *proficimus*, ſed *proficitis*, poſſunt intelligi hæc verba di-

Hæc verba an fuerint bono, an malo in Ieſum animo dicta?

cta ab illis Phariſæis qui occulte credebant Ieſu: ad auertendum alios Phariſæos a cœpta perſecutione Ieſu, ab experientia inanis ſtudij eorum ad impediendum concurſum populi ad Ieſum. Poſſunt & in malam partem accipi: vt ſint verba complicum, excitantium illos quibus incumbebat ex officio ſeu delegatione vacare ad impediendum. Excitant autem proponendo vt conſiderent id quod vident: quòd ſcilicet nihil proficiunt quoad impediendum. Ecce mundus totus poſt eum abiit. Superfluit

Hyperbole.

totus. Et nihilominus hyperbole eſt conſueta de multitudinis innumeræ concurſu dicere: *mundus vadit*, & ſimilia.

Verſ. 20. Erant autem quidam Gentiles. pro, *Græci*. Quartum hominum genus explicat Euangeliſta: poſt turbam enim præſentium ſuſcitationi Lazari turbámque audientium & Phariſæos, commemorat Græcos: vt in diuerſis diuerſos fructus deſcribat, & illa ſuppleat quæ alij Euangeliſtæ omiſerant. Ex iis qui aſcenderant vt adorarent in die feſto. Si iſti Græci fuiſſent Iſraëlitæ aut Proſelyti, diceretur de illis quòd aſcenderant ad diem feſtum celebrandum, ſicut de aliis dixit. Quo-

Etiam Gentiles veniebant in Ieruſalem ad adorandum.

circa ex eo quòd appoſuit vt adorarent, deſcribit quòd erant Gentiles: venire enim ad adorandum in Hieruſalem, commune erat omnibus: vnde de Eunucho reginæ Æthiopum ſcribit Lucas quòd venerat in Hieruſalem vt adoraret. Et quamuis hoc omni tempore fieret, iſti tamen Græci venerant vt in die feſto Iudæorum adorarent, tanquam in tempore maioris deuotionis & concurſus.

Verſ. 21. Hi ergo acceſſerunt ad Philippum qui erat à Bethſaida Galilææ. Coniectura hinc ſumitur quod Græci iſti ex illis Gentilibus erant qui in Galilæa morabantur, fortè ſtipendiarij, niſi enim cum Galilæa commune aliquid haberent, non commemoraſſet Euangeliſta Bethſaïdam Galilææ. Et rogabant eum dicentes: Domine volumus Ieſum videre. hoc eſt, viſitare: alioquin non oportuiſſet internunciis vti, qui dicerent Ieſu voluntatem ipſorum.

Nunciatur Ieſu quòd Græci vellent eum viſitare.

Verſ. 22. Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rurſus & Philippus dixerunt. pro, *dicunt*, hoc eſt, nunciant, Ieſu.

Verſ. 23. Ieſus autem reſpondit eis, dicens: Venit hora. Diſcipuli nunciant quod Græci volunt eum viſitare, ipſe verò non reſpondet *veniant*, ſed *venit hora*: manifeſtans hac reſponſione quod gratam habet viſitationem. Dicendo namque quòd hoc eſt tempus glorificationis ſuæ, reſpondet læta: ſpectaréque hanc viſitationem ad glorificationem ſuam manifeſtat.

Nec demonſtratur præſens tunc hora: ſed hora mortis, reſurrectioniſque eius, cum ſubſecuta Aſcenſione, miſſione Spiritus ſancti, &c. Vt clarificetur. pro, *glorificetur*. filius hominis. Non fuit in cruce ac morte glorificatus filius hominis, ſed turpiſſimè vilificatus. Verùm fuit inter ſpirituales ſubſtantias glorificatus filius hominis ſtatim mortuus: quando filius hominis ſecundum animam triumphauit de dæmonibus, & beauit Sanctos in limbo, confutauitque damnatos in inferno. In reſurrectione autem fuit filius hominis glorificatus ſecundùm corpus, & poſtea fuit glorificatus ſecundùm nomen ſuum, veneratum primum à paucis Iudæis, & deinde à Gentibus omnibus. Quarum quia primitiæ erant iſti Græci, ideo Ieſus iſtorum aduentum tanquam ad ſui glorificationem ſecuturam in fide vniuerſarum Gentium pertinentem acceptauit; & occaſionem manifeſtandi myſterium futuræ ſuæ glorificationis accepit.

Verſ. 24. Amen, amen dico vobis, niſi granum frumenti. Ne intelligerent diſcipuli illam

Grano frumenti ſe aſſimilat Chriſtus.

præſentem horam eſſe horam expectatam, declarat ex ſimilitudine ſeminum interponendam eſſe mortem ſuam ante fructum conuerſionis populorum, in qua glorificabitur filius hominis. Seipſum aſſimilat grano non tritici ſed frumenti: quod eſt genus ad triticum, hordeum, ſpeltam, & ſiliginem. Cadens in terram mortuum fuerit. Et ſemen ipſum frumenti moritur ſatum (quod ſignificat caſus in terram) & Ieſus mortuus verè fuit in cruce.

Verſ. 25. Ipſum ſolum manet. Verè granum ſi non ſeminatur, manet ipſum ſolum, per excluſionem fructus: ſed manet modico tempore, non ſimpliciter. Ieſus autem ſignificatus ad literam, ſi non fuerit mortuus, ipſe ſolus in toto humano genere manet ſine aliquo caſu, manet in æternum beatus, nullum enim hominem ſaluaret non mortuus: non quia non aliter poſſet, ſed quia ſic definitum eſt, & propterea conditionalis eſt vera. Si autem mortuum fuerit. ſeminatum. Mortuus eſt Ieſus vt ſemen, vt virtutem habens ſeminariã, vt productiuus fructus: immò ad hoc mortuus eſt. Multum fructum affert. Plus quàm centeſimum. Mortuus eſt vnus Ieſus, & attulit fructum innumerabilium hominum.

Significantiuſque dicit *affert*: vt intelligamus differentiam inter ipſummet, & granum frumenti ſatum. Nam granum frumenti quod mortuum eſt, non reſurgit, vt afferat ſecum fructum, ſed fructus ex ipſo mortuo profertur. Ieſus verò ſic mortuus eſt, vt ipſemet idem numero reſurgeret & afferet fructum multum innumerabilium hominum. Qui amat. Declarat fructum afferendum quis eſt: tum ne errares intelligendo productionem huius fructus per modum naturæ: quemadmodum fit productio fructus ex grano frumenti ſato, declarat ſiquidem fructum hunc produci à Ieſu mortuo, interueniente ex parte hominum ſequela ipſius Ieſu: & non aliter. Tum ne errares intelligendo quòd omnes homines per mortem ipſius ſaluandi eſſent: diſtinguit namque inter illos qui perdent, & qui cuſtodient animam ſuam in vitam æternam.

Conditiones ſequelæ Ieſu ad tria reducuntur.

Et quoniam ſequela Ieſu multas requirit conditiones, omnes ad tria capita reducit: ſcilicet ad odium præſentis vitæ, ad miniſterium Ieſu, & affectum imitandi ipſum: in primo contemptus ſui, in ſecundo ſeruitus Chriſti, in tertio vtriuſq; ratio (ſcilicet propter Chriſtum) comprehenditur. Declarat itaque quis eſt fructus afferendus, ex differentia inter fructum & contrarium penès amorem & odium præſentis vitæ, & inchoat à contrario dicens:

Qui amat animam ſuã perdet eam.

Qui amat animam ſuam. & ſubintelligitur, in hoc mundo. Et eſt ſermo formalis, non de re quæ eſt anima, ſed de anima inquantum anima: hoc eſt, vt exercet animandi corpus officium, quod eſt dicere, qui amat vitam ſuam in hoc tranſitorio ſtatu mundi. Et eſt ſermo de amore non naturali aut regulato, ſed de amore ſine fræno eo modo quo amatur finis: ita quod vitam

ſuam

ſuam præponit aliis amabilibus. Perdet eam.perditione æternæ mortis.Et qui odit animá ſuam in hoc mundo.Ecce fructus afferendus. Nec eſt ſermo de odio cótrario naturali amori) de quo ſcriptum eſt.nemo vnquam carnē ſuā odio habuit)nec de odio oppoſito amori regulato:ſed de odio cótrario amori propriæ vitæ vt finis. Ita quod eſt ſenſus, qui odit vitā ſuā in hoc múdo habere pro fine vltimo. Vbi aduerte quod ex hoc quod in odio apponitur *in hoc mundo* , ſubintelligenda ſignificatur eadē conditio in amore,& propterea nó expoſuimus: ſed ſuppleuimus, ſubintelligendo dictā conditioné. In vitā ęternā cuſtodit. pro,*cuſtodiet*,eam. Et hinc clarè apparet quod de perditione mortis ęternæ dictū eſt *perdet eam*, contrariorú enim contrariæ intelligédæ ſunt propriæ cōditiones.Qui enim vitam ſuam in hoc mundo odio habet vt finem,ipſe ſeruabit eá in ęterná vitá,quam habet pro fine:quia non ſolú vitā ęternam habebit in anima,ſed in corpore,

*Verſ.26.*Si quis mihi miniſtrat.Non ſufficit interno amore & odio eſſe bene diſpoſitū, ſed oportet etiā exterioribus officiis Ieſu Chriſto ſeruire.Et propterea odio propriæ vitæ adiungitur miniſtrare Ieſu Chriſto,quacúq; exteriori actione.Me ſequatur. Hęc eſt tertia códitio, quæ eſt ratio omnium.

Imitatio Chriſti.

Odio habere propriá vitá, poteſt etiá Ethnicis cōpetere(ná & propter famá & gloriá exponūt ſe morti,quáuis & hoc propter præſenté vitā faciāt, quoniā famá & gloriá humaná in hoc trāſitorio múdo quærút)ſed odio habere vitā propriá ad imitandum Iesú Chriſtū, propriū eſt electis. Et ſimiliter miniſtrare ac ſeruire Chriſto cōmune eſſet etiam malis Chriſtianis:ſed ſeruire Chriſto ad imitationē Chriſti,propriū eſt electis. Et aduerte quod eſt ſermo de miniſtris,qui ſunt fructus mortis ipſius Ieſu:quoniā ante mortē nó venit vt habeat miniſtros, ſed vt miniſtet: ſed propter mortem omne genu flectatur. Et vbi sū ego, illic & miniſter meus erit. Arduas

Præmia ſequentium Chriſtum.

códitiones eorú qui ſecuturi sūt ipsú,& fructus eorū deſcripſit ex parte eorú & propterea ſuaues reddit ex præmio. Et primæ quidé conditionis præmiū deſcripſit vitā æternā: ſecundæ autē & tertiæ, modò deſcribit duplex pręmiū. Alterū reſpōdens ſequelæ: promittédo eundé locū in quo ipſe Ieſus eſt. Nó dicit *& vbi ero*,ſed *vbi sū* : vt intelligamus nó corporeú locū ſed felicitatis gaudiú,in quo ipſe Ieſus etiā inquantū homo, ab inſtāti cóceptionis ſuæ erat ſecundū ſuperiorē animæ partē. Si quis.Deeſt *&*.Legendú eſt: *Et ſi quis* mihi miniſtrauerit, honorificabit eū pater meus. Superfluit *meus*. Alterū pręmiū reſpódens miniſterio, apponitur promittédo honoré:vt qui ſe humiliauerit miniſtrādo,honorē habeat nó ab homine ſed à Deo,& propterea meminit patris: ſic enim Deum appellare conſueuerat.

*Verſ.27.*Nūc anima mea turbata eſt Inceperat reſpondere Andreæ & Philippo quod inſtabat tépus glorificationis ſuæ,intercedente tamen morte propriā fructuoſā,& deſcripſerat códitiones ac pręmia eorū qui futuri ſunt fructus mortis ipſius Ieſu. Deſcribit modò cōditiones proprias, tū reſpectu ſuę mortis,tū reſpectu ſuæ glorificationis,tum reſpectu fructus.Et cōditiones quidē proprias pro quāto refertur ad imminétem mortē, deſcribit triplicitet:& quantū *ad effectū*: deſcribédo animá turbatá propaſſionibus triſtitiæ & timoris, cogitādo imminentem mortē.Et voluit excitare in ſemetipſo Ieſu has propaſſiones vt verū hominē ſe cōprobaret: nec ſolum verū hominé ſed paſſibilé, non corpore ſolo ſed etiā animo, ne paruipenderemus quod voluntarius ibat ad mortem tanquā habens animum Stoicū ſeu impaſſibilé. Et quid dicam.Ecce ſecundum:ſcilicet

Conditiones ſuas circa imminentem mortem tripliciter deſcribit Chriſtus.

quantùm ad *intellectū*: hoc eſt rationé diſcurſiuam, conferendo mortē imminentē (contrariā naturæ & innocentiæ ſuæ)cū diuina ordinatione. Huiuſmodi enim collationé ſignificat dicendo: Et quid dicā. inter hæc ſuperiora & inferiora,diuina & humana. Pater ſaluifica me ex hora hac. Ecce tertium quantùm ad *deliberationē* , ecce quid turbata anima mea dicá deliberatè,ecce concluſio acceptatæ mortis meritoriæ:recurro ad patrē, non vt ſeruet me à paſſione & morte imminēte,ſed vt ex hoc paſſionis & mortis tēpore ſaluum me deinceps faciat, ſalute immortali:vt ex merito huius horæ in qua patior & morior, immortalis efficiar. Et exauditus eſt. Sed propterea veni in hanc horā. Quartú eſt ratio deliberationis factæ. Ita quod ex parte paſſionis & mortis imminētis propoſitæ ante animū,inſurgebat turbatio interna:ex parte verò diuinæ ordinationis diſponētis olim quòd veniret Ieſus ad patiendū mortē,ad hoc vt ſic etiā merito propriæ mortis acquireret ſalutē corporis immortalis ſibi & aliis, prouenit deliberatio voluntariæ mortis meritoriæ ſalutis ęternæ:explicata per petitionē.*Pater ſaluifica me ex hac hora.*Rationem ſuæ deliberationis reddit accumulādo:ſed propterea,vt patiendo & moriédo mererer ſalutem æternam , veni, diuinā diſpoſitione ſpontaneus in hanc horam,paſſionis & mortis.

Verſ.28. Pater clarifica: pro.*glorifica*, nomē tuū. Declaratis conditionibus ſuis Ieſus reſpectu mortis,declarat conſequenter conditioné propriam reſpectu glorificationis propriæ:de qua dixerat, *venit hora vt glorificetur filius hominis*.Declarat autem explicando affectum ſuum non tendere ad gloriam propriam, ſed ad gloriam Dei : hoc enim ſignificat petitio iſta. Ac ſi apertiùs dixiſſet : Glorificationem propriam,cuius horam dixit venire,appeto ad gloriam diuini nominis: petitio enim quæ orando fit, interpres eſt interni affectus. Non dicit *glorifica te* ſed *nomen tuum*,quo cognoſceris & nominaris tam Deus quàm pater. Vtrumque enim nomen glorificatú eſt in mundo per mortē & reſurrectionē Chriſti : quoniam adoratus eſt à toto mundo,ſolus Deus & pater Ieſu Chriſti. Venit ergo vox de cœlo dicens. Superfluit *dicens*. Intellige vocē de cœlo non quod vox illa ſenſibilis exierit è corpore cœleſti & illuc peruenerit : ſed quoniā ex ſupernis veniens tamquá è cœlo deſcendens ſonabat loquétem è cœlo perſoná: perſona ſiquidē Dei patris loquens fuit illâ voce: quoniā ad patrem directa erat petitio.Ita quòd vox iſta vt effectus,erat totius Trinitatis cauſantis illam in aëre:vt perſonæ loquentis, erat propria patris. Et clarificaui.pro, *glorificaui*, & iterum clarificabo. pro,*glorificabo*. Duas petitiones porrexerat,alteram ſalutis propriæ,alteram gloriæ diuini nominis.Ad primam nihil reſpondet cœleſtis vox,ſed ad ſecundá: tum quia in effectu ſecundæ clauditur effectus primæ, in glorificatione enim clauditur ſalus:Tum vt intelligamus illā gratiorē eſſe Deo petitionē quâ quærimus quæ Dei sút quá quà quærimus noſtra; quâ cupimus gloriā diuini nominis,quá quâ cupimus propriā ſalutē,& meritò:quia illa eſt amoris amicitiæ ad Deū,iſta amoris concupiſcentiæ propriæ. Nec dicit *& glorificaui te & iterū glorificabo te* , ſed abſolute *& glorificaui & glorificabo*,quod ſecúdū planū literę contextū refertur ad nomē *patris*. Reſponſio namque ſecundū petitionē intelligitur regulariter: cōſtat autē petitū fuiſſe, *Pater glorifica nomen tuum* , igitur reſponſio dicens *& glorificaui & glorificabo*, ſubintelligit *nomen meū*. Et quoniā petitio plus ſignificabat quàm explicaret (nā intendebat quòd nomen patris glorificaretur in propria ipſius Ieſu glorificatione futurâ

Affectus Chriſti non ad gloriam propriam,ſed ad gloriam Dei.

Vox de cœlo ad Chriſtū.

Gratior eſt Deo petitio, quâ quærimus quæ Dei ſunt,quàm quâ quærimus noſtra.

per meritũ paſſionis & mortis eius) ideo hæc vox non explicat *nomẽ meũ*, ſed abſolute ſonat ſine additione: *& glorificaui & glorificabo*: ad comprehendendum vtramq; glorificationẽ, & Ieſu Chriſti & nominis patris. Et hoc eſt verus & integer ſenſus huius vocis. Nam vtrũq; fuerat & glorificatũ & glorificandũ in ſtatu. Fuerat enim Ieſus vnione perſonali, beatitudine animæ, partu virgineo, Angelorũ teſtimonio & obſequio, adoratione Magorum, prophetiã Simeonis, Annæ, teſtimonijs Ioannis Baptiſtæ, miraculorum, doctrinæ, ſolemnique demum ingreſſu in Hieruſalem glorificatus: fuerat & patris nomen glorificatum in voce baptiſmi & transfigurationis, in prædicationibus Chriſti. vſq; adeo vt Ieſus teſtetur, *pater manifeſtaui nomen tuum hominibus*. Glorificandus verò Ieſus promittitur, quia gloria corporis, gloriaque exaltationis eius adiungenda erat: & ſimiliter glorificandum ſupererat nomen patris per vniuerſum mundum. Et vtrunque impletum videmus.

In quibus Chriſtus fuerat iam glorificatus.

Verſ. . Turba ergo quę ſtabat & audierat. Hinc apparet quòd Ieſu ſtipato multã turba, Græci illi petierũt viſitare Ieſum: & quod Ieſus coram turba reſpondit Andreæ & Philippo. Dicebat tonitruum eſſe factum. Turba hebetior, non vocem ſed ſonũ percipiens interpretata eſt fuiſſe tonitruũ. Alij autem dicebant: Angelus ei locutus eſt. Eruditiores qui perceperant non ſolum ſonum, ſed vocem Dei articulatam, interpretati ſunt cõformiter ad apparitiones factas Moyſi & prophetis: dicẽdo Angelum locutũ. Et verũ dicebant quantùm ad hoc quòd miniſterio Angelico formata fuit vox illa: Deus enim per cauſas ſecũdas operatur. Sed perſona loquens non erat Angelus ſed Deus: quoniam non Angeli ſed Dei eſt, & glorificaſſe & glorificaturum eſſe Ieſum ac patris nomen.

Etſi hæc vox cæleſtis Angelico miniſterio formata fuit, tamẽ perſona loquens erat Deus non Angelus.

Verſ. 30 Reſpondit Ieſus. Inter diuiſas opiniones Ieſus medius nõ reſpondet opinionibus: ſed manifeſtat quorſũ tendat hæc vox. Reſpõdet mentibus ſeu cordibus vtrorumq; præſupponentiũ quòd propter ipſum Ieſum venerit hæc vox, quemadmodum fiebant verba Domini ad prophetas.

Et dixit. Non propter me. inſtruendum, non propter aliquid mihi reuelandum: ſicut fiebat verbum Domini ad prophetas propter inſtructionẽ ipſorũ: ego enim omnia noui abſq; voce iſta, abſq; quacunq; noua reuelatione. Hæc vox venit, ſed propter vos. ſed ad veſtrã vtilitatẽ: vt etiã cœleſtis vocis teſtimonio moueamini ad credendum verbis meis, vt ex hac occaſione audiatis myſterium mortis meæ.

Verſ. 31. Nunc iudicium eſt mũdi. Deeſt, *huius* Non dicit *mundi* ſed *mundi huius* (de quo alibi *regnum meum non eſt de hoc mundo*) vt intelligamus quòd de mundo ſecundùm præſentem ſtatum tranſitorium loquitur: vtpote qui mutandus modò eſt iure. Idcirco iudicium nunc (hoc eſt mortis ſuæ merito) eſſe dicit ſignificatum per vocem *iterum glorificabo*: vt intelligamus non potentiã, non merã gratiã, ſed interueniente iuſtitiã mundum hunc mutari. Merito ſiquidẽ mortis Ieſu Chriſti donatus mundus, ius iam habet vt eruatur à ſeruitute diaboli: & propterea ius dicitur mundo huic, nunc ſuffulto tali tantòque merito mortis Ieſu.

Ita quòd ſi mundus iſte ſecundum ea quæ ſua ſunt conſideretur, non iure ſed mera gratia cum eo agitur, per Chriſti mortem percipiendo fructus mortis Chriſti. Sed ſi conſideretur vt ſuffultus dono meriti Chriſti, vendicat ſibi iure, conſequentes fructus. Et ſic hoc in loco Ieſus loquitur de mũdo: ſignificãte hũc ſenſum aduerbio *nunc*, demõſtrãte tẽpus mortis eius: adiunctã ratione iudicij quę eſt ius dicẽ.

Merito Chriſti ius habet mundus vt eruatur à ſeruitute Diaboli.

Nunc princeps huius mundi. Ecce materia iuſtitiæ & iudicij, ecce ad quid ius dicitur huic mundo: ad hoc, ſcilicet vt diabolus princeps eijciatur foras. Non dicit *diabolus*, non *tentator*, non *ſeductor mundi huius*, ſed *princeps*: quia non eijcitur à ſeducendo, à tentando, à calumniando, ſed à principatu, non particulari huius vel illius hominis, ciuitatis, aut patriæ, ſed mundi huius. Principabatur enim & adorabatur vt princeps mundi huius diabolus ante mortẽ Chriſti cõmuniter à mundo: hoc eſt colebatur in omnibus dijs gentiũ. Et ab hoc principatu eiectus eſt, ſublato per Chriſtu cultu dæmonũ, ablatã ex mundo (quamuis non ex ſingulis partibus ſimul) idololatria. Et hæc eiectio facta eſt iure, non meritorũ noſtrorum ſed merito Chriſti cõmunicato hominibus: meruit enim Ieſus vt etiam genu infernorum flectatur in nomine ſuo. Nec explicatur tantum eiectio à principatu: ſed etiam quo eijciendus eſt, apponendo: Eijcietur foras. Parum eſſet eijci à principatu tollendo cultum, niſi eijceretur in exilium, extra ſpem recuperandi principatum: hoc eſt, extra opinionẽ numinis. Ita quòd eiectio à principatu cõſiſtit in eiectione à cultu: eiectio autẽ foràs conſiſtit in eiectione ab opinione numinis: hoc eſt quòd ſublata eſt ab hominib. opinio quòd in dæmonib. ſit aliquid numinis. Manifeſtatũ eſt enim quod non ſunt dij, quod non ſunt entia beata, ſed quod ſũt miſeri, quod ſunt mali hominib. quod ſunt inimici humanæ naturæ & inuidi hominũ gloriæ. Vnde videmus quòd quantumcunque mundus pro magna parte defecerit à fide Ieſu Chriſti, non tamen redit diabolus princeps: quia non redit ad hoc vt adoretur. Eiectus eſt ergo à mundi principatu foràs, extra opinionẽ communẽ hominum quòd ſit inter Deos.

A principatu huius mũdi eiectus eſt Dæmon.

Verſ. 32. Et ego ſi exaltatus fuero à terra. Non eſt opus quærere interpretationem: exponente ipſomet Euangeliſta quid ſignificaret in propoſito exaltari a terra. Quandoquidem efficaciam ſuæ mortis aſſeruit: ſubiungendo conditionalem declarantem tum bis dictum *nunc*, eſſe tempus exaltationis ſuæ a terra: hoc eſt tempus mortis ſuæ in cruce, tum rationem ac modum iudicij mundi & eiectionis foras principis eius: tum ampliorem valde efficaciam ſuæ crucis. Omnia. pro, *omnes*, traham ad meipſum. verum principem non ſolum iſtius mundi, ſed mundi. Traxit enim omnes homines imò rationales creaturas merito crucis ſuæ (præteritas, præſentes & futuras) ad ſeipſum recognoſcendum principem & adorandum quamuis diuerſimodè: quia quoſdã voluntarios, quoſdã inuitos, quoſdã in hac vita, quoſdã in altera: meruit .n. vt ſibi omne genu flectatur, cœleſtiũ, terreſtriũ & infernorũ.

Chriſtus morte crucis ſua omnes creaturas traxit.

Vbi cernere potes, erudite lector, quòd vna quædam particula efficaciæ crucis Chriſti, eſt iudicium mũdi eijciendo foras illius principẽ, multo.n. maior effectus eſt trahere omnes ad ipſum Ieſum adorãdũ.

Verſ. 33. Hoc autẽ dicebat, ſignificans quâ morte eſſet moriturus. Hinc apparet quòd illa verba (ſcilicet *exaltari a terra*) apud Hebræos illius ætatis ſignificabant non mori, ſed mori in cruce: ſpeciẽ enim mortis indicat relatiuum *quâ morte*, & cõſtat ſpeciem mortis fuiſſe mortem crucis. Congruit autem modus moriendi, exaltationi à terra: nam crucifixi exaltati erant à terra. Et erat ſenſus verborum tunc in communi notitia: alioquin turba non ſtatim intellexiſſet & oppoſuiſſet.

Exaltari à terra eſt crucifigi.

Verſ. 34. Reſpondit ei turba: Nos audiuimus. Recte loquuntur: quia ipſi non legerant. Ex lege. Nomine legis intellige omnes libros veteris Teſtamenti. Quia, pro, *quòd*, Chriſtus manet

manet in æternum. Ea quæ ad regnum Meſſiæ ſpectant, docebantur communiter a Scribis, & erant diuulgata: inter quæ eſt quod regnabit in æternum: ea vero quæ ad humilitatem, paſſionem, mortémque Meſſiæ ſpectant, nõ erant communiter nota: quamuis in prophetis etiam eſſent ſcripta. Et propterea turba credens ex legis authoritate perpetuitatem Meſſiæ, & neſciens ea quæ humilitatis Meſſiæ ſunt, neſciens hæc concordare, affert veritatem æternitatis Meſſiæ tanquam contrariam humilitati mortis eius, tanquam incompoſſibilem crucifixioni eius, & vſque hodie infelix Iudæa reputat hæc impoſſibilia.

Et quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis. Hinc apparet quòd Ieſus multa dicebat quorum aliquas tantum ſententias collegerunt Euangeliſtæ. Ecce hoc in loco Euangeliſta non retulit niſi conditionalem de efficacia crucis Ieſu: & tamẽ Ieſus inſeruit etiam quod oportet exaltari filium hominis, quod turba replicauit, non finxit. Et. Supetfluit &c. quis eſt iſte filius hominis? Ordinato literam ſic, iſte filius hominis quis eſt. Ac ſi apertiùs dixiſſent: ex hoc quod Chriſtus manet in æternum, & filius hominis crucifigendus eſt, conſtat quòd filius hominis non eſt Chriſtus: & propterea quærimus de iſto filio hominis quis eſt, ex quo non eſt Chriſtus, vt nos intelligebamus: vt paulò antè conclamatum eſt, *benedictus qui venit rex Iſrael.*

Aliquas tantum ſententias eorũ quæ dixit Chriſtus, collegerunt Euangeliſtæ.

Verſ. 35. Dixit ergo eis Ieſus. Reſpondet Ieſus turbæ quoad ambo quæſita, ſcilicet & quòd coëunt in vnam perſonam æternitas & mors, & ipſe quis eſt. Adhuc modicum. Deeſt. *tempus.* lumen. pro *lux.* in vobis. pro *vobiſcum* eſt. Ecce quod in vnam perſonam coëunt lux & cõmunicare cum mortalibus modico tempore. Eſſe ſiquidem nobiſcum, eſt communicare nobiſcum in carnis mortalitate. Vnde & poſt reſurrectionem Dominus dicit diſcipulis, *cum eſſem vobiſcum.* Lux autem (non lux talis, non lux huius tei) nomen eſt deitatis: quæ ſola eſt lux ſine additione aliqua, omnis enim creata lux eſt lux talis, non lux. Et verè modicum tempus ſupererat quo lux cum illis erat: quia illamet hebdomada deſiit eſſe cum illis. Ecce ſimul reſponſio ad alterum quæſitum, *quis eſt iſte filius hominis?* eſt lux modicum adhuc tempus vobiſcum exiſtens: hoc eſt modico adhuc tempore mortalis.

Lux nomen eſt deitatis.

Ambulate. Ad duo proinde ex lucis ratione monet: ad ambulandum ſcilicet & credendum. Ita tamen quòd ſecundum eſt expoſitiuum primi, ad ſpirituales enim animi motus ex ſimilitudine corporalium hortatur, *ambulate* inquit, mentis animíque moribus.

Dum lucem habetis. Se dicit lucem, vt non participatum lumen, ſed lumen quod eſt ipſa lux intelligatur. Nec dicit *dum lux vobiſcum eſt* (ne intelligeremus hoc monitorium reſtrictum ad illos pauculos dies mortalitatis Chriſti) ſed *dum lucem habetis*: vt intelligamus hanc monitionem extendi, quandiu lucis præſentia habetur. Quæ corporaliter quidem paruo tempore durauit: ſed ſpiritualiter continuè vſque ad mortem cuiuſque (vſquequo durat etiam ambulatio) perſeuerat.

Ambulate dum lucem habetis.

Vt non tenebræ vos comprehendant. Ratio monitorij ex parte mali, periculique humani vitandi explicatur. Tremendaque periculi ſententia eſt non vti gratia oblatæ copiæ lucis, ex eo quòd in hac via incidítur in hoc quòd homo comprehenditur à tenebris. Ad ſimilitudinem negligentis iter agere in die (qui comprehenditur in via à ſuperuenientibus noctis tenebris) periculum noſtrum deſcribitur.

Et inſinuatur per hoc pœna peccati quæ quãdoque infligitur a Deo contemnentibus vti gratia lucis Chriſti: quia ſcilicet priuantur internæ lucis irradiatione: & vndique a tenebris cæcitatis mentis ve ut comprehenduntur tam in parte intellectiua quàm in parte affectiua.

Et qui ambulat in tenebris. Hinc clarè apparet quod de tenebris in præſenti via ſermo eſt: ambulare enim proprium eſt viatorum. Ne paruipenderes comprehendi in via à tenebris, ſubiungit malum inde tibi proueniens. Neſcit quò vadit. Non dicit, non videt quò vadit: quia etiam in die ambulans non videt in via ciuitatẽ ad quam tendit, ſed ſcit quò vadit ambulando: quia videt viam qua graditur ducere ad locũ quò intendit ire: ambulans verò in tenebris non videt ſi errat, non videt qua ambulat: ac per hoc neſcit quò vadit, neſcit ſi ambulando pergit verſus locum quem intendit, an alium. Hęc quoad ſimilitudinem. Sed quoad ſenſum intentum ambulans in mentis tenebris neſcit infernum quò vadit: ſi enim ſciret inferni pœnas, multò maiori ſtudio caueret ne iret illuc quàm cauet à morte corporis & infamia perpetua huius mundi.

Ambulans in tenebris non videt quò ambulat.

Verſ. 36. Dum lucẽ habetis credite. Quod prius hortatus fuerat ſub metaphora viatoris, modò hortatur ſub proprietate verborum. Et repetit *dum lucem habetis*, non dum lux vobiſcum eſt, propter rationem dictam. Dicendo autem *credite*, non ſolum declarat quòd credere in lucem eſt ambulare in pręſentia lucis & vti luce, ſed etiam declarat modũ quo habetur ab hominibus lux, ſcil. nõ vt clare viſa ſed vt credenda, & oportuit hoc explicare, ne opponeres: Ego lucem non video, ego lucem non habeo ſecundùm lucis officium quod eſt illuminare & lucere: ſi haberem, ſi viderem illum, ambularem, crederẽ. Ad hoc enim excludendum dicit, *In lucem.* Ipſa itaque lux apparet & habetur, non vt viſa ſed vt credenda. Et propterea non dicit videre lucem, ſed credite in lucem, videndam poſt huius vitæ viam. Seipſum enim (vt dictum eſt) dicit lucem in quam oportet credere: ſuam per hoc deitatem ſignificans. Vt filij lucis ſitis. Priùs præcepit vti luce ex parte mali ad euitandum periculum: modò idem præcipit ex parte boni, quod aſſequuntur credentes in lucem. Et more Hebræo filios lucis appellat: ſicut filios nuptiarum, filios mortis, & ſimilia: intendens per hoc plenos lucis; contra id quod dixerat comprehendi à tenebris. Illi enim cõtemnentes lucem, pleni tenebrarum inueniuntur; credentes autem in lucem pleni lucis redduntur: augetur namque lumen continuè in credentibus in lucem; & magis ac magis replentur luce. Credere enim in lucem (vt iam dictum eſt) eſt fidei non informis ſed formatæ.

Credendum in lucem.

Hæc locutus eſt Ieſus, & abiit, & abſcondit ſe. pro, *abſconditus eſt.* ab eis. Alij Euangeliſtæ poſt ſolennem ingreſſum Ieſu in Hieruſalem narrant Ieſum regreſſum in Bethaniam: & illis diebus in templo, noctibus verò in monte Oliueti commoratum. Vnde abſconſionem iſtam (quam ſupplendo narrat Ioannes) intellige non quantùm ad tempus, hoc eſt quòd aliquo tempore latuerit, ſed quantùm ad rationem abeundi; hoc eſt quòd Ieſus ſciens Iudæos ſtudere ad ſe capiẽdum quam primum capere commodè poſſent &

Abſcondit ſe Chriſtus à Iudæis.

& nolens capi vſque ad præfinitum à ſeipſo tempus & locum, ideo abijt vt abſconderetur a Iudæis volentibus ipſum capere.

Qua abſconſione: & curi

Et inſinuat Euangeliſta in his verbis tria. Primum quòd illi qui audiebant Ieſum erant mali animi erga eum: alioquin non oportuiſſet abſcondi Ieſum ab eis. Secundum quòd iſta abſconſio non fuit miraculoſa: ſicut illa quando tulerunt lapides vt lapidarent eum. Ad illius enim differentiam deſcribitur quod abijt & abſconditus eſt prius, & pòſt exiuit de templo. Tertium eſt quod Ieſum exire illis diebus quotidie horâ veſpertinâ de ciuitate & in monte Oliueti morari noctibus, Euangeliſta appellat *abire & abſcondi*: quia eâ ratione abibat vt occultus eſſet Iudæis, ne caperetur ante tempus. Diebus autem manifeſtus apparebat, ſciens quòd propter timorem tumultus popularis non audebant capere ipſum in die.

Verſ. 37. Cùm autem tanta. pro *tot.* & deeſt *ſua.* Legendum eſt. *Tot ſua* ſigna feciſſet coram eis. Et ſignificatur per pronomen *ſua.* nō ſolum quòd ſigna erant eius quantum ad dominium (ad differentiam ſignorum factorum à prophetis, quorum non erant ſigna quæ faciebāt ſed Dei) ſed etiam quòd erant eius quantùm ad teſtificationem ipſius. Itaquòd ideo faciebat miracula vt ſignificarent quòd ipſe erat filius Dei, & tot mirabilia opera erant in veritate ſigna ipſius quòd erat filius Dei. Non credebant in eum,

Verſ. 38. vt ſermo Eſaiæ. Deeſt *Prophetæ* 53. cap. impleretur. Non dicit, vt implerent ſermonem Eſaiæ, ſed *vt impleretur*: quia incredulitas Iudæorum ordinabatur à Deo ad implendum prophetiam Eſaiæ: ſicut ordinauit Deus diabolicam iniquitatem contra Iob, ad profectū ipſius Iob. Deus enim etiam peccata noſtra ordinat in aliquod bonum. Quem dixit: Domine quis credidit auditui noſtro. Aduerte hìc quod Euangeliſta affert textum Eſaiæ iuxta interpretationem Septuaginta, quâ vtebantur Græci. In Hebræo enim non habetur illa dictio *Domine*, ſed apud Lxx. Significatur autem paucitas credentium dicendo *quis credidit.*

Etiam peccata noſtra in aliquod bonum ordinat Deus.

Et brachium Domini cui reuelatum eſt; Ieſus brachium Domini appellatur, eo quod humanitas ipſius erat organum coniunctum (hoc eſt ſpectans ad perſonam Dei) ſicut brachium eſt organum coniunctum cuiuſque hominis habentis illud. Ita quòd brachium quatenus eſt organum coniunctum appellatur Ieſus, qui erat homo iunctus perſonaliter Deo: quatenus autem brachium eſt operatiuum (ſcilicet fortium operum) appellatur idem Ieſus brachium, quia venit ad fortiſſima opera miraculorum, debellationis diaboli & conuerſionis mundi. Vnde brachium domini paucis eſſe reuelatum, eſt myſterium duarum naturarum in vna perſona Ieſu paucis eſſe ſine velo manifeſtatum: illis ſcilicet paucis Iudæis qui internum velamen ſuæ malitiæ non interpoſuerunt inter propriæ mentis oculos & Euangelium.

Ieſus appellatur brachium Dei: Cur?

Verſ. 39. Propterea non poterant credere. Hinc habes quòd non ſolum credere eſt donum Dei, ſed etiam poſſe credere (loquendo de potentia propinqua) eſt gratiæ diuinæ: quamuis poſſe credere potentiâ remotâ, naturæ ſit rationalis. Ex hoc enim quòd homo rationalis eſt naturæ, potentiam habet intellectus, & voluntatis quibus poteſt credere: ſed non niſi ex gratuito Dei auxilio appropinquat ad hoc vt poſſit fidei adhærere Chriſtianæ.

Poſſe credere eſt donum Dei.

Apparet autem hoc hinc: quia expreſſè negatur non credere ſed poſſe credere ex priuatione gratiæ. Si enim priuatio gratiæ fert ſecum non poſſe credere, conſequens eſt quod poſſe credere conferatur a gratia. & hoc ſuperius Dominus capite 6. dixit: *Nemo poteſt venire ad me niſi pater qui miſit me traxerit eum.* Ante itaque fidei donum oportet præuenientis gratiæ non habitualē donum ſed gratum auxilium diuinæ motionis haberi, quo homo redditur potens credere: dono autem fidei infuſæ redditur credens.

Quia iterum dixit Eſaias. Textus iſte ſonat quod prophetia Eſaiæ fuit cauſa impotentiæ credendi. Et verum apparet apud penetrantes quòd tria hic interuenerunt: primum prophetia Eſaiæ, ſecundum priuatio gratiæ, tertium impotentia credendi in Iudæis, & quòd Deus ordinarè hæc omnia effecit. Ita quod Deus executus eſt priuationem gratiæ: quia prædixerat per Eſaiam: ac per hoc de vltimo ad primum, ideò executiuè reddidit Iudæos impotentes credere, quia prædixerat hoc per Eſaiam. Ordo itaque inter ipſas diuerſas executiones diuinas; explicatur ab Euangeliſta per *propterea* & *quia.*

Verſ. 40. Excæcauit oculos eorum. Ex Eſaiæ cap. ſexto ſumpta ſunt hæc: ſed neque iuxta verba Hebræa neque iuxta Lxx. interpretes: ſed ſecundum ſenſum, vt diſcamus a Ioanne Euangeliſta licere nobis afferre dicta prophetarum mutatis verbis, modò ſeruetur ſenſus. Excæcauit itaque Deus, auctor omnis mali pœnæ: excæcatio ſiquidem pœna eſt, & eſt priuatio potentiæ vidēdi: hoc eſt auxilij gratuiti in intellectu quo poſſet mētis oculis videre Et indurauit cor eorum. Induratio quoque cordis pœna eſt: & priuatio gratiæ præuenientis in voluntate, in parte affectiua. Vt non videant oculis. Effectus excæcationis deſcribitur: priorisque pœnæ, ſubſequens quoque pœna altera deſcribitur. Et non intelligant corde. Similiter indurationis effectus altera pœna deſcribitur, non penetrare corde (hoc eſt affectu) ea quæ Chriſti ſunt. Sicut enim paſſiones animi excæcant mentem hominis, ita induratio voluntatis impedit mentem ne penetret miracula doctrinamque Chriſti. Et conuertantur. Deſcriptis ambarum pœnarum propriis effectibus ſingillatim, ſubiungitur communis effectus omnium illatum quatuor, ſcilicet non conuerti, & eſt quinta pœna.

Licet afferre dicta Scripturæ mutatis verbis, modo ſeruetur ſenſus.

Pœna ſpirituales reproborum.

Significatur autem affirmatiuè hæc pœna: quia ſic conſueuit ſignificari. Dicimus enim, priuauit eos medico ne medicarentur & ſanarentur: & nō dicimus *& non ſanarentur.* Similiter dicimus, priuauit eos equo ne equitarent & venirent: & non dicimus, & non venirent. Sic enim dicit in propoſito, *excæcauit & indurauit ne videant, ne intelligant & conuertantur.* Vitatur namque his verbis conuerſio quæ ſequeretur ſi viderent & intelligerent.

Et ſanem eos. Sicut ſignificatur excluſio conuerſionis ex non videre nec intelligere, ita ſignificatur poſtremo excluſio ſanationis actiuæ quæ ſequeretur ſi viderent, intelligerent, & conuerterentur ad Chriſtum. Et hæc eſt vltima pœna: priuatio ſcilicet actionis diuinæ ſanantis animam languentem peccatorum morbo.

Vbi videre potes deſcriptum pœnarum ordinē in hac vita reſpectu reproborum. Inchoant enim

à priua

à priuatione gratiæ præuenientis; & per tot medias pœnas peruenitur ad priuationem gratiæ ſanantis:& ſic relinquitur anima cæca & indurata, non videns vim miraculorum nec intelligens doctrinam Chriſti,in ſua mortali ægritudine laborans vſque ad infernum.

Si quæris cur Deus has pœnas diſpoſuit & per prophetam dixit illaturum ſe pœnas iſtas Iudæis; in promptu ratio eſt, propter eorum peccata: nam Deus non eſt prius vltor quàm homo ſit peccator. Conſiſtit itaque ratio Euangeliſtæ quare Iudæi non poterant credere: quia decretæ erant à Deo(Prophetà promulgante)iſtæ pœnæ Iudæis.

Verſ. 41. Hæc dixit Eſaias quando vidit gloriam eius, & locutus eſt de eo.

Verſ. 42. Verumtamen & ex principibus. Ne intelligeremus hanc prophetiam extendi ad omnes Iudæos ſeu principes eorum, ſubiungit Euangeliſta quòd hæc pœna non fuit decreta omnibus: quoniam multi primates Iudæorum crediderunt intus in animo ſuo in Ieſum. Multi crediderunt in eum. Aduerte prudens lector quod hinc habes quòd credere in Ieſum, apud Euangeliſtam hunc non ſignificat ſemper actum fidei formatæ: in hoc enim loco dicitur quòd principes multi crediderunt in Ieſum: quos ex ſubiunctis conſtat non formatà, ſed informi fide credidiſſe. Significat tamen plus quàm credere verbis illius:quoniam ſignificat credere confitendo in ipſo,ſcilicet quòd ipſe eſſet ſaluator Iſrael. Sed propter Phariſæos non confitebantur,vt de ſynagoga non eiicerentur. Hinc apparet tantum valuiſſe tunc authoritatem Phariſææ ſectæ vt ipſa obtinuerit ſtatui, vt ſi quis confiteretur Chriſtum extra ſynagogam velut excommunicatus fieret:& vſque adeò ſeruari vt etiam in primates ciuitatis ſæuiret cenſura hæc. Timor enim, ne extra ſynagogam fierent,principes detinebat.

Ex principibus multi credunt in Ieſum.

Authoritas ſectæ Phariſæorum.

Verſ. 43. Dilexerunt enim. Omnis paſſio animi oritur ab amore: omnis actio, omnis vitatio,omnis omiſſio oritur ab amore aliquo.Et propterea ratio timoris, ratio omiſſæ confeſſionis redditur ex dilectione. Gloriam hominum magis quam gloriam Dei. Manere in ſynagoga Iudæorum ad gloriã humanã ſpectat: quia eiici ab illa ignominioſum erat corã hominibus, ſed glorioſum erat apud Deũ:in conſpectu ſiquidem hominum glorioſum erat manere: corã Deo verò & Angelis glorioſum erat eiici propter Chriſti confeſſionem. Iſti autem primates dilexerunt magis gloriam apud homines quàm apud Deum In quo clarè apparet mortale illorum peccatum. Præferre enim gloriam humanam gloriæ diuinæ,mortale eſt peccatum ex ſuo genere.

Omnis paſſio oritur ab amore.

Verſ. 44 Ieſus autem clamauit. Incertum eſt an clamor iſte fuerit ſimul cum prætecitatis ſuperiùs verbis Ieſu antequam abiret & abſconderetur,an ſequenti die fuerit. Certum eſt enim quòd Euangeliſta interpoſuit incredulitatem Iudæorum cum credulitate quorundam eorum (puſillanimi tamen) ad reddendam rationem huius clamoris.Dirigitur namque clamor iſte ad vtroſque, & vtrorumque occaſione declarat Ieſus per ſubiuncta verba neceſſitatem credendi in ipſum: ne paruipenderetur credere,vel non credere in Ieſum,vt penſetur quantum malum eſt non credere in Ieſum. Clamor itaque Ieſu, ad promulgationẽ legis de neceſſitate credendi in Ieſũ ſpectat.Cõſueuerunt enim clamando publicari noua edicta.

Clamat Ieſus: Cur?

Et dixit: Qui credit in me. In hoc reſiduo capituli huius, ſimul monſtrat Ieſus neceſſitatem credendi in ſe, & arguit vtrumque genus deſcriptum ſcilicet tum incredulorum,tum credentium ſi le,ſed non factis: quales erant principes deſcripti. Et inchoat ab iſtis,ſimul commẽdando fidem arguendóque facta & monſtrando neceſſitatem credendi in ipſum primò ex parte Dei, ſecundò ex parte neceſſarij fructus. Clamat ergo primò. *Qui credit in me*: hoc eſt ita credit quòd etiam confidit in me.Non credit in me,vt terminum fidei ſuæ.Sed in eum qui miſit me, hoc eſt,in Deum vt terminum fidei ſuæ. Itaque quòd fides credentis in me hominem, non terminatur in hominem vt vltimum terminum ſed in Deum. Et dicendo *qui miſit me* aperit tum quòd de ſe miſſo(hoc eſt ſecundum carnem aſſumptam, ſecundum hominem) loquitur: tum quòd fides in eum, terminatur in ipſum vt nuntium Dei, vt miſſum à Deo, in Deum autem vt vltimum terminum, vt intelligamus & commendatam fidem credentium in Ieſum,ex hoc quòd fides non in hominem tantùm,ſed in verum Deum,& neceſſitatem credendi in Ieſum: quia neceſſarium eſt credere in Deum qui miſit Ieſum.

Neceſſitatem credendi in ſe oſtendit.

Verſ. 45. Et qui videt me, videt eum qui miſit me. Ne erraremus intelligendo quòd credere in Ieſum miſſum à Deo, eſt credere in Deum qui miſit illum, ſicut credere in prophetam aut in Ioannem Baptiſtam eſt credere in Deũ qui miſit illum:& breuiter ne erraremus intelligendo quod credere in Ieſum eſt credere in hominem purum,& propterea terminari oportet in Deum qui miſit illũ, ſubiunxit quòd ipſe & Deus qui miſit illum ſunt inſeparabiles quoad videri. Hæc enim inſeparabilitas ſignificatur dicendo, *& qui videt me videt & eum qui miſit me.*

Et aperit per hoc ſe non eſſe purum hominẽ, ſe non eſſe puram creaturam:nam videndo hominem,videndo quãcunque excellentiſſimam creaturam, non videtur Deus. Nullus enim Angelus videndo ſeipſum aut alium Angelum, videt Deũ. Ex hoc ergo quod quicunque videt Ieſum viſione intellectuali videt Deum qui miſit illum, manifeſtatur Ieſum eſſe verum Deum:contra Arrianos.

Se non eſſe purum hominem aperit.

Verſ. 46. Ego lux. Non lux talis, ſed lux abſolute, lux intelligibilis, lux omnium mentium, lux à qua derinatur omnis creata lux. In mundum veni. Niſi extra mundum, vniuerſitatem creaturarum comprehendentem,antè fuiſſet, non diceret *in mundum veni*:ſed dixiſſet fortè, in mũdum iſtum veni. Solius autem Dei proprium eſt, eſſe extra mundum. Et dicit *veni*: quia formam ſerui accipiẽs,venit intra vniuerſum. Factus enim caro, factus eſt pars vniuerſi, quod ſupra vniuerſum ſuapte naturà eſt.

Solus Deus eſt extra mundum.

Vt omnis qui credit in me. internam habens fidem in me ſaluatorem mundi. Et dicit *omnis*,ad comprehendendum principes: vt nulla fiat exceptio. In tenebris non maneat. Ecce reprehenſio principum: qui animo credebant & facto non confitebantur, qui credebant in Ieſum & facto manebant in tenebris. Nam & manebant in tenebris culpæ, præferendo gloriam hominum gloriæ Dei: & manebant in tenebris occultatæ fidei quando opus erat confiteri illum. Et quidem opus fuiſſe confeſſione principum apparet ex argumento Phariſæorum contra fidem Chriſti. *Numquid aliquis ex principibus*

credit in eum. ſuperiùs,cap.7. Et arguuntur quòd non implent principale propter quod venit Ieſus: nam non venit vt crederemus tantùm,ſed vt credentes in tenebris non maneamus peccatorum.

Fructus fidei non manere in tenebris.

Ecce ſimul fructus fidei neceſſarius omnibus. Et eſt fructus lucis,eſt fructus fidei formatæ luce diuinæ gratiæ. Ad hoc enim fides infunditur, vt quilibet credens non maneat in tenebris peccatorum: ſed ſicut corde credit ita exerceat opera lucida:immo ad hoc credat vt non maneat in tenebris peccatorum: alioquin vanum eſt, damnum eſt credere.

Significanter quoque dicit *non maneat*, ad inſinuandum omnes qui credunt in Ieſum in tenebris peccati fuiſſe, in tenebris peccati inuentos, ſed per fidei lucem non perſeuerare in tenebris eos qui de tenebris exeunt.

Verſ. 47. Et ſi quis audierit verba mea & non cuſtodierit. pro,*crediderit*. Poſtquàm arguit credententes corde, ſed non facto,arguit incredulos, qui poſt tot miracula non crediderunt. Et deſcribuntur increduli non abſoluté, ſed poſt audita verba Ieſu,tanquàm inexcuſabiles, quales erant Iudæi, quales ſunt qui publicato Euangelio non credunt.

Ego non iudico eum. Non dicit, non iudicabo, ſed *non iudico*: vt intelligamus quod de tempore præſenti (primi ſcilicet aduentus ſui) loquitur, quod non modò ius dicit meritis incredulorum. Non enim veni vt iudicem mundum. Claré explicat primum aduentum,dicendo *veni*. Et rationem reddit quare non iudicat modò: quia non venit ad ius dicendum mundo ſecundum merita. Si namque ad iudicandum veniſſet,omnes damnaſſet, reddendo vnicuique ſecundum propria merita, quilibet enim proprio iure meretur damnari:cum *vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ ſint quaſi pannus menſtruatæ*: vt Eſaias teſtatur. Sed vt ſaluificem mundum. Superiùs in c.3. attribuerat Deo hæc eadem, dicēdo *non enim miſit Deus filium ſuum vt iudicet mundum,ſed vt ſaluetur mundus per ipſum*: modò attribuit illam et ſibiipſi,dicendo *non veni vt iudicem,ſed vt ſaluificem mundum*, vt intelligamus indiuiſam intentionem voluntatémque Patris & Filij.

Non venit Chriſtus in primo ſuo aduentu vt iudicet mundum, ſed vt ſaluet.

Nec fruſtratum intelligas Patrem ac Filium intento proprio tanquam intenderit vterque ſalutem mundi, & non fuerit ſubſecuta. Salus ſiquidem mundi intenta, eſt partim ſubſecuta, & partim ſubſequetur: nam non dixit vt ſaluificem ſingulas perſonas mundi, ſed *vt ſaluificem mundum*.Quod quidem verificatur non ſolùm quantùm ad ſufficientiam (quia venit ſufficiens ex parte ſua, ſalus mundi) ſed etiam quantùm ad efficientiam, quia effecit & facit ſalutem in omnibus partibus mundi, cœleſtibus, terreſtribus, & infernis:in omnibus temporibus mundi, ab initio creationis mundi vſque ad finem: in omni differentia perſonarum mundi, ſine exceptione ſexus,ætatis, conditionis, &c.

Verſ. 48. Qui ſpernit. pro, *reiicit*, me, & non accipit verba mea. Incredulos Euangelio iterum deſcribit ab incredulitate verborum ſuorum & à ſui reiectione:vtpote dicentium Ieſu: *Recede à nobis,ſcientiam viarum tuarum nolumus*. Habet qui iudicet eum. Ne impunem putares incredulum (hoc eſt ſolis ſuprà dictis pœnis præſentis temporis ſcilicet cæcitate, induratione, &c. puniri) ſubiungit quòd *habet qui iudicet eum*. Quamuis ego modò non iudicem incredulum verbis meis, habet tamen in præſenti non qui iudicat,ſed qui iudicet in futuro eum.

Sermo quem locutus ſum:hoc eſt, Euangelium quod euangelizaui. Ille iudicabit eum. non vt index, ſed vt lex. Iudicatur enim reus in iudicio & a lege & à iudice, ſed hic tacito iudice eſt ſermo de lege. Et eſt ſenſus quod ſermo meus habet vim legis obligatiuæ hominem ad credendum in me, & propterea qui non accipit verba mea, ſed reiicit me à ſuo credere, habet iam Euangelium quod iudicabit ipſum, vt lex continens ius reddendum incredulis. In nouiſſimo die. Vſque ad diem nouiſſimum differendum eſt vniuerſale iudicium: quo complete dicetur vnicuique ius. Ante ſiquidem incomplete ius dicitur: tum quia non puniuntur cum corpore increduli: tum quia non complentur incredulorum multorum merita vſque ad nouiſſimum diem. Continuè enim creſcunt merita pœnarum Mahometi & aliorum qui cauſam peccandi poſteris reliquerunt. Et propterea rectus rationis ordo exigit vt differatur commune iudicium donec omnium merita ſint completa.

Sermo Chriſti habet vim legis.

Ante iudicium vniuerſale ius dicitur incompletè, tūc verò completè.

Verſ. 49. Quia ego ex meipſo non ſum locutus. Vis iudiciaria in ſermone meo eſt, ex hoc quod ego homo non ſum locutus ex meipſo homine: originaliter. Sed qui miſit me pater, ipſe mihi mandatum dedit. Aduerſatiua coniunctio *ſed*, explicans officio mittentis deum patrem, inſinuat quòd de ſeipſo homine dixit *non ſum locutus ex meipſo*: ſed vt nuncius patris, vt miſſus à patre. Ac ſi legatus diceret, non ſum à meipſo locutus, ſed qui miſit me rex mandauit vt hæc dicerem. Conſtat enim quòd miſſio Ieſu, ad myſterium Incarnationis ſpectat. Et Ieſus quatenus homo, dubium non eſt quòd mandatum accepit à Deo patre.

Significantiúſque non dicit mandauit mihi, ſed *mandatum mihi dedit*: ad comprehendendum non ſolum quod ei mandatum eſt, ſed etiam quæ mandata data ſunt ei promulganda aliis. Propter hoc namque meminit mandati, vt vim mandati, vim legis in ſermone ſuo ex Deo patre prodiiſſe intelligamus: qua iudicabit incredulos.

Quid dicam & quid loquar. Explicatur vis diuini mandati in ſermone Ieſu. Et extenſiuè declaratur mandatum tam ad *quid dicam*, authoritatiuè, quàm ad *quid loquar* narratiuè. Loquimur enim etiam narrando & recitando quæ nos non dicimus. Et explicauit vtrumque quia Ieſus vtroque modo ſermonem habuit: & authoritatiuè, *Ego autem dico vobis*, vt patet apud Matthæum. Et narrando velut nunciando quæ audiuit à Deo patre,vt patet.Et ad hos duos modos reducuntur omnia quæ in Euangelio Ieſus dixit: vt mandati diuini vim habere intelligamus vniuerſum ſermonem Euangelicum.

Vis diuini mandati in ſermone Ieſu.

Verſ. 50. Et ſcio quia. pro, *quòd*, mandatum eius vita æterna eſt. Dixerat quòd venit ad ſaluandum mundum,& addiderat poſtea quod ſermo ſuus vim iudiciariam habet ex Dei patris mandato. Ne obiiceres quòd ſermo eius ad puniendum,& ad occidendum eſt, quamuis ipſe Ieſus ad ſaluandum venerit modò, occurrit: declarando quòd mandatum Dei patris vnde ſermo ſuus habet vim iudiciariam, non eſt mandatum pœnæ & mortis,ſed mandatum vitæ, non cuiuſcunque, ſed vitæ æternæ. Per ſe enim ordinatur ad vitam æternam, per ſe enim ductiuum eſt ad vitam æternam. Ac ſi apertè diceret:Non ex parte man

Mandatum Dei non eſt mandatum mortis, ſed mandatum vitæ æternæ.

te man

re mandati ſe tenet iudicium punitiuum incredulorum, ſed ex parte mittiæ quam ipſi increduli inferunt diuino mandato: quoniam mandatum patris ex parte ſua tendit ad hoc vt diſponat homines ad vitam æternam.

Et dixit *ſcio*, teſtificans ex certa ſcientia quod ipſe nouit, vt nos credamus Ieſu, teſtimonium de hoc perhibenti.

Quæ ergo loquor ego. Quia plures modos loquendi mandatos ſibi dixerat, declarat in omnibus ſe ſeruare mandatum paternum. Loqui enim commune eſt ad dicere & narrare. Sicut dixit mihi pater ſic loquor. Fideliſſimus legatus Ieſus qui non ſolum dicit, quæ dixit ei pater, ſed nec in modo loquendi exit fines mandati, ſed ſicut loquendum mandauit pater, ſic loquitur ipſe Ieſus.

CAPVT XIII.

VERS. 1. ANte diem feſtum paſchæ. Superfluit *diem*: & deeſt *autem* Legendum eſt: *Ante autem feſtum paſchæ*. Et ſtatim quæſtio occurrit circa veritatem temporis. Quoniam teſtantibus aliis Euangeliſtis tempus cœnæ fuit feſtum paſchæ, quia fuit primo die azymorũ quando neceſſe erat occidi paſcha. Quomodo ergo ſtant iſta duo ſimul: quòd cœnauerit Ieſus in primo die azymorum (quod conſtat eſſe feſtum paſchæ) & ante feſtum paſchæ; Si enim ante feſtum, ergo non in feſto: & ſi in feſto, ergo non ante feſtum. Ad hoc dicitur, poſthabitâ reſponſione illorum Græcorum qui correctos aſſerunt alios Euangeliſtas a Ioanne: quoniam ſi vnum falſum in Euangelio admittitur, perit certa fides reliquorum, perit certa fides totius ſacræ Scripturæ: quoniam qua ratione erratum eſt à veritate vnius, pari ratione poteſt eſſe error in alio, & ſic de aliis.

Quo die Cænam ſuam fecit Chriſtus.

Si vnũ falſũ in Euangelio admittetur perit fides reliquorum.

Dicitur inquam quòd cœnatum fuit veſpere quartædecimæ lunæ quòd erat initium quintædecimæ quæ erat feſtum paſchatis: & cœna illa ſecundum veritatem temporis erat cœna diei non qui inchoabat illo veſpere, ſed qui terminabatur illo veſpere. Erat enim cœna diei Iouis & non cœna diei Veneris. Vnde etiam lex nominat ipſam cœnam quartædecimæ non quintædecimæ lunæ dicẽdo Exo. 12. quartadecima luna ad veſperã immolandum eſſe agnum paſchalẽ. Quia igitur cœna illa erat initium primi diei azymorũ incipiẽtis ab illo veſpere, ideo alij Euãgeliſtæ verè dixerunt primo die azymorum Ieſum cœnaſſe cũ diſcipulis: & quia eadem cœna erat cœna diei terminati (qui erat velut modò inter Chriſtianos eſt vigilia feſti) ideo Ioannes verè quoque dixit Ieſum ante feſtum paſchæ cœnaſſe cum diſcipulis. Eſt itaque vtrumque verum de cœna illa: & quòd fuit in feſto paſcharis quoad legale initium feſti, & quod fuit ante feſtum paſchatis quoad naturale tempus cœnæ. Cœna ſiquidem illa erat diei ante feſtum. Alij itaque Euangeliſtæ diem legalem: Ioannes diem vſualem ſecundum prandium & cœnam ſupputauit. Deſcribitur itaque concorditer ab omnibus Euangeliſtis veſpertina hora diei Iouis illo anno, quæ erat initium feriæ ſextæ in qua tunc erat luna quintadecima & primus dies azymorum: ac per hoc feſtum paſchæ: vt patet Leuit. 23.

Alij Euangeliſtæ diem legalem: Ioannes diem vſualem vſurpat.

Sciens Ieſus. Euangeliſta narrando rem geſtam, explicat tum ſcientiam, tum charitatem Ieſu reſpectu paſchalis myſterij: hoc eſt tranſitus ſui ad patrem pro ſalute ſuorum. Quia. pro, *quod* venit hora eius. Res ſcita eſt veniſſe iam horam, vere *eius*: vtpote ab ipſo electam atque decretam. Vt tranſeat. Aptè in paſchali feſto, tranſitus Ieſu eligitur, nam paſchæ nomen & ratio, ad tranſitum Domini ſpectat. Ex hoc mundo. ex tranſitorio ſtatu huius mundi, in quo erat: vtpote paſſibilis & mortalis. Ad patrem. ad ſpiritualem, immortalem, impaſſibilemque ſtatum paternæ gloriæ.

Aptè tranſitus Ieſu in paſchate, quod tranſitum ſignificat, eligitur.

Cùm dilexiſſet ſuos. Scientia imminentis proprij tranſitus ad felicem ſtatum, nec obliuioni tradidit amorem erga ſuos, nec interrupit illum: nec nouum generauit amorem erga illos, ſed continuauit & conſummauit. Continuationem enim amoris ſignificat dicendo, *cum dilexiſſet, dilexit*. Et dicit *ſuos*, vt prædeſtinatos intelligamus: ad differentiam Iudæ & ſimilium.

Qui erant in mundo. Non qui erant in Iudæa aut Galilæa, ſed *in mundo*: immo non qui erant in hoc tranſitorij ſtatus mundo ſed *in mundo*: vt comprehendantur etiam ſui exiſtentes in limbo ſeu purgatorio. Eſt enim ſenſus: cùm dilexiſſet in tota vita ſua, continuâ veræ charitatis dilectione ſuos electos exiſtentes per diuerſas mundi partes. In finem. pro, *ad finem*, dilexit eos. Ex hoc quòd ſcientiæ imminentis proprij ad patrem tranſitus, adiungitur continuatio imò conſummatio dilectionis ſuorum ad finem, inſinuatur quod tranſitu ſuo ad felicẽ ſtatum dilexit eos ad finem eorum, ad felicitatem, ad beatitudinem quæ eſt illorum finis, dilexit eos: hoc eſt quod tranſitum proprium ſibi habat non ſolum vt proprium ad felicitatem tranſitum, ſed vt rationem beandi ſuos. Quod conſtat eſſe veriſſimum: quoniam tunc primum ex vi tranſitus Ieſu beatus eſt homo in limbo, tunc primum homo audiuit *hodie mecum eris in paradiſo*. Et expoſuit per hæc verba Euangeliſta, tranſitum Ieſu habere duplex officium: & transferendi Ieſum in patris gloriam & beandi electos. Diligit enim ſuo tranſitu à Ieſu electos ad finem, eſt per ſuum tranſitum velle electis aſſecutionem finis.

In finem dilexit eos: Quid?

Et dixit hæc hic Euangeliſta vt exordium deſcribendi tranſitus Ieſu ex hoc mundo ad patrem (de quo tractaturus eſt in toto reſiduo Euangelij) occaſione ſumptâ ex legali feſto paſchatis. Et valde congruè narraturus tranſitum Ieſu, à fructibus talis tantique tranſitus præſciti & dilecti ab ipſo Ieſu orſus eſt.

Verſ. 2. Et cœnâ factâ. Interpoſitâ ſcientiâ & charitate Ieſu circa ſuum tranſitum, proſequitur hiſtoriam Euangeliſta deſcribens tempus ablutionis pedum fuiſſe poſt cœnam. Cœna ſiquidem facta tunc eſt quando cœnatum eſt. Cùm diabolus iam miſiſſet in cor. Non ſolùm ab hora factæ cœnæ, ſed à deliberata in corde diſcipuli proditione Ieſu ablutio deſcribitur: vt horam tranſitus Ieſu iam veniſſe hinc intelligamus. Ex eo enim quod proditio Ieſu iam inchoata erat, deſcribitur quod aduenerat hora tranſitus Ieſus ad patrem. Vt traderet. Legendum eſt ſic: Iudæ Simonis Iſcariotæ, vt traderet eum. Et aſcribitur diabolo miſiſſe in cor Iudæ: vt intelligamus Iudam non ſolum propriâ auaritiâ motum ad tradendum Ieſum, ſed etiam immo principaliter impulſum ſuggeſtione diabolit

Non ſolùm auaritiâ, ſed principaliter ſuggeſtione diaboli impulſus eſt Iudas ad prodendum Ieſum.

bolit

boli: & permittamus diabolum vires ſuas exercuiſſe ad hoc vt Ieſus proderetur, & per hoc quod latuit diabolum myſterium regni Ieſu: quia ſi cognouiſſent, nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. 1. ad Cor. 2.

Verſ. 3. Sciens. Euangeliſta quemadmodum exordium commune toti futuro tractatui de tranſitu Ieſu propoſuit, ita modò ſpecialiter exorditur pro ſingulari ac nouo humilitatis actu quem deſcripturus erat: & inchoat a ſcientia. Quia. pro, *quod*, omnia dedit ei. pro, *ſibi*, pater in manus. Res ſcita à Ieſu, eſt patrem dediſſe in manu Ieſu omnia. Et quidem Ieſu vt filio Dei, omnia dedit pater in manu (hoc eſt in poteſtate) ab æterno generando illum omnipotentem. Eidem quoque vt filio hominis omnia, nullo excepto dedit, gratuito ab Incarnationis myſterio, *in manu*, hoc eſt in poteſtate. Habuit enim Ieſus homo ex tunc poteſtatem ſuper omnia, ſiue in cœlo, ſiue in terra, ſiue in inferno: quamuis non acceperit omnium poſſeſſionem *Omnia*, inquam, inter quæ continetur tum diabolus, tum cor Iudæ, tum omnis eorum & Iudæorum machinatio aduerſus ipſum Ieſum.

Pater omnia dedit in poteſtate Filij.

Et quia: pro *quod*, à Deo exiuit & ad Deū vadit. Altera res ſcita Ieſu eſt tum gratia vnionis perſonalis quâ à Deo exiuit homo filius Dei: tanquam ab intimis ſiquidem puritati diuinæ exiuit filius Dei, cum externam ſerui naturam aſſumens factus eſt homo. Tum continua & in nullo deficiens gratia viatoris: quâ indefeſſè Ieſus in toto præſentis vitæ tempore ibat meritis ad Deum, ad conſummatè omnia referendum in Deum, ad offerendum ſe & omnia Deo.

Verſ. 4. Surgit à cœna. Sciens, ſe omnipotentem, & ſupremis gratiæ donis excelſum, ſurgit à cœna: ne paruipenderes & actum humilem à neſcio, ab inconſulto, & propriæ conditionis rationem non habente exercitatum interpretaretis. Et ponit veſtimenta ſua. Superfluit *ſua*, vt expeditus eſſet ad exercitationem officij. Et cùm accepiſſet linteum, præcinxit ſe. ne indigeret miniſtro porrigente linteum ad extergendum pedes lotos.

Diſcipulorum ſuorum pedes lauat Chriſtus.

Verſ. 5. Deinde miſit. pro, *mittit*, aquā in peluim. Per ſeipſum deſcribitur mittens aquam in peluim: ſpectantibus Apoſtolis quorſum actiones iſtæ nouæ tenderent. Et cœpit lauare pedes diſcipulorū, & extergere linteo quo erat præcinctus. Proſequitur prius Euangeliſta vniuerſas actiones Ieſu quæ interuenerunt in hoc officio: rediturus poſtea ad ordinem lotorum & diſputationem quæ interceſſit in principio cùm applicaret ſe ad lauandum pedes diſcipulorum, Imò ſi verbum *cœpit* libratū fuerit, non deſcribit Euangeliſta quòd Ieſus lauit & extetſit, ſed quod cœpit lauare & extergere: hoc eſt applicauit ſe ad lauandum pedes & conſequenter ad extergendū, ad exequendum vtrunque officium ordinatè.

Verſ. 6. Venit ergo, incipiendo lauare. ad Simonem Petrum. A Petro (qui primus erat in ordine Apoſtolorum) incepit. Et dicit ei Petrus: Domine. Etiam titulo rationem horrendi ſignificat Petrus. Tu mihi lauas pedes?

Verſ. 7. Reſpondit Ieſus: & dixit ei: Quod ego facio. hoc eſt myſterium contentum in hoc quod ego facio lauando pedes veſtros. Tu neſcis modo: ſcies autem poſtea. quàm lauero. nam poſt lotionem pedum aperuit illis myſterium huius facti.

Verſ 8. Dicit ei Petrus: non lauabis mihi pedes in æternum. Animi ſui deliberationem, non futurum euentum Petrus affirmauit; & ideo non temerè affirmat, ſed ad reuerētiam erga Ieſum retinendum animum humanâ ratione & ſibi congrua firmauit: interpretans myſterium quod dicebat Ieſus occultum, non ingerere ei tantam irreuerentiam.

Lotioni pedum ſuorum reſiſtit Petrus.

Reſpondit ei Ieſus Si non lauero te. Sicut Ieſus cùm alloqueretur Samaritanam, ex aqua corporea tranſtulit ſermonem ad aquam ſpiritus, ita modò alloquens Petrum ex lotione pedum extulit ſermonē ad ablutionem animæ. Non enim dicit *ſi non lauero pedes tuos*, ſed *ſi non lauero te*: ſignificans ex ipſa mutatione ſermonis quod non de pedum externa ablutione ſed de ipſius Petri interna ablutione loquebatur, quamuis Petrus non intelligeret ſic, Non habebis. pro, *habes*. Non comminatio futuræ pœnæ, ſed denūciatio præſentis priuationis explicatur dicendo, *non habes*. Partem mecum. in hæreditate mea paterni regni. Et verè ſic exigit diuinæ prouidentiæ ordo vt quicunque non fuerit à Ieſu ablutus intùs, careat conſortio Ieſu in regno æternæ patriæ: quia nihil coinquinatum intrabit in illam.

Verſ. 9. Dicit ei Simon Petrus: Domine non tantum pedes meos, ſed & manus & caput. Sicut Samaritana intelligebat verba Ieſu de aqua corporea, ſic Petrus (minùs penetrans mutatum ſermonem Ieſu) intellexit verba Ieſu de ablutione pedum corporis, & auditâ denunciatâ pœnâ, ne incurrat illam offert alia membra lauanda qui prius recuſabat lauari ſibi pedes.

Verſ. 10. Dicit ei Ieſus: Qui lotus eſt, non indiget niſi vt pedes lauet. Quòd de interna ablutione loquatur in hac vniuerſali, teſtatur ſubſumpta particularis, *& vos mundi eſtis*: conſtat enim quod de munditia animæ loquebatur. Petro igitur carnaliter intelligente & offerente non ſolūm infima pedum membra ſed media (ſcilicet manus) & ſupremum (ſcilicet caput) lauanda, reſpondit Ieſus de interna ablutione animi ad ſimilitudinem exterioris. Qui enim corporaliter lotus eſt, non opus habet niſi vt pedes lauet: quos gradiendo oportet immunditiam contrahere. Et ſimiliter qui lotus eſt ſpiritualiter, non opus habet niſi vt infimas partes animi, quibus terrenis ſe oportet immiſcere officiis (cibi, potus, rei familiaris, & ſimilium) lauet. Sed eſt mundus totus. lotis pedibus. Et aduerte quòd ſicut eſt ſermo de lotis corporaliter & ambulantibus, ita eſt ſermo de lotis ſpiritualiter & ambulantibus in via huius vitæ. Sicut enim illi loti ſolâ pedum ablutione indigent vt ſint mundi toti, ita iſti ſpiritualiter.

De interna ablutione loquitur Chriſtus.

Et hæc dixerim ad euitandas obiectiones de ablutis baptiſmo, qui ſtatim morerentur. De talibus enim non eſt ſermo: quoniam ex eo quòd officio pedum non vtuntur poſt lotionem, non opus habent vt pedes lauent. Et vos mundi eſtis, ſed non omnes. Clarè hinc apparet quod de interna ablutione ac munditia, deque internis pedibus locutus eſt. Apparet & hinc Iudam interfuiſſe lotioni pedum: vt Euangeliſta exponit.

Verſ. 11. Sciebat enim quiſnam eſſet qui traderet eum. Propterea dixit: non eſtis mundi omnes.

Verſ. 12. Poſtquam ergo lauit pedes eorum, accepit veſtimenta ſua. Obediente Petro, reliqui Apoſtoli permiſerunt abſque diſceptatio

[..]ptione ſuos pedes abluí à Ieſu. Et cùm recubuiſſet iterum. Non contrariatur iteratus recubitùs cœnæ factæ: ſed poſtquam cœnatum eſt iuxta legis ritum feſtinanter comedendo agnum paſchalem (& propterea abſque interruptione, facta dicitur cœna) lauit Ieſus pedes diſcipulorum:& poſtea iterum recubuit, tanquam ad ientacula poſt lotionem pedum.

Vbi tamen aduerte quod ſolus Ioannes ſupplet lotionem pedum: mediamque dicit inter cœnam & quaſi ientacula. Quæ Matthæus quidem computauit vt partem cœnæ, dicens *cœnantibus autem illis*: Lucas autem cum Ioanne vt poſt cœnam: ait enim Lucas. *ſimiliter & calicem poſtquam cœnauit*. Quia enim fuit poſt cœnam legalem (agni ſcilicet)& fuit pars cœnæ vſualis, ideo diuerſimodè nominari verè potuit & poteſt: vnde & ipſemet Ioannes cap. vlt. appellat cœnam, dicens *qui & recubuit in cœna ſuper pectus eius*.

Myſterium ablutionis pedum docet Ieſus.

Conſtat enim ex ſubiunctis quòd recubitus ille fuit poſt cœnam. Dixit eis: Scitis quid fecerim vobis: Docet vt promiſerat Petro (*ſcies autem poſtea*) myſterium ablutionis factæ.

Magiſter, ſapientiæ: Dominus, potentiæ nomē eſt.

Verſ. 13. Vos vocatis me magiſter & Domine. Magiſter eſt nomen ſapientiæ, Dominus nomen eſt potentiæ. Et bene dicitis, ſum etenim.

Verſ. 14. Si ergo ego laui pedes veſtros Dominus & magiſter, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Si quod ſonant verba intelligimus, ridiculum reddimus tantum apparatum officij, doctrinæ ac debiti: præter hoc quod rei conſtituuntur Chriſtiani omnes, non ſoluentes debitum mutuæ ablutionis pedum In vna itaque ſpecie officij, totum genus officiorum intelligimus, ita quod explicando debitum abluendi pedes, comprehenditur debitum cuiuſque officij tam corporalis quàm ſpiritualis: quia & ipſa ablutio, à Ieſu corporalis quidem exercitata eſt, ſpiritualis verò ſermone expoſita. Intendit ergo ad literam Ieſus vt ab ipſius exemplo cognoſcamus nos debitores inuicem ad mutua officia quibus opus eſt tam ad corpus, quàm ad ſpiritum. Mutua ſiquidem præcipit dicendo *alter alterius*.

Sed intellige proportionaliter, vt non dedignentur ſuperiores exercere officia ſibi congrua tam ad corporis quàm ad ſpiritus aliorum vtilia: ex quo Ieſus Dominus non horum aut illorum, ſed omnium, & magiſter non horum aut illorum ſed omnium, dignatus eſt ſponte tam vile exercere officium lauandi pedes piſcatorum, &c.

Verſ. 15. Exemplum enim dedi vobis. Ne facta à Ieſu Domino & magiſtro, admiranda potius quàm imitanda acciperemus, explicat imitanda. Vt quemadmodum ego feci vobis. Non dicit vt quæ ego feci vobis, ſed *quemadmodum*. vt intelligamus quòd ad imitandum modum faciendi (humiliter, manſuetè, beneuolè, ſtudioſè, &c.) monet. Prius enim explicauerat imitandum officium, dicendo *alter alterius lauare pedes*: nunc monet imitandum modum, dicendo *quemadmodum*. Et dicit *feci*, non *dixi*: quia non ad implenda ſua verba ſed ad imitandum ſua exempla monet. Et addit *vobis*, perſonis minimis. Ita. Ecce modus imitandus. Et vos faciatis, non *dicatis*.

Verſ. 16. Amen Amen dico vobis. Hæc accumulatio tot rationum ad idem teſtatur quod diximus, ſcilicet quod Ieſus intendit monere & præcipere in hac operis ſpecie vniuerſum genus officiorum quibus opus eſt ad proximum, non ſolùm quoad ipſa officia ſed etiam quoad modum exercendi ipſa, alioquin non tot rationes multiplicaret. Non eſt ſeruus maior Domino ſuo. Ex parte conditionis eorum & ſui monet illos vt alter alterius lauet pedes, vt quemadmodum ipſe fecit ita faciant: quia ſcilicet ipſi ſunt ſerui, ipſe Dominus. Turpe autem eſt ſeruo vt velit eſſe maior Domino ſuo, vt dedignetur imitari Dominum.

Non eſt ſeruus maior Domino ſuo.

Neque Apoſtolus Græcam dictionem reliquit interpres: cùm debuiſſet Latinè dicere *miſſus* ſeu *legatus*. Ad idem ex officij ratione monet: veſtrum officium eſt officium miſſi ſeu legati: meum autem eſt officium mittentis. Maior eſt eo qui miſit illum. Non dicit quòd Apoſtolus minor eſt illo qui miſit ipſum (cùm ipſe Ieſus Apoſtolus vocetur ad Hebr. 3. & tamen non eſt minor Deo qui miſit illum) ſed dicit, non eſt maior. Poteſt ergo eſſe æqualis, & propterea turpe eſt vt dedignetur imitari illum qui miſit eum.

Verſ. 17. Si hæc ſcitis. Non dubitando an hæc ſciant dicit *ſi ſcitis*: ſed cõmuni more monendo, ambo requiſita ad beatitudinis meritũ complectitur, ſcilicet ſcire & facere. Et vtrumque ſub conditionalis antecedente locat: vt neutrum ſine altero ſufficere intelligamus. Pronomen enim *hæc*, monſtrat proprias ipſorum & Ieſu conditiones, facta Ieſu & modum quo fecit Ieſus, hæc enim oportet ſcire. Beati eritis, pro, *eſtis*. Ex parte præmij, non qualicunque ſed beatitudinis, non tantum futuræ ſed præſentis in certa ſecurâque ſpe, monet ad idem, & propterea dicit eis. Si feceritis ea. Nõ ſufficit hęc ſcire ad eſſe beatum certá ſpe, ſed oportet hæc eadem etiam facere, non dicere. Et hinc clarè apparet quòd in lotionis pedum officio intendit vniuerſa officia ad proximum, illo modo quo fecit Ieſus: alioquin non dixiſſet in numero plurali *hæc* & *ea*, non dixiſſet *beati eſtis ſi hæc ſcitis & feceritis*.

Verſ. 18. Non de omnibus vobis dico. Excipit à beatitudine Apoſtolorum (indefinitè tamen) dicendo: *non de omnibus vobis*. Et eſt ſenſus quòd non dico de omnibus vobis quòd eſtis beati ſi hæc ſcitis & ſi feceritis.

Vbi diſcerne quòd quamuis iſta conditionalis de futura beatitudine (*ſi hæc ſcitis ſi feceritis ea. beati eritis*) vera fuiſſet tam de Iuda quàm de aliis: Ieſus tamen non dixit ipſam ſed alteram de præſenti beatitudine, *ſi hæc ſcitis, ſi feceritis ea, beati eſtis*. Quam conſtat non verificari tunc de Iuda: qui tunc erat in ſtatu & animo peccati mortalis, & de numero reproborum ſeu præſcitorum ad æternam damnationem. Sed vera erat hæc conditionalis de aliis Apoſtolis, qui mundi erant ſecundùm præſentem iuſtitiam, & electi erant ad æternam beatitudinem.

Ego ſcio quos elegerim. Ne errares putando quòd præter opinionem Ieſu acciderit quaſi noua hæc exceptio, excludit Ieſus hunc errorem: aperiendo quòd nec præter notitiam, nec præter electionem ſuam euenit hæc exceptio.

Quomodo Iudas excipitur ab electis, cũ prius inter electos computatus fuerit.

Sed occurrit obiectio: quia ſuperiùs Ieſus computauit Iudam inter electos à ſe dicens, *nonne ego elegi vos duodecim*: quomodo ergo nunc excipit Iudam ab electis à ſe? Solutio eſt quòd ſuperiùs ſermo fuit de electione ad Apoſtolatum

tum

rum:in cuius ſignum appoſuit numerum duodenarium, dicendo *vos duodecim*, hic vero eſt ſermo de electione ſimpliciter.quâ aliqui homines dicuntur abſolute electi. aliqui vero reprobi. In cuius ſignum dicit,quos elegerim,ſine additione aliqua:vt intelligamus de electione ſimpliciter,quæ eſt electio ad beatitudinem æternam à qua excipiebat.

Cur electus eſt ad Apoſtolatum qui non ad beatitudinem?

Sed vt adimpleatur ſcriptura. Occurrit Ieſus tacitæ quæſtioni, cur elegiſti ad Apoſtolatum quem non elegiſti ad beatitudinem, cur non omnes Apoſtolos dicis beatos (dicendo hoc eſſe, *vt impleatur ſcriptura*. Et coniunctio *ſed*, materiæ contrariæ admixtæ rationem contingit, ratio enim quare inter electos reprobus Iudas eſt mixtus,fuit vt impleatur ſcriptura. Qui manducat mecum panem. Senſum verborum ex Pſalmo 41.affert. Prophetatum erat quod proditor futurus erat tam familiaris Ieſu, quòd cum eo comederet panem,quòd commenſalis eſſet. Leuabit. pro,*leuauit*,contra me calcaneum ſuum. Ad ſimilitudinem equi ſeu muli calcitrantis contra domeſticum curatorem ſuum deſcribitur proditio Iudæ ingrati paſtori proprio.

Verſ. 19. Amodo dico vobis priuſquam fiat. Ecce quare prædico hoc vobis ex nunc. Vt cùm factum fuerit credatis. propter veſtram vtilitatem,ad veſtræ fidei ſoliditatem. quia.pro, *quod*,ego ſum.Non dicit *ſum Chriſtus*,ſum filius Dei, ſed abſolutè quod *ego ſum*. Hoc eſt ergo quod credendum ab Apoſtolis erat, poſtquam fuerat quod Iudas facturus erat, poſtquam Ieſus proditus,damnatus,crucifixus & mortuus fuerat.

Exod. 3. *Ego ſum nomen Dei.*

Quid autem ſignificet *Ego ſum*.ex Exod. 3.habetur dicente Deo ad Moyſen: *Hæc dices filiis Iſrael:qui eſt,miſit me ad vos*.Credere itaque quod *ego ſum*,eſt credere quod ego ſum verus ille Deus cuius nomen eſt *qui eſt*. Oportebat enim credere Ieſum eſſe verum Deum,cum viſus eſt verè crucifixus & mortuus: vt latro credidit, vt Apoſtoli crediderunt tardius ſcilicet poſt reſurrectionem Ieſu.

Verſ. 20. Amen amen dico vobis:qui accipit ſi quem miſero. Poſtremò ex dignitate cuiuſque ſui diſcipuli monet ad idem, ſcilicet lauandum & miniſtrandum,vt priùs. Vbi manifeſtè tranſit a lotione ad acceptionem:vt intelligamus vniuerſa officia mandari. Et intendit quod non ſolum ex parte præmij ſed etiam ex dignitate eorum quibus hæc officia exhibentur, accendi quilibet debet ad miniſtrandum opportuna. Explicatur autem dignitas cuiuſlibet miſſi à Ieſu magna valde, ſubiungendo: Me accipit. Qui autem me accipit, accipit eum qui me miſit. In legato meo ego,in me autem Deus ſuſcipitur. Ergo de primo ad vltimum in legato meo ſuſcipitur Deus. Quæ maior dignitas?quæ maior gratia poteſt ſuſcipienti conferri?

Omittit hic S. Ioannes Euchariſtiæ inſtitutionē.

Verſ. 21. Cum hæc dixiſſet Ieſus. Omittit hîc Euangeliſta inſtitutionem Euchariſtiæ. Nā quamuis tam Matthæus quàm Marcus ſine ordine narret manifeſtationem quòd *vnus veſtrum me traditurus eſt*, & inſtitutionem Euchariſtiæ: Lucas tamen cum nota ordinis narrat quod Ieſus poſtquàm cœnauit,inſtituit Euchariſtiam & quòd immediatè poſt ſubiunxit de proditore vno dicendo, *veruntamen ecce manus tradentis me mecum eſt in menſa*,&c.Quocirca ordo fuit talis.Primò cœna facta eſt agni paſchalis:deinde Ieſus lauit pedes diſcipulorum:poſtea iterum recubuit ad proſecutionem cœnæ,dixit verba ſupradicta: deinde inſtituit ſacramentum Euchariſtiæ & demum ſubiunxit hæc quæ modo Ioannes narrat. Ex hoc namque quod Lucas inſtitutionem Euchariſtiæ dicit præceſſiſſe verba illa *vnus veſtrum me traditurus eſt*, & præceſſiſſe immediatè (vt teſtantur illa verba) poteſt ordine dicto intelligere hæc geſta vt conſona inueniantur hæc illis,& è diuerſo. Ex hinc claré apparet quod Iudas non ſolum interfuit lotioni pedum, ſed etiam communioni Euchariſtiæ.

Iudas communicans Euchariſtia interfuit.

Turbatus eſt ſpiritu. Turbatus quidem intus eſt triſtitia ſeu timore. Vtraque enim propaſſio, quieti opponitur animi, & turbationem infert. Sed non eſt turbatus carnis impulſu, ſed ſpiritu cauſante& regente turbationem: propter quod non fuit turbatio hæc paſſio, ſed propaſſio voluntaria: Omnia ſiquidem Ieſus diſponens ſuauiter,conformem effecit animum materiæ verborum: ſermonem turbantem diſcipulorum animos prolaturus, turbatum quoque ſuum exhibuit animum: Et proteſtatus eſt. pro, *&* *teſtatus eſt*, & dixit: amen amen dico vobis quia. pro, *quod* vnus ex vobis tradet me. Significatur enim quòd non increpando, non excandeſcendo, non comminando, ſed teſtando, ſed tanquam veritatem teſtificando manifeſtauit occultam proditionem ſui efficiendam ab vno eorum.

Proditorem ſui prædicat Chriſtus.

Verſ. 22. Aſpiciebant ergo ad inuicem diſcipuli: hæſitantes de quo diceret. Mutuum aſpectum ſupplet Euangeliſta: omittens verba diſcipulorum & verba Chriſti ſcripta ab aliis Euangeliſtis. Et tranſit ad vltimò dicta.

Verſ. 23. Erat ergo recumbens vnus ex diſcipulis eius in ſinu Ieſu. Proculdubio locum in quo recumbebat ipſe Ioannes Euangeliſta deſcribit a ſinu Ieſu. Et cum ſiue ſedendo ſiue iacendo eſſent,diſpoſiti tamen ad veſcendum manerent, non videtur congruere quòd diſcipulus ille in gremio Ieſu ſederet aut iaceret: ineptus enim talis ſitus fuiſſet vtrique ad veſcendum. Quocirca appellatione ſinus aut fluentem veſtem Ieſu aut ſpatium quod complexione brachij Ieſu comprehendi poterat,ſignificat. Deſcribitur enim quòd diſcipulus ille recumbebat contiguus Ieſu: vtpote ſedens in ſinu veſtis Ieſu, ſeu infra ambitum qui brachio comprehendi poteſt. Deſcribitur ſiquidem ſitus diſcipuli illius antequam innueret illi Simon Petrus quicquam.

S. Ioannes recumbit in ſinu Ieſu.

Quem diligebat Ieſus. hoc eſt cui ſpecialia ſigna dilectionis demonſtrabat: nam dilectione internâ omnes diligebat: vt in hoc eodem cap. dicet, *ſicut dilexi vos*. Et hac cognominatione ſeipſum deſcribit Euangeliſta in tertia perſona, ſicut Moyſes de ſe loquitur in tertia perſona.

Verſ. 24. Innuit ergo huic Simon Petrus. Ex hoc quòd Petrus innuendo loquitur Ioanni, inſinuatur quòd non erat coniunctus localiter Ioanni: vt potuiſſet ei in aure loqui. Et dixit ei,quis eſt, pro, *vt interrogaret quis eſſet*, ille de quo dicit. Non dicit Euangeliſta quod Petrus & innuerit & dixerit, ſed ſolummodo quod innuit & quid innuit,ſcilicet vt interrogaret quis eſſet.Facilè enim fuit hoc ſigno aliquo ſignificare.

Verſ. 25. Itaque cum recubuiſſet. pro, *cum incidiſſet*, ille. Non eſt eadem dictio hîc & ſuperiùs:illa enim ſitum iacentis ſignificat:iſta autē ſitum cadentis, Vnde clarior redditur ſenſus antedictus quòd non in gremio Ieſu recumbebat,

ſed

ſed iuxta eum. Iacens enim in gremio non cadit ad pectus:ſed potius aſcenderet ad pectus. Supra. pro, *ſuper*, pectus Ieſu. Caput ſiquidem acclinando ſuper pectus Ieſu, dicitur incidiſſe ſuper pectus eius. Dixit ei: Domine quis eſt?

Verſ. 26. Reſpondit. pro, *reſpondet*, Ieſus. Ille eſt cui ego intinctum panem, pro, *buccellam*, porrexero. Et cùm intinxiſſet panem. pro, *buccellam*, dedit. pro, *dat*, Iudæ Simonis Scariotis. pro, *Iſcariotæ*. Datiui enim eſt caſus. Et refertur non ad Simonem ſed ad Iudam. Si iungis his ſcripta ab aliis Euangeliſtis, inuenies Ieſum proditorem ſuum primò manifeſtaſſe vnum ex duodecim: deinde reſtringendo, vnum ex comedentibus in catino Ieſu:& demum ſoli Ioanni demonſtraſſe in indiuiduo.

Panis intincti buccellâ proditorem indicat Chriſtus.

Verſ. 27. Et poſt buccellam. proculdubio comeſtam. introiuit. deeſt *tunc*. Legendum eſt, tunc introiuit in eum Satanas. Tanquam buccella traxerit poſt ſe Satanam ad interiora Iudæ. Significatur autem per introitum Satanæ, tantum augmentum malitiæ in Iuda vt velut habitans in eo fuerit Satanas: hoc eſt vt effectus fuerit Satanas vtens Iudâ, ſicut habitans in domo vtitur illa.

Et dicit ei Ieſus: quod facis, fac citius. Dicendo *quod facis*, inſinuat Iudæ ſe noſſe quod Iudas facit. Dicendo *fac citius*, non præcipit vt faciat quod facit:ſed circunſtantiam temporis, ſignificatam per *citius*: vt ſcilicet tempore illo à ſe Deo decreto faceret. Quamuis enim Deus non præceperit quòd Iudas proderet Ieſum, præcepit tamen vt tali tempore faceret quod facit: & quia illud tempus iam aduenerat, ideo præcipitur vt citiùs faciat: vt impleat tunc, quod erat tempus decretum à Deo.

Verſ. 28. Hoc autem nemo ſciuit diſcumbentium ad quid dixerit ei. Etiam ipſe Ioannes inter neſcientes quorſum tenderent hæc verba ſupputatur.

Verſ. 29. Quidam enim putabant quia loculos habebat Iudas, quòd dixiſſet ei Ieſus: Eme ea quæ opus ſunt nobis. pro, *eme ea quibus opus habemus*, ad diem feſtum. puta azymos panes, & reliqua ad veſcendum neceſſaria in ſolemnitate paſchali. Aut egenis vt aliquid daret. Hinc clarè apparet nec Ieſum nec Apoſtolos vixiſſe mẽdicando:ſed potius dãdo mendicis. Apparet etiam hinc quod non ſolùm mulieres ſequentes Ieſum miniſtrabant Ieſu de facultatibus ſuis:ſed etiam Ieſus habebat marſupium pecuniarum apud Iudam, non tantùm ad victu, ſed etiam ad erogandum egenis. Niſi enim ſæpe Ieſus præcepiſſet dari egenis, non putaſſent diſcipuli ad hoc fuiſſe hæc verba dicta. Quod etiam apparet ex murmure diſcipulorum in Bethania: *Potuit vnguentum iſtud venundari & dari pauperibus*. Et hæc notent qui de paupertatis perfectione diſputant: vt intelligant nõ derogare perfectioni Chriſti & Apoſtolorum, habere commune marſupium non ſolùm ad proprias neceſſitates, ſed ad ſubueniendum pauperibus.

Nec Ieſus nec Apoſtoli vixere mendicando.

Verſ. 30. Cùm ergo accepiſſet ille buccellam. Sicut inferiùs dicet *cùm accepiſſet acetum*, ita nunc dicit *cùm accepit buccellam*: vtrobique ſignificans actum ſumendi in cibum ſeu potum. Exiuit continuò. Erat autem nox. Explicatur tempus nocturnum, tum ad inſinuandum aptum tempus proditioni: tum ad ſignificandum noctem mentis Iudæ.

Verſ. 31. Cùm ergo exiſſet, dixit Ieſus: Nũc clarificatus eſt. pro, *glorificatus eſt*. Et ne oporteat repetere in omnibus ſequentibus iſtius textus legendum eſt glorificare ſeu glorificari. Eunte Iuda ad exequendum proditionem, prænuntiat Ieſus diſcipulis prius imminentia ſibi: deinde imminentia diſcipulis vndecim. Et inchoat ab imminente ſua gloria. Et aduerbiũ *nunc*, demonſtrat tempus: cuius executio iam inchoata erat eunte Iuda ad exequendum proditionẽ. Et dicitur glorificatus tempore paſſionis, tum merito: quia paſſio erat meritum glorificationis; tum via, quia paſſio erat tranſitus ad glorificationem. Appellat itaque tempus proditionis, paſſionis, mortiſq; ſuæ, tẽpus glorificationis ſuæ, ad firmandam fidem diſcipulorum vt erigantur ad cognoſcendum quod trãſit ad gloriam, quòd oportet ipſum pati vt glorificetur. Et eſt ſermo de gloria omni ei debita ex morte ſua, ita quòd comprehenditur & glorificatio corporis & glorificatio nominis, &c.

Tempus paſſionis ſuæ appellat Chriſtus tempus glorificationis ſuæ.

Filius hominis. vt de ſeipſo quatenus homo eſt, intelligamus. Et Deus clarificatus eſt. pro, *glorificatus eſt*, in eo. Non ſolũ nunc glorificatus eſt filius hominis, ſed etiam glorificatus eſt Deus in ipſo filio hominis. Verè videmus glorificatum Deum in Ieſu Chriſto mortuo propter ſalutem humani generis: nam inde videmus Deum cognitum & adoratum à toto orbe terrarum.

Verſ. 32. Si Deus clarificatus eſt. pro, *glorificatus eſt*, in eo. Non ſufficit explanare fructum duplicem mortis eius, ſed ex ſecũdo fructu manifeſtat auctorem primi fructus: ex hoc enim quòd Deus glorificatus eſt in Ieſu, intẽdit inferre quòd Deus eſt auctor glorificationis Ieſu. Et propterea ſubiungit conſequens. Et Deus clarificabit. pro, *glorificabit*, eum. ſcilicet filium hominis. In ſemetipſo. filio hominis. Parum ſiquidẽ eſſet glorificare filium hominis in fama, in opinione aliorum, imo nihil eſſet niſi glorificaret eundem in ſemetipſo: glorioſum efficiendo ipſum viuum, animâ & corpore. Et continuò clarificabit. pro, *glorificabit*, eum. Ne putares differri glorificationẽ filij hominis in ſemetipſo, manifeſtat quòd cõtinuò, ſtatim (vtpote infra triduum) glorificabit eum, reſuſcitando ipſum à mortuis.

Verſ. 33. Filioli. Prædicto fructu mortis ſuæ, prædicit eis ipſam mortem iam imminere. Et appellat eos filiolos, tum amoris teneritudinem in fine illis monſtrans; tum ſtatum eorum internum ſignificans. Erant enim velut filij paruuli, adhuc non firmati, adhuc non perfecti virtute ex alto.

Adhuc modicum vobiſcum ſum. Breuiſſimo ſiquidem tempore ab his verbis cũ ipſis fuit quantũ ad conuerſationem: puta per duas vel tres horas. Breuiſſimo quoq; tẽpore cũ ipſis fuit quãtũ ad cõmunicationem mortalis carnis: vſq; ſcilicet ad horã nonam diei artificialis ſequentis. Vnde & poſt reſurrectionem ipſe dicit de cõmunicatione mortalis carnis, *cũ adhuc eſſem vobiſcum*. Ita quòd per *eſſe vobiſcũ* intelligit non ſolũ conuerſari nobiſcum, ſed etiam eſſe ſimilem nobis: paſſibilem, mortalẽ. Quæretis me. deſiderabitis præſentiam meã corporalẽ. Et ſicut dixi Iudæis. ſuperiùs 7. cap. Quò ego vado vos nõ poteſtis venire, & vobis dico modò. Iudæis dixerat abſolutè, *quò ego vado vos non poteſtis venire*: diſcipulis autẽ vndecim dicit hæcmet verba nõ abſolutè, ſed adiuncto aduerbio temporis *quò ego vado vos non poteſtis venire modò*, quia illi reprobi nec tunc nec vnquam venturi erant ad ſtatum gloriæ, quò Ieſus ibat: diſcipuli autem vndecim non tunc quidem

Charitatis præceptum mandatum nouum appellatur.

ſed poſtea venturi erant ad ſtatum gloriæ æternæ.

Verſ. 34. Mandatum nouum do vobis vt diligatis inuicem. Præceptū charitatis *mandatū nouum* appellatur; tū quia ſemper eſt nouū, nihil vnquam ſapiens vetuſtatis; tum præcipuè quia nouo modo explicabatur. In veteri enim lege explicatum eſt mandatum dilectionis ſecundum formam naturalis iuris *diliges proximum tuum ſicut teipſum*: amicabilia enim quæ ſunt ad alios, naturali ratione ſunt ex amicabilibus quæ ſunt ad ſe: vt etiam Philoſophi tradiderunt. Vnde *diliges proximum ſicut teipſum*, formam ſonat naturalis iuris: vt quemadmodum amas te amore amicitiæ, ita ames proximum amicitiæ amore. Hoc eſt præceptum vetus. Præceptum autem nouum ſonat nouam formam: quę explicatur ſubiungendo.

Sicut dilexi vos. Modus præcipitur diligendi inuicem, ſimilis modo quo ipſe Ieſus dilexit nos. Conſtat enim quòd hic modus ſonat diligere relatiuè ad vitam æternam ſubordinando tam diligentis quam dilectorum bona omnia temporalia vſque ad vitam incluſiuè, ſpirituali ſaluti dilectorum. Chriſtus namque ſic dilexit nos vt etiam vitam poneret pro ſalute noſtra: & ſic dilexit diſcipulos vt mitteret eos tanquam oues inter lupos, &c. Hæc eſt igitur explicata noua dilectionis forma, hoc eſt mandatum nouum: vt ſicut Chriſtus dilexit nos non carnaliter ſed ſpiritualiter, ponendo vitam pro nobis, & volendo nobis non bona huius mundi, ſed bona vitæ æternæ cum quibuſcunque huius mundi malis incidentibus, ita nos diligamus inuicem, parati ponere vitam pro ſpirituali ſalute proximorum & velimus proximis bona vitæ æternæ plus quàm bona mundi huius, plus quàm vitam corporis. Hoc enim mandatum ad noui Teſtamenti ſtatum ſpectat: hoc nuſquam fuerat in veteri Teſtamento explicatum. Vnde merito mandatum nouum à Chriſto dicitur.

Et eſt præceptum hoc, non conſilium (vnde & mandatum appellatur) affirmatiuum tamen: obligans quidem ſemper, ſed non ad ſemper executioni mandandum, ſed quando oportet. Vt & vos diligatis inuicem. Ad diſtinguēdum inter vim mandati & vim exempli, repetit *vt diligatis inuicem*: vt intelligamus debere nos diligere inuicem ſicut ipſe dilexit nos, tum ratione præcepti, tum ratione exempli ipſius Ieſu. Propter quòd Euangeliſta inter præceptum, & exemplū in medio locauit *ſicut dilexi vos*: vt ſimul ſignificaret & modum præcepti & vim exempli.

Signa diſcipulorum Chriſti infallibilia apud omnes nationes.

Verſ. 35. In hoc cognoſcent omnes quòd diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionē habueritis ad inuicem. Ecce infallibilia apud omnes nationes ſigna diſcipulorū Chriſti, ecce inſignia propria Chriſtianorum, quæ vtinam hodie apparerent.

Verſ. 36. Dicit ei Simon Petrus. Occurrit hîc duplex quæſtio. Altera de loco: quoniam apud Matthæum & Marcum verba inter Ieſum & Petrum narrantur hymno dicto poſt cœnam, exeunte Ieſu verſus Gethſemane: Ioannes autem refert ea dicta in loco cœnæ. Solutio eſt, quòd Ioannes ſeruat ordinem hiſtorię: Matthęus autem & Marcus ſine ordine res geſtas & dictas referunt. Vnde & inferiùs apertè ſubiūgetur, *ſurgite eamus hinc*. Matthæus autem & Marcus rememorant dicta: non dicendo ibi vel alibi hæc dicta fuiſſe.

Altera eſt de ordine verborum. Et hæc quæſtio ab alio quàm Spiritu ſancto declarari nequit cum certitudine. Coniicere tamen licet quòd colloquium inter Ieſum & Petrum incepit ab illis verbis quæ Ioannes refert, ſcilicet *quò ego vado vos non poteſtis ſequi modò*: ab his enim verbis motus Petrus petit: Domine quò vadis? Quod ideo petit, vt audiens explicari terminum quò ibat Ieſus, offerret quoque ſe ad ſimul eundum. Reſpondit, Deeſt, *ei*, Ieſus: Quò ego vado, non potes me modo ſequi. Indignum monſtrauit Petrum reſponſione clariore. repetendo Petro quod communiter dixerat vndecim. Poſtea autem ſequeris. Deeſt, *me*. Secutus enim fuit Ieſum Petrus poſtea, cùm Romæ crucifixus eſt.

Verſ. 37. Dicit ei Petrus. Quare. Deeſt, *Domine*, Legendum eſt, *Domine quare* non poſſum te ſequi modo? animam meam pro te ponam. Prompti & feruentis ſpiritus verba ſunt: habebat namque paratam intentionem etiā moriendi pro Ieſu: apertè per hoc ſignificans quòd paratus erat ſequi ipſum euntem per mortem ad aliam vitam. Quibus auditis Ieſus dixit ea quæ Lucas refert, ſcilicet, *Simon ecce Satanas expetiuit vos vt cribraret*, &c. & inſeruit; *omnes vos ſcandalum patiemini in me in nocte iſta*, & prædixit Petro tantum de ſeipſo promittenti quòd ter eum eſſet negaturus. *Feruor D. Petri.*

Verſ. 38. Reſpondit ei Ieſus: Animā tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non cantabit gallus donec ter me neges. Vel tacet Ioannes quod Marcus explicauit, ſcilicet *bis*: vt Ieſus dixerit, *non cantabit bis gallus donec ter me neges*, vel tacet quòd Ieſus prius dixerit Petro, *non cantabit gallus bis, donec ter me neges*: & Petro adhuc promittenti de ſe contrarium, poſtea peiora prædixerit, *non cantabit gallus donec ter me neges*. Ita quòd vtrūque ei prædixit ſucceſſiuè. Quod verificatum fuiſſe, inferiùs declarabitur.

CAPVT XIV.

ET ait diſcipulis ſuis. Totum hoc ſuperfluit. Non turbetur cor veſtrum. Prædixerat eis quòd omnes ſcandalum paſſuri eſſent in ipſo, & quòd tradendus eſſet: & propterea diſcipulos turbatos videns, monet vt turbatio non perueniat vſque ad cor, hoc eſt voluntatem. Ac ſi apertiùs dixiſſet, quamuis turbati ſitis paſſionibus triſtitiæ & timoris, non tamen turbetur voluntas veſtra, ſed maneat immota & quieta in affectu ad bonū ſpirituale ad quod modò eſt affecta: habebant enim tunc cor mundum & affectum ad bonum ſpiritus. VERS. 1.

Turbatis diſcipulis ſpes datur Chriſtus.

Creditis in Deum, & in me credite. Anceps eſt vtrobique ad indicatiuum vel imperatiuum, ad *creditis* vel *credite*. Poteſt enim legi vt moneantur vtrumque: ita quòd ratio non turbandi corde, apponatur fides in Deum & fides in ipſum: monendo *credite in Deum & credite in me*. Poteſt quoq; legi alterum indicatiuè, & alterum imperatiuè ſcilicet *creditis in Deū & in me credite*: ſignificando quòd fides in Deum, ſit ratio credēdi in Ieſum: vt intelligamus non eſſe duas fides (alteram in Deū, alteram in Ieſum) ſed eadē ratione qua credimus in Deū, credendū eſſe in Ieſum. Vbi implicitè ſignificat ſe eſſe Deū: ex eo enim quòd credere in Deum, infert credere in Ieſum manifeſtè ſequitur Ieſum eſſe Deum: Nam non dicit: creditis Deo credite & mihi, ſed *creditis in Deum credite & in me*: eodem vinculo exigens credere in ſe quo creditur in Deū. Et dixit hoc, implicitè inſinuās quò turbatio cordis ducebat, ſcilicet

ad perdendum fidem in ipſum, vt intelligerent quòd quandiu crederent in ipſum, turbatio non perueniret ad cor, præuidebat enim eos turbandos corde & perdituros fidem in ipſum.

Domus patris eſt gloria cæleſtis, in qua beati ſunt domeſtici.

Verſ. 2. In domo patris mei Metaphoricè domus patris ſignificatur gloria æternæ felicitatis, in fruitione Dei conſiſtentis: quia beati ſunt apud Deum ſicut domeſtici filij apud patrem. Manſiones multæ ſunt. Sicut gloria beatitudinis appellatur domus, ita eſſe beatum appellatur manſio: & multiplex participatio beatitudinis, multitudo manſionum appellatur. Et adiunxit hoc, quia dixerat: *quò ego vado, vos non poteſtis venire modò*, ne errarent malè intelligendo, ſcilicet quòd in domo patris non eſſet manſio niſi pro ſolo Ieſu vel pro paucis: & propterea dixerit eis, *non poteſtis modo venire*, & propterea dixerit ſoli Petro, *ſequeris autem poſtea*. Ad tollendum itaque hunc erroneum intellectum & ſimul erigendo ſpem eorum ad cœleſtem beatitudinem, manifeſtat eis quòd in domo patris ſui *manſiones multæ* (ſine numero) *ſunt*. Hæc tria Ieſus proponit diſcipulis ad ſpem, ad fidem, ad charitatem immotam ſeruandam. Circa quæ tria totius huius capituli ſermo verſabitur, ordine retrogrado: inchoando ſcilicet ab vltimo, *in domo patris mei manſiones multæ ſunt*.

Si quo minus. pro, *ſin minus*, ſeu *alioquin*. Dixiſſem vobis. hoc eſt, ſi non eſſet multitudo manſionum in domo patris mei, indicaſſem hoc vobis. Et addidit hoc, vt intelligamus quòd omnia cœleſtia, quæ oportet nota eſſe nobis, Ieſus indicauit, nihilque eorum tacuit. Quia vado. Superfluit *quia*. Et proſequitur erectionem ſpei diſcipulorum ex ſuo officio ad parandum diſcipulis manſiones in domo patris. *Vado* inquit, per mortem. Parare vobis locum. Manſiones quidem in domo patris mei iam ſunt multæ, ſed non ſunt paratæ vobis niſi ego parem vobis illas: & propterea vado ad parandum vobis locum manſionum in paterna domo. Et iſta præparatio eſt beneficium apertionis paradiſi. Ante mortem enim Chriſti nullus quantumcunque ſanctus ingrediebatur in manſiones beatitudinis: ipſa mors Chriſti beneficium hoc humano generi contulit, vt iuſti purgatione non indigentes beatificarentur. Et hoc beneficium ſicut metaphoricè appellatur apertio paradiſi, ita metaphoricè quoque appellatur parare locum ſeu manſionem hominibus ſanctis. Et eſt ratio huius metaphoræ: quia tanquam non paratus locus alicui eſt, quando ipſe quidem dignus eſt loco, ſed impedimentum aliquod ne loco illo potiatur adeſt.

Chriſtus vadit ad parandum locum ſuis.

Verſ. 3. Et ſi abiero & præparauero. pro, *parauero*, vobis locum. Non ſufficit Ieſu erigere ſpem diſcipulorum: ex hoc ſolo quòd vadit ad parandum eis locum: ſed erigit etiam ſpem ex reuerſione ſua. *Et ſi abiero*, per mortem, *& parauero vobis locum* beatitudinis, per mortem, reſurrectionem, & aſcenſionem meam. Iterum venio. pro, *venturus ſum*. Ire meum ex hoc in carnem mortalem aduentu, eſt ad parandum vobis beatitudinis animæ locum: iterum autem venturus ſum in mundum. Et accipiam vos ad meipſum. Tunc accipiam vos reſuſcitando vos integros, ex anima & corpore conſtantes, ad meipſum, ad conſortium meum. Vt vbi ſum ego, & vos ſitis. Eundem locum (paternam ſcilicet domum) promittit diſcipulis in quo ipſe eſt. Et non dicit *vbi ero ego*, *ſed vbi ſum ego*: quia ipſe erat in beatitudine ſecundum ſupremam animæ partem. Dixit quoque hæc de ſecundo aduentu ad mitigandum dolorem diſcipulorum de ſuo receſſu. Et ad hoc ſignificandum præpoſuit, *& ſi abiero*: vt promiſſa reuerſio temperet abite.

Ex reditu ſuo ſpem erigit.

Verſ. 4. Et quò ego vado ſcitis, & viam ſcitis. Interrogauerat Petrus, *Domine quo vadis*, & indignus clarâ reſponſione fuit. Sed dulcis magiſter tractans modò de domo patris ſui, de gloria æternæ felicitatis, excitat eos ad conſiderandum quòd ſciunt quò ipſe Ieſus vadit, & viam quâ itur illuc. Sciebant enim (hoc eſt rationem ſciendi habebant ſufficientem) ex tot auditis à Ieſu, quòd vadit ad gloriã æternæ felicitatis per viã mortis propriæ. Ita quod ſenſus verborũ Ieſu eſt, *Scitis* hoc, eſt in promptu habetis ſufficiẽtem rationem ſciendi, & quò vado & quà vado. Et eſt ſermo de *ſcire* comitante fidem, non de *ſcire* euidentiæ, vt patet.

Verſ. 5. Dicit ei Thomas: Domine neſcimus quò vadis, & quomodo poſſumus viam ſcire. Ex hoc quòd Thomas argumentãdo, ex ignorantia termini infert ignorantiam viæ, apparet quòd non intellexerat verba Ieſu vt ſonant (ſcilicet quòd ſcirent diſcipuli & terminum & viam, huiuſmodi enim argumentatio non eſt congrua reſponſio ad verba Ieſu in tali ſenſu) ſed quòd intellexit verba Ieſu in ſenſu quem diximus ſcilicet quòd habetis ſufficientem rationem ſciendi & terminum & viam. Huic namque ſenſui congruè & non contradicendo magiſtro reſpondens Thomas, fatetur hebetudinem ſuam, & aliorum circa terminum, & conſequenter concomitari oportere neſcientiam viæ. Et eſt ſenſus: Quamuis verum dicas quòd habemus rationem ſciendi vtrumque, tamen fatemur quod de facto neſcimus quò vadis, ac per hoc quomodo poſſumus viam ſcire, hoc eſt, & conſequenter impoſſibile eſt nos ſcire viam; notitiam enim viæ conſtat pendere ex notitia termini: vt patet.

Notitia viæ pendet ex notitia termini.

Verſ. 6. Dixit ei Ieſus. Reſpondet directè Ieſus, prius explicando viam. Ego ſum via, & veritas, & vita. In textu Græco ſingulis his tribus dictionibus ſuus præponitur articulus. Ita quòd ſignificatur, Ego ſum illa via, & illa veritas, & illa vita: vt intelligamus quòd Ieſus non eſt quæcunque via, ſed ſuprema via & ſuprema veritas & ſuprema vita.

Chriſtus via veritas, & vita.

Et dixit *ego ſum via*, ad conuincendum Thomam quòd ſciebat viam, ſciendo Ieſum. Verè autem dicit, Ego ſum illa via: quoniam ipſe ſiue faciens, ſiue docens, ſiue moriens, reſurgens, &c. via eſt & quâ ipſe iuit, & quâ nobis eundum eſt. adiunxit autem ſe eſſe veritatem & vitam, ne purum hominem ipſum eſſe intelligerent: ſed ſimul cum hoc quòd eſt via humanis actionibus & paſſionibus: eſt etiam veritas non quæcunque, ſed ſuprema, & vita ſimiliter ſuprema quorum vtrumque ſoli Deo conuenit. Et adiunguntur hæc viæ, ad ſignificandum viam hanc fultam veritate & vitâ, ad differentiam humanarum viarum, que aut falſæ ſunt aut falſitatis aliquid mixtum habent, quoad intellectum: & quæ laborem ac mortem inferunt, vel ſaltem non tollunt. Via enim Chriſti, tota plena eſt veritatis, & omnẽ laborem mortẽmque tollit: dũ ſpiritus euntis cõtinuè magis ac magis verificatur, & ad vitam tandem perducit felicitatis animæ & corporis.

Nemo venit ad patrẽ niſi per me Manifeſtat ſe eſſe illã viã, ex hoc quòd niſi per ipſũ (hoc eſt ipſius meritum) nullus venit ad patrem.

Ac ſi apertiùs dixiſſet,ſumma via eſt quâ itur ad patrem: nemo autem venit ad patrē niſi per me: ego igitur ſum illa via. In quibus verbis explicare dignatur etiam alterum.ſ. terminum quò vadit: dicendo *nemo venit ad patrem*. Non dicit, nemo vadit ad patrem (quaſi ſine ipſo) ſed *nemo venit*,tanquam comes ipſius: vt pater innuetur communis terminus quò vadit Ieſus, & quò venit quicunque it ad vitam æternam. Superius cap.6.dixerat,*nemo poteſt venire ad me niſi pater qui miſit me traxerit eum*: & modò dicit quòd *nemo venit ad patrem niſi per me*, vt intelligamus & indiuiſa opera Trinitatis, & mutua officia inter hominem Ieſum & Deum.

Nemo venit ad Patrem niſi per Chriſtum.

Verſ. 7. Si cognouiſſetis me. Explicatis viâ ac termino, explicat rationem ignorantiæ diſcipulorum, quare.ſ.ipſi neutrum ſciunt,vt Thomas dixerat. Et è regione argumenti Thomæ docet modum cognoſcendi inchoandum à via, non à termino. Thomas proceſſerat à termino ignoto ad viam ignotam. Ieſus docet in propoſito eſſe contrarium progreſſum intellectus.ſ.à via ad terminum, à notitia Ieſu ad notitiam patris. Hoc enim clarè ſignificat hæc conditionalis, vt intelligamus quod non eſt legitima excuſatio procedere ex ignoto termino ad ignotam viam in hac materia, vt Thomas arguebat: quia è conuerſo procedendum eſt: ſi enim cognouiſſetis me. Et eſt ſenſus,ſi cognouiſſetis me,viam & veritatem, & vitam.

Et patrem meum vtique cognouiſſetis. Ecce quò vado cognitum eſt vobis ex notitia mei qui ſum via, eo igitur modo quo cognoſcitis vel non cognoſcitis me,eodem modo cognoſcitis vel non cognoſcitis patrem meum ad quem vado.

Et dicit ſub conditione *ſi cognouiſſetis me*: vt intelligamus quod non de cognitione ſenſitiua, ſed de cognitione intellectuali penetrante ad intima perſonæ Ieſu (hoc eſt ad diuinitatem ipſius) loquitur.Et verè conditio hæc infert conſequens: nam impoſſibile eſt cognoſcere perſonam Ieſu & non cognoſcere Deum patrem Ieſu. Et verè hic eſt legitimus noſcēdi Deum patrem modus quoad nos: vt ſcilicet ex notitia quam habemus de Ieſu qui nobis viſibilis apparuit, ad notitiam patris aſcendamus.

Significantérque dicit *meum*: vt non patrem adoptiuum, ſed patrem naturalem intelligamus. Adoptione enim Deus eſt pater multorum filiorum: naturà verò proprius pater eſt Ieſu ſecundum diuinitatem.

Et amodo cognoſcetis. pro *cognoſcite*. cū & vidiſtis eum. Quamuis dictio Græca anceps ſit ad *cognoſcitis* vel *cognoſcite*: magis tamen quadrat propoſito imperatiuum quàm indicatiuum. Declaratâ ſiquidem ratione quare neſciebāt tam viam quàm terminum (quia ſcilicet neſciebant ipſum Ieſum) declarat modò rationem quare ipſe dixerit *& quò ego vado ſcitis & viam ſcitis*,hoc eſt,habetis rationem ſciendi.

Et duo dicit. Alterum ſignificans apud illos affuiſſe rationem cognoſcendi patrem, qui difficilior cognitu putabatur: dicendo *& vidiſtis eum*, .ſ.patrem. Quod verificari Ieſus ſubiunget, quia *qui vidit filium vidit patrem*. Et loquitur Ieſus ad diſcipulos humano more: ex hoc enim quod homo aliquis videtur à te,habes tu rationem cognoſcendi illum. Vnde ita dicit *& vidiſtis eum*, ac ſi dixiſſet de aliquo viſo homine quem dicerent ſe non cognoſcere *& vidiſtis eum*.

Alterum conſequens ad prædictam viſionem, ſignificans quod ſaltem deinceps cognoſcent patrem: dicendo *amodo cognoſcite eum*. Conſuetum morem (vt dictū eſt) loquendi ſequens Ieſus, dicit diſcipulis quod quamuis excuſetis vos non cognouiſſe hactenus patrem ad quem vado, ſaltē ex nunc cognoſcite eum quandoquidem vidiſtis eum videndo me. Sicut diceremus de homine prius viſo: etſi hactenus non cognouiſtis eum, amodo cognoſcite illum quoniam vidiſtis illum. Et eſt ſermo de cognitione comitante fidem: iuxta illud Apoſtoli, *nunc cognoſco ex parte*.

Verſ. 8. Dixit ei Philippus: Domine oſtēde nobis patrem. Dixerat Ieſus, & vidiſtis eum.ſ.patrem, non audens autem dicere Philippus, nunquam vidimus patrem tuum, rogat, oſtende nobis patrem: implicite negans ſe vidiſſe patrem. Et ſufficit nobis. Totiens & tot dixiſti de patre tuo,oſtende nobis ipſum & ſufficit nobis de omnibus quæ dixiſti.

Petit Philippus à Chriſto videre Patrem.

Verſ. 9. Dicit ei Ieſus: Tanto tempore vobiſcum ſum,& non cognouiſtis pro.& *non cognouiſti*.me? Philippus aliquantæ temeritatis reus. quamuis pro omnibus vſurpauerit petere, ſolus tamen arguitur quòd non cognouerit tanto tempore Ieſum. Philippe qui videt me videt & patrem. Superflui coniunctio &: præter hoc quòd præſentia habemus pro præteritis. Legendum eſt *Philippe qui vidit me,vidit patrē*. Directè declarat verba quæ prius dixerat, *& vidiſtis eum*: quæ iam declarauimus. Intendit ſiquidem Ieſus quod quicumque cognoſcit ipſum, cognoſcit patrem: & quicumque vidit ipſum,vidit patrem. Si clarè vidit ipſum,clarè quoque vidit patrem: & ſi imperfectè nouit ipſum imperfectè quoque nouit patrem.

Quomodo tu dicis,oſtende nobis patrē? Philippum arguit: eò quòd reputabat Philippus cognito Ieſu, adhuc ſupereſſe noſcendum patrē, cuius oppoſitum tunc dixerat Ieſus, *ſi cognouiſſetis me, & patrem meum vtique cognouiſſetis*.

Verſ. 10. Non credis quia. pro, *quod*.ego in patre, & pater in me eſt? Duo hinc myſteria apparent. Alterum,quòd de notitia comitante fidem locutus eſt: vt expoſuimus. Hoc enim manifeſtat,dicendo *non credis*. Alterum,quòd ne erraremus,intelligendo ipſum Ieſum eſſe patrem & filium (vt Sabellius intellexit) probat quod qui vidit ipſum vidit patrem: nō quia ipſe eſt pater, ſed quia ipſe eſt in patre & pater in eo. In quibus verbis conſubſtantialitas ſimul cum diſtinctione perſonarum ſignificatur; nam pronomen *ego*.perſonam ſupponit: & nomen *patris*,perſonam quoque ſignificat. Et me eſſe in patre & patrem in me eſſe, conſubſtantialitatem ſignificat extremorum. Neque enim propriè intelligi poteſt filium eſſe in patre & patrem in filio niſi conſubſtantialitate.

Conſubſtantialitas Patris & Filij cū diſtinctione perſonarū ſignificatur.

Verba quæ ego loquor vobis, à meipſo non loquor. Manifeſtat quadrupliciter quod ipſe eſt in patre & pater in ipſo eſt. Primò à locutione: quia verba quæ loquor non loquor à meipſo,ſed à patre. Et intendit per hoc quòd indiuiſi ſunt ipſe & pater in loquendo: ac per hoc ipſe in patre & pater in ipſo eſt.

Pater autem in me manēs,ipſe facit opera. Si intendiſſet indiuiſionem ſolum quoad loquendum,dixiſſet ipſe, loquitur verba: ſed quia intendit non ſolum indiuiſionem quoad verba ſed etiam quoad facta, ideo dixit *ipſe facit opera*.

Vbi acutiùs perſpice quod ſimul adiicit indiuiſionē ſui & patris quoad facta, & probat indiuiſionē ſui & patris quoad verba. Nam ſenſus eſt: pater autem in me manens ipſe facit opera quæ verbis loquor: vt intelligamus quod cùm dixit *Lazare veni foras*, & ſimilia, verba quæ dixit non dixit à ſeipſo ſed à patre: quia pater in ipſo manens facit opera, ſignificata per illa verba.

Verſ. 11. Non creditis, pro, *credite mihi*. Poſtquam primò ex verbis, ſecundò ex operibus declarauit patrem in ſe & ſe in patre, declarat tertiò hoc idem ex propria authoritate. Credite inquit mihi, qui numquam mentitus ſum, qui ſum veritas. Quia, pro, *quod*, ego in patre & pater in me eſt.

Verſ. 12. Alioquin. Quartò per locum à natura operum mirabilium quæ fecit, exigit vt credant ſibi, apertè dicens: alioquin, hoc eſt, ſi non ob authoritatem meàm mihi creditis. Propter opera ipſa, mirabilia quæ feci. Credite. Deeſt, *mihi*. Si mihi propter me non creditis, credite mihi propter mirabilia opera mea.

Amen Amen dico vobis Expeditis iis quæ occaſione illius particulæ *in domo patris mei manſiones multæ ſunt*, dicenda occurrunt, tranſit ad ſpectantia ad illam particulam tunc ſimul propoſitam, *creditis in Deum & in me credite*.

Qui credit in me. Quia propoſuerat *creditis in Deum & in me credite*, intendit monſtrare rationem dicti: monſtrando parem eſſe facultatem credentis in Ieſum & credentis in Deum. De fide enim in Deum, referunt alij Euangeliſtæ dictum: *habete fidem Dei: & ſi dixeritis monti tollere*, &c. fiet & alia huiuſmodi. Et propterea de fide in Ieſum paria modò tradit. Et non dicit *qui credit in Deum*, ſed *qui credit in me*: vt oſtendat ſe eſſe Deú. Opera quæ ego facio. Non dicit *opus* ſed *opera*, ne intelligeremus ſingulare opus humanæ redemptionis (quod tunc actualiter faciebat) ſed opera quæ communiter faciebat, in quibus faciēdis cōtinuè perſeuerabat: & propterea vtitur præſenti, dicendo *facio*: qualia ſunt opera tam moralia quàm miraculorū. In his enim perſeuerabat faciendo. Et ipſe faciet. Ecce officium credentis in Ieſum, facere opera tam moris quàm miraculorum quæ continuè exercuit Ieſus, non quod illamet numero opera faciet, ſed quod ſimilia illis. Et maiora horum, pro, *his*, faciet. Mirabilis apparet promiſſio: ſed ceſſabit admiratio libratis ſubſequentibus conditionibus adiunctis. Et eſt ſenſus, non quòd omnia faciet maiora his: ſed quòd aliqua maiora his (& moralibus & mirabilibus) faciet credens in Ieſum.

Qui credit in Chriſtum opera quæ facit, & his maiora faciet.

Quia ego ad patrem. Deeſt, *meum*, vado. Ex tribus partibus integratur cauſa reddita ex qua credens in Ieſum faciet hæc & maiora. Prima autem pars cauſæ, tria in ſe continet: ſcilicet ſurrogationem credentium in ſe loco ſui in ſua abſentia. Huiuſmodi enim ſurrogatio ſignificatur dicendo *quia ego ad patrem vado*. Ac ſi apertiùs dixiſſet. Qui credit in me faciet hæc & maiora, quia loco mei relinquo illum eunte me ad patrē.

In quo etiam clauditur efficacia mortis eius, dicendo *vado*: per mortem enim ibat ad patrem. Et demum clauditur etiam glorificatio eius, dicendo *ad patrem*. Tranſire enim Ieſum ex hoc mundo ad patrem, eſt de ſtatu mortali & humili ad ſtatum immortalitatis, gloriæ & regni ire. Ita quòd ſignificat hæc prima pars cauſæ, quia ego moriendo aſſequor regnum & gloriam, ſubſtituens eos loco mei. Hinc enim & ipſi ſurrogati in officium, hinc & meritum mortis eius & tempus glorificationis eius (quod expectabatur ad abundè effundendum Spiritum ſanctum) ſignificantur in cauſa quòd credentes in ipſum facient hæc & maiora.

Verſ. 13. Et quodcunque, pro. *& quicquid*. Secunda pars cauſæ ex parte credentium in Ieſum ſe tenet: continens ſimiliter tria. Petieritis patrem. Superfluit *patrem*. Ratio modúſque faciendi hæc & maiora, explicatur ampliſſima facultas impetrandi non aliquid ſed omne quod petierint.

Vbi diligentiùs cerne & nota coniunctionem *&*, iungentem hanc cauſæ partem præcedenti. Ita quod continentur hæc verba ſub illa coniunctione cauſali *quia*. Et eſt ſenſus planus: quia ego ad patrem meum vado, & vos ſurrogati quicquid petieritis, &c. Et ſignificatur clarè per hoc, quod ad hoc vt credens in Ieſum faciat hæc & maiora, concurrunt vt cauſa non ſolùm quòd ego vado ad patrem, ſed & quòd vos petatis. Et cum hoc declaratur etiam modus faciendi hæc & maiora, longè diſtans à modo quo ipſe Ieſus hæc fecit: nā ipſe fecit imperando: credentibus autem in eum promittitur quod facient hæc & maiora, ſupplicando. Et dicendo *quicquid*, rationem reddit quòd hæc & maiora faciet: nam ſub *quicquid* comprehenduntur hæc & maiora. Memento tamen quòd ſubintelligitur ſeruatis ſeruandis in ſupplicatione.

In nomine meo. Ecce tertium. Non promittit *quicquid petieritis*, ſed limitat *in nomine meo*: hoc eſt, ad honorem, famam & gloriam meam, nomen enim ad notitiā, famam gloriámque ſpectat. Verùm intellige hanc conditionem non ſolum reſpectu intentionis petentis ſed etiam reſpectu rei: hoc eſt, non ſolum quod petens petat pro gloria Chriſti, ſed etiam quod in rei veritate illud ſit expediens tunc pro gloria Chriſti, alioquin ex parte rei ſeu temporis aut loci non petitur in nomine Ieſu. Hoc faciam. Deeſt, *ego*. Legendum eſt: *Hoc ego faciam*. Tertia pars cauſæ ex parte ipſius Ieſu in ſtatu gloriæ explicatur. Et ſignificat per hoc quod credens in eum faciet hæc & maiora petendo in nomine Ieſu: non ita quòd ipſe petens faciet hæc ſine me (ſicut fiunt res à ſurrogatis abſente principali qui ſurrogauit) ſed ita quod ego ipſe in gloria patris exiſtens faciam quicquid ipſi petierint in meo nomine. Et in hoc manifeſtat ſe eſſe Deum: qui quæcunque petenda quamuis maiora his, faciet faciendo facere credentes in eum, hoc enim eſt Dei proprium.

Quicquid petierimus patrē in nomine Chriſti, faciet ipſe Chriſtus.

Vt glorificetur pater in filio. Vos quidem petetis pro gloria mea, ego autem faciam quod petetis pro gloria patris mei, vt pater glorificetur in gloria filij. Omnia ſua referre ſe in patrem non ſolum quamdiu in carne paſſibili erat, ſed etiam in ſtatu gloriæ, hinc manifeſtat, vt confirmet fidem quòd vna & eadem eſt gloria filij & patris: ſicut eſt vna natura & vna voluntas. Et ſimiliter eadem eſt exhibenda gloria à nobis filio & patri.

Collige prudens lector has conditiones requiſitas ad hoc vt credens in Ieſum faciat hæc & maiora: & ceſſabit admiratio, tam quòd promiſſa ſint cuilibet credenti in Ieſum (quoniā non ſunt promiſſa abſolute ſed cum his conditionibus, quā ſi non inueniuntur executioni mandata. Non enim hoc prouenit ex defectu promiſſionis ſeu promittentis, ſed ex defectu conditionū quæ

non ſeruantur à nobis, quæ non concurrunt vt exiguntur.

*Verſ.*14. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam. Dixerat *ſi quid petieritis*, &c. vt rationem & modum faciendi hæc & maiora aperiret, repetit modò eandem ſententiam abſolutè: vt intelligamus petitiones noſtras in nomine eius exaudiendas, non ſolum vt faciamus hæc & maiora, ſed abſolutè. Eſt quoque & altera repetendi ratio: quia vbi prius dixerat ſi quid petieritis, ſubaudiendo Deum, modò dicit *ſi quid petieritis me*: ad extendendum quod dixerat *creditis in Deum & in me credite*, ſimiliter eſſe intelligendum, petitis Deum petite & me, fidem ſuæ diuinitatis adſtruens.

*Verſ.*15. Si diligitis me. Poſt ſpectantia ad duas particulas (ſcilicet *in domo patris mei*, & *creditis in Deum*) tranſit ad ſpectantia ad primam particulam: ſcilicet *non turbetur cor veſtrum*, in principio propoſitam. Et intendit conſolari eos, turbatos ex dilectione ad ipſū auditis ſupradictis de proditione eius & diſperſione eorum: & propterea incipit à dilectione. *Si diligitis* inquit *me*, in veritate: vt mœſtitia veſtræ turbationis pręſe fert.

Probatio dilectionis Chriſti eſt ſeruare eius mandata.

Mandata mea ſeruate, Probatio dilectionis ſit ſeruare mandata mea: hoc eſt non perducat vos turbatio veſtra ad tranſgreſſionem mandatorum meorum: hoc erit vobis teſtimonium non turbati cordis (hoc eſt voluntatis) perſeuerantia in obſeruatione mandatorum meorum: & è conuerſo ſi turbatio ducit vos ad non ſeruandum mandata mea, ſcitote quod tunc non diligitis me.

Conſolator Spiritus S. promittitur.

*Verſ.*16. Et ego rogabo patrem Comprehendite fructus immotæ dilectionis. Ex parte ſiquidem veſtra fructus eſt ſeruare mandata mea: ex parte autem mea fructus eſt quòd ego rogabo patrem. Et dixit hoc, tum ad ſignificandum quaſi reciprocam gratitudinem obſeruationi mandatorum eius: tum ad ſignificandum quòd ad habēdum alium paracletum non ſufficit vos ſeruare mandata mea, ſed oportet adeſſe quoque preces meas. Conuenit autem Ieſu ſecundum humanam naturam rogare patrem. Et dicit *rogabo*: quia futurum erat meritum mortis eius, intercedens apud patrem.

Et alium paraclitum. Interpres reliquit dictionem Græcam: cùm potuiſſet Latinè dicere *conſolatorem*. Iuxta Græcum tamen loquendo corrupta eſt ſcriptura: nam ſcribi debet *paraclētum*, & proferri penultimâ productâ. Alium conſolatorē Spiritum ſanctum nominat, verè alium perſonaliter à Filio, & verè conſolatorem quia officium conſolatoris interni exercebit Et optimè quadrat vt turbatis mœſtitiâ, conſolator promittatur. Et inſinuat per hoc ſe quoque conſolatorem vnum eſſe: dicendo quòd alius conſolator dabitur. Dabit vobis. Pater dator ſignificatur. Quod adimpletum eſt in Pentecoſte. Vt maneat vobiſcum in æternum. Ne intelligerent quòd alius conſolator dandus eſſet illis ad tempus (ſicut ipſe Ieſus in carne datus eſt conſolator ad tempus) manifeſtat eis quòd ille alius conſolator dabitur eis, non ad manendum cum ipſis ad tempus, ſed in æternum, ſed ſine fine. *Sine pœnitentia enim ſunt dona Dei*: vt Apoſtolus dicit ad Rom. 11. Et propterea ipſe Deus dat conſolatorem internum vt maneat in æternum cum omnibus illis quibus dat. Sed ex parte eorum quibus datus eſt, contingit quandoque quòd non manet cum eis in æternum. Hoc tamen in vndecim Apoſtolis non habuit locum: ſed non ſolùm ex parte dantis, ſed etiam de facto manſit & manet internus conſolator cum eis in æternum.

*Verſ.*17. Spiritum veritatis. Ne intelligerēt alium conſolatorem corporeum (ſicut ipſe fuit) manifeſtat eis quòd conſolator ille erit ſpiritus: vt intelligant quod non erit exterior conſolator vt homo, ſed internus ſpiritus. Et appellatur *ſpiritus veritatis*, non ſolùm quia à veritate procedit diuina, ſed etiam quia veritatis puræ ac integræ eſt largitor. Nihil enim mendacij nihil falſitatis, nihil doli & huiuſmodi, eſt a ſpiritu promiſſo diſcipulis Chriſti: ſed pura ab omni admixtione cuiuſcunque fallaciæ veritas, & integra, omnia ad ſalutem æternam neceſſaria comprehendens. Et dicendo *veritatis*, explicat alterum ſpiritus officium: quòd ſcilicet dabitur non ſolum conſolator quoad partem hominis affectiuam, ſed etiam veritatis doctor: non tanquam externus doctor ſed internus ſpiritus.

Non ſolum conſolator, ſed veritatis Doctor promittitur Spiritus S.

Quem mundus non poteſt accipere. Ne putarent alium conſolatorem dandum communiter omnibus (ſicut ipſe datus eſt communiter omnibus) ſimul manifeſtat quòd mundo (hoc eſt omnibus promiſcuè) non eſt dandus, & quare non eſt dandus, dicendo *quem mundus non poteſt accipere*: quia ſcilicet non eſt capax eius. Verè ſiquidem non fuit Spiritus ſanctus datus Apoſtolis in Pentecoſte, datus mundo (hoc eſt communiter omnibus) ſed quibuſdam tantum electis. Et verè mundus non erat capax tanti doni.

Mundus non erat capax Spiritus ſancti.

Quia non videt eum nec ſcit eum. Quare mundus non erat capax ſpiritus veritatis & conſolatoris, ratio redditur ex parte intellectus, quia non videt, clara notitiâ, nec cognoſcit, notitiâ fidei, eum veritatis ſpiritum. Mundus enim tunc temporis non ſolum carebat notitiâ clarâ Dei, ſed etiam carebat notitiâ fidei: vtpote non credēs eſſe Spiritum ſanctum, ſpiritum intrantem animā ad inſtruendum de veritate cœleſtis patriæ.

Vos autem cognoſcetis, pro, *cognoſcitis*, eum. Non differt cognitionem in futurum: ſed dicit quòd in præſentia cognoſcunt eum Et cùm duo negaſſet de mundo (ſcilicet videre & cognoſcere) non affirmat vtrumque de eis: non enim dicit, vos autem videtis & cognoſcitis: ſed alterum tantum affirmat, vt intelligamus alterum ſufficere: & intelligamus ſimul quòd Apoſtoli tunc cognoſcebant ſpiritum veritatis notitiâ fidei. Et propterea ipſis & non mundo dandus erat conſolator. Quia apud vos manebit, pro, *manet*. Ratio cognitionis redditur manſio: vt intelligamus ſpiritum veritatis manentem in animis Apoſtolorum iam facere officium ſuum, faciendo eos cognoſcere ipſum: *ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro quòd filij Dei ſumus.* Vnde notitia ab experientia in ſeipſis ſignificatur, dat enim Deus etiam hoc vt ſciamus quæ à Deo nobis donata ſunt. 1. Cor. 2.

Quomodo dandus Spiritus S. cùm maneat apud eos?

Si obiicis quo pacto ſtant hæc duo ſimul, quòd ſpiritus veritatis manet apud eos & quòd dandus eſt eis. Solutio eſt vtrumque eſſe verum, nam & tunc Apoſtoli habebant ſpiritum veritatis ſecundùm effectum neceſſarium ad propriam ſalutem: dandus autem erat eis ſecundùm effectum conſolationis quâ tunc carebat, & ſecundùm effectum veritatis ad docendum alios cum plenitudine gratiæ & firmitatis, &c.

Et in vobis erit. Coniunctio *&*, denotat rationem cognoſcendi ſpiritum veritatis integrari ex duobus:

duobus: ſcilicet ex eo quòd manet apud vos,& ex eo quòd in vobis erit: hoc eſt ex manſione & perſeuerantia, imò rectius ex manſione & electione diuina. Quod ideo dixerim: quoniam interrupta fuit manſio Spiritus ſancti in Apoſtolis (ſaltem in Petro) ſed non fuit interrupta diuina electio: ſecundum quam dicitur *in vobis erit.*

Vbi etiam nota quòd prius dixerat *vt maneat vobiſcum:* modò autem adiungit *in vobis erit*, vt intelligant quòd non ſolum cum eis ſed etiam in eis intus erit. Nec prætereas notare quòd ex his duobus integrantibus rationem cognoſcendi ſpiritũ veritatis inſinuatur propriũ hoc eſſe electorum, vt cognoſcant in ſeipſis Spiritum ſanctum. Si enim ad notitiam ſufficeret habere illum ſine perſeuerantia, nõ dixiſſet Ieſus, *quia apud vos manet & in vobis erit*: iungendo nãque hæc duo ſub vno *quia*, vtrãque conditionẽ requiri ſignificauit.

Verſ. 18. Non relinquam vos orphanos. Apoſtoli ex animo & corpore conſtabant, & propterea Ieſus conſolator eorum abſceſſurus, poſtquam promiſit alium conſolatorem internum, ac per hoc conſolatorem animi, modò promittit ſeipſum rediturum conſolatorem corporeum. Et dicendo *non relinquam vos orphanos*, conſolatorẽ ſe promittit vt patrem. *Orphanos* enim Græca dictio eſt, ſignificans orbatum parentibus. Vnde per hoc & ſe illis exhibuiſſe hactenus vt patrem manifeſtat, & ſe rediturum vt patrem pollicetur.

Se ſuos vt patrem conſolaturum pollicetur Chriſtus.

Venio ad vos. Intra triduum enim reſurrecturus, tanquam in præſenti ſit, dicit *venio ad vos*, ego ipſe carneus, ego ipſe pater.

Verſ. 19. Adhuc modicum. Verè modicum temporis ſupererat quo videretur cõmuniter ab omnibus: vſque enim ad nonam horam videndus erat viuus, mortuus autem paulò pòſt.

Et mundus iam non me videt. Poſt hoc modicum temporis, *mundus*, hoc eſt homines communiter, *me non videt*. Et dicit in præſenti *videt*, referendo non ad præſens tempus, ſed ad tempus poſt modicum. Et eſt ſermo de mundo ſecundum ſtatum tranſitorium huius mundi. Significatur enim quòd poſt illud modicum tẽpus homines communiter, durante ſtatu tranſitorio huius mundi, non viderent Ieſum, videndum tamen ab omnibus in fine mundi. Propter quem ſtatum mundi ſignificandum vſus eſt verbo præſentis temporis, dicendo *non me videt*: & non dicendo, *& non me videbit*. Sonat ſiquidem præſens quòd mundus in ſtatu mundi poſt illud paululum non videt Ieſum. Quod eſſe veriſſimum patet: poſt reſurrectionem enim non eſt communiter ab omnibus viſus, ſed tantum à teſtibus præordinatis à Deo.

Vos autem videtis me. Non dicit *videbitis* ſed *videtis*: referendo præſens ad tempus poſt illud paululum. Ita quòd aduerbium temporis *iam*, ſeruit vtrique orationi: negatiuæ ſcilicet *mundus me iam non videt*, & affirmatiuæ, *vos autem videtis me*.

Et declarat per hoc ſimilem differentiam ſeruandam in reditu ipſius reſurgentis inter ipſos & mundum, quæ deſcripta eſt inter ipſos quoque & mundum quoad alium internum conſolatorem. Sicut enim ibi dixit quòd *dabit vobis*, non mundo: ita modò dicit quòd non mundus ſed *vos videbitis me*: ne intelligerent quòd reſurgens videndus ſit communiter ab omnibus ſicut tunc paſſibilis videbatur communiter ab omnibus.

Quia, pro, *quòd*. ego viuo. Et hoc quoque præſens *viuo*, ad tempus poſt paululum præſens refertur. Et ſignificantur res videndæ duæ: altera eſt quòd ego viuo poſtquam crucifixus, mortuus ac ſepultus fuero, viuo egomet in hacmet vita quâ modò viuo. Altera eſt: Et vos viuetis. Securos per hoc Apoſtolos reddit quòd non morientur ſecum, ſed quod perſeuerabunt viuentes. Perſeuerantiam enim vitæ, dicendo *viuetis* ſignificat: timorem mortis interim quòd ipſe redibit, ab eis tollens.

Apoſtolos quòd ſecum non eſſent morituri ſecuros reddit.

Verſ. 20. In illo die, hoc eſt, in illa claritate reſurrectionis meæ. Et ad literã etiam in illo die quo reſurgã & veniam ad vos: quoniam eodem die aperuit illis ſenſũ vt intelligerẽt ſcripturas, & inſufflando dedit eis Spiritum ſanctum. Vos cognoſcetis. Ecce alter fructus reditus mei: primus enim deſcriptus eſt conſolatio videndo me viuum: alter autem eſt notitia. Ille ad partem affectiuam & ſenſibile gaudium: iſte ad partem ſpectat intellectiuam. Sicut etiam à ſpiritu paracleto deſcripſerat vtramque partem perficiendam. Quia, pro, *quod*, ego ſum in patre meo. Cognouerunt Apoſtoli poſt reſurrectionem Chriſti non confusâ notitiâ (neſciendo quid crederent: vt quamdiu erant cum Ieſu paſſibili credebant propter verba Ieſu) ſed diſtinctâ & explicitâ notitiâ, per ſpeculum tamen & in ænigmate, cognouerunt Ieſum eſſe filium naturalem Dei, eſſe cõſubſtantialem patri, eſſe in patre ſecundum identitatem ſubſtantiæ ſeu eſſentiæ. Et vos in me & ego in vobis. Myſterium vnitatis Eccleſiaſticæ ſecundùm vnionem ſpiritus interni inter caput & membra, imò rectius inter perſonam & membra alterum cognoſcendum ab Apoſtolis prædicit. Ieſum enim eſſe in nobis & nos in Ieſu, nihil eſt aliud quàm nos eſſe membra Ieſu, ipſum verò eſſe velut perſonam horum membrorum. Hoc ſiquidem modo ipſe eſt in nobis vt perſona in membris ſuis, & nos ſumus in illo vt membra in perſona: iuxta declarationẽ Apoſtoli ad Rom. 12. *Multi vnum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra.* In his duobus (altero, *Ego ſum in patre meo*; altero, *vos in me & ego in vobis*) vniuerſa fidei materia comprehenditur: in primo enim myſterium diuinarum perſonarũ, in ſecundo autẽ myſteriũ Eccleſiæ cõprehenditur.

Myſterium veritatis Eccleſiaſticæ.

Rom. 12.

Verſ 21. Qui habet mandata mea & ſeruat ea ille eſt qui diligit me. Quia reſtrinxerat promiſſionem vtramque (ſcilicet & aliũs paracleti & reditus ſui) ad Apoſtolos excluſo mundo, ne erraremus putando per has reſtrictiones haberi mundum à Ieſu pro derelicto, ideo vtramque promiſſionem quoad aliquid extendit ad vniuerſum mundum: & propterea vniuerſaliter & in tertia perſona dicit *qui habet*. Et intendit ſimul deſcribere diligentem Ieſum, & manifeſtare quis eſt in toto mundo cõſecuturus non ipſam vtramque promiſſionem ſed effectum vtriuſque. Deſcribitur autem diligens Ieſum ex duabus conditionibus: ſcilicet ex habere & ex ſeruare mandata eius. In *habere* excluditur tam refutatio quam negligentia diſcendi mandata Ieſu: in *ſeruare* verò excluditur tam refutatio quàm negligentia exequendi. Vtramque enim conditionem oportet concurrere: nam ſicut non ſufficit plenè habere in notitia mandata Ieſu ſine executione omnium, ita non ſufficit exequi omnia mandata Ieſu quæ quis habet in notitia, ſi refutat aut negligit habere notitiam omnium mandatorum Ieſu.

Diligens Chriſtũ deſcribitur ex duabus conditionibus.

Qui autem diligit me, diligetur à patre

meo. Ecce participatio primæ promiſſionis, quâ dixerat quòd pater dabit vobis alium paraclerum. Extenditur enim promiſſio illa ad omnes diligentes Ieſum, non ſecundùm nouum affectum ſed ſecundum dilectionis effectum: & propterea dicit in futuro *diligetur*. Dilectio namque Dei ſecundùm actum diligendi eſt æterna & non futura: ſed ſecundùm effectum eſt futura. Et ego diligam eum. Non ſolum à patre meo diligetur, ſed etiam à me. Erit itaque amicitiæ amor inter diligentem me ex vna parte, & patrem meum ac me ex altera.

An Deus prius diligat nos, quàm nos ipſum?

Sed occurrit hîc obiectio: quia textus ſignificat dilectionem hominis erga Ieſum in præſenti tempore, dilectionem autem patris & Ieſu in futuro. Ex hoc enim inſinuatur quòd dilectio quâ diligimus Ieſum debet præuenire dilectionem patris & Ieſu erga nos, cuius oppoſitum conſtat eſſe verum: quoniam ipſe prius dilexit nos, imò ex hoc quòd Deus diligit nos prouenit quòd nos diligamus eum. Solutio eſt, quòd abſolutè priùs Deus diligit nos quàm nos ipſum, ſed quòd ad aliquem effectum (puta plenitudinem gratiæ, donum perſeuerantiæ, & vniuerſaliter quoad ea quæ meremur) priùs nos diligimus Ieſum quàm Deus nos: quoniam priùs eſt noſtra dilectio meritoria quàm ſit Deum dare donum quod meruimus: Deum autem dare donum aliquod, eſt Deum diligere nos ad illum effectum. Sic autem eſt ſermo in propoſito: vbi de ſpecialibus promiſſionibus eſt ſermo. Et declarat Ieſus quòd quicunque diligit eum meretur vt diligatur à patre eius ad potiora dona, quoad primam promiſſionem: & quòd diligatur ab ipſo Ieſu, quoad ſecundam promiſſionem.

Et manifeſtabo, pro, *inſinuabo*, ei meipſum. Ecce effectus in quo quilibet participabit promiſſionem reditus Ieſu. Apoſtolis dixerat quòd viſuri eſſent ipſum & cognituri, &c. cuilibet diligenti ipſum promittit non quòd ſe manifeſtabit, ſed quòd ſe inſinuabit. Dictio enim Græca ſignificat velut tacitè & clam indicare: quoniam Ieſus cuilibet diligenti ſe, indicat ſeipſum intus internâ illuſtratione & inſpiratione, diuerſimodè: prout electi experiuntur, accipientes manna abſconditum quod nemo nouit niſi qui accipit.

Ieſus cuilibet diligenti ſeſe manifeſtat.

Verſ. 22. Dicit ei Iudas, non ille Scariotis, pro, *Iſcariotes*, Domine quid factum eſt, quia, pro, *quòd*, manifeſtaturus es nobis teipſum, & non mundo? Admiratur Iudas quo merito conſurgit hæc differentia, ſuperiùs explicata in vtraque promiſſione inter mundum & ipſos Apoſtolos. Et ratio admirationis Iudæ erat, quia ſolitus erat Ieſus dona ſua promittere communia omnibus: vtpote qui venerat pro ſalute mundi, & qui vitam ſuam dixerat ſe daturum non pro Apoſtolis tantum: ſed pro multitudine hominum.

Verſ. 23. Reſpondit Ieſus, tali ordine. Primò declarat quomodo ſe habebit ad mundum: & deinde quomodo ſe habebit ad ipſos Apoſtolos, vt meliùs intelligant differentiam quam dixerat inter ipſos & mundum. Et eſt hæc reſponſio declaratiua antedictorum.

Et dixit ei: Si quis diligit me. Extenſionē quam priùs fecerat ad mundum in tertia perſona, *qui habet mandata mea*, &c. modò declarat ſimiliter in tertia perſona: vt intelligamus quòd de omnibus promiſcuè loquitur. *Si quis* cuiuſcunque nationis, ſexus, ætatis, &c. *diligit me*, verè. Sermonem meum ſeruabit, exequetur mandata mea: alioquin non eſt vera dilectio. Et pater meus diliget eum, ad dona potiora; vt prius expoſuimus. Et ad eum veniemus. Non paſſibus corporalibus, ſed donis internis: veniemus inquã Pater, Paracletus & Ego. Et manſionem apud eum faciemus. Ad ſimilitudinem amicorum aduentantium & eligentium manere apud eum quem diligunt, aduentum Trinitatis ad animam Ieſus deſcribit, vt plurali numero (veniemus, faciemus) multitudinem donorum quæ confert Deus ſuperueniens ad animam, intelligamus: dilectionem autem aduentu; & manſione progreſſus intenſiuus cum perſeuerantia ſignificetur.

Aduentus Trinitatis ad animam.

Verſ. 24. Qui non diligit me. Noua differentia inter mundi perſonas immiſcetur, quæ nõ habet locũ inter ipſos vndecim Apoſtolos quos alloquebatur: vt intelligamus non eſſe idem de mundo intelligendum, & de vndecim Apoſtolis. In mundo enim ſunt & diligentes Ieſum & non diligentes: Apoſtoli autem vndecim omnes erant electi. Et propterea de mundo adhuc loquẽs dicit, *qui non diligit me*. Sermones meos non ſeruat. Dilectio Ieſu propria monſtratur cauſa ſeruandi ſermonem Ieſu, ex hoc ipſo quòd dilectio ponitur cauſa ſeruationis, & non dilectio non ſeruationis: in cauſis enim propriis ſi affirmatio eſt cauſa affirmationis, negatio eſt cauſa negationis. Et dicit pluraliter *ſermones meos*: vt intelligamus non ſeruantem vniuerſos ſermones eius non diligere ipſum.

Et ſermonem, pro, *& ſermo*. Errore ſiquidem non interpretis accuſatiuus iſte introductus videtur. nam & in Græco textu eſt etiam nominatiui caſus. Quem audiſtis, pro, *quem auditis*, non eſt meus, hoc eſt, non ex humana procedit authoritate. Sed eius qui miſit me patris, hoc eſt, ſed ex diuina authoritate vim habet. Sicut ſi legatus nomine principis ſui loquens diceret, ſermo iſte non eſt meus ſed principis qui miſit me. Et adiunxit hoc Ieſus ad manifeſtandum vim ſermonis ſui. Dixerat enim oportere ſeruari ſermonem ſuum, vſque adeo quòd qui non ſeruat ſermones eius extra charitatem eſt. Declarat namque hoc ideo eſſe quia ſermo eius eſt ſermo diuinus, quia ſermo eius habet vim legis à Deo: & propterea oportet ipſum ſeruari ab vniuerſo mundo.

Verſ. 25. Hæc locutus ſum vobis. Poſtquam reſpondit Iudæ quantùm ad viſionẽ ſuam & patris exhibendam mundo, reſpondet modò quantùm ad ſpecialem viſitationem conferendã ipſis Apoſtolis poſt ipſius reſurrectionem, & conſolatur eos ex differentia inter futuram viſitationem & præſentem. De præſenti enim dicit, *hæc locutus ſum vobis*: manifeſtans quòd officium loquentis apud eos exercuit. Et loquitur ad literam de ſeipſo homine exteriori ſermone prædicante, inſtruente, exhortante: & propterea ſubiungit: Apud vos manens, communicans vobiſcum ſicut in manſione ita in exteriori ſermone.

Verſ. 26. Paraclitus, pro, *paracletus*, ſeu *conſolator*, autem. Æ regione ſui monentis diſcipulos diſtinguit futurum conſolatorem. Spiritus ſanctus. Hæ duæ dictiones dupliciter in ſacris literis intelliguntur. Nã quandoque vtimur in vi vnius nominis proprij tertiæ perſonæ Trinitatis: iuxta illud, *Baptizate omnes gentes in nomine*

Patris

Hoc nomen Spiritus ſanctus quid ſignificet?

Patris & Filij & Spiritus ſancti. Circumloquimur enim ignotum nomen illius perſonæ his duabus dictionibus. Quandoque autem in ſuis diuerſis ſignificatis intelliguntur. Et tunc verificantur & de Patre & Filio, & de ſpiritu hominis quando ſanctus eſt: vt facilè patet inducendo per ſingula. In propoſito autem in vi vnius nominis proprij tertiæ Trinitatis perſonæ ſumuntur: ita quòd proprio nomine nominat conſolatorem futurum, dicendo *Spiritum ſanctum.* Ratio autem nominis huius eſt authoritas Scripturæ, accommodantis hoc nomen ad circumloquendum propriũ nomen ignotum nobis illius tertiæ in Trinitate perſonæ. Sed accommodationis ratio videtur, vt vel ſic tertia illa perſona ſignificetur tanquam incorporeus flatus, mundus ab omni potentialitate. Sic enim ſignificatur non à ſeipſa, ſed ab alio, aliter quàm filius: & ex adiuncta puritate ſignificata nomine *ſancti* diuina conſignificatur natura. Lege ſacram Scripturam: & nullum (ni fallor) inuenies actum vitalem ſimilem Spiritui ſancto expreſſius ſignificatum quàm flatum: inſufflante Ieſu & dicente, *Accipite Spiritum ſanctum.* Quid clarius alibi habeatur neſcio. Et propterea hinc Spiritus ſancti nomẽ accommodatum tertiæ perſonæ apparet: tanto rationabilius, quanto ſic inuenitur relatiuum originis nomen *Spiritus ſanctus*: intelligi enim nequit quòd flatus (ſiue corporeus ſiue incorporeus) non ſit ab alio.

Quem mittet. Quia ad literam ſermo eſt de effuſione Spiritus ſancti in Apoſtolos, quæ futura erat in Pentecoſte, & tunc Spiritus ſanctus miſſus eſt in ſpecie viſibili igneæ linguæ foris; in animis autem Apoſtolorum ſecundum dona gratiæ linguarum, doctrinæ, amoris, fortitudinis, & cætera: ideo hinc dicitur *quem mittet.* Ipſe enim Spiritus ſanctus ſecundum ſeipſum non mittitur: ſed ratione viſibilis ſpeciei dicitur mitti viſibiliter, & ratione interni doni in animis hominum dicitur mitti inuiſibiliter.

Quomodo mittatur Spiritus S.

Pater. Attribuitur Patri mittere appropriatione, non proprietate: cùm etiam Filius mittat Spiritum ſanctum, & ipſemet Spiritus ſanctus mittat ſeipſum: vt in Theologia ſpeculatiua declaratur. In nomine meo. ad notificandum me, ad manifeſtandum nomen meum, ad gloriam meam propagandam in mundo. Ille vos docebit omnia. Ecce differentia: ego locutus ſum hæc: ille autem docebit intùs. Quanta differentia eſt inter loqui & docere intùs, tanta differentia eſt inter hanc præſentiam meam, & præſentiam Spiritus ſancti futuram in vobis. Et ſuggeret. pro, *& ſubmonebit.* Non ſolum docebit quæ non intelligitis ſed reuocabit ad memoriam. Vobis omnia quæcunque dixero. pro, *dixi vobis.* Vbi apertè manifeſtat quòd Spiritus ſanctus perficiet quæ Ieſus inchoauit. Et dicit *omnia quæcunque*: vt intelligamus nihil periturum, ſed omnia & ſingula, incognita quidem docenda, quæ autem exciderant è memoria commonenda. Et hinc habes, nullum errorem Apoſtolos (ſiue ex ignorantia, ſiue ex obliuione) potuiſſe incurrere circa doctrinam Ieſu, circa Euangelia ſcribenda.

Verſ. 27. Pacem relinquo vobis. Poſtquam Ieſus reſpondit Iudæ de ſeipſo tam circa mundum quàm circa ipſos, tanquam rediens ad propoſitã conditionem turbatorum diſcipulorum proſequendam, dicit *pacem relinquo vobis.* Superiùs dixerat, *mandatum nouum do vobis vt diligatis,* &c. modò non dicit *pacem mando vobis*: ſed legat teſtamenti iure, dicendo *pacem relinquo vobis.* Dilectio enim actio eſt quæ directè præcipi poteſt: pax autem nulla eſt actio, ſed fructus conſurgens ex actionibus bene diſpoſitis. Et propterea non mandatur, ſed relinquitur, tanquam pretioſiſſima hæreditas: hoc eſt enim teſtamentum Ieſu.

Pacem teſtamenti iure legat ſuis Chriſtus.

Et verè quadrat pacis bonum mandato dilectionis iuxta illud: *Pax multa diligentibus legem tuam.* Intendit enim per hoc declarare eis quòd hæredes ſui oportet quòd ſint hæredes pacis: immò quòd hæreditas ſua quam eis relinquit eſt pax. Vera ſiquidem pax conſurgit ex omnibus proprijs actionibus & paſſionibus bene ordinatis ſi aliqua enim exorbitaret, turbatio eſſet & pax violaretur. Vt intelligamus in hac hæreditate indictam eſſe nobis neceſſitatem habendi omnes actiones & paſſiones bene ordinatas. Nec moriturus Ieſus pater Apoſtolorum, relinquit illis agros, domos aut curam propriæ ſepulturæ, ſed tantummodo pacem. Ac ſi apertiùs dixiſſet: quamuis non agros & huiuſmodi temporalia bona, quamuis nec corpus proprium relinquam vobis, ſed reſumam illud, pacem tamen relinquo vobis. Pſalm. 118.

Pacem meam do vobis. Ne errares putando quòd Ieſus teſtamento relinquit rem non ſuam, explicat pacem eſſe ſuam. Nec dixit pax quam relinquo vobis eſt mea, ſed *pacem meam*: vt intelligamus veram pacem quæ ſola eſt digna nomine pacis, eſſe ipſius. Non enim eſt pax impiis, non eſt vera pax exterior concordia quantumcunque tranquilla & ordinata. Et breuiter non eſt vera pax niſi interna: quà intùs omnibus actionibus & paſſionibus rectè diſpoſitis & habituatis, inferiora animi concordant ſuperioribus, ſuperiora autem animi cum Deo: hæc enim ſola eſt vera pax: quam conſtat non eſſe hominis, ſed Dei vt domini proprij. Et propterea meritò Ieſus rem ſuam aperit ſe relinquere, ſubiungendo *pacem meam do vobis.* Et dicit *do*, ad declarandum modum quo relinquit, quòd ſcilicet relinquit donando liberaliter, non ex fideicommiſſo aurum, non ex debito quocunque.

Quænam vera pax?

Non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non dicit, *non quam, non qualem mundus dat*, ſed *non quomodo mundus dat*, vt intelligamus quòd de differentia in modo dandi loquitur. Modus quo mundus dat pacem, eſt exteriùs tranquillè ſe habendo verbis & factis. Dat enim mundus (hoc eſt communis hominum curſus) pacem, imprecando, conueniendo, non lædendo, & reliqua huiuſmodi exteriora ſeruando: Ieſus autem non ſic dat pacem, tam ex parte dantis quàm ex parte diſcipulorum, quibus datur: nam dat interiùs operando in animis hominum: dat exteriùs tollendo vitam propriam & res, filios, vxorem, & demum propriam vitam ſingulorum quibus dat. Ecce modus dandi pacem contrarius modo quo mundus dat pacem.

Non turbetur cor veſtrum. Reſumit quò hic ſermo tendit: ſicut conſueuerunt prædicatores reſumere thema ad maiorem vim exhortationis. Neque formidet. Turbatio ad triſtitiam, formido ad timorem ſpectat, quo quis retrahitur à cœpto ſeu propoſito. Et non dicit *non turbemini, nec formidetis* (quia non exigit modò ab illis tantam perfectionem vt paſſiones triſtitiæ & timoris præueniant) ſed dicit *non turbetur cor*, non formidet cor: quia exigit vt nec turbatio nec formido perueniat ad voluntatem, cordis nomine ſignificatam.

Diſcipulorũ triſtitiam temperat Chriſtus.

Verſ. 28.

Verſ.18. Audiſtis quod ego dixi vobis. Repetit quoque rationem conſolatoriam: vt temperet illam ex ea parte qua turbationem intulit. Vado. pro, *abeo.* & venio ad vos. Vtrumque dixerat, & quatenus dixerat *venio ad vos*, conſolatorium erat: quatenus verò dixerat *abeo*, turbationem intulit & timorē. Si diligeretis me. Temperat Ieſus triſtitiam diſcipulorum ex parte boni ipſius. Hactenus enim conſolatus eos fuerat promittendo bona illis. Et propterea dicit, *ſi diligeretis me*, vero amore amicitiæ. Gauderetis vtique. qui triſtamini de abſceſſu meo. Quia vado. Deeſt, *dixi.* Legendum eſt, *quia dixi vado* ad patrem. Materia gaudij ſignificatur hoc, ſcilicet vado ad patrem. Vnde & quadrupliciter hoc declarat. Primo ex parte rei directæ quoad terminum *ad quem*, ſubiungendo. Quia pater. Deeſt *meus*, maior me eſt. Ecce ratio gaudij ex parte termini, ſcilicet patris mei: quia maior eſt me, vado ad maiorem, vado ad maius bonum meum. Vbi nota quòd ipſemet textus fert ſecum declarationem quo ſenſu intelligendum ſit *pater maior me eſt*: dum aſſumitur hoc pro ratione itineris ad patrem: ex hoc enim clarè manifeſtatur quòd pater maior eſt me eunte ad ipſum: hoc eſt ſecundùm naturam quā vado ad ipſum. Conſtat ſiquidem quòd ſecundum diuinam naturam filius, nec exiuit à patre, nec vadit ad patrem: ſed ratione humanæ naturæ exiuit à patre & redit ad patrem.

Materiam gaudij quadrupliciter declarat.

Verſ.29. Et nunc dixi vobis prius quam fiat. Reddit ſecundò rationem ex parte actus dicendi, ſignificati dicendo *gauderetis vtique quia dixi.* Vt cùm factum fuerit credatis. Et ſumitur hæc ratio ex vtilitate ipſorum diſcipulorū. Intendit enim quòd dixiſſe eis *vado ad patrem*, eſt illis materia gaudij, quia eſt eis vtile ad fidem. Quæ enim priùs quàm fiant prædicantur, cùm facta fuerint authoritatem fidei ei qui dixit conciliant. Nec dicit, credatis hoc vel illud, ſed *credatis* abſolutè, vt intelligamus quòd loquitur de credere vniuerſa quæ dixit Ieſus. Ita quòd ſenſus eſt: Dixi vobis priùs quàm fiat meum ire ad patrem, vt cùm factum fuerit ire meum ad patrem, credatis vniuerſa quæ dixi. Supponit enim quòd priùs dixerat, quòd ipſi viſuri eſſent ipſum iuiſſe ad patrem: hoc ſiquidem viderunt cùm viderunt ipſum tranſiſſe de morte ad vitā glorioſam, &c.

Verſ. 30. Iam non multa loquar vobiſcum. Tertiò alteram reddit rationem eiuſdem actus dicendi. Habuit enim actus ille dicendi duas conditiones. Alteram quòd fuit ante factū, & huius rationem reddidit *dixi vobis prius quam fiat*, &c. Alteram quod fuit nunc, & propterea ſimul iunxit aduerbium *nunc*, dicendo *& nunc dixi vobis prius quàm fiat.* Huius itaque nunc reddit rationem, dicendo *iam non multa loquar vobiſcum* ideo nunc dixi vado ad patrem, quia reſeruaui hoc ad tempus vltimum quo non multa vobiſcum loquar. Si enim multa adhuc ſupereſſent dicenda, impedirent fortè vos à retentione huius. Et declarauit per hoc quòd elegit tempus congruum ad dicendum *vado ad patrem*, vt & ipſa congruitas electi temporis materia quoque ſit lætitiæ.

Venit enim princeps mundi huius. Quartò ex parte rei dictæ, alteram reddit principalem rationem gaudij. Et ſumitur hæc ratio penès modum & rationem eundi ad patrem. Dicendo enim *vado ad patrem*, res dicta non ſolùm eſt terminus *ad quem* (ſcilicet ad patrem) ſed etiam ipſum ire, *vado.* Et propterea cum primam gaudij rationem reddidiſſet ex parte termini, modò reddit alteram ex parte modi rationiſque eundi. Modus autem ſignificatur dicendo, *venit enim princeps mundi huius.* Vbi nota ex coniunctione *enim*, reddi ſimul rationem ſupremi temporis (*iam non multa loquar vobiſcum*) & adiungi modū eundi.

Dictioni *princeps* præponitur in textu Græco articulus: vt intelligamus quod non de homine aliquo, ſed de illo principe (diabolo ſcilicet) loquitur. Qui appellatur princeps non ſolùm quia tūc principabatur & regnabat in mundo, ſed quia in propoſito veniebat vt princeps ad debellandum Ieſum. Et dixit hoc vt intelligamus impetum furoremque perſecutorum Ieſu non eſſe humanarū tantum paſſionum, ſed diaboli pugnam, non qualitercunque, ſed vt principis: tanquam in hoc congreſſu ageretur de principatu. Sicut verè ita fuit.

Venit autem ad præliandum contra me, ad occidendum me. Declarat enim per hoc quod modus quo hinc vadit ad patrem, eſt congrediendo cum principe mundi huius, propter hoc ſiquidem dicit quod princeps mundi huius venit. Eſt enim præſentis temporis *venit*: & aduentum ad congrediendum cum Ieſu ſignificat.

Certamen Dæmonis & Chriſti, in quo glorioſè moritur Chriſtus.

Et in me non habet quicquam. Non dicit, & in me non poteſt quicquam, ſed dicit *non habet*: hoc eſt, nihil mei eſt eius. In me namq; nullum eſt peccatum, ipſæ quoque pœnalitates meæ non ſunt eius: immò ſunt contra eum: nam ſunt arma aduerſus eum. Vt hinc intelligamus quod princeps mundi venit ad congrediendum cum eo nullum ius habens in ipſo: hic enim modus eundi ad patrem valde glorioſus eſt, & magni eſt materia gaudij: ſcilicet mori congrediendo cū principe mundi nullum habente ius, mori in pugna tam iuſta ex parte ipſius Ieſu, & tam magna: vtpote principe mundi huius. Ecce modus eundi hinc. Ratio autem ſubiungitur.

Verſ. 31. Sed vt cognoſcat mundus. Tres partes habet hæc ratio vltra executionem, ſcilicet dilectionem patris, obedientiam paternam, & vtilitatem mundi. A qua inchoat cum coniunctione aduerſatiua, inſinuante quod quamuis in me non ſit meritum mortis (quia princeps mundi huius in me non habet quicquam) verumtamē pro mundi vtilitate quoad notitiam, Quia. pro, *quod.* diligo patrem. Magna enim eſt mundi vtilitas noſſe quod Ieſus diligit patrem. Et ſicut mandatum dedit mihi pater. Mundus non ſolum cognoſcat quod diligo patrem, ſed etiam cognoſcat pleniſſimam meam obedientiam: vtpote qui non ſolùm facio mandatum ſed etiam adimpleo modum mandati. Aduerbium enim *ſicut*, modū importat. Sic facio. illo modo impleo mandatum ſicut mandatum eſt. Vbi nota quod quemadmodum aliis ſuperiùs dixerat *ſi diligitis me, mandata mea ſeruate*: ita modò comprobat dilectionem ſuam erga patrem ex hoc quod ſeruat mandatum patris non ſolum quoad mori, ſed etiam quoad modum patiendi & moriendi.

Surgite eamus hinc. Vnica eſt ratio incipiēs *ſed vt cognoſcat mundus*, hucvſque. Eſt enim ſenſus planus & ſuauis. Sed vt cognoſcat mundus hæc duo (ſcilicet quod diligo patrem, & ſicut mandatum dedit mihi ſic facio, ideo *ſurgite* (recumbebant enim adhuc) *eamus hinc*, vt tradar, vt capiar, vt patiar, vt moriar, & breuiter vt

adimpleam

adimpleam modos & conditiones omnes paſſionis & mortis meæ iuxta mandatum quod dedit mihi pater.

Et docet ex iſtis quòd ipſe homo ex dilectione erga Deum & obedientia ad amuſſim dati ſibi à Deo mandati, ſingula adimplet. Manifeſtat quoque per hæc verba decretum fuiſſe à Deo vt capiendum ſe exhiberet non in ciuitate, non in domo, ſed in tali loco, tempore, modo, &c. Et propterea in executionem mandati dicit *ſurgite eamus hinc.*

CAPVT XV.

VERS. I. *Se viti, fideles ſuos palmitibus, Patrem agricolæ comparat Chriſtus.*

EGo ſum vitis. Proſequitur Ieſus exhortationem diſcipulorum: aſſumendo metaphoram quâ comparat ſe viti, fideles ſuos palmitibus fructuoſis & infructuoſis, patrem autem ſuum agricolæ, tollenti palmites infructuoſos, purganti autem fructuoſos vt plus fructificent. Et in declaratione huius parabolæ occupantur duo capitula: quintumdecimum & ſextumdecimum.

Sed mirum occurrit, in hoc quod Euangeliſta nullâ vtitur continuationis notâ ad præcedētia cùm dixit Ieſum recedere ex loco cœnaculi. Suſpicor ego ſurgentibus Apoſtolis factam inter ipſos contentionem quis eorum eſſet remanſurus maior, audito receſſu Ieſu ad patrem, quam contentionem à Luca relatam quia Ioannes omittebat, & aduerſus illam fructus vnitatis ſæpe in ſubiunctis commendatur, ideo abſque continuationis nota ſubiunxit, interruptionem inſinuans per hoc.

Primò itaque proponit ipſam metaphoram, explicando perſonam ſuam & patris. *Ego*, inquit, homo, *ſum* metaphoricè, *vitis*, officium exerceo vitis. Vera. ad differentiam labruſcæ & ſimilium: ſicut dicimus aurum verum ad differentiam auri alchimici. Aſſimilat enim ſe non labruſcæ & huiuſmodi, ſed veræ viti. Et pater meus agricola eſt. Hinc apparet quod ſeipſum hominem aſſimilat viti: nam ipſemet vt Deus, agricola eſt non minus quàm pater. Deus enim ſignificatur agricola per hæc verba, hoc eſt officium exercens agricolæ.

Verſ.2. Omnem palmitem in me. Solos fideles per palmites ſignificat, dicendo *palmitem in me.* ratione enim fidei ſunt palmites in ipſo exiſtentes: perennes autem infideles nunquam fuerunt palmites Chriſti. Non ferentem fructum. Sola negatio proferendi fructum fidei penſatur: & ſufficiens explicatur cauſa abſciſſionis ſubiunctæ. Tollet. pro, *tollit*. eum. Pater meus agricola abſcindit eum à vite. Sicut enim in materiali vite agricola abſcindit palmitem infructuoſum, ita Deus fidelem infructuoſum quotidie ſeparat à conſortio Chriſti. Et omnem qui fert fructum. Ecce alterum genus palmitum. Purgabit. pro, *purgat*. eum. Et hoc quoq; in materiali vite fit ab agricola: & fit quotidie à Deo circa fideles fructificantes in fide. Vt fructum. pro. *fructus*. plus afferat. Ad hoc enim fit purgatio palmitis vt plus fructificet: & ad hoc purgatur à Deo bonus Chriſtianus vt melior fiat.

Verſ. 3. Iam vos mundi eſtis. Propoſitâ parabolâ, declarat Ieſus illam dupliciter. Primò velut explicando terminos applicatos ad propoſitum: & intentionem quò tendit per hanc parabolam. Et quoniam exhortatio iſta tendit ad hoc vt perſeuerent diſcipuli in coniunctione ad Ieſum, perſeuerantia autem in bono ſupponit ſtatum præſentem bonum, ideò à præſenti diſcipulorū ſtatu in bono, incipit dicendo *iam vos mundi eſtis.* Rurſus introductis in parabola quatuor (ſcilicet ſe vite, patre agricola, & duobus generibus palmitum) par fuit vt à patre agricola inchoaret declarationem, aſſignando pro cauſa boni ſtatus diſcipulorum patris ſermonem: propter quod non ſub bonitatis ſed munditiæ nomine ſtatum præſentem diſcipulorum ſignificauit. Vt quia dixerat officium patris eſſe purgare, ex hoc ipſo quod proponit ante mentis eorum oculos quòd ſunt mundi propter ſermonē patris, agnoſcant in ſeipſis exercuiſſe officium ſuum patrem: & ex precepto beneficio à patre accendantur ad ſtudium perſeuerandi & percipiendi futurū beneficium purgationis ad plus fructificandū. Nec dicit *vos mundi eſtis*, ſed præponit *iam*: vt proderent quod quamuis prius fuerint immūdi, modò mundi effecti ſunt: hoc enim auget beneficiū. Propter ſermonē quem locutus ſū vobis. Munditia veſtra beneficium eſt ſermonis quē locutus ſum. Et in hoc manifeſtat beneficiū eſſe patris ſui: quia ſuperiùs dixerat, *& ſermo quē audiſtis non eſt meus ſed eius qui miſit me patris.* Sciebat Ieſus quam efficaciam habuerat ſermo ſuus in animis diſcipulorum, ſciebat quod habuerat in eis efficaciam mundandi ex virtute diuina: quam patri attribuit: & propterea dixit ipſos mundos propter ſermonem.

Verſ.4. Manete in me. Ex percepto beneficio declarat quod ſupereſt ſtudium: ſimul declarans quorſum tendit hæc parabola: & ſimul nihilominus exponens atque applicans ad propoſitum illum terminum *in me.* Ita quod ſicut dicendo *iam vos mundi eſtis propter ſermonē, &c.* declarauit patrem agricolam quoad fructū munditiæ, ita modò explicando ad quid debet eorum ſtudium tendere, explicat in duobus conſiſtere inhæſionem palmitis in vite: hoc eſt coniunctionem diſcipulorum cum Chriſto ad fructificandum: *Manete*, inquit, *in me.*

Et ego in vobis. Non eſt ſenſus, *manete in me & ego manebo in vobis:* ſed ſtudete vt vos maneatis in me & ego in vobis: ita quod vtrumque mandatur eorum ſtudio. Quid autem hæc duo ſignificent ſpecialiter, inferiùs ipſe Ieſus explicabit: nunc enim velut ſummariè applicat metaphoram.

Ad ſtudium vt maneant in ſe, & ipſe in eis, quadruplici ratione monet Chriſtus ſuos.

Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo niſi manſerit in vite, ſic nec vos niſi in me manſeritis. Quadruplici ratione monet ad hoc ſtudium. Vbi aduerte quod ſimul inſerit his rationibus applicationem aliorum terminorum metaphoræ ad propoſitum. Prima itaque ratio ad primam partem ſpectat ſcilicet *manere in me*, & ex parte neceſſitatis ſumitur. Quæ ſatis clarè patet ex ſimilitudine palmitis non potentis ferre fructum à ſemetipſo niſi manſerit in vite.

Verſ.5. Ego ſum vitis, vos palmites. Præcedenti & ſubſequenti rationi ſeruit hæc particula, explicans Ieſum eſſe vitem reſpectu diſcipulorum vt palmitum: quod adhuc non fuerat explicatum. Aduerte quòd hæc ratio quamuis ſit completa ex ratione ſimilitudinis, non tamen eſt

completa

completa ex ratione rei : ſed poſtea complebitur.

Qui manet in me & ego in eo. Secunda ratio ad vtramque ſpectat particulam, ſcilicet *manete in me, & ego in vobis.* Et ex parte vtilitatis ſumitur, ſubiungendo: Hic fert fructum multum. Prima enim ratio neceſſariam coniunctionem cum Ieſu ad ferendum fructum, hæc autem vtilem ad ferendum fructum multũ monſtrat. Quia ſine me nihil poteſtis facere. Directo & plano ſenſu redditur ratio complens primam rationem : quæ ſuper ſolam ſimilitudinem ad vitem & palmitem fundata erat. Relinquebat enim ratio illa locũ quæſtioni, vnde eſt quod tu officium vitis & alij officium palmitis habent? Huic inquam tacitæ quæſtioni occurrit, reddendo rationem quare non poſſunt fructum quemcunque (multum vel paucum) ferre, quare ipſe vitis & alij palmites : quia *ſine me nihil poteſtis facere.* Quæ ſententia eſt veriſſima vt ſonat, vtẽdo pronomine *me* pro Ieſu ſecundum diuinam naturam: quoniam ſine ipſo nec poſſumus eſſe. Verum ſequendo contextum literæ (loquentis de Ieſu vite, hoc eſt ſecundum humanam naturam) ſenſus eſt, quia *ſine me,* homine, *nihil,* fructus, hoc eſt nihil meritorij ad vitam æternam, *poteſtis facere.* Sermo eſt enim ad literam de fructu fidelium.

Sine Christo nihil poſſumus facere.

Verſ.6. Si quis in me non manſerit. Tertia ratio ad primam ſpectat particulã ſcilicet *manete in me,* & ſumitur ex pœna non manentis in Ieſu. Simulque exponitur ille terminus in parabola poſitus, *tollit eum.* Mittetur. pro, *miſſus eſt,* foras ſicut palmes. Ex hoc præterito apparet quod dictio *manſerit* tam apud Græcos quàm Latinos anceps ad præteritum vel futurum ſubiunctiui, intelligenda hoc in loco eſt in præterito: ne pœna præcedat culpam. Sed præcedẽte culpâ ſignificatâ per hoc quod non manſit in Ieſu (vtpote nolendo ſeruare præcepta Ieſu) ſubſecuta eſt pœna quòd miſſus eſt foràs, iudicio diuino excluſus eſt à beatitudinis conſortio : pœna enim damni per miſſionem foràs, ſignificatur: quia iuſti admittuntur intus, ad interna nempe gaudia æternæ beatitudinis. Quocirca idem ſignificatur per miſſionem foras & per ablationem ſignificatam dicendo *tollit eum* , & exponitur quod pœnam hanc præcedit culpa palmitis nolentis manere in vite.

Et areſcet. pro, *aruit.* omnem fidei vigorem perdidit : vt etiam damnum donorum præſentis vitæ intelligas. Et colligent eum. pro, *& colligunt eos.* Significatur enim quòd quotidie fit. Sine intermiſſione namque reprobi colliguntur ex hac vita à dæmonibus cum ſibi paribus, velut palmites in faſciculos, & propterea pluraliter dicitur *eos.* Et in ignem. æternum, mittent. pro, *mittunt.* quotidie, & ardet. pro, *ardent.* continue ex nunc vſque in æternum. Abſque conſumptione enim animæ cruciantur in inferno ex nunc & deinreps ſine fine.

[illegible] Si manſeritis in me & verba mea in vobis manſerint. Quarta ratio ſicut ſecunda ad vtramque ſpectat particulam ſcilicet *manete in me, & ego in vobis.* Vbi aduerte explicari quid importat *& ego in vobis,* dicendo *& verba mea in vobis manſerint*, vt intelligamus Ieſum eſſe in nobis nihil aliud eſſe quàm verba Ieſu manere in nobis : manere in intellectu fide, in voluntate ſpe & charitate, in viribus executione. Et

Ieſum eſſe in nobis, [illegible]

ſumitur hæc quarta ratio ex ſocietate appetitus, ſignificata ſubiungendo :

Quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis. Vbi ſimul promittitur adimplendũ quicquid volumus ex coniunctione ad Ieſum, & explicatur modus fructificandi. Explicatur enim in his verbis quod petendo fiet quicquid volumus: quod eſt dicere, intercedente ſupplicatione fructum producetis deſideratum, vt intelligeremus coniunctionem noſtri ad Chriſtum non fructificare per modum naturæ, ſed mediante humili ſupplicatione.

Verſ.8. In hoc clarificatus. pro, *glorificatus.* eſt pater meus. Supererat rationem reddere patris agricolæ, purgantis palmitem fructiferum, vt fructus plus afferat. Ratio itaque qua re pater Ieſu Deus, agricolæ officio deſcribitur, aſſignatur gloria ipſius patris : dicendo, *In hoc glorificatus eſt pater meus.* Vt fructũ plurimũ. pro, *multum,* afferatis. hoc eſt vt in ſtatu & diſpoſitione ſitis afferendi fructum multum. Glorificatus enim eſt inchoatiue cùm diſpoſiti ſunt Apoſtoli ad affetẽdum copioſum fructum. Quod qualiter fiat, inferius exponetur. Et efficiamini mei diſcipuli. Duo ſimul ſignificantur. Alterum eſt quod explicatur quid importet manere in me, dicendo *& efficiamini mei diſcipuli* : vt intelligamus cum admonemur *manete in me,* admoneri efficiamini mei diſcipuli.

Et bene nota quòd de exiſtentibus iam diſcipulis ſuis dicit *& efficiamini mei diſcipuli* : quod eſt alterum hic ſignificatum, vt intelligamus perſeuerantiam manendi in Ieſu, conſiſtere in continuo effici eius diſcipulum : hoc eſt, in continuo profectu ſub diſciplina eius, quod eſt continuè proficere in charitate : nam ſuperiùs dixit, *In hoc cognoſcent omnes quod diſcipuli mei eſtis ſi dilectionem,* &c. Et hic finitur ratio parabolæ, explicata applicatione terminorum ad materiam: poſthac autem proſequetur ſignificata parabolæ per ſingula.

Continuè diſcipuli Christi eſſe debemus

Verſ.9. Sicut dilexit me pater. Incipit à duabus particulis *manete in me, & ego in vobis.* Quod ſi vis penetrare, recole quod *ego in vobis* explicatum eſt, *verba mea in vobis manſerint.* Et propterea in hoc progreſſu cùm leges, *præcepta mea ſeruaueritis,* ſeu *feceritis quæ præcipio vobis,* intellige importari *& ego in vobis* : & loco *manete in me,* ad ſpeciem deſcendendo intellige dictum *manete in dilectione mea.* Et hæc pro clariori notitia terminorum & intellectu proſecutionis metaphoræ prælibata ſint.

Monet itaque ad *manete in me* ex authoritate modi quo Ieſus dilexit eos. Authoritatem autem dilectionis ſuæ erga eos deducit ex modo quo pater dilexit eum: dicendo. Et ego dilexi vos. illo modo quo Deus pater dilexit me hominem, ego homo dilexi vos. Et determinat modus ſignificatus per *ſicut* dilectionem ex parte rei dilectæ. Ita quod ſenſus eſt: ſicut dilectus ſum ego homo à Deo, ita vos dilecti eſtis à me. Et eſt verum proportionaliter, nam Ieſus homo dilectus eſt à Deo ſic vt ſpiritualia dona ſibi congrua in præſenti haberet : per meritum autem & paſſionem ac mortem acquireret quæ congruebat ipſum acquirere in futurum. Simili namque modo Ieſus dilexit Apoſtolos vndecim: dando eis ſpiritualia dona ſecundùm congruitatem temporis, & diſponendo vt reliqua acquirerent patiendo, laborando, moriendo, &c.

Manete

Manere in dilectione mea. Optimè infertur monitio ad manendum in dilectione Ieſu erga eos ex tanta authoritate. Et eſt ſenſus perſeuerate dilecti à me, digni dilectione mea actiue: qua ſcilicet dilexi & diligo vos, vt intelligamus quòd manere in Ieſu eſt manere dilectum ab eo.

Verſ. 10. Si præcepta mea ſeruaueritis, manebitis in dilectione mea. Ne vagarentur quærendo quid agendum eſt ad manendum in Ieſu dilectione (quæ non eſt in facultate diſcipulorum) declarat quid agendum eſt, ſcilicet quòd ſeruanda ſunt opere præcepta Ieſu, quod eſt in facultate eorum.

Præcepta Ieſu ſeruando, manemus in eo.

Vbi aduerte quòd per hæc ſimul declarat illas duas partes (ſcilicet *manete in me, & ego in vobis*) mutuò ſeſe inferre, nam ipſum in nobis eſſe declarauerat verba ſua in nobis manere, quod modò magis explicat, præcepta ſua ſeruari à nobis. Præcepta igitur Ieſu ſeruando manemus in vite, manemus in Ieſu, manemus in Ieſu dilectione, manemus dilecti à Ieſu, & vitis Ieſus in nobis manet, verba eius manent in nobis.

Et dixit hæc, ne errarent putando quòd ſiue ſeruarent Ieſu præcepta, ſiue non, perſeuerarent dilecti à Ieſu ſicut carnis filij perſeuerant dilecti à patre, etiamſi inobedientes fuerint.

Ab exemplo ſui obedientiam docet.

Sicut & ego. Superfluit *&*. Patris mei præcepta ſeruaui, & maneo in eius dilectione. Ne dura appareat ſarcina impoſita diſcipulis ad ſeruandum ſeipſos in dilectione Ieſu, mõſtrat hanc obedientiam eſſe neceſſariam diſcipulis ab exemplo ipſiuſmet qui eſt filius: vt intelligamus quòd ſi filium oportuit obedire ſeruando præcepta patris proprij, ad hoc vt perſeueraret dilectus à patre, conſequens eſt vt diſcipulis non ſit oneroſum obedire ſeruando præcepta Ieſu (quæ iam dictum eſt eſſe præcepta Dei patris Ieſu) vt perſeuerent dilecti à Ieſu. Vbi clariſſimè conſpicitur quòd Ieſus loquitur de ſe ſecundum humanam naturam.

Verſ. 11. Hæc locutus ſum vobis, vt gaudium meũ in vobis ſit. pro, *maneat*. Ne obedientia ſeruandi præcepta, propter bonum proprium Ieſu mandata diſcipulis putetur, ſubiungit quòd ideo ſimili obedientiæ onus illis iniunxit vt ſimile gaudium habeant: vt quemadmodũ ipſum obedientem patri imitabũtur obediendo ei, ita gaudium ipſius quod habet obediendo patri, participetur in ipſis diſcipulis. Ita quòd ad eorum gaudium obedientiam hanc ordinari intelligant.

Et gaudium veſtrum impleatur. Non ſolum ad participationem mei gaudij in præſenti vita, ſed etiam ad hoc vt gaudium participatum, iam effectum veſtrũ impleatur in futura vita, ordinatur obedientia hæc. Plene enim gaudere in hac vita ſancti non poſſunt: ſed in cœleſti patria, ſanctorum gaudium impletur: vbi nulla pœnalitas, nullus defectus plenitudinem gaudij impediet. Vtrumque autem in Apoſtolis impletum eſſe conſtat: quoniam & in præſenti vita *ibat gaudentes a conſpectu conſilij*, &c. & omnes tranſierunt ad gaudium æternum.

Gaudere plenè in hac vita ſancti non poſſunt.

Verſ. 12. Hoc eſt præceptum meum. Vniuerſa monitio ad hoc reducta erat *ſi præcepta mea ſeruaueritis*, & propterea conſequens fuit vt quæ eſſent hæc præcepta manifeſtaret. Et quamuis pluraliter dixerit *verba mea, præcepta mea*, omnia tamen ſumendo ad vnũ redigit dicendo *hoc eſt præceptum meum*: quoniam in hoc vno impleto omnia implentur, & ſine hoc ſeruatio cæterorum nihil prodeſt ad manendum in dilectione Chriſti. Vt diligatis inuicem ſicut dilexi vos. Repetit mandatum nouum ſuperius declaratum in 14 cap.

Omnia præcepta ad vnũ dilectionis redigit.

Verſ. 13. Maiorẽ hac dilectionem nemo habet. Explicat modum ſignificatũ dicendo *ſicut dilexi vos*. ex parte modi amandi penes magnitudinem amoris: intendens quod dilexit eos tantâ dilectione quantâ nemo habet maiorem. Quam vt animam ſuam. Superfluit *quam*, hoc eſt vitam ſuam corporalem: anima enim ſecundum animandi officium & vita corporalis in idem redeunt. Ponat. non cogatur mori ſed ſponte moriatur. Quis. infinitè dixit, ad comprehendendum omnes homines. Pro amicis ſuis.

Duplex quæſtio.

Duplex quæſtio occurrit circa hanc ſententiã. Altera eſt: quia maioris dilectionis eſt ponere animã ſuam pro inimicis ſuis quàm pro amicis ſuis: iuxta illud Pauli ad Rom. 5. *Commendat autẽ charitatem ſuam*, ſubiungendo, *ſi enim cum inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortẽ filij eius*. Et iuxta doctrinam Saluatoris apud Matthæum: *Diligite inimicos veſtros*, &c.

Rom. 5.

Altera eſt de qua magnitudine eſt ſermo, cùm dicitur *maiorem*. Nam ſi de magnitudine extenſiua eſt ſermo, non apparet verum: cùm maior dilectio ſit ponere non ſolũ vitam ſed etiam famã & gloriam quàm ponere vitam pro amicis. Si verò de quantitate intenſiua, non apparet quoque verum: quoniam ſtat maiorem intenſiuè eſſe intus charitatem, quæ non adæquatur ex actu ponendi animam pro amicis.

Eſt hic ſermo de dilectione quâ alius diligitur ſecũdum actus exteriores.

Ad hæc ordine retrogrado reſpondetur. Et ſolutio quidem ſecundæ quæſtionis eſt: quòd hîc eſt ſermo non de dilectione abſolutè, ſed de dilectione alterius. Affertur enim hæc ſententia ad præceptum *diligatis inuicem ſicut dilexi vos*: vbi patet ſermonem eſſe de dilectione quâ alius diligitur. Nec eſt ſermo de alterius dilectione ſecundùm ſe, ſed ſuos actus exteriores: vt patet ex explicato exteriori actu ſcilicet *vt ponat quis animam ſuam pro amicis ſuis*. Et per hoc ceſſat quæſtio de quantitate intenſiua charitatis, in ſe: ſermo enim eſt de charitate vt extenditur ad actus exteriores. Et eſt ſenſus quòd nullus habet dilectionem ſecundũ actum exteriorem maiorem, quàm qui ponit animã ſuam pro amicis ſuis. Et hoc patet comparando omnes exteriores actus dilectionis alterius, comparando inquam ſecundum proprias materias: puta ponere vitam, ponere regnum, ponere famam, & reliqua quæ ordinatâ dilectione poſſunt poni pro altero: conſtat enim quòd ponere vitam maius eſt.

Comparatio intelligitur inter diſparates actus.

Nec obſtat quòd maius eſt ponere vitã & famam quàm ponere vitam: quoniam comparatio intelligitur inter diſparatos actus dilectionis, & non inter vnum actum ſolum & ipſummet iunctum cum alio: quoniam ſic cõmuniter fiunt cõparationes & intelliguntur. Cùm enim dicitur quòd charitas eſt maior cæteris virtutibus, non intelligitur quòd charitas eſt maior ſeipsâ iunctâ cum alia virtute, ſed accipiendo ſingulas virtutes diſparatè. Maius eſt autem ponere vitam quàm ponere famam, eo modo quo ordinata dilectio poteſt ponere famam & gloriam ſuam pro altero: ſcilicet ſubeundo ignominias & calumnias, &c.

Solutio verò primæ eſt, tum ex eo quòd ſermone formali nullus ordinata dilectione ponit

animam ſuam pro inimicis: quoniam inimicus vt ſic ſonat rationem repugnãtem dilectioni ordinatæ. Vnde falſum eſt quod maioris dilectionis actus eſt ponere vitam pro inimicis: quia non eſt actus ordinatæ dilectionis.

Ad authoritates autem inductas in oppoſitum, dicitur quòd loquuntur de inimicis materialiter & relatiuè ad amicitiam. Chriſtus enim mortuus eſt vt nos de inimicis efficeremur amici, & iubemur diligere inimicos materialiter: hoc eſt, dona Dei quæ ſunt in inimicis. Vnde ſecundum hoc ponere vitam pro amicis actu vel potentiâ, ſeu habitis vel habendis, includit ponere vitam pro inimicis materialiter, & propterea non eſt maius ponere pro inimicis quam pro amicis: immo eſt pars eius quod eſt ponere pro amicis.

An maior Charitas ponere vitam pro inimicis quàm pro amicis.

Tum ex eo quòd Dominus ideo in tertia perſona indicit hanc ſententiam (dicendo *nemo habet*) vt inſinuet quòd non de ſeipſo, ſed de aliis hominibus loquitur. Aliis autem hominibus quamuis præceptum ſit *diligite inimicos veſtros, benefacite, orate*, &c. nunquam tamen dictum eſt ponite animas veſtras pro inimicis veſtris, pro iis qui vos odio habent: quoniam diligere, benefacere & orare poſſunt referri ad naturam & ad ſpem beatitudinis: ſed mori pro actualiter inimicis cùm non referatur ad ſalutem ſpiritualem inimici (quem conſtat perſiſtere in peccato mortali) ordinata dilectio non cauſat in hominibus aliis à Chriſto, qui ſciebat quòd ſuum mori efficiebat inimicos amicos. Quocirca cùm præcepiſſet Ieſus *vt diligatis inuicem ſicut dilexi vos*, ſubiunxit hanc ſententiam de hominum inter ſe maxima dilectione in actu exteriori: tum vt hinc intelligeremus quàm maior ſit dilectio eius erga nos: penſando quòd ipſe ponit animam ſuam pro nobis (quamuis inimicis) reconciliandis, librando quòd dilectio eius ſuperat maximam hominum inter ſe dilectionem: tum vt temperaret præceptum, *diligite inuicem ſicut dilexi vos*. Ac ſi apertiùs ſubiunxiſſet, non exigo à vobis vt modum meæ erga vos dilectionis imitemini, quantum ad hoc quòd dilexi vos ponendo animam meam pro vobis cùm inimici eſſetis: ſed ſufficit quoad hoc quòd diligatis inuicem ponendo animas veſtras pro amicis: quia inter homines maiorem hac dilectionem nemo habet vt animam ſuam ponat quis pro amicis ſuis.

Eſt itaque huius vniuerſalis vt ſonat ſententiæ ſenſus quòd nullus homo maiore dilectione proſequitur exteriori opere alios quàm ponens vitam ſuam pro amicis ſuis, habitis vel habendis. Quamuis Chriſto excepto nullus homo ponat vitam pro amicis niſi quos habet. Solus enim Chriſtus moriens potuit acquirere amicos: qui ſolus mortuus eſt infra triduum reſurrecturus. Et propterea hanc vniuerſalem ſententiam adiecit Ieſus vt intelligerent Apoſtoli quòd Ieſus maximum illis dilectionis impendebat officium, ponendo animam propriam pro ipſis vt amicis. Vnde & ſubiungit:

Vos amici mei eſtis ſi feceritis. pro. *faciatis*. Eſt enim præſens ſubiunctiui. Quæ ego præcipio vobis. Ne iugum præceptorum exactum ad manendum in dilectione Ieſu, pareret in animis diſcipulorum quòd monerentur ad perſeuerandum in Ieſu dilectione vt ſerui dilecti, declarat eis quòd *ſunt in dilectione Ieſu, vt amici*: vt intelligant ſe moneri vt perſeuerent in dilectione Ieſu, hoc eſt, à Ieſu dilecti vt amici: ſimulque intelligant amicos id ſe ſeruare faciendo præcepta Ieſu vt hinc percipiant quòd iugum præceptorum ad dignitatem eorum ſpectat: vtpote ſouens & ſeruans eos in gradu amicorum Ieſu. Vbi perpende quòd ſicut paulò ſuperius fructum ſeruandi præcepta, declarauit eſſe gaudium hic & in futuro, ita modò alium fructum eorumdem explicat gradum amicitiæ Ieſu, eſſe amicum Ieſu, diligi à Ieſu vt amicum.

Seruando Chriſti præcepta, ſumus illius amici.

Verſ. 14. Iam, pro, *poſthac*, non dicã. pro *dico*, vos ſeruos. puros. Non promittit mutationem nominis ſeruorum in nomen amicorum, obſtaret enim promiſſioni quod paulò inferius nominat eos ſeruos, *non eſt ſeruus maior domino ſuo*, &c. ſed pronunciat eos poſthac non eſſe merè ſeruos, ſed ſeruos amicos. Dicit itaque eis quod poſthac non ſunt puri ſerui, ſed ſerui amici, ſed ſerui adſciti in amicos: hoc eſt quòd habent in ſeipſis vnde non ſunt poſthac merè ſerui. Quia ſeruus neſcit. Hinc apparet dictus ſenſus: quòd ſcilicet non de liberatione à ſeruitute, ſeu ſeruitutis nomine, ſed de quadam eleuatione inter ſeruos eſt ſermo. Tranſlatio enim ex neſcire quæ facit dominus, ad ſcire quæ facit dominus, non tollit ſeruitutem ſed eleuat ſeruum in gradum amicorũ. Quid faciat dominus eius. Quamuis ſerui ſciant quid fieri per eos iubeat dominus, non tamẽ ſciunt quid dominus faciat, non cõmunicant ſeruis domini quid ab ipſis dominis faciendũ eſt.

Verſ. 15. Vos autem dixi amicos: quia omnia quæcumque. pro, *quæ* audiui à patre meo nota feci vobis. Non dicit omnia quæ vidi aut noui, ſed *quæ audiui*: vt inſinuaret quod non de omnibus ſibi notis ſed de omnibus quæ tanquam legatus à Patre audierat loquitur. Omnia enim illa notificauerat diſcipulis quæ acceperat à patre vt in carne paſſibili annunciaret: & in hoc continuè perſeuerabat officio ad magis explicandum. Multa autem alia ſe noſſe, quæ etiam dicturus eſt illis, inferiùs teſtatur: *multa habeo vobis dicere quæ non poteſtis*, &c. vt intelligamus illa alia multa eſſe extra numerum eorum quæ audiuit à patre: vtpote quæ nouit à patre vltra mandata notificandorum in carne paſſibili.

Omnia quæ Chriſtus vt legatus à Patre audiuit, manifeſtauit ſuis.

Verſ. 16 Non vos me elegiſtis. Quamuis in vite clarum ſit, quod vitis efficit palmites & non palmites vitem, in politicis tamen congregationibus contrarium apparet: nam populus eligit regem, non rex populum: & ſic de aliis. Et propterea ad hoc excludendum & declarandum ſecundum proprietatem rei geſtæ quod deſcripſerat in metaphora vitis, affert hanc tertiam rationem ad hoc vt diſcipuli maneant in dilectione Ieſu. Primam enim attulit ex fructu gaudij: ſecundam ex fructu amicitiæ: hanc autem tertiam ex beneficio præcedentis electionis. Et in hac ſimul manifeſtat quod coniunctio ipſorum cum Ieſu, non eſt orta ab eis ſed ab ipſo Ieſu. *Non*, inquit, *vos me elegiſtis*, quemadmodum populus regem, aut milites ducem, aut diſcipuli præceptorem, &c.

Populus regem, non Rex populum eligit.

Sed ego elegi vos. Ne etiam errares quod caſu aut ſorte coniunctio hæc euenerit, explicat *ſed ego elegi vos*, tum electione æterna tum temporali. Et poſui vos. in Apoſtolatus gradu, vt eatis. ad prædicandum. & fructum afferatis. prædicando, duplicem: ſcilicet profectum meriti vobis, & ſalutis animarum aliis. Et fructus veſter maneat. De vtroque fructu hoc

veriſic-

Duplex fructus Apoſtolorũ manet.

verificarur. Fructus quidem meriti Apoſtolorum perſenetat in vitam ęternam: fructus autem conuerſionis ad fidem perſeuerat vſque ad finem mundi, inferendus vitæ æternæ. Et dixit hæc ad exponendum quòd ipſe eſt vitis non naturalis ſed voluntaria: quæ produxit Apoſtolos non naturâ ſed electione, tanquam palmites ferentes fructum non periturum.

Vt quodcumque petieritis patrem in nomine meo, det vobis. Apponit modum ferendi fructum fore ſupplicando: vt intelligant mediâ oratione tam fructum meriti quàm fructum prædicationis producendum eſſe.

Verſ.17. Hæc mando vobis vt diligatis inuicem. Poſtquam declarauit metaphoram quoad manſionem palmitum fructiferorum in vite, declarat conſequenter eamdem metaphoram quoad purgationem eorumdem palmitum: dictum enim fuit, *purgat vt fructum plus afferat.*

Innumera malorum genera toleranda reducuntur ad odium & perſecutionẽ.

De hac itaque purgatione (quæ malis pœnæ ſit) dicturus, præmittit: *Hæc mando vobis vt diligatis inuicem*: demonſtrans per pronomen *hæc* innumera genera malorum toleranda quæ ſubiunguntur redacta in duo capita: odium ſcilicet & perſecutionem. Præmittit autem hæc mala toleranda ideo mandare, vt ſeinuicem diligant, eo modo ſupple, ſicut ipſe dilexit eos: vt intelligant etiam præcepta hæc ordinari & tendere ad eumdem fructum ac finem quò tendit obſeruatio reliquorum præceptorum. Et aptè explicauit hoc in materia odiorum & perſecutionum: quoniam exhibere ſe exoſum mundo, præ ſe fert quandam apparentem contrarietatem ad præceptũ de mutua dilectione: ad tollendam igitur hanc apparentem repugnantiam, præmittit, *hæc*, vt ſcilicet ſitis exoſi & perſecutionibus mundi expoſiti, *mando vobis*, non recedendo à nouo præcepto, ſed ad hoc *vt diligatis inuicem*, vt ſuperiùs mandaui: ſcilicet *ſicut dilexi vos*. Et fructus patientiæ tot malorum, eſt mutua ſanctorum dilectio ſicut Chriſtus dilexit nos: purgatur enim ad proficiendum in charitate, ad maiori charitate fructificandum in Eccleſia Dei.

Verſ.18. Si mundus vos odit, hoc eſt ſi communiter homines vos odio habent. Et ſub

Odium eſt prima paſſio contraria bono.

odio intellige omnes internas paſſiones & machinationes, ſignificatas à prima paſſione contraria bono: quæ eſt odium. Ecce primum caput purgationum, continens multa purgationũ genera. Scitote. Dictio Græca anceps eſt ad imperatiuũ & indicatiuũ; magiſq; videtur quadrare, vt legatur indicatiuè. Scitis. Teſtes enim ipſoſmet inducit ex certa quam iam habebant ſcientia. Quia, pro, *quod*, me priorẽ vobis. Textus Græcus anceps eſt ad *prius quam vos*, vel *primũ veſtrum*, ita quòd *veſtrum* eſt genitiuus pluralis, & *primum* eſt accuſatiuus. Sed magis quadrat ſequentibus vt legatur, *Primum veſtrum* odio habuit: nam ſubiungitur ratio, *non eſt ſeruus maior Domino ſuo*. Eſt itaque ſenſus: ſcitis quòd me primum omnium veſtrum, caput omnium veſtrum, odio habuit. Conſolatur enim eos ab exemplo ſuo, qui tamen non egebat purgari his odiis.

Verſ. 19. Si de mundo fuiſſetis. Rationem reddit naturalem quare mundus odit diſcipulos.

Rationem reddit Chriſtus cur mũdus odit Apoſtolos.

Et intendit per eſſe de mundo, conſtare doctrinâ, moribus & actibus ex ſapientia ſeu prudentia ſeu affectibus humanis. Mundus quod ſuum erat diligeret. Naturaliter ſiquidem, inquiunt Philoſophi, amabile eſt bonum, ſingulis autem proprium. Naturaliter ergo mundus diligit bonum proprium.

Quia verò de mundo nõ eſtis. Quia fide veſtra, mores veſtri, doctrina veſtra non ortum habet à mundo: quia nec ab affectibus humanis, nec à ſapientia & prudentia humana. Sed ego elegi vos de mundo. Nullum locum relinquit errori putantium Apoſtolos ſecundùm originem animæ non eſſe de mundo ſicut alios homines: apponendo pro aduerſatiua, *ſed ego elegi vos de mundo*. Electionem ſiquidem cauſam monſtrat eſſe quare non ſunt de mundo. Electio enim abſtraxit eos ab affectibus, ſapientia & prudentia mundi: & tranſtulit in ſapientiam, prudentiam & affectus Chriſtianos.

Propterea odit vos mundus. Cum inferendum fuiſſet, propterea non diligit vos mundus, intulit longè peius, *propterea odit vos mundus*, vt intelligeremus quòd in eo quod dixit, *ſed ego elegi vos de mundo*, ſignificatur contrarietas ad mundum: quòd ſcilicet electi ſunt ad ſapientiam, prudentiam & affectus contrariantes mundo. In virtute ſiquidem contrarietatis per hæc verba ſignificatæ, intulit *propterea odit vos mundus*: odium enim eſt reſpectu contrarij.

Verſ. 20. Mementote ſermonis mei, quem ego dixi vobis. Reuocat ad memoriam ſuperiùs dicta, ad monſtrandam vim exempli proprij quod dixerat: *ſcitis quod me primum veſtrum odio habuit*. Non eſt ſeruus maior domino ſuo. Reuocare ad mentem quòd non eſtis melioris conditionis quàm ego. Si me perſecuti ſunt, & vos perſequentur. Ecce ſecundum caput purgationis, continens etiã multa genera.

Odium omnes paſſiones & machinationes internas; perſecutio omnia externa mala pœna continet.

Nam ſicut odium continet omnes paſſiones & machinationes internas, ita perſecutio omnia externa mala pœnæ. Et ſimiliter ab exemplo proprio procedit. Si ſermonem meum ſeruauerunt, & veſtrum ſeruabunt. Hoc ad literam relatum ad homines illius temporis, omni caret quæſtione: ex eo quòd ipſe Ieſus teſtatur ſic fore. Et hic eſt ſenſus literalis: vt patet ex contextu.

Verſ.21. Sed hæc omnia facient vobis. primùm & præcipuè Iſraelitæ ſeu Iudæi. Propter nomen meum. profitendum à vobis, exoſum eis. Quia neſciunt eum qui miſit me. hoc eſt quia neſciunt Deum miſiſſe me. Ignorantia ergo quòd Deus miſerit me, cauſa erit tot malorum: veruntamen huiuſmodi ignorantia non excuſat eos. Quod dupliciter probat:

Verſ. 22. Si non veniſſem & locutus fuiſſem eis. Negatio *non*, cadit ſuper vtrumque verbum: ſcilicet *veniſſem*, & *locutus fuiſſem*. Et pronomen *eis*, demonſtrat Iſraelitas: ad quos in perſona venit & locutus eſt, tanto tempore prædicando. Vnde & dicebat, *non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael*. Peccatum non haberent. huiuſmodi ignorantiæ. Nunc autem excuſationem. pro, *prætextum*. Qui plus eſt quàm excuſatio, ſonat enim palliationem quandam.

Prætextus plus eſt quã excuſatio.

Non habent de peccato ſuo. Significatur quòd non habent colorem ſeu apparentiam excuſandi peccatum ſuum poſt manifeſtam meam prædicationem.

Verſ. 23. Qui me odit. Ecce inexcuſabilis ignorantiæ radix, odium Iudæorum erga me ad hoc enim inſinuandum ſubdit hæc verba infinite.

Et patrem meum odit. Ne excuſabile intelligeret odium Iudæorum erga Ieſum, explicat quòd qui odit ipſum, conſecutiuè odit & patrem eius, hoc eſt Deum.

Verſ. 24. Si opera. mirabilia, non feciſſem in eis. Iſraelitis. Adiungit prædicationi mirabilia opera à ſe facta inter Iudæos: vt nullum tergiuerſationis locũ relinquat. Quæ nemo alius fecit. Vt patet legenti antiquorum geſta, nullus vnquam reſuſcitauit quatriduanum mortuũ, &c. Peccatum non haberent. huiuſmodi ignorantiæ. Nunc autem & viderunt. Non audierunt, ſed viderunt mirabilia quæ feci. Et oderũt. Et cum his omnibus oderunt. Ecce radix cæcitatis. Et me & patrem meum. hoc eſt, Deum. Et quidem quòd oderint Ieſum, clarè apparet ex effectibus. Quòd verò oderint Deum, conſecutiuè habetur: quia cùm in Ieſu nullum eſſet malum quod rectà ratione poſſet odio haberi, ſed ratio odij erat prædicatio firmata tot miraculis trahens populũ, manifeſtè ſequitur quòd in Deũ auctorem horum redundabat odium erga Ieſum.

Verſ. 25. Sed vt adimpleatur ſermo. Tacitæ quæſtioni (quare Deus permittit huiuſmodi odium Iudæorum erga Ieſum) reſpondet vt adimpleatur, hoc eſt, ordinetur à Deo odium eorum ad veracitatem Scripturarum ſacrarum. Qui in lege eorum ſcriptus eſt. Clarè patet hinc quòd de Iſraelitis locutus eſt. Et appellatione legis tota vetus Scriptura ſacra comprehenditur: nam ſermo iſte ſcriptus eſt *in* Pſal. 35. Quia. pro, *quòd*, odio habuerunt me gratis. hoc eſt ſine vlla offenſa, ſine vlla iniuria, ſine vlla data occaſione odij.

Legis appellatione tota vetus Scriptura intelligitur.

Verſ. 26. Cùm autem venerit. Ad cumulum inexcuſabilitatis perſecutorum nominis mei accedet multiplicatio teſtium: nam vltra prædicationem meam, & opera mea ſuperueniet Spiritus ſanctus teſtis: adiungemini & vos teſtes.

Et dicit *venerit*, vt intelligamus quòd Spiritus ſanctus non eſt res aliqua carens facultate veniendi: vt ſunt virtutum dona, quæ dantur & infunduntur, ſed non veniunt propriè loquendo ad nos. Vnde Ieſus proprio & formali vtens ſermone vt intelligamus rem quæ eſt Paracletus, non eſſe ſicut dona virtutum, ſed eſſe ſubſtantiam viuam facultatem habentem veniendi ad homines, dicit *cùm autem venerit*.

Paraclitus. pro, *Paracletus*, hinc ad paucos dies, quem ego mittam vobis. Superiùs dixerat *quem pater mittet*, modò dicit *quẽ ego mittam*: vt eandem operationem Patris & Filij inquantum Deus eſt intelligamus, vt indiuiſa intelligamus opera Trinitatis. *Ego* demonſtrat proculdubio Ieſum ſecundùm diuinam naturam: ſolius enim Dei eſt mittere Spiritum ſanctũ. Miſſio autem iſta eſt miſſio viſibilis: quâ ſcilicet in ſpecie viſibili ignis, & linguæ venit Spiritus ſanctus in corda Apoſtolorum. A patre. Et quòd mittam habeo à patre, & ita mittam quòd pater mittet vt fons & caput miſſionis. Spiritum veritatis. Græca dictio interpretata *ſpiritum* anceps eſt ad accuſatiuum vel nominatiuũ, *ſpiritum* vel *ſpiritus*: ſed parui refert an ſẽſus ſit, cùm venerit paracletus Spiritus veritatis, vel, quem ego mittam Spiritum veritatis. Et appellatur *Spiritus veritatis* non ſolùm ad differentiam ſpiritus mendacij (de quo ſcribitur tertij Regum vltimo, *Ero ſpiritus mendax in ore prophetarum eius*) ſed etiam ad ſignificandum quòd erit ſpiritus ſolius &

Paracletus à Patre & Filio mittendus.

3 Reg. 22.

totius veritatis eorum quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem æternam.

Qui à patre procedit. æternaliter. Et aduerte hîc quòd nulla ratio admittit ex iſta affirmatiua (ſcilicet *qui a patre procedit*) inferri negatiuam, ergo non procedit à filio: quin potius quia indiuiſa ſunt opera Patris, & Filij in omnibus vbi non obuiat relationis oppoſitio (vt ſub Eugenio IV in Concilio Græcorum & Latinorum deductum hac ratione eſt) in hoc quod dicitur *qui a patre procedit*, includitur quòd etiam procedit à filio. Pater enim & Filius in omni operatione ſunt vnum in qua non obuiat relationis oppoſitio, & quia in hoc quod eſt Spiritum ſanctum procedere à patre, nulla admiſcetur relationis oppoſitio inter Patrem & Filium, ideo conuenire etiam Filio concluditur quòd Spiritus ſanctus procedit ab eo, ex hoc ipſo quòd procedit à Patre.

Opera Patris & Filij ſunt indiuiſa in omnibus vbi non obuiat relationis oppoſitio.

Ille. proculdubio paracletus Spiritus veritatis. Teſtimonium perhibebit de me. quòd ſum miſſus à patre, quòd ſum naturalis filius patris, &c. Ecce nouus teſtis irrefragabilis (vtpote Spiritus veritatis) aderit.

Verſ. 27. Et vos teſtimonium perhibebitis. pro, *perhibete*. Quamuis Græca dictio anceps ſit ad *perhibere* vel *perhibetis*, magis tamen congruit propoſito præſens imperatiuum quàm indicatiuum. Mandat enim Ieſus vt & ipſi liberè teſtimonium de vita ſua, de actionibus ſuis, de moribus ſuis proferant publicè. Quia ab initio mecum eſtis. quia præſentes fuiſtis, vidiſtis, palpaſtis omnia, ab initio quo incepi dicere. Initium namque geſtorum à Ieſu à tempore baptiſmatis Ioannis attendi, teſtatur Petrus Apoſtolus in electione Mathæi, Act. 1.

CAPVT XVI.

HÆc locutus ſum vobis. de odiis & perſecutionibus imminentibus. Vt nõ ſcandalizemini. Non ideo dixi vt accumulem vobis triſtitiam aut timorem, ſed ad veſtram vtilitatem, ad veſtram cautelam, vt ſuperuenientibus his odiis & perſecutionibus non impingatis, non ruatis. Iacula enim præuiſa minùs feriunt, & notâ cauſâ profectus, faciliùs tolerantur. VERS. 1.

Verſ. 2. Abſque ſynagogis. pro, *alienos à ſynagoga*, facient vos. Effectus odij & perſecutionum deſcribens, explicat duos extremos effectus: primum ſcilicet & vltimum. Primus eſt excommunicare eos à congregationibus Iudæorum: vltimus eſt occiſio. De quo ſubditur: Sed venit hora. ſeu tempus. Dictio ſiquidem Græca vtrumque ſignificat & magis congruit vt intelligatur tempus. Et eſt præſentis temporis *venit*, à paſſione enim Chriſti tempus hoc cœpit eſſe præſens. Aduerſatiua autem coniunctio, ad quantitatem paruam antedicti mali (ſcilicet excommunicationis à ſynagoga) refertur. Quòd enim diceretur, ſed hoc parum eſt, venit tempus, & cætera, id exercet coniunctio aduerſatiua: paruo malo adiungens maximum malum.

Odij & Perſecutionum extremos duos effectus, primum ſcilicet & vltimum explicat.

Vt omnis. non aliquis, qui interficit. pro, *interfecerit*, vos. Ecce alterum extremum longè peius malum. Arbitretur. pro, *exiſtimet*. Non ſignificat dictio Græca *iudicare*, ſed *putare*:

quod

quod diximus videtur mihi. *Obſequium. pro, cultum,* ſe præſtare Deo. Interfici quidem extremum malum eſt: ſed horribilius valde redditur quòd nunquam inimici, non deorum (qui dæmones ſunt) ſed veri Dei, interfectio imminens prænunciatur: vſqueadeo vt inter religionis opera, quibus Deus colitur, habendum ſit interficere vos.

Verſ.3. Et hæc facient vobis. *Superfluit vobis.* Ratio omnium perſecutionum ſubiungitur ignorantia: non tamen excuſata, vt priùs dixit. Quia non nouerunt patrem. hoc eſt Deum vt patrem, quod eſt ignorare myſterium Trinitatis. Neque me. Verum Deum & verum hominem, quod eſt ignorare myſterium Incarnationis pro ſalute mundi. Iſraelitæ enim, de quibus loquitur (quorum ſunt ſynagogæ) quamuis noſſent Deum, neſciebant tamen hæc duo quæ Ieſus manifeſtauit mundo.

Ignorantia ratio omnium perſecutionum.

Verſ.4. Sed hæc locutus ſum vobis. Aduerſatiua ad triſtitiam cauſatam in Apoſtolis ex auditis refertur: ſignificans quod non vt ingereret illis triſtitiam hæc locutus eſt illis. Vt cùm venerit hora. ſeu tempus. Eadem enim eſt dictio quæ eſt ſuperiùs. Ecce ad quid hæc dixi, vt cùm venerit tempus perſecutionum, Eorum reminiſcamini. pro, *memineritis.* Significatur enim recordari, non reminiſci: quod propriè eſt oblitorum. Et pronomen *eorum,* refertur ad hęc quæ locutus eſt. Vnde & in textu Græco habetur *memineritis eorum.* Quia ego dixi vobis. Non paruam vobis cōſolationem afferet memoria prænunciatarum perſecutionum: eā præcipuè ratione, quia ego propter quem tolerandæ ſunt (vtpote omnia præuidens) non decepi, non occultaui, ſed ſciens & prudens dixi vobiſmet, non per tertiam perſonam intermediam, non alicui veſtrum.

Reminiſci propriè eſt oblitorum.

Verſ.5 Hæc autem. ſcilicet imminentia mala vobis poſtquam aſcendero ad patrem. Non dixi vobis ab initio. electionis veſtræ in Apoſtolos: cùm dixi vobis, *Ecce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos,* &c. Tunc enim nec dixit hæc duo hîc explicata (ſcilicet excommunicationem à ſynagogis, & occiſionem ipſorum habendam vt cultum Dei: vt patet Matthæi decimo.) nec dixit perſecutiones imminere illis poſtquam ipſe abſceſſerit ab eis ad patrem: ſed omnes illæ perſecutiones ſonabant tempus præſentiæ eius: Matth.10. vnde & ibi dicitur, *Non conſummabitis ciuitates Iſrael donec veniet filium hominis.*

Quia vobiſcum eram, hoc eſt, quia quamdiu durabat tempus præſentiæ meæ vobiſcum, non erat tempus vt ſolicitos vos redderē de malis imminentibus poſt abſceſſum meum ad patrem. Hoc enim fuiſſet cogitare de craſtino, hoc fuiſſet præuenire tempus congruum ſermoni huius. Modò autem non ſum manſurus vobiſcum conuerſatione humana vt hactenus; ideo non tunc, ſed nunc, cùm tempus inſtat, dixi hęc vobis.

Nunc autem vado. non ibo ſed actualiter vado: nam actualiter ad patiendum & moriendum ibat. Ad eum qui miſit me. vt intelligamus quòd ſecundùm quòd homo, ſecundùm humanam naturam in qua miſſus eſt, vadit ad Deum patrem mittentem. Et ſubiunxit hoc, tum ad ſignificandum Apoſtolis quòd iam obliti ſunt ipſius Ieſu, quamuis recedentis ab eis ad patrem; tum ad inchoandum declarationem modi, quo mala prænunciata purgant ad plus fructificandum: à morte ſiquidem Chriſti quā iuit ad Patrem, inchoat meritum Paracleti vim fructificatiuam dantis patientibus perſecutiones.

Chriſtus ſecūdùm quòd homo vadit ad Patrem.

Et nemo ex vobis. *Quamuis Petrus, Thomas & Philippus antequam hæc prænunciaſſem mala interrogauerint: nunc tamen nemo ex vobis* Interrogat me, quo vadis. *hoc eſt, ſolicitus eſt de me, vt ſaltem interrogaret (hoc eſt perſeueraret interrogando) de loco ad quem vado: de quo loco adhuc nihil reſpondi explicitè, prioribus interrogationibus pulſatus.*

Verſ.6. Sed quia hæc. *imminentia poſt receſſum meum mala.* Locutus ſum vobis. *manifeſtando illa.* triſtitia impleuit. *non in parte occupauit.* cor veſtrum. *vt nec cogitetis de me, vt non ſit amplius vobis curæ proſequi quæſtionem à vobis toties motam de loco ad quem vado.*

V. 7. Sed ego veritatē dico vobis. Coniunctio aduerſatiua, ad triſtitiā de imminentibus malis ipſis Apoſtolis quæ mutos illos reddiderat, refertur. Expedit vobis. Poſtquam declarauit metaphoram vitis & palmitum, & quantùm ad manere in ipſo & è conuerſo, & quantùm ad purgationem palmitum quoad res quibus purgantur, declarando quod mundi odia & perſecutiones ſunt res quibus purgantur, ſupererat vt declararet quomodo hæ purgationes haberent vim magis fructificandi. Dictum eſt enim in parabola, purgabit eum vt plus afferat fructus, & propterea hoc intendens modò declarare, aperit quod vis proferendi maiorem fructum patiendo, erit mediante alio Paracleto: ad quem mittendum oportet ipſum moriendo ire ad patrem agricolam, cuius eſt purgare palmites fructuoſos vt plus fructificent. A propria itaque Apoſtolorum vtilitate futurā ex ipſius ire ad patrem, conſolatur ipſos dicens *Expedit vobis,* Vt ego vadam per mortem. Si enim. Deeſt *ego,* non abiero, Paracletus non veniet ad vos. Declarat vtilitatem futuram ipſorum eſſe illam, talem ac tantam, quam, qualem & quantam ex alio Paracleto habituri ſunt: quia aduentus eius pendet ex ſuo receſſu.

Si quæris cauſam quare ſi Ieſus non iret, Paracletus non veniret, multæ poſſunt accommodari rationes congruæ: ſed illa quæ cogit, eſt, quia ſic decreuerat ſancta Trinitas, quæ omnia ſuauiter diſponens, ordinauit vt non duo ſimul adeſſent in hac vita conſolatores (alter humanā conuerſatione & alter ſpirituali eleuatione) ſed recedente primo Apoſtoli abſtraherentur ab humanis conſolationibus, & totos ſe darent ſpiritualibus, ſuccedente ſecundo: vt res probauit euentus.

Cur ſi Ieſus non abiret, Paracletus nō veniret.

Si autem abiero, mittam eum ad vos. Perpende prudens Lector, quod Pater agricola vtitur odiis & perſecutionibus mundi aduerſus Apoſtolos ad purgandum illos, à rebus, à filiis, vxore, coniunctis, à carnis propriæ occaſionibus, & breuiter ab affectibus omnibus vitæ huius: ſed ipſe non eſt author iniquitatum illarū. Paracleto autem vtitur ad hoc vt purgationibus his Apoſtoli magis ac magis fructificent, & ipſe ſimul cū filio eſt author miſſionis. Dicit autem potius *mittam* quàm *mittet pater,* vt proſequatur parabolam: palmitem enim purgatum fructificare magis, quamuis ſit effectus vtriuſque (ſcilicet vitis & agricolæ) magis tamen eſt vitis.

Verſ.8. Et cùm venerit ille, arguet mundum,

dum, proculdubio per vos ad quos mittetur. Et hinc incipit deſcribi maior fructificatio Apoſtolorum, ſimul cum ratione perſecutionum quibus purgabuntur. Ex eo enim quod conſolator ille per vos arguet, manifeſtatur noua fructificatio: & ſimul ex eo quod per vos arguet mundum, mundus inſurget contra vos. De peccato, & de iuſtitia. & de iudicio.

Spiritus S. arguet mundum de peccato, de iuſtitia, & de iudicio.

Verſ. 9. De peccato quidem: quia non crediderunt, pro, *non credunt*, in me. Peccatum mundi declarat eſſe non credere in Ieſum: vt intelligamus non perfectionis, ſed neceſſariæ rectitudinis eſſe credere in Ieſum: ita quòd non credere in Ieſum eſt peccatum, eſt à recta ratione recedere: peccatum enim rectæ aduerſatur rationi. Et meminit ſpecialiter huius peccati; tum quia ſicut fides tollit omne peccatum, ita *ſine fide impoſſibile eſt placere Deo*, tum quia mundus non reputabat eſſe peccatum non credere in Ieſum: ſed Spiritus ſanctus per os Apoſtolorum reprehendit & conuicit mundum quod hoc eſt peccatum.

Verſ. 10. De iuſtitia verò: quia ad patrem vado & iam videbitis, pro, *videtis*, me. Quemadmodum peccatum declarauit eſſe non credere in eum, eodem ſtylo intelligendum eſt declarari iuſtitiam eſſe Ieſum ire ad patrem & iam non videri ab Apoſtolis.

Eſt autem prima pars huius iuſtitiæ, Ieſum ire ad patrem: hoc eſt Ieſum ſatisfacere per mortem ſuam pro peccatis humani generis: *mortuus eſt enim propter noſtra peccata & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram*, ad Rom. 4. Hoc enim quod eſt ire ad patrem, ſignificat mortem & reſurrectionem: eſt ſiquidem moriendo acquirere immortalitatis gloriam, ſatisfaciendo pro humano genere. Satisfactio enim iuſtitiæ actus eſt.

Rom. 4.

Altera verò pars huius iuſtitiæ eſt retributio cœleſtis habitaculi, ſignificata dicendo *& iam non videtis me*; à negata ſiquidem conuerſatione viſibili cum Apoſtolis, retributionem cœleſtis habitaculi remotiſſimi à nobis ſignificauit. Vnde cùm dicitur *& iam non videtis me* demonſtratur tempus ab Aſcenſione Chriſti. Significantiúſque non dicit *non videbitis* ſed *non videtis*: vt intelligerent quòd à die Aſcenſionis quà conſummauit ire ſuum ad patrem, in præſenti ſæculo non viderent eum. Nec tollit ſpem videndi eum in futuro ſæculo: in quo ſemper conuerſabitur corporaliter cum eis.

De hac inquam tali ac tanta iuſtitia Ieſu Chriſti (continente in ſe & ſatisfactionem pro mundo & præmium gloriæ cœleſtis) arguet, reprehendet, conuincet per Apoſtolos Spiritus ſanctus mundum quod ſine fructu quoad multos facta ſit.

Verſ. 11. De iudicio autem quia princeps huius mundi iam iudicatus eſt. Superfluit *iam*. Primum ex parte mundi non credentis, ſecũdum ex parte Ieſu moriendo ſatisfacientis, &c. tertium autem ex parte diaboli ſumptum eſt. Et dicendo *princeps mundi huius*, de Diabolo non qualitercunque ſed quatenus princeps huius mũdi per idololatriam loquitur. Hac enim ratione vt princeps venerabatur: vt ſuperiùs declaratum eſt. Et dicitur *iudicatus*: quia non potentiâ ſed iure deiectus eſt à principatu mundi huius. Iudicatus ſiquidem eſt in morte Chriſti: tunc enim merito Chriſti iniuſtè ab eo occiſi, ius dictum eſt contra principem mundi huius: executio autem

Diabolus nõ potentiâ, ſed iure deiectus eſt à Principatu mũdi huius.

ſententiæ poſtmodum per Apoſtolos & Chriſti diſcipulos facta eſt, deſtructa idololatria in mundo communiter. Arguet itaque Spiritus ſanctus mundum per Apoſtolos de hoc iudicio quod venerantur principem iure eiectum: ac per hoc iniuſtè principem.

Si collegeris hæc tria, & conſideraueris Apoſtolicas prædicationes, videbis capita prædicationis eorum hæc tria fuiſſe: & ad hoc ſtuduiſſe, ad hoc miracula feciſſe, vt conuincerent mundum de relinquenda idololatria, de peccato infidelitatis, & de oblata propitiatione ex Chriſti morte, parataque cœleſtis vitæ retributione. Quod numquam aſſecuti eſſent niſi Spiritus ſanctus per eos fuiſſet locutus & operatus.

Tria capita Apoſtolicæ prædicationis.

Verſ. 12. Adhuc multa habeo vobis dicere. Inchoat aliud augmentum fructificationis futuræ per eos adueniente paracleto. Sunt autem multa quæ reſtabant dicenda, quod conceptus eſt de Spiritu ſancto, quòd conceptus & natus ex Virgine, quod deſcenſurus erat ad inferos ad beandum ſanctos patres, quòd aſcenſurus erat in cœlum, & alia quæ poſt reſurrectionem Apoſtoli didicerunt. Sed nõ poteſtis portare modo. Non taceo illa multa, quia nolim vobis communicare, ſed quia vos non eſtis modo diſpoſiti ad percipiendum ea. Et vtitur metaphorà importabilis ponderis, dicendo *non poteſtis portare*: vt intelligant illa multa eſſe magni ponderis (non corporalis grauitatis, ſed ſecundum ſpiritualem magnitudinem ſeu virtutem) & ſeipſos eſſe ſecundum mentem velut imbecilles reſpectu magni oneris.

Verſ. 13. Cum autem venerit ille. Hic punctandum eſt commate: nam pronomen *ille* non refertur ad ſequentia (eo quod *ſpiritus* neutri generis eſt apud Græcos) ſed refertur ad antedictũ paracletum maſculini generis. Eſt enim ſenſus: cùm autem venerit ille paracletus. Spiritus veritatis, non ſolùm paracletus ſed ſpiritus veritatis. Docebit pro, *ducet*, vos omnem. Deeſt, *in*. Legendum eſt, *in omnem* veritatem. Ecce fructus: quamuis ego multa taceam vobis dicenda, ille tamen ducet vos non ſolùm in veritatem illorum multorum quæ taceo, ſed etiam in omnem veritatem, intellige Chriſtianæ fidei, non veritatem Geometriæ, &c. Et eſt ſermo de ducere interno, quod plus ſignificat quàm docere: nam docere ſiſtit in intellectui: ducere autem in omnem veritatem, ad vniuerſas partes animi ſe extendit: memoriam ſcilicet, voluntatem, & affectum, ſimul cum viribus ſubminiſtrantibus: cogitatiuâ ſcilicet, phantaſiâ, & reliquis.

Omnem veritatem docebit Spiritus S.

Non enim loquetur à ſemetipſo. Coniunctio *enim*, monſtrat quod ratio redditur quare ſpiritus veritatis ducet in omnem veritatem tam eorum quæ dixit, quàm eorum quæ habebat dicenda Ieſus diſcipulis: qua non loquetur à ſemetipſo. Spiritus enim ſanctus quia non eſt à ſemetipſo, ſed eſt à Patre & Filio, ideo nec loquitur nec quidcunque aliud facit à ſemetipſo: ſed & operari & loqui habet ab alio, à quo habet eſſe.

Sed quæcunque audiet, pro, *audierit*, loquetur. Dictio Græca interpretata *audierit*, anceps eſt ad præteritum vel futurum ſubiunctiui. Et ſi ad æternam notitiam Spiritus ſancti referatur, nihil refert vtro tempore intelligatur, quoniam æternitas comprehendit omne tempus. Sed quoniam non dicit *quæcunque ſciet aut ſciuerit*, planus literæ ſenſus eſt quòd *quæcunque audiet à mittente:*

Æternitas continet omne tempus.

mittente: ad ſimilitudinem legati, qui non loquitur à ſemetipſo ſed quæ audiuit à mittente. Præmiſit enim *mittam eum ad vos* vt intelligamus quod de Spiritu ſancto loquitur ſecundum officium nuncij, ſeu vt mittendo aut miſſo, & percipiamus hæc omnia quæ de Spiritu ſancto ſubiunguntur, dici de Spiritu ſancto vt nuncio. Propter hoc enim non dixit *quæcunque nouerit* ſed *audierit*: ad ſignificandum quòd de notis Spiritui ſancto vt nuncio, hoc eſt vt annuncianda loquitur. Hæc ſiquidem ſunt quæ metaphora auditionis à mittente ſignificantur, non enim inter diuinas perſonas inuenitur propriè auditio. Et quemadmodum Spiritum ſanctum mitti ad Apoſtolos eſt Spiritum ſanctum fieri nouo eſſendi modo in Apoſtolis, ita Spiritum ſanctum audire à mittente eſt Spiritum ſanctum fieri nouo modo in Apoſtolis ſecundùm officium loquendi. Non dico ſecundùm actualem locutionem (quoniam de illa ſubditur *loquetur*) ſed *ſecundum officium loquendi*; nutritur enim Apoſtolis vt ſit in illis: audit autem vt locuturus inſit. Et quamuis ſignificata notitia in Spiritu ſancto nuncio per audire, non ſit noua ſed æterna, ratione tamen temporalis effectus connotati in officio quo mittitur, ſignificatur temporaliter per verbum futuri temporis *audierit*.

Spiritus S. quomodo dicatur audire

Et quæ ventura ſunt annunciabit vobis. nō ſolùm vos doctos reddet, ſed etiā prophetas conſtituet. Et non dicit *omnia quæ ventura ſunt*: ſed indefinitè, *& quæ ventura ſunt*. Quæ autem annunciabit & quæ non, humanæ eſſet præſumptionis diſcutere: cùm ſpiritus ille *diuidat ſingulis prout vult*.

Verſ. 14. Ille me clarificabit, pro, *glorificabit*. Primum augmentum fructus relatiuè ad mundum, ſecundum verò relatiuè ad Apoſtolos, hoc autem tertium relatiuè ad ipſum Ieſum deſcribitur. *Ille*, per vos prædicantes & prophetantes, *me glorificabit*, in hoc mundo. Quia de meo accipiet. Non ſumitur hîc *meum* poſſeſſiuè (eo modo quo ager eſt meus) ſed eſſentialiter, eo modo quo anima eſt mea, quo natura eſt mea. Dicimus enim animam meam, naturam meam, eſſentiam meam. Hoc ſiquidem modo Ieſus dicit *de meo accipiet*: de eſſentia mea, de ſapientia mea, de ſcientia mea.

Meum, non poſſeſſiuè, ſed eſſentialiter.

Nec dicit *meum* ſed *de meo*: vt ordo originis Spiritus ſancti *de meo* ſignificetur. Vbi ſubtiliter penetrare ſtudeas duplicem ordinem ſignificari: tum accipientis ad rem quæ accipitur, tum originis accipientis vt de meo. Et alter quidem ordo (ſcilicet accipientis ad rem quæ accipitur) monſtrat quod Spiritus ſanctus accipiet ſapientiam ſcientiámque filij non filiationem: propter quod non dixit *de me* ſed *de meo* accipiet. Alter (ſcilicet originis importatæ in præpoſitione *de*) monſtrat quod Spiritus ſanctus procedit ab eo quod eſt Filij vt principio quo Filius producit ipſum. Sicut enim Filius generatur ab eſſentia Patris vt principio quo Pater generat Filium, quamque eſſentiam Filius per generationem accipit; ita Spiritus ſanctus producitur ab eſſentia Patris & Filij vt principio quo Pater & Filius producunt Spiritum ſanctum: ita quod Spiritus ſanctus, in hoc quod producitur, accipit eandem Patris & Filij eſſentiam, ſapientiam, ſcientiam, potentiam, & reliqua omnia abſoluta.

Ordo originis Spiritus S.

Et bene nota qui minus exercitatus es in Theologia ſpeculatiua, quod non verè dicitur quod [illegible] Spiritus ſanctus producitur de eſſentia [illegible] (nam ad quaternitatem [illegible] ſpectat) ſed [illegible] producitur Filius de eſſentia Patris, & Spiritus ſanctus de eſſentia Patris & Filij. Et hoc [illegible] hoc in loco per pronomen *meum* [illegible] dixit *de meo*, ſignificatur namque eſſentia, ſapientia, ſcientia, &c. non abſolute ſed vt eſt perſonæ.

Quaternitas Abbatis Ioachim damnata.

Dixit autem *accipiet* in futuro, propter officium temporale conuocatum, acceptio enim ipſa eſt productio paſſiua Spiritus ſancti quæ æterna eſt: ſed quoniam temporali futuro officio nuncij fungitur, ideo tempore futuro ſignificatur. Eſt enim planus literæ ſenſus, ideo me glorificabit ille quem ego mittam quia de meo ſapere, de meo ſenſu accipiet, proculdubio nuncius: ad differentiam humanorum nunciorum, qui mittuntur quidem & audiunt quæ mittens dicit, ſed non accipiunt ſapientiam prudentiámque mittentis: iuxta prouerbium: Poteſt dari officium ſed non ſenſus.

Officium dari poteſt, non ſenſus.

Et annunciabit vobis. Ecce executio officij paracleti ſpiritus veritatis quem mittet ipſe: vt etiam ex ipſa executione officium nuncij in illo agnoſcamus. Significantérque adiungit *vobis*: vt fructum hunc qui eſt glorificare me, intelligant Spiritum ſanctum producturum per ipſos Apoſtolos.

Verſ. 15 Omnia quæcuuque habet pater, mea ſunt. Indiuiſio inter Patrem & Filium, quantum ad omnia (non quædam) quæ habet pater, explicatur. Vbi perſpice ſignificari, tum res quas habet, tum patrem habentem: vt intelligamus è regione omnium quæ habet, ſupputari patrem, ita quòd ſub omnia quæ habet, non cōprehenditur pater, non comprehenditur paternitas, non comprehenditur eſſe patrem. Et abſque exceptione quacunque verum eſt quòd omnia quæ habet pater, mea ſunt. Penetra autem ſi potes, quòd communicare in omnibus Patrem & Filium diſtinctos inter ſeſe, ſignificat non habere aliquid patrem quo careat filius & è conuerſo: ſed omnia aliter habere patrem (ſcilicet non ab alio) & aliter habere filium, ſcilicet à patre.

Omnia quæ habet Pater mea ſunt.

Propterea dixi quia, pro, *quod*, de meo accipiet, & annunciabit vobis. Ex veritate dictæ ſententiæ reddit rationem quare dixerit de Spiritu ſancto quòd *de meo accipiet* Ex hac igitur Euangelica doctrina habemus quòd ideo Spiritus ſanctus procedit à Filio, quia omnia quæ habet Pater ſunt etiam Filij: ac per hoc cùm Pater habeat hoc quod eſt eſſe principium Spiritus ſancti, Filius quoque eſt principium Spiritus ſancti: & habemus hanc vniuerſalem quòd Pater & Filius in omnibus ſunt vnum, vbi non obſtat relatiua oppoſitio inter Patrem & Filium: imò quòd in Trinitate diuina omnia ſunt vnum, ſaluâ ſolâ diſtinctione penès relatiuam oppoſitionem Patris & Filij & Spiritus ſancti. Lege ſpeculatiuā Theologiam, ſi hæc non intelligis & noſſe cupis.

Hinc habetur Filium quoque eſſe principium Spiritus ſancti.

Verſ. 16. Modicum, temporis intercedet: paucarum ſcilicet horarum ſpatium. Et iam. Superfluit *iam*, non videbitis me, pro, *non videtis me*. Et hoc quidem intellige in ſubſequentibus *non videbitis*, omnia namque legenda ſunt in præſenti. Poſt modicum enim temporis mortuus eſt: & non viderunt eum, ſed cadauer eius. Referuntur autem præſentia iſta ad tempus præſens poſt modicum.

Et adiunxit hæc, ad declarandum aliud genus purgationis eorum. Prius enim declarauit purgationem ab exterioribus perſecutionibus: modò verò declarare intendit purgationem ab internis animi paſſionibus: vt intelligamus quòd vtroque modo cœleſtis agricola purgat palmites fructiferos vt plus fructificent.

Modicum & non videbitis me. Et iterum modicum temporis intercedet poſt mortẽ meam. Et videbitis me. Voſmet in hac vita videbitis meipſum viuum. Quia egò vado ad patrem. Ratio vtriuſque interualli & interruptæ ac redditæ viſionis eſt: quia vado ad patrem. In ire ad patrem, includitur mori & reſurgere.

Verſ. 17. Dixerunt ergo ex diſcipulis eius ad inuicem: Quid eſt hoc quod dicit nobis: modicum & non videbitis. pro, *videtis*: me, & iterum modicum & videbitis me: & quia vado ad patrem?

Verſ. 18. Dicebant ergo, Quid eſt hoc quod dicit modicum? neſcimus quid loquitur. Obſcurus intellectus diſcipulorum deſcribitur ſatis claré.

Verſ. 19. Cognouit autem Ieſus quia. pro *quòd*: volebant eum interrogare: & dixit eis. De hoc quæritis inter vos quia: pro, *quòd*, dixi, modicum & non videbitis. pro, *non videtis*, me, & iterum modicum, & videbitis me?

Verſ. 20. Amen amen dico vobis quia: pro, *quòd* plorabitis & flebitis pro, *lamentabimini.* vos. Declarat primum *poſt modicum* quo non vident ipſum, ab exteriori fletu & lamento. Tempus enim mortis ipſius Ieſu ſignificatur, quò Apoſtoli plorauerunt & luxerunt Ieſum. Mundus autem gaudebit. Vobis lugentibus, communiter homines gaudebunt: nam Iudæi & Gentiles gauiſi ſunt in cruce Ieſu: vt paret ex inſultationibus eorum. Vos autem contriſtabimini. Non ſolum exteriùs plorabitis & lamentabimini: ſed etiam intus in cordibus veſtris afficiemini triſtitiâ. Sed triſtitia veſtra vertetur in gaudium. Declarat alterum *poſt modicum* quo viſuri erant ipſum, à gaudio quod habebant poſt reſurrectionem eius, in quod conuertetur eorum triſtitia, tanquam illud gaudium fructus ſit purgationis habitę per triſtitiam.

Verſ. 21. Mulier cùm parit triſtitiam habet, quia venit hora eius: cùm autem peperit puerum, iam non meminit preſſuræ propter gaudium quia natus eſt homo in mundum. Declarat hos ſucceſſus à ſimili ſucceſſu gaudij ad triſtitiam in muliere. Et ſimilitudo eſt clara. *Similitudo mulieris in triſtitia parientis.*

Verſ. 22. Et vos igitur nunc quidem triſtitiam habetis. Applicat ſimilitudinem ad propoſitum. Iterum autem videbo vos. Vt apertiùs declaret ex parte ipſius Ieſu (quia ſcilicet moriturus erat & reſurrecturus) hos ſucceſſus, non dicit *iterum autem videbitis*, ſed *iterum autem videbo*, hoc eſt, ego ipſemet qui modò vos video & mortuus non videbo vos, iterum viuus videbo vos.

Vbi nota acute lector quòd ſuum poſt reſurrectionem videre ſignificat in futuro, diſcipulorum autem ſignificauit in præſenti: vt intelligamus non interrumpendum morte ipſorum videre diſcipulorum: ſuum autem videre interrumpendum morte, nouumque videre ſibi futurum Apoſtolis perſeuerantibus in ſua vita,

Et gaudebit cor veſtrum. Ad literam gauiſi ſunt diſcipuli viſo Domino. Et gaudium veſtrum nemo tollet, pro, *tollit*. à vobis. Firmitas interni gaudij ſignificatur tanta quòd nulla perſecutio ſufficeret ad tollendum ab eis ipſorum internum gaudium. Et dixit hoc ad ſignificandum quòd futurum eorum gaudium adueniente Spiritu paracleto, non erit inſtabile ſicut gaudium quod habuerunt hactenus de præſentia Chriſti: hoc enim mundus abſtulit ab eis illamet nocte. Et dicit in præſenti, *nemo tollit*, vt intelligerent continuam præſentis ſeculi perſecutionem ad tollendum inſtare. *Gaudij diſcipulorum æternitas.*

Verſ. 23. Et in illo die. quo iterum videbo vos. Me non interrogabitis quicquam, hoc eſt, non erit vobis opus vt interrogetis me quicquam: vtpote abſque interrogatione docti. Et hoc verificatum eſt non ſolum à die quo confirmatum eſt gaudium eorum per Spiritum ſanctum: ſed etiam à die quo poſt reſurrectionem vidit Apoſtolos. Poſtquam enim viderunt eum, ita inſtruxit eos de regno Dei & aperuit illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas, vt non oportuerit illos interrogare quicquam. Vnde tam Petrus qui præſumpſit interrogare Ieſum de Ioanne: *Domine hic autem quid?* reprehenſus eſt, quam diſcipuli in aſcenſione eius conuenientes præſumentes interrogare *Domine ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſrael*, reprehenſi ſunt.

Amen amen dico vobis. Demum circa metaphoram vitis palmitum declarat quòd vniuerſaliter non ſolum magis fructificare ſed etiam abſolutè fructum ferre, mediante humili ſupplicatione habetur. Si quid. pro *quòd quæcunque* petieritis patrem. Ecce modus omnem fructum ferendi. In nomine meo. in inuocatione nominis mei. Nouum modum petendi docet eos, quem hodie continue ſeruat Eccleſia, apponendo petitionibus, *Per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum.* Dabit vobis. Ecce modus efficaciæ, diuina largitio reſpondens petentibus in nomine Chriſti. Et dicit, quòd dabit vobis quæcunque petieritis inuocato nomine meo: quia ſic eſt in veritate quòd quęcunque non ſolùm Apoſtoli ſed electi quique petunt abſolutè, impetrant: nullus enim electus ſecundùm rationem rectam petit abſolutè quod poteſt negari, ſed petit illud ſub conditione: vt Paulus ter dominum rogauit vt diſcederet à ſe Angelus Satan, &c. *Efficacia Orationis*

Verſ. 24. Vſque modò non petiſtis quicquam in nomine meo. Sciebat Ieſus quòd hoc ſupplicandi modo (ſcilicet inuocato nomine Ieſu) non adhuc vſi fuerant Apoſtoli. Petite & accipietis. Expoſitâ efficaciâ impetrandi hoc nouo orandi modo, & quòd hactenus illo non ſunt vſi, monet vt vtantur illo. Tanquam ſi diceret: Vtimini illo, & experiemini efficaciam ſcilicet quòd accipietis. Vt gaudium veſtrum ſit plenum: vt hac via perueniatis ad plenitudinem gaudij: quod erit in patria cœleſti.

Verſ. 25. Hæc in prouerbiis locutus ſum vobis. Pronomen *hæc* demonſtrat dicta ex tunc, *Surgite eamus hinc*: nam ex tunc incepit parabolam, *Ego ſum vitis vera*, &c. & proſecutus eſt eam, declarando ſpectantia ad illam hucuſque. Vnde finem imponens parabolæ dicit: *hæc in prouerbiis*, in metaphoricis ſermonibus, *dixi vobis.* Venit. deeſt *ſed.* Legendum eſt, *Sed venit* hora. ſeu tempus. Significat enim tempus

poſt

poſt reſurrectionem. Cùm iam non in prouerbiis:hoc eſt in metaphoris. Loquar vobis. ſed palàm, ſeu manifeſtè: de patre meo annunciabo vobis. Poſt reſurrectionem enim Ieſus inſtruxit diſcipulos apertè de myſterio Trinitatis inter alia quæ docuit de regno Dei.

Poſt reſurrectionem non in prouerbijs, ſed palàm ſuos inſtruxit de myſterio Trinitatis & Christi.

Verſ. 26. In illo die. cùm inſtructi fueritis, & apertus fuerit vobis ſenſus ad intelligendum ſcripturas, & cognoueritis me eſſe naturalem filium Dei. In nomine meo petetis: inuocatione nominis mei ſupplicabitis Deo. Et non dico vobis: hoc eſt prætereo, taceo. Quod ego rogabo patrem de vobis. pro, *pro vobis*: taceo officium meum quòd rogabo patrem pro vobis. Non dicit ſe non rogaturum, ſed dicit ſe tacere nunc officium ſuum quod aliàs promiſerat. Rationem autem tacendi nunc hoc officium ſubiungit.

Verſ. 27. Ipſe enim pater amat vos. Ratio tacendi proprium officium rogandi pro ipſis patrem, eſt ac ſi diceremus: quia pater ipſe iam affectus eſt amore ad vos, nihil dico de interceſſione mea ad eum pro vobis: vt hinc intelligerent ſeipſos non ſolum diligi ab ipſo Ieſu ſed etiam à patre. Quia vos me amaſtis. Hinc apparet quòd de amore gratiæ ſubſequentis fuit ſermo, dicẽs *ipſe enim pater amat vos*: amor namque ſubſequẽtis gratię cauſatus eſt ex merito quo diſcipuli amauerunt Ieſum. De amore autem gratiæ præuenientis ſcriptum eſt quòd *ipſe prior dilexit nos*. Sobrie autem intellige quòd patris amor cauſatus eſt ex amore diſcipulorum: quoniam non eſt ſermo de actu amandi ſecundùm ſe (quandoquidem ille eſt æternus, & eſt ſubſtantia Dei) ſed ſecundùm effectum ſubſequentium gratiarum, ad quæ dona amauit Apoſtolos ex eo quòd ipſi amauerunt Ieſum.

Quomodo Pater amat Christi diſcipulos ex eo quod Chriſtum amauerunt?

Et credidiſtis. Hic clarè teſtatur Ieſus veram fuiſſe fidem in Apoſtolis de ipſo. Quia pro, *quod* à Deo exiui. deeſt *ego*. Legendum eſt, *quod ego à Deo exiui*. Cùm res intellectualis ordinis iungitur rei ſenſibili, exit à penetralibus intelligibilis ſecreti ad externum ordinem: intellectus enim & intelligibile velut interiora ſunt: ſenſus autem & ſenſibile velut foris ſunt. Ieſus autem non ſolum intellectualem ſed diuinam ac omnino impaſſibilem perſonam iunxit ſenſibili & paſſibili carni. Et propterea dixit quòd *ego exiui à Deo*: perſonam enim eius quæ diuina eſt, demonſtrat pronomen *ego*.

Quomodo Chriſtus à Deo exiuit?

Verſ. 28. Exiui à patre: aſſumendo carnem, naturam ſenſibilem ac paſſibilem: vt declaratum eſt. Et veni in mundum. hoc eſt in conuerſationem communem mundo: conuerſatus eſt enim ita Ieſus vt communis eſſet cuilibet volenti videre & audire ipſum. Et adiunxit hoc: quia potuiſſet exiſſe à patre ſumendo carnem ſenſibilem abſque eo quòd veniſſet ad communem hominum conuictum: vt ſi aſſumpſiſſet carnem ſenſibilem ſed incorruptibilem (vt modò habet in cœlo) aut in paradiſo terreſtri fuiſſet, apparens quandoque aliquibus: vt poſt reſurrectionem fecit.

Alterum Chriſti iter.

Iterum relinquo mundum. *Iterum*, refert alterum iter: non alteram relictionem: tanquam primum iter fuerit exiſſe à patre & veniſſe in mundum: quo iam completo alterum aggrediatur iter, inchoans e conuerſo. Primum incepit à patre, & terminatum eſt ad mundum: hoc autem incipit à mundo & terminatur ad patrem.

Sed nota differentiam dicendo *relinquo mundum*. Non dixerat *relinquo patrem*: quia ita exiuit à patre quòd non reliquit patrem, ita iunxit ſibi carnem paſſibilem quòd nõ reliquit diuinitatem communem ſibi cum patre: mundum autem relinquit: quia conuerſationem huius mundi ad quam venerat, relinquebat.

Et vado ad patrem. Non dicit, & intro ad patrem (quod eſſet relinquere naturam ſenſibilem, quam aſſumendo exierat) ſed *vado ad patrem*, vado ad conſortium & conuerſationem gloriæ paternæ. Immortalitate enim & habitaculo cœleſti conditiones paternæ gloriæ habentur ab humanitate Chriſti: ſecundùm quam ibat ad patrem.

Verſ. 29. Dicunt ei diſcipuli eius: Ecce nunc palàm loqueris, & prouerbium nullum dicis. Diſcipuli paulò antè tamquam muti ex triſtitia effecti, ex poſt auditis ſermonibus Ieſu conſolatoriis, tum ex ſuperuenturo paracleto, tum ex iteranda viſione ipſius, tum ex promiſſa efficacia impetrandi in nomine eius, tum ex commendato amore commendatáque fide ipſorum erga eum, &c. reſipiſcentes loquuntur, & tria dicunt. Primum quòd modum loquendi promiſſum à Ieſu (ſcilicet *non in parabolis*) iam apparet impleri. Et propterea demonſtrando præſens tempus tanquam promiſſio non fuerit facta in longum tempus, dicunt: *Ecce nunc manifeſtè loqueris*, abſque metaphoris.

Verſ. 30. Nunc ſcimus. Dicunt ſecundò quòd *nunc ſcimus*. Quia. pro, *quòd*, ſcis omnia: ſcilicet etiam intima cordium & futura. Quemadmodum enim primum dixerunt, quia videbatur eis quod Ieſus apertè locutus fuerit dicendo quòd *ipſe pater amat vos, quia vos me amaſtis & credidiſtis*, &c. ita hoc ſecundum dicunt quia Ieſus in conſolatoria hac inſtructione tetigit omnes paſſiones eorum, ſatisfecit omnibus affectibus eorum, promiſit omnia deſiderabilia ab eis ad vitam ſpiritus & gaudium internum ſpectantia.

Tria hic dicunt Diſcipuli.

Et non opus eſt tibi vt quis te interroget. Si ſcire omnia ſignificaret ſcire omnia quæ diſci poſſunt, affirmandum fuiſſet opus eſſe interrogatione (quoniam ratio exigit vt interrogemus ſcientes, & non ignorantes) ſed quoniam Ieſum ſcire omnia ſignificat ſcire etiam omnia futura & omnes effectus ac deſideria ignorantiaſque ſingulorum, ideo conſequenter quadrat quòd non opus eſt tibi, non opus eſt ex parte tua, vt quis interroget te: vtpote qui abſque interrogatione ſcis omnibus & ſingulis ignorantiis, affectibus, deſideriis, euentibúſque prouidere.

In hoc credimus quia. pro, *quod*, à Deo exiſti. Tertiò dicunt motiuum apud eos validum ad firmandum eos in credendo quòd Ieſus à Deo exiuit. Dico autem ad firmandum: quia teſte Ieſu iam crediderant quòd ipſe à Deo exiuit: vnde cùm dicitur *in hoc credimus*, firmitatem ſuæ fidei ſignificant.

Verſ. 31. Reſpondit eis Ieſus. Modo creditis? Interrogatiue lege, intorquendo in eos infirmitatem propriæ fidei: ipſiſmet ignotam: hoc eſt modò eſtis firmi in fide?

Verſ. 32. Ecce venit hora. Præſentis temporis eſt *venit*. Et iam venit. hoc eſt, & iam adeſt. Vt diſpergamini vnuſquiſque in propria. Percipite quanta eſt firmitas fidei veſtræ, quòd in promptu eſt vt fugiatis. Quod autem dicit *in*

propria,

In propria hic quid ſignificat?

propria, non ſignificat domos proprias(cùm Apoſtoli eſſent Galilæi, nec haberent proprias domos in illis locis circa Hieruſalem in quæ diſperſi ſunt)ſed appellatione propriorum intelligit latibula ſed habitacula ad propriam cuiuſque ſalutem quæſita. Et me ſolum relinquatis. vt rei probauit euentus. Et non ſum ſolus: quia pater mecum eſt. Ne intelligerent diſcipuli quòd propter ſeipſum dixerit hæc verba Ieſus (tamquam verba querula quòd ipſum eſſent relicturi)ſubiungit de ſeipſo quòd ipſis omnibus fugientibus quamuis remaneat ſolus, deſtitutus ſocietate amicorum hominum, non tamen remanet deſtitutus à patre Deo:quia Deus pater ſemper cum eo eſt, plus potens quam omnis ſocietas humana.

Peroratio ſermonis Chriſti.

Verſ. 33. Hæc locutus ſum vobis. Concluſio eſt & fere peroratio totius ſermonis a cœna habiti. Vt in me pacem habeatis. Fructus intentus continet duo: ſcilicet *pacem*, & *in me*. Habere enim pacem in Ieſu, eſt fructus vniuerſarum ſanctarum actionum & paſſionum: nam tam habere pacem non in Ieſu nihil eſt, quàm eſſe in Ieſu ſine pace nihil eſt. Fides enim informis mortua eſt:& pax ſine Ieſu, velut corpus ſine capite eſt. In mundo preſſuram habebitis. pro, *habetis*. Ne errarent intelligendo pacem habendam in Ieſu annexam habere pacem mundi, repetit quod diffuſius dixerat quòd in mundo exiſtentes ſimul cum pace in Ieſu haberent non pacem mundi, ſed perturbationes,afflictiones & oppreſſiones, &c. mundi.

Pax in Ieſu fructus ſanctarum actionum & paſſionum.

Sed confidite. perſiſtite inter preſſuras mũdi cum ſecura & certa ſpe ſuperandi & coronam aſſequendi æternam. Ego vici mundum. Ex duobus capitibus fiduciam diſcipulorum fouet. Alterum eſt, quia mundus eſt victus à me: victo enim regno aliquo à principe exercitus, fidentiores redduntur milites ad debellandas particulas aliquas. Alterum eſt, quia ipſe Ieſus caput eorum vicit mundum:vt non ſolum ab exemplo victoriæ, ſed etiam à præſidente victoriæ confidant: magna enim confidentiæ pars eſt tum exemplum victoriæ, tum præſidentia victoris principis. Et verè ſancti non in propriis viribus, ſed in victoria Chriſti confidunt in tribulationibus & perſecutionibus, præſidio Chriſti victoris innitentes. Dicit autem *vici* quamuis adhuc victoria non eſſet conſummata, vel quia quòd parum deeſt nihil deeſſe videtur, vel quia tam paſſio quàm meritum paſſionis eius, & mortis iam inceperat, ac per hoc victoria iam inchoata erat, quæ in morte fuit conſummata.

CAPVT XVII.

VERS. I. HÆc locutus eſt Ieſus. Hiſtoriam texens, ordinem ſubiunctæ orationis ad ſupradictum ſermonem declarat ſecundum ordinem temporis, quo poſt ſermonem relatum ſubleuauit oculos. Et ſubleuatis oculis. Deeſt *ſuis*. in cœlum. Modum exteriorem quo orauit deſcribit: vt exteriore motu internum mentis motum ſimilem intelligamus. Dixit. Docuerat verbis ſe eſſe vitem & diſcipulos palmites: exercet modò facto orationis officium vitis, orando & petendo pro ipſis: & quoniam inſtruxerat diſcipulos quòd modus fructificandi erat media oratione, pluriesque repetiit hoc, propterea vt non ſolum verbo, ſed facto induceret diſcipulos ad fructificandum orando, coram ipſis orat; & quod amplius eſt, ad inſtruendum diſcipulos vt poſtquam docuerint gentes adiuuent illas orationum ſuffragio, poſt ſermonem orat pro eis. Immo ſi perſpecta fuerint promiſſa in ſermone antedicto adimplenda per Spiritum ſanctum, orat vt impleantur promiſſa. Tria ſiquidem officia deſcripta ſunt exercenda a Spiritu ſancto, ſcilicet arguere mundum; docere, conſolarique Apoſtolos; & glorificare ipſum Ieſum. Hæc enim tria in hac oratione tangit, ordine retrogrado: inchoat ſiquidem à glorificatione ſui.

Quod verbo docuerat Christus facto instruit.

Oratio Chriſti.

Pater venit hora. Oratio hæc eſt Ieſu ſecundum humanam naturam: quia eius eſt orare. Et dicitur *veniſſe* in præterito, quia inchoata erat hora mortis eius. Venit autẽ electa & deſiderata. Clarifica. pro, *glorifica*. filium tuum. Ecce prima petitio quâ petit glorificari:miraculis quidem in paſſione (petræ enim ſciſſæ ſunt, & ſol obſcuratus eſt, & tenebræ factæ ſunt, &c.) gloriâ autem corporis, & gloriâ fidei Chriſtianæ in reſurrectione, & deinceps merito paſſionis. Vt. Deeſt *&*, filius tuus clarificet. pro *glorificet*, te. Non ſolam petitionem, ſed fructum petitionis proponit, Supplicat, glorifica filium tuum ad hunc fructum,vt & filius tuus glorificet te. Non peto gloriam mei hominis ſiſtere in homine, ſed reflecti in gloriam tuam.

Verſ. 2. Sicut dediſti ei. filio tuo. Modum dandi gloriam filio vt glorificet patrem, petit ſimilem modo quo dedit eidem filio poteſtatem. Ita quòd ſenſus eſt:ita glorifica filium ad hunc fructum vt filius glorificet te, *ſicut dediſti ei* Poteſtatem omnis carnis ad hunc fructum, vt omne donum, quod dediſti ei. filio tuo, det eis. omni carni. vitam æternam. Vide ſingula. Dedit Deus pater filio ſecundum humanam naturam poteſtatem acquirendæ omnis carnis:hoc eſt cuiuſcunque conditionis, ætatis, &c. hominum. Dedit autem illi poteſtatem hoc fructu, vt omne donum datum Chriſto homini fructuoſum ſit ad dandum omni carni vitam æternam, in Chriſto ſiquidem nihil fuit non fructuoſum ad dandum aliis vitam æternam: nam & corpus eius & anima eius, & gratiæ quæcunque in eo, fructuoſa fuerunt ad dandum cuiuſcunque conditionis hominibus vitam æternam. Et propterea dicitur, *vt omne*, nullo excepto, *quod dediſti ei*, filio tuo *det vitam æternam eis*, cuiuſcunque carnis. Poſtquam itaque petiit *glorifica filiũ tuum vt filius tuus glorificet te*, petit modum, vt ſimili ſcilicet modo fiat vtrumque: hoc eſt ſimili modo glorifica filium tuum ad hunc fructum vt filius tuus glorificet te, quemadmodum dediſti ei poteſtatem trahendæ vniuerſæ carnis ad hunc fructum vt omne datum ei det illis vitam æternam.

Pater dedit filio secundum humanam naturam poteſtatem omnis carnis.

Si quæris quis eſt iſte modus? reſpondetur quòd eſt mundè: ita quòd petit vt mundè glorificetur quemadmodum mundè executionis mandata ſunt dona præconceſſa. Nec per hoc intelligas peti æquè mundè: ſed ad imitationem munditiæ quâ ipſe Ieſus exercuit dona Dei, Chriſtiani mundè glorificent Ieſum ad gloriam patris.

Verſ. 3. Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te ſolum. Ne vacillares putando

extraneum quid allatum à Chriſto ad ſimilem modum, declarat quòd in eo quod dictum eſt *vitam æternam* dictum eſt *cognoſcere patrem* & intelligas propinquos eſſe illos fructus ſcilicet glorificare patrem, & dare illis vitam æternam: quia eſt dare illis vt cognoſcant patrem: conſtat enim viam ad glorificandum patrem eſſe, dare aliis vt cognoſcant patrem eſſe verum deum. Et hinc perpendere poſſumus quàm propinque & ad propoſitum petat Ieſus: glorifica me, vt glorificem te, ſimili modo quo dediſti mihi poteſtatem lucrandi cuiuſlibet conditionis homines ſimili fructu, ſcilicet vt omne mihi datum det illis vt cognoſcant te ſolum, &c.

Vita æterna eſt cognoſcere Patrem.

Verum deum. Arriani fouent errorem ſuum ex iſto textu: in quo manifeſtè filius alloquens patrem fatetur cognoſcendum patrem ſolum, verum deum. Si enim, inquiunt, pater ſolus eſt verus deus, ſequitur quòd filius non ſit verus deus. Sed cæci ſunt nolentes intelligere quòd dictio excluſiuâ ſeu exceptiua iuncta termino perſonali (puta Patri ſeu Filio) reſpectu eſſentialium, non excludit niſi à diuerſo: conſtat autem quòd nec pater eſt diuerſus à filio, nec filius eſt diuerſus à patre, ſecundum profeſſionem fidei Catholicæ. Et propterea dicendo quòd *ſolus pater eſt Deus*, ſenſus eſt: patre eſt Deus verus, & nullus diuerſus à patre eſt verus Deus. Quod Catholica fides profitetur: non enim per hoc excluditur filius.

Ex hoc textu errorem ſuum malè fouent Arriani.

Et ne Arriani dicant gloſſam Logicam ſeu Metaphyſicam: conuincuntur Euangelio Matth. c. 11. *Nemo nouit filium niſi pater.* Si ex hoc quòd ſolus pater nouit filium oportet excludere quemcumque alium etiam non diuerſum, ſequitur quòd filius non nouit ſeipſum. Et ſimiliter cùm ſubiungitur *neque patrem quis nouit niſi filius*, infertur, ergo nec pater nouit ſeipſum. Hæc enim ridicula ſequuntur ex hac Arriana perfidia quòd dictio exceptiua ſeu excluſiua addita termino perſonali reſpectu eſſentialium (quale eſt noſſe, quale eſt eſſe deum, eſſe ſapientem, potentem & huiuſmodi) excludit ab alia perſona.

Matth. 11.

Et bene nota quòd non dicit *vt videant*, ſed *vt cognoſcant*: quoniam ad literam eſt ſermo de vita æterna non reſtricta ad modum quo habebitur in patria, ſed, communi viæ & patriæ. Superiùs enim in cap. 6. expreſsè dixit, *qui credit in me habet vitam æternam*, vita ſiquidem æterna habetur hic inchoatiuè, cognoſcendo ſolum verum Deum, &c. & in patria conpletiuè, videndo.

Vita æterna habetur hic inchoatiuè: in patria cōſummatè.

Et quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Non ſufficit ad vitam æternam cognoſcere Deum, ſed oportet etiam cognoſcere deum hominem. Miſſus enim Ieſus Chriſtus, Deus homo eſt. Neque ſiquidem in hac via habetur æterna vita inchoatiuè niſi cognoſcatur Ieſus Chriſtus, nec in patria habetur vita æterna perfectè, niſi cognoſcatur Ieſus Chriſtus, remaneret enim deſiderium fidei non ſatiatum, ſi non cognoſceretur Ieſus Chriſtus in quem credidimus.

Verſ. 4. Ego te clarificaui. pro, *glorificaui*: ſuper terram: declarat executum ſe eſſe quod dixerat, *vt omne quod dediſti eis, det eis vitam æternam*. Declarat autem illud *omne* trifariam. Primò quantùm ad potentiam datam ei: *Ego te glorificaui*, vſus ſum potentia mihi datâ ad glorificandum te, *ſuper terram*, miraculis multis. Secundò quantùm ad officium redemptionis humanæ, ſubiungendo: Opus conſummaui. Iam habet pro facto quod continuè proſequebatur. Quod dediſti mihi vt faciam: non dicit quod præcepiſti mihi, vt plus ſignificet ſcilicet donum exequendi: multa enim præcipit Deus quæ non dat exequi. Vnde & ſcriptum eſt: *Scio quod continens eſſe non potero niſi tu dederis.*

Verſ. 5. Et nunc clarifica. pro *glorifica*, me tu pater. Antequam tertium ſubiungat, explicat qualem gloriam petit. Tanquam dicens: Ex quo ego & poteſtate & officio vſus ſum ad gloriam tuam ad dandum eis vitam æternam, ſupplico vt debitam mihi ex merito operum gloriam gratuitò exequaris: ipſum enim ſupplicare eſt petere gratuitam executionem glorificationis. Apud temetipſum. Ecce qualem gloriam peto: non eam quæ eſt apud homines & non apud Deum, ſed eam quæ eſt apud Deum, qualemcunque interpretentur illam homines. Gloria enim crucis & ignominiarum pro redemptione humana, pro iuſtitia, pro veritate, gloria eſt apud deum: quamuis apud homines ignominia reputetur. Et ſimiliter gloria multa ſæpe eſt apud homines quæ apud Deum nulla habetur, vt gloria tyrannorum, &c. Petit itaque talem gloriam quæ ſit apud Deum probata. Claritate. pro, gloriâ, quam habui priuſquam mundus fieret: pro, *eſſet apud te*. Primò petiit gloriam, deinde modum, poſtea qualitatem, & demum debitum ſeu deriuationem. Eſt enim ſenſus: Glorifica me ex gloria quam habui apud te prius quàm mundus eſſet. Gloria enim à Chriſto petita, debita fuit ei multipliciter. Et prima debiti ratio erat æterna gloria, quam filius Deus in ſua diuinitate habet ab æterno: ex hoc enim quòd perſona illa erat glorioſa apud Deum ab æterno, debita fuit humanitati aſſumptæ in vnitatem perſonæ gloria: & ex illa deriuata eſt in humanitatem gloria. Et propterea vltra alios modos debiti priùs tactos, explicauit hunc alium excellentiorem modum ex deriuatione à gloria æterna. Oratio enim hæc non ſolum eſt ad orandum, ſed ad inſtruendum.

Gloria Chriſto debita multipliciter.

Verſ. 6. Manifeſtaui. Tertiò quantùm ad doctrinam. Disiunxit autem hoc tertium à primis duobus, quia illa duo ſpectant ad dandum vitam æternam pro quanto conſiſtit in cognitione patris ſolius veri Dei: hoc autem tertium ſpectat ad dandum vitam æternam pro quanto ad illam concurrit cognoſcere Ieſum Chriſtum miſſum à Deo patre: vt clare ſequentia teſtantur. Nomen tuum. quo pater meus nominaris & es. Non dicit *manifeſtaui te* (quia ſecundùm veritatem non erat manifeſtatus ipſe pater Apoſtolis, vnde & Philippus dixit *oſtende nobis patrem*) ſed nomen tuum, hoc eſt quòd verè nominaris pater meus: quod antea ignorabatur. Myſterium enim Trinitatis quamuis vtcunque à prophetis cognitum fuerit, fuit tamen innominatum propriis nominibus Patris & Filij & Spiritus ſancti antequam Ieſus nomen Patris ſui manifeſtaret. Hominibus quos dediſti mihi. Non omnibus hominibus manifeſtaui, ſed illis quos tu mihi homini dediſti interno gratiæ dono vt adhærerent mihi. De mundo: non de cœlo miſſos ſed de mundo electos, de communi hominum multitudine a mundanis affectibus abſtractos.

Myſterium Trinitatis licet à Prophetis fuerit cognitum erat tamen innominatū ante Incarnationem.

Tui

Tui erant. ſolius, inquantum fide in te Deum tantummodo credebant: & quantum ad dona, à te tantum Deo dona gratiæ habebant. Et mihi eos dediſti Non priuando te illis, ſed communicando mihi illos: & quantum ad fidem vt credant etiam in me hominem Deum, & quantum ad dona, vt habeant dona etiam à me homine Deo: Et dicit hoc ad ſignificandum quales apud Deum diſcipuli ſui ſunt, ſcilicet de numero electorum. Et ſermonem tuum ſeruauerunt. Ecce fructus primus manifeſtati à me nominis tui diſcipulis mihi à te datis.

Verſ. 7. Nunc cognouerunt. Ecce fructus ſecundus directè intentus, ſcilicet cognoſcere & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Quia omnia quæ. pro, *quòd omnia quæcunque,* dediſti mihi, abs te ſunt. hoc eſt, quod omnia quæ in me ſecundùm rem ſunt dona tua, cognita ſunt ab eis eſſe dona tua in me. Et hoc dicit ad explicandum cognitum fuiſſe ab Apoſtolis id quod ſuperiùs dixerat, *vt omne quod dediſti ei det eis vitam æternam.* Cognouerunt enim Apoſtoli omnia quæcunque faciebat aut dicebat Ieſus, eſſe à Deo: & non hæſitabant, vnde eſſent miracula, doctrina & facta Ieſu.

Verſ 8. Quia verba quæ. pro, *quæcunque,* dediſti mihi, dedi eis. Non dicit verba quæcunque locutus es mihi locutus ſum eis, ſed dicit *quæcunque dediſti mihi dedi eis:* ad ſignificãdum quòd ratio quare cognouerunt Apoſtoli omnia Ieſu Chriſti eſſe à Deo, non fuit externum *dicere,* ſed internum *dare:* hoc eſt, quia tradidit internam notitiam in mentibus eorum. Et ſignificatur notitia data appellatione *verborum,* dicendo *verba quæcunque dediſti mihi dedi eis:* vt intelligamus quòd Ieſus non omnem notitiam infuſam animæ ſuæ transfudit in diſcipulos, ſed illam tantùm quæ eſt ei data ſub ratione verborum: hoc eſt, dicendorum. Multa enim data ſunt ei non dicenda, verùm quæcunque data ſunt ei vt dicenda in hac via, dedit Apoſtolis internâ doctrinâ. Et hinc cognouerunt Apoſtoli omnia Ieſu eſſe à Deo.

Et ipſi acceperunt. Intùs verba data: efficax enim datio monſtratur ex acceptione ſubſecuta doni dati. Et cognouerunt verè quia. pro, *quòd* à te exiui. ſumendo carnem. Ecce tertius & principaliter intentus fructus, ſcilicet cognoſcere & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Et crediderunt quia. pro, *quòd* tu me miſiſti. Differentia inter hæc duo (ſcilicet *à te exiui,* & *tu me miſiſti*) non eſt penès naturas: quoniam tam exitus quàm miſſio temporalis, eſt ſecundùm naturam humanam, ſed penès authoritatem: nam dicendo, *à te exiui,* authoritas in ipſo exeunte ſignificatur: vtpote propria voluntate exiens: dicendo autem *tu me miſiſti,* authoritas in patre mittente ſignificatur.

Duo autem dicit de Apoſtolis, ſcilicet quòd *cognouerunt & crediderunt,* & oportet vtrumque eſſe verum: propter quod in textu adiungitur *cognouerunt vere,* tanquam fructus accepti doni. Recole ſuperiùs pluries dictam differentiam inter cognoſcere rem geſtam & vniuerſaliter ſic eſſe in ſeipſa ſeu in ſeipſo, vel credendam, & intellige quòd Apoſtoli verè cognouerunt Ieſu à Deo exitum, non in ſeipſo, ſed indubitanter credendum: & propterea crediderunt id quod cognoſcebant eſſe credendum.

Rogat Chriſtus pro ſuis.

Verſ. 9. Ego pro eis rogo. Poſtquam abſoluta eſt prima orationis pars (quâ rogauit pro gloria ſua) tranſit ad ſecundam, rogans pro diſcipulis. Et hoc ipſum explicat, ad inſtructionem noſtram. Non pro mundo rogo. Differentia inter diſcipulos & mundum quantum ad beneficium huius orationis, explicat. Et per *mundum* intellige homines mundi ſine delectu. Sed pro iis quos dediſti mihi. Ecce ratio differentiæ: quia iſti dati ſunt mihi à te, quia horum cura mihi incumbit ex hoc ipſo quòd dediſti eos mihi. Quia tui ſunt, æternâ electione.

Verſ. 10. Et mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt. Ne erraremus putantes propria aliqua eſſe patris quæ non eſſent etiam Filij, ſubiungit omnia eſſe eis communia. Ita quòd non ſolùm diuina eſſentia, ſapientia, potentia & huiuſmodi, ſed etiam electa & poſſeſſa quæcunque communia ſunt, indiuiſa ſunt reſpectu Patris & Filij.

Et clarificatus ſum. pro, *glorificatus ſum,* in eis. Secunda ratio quare rogat pro eis. Primam quidem rationem ex parte patris ſumpſit dicendo *pro iis quos dediſti mihi.* hanc verò ſecundam ex parte ſui ſumit, dicendo *& glorificatus ſum in eis:* non tam facto quàm decreto: parum ſiquidem glorificatus hactenus fuerat Ieſus in Apoſtolis, ſed immobili decreto diuinæ diſpoſitionis poſita erat glorificatio Ieſu in Apoſtolis: vtpote in eorum mentibus, moribus, actibus, prædicationibus, paſſionibus, fructibuſque glorificandus in hoc mundo. Vnde merito ex parte ſui Ieſus rogat pro eis.

Verſ. 11. Et iam non ſum in mundo. Tertiam ad idem rationem apponit, incipientem ex ſua abſentia à mundo: demonſtratur enim tempus mortis eius tanquam præſens: vtpote certiſſimè inſtans. Sed hæc à mundo abſentiæ Ieſu ratio imperfecta eſt rogandi pro Apoſtolis ratio, niſi adiungeretur quod Apoſtoli remanerent in mundo. Et ideo hanc tertiam rationem ex parte Apoſtolorum remanentium in mundo abſque Ieſu, ſumit, adiungendo. Et hi in mundo ſunt. Eodem modo intellige Apoſtolos eſſe in mundo quo Ieſus non eſt in mundo, nam Ieſus à tempore ſuæ mortis non eſt in mundo: hoc eſt cum hominibus communiter corporaliter exiſtens: Apoſtoli autem remanebant communiter cum hominibus corporaliter exiſtentes: & propterea indigebant adiuuari interceſſione Ieſu ad Patrem.

Et ego ad te venio. Ne erraremus putando Ieſum morte non eſſe in mundo (ſicut alij homines mortui non ſunt in mundo) adiunxit ſingulariſſimum priuilegium ſui receſſus à mundo, ſcilicet quòd ego ad te patrem meum venio. Moriendo ſiquidem recedebat à communi hominum mortalium conſortio: ſed ibat ad immortalem vitam corporis aſſumendam, ad incorruptibilem glorioſúmque ſtatum conformem patri incorruptibili ac glorioſo aſſequendum, ibat ad potiendum regno Dei.

Pater ſancte. Poſt rationes quare rogat pro Apoſtolis, ſubiungit ipſam orationem breuiſſimam, & deinde proſequitur ſingulas eius particulas. Appellat itaque patrem ſanctum, quia effectum ſanctitatis petere intendit: & formaliter loquens, à patre quatenus ſancto petit. Sanctitas autem cùm ſit perfecta munditia, ſoli Deo per excellentiam conuenit: qui ſolus eſt mundus ab omni potentialitate. *Sanctitas Deo per excellentiam conuenit.*

Serua eos. Ecce petitio, inferius declaranda.

In

In nomine tuo. [illegible] ſtudio & affectu [illegible] tuo, non gloriæ & famæ propriæ. Quos dediſti mihi [illegible] ſimul ex parte patris, ex parte ſui, & ex parte diſcipulorum, quod ſunt electi [illegible] peti ſeruari ſanctos: dicendo quos dediſti mihi. Vt ſint vnum ſicut & nos, Ecce fructus ad quem peti ſeruari electos ſanctos: vt ſcilicet ſint vnum quemadmodum & nos (ſcilicet tu & ego) ſumus vnum.

Tria hic notanda.

Primum.

Et nota hic tria, ne ſæpius oporteat in hoc capitulo repetere. Primum eſt quod pronomen *nos* demonſtrat patrem & Ieſum ſecundum quod homo. Quod ex eo ſecundum planum literæ ſenſum habetur, quod ille demonſtratur qui orat: conſtat autem quod filij hominis eſt orare & propterea in tota hac oratione demonſtratur Ieſus ſecundum quòd homo. Et bene nota quod non demonſtratur Deus, ſed pater quem alloquitur: quia non intendit dicere vt ſint vnum ſicut nos ſcilicet Deus & ego filius hominis: tum quia Deus & filius hominis non poſſunt appellari *nos*: nã pronomen *nos* plures perſonas demonſtrat: Ieſus autẽ homo & Deus non ſunt duæ ſed vna perſona, ſed Ieſus homo & pater ſunt duæ perſonæ demonſtratæ pronomine *nos*.

Secundum.

Secundum eſt, quòd non dicit, *vt ſint vnum quantum & nos*, ſed *ſint & nos*: quia non ſignificatur quod quanta eſt vnitas inter filium hominis & patrem, tanta ſit vnitas inter Apoſtolos & Ieſum. Sed ſignificatur quòd quemadmodũ filius hominis & pater ſunt vnum, ita Apoſtoli & ipſe ſint vnum.

Tertium.

Tertiũ eſt, quòd filius Dei homo & pater, ſunt vnum non naturâ (alia enim eſt natura filij Dei vt homo, & alia eſt natura patris) nec perſona (alia eſt namque perſona Ieſu & alia perſona patris) ſed ſunt vnũ indiſſolubili vinculo charitatis mutuæ, & inde donorum ſpiritualium, hinc pleni vſus illorum donorum, & præter hoc ſunt vnum vnitate gloriæ beatitudinis: quia Ieſus homo erat non ſolum viator ſed etiam comprehenſor. Et hunc vnitatis modum non adæquandum ſed imitandum atque deriuandum petit in diſcipulos: vt ſcilicet vinculũ adſit firmum mutuæ dilectionis relatæ in Deum, & dona habeant ab ipſo ſpiritualia ad quorum vſum omni conatu ſtudeant in hac vita, & tandem aſſequantur vnitatem gloriæ. Hic eſt fructus ad quem electi ſeruantur in ſanctitate. Et hæc nota ſemel pro ſemper in ſequentibus.

Verſ. 12. Cùm eſſem cum eis. *Deeſt, in mundo.* Completâ ſummâ totius petitionis, proſequitur ſingulas eius particulas: inchoans ab illa particula *pater*, reddendo triplicem rationem quare commendat eos patri. Prima eſt, quia ipſe Ieſus functus eſt officio ſeruandi eos. *Cum eſſem*, inquit, *cum eis*, hoc eſt communicans cum illis in carne mortali & conuerſatione paſſibili non ſeorſum ſed communem me exhibens mundo. Ego ſeruabam eos in nomine tuo, quod peto à te *ſerua eos in nomine tuo* ego faciebam. Quos dediſti mihi ego cuſtodiui. Declarat ab effectu quod ipſe ſeruabat Apoſtolos in ſanctitate. Et intellige *dediſti* ſecundum adhæſionem officij.

Et nemo ex eis periit niſi filius perditionis. Ex hac exceptione apparet quod diximus, ſcilicet ſenſum eſſe, quos dediſti mihi ſecundùm adhæſionem officij & gradus Apoſtolatus: alioquin locum non haberet exceptio, nam ex æterna prædeſtinatione datis Ieſu nullus periit.

Appellatur autem Hebraico more filius perditionis [illegible] per ſuam paſſionem [illegible] diuinum venire. Quemadmodum dicunt filius mortis, hic eſt dignus morte: & filius nuptiarum [illegible] quod [illegible] nuptialibus. Iudas enim vtroque modo filius perditionis fuit.

Filius perditionis id eſt, dignus perditione.

Vt ſcriptura impleatur. Ratio quare vnus ex Apoſtolis periit, redditur *vt ſcriptura impleatur*. Et eſt ſenſus quod ad implendam Scripturam electus eſt Iudas quamuis perditionis filius inter Apoſtolos. Hic eſt enim directe intentus ſenſus: quoniam intendit reddere rationem quare non omnes Apoſtolos ſeruauerit. Quamuis etiam verum ſit quod ipſa culpa Iudæ ordinata non cauſata eſt ad adimpletionem Scripturæ, Deus enim mala ordinat in bonum.

Verſ. 13. Nunc autem ad te venio. Secunda ratio redditur ex bono interni gaudij ſpiritualis ad quod ſeruandi ſunt, quod modò ipſe ſtudet ingerere. Prima enim ratio ex præterito officio ac fructu, hæc autem ex præſenti officio ſimul & fructu ſecuturo redditur. Et propterea dicit *nunc*, in præſenti, *ad te venio*, relinquens mundum, ſubtrahens corporalem præſentiam meam iſtis quâ ſeruabam eos. Et hæc loquor. nunc. in mundo. adhuc communis mundo. Ecce officium præſens. Vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis. Ecce conſequens fructus officij præſentis, vt participent internum meum ſpirituale gaudium, non videndo ſed experiendo in ſemetipſis, intùs in proprijs animis impletum effectum. Hoc eſt enim ad quod eos ſeruari oportet. Et ſicut prima ratio reſpicit *ſerua eos in nomine tuo*, ita hæc ſecunda reſpicit ſubiunctum *vt ſint vnum ſicut & nos*. Gaudium enim Ieſu vnitatem illam conſequitur: & gaudium Apoſtolorum vnitatem quoque charitatis & vſus cum donis ſpiritualibus conſecutum eſt.

Verſ. 14. Ego dedi eis ſermonem tuum. Tertia ratio non dicit *ego dixi eis*, ſed *ego dedi eis*: vt intelligamus donum internum inſiti diuini ſermonis in animis diſcipulorum: & percipiamus Ieſum ideo commendare diſcipulos patri, quia datum à Ieſu ſermonis paterni donum occaſio eſt vt diſcipuli odio habeantur à mundo. Et mundus eos odio habuit & communes homines mundi, *eos*, ſuſcipientes ſermonem tuum, odio habuerunt. Quia non ſunt de mundo. hoc eſt quia non conſtant doctrinâ, moribus, vitâ ac ſtudiis mundanis, ſeu ortis ex mundo. Sicut &. Superfluit &c. Legendum eſt. Sicut ego non ſum de mundo. Sermo tuus acceptus ab Apoſtolis per me, facit eos non eſſe de mundo quoad ſtudium, mores, affectum, &c. quemadmodum ego quoque non ſum ſecundùm affectum, ſtudium, vitam, mores, verba, &c. de mundo, ſimiles mihi quoad hoc fecit. Et adiunxit hanc ſimilitudinem ad ſignificandum non eſſe malum effectum ſermonis a ſe dati, quamuis huiuſmodi effectum concomitetur quòd mundus eos odio habet.

Donum internum diuini ſermonis inſitum animis diſcipulorum.

Non rogo. Proſequitur illam petitionis particulam, *ſerua eos*. Vt tollas eos de mundo. hoc eſt, de conuerſatione & vita in hoc mundo. Sed vt ſerues eos à malo. Non dicit, vt ſerues eos à tribulationibus, ab odiis, à perſecutionibus, ſed *a malo*: hoc eſt vt ſerues eos ne aliquid proueniat eis in malum, ne cedat in malum. *Diligentibus* enim *deum omnia cooperantur*

in bonum, & nulla tribulatio cedit in eorū malum: quod eſt malum æternæ ſeparationis à Deo.

Verſ. 16. De mundo non ſunt ſicut &c. Superfluit, &, ego nō ſum de mundo. Repetit paulò ante allatam rationem: non tamen ſuperfluè: quia prius attulit Apoſtolos non eſſe de mundo ad ſimilitudinem ſui, pro ratione quare mundus eos odio habuit: modò autem affert idem pro ratione vt non tollantur de mundo ſed ſeruentur a malo. Homines enim tales ſunt quibus mundus indiget, & merentur ſeruari à malo.

Verſ. 17. Sanctifica eos in veritate. Deeſt, *tua*. Proſequitur illam particulam *ſancte*. incepit enim dicendo *pater ſancte* proprie ſiquidem à patre ſancto petitur ſanctificatio. Sanctificare autem eſt mundum facere relatiue ad deum, eſt deputare ſeu offerre deo ſeu diuino cultui. Et in propoſito pro mundificare ſumitur: petit enim vt pater mundificet Apoſtolos in veritate ſua de qua ſuperius promiſit quod Spiritus ſanctus ducet eos in omnem veritatem. Petit ſiquidem ad literam quod Pater ſanctificet Apoſtolos in ſpiritu veritatis; hoc eſt enim ſanctificare eos in dono interno veritatis ſuæ. Ex tunc namque fuerunt Apoſtoli in diuina veritate mundificati ab omnibus ignorantiis paſſionibuſque quas habebant: timendo Iudæos, &c. Et proculdubio mundificatio iſta facta fuit ſpiritu veritatis vitæ, doctrinæ & iuſtitiæ. Sermo tuus veritas eſt. Merito ſanctificandi ſunt in veritate tua, quia ſanctificandi ſunt ad ſermonem tuum prædicandum, *ſermo* enim *tuus veritas eſt*.

Sanctificare, quid?

Verſ. 18. Sicut tu me miſiſti in mundum, ita & ego miſi eos in mundum. Quemadmodum cùm petiit *ſerua eos*, reddidit rationem ex functo officio proprio ſeruando eos, & ex præſenti officio circa fructum in eis, ita modò petendo *ſanctifica eos in veritate tua*, affert prius proprium officium quo circa hoc functus eſt, dicendo, *ſicut tu me miſiſti ita ego miſi eos in mundum*. Et eſt ſenſus quòd quemadmodum tu me miſiſti ex charitate ad prædicandum mundo veritatem, ita & ego ex charitate miſi eos ad prædicandum veritatem in mundum: & ſimiliter, ſicut tu me miſiſti ſicut agnum inter lupos, ita ego miſi eos ſicut oues inter lupos, & propterea ego vt tu ſanctifices eos in veritate tua.

Verſ. 19. Et pro eis ego ſanctifico meipſum. Ecce officium præſens quòd Ieſus ſacrificat ſeipſum, paſſione & morte offerendo ſe pro eis. Si vis fiat in verbo *ſanctifico*, parui refert: quoniam ſignificatum in idem redit: *ſanctifico*, id eſt deputo *meipſum* Deo pro eis, hoc eſt enim offerre & ſacrificare ſeipſum Deo pro eis. *Sanctifico meipſum*, hoc eſt mundum me facio à carnis corruptibilitate & animi paſſibilitate, hanc enim munditiam faciebat offerendo ſe in cruce. Vt ſint & ipſi ſanctificati in veritate: vt ſint & ipſi mundificati in veritate, re & officio veritatis ſubaudi *tuæ*. Quamuis poſſit intelligi *vt ſint & ipſi ſanctificati* non fictè ſed *in veritate*, vt ex meæ ſanctificationis merito deriuetur ad eos in veritate ſanctificatio. Et perpende connexionem non tam petitorum quàm requiſitorum ad integritatem primi petiti ſcilicet *ſerua eos*: nam ad perfectam Apoſtolorum ſeruationem in nomine Dei, exigitur eorumdem mundificatio a malo timore, malo amore, ignorantiis & huiuſmodi: & quòd hæc ſit interno dono ſpiritus veritatis.

Sanctifico meipſum: quid?

Verſ. 20. Non pro eis autem rogo tantum. Declarat extendi preces ſuas etiam ad rogandum pro aliis electis. Ex hoc enim quòd Ieſus in omnibus exauditus eſt, intelligimus quòd pro ſolis electis exaudiuit rogauit, in quibus ſolis verificatur fructus ſubiunctus. Sed & pro eis qui credituri ſunt in me per verbum eorum: non quia eorum ſed quia verbum Dei eſt, commiſſum tamen eis. Ideo non excluduntur ab hac ratione Latro & Paulus, qui non erant credituri per prædicationem Apoſtolorum: quoniam erant credituri per illud idem verbum quod commiſſum eſt Apoſtolis.

Verſ. 21. Vt omnes: tam Apoſtoli quàm credituri per verbum eorum. Vnum ſint. charitatis vinculo. Sicut tu pater in me & ego in te. Declarat modum vnitatis. Vbi aduerte quòd ſuperius propoſuit modum vnitatis (dicendo *ſicut & nos*) ſed non expoſuit eum, & propterea modò exponit tum modum vnitatis inter ſe & patrem: tum modum vnitatis inter electos & ipſos, patrem ſcilicet & Ieſum. Et modum quidem vnitatis inter ſe & patrem exponit dicendo, *ſicut tu pater in me & ego in te* hoc eſt, ſicut tu pater es in me homine ſicut amatus in amante, ſicut veneratus in venerante, ſicut in obſequentiſſimo filio, &c. & ego homo, in te. ſicut dilectus ſicut in quo tibi bene complacet, &c. Vt & ipſi in nobis vnum ſint Ecce expoſitio modi quo ipſi omnes electi debent eſſe vnum in nobis ſcilicet in patre & me. Et ſignificatur modus iſte vt fructus vnitatis inter patrem & Ieſum per coniunctionem *vt*. Sunt autem electi vnum in patre & Ieſu, in hoc ipſo quòd ſunt vnius fidei, ſpei & charitatis in dilectione actiua erga eos patris Dei & Ieſu hominis. Dilectio ſiquidem quâ pater diligit electos, & ſimiliter quâ Ieſus homo diligit electos, eſt quâ electi ſunt in deo & Ieſu: iuxta ſuperius dicta in parabola de vite, *manete in me, manete in dilectione mea*. Et vtraque dilectio eſt cauſa ſpiritualium donorum in electis, paterna quidem principalis: Ieſu autem meritoria & miniſterialis.

Vt credat mundus quia: pro, *quòd*, tu me miſiſti. Fructus vnitatis Chriſtianorum in Deo patre & Ieſu, apponitur propagatio fidei ad vniuerſum mundum, vt intelligamus extenſionem fidei non tam fieri prædicatione quàm virtute vnitatis Chriſtianorum in Deo & Ieſu. Videns enim mundus Chriſtianos vnum eſſe fide, ſpe & charitate, ſtudio, moribus, &c. ſecundum Deum & Ieſum, monetur ad credendum quòd Ieſus eſt verè Meſſias, eſt verè homo miſſus à Deo, eſt verè filius Dei miſſus in mundum.

Fidei extenſio fit non tam prædicatione quàm vnitate Chriſtianorum.

Experientia autem teſtatur verum eſſe quod dicit Dominus: quoniam ex quo Chriſtiani parum aut nihil ſunt vnum in Ieſu & patre, non extenditur fides Chriſti ſed continuè diminuitur, non ſequitur fructus vt credat mundus: hoc eſt communiter homines mundi.

Verſ. 22. Et ego claritatem: pro, *gloriam*, quam tu. Superfluit *tu*. dediſti mihi, dedi eis. Proſequitur aliam particulam petitionis, illam ſcilicet *in nomine tuo* declarando ſimiliter officiū propriū quo in hoc functus eſt cum fructu. Nomē ad gloriā ſpectare, immo gloriam in nomine cōſiſtere & è conuerſo patet Et propterea petendo *ſerua eos in nomine tuo*, cùm ſubiunxiſſet *cum eſſem cum eis ego ſeruabam eos in nomine tuo*, modò declarat quomodo hoc fecit: dicendo quòd *gloriam quam dediſti mihi ego dedi eis*. Gloria data

à

à patre Ieſu, eſt quòd Ieſus venit in nomine patris ſui. Ego inquit *veni in nomine patris mei*, non veni quærens gloriam meam, propagaturus nomen meum, ſed nomen & gloriam patris mei. Hinc inquam gloriam nominis tui quam dediſti mihi, magno dono ſpirituali a te accepi ego homo dedi eis, dono etiam ſpirituali interno dedi eis. Magnum donum eſt vt diſcipulorum animi, ſtudia, affectus ſolam Dei gloriam quærerent, ſolâ Dei gloriâ delectarentur. In hoc enim ſuccubuerunt omnes Philoſophi & magnates mundi, quantumcunque viderentur præditi virtutibus. Et propterea ſpecialiter meminit huius doni.

Vt ſint vnum ſicut & nos vnum ſumus. Eundem exponit fructum datæ gloriæ quem dixerat fructum orationis & ſeruationis: vt intelligamus deſtructiuum vnitatis Chriſtianorum in Deo de Chriſto eſſe gloriam propriam, nomen proprium; & ſeruari vnitatem in Chriſto quandiu perſeuerat donum quærendi nomen & gloriam Dei, quandiu perſeuerat donum delectationis in nomine & gloria Dei ac Ieſu, quandiu ſumus contenti illâ gloriâ in hoc mundo quam dedit Deus Ieſu in hoc mundo: vt ſcilicet gloriaremur in ſolis iis quæ Dei ſunt.

*Verſ.*23. Ego in eis & tu in me. Continuè auget expoſitionem. Primum propoſuit vnitatis modum: deinde expoſuit illum: nunc autem exponit ordinem inter has vnitates. Ordo enim inter vnitatem electorum cum Ieſu & vnitatem inter Ieſum & patrem, exponitur dicendo *Ego in eis* ecce vnitas inter Ieſum & electos, *& tu in me*, ecce vnitas inter patrem & Ieſum hominem: ad ſignificandum quòd ex hac deriuatur illa: vt intelligamus quòd ex hoc quòd pater eſt dilectus, veneratus, &c. à Ieſu, ipſe Ieſus eſt dilectus & veneratus, &c. à nobis.

Vt ſint cōſummati in vnum. Ecce fructus: qui propriè eſt tertia vnitas, ſed eſt explicatio perfectæ vnitatis. Exigitur enim ad perfectam vnitatem electorum in Ieſu vt etiam ſint vnum inter ſe, non qualitercunque ſed perfectâ vnitate: vt ſint ſinguli aliorum membra, vt ſimul compatiantur, ſimul congaudeant, &c. Et cognoſcat mundus. deeſt *vt*. Legendum eſt, *Et vt cognoſcat mundus* quia. pro, *quòd*, tu me miſiſti. Ecce iterum idem fructus cum augmento: ex huiuſmodi enim conſummata perfecta bonitate, nata eſt prouenire extenſio fidei Chriſtianæ. Et dilexiſti eos ſicut & me dilexiſti. Ecce augmentum fructus: vt non ſolum cognoſcat mundus quòd tu me miſiſti, ſed etiam quòd tu dilexiſti eos ſicut dilexiſti me. Ex perfecta enim vnitate Chriſtianorum habetur vnde mundus cognoſcat quòd Deus diligit Chriſtianos quemadmodū dilexit & Chriſtum, dando illis ſpirituali dona ad imitationem donorum ſpiritualium quę data ſunt Chriſto homini.

Verſ. 24. Pater quos dediſti mihi. Proſequitur illam petitionis particulam *quos dediſti mihi* dupliciter. Primò quoad ipſos in ſeipſis; & deinde relatiuè ad mundum, ex quo ſunt electi.

Volo. Quia non eſt petentis dicere *volo*, admiſcet Ieſus tot petitionibus competentibus ſibi ſecundū quòd homo, actum cōuenientem ſibi ſecúdùm quòd Deus: tum ne errares à diuinitate eius: tanquam longè vagatus inter ea quæ humanitatis ſuæ ſunt, Tum ad inferendum quòd non ita petit quin ipſemet ſecundum quòd Deus, ſit auctor & largitor præcipui petiti quod eſt æterna felicitas

Seſſe Deum his verbis oſtendit Chriſtus.

Vt vbi ſum ego. Non dicit *vbi ero*, ſed *vbi ſum*: ſignificans felicitatem à loco. Eſt enim ſenſus vt in qua felicitate ſum ego. Erat enim Ieſus & ſecundùm quòd Deus & ſecundùm quòd homo, beatus, nam erat verus comprehenſor ſecundùm ſuperiorem animæ partem, Et illi ſint mecum, in eadē beatitudine ſint mecum felices.

Vt videant claritatem, pro, *gloriam*, meam quam dediſti mihi. De gloria animæ Chriſti eſt ſermo: vt patet ex eo quòd ſubiungitur. Quia dilexiſti me. Gloria enim diuinitatis non eſt data filio à patre quia pater dilexit filium: ſed eſt ei data naturali generatione, ita quòd non voluntate cuius eſt diligere, ſed naturâ (cuius eſt generare) dedit pater filio diuinitatis gloriam: ſed gloriam animæ dedit pater filio quia dilexit eum. Et intendit per hoc quòd felicitatem quam electi habebunt communem cum Chriſto concomitabitur videre gloriam Chriſti hominis.

Non voluntate, ſed naturâ gloriam diuinitatis Filio dedit Pater.

Ante conſtitutionem mundi. Singulariſſimum eſt in Chriſto quòd perſona dilecta erat ante conſtitutionem mundi: quamuis gloria ad quam diligebatur fuerit multò poſt conſtitutionem mundi. Quia enim dixerat *volo*, ideo ſubiunxit perſonam ſuam dilectam ante mundi conſtitutionem: vt hinc intelligeremus quòd ſecundùm illam naturam dicit *volo*, ſecundum quàm erat ante conſtitutionem mundi. Et vt clarè textus porrigat ſenſum, punctandum eſt inter *dilexiſti & me*. Ita quòd ratio redditur gloriæ iam tunc datæ animæ Chriſti, non meritum ſed dilectio perſonæ ante mundi conſtitutionem exiſtentis: hoc eſt paterna dilectio terminata ad perſonam filij. Et verè ſic eſt: quia nullo merito anima Chriſti beatificata eſt, ſed ex hoc quòd Deus voluit beatitudinis bonum perſonæ diuinæ: beatitudo enim animæ Chriſti eſt beatitudo perſonæ diuinæ exiſtentis ante mundi conſtitutionem.

Et dicit *dilexiſti*, abſolutè, & non *dilexiſti ad hoc*: quoniam Deus dilexit perſonam filij non ad hoc vel illud, ſed ſimpliciter & abſolutè ad omne bonum gratiæ & gloriæ.

Verſ. 25. Pater iuſte. Proſequitur eandem particulam *quos dediſti mihi*, penès differentiam inter ipſos & mundum, ex quo electi ſunt. Et aduerte quòd ſicut ſuperiùs petiturus ſanctificationem, appellauit patrem ſanctum, ita modò expoſiturus iuſtitiam, appellat patrem iuſtum: vt intelligamus non acceptione perſonæ ſed iuſtitia, effecta eſſe quæ ſubiunguntur. Quæ ideo ſubiunguntur ex diuina prodire iuſtitia vt tertium officium Spiritus ſancti (ſcilicet *arguet mundum*) vt diſparitas officiorum Spiritus ſancti reſpectu mundi & electorum, declaretur ex iuſtitia diuina prodire. Mundus. deeſt *&*. Legendum eſt. *& mundus* te non cognouit: ego autem te cognoui. Duas combinationes ſubiungit, & propterea inchoat à coniunctione *&*. Prima combinatio, iuſtitiæ eſt, *& mundus te non cognouit: ego autem te cognoui*: ex tua iuſtitia pater deriuatur hæc differentia quòd mundus te non cognouit, ego autem te cognoui. Iuſtitiæ enim eſt quòd ego ſecundum humanam naturam cognoui te: debetur enim aſſumptæ naturæ donum cognitionis tui ex hoc ipſo quòd aſſūpta eſt ad meā perſonam. Et ſimiliter iuſtitiæ eſt quòd mundus te non cognouit: hanc ſiquidem pœnam damni meruit mundus, tum ex peccato originali, tum ex peccatis perſonalibus communiter ab hominibus mundi commiſſis.

Duæ combinationes.

Et hi cognouerunt quia, pro, *quod*, tu me miſiſti. Ecce ſecunda combinatio etiam iuſtitię. Pronomen *hi* demonſtrat *quos dediſti mihi*. Et quamuis gratiæ fuerit quòd ſint electi de mundo & dati Chriſto, iuſtitiæ tamen eſt vt electi, & dati Chriſto cognouerint quòd Deus miſit ipſum Chriſtum: debetur enim electis huiuſmodi cognitio. Sicut gratiæ eſt quod aliqua eligatur à rege in vxorem: ſed eo ipſo quòd eſt vxor, iuſtitiæ eſt vt ſit regina, vt habeat authoritatem, &c.

Verſ. 26. Et notum feci eis nomen tuum. Non ſolùm iuſtitiæ eſt quòd electi cognouerunt me à te miſſum eſſe, ſed etiam vt ego notificem non mundo, ſed electis nomen tuum: ego enim ad hoc teneor. Et notum faciam, poſt reſurrectionem meam, quando aperte annuntiabo ipſis de te patre meo. Ac ſi apertiùs dixiſſet, quòd ego notificaui & notificabo nomen tuum electis, iuſtitiæ eſt: quòd verò notificem mundo, non iuſtitiæ ſed redundantiæ eſt. Notificatio enim fit propter electos: ſed fit publicè, ita vt redundet etiam in non electos.

Vt dilectio. Ecce finis, fructus ac ordo, qui non habet locum niſi in electis. Quâ dilexiſti me. hominem. in ipſis ſit. vt quemadmodum ad ipſos deriuatur per me notitia nominis tui, ſic quoque per me dilectum à te extendatur dilectio tua ad ipſos diligendos: vt ſcilicet & ipſi ſint à te dilecti: nam & hæc deriuatio iuſtitiæ eſt: quia ex merito Chriſti eſt. Et ego in ipſis. ſim, vt dilectus in diligentibus. Debetur enim Ieſu vt diligatur ab electis. Et hic eſt fructus notitiæ noſtræ de Ieſu & de nomine patris eius.

Et ſic omnes particulas petitionis ſigillatim proſecutus eſt Ieſus: exceptâ illâ, *vt ſint vnum ſicut & nos*, quam multipliciter inſeruit aliis, tanquam per ſingulas intentum fructum.

CAPVT XVIII.

VERS. 1. *Superior Chriſti oratio fuit voce dicta.*

HÆc cùm dixiſſet Ieſus. Non dicit hæc cùm oraſſet, ſed dixiſſet, tum ad ſignificandum quòd oratio fuit exteriori voce dicta, & ipſa oratio fuit quoddam dicere diſcipulis, apoſtrophando ad patrem: tum reſpectu vltimò dictorum: quæ non fuerunt orantis, ſed dicentis, ab illo loco *Pater volo vt vbi ego ſum*, vſque ad calcem dictorum. Et cõtinuat ſubiuncta geſta præcedentibus dictis, vt intelligamus continuationem fuiſſe: ita quòd dictis his immediatè ſecutus eſt egreſſus ſubiunctus. Hoc enim suppleuit Euangeliſta omiſſum ab aliis.

Egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentem. Non dicit abſolutè *egreſſus eſt*, ſed *egreſſus eſt trans torrentem*. iam enim in fine 14. cap. dixerat ipſum egreſſum è cœnaculo, dicente Ieſu, *ſurgite eamus hinc*, verba enim illa cum effectu intelliguntur. Sed dicendo *egreſſus eſt trans torrentem*, ſignificat quod ire ab Hieruſalem trás illum, erat egredi: vt intelligamus locum cis torrentem, eſſe infra ſepta Hieruſalem ſeu ſuburbiorum eius. Quocirca iungendo hæc tria (ſcilicet *ſurgite eamus hinc*, in receſſu à cœnacolo: & longum deinde ſermonem, tribus capitulis recitatũ, & quòd cùm finiiſſet hunc ſermonem, *egreſſus eſt trans torrentem*) videtur quòd ſermonem prædictum in via dixerit à cœnaculo vſque ad ripam torrentis. Hoc enim non ſolùm conſonat huic Euangeliſtæ ſed etiam aliis, deſcribentibus quòd *hymno dicto exierunt in montem Oliueti*: hymnus namque fuit dictus tunc cum dixit, *ſurgite eamus hinc*, nam tunc ſurrexerunt a menſa.

Sermo prædictus videtur dictus à cœnaculo vſque ad ripã torrentis.

Cedron. In textu Græco *Cedron* genitiuus eſt pluralis, ſignificans *cedrorum*. Verùm nonnulli putant textus Græcos corruptos ab imperitis Hebrææ linguæ: quia torrens iſte apud Hebræos appellatur *torrens Chidron*, & eſt ſingularis numeri. & ſignificat obſcuritatem. Afferuntque teſtimonia multa ex ſacra Scriptura, nominantia torrentem illum torrentem *Chidron*, tum 2. Reg. 15. tum 3. Reg. 15. tum Hierem. 31. An autem verum ſit corruptum eſſe textum, aſſerere non audeo propter articulum pluralis numeri qui in Græco apponitur. Multum tamen veriſimile apparet Euangeliſtam nominaſſe torrentem nomine proprio apud Hebræos: ex eo quod torrens ille Hebræorum erat, & iuxta eorum primam ciuitatem, & tali nomine in Scriptura nominatum ſciebat. Nec eſt à ratione alienum vt imperitia linguæ Hebrææ corruperit & dictionem & articulum. Siue itaque *Chidron* ſiue *Cedron* nominetur, certum eſt torrentem illum qui apud Hebræos *Chidron* dicitur ſignificari: qui eſt inter Hieruſalem & montem Oliueti: & Ioannem ſupplere quod alij Euangeliſtæ omiſerant de tranſitu huius torrentis.

Cedrō quid.

Vbi erat hortus. Alij dicunt *in villam quæ dicitur Gethſemane*: Ioannes deſcribit locum magis in ſpecie, nominando hortum exiſtentem in illa villa, ſeu in illo agro. In quem introiuit ipſe, & diſcipuli eius ad orandum & expectandum Iudam proditorem.

V. 2. Sciebat autẽ & Iudas qui tradebat eũ locum. Ne putares quòd Ieſus latebras quæreret, declarat Euangeliſta locum notum Iudæ: vt intelligamus quòd Ieſus elegit ire ad locum notum proditori.

Quia frequenter Ieſus conuenerat illuc cum diſcipulis ſuis. Ne hæſitares vnde ſciebat Iudas locum illum, rationem notitiæ deſcribit.

Verſ. 3 Iudas ergo cùm accepiſſet cohortem. gentilium militum: vt authoritatem Romanam vererentur, ſi qui fortè occurrerent in via defenſuri Ieſum. Et à pontificibus. pro, *principibus* ſacerdotum, & Phariſæis miniſtros. A curia ſeculari cohortem & à curia Eccleſiaſtica miniſtros Iudas accepit, vt quod vtraque authoritate fiebat, nemo præſumeret impedire. Venit illuc, in hortum ſibi notum: in quo ſine tumultu turbæ, poterat ipſum tradere in manus cohortis & miniſtrorum. Cum laternis. pro, *lucernis*, Ab officio lucendi intellige ſignificata vaſa illa quæ lucem velatam (tranſparentem tamen) continent: nam præter has lucernas habebant faces, luce nõ velatã. Et facibus & armis.

Iudas accepit cohortem & miniſtros venit ad capiendum Chriſtum.

Verſ. 4. Ieſus itaque ſciens omnia quæ vẽtura erant ſuper eum. Subiuncturus Euangeliſta quòd Ieſus interrogauit *quem quæritis*, & quòd proceſſit eis obuiam, præmittit quòd *ſciebat omnia quæ ventura erant ſuper eum*: ne putares quòd neſcius interrogaret aut procederet. Proceſſit & dixit eis: quem quæritis? Vt ſponte ſe pati manifeſtet, vtque faciliùs voce propriã diſcernatur à Iuda nocte (cuius facies non tam facilè diſcernebatur) dicit *quem quæritis*: tanquam optimum ſui ſignum in nocte exhibens Iudæ cognoſcenti vocem eius.

Cui obuiam proceſſit Ieſus.

Reſpon

Verſ.5. Reſponderunt ei Ieſum Nazarenum. Dicit eis Ieſus: Ego ſum. Non interrogat, quid vultis à Ieſu Nazareno, aut ad quid quæritis eum? ſed ſciens ſe quæri ad mortem, manifeſtat ſeipſum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipſis. Vt intelligamus quòd Iudas etiam cecidit retroſum, præmittit Euangeliſta quod Iudas ſtabat cum illis.

Verſ.6. Vt ergo dixit eis, Ego ſum, abierunt retroſum & ceciderunt in terram. Tanquam vox illa percuſſiſſet eos omnes, ita vt non caderent in facies ſuas, ſed caderent ſupini in terram. Et hoc facto monſtrauit Ieſus ſe non perdidiſſe poteſtatem, quam hactenus exercuerat faciendo miracula. Simúlque monſtrauit in poteſtate ſua eſſe euitare inuaſionem illorum, qui enim ſola voce illos ſic proſtrauit, multò magis poterat ſeipſum ſaluare.

Supini in terram cadunt ad vocem Chriſti.

Verſ.7. Iterum ergo interrogauit eos: quem quæritis? Poſtquam illi ſurrexerunt, iterum Ieſus interrogauit eos: vt intelligamus quòd poſtquam ſurrexerunt, non impetuosè proceſſerunt, ſed ſpatium interfuit interrogandi, reſpondendi & inhibendi. Hæc enim omnia tacita ab aliis Euangeliſtis Ioannes ſupplet. Illi autem dixerunt. Ieſum Nazarenum.

Verſ.8 Reſpondit Ieſus: Dixi vobis quia, pro, *quod*, ego ſum, ſi ergo me quæritis, ſinite hos abire. Non rogat ſed præcipit vt non capiant diſcipulos: ad inſinuandum quòd non beneficio ſatellitum, ſed ipſius Ieſu diſcipuli non ſunt comprehenſi. Et hinc apparet quòd adoleſcens ille quem Marcus deſcribit tantum, non erat aliquis vndecim Apoſtolorum, quos demonſtrauit Ieſus, dicendo *ſinite hos*. Intelligendum eſt enim hoc præceptum poteſtatiuè dictum: hoc eſt cum efficacia executionis ex diuina virtute, vt ſubiuncta verba Euangeliſtæ teſtantur, dicendo:

Verſ.9. Vt impleretur ſermo quem dixit. Efficacia enim præcepti ſignificatur. Quia, pro, *quòd*, quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quemquam. Hæc Ieſu verba in præcedenti cap. dicta, non de morte corporis, ſed de interitu animæ dicta eſſe conſtat, & propterea mirum apparet quòd Euangeliſta applicauerit illa ad comprehenſionem corporis. Solutio eſt, quòd Euangeliſta non applicat ad comprehenſionem corporis: ſed ad interitum animæ, qui ſubſecutus fuiſſet ſi diſcipuli comprehenſi fuiſſent, nam omnes tanto timore perculſi ſunt quòd fugerunt, & negatio Petri teſtatur quid alij diſcipuli feciſſent ſi tunc comprehenſi fuiſſent. Quia itaque comprehenſio illa ad interitum animarum fuiſſet, ideo Euangeliſta dicit quòd ad implendum ſermonem Ieſu de ſalute animæ, nullus diſcipulorum comprehenſus eſt.

Verſ.10. Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum: & percuſſit Pontificis ſeruum: & abſcidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen ſeruo Malchus. Duo ſupplet hîc Euangeliſta ſcilicet nomen ſerui, & verba eius ad Petrum: Calicem quem dedit mihi pater, &c.

Malcho auriculam abſcindit Petrus.

Verſ.11. Dicit ergo Ieſus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Superfluit *tuum*. Calicem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam. Superfluunt duæ dictiones. Legendum eſt, *Non bibam illum*. Ita quòd non ſignificatur reprehenſio voluntatis Petri ſed repellitur impedimentum bibendi calicem paſſionis, vt intelligamus quod vſus gladij impedimentum erat, imo directè contrariabatur voluntati bibitionis calicis decreti ei à patre.

Verſ.12. Cohors autem. pro, *igitur*, & tribunus, quem adhuc non explicauerat: caput ſcilicet cohortis. Et miniſtri Iudæorum comprehenderunt Ieſum, & ligauerunt eum.

Verſ.13. Et adduxerunt eum ad Annam primùm. Hæc apud Annam geſta ſupplet Ioannes. Et ſignificantius adiunxit *primum*: vt diſcerneremus hæc à narratis apud alios Euangeliſtas apud Caipham ne erraremus putando Ieſum ductum ad Annam & Caipham ſimul exiſtentes. Statim itaque comprehenſum ac vinctum Ieſum adduxerunt priùs ad Annam: & poſtea (vt dicetur) ad Caipham. Erat enim ſocer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius. Ratio redditur quare ductus eſt ad Annam.

Ad Annam ducitur Chriſtus.

Verſ.14. Erat autem Caiphas qui conſilium dederat Iudæis. Commemoratur conſilium Caiphæ, non tam vt deſcribatur quòd ipſe eſt ille cuius in vndecimo capite mentio facta eſt, quàm vt intelligatur ſocer non ſolùm affinitate, ſed animo contra Ieſum eſſe iunctum Caiphæ. Quod expedit vnum hominem mori, pro, *perdi*. Significatur enim quod expedit vnum hominem occidi. Pro populo.

Verſ.15. Sequebatur autem Ieſum Simon Petrus. Diſcipuli omnes reliquerunt Ieſum cùm eſt comprehenſus, & fugerunt: verùm videntes aliqui eorum quod cohors & miniſtri contenti erant comprehenſione ſolius Ieſu, reſumpto ſpiritu ſecuti ſunt Ieſum, à longè tamen.

Et alius diſcipulus. Quis fuerit iſte diſcipulus neſcitur. Diſcipulus autem ille erat notus Pontifici. Non ſolùm Caiphas erat Pontifex, ſed etiam Annas, vnde & Lucas ſub principibus ſacerdotum Anna & Caipha, deſcribit tempus prædicationis Ioannis Baptiſtæ. Et introiuit cum Ieſu in atrium Pontificis. Iſte alius diſcipulus confidens in eo quòd erat notus Pontifici, miſcuit ſe cum miniſtris Pontificis: & ſic introiuit cum Ieſu.

Verſ.16. Petrus autem ſtabat ad oſtium foris: Exiuit ergo diſcipulus alius qui erat notus pontifici: & dixit oſtiariæ, & introduxit Petrum.

Verſ.17. Dixit ergo Petro ancilla oſtiaria: numquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius? Coniunctio *&* inſinuat ancillam ſcire quòd ille alius erat diſcipulus Ieſu. Niſi enim ſciuiſſet illum alium eſſe ex diſcipulis Ieſu, aut de hoc non interrogaſſet, aut interrogaſſet, *numquid tu ex diſcipulis eius es?* ſed interrogando *numquid & tu*, monſtrat alium etiam ex diſcipulis hominis iſtius. Sed illi alteri diſcipulo nihil dictum eſt, tanquam familiari domus pontificis. Dicit ille non ſum. Ecce Petri conſtantia. Et hæc proculdubio fuit prima negatio.

Verſ.18. Stabant autem ſerui & miniſtri. Nota ſitum, vt clariùs intelligas negationes Petri. Ad prunas, pro, *prunis congeſtis*, quia frigus erat & calefaciebant ſe. Erat autem cum eis & Petrus ſtans. Nota ſimiliter ſitum, & ſcito quòd ſuperfluit *&*. Et calefaciens ſe.

Negat Petrus Chriſtum.

Verſ.19 Pontifex ergo interrogauit Ieſum de diſcipulis & de doctrina eius. Duas nouitates examinat, alteram de congregatione diſcipu-

eum: *tu es Rex Iudæorum*, reſpondet Ieſus ad quæſitum. Regnum meum non eſt de hoc mundo, hoc eſt regnum de quo loquuntur Pontifices & Iudæi regnum, Meſſiæ prophetatum & expectatum. hoc inquam quod eſt regnum meum non eſt de hoc mundo. Sicut non dicit *non eſt in hoc mundo*, non eſt ſuper hunc mundum, ita nec dicit *non oritur* ſeu *ortum eſt de hoc mundo*, ſed dicit *non eſt*, hoc eſt, non conſtat de hoc mundo tranſitorio, non conſtat ex dominiis, gradibus, ſtatibus, affectibus, officiis, actionibus, fauoribus, conſiliis, armis & effectibus, huius (hoc eſt tranſitorij) mundi. Hoc enim directè ad ſatisfactionem quæſiti tendit, non enim de origine regni erat quæſtio, ſed de ipſo affectato regno. Quamuis etiam verba Ieſu verificentur de origine: quia regnum eius non erat ab electione, potentiâ, arte & reliquis huius mundi cauſis. Secundùm tamen literalem ſenſum præpoſitio *de*, ſignificat ordinem dependentiæ, tanquam totius à partibus, conſtituti ad ea ex quibus conſtituitur. Regna enim reliqua ſunt de hoc mundo vt partibus eorum, conſtát enim ex dominiis, gradibus, ſtatibus, affectibus & effectibus tranſitorij mundi: regnum verò Meſſiæ non conſtat ex his; & ideo dicitur non eſſe de hoc mundo. Nam neque per fidem regnum eius eſt de hoc mundo: neque quod verè & propriè regnum eius eſt (quod ſcilicet in fine mundi manifeſtabitur) conſtat ex his tranſitoriis.

Regnum Christi non est de hoc mundo: quo ſenſu?

Si ex hoc mundo eſſet regnum meum. Manifeſtat quod dixit ab effectu præſenti, ſcilicet ex hoc quod ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum. Miniſtri mei vtique decertarent vt non traderer Iudæis, hoc eſt haberem miniſtros qui pro me decertarent vt non traderer voluntati Iudæorum, vel illi qui verè ſunt miniſtri mei in regno meo, pugnarent vt non traderer voluntati Iudæorum, tendentium ad tollendum me de hoc mundo. Et vtrouis modo intelligatur, vera eſt conditionalis: quod ſi regnum meum eſſet ex hoc mundo miniſtri mei decertarent vt non tolleret ex hoc mundo.

Et per miniſtros verè ſuos intellige Angelos, aut etiam homines electos in futuros miniſtros ſpiritualis regni. Nullus enim comparuit coram Pilato pro Ieſu, nullus in populo, nullus inter Phariſæos verbum aliquod dixit pro Ieſu in toto illo paſſionis tempore Ita quod ſenſus literalis ad excludendum à Pilato occaſionem ſcandali de affectato regno, eſt, quod ſi regnum meum eſſet ex hoc mundo, haberem vtique aliquos miniſtros decertantes pro me (facto, vel fauore, vel verbo) vt non traderer voluntati Iudæorum: cuius contrarium tu vides.

Quoſnam hic ſuos Miniſtros intelligat Chriſtus

Nunc autem regnum meum non eſt hinc. Quod dicit *nunc*, non ideo dicit tanquam futuro tempore regnum eius futurum ſit hinc: ſed ideo vt explicet regnum ſuum non eſſe *nunc*, hoc eſt tempore præſentis ſtatus paſſibilis carnis eius. Et eſt ſenſus; dixi, regnum meum non eſt de hoc mundo: adiungo quod regnum meum non exiſtens hinc ſeu de hoc mundo, non eſt nunc in præſenti tempore paſſibilitatis & mortalitatis meæ. Ita quod negatio negat & *hinc* & *nunc*: adiungendo prius negato *hinc*, negationem *nunc*. Vel ad differentiam regni ſui in futuro ſtatu, dicit quòd *nunc non eſt hinc*: quia tunc erit etiam hinc: hoc eſt conſtabit etiam ex regnare in iſtis ſenſibilibus: quoniam tunc regnabit manifeſte etiam in iſto mundo ſenſibili. Vnde poſt ſuam reſurrectionem inchoato iam regno eius dicit: *data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra*, tranſacto *nunc* mortalitatis. Et hic ſenſus eſt planior. Nec prætereas quod tertiò repetitur à Chriſto *regnum meum*, infra tam pauca verba. Ex induſtria enim Ieſus totiens repetiit: vt inde Pilatus cognoſceret quod non occultat ſibi definitum à Deo regnum non ex mundo hoc.

Verſ. 37 Dixit ei itaque Pilatus: ergo rex es tu. Optimè intellexit & intulit Pilatus, Ieſum non negaſſe ſe regem ſed conſiſtentiam regni negaſſe ex hoc mundo. Reſpondit Ieſus. Tu dicis quia. pro, *quod* rex ſum ego. Temperat Ieſus aſſertionem: vtpote non affirmans neque negans. Et ne arrogantiæ vel iactantiæ tribuatur, ſubdit officium ſibi incumbens. Ego in hoc natus ſum. natiuitate temporali. Et ad hoc veni in mundum. Exiſtens ſupra mundum veni in mundum, ſumendo carnem, per hoc enim naturam diuinam, & per illud humanam in ſeipſo ſignificat. Vt teſtimonium perhibeam veritati. Ne putaret Pilatus gentilis quod Ieſus inuertendo quæſitum diuerterit ad regnum non de hoc mundo, & figmentum eſſe quod dixerat Ieſus regnum meum non eſt de hoc mundo: cùm nihil eſſet commune ei & Pilato niſi veritas, ideo ſimul & affirmat ſe non inuertere ſed dicere veritatem, & excludit eſſe figmentum, & inſtructionem proponit ab amabili omnibus veritate declarando officium ſuum eſſe perhibere teſtimonium veritati. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Ea quæ dixi de regno meo non aliâ dixi ratione quàm vt teſtimonium perhibeam veritati: quia ad hoc officium exercendum veni in mundum & natus ſum. *Teſtimonium* inquit non euidentiam: quia venit ad ſeminandum veritatis fidem, non euidentem notitiam in mundo hoc. Omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam, hoc eſt non fruſtra, non inutiliter aſſumpſi hoc officium: quia omnis qui eſt ſecundum affectum ex veritate, audit interno auditu vocem meam, quâ ego teſtimonium perhibeo veritati: affectus enim ex veritate, non poteſt eſſe niſi ad veritatem.

Officium Chriſti teſtimonium perhibere veritati.

Et aduerte quàm opportunè ſint hæc omnia dicta. Reſpondit de regno ſuo, non de hoc mundo, ad tollendum ſcandalum, quia acclamatus fuerat Meſſias. Affirmauit ſe teſtem veritatis, ad tollendam falſitatem. Dixit ſe habere credulos auditores tales, ad tollendam vanitatem.

Verſ. 38. Dicit ei Pilatus: quid eſt veritas? hoc eſt in quo conſiſtit veritas de qua loqueris? Et cùm hoc dixiſſet, non expectatâ reſponſione. Iterum ſecundò, exiuit ad Iudæos: & dicit eis: Ego nullam inuenio in eo cauſam. Satisfactum ſibi Pilatus arbitratus eſt de crimine affectati regni, ex eo quòd Ieſus declarauerat regnum Meſſiæ de quo Iudæi ipſum accuſabant non eſſe de hoc mundo: & hoc probauerat, quia non habebat miniſtros decertantes pro ſe. Et verè rationabiliter acquieſcebat Pilatus: quoniam anhelantes ad regnum, per apparatus ſaltem aliquorum pro eis loquentium produntur.

Et quamuis Euangeliſta concluſionem tantum narret verborum Pilati ad Iudæos, recitando quòd dicit *ego nullam cauſam inuenio in eo*,

humani

humanum tamen iudicij ratio indubiè ſuadet quòd Pilatus retulit Iudæis reſponſionem Ieſu ſcilicet *regnum meum non eſt de hoc mundo*, & quòd non habet miniſtros decertantes pro eo. Quo audito primates Iudæorum dixerunt quòd callidè Ieſus inuenit materiam regni, quòd cum non poſſit negare vſurpatum nomen regium inuenit illud regnum non de hoc mundo. Et tunc multiplicauerunt accuſationes tacitas à Ioanne, quas refert Lucas ſcilicet quòd ſubuertit gentem incipiens a Galilæa vſque huc, quòd prohibuit tributa dari Cæſari: hæc enim hic attulerunt primates Iudæorum ad manifeſtandum quòd regnũ mundi huius ſibi vſurpabat. Et dicendo *vſque huc*, declarauerunt commotionem factam in Hieruſalem ante quinque dies: quando acclamatum eſt ei, *Benedictus qui venit in nomine Domini rex Iſrael.* Et tunc Pilatus ponderans *Galileæ* nomen: miſit illum ad Herodem: & Herodes illuſum remiſit ad Pilatum, qui dixit Iudæis quòd neque Herodes neque ipſe inuenit in Ieſu cauſam mortis. Hęc omnia tacet hic Ioannes: & tranſit ad ſubſecuta poſt hæc ſubiungendo.

Noua Iudæorũ in Christum accuſationes.

Verſ. 39 Eſt autem conſuetudo vobis vt vnum dimittã vobis in paſcha: vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum? Expertus Pilatus quòd nec iudicio ſuo, nec remiſſione ad Herodem ſatisfacere poterat primatibus Iudæorum: tentat tertiam viam ſi forte etiam inuitis primatibus (quos ſciebat inuidiâ moueri) liberaretur Ieſus fauore populi, & propterea commemorat conſuetudinem.

Fauore populi Chriſtũ liberare tentat Pilatus.

V. 40. Clamauerunt rurſus pro, *igitur*. omnes. vt nullus eſſet qui pro Ieſu loqueretur. Dicentes, non hunc ſed Barabbam. Erat autẽ Barabbas latro. Attende quòd Ioannes ſummariè narrat hanc propoſitionem: vtpote ab aliis Euangeliſtis plenè narratam. Dicentibus quòd Pilatus propoſuit optionem Ieſu & Barabbæ, & quòd illis optantibus Barabbam, adhuc Pilatus tanquam volens vtrumq; dare populo ſi vtrumque petiſſet, inſtitit *quid igitur faciam de Ieſu*: & quòd populus tanto furore agitabatur vt non reſponderit: fac quicquid vis aut fac iuſtitiam. non eſt noſtrum niſi petere liberationem vnius, ſed tractando Ieſum peius omnibus clamauerunt *crucifige eum*: cùm tamen de reliquis crucifigendis ſe non impedirent. Hæc enim hîc tacet Ioannes.

CAPVT XIX.

VERS. 1. TVnc ergo. Inſinuat per *ergo* Euangeliſta explicatam à Luca cauſam ſubſecutæ flagellationis, ſcilicet *correptum illum dimittam*, ſeu *corripiam & dimittam illum* Cernens enim Pilatus quòd non ex voto ſucceſſit data optio turbæ, cogitauit aliâ via liberare Ieſum, ſcilicet flagellando & illudendo, vt ſic ſatiato furore turbæ liberaret Ieſum à morte. Apprehendit. per miniſtros, Pilatus Ieſum, & flagellauit. ſimiliter per miniſtros: vt flagris cæſus, non arrogaret ſibi de cætero quoduis regium nomen.

Flagellatus Chriſtus ſpinis coronatur.

Verſ. 2. Et milites plectentes coronam de ſpinis, impoſuerunt capiti eius. Ordo hiſtoriæ iſte videtur ad literam quem Ioannes ſeruat, narrando, ſcilicet quòd prius Ieſus fuit flagellatus, & deinde illuſus coronâ ſpinea. Ita quòd primò exuerunt Ieſum veſtimentis ſuis & flagellauerunt: & deinde antequam indueretur iterum propria veſtimenta, circumdatus eſt purpura ad illuſionem regij tituli ante quinq; dies acclamati. Et veſte purpureâ circumdederunt eum. quoniam non tam induerunt quàm circumpoſuerunt.

Verſ. 3. Et veniebant ad eum Omnes hæ quatuor dictiones ſuperfluunt. Et dicebant: Aue rex Iudæorum. & dabant ei alapas. Omittit Ioannes hic arundinem pro ſceptro & percuſſiones cum arundine: ſciens explicata hæc ab aliis.

Verſ. 4. Exiuit iterum, quarta vice, Pilatus foras: & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras vt cognoſcatis quòd nullam inuenio in eo cauſam. hoc eſt, ecce monſtro eum vobis punitum flagellis & illuſionibus dehoneſtatum, vt hinc cognoſcatis quòd nullam in eo inuenio mortis cauſam: ſicut enim flagellaui & dehoneſtaui, ita quoque damnaſſem ad mortem ſi cauſa mortis ſupereſſet.

Verſ. 5 Exiuit ergo Ieſus. deeſt. foras portans ſpineam coronam & purpureum veſtimentũ Et dicit eis, Ecce homo. hoc eſt videte publicè dehoneſtatum ac confuſum hominem quem detuliſtis. Et dixit ac fecit hoc Pilatus, vt monſtratus Ieſus cum tanta confuſione, exiſtimaretur nunquam amplius conuerſaturus inter homines: ac per hoc ceſſarent ab impetitione mortis.

Ecce homo.

Verſ. 6. Cùm ergo vidiſſent eum Pontifices & miniſtri. Non dicit Euangeliſta cùm vidiſſet eum turba, ſed cùm vidiſſent eum Pontifices & Miniſtri: ad ſignificandum capita furoris fuiſſe Pontifices cum ſuis miniſtris. Clamabãt, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Verè monſtrant quòd non ex ira ſed ex odio (prout Ieſus dixerat) perſequebantur eum: odium enim inſatiabile eſt. Et propterea viſo Ieſu flagellato & dehoneſtato, non mitigatur eorum animus, ſed ad turpiora & crudeliora tendit, clamando *crucifige*. Turpiſſimum enim ſupplicij genus erat crux, & crudele. Nec ſufficit eis dicere, ſed clamant & repetunt

Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos & crucifigite. Non ſunt hæc verba concedentis Pontificibus vt accipiant Ieſum & crucifigant (hoc enim libenter acceptaſſent) ſed ſunt verba horrentis crimen: iuxta conſuetum loquẽdi modum cùm horremus facinus aliquod patrare. Dicimus namque ſuadentibus; facite vos illud, ego nolo facere. Dicimus enim hæc non indulgendo ſed horrendo crimen. Et propterea rationem horrendi ſubiungit. Ego enim non inuenio in eo cauſam. crucifixionis.

Verſ. 7. Reſponderunt ei Iudæi, Nos legẽ habemus, & ſecũdum legem. deeſt, *noſtram*. debet mori. Audito ſcrupulo conſcientiæ Pilati, Pontifices dicunt quòd non eſt timendum crimen aliquod in occiſione Ieſu quia ſecundum legem debet occidi. Quia filium Dei ſe fecit. Hactenus ſtudium Pontificum fuerat inducere Pilatum ad occidendum Ieſum ex crimine læſæ maieſtatis (quia ſcilicet ſe regem fecerat) ſed vbi vident apud Pilatum hanc cauſam nõ præualuiſſe ad iudicium mortis (ſed ad flagella & illuſiones) & propterea Pilatum horrere damnare ad mortem

Inſtant Iudæi vt Chriſtus crucifigatur.

In propria hic quid ſignificas?

propria, non ſignificat domos proprias (cùm Apoſtoli eſſent Galilæi, nec haberent proprias domos in illis locis circa Hieruſalem in quæ diſperſi ſunt) ſed appellatione propriorum intelligit latibula ſed habitacula ad propriam cuiuſque ſalutem quæſita. Et me ſolum relinquatis. vt rei probauit euentus. Et non ſum ſolus: quia pater mecum eſt. Ne intelligerent diſcipuli quòd propter ſeipſum dixerit hæc verba Ieſus (tamquam verba querula quòd ipſum eſſent relicturi) ſubiungit de ſeipſo quòd ipſis omnibus fugientibus quamuis remaneat ſolus, deſtitutus ſocietate amicorum hominum, non tamen remanet deſtitutus à patre Deo: quia Deus pater ſemper cum eo eſt, plus potens quam omnis ſocietas humana.

Peroratio ſermonis Chriſti.

Verſ. 33. Hæc locutus ſum vobis. Concluſio eſt & fere peroratio totius ſermonis a cœna habiti. Vt in me pacem habeatis. Fructus intentus continet duo: ſcilicet *pacem*, & *in me*. Habere enim pacem in Ieſu, eſt fructus vniuerſarum ſanctarum actionum & paſſionum: nam tam habere pacem non in Ieſu nihil eſt, quàm eſſe in Ieſu ſine pace nihil eſt. Fides enim informis mortua eſt: & pax ſine Ieſu, velut corpus ſine capite eſt. In mundo preſſuram habebitis. pro, *habetis*. Ne errarent intelligendo pacem habendam in Ieſu annexam habere pacem mundi, repetit quod diffuſius dixerat quòd in mundo exiſtentes ſimul cum pace in Ieſu haberent non pacem mundi, ſed perturbationes, afflictiones & oppreſſiones, &c. mundi.

Pax in Ieſu fructus ſanctarum actionum & paſſionum.

Sed confidite. perſiſtite inter preſſuras mũdi cum ſecura & certa ſpe ſuperandi & coronam aſſequendi æternam. Ego vici mundum. Ex duobus capitibus fiduciam diſcipulorum fouet. Alterum eſt, quia mundus eſt victus à me: victo enim regno aliquo à principe exercitus, fidentiores redduntur milites ad debellandas particulas aliquas. Alterum eſt, quia ipſe Ieſus caput eorum vicit mundum: vt non ſolum ab exemplo victoriæ, ſed etiam à præſidente victoriæ confidant: magna enim confidentiæ pars eſt tum exemplum victoriæ, tum præſidentia victoris principis. Et verè ſancti non in propriis viribus, ſed in victoria Chriſti confidunt in tribulationibus & perſecutionibus, præſidio Chriſti victoris innitentes. Dicit autem *vici* quamuis adhuc victoria non eſſet conſummata, vel quia quòd parum deeſt nihil deeſſe videtur, vel quia tam paſſio quàm meritum paſſionis eius, & mortis iam inceperat, ac per hoc victoria iam inchoata erat, quæ in morte fuit conſummata.

CAPVT XVII.

Vers. 1. HÆc locutus eſt Ieſus. Hiſtoriam texens, ordinem ſubiunctæ orationis ad ſupradictum ſermonem declarat ſecundum ordinem temporis, quo poſt ſermonem relatum ſubleuauit oculos. Et ſubleuatis oculis. Deeſt *ſuis*. in cœlum. Modum exteriorem quo orauit deſcribit: vt exteriore motu internum mentis motum ſimilem intelligamus. Dixit. Docuerat verbis ſe eſſe vitem & diſcipulos palmites: exercet modò facto orationis officium vitis, orando & petendo pro ipſis: & quoniam inſtruxerat diſcipulos quòd modus fructificandi erat mediâ oratione, pluriesque repetiit hoc, propterea vt non ſolùm verbo, ſed facto induceret diſcipulos ad fructificandum orando, coram ipſis orat; & quod amplius eſt, ad inſtruendum diſcipulos vt poſtquam docuerint gentes adiuuent illas orationum ſuffragio, poſt ſermonem orat pro eis. Immo ſi perſpecta fuerint promiſſa in ſermone antedicto adimplenda per Spiritum ſanctum, orat vt impleantur promiſſa. Tria ſiquidem officia deſcripta ſunt exercenda a Spiritu ſancto, ſcilicet arguere mundum; docere, conſolarique Apoſtolos; & glorificare ipſum Ieſum. Hæc enim tria in hac oratione tangit, ordine retrogrado: inchoat ſiquidem à glorificatione ſui.

Quod verbo docuerat: Chriſtus facto inſtruit.

Pater venit hora. Oratio hæc eſt Ieſu ſecundum humanam naturam: quia eius eſt orare. Et dicitur *veniſſe* in præterito, quia inchoata erat hora mortis eius. Venit autẽ electa & deſiderata. Clarifica. pro, *glorifica*. filium tuum. Ecce prima petitio quá petit glorificari: miraculis quidem in paſſione (petræ enim ſciſſæ ſunt, & ſol obſcuratus eſt, & tenebræ factæ ſunt, &c.) gloriâ autem corporis, & gloriâ fidei Chriſtianæ in reſurrectione, & deinceps merito paſſionis. Vt. Deeſt *&*, filius tuus clarificet. pro *glorificet*, te. Non ſolam petitionem, ſed fructum petitionis proponit, Supplicat, glorifica filium tuum ad hunc fructum, vt & filius tuus glorificet te. Non peto gloriam mei hominis ſiſtere in homine, ſed reflecti in gloriam tuam.

Oratio Chriſti.

Verſ. 2. Sicut dediſti ei. filio tuo. Modum dandi gloriam filio vt glorificet patrem, petit ſimilem modo quo dedit eidem filio poteſtatem. Ita quòd ſenſus eſt: ita glorifica filium ad hunc fructum vt filius glorificet te, *ſicut dediſti ei* Poteſtatem omnis carnis ad hunc fructum, vt omne donum, quod dediſti ei. filio tuo, det eis. omni carni. vitam æternam. Vide ſingula. Dedit Deus pater filio ſecundum humanam naturam poteſtatem acquirendæ omnis carnis: hoc eſt cuiuſcunque conditionis, ætatis, &c. hominum. Dedit autem illi poteſtatem hoc fructu, vt omne donum datum Chriſto homini fructuoſum ſit ad dandum omni carni vitam æternam, in Chriſto ſiquidem nihil fuit non fructuoſum ad dandum aliis vitam æternam: nam & corpus eius & anima eius, & gratiæ quæcunque in eo, fructuoſa fuerunt ad dandum cuiuſcunque conditionis hominibus vitam æternam. Et propterea dicitur, *vt omne*, nullo excepto, *quod dediſti ei*, filio tuo *det vitam æternam eis*, cuiuſcunque carnis. Poſtquam itaque petiit *glorifica filiũ tuum vt filius tuus glorificet te*, petit modum, vt ſimili ſcilicet modo fiat vtrumque: hoc eſt ſimili modo glorifica filium tuum ad hunc fructum vt filius tuus glorificet te, quemadmodum dediſti ei poteſtatem trahendæ vniuerſæ carnis ad hunc fructum vt omne datum ei det illis vitam æternam.

Pater dedit filio ſecũdum humanam naturam poteſtatem omnis carnis.

Si quæris quis eſt iſte modus? reſpondetur quòd eſt mundè: ita quòd petit vt mundè glorificetur quemadmodum mundè executionis mandata ſunt dona præconceſſa. Nec per hoc intelligas peti æquè mundè: ſed ad imitationem munditiæ quà ipſe Ieſus exercuit dona Dei, Chriſtiani mundè glorificent Ieſum ad gloriam patris.

Verſ. 3. Hæc eſt autem vita æterna, vt cognoſcant te ſolum. Ne vacillares putando

ex

extraneum quod allatum à Chriſto ad ſimilem modum, declarat quòd in eo quod dictum eſt *vitam æternam* dictum eſt *cognoſcere patrem*: & intelligas propinquos eſſe illos fructus ſcilicet glorificare patrem, & dare illis vitam æternam: quia eſt dare illis vt cognoſcant patrem: conſtat enim viam ad glorificandum patrem eſſe, dare aliis vt cognoſcant patrem eſſe verum deum. Et hinc perpendere poſſumus quàm propinque & ad propoſitum petat Ieſus: glorifica me, vt glorificem te, ſimili modo quo dediſti mihi poteſtatem luctandi cuiuſlibet conditionis homines ſimili fructu, ſcilicet vt omne mihi datum det illis vt cognoſcant te ſolum, &c.

Vita æterna eſt cognoſcere Patrem.

Verum deum. Arriani ſonent errorem ſuum ex iſto textu: in quo manifeſte filius alloquens patrem fatetur cognoſcendum patrem ſolum, verum deum. Si enim, inquiunt, pater ſolus eſt verus deus, ſequitur quod filius non ſit verus deus. Sed cæci ſunt nolentes intelligere quòd dictio excluſiua ſeu exceptiua iuncta termino perſonali (puta Patri ſeu Filio) reſpectu eſſentialium, non excludit niſi à diuerſo: conſtat autem quòd nec pater eſt diuerſus à filio, nec filius eſt diuerſus à patre, ſecundum profeſſionem fidei Catholicæ. Et propterea dicendo quòd *ſolus pater eſt Deus*, ſenſus eſt: pater eſt Deus verus, & nullus diuerſus à patre eſt verus Deus. Quod Catholica fides profitetur: non enim per hoc excluditur filius.

Ex hoc textu errorem ſuum malè ſonant Arriani.

Et ne Arriani dicant gloſſam Logicam ſeu Metaphyſicam: conuincuntur Euangelio Matth. c. 11. *Nemo nouit filium niſi pater.* Si ex hoc quòd ſolus pater nouit filium oportet excludere quemcumque alium etiam non diuerſum, ſequitur quòd filius non nouit ſeipſum. Et ſimiliter cùm ſubiungitur *neque patrem quis nouit niſi filius*, infertur, ergo nec pater nouit ſeipſum. Hæc enim ridicula ſequuntur ex hac Arriana perfidia quòd dictio exceptiua ſeu excluſiua addita termino perſonali reſpectu eſſentialium (quale eſt noſſe, quale eſt eſſe deum, eſſe ſapientem, potentem & huiuſmodi) excludit ab alia perſona.

Matth. 11.

Et bene nota quòd non dicit *vt videant*, ſed *vt cognoſcant*: quoniam ad literam eſt ſermo de vita æterna non reſtricta ad modum quo habebitur in patria, ſed, communi viæ & patriæ. Superiùs enim in cap. 6. expreſsè dixit, *qui credit in me habet vitam æternam*, vita ſiquidem æterna habetur hic inchoatiuè, cognoſcendo ſolum verum Deum, &c. & in patria conpletiuè, videndo.

Vita æterna habetur hic inchoatiuè: in patria cõſummatè.

Et quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Non ſufficit ad vitam æternam cognoſcere Deum, ſed oportet etiam cognoſcere deum hominem. Miſſus enim Ieſus Chriſtus, Deus homo eſt. Neque ſiquidem in hac via habetur æterna vita inchoatiuè niſi cognoſcatur Ieſus Chriſtus, nec in patria habetur vita æterna perfectè, niſi cognoſcatur Ieſus Chriſtus, remaneret enim deſiderium fidei non ſatiatum, ſi non cognoſceretur Ieſus Chriſtus in quem credidimus.

Verſ. 4. Ego te clarificaui. pro, *glorificaui*: ſuper terram: declarat executum ſe eſſe quod dixerat, *vt omne quod dediſti ei, det eis vitam æternam*. Declarat autem illud *omne* trifariam. Primò quantùm ad potentiam datam ei: *Ego te glorificaui*, vſus ſum potentia mihi data ad glorificandum te, *ſuper terram*, miraculis multis. Secundò quantùm ad officium redemptionis humanæ, ſubiungendo: Opus conſummaui. Iam habet pro facto quod continuè proſequebatur. Quod dediſti mihi vt faciam: non dicit quod præcepiſti mihi, vt plus ſignificet ſcilicet donum exequendi: multa enim præcipit Deus quæ non dat exequi. Vnde & ſcriptum eſt: *Scio quod continens eſſe non potero niſi tu dederis.*

Verſ. 5. Et nunc clarifica. pro *glorifica*, me tu pater. Antequam tertium ſubiungat, explicat qualem gloriam petit. Tanquam dicens: Ex quo ego & poteſtate & officio vſus ſum ad gloriam tuam ad dandum eis vitam æternam, ſupplico vt debitam mihi ex merito operum gloriam gratuitò exequaris: ipſum enim ſupplicare eſt petere gratuitam executionem glorificationis. Apud temetipſum. Ecce qualem gloriam peto: non eam quæ eſt apud homines & non apud Deum, ſed eam quæ eſt apud Deum, qualemcunque interpretentur illam homines. Gloria enim crucis & ignominiarum pro redemptione humana, pro iuſtitia, pro veritate, gloria eſt apud deum: quamuis apud homines ignominia reputetur. Et ſimiliter gloria multa ſæpe eſt apud homines quæ apud Deum nulla habetur, vt gloria tyrannorum, &c. Petit itaque talem gloriam quæ ſit apud Deum probata. Claritate. pro, gloriâ, quam habui priuſquam mundus fieret: pro, *eſſet apud te*. Primò petiit gloriam, deinde modum, poſtea qualitatem, & demum debitum ſeu deriuationem. Eſt enim ſenſus: Glorifica me ex gloria quam habui apud te prius quàm mundus eſſet. Gloria enim à Chriſto petita, debita fuit ei multipliciter. Et prima debiti ratio erat æterna gloria, quam filius Deus in ſua diuinitate habet ab æterno: ex hoc enim quòd perſona illa erat glorioſa apud Deum ab æterno, debita fuit humanitati aſſumptæ in vnitatem perſonæ gloria: & ex illa deriuata eſt in humanitatem gloria. Et propterea vltra alios modos debiti priùs tactos, explicauit hunc alium excellentiorem modum ex deriuatione à gloria æterna. Oratio enim hæc non ſolum eſt ad orandum, ſed ad inſtruendum.

Gloria Chriſto debita multipliciter.

Verſ. 6. Manifeſtaui. Tertiò quantùm ad doctrinam. Disiunxit autem hoc tertium à primis duobus, quia illa duo ſpectant ad dandum vitam æternam pro quanto conſiſtit in cognitione patris ſolius veri Dei: hoc autem tertium ſpectat ad dandum vitam æternam pro quanto ad illam concurrit cognoſcere Ieſum Chriſtum miſſum à Deo patre: vt clarè ſequentia teſtantur. Nomen tuum. quo pater meus nominaris & es. Non dicit *manifeſtaui te* (quia ſecundùm veritatem non erat manifeſtatus ipſe pater Apoſtolis, vnde & Philippus dixit *oſtende nobis patrem*) ſed nomen tuum, hoc eſt quòd verè nominatis pater meus: quod antea ignorabatur. Myſterium enim Trinitatis quamuis vtcunque à prophetis cognitum fuerit, fuit tamen innominatum propriis nominibus Patris & Filij & Spiritus ſancti antequam Ieſus nomen Patris ſui manifeſtaret. Hominibus quos dediſti mihi. Non omnibus hominibus manifeſtaui, ſed illis quos tu mihi homini dediſti interno gratiæ dono vt adhærerent mihi. De mundo: non de cœlo miſſos ſed de mundo electos, de communi hominum multitudine à mundanis affectibus abſtractos.

Myſterium Trinitatis licet à Prophetis fuerit cognitum erat tamen innominatũ ante Incarnationem.

Tui

Tui erant.ſolius,inquantum fide in te Deum tantummodo credebant:& quantum ad dona,à te tantum Deo dona gratiæ habebant. Et mihi eos dediſti Non priuando te illis,ſed communicando mihi illos: & quantùm ad fidem vt credant etiam in me hominem Deum , & quantum ad dona , vt habeant dona etiam a me homine Deo : Et dicit hoc ad ſignificandum quales apud Deum diſcipuli ſui ſunt, ſcilicet de numero electorum. Et ſermonem tuum ſeruauerunt. Ecce fructus primus manifeſtati à me nominis tui diſcipulis mihi à te datis.

Verſ. 7. Nunc cognouerunt. Ecce fructus ſecundus directè intentus, ſcilicet cognoſcere & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. Quia omnia quæ. pro, *quòd omnia quæcunque*, dediſti mihi, abs te ſunt. hoc eſt, quod omnia quæ in me ſecundùm rem ſunt dona tua , cognita ſunt ab eis eſſe dona tua in me.Et hoc dicit ad explicandum cognitum fuiſſe ab Apoſtolis id quod ſuperiùs dixerat,*vt omne quod dediſti ei det eis vitam æternam*. Cognouerunt enim Apoſtoli omnia quæcunque faciebat aut dicebat Ieſus, eſſe à Deo : & non hæſitabant , vnde eſſent miracula, doctrina & facta Ieſu.

Verſ 8. Quia verba quæ.pro,*quæcunque*,dediſti mihi, dedi eis. Non dicit verba quæcunque locutus es mihi locutus ſum eis,ſed dicit *quæcunque dediſti mihi dedi eis*:ad ſignificádum quòd ratio quare cognouerunt Apoſtoli omnia Ieſu Chriſti eſſe à Deo, non fuit externum *dicere*, ſed internum *dare* : hoc eſt, quia tradidit internam notitiam in mentibus eorum. Et ſignificatur notitia data appellatione *verborum* , dicendo *verba quæcunque dediſti mihi dedi eis* : vt intelligamus quòd Ieſus non omnem notitiam infuſam animæ ſuæ transfudit in diſcipulos , ſed illam tantùm quæ eſt ei data ſub ratione verborum : hoc eſt, dicendorum.Multa enim data ſunt ei non dicenda,verùm quæcunque data ſunt ei vt dicenda in hac via,dedit Apoſtolis internâ doctrinâ.Et hinc cognouerunt Apoſtoli omnia Ieſu eſſe à Deo.

Et ipſi acceperunt. Intùs verba data:efficax enim datio monſtratur ex acceptione ſubſecuta doni dati. Et cognouerunt verè quia. pro, *quòd* à te exiui. ſumendo carnem. Ecce tertius & principaliter intentus fructus , ſcilicet cognoſcere & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.Et crediderunt quia. pro , *quòd* tu me miſiſti. Differentia inter hæc duo (ſcilicet *à te exiui*, & *tu me miſiſti*) non eſt penès naturas : quoniam tam exitus quàm miſſio temporalis, eſt ſecundùm naturam humanam, ſed penès authoritatem : nam dicendo, *à te exiui* , authoritas in ipſo exeunte ſignificatur : vtpote propria voluntate exiens : dicendo autem *tu me miſiſti* , authoritas in patre mittente ſignificatur.

Duo autem dicit de Apoſtolis , ſcilicet quòd *cognouerunt & crediderunt*, & oportet vtrumque eſſe verum:propter quod in textu adiungitur *cognouerunt verè* , tanquam fructus accepti doni. Recole ſuperiùs pluries dictam differentiam inter cognoſcere rem geſtam & vniuerſaliter ſic eſſe in ſeipſa ſeu in ſeipſo,vel credendam, & intellige quòd Apoſtoli verè cognouerunt Ieſu à Deo exitum, non in ſeipſo , ſed indubitanter credendum:& propterea crediderunt id quod cognoſcebant eſſe credendum.

Rogat Chriſtus pro ſuis. *Verſ.*9. Ego pro eis rogo. Poſtquam abſoluta eſt prima orationis pars(quâ rogauit pro gloria ſua) tranſit ad ſecund[illegible] pro Apoſtolis. Et hoc ipſum explicat, ad inſtructionem [illegible]ſtram. Non pro mundo rogo. Differentia [illegible]ter diſcipulos & mundum quantum ad [illegible]cium huius orationis , explicat. Et [illegible] *mun[illegible]* intellige homines mundi ſine delectu. Sed pro iis quos dediſti mihi. Ecce ratio diſ[illegible] quia iſti dati ſunt mihi a te,qui [illegible] mihi incumbit ex hoc ipſo quòd d[illegible] Quia tui ſunt,æternâ electione.

Verſ. 10. Et mea omnia tua ſunt,& tua mea ſunt. Ne erraremus putantes propri[illegible] aliqua eſſe patris quæ non eſſent etia[illegible] fi[illegible] , [illegible] ſubiungit omnia eſſe eis communia. Ita quòd non ſolùm diuina eſſentia, ſapientia , potentia & huiuſmodi , ſed etiam electa & poſſeſſa quæcunque communia ſunt, indiuiſa ſunt reſpectu Patris & Filij.

Et clarificatus ſum. pro,*glorificatus ſum*,in eis. Secunda ratio quare rogat pro eis. Primam quidem rationem ex parte patris ſumpſit dicendo *pro iis quos dediſti mihi*. hanc verò ſecundam ex parte ſui ſumit, dicendo *& glorificatus ſum in eis*:non tam facto quàm decreto:parum ſiquidem glorificatus hactenus fuerat Ieſus in Apoſtolis, ſed immobili decreto diuinæ diſpoſitionis poſita erat glorificatio Ieſu in Apoſtolis : vtpote in eorum mentibus,moribus,actibus,prædicationibus , paſſionibus , fructibúſque glorificandus in hoc mundo.Vnde meritò ex parte ſui Ieſus rogat pro eis.

Verſ. 11.Et iam non ſum in mundo.Tertiam ad idem rationem apponit, incipientem ex ſua abſentia à mundo : demonſtratur enim tempus mortis eius tanquam præſens:vtpote certiſſimè inſtans.Sed hæc à mundo abſentiæ Ieſu ratio, imperfecta eſt rogandi pro Apoſtolis ratio, niſi adiungeretur quod Apoſtoli remanerent in mundo.Et ideo hanc tertiam rationem ex parte Apoſtolorum remanentium in mundo abſque Ieſu, ſumit,adiungendo. Et hi in mundo ſunt. Eodem modo intellige Apoſtolos eſſe in mundo quo Ieſus non eſt in mundo, nam Ieſus à tempore ſuæ mortis non eſt in mundo:hoc eſt cum hominibus communiter corporaliter exiſtens:Apoſtoli autem remanebant communiter cum hominibus corporaliter exiſtentes : & propterea indigebant adiuuari interceſſione Ieſu ad Patrem.

Et ego ad te venio. Ne errares putando Ieſum morte non eſſe in mundo (ſicut alij homines mortui non ſunt in mundo) adiunxit ſingulariſſimum priuilegium ſui receſſus à mundo,ſcilicet quòd ego ad te patrem meum venio. Moriendo ſiquidem recedebat à communi hominum mortalium conſortio : ſed ibat ad immortalem vitam corporis aſſumendam , ad incorruptibilem glorióſúmque ſtatum conformem patri incorruptibili ac glorioſo aſſequendum,ibat ad potiendum regno Dei.

Pater ſancte. Poſt rationes quare rogat pro Apoſtolis , ſubiungit ipſam orationem breuiſſimam , & deinde proſequitur ſingulas eius particulas. Appellat itaque patrem ſanctum,quia effectum ſanctitatis petere intendit:& formaliter loquens,à patre quatenus ſancto petit. Sanctitas autem cùm ſit perfecta mundities , ſoli Deo per excellentiam conuenit ; qui ſolus eſt mundus ab omni potentialitate. *Sanctitas ſoli Deo per excellentiam conuenit.*

Serua eos. Ecce petitio,inferius declaranda.

In

In nomine tuo, in ſtudiis & affectibus [illegible] gloriæ & famæ propriæ. Quos dediſti mihi. Explicat ſimul ex parte petitionis, ex parte ſui, & ex parte diſcipulorum quod ſunt electi a patre: petit ſeruari ſanctos: dicendo quos dediſti mihi. Vt ſint vnum ſicut & nos. Ecce finctus ad quem petit ſeruari electos ſanctos: vt ſcilicet ſint vnum quemadmodum & nos (ſcilicet tu & ego) ſumus vnum.

Tria hic notanda.

Primum. Et nota hic tria, ne ſæpius oporteat in hoc capitulo repetere. Primum eſt quod pronomen *nos* demonſtrat patrem & Ieſum ſecundum quod homo. Quod ex eo ſecundum planum literæ ſenſum habetur, quòd ille demonſtratur qui orat: conſtat autem quòd filij hominis eſt orare & propterea in tota hac oratione demonſtratur Ieſus ſecundum quod homo. Et bene nota quod non demonſtratur Deus, ſed pater quem alloquitur: quia non intendit dicere vt ſint vnum ſicut nos ſcilicet Deus & ego filius hominis: tum quia Deus & filius hominis non poſſunt appellari *nos*: nã pronomen *nos* plures perſonas demonſtrat: Ieſus autẽ homo & Deus non ſunt duæ ſed vna perſona, ſed Ieſus homo & pater ſunt duæ perſonæ demonſtratæ pronomine *nos*.

Secundum. Secundum eſt, quòd non dicit, *vt ſint vnum quantum & nos*, ſed *ſicut & nos*: quia non ſignificatur quod quanta eſt vnitas inter filium hominis & patrem, tanta ſit vnitas inter Apoſtolos & Ieſum. Sed ſignificatur quod quemadmodũ filius hominis & pater ſunt vnum, ita Apoſtoli & ipſe ſint vnum.

Tertium. Tertiu eſt, quòd filius Dei homo & pater, ſunt vnum non naturâ (alia enim eſt natura filij Dei vt homo, & alia eſt natura patris) nec perſona (alia eſt namque perſona Ieſu & alia perſona patris) ſed ſunt vnũ indiſſolubili vinculo charitatis mutuæ, & inde donorum ſpiritualium, hinc pleni vſus illorum donorum. & præter hoc ſunt vnum vnitate gloriæ beatitudinis: quia Ieſus homo erat non ſolum viator ſed etiam comprehenſor. Et hunc vnitatis modum non adæquandum ſed imitandum atque deriuandum petit in diſcipulos: vt ſcilicet vinculũ adſit firmum mutuæ dilectionis relatæ in Deum, & dona habeant ab ipſo ſpiritualia ad quorum vſum omni conatu ſtudeant in hac vita, & tandem aſſequantur vnitatem gloriæ. Hic eſt fructus ad quem electi ſeruantur in ſanctitate. Et hæc nota ſemel pro ſemper in ſequentibus.

Verſ. 12. Cùm eſſem cum eis. Deeſt, *in mundo.* Completà ſummà totius petitionis, proſequitur ſingulas eius particulas: inchoans ab illa particula *pater*, reddendo triplicem rationem quare commendat eos patri. Prima eſt, quia ipſe Ieſus functus eſt officio ſeruandi eos. *Cum eſſem*, inquit, *cum eis*, hoc eſt communicans cum illis in carne mortali & conuerſatione paſſibili non ſeorſum ſed communem me exhibens mundo. Ego ſeruabam eos in nomine tuo, quod peto a te *ſerua eos in nomine tuo* ego faciebam. Quos dediſti mihi ego cuſtodiui. Declarat ab effectu quod ipſe ſeruabat Apoſtolos in ſanctitate. Et intellige *dediſti* ſecundum adhæſionem officij.

Et nemo ex eis periit niſi filius perditionis. Ex hac exceptione apparet quod diximus, ſcilicet ſenſum eſſe, quos dediſti mihi ſecundùm adhæſionem officij & gradus Apoſtolatus: alioquin locum non haberet exceptio, nam ex æterna prædeſtinatione datis Ieſu, nullus periit.

Appellatur autem Hebraico more filius perditionis dignus perditione [illegible]. Quemadmodum dicunt filius mortis, hoc eſt dignum morte: & filij nuptiarum [illegible]. Iudas enim vtroque modo filius perditionis fuit.

Filius perditionis ad eſt dignus perditione.

Vt ſcriptura impleatur. Ratio quare vnus ex Apoſtolis perierit, redditur *vt ſcriptura impleatur.* Et eſt ſenſus quod ad implendam Scripturam electus eſt Iudas qui vnus perditionis filius inter Apoſtolos. Hic eſt enim directè intentus ſenſus: quoniam intendit reddere rationem quare non omnes Apoſtolos ſeruauerit. Quamuis etiam verum ſit quod ipſa culpa Iudæ ordinata non cauſata eſt ad adimpletionem Scripturæ, Deus enim mala ordinat in bonum.

Verſ. 13. Nunc autem ad te venio. Secunda ratio redditur ex bono interni gaudij ſpiritualis ad quod ſeruandi ſunt, quod modò ipſe ſtudet ingerere. Prima enim ratio ex præterito officio ac fructu, hæc autem ex præſenti officio ſimul & fructu ſecuturo redditur. Et propterea dicit *nunc*, in præſenti, *ad te venio*, relinquens mundum, ſubtrahens corporalem præſentiam meam iſtis quâ ſeruabam eos. Et hæc loquor, nunc, in mundo, adhuc communis mundo. Ecce officium præſens. Vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis. Ecce conſequens fructus officij præſentis, vt participent internum meum ſpirituale gaudium, non videndo ſed experiendo in ſemetipſis, intùs in propriis animis impletum effectum. Hoc eſt enim ad quod eos ſeruari oportet. Et ſicut prima ratio reſpicit *ſerua eos in nomine tuo*, ita hæc ſecunda reſpicit ſubiunctum *vt ſint vnum ſicut & nos.* Gaudium enim Ieſu vnitatem illam conſequitur: & gaudium Apoſtolorum vnitatem quoque charitatis & vſus cum donis ſpiritualibus conſecutum eſt.

Verſ. 14. Ego dedi eis ſermonem tuum. Tertia ratio non dicit *ego dixi eis*, ſed *ego dedi eis*: vt intelligamus donum internum inſiti diuini ſermonis in animis diſcipulorum: & percipiamus Ieſum ideo commendare diſcipulos patri, quia datum à Ieſu ſermonis paterni donum occaſio eſt vt diſcipuli odio habeantur à mundo. Et mundus eos odio habuit: & communes homines mundi, *eos*, ſuſcipientes ſermonem tuum, odio habuerunt. Quia non ſunt de mundo. hoc eſt quia non conſtant doctrinâ, moribus, vitâ ac ſtudiis mundanis, ſeu ortis ex mundo. Sicut & . Superfluit &c. Legendum eſt: Sicut ego non ſum de mundo. Sermo tuus acceptus ab Apoſtolis per me, facit eos non eſſe de mundo quoad ſtudium, mores, affectum, &c. quemadmodum ego quoque non ſum ſecundùm affectum, ſtudium, vitam, mores, verba, &c. de mundo, ſimiles mihi quoad hoc fecit. Et adiunxit hanc ſimilitudinem ad ſignificandum non eſſe malum effectum ſermonis à ſe dati, quamuis huiuſmodi effectum concomitetur quòd mundus eos odio habet.

Donum internum diuini ſermonis inſitum animis diſcipulorum.

Non rogo. Proſequitur illam petitionis particulam, *ſerua eos.* Vt tollas eos de mundo. hoc eſt, de conuerſatione & vita in hoc mundo. Sed vt ſerues eos à malo. Non dicit, vt ſerues eos à tribulationibus, ab odiis, à perſecutionibus, ſed *a malo*: hoc eſt vt ſerues eos ne aliquid proueniat eis in malum, ne cedat in malum. *Diligentibus* enim *deum omnia cooperantur in*

in bonum, & nulla tribulatio cedit in eorũ malum quod eſt malum æternæ ſeparationis à Deo.

Verſ. 16. De mundo non ſunt ſicut &c. Superfluit,*&*,ego nõ ſum de mundo.Repetit paulò ante allatam rationem, non tamen ſuperfluè: quia prius attulit Apoſtolos non eſſe de mundo ad ſimilitudinem ſui, pro ratione quare mundus eos odio habuit: modò autem affert idem pro ratione vt non tollantur de mundo ſed ſeruentur à malo. Homines enim tales ſunt quibus mundus indiget,& merentur ſeruari à malo.

Verſ. 17. Sanctifica eos in veritate. Deeſt, *tua*. Proſequitur illam particulam *ſancte*. incepit enim dicendo *pater ſancte* propterea ſiquidem à patre ſancto petitur ſanctificatio. Sanctificare, quid? Sanctificare autem eſt mundum facere relatiuè ad deum,eſt deputare ſeu offerre deo ſeu diuino cultui. Et in propoſito pro mundificare ſumitur: petit enim vt pater mundificet Apoſtolos in veritate ſua de qua ſuperius promiſit quod Spiritus ſanctus ducet eos in omnem veritatem. Petit ſiquidem ad literam quod Pater ſanctificet Apoſtolos in ſpiritu veritatis; hoc eſt enim ſanctificare eos in dono interno veritatis ſuæ. Ex tunc namque fuerunt Apoſtoli in diuina veritate mundificati ab omnibus ignorantiis paſſionibuſque quas habebant: timendo Iudæos, &c. Et proculdubio mundificatio iſta facta fuit ſpiritu veritatis vitæ, doctrinæ & iuſtitiæ. Sermo tuus veritas eſt. Merito ſanctificandi ſunt in veritate tua, quia ſanctificandi ſunt ad ſermonem tuum prædicandum, *ſermo* enim *tuus veritas eſt*.

Verſ. 18. Sicut tu me miſiſti in mundum, ita & ego miſi eos in mundum. Quemadmodum cùm petiit *ſerua eos*, reddidit rationem ex functo officio proprio ſeruando eos, & ex præſenti officio circa fructum in eis, ita modò petendo *ſanctifica eos in veritate tua*, affert prius proprium officium quo circa hoc functus eſt, dicendo, *ſicut tu me miſiſti ita ego miſi eos in mundum*. Et eſt ſenſus quòd quemadmodum tu me miſiſti ex charitate ad prædicandum mundo veritatem, ita & ego ex charitate miſi eos ad prædicandum veritatem in mundum: & ſimiliter, ſicut tu me miſiſti ſicut agnum inter lupos, ita ego miſi eos ſicut oues inter lupos, & propterea egeo vt tu ſanctifices eos in veritate tua.

Verſ. 19. Et pro eis ego ſanctifico meipſum. Ecce officium præſens quòd Ieſus ſacrificat ſeipſum, paſſione & morte offerendo ſe pro eis. Si vis fiat in verbo *ſanctifico*, parui refert: quoniam ſignificatum in idem redit. Sanctifico meipſum: quid? *ſanctifico*, id eſt deputo *meipſum* Deo pro eis, hoc eſt enim offerre & ſacrificare ſeipſum Deo pro eis. *Sanctifico meipſum*, hoc eſt mundum me facio à carnis corruptibilitate & animi paſſibilitate,hanc enim munditiam faciebat offerendo ſe in cruce. Vt ſint & ipſi ſanctificati in veritate: vt ſint & ipſi mundificati in veritate, re & officio veritatis ſubaudi *tuæ*. Quamuis poſſit intelligi *vt ſint & ipſi ſanctificati* non fictè ſed *in veritate*, vt ex meæ ſanctificationis merito deriuetur ad eos in veritate ſanctificatio. Et perpende connexionem non tam petitorum quàm requiſitorum ad integritatem primi petiti ſcilicet *ſerua eos*: nam ad perfectam Apoſtolorum ſeruationem in nomine Dei, exigitur eorumdem mundificatio a malo timore, malo amore, ignorantiis & huiuſmodi: & quòd hæc ſit interno dono ſpiritus veritatis.

Verſ. 20. Non pro eis autem rogo tantum. Declarat extendi preces ſuas etiam ad rogandum pro aliis electis. Pro aliis etiam electis rogat Christus. Ex hoc enim quod Ieſus in omnibus exauditus eſt, intelligamus quòd pro ſolis electis crediturus rogauit, in quibus ſolis verificatur fructus ſubiunctus. Sed & pro eis qui credituri ſunt in me per verbum eorum: non quia eorum ſed quia verbum Dei eſt, commiſſum tamen eis. Ideo non excluduntur ab hac ratione Latro & Paulus, qui non erant credituri per prædicationem Apoſtolorum. quoniam erant credituri per illud idem verbum quod commiſſum eſt Apoſtolis.

Verſ. 21. Vt omnes: tam Apoſtoli quàm credituri per verbum eorum. Vnum ſint: charitatis vinculo. Sicut tu pater in me & ego in te. Declarat modum vnitatis. Vbi aduerte quòd ſuperiùs propoſuit modum vnitatis dicendo *ſicut & nos*) ſed non expoſuit illum,& propterea modò exponit tum modum vnitatis inter ſe & patrem: tum modum vnitatis inter electos & ipſos, patrem ſcilicet & Ieſum. Et modum quidem vnitatis inter ſe & patrem exponit dicendo, *ſicut tu pater in me & ego in te*. hoc eſt, Modum vnitatis inter ſe & patrem ac inter electos & patrem exponit. ſicut tu pater es in me homine ſicut amatus in amante, ſicut veneratus in venerante, ſicut in obſequentiſſimo filio, &c. & ego homo, in te ſicut dilectus ſicut in quo tibi bene complacet, &c. Vt & ipſi in nobis vnum ſint. Ecce expoſitio modi quo ipſi omnes electi debent eſſe vnum in nobis ſcilicet in patre & me. Et ſignificatur modus iſte vt fructus vnitatis inter patrem & Ieſum per coniunctionem *vt*. Sunt autem electi vnum in patre & Ieſu, in hoc ipſo quòd ſunt vnius fidei, ſpei & charitatis in dilectione actiua erga eos patris Dei & Ieſu hominis. Dilectio ſiquidem quâ pater diligit electos, & ſimiliter quâ Ieſus homo diligit electos, eſt qua electi ſunt in deo & Ieſu: iuxta ſuperius dicta in parabola de vite, *manete in me, manete in dilectione mea*. Et vtraque dilectio eſt cauſa ſpiritualium donorum in electis, paterna quidem principalis: Ieſu autem meritoria & miniſterialis

Vt credat mundus quia: pro,*quod*, tu me miſiſti. Fructus vnitatis Chriſtianorum in Deo patre & Ieſu, apponitur propagatio fidei ad vniuerſum mundum,vt intelligamus extenſionem fidei non tam fieri prædicatione quàm virtute vnitatis Chriſtianorum in Deo & Ieſu. Fidei extenſio fit non tam prædicatione quàm vnitate Chriſtianorum. Videns enim mundus Chriſtianos vnum eſſe fide,ſpe & charitate, ſtudio,moribus,&c. ſecundum Deum & Ieſum, mouetur ad credendum quòd Ieſus eſt verè Meſſias, eſt verè homo miſſus à Deo, eſt verè filius Dei miſſus in mundum.

Experientia autem teſtatur verum eſſe quod dicit Dominus: quoniam ex quo Chriſtiani parum aut nihil ſunt vnum in Ieſu & patre, non extenditur fides Chriſti ſed continuè diminuitur, non ſequitur fructus vt credat mundus: hoc eſt communiter homines mundi.

Verſ. 22 Et ego claritatem: pro, *gloriam*. quam tu. Superfluit *tu*.dediſti mihi,dedi eis. Proſequitur aliam particulam petitionis, illam ſcilicet *in nomine tuo* declarando ſimiliter officiũ propriũ quo in hoc functus eſt cum fructu.Nomẽ ad gloriã ſpectare, immo gloriam in nomine cõſiſtere & è conuerſo patet Et propterea petendo *ſerua eos in nomine tuo*,cùm ſubiunxiſſet *cum eſſem cum eis ego ſeruabam eos in nomine tuo*, modò declarat quomodo hoc fecit: dicendo quòd *gloriam quam dediſti mihi ego dedi eis*.Gloria data

à patre Ieſu, eſt quòd Ieſus venit in nomine patris ſui. Ego inquit *veni in nomine patris mei,* non veni quærens gloriam meam, propagaturus nomen meum, ſed nomen & gloriam patris mei. Hanc inquam gloriam nominis tui quam dediſti mihi, magno dono ſpirituali a te accepi ego homo dedi eis, dono etiam ſpirituali interno dedi eis. Magnum donum eſt vt diſcipulorum animi, ſtudia, affectus ſolam Dei gloriam quærerent, ſolâ Dei gloriâ delectarentur. In hoc enim ſuccubuerunt omnes Philoſophi & magnates mundi, quantumcunque viderentur præditi virtutibus. Et propterea ſpecialiter meminit huius doni.

Vt ſint vnum ſicut & nos vnum ſumus. Eundem exponit fructum datæ gloriæ quem dixerat fructum orationis & ſeruationis: vt intelligamus deſtructiuum vnitatis Chriſtianorum in Deo de Chriſto eſſe gloriam propriam, nomen proprium; & ſeruari vnitatem in Chriſto quandiu perſeuerat donum quærendi nomen & gloriam Dei, quandiu perſeuerat donum delectationis in nomine & gloria Dei ac Ieſu, quandiu ſumus contenti illâ gloriâ in hoc mundo quam dedit Deus Ieſu in hoc mundo: vt ſcilicet glorietemur in ſolis iis quæ Dei ſunt.

Verſ. 23. Ego in eis & tu in me. Continuè auget expoſitionem. Primum propoſuit vnitatis modum: deinde expoſuit illum: nunc autem exponit ordinem inter has vnitates. Ordo enim inter vnitatem electorum cum Ieſu & vnitatem inter Ieſum & patrem, exponitur dicendo *Ego in eis* ecce vnitas inter Ieſum & electos, *& tu in me,* ecce vnitas inter patrem & Ieſum hominem: ad ſignificandum quòd ex hac deriuatur illa: vt intelligamus quòd ex hoc quòd pater eſt dilectus, veneratus, &c. à Ieſu, ipſe Ieſus eſt dilectus & veneratus, &c. à nobis.

Vt ſint cõſummati in vnum. Ecce fructus: qui propriè eſt tertia vnitas, ſed eſt explicatio perfectæ vnitatis. Exigitur enim ad perfectam vnitatem electorum in Ieſu vt etiam ſint vnum inter ſe, non qualitercunque ſed perfectã vnitate: vt ſint ſinguli aliorum membra, vt ſimul compatiantur, ſimul congaudeant, &c. Et cognoſcat mundus. deeſt *vt*. Legendum eſt, *Et vt cognoſcat mundus* quia. pro, *quòd*, tu me miſiſti. Ecce iterum idem fructus cum augmento: ex huiuſmodi enim conſummata perfecta bonitate, nata eſt prouenire extenſio fidei Chriſtianæ. Et dilexiſti eos ſicut & me dilexiſti. Ecce augmentum fructus: vt non ſolum cognoſcat mundus quòd tu me miſiſti, ſed etiam quòd tu dilexiſti eos ſicut dilexiſti me. Ex perfecta enim vnitate Chriſtianorum habetur vnde mundus cognoſcat quòd Deus diligit Chriſtianos quemadmodũ dilexit & Chriſtum, dando illis ſpiritualia dona ad imitationem donorum ſpiritualium quę data ſunt Chriſto homini.

Verſ. 24. Pater quos dediſti mihi. Proſequitur illam petitionis particulam *quos dediſti mihi* dupliciter. Primò quoad ipſos in ſeipſis; & deinde relatiuè ad mundum, ex quo ſunt electi.

Volo. Quia non eſt petentis dicere *volo*, admiſcet Ieſus tot petitionibus competentibus ſibi ſecundũ quòd homo, actum cõuenientem ſibi ſecũdùm quòd Deus: tum ne errares à diuinitate eius: tanquam longè vagatus inter ea quæ humanitatis ſuæ ſunt. Tum ad inferendum quòd non ita petit quin ipſemet ſecundum quòd Deus, ſit auctor & largitor præcipui petiti quod eſt æterna felicitas

Se eſſe Deum his verbis oſtendit Chriſtus.

Vt vbi ſum ego. Non dicit *vbi ero*, ſed *vbi ſum*: ſignificans felicitatem à loco. Eſt enim ſenſus vt in qua felicitate ſum ego. Erat enim Ieſus & ſecundùm quòd Deus & ſecundùm quòd homo, beatus, nam erat verus comprehenſor ſecundùm ſuperiorem animæ partem. Et illi ſint mecum, in eadẽ beatitudine ſint mecum felices.

Vt videant claritatem, pro, *gloriam*, meam quam dediſti mihi. De gloria animæ Chriſti eſt ſermo: vt patet ex eo quòd ſubiungitur. Quia dilexiſti me. Gloria enim diuinitatis non eſt data filio à patre quia pater dilexit filium: ſed eſt ei data naturali generatione, ita quòd non voluntate cuius eſt diligere, ſed naturâ (cuius eſt generare) dedit pater filio diuinitatis gloriam: ſed gloriam animæ dedit pater filio quia dilexit eum. Et intendit per hoc quòd felicitatem quam electi habebunt communem cum Chriſto concomitabitur videre gloriam Chriſti hominis.

Non voluntate, ſed naturâ gloriam diuinitatis Filio dedit Pater.

Ante conſtitutionem mundi. Singulariſſimum eſt in Chriſto quòd perſona dilecta erat ante conſtitutionem mundi: quamuis gloria ad quam diligebatur fuerit multò poſt conſtitutionem mundi. Quia enim dixerat *volo*, ideo ſubiunxit perſonam ſuam dilectam ante mundi conſtitutionem: vt hinc intelligeremus quòd ſecundùm illam naturam dicit *volo*, ſecundum quàm erat ante conſtitutionem mundi. Et vt clarè textus porrigat ſenſum, punctandum eſt inter *dilexiſti* & *me*. Ita quòd ratio redditur gloriæ iam tunc datæ animæ Chriſti, non meritum ſed dilectio perſonæ ante mundi conſtitutionem exiſtentis: hoc eſt paterna dilectio terminata ad perſonam filij. Et verè ſic eſt: quia nullo merito anima Chriſti beatificata eſt, ſed ex hoc quòd Deus voluit beatitudinis bonum perſonæ diuinæ: beatitudo enim animæ Chriſti eſt beatitudo perſonæ diuinæ exiſtentis ante mundi conſtitutionem.

Et dicit *dilexiſti*, abſolutè, & non *dilexiſti ad hoc*: quoniam Deus dilexit perſonam filij non ad hoc vel illud, ſed ſimpliciter & abſolutè ad omne bonum gratiæ & gloriæ.

Verſ. 25. Pater iuſte. Proſequitur eandem particulam *quos dediſti mihi*, penès differentiam inter ipſos & mundum, ex quo electi ſunt. Et aduerte quòd ſicut ſuperiùs petiturus ſanctificationem, appellauit patrem ſanctum, ita modò expoſiturus iuſtitiam, appellat patrem iuſtum: vt intelligamus non acceptione perſonæ ſed iuſtitia, effecta eſſe quæ ſubiunguntur. Quæ ideo ſubiunguntur ex diuina prodire iuſtitia vt tertium officium Spiritus ſancti (ſcilicet *arguet mundum*) vt diſparitas officiorum Spiritus ſancti reſpectu mundi & electorum, declaretur ex iuſtitia diuina prodire. Mundus. deeſt *&*. Legendum eſt. *& mundus* te non cognouit: ego autem te cognoui. Duas combinationes ſubiungit, & propterea inchoat à coniunctione *&*. Prima combinatio, iuſtitiæ eſt, *& mundus te non cognouit: ego autem te cognoui*: ex tua iuſtitia patet deriuatur hæc differentia quòd mundus te non cognouit, ego autem te cognoui. Iuſtitiæ enim eſt quòd ego ſecundum humanam naturam cognoui te: debetur enim aſſumptæ naturæ donum cognitionis tui ex hoc ipſo quòd aſſũpta eſt ad meã perſonam. Et ſimiliter iuſtitiæ eſt quòd mundus te non cognouit: hanc ſiquidem pœnam damni meruit mundus, tum ex peccato originali, tum ex peccatis perſonalibus communiter ab hominibus mundi commiſſis.

Duæ combinationes.

Et hi cognouerunt quia, pro, *quod*, tu me miſiſti. Ecce ſecunda combinatio etiam iuſtitię. Pronomen *hi* demonſtrat *quos dediſti mihi*. Et quamuis gratiæ fuerit quòd ſint electi de mundo & dati Chriſto, iuſtitiæ tamen eſt vt electi, & dati Chriſto cognouerint quòd Deus miſit ipſum Chriſtum: debetur enim electis huiuſmodi cognitio. Sicut gratiæ eſt quod aliqua eligatur à rege in vxorem: ſed eo ipſo quòd eſt vxor, iuſtitiæ eſt vt ſit regina, vt habeat authoritatem, &c.

Verſ. 16. Et notum feci eis nomen tuum. Non ſolùm iuſtitiæ eſt quòd electi cognouerunt me à te miſſum eſſe, ſed etiam vt ego notificem non mundo, ſed electis nomen tuum: ego enim ad hoc teneor. Et notum faciam, poſt reſurrectionem meam, quando apertè annuntiabo ipſis de te patre meo. Ac ſi apertiùs dixiſſet, quòd ego notificaui & notificabo nomen tuum electis, iuſtitiæ eſt: quòd verò notificem mundo, non iuſtitiæ ſed redundantiæ eſt. Notificatio enim fit propter electos: ſed fit publicè, ita vt redundet etiam in non electos.

Vt dilectio. Ecce finis, fructus ac ordo, qui non habet locum niſi in electis. Quâ dilexiſti me. hominem. in ipſis ſit. vt quemadmodum ad ipſos deriuatur per me notitia nominis tui, ſic quoque per me dilectum à te extendatur dilectio tua ad ipſos diligendos: vt ſcilicet & ipſi ſint à te dilecti: nam & hæc deriuatio iuſtitiæ eſt: quia ex merito Chriſti eſt. Et ego in ipſis. ſim, vt dilectus in diligentibus. Debetur enim Ieſu vt diligatur ab electis. Et hic eſt fructus notitiæ noſtræ de Ieſu & de nomine patris eius.

Et ſic omnes particulas petitionis ſigillatim proſecutus eſt Ieſus: exceptâ illâ, *vt ſint vnum ſicut & nos*, quam multipliciter inſeruit aliis, tanquam per ſingulas intentum fructum.

CAPVT XVIII.

Vers. 1. Superior Chriſti oratio ſuit voce dicta.

HÆc cùm dixiſſet Ieſus. Non dicit hæc cùm oraſſet, ſed dixiſſet, tum ad ſignificandum quòd oratio fuit exteriori voce dicta, & ipſa oratio fuit quoddam dicere diſcipulis, apoſtrophando ad patrem: tum reſpectu vltimò dictorum: quæ non fuerunt orantis, ſed dicentis, ab illo loco *Pater volo vt vbi ego ſum*, vſque ad calcem dictorum. Et cõtinuat ſubiuncta geſta præcedentibus dictis, vt intelligamus continuationem fuiſſe: ita quòd dictis his immediatè ſecutus eſt egreſſus ſubiunctus. Hoc enim ſuppleuit Euangeliſta omiſſum ab aliis.

Egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentem. Non dicit abſolute *egreſſus eſt*, ſed *egreſſus eſt trans torrentem*. iam enim in fine 14. cap. dixerat ipſum egreſſum è cœnaculo, dicente Ieſu, *ſurgite eamus hinc*, verba enim illa cum effectu intelliguntur. Sed dicendo *egreſſus eſt trans torrentem*, ſignificat quod ire ab Hieruſalem trãs illum, erat egredi: vt intelligamus locum cis torrentem, eſſe infra ſepta Hieruſalem ſeu ſuburbiorum eius. Quocirca iungendo hæc tria (ſcilicet *ſurgite eamus hinc*, in receſſu à cœnaculo: & longum deinde ſermonem, tribus capitulis recitatũ, & quòd cùm finiiſſet hunc ſermonem, *egreſſus eſt trans torrentem*) videtur quòd ſermonem prædictum in via dixerit à cœnaculo vſque ad ripam

Sermo prædictus videtur dictus à cœnaculo vſque ad ripã torrentis.

torrentis. Hoc enim non ſolùm conſonat huic Euangeliſtæ ſed etiam aliis, deſcribentibus quòd *hymno dicto exierunt in montem Oliueti*: hymnus namque fuit dictus tunc cum dixit, *ſurgite eamus hinc*, nam tunc ſurrexerunt a menſa.

Cedron quid.

Cedron. In textu Græco *Cedron* genitiuus eſt pluralis, ſignificans *cedrorum*. Verum nonnulli putant textus Græcos corruptos ab imperitis Hebrææ linguæ: quia torrens iſte apud Hebræos appellatur *torrens Chidron*, & eſt ſingularis numeri: & ſignificat obſcuritatem. Afferuntque teſtimonia multa ex ſacra Scriptura, nominantia torrentem illum torrentem *Chidron*, tum 2. Reg. 15. tum 3. Reg. 15. tum Hierem. 31. An autem verum ſit corruptum eſſe textum, aſſerere non audeo propter articulum pluralis numeri qui in Græco apponitur. Multum tamen veriſimile apparet Euangeliſtam nominaſſe torrentem nomine proprio apud Hebræos: ex eo quod torrens ille Hebræorum erat, & iuxta eorum primam ciuitatem, & tali nomine in Scriptura nominatum ſciebat. Nec eſt à ratione alienum vt imperitia linguæ Hebrææ corruperit & dictionem & articulum. Siue itaque *Chidron* ſiue *Cedron* nominetur, certum eſt torrentem illum qui apud Hebræos *Chidron* dicitur ſignificari: qui eſt inter Hieruſalem & montem Oliueti: & Ioannem ſupplere quod alij Euangeliſtæ omiſerant de tranſitu huius torrentis.

Vbi erat hortus. Alij dicunt *in villam quæ dicitur Gethſemane*: Ioannes deſcribit locum magis in ſpecie, nominando hortum exiſtentem in illa villa, ſeu in illo agro. In quem introiuit ipſe, & diſcipuli eius ad orandum & expectandum Iudam proditorem.

V. 2. Sciebat autẽ & Iudas qui tradebat eũ locum. Ne putares quòd Ieſus latebras quæreret, declarat Euangeliſta locum notum Iudæ: vt intelligamus quòd Ieſus elegit ire ad locum notum proditori.

Quia frequenter Ieſus conuenerat illuc cum diſcipulis ſuis. Ne hæſitares vnde ſciebat Iudas locum illum, rationem notitiæ deſcribit.

Iudas accepit cohortem & miniſtros venit ad capiendũ Chriſtum.

Verſ. 3 Iudas ergo cùm accepiſſet cohortem. gentilium militum: vt authoritatem Romanam vererentur, ſi qui fortè occurrerent in via defenſuri Ieſum. Et à pontificibus. pro, *principibus* ſacerdotum, & Phariſæis miniſtros. A curia ſeculari cohortem & à curia Eccleſiaſtica miniſtros Iudas accepit, vt quod vtráque authoritate fiebat, nemo præſumeret impedire. Venit illuc, in hortum ſibi notum: in quo ſine tumultu turbæ, poterat ipſum tradere in manus cohortis & miniſtrorum. Cum laternis. pro, *lucernis*. Ab officio lucendi intellige ſignificata vaſa illa quæ lucem velatam (tranſparentem tamen) continent: nam præter has lucernas habebant faces, luce nõ velatã. Et facibus & armis.

Verſ. 4. Ieſus itaque ſciens omnia quæ vẽtura erant ſuper eum. Subiuncturus Euangeliſta quòd Ieſus interrogauit *quem quæritis*, & quòd proceſſit eis obuiam, præmittit quòd *ſciebat omnia quæ ventura erant ſuper eum*: ne putares quòd neſcius interrogaret aut procederet. Proceſſit & dixit eis: quem quæritis? Vt ſponte ſe pati manifeſtet, vtque faciliùs voce propria diſcernatur à Iuda nocte (cuius facies non tam facilè diſcernebatur) dicit *quem quæritis*: tanquam optimum ſui ſignum in nocte exhibens Iudæ cognoſcenti vocem eius.

Cur obuiam proceſſit Ieſus.

Verſ. 5. Reſponderunt ei: Ieſum Nazarenum. Dicit eis Ieſus: Ego ſum. Non interrogat, quid vultis à Ieſu Nazareno, aut ad quid quæritis eum? ſed ſciens ſe quæri ad mortem, manifeſtat ſeipſum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipſis. Vt intelligamus quòd Iudas etiam cecidit retroſum, præmittit Euangeliſta quòd Iudas ſtabat cum illis.

*Verſ.*6. Vt ergo dixit eis, Ego ſum, abierunt retroſum & ceciderunt in terram. Tanquam vox illa percuſſiſſet eos omnes, ita vt non caderent in facies ſuas, ſed caderent ſupini in terram. Et hoc facto monſtrauit Ieſus ſe non perdidiſſe poteſtatem, quam hactenus exercuerat faciendo miracula. Simúlque monſtrauit in poteſtate ſua eſſe euitare inuaſionem illorum, qui enim ſola voce illos ſic proſtrauit, multò magis poterat ſeipſum ſaluare.

Supini in terram cadunt ad vocem Chriſti.

Verſ. 7. Iterum ergo interrogauit eos: quem quæritis? Poſtquam illi ſurrexerunt, iterum Ieſus interrogauit eos: vt intelligamus quòd poſtquam ſurrexerunt, non impetuosè proceſſerunt, ſed ſpatium interfuit interrogandi, reſpondendi & inhibendi. Hæc enim omnia tacita ab aliis Euangeliſtis Ioannes ſupplet. Illi autem dixerunt. Ieſum Nazarenum.

*Verſ.*8 Reſpondit Ieſus: Dixi vobis quia, pro, *quod*, ego ſum, ſi ergo me quæritis, ſinite hos abire. Non rogat ſed præcipit vt non capiant diſcipulos: ad inſinandum quòd non beneficio ſatellitum, ſed ipſius Ieſu diſcipuli non ſunt comprehenſi. Et hinc apparet quòd adoleſcens ille quem Marcus deſcribit tantum, non erat aliquis vndecim Apoſtolorum, quos demonſtrauit Ieſus, dicendo *ſinite hos*. Intelligendum eſt enim hoc præceptum poteſtatiuè dictum: hoc eſt cum efficacia executionis ex diuina virtute, vt ſubiuncta verba Euangeliſtæ teſtantur, dicendo:

*Verſ.*9. Vt impleretur ſermo quem dixit. Efficacia enim præcepti ſignificatur. Quia, pro, *quòd*, quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quemquam. Hæc Ieſu verba in præcedenti cap. dicta, non de morte corporis, ſed de interitu animæ dicta eſſe conſtat, & propterea mirum apparet quòd Euangeliſta applicauerit illa ad comprehenſionem corporis. Solutio eſt, quòd Euangeliſta non applicat ad comprehenſionem corporis: ſed ad interitum animæ, qui ſubſecutus fuiſſet ſi diſcipuli comprehenſi fuiſſent, nam omnes tanto timore perculſi ſunt quòd fugerunt, & negatio Petri teſtatur quid alij diſcipuli feciſſent ſi tunc comprehenſi fuiſſent. Quia itaque comprehenſio illa ad interitum animarum fuiſſet, ideo Euangeliſta dicit quòd ad implendum ſermonem Ieſu de ſalute animæ, nullus diſcipulorum comprehenſus eſt.

*Verſ.*10. Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum: & percuſſit Pontificis ſeruum: & abſcidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen ſeruo Malchus. Duo ſupplet hic Euangeliſta ſcilicet nomen ſerui, & verba eius ad Petrum: Calicem quem dedit mihi pater, &c.

Malcho auriculam abſcindit Petrus.

*Verſ.*11. Dicit ergo Ieſus Petro: Mitte gladium tuum in vaginam. Superfluit *tuum*. Calicem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam. Superfluunt duæ dictiones. Legendum eſt, *Non bibam illum*. Ita quòd non ſignificatur reprehenſio voluntatis Petri ſed repellitur impedimentum bibendi calicem paſſionis, vt intelligamus quod vſus gladij impedimentum erat, imo directe contrariabatur voluntariæ bibitioni calicis decreti ei à patre.

*Verſ.*12 Cohors autem, pro, *igitur*, & tribunus, quem adhuc non explicauerat: caput ſcilicet cohortis. Et miniſtri Iudæorum comprehenderunt Ieſum, & ligauerunt eum.

*Verſ.*13. Et adduxerunt eum ad Annam primùm. Hæc apud Annam geſta ſupplet Ioannes. Et ſignificantiùs adiunxit *primùm*, vt diſcerneremus hæc à narratis apud alios Euangeliſtas apud Caipham ne erraremus putando Ieſum ductum ad Annam & Caipham ſimul exiſtentes. Statim itaque comprehenſum ac vinctum Ieſum adduxerunt priùs ad Annam: & poſtea (vt dicetur) ad Caipham. Erat enim ſocer Caiphæ, qui erat Pontifex anni illius. Ratio redditur quare ductus eſt ad Annam.

Ad Annam ducitur Chriſtus.

*Verſ.*14. Erat autem Caiphas qui conſilium dederat Iudæis. Commemoratur conſilium Caiphæ, non tam vt deſcribatur quod ipſe eſt ille cuius in vndecimo capite mentio facta eſt, quàm vt intelligatur ſocer non ſolùm affinitate, ſed animo contra Ieſum eſſe iunctum Caiphæ. Quod expedit vnum hominem mori, pro, *perdi*. Significatur enim quod expedit vnum hominem occidi. Pro populo.

Verſ. 15. Sequebatur autem Ieſum Simon Petrus. Diſcipuli omnes reliquerunt Ieſum cùm eſt comprehenſus, & fugerunt: verùm videntes aliqui eorum quod cohors & miniſtri contenti erant comprehenſione ſolius Ieſu, reſumpto ſpiritu ſecuti ſunt Ieſum, à longè tamen.

Et alius diſcipulus. Quis fuerit iſte diſcipulus neſcitur. Diſcipulus autem ille erat notus Pontifici. Non ſolùm Caiphas erat Pontifex, ſed etiam Annas, vnde & Lucas ſub principibus ſacerdotum Anna & Caipha, deſcribit tempus prædicationis Ioannis Baptiſtæ. Et introiuit cum Ieſu in atrium Pontificis. Iſte alius diſcipulus confidens in eo quòd erat notus Pontifici, miſcuit ſe cum miniſtris Pontificis: & ſic introiuit cum Ieſu.

Verſ. 16. Petrus autem ſtabat ad oſtium foris: Exiuit ergo diſcipulus alius qui erat notus pontifici: & dixit oſtiariæ, & introduxit Petrum.

*Verſ.*17. Dixit ergo Petro ancilla oſtiaria: numquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius? Coniunctio *&* inſinuat ancillam ſcire quòd ille alius erat diſcipulus Ieſu. Niſi enim ſciuiſſet illum alium eſſe ex diſcipulis Ieſu, aut de hoc non interrogaſſet, aut interrogaſſet, *numquid tu ex diſcipulis eius es?* ſed interrogando *numquid & tu*, monſtrat alium etiam ex diſcipulis hominis iſtius. Sed illi alteri diſcipulo nihil dictum eſt, tanquam familiari domus pontificis. Dicit ille non ſum. Ecce Petri conſtantia. Et hæc proculdubio fuit prima negatio.

*Verſ.*18. Stabant autem ſerui & miniſtri. Nota ſitum, vt clariùs intelligas negationes Petri. Ad prunas, pro, *prunas congeſtas*, quia frigus erat & calefaciebant ſe. Erat autem cum eis & Petrus ſtans. Nota ſimiliter ſitum, & ſcito quòd ſuperfluit *&*. Et calefaciens ſe.

Negat Petrus Chriſtum.

*Verſ.*19 Pontifex ergo interrogauit Ieſum de diſcipulis & de doctrina eius. Duas nouitates examinat, alteram de congregatione diſcipu-

diſcipulorum: alteram de qualitate doctrinæ.

Ieſum interrogat Pontifex.

Verſ. 20. Reſpondit ei Ieſus, quoad ſecundum articulum de doctrina, qui erat principalis articulus. Ego palàm, ſeu manifeſtè, locutus ſum mundo, hoc eſt communiter hominibus mundi, & hoc quoad auditores. Ego ſemper docui in Synagoga & in templo, quoad loca particulariter electa ad docendum. Quod ideo ſubintelligendum eſt: quoniam extra Synagogas & templum docuit iuxta mare & in campeſtribus, non minùs publicis locis Synagoga & templo. Sed hæc loca erant velut loca ab euentu: Synagogæ autem & templum erant loca electa, & propterea dicit *Ego ſemper docui in Synagoga & templo.* Quo omnes Iudæi conueniunt: & in occulto locutus ſum nihil. Ad excludendum ſecretam doctrinam diſcipulis ſecretioribus datam, adiungit duabus affirmatiuis negatiuam veriſſimam: quoniam dicendo diſcipulis *Prædicate ſuper tecta:* declarabat omnia publicanda.

Verſ. 21. Quid me interrogas? Interrogauerat Pontifex in genere de doctrina: reſpondet Ieſus petens quid in ſpecie ſe interrogat. Dictio interpretata *quid*, anceps eſt ad *quid* & *cur*: eſt enim eadem quæ repetitur ſtatim, ſubdendo *quid locutus ſim ipſis:* & infrà *quid me cædis?* Sed hìc quadrat vt ſignificet *quid*, petendo ſpeciem rei quam interrogat, & ſignificat *cur*, petendo quam ob cauſam ipſum interrogat, habens in promptu innumeros teſtes ſuæ doctrinæ, vt manifeſtatâ vel materiâ in ſpecie, vel ratione quare ipſum interrogat, appareat quid reſpondendum ſit. Interroga eos qui audierunt quid locutus ſim ipſis. Remittit vt ab auditoribus noſcat in ſpecie quid docuit. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Nolo ego eſſe teſtis in cauſa propriæ doctrinę, interrogentur illi qui audierunt. Ecce hi ſciunt quæ dixerim ego. Ne ad longè poſitos remittere videatur ſubiungit quòd in promptu ſunt in ciuitate, non ex relatione, ſed ex certa ſcientia ſcientes quæ ego in ſpecie dixerim.

Vnus miniſtrorum dat alapā Ieſu.

Verſ. 22. Hæc autem cùm dixiſſet, non expectatâ reſponſione ad alterum articulum. Vnus aſſiſtens miniſtrorum dedit alapam Ieſu, dicens: Sic reſpondes pontifici? Modum reſpondendi punit: ex eo quòd Ieſus dixerat *quid me interrogas*, & remiſerat eum ad auditores, cùm tamen nihil præſumptionis aut irreuerentiæ tam petitio quàm reſponſio contineret.

Verſ. 23 Reſpondit ei Ieſus: Si malè locutus ſum. Directè reſpondet ad aduerbium *ſic:* nam non dicit *ſi malum*, ſed *ſi malè locutus ſum:* Teſtimonium perhibe de malo. Non dicit, affer teſtem, ſed tu ipſe teſtimonium perhibe de malo aliquo mortali, quod interuenit in hac mea reſponſione. Ac ſi apertiùs dixiſſet: in genere dicis: *ſic reſpondes pontifici*, explica in ſpecie rationem aliquam teſtificantem mortale malum in locutione mea: hoc enim eſſet perhibere teſtimonium de malo. Si autem bene, locutus ſum. Quid me cædis? hoc eſt, cur me cædis. Et dedit Ieſus hanc reſponſionem ad interpretandum mandata ſua: vt ſcilicet intelligeremus illa pro loco & tempore. Mandauerat ſiquidem ipſe, *ſi quis te percuſſerit in maxilla præbe ei alteram:* manifeſtat hac reſponſione illud eſſe intelligendum quando & vbi oportet ſeu expedit: & non abſolutè vt verba ſonant. Et per hoc declarauit ſimilia mandata ſimiliter eſſe intelligenda.

Verſ. 24. Et miſit eum Annas ligatum ad Caipham Pontificem. Iſta verba interpoſita inter primam Petri negationem & ſubiunctas, nonnihil quæſtionis patere videntur circa locum ſubiunctarum negationum: an fuerint in domo Annæ, an in domo Caiphæ. Verumtamen tum ex plano contextu huius literæ, tum ex diuerſitate ſituum, facilè conſtat quòd ſubiunctæ negationes patratæ ſunt in domo Annæ: & præter has aliæ negationes fuerunt poſtea ſubſecutæ in domo Caiphæ.

An negationes Petri contigerint in domo Annæ, an Caiphæ?

Ex contextu quidem, quia Ioannes ex induſtria deſcripſit ſitum miniſtrorum & Petri ingreſſi in domum Annæ, præmittendo: *Stabant autem ſerui & miniſtri congeſtis prunis, erat autem cum eis Petrus ſtans & calefaciens ſe.* Et quia introduxerat Petrum poſt Ieſum, narrans quid Petro accidiſſet in introitu, exigebat contextus ratio vt priùs proſequeretur, & perficeret Ieſu priùs ingreſſi geſta ibidem (quorum complementum fuerat quòd Annas miſit Ieſum ligatum ad Caipham) & conſequenter proſequeretur & perficeret geſta Petri ibi: reſumendo à loco & ſitu in quibus pinxerat eum, nam repetit ſitum eundem Petri (*erat autem Simon Petrus ſtans & calefaciens ſe*) vt plano contextu manifeſtaret quòd redit ad Petrum in eodem loco deſcriptum, ex ſitu iuxta prunas ad calefaciendum ſe.

Ex diuerſitate autem ſituum: quia Lucas clarè inchoat negationes Petri in diuerſo ſitu tam Petri quàm aliorum, dicens *accenſo autem igne in medio aulæ & circumſedentibus illis ſedebat Petrus in medio eorum.* Ecce Ioannes deſcribit illos & Petrum ſtantes, ab ingreſſu Petri vſque ad negationes Petri incluſiuè: Lucas verò & Petrum & alios ſedentes deſcribit etiam in prima negatione, vt intelligamus quòd Ioannes geſta in domo Annæ, Lucas verò geſta in domo Caiphæ deſcribit. Quamuis etiam hæc locorum diuerſitas ex diuerſo ignis modo inſinuetur: quia apud Ioannem congeſtæ prunæ, apud Lucam accenſus eſt ignis: ibi prunæ, hìc flamma.

Et ſi diligentiùs Euangeliſtarum verba librata fuerint, clarè conuincitur quòd Petrus ter negauit ad vocem mulieris, vltra negationes ad vocem virorum. Nam apud Matthæum deſcribitur Petrus exiens ſemel negans: dicendo, *Exeunte autem illo in veſtibulum vidit eum alia*, &c. Conſtat enim quòd hæc negatio non eſt illa quam deſcripſit Ioannes, dicens quòd *ancilla oſtiaria*, &c. nam illa non dixit Petro exeunti, ſed ingredienti vel ingreſſo, & ad congeſtas prunas ſtanti vel eunti. Ecce duæ negationes ad vocem mulieris: altera à Ioanne, altera à Matthæo. Et præter has oportet fateri tertiam apud Lucam: deſcribentem Petrum non ingredientem, non ſtantem, non exeuntem, ſed pariter cum aliis ſedentem, ad mulieris vocem negantem: dicendo, *quem cùm vidiſſet ancilla quædam ſedentem ad lumen & fixiſſet in eum oculos dixit*, &c.

Quinquies ad minus Chriſtū negauit Petrus.

Vnde colligitur quinquies ad minus Petrū negaſſe: ter ad vocem mulieris, & bis ad minus ad vocem virorum. Dico autem ad minus propter contentioſos. Secundum planum enim Euangeliorum ſenſum, negauit bis ad vocem virilem in domo Annæ apud Ioannem, & bis in domo Caiphæ apud Lucam: ita quòd ſepties ſecundùm hiſtoriam Petrus negauit Ieſum. Et impletum eſt non ſolùm quod primò dixerat Ieſus, *antequam gallus bis cantet negabis me ter*, ſed etiam quod

peius

peius poſtea præ dicit, *antequam gallus cantet, negabis me ter.* Hoc enim impletum eſſe in domo Annæ Ioannes ſupplet in cuius ſignum ſolus non meminit pœnitentiæ Petri, quæ dilata fuit vſque ad ſecundum galli cantum in domo Caiphæ. Puerile autem eſt ambigere de multiplicato negationum numero, ex eo quòd Ieſus dixerat *ter*. Qui enim plus quàm ter negat, conſtat quod ter negat: & qui plus quam tres aureos ſoluit, tres aureos ſoluit, &c.

Verſ. 25. Erat autem Simon Petrus ſtans, & calefaciens ſe. Dixerunt ergo ei, numquid & tu ex diſcipulis eius es? Negauit ille: & dixit non ſum.

Verſ. 26. Dicit ei vnus ex ſeruis Pontificis cognatus eius. Deeſt, *exiſtens*, cuius abſcidit Petrus auriculam: nónne ego te vidi in horto cum illo?

Verſ. 27. Iterum ergo negauit Petrus: & ſtatim gallus cantauit.

Verſ. 28. Adducunt ergo Ieſum à Caipha. Ita legendum eſt, corruptio enim textus eſt legere *ad Caipham.* Prætermittit ſiquidem Euangeliſta vniuerſa geſta in domo Caiphæ, ſciens illa narrata ab aliis Euangeliſtis. Et ad ordinatè narrandum non prætermittit ordinem: quòd ſcilicet à Caipha, hoc eſt, à domo Caiphæ adducunt Ieſum. In prætorium. Pilati domum. Ita quod Ieſum introduxerunt in prætorium. Erat autem mane. Tempus deſcribitur. Et ipſi, ſcilicet principes ſacerdotum & primates Iudæorum. Non introierunt in prætorium, vtpote domum viri gentilis. Vt non contaminarentur. Immunditiam enim quandam contrahere ſe arbitrabantur introëundo in domum viri gentilis. Sed vt manducarent paſcha, hoc eſt azymos panes: quos ſolis mundis manducare licebat. Quod enim appellatione paſchatis intelligatur tota ſolemnitas paſchalis (durans dies ſeptem) clarè patet ex verbis Lucæ Euangeliſtæ Act. 12. vbi dicitur: *Erant autem dies azymorum:* ſubiungendo: *volens poſt paſcha producere eum populo.* Agnum namque paſchalem manducauerant præcedente veſperâ. Iuſtos profitebantur ſe iſti perſecutores Ieſu, euitantes contaminari: & ſic impediri à manducatione azymorum.

Immunditiã ſe contrahere ingrediendo in domum Gentilis putabãt Iudæi.

Verſ. 29. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras. Defert Pilatus cærimoniis Iudæorum in præcipua eorum ſolemnitate: cùm audiuit enim quod propter cærimonias ſolemnitatis abſtinendum eis eſſet ab ingreſſu prætorij, *exiuit ad eos*, Ieſu exiſtente in prætorio. Et dixit: Quam accuſationem affertis aduerſus hominem hunc? Secundum ordinem rei geſtæ oblatus fuit Pilato exiſtenti intus in prætorio Ieſus vinctus occidendus abſque accuſatione aliqua: & dictum eſt ei quod primates Iudæorum foris manent propter paſchalem cærimoniam. Et propterea Pilatus egreſſus ad eos, primum petit de crimine, non abſolutè ſed per viam accuſationis: vtpote Iudex.

Chriſtus Pilato ſiſtitur.

Verſ. 30. Reſponderunt, & dixerunt ei: Si non eſſet hic malefactor. Pontifices & primates Iudæorum volentes ex authoritate occidi Ieſum ſubterfugiunt accuſare: propriam authoritatem ingerentes vt ſufficientem ad damnandum Ieſum. Hoc enim ſonant hæc verba: *ſi non eſſet hic malefactor.* Non, pro, *nequaquam*, tibi tradidiſſemus eum, nos Pontifices, Seniores, Phariſæi & vniuerſum concilium.

Verſ. 31. Dixit ergo eis Pilatus. Infert Pilatus reſponſionem congruam ſupercilio productæ authoritatis Iudæorum. Accipite eum vos, ex quo recuſatis accuſationem proponere coram me, nolo ego accipere eum damnandum, ſed accipite eum vos. Et ſecundum legem veſtram iudicate eum, hoc eſt, & ſecundum legem vobis decretam, ſupple à Romanis, iudicate eum, punite eum.

Dixerunt ergo ei Iudæi. Inferunt etiam Iudæi ex verbis Pilati reſponſionem. Nobis non licet interficere quemquam, hoc eſt, punitio iſtius excedit vires legis noſtræ de qua loqueris: quoniam iſte meretur mortem, nobis autem non licet interficere quemquam. Hinc enim clarè apparet quòd non de lege Moſaica, ſed de lege decreta eis à Romanis loquuntur: nam ſecundùm legem Moyſi falſum erat *nobis non licet interficere quenquam:* ſed ſecundùm legem Romanorum pœna mortis reſeruata erat præſidi ſeu regi. Vnde & Herodes videns quòd placeret Iudæis occiſio Iacobi, appoſuit vt apprehenderet & Petrum. Act. 12.

Secundùm legẽ Romanorum pœna mortis reſeruata erat Præſidi ſeu Regi apud Iudæos.

Verſ. 32. Vt ſermo Ieſu impleretur. Interſerit Euangeliſta rationem diuinam quare Ieſus non à Iudæis per ſeipſos ſed per manus gentilium paſſurus relinquitur. Quem dixit, ſignificans quâ morte eſſet moriturus. Refert Ioannes ſermonem Ieſu ab aliis Euangeliſtis narratum ſcilicet, quòd à Iudæis tradetur gentibus ad flagellandum & crucifigendum.

Verſ. 33. Introiuit ergo. Omittit hic Euangeliſta quod ex ſubiunctis ſubintelligi vult, ſcilicet quod Pilatus cùm audiſſet quòd hîc agitur de pœna mortis, voluit ſcire cauſam quare merebatur Ieſus mortem: & tunc primates explicauerunt accuſationem quòd erat crimen læſæ maieſtatis, pro quanto fecerat ſe regem Iudæorum, hoc enim audito introiuit. Iterum in prætorium, hoc eſt, in locum iudicij. Pilatus. Dicit *iterum:* quia prius ingreſſus fuerat prætorium ex propria aula, cùm introductus fuit Ieſus in prætorium. Et vocauit Ieſum: & dicit ei: tu es Rex Iudæorum? Hinc manifeſtè apparet hanc fuiſſe accuſationem tandem explicatam à primatibus. Et interrogauit hoc Pilatus, volens cognoſcere ſi ſic eſſet quod Ieſus diceret ſe regem Iudæorum.

Interrogat Ieſum Pilatus.

Verſ. 34. Reſpondit Ieſus: à temetipſo hoc dicis, an alij tibi dixerunt de me? Sciens Ieſus Pilatum gentilem non eſſe capacem reſponſionis dandæ, diſponit ipſum antequam reſpondeat ad interrogata; diſponit petendo an hanc interrogationem formet à ſeipſo vel ex auditu ab aliis. Habebátque duplicem ad hoc rationem. Alteram quia ipſo Ieſu exiſtente intus in prætorio, accuſatio fuerat facta foris: vnde meritò ratio interrogandi apparebat. Alteram quod aliter fuiſſet reſpondendum Pilato hoc interroganti à ſemetipſo, & aliter eidem interroganti ex accuſatione Iudæorum: quia Iudæi loquebantur de regno Meſſiæ, Pilatus autem à ſeipſo locutus fuiſſet de regno temporali: qualia ſunt regna aliorum regum.

Verſ. 35. Reſpondit Pilatus: Numquid ego Iudæus ſum? gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi, quid feciſti?

Verſ. 36. Reſpondit Ieſus. Poſtquam Pilatus aperuit quòd non ex ſe, ſed ex accuſatione Pontificum & gentis Iudaicæ interrogauit

eum: *tu es Rex Iudæorum*, reſpondet Ieſus ad quæſitum. Regnum meum non eſt de hoc mundo, hoc eſt regnum de quo loquuntur Pontifices & Iudæi regnum, Meſſiæ prophetatum & expectatum, hoc inquam quod eſt regnum meum non eſt de hoc mundo. Sicut non dicit *non eſt in hoc mundo*, non eſt ſuper hunc mundum, ita nec dicit *non oritur* ſeu *ortum eſt de hoc mundo*, ſed dicit *non eſt*, hoc eſt, non conſtat de hoc mundo tranſitorio, non conſtat ex dominiis, gradibus, ſtatibus, affectibus, officiis, actionibus, fauoribus, conſiliis, armis & effectibus, huius (hoc eſt tranſitorij) mundi. Hoc enim directè ad ſatisfactionem quæſiti tendit, non enim de origine regni erat quæſtio, ſed de ipſo affectato regno. Quamuis etiam verba Ieſu verificentur de origine: quia regnum eius non erat ab electione, potentiâ, arte & reliquis huius mundi cauſis. Secundùm tamen literalem ſenſum præpoſitio *de*, ſignificat ordinem dependentiæ, tanquam totius à partibus, conſtituti ad ea ex quibus conſtituitur. Regna enim reliqua ſunt de hoc mundo vt partibus eorum, conſtāt enim ex dominiis, gradibus, ſtatibus, affectibus & effectibus tranſitorij mundi: regnum verò Meſſiæ non conſtat ex his; & ideo dicitur non eſſe de hoc mundo. Nam neque per fidem regnum eius eſt de hoc mundo: neque quod verè & propriè regnum eius eſt (quod ſcilicet in fine mundi manifeſtabitur) conſtat ex his tranſitoriis.

Regnum Christi non eſt de hoc mundo: quo ſenſu?

Si ex hoc mundo eſſet regnum meum. Manifeſtat quod dixit ab effectu præſenti, ſcilicet ex hoc quod ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum. Miniſtri mei vtique decertarent vt non traderer Iudæis, hoc eſt haberem miniſtros qui pro me decertarent vt non traderer voluntati Iudæorum, vel illi qui verè ſunt miniſtri mei in regno meo, pugnarent vt non traderer voluntati Iudæorum, tendentium ad tollendum me de hoc mundo. Et vtrouis modo intelligatur, vera eſt conditionalis: quod ſi regnum meum eſſet ex hoc mundo miniſtri mei decertarent vt non tollerer ex hoc mundo.

Et per miniſtros verè ſuos intellige Angelos, aut etiam homines electos in futuros miniſtros ſpiritualis regni. Nullus enim comparuit coram Pilato pro Ieſu, nullus in populo, nullus inter Phariſæos verbum aliquod dixit pro Ieſu in toto illo paſſionis tempore. Ita quod ſenſus literalis ad excludendum à Pilato occaſionem ſcandali de affectato regno, eſt, quod ſi regnum meum eſſet ex hoc mundo, haberem vtique aliquos miniſtros decertantes pro me (facto, vel fauore, vel verbo) vt non traderer voluntati Iudæorum: cuius contrarium tu vides.

Quoſnam hic ſuos Miniſtros intelligat Chriſtus?

Nunc autem regnum meum non eſt hinc. Quod dicit *nunc*, non ideo dicit tanquam futuro tempore regnum eius futurum ſit hinc: ſed ideo vt explicet regnum ſuum non eſſe *nunc*, hoc eſt tempore præſentis ſtatus paſſibilis carnis eius. Et eſt ſenſus; dixi, regnum meum non eſt de hoc mundo: adiungo quod regnum meum non exiſtens hinc ſeu de hoc mundo, non eſt nunc in præſenti tempore paſſibilitatis & mortalitatis meæ. Ita quod negatio negat & *hinc* & *nunc*: adiungendo prius negato *hinc*, negationem *nunc*. Vel ad differentiam regni ſui in futuro ſtatu, dicit quòd *nunc non eſt hinc*: quia tunc erit etiam hinc: hoc eſt conſtabit etiam ex regnare in iſtis ſenſibilibus: quoniam tunc regnabit manifeſtè etiam in iſto mundo ſenſibili. Vnde poſt ſuam reſurrectionem inchoato iam regno eius dicit: *data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra*, tranſacto *nunc* mortalitatis. Et hic ſenſus eſt planior. Nec prætereas quod tertio repetitur à Chriſto *regnum meum*, infra tam pauca verba. Ex induſtria enim Ieſus toties repetit: vt inde Pilatus cognoſceret quod non occultat ſibi definitum à Deo regnum non ex mundo hoc.

Verſ. 37 Dixit ei itaque Pilatus: ergo rex es tu. Optimè intellexit & intulit Pilatus, Ieſum non negaſſe ſe regem ſed conſiſtentiam regni negaſſe ex hoc mundo. Reſpondit Ieſus. Tu dicis quia. pro, *quod* rex ſum ego. Temperat Ieſus aſſertionem: vtpote non affirmans neque negans. Et ne arrogantiæ vel iactantiæ tribuatur, ſubdit officium ſibi incumbens. Ego in hoc natus ſum. natiuitate temporali. Et ad hoc veni in mundum. Exiſtens ſupra mundum veni in mundum, ſumendo carnem, per hoc enim naturam diuinam, & per illud humanam in ſeipſo ſignificat. Vt teſtimonium perhibeam veritati. Ne putaret Pilatus gentilis quod Ieſus inuertendo quæſitum diuerterit ad regnum non de hoc mundo, & figmentum eſſe quod dixerat Ieſus regnum meum non eſt de hoc mundo: cùm nihil eſſet commune ei & Pilato niſi veritas, ideo ſimul & affirmat ſe non inuertere ſed dicere veritatem, & excludit eſſe figmentum, & inſtructionem proponit ab amabili omnibus veritate declarando officium ſuum eſſe perhibere teſtimonium veritati. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Ea quæ dixi de regno meo non aliâ dixi ratione quam vt teſtimonium perhibeam veritati: quia ad hoc officium exercendum veni in mundum & natus ſum. *Teſtimonium* inquit non euidentiam: quia venit ad ſeminandum veritatis fidem, non euidentem notitiam in mundo hoc. Omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam, hoc eſt non fruſtra, non inutiliter aſſumpſi hoc officium: quia omnis qui eſt ſecundum affectum ex veritate, audit interno auditu vocem meam, quâ ego teſtimonium perhibeo veritati: affectus enim ex veritate, non poteſt eſſe niſi ad veritatem.

Officium Chriſti teſtimonium perhibere veritati.

Et aduerte quàm opportunè ſint hæc omnia dicta. Reſpondit de regno ſuo, non de hoc mundo, ad tollendum ſcandalum, quia acclamatus fuerat Meſſias. Affirmauit ſe teſtem veritatis, ad tollendam falſitatem. Dixit ſe habere credulos auditores tales, ad tollendam vanitatem.

Verſ. 38. Dicit ei Pilatus: quid eſt veritas? hoc eſt in quo conſiſtit veritas de qua loqueris? Et cùm hoc dixiſſet, non expectatâ reſponſione. Iterum ſecundò, exiuit ad Iudæos: & dicit eis: Ego nullam inuenio in eo cauſam. Satisfactum ſibi Pilatus arbitratus eſt de crimine affectati regni, ex eo quòd Ieſus declarauerat regnum Meſſiæ de quo Iudæi ipſum accuſabant non eſſe de hoc mundo: & hoc probauerat, quia non habebat miniſtros decertantes pro ſe. Et verè rationabiliter acquieſcebat Pilatus: quoniam anhelantes ad regnum, per apparatus ſaltem aliquorum pro eis loquentium produntur.

Et quamuis Euangeliſta concluſionem tantum narret verborum Pilati ad Iudæos, recitando quòd dicit *ego nullam cauſam inuenio in eo*, humani

humanitatem in iudicijs ratio indubie ſuadet quòd Pilatus retulerit Iudæis reſponſionem Ieſu ſcilicet *regnum meum non eſt de hoc mundo*, & quòd non habet miniſtros decertantes pro eo. Quo audito primates Iudæorum dixerunt quòd callidè Ieſus inuenerit materiam regni, quòd cùm non poſſit negare vſurpatum nomen regium inuenerit illud in regnum non de hoc mundo. Et tunc multiplicauerunt accuſationes tacitas à Ioanne, quas refert Lucas ſcilicet quòd ſubuerterit gentem incipiens à Galilæa vſque huc, quòd prohibuit tributa dari Cæſari: hæc enim hic attulerunt primates Iudæorum ad manifeſtandum quòd regnũ mundi huius ſibi vſurpabat. Et dicendo *vſque huc*, declarauerunt commotionem factam in Hieruſalem ante quinque dies: quando acclamatum eſt ei, *Benedictus qui venit in nomine Domini rex Iſrael.* Et tunc Pilatus ponderans *Galilææ* nomen: miſit illum ad Herodem: & Herodes illuſum remiſit ad Pilatum, qui dixit Iudæis quòd neque Herodes neque ipſe inuenit in Ieſu cauſam mortis. Hęc omnia tacet hic Ioannes: & tranſit ad ſubſecuta poſt hæc ſubiungendo.

Noua Iudæorũ in Christum accuſationes.

Verſ.39 Eſt autem conſuetudo vobis vt vnum dimittã vobis in paſcha: vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum? Expertus Pilatus quòd nec iudicio ſuo, nec remiſſione ad Herodem ſatisfacere poterat primatibus Iudæorum: tentat tertiam viam ſi forte etiam inuitis primatibus (quos ſciebat inuidia moueri) liberaretur Ieſus fauore populi, & propterea commemorat conſuetudinem.

Fauore populi Christũ liberare tentat Pilatus.

V.40. Clamauerunt rurſus pro*ſequitur*. omnes. vt nullus eſſet qui pro Ieſu loqueretur. Dicentes, non hunc ſed Barabbam. Erat autẽ Barabbas latro. Attende quòd Ioannes ſummariè narrat hanc propoſitionem: vtpote ab aliis Euangeliſtis plenè narratam. Dicentibus quòd Pilatus propoſuit optionem Ieſu & Barabbæ, & quòd illis optantibus Barabbam, adhuc Pilatus tanquam volens vtrumq; dare populo ſi vtrumque petijſſet, inſtitit *quid igitur faciam de Ieſu*: & quòd populus tanto furore agitabatur vt non reſponderit: fac quicquid vis aut fac iuſtitiam, non eſt noſtrum niſi petere liberationem vnius, ſed tractando Ieſum peius omnibus clamauerunt *crucifige eum*: cùm tamen de reliquis crucifigendis ſe non impedirent. Hæc enim hic tacet Ioannes.

CAPVT XIX.

VERS. 1. TVnc ergo. Inſinuat per *ergo* Euangeliſta explicatam à Luca cauſam ſubſecutæ flagellationis, ſcilicet *correptum illum dimittam*, ſeu *corripiam & dimittam illum*. Cernens enim Pilatus quòd non ex voto ſucceſſit data optio turbæ, cogitauit aliã via liberare Ieſum, ſcilicet flagellando & illudendo, vt ſic ſatiato furore turbæ liberaret Ieſum à morte. Apprehendit. per miniſtros, Pilatus Ieſum, & flagellauit. ſimiliter per miniſtros: vt flagris cæſus, non arrogaret ſibi de cætero quoduis regium nomen.

Flagellatus Chriſtus ſpinis coronatur.

Verſ. 2. Et milites plectentes coronam de ſpinis, impoſuerunt capiti eius. Ordo hiſtoriæ iſte videtur ad literam quem Ioannes ſeruat narrando, ſcilicet quòd priùs Ieſus fuit flagellatus, & deinde illuſus corona ſpinea. Ita quòd primò exuerunt Ieſum veſtimentis ſuis & flagellauerunt: & deinde antequam indueretur iterum propria veſtimenta, circumdatus eſt purpura ad illuſionem regij tituli ante quinq; dies acclamati. Et veſte purpureâ circumdederunt eum. quoniam non tam induerunt quàm circumpoſuerunt.

Verſ. 3. Et veniebant ad eum. Omnes hæ quatuor dictiones ſuperfluunt. Et dicebant: Aue rex Iudæorum. & dabant ei alapas. Omittit Ioannes hic arundinem pro ſceptro & percuſſiones cum arundine: ſciens explicata hæc ab aliis.

Verſ. 4. Exiuit iterum, quarta vice, Pilatus foras: & dicit eis: Ecce adduco vobis eum foras vt cognoſcatis quòd nullam inuenio in eo cauſam. hoc eſt, ecce monſtro eum vobis punitum flagellis & illuſionibus dehoneſtatum, vt hinc cognoſcatis quòd nullam in eo inuenio mortis cauſam: ſicut enim flagellaui & dehoneſtaui, ita quoque damnaſſem ad mortem ſi cauſa mortis ſupereſſet.

Verſ. 5. Exiuit ergo Ieſus. deeſt. foras portans ſpineam coronam & purpureum veſtimentũ. Et dicit eis, Ecce homo. hoc eſt videte publicè dehoneſtatum ac confuſum hominem quem detuliſtis. Et dixit ac fecit hoc Pilatus, vt monſtratus Ieſus cum tanta confuſione, exiſtimaretur nunquam amplius conuerſaturus inter homines: ac per hoc ceſſarent ab impetitione mortis.

Ecce homo.

Verſ. 6. Cùm ergo vidiſſent eum Pontifices & miniſtri. Non dicit Euangeliſta cùm vidiſſet eum turba, ſed cùm vidiſſent eum Pontifices & Miniſtri: ad ſignificandum capita furoris fuiſſe Pontifices cum ſuis miniſtris. Clamabãt, dicentes: Crucifige, crucifige eum. Verè monſtrant quòd non ex ira ſed ex odio (prout Ieſus dixerat) perſequebantur eum: odium enim inſatiabile eſt. Et propterea viſo Ieſu flagellato & dehoneſtato, non mitigatur eorum animus, ſed ad turpiora & crudeliora tendit, clamando *crucifige*. Turpiſſimum enim ſupplicij genus erat crux, & crudele. Nec ſufficit eis dicere, ſed clamant & repetunt.

Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos & crucifigite. Non ſunt hæc verba concedentis Pontificibus vt accipiant Ieſum & crucifigant (hoc enim libenter acceptaſſent) ſed ſunt verba horrentis crimen: iuxta conſuetum loquẽdi modum cùm horremus facinus aliquod patrare. Dicimus namque ſuadentibus; facite vos illud, ego nolo facere. Dicimus enim hæc non indulgendo ſed horrendo crimen. Et propterea rationem horrendi ſubiungit. Ego enim non inuenio in eo cauſam. crucifixionis.

Verſ. 7. Reſponderunt ei Iudæi, Nos legẽ habemus, & ſecũdum legem. deeſt, *noſtram*. debet mori. Audito ſcrupulo conſcientiæ Pilati, Pontifices dicunt quòd non eſt timendum crimen aliquod in occiſione Ieſu quia ſecundum legem debet occidi. Quia filium Dei ſe fecit. Hactenus ſtudium Pontificum fuerat inducere Pilatum ad occidendum Ieſum ex crimine læſæ maieſtatis (quia ſcilicet ſe regem fecerat) ſed vbi vident apud Pilatum hanc cauſam nõ præualuiſſe ad iudicium mortis (ſed ad flagella & illuſiones) & propterea Pilatum horrere damnare ad mortem

Inſtant Iudæi vt Chriſtus crucifigatur.

mortem eum qui non meretetur mortem, ciiant aliud crimen de vſurpata diuinitate, cum authoritate legis imponentis pœnam mortis vſurpantibus ſibi diuinitatem.

Verſ. 8. Cùm ergo audiſſet Pilatus hunc ſermonē magis timuit. Hinc apparet quòd Pilatus timebat liberare Ieſum etiam cùm diceret nullam cauſam inuenio in eo: & audita iuſtitia legis, auctus eſt timor.

Rurſus interrogat Ieſum Pilatus.

Verſ. 9. Et ingreſſus eſt Prætorium iterum; & dicit ad Ieſum: vnde es tu? Ieſus autem reſponſum nō dedit ei. Et in promptu eſt ratio: quia iam diſcuſſum fuerat & cognitum à Pilato quòd erat Galilæus, quòd erat Nazarenus ſub Herodis iuriſdictione.

Verſ. 10. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? neſcis quia. pro, *quòd*. poteſtatem habeo crucifigere te, & poteſtatem habeo dimittere te?

Verſ. 11. Reſpondit Ieſus: Non haberes poteſtatem aduerſum me vllam niſi tibi datum eſſet deſuper. Senſus literalis eſt quòd nullam habes poteſtatem aduerſum me ex meo demerito, ſed tantum quia præſes es. Et in hoc explicauit ſuam innocentiam non ſolum reſpectu pœnæ mortis ſed etiam reſpectu cuiuſcumq, minimæ pœnæ: dicendo *non haberes aduerſus me vllam poteſtatem*. Et deſcribit poteſtatem inferendi malum per eſſe datam deſuper: tum quia Pilati poteſtas à Romana pendebat poteſtate, tum, quia à Deo pendebat.

Et dixit hæc Ieſus ad excludendam iuſtitiam allegatam ex lege diuina à Iudæis contra ipſum, quia filium Dei ſe fecit. Exigebat ſiquidem hæc iuſtificatio accuſationis vt Ieſus manifeſtaret propriam innocentiam & peccatum illorum qui tradiderant ipſum Pilato.

Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatum habet. Ex hoc quòd nullum meum demeritum ſubiicit me pœnæ quam potes inferre, cauſatur & quòd tu pecces & quòd magis peccet qui tradidit me tibi: tanquam principalior punitor innocentis. Dicendo enim *maius peccatum*, implicitè quoque dicit Pilatum peccatum habere, ſimulque declarat falſam eſſe Stoïcorum doctrinam, cenſentium omnia peccata eſſe paria.

Verſ. 12. Et exinde. pro, *ex eo*. vel audito verbo, vel tempore. Quærebat Pilatus dimittere eum. Clarè hinc apparet quòd Pilatus intellexit verba Ieſu in ſenſu expoſito: quòd ſcilicet innocens eſſet.

Sed non caret quæſtione quo pacto verificatur quod ex eo quærebat Pilatus dimittere eum: cùm antea hoc idem quæſiſſet. Solutio eſt quòd antea Pilatus ſtuduerat animo ad liberandum Ieſum, ex nunc autem manifeſtè quærebat dimittere Ieſum. Cuius ſignum eſt quòd non prius ſed modò de Iudæis dicitur: Iudæi autem clamabant, dicentes. Si hunc dimittis. pro, *dimiſeris*. non es amicus Cæſaris. Videntes Iudæi quòd neutrius criminis cauſa apud Pilatum præualebat via iuſtitiæ, ad minas ſe conuertunt lædendæ amicitiæ Cæſareæ. Intendunt enim quòd delaturi ſint ipſum ad Cęſarem, tanquàm paruipendentem eius amicitiam. Habebant ſiquidem Iudæi Romæ agentes eorum cauſas: & per illos minantur ſe ſignificaturos Pilatum non eſſe amicum Cæſaris. Omnis enim. Superfluit, *enim*, qui ſe regem facit, contradicit Cæſari. In promptu eſt ratio, quia faues contradictoribus Cæſaris in tam præcipua cauſa, ſcilicet tituli regij.

De Cæſare, Pilato minantur Iudæi.

Verſ. 13. Pilatus autem cùm audiſſet hos ſermones. pro, *hunc ſermonem*, adduxit foras Ieſum: & ſedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithoſtratos. pro, *lithoſtrotos*. Hebraicè autem Gabatha. Dictio Grȩca eſt *lithoſtrotos*, corrupta in codicibus Latinis imperitiā ſcriptorum, & ſonat Latinè *lapide ſtratus*. Erat enim locus nominatus à Græcis ex hoc quod erat ſtratus lapide. Ab Hebræis autem nominabatur *Gabatha*, à celſitudine ſeu eminentia. *Gabatha* enim Hebraicè, Latinè dicitur excelſum ſeu eminens. Vnde patet quòd hæc erant cognomina illius loci, non ſolùm diuerſis linguis ſed etiam diuerſis rationibus. Habebat enim vtramq; conditionem: & quod erat non lateribus ſed lapidibus ſtratus, & quòd erat eminens. Crediderim ego eſſe locum pulchro lapide conſtructum ad hoc vt publicæ ſententiæ ibidem à præſide promulgarentur, vt ab omnibus conuenientibus videri poſſet eminens iudex. Et propterea tot cognomina ſortitum eſſe.

Lithoſtrotos, quid? Gabatha, quid?

Verſ. 14. Erat autem paraſceue. Dictio Græca eſt, ſignificans præparationem. Et appropriatur diei Veneris apud Hebræos: eo quòd illa die præparabant neceſſaria ad victum pro ſabbato, iuxta legis mandatum. Vnde nonobſtante quòd eſſet primus dies paſchalis ſolemnitatis, propter ſabbatum tamen ſequens (quod erat ſanctius omni alio feſto) præparabant neceſſaria pro die ſequenti. Paſchæ. hoc eſt infra ſolemnitatem paſchalem, vna enim ſola paraſceue infra paſcha accidebat, ſicut & vnum ſabbatum. Et rationabile eſt quòd pro ſabbato paſchali cultior fiebat præparatio. Et propterea etiam Euangeliſta nominauit eam paraſceuen paſchæ, tanquam cultioris apparatus.

Paraſceue, quid?

Et dixit hoc quantùm ad hiſtoriam: vt ſciremus quòd illo die qui apud Hebræos eſt paraſceue (hoc eſt immediatè pręcedente ſeptimum diem) hæc geſta ſunt. Et quòd interfuerunt non ſolùm Iudæi ſeu Hieroſolymitæ perſecutores Ieſu, ſed etiam Galilæi & aliorum nationum Hebræi conuenientes ad paſcha: vt ab omnibus Ieſus paſſus fuerit, & nullius nationis inuentus fuerit aliquis in turba (etiam inuitante totiens Pilato) qui fuerit pro Ieſu.

Nullus in turba pro Ieſu.

Hora quaſi ſexta. Explicat non ſolū diem ſed horam diei quintam appropinquando ad ſextam, quâ promulgata eſt ſententia crucis in Ieſum, vnde à ſententia vſque ad crucifixionem tam paruum ſpatium fuit quòd hora ſexta crucifixus eſt. Quod apud Marcum legitur, *erat autem tertia, & crucifixerunt eum*; errore (vt ibi dictum eſt) mutati ſunt characteres ſexti in tertiū. Sunt enim parum differentes in Græco.

Et dicit Iudæis: Ecce rex veſter. Adhuc inſinuat Pilatus velleitatem ſuam dimittendi Ieſum demonſtrando Ieſum titulo regio deductum ad ſuſcipiendam ſententiam. Ac ſi apertiùs dixiſſet, videte ad quid deductus eſt Meſſias veſter. Si fortè ad compaſſionem flecterentur.

Verſ. 15. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Perſiſtunt in furore.

Dicit eis Pilatus: Regem veſtrum crucifigam? Hinc clarè apparet quòd ad flectendum illos hæc dicebat Pilatus: vt etſi non compaſſione, ſaltem erubeſcentia deſiſterent. Erat enim nonnulla

non nulla cauſa fuiſſet Iudæorum vt eorum Meſſiam Pilatus crucifigeret. Reſponderunt Pontifices. Significanter Euangeliſta Pontifices reſpondiſſe explicauit, vt magnitudinem odij tantam in eis cognoſcere nos [illegible], vt ſine reſpectu [illegible] profiterentur: Non habemus regem niſi Cæſarem. Quem tyrannum & hoſtem reputabant, profitentur ſolum regem, vt Ieſu crucifixionem obtineant.

Traditur Iudæis Chriſtus vt crucifigatur. Tunc ergo tradidit illum eis. Pontificibus ſcilicet & Iudæis, hoc eſt, voluntati eorum. Pronomen enim demonſtrat illos de quibus hactenus fuerat ſermo. Vt crucifigeretur. Non dicit vt crucifigerent eum: ad inſinuandum quod Pilatus tradidit voluntati quidem Iudæorum Ieſum, non vt ipſi crucifigerent eum, ſed vt crucifigeretur à militibus ſolitis exercere hoc officium. Suſceperunt autem. milites: qui inferiùs explicantur. Ieſum, & eduxerunt eum.

Verſ. 17. Et baiulans ſibi crucem. pro, *crucem ſuam.* Ad cumulum pœnæ, & quia ignominioſum erat, nullúſque inueniebatur qui portaret alienam crucem, iuſſus eſt Ieſus portare crucem ſuam.

Portat crucem. Omittit autem hic Euangeliſta duo. Alterum eſt quòd Ieſu impotente continuare geſtationem crucis, angariatus eſt Simeon Cyrenæus. Alterum eſt quòd plorantibus & lamentantibus mulieribus Ieſus in via dixit, *filiæ Hieruſalem nolite flere, &c.*

Caluaria quid? Exiuit. extra ciuitatem, in eum qui dicitur Caluariæ locum. Caluaria totum eſt caput nó ſolùm pilis, ſed carne carens: vnde ab huiuſmodi capitibus damnatorum ibidem fortè manentibus, Caluariæ nomen locus ille accepit. Si non per tranſlationem locus vbi occiduntur damnati, Caluariæ appellatus ſit. Hebraicè autem Golgotha. Scribi deberet *Golgotha*: vel *Gulgoleth*: vt aliis placet. Et quia Hieronymus dicit non Hebræam, ſed Syram eſſe dictionem, intellige Euangeliſtam dixiſſe, Hebraicè autem *Golgotha* ſeu *Gulgoleth*: quia vſurpata erat dictio hæc & incorporata Hebrææ linguæ.

Verſ. 18. Vbi crucifixerunt eum. pro, *Ieſum*, & cum eo alios duos, hinc & hinc: medium autem Ieſum.

Verſ. 19. Scripſit autem & titulum Pilatus: & poſuit ſuper crucem. Hinc apparet

Titulũ crucis Chriſti ſcribit Pilatus. quod non in parte crucis, ſed ſuper crucem ſuſtẽtabatur titulus: ac per hoc crux terminabatur in ſuperiori parte ligno tranſuerſo in quod extenſæ erant manus, alioquin titulus non fuiſſet poſitus ſuper crucem, ſed in parte crucis.

Diuinâ prouidentia diſpoſitum eſt vt cauſa crucifixionis publicè ſuper crucem à præſide poneretur. Quis Chriſtianis crederet quod Ieſus pro hac cauſa crucifixus eſſet, niſi Pilatus ipſe publico titulo teſtaretur? Sicut quis Chriſtianis crederet quòd Ieſus non vſus fuiſſet humanis artibus ad aſſequendum primatum, niſi tam Herodes quàm Pilatus teſtatus publicè fuiſſet factis deriſionum & illuſionum, quòd accuſata, examinata ac diſcuſſa facta Ieſu, pro regno, erant digna ludibrio, quòd nihili pendenda erant. Sicut etiam quis Chriſtianis crederet, quòd Ieſus non feciſſet ſibi amicos aliquos, ſeu quòd in fauore turbarum non confiſus fuiſſet (præſertim cùm inimici eius timerent turbam cùm vellent comprehendere eum) niſi turba non ſolùm Iudæorum, ſed etiam Galilæorum & cæterorum Hebræorum conuenientium ad Paſcha, tot horis tam pertinaciter Pilato contradicente, vi[illegible] contra ipſum clamaſſet, nullúſque intercessor aut retractor alicuius eorum fuiſſet? Hæc quidem teſtimonia ab hoſtium factis non verbis, elegit Ieſus vt confutarentur increduli quòd ipſe diuinitatis virtute fidem propagauit nominis ſui. Erat autem ſcriptum, Ieſus Nazarenus rex Iudæorum.

Verſ. 20. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus eſt Ieſus. Et erat ſcriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè.

Verſ. 21. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: noli ſcribere rex Iudæorum, ſed quia ipſe dixit, rex ſum Iudæorum.

Verſ. 22. Reſpondit Pilatus, Quod ſcripſi, ſcripſi.

Verſ. 23. Milites ergo cùm crucifixiſſent eum. Hinc apparet quòd iſti milites ſunt de quibus ſuperiùs dixit, *ſuſceperunt autem, &c.* Acceperunt veſtimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicam. Intellige quatuor partes computata tunicâ in vna illarum quatuor partium: ita quòd ſubdendo *& tunicam*, non ſit adiunctio ad quatuor partes: ſed ſpecificatio tunicæ quæ fuit ratio quòd vterentur ſortibus pro omnibus quatuor partibus, quam partem quis tolleret, vt alij Euangeliſtæ narrant: Ioannes enim explicauit occaſionem ſortium ratione tunicæ non ſcindendæ. *Diuiduntur veſtimenta Chriſti.*

Erat autem tunica inconſutilis, deſuper. pro, *à ſummis*, contexta per totum. Deſcribitur tunica à ſummis vſque ad ima circumquaque contexta: ita quòd ſola textura abſque ſutoris opera confecta erat. Et propterea arbitrati ſunt milites non eſſe ſcindendam.

Verſ. 24. Dixerunt ergo adinuicem, non ſcindamus eam ſed ſortiamur de illa cuius ſit; vt Scriptura impleretur. Quamuis milites non facerent hæc intentione implendi Scripturam, diuina tamen prouidentia diſponebat hæc ad implendas Scripturas dicens: Partiti ſunt veſtimenta mea ſibi, & in veſtem meam miſerunt ſortem. Et milites quidem hæc fecerunt.

Verſ. 25. Stabant autem iuxta crucem Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophæ & Maria Magdalene. Matthæus deſcribit Mariam Magdalenam à longe: quia cùm priùs manerent à longè, poſtea appropinquauerunt iuxta crucem.

Verſ. 26. Cùm vidiſſet ergo Ieſus matrem & diſcipulum ſtantem. pro, *aſtantem*, quem diligebat. Seipſum Ioannes ſpeciali dilectionis ſigno ſolitus eſt cognominare. Dicit matri ſuæ, Mulier ecce filius tuus. Non dixit *mater*, ne dolorem exaggeraret, ſed communi proprio ſexus nomine ipſam appellauit, indigentiam adminiculi ſignificans, & propterea ſubrogauit illi Ioannem in filium. *Matrem ſ. Ioanni & hunc matri commendat Chriſtus moriturus.*

Verſ. 27. Deinde dicit diſcipulo: Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus. Deeſt, *ille*, in ſuam. pro, *in ſua*. Eſt enim accuſatiuus pluralis neutri generis. Et eſt ſenſus, quod ex illa hora accepit Ioannes beatam Virginem in propria officia. Cœpit enim ex illa hora officioſum ſe exhibere circa beatam Virginem: curando quæ ad eam ſpectabant, obſequendo in iis quæ illi commoda aut opportuna erant.

Verſ. 28. Poſtea ſciens Ieſus quia. pro, *quod*,

quod, omnia. Deeſt, *iam*, conſummata ſunt. Declarat Euangeliſta aſſiduum Ieſu ſtudium erga adimplenda omnia ſecundum diuinam diſpoſitionem ordinata circa ipſius paſſionem: deſcribendo quòd ſciens omnia reliqua iam conſummata, vt quod ſupererat vnum ante mortẽ eius conſummaretur, ad implendas ſcripturas Prophetarum: *Vt conſummaretur ſcriptura.* Pſalmi, *& in ſiti mea*

Sitit Chriſtus. *potauerunt me aceto.* Dicit, Sitio. Ad literam ex tormentis ſitiebat: & verum paſſionis effectũ ſe ſentire profeſſus eſt. Ita tamen quòd hanc profeſſionem ordinauit ad impletionem ſcripturæ, ad executionem veracitatis diuinæ in ſcriptura prædictæ.

Verſ. 29. Vas autem. pro, *igitur*. erat poſitum aceto plenum. Ratio huius vaſis pleni

Acetũ porrigebatur crucifixis vt citius morerentur. aceto, in promptu eſt vt citius crucifixi morerentur: quod erat gratum militibus & Iudæis. Militibus quidem ne diutiùs morarentur in cuſtodia: Iudæis autem quia debebant illo die ſecundum legem ſepeliri crucifixorum corpora: vt patet Deuteron. 21. Illi ergo ſpongiam plenam. pro, *impletam*. aceto, hyſſopo circumponentes. Apud alios Euangeliſtas ſpongia fuit impoſita arundini ſeu calamo, ſed alij Euangeliſtæ tacent modum quo ſpongia iuncta eſt arundini: Ioannes verò ſupplet modum, dicendo quòd per modum circumpoſitionis iuncta eſt arundini nexu hyſſopi. Ita quod herba hyſſopi erat circumligans ſpongiam circumpoſitam arundini. Obtulerunt ori eius.

Verſ. 30. Cùm ergo accepiſſet Ieſus acetum. Antequam crucifigeretur, cùm dediſſent ei vinum ſeu acetũ amarum noluit bibere: in cruce autem bibit: dixit. Conſummatum eſt. myſterium Paſſionis meæ, adimpletis quæ ſcripta ſunt

Mors Chriſti. de me. Et inclinato capite tradidit ſpiritum. Tacet Ioannes verba quæ dixit tradendo ſpiritum: *Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum.*

Spiritus quid. Et dicit *ſpiritum*, quia ſpiritus nomen eſt rei ita incorporeæ quòd etiam independens eſt à corpore: iuxta id quod ſuperiùs dictum eſt, *ſpiritus eſt Deus.* Et exinde tranſlatum eſt vt ſit etiam nomen ſtatus: vt ſcilicet ſignificet rem illam in ſtatu ſine corpore. Et ſic ſumitur in propoſito. Et propterea non dicit tradidit animam (quia non tradidit illam in ſtatu animæ) ſed dicit (*tradidit ſpiritum*, quia tradidit illam in ſtatu ſpiritus. Tradidit autem tanquam in depoſitum reddendum ſibi. Nec eſt dubium quòd tradiderit patri, vt Lucas explicauit.

Verſ. 31. Iudæi ergo quoniam paraſceue erat, vt non remanerent in cruce corpora ſabbato, erat enim magnus dies ille. ſeu illius ſabbati. Propter ſolemnitatem paſchalem ſeptimus ille dies ſolemnior erat quàm ſeptimus quiſque dies ſolitus. Rogauerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura & tollerentur.

Verſ. 32. Venerunt ergo milites Et primi quidem. Verba hæc inſinuant ordinem inchoando ab eo qui erat propinquior militibus: iuxta talem enim ordinem appellatur vnus primus. Fregerunt crura, & alterius qui crucifixus eſt cum eo.

Verſ. 33. Ad Ieſum autem cùm veniſ-

Latronibus franguntur crura, non Chriſto. ſent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura. An idem fuerit ordo rei geſtæ: qui eſt ordo narrationis (ſcilicet quòd ſicut prius narrat Euangeliſta vtriuſque crura fracta, & poſtea narrat geſta circa Ieſum, ita prius ſecundum ordinẽ rei geſtæ fuerint fracta vtriuſque crura & poſtea venerint ad Ieſum) an diuerſus ſit ordo narrationis ab ordine rei geſtæ, incertum eſt. Ex eo namque quod Euangeliſta meminit primi, inſinuare videtur quòd ordinate proceſſerunt: ac per hoc quòd prius venerint ad Ieſum medium quàm ad alterum latronem extremum. Ex eo verò quòd ratio priùs frangendi vtriuſque latronis crura, in promptu erat, quia ſcilicet illi apparebant manifeſte viui, Ieſus autem iam apparuerat clamans voce magna expiraſſe, potuit eſſe quod de primo ad vltimum tranſirent, & demum venerint ad Ieſum: & claré viderunt eum mortuum.

Verſ. 34. Sed vnus militum lanceâ latus

eius aperuit. pro, *pupugit*. Ad tollendam omnẽ *De latere Chriſti lanceâ aperto exiuit*

ambiguitatem vulnus lancea intulerunt. Et cõ- *ſanguis &*

tinuò exiuit ſanguis & aqua. Miraculoſe de *aqua*

corpore mortuo exiuit proculdubio aqua, non phlegma. Quicquid ſit de ſanguine quoad miraculum: quoniam de corpore nuper mortuo non apparet euidenter eſſe miraculum exire ſanguinem. Ex eo tamen quòd aqua ſimul exiuit, inſinuatur quòd etiam ſanguis miraculoſe exierit. Ratio autem huius miraculi, in promptu eſt myſterium redemptionis pretio ſanguinis & regenerationis lauacro aquæ: vt hoc facto intelligeremus effectum mortis Ieſu pro nobis.

Verſ. 35. Et qui vidit teſtimonium perhibuit. De ſeipſo Ioannes loquitur: declarans ſeipſum teſtem de viſu. Et verum eſt teſtimonium eius. Non ſolùm de teſte, ſed de teſtimonio prolato ſcribit. Et ſicut teſtem aſſerit certiſſimum (vtpote de viſu) ita teſtimonium affert irrefragabile: vtpote verum. Et ille ſcit. Aſſerit tertiò intentionem ſanctam ac vtilem teſtificandi hæc. Et quoniam *nemo nouit quæ ſunt hominis niſi ſpiritus hominis qui eſt in eo*, ideo ſeipſum affert in teſtem huius ſanctæ ac vtilis intentionis, dicendo: Et ille, ipſemet, ſcit quia pro, *quod*, vera dicit, vt &, ſuperfluit *&*. Legendum eſt, vt vos credatis. Ipſe enimmet ſcit quòd ideo hæc vera dicit vt vos credatis, & non affectu aut paſſione humana.

Verſ. 36. Facta ſunt enim hæc vt ſcriptura impleretur. Facta ſiquidem ſunt hæc non ſolum ad redemptionem humanam abſolutè, ſed ad exequendum veritatem diuinam: Os non *Exod. 12.*

comminuetis ex eo. Exod. 12. ſcriptum eſt *Apoſtoli quandoque citant Scripturam ſecundum ſenſum myſticum.* hoc ad literam de agno paſchali. Vnde hinc apparent duo. Alterum eſt quòd non ſemper Apoſtoli vtuntur ſcripturâ ſecundum ſenſum literalem, ſed quandoq; ſecundum ſenſum myſticum. Alterum eſt quòd aliquis ſenſus myſticus ſpectat ad adimpletionem ſcripturæ, ex intentione proculdubio Spiritus ſancti: alioquin nunquam dixiſſet Ioannes *vt ſcriptura impleretur*, loquens de ſenſu myſtico. Os enim agni paſchalis non comminuendum figura erat non frangendi oſſa Chriſti figurati per agnum paſchalem.

Verſ. 37. Et iterum alia ſcriptura. ſcilicet Zach. 12. dicit: Videbunt in quem transfixerunt. pro, *pupugerunt*.

Verſ. 38. Poſt hæc autem. Superfluit *autem*. Rogauit Pilatum Ioſeph ab Arimathia (eo quòd. pro, *cum*. Legendum eſt, cùm eſſet diſcipulus Ieſu, occultus autem propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Ieſu. Et permiſit

permiſit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Ieſu.

Ioſeph & Nicodemus ſepeliunt Ieſum.

Verſ. 39. Venit autem & Nicodemus qui venerat ad Ieſum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloës quaſi libras centum.

Verſ. 40. Acceperunt autem pro, *ergo.* corpus Ieſu: & ligauerunt eum. pro, *ipſum.* ſcilicet corpus. linteis cum aromatibus, ſicut mos eſt Iudæis ſepelire. Hoc explicauit Euangeliſta, ne putares ſuperfluum ſumptum in officio ſepulturæ. Quod enim in humanis officiis fit ſecundùm patriæ conſuetudinem reprehenſione caret.

Verſ. 41. Erat autem in loco, vbi crucifixus eſt, hortus: & in horto monumentum nouum in quo nondum quiſquam poſitus erat.

Verſ. 42. Ibi ergo propter paraſceuem Iudæorum, quia iuxta erat monumētum. Breuitas temporis cogens ad celerem ſepulturam, deſcribitur ex eo quòd erat paraſceue: hoc eſt, dies præcedens ſabbatum, terminandus imminente occaſu ſolis. Non enim licebat extendere officia hæc ad aliquas horas noctis, quia à veſpera incipiebat otium ſabbatinum. Propter breuitatem itaque temporis legitimi ſepelierunt in loco propinquo.

Poſuerunt Ieſum. Cùm debuiſſet dicere *poſuerunt corpus Ieſu*, dixit tamen *poſuerunt Ieſum:* non ſolum ſeruando ſolitum loquendi morem (quo Dauidem aut Abrahām ſepultum dicimus) ſed etiam ad ſignificandum identitatem hypoſtaſis in mortuo & viuo Ieſu, quod fuit in ipſo ſingulariſſimum. Quamuis enim anima Ieſu ſeparata fuerit à corpore eius, eadem tamen numero hypoſtaſis perſeuerauit in corpore mortuo & in anima, quia *quod ſemel aſſumpſit nunquam dimiſit.*

Identitas hypoſtaſis in Christo mortuo & viuo.

CAPVT XX.

VERS. 1. VNa autem ſabbati. pro, *ſabbatorum.* Omnes Euangeliſtæ concorditer deſcribunt à numero plurali (ſcilicet *ſabbatorum*) diem Reſurrectionis, quamuis apud omnes Euangeliſtas interpres vſus fuerit numero ſingulari. Et eſt magna differentia in proprietate ſenſus, quoniam *vna ſabbati* nullum diem determinatè ſignificat: quoniam ſabbatum commune eſt nomen omni feſto Iudæorum quo non licet operari, ſed *vna ſabbatorum* explicat iuxta morem Hebræum, diem quem hodie appellamus Dominicum. Nam appellatione ſabbatorum ſeptimi quique dies (qui non quandoque, ſed ſemper ſunt ſabbata) intelliguntur, & *vna ſabbatorum* dicitur dies illa quæ eſt vna relata ad ſabbata, relata ad ſeptimos dies. Qui ideo dicitur non *dies prima*, ſed *dies vna*, quia Moyſes appellauit eundem diem vnum: dicendo *& factum eſt veſpere, & mane dies vnus.* More itaque Scripturæ loquendo Euangeliſta dixit *vna ſabbatorum*: ſignificando diem illum qui ſemper inuenitur vnus (non ſecundus, non tertius) relatus ad dies qui ſemper ſunt ſabbata.

Vna ſabbati, & vna ſabbatorum, quid?

Geneſ. 1.

Maria Magdalene. Tacet Ioannes ſodales ab aliis Euangeliſtis expreſſas. Apud Lucam enim diſcipuli hoc referentes, expreſſe dicunt: *Mulieres quædam ex noſtris terruerunt nos, &c.*

Venit mane cùm adhuc tenebræ eſſent. Tempus auroræ deſcribitur, vnde & apud Lucam dicitur quod ante lucem venerunt ad monumentum. Nec obſtat quod Marcus dicat *orto iam ſole*: quoniam aurora ortus ſolis eſt. Ad monumentum, & vidit. pro, *& videt.* lapidem ſublatum a monumento. Tacet hic Ioannes viſionem Angelorum, narratam ab aliis Euangeliſtis.

Verſ. 2. Cucurrit. pro, *currit.* ergo: & venit ad Simonem Petrum & ad alium diſcipulum quem amabat Ieſus. Narrat Ioannes hæc tanquam præſentia poſt tempus quo venit ad monumentum: ad inſinuandum feſtinas actiones Magdalenæ. Huiuſmodi enim celeritatem tacitam ab aliis, ſupplet Ioannes. Et dicit illis, Tulerunt Dominum de monumento. Aſſerit quod viderat. Non ſolùm viderat lapidem ſublatum ab oſtio monumenti, ſed hortante Angelo viderat monumentum vacuum: & propterea dicit (vt putabat) *tulerunt Dominum de monumento.* Et neſcimus. In hoc numero plurali inſinuat Euangeliſta ſodales. Et ſimul cum nulla fide data verbis Angelorum (qui dixerāt illum viuere) mentes mulierum Euangeliſta explicat: tacendo quòd etiam retulerunt ſe viſionem Angelorum vidiſſe, &c. Vbi poſuerunt eum.

Magdalena currit ad Petrum & Ioānem vt corpus à monumento ſublatum nuntiet.

Verſ. 3. Exijt ergo Petrus, & ille alius diſcipulus: & venerunt ad monumentum.

Verſ. 4. Currebant autem duo ſimul: & ille alius diſcipulus præcucurrit citiùs Petro: & venit primus. pro, *prior*, ad monumentum.

Verſ. 5. Et cùm ſe inclinaſſet, vidit. pro, *videt*, poſita linteamina: non tamen introiuit.

Verſ. 6. Venit ergo Simon Petrus ſequens eum: & introiuit in monumentum, & vidit. pro, *videt*, linteamina poſita.

V. 7. Et ſudarium quod fuerat ſuper caput eius non cum linteaminibus poſitum, ſed ſeparatim inuolutum in vnum locum. Deſcribuntur hæc ita diſtinctè, vt omnis ſuſpicio aſportati cadaueris tollatur. Si enim cadauer fuiſſet aſportatū non relicta fuiſsēt linteamina, (mixtione enim myrrhæ & aloës viſcata erant linteamina quibus obuolutum fuerat corpus) nec fuiſſet ſeparatim ſudarium adhibita inuolutionis curā poſitum, ſed fuiſſet aſportatum cadauer vt iacebat linteaminibus ligatum, &c. Et dixit hæc Euangeliſta, ad deſcribendum quod etiam ex his minutulis teſtimonia reſurrectionis aderant.

Verſ. 8. Tunc ergo introiuit & ille. pro, *alius*, diſcipulus qui venerat primus. pro, *prior*, ad monumentum: & vidit & credidit. Vidit hæc relata: & credidit Ieſum reſurrexiſſe.

Verſ. 9. Nondum enim ſciebant ſcripturam. Excuſat Euangeliſta tarditatem ad credendū ex ignorātia ſacræ ſcripturæ. Quia. pro, *quod*, oportuit. pro, *oportet*, eum à mortuis reſurgere. Non refertur præſens tempus prolationis verborum: ſed præſens determinatum in ſacra Scriptura. Eſt enim ſenſus quod nondum ſciebāt ſcripturam continentem quòd oportet Ieſus à mortuis reſurgere, quod iam completum erat. Omnes enim ſcripturæ reſurrectionem Christi prophetātes, continebāt hoc. Neceſſitas autē quā

oportet, multiplex eſt, ſcilicet vt glorificaretur ſecundum merita, vt firmaretur fides atque ſpes [illegible] noſtræ, vt inchoaretur regnum Dei.

Verſ. 10. Abierunt ergo iterum. pro, *rurſus*. diſcipuli ad ſemetipſos. hoc eſt, ad habitaculum [illegible]:

Magdalena ſtat ad monumentum plorans.

Verſ. 11. Maria autem ſtabat. Quamuis Ioannes deſcribat Mariam, tacendo ſodales, non tamen intelligendum eſt quòd Maria remanſerit ſola, ſed cum ſodalibus. Et cum hoc deſcribitur [illegible] quo ad ſitum, dicendo *ſtabat*. Et quoad locum ſubiungendo:

Ad monumentum foris: & quoad fletum, ſubiungendo. Plorans. Vt intelligamus quod quamuis ſola non eſſet, ſodalibus tamen aut ſedentibus aut quaſi vagantibus quærendo, ipſa ſola iuxta oſtium monumenti foris, non ſedebat, ſed ſtabat & flebat.

Dum ergo fleret, inclinauit ſe, & proſpexit in monumento. Superfluunt duæ dictiones, *& proſpexit*. Legendum eſt, *inclinauit ſe in monumentum*:

Videt duos Angelos.

Verſ. 12. Et vidit duos Angelos in albis, ſedentes vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi poſitum erat corpus Ieſu. Solus Ioannes ſupplet hanc viſionem duorum Angelorum ſimul. Vidit autem corporeis oculis: vt patet ex circumſtantiis veſtium, quia *in albis*: & ſitus, quia *ſedentes*: & locorum intus in monumento, quia *vnum ad caput, & vnum ad pedes*, loci *vbi poſitum erat corpus Ieſu*.

Verſ. 13. Dicunt. Deeſt *&*. Legendum eſt. Et dicunt ei illi, ſcilicet Angeli:

Mulier quid ploras? Ex hoc ſingulari & ex ſubiunctis verbis (*Dominum meum*, & *neſcio*) apparet quòd Maria ſola erat ibi, vt expoſuimus.

Et ipſum Chriſtum in ſpecie hortulani.

Dicit eis: quia tulerunt Dominum meũ, & neſcio vbi poſuerunt eum. *Hæc* deeſt, & legendum eſt:

Verſ. 14. Et hæc cùm dixiſſet. Non expectatâ reſponſione Angelorum, non habens reſpectum ad Angelos.

Conuerſa eſt retrorſum. Inquietus affectus quærentis Ieſum manifeſtatur huiuſmodi motibus: dum modò ſe inclinat in monumentum, modò reſpicit retrò foris. Et tantus (vt diximus) erat affectus vt poſthabeat præſentiam & ſermonem Angelorum.

Et vidit Ieſum ſtantem: & non ſciebat quia. pro, *quod*, Ieſus eſt.

Verſ. 15. Dicit ei Ieſus: Mulier quid ploras? quem quæris? illa exiſtimans quòd hortulanus eſſet, dicit ei? Domine ſi tu ſuſtuliſti. pro, *aſportaſti*. eum. More amantis non nominat quem: putans omnes intelligere de quo loquitur, quem amat.

Dicito mihi vbi poſuiſti eum, & ego eum tollam. Vide affectum ſine menſura virium propriarum. Et inter hæc omnia ſemper mens Mariæ deſcribitur perſeuerans in opinione quod aſportatum fuiſſet cadauer, hoc enim Apoſtolis, hoc Angelis, hoc Ieſu hortulano dixit. Et tacet hic Euangeliſta quòd Maria his dictis vertit vultum aliò: puta ad monumentum.

Verſ. 16. Dicit ei Ieſus: Maria. Non ſolùm nomine proprio ſed etiam ſono vocis propriæ nominauit ipſam: alioquin ex ſolo nomine proprio non cognouiſſet eum, ſed dixiſſet, vnde me noſti? Et hinc apparet quod verba quæ prius Ieſus dixerat *Mulier quid ploras* [illegible] *quæris*, aut non dixit [illegible] propria vocis, aut non peruenit ad Mariam illa [illegible] reſonantia: hoc eſt quod quamuis Ieſus [illegible] re loqueretur, audiret tamen Maria [illegible] tabatur ſolito more [illegible] voce. Et [illegible] modo acciderit, miraculum fuit. Quia [illegible] ergo ſolitæ vocis ſuæ iterum in Mariæ appellatione percepit, agnouit eum.

Conuerſa illa dicit ei. Rabboni, quod dicitur Magiſter. Hinc clare percipitur [illegible] terat ſe ex inquietudine affectus, & [illegible] tâ voce Magiſtri, conuertitur ad Ieſum [illegible] & facto. Verbo quidem, ſolito nomine appellando eum Magiſtrum: facto autem ruendo in amplexum eius, quod Euangeliſta ſubſequenti prohibitione inſinuat.

Cur Chriſtus à Magdalena prohibeat ſe tangi, non alias ab aliis [illegible] pedes eius eodem [illegible]

Verſ. 17. Dicit ei Ieſus: Noli me tangere. pro, *ne me tange*. Prohibendo *ne me tange*, manifeſtat quòd illa ruebat ad tangendum eum. Et quoniam vterque deſcriptus eſt ſtans, ideo dixi quod ruit vt amplecteretur eum. Quod etiam ex eo apparet, quod eodem mane non prohibuit mulieres quæ tenuerunt pedes eius. Hinc enim ſignum eſt, quòd Maria ſtans, non ad tangendum pedes ſed faciem ſeu collum tendebat. Nec mirum: quoniam tanta erat vis amoris vt non conſideraret quid faceret in tam magna, inſperata & ſubita lætitia occurſus. Quod ſi verba Domini exactius librentur, apparebit quòd non prohibuit tactum, ſed familiarem ſed ſolitum tactum: vt teſtatur ſubiuncta cauſa, quæ explicatur ſubiungendo:

Nondum enim aſcendi ad patrẽ meum. Eſt ſiquidem ſenſus, quia nondum aſcendi ad patrem meum non me tanga: hoc eſt ex hoc quod nondum aſcendi ad patrem meum ſed [illegible] ſum, non adeſt tibi facultas tangendi me [illegible] priùs cùm eſſem vobiſcum tetigiſti me. At ſi apertius dixiſſet. Ex hoc quod adhuc ſum in terra, non putes me eſſe paſſibilem ſicut priùs. Hæc enim mora parui eſt temporis: vſquequo, ſcilicet aſcendam ad patrem meum. Vnde & ſtatim mittit ipſam ad annunciandum aſcenſionem ſuam.

Et bene nota quòd non dicit *nondum iui ad patrem meum*, [illegible] dicit *nondum aſcendi*: quoniam iam iuerat ad patrem moriendo & reſurgendo: vt ipſe priùs dixerat, *vado ad eum qui me miſit*. Iam enim intrauerat in gloriam ſuam: ſed quia adhuc ſecundum corpus erat in terra, ideo dicit *nondum aſcendi*.

Vade autem ad fratres meos. Quos paſſibilis & humilis appellauerat amicos, modo immortalis & glorioſus appellat fratres, tum vt eiuſdem naturæ ſe cum illis eſſe declararet: & intelligeremus ex hac appellatione ipſum non mutaſſe naturam, ſed eſſe eiuſdem naturæ humanæ & carnis cuius priùs fuerat, cuius erant Apoſtoli. Tum vt ab exemplo diſceremus exhibere nos amicis magis intimos cùm promoti fuerimus ad aliquem ſuperiorem gradum quàm priùs.

Exemplo Chriſti qui ad altiorem promouetur gradum, ſe amicis magis intimum exhibeat.

Et dic eis: Ecce Magdalena fit Apoſtolorum Apoſtola. Aſcendo ad patrem meum, & patrem veſtrum. Ieſus homo procul dubio aſcendit: ac per hæc dicendo *aſcendo*, ſecundum humanam naturam ſe ſignificat. Addendo verò *ad patrem meum*, naturam in ſe diuinam ſignificat: nam Deus non eſt pater Ieſu adoptione, ſed naturâ tantum. Propter quod ſignificantius non dicit

dicit *patrem meum & veſtrum*, ſed dicit *patrem meum & patrem veſtrum*. Si enim dixiſſet *patrem meum & veſtrum*, communis pater vna eademque ratione ſignificatus eſſet, & Arriani animam acciperent: ſed dicendo ſeparatim *patrem meum & patrem veſtrum*, alia ratione ſignificat patrem ſuum & alià patrem Apoſtolorum. Patrem inquit, meum, naturalem: & patrem veſtrum, gratuità adoptione.

Deum meum. Deeſt, *&*. Legendum eſt, *& Deum meum* & Deum veſtrum. vt intelligamus non demonſtrari patrem dicendo *& Deum meum*, ſed demonſtrari Deum: vtramque ſimiliter naturam in ſeipſo per hæc verba ſignificans alio modo. Ex hoc enim quòd aſcendit: hominem ſe manifeſtat: ex hoc verò quòd aſcendit ad Deum ſuum, gratia vnionis perſonalis iunctam naturam humanam hypoſtaſi diuinæ manifeſtat. Eſt enim ſenſus: Aſcendo ad Deum meum, ſingulariſſima gratià ſingulariſſimo modo (vnionis ſcilicet perſonalis) meum. Propter quod etiam non dixit *Deum meum & veſtrum*, ne eadem ratione intelligeretur Deus eius & aliorum: ſed dixit *Deum meum & Deum veſtrum*, vt alia ratione intelligeretur Deus eius & Deus aliorum. Eſt enim (vt dictum eſt) Deus eius perſonaliter: eſt autem Deus aliorum prouidentià, curâ, cultu, &c.

Magdalena fit Apoſtolorum apoſtola.

Verſ. 18. Venit Maria Magdalene annuncians diſcipulis quia vidi. pro, *quòd vidi*, Dominum. Verba ſunt non Mariæ Magdalenæ ſed Euangeliſtæ, narrantis dicta à Magdalena. Et hæc dixit mihi. pro, *ei*. Verba enim ſunt ſimiliter Euangeliſtæ narrantis quòd Magdalena annunciauit tum quòd vidit Dominum, tum dicta ſibi à Domino.

Tacuit hic Euangeliſta quòd inter eundum iterum vidit Ieſum ſimul cum aliis mulieribus, quod Matthæus retulerat.

Verſ. 19. Cùm ergo ſerò eſſet die illo vna ſabbatorum, & fores eſſent clauſæ vbi erant diſcipuli congregati propter metum Iudæorum. Explicat Ioannes tot conditiones ſingulares, tum ad integritatem hiſtoriæ, tum ad multiplicationem miraculi. Hoc enim nouum erat miraculum quòd ianuis clauſis ingreſſus fuerat.

Venit Ieſus: & ſtetit in medio. non angulo, non vt ab aliquo ſic, ab aliquo non videretur, ſed vt ab omnibus videretur & palparetur, ſtetit in medio. Et dixit eis, Pax vobis. Etiam ipsâ ſalutatione monſtrat ſe eſſe eorum magiſtrum, qui hanc ſalutationem eos docuerat.

Chriſtus apparens ſuis oſtendit eis manus & latus.

Verſ. 20. Et cùm hæc. pro, *hoc*, dixiſſet, oſtendit eis manus & latus. Deeſt, *ſuum*. Non ſolùm verbis ſed factis ſtatim conteſtatur ſe eſſe eundem qui crucifixus eſt, oſtendendo eis manus & latus.

Hinc habemus quòd in manibus, pedibus & latere poſt Chriſti reſurrectionem fuerunt ſigna clauorum & lanceæ: ad hoc enim oſtendit eis manus & latus, vt ex ſignis clauorum & lanceæ cognoſcerent eaſdem eſſe manus, idem eſſe latus, &c.

Omittit hic Ioannes pedes, expreſſos à Luca: & quòd Ieſus non ſolum oſtendit eis manus pedes & latus, ſed etiam inuitauit eos ad palpandum carnem ſuam & loca vulnerum, quod Lucas explicauerat.

Gauiſi ſunt ergo diſcipuli viſo Domino. Concluſionem gaudij in diſcipulis ſubſecuti tacitis aliis relatis à Luca, Ioannes refert, ſupplendo quod Lucas tacuerat: ſcilicet quod *iterum dixit eis pax vobis*. Hoc enim circa finem illius apparitionis videtur fuiſſe.

Verſ. 21. Dixit ergo eis., Deeſt, *Ieſus*, iterum, pax vobis.

Sicut ſignificat modum.

Sicut miſit me pater, & ego mitto vos. Omni ex parte comprobat Ieſus ſe eſſe eundem. Eadem enim & eodem modo eademque authoritate dicit & mandat quæ ante mortem diſpoſuerat. Et nota aduerbium *ſicut*, ſignificans modum: nam verè quemadmodum pater miſit Ieſum ad prædicandum bene faciendo & mala patiendo, ita explicat ſe mittere diſcipulos. Et dixit hoc, tum vt intelligerent quòd non erat cum eis manſurus corporali præſentià, tum vt ſperarent ſe miſſos ad mortem reſuſcitandos, quemadmodum videbant Ieſum miſſum à patre ad mortem reſuſcitatum.

Verſ. 22. Hæc, Deeſt *&*, & eſt numeri ſingularis. Legendum eſt. *Et hoc* cùm dixiſſet, inſufflauit. Sicut in principio huius ingreſſus manifeſtauit ſeipſum dupliciter (verbis ſcilicet & factis) ita modò deſtinationi diſcipulorum adhibet verba & facta: inſufflare enim factum eſt. Quorſum autem inſufflauerit, ſubiungit Euangeliſta:

Inſufflans dat Spiritum S. Chriſtus.

Et dicit eis: Accipite ſpiritum ſanctum. Inſufflatio datio quædam corporei ſpiritus eſt. Et propterea aptiſſimè, congruit ad ſignificandum donationem incorporei ſpiritus, vt etiam per ſenſibilia facta inſtruamur de iis quæ intus fiunt in anima.

Lucas refert quòd *aperuit illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas*, quod ſpectat ad perfectionem partis intellectiuæ: Ioannes quòd dedit illis Spiritum ſanctum, perficientem principaliter partem affectiuam. Sed hoc in loco datus videtur Spiritus ſanctus ad perfectionem vtriuſque partis, relatæ ad vſum ſacramentorum: imò relatæ ſpecialiter ad vſum ſacramenti pœnitentiæ, vt ſubiuncta ſine aliqua coniunctionis nota teſtãtur.

Verſ. 23. Quorum remiſeritis peccata remittũtur eis, & quorũ retinueritis, retenta ſunt. Hic eſt primus & vltimus locus in Teſtamento nouo, explicans in ſpecie remiſſionem peccatorum fieri poſſe ab hominibus. In genere ſiquidem dictum fuerat, *quæcunque ſolueritis ſuper terram*, &c. Mirabilis eſt facultas hæc vtpote ſoli Deo propria. Quocirca ne intelligeremus authoritatiue dimitti peccata à diſcipulis, non dixit *remittite peccata*, ſed *quorum remiſeritis peccata remittuntur eis*. vt vis & efficacia remiſſionis explicaretur non in diſcipulis ſed in Deo remittente: dicendo enim *quorum remiſeritis peccata*, remiſſionem quidem ſed miniſterialem ſignificare ſe monſtrat ex eo quòd ſubiungit *remittuntur eis*.

Remitti poſſe peccata ab hominibus hic in ſpecie explicatur.

Et quoniam non aliter Chriſti diſcipuli remittunt peccata aliorum niſi remiſſionem ſeu abſolutionem in ſacramento Pœnitentiæ exhibendo, ideo hoc in loco inſtituitur & promulgatur ſacramentũ pœnitentiæ. Et propterea vide ſingula. Dicit *quorum*, neminem excipiendo. Dicit *remiſeritis*, & non dicit remiſſa dixeritis aut monſtraueritis aut declaraueritis. Nihil enim horum eſſet verè remittere: ac per hoc nõ ſaluaretur veritas verborum Chriſti. Dicit *peccata*. Non dicit pœnas peccatorum ſed ipſa peccata: non reſtrin-

gendo, ad peccata hæc vel illa, aut oris vel operis, ſed nullum excipiendo peccatum. Dicit *remittuntur eis*, ad ſignificandam diuinam efficaciam aſſiſtentem immò operantem in ipſa remiſſione veſtra. Dicit *& quorum retinueritis retenta ſunt* ad ſignificandum concedi facultatem non ſolum remittendi ſed etiam retinendi peccata. Similique efficacia donari retentionem quâ donatur remiſſio.

Et nota quod non dicit *& quæ retinueritis*, ſed *& quorum retinueritis*: vt intelligamus non concedi facultatem remittendi peccata aliqua & retinendi alia. Impium enim eſt à Deo ſperare dimidiam veniam, & ſimiliter impium eſt miniſtros eius dimidiam dare veniam: aut enim omnia peccata dimittuntur aut nullum, tam à Deo quàm à miniſtris eius. Et propterea dicit *& quorum*, hominum. Eſt enim conceſſa facultas omnia peccata remittendi quorumcunque hominum. Et ſimiliter omnia peccata retinendi quorumcunque hominum.

Dimidiam veniam à Deo ſperare, impium eſt.

Si quæris modum ſeu actionem retentionis, ſcito quòd ſicut Deus remittit dando gratiam, retinet autem negando gratiam indigno, ita miniſtri eius remittunt peccata præbendo abſolutionem ſacramentalem, retinent autem negando eã indigno. Propter quod præmiſit *Accipite Spiritum ſanctum*. Hoc enim ideo præmiſſum eſt, ideo ab hoc inchoauit, vt intelligamus non ad libitum poſſe miniſtros Chriſti remittere & retinere peccata, ſed tantummodo Spiritu ſancto ad hoc mouente. Quamuis etiam hoc propoſitum ſit, vt intelligamus donum eſſe Spiritus ſancti facultatem remittendi ac retinendi peccata, ita quòd acceptio Spiritus ſancti ad facultatem & vſum facultatis refertur: alioquin efficax non eſt tam remiſſio quam retentio. In cuius ſignum nec in Baptiſmo nec in Euchariſtia, ſed in ſolo hoc ſacramento dixit *Accipite Spiritum ſanctum*. In Euchariſtia enim dixit: *hæc quotieſcumque feceritis, in mei memoriam facietis*. In Baptiſmo autem, *docete omnes gentes baptizantes*, &c. Hic autem *accipite Spiritum ſanctum*: ad ſignificandum hoc eſſe ſingulare in ſacramento Pœnitentiæ, quòd actio ſacramentalis requirit in miniſtro Spiritum ſanctum dirigentem & mouentem, requirit iudicium internum ſecundùm Spiritum ſanctum in miniſtro ad remiſſionem vel retentionem peccatorum.

Modus retentionis peccatorum.

At ſi quæris vnde ſciam Spiritum ſanctum ſanctum me mouere ad retinendum, vel remittendum. In promptu eſt reſponſio quòd cùm Spiritus ſanctus ſit ſpiritus ſapientiæ, ſcientiæ, intellectus, conſilij, timoris Domini, &c. Tunc proculdubio mouet Spiritus ſanctus quando ſeruaris ſeruandis quæ ſunt ſcientiæ, conſilij & huiuſmodi, rectâ ratione concluditur hunc eſſe abſoluendum vel non abſoluendum.

Si obiicis quod hîc nihil dicitur de confeſſione ſacramentali peccatorum. In promptu eſt ſolutio quòd implicitè ſignificatur concurſus propriæ confeſſionis peccatorum ſuorum. Nam cùm remittere vel retinere commiſſum Chriſti miniſtris, exerceri nõ poſſit rectè niſi cognitis peccatis & hominibus quorum ſunt dimittenda aut retinenda peccata, & notitia iſta non ſit vi aut metu extorquenda ſed oportet quòd voluntariè exhibeatur ad hoc vt ſit meritoria remiſſionis, conſequens eſſe oportet vt interueniat confeſſio propria peccatorũ quorum remiſſionem quis quęrit,

Hinc ſequitur confeſſio peccatorum.

Si rurſus obiicis quòd hinc nihil habetur de confeſſione auriculari. Reſpondetur quod ſicut in Baptiſmo Chriſtus non inſtituit modum baptizandi, ſiue immergendo ſiue infundendo ſiue aſpergendo, ſed modos reliquit Eccleſiæ vſui, ita in ſacramento Pœnitentiæ inſtituit confeſſionẽ voluntariam peccati, ſed modum confitendi & ſimiliter abſoluendi (an ad aurem, an publicè) Eccleſiæ vſui reliquit: iuxta qualitatem tamen peccati, publici vel occulti, nam conformis debet eſſe peccato tam pœnitentia quàm remiſſio.

Si demum obiicis Dominum non præcipere hîc vt quæramus remiſſionem peccatorum à miniſtris, ſed dare miniſtris ſuis facultatem remittendi vel retinendi peccata confitentibus illa. Fateor inſtitutionem ſacramenti Pœnitentiæ hîc haberi, non præceptum.

Inſtitutio ſacramenti Pœnitentiæ hîc habetur, non præceptum.

Verſ. 24. Thomas autem vnus ex duodecim. Non exiſtentibus ſed inſtitutis: vndecim enim tantùm tunc erant: ſed quilibet erat & vocabatur vnus ex duodecim inſtitutis Apoſtolis.

Qui dicitur Didymus. Græcam dictionem interpres reliquit: cum potuiſſet dicere Latinè *geminus*, ſeu *gemellus*. Vnde autem hoc cognomen habuerit, aliter neſcitur: niſi quia vocabulum ſonat quod fuerit natus cum alio vno eodemque partu, & inde cognominatus *geminus*, ſeu *gemellus*.

Non erat cum eis quãdo venit Ieſus. Occurrit quæſtio quoniam Lucas dicit quòd diſcipuli redeuntes ex Emmaus inuenerunt cõgregatos vndecim, & interpoſitis vltro citroque dictis ſubdit, *dum autem hæc loquuntur ſtetit Ieſus in medio eorum, & dixit, Pax vobis*. Quomodo ergo apud Lucam erant congregati vndecim, & apud Ioannem deerat Thomas? Solutio eſt quòd multis vltrò citroque dictis poſtquam venerunt diſcipuli ex Emmaus, Thomas receſſit: & poſt receſſum eius dum remanentes multi præter decem Apoſtolos, & illos duos diſcipulos de his loquerentur, venit Ieſus. Non enim dicit Lucas vndecim affuiſſe quando venit Ieſus, ſed quando redierunt diſcipuli ex Emmaus.

Quomodo deerat Thomas cùm vndecim dicantur congregati.

Verſ. 25. Dixerunt ergo ei alij diſcipuli: vidimus Dominum. Ille autem dixit eis. Niſi videro in manibus eius fixuram. pro, *figuram*, clauorum. Hinc apparet quòd alij diſcipuli non ſolum dixerant Thomæ *vidimus Dominum*, ſed etiam quòd viderant manus, pedes, & latus cum ſignis vulnerum: alioquin non dixiſſet Thomas, ſe quoque velle hæc videre. Et pari ratione retulerunt reliqua, ſcilicet quòd comederat cum eis, quòd inſufflauerat in eos, &c.

Et mittam digitum meum in locum. pro, *in figuram*. clauorum. Non eſt contentus Thomas teſtimonio ſenſus viſus, ſed exigit teſtimonium quoque ſenſus tactus. Et dicendo mittam digitum meum in fixuram clauorum, monſtrat audiſſe ſe a diſcipulis quòd non remanſerat obducta exterius in ſuperficie manus cicatrix claui, ſed profundum interius foramen ſecundum figuram claui, in quod foramen poſſet mitti digitus. Et ſimiliter intellige quod ſubiungitur.

Et mittam manum meam in latus eius. hoc eſt in foramen ſecundum figuram lanceæ quod in latere Chriſti apparebat. Volebat enim Thomas experiri tactu an eſſet apparentia huiuſmodi foraminum, an in veritate eſſent ibi huiuſmodi foramina.

Non

Non credam. Vſque adeo exigit ambo hæc teſtimonia, vt ſine his ſe non crediturum aſſerat.

Verſ. 26. Et poſt dies octo iterum erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis, Venit Ieſus ianuis clauſis & ſtetit in medio, & dixit eis. Superfluit *eis* Pax vobis. Similiter & iam tertiò ſalutat diſcipulos imprecando eis pacem: vt Chriſtianorum corda toties repetita pax penetret.

Thomam ad palpanda clauorum & lanceæ loca inuitat Chriſtus.

Verſ. 27. Deinde dicit Thomæ. Non requiſitus offert diſcipulo incredulo quę quęſierat, ſimul monſtrans ſe (quamuis abſentem) noſſe quæ dixerat Thomas, & ſuauiſſimum ſe eſſe ſatisfactorem deſideriis diſcipulorum.

Infer digitum tuum huc. Hinc apparet ex verbis Ieſu, vera remanſiſſe foramina clauorum & lanceæ, ita quòd caro Chriſti diſcontinua eſt in manibus, pedibus & latere. Et huiuſmodi conditio quamuis in carne paſſibili indecora appareat, in carne tamen glorioſa ad cumulum gloriæ eſt effecta, abſque vllo præiudicio integritatis, ſenſus & cuiuſcunque alterius operationis. Sed hæc noſtram notitiam excedunt: vtpote qui eãdem carnis naturam tranſlatam in impaſſibilitatem & gloriam nunquam vidimus, in ſe aut in ſuo ſimili.

Et vide manus meas. Quum non videamus digitis, dicendo *vide*, intendit, euidenter cognoſce. Frequenti enim vſu, videre appellamus euidenti notitiâ cognoſcere: quocunque ſenſu, quocunque actu interiori animę euidenter cognoſcamus. Perinde dictum eſt *vide manus meas*, ac ſi dictum fuiſſet, & euidenter cognoſce manus meas.

Videre eſt euidenti notitiâ cognoſcere.

Et affer manum tuam & mitte in latus meum, & noli eſſe: pro, *& ne ſis*, incredulus ſed fidelis pro, *credulus*. Directè reſpondet ad id quod dixerat Thomas, *non credam*.

Verſ. 28 Reſpondit Thomas & dixit. deeſt, *ei*: Dominus meus & Deus meus. In textu Græco præponitur articulus dictioni *Dominus*, & alter articulus dictioni *Deus*. Et hic eſt ſolus textus in vniuerſis Euangeliſtis, in quo Ieſus in carne appellatus eſt Deus. Et appoſitus eſt articulus, vt nullam Ariani habeant exceptionem, vt non poſſint inficiari (quemadmodum alibi inficiantur) Deum ſine articulo eſſe ſummum Deũ. Hic enim clare Ieſus appellatur *Deus* cum articulo ad explicandam Ieſu veram diuinitatem quemadmodum appellando *dominum* cum articulo explicant ſupremum dominium.

Hic ſolùm in toto Euangelio Ieſus in carne appellatus eſt Deus.

Verſ. 29. Dicit ei Ieſus: Quia vidiſti me Thoma. Ex his Ieſu verbis apparet quòd Thomas, tetigit foramina, quòd id fecit ad quod inuitauerat ipſum Ieſus dicẽdo *vide*: eodem enim verbo vtitur, dicendo *quia vidiſti*: hoc eſt, quia euidẽter cognouiſti me eſſe eũdem. Credidiſti. Hinc apparet profeſſionem Thomæ (ſcilicet *Dominus meus & Deus meus*) approbatam eſſe à Chriſto: nã hoc quod profeſſus eſt, eſt id quod credidit. Vidit enim hominẽ, carnem, foramina, credidit autem non quæ vidit, ſed illum eſſe verum Deum & Dominum: neutrum ſiquidem horum vidit, ſed credidit.

Beati qui non viderunt & crediderunt. Ordo præmij ad meritum beatitudinis æternæ ad fidem præſentis temporis ſignificatur, apponendo beatitudinem præteritæ fidei: vt intelligamus beatitudinis præmium non eſſe eorum qui credunt, ſed eorum qui crediderunt: beati enim non credunt, ſed vident clare quòd crediderunt.

Et dixit hoc Ieſus, ad declarandum ordinem iſtorum duorum actuum (ſcilicet videre & credere) quòd eſt e contrario ad ordinem Thomæ, qui ex viſione duci voluit & ductus eſt ad credendum. Contrarius, dicit Ieſus, eſt ordo: quia credere ducit ad beatitudinem, quæ eſt clara viſio. Rurſus quia credere Thomæ fuit tanquam credere conuicti & coacti ad credendum ex euidentia facti, docet Ieſus beatitudinis præmium eſſe eorum qui non tanquam conuicti crediderunt. Dicendo enim *qui non viderunt*, excludit conuictionem ad credendum: dæmones ſiquidem conuicti credunt & propterea non meritoriè credunt. Ad ſignificandum itaque tum ordinem inter beatitudinis præmium & fidei meritum, tum ordinem inter videre & credere, tum meritum fidei abſque conuictione, declarauit beatitudinis præmium eſſe eorum *qui non viderunt & crediderunt*.

Ordo inter videre & credere.

Vnde patet ratio quare dixerit in præterito, *non viderunt & crediderunt*: præteritum enim refertur non ad præſens prolationis ſed ad præſens beatitudinis. Et propterea ſub tali præterito comprehenditur tota via præſentis temporis vſque ad patriam.

Nec per hoc reprobatos intellige qui velut conuicti ad credendum ducuntur, ſicut Thomas: ſed minoris meriti arguuntur. Thomas tamen prioris incredulitatis culpam magnitudine profeſſionis penſauit, primus enim fuit qui profeſſus fuit expreſſe Ieſum eſſe verum Deum.

Verſ. 30. Multa quidem & alia ſigna fecit Ieſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. Sciebat Ioannes ſe pauca ſigna facta à Ieſu retuliſſe, ſciebat multa alia relata ab aliis Euangeliſtis: & propterea ne quiſpiam crederet ipſum omnia aut plurima complexum eſſe, vel minorem fidem adhiberet aliis Euangeliſtis, ſubiunxit hæc,

Verſ. 31. Hæc autẽ ſcripta ſunt. Declarat quare hæc ſcripſerit. Vt credatis. Ecce finis propinquus. Quia. pro, *quod*. Ieſus. Nazarenus de quo hæc ſcripſimus. Eſt Chriſtus. Eſt Meſſias ille à prophetis prædictus, Filius Dei. non adoptiuus ſed naturalis. His enim duobus creditis de Ieſu, iam credita eſt vtraque ipſius natura, iam creditum eſt myſterium redemptionis & ſalutis humanæ per ipſum. Et vt credentes, vitam habeatis. Ecce fructus vltimus. Vitam nunquam terminandam, hic inchoandam & in patria in æternum manſuram. In nomine: in inuocatione nominis. Eius. Hæc enim tria (ſcilicet credere, inuocare nomen Ieſu, & vitam animæ habere credendo & inuocando) ſunt fructus Euangelij.

***

CAPVT XXI.

VERS. 1. POſtea manifeſtauit ſe iterum Ieſus, deeſt, *diſcipulis*, ad mare Tiberiadis. Deſcribitur locus Galilææ; vt intelligamus diſcipulos poſt octo à reſurrectione Ieſu dies egreſſos à Hieruſalem, & hac atque illac diuertiſſe. Manifeſtauit autem ſic.

Verſ. 2. Erant ſimul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex diſcipulis eius duo: Iſti ſeptem eiuſdem artis deſcribuntur ſimul: vt pari ratione intelligamus alios non diuulſos ſed ferè cateruatim ſociatos.

Verſ. 3. Dicit eis Simon Petrus: vado piſcari, pro, *piſcatum*. Petrus poſtquam iam ter viderat Ieſum qui ſurrexerat à mortuis, poſt apertum ei ſenſum vt intelligeret ſcripturas, poſt acceptum Spiritum ſanctum, vadit ad piſcandum, vt intelligamus non dedecere hæc & ſimilia exercitia Apoſtolicos ſacerdotes.

Piſcatio & ſimilia exercitia non dedecent Apoſtolicos ſacerdotes.

Dicunt ei, venimus & nos tecum. Hinc apparet quòd omnes iſti piſcatores erant. Et exierunt. Superfluit *&*, & aſcenderunt in nauim, deeſt, *ſtatim*, & illà nocte nihil prendiderunt.

Verſ. 4. Mane autem iam facto ſtetit Ieſus in littore. Non in mari, ne phantaſma putaretur, ſed in terra, vt verus homo haberetur. Non tamen cognouerunt diſcipuli quia, pro, *quòd*, Ieſus eſt. Mirum eſt quòd nec viſu nec auditu cognouerunt Ieſum: cum quo tanto tempore fuerant conuerſati, qui tunc etiam loquebatur eis ſubiuncta verba. Et cùm ex parte diſcipulorum non appareat impedimentum (credebant enim & acceperant Spiritum ſanctum) nec ex parte Ieſu appareat mutatio (puta quòd in alia ſpecie apparuerit aut aliâ voce locutus fuerit: cùm ſubiungatur abſque narrata mutatione aliqua in ipſo Ieſu, quòd poſtea cognouerunt eum) relinquitur quod ex parte immutationis mediæ hoc cauſatum fuerit quòd non cognouerunt eum, hoc eſt, quòd neque ſpecies viſibiles, neque ſpecies audibiles perueniebant ad diſcipulos ex integro: hoc eſt cum omnibus conditionibus quas ab obiecto habebant, quod ſine miraculo non fuit. Poſtea autem ſubtractà hac miraculoſà ſuſpenſione immutationis, cognouerunt eum.

Verſ. 5. Dicit ergo eis Ieſus: Pueri, pro, *filioli*. Blando nomine fatigatos ſine fructu nocte illà diſcipulos, verè ſibi charos vt filiolos appellat.

Nunquid. Legendum eſt, *Num quid*, pulmentarij habetis? vel ad verbum, *num quod pulmentarium habetis?* Græca dictio non eſt ſimplex ſed compoſita ad ſignificandum cibum qui adiungitur proculdubio pani: ſed interpres carens proprio vocabulo eius quod vulgari Italico dicimus *companatico*, vſus eſt *pulmentary* nomine: ad ſignificandum communi nomine cibum qui cum pane comeditur qualis eſt caro piſcium & animalium. Reſponderunt ei: non.

Pulmentarium. quid?

Verſ. 6. Dicit eis, deeſt, *ille autem*. Legendum eſt: *Ille autem dicit eis*, mittite in dexteram, pro, *in dexteras partes*, nauigij rete & inuenietis. Miſerunt ergo & iam non valebant illud trahere præ multitudine piſcium.

Verſ. 7. Dicit ergo diſcipulus ille quem diligebat Ieſus, Petro: Dominus eſt. Ioannes dono intellectus incipit præ cæteris donari, nam conferendo multitudinem piſcium, difficultatem, tractum retis cum verbis illius hominis qui in littore tùc eis dixerat, *mittite in dexteras partes & inuenietis*, concluſit & intellexit quòd ille homo in littore eſt Ieſus. Et hoc indubiè aſſeruit Petro, ſibi valde familiari.

Simon, deeſt, *ergo*. Petrus cum audiſſet quia, pro, *quòd*, Dominus eſt. Quemadmodum intellectus Ioannis, ita amor Petri ad ad eundum Ieſum deſcribitur: quod ſtatim cùm audiuit, relictis omnibus iuit ad Ieſum.

Petrus mittit ſe in mare & venit ad Ieſum.

Tunicâ, pro, *ſuperindumento*. Græca enim dictio non ſignificat tunicam ſed ſuperindumentum quicquid ſit illud ſupremum veſtimentum, quod pallium appellari videtur. Succinxit ſe, vt corpus tantum operiret, non crura & inferiores partes.

(Erat enim nudus) & miſit ſe in mare. Non dicit quòd ambulauit ſuper mare, ſed quod ſe miſit in mare. Erat enim tam parum alta aqua vt poſſet ambulare homo in illa.

Verſ. 8. Alij autem diſcipuli nauigio, pro, *nauiculà*, venerunt (non enim longè erant à terra, ſed quaſi, pro, *circiter*, cubitis ducentis.) A dictione *non*, huc uſque, eſt parentheſis, & refertur ad reddendam rationem quare Petrus miſit ſe in mare abſque periculo, quia parum ſcilicet diſtabant à terra. Ita quòd & Petrus ambulare, & nauiculà alij vehi poſſent, in duobus enim palmis aquæ nauiculæ natant. Trahentes rete piſcium.

Verſ. 9. Vt ergo deſcenderunt in terram, viderunt, pro, *vident*, prunas poſitas, & piſcem ſuperpoſitum, & panem. Diſcipuli alij trahentes rete, è nauicula deſcenderunt continuantes tractum: & vbi deſcenderunt, vident congeſtas prunas, & piſcem quem ipſi non attulerant poſitum ſuper prunas. Ieſus enim Angelorum miniſterio & prunas & piſcem & panem attulerat & diſpoſuerat, ſiue de nouo formauerat, præparans partem ſaltem prandij. Dico autem *partem*: quia iuſſit afferri ex piſcibus nouiter captis, non ad ſuperfluitatem.

Prunæ poſitæ piſcis ſuperpoſitus, & panis, vndè

Verſ. 10. Dicit eis Ieſus: afferte de piſcibus quos prendidiſtis nunc.

Verſ. 11. Aſcendit Simon Petrus. Tacet Euangeliſta quæ Petrus dixerit Ieſu aut è conuerſo: & Petrum qui cum Ieſu erat, ad præceptum Ieſu præcipientis vt afferrent de piſcibus captis, conſcendiſſe nauem vt celeriùs implerentur iuſſa deſcribit. Ita quòd vbi priùs alij diſcipuli fuerant in nauicula & Petrus extrà, modò alij diſcipuli ſunt in terra continuantes tractum retis & Petrus aſcendit in nauiculam ad trahendum rete.

Et traxit rete in terram plenum magnis piſcibus, centum quinquaginta tribus. Petrus in nauicula deſcribitur quòd traxit rete in terram, non quòd ſolus traheret, ſed quòd ipſe è nauicula ſubleuabat rete, facilitans tractum:

Rete plenum 153. magnis piſcibus.

vt

vt ipſo ſic ſubleuante rete plenum piſcibus prope terram, reliquorum diſcipulorum in terra trahentium tractum quodammodo efficeret ſubleuando.

Et cum tanti, pro, *tot*, eſſent non eſt ſciſſum rete. Miraculo dignum Euangeliſta cenſet quòd tot magni piſces ſimul tracti fuerint abſque ſciſſione retis: vt intelligamus & hoc ad cumulum miraculi acceſſiſſe.

Verſ. 12. Dicit eis Ieſus: Venite. Reuerentia diſcipulorum retinens eos ab appropinquatione ad Ieſum inſinuatur deſcribendo quòd Ieſus inuitauit eos, *venite*. Prandete. Hinc apparet quòd illo tempore non tantùm cœnabatur, ſed etiam prandium fiebat. Erat enim mane cùm hoc geſtum eſt. Et nemo audebat diſcumbentium, pro, *diſcipulorum*. Interrogare eum, tu quis es? Deſcribitur quòd antequam diſcumberent, quando Ieſus dixit eis: *venite prandete*, diſcipuli cognouerunt ipſum eſſe Ieſum. Scientes. Vtrumque dicit Euangeliſta: & quòd non audebant interrogare, & quòd ſciebant ipſum eſſe Ieſum, vt intelligamus non puſillanimitatem, ſed reuerentiam diſcipulorum retrahentem tum ab appropinquatione ad Ieſum tum ab interrogatione: & reuerentiam retrahentem ab vtroque, cauſari à ſcientia (à certa notitia) quòd ipſe eſſet Dominus, quia, pro, *quod*, Dominus eſt. Non dicit, *quia Ieſus eſt*, ſed *quia Dominus eſt*: vt rationem reuerentiæ retractiuæ intelligamus ex Domino.

Non tantum cœna ſed etiā prandium tunc fiebat.

Verſ. 13. Et venit Ieſus & accepit panem, & dabat eis. Omnia ſunt præſentis temporis. Legendum eſt, *& accipit panem & dat eis*: & piſcem ſimiliter. Dicendo *& venit*, ſignificat acceſſum Ieſu ad eos iam diſcumbentes: tanquam Ieſus officio miniſtri fungatur: dum deſcribitur quòd non ſolum venit, ſed accipit panem & piſcem & dat eis quæ parauerat.

Verſ. 14. Hoc iam tertiò, pro, *hac iam tertia vice*, manifeſtatus eſt Ieſus diſcipulis ſuis cùm ſurrexiſſet à mortuis. Non ſolum manifeſtationem, ſed tertiam manifeſtationem aſſerit Ioannes hanc fuiſſe: vt intelligamus manifeſtationes alias ab aliis ſcriptas, fuiſſe poſt hanc. Ita quòd antequam diſcipuli conuenirent in montem Galilææ conſtitutum illis à Ieſu, fuit hæc apparitio iuxta mare Galilææ, vt etiam ſic impletum ſciamus quòd Ieſus præceſſit eos in Galilæam.

Sed bene nota quòd non dicit hanc tertiam manifeſtationem abſolutè (quoniam ipſemet ſcripſerat quatuor) ſed dicit tertiã diſcipulis ſuis.

Quo ſenſu hæc apparitio fuerit tertia?

Verùm non caret quæſtionis ſcrupulo hæc aſſertio: quia apud Lucam Ieſus ipſo die quo reſurrexit manifeſtatus eſt diſcipulis in Emaus, ac per hoc iſta non eſt tertia diſcipulis ſuis, ſed quarta. Solutio eſt quòd appellatione diſcipulorum Ioannes gratia materiæ intelligit Apoſtolos. Dico autem *gratia materiæ* (hoc eſt reſurrectionis Chriſti teſtificandæ) appellaſſe illos diſcipulos, qui erant decreti proprij teſtes reſurrectionis Chriſti, hos autem conſtat eſſe Apoſtolos: vt patet Actuum primo, dicente Petro, *Oportet ex his vnum teſtem nobiſcum fieri reſurrectionis eius ad plebem*. Et conſtat illos duos diſcipulos in Emaus non fuiſſe Apoſtolos: quoniam ipſi regreſſi in Ieruſalem, inuenerunt congregatos vndecim. Et ſignificantius libra numerum pluralem, *diſcipulis ſuis* vt non ſupputetur manifeſtatio illa, qua Ieſus ipſo quo reſurrexit die, Apoſtolo Petro ſoli apparuit. Remanet itaque ſolida veritas hanc tertiam fuiſſe manifeſtationem Apoſtolis in numero plurali.

Verſ. 15. Cùm ergo prandiſſent. Ieſus non minima myſteria exercuit immediatè poſt ſumptum cibum. Nam & Sacramentum Euchariſtiæ inſtituit poſt cœnam: & in die reſurrectionis poſtquam comedit coram diſcipulis, aperuit illis ſenſum, dedit Spiritum ſanctum: & nunc poſt prandium committit Petro Pontificatum. Vt diſcamus ab exemplo tam cœnam quàm prandium ſic ſumere, vt nullum præſtetur impedimentum exercitiis ſpiritualibus vt non minus idonei ſimus ad exercitia ſpiritualia.

Non minima myſteria exercuit immediatè poſt ſumptum cibum Ieſus.

Dixit Simoni Petro Ieſus: Simon Ioannis, pro, *Iona*. Pater enim Simonis Petri non Ioãnes ſed Ionas vocabatur, vt clarè patet Matth. 16. Simon bar Iona, hoc eſt, filius Iona.

Diligis me. Antequam curam ouium cõmittat, non petit *ſcis* aut *potes* aut *vis*, ſed *diligis me*. Non dicit, diligis oues meas, diligis, præmia mea, promiſſiones meas & huiuſmodi, ſed *diligis me*. Plus his: Clariùs dixiſſet interpres plus quàm hi. Ita quòd duo petit: alterum eſt diligis me, alterum eſt, pluſquam hi. Et hæc comparatiua conuincit quòd alloquitur Petrum vt diſtinguitur ab aliis Apoſtolis: vt hinc clarè conſtet pontificatum commiſſum ita Petro quòd nulli alij Apoſtolo. Dicit ei. Prima Petri reſponſio. Etiam Domine. Affirmat quæſitum. Tu ſcis. Affert ipſum in teſtem interni affectus ipſius Petri. profitens per hoc Ieſum videre cor Petri.

Quia, pro, *quod*, amo te. Explicat hoc Petrus, ne affirmatio dicta (*etiam Domine*) intelligeretur extendi ad totum quæſitum. Refugit enim Petrus reſpondere ad ſecundam quæſiti partem ſcilicet *plus quam hi*. Hoc enim non niſi temerè & præſumptuosè potuiſſet affirmare. Et propterea explicat afferendo Ieſum in teſtem quoad primam tantum quæſiti partem (ſcilicet *diligis me*) dicendo *tu ſcis quod amo te*.

Dicit ei, paſce agnos meos. Vide quibus verbis pontificatus committitur, ad ſimilitudinem paſcentis agnos mandat vt cibum animæ det agnis, non vrſis, non leonibus, ſed *agnis*, ſed hominibus ſimilibus agnis, non qualicumque ratione, ſed quia mei ſunt. Ideo petij, diligis me plus quàm hi, vt ex maiori dilectione erga me, aſſumeres ſtudium atque onus paſcendi agnos non tuos ſed meos. Nulla merces, nulla mercedis ratio, nulla Petri vtilitas proponitur: ſed ſolus Chriſti amor exigitur & affertur ratio paſcendi agnos Chriſti.

Petro pontificatus ſub ſimilitudine paſcendorum agnorum cõmittitur à Chriſto.

Verſ. 16. Dicit ei iterum, pro *rurſus ſecundò*, Narrat Euangeliſta quòd non ſolùm *ſecundò*, ſed etiam *rurſus* (hoc eſt velut à capite incipiens) interrogauit. Simon Ioannis, pro, *Iona*, diligis me? Non repetit ſecundam partem prius quæſiti (ſcilicet *plus quam hi*) ne putaret Petrus repeti interrogationem quia non reſponderat ad ſecundam particulam: ſed vt intelligeret repeti interrogationem propter primam particulam, eiſdem præciſè verbis factam.

Ait illi: etiam Domine, tu ſcis quia, pro *quod*, amo te. Repetit reſpõſionẽ Petrus de verbo ad verbũ, & propterea nõ eſt opus expoſitionẽ repetere. Dicit ei, paſce agnos meos, pro,

rege oues meas. Aliis verbis vtitur modò, vbi priùs dixerat *paſce*, modò dicit *rege*. Sed aduerte quòd Græca dictio nõ ſignificat *regere* cõmuniter, ſed *regere paſtoraliter*, quod quia Latinus ſermo non poteſt explicare vnicâ dictione, ideo tutius potuit interpres dicere *paſce*.

Et vbi priùs dixerat *agnos meos*, modò dicit *oues meas*, quæ ſunt matres agnorum. Sed & oues ſine cornibus ſunt & inermes ſicut agni.

Et per hos duos actus (paſcere ſcilicet & regere) vniuerſa officia neceſſaria animabus comprehenſa ſunt. *Paſcere* enim eſt prouidere de cibo animæ, *regere* verò eſt prouidere illis educendo, & inducendo, ſtabulando & illa faciendo quæ apud Ezechielem c. 34. ſcribuntur, quod eſt gubernare animas ſecundùm expedientia ſaluti animarum ipſarum.

Verſ. 17 Dicit ei tertiò. Ideo Ieſus multiplicat quæſtionem de amore ſui: vt intelligamus primum, ſecundum, & tertium requiſitum ad Pontificem eſſe amorem ipſius Ieſu, & hinc totum negotium pendere, & ſine hoc amore nõ eſſe Pontificem aut Paſtorem niſi æquiuocè. Vt diſceremus nullum eſſe aſſumendum ad paſtorale officium niſi credatur reſte Ieſu quòd amet ipſum Ieſum, hoc eſt niſi credatur in veritate cõſcientiæ coram Deo quòd ille amet Ieſum, & ſimiliter ipſe qui aſſumitur in paſtorem niſi coram Deo cognoſcat ſe amare Ieſum, nullâ debet ratione paſtorale officium ſuſcipere. Simon Ioannis. pro, *Iona*, amas me? Bis interrogauerat *diligis me*: modò interrogat *amas me*, augendo interrogationem. Diligere enim voluntatis eſt eligentis bene velle alicui: amare autem impetum addit affectus, ſignificans quòd beneuolentiæ actus extenditur vſque ad appetitû in quo eſt paſſio amoris, hinc enim tractum eſt vt vehementer diligere dicatur amare.

Nullus ad officium paſtorale aſſumendus niſi diligat Ieſum.

Diligere & amare in quo differunt.

Contriſtatus eſt Petrus, quia dixit ei tertiò, amas me? Memor Petrus eius quod acciderat ei ante mortem Chriſti (quòd ſcilicet cùm dixiſſet quòd paratus erat in carcerem & mortem ire cum Ieſu, audierat quam neſciebat futuram negationem) contriſtatus eſt modò incipiens dubitare de aliquo malo futuro.

Et dicit ei: Domine tu omnia noſti. Bis dixerat *etiam Domine*: modò non audet aſſerere, ſed plus credens ſcientiæ Ieſu quam ſibiipſi, quam cordi proprio dicit *Domine tu omnia ſcis*, etiam mea intima tam præſentia quam futura. Tu ſcis. pro, *tu cognoſcis*. Non deſiſtit tamen inuocare ipsũ teſtẽ quia. pro, *quod* amo te. Perſeuerat Petrus ſemper repetendo idem verbum, *amo te*. Sentiebat in ſcipſo Petrus affectum amoris erga Ieſum & propterea quamuis bis Ieſus interrogauerit, *diligis me*, ipſe tamen ſemper reſpondit *amo*, plus reſpondens: vt pote conſcius ſui proprij affectus erga Ieſum.

Dicit ei. Deeſt *Ieſus*, Paſce oues meas. Secundâ vice dixerat *rege oues meas*, modò dicit *paſce oues meas* Ita quòd vterque actus (paſcendi & regendi) explicatus eſt reſpectu ouium: reſpectu autem agnorum ſolus actus paſcendi explicatus eſt: eâ ratione quia regimen paſtorale principaliter reſpicit oues, & velut acceſſoriè agnos, cibus autem vtriſque eſt æquè neceſſarius. Et abſque vlla exceptione tam agnos, quã oues committit, vt intelligamus non has vel illas oues, nõ hos vel illos agnos, ſed omnium agnorum ac ouium curam Petro committi.

Et quamuis omnium Chriſtianorũ cura commiſſa intelligatur Petro, ſoli tamen prædeſtinati (qui ſoli agni & oues Ieſu Chriſti ſunt) explicantur paſcendi & regendi à Petro: quia huc tendit inſtitutio paſtoralis officij & curæ, vt prædeſtinati paſtu & regimine ſpiritus ſeruentur, & perducantur ad beatitudinem.

Committuntur autem paſcendi & regendi paſtoraliter, ſub nomine ouium & agnorum: vt intelligamus regimen Petri inſtitutum vt ſit regimen hominum inermium, hominum appetentium paſci & regi à paſtore, vt ſit regimen non vtens gladio, ſed baculo paſtorali, non ad percutiendum, ſed ad dirigendum oues. Ita tamen vt in regimine paſtorali intelligatur etiam ſeruare agnos ac oues à lupis, leonibus & vrſis: prout debet & decet paſtorem ſeruare gregem ab his: hoc enim eſt illud regimen de quo ſuperiùs dictum eſt *bonus paſtor animam ſuam dat pro ouibus*: tuendo oues à lupis, leonibus & reliquis ad perditionem animarum (non rerum, non corporum) tendentibus falsâ doctrinâ vel peruerſis ſtudiis, inſtitutis, ſuaſionibus, moribus & exemplis.

Cur regimen Petri in metaphore ouium & agnorum.

Verſ. 18. Amen amen dico tibi. Iniuncto officio paſtorali ſubiungit fructum, in præſenti vita ſubſecuturum, ad ſignificandum fructum officij paſtoralis in præſenti vita eſſe martyrium.

Cum eſſes iunior Deſcripturus martyrium Petri, vt magis memoria retineretur, metaphorico vtitur ſermone à contrariis conditionibus ætatum, iuuenilis ſcilicet & ſenilis. Et propterea tria prætentæ ætatis commemorat. Primum adoleſcentiam, dicendo *cum eſſes iunior*. Significatur enim per hoc quod tunc erat iuuenis: & minor ætas commemoratur.

Cingebas te. Secundò commemoratur facultas cingendi ſeipſum ad literam ſignificando facultatem vtendi manibus liberè, ad cingendum ſeipſum.

Et ambulabas vbi. pro, *quo*, volebas. Tertiò commemoratur libertas ambulandi ad deſiderata loca. Quo contra deſcribit conditiones ætatis ſenilis, ſubiungendo:

Cùm autem ſenueris. Et hinc clarè patet Petrum tunc fuiſſe iuuenem: cùm quadraginta ferè anni fluxerint poſt hæc verba vſque ad mortem Petri, quam ſub hac metaphora deſcribit Ieſus.

Petrus tunc erat iuuenis cùm 40. anni fluxerint hinc vſque ad mortem Petri.

Extendes manus tuas. ſenili debilitate iam impotentes.

Et alius te cinget. Ad literam ſenex impotens ſe cingere, extendit manus (ne impedimento ſint officio cingendi) & alius cingit eum.

Et ducet quò tu non vis Superfluit *tu*. Sicut contra illud, *cingebas te* (proculdubio manibus tuis) deſcripſit *extendes manus tuas & alius te cinget*, ita contra illud *& ambulabas quò volebas*, deſcribit *& ducet quo non vis*. Ad literam enim ſenes ducuntur quandoque quò non volunt.

Verſ. 19 Hoc autem dixit. Explanat Euangeliſta quorſum hæc dixerit.

Significans quâ morte clarificaturus. pro, *glorificaturus*. eſſet Deum. Genus mortis ſignificari explicat, dicendo *quâ morte*, extenſione ſiquidem manuum mors crucis ſignificata eſt. Quæ etiam ſignificatur ex hoc quod

dicitur

dicitur, *alius cinget te*: qui enim cruci affigebantur, ligabantur priùs in ipſa cruce. Quod dicit *& ducet quo non vis*, mortem ipſam violentam ac crudelem ſignificat. Quam voluntate naturali non ſolùm Petrus, ſed etiam ipſe Chriſtus non voluit. Vnde & dixit: *non ſicut ego volo fiat, ſed ſicut tu vis*.

Scripta ſunt hæc poſt D. Petri crucifixionem.

Hæc ſcripſit Ioannes poſtquam iam Petrus crucifixus erat: nam ſcripſit mortuo Domitiano. Petrus autem fuerat crucifixus vltimo Neronis anno. Et propterea futurum *glorificaturus* refertur ad tempus prolatorum à Ieſu verborum, non ad tempus quo ſcriptum eſt Euangelium.

Et cùm hoc dixiſſet, dicit ei: ſequere me. Ad literam mandat vt corporali greſſu ſequeretur Ieſum ambulantem ſeu incipientem ambulare: myſterium tamen imitationis ſui crucifixi intendens, vt poſtea declarabit.

Verſ. 20. Conuerſus. Deeſt, *autem*, Petrus. Corporaliter vertit ſe Petrus ſequendo Ieſum.

Vidit illum diſcipulum quem diligebat Ieſus ſequentem. corporali greſſu. Quamuis ſoli Petro Ieſus dixerit *ſequere me*, Ioannes non iuſſus ſecutus eſt etiam poſt tergum Petri, & Petrus verſus retrò, vidit Ioannem ſequentem.

Qui recubuit. pro, *cecidit*. Non enim ſedit aut iacuit, ſed capite cecidit.

In cœna ſuper pectus eius, & dixit: Domine quis eſt qui tradet. pro, *tradit*. te? Non vanè Ioannes qui ſolitus eſt deſcribere ſeipſum ab vna conditione (ſcilicet *quem diligebat Ieſus* familiaribus ſignis) modò deſcribit ſeipſum à caſu ſuper pectus in cœna: & actu interrogandi de proditore: ſed vſus eſt tot præcipuis beneuolentiæ, familiaritatis ac fiduciæ indiciis ad ſignificandum in qualem gradum poſt Chriſti negationem Petrus aſſcitus fuerat: vt ſcilicet ipſe Petrus interroget pro Ioanne tam dilecto, tam domeſtico ipſi Ieſu, qui Petrus antequam negaret Chriſtum interpellabat Ioannem vt interrogaret Ieſum. Vt intelligamus in magnis interdum amicitiam Dei aſſcribi quandoque homines poſt crimina quam ante habuerant. Ac ſi apertius dixiſſet, conuerſus Petrus vidit illum diſcipulum quem diligebat Ieſus, cui ipſe Petrus innuit in cœna vt interrogaret Ieſum, &c.

Homines poſt crimina in maiorem Dei amicitiam quandoque redeunt.

Verſ. 21. Hunc ergo. Superfluit *ergo*. cùm vidiſſet Petrus, dicit Ieſu. Domine, hic autem quid? Verbum multum commune: ſed ex ſubiunctis apparet quod de genere mortis ſeu de morte Petrus quæſiuit.

Dicit ei Ieſus; Sic. Corruptus eſt textus Latinus, non ab interprete, ſed à neſcio quo: Legendum eſt,

Lege ſi eum, non ſic eum

Verſ. 22. Si eum volo manere donec veniam, quid ad te? Ita quod non eſt aduerbium *ſic*, ſed coniunctio conditionalis *ſi*. Et ita quilibet debet non ſolùm legere in Eccleſia, ſed delere de proprio codice *ſic*. Et hoc authoritate veritatis Euangelicæ: quia non eſt mutandus ſenſus textus Euangelici propter inueteratum errorem ſcriptorum.

Et eſt ſermo nihil definiens, niſi quod non pertinebat ad Petrum ſi Ieſus vellet manere Ioannem vſque ad ſuum aduentum.

Tu me ſequere. Hinc apparet quòd myſterium intendebat imitationis, mandando *ſequere me*, nam clarè patet hoc nunc repeti quoad myſterium imitationis, *tu me ſequere*, imitando mortem crucis hoc pertinet ad te, & non ſpectat ad te, ſi Ioannem volo manere donec veniam.

Verſ. 23. Exiuit ergo ſermo iſte inter fratres quia. pro, *quod*. diſcipulus ille non moritur. Subiungit Euangeliſta ſenſum in quo Apoſtoli intellexerunt verba Chriſti de Ioanne, quòd ſcilicet intellexerunt Ieſum inſinuaſſe per illam reprehenſionem Petri quòd Ioannes non moreretur, ſed victurus eſſet vſque ad ſecundum Chriſti aduentum, cum quo ſempiterna deinceps gloria frueretur.

Et non dixit ei Ieſus, non moritur. Non aſſerit Euangeliſta ſenſum diuulgatum inter Apoſtolos eſſe falſum, ſed aſſerit quòd Ieſus non aſſeruit illum ſenſum, quia verè nullum ſenſum de manſione aut non manſione Ioannis aſſeruit. Ita quod non intendit Euangeliſta dicere, *& non dixit Ieſus non moritur*, id eſt, hæc verba *non moritur* (quoniam nec Apoſtoli dicebant quòd Ieſus dixerit hæc verba) ſed intendit dicere, *& non dixit*, non aſſeruit Ieſus, non moritur, id eſt ſenſum ſignificatum per hæc verba *non moritur*, quem ſenſum Apoſtoli intellexerant.

De morte D. Ioannis nihil aſſertum.

Sed ſic. pro, *ſi*. eum volo manere donec veniam, quid ad te? Hinc etiam proterui poſſunt conuinci quod corruptè legitur aduerbium *ſic*. nam ab Euangeliſta repetitur vnica oratio, *ſi eum volo manere donec veniam quid ad te*: non eſſet autem vnica oratio legendo aduerbium *ſic*. Nec opus fuiſſet repetere *quid ad te*, ſi eſſet altera oratio: ſicut non eſt repetitum *tu me ſequere*.

Aduerte hìc quod ex ſenſu diuulgato inter Apoſtolos apparet quod de ſecundo Chriſti aduentu dictum ſit *donec veniam*, & ſimiliter quòd de manſione in hac vita dictum ſit *manere*. Sed quia nihil aſſeruit Ieſus nec Euangeliſta aliter declarauit, ſenſus literalis eſſe videtur, quòd *ſi eum volo manere* in hac vita *donec veniam, quid ad te?* Et multo minus ad te pertinet ſcire ſi eum volo manere ſine aliquo genere mortis violentæ donec veniam ad accipiendum eum ad me: ad quem enim non ſpectat ſcire mortem vel vitam Ioannis, multo minus ſpectat ſcire genus mortis: ſuper quo genere orta & formata fuerat interrogatio Petri, quærentis *hic autem quid*.

Et ſcripſit hæc Euangeliſta vt intelligerent Paſtores Eccleſiæ non ſpectare ad eos quærere futuros euentus eorum quæ ex voluntate pendēt Ieſu. Satis eſt eis ſolicitos eſſe de præcepto eis facto: *tu me ſequere*, tu me imitare.

Verſ. 24. Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc. Et ſcimus quia. pro, *quod*. verum eſt teſtimonium eius. Ioannes in perſona totius Eccleſiæ loquitur, dicendo *& ſcimus*. Quod proculdubio Spiritu ſancto agente dixit vt non ipſe ſolus ſed vniuerſa Eccleſia certitudinem profiteatur veri teſtimonij.

Verſ. 25. Sunt autem & alia multa quæ fecit Ieſus. Superius dixit multa alia miracula facta a Ieſu in conſpectu diſcipulorum, non eſſe ſcripta in libro hoc; modò extendit ſermonem ad quæcunque facta, ſiue ſigna ſiue non ſigna, ſiue in conſpectu diſcipulorum ſiue non.

Quæ ſi ſcribantur per ſingula, nec ipſum arbitror mundum capere poſſe. Superfluit *poſſe*. & legendum eſt: *Capturum* qui ſcribendi ſunt. pro, *ſcribendi forent*, libros. Non dicit nec

ipſum

ipſum arbitror mundum capturum illa facta ſi ſcribenda eſſent, ſed libros qui ſcribendi forent: vt intelligamus quòd non de ipſis factis à Ieſu, ſed de libris arbitratur quòd mundus non caperet. Vt intelligamus quòd de innumera multitudine librorum conficiendorum ſi per ſingula ſcriberentur facta Ieſu, loquitur: & percipiamus hyperbolicâ figurâ non latenter ſed manifeſtè ipſum vti, non in perſona Eccleſiæ ſed in perſona propria.

Hyperbolica librorum cõficiendorum multitudo.

Apparet enim manifeſta hyperbole, dicendo quod ſi ſcriberentur, mundus non caperet: conſtat namque quòd ſi ſcribuntur, in mundo ſcribuntur. Sed ſicut deſcribentes maximam velocitatem dicimus velociorem aquilis aut vento, & deſcribentes maximam albedinem dicimus albiorem niue, & ſimilia · ita Ioannes ſignificat maximam multitudinem factorum a Ieſu ex hoc quòd ſi ſigillarim ſcriberentur, mundus non caperet libros continentes tot facta. Et ſicut non mentitur nec falſum dicit dicens velociorem aquilis aut vento, candidiorem niue & huiuſmodi quia intelliguntur hæc hyperbolicè dicta: & non ad fallendum, ſed ad ſignificandum magnam velocitatem, vel magnum candorem, &c.) ita nihil mendacij, nihil falſi hîc arbitratur Ioannes: quoniam hyperbolicè ſe manifeſtat loqui ad ſignificandum innumerabilem multitudinem factorum Ieſu. Cui eſt honor & gloria in ſæcula ſæculorum. Amen. Caietæ die 16. Maij 1528.

Commentariorum Thomæ de Vio, Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in Euangelium ſecundùm Ioannem,

F I N I S.

THOMÆ DE VIO CAIETANI CARDINALIS S. XYSTI

IN ACTA APOSTOLORVM DIVI LVCÆ EVANGELISTÆ,

COMMENTARII.

CAPVT I.

VERS 1. *S. Lucas indubius Auctor huius libri.*

PRIMVM quidem ſermonem feci. Lucas Euangeliſta abſque vlla hæſitatione habetur author huius libri, & propterea à commemoratione Euangelij quod ſcripſerat inchoat. Et dicit ſe primum ſermonem feciſſe, eo quòd in ſcriptis redegerat illum.

De omnibus: in genere, non ſingulis, nullus enim Euangeliſta ſcripſit omnia ſigillatim. Vnde non dicit quòd in primo ſermone dixit omnia: ſed quòd habuit ſermonem de omnibus.

O Theophile. Idem eſt ad quem Euangelium miſerat. Quæ cœpit Ieſus facere & docere: pro *faceréque & docere*. Non dicit quæ Ieſus fecit, & docuit, ſed quæ *cœpit & facere & docere*: tum ex parte diuerſarum in Chriſto naturarum, ad differentiam eorum quæ fecit antequam eſſet homo. Significantiùs namque dicit *quæ cœpit Ieſus*, nomen enim eſt hominis *Ieſus*. Ipſe ſiquidem antequam eſſet homo, creauit cœlum & terram, &c. ſed de his non eſt locutus in
Cur de Ieſu dicitur cœpit facere &c. Euangelio Lucas: ſed de iis quæ poſtquam eſt homo, cœpit facere & docere.

Tum ex parte rationis agendi, ad differentiam aliorum ſanctorum: quia nullus (nec etiam Moyſes) inchoando, ſeu vt principium rectæ beatæque vitæ, & fecit & docuit, niſi Ieſus qui, quia caput totius erat rectitudinis, dicitur quod *cœpit & facere & docere*. Vnde & faciendo dicebat, *vt quemadmodum ego feci*: & iterum, *ſi non veniſſem & non feciſſem*. Et docendo dicebat, *diſcite a me*, & rurſus; *ego autem dico vobis*.

Tum ex parte actionum, ad differentiam earundem actionum imperfectarum ſeu *ſecundum quid*: quia nullus aliorum exercuit illas ſimpliciter, nullus priſcorum patrum fecit abſque deficere, nullus docuit ex integro. Solus Ieſus & fecit abſque vllo defectu, & docuit perfectè: & propterea de ipſo ſolo verificatur quod cœpit & facere, & docere, ſimpliciter & abſolutè.

Verſ. 2. Vſque in diem quâ præcipiens Apoſtolis, per Spiritum ſanctum quos elegit. Deeſt, *ſurſum*. aſſumptus eſt. Dictio interpretata *præcipiens*, non eſt præſentis, ſed præteriti temporis participium actiuum: quo quia caremus, circunloquimur dicendo *cum præcepit*.

Verùm multæ reſtant ambiguitates. Prima eſt an *per Spiritum ſanctum*, referatur ad *præcepit*, *Triplex dubium.*
an ad *elegit*, vtriuſque enim conſtructionis textus Græcus capax eſt.

Secunda eſt an præceptum ſignificatum per *præcepit*, intelligendum ſit factum illo die an prius: nam & hoc anceps eſt: quoniam conſtat relatiuum *quo*, referri ad *aſſumptus eſt*: & neſcitur an comprehendat etiam tempus mandati.

Tertia eſt quid ſeu quæ præceperit. *Ad tertium*

Et ab hac vltima retrogrado ordine inchoando veriſimile eſt illa fuiſſe præcepta, quorum in vltimo Euangelij Lucas meminit: vt hoc initium ſit repetitio ſummaria illius finis.

Ad ſecundam verò dicitur quòd quædam ſcripta à Luca in fine Euangelij, fuerunt ante diem *Ad ſecundum.*
Aſcenſionis, quædam autem illo die mandata.

Ad primam autem crediderim ego dicendum, *Ad primum.*
quòd *per ſpiritum ſanctum* refertur ad *elegit*. Scripturus enim Lucas geſta Apoſtolorum, ſapienter præmiſit, quòd fuerant per Spiritum ſanctum electi à Ieſu: alioquin incongrue adiunxiſſet primo ſermoni, id eſt Euangelio de Chriſto, hunc ſecundum ſermonem de geſtis hominum (multum enim degeneraſſet materia huius ſermonis à materia prioris) ſed vbi de geſtis hominum per Spiritum ſanctum electorum ab ipſo Ieſu ſecundus eſt ſermo, quadrat primo.

Et quod dicitur, *quos elegit per Spiritum ſanctum*, ad ipſos electos refertur Spiritus ſanctus. Ac ſi apertius dixiſſet, quos elegit Apoſtolos per *An Iudas electus per Spiritum S.*
Spiritum ſanctum fore. Et hoc ad differentiam Iudæ, qui ex parte quidem Chriſti electus eſt per Spiritum ſanctum, ſed ex parte ſui non eſt electus per Spiritum ſanctum. Vnde & ipſe Dominus ait: *nonne ego elegi vos duodecim, & vnus ex vobis diabolus eſt?*

Verſ. 3. Quibus & præbuit ſeipſum viuum poſt paſſionem ſuam in multis argumentis. Pauca horum argumentorum in

Euangeliis

Euangeliis ſcripta ſunt, ea tamen quæ ſcripta ſunt, ſufficiunt ad aſtruendam veram Chriſti vitam corporalem poſt mortem eius. Per dies quadraginta. A die reſurrectionis computandi ſunt iſti quadraginta dies, quibus poſt mortem monſtrauit ſe viuentem. Apparens eis. Coactus eſt Interpres dicere *apparens*, eo quòd participiũ paſſiuum præſentis temporis eſt in textu Græco: & ſi dixiſſet *conſpectus* præteriti temporis, vſus fuiſſet participio. Et loquens de regno Dei. Non ſolum locutionem, ſed materiam ſermonis explicat vt omni ex parte monſtraret ſemetipſum Ieſum eſſe.

Verſ. 4. Et conueſcens. Hoc apud Græcos non habetur: ſed vel *congregans* vel *commorans*, variant enim Græci codices. Et vtraque lectio admitti poteſt: nam & Ieſus congregatis diſcipulis & commorans adhuc inter eos, præcepit eis. proculdubio in die Aſcenſionis. Ab Hieroſolymis ne diſcederent. Inter Chriſti reſurrectionem & Aſcenſionem receſſerant ab Hieroſolymis, tum eundo in montem Galilææ, vbi conſtituerat illis Ieſus, tum eundo ad exercitia ſua, quibus victum ſibi parabant: vt patet de illis qui cum Petro piſcationi incumbebant. Inter Aſcenſionem autem & Pentecoſten, prohibiti ſunt diſcedere ab Hieruſalem: quoniam ibi recepturi erant Spiritum ſanctum. Vnde ſubditur, Sed expectarent promiſſionem patris, quam audiſtis, inquit, per os meum. pro, *quam audiſtis ex me.* Reliqua sũt interpretis. Promiſſio patris quam audierant ab ipſo, promiſſio eſt Spiritus ſancti, à Ioanne Euangeliſta pleniùs ſcripta.

Promiſſio patris, eſt promiſſio Spiritus S.

Verſ. 5. Quia Ioannes quidem baptizauit aquâ: vos autem baptizabimini. Deeſt, *in*, Spiritu ſancto non poſt multos hos dies. Differentiam inter baptiſmum ſuum & baptiſmum Ioannis declarat Ieſus non eſſe penès elementum (quia vterque vtitur elemento aquæ) ſed penès hoc quòd ille baptizauit in aqua ſola, vos autem baptizabimini in Spiritu ſancto. Et omnes quoque qui in Chriſto baptizantur, baptizantur in Spiritu ſancto. Verùm ad literam Chriſtus loquitur de baptiſmo diſcipulorum in viſibili ſigno Spiritus ſancti, & ideo è regione baptiſmi Ioannis locat baptiſmum Apoſtolorum. Ac ſi apertius dixiſſet: Ioannes quidem congregauit populos ſenſibili baptiſmo aquæ: vos autem ſenſibili baptiſmo Spiritus ſancti congregabitis mundum. Vnde nihil refert ad hoc nouum in ſigno ſenſibili Spiritus ſancti baptiſma, an Apoſtoli fuerint prius baptizati baptiſmo Chriſti.

Verſ. 6. Igitur qui conuenerant. Hactenus repetendo continuauit hoc ſecundum volumen priori: modò inchoat dicta ac geſta in die Aſcenſionis quæ in Euangelio fuerunt tacita. Interrogabant eum, dicentes. Tam conuentus quàm quæſtio in Bethania fuit in monte Oliueti. Domine ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſrael? Adhuc iſti neſcientes quid dicant & propriam minus intelligentes vocem interrogant de tempore ſecundi aduentus, quo Ieſus veniet rex conſtituturus regnum Dei in vniuerſo mundo, quod iſti adhuc non edocti à Spiritu ſancto appellant regnum Iſrael: iuxta voces prophetarum quas audierant.

Interrogant Chriſtum diſcipuli de tempore ſecundi aduentus.

Verſ. 7. Dixit autem eis: non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta quæ Pater poſuit in ſua. Deeſt, *ipſius*, poteſtate. Quoniam bonâ fide interrogabant, quamuis minus intelligerent quæſitum: reſpondet Dominus directè ad quæſitum, explicando quod quæſitum erat eis impertinens. Et ſi illorum non fuit noſſe huiuſmodi tempus, indubie credere debemus quòd nulli alteri homini huiuſmodi notitia communicata eſt.

Nec dicit, *non eſt veſtrum noſſe tempora vel momenta* (quoniam multa tempora & multa momenta futura noſſe noſtrum eſt) ſed limitat illa quæ Pater poſuit in ſua ipſius poteſtate, ad differentiam temporum & momentorum quæ idem Pater poſuit in poteſtate corporum cœleſtium. Vnde dictum eſt in Geneſi, *vt ſint in ſigna, & tempora, & menſes*, &c. Vt hinc intelligamus quòd tempus apparitionis Chriſti ad regnandum vbique, non eſt conſtitutum in curſu ſyderum, ſed in ſola Dei poteſtate: ac per hoc tanquam in ea latens, nulli notum eſt niſi ipſi Ieſu.

Verſ. 8. Sed accipietis virtutem. pro, *potentiam*, ſuperuenientis, pro, *illapſi*. Eſt enim participium præteriti temporis.

Spiritus ſancti in vos. Euentus ſubſecutus teſtatur veritatẽ horum: acceperunt enim illapſi Spiritus ſancti in eis robur ac potentiam tantam vt mundus obſtupuerit. Et eritis mihi teſtes in Hieruſalem. primò. Et in omni Iudæa, deinde: Et Samaria. Meminit Samariæ: quoniam Samaritani erant velut hæretici ſeu excommunicati apud Iudæos: & in ſpecie Ieſus inhibuerat diſcipulis ſuis ire ad Samaritanos. Ac ſi apertius dixiſſet, non erit amplius diſtinctio inter Iudæos & Samaritanos, ſed ad omnes mitto vos. Et vſque ad vltimum terræ. Similiter inhibuerat prius, *in viam gentium ne abieritis*, & propterea modò ad vniuerſum mundum ituros declarat.

Samaritani erant velut hæretici & excommunicati inter Iudæos.

Verſ. 9. Et cùm hæc dixiſſet, videntibus illis eleuatus eſt. proculdubio à terra. Eleuatus autem non ab alio quàm à ſeipſo. Eleuatus ſurſum non ſcandendo gradiens, ſed totus ſimul eleuatus eſt: vt nullis alis, nullo motu brachiorum aut pedum aërem agitaret, ſed totus ſimul leuaretur ſurſum. Et fuit eleuatio iſta à terra videntibus illis, vt eum quem palpauerant, qui locutus eis fuerat, qui prædixerat eis, &c. non alius conſpiceretur eleuari. Si enim in aëre apparuiſſet, putaſſent fortè quòd non ipſemet eſſet, ſed phantaſma aliquod: dum autem eum conſpiciunt eleuari, omnis ſuſpicio tollitur. Et nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum. Non dicit *& nubes ſuſcepit eum* (quoniam nullum fuit ibi nubis adminiculum) ſed *nubes ſuſcepit eum ab oculis eorum*: quia ſubduxit eum ab oculis eorum. Nec aliam intellige nubem quàm nubem ſplendoris, quam proprium corpus Ieſu cùm longiùs verſus cœlum eſſet, geneit. Cuius ſimilitudinem perſpicimus in cœlo in ea quæ vocatur via lactea.

Aſcenſio Chriſti in cœlum.

Verſ. 10. Cumque intuerentur in cœlum. pro, *cùm eſſent intentis in cœlum oculis*, euntem illum. pro, *eunte illo*, ecce duo viri aſtiterunt iuxta illos in veſtibus albis. Crediderim ego hos Angelos aſtitiſſe non in terra, ſed in aërę, vt à tanta turba poſſent ſimul audiri.

Duo Angeli in veſtibus albis.

Verſ. 11. Qui & dixerunt: Non intelligo ambos locutos, ſed alterum vtriuſque nomine. Viri Galilæi. Hinc apparet diſcipulos Ieſu Galilæos fuiſſe omnes, tam duodecim quàm ſeptuaginta. Vnde & in ſequenti cap. dicitur, *Nonne omnes iſti qui loquũtur Galilæi ſunt?* Quid ſtatis aſpicientes in cœlum? Non dicit *aſpicientes in Ieſum*: quoniam

Diſcipuli omnes Chriſti erant Galilæi.

quoniam iam ſplendidâ nube ſubductus erat ab eorum aſpectibus. Hic Ieſus qui aſſumptus eſt à vobis in cœlum. Ecce teſtimonium Angelicum, conteſtans ſupplendo quod diſcipuli non viderunt: ſcilicet Ieſum peruenire in cœlum. Sic veniet: propria poteſtate, vircute motus, non gradiendo. Quem ad modum. Tres dictiones ſunt. Vidiſtis eum euntem in cœlum. Quamuis non reuelauerint Angeli tempus quo Ieſus veniet, reuelauerant tamen modum fore illum quo viderunt illum euntem.

Verſ. 12. Tunc reuerſi ſunt Hieroſolymam à monte qui vocatur Oliueti. In fine ſui Euangelij dicit; *Eduxit autem eos foras in Bethaniam & benedixit eis: & dum benediceret ferebatur in cœlum.* Partem ergo montis Oliueti, illam in qua erat Bethania ſignificat. Qui eſt iuxta Hieruſalem ſabbati habens iter. Hinc iunctis eis quę à Ioanne dicuntur quòd Bethania diſtabat ab Hieruſalem quaſi ſtadijs quindecim, apparet quòd in territorio Bethaniæ verſus Hieruſalē exiſtens Ieſus aſcendit, vnde ad Hieruſalem erat iter licitum in die ſabbati, fortè duodecim ſtadiorum, iter deambulationis non laboris.

Vndecim Apoſtolorum nomina.

Verſ. 13. Et cùm introiſſent: domum. In cœnaculum aſcenderunt: hoc eſt, in ſuperiorem domus partem. Vbi manebant Petrus, & Ioannes, & Iacobus, & Andreas, Philippus, & Thomas, Iacobus Alphæi. Hic eſt qui dicitur frater Domini. Et Simon Zelotes: ad differentiam Simonis Petri. Et Iudas Iacobi: ad differentiam Iudæ Iſcariotis. Nomina ſunt hæc vndecim Apoſtolorum.

Verſ. 14. Hi omnes erant perſeuerantes vnanimiter in oratione. Deeſt, *& obſecratione*, cum mulieribus. Anceps eſt dictio ad mulieres vel vxores. Et Maria matre Ieſu. Cuius ſpecialiter meminit, vel quia non vxor, vel (quod magis crediderim) propter ipſius eminentiam ratione filij. Et fratribus eius. Pronomen *eius*, Ieſum refert. Cognati alij qui non erant Apoſtoli deſcribuntur. Et fortè illi erant de quibus Ioannes dicit, *neque enim fratres eius credebant in eum.* Quis ſcit ſi interim pœnitentiam egerunt & crediderunt?

Verſ. 15. In diebus illis. pro, *his*: inter Aſcenſionem & Pentecoſten. Exurgens Petrus in medio fratrum: pro, *diſcipulorum*. dixit (erat autem turba hominum: pro, *nominum*: ſimul ferè centum viginti) Dicit *turba nominum*, hoc eſt, hominum ex nomine vocatorum: alludit enim ad conſuetudinem conſiliorum, quâ conſueuerunt per nomina notari ij quorum intereſt dare ſuffragia. Nec curam gerens certi numeri interpoſuit *ferè*.

Sermo D. Petri pro electione duodecimi Apoſtoli.

Verſ. 16. Viri fratres oportet. pro. *oportuit*, impleri ſcripturam Deeſt, *hanc*, quam. prædixit ſpiritus ſanctus per os Dauid de Iuda qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Ieſum. Quod dicit *oportuit*, millies clarum eſt in ſacra Scriptura ſignificare neceſſitatem implendi diuinam diſpoſitionem. Quod autem dicit *fuit dux*, de duce itineris (qui ſcilicet monſtrat viam) intellige.

Verſ. 17. Qui. pro, *quia*, connumeratus erat in nobis: pro, *nobiſcum*, & ſortitus eſt ſortem miniſterij huius: quod eſt nobis delegatum. Non eſt ſermo de ſorte propriè, ſed tranſumptiuè. Iudas enim tanquam ſortitus eſt partem Apoſtolatus, pro quanto non proprio nec alieno ſtudio, ſed tanquam ſorte diuinâ Ieſu diſpoſitione aſcitus eſt ad Apoſtolatus partem.

Verſ. 18. Et hic quidem poſſedit: pro, *parauit*. Dictio ſiquidem Græca vtrumque ſignificat: & conſtat Iudam non poſſediſſe agrum, ſed paraſſe illum pecunia qua vendiderat Chriſtum, intercedente conſilio ſacerdotum: vt patet apud Matthæum Agrum de mercede iniquitatis. Quam ipſemet proteſſus eſt: *Peccaui, tradens ſanguinem iuſtum.* Et ſuſpenſus. a ſe metipſo. Crepuit medius, & diffuſa ſunt omnia viſcera eius. Vt intelligas quòd verè & propriè crepuit medius, effuſionem viſcerum explicauit.

Verſ. 19. Et notum factum eſt omnibus habitantibus Hieruſalem. Diuulgatum hoc factum deſcribitur: vt pœna tanti ſceleris diuino iudicio publicata intelligatur. Ita vt appelletur ager ille lingua eorum Acheldemach. pro, *Chacaldemah*. Corrupta ſiquidem eſt hæc Hebraica dictio, plus apud Latinos quàm Græcos. Hoc eſt, ager ſanguinis. Tam Petrus qui loquitur, quàm diſcipuli quos alloquitur, Galilæi erant: & propterea de vernacula lingua habitantium Hieruſalem loquitur tanquam de alieno idiomate, vnde & in ſequenti capitulo non ſolum Cretes & Arabes, ſed etiam Iudæi ſubſcribunt ſe audiſſe Galilæos loquentes eorum linguâ. Quemadmodum enim in Italia, alia quodammodo lingua eſt Etruſcorum. alia Lombardorum, & cæterorum, ita inter ipſos Hebræos alia quodammodo erat lingua Hieroſolymitarum ac Iudæorum, & alia Galilæorum. Lucæ tamen ſunt verba illa interpretatiua, hoc eſt, *ager ſanguinis*. Græca ſiquidem lingua interpretationem interpoſuit dictionis Hebraicæ iuxta vulgare Hieroſolymitanum.

Verſ. 20. Scriptum eſt enim in libro Pſalmorum, fiat commoratio eorum, pro, *eius*, deſerta, & non ſit qui inhabitet in ea. proculdubio domo ſeu commoratione. Et epiſcopatum eius accipiat alter. Ex duobus Pſalmis Petrus vniuit hæc verba. Nam prima ex Pſalmo 69. poſtrema ex Pſalmo 109. aſſumpſit, & in primis mutauit numerum pluralem in ſingularem, applicando ad vnum Iudam. Nam in Pſalmo dicitur *eorum*: Petrus dicit *eius*. Et quidem ſi Iudas fuiſſet in Chriſti pace mortuus, ſucceſſores reliquiſſet Apoſtolicæ ſuæ commorationis: ac per hoc non fuiſſet deſerta ipſo mortuo, ſed fuiſſet, qui habitaſſet in illa Apoſtolica domo cœleſtis conuerſationis: quicunque ſcilicet imitator eius fuiſſet. Sed modò facta eſt deſerta commoratio illa Apoſtolica: nec eſt imitator eius qui habitet in illa. Igitur impleta eſt deſertio: reliquum eſt vt impleatur ſubrogatio alterius; & propterea ſubdit inferendo.

Ex duobus Pſalmis hæc verba citat D. Petrus.

Verſ. 21. Oportet ergo ex his viris qui nobiſcum ſunt conuerſati in omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Ieſus. Continuam conuerſationem Ieſu inter ipſos more Hebræo deſcribit ab ingreſſu & egreſſu.

Verſ. 22. Incipiens à baptiſmate Ioannis vſque in diem quâ aſſumptus eſt à nobis. Non dicit à baptiſmate Ieſu (quoniam Ieſus baptizatus in deſertum iuit, & circa finem illius anni cœpit diſcipulos congregare: vt patet ex Euangelio Ioannis) ſed dicit *a baptiſmate Ioannis*: quia durante Ioannis baptiſmate (imò cùm eſſet in ſummo

ſumma authoritate) Ieſus incepit & congregare diſcipulos, & docere, & miracula facere.

Teſtem reſurrectionis eius nobiſcum fieri vnum ex iſtis. Teſtes geſtorum a Chriſto innumerabiles erant: ſed teſtes reſurrectionis licet multi fuerint, oportebat tamen vnum ex officio teſtem ſubrogari: quoniam in fide reſurrectionis pendent omnia, & numerum à Chriſto ad hoc electum ſed diminutum oportebat iuxta antiquum vaticinium impleri.

Verſ. 23. Et ſtatuerunt duos: Ioſeph qui vocatur Barſabas, qui cognominatus eſt Iuſtus: & Mathiam. Communi conſenſu in hos duos conueniſſe ſignificatur, dicendo *& ſtatuerunt.*

Verſ. 24. Et orantes dixerunt. Bene inſtructi, ad conſulendum Dominum recurrunt. Tu Domine, qui corda noſti omnium, oſtende quem elegeris ex his duobus, vnum

Præmiſſa oratione eligitur in locum Iudæ S. Mathias.

Verſ. 25. Accipere locum miniſterij huius & apoſtolatus. Miniſterium refertur ad teſtificationem reſurrectionis Chriſti: Apoſtolatus verò ad dignitatem inſtitutam à Ieſu. Ipſe enim cum elegiſſet duodecim, appellauit eos Apoſtolos, vt Lucas refert. Ad vtrumque ſiquidem ſubrogandus erat alter horum. De quo præuaricatus eſt Iudas, vt abiret in locum ſuum. Conſecutiuè tenetur *vt*, ex præuaricatione enim Iudę ſecutum eſt quòd abiit in locum ſuum. *Suum* autem tum quia hactenus occupauerat alienum Apoſtolatus & miniſterij locum, tum quia ex propriis meritis damnationis locum ſuum effecit.

Verſ. 26. Et dederunt ſortes eis. pro, *eorum.* Duas ſortes cuique propriam dederunt. De qua autem materia ſortes iſtæ conſtiterint, ſcriptum non eſt.

Et cecidit ſors ſuper Mathiam. More Scripturæ veteris ſcribit Lucas *& cecidit ſors.* Lege in primo libro Reg. cap. 10. & inuenies talem loquendi modum pluries. Ita quòd per hoc ſignificatur quòd per ſortem datam Mathiæ, cognitum eſt Mathiam ſubrogandum in Apoſtolatum Iudæ. Modus autem quo ſors iſta cognita eſt, non eſt ſcriptus: & quia non eſt ſcriptus, intelligendum eſt quòd fuit communis modus quo ſors vnius appatet & non alterius: ſiue fiat per extractionem ſchedularum, ſiue quouis alio modo. Et annumeratus eſt. pro, *& ſuffragiis additus*, ſeu *cooptatus eſt*, cum vndecim Apoſtolis. Non dicit Lucas *& annumeratus eſt*: ſed dictione vtitur ſignificante cooptationem, ſeu pluribus dictionibus explicando additionem per ſuffragia.

Neſcio autem an Lucas hoc ſubiunxerit, vt explicaret quòd poſtquam cecidit ſors ſuper Mathiam, ſuffragiis additus eſt Mathias ad vndecim Apoſtolos: illud tamen ſcio quòd hoc ſubiunxit tum ad differentiam vndecim Apoſtolorum, tum præcipuè ad differentiam Pauli Apoſtoli, de quo diffuſiùs ſcripturum ſe ſciebat. Explicauit ſiquidem per hoc quòd totum negotium electionis Mathiæ innixum eſt ſuffragiis: ita quòd vndecim Apoſtoli fuerunt Apoſtoli, non per ſuffragia, ſed per electionem ſolius Ieſu Chriſti: & ſimiliter Paulus poſtea factus eſt Apoſtolus non per ſuffragia, ſed à ſolo Ieſu Chriſto. Mathias autem Apoſtolatum conſecutus eſt per ſuffragia.

CAPVT II.

Verſ. 1. ET cum complerentur. pro, *compleretur*, dies Pentecoſtes. Eſt enim *dies* numeri ſingularis. Et eſt ſermo de die quinquageſimo. Et ſi miraris dici, *& cum compleretur dies* (eo quòd debuiſſet dici *& cum inciperet dies*: nam manè illius diei res geſta ſcribitur) ſcito quòd apud Hebræos dies incipiebat à prima noctis hora: ac per hoc res geſta manè horâ tertiâ, rectè deſcribitur, *cum compleretur dies*. quoniam diuiſo die apud Hebræos in duas partes (videlicet a veſpera vſque manè, & à manè vſque ad veſperam) ſecunda diei pars iam tertiam agebat horam: ac per hoc non incipiebat, ſed complebatur tunc dies ille. Et eſt ſermo de quinquageſimo die à reſurrectione Chriſti. Erant omnes pariter. pro, *vnanimiter*, in eodem loco. Erant omnes, quorum ſuperiùs meminit, & *vnanimiter*: vt hinc diſpoſitionem eorum ad recipiendum Spiritum ſanctum intelligamus. & *ſimul*: vt animo & corpore vnitos ſignificaret.

A prima noctis hora incipiebat dies apud Hebræos.

Verſ. 2. Et factus eſt repentè de cœlo ſonus. Cùm audis *de cœlo*, non ſis ita rudis vt intelligas ſonitum inchoatum in cœlo: ſed ſonitus factus eſt ibi tanquam ſi de cœlo fieret: præ ſe ferebat enim ſenſibiliter repentina illius ſoni effectio deſcenſum illius ſoni de cœlo ſicut verè à cauſa in cœlis habitante fiebat.

Miſſio Spiritus ſancti.

Tanquam aduenientis ſpiritus. pro *flatus*, vehementis. Qualitatem ſonitus facti deſcribit ad ſimilitudinem flatus vehementis aduenientis ex concitato impetu: vt manifeſtè videmus in vento impetu concitato. Dederat Ieſus poſt reſurrectionem diſcipulis Spiritum ſanctum in ſpecie flatus: vnde & modò ſpeciem quoque flatus apparere facit. Et intellige hæc ad ſenſum apparuiſſe, ita quòd ſonitus auribus perceptus eſt: & aduenienſ flatus oculis, & etiam tactu ſenſatus eſt.

Et repleuit totam domum vbi erant ſedentes. Non horreo ſeſſionem corporalem: quum nihil indecens inducat, & quòd repleuerit vniuerſum illud cœnaculum, ad hoc fuit vt ab vniuerſis etiam tactu perciperetur.

V. 3. Et apparuerũt. pro, *& conſpectæ ſunt.* illis diſpertitæ linguæ tanquam ignis. Caſus genitiui eſt *ignis*. Et ſignificat diuiſas linguas fuiſſe in forma ignis. Nec fuit verus ignis, ſed tanquam ignis, ſed ſimilitudo ignis in illis linguis. Et ſimiliter non fuit verus ventus ſeu flatus qui ex vaporibus ſeu exhalationibus conſtituitur: ſed fuit ſimilitudo eius. Ita quòd omnium quæ hîc apparuerunt, ſolus ſonitus fuit verè ſonus: reliqua autem fuerũt ſimilitudines. Vnde & Lucas dicit, *tanquam aduenientis flatus*, & ſimiliter *tanquam ignis.* Seditque ſuper ſingulos eorum. Quia nullum adhuc nominauit, niſi ſonitum & ignem, & de ſonitu dixit quòd *repleuit totam domum vbi erant*, reſtat vt de igne intelligamus, *& ſedit ſuper ſingulos eorum.* Ita quòd per ſingulos eorum quieuit ſpecies ignis in forma linguæ. Et hîc finitur deſcriptio eorum quæ apparuerunt, effectus autem ſubiungitur.

Non fuit hic verus ignis, nec verus ventus.

Verſ. 4. Et repleti ſunt omnes Spiritu ſancto. Ecce effectus internus, quòd pleni ſunt ſecundùm animã Spiritu ſancto, nulla pars animę remanſit

Repleti Spiritu S. varijs linguis loquuntur Apoſtoli.

remanſit carens Spiritu ſancto: ſed intellectus, voluntas, & appetitus pleni ſunt Spiritu ſancto. Et cœperunt loqui varijs. pro, *aliis*, linguis. Ex plenitudine interna erupit exterius in officio linguæ. Prout ſpiritus ſanctus. Superfluit *ſanctus*. Dabat eloqui illis. Ne quis quæreret cur iſte tali linguâ modò, & modò alia & iterum alia loqueretur, præueniendo dicit quòd *loquebantur aliis linguis, prout ſpiritus dabat illis loqui*. In quo etiam materiam loquelæ deſcriptam intellige. Cœperunt ſcilicet loqui aliis linguis, non vana: ſed quæ Spiritus ſanctus ſuggerebat illis. Conſidera iuxta duas ſpecies apparentium duos effectus: nam iuxta ſonitum tanquam aduenientis flatus vehementis, *repleti ſunt omnes Spiritu ſancto*: & iuxta conſpectas linguas igneas, *cœperunt loqui aliis linguis*, &c.

Verſ. 5. Erant autem in Hieruſalem habitantes: non hoſpitantes. Iudæi. Vſitato vocabulo Iudæos Iſraelitas appellat. Viri religioſi: vt digni fide & affectu religionis concurrentes deſcribant. Ex omni natione quæ ſub cœlo eſt. pro, *earum quæ ſub cœlo ſunt*. Diſperſi ſiquidem fuerunt Iſraelitæ multis vicibus & in captiuitatem redacti, & in tam longo tempore adeò vagati ſunt, vt omnes penetrarent nationes mundi, aliis in hanc, aliis in illam nationem euntibus: & propterea Lucas dicit quòd iſti erant quidem Iudæi, ſed ex diuerſis nationibus: ita quòd ex qualibet natione erat tunc aliquis Iudæus habitans in Hieruſalem.

Verſ. 6. Facta autem hac voce conuenit multitudo. Non dicit facto autem hoc ſonitu, ſed *facta autem hac voce*: quam deſcripſit aliis & aliis linguis. *Conuenit* Spiritu ſancto potius impellente quàm factâ voce: idem enim ſpiritus qui prouidit, vt tunc eſſent Iudæi viri religioſi ex omni natione habitantes in Hieruſalem, prouidit etiam vt conuenirent factâ hac voce. Et mente confuſa eſt. Superfluit *mente*. Et eſt ſermo de confuſione non erubeſcentiæ, ſed ignorantiæ nouitatis repentinæ.

Quoniam audiebat vnuſquiſque lingua ſua illos loquentes. Tam ex textu ſuperiore (*cœperunt loqui aliis linguis*) quàm ex hoc *loquentes lingua vniuſcuiuſque*, ſoluitur quæſtio illa antiqua: an Apoſtolus loqueretur vnâ linguâ quæ intelligatur ab vnoquoque aliarum linguarum, an vnuſquiſque loqueretur propria cuiuſque lingua, nunc hac nunc illâ. Vterque enim textus clarè affirmat hanc ſecundam partem: dicendo quòd loquebantur aliis linguis, & quòd vnuſquiſque aliarum linguarum audiebat illos loquentes propriâ cuiuſque linguâ. Clarè ſiquidem ſignificatur miraculum in diuerſitate locutionis, non in diuerſitate auditionis. Nam quòd conuenientes extranei audirent & agnoſcerent loquentes Apoſtolos vniuſcuiuſque propriam linguam, nullum fuit miraculum, ſed quòd Apoſtoli loquerentur propriam vniuſcuiuſque conuenientium linguam, hoc fuit nouum Spiritus ſancti miraculum.

An ſolâ vnâ linguâ quæ audiretur ab omnibus cuiuſcunque nationis, an diuerſis pro quaque natione linguis loquerentur Apoſtoli?

Verſ. 7. Stupebant autem omnes & mirabantur, dicentes. Deeſt, *alius alii*: nonne ecce omnes iſti qui loquuntur Galilæi ſunt?

Verſ. 8. Et quomodo nos audiuimus, pro, *audimus*, vnuſquiſque linguam noſtram in qua nati ſumus? Quod dicitur *linguam noſtram* Græcè eſt propria lingua, & ſubauditur *eos loquentes*.

Verſ. 9. Parthi, & Medi, & Elamitæ. Parthi dicuntur quidam Aſſyrij originem regni à Scythis ſortiti: Elamitæ verò Perſæ, ab Elam filio Sem nominati. Et qui habitant. pro, *& qui habitamus*. Subſcriptio enim eſt in prima perſona. Meſopotamiam, Iudæam, & Cappadociam, Pontum & Aſiam,

Parthi & Elamitæ qui nam?

Verſ. 10. Phrygiam & Pamphiliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ eſt circa Cyrenem, & aduenæ Romani: ad differentiam Romanorum Iudæorum qui non erant aduenæ, ſed ciues Hieroſolymitani. Erant enim multi Iudæi ciues Romani, qui nunquam fuerant Romæ: vt patet de Paulo. Et ad differentiam iſtorum dicitur *& aduenæ Romani*: ſignificando Iudæos qui erant nati Romæ, & habitabant Hieroſolymis tanquam aduenæ. Dixerant enim, *in qua nati ſumus*.

Verſ. 11. Iudæi quoque. Niſi in modo ſaltem loquendi fuiſſet differentia inter Iudæos, hoc eſt, eos qui erant de tribu Iuda, & habitatores Iudææ qui ex diuerſis erant tribubus, non diſtinxiſſet Lucas inter habitatores Iudææ & Iudæos. Et dixit hoc, vt intelligeremus quòd Spiritus ſanctus non ſolum diuerſa totaliter idiomata, ſed etiam diuerſos accentus, modóſque proprios loquendi, etiam ſub eadem lingua tribuebat Apoſtolis: propter hanc enim rationem diſtinxit inter Iudæos & habitantes Iudæam.

Et proſelyti Cretes & Arabes. Non eſt certæ nationis nomen *Proſelytus*, ſed ſignificat aduentitium quemlibet ad iugum legis Moſaicæ, ex quacunque veniret. Vnde incertæ reſtant nationes Proſelytorum qui ſubſcripſerunt: niſi quis arctaret ad Cretes & Arabes: & non niſi proſelyti Cretes & Arabes ſubſcribentes narrentur: reliquarum verò nationum qui ſubſcripſerunt fuerint Iſraelitæ ſecundùm originem: & ideo in calce omnium, narrati Cretes & Arabes ſint. Audiuimus: pro, *audimus*, eos loquentes noſtris linguis magnalia Dei. Hæc eſt ſubſcriptio prænominatarum nationum. Si miraris præmiſiſſe Lucam Hieroſolymis ex omni natione habitantes tunc fuiſſe, & tamen non omnium nationum mentionem feciſſe in hac ſubſcriptione: ceſſabit admiratio, intelligendo quòd licet ex omni natione eſſent in Hieruſalem, non tamen ex omni natione ſubſcripſerunt aliqui, ſed ex his tantùm nominatis: ſicut nec omnes qui conuenerunt conuerſi ſunt, vt clarè ſubiungitur:

Proſelytus, quis?

Verſ. 12. Stupebant autem omnes. Primum ſtuporem deſcripſit relatiuè ad loquentes tam variis linguis: huius autem ſecundi ſtuporis materia fuit effectus ignotus. Stupebant enim neſcientes quorſum tenderet hoc prodigium. Vnde & ſubditur:

Et mirabantur adinuicem, dicentes: quidnam vult hoc eſſe? Dictio interpretata *mirabantur*, vt nonnulli putant, ſonat hæſitationem: ita quòd legendum eſſet *& hæſitabant*. Sed parui refert: nam & qui admiratur hæſitat.

Verſ. 13. Alij autem irridentes dicebant quia, pro, *quòd*, muſto pleni ſunt, pro, *impleti ſunt*, iſti. Vbi etiam manifeſto vides non omnes qui conuenerunt ſubſcripſiſſe. Et muſtum poſuit pro vino.

Verſ. 14. Stans autem Petrus cū vndecim eleuauit vocem ſuam, & locutus eſt eis.

Petrus ſemper primus.

Semper Petrus inuenitur primus.

Viri Iudæi. Sicut ſuperiùs Lucas dixit, *Erant autem in Hierusalem habitantes Iudæi* (hoc eſt Hebræi) ita & modò Petrus dicit, *viri Iudæi*, ad differentiam Gentiliũ. Sicut & Pilatus dixit, *nunquid Iudæus ego ſum?* Et qui habitatis Hieruſalem vniuerſi. Conuenerant ſiquidem non ſolum habitantes, ſed hoſpitantes in Hieruſalem. Et propterea prius in genere dixit *viri Iudæi*, vt comprehenderet etiam hoſpitantes: deinde in ſpecie dicit, *& qui habitatis Hieruſalem vniuerſi.* Fuiſſe autem tunc multitudinem hoſpitum ibidem ſolennitas Pentecoſtes legalis præ ſe fert. Hoc vobis notum ſit, & auribus percipite verba mea.

Verſ. 15. Non enim ſicut vos exiſtimatis, hi ebrij ſunt (cùm ſit hora diei tertia.)

Verſ. 16. Sed hoc eſt quod dictum eſt per prophetam Iohel, *cap.* 2.

Verſ. 17. Et erit in nouiſſimis diebus, dicit Dominus. Exponendo Lucas addidit *dicit Dominus*. Et vbi in Iohele legitur *poſt hæc*, expoſuit *in nouiſſimis diebus*: nouiſſimos dies, tempus noui Teſtamenti eſſe declarans. Effundam. non dabo, ſed velut effundendo largiſſimè dabo. De ſpiritu meo ſuper omnem carnem. non Iudæorum tantùm. Et prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ: & iuuenes veſtri viſiones videbunt, & ſeniores veſtri ſomnia ſomniabunt. Spiritum ſanctum non ſolum vigilando, ſed etiam dormiendo accipiendum ſignificat. De ſomnis enim diuinitus immiſſis eſt ſermo: qualia in Euangelio legimus Ioſeph Sponſum beatæ Virginis habuiſſe.

Concio D. Petri poſt acceptum Spiritum S.

Verſ. 18. Et quidem ſuper ſeruos meos & ſuper ancillas meas in diebus illis effundam de ſpiritu meo. Et prophetabunt. Lucas addidit hoc ſecundo loco *& prophetabunt*, repetendo verbum Iohelis.

Verſ. 19. Et dabo prodigia in cœlo ſurſum, & ſigna in terra deorſum, ſanguinem & ignem & vaporem fumi. Tres dictiones addidit Lucas, ad maiorem explicationem: *ſurſum, ſigna, deorſum.* In Propheta enim habetur *dabo prodigia in cœlo, & in terra ſanguinem & ignem & vaporem fumi.* Lucas autem declarauit ſanguinẽ, ignem, & vaporem fumi eſſe ſigna in terra danda. Prodigia autẽ in cœlo, explicantur ſubiungendo.

Verſ. 20. Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem antequam veniet dies Domini magnus & manifeſtus.

Verſ. 21. Et erit. Hîc debet fieri punctus. Omnis quicunque inuocauerit nomen Domini ſaluus erit. Prima pars huius prophetiæ ad primum Chriſti aduentum quo poſt reſurrectionem miſit Spiritum ſanctum ſpectat, vt Petrus Apoſtolus exponit: media autem pars ad ſecundum Chriſti aduentum ſpectat. Vnde & in Hebræo dicitur: *antequam veniet dies Domini magnus & horribilis.* Hæc autem vltima pars ad ſtatum noui Teſtamenti ſpectat: vt Paulus Apoſtolus explicauit ad Rom. 10. In hoc enim ſtatu non eſt diſtinctio Iudæi & Gentilis, ſed *omnis quicunque inuocauerit nomen Domini ſaluus erit.*

Verſ. 22. Viri Iſraëlitæ audite verba hæc: Ieſum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis virtutibus. pro, *potentiis*. Eſt enim ſermo de potentiis faciendi miracula. Et prodigiis & ſignis quæ fecit Deus per illum in medio veſtri (ſicut & ipſi ſcitis.)

Verſ. 23. Hunc definito conſilio & præſcientia Dei traditum. Deeſt, *cum accepiſſetis.* Refert Petrus rem geſtam: & quod populus non fuit cauſa quòd Ieſus traditus fuerit à Iuda Pontificibus, nec à Pontificibus Pilato: ſed quod populus cùm accepit Ieſum iam traditum interfecit Ieſum, &c. Et quòd Ieſus traditus eſt tam a Iuda principibus ſacerdotum, quam ab illis Pilato, præſcientiâ & conſilio Dei: *filius quidem hominis vadit ſicut ſcriptum eſt de illo.* Et dixit hoc, ne populus horreret Meſſiam crucifixum. Per manus iniquorum affligentes. pro, *affigentes*, procul dubio cruci. Interemiſtis. Non enim proprijs manibus Iudæi occiderant Ieſum, ſed per manus gentilium: quos appellat iniquos.

Verſ. 24. Quem Deus ſuſcitauit ſolutis doloribus inferni. pro, *ſolutis doloribus mortis*: iuxta quod. pro, *quatenus*, impoſſibile erat teneri illum ab eo. pro, *ab ea.* Refertur enim ad *mortem*. Dolores mortis ſoluti ſunt pœnalitates animæ ſeparatæ. Et dicit pluraliter *doloribus mortis*, eo quòd plures pœnalitates ſuſtinebat anima Chriſti ſeparata à corpore. Ipſum enim eſſe ſeparatum à corpore, pœnalitas quædam eſt animæ: locus quoque inferni nonnulla pœnalitas erat, & vtrumque mortem conſecutum fuerat. Dauid enim dicit in eum. Pſalmo decimoſexto. *In eum*, hoc eſt, in perſona eius. Probat impoſſibilitatem ex prophetia Dauidis: quia impoſſibile eſt non impleri Scripturam.

Pœnalitates animæ Chriſti.

Verſ. 25. Prouidebam Dominum in conſpectu meo ſemper. Continuum Ieſu meritum per hoc ſignificatur. Quoniam à dextris eſt mihi ne commouear. Ratio continui meriti redditur ex hoc, quòd Deus erat fouens Ieſum hominem à dextris: hoc eſt, ad ſpiritualia quæque, ne quoad minimum quid commoueretur paſſione aliquâ aut ſurreptione, & ſimiliter vt nullâ contumeliâ, nullôque tormento commoueretur.

Verſ. 26. Propter hoc quòd à dextris eſt mihi, Lætatum eſt cor meum. delectatione etiam comprehenſorum. Et exultauit lingua mea. Nam in Euangelio exultauit ſpiritu & dixit, *Pater confiteor tibi quia abſcondiſti hæc*, &c. Inſuper & caro mea. mortua. Requieſcet. ſepulta. In ſpe. celeris reſurrectionis. In ſpe autem non carnis, ſed mea Ratio autem huius ſpei explicatur ab effectu certo.

Verſ. 27. Quoniam non derelinques animam meam in inferno. vltra triduum. Nec dabis ſanctum tuum. meipſum. Videre. hoc eſt experiri. Corruptionem. corporis in putredinem & vermes. Modus autem quo neutrum efficies, eſt.

Verſ. 28. Notas mihi feciſti vias vitæ. Ratione certitudinis, præterito vtitur pro futuro. *Notas mihi*: notitiâ experiẽtiæ, *feciſti vias vitæ*, immortalis nulli antea notas. Nullus enim ante Chriſtũ reſurrexit ad immortalẽ vitã. Et ideo ſingulariter dicit: *notas mihi feciſti vias vitæ*, immortalis. Et dicit numero plurali *vias*, alludens ad vias tum animæ tum corporis ad vitam immortalem hominis compoſiti ex anima & corpore.

Replebis me iucunditate cum facie tua. Non ſolùm vitam immortalem, ſed plenitudinem iucunditatis dabis, in qua omnes dotes corporis glorioſi comprehenduntur. Et hanc cum facie tua, ſine cuius præſentia nulla eſſet felicitas.

Verſ. 29.

Verſ. 29. Viri fratres liceat audenter dicere. pro, *quum liceat libere loqui*, ad vos de patriarcha Dauid quoniam defunctus eſt: pro, *quod defunctus eſt*, & ſepultus eſt: & ſepulchrum eius eſt apud nos vſque in hodiernum diem. Argumentatur Petrus ex illis verbis *non dabis ſanctum tuum videre corruptionem*, quòd hæc ſunt dicta à Dauide non de ſeipſo (quia ipſe iam tanto tempore fuit mortuus & ſepultus: ac per hoc corpus eius vidit corruptionem) ſed de Meſſia filio Dauid.

Verſ. 30. Propheta igitur quum eſſet, & ſciret quod iureiurando iuraſſet illi Deus de fructu lumbi eius. In aliquibus Græcis codicibus apponuntur hæc verba, *quantum ad carnem ſurrecturum Chriſtum*, ſed adiectitia videntur. Sedere ſuper ſedem eius.

Verſ. 31. Prouidens. pro, *præuidens*, locutus eſt de reſurrectione Chriſti, quia neque derelictus eſt in inferno. pro, *quod non derelicta eſt in inferno anima eius*, neque caro eius vidit corruptionem. Argumentatio Petri ſatis clara eſt. Et de iureiurando hoc conſtat in Pſalmis.

Verſ. 32. Hunc Ieſum reſuſcitauit Deus. Hactenus dixerat de reſurrectione Chriſti primi, id eſt Meſſiæ; modò explicat in indiuiduo quis eſt Chriſtus, dicendo *hunc Ieſum*. Cuius nos teſtes ſumus.

Verſ. 33. Dextera igitur Dei exaltatus, & promiſſione Spiritus ſancti accepta à patre, effudit hunc quem. pro, *hoc quod*, vos videtis & auditis. Ab effectu quem illi videbant & audiebant, manifeſtat Chriſtum Dauidis filium eſſe Ieſum. videbant enim eos Galilæos loquentes tot linguis; & audiebant ſimul intelligendo voces eorum vnuſquiſque ſecundum propriam linguam.

Verſ. 34. Non enim Dauid aſcendit in cœlos: Dixit autem ipſe: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis:

Verſ. 35. Donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Quia dixerat *dextera igitur Dei exaltatus*, &c. nec in authoritate Pſalmi prius allata fit clara mentio de Aſcēſione in cœlum, ideq; eâdem argumentandi ratione (ſcilicet quia non de ſeipſo, ſed de Meſſia loquitur) affert alteram authoritatem pluries expoſitam.

Verſ. 36 Certiſſimè ſciat ergo omnis domus Iſraël quia Dominum eum & Chriſtum fecit Deus hunc Ieſum quem vos crucifixiſtis. Dicendo *Chriſtum*, dicit Meſſiam, dicendo *Dominum*, explicat dominium vniuerſorum collatum Chriſto ſecundùm quod homo. Vnde & ipſe dixit poſt Reſurrectionem ſuam:
Matth 28. *data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.* De Ieſu enim homine qui crucifixus eſt & reſurrexit, Petrus loquitur: aperiendo eis quòd non expectent amplius Meſſiam, quia Ieſus conſtitutus eſt à Deo Meſſias & Dominus vniuerſorum: expectabant ſiquidem Iudæi Meſſiam vniuerſorum Dominum.

Verſ. 37. His autem auditis compuncti ſunt corde: & dixerunt ad Petrum & ad reliquos Apoſtolos: Quid faciemus viri fratres?

Verſ. 38. Petrus autem ad illos: Pœnitentiam inquit agite. pro, *pœniteat vos*, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum. Nomine pœnitentiæ antecedentis neceſſariò baptiſmum in adultis, ſola deteſtatio peccatorum præteritorum intelligitur: baptiſmus enim ſupplet reliqua neceſſaria ad remiſſionem peccatorum.

Pœnitentia antecedens baptiſmum ſola deteſtatio peccatorũ intelligitur.

In nomine Ieſu Chriſti. Hinc apparet idem eſſe baptizari in nomine Ieſu Chriſti, & in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. Apoſtoli ſiquidem quibus mandatum erat à Chriſto baptizare in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti, non mutaſſent ſubſtantialem formam baptiſmi (vt aliud docerent & aliud facerent) ſi alia eſſet forma hæc & illa. Licet enim diuerſæ ſint quoad verba, ſunt tamen eadem quoad ſignificatum. In remiſſionem peccatorum veſtrorum. Superfluit *veſtrorum*. Et dicit hæc ad differentiam baptiſmi Ioannis: qui nec in nomine Ieſu Chriſti quoad formam, nec in remiſſionem peccatorum quoad efficaciam celebratus fuerat: quo baptiſmate populus audiens Petrum, fuerat baptizatus: vt ex Euangelio colligitur.

Et accipietis donum Spiritus ſancti. Non explicat quale donum, eo quòd diuerſis diuerſa dona Spiritus ſanctus diſtribuebat: vt patet ex epiſtolis Pauli. Accipietis autem poſt baptiſmum per manus impoſitionem, quamuis Deus quandoque præueniendo dederit: vt inferiùs patet in Cornelio Centurione.

Verſ. 39. Vobis enim eſt repromiſſio. Deeſt *facta*, & filijs veſtris, & omnibus qui longè ſunt, quoſcunque aduocauerit Dominus Deus noſter.

Verſ. 40. Alijs etiam verbis plurimis teſtificatus eſt, & exhortabatur eos dicens: ſaluamini à generatione iſta praua.

Verſ. 41. Qui ergo receperunt. Deeſt, *libenter*. ſermonem eius, baptizati ſunt, & appoſitæ ſunt in die illa animæ circiter tria millia. pro, *circiter ter mille*.

Tria hominum millia conuerſorum ad prædicationem D. Petri.

Verſ. 42. Erant autem perſeuerantes in doctrina Apoſtolorum & communicatione fractionis panis. Legendum eſt: Et fractione panis & orationibus. Ita quòd non tria, ſed quatuor explicantur, ſcilicet in doctrina, in communicatione, in fractione panis, & orationibus.

Commendat tria millia hominum conuerſorum die illa, de perſeuerantia: ne putetur ex leuitate quadam proceſſiſſe eorum conuerſionem, aut inconſtantiâ non perſeueraſſe. Commendat autem eorum perſeuerantiam in quatuor, primò in doctrina Apoſtolorum, ad refectionem intellectus: ſecundò in communicatione rerum & officiorum mutui obſequij: quæ communicatio manifeſtus eſt effectus internæ charitatis & conſtantiæ. Tertiò in fractione panis: hoc eſt, in diſtributione cibi, communicatio redigebat propria in commune: fractio autem panis commune diſtribuebat ſingulis. Quartò in orationibus, ad refectionem affectus: petendo perſeuerantiam in his omnibus.

Verſ. 43. Fiebat autem omni animæ timor. Optimus tutor animorum ad perſeuerandum in prædictis, datus eſt à Deo timor omni animæ conuerſæ ad ipſum. Multa quoq; prodigia & ſigna per Apoſtolos in Hieruſalē fiebāt. Superfluit *in Hieruſalem*. Superfluunt & ſex dictiones ſequẽtes: Et metus magnus erat in vniuerſis, Neſcitur quis hoc addidit. Alter timor deſcribitur in miraculis. Ille quidē internus,

iſte autem externus tutor erat perſeuerantiæ.

*Verſ.*44. Omnes etiam. pro, *autem*, qui credebant erant pariter. pro, *ſimul*. Extendit Lucas commendationem trium millium ad omnes credentes. Erant enim multi in Hieruſalem credentes in Chriſtum (vt patet de Nicodemo & Ioſeph ab Arimathia) qui non fuerant cum turba conueniente: ſicut nec fuerant cum turba clamante *crucifige*. Et rationabile eſt, quòd multi alij Hieroſolymis erant, qui fuerant ſaltem occulti Chriſti diſcipuli. Et ad comprehendendum omnes Lucas dicit, *omnes autem qui credebant erant ſimul*, animo, conuerſatione, & loco quando oportebat. Et habebant omnia communia. quod erat magnæ perfectionis effectus.

Omnia communia primi Chriſticolæ.

*Verſ.*45. Poſſeſſionéſque & ſubſtantias vendebant. quod maioris erat perfectionis. Et diuidebant illa omnibus prout cuique opus erat. Non vt qui plus dediſſet plus haberet, non vt cuique honorabilius erat, ſed prout cuique opus erat. Optima diſtributionis forma: ſed paruo durauit tempore.

Aduerte in hac vita communi duo. Alterum quòd niſi Chriſtus hanc inſtituiſſet, non dixiſſet Lucas primùm hanc vitam introducens, *erant autem perſeuerantes*. Alterum eſt, quòd nulla fit mentio de voto paupertatis: ſed tantummodo, quòd erant illis omnia communia, quòd vendebant poſſeſſiones & ſubſtantias, &c. Nec dicitur, quòd vendiderint domos in quibus habitabant: ſed inter omnia eis communia etiam domus intelligendæ ſunt communes.

*Verſ.*46. Quotidie quoque perdurantes vnanimiter in templo, & frangentes circa domos. pro, *per ſingulas domos*, panem, ſumebant cibum. Quod dicitur *ſumebant cibum*, non circumloquitur *comedebant*: ſed ſignificat quòd ab alio accipiebant cibum. Et ſignificatur per hoc, quòd per ſingulas domos familiarum conuerſarum ad Chriſtum, fiebat diſtributio panis: conuenientibus iſtis ad iſtam, & illis ad illam domum, ita quòd accipiebant cibum ſibi datum. Modus enim explicatur quo fiebat diſtributio cibi tantæ multitudini in diuerſis habitaculis. Cum exultatione & ſimplicitate cordis.

Diſtributio cibi qualis in prima Eccleſia.

*Verſ.*47. Collaudantes Deum & habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat. pro, *addebat*, qui ſalui fiebāt quotidie. Deeſt, *Eccleſia*. Et quod in Latinis codicibus habetur *in idipſum* (pro *ſimul*) principium eſt ſequentis ſententiæ.

CAPVT III.

VERS.1. IN idipſum Petrus autem. pro, *ſimul autem Petrus*, & Ioannes aſcendebant in templum. Et dicit *ſimul*, non tam ad ſignificandum quòd non ſeparatim aſcēdebant (quoniam ſine hoc aduerbio fuiſſet ſic intellectum) ſed potius ad ſignificandum identitatem ſeu continuitatem temporis quo aſcendebant iſti & quo geſta ſunt prænarrata. Ac ſi dictum fuiſſet, per idem autem tempus Petrus & Ioannes aſcendebant, &c. Ad horam orationis nonam. Hinc apparet paternis traditionibus ſtatutam eſſe horam orationis nonam: quæ ex lege Moyſi non fuit decreta.

Hora nona orationis ſtatuta.

*Verſ.*2. Et quidam vir qui erat claudus ex vtero matris ſuæ, baiulabatur, quem ponebant quotidie ad porta templi quæ dicitur ſpecioſa, vt peteret eleemoſynam ab introeuntibus in templum.

*Verſ.*3. Is quum vidiſſet Petrum & Ioannem incipientes introire in templum, rogabat vt eleemoſynam acciperet.

Verſ. 4. Intuens autem in eum Petrus cum Ioanne, dixit, reſpice in nos.

*Verſ.*5. At ille intendebat in eos ſperans ſe aliquid accepturum ab eis.

Claudum ad portam templi ſpecioſā ſanat D.Petrus.

*Verſ.*6. Petrus autem dixit: Argentum & aurum non eſt mihi: quod autem habeo hoc tibi do: in nomine Ieſu Chriſti Nazareni ſurge & ambula.

*Verſ.*7. Et apprehenſa manu eius dexterâ alleuauit eum. Et protinus conſolidatæ ſunt baſes eius & plantæ.

*Verſ.*8. Et exiliens ſtetit & ambulabat: & intrauit cum illis in templum, ambulans & exiliens. pro, *ambulans & ſaliens*, & laudans Deum.

*Verſ.*9. Et vidit omnis populus eum ambulantem & laudantem Deum.

Verſ. 10. Cognoſcebant autem illum, quoniam ipſe erat qui ad eleemoſynam ſedebat ad Specioſam portam templi: & impleti ſunt ſtupore & ecſtaſi in eo quod contigerat illi. Ad ſignificandam magnitudinem admirationis duas paſſiones animi appoſuit. Stuporem quidem magnitudinem admirationis ſignificantem, & ecſtaſim effectum eius: hoc eſt, ferè alienationem à ſeipſis.

Verſ. 11. Quum teneret autem Petrum & Ioannem. pro, *quum teneret autem is qui ſanatus fuerat claudus Petrum & Ioannem*. Significatur quòd ille qui ſanatus fuerat, tenebat Petrum & Ioannem ad oſtendendum eos populo quòd ipſi curaſſent eum. Cucurrit omnis populus ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis, ſtupentes.

Verſ. 12. Videns autem Petrus. Participium præteriti temporis eſt: ſed quia illo caremus, interpres vſus eſt præſenti, ſed parui refert. Reſpondit ad populum: Viri Iſraelitæ quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quaſi noſtrâ virtute aut pietate. pro, *quaſi propria potentiâ aut religione*, fecerimus hunc ambulare? Excludit tum propriam potentiam: quia potentia Ieſu Chriſti non ipſorum propria, tum propriam religionem: quia religione communi quâ colitur Deus Abraham, Iſaac & Iacob hoc miraculum fecerant.

*Verſ.*13. Deus Abraham, & Deus Iſaac, & Deus Iacob, Deus patrum noſtrorum glorificauit filium ſuum Ieſum, quem vos quidem tradidiſtis & negaſtis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti. Dictio interpretata *iudicante*, eſt præteriti temporis. potuiſſet transferri *quum iudicaſſet ille*.

Verſ. 14. Vos autem ſanctum & iuſtum negaſtis: & petiſtis virum homicidam donari vobis,

Verſ. 15. Auctorem verò vitæ interfeciſtis, quem Deus ſuſcitauit à mortuis: cuius nos teſtes ſumus.

*Verſ.*16. Et in fide nominis eius. ſcilicet Ieſu. Hunc, quem vos videtis, & noſtis. à claudicatione ſanatum. Confirmauit no-

Nomen Ieſu conſolidauit hunc claudum.

men eius. pro, *conſolidauit nomen eius*, ſcilicet Ieſu. Et eſt nominatiui caſus *nomen*. Et eſt ſenſus quòd nomen Ieſu conſolidauit hunc in fide nominis Ieſu. Quòd enim nomen Ieſu conſolidauerit illum claudum, teſtantur verba, quibus vſus eſt Petrus: *in nomine Ieſu Nazaræi ſurge & ambula.* Quòd autem ipſum non conſolidauerit hunc ratione nominis, ſed ratione fidei in ipſo nomine Ieſu, vult Petrus quòd intelligant, vt fidem habeant in nominatiuo Ieſu. Et fides quæ per eum eſt, dedit integram ſanitatem iſtam. pro, *dedit illi integritatem iſtam*, quâ ambulat rectus & ſalit. In conſpectu omnium veſtrum.

Populus per ignorantiam crucifixit Chriſtum nō item Principes.

Verſ. 17. Et nunc fratres ſcio quia per ignorantiam feciſtis ſicut & principes veſtri. Non eſt ſenſus, per ignorantiam feciſtis, ſicut & principes veſtri per ignorantiam fecerunt: ſed quod per ignorantiam feciſtis, imitando principes veſtros. Excuſat ſiquidem populum, quòd ignoranter imitati ſunt ſuos principes, qui ex induſtria procurauerunt mortem Ieſu.

Verſ. 18. Deus autem qui prænuntiauit. pro, *Deus autem qui prænuntiauit* per os omnium ſuorum prophetarum. *Per os* dicit, ad ſignificandum quòd tanquam vno ore locuti ſunt omnes prophetæ. Pati Chriſtum ſuum, impleuit ſic. Relatiuum *quæ*, refertur ad verbum *pati*. Eſt enim ordo literæ, Deus autem quæ pati Chriſtum ſuum prænuntiauit per os omnium ſuorum prophetarum, impleuit ſic.

Verſ. 19. Pœnitemini igitur. pro, *pæniteat vos igitur*, & conuertimini, vt deleantur peccata veſtra:

Verſ. 20. Vt quum venerint tempora refrigerij à conſpectu Domini, & miſerit eum qui prædicatus eſt vobis Ieſum Chriſtum. Perlege prudens lector totum quod ſequitur: & nullam inuenies particulam quæ ſubiungatur huic ſubiunctiuo, *vt quum venerint tempora refrigerij & miſerit*, & cætera. Vnde ſuſpenſa ſeu mutila eſt ſententia, vt opus ſit aliquid ſubintelligere: puta *ſalui ſitis*: vt ſalui ſitis cum venerint tempora refrigerij à conſpectu Domini.

Tempus Iudicij tempus refrigerij.

Et appellat tempus iudicij tempora refrigerij, refrigerij autem à facie Domini prouenientis: erit enim facies Chriſti ratio ſummi refrigerij bonis.

Verſ. 21. Quem oportet quidem cœlum ſuſcipere vſque in tempora reſtitutionis omnium quæ locutus eſt Deus per os ſanctorum ſuorum à ſeculo prophetarum. Ambigua eſt conſtructio: an ſignificetur quòd Ieſus interim ſuſcipit cœlum, an quòd cœlum ſuſcipit Ieſum. Vterque tamen ſenſus verus eſt: quoniam vſque ad diem iudicij oportet quòd cœlum ſuſcipiat Ieſum velut locus locatum, & quòd Ieſus ſuſcipiat cœlum tanquam in quo regnet: regnat enim interim in cœlis, qui poſtea regnabit in omnibus.

Verſ. 22. Moyſes quidem dixit, quoniam prophetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter de fratribus veſtris. Non affertur Moyſes in teſtimonium ſecundi aduentus Ieſu Chriſti: ſed in teſtimonium aduentus primi, qui fuit initium & meritum ſecundi. Et ſcribitur hoc teſtimonium Deuteron. 18. Tanquā me, ipſum. Diuidenda ſunt pronomina: & pronomen *me*, iungendum eſt cum antecedentibus, *prophetam ſuſcitabit tanquam me*: hoc eſt, mei ſimilem: pronomen verò *ipſum*, iungendum eſt cū ſequentibus. Ipſum audietis iuxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis.

Verſ. 23. Erit autem. Hic fac punctum: quoniam completur ſententia Hebræo more, *erit*, ſeu *erit autem*. Subauditur enim hoc quod ſubiungitur, Omnis anima quæ non audierit prophetam illum, exterminabitur de plebe.

Verſ. 24. Et omnes. Deeſt coniunctio. Legēdū eſt: *Sed & omnes* prophetæ. Dixerat, *Moyſes quidem*, accumulat, *ſed & omnes prophetæ*. A Samuele & deinceps, qui locuti ſunt, annuntiauerunt dies illos.

Verſ. 25. Vos eſtis filij prophetarum, & teſtamenti quod diſpoſuit Deus ad patres veſtros. pro, *noſtros*. Erant enim Petrus & Ioannes etiam Hebræi. Dicens ad Abraham: & in ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Ecce teſtamentum diſpoſitum patribus & explicatum Abrahæ. Et ſumpta ſunt hęc verba ex Geneſi 22. Diſponitur enim quòd in Abrahæ ſemine (hoc eſt Chriſto) benedicentur, benedictione vitæ æternæ, non ſolum familiæ Iudæorum, ſed omnes familiæ terræ vniuerſæ. Vnde & Petrus exponit hæc verba ſtatim de benedictione gratiæ in remiſſionem peccatorum, ſubiungendo.

Verſ. 26. Vobis primum. ad differentiam gentium quibus poſtea. Deus ſuſcitans. Præteriti temporis eſt *ſuſcitans*. pro, *quum ſuſcitauit* filium ſuum. Nec eſt ſermo de ſuſcitare à mortuis, ſed de efficientia ortus. Et eſt ſenſus: Deus quum fecit exoriri proculdubio in carne. Alluſit enim Petrus ad verba Moyſi allegata, *Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus*: & propterea ſubdit, Miſit eum benedicentem vobis, vt conuertat ſe vnuſquiſque à nequitia ſua. Iungit prophetiam Moyſi cum promiſſione facta Abrahæ: miſit enim Deus filium ſuum in carnem ad benedicendum perſonaliter Iudæis, prædicando, miracula faciendo, & cæt. vt conuerterentur à malitiis ſuis.

CAPT IV.

Loquentibus autem illis ad populū, ſuperuenerunt ſacerdotes & magiſtratus templi. pro, *dux templi*. Nomen eſt officij præſidentis templo, ne quid fieret indecens, aut prophanum: & vt ex nomine conijcere licet, præerat non cultui diuino (hoc enim erat Pontificis) ſed miniſteriis & hominibus qui infra atria templi commorabantur. An autem iſte eſſet laicus vel ex tribu Leui, incertum eſt. Et Sadducæi. Vers. 1.

Verſ. 2. Dolentes quòd docerent populum, & annuntiarent in Ieſu reſurrectionem ex mortuis,

Verſ. 3. Et iniecerunt in eos manus, & poſuerunt eos in cuſtodiam in craſtinum. Erat autem iam veſpera.

Verſ. 4. Multi autem eorum qui audierūt verbū, crediderunt. Et factus eſt numerus virorum quinque millia. Deeſt *circiter*. Legendū eſt: numerus virorū circiter quinq; millia. Vbi nota multitudinē augmenti: nā ſuperiùs (ſupputatis etiam mulieribus) dixit, additæ

ſunt animæ circiter ter mille, tanta autem fuit poſtea augmentatio, vt non ſupputatis mulieribus eſſent ferè quinque millia virorũ.

Verſ. 5. Factum eſt autem in craſtinum vt congregarentur principes eorum & ſeniores & ſcribæ in Hieruſalem,

Verſ. 6. Et Annas princeps ſacerdotum, & Caiphas, & Ioannes, & Alexãder, & quotquot erant de genere ſacerdotali.

Verſ. 7. Et ſtatuentes eos in medio interrogabant in qua virtute. pro, *potentia*, aut in quo nomine feciſtis hoc vos?

D. Petri corã Principibus & ſenioribus ſermo.

Verſ. 8. Tunc Petrus repletus Spiritu ſancto dixit ad eos: Principes populi & ſeniores Iſrael audite.

Verſ. 9. Si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi. pro, *homini infirmo*. Et particula ſequens (ſcilicet, In quo iſte ſaluus factus eſt) ſimiliter vt materia examinis legenda eſt. Beneficium enim & rationem beneficij Petrus vt materiã examinis (tanquam repetens propoſita à iudicibus) explicat, dicendo *ſi diiudicamur* ſeu examinamur in his duobus.

Verſ. 10. Notum ſit omnibus vobis & omni plebi Iſraël quod in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti Nazareni (quem vos crucifixiſtis, quem Deus ſuſcitauit à mortuis) in hoc iſte aſtat coram vobis ſanus.

Verſ. 11. Hic eſt lapis qui reprobatus eſt à vobis ædificantibus, qui factus eſt in caput anguli.

Verſ. 12. Et non eſt in aliquo alio ſalus, nec enim aliud nomen eſt ſub cœlo datum hominibus. pro, *datum inter homines*. Ieſus enim homo eſt: & propterea dicit, *inter homines*. In quo oporteat nos ſaluos fieri.

Verſ. 13. Videntes autem Petri conſtantiam. pro, *audaciam*. & Ioannis, comperto quòd homines eſſent ſine literis & idiotę. hoc eſt, *plebei* Admirabantur. & cognoſcebant. pro, *& agnoſcebant*, eos quoniam cum Ieſu fuerant.

Qui Petri conſtantiam admirati,

Verſ. 14. Hominem quoque videntes ſtantem cum eis qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere,

Verſ. 15. iuſſerũt autẽ eos foras extra cõciliũ ſecedere: & conferebant adinuicem.

Verſ. 16. Dicentes, Quid faciemus hominibus iſtis? quoniam quidem notum ſignum factũ eſt pro, *factum eſſe*. Regitur enim tota ſententia à ſubiuncto verbo *manifeſtum eſt*. Per eos, omnibus habitantibus Hieruſalẽ manifeſtum eſt & non poſſumus negare.

Verſ. 17. Sed ne amplius diuulgetur in populum, comminemur eis. pro, *minando minemur illis*. Hebræorum more exaggerando. Ne vltra loquantur in nomine hoc vlli hominum.

Prohibent prædicare Chriſtum,

Verſ. 18. Et vocantes eos, denuntiauerũt. pro, *præceperunt*, ne omnino loquerentur, neque docerent in nomine Ieſu.

Verſ. 19. Petrus verò & Ioannes reſpondentes, dixerunt ad eos, Si iuſtum eſt in conſpectu Dei vos potius audire quàm Deum, iudicate.

Verſ. 20. Non enim poſſumus quæ vidimus & audiuimus non loqui.

Verſ. 21. At illi comminantes dimiſerũt eos, non inuenientes quomodo punirent eos, propter populum: quia omnes clarificabant id quod factum fuerat in eo quod acciderat. pro, *glorificabant Deum in eo quod factum fuerat*.

Verſ. 22. Annorum enim erat amplius quadraginta homo in quo factum fuerat ſignum iſtud ſanitatis.

Verſ. 23. Dimiſſi autem venerũt ad ſuos: & annuntiauerunt eis quanta. pro, *quæcũque*, ad eos principes ſacerdotum & ſeniores dixiſſent.

Verſ. 24. Qui cùm audiſſent, vnanimiter leuauerunt vocem ad Deum, & dixerunt; Domine tu. Deeſt *Deus*, qui feciſti cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt:

Verſ. 25. Qui Spiritu ſancto per os patris noſtri Dauid pueri tui dixiſti. Quatuor ſuperfluunt dictiones: *Spiritu ſancto, patris noſtri*. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania?

Verſ. 26. Aſtiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in vnum aduerſus Dominũ & aduerſus Chriſtũ eius? Initiũ pſalmi ſecũdi citant: quod & exponũt ſubiungendo.

Verſ. 27. Conuenerunt enim verè in ciuitate iſta. Superfluit *in ciuitate iſta*. Aduerſus ſanctum puerum. pro, *filium*, tuum Ieſum quem vnxiſti. Hebræo more loquuntur, Regem ab vnctione ſignificantes, quem vnxiſti, hoc eſt, Meſſiam ſeu Chriſtum feciſti. Herodes & Pontius Pilatus. Geſta in paſſione Chriſti commemorant exponendo verba pſalmi, Reges & principes. Vnde & ſubiungunt, Cum Gentibus & populis Iſraël.

Verſ. 28. Facere quæ manus tua & conſilium tuum decreuerunt, pro, *decreuerat fieri*. Memento quòd actio diſplicuit, paſſio grata fuit.

Verſ. 29. Et nunc Domine reſpice in minas eorum: & da ſeruis tuis cum omni fiducia. pro, *audacia*, loqui verbum tuum.

Verſ. 30. In eo quòd manum tuam extendas. pro, *manum tuam extendendo*, ad ſanitates. pro, *ad ſanationem*: & ſigna & prodigia fieri per nomen ſancti filij tui Ieſu.

Verſ. 31. Et quum oraſſent motus eſt locus. in ſignum ſenſibile exauditionis. In quo erant congregati. Et repleti ſunt omnes Spiritu ſancto. Exteriùs motus eſt locus: interiùs repleti ſunt Spiritu ſancto. Durante hac via ad cœleſtem patriã quantumcũque aliquis Spiritu ſancto repletus prius fuerit, sẽper poteſt iterum atque iterum repleri: quoniã prius repletus fuit iuxta ſuæ tunc diſpoſitionis capacitatem, & poſtea maioris capacitatis ob meliorem diſpoſitionem effectus iterum repletur: & ſic deinceps. Vnde non mireris ſi prius repleti, modò quoque repleti ſunt Spiritu ſancto. Et loquebãtur verbum Dei cum fiducia. pro, *audacia*. Ecce effectus petitus ab orantibus.

Locus orationis mouetur in ſignũ exauditionis.

Verſ. 32. Multitudinis autem credentiũ erat cor vnum & anima vna. Vnitas cordis ſimilitudinẽ ſignificat voluntatum deliberatarũ: cor enim pro voluntate ponitur. Vnitas autem animæ ſimilitudinẽ affectionũ (prout tamen rationi ſubduntur) ſignificat: flebant enim cũ flentibus, & gaudebant cũ gaudentibus. Nec quiſquam, eorum quæ poſſidebant aliquid ſuum eſſe dicebat: ſed erant illis omnia communia. Repetẽdum duxit Lucas meritum communitatis, poſtquam tam aucta erat multitudo credentium: ne putaremus fuiſſe cõmunia

Credentium cor vnum & anima vna.

apud

apud eos tunc tantùm cùm erant pauci. Rurſus quoniam non omnes vendebant ea quæ poſſidebant, explicandū duxit quòd nullus dicebat ſuum eſſe aliquid eorum quæ poſſidebat. Ac ſi apertiùs dixiſſet: & quamuis non omnes venderent quæ poſſidebant, omnes tamen habebant omnia communia.

Verſ. 33. Et virtute. pro, *potentiâ.* magna. proculdubio ad faciendum miracula. Reddebant Apoſtoli teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti Domini noſtri, & gratia magna erat in omnibus illis. Non ſolum potentia miraculorum, ſed etiam magnâ gratia apud auditores donati erant Apoſtoli omnes. Cuius gratiæ effectum ſubiungit:

Magna gratia apud auditores donati erāt Apoſtoli omnes.

Verſ. 34. Neque enim quiſquam egens erat inter illos. proculdubio credentes. Cuius effectus media cauſa cauſata ex magnitudine gratiæ Apoſtolicæ, ſubiungitur: Quotquot enim poſſeſſores agrorum, aut domorum erant vendentes. Anceps eſt ſermo: an *erant*, iungatur cum *poſſeſſores*: & ſit ſenſus quotquot erant poſſeſſores vendebant & ponebant pretium, &c. An verbum *erant*, iungatur cum participio *vendentes*, & non cum nomine *poſſeſſores*: & non ſit ſenſus quòd quotquot habebant agros vendebant illos: ſed quòd quotquot poſſeſſores agrorum aut domorum vēdebant agrum ſeu domum.

Afferebant pretia eorum quæ vendebāt. pro, *vendiderant*:

Nullus erat egens in primitiua hac Eccleſia.

Verſ. 35. Et ponebant ad pedes Apoſtolorum: diuidebatur autem ſingulis provt cuique opus erat. Hæc enim fuit ratio quare nullus eſſet egens, quia venditores agrorum & domorum pretium diſtribuendum offerebant: ne aliquis mendicaret. Et hic ſecundus ſenſus quadrat ſubiunctis dictis à Petro Ananiæ: & ideo tanquam literalis ſenſus amplectendus eſt.

Verſ. 36. Ioſeph. pro, *Ioſes*, autem qui cognominatus eſt Barnabas ab Apoſtolis (quod eſt interpretatum filius conſolationis) Leuites, Cyprius genere. Inter poſſeſſores agrorum qui vendiderunt, meminit Lucas ſpecialiter Barnabæ, cuius nomen proprium erat *Ioſes*: ſed ab Apoſtolis cognominatus eſt *filius conſolationis* Latinè, Hebraicè autem *Barnabas*. *Bar* ſiquidem eſt filius, & *nabas* conſolationis. Meminit autem iſtius tum propter explicandum illius meritum ex Apoſtolico cognomine: tum quoniam inferiùs iſte deſcribitur introducere Paulum ad Apoſtolos: & à Spiritu ſancto ſegregatur cum Paulo ad prædicandum Gentibus: & alia multa præclara de eo erat ſcripturus.

Barnabas id eſt filius conſolationis.

Verſ. 37. Cum haberet agrum, vendidit eum: & attulit pretium, & poſuit ante. pro, *ad*, ſeu *iuxta* pedes Apoſtolorum.

CAPVT V.

Vers. 1.

Vir autem quidā nomine Ananias cum Sapphira vxore ſua vēdidit agrum. pro, *poſſeſſionē.*

Fraus Ananiæ & Sapphiræ.

Verſ. 2. Et fraudauit de pretio agri. Superfluit *agri*. Conſcia vxore ſua: & afferens. pro, *& allatam*. partem quandam, ad pedes Apoſtolorum poſuit.

Verſ. 3. Dixit autem Petrus ad Ananiam. Anania cur tentauit. pro, *impleuit*. Satanas cor tuum mentiri te Spiritui ſancto? Græce habetur *mentiri te Spiritum ſanctum*, vel quòd Græci ſic loquuntur, *mentior te*, ſicut *benefacio te*, quemadmodum nos dicimus *mentior tibi*, *benefacio tibi*. Et iuxta hunc ſenſum interpres tranſtulit *mentiri te Spiritui ſancto*. Vel quòd mentitus eſt Spiritum ſanctum: hoc eſt, ſimulauit Spiritum ſanctum: quemadmodum aurum Alchimicum mentitur aurum: & hypocrita mentitur virum ſanctum. Et iuxta hunc ſenſum Petrus dicit *cur impleuit Satanas cor tuum vt mentireris Spiritum ſanctum*, vt ſimulares Spiritu ſancto agente te ponere pretium agri in communi: hoc enim erat directè mentiri Spiritum ſanctum: vnde & exponit mendacium in fraude pretij ſubiungendo: Et fraudare de pretio agri.

Verſ. 4. Nonne manens tibi manebat, & venundatum. pro, *venundatus*, in tua erat poteſtate? Hinc clarè apparet quòd non voti neceſſitate Chriſtiani omnes tunc habebant omnia communia, ſed liberâ perfectione charitatis. Expreſsè ſiquidem duo dicuntur Ananiæ, quæ nō fuiſſent vera ſi Chriſtiani omnes voto obligati fuiſſent ad communitatem rerum. Primùm enim dicitur quod *ager manens tibi manebat*: hoc eſt, antequam venderetur, tuus erat. Deinde quòd etiam poſtquam eſt venditus, in tua erat poteſtate illius pretium. Conſtat ſiquidem quod neutrum horum fuiſſet verum, ſi obligatus fuiſſet voto. Et hoc clarè quadrat præcedentis capituli textui expoſito, quotquot enim poſſeſſores agrorum aut domorum vendentes erant, &c.

Non voti neceſſitate, ſed liberâ charitate omnia erant Chriſtianis communia.

Quare poſuiſti in corde tuo hanc rem? videlicet vt poneres in communi partem pretij pro integro pretio: hæc enim fuit tota peccati ratio. Vnde & ſubiungitur:

Non es mentitus hominibus, nobis videlicet qui ſumus homines. Sed Deo. habitanti in nobis: tu irrogaſti iniuriam non nobis, hominibus, ſed Deo in nobis: nō æſtimando Deum in nobis habitantem curam exercere huius communis vitæ tanquam proprium illius authorem. Propterea enim dixit: *non es mentitus hominibus, ſed Deo*. Quod & dupliciter manifeſtauit Petrus: primò reuelando ſecretum cordis Ananiæ: & deinde pœnâ ſubſequente.

Verſ. 5. Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit & expirauit.

Ananias & Sapphira morte ſubitanea puniti.

Et factus eſt timor magnus ſuper omnes qui audierunt.

Verſ. 6. Surgentes autem iuuenes amouerunt eum: & efferentes ſepelierunt.

Verſ. 7. Factum eſt autem quaſi horarum trium ſpatium: & vxor ipſius neſciens quod factum fuerat, introiuit.

Verſ. 8. Reſpondit autem ei Petrus. Salutanti Apoſtolos mulieri reſpondit Petrus: Dic mihi mulier, ſi tanti agrum vendidiſtis? At illa dixit, Etiam tanti.

Verſ. 9. Petrus autem ait ad eam: Quid vtique conuenit vobis? hoc eſt, conueniſtis vos, tu & vir tuus. Tentare ſpiritum Domini? Sciebat enim Petrus vxorem fuiſſe conſciam fraudis: & propterea dixit, cur conueniſtis vos vt tentaretis ſpiritum Domini. Verè experimentum ſumere attentabant, non intentione, ſed facto de ſpiritu Domini habitante in Apoſtolis & auctore vitæ communis: offerentes enim

partem

partem pretij, experti ſunt ſpiritum Domini in Apoſtolis cognoſcentem fraudem vtriuſque.

Ecce pedes eorum qui ſepelierunt virum tuum ad oſtium: & efferent te.

Verſ. 10. Confeſtim cecidit ante pedes eius, & expirauit. Intrantes autem iuuenes inuenerunt illam mortuam: & extulerunt & ſepelierunt ad. pro, *iuxta*, virum ſuum. Aduerte hîc initia legum in primis tranſgreſſoribus fuiſſe vindictis ſemper commendata. Nam & in lege veteri primus violator ſabbati fuit lapidatus: & primi violatores aræ (filij ſcilicet Aaron) fuerunt extincti: & in lege noua iſti coniuges fuerunt occiſi, quia fuerunt primi tranſgreſſores.

Initia legum vindictis ſemper commendata.

Verſ. 11. Et factus eſt timor magnus in vniuerſa Eccleſia: & in omnes qui audierunt hæc.

Verſ. 12. Per manus autem Apoſtolorum fiebant ſigna & prodigia multa in plebe. Repetit Lucas miracula Apoſtolorum, non vt commemoret eadem repetendo: ſed vt ſignificet perſeuerantiam diuinæ potentiæ in Apoſtolis ad faciendum miracula. Et adiungit in quibus fiebant miracula: videlicet *in plebe* ſeu *populo*, ad differentiam magnatum: vt deſcribat populares fuiſſe diſpoſitos ad fidem Chriſti: & propterea in ipſis tanquam diſpoſitis fieri miracula per Apoſtolos.

Et erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis.

Verſ. 13. Cæterorum autem nemo audebat ſe coniungere illis: ſed magnificabat eos populus. Propter timorem principum illi qui non credebant timebant conuerſari cum Chriſtianis, & quamuis non conuerſarentur cum eis, laudabant tamen eos.

Verſ. 14. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum,

Verſ. 15. Ita vt in plateas eijcerent. pro, *exportarent*, infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis. In ſignum maximi augmenti multitudinum virorum, ac mulierum dicit quòd exportabant infirmos in plateas: ad ſignificandum quòd erant tot, vt nec commodè poſſent deferre illos ad Apoſtolos, nec Apoſtolis vacaret venire ad eos præ multitudine.

Innumera Apoſtolorum miracula.

Vt veniente Petro, ſaltem vmbra illius obumbraret quemquam illorum, & liberarentur omnes ab infirmitatibus ſuis. Omnes hæ poſtremæ ſex dictiones ſunt adiectitiæ.

Verſ. 16. Concurrebat autem & multitudo vicinarum ciuitatum Hieruſalem, afferentes ægros & vexatos à ſpiritibus immundis qui curabantur omnes.

Verſ. 17. Exurgens autem princeps ſacerdotum & omnes qui cum illo erant, quæ eſt hæreſis Sadducæorum. De hac Sadducæorum ſecta in Euangeliis dictum eſt. Repleti ſunt zelo. inuidiæ & iræ, inimici ſiquidem erant reſurrectionis & ſpirituum.

Verſ. 18. Et iniecerunt manus in Apoſtolos: & poſuerunt eos in cuſtodia publica.

Apoſtoli educūtur à carcere ab Angelo.

Verſ. 19. Angelus autem Domini per noctem aperiens ianuas carceris, & educens eos dixit:

Verſ. 20. Ite & ſtantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ huius. procul dubio Chriſtianæ.

Verſ. 21. Qui cùm audiſſent, intrauerunt diluculo in templum & docebant. Adueniens autem princeps ſacerdotum & qui cum eo erant. non in templum, ſed ad locum concilij. Conuocauerunt concilium & omnes ſeniores. pro, *& ordinem ſeniorum*, filiorum Iſrael: & miſerunt ad carcerem vt adducerentur.

Verſ. 22. Cùm autem veniſſent miniſtri, & aperto carcere. Superfluit *aperto carcere*. Non inueniſſent illos, reuerſi nunciauerunt.

Verſ. 23. Dicentes, Carcerem quidem inuenimus clauſum cum omni diligentia. & cuſtodes ſtantes ante ianuas: aperientes autem, Præteriti temporis eſt, pro *cum aperuimus autem*. Neminem intus inuenimus.

Verſ. 24. Vt autem audierunt hos ſermones magiſtratus templi. pro, *dux templi*. Et deſunt duæ dictiones Legendum eſt: Vt autem audierunt hos ſermones, & ſummus ſacerdos, & dux templi, & principes ſacerdotum, ambigebant de illis quidnã fieret.

Verſ. 25. Adueniens autem quidam nuntiauit eis, quia ecce viri quos poſuiſtis in carcere ſunt in templo ſtantes & docentes populum,

Verſ. 26. Tunc abiit magiſtratus. pro, *dux*, cum miniſtris: & adduxit illos ſine vi, timebant enim populum ne lapidarentur.

Verſ. 27. Et cùm adduxiſſent illos, ſtatuerunt in concilio. Et interrogauit eos princeps ſacerdotum,

Verſ. 28. Dicens: præcipiendo. pro, *nonne præcepto*, præcepimus vobis. Hebræo more exaggerat. Ne doceretis in nomine iſto? & ecce repleſtis Hieruſalem doctrinâ veſtra: & vultis inducere ſuper nos ſanguinẽ hominis iſtius. De Ieſu eſt ſermo, & execrãdo ſanguinem Ieſu, timent diuinam vindictam ſi Ieſus Chriſtus crucifixus adoratur à populo.

Verſ. 29. Reſpondens autem Petrus & Apoſtoli dixerunt: Obedire oportet Deo magis quàm hominibus.

Verſ. 30. Deus patrum noſtrorum ſuſcitauit Ieſum quem vos interemiſtis ſuſpendentes in ligno.

Verſ. 31. Hunc principem & ſaluatorem Deus exaltauit dextera ſua, ad dandam pœnitentiam Iſrael, & remiſſionem peccatorum & nos ſumus teſtes. Deeſt, *ei*. Legendum eſt:

Verſ. 32. Et nos ſumus ei teſtes horum verborum, & ſpiritus ſanctus. pro, *quin & Spiritus ſanctus*, quem dedit Deus omnibus obedientibus ſibi. hoc eſt, non tam nos ſumus ei teſtes, quàm ipſe Spiritus ſanctus datus obedientibus illi.

Verſ. 33. Hæc autem cùm audiſſent, diſſecabantur & cogitabant, pro, *& conſultabant*, interficere illos.

Verſ. 34. Surgens autem quidam in concilio Phariſæus, nomine Gamaliel, legiſdoctor, honorabilis vniuerſæ plebi. Hic Gamaliel dicitur fuiſſe occultus Chriſtianus ad diſſipanda concilia Iudæorum. Iuſſit foras ad breue homines fieri. pro, *iuſſit foras ad breue Apoſtolos facere*. hoc eſt, emittere foras.

Gamaliel Phariſæus & Legiſdoctor ſapiens conſilium.

Dixitque

Verſ. 35. Dixítque ad illos: Viri Iſraelitæ, attendite vobis ſuper hominibus iſtis quid acturi ſitis:

Verſ. 36. Ante hos enim dies extitit Theodas. pro, *Theudas*, dicens ſe eſſe aliquem. hoc eſt, magnum Prophetam. Cui conſenſit. pro, *adhæſit*, numerus virorum circiter quadringentorum, qui occiſus eſt: & omnes quicumque credebant ei, diſſipati ſunt & redacti ad nihilum. Gamaliel rem notam ſummatim tangit. Nec eſt ille Theudas de quo Ioſephus lib. 20. dicit fuiſſe Magum & multos ſeduxiſſe & duxiſſe ad ripas Iordanis, promittédo tráſitum ſicco pede: & iuſſu Fadi procuratoris interfectum cum multis, miſsâ equitum multitudine: nam iſte de quo loquitur Gamaliel, fuit ante Iudam Galilæum, vt textus iſte dicit, ille autem de quo loquitur Ioſephus fuit longe poſt, nam fuit tempore Claudij Cæſaris qui miſit Cuſpium Fadum procuratorem Iudææ. Incertum eſt igitur quis iſte Theudas fuerit, & quæ fecerit.

Theudas Magus.

Verſ. 37. Poſt hunc extitit Iudas Galilæus in diebus profeſſionis. *Dies profeſſionis* appellat quando (vt Lucas refert) deſcriptio facta eſt vniuerſi orbis, & ibant ſinguli in ciuitates ſuas vt profiterentur. De hoc Iuda lib. 18. refert Ioſephus quod docebat ne populus tributa ſolueret Romanis, eo quòd ſoli Deo tributarius eſſe deberet. Et auertit populum. Deeſt *multum*, poſt ſe; & ipſe periit, & omnes quotquot conſenſerunt ei diſperſi ſunt.

Dies profeſſionis hic qualis.

Verſ. 38. Et nunc itaque dico vobis, diſcedite ab hominibus iſtis & ſinite illos. quoniam ſi eſt ex hominibus conſilium hoc aut opus, diſſoluetur:

Verſ. 39 Si verò ex Deo eſt non poteritis diſſoluere: ne fortè & Deo repugnare videamini pro, *reperiamini*. Conſenſerunt autem illi,

Verſ. 40. Et cõuocantes Apoſtolos, cæſis. Hoc non conſuluerat Gamaliel. Denuntiauerunt. pro, *præceperũt*. ne omnino loquerẽtur. Superfluit *omnino*. In nomine Ieſu, & dimiſerunt eos.

Verſ. 41. Et illi quidem ibant gaudentes à conſpectu concilij, quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati. In quo apparet maxima Apoſtolorum perfectio, & tam ingens mutatio vt gauderent ſe contumelioſè cæſos.

Verſ. 42. Omni autem die non ceſſabant in templo & circa domos. pro, *per ſingulas domos*, docentes & euangelizantes Ieſum Chriſtum. Spiritualem cibum docendo tribuebant: ſicut & de corpóreo cibo dixerat per ſingulas domos diſtributo.

CAPVT VI.

VERS. 1. IN diebus autem illis creſcẽte numero diſcipulorum, factum eſt murmur Græcorum aduerſus Hebræos. Hebræi erant omnes: ſed alij nati in Græcia, alij in terra Iudęorum: & iſti appellantur Hebræi, illi Græci. Eo quòd deſpicerentur in miniſterio quotidiano viduæ eorum. Si diceret *a quotidiano miniſterio*, ſignificaret quòd repellebantur viduæ Græcorum à miniſtrando: ſed dicendo *in quotidiano miniſterio*, ſignificat Græcorum viduas grauari vilioribus miniſteriis quotidianis.

Murmur Græcorum de viduis eorum.

Verſ. 2. Conuocantes autem duodecim multitudinem diſcipulorum, dixerunt: Nõ eſt æquum. pro, *placitum*. Et ſubauditur *Deo*. Eſt enim ſenſus quòd non eſt placitum Deo, Nos derelinquere verbum Dei & miniſtrare menſis.

Verſ. 3. Conſiderate ergo fratres viros ex vobis boni teſtimonij. hoc eſt, teſtimonio probatos. Septem plenos Spiritu ſancto & ſapientiâ. quantu ex exterioribus cognoſci poteſt. Quos conſtituamus ſuper hoc opus. pro, *ſuper neceſſitatem hanc*. Neceſſarius ſiquidem erat vſus miniſterij muliebris: ſed oportebat adhibere aliquos qui ſuperintenderent; ne iſtæ magis grauarentur quàm illæ.

Verſ. 4. Nos verò orationi & miniſterio verbi inſtantes erimus. Omni ex parte liquet quòd ſeptem eligendi erant Diaconi: hoc eſt, miniſtri non altaris, ſed menſarum: nam ad Diaconos altaris ſpectaret vacare orationi & verbo Dei: è regione autem iſtorum dicitur, *nos verò orationi & verbo Dei inſtabimus*.

Electio ſeptẽ Diaconorũ.

Verſ. 5. Et placuit ſermo corã omni multitudine. Et elegerunt Stephanum virũ plenum fide & Spiritu ſancto, & Philippum & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum aduenam. pro, *proſelytum*, Antiochenum,

Verſ. 6. Hos ſtatuerunt ante conſpectum Apoſtolorum, & orantes impoſuerunt eis manus Prius orant Apoſtoli: & deinde imponũt manus ſuper hos ſeptem Diaconos, non conſecrando eos in Diaconos (cùm nulla de hoc miniſterio fiat mentio) ſed per manuum impoſitionem confertur eis gratia ſpiritus ad exequendum iniunctum officium ſuperintendendi miniſtris mẽſarum: pro hoc enim particulari officio dignè exequendo, & orant, & manus imponunt.

Manuum impoſitio.

Verſ. 7. Et verbum Domini creſcebat, & multiplicabatur numerus diſcipulorũ in Hieruſalem valde. Multa etiam turba ſacerdotum obediebat fidei. Intelligo per hoc quòd turba Sacerdotũ erat Chriſtiana quoad ea quæ ſunt fidei: non autem cómunicabat cum aliis Chriſtianis in hoc quòd haberẽt omnia communia: & propterea Lucas ſignificantiùs de iſtis dicit quòd obediebant fidei: de aliis antẽ, *& multiplicabatur numerus diſcipulorum in Hieruſalem valde*.

Verſ. 8. Stephanus autem plenus gratiâ & fortitudine, faciebat prodigia & ſigna magna in populo.

Verſ. 9. Surrexerunt autẽ quidam de ſynagoga quæ appellatur Libertinorũ, & Cyrenenſiũ & Alexandrinorũ, & eorũ qui erãt à Cilicia & Aſia. Niſi in Hieruſalẽ multæ fuiſſent ſynagogæ, nõ limitaſſet Lucas hãc ſynagogã fuiſſe iſtarum nationum. Et fortè ſynagoga à Libertinis nominata eſt. Communis autem erat his quatuor nationibus: intelligendo per Aſiam, non tertiam mundi partem, ſed Aſiam minorem. Diſputantes cum Stephano,

Stephanus commendatur.

Verſ. 10 Et nõ poterãt reſiſtere ſapientię & ſpiritui qui loquebatur. Verè apparet impletũ Chriſti verbum: *Ego dabo vobis os & ſapientiã, cui non poterunt reſiſtere omnes aduerſarij veſtri*.

Verſ. 11. Tunc ſubmiſerunt viros qui dicerent ſe audiſſe eum dicentem verba blaſphemiæ in Moyſen & Deum.

Verſ. 12.

Verſ. 12. Commoueruntque plebem, & ſeniores & Scribas. Et concurrentes rapuerunt eum: & adduxerunt in concilium.

Falſi teſtes in Stephanū.

Verſ. 13. Et ſtatuerunt falſos teſtes. Nō fuit vniuerſa res hæc geſta vnico contextu: ſed cùm non poſſent reſiſtere ſapientiæ & ſpiritui, clam procurarunt viros in falſos teſtes. Nec hoc ſuffecit illis de ſynagoga: ſed commouerunt & plebē & ſeniores & doctores aduerſus Stephanum. Neſcitur autem quot dies in hoc conſumpſerint: ſed nactâ opportunitate diſputatores verſi ſunt in lictores. Inuaſerunt enim Stephanum diſputantem argumentis, ſed manibus rapiendo, & adducendo ipſum in concilium. Et tunc vſi ſunt falſis teſtibus.

Qui dicerent, Homo iſte non ceſſat loqui verba. Deeſt *blaſphema*, aduersùs locum ſanctum & legem. Locum ſanctum appellant templum.

Verſ. 14. Audiuimus enim eum dicentem quoniam. pro, *quod*, Ieſus Nazarenus hic. Contemptiuè apponunt *hic*. Deſtruet locum iſtum. Nunquam hoc Stephanus dixerat. Et mutabit traditiones. pro, *conſuetudines*, quas tradidit nobis Moyſes. Nec hoc dixiſſe Stephanum credendum eſt: quoniam didicerat illud, *non veni ſoluere legem, ſed adimplere*, ſed quemadmodum deſtructionem templi futuram falſò teſtantur, adiungendo quòd Ieſus deſtruet illud, ita adimpletionem falſò teſtantur vertendo illam in mutationem.

Verſ. 15. Et intuentes eum omnes qui ſedebant in concilio, viderunt faciem Angeli. Non explicatur quid Deus apparere fecerit in facie Stephani, ob quod facies eius apparebat tanquam facies Angeli.

CAPVT VII.

VERS. I. Sermo S. Stephani.

DIxit autem princeps ſacerdotum ſi hæc ita ſe haberent?

Verſ. 2. Qui ait: Viri fratres & patres audite. Deus gloriæ apparuit patri noſtro Abrahæ cùm eſſet in Meſopotamia, priuſquam moraretur in Charan:

3. Et dixit ad illum: Exi de terra tua & de cognatione tua, & veni in terram quam monſtrauero tibi.

Chaldæa pars Meſopotamiæ.

4. Tunc exiit de terra Chaldæorum, & habitauit in Charan. Chaldæa enim pars eſt Meſopotamiæ: in qua Meſopotamia eſt etiam ciuitas Charan, & propterea ſignificanter Stephanus dicit *in Meſopotamia priuſquam moraretur in Charan*: ſciens quòd Charan erat etiam in Meſopotamia. Et ſignificantiùs dicit quòd tunc exiit de Chaldæa non de Meſopotamia: venit enim in Charan ciuitatem non Chaldææ, ſed Meſopotamiæ verſus Syriam, in qua mortuus eſt pater Abrahæ, vt patet Gen. 11.

Et inde poſtquam mortuus eſt pater eius, tranſtulit illum in terram iſtam in qua nunc vos habitatis.

Verſ. 5. Et non dedit illi hæreditatem in ea nec paſſum pedis. pro, *nec veſtigium pedis*. Aduerte quòd non dicit, Abraham ne veſtigium quidem pedis poſſediſſe in terra promiſſionis (quoniam hoc conſtat eſſe falſum, nam poſſedit agrum ibidem cum ſpelunca. vt patet in Geneſi c. 23.) ſed dicit quòd Deus non dedit ei hæreditario titulo nec veſtigium pedis: agrum enim illum emit. Sed repromiſit dare illi eam in poſſeſſionem, & ſemini eius poſt ipſum: cùm non haberet filium.

Verſ. 6. Locutus eſt autem ei Deus pro, *locutus autem Deus ſic*, vt ſubiungitur. Quia, pro, *quod*, erit ſemen tuum accola. pro, *inquilinum*, in terra aliena: & ſeruituti eos ſubiicient, & male tractabunt eos annis quadringentis triginta. Anni iſti non referuntur ad ſeruitutem, ſed ad peregrinationem: nam vt ſupputantes annos ſecundum Hebræos dicunt, nec quadringentis annis fuerunt in Ægypto, ſed ducentis tantum & decem annis.

Quot annis Iſraelitæ fuerint in Ægypto.

Verſ. 7. Et gentem cui ſeruierint, iudicabo ego Dominus. pro, *dixit Deus*; & poſt hæc exibunt, & ſeruient mihi in loco iſto.

8. Et dedit illi teſtamentum circunciſionis, & ſic genuit Iſaac: & circuncidit eū die octauo, & Iſaac Iacob, & Iacob duodecim patriarchas.

9. Et patriarchæ æmulantes, Ioſeph vendiderunt in Ægyptum. Et erat Deus cum eo:

10. Et eripuit eum ex omnibus tribulationibus eius. Et dedit ei gratiam & ſapientiam in conſpectu Pharaonis regis Ægyptiorum: & conſtituit eum præpoſitum ſuper Ægyptum & ſuper omnem domum ſuam.

11. Venit autem fames in vniuerſam Ægyptum & Chanaan, & tribulatio magna: & non inueniebant cibos patres noſtri.

12. Cùm audiſſet autem Iacob eſſe frumentum in Ægypto, miſit patres noſtros primùm.

13. Et in ſecundo. ſubaudi deſcenſu patrum in Ægyptum. Cognitus eſt Ioſeph à fratribus ſuis, & manifeſtatum eſt Pharaoni genus eius.

14. Mittens autem Ioſeph, accerſiuit Iacob patrem ſuum & omnem cognationem ſuam in animabus ſeptuagintaquinque. Occurrit quæſtio de numero: quia Geneſis quadrageſimoſeptimo, & Exodi primo ſupputantur tantum animæ ſeptuaginta. Reſpondetur quòd Stephanus ſupputauit alios Ioſeph filios natos poſt deſcenſum Iacob in Ægyptum.

Quomodo numerantur hic animæ 75. cùm in Geneſi & Exodo numerentur ſolùm 70.

Verſ. 15. Et deſcendit Iacob in Ægyptum: & defunctus eſt ipſe & patres noſtri.

Verſ. 16. Et tranſlati ſunt in Sichem. De Ioſeph & fratribus Hieronymus affirmat, quod ſepulti ſunt in Sichem: vt hæc litera ſonat. Quámuis Ioſephus ſecundo Antiquit. lib. cap. 5. fratres Ioſeph ſepultos in Hebron dicat. De Ioſeph ſiquidem

ſiquidem conſtat Ioſue vltimo quòd ſepultus eſt in Sichem.

Et poſiti ſunt in ſepulchro quod emit Abraham pretio argenti à filiis Emor, filij Sichem. Multæ occurrunt hic quæſtiones, quas etiam Hieronymus ad Pammachium inſolutas relinquit.

Triplex hic quæſtio.

Prima eſt circa ſepulchrum emptum ab Abraham, nam conſtat illud fuiſſe in Hebron, & non in Sichem. Sed hæc quæſtio facile ſolui poteſt: dicendo quòd ad diuerſos referuntur, ita quòd particula *tranſlati ſunt in Sichem*, referrur ad Ioſeph & fratres eius, ſecundum Hieronymum: particula autem *& poſiti ſunt in ſepulchro quod emit Abraham*, refertur ad Iacob: & ſecundum Ioſephum ad filios eius patriarchas.

Verùm alia quæſtio circa venditores ſepulchri inſolubilis apparet: nam hîc dicitur *à filijs Emor*: quum in Geneſi dicatur quòd Abraham emit ab Ephron filio Sohar. Nec video ſolutionem quadrantem niſi ille Ephron aut pater eius Sohar nominatus etiam fuerit Emor: & quòd alio nomine in Geneſi, alio hic appellatur.

Inculcatur & tertia quæſtio valde diſtrahens textum, referendo *à filijs Emor* ad illam particulam *& tranſlati ſunt in Sichem*: Sed tam extorta videtur, vt non putem proſequendam. Poſſet tamen aliter conſtrui vniuerſa hæc litera, tali ordine. Et tranſlati ſunt in Sichem patres noſtri filij Iacob: & poſiti à filiis Sichem filij Emor in ſepulchro quod emit Abraham pretio argenti: vt intelligamus quòd Sichimitæ memores cladis quam exercuerant in eos filij Iacob, non paſſi ſunt corpora eorum honorabiliter manere in Sichem, & propterea poſuerunt ea in Hebron. Si conſtaret de re geſta, nullas anguſtias litera hæc infertet. Alludit autem hoc ad id quod dicit Ioſephus, patriarchas filios Iacob ſepultos in Hebron.

Verſ. 17. Quum autem appropinquaret tempus promiſſionis quam proteſtus fuerat pro, *quam iurauerat* Deus Abrahæ, creuit populus & multiplicatus eſt in Ægypto:

Verſ. 18. Quoadusque ſurrexit alius ex in Ægypto qui non ſciebat. pro, *non nouerat*, Ioſeph

Verſ. 19. Hic circumueniens genus noſtrum afflixit patres noſtros, vt exponerent infantes ſuos ne viuificarentur.

Verſ. 20. Eodem tempore natus eſt Moyſes, & fuit gratus Deo: qui nutritus eſt tribus menſibus in domo patris ſui.

Verſ. 21. Expoſito autem illo ſuſtulit eum filia Pharaonis, & nutriuit eum ſibi in filium:

Verſ. 22. Et eruditus eſt Moyſes omni ſapientiâ Ægyptiorum: & erat potens in verbis & operibus ſuis.

Verſ. 23. Quum autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, aſcendit in cor eius vt viſitaret fratres ſuos filios Iſrael.

Verſ. 24. Et quum vidiſſet quendam iniuriam patientem, vindicauit illum: & fecit vltionem ei qui iniuriam ſuſtinebat, percuſſo Ægyptio.

Verſ. 25. Exiſtimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipſius daret ſalutem illis: at illi non intellexerunt.

Verſ. 26. Sequenti verò die apparuit illis litigantibus, & reconciliabat eos in pace, dicens: Viri fratres eſtis, vt quid nocetis alterutrum?

Verſ. 27. Qui autem iniuriam faciebat proximo repulit eum dicens: Quis te conſtituit principem & iudicem ſuper nos?

Verſ. 28. Nunquid interficere me tu vis, quemadmodum interfeciſti heri Ægyptium?

Verſ. 29. Fugit autem Moyſes in verbo iſto, & factus eſt aduena in terra Madian, vbi generauit filios duos.

Verſ. 30. Et expletis annis quadraginta apparuit illi in deſerto montis Sina, Angelus in igne flammæ rubi. Exponit Stephanus veritatem apparentis nuntij: qui tamen inferiùs dicet, *Ego Deus patrum tuorum*. Angelus erat, ſed in perſona Dei loquebatur.

Angelus quidem apparuit Moyſi, ſed in perſona Dei loquebatur.

Verſ. 31. Moyſes autem videns admiratus eſt viſum: & accedente illo, vt conſideraret, facta eſt ad eum vox Domini dicens:

Verſ. 32. Ego ſum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Iſaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moyſes, non audebat conſiderare. Ex eiſdem traditionibus hauſit Stephanus tremorem Moyſi, ex quibus hauſit author epiſtolæ ad Hebræos duodecimo.

Verſ. 33. Dixit autem illi Dominus: Solue calceamentum pedum tuorum: locus enim in quo ſtas terra ſancta eſt.

Verſ. 34. Videns vidi afflictionem populi mei qui eſt in Ægypto, & gemitum eorum audiui: & deſcendi liberare eos. Et nunc veni & mittam te in Ægyptum.

Verſ. 35. Hunc Moyſen quem negauerunt, dicentes quis te conſtituit principem & iudicem, hunc Deus principem & redemptorem miſit cum manu Angeli qui apparuit illi in rubo.

Verſ. 36. Hic eduxit illos faciens prodigia & ſigna in terra Ægypti & in rubro mari & in deſerto annis quadraginta.

Verſ. 37. Hic eſt Moyſes qui dixit filiis Iſrael: Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris tanquam me, ipſum audietis.

Verſ. 38. Hic eſt qui fuit in Eccleſia in ſolitudine cum Angelo qui loquebatur ei in monte Sina & cum patribus noſtris: qui accepit verba vitæ data nobis.

Verſ. 39. Cui noluerunt obedire patres noſtri ſed repulerunt, & auerſi ſunt cordibus ſuis in Ægyptum. Significanter dicit *cordibus ſuis*: quoniam corde auerſi ſunt ad mores Ægyptiorum: imò etiam quandoque ad reuertendum in Ægyptum: vt patet Num. decimoquarto. Sed quoad mores quadrat quod ſubiungitur de idololatria petita ab Aaron.

Verſ. 40. Dicentes ad Aaron: Fac nobis Deos qui præcedant nos. Moyſi enim huic qui eduxit nos de terra Ægypti, neſcimus quid factum ſit ei.

Verſ. 41. Et vitulum fecerunt in diebus illis:& obtulerunt hoſtiam ſimulacro : &. lætabantur in operibus manuum ſuarum.

*Verſ.*42. Conuertit. Deeſt *ſe*,autem Deus & tradidit eos ſeruire militiæ cœli. Deus immutabilis eſt : & dicitur quòd conuertit ſe quantùm ad effectum : mutauit enim effectum internæ protectionis quâ ſeruabat populum ab idololatria , & permiſſiuè tradidit illos in reprobum ſenſum vt adorarent militiam cœli : hoc eſt, aſtra.

Sicut ſcriptum eſt in libro prophetarum. proculdubio 12.minorũ, nam ex Amos 5. cap ſententia ſubiungitur : Nunquid victimas & hoſtias obtuliſtis mihi annis quadraginta in deſerto domus Iſrael ? Dicitur hoc non eâ ratione , quod in deſerto nunquam fuerint oblatæ victimæ (quoniam conſtat quandoque fuiſſe oblatas) ſed eà ratione quia non ordinariè offerebantur ſacrificia in deſerto, non offerebatur iuge ſacrificium.

*Verſ.*43.Et ſuſcepiſtis tabernaculum Moloch. Hæc particula non refertur ad tempus quo fuerunt in deſerto : quia nihil horum ſcriptum eſt factum in deſerro.' Et etiam pœna ſubiuncta manifeſtat , quòd de tempore poſt habitatam terram promiſſionis loquitur. Quale autem fuerit hoc tabernaculum Moloch , ſcriptum non eſt. Ad idololatriam ſpectare intelligitur. Moloch enim Ammonitarum idolum ſcribitur.

Molach Ammonitarum idolũ.

Et ſydus Dei veſtri Rempham. hoc eſt Luciferum,ſeu ſtellam matutinam, vt aiunt. Figuras quas feciſtis adorare eas.Ecce tertium crimen idololatriæ. Nec refert an fuerint figuræ aſtrorum,an hominum ſeu aliarum rerum.

Et transferam vos trans. pro, *vltra*,Babylonem.aduerte quòd Stephanus non refert verba Amos,ſed ſenſum exponendo : nam ibi dicitur *vltra Damaſec.* Quæ dictio quandoque eſt nomen proprium ciuitatis quæ dicitur Damaſcus : quandoque autem eſt nomen appellatiuũ, & ſic expoſuit eam Stephanus , dicendo *vltra Babel.*

Senſũ Amos non verba refert Stephanus.

*Verſ.*44. Tabernaculum teſtimonij fuit patribus noſtris in deſerto , ſicut diſpoſuit illis Deus loquens ad Moyſen vt faceret illud ſecundum formam quam viderat.

*Verſ.*45. Quod & induxerunt ſuſcipientes Patres noſtri cum Ieſu in poſſeſſionem gentium quas expulit Deus à facie Patrum noſtrorum.De Ioſue eſt ſermo:qui cum filiis Iſraël arcam Domini & rabernaculum factum à Moyſe induxit in terram promiſſionis, quam hîc appellat poſſeſſionem gentium : quia poſſidebatur à gentibus,Chananæis,&c. Vſque in diebus Dauid. Ad literam tabernaculum factum à Moyſe , vſque ad tempus Dauidis perſeuerauit in ſuo honore. Dauid autem fecit aliud tabernaculum in monte Sion , in quo poſuit arcam Domini,& ſic tabernaculũ factum à Moyſe, minus honoris habuit : vtpote ſine ſpe tegendi amplius arcam Domini. Et propterea de Dauide ſubiungit,

Tabernaculum Moſis perſeuerauit in honore vſque ad Dauidem.

*Verſ.*46. Qui inuenit gratiam ante Deũ, & petiit , vt inueniret rabernaculum Deo Iacob.Locatum pro loco ponit : petiit enim Dauid, vt inueniret locum ſtabilem vbi eſſet tabernaculum Dei Iacob:& effecit in Sion.

Verſ. 47. Salomon autem ædificauit illi domum.

*Verſ.*48. Sed non excelſus in manufactis. Deeſt *templu*,habitat. Sicut per prophetam dicit. Eſa. 66. Negatur quandoque in Scriptura quod Deus habitet in templo & quandoque aſfirmatur, diuerſis rationibus. Negatur ſiquidem quòd habitet in templo tanquam locatũ in loco , & ad hunc ſenſum affertur authoritas iſta Eſaiæ,ab immenſitate Dei manifeſtans quod nõ comprehenditur in templo. Affirmatur ad ſignificandum quod eſt ibi ſecundum ſpecialem effectum : hoc eſt,venerationem & cultum nominis ſui.

In Templis quomodo habitet Deus.

*Verſ.*49. Cœlum mihi ſedes eſt,terra autem ſcabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi,dicit Dominus: aut quis locus requierionis meæ eſt?

Verſ. 50. Nonne manus mea fecit hæc omnia.

Verſ. 51. Dura ceruice & incircunciſis cordibus & auribus? Metaphorico ſermone deſcribit animos iſtorum. Et quemadmodum obſtinationem eorum deſcribit à dura ceruice, ita impura corda & impuras aures mentis ad audiendũ verba vitæ,per incircunciſionẽ ſignificat.

Vos ſemper Spiritui ſancto reſiſtitis. Præſentis temporis legendum eſt , non *reſtitiſtis.* Et dicit eos ſemper reſiſtere Spiritui ſancto, quia perſeuerant in reſiſtentia inchoata aduerſus Chriſtum.

Sicut patres veſtri, ita & vos.

Verſ. 52. Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri ? Et occiderunt eos qui prænuntiabant de aduentu iuſti, cuius vos nunc proditores & homicidæ. pro, *occiſores* fuiſtis. Fuerunt enim & proditores, tractando proditionem cum Iuda , imò emendo proditionem,& occiſores per manus Gentilium.

*Verſ.*53. Qui accepiſtis legem in diſpoſitione. pro, *in diſpoſitiones*, Angelorum. Non eſt clarum an diſpoſitiones referantur ad varias apparitiones Angelorum , an ad diuerſitatem ſignorum quæ apparuerunt quum data eſt lex , an ad diuerſitatem ordinationum ſeu ſtatutorum in lege,ac ſi dictum fuerit , quod accepiſtis legem in ſtatutis Angelicis, Et non cuſtodiſtis.

Verſ. 54. Audientes autem hæc, diſſecabantur cordibus ſuis, & ſtridebant dentibus in eum.

*Verſ.*55. Quum autem eſſet plenus Spiritu ſancto , intendens in cœlum. oculis corporeis in cœlum eleuatis ac intentis. Vidit. corporali viſione.Gloriam Dei. Nõ vidit Deũ ſed gloriam Dei : hoc eſt,claritatem quandã corporalem tanquã præ ſe ferentem præſentiam Dei. Neque enim alia gloria oculo corporeo videri potuit.Et Ieſum ſtantem à dextris Dei.Ieſus in cœlo vere ſtat (non ſedet) quoad ſitum corporalem : quoniam ſtare eſt naturalis ſitus hominis, & ſic Stephanus vidit ipſum Ieſum ſtantem vt verè ſtat. Quod autem ſubditur *à dextris Dei*, non poteſt ad literam intelligi , ſed intelligitur ipſum ſtantem in ſummis Dei bonis.vidit ſiquidem ipſum glorioſiſſimum. Et propterea dicit *à dextris Dei.*

Stephanus videt gloriã Dei.

Chriſtus in cœlo verè ſtat , non ſedet.

Et ait , Ecce video cœlos apertos. Hinc habetur quòd hæc viſio fuit corporalis. Nam ſi fuiſſet imaginaria aut intellectualis, abſtractio aliqua , imò multa interueniſſet à ſenſibus. Cuius contrarium teſtatur ſermo eius , *ecce video cœlos apertos.* Nec dicit, ecce vidi ſed *ecce video.* Quum autem audis viſionẽ corporalem , ne intelligas illam purã,ſed iunctã intelligentiæ : ſicut

cùm

cùm video hominem excellentem mihi notum, conſidero ſimul eminentem illius ſcientiam ſanctitatem vitæ, & huiuſmodi. Videns ſiquidem Stephanus Ieſum viſum hominem ſtantem in cœlo, & corporalem gloriam, intelligebat & præſentiam Dei, & humanam Ieſu excellentiam, & propter primum dicitur *gloriam Dei* & propter ſecundum *a dextris Dei*. Et quod ante Lucas dixit, *vidit gloriam Dei*, Stephanus modo explicat, *Video cœlos apertos*: hoc eſt, patentes, non ſciſſos. Videbat enim claritatem ſupra cœlos: & propterea dixit *video cœlos apertos*, tanquam patentes ad hoc vt videretur ſuperna gloria.

Et filium hominis. Vt clariùs explicetur quòd Ieſus quatenus homo viſus eſt, dicit *& filium hominis*. Stantem à dextris virtutis Dei. Superfluit virtutis.

Lapidatur Stephanus.

Verſ. 56. Exclamantes autem voce magna proculdubio aduerſus Stephanum tanquã blaſphemum. Continuerunt aures ſuas. ne audirent blaſphemantem, magnam religionem ſimulantes. Et impetum fecerunt vnanimiter in eum.

Verſ. 57. Et eiicientes eum extra ciuitatem, lapidabant. proculdubio tanquam blaſphemum. Tacet autem Lucas de conſenſu Pilati. Iudæi ſiquidem (vt Ioannes teſtatur) dixerunt, *nobis non licet interficere quemquam*, reſeruatâ causâ mortis præſidi. Vnde cùm iſta lapidatio facta fuerit in territorio Hieruſalem, proculdubio facta eſt de conſenſu Pilati. Vnde & Paulus dicit coram Agrippa inferiùs c. 26. quòd ipſe detulit ſentẽtiã.

Et teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua ſecus pedes adoleſcentis qui vocabatur Saulus. Vide quàm religiosè & legaliter ſe habent. Non ſolùm continent aures, ſed extra ciuitatem eiiciunt iuxta mandatum Leuit. 4. & teſtes primi concurrunt.

Verſ. 58. Et lapidabant Stephanum, inuocantem & dicentem: Domine Ieſu ſuſcipe ſpiritum meum.

Verſ. 59. Poſitis autem genibus. Pro ſe ſtans orauit: pro lapidatoribus autem poſitis genibus, vrgente charitate.

Pro ſe, ſtans: pro lapidatoribus poſitis genibus orat.

Clamauit voce magna. ad inſtructionem aliorum. Dicens, Domine ne ſtatuas illis hoc peccatum, quia neſciunt quid faciunt. Superfluunt hæ quatuor vltimæ dictiones. Et cùm hoc dixiſſet, obdormiuit in Domino. Superfluit *in Domino*. Mors Martyrum ſomnus appellatur, propter certitudinem quietis & futuræ reſurrectionis ad vitam felicem.

CAPVT VIII.

VERS. I. SAulus autem erat conſentiens neci eius. Ne putares Saulum diſſentientem vacaſſe ſeruandis veſtimentis, explicat Lucas quod conſenſerat neci Stephani. Facta eſt autem in illa die perſecutio magna. Inchoatam eodem die perſecutionem magnam aduerſus alios Chriſtianos ſignificat: vt intelligamus furorem tantum excitatum, vt non contenti fuerint morte Stephani, ſed inchoaſſe perſecutionem aduerſus alios & multos occidiſſe: vt patet in cap. 26. In Eccleſia. pro, *Eccleſiam*, hoc eſt, aduerſus Eccleſiam Quæ erat Hieroſolymis. Hæc eſt prima perſecutio mota aduerſus Chriſtianos communiter.

Perſecutio magna in Chriſtianos.

Et omnes diſperſi ſunt per regiones Iudææ & Samariæ. Non omnes baptizati, ſed omnes diſcipuli in quos deſcenderat Spiritus ſanctus in variis linguis, quando *factus eſt repente de cœlo ſonus*, &c. Vnde & Saulus inferius ſubiungitur trahens in carcerem Hieruſalem viros baptizatos, non iſtos qui diſperſi ſunt in regiones Iudææ & Samariæ. Præter Apoſtolos.

Verſ. 2. Curauerunt autem. Deeſt, *ſimul*, Stephanum viri timorati. pro, *religioſi*, feceruntque planctum magnum ſuper eum. Hinc apparet non incepiſſe ſolennitates Martyrum in illa primitiua Eccleſia. Non enim dedicauerunt martyrium Stephani, ſed fecerunt planctum magnũ ſuper eum, curantes corpus illius Hebræo more. Et dicit *ſimul autem curauerunt*, ad ſignificandum quod ſimul cum perſecutione magna fuit cura ſepeliendi Stephanum.

Planctus ſuper Stephanum.

Verſ. 3. Saulus autem deuaſtabat Eccleſiam, per domos pro, *per ſingulas domos*, intrans: & trahens viros ac mulieres, tradebat in cuſtodiam. proculdubio carceris.

Saulus vaſtator Eccleſiæ.

Verſ. 4. Igitur qui diſperſi erant, pertranſibant euangelizantes verbum Dei. Ecce fructus diſperſionis.

℞. *Verſ. 5.* Philippus autem. Ex eo quod dictum eſt omnes diſperſos præter Apoſtolos, & Philippus erat vnus ex diſperſis, conſtat, quòd Philippus iſte non eſt Philippus Apoſtolus, ſed Philippus ſecundus Diaconus. Deſcendens in ciuitatem Samariæ hoc eſt, in ciuitatem quæ dicitur Samaria, quæ olim fuerat caput regni Iſraël. Prædicabat illis Chriſtum.

Philippus Diaconus.

Verſ. 6. Intendebant autem turbæ iis quæ à Philippo dicebantur: vnanimiter audientes, & videntes ſigna quæ faciebat.

Verſ. 7. Multi enim eorum qui habebant ſpiritus immundos, clamantes voce magna exibant. pro, *ſpiritus enim immundi è multis qui illos habebant, clamantes voce magna exibant*. Non enim habentes ſpiritus immundos exibant, ſed ipſi ſpiritus exibant.

Verſ. 8. Multi autem paralytici & claudi curati ſunt.

Verſ. 9. Factum eſt ergo gaudium magnum in illa ciuitate. Vir autem quidam nomine Simon, qui antè fuerat in ciuitate Magus. pro, *artem exercens magicam*, ſeducens gentem Samariæ, dicens ſe eſſe aliquem magnum.

Simon Magus.

Verſ. 10. Cui auſcultabant omnes à minimo vſque ad maximum. dicentes hic eſt virtus. pro *potentia*. Dei quæ vocatur magna. Superfluit *quæ vocatur*. Appellabant Simonem Magum magnã Dei potentiam: ipſe autem dicebat ſeipſum eſſe aliquem magnum: indefinitè enim de ſeipſo loquebatur. magnum tamen ſe profitens. Sed dementati populi definiebant eum eſſe magnam Dei potentiam. Quid autem per hoc vellent ſignificare, non eſt certum.

Verſ. 11. Attendebant autem ei. propterea quòd multo tempore magiis. id eſt, magicis artibus, dementaſſet eos.

Verſ. 12. Cùm verò credidiſſent Philippo euangelizanti de regno Dei in nomine Ieſu pro, *& nomine Ieſu*. Chriſti. Ita quòd ad participium *euangelizanti*, refertur vtrumque tum regnum Dei, tum nomen Ieſu Chriſti: Baptizabantur viri ac mulieres.

Credidit Simon & baptizatus adhæſit Philippo.

Verſ. 13. Tunc Simon & ipſe credidit. An verè an ſimulatè, cenſeat qui vult. Subiuncta de ipſo quòd ſtupens admirabatur videns miracula fieri, ſuſpectam reddunt eius fidem. Et cùm baptizatus eſſet, adhærebat Philippo. Vidénſque ſigna & virtutes maximas. pro, *& potentias*, fieri. Potentias appellat efficiētias potentiarum ſuper dæmones qui expellebantur, & in modis faciendi, puta ſolâ inuocatione nominis Ieſu, ſtatim ſanando claudos & huiuſmodi: hæc enim propriè manifeſtant potentias. Stupens admirabatur.

Verſ. 14. Cùm autem audiſſent Apoſtoli qui erant Hieroſolymis, quòd recepiſſet Samaria verbum Dei, miſerunt ad eos Petrum & Ioannem. Cùm audis *miſerunt*, nō propterea Petri principatum neges. Nam ſi minor ſimpliciter & abſolutè eſt qui mittitur, etiá impar inuenitur aliis Apoſtolis. Mittunt ergo nō imperio, ſed fraternâ charitate ac impulſione: vt multi fratres mittunt quandoque maiorem, & capitulares mittunt Epiſcopum quandoque ad Papam vel Cæſarem.

Petrus quãuis maior mittitur.

Verſ. 15. Qui cùm veniſſent orauerunt pro ipſis, vt acciperent ſpiritum ſanctum.

Verſ. 16. Nondum enim in quemquam illorum venerat. pro, *illapſus erat*: ſed baptizati tantum erant in nomine Domini Ieſu. pro, *in nomine Chriſti Ieſu.*

Verſ. 17. Tunc imponebant manus ſuper illos. Aduerte quod cum hoc quod Apoſtolis reſeruata legitur manuum impoſitio, & inde ſumitur quod Epiſcoporum ex officio eſt imponere manus in ſacramento Confirmationis, concurrit quod Philippus nec ſacerdos erat, ſed ſoli Apoſtoli tunc erant ſacerdotes. Quod ideo annotauerim, vt appareat magis ſobriè docuiſſe beatum Gregorium in epiſtola Ianuarium Carali. (& recitatur in Decret. diſt. 95. c. *peruenit*) quàm Innocentium tertium in cap. 4. de conſuet.

Epiſcoporum ex officio eſt imponere manus in ſacramento Cōfirmationis.

Et accipiebant Spiritum ſanctum. proculdubio in effectu ſenſibili Per baptiſmū acceperant ipſum in effectu ſolius gratiæ internæ. Accepiſſe autem eos Spiritum ſanctum in effectu ſenſibili (puta locutione linguarum) teſtantur ſubiuncta, quod Simon qui fuerat magus, viderit Spiritum ſanctum datum per impoſitionem manuum.

Verſ. 18. Cùm vidiſſet autē Simon quòd per impoſitionem manus. pro, *manuum*, Apoſtolorum daretur Spiritus ſanctus, obtulit eis pecunias.

Verſ. 19. Dicens: Date & mihi hanc poteſtatem vt cuicunque impoſuero manus, accipiat Spiritum ſanctum: Petrus autem dixit ad eum,

Verſ. 20. Pecunia tua tecum ſit in perditionem, quoniam donum Dei exiſtimaſti pecuniâ poſſideri. Ratio ſimoniaci vitij ab hoc Simone nominati, redditur id, quod eſt liberale donum ſolius Dei ſubiicere emptioni & venditioni. Sub appellatione autem diuini doni non ſolū veniunt conſecrationes quæ à ſolo Deo pendent, ſed etiá officium curæ animarum: hoc enim ſolius Dei donum eſt, & cunctis conſecrationibus præfertur. Nam ad ſalutem animarum conſecrationes omnes ordinantur: propter ſalutē enim animarum ſunt & non è diuerſo. Vnde officium curæ animarum præcipuum ac ſpiritualiſſimum Dei donū eſt. Et propterea illud vendere aut emere ſimoniacū eſt ſuapte naturâ, & non quia prohibitum ab Eccleſia. Vnde ſi quis cōſecratus Epiſcopus emeret Papatum, proculdubio non emeret niſi officium curæ animarum quoniam iá conſecratus erat Epiſcopus: & huius officij emptio Simoniacū ipſum cōſtitueret. Et ſimiliter ſi quis ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Cardinalatū emeret, officiū ſpirituale emeret: ná aſſumitur Cardinalis Eccleſiæ Romanæ in partē ſolicitudinis: proculdubio ſpiritualis curæ vniuerſalis Eccleſiæ. Eiuſdem ſiquidē naturæ ſunt tota cura & pars curæ. Ipſum autē officium curæ vniuerſalis Eccleſiæ quod totū eſt in ſummo Pontifice ſpirituale conſtat eſſe: ac per hoc partes eius ad quas Cardinales aſſumuntur, ſpirituales oportet intelligi. Ad idē quoque genus officij ſpectat electio ſpiritualis Paſtoris: & propterea cum Cardinales ad eligēdum quoque ſummum Paſtorem eligantur, vndique officiū eorū ſpirituale conſtat eſſe.

Ab hoc Simone Simonia nominata.

Cardinalatus & Papatus emptio eſſet Simoniaca.

Nec obſtat ſi dicatur quòd Cardinalibus non ex officio cardinalatus, ſed ex priuilegio competit hoc officium: quoniam aliud eſt quod Cardinales eligāt, & aliud eſt quod ſoli Cardinales eligant, & quāuis hoc ſecundū (videlicet quod ſoli eligāt) conueniat eis ex priuilegio, primum tamē conuenit eis ſuapte naturâ, qua ſunt primi clerici Romani: ná ad clerū Romanū ſpectat ſuapte naturâ electio Pōtificis Romani. Et hæc ideo dixerim, ne aliquis fallatur audiendo officia licitè vēdi, vt ſciat diſtinguere & intelligere quod hoc verificatur de officio non ſpirituali, & quod emere aut vendere officium ſpirituale curæ animarum (ſiue in parte) ſimoniā eſt ſuapte naturâ. Vēditur enim donum Dei quod verè ſolus Deus communicat hominibus, vt ſcilicet officium curæ animarum Deo proprium homo participet.

Ad clerum Romanum Pontificis Romani electio ſpectat.

Verſ. 21 Non eſt tibi pars neque ſors in ſermone iſto. Melius legeretur *in ratione iſta.* Vtriuſque enim ſēſus Græcus textus eſt capax. Et demōſtratur ratio illapſus Spiritus ſancti per impoſitionē manuum. Ratio enim iſta eſt ratio ſpiritualis & mundiſſima: vtpote conſiſtēs in ſingulariſſima Dei gratia ſolis Apoſtolis conceſſa: & propterea excluditur Simō ſumptuoſus tā à participio quá conſortio illius: vt non ſolùm careat parte velut ſibi debitâ, ſed careat ſorte velut deſuper contingente. Indignum enim ſe reddebat vtroque modo. Cor enim tuum non eſt rectum coram Deo.

Verſ. 22. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua: & roga Deum ſi fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui.

Verſ. 23. In felle enim amaritudinis & obligatione. pro, *colligatione*, iniquitatis video te eſſe. Petrus eádem Spiritus ſancti gratiâ quâ vidit ſecretū Ananiæ & Sapphiræ, videt modò cor Simonis: metaphoricè deſcribens à fellea amaritudine ſtatū animæ illius contrariū dulcedini Spiritus ſancti: & nō vnâ, ſed multis iniquitatibus colligatis videt illū reū. Nam amarū valde eſt abeſſe à Deo, & non ſimoniā tantum, ſed multas intendebat committere iniquitates: merito colligatas, quoniam vna trahebat aliam. Emendo enim intendebat vendere, & innumera inde facinora perpetrare.

Statum interiorē Simonis magi videt D. Petrus.

Verſ. 24. Reſpondens autē Simon, dixit, Precamini vos pro me ad Dominū, vt nihil veniat ſuper me eorū quę dixiſtis. Dixerāt *pecunia tua tecū ſit in perditionē*, & quod erat reus colligatarum iniquitatum. Propterea Simon

non

non amore veniæ, ſed timore pœnæ motus, dicit vt Apoſtoli rogent pro eo vt nihil pœnarum prædictarum veniat ſuper eum.

Verſ. 25. Et illi quidem teſtificati & locuti verbum Domini. Ad miracula refertur *teſtificati*, quamuis etiam poſſit referri ad perhibitionem teſtimonij dictorum à Philippo: quod ipſi Apoſtoli qui familiariter cum Chriſto fuerant, teſtificati ſunt ita eſſe vt Philippus prædicauerat. Redibant Hieroſolymam, & multis regionibus. pro, *pagis*, Samaritanorum euangelizabant.

Hiſtoria Philippi Diaconi & Eunuchi Reginæ Æthiopum.

Verſ. 26. Angelus autem Domini locutus eſt ad Philippum. Diaconum ſuperius nominatum. Dicens: ſurge & vade contra pro, *verſus*, meridiem ad viam quæ deſcendit ab Hieruſalem in Gazam, hæc eſt deſerta. Gaza ciuitas demonſtratur pronomine *hæc*: & ad differentiã Gazæ nõ deſertæ deſcribitur via illa.

Verſ. 27. Et ſurgens abiit. Et ecce vir Æthiops, Eunuchus potens, pro, *præfectus*, Cãdacis. pro, *Candaces*, reginæ Æthiopum qui erat ſuper omnes gazas eius, venerat adorare in Hieruſalem,

Verſ. 28. Et reuertebatur ſedens ſuper currum ſuũ, legénſque Eſaiam Prophetã.

Verſ. 29. Dixit autem ſpiritus Philippo: Accede, & adiunge te ad currum iſtum.

Verſ. 30. Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Eſaiam Prophetam, & dixit: Putaſne intelligis. pro, *num intelligis* quæ legis?

Verſ. 31. Qui ait, & quomodo poſſum, ſi non aliquis oſtenderit mihi pro, *duxerit me*? Interpretes ſenſum poſuit. Rogauitque Philippum, vt aſcenderet, & ſederet ſecum.

Verſ. 32. Locus. pro, *continentia*, autem ſcripturæ quam legebat erat hic, Tanquam ouis ad occiſionẽ ductus eſt, & ſicut agnus coram tondente ſe ſine voce, ſic non aperuit os ſuum.

Verſ. 33. In humilitate iudiciũ eius ſublatum eſt. Generationem eius quis enarrabit? quoniam tolletur. pro, *tollitur*, de terra vita eius. Eſa. 53. cap. ſcripta ſunt hæc.

Verſ. 34. Reſpondens autem Eunuchus Philippo, dixit. Reſpõſio Eunuchi ad interrogationẽ, quam fecerat Philippus, refertur. Interrogauerat ſiquidem *nunquid intelligis quæ legis*? reſponderat autem primum ſe egere doctore, reſpondendo ad illud *nunquid intelligis*: modò autem reſpondet quoad rem lectam, tanquam reſpondendo ad illud *quæ legis*. Vnde ad hoc reſpõdet interrogando. Obſecro te, de quo propheta dicit hoc, de ſe, an de alio aliquo?

Verſ. 35. Aperiens autem Philippus os ſuum, & incipiens à ſcriptura iſta, euangelizauit illi Ieſum.

V. 36. Et dum irent per viam, venerunt ad quandam aquam: & ait Eunuchus: Ecce aqua: quis. pro, *quid*, prohibet me baptizari?

Verſ. 37. Dixit autem Philippus: ſi credis ex toto corde, licet. Et reſpondens ait: Credo filium Dei eſſe Ieſum Chriſtum.

Verſ. 38. Et iuſſit ſtare currum, & deſcenderunt, vterque. pro, *ambo*, in aquam, Philippus & Eunuchus: & baptizauit eum.

Verſ. 39. Cùm autem aſcendiſſent de aqua, ſpiritus Domini. Quem prius nominauit Angelũ, deinde ſpiritum, modò nominat ſpiritum Domini: quia verè erat ſpiritus operans mandato Domini Rapuit Philippum, & amplius non vidit eum Eunuchus. Ibat autem per viam ſuam gaudens.

Verſ. 40. Philippus autem inuentus. pro, *repertus*, eſt in Azoto, & pertranſiens euangelizabat ciuitatibus cunctis, donec veniret Cæſaream. Hiſtoria clara eſt. In qua id aduertendum eſt quod fides ſtatim extenſa eſt ad Samaritanos & ad gentiles, vtrorumque enim primitias Philippus Deo obtulit.

CAPVT IX.

SAulus autem adhuc ſpirans minarum, & cædis, pro, *ſpirans minas & cædem*, in diſcipulos Domini, acceſſit ad principem ſacerdotum: VERS. 1.

Saulus ſpirans minarũ & cædis, in via ad Damaſcum cõuertitur ad Chriſtum.

Verſ. 2. Et petiit ab eo epiſtolas in Damaſcum ad ſynagogas, vt ſi quos inueniſſet huius viæ viros ac mulieres. Chriſtianam religionem appellat viam. Vinctos perduceret in Hieruſalem.

Verſ. 3. Et cùm iter faceret contigit vt appropinquaret Damaſco: & ſubito circũfulſit, pro, *circunfulgurauit*, eum lux de cœlo. Actionem lucis Chriſti corporis erga Paulũ deſcribit ad ſimilitudinem ſubitæ circũfulgurationis. Ita quod nõ fuit ſimplex luminis emiſſio, ſed ad ſimilitudinem ſubitæ fulgurationis: non ex vna parte, ſed circumcirca, nec pedetentim facta, ſed ſubitò.

Minus autem hîc Lucas dicit quàm fuerit: nã vt ipſe Paulus coram Agrippa teſtatur, lumen iſtud non ſolum circunfulſit ipſum, ſed & ſocios, nec ſolus Paulus cecidit in terram, ſed & ſocij.

Apparitio Chriſti Saulo.

Verſ. 4. Et cadens in terram, audiuit vocem dicentem ſibi, Saule Saule. Legendum eſſet *Saul, Saul*, hoc loco præcipuè: cùm Dominus Hebræã linguã allocutus fuerit Paulum, vt ipſemet teſtatur. Sed vſus iã obtinuit. Quid me perſequeris? Ratio perſequendi Chriſtianos erat Chriſtus: & propterea Chriſtus dicit, *quid me perſequeris*? Et verè Saulus non perſequebatur niſi Chriſtum in Chriſtianis.

Verſ. 5. Qui dixit, quis es Domine? Vide quàm citò declinat à perſecutione, interrogando cũ veneratione, *quis es Domine*? Et ille: Ego ſũ Ieſus quem tu perſequeris. Durum eſt tibi cõtra ſtimulum calcitrare Prouerbio vtitur, ſumpto à bobus calcitrantibus contra pungentem ſtimulum. Verùm in textu Græco nec hoc habetur nec ſequentia: videlicet,

Verſ. 6. Et tremens ac ſtupens dixit, Domine quid me vis facere?

Verſ. 7. Et Dominus ad eũ. Sed ſtatim poſt illa verba, *Ego ſum Ieſus quem tu perſequeris*. ſubiungitur: Sed ſurge & ingredere ciuitatẽ: & dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi qui comitabantur cum illo, ſtabant ſtupefacti. pro, *attoniti*. Stabant autẽ poſtquam ſurrexerant, Saulo adhuc proſtrato iacente. Nam omnes ceciderunt: vt Paulus inferiùs dicit. Audientes quidem vocem, Pauli, non Chriſti: vt ipſemet Paulus in 22 cap. explicat. Neminem autem videntes. ſupple cum quo loquebatur Paulus. Et ſignificanter non dicit *nihil autem*, ſed *neminem autem*: quia vt Paulus teſtatur inferiùs, omnes viderunt illud lumen, ſed non viderunt aliquam perſonam.

Verſ. 8. Surrexit autem Saulus de terra: apertiſque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes. pro, *manu autem ducentes illum*, introduxerunt Damaſcum.

Verſ. 9. Et erat ibi tribus diebus non videns: & non manducauit neque bibit.

Verſ. 10. Erat autem quidam diſcipulus Damaſci nomine Ananias. Et dixit ad illum in viſu Dominus, Anania. At ille ait: Ecce ego Domine.

Viſio Ananiæ de Saulo.

Verſ. 11. Et Dominus ad eum, Surge & vade in vicum qui vocatur rectus: & quære in domo Iudæ Saulum nomine, Tarſenſem. Ecce enim orat.

Verſ. 12. Et vidit. Non corporeis oculis, ſed per internam apparitionem. Virum Ananiam nomine, introeuntem & imponentem ſibi manus vt viſum recipiat.

Verſ. 13. Reſpondit autem Ananias: Domine audiui à multis de viro hoc, quanta, pro, *quot*, mala fecerit ſanctis tuis in Hieruſalem & hîc. Non eſt pronomē hîc, ſed aduerbium loci. Et eſt ſenſus, & hîc, id eſt in hoc loco.

Verſ. 14. Habet poteſtatem à principibus ſacerdotum alligandi omnes qui inuocant nomen tuum.

Verſ. 15. Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniā vas electionis eſt mihi iſte, vt portet nomen meum. Hebræo more loquitur. Sicut enim dicunt filium mortis dignum morte, & filios nuptiarum vacantes nuptiis, ita *vas electionis* dicunt vas omniquaque electum, in quo locandæ ſunt omnes gratiæ, imò ſummæ gratiæ: videlicet vt portet nomen meum. Vas ergo electionis dictum eſt vas diuini nominis. Coram gentibus & regibus & filiis Iſraël.

Paulus vas electionis.

Verſ. 16. Ego enim oſtendam illi quanta. pro, *quot*, oporteat eum pro nomine meo pati.

Verſ. 17. Et abiit Ananias, & introiuit in domum, & imponens ei manus, dixit, Saule frater. pro, *Saul frater*. Hebræo more. Dominus miſit me qui apparuit tibi in via qua veniebas, vt videas & implearis ſpiritu ſancto.

Verſ. 18. Et confeſtim ceciderunt ab oculis eius tanquam ſquamæ. Non dicit *ſquamæ*, ſed *tanquam ſquamæ*. Erant enim quædā ſuperfluitates tegentes oculos, cauſatæ ex excellenti lumine priuante ipſum viſu ad ſimilitudinem ſquamarum, educente & exſiccante humidum exceſſiuā fulguratione lucis. Et viſum recepit. Et ſurgens baptizatus eſt,

Verſ. 19. Et cùm accepiſſet cibum, confortatus eſt. Fuit autem cum diſcipulis qui erant Damaſci per dies aliquot.

Verſ. 20. Et continuò ingreſſus in ſynagogas prædicabat Ieſum. pro, *Chriſtum*, quoniam, pro, *quod*, hic eſt filius Dei.

Verſ. 21. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, & dicebant: Nonne hic eſt qui expugnabat in Hieruſalem eos qui inuocabant nomen iſtud, & huc ad hoc venit vt vinctos illos duceret ad principes ſacerdotum?

Verſ. 22. Saulus autem multò magis conualeſcebat, & confundebat Iudæos qui habitabant Damaſci, affirmans quoniam. pro, *quod*, hic eſt Chriſtus.

Verſ. 23. Cùm autem implerentur dies multi. Triennium quo Saulus in Arabia fuit comprehendit Lucas ſub diebus multis. Nam in reuerſione ex Arabia hoc geſtum eſt: vt etiam in 1. cap. Epiſtolæ ad Galat. diximus. Conſilium fecerunt in vnum Iudæi vt eum interficerent.

Conſilium Iudæorū de interficiendo Paulo.

Verſ. 24. Notæ autem factæ ſunt Saulo inſidiæ eorum. Cuſtodiebántque portas die ac nocte vt eum interficerent.

Verſ. 25. Accipientes autem eum diſcipuli eius nocte, per murum demiſerunt eum, ſubmittentes in ſporta. Hiſtoriam hanc ipſe Paulus ad Corinth. narrat.

Verſ. 26. Cùm autem veniſſet in Hieruſalem tentabat ſe iungere diſcipulis, & omnes timebant eum, non credentes quòd eſſet diſcipulus.

Verſ. 27. Barnabas autem apprehenſum illum duxit ad Apoſtolos. Petrum & Iacobum fratrem Domini: vt ipſe Paulus ad Galat. narrat. Et narrauit illis quomodo in via vidiſſet Dominum, & quòd locutus eſt ei: & quomodo in Damaſco fiducialiter egerit in nomine Ieſu.

Verſ. 28. Et erat cum illis. diebus quindecim, vt ipſemet narrat. Intrans & exiens in Hieruſalem. Hebræo more vniuerſam conuerſationem ab ingreſſu & exitu deſcribit. Fiducialiter agens in nomine Domini.

Verſ. 29. Loquebatur gentibus. Superfluit *gentibus*. Et diſputabat cum Græcis. hoc eſt, Iudæis natione Græcis. Illi autem quærebant occidere eum.

Verſ. 30. Quod cùm cognouiſſent fratres, deduxerūt eum Cæſaream, & dimiſerunt Tarſum. Nō fugit Paulus ex ſe, ſed Chriſtiani memores perſecutionis contra eos excitatæ propter Stephanum, timuerunt ne ſimile quid accideret propter Saulum, & voluerunt vt Saulus recederet. Vnde & Lucas ſubdit:

Verſ. 31. Eccleſię quidem, pro, *igitur Eccleſiæ*. per totam Iudæam, & Galilęam, & Samariam habebant pacem. Ex receſſu Pauli qui diſputando moleſtus erat Iudæis, infert pacem Eccleſiarum: hoc eſt, congregationum fidelium diſperſorum per illas regiones. Explicat autem hoc vt redeundo ad ordinem hiſtoriæ, deſcribat pacem reſtitutam Eccleſiæ: ſimul ſignificando quod illis tēporibus occaſio perſequendi Eccleſiam Chriſti erat diſputatio. Diſputatio ſiquidem Stephani primam perſecutionem excitauit: & hæc Pauli diſputatio ſecundam excitabat, niſi fratres præueniſſent emittendo Paulum. Ex quo apparet quod Iudæi non tam ægrè ferebant aliquos fieri Chriſtianos quàm diſputationibus vinci. Vnde & aliis Apoſtolis non diſputantibus, ſed euangelizantibus Chriſtum, miraculáque facientibus, pax erat Eccleſiis.

Diſputatio erat occaſio perſequendi Eccleſiam.

Et ædificabantur ambulantes in timore Domini: & conſolatione ſancti Spiritus replebantur.

Verſ. 32. Factum eſt autem vt Petrus dū tranſiret vniuerſos. Hinc apparet quod Apoſtoli qui remāſerūt in Hieruſalē, nō permanebāt ibidē: ſed diſcurrebāt euangelizando: vt etiā apparet ex verbis Pauli ad Galat. vbi narrans primum ſuum aduentum in Hieruſalem poſt triennium conuerſionis ſuæ, dicit ſe duos tantū Apoſtolos vidiſſe tunc, Petrū ſcilicet & Iacobū fratrē Domini.

Domini. Vnde coniectura eſt quod intra illud triennium facta fuerit diuiſio Apoſtolorum ad prædicandum per mundum. Deueniret ad ſanctos qui habitant Lyddæ.

Æneam Paralyticum ſanat D. Petrus.

Verſ. 33. Inuenit autem ibi hominem quendam nomine Æneam ab annis octo iacentem in grabato, qui erat paralyticus.

Verſ. 34. Et ait illi Petrus: Ænea ſanet te Dominus Ieſus Chriſtus, ſurge & ſterne tibi. Et continuò ſurrexit.

Verſ. 35. Et viderunt eum omnes qui habitabant Lyddæ & Aſſaronæ qui conuerſi ſunt ad Dominum.

Verſ. 36. In Ioppe autem fuit quædam diſcipula nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas. Nomen proprium Hebræum ipſemet Lucas interpretatus eſt. Græcè dici *Dorcadem*, quam Latinè dicimus capream. Hæc erat plena operibus bonis & eleemoſynis quas faciebat.

Et Dorcadem ad vitã reuocat.

Verſ. 37. Factum eſt autem in diebus illis vt infirmata moreretur, quam quum lauiſſent, poſuerunt eam in cœnaculo.

Verſ. 38. Quum autem prope eſſet Lydda ab Ioppe, diſcipuli audientes quòd Petrus eſſet in ea, miſerunt ad eum rogantes, ne pigriteris venire vſque ad nos.

Verſ. 39 Exurgens autem Petrus venit cum illis, & quum aduenſſet, duxerunt illum in cœnaculum: & circunſteterunt illum omnes viduæ flentes, & oſtendentes ei tunicas & veſtes quas faciebat illis Dorcas. pro, *quas faciebat dum eſſet cum ipſis Dorcas.* Non eſt vſquequaque certum an fecerit manibus propriis incidendo & ſuendo veſtes, an fecerit ſumptu proprio emendo indigentibus tunicas & veſtes: plena ſiquidem erat eleemoſynis & operibus bonis. Nec repetit *Tabitha*, ſed *Dorcas*: quia fortè vtroque nomine ſolita erat appellari. Ab Hebræis quidem *Tabitha*: & ab eiſdem natione Græcis *Dorcas*. Et propterea nomen eius interpretandum duxit Lucas.

Verſ. 40. Eiectis autem omnibus foras, Petrus ponens genua orauit. Vt faciliùs mentem eleuaret ad Deum elegit ſolus orare. Et conuerſus ad corpus dixit, Tabitha ſurge. At illa aperuit oculos, & viſo Petro reſedit.

Verſ. 41. Dans autem illi manum, erexit eam. Et quum vocaſſet ſanctos & viduas aſſignauit eam viuam.

Verſ. 42. Notum autem factum eſt per vniuerſam Ioppen: & crediderunt multi in Domino pro, *in Dominum.*

Verſ. 43. Factum eſt autem vt dies multos moraretur in Ioppe apud Simonem quendam coriarium.

CAPVT X.

VERS 1. *Cornely centurionis, viri religioſi & timētu Deū, viſio.*

VIr autem quidam erat in Cæſarea nomine Cornelius, Centurio cohortis, quæ dicitur Italica. Non dicitur *Centurio cohortis*, hoc eſt caput cohortis: ſed dicitur *Centurio cohortis*, hoc eſt ex cohorte, *quæ dicitur Italica.* Erat enim caput Centuriæ & non cohortis. Et fortè erat primipilus, & propterea appellatur Centurio cohortis. Is enim præſtabat cæteris Centurionibus.

Verſ. 2. Religioſus & timens Deum cum omni domo ſua, faciens eleemoſynas multas plebi, & deprecans Deum ſemper.

Verſ. 3. Is vidit in viſu. hoc eſt, in apparitione imaginaria, non obumbratè, ſed manifeſtè quaſi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem ad ſe & dicentem ſibi, Corneli.

Verſ. 4. At ille intuens eum timore correptus. Hæc omnia intellige in illa apparitione. Dixit: quis es Domine. pro, *quid eſt Domine?* Et ad hoc directè ſubditur reſponſum Angeli. Dixit autem illi: Orationes tuæ & eleemoſynæ tuæ aſcenderunt in memoriam in conſpectu Dei. Metaphoricus eſt ſermo dicens *aſcenderunt in memoriam* quoad ſimilitudinem effectus. Ad ſimilitudinem enim de nouo recordati eleemoſynarum & orationum tuarum, Deus diſponit de ſalute tua mittendo me ad te.

Verſ. 5. Et nunc mitte viros in Ioppen, & accerſi Simonem quendam qui cognominatur Petrus.

Verſ. 6. Hic hoſpitatur apud Simonem quendam coriarium, cuius eſt domus iuxta mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

Verſ. 7. Et quum diſceſſiſſet Angelus qui loquebatur illi, vocauit duos domeſticos. hoc eſt, duos famulos, ſuos. Et militem metuentem Dominum. pro, *& militem religioſum*, ex iis qui illi parebant. pro, *aſſiſtebant.*

Verſ. 8. Quibus quum narraſſet omnia, miſit illos in Ioppen.

Verſ. 9. Poſterâ autem die illis iter facientibus & appropinquantibus ciuitati, aſcendit Petrus in ſuperiora. Deeſt *domus*, vt oraret circa horam ſextam.

Verſ. 10. Et quum eſuriret, voluit guſtare. Parantibus autem illis, cecidit ſuper eum mentis exceſſus.

Viſio D. Petri.

Verſ. 11. Et vidit. pro, *videt*, cœlum apertum, & deſcendens vas quoddam velut linteum magnum, quatuor initiis. Deeſt, *alligatum*. Significatur enim quod in quatuor capitibus (quæ ſunt quatuor anguli lintei vaſis) alligatum erat. Submitti de cœlo in terram.

Verſ. 12. In quo erant omnia quadrupedia & ſerpentia terræ. pro, *quadrupedia terræ beſtiaque, & reptilia*, & volatilia cœli. Crediderim ego diuidendum textum ſic: *omnia quadrupedia* (& ibi fiat diſtinctio) *terræque beſtiæ & reptilia*, &c.

Verſ. 13. Et facta eſt vox ad eum: Surge Petre, occide. pro, *macta*, vt ſit vocabulum conſonum ſacrificio. Et manduca.

Verſ. 14. Ait autem Petrus. Abſit. pro, *nequaquam*, Domine, quia nunquam manducaui omne. pro, *quicquam* commune & immundum. Hebræi impuros ſecundum legem

Cibos impuros vocabant communes Hebræi.

cibos appellabant *communes*, appellabant & *immundos*. Immundos quidem ſecundum legem: communes autem ſecundum quandam modeſtiam loquendi cum Gentilibus: ad ſignificandum autem ſuum magnum horrorem Petrus, vtrumque dixit, augendo ſermonem. Horrentium enim eſt multiplicando augere.

Verſ. 15. Et vox iterum ſecundò. pro, *rurſus iterum*, ad eum. hoc eſt, & vox velut à principio iterum facta eſt ad eum. Significatur enim non ſolum diſcontinuatio huius vocis primæ, ſed etiam quòd ſimili modo facta eſt ſicut prima. Quod Deus purificauit, tu commune ne dixeris. pro, *tu ne communica*. Poteſt referri tam ad dicere quàm ad habere ſeu tractare commune: hoc eſt immundum.

Verſ. 16. Hoc autem factum eſt per ter. pro, *ad ter*. Et pronomen *hoc*, demonſtrat totum: viſum dictum, auditum: totum enim repetitum eſt ter. Et ſtatim. pro, *& rurſum*, receptum eſt vas in cœlum. Terminum totius apparitionis deſcribit: ne putares finitam fuiſſe apparitionem linteo remanente in terra.

Verſ. 17. Et dum intra ſe hæſitaret Petrus quidnam eſſet viſio quam vidiſſet, ecce viri qui miſſi erant à Cornelio inquirentes domum Simonis aſtiterunt ad ianuam.

Verſ. 18. Et quum vocaſſent, interrogabant ſi Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hoſpitium.

Verſ. 19. Petro autem cogitante de viſione, dixit ſpiritus ei, Ecce viri tres quærunt te.

Verſ. 20. Surge itaque & deſcende, & vade cum eis nihil dubitans: quia ego miſi illos.

Verſ. 21. Deſcendens autem Petrus ad viros dixit, Ecce ego ſum quem quæritis: quæ cauſa eſt propter quam veniſtis?

Verſ. 22. Qui dixerunt, Cornelius Centurio vir iuſtus & timens Deum & teſtimonium habens ab vniuerſa gente Iudæorum, reſponſum accepit ab Angelo ſancto accerſiri te in domum ſuam, & audire verba abs te.

Verſ. 23. Introducens ergo eos, recepit hoſpitio. Sequenti autem die ſurgens, profectus eſt cum illis. Et quidam ex fratribus ab Ioppe comitati ſunt eum.

Venit D. Petrus ad Cornelium Centurionem.

Verſ. 24. Alterâ autem die intrauit Cæſaream. Cornelius verò expectabat illos, conuocatis cognatis ſuis & neceſſariis amicis.

Verſ. 25. Et factum eſt quum introiſſet Petrus, obuius venit ei Cornelius: & procidens ad pedes eius, adorauit eum.

Verſ. 26. Petrus verò eleuauit eum, dicens: Surge, & ego ipſe homo ſum.

Verſ. 27. Et loquens cum illo intrauit: & inuenit multos qui conuenerant.

Verſ. 28. Dixitque ad illos: Vos ſcitis quomodo abominatum ſit viro Iudæo coniungi aut accedere ad alienigenam: ſed mihi oſtendit Deus neminem communem aut immundum dicere hominem. Ecce explanatio viſionis quoad partem, hoc eſt, quoad homines. Quum tamen illa viſio ſignificauerit etiam nullum cibum eſſe immundum.

Verſ. 29. Propter quod ſine dubitatione veni accerſitus. Interrogo ergo quam ob cauſam accerſiſtis me?

Verſ. 30. Et Cornelius ait: A nudiuſquarta die, pro, *quarto abhinc die*. vſque ad hanc horam. Quartum diem determinat retrocedendo ſupputando vſque ad hanc horam. Forte illa met hora erat hora nona, hoc enim videtur ſignificare. Sedebam ieiunus & hora nona orans in domo mea. Hinc apparet quod in vigilia habuit Cornelius hanc viſionem imaginariam. Orare enim vigilantis eſt. Et ecce vir ſtetit ante me in veſte candida. pro. *ſplendida*. Apparuit ſiquidem Angelus in illa viſione in ſpecie viri veſtiti veſtem ſplendidam. Et ait:

Verſ. 31. Corneli, exaudita eſt oratio tua, & eleemoſynæ tuæ commemoratæ ſunt in conſpectu Dei.

Verſ. 32. Mitte ergo in Ioppen & accerſi Simonem qui cognominatur Petrus: hic hoſpitatur in domo Simonis coriarij iuxta mare. Deſunt quatuor dictiones: Qui adueniens loquetur tibi.

Verſ. 33. Confeſtim ergo miſi ad te: & tu bene feciſti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conſpectu tuo adſumus audire omnia quæcunque tibi præcepta ſunt à Domino.

Verſ. 34. Aperiens autem Petrus os ſuum dixit: In veritate cõperi. experimento. Quòd non eſt perſonarum acceptor Deus.

Verſ. 35. Sed in omni gente qui timet Deum & operatur iuſtitiam, acceptus eſt illi. Veriſſimam ſententiam protulit Petrus: & exemplo Cornelij Centurionis comprobatur quod cuicunque intus in animo timenti Deum & in opere facienti iuſtitiam, quantumcunque barbarus fuerit & nihil ſciens de fide Chriſti, Deus prouidet illi de neceſſaria ad ſalutem fide, hanc enim diuinam prouidentiam Petrus ſe comperiſſe aſſerit.

Deus omnibus prouidet de neceſſaria ad ſalutem fide cuicunque intus Deum timenti.

Verſ. 36. Verbum. Deeſt, *quod*, miſit Deus filiis Iſrael. Et vtrumque eſt caſus accuſatiui, & refertur *verbum* ad *vos ſcitis*. Ita quod ordo literæ eſt: *Vos ſcitis verbum quod miſit Deus*, &c. Legendo per Parentheſin, (hic eſt omnium Dominus.) verbum inquam quod factum eſt per vniuerſam Iudæam incipiens à Galilæa.

Coniunctio *enim*, interpoſita (dicendo *incipiens enim à Galilæa*) ſuperflua eſt. Et Hebræo more Petrus appellat verbum quod factum eſt, quod miſit Deus, quod incepit à Galilæa rem geſtam. Annuntians pacem per Ieſum Chriſtum (hic eſt omnium Dominus.)

Verſ. 37. Vos ſcitis quod factum eſt verbũ per vniuerſam Iudæã, incipiens à Galilæa poſt baptiſmũ quẽ prædicauit Ioãnes.

Verſ. 38.

Verſ. 38 Ieſum à Nazareth, quomodo vnxit eum Deus. Et additio pronominis Hebraici eſt ſermonis. Eſt enim ſenſus, quomodo Deus vnxit ipſum Ieſum à Nazareth. Hoc ſiquidem eſt principium verbi, id eſt rei geſtæ. Et de eo, quatenus homo, dicit, quod *vnxit eum Deus* Spiritu ſancto & virtute. pro, *potentia*. Ecce vnctio ex qua Ieſus nomen Chriſti habet. Et effectus vtriuſque ſubiungitur in bonis operibus & miraculis. Qui pertranſiit benefaciendo & ſanando omnes oppreſſos à Diabolo: quoniam Deus erat cum illo.

Verſ. 39. Et nos teſtes ſumus omnium quæ fecit in regione Iudæorum & Hieruſalem quem occiderunt ſuſpendentes in ligno.

Verſ. 40. Hunc Deus ſuſcitauit tertia die: & dedit eum manifeſtum fieri.

Verſ. 41. Non omni populo, ſed teſtibus præordinatis. pro, *prælectis*, à Deo nobis: qui manducauimus & bibimus cum illo poſtquam reſurrexit à mortuis.

Verſ. 42. Et præcepit nobis prædicare populo & teſtificari quòd ipſe eſt qui conſtitutus eſt à Deo iudex viuorum & mortuorum. Niſi adueniente Chriſto iudice aliqui iudicarentur viui, hoc eſt, perſeuerantes ſine morte) nulla eſſet differentia viuorum ac mortuorum coram illo iudice: quoniam conſtat, quòd omnes iudicabuntur viui. Dicendo ergo *viuorum & mortuorum*, differentiam monſtrat inter eos qui tunc iudicantur quòd aliqui erunt viui (hoc eſt, perſeuerantes in vita ſine morte) & aliqui ex mortuis reſuſcitati ad vitam.

Indicandorũ aliqui erunt: ſtly perſeuerantes in vita ſine morte.

Verſ. 43. Huic omnes prophetæ teſtimonium perhibent, remiſſionem peccatorum accipere per nomen eius omnes qui credunt in eum.

Verſ. 44. Adhuc loquente Petro verba hæc cecidit Spiritus ſanctus ſuper omnes, qui audiebant verba. Sciebat Spiritus ſanctus futuram aduerſus Petrum quæſtionem. Et proptereà præuenit baptiſmum & impoſitionem manuum: in effectu ſenſibili adueniendo in Cornelium & alios ibidem Ethnicos.

Verſ. 45. Et obſtupuerunt ex circunciſione fideles qui venerant cum Petro, quia & in nationes gratia Spiritus ſancti effuſa eſt pro, *in gentes donum Spiritus Sancti effuſum eſſe.*

Verſ. 46. Audiebant enim illos loquentes linguis & magnificantes Deum.

Verſ. 47. Tunc reſpondit Petrus, ſtupori ſociorum. Nunquid aquam quis prohibere poteſt, vt non baptizentur hi qui ſpiritum ſanctum acceperunt ſicut & nos?

Verſ. 48. Et iuſſit eos baptizari in nomine Domini, Ecce quod Paulus dixit, *non miſit me Chriſtus baptizare*. Non enim dicit, quòd eos baptizauit, ſed quòd iuſſit eos baptizari. Tunc rogauerunt eum, vt maneret apud eos aliquot diebus.

CAPVT XI.

Audierunt autem Apoſtoli & fratres qui erant in Iudæa, quòd & gentes receperunt verbum Dei. Vers. 1.

Verſ. 2. Quum autem aſcendiſſet Petrus Hieroſolymam, diſceptabant aduerſus illum, qui erant ex circunciſione.

Verſ. 3. Dicentes: Quare introiſti ad viros præputium habentes, & manducaſti cum illis?

Narrat Ieroſolymitis viſionem ſuam D. Petrus.

Verſ. 4. Incipiens autem Petrus exponebat illis per ordinem, dicens:

Verſ. 5. Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & vidi in exceſſu mentis meæ viſionem, deſcendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis ſubmitti de cœlo, & venit vſque ad me.

Verſ. 6. In quod intuens, conſiderabam & vidi quadrupedia terræ & beſtias, & reptilia & volatilia cœli.

Verſ. 7. Audiui autem & vocem dicentem mihi: Surge Petre, occide & manduca.

Verſ. 8. Dixi autem, nequaquam Domine quia commune aut immundum nunquam introiuit in os meum.

9. Reſpondit autem vox ſecundò de cœlo: quæ Deus mundauit tu ne communia dixeris.

10. Hoc autem factum eſt per ter, & recepta ſunt omnia rurſus in cœlum.

11. Et ecce viri tres confeſtim aſtiterunt in domo in qua eram, miſſi à Cæſarea ad me.

12. Dixit autem ſpiritus mihi, vt irem cum illis, nihil hæſitans. Venerunt autem mecum, & ſex fratres iſti, & ingreſſi ſumus in domum viri.

13. Narrauit autem nobis quomodo vidiſſet Angelum in domo ſua ſtantem & dicentem ſibi, Mitte in Ioppen & accerſi Simonem qui cognominatur Petrus.

14. Qui loquetur tibi verba in quibus ſaluus eris tu & vniuerſa domus tua.

15. Quum autem cœpiſſem loqui, cecidit Spiritus ſanctus ſuper eos, ſicut & in nos in initio.

16. Recordatus ſum autem verbi Domini ſicut dicebat: Ioannes quidem baptizauit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto.

17. Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus ſicut & nobis qui credidimus in Dominum Ieſum Chriſtum, ego quis eram qui poſſem prohibere Deum?

18. His auditis tacuerunt: & glorificauerunt Deum, dicentes: Ergo & gentibus

bus pœnitentiam dedit Deus ad vitam. Capitulum hoc ſatis clarum eſt quoad hiſtoriam. Vnde pauca annotanda ſunt.

Verſ. 19. Et illi quidem qui diſperſi fuerant à tribulatione quæ facta fuerat ſub Stephano. pro. *ob Stephanum.* Quamuis legendo ſub Stephano, nullus ſit error, intelligendo Lucam deſcribere triumphum Stephani, ac ſi dixiſſet ſub triumpho Stephani. Perambulauerunt vſque ad Phœnicem & Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes verbum niſi ſolis Iudæis.

Verſ. 20. Erant autem quidam ex eis viri Cyprij & Cyrenæi. Pronomen *eis*, diſperſos ſub Stephano demonſtrat. Et per exceptionem legenda eſt hæc particula. Lucas enim, quum deſcripſiſſet terminos ad quos peruenerunt diſperſi ſub Stephano, (videlicet vſque ad Phœnicem & Cyprum & Antiochiam) narrat in genere quibus prædicauerunt: videlicet ſolis Iudæis. Et id ſignificandum quod in genere de diſperſis hoc dixerit, ſubiungit exceptionem, *ſed erant quidam ex eis*, diſperſis, &c.

Qui quum introiſſent Antiochiam loquebantur ad Græcos. hoc eſt, Gentiles. Principia ſiquidem conuerſionis Gentilium vndequaque Lucas declarat. Nam primò à Philippo conuerſum Eunuchum, deinde à Petro Centurionem cum ſuis, & modò à diſperſis narrat conuerſos Gentiles in Antiochia. Annunciantes Dominum Ieſum.

Verſ. 21. Et erat manus Domini cum eis: multúſque numerus credentium conuerſus eſt ad Dominum.

Verſ. 22. Peruenit autem ſermo ad aures Eccleſiæ quæ erat Hieroſolymis ſuper iſtis. Et miſerunt Barnabam vſque ad Antiochiam. Prouidè Cypriis prædicatoribus Cyprium Barnabam adiunxerunt.

Barnabas mittitur Antiochiam.

Verſ. 23. Qui quum perueniſſet & vidiſſet gratiam Dei, gauiſus eſt: & hortabatur omnes in propoſito cordis permanere in Domino:

Verſ. 24. Quia erat vir bonus & plenus Spiritu ſancto & fide. Et appoſita eſt multa turba Domino.

Verſ. 25. Profectus eſt autem Barnabas Tarſum vt quæreret Saulum. Quem quum inueniſſet perduxit Antiochiam. Quemadmodum tacuit Lucas tempus triennij quo Paulus fuit in Arabia, & quid ibi fecerit: ita tacet nunc tempus quo Paulus fuit apud Tarſum, & quid ibi fecerit. Nam quum tempore Tiberij emiſſus fuerit à fratribus in Tarſum, quum quatuor tantùm anni fluxiſſent ad ſummum à Paſſione Chriſti & vocatio Pauli ex Tarſo ad Antiochiam fuerit, aut in fine Imperij Caij aut (quòd verius videtur) ſub Claudiò, multi anni interceſſerunt inter emiſſionem Pauli in Tarſum & aduentum eius Antiochiam.

Tempus quo Paulus fuit apud Tarſum tacet Lucas.

Verſ. 26. Et annum totum conuerſati ſunt in Eccleſia, & docuerunt turbam multam: ita vt cognominarentur primum Antiochiæ diſcipuli Chriſtiani. Ecce vbi ortum eſt Chriſtianum nomen. *Meſſias* enim Græcè dicitur Chriſtus, & propterea à Chriſto Chriſtiani appellati ſunt lingua Græca.

Chriſticola dicti ſunt Antiochia primum Chriſtiani.

Verſ. 27. In his autem diebus. *Vt dictum eſt, non eſt vſquaquaque clarum an hi dies fuerint ſub Caio Caligula an ſub Claudio.* Superuenerunt ab Hieroſolymis Prophetæ Antiochiam:

Verſ. 28. Et ſurgens vnus ex eis nomine Agabus, ſignificabat per ſpiritum famem magnam futuram in vniuerſo orbe terrarum, quæ facta eſt ſub Claudio.

Verſ. 29. Diſcipuli autem prout quiſque habebat propoſuerũt in miniſterium mittere habitantibus in Iudæa fratribus,

Verſ. 30. Quod & fecerunt, mittentes ad ſeniores per manum Barnabæ & Sauli. Aſcenſus iſte Pauli in Hieroſolymam medius eſt inter duos commemoratos ab eodem in Epiſtola ad Galatas: alterum poſt annos tres a conuerſione eius, quando Barnabas duxit eum ad Apoſtolos: vt ſcriptum eſt ſuperiùs capite nono. Alterum poſt annos quatuordecim: cuius Lucas inferius meminit cap. 15. Iſte enim aſcenſus fuit tempore Claudij, ſecundo fortè vel tertio Claudij anno: vt in ſequenti cap. clariùs apparebit.

CAPVT XII.

EOdem autem tempore miſit. pro, Vers. 1.
iniecit, Herodes rex manus, vt affligeret quoſdam de Eccleſia. Aduerte hic duo. Primum quòd iſte rex quem Lucas appellat Herodem, à Ioſepho appellatur Agrippa, nec appellatur ab eo Herodes Agrippa, ſed Agrippa. Vnde autem Lucas ei Herodis nomen attribuerit, non inuenio authenticè. Verùm quod iſte ſit ille Agrippa qui à Ioſepho quandoque appellatur Agrippa maior, ex identitate mortis apparet: illam enim mortem quam Lucas narrat in hoc cap. contigiſſe Herodi, Ioſephus narrat contigiſſe Agrippæ. Fuit autem iſte filius Ariſtobuli filij Herodis magni: & creatus fuit rex à Caio Caligula duarum tetrarchiarum: poſtmodũ autem à Claudio (qui ſucceſſit Caligulæ) habuit etiam regnum Iudææ. Et propterea Lucas dicit *Herodes rex*, regnabat enim in Hieruſalem. Et hæc dicta ſunt ne vacilles in hiſtoriis, quum certum ſit Herodem Tetrarcham (qui occidit Ioannem Baptiſtam & illuſit Chriſto veſte ſplendida) relegatum exilio in Lugdunum Galliæ à Caio Caligula fuiſſe: vt idem Ioſephus refert, & Herodem fratrem Agrippæ regẽ Chalcidis ab eodem Claudio creatum, nunquam in Hieruſalem regnaſſe, quamuis mortuo Agrippa impetrauerit à Claudio Cæſare poteſtatem templi, & ſacerdotum ordinationem: vt Ioſephus lib 20. c. 4. refert, nec ſic mortuum eſſe referatur: ſed ſolum quod octauo Claudij anno defunctus eſt inquit idem c. 9. & quoniã à Claudio habuit regnum Iudææ, propterea quum Lucas dicit *eodem autem tempore iniecit Herodes rex manus*, ſub tempore Claudij ſignificat Paulum & Barnabam veniſſe Hieroſolymam: quo tempore Agrippa rex erat Hieroſolymis.

Herodes iſte erat Agrippa.

Verſ. 2. Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio.

3. Videns autem quia placeret Iudæis. pro. *quod placitum eſſet Iudæis*, appoſuit apprehendere pro, *comprehendere*, & Petrum. Erant autem dies azymorum.

V. 4. Quem quum apprehendiſſet, miſit in carcerẽ, tradẽs quatuor quaternionibus

militum

Quaternio præerat quatuor militibus.

militum cuſtodiendum. Quaternio quatuor militibus præerat, magnitudóque cuſtodiæ ſignificatur ex quatuor quaternionibus. Volens poſt paſcha. Hinc clarè apparet appellatione Paſchæ omnes azymorum dies comprehendi. Producere eum populo.

Verſ. 5. Et Petrus quidem ſeruabatur in carcere, oratio autem fiebat ſine intermiſſione. pro, *prolixa*, ab Eccleſia ad Deum pro eo. Hinc clarè apparet quantum valet oratio Eccleſiæ pro Pontifice in carcere.

Verſ. 6. Quum autem producturus eum eſſet Herodes, in ipſa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus, & cuſtodes ante oſtium cuſtodiebant carcerem.

Petrum ab Herode incarceratum ſoluit Angelus.

Verſ. 7. Et ecce Angelus Domini aſtitit, & lumen refulſit in habitaculo: percuſſóque latere Petri excitauit eum, dicens: ſurge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus eius.

Verſ. 8. Dixit autem Angelus ad eum, præcingere & calcea te caligas tuas. pro, *& ſubliga ſandalia tua.* Et fecit ſic. Et dixit illi: circunda tibi veſtimentum tuum & ſequere me.

Verſ. 9. Et exiens ſequebatur eum. & neſciebat quia verum eſſet quod fiebat per Angelum, exiſtimabat autem ſe viſum videre.

Verſ. 10. Tranſeuntes autem primam & ſecundam cuſtodiam. *carceris.* Conſueuerunt enim in carceribus eſſe multæ ordinatæ cuſtodiæ vna poſt aliam.

Venerunt ad portam ferream quæ ducit in ciuitatem. ad differentiam vel portæ ferreæ quæ ducit extra ciuitatem, vel portarum internarum quæ non ducunt in ciuitatem. Vtroque enim modo diſpoſitus potuit eſſe carcer, vel quod haberet duas portas ferreas, alteram quæ ducebat extra ciuitatem; alteram, versùs ciuitatem; vel quod reliquæ interiores portæ non erant ferreæ: & ſola ferrea erat immediata ciuitatis vicis.

Quæ vltrò aperta eſt eis. Et exeuntes proceſſerunt vicum vnum. Hinc apparet quod carcer erat in ciuitate. Non enim dicit *& introeuntes*, ſed & exeuntes proceſſerunt vicum vnum, proculdubio ciuitatis.

Et continuò diſceſſit Angelus ab eo.

Verſ. 11. Et Petrus ad ſe reuerſus. Dixerat quòd neſciebat quòd verum eſſet quod fiebat per Angelum, ſed exiſtimabat ſe viſum videre: quod eſt hominis ecſtaſim patientis: & propterea dicit *ad ſe reuerſus*, ex illa alienatione à ſoluto vſu ſenſuum, erãt enim ſenſus eius tanquam ligati. Dixit: Nunc ſcio verè, quia miſit Dominus Angelum ſuum, & eripuit me de manu Herodis, & de omni expectatione plebis Iudæorum.

Verſ. 12. Conſiderànſque. proculdubio locum vbi erat. Venit ad domum Mariæ matris Ioannis qui cognominatus eſt Marcus vbi erant multi congregati & orantes.

Verſ. 13. Pulſante autem eo ad oſtium ianuæ. pro, *veſtibuli.* proceſſit puella ad videndum, pro, *proceſſit ancillula ad ſubauſcultandum,* nomine Rode.

Verſ. 14. Et vt cognouit vocem Petri, præ gaudio nõ aperuit ianuam, ſed intrò currens nuntiauit ſtare Petrum ante ianuam. pro, *veſtibulum.* Dictio Græca & *ianuam* & *veſtibulum* ſonat, & ideo diſcretione opus eſt.

Hinc Angeli cuſtodis fides primis Chriſtianis nota.

Verſ. 15. At illi dixerunt ad eam: inſanis. Illa autem affirmabat ſic ſe habere. Illi autem dicebant, Angelus eius eſt. Hinc apparet Chriſtianos benè inſtructos de cuſtodia Angelorum erga homines, cogitaſſe quòd Angelus curam gerens Petri apparuiſſet ad ianuam pro Petro.

Verſ. 16. Petrus autem perſeuerabat pulſans. Quum autem aperuiſſet oſtium, viderunt eum, & obſtupuerunt.

Verſ. 17. Annuens autem eis manu vt tacerent, narrauit quomodo Dominus eduxiſſet eum de carcere: dixitque, nuntiate Iacobo & fratribus hæc. Hinc apparet quod hæc geſta ſunt Hieroſolymis vbi erat Iacobus frater Domini. Et egreſſus abiit in alium locum.

Verſ. 18. Factâ autẽ die, erat non parua turbatio inter milites quidnã factum eſſet de Petro. pro, *quid Petrus eſſet factus.* Sermo militum eſt hic, loquentium ac ſi Petrus conuerſus fuiſſet in aliquod numen, ex eo quod ſic euanuit ab eis.

Verſ. 19. Herodes autem quum requiſiſſet eum & non inueniſſet, inquiſitione factâ de cuſtodibus, iuſſit eos duci. Ex eo quod Lucas non explicat quò, & ſubiungit ipsũ deſcendiſſe à Iudæa in Cæſaream, coniectura eſt quod iuſſit eos duci in Cæſaream. Et ex eo quod dicitur deſcendens à Iudæa, confirmatur quod diximus: videlicet Hieroſolymis hæc fuiſſe geſta.

Deſcendénſque à Iudæa in Cæſaream, ibi commoratus eſt. Quantum temporis fuerit inter Petri carcerem & ſubſecutam mortem Herodis Agrippæ, neſcitur, non potuit autẽ multum tempus intercedere: eo quod tribus tantum annis fuerit Rex Iudææ: & ipſe Romæ erat primo anno Claudij.

Verſ. 20. Erat autẽ Herodes iratus Tyriis & Sidoniis. Plus quã *iram* ſignificat dictio Græca interpretata *iratus*, videlicet *animum pugnacem.* Et hoc quadrat petitioni Tyriorum & Sidoniorum ſubiunctæ: videlicet quod petebant pacẽ. At illi vnanimes venerunt ad eũ: & perſuaſo Blaſto, qui erat ſuper cubiculum regis, poſtulabant pacem: eo quòd alerentur regiones eorum ab illo. hoc eſt, à regia annona. Nec intelligas quod Agrippa donaret eis alimoniã: ſed quòd concedebat alimonias extrahi ad regionẽ Sidoniorum & Tyriorum: quam extractionem ſi ſubtraxiſſet, defeciſſet alimonia Tyriis & Sidoniis.

Herodis Agrippæ mors ab Angelo.

Verſ. 21. Statutâ autem die Herodes veſtitus veſte regiâ ſedit pro tribunali, & concionabatur ad eos.

Verſ. 22. Populus autem acclamabat, Dei voces. pro, *vox Dei*, & non hominis. Clamabat populus quod vox Herodis non erat vox hominis, ſed vox Dei: quod eſt dicere quod Herodes eſt Deus, non homo.

Verſ. 23. Confeſtim autem percuſſit eum Angelus Domini, eo quòd non dediſſet honorẽ. pro, *gloriam*, Deo. Dicit enim Ioſephus quod non cõpeſcuit voces eorum. Et conſumptus à vermibus, expirauit. Non ſtatim, ſed quinque

quinque diebus cruciatus, vt Ioſephus dicit, cùm regnaſſet annis ſeptem, quatuor ſub Caio, & tribus ſub Claudio. Et addit Ioſephus quod percuſſus vteri dolore dixit ad amicos, *Ego veſter Deus vitam iam mutare compellor: nam qui vocabar immortalis à vobis, ecce iam ducor ad mortem.*

Verſ. 24. Verbum autem Domini creſcebat & multiplicabatur.

Verſ. 25. Barnabas autem & Saulus reuerſi ſunt ab Hieroſolymis. In Antiochiam. Expleto miniſterio. Quantum temporis morati fuerint Hieroſolymis, neſcitur. Verum ex hoc quod dicit *expleto miniſterio* (proculdubio eleemoſynarum, pro quo miſſi fuerant ab Antiochia) non multum fuiſſe ibi commoratos ſignificat. Aſſumpto Ioanne qui cognominatus eſt Marcus.

CAPVT XIII.

VERS. I. ERant autē quidam in Eccleſia quæ erat Antiochiæ Prophetæ & Doctores, in quibus Barnabas & Simon qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenenſis, & Manahen qui erat Herodis tetrarchæ collactaneus. pro, *cum Herode Tetrarcha ſimul educatus.* Non ſignificatur communicatio lactis, ſed communio educationis quâ à pueritia filiis Regum adiunguntur pueri ſimul educandi. Et Saulus.

Verſ. 2. Miniſtrantibus illis Domino. Nō explicatur ſpecies miniſterij: ſed ex eo quod dixerat Prophetæ & Doctores, inſinuatur quod miniſtrabant Domino docendo & prophetando. Et ieiunantibus. Hinc habes in primitiua Eccleſia, ſpontanea ieiunia. Quæ & iunguntur miniſterio exhibito Domino, & commeritoria deſcribuntur Spiritus ſancti; vt intelligamus quàm accepta ſint Deo.

Spontanea ieiunia in primitiua Eccleſia.

Dixit illis Spiritus ſanctus: Segregate. Deeſt *iam*, mihi Saulum & Barnabā in opus ad quod aſſumpſi eos. Ac ſi apertius dixiſſet, ſufficit hactenus fuiſſe vos ſimul, tempus eſt vt ſegregetis hos duos mihi, non ſibiipſis. Vnde & explicat ad quid Spiritus ſanctus vult illos ſibi, videlicet *ad opus ad quod accerſiui eos*, quod conſtat eſſe opus euangelizandi gentibus.

Verſ. 3 Tunc ieiunantes & orātes imponentéſque eis manus dimiſerunt illos. Iterum ieiunant, ieiunio adiungentes orationū ſuffragia: ad hoc vt Deus Euangelij opus quod mādauerat, diuino fauore proſequatur. Nec ſolū ieiunant & orant Prophetæ & Doctores, ſed etiam imponunt manus Barnabæ & Saulo, quēadmodum Apoſtoli impoſuerunt manus ſeptem miniſtris ſuper mēſis & viduis. Ex quibus duobus factis habetur quòd alia fuerit impoſitio manuum ſacramentalis (quâ ſacramentum Confirmationis in effectu ſenſibili conferebant Apoſtoli) & alia erat impoſitio manuum, quâ velut ad firmandū gratiam noui miniſterij vtebantur non ſoli Apoſtoli, ſed etiam alij Primates in Eccleſia. Nam neque illis ſeptē miniſtris ſacramentum aliquod eſt collatum neque iſtis (Barnabæ & Saulo) per manuum impoſitionem: quum nullum fuerit nouū ſacramentum neceſſarium ad opus illorum aut iſtorum.

Duplex manuum impoſitio.

Verſ. 4. Et ipſi quidē miſſi à Spiritu ſancto. non à Doctoribus & prophetis. Et hinc Eccleſia Barnabā Apoſtolum veneratur. Abierūt Seleuciam, & inde nauigauerunt Cyprū,

Verſ. 5. Et quum veniſſent Salamina prædicabāt verbum Dei in ſynagogis Iudæorum. Habebant autem & Ioannem in miniſterio. proculdubio Euangelicæ prædicationis coadiutorem.

Verſ. 6. Et quum perambulaſſent vniuerſam inſulam vſque ad Paphum, inuenerūt quendam virum magum, pſeudoprophetam Iudæum, cui nomen erat Barieu. pro, *Barieſus* Hebræum nomen eſt *Barieſus*, compoſitū ex *bar*, quod eſt filius, & *Ieſus*, quod eſt ſaluator Et hoc erat nomen proprium illius Iudæi.

Barieſus Pſeudopropheta, qui & Elimas.

Verſ. 7. Qui erat cum Proconſule Sergio Paulo, viro prudēte. Hic accerſitis Barnaba & Paulo, deſiderabat audire verbū Dei.

Verſ. 8 Reſiſtebat autē illis Elimas magus, ſic enim interpretatur nomen eius. Quia *Elimas* Hebræum quoque nomen eſt, ſignificās Dei mei menſuram ſeu cenſum, non eſt rationi conſentaneum vt Lucas Græcè ſcribens Hebræū nomen altero Hebræo nomine interpretetur. Et eo magis alienum à ratione hoc eſt, quo ſecundum ſignificationem nominum neutrum alterū interpretatur. Quo fit vt ipſe Magus ſignificetur interpres proprij nominis: & ad ſignificandum eius temeritatem Lucas prius explicauerit proprium illius nomen, & poſtea ſubiunxerit vulgatum nomen eiuſdem quod ipſemet Magus propriâ interpretatione ſibi aſciuerat. Et eſt ordinanda litera ſic: videlicet, Elimas interpretatur ipſe magus nomen eius: hoc eſt, ſuimet. Carent ſiquidem Græci pronomine reciproco, & prudentiæ lectoris relinquitur diſcernere quando pronomen tenetur reciprocè.

Et dixit hoc Lucas ad reddendum rationem quare ipſum appellauerit *Elimas*, dicendo *reſiſtebat autem illis Elimas*. Ac ſi apertiùs dixiſſet, non ideo nominatur Elimas, quia verè ſit Elimas, ſed quia ipſe interpretatur nomen ſuū Elimas. Aiebat enim ſe ideo vocatum Barieſum (id eſt filium ſaluatorem) quia erat futurus Elimas, id eſt, Dei mei menſura, ſeu cenſus: & ſic interpretabatur (id eſt, rationem nominis ſui reddebat) maxima cum temeritate.

Quærens auertere Proconſulem à fide.

Verſ. 9. Saulus autem qui & Paulus. Ex eo quod hactenus Lucas vſus eſt Hebræo nomine (ſcilicet, *Saul* ſeu *Saulus*) & modò vtitur Latino nomine quo nominabatur Proconſul Cypri & deinceps ſemper nominat ipſum Paulum, inſinuatur quod ex tunc appellatus eſt Paulus, vel quum binomius eſſet, incepit vti nomine Romano, vel mutuato nomine à Proconſule. Libenter autem Paulus hoc nomen aſſumpſit: quoniā eſt nomen humilitatis: eſt enim diminutiuum à parum. Et acceſſit ad hoc quod Apoſtolus gentium voluit cum gentibus communicare in nomine: & à primo gentili magnæ dignitatis & authoritatis conuerſo, nomen ſibi aſciuit, priſtinum vel mutuatum. Repletus Spiritu ſancto intuens in eum.

Hinc Saulus incepit vocari Paulus, ferè mutuato nomine à Proconſule Sergio Paulo.

Verſ. 10. Dixit, O plene omni dolo & omni fallaciā. pro, *malitiā*. Vt omnis dolus referatur ad intellectum, & omnis malitia ad voluntatem. Fili Diaboli, inimice omnis iuſtitiæ, non deſinis ſubuertere vias Domini rectas:

Verſ. 11.

Verſ. 11. Et nunc ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus non videns ſolem vſque ad tempus. Et confeſtim cecidit in eum caligo & tenebræ: & circumiens quærebat qui ſibi manuum daret pro, *manuductores*. Hoc enim ſoliti ſunt facere excæcati.

Verſ. 12. Tunc Proconſul quum vidiſſet factum, credidit, admirans ſuper doctrina Domini.

13. Et quum à Papho nauigaſſent, Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ. *Perge* nomen eſt ciuitatis, *Pamphylia* autem prouinciæ: ex qua Ioannes cognomine Marcus diſceſſit, relinquendo Paulum & Barnabam. Ioannes autem diſcedens ab eis reuerſus eſt Hieroſolymam:

Verſ. 14. Illi verò pertranſeuntes Pergen venerunt Antiochiam Piſidiæ. Ad differentiam Antiochiæ Syriæ cuius ſuperiùs mentio facta eſt, & quæ ſimiliter & abſolutè iure vocatur Antiochia: hæc autem cum expreſſione prouinciæ dicitur Antiochia Piſidiæ. Et ingreſſi ſynagogam die Sabbatorum ſederunt.

Verſ. 15. Poſt lectionem autem legis & Prophetarum, ſolitam à Iudæis ſingulis Sabbatis in eorum ſynagogis. Miſerunt principes ſynagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres ſi quis eſt in vobis ſermo exhortationis ad plebem dicite. Hinc apparet apud Iudæos licitum fuiſſe cuicunque Iudæo viro docto prædicare in eorum ſynagogis; ignoti ſiquidem erant Barnabas & Paulus: & requiruntur ſi ſciunt exhortari plebem.

Licitum erat cuicunque Iudæo viro docto prædicare in Synagogis.

Verſ. 16. Surgens autem Paulus, & manu ſilentium indicens ait: Viri Iſraëlitæ, & qui timetis Deum, audite.

17. Deus plebis Iſraël pro, *Deus populi huius*. Subaudi Iſraëlitæ, quem demonſtrabat. Elegit patres noſtros, & plebem. pro, *populum*, exaltauit quum eſſent incolæ in terra Ægypti: & in brachio excelſo eduxit eos ex ea:

Verſ. 18. Et per quadraginta annorum tempus, mores eorum ſuſtinuit in deſerto.

19. Et deſtruens gentes ſeptem in terra Chanaan, ſorte diſtribuit eis terram eorum,

20. Quaſi poſt quadringentos & quinquaginta annos. pro, *& poſt hæc annis circiter quadringentis & quinquaginta*. dedit iudices vſque ad Samuelem prophetam. Vnde apparet diuerſus ſenſus à textu Latino, quoniam ſonat quod poſt diuiſionem terræ factam per Ioſue tempus Iudicum fuerit ferè 400. & 50 annis. Vbi ſcito corruptos eſſe codices Græcos: & legendum eſſe 350. annis. nam ferè tantum temporis interceſſit inter Ioſue & Saulem, quo toto tempore fuerunt Iudices. Conuincitur autem hic error ſcriptorum ex 3. Reg. 6. cap. vbi clarè dicitur quod anno 480. ab egreſſu filiorum Iſraël de Ægypto fundatum eſt templum. Ex hoc ſiquidem numero ſi ſubtraxeris 80. annos regum (Saulis & Dauidis) & 50 annos deſerti & Ioſue, 350. relinquuntur Iudicibus. Nec Paulus dicit adamuſſim 350. ſed fere 350. annis dedit Iudices vſque ad Samuelem incluſiuè.

Corrupti hic Codices Græci.

Verſ. 21. Et exinde poſtulauerunt regem: & dedit illis Saul filium Cis virum de tribu Benjamin, annis quadraginta.

22. Et amoto illo ſuſcitauit illis Dauid regem, cui & teſtimonium perhibens dixit: Inueni Dauid filium Ieſſe virum ſecundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas. Ex 1. Reg. 13. ſumpta eſt hæc ſententia, dicente Samuele, *quæſiuit ſibi Dominus virum iuxta cor ſuum*, &c. Crediderim autem ego Paulum non ſolum ex illis verbis Samuelis, ſed ex Pſalmis conflaſſe hoc diuinum teſtimonium. nam & ibi legitur: *Tunc locutus es in viſione ſanctis tuis: & dixiſti, poſui adiutorium ſuper potentem, inueni Dauid ſeruum meum*, &c.

Concio D. Pauli Antiochiæ Piſidiæ.

1. Reg. 13.

Pſal. 88. 20

Verſ. 23. Huius ex ſemine Deus ſecundum promiſſionem eduxit Iſraël ſaluatorem Ieſum. *Iſrael*. datiui caſus eſt, & propterea legendum eſſet Iſraëli.

Verſ. 24. Prædicante Ioanne ante faciem aduentus eius, baptiſmum pœnitentiæ omni populo Iſraël.

25. Cum impleret autem Ioannes curſum ſuum, dicebat, quem me arbitramini eſſe non ſum ego. Subauditur pronomen is ſeu *ille*, & refertur ad demonſtratur Meſſias: Iudæi enim arbitrabantur Ioannem eſſe Meſſiam, & propterea Ioannes dicebat: non ſum ego is quem me arbitramini eſſe. Sed ecce venit poſt me, cuius non ſum dignus calceamenta pedum ſoluere.

Verſ. 26. Viri fratres filij generis Abraham, & qui in vobis timent Deum, vobis verbum ſalutis huius miſſum eſt.

27. Qui enim habitabant Hieruſalem & principes eius hunc ignorantes, & voces prophetarum quæ per omne ſabbatum leguntur, iudicantes impleuerunt. Ipſi enim damnauerunt Ieſum in conſilio ſuo, dicendo: *reus eſt mortis*.

Verſ. 28. Et nullam cauſam mortis inuenientes in eo, petierunt a Pilato vt interficerent eum.

29. Quúmque conſummaſſent omnia quæ de eo ſcripta erant, deponentes eum de ligno, poſuerunt in monumento. Nō referuntur principes qui damnauerunt, ſed principes qui ſepelierunt, Nicodemus & Ioſeph ab Arimathia.

Verſ. 30. Deus autem ſuſcitauit eum à mortuis tertia die, qui viſus eſt per dies multos iis,

31. Qui ſimul aſcenderant cum eo de Galilæa in Hieruſalem, qui vſque nunc ſunt teſtes eius ad plebem.

32. Et nos vobis annuntiamus eam quæ ad patres noſtros repromiſſio facta eſt:

33. Quoniam hanc Deus adimpleuit filiis veſtris. pro, *filiis filiorum*, videlicet patrum in quorum filiorum numero eſtis vos. Reſuſcitans Ieſum. Sicut & in Pſalmo 2. ſcriptum eſt: filius meus es tu, ego hodie genui te. Dixerat Ieſum eſſe Meſſiam ex teſtimonio Ioannis Baptiſtæ, & ipſum eſſe illum de quo facta eſt repromiſſio ad patres antiquos: & ad hoc affert hác 2. Pſalmi authoritatem, teſtificanté diuinitaté

 Meſſiæ,

Meſſię, dicendo *Ego hodie genui te*. Is enim de quo ſemper verificatur. *Ego hodie genui te*, filius eſt æternus, nec temporaliter ſed æternaliter generatur: alioquin non poſſet ſemper dici, *Ego hodie genui te*.

Verſ. 34. Quòd autem ſuſcitauit eum à mortuis amplius iam non reuerſurum in corruptionem. Comprobata æternitate Meſſiæ quantùm ad diuinitatem, probat ex alia authoritate perpetuitatem eiuſdem ſecundum vitam corporis poſt reſurrectionem eiuſdem. Ita dixit, quia. pro, *quod*, dabo vobis ſancta Dauid fidelia. Ex Eſa. 55. c. ſumpta eſt hæc ſententia. Vbi iuxta Hebræum textum habetur: *feriam vobiſcum pactum ſempiternum; miſericordias Dauid ſtabiles*. Sed Lucas Græcè ſcribens ſententiam ſcripſit iuxta tranſlationem Lxx. *dabo vobis ſancta Dauid fidelia*, vniuerſa contenta ſub pacto comprehenderunt Lxx. ſub verbo *ſancta*: & quod ibi dicitur *ſtabiles*, hic dicitur *fidelia*. Senſus tamen in idem redit: quoniam promittit Deus ſe daturum gratias ſtabiles Dauidis. Et hoc directè ſeruit propoſito Pauli, ex hac authoritate intendentis probare perpetuam ſtabilitatem Meſſiæ hominis. Gratiæ ſiquidem ſtabiles Dauidi promiſſæ conſiſtunt in ipſa incorruptione filij Dauidis Meſſiæ. Et eædem gratiæ poſſunt dici fideles pro quanto ſunt veraces.

Verſ. 35. Ideóque & alibi dicit, ſacra Scriptura, Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem. Quod in Pſalm. hoc 16. dicit *Sanctum tuum*, per authoritatem Eſaïæ explicauit eſſe *ſancta Dauidis fidelia*, hoc eſt, eſſe Meſſiam in quo cuncta ſancta Dauidis implentur.

Verſ. 36. Dauid enim in ſua generatione quum adminiſtraſſet voluntati Dei. pro, *cõſilio Dei*. Et dicitur adminiſtraſſe conſilio Dei, eo quod fecit omnes voluntates Dei, iuxta id quod ſuperiùs dixerat, *qui faciet omnes voluntates meas*. Dormiuit, & appoſitus eſt ad patres ſuos, & vidit corruptionem. hoc eſt, expertus eſt corruptionem ſui cadaueris. Et per oppoſitum intellige ſubiuncta verba de Ieſu ſuſcitato.

Verſ. 37. Quum verò Deus ſuſcitauit, non vidit corruptionem id eſt, non eſt expertus corruptionem ſui cadaueris: de tali enim corruptione eſt ſermo. Et dicit hæc Paulus ad monſtrandum quòd non de ſeipſo Dauide hæc dixit Dauid, ſed de Meſſia filio ſuo.

Verſ. 38. Notum igitur ſit vobis viri fratres quia. pro, *quod*, per hunc vobis remiſſio peccatorum annuntiatur ab omnibus, pro, *& ab omnibus*, quibus non potuiſtis in lege Moyſi iuſtificari,

Verſ. 39. In hoc omnis qui credit, iuſtificatur. Notificat Paulus quod per Chriſtum eſt remiſſio peccatorum, & per ipſum iuſtificatur quilibet à quibus non potuiſtis per legem Moyſi iuſtificari. Ita quod particula *& ab omnibus*, iungitur ſequenti particulæ. Et iuſtitiam fidei Ieſu Chriſti potentem ad iuſtificandum declarat: legem verò Moyſi inualidam ad iuſtificandum, hoc eſt, ad hominem reddendum iuſtum coram Deo. Summatiè Lucas molem doctrinæ Pauli inter iuſtitiam legis, & iuſtitiam fidei tangit.

Verſ. 40. Videte ergo ne ſuperueniat vobis quod dictum eſt in prophetis. hoc eſt in lib. 12. Prophetarum:

Verſ. 41. Videte contemptores & admiramini, & diſpergimini. pro, *& euaneſcite*. Ex Abac. 1. c ſumpta eſt hæc ſententia, quâ Paulus vtitur ad terrendum auditores. Ipſa vſus eſt Abacuc cõminando ad aliud propoſitum, eâdem vtitur Paulus comminando maius malum, nempe perditionem animarum, & damnationem æternam non credentibus myſterium Incarnationis Ieſu Chriſti: ad hoc enim ad literam applicat hanc ſententiam. Et verè Spiritus ſanctus præſcius incredulitatis illorum auditorum, mouit Paulum ad dicendum eis hæc verba, verè prophetica de eis. Appellat enim eos *contemptores*, quoniam verè contempſerunt: & dicit quod non ſolum admirabuntur, ſed & euaneſcent. Quorum vtrumque fuit verum: prius enim admirati ſunt, deinde euanuerunt in paſſionibus ſuis. Quia opus operor ego in diebus veſtris, opus ablutionis in remiſſionem peccatorum in nomine filij mei Ieſu Chriſti. Opus quod nõ credetis ſi quis enarrauerit vobis, vt euentus probauit.

Verbũ Abacuc comminatorium vtitur Paulus.

Verſ. 42. Exeuntibus autem illis rogabant. pro, *egreſſis autem è ſynagoga Iudæis rogabant gentes*, vt ſequenti ſabbato loquerentur ſibi verba hæc Vnde patet quod non ſolùm Iudæi, ſed Gentiles in Synagoga fuerant.

Verſ. 43. Cúmque dimiſſa eſſet ſynagoga, ſecuti ſunt multi Iudæorum & colentium Deum aduenarum. pro, *proſelytorum*, Paulum & Barnabam qui loquentes ſuadebant eis vt permanerent in gratia Dei.

44. Sequenti verò Sabbato, penè vniuerſa ciuitas conuenit audire verbum Dei.

45. Videntes autem turbas Iudæi repleti ſunt zelo, inuidiæ. Et contradicebant iis quæ à Paulo dicebantur blaſphemantes. Legendum eſt, Contradicentes & blaſphemantes. Hebræo loquendi modo Lucas vſus, *contradicebant contradicentes*.

46. Tunc conſtanter. pro, *ſumpta fiducia*, Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: ſed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes.

47. Sic enim præcepit nobis Dominus, Poſui te in lumen gentibus, vt ſis in ſalutem vſque ad extremum terræ. Ex Eſai. 49. c. ſumpta eſt hæc ſententia. Ad Chriſtum dirigitur ſermo, *poſui te in lumen gentium*. & quoniam hoc exequendum erat per Apoſtolos, Paulus & Barnabas dicunt ſibi, hoc eſſe præceptum, & verum dicunt quoniam eſt eis præceptum vt miniſtris Chriſti, vt executoribus officij Chriſti.

Verſ. 48. Audientes autem gentes, gauiſæ ſunt, & glorificabant verbum Domini, & crediderunt quotquot erant præordinati, pro, *ordinati* ad vitam æternam.

49. Diſſeminabatur autem verbum Domini per vniuerſam regionem.

Perſecutioñ in Paulum & Barnabã excitant, Iudæi.

50. Iudæi autem concitauerunt religioſas mulieres & honeſtas, & primos ciuitatis, & excitauerunt perſecutionem in Paulum & Barnabam. Armis Diaboli vtuntur Iudęi ſub ſpecie religionis excitantes mulieres religioſas, aduerſus Deum, & honeſtas, quoad exteriorem habitum, quoad mundum, contra Paulum & Barnabam tanquam ſeductores hominum à vera religione ad nouam ſuperſtitionem. Et eiecerunt eos de finibus ſuis.

51. At

Verſ. 51. At illi excuſſo puluere pedum in eos. ad literam implentes mandatum Domini. Venerunt Iconium.

Verſ. 52. Diſcipuli quoque. hoc eſt, Chriſtiani qui crediderunt. Replebantur gaudio & Spiritu ſancto. Hoc dicit Lucas, ne putaretur quod eiectis Paulo & Barnaba alij qui crediderant refugiſſent.

CAPVT XIV.

VERS. 1. FActum eſt autem in Iconio. Duas aiunt eſſe ciuitates eiuſdem nominis, alteram Iconium Ciliciæ, alteram Iconium Lycaoniæ. Hæc de qua eſt hic ſermo (vt ſubiuncta in hoc cap. teſtatur) non eſt in Lycaonia: nam hinc Paulus migrauit in Lycaoniam. Vnde relinquitur quod eſt Iconium prouinciæ Ciliciæ.

Duplex Iconium

Vt ſimul introirent ſynagogam Iudæorum, & loquerentur ita vt crederet Iudæorum & Græcorum copioſa multitudo. Vt aliàs diximus ex Hieronymo, *Hellení* licet propriè ſignificet Græcos, extenſiue tamen ſæpe ſignificat Gentiles in ſacra Scriptura. Et hic eſt vnus locus in quo *Hellenorum*, hoc eſt, Gentilium intellige.

Verſ. 2. Qui vero increduli fuerunt Iudæi, ſuſcitauerunt & ad iracundiam concitauerunt animas Gentilium aduerſus fratres.

Verſ. 3. Multo igitur tempore demorati ſunt, fiductaliter. pro, *fortiter agentes*. Opus enim erat fortitudine pugnantibus aduerſùs eos. In Domino, teſtimonium perhibente verbo gratiæ ſuæ, dante ſigna & prodigia fieri per manus eorum.

Verſ. 4. Diuiſa eſt autem multitudo ciuitatis: & quidam quidem erant cum Iudæis, quidam vero cum Apoſtolis.

Verſ. 5. Cùm autem factus eſſet impetus Gentilium & Iudæorum cum principibus ſuis vt contumeliis afficerent. pro, *vim facerent*. Et quorſum tenderet violentia ſubiungit, dicendo: Et lapidarent eos,

Verſ. 6. Intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lyſtram & Derben. Ecce quod ex Iconio venerunt in Lycaoniam. Et vniuerſam in circuitu regionem. pro, *& in circumiacentem regionem*: & ibi euangelizantes erant. Et commota eſt omnis multitudo in doctrina eorum Paulus autem & Barnabas morabantur Lyſtris.

Verſ. 7. Et quidam vir Lyſtris infirmus pedibus ſedebat claudus ex vtero matris ſuæ, qui nunquam ambulauerat.

Lyſtris claudum ex matris vtero erigit Paulus.

8. Hic audiuit Paulum loquentem. Qui intuitus eum, & videns quia. pro, *quod*. fidem haberet vt ſaluus fieret. Vidit Paulus mentis oculo, claudi fidem ad recipiendam ſanitatem.

9. Dixit magnâ voce, ſurge ſuper pedes tuos rectus. Et exiliit, & ambulabat.

10. Turbæ autem cùm vidiſſent quod fecerat Paulus, leuauerunt vocem ſuam Lycaonicè dicentes: Dij ſimiles facti hominibus deſcenderunt ad nos,

11. Et vocabant Barnabam Iouem, Paulum vero Mercurium, quoniam ipſe erat dux verbi.

12. Sacerdos quoque Iouis qui erat ante ciuitatem, tauros & coronas ante ianuas. pro, *ad ianuas ſeu veſtibula*. Offerens cum populis. pro, *cum turbis*, volebat ſacrificare.

Lyſtrenſes ſancto Paulo & Barnaba quaſi Ioui & Mercurio volunt ſacrificare.

Verſ. 13. Quod vbi audierunt Apoſtoli Barnabas & Paulus. Ex hoc quod dicit *audierunt* iuncto cum *ad ianuas* ſeu *veſtibula*, innuitur quod Apoſtoli erant in ſynagoga ſeu potius domo aliqua, quam intrauerant fugientes humanas laudes, Dij in ſpecie hominum deſcenderunt ad nos. Conſciſſis tunicis ſuis, exilierunt in turbas, clamantes,

Verſ. 14. Et dicentes: Viri quid hæc facitis? & nos mortales ſumus ſimiles vobis homines. pro, *& nos eiſdem obnoxij ſumus paſſionibus homines*. Dicunt enim non ſolùm ſe eſſe obnoxios morti, ſed etiam paſſionibus aliis. Annuntiantes vobis ab his vanis conuerti ad Deum viuum, qui fecit cœlum & terram, & mare, & omnia quæ in eis ſunt:

Verſ. 15. Qui in præteritis generationibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas. pro, *& ingredi vias ſuas*. De Gentilibus loquitur quod Deus permiſit eos viuere propriis viuendi rationibus. dimiſit enim eos in conſiliis propriis vſque ad tempus Euangelij.

Verſ. 16. Et quidem non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit benefaciens de cœlo, dans pluuias & tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda eorum. Teſtimonium Dei explicat eſſe effectus naturales quos continuè è cœlis percipimus. Vnde & Philoſophi *inuiſibilia Dei per ea quæ facta ſunt intellecta conſpexerunt*.

Verſ. 17. Et hæc dicentes vix ſedauerunt turbas ne ſibi immolarent.

Verſ. 18. Superuenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Iudæi. De Antiochia Piſidiæ vnde eiecti fuerant Apoſtoli, & ſimiliter de Iconio Ciliciæ vnde fugerant, eſt ſermo. Significantiuſque dicit *Iudæi*: quoniam ipſi erant authores perſecutionum vbique.

Et perſuaſis turbis. Vide inſtabilitatem turbarum: prius volebant ſacrificare Apoſtolis tanquã diis, & modò vertuntur aduerſus Apoſtolos.

Quanta instabilitas turbarum.

Lapidanteſque Paulum. Iudæi deſcribuntur lapidantes Paulum tanquam blaſphemum Traxerunt extra ciuitatem, exiſtimantes eum mortuum eſſe. Lapidatio fuit in ciuitate: extractio autem exiſtimati cadaueris, ad cumulum ignominiæ facta eſt: ſicut extrahitur cadauer beſtiæ extra loca habitata.

Lapidatur Paulus.

Verſ. 19. Circundantibus autem eum diſcipulis, ad curam funeris. Surgens intrauit ciuitatem: & poſterâ die profectus eſt cum Barnaba in Derben.

20. Cúmque euangelizaſſent ciuitati illi & docuiſſent multos, reuerſi ſunt Lyſtram & Iconium & Antiochiam.

21. Confirmãtes animas diſcipulorum exhortanteſque vt permanerent in fide, & quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.

22. Et cum conſtituiſſent. pro, *delegiſſent* illis

Per ſingulas eccleſias presbyteros conſtituunt.

illis per ſingulas eccleſias presbyteros, & oraſſent cum ieiunationibus, commendauerunt eos Domino in quem crediderunt. Conſidera in electione presbyterorum interueniſſe orationes & ieiunia Apoſtolorum.

Verſ. 23. Tranſeuntéſque Piſidiam, venerunt in Pamphyliam.

Verſ. 24. Et loquentes verbum Domini in Perge deſcenderunt in Attaliam, ciuitatem quoque Pamphyliæ maritimam.

Verſ. 25. Et inde nauigauerunt in Antiochiam, vnde erant traditi gratiæ Dei. Hæc eſt Antiochia Syriæ. Ibi enim traditi ſunt Spiritui ſancto, dicenti *ſeparate mihi*, &c. Quem quoad effectum illum Lucas appellat *gratiam* Dei. In opus quod compleuerunt. Non ſimpliciter & abſolute, ſed quod fuerat illo tempore exequendum.

Verſ. 26. Cùm autem veniſſent & congregaſſent eccleſiam, retulerunt quanta feciſſet Deus cum illis, & quòd aperuiſſet Gentibus oſtium fidei.

Verſ. 27. Morati ſunt autem tempus non modicum. Deeſt *illic*, cum diſcipulis. Collige prudens lector tria tempora, videlicet tempus tantæ peregrinationis, & multum tempus quo morati ſunt in Iconio audacter agentes, & tempus non modicum quo morati ſunt in Antiochia poſt reuerſionem: ne fallaris in ſupputatione annorum à carcere Petri ſub Agrippa rege imperante Claudio vſque ad decimum quartum annum à conuerſione Pauli quo (vt in ſequenti narratur capitulo) Paulus aſcendit tertiò Hieroſolymam.

CAPVT XV.

VERS. 1. Et quidam deſcendentes de Iudæa, docebant fratres quòd niſi circuncidamini ſecũdum morem Moyſi, non poteſtis ſaluari.

Verſ. 2. Facta ergo ſeditione. Deſunt duæ dictiones, *Et diſceptatione*, non minima. pro, *non exigua*. Paulo & Barnabæ aduerſus illos. Diſtinguenda eſt litera ſic: facta autem ſeditione inter Chriſtianos, cuius cauſa fuerant illi qui deſcenderant à Iudæa, & deinde repetendo factâ diſceptatione non exigua Paulo & Barnabæ, id eſt à Paulo & Barnaba aduerſus illos Chriſtianos qui deſcenderant ex Iudæa. Datiuus pro ablatiuo poſitus eſt. Et deinde ſequitur altera particula. Statuerunt vt aſcenderent Paulus & Barnabas & quidã alij ex aliis. pro, *ex eis*, ad Apoſtolos & Presbyteros in Hieruſalem ſuper hac quæſtione. Statuerunt omnes communiter vt Paulus & Barnabas ex vna parte aſcenderent, & quidam alii ex eis qui deſcenderant à Iudæa ex altera parte.

Paulus & Barnabas proficiſcuntur in Ieruſalem ad Apoſtolos.

Verſ. 3. Illi ergo. Barnabas & Paulus demonſtrantur. Deducti ab Eccleſia, Antiochena. Comites ac duces itineris Eccleſia Antiochena dederat. Pertranſibant Phœnicem & Samariam, narrantes conuerſionem gentium; & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus.

Verſ. 4. Cùm autem veniſſent Hieroſolymam, ſuſcepti ſunt ab eccleſia & ab Apoſtolis & ſenioribus annuntiantes quanta Deus feciſſet cum illis.

Verſ. 5. Surrexerunt autem quidam de hæreſi Phariſæorum qui crediderunt. Græcam dictionem reliquit interpres. Nec idem ſonat apud Græcos *hæreſis* quod apud Latinos Theologos, nullum enim importat errorem, ſed electionem, & perinde dictum eſt de hæreſi ac ſi dictum fuiſſet de ſecta Phariſæorum.

Dicentes quia, pro, *quod*, oportet circuncidi eos, præciperéque ſeruare legem Moyſi. Vide quanta authoritate iſti loquuntur, in re tam graui nullam afferentes rationem.

Verſ. 6. Conueneruntque Apoſtoli & ſeniores videre de verbo hoc.

Concilium Apoſtolorum Ieroſolymis.

Verſ. 7. Cùm autem magna conquiſitio fieret, ſurgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres vos ſcitis quòd ab antiquis diebus. Iam enim quatuordecim fere anni erant Deus, in nobis elegit per os meum audire gentes verbum Euangelij & credere. Commemorat factum apud Cornelium Centurionem.

Verſ. 8. Et qui nouit corda Deus teſtimonium perhibuit, dans illis ſpiritum ſanctum ſicut & nobis. in effectu ſenſibili: dono ſcilicet linguarum.

Verſ. 9. Et nihil diſcreuit inter nos. circunciſos. Et illos. incircunciſos. Fide purificans. Præteriti temporis eſt, & legendum eſt: *Cum fide purificauit* corda illorum. Petrus ex teſtimonio diuino monſtrato in conuerſione Centurionis & Gentilium cum eo, rationem affert, quòd ſolâ fide purificantur corda Gentilium abſque obſeruatione legalium, hoc enim teſtificatus eſt tunc Spiritus ſanctus.

Verſ. 10. Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere iugum ſuper ceruices diſcipulorum. Ex eo quòd deus teſtificatus fuerat ſolam fidem ſufficere Gentilibus ad ſalutem, infert Petrus quòd imponendo iugum legis Gentilibus, tentatur Deus. Et verè tentatur, vel ad iterum teſtimonium proferendum, vel (quod potiùs crediderim) ad vltionem demonſtrandam aduerſus incredulos primo teſtimonio: quemadmodum demonſtrata eſt diuina vindicta in Ananiam & Sapphiram.

Quod neque nos neque patres noſtri portare potuimus? ob noſtram imperfectionem & multitudinem mandatorum.

Legalia nec ad Iudæorum nec ad gentilium ſalutem ſpectabant.

Verſ. 11. Sed per gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti credimus ſaluari, quemadmodum & illi. Libra hæc Petri verba: & perpendes nec ad Gentilium nec ad Iudæorum ſalutem ſpectare legalia: expreſſe enim dicit quòd nos Iudæi credimus ſaluari quemadmodum & illi (ſcilicet Gentiles) per gratiam domini noſtri Ieſu Chriſti. Pedetentim Petrus proceſſit, primùm oſtendens ex diuino teſtimonio legalia non eſſe neceſſaria Gentilibus, & demum concludit, quòd nec Gentilibus, nec Iudæis ſunt ſalutaria, ex eo quòd credimus omnes ſaluari per gratiam Domini noſtri Ieſu Chriſti.

Verſ. 12. Tacuit autem omnis multitudo: & audiebant Barnabam & Paulum narrantes quanta Deus feciſſet ſigna & prodigia in Gentibus per eos.

Verſ. 13. Et poſtquam tacuerunt, reſpondit Iacobus, dicens: Viri fratres, audite me.

Verſ. 14. Simon narrauit quemadmodum

dum primum Deus viſitauit ſumere ex Gentibus populum nomini ſuo.

*Verſ.*15 Et huic concordant verba prophetarum. Sicut ſcriptum eſt. Amos 9.c. verùm ſententiam Iacobus refert, non verba ſingula.

*Verſ.*16. Poſt hæc reuertar. In propheta dicitur, *in die illa*, nec habetur *reuertar*. Sed Iacobus exponendo diem illam eſſe poſt tempus veteris Teſtamenti, diuinam clementiam pro ratione adducens, dicit in perſona Dei: *poſt hæc reuertar*, ab ira ad miſericordiam, à puniendo ad benefaciendum.

Et reædificabo tabernaculum Dauid quod decidit. Sub ſpecie tabernaculi Dauidis, Eccleſiam Chriſti filij Dauidis ſignificat, & ſub ſpecie materialium ruinarum ſpirituales ruinas ſignificat. Myſticum enim tabernaculum Dauidis magna ex parte decidit, Iudæis à diuina gratia cadentibus.

Et diruta eius reædificabo & erigā illud. Incepit reædificare diruta eius, cùm Iudæos conuertit ad fidem, & erexit illud ſpectandum vniuerſo orbi, cùm Spiritum ſanctum dedit Apoſtolis ad euangelizandum mundo.

*Verſ.*17. Vt requirant cæteri homines Dominum & omnes gentes ſuper quas inuocatum eſt nomen meum, dicit Dominus faciens hæc omnia. Propter hoc Iacobus adduxit hanc authoritatem, vt ſcilicet hinc monſtraret Prophetis conſonare quòd gentes aſciſcantur in populum Dei, inuocato nomine Domini ſuper eos per baptiſmum.

*Verſ.*18. Notū à ſæculo eſt Domino opus ſuum, pro, *nota à ſæculo ſunt Deo opera ſua omnia*. Verba Iacobi ſunt, non Prophetæ, aſſerentis quòd opera Dei nota ſunt ipſi Deo, nota à ſæculo, & propterea reuelata per prophetas.

*Verſ.*19. Propter quod, hoc eſt quia dicta Petri conſonant prophetis. Ego iudico, hoc eſt, iudicium meum eſt: non enim proferebat ſententiā in iudicio: vt conuincitur ex eo quòd adhuc non erat facta concluſio communis: ſed de illa ſubiūgitur poſt verba Iacobi, *tunc placuit Apoſtolis & ſenioribus cum omni Eccleſia*, &c. Non inquietare eos qui ex gentibus conuertuntur ad Deum.

*Verſ.*20. Sed ſcribere ad eos, vt abſtineant ſe à contaminationibus ſimulacrorum & fornicatione & ſuffocatis & ſanguine.

21. Moyſes enim à temporibus antiquis habet in ſingulis ciuitatibus qui eum prædicent in ſynagogis, vbi per omne ſabbatum legitur.

22. Tunc placuit Apoſtolis & ſenioribus cùm omni Eccleſia, eligere viros ex eis & mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba, Iudam, qui cognominabatur Barſabas, & Silam viros primos, pro, *primarios*, in fratribus,

*Verſ.*23. Scribentes per manus eorum. Apoſtoli & ſeniores fratres: iis qui ſunt Antiochiæ, & Syriæ, & Ciliciæ fratribus ex gentibus ſalutem. Quamuis Antiochia ſit pars Syriæ, quia tamen quæſtio exorta erat in Antiochia, & inde ad conſultandum Apoſtolos miſſum eſt, ideo literæ Apoſtolicæ ad fratres qui ſunt Antiochiæ, diriguntur, & extenſiuè ad omnes qui ſunt in Prouinciis Syriæ & Ciliciæ.

Decretum Concilij Apoſtolici.

*Verſ.*24. Quoniam audiuimus quòd quidam ex nobis exeuntes, turbauerunt vos verbis, euertentes animas veſtras, quibus non mandauimus:

25. Placuit nobis collectis in vnum eligere viros & mittere ad vos cum chariſſimis noſtris Barnaba & Paulo.

26. Hominibus qui tradiderunt animas ſuas pro nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti.

27. Miſimus ergo Iudam & Silam: qui & ipſi vobis verbis referent eadem.

28. Viſum eſt enim Spiritui ſancto & nobis nihil vltra imponere vobis oneris, quàm hæc neceſſaria.

29. Vt abſtineatis vos ab immolatis ſimulachrorum & ſanguine & ſuffocato & fornicatione à quibus cuſtodientes vos, bene agetis. Valete.

Aduerte ne intelligas hæc neceſſaria vnâ & eâdem ratione neceſſitatis. Nam ratio neceſſariò vitandi fornicationem diuini eſt iuris: ratio autem abſtinendi ab iis quæ immolata ſunt ſimulachris, & ab eſu ſanguinis, & ab eſu ſuffocati, eſt vt morē geratis iis quibus conuiuitis Iudæis. Vnde iſta impoſitio expirauit ceſſante tempore quo Iudæi conuiuebant ſimul & Gentiles. Inſeruerunt autem inter legalia fornicationem: eo quòd Gentiles non putabant illam eſſe peccatum, & vt vel ſic tanquam à lege prohibitam diſcerent vitare, inſeruerunt Apoſtoli abſtinentiam ab ea inter abſtinentias à tribus aliis prohibitis.

Quamdiu durauit hæc impoſitio?

*Verſ.*30. Illi ergo dimiſſi deſcenderunt Antiochiam & congregatâ multitudine tradiderunt Epiſtolam.

31. Quam cùm legiſſent: gauiſi ſunt ſuper conſolatione.

32. Iudas autem & Silas & ipſi cùm eſſent prophetæ, verbo plurimo, pro, *multo*, conſolati ſunt fratres & confirmauerunt.

33. Facto autem ibi aliquanto tempore, dimiſſi ſunt cum pace à fratribus ad eos qui miſerant illos, pro, *ad Apoſtolos*. De Iuda & Sila eſt ſermo, quòd à fratribus remiſſi ſunt ad Apoſtolos.

34. Viſum eſt autem Silæ ibi remanere. Iudas autem ſolus abiit Hieruſalem. Superfluunt hæc quinque verba.

35. Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ docentes & euangelizantes cum aliis pluribus verbum Domini.

36. Poſt aliquot autem dies dixit ad Barnabam Paulus reuertentes viſitemus fratres per vniuerſas ciuitates in quibus prædicauimus verbum Domini, quomodo ſe habeant.

37. Barnabas autem volebat, pro, *conſulebat*, ſecum aſſumere & Ioannem qui cognominabatur Marcus.

Diſſenſio inter SS Paulū & Barnabā de Ioanne Marco.

*Verſ.*38. Paulus autem rogabat, pro, *cenſebat*, & hic fiat punctum, & pronomen *eum* conſtruatur cum infinitiuo *non debere recipi*: demonſtrat enim Ioannem. Vt qui diſceſſiſſet. pro, *defeciſſet*, quod deterius eſt. Ab eis ex Pamphylia, & non iſſet cum eis in opus, non debere eum recipi.

*Verſ.*39. Facta eſt autem diſſenſio, pro, *facta eſt autem inter eos exacerbatio*. Quæ deterior eſt, quàm diſſenſio. An autem huiuſmodi exacerbatio cauerit peccato, cenſeat qui ſcit, hoc tamen certum eſt, quòd graue peccatum non fuit.

Ita vt diſcederent ab inuicem, & Barnabas quidem aſſumpto Marco nauigaret Cyprum.

*Verſ.*40. Paulus verò electo Sila profectus eſt traditus gratiæ Dei à fratribus, hoc eſt, commendatus gratiæ Dei à fratrum orationibus.

*Verſ.*41. Perambulabat autem Syriam & Ciliciam confirmans Eccleſias: præcipiens cuſtodire præcepta Apoſtolorum & ſeniorum. Superfluunt hæ ſex vltimæ dictiones.

CAPVT XVI.

VERS. 1. PEruenit autem in Derben & Lyſtram, ciuitates Lycaoniæ. Et ecce diſcipulus quidam erat ibi nomine Timotheus. Hinc apparet quòd Timotheus iam erat Chriſtianus, cùm Paulus nunc tertiò venit in Derben. Filius mulieris viduæ, pro, *mulieris cuiuſdam Iudaæ*, fidelis. Mater deſcribitur genere Iudæa, religione autem Chriſtiana. Patre gentili. E regione mulieris Iudææ ſcribitur *patre gentili*.

Timotheus circumciditur.

*Verſ.*2. Huic teſtimonium bonum reddebant qui in Lyſtris erant & Iconio fratres.

*Verſ.*3. Hunc voluit Paulus ſecum proficiſci: & aſſumens circumcidit eum propter Iudæos qui erant in illis locis, ſciebant enim omnes quòd pater eius erat Gentilis. Vtrumque explicauit Lucas: tum factum, tum rationem facti, ne putaretur quòd Paulus aliud prædicaret & aliud faceret: hoc eſt, ne putaretur quòd Paulus circumciderit Timotheũ pro ſalute Timothei: ſed ad euitandum furorem Iudæorum, ad non reddendum ſe exoſum Iudæis tanquam violatorem legis. Ad literam enim detulit Paulus tempori quo Gentiles Chriſtiani effecti non circumcidebantur, Iudæi autem etiam Chriſtiani effecti circumcidebantur. Vnde ad Corinth ſcribit: *In circumciſione vocatus es, noli præputium adducere*: ob hoc ſiquidem Timotheum filium mulieris Iudææ, circumcidit, ne exoſus eſſet Iudęis ducens ſecum incircumciſum. Nec minus licuit Paulo tunc circumcidere Timotheum quàm alias legis conſuetudines ſeruare, quod ſe inter illos facere teſtatur, dicens, *Factus ſum Iudæis Iudæus*.

*Verſ.*4. Cùm autem pertranſirent ciuitates, tradebant eis cuſtodire dogmata quæ erant decreta ab Apoſtolis & ſenioribus qui erant Hieroſolymis.

*Verſ.*5. Et Eccleſiæ quidem confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie.

Verſ. 6. Tranſeuntes autem Phrygiam & Galatiæ regionem, vetiti ſunt à Spiritu ſancto loqui verbum in Aſia. De minori Aſia eſt ſermo. Quare autem Spiritus ſanctus prohibuerit, & qualis fuerit hæc inhibitio, neſcitur: quis enim nouit conſilium Domini? Crediderim ego apparitione aliqua factam huiuſmodi inhibitionem.

Verſ. 7. Cùm veniſſent autem in Myſiam, tentabant ire in Bithyniam: & non permiſit eos Spiritus Ieſu. Superfluit *Ieſu*, & ſimilis accidit hic inſcitia noſtra.

*Verſ.*8. Cùm autem pertranſiſſent Myſiam, deſcenderunt Troadem:

*Verſ.*9. Et viſio per noctem Paulo oſtenſa eſt. Hinc conieci quòd apparitio aliqua vetuit: vt oppoſitorum eadem intelligeretur ratio.

Vir Macedo in viſione apparet Paulo.

Vir Macedo quidam erat ſtans, & deprecans eum, & dicens, tranſiens in Macedoniam adiuua nos. In illa viſione ſomni apparuit vir præ ſe ferens habitu, formà, aliiſque circumſtantiis Macedonem. Apparuit autem ſtans &, loquens deprecando vt veniret in Macedoniam ad adiuuandum eos. Et fortè ex verbis agnouit Paulus in ſomnis virum Macedonem: nam in prima perſona dixit, *adiuua nos*, explicatà Macedonià.

Verſ. 10. Vt autem viſum vidit, ſtatim quæſiuimus proficiſci in Macedoniam: certi facti quòd vocaſſet nos Deus euangelizare eis. Hinc clarè apparet quòd Lucas in hac peregrinatione ſocius erat Pauli. Ibant igitur quatuor: Paulus, Silas, Lucas, & Timotheus.

Neapolis ciuitas Thraciæ.

Verſ. 11. Nauigantes autem à Troade, recto curſu venimus Samothracem, & ſequenti die Neapolim, non Italiæ ciuitatem, ſed Thraciæ, hæc enim vicina eſt Philippis.

Verſ. 12. Et inde Philippos quæ eſt prima parte, pro, *partis*, Macedoniæ ciuitas Colonia. Sic iacet in textu Græco, & *prima* eſt caſus nominatiui. Vnde obſcurus redditur ſenſus literæ: nam ſignificat quòd Philippi eſt prima ciuitas Colonia, non totius Macedoniæ. Et neſcimus quæ eſt illa pars Macedoniæ, in qua Philippi prima, & conſequenter neſcimus quo ordine ſcribatur prima. Ciuitas autem Colonia ideo dicitur, quòd ab aliunde deductis habitaretur. Eramus autem in hac vrbe diebus aliquot conferentes, pro, *commemorantes*. Proculdubio abſque exercitio prædicationis.

*Verſ.*13. Die autem ſabbatorum egreſſi ſumus foras portam, pro, *è ciuitate*, iuxta flumen vbi videbatur oratio eſſe. Dictio interpretata *videbatur*, interpretari poteſt tum *ſolebat*, tum *putabatur*. Aduerte hîc prudentiam Pauli & ſociorũm deſcribi. Cùm in ciuitate illa non eſſet ſynagoga Iudæorum, ad quam ſolitus erat Paulus ire vt congregatis ibidem prædicaret, diebus aliquot contemplatus eſt ciuitatem, vt locum aptum ad Euangelizandum haberet: & quod non potuit ex loco ſolito (ſynagoga ſcilicet) ex tempore cognoſcere tentauit, & propterea diem ſabbatorum expectauit: in quo tam Iudæi quam proſelyti quieſcentes ab operibus, vacant orationi. Et cùm animaduertiſſet quòd extra portam iuxta flumen videbatur eſſe orationis locus,

locus, illuc iuit cum ſociis vbi congregatis poſſet euangelizare.

Et ſedentes loquebamur, proculdubio verbum Dei. Mulieribus quæ conuenerant. Non dedignantur Apoſtoli prædicare mulieribus.

Lydia purpuraria.

Verſ. 14. Et quædam mulier nomine Lydda, pro *Lydia*, purpuraria, pro, *purpurarum venditrix*, ciuitatis Thyatirorum. Iam enim dictum eſt quod erat Colonia, & propterea non eſt mirum quòd ex Thyatira Aſiæ minoris ciuitate hæc ibi habitaret.

Tria genera tunc colentium Deum.

Colens Deum audiuit. Tria genera colentium vnum Deum fuiſſe tunc colligitur: videlicet Iudæos; Proſelytos (qui profitebantur legem Moyſi circumciſi) & Gentiles religioſos, qui non circumcidebantur nec profitebantur legem Moyſi, ſed cultum vnius veri Dei, abſque obligatione ad ſeruandum legem illorum. Et de horum numero erat Lydia, fuerat Cornelius Centurio cum ſuis. Et hos Lucas ſæpe appellat religioſos, non proſelytos, nec Iudæos. Et hæc ſint dicta ſemel pro ſemper, ne oporteat eadem ſæpe repetere in hoc libro. Hoc ſiquidem promptiores erant ad Chriſtianitatem, vtpote colentes vnum Deum, & Iudaicæ proteruiæ minus participes: & conueniebant ad Iudæorum ſynagogas: vtpote à Iudæis edocti & conuerſi ad cultum vnius Dei & timorem illius.

Cuius Dominus aperuit cor intendere iis, quæ dicebantur à Paulo. Hæc ſola explicatur, quia ipſa initium fuit conuerſionis aliorum ibidem.

Verſ. 15. Cùm autem baptizata eſſet domus eius, deprecata eſt, dicens: Si iudicaſtis me fidelem Domino eſſe, introite in domum meam, & manete. Et coegit nos.

Verſ. 16 Factum eſt autem euntibus nobis ad orationem, ad locum ſupradictum ad orandum & euangelizandum Puellam quandam habentem ſpiritum Pythonem, pro, *Pythonis*, obuiare nobis, quæ quæſtum magnum præſtabat dominis ſuis diuinando.

Puella habēs ſpiritum Pythonis.

Non eſt vſquequaque clarum, an hæc puella habuerit Pythonem, quemadmodum illa deſcripta 1. Reg. 28. quæ ſuſcitauit Samuelem: nam illa non fuit arreptitia, ſed magicâ arte Pythonem (hoc eſt, diuinatorium ſpiritum) exercebat. Nec eodem modo loquitur ſcriptura de vtraque: nam de illa ſcriptum eſt quòd habebat Pythonem: de hac autem quòd habebat ſpiritum Pythonis, & expreſsè ſubiungitur quòd Paulus dixit ſpiritui, vt exiret ab ea. Ex quibus apparet quòd iſta erat obſeſſa à ſpiritu Pythonis: ac per hoc non erat ſicut illa. Dæmon enim loquebatur per os iſtius prædicendo multa futura: quemadmodum in arreptitiis videmus. Et hoc clarè ſonat textus iſte: narrans verba puellæ, &c.

Verſ. 17. Hæc ſubſecuta Paulum & nos clamabat dicens: Iſti homines ſerui Dei excelſi ſunt, qui annuntiant vobis viam ſalutis.

Verſ. 18. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens, pro, *ægrè ferens*, autem Paulus. In promptu cauſa eſt quare Paulus ægrè tulerit verba puellæ: quia nolebat Euangelium habere teſtimonium à dæmonibus: *quæ enim conuentio Chriſti ad Belial?* Omnem ſuſpicionem malarum artium in prædicatoribus Euangelij nitebatur tollere à mentibus Gentilium, attribuentium miracula Apoſtolorum magicis artibus. Didicerat hoc Paulus ab exemplo Chriſti, qui dæmonibus teſtificantibus de eo imponebat ſilentium: nec enim eget Euangelium teſtimonio dæmonum: nec confert veritati Euangelicæ eorum teſtimonium. Et conuerſus, ſpiritus dixit: Præcipio tibi in nomine Ieſu Chriſti exire ab ea. Et exiit eadem hora.

Dæmonum teſtimonio non eget Euāgelium.

Verſ. 19. Videntes autem domini eius quòd exiuit ſpes quæſtus eorum, apprehendentes Paulum & Silam, perduxerunt in forum ad Principes.

20. Et offerentes eos magiſtratibus dixerunt: hi homines conturbant ciuitatem noſtram cùm ſint Iudæi:

21. Et annuntiant morem quem non licet nobis ſuſcipere, neque facere, cùm ſimus Romani.

22. Et cucurrit plebs aduersùs eos: & magiſtratus ſciſſis eorum tunicis iuſſerunt eos virgis cædi.

23. Et cùm multas plagas eis impoſuiſſent, miſerunt eos in carcerem: præcipientes cuſtodi vt diligenter cuſtodiret eos.

Paulus & Silas virgis cæſi incarcerantur.

24. Qui cùm tale præceptum accepiſſet miſit eos in interiorem cacerem & pedes eorum ſtrinxit ligno.

25. Media autem nocte Paulus & Silas adorantes laudabant Deum: & audiebant eos qui in cuſtodia, ſupple vincti. Erant, non enim de cuſtodibus loquitur.

26. Subitò terræmotus factus eſt magnus, ita vt mouerentur fundamenta carceris: & ſtatim apertæ ſunt omnia oſtia, & vniuerſorum vincula ſoluta ſunt.

27. Expergefactus autem cuſtos carceris, & videns ianuas apertas carceris, euaginato gladio volebat ſe interficere: exiſtimans fugiſſe vinctos.

28. Clamauit autem Paulus voce magnâ, dicens, nihil tibi mali feceris: vniuerſi enim hic ſumus.

29. Petitóque lumine introgreſſus eſt, plus ſignificat dictio Græca; nam conſignificat celeritatem introgredientis.

Et tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes.

Viſo miraculo cuſtos carceris cū ſuis domo baptizatur.

Verſ. 30. Et producens eos foras, ait: Domini quid me oportet facere vt ſaluus fiam? Perpende diuinam inſpirationem. Mouit terram & terruit cuſtodem: ſed mouit cor eius ita vt ſtatim conuerſus fuerit.

Verſ. 31. At illi dixerunt: crede in Dominum Ieſum; & ſaluus eris tu, & domus tua:

Verſ. 32. Et locuti ſunt ei verbum Domini cum omnibus qui erant in domo eius.

Verſ. 33. Et tollens eos in illa hora no-

ctis, lauit plagas eorum, & baptizatus eſt ipſe,& omnis domus eius continuo.

Verſ. 34. Cumque perduxiſſet eos in domum ſuam appoſuit eis menſam: & lætatus eſt,cum omni domo ſua credens Deo. Non ſeruat ordinem rei geſtæ Lucas: nam prius perduxit eos in domum ſuam, & in illa locuti ſunt illi & omnibus qui erant in domo eius verbum Domini: & lotæ ſunt plagæ eorum,& baptizatus eſt ipſe & omnis domus eius continuò, & demum appoſita eſt menſa ad ſumendum cibum.

Et eſt in hoc facto conſideranda magnitudo gratiæ diuinæ effuſæ in cuſtodem carceris & domeſticos eius:tanta enim gratia cognita, Paulus baptizauit eos ſtatim eâdem nocte.

Verſ. 35. Et cùm dies factus eſſet. Tacet Lucas quòd Paulus & Silas ſponte redierunt ad carcerem, vt ex calce capituli clarè habetur,nam in carcere inuenerunt eos lictores cùm factus eſſet dies.

Miſerunt magiſtratus lictores, dicentes: dimitte homines illos. Ad cuſtodem verba diriguntur. Vide terræmotum in motibus cordium: ecce mutata ſunt corda gubernatorum ab eo qui fecit terræmotum.

Verſ. 36. Nuntiauit autem cuſtos carceris verba hæc Paulo, quòd miſerunt magiſtratus vt dimittamini:nunc igitur exeuntes ite in pace.

Verſ. 37. Paulus autem dixit eis: Cæſos nos publicè indemnatos, pro, *non dicta cauſa*, id eſt abſque diſcuſſione cauſæ, abſque ſententia iudiciali, tumultuariè ſiquidem fuerant cæſi.

Homines Romanos. Hoc addidit Paulus ad exaggerandum crimen magiſtratuum. Et de Paulo quidem conſtat quòd erat Romanus: de Sila autem nihil aliud ſcitur quàm hîc ſcriptum eſt.

Miſerunt in carcerem, & nunc occultè nos eiiciunt. Non ita:ſed veniant.

Verſ. 38. Et ipſi nos eiiciant, pro, *educant*. Voluit Paulus (& ita factum eſt) vt magiſtratus educerent ipſos de carcere: vt vel ſic confiterentur ſe erraſſe, & hoc ad promotionem fidei Chriſtianæ in aliis. Nuntiauerunt autem magiſtratibus lictores verba hæc. Timuerúntque audito quòd Romani eſſent.

Verſ. 39. Et venientes deprecati ſunt eos: & educentes rogabant vt egrederentur de vrbe.

Verſ. 40. Exeuntes autem de carcere. Hinc clarè apparet quòd redierant ſponte ad carcerem ex domo cuſtodis. Introierunt ad Lydiam, proculdubio mulierem venditricem purpuratum. De carcere ſiquidem recto itinere ad domum Lydiæ introierunt.

Et viſis fratribus, in domo Lydiæ. Conſolati ſunt eos, mœſtos de plagis Pauli & Silæ & de eorum diſceſſu. Et profecti ſunt ex vrbe. Contextus iſte manifeſtè teſtatur quòd de Lydia muliere eſt ſermo. Vnde & non dicit *ierunt*, ſed egreſſi ex carcere introierunt ad Lydiam, & deinde ſubiungit, *& profecti ſunt*.

CAPVT XVII.

Cum autem perambulaſſent Amphipolin & Apolloniam, venerunt Theſſalonicam. Et hæc quoque idem teſtatur: nam Macedoniæ ciuitates ſunt hæ tres & non Lydiæ. Vbi erat ſynagoga Iudæorum. VERS. 1.

Verſ. 2. Secundum conſuetudinem autem Paulus introiuit ad eos. Hinc apparet quod in præcedenti diximus capitulo, Philippis non fuiſſe ſynagogam Iudæorum, & propterea Paulum non potuiſſe ſecundum quod illi conſuetum erat, adire ſynagogam ibidem. Et per ſabbata tria diſſerebat eis de ſcripturis, pro, *è ſcripturis*. Non enim de ipſis ſcripturis diſputabat,ſed ex ipſis.

Verſ. 3. Adaperiens & inſinuans, pro, *& allegans*, quia, pro, *quod*, Chriſtum oportuit pati, & reſurgere à mortuis. & quia, pro, *quòd*, hic eſt Chriſtus Ieſus quem ego annuntio vobis.

Verſ. 4 Et quidam ex eis crediderunt,& adiuncti ſunt Paulo & Silæ. Et de colentibus gentibúſque multitudo magna, pro, *& religioſorum Græcorum multitudo magna*. Sic habet textus: ſed dictio interpretata *Græcorum* (vt pluries dictum eſt) quandoque Gentiles, quandoque ipſos Græcos in ſacra Scriptura ſonat. Et hic eſt vnus locus in quo *Hellenorum*, hoc eſt Gentilium interpretandum videtur. *Græci id eſt, Gentiles*

Quia tamen de iſtis Gentilibus dicitur quòd erant religioſi, ſignificatur quòd ab idololatria receſſerant,& vnum Deum colebant inſtructi à Iudæis: & idem intelligendum eſt de mulieribus, in cuius ſignum non narratur Paulum docuiſſe niſi in ſynagoga. Hinc enim habetur quòd multitudo religioſorum Gentilium & mulierum ad ſynagogam conueniebat.

Et mulieres nobiles non paucæ:

Verſ. 5. Zelantes autem Iudæi. Deeſt, *increduli*. Et eſt ſermo de zelo inuidiæ. Aſſumentéſque de vulgo viros quoſdam malos, & turba facta,concitauerunt ciuitatem. Et aſſiſtentes domui Iaſonis, pro, *& vrgentes domum Iaſonis*. Hic enim erat Chriſtianus:& credebant Iudæi increduli Paulum & Silam in domo Iaſonis manere. Quærebant eos producere in populum. *Theſſalonicæ commotio in Paulum & Silam.*

Verſ. 6. Et cùm non inueniſſent eos, trahebant Iaſonem, & quoſdam fratres ad principes ciuitatis: clamantes quoniam ij qui orbem concitant, pro, *quòd ij qui orbem commouerunt*, & huc venerunt. hoc eſt, etiam huc venerunt.

Quos ſuſcepit. Deeſt, *clanculum*. Legendum eſt. Quos clanculum excepit Iaſon. Ad exaggerandum cauſam adiungunt quòd furtim Iaſon illos excepit.

Et hi omnes contra decreta Cæſaris faciunt. Ex Iudæorum procedit officina hæc calumnia ad commouendum magiſtratus. Regem alium dicentes eſſe Ieſum. Idem dixerant Iudæi coram Pilato, *omnis qui ſe regem facit contradicit Cæſari*. Sed craſsâ calliditate vtuntur: nam etſi tunc cùm Ieſus eſſet homo mortalis, calumnia hæc habuit aliquid coloris, nullum colorem habebat Ieſu iã regnaure in cœlis; non enim cõtra decreta Cæſaris rex alius eſt niſi rex terrenus.

Verſ. 8.

Verſ. 8 Cõcitauerunt autem plebem, & principes ciuitatis audientes hæc.

Verſ. 9. Et acceptâ ſatisfactione à Iaſone & cæteris, dimiſerunt eos. Qualis fuerit huiuſmodi ſatisfactio neſcitur, Crediderim ego fideiuſſionem aliquam datam a Iaſone & aliis Chriſtianis qui cum Iaſone tracti fuerant ad principes ciuitatis de fidelitate erga Cæſarem & Romanum imperium, & ſic dimiſſos propriæ libertati.

Verſ. 10. Fratres verò confeſtim per noctem dimiſerunt, pro, *emiſerunt*. Paulum & Silam in Beroã, pro, *in Berrheam*. Ipſa quoque eſt ciuitas Macedoniæ. Qui quum veniſſent, in ſynagogam Iudæorum introierunt.

Verſ. 11. Hi autem erant nobiliores eorum qui ſunt Theſſalonicæ, pro, *aliorum in Theſſalonica*. Pronomen *hi*, demonſtrat Iudæos in quorum ſynagogam Paulus intrauit. Et eſt ſenſus quod iſti Iudæi Berrhæenſes erant nobiliores aliis Iudæis qui erant Theſſalonicæ, & de iſtis ſubiungitur.

Qui ſuſceperunt verbum cum omni auiditate. pro, *prõptitudine*, quotidie ſcrutantes ſcripturas ſi hæc ita ſe haberent. Non dicit quod iſti Iudæi nobiliores ſuſceperunt Euangelicum verbum cum promptitudine abſolutè, ſed cum hac limitatione, *quotidie ſcrutantes ſcripturas*, an ita veritas haberet. Ita quòd id quod dicitur *cum omni promptitudine*, non refertur ad verbum *ſuſceperunt*, ſed ad participium *ſcrutantes*. Suſceperunt namque Euangelicum verbum hæſitando an verum eſſet: & promptos ſe exhibuerunt ad ſcrutandum ſcripturas Prophetarum, an conforme eſſet Euangelium illis ſcripturis. Vnde & ſubiungit:

Verſ. 12. Et multi quidem crediderunt ex eis. Proculdubio nobilioribus Iudæis, *Multi* dicit, non *omnes*. Et gentilium mulierum honeſtarũ & viri nõ pauci Dictio interpretata *gentilium*, ſolita dictio eſt, ſignificans *Græcos*, & vſurpata in ſcriptura quandoque pro Ethnicis. Et aptè interpres videtur hic expoſuiſſe *gentilium*: ad quarum genus ſpectare videntur viri, vt primò deſcripſerit Iudæos qui crediderunt: & deinde Gentiles, tum mulieres, tum viros.

Verſ. 13. Quum cognouiſſent in Theſſalonica Iudæi, quia & Berœæ. pro, *quòd & Berrhea*, prædicatum eſt à Paulo verbum Dei venerunt & illuc commouentes & turbantes multitudinem. pro, *commouentes turbas*.

Verſ. 14. Statímque tunc Paulum dimiſerunt. pro, *emiſerunt*. Fratres, vt iret vſque ad mare. pro, *vt iret velut ad mare*. Noluerunt fratres quòd Paulus apertè fugeret, ſed declinaret tanquam iturus ad mare. Silas autem & Timotheus remanſerunt ibi. Hinc apparet quòd ratio odij ac perſecutionis erat Paulus.

Verſ. 15. Qui autem deducebant Paulum, perduxerũt eũ vſque Athenas: & accepto mandato ab eo ad Silam & Timotheum, vt quàm celeriter venirent ad ſe, profecti ſunt. Interpres addidit duas dictiones, ſcilicet *ab eo*, vt clarior eſſet ſenſus quòd Paulus mandaſſet per eos qui deduxerant ipſum Athenas reuertentes ad Berrhæam, Silæ & Timotheo vt venirent ad ſe. Et dictio interpretata *celeriter*, ſonat celerrimè.

Paulus deducitur Athenas.

Verſ. 16. Paulus autem quum Athenis eos expectaret incitabatur. pro, *irritabatur*, ſpiritus eius in ipſo videns. pro, *[illegible] idololatriæ* deditam ciuitatem. Rationem red-dit Lucas commoti ſpiritus Pauli ad ſimilitudinem irritati excandeſcentis intra ſe, ex eo quod videbat ciuitatem deditam cultui ſimulacrorum ac per hoc longe remotam a cultu vnius dei

Verſ. 17. Diſputabat igitur in ſynagoga. non expectato Sila, vehementia ſpiritus actus, Cũ Iudæis & colentibus. pro, *& religioſis* proculdubio colẽtibus vnum Deũ. Et in foro per omnes dies ad eos qui aderant. pro, *ad eos qui fortè accedebant*. Cũ Iudæis & religioſis diſputabat in ſynagoga: cum aliis autem qui caſu aderant in foro.

Diſputat Athenis Paulus.

Verſ. 18. Quidam autem Epicurei & Stoici Philoſophi diſſerebant cum eo: & quidam dicebant: quid vult ſeminiuerbius. pro, *verbiſator*, hic dicere? Alij verò, nouorũ dæmoniorũ videtur annuntiator eſſe: quia Ieſũ & reſurrectionẽ annũtiabat eis.

Verſ. 19. Et apprehenſum eum, ad Areopagum. pro, *ad Martium pagum*. duxerunt. Non eſt vſquequaque certum an ſignificetur quidam in Athenis vicus nominatus *vicus Martius*, an ſignificetur villa nominata, *villa Martia*, Textus enim non explicat an pagus iſte intra, vel extra vrbem fuerit. Nec eſt vna dictio (vt in Latino habetur) *Areopagus*, ſed ſunt duæ dictiones: *Martius pagus*. Et ſimiliter inferiùs cùm ſubditur, *ſtans in medio Areopagi*, legendum eſt *ſtans in medio Martij pagi*. Dicentes; poſſumus ſcire quæ eſt hæc noua quæ à te dicitur doctrina?

Verſ. 20. Noua enim quædam infers auribus noſtris: volumus ergo ſcire quidnam velint hæc eſſe.

Verſ. 21. Athenienſes autem omnes & aduenæ hoſpites. pro, *& qui illic verſabantur hoſpites*, ad nihil aliud vacabant, niſi aut dicere aut audire aliquid noui.

Verſ. 22. Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait: Viri Athenienſes, per omnia quaſi ſuperſtitioſos. pro, *ferè ſuperſtitioſiores* vos video.

Verſ. 23. Præteriens enim & videns ſimulachra veſtra. pro, *& contemplans culturas veſtras*: Sub nomine culturæ comprehendens omnia, aras, ſtatuas, & reliqua quæ in huiuſmodi religioſis locis fieri ſolent.

Inueni & aram in qua ſcriptum erat, ignoto Deo. Maior eſt authoritas Pauli aſſerentis coram ipſis Athenienſibus inſcriptionẽ aræ *Ignoto Deo*, quam cuiuſcumque alterius audentis dicere quòd inſcriptio aræ non erat ita vt Paulus aſſeruit *Ignoto Deo*, ſed ita, *Diis Aſiæ, & Europæ, & Africæ, Diis ignotis & peregrinis*. Concedendum ſiquidem eſt iſtis alicuius aræ titulum fuiſſe talem, Diis Aſiæ, & Europæ, &c. ſed non eum titulum citaſſe Paulum, ſed alterius aræ, cuius inſcriptio erat *ignoto Deo*: nam præſentes erant Athenienſes, qui potuiſſent ſtatim Paulũ arguere falſitatis ſi in nulla eorum ara fuiſſet inſcriptũ *ignoto Deo*. Quod. pro, *quem* ergo ignorantes cólitis, hoc. pro, *hunc*. Ego annuntio vobis. Et non dicit, quos ergo ignorantes colitis: ad quos illa ara tot Deorum inſtituta erat.

Ex occaſione aræ ignoto Deo, Chriſtum prædicat Paulus.

Verſ. 24. Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo ſunt, hic cœli & terræ cùm ſit Dominus, non in manu factis templis habitat.

Verſ. 25 Nec manibus humanis colitur indigens aliquo. Hoc eſt, nec manuum humanarum officiis diſtinguitur, apratur, concinnatur: omnis enim cura, quæ exercetur humanis manibus, ſignificatur per *colitur*: & apte adiungit hanc conditionem priori: videlicet quòd nō habitat in templis manufactis ſicut continentum in continente [illegible]. nec quemadmodum dæmones humanarum manuum officia exigunt in ſimulachris ad hoc vt venerentur, Deus colitur. Et rationem ſubdendo adiungit, *indigens aliquo*: explicat enim per hoc quòd ex indigentia prouenit coli officiis manuum humanarum. Niſi enim indigerent factis per manus hominum, colerentur abſque huiuſmodi dependentia ab operibus manuum noſtrarum.

Cùm ipſe det omnibus vitam. Diſtributio eſt accommoda: hoc eſt, omnibus viuentibus: non enim omnibus abſolutè, ſed omnibus viuentibus dat vitam.

Et inſpirationem & omnia. pro, *& halitum ſecundum omnia*. Duos gradus ſecundùm vtrumque modum viuendi explicat: primò viuentium abſque inſpiratione & reſpiratione: vt eſt vniuerſum genus purè vegetabilium, & ſecundùm Peripateticos piſces: & viuentium inſpirando & reſpirando. Et quod dicit *ſecundum omnia*, ad vtrumque refertur: vitam ſcilicet & halitum. Deus ſiquidem dat tam vitam quàm halitum omnibus viuentibus ac omnibus reſpirantibus non ſecundùm quædam requiſita ad vitam & reſpirationem, ſed ſecundùm omnia principia & organa tam vitæ quàm reſpirationis.

Duo gradus viuentium.

Verſ. 26. Fecítque ex vno. Deeſt *ſanguine*. Omne genus hominum inhabitare ſuper vniuerſam faciem terræ. Sanguinem pro cōpleto principio naturalis generationis cuiuſque hominis poſuit: quoniam communis eſt ſemini virili & ei quod miniſtrat mater. Ex vno autem ſanguine dicit propagatum vniuerſum genus humanum: quoniam ex ſanguine Adam & Euæ tātum, omne genus humanum propagatum eſt.

Ex vno ſanguine propagatum genus humanum.

Definiens ſtatuta tempora. Præteriti temporis eſt *definiens*, & legendum eſſet, *præfiniitque*. Et terminos. Deeſt *præfixit*. Legendum eſt, *Præfixitque terminos*, habitationis eorum. Caremus enim, vt pluries dictum eſt, participiis actiuis præteriti temporis, & ad ſeruandum texturam adiunguntur coniunctiones copulatiuæ. Diuinæ prouidentiæ tribuit Paulus prædefinitionem certorum temporum & locorum.

Verſ. 27. Quærere Deum ſi fortè attrectent. pro, *palpent*, cum, aut. pro, & inueniāt. Ex iſto fine (ſcilicet vt homines quærant Deum eo modo quo cæci palpando quærunt oſtium & huiuſmodi, & ſic palpando inueniunt) conicimus quòd præfinitio certorum temporum & præfixio terminorum loci, ad regna referuntur. Et eſt ſenſus quòd Deus præfixit ætates regnorum ſeu nationum, & ſimiliter terminos locales: vt ex huiuſmodi prouidentia ſaltem tanquàm cæci velut palpando quærerent Deum ſuā prouidentiā hæc efficientem, & inuenirent.

Quamuis non longè ſit ab vnoquoque noſtrum. Dixerat Deum ſuā prouidentiā finire tempora & loca regnorum & nationum (vt experientia tot mutationum teſtatur) ad hoc vt velut à cæcis quæreretur Deus tanquam diſtans, ne fortè autem hinc intelligerent philoſophātes Paulum ſentire quòd Deus diſtat à nobis, tāquam obuiando huiuſmodi intelligentiæ ſubiungit quòd Deus non eſt longè ab vnoquoque noſtrum. Et hoc ſtatim [illegible] ſubiungendo.

Verſ. 28. In ipſo enim viuimus, & mouemur & ſumus. Ad philoſophantes philoſophicum ſermonem [illegible]. Cauſa [illegible] eorum quæ ſunt nobis [illegible] intimis, & adeſt magis [illegible] quàm quæcunque alia cauſa, vt pote cauſa non ſolum in fieri, ſed etiam in ſeruando. Et propterea Paulus dicit quòd in ipſo Deo (vt pote dante & ſeruante) & viuimus & mouemur & ſumus procedendo ſemper ad magis interna: nam *viuere* commune [illegible] eſt ſolis viuentibus: *mouere* autem [illegible] cum vitæ expertibus ſubiectis tamen [illegible] vero cum omnibus: quanto autem vniuerſaliora, tanto magis interna conſtat eſſe eſſentialia. Quemadmodum ſi diaphanum loqueretur & diceret quòd in luce eſt diaphanum, quia lux eſt dans & ſeruās diaphaneitatem: eo quòd lumen quod eſt actus diaphani, pendet a luce non ſolum ſecundum *fieri*, ſed ſecundum *eſſe*.

In Deo [illegible] uimus mo- uemur & ſum[illegible]

Sicut & quidam veſtrorum. pro, *veſtratium*, Poetarum dixerunt. Aratum Poëtam citat. Ipſius enim & genus ſumus. Quamuis Ioue pronomen *ipſius* apud Poëtam demonſtret? quia tamen Iouis nomine Deum Poëtæ ſignificant, ideo Paulus exponit *Dei*. Et eſt ſenſus quòd non ſolum ſumus ex genere humano, ſed etiam ex genere diuino: hoc enim ſignificat coniunctio, *&* dicendo, *ipſius enim & genus ſumus*.

Aratum Poëtam citat Paulus.

Verſ. 29. Genus ergo cùm ſimus Dei. & ſecundùm *eſſe* & ſecundùm *viuere*, & ſecundùm *moueri*, & magis Dei quàm hominis: cum ab illo geniti ſimus ſecundùm animam qua ſumus, viuimus & mouemur.

Non debemus æſtimare. pro, *exiſtimare*. auro aut argento, aut lapidi ſculpturæ artis & cogitationis hominis diuinum eſſe ſimile. Ex nobiſipſis prout genus Dei ſumus ſecundùm animam, argumentum habemus quòd non debemus putare diuinam naturam ſimilem eſſe ſimulachro argenteo, aureo, aut lapideo, appoſitiuè ſculpturæ artis & cogitationis humanæ: eſt enim datiui caſus *ſculpturæ*.

Verſ. 30. Et tempora quidem huius ignorantiæ deſpiciens. pro, *cùm diſſimulauit*. Eſt enim participium præteriti temporis. Deus nūc annuntiat hominibus. Ad ſimilitudinem diſſimulantis cùm ſe habuerit Deus relatiuè ad tempora huius ignorantiæ quā ignoratus eſt ipſe ab hominibus, nunc non amplius diſſimulans annuntiat hominibus per Apoſtolos ſuos, Vt omnes vbique pœnitentiam agant.

V. 31. Eò quòd ſtatuit diem in quo iudicaturus eſt orbē in æquitate in viro in quo ſtatuit. Hoc eſt, in Ieſu in quo ſtatuit iudicare mundum. Philoſophantibus noluit primo ſermone Paulus aperire Ieſum eſſe verum Deum, ſed quatenus hominem introducit, in quo ſtatuit iudicare mundum: vt paulatim per hominem diſcerent cognoſcere Deum. Fidem præbens, omnibus, ſuſcitans eum à mortuis. Tam *præbens* quàm *ſuſcitans* participia deberent eſſe actiua præteriti temporis: quæ potuiſſet interpres vertere in participia paſſiua præteriti temporis: dicendo, *fide præſtita omnibus ſuſcitato eo à mortuis*. Et eſt ſenſus quòd Deus præſtitit omnibus (præteritis, præſentibus, & futuris) ſufficientē fidem quòd in Ieſu iudicaturus eſt mundum, per hoc quòd ſuſcitauit eum à mortuis in vitam immortalem. Et verè teſtimonium hoc fidem facit

Verſ. 32. Cum

Verſ. 32. Cùm audiſſent autem reſurrectionem mortuorum quidam quidem irridebant, quidam verò dixerunt, audiemus te de hoc iterum.

Verſ. 33 Sic Paulus exiuit de medio corũ.

Verſ. 34. Quidam verò viri adhærentes ei, crediderunt in quibus & Dionyſius Areopagita. pro, *Areopagita.* Areopagita nomen eſt officij iudiciarij: nam Areopagitæ iudices graues Athenis erant circa ſupremas cauſas, & de eorum numero erat Dionyſius iſte. An autem iſtemet ſit ille Dionyſius qui ſcripſit libros de diuinis nominibus, & de cœleſti ac Eccleſiaſtic Hierarchia, certum non eſt, tum quia Hieronymus de viris illuſt iſtius non meminit, ſed Dionyſij Epiſcopi Corinthiorum, referendo multas illum ſcripſiſſe Epiſtolas & ad quos: nunquam tamen ſcripſiſſe hos libros de diuinis nominibus, &c. Tum quia Gregorius in Homilia trigeſimatertia de decem drachmis, non audet aſſerere authorem horum librorum fuiſſe Dionyſium Areopagitam. ſed dicit: *fertur verò Dionyſius Areopagita antiquus videlicet & venerabilis pater dicere,* &c.

Dionyſius Areopagita.

An ſit ille Dionyſius qui ſcripſit libros de diuin. nom. & de caleſti hierarch. incertum.

Gregor.

Et mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

CAPVT XVIII.

Vers. 1.

POſt hęc egreſſus ab Athenis, venit Corinthum.

Verſ. 2. Et inueniens quendam Iudæum nomine Aquilam Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, & Priſcillam vxorem eius (eo quòd præcepiſſet Claudius omnes Iudæos diſcedere à Roma) acceſſit ad eos. Hinc queque tempora ſupputantur peregrinationis Pauli.

Paulus Scenofactoriæ artis.

Verſ. 3. Et quia eiuſdem erat artis, manebat apud eos, & operabatur, erant autẽ Scenofactoriæ artis. Græcâ dictione vſus eſt interpres, eo quod ſimili cõpoſitione careat lingua Latina. Et ſignificatur ars faciẽdi tabernacula: quæ ex lino vel lana, vel etiam ſerico fiunt.

Verſ. 4. Et diſputabat in ſynagoga per omne ſabbatum. Vtrumque dixit Lucas, & quod operabatur manibus, texendo ſeu ſuendo tabernacula, & quòd diſputabat, ad exemplum aliorum. Interponens nomen Domini Ieſu. Totum hoc ſuperfluit. Suadebátque Iudęis & Græcis.

Verſ. 5. Cùm veniſſent autem de Macedonia Silas & Timotheus inſtabat verbo. pro, *coarctabatur ſpiritu* Paulus teſtificans Iudæis eſſe Chriſtum Ieſum. Ne imprudẽtiæ Pauli tribueretur quòd tam citò Iudæis ingereret aſſertiuè Ieſum Chriſtum, explicauit Lucas cauſam fuiſſe, quia coarctabatur ſpiritu. Euẽtum ſiquidẽ ſubſecutum non Pauli præcipitationi ſed Spiritui ſancto attribuendum eſſe per hoc docet.

Verſ. 6. Contradicentibus autem eis & blaſphemantibus, excutiens veſtimenta ſua dixit ad eos: Sanguis veſter ſuper caput veſtrum. mundus ego ex hoc. Tempus demonſtratur. Et eſt ſenſus: poſthac mundus ego à ſanguine veſtro. Ad gentes vadam.

Verſ. 7. Et migrans inde, intrauit in domum cuiuſdam nomine Titi Iuſti. Superfluit *Titi.* Nomen viri illius deſcribitur non Titus, ſed Iuſtus. Colentis Deum, cuius domus erat coniuncta Synagogæ Gentilis hic erat, ſed vnum colens Deum, quemadmodum Cornelius Centurio. Et hinc apparet quod non conſueuerat prius Paulus hoſpitari niſi apud Iudæos in locis vbi erant Iudæi, & propterea cum tanta ſolennitate nunc primùm migrans ad hoſpitandum in domo Gentilium præſentibus Iudæis, id effecit: excutiendo veſtes, & proteſtando, &c.

Titus Iuſtus.

Verſ 8. Criſpus autem Archiſynagogus credidit Domino cum omni domo ſua: & multi Corinthiorum audientes, credebant & baptizabantur.

Criſpus Archiſynagogus

Verſ. 9. Dixit autem Dominus nocte per viſionem Paulo: Noli timere: ſed loquere & ne taceas.

Verſ. 10. (Propter quod. pro, *propterea quòd* ego ſum tecum: & nemo apponetur tibi vt noceat te. pro *& nullus adorietur vt affligat te.*) quoniam populus eſt mihi multus in hac ciuitate.

Verſ. 11. Sedit autem ibi annum & ſex menſes, docens apud eos verbum Dei.

Verſ. 12. Gallione autem proconſule Achaiæ, inſurrexerunt vno animo Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal,

Gallio Proconſul Achaia Paulũ apud ſe accuſatum dimittit.

Verſ. 13. Dicentes, quòd contra legem hic perſuadet. pro, *ſuadet,* hominibus colere Deum. Sermo eſt de lege Iudæorum. Paulum enim Iudæum contra legem Iudæorum agentem accuſant.

Verſ. 14. Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Iudæos: Si quidem eſſet iniquum aliquid aut facinus peſſimum pro, *ſi qua iniuria eſſet aut facinus malum,* ô viri Iudæi rectè. pro, *merito,* vos ſuſtinerem:

Verſ. 15. Si verò quæſtiones ſunt de verbo & nominibus legis veſtræ. pro, *& lege veſtra.* De verbo dixit ad differentiam factorum: de nominibus verò dixit inuocandis: puta quia Paulus dicebat inuocandum eſſe nomen Ieſu Chriſti: de lege autem, hoc eſt, de cærimoniis & iuſtificationibus legis Moſaicæ.

Voſipſi videritis: Iudex ego horum nolo eſſe.

Verſ. 16. Et minauit. pro, *depulit.* eos à tribunali.

Verſ. 17. Apprehendentes autem omnes. Deeſt, *Græci.* Non eſt certum an *Hellem* hoc in loco Græcos ſignificet, an Gentiles, magis tamen quadrat vt ſignificet Gentiles. qui videntes Iudæos eiectos à Proconſule, ad cumulum ignominiæ percutiebant Archiſynagogum, non Criſpum qui conuerſus fuerat & baptizatus: ſed Soſthenem qui caput erat Iudæorum in hac accuſatione. Fortè autem plures erant Archiſynagogi: vel Criſpus Chriſtianus factus ceſſerat officio, & Soſthenes nouus Archiſynagogus cauſam agebat aduerſus Paulum.

Soſthenem principem ſynagogæ, percutiebant eum ante tribunal: & nihil eorum Gallioni curæ erat.

Verſ. 18. Paulus verò cùm adhuc ſuſtinuiſſet dies multos, fratribus valefaciens nauigauit. pro, *abnauigauit,* in Syriam. hoc eſt, nauigare cœpit verſus Syriam. Et cum eo Priſcilla & Aquila, qui ſibi

toton

Totondit ſibi caput B. Paulus ex voto.

totonderat in Cenchreis caput. pro, *poſteaquam raſerat caput in Cenchreis.* Nec conſtat an ad Paulum, an ad Aquilam referatur quòd raſerit caput: contextus tamen ſonat Paulum: eo quod reliqua omnia verba ac participia ad Paulum referuntur. *Cenchrea* portus eſt Corinthiorum.

Raſio capitis ex voto Nazaræorũ, duplex.

Habebat enim votum. Raſio capitis ex voto Nazaræorum eſt ſecundùm legem duplex: altera per ſe, altera per accidens. Et illa quidem quæ erat præcepta per ſe, erat in termino voti, & hæc nullum videtur habere in propoſito locum: quoniam illa (vt patet Num. 6.) debebat fieri ad oſtium tabernaculi fœderis, hoc eſt, ad oſtium templi: & capilli ſuper ignem qui ſuppoſitus erat ſacrificio comburendi erant. Quæ cùm apud Cenchreas ſeruari non potuerint, ſcandalum fuiſſet ibidem pro voto Nazaræorum radere caput. Altera verò per accidens (hoc eſt, infra tempus voti contigiſſet ex ſubito morticino Nazaræum pollui) abſque determinatione loci mandabatur fieri. Et hanc Lucas ſignificat fuiſſe: aſſignando pro ratione raſi capitis in Cenchreis votum: ſubintelligi ſiquidem vult occaſionem mortui ſubitò, ob quam ex voto tenebatur ad raſuram capitis. Tertiam autem raſuram capitis ex voto in lege neſcio.

Verſ. 19. Deuenitque Epheſum. nauigando verſus Syriam. Et illos ibi reliquit. Ipſe verò ingreſſus ſynagogam, diſputabat cum Iudæis.

Verſ. 20. Rogantibus autem eis vt ampliori tempore maneret, non conſenſit:

Verſ. 21. Sed valefaciens & dicens: Iterum reuertar ad vos. Deſunt hîc multæ dictiones. Legendum eſt: *Oportet me omnino feſtum quod inſtat agere Hieroſolymis, ſed iterum reuertar ad vos* (Deo volente) profectus eſt ab Epheſo. De quo feſto ſit ſermo non conſtat.

Verſ. 22. Et deſcendens Cæſaream. pro, *& vt peruenit in Cæſaream.* Oportet enim reſoluere participia, quibus caremus, vt poſſumus. Et eſt ſermo de Cæſarea ciuitate maritima, ex qua Paulus olim nauigauerat in Tarſum: vt dictum eſt ſuperius capite nono.

Aſcendit. proculdubio Hieroſolymam. Et ſalutauit Eccleſiam. quæ erat Hieroſolymis.

Et deſcendit in Antiochiam. Voluit Lucas intelligi aduentum Pauli in Hieruſalem ex deſcripto aſcenſu ex Cæſarea, & deſcenſu in Antiochiam ſalutatâ Eccleſiâ; inſinuans ſimul per hæc quod Paulus nihil aliud fecit Euangelicum Hieroſolymis quàm quòd ſalutauit Eccleſiam, prohibitus à fratribus ne excitaretur tumultus propter ipſum. Et hic eſt quartus Pauli in Hieruſalem aditus poſt conuerſionem eius.

Verſ. 23. Et facto ibi aliquanto tempore profectus eſt perambulans ex ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes diſcipulos.

Apollos Alexandrinus Iudæus eloquens.

Verſ. 24. Iudæus autem quidam Apollo. pro, *Apollos.* Cuius genitiuus eſt *Apollo.* Nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, deuenit Epheſum, potens in ſcripturis.

Verſ. 25. Hic erat edoctus viam Domini. Dictio Græca interpretata *edoctus*, minùs ſignificat quàm *edoctus* potius ſignificat quòd erat initiatus, ſicut Catechumeni inſtruuntur in via Domini, vnde ſciebat tantum baptiſma Ioannis: & ab Aquila & Priſcilla exactiùs didicit viam Domini.

Et feruens ſpiritu loquebatur & docebat diligenter ea quæ ſunt Ieſu: ſciens tantum baptiſma Ioannis:

Verſ. 26. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in ſynagoga. Quem cùm audiſſent Priſcilla & Aquila, aſſumpſerunt eum: & diligentius expoſuerunt ei viam Domini.

27. Cùm autem vellet ire in Achaiam, exhortati fratres ſcripſerunt diſcipulis, vt ſuſciperent eum. Qui cùm veniſſet, contulit multum iis qui crediderant. Deeſt, *per gratiam.* Et aptè refertur ad verbum *contulit*: vt ſit ſenſus, per gratiam contulit multum iis qui crediderant.

Et poteſt ſignificari diuini muneris fuiſſe, quòd non baptizatus Apollos multum contulerit iis, qui crediderant in Achaia. Poteſt quoque intelligi quòd per gratiam facundiæ & doctrinæ in ſcripturis quam habebat Apollos multum contulerit iis qui crediderant. Et hic ſenſus magis conſonat ſubiunctis.

Verſ. 28. Vehementer enim Iudæos reuincebat, publicè oſtendens per ſcripturas eſſe Chriſtum Ieſum. hoc eſt, Ieſum Nazarenum eſſe Meſſiam in lege & prophetis promiſſum.

CAPVT XIX.

Factum eſt autem cùm Apollos eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſuperioribus partibus veniret Epheſum. VERS. 1.
Inſeruerat Lucas aduentum Apollo in Epheſum: & duxerat eum vſque Corinthum, diſcurrente Paulo per ſupradictas prouincias, modò ad Paulum redit: poſt reditum ex Hieruſalem in Antiochiam Syriæ aliquanto tempore ibidem more ſuo commoratum, & ſuperioribus partibus Galatiæ ac Phrygiæ peragratis reuerſum Epheſum (Aſiæ minoris ciuitatem) prout promiſerat.

Et inueniret quoſdam de diſcipulis.

Verſ. 2. Dixitque ad eos: ſi Spiritum ſanctum accepiſtis credentes? At illi dixerunt ad eum: ſed neque ſi Spiritus ſanctus eſt audiuimus.

3. Ille verò ait: in quo ergo baptizatis eſtis? Qui dixerunt, in Ioannis baptiſmate. Ideo Lucas præmiſerat quòd Apollos baptiſmum tantum Ioannis ſciebat, vt intelligeremus hos fuiſſe diſcipulos Apollo, inſtructos quidem in fide Ieſu, ſed imperfectè, quando Apollos fuerat Epheſi. Et ideo horum tantum diſcipulorum (vtpote imperfectè inſtructorum) Lucas meminit, tacitis aliis ibidem Chriſtianis.

Diſcipuli Apollo imperfectè inſtructi.

Verſ. 4. Dixit autem Paulus: Ioannes

baptizauit baptiſmo pœnitentiæ populum. pro, *populo*, dicens, in eum qui venturus eſſet poſt ipſum, vt crederent, hoc eſt, in Ieſum.

Verſ. 5. His auditis baptizati ſunt in nomine Domini Ieſu. Hinc clarè apparet, quòd baptizatos baptiſmo Ioannis oportet baptizari baptiſmo Chriſti.

Verſ. 6. Et cùm impoſuiſſet illis manus Paulus, venit ſpiritus ſanctus ſuper eos: & loquebantur linguis & prophetabant. Non dicit quòd Paulus baptizarit illos, ſed quòd impoſuerit illis manus, vt acciperent Spiritum ſanctum in effectu ſenſibili.

Verſ. 7. Erant autem omnes viri ferè duodecim,

8. Introgreſſus autem ſynagogam, cum fiducia loquebatur, per tres menſes diſputans & ſuadens de regno Dei.

9. Cùm autem quidam indurarentur & non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, diſcedens ab eis, ſegregauit diſcipulos, quotidie diſputans. Vide Pauli prudentiam, prius publice coram multitudine docebat, deinde viſâ maledicentiâ obſtinatorum publicâ, elegit ſegregare diſcipulos; & iam non in ſynagogâ, ſed alio electo loco, quotidie diſputabat. In ſchola tyranni cuiuſdam.

Verſ 10. Hoc autem factum eſt per biennium. Græcas dictiones interpretes hîc relinquunt. Et *ſchola* quidem aptiſſimè accommodatur diſputationi: appellatione autem *Tyranni* cuiuſdam, primatum aliquis congruè intelligitur, qui ſcholam propriam habet pro ſe aut filiis. Quamuis non vſus, ſed proprietas ſola intelligi poſſit illius Tyranni. Sed parui refert quouis modo intelligatur: ſat eſt propoſito, quòd ſcholâ illâ vſus eſt Paulus biennio diſputando.

Ita vt omnes qui habitabant in Aſia. Proculdubio minore. Audirent verbum Domini, Iudæi atque Gentiles.

Verſ. 11. Virtutéſque non modicas quaslibet. pro, *potentiáſque non caſuales*, faciebat Deus per manus Pauli:

Verſ. 12. Ita vt etiam ſuper languidos deferrentur à corpore eius ſudaria & ſemicinctia. Mirabilia opera quæ ſancti efficiunt, attribuuntur ſæpe caſui: ita quòd dicuntur à multis caſu illa contigiſſe tunc, & non ex Deo miraculum faciente. Et propterea ad hoc excludendum Lucas dicit, quòd per Paulum Deus faciebat potentias non caſuales: hoc eſt, exercebat potentias mirabilium operum, vt ſic non poſſent reputari caſualia. Vnde & quemdam modum explicat excludentem omnem exiſtimationem caſus, per contactum ſudariorum & ſemicinctiorum. Grammaticis relinquo quæſtionem an ſemicinctia ſint quæ medium hominem cingant, an ſemicingula ſecundùm latitudinem fuerint.

Sudaria & ſemicinctia D. Pauli languores & ſpiritus nequam expellunt.

Et recedebant ab eis languores, & ſpiritus nequam. pro. *mali*, egrediebantur.

Verſ. 13. Tentauerunt autem quidam de circumeuntibus Iudæis exorciſtis inuocare ſuper eos qui habebant ſpiritus malos nomen Domini Ieſu, dicentes: adiuro vos per Ieſum quem Paulus prædicat.

Verſ 14. Erant autem cuiuſdam Iudæi nomine Scene. pro. *Scene*, & eſt nomẽ propriũ. Principis ſacerdotum ſeptem filij, qui hoc faciebant.

15. Reſpondens autem ſpiritus nequã. pro. *malus*, dixit eis, Ieſum noui & Paulum ſcio, vos autem qui eſtis?

Verſ. 16. Et inſiliens in eos homo in quo erat dæmonium peſſimum. pro, *dæmonium malum*, & dominatus amborum. pro, *eis*. Non explicantur quot fuerint hi exorciſtæ: hoc tamen conſtat, quòd ad minus erant duo. Inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent de domo illa.

Ver. 17. Hoc autem notum factum eſt omnibus Iudæis, atque Gentilibus, qui habitabant Epheſi. Et cecidit timor ſuper omnes illos & magnificabatur nomen Domini Ieſu.

Verſ. 18. Multique credentium veniebant, confitentes & annuntiantes actus ſuos, pro, *facta ſua*. Quemadmodum ad baptiſmum Ioannis concurrebant confitentes peccata ſua (vt dicitur Marci primo) ita modò deſcribuntur confitentes facta ſua, proculdubio in genere, aut publica, neutra enim fuit confeſſio ſacramentaliis: ſed profeſſio pœnitentiæ vitæ præteritæ

Verſ. 19. Multi autem ex eis qui fuerant curioſa ſectari. pro, *qui curioſas artes exercuerant*. De artibus magicis loquitur. Contulerunt libros & combuſſerunt eos coram omnibus. vt omnes viderent Chriſtianam religionem inimicam eſſe magicis artibus.

Per curioſas artes intellige Magicas.

Et ſupputatis pretijs illorum, repererunt pecuniam denatiorum quinquaginta millium. Ad manifeſtandam magnitudinem facti refert Lucas, quòd librorum combuſtorum ſupputatis pretiis quibus empti fuerant, repertum eſt quòd non in lana aut vino ſeu aliis rebus, ſed in pecunia quinquaginta millibus nummorum empti fuerant.

Libri cõbuſti ad 50000 nummorum.

Verſ. 20. Ita fortiter creſcebat verbum Dei, & confirmabatur.

Verſ. 21. His autem expletis propoſuit Paulus in ſpiritu tranſita Macedonia & Achaia ire Hieroſolymam. Si propria ratione Paulus hoc propoſuiſſet, non diceret Lucas *in ſpiritu*. Significat enim per hoc, quòd diuino inſtinctu hoc propoſitum fecerit. Vnde & prophetauit. Dicens quòd poſtquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.

Verſ. 22. Mittens autem in Macedoniam duos ex miniſtrantibus ſibi (Timotheum & Eraſtum) ipſe remanſit ad tempus in Aſia.

Verſ. 23. Facta eſt autem illo tempore turbatio non minima. pro, *non exigua*. de via Domini. Superfluit *Domini*. Subintelligitur tamen ratione articuli ſignificantis hanc viam.

Verſ. 24. Demetrius enim quidam nomine, argentarius faciens ædes argenteas Dianæ. Faber hic argentarius votiua templa offerenda Dianæ argentea faciebat: offerebantur enim huiuſmodi templa argentea quemadmodum & ſtatuæ argenteæ. Quamuis poſſit

Demetrius argentarius.

intelligi quòd faciebat templa argentea & inſtar templi Dianæ, quæ aduenæ emebant ob venerationem in Dianam. Præſtabat artificibus non modicum: pro, *non exiguum*, quæſtum.

Verſ. 25. Quos conuocans & eos qui eiuſmodi erant opifices, dixit: Viri, ſcitis quòd de hoc artificio eſt nobis* acquiſitio.

Verſ. 26. Et videtis & auditis, quòd non ſolum Epheſi, ſed pene totius Aſiæ. pro, *in tota Aſia*, Paulus hic ſuadens auertit multam turbam dicens quoniam pro, *quod*. non ſunt dij qui manibus fiunt.

Verſ. 27. Non ſolum autem hæc periclitatur nobis pars in redargutionem venire. pro, *ne reprobetur*. Lucrum ipſius Demetrij & aliorum artificum partem appellat, periculo expoſitam ne reprobetur, ex hoc quòd dij manufacti reprobantur. Sed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur. Quod ideo dicunt, quia apud Epheſinn erat maximo ſumptu conſtructum. Et deſtrui incipiet maieſtas eius, quam tota Aſia & orbis colit.

Verſ. 28. His auditis repleti ſunt irâ: & exclamauerunt, dicentes, Magna Diana Epheſiorum.

Epheſini in Paulum commouet.

Verſ. 29. Et impleta eſt ciuitas tota confuſione: & impetum fecerunt vno animo in theatrum, rapto Gaio & Ariſtacho Macedonibus, comitibus Pauli.

Verſ. 30. Paulo autem volente intrare in populum, non permiſerunt diſcipuli.

Verſ. 31. Quidam autem & de Aſiæ principibus qui erant amici eius, miſerunt ad eum, rogantes ne ſe daret in theatrum:

32. Alij autem aliud clamabant, erat enim Eccleſia confuſa: & plures neſciebant qua ex cauſa conueniſſent.

33. De turba autem detraxerunt. pro, *protraxerunt*, Alexandrum. propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu ſilentio poſtulato volebat reddere rationem populo.

34. Quem vt cognouerunt Iudæum eſſe, vox facta eſt vna omnium quaſi per horas duas clamantium, Magna Diana Epheſiorum. Lucas præpoſtero ordine factum narrat, nam res geſta ſic eſt: Alexander manu ſilentio poſtulato, volebat rationem reddere populo pro Paulo & ſuis: quo agnito quòd eſſet Iudæus, facta eſt vox contra Deum Iudæorum, omnium clamantium, *Magna Diana Epheſiorum:* & tunc Iudæi timentes propter Alexandrũ, propulerunt Alexandrum & de turba protraxerunt.

35. Et cùm ſedaſſet Scriba turbas, dixit. Quod non valuit Alexander impetrare, effecit Scriba publica perſona. Et ipſius Scribæ verba ſunt quæ ſubiunguntur.

Viri Epheſij, quis enim eſt hominum qui neſciet Epheſiorum ciuitatem cultricem eſſe magnæ Dianæ Iouiſque prolis: pro, *& è cælo delapſi?* Ita propriè non refertur ad Dianam, ſed ad ſubintellectum ſimulachrum: vulgares enim dicebant ſimulachrum illud eſſe e cælo lapſum.

Verſ. 36. Cùm ergo his contradici non poſſit, oportet vos ſedatos eſſe, & nihil temerè agere.

Verſ. 37. Adduxiſtis enim homines iſtos Gaium & Ariſtarchum Macedones Pauli comites, quos in Theatrum traxerat populus, demonſtrat:, Neque ſacrilegos neque blaſphemantes deam veſtram.

Verſ. 38. Quod ſi Demetrius & qui cum eo ſunt artifices habent aduerſus aliquem cauſam, conuentus forenſes aguntur. *Conuentus* ad ſidit interpres. Latinus textus loquitur nam *forenſes* poſſunt intelligi lites, cognitiones, cauſæ, &c. Et proconſules ſunt. Non eſt ſermo de proconſulibus relatiuè ad Conſules Romanos, (quia illi erant magni domini, nec erant plures in vno loco) ſed de proconſulibus id eſt iudicibus Epheſi qui proconſules vocabantur. Accuſent inuicem.

Verſ. 39. Si quid autem alterius rei quæritis, in legitima eccleſia poterit abſolui: pro, *abſoluetur*. Legitimam Eccleſiá appellat congregationem legitimo more collectam, non tumultuariè vt erat illa.

Verſ. 40. Nam & periclitamur argui ſeditionis hodiernæ, cùm nullus obnoxius ſit de quo poſſimus reddere rationem concurſus iſtius; hoc eſt, cum nullus reus ſit ob quem poſſimus reddere rationem concurſus iſtius: tantus enim concurſus præ ſe fert magnum alicuius crimen ob quem fuerit factus. Et cùm hæc dixiſſet, dimiſit eccleſiam.

CAPVT XX.

Poſtquam autem ceſſauit tumultus, vocatis Paulus diſcipulis & exhortatus eos valedixit: pro *& complexus eos exiuit*: & profectus eſt, vt iret in Macedoniam. VERS. 1.

2. Cùm autem perambulaſſet partes illas, & exhortatus eos fuiſſet multo ſermone, venit ad Græciam.

3. Vbi cùm fuiſſet menſes tres, factæ ſunt illi inſidiæ à Iudæis nauigaturo in Syriam: habuitque conſilium vt reuerteretur per Macedoniam.

4. Comitatus eſt autem Soſipater Pyrrhi Beroenſis. Aliquid eſt ſuperfluum, & aliquid deeſt. Legendum eſt. Vſque ad Aſiam Soſipater Berrhæenſis: Theſſalonicenſium verò Ariſtarchus & Secundus & Gaius Derbæus & Timotheus. Anceps eſt conſtructio an dictio *Derbæus* referatur ad Gaium an ad Timotheum. Aſiani Verò Tychicus & Trophimus.

5. Hi cùm præceſſiſſent, ſuſtinuerunt. pro, *expectarunt*: nos Troade:

Verſ. 6.

*Verſ.*6 Nos verò nauigauimus poſt dies Azymorum à Philippis, & venimus ad eos Troadem in diebus quinque, vbi demorati ſumus diebus ſeptem.

Verſ. 7. Vna autem ſabbati, pro, *in vna autem ſabbatorum.* Diem Dominicum per hoc ſignificari, in Euangelijs diffusè manifeſtauimus. Cùm conueniſſemus, pro, *congregatis diſcipulis*, ad frangendum panem. Incertum eſt an de pane Sacramentali an de pane communi ſit ſermo. Dies Dominicus innuit, quòd de Sacramento eſt ſermo, verumtamen quia paulò inferius panis communis eiſdem verbis ſignificatur (dicendo *frangénſque panem & guſtans*) ambiguitas nonnulla oritur.

Dubium an de fractione panis ſacramentali ſit hic ſermo.

Paulus diſputabat cum eis. pro, *diſſerebat illis.* Non narratur quòd Paulus diſputauerit cum Chriſtianis congregatis: ſed quod docebat eos modo diſputatorio: hoc eſt, afferendo rationes ſeu auctoritates hinc & inde, vt veritas clarius perciperetur, potentes enim ad vtramque partem dubitare, facile verum coniectant. Profecturus in craſtinum, pro, *poſtridie*: protraxitque ſermonem vſque in mediam noctem. Pani ſacramentali ſiue communi conuiuio Paulus ſermonem adiunxit: & quoniam diſceſſurus erat ſequenti die, protraxit ſermonem vſque ad mediam noctem.

Verſ. 8. Erant autem lampades copioſæ, pro, *multa*, in cœnaculo vbi eramus congregati.

*Verſ.*9. Sedens autem quidam adoleſcens nomine Eutychus, ſuper feneſtram, cùm mergeretur ſomno graui pro, *cùm degrauaretur ſomno profundo*, diſputante diu Paulo. Naturale enim eſt ſedentibus ſi profundo ſomno teneantur, deorſum agi. Ductus, pro, *depreſſus*, ſomno cecidit de tertio cœnaculo, pro, *tecto deorſum*. Altitudo loci explicatur. Feneſtra enim ſupra tertium tectum non poteſt niſi celſo loco eſſe: tertium ſiquidem tectum ſupra quod erat feneſtra, quartum eſt aſcendendo ſolatium domus. Et ſublatus eſt mortuus.

Eutychum adoleſcẽtem qui de tertio cœnaculo ceciderat, reſuſcitat D. Paulus Troade.

Verſ. 10. Ad quem cùm deſcendiſſet Paulus, incubuit ſuper eum: & complexus, dixit: Nolite turbari: anima enim ipſius in ipſo eſt. Non dicit de mortuo, ſed de reſuſcitato ab ipſo quòd anima eius in ipſo eſt. Prius incubuit orando: deinde complexus eum viuum reſtituit, dicendo nolite turbari, quia anima eius in ipſo eſt.

Verſ. 11. Aſcendens autem, in cœnaculum vnde deſcenderat. Frangẽſque panem Dixerat Lucas quòd congregatis diſcipulis ad frangendum panem, Paulus protraxit ſermonem vſque ad mediam noctem: inſinuans per hoc quòd non fuit fractus panis vſque ad mediam noctem, intentis omnibus ſermoni: interrupto autem ſermone ex morte adoleſcentis, poſt ipſius reſuſcitationem deſcribitur fractio panis: vt intelligamus quòd tunc ſumpſerunt omnes cibum. De cibo autem Pauli ſubditur.

Et guſtans. Fatigatus longo ſermone non comedit, ſed guſtauit: vt modicum cibum intelligamus ſumptum.

Satíſque, pro, *diúque*, allocutus eſt vſque in lucem: & ſic profectus eſt. Mors adoleſcentis interruperat ſermonem mediâ nocte: quo factum eſt vt ſumpto modico cibo, poſt reſuſcitatum adoleſcentem, Paulus proſecutus fuerit ſermonem vſque ad lucem diurnam.

Verſ. 12. Adduxerunt autem puerum viuentem & conſolati ſunt non minimum, pro, *non mediocriter.* Non fuit hoc dilatum vſque ad receſſum Pauli: ſed, Lucas prius narrauit totum Pauli progreſſum, & deinde rediit ad aliorũ conſolationem ex dicto puero reſuſcitato, quod tamen fuit media nocte ante fractionem panis.

Verſ. 13. Nos autem aſcendentes nauim nauigauimus in Aſſon. Aſiæ vt aiunt ciuitatem, alio nomine appellatam *Apollonia.* Inde ſuſcepturi Paulum. Sic enim diſpoſuerat, ipſe per terram, pro, *ipſe pedibus*, iter facturus, ne putares Paulum equum aut curſu vectum.

Verſ. 14 Cùm autem conueniſſemus in Aſſon, aſſumpto eo venimus Mytilenem.

Verſ. 15. Et deinde nauigantes, ſequenti die venimus contra Chium: & alia die, pro, *& poſtridie*, applicuimus Samum. Deſunt hîc tres dictiones. *Et commemorati Trogilij.* Nomen eſt oppidi. Et deinde ſequitur: Proximo die venimus Miletum

*Verſ.*16. Propoſuerat enim Paulus trãſnauigare, pro, *præternauigare.* Epheſum: ne qua mora fieret in Aſia. pro, *ne contingeret terere ſibi tempus in Aſia.* Feſtinabat enim ſi poſſibile ſibi eſſet vt diem Pentecoſtem, pro, *Pentecoſtes*, faceret Hieroſolymis. Poſt paſcha à Philippis abnauigauerunt vt intereſſent feſtiuitati Pentecoſtes, proculdubio Iudæorum.

*Verſ.*17. A Mileto autẽ mittens Epheſum, vocauit maiores natu, pro, *presbyteros*, Eccleſiæ. potius nomen gradus quàm ætatis videtur hoc in loco presbyter.

*Verſ.*18. Qui cùm veniſſent ad eum, & ſimul eſſent dixit, eis: Vos ſcitis à prima die qua ingreſſus ſum in Aſiam qualiter vobiſcum per omne tempus fuerim.

Verſ. 19 Seruiens Domino cum omni humilitate Non abiectio exterior, ſed animi virtus ſignificatur. Et lacrymis & tentationibus quæ mihi acciderunt ex inſidijs Iudæorum.

*Verſ.*20. Quomodo nihil ſubtraxerim vtilium, pro, *vt nihil ſuffugerim conferentium.* Nec eſt *vobis*: ſed ſubintelligitur fidei & pœnitentiæ. Vnde & ſubditur: Quo minus, pro, *quin*, annuntiarem vobis & docerem vos publicè, & per domos.

*Verſ.*21. teſtificans Iudæis atque gentilibus in Deum pœnitentiam, hoc eſt, pœnitẽtiam relatam ad Deum hoc eſt ratione Dei offenſi. Huiuſmodi enim pœnitentiam prædicat Chriſtiana religio: non illam quam etiam Philoſophi nouerunt, eo quòd diſpliceat malè acta vita. Et fidem in Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

*Verſ.*22. Et nunc ecce ego alligatus ſpiritu, non corporeis vinculis. Sonat enim ſe coactum à ſpiritu ire in Hieruſalem. Vado in Hieruſalem, quæ in ea ventura ſunt mihi ignorans.

*Verſ.*23. Niſi quòd Spiritus ſanctus per omnes ciuitates mihi proteſtatur, dicens quoniam, pro, *quòd*, vincula & tribulationes Hieroſolymis me manent.

*Verſ.*24. Sed nihil horum vereor: neque facio animã meã pretioſiorem quàm me

pro, *neque habeo vitam meam pretioſiorem mihi ipſi.* Duo dicit: alterum quod vincula & tribulationes & afflictiones repoſitas ſibi in Hieruſalem pro nihilo habet. Alterum quod etiam ipſam ſuá vitam non æſtimat ſibiipſi pretioſam: ad ſignificandum quòd ſi etiam oportuerit ipſum mori, non magnifacit. Vbi & ſignificanter dicit *mihi ipſi*, quoniam vitam ſuam pretioſam habebat annis quibus euãgelizabat. Vnde & ſubdit Dummodo, pro, *vt*, ego conſummem curſum meum. Deeſt, *cum gaudio*, & miniſterium verbi quod accepi à Domino Ieſu teſtificari Euangelium gratiæ Dei. Ratio quare vincula curat nec æſtimat vitam, redditur Euangelicum officium: & hoc cum gaudio perficiendum. Stultum enim fuiſſet, abſque ratione par uipendere libertatem & vitam corporalem: ſed pro Euangelico officio iniuncto à Ieſu Chriſto, ſapientiſſimum eſt.

Verſ. 25. Et tunc ecce ego ſcio quòd amplius non videbitis faciem meam vos omnes, per quos tranſiui prædicans regnum Dei.

Verſ. 26. Quapropter conteſtor vos hodierna die, quia pro, *quod*, mundus ſum à ſanguine omnium:

Verſ. 27. Non enim ſubterfugi: quo minus, pro, *quin*, annuntiarem omne conſilium Dei vobis. Perpende debitum paſtoris ad annuntiandum non aliquod, ſed omne conſilium Dei: tum de iis quæ ſunt fidei, tum de iis quæ ſunt morum.

Verſ. 28. Attendite vobis & vniuerſo gregi, in quo vos Spiritus ſanctus poſuit Epiſcopos. Hinc apparet quòd eoſdem appellat hic Epiſcopos, quos priùs appellauit presbyteros, officij ſiquidem nomen eſt Epiſcopus. Quod officium ſubiungit Paulus dicendo: Regere Eccleſiam Dei quam acquiſiuit ſanguine ſuo.

Epiſcopus officij nomen eſt.

Verſ. 29. Ego enim ſcio hoc quòd intrabunt poſt diſceſſionem meam lupi rapaces, pro *graues*. Vide conditiones luporum duas. Graues in vos. Epiſcopos. Alteram. Non parcentes gregi ſiue ſæuos vel Tyrannos appellat lupos intraturos poſt ſuum diſceſſum, qui gregi non parcerent quod ad legis Moſaicæ onera, vel quoad tormenta. De hæreticis autem ſubiungit.

Verſ. 30. Et ex vobiſipſis exurgent viri loquentes peruerſa vt abducant diſcipulos poſt ſe.

Verſ. 31. Propter quod vigilate: memoriâ retinentes quòd per triennium nocte & die non ceſſaui cum lachrymis monere vnumquemque veſtrum.

Verſ. 32. Et nunc commendo vos Deo & verbo gratiæ ipſius. Verbum gratiæ Dei appellat ſermonem Dei effectiuum gratiæ quâ ſalui ſimus. Commendo inquit vos Deo, qui curam omnium habet, & ſpecialiter ſermoni Dei, qui efficit gratiam ſalutarem: nam ipſe dicendo efficit: *dixit enim & facta ſunt.* Vnde & ſubdit de eodem verbo ſeu ſermone Qui potens eſt ædificare, pro, *ſuperſtruere*, in fide & moribus, & numero & merito. Et dare hæreditatem in ſanctificatis omnibus. Hæreditas diuina æterni regni non eſt extra electos, ſed in ipſis mundificatis: non quibuſdam, ſed omnibus. Et ſi legitur *verbo gratiæ*, legendum conſequenter eſſet quòd potens eſt vt congruat Grammaticæ.

Verſ. 33. Argentum & aurum aut veſtem nullius concupiui: ſicut, pro, *ſed*.

Verſ. 34. Ipſi ſcitis, quoniam, pro, *quod*, ad ea quæ mihi opus erant, & iis qui mecum ſunt, miniſtrauerunt manus iſtæ:

Verſ. 35. Omnia oſtendi vobis quod ſic laborantes oportet ſuſcipere infirmos. Dictio interpretata *ſuſcipere*, non ſignificat ſimplicem ſuſceptionem: ſed ſignificat præueniendo retinere hominem caſurum ſeu abiturum. Et quadrat propoſito, ad reddendum rationem quare oportet paſtores manibus laborare pro ſumptu habendo: vt ſcilicet retineant infirmos (non corpore ſed animo) qui caderent ſeu abirent à fide ſeu doctrina Eccleſiæ ſi grauarentur ſumptibus paſtorum.

Ac meminiſſe verbi Domini Ieſu quoniam ipſe dixit: beatius, pro, *beatum*, eſt magis dare quàm accipere. Hinc apparet Euangeliſtas non ſcripſiſſe totam Chriſti doctrinam moralem: quoniam ſententia hæc in nullo inuenitur Euangeliſta. Et veriſſimum manifeſtè eſt, magis beatum eſſe dare quàm accipere: dare enim magis accedit ad diuinum ſtatum: accipere autem indigentis eſt.

Chriſtus dixit, beatius eſſe dare quàm accipere, quod in Euangelio non inuenitur.

Verſ. 36. Et cùm hæc dixiſſet, poſitis genibus ſuis orauit cum omnibus illis.

Verſ. 37. Magnus autem fletus factus eſt omnium: & procumbentes ſuper collum Pauli oſculabantur eum.

Verſ. 38. Dolentes maximè in verbo quod dixerat, quoniam, pro, *quod*, amplius faciem eius non eſſent viſuri: & deducebant eum ad nauem.

CAPVT XXI.

CVm autem factum eſſet vt nauigaremus, abſtracti ab eis recto curſu venimus Coum: & ſequenti die Rhodum, & inde Pataram. VERS. 1.

Verſ. 2. Et cùm inueniſſemus nauem transfretantem in Phœnicem, aſcendentes nauigauimus.

3. Cùm apparuiſſemus autem Cypro. Patui refert an è conuerſo legas *cùm apparuiſſet autem nobis Cyprus.*

Relinquentes eam ad ſiniſtram, nauigauimus in Syriam: & venimus Tyrum: ibi enim nauis expoſitura erat onus.

4. Inuentis autem diſcipulis, manſimus ibi diebus ſeptem: qui Paulo dicebant per ſpiritum ne aſcenderet Hieroſolymam.

5. Et expletis diebus, profecti ibamus: deducentibus nos omnibus cum vxoribus, & filiis vſque foras ciuitatem. Et poſitis genibus in littore orauimus.

6. Et cùm valefeciſſemus inuicem, aſcendimus in nauem: illi autem redierunt ad ſua.

7. Nos verò nauigatione expletâ, à Tyro

Tyro deſcendimus Ptolemaidam, terreſtri itinere. Et ſalutatis fratribus, manſimus die vna apud illos.

Verſ. 8. Alia autem die. Legendum eſt, *Poſtridie vero*, nos qui eramus cum Paulo, venimus Cæſaream. Hæc eſt Cæſarea Palæſtinæ, quæ olim turris Stratonis vocabatur. Et dicit, nos qui eramus cum Paulo ad excludendum fratres qui erant in Ptolemaide.

Et intrantes domum Philippi Euangeliſtæ qui erat vnus de ſeptem, miniſtri ordinatis ab Apoſtolis ſuper miniſterium menſarum. Manſimus apud eum.

Verſ. 9. Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes.

10. Et cùm moraremur per dies aliquot, pro, *complures*, ſuperuenit quidam vir à Iudæa propheta nomine Agabus. Ipſe eſt qui in cap. 11. prophetauit Antiochiæ famen futuram.

Agabus prophetat vincula D. Pauli.

11. Is cùm veniſſet ad nos, tulit zonam Pauli, & alligans ſibi pedes & manus dixit: Hæc dicit Spiritus ſanctus: virum cuius eſt zona hæc ſic alligabunt in Hieruſalem Iudæi, & tradent in manus gentium.

12. Quod cùm audiuiſſemus, rogabamus nos & qui loci illius erant, ne aſcenderent Hieroſolymam.

13. Tunc reſpondit Paulus, & dixit: Quid facitis flentes & affligentes cor meum? ego autem non ſolum alligari, ſed & mori in Hieruſalem paratus ſum propter nomen Domini Ieſu.

14. Et cùm ei ſuadere, pro, *perſuadere*, non poſſemus, quieuimus, dicentes: Domini voluntas fiat.

15. Poſt dies autem iſtos præparati, ad iter. Aſcendebamus in Hieruſalem.

16. Venerunt autem quidam ex diſcipulis à Cæſarea nobiſcum, adducentes ſecum apud quem hoſpitaremur, Iaſonem, pro, *Mnaſionem*, quemdam Cyprium antiquum diſcipulum.

17. Et cùm veniſſemus Hieroſolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18. Sequenti autem die introibat Paulus nobiſcum ad Iacobum: omnéſque collecti ſunt ſeniores, pro, *presbyteri*. In hoc quinto aduentu Pauli poſt ſuam conuerſionem in Hieruſalem, ſolus Iacobus inter Apoſtolos nominatur inuentus. Fuiſſe enim geſtum hoc Neronis tempore, vel potius prope Neronis tempus, ex eo colligitur quòd Paulus qui ſecundo Neronis anno Romam perductus eſt, paulò poſt hæc geſta vinctus miſſus eſt Romam poſt biennium: vt ſubiuncta teſtantur.

Verſ. 19. Quos cùm ſalutaſſet, narrabat per ſingula quæ Deus feciſſet in gentibus per miniſterium ipſius.

20. At illi cùm audiſſent, magnificabant Deum. pro, *glorificabant Dominum*: dixerúntque ei: Vides frater quot millia ſunt in Iudæis qui crediderunt: & omnes æmulatores ſunt legis.

21. Audierunt autem de te diſceſſionem, pro, *quod defectionem*, doceas à Moyſe eorum, pro, *eos*. Qui per gentes ſunt Iudæorum, pro, *omnes Iudæos*. Et in hoc manifeſtè apparet falsò delatum Paulum: cùm Paulus non doceret Iudæos deficere à lege, ſed Gentiles non debere ſubiici legi.

Dicens non debere eos circumcidere filios ſuos, neque ſecundum conſuetudinem ingredi, hoc eſt, ambulare. Et eſt ſermo de conſuetudine legis Moyſi.

22. Quid ergo eſt? vtique oportet conuenire multitudinem: audient enim te ſuperueniſſe.

23. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor votum habentes ſuper ſe. De voto Nazaræorum eſt ſermo: vt conuincitur ex ſubiuncta raſura capitum.

Verſ. 24 His aſſumptis ſanctifica, pro, *purifica*, te cum illis, ſecundum morem legis. Et impende in illis vt radant capita. Ex eo quòd non dicit *vt radatis capita*, ſed *vt radant capita*, apparet quòd non hortantur Paulum vt ipſe tanquam Nazaræus radat caput. Idem quoque apparet ex eo quòd dicunt Paulo, *impende in illis vt radant capita*, hoc enim manifeſtè ſignificat, vt Paulus tribuat ſumptus ad hoc vt Nazaræi radant capita.

Ritus (vt coniicitur) erat quòd cùm Nazaræorum votum terminaretur, aliquis purificatus præſentabat eos ſeptimo die ante terminum ſacerdoti, & hic erat velut patrinus eorum. Et ſi Nazaræi erant pauperes, patrinus conſueuerat ſumptum in illis neceſſarium tribuere, & ad hoc hortantur iſti Paulum. Si quæris quantitatem ſumptus lege ſextum capitulum Numeri. Et quoniam impenſa iſta fiebat in die raſuræ capitis offerendo ſacrificia, ideo dicit vt radant capita.

Ritus ſeruatus in voto Nazaræorũ.

Et ſcient omnes, quia, pro, *quod*, quæ de te audierunt falſa ſunt. pro, *nihil ſunt*: ſed ambulas & ipſe cuſtodiens legem. Nec in hoc mentiebantur: quoniam Paulus cuſtodiebat legem prout erat tunc cuſtodienda, vnde & Timotheum circumcidit, & in Cenchreis raſit caput Nazaræus.

Verſ. 25. De iis autem qui crediderunt ex gentibus, nos ſcripſimus, iudicantes vt abſtineant ſe ab idolis immolato, & ſanguine, & ſuffocato, & fornicatione.

26. Tunc Paulus aſſumptis viris, die poſtera purificatus cum illis, intrauit in templum. Qualis fuerit huiuſmodi purificatio non legitur in capitulo de Nazaræis: ſed ex conſuetudine legis introducta videtur, ſicut & ſeptimus dies ante terminum voti ad annunciandum terminum voti. Vnde & ſubditur:

De qua purificatione & oblatione eſt hic ſermo?

Annuntians expletionem dierum purificationis donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio. Paulus tanquam patrinus, annuntiabat finem dierum purificationis, decretum forte à ſacerdote. Septem namque dies

(vt ſubiungitur) decreti erant: ita quòd die 7. offerenda erat oblatio pro vnoquoque Nazaræo.

Verſ. 17. Cùm autem ſeptem dies conſummarentur, pro, *dum autem ſeptem dies iam pene eſſent expleti.* Vt dictum eſt in lege Nazaræorum ſcripta Num. 6. de oblatione pro vnoquoque Nazaræo fit mentio: non autem de his ſeptem diebus in termino voti. Et quia ſeptimus dies nondum aduenerat, Paulus comprehenſus narratur antequam conſummaret officium patrini in illis quatuor Nazaræis.

Ij qui de Aſia, proculdubio minore. Erant Iudæi cùm vidiſſent eum in templo, concitauerunt, pro, *conturbabant*, omnem, pro, *totum* populum: & iniecerunt ei manus. Conturbando populum, ipſi Iudæi Aſiani iniecerunt illi manus. Clamantes.

Verſ. 28. Viri Iſraelitæ adiuuate, hic eſt homo qui aduerſus populum & legem, & locum hunc omnes vbique docens, pro, *docet*, inſuper & Gentiles induxit in templum, & violauit, pro, *prophanauit*, ſanctum locum iſtum.

29. Viderant enim Trophimum Epheſium in ciuitate cum ipſo, quem exiſtimauerunt quoniam, pro, *quòd*, in templum introduxiſſet Paulus.

30. Commotáque eſt ciuitas tota: & facta eſt concurſio populi, & apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templum, & ſtatim clauſæ ſunt ianuæ extracto Paulo, ne in templum tumultus rediret.

Verſ. 31. Quærentibus autem. Deeſt, *illis*. Aſianis qui eum ceperant. Eum occidere,
Tumultus in Ieruſalem propter D. Paulum. nuntiatum eſt Tribuno cohortis, quia, pro, *quod*, tota confunditur Hieruſalem. Cohors Romanorum extra Ieruſalem deſcribi videtur ex appellatione caſtrorum. Verior tamen apparet intelligentia ſi in Sion ciuitate Dauidis caſtra intelliguntur fuiſſe: quoniam in præſidium erat cohors à Romanis diſpoſita: & conſtat ex 1. Machab. cap. 1 ibidem locatum eſſe præſidium regis ad ſeruandum dominium regium ſuper ciuitatem Hieruſalem. Caſtris igitur mille militum in Sion locatis, ex loci vicinitate ad templum citius potuit rumor ad Tribunum deferri, & celeriter occurri ab eodem cum Centurionibus & militibus. Conſonátque quod ſubditur:

Verſ. 32. Qui ſtatim aſſumptis militibus & Centurionibus decucurrit ad illos. Qui cùm vidiſſent Tribunum & milites, ceſſauerunt percutere Paulum.

33. Tunc accedens Tribunus, apprehendit eum, & iuſſit eum alligari catenis duabus; & interrogabat quis eſſet, & quid feciſſet.

34. Alij autem aliud clamabant in turba.

Et cùm non poſſet certum cognoſcere præ tumultu iuſſit duci eum in caſtra.

35 Et cùm veniſſet ad gradus, nam gradibus aſcendebatur ab Hieruſalem in Sion. Contigit vt portaretur à militibus propter vim populi.

36. Sequebatur enim multitudo populi clamans, tolle eum. Paulus è templo in ciuitatem doctus ab Aſianis, occurrenti Tribuno traditus eſt: ſed populo ciuitatis commoto proſequente ac opprimente Paulum, ita vt Paulum oporteret portari à militibus, vt viuus ad caſtra Sion perueniret.

37. Et cum cœpiſſet induci in caſtra Paulus. In gradibus Sion iam erat Paulus ereptus à violentia populi. Dixit Tribuno: Si licet mihi loqui aliquid ad te. Qui dixit ei: Græcè noſti? Interrogatiue legendum eſſe teſtantur ſubiuncta. Locutus ſiquidem fuerat Paulus Tribuno Græcâ lingua (dicendo *ſi licet mihi ad te loqui*) & Tribunus admiratus quòd Græcè Ægyptius loqueretur, dixit *Græcè noſti?*

38. Nónne tu es Ægyptius qui ante hos dies tumultum concitaſti, & eduxiſti in deſertum quatuor millia virorum ſicariorum: Forte hic eſt Ægyptius cuius Ioſephus meminit lib. 21. cap. 17.

39. Et dixit ad eum Paulus: Ego homo *Tarſus metropolis Ciliciæ*
ſum quidem Iudæus à Tarſo. pro, *Tarſenſis*, Ciliciæ non obſcuræ ciuitatis ciuis. Nam Tarſus metropolis eſt Ciliciæ. Et appoſuit *Ciliciæ* ad differentiam alterius Tarſi in Bithynia.

Rogo autem te permitte mihi loqui ad populum

40. Et cùm ille permiſiſſet, Paulus ſtans in gradibus. Aſcenſus ad Sion. Annuit manu ad plebem. Et magno ſilentio facto, allocutus eſt lingua Hebræa, dicens:

CAPVT XXII.

VIri fratres & patres audite quam ad **VERS. 1.**
vos nunc reddo rationem.

Verſ. 2. Cùm audiſſent autem quòd Hebræa lingua loqueretur ad ipſos, magis præſtiterunt ſilentium.

3. Et dixit: Ego ſum vir Iudæus, natus in Tarſo Ciliciæ, nutritus autem in iſta ciuitate ſecus pedes Gamalielis, eruditus iuxta veritatem paternæ legis, æmulator legis, pro, *Dei*, ſicut vos omnes eſtis hodie. *Sermo Pauli ad populum Ieroſolymitanum.*

4. Qui hanc viam perſecutus ſum vſque ad mortem, alligans & tradens in cuſtodias viros ac mulieres.

5. Sicut Princeps ſacerdotum mihi teſtimonium reddit, & omnes maiores, natu. Pro, *& totus presbyterorum ordo.* Nomen gradus, non ætatis eſt hîc *presbyter.*

A quibus & epiſtolas accipiens ad fratres, Damaſcum pergebam vt adducerem inde vinctos in Hieruſalem vt puniren tur.

Verſ. 6. Factum eſt autem eunte me & appropin

appropinquante Damaſco, media die ſubito de cœlo circumfulſit pro, *circumfulguraui* me, vt ſuperius declaratum eſt. Lux copioſa.

Verſ. 7. Et decidens in terram pro, *in ſolum* cuiuſcunque materiæ fuerit. Audiui vocem de cœlo dicentem mihi, Saule, Saule pro, *Saul Saul.* Hebraicè enim locutus eſt Ieſus. Quid me perſequeris?

Verſ. 8. Ego autem reſpondi, Quis es Domine? Dixitque ad me:

Conuerſionis ſuæ modum narrat Apoſtolus.

Ego ſum Ieſus Nazarenus quem tu perſequeris.

Verſ. 9. Et qui mecum erant lumen quidem viderunt. Deſunt tres dictiones: Et territi ſunt, vocē autem eius non audierunt, qui loquebatur mecum. Non contrariatur hæc ſententia dictis a Luca cap. 9. quòd comites Pauli audierunt quidem vocem quoniam Lucas loquitur de voce Pauli ad Ieſum: hic autem eſt ſermo de voce Ieſu ad Paulum.

Verſ. 10. Et dixi, quid faciam Domine? Dominus autem dixit ad me: Surgens vade Damaſcum: & ibi tibi dicetur de omnibus quæ te oporteat facere

Verſ. 11. Et cùm non viderem præ claritate. pro, *gloria*, luminis illius. Et hinc habes claritatem ſenſibilis lucis appellari gloriam. Ad manum deductus à comitibus veni Damaſcum.

Verſ. 12. Ananias autem quidam vir. Dei eſt, *religioſus*, ſeu ſecundum alios codices, pius ſecundum legem teſtimonium habens ab omnibus cohabitantibus Iudæis,

Verſ. 13. Veniens ad me, & ſtans dixit mihi: Saul frater pro, *Saule frater*. Hebræus enim Hebraicè locutus deſcribitur. Reſpice. pro, *recipe viſum*. Et ego eadem hora reſpexi in eum.

Verſ. 14 At ille dixit: Deus patrum noſtrorum præordinauit. pro, *præparauit*, te vt cognoſceres voluntatem eius. Explicat Ananias rem geſtam in via fuiſſe præparationem ipſius Pauli ad cognoſcendum voluntatem Dei. & videres iuſtum. Ieſum antonomaſticè iuſtum appellat: vtpote ſolum inter homines omni ex parte iuſtum. Et audires vocem ex ore eius.

Verſ. 15. Quia eris teſtis illius ad omnes homines eorum quæ vidiſti & audiſti.

Verſ. 16. Et nūc quid moraris? exurge & baptizare, & ablue peccata tua inuocato nomine ipſius. pro, *Domini*.

Ver. 17. Factum eſt autem reuertenti mihi in Hieruſalem & oranti. pro, *reuerſo me in Hieruſalem, & orante*. in templo fieri, me in ſtupore mentis. pro, *in ecſtaſi*,

Verſ. 18. Et videre illum dicentem mihi, Feſtina & exi velociter ex Hieruſalem, quoniam non recipient teſtimonium tuū de me.

Verſ. 19. Et ego dixi: Domine ipſi ſciunt quia. pro, *quod*, ego eram concludens in carcere, & cædens per ſynagogas eos qui credebant in te:

Verſ. 20. Et cùm funderetur ſanguis Stephani teſtis tui, ego aſtabam & conſentiebam. Deſunt hæ dictiones. Morti illius, & cuſtodiebam veſtimenta interficientium illum.

Verſ. 21. Et dixit ad me, vade: quoniam ego in nationes longe mittam te.

Verſ. 22. Audiebant autem eum vſque ad hoc verbum: & leuauerunt vocem ſuā, dicentes: Tolle de terra huiuſmodi. non enim fas eſt eum viuere.

Verſ. 23. Vociferantibus autem eis & proijcientibus veſtimenta ſua. Superflue *ſua*, & puluerem iactantibus in aerem. Proiectio veſtimentorum ad expedite iactandum puluerem in aerem, ipſa autem iactatio pulueris in aërem neſcio quo more ſignificauerit forte Paulum turbatorem non ſolum terræ, ſed cœli.

Tribunus iubet Paulū duci in caſtra & cædi.

Verſ. 24 Iuſſit Tribunus induci eum in caſtra. Hinc apparet, gradus in quibus ſtans Paulus allocutus eſt populum, fuiſſe contiguos caſtris quæ erant in Sion, vt dictum eſt, aut fortè in Antonia, quæ apud Ioſephum erat ſupra templum. Et in eam conſtat conueniſſe milites Romanorum: vt Ioſephus refert lib. 20. cap. 10. Minus tamen conſonat in Antonia fuiſſe caſtra totius militum, quoniam turris erat: non oppidum, niſi forte adiacens ſpatium capax fuerit caſtrorum. & Antoniæ appellatione intelligatur. & flagellis cædi & torqueri eum. pro, *& imperauit flagris examinari eum*. vt ſciret propter quam cauſam ſic acclamarent ei.

Verſ. 25. Et cùm aſtrinxiſſet eum loris, aſtanti ſibi Centurioni Paulus dixit: ſi pro, *an*, hominem Romanum & indemnatū licet vobis flagellare?

Verſ. 26. Quo audito, centurio acceſſit ad Tribunum, & nuntiauit ei, dicens: Quid acturus es? hic enim ciuis. pro, *homo*, Romanus eſt.

Verſ. 27. Accedens autem Tribunus dixit illi: dic mihi ſi. pro, *num*, tu Romanus es? At ille dixit, etiam.

Verſ. 28. Et reſpondit Tribunus, Ego multa ſumma. proculdubio pecuniarum. Ciuilitatem hanc conſecutus ſum. pro, *paraui*. Et Paulus ait, ego autem & natus ſum.

Verſ. 29. Protinus ergo diſceſſerunt ab illo qui eum torturi. pro, *examinaturi*, erant. Tribunus quoque timuit, poſtquàm reſciuit quia. pro, *quod*, ciuis Romanus eſſet Et quia. pro *quod*, alligaſſet eum. Timuit enim Tribunus reprehendi quòd iuſſu ſuo fuerit Romanus ciuis alligatus ad flagra ſuſcipienda.

Verſ. 30. Poſterà autem die volens ſcire diligentius. pro, *certum*, qua ex cauſa accuſaretur à Iudæis ſoluit eum, & iuſſit ſacerdotes conuenire, & omne pro, *totum*, concilium. Et producens Paulum extra caſtra, Statuit inter illos.

CAPVT

CAPVT XXIII.

Vers. 1. INtendens autem in concilium Paulus, ait: Viri fratres, Ego omni conſcientia bona conuerſatus ſum ante deum vſque in hodiernum diem.

Verſ. 2. Princeps autem ſacerdotum Ananias præcepit aſtantibus ſibi, percutere os eius. Nihil adhuc Paulus dixerat aduerſus aliquem: ſed teſtatus tantum erat bonitatem conſcientiæ ſuæ (cuius tantum Deus aut ipſe poterat eſſe teſtis) & tamen iniquus iudex non expectato vlteriori prógreſſu iubet os eius percuti.

Princeps ſacerdotum iubet os Pauli percuti.

Significanter autem dicit *bona conſcientia* & non dicit *opere bono*, quoniam etiam cum perſequebatur Eccleſiam Dei, bonâ conſcientiâ, non tamen bono opere id faciebat. Arbitrabatur enim obſequium ſe præſtare Deo.

Verſ. 3. Tunc Paulus dixit ad eum: Percutiet te Deus paries dealbate. Non imprecatur, ſed prænuntiat futuram illius percuſſionem à Deo pro peccato percuſſionis iniuſtæ. Quod autem dicit *paries dealbate*, non conuiciando, ſed arguendo & manifeſtando illi proprium nomen hypocriſis dicit. Vnde vtrumque explicat. Et primum quidem quòd ſit paries dealbatus, dicendo:

Et tu ſedens, pro, *ſedes*, iudicas pro, *iudicans*, me ſecundum legem. Ecce paries dealbatus, iudex reſidens ad iudicandum legem Dei. Totum hoc pulchrum eſt, & propterea aſſimilatur parieti dealbato. Sed quare dixerit *percutiet te Deus*, ſubiungit:

Et contra legem iubes me percuti. Ecce factum contrarium officio, & propterea paries es dealbatus: hoc eſt, officio tantum candidus, facto autem contra ipſum officium, & ideo percutieris à Deo.

Verſ. 4. Et qui aſtabant dixerunt: Summum ſacerdotem Dei maledicis? Acceperunt verba Pauli tanquam conuiciando & vindicando dicta.

Verſ. 5. Dixit autem Paulus: Neſciebam fratres quia: pro, *quod*, princeps eſt ſacerdotum. Tot annis fuerat Paulus extra Hieruſalem vt non cognoſceret ſummum ſacerdotem: qui licet ſpecialem haberet habitum in ſacris officiis, non tamen ſpecialem habebat habitum in communi conuerſatione.

Scriptum eſt enim. Exod. 21. Principem populi tui non maledices.

Oritur hîc quæſtio duplex: altera an Paulus verè maledixerit. Ex eo enim quòd ipſemet affert legem, *principem populi tui non maledices*, & excuſat ſe ignorantiâ perſonæ, apparet quòd ipſe verè maledixit ignotum tamen ſibi principem. Ex eo verò quòd Paulus imitator erat Chriſti (*qui cùm malediceretur non maledicebat: qui cùm pateretur, non comminabatur*) rationabile non eſt quòd maledicendo reſponderit.

Duplex quæſtio 1. an Paulus verè maledixerit?

Altera eſt, eſto quòd Paulus fuerit excuſatus à maledictione principis, quomodo excuſabitur a maledictione iudicis? ipſe enim cognoſcebat illum eſſe iudicem, dicendo *& tu ſedes iudicans ſecundum legem*. Et eo minus excuſatur quo Dominus Ieſus præcepit, *benedicite perſequentibus vos*, & non ſolùm principibus.

2. quomodo excuſabitur ſaltem à maledictione Iudicis

Solutio eſt quòd maledicere iudicatiuè, nullum peccatum eſt ex ſuo genere: vnde etiam & Deo attribuitur, & prælatis ex officio competit maledicere imperatiue. Propter quod licuit Paulo arguendo iniuſtum virum iudicatiue maledicere. Verùm quia multa licita ex proprio genere, ſunt quandoque illicita ex circunſtantia loci, aut temporis, aut perſonæ, propterea quamuis princeps populi mereatur quandoque maledici, non tamen eſt hoc licitum cuilibet. Ideo lege præceptum eſt Principem populi tui ne maledixeris, etiam ſi mereatur. Paulus itaque quamuis authoritate Apoſtolatus ſui licitè potuiſſet maledicere etiam ſummum ſacerdotem iniuſtè agentem: quia tamen cenſebat hoc tunc non expedire, ideo non ad excuſandum peccatum, ſed ad excuſandum factum (quòd ſcilicet ignoranter feciſſet) dicit ſe ſcire legem, & affert illam, & quod ſeruaſſet illam ſi nouiſſet perſonam, tacitâ ratione: quia ſcilicet tunc non expediebat vti ſuâ authoritate aduerſus principem, quâ vti expediebat aduerſus iudices iniuſtos.

Maledicere iudicatiue & imperatiue.

Verſ. 6. Sciens autem Paulus quia: pro, *quòd* vna pars eſſet Sadducæorum, & altera Phariſæorum. Prudẽter Paulus partẽ Phariſæorum ſuam procurauit facere: vt ſic eorũ vnio erudelis aduerſus eum tolleretur. Exclamauit in concilio, Viri fratres ego Phariſæus ſum, filius Phariſæi, de ſpe & reſurrectione mortuorum ego iudicor.

7. Et cùm hæc dixiſſet, facta eſt diſſenſio inter Phariſæos & Sadducæos, & ſoluta eſt multitudo.

8. Sadducæi autem dicunt non eſſe reſurrectionem mortuorum, neque angelum, neque ſpiritum. Immortalis animæ. Phariſæi autem vtraque confitentur. Quum tria præmiſiſſet, duo tantum ſupputauit, eo quòd eadem eſſet ratio negandi ſpiritum, & negandi reſurrectionem mortuorum. Propter quod Dominus in Euangelio aduerſus Sadducæos de reſurrectione mortuorum, affert textum Moyſi quòd ſpiritus Abraham, Iſaac, & Iacob viuerent,

Verſ. 9 Factus eſt autem clamor magnus. Et exurgentes quidam Phariſæorum pugnabant dicentes: Nihil mali inuenimus in homine iſto: quòd ſi ſpiritus locutus eſt ei aut Angelus Deſunt quatuor dictiones: *Ne pugnemus cum Deo*. Eodem vſi ſunt Phariſæi argumento quo aliàs vſus fuerat Gamaliel ſuperius, cap. 5.

Verſ. 10. Et cùm magna diſſenſio facta eſſet, timens Tribunus ne diſcerperetur Paulus ab ipſis, iuſſit milites deſcendere. Hinc clarè apparet gradus, de quibus fuit ſermo in præcedenti cap. fuiſſe gradus loci caſtrorum. Et rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in caſtra.

11. Sequenti autem nocte aſſiſtens ei Dominus ait: Conſtans eſto, ſicut enim teſtificatus es de me in Hieruſalem, ſic te oportet & Romæ teſtificari.

12. Facta autem die collegerunt ſe quidam ex Iudæis & deuouerunt ſe, dicentes neque manducaturos ſe neque bibituros donec occiderent Paulum

Coniuratio in vitam D. Pauli.

Verſ. 13.

Coniuratio in vitam D. Pauli. *Verſ.* 13. Erant autem plus quàm quadraginta viri qui hanc coniurationem fecerant.

Verſ. 14. Qui acceſſerunt ad principem ſacerdotum & ſeniores, & dixerunt. Deuotione deuouimus nos, nihil guſtaturos donec occidamus Paulum.

Verſ. 15. Nunc ergo vos notum facite Tribuno cum. pro, & concilio. Duo iſti coniurati petunt. Alterum vt ſignificent Tribuno, vt cras adducat Paulum, &c. Alterum vt ſignificent concilio: hoc eſt, ſignificent iis qui ſunt de concilio vt cras congregentur ad conſilium, & hoc vt Tribunus crederet quòd in veritate concilium Iudæorum vellet diligentius examinare Paulum. Vt adducat. Deeſt *cras*, illum ad vos tanquam aliquid certius cognituri pro, *cognituros*, de eo. Nos verò priuſquam appropinquet, parati ſumus interficere illum.

Verſ. 16. Quum audiſſet autem filius ſororis Pauli inſidias, venit & intrauit in caſtra nuntiauítque Paulo.

Verſ. 17. Vocans autem Paulus ad ſe vnum ex Centurionibus, ait: Adoleſcentem hunc perduc ad Tribunum: habet enim aliquid indicare illi.

Verſ. 18. Et ille quidem aſſumens eum, duxit ad Tribunum, & ait: Vinctus Paulus rogauit me hunc adoleſcentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi.

Verſ. 19. Apprehendens autem tribunus manum illius, ſeceſſit cum eo ſeorſum: & interrogauit illum, Quid eſt quod habes indicare mihi?

Verſ. 20. Ille autem dixit: Iudæis conuenit rogare te, vt craſtina die producas Paulum in concilium, quaſi aliquid certius inquiſituri ſint de illo.

Verſ. 21. Tu verò ne crediderìs illis. Inſidiantur enim ei ex eis viri amplius quàm quadraginta, qui ſe deuouerunt non manducare, neque bibere, donec interficiant eum, & nunc parati ſunt, expectantes promiſſum tuum. Non factum, ſed faciendum. Expectabant enim petituri hoc, vt promitteret producere Paulum.

Verſ. 22. Tribunus igitur dimiſit adoleſcentem: præcipiens ei ne cui loqueretur quoniam. pro, *quod*, hæc nota ſibi feciſſet.

Verſ. 23. Et vocatis duobus Centurionibus, dixit illis: Parate milites ducentos, vt eant vſque Cæſaream, & equites ſeptuaginta, & lancearios ducentos, à tertia hora noctis,

Verſ. 24. Et iumenta parate. pro, *præbete*: vt imponentes Paulum, ſaluum perducant ad Felicem præſidem.

Paulus ducitur Cæſaream ad Felicem Præſidem. *Verſ.* 25. Timuit enim ne fortè raperent eum Iudæi & occiderent. & ipſe poſtea calumniam ſuſtineret tanquam accepturus pecuniam. hoc eſt, tanquam permiſiſſet accepturus pecuniam. Tota hæc particula an ſit de textu non eſt certum, quoniam in multis Græcis codicibus non inuenitur.

Verſ. 26. Scribens ei epiſtolam continentem hæc: Claudius Lyſias optimo. pro, *potentiſſimo*. Præſidi Felici ſalutem.

Verſ. 27. Virum hunc comprehenſum à Iudæis & incipientem interfici ab eis, ſuperueniens cum exercitu eripui, cognito quia. pro, *quod*, Romanus eſt:

Verſ. 28. Voléńſque ſcire cauſam quam obijciebant illi, deduxi eum in concilium eorum.

Verſ. 29. Quem inueni accuſari de quæſtionibus legis ipſorum, nullum verò dignum morte aut vinculis habentem crimen.

Verſ. 30. Et quum mihi perlatum eſſet de inſidijs quas parauerant illi, miſi eum ad te, denuntians & accuſatoribus vt dicant apud te. Vale.

Verſ. 31. Milites verò ſecundum præceptum ſibi aſſumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem.

Verſ. 32. Et poſtera die dimiſſis equitibus, vt cum eo irent, reuerſi ſunt ad caſtra. Ducenti milites pedeſtres extra periculum furoris popularis videntes Paulum, reuerſi ſunt ex Antipatride. Quæ erat ciuitas ab Herode in honorem patris conſtructa & nominata.

Verſ. 33. Qui quum veniſſent Cæſaream, & tradidiſſent epiſtolam Præſidi, ſtatuerunt ante illum & Paulum.

Verſ. 34. Quum legiſſet autem, & interrogaſſet de qua prouincia eſſet, & cognoſcens quia. pro, *quod*, de Cilicia eſſet:

Verſ. 35. Audiam te inquit cùm accuſatores tui venerint. Iuſſitque in prætorio Herodis. Herodes ſiquidem primus Cæſaream conſtruxerat: & prætorium ibidem quod ab eo perſeuerauit denominatum conſtruxit. Cuſtodiri eum.

CAPVT XXIV.

POſt quinque autem dies. Dies iſtos ſupputandos eſſe à captura Pauli, indicant verba Pauli inferius ſubiuncta de diebus duodecim. Deſcendit princeps ſacerdotum Ananias, cum ſenioribus quibuſdam, & Tertullo quodam oratore qui adierunt Præſidem aduerſus Paulum. VERS. 1.

Verſ. 2. Et citato Paulo, cœpit accuſare Tertullus, dicens, Quum. pro, *quod*, in multa pace agamus per te, & corrigantur. pro, *& officia præſtentur*, multa genti huic per tuam prouidentiam,

Verſ. 3. Et ſemper & vbique ſuſcipimus. pro, *comprobamus*, optime. pro, *præſtantiſſime*, Felix cum omni gratiarum actione.

Verſ. 4. Ne diutius autem te protraham. pro, *detineam*, oro breuiter audias nos pro tua clementia. pro, *humanitate*. *Tertullus Paulum accuſat ante Felicem.*

Verſ. 5. Inuenimus hunc hominem peſtiferum. pro, *peſtem*. Peius enim quàm peſtiferum Paulum nominant, quanto peſtis peior eſt peſtifero. Et concitantem ſeditionem omnibus Iudæis in vniuerſo orbe, & authorem ſeditionis ſectæ Nazarenorum. Su-

perfluit *ſeditioſi*. Multumque exaggerant cauſam aduerſus Paulum, dicendo ipſum eſſe authorem ſectæ Nazarenorum, id eſt, Chriſtianorum: quos à Ieſu Nazareno, Nazarenos appellant.

*Verſ.*6. Qui etiam templum violare. pro, *prophanare*, conatus eſt. Hoc dicunt quia Aſiani dixerant quòd Paulus introduxerat Trophimum Gentilem in templum. Quem & apprehenſum voluimus ſecundum legem noſtram iudicare.

Verſ. 7. Superueniens autem Tribunus Lyſias, cum vi magna eripuit eum de manibus noſtris,

Verſ. 8. Iubens accuſatores eius ad te venire, à quo. Tribunus refertur. Poteris ipſe iudicans de omnibus iſtis cognoſcere, de quibus nos accuſamus eum.

Verſ. 9. Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes hæc ita ſe habere. Qui ſimul cum Tertullo venerant, affirmabant ita ſe habere, vt Tertullus dixerat.

*Verſ.*10. Reſpondit autem Paulus, annuente ſibi Præſide dicere. Ex multis annis te eſſe iudicem genti huic ſciens, bono animo pro me ſatisfaciam. pro, *æquiore animo pro mea cauſa reſpondeo.*

Defenſio Pauli *Verſ.* 11. Potes enim cognoſcere quia. pro, *quod*, non plures ſunt mihi dies quàm duodecim ex quo aſcendi adorare in Hieruſalem. A breuitate temporis incipit Paulus: vt manifeſtet Præſidi non eſſe opus longa diſcuſſione ad cognoſcendum veritatem. Facile enim ſciri poteſt id quod geſtum eſt infra tam paucos dies. Et ſi ſupputaueris vnum diem quo Paulus cum Iacobo fuit, & ſex quibus purificatus perſeuerauit expectans ſeptimum diem, & quinque à captura eius, non plures quàm 12. dies inueniuntur à die quo aſcendit in Hieruſalem, non ſupputatis diebus extremis.

*Verſ.*12. Et neque in templo inuenerunt me cum aliquo diſputantem, aut concurſum facientem turbæ, neque in ſynagogis,

*Verſ.*13. Neque in ciuitate: neque probare poſſunt tibi de quibus me accuſant. pro, *nec exhibere me poſſunt in ijs de quibus me accuſant.* Ad veritatem ſpectat ſermo Pauli, non ad probationes quas potuiſſent fingere. Potuiſſent enim probare falſis teſtibus: ſed non potuiſſent exhibere ipſum in ijs criminibus, in quibus accuſabatur.

*Verſ.*14 Confiteor autem hoc tibi quòd ſecundum ſectam. pro, *viam*. Chriſtianam religionem appellat, viam, & re vera via eſt ad cœleſtem patriam. Quam dicunt proculdubio Iudæi. Hæreſim, ſic deſeruio patri & Deo meo pro, *patrio Deo*, hoc eſt, illi met Deo quem coluerunt patres Iudæorum. Credens omnibus quæ in lege & prophetis ſcripta ſunt:

*Verſ.*15. Spem habens in Deum (quam & hi ipſi expectant) reſurrectionem futuram. Deſunt duæ dictiones: *Eſſe mortuorum*, iuſtorum & iniquorum.

*Verſ.*16. In hoc & ipſe ſtudeo ſine offendiculo conſcientiam habere ad Deum & ad homines ſemper. Adiungit Paulus ſuæ fidei ac ſpei, ſtudium ſemper habendi conſcientiã tã in iis quæ ſunt ad Deum, quàm in iis, quæ ſũt ad homines. *ſine offendiculo*: hoc eſt, quòd alicui offendiculũ poneret, ſine hoc, quod aliquem offendat. Et in hoc explicat proprium charitatis ſtudiũ: cuius eſt neminem offendere. Et dixit hoc, ad explicandum Felici quod non ita attendit res quæ ſunt Chriſtianitatis, vt Iudæos offendat.

*Verſ.*17. Poſt annos autem plures veni, eleemoſynas facturus in gentem meam Hinc apparet quod etiam hac vltima vice Paulus eleemoſynas attulit in Hieruſalem fratribus: quæ datæ fuerant ab Eccleſiis in quibus prædicauerat. Et oblationes & vota Superfluit *& vota*.

*Verſ.*18. In quibus inuenerunt me purificatum in templo. In quibus oblationibus offerendis purificatum me inuenerunt in templo. Non cum turba neque cum tumultu, & apprehenderunt me, clamantes & dicentes, tolle inimicum noſtrum. Iſtæ vltimæ nouem dictiones ſuperfluæ ſunt.

*Verſ.*19. Quidam autem ex Aſia Iudæi. Ad præcedens verbum *inuenerunt* hoc refertur. Et eſt ſenſus: Dixi, inuenerunt me in templo, non iſti qui hic adſunt, ſed quidam ex Aſia Iudæi. Quos oportebat apud te præſto eſſe. vt pote primos accuſatores. Et accuſare ſi quid haberent aduerſum me,

*Verſ.*20. Aut hi ipſi dicant. Debebant primi accuſatores adeſſe, aut iſti qui ſunt hîc aduerſum me Iudæi dicant. Si quid inuenerunt in me iniquitatis quum ſtem. pro, *ſtante me*. in concilio. apud Hieroſolymam. Cõſidera Pauli verba. Primò excluſit ab accuſatoribus facultatem exhibendi ipſum talem qualem accuſauerant, deinde accuſatores ſuos qui inuenerant ipſum in templo, abſentes eſſe declarauit, & demum à præſentibus accuſatoribus qui fuerant præſentes in concilio Hieroſolymitano (ad quod Paulus à Tribuno deductus fuit) exigit vt dicant ſi quid in ipſo ſtante in concilio inuenerunt iniquitatis.

Verſ. 21. Niſi de vna hac ſolummodo voce qua clamaui inter eos ſtans. hoc eſt, niſi hæc dicatur iniquitas quòd clamauerim in medio eorum: Quoniam. pro, *quod*. de reſurrectione mortuorum ego iudicor hodie à vobis. Conſtat enim hanc non poſſe vocari iniquitatem.

*Verſ.*22. Diſtulit. Legendum eſt: Auditis autem his Felix diſtulit. ſubaudi, iudicium. Illos certiſſimè pro, *certius*, ſciẽs de hac via, hoc eſt, non diſtulit ex ignorantia illorũ, qui ſunt de hac via Chriſtianitatis, ſed habens notitiã eorum certiorem quàm Tribunus. Quem dixit ſe expectaturum vt complaceret Iudæis qui dixerãt quòd à Tribuno poſſet Felix ſe informare. Hanc *Simulatio Felicis.* autem Felicis ſimulationẽ teſtantur, tum Paulus tanto tempore detentus, tum nuſquam cõparens Tribunus, tum nec Tertullus nec Iudæi amplius ſolicitantes cauſam coram Felice, tum tandẽ ipſe Felix, in fine officij ſui relinquens Paulum detẽtum, vt complaceret Iudæis. Dicens: quũ Tribunus Lyſias deſcenderit, audiam vos.

*Verſ.*23. Iuſſitque Centurioni cuſtodire eum & habere requiem. pro, *relaxationem*, ne ſcilicet vinculis aut catenis aſtringeretur, ſed tantum cuſtodiretur. Nec quenquam de ſuis prohibere miniſtrare ei. pro, *nec quenquam ſuorum*, Pauli videlicet, *vetaret inſeruire* aut *adire eum*. Deferebat enim ciuilitati Romanæ.

Verſ. 24. Poſt aliquot autem dies veniens Felix. Diſcurrebat Felix iuxta occurrẽtia negotia prouinciæ, & propterea dicit *veniens*. Cum Druſilla vxore ſua, quæ erat Iudæa. Niſi Druſilla fuiſſet cauſa huius vocationis, non nomi

nominaſſet Lucas Druſillam Iudæam. Vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem quæ eſt in Chriſtum Ieſum.

Verſ. 25. Diſputante autem illo de iuſtitia & caſtitate & de iudicio futuro. Druſilla enim pulcherrima erat, & à Felice tam concupita, vt à prioribus ipſam nuptiis ſeparauerit: vt dicit Ioſephus, & propterea Paulus de caſtitate ſermonem infertur. Tremefactus Felix reſpōdit, Quod nunc attinet, vade. in cuſtodiam deputatam. Tempore autem opportuno accerſam te.

Verſ. 26. Simul & ſperans, quòd pecunia ei daretur. Duas cauſas reddit Lucas mouentes Felicem, alteram paſſionis, qua tremefactus eſt, alteram ſpei habendi pecuniā à Paulo ad hoc vt ſuæ libertati redderetur. A Paulo. Deeſt; *vt ſolueret eum.* Erat enim vinctus, etſi non catenis, tamen cuſtodiâ. Propter quod & frequenter accerſens eum loquebatur cum eo.

Verſ. 27. Biennio autem expleto. detentionis Pauli in Cæſarea. Accepit ſucceſſorem Felix Portium Feſtum. à Nerone miſſū. Vnde apparet Paulū detentū ſub Claudio Cęſare, & detentionē eius duraſſe vſque ad aduentū Feſti miſſi à Nerone, vt Ioſephus dicit. Nam ſecundo Neronis anno (vt Hieronymus dicit) Paulus ductus eſt Romam. Vltimo ergo Claudij, & primo Neronis anno Paulus manſit detentus ibidem. Volens autem gratiam præſtare Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum. non appoſitione vinculorum, ſed non abſolutione à detentione ſub cuſtodia.

Feſtus ſucceſdit Felici.

CAPVT XXV.

VERS. I. Feſtus ergo cùm veniſſet in prouinciam poſt triduum aſcendit Hieroſolymam à Cæſarea.

Inſidiæ Iudæorum in Paulum.

Verſ. 2. Adieruntque eum. pro, *ſignificauerunt autem illi*, in Hieruſalem. Princeps ſacerdotum & primi Iudæorum aduerſus Paulum: & rogabant eum,

Verſ. 3. Poſtulantes gratiam aduerſus eū, vt iuberet perduci eum in Hieruſalem: inſidias tendentes vt interficerent eum in via. Sciebant non eſſe iuſtitiæ, vt Paulus perduceretur in Hieruſalem, & propterea petunt hoc gratuitò concedendum, perſeuerantes in priſtina malitia inſidiarum.

Verſ. 4. Feſtus autem reſpondit, ſeruari quidem Paulum in Cæſarea: ſe autem maturius. pro, *breui*, profecturum.

5. Qui ergo in vobis (ait) potentes ſunt. hoc eſt, qui inter vos poſſunt commodè venire. Deſcendentes ſimul, ſi quod eſt, in viro crimen accuſent eum.

6. Demoratus autem inter eos dies nō amplius quàm octo aut decem, deſcendit Cæſaream. Et altera die ſedit pro tribunali & iuſſit Paulum adduci.

7. Qui quum perductus eſſet circunſteterunt eum qui ab Hieroſolyma deſcenderant Iudæi, multas & graues cauſas obiicientes, quas non poterant probare.

8. Paulo rationem reddente quòd neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæſarē quicquā peccauit.

9. Feſtus autem volens gratiam pręſtare Iudæis, reſpondens Paulo dixit. Vis Hieroſolymam aſcendere, & ibi de his iudicari apud me?

10. Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæſaris ſto, ibi me oportet iudicari. Iudæis non nocui, ſicut & tu melius noſti.

Cæſarem appellat Paulus.

11. Si enim nocui aut dignum morte aliquid feci, nō recuſo mori. Si verò nihil eſt eorum quæ hi accuſant me, nemo poteſt me illis donare. Cæſarem appello. A Iudice Ethnico & declinante ad iniuſtitiam, licuit Paulo ad ſuperiorem illius iudicis etiam Ethnicum appellare, tum propter iuſtitiam, tum propter reuelationem ſibi factam quòd oporteret ipſum Romæ teſtificari de Ieſu Chriſto. Et hæc dicta ſint, ne quiſquam putet Paulum aliud docuiſſe (ſcribendo Corinthiis ne coram iudice Ethnico litigarent) & aliud feciſſe. Erat enim iam cauſa eius ſub iudice Ethnico.

Verſ. 12. Tunc Feſtus cū concilio locutus reſpondit. Conſuluit enim cœtum ſapientum ſibi aſſiſtentium antequàm reſponderet appellationi. Cæſarem appellaſti? Ad Cæſarem ibis.

Verſ. 13. Et cùm dies aliquot tranſacti eſſent, Agrippa rex. Iſte Agrippa filius fuit Agrippæ regis quem Lucas appellauit Herodem: qui ſic miſerabiliter obiit. Et iſte quoque Agrippa filius Agrippæ factus eſt rex à Claudio Cęſare (vt Ioſephus refert) prius Chalcidis, deinde tetrarchiæ olim Philippi & Trachonitidis, &c. non tamen Iudææ, ſed Iudæa ſub ſpeciali præſide gubernabatur.

Et Bernice. ſoror Agrippæ, quæ fuerat neptis & vxor regis Chalcidis, & erat ſoror Druſillæ vxoris Felicis. Hæc tamen à Ioſepho nominatur Beronice. Deſcenderunt Cæſaream ad ſalutandum Feſtum.

Verſ. 14. Et cùm dies plures ibi morarētur, Feſtus regi indicauit de Paulo, dicens, Vir quidam eſt derelictus à Felice vinctus,

15. De quo cùm eſſem Hieroſolymis, ſignificauerunt mihi principes ſacerdotum & ſeniores Iudæorum, poſtulantes aduerſus illum damnationem.

16. Ad quos reſpondi quia. pro, *quòd*. non eſt conſuetudo Romanis donare aliquem hominem. pro, *gratificari in interitum alicuius hominis.* Hæc enim reſponſio directè quadrat petentibus damnationē Pauli. Priuſquàm is qui accuſatur, præſentes habeat accuſatores, locúmque defendendi accipiat ad abluenda crimina quæ ei obiiciuntur.

17. Cùm ergo huc conueniſſent, ſine vlla dilatione in ſequenti die ſedens pro tribunali iuſſi adduci virum.

18. De quo cùm ſtetiſſent accuſatores, nullam cauſam deferebant de quibus ego ſuſpicabar malum. pro, *ſuper iis de quibus ego ſuſpicabar.* Suſpicabatur ſiquidem Feſtus Iudæos accuſaturos Paulum de crimine aliquo, non de quæſtionibus legis Moyſi.

19. Quæſtiones verò quaſdā de ſua ſuperſtitione habebant aduerſus eum. Religionem Iudaicam ſuperſtitionem appellat. Et de quodam Ieſu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

20. Hæſitans autem ego. Occultando veram cauſam quam Lucas ſuperius expreſſit (videlicet, volens gratiam præſtare Iudæis) dicit *hæſitans autem ego.* De huiuſmodi quæſtione

dicebam ſi vellet ire Hieroſolymam, & ibi iudicari de iſtis.

Verſ. 21. Paulo autem appellante vt ſeruaretur Auguſti cognitioni, iuſſi ſeruari eum donec mitterem eum ad Cæſarem.

Coram Agrippa ſiſtitur Paulus. 22. Agrippa autem dixit ad Feſtum, Volebam & ipſe hominem audire. Cras inquit, audies eum.

23. Alterâ autem die cùm veniſſent Agrippa & Bernice cum multa ambitione. pro, *oſtentatione*, & introiſſent in auditorium cum Tribunis & viris principalibus ciuitatis, iubente Feſto adductus eſt Paulus.

24. Et dixit Feſtus, Agrippa rex, & omnes qui ſimul adeſtis nobiſcum viri; videtis hunc hominem de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me Hieroſolymis, petentes & acclamantes non oportere eum viuere amplius.

25. Ego verò comperi nihil dignum morte eum admiſiſſe Et ipſo autem hoc appellante, ad Auguſtum iudicaui mittere.

26. De quo quid certum ſcribam Domino, non habeo. Propter quod perduxi eum ad vos, & maximè ad te rex Agrippa, vt interrogatione facta habeam quod ſcribam,

27. Sine ratione enim mihi videtur mittere vinctum, & cauſas eius non ſignificare. Hæc omnia quæ Feſtus dixit Agrippæ & primoribus viris, ad colorandum hanc Pauli vocationem ad inſtantiam Agrippæ protulit,

CAPVT XXVI

VERS. 1. AGrippa verò ad Paulum ait. permittitur tibi loqui pro temetipſo. Tunc Paulus extentâ manu. vtraque verſus Agrippam, in ſignum gratiarũ actionis. Cœpit rationem reddere.

Verſ. 2. De omnibus quibus accuſor à Iudæis, rex Agrippa, æſtimo. pro, *exiſtimo*, me beatum. Et hic fiat comma, Apud te cùm ſim me defenſurus hodie. Ita quòd *apud te*, refertur ad defenſurus.

Cauſam ſuam ante Agrippam defendit Paulus.

Verſ. 3. Maximè te ſciēte omnia, pro, *omnes*. Et aduerbium *maxime*, determinat participium *ſciente*, Itaquòd ordo literæ eſt, te maximè ſciente omnes. Quæ apud Iudæos ſunt conſuetudines & quæſtiones: Propter quod obſecro, patienter me audias.

Verſ. 4. Et quidem vitam meam à iuuentute (quæ ab initio fuit in gente mea in Hieroſolymis) nouerunt omnes Iudæi.

Verſ. 5. Præſcientes me ab initio (ſi velint teſtimonium perhibere) quoniam ſecundum certiſſimam, pro, *quòd ſecundum ex…iſſimam*. ſectam noſtræ religionis vixi Phariſæus. Commendat Paulus ſectam Phariſaicam, præponens illam tam Sadducæorum ſectæ quàm communi Iudæorum vitæ.

Verſ. 6. Et nunc in ſpe quæ ad patres noſtros repromiſſionis facta eſt à Deo, ſto iudicio ſubiectus.

Verſ. 7. In qua. pro, *in quam*, duodecim tribus noſtræ. Deeſt, *inſtanter*, nocte ac die ſeruientes. hoc eſt colentes Deum. Sperant peruenire. Et relatiuum *in quam*, refert repromiſſionem. in quam repromiſſionem ſperant peruenire duodecim tribus, &c. Et eſt ſermo de repromiſſione regni Meſſiæ: De qua ſpe accuſor rex Agrippa à Iudæis. Intellige ſimiliter de ſpe promiſſi regni Meſſię in reſurrectione mortuorum Vnde & & ſubdit ſtatim.

Verſ. 8. Quid. pro, *cur*, incredibile iudicatur apud vos ſi Deus mortuos ſuſcitat? Et apud Gentiles & apud Sadducæos omnino incredibile iudicabatur: & apud Iudæos incredulos iudicabatur incredibile quòd de facto Deus mortuum Ieſum ſuſcitauit.

Verſ. 9. Et ego quidem exiſtimaueram me aduerſus nomen Ieſu Nazareni debere multa contraria agere:

Verſ. 10. Quod & feci Hieroſolymis, & multos ſanctorum ego in carceribus incluſi, à principibus ſacerdotum poteſtate acceptâ. Et cùm occiderentur. Hinc apparet quòd non ſolus Stephanus fuit in illa prima perſecutione Eccleſiæ occiſus. Si enim ſolus occiſus fuiſſet, non diceret in numero plurali *cum occiderentur*.

Detuli ſententiam. In cauſa mortis, ſententia Iudæorum non erat ſufficiens, eo quòd Romanis erat reſeruata. Paulus itaque detulit ſententiam, à principibus ſacerdotum ad præſidem, vt eius authoritate robur haberet: & inde ſubſcriptam à præſide ſententiam deferebat, Veriſimile enim eſt quòd poſt Chriſti mortem conuenerunt principes ſacerdotum cum Pilato, vt ipſi quidem inquirerent, & iudicarent reos mortis ob nouam Chriſtianitatis viam, non tamen exequerentur niſi roboratâ à præſide ſententiâ.

Sententia mortis Romanis erat reſeruata.

Verſ. 11. Et per omnes ſynagogas frequenter puniens eos, compellebam blaſphemare: & amplius inſaniens in eos, perſequebar vſque in exteras ciuitates.

Quomodo ad Chriſtum conuerſus fuerit narrat Paulus.

Verſ. 12. In quibus officiis. Dum irem Damaſcum cum poteſtate & permiſſu principum ſacerdotum

Verſ. 13. Die media in via vidi rex de cœlo ſupra ſplendorem ſolis circunfulſiſſe me lumen, & eos qui mecum ſimul erant:

Verſ. 14. Omneſque nos cùm decidiſſemus in terram. Non contrariatur hæc ſententia verbis Luc. Act. c. 9. *viri autem, qui comitabantur cum eo ſtabant ſtupefacti*: quoniam verũque eſt verum. Primum enim tam Paulus quàm illi deciderunt in terram, ſed illi qui exterriti ceciderant, ſtatim ſurrexerunt, & ſtabant ſtupefacti poſtquam ſurrexerant, audientes Paulum reſpondentem, & non audientes, nec videntes, cum quo Paulus loqueretur. Audiui vocem loquentem mihi Hebraicâ lingua, Saule, Saule. pro, *Saul, Saul*. Sic enim dicitur Hebraicè Quid me perſequeris? durum eſt tibi contra ſtimulum. pro, *ſtimulos*, calcitrare:

Verſ. 15. Ego autem dixi, quis es Domine? Dominus autem dixit, ego ſum Ieſus Nazarenus quem tu perſequeris,

Verſ. 16. Sed exurge & ſta ſuper pedes tuos. Expectauit Paulus proſtratus vt iuſſus ſurgeret: alij autẽ iniuſſi ſurrexerant: vtpote qui ſolo

terrore

terrore ceciderant, nihil intra ſeipſos ſpiritualis motus verſus Ieſum ſentientes: cuius oppoſitum erat intus in Paulo:vt verba eius teſtantur.

Ad hoc enim apparui tibi vt conſtituam.pro, *vt præparem*, te miniſtrum & teſtem eorum,quæ vidiſti,& eorum quibus. pro, *in quibus*.apparebo tibi. Et dixit hoc propter ea quæ reuelauit ei illo triduo quo non manducauit neque bibit.

*Verſ.*17.Eripiens te de populis.pro,*populo*. & gentibus in quas. pro, *in quos*, nunc ego mitto te.Ereptionem promittit Pauli tam a populo Iudæorum, quàm ab Ethnicis: ad vtroſque enim illum ſe mittere teſtatus eſt, dicendo Ananiæ, *vt portet nomen meum coram regibus*,&c.

Verſ. 18. Aperire oculos eorum vt conuertantur à tenebris ad lucem, & de poteſtate Satanæ ad Deum, vt accipiant remiſſionem peccatorum, & ſortem inter ſanctos per fidem quæ eſt in me.

*Verſ.*19.Vnde rex Agrippa,non fui incredulus cœleſti viſioni:

*Verſ.*20.Sed iis qui ſunt Damaſci primũ, & Hieroſolymis, & in omnem regionem Iudææ,& gentibus annuntiabam,vt pœnitentiã agerent,& cõuerterentur ad Deum, digna pœnitentiæ opera facientes.

*Verſ.*21.Hac ex cauſa me Iudæi in templo comprehenſum tentabant interficere.

*Verſ.*22. Auxilio autem adiutus Dei, vſq; in hodiernum diem ſto, & teſtificans minoriatque maiori,nihil extra dicens quàm ea quæ prophetæ locuti ſunt futura eſſe & Moyſes,

*Verſ.*23.Si paſſibilis Chriſtus,ſi primus ex reſurrectione mortuorum lumen annuntiaturus populo & gentibus.Sic abſque vllo verbo ſubſtantiuo Græcè habetur. Et eſt ſenſus quòd ego teſtificor ea,quæ prophetæ prædixerunt futura ſuper veritate harum conditionalium,hoc eſt,non aliter prædixerunt futura, niſi per Chriſtum paſſibilem, & per Chriſtum primum ex reſurrectione mortuorum annuntiaturum populo & gentibus lumen. Affirmat enim Paulus quòd ipſe teſtificatur & prædicat regnum Dei, regnum Meſſiæ,& ea quæ ſunt regni cœlorum,quę Moyſes & prophetæ prædixerunt futura,non abſolutè ſed ſi Chriſtus paſſibilis:hoc eſt, niſi per Chriſtũ paſſibilem:& ſimiliter ſi Chriſtus ex reſurrectione,&c. Si enim hæc duo(ſcilicet paſſibilitas Chriſti,& reſurrectio Chriſti)ad notificandum mundo lumen fidei ſubtraherentur, non eſſent ventura quæ Prophetæ dixerunt ventura. Hoc eſt quod aſſeuerat Paulus:quia in his duobus articulis pẽdent omnia fidei Chriſtianæ,pendet conſonantia Euangelij ad legem & Prophetas. Hoc eſt quod directè militat aduerſus Iudæos credentes Prophetis:vnde hinc Paulus adoritur Agrippam, dicendo,*credis Prophetis*,&c.

Verſ. 24. Hæc loquente eo, & rationem reddente, Feſtus magnâ voce dixit:Inſanis Paule, multæ te literæ ad inſaniam conuertunt.

Verſ. 25. Et Paulus: Non inſanio,inquit, optime Feſte, ſed veritatis & ſobrietatis verba loquor.

*Verſ.*26.Scit enim de his rex,ad quem & conſtanter loquor:latere enim eum nihil horum arbitror: neque enim in angulo quicquid horum geſtum eſt.

Verſ. 27. Credis rex Agrippa prophetis? ſcio quia. pro,*quod*, credis.Erat enim Agrippa ex genere magni Herodis,& Iudæus fide,circumciſione, & profeſſione. Vnde & de ſorore eius Lucas dixit,*cum Druſilla Iudæa.*

Verſ. 28 Agrippa autem ad Paulum: in modico. pro, *in pauco*, ſuades me fieri Chriſtianum.hoc eſt,in pauco tempore,in pauco ſermone quo mecum locutus es ſuades(ſiue perſuades)me Chriſtianum fieri. Admiratiue legendum eſt.Et dictio Græca ſignificat tam ſuadere quàm perſuadere. Et legendum eſt *in pauco*:quia multo opponitur paucum:& conſtat Paulum reſpondiſſe *& in multo*.

*Verſ.*29.Et Paulus: Opto apud Deum, in modico & in magno. pro, *& in pauco & multo*,ſermone,tempore,Non tãtum te,ſed etiam omnes qui audiunt hodie, fieri tales qualis & ego ſum,exceptis vinculis his.

*Verſ.*30.Et exurrexit rex & præſes & Bernice,& qui aſſidebant eis.

*Verſ.*31. Et cùm receſſiſſent, loquebantur adinuicem, dicentes, quia. pro, *quod*. nihil morte aut vinculis dignum quid fecit homo iſte.

*Verſ.*32. Agrippa autem Feſto dixit, Dimitti poterat homo hic,ſi non appellaſſet Cæſarem.

CAPVT XXVII.

VT autem iudicatum eſt nauigare nos in Italiam, tradiderunt Paulum cum reliquis cuſtodiis, pro, *tradiderunt & Paulum, & quoſdam alios vinctos*, Centurioni,nomine Iulio, cohortis Auguſtæ.Hoc eſt,vni ex centurionibus cohortis quæ appellabatur Auguſta. VERS.1. *Romam nauigat Paulus.*

*Verſ.*2 Aſcendentes autem nauem Adrumetinam.Incertum eſt an à ciuitate Africæ,an à Miſſiæ,an ab inſula Lycia hoc nomen deductum ſit. Incipientes nauigare circa Aſiæ loca, ſuſtulimus perſeuerante nobiſcum Ariſtarcho Macedone Theſſalonicenſi. cuius in 20.cap.facta eſt mentio.

Verſ. 3. Sequenti autem die venimus Sidonem: humanè autẽ tractans Iulius Paulum, permiſit ad amicos ire, & curam ſui agere.

4. Et inde cùm ſuſtuliſſemus, ſubnauigauimus Cyprum, propterea quod eſſent venti contrarij.

5. Et pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ nauigantes, venimus Lyſtram. pro, *Myram*, quæ eſt Lyciæ,

6. & ibi inueniens Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, tranſpoſuit nos in eam.

7. Et cùm multis diebus tardè nauigaremus, & vix deueniſſemus contra Gnidum prohibente nos vento, adnauigauimus Cretæ iuxta Salmonem. ciuitatem maritimam Cretæ.

8. Et iuxta nauigantes, venimus in locum quendam qui vocatur Boniportus. pro, *Pulchriportus*, numeri pluralis. Cui iuxta erat ciuitas Thalaſſa. pro, *Laſæa*. Quæ & ipſa ciuitas eſt Cretæ vicina Pulchriſportubus.

Verſ. 9. Multo autem tempore peracto, & cùm iam non eſſet tuta nauigatio (eo quòd ieiunium iam præteriſſet. pro, *ob id quoque quod vltra tempus ſuſtinuiſſent inediam*) conſolabatur. pro, *hortabatur*, eos Paulus.

Verſ. 10. Dicens eis: Viri, video quòd cũ iniuria & multo damno, non ſolum oneris & nauis, ſed etiam animarum noſtrarum incipit eſſe nauigatio.

Verſ. 11. Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat quàm iis quæ à Paulo dicebantur.

Verſ. 12. Et cùm aptus portus nõ eſſet ad hyemandum, plurimi ſtatuerunt conſiliũ nauigare inde: ſi quo modo poſſent deuenientes Phœnicen hyemare, portum Cretæ reſpicientem ad Aphricum & ad Chorum. Explicat Lucas Phœnicen (non Syriæ prouinciam, ſed portum Cretæ) reſpiciente ad duos ventos, Aphricum & Chorum.

Verſ. 13. Aſpirante autem Auſtro exiſtimantes propoſitum ſe tenere, cùm ſuſtuliſſent de Aſſon. Oppidulum creditur Cretæ. Legebant Cretam.

Verſ. 14 Non poſt multum autem miſit ſe contra ipſam ventus Typhonicus, qui vocatur Euro-Aquilo.

Verſ. 15 Cúmque arrepta eſſet nauis, & non poſſet conari in ventum. Hoc eſt, non poſſet reſiſtere vento contrario, datâ naue flatibus ferebamur.

Tempeſtate iactatur nauis S. Pauli.

Verſ. 16. In inſulam autem quandam decurrentes quæ vocatur Cauda. pro, *Clauda*. vix potuimus obtinere ſcapham. Hoc eſt, vix potuimus ſcapham quæ poſt nauem trahi ſolita erat in mari, obtinere intus vt poneremus eam in naui.

Verſ. 17. Quâ ſublatâ à mari in nauem. Vtebantur adiutoriis accingentes nauem (timentes ne in Syrtim inciderent) ſubmiſſo vaſe ſic ferebantur. Hoc eſt, vtebantur naturæ adiutoriis militum aliorúmque qui erant in naui ad ſuccingendum nauem extrinſecùs demiſſo vaſe: hoc eſt, demiſſâ multitudine vaſorum vacuorum quæ appellantur dolia. His enim ſuccinxerunt nauem: vt ſi inciderent in Syrtim (hoc eſt, in mare arenoſum valde periculoſum) nauis ad neutrum latus deflecteretur, doliis ipſam ſuſtinentibus in arena ex vtroque latere.

Sunt autem Syrtes inter Africam & Ægyptũ periculoſa loca propter arenam ibidem.

Verſ. 18. Validâ autem nobis tempeſtate iactatis, ſequenti die iactum fecerunt.

Verſ. 19. Et tertia die ſuis manibus armamenta nauis proiecerunt. pro, *noſtris manibus armamenta nauis proiecimus*,

Verſ. 20. Neque autem ſole, neque ſyderibus apparentibus per plures dies & tempeſtate non exiguâ imminente, iam ablata erat ſpes omnis ſalutis noſtræ.

Verſ. 21. Et cùm multa ieiunatio. pro, *inedia*, fuiſſet, tunc ſtans Paulus in medio eorum, dixit; oportebat quidem ô viri, audito me non tollere. pro, *ſoluere*, à Creta, lucríque facere. pro, *accerſere*, iniuriam hanc. Ventorum & maris. Et negatio negat tam ſoluere quàm accerſere. Fuit enim velut accerſita tam iniuria quàm iactura, ex eo quòd poterant manere in Creta: & iacturam.

Verſ. 22. Et nunc ſuadeo vobis, pro, *hortor vos*, bono animo eſſe: amiſſio enim nullius animæ erit ex vobis, præterquam nauis.

Verſ. 23. Aſtitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius ego ſum. Relatiuum Deum refert. Non dicit *cuius ego ſum Apoſtolus*, ſed abſolutè *cuius ego ſum*: ad ſignificandum ſe ſecundùm *eſſe*, eſſe Dei. Et deinde addidit ſecundùm *operari* ſubiungendo, cui ſeruio.

Verſ. 24. Dicens, Ne timeas Paule, Cæſari te oportet aſſiſtere: & ecce donauit tibi Deus omnes qui nauigant tecum.

Verſ. 25. Propter quod bono animo eſtote viri. Credo enim Deo quia. pro, *quod*, ſic erit quemadmodum dictum eſt mihi.

Verſ. 26. In inſulam autem quandam oportet nos deuenire.

Verſ. 27. Sed poſteaquam quartadecima nox ſuperuenit nauigantibus nobis in Adria. Hoc eſt, in mari Adriatico, maſculini enim generis eſt & numeri ſingularis. Circa mediam noctem ſuſpicabantur nautæ apparere ſibi aliquam regionem.

Verſ. 28. Qui & ſubmittentes bolidem. Bolis plumbeum pondus eſt funiculo affixum, quo ad explorandum profunditatem vtuntur nautæ. Inuenerunt paſſus viginti, & puſillũ inde ſeperati inuenerũt paſſus quindecim. *Bolis quid.*

Verſ. 29. Timentes autem ne in aſpera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri.

Verſ. 30. Nautis verò quærentibus fugere de naui, cùm miſiſſent ſcapham in mare. Hinc clarè apparet quòd ſcapham ſuſtulerãt ex mari in nauem: vt ſupra expoſuimus. Sub obtentu quaſi inciperẽt à prora anchoras extendere. pro, *ſub prætextu tanquã à prora anchoras extenſuri*. Iecerãt anchoras à parte poſteriori nauis: fingebant autem nautæ, quòd à parte anteriori nauis vellent cum ſcapha extẽdere anchoras.

Verſ. 31 Dixit Paulus Centurioni & militibus, niſi hi in naui manſerint, vos ſalui fieri non poteſtis.

Verſ. 32. Tunc abſciderunt milites funes ſcaphæ: & paſſi ſunt eam excidere.

Verſ. 33. Et cùm lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes ſumere cibum, dicẽs: Quartadecima die expectantes ieiuni permanetis, nihil accipientes. Humano modo loquitur: quo qui valde parum comedit, nihil comediſſe dicitur. Iſti namque tanto tempore concuſſi minimum quid quandoque accipiebãt illis diebus: alioquin non vixiſſent, & propterea Paulus dicit *nihil accipientes*.

Verſ. 34. Propter quod rogo vos accipere cibum pro ſalute veſtra: quia nullius veſtrum capillus de capite peribit.

Verſ. 35, Et cùm hæc dixiſſet, ſumens panem gratias egit Deo in conſpectu omnium: & cùm fregiſſet, cœpit manducare.

Verſ. 36. Animæquiores. pro, *bono animo*, Autem facti omnes, & ipſi aſſumpſerunt cibum.

Verſ. 37. Eramus verò vniuerſæ animæ in naui ducentæ ſeptuaginta ſex.

Verſ. 38. Et ſatiati cibo, alleuiabant nauem iactantes triticum in mare.

Verſ. 39. Cùm autem dies factus eſſet, terram non agnoſcebant: ſinum verò quendã conſiderabant habentem littus, in quẽ. pro,

in quod,

in quod, cogitabant ſi poſſent eijcere. pro, *pellere*, nauem.

Verſ. 40. Et quum anchoras ſuſtuliſſent, committebant ſe mari, ſimul laxantes iũcturas gubernaculorum. Si de temone eſt ſermo, in promptu ratio eſt laxationis eorum, quibus temo alligatur naui, vt temo nataret: alioquin potuiſſet nocere potius impactioni nauis in terram, quam procurabant. Et leuato artemone. hoc eſt, & eleuatis carbaſis, *artemon* enim ſpecies eſt carbaſorum. Secundum auræ flatum tendebant ad littus,

Verſ. 41. Et cum incidiſſent in locum dithalaſſum. pro, *in locum bimare*. hoc eſt, in locũ medium inter duo maria. Impegerunt nauẽ, & prora quidẽ fixa manebat immobilis; puppis verò ſoluebatur a vi maris.

Naufragiũ. *Verſ.* 42. Militum autem conſilium fuit vt cuſtodias pro, *vinctos*, occiderent, ne quis quum enataſſet effugeret.

Verſ. 43. Centurio autem volens ſeruare Paulum, prohibuit fieri. Iuſsitque eos qui poſſent natare, emittere ſe primos & euadere, & ad terram exire:

Verſ. 44. Et cæteros. Hic fiat comma. Alios in tabulis ferebant. Superfluit *ferebant*, refertur enim ad verbum *iuſſit*. Quoſdam ſuper ea quæ de naui erant. Deficientibus tabulis iuſſit alios ſuper fragmenta nauis ſaluari. Nauem enim habebant pro perdita, & propterea fractioni exponebatur. Tali ſiquidem prouidentia & omnes ſaluauit, & neminem perdidit vinctorum, primi enim omnium deſcenderant cuſtodes aliorum.

Et ſic factum eſt vt omnes animæ euaderent ad terram.

CAPVT XXVIII.

Vers. 1. Meliten appellit D. Paulus. ET quum euaſiſſemus pro, *euaſiſſent*, tunc cognouimus quia pro, *cognouerunt quod*, Mytilene. pro, *Melite*, inſula vocabatur. Eſt autem Melite inſula inter Epirum & Italiam. Barbari verò præſtabant non modicam humanitatem nobis.

Verſ. 2. Accenſa enim pyrâ, reficiebant nos omnes propter imbrem qui imminebat & frigus.

Verſ. 3. Quum congregaſſet autem Paulus ſarmentorum aliquantam multitudinem, & impoſuiſſet ſuper ignem, vipera à calore quum proceſſiſſet inuaſit manum eius.

Vipera nil nocuit D. Paulo. *Verſ.* 4. Vt verò viderunt Barbari pendentem beſtiam de manu eius, adinuicem dicebant: Vtique homicida eſt homo hic: qui quum euaſerit de mari, vltio non ſinit eum viuere.

Verſ. 5. Et ille quidem excutiens beſtiam in ignem, nihil mali paſſus eſt.

Verſ. 6. At illi exiſtimabant eum in tumorem conuertendum, & ſubito caſurũ, & mori. pro, *at illi exiſtimabant futurum vt inflammaretur aut concideret repente mortuus.* Hoc eſt, vt inflãmaretur manus, & ſic ſucceſſiuè brachium, &c. Appellamus enim membrum inflammatum quum ipſum valde rubere cernimus. Putarunt iſti aut quod venenum recto itinere peteret cor & tolleret vitam, aut quod traheret ad manum inflammationem.

Diu autẽ illis expectantibus & videntibus nihil mali in eo fieri, conuertentes ſe dicebant eum eſſe Deum.

Verſ. 7. In locis autem illis erant prædia principis inſulæ, nomine Publij: qui nos ſuſcipiens triduo bene exhibuit. pro, *tractauit*.

Verſ. 8. Contigit autem patrem Publij febribus & dyſenteriâ vexatum iacere; ad quem Paulus intrauit. Et quum oraſſet & impoſuiſſet ei manus, ſaluauit. pro, *ſanauit eum*. Aduerte hic quòd impoſitio manuum ab Apoſtolis fiebat (vt ſuperius pluries diximus, abſque alicuius ſacramenti collatione. Patrem Publij principis ſanat D. Paulus.

Verſ. 9. Quo facto, & omnes qui in inſula habebant infirmitates, accedebant & curabantur.

Verſ. 10. Qui etiam multis honoribus nos honorauerunt: & nauigantibus impoſuerunt quæ neceſſaria erant.

Verſ. 11. Poſt menſes autem tres. Quibus fuerunt in inſula Melites: nam, vt ſupra dictum eſt, quærebant locum in quo poſſent hyemare. Nauigauimus in naui Alexandrina quæ in inſula hyemauerat, cui erat inſigne Caſtorum. pro, *inſignita Iouis filijs*, hoc eſt, Caſtore & Polluce. Nominibus vſus eſt Lucas ſoluis, conſueuerant enim Caſtor & Pollux nominari Iouis filij.

Verſ. 12. Et quum veniſſemus Syracuſas, manſimus ibi triduo.

Verſ. 13. Inde circumlegentes. proculdubio Trinacriam. Peruenimus Rhegium. Ciuitatem Calabriæ è regione Meſſanæ. Et poſt vnum diem flante auſtro ſecunda die venimus Puteolos. Ciuitas eſt maritima prope Neapolim verſus Romam.

Verſ. 14. Vbi inuentis fratribus rogati ſumus manere apud eos dies ſeptem, & ſic venimus Romam hoc eſt, ad portũ Romanũ.

Verſ. 15. Et inde quum audiſſent fratres de nobis. Ordo literæ eſt: Et quum fratres audiſſent inde (hoc eſt ex portu Romano) de nobis. Et eſt ſenſus: & quum fratres exiſtentes Romæ audiſſent de nobis ex Romano portu, quod appuleramus illuc. Romam appellit.

Occurrerunt nobis vſque ad Appij forum & tribus tabernis pro, *tres tabernas*. Vterque locus inter portum Romanũ & Romam ſitus eſt. Nõ eſt hic ſermo de ciuitate quæ vocatur Appij forum, quum illa longè diſtet à Roma. Paulus autem poſtquam ad portum venit Romanum pergens Romã, obuios habuit iſtos fratres: conſtat autem quòd portus Romanus non diſtat à Roma quatuordecim milliaribus Italicis. Quos quum vidiſſet Paulus gratias agens Deo, accepit fiduciam.

Verſ. 16. Quũ autem veniſſemus Romã. Hinc apparet quod prius appellatione Romę intellexit portum Romanũ. Et deſunt hic quinque dictiones: *Centurio tradidit vinctos principi exercitus.* Permiſſum eſt autẽ Paulo permanere ſibimet. pro, *manere apud ſemetipſum*, hoc eſt, in proprio hoſpitio: ad differentiam deputatorum vt manerent in carcere aut loco publico. Cum cuſtodiente ſe milite.

Verſ. 17. Poſt tertiũ autem diem conuocauit primos Iudæorũ. Cúmq; veniſſent, dicebat eis: Ego viri fratres, nihil aduerſus plebẽ faciens aut morem paternũ vinctus ab Hieroſolymis traditus ſum in manus

Roma

Romanorum. Verum dixit tacens à quo: quoniam occaſionaliter traditus fuit in manus Romanorum ab orto tumultu in Hieruſalem: eâ enim occaſione Tribunus accepit eum in Hieruſalem: vt patet cap. 21.

Verſ. 18. Qui quum interrogationem de me habuiſſent, voluerunt me dimittere. Non loquitur Paulus de voluntate deliberata, ſed de velleitate: voluiſſent enim illum dimittere, niſi affectus complacendi Iudæis præualuiſſet apud eos. Vnde & contradictionem Iudæorum obſtitiſſe dicit, quæ non deliberatæ voluntati, ſed velleitati obſtitit. Eo quòd nulla eſſet cauſa mortis in me.

Verſ. 19. Contradicentibus autem Iudæis coactus ſum appellare Cæſarem. non quaſi gentem meam habens aliquid accuſare. Propter hanc igitur cauſam rogaui vos videre & alloqui:

Verſ. 20. Propter ſpem enim Iſraël. hoc eſt, propter ſpem, quam habet populus Iſraël, ſpem ſcilicet regni Meſſiæ. Catena hac circundatus ſum.

Verſ. 21. At illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te à Iudæa, neque aduemens aliquis fratrum nuntiauit aut locutus eſt quid de te malum.

Verſ. 22. Rogamus autem, à te audire quæ ſentis: nam de ſecta hac notum eſt nobis, quia. pro, *quod*, vbique ei contradicitur. Et eſt ſermo de ſecta Chriſtianorum.

Verſ. 23. Quum conſtituiſſent autem illi diem, venerunt ad eum in hoſpitium plurimi. pro, *complures*. Quibus exponebat teſtificans regnum Dei, ſuadénſque eis de Ieſu ex lege Moyſi & prophetis à mane vſque ad veſperam.

Verſ. 24. Et quidam credebant ijs quæ dicebantur: quidam verò non credebant.

Verſ. 25. Quumque inuicem non eſſent conſentientes, diſcedebant, dicente Paulo vnum verbum, quià. pro, *quod*, bene Spiritus ſanctus locutus eſt per Eſaiam prophetam, cap 6. ad patres noſtros,

Verſ. 26. Dicens: Vade ad populum iſtum & dic: Aure. corpori. audiet is & non intelligetis doctrinam Euangelicam. Et videntes videbitis, ſigna & miracula. & non perſpicietis. internam in Ieſu diuinam virtutem.

Verſ. 27. Incraſſatum eſt enim cor populi huius. Ecce meritum pœnæ antedictæ (videlicet non intelligere nec perſpicere) incraſſatio cordis: hoc eſt, voluntatis occupatio ab effectibus propriis. Et auribus grauiter audierunt. Inde prouenit malus auditus velut ſemiſurdorum. Et eſt ſermo de internis auribus: & ſimiliter de internis oculis quum ſubditur: Et oculos ſuos compreſſerunt, ad non aut malè videndum. Totum ergo meritum ex eorum deſcribitur voluntate. Ne forte. pro, *quando*, videant oculis. internis. Et auribus audiant. internis. Et corde intelligant. hoc eſt, & cor applicent ad intelligendum. Et conuertantur, ad veritatem Euangelicam. Totum hoc effectus eſt meriti eorum, non intentus ab eis, ſed ex facto eorum interno proueniens. Et ſanem eos. Iſte Dei effectus efficeretur, ſi Iudæi non redderent ſeipſos indiſpoſitos ex ſupradicto affectu proprio.

Verſ. 28. Notum ergo ſit vobis quoniam. pro, *quod*, gentibus miſſum eſt hoc ſalutare Dei: & ipſi audient.

Verſ. 29. Et quum hæc dixiſſet exierunt ab eo Iudæi, multam habentes inter ſe quæſtionem.

Verſ. 30. Manſit autem biennio toto in ſuo conductu. pro, *conducto*. proculdubio hoſpitio. Et ſuſcipiebat omnes. tam Iudæos quàm Ethnicos. Qui ingrediebantur ad eum,

Verſ. 31. Prædicans regnum Dei, & docens quæ ſunt de Domino Ieſu Chriſto cum omni fiducia ſinè prohibitione. Explicat Lucas quòd per totum biennium nullus inhibuit Paulo prædicationem Euangelij in ſuo hoſpitio. Quid poſtea ſecutum ſit, neſcitur, niſi quantum ex Epiſtolis Pauli conijcere licet. Amen.

Caietæ in die ſacro Apoſtolorum Petri & Pauli, M.D.XXIX.

Commentariorum Thomę de Vio Caietani, Cardinalis S. Xyſti, in Acta Apoſtolorum, per Ioannem Danielis, S.D.N. Papæ pœnitentiarum ac authoris operis alumnum diligenter recognitorum.

FINIS.

INDEX

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ,

Qui in hoc quarto Operum Cardin. Caietani volumine paſſim explicantur vel citantur.

EX VETERI TESTAMENTO.

Ex libro Geneſeos.

Cap. 1. verſ. 5. Factum eſt veſpere & mane dies vnus. 192.421

31. Et vidit Deus cuncta quæ fecerat. 282

2.2. Requieuit Deus ab vniuerſo opere quod patrarat. 317

2.22. Et ædificauit Dominus coſtam quam tulerat de Adam in mulierem. 297

4 10. Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra. 106

15.1. Ego protector tuus ſum & merces ſua magna nimis. 314

16. Nondum completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum. 105

21.12. In Iſaac vocabitur tibi ſemen. 2

16. Per memetipſum iuraui, dicit Dominus. 29

22.18. Benedicentur in ſemine tuo omnes gentes. 2

25.23: Maior ſeruiet minori. 2

48.22. Do tibi partem vnam extra fratres tuos quam tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo. 310

Ex libro Exodi.

Cap. 3. v. 14. Dixit Deus ad Moyſen; Ego ſum qui ſum. Sic dices filiis Iſrael: Qui eſt miſit me ad vos. 384

4.22. Filius meus primogenitus Iſrael. 10

4.28. Ego indurabo cor eius. 34

8.19. Digitus Dei eſt hîc. 60

19.16. Clangor buccinæ vehementer perſtrepebat. 110.

19. Sonitus buccinæ paulatim creſcebat in maius. 110

20.7. Non aſſumes nomen Domini Dei tui in vanum. 28

20.14. Non concupiſces vxorem proximi tui. 27

23.17. Ter in anno apparebit omne maſculinum coram me. 298

Ex libro Leuitici.

Cap. 16. v. 17. Nullus hominum ſit in Tabernaculo quando Pontifex ſanctuarium ingreditur. 174

19.12. Non periurabis in nomine Domini. 28

13. Non manebit opus mercenarij apud te vſque mane. 89

18. Diliges amicum tuum ſicut teipſum. 31

Ex libro Numerorum.

Cap. 24. v. 17. Orietur ſtella ex Iacob. 9

Ex Deuteronomio.

Cap. 6. v. 8. Ligabis verba mea quaſi ſignum in manu tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos. 102

6.13. Per nomen Domini Dei tui iurabis. 28

8.3. Non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo quod procedit de ore Dei. 16

24.1. Si acceperit homo vxorem & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam fœditatem, ſcribet libellum repudij. 84

27.26. Maledictus qui non permanet in ſermonibus legis huius. 344

28.7. Dabit Dominus inimicos corruentes in con-

ſpectu ſuo : per vnam viam venient contra te,& per ſeptem fugient à facie tua. 31

Ex libro I. Regum.

Cap. 15.v.17. Nonne quum eſſes paruulus in oculis tuis,caput in tribubus Iſrael factus es. 57

Ex libro II. Regum.

Cap.1.v.4. Quod eſt verbum quod factum eſt, indica mihi. 186

Ex libro III. Regum.

Cap.22.v.22. Ero ſpiritus mendax in ore prophetarum eius. 400

Ex libro IV. Regum.

Cap.4.v.27. Anima illius in amaritudine eſt & Dominus celauit à me. 205

Ex II. Paralipomenon.

Cap.24.v.22. Videat Dominus & requirat. 106

Ex libro Iob.

Cap.21.v.14. Recede à nobis, ſcientiam viarum tuarum nolumus. 51

Ex libro Pſalmorum.

Pſal.24.v.11. Vniuerſæ viæ Domini gratia & veritas. 291

31.5. Dixi,confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam Domino. 240

50.6. Tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci. 240

61.11. Diuitiæ ſi affluant, nolite cor apponere. 87

77.68. Sed elegit tribum Iuda. 2

70. Suſtulit eum de gregibus ouium, de poſt fœtantes accepit eum. 358

79.9. Vineam de Ægypto tranſtuliſti, eieciſti gentes & plantaſti eam. 96

88.20. Tunc locutus es in viſione ſanctis tuis & dixiſti : Poſui adiutorium ſuper potentem &c. Inueni Dauid ſeruum meum &c. 457

94.11. Iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam. 150

109.1. Dixit Dominus Domino meo : Sede à dextris meis. Donec ponam inimicos ſuos ſcabellum pedum ſuorum. 6

117.24. Benedictus qui venit in nomine Domini; Hoſihana. 93

131.11. Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non fruſtrabitur eum : De fructu ventris tui ponam ſuper ſedem ſuam. 2

Ex Prouerbiis Salomonis.

Cap.4.3. Ego filius fui patris mei tenellus, & vnigenitus coram matre mea & docebar me. 192

13.12. Spes quæ differtur, affligit animam. 190

14.22. Errant omnes qui operantur malum. 36

18.22. Qui tenet adulteram,ſtultus eſt & inſipiens. 5

20.9. Quis poteſt dicere : Mundaui cor meum? 22

25.21. Si eſurierit inimicus tuus ciba illum : Si ſitit, da ei aquam bibere. 31

Ex Cantico Canticorum.

Cap.2.v.4. Ordinauit in me charitatem. 100

Ex libro Eccleſiaſtici.

Cap.24.v.29. Qui bibunt me adhuc ſitient. 311

30 24. Nulla vtilitas in triſtitia 21

31.8. Beatus diues qui poſt aurum non abiit. 87

Ex Prophetia Iſaiæ.

Cap.5.v.7. Vinea Domini Sabaoth domus Iſrael eſt. 233

7.14. Ecce virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. 6

9.1. Non erit obſcuratio ſicut fuit primo tempore ab alleuiatore terræ Zabulon & Nepthalim, & nouiſſimo ab aggrauatore viæ maris trans Iordanem, &c. ſed populus qui ambulabat,&c. 18

11.2. Requieſcet ſuper eum ſpiritus Domini. 60

10. Et erit ſepulchrum eius glorioſum.

29.13. Timuerunt me mandato hominum & doctrinis. 72

40.6. Omnis caro fœnum. 109

17. Ego Dominus docens te vtilia. 231

43.25. Ego ſum qui deleo iniquitates tuas. 46

53.1. Et brachium Domini cui reuelatum eſt? 181

53.4. Ipſe infirmitates noſtras accepit, & ægrotationes noſtras portauit. 44

Nos reputauimus eum quaſi leproſum & percuſſum à Deo &c. ibid.

53.6. Deus poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrum. 44

6. Vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ quaſi pannus menſtruatæ. 240

8. Generationem eius quis enarrabit. 2

12. Ipſe peccata multorum tulit. 44

Ex Prophetia Ieremiæ.

Cap.15.v.1. Si ſteterint Moyſes & Samuel corã me, non eſt anima mea ad populum iſtum. 39

22.30. Hæc dicit Dominus : Scribe virum ſterilem: nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſolium Dauid. 3

Ex Ezechiele Propheta.

Cap.18 23. Nunquid voluntatis meæ eſt mors impij, dicit Dominus Deus, & non vt conuertatur à viis ſuis & viuat? 284

Ex Daniele Propheta.

Cap. 9.v.27. Et erit in templo abominatio deſolationis, & vſque ad conſummationem & finem

nem perſeuerabit deſolatio. 108

Ex Oſee.

Cap.6.v.6. Miſericordiam volui & non ſacrificium. 59

Ex Michaa.

Cap.5.v.2. Et tu Bethleem terra Ephrata paruulus es vt ſis in millibus Iuda : ex te mihi egredietur vt ſit dominator in Iſraël. 9

Ex Zacharia.

Cap.3.v.8. Ecce adducam ſeruum meum Orientem. 183
6.12. Ecce vir Oriens nomen eius. 183
9.9. Exulta filia Sion, iubila filia Ieruſalem. 93
11.13. Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos : Et dixit Dominus ad me:Proiice illud ad ſtatuarium decorum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos ad ſtatuarium. 123

Ex Malachia.

Cap.1.v.3. Iacob dilexi,Eſau odio habui. 2
2.16. Cùm odio habueris, dimitte : dicit Dominus Deus Iſraël. 86
3.1. Ecce ego mitto Angelum meum. 283
4.5. Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. 56

Ex I. Machabaorum.

Cap.4.v.57. Ornauerunt faciem templi coronis aureis. 258

EX NOVO TESTAMENTO.

Ex Euangelio S. Matthai.

Cap.4. verſ.13. Relicta ciuitate Nazareth venit & habitauit in ciuitate Capharnaum. 46
6.10. Adueniat regnum tuum. 11
10.16. Ecce mitto vos ſicut oues inter lupos. 13
22. Eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum. 13
11.19. Venit filius hominis manducans & bibens. 15
27. Nemo nouit patrem niſi filius,neque filium quis nouit niſi pater. 285
29. Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. 15.21
15.8. Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me. 13.94
20. De corde exeunt adulteria,furta,&c. 22
24. Non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſraël. 25
16.23. Vade poſt me Satana. 17
24. Qui vult venire poſt me abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuam, & ſequatur me. 13
17.12. Elias iam venit & non cognouerunt eum, ſed fecerunt in eo quæcunque voluerunt, ſic & filius hominis paſſurus eſt ab eis. 310
18.10. Angeli eorum ſemper vident faciem patris. 191
19.21. Si vis perfectus eſſe, vade & vende omnia quæ habes. 31
24. Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire quam diuites intrare in regnum cælorum. 182
20.28. Filius hominis non venit miniſtrari ſed miniſtrare, & animam ſuam dare redemptionem pro multis. 55
21.31. Meretrices & Publicani præcedent vos in regno cælorum. 237
26.24. Filius hominis vadit ſicut ſcriptum eſt de illo. 14
29. Non bibam de hoc genimine vitis, donec vobiſcum bibam in regno Patris mei. 11.78
39. Pater tranſeat à me calix iſte. 90
27.42. Alios ſaluos fecit,ſeipſum non poteſt ſaluum facere. 44
46. Eli Eli,lammah hazabthani, hoc eſt, Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquiſti me. 1
28.18. Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra. 11.178
19. Baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus ſancti. 15
20. Ecce ego vobiſcum ſum omnibus diebus vſque ad conſummationem ſeculi. 355

Ex Euangelio S. Luca.

Cap.1.v.32. Dabit ei Dominus Deus ſedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum. 3
77. Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi eius, in remiſſionem peccatorum eorum. 134
2.48. Ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te. 4
4.23. Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hîc in patria tua. 18
8.3. Et aliæ multæ quæ miniſtrabant ei de facultatibus ſuis. 21
9.43. Præceptor vidimus quemdam in nomine tuo eiicientem dæmonia, & prohibuimus eum,quia non ſequitur nobiſcum. 60
54. Vis dicamus, vt ignis de cælo conſumat eos? 15
55. Neſcitis cuius ſpiritus filij eſtis. ibid.
58. Vulpes foueas habent & volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet vbi reclinet caput ſuum. 21

11.14. Erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum. 48
14.23. Niſi quis renuntiauerit omnibus quæ poſſidet. 77
18.12. Ieiuno bis in ſabbato, decimas do omnium, &c. Non ſum ſicut cæteri hominum, &c. 26
19. Nemo bonus niſi ſolus Deus. 40
22.17. Quis maior eſt, qui recumbit, an qui miniſtrat: Nonne qui recumbit? Ego autem in medio veſtri ſum, ſicut qui miniſtrat. 55
35. Quando miſi vos ſine ſacculo & pera, nunquid aliquid defuit vobis? 50
53. Hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarum. 62.
23.5. Commouit populum per vniuerſam Iudæam incipiens à Galilæa vſque huc. 19
43. Hodie mecum eris in paradiſo. 11.89
56. Et ſabbato quidem ſiluerunt ſecundùm mandatum. 25
24.21. Nos autem ſperabamus quòd ipſe eſſet redempturus Iſraël. 54
25. O ſtulti & tardi corde ad credendum. 26
49. Manete in ciuitate quoadúſque induamini virtute ex alto. 48

Ex Euangelio S. Ioannis.

Cap.1.v.8. Non erat ille lux. 24
33. Qui miſit me baptizare dixit mihi: Super quem videris ſpiritum vt columbam. 14
49. Tu es filius Dei. 71
3.26. Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem. 54
29. Qui habet ſponſam ſponſus eſt. 47
4.10. Diſcipuli eius ierant in ciuitatem vt emerent cibum. 21
20. Patres noſtri in monte hoc adorauerunt: vos autem dicitis, quòd in Ieroſolymis eſt locus in quo oportet adorare. 214
21. Nec in monte hoc nec Ieroſolymis adorabitis. 25
21. Veri adoratores adorabunt patrem in ſpiritu & veritate. 9
5.8. Tolle grabatum tuum & ambula. 24
26. Sicut Pater habet vitam in ſeipſo, ſic dedit & filio vitam habere in ſemetipſo. 281
35. Ille erat lucerna ardens & lucens. 24
43. Ego veni in nomine patris mei, &c. alius veniet in nomine ſuo. 93
7.26. Nunquid verè cognouerunt Principes noſtri, quòd hic eſt Chriſtus? 73
39. Nondum erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus. 191
48. Nunquid aliquis ex Principibus credit illi? 73
8.12. Ego ſum lux mundi. 24
36. Liberi eritis ſi filius liberabit vos. 194
9.11. Ille homo qui vocatur Ieſus. 15
28. Tu diſcipulus eius ſis. 19
11.47. Quid facimus quia hic homo multa ſigna facit: Si dimittimus eum ſic, omnes credent in eum. 96
48. Et venient Romani & tollent noſtrum locum & gentem. 96
12.6. Iudas loculos habens ea quæ mittebantur portabat. 21
28. Et clarificaui & clarificabo. 15
29. Angelus locutus eſt ei. 15
31. Nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mundi eiicietur foras. 194
13.29. Vt egenis aliquid daret. 21
14.8. Domine oſtende nobis Patrem. 183
9. Philippe qui videt me, videt & Patrem. 183
12. Qui credit in me opera quæ ego facio, ipſe faciet, & maiora horum faciet, quia ego ad patrem vado. 169
31. Surgite eamus hinc. 119
16.12. Multa habeo vobis dicere, quæ non poteſtis portare modò. 25
17.6. Pater manifeſtaui nomen tuum hominibus. 15.57
12. Cùm eſſem cum eis ſeruabam eos in nomine tuo: quos dediſti mihi cuſtodiui. 83
18.31. Nobis non licet interficere quenquam. 51
19.36. Vt Scriptura impleretur: os non comminuetis ex eo.

Ex Actibus Apoſtolorum.

Cap.1.v.3. Per dies quadraginta apparens eis. 117
5. Ioannes quidem baptizauit aquâ, vos autem baptizabimini Spiritu ſancto, non poſt multos hos dies. 134.191.193
8. Et eritis mihi teſtes in Ieruſalem, &c. & vſque ad vltimum terræ. 49
21. Oportet vt ex his viris qui nobiſcum conuerſati ſunt toto tempore quo ingreſſus & egreſſus fuit inter nos Dominus Ieſus incipiens à baptiſmo Ioannis vſque in diem, &c. 15.37
21. Oportet ex his viris qui nobiſcum ſunt congregati in omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos Dominus Ieſus incipiens à baptiſmate Ioannis, &c. 173
6.4. Nos vero orationi, & miniſterio verbi inſtantes erimus. 220
6.14. Quoniam Ieſus Nazarenus hic deſtruet locum iſtum, & mutabit traditiones quas tradidit nobis Moyſes. 24.25
7.55. Intendens in cœlum dixit: Ecce video cœlos apertos. 14
9.4. Saule, Saule, quid me perſequeris? 105
10.14. Abſit Domine quia omne immundum & commune nunquam comedi. 25
38. Vnxit eum Deus Spiritu ſancto & virtute. 193
41. Qui manducauimus & bibimus cum illo poſtquam ſurrexit à mortuis. 263
43. Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent, remiſſionem peccatorum accipere credentes in nomine eius. 97
13.1. Erant in Eccleſia Antiochiæ Prophetæ. 105
46. Vobis oportebat primùm prædicari regnum Dei, ſed quia indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. 97
19.15. Ieſum noui, & Paulum ſcio; vos autem qui eſtis? 153
27.28. Qui & ſubmittentes bolidem inuenerunt paſſus viginti. 137

Ex Epiſtola ad Romanos.

Cap.1.21. Cùm cognouiſſent Deum, nõ ſicut Deum glori

glorificauerunt. 217
1.18. Tradidit illos Deus in reprobum ſenſum. 64
2.21. Qui prædicas non furandum furaris, &c. 38
21. Qui prædicas non furandum furaris, qui prædicas non mœchandum mœcharis. 101
3.23. Omnes peccauerunt & egent gratia Dei. 47
4.25. Traditus eſt propter delicta noſtra, & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram. 402
6.23. Gratia Dei vita æterna. 89
7.24. Infelix ego homo: quis me liberabit de corpore mortis huius. 199
8.18. Non enim ſunt condignæ paſſiones huius temporis ad ſuperuenturam gloriam. 23.89
11.29. Sine pœnitentia ſunt dona & vocatio Dei. 71
12.5. Multi vnum corpus ſumus in Chriſto, ſinguli autem alter alterius membra. 391
14.17. Regnum Dei non eſt eſca & potus, ſed iuſtitia & pax, gaudium in Spiritu ſancto. 68.33.300.

Ex I. ad Corinthios.

Cap.1.v.17. Non miſit me Chriſtus baptizare, ſed euangelizare. 310
25. Quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus. 218
26. Videte vocationem veſtram, quia non multi potentes. 57
27. Quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes. 218
2.8. Si cognouiſſent, nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent. 45
3.6. Ego plantaui, Apollo rigauit. 73
6.16. Qui adhæret meretrici vnum corpus efficitur cum ea. 85
7.15. Si infidelis diſcedat. 85
32. Qui ſine vxore eſt ſolicitus eſt quæ Domini ſunt, quomodo placeat Deo. 86
9.10. Nunquid Deo cura eſt de bobus? 53
11.25. Quotieſcunque manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis. 333
12.11. Et hæc operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout vult. 301
15.10. Gratia Dei ſum id quod ſum. 89
14. Si Chriſtus non reſurrexit, inanis eſt fides noſtra, inanis eſt prædicatio noſtra. 168
28. Vt ſit Deus omnia in omnibus. 186

Ex II. ad Corinthios.

6.10. Quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes.
8.18. Miſimus cum illo fratrem cuius laus eſt in Euangelio per omnes Eccleſias. 171
11.2. Deſpondi enim vos vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto. 307
12.6. Parco autem ne quis me exiſtimet ſupra id quod videt in me aut audit aliquid ex me. 229
14. Patres theſaurizant filiis. 35
13.3. An experimentum quæritis eius, qui in me loquitur Chriſtus. 288

Ex Epiſtola ad Galatas.

Cap.3.v.1. O inſenſati Galatæ. 26
3. 14. Flecto genua mea ad patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti. 15. Ex quo omnis familia in cælis, & in terra nominatur. 281
3.19. Donec veniret ſemen cui promiſerat Deus. 25
5.22. Fructus autem ſpiritus eſt charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, manſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas. 41

Ex Epiſtola ad Epheſios.

Cap.3.v.17. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris. 288

Ex Epiſtola ad Philippenſes.

Cap.2.v.5. Hoc enim ſentite in vobis, quod & in Chriſto Ieſu. 213
3.14. Ea quæ retro ſunt obliuiſcens, ad ea verò quæ ſunt priora meipſum extendens. 337

Ex Epiſtola ad Coloſſenſes.

Cap.4.14. Salutat vos Lucas Medicus chariſſimus. 171

Ex I. ad Theſſalonicenſes.

Cap.4.16. Nos qui viuimus in aduentu Domini, &c. rapiemur obuiam Chriſto in aëra. 109
4.16. Rapiemur in nubibus obuiam Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum Domino erimus. 250.

Ex I. ad Timotheum.

Cap. 2.4. Deus vult omnes homines ſaluos fieri. 284

Ex II. ad Timotheum.

Cap.3.12. Omnes qui piè volunt viuere in Chriſto perſecutionem patientur. 13
4.7. Curſum conſummaui, fidem ſeruaui: in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iuſtus Iudex. 23.89
4.11. Lucas eſt mecum ſolus. 171

Ex Epiſtola ad Titum.

Cap.1.16. Qui confitentur ſe noſſe Deum, factis autem negant. 228

Ex Epiſtola ad Hebræos.

Cap.12.17. Scitote quoniam poſtea non inuenit locum pœnitentiæ, quanquam cum lacrymis quæſiuiſſet illam. 113

Ex Epiſtola I. S. Petri.

Cap.5.13. Salutat vos Eccleſia quæ eſt in Babylone coëlecta, & Marcus filius meus. 131

Ex II. S. Petri.

Cap.1.16. Non doctas fabulas ſequuti manifeſtam facimus Ieſu virtutem, quoniam nos audiuimus cæleſte teſtimonium, cùm eſſemus cum ipſo in monte ſancto. 213

1. 16. Speculatores facti illius magnitudinis.

17. Accipiens enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce delapsâ ad eum à magnifica gloria, hic eſt filius meus dilectus, &c. 288

Ex Epiſtola I. S. Ioannis.

Cap. 1.8. Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus. 221.242

Ex Apocalypſi.

Cap.3.11. Tene quod habes vt nemo accipiat coronam tuam. 115

6.11. Et dictum eſt illis vt requieſcerent adhuc tempus exiguum. 251

9.6. Quærent mortem & fugiet ab eis. 53

10.6. Iurauit per viuentem in ſecula ſeculorum. 29

10.6. Iurauit per viuentem in ſecula ſeculorum &c. Quia tempus non erit amplius. 330

INDEX RERVM ET VERBORVM,

Quæ in hoc Quarto Operum Card. Caietani Volumine continentur.

A.

Aaron.

AARONIS filij diſtincti in 24. ſortes ad miniſtrandum in Templo. 174

Abba.

Abba Syra dictio, idem ſignificat quòd Pater. 164

Abel.

Abel & Zacharias primus & vltimus in Scriptura pro religione occiſi. 226

Abelis & Zachariæ ſanguis vindictam petit in ſacra Scriptura. 106

Abiathar.

Abiathar primus fuit inſignitus titulo Principis Sacerdotum. 138

Abiathar appellatur Princeps Sacerdotum dum Dauid panes propoſitionis comedit, non quia tunc fuerit princeps Sacerdotum, ſed quia tunc aderat, & fuit poſtea primus Princeps Sacerdotum. 138

Abiathar deſcendens ab Aaron per Ithamar vltimum filium, conſtitutus eſt à Dauid Princeps Sacerdotum, ac poſtea à Salomone amotus. 174

Abnegare.

Abneget ſemetipſum qui Chriſtum vult ſequi. 77

Abominatio.

Abominatio deſolationis dicta à Daniele Propheta, quænam? 108

Abraham.

Abraham vidit diem Chriſti: Quomodo. 354

Abrahamum quomodo cognouit Diues damnatus. 246

Si Abrahæ filij eſtis, opera Abrahæ facite. 351

Abſcondere.

Abſcondit ſe Chriſtus à Iudæis. 377. Quâ abſconſione, & Cur? 378

Acceptare.

Non Acceptans venientem, foras hunc eiicit. 330

Accipiter.

Accipitri panis eſt venenum. 334

Acclamatio.

Acclamationes Chriſto Ieruſalem ingredienti factæ. 256

Accubitus.

Accubitus primi non eligendi. 230

Acetum.

Acetum porrigebatur crucifixis, vt citiùs morerentur. 420

Acheldemach.

Acheldemach quænam dictio, & quid ſignificet? 433

Acta Apoſtolorum,

Acta Apoſtolorum ſcripſit S. Lucas. 431

Actio.

Actio auferetur, non verò Contemplatio ſed perficietur. 220

Actiua vita.

Actiua vita circa multa occupatur. 220

Admiratio

Admiratio an in Chriſto: vnde, & qualis? 43

Admiratio concitium Chriſti de eo. 68

Adoleſcens.

Adoleſcens vnus quærit à Chriſto viam perfectionis. 155

Adoleſcens amictus Sindone, dum Chriſtus captus ducebatur, quiſnam? 164

Adorator.

Adoratores veri in Spiritu & veritate quinam? 312 313

Aduentus.

Aduentus Domini eſt tempus mortis. 230

Aduentus Chriſti glorioſus fiet in die. 250
Aduentus Chriſti Iudicis fulguri ſeu fulgori comparatur. 109.249

Aduerbia.

Aduerbia affirmandi (puta *verè certè* & ſimilia) abundantioris appellatione, dum de iuramento ſermo fit, non veniunt. 29

Aduerſarius.

Aduerſarius cum quo proficiſcimur in via Synterefin ſignificat. 233

Adultera.

Adultera mulier ad Chriſtum iudicanda adducitur. 245

Æger.

Ægros oleo ſanabant Apoſtoli. 145
Ægroti in grabbatis circũferuntur ad Chriſtum. 147

Ægyptus.

In Ægypto quot annis fuerint Iſraëlitæ? 444

Æmulatio.

Æmulatio quædam inter Chriſti diſcipulos. 80

Æneas.

Æneam Paralyticum ſanat D. Petrus. 451

Æqualitas.

Æqualitatem ſuam ad Patrem tripliciter declarat Chriſtus. 317

Æternitas.

Æternitas continet omne tempus. 402

Afflictio.

Afflictiones vniuerſaliter neceſſariæ omnibus electis. 154

Agabus.

Agabus Propheta vincula D. Pauli prophetat. 473

Agens.

Agentium & Patientium eadem merces. 23

Agnus.

Agnus Paſchalis extra Ieruſalem non poterat immolari. 117
Agnum Paſchalem quo die comederit Chriſtus. 381
Agnus cur dictus eſt Chriſtus? 242

Agrippa.

Agrippa cur vocetur Herodes? 454
Agrippa filius fuit Ariſtobuli filij Herodis magni, creatus à Caio Caligula Rex duarum Tetrarchiarum, poſtea à Claudio qui ſucceſſit Caligulæ, habuit etiam regnum Iudææ. 454
Agrippa percuſſus ab Angelo Domini moritur. 455

Agrippa iunior.

Agrippa Rex filius Agrippæ quem S. Lucas nominauit Herodem cupit videre & audire D. Paulum. 479.480
Coram Agrippa Rege cauſam ſuam defendit D. Paulus. 480

Alabaſtrum.

Alabaſtrum vnguenti effunditur ſuper caput Chriſti. 162

Alimentum.

Alimenta operariis Euangelicis debentur, non tanquam eorum merces, ſed tanquàm neceſſaria adminicula vitæ. 216
Tam parum Alimenti conuertitur in ſubſtantiam hominis, vt dixerit Hippocrates quantitatem excrementorum debere eſſe æqualem quantitati elementi in corpore ſano. 73

Altare.

Altare incenſi ad duo ſcribitur factum, ſcilicet & ad hoc vt adoleretur quotidie thymiama ſuper ipſum & ad hoc vt ſemel in anno ſummus Sacerdos precaretur Deum ſuper cornua eius. 175

Altum.

Quod Altum eſt hominibus, abominatio eſt ante Deum. 244

Amare.

Amare & diligere in quo differant? 418
Qui amat animam ſuam, perdet eam: quo ſenſu? 374.375

Amans.

Amanti neceſſitatem amici ſignificare ſufficit. 366

Ambitio.

Ambitionem diſcipulorum ſuorum oblato paruulo ac in exemplum propoſito retundit Chriſtus. 213.214

Amen.

Amen, nota eſt affirmatiua concluſionis. 34
Amen, Amen in verbis Chriſti ſæpe repetit Sanctus Ioannes Euangel. propter excellentiam materiæ. 296

Amicus.

Amici Chriſti ſumus dum eius præcepta ſeruamus. 398
Pro Amicis vitam ponere an ſit maioris charitatis quàm pro inimicis? 398

Amor.

Amoris eſt dilatare, non coarctare. 232
Amor Chriſti præponendus amori parentum. 53
Amoris diuini magnitudo erga mundum ineffabilis. 304
Amor Dei, & remiſſio peccatorum quomodo ſunt ſibi inuicem cauſæ? 206
Amor vitæ nimius eſt ratio damnationis hominum. 250

Amplexus.

Amplexu & oſculo gratia reconcilians ſignificatur. 241

Ananias.

Ananiæ & Sapphiræ fraus de pretio agri venditi. 441
Morte ſubitanea puniuntur. ibid.

Ananias alter.

Ananiæ viſio de Saulo conuerſo. 450

Andreas.

S. Andreas ad diſcipulatum Chriſti vocatur. 19

Angelus.

Angelus id eſt nuntius. 81
Angelus, nomen eſt officij, non naturæ. 133
Angeli quomodo ſingularia de nouo cognoſcunt? 310
Angeli miniſtrant humilibus. 81
Angeli cuſtodes. 81
Angeli Cuſtodis fides primis Chriſtianis nota. 455
Angelicæ apparitiones ſemper incutiunt timorem iis quibus fiunt. 185
Angelus in perſona Dei loquebatur Moyſi. 445
Angelus apparet B. Virgini in vigilia; in ſomnis verò S. Ioſepho. Cur? 5
Angeli apparitio in ſomnis S. Ioſepho facta, præſtare videtur aut æquiualere omnibus apparitionibus Angelorum in veteri Teſtamento. 5
Angeli cælo aperto aſcendentes, & deſcendentes ſuper filium hominis viſi ſunt, ipſo teſte Chriſto, ſed quando, non eſt ſcriptum. 296. 297
Angeli miniſtrant Chriſto poſt ipſius à Diabolo tentationem. 17
Angelus in horto Oliueti Chriſtum conſolatur. 266
Angeli apparitionem Chriſto in horto factam pridie mortis ſuæ non omnino certam reputat D. Hieronymus. 266
Angelus reuoluit lapidem ſepulchri Chriſti. 228
Angeli Teſtes Reſurrectionis Chriſti, eiuſdémque nuntij. 128
Angelus S. Petrum ab Herode incarceratum ſoluit. 455.

Anima.

Anima in Scriptura ſumitur pro vita. 36
Anima hominis non præextitit ante ipſum hominem. 284
Anima Chriſti ab initio creationis ſuæ ſciuit & vidit omnia. 302
Animæ Chriſti pœnalitates. 436
Anima dum creatur, corpori infunditur. 285
Anima à corpore ſeparata vocatur nomine totius hominis, vt cùm dicimus in Litaniis *Sancte Petre, ora pro nobis.* 99
Animæ & Spiritus differentia. 180
Animæ quomodo torqueantur in Inferno. 245
Animam ſuam inuenire, quid ſit in Euangelio? 53
Animam ponere, quid ſignificat? 361

Anna.

Anna vidua, octogintaquatuor annorum laudat Deum in præſentatione Chriſti in templo. 188

Annas.

Ad Annam primùm ducitur Chriſtus. 413

Annulus.

Annulus operum ornamenta ſignificat. 241

Annunciatio.

Annunciatio Gabrielis Archangeli B. Virgini facta eſt octauo Calendas Aprilis. 179

Antichriſtus.

Antichriſti multi. 107

Antiochia.

Antiochiæ primum Chriſtiani dicti ſunt Chriſti cultores. 454

Apollo.

Apollo diſcipuli imperfectè inſtructi. 468

Apollos Alexandrinus Iudæus eloquens iam edoctus viam Domini diligentius inſtruitur à Priſcilla & Aquila. 468. Iudæos confutat Chriſtumque prædicat. ibid.

Apoſtolatus.

Ad Apoſtolatum cur electus eſt Iudas, cùm ad beatitudinem non fuerit electus? 384

Apoſtolus.

Apoſtolus, id eſt, miſſus. 196
Apoſtolorum duodecim nomina. 49
Apoſtoli omnes erant Galilæi. 432
Apoſtolis quibuſdam nomina à Chriſto imponuntur. 139
Apoſtolorum Inſtitutio ad duo: ſcilicet vt ſint collaterales Ieſu, & vt mittantur ad prædicandum. 139
Apoſtoli ſi fuiſſent viri docti & ipſe Ieſus fuiſſet in humanis ſcientiis eruditus, artibus humanis Religionem Chriſtianam tribuiſſent homines. 218
Apoſtolos in monte elegit Chriſtus, vt ex electionis loco celſitudo Apoſtolatus ſignificaretur. 198
Apoſtolorum iunior annum ſaltem trigeſimum attigerat in morte Chriſti. 164
Apoſtolis ſacculum & pœnam portare liberum. 265
Apoſtoli oleo multos ægros vngebant, qui ſanabantur. 145
Apoſtolorum decem indignatio in Iacobum & Ioannem primas ſedes à Chriſto petentes. 91
Apoſtolis virga ad ſui defenſionem negatur, ad ſuſtentationem verò conceditur. 245
Apoſtolos datâ illis ſuper dæmonia & languores poteſtate ad prædicandum mittit Chriſtus. 210
Apoſtolis varia præcepta dat Chriſtus. 49
Apoſtolis poteſtatem faciendi miracula Chriſtus impertitur. 49
Apoſtolis quid prædicent præſcribit Chriſtus. 49
Apoſtolis anxiam de victu ſuo curam vetat Chriſtus. 50
Apoſtolis aurum in zonis, pera, duæ tunicæ, calceamenta, virga interdicuntur. 50
Apoſtolos Chriſtus mittit binos, quibus dat poteſtatem ſuper ſpiritus immundos. 145
Apoſtoli ſingula quæ egerant & quæ docuerant referunt ad Chriſtum, vt diſcant Prædicatores ad Prælatum referre quæ egerint, & quæ docuerint. 146
Apoſtoli ſunt Sal terræ. 23
In quo? ibid.
Apoſtoli ſunt Lux mundi ratione doctrinæ, Sal verò ſunt ratione vitæ. 24
Apoſtoli petunt à Chriſto augmentum fidei. Cuius? 247
Apoſtolorum poſt Chriſti Reſurrectionem ſeceſſus in Galilæam. 129
Apoſtoli verba mulierum de reſurrectione Chriſti, vt muliebria paruipenderunt. 273
Apoſtoli repleti Spiritu ſancto variis linguis loquuntur. 435
Apoſtoli poſt acceptum Spiritum ſanctum, an ſolâ vnâ linguâ quæ audiretur ab omnibus cuiuſcunque nationis loquerentur; an verò diuerſis pro quaque natione linguis? 435
Apoſtoli educuntur è carcere ab Angelo. 442
Apoſtoli magnâ gratiâ apud ſuos auditores donati erant. 441

Apparitio.

Apparitio Chriſti Saulo in via ad Damaſcum. 449

Apparitio

Apparitio Angeli monentis de fuga in Ægyptum, quando & vbi facta fuerit S.Ioſepho? 10

Appetitus.

Appetitum humanum circa gloriam & diuitias perficit Chriſtus. 32

Apud.

Apud, quid ſignificet? 280.281

Aqua.

Aqua mater eſt omnium viuentium. 301
Aqua corporea tollit ſitim ad tempus, aqua verò gratiæ in perpetuum. 312
Aquæ ex Baptiſmo Chriſti ſanctificatæ ſunt ad hoc quòd forent materia Baptiſmi ſacramentalis. 14
Ex Aqua & ſpiritu naſci in re vel in voto eſt neceſſarium. 301
Aqua frigida pro Chriſto data mercedem meretur. 153

Aquila.

Aquilis comparantur Sancti. 109

Aratus.

Aratum Poëtam citat D.Paulus. 466

Arbor.

Arbor bona non poteſt malos fructus facere, nec è contrà, arbor mala bonos fructus. 41
An vniuerſaliter verum? ibid.
Omnis Arbor non faciens fructum bonum, exciditur & in ignem mittitur. 13
Arborum gemmæ propinquam æſtatem nuntiant. 261
Arbore ſignificatur voluntas. 202

Archelaus.

Archelaus nunquam fuit rex, quamuis dicatur regnaſſe in Iudæa. 11
Archelaus ab Octauio Auguſto in exilium Viennam Galliæ ciuitatem miſſus eſt. 189

Archiſynagogus.

Archiſynagogus rogat Chriſtum pro filia ſua defuncta. 48
Archiſynagogus quidam indignatur in Ieſum quod Sabbato curaſſet. 234

Architriclinus.

Architriclini Etymon. 298
Architriclinus erat is qui præficiebatur conuiuio parando. 298

Arduum.

Ad Ardua tendere, generoſi eſt animi. 114

Arimathia.

Arimathia ciuitas creditur eſſe Ramatha vnde oriundus fuit Samuel. 127

Arma.

Armis defenſiuis vti cùm expedit licitum. 265

Aromata.

Aromata ad vngendum Chriſti corpus bis parauerunt mulieres. 272

Arriani.

Arriani occaſionem erroris ſui vnde ſumpſerint. 280

Arundo.

Arundo quaſſata, populus Iudaicus. 60

Aſcendere.

Aſcendit in cœlum Chriſtus ex monte Oliueti. 176
Aſcenſio Chriſti in cœlum. 169.432

Aſpicere.

Aſpicere retrò quid? 215

Aſtutia.

Aſtutia Diaboli Chriſtum tentantis. 17

Athenæ.

Athenas deducitur ex Theſſalonica D.Paulus. 465
Athenis diſputat D.Paulus. 465
Athenienſibus ex occaſione Aræ inſcriptæ *Ignoto Deo* Chriſtum prædicat D.Paulus. 465

Auaritia.

Auaritia cauſa fuit proditionis Chriſti. 117

Audire.

Qui non Audit ſermonem Chriſti, non eſt ex Deo. 352

Auditus.

Auditus eſt ſenſus diſciplinæ. 64

Aue.

Aue ſignificat, *gaude*, vel *ſalue*, vel *vale*. 177

Auguſtus Cæſar.

Auguſti Cæſaris edictum de deſcribendo vniuerſo orbe. 184
Auguſtus Cæſar cenſum cuilibet pro ſuo capite ſoluendum Iudæis primus impoſuit. 80
Auguſtus Imperator dicebat melius eſſe Herodis porcum eſſe quam filium. Cur? 10

Azymus.

Azymorum dies ſeptem. 117.261
Azymorum dies in veſpera quartædecimæ Lunæ incipiebant. 262
Azymorum dies primus vocatur dies ille Iouis in quo Chriſtus comedit agnum Paſchalem, quamuis primus dies azymorum, abſolutè erat dies ſequens. 163

B.

Baptiſmus.

BAptiſmi forma. 130
De Baptiſmo ſuſcipiendo Lex à Chriſto fertur. 301
Baptiſmum quinam perfectè ſuſcipiant. 130
Baptiſmum quænam comitari debeant. 130
Baptiſmus infantibus in materno vtero negatur: non enim poteſt naſci denuo iuxta verbum Chriſti, qui nondum eſt natus. 118
In Baptiſmo Chriſti primùm reuelatur myſterium S.Trinitatis ſub propriis nominibus Patris, Filij & Spiritus ſancti. 15
In Baptiſmo Chriſti aperiuntur cæli, Spiritus S. in ſpecie columbæ apparet, vox Patris auditur. 14. 134
Ratio literalis & allegorica prædictorum. 15
Baptiſmo ſuo Chriſtus contulit aquis vim regeneratiuam. 13

Inter

Inter Baptiſmum Chriſti & Baptiſmum Ioannis quæ differentia. 13
Baptiſmus Ioannis fuit baptiſmus pœnitentiæ. 134
Baptiſmus Ioannis erat baptiſmus pœnitentiæ, hoc eſt, quoddam initium pœnitentiæ, in quo differebat à baptiſmo Chriſti, in quo ſine aliqua pœnitentiali ſatisfactione remittuntur peccata merito Chriſti. 189
Baptiſmus ignis, qualis? 13
Baptiſmus ignis ſeu Spiritus ſancti in Pentecoſte. 191
A Baptiſmo inſtructionem Nicodemi incipit Chriſtus. 300
Baptiſmus pro morte ſumitur. 232

Baptizare.

Baptizare ſeipſum nullus poteſt: cùm Chriſtus dixerit, *baptizantes eos*, non verò *voſmet*. 130
Baptizatus eſt Chriſtus in Iordane non per aſperſionem, ſed per immerſionem. 14
Baptizatus ſi ſtatim moreretur, euolaret in cœlum. 130

Barabbas.

Barabbas ſeditioſus ac homicida præfertur Chriſto. 124

Barachias.

Barachias (id eſt Benedictus Domini) idem qui Ioiada. 106

Barieſus.

Barieſus Pſeudopropheta qui & Elimas. 456

Bariona.

Bariona, id eſt filius Ionæ. Bar enim Hebraïcè filium ſignificat. 75

Barnabas.

Barnabas, id eſt filius conſolationis. 441
S. Barnabas mittitur Antiochiam. 454

Bartholomæus.

Bartholomæus, hoc eſt, filius Ptolomæi. 156

Bartimæus.

Bartimæus id eſt filius Timæi. 156

Batus.

Batus nomen eſt menſuræ liquidorum. 243

Beatitudo.

Beatitudo eſt omnium actionum noſtrarum & laborum finis. 20
Beatitudo præſentis vitæ conſiſtit in aſſecutione myſteriorum cæleſtium. 65
Beatitudo vera à ſolo Deo. 324
Beatitudines diſcipulorum Chriſti. 199
Beatitudines nouem proponuntur à Chriſto Diſcipulis in monte. 20

Beatus.

Beati in cœlo ſunt filij Dei. Quomodo? 258

Bellum.

Bella, terræmotus, peſtes, fames, ſigna in aëre &c. non vt noua aut inſolita, ſed ſecundùm ſolitum mundi curſum prædicuntur. 259
In Bello Ieroſolymitano decies centena millia mortuorum, captiuorum verò nonaginta ſex millia narrat Ioſephus. 260

Benedictio.

Benedictionem ad multiplicationem ſpectare Scriptura ſacra in multis teſtatur locis. 211

Bethſabee.

Bethſabee cur nominatur in Genealogia Chriſti? 3

Bethſaida.

Bethſaida oppidum eſt Galilææ vicinum ſtagno Genezareth. 296
Bethſaida vel melius Betheſda ſignificat domum defluxionis eo quòd defluentes pluuiales aquæ ibi colligantur. 316

Bethleem.

Bethleem dicitur Ciuitas Dauidis ſecundùm originem: Sion verò ſecundum regiam habitationem. 184
An in Bethleem, an verò extra muros eius natus fuerit Chriſtus? 184
Bethleem fuerunt duæ: altera in tribu Zabulon; altera in tribu Iuda, de qua ortus eſt Dauid & Chriſtus. 7

Bethphage.

Bethphage eſt viculus iuxta montem Oliueti. 92

Blaſphemia.

Blaſphemiæ Spiritus in Euangelio quænam? 61
Blaſphemiæ Phariſæorum in Chriſtum. 49

Boanerges.

Boanerges hoc eſt filij tonitrui vocantur à Chriſto Sancti Iacobus & Ioannes filij Zebedæi. 139

Bolis.

Bolis pondus eſt plumbeum funiculo affixum quo ad explorandum maris profunditatem vtuntur nautæ. 482

Bonum.

Bonum ex integra cauſa, malum ex quolibet defectu. 224
Singula fecit Deus Bona, mundum verò valde bonum. 304
Bona cæleſtia ita ſunt omnibus communia, ac ſi eſſent ſingulorum. 242

Bonus.

Bonus homo de bono theſauro profert bonum. 62

Brachium.

Brachium Dei eſt Verbum incarnatum. 181

Buccella.

Buccellâ panis intincti proditorem ſuum indicat Chriſtus. 385

Byſſus.

Byſſus lini molliſſimi genus. 245

C.

Cæcitas.

CÆcitatis culpa cauſa excidij Ieroſolymitani. 256

Cæcus.

Cæci duo illuminantur à Chriſto. 48

Cæcus

Cæcus ſanatus ſed nondum plenè, videt homines velut arbores ambulantes. 150
Duo cæci clamant Ieſu tranſeunte: & illuminantur. 92

Cæcus natus.

Cæcus natus illuminatur à Chriſto. 355
Cæcum à Chriſto illuminatum interrogant Phariſæi. 356
Cæci nati optima ratiocinatio. 356
Cæcus natus è Synagoga eiectus eſt, quòd pro Chriſto loqueretur. 357

Cælum.

Cælum cùm ſit res naturalis, vt tamen eſt ſedes Dei ingreditur ordinem diuinorum. 104
Cælum & terra tranſibunt non ſecundùm ſubſtantiam, ſed ſecundùm ſtatum, nam à ſtatu motus, generationis & huiuſmodi, tranſibunt ad ſtatum quietis & gloriæ. 110
De Cælo ſigna petunt quidam temerarij à Chriſto. 62
Cæli rubor ſerotinus ſerenitatem; matutinus verò tempeſtatem indicat. 74
Cæli in baptiſmo Chriſti quomodo aperti? 14
Cælum & Terra tranſibunt: quo ſenſu? 261

Cæſar.

Cæſari reddenda, quæ ſunt Cæſaris. 98
Cæſarem appellat S. Paulus. 479

Cæſarea.

Cæſarea Philippi vnde dicta? 75

Caïphas.

Caïphæ verba prophetica de Chriſto interficiendo. 371

Calceamentum.

Calceamenta Apoſtolis prohibita. 50
Calceamenta, exempla mortificationis ſignificant. 241
Calceatus incedebat Chriſtus, non nudis pedibus. 134

Calix.

Calix aquæ frigidæ datus propter Chriſtum, non caret ſua mercede. 54. 153
Calix paſſionis bibendus ei qui Chriſti regnum cupit. 91
Calix duplex in vltima Chriſti cœna. 263
Calix in cœna Chriſti cur dicitur nouum Teſtamentum? 263

Caluaria.

Caluaria totum eſt caput non ſolùm pilis ſed carne carens. 419

Calumnia.

Calumnia in Chriſtum. 122
Calumnia Iudæ Proditoris in Chriſtum. 338

Camelus.

Camelum glutire, quid? 105
Camelus vocatur muſca magna. 105
Camelum per foramen acus tranſire facilius eſt, quàm diuitem intrare in regnum cœlorum. 87

Cana.

Cana quæ Ciuitas & vbi ſita? 297
In Cana Galilææ nuptiis S. Ioannis vt creditur affuit Chriſtus. 297

Canis.

Canis ſolus inter omnia animalia habet vocem latratus ad obiectionem. 38
Canes ſunt veritatis impugnatores. 38

Canticum.

Canticum Zachariæ. 189
Canticum B. Virginis exponitur. 180. 181. 182. &c.
Canticum Simeonis. 187

Capharnaum.

Capharnaum dicitur Ciuitas Chriſti in Euangelio. 46
In Capharnaum habitat Chriſtus, relicta Naſareth Ciuitate ſua. 18

Capillus.

Capilli noſtri omnes apud Deum numerati ſunt. 53
Capillorum numerus eſt apud Deum certus. 228

Caput.

Capitis raſio ex voto Nazaræorum duplex. 468

Carcer.

Carcer Purgatorij in Euangelio. 27

Caro.

Caro mortua non eſt caro, niſi æquiuocè. 287
Caro Chriſti verè eſt cibus. 334
Caro Chriſti tollit mortem, & in hoc differt à manna. 336
Carnem Chriſti manducare & eius ſanguinem bibere quam diuerſas explicationes ſortiantur. 333. 334
Caro non prodeſt quicquam dixit Chriſtus, ſed non addidit *mea*. 336

Cautus.

Cautos fore monet Apoſtolos ſuos Chriſtus. 51

Cedron.

Cedron quid? 412

Cenſus.

Cenſus ſolutio erat profeſſio ſubiectionis perſonalis. 98
Cenſum Cæſari reddendum docet Chriſtus. 98
Cenſum pro ſuo capite cuilibet ſoluendum Auguſtus primò Iudæis impoſuiſſe dicitur, Pompeius verò tributum. 80

Centuplum.

Centuplum accipient qui pro Chriſto domum, vel fratres, vel ſorores vel patrem &c. reliquerunt. 88.
Quodnam illud centuplum? ibid.
De Centuplis agris, fratribus domibus, & id genus reliquis fabella exploditur. 156

Centurio.

Centurio rogat Chriſtum pro ſalute pueri ſui. 43
Centurionis fides quanta? commendatur à Chriſto. 43
Centurionis fides an fuerit maior fide S. Ioannis Baptiſtæ. 43
Centurio rogans Chriſtum pro ſalute ſerui, non erat Iudæus. 203

Centurio mittit ad Chriſtum pro ſalute ſerui ſui. 203
Centurionis Humilitas & Fides. 204
Centurio adſtans Chriſto crucifixo, videns quod clamans expiraſſet fatetur ipſum eſſe filium Dei. 267

Cephas.

Cephas vel eſt dictio Syra ſignificans ſolidum vel Chaldæa ſignificans petram; vel Hebræa ſignificans ſimiliter petram ſeu ſaxum. 295

Certamen.

Certamen Chriſti & Dæmonis, in quo glorioſè moritur Chriſtus. 394

Chaldæa.

Chaldæa pars, eſt Meſopotamiæ. 444

Chananæa.

Chananææ mulieris fidem laudat Chriſtus. 74

Charitas.

Charitatis præceptum, mandatum nouum appellatur. 386
Charitatis vnus actus delet innumera peccata. 206
An Charitas maior ſit ponere vitam pro inimicis, quam pro amicis? 398
Charitatem frigeſieri quid? 107
Inter Charitatis gratiam habitualem & vſum illius, magna eſt differentia. 122

Chriſtianus.

Chriſtiani nomē Antiochiæ primùm in vſu fuit. 454
Primis Chriſtianis omnia erant communia. 438

Chriſtus.

Chriſtus quomodo vocatus fuerit Emmanuel ſecundùm illud quod Propheta de illo prædixerat? 6
Chriſtus ſignificat *Vnctus*: nomen erat commune Hebræis Regibus. 2
Chriſti prima verba in Euangelio à Patre inceperunt, vt & vltima in Patrem finita ſunt. 271
Chriſtus lux mundi. 345
Chriſtus eſt lux vniuerſorum, ab omnibus, diuerſimodè tamen participata. 345
Chriſtus etiam in quantum homo eſt panis viuus. 332
Chriſtus cur ſe in Euangelio filium hominis nominat? 44
Chriſtus via, veritas & vita. 387
Chriſtus eſt reſurrectio & vita. 368
Chriſtus poſitus eſt in ſignum cui contradicitur. 187
Chriſtus habebat in ſua poteſtate ſuum mori & reſuſcitare. 302
Chriſtus eſt auctor legis datæ per Moyſen. 291
Chriſtus non venit ſoluere legem ſed adimplere, quo ſenſu? 24 25
Chriſtus ſponſus, Ioannes amicus ſponſi. 307
Chriſtus quomodo à Deo exiuit. 405
Chriſtus fuit ſimul verus comprehenſor ſecundùm partem ſuperiorem, & verus viator ſecundum partem inferiorem. 302
Chriſtus eſt lapis quem reprobauerunt ædificantes, qui factus eſt in caput anguli. 96
Chriſtus eſt Dominus Sabbati. 59.138
Chriſtum oportet creſcere, Ioannem minui. 308
Chriſtus venit propter humiles. 81
Duę in Chriſto voluntates. 120
De Chriſti plenitudine acceperunt omnes Iſraëlitæ. 291
Chriſtus animam ſuam non inuitus ſed ſponte poſuit. 362
Chriſtus faber, filius fabri. 144
Chriſti ſuaue iugum. 58
Chriſtus dicitur fortior Ioanne Baptiſta: In quibus? 134
Chriſtus non dedit operam literis. 139
Chriſtus non nudipes, ſed calceatus incedebat. 134
An Chriſtus fuerit mendicus? 21
Chriſtus pretio cibos ſuos emebat, vnde non ibat mendicando, ſed proprium in communi habebat. 311
Chriſtus legem ad vnum apicem impleuit. Quomodo? 245
Chriſtus in paupere conſiderandus. 115
Chriſtus de cælo veniens eſt ſupra omnia etiam quatenus homo. 308
In Chriſto fuit vera ira, quæ tamen non fuit paſſio rationem turbans ſed propaſſio non impediens nec turbans alias actiones animæ. 158
Chriſtus in nube ad iudicandum orbem veniet. 260
Chriſti Perſecutores quamuis fuerint maiores inter Iudæos neſciebant ipſum eſſe Meſſiam. 267
Sine Chriſto nihil poſſumus facere 396
Chriſtus commune nomen erat Regibus Iudæorum. 368

Chriſti virtutes.

Chriſtus mitis & humilis. 58
Chriſti ſumma manſuetudo. 60
Chriſti comitas apud ſe duos Diſcipulos Ioannis Baptiſtæ ad hoſpitium recipientis. 295
Chriſtus quàm benignus & ciuilis etiam erga ruſticos. 147
Chriſtus oblatos ſibi paruulos complexatur. 155
Chriſtus humilis dum leproſo curato comminatur vt nemini dicat, vanam gloriā fugiendā docet. 136
Chriſtus in ſuſcipiendo baptiſmum, aſſimilauit ſe pœnitentibus. 13
Chriſtus non venit miniſtrari, ſed miniſtrare. 91
Chriſtus ſolitus erat miniſtrare Apoſtolis. 264
Chriſtus Diſcipulorum ſuorum pedes lauat. 382
Chriſti erga matrem filialis reuerentia. 297
Chriſtus Dominus licet iam immortalis & omnipotens, Diſcipulos ſuos quamuis piſcatores non dedignatur vocare fratres. 129
Chriſtus ſecedens in deſertum ad orandum, exemplum dat Prædicatoribus vt aliquod tempus capiant ad orationem. 136
Chriſtus iniuriâ laceſſitus non deſiſtit à prædicatione inſtruens à ſuo exemplo prædicatores. 353
Chriſtus excuſat Diſcipulos ſuos ſpicas vellentes ſabbato. 58
Chriſtus quàm alienus à deliciis. 372
Chriſtus crucifixus orat pro ſuis inimicis. 270

Chriſti doctrina.

Chriſtus eſt doctor auctoritatiuè, cæteri miniſterialiter tantùm. 102
Chriſtus à ſuo baptiſmo incepit exequi officium Meſſiæ. 15
Tria Chriſti munia: docere, euangelizare, ſanare. 19
Chriſtus exercuit officium Doctoris prius quàm Prædicatoris. 18.19
Chriſtus manifeſtauit ſuis omnia quæ à Patre tanquam Legatus audiuit. 398
Chriſtus ſecundùm capacitatem auditorum parabolas ſuas proponebat. 142
Chriſtus docet ſedendo. 63

Chriſtus ambulando docebat in Templo. 158
Chriſtus docet viam ad perfectionem. 87
Chriſtus materiam prædicandam ſuis ipſe præſcribit. 216
Chriſtus in Synagoga legit librum Iſaiæ Prophetæ. 193
Chriſti cum Samaritana colloquium. 311.312.313
Chriſtus exemplo ſuo diſcipulos ſuos inſtruxit ad ſupplendum quandoque orationibus & adhibitione rerum ſacrarum ea quæ deſunt ex parte aliorum. 149
Chriſtus vocat ſe minorem in regno cælorum. 55
Chriſtus non prohibet vocari Rabbi, ſed velle vocari. 102
Chriſtus eſt lucerna accenſa ſuper Eccleſiæ candelabrum. 224
Chriſtus quod verbo docuerat, facto inſtruit. 406
Chriſtus cur per ſeipſum non baptizabat. 310
Chriſtus quòd in Beelzebub non eiiceret Dæmones, probat contra Phariſæorum calumnias. 60
An Chriſtus ſoluerit Sabbatum? 25
Chriſtus non ſinebat vt quiſquam vas transferret per templum. 158
Chriſtus repellit à ſe Diabolum armis S. Scripturæ. 17
Chriſtus opinionem turbarum de ſe à diſcipulis ſuis inquirit. 211
Chriſtus vult publicari ſua dicta & facta. 141
Chriſtus non vult vt prohibeatur is qui in eius nomine Dæmonia eiicit. 153
Chriſtus quomodo dicitur fuiſſe in corde terræ tribus diebus,& tribus noctibus? 62
Chriſtus excuſat diſcipulos ſuos quod non ieiunent. 197
Chriſtus energumenum à ſe ſanatum non admittit ſecum,quamuis id flagitantem. 143
Chriſtus in iudicium in hunc mundum venit, vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant. 357
Chriſtus in Phariſæos acriùs inuehitur. 61
Chriſti prudentiſſimum circa mulierem adulteram reſponſum. 345
Chriſtus cur præcipit diſcipulis ſuis ne dicant ipſum eſſe Chriſtum? 76
Chriſtus docuit in occulto, ſed quod voluerit eſſe publicum. 52
Ad Chriſtum audiendum veniebant non ſolum Iſraëlitæ ſed etiam Idumæi filij Eſau, & Gentiles Tyrij & Sidonij. 138
Chriſti ſermo eſt factiuus veritatis ſignificatæ. 118, 119
Chriſtus pluries eadem docet. 75
Chriſtus ſoluit vincula legis Moſaicæ tam quoad præcepta ceremonialia, quàm quoad iudicialia. 24
Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam non in prouerbiis ſed palàm ſuos inſtruxit de myſterio Trinitatis &c. 405
Chriſtus præſentiam ſuam vſque ad conſummationem ſeculi ſuis promittit. 130

Chriſti miracula.

Chriſtus ſolus habet virtutem faciendi miracula. 323
Chriſtus ſanat omnes male habentes variis languoribus. 19
Chriſtus ſe reddit inuiſibilem. 354
Chriſtus transfiguratur coram tribus Apoſtolis, Petro,Iacobo,& Ioanne. 78
Chriſtus panem manibus frangebat, ſicut alij cultello incidunt. 274
Chriſtus ſatiat quinque millia virorum quinque panibus & duobus piſcibus. 70
Chriſtus ſeptem panibus & paucis piſciculis quatuor millia hominum cibat. 74
Chriſtus ſedat tempeſtatem maris. 45
Chriſtus mediante tactu ſuæ veſtis ægrotos ſanat. 148
Hæmorrhoiſſam tactu fimbriæ ſuæ ſanat. 48
Chriſtus ſanat Paralyticum. 46
Chriſtus ſabbato ſanat hominem cuius manus dextra erat arida. 198
Chriſtus ſanat mulierem inclinatam à ſpiritu maligno. 234
Chriſtus leproſum tactu ſuo mundat. 43
Duos cæcos illuminat. 48
Chriſtus Paralyticum ſanat ad probaticam piſcinam die ſabbathi. 316
Chriſtus ſuſcitat filium viduæ in ciuitate Naim. 204
Chriſtus Archiſynagogi filiam reſuſcitat. 48
Chriſtus Lazarum ſuſcitaturus infremuit ſpiritu & turbauit ſeipſum. 369
Chriſtus miracula ſanationum ordinabat magis ad propagandam fidem noui Teſtamenti, quàm ad ſalutem corporum. 169
Chriſtus quandoque ſolus imperio curabat, quandoque etiam tactu,vt & auctoritatem diuinam monſtraret,& ſanctitatem humanitatis ſuæ. 198
Chriſtus multa fecit miracula, quæ non ſunt ſcripta. 300

Chriſti natiuitas.

Chriſti genealogia ex S.Luca. 192
Chriſti ex virgine naturalis productio. 178
Chriſtus natus eſt anno 42. Imperij Auguſti Cæſaris,qui erat annus 34. vel circiter regni Herodis. 7
Chriſtus non eſt natus ante mediam noctem. 185

Chriſti Circunciſio.

Chriſtus poſt octo dies à ſua natiuitate circumciditur. 186

Chriſti vitæ myſteria.

Chriſtus duodennis remanet in Ieruſalem, parentibus diſcedentibus. 188
Chriſtus in medio Doctorum inuenitur. 188
Quid fecit Chriſtus vſque ad annum trigeſimũ? 144
Chriſtus vacauit fabrili officio. 144
Chriſtus cur dicitur Agnus Dei à S Ioanne Baptiſta? 293
Chriſtus non per aſperſionem ſed per immerſionem baptizatus eſt. 14
Chriſtus an dum ieiunaret eſurierit? 16
Chriſtus poſt tentationes Dæmonis ſecedit in Galilæam. 193
Chriſtus quando & vbi cœperit prædicare? 18
Chriſtus duodecim Apoſtolos electurus pernoctat in oratione. 198
Chriſtus Apoſtolos ad duo inſtituit: nempe quos haberet collaterales, & quos ad prædicandum ſuum Euangelium mitteret. 139
Chriſtus nomina quibuſdam Apoſtolis imponit. 139
Chriſtus Apoſtolis ſuis ad prædicandum mittendis varia dat præcepta,varia monita. 49.50.51
Chriſtus ſoluit tributum Romanis. 80
Chriſtus calceatus incedebat. 191
Chriſtus Scribam ſe ad eum ſequendum ſponte offerentem non admittit, Chriſtus alterum verò ad ſuî ſequelam inuitat. 214
Chriſtum Samaritanum & Dæmoniacum contumelioſè vocant Iudæi. 352

Chriſtus

Chriſtus non viuebat ex rebus mendicatis, ſed ex oblatis à deuotis perſonis. 21
Chriſti cum muliere inſolita locutio. 313
Chriſtus Magiæ inſimulatur. 222
Chriſtus auditâ incarceratione Ioannis Baptiſtæ ab Herode, ſecedit in Galilæam. 18
Chriſtus Apoſtolos ſuos in eo ſcandalizandos in paſſione ſua prædicit. 119
Chriſto offeruntur paruuli vt iis manus imponeret. 86
Chriſtum in furorem verſum exiſtimantes eius conſanguinei volebant eum comprehendere & tenere. 139
Chriſtus cur vitauit locum vbi non eſſet honorandus? 315
Chriſtum è Synagoga eiectum ducunt in ſupercilium montis, Nazareni ad eum præcipitandum. 194 195
Chriſtus permittit Dæmonibus id petentibus, vt in porcos ingrediantur. 45
Chriſtus dum ambulabat ſuper mare, & volebat ſuos præterire, talem ſe exhibebat in ambulatione, qualis apud eos erat in mente. 147
Chriſtus imperat ventis & mari. 45
Chriſti Transfiguratio. 151
Chriſtum vt blaſphemum volunt lapidare Iudæi. 354
Chriſtus digito ſcribit in terra, dum adducta eſt coram eo mulier adultera. Quamobrem? 345
Chriſtus prædicit deſtructionem Templi Ieroſolymitani. 106
Chriſtus auditâ Ioannis Baptiſtæ morte, ſecedit in Galilæam. Cur? 69
Chriſtus cur diſtulit vſque ad quartum diem mortis Lazari venire in Bethaniam? 367
Chriſtus auditâ Lazari infirmitate moratur in eodem loco per duos dies: Cur? 366
Chriſtus eiicit iterum vendentes & ementes in Templo. 94
Chriſtus eſuriens maledicit ficulneæ in qua fructum non inuenit. 94
Chriſtus hoſpitatur in Bethania. 94

Chriſti triumphalis in Ieruſalem ingreſſus.

Chriſtus flet ſuper Ieruſalem. 256
Chriſtus aſinæ inſidens ingreditur in Ieruſalem turbis ramos ſternentibus in via, eique acclamantibus: Oſanna &c. 93
Chriſto Ieroſolymam venienti turbæ cum ramis palmarum occurrunt. 373
Chriſtum ad hoſpitium in Ieruſalē nullus inuitat. 157
Chriſtus noluit prædicari quòd eſſet Meſſias niſi paulò ante mortem ſuam, ne eſſet ſuſpicio de eo quod regnum ambiret. 150

Chriſti Cœna.

Chriſtus celebrauit Paſcha Lunâ quartadecimâ, non tertiadecimâ vt quidam Græci volunt. 117
Chriſtus in cœna non præuenit diem quo Iudæi immolabant Paſcha. 163
Chriſtus in cœna proditorem ſuum indicat. 118

Chriſti Paſſio.

Chriſtus triſtatur in horto. 120
Chriſtus in horto erat flexis genibus. 265
Chriſti timor & triſtitia in horto. 164
Chriſtus venit ad Apoſtolos ſuos dormientes in horto. 120
Chriſti ſudor ſanguineus in horto. 266
Chriſtus à Iuda oſculo proditur. 128

Chriſtus in horto capitur. ibid.
Chriſtus à Caïpha adiuratur, vt dicat ſi ipſe ſit Chriſtus filius Dei. 122
Chriſtus ſummo Sacerdoti clarè fatetur ſe eſſe Meſſiam. 165
Chriſtus à Pontificibus damnatur. 122
Colaphis à miniſtris cæditur. ibid.
Negatur à Petro. 122
Chriſtus à falſis teſtibus accuſatur. 121
Chriſtus Petrum, qui ſe negauerat, reſpicit non oculis corporis, ſed gratiæ. 267
Chriſtus ducitur ab ipſiſmet Sacerdotibus Scribis ac ſenioribus ad Pilatum. Cur? 166
Chriſtus nihil reſpondit Herodi. Cur? 269
Chriſtus veſte albâ indutus ab Herode illuditur. 169
Chriſtus à Præſide Pilato interrogatur. 124
Coram quo accuſatus ſilet. ibid.
Chriſtus à falſis teſtibus accuſatur. 165
Chriſto tria crimina obiiciuntur coram Pilato. 268
Chriſtus de læſæ Maieſtatis crimine interrogatur à Pilato. 268
In Chriſti Paſſione nullus eſt inuentus qui ei faueret. 270
Chriſtus tanquam reus læſæ maieſtatis damnatus à Pilato. 166
Chriſtus à militibus illuditur variè, ac ſpinis coronatur. 124
Chriſto crucifigendo vinum cum felle offertur. 125
Chriſtus crucifigitur inter duos latrones. 125
Chriſtus crucifixus à prætereuntibus irridetur. 125
Chriſtus clamans voce magnâ expirat. 126
In Chriſti morte tenebræ factæ ſunt ſuper vniuerſam terram: velum templi ſciſſum; terra mota: petræ ſciſſæ: monumenta aperta &c. 126
De Chriſti latere aperto exiuit ſanguis & aqua 420

Chriſti reſurrectio.

Chriſti reſurrectio variis teſtimoniis ſtabilita. 128. 129
Chriſtus ſuſcitatus occurrit mulieribus eum quærentibus. 129
Chriſtus in alia forma viſus duobus diſcipulis ipſo Reſurrectionis ſuæ die. 273
Quâ ratione ipſius forma immutata? ibid.
Chriſtus poſt Reſurrectionem ſuam apparet Diſcipulis ſuis in Galilæa. 129
Chriſtus poſt Reſurrectionem ſuis apparens ſe palpandum exhibet. 275

Chriſti aſcenſio.

Chriſtus aſcendit in cœlum. 169
Chriſtus aſcendit in cœlum ex monte Oliueti. 276
Chriſtus in cœlo verè ſtat non ſedet. 446

Cibus.

Cibi veri & veri potus duæ conditiones. 335
Cibi diſtributio qualis in primæua Eccleſia? 438
Cibus corporis omittendus pro ſpiritualium cura. 313
Poſt Cibum ſumptum magna myſteria exercuit Chriſtus. 427

Circuncisio.

Circuncisio Chriſti. 186

Circumſtantia.

Circumſtantias aliquas ad curandum quoſdam ægrotos adhibet Chriſtus, v.g. tangit loca ægritudinum, vtitur ſputo, adhibet gemitum, eleuat oculos in cœlum, &c. Quibus de cauſis? 149

Ciuitas.

Ciuitas Chriſti quænam dicitur in Euangelio. 46

Clamare.

Clamat Chriſtus docens in Templo. 341
Clamor continuus electorum qualis? 251
Clamor Chriſti in cruce. 126

Claudus.

Claudum ad portam Templi Specioſam ſanat D. Petrus cum S. Ioanne. 438
Claudum ex matris vtero Lyſtris ſanat D. Paulus. 459

Clauis.

Clauis ſcientiæ quænam? 226
Claues regni cœlorum D. Petro promittit Chriſtus. 76
Claues D. Petri duæ, altera ſcientiæ, altera potentiæ. 76

Cœna.

Cœna vltima Chriſti. 118
Cœnam Agni Paſchalis quo die fecerit Chriſtus? 381

Cogitatio.

Cogitatio mala primus eſt malæ voluntatis effectus. 148

Cognatio.

Cognatio inter B. Virginem & Elizabeth quomodo potuerit eſſe, cum S. Elizabeth fuerit de tribu Leui ac filiabus Aaron, B. autem Virgo fuerit de tribu Iudæ ac filiabus Dauidis. 179

Columba.

Columba animal mundum, volans non longè à terra, manſuetum, inerme exteriùs, intus ſine felle, fœcundiſſimum. 15
Ex Columba è cœlo deſcendente Chriſtum cognouit S. Ioannes Baptiſta. 294
Columbæ apparitio ex qua Chriſtum cognouit S. Ioannes, non eſt eadem quæ in Chriſti baptiſmo. 294
Columba in baptiſmo Chriſti apparens, ac Spiritum S. referens, quando & à quibus viſa? 14
Columba hæc non fuit vera columba, ſed ſimilitudo columbæ. 14

Comeſtio.

Comeſtio coram Ieſu non confuſa, ſed ordinata. 147

Comitas.

Comitas ciuilis Chriſti etiam ad ruſticos. 147

Commune.

Communia erant primis Chriſtianis omnia. 438

Conceptio.

Conceptio Chriſti fuit & naturalis, & miraculoſa. 6

Concilium.

Concilium Principum ſacerdotum & ſeniorum populi in Ieſum. 116
Concilium Phariſæorum & Pontificum in Chriſtum excæcatum ab amore proprio. 371
Concilium matutinum ſummi Sacerdotis cum ſenioribus in Chriſtum. 166
Concilium Apoſtolorum Ieroſolymis. 460

Concionator, vide *Prædicator.*

Conciuis.

Conciues Chriſti iniuriam facti ipſi Chriſto irrogaſſe vſque ad tempus mortis ſuæ ſoli leguntur. 195

Concordia.

Concordia orantium quantam vim præbeat orationi? 83

Conditio.

Conditiones ſeptem gratuitæ in Incarnatione Chriſti adimpletæ. 183

Confeſſio.

Confeſſio Chriſti exterior eſt de neceſſitate ſalutis. 212
Confeſſio Chriſti approbatio eſt, negatio verò reprobatio. 218
Confeſſio ſacramentalis peccatorum. 424

Coniugium.

Coniugium à Deo inſtitutum. 85
Coniugium cum patre aut matre eſt contra ius naturale & diuinum. 85
Coniugium poſt reſurrectionem nullum. 99
Coniugium in ſolo homine locum habet. 84
In Coniugio erunt duo in carne vna, exponitur. 85
Coniugium verum cum perpetua virginitate B. Virginis quomodo ſtare potuerit? 5.6
Coniugata fuit B. Virgo ob tres rationes. 5

Coniuratio.

Coniuratio in vitam D. Pauli. 477.478

Conſanguineus.

Conſanguinei ſæpe in Scriptura vocantur fratres. 63.68
Conſanguinei Chriſti putabant quod ipſe quæreret liberari à perſecutionibus Iudæorum. 338

Conſcientia.

Conſcientiæ remorſus ſiue Syntereſis, aduerſarij nomine ſignificata. 233

Conſenſus.

Conſenſus duorum ſuper terram quàm efficax. 82. 83

Conſiliarius.

Conſiliarij qui etſi conſilio non conſentiant, conſentiunt tamen actibus executionis ab aliis concluſæ, criminis participes ſunt. 272

Conſilium.

Conſilium ineunt omnes Principes ſacerdotum & ſeniores populi in Ieſum, captum, vt eum morti traderent. 122
Conſilium Phariſæorum & Herodianorum ad perdendum Ieſum. 138

Conſilia

Conſilia duo in Chriſtum captum, alterum nocte, alterum mane. 267

Conſummatio.

Conſummationis mundi ſigna. 260
Conſummationis mundi ſigna prædicit Chriſtus. 107

Contemplatio.

Contemplatio non auferetur ſicut Actio, ſed perficietur. 220
Contemplatiua vita ab Actiua diſtinguitur vt pars à parte. 220
Contemplatiua circa vnum, Actiua verò vita circa multa occupatur. 220

Contritio.

Contritio vna delet innumera peccata. 206

Conuiuium.

Ad Conuiuium pauperes inuitandos non diuites docuit Chriſtus. 236

Cor.

Cor eſt primum principium internum actionum vitalium. 22
Ex Cordis abundantia, os loquitur. 62
De Corde omnia mala exeunt. 73.74
Corda petroſa in quibus diuinum ſemen radicem non habet, quænam? 65

Corban.

Corban non eſt quodcunque donum, ſed donum Deo dicatum. 148

Corbona.

Corbona, dictio eſt Hebraica ſignificans ſacrum theſaurum. 123

Cornelius, Centurio.

Cornelij Centurionis viri religioſi ac timentis Deum viſio. 451. mittit ad S. Petrum in Ioppen; ab eòque in fide Chriſti inſtruitur. 451.452

Corpus.

Corporis Chriſti realitas in Euchariſtia. 118
Vbi Corpus fuerit, illuc congregabuntur & Aquilæ: Quid? 250

Correctio.

Correctionis fraternæ præceptum. 247
Correctionis fraternæ præceptum à Chriſto datum. 82
Correctionis fraternæ ordo. 82
In Correctione teſtes exhibendi. 82

Corus.

Corus, menſura eſt liquidorum. 243

Crapula.

Crapula & ebrietas grauamina corporum & animarum. 260

Cras.

Craſtina cura eſt omnis illa quæ ſecundùm rectam rationem non congruit tempori præſenti ſed futuro. 37

Creatio.

Ex Creatione rerũ nulla vtilitas Deo aduenit. 361

Creatura.

Omnis Creatura aliquid habet mali. 49
Creatura omnis plus habet de non eſſe, quàm de eſſe. 348
Creaturæ omnes in quatuor rerum gradus diſtributæ. 282

Credere.

Credere gratuitum Dei donum eſt. 363
Credere Chriſtum & credere in Chriſtum. 304
Qui Credit in Chriſtum non iudicatur quo ſenſu? 305
Credere eſt opus noſtrum & opus Dei. 328
Quod Credis debes cognoſcere, quo ſenſu? 365
Qui Credit in Chriſtum opera quæ fecit, & ipſe faciet & maiora horum faciet. 389
Credendi modus & ratio eſt viſio credibilium vt ſic. 331
Credendi vtilitas. 285
Qui non Credit in Chriſtum iam iudicatus eſt. 305
Credere in Deum continet actum intellectus & voluntatis. 329
Credere poſſe eſt donum Dei. 378
Ordo inter iſtos duos actus, videre & credere. 425

Credentes.

Credentium cor vnum & anima vna. 440
Verè Credentes duobus actibus deſcribuntur. 331

Crucifigere.

Crucifigentes Chriſtum adimpleuerunt diuinam voluntatem ſed non benè. 135
Crucifixis vt citiùs moterentur, acetum porrigebatur. 420

Crux.

Crucis ſignum in cælo parebit in die Iudicij. 110
Crucis ſuæ merito omnes creaturas ad ſe traxit Chriſtus. 376
Crux ſua cuique ferenda. 53
In Cruce variè illuditur Chriſtus. 270

Culex.

Culicem excolare in Euangelio, quid? 104

Cultus.

Cultus exterior non eſt Deo gratus niſi quantùm ordinatur ad interiorem. 313

Curatio.

Curationes imperfectæ non ſunt à miraculis exemptæ. 150

Cuſtos.

Cuſtodes ſepulchri Chriſti terræmotu ſimul & coruſcatione Angeli terrentur. 128

D.

Dæmon.

DÆmon, id eſt, ſciens. 195
Dæmon tentat Chriſtum in deſerto. 15
Dæmon aggreditur Chriſtum armis S. Scripturæ. 17

Dæmon quâ aſtutia tentans Chriſtum inducit illum ad ſui adorationem? 17
Dæmon dum dicitur aſſumpſiſſe Ieſum in ſanctam ciuitatem, non id intelligendum eſt quaſi Chriſtum portauerit per aëra, ſed quòd eum duxerit. 16.17
Dæmon ad Chriſtum tentandum in figura hominis acceſſit. 16
Dæmon de dominio orbis mendaciter ſe iactat Chriſto. 193
Dæmonum poteſtas ad tentandum ligata eſt. 264
Dæmonum naturalis in res corporeas poteſtas, inhibita & ligata eſt à Deo. 45
Dæmones queruntur quòd Chriſtus venerit eos torquere ante tempus. 45
Dæmonum intellectus ligatus ſeu impeditus eſt à Deo in pœnam ſui peccati. 193
Dæmonem imitati ſunt Iudæi. 352
Dæmonibus imperare, ſummum apparet imperij genus. 136
Dæmones ingrediuntur in porcos Chriſto permittente. 45
Dæmon reddit quandoque hominem ſurdum & mutum, & alias ſimiles ægritudines cauſat. 152
Dæmon in veritate non ſtetit. 351
Dæmon dum Chriſto dixit, *Scio te, quia ſcis ſanctus Dei*, mentiebatur, intendebat enim vel ſic explorare quod in deſerto non potuit. 195
Dæmonum teſtimonio non eget Euangelium. 463
Dæmon à principatu huius mundi eiectus eſt. 376
Dæmonia eiiciens in nomine Ieſu, an ſit prohibendus, an verò approbandus inquirit à Chriſto Ioannes. 214
Dæmones in Energumenis mendaciter dicebant ſe ſcire Ieſum eſſe Chriſtum filium Dei. 136
Dæmones poſſunt ſanare ægros nobis incurabiles quaſi ſubitò, & curare vulnera incurabilia, ſtatim mouendo quæ intus ſunt in corpore, & vtendo intus ſecretis viribus naturalium corporum, &c. 109
Dæmonium mutum eiicit Chriſtus. 222
Dæmon explorat an Ieſus ſit filius Dei. 142
Dæmones cur vocentur Tenebræ? 267
Dæmonum poteſtas naturalis ligata eſt in pœnam ſui peccati. 143
Dæmones quomodo poſſunt operari ſigna & prodigia? 109
Dæmon ſolo Ieſu imperio torquetur. 143
Dæmones afficiuntur quibuſdam regionibus. 143

Dæmoniacus.

Dæmoniacum cæcum & mutum curat Chriſtus. 60
Dæmoniacus ſæuus habitans in monumentis occurrit Ieſu. 142
Dæmoniacum quemdam diſcipuli Chriſti ſanare non potuere. 213
Dæmoniacum ſanatum, deprecantem vt maneret cum Ieſu, non admittit ſecum ipſe Chriſtus. 143

Dalmanutha.

Dalmanutha idem locus eſt qui à S. Matthæo nominatur Magdala. 149

Damnatus.

Damnatorum tres ſenſibiles pœnæ. 44
Damnatorum corpora de cruce tollere apud Iudæos abſque Præſidis auctoritate non licebat. 272

Dare.

Date & dabitur vobis. 201
Cui Datum eſt multum, multum quæretur ab eo. 232

Dauid.

Dauid fuit primus rex in genealogia Saluatoris? 3
Dauidis & Abrahæ cur primùm meminit S. Matthæus, cùm ſcribit generationem Ieſu Chriſti? 2
Dauidis familia mixta erat cum familia Aaronis. 179
Dauid in neceſſitate panes propoſitionis comedit. 58.59
Dauid diſtinxit filios Aaron ſortibus ad miniſtrandum per vices ſacerdotalia in Templo Domini vnde octaua ſors contigit Abiæ. 174
Dauidis ciuitas ſecundum originem erat Bethleem, ſecundùm verò regiam habitationem erat Sion. 184

Decapolis.

Decapolis nomen eſt regionis decem vrbium. 149

Decurio.

Decurio non ſemper eſt nomen militaris officij, ſed etiam nomen dignitatis, puta Senatoriæ, &c. 271

Delectatio.

Delectatio quies eſt animi, Triſtitia verò eiuſdem inquietudo. 369

Demetrius.

Demetrius argentarius Epheſios in S. Paulum commouet. 470

Denarius.

Denarius diurnus in parabola operariorum vineæ, quid? 89

Deſcendere.

Deſcendere, propriè non competit inanimatis, quæ mouentur quidem deorſum ſed non deſcendunt: deſcendere ſiquidem actus eſt voluntarius. 329

Deſertus.

Deſertus locus tentationi aptus. Cur? 15

Deſtructio.

Deſtructio Templi Ieroſolymitani prædicitur à Chriſto. 106

Deus.

Deus non eſt pars vniuerſi, ſed eſt ſupra totum vniuerſum. 304
Deus eſt vbique tripliciter; per eſſentiam, per præſentiam, per potentiam. 29
Deus ſolus potens. 181. Reliqua enim omnia mendicant poſſe ab eo. ibid.
Deus ſemper præſens neſcit futurum. 83
Deus ſolus eſt bonus. 252
Deus quomodo diligendus? 100
Deus non eſt mortuorum Deus ſed viuentium. 99
Deus vult rogari etiam pro iis quæ ad ipſum ſpectant. 215
Deus quomodo dicitur durus metere vbi non ſeminauit. 114
Deus negat nobis inutilia aut nociua quę petimus. 40

Deus

Deus an prius diligat nos, quàm nos ipſum. 392
Dei ſolicitudo ad conuertendos homines. 89
Deus conuertit eos qui non ponunt obicem ſuæ conuerſioni. 89
In Deo viuimus, mouemur, & ſumus. 466
Deus ex quo mundum condidit quamuis ſemper fuerit Saluator, officium tamen ſaluandi perſonaliter tunc aſſumpſit cùm carò factus eſt. 180
Deum nemo vidit vnquam, ſcilicet ex propriis viribus. 291
Deo quanto magis appropinquamus, tanto magis eum eſurimus & ſitimus. 330
De Deo lumine naturali ſola eſſentialia cognoſcimus, notionalia verò per fidem. 281
Deus ſolus naturali facultate videt Deum. 332
Deus ſolus eſt extra mundum vniuerſum. 364.379
Deo nihil impoſſibile. 179

Dij.

Dij vocantur aliqui homines, non naturâ ſed participatione diuinæ poteſtatis, viſionis, ſeu gratiæ. 364

Diabolus.

Diabolus Græcè ſignificat calumniatorem ſeu delatorem. 351
Diabolus ab infamando ſeu criminando denominatur, eo quod vniuerſa intentio eius tendit ad criminandum homines apud Deum, ad nihil enim conatur, niſi vt poſſit homines vitupèrabiles reddere apud Deum. 193
Diabolus verè homicida ab initio: abſtulit enim vitam corporis, non ab vno homine, ſed ab omni humano genere. 351
Diabolus non potentiâ, ſed iure deiectus eſt à Principatu mundi huius. 402
Diaboli caſus fulguri comparatur. 217
Diaboli ſtudium ad decipiendos homines. 66
Vide *Dæmon.*

Diaconus.

Diaconorum ſeptem electio. 443

Dicere.

Dicere Dei, facere eſt. 228
Dicere & non facere, monſtrum eſt. 101

Didrachma.

Didrachma eſt duplex drachma. 79

Didymus.

Didymus Græca eſt dictio ſignificans geminum ſeu gemellum. 367

Dies.

Dies à prima noctis hora incipiebat apud Hebræos. 434
Dies legalis & dies vſualis. 381
Dies Dominicus vocatur dies vnus. 128
Dies vnus filij hominis, quis? 249
Dies Azymorum qui? 261.261
Dies vocatur totum tempus vſque ad extremum Iudicium. 355
Dies profeſſionis in Actib. Apoſtolorum, quinam? 443
Inter Diem Sabbati & diem ſabbatorum, quænam differentia? 193

Dies Iudicij.

Dies Iudicij repentinus & inopinatus. 261
Diem Iudicij finalis nemo ſcit niſi Chriſtus. 111

Differentia.

Differentia viæ ad perditionem & viæ ad vitam. 40

Digitus.

Digitus Dei, quis? 222.60

Dilectio.

Dilectionem maiorem nemo habet quàm vt animam ſuam ponat qui pro amicis ſuis: exponitur. 397
Dilectionis Chriſti probatio eſt ſeruare eius mandata. 390
Dilectio Dei & remiſſio peccatorum ſunt ſibi inuicem cauſæ: dilectio quidem remiſſionis cauſa eſt velut perficiens: remiſſio autem eſt cauſa dilectionis velut diſponens. 206
Dilectionis proximi præceptum impletur ſeruando iuſtitiam. 100
Dilectionis probatio, exhibitio eſt operis. 238
Dilectio qua Deus dilexit mundum fuit ratio vt Deus dederit filium ſuum vnigenitum. 304

Dilemma.

Dilemma Chriſti in Phariſæos. 222

Diligere.

Diligere & amare in quo differant. 428
Diligere quod ſuum eſt, naturale eſt cuique. 339
Diligere propter Deum eſt diligere Deum. 100
Qui Diligit Chriſtum deſcribitur ex duabus conditionibus. 391
Dilige proximum ſicut teipſum, quomodo intelligendum. 100

Diluculum.

Diluculum initium eſt ortus Solis. 272

Dionyſius.

Dionyſius Areopagita an ſit ille Dionyſius qui ſcripſit libros de diuinis nominibus ac de cœleſti Hierarchia certum non eſt. 467

Diſcipulus.

Diſcipulorum Chriſti ſigna apud omnes nationes infallibilia, quænam? 386
Quis fuerit primus Diſcipulus à Chriſto vocatus? 296
Diſcipuli omnes Chriſti tam Apoſtoli quàm Septuaginta erant Galilæi. 432
Diſcipuli S. Ioannis Baptiſtæ queruntur Chriſto, quòd ipſius diſcipuli non ieiunent. 47
Vnus è Chriſti Diſcipulus petit tempus componendi negotia ſua. 215
Ex Diſcipulis Chriſti multi eum deſerunt propter eius de carne ſua manducanda & de ſanguine bibendo ſermonem. 337
Diſcipulos ſeptuagintaduos binos ante faciem ſuam in omnem locum quò erat ipſe venturus, mittit Chriſtus. 215
Diſcipuli ſeptuagintaduo redeunt ad Chriſtum poſt eorum prædicationem. 217
Diſcipulos Chriſti ſeptuagintaduos omnes fuiſſe ſanctos ex Euangelio colligitur. 217
Diſcipulos ad prædicandum quomodo ſine marſupio Chriſtus miſit, cùm ipſe per Iudam marſupium portaret? 372

Diſcipulos ſuos orare docet Chriſtus. 220
Diſcipuli Chriſti cur non ieiunarent. 197
Diſcipulos ſuos ſpicas vellentes ſabbato excuſat Chriſtus. 58
Diſcipulis ſuis cauet Chriſtus à conſortio nocturno mulierum. 147
Diſcipuli Chriſti colligebant fructum laboris Prophetarum. 314
Diſcipulorum ſuorum beatos oculos dicit Chriſtus: In quo? 218
Diſcipulos ſuos turbatos firmat Chriſtus. 386.387
Diſcipulorum ſuorum triſtitiam temperat Chriſtus. 393.394
Diſcipuli Chriſti poſt tot viſa miracula, adhuc cor habent obcæcatum: Inde diſcendum eſt donum fidei non viſioni miraculorum, ſed diuinæ gratiæ tribui. 147
Diſcipuli Chriſti diſputant inter ſe, quis eorum ſit maior. 153. Qui propoſito paruulo arguuntur à Chriſto. ibid.
Diſcipuli Chriſti indignantur ex eo quòd Magdalena effudit vnguentum pretioſum ſuper caput ipſius. 117
Diſcipulorum ſuorum pedes lauat Chriſtus. 382
Diſcipuli Chriſti ſtatim poſt cœnam Euchariſticam de primatu contendunt. 263
Diſcipuli Chriſti omnes, eo capto, fugiunt. 121
Diſcipulos ſuos quod nondum haberent fidem increpat Chriſtus, cùm tamen tot ab eo facta miracula nouerint. 142
Diſcipulorum duorum euntium in Emmaus ipſo Reſurrectionis Chriſti die Hiſtoria. 273
Hi duo Diſcipuli tam ſpem quàm fidem amiſerant. 274
Tres horum defectus corrigit Chriſtus. 274
Diſcipulorum ſuorum mentem aperit Chriſtus vt intelligant Scripturas. 275
Diſcipuli Chriſti continuè effici debemus. 396

Diſcumbens.

Diſcumbentium turbarum à Chriſto cibandarum triplex ordo. 147

Diſpenſator.

Diſpenſatoris fidelis conſtituti à Domino ſuper familiam ſuam Parabola. 231
Diſpenſatoris fidelis ſiue Prælati merces. 231

Diſſenſio

Diſſenſio inter SS. Paulum & Barnabam de Ioanne Marco. 462
Diſſenſiones ſeptem in ſeptimo S. Ioannis capitulo recenſentur. 344

Diues.

Diuitum ſalus quam difficilis. 87.252
Diuitis Epulonis narratio an parabola, an vero hiſtoria. 245
Diuitis Epulonis damnati de ſalute fratrum ſuorum ſolicitudo: Vnde? 246
Diuitis auari deſtruentis horrea ſua & maiora facientis &c. Parabola. 228
Diuitibus væ comminatur Chriſtus. 199

Diuinitas.

Diuinitas non fuit ſeparata à corpore Chriſti ſepulto. 129
Quòd in Diuina natura verè ac propriè ſint Pater ac Filius, veráque natiuitas probatur. 288.289

Diuiſio.

Diuiſa in ſe omnis congregatio ruit 222
Diuiſum in ſe regnum deſolatur. 222

Diuitiæ.

Diuitiæ non ſunt vera bona ſed ſolum apparentia. 244
Diuitiæ à Deo dantur vt ſint adminicula ad regnum cælorum. 87
Diuitiæ iniquitatis, hoc eſt, inæqualitatis. 243
Diuitiarum vſum cur non beatificauit Chriſtus ſicut vſum paupertatis? 20.21

Diuortium.

Diuortium cum vxore in lege veteri an licitum? 85.86
Diuortium legale quomodo ſoluebat olim coniugium? 86

Docere.

Docet Chriſtus ſedendo. 63
Docet eadem pluries Chriſtus. 75
Docens in Templo clamat Chriſtus. 341
Docere res diuinas, officium eſt iuſtorum. 357

Doctor.

Doctorum tres ordines in regno cælorum: Magni, medij, minimi. 25
Doctores peſſimi ab Hieroſolymis, vnde optimi debebant prodire. 139

Doctrina.

Doctrinam quæ ex Deo eſt ab ea quæ non eſt ex Deo diſcernere confert intellectui bona voluntas. 340
Mea Doctrina non eſt mea quo ſenſu. 340

Documentum.

Documenta varia S. Ioannis Baptiſtæ. 190

Dominus.

Dominus potentiæ nomen eſt, Magiſter verò ſapientiæ. 383
Dominis duobus nemo poteſt ſeruire. 36.244

Domus.

Domus firma ſuper petram ſolidam fundata quænam? 42
Domus ſcopis mundata in quam immundus ſpiritus reuertitur, quænam? 63
Domus ædificatæ tria aduerſantur: pluuia deſuper, flumina ſubtus, venti à lateribus. 42
Domus Patris cæleſtis eſt gloria paradiſi in qua Beati ſunt domeſtici. 387

Donec.

Donec in Scriptura quomodo explicetur? 6.7
Donec in Scriptura quid ſignificet? 262.263

Donum.

Donum internum diuini ſermonis inſitum fuit in animis diſcipulorum Chriſti. 409
Dona aurea, argentea & gemmata, in columnis, parietibus ſiue in facie & atriis templi erant ſuſpenſa. 258

Dorcas.

Dorcadem ad vitam reuocat D. Petrus. 451

Dormitatio.

Dormitatio.

Dormitatio huius vitæ. 112.113

Drachma.

Drachmæ perditæ Parabola. 239
Drachma ponderis nomen, octauam vnciæ partem ſignificat. 79

E.

Ebionitæ.

Ebionitarum error. 279

Ebrietas.

Ebrietas grauamen corporis & animæ. 164

Eccleſia.

Eccleſiæ diuerſi ſtatus. 68
Eccleſia vineæ comparatur. 88
In Eccleſia mali ſunt mixti bonis. 68
Eccleſiæ ædificium quam firmum, quàm ſtabile. 76
Eccleſia ſagenæ comparata. 68
Contra Eccleſiam quanto temporalia præualuerunt magis, tanto maiori aucta eſt numero vel merito. 76

Edictum.

Edictum Auguſti Cæſaris de vniuerſo orbe deſcribendo. 184

Eiectio.

Eiectio ouium & boum è Templo fuit cauſa odij & inuidiæ in Chriſtum. 300
Eücit Chriſtus è Templo oues & boues, non verò homines. 299

Elamitæ.

Elamitæ ſunt Perſæ, ita nominati ab Elam filio Sem. 435

Electio.

Electio Romani Pontificis ad clerum Romanum ſpectat. 448

Electus.

Electi ex omnibus locis congregabuntur ad Iudicium. 110
Pro Electis rogat Patrem ſuum Chriſtus. 410

Eleemoſyna.

Eleemoſyna fiat in abſcondito. 32
Ad Eleemoſynam ſono tubæ olim conuocati pauperes. 32

Elias.

Elias cum Moyſe adeſt Chriſto in ſua Transfiguratione. 78
Elias venturus eſt ante aduentum Chriſti glorioſum. 78
Eliæ aduentus ante Chriſtum venientem ad iudicandum mundum, ad quid? 175
De Eliæ aduentu Chriſtum interrogant ipſius diſcipuli. 151

Elimas.

Elimas Magus, Pſeudopropheta, qui & Barieſus. 456

Elizabeth.

S. Elizabethæ ſalutatio Angeli ad B. Virginem, & eiuſdem Virginis fides reuelatæ ſunt. 180
S. Elizabeth ſterilis & ſenex concipit S. Ioannem Baptiſtam. 176
S. Elizabeth cognouit ex diuina reuelatione Mariam eſſe Deiparam. 179

Emmanuel.

Emmanuel nomen Chriſti, quâ ratione? 6

Emmaus.

In Emmaus proficiſcuntur duo Chriſti diſcipuli ipſo ſuæ Reſurrectionis die. 273

Encænia.

Encænia dictio Græca ſignificans Initialia. 362
Encænia an fuerit feſtum anniuerſarium dedicationis ſecundi Templi tempore Zorobabelis factæ, vel dedicationis altaris factæ tempore Machabæorum? 362

Epiſcopus.

Epiſcopus officij nomen eſt. 472
Epiſcoporum eſt ex officio imponere manus in ſacramento Confirmationis.

Epulum.

Epulum & gaudium in conuerſione peccatoris. 241

Error.

Errores Sadducæorum & Phariſæorum. 12

Eſuries.

Eſuries & ſitis præualent reliquis appetitionibus. 22
Eſuries eſt naturalis appetitus alimenti ſicci, dum eo indigemus: Sitis verò eſt appetitus alimenti. 16

Eſurire.

An eſurierit Chriſtus intra tempus ſui ieiunij? 16
Qui eſuriunt nunc, beati. 199
Eſurientes & diuites quinam dicantur in Cantico B. Virginis. 182

Euangeliſta.

Euangeliſtę non ſcripſerunt totam doctrinam Chriſti moralem. 472
Quod Euangeliſta vnus dicit, alius tacet, & quod vnus tacet alius ſupplet. 155
Euangeliſtæ non omnes ſed aliquas tantùm ſententias eorum quæ dixit Chriſtus collegerunt. 377

Euangelium.

Euangelium ſignificat bonam nunciationem. 1
Euangelij prima prædicatio publica fuit à S. Ioanne Baptiſta. 133
In Euangelio ſi vel vnum falſum admitteretur, periret fides reliquorum. 381
Euangelium ſuum quâ lingua ſcripſerit S. Matthæus? 1
Tres Conditiones Euangelio ſuo præfigit S. Lucas. 173
Euangelium ſuum ex Traditione Apoſtolica ſcripſit S. Lucas. 173
Euangelio præfationem ſolus Lucas præfixit. 173

BIBLIOTECA NAZ. ROMA ... EMANUELE

Euangelij S. Marci vltimum capitulum quàm variè habeatur. 168
Euangelia multa, nomine Bartholomæi, Andreæ, Matthiæ, Nicodemi & aliorum ſcripta fuiſſe aiunt. 173
Euangeliorum multitudo incertitudinem rerum verarum generabat. 173
Euangelium ſuum poſt ſexaginta annos & amplius à Chriſti paſſione elapſos ſcripſit S. Ioannes. 298
Euangelium à Prophetis prænunciatum. 133
Euangeliorum quænam materia? 133
Euangelio noſter ſenſus, non noſtro ſenſui Euangelium accommodandum. 28
Euangelium dæmonum teſtimonio non eget. 463
Euangeliorum quatuor initia. 2
Euangelium omnibus prædicari iubet Chriſtus. 169
Euangelium in vniuerſo orbe prædicari neceſſe eſt ante conſummationem mundi. 107
Euangelium prædicari oportet in omnes gentes ante conſummationem mundi. 160
Euangelica præcepta non aduerſantur præceptis iuris naturalis. 200

Euangelizatio.

Euangelizatio regni Dei in quatuor partes ſecatur. 135

Euangelizare.

Euangelizandi locus præſcribitur Apoſtolis. 49

Eucharistia.

Euchariſtiæ inſtitutio. 118. 263
Euchariſtici Sacramenti forma explicatur. 119
Euchariſtiam manibus reuerenter accipere Laico in aliquo neceſſitatis caſu num liceat? 118
Euchariſtia infantibus non tribuenda. 118

Eunuchus.

Eunuchus Candacis Reginæ Æthiopum inſtruitur à Philippo Diacono in fide Chriſti. 449
Eunuchorum tria genera. 86

Eutychus.

Eutychum adoleſcentem qui de tertio cœnaculo ceciderat, reſuſcitat Troade D. Paulus. 471

Exaltari.

Exaltari ſumitur pro crucifigi. 373
Exaltari à terra eſt crucifigi. 376

Exaltatio.

Exaltationis nomine mortem ſuam ſignificat Chriſtus. 348

Excidium.

Excidium Ieroſolymitanum flens prædicit Chriſtus. 256

Excrementum.

Excrementorum quantitas ex Hippocrate debet eſſe æqualis quantitati alimentorum in corpore ſano. 73

Excuſatio.

Excuſatio minus eſt quàm prætextus. 399
Excuſationes inuitatorum ad nuptias filij regis. 97
Excuſationes inuitatorum ad cœnam magnam. 237

Expectans.

Expectantibus Chriſtum tria neceſſaria. 230

F.

Facies.

Facie diſcernitur homo ab aliis. 133
Facies Chriſto percutienda velatur. 267

Factum.

Facta Hebraico more dicuntur verba. 175
Facta aliqua Chriſti metaphorica, vt & verba. 157
Facto inſtruit Chriſtus illud idem quod verbo docuerat. 406

Fallacia.

Fallacia magna in ſignis & prodigiis. 109

Falſum.

Si vel vnum Falſum in Euangelio admitteretur, periret fides reliquorum. 381

Fermentum.

Fermentum metaphoricè modò ad bonum, modò ad malum transfertur. 75
Fermenti in farinæ ſatis tribus abſconſi Parabola. 66. 67
Fermentum ſignificat ſimulatam doctrinam & religionem. 150
Fermentum virtutem eleuatiuam ad inanem gloriam ſignificat. 150

Feſtuca.

Feſtucam in oculo fratris arguit, qui trabem in ſuo non videt. 38

Feſtus dies.

Feſtus quilibet dies apud Hebræos vocabatur ſabbatum. 128

Feſtus.

Porrius Feſtus ſucceſſor Felicis Præſidis Iudææ. 479

Ficus.

Ficus gemmans, ſignum æſtatis. 110
Ficui maledicit Chriſtus. 95

Fides.

Fides teſtimonio innitur, Scientia verò demonſtrationi. 284
Fides in oratione omnia obtinet. 95
Fides alterius etiam mihi proficit. 46
Fides vera ſine operibus non ſufficit ad ſalutem. 41
Fides eorum qui miraculorum ope indigent, concurrit ad miracula. 68
Fidei defectum in Iudæis arguit Chriſtus. 324
Fides in oratione omnia impetrat. 158
Fides diuinæ gratiæ tribuenda, non verò viſis miraculis. 147
Fides ex auditu verbi Dei. 315

Fides ſiue Religio.

Fidei Catholicæ extenſio fit non tam prædicatione, quàm vnitate Chriſtianorum. 410
Fidei Chriſtianæ diminutio an reſtauranda? 251

Fiducia.

Fiducia nimia in genere Abrahæ fuit communis errandi occaſio Sadducæis & Phariſæis. 12

Filius.

Filij regni eiiciendi, ſunt Iudæi. 43
Filij huius ſeculi quinam? 243
Vt quis ſit vere Filius, tres conditiones requiruntur. 289
Filij ſponſi quinam ſint? 47
Filium hominis cur ſe nominat Chriſtus? 44

Filius Dei.

Filius Dei apud Iudæos cognomen eſt Meſſiæ quem expectabant, nec ſignificabat verum Deum. 292. 294

Filius, Verbum.

Filius liberè facit quicquid facit. 318
Filium eſſe Spiritus ſancti principium habetur ex Euangelio. 403
Filius omnino non poteſt facere niſi quod facit Pater. 318
Filij ad Patrem nulla ſubordinatio reſpectu operationis. 319

Filius Prodigus.

Filij Prodigi Parabola. 239

Fimbria.

Fimbriam veſtimentorum Chriſti tangentes ſanabantur. Quænam hæc fimbria? 71
Fimbriæ Scribarum quænam? 102

Finis.

In Finem dilexit ſuos Chriſtus : quid ſignificet? 381

Flumen.

Flumina aquæ viuæ, quænam? 343

Fœmina.

Fœmineus ſexus non repellitur à ſocietate Ieſu. 206

Fons.

Fons Iacob in Samaria. 310. Erat puteus. 311

Foramen.

Foramen acus in Euangelio fortè eſt nomen proprium portæ anguſtæ. 87
Foramen acus nomen proprium alicuius anguſti tranſitus. 155

Forma.

Forma Sacramenti Euchariſtiæ explicatur. 119
Forma Chriſti duobus diſcipulis ipſo ſuæ Reſurrectionis die in alia effigie apparentis quomodo immutata? 273

Fornicatio.

Ob Fornicationem vxorem dimittere licitum eſt. 86

Fortis.

Fortis armatus eſt Diabolus, *fortior illo ſuperueniens* eſt Chriſtus. 223

Fortitudo.

Fortitudo ad ſuſtinendum & ad vincendum eſt. 13 *Caietan. in S. Script. I V.*
Fortitudo, propria eſt virtus Chriſtianorum. 176

Fractio.

In fractione panis agnoſcitur Chriſtus. 274. 275

Frangere.

Frangebat manibus panem Chriſtus, ſicut alij cultello incidunt. 274

Frater.

Fratres Hebraico more dicuntur conſanguinei. 207
Fratres omnes ſumus. 102
Fratrum nomine in Scriptura ſignificantur non rarò conſanguinei. 63. 68

Fraus.

Fraus Iudæorum in Chriſti Reſurrectionem. 129

Fructus.

Fructus dignus pœnitentia : quiſnam? 12
Fructus differt ab effectu conſequente fructum. 202
Fructus ſpiritus quinam? 41
Ex Fructibus ſicut vnaquæque arbor qualis ſit cognoſcitur, ita vnuſquiſque ex ſuis operibus. 41
Ex Fructu arbor cognoſcitur. 61

Frumentum.

Frumenti grano ſe aſſimilat Chriſtus. 374

Fuga.

Fuga Chriſti pueruli in Ægyptum ob metum Herodis. 9. 10

Fugere.

Fugere in perſecutionibus licitum, etiam ex Chriſti conſilio. 52

Fulgur.

Fulguri aduentum ſuum glorioſum comparat Chriſtus. [illegible] glorioſus.
Fulguri [illegible]
Fulguri comparatur Diaboli caſus. 217

Funus.

Funeris lacrymas moderatas ſuis lacrymis approbauit Chriſtus. 369

Fur.

Furis ingreſſus in ouile qualis? 358

Fuſtis.

Fuſtibus vtuntur Romani Pontificis Miniſtri ex eo fortè quod cùm apud Iudæos Præſidis cohors gladiis, Pontificis Miniſtri fuſtibus vterentur. 266

G.

Gabatha.

Gabatha Hebraica dictio ſignificans excelſum ſeu eminens. 418
Gabatha locus eſt lapide ſtratus ſiue conſtructus affabrè ad hoc vt publicæ ſententiæ ibi à Præſide promulgarentur. 418

Gabriel.

Gabriel, id eſt, fortitudo Dei. 176

Gabriel Angelus ad B. Virginem mittitur verbi Incarnationem nunciaturus. 176
Gabrielis Archangeli B. Virginem ſalutantis ſpecies corporea. 177
Gabriel Angelus apparet Zachariæ in Templo, eique filium ex Eliſabetha vxore ſua pollicetur. 176

Gadareni.

Gadarenorum regio quænam? 142

Gaditæ.

Gaditæ acceperunt à Moyſe portionem ſuam trans Iordanem, inde fortè nomen Gadarenorum. 142

Galilæi.

Galilæi erant duodecim Apoſtoli vt & ſeptuaginta Diſcipuli. 432
A Galilæis à Pilato occiſis occaſione ſumptâ, monet de pœnitentia Chriſtus. 233
Galilæi minus aduerſabantur Chriſto quàm Iudæi. 349

Gallio.

Gallio Proconſul Achaiæ S. Paulum apud ſe accuſatum dimittit. 467

Gamaliel.

Gamaliel Phariſæus, Legis doctor, honorabilis. &c. 442
Eius ſapiens conſilium. ibid.

Gaudere.

Gaudere plenè in hac vita ſancti non poſſunt. 397

Gaudium.

Gaudium in perſecutionibus præcipitur. 23
Gaudij Diſcipulorum Chriſti firmitas. 404

Gazophylacium.

[illegible]lacium eſt dictio compoſita ex Perſica & [illegible] ſignificans in qua conduntur opes.

Gehenna.

Gehennæ nomen deriuatur à valle filij Ennon iuxta Ieruſalem dæmoniis dicata ad filiorum per ignem conſecrationem. 26

Genealogia.

Genealogia Chriſti ex S. Matthæo. 3.4.5
Genealogiam Chriſti cur diſtinguit S. Matthæus per ſingulas 14. generationes? 4
In Chriſti Genealogia cur aliqui à S. Matthæo prætermiſſi? 3
In Genealogia Chriſti quomodo quatuor perſonæ, nimirum Salmon, Booz, Obed & Ieſſe impleuerint 366. annos? 3
Genealogia S. Ioſeph ſecundùm S. Lucam. 192

Generatio.

Duas Generationes Chriſtus habuit: alteram ſecundùm diuinitatem: alteram ſecundum humanitatem. 2

Gentilis.

Gentiles etiam veniebant in Ieruſalem ad adorandum, vt patet de Eunucho Candacis Reginæ Æthiopum. 374
Gentiles de victu & veſtitu ſunt ſoliciti, quòd ignorent diuinam prouidentiam, non item Chriſtiani. 37
A Gentilibus Pilati Romani Præſidis Miniſtris crucifixus eſt Chriſtus non à Iudæis. 270

Genu.

Genibus flexis orat Chriſtus. 265

Geraſeni.

Geraſeni alij ſunt à Geneſarenis. 71

Gethſemani.

Gethſemani, nomen proprium loci ad radices montis Oliueti. 120

Gladius.

Gladium qui acceperint, gladio peribunt. 121. Quomodo verificetur? ibid.
Quis Gladius animam B. Virginis pertranſiit iuxta Simeonis ſermonem. 187

Gloria.

Gloria eſt præcipuum appetibile ex doctrina. 340
Gloria vera à ſolo Deo. 324
Gloriam diuinitatis non voluntate ſed naturâ Filio dedit Pater. 411
Gloria Chriſto multipliciter debita. 407
Qui Gloriam propriam quærit non à Deo ſed ex ſeipſo loquitur. 340
Gloriæ humanæ affectus quàm multos damnat. 325
Vana Gloria quale peccatum? 32
Vana Gloria priuat eleemoſynam ſuâ mercede. 32

Golgotha.

Golgotha quale nomen? 125

Gradus.

Ad Gradum altiorem qui promouetur, ſe amicis ſuis magis intimum exhibeat exemplo Chriſti. 422

Græci.

Græcorum murmur de viduis eorum. 443

Granum.

Granum ſinapis an [illegible] omnium ſeminum minimum? 66

Gratia.

Gratia non deſtruit ſed perficit naturam. 72
Gratia eſt ſemen æternæ vitæ. 309
Gratia reconcilians, amplexu & oſculo ſignificatur. 241
Gratia reſpectu electorum, iuſtitia reſpectu vocatorum ſeruatur. 90
Gratia aquæ comparatur. 311
Gratiæ ordo non deſtruit ſed perficit vniuerſum. 304
Gratiæ libertas, vnde? 350
Gratiæ aqua eſt de nouo ſemper ſcaturiens, hoc eſt, ſemper proferens noua opera ſpiritualia. 312
Gratia perficit naturam. 40
Gratia niſi voluntariè conferatur, non eſt gratia. 290

Gratioſus.

Gratioſi, nomen quomodo ſæpè vſurpet Auctor. 177

Habere.

H.

Habere.

HAbere in Euangelio quis dicatur, quis verò non habere? 64
Omni Habenti dabitur, & abundabit. 115
Ei qui non Habet, quod habet auferetur: Quomodo? 64

Hæmorrhoiſſa.

Hæmorrhoiſſa tangens veſtimentum Ieſu, ſanatur. 143

Hæreſis.

Hæreſes circa veram maternitatem B. Virginis remouentur. 177

Heluidius.

Heluidij error circa virginitatem B. Virginis retunditur. 5.6

Herodes Aſcalonita.

Herodes Idumæus, qui & Magnus dicitur, & Aſcalonita circumciſus fuit ob amorem vxoris. 7
Herodes Aſcalonita fuit primus Rex ex Herodibus, fuitque primus Iudæorum Rex coronatus à Romanis ex Senatuſconſulto, præſentibus in eius creatione Cæſare Auguſto & Antonio. 7
Herodes turbatur auditâ natiuitate Chriſti Iudæorum regis, timebat quippe ſibi de regno ſuo. 9
Herodes quandonam præceperit occidi Innocentes? 10
Herodes Aſcalonita quo anno obierit? 10

Herodes Tetrarcha.

Herodes Tetrarcha, quis? 69
Quàm ſimulatus. ibid.
S. Ioannem Baptiſtam in carcere decollari, iubet. ib.
Herodes Tetrarcha, quamuis in Euangelio vocetur rex, non tamen erat rex titulo, ſed poteſtate. 145
Herodes Tetrarcha & cæterorum variæ de Chriſto opiniones. 145
Herodes putauit Chriſtum eſſe Ioannem Baptiſtam quem decollari iuſſerat. Qua de cauſa? 69
Herodis vulpina ſimulatio erga S. Ioannem Baptiſtam. 146
Herodes, Philippus & Lyſanias tres fratres Tetrarchæ. 189
Herodem Chriſtus vocat vulpem. 235
Herodes Tetrarcha Tetrarchia ſua priuatus in exilium perpetuum miſſus eſt Lugdunum à Caio Imperatore. 191
Herodi, ad quem à Pilato miſſus erat, cur nihil reſpondit Chriſtus? 269
Coram Herode Ieſum acrius accuſant Sacerdotes & Scribæ. 269

Herodes Agrippa.

Herodes qui S. Iacobum occidit, fuit Agrippa. 454
Herodes Agrippa ab Angelo percuſſus interiit. 455

Herodiani.

Herodiani cum Phariſæis conſilium ineunt ad perdendum Chriſtum. 138

Herodias.

Herodias, quæ fuit cauſa mortis S. Ioannis Baptiſtæ, quænam fuerit? 69

Hericho.

Hericho, vide *Iericho*.

S. Hieronymus.

S. Hieronymus vltimum S. Marci Capitulum dubium habet. 168

Hilaritas.

Hilaritatem in ieiunante exigit Chriſtus. 35

Hiſtoria.

Hiſtoriam mulieris adulteræ non eſſe omnino authenticam cenſuit Auhor. 345

Hoc.

Pronomen *Hoc*, in forma conſecrationis corporis Chriſti non demonſtrat panem, neque corpus Chriſti, ſed hanc ſubſtantiam. 119

Homo.

Homo facie dignoſcitur. 133
Homo natus ex ſpiritu ſpiritus eſt: Quomodo? 302
Homines tribus modis fieri dicuntur. 286

Honor.

Honor & vita duo ſunt quæ maximè amant homines. 52

Hora.

Hora incenſi in die Expiationis erat celebris apud Iudæos. 174
Hora cœnæ in Euangelio eſt tempus mortis. 237
Hora nona paternis traditionibus orationi ſtatuta. 438

Hoſanna.

Hoſanna vide *Oſanna*.

Hoſpitium.

Hoſpitij & victus Apoſtolici modum præſcribit Chriſtus. 50
Ad Hoſpitium non ſolùm inuitandi, ſed cogendi etiam peregrini. 274

Humiliare.

Humilia non *te* Dei, ſed *te* tuum. 103

Humilis.

Humilibus miniſtrant Angeli. 81
Propter Humiles venit Chriſtus. 81

Humilitas.

Humilitas eſt virtus Euangelica: Superbia, vitium diabolicum. 236
Humilitatis virtutem de ſe non prædicat B. Virgo in ſuo Cantico, ſed eam opere exercet. 180
Humilitatis proprium obiectum eſt ipſemet humilis. 80
Humilitate & mititate omnis Chriſtiana perfectio acquiritur. 58
Humilitatem ſuos docet Chriſtus. 264
Humilitas quandoque ſumitur pro exiguitate, paruitate, infirmitate. 180

Hydria.

Hydria & metreta Græcæ dictiones. 298

Hydropicus.

Hydropicum Sabbato curat Chriſtus. 236

Hypocriſis.

Hypocriſin Phariſæorum acriùs inſectatur Chriſtus. 105

Hypoſtaſis.

Hypoſtaſis identitas in Chriſto mortuo & viuo. 421

I.

Iacob.

Iacob patrem ſuum vocat Samaritana, non origine carnis, ſed religione pro quanto Samaritani Deum Iſraël colebant in loco in quo à Iacob adoratus eſt. 311

Iacobus.

S. Iacobum ad ſe vocat Chriſtus. 19

S. Iacobus frater S Ioannis nominatur à Chriſto filius tonitrui. 139

Iairus.

Iairi Archiſynagogi fidem excitat Chriſtus. 144

Iconium.

Iconium duplex, alterum in Cilicia, alterum in Lycaonia. 459

Idololatra.

Idololatria dicuntur filij fornicationum. 351

Idololatria.

Idololatræ vocatur in Scriptura ſæpiſſimè Fornicatio. 351

Iechonias.

Iechonias nominatus in Chriſti genealogia quiſnam fuerit? 3

Ex Iechonia quomodo Chriſtus originem duxit, cùm de eo ſcripſerit Ieremias: *Scribe virum ſterilem, nec enim erit de ſemine eius vir qui ſedeat ſuper ſolium Dauid?* 3

Iechoniæ fratres cur in Genealogia Chriſti ab Euangeliſta nominentur? 3

Ieiunium.

Ieiunium ex ſuo genere non eſt bonum, cùm ſit priuatio alimenti, ſed in quantum eſt actus virtutis moralis, quæ eſt Abſtinentia. 15

Ieiunium Chriſti quadrageſimale fuit miraculoſum. 16

Ieiunium comitatur hilaritas. 35

Ieiunium aliquando ad miraculum faciendum concurrere debet. 79

Ieiunia ſpontanea in primitiua Eccleſia. 456

Iericho.

Iericho Ciuitas eſt inter Iordanem & Ieruſalem, quæ tempore Ioſue deſtructa fuit, & poſteà reædificata. 253

Ieruſalem.

Ieruſalem quamuis fuerit in ſorte Benjamin, à Dauide tamen erecta eſt in caput regni, & in principatum tribus Iuda. 306

Ieruſalem vocatur Ciuitas antonomaſticè. 205

A Ieruſalem peſſimi Doctores deſcendunt, vnde optimi prodire debebant. 139

Ieruſalem turbata eſt audita Chriſti natiuitate. Cur? 9

In Ieruſalem ingreditur Chriſtus pullo aſinæ inſidens. 157

Ieroſolymitanę vrbis euerſionem flens prædicit Chriſtus. 256

Ieroſolyma omnis commouetur ad ingreſſum Chriſti. 93

Ieſſe.

Ieſſe & Iſai eſt idemmet vir pater Dauidis. 106

Ieſus.

Ieſus eſt nomen proprium perſonæ. 7

Ieſus in carne ſemel tantum in toto Euangelio nominatur Deus. 425

Ieſus erat ſubditus parentibus. 189

Proficiebat ſapientiâ & ætate, & gratiâ. ibid.

Ieſus dicitur ſalutare Dei. 190

Ieſus in miraculis facilioribus, difficiliùs videtur curare: mortuos enim ſuſcitat ſolo verbo; ad illuminandum verò cæcum, educit eum extra vicum apprehensâ manu eius, expuit in eius oculos, manus imponit &c. Cur? 150

Ieſus nomen eſt proprium perſonæ; interpretatur *Saluator*. 2

Ieſus an ex naturâ, an verò ex dono ſit Deus?

Ieſus ſe non eſſe purum hominem Iudæis aperit. 379

Ieſus non vixit mendicando, nec Apoſtoli. 385

Ieſus ſe viti, fideles ſuos palmitibus, Patrem ſuum agricolæ comparat. 395

Inter Ieſum & mundum contrarietas. 339

Ieſu nulla legitur irrogata facti iniuria vſque ad tempus mortis ſuæ niſi à propriis conciuibus. 432

Ieſum eſſe in nobis, quid ſit? 396

Ieſus appellatur brachium Dei. Cur? 378

Ignis.

Ignis quaſcunque voluntarias tribulationes ſignificat. 154

Igne amor Spiritus ſancti ſignificatur. 232

Ignis inextinguibilis in Euangelio probat æternitatem ſuppliciorum in altera vita. 13

Ignis Inferni.

Ignis Inferni quomodo ſpirituales ſubſtantias cruciet? 116

Ignis Inferni eſt velut carcer ſpirituum. 116

Ignis Inferni an ſit corporeus? 115

Imitatio.

Imitatio Chriſti. 375

Imperium.

Imperium Ieſu vt Dæmon exiret ab energumeno, tormentum eſſe Dæmonis ipſemet Dæmon teſtatur. 143

Incarnatio.

Incarnationis myſterium ſigillatione ſignificatur. 328

In Incarnatione Verbi ſeptem conditiones gratuitæ adimpleræ. 183

Incarnati Verbi tres effectus: Gloria in excelſis, Pax in terra: bona voluntas in hominibus. 185

Incenſum.

Incenſi hora in die Expiationis, celebris apud Iudæos. 174

Incredulitas.

Incredulitas, eſt diſpoſitio ſuſceptioni miraculorum contraria. 68

Ineſſe.

Ineſſe mutuum Patris & Filiis. 365

Infans.

Infantes ad Chriſtum afferuntur vt eos tangat. 252
Infantibus in materno vtero Baptiſmus negatur, quippe nondum natis. 118

Infernus.

In Inferno quomodo torqueantur animæ? 245
In Inferno an ſit ignis corporeus? 115
Inferni ignis quomodo cruciet ſpiritus. 116

Inhumanitas.

Inhumanitatis ſigna in mutuante aliis, prohibet Chriſtus. 30

Inimicus.

Inimicos diligendos præcipit Chriſtus. 31
An in ſpeciali, vel ſolùm in communi? ibid.
Inimicus tripliciter conſideratus: materialiter, formaliter, & ſecundùm vtrumque. 31
Inimicos diligendos præcipit Chriſtus. 200
Inimicos in ſpeciali diligendos non præcipit, ſed conſulit Chriſtus ob triplicem rationem. 31
Erga Inimicos tria præcipit Chriſtus: ſcilicet, *diligere* internum; *benefacere* externum; *orare* intus & extrà. 31
Inimicos diligere eſt aliquo modo præceptum, & aliquo modo conſilium. 200

Iniqui.

Iniquorum proſperitas eſt indicium futuræ illorum æternæ damnationis: recipiunt enim hic mercedem aliquorum bonorum operum quæ faciunt ſeu fecerunt. 199

Initium.

Initia legum vindictis ſemper commendata. 442

Iniuria.

Iniuria quæ fit legato, fit leganti. 310

Innocens.

Innocentes ab Herode occiſi. 10
Innocentium cædem ab Herode teſtantur etiam in ſuis ſcriptis Gentiles. 10

Inobedientia.

Inobedientiæ an fuerit reus leproſus prædicans miraculoſam ſui à Chriſto ſanationem, contra ipſiuſmet Chriſti prohibitionem? 136

Inſtruere.

Inſtruens Nicodemum Chriſtus incipit à baptiſmo. 300

Inſufflare.

Inſufflans dat Spiritum ſanctum Chriſtus. 423

Intellectus.

Intellectus trahit obiectum in ſe: Voluntas verò tendit ad obiectum in re. 329.330
Intellectus vero, voluntas bono paſcitur. 328
Intellectus ſeu Ratio eſt oculus animæ. 35

Intellectiua vis.

Intellectiua vis Dæmonum ligata ſeu impedita eſt à Deo in pœnam ſui peccati. 193

Intelligere.

Intelligere ſupremus eſt actus animæ noſtræ. 217
Intelligere eſt ſuperioribus ſpiritibus proprium. 217

Intentio.

Intentio orantis ordinatur. 32
Intentio circa ieiunium ordinatur à Chriſto. 35

Inuenire.

Inuenire animam ſuam quid ſit in Euangelio? 53

Inuiſibilis.

Inuiſibilem ſe reddit Chriſtus pertranſiens per medium Iudæorum volentium illum lapidare. 354

Inuitatus.

Inuitati ad nuptias nolunt venire. 97
Inuitati ad cœnam magnam in Euangelio variè ſe excuſant. 237

Ioachim.

Ioachim Abbatis quaternitas quam in Diuinitate ſtatuebat, damnata. 403

Ioanna.

Ioanna vxor Chuzæ Procuratoris Herodis Chriſtum piè cum aliis quibuſdam mulieribus ſequitur. 207

Ioannes.

Ioannes ſonat Domini donum ſeu Domini miſericordiam. 175
Ioannis nomen in pugillari ſcribit Zacharias. 182

S. Ioannes Baptiſta.

S. Ioannes Baptiſta ſanctificatus in matris vtero. 175. 179
S. Ioannes Baptiſta ſaltat in vtero ad præſentiam Deiparæ Virginis. 180
S. Ioannes Bapt. in vtero cognouit actu Chriſtum, & gauiſus eſt. 180
S. Ioannis Baptiſtæ natiuitas. 182
S. Ioannis natiuitati non interfuit B. Virgo. 182
In Ioannis Baptiſtæ Natiuitate multi gaudebunt. 175
S. Ioannes Baptiſta puer in deſertis moratur, vt à pueritia iugum Domini portaret ac contemplationi vacaret. 184
S. Ioannes dictus eſt Baptiſta, quòd primus baptiſmum inſtituerit. 11
S. Ioannes Baptiſta Angelus vocatur, non naturâ ſed officio. 283
Ioannes Baptiſta prædicitur præceſſurus Chriſtum in ſpiritu & virtute Eliæ. 175
Ioannes Baptiſta dicitur à Chriſto lucerna ardens & lucens. 323
S. Ioannes Bapt. cur ſe dicit Vocem clamantis? 292. 293
S. Ioannes Bapt ex officio fuit Meſſiæ teſtis. 283
S. Ioannes Bapt. Chriſtum ex columba è cælo deſcendente ſuper eum, cognouit. 294
S. Ioannes Baptiſta ſine miraculis traxit populos ad ſuam doctrinam. 365
S. Ioannes Baptiſta præparatoriè, Chriſtus verò perfectiuè pœnitentiam prædicabat. 19
S. Ioannis Baptiſtæ victus & veſtitus. 12
S. Ioannes Bapt. non erat lux, ſcilicet ſuprema. 284
Ioannes Baptiſta fuit primus prædicator regni cælorum. 55
S. Ioannes Baptiſta prædicat pœnitentiam. 11

Inuehitur

Inuehitur in Sadducæos & Phariſæos. 12
S. Ioannes Baptiſta an fuerit aliquando baptizatus à Chriſto? 14
Ioannes Baptiſta, amicus ſponſi. 307
S. Ioannes videbatur magis agi à Spiritu ſancto, quàm agere ſeipſum. 175
S. Ioannes Baptiſta ex Baptiſmi ſui nouitate poterat credi Meſſias. 191
S. Ioannes non affirmatur à Chriſto maior omnibus Prophetis. 55
Ioanne Baptiſta inter natos mulierum non ſurrexit major: quo ſenſu? 55
S. Ioannes Bapt. dicitur plenus gratiæ & veritatis. 289
S. Ioannes Baptiſta dicitur vox. 11. Cur? 190
S. Ioannes Baptiſta fuit vox clamantis in deſerto. 133
S. Ioannes Baptiſta prædicit aduentum Chriſti ad iudicium. 191
Ioannem Baptiſtam coram turbis laudat Chriſtus. 204
Ioannes Baptiſta mittit duos de diſcipulis ſuis ad Ieſum, vt interrogarent, Tu es qui venturus es, an alium expectamus? 204
S. Ioannis B. ptiſtæ ſermo vehemens reprehenſiuus & comminatiuus. 190
Eius varia documenta. 190
An Ioannes Bapt. ſit Elias cur quærunt Ieroſolymitæ? 292
S. Ioannem Baptiſtam coram turbis celebrat Chriſtus. 55
Ioannes Baptiſta vocatur Elias à Chriſto: quo ſenſu? 56
S. Ioannes Baptiſta mittit è carcere duos de diſcipulis ſuis ad Chriſtum. 54
S. Ioannes Baptiſta traditur Herodi à Iudæis. Cur? 18
S. Ioannes Baptiſta decollatur in carcere iuſſu Herodis. 69
S. Ioannes Baptiſta decollatur in carcere, & affertur caput eius in diſco. 146
S. Ioannis Baptiſtæ Diſcipuli poſt mortem magiſtri ſui Chriſto iunguntur. 69

S. Ioannes Euangeliſta.

S. Ioannes vocatur à Chriſto ad Diſcipulatum. 19
S. Ioannes nouiſſimus omnium ſcripſit Euangelium rogatus ab Aſiæ Epiſcopis aduerſus Cerinthum: alióſque tunc hæreticos. 237
S. Ioannes Aquilæ volanti comparatus quæ altius cæteris auibus volat. 278
S. Ioannes narrata ab aliis Euangeliſtis miracula nominat ſolum. 325
S. Ioannes incipit ab æternitate à parte antè. 279
S. Ioannes etiam minutulas circumſtantias rerum geſtarum narrat. 279
S. Ioannes Euang. Chriſti gloriam cum cæteris vidit. 288
S. Ioannes recumbit in ſinu Ieſu in vltima cœna. 384
S. Ioannes in reſurrectione Chriſti non fuit incredulus. 169
S. Ioannes nominatur à Chriſto filius tonitrui. 139
S. Ioannem Matri moriturus commendat Chriſtus. 419
S. Ioannes poſt ſexaginta annos & amplius à Chriſti Paſſione, deſtructâ iam Ieroſolymâ Euangelium ſuum ſcripſit. 298
De S. Ioannis morte in Euangelio nihil aſſertum eſt. 429

Ioiada.

Ioiada & Barachias idem. 106

Ionas.

Ionæ Prophetæ ſignum quodnam? 124 62

Iordanis.

Trans Iordanem, in Euangelio quem locum deſignet? 18

S. Ioſeph.

Cur per Sanctum Ioſeph texit S. Matthæus generationem Chriſti, non per genealogiam B. Virginis? 4
Ioſeph ſponſus B. Virginis vocatur Pater Chriſti. 189
S. Ioſeph quomodo deſcendit à Dauide per Nathan ex S. Lucæ Euangelio, cùm ex S. Matthæo ab eodem per Salomonem deſcendat: 192
S. Ioſephi ſponſi B. Virginis Iacob fuit Pater ſecundùm carnem: Heli verò ſecundùm legem. 192
Inter S. Ioſeph & B. Virginem fuit verum coniugium, & vera copula coniugalis. 5
S. Ioſeph voluit occultè dimittere B. Virginem coniugem ſuam. 5. Cur? ibid.
B. Virgo vocat S. Ioſephum Patrem Chriſti. 4
S. Ioſeph faber fuit, ſed incertum eſt quâ fabri ſpecie. 68

Ioſeph ab Arimathia.

Ioſeph Arimathæus erat Conſul ſeu Senator. 176
Ioſeph Decurio, vir bonus & iuſtus. 271
Ioſeph Arimathæus & Nicodemus Chriſtum ſepeliunt. 421
Ioſeph Arimathæus petit corpus Ieſu ad ſepeliendum illud. 127

Ira.

Ira vera fuit in Chriſto, quæ tamen non fuit paſſio, ſed propaſſio. 138

Iſaias.

Iſaiam Prophetam in Synagoga legit Chriſtus. 193

Iſraëlita.

Iſraëlitæ quot annis fuerint in Ægypto? 444
Iſraëlitæ fuerunt longo tempore ſub regno Græcorum. 343

Iudas Gaulonites.

Iudas Gaulonites quæſtionem, an liceret Iudæis cenſum ſoluere Cæſari, introduxit tempore natiuitatis Chriſti ſub Octauio Auguſto. 98

Iudas proditor.

Iudas ſcandalizatur de Chriſto ob vnctionem Magdalenæ. 117
Iudas non ſolùm auaritia ſed principaliter ſuggeſtione Diaboli impulſus eſt ad prodendum Chriſtum 381
Iudas Euchariſtiæ communioni interfuit. 384
In Iudam proditorem Chriſti intrauit Satanas. 262
Iudæ Proditoris calumnia in Ieſum. 338
Iudas Chriſtum oſculo prodit. 121
Iudas an per Spiritum ſanctum electus fuerit ad Apoſtolatum. 431

Iudas

Iudas quomodo excipitur ab electis, cùm ipſe priùs inter electos computatus fuerit. 383.384
Iudas poſt Chriſti damnationem à Pontificibus, pœnitentiâ ductus refert triginta argentos, quos in pretium pro Chriſti venditione acceperat. 123
Iudas laqueo ſe ſuſpendit. 123

Iudæa.

Iudæa comprehendebatur ſub Syria, vtpote pars eius. 184
Iudæa tributaria à Romanis facta per Procuratorem ſeu Præſidem gubernata eſt. 189

Iudæi.

Iudæorum tres ſectæ: Phariſæi, Sadducæi & Eſſæi. 98
Iudæos Samaritanis præfert Chriſtus, in quo? 312
Iudæi ex veſte cognoſcebantur, deferebant enim fimbrias hyacinthinas in quatuor angulis veſtis ad diſtinctionem aliarum nationum. 311
Iudæi in domum Gentilis ingredientes, immunditiam ſe contrahere putabant. 415
Iudæorum mira cæcitas. 341
Iudæi non patiuntur ſe vocari ſeruos. 349
Iudæi fuerunt longo tempore ſub regno Græcorum. 343
Iudæus populus arundini quaſſatæ comparatur. 60
Et lino fumiganti. ibid.
Quod Iudæi non diligant Deum probat Chriſtus. 324
Iudæi ab honorando Chriſto poterant excuſari ex ignorantia quòd ipſe eſſet Deus, ſed à diligendo nulla poterant palliatione ſe excuſare. 351
Iudæi maximè aduerſabantur Chriſto, Galilæi verò minus. 349
Iudæi Ieſum malignè interrogant, an ipſe ſit Chriſtus. 362
Iudæi Chriſtum lapidaturi cohibentur ab eo. 363
Iudæi petunt à Pilato vt Chriſti ſepulcrum muniri & cuſtodiri iubeat. 127
Iudæi ex Patre Diabolo. 351
Iudæi inſtant vt Chriſtus crucifigatur. 417
Iudæi tempore Chriſti nondum erant ſerui Romanis, ſed ſolùm tributarij. 349
Iudæi modò peiores repugnando Chriſto, quàm fuerint à principio antequam illuminarentur per Prophetas. 223
Iudæi diſperſi in Græciam Græci vocabantur, & diſperſi Romæ Romani vt patet Act. 2. 343

Iudex.

Iudex etiam in notorio facto non iudicet inauditum. 98
Iudex examinet reum abſque contumelia, abſque conuitio, cum dilectione hominum & odio vitiorum, exemplo Regis in parabola nuptiarum. 98

Iudicare.

Iudicare eſt ius dicere. 305
In quo iudicio iudicas, iudicaberis. 38
Nolite Iudicare ſecundum faciem. 341

Iudiciaria poteſtas.

Iudiciaria poteſtas data eſt Chriſto quatenus eſt filius hominis. Cur? 321

Iudicium.

Iudicium ex triplici capite poteſt à iuſto deuiare. 222

Iudicium temerarium, & vſurpatum prohibet Chriſtus. 38

Iudicij dies.

Iudicij dies repentinus & inopinatus. 261
Iudicij vniuerſalis diem nemo ſcit niſi Chriſtus. 111
Iudicium vniuerſale deſcribit Chriſtus. 115
Iudicium extremum quo tempore fiet, incertum. 162

Iugum.

Iugum Chriſti ſuaue, & onus leue. 58
Iugum Euangelij tollendum. 58

Iuramentum.

Duplex præceptum circa Iuramentum. 28

Iurare.

Iurare non eſt de genere malorum, ſed de ſe eſt licitum. 29
Iurare an prohibuerit Chriſtus? 29
Iurans per creaturam, per Deum iurat. 29
Iurans in altari iurat in omnibus quæ ſunt ſuper illud. 104
Iurare per creaturas eſt obligatorium. Cur? 104

Ius.

Ius dicitur incompletè ante Iudicium vniuerſale, tunc verò dicetur completè. 380

Iuſtitia.

Iuſtitia plena non eſt durante hoc mundi ſtatu. 22
Iuſtitia Scribarum & Phariſæorum in exteriori opere conſiſtebat. 26
Iuſtitia, animæ hominis cibus & potus. 22

Iuſtus.

Iuſti in hoc mundo nulli ſunt, ſed omnes peccatores. 47

L.

Laborare.

Laborare & onerari commune homini. 57

Lacrymæ.

Lacrymas funeris propinquorum vel amicorum moderatas lacrymis ſuis approbauit Chriſtus. 369

Lacus.

Lacum Hebræi vocant mare. 18

Lapidare.

Lapidare Chriſtum quaſi blaſphemum volunt Iudæi. 354

Laqueus.

Laqueo venatorio dies Iudicij extremi comparatur. 261

Latro.

Latro vterque an Ieſum crucifixum blaſphemauerit, an alter ſolùm? 270.271
Latronis cum Chriſto crucifixi mira fides & profeſſio. 271
Latro bonus in cruce duo prius inaudita audit à Chriſto. 271
Latronibus in cruce franguntur crura, non Chriſto. 140

De Latere Chriſti aperto exiuit ſanguis & aqua. 410

Lauare.

Lauat Diſcipulorum ſuorum pedes Chriſtus. 383

Laus.

Laudes publicas fugiendi exemplum dat Chriſtus. 74
Laudes noſtræ in Deum retorquendæ. 87.252

Lazarus mendicus.

Lazari ad ianuam diuitis epulonis vrgens neceſſitas. 245

Lazarus frater Marthæ.

Lazari infirmitatem non eſſe ad mortem quo ſenſu dixit Chriſtus. 366
Lazari ſepulchrum in ſpelunca infernè concaua. 369
Lazarus quatriduanus à Chriſto ſuſcitatur. 370
Ex Lazari ſuſcitationis miraculo quidam credunt, quidam deteriores efficiuntur. 370
De Lazaro quem Chriſtus ſuſcitarat interficiendo cogitant Principes Sacerdotum. 373

Legalia.

Legalia nec ad Iudæorum nec ad Gentilium ſalutem ſpectabant. 460

Legatio.

Legatio S.Ioannis Baptiſtæ ad Chriſtum. 54

Legiſperitus.

Legiſperitus Chriſtum interrogat de maximo mandato. 99
Legiſperitus quidam Chriſtum de via ſalutis interrogat. 219
Legiſperitis onera grauia imponentibus Væ. 226

Leproſus.

Leproſum tactu ſuo mundat Chriſtus. 43
Leproſo mundato ſilentium de ſua curatione indicit Chriſtus. Cur? 43
Leproſus prædicans miraculoſam ſui à Chriſto mundationem contra ipſam Chriſti prohibitionem, non tamen inobedientiæ reus fit. 136
Leproſi apud Iudæos per vrbes incedere poterant, non verò in iis commorari. 196
Leproſos decem mundat Chriſtus. 248

Lex.

Lex & Prophetæ vſque ad Ioannem. 244
Lex & Prophetæ terminantur ad Meſſiam. 56
Quomodo dicuntur terminari ad Ioannem Baptiſtam? ibid.
Legis appellatione tota vetus Scriptura intelligitur. 400
Lex noua ſiue Euangelica quàm perfectior Veteri. 30
Lex vetus ſufficientiam, opulentiámque rerum temporalium in terra promiſſionis promittebat: Euangelica autem inchoat à paupertate voluntaria ad conſequendum regnum cælorum. 20
Legis nomine libri Canonici intelliguntur quandoque 364
Lex nihil præcipit imprudenter agendum. 27
Lex de ſuſcipiendo Baptiſmo à Chriſto lata. 301
Lex vetus de mœchatione perficitur. 27
Legi de Homicidio addit Chriſtus quinque. 26
Lex vetus, de non peierando perficitur. 28
Legis cuiuſcunque ratio propria eſt voluntas diuina. 301
Legum initia vindictis ſemper commendata: Sic primus violator Sabbati fuit lapidatus, &c. 441

Libellus.

Libellus repudij apud antiquos. 28
De Libello repudij quæſtionem Chriſto obiiciunt Phariſæi. 85

Liber.

Libros Prophetarum Nathan, Gad, Ahiæ, Addo, Semeiæ, & Ozai de quibus in libris Paralipomenon fit mentio, & qui fortè tempore Chriſti habebantur, modò non habemus. 345
Libri combuſti ad quinquginta millia nummorum. 469
Librorum conficiendorum hyperbolica multitudo. 430

Libertas.

Libertas gratiæ, vnde? 350

Ligare.

Ligandi poteſtas conceſſa D. Petro à Chriſto quænam? 76

Limbus.

In Limbo patrum triplex conſolatio. 246

Linum.

Linum fumigans, populus Iudæorum. 60

Lithoſtrotos.

Lithoſtrotos, hoc eſt lapide ſtratus, locus erat pulchro lapide conſtructus ad hoc vt publicæ ſententiæ ibi à Præſide promulgarentur. 418

Locuſta.

Quibuſnam locuſtis veſcebatur in deſerto S.Ioannes Baptiſta? 12

S.Lucas.

S. Lucas Euangelium ſuum ſcripſit ex Apoſtolica Traditione, diuinâ tamen gratiâ dirigente & ſeruante ne in aliquo erraret. 173
S.Lucas poſt SS. Matthæum & Marcum in Achaiæ partibus Euangelium ſuum ſcripſit. 172
S.Lucas indubius Auctor Actuum Apoſtolorum. 431
S.Lucas vixit octogintaquatuor annos vxorem non habens. 171
S Lucas Conſtantinopoli ſepultus. 171

Lucere.

Lucere debent Præſules, cùm ſint Lux mundi: quo pacto? 24

Lucerna.

Lucernam accendens non accendit vt occultet, ſed vt luceat. 207
Lucernæ cuiuſque hominis proprium officium non eſt lucere aliis ſed ſua opera clarificare. 215

Lucernæ ardentes ſunt partes cognoſcitiuæ, claritate fulgentes ſcientiæ eorum quæ ſpectant ad ſalutem. 240
Lucerna accenſa ſuper Eccleſiæ candelabrum. 224
Lucerna non accenditur vt ponatur ſub modio, ſed ſuper candelabrum. 24

Ludus.

Ludus puerorum in foro in ſimilitudinem affertur à Chriſto. 56

Lugere.

Lugentes beatos dicit Chriſtus: quo ſenſu? 21

Lumbi.

Lumbos præcingere, quid? 230

Lumen.

Lumen participatio eſt lucis. 346
Lumen vitæ quodnam. 346
Lumen naturale ex ſe tendit ad bonum. 224

Lunaticus.

Lunaticum quem Diſcipuli curare non poterant, ſanat Chriſtus. 79

Lutum.

Luto facto ex ſputo cæcum ſanat Chriſtus. 355

Lux.

Lux nomen eſt Deitatis. 377
Lux mundi ſunt Paſtores ſiue Præſules. 24
Lucem odit omnis qui malè agit. 306
Luci non imputandum quòd tenebræ ſint. 283

Lyſanias.

Lyſanias Herodes & Philippus tres fratres Tetrarchæ. 189

Lyſtrenſes.

Lyſtrenſes SS. Paulo & Barnabæ quaſi Mercurio & Ioui volunt ſacrificare. 459

M.

Magdalena.

Magdalena dicitur à Magdalo Galilææ oppido. 207
Magdalena quomodo in domum Phariſæi ad Chriſtum menſæ accumbentem ingredi auſa fuerit? 205
Magdalenæ ad pedes Chriſti pœnitentis quatuor officia. 205
Magdalena effundit vnguentum in caput Ieſu. 116
In Magdalenam murmurat Iudas proditor. 372
Magdalenam contra Diſcipulorum ſuorum murmur defendit Chriſtus. 117
Ad Magdalenam dominam Bethaniæ conſolandam de morte fratris venerant Iudæi nobiles. 369
Magdalena erat major ſeu principalior ſorore ſuâ Marthâ. 365
Magdalena non ſolùm Marthæ ſorori, ſed etiam Lazaro fratri præſtabat. 366
Magdalena & Martha erant Dominæ Bethaniæ. 365
Magdalena ſtat ad monumentum Chriſti plorans. 422
Videt duos Angelos. ibid.
Et ipſum Chriſtum in ſpecie hortulani. ibid.
A Magdalena cur prohibet ſe tangi Chriſtus, cùm aliæ mulieres eodem manè tenuerint pedes eius? 422
S. Magdalenæ poſt reſurrectionem ſuam primò Chriſtus apparet. 169
Magdalena cadit ad pedes Ieſu, nempe ad locum ſibi proprium. 369
Magdalena currit ad Petrum & Ioannem vt corpus Chriſti è monumento ſublatum nuntiet. 421
Magdalena fit Apoſtolorum Apoſtola. 425

Magia.

Magiæ inſimulatur Chriſtus. 222

Magiſter.

Magiſter, Sapientiæ nomen eſt; Dominus potentiæ. 383
Magiſter in quo differat à Rabbi? 103

Magus.

Magus eſt dictio Perſica, idem ſignificans quod apud Græcos Philoſophus, apud Latinos ſapiens, apud Indos Gymnoſophiſta. 7
Magi quomodo ex viſione Stellæ potuerunt cognoſcere natiuitatem Chriſti? 8
Magi vnum quærunt, & tria affirmant. 7
Magi in quam domum intrauerint Chriſtum adoraturi? 9
Magi venerunt in Bethleem terriodecimo die à Chriſti Natiuitate. 7
Magi non genuflexi, ſed in terram proſtrati Chriſtum adorauère. 9
Magorum numerum non narrant Euangelia, conſtat quòd ad minus fuerunt duo: communiter creditur quòd fuerint tres. 7
Magi iſti fuerunt Perſæ, hoc eſt, ſapientes Perſarum. 7

Magnates.

Magnates dum nolunt audire ſana conſilia, ſuſpectos eos reddunt qui ſanè conſulunt, tanquam factioſos aut affectos. 344

Magnificare.

Magnificare, cognoſcitiuæ partis eſt, exultare verò affectiuæ. 180

Major.

Maior veſtrum ſit Miniſter. 103
Maiora facienda, & minora non omittenda. 226

Malitia.

Malitia ſumitur pro afflictione. 37

Malus.

Mali num ex hoc mundo euellendi? 66
Mali aliqui prophetant, dæmonia eiiciunt, miracula faciunt. 42

Mammona.

Mammona, Chaldaica dictio eſt, ſignificans diuitias. 36. 243
Ex Mammona iniquitatis facere ſibi amicos eſt dare eleemoſynam. 243
Mammona alienum quodnam? 243

Mandatum.

Mandata iis qui ſunt occupati bis repetenda. 220
Mandata hominum damnare, & ſuſtentationem cultus Dei in mandatis hominum damnare, longè differunt. 72
Mandata hominum quænam Chriſtus damnauerit? 72
Mandatum Dei non eſt mandatum mortis, ſed mandatum vitæ æternæ. 380
Mandata Dei qui ſeruat, ædificat domum ſtabilem. 42

Manducatio.

Manducatio carnis filij hominis, & bibitio eius ſanguinis quàm variè explicentur. 333.334

Manducare.

Manducat Chriſtus poſt reſurrectionem ſuam. 275
Qui manducat me, viuet propter me quid ſignificet? 335
Qui manducat carnem Chriſti, coniungitur Chriſto. 335

Manere.

Manere in Chriſto,& Chriſtum in nobis,quid? 395. 396
Manemus in Chriſto dum eius præcepta ſeruamus. 397

Manſuetudo.

Manſuetudo maxima Chriſti in iniuriis acceptis. 353

Manſuetus.

Manſueti dicuntur qui paſſionibus iræ non commouentur, & rectæ rationi illas ſubiectas tranquillè retinent. 21

Manus.

Manus dextra,ſi nos ſcandalizat, abſcindenda: Quo ſenſu? 28
Manibus non lotis manducare non coinquinat hominem. 74
Manum aridam ſabbato conuictis Phariſæis ſanat Chriſtus. 198
Manuum impoſitio. 443
Manuum impoſitio duplex. 456
Manuum impoſitio in ſacramento Confirmationis Epiſcopale munus. 448

S. Marcus.

S.Marcus Euangelium ſuum in Italia ſcripſit. 132
S.Marcus Euangelium ſuum Græcè ſcripſit. 133
S. Marcus diſcipulus, & interpres S. Petri. 131. 132
S.Marci Euangelium probauit S.Petrus, & Eccleſiæ legendum ſua auctoritate dedit. 131
S.Marcus à prædicatione S.Ioannis Baptiſtæ cur incipit Euangelium ſuum? 133
S.Marci capitulum decimum ſextum, ſiue vltimum quàm variè habeatur. 168
S Marcus amputaſſe ſibi pollicem dicitur, vt Sacerdotio reprobus haberetur. 132
S.Marcus mortuus eſt octauo Neronis anno, & ſepultus Alexandriæ. 131

Mare.

Maris motum ſedat Chriſtus. 208
Mari agitato ſilentium indicit Chriſtus. 142
Maris tempeſtatem ſedat Chriſtus. 45

Margarita.

Margarita pretioſa inuenta, quænam? 67
Margaritæ ante porcos non proiiciendæ. 38.39

Maria Deipara.

Maria benedicta dicitur cum limitatione, Ieſus verò abſolutè. 179
B.Virginis Humilitas. 180
Deiparæ venter & vbera laudantur. 213
B. Virginis Canticum exponitur. 180. 181. 182. &c.
B. Virgo ex Dauide ſecundùm carnem deſcendit. 178
Non conſtat B.Virginem traxiſſe originem ex Dauide per continuam lineam maſculinam. 4
B.Virgo prophetat felicem ſe habendam ab omnibus generationibus. 181
B.Virgo verè mater Dei. 177
B.Virginis modeſtia & ſecuritas rogantis Chriſtum filium pro vino in nuptiis Canæ. 297
Matrem ſuam cur vocat Chriſtus *Mulier* in nuptiis Canæ? 297

Coniugium Mariæ Virg.

Verum coniugium B. Mariæ cum S. Ioſepho quomodo ſtare potuerit cum perpetua ipſius B.Virginis virginitate? 6
B.Virgo cur fuerit deſponſata? 5

Mariæ Annunciatio.

B.Virgo ſalutatur ab Archangelo Gabriele. 177
B.Virgo ad ſalutationem Gabrielis Angeli,turbata eſt. Cur? 177
B. Virginis ætas tempore Annuntiationis Angelicæ erat ad minus 19.annorum, vel etiam 24. 176

Mariæ Maternitas.

In B.Virgine maternum opus naturale interuenit, quo fuit verè mater & peperit Chriſtum. 6
Maternum opus naturale B.Virginis in conceptione Chriſti. 6

Maria viſitatio.

B.Virgo non quærit ab Angelo ſignum ſicut Zacharias, ſed modum quo Chriſtum conceptura eſt. 178
B.Virgo feſtina in itinere vadit ad S. Elizabetham cognatam ſuam. 179
B.Virgo non interfuit partui S. Elizabethæ cognatæ ſuæ. 182

Mariæ Purificatio.

B.Virginis Purificatio. 186

Maria mater Iacobi.

Maria quæ dicitur in Euangelio mater Iacobi & Ioſeph,eſt eadem. 127

Maria ſoror Marthæ.

Mariæ pars optima à Chriſto commendata,quænam? 220

Marſupium.

Marſupium commune pro ſumptu opportuno non derogat perfectioni vitæ. 372
Marſupium per Iudam portabat Chriſtus. 372

Martha.

Martha excipit Chriſtum in domum ſuam. 219
Martha & Maria dominæ erant Bethaniæ. 365
Marthæ fides de Ieſu, Lazaro fratre nondum reſuſcitato, qualis? 368

Martyrium.

Ad Martyrium parati ſint qui à Chriſto mittuntur. 215

Mater.

Mater filiorum Zebedæi petit à Chriſto: Dic vt duo filij mei ſedeant vnus ad dexteram tuam & vnus ad ſiniſtram in regno tuo. 91
Matrem S. Ioanni, & hunc Matri commendat Chriſtus moriturus. 419

S. Matthias.

S. Matthias in locum Iudæ proditoris præmiſſa oratione eligitur. 434

S. Matthæus.

S. Matthæus alio nomine Leui, filius Alphæi. 137
S. Matthæus è Telonio vocatur à Chriſto. 46
S. Matthæus ſcripſit Euangelium ſuum Græcè. 1
S. Matthæum non ſcripſiſſe Hebraicè euincitur ex clamore Chriſti in cruce, quem Hebraicè refert, & ipſemet interpretatur. 126

Maxilla.

Maxillam alteram percutienti præbendam docet Chriſtus. 200
Maxillam alteram præbere percutienti iubet Chriſtus. 30

Medium.

Medium in religioſis & moralibus non datur. 153

Melite.

Meliten facto naufragio appellit S. Paulus. 483

Menſura.

Menſuræ bonæ conditiones quatuor. 201
Ad Menſuram dare ſpiritum quid? 309
Menſura in appetitu graduum & officiorum cuique ſeruanda. 307

Mercenarius.

Mercenarius Paſtor deſcribitur. 360

Merces.

Merces iuſta redditur à Deo ſupra condignum. 89
Merces non ex gratia, ſed ex iuſtitia redditur pro opere. 23
Merces eadem datur iis qui agunt, & iis qui patiuntur. 23
Merces eorum qui relinquunt omnia & ſequuntur Chriſtum. 88
Merces recipientium Apoſtolos. 54

Meritum.

Iuxta Meriti vel demeriti quantitatem reſpondebit proportionaliter præmium & pœna. 202

Meſſias.

Meſſias dictio eſt Hebræa ſignificans Chriſtum Græcè, Vnctum Latinè. 295
Meſſias dicitur gloria populi Iſrael vtpote ortus ex illo, promiſſus illi, & perſonaliter in primo aduentu tantummodo inter illos. 187
Meſſiæ regnum glorioſum in ſecundo ipſius aduentu implendum. 178

Meſſis.

Meſſi comparatur Prædicatio Euangelica. 215
Ad Meſſem albæ ſunt regiones: Quamnam? 314

Michael.

Michael Archangelus eſt cultor ille vineæ, qui Domino imperanti vt ficus non ferens fructum ſuccidatur, rogat vt etiam hoc anno dimittatur &c. 233. 234

Miles.

Militibus tria præcipit S. Ioannes Baptiſta contra tria eorum vitia. 190

Minimus.

Minimus in regno cælorum, quomodo intelligatur? 25
Minimum mandatum in Euangelio, quodnam dicatur? 25

Minſter.

Miniſtri & milites miſſi ad comprehendendum Chriſtum ad ipſam Chriſti vocem ſupini cadunt in terram. 413
Miniſtri miſſi à Pontificibus & Phariſæis ad capiendum Chriſtum dum doceret turbas ex ore ipſius victi & mutati ſunt. 344

Miniſtrare.

Miniſtrare venit Chriſtus non miniſtrari. 91

Miraculorum.

Miraculorum poteſtatem Apoſtolis tradit Chriſtus. 49. 50
Miracula ſua Chriſtus ordinabat magis ad propagandam fidem noui Teſtamenti, quàm ad ſalutem corporum. 109
Miracula ſua quandoque occultari, quandoque manifeſtari vult Chriſtus. 144
In Miraculis facilioribus Chriſtus difficiliùs nonnunquam viſus eſt curare: mortuos enim ſolo verbo ſuſcitauit, ad illuminandum verò cæcum apprehenſa manu eius eduxit eum extra vicum, expuit in eius oculos, manus impoſuit, vt cognoſceremus non ex impotentia id prouenire ſed quia defectum alienæ fidei ſuppleret ad efficaciam poteſtatis ordinariæ. 150
Ad Miracula quandoque oratio & Ieiunium cum fide concurrunt. 79
Miraculorum poteſtatem ſolus Chriſtus habuit. 323
Miraculis non adſcribenda fides, ſed diuinæ gratiæ. 147
Miracula requirunt fidem in patiente. 145
Miraculum Chriſti in Cana Galilææ dum aquam mutauit in vinum an fuerit abſolutè primum miraculorum Chriſti? 298
Miraculum quinque panum hordeaceorum & duorum piſcium. 326

Miraculum ſeptem panum dum ex iis Chriſtus quatuor millia hominum cibauit. 149
Ex Miraculo reſuſcitationis Lazari quidam in Chriſtum credunt, quidam verò deteriores efficiuntur. 370
Miracula multa Chriſti non ſunt ſcripta. 300
Miracula vera faciunt etiam viri mali inimici Dei. 42
Miracula communia ſunt bonis & malis. 42

Miſericordia.

Miſericordia eſt condolentia alienæ miſeriæ velut propriæ. 74
Miſericordiam ſacrificio præfert Deus. 59
Miſericordia propriè an fuerit in Chriſto? 74
Pro ſola virtute Miſericordiæ inſtat Chriſtus in oratione Dominica. 34
Miſericordia propriè eſt paſſio : eſtque condolentia quædam alienæ miſeriæ tanquam propriæ. 149

Miſericors.

Miſericordes quinam dicantur beati? 22

Mites.

Mites poſſidebunt terram: Quamnam? 21
Mites quinam? 21. In quo à manſuetis differant. ibid
Mites Chriſtus dicit beatos. 21
Mites præferuntur manſuetis. 21

Mna.

Mna ſiue Mina ſignificat pondus duodecim vnciarum & dimidiæ: centum enim drachmis appenditur. 254

Modeſtia.

Modeſtia oculorum Chriſti. 199. 326

Modicum.

Modicum & non videbitis me exponitur. 404

Modus.

Modus diligendi proximum. 101

Moloch.

Moloch Ammonitarum idolum. 446

Mons.

Mons, locus aptus promulgandæ legi. 20

Monumentum.

Monumenta aperta ſunt in morte Chriſti. 126

Morbus.

Morbi ſunt flagella diuina. 204

Mores.

Morum difformitas omnis tollenda. 190

Mori.

Moriens quilibet deſinit eſſe ipſemet qui prius erat. 271

Mors.

Mors dicitur ſomnus. 367
Mortem non eſſe vltimum terribilium docet Chriſtus. 227
Mors eſt hora cœnæ. 237
Mortem effugient quidam homines, illi nempe qui in die vltimi iudicij viui in terra reperientur. 453
Mortis timorem à ſuis excludit Chriſtus. 52
Mors æterna eſt mors animæ, mors temporalis eſt mors corporis. 353
Mortis pœna ſecundum Romanorum Legem reſeruata erat Præſidi ſeu Regi apud Iudæos. 415
Mortis vmbra eſt peccatum mortale, tum quia ſe habet ad mortem æternam ſicut vmbra ad corpus: tum quia terret cultores Dei ſicut vmbræ mortuorum terrere ſolent, &c. 183

Mortui.

Mortui ſepeliant mortuos ſuos: quomodo intelligendum? 215
Mortuorum reſuſcitationem & hanc ſolam affert Ieſus in teſtimonium ſuæ Diuinitatis. 321
Mortuos tres ſenſibili vocatione interueniente, ac ſi audiſſent, reſuſcitauit Chriſtus. 321

Mos.

Mos olim laudabilis vt cauſa cuiuſque crucifixi apponeretur ſuper crucem eius. 165

Moyſes.

Moyſes & Elias aſſiſtunt Chriſto in ſua Transfiguratione. 78
Moyſen & Eliam in Transfiguratione Chriſti quomodo cognouit D. Petrus? 212
Moyſes Transfigurationi Chriſti adſtans, an cum naturali corpore, an cum aëreo apparuerit? 212
Moyſes quomodo accuſare dicitur Iudæos? 325

Mulier.

Mulier non eſt nomen corruptæ, ſed ſolius ſexus. 297
Mulieri nupræ honeſtè nihil datur niſi conſcio viro. 312
Mulieres honeſtæ apud Hebræos ſequebantur Doctores ſpirituales qui diſcurrebant prædicando. 207
A Mulierum conſortio nocturno Diſcipulis ſuis cauet Chriſtus. 147
Mulieris in triſtitia parientis ſimilitudinem affert Chriſtus. 404
Mulier quam à fluxu ſanguinis ſanauit Chriſtus, hanc ægritudinem patiebatur ab annis duodecim, quod tempus æquale notatur ætati puellæ Principis Synagogæ ad quam ſanandam proficiſcebatur Chriſtus. 209
Mulierem in adulterio deprehenſam adducunt ad Chriſtum Scribæ & Phariſæi. 345
Mulieres aliquæ piæ ſequebantur Chriſtum & miniſtrabant ei de facultatibus ſuis. 207
Mulieres Chriſtum in Caluariam euntem crucifigendum deflent. 270
Mulieres quæ Chriſti crucifixioni affuerunt, an erant Galilææ? 127
Mulieres ad ſepeliendum Chriſtum bis parauerunt aromata. 272
Mulieres quâ horâ venerunt ad monumentum vt vngerent Ieſum. 128
Mulieres quæ veniebant ad monumentum ad vngendum corpus Chriſti, neſciebant ipſum fuiſſe vnctum à Ioſepho & Nicodemo. 168
Mulieres Angelum vident in ſepulchro Chriſti. 168
Mulierum verba Reſurrectionem Chriſti nunciantium, vt muliebria paruipenderunt Apoſtoli. 273

Multiloquium.

Multiloquium in orando vetat Chriſtus. 32

Munditiet.

Munditiem exteriorem cur profitebantur Phariſæi? 225

Mundus, purus.

Mundi corde beatificantur à Chriſto. 22

Mundus.

Mundus merito Chriſti ius habet vt eruatur à ſeruitute Diaboli. 376
Non vt Mundum iudicet, ſed vt ſaluet in ſuo primo aduentu venit Chriſtus. 380
Mundum lucrari, & ſeipſum perdere, quid prodeſt homini? 211
Mundi totius lucrum, nihil eſt ad veram vitam. 77
Cur Mundus odit Apoſtolos, rationem reddit Chriſtus. 399

Murmur.

Murmur operariorum in vinea, quale? 90

Mutare.

Mutantur hîc omnia non ſolùm de hebdomada in hebdomadam, de die in diem, ſed etiam de hora in horam. 366

Mutus.

Mutum dæmonium habentem ſanat Chriſtus. 48

Mutuum.

Mutuum date nihil inde ſperantes, quomodo intelligendum? 201

Myrias.

Myrias decem millia vel numerum innumerum ſignificat. 227

Myſterium.

Myſteria ſua cur paruulis infirmis reuelet Deus? 218
Myſteria regni cælorum noſſe, non omnibus datum eſt. 64
In Myſteriis Trinitatis & Incarnationis credenda omnia clauduntur. 320

N.

Naim.

NAim Ciuitas erat in Galilæa in ſorte Zabulon ſita ſub monte Tabor. 204

Nardus.

Nardus piſtica, ideſt fidelis non adulterina. 372

Naſaræus.

Naſaræus eſt nomen patrium à ciuitate Naſareth, & deriuatur à flore ſeu germine, ſeu ſtirpe: diſtinguitur à Nazaræo. 11
Vide *Nazarenus.*

Naſareth.

Naſareth iuxta montem Tabor. 18
Naſareth ſcribendum per ſ. 11
Vide *Nazareth.*

Naſci.

Naſci ex aqua & ſpiritu in re vel in voto neceſſarium eſt. 301

Nathanael.

Nathanael à Philippo ducitur ad Chriſtum. 296
Nathanael in lege eruditus erat. 296
Nathanael teſtimonio Chriſti erat verus Iſraelita in quo non erat dolus. 296

Natiuitas.

Natiuitas ex aqua & ſpiritu, qualis? 36
Natiuitas in vtero, & Natiuitas ex vtero diſtinguuntur. 6

Natura.

Naturę lumine ex veritate primorum principiorum conſurgimus ad inuiſibilia Dei. 284

Nauigatio.

Nauigatio Hiſpana ſub polo Antarctico eleuato ſupra 40. gradus. 107

Nauis.

Nauis ſubitus & mirus in portum appulſus. 327

Nazaræus.

In Nazaræorum voto ritus ſeruatus. 473
Ex Nazaræorum voto capitis raſio duplex. 468
Nazaræus eſt nomen religioſitatis à ſeparatione dictum quòd Nazaræi eſſent ſegregati Deo. 11

Nazarenus.

Nazareni conciues Chriſti cùm eum è ſua Synagoga eieciſſent, ducunt ipſum in ſupercilium montis ad præcipitandum. 194.195
Vide *Naſareus.*

Nazareth.

In Nazareth Chriſtus non poterat virtutem vllam facere. Cur? 145
Vide *Naſareth.*

Neapolis.

Neapolis ciuitas Thraciæ vicina Philippis. 462

Neceſſitas.

Neceſſitas confitendi Chriſtum. 53
Neceſſitate non coactionis, ſed finis ſequi debemus Chriſtum. 77

Negligens.

Negligens ſeruus de ſuo domino queritur. 114

Nequitia.

Nequitiæ dicuntur mali habitus, quia reddunt hominem nequeuntem continere ſe à malis operibus, vel vitia ad luxum vitæ ſpectantia, quæ ſpecialiter reddunt homines impotentes ad ea quæ ſunt virtutis. 148

Nicodemus.

Nicodemus non ſolum è primariis Iudæorum erat, ſed etiam diuinæ legis Doctor, propterea dicitur Magiſter in Iſrael. 302
Nicodemum inſtruit Chriſtus de myſterio primi ſui aduentus. 305

Nicode

Nicodemum inſtruens Chriſtus à baptiſmo incipit. 300
Nicodemi ſapiens conſilium de non damnando reo inaudito. 344

Nomen.

Nominis duplicatio, beneuolentiæ ſignum eſt. 219
Nomina duodecim Apoſtolorum. 49
Nomina quibuſdam Apoſtolis impoſuit Chriſtus. 139
Nomen illius mulieris quam peccatricem nominat, tacet Lucas ob illius honorem. 205
Quod nomina ſuorum ſcripta ſint in cælis gaudendum monet Chriſtus. 217

Nox.

Noctis tres vigiliæ in Euangelio ſunt omnes differentiæ ætatis humanæ. 230

Nubes.

In Nube ad iudicium vniuerſale veniet Chriſtus. 260

Numerus.

Numerus ternarius eſt numerus perfectionis. 64.67
Numerus ſeptenarius vniuerſitatis index. 208

Nuptiæ.

Nuptiis in Cana Galilææ affuit Chriſtus. 297
Nuptiæ in Cana tempore Epiphaniæ celebratæ ſunt. 298
In Nuptiis Canæ S. Ioannes Euangeliſta creditur fuiſſe ſponſus. 297
Ad Nuptias venit Chriſtus ad confirmandam fidem Coniugij & ad approbandum nuptialia conuiuia. 297
Nuptiarum in Cana dies anniuerſarius fuit dies baptiſmi Chriſti. 297

O.

Obedientia.

Obedientiam ab exemplo ſui docet Chriſtus. 397

Obſeruatio.

Obſeruationem rerum minimarum in Phariſæis non arguit Chriſtus, ſed ſimulationem quòd obſeruando minima, legis obſeruatores ſe ſimularent. 104

Obſtinatio.

Obſtinatio prima pœna Inferni. 98

Obumbrare.

Obumbrabit tibi quid? 178

Oculus.

Oculus ſimplex quiſnam? 36
Oculus eſt lucerna corporis. 35
Oculus internus quis? 124
Quid per Oculi dextri proiectionem, ſi nos ſcandalizet, intelligendum? 28
Oculus eſt corpori inſtar lucernæ. 214
Oculis demiſſis prædicabat Chriſtus. 199
Oculorum Chriſti modeſtia. 316
Oculi duorum Diſcipulorum euntium in Emmaus quomodo tenerentur ne Chriſtum quocum loquebantur agnoſcerent. 27

Odium.

Odium eſt prima paſſio contraria bono. 399
Odium proximo non pœnam iuſtam tenemur dimittere. 225
Ad Odium & perſecutionem reducuntur innumera malorum genera toleranda. 399
Odium omnes paſſiones & machinationes internas, Perſecutio verò omnia externa mala pœnæ continet. 399
Odium Euangelicum patris, matris, vxoris &c. imò & animæ ſuæ, quale? 238

Offenſa.

Ex Offenſarum remiſſione quantum emergit bonum. 34

Officium.

Officium dari poteſt, non verò ſenſus. 403

Oleum.

Oleum in parabola decem Virginum quidnam ſignificet? 112.113
Oleum ab aliis quinam petant? 113
Oleo ægros vngebant Apoſtoli, & ipſi ſanabantur. 145. Illa tamen vnctio non erat ſacramentalis. ibid.

Omiſſio.

Omiſſionum tria genera in Inferno damnantur. 116

Omnia.

Omnibus ſtudiis nemo poteſt vacare. 67

Onus.

Onera grauia & importabilia reprobat Chriſtus. 101

Operans.

Benè Operantium duo genera. 112

Operarius.

Operarij pauci in meſſem Euangelicam. 215
Operarij conducuntur à Patrefamilias ad laborandum in vinea Domini. 88.89
Operariis Euangelicis alimenta debentur non tanquam eorum merces, ſed tanquam neceſſaria adminicula vitæ. 216
Operariorum vineæ querelam & murmur reprimit Paterfamilias. 90

Operatio.

Ab Operatione propria non temerè iudicatur voluntas. 302

Opus.

Opera Patris & Filij ſunt indiuiſa in omnibus, vbi non obuiat relationis oppoſitio. 400
Operum diuinorum rationes propriæ nobis ſunt ignotæ, ſicut & fines proprij. 302

Opinio.

Opiniones variæ de Chriſto in turba. 344
Opinionem turbarum de ſe à diſcipulis ſuis inquirit Chriſtus. 211

Orare.

Orare Diſcipulos ſuos docet Chriſtus. 220
Orat

Orat Chriſtus Patrem pro ſuis quos in mundo relicturus erat. 408
Orandi modum docet Chriſtus. 33
Orabant olim ſtantes, vt colligitur ex Phariſæo & Publicano orantibus in templo. 32
Orare ſemper oportet quo ſenſu? 250

Oratio.

Orationis efficacia. 404
Orationis moles vniuerſa fundatur ſuper miſericordia. 34
Oratio remedium non intrandi in tentationem. 265
Orationis fructus. 39.40
Oratione petimus, factis verò quærimus. 221
Oratio Dominica proponitur à Chriſto. 33
Orationem Dominam an verè recitare poſſunt ij qui non dimittunt aliis offenſas. 221
Orationis ſtatuta hora nona paternis traditionibus. 438
Oratio vocalis ad quid vtilis? 33
Oratio interpres eſt deſiderij. ibid.
Orationis importunæ fructus. 221
Orationis vis in orantium concordia conſiſtit. 83
Oratio & Ieiunium quandoque cum fide ad miracula concurrunt. 79
In Oratione tota nocte perſeuerat Chriſtus duodecim Apoſtolos electurus. 198
Oratio Chriſti poſt cœnam. 406.407
Oratio Chriſti in horto. 120
Orationis Chriſti in cruce fructus. 271
Orationis locus motus, in ſignum ſenſibile exauditionis. 440

Orbis.

Orbis vniuerſi nullus Imperator fuit vnquam dominus. 184

Ordo.

Ordo, proprium eſt Dei opus. 22

Os.

Quod per Os intrat non coinquinat hominem. 73

Oſanna.

Oſanna qualis vox? quid ſignificet? 93

Oſculum.

Oſculo à Iuda proditur Chriſtus. 121

Otioſum.

De Otioſo verbo exiget rationem Deus. 62

Ouile.

Ouile vnum fiet & vnus Paſtor. 361
Ouilis oſtium eſt Chriſtus: oſtiarius eſt Spiritus ſanctus. 358.359

Ouis.

Ouis centeſimæ perditæ & inuentæ Parabola. 239
Oues Chriſti ſunt Prædeſtinati. 359
Oues ſuas cognoſcit Chriſtus: quali notitiâ? 361
Ouium Chriſti quanta ſecuritas. 363

P

Pacificus.

Pacifici prædicantur à Chriſto beati. 22. Quinam? ibid.

Pallium.

Pallium ſumma ſiue extima eſt veſtis, ſub qua eſt Tunica. 200
Pallium dimittendum ei qui vult tunicam tollere. 30

Panea.

Panea vrbs Cæſarea nuncupata in honorem Tiberij. 75

Panis.

Panis eſt venenum accipitri. 334
Panis animæ petitur in quarta petitione Orationis Dominicæ. 33
Panem vitæ ſe eſſe declarat Chriſtus multipliciter. 329
Modò Panem vitæ, modò Panem viuum cur ſe dicat Chriſtus. 332
Panis de cælo verus quomodo tollat mortem? ibid.
Panis in Sacramento Euchariſtiæ non annihilatur, ſed tranſſubſtantiatur. 119
Panis intincti buccellâ proditorem indicat Chriſtus. 385
In Panis fractione agnitus Chriſtus. 274.275
Panem manibus, ſicut alij, cultello incidebat Chriſtus. 274

Pannus.

Pannus rudis veſtimento veteri non aſſuendus. 47.48

Parabola.

Parabolas Chriſtus proponebat ſecundùm capacitatem audientium. 142
Parabola Regis exigentis rationem à ſeruis ſuis, cui oblatus eſt vnus qui debebat ei decem millia talentorum. 83
Parabola inuitatorum ad nuptias filij Regis. 97
Parabola turris ædificandæ, & Regi sparantis bellum contra alium Regem, &c. 238
Parabola duorum filiorum, quorum alter parenti imperanti vt in vineam irent verbo paret, alter facto. 95
Parabola agricolarum malè excipientium, ac etiam occidentium ſeruos, & deinde ipſum filium domini ſui. 95
Parabola Paſtoris imponentis in humeros ſuos ouem centeſimam inuentam. 239
Parabola Villici apud dominum ſuum diffamati. 242
Parabola theſauri inuenti in agro. 67
Parabola euntis cum aduerſario ad Principem, ſeu Iudicem. 233
Parabola illius qui deſcendens ab Ieruſalem in Iericho incidit in latrones. 219
Parabola heri mittentis ſubinde ſeruos, ac etiam filium ſuum vnigenitum ad agricolas ſuos, qui cæſis, vulneratis, occiſis ſeruis, etiam heri filium interfecerunt, &c. 158.159
Parabola zizaniorum quæ cùm dormitent homines, inimicus homo ſeminauit. 65

Explicatur ab ipſo Chriſto. 67
Parabola negotiatoris quærentis bonas margaritas. 67
Parabola decem Virginum, quarum quinque fatuæ, quinque prudentes. 112
Parabola fermenti. 66
Parabola Domini peregrè proficiſcentis & mandantis ſeruis vt vigilent. 162
Parabola de centeſima oue errante, & inuenta à Paſtore. 81
Parabola viduæ importunæ apud Iudicem. 250
Parabola decem mnarum apud S. Lucam non eſt eadem quæ quinque talentorum apud S. Matthæum. 255
Parabola drachmæ perditæ. 239
Parabola grani ſinapis omnium ſeminum minimi, &c. 66
Parabola ficus non ferentis fructum. 233
Parabolæ ſinapis & fermenti. 234
Parabola filij prodigi. 239
Parabola ſalis infatuati. 238
Parabola Patrisfamilias conducentis operarios in vineam ſuam. 88
Parabola diſpenſatoris fidelis conſtituti à Domino ſuper familiam ſuam. 231
Parabola diuitis auari deſtruentis horrea ſua & maiora facientis, &c. 228
Parabola domus ſcopis mundatæ in quam reuertitur immundus ſpiritus aſſumptis ſeptem nequioribus ſe. 223
Parabola Phariſæi & Publicani orantium in Templo. 251
Parabola talentorum ſeruis à domino creditorum. 113
Parabola ſagenæ miſſæ in mare & ex omni genere piſcium congregantis. 68
Parabola ſeminantis. 63. 64. Hanc explicat Chriſtus. 65

Paracletus.

Paracletus à Patre & Filio mittendus promittitur. 400
Paracletus cur non veniret, ſi Ieſus in cælum non rediret? 401

Paralyticus.

Paralyticus è tecto demittitur ante Ieſum. 137
Paralytico, antequam ſanetur, peccata dimittit Chriſtus. 137
Paralyticum Scribis murmurantibus ſanat Chriſtus. 46
Paralyticum triginta & octo annos habentem in infirmitate ſua ad Probaticam piſcinam ſanat Chriſtus die Sabbati. 316
Paralytici huius infirmitas propter peccatum ei acciderat. 317

Paraſceue.

Paraſceue, Græca dictio eſt à præparando dicta. 272
Paraſceue, hoc eſt, præparatio, quid? 418

Parthi.

Parthi dicuntur quidam Aſſyrij originem regni à Scythis ſortiti. 435

Paruulus.

Paruuli Chriſto offeruntur quibus manus imponeret. 86
Paruulis myſteria Dei reuelantur. 57
Paruulos oblatos complexatur Chriſtus. 155
Sicut Paruulus efficiatur qui vult ingredi in regnum cælorum. 80
Paruulis & infimis diuina myſteria reuelat Deus. 218. Cur? ibid.

Paſcha.

Paſcha quid? 117
Paſchatis nomen Hebræum eſt à radice *Peſach* quod tranſire ſignificat. 262
In Paſchate, quod tranſitum ſignificat, tranſire ad Patrem aptè Ieſus eligit. 381
Paſcha vocabatur totum tempus ſeptem dierum ſolennitatis Paſchalis. 162
In primo Paſchatis die aliquid coquere non erat licitum. 272
Paſcha quo die celebrauit Chriſtus? 381

Paſſer.

Paſſer vnus non eſt in obliuione coram Deo. 227
Vel minimus Paſſer non cadit ſine voluntate Dei. 52

Paſſio.

Paſſio omnis oritur ab amore. 379
Paſſionis calicem biberunt Iacobus & Ioannes filij Zebedæi. 91

Paſſio Chriſti.

Paſſionis ſuæ tempus appellat Chriſtus tempus glorificationis ſuæ. 385
Paſſio & mors Chriſti vocatur Aſſumptio. 214
Paſſionem & mortem ſuam prædicit Chriſtus. 77. 90
Paſſionem ſuam ex ænei ſerpentis figura declarat Chriſtus. 302
De Paſſione ſua locuturus Chriſtus, attentos reddere ſtudet diſcipulos ſuos ſciens eos valde remotos eſſe ab intellectu paſſionis eius. 213
Paſſionem ſuam vt deſiderauerit Chriſtus. 252
Paſſionis merito intrauit Chriſtus in gloriam iure hæreditario iam ſuam. 274

Paſtor.

Veri Paſtoris ſex conditiones. 358
Paſtoribus in agro vigilantibus Natiuitatem Chriſti nuntiat Angelus. 185
Boni Paſtoris & Mercenarij quanta differentia. 360
Paſtores & Præſules ſunt ſal terræ. 23. 24
An ſolus Ieſus ſit verus Paſtor? 360
Paſtoribus neceſſitas incumbit ſeruandi ſe in officio ſalis. 24

Paſtoralis ſtatus.

Paſtoralis ſtatus claritas. 24

Patena.

Patenæ vſus ab Apoſtolica traditione. 118

Pater.

Patris gloria naturaliter quæritur à filiis. 24
Patri non ſolus honor à filiis, non ſola reuerentia, ſed officia ac ſubſidia exhibenda præcipiuntur. 72

Pater

Pater S. Ioſephi à S. Matthæo vocatur Iacob, à S. Luca dicitur Heli, quòd S. Matthæus patrem naturalem, S. Lucas verò patrem legalem deſcripſerit. 4

Pater in Trinitate.

Pater cæleſtis vſque modò operatur. Quid? 317
Pater diuinitatis gloriam non voluntate ſed natura dedit Filio. 411
Pater demonſtrat Filio omnia quæ facit: Quid? 319
Quod pater & Filius, itemque vera natiuitas ſint verè ac propriè in diuina natura probatur. 288.289
Patris & Filij opera ſunt indiuiſa in omnibus vbi non obuiat relationis oppoſitio. 400
Ad Patrem nemo venit niſi per Chriſtum. 388
Pater omnia dedit in poteſtate Filij. 282
Pater non iudicat quemquam: quo ſenſu. 320

Pati.

Pati propter Chriſtum eſt ſuprema fidei perfectio. 23
Patiendi neceſſitatem ſuis edicit Chriſtus. 211
Patientium eadem merces quæ Agentium. 23

Patientia.

Patientiam vitis Apoſtolicis commendat Chriſtus. 51

Paulus.

Pauli nomen à Proconſule Paulo Sergio fortè mutuatus eſt D. Paulus qui priùs vocabatur Saulus. 456
S. Paulus vas electionis. 450
S. Paulus erat ſcenofactoriæ artis. 467
S. Paulus lapidatur à Lyſtrenſibus, qui prius volebant ei ſacrificare tanquam Mercurio. 459
S. Paulo apparet in viſione vir Macedo. 462
S. Paulus Athenas deducitur. 465. Vbi ex occaſione aræ inſcriptæ *Ignoto Deo*, Chriſtum prædicat. 465
S. Paulus Aratum Poëtam citat in Actis Apoſtolorum. 466
Sanctus Paulus & Silas virgis cæſi incarcerantur. 463
S. Paulus Principem Sacerdotum Ananiam an verè maledixerit? 476
S. Paulus Conuerſionis ſuæ modum enarrat. 475 480
S. Paulus ducitur Cæſaream ad Feſtum Præſidem. 477
S. Paulus Cæſarem appellat. 479
S. Paulus Romam nauigat. 481
S. Pauli nauis tempeſtate iactatur. 482
S. Paulo vipera inuadens manum eius nil nocuit. 483

Pauper.

Pauperes olim tubâ ad eleemoſynam conuocati. 32
Pauperes ſpiritu quinam intelligantur in Euangelio? 20
Pauperes euangelizantur quid ſignificat? 54
In Paupere Chriſtus conſiderandus. 115
Pauperes ad conuiuium inuitandi, non diuites. 236
Paupertas cur dicatur beata potiùs quàm ſufficientia? 21
Paupertatis ſanctum vſum cur Chriſtus beatificauit potius quàm ſanctum diuitiarum vſum, cùm vterque vſus ſine culpa ſit? 20

Pax.

Pax eſt tranquillitas Ordinis. 22
Pax vera quænam? 393
Pax eminet omnibus terræ viribus. 186
Pax fert ſecum omne bonum. 216
Pacis proprium eſt iungere, non ſeparare. 232
Pacem non venit Chriſtus mittere, ſed gladium: quo ſenſu? 53
Pax in Ieſu eſt fructus ſanctarum actionum & paſſionum. 406
Pacem teſtamenti iure legat Diſcipulis ſuis Chriſtus. 393
Pacis optima ſalutatio. 216

Peccator.

Peccatoris paſcentis porcos qualis miſeria. 240
Peccatores an Deus audiat? 356

Peccatum.

Peccati ſeruitus quanta, & in quibus maximè conſiſtat. 350
Peccata ab hominibus remitti poſſe ex Euangelio clarè demonſtratur. 423
Etiam peccata noſtra in aliquod bonum ordinat Deus. 378
Poſt Peccata in maiorem Dei amicitiam quandoque redeunt homines. 429
Peccatum mortale eſt vmbra mortis. 183
Peccata venialia ſunt peccata ſecundùm quid, non verò ſimpliciter. 242
Peccata quomodo retinêre poſſint Chriſti Miniſtri. 424
Peccata nobis non dormientibus, ſed fide, ſpe, ac dilectione cooperantibus remittit diuina miſericordia. 206

Pecunia.

Pecuniam ferre in crumenis Apoſtolis prohibet Chriſtus. 50

Pera.

Pera Apoſtolis ad prædicandum miſſis prohibetur. 50

Perditio.

Perditionem ſuam vocant Dæmones, vel perditionem regni ſui in hominibus, vel coactionem, qua ſentiebant ſe cogi à Chriſto ad exeúndum ab hominibus. 135

Peregrinus.

Peregrini non inuitandi modò ſed etiam cogendi ad hoſpitium. 274

Perfectio.

Perfectionis aſſecutio non in votorum vinculis, ſed in operibus conſiſtit. 87

Periodus.

Periodi Pauli & Theclæ, & tota baptizati Leonis fabula inter Apocryphas ſcripturas computandæ. 171

Perplexitas.

Abſque perplexitate ſunt Dei præcepta. 28

Perſecutio.

Perſecutio comprehendit omnia mala externa pœnæ. 399

Perſecutiones vocantur Tentationes. 264
Perſecutiones Apoſtolis ſuis indicit Chriſtus. 51 259
In Perſecutionibus ſuos fore beatos aſſerit Chriſtus. 199
Perſecutionem patientes propter iuſtitiam, beati dicuntur à Chriſto. 22
Perſecutionis nomine in Euãgelio intelligitur quodcunque malum pœnæ. 22
Perſecutionum vtilitas. 51

Perſona.

Perſonæ diuinæ realiter inter ſe diſtinguuntur. 280

Peſtis.

Peſtis tempore poſſent infecti reuerenter accipere Euchariſtiam de loco vbi poſuiſſet eam Sacerdos, & ſe communicare. 118

Petere.

Petere, quærere, pulſare iubet Chriſtus. 39
Omnis qui Petit, accipit, quomodo intelligendum? 221. 222
Quicquid Petierimus Patrem in nomine Chriſti, faciet ipſe Chriſtus. 389
Petenti omni tribuendum conſulit Chriſtus. 200

Petitio.

Petitio filiorum Zebedæi. 156
Petitio matris filiorum Zebedæi pro filiis ſuis. 91

Petrus.

S. Petrus vocatur ad diſcipulatum Chriſti. 19
S. Petrum, cùm primùm ad Chriſtum venit, proprio nomine, nullo indicante compellat Chriſtus. 295
S. Petrus primus Apoſtolorum nominatur, & eſt. 139
Diui Petri egregium Chriſto reſponſum. 337. 338
S. Petrus profitetur Ieſum eſſe Meſſiam. 75
Petri confeſſionem non caro & ſanguis, ſed Pater cæleſtis reuelauit. 75
S.Petrus beatificatur à Chriſto. ibid.
S. Petrus Chriſto iubente, ambulat ſuper aquas. 70
S. Petrus quâ viâ potuit eſſe certus de perſona Ieſu, ambulantis ſuper mare? 70
Dum S.Petrus ambulat ſuper aquas, mare non redditur ſolidum, ſed corpus Petri non grauitat, cùm tamen non deſinat eſſe graue. 70
D.Petrus ſibi relictus quamuis ambulans ſuper mare, timet, & cùm cœpiſſet mergi, erigitur à Chriſto. 71
D.Petri feruor. 386
Petri amor erga Chriſtum, occiſionem ipſius horrebat. 77
Petrus increpatur à Chriſto, & vocatur Satanas. 77
Petrus & Ioannes ad parandum Paſcha mittuntur à Chriſto. 262
Petro trinam ſui negationem prædicit Chriſtus. 120. 163
Petrus amputat auriculam Malchi ſerui Principis Sacerdotum, qui ſtatim à Chriſto ſanatur. 266
Petrus Chriſtum ſequitur à longè vſque in atrium Principis Sacerdotum. 121
Petrus Chriſtum negat. 122
Petri negationes an contigerint apud Annam, an verò apud Caipham? 414
Petrus non ſimplici negatione, nec ſimplici iuramento, ſed appoſitis imprecationibus Chriſtum negauit. 165
Petrus Chriſtum quinquies ad minus negauit. 414
In Petro charitas & confeſſio fidei defecit dum Chriſtum negauit, non verò fides. 264
D.Petrus mittit ſe in mare vt citiùs veniat ad Chriſtum. 426
D.Petri ſermo pro electione duodecimi Apoſtoli. 433
D. Petri concio poſt acceptum Spiritum ſanctum. 436
D.Petrus quamuis maior mittitur ab Apoſtolis cum S.Ioanne. 448
S.Petrus venit ad Cornelium Centurionem Gentilem diuino iuſſu, eúmque in fide inſtruit. 452
S.Petrum ab Agrippa incarceratum ſoluit Angelus. 455
S. Petrus Tabitham ſiue Dorcadem ad vitam reuocat. 451
Petrus ſecundùm ſeipſum quantùm differt à Petro diuinâ fulto gratiâ. 77

Petri Pontificatus.

D.Petrus cùm ei curam gregis ſui commiſit Chriſtus erat adhuc iuuenis, cùm quadraginta anni fluxerint vſque ad mortem ipſius. 428
D.Petro cur Eccleſiæ cura demandatur ſub metaphora ouium & agnorum paſcendorum? 428
D.Petri poteſtas tota refertur ad regnum cælorum. 76
D. Petro data eſt poteſtas ſoluendi & ligandi ſuper terram. 76. non tamen ad libitum. ibid.
S.Petrus Eccleſiæ fundamentum ſtatuitur à Chriſto. 76

Phariſæi.

Phariſæi multum ſibi authoritatis apud Iudæos arrogabant, freti religioſitate ſuæ ſectæ. 293
Phariſæi errabant circa veritatem bonorum morum, vtpote auari, hypocritæ & vani: Eorum autem multi erant viri boni. 12
Arguit eos S.Ioannes Baptiſta. ibid.
Phariſæi cur munditiam exteriorem profitebantur? 225
Phariſæorum cibus & potus ex rapina. 105
Phariſæorum oblocutionem, ſimulatam religionem, auaritiam acrius reprehendit Chriſtus. 103
Phariſæorum blaſphemæ voces. 49
Phariſæis os occludit Chriſtus. 101
Phariſæi duces cæcorum. 73
Phariſæorum querela aduerſus Diſcipulos Chriſti quòd non ieiunarent. 195
Phariſæi & Scribæ Chriſto conqueruntur quòd Diſcipuli eius tranſgrederentur traditiones ſeniorum. 71
Phariſæi ſcandalizati de diſcipulis Chriſti, quòd non lauent manus, de hoc queruntur Chriſto. 148
Phariſæi captioſè quærunt à Chriſto, an liceat cenſum dare Cæſari. 98
Phariſæorum inuidiæ & machinationibus cedit Chriſtus. 310
Phariſæorum quæſtio de libello repudij. 154
Phariſæi tentantes Chriſtum ſignum de cælo quærunt ab eo. 149
Phariſæorum & Herodianorum conſilium contra Chriſtum. 138
Phariſæorum murmur tribus rationibus retundit Chriſtus. 47

Phariſæus Parabolicus.

Phariſæi & Publicani orantium in Templo Parabola. 251
Phariſæus in Templo eleuatis in cælum oculis ac manibus orabat in Parabola Euangelica. 252

Philippus Apoſtolus.

Philippus primus ſcribitur vocatus à Chriſto diſcipulus ad ipſius ſequelam. 296
Philippus antequam à Chriſto vocaretur eruditus erat in lege. 296
Philippus Nathanaelem ducit ad Chriſtum. 296
Philippus petit à Chriſto vt oſtendat eis Patrem. 388

Philippus Diaconus.

Philippus Diaconus monente Angelo occurrit Eunucho Reginæ Æthiopum legenti in curru ſuo Iſaiam Prophetam, eique Ieſum euangelizat. 449
Philippus, ſecundus diaconus, facit multa miracula. 447

Philippus frater Herodis.

Philippus, Herodes, & Lyſanias tres fratres Tetrarchæ. 187

Phylacterium.

Phylacteria quid? 102

Pietas.

Pietas Religioni quando anteponenda? 72

Pilatus.

Pilatus dicitur natione Burgundio, patriâ Lugdunenſis. 122
Pilatus vtpote Gentilis paruipendebat cauſas Iudæorum de tranſgreſſionibus legis Moſaicæ. 122
Pilatus quam opinionem de Chriſto haberet. 125
Pilatus nactâ occaſione excutiendi à ſe cauſam Chriſti, hunc remittit ad Herodem. 268
Pilatus tentat an Ieſum ex populi fauore liberare poſſit. 269. 417
Pilato de Cæſare minantur Iudæi, ni Chriſtum morte damnet. 418

Piſcatio.

Piſcatio & ſimilia exercitia non dedecent Apoſtolicos Sacerdotes. 426
Piſcium multitudo magna in verbo Chriſti capitur. 196

Piſcina.

Piſcinæ probaticæ aquam mouebat Angelus certo tempore deſcendens. 316

Piſticus.

Piſticum, id eſt, fidele. 162
Piſtica nardus, hoc eſt, fidelis non adulterina. 372

Plenum.

Plenum eſt illud cuius capacitati nihil deeſt. 289

Poculum.

Poculum vnum terminans vetera ſacrificia vult Chriſtus commune eſſe omnibus. 263

Pœna.

Tres Pœnæ ſenſibiles damnatorum. 44
Pœna ſenſus inferni fletu & ſtridore dentium ſignificata. 98
Pœnæ damni & ſenſus in damnatis. 309. 310

Pœnalitas.

Pœnalitates animæ Chriſti. 436

Pœnitens.

Pœnitentis humilitas. 240

Pœnitentia.

Pœnitentia opus eſt humanum, remiſſio peccatorum opus Dei. 276
Pœnitentia humani animi ſine gratia Dei, quantò maior eſt, tantò periculoſior. 123
Pœnitentia antecedens Baptiſmum ſola deteſtatio peccatorum intelligitur. 437
Pœnitentia vnius peccatoris eſt ſpecialis ratio gaudij in cœlo. 239
Pœnitentia dilata vſque ad extremum vitæ non eſt ſecura. 113
Pœnitentiæ ſacramentalis inſtitutio habetur ex illis verbis Ioann. 20. *Accipite Spiritum ſanctum, Quorum remiſeritis peccata,* &c. non verò eiuſdem Sacramenti præceptum in iis verbis continetur. 424

Pollex.

Pollicem ſibi amputaſſe dicitur S. Marcus vt ſacerdotio ineptus haberetur. 132

Pompeius.

Pompeius Iudæis tributum impoſuiſſe primus dicitur. 80

Pontifex.

Pontificis Romani electio ad Clerum Romanum ſpectat. 448

Pontificatus.

Pontificatus D. Petro ſub ſimilitudine paſcendorum agnorum & ouium committitur à Chriſto. 427. Cur? 428

Populus.

Populi quanta inſtabilitas. 125
Populi Iudaici ſtupenda in Chriſti necem conſpiratio. 124
Populus per ignorantiam crucifixit Chriſtum, non item Principes. 439
Populi confluxus ad S. Ioannem Baptiſtam. 134
Populi opinio quàm citò mutata. 194
Populus Regem, non Rex populum eligit. 398

Porcus.

Porci quinam dicantur in Euangelio, 38
Porcos dæmonibus petentibus in eos ingredi, permiſit Chriſtus. 45. Cur? ibid.

Porta.

Porta fidei quæ ducit ad vitam, quàm anguſta. 40

Poteſtas.

Poteſtas ligandi & ſoluendi Apoſtolis datur. 82

Poteſtas Dæmonum ad tentandum homines ligata. 264
Poteſtas omnis data Chriſto dicitur : quo ſenſu? 130
Poteſtas ſoluendi & ligandi ſuper terram D. Petro conceſſa. 76
Poteſtas filios Dei fieri quænam? 276. Ad hanc poteſtatem duæ conditiones. 286
Poteſtatis naturalis ligatio in damnatis. 246

Præceptum.

Præceptum non datur de dilectione ſuiipſius. 100
Præcepta omnia ad vnum dilectionis redigit Chriſtus. 397
Præceptum naturale eſt: *Quæcunque vultis vt faciant vobis homines & vos facite illis*: Quomodo intelligendum? 40
Præcepta Chriſti de non reſiſtendo malo, de præbendo alteram maxillam percutienti & ſimilia, non fiunt perſonis publicis vt ſic,ſed priuatis. 30. Quando & quantum obligent? ibid.
Præcepta Chriſti varia Apoſtolis data 49
Præceptum de colore,quantitate aut figura veſtium, de barba, capillis & cæteris eiuſmodi nullum inuenitur à Chriſto datum. 145. Cur? ibid.
Præceptum correctionis fraternæ. 247
In affirmatiui Præcepti executione ſubintelligitur circumſtantia prudentiæ. 27
Præcepta affirmatiua obligant tempore neceſſitatis 31
Præcepta affirmatiua non obligant pro ſemper. 29
Præcepta varia 72. Diſcipulis à Chriſto dum eos ante ſe mitteret data. 216
Præceptum gratuitæ donationis. 30
Præceptum de mutuando volenti mutuare. 30
Præcepta Euangelica non aduerſantur præceptis naturalis iuris. 200
Præceptum de correctione fraterna affirmatiuum. 82
Præcepta Ieſu dum ſeruamus, manemus in eo. 397
Præceptum diuinum de audiendo Chriſtum datur Apoſtolis in eius Transfiguratione. 213
Præceptum ipſum Ieſu factum Dæmoni vt è corpore exeat,eſt ipſius Dæmonis tormentum. 208
Præceptum naturale & Euangelicum: *Prout vultis vt faciant vobis homines & vos facite illis ſimiliter.* Luc.6.31.Quomodo intelligendum? 200

Prædeſtinatio.

Prædeſtinationis prima, ſuprema & vltima cauſa,diuina voluntas. 57

Prædeſtinatus.

Prædeſtinati ſunt oues Chriſti. 359

Prædicare.

Prædicare modico tempore cur elegerit Chriſtus? 342
Prædicare in Synagoga licitum erat cuicunque Iudæo viro docto. 457

Prædicatio.

Prædicatio Euangelica meſſi comparata. 215
Prædicationem Euangelij in vniuerſo orbe ſignum vltimum conſummationis mundi dat Chriſtus. 107
Prædicationis Apoſtolicæ tria capita. 401
Poſt Prædicationem mentem ad Deum leuãdi exemplum præbet Chriſtus. 147
Prædicatio vehemens Sancti Ioannis Baptiſtæ. 190
A Prædicatione S.Ioannis Baptiſtæ cur Euangelium ſuum incipit S,Marcus? 133

Prædicator.

Prædicatoris officia duo : docere & euangelizare. 19
Prædicatores exemplo ſuo inſtruit Chriſtus, dum ſecedit in deſertum ad orandum. 196
Prædicatores non prædicent contra Sacerdotes aut Pontifices in ſpecie propter reuerentiam Ordinis ad exemplum Chriſti. 101
Prædicatores ne ſe negotiis ſæcularibus immiſceant exemplo ſuo docet Chriſtus. 228
Prædicatoribus vt aliquod tempus rapiant ad orandum,exemplum dat Chriſtus dum in deſertum ſecedit vt orationi vacet. 136
Prædicatoribus primum hoc præceptum dat Chriſtus vt orent. 215

Prælatus.

Prælati quatuor conditiones. 111
Prælati qui fidelis eſt diſpenſator, merces. 231
Prælati communibus Eccleſiæ bonis non vtantur ad propria,ſed ad communia, exemplo Chriſti. 80
Prælati miniſtrent exemplo Chriſti, qui venit miniſtrare non miniſtrari. 92
Prælati ſtudioſi ſint ad audiendum quæ Prædicatores eorum dicunt. 210
Prælati mali vitia. 112
Prælati mali crimina,& punitio. 231

Præmium.

Præmia ſequentium Chriſtum. 375

Præſentatio.

Præſentatio Chriſti in Templo. 186,187.188

Præſepium.

Præſepium in quo Chriſtus recèns natus poſitus eſt,erat notorium & commune. 185
Præſepium Chriſti erat extra diuerſorium. 184

Prætextus.

Prætextus plus eſt quàm excuſatio. 399

Presbyter:

Presbyteri per ſingulas Eccleſias conſtituuntur. 460

Primatus.

Primatus amor in Phariſæis. 102

Primitiua Eccleſia.

In Primitiua Eccleſia nullus erat egens. 441

Primogenitus.

Primogenitus non ſolum eſt is,poſt quem alius genitus fuit, ſed etiam is ante quem nullus eſt genitus, licèt poſt eum nullus gignatur. 7
Primogeniti Iudæorum offerebantur Domino in lege Moſis, propter interfectionem primogenitorum in Ægypto,& redimebantur pretio. 186

Primores.

Primores populi Chriſto crucifixo inſultant. 126

Primus.

Primum eſt illud ante quod nihil eſt. 37
Primi erunt nouiſſimi, & nouiſſimi primi. 88

Princeps.

Principum furori cedendum. 69
Princeps Sacerdotum primus fuit Abiathar. 138
Principis Sacerdotum titulus initium habuit tempore regni Dauidis. 138
Principes Sacerdotum & Scribæ cum ſenioribus interrogant Ieſum: In qua poteſtate operetur? 257
Principes Sacerdotum & Scribæ inſidiatores mittunt ad Ieſum, vt capiant eum in ſermone. 95. 257
Principes vocantur Iudæorum primates habentes notitiam legis & Prophetarum. 341

Principatus.

Principatus gentium ad dominandum: Principatus Apoſtolicus ad ſeruiendum. 91

Principium.

Principium nomen eſt relationis, non ſubſtantiæ. 279

Probatica.

Probatica, (id eſt, pecualis,) Piſcina. 316

Prodigus.

Prodigus Filius diſſipatâ malè ſubſtantiâ ſuâ ad Patrem reuertitur. 240

Proditor.

Proditorem ſuum in cœna indicat Chriſtus. 118

Promiſſio.

Promiſſio Patris in cap. 1. Act. eſt promiſſio Spiritus ſancti. 432

Pronomen.

Pronomen *Hoc* in forma conſecrationis Euchariſticæ non demonſtrat panem, neque corpus Chriſti, ſed hanc ſubſtantiam. 119

Propheta.

Prophetæ quinam dicantur. 41
Propheta in ſua patria honorem non habet. 315
Propheta ſine honore in patria ſua, & in domo ſua. Cur? 68
Prophetam perire extra Ieruſalem non capit. 235
Prophetarum ſcripta multa perdita eſſe conſtat ex libris Regum & Paralipomenon. 123
Prophetarum ſepulchra ædificare & ornare quomodo malum? 105
Propheta quilibet inhonoratus in patria ſua. 145
Prophetæ etiam miſſi à Deo non ſemper loquuntur verba Dei, ſed quandoque loquuntur ex proprio ſpiritu, vt patet de Natan Propheta, quando dixit Dauidi quòd ipſe ædificaret templum. 2. Reg. 7. 309
Falſi Prophetæ à fructibus dignoſcendi. 41
Nemo Propheta acceptus in patria ſua. 194

Proſelytus.

Proſelytus quis? 103. 435

Proſperitas.

Proſperitas iniquorum in hoc mundo indicium eſt eorum futuræ damnationis æternæ. 199

Prouidentia.

Prouidentia Dei circa volatilia. 36

Proximus.

Proximus eſt omnis homo. 219
Proximus quomodo diligendus præcipiatur? 100
Proximus quiſnam dicendus quærit à Chriſto legiſperitus. 219
Erga Proximum peccantem quomodo nos gerere debeamus. 82

Prudentia.

Prudentiam ſerpentis, & ſimplicitatem columbæ commendat Chriſtus. 51
Prudentia in omni executione affirmatiui præcepti eſt neceſſaria. 27

Pſeudopropheta.

Pſeudoprophetæ in prodigiis efficacibus. 161
Pſeudochriſti & Pſeudoprophetæ dabunt ſigna magna & prodigia. 109
Pſeudoprophetæ multi venient. 107

Publicanus.

Publicani, ij erant qui publicum æs exigebant à populo pro Romanis. 31
Publicani apud Iudæos erant infames. 31
Publicanus in Parabola Euangelica ob humilitatem iuſtificatur. 252
Publicani erant ij qui publicis vectigalibus, ſeu cenſibus Romanorum vacabant, propterea infames erant apud Iudæos. 46

Publius.

Publij Principis Melitenſis patrem febribus & dyſenteria vexatum facta oratione & impoſitis manibus ſanauit D. Paulus. 483

Puer.

Puer in Scriptura ſæpè nomen eſt non ætatis, ſed conditionis. 69
Puer nomen eſt ſubiectionis. 69
Pueris ludentibus in foro, & loquentibus ad inuicem: Cantauimus vobis, & non ſaltaſtis: Lamentauimus & non planxiſtis, Iudæos comparat Chriſtus. 56. 205

Pulmentarium.

Pulmentarium quid? 426

Puluis.

Puluis de pedibus excutiendus præcipitur Apoſtolis in ciuitatem quæ eos non receperit, ad quid? 51

Purgatorium.

Purgatorium colligitur ex eo quod Chriſtus dicit, verbum contra Spiritum ſanctum non remittendum neque in hoc ſeculo neque in futuro. 61
Purgatorij carcer. 27

Purificatio.

Purificatio B. Virginis. 186

Purpura.

Purpura, Regum eſt, non cuiuſcunque diuitis. 245

Python.

Pythonis ſpiritum eiicit à quadam puella D. Paulus. 463

Q

Quærere.

QVærere regnum Dei quid? 229

Quæſtio.

Quæſtio Phariſæorum de libello repudij. 154
Quæſtiones captioſæ Phariſæorum & Sadducæorum in Chriſtum. 159

Quando.

Quando & *Quomodo* confundunt ſæpè ruſtici. 327

Quaternio.

Quaternio præerat quatuor militibus. 455

Quaternitas.

Quaternitas diuina Abbatis Ioachim damnata. 403

Quies.

Quietem animi nemo nouit niſi humilis & mitis. 58

R

Rabbi.

RAbbi, Patrem, Magiſtrum vocari an prohibeat Chriſtus. 102. 103
Inter Rabbi & Magiſtrum quæ differentia? 103

Racha.

Racha quænam dictio? 26

Rachel.

Rachelis cur ſit mentio dum narratur cædes Innocentium? 10

Raſio.

Raſio capitis ex voto Nazaræorum duplex. 468

Ratio.

Ratio eſt oculus animæ. 35
Rationes propriæ diuinorum operum ignotæ ſunt nobis, ſicut & fines proprij. 302

Reconciliatio.

Reconciliationis præceptum eſt affirmatiuum. 27

Reddere.

Reddite quæ ſunt Cæſaris, Cæſari: quæ ſunt Dei, Deo. 98

Regina.

Regina Auſtri & Niniuitæ condemnabunt Iudæos. 224

Regnum.

Regnum Dei glorioſum in Chriſti reſurrectione incepit. 212
Regnum Dei quod in ſecundo aduentu manifeſtabitur in Chriſti reſurrectione inchoauit. 262
Regnum Dei intra vos eſt, quomodo verè dictum de Phariſæis. 248
Regni Dei duplex ſtatus. 248. 300
Regnum Dei comparatur ſemini germinanti & creſcenti nocte & die, etiam dum homo ſuis vacat negotiis. 141
Regni Dei euangelizatio in quatuor ſecatur partes. 135
Regnum Dei quærere, quid? 229

Regnum cælorum.

Regnum cælorum ſimile theſauro abſcondito in agro, &c. 67
Regnum cælorum vim patitur, quo ſenſu? 55
Ad Regnum cælorum maiore vi opus eſt quàm ad regnum terrenum. 244
Regnum cælorum pro præſenti Eccleſia ſumptum. 65
Regni cælorum appellatione Euangelica vita ſignificata. 67
Regnum cælorum hîc inchoatiuè eſt, in cælo verò conſummatè. 25
Regnum cælorum diſtabat in Lege veteri, quod appropinquauit tempore Chriſti; Venit verò poſt mortem & reſurrectionem ipſius 11

Regnum Chriſti.

Inter Regnum Chriſti & regnum Diaboli non datur medium. 61
Regnum Chriſti non eſt de hoc mundo: Quo ſenſu? 416
Regnum Meſſiæ in ſecundo eius aduentu implendum. 178

Regulus.

Regulus cuius filius infirmabatur Capharnaum: quiſnam? 315
Regulus hic pro ſanitate filij non ex fide, ſed ex affectu ad filium, Chriſtum orabat. 315

Relatio.

Relationis ratio formalis conſiſtit in *eſſe ad*. 280

Religio.

Religio pietati anteponenda eſt. 72. Non tamen Pietati neceſſariæ ex parte materiæ. 72. Exemplis declaratur. ibid.

Relinquere.

Relinquere ſuos & ſua dupliciter contingit. 156

Reminiſci.

Reminiſci propriè eſt oblitorum. 401

Remiſſio.

Remiſſio eſt cauſa dilectionis. 206
Remiſſionis peccatorum ſignum in nobis ipſis hoc eſt, ſi nempe diligimus multum. ibid.

Repetere.

Non repetendum ſua ab eo qui ea aufert, conſulit Chriſtus: quo ſenſu? 200

Reprehenſio.

Reprehenſione exempta eſſe omnia opera ſua omnes appetunt. 306

Reprobus.

Etiam Reprobi aliqui ad cæleſte conuiuium inuitati. 237
Reproborum pœnæ ſpirituales. 378

Res.

Rerum duo genera nobilia in vniuerſo. 288

Rerum

Index Rerum

Rerum ſummus gradus eſt intellectualis. 288

Reſurrectio.

Reſurrectionem Chriſti nunciant ac teſtantur Angeli. 128
Reſurrectionis Chriſti varia teſtimonia. 129
Reſurrectionē Chriſti ementiri conantur Iudæi. 129

Reſuſcitatio.

Reſuſcitatio ſola Lazari teſtimonium fuit ſufficiens ad credendum Chriſto. 367

Rete.

Rete plenum 153. magnis piſcibus iubente Chriſto trahit Petrus. 326

Reuelatio.

Reuelationis diuinæ teſtimonium ab affectu dignoſcendum: Quali? 323

Reus.

Reus ante ſententiam citandus. 242

Rex.

Regis parantis bellum contra alium regem, &c. Parabola. 238
Regem populus, non populum Rex eligit. 398

Ritus.

Ritus ſeruatus in voto Nazaræorum. 473

Roma.

Roma figuratiuè per Babylonem ſignificata. 131
Roma direpta eſt anno 1527. quo hos Commentarios ſcribebat Auctor. 24

Romani.

Romani iudicium mortis Iudæis ademptum ſibi reſeruauerant. 165
Romanorum exercitus obſidens Ieruſalem dicitur abominatio deſolationis. 108

Rubor.

Rubor cæli matutinus ſignum eſt tempeſtatis. 74
Rubor cæli ſerotinus ſignum eſt ſerenitatis. 74

S.

Sabbatum.

SAbbati violatio prima erat culpa quam Chriſto imponebant Iudæi. 317
In Sabbato quieſcendi vera ratio. 317
Sabbatum ordinatum ad hominis vtilitatem, non debet verti in eius damnum. 138
Sabbatis bene facere licet. 59
Sabbatum ſumitur pro hebdomada. 251
Inter Sabbati diem, & diem ſabbatorum quænam differentia. 193
Vna Sabbati in quo differat ab vna ſabbatorum & quid ſignificent? 421
Sabbatum ſecundoprimum, quodnam? 197
Sabbatum vocabatur apud Hebræos quilibet dies feſtus. 128
Sabbatum an ſoluerit Chriſtus? 25

Sacculus.

Saeculum & peram portare, Apoſtolis liberum. 265

Sacerdos.

Sacerdotes ſummi plures erant apud Iudæos ſuis annis ſucceſſiuè ſummi Sacerdotis officio fungentes. 165
Sacerdoti in Templum ingredienti imminebat periculum mortis. 174
Sacerdotibus in Lege Num. 6. mandatum erat benedicere filiis Iſrael. 187
Sacerdotes Scribæ & ſeniores non miſerunt per alios, ſed ipſimet duxerunt Ieſum ad Pilatum, tanquam auctorizantes factum, ne plebeij aliquid attentare auderent pro ipſius libertate. ibid.
Sacerdotes filios Aaron diſtinxit Dauid ſortibus, ad miniſtrandum per vices ſuas in Templo Domini, vnde dicitur in Euangelio *de vice Abia.* 174
Sacerdotes in quotidiano vſu adolentes thymiama, non ingrediebantur in Templum abſolutè, ſed in primam tantùm partem Templi. 174
Quis Sacerdotis ſummi fungeretur officio, ſorte definiebatur. 174
Sacerdotem Principem apud Iudæos conſtituebatur à Regibus, & mutabatur prout Regi videbatur. 174

Sacerdotalis Ordo.

Sacerdotalem ordinem reueretur Chriſtus. 104

Sadducei.

Sadducæi errabant in fide immortalitatis animæ. 12
Sadducæorum quæſtionem de reſurrectione ſoluit Chriſtus. 99
Sadducæi negabant Angelos & ſpiritus. 99
Sadducæorum quæſtio de ſeptem fratribus qui eandem vxorem ſucceſſiuè duxerant. 258

Sadoch.

Sadoch qui deſcendebat ab Aaron per Eleazar inſtitutus eſt Princeps Sacerdotum à Salomone Rege, amoto Abiathare. 174

Sagena.

Sagenæ miſſæ in mare &c. comparatur regnum cælorum. 68

Sal.

Sal ſi inſulſum fuerit, irreparabile eſt. 154
Salis infatuati Parabola. 238

Saluandus.

Saluandorum an magnus numerus? 234

Saluator.

Saluator quamuis fuerit Deus ſtatim ex quo mundum condidit, officium tamen ſaluandi perſonaliter tunc aſſumpſit, cùm homo factus eſt. 180.

Salus.

Salus ex Iudæis eſt. 312
Salus diuitum quàm difficilis. 87

Salutare.

Salutandos hoſpites monet Apoſtolos ſuos Chriſtus. 50

Salutatio.

Salutatio Angelica. 177

Samaria.

Samaria modò ciuitatis, modò regionis nomē eſt. 310

Samaria ciuitas erat ædificata ab Amri rege Iſraël, quæ poſtmodum deſtructa & reædificata appellata eſt Sebaſte : à qua vt capite regni dicta eſt regio Samaria. 310

Samaritani.

Samaritani erant veluti hæretici ſeu excommunicati inter Iudæos. 432
Samaritani erant Ethnici, colebantque ſimul Deum Iſraël & Idola ; erant exoſi Iudæis magis quàm Gentiles. 311
Samaritani nolunt recipere Chriſtum, quia tendebat in Ieruſalem. 214
Inter Samaritanos & Iudæos de loco adorandi Deum erat controuerſia. 214

Samaritana mulier.

Samaritanam iuxta puteum Iacob alloquitur Chriſtus. 311.312.313
A Samaritana Chriſtus aquam ad bibendum petit. 311
Samaritanæ Chriſtus dixit palàm ſe eſſe Meſſiam, qui Iudæis inſtantibus vt illudmet diceret, noluit: Qua de cauſa? 313

Sanctificare.

Sanctificare quid? 410
Sanctifica meipſum, quo ſenſu dixit Chriſtus. 410
Sanctificari nomen Dei, quid? 33

Sanctitas.

Sanctitas ſoli Deo per excellentiam conuenit 408
Sanctitas omnium inanimatorum ad hominis ſanctitatem ordinatur. 138

Sanctum.

Sanctum, quid ſignificet? 39
Sanctum canibus non dandum. 39

Sanctus.

Sancti velut aquilæ ad Chriſtum venientem ad iudicandum conuolant. 109
Vt Sancti in hac vita honorentur ab hominibus, vult Deus. 353
Sancti in hac vita plenè gaudere non poſſunt. 397
Sancti qui cum Chriſto ſurrexiſſe dicuntur, ſurrexerunt immortales. 126

Sanguis.

Sanguinem ſudat Chriſtus in horto. 266
Sanguis Chriſti in forma Euchariſtiæ, cur dicitur *noui Teſtamenti*? 119
Sanguinis fluxum patiens mulier tactu fimbriæ veſtimenti Chriſti ſanatur. 48

Sapientia.

Sapientia circa diuina verſatur, Prudentia verò circa humana. 57

Sapiens.

Sapientes vt plurimùm diſcutiunt res fidei iuxta ſapientiam ſuam. 57

Sapphira.

Sapphira vxor Ananiæ conſcia fraudis mariti, morte ſubitaneâ plectitur. 441

Satan.

Satan, quale nomen & quid ſignificet? 17
Satanas non eſt nomen proprium diaboli, ſed ſignificat in genere aduerſarium. 77
Vide *Dæmon*.

Satietas.

Satietas in cæleſti patria reſeruatur. 199

Satisfactio.

Satisfactionem pro offenſa alicui illata præcipit Chriſtus. 26

Saulus.

Saulus vaſtator Eccleſiæ. 447
Spirans minarum & cædis in via ad Damaſcum conuertitur ad Chriſtum. 449.450

Scandalizare.

Scandalizantis vnum paruulum quanta pœna. 85

Scandalum.

Scandala venire neceſſe eſt, quâ neceſſitate? 81
Circa Scandalum tria docet Chriſtus. 81
Scandalum Apoſtolis ſuis prædicit Chriſtus ante paſſionem ſuam. 119
Scandalum actiuum & paſſiuum : ſiue datum & acceptum. 80
Scandalum Phariſaicum. 75
Væ illi per quem ſcandalum venit. 347

Scenopegia.

Scenopegia eſt dictio Græca à fixione Tabernaculorum dicta. 338
Scenopegia erat feſtum Tabernaculorum quod à quintodecimo die menſis ſeptimi à Iudæis ſeptem diebus celebrabatur in memoriam quod fixerant tabernacula 40. annis in deſerto. 338

Scientia.

Scientia innititur demonſtrationi ; Fides verò Teſtimonio. 284
Scientia Doctoribus Eccleſiaſticis requiſita. 68

Scriba.

Scribæ erant Doctores legis. 78
Scribarum ſiue Doctorum Iudæorum, quidam erant de ſecta Phariſaica, quidam non. 226
Scribæ cum Diſcipulis Chriſti diſputant. 152
Scribæ indignantur auditis Chriſti laudibus. 94
Scribarum cogitationes de ſe murmurantium confutat Chriſtus. 46
Scriba vnus quærit à Chriſto quodnam ſit primum omnium mandatum. 159
Scribam lucri cupidum, ſequelæ Chriſti ſe offerentem, ſecum non admittit Chriſtus. 214
Scriba vnus offert ſe ad comitandum & ſequendum Chriſtum. 44
Quo animo? ibid.

Scriptura.

Scriptura libros multos non habemus, qui fortè tempore Chriſti habebantur : In libris enim Paralipomenon fit mentio librorum Nathan, Gad, Ahiæ, Semeiæ, & Ozai, quibus caremus. 343
Scripturam ſecundùm ſenſum myſticum quandoque citant Apoſtoli. 420

Scripturæ dicta mutatis verbis licet afferre, modò ſenſus ſeruetur. 378
S.Scripturæ armis Dæmonem ſuperans Chriſtus, his armis nos muniendos docuit. 16

Scriptum.

Scripta Prophetarum multa perdita ſunt. 123

Securis.

Securis ad radicem arboris poſita, intelligitur de excidio Ieroſolymitano. 15

Sedere.

Sedendo docet Chriſtus. 63

Sedes.

Sedes Maieſtatis Chriſti, eſt auctoritas quieta regnandi & iudicandi mundum. 115

Semen.

Seminis verbi Dei Parabola 63. 64. Explicatur à Chriſto. 65

Seminans.

Seminantis Parabolam explicat Chriſtus. 141

Sententia.

Sententia mortis Romanis apud Iudæos erat reſeruata. 480
Sententia Regis à ſeruo ſuo debitum quod illi dimiſerat repetentis ob ipſius in conſeruum crudelitatem an iuſta fuerit? 83

Sepelire.

Sepelire patrem ſuum vt ſibi permittatur petit vnus è diſcipulis Chriſti. 44

Septenarius.

Septenarius numerus vniuerſitatis eſt index Hebræo more, quia ſeptem dies apud Moyſen vniuerſa comprehendunt. 207

Septuaginta duo.

Septuaginta duos Diſcipulos binos ante faciem ſuam mittit Chriſtus. 215. eiſque varia dat præcepta. 216
Septuaginta duo Diſcipuli Chriſti omnes fuêre ſancti. 217
Vide *Diſcipulus.*

Sepulchrum.

Sepulchrum Chriſti in rupe: Cur? 127
Sepulchrum Chriſti munitur & cuſtoditur. 127
Sepulchrum Lazari in ſpelunca excauata verſus partem inferiorem. 364
Sepulchra Prophetarum ædificare & ornare quomodo malum? 105

Sequela.

Sequelæ Ieſu conditiones ad tria capita reducuntur. 374.375

Sequens.

Sequentium Chriſtum præmia. 375

Sermo.

Sermone truncato vtuntur ingemiſcentes quemadmodum & irati. 150
Sermoni formali ſtuduiſſe videtur S. Ioannes Euangeliſta. 310
Sermo Chriſti eſt factiuus veritatis ſignificatæ. 118.119
Sermo Chriſti habet vim legis. 380
Sermo Chriſti in monte in quo Chriſtus octo Beatitudines propoſuit, fuit veluti Lex Euangelica, reliqui autem fuêre velut particulares monitiones præ iſto. 10
Sermo Chriſti durus videtur multis ex eius diſcipulis. 336

Serpens.

Serpens æneus figura Chriſti in cruce exaltati. 303

Seruire.

Seruire duobus Dominis quatenus diuerſi ſunt eſt impoſſibile. 36

Seruitus.

Seruitus peccati in duobus conſiſtit: vnum eſt, non poſſe abiicere illud à ſe: alterum, quod peccatum remanens dominatur in animo. 349.350

Seruus.

Seruus negligens de domino queritur. 114
Serui inutiles ſumus, etiamſi omnia fecerimus. 248
Seruus non eſt maior domino ſuo. 383
Seruus nequam ex ore ſuo condemnatur. 115

Sicera.

Sicera eſt omnis potus inebrians, alius tamen à vino. 175

Sichar.

Sichar eadem vrbs quæ Sechem & Sichem: & erat præcipua Samaritanorum ciuitas ſecundùm Ioſephum. 310

Sicut.

Sicut ſignificat modum. 423

Sigillatio.

Sigillatio Incarnationis myſterium ſignificat. 328

Signum.

Signum remiſſionis peccatorum. 206
Signa conſummationis mundi. 107.160.260
Signa Diſcipulorum Chriſti infallibilia apud omnes nationes quænam? 386
Signa deſtructionis Templi Ieroſolymitani prædicit Chriſtus. 260
Signa deſtructionis Templi inſerit Chriſtus ſignis conſummationis ſeculi. 161

Signum, miraculum.

Signum etiam maius iis quæ fecit Moyſes quærunt à Chriſto Iudæi. 329
Signa eorum qui credent in Chriſtum. 169
Signum de cælo petunt à Chriſto quidam temerarij. 62
Signum Ionæ Prophetæ quodnam? 62

Signum crucis.

Signum filij hominis eſt ſignum crucis. 110
Signum crucis parebit in cælo cùm Chriſtus ad iudicandum orbem veniet. 110

Simeon.

Simeon iuſtus ducente Spiritu ſancto venit in Templum dum Chriſtus in Templo præſentatur, quem ipſe accipit in vlnas ſuas, benedicens Deum. 187

Simeon iuſtus erat Sacerdos. 187
Simeonis Iuſti Canticum. 187

Similitudo.

Similitudo domus & regni contra ſe diuiſi. 222
Similitudo domus fundatæ ſupra petram. 203
Similitudo commiſſuræ panni rudis in veſtimentum vetus. 47
Similitudo vini noui in vtres veteres non mittendi. 47.48
Similitudines tres eorum qui alios malè regunt. 202
Similitudo puerorum ludentium in foro. 205
Simon Petrus. Vide *Petrus.*

Simon Phariſæus.

Simonis Phariſæi domus in qua Magdalena gemebunda ad Chriſtum acceſſit, an fuerit in Ieruſalem, an verò in caſtello Bethaniæ. 205
Simonem Phariſæum de Magdalena murmurantem inſtruit Chriſtus. 205

Simon Magus.

Simon Magus dicebatur à populus magna Dei potentia. 447
Simon Magus credit, baptizatur, & adhæret Philippo Diacono. 448
A Simone Mago, Simonia dicta. 448

Simonia.

Simonia. quid? in quo conſiſtit? vnde ſic dicta? 448

Simplex.

Simplices velut paruuli Deo placent. 57

Simplicitas.

Simplicitas columbæ Apoſtolis commendatur à Chriſto. 51
Omne à Simplicitate alienum, malum eſt. 224

Sinapi.

Sinapis granum an ſit minimum omnium ſeminum? 66
Grani Sinapis Parabola. 66

Singulare.

Singularia de nouo quomodo cognoſcant Angeli? 310

Singularitas,

Singularitas, ſuperbiæ ſpecies eſt. 251

Simulatus.

Simulata doctrina & religio dicitur fermentum. 150

Sinus.

Sinus in Euangelio coniunctionem inſeparabilem inter Filium & Patrem metaphoricè ſignificat. 292

Sion.

Sion erat ciuitas Dauidis ſecundum regiam ædificationem: Bethleem verò ſecundum originem. 184

Sitire.

Sitit Chriſtus in Cruce. 420

Sitis.

Sitis eſt naturalis appetitus alimenti humidi. Eſuries verò appetitus naturalis alimenti ſicci. 16
Sitis ſignificat appetitum boni ſpiritualis. 343

Socrus.

Socrum Simonis febricitantem ſanat Chriſtus. 44. 195

Sol.

Solis, Lunæ, ſtellarum obſcuratio ante iudicium extremum. 109.161

Solemnitas.

Solemnitates duæ apud Iudæos conſtantes ex pluribus ſabbatis. 58

Solicitudo.

Solicitudo pars eſt intellectus practici circa exequenda inquietam vigilantiam adhibens. 220
Solicitudinem victus & veſtitus à ſuis diſcipulis remouet Chriſtus variis rationibus. 229
Solicitudo circa figuram calceorum, quantitatem, colorem, figuram veſtium, barbam, capillos &c. non continetur in Euangelio. 45
Solicitudinem anxiam circa victum & veſtitum vetat Chriſtus. 36

Soluere.

Soluendi poteſtas à Chriſto conceſſa D. Petro, quænam. 76

Somnus.

Somnus mortem refert. 367

Spirare.

Spirare eſt propria ſpiritus operatio. 301

Spirituale.

Spiritualia more corporeorum deſcribuntur. 246

Spiritus.

Spiritus in quo differat ab anima. 180
Spiritus quid? 410
Spiritus generantis conditiones. 301
Spiritus generantis vox quænam? 301
Spiritum ſuum vt depoſitum reſumendum moriens Patri commendat Chriſtus. 271
Spiritus blaſphemia in Euangelio, quænam? 61
Spiritum ad menſuram dare, quid. 309

Spiritus ſanctus.

Spiritus ſancti ordo originis. 403
Spiritus ſanctus quomodo dicatur audire? 403
Spiritus ſanctus aptè loco ſeminis in conceptione Chriſti interuenit. 178
Hoc nomen *Spiritus ſanctus* quid ſignificet? 393
Spiritus ſanctus vice ſeminis virilis in conceptione Chriſti functus eſt. 6. Non tamen dicitur Pater Chriſti. ibid.
Spiritus ſanctus in linguis igneis deſcendit in Apoſtolos. 434
Spiritus ſanctus arguet mundum de peccato, de iuſtitia, & de iudicio. 402
Spiritus ſancti Mundus non erat capax. 390
Spiritus ſanctus quomodo mittatur? 395
Spiritus ſanctus omnem veritatem docet. 402
Spiritus ſanctus non ſolùm conſolator, ſed veritatis doctor promittitur. 390

Spiritum ſanctum inſufflans dat Chriſtus. 423

Spiritus immundi.

Spiritus immundi procidunt Ieſu clamantes: Tu es filius Dei. 139
Vide *Dæmon, Diabolus.*

Splendor.

Splendor vultus Chriſti in ſua Transfiguratione, vnde? 78

Stabulum.

Stabulum in quo Chriſtus natus eſt an fuerit extra Bethleem? 184

Stadium.

Stadium eſt octaua pars milliarij Romani conſtans ex centum & viginti quinque paſſibus. 367

Stare.

Stat, non ſedet Chriſtus in cælo. 446
Stantes olim orabant. 158

Stater.

Stater ſpecies numiſmatis, quatuor drachmas ſiue ſemiunciam ponderabat. 80

Stella.

Stellæ cadent de cælo ante Iudicium finale, quo ſenſu? 109
Stella quæ apparuit Magis, cur dicitur *Stella eius*? 7
Stella Magorum non fuit aliqua ſtella cæleſtis, ſed mixtum quoddam ex elementis pluribus præcipuè ex igne, ſimile ſtellæ, in aëre exiſtens. 7.8
Stella num monſtrauerit Chriſtum natum, an verò naſciturum? 8
Stella monſtrauit Magis tempus & locum Ortus Chriſti. 8
In Stella iſta an apparuerit velut pictus Chriſtus natus? 8
Stella illa quomodo potuit certos reddere Magos de Natiuitate Chriſti? 8.9
Stellæ iſtius reuelatio an fuerit antiqua, an verò noua ipſis Magis facta? 8

S. Stephanus.

S. Stephanus commendatur. 443
S. Stephani ſermo ad Iudæos. 444
In S. Stephanum falſi teſtes ſtatuuntur. 444
Stephanus vidit gloriam Dei, antequam lapidaretur. 446
S. Stephanus lapidatur. 447
S. Stephanus pro ſe, ſtans; pro lapidatoribus verò poſitis genibus orat. 447

Sterilitas.

Sterilitas olim erat ignominioſa, maledicta enim erat ſterilis in lege. 176

Stola.

Stola, veſtis eſt longa vſque ad pedes vniuerſum tegens corpus. 241

Subleuatio.

Subleuatio à miſeria prior debet eſſe collatione bonorum. 143

Sudarium.

Sudaria & ſemicinctia D. Pauli languores & ſpiritus nequam expellunt. 469

Sudor.

Sudor Chriſti ſanguineus inſtante ſua Paſſione. 266

Sum.

Ego Sum, nulli creaturæ propriè conuenit. 348

Summum.

A Summo terræ vſque ad ſummum cæli: quid? 161
Summa cælorum in Euangelio ſunt ambo hemiſphæria. 110

Superbia.

Superbiæ obiectum proprium eſt ipſemet ſuperbus. 80
Superbia ſola, cum cætera vitia fugiant, Deo ſe opponit. 181

Superbus.

Superbi totus affectus tendit ad ſui exaltationem. 103

Surdus.

Surdum & mutum miſſis in auriculas digitis ſuis ſanat Chriſtus. 149

Suſanna.

Suſanna pia mulier, quæ Chriſtum cum Ioanna vxore Chuzæ ſequebatur. 207

Sycaminus.

Sycamini arbor peculiaris Syriæ. 247

Sycomorus.

Sycomorus ſiue ficus fatua, dicitur arbor magna ſimilis arbori ficuum, quæ profert fructum non ramis ſicut ficus, ſed ex ipſo caudice. 253

Synagoga.

Synagoga erat locus publicus dicatus ad doctrinam diuinæ legis & orationem. 203

Synterеſis.

Synterеſis aduerſarij nomine ſignificata. 233

Syrophœniſſa.

Syrophœniſſa mulier rogat Chriſtum vt dæmonium eiiciat è filia ſua. 149

T.

Tabernaculum.

Tabernaculum Moyſis perſeuerauit in honore vſque ad Dauidem, qui fecit aliud Tabernaculum in monte Sion, in quo poſuit arcam Domini. 446

Tabitha.

Tabitham ſiue Dorcadem ad vitam reuocat S. Petrus. 451

Talio.

Talionis legem antiquam perficit Christus quatuor præceptis. 29

Talitha.

Talitha cumi quid ſignificet? cur ſic expreſſum ab Euangeliſta. 144
Talitha Chaldaicè ſignificat puellam. 144

Tarſus.

Tarſus metropolis Ciliciæ. 474

Tectum.

In Tectis olim loca patula. 227

Tempeſtas.

Tempeſtatem maris ſedat Chriſtus. 45

Templum.

Templum Ieroſolymitanum à Zorobabele inchoatum, 46. annis ædificatum eſt, hoc eſt à primo Cyri anno vſque ad ſextum annum Darij filij Hydaſpis. 299
In Templi columnis,parietibus, atriis ſuſpenſa erant dona aurea,argentea & gemmata. 258
Templi appellatione ſæpiſſimè intelliguntur atria & porticus. 362
Templum fundatum eſt anno 4. regni Salomonis, anno 480. ab egreſſu filiorum Iſrael de Ægypto. 3
Templi Ieroſolymitani deſtructionem prædicit Chriſtus. 106.160
Templum ſanctificat aurum,non contrà. 104
In Templis qnomodo habitet Deus? 446
E Templo vendentes & ementes facto è funiculis flagello eiicit Chriſtus. 299
E Templo eiicit Chriſtus iterum vendentes & ementes. 94
E Templo etiam minimum venale eiicit Chriſtus. 94
E Templo non homines abigebat Chriſtus ſed oues & boues, vt reſtatur manſio eorum qui vendebant columbas. 299
Templi Ieroſolymitani deſtructionis ſigna prædicit Chriſtus. 260

Tempus.

Tempus præcedens iudicium ſimile tempori diluuij. 111
Temporis vltimi Iudicij incertitudo. 162
De Tempore Iudicij vniuerſalis ſiue ſecundi aduentus Chriſti, Chriſtum interrogant eius Diſcipuli. 432
Tempus Iudicij dicitur tempus refrigerij : Cur? 439

Tenebræ.

Tenebræ quòd ſint,non imputandum luci. 283
In Tenebris ambulans non videt quà ambulet. 377
Tenebræ ſignificant bona ſenſibilia. 306
Tenebræ per totam terram dum crucifixus eſt Chriſtus. 126.167
Tenebræ per tres horas ſuper totam terram, crucifixo Chriſto. 271
Tenebris res omnes ſenſibiles ſignificatæ. 283

Tentare.

Tentatur Chriſtus à Satana in deſerto. 16.17

Ternarius.

Ternarius numerus perfectionis eſt, conſtat enim ex principio,medio & fine. 257
Ternario,numero perfectionis, electorum vniuerſitas ſignificata. 64.67
Ternario numero omnes ſignificati. 237

Terra.

Qui de Terra eſt,de terra loquitur. 308

Tertullus.

Tertullus Orator accuſat D. Paulum ante Felicem. 477

Teſtamentum.

Teſtamentum nouum genitum eſt ex veteri. 175

Teſtimonium.

Ad Teſtimonium verum tria requiruntur, 1. quòd ſit in eo veritas ſermonis: 2. quòd procedat ex iuſtitia, non ex paſſione: 3. quòd ſit legitimum. 346.347
Teſtimonium ad Fidem ordinatur, non ad Scientiam. 302
Teſtimonium humanum non accipit Chriſtus, quo ſenſu? 323
Teſtimonia de ſeipſo affert Chriſtus. 322.323
Teſtimonium diuinum à nobis percipi poteſt tribus modis. 323
Teſtimonium diuinæ reuelationis ab affectu dignoſcendum : Quali? 323

Teſtis.

Teſtes duo ad legitimam veritatem ſufficiunt. 347
Falſi Teſtes in Chriſtum. 121

Tetrarchia.

Tetrarchia nomen eſt principatus ad inſtar regni. 189

Thamar.

Thamar quæ ex inceſtuoſo concubitu pepererat, nominatur in Chriſti genealogia:Cur? 2

Theodas.

Theodas Magus quis fuerit? 443

Theſaurizare.

Theſaurizare ſibi non prohibetur ei qui eſt in Deum diues. 229
Theſaurizare in terra,vt hæc contraria eſt cælo, prohibet Chriſtus. 35

Theſaurus.

Theſaurus non prohibetur à Chriſto in Euangelio, ſed locus theſauri. 35
Vbi eſt Theſaurus,ibi cor. 35.230

Theſſalonica.

Theſſalonicæ populi commotio in SS. Paulum & Silam. 464

Thomas.

D. Thomas feruens & impauidus. 367
S. Thomam ad palpanda clauorum & lanceæ ſtigmata inuitat Chriſtus. 425
S. Thomas quomodo non aderat collegio Apoſtolico, cùm vndecim dicantur congregati, & omnes Apoſtoli cum ipſo Thoma non erant niſi vndecim? 424

Thymiama.

Thymiama ponebatur in Sancto ſanctorum in thuribulo à ſolo ſummo Sacerdote ad hoc vt nebula conſurgens ex tali fumo operiret Propitiatorium, ne ſummus Sacerdos moreretur. 174
Thymiamatis in veteri ſacerdotio vſus duplex: alter quotidianus, imo bis ſingulis diebus; alter ſemel in anno in feſto Expiationis. 174

Tibicen.

Tibicines in funeribus olim adhibiti: ad quid? 48

Timor.

Timor ſolius eſt mali. 52
Contra Timores firmat ſuos Chriſtus. 52

Timotheus.

Timotheum circumcidit S.Paulus. 462

Titulus.

Titulus Euangelij S.Matthæi exponitur. 1
Titulus crucis Chriſti. 125
Titulum crucis Chriſti ſcribit Pilatus. 419

Torrens.

Torrens Cedron inter Ieruſalem & montem Oliueti. 411

Traditio.

Ex Traditione Apoſtolica Euangelium ſuum ſcripſit S.Lucas. 173

Traducere.

Traducere, ſignificat exemplificare, ſeu facere exemplum aliis, vituperare &c. 5

Transfiguratio.

Transfiguratur Chriſtus coram Petro, Iacobo, & Ioanne. 78
In Transfiguratione Chriſti voce cæleſti datur primis Apoſtolis præceptum diuinum de audiendo Chriſtum. 213
Transfiguratio Chriſti nocte facta eſt. 213

Tranſitus.

Tranſitus Ieſu in Paſchate, quod tranſitum ſignificat, aptè eligitur. 381

Tranſmigratio.

Tranſmigratio Babylonis eſt prima captiuitas Iudæ in Babylone, quando ſcilicet Ioachim rex eum decem millibus illuc abductus eſt. 3

Tranſſubſtantiatio.

Tranſſubſtantiatio non eſt adinuentio Eccleſiæ, vt hæretici fingunt. 119

Tribulatio.

Tribulatio futura tempore Antichriſti major erit in quantitate & qualitate quàm fuerit deſtructio Ieroſolymitana. 108
Tribulatio eſt baptiſmus ignis. 13

Tributum.

Tributum primus in Iudæa impoſuiſſe dicitur Pompeius: Cenſum verò Auguſtus Cæſar. 80
Tributum & cenſum Romanis ſoluebant Iudæi non ob negotiationem ſed ob ſubiectionem. 80

Trinitas.

Trinitatis opera ad extra ſunt indiuiſa. 57
Trinitatis myſterium quamuis vtcunque Prophetis cognitum fuerit, fuit tamen innominatum propriis nominibus Patris & Filij & Spiritus ſancti antequam Ieſus illud manifeſtaret. 407
S.Trinitatis myſterium in baptiſmo Chriſti primùm apparuit ſub nominibus propriis Patris, Filij, & Spiritus ſancti. 15.135
Trinitatis myſterium ſoli Deo notum. 57
Trinitatis opera ad extra ſunt indiuiſa & quoad rationem faciendi, & quoad ſubſtantiam, modumque faciendi. 319
Trinitatis aduentus ad animam. 392

Triſtitia.

Triſtitia inquietudo eſt animi quæ in turbatione conſiſtit. 369
Triſtitia inhibita à priſcis patribus. 21
In Triſtitia nulla eſt vtilitas. 21
Triſtitia Chriſti in horto. 120
Triſtitia in Chriſto fuit vera tam in voluntate quàm in appetitu ſenſitiuo, ſed non præueniens neque impediens rationem rectam. 120

Tuba.

Tuba Angelorum conuocans homines ad Chriſti iudicium. 110
Tuba Angelica, & vox magna conuocans mortuos ad iudicium, erit idem ſonus. 110

Tunica.

Tunica eſt veſtis interior, Pallium verò exterior. 200
Duæ Tunicæ Apoſtolis non permiſſæ. 50
Tunica Chriſti inconſutilis, ſolâ texturâ abſque ſutoris opera confecta. 419

Turba.

Turbæ volunt rapere Chriſtum ad faciendum eum Regem. 326
Turba prorumpit in verba contumelioſa & blaſphema in Ieſum. 341
Turbas ad quinque millia virorum, quinque panibus & duobus piſcibus ſatiat Chriſtus. 147

Turma.

Turmæ tres ſequentes Chriſtum. 138

Turris.

Turris ædificandæ Parabola. 238
Turris Siloë cadens occidit decem & octo homines. 233

V.

Væ.

VÆ Corozaim, Bethſaidæ, Capharnaum interminatur Chriſtus. 56.57
Væ illi per quem ſcandalum venit. 81
Væ Legiſperitis onera grauia imponentibus. 226
Væ ſcribis & Phariſæis ſæpius repetit Chriſtus. 103
Væ Proditori. 118
Væ diuitibus. 199
Væ prægnantibus & nutrientibus prædicit Chriſtus. Cur? 108

Væ Corozaim, Bethſaidæ, Capharnaum, &c. 216

Vanus.

Vana gloria Scribarum & Phariſæorum. 102

Vas.

Vas per Templum transferri non ſinebat Christus 158

Velum.

Velum Templi ſciſſum in morte Chriſti, apertam eſſe Sanctorum viam in cælum ſignificat. 126

Vendere.

Vendere quæ poſſident & dare eleemoſynam diſcipulis ſuis mandat Chriſtus. 230

Vendentes in templo Chriſtus iterum eiicit. 94

Vendere vniuerſa ad emendum agrum in quo theſaurus inuentus eſt, tropologicè quid ſignificet? 67

Venia.

Dimidiam Veniam à Deo ſperare, impium eſt. 424

Venire.

Venire ad Chriſtum nemo poteſt niſi Pater traxerit eum. 331

Venter.

Venter & vbera Deiparæ laudantur. 223

Ventus.

Ventis & mari imperat Chriſtus. 45

Verbum.

Verbum quid? 279

Verbi duæ conditiones. 280

Verbum ſumitur quandoque pro Prouerbio. 314

Verbum pro re geſta in ſacra Scriptura ſæpe ſumitur. 186

Verbum Domini ſignificat diuinam inſpirationem inſtructionem atque miſſionem. 189

Verbum Dei qui audiunt & cuſtodiunt beati. 223

Verbum contra Spiritum ſanctum, quod non remittetur, quodnam, & quomodo intelligendum? 61

De Verbo otioſo reddenda eſt ratio. 62

Verbum, Vita, Lux in Euangelio S. Ioannis vnum & idem. 282

Verbum increatum.

Verbo conueniunt tres conditiones requiſitæ ad hoc vt aliquis ſit verè & propriè filius. 289

Verbum caro factum eſt non ſola relatione aut negatione, aut quocunque eſſe accidentali, ſed vnione hypoſtatica. 287

Verbum ita caro factum eſt, quòd tamen ſpiritualiter habitauit in nobis ſecundùm animam. 288

Verbum ſic eſt verbum, quod tamen verè eſt filius. 288

Verbum nihil carnis abiecit. 287

Verbum abſque vlla ſui mutatione caro factum eſt. 286

Verbum cur dicitur caro factum eſt, non verò, homo factum eſt? 287

Verbi ſubſtantialis, naturalis & perfectiſſima productio. 289

Verbi nomine ordo originis in filio explicatur. 280

Verbum diuinum eſt ratio & ars rerum factarum. 281

Verbum erat in mundo, ſicut exemplar in exemplato. 285

Verbum eſt exemplar vitæ omnium viuentium. 282

Verbi incarnati tres effectus in quibus cæteri comprehenduntur, videlicet: Gloria in excelſis: Pax in terra, bona voluntas in hominibus. 185

Verbum incarnatum dicitur brachium Dei. 181

Verbum diuinum non eſt factum. 281. 286

Verbum cur lux hominum dicitur potiùs quàm lux Angelorum? 282

Verbi realis diſtinctio à Deo dicente ipſum. 280

Nullum Verbum creatum eſt ad Deum, ſed à Deo. 280

Verbum Dei & omnium rerum. 280

Verbum venit in ſua, dum caro factum eſt. 286

Verbum quomodo vnigenitum. 289

Veritas.

Veritatem facere eſt facere opera conformia veritati. 306

Veritati teſtimonium perhibere, officium fuit Chriſti. 416

Vermis.

Vermis damnatorum qualis? 154

Verus.

Ad Verum teſtimonium plus requiritur, quàm ad verum ſermonem. 346

Veſpera.

In Veſpera quartædecimæ Lunæ incipiebat dies azymorum. 262

Veſtis.

Ex Veſte cognoſcebantur Iudæi, ſiquidem deferebant hyacinthinas fimbrias in quatuor angulis veſtis, vt præceptum eis erat Numer. 15. 311

Veſtes duplices eiuſdem ſpeciei Apoſtolis inhibet Chriſtus. 145

Veſtium ſciſſio in ſignum deteſtationis fiebat earum ſola apertione ſuper pectus, quamuis ſine vlla fractione. 165

Veſtimentum.

Veſtimenta Chriſti inter ſe diuidunt milites. 419

Via.

Viæ notitia pendet ex notitia termini. 387

Via ad perfectionem. 87

Via gratiæ fundatur ſuper viam naturæ, quam perficit. 40

Viarum quatuor difformitates corrigendæ. 190

Via ad perditionem, & via ad vitam; vtriuſque differentia. 40

Via perditionis quàm lata. 40

De Vice.

De Vice Abia quid ſignificat in Euangelio S. Lucæ? 174

Victus.

Victus & veſtitus ſolicitudinem à Diſcipulis ſuis remouet Chriſtus variis rationibus. 229

De

De Victu curam anxiam ab Apoſtolis remouet Chriſtus. 50

Videre.

Videre eſt euidenti notitiâ cognoſcere. 425
Videre frequenter vſurpatur ad ſignificandam certificationem cuiuſque ſenſus. 275
Videre,eſt quandoque,ponderare. 202
Inter videre & Credere qualis ordo? 425

Vigilare.

Vigilat ſemper is qui ſemper eſt paratus. 231
Vigilandum & orandum omni tempore. 260
Vigilat & orat ſemper qui in bonis operibus perſeuerat. 261

Vidua.

Vidua vna pauper mittens duo minuta in gazophylacium commendatur. 160
Viduæ Naimiticæ filium reſuſcitat Chriſtus. 204
Viduæ importunæ apud Iudicem Parabola. 250

Vindicta.

Pro Vindicta orant Electi. 251

Vinea.

Vinea Eccleſiæ ſymbolum. 88

Vinum.

Vinum nouum in vtres veteres non mittendum, ne rumpantur vtres,& vinum pereat. 47.48
Vinum myrrhatum Chriſto crucifigendo offertur. 166

Violentus.

Violenti rapiunt regnum cælorum:Quinam? 55

Vipera.

Vipera mordens manum D. Pauli, nihil illi nocuit. 483

Virga.

Virga ad defenſionem ſuam Apoſtolis prohibita. 50
Virga Apoſtolis ad defenſionem inhibetur, ad ſuſtentationem verò conceditur. 145

Virgo.

Virgines quinque prudentes prouident ſibi de oleo, id eſt,de mediis opportunis ad ſalutem:ſecus verò fatuæ. 112

Virtus.

Virtutes cælorum quomodo commouendæ dicuntur? 260

Vita.

Vita ſumitur pro anima. 138
Vitam nulla rerum abundantia prorogare poteſt. 228
Vita æterna habetur hîc inchoatiuè: in patria verò conſummatè. 407
Vita æterna eſt cognoſcere Patrem. 407
Vita Actiua circa multa occupatur, Contemplatiua verò circa vnum. 210
Vita Actiua ab inuito tolli poteſt, non verò Contemplatiua. 220

Vitis.

Viti ſe comparat Chriſtus, fideles ſuos palmitibus, Patrem verò ſuum Agricolæ. 395

Vmbra.

Vmbra mortis quid ſignificet? 18
Vmbra mortis eſt peccatum mortale. 183

Vnctio.

Vnctio capitis in Palæſtina frequens. 35

Vngere.

Vngebant oleo ægros Apoſtoli, & eiuſmodi vnctione ſanabant. 145

Vnguentum.

Vnguentum ſepulturæ in vſu apud Iudæos. 117
Vnguentum pretioſum ſupra Chriſti caput effuſum. 162.de quo quidam indignè ferentes murmurarunt. 163

Vna.

Vna Sabbati & vna Sabbatorum, quid ſignificant & in quo differant? 421

Vnigenitus.

Vnigenitus ſumitur pro primogenito,ſecundum Hebræos qui vnum pro primo ponunt. 192

Vnitas.

Vnitatis Eccleſiaſticæ myſterium. 391
Vnitatis modum inter ſe & Patrem, ac inter electos, & ſe & Patrem exponit Chriſtus. 410

Vnum.

Vnum, à Chriſto commendatur quod eſt neceſſarium. 220
Vnum, à Chriſto commendatum eſt æterna felicitas. 210

Vnus.

Vnum Ouile & Vnus Paſtor. 361

Vocari.

Vocari Rabbi non prohibet Chriſtus, ſed velle vocari. 102

Vocatio.

Vocatio Petri & Andreæ ad Diſcipulatum Chriſti. 19
Item Iacobi & Ioannis filiorum Zebedæi. ibid.
Vocatio Sanctorum Simonis Petri & Andreæ. 135
Item ſanctorum Iacobi & Ioannis. 135

Voluntas.

Voluntas bono,Intellectus vero paſcitur. 328
Voluntas non temerè à propria operatione iudicatur. 202
Voluntas tendit ad obiectum in re,Intellectus autem trahit obiectum in ſe. 329.330
Voluntas diuina ratio eſt propria cuiuſuis legis. 301
Voluntas diuina & humana in Chriſto. 266
Voluntas diuina lex eſt omnis iudicij. 322
Voluntas diuina prima, ſuprema & vltima Prædeſtinationis cauſa. 57
Voluntas Dei propria & Metaphorica. 235
Voluntas ſigni,& voluntas beneplaciti in Deo. 106
Qui voluntatem Domini ſciuit plus punietur quàm is qui ignorauit. 231
Voluntates duæ in Chriſto. 120
Voluntas humana Chriſti conſideratur vel ſecundum ſeipſam vel vt regulæ diuinæ voluntatis ſubiacet. 330
Voluntas eſt arbor. 202

Vox.

Vox.

Vox patris in baptiſmo Chriſti. 14
A quibuſnam fuit audita? 15
Vox de cælo ad Chriſtum. 375
A quo formata. 376
Vox Chriſti querula in Cruce. 167
Voce ſenſibili interueniente tres mortuos ac ſi audiſſent reſuſcitauit Chriſtus. 321
Vox magna quæ præcedet Chriſti aduentum ad Iudicium vniuerſale, an erit articulata? 110
Ad Vocem ſenſibilem Chriſti ſuſcitabuntur omnes mortui. 321

Vterus.

Vterus prægnantis poſt tres menſes manifeſtus apparet. 5

Vulpes.

Vulpem Herodem vocat Chriſtus. 235

Vxor.

Vxoris dimiſſio an ſit licita quærunt à Chriſto Phariſæi. 84
Vxor non poteſt dimittere virum fornicantem. 86
Vxoris in adulterio inuentæ à marito occiſionem quamuis Lex morte non plectat, non tamen reddit licitam. 28
Vxorem ob fornicationem non licet totaliter dimittere. 28
Vxoris dimiſſio niſi ob fornicationem prohibetur à Chriſto. 86
Vxorem an propter perfectionem liceat dimittere. 156

Vxor Pilati.

Vxoris Pilati ſomnium à Dæmone. 124

Z.

Zachæus.

ZAchæus non erat diues ex malè partis. 254
Apud Zachæum Publicanorum Principem hoſpitatur Chriſtus. 253

Zacharias Pontifex.

Zacharias Pontifex filius Ioiadæ occidendus vindictam à Domino petit. 106

Zacharias Propheta.

Zachariæ Prophetæ verba de triginta argenteis quibus venditus eſt Chriſtus cum verbis S. Matthæi conciliantur. 123

Zacharias Pater S. Ioannis Baptiſta.

Zacharias Pater S. Ioannis Baptiſtæ an fuerit ſummus Sacerdos? 174
Zachariæ Sacerdotis officio fungenti in Templo apparet Angelus. 174
Zacharias ſignum quærit ab Angelo de promiſſo ſibi filio. 176
Zachariæ incredulitas non fuit mortalis, ſed tantùm venialis. 176
Zacharias fit mutus & ſurdus in ſignum promiſſionis Angelicæ quæſitum. 176
Zachariæ Canticum. 183

Zacharias filius Barachiæ.

Zacharias filius Barachiæ quiſnam? 106

Zaram.

Zaram cur nominatur in Chriſti Genealogia, non verò Eſau, cum par videatur de vtroque nominando ratio? 2

Zelus.

Zelus vindictæ in Iacobo & Ioanne fratribus, à Chriſto increpatur. 214

Zizania.

Zizaniorum Parabola, quæ dormientibus hominibus ſeminauit inimicus homo. 65
Explicatur ab ipſomet Chriſto. 67
Zizania creſcere cum tritico vult bonus Paterfamilias. 66
Zizania ſata ſunt etiam Apoſtolorum tempore, imò ipſo præſente Chriſto. 65

FINIS.